De werken van Vondel
Deel 6. Vondels Vergilius-vertalingen

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius

bron

J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius (eds), *De werken van Vondel. Zesde deel: Vondels Vergilius-vertalingen*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1932

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe06_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

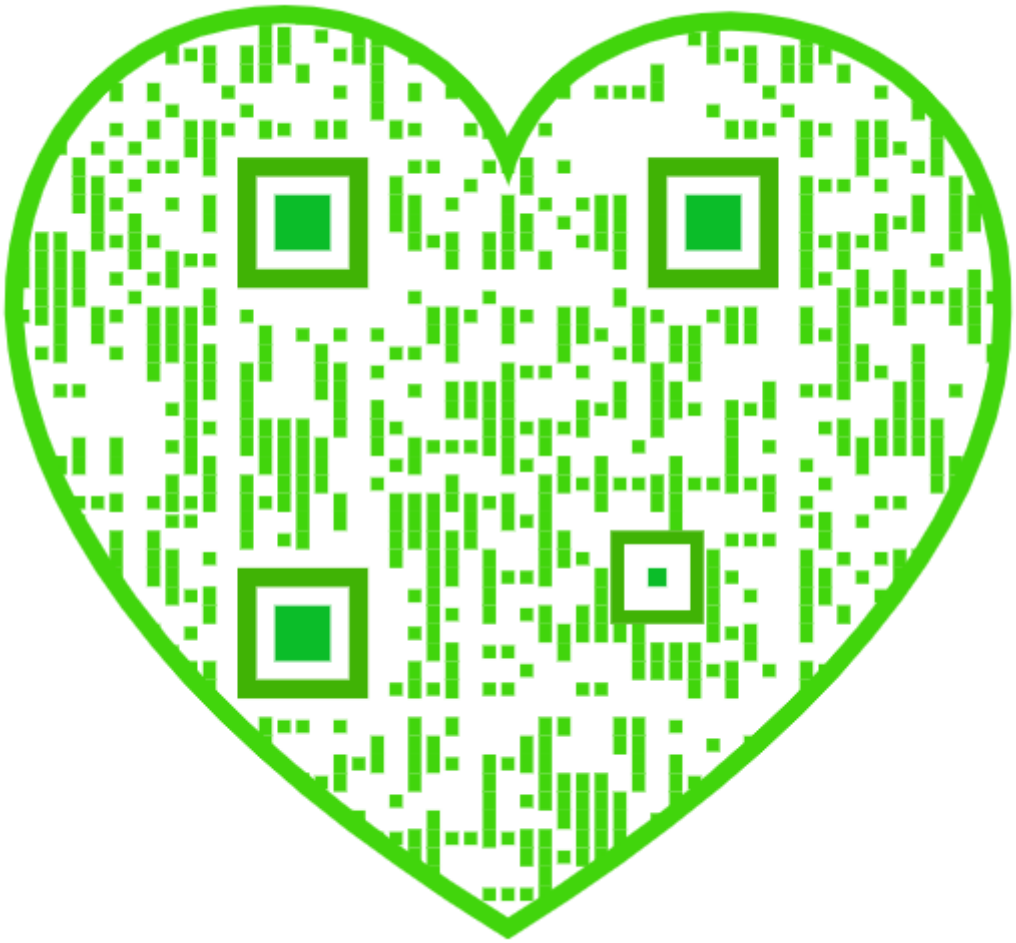

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

t.o. III

Vondel naar de schilderij van Ph. Koninck in 1665
(Rijksmuseum te Amsterdam)

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck
VI 1656-1660

ALS de treurigste periode in Vondels leven worden gewoonlijk voorgesteld de tien jaren, die hij doorbracht als ‘suppoost’ aan de Bank van Leening: van 31 Januari 1657 tot 10 Augustus 1668; van zijn 70e tot zijn 81e jaar. Dit beeld van den dichter moet erg overdreven worden geacht: ‘de verheven zanger vernederd tot het in ontvangst nemen van pandjes, ingebracht door lieden even arm als hij’. Dus een schande voor de vroedschap, die hem dit ondergeschikte baantje had opgedragen!

Toch is deze tijd voor Vondel, als dichter, de vruchtbaarste geweest van zijn langjarig leven. Wel was hij nu dagelijks aan vaste kantooruren gebonden; maar de overblijvende kon hij onbezorgd aan de dichtkunst wijden, zeker als hij was van een vast salaris van ƒ650. -; zelfs nog na zijn eervol ontslag.

Nu zien we hem eenige malen per dag den weg van de Prinsengracht, door de Beren- en Wolvenstraten, langs de Sint Luciën- en Duifjesstegen, wandelen, om over het Rokin en de Langebrug den Lombard te bereiken. Een gezonde wandeling voor den ouden man; stellig wel dikwijls in gezelschap van zijn buurman in de Berenstraat, Barend Crul, kassier in de Bank van Leening, op wiens dochter Margarita Vondel een ‘Maeghdepalm’ dichtte bij hare intreding in het geestelijke leven.

Het was geen minderwaardig baantje waartoe Vondel benoemd werd. Zijn titel van ‘Boekhouder van de Beleenbank’, aan wiens zorgen het bijhouden van het ‘groote boek’, terwijl hij gezeten was in de ‘Heeren Kamer’, was opgedragen, bewijst dit voldoende. Hij zat dus niet bij het inbrengen der panden, waar de

oude dichter iedereen te woord had moeten staan. Toch is het te begrijpen, dat Vondels dichterlijke geest niet geschikt was om zich dagelijks te vernederen tot eentonig kantoorwerk, en dat hem dit weldra verveelde. Evenwel is de voorstelling, dat Vondel in plaats van panden, verzen in het 'groote boek' zou hebben geschreven, wel wat al te romantisch bedacht. Uit de woorden van Brandt hierover valt niets anders te lezen, dan dat de dichter, 'als er maar weinig tijdts overschoot', die uren aan de poëzie besteedde; dat wil dus zeggen, wanneer hij door vlug afwerken wat tijds op zijn kantooruren kon uitwinnen, verzen schreef, in plaats van panden in te boeken. Hierin kan dus geen verzuim worden gezien.

De erg bindende kantooruren blijken hem toch niet te hebben verhinderd met allerlei bekende personen in aanraking te blijven. Niet slechts schilders en dichters zochten zijn omgang; ook in de kringen der jongere philosofen, waartoe later Spinoza zou behooren, wordt Vondel in die dagen aangetroffen. Toch is het niet waarschijnlijk, dat hij dezen persoonlijk heeft gekend, al heeft hij den wijsgeer in diens stellingen bestreden in de *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, gericht 'Tegen d'ongodisten, verlochenaars der Godtheit of Goddelijcke Voorzienigheit', zijn in 1662 juist te midden van zijn lombarddagen verschenen leerdicht.

De Latijnsche school van Dr. Franciscus van den Enden vormde in die dagen het middelpunt van den kring der jeugdige wijsgeeren en dichters te Amsterdam. Daar vermocht deze de zonen van de eerste patricische families tot leerlingen te verkrijgen. De deugdelijkheid van het klassieke onderwijs, bij den modernen geest dien het ademde, vormde wel de grootste aantrekkelijkheid van dit gymnasium, dat naast het stedelijke, ondanks het verbod, door de overheid werd geduld.

Rector Van den Enden was van Zuid-Nederlandsche afkomst, als Vondel; daarbij oud-leerling van de Belgische Jezuïeten, waaronder de dichter vele vrienden telde. Hun nadere kennismaking was dus aangewezen. Bij zijn komst te Amsterdam heeft Van den Enden aanvankelijk: 'In den Konstwinkel', in de Nes, een boek-

handel opgericht, waar hij eenige boekjes uitgaf, wat allicht ook Vondels belangstelling kan hebben getrokken. Men vond in den winkel een gelegenheid tot samenkomsten van de moderne philosofen. De zaken gingen slecht, en daardoor kwam de Latijnsche school tot stand omstreeks 1652. Daar voerde de rector in, dat de leerlingen Grieksche en Latijnsche tooneelstukjes opvoerden, waarbij de ouders werden uitgenoodigd, zelfs in den Stadsschouwburg, tot ergernis van de predikanten.

Vondel heeft ook hierin zijn belangstelling getoond door een lofdicht te maken op een der spelers van deze uitvoeringen, Nicolaas van Vlooswijck, zoon van den machtigen burgemeester Cornelis van Vlooswijck en van de kunstlievende Anna van Hoorn, door wier aanbeveling hem de betrekking aan de Bank was gegeven. Bij de bruiloft van de dochter des burgemeesters, Cornelia van Vlooswijck met Petrus Melis, op 8 Februari 1654, blijkt voor het eerst door een stellig bewijs de aanraking tusschen Vondel en Van den Enden. Toen is Vondels vertaling van het tweede boek der *Aeneïs*, waarin de ondergang van Troje wordt verhaald, gebruikt ter verklaring van levende beelden: ‘Voorgestelt, en door levende Afbeeldinge verthoont by eenige Amsterdamsche Studenten, onder het beleyt van D. Franciscus van den Enden’, gelijk op den titel van het tekstboekje wordt vermeld, dat Vondels in 1646 verschenen proza-vertaling en de Latijnsche verzen neven elkander bevat, uit het tweede en gedeeltelijk uit het eerste boek.

De studenten waren Van den Endens leerlingen, waaronder Nicolaas van Vlooswijck, zoon van den burgemeester.

Bij een tweede opvoering door zijne studenten voor de familie Van Vlooswijck heeft Vondel gevlochten een ‘Tooneelkrans voor den E. Jongelingk Nikolaes van Vlooswyck, toen hij de rol van Filedonius of Lusthart, bij Dr. Franciscus van den Enden op 's Wijzemans spreuck door zijne Latijnisten ten tooneele gevoert, zoo loflijck en stichtig uitbeelde’. Het was in 1656, en de auteur, zoowel als Vondel blijken die opvoering te hebben bijgewoond. De ‘Wijzeman’ is de Thebaansche philosoof Cebes, wiens bekend ‘Tafereel’ den ondergrond vormde van het tooneelspel, dat

van zeer vrome strekking was, en in 1657 zelfs nog tweemaal werd opgevoerd in den Stadsschouwburg.

Behalve Vlooswijck en Albert Coenraadsz. Burgh, telde Van den Enden's gymnasium ook een anderen leerling, Baruch Spinoza, wiens invloed, vooral op Burgh groot is geweest. Het is opmerkelijk, hoevele bekende vrienden van Vondel onder Van den Enden's volgelingen of leerlingen voorkomen. Antonides, de dichter, Dirck Kerckrinck en Jacob Linnich de Jonge waren, of ijverige ‘Rijnsburgsche Collegianten’, d.i. volgelingen van Spinoza, of leerlingen van Van den Enden. Zij allen komen ook voor in den intiemen familiekring van Vondel. Uit al deze gegevens valt op te maken, dat Vondel in den kring van Van den Enden heeft verkeerd, en daar, zoowel als in zijn eigen engere omgeving, volgelingen van Spinoza heeft ontmoet, wiens wijsbegeerte hij nauwkeurig moet hebben bestudeerd, zooals uit zijn dichterlijke, maar krachtige bestrijding kan worden opgemaakt.

In dit deel van Vondels Werken, geheel gewijd aan zijn Virgilius-vertalingen, wil ik er ook op wijzen, dat zijn tekst door Van den Enden voor zijne leerlingen werd gebruikt bij de voorstellingen, die hij hen liet instudeeren. Ondanks Barlaeus' afkeurend vonnis vond zijn werk dus toch groote waardeering bij een geleerde, in staat om èn het oorspronkelijke, èn de vertaling te beoordeelen.

Zijn verblijf aan de Bank van Leening heeft Vondel in 1657 moeten onderbreken voor zijn tweede reis naar Denemarken, tenzij hij de reis gedaan had voordat hij in betrekking trad. Benoemd in Januari 1657, keerde de dichter pas in December te Amsterdam terug. Hij was in een financieelen noodtoestand geraakt door het wangedrag van zijn zoon. Om diens schulden te innen trok hij ten tweeden male op reis naar de Denen, voordat hij door de Bank van Leening werd gebonden. Deze handel blijkt voor de Vondels van veel belang te zijn geweest, want ook Clementia had blijkens haar kasboek daar groote bedragen in te vorderen.

Meer eer dan geld schijnt deze reis naar ‘'t Baltisch meer’

VERHAEL
Van de verwoeſtinge des Stadts
TROJE.
Uyt het tweede, en ten deele
uyt het eerſte Boeck van
VIRGILIUS.
Voorgeſtelt, en door levende Afbeeldinge verthoont by eenige Amſterdamſche Studenten, onder het beleyt van
D. FRANCISCUS van den ENDEN.

AMSTERDAM,
Uyt de Druckery van *Pieter la Burgh.* 1654.

Druk van *Aeneïs* 1e en 2e Boek, met Hollandsche prozavertaling van VONDEL, uitgegeven door Dr. Franciscus van den Enden, als tekstboekje voor levende beelden bij de bruiloft van Petrus Melis en Cornelia van Vlooswijck, 8 Februari 1654.
(Zie 'Vondel en de kring van Dr. Fr. v.d. Enden', Hoofdstukken over Vondel door J.F.M. Sterck. Bl. 65).

den dichter te hebben opgeleverd. Te huis gekomen gaf hij een dichtbundeltje uit: *De Parnas aen de Belt*, waarin de Vorsten, gezanten en andere grootheden van Kopenhagen worden bezongen. Maar dit boekje bevat niet het rijmpje, dat hij, volgens Brandt, na zijn terugkeer dichtte:

> O Heer, wilt my verlossen
> Van deeze Deensche ossen.

Blijkbaar werd hij te Kopenhagen met veel onderscheiding bejegend als groot dichter. Karel van Mander, kleinzoon van den schrijver der schilderslevens, maakte daar zijn portret, dat nog niet is teruggevonden. Hoe juist wordt daarnevens echter door Brandt Vondels portret geschetst, dat, even waar als dat van Van Mander is (volgens 's dichters beschrijving), en hem zoo raak typeert: ‘Maar dees groote Dichter, die zoo veel groote persoonaadjen, Prinsen, Vorsten, Koningen en Helden verplichtte, door onsterffelyken lof, hun toegezongen, hadt met al zyn dichten en edelen arbeidt niet eenen Mecenas of Augustus kunnen winnen, die hem in een' kommerloozen staat stelde. Maar in 't tegendeel was hem zooveel tegenspoedt en schade bejegent, dat hy in den ouderdom van seventigh jaaren gevaar liep van gebrek te lyden: 't geen ook ten grooten deelen zyn naaste bloedt stondt te wyten’.

Al had de oude dichter geen Mecenas gevonden, een machtige voorspreekster was hem de Vrouwe van Vlooswijck, Anna van Hoorn, die zijn dichtwerk wist te waardeeren. Het eerste treurspel, dat hij tusschen het lombardwerk voltooide, zijn *Jephta*, droeg hij in 1659 met een dankgedicht op aan zijne beschermvrouwe:

> En gy, Mevrouw, die Franschen, Italjaenen,
> Als neêrduitsch dicht, in hunne spraeck verstaet,
> En menighmael tooneelen zaeght in traenen,
> Gewaerdigh toe te luistren naer dees maet.

Vondel stelde dit treurspel zeer hoog, hetgeen blijkt uit een voorafgaand lang ‘Berecht aen de Begunstelingen der Tooneelkunste’. Zijn oordeel werd bevestigd door de talrijke opvoeringen, die het in het eerste jaar heeft beleefd.

Naast den naam van zijn beschermvrouwe heeft de dankbare

dichter ook de drie Burgemeesters, die zijn aanstelling aan de Bank hadden bevorderd, vereeuwigd door de treurspelen, welke hij hun opdroeg: *Edipus* aan Joan Huidecoper; *Koning David in Ballingschap* aan Andries de Graeff, en *Koning David Herstelt* aan Cornelis van Vlooswijck.

De 17e eeuwsche Amsterdamsche regenten lieten zich gaarne voorstaan op hun ware of vermeende afstamming van voorvaderen uit de aloude Amsterdamsche families. Vondel meende dan ook het geslacht De Graeff niet beter te kunnen huldigen dan door het samenstellen van een boekje: *Afbeeldingen der stamheeren en zommige telgen van de* Graven, Boelensen, Bickeren en Witsens, *toegewyt den edelen en gestrengen Heere Andries de Graeff*, enz. met hunne portretten. Hiermede vereerde Vondel zoowel de gebroeders: Cornelis, (dien hij zijn Virgilius in verzen opdroeg), als Andries, en hun geslacht.

Vondel had in 1660 zijn drie-en-zeventigste jaar bereikt, toen hij zijn *Publius Virgilius Maroos Wercken in Nederduitsch dicht vertaelt* met een 'Parnasloof' opdroeg aan Cornelis de Graeff. Het was een levenswerk geweest en vol edele trots en voldoening biedt hij zijn grootsch dichtwerk den machtigen regent aan. Voor vijftien jaar had hij zijn proza-vertaling aan Huygens gewijd. Barlaeus en anderen hadden toen zijn werk bevit; nu had hij zijn verheven doel bereikt; al vreesde hij vroeger, dat 'de Mantuaen van zijn vederen had moeten laten, indien men zijnen geest door benaeutheit van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter noot doorgaens met geleende pluimen van rijm- en -noodige stopwoorden te decken'. Zijn proza had hij nu bijna letterlijk in verzen omgezet, zonder dat de taal veel verloren had aan soepelheid.

Virgilius' invloed op den dichter heeft hem als een anderen Dante, zijn geheele leven geleid; een veilige gids dien hij volgde vol vertrouwen. Telkens brengt hij aanhalingen uit het werk van den 'Goddelijcken Mantuaen' te pas bij zijn verzen als motto's die steeds volkomen passen op den inhoud of den bezongen persoon.

Niet ontmoedigd door de mislukking van zijn heldendicht

Burgemeester Jacob de Graeff (Geb. 1571, st. 1638), vader der burgemeesters Cornelis en Mr. Andries de Graeff.
(Naar de gravure van J. Houbraken).

Constantijn had Vondel toen het plan opgevat om geleid door Virgilius' Epos een echt vaderlandsch heldendicht te scheppen, met Bato als held. Als de Aeneïs zou het twaalf boeken omvatten, en de voorvaderen van de regeerende burgemeesters verheerlijken. Ware het uitgevoerd!

Cornelis de Graeff vereerde den ouden Zanger een ‘aem Rijnwijn’, voor zijn *Parnasloof*, waarmede deze hem in verheven verzen, zijn Virgilius in dichtmaat opdroeg. Een, wellicht voor den Zanger van den *Rijnstroom*, goed gemeende, maar armelijke vergelding, voor den onsterfelijken roem, nog bij het verre nageslacht, die Vondels toeëigening het Huis der De Graeven bezorgde. Die Mecenaten zullen het niet vermoed hebben, dat de fijn gestileerde opdracht, waardoor de eenvoudige winkelier die aristocratische familie betrok in de dichterlijke sfeer van zijn levenslang met den ‘Goddelijcken Mantuaen’ in verkeer staande verbeelding, ook haar naam een onvergankelijken roem zou bezorgen.

Vooral voor de jongere patriciërs bestemde Vondel het tweede boek zijner *Aeneïs*, blijkbaar het eerst gereed gekomen. Den jongen Nikolaas van Vlooswijck zagen wij, reeds in 1654, onder leiding van Dr. Franciscus van den Enden, optreden met de proza-vertaling onder den vorm eener voorstelling van levende beelden bij de bruiloft van 's Burgemeesters dochter. Nauwelijks tien jaar later geeft Vondel er weer een afzonderlijke uitgave van getiteld: *Ondergang van Troje. Virgilius tweede boeck van Eneas in Nederduitsch gedicht*. Dit boekje wijdt de dichter toe aan den jeugdigen Burgemeesterszoon Peter Hooft de Graeff.

Dit tweede boek, over den Ondergang van Troje, was Vondels dierbaarste onder de twaalf gezangen der *Aeneïs;* en bij al zijn uitgebreide klassieke belezenheid bleef dit deel van het Romeinsche Heldendicht levenslang zijn, met geen ander, tenzij met den Bijbel, te vergelijken lievelingspoëem.

Dit geeft hij duidelijk te kennen in de opdracht van zijn dichterlijke vertaling der *Aeneïs* II aan Peter, den zoon van Cornelis de Graeff en Catharina Hooft, met een stukje proza, dat om het

Burgemeester Cornelis de Graeff (Geb. 1599, st. 1664)
(Marmeren buste van Artus Quellinus)

Burgemeester Andries de Graeff (Geb. 1611, st. 1678)
(Marmeren buste van Artus Quellinus)

fijne spel van 's dichters geest en de bevallige lenigheid der taal verdiende op onze humaniora-klassen gelezen en van buiten geleerd te worden.

Hij stelt zijn letterkundige voorkeur vast voor den tweeden, en laat anderen hun voorliefde voor den vierden, den zesden of den twaalfden zang van het epos. Vondel verbergt heel bescheiden zijn keuze achter het oordeel van ‘de doorluchtighste Aristarchen of gedichtwaerdijns, die worstelen onderlinge in dit worstelperck (alsof hun oordeel verruckt en wechgeruckt wordt), om uit het twaleftal van Eneas boecken (schoon ze allen den titel van goddelijck voeren) het beste, en gelyck den schoonsten diamant uit d'andere diamanten, te kiezen’.

Opmerkelijk is het, dat Vondel in deze opdracht niet in herinnering brengt zijn voor 18 jaren gedichte oorspronkelijke en levende bewerking van dit tweede boek in zijn *Gijsbreght*. Zelfs wijst hij er den jongen De Graeff niet op, dat zijn grootvader, Burgemeester Jacob de Graeff, door zijn vrijzinnige houding, gezorgd heeft dat *Gijsbreght* ten tooneele verscheen, en sedert is gebleven, hoe fel de kerkeraad, met Domine Badius (de *Otter in 't Bolwerck*) als leider, bij Burgemeesteren aandrong op een onherroepelijk verbod.

Vondel zegt eenvoudig: ‘Wat mij belangt, die mijn inzicht gaerne Apolloos uitspraecke onderworpe, dit tweede boeck heeft in mijne gedachten altijt uit gescheenen, boven d'andere my menighmael verruckt, en noit mijnen lust genoegh konnen verzadigen’.

Dan doelt hij op keizer Nero, die den brand van Troje aartsgruwelijk in werkelijkheid te Rome stichtte; dus niet met Maroos fenixstuk alleen, ‘in zijn huis, op het treurtooneel, te k o p i e e r e n , en dat, met verwen van toestel tooneelgewaeden stemmen en gebaer, n a b o o t s e n d e , zich met de schaduwe en den schijn van sulck eene deerlijcke verwoestinge te genoegen’. ‘Een schendigh en verwaten lasterstuk, daer d'eerste en onnoozelste Roomsche Kruisheiligen, gelijck een vervloeckt overschot en uitschot, zoo deerlijck om te lijden hadden’.

Daartegen stelt Vondel ‘Den allergeluckigsten Keizer Au-

gustus', die niet kon besluiten om Virgilius' werk te verbranden, wat deze verlangd had.

In de hoop dat de Nederlandsche vertaling van het Trojaensche treurspel aan den jongen De Graeff eenigszins mocht behagen, besluit Vondel: 'zoo offere ick uwe opluickende jeught, dit boeck, als een proefstuck van d'andere boecken'. Na deze toewijding volgt in verzen: 'Aen den zelven Heer', een verheven les in de Staatsmanskunst, waarin deze jeugdige 'Staetscholier' wijze stellingen te overwegen krijgt, als deze:

> Dat geen Gemeene Best geluck noch heil ontbeert'
> Daer lust tot wijsheit bloeit, en stadt en lant regeert.

Dit gedicht wordt door Van Lennep 'een meesterstuk van poëzy', en 'merkwaardig om den overschoenen vorm', genoemd. Het herinnert eenigszins aan Horatius' *Epistola ad Pisones*.

Vondel volgde een historische lijn en stijl in het drietal dedicaties dat Maro's poëzie begeleidde naar de woning van Burgemeester Cornelis de Graeff en zijn zoon Peter Hooft de Graeff. De beide hier aangehaalde verzen herinneren levendig aan den aanhef van de Hierusalem-opdracht voor Burgemeester Cornelis Hooft, Vondels eerste staatkundige geloofsbelijdenis met de spreuk: 'ubi praeses fuerit Philosophus, ibi civitas erit felix'.

Publius Vergilius Maro (70-19 v. Chr.)

Een woord vooraf

In dit Zesde en het begin van het Zevende Deel wordt naast Vondels proza-vertaling van Vergilius' werken, die in 1646 in het licht kwam, de vertaling ‘in Nederduitsch dicht’ afgedrukt, welke in 1660 is uitgegeven; dit Deel eindigt met het IXde Boek van de Aeneïs; het slot van de Aeneïs-vertalingen, boek X-XII, volgt in het Zevende Deel. Het komt mij gewenst voor in het kort de redenen uit een te zetten, waarom hier van de chronologiese volgorde is afgeweken. Enkele inlichtingen over de samenstelling van dit Deel en de wijze, waarop ik mijn taak als ‘toelichter’ heb opgevat, voeg ik daaraan toe.

Vondels proza-vertaling van Vergilius' werken is opgedragen aan Huygens. Enkele woorden uit die opdracht, die in dit deel op blz. 42 vlg. is afgedrukt, haal ik aan: ‘(de vertolcker moght) liever Augustus Hofzwaen in rijm en op maet leeren opzingen: maer hoe veel meer had'er de Mantuaen van zijn vederen moeten laten, indien men zijnen geest door benaeutheit van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter noot doorgaens met geleende pluimen van rijm-en-noodige stopwoorden te decken. *Het vertaelde te rijmen*, zonder afdoen of toedoen, is qualijck mogelijck, ja onmogelijck, en dwaelt meest al min of meer af van het vertaelde.’

Toen Vondel zijn aarzeling had overwonnen, heeft hij de methode gevolgd, die hem, blijkens de door mij gecursiveerde woorden, reeds in of vòòr 1646 voor de geest stond:[1)] hij heeft zijn eigen proza-vertaling berijmd. Een oppervlakkige vergelijking toont, in hoe sterke mate de vertaling in verzen afhankelik is van de proza-Vergilius. Bewijzen behoef ik niet te geven: ze liggen voor het grijpen: èn uit de woordkeus, èn uit de zinsbouw blijkt telkens weer de nauwe relatie. Ook acht ik het onnodig hier met voor-

1) Een begrijpelike methode; ook Vondels *Amsteldamsche Hecvba* gaat terug op een proza-vertaling van Seneca's *Troades* (zie Dl. 2, blz. 533).

beelden aan te tonen, dat Vondel inderdaad herhaaldelik vervallen is in de fouten die hij vreesde, en van te voren reeds als onvermijdelik beschouwde. Wel moet ik de verhouding tussen de twee teksten nog iets nader definiëren.

De directe bron van de vertolking in verzen is de proza-vertaling, maar daarnaast heeft Vondel herhaaldelik zijn Latijnse Vergilius en de daarbij behorende commentaar of commentaren geraadpleegd; dat blijkt op tal van plaatsen; in de aantekeningen onder de teksten heb ik daarop vele malen de aandacht gevestigd.[1)] Enkele onjuistheden uit de eerste druk die in alle volgende proza-drukken, ook nog in die van 1675, onverbeterd zijn blijven staan, zijn in de vertaling in verzen vervangen door de juiste vertaling.[2)]

Nu en dan heeft Vondel bij de dichterlike bewerking zijn prozatekst verkeerd opgevat; als gevolg daarvan vertoont de vertaling in verzen verschillende misvattingen, die de dichter ongetwijfeld bij hernieuwde raadpleging van zijn Latijns origineel zou hebben vermeden. Een geringe afwijking of minder duidelike weergave in de prozatekst is soms oorzaak van een ontwijfelbare fout in de poëtiese bewerking. Ook hierop is in de aantekeningen herhaaldelik gewezen.[3)]

Uit de hier in enkele woorden geschetste verhouding tussen de twee teksten volgt, datze niet gescheiden mogen worden. Leest men ze naast elkaar, dan kan men Vondel van nabij in zijn werkwijze volgen, zijn meesterschap dikwijls bewonderen en ook - hem ‘uit verlegenheit’ zien ‘rucken en plucken’, en ‘geleende pluimen van rijm- en -noodige stopwoorden’ als ‘dekking’ zien gebruiken. De vertaling in verzen ontvangt haar licht, haar toelichting voor een groot deel uit de proza-vertaling; men moet de ene niet

1) Zie bijv. *Aen.* II, r. 395 en 396 der proza-vert. en vs. 517 (blz. 444-45); *Aen.* II, aant. bij r. 545 (blz. 456); *Aen.* III, aant. bij r. 61 (blz. 484); *Aen.* IV, aant. bij vs. 589 (blz. 579) enz.
2) Enkele voorbeelden: *Aen.* I, r. 765 der proza-vert. en vs. 1025 (blz. 410); vergelijk daarbij blz. 526, aant. bij r. 590; verder *Aen.* II, r. 293 en vs. 366 (blz. 436-37); *Aen.* VI, r. 616 en vs. 861 (blz. 722); *Aen.* VI, r, 660-61 en vs. 931-32 (blz. 724) enz.
3) Zie bijv. blz. 152, de noot bij r. 11; blz. 122, de aant. bij r. 104 en bij vs. 144-45; blz. 230, de aant. bij r. 125; blz. 232, de aant. bij r. 164; blz. 391, aant. bij vs. 681; blz. 450, aant. bij r. 474 en *Aen.* IX, aant. bij r. 467.

lezen zonder de andere, zeker niet de vertaling in verzen zonder de prozatekst.[1)]

Door de samenvoeging werd mijn taak als commentator aanzienlik verlicht: de hoofd-commentaar vindt men onder de prozatekst; een groot aantal van de daar gegeven verklaringen en opmerkingen gelden evenzeer voor de vertaling in verzen. Natuurlik heb ik bij het toelichten dier laatste vertaling niet steeds naar de aantekeningen bij de prozatekst kunnen verwijzen.

Als de prozavertaling Vergilius' bedoeling niet juist weergeeft, vindt men op de corresponderende plaats in de poëtiese bewerking als regel dezelfde misvatting. Onder de prozatekst worden die afwijkingen en fouten vermeld en besproken; het ging niet aan - en het leek mij ook onnodig - dit alles onder de vertaling in verzen nog eens te herhalen. Daar vindt de lezer in hoofdzaak aanvullende ophelderingen, woord- en zinsverklaringen, die mij voor het recht begrip der bij het omsmeden gewijzigde woordkeus en zinsorde, noodzakelik of gewenst schenen. Ook breidt Vondel meermalen uit en gebruikt daarbij nieuwe beelden en wendingen, die commentaar vereisen.

Bij de taal- en zaakkundige toelichting heb ik mij in hoofdzaak laten leiden door de beginselen, die Dr. Moller en Prof. Dr. De Vooys in Deel I en Deel III hebben ontwikkeld: mijn voornaamste doel is dus geweest Vondels teksten voor de lezer - voor een zo groot mogelike kring van lezers - verstaanbaar te maken. Wie daarnaast nog stilistiese of andersoortige studiën verwacht, overschat de werkkracht van de commentator, de capaciteit van voetnoten en het geduld der abonné's, die een begrijpelik verlangen koesteren hun Vondel binnen afzienbare tijd compleet te zien. Het wenselike moet bij het allereerst-nodige achterstaan. En de tekst heeft nu al een bijna te zware last van aantekeningen te dragen.

Steeds prikkelden Vondels werken tot studie in allerlei richting;

1) Dat ook omgekeerd de zin van de prozatekst verhelderd kan worden door vergelijking met de vertaling in verzen, is begrijpelik. Ik geef maar één sprekend voorbeeld: In *Aen.* IV, r. 75 (zie blz. 546) geeft Vondel *Numidae infreni* weer met de woorden: *het breide-looze Numidie,* weer een letterlike vertaling gelijk men ziet; dit wordt in de dichterlike bewerking: *de Numidyner, die geen paert toomt*.

ze zullen daartoe blijven aansporen. Wij wensen niets liever dan dat de door ons uitgegeven en toegelichte teksten daarvoor in de toekomst een bruikbare grondslag mogen vormen.

Met betrekking tot de Vergilius-vertalingen in het bijzonder rijst de vraag: hoe verhoudt Vondel zich tot zijn bron, hoe vertaalt hij? Het spreekt van zelf dat ik deze vraag niet voorbij wenste te gaan, dat ik de lezer zo veel mogelik gegevens heb willen verschaffen om zich daarover een oordeel te kunnen vormen. Zo veel mogelik gegevens; ook weer binnen de grenzen van de mij toegemeten ruimte en tijd. Het ideale zou natuurlik zijn geweest naast Vondels beide vertalingen ook nog af te drukken die Latijnse tekst of teksten van Vergilius, die Vondel bij zijn overzetting heeft gebruikt.

Vondel heeft zo getrouw mogelik willen vertalen: dat blijkt reeds aanstonds uit zijn opdracht aan Huygens. Ten gevolge van ‘de ongelijckheid der beide talen’ moet er veel ‘gesplit worden en verloren gaen, oock zelf aen bloemen en geuren van welsprekentheit’; verzucht hij, maar door vertalingen naar de letter, door het overnemen van Vergilius' beeldspraak en zins-constructie[1)] streeft hij er naar toch zo dicht mogelik bij zijn voorbeeld te blijven; vrije vertalingen, bekortingen of uitbreidingen en moderniseringen zijn betrekkelik zeldzaam. Het is opmerkelik dat hij, bij de herziening en latere uitgaven van zijn prozatekst, iets vrijer tegenover zijn Latijnse voorbeeld is gaan staan. Verschillende woordelike vertalingen, die zijn tijdgenoten stellig ongewoon, soms gekunsteld moesten schijnen, heeft hij in de herdrukken vervangen door meer Hollandse constructies, wendingen en woorden.[2)]

Vondel volgt Vergilius op de voet en de lezer kan, als hij

1) Ik moet mij weer beperken tot enkele voorbeelden; letterlike vertalingen: *herrolt* (revoluta) op blz. 712, r. 487; *op de riemen zijner vleugelen* (remigio alarum) op blz. 378, r. 334; (ze) *maeien purpere bloemen* (metunt flores purpureos) op blz. 312, r. 64-65; *de holle balk* (trabes cavea) op blz. 498, r. 246; *de tijt, die niemant ontworstelen kan* (ineluctabile tempus) op blz. 440, r. 365; blz. 184, de aant. bij r. 102-3; blz. 290, r. 322 enz. enz. De Lat. zinsbouw wordt op de voet gevolgd: blz. 158, r. 83-vlg.; blz. 310, r. 38; blz. 534, r. 708-10 enz.

2) Zie bijvoorbeeld de *Tekstkritiek* op bl. 290, r. 321 (vergelijk hiermee *Aen.* VIII, r. 234); blz. 404, 496, 652 enz.

Vergilius' werken naast de prozavertaling legt, Vondel in zijn vertaalwijze en vertaalkunst op de voet volgen. Hij zal dan al spoedig bemerken dat Kalff's uitspraak: ‘In de vertaling van Vergilius' werken komen betrekkelijk weinig plaatsen voor die verkeerd vertaald zijn,’[1)] onjuist is. Vondel heeft Vergilius dikwijls verkeerd of maar ten halve begrepen. Dit behoeft natuurlik aan de waarde van zijn vertaling als geheel niet zo heel veel af te doen. Men kan Vondels proza blijven bewonderen, ook al geeft hij dikwijls Vergilius' bedoeling niet of onnauwkeurig weer. Maar dat blijve hier verder onbesproken. Ik heb het mijn taak geacht aan te wijzen, waar aan zijn vertaling als vertaling iets hapert.

Natuurlik is niet altijd met zekerheid uit te maken, of Vondel bewust afwijkt, een vrije vertaling levert, dan wel Vergilius verkeerd heeft begrepen, maar toch staat men niet dikwijls voor deze moeilikheid. Vondels nauwgezette vertaaltrant maakt het gemakkelik hem te ‘controleren en te corrigeren’. Ik kies hier opzettelik deze min of meer naar het schoolmeesterlike blauwe potlood riekende termen om er de wens aan te kunnen hechten, dat het mij moge gelukt zijn mij verre te houden van een dergelike behandeling en betutteling van Vondels proza; het is mijn streven geweest daarvan verre te blijven. Waar het verband dreigde verloren te gaan, waar Vergilius' bedoeling niet of onvoldoende tot uiting kwam, waar de tekst onbegrijpelik werd - ook dat komt soms voor - daar was in de eerste plaats ‘correctie’ nodig; maar ook hier nog moest ik mij grenzen stellen. Lang niet elke fijne nuancering van Vergilius komt bij Vondel tot haar recht. Hier naar volledige of ook maar gedeeltelike opsomming van tekortkomingen te streven ware dwaasheid: ik heb getracht de Latijnse bron zoveel mogelik recht te laten wedervaren, maar heb Vondel Vondel willen laten blijven.

Hij die wenst te weten, hoe het stond met Vondels kennis van het Latijn, zal hier talrijke gegevens kunnen vinden; gegevens echter, die met voorzichtigheid gebruikt en nader getoetst mogen en moeten worden. Men mag Vondel niet de maat aanleggen

1) *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* XIII, blz. 95.

van onze moderne kennis omtrent Vergilius en zijn werk. Hoe stond het met de Vergilius-interpretatie in Vondels tijd; welke fouten, welke minder gelukkige vertalingen maakte hij op gezag van de toen gangbare commentaren, van meer of minder geleerde vrienden, 'Maecenaten' zoals hij ze noemt, op gezag van woordenboeken (men zie bijv. de constante weergave van *damma* door das; o.a. blz. 154, noot 35)? Dat hij vlijtig te rade is gegaan met de toenmaals gebruikelike commentaren, dat hij o.a. die van Servius kende, is wel zeker; in de aantekeningen onder de hier uitgegeven tekst vindt men verschillende voorbeelden aangehaald.[1)] In de 17de eeuw zijn enige vertalingen van Vergilius verschenen; men zou bij onjuist weergegeven passages - vooral waar het 'cruces' uit Vergilius betreft - en die zijn er vele[2)] - dienen na te gaan, hoe Vondels tijdgenoten vertalen. - De eerste vraag is natuurlik: welke uitgave van Vergilius (met commentaar), welke Latijnse tekst of teksten ligt (liggen) ten grondslag aan Vondels vertaling. De bewaarde oude Vergilius-teksten bieden onderling wel niet zo vele en belangrijke varianten, maar Vondels bron vertoonde ongetwijfeld een aantal verschilpunten met de thans vrij algemeen gevolgde teksten en daaronder lezingen die nu - als waardeloze of twijfelachtige varianten - worden verworpen. In de aantekeningen vindt men verschillende voorbeelden.

Hier is werk voor een classicus; de neerlandicus zal eerst tot enigszins betrouwbare resultaten kunnen komen, wanneer de classicus hem een pad heeft geëffend door deze materie. Ik heb geen onderzoek kunnen - en durven - instellen naar de door Vondel gebruikte tekst(en) en - het nog belangrijker vraagstuk - zijn commentaren. Het toeval wil, dat ongeveer tegelijk met de afsluiting van dit Deel, een werk verschijnt, dat ongetwijfeld onze kennis en ons inzicht in deze dingen zal kunnen verhelderen. Dr. A. Geerts uit Roosendaal promoveert dit jaar nog

1) Zie bijv. blz. 131, aant. bij r. 26-27; blz. 323, aant. bij vs. 237 enz.
2) Dergelike *cruces* kon ik natuurlik in deze uitgave niet uitvoerig bespreken. Als Vondels opvatting van een moeilike plaats uit Vergilius ook heden nog verdedigers vindt, dan heb ik andere - dikwijls in mijn ogen aannemeliker interpretaties - meermalen onvermeld gelaten.

op een proefschrift, getiteld: *Vondel als classicus bij de humanisten in de leer*. Hij had de vriendelikheid mij reeds nu in het kort de resultaten van zijn onderzoek omtrent de door Vondel gebruikte Vergilius-tekst mee te delen; zijn onderzoek, schrijft hij, wijst uit, 'dat Vondel de vertaling heeft gemaakt met hulp van verschillende uitgaven, waaronder die van Farnabius, Taubmann, Stephanus. Er zijn er waarschijnlijk meer geweest, doch met zekerheid is het niet te bepalen.'

In Vondels *Aen den Lezer*, de geleerde inleiding die hij aan zijn vertalingen laat voorafgaan,[1)] strijden de 'Homeristen' tegen de 'Maronisten', de voorstanders van Vergilius. 'Dat men', zegt een Homerist, 'nu Eneas, een onvoltoit werck, van den eigenaer zelf ten viere verwezen, boven dat van Homeer, en den zoon boven den vader, den scholier boven den meester zette, was al t'onverdraeghzaem; *en de gansche Trojaen op den vorm van Ulysses dolinge en d'Ilias gegoten*, en van Homeers draden geweven, ja dien Apollo dickwils van woorde te woorde nagezongen: het waren al geleende Fenixpluimen waer mede deze zwaen zich oppronckte. Wat vont men niet in Maro, dat niet alleen Aratus, Hesiodus, Theokritus, Pindaer, Partheen, Pizander, Apolloon, en inzonderheit Homeer, maer oock Ennius, Livius, Andronikus, Lukretius, en velen anderen toebehoorde, zoo dat de Roomsche Zanggodin zich schaemde in het licht bezien te worden!' (zie blz. 54, r. 269 vlg.). - Op Vergilius' bronnen heb ik maar zelden gewezen; ook hier moest ik grenzen stellen. Wel kwam het mij gewenst voor om verschillende plaatsen uit de proza-vertaling toe te lichten met verwijzingen naar Ovidius' *Metamorphosen*, die immers ook door Vondel zijn vertaald en die de lezer in Deel VII zal kunnen naslaan.

Mij rest nu nog enkele nadere opmerkingen te maken over de inrichting en samenstelling van dit deel. Vondels proza-vertaling verscheen in 1646 en moest in hetzelfde jaar reeds tweemaal worden herdrukt. De eerste van die herdrukken, in 4° (*Unger* 422),

1) Over deze voorrede, een compilatie, wordt in de *Aantekeningen* achter in Deel VII nader gesproken.

is gelijk aan de oorspronkelike uitgave,[1] in de andere (*Unger* 423), die in 12°-formaatverscheen, heeft Vondel reeds verschillende wijzigingen en verbeteringen aangebracht. Deze zou met recht de tweede druk kunnen heten; het titelblad vermeldt dit echter niet. Eerst de volgende uitgave, ook in 12°, die van 1652, wordt op het titelblad aangekondigd als *De Tweede Druck. Op nieu overzien en verbetert* (*Unger* 424). Het aantal veranderingen in deze druk is niet groot. Een grondige herziening - stellig verband houdende met de vertaling in verzen die haar voltooiing naderde - en lang voorbereid, onderging het boek in 1659; en deze uitgave, weer in 12°, heet op het titelblad de *vierde* druk (*Unger* 425).[2] Wel verscheen bij Vondels leven in 1675 nog een uitgave, maar dit is een onveranderde herdruk van de vorige (*Unger* 426).[3] Voor de hier volgende uitgave is deze druk dus van geen belang, evenmin als de later verschenene.

Aan onze uitgave ligt ten grondslag de oudste druk (*Unger* 421), die zo getrouw mogelik is weergegeven. De wijzigingen die Vondel in de volgende drukken aanbrengt, geven blijk van zijn onverminderde liefdevolle zorg en belangstelling voor zijn vertaling. Verschillende onjuistheden, zinstorende fouten soms, zijn

1) Alleen in het voorwerk zijn enkele geringe verschilpunten. De belangrijkste afwijking, niet door Unger vermeld, is in het gedicht *Op de Tytelprint van Maroos Wercken* (zie de varianten achter in Deel VII). Dat deze uitgave overigens een onveranderde afdruk is, wordt bewezen door de gelijkheid der schaarse drukfouten (zie bijv. blz. 150 *zulle* voor *zullen*, blz. 207 *eertijs* voor *eertijts*). Dergelike drukfouten zijn stilzwijgend verbeterd; eveneens de - veel talrijker - drukfouten in de vertaling in verzen. Interessant is de verandering met inkt van *gesloten* in *gesleten*, die men in beide proza-drukken op blz. 17 kan waarnemen (vergelijk in dit Deel blz 140, r. 24).

2) Unger vermoedt dat dit een drukfout is; ‘nergens heb ik eenig spoor kunnen ontdekken van een derden druk’, zegt hij, ‘misschien moet men dus in de hier beschreven uitgave “derde” in plaats van “vierde druck” lezen’. Eerder is aan te nemen dat Vondel later heeft ingezien, dat de *gewijzigde* uitgave van 1646 (*Unger* 423) de tweede druk had moeten heten; die van 1652 was dan de derde en deze van 1659 te recht de vierde. Het is wenselik de drukken zò voortaan te onderscheiden. - In de exemplaren, die in 1661 of later - toen het Privilegie van 1646, voor de tijd van 15 jaar verleend, afgelopen was - in de handel werden gebracht, is onder het *Extract uit het Privilegie* (blz. XXXV) een strook papier geplakt, waarop het privilegie, van af 7 Maart 1661, wordt gecontinueerd. Een dergelik exemplaar beschrijft Unger. Het mijne mist die strook en zal dus eerder in de handel zijn gebracht.

3) Zelfs het titelblad is volkomen gelijk; de uitgave verschilt van de vorige hierin, dat in het *Extract uit het Privilegie* als datum 20 Maart 1675 wordt genoemd; ook op de laatste bladzijde wordt, onder de naam van de drukker, dit jaartal vermeld (zie *Unger* 426).

in de loop der drukken verbeterd en ik heb ernstig overwogen, of ik die verbeteringen niet in mijn tekst zou opnemen, maar ten slotte leek het mij toch het meest gewenst het karakter van de eerste druk zoveel mogelik onaangetast te laten en aan de voet van de tekst een aantal van Vondels wijzigingen te vermelden. Ik heb dat gedaan onder het hoofd *Tekstkritiek*, een rubriek en woord overgenomen uit de voorgaande delen; alleen vindt men in deze rubriek hier niet in de eerste plaats een opgave of verantwoording van wijzigingen en afwijkende lezingen, die de bewerker voorstelt en wenselik acht, maar bijna uitsluitend wijzigingen (varianten), die Vondel in de opeenvolgende drukken nodig of gewenst achtte. Het is dus Vondels eigen kritiek op zijn vertaling, die men hier aan de voet van de bladzijden vindt. Tal van veranderingen van allerlei aard, die mij belangwekkend en instructief schenen voor onze kennis van Vondels taalbehandeling, van Vondel als vertaler, vermeldde ik hier liever dan ze op te bergen bij de varianten aan het slot van Deel VII. En er was nog een dwingende reden, zoals aanstonds zal blijken. Natuurlik heb ik een keus moeten doen; de plaatsruimte gedoogde niet alles op te nemen, veel is niet belangrijk: orthografiese varianten vindt men hier niet, zuiver taalkundige uiterst zelden. Wel geef ik heel veel wijzigingen, die beter en scherper vertalingen zijn van Vergilius' woorden dan de oorspronkelik door Vondel gekozene; daarbij heb ik dan meermalen de Latijnse tekst aangehaald en gecursiveerd. Aan het slot van Deel VII wordt een *volledige* lijst van varianten uit de verschillende drukken opgenomen; daar vindt men dan nog eens herhaald, wat hier onder het hoofd *Tekstkritiek* is vermeld.

Een van de redenen die er mij toe geleid hebben, om de voornaamste wijzigingen onmiddellik onder de prozatekst te vermelden is deze: de naast de proza-vertaling afgedrukte vertaling in verzen, die van 1660, correspondeert natuurlik op verschillende plaatsen niet met de oorspronkelike prozatekst van 1646; zij staat het dichtst bij de herziene uitgave van 1659.[1)] Om die overeen-

1) Toch heeft Vondel in zijn vertaling in verzen verschillende malen *niet* de *verbeterde* prozatekst van 1659 gevolgd, maar de oorspronkelike, *onjuiste* weergave; vooral in de laatste boeken van de *Aeneïs* vindt men daarvan voorbeelden (zie bijv. *Aen.* IX, vs. 904). In de aantekeningen is daar meermalen op gewezen.

komst, het doorlopend verband tussen proza en poëzie, goed te laten uitkomen, was het noodzakelik de lezers een zo getrouw mogelik beeld te geven van die prozatekst, die Vondel voor zich had, toen hij zijn berijming vervaardigde. Enerzijds was het gewenst de proza-vertaling in haar oorspronkelike vorm te herdrukken, anderzijds eist de vertaling in verzen naast zich die prozatekst, die aan haar ten grondslag ligt. Ik zag geen andere mogelikheid althans ten naastebij aan die twee met elkander strijdige eisen te voldoen, dan door de hier gevolgde methode.

Vijf jaren voor de volledige uitgave van Vergilius' werken in dichtvorm had Vondel een dichterlike bewerking van het tweede boek der Aeneïde doen verschijnen onder de titel: *Ondergang van Troje, Virgilius tweede boeck van Eneas, in Nederduitsch gedicht. Urbs antiqua ruit* (1655); het tweede boek, dat, zegt Vondel zelf, 'in mijne gedachten altijt (heeft) uitgescheenen, boven d'andere my menighmael verruckt, en noit mijnen lust genoegh konnen verzadigen' (zie blz. 71); het boek dat tot grondslag had gediend aan zijn Gijsbreght. Verder had hij reeds in 1647 achter de eerste uitgave der Leeuwendalers een vertaling in vijfvoetige jambiese verzen van de *Eerste Herderskout* in het licht gegeven. De volledige werken in dichtvorm verschenen in 1660 en zijn eerst in 1696 herdrukt.[1)]

Aan de beide Vergilius-vertalingen heb ik laten voorafgaan, al wat de verschillende hierboven genoemde uitgaven aan vooren bijwerk bevatten, in deze volgorde:

1° Het *Extract uit het Privilegie*, voorkomend in de prozavertaling van 1646 en de volgende drukken (in 1661 en in de druk van 1675 gecontinueerd in gewijzigde vorm).

2° Het gedicht *Op de Tytelprint van Maroos wercken*, dat te vinden is in de beide eerste drukken van de proza-vertaling

1) Onvermeld laat ik hier de - meestal korte - proeven van dichterlike vertaling, die men reeds lang vóór 1646 hier en daar in Vondels werken vindt; zie bijv. de *Opdracht van de Gysbreght van Aemstel* (Deel III, blz. 521).

(*Unger* 421, 422) en aan het slot van de vertaling in verzen.[1)]

3° De proza-opdracht aan Constantijn Huygens, die in alle hierboven besproken drukken van de proza-vertaling voorkomt.

4° De proza-verhandeling *Aen den Lezer*, die eveneens in alle prozadrukken wordt aangetroffen en bovendien nog, met gewijzigde titel, in de uitgave van Vergilius' werken ‘in Nederduitsch’ dicht.[2)]

5° Het gedicht *Keizer Augustus op Maroos Eneas*, zowel opgenomen in de vijf prozadrukken als in de vertaling in verzen.[3)]

6° Een gedicht *Op P. Virgilius Maro*, ondertekend Prudenter,[4)] alleen voorkomend in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423).

7° De proza-opdracht in Vondels *Ondergang van Troje*, aan Peter Hooft de Graef.

8° Een opdracht in verzen *Aen den zelven Heer*. Deze opdracht, zowel als de voorafgaande, komen alleen voor in de Ondergang van Troje.

9° *Nereus Voorspellinge op den Ondergang van Troje*, voorkomend aan het slot van de berijmde vertaling van *Aeneïs* II.

10° Het *Privilegie* dat men vindt op blz. IV van Vondels Vergilius-vertaling in verzen.

11° Het gedicht *Parnasloof*, waarmee Vondel zijn volledige vertaling in verzen opdraagt aan Cornelis de Graeff.

De aangewezen plaats voor de vertaling van Vergilius' *Eerste Herderskout*, die Vondel in 1647 aan zijn Leeuwendalers toevoegde, was wel onmiddellik achter de beide vertalingen van diezelfde Herderskout, uit de volledige Vergilius-vertalingen.

De *Ondergang van Troje* behoefde hier niet afzonderlik te worden gedrukt, omdat Vondel deze vertaling in verzen van *Aeneïs* II

1) Dat dit gedicht en andere hier genoemde gedichten ook opgenomen zijn in een paar uitgaven van Vondels *Poëzie* (die van 1650 en 1682), kan hier buiten beschouwing blijven. Volledige opgave en varianten vindt men aan het slot van Deel VII.
2) Ze is hier in twee delen gesplitst, waarvan de titels luiden: *Het leven van Publius Virgilius Maro* en *Het pleit der Homeriaenen en Maroniaenen voor d'eere van Homerus en Virgilius*.
3) Zie verder voor dit gedicht de aantekeningen aan het slot van Deel VII.
4) Zie de aantekeningen op blz. 68.

met slechts zeer geringe wijzigingen heeft opgenomen in zijn volledige Vergilius-vertaling van 1660.[1)]

De tien *Herderskouten* der proza-vertaling worden alle voorafgegaan door een korte inhoudsopgave in proza en een vierregelig samenvattend gedichtje; de vier boeken *Lantgedichten* worden op dezelfde wijze ingeleid. Iets uitvoeriger inhoudsopgaven, ieder gevolgd door een tienregelige strophe, openen de verschillende boeken der Aeneïde. In de vertaling in verzen zijn door Vondel alleen de vier- en tienregelige gedichten (slechts met enkele wijzigingen) opgenomen. Verder treft men in beide vertalingen rand- of kantschriften aan. Dit alles, dienend tot gemak van de lezer, is in de hier volgende uitgave alleen afgedrukt bij de proza-vertaling.[2)] Zo geeft dan deze samenvoeging van de proza-vertaling en de vertaling in verzen in één deel ook nog enige economiese winst.

En hiermee kan ik deze inleiding - die in hoofdzaak bedoeld is als ‘gebruiksaanwijzing’ - eindigen. Het past mij nog een woord van hartelike dank te richten tot Prof. Dr. F.A. Stoett, met wie ik tal van moeilike plaatsen uit de vertaling in verzen heb besproken. Zijn grote kennis van 17de-eeuwse taal is mij een zeer welkome steun geweest. Verder heb ik zeer veel verplichting aan Dr. J.D. Meerwaldt, die steeds bereid was mij te helpen, wanneer Vergilius' tekst of de verhouding tussen Vondels vertaling en Vergilius' tekst mij duister was.

Ook mijn collega's, de heeren Dr. A. Hendriks en G. Knop ben ik zeer dankbaar voor de steun die ze mij hebben verleend bij de correctie der drukproeven.

Dat ik mij steeds met opgewektheid aan deze taak, die veel meer van mijn werkkracht heeft geëist dan ik eerst vermoedde, heb kunnen geven, dank ik niet in de laatste plaats aan de heer

1) De varianten vindt men aan het slot van Deel VII.
2) In deze korte inhoudsopgaven en gedichtjes komen verschillende Latijnse constructies voor, die wijzen op vertaling uit een Latijns origineel. Dr. Geerts deelde mij mee, dat de inhoudsopgaven (argumenta) in proza van de *Herderskouten* en *Lantgedichten* vertaald zijn uit Farnabius; de argumenta in proza van de *Aeneïs* worden gevonden bij Farnabius, Stephanus, Taubmann e.a., die in versvorm bij Stephanus, Taubmann e.a.

De Klerk. Hij heeft over alle proeven een laatste oog, een nauwkeurig oog, laten gaan. Maar hij heeft meer gedaan dan dat: door zijn vurige liefde tot Vondel, zijn grote toewijding en zorg voor deze Vondel-uitgave, heeft hij in mij de lust levend gehouden mij geheel te geven aan de taak, die ik - misschien te lichtvaardig - op mij had genomen.

NASCHRIFT

Het merkwaardige boekje van Dr. Franciscus van den Enden, waarover Dr. Sterck op blz. 5 van dit Deel spreekt, bevat Vondels prozavertaling van het tweede boek der *Aeneïde*, voorafgegaan door het slot van het eerste boek (vanaf r. 738 in onze uitgave). Blijkens verschillende orthografiese en enkele andere afwijkingen heeft Vondel zelf deze uitgave niet bezorgd; zijn naam wordt in het boekje ook niet genoemd. Van den Enden volgt in zijn gelegenheidswerkje in hoofdzaak de gewijzigde proza-druk van 1646. Mogelik geeft de Latijnse tekst, die Van den Enden naast Vondels proza heeft afgedrukt, mij aanleiding om in de *Aantekeningen* aan het slot van Deel VII op dit boekje terug te komen.

AMSTERDAM, Juli 1932.
A.A. VERDENIUS.

Vondels Werken
Zesde deel

Voorwerk van Vondels Vergilius-vertaling in proza. 1646.

Extract uit het Privilegie.

[1] De Ridderschap, Edelen en Steden van Hollant en Westvrieslant hebben
[2] geoctrojeert aen Abraham de Wees, Boeckverkooper t'Amsterdam, dat
[3] hy alleen zal mogen drucken en uitgeven, of doen drucken en uitgeven
[4] *Alle de VVercken van P. Virgilius Maro, vertaelt door I.V. Vondel*, en dat
[5] gedurende den tijt van vijftien eerstkomende jaren: interdicerende en ver-
[6] biedende het voorsz. boeck in 't geheel oft deel, in 't groot oft kleine, en
[7] sulcks in eenigerley formaet, of op eenigerhande wijze te drucken, of uit
[8] te geven, te doen drucken of te doen uitgeven, of elders gedruckt zijnde,
[9] te verkoopen, of doen verkoopen, of in eenigerhande manieren te distribu-
[10] eren, venten, handelen, of verhandelen, op zoodanige merckelijcke penen,
[11] als hunne Grootmogenden goet vinden zullen daer toe te statueren, en op
[12] de verbeurte van de voorsz. gedruckte uitgegeve verkochte gedistribu-
[13] eerde of verhandelde boecken, en drie hondert guldens, gelijck alles
[14] breeder blijckt by de brieven van Octroy hier van verleent. In 's Gravenhage
[15] onder den grooten zegel, den veertienden van May, 1646.

Onder stont

J. CATZ.[ut.]

Noch lager

ter Ordonnantie van de Staten

BEAVMONT.

PUBLIUS
VIRGILIUS
MAROOS
WERCKEN
vertaelt door
J. V. VONDEL.
M DC XLVI

Op de Tytelprint van Maroos Wercken.[aant.]

't Gebouw der Tytelprint wijst aen[vs. 1]
Door beelden, die gehouwen staen
Uit marmersteen, al Maroos wercken;
Beknopt en kunstigh aen te mercken.[4]
Het vrouwebeelt, ter rechte zy,[5]
Beelt Lant-en-ackerbouwery
Natuurlijck uit; dewijl de jaren,[7]
Als vrouwen, vruchtbaer zijn door 't baren,
Oock milt in 't opvoên van haer vrucht.
Ghy ziet hoe arbeitzaem haer zucht[10]
Den ploegh en 't kouter aen durf vatten,[11]
Belust op Ceres korenschatten;[12]
En hoe de slincke arm zoo stijf[13]
Den horen houdt, met vette olijf[14]
En druif en weeligh ooft geladen,
Om 's menschen nootdruft te verzaden.
De krans van goutgeele airen sluit
Om 't hoofd. Zy ent of plant de spruit.
Het snoeimes, hangende aen den gordel,
Besnoeit den tack en ranck, om 't vordel.[20]
De Biekorf aen haer voeten geeft[21]
Haer wasch, dat aen de vingers kleeft,
En honighdauw, uit tijm en bloemen,
Waer op Hymet en Pindus roemen.[24]
Zy vockt oock vee aen, kloeck van aert,
De koe vol melcks, en 't moedigh paert.

vs. 1 *Gebouw:* constructie (de titelprent is zodanig samengesteld, dat ze....).
4 *aenmercken:* opmerken, waarnemen.
5 *ter rechte zy:* wel te verstaan, links van de beschouwer.
7 *natuurlijck:* op passende wijze; juist is die personificatie, omdat het jaar van de landman (de opeenvolging der seizoenen, vs. 7) het zaad op de akker doet ontkiemen (zie *baren,* vs. 8) en tot vrucht doet rijpen (zie vs. 9), zoals de vrouw haar vrucht baart en met milde zorg grootbrengt.
10 *zucht:* werklust.
11 *kouter:* ploegmes.
12 *Ceres:* godin van de landbouw.
13 *slincke:* linker.
14 *den horen:* de klassieke horen des overvloeds.
20 *vordel,* dialectiese bijvorm van *voordeel.*
21 *bie:* Zuidnederl. vorm voor bij.
24 *Hymet en Pindus:* de Hymettus, berg in Attica, beroemd door zijn honig; de Pindus ligt in Thessalië.

De geit en 't zoghlam scheert de heide[27]
Geruster, onder haer geleide:[Vs. 5-28]
Dan weckt de veltfluit om den hals
Arkadie met veel geschals,[30]
Dat huppelt, op haer Herderslieden,[31]
Van Saters, daer de wolven vlieden.[32]
Het strijtbre beelt, ter slincke hant,
Een Heldenzanggodin in stant[34]
Gelijck, voorzien met helm en degen,
En krijghstrompet, ten krijgh genegen,
Begint alree geluit te slaen,[37]
En noopt Eneas fiere Zwaen,[38]
Wiens borst van yver voortgedreven,[39]
Al bruisende door zee gaet streven,
Van Xanthus oever, in gevaer,[41]
Terwijl de Griecksche vlam zijn hair[42]
Verzengt, en drooght zijn waterplassen,
Daer Ilium noch roockt in d'assen.[44]
De Heldenzwaen, van dwalen moe,
Begeeft zich naer den Tyber toe,
Om, zoo d'Orakels haer ontvouwen,[47]
't Gevalle Pergamum te bouwen,[48]
Ter stede, daer een wolvespeen
Zal zoogen twee, noch teêr en kleen,
Twee brave zoons, uit Mars geboren,[51]
Wiens afkomst 't aertrijck is beschoren;[52]
Wiens afkomst zelf ten outertroon
Zal voeren met haer stedekroon
Vrouw Cybele, en haer tamme dieren,[55]

27 *zoghlam.* zooglam.

Vs. 5-28 hebben betrekking op de onderwerpen, die Vergilius in zijn *Lantgedichten* behandelt; vs. 29-32 zinspelen even op zijn *Herderszangen;* de volgende verzen geven in 't kort de gang van zijn epos, de *Aeneïs* aan.

30 *Arcadia,* landschap in de Peloponnesus, waar in de oudheid muziek- en zangkunst, vooral onder de herders, bloeide.

31 *haer,* zie vs. 5; *lieden:* meermalen bij Vondel, naast *liederen*.

32 *daer:* terwijl.

34 *heldenzanggodin:* muze van 't epos.

37 Kondigt met trompetgeschal het begin van Aeneas' zwerftochten en oorlogen aan (vgl. Aeneïs, 1ste boek).

38 *Zwaen,* zie de titelprent; Vergilius, die Aeneas' tochten bezingt.

39 *yver:* innerlike drang.

41 *Xanthus:* de voornaamste rivier van 't landschap Troje; de stad Troje lag op enige afstand daarvan.

42 *de Griecksche vlam:* de vlammen van het door de Grieken in brand gestoken Troje; *zijn hair:* het oeverriet aan de rivier werd in de klassieke mythologie gedacht als 't haar van de riviergod; vgl. de titelprent.

44 *daer:* terwijl; *Ilium:* Troje.

47 *zoo:* gelijk.

48 *Pergamum:* de burcht van Troje; *bouwen:* herbouwen.

51 *twee brave zoons* (*braaf*=dapper): nl. Romulus en Remus, zonen van Mars en Ilia (vgl. Aeneïs I, vs. 401-vlg. der vertaling in verzen).

52 *wiens afkomst:* wiens nakomelingen, hier in 't bijzonder keizer Augustus Octavianus.

55 *Cybele:* de grote moeder der goden; op het eind der 3de eeuw v. Chr. werd haar eredienst te Rome ingevoerd; men bouwde voor haar een tempel en er werden jaarlikse feesten ingesteld (zie vs. 56). Zij wordt gewoonlik voorgesteld zittend op een troon, met een muurkroon op haar

Daer Rome leert haer Godtheit vieren;[56]
Daer 's weerelts Hooftstadt entlijck rust,
En afgeoorlooght, Godt AUGUST[58]
Begroet, met d'onderbroghte scharen,[59]
Die hem ten hemel op zien varen.[60]
O MARO 'k zie hier uwen schijn[61]
In dezen schilt, en danck Ursijn[62]
Den Kardinael, die ons naer 't leven
Ons noch uw troni heeft gegeven.

hoofd (zie Dl. 2, 126) en leeuwen aan haar voeten (de ‘tamme dieren’ in vs. 55). Vrouw C. (subj. in de zin) zal Augustus naar de altaartroon (= in de hemel, onder de goden) voeren. Zij wordt hier waarschijnlik genoemd, omdat - volgens Ovidius - de overbrenging van de Cybele-verering naar Rome de herstichting van Troje in Italië (Rome) als 't ware bezegelde (vgl. vs. 48 en 56).

56 *haer Godtheit* is de goddelike macht van Cybele.

58 *afgeoorlooght:* moe van 't oorlogen.

59 *onderbroghte scharen:* onderworpen volken.

60 De apotheose van Augustus ziet men boven aan de titelprent; hij zit op de adelaar, de vogel van Jupiter, die met de ziel van vergoddelikte helden ten hemel stijgt.

61 *schijn:* beeltenis.

62 *Ursijn:* Fulvius Ursinus (Orsini), 1529-1600, een geleerde uit 't beroemde It. geslacht Orsini; van hem bestaat o.a. een werk: *Imagines et elogia virorum illustrium et eruditorum ex antiquis lapidibus et numismatibus expressa*. Hij zou ons dus op een camee de afbeelding van Vergilius bewaard hebben, die men op de titelprent in het schild ziet. Kardinaal was deze ‘Ursijn’ niet; de twee slotregels zijn later door Brandt en Vollenhove gewijzigd, zò dat het woord ‘Kardinael’ verdween; zie *Poëzy* II, 1682, blz. 336 en vergelijk een artikel van Dr. J.F.M. Sterck in *De Zondagscourant* van 11 Augustus 1929.

Den edelen gestrengen Heere, Konstantyn Hvigens, Ridder, Heere van Zuilichem, Monickelant en Zeelhem, Raet en Sekretaris van zijn Hoogheit.

aant. *

[1] Ick neem de vrymoedigheit om den Ridder, en in hem de rechte hant
[2] van zijn Hoogheit, wat outs en wat nieuws t'effens aen te bieden, dat is,[r. 2]
[3] den Poeet in het Nederduitsche kleet. Het spreeckwoort zeit, dat het kleet
[4] den man maeckt, maer hier zal de man het kleet maecken, door zijn vol-[4]
[5] maecktheit d'onvolmaecktheit des kleets te baet komen, en het een zekere
[6] aengenaemheit byzetten: want hoewel gewaet en cieraet oock een vol-[6]
[7] schapen mensch vry veel luister en gunst verleenen; nochtans schijnt de[7]
[8] schoonheit, bestaende in gelijckmatigheit der leden en hun verwen, en[8]
[9] bevalligheit en voncken en zwieren en voeghelijcke bewegingen door het[9]
[10] slechte en eenvouwige kleet hene: men merckt heimelijck dat onder de[10]
[11] ruwe schorsse een edele natuur verholen leit, en de schoone Apollo zelf,
[12] onder een herders py, naulix de stralen van zijn Godtheit verbergen kan. Tot
[13] noch toe heb ick des Dichters naem gezwegen: doch 't is onnoodigh hem
[14] met name te noemen, aengezien de naem van Poeet dit allergeluckighste
[15] vernuft door een zekere uitnementheit en hantvest toekomt, en alleen[15]
[16] eigen is; gelijck men by de Stadt genoeghzaem Rome, de Hooftstadt der[16]
[17] weerelt; by den Vorst, het hooft des Rijcks, Augustus plagh te verstaen.
[18] De noot heeft eige namen ingevoert, om verwarringe te mijden, en gelijcke[18]
[19] gedaenten, oock gemeene van enckele dingen t'onderscheiden: maer wat[19]
[20] alleen en eenigh boven alle anderen uitsteeckt, dat behoeft geenen eigen[20]
[21] naem, en blijft altijt het doorluchtighste, gelijck d'eenige vogel, die eeuwen[21]
[22] overlevende, als de zon, aller lichten bron en oirsprongk, noit weêrga zagh.

* Bij de Titel: *Monickelant:* een polder aan de Waal, bij Zaltbommel; *Zeelhem:* Zelhem.
r. 2 *van zijn Hoogheit:* nl. van Frederik Hendrik; *t'effens:* tegelijkertijd.
4 *de man* (Vergilius) *zal het kleet maecken,* d.w.z. door zijn 'volmaecktheit' zal men het gebrekkige van mijn Nederlandse vertaling voor lief willen nemen en er iets bevalligs in zien.
6 *volschapen:* van harmoniese, schone bouw.
7 *gunst:* genegenheid.
8 *gelijckmatigheit:* harmonie, evenmaat.
9 *voncken en zwieren en voeghelijcke bewegingen:* levendigheid (van oogopslag), gratie en harmoniese bewegingen.
10 *slecht:* alledaags, onopgesmukt; *men merckt heimelijck:* een innerlijk gevoel meldt ons.
15 *uitnementheit:* bijzondere, bevoorrechte positie; *door hantvest:* (als 't ware) bij privilegie, van oudsher (doordat hij van oudsher een aparte positie, boven alle anderen heeft ingenomen).
16 *by:* onder; *genoeghzaem:* duidelik genoeg.
18 *noot:* noodzaak; *eige:* afzonderlike.
19 *gemeene* en *enckele dingen:* soort en individu.
20 *eenigh:* als eenling.
21 *d'eenige vogel:* de *Fenix* (zie r. 31).

[23] D'overeenstemminge der treflijcksten heeft, door een gedurig gevolg der[23]
[24] tijden, dezen Helt den naem van Poeet, als eenen tytel en tytelrecht,
[25] onder alle Latijnen, (ick durf met zommigen niet zeggen oock boven alle
[26] Griecken, ja Homeer zelf) opgedragen, zoo dat hy hemelhoog en verre[26]
[27] boven den nijt gestegen, achter dezen scheutvryen en diamanten schilt[27]
[28] veiligh zit, en van boven, als uit zijnen troon, aenziet hoe menige Latijnsche
[29] veder naer dit wit der volkomenheit mickt, terwijl het van niemant tot[29]
[30] noch toe recht getroffen wert. Den Latijnen zal deze vertalinge min dan
[31] den Nederduitschen behagen, wanneerze zien, hoe de Fenix hier vry wat
[32] van zijne blinckende vederen gelaten hebbe: want indien, gelijck zommigen
[33] drijven, onder elck woort lettergreep en letter eenige geheimenis van zin[33]
[34] of klanck schuilt; wat moet 'er nootzaeckelijck door d'ongelijckheit der
[35] beide talen, en heuren ongelijcken aert en eigenschappen, en het verschil
[36] van namen en woorden, die tekens der betekende zaecken zijn, gespilt[36]
[37] worden en verloren gaen, oock zelf aen bloemen en geuren van wel-[37]
[38] sprekentheit; behalve dat dicht en ondicht, of vaers en onvaers onderling[38]
[39] verschillen, gelijck trompetklanck en bloote stem, en het vaers een stem,
[40] door een drieboghtige trompet krachtigh uitgewrongen, gelijck is. Hierom[40]
[41] moght de vertolcker liever Augustus Hofzwaen in rijm en op maet leeren[41]
[42] opzingen: maer hoe veel meer had'er de Mantuaen van zijn vederen moeten
[43] laten, indien men zijnen geest door benaeutheit van voeten en rijm bestont[43]
[44] te prangen en te knijpen, en uit verlegenheit te rucken, te plucken, en ter[44]
[45] noot doorgaens met geleende pluimen van rijm-en-noodige stopwoorden[45]
[46] te decken. Het vertaelde te rijmen, zonder afdoen of toedoen, is qualijck[46]
[47] mogelijck, ja onmogelijck, en dwaelt meest al min of meer af van het ver-
[48] taelde. Ick zagh hem dan niet nader nochte eigentlijcker dan door onvaerzen[48]
[49] en onrijm uit te beelden, om den Nederlander te levendiger Maroos ziel
[50] in te boezemen, hem te beter te dienen, en met een den Latynist, wien[50]
[51] het Latijn nu misschien smaeckelijcker wil vallen, wanneer hy d'eigen-

23 *door een gedurig gevolg der tijden:* bij traditie.
26 *opgedragen:* toegekend.
27 *scheutvry:* waarop alle schoten afstuiten; *scbilt:* nl. de door de traditie geheiligde titel van 'de Poëet'.
29 *veder:* hier pijl èn pen (vgl. Latijns penna); *dit wit der volkomenheit:* deze trap der volmaaktheid; *wit* (doelwit) en *mickt* (streeft) in verband met *veder*.
33 *drijven:* beweren; reeds in de vroege M.E. werd Vergilius vereerd als een dichter met bovenmenselike wijsheid begaafd, als een tovenaar; zijn werken werden allegories uitgelegd; achter elke uitspraak stak een dieper, verborgen zin.
36 *namen en woorden:* nomina en verba, naamwoorden en werkwoorden; *spillen:* verzwakken (Kil.).
37 *zelf:* zelfs.
38 *behalve dat:* nog daargelaten dat; *onvaers* (onvers): onrijm.
40 *drieboghtig:* met drie rondingen.
41 *Augustus Hofzwaen* is Vergilius, evenals de *Mantuaen*.
43 Indien men, in het nauw gebracht door, gebonden door maat en rijm, Vergilius' geest in dat dwangbuis poogde te knellen en persen.
44 *rucken* en *plucken:* mishandelen, misvormen (wat niet in dat dwangbuis paste, weglaten); *ter noot:* in zijn nood,
45 *doorgaens:* telkens weer.
46 bij *decken* is als voorwerp te denken *zijnen geest;* evenals bij *rucken* en *plucken*.
48 *Ick zagh.... niet nader.... uit te beelden:* ik zag geen kans hem getrouwer (en nauwkeuriger) uit te beelden.
50 *inboezemen:* doordringen van; *hem* (met klem): de Nederlander.

[52] schappen der Roomsche met onze moederlijcke spraecke zoo na overeen[52]
[53] gebroght, en den stijl en rede zoo vlack en effen gevlijt ziet, als my mogelijck[53]

52 *Roomsche:* Latijnse; *overeen gebroght:* met elkaar in overeenstemming gebracht.
53 *vlack en effen* (vlijen): vloeiend (vertalen), zonder horten en stoten.

[54] was. Terwijl men bezigh is met onze tael te bouwen, het spoor der zelve[54]
[55] naer te spooren, en op papier te leggen, vondt ick altijt baet met overlegh
[56] van taelkondigen iet te vertolcken. Verscheide oordeelen schieten ver-
[57] scheide stralen uit, en zien de dingen van alle kanten door en weder
[58] door, terwijl een eenig oordeel maer een' eenigen strael uitschiet, en arm
[59] by den rijckdom van velen is: doch naerdien zommige Mecenaten der[59]
[60] Poëzye overleden, anderen elders bezigh zijn, most men zich aldus behelpen,[60]
[61] en met zijn eige riemen wat te langkzamer voortroeien, tot dat dit werck
[62] by schrandere herssenen met der tijt rijper opgenomen (indien het die[62]
[63] eere gebeure) allengs meer geslepen en gladder gepolijst werde. Dat is
[64] d'oirzaeck waerom het eerst verlangt en wenscht in Heer Huigens handen[64]
[65] te vallen, en gekeurt te worden van een tong, die zoo keurigh op verscheide[65]
[66] talen, de Zanggodinnen zoo toegedaen is, datze hem oock gewilligh tot
[67] in de schaduwe van zijn legertente, onder trommels en trompetten, en[67]
[68] donders van kartouwen volgen, de pijnelijckheit en geestwonden des[68]
[69] verbolgen oorlooghs met haer hemelsche muzijcke helpen verzachten en
[70] genezen, en verlangen den gezegenden vredezang allen Nederlanderen[70]
[71] toe te zingen. Schept zijne Ed. eenigh vermaeck uit deze vertalinge, zy
[72] zal op dat bezadighde oordeel t'aengenamer zijn by hooge en lage staten[72]
[73] van menschen, oock fraeie vernuften en spitsvondige geesten, wienze[73]
[74] dienen kan, inzonderheit Dichteren, Redenaeren, Latijnsche Scholen, en
[75] voort allen die de schilder-en-tekenkunst hanteeren. Hier op dan dit werck
[76] het licht, onder het loof van Zuilichems doorluchtigen naem, betrouwende,[76]
[77] wensch ick altijt te blijven,

Edele gestrenge Heer,

Uwe Ed. dienstschuldige en ootmoedige
J.V. VONDEL.

54 *bouwen:* opbouwen, schoner en rijker maken, veredelen; *het spoor.... naer te sporen:* haar oorsprong en historiese ontwikkeling na te gaan.
59 *Mecenaten* (meerv. van Maecenas): beschermers en bevorderaars van kunst en wetenschap. Vondel bedoelt hier geleerden als Cornelis Plemp, Daniël Mostart, Joan Victorijn (of Vechters), die hem bij zijn studie en vertalingen dikwijls hadden bijgestaan (zie o.a. Dl. 3, 435). Maecenas was een vertrouweling van keizer Augustus, een beschermer en vriend van Vergilius.
60 *anderen elders bezigh zijn:* toen Vondel zijn Vergilius aan Huygens toezond, voegde hij er een brief bij, waarin hij schreef: Zommige Mecenaten zyn my afgestorven; *en de Drost heeft het nu te drock met zyn Historien*.
62 *by:* door; *rijper opgenomen:* met grondiger kennis van zaken ter hand genomen.
64 *het:* het werk.
65 *keurigh op:* smaakvol kenner van.
67 *legertent:* Huygens vergezelde gewoonlik de stadhouder op zijn krijgsondernemingen.
68 *kartouwen:* kanonnen.
70 In 1646 was de vrede, het eind van de 80-jarige oorlog, reeds in zicht.
72 *aengenamer zijn:* welkomer zijn, gereder worden aanvaard; vgl. *aengenaamheit* in r. 6.
73 *spitsvondig* (nog niet ongunstig): scherpzinnig.
76 *betrouwen:* toevertrouwen (dit werk in het licht gevende onder de beschuttende schaduw, de bescherming van).

Aen den Lezer.[aant.*]

[1] Toen Ocktaviaen August, Iulius Cezars nazaet en erfgenaem, den[r. 1-2]
[2] burgerlijcken oorloogh gelukkigh had beslecht, Ianus tempel gesloten, en
[3] over Rome, het Roomsche volck, en zulck een weerelt gerust en vreedzaem[3]
[4] den toom der heerschappye mende, was het dienstigh, dat 's Vorsten eere
[5] en gezagh, oock het aenzien van 't nieuwe Rijck en des zelfs voortreffelijckste
[6] en outste geslachten vermeert en bevestight werden, door eenigh heerlijck
[7] en uitstekende werck van Latijnsche Poëzye, niet min dan eenigh werck-[7]
[8] stuck van de Griecken, der Latijnen voorgangers en aenleiders, die, met[8]
[9] zoo groot eenen lof en naemhaftigheit, de doorluchtige daden der aeloude[9]
[10] helden, hunne voorvaderen en lantslieden, over de wijde weerelt uitbreid-
[11] den, en in top haelden; gelijck inzonderheit bleeck by de gedichten van[11]
[12] den eersten zeetoght naer Kolchos, om het gulden Vlies, en die bloedige
[13] oorlogen, voor Thebe en Troje gevoert, welcker gedachtenis de weerelt[13-14][13]
[14] en alle eeuwen beloofde t'overleven. Tot zulck een meesterstuck dan
[15] wert een vernuft ge-eischt naer mate van de grootheit en 't gewight der[15]
[16] zaecke; en hier toe besloegh wonder wel, dat (gelijck Fortuin Augustus[16]
[17] bykans in alle dingen toeloegh, en zijn zijde hielt) ten dien tijde *PUBLIUS*[17]
[18] *VIRGILIUS MARO* bloeide, en bekent en gewilt was, door eenige[18]
[19] kostelijcke proefstucken, met verwonderinge ten hove opgenomen. Dees[19]
[20] dichter, ter goeder ure, in het dorp Andes, by Mantua, geboren, en in[20]
[21] het Griecksch namaels, om zijn oprechtigheit, en bloode eerbaerheit,[21]
[22] Parthenius genoemt, was te Kremone, Milaen, en Napels in Latijnsche[22]
[23] en Griecksche taelkunde, en alle edele wetenschappen en kunsten, in-
[24] zonderheit in artsenye, en wiskunst, opgetrocken: en te Rome komende,[24]

* Deze inleiding is in hoofdzaak ontleend aan Latijnse bronnen. Vóór de vertaling in verzen (1660) is ze herdrukt onder de titel: 'Het leven van Publius Virgilius Maro'; zie verder de Aantekeningen.

r. 1-2 *nazaet:* opvolger; *den burgerlijcken oorloogh:* In de vierde Burgeroorlog behaalde Octavianus in de zeeslag bij Actium (31 v. Chr.) de overwinning op Antonius. Octavianus werd alleenheerser over 't Romeinse rijk en nam de eernaam Augustus (de verhevene) aan; *Janus tempel:* Janus, god van de tijd en de oorlog; zijn beeld stond te Rome in een tempel, waarvan de deuren in vredestijd gesloten, in oorlogstijd geopend waren.

3 *Roomsch:* Romeins; *zulck een werelt:* zo groot een rijk.

7 *niet min dan:* niet onderdoende voor.

8 *aenleiders:* leermeesters.

9 *naemhaftigheit:* vermaardheid.

11 *in top halen:* hemelhoog verheffen.

13-14 Vondel doelt hier op de *Argonautica,* de *Ilias,* en de *Zeven tegen Thebe,* een onderdeel van de zogenaamde *Epiese Cyclus* (later ook door Aeschylus tot een drama bewerkt).

13 *gedachtenis:* herinnering.

15 *naer mate van:* evenredig aan.

16 *besloegh:* trof (het).

17 *toeloegh:* toelachte.

18 *bloeide:* in de bloeitijd zijner dichterlike ontwikkeling was; *gewilt was:* geliefd was, in de smaak viel.

19 *verwondering:* bewondering.

20 *ter goeder ure:* op een gezegend tijdstip.

21 *namaels:* naderhand; *oprechtigheit:* rechtschapenheid (en eerbare schaamte).

22 *Parthenius* (*παρδενίας*)*:* de maagdelike.

24 *opgetrocken:* grootgebracht, onderwezen.

[25] om zijn ackers te hereischen, die Augustus, neffens andere gebuurlanden,[25]
[26] na den burgerkrijgh, onder zijn getrouwe soldaten uitdeelde, geraeckte
[27] alleen weder aen zijn erfgoet, door voorspraeck van Pollio, Varus, en Gallus,[27]

25 *neffens andere gebuurlanden:* met andere in de buurt liggende akkers (zie E*erste Herderskout*).
27 *Pollio:* C. Asinius Pollio, stadhouder van Gallia Cisalpina, daarna consul in 40 v. Chr., aan wie Verg. zijn 4de herdersdicht opdroeg; *Varus:* Alfenus Varus, na Pollio stadh. van G. Cisalpina; *Cornelius Gallus* bekleedde in dezelfde provincie een staatsambt en was tevens dichter; ook deze beiden worden in de *Herderszangen* gehuldigd (Varus in 9 en 6; Gallus in 10 en 6); de Herderszangen zijn ontstaan tussen 42 en 39 v. Chr.

[28] om welcker wil hy, uit een danckbaer harte, zijne Herderszangen, in drie
[29] jaren tijts, volzong; gelijck oock sedert zijn Lantgedichten, in zeven jaren[29]
[30] te Napels, Mecenas, zijnen beschutter, ter eere; van welcke beide wercken
[31] het eerste Theokrijt niet toegaf; het ander Hesiodus, en te gelijck de Faem[31]
[32] van den grooten Iulius, hier onder de Goden ingewijt, voorbystreefde:[32]
[33] en zijn gedichten werden, in 't openbaer door tooneelzangers, op het
[34] tooneel, menighmael loflijck opgezongen: want men zeit, dat hy's morgens
[35] vroegh vele vaerzen dichtende, en die den geheelen dagh over vylende,
[36] en lickende, gelijck de beerin haer jong, menigte van regels op een klein[36-37]
[37] getal, en tot zulck een volkomenheit broght, dat al de schouwburgh hem
[38] hier op toejuichte, met hantgeklap, en vrolijcken galm, en de zelve eer-[38-39]
[39] biedigheit, die de Raet en het volck van Rome den Keizer toedroegen:
[40] en Burgemeester Cicero, vader der welsprekenheit, riep dezen jongen[40]
[41] helt uit, voor d'Anderde of Tweede Hoop van Rome; gelijck de Dichter[41-42]
[42] dezen tytel sedert onder de bloemen van zijnen Eneas vlocht en borduurde,
[43] en Askaen ter eere, te passe broght: oock had Maro zelf Augustus (zegenrijck[43]
[44] wederkeerende van den zeestrijt, tusschen Marck Antoni Kleopatre en[44]
[45] hem geslagen, en zich, in Kampanje, t'Atelle wat verquickende) vier dagen[45]
[46] achtereen de Lantgedichten voorgelezen, daer, zoo dickwils zijn stem[46-47]
[47] stuite, Mecenas hem verpoosde. De Poeet, die zich dickwils te Kampanje
[48] en in Sicilie onthielt, woonde naest de hoven van dezen Mecenas, een[48]
[49] man van Koningklijcken stamme, en Ridder, die de Raetsheerlijcke acht-[49-50]
[50] baerheit weigerde, en de treflijckste amptenaer, te Rome en in Italie, zeer

29 *zijn Lantgedichten:* deze zijn gemaakt tussen 37-36 en 30-29 v. Chr.
31 *Theocritus:* Grieks dichter uit de 3de eeuw v. Chr., schepper van de herders-poëzie, die grote invloed op Vergilius heeft uitgeoefend; *toegeven:* onderdoen voor; *Hesiodus:* epies dichter uit de Griekse oudheid; zijn dichtwerk 'Werken en dagen' (door D.J. van Lennep vertaald in Nederlandse verzen) is een van de bronnen voor Vergilius' Lantgedichten.
32 Vergilius verwierf zich door zijn dichtwerk nog groter roem dan Hesiodus en zelfs dan Julius Caesar, die na zijn dood als godheid werd geëerd en aanbeden; *hier:* in de Lantgedichten wordt gesproken over Caesar's (= *Augustus*) vergoding, niet over die van Julius Caesar; waarschijnlik worden deze twee Caesars door V. (of zijn bron) hier met elkaar verward.
36-37 In een levensbeschrijving van Vergilius, op naam van Aelius Donatus gaande (4de eeuw), maar geschreven door Suetonius, (Romeins geschiedschrijver, ± 100 j.n. Chr.) wordt gezegd: carmen se (informe) more ursae parere dicens et lambendo demum effingere, d.i. terwijl hij zei, dat hij een gedicht ter wereld bracht als iets onbehouwens, zoals een berin haar jong, en het eerst al likkende vorm gaf; *op een klein getal.... broght:* tot een klein getal terugbracht.
38-39 *de zelve eerbiedigheit:* even groot eerbetoon; *de Raet:* de senaat.
40 *Burgemeester:* consul.
41-42 *Anderde:* tweede; de uitgang *de* in *anderde* is analogie naar *tweede, derde,* enz.; *gelijck de Dichter... vlocht:* zo vlocht ook de Dichter...; in het XIIde boek van de *AEneïs* (vs. 166-68) heet AEneas *Romanae stirpis origo* (d'oirsprongk des Romainschen stams, in V.'s vert.) en Ascanius, zijn zoon: *magnae spes altera Romae* ('d'andere hoop van het groote Rome'); *dezen tytel:* deze erenaam.
43 *zegenrijck:* zegevierend.
44 *den zeestrijt:* de slag bij Actium, waarin Marcus Antonius (een van J. Caesar's veldheren, bestuurder van 't oostelik deel van 't Romeinse rijk, gehuwd met Cleopatra, koningin van Egypte), verslagen werd.
45 *Atelle:* stad in Campania, tussen Capua en Napels.
46-47 *daer.... stuite:* waarbij, telkens wanneer zijn stem vermoeid werd; *verpoozen:* aflossen.
48 *naest de hoven van:* in de vorstelike omgeving van.
49-50 *Maecenas* stamde uit een Etruskies vorstengeslacht; hij behoorde tot de stand der equites (ridders), verving keizer Augustus tijdens diens afwezigheid als regent van Italië en Rome (was dus 'de treflijckste amptenaer') en weigerde het ereambt van Senator.

*

[51] gezien was by Augustus, die zulcks op Maro verslingerde, dat hy hem noit[51-53]
[52] zijn verzoeck afsloegh, rijckelijck beschonck, gemeenzame brieven toe-
[53] schreef, onder zijn gemeenzaemste vrienden rekende, en zich van zijnen
[54] raet, niet alleen in kunst en wetenschappen, maer oock in gewightige
[55] rijckszaken niet zonder vrucht diende; gelijck de Ridder en Drost Hooft
[56] zijnen Parnasheiligh ter eere zingt:[56]

Was Maro niet gelijck
Een zuil van koper aen de puy van 't maghtigh Rijck?
Geen Raetsheer, daer August wel veiligh op moght slapen?
60 *Wiens wijsheit hem te sta quam meer dan menighs wapen.*[57-60]

[61] Maro zich wonder wel op het heelen der paerdegebreken verstaende,[61]
[62] kreegh door 's Vorsten stalmeester eerst kennis aen het hof, schoot om
[63] zijn zeventien jaren den mannelijcken tabbert aen, ten zelven dage, dat[63]
[64] Lukretius de Poeet, wiens vaerzen hem mede geest en oordeel byzetten,[64]
[65] dezer weerelt overleedt. De Mantuaen dan, die zijnen mont zoo lieflijk
[66] aen het dunne riet zette, en den nachtegael door weeligheit en rijckdom[66]
[67] van klancken overtreffende, in zijne Herderszangen den lagen, in zijn
[68] Lantgedichten den middelbaren toon hielt, wert allerbequaemst geoordeelt,[68]
[69] en uitgekozen en geheilight om den hoogen toon, gelijck Homeer, te
[70] blazen, de Keizerlijcke trompet te steecken, en zich van den Tiber tot aen
[71] den Eufraet, en in Thule, of noch verder te laten hooren; en Augustus[71]
[72] leide hem op den arbeit van Eneas den Trojaen, uit wiens bloet en stamme[72]
[73] de Romainen, volgens d'overeenstemminge van bykans alle schrijvers,
[74] gesproten, en de muren van 's weerelts hooftstadt, Rome, het grootste[74-75]
[75] van alle dingen, gebouwt zijn. Aldus begost de zon der Latijnsche poëzye,

* TEKSTKRITIEK: In de uitgave van 1652 en de volgende drukken is *veiligh,* r. 59, veranderd in *rustigh,* het door Hooft in zijn gedicht gebruikte woord (vgl. de aant. bij r. 57-60).

51-53 *zulcks:* zodanig; *verslingerde*, zonder de tegenwoordige ongunstige gevoelswaarde; *noit zijn verzoeck afsloegh:* geen enkel verzoek weigerde; *gemeenzame brieven toeschreef:* vertrouwelike brieven tot hem richtte.

56 *zijnen Parnasheiligh:* aangebeden dichter.

57-60 De aangehaalde plaats komt voor in een gedicht van Hooft, getiteld: 'Brief aen.... Wessel van den Botselaer', vs. 79-82 (zie Hooft's gedichten, uitgave Stoett-Leendertz. I, 142); regel 59: was hij niet een raadsheer, op wiens zorgen vertrouwende Augustus gerust kon slapen?

61 *zich verstaende op:* verstand hebbende van.

63 *den mannelijcken tabbert:* de toga virilis, de toga van een ambteloos burger, die ieder Romeins jongeling ging dragen, als hij de mannelike leeftijd intrad; Vergilius trok die aan op 15 October 55, op zijn *vijftiende* verjaardag.

64 *Lukretius*, de bekende dichter van het philosophiese leerdicht *de rerum natura,* dat invloed heeft uitgeoefend op Vergilius' denkwijze en dichterlike arbeid (vgl. r. 64)

66 *het dunne riet:* de herdersfluit; *weeligheit:* volheid.

68 *de middelbare toon* ligt tussen de *lage* (eenvoudige) en *hooge* (verheven) in; de Herderszangen dragen een idyllies, lyries karakter, de Landgedichten, didacties, zijn van hoger orde, de AEneïs is een groots epos.

71 *Thule:* bij de Ouden een eiland aan de grenzen van de bewoonde wereld, in 't hoge Noorden (misschien IJsland).

72 *den arbeit van Eneas den Trojaen:* de (moeilike) taak om de kommervolle lotgevallen van AEneas (te bezingen).

74-75 *Rome, het grootste van alle dingen,* in overeenstemming met de Latijnse wijze van zeggen: *maxima rerum Roma; begost:* begon; *de zon der Latijnsche poëzye:* Vergilius.

[76] op Augustus wenck, noch hooger te rijzen, en door twalef boecken, gelijck[76]
[77] door een starlichte heirbaen van twalef hemeltekenen, haren glans en[77-78]
[78] heerlijckheit noch breeder t'ontvouwen, leide in Sicilie en Kampanie hare

76 *wenck:* aansporing, opwekking.
77-78 Zoals de zon haar luisterrijke baan beschrijft door de 12 tekenen van de dierenriem (de ecliptica), zo toont Vondel zijn dichterlike glans in de 12 boeken van de AEneïs, waaraan hij werkte van 29-19, dus 11 jaar (en niet twaalf; zie r. 79), voornamelik op Sicilië en in Campanië (Napels), waar hij gaarne verblijf hield.

[79] twalefjarige moeite af, en liet de gansche weerelt stof haer eeuwigh te[79]
[80] bedancken, voor het teelen der vier gezegende saizoenen van geleertheit
[81] welsprekentheit wijsheit en allerhande kunst en geestigheid, zoo verre
[82] het meer dan menschelijck verstant reicken kon. Nu zagh men dat de
[83] droom zijner moeder Maja niet ydel was, toenze van dit vernuft zwanger,
[84] droomde, hoeze eenen lauwertack voortbrengende, en in d'aerde plantende,
[85] dien schichtigh zagh opgroeien, tot eenen volwassen boom, met allerleien[85]
[86] geurigen bloessem en schoone appelen geciert en geladen. Nu docht men
[87] om den tack, die, volgens 's lants gewoonte door de kraemvrouw op de[87]
[88] geboorteplaets van hare vrucht gepoot, 's daeghs daer na zoo hoogh
[89] stont, als oude populieren, en voor heiligh gehouden, naer het kint,
[90] Virgilius genoemt wert. Propertius had, zoo ras hy slechts eenige beginssels[90]
[91] van dit werck zagh, alle Griecksche en Latijnsche schrijvers heeten ruimen,[91]
[92] en met luider keele geroepen: ick weet niet wat hier grooter en treflijcker
[93] dan d'Ilias voor den dagh komt. Augustus op den togt naer Spanje[93-96]
[94] belet, storf schier van verlangen naer dit wonderwerck, en stoffeerde zijn[9494-95]
[95] brieven aen Maro, uit genoeghte, met gebeden en dreigementen, om des
[96] Dichters eerste ontwerp, of eenigh stuck van den Eneas te zien; het
[97] welck Virgilius, in zijn antwoort, beleefdelijck en eerbiedighlijck weigerde,
[98] tot dat hy langen tijt hier na, toen het werck voltoit was, hem drie boecken,
[99] te weten het tweede, vierde, en zeste voorlas, inzonderheit dit zeste,
[100] 's Keizers zuster Octavie ten gevalle, die hoorende deze woorden van[100]
[101] haren zone: ghy zult Marcel wezen; van moederlijcke beweeghenisse[101]
[102] bezweem, en naulix wat verquickt, den Poeet voor elck vaers rijckelijck
[103] beschonck. Hy plaght oock velen anderen zijne vaerzen, en meest zulcke
[104] waer op eenigh bedencken viel, voor te lezen, om, gelijck Apelles zijn[104]

79 *haer:* de zon (Vergilius); in de volgende regels wordt de beeldspraak doorgevoerd: gelijk de zon op haar weg door de dierenriem de mensheid de vier jaargetijden geeft, geeft (*teelt*) Vergilius de wereld uit zijn vernuft die heerlike geleerdheid, welsprekendheid, enz., die hij met zijn bovenmenselik verstand had weten te veroveren.

85 *schichtigh:* aanstonds; *allerleien*, opgevat als een gewoon bijv. naamw., met dezelfde uitgang als *geurigen*, (r. 86).

87 *om:* aan.

90 *Virgilius:* de naam van de dichter komt de eerste eeuwen na Chr. alleen voor onder de vorm *Vergilius; Virgilius* zal waarschijnlik een vervorming zijn onder invloed van *Virga* (= twijg, tak), waarmee men de naam in verband wilde brengen; van de door Vondel genoemde overlevering, die in zekere zin de verhouding omkeert, is mij niets bekend; *Propertius:* Latijns dichter, een jongere tijdgenoot van Vergilius; deze zegt in zijn *Elegieën, Lib.* III, 34, vs. 65: *Cedite Romani scriptores, cedite grai; nescio quid maius nascitur Iliade* (de weergave van deze regels vindt men in de tekst, r. 91-93).

91 *ruimen:* ruim baan maken, wijken.

93-96 De Vita van Donatus zegt: Augustus.... subplicibus atque etiam minacibus per iocum litteris efflagitaret, ut 'sibi de AEneide', ut ipsius verba sunt, 'vel prima carminis *ὑπογραφή* vel quodlibet *κώλον* mitteretur'; Vondel's weergave in r. 95-96 is niet geheel nauwkeurig: *per jocum* (in scherts - *uit genoeghte,* r. 95) heeft alleen betrekking op de dreigementen.

94 *belet:* opggehouden; in 25 v. Chr. voerde Augustus oorlog in Cantabrië.

94-95 *stoffeerde.... uit genoeghte....:* laste niet ernstig gemeende dreigementen in; ook r. 98-101 vindt men in de Vita.

100 *'s Keizers zuster Octavie ten gevalle:* om Oct..... een genoegen te doen, ter wille van O.; *van:* over.

101 *ghy zult Marcel wezen:* Marcellus, de zoon van O., een veelbelovend jongeling, bestemd tot opvolger van Augustus, overleed onverwachts op 19-jarige leeftijd; zie verder *AEneïs* VI, vertaling in verzen, vs. 1297-vlg.; *beweeghenisse:* ontroering.

104 *waer op eenigh bedencken viel:* die niet onberispelik waren.

[105] schilderyen, uit leerzucht, ten toon stelde, het verstant der menighte te[105]
[106] hooren, de misslagen te beteren, zijn kunst van alle vlecken te zuiveren,
[107] en te brengen tot zulck een volkomenheit, waer mede het den nakomelingen,
[108] ter goeder tijt, overgereickt wert. Terwijl de Mantuaen met slijpen en[108]
[109] polysten bezigh was, gingk het twee-vijftighste jaer zijner oude in, en hy[109]
[110] nam voor naer Griecken en Asie te vertrecken, om daer zijn levens overschot[110]
[111] alleen aen de wijsheit te hangen, gedurigh drie jaren achtereen al zijn[111]
[112] werck te maken van den Eneas te cieren en op te toien, en niet eer hier
[113] af te scheiden, voor dat dees zijn volle beslagh hadde, en de leste hant
[114] daer aen gehouden ware: maer op wegh t'Athenen gemoete hem Augustus[114]
[115] Cezar, die uit den Oosten weder naer Rome quam; dies besloot hy met
[116] den Keizer weder te keeren; en gezint Megare, een stadt by Athenen, te[116]
[117] bezichtigen, sloegh in een teeringe, die op de reis, alzoo men zonder[117]
[118] ophouden voortzeilde, zoo aengroeide, dat de quijnende dagelix zwacker
[119] werdende, te Brundusium, anderen zeggen te Tarentum, belandde; en[119]
[120] begeerigh, om Metapontum te bezoecken, door het heete weder, binnen[120]
[121] weinige dagen, gedurende het Burgermeesterschap van Plautius en[121]
[122] Lukretius overleedt. Het gebeente wert, op 's overledens begeerte, en
[123] 's Keizers last, te Napels, daer hy lang genoeghelijck den tijt overbroght,[123]
[124] gevoert, by den wegh van Putzole begraven, en met zijn eigen grafdicht[124]
[125] gekroont. Virgilius te vore vast smiltende, en zijnen sterfdagh te gemoet[125]
[126] ziende, eischte menighmael en ernstigh zijne schriften, om den Eneas, als[126]
[127] noch niet genoegh naer zijnen zin overzien, te verbranden; het welck hem[127-28]
[128] geweigert, zoo beval hy 't zelfde by uitersten wille: doch Augustus, door
[129] Tukka en Varus, hier van afgemaent zijnde, belette die onwaerdeerbare
[130] schade; gelijck de Keizerlijcke vaerzen noch getuigen, en de nakomelingen[130]
[131] hebben het Ocktaviaens voorzichtigheit te dancken, datze dien onschatbaren[131]
[132] schat, hun door zijne handen zorghvuldigh overgelevert, noch bezitten.

105 *verstant:* mening.
108 *ter goeder tijt:* vgl. r. 20.
109 *oude:* ouderdom.
110 *Griecken:* Griekenland.
111 *aen de wijsheit te hangen:* zich aan de wijsbegeerte te wijden; *gedurigh:* onafgebroken.
114 *Athenen,* met meervouds-*n* in verband met 't Lat. meerv. *Athenae*.
116 *gezint:* voornemens.
117 *sloegh* (*hy*) *in een teeringe;* in de Vita van Donatus: languorem nactus est: kreeg hij een uitterende, slopende ziekte; *alzoo:* daar.
119 *Brundusium:* Brindisi; *Tarentum:* Tarente; *belanden:* aan land gaan.
120 *Metapontum:* stad dicht bij Tarente.
121 *Burgermeesterschap:* consulaat; volgens de Vita van Donatus tijdens het consulaat van *Cn. Sentius Saturnius* (consul in 19) en Lucretius.
123 *overbroght:* doorbracht.
124 *Putzole: Puteoli* (teg. Pozzuoli), stad bij Napels; *zijn eigen grafdicht,* nl.: *Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc | Parthenope: cecini pascua, rura, duces*.
125 *vast smiltende:* langzaam aan wegkwijnende.
126 *eischen:* opeisen; *ernstigh:* met aandrang.
127-28 *het welck hem geweigert* (Lat. constr.): en toen hem dit geweigerd werd; *Augustus... hier van afgemaent zijnde:* A., wie dit door T. en V. werd ontraden; van wat Vondel hier meedeelt, schijnt het volgende histories vast te staan: Vergilius zal bij testament de uitgave van zijn Aeneïs hebben verboden; maar desondanks heeft L. Varius (en niet Varus) met behulp van Plotius Tucca het epos uitgegeven.
130 *de Keizerlijcke verzen,* zie hiervoor blz. 63.
131 *voorzichtigheit:* vooruitziende wijsheid.

[133] De Faem dezes onsterflijcken mans begost, na zijn overlijden, gelijck het[133-135]
[134] gebeurt, eerst dapper aen te wassen, en tegens die van Homeer aen-
[135] worstelende, en de geleerde weerelt in twee deelen scheurende, liet

133-135 *gelijck het gebeurt:* zoals meer het het geval is; *eerst:* eerst na zijn overlijden; *dapper:* krachtig; *tegens... aenworstelende:* die van Homerus op zij strevende; bij *liet* is *de Faem* onderwerp.

[136] sedert gedurigh, en alle eeuwen door, geenen kleinen strijt onder d'uit-[136]
[137] stekenste oordeelen, die, gelijck de Goden om Troje, elck hun zijde kozen,
[138] en vast zwoeghden en zweetten, d'een om d'eere van Homeer, die zeker[138]
[139] overtreflijck is, het hooft op te houden; d'ander om Maro, die niemant[139]
[140] wijcken wil, in top te halen. De gansche weerelt was van overouts her
[141] ingenomen en droncken van Homeer, wiens gedichten ontrent zoo out,[141]
[142] of noch ouder als Koningk Davids lofzangen gerekent, elck in den mont
[143] hadde, en gelijck Orakels der Goden eerde. Die grijze ouderdom zijner
[144] vaerzen, zoo heiligh en eerwaerdigh geacht, als eertijts oude eicken, door
[145] Heidensche Priesters Iupijn toegewijt, en het getuighenis der uitstekenste
[146] verstanden broghten hem geen kleine eerwaerdigheit toe, ja zulcks, dat[146]
[147] de Homeristen, voor Maroos tijt, op het spoor van het ingewortelde[147-48]
[148] gevoelen, gestadigh dreven, en vast stelden, dezen man tot noch toe
[149] niet alleen geenen voorgaenden te wijcken, maer oock nimmermeer in
[150] volgende tijden zijne wederga te zullen gemoeten. De begunstelingen van
[151] Homeer, na Maroos tijt, steunden even vast op d'uitspraeck der eerste
[152] allerberoemste en volgende Wijzen. Sokrates, der Philosophen vader,[152-59]
[153] en het voorbeelt van deught en wijsheit, had geheel en al, gelijck een
[154] scholier zijnen meester, Homeer aengehangen; de goddelijcke Plato hem
[155] met verscheide en heerlijcke tytelen beschoncken, en begroet, als den[155]
[156] eersten leitsman van alle schoone en treurspelige dingen; zijnent halve[156]
[157] de dichters geschat zonen kinders en Profeten der Goden; vaders en[157]
[158] aenleiders tot de wijsheyt; hem genoemt den allerbesten en goddelijcksten[158]
[159] der Poëten, wiens vaerzen niet betaemden gezongen te worden van zulcken,
[160] die zich niet de wijsheit toeheilighden. Aristoteles hielt staende, dat[160]
[161] Homeer, by hem overzien en verbetert, in treffelijcke zaecken, d'allerbeste[161]
[162] en d'eenige Poeet was, en d'eenige van alle Poëten, die wist wat hem te
[163] doen stont, en met woorden en gedachten alle anderen overtrof: en die
[164] groote Filosoof, Alexanders leermeester, rekende het zich ten roem, in
[165] zes boecken, des zelven Dichters dubbelzinnige geheimenissen t'ont-[165]
[166] vouwen; gelijck bykans alle oude Filosofen, waer van men wel seventigh

136 *gedurigh:* zonder ophouden.
138 *vast:* voortdurend; *om d'eere van Homeer* (datief-object)....*het hooft op te houden:* om Homerus' eer hoog te houden.
139 *overtreffelijck:* voortreffelik, *niemant:* voor niemand.
141 *ingenomen van:* vol, vervuld van,
146 *zulcks:* zo zeer, in die mate.
147-48 *Homeristen:* kenners en vereerders (*begunstelingen:* aanhangers, zie regel 150) van Homerus; *op het spoor van het ingewortelde gevoelen:* de van ouds gevestigde mening volgende; *dreven:* betoogden; van *vast stelden* hangt een acc. cum infinitivo af (dat deze man... niet alleen niet onderdeed voor enz).
152-59 Wat hier omtrent Socrates en Plato wordt meegedeeld, is onjuist; Plato waardeerde H. als kunstenaar, maar achtte zijn kunst in ethiese zin verderfelik.
155 *tytel:* erenaam.
156 *leitsman:* voorganger (in 't bezingen van verheven onderwerpen, stof die waard was tot een treurspel te worden bewerkt); *zijnent halve:* met het oog op hem.
157 *schatten:* waarderen, eren (als te zijn); *Profeet,* hier: verkondiger van de wil der Goden.
158 *aenleider:* leermeester.
160 *zich toeheiligen:* zich wijden aan.
161 *by:* door; de hier bedoelde (verloren gegane) uitgave van Homerus' werken door Aristoteles was bestemd voor Alexander, zijn leerling (zie r. 164); *treffelijck:* verheven.
165 Aristoteles heeft geschreven *Problemata Homerica,* waarvan nog enkele fragmenten over zijn; in werkelikheid was A. een tegenstander van de allegoriese opvatting van Homerus.

[167] zou kunnen oprekenen, en onder dit getal Krates, hierom Homerist ge-[167]
[168] heeten, en Zeno, Heraklides van Pontus, Aratus de Sicyoner, Maximus
[169] de Tyrier, Porfier, Panetius, en Syriaen, ja zelfs beide de Ptolemeusen,[169]
[170] doorluchtige Koningen van Egypten, waer van d'een, Aristons zoon, vijftigh
[171] boecken beschreef. Aristarchus, die befaemde en kiesche letterkunstenaer,[171]
[172] was zoo zinnelijck op Homeer, dat hy alle regels wraeckte, daer zijnen[172-73]
[173] adem niet over gingk. Demokrijt, de bekende naeryveraer der wijsheit,
[174] gaf te kennen dat Homeer, met een goddelijcke nature begaeft, een cieraet[174]
[175] van allerhande woorden bouwde, en zonder eenen goddelijcken en
[176] hemelschen aert onmaghtigh was zulcke vaerzen te uiten. Athenen, Pallas[176-77]
[177] toegewijt, en het Heilighdom der wijsheit toebetrouwt, stelde een wet,
[178] uit wiens kracht Homeers vaerzen alle vijf jaren in 't openbaer opgezongen[178]
[179] werden, en dat uit danckbaerheit, dewijl de Poeet in zijn Ilias haren lof
[180] ophaelde, en haer burgers voor Troje monsterde; ja die stadt was gewoon[180]
[181] zich te beroepen op het getuighenis van hem, die van Apolloos geest[181-82]
[182] zonderling gedreven wert; en geheel Griecken hielt hem voor den uit-
[183] nemensten aller Poeeten, en alleen waerdigh de Griecksche spraeck en[183-84]
[184] letters en namen te verbeteren. Dion Guldemont had kennis dat des
[185] zelven gedichten by d'Indianen, in hun eige tale vertaelt, opgezongen[185]
[186] werden, en zy, die vele van onze starren, gelijck de Beeren, nimmer zagen[186]
[187] opgaen, bescheit wisten van Priaems jammer, het geklagh en geschrey[187]
[188] van Andromache en Hekuba, en Achilles en Hektors moedt en man-
[189] haftigheit, en riep overluit: zoo veel vermagh een eenigen mans gezangk.

167 *oprekenen:* opsommen, noemen; de in r. 167-70 genoemde philosofen (niet in chronologiese volgorde) zijn alle Griekse geleerden, die zich o.a. hebben bezig gehouden met de allegoriese verklaring van Homerus.

169 *beide de Ptolemeusen:* van de Egyptiese koning Ptolemeus III Euergetes is bekend dat hij zich heeft bezig gehouden met emendaties op Homerus; de andere Ptolemeus zal wel een grammaticus uit de Alexandrijnse school zijn, de zoon van Aristonikos.

171 *Aristarchus:* beroemd Grieks grammaticus en criticus te Alexandrië, 2de eeuw voor Christus; hij heeft veel gedaan voor de verklaring en tekstverbetering van Homerus' werken; *kiesch:* smaakvol.

172-73 *zinnelijck:* kieskeurig (nog in 't hedendaags Vlaams); *wraken:* afkeuren, onecht verklaren; *daer zijnen adem niet over gingk:* die Homerus' geest niet ademden; *Demokrijt:* Democritus, de wijsgeer van Abdera, 460-362 v. Chr. (de bekende minnaar der wijsheid).

174 *een cieraet:* een sierlik, groots monument.

176-77 *was:* zou geweest zijn; *Athenen.... toebetrouwt:* Athene, de stad, die onder de bescherming der godin Pallas (Athene) stond en welke het middelpunt was der kostelike (heilige) wijsheid en wetenschap; het datief-object (Athenen) bij *toebetrouwen* is hier in de passieve constr. subject geworden.

178 *uit wiens kracht:* krachtens welke.

180 *ophalen:* (met ere) verkondigen; *monsterde:* de eer aandeed (ze) te vermelden; in de zogenaamde catalogus, Ilias, 2e boek.

181-82 *die van Apolloos geest zonderling gedreven wert:* die in 't bizonder door Apollo werd bezield.

183-84 *de Griecksche spraeck en letters en namen te verbeteren:* de gesproken en geschreven Griekse taal op een hoger plan te heffen; *Dion Guldemont* (Guldemont, lett. vert. van Chrysostomos): Grieks schrijver ten tijde van Augustus.

185 *de Indianen:* de bewoners van Voor-Indië.

186 De bewoners van deze gewesten zien, omdat ze zoveel Zuidel. wonen, vele van onze sterren, zoals de Gr. en de Kl. Beer, nooit boven de horizon verschijnen.

187 *Priaems jammer:* de rampspoed van Priamus, koning van Troje. Priamus' gemalin was Hecuba; zijn oudste zoon, Hector, was gehuwd met Andromache. Zij allen behoren, met de beroemde Gr. held Achilles, tot de hoofdpersonen in de Ilias.

[190] Dionys Halikarnasser noemt dien Poeet den oppersten van allen,[190]
[191] bron van alle wetenschap en welsprekentheit, en oordeelt zijn
[192] gezangk, tot in top toe, met een scherpe en gladde welsprekenheit ge-[192]

190 *Dionysius van Halikarnassus* (een stad in Carië), een Gr. geschiedschrijver ten tijde van Augustus.

192 *tot in top toe:* in de hoogste mate; D.H. acht, dat Homerus' dichtwerk (vermengd is met en) opgeluisterd wordt door klare en vloeiende welsprekendheid.

[193] schakeert te zijn. Plinius kroont hem met den tittel van bron der vernuften.[193]
[194] Plutarchus, Keizer Trajaens onderwijzer, wiens geleertheit zoo groot een[194]
[195] gezagh heeft by de geleerde weerelt, datze zich sterck maeckt, indien
[196] d'aeloude wijsheit en geleertheit verzonck, die weder uit zijn papieren op
[197] te visschen; dees, het niet de pijne waert achtende van Virgilius een woort[197]
[198] te reppen, vergult en bezaeit zijne zedeschriften en doorluchtige mannen[198]
[199] met Homeers vaerzen en fabelen; houdt het onmogelijck, zonder godde-[199]
[200] lijcke gunst, en Apolloos ingeven, zulck een hooge en voeghelijcke poëzy[200]
[201] te kunnen voortbrengen: dat zijn fabelen, die meest berispt worden, een[201]
[202] nutte bespiegelinge en overbloemde deftigheit omvatten; zijn Ilias de kracht[202]
[203] des lichaems, gelijck Ulysses dolinge de kracht der ziele aenwijst; en hy,[203]
[204] die de beginsels en het zaet der wijsheit zaeit, boven allen verwonderens-[204-5]
[205] waerdigh zy: want, zeit de zelve, op een andere plaets, onder de byzonder-
[206] heden, die van den Prins der Poeeten gezeit worden, is deze overwaer-
[207] achtigh, dat Homeer d'eenige is, die noit iemant verzade, van wien de[207]
[208] menschen noit walghden, en hy vertoont zich by de lezers altijt anders, en
[209] altijt bloeiende door een nieuwe bevalligheit. De reden waerom haelt de
[210] zelve Filosoof uit des zelven dichters gedicht aldus: want het geen men
[211] alreede klaer gezeit heeft, valt hatelijck, zoo men 't herhaelt: weshalve hy[211]
[212] zijne toehoorders van d'eene vertellinge in d'andere voert, en door deze
[213] nieuwigheit d'ooren behindert mat en zat van toeluisteren te worden.[213]
[214] Plutarchus schrijft het Alcibiades toe tot een voorteken van zijn toekomende[214]
[215] verstant, dat hy uit zijn kintsheit gaende een' oorbant gaf aen den meester,[215]
[216] die van hem naer Homeer gevraeght, zeide, dat boeck niet te hebben: en[216]
[217] hy getuight hoe Alcibiades een ander, die bezigh was met Homeer te
[218] verbeteren, overhaelde met deze woorden: verbetert ghy Homeer, en[218-19]
[219] blijft ghy een schoolmeester? ja by Plutarchus krijght Homeer den naem
[220] van goddelijcken geest en hemelschen Homeer, in de kunst der Zang-

193 *Plinius:* nl. Plinius de Jongere, een beroemd literator (62-114).
194 *Plutarchus:* de beroemde Gr. schrijver der *βιοι παράλληλοι,* levensbeschrijvingen van beroemde mannen, vgl. r. 197) en der '*Ἠδικά* (deels op zedekundig gebied, vgl. r. 197), was leermeester van keizer Hadrianus; hij stierf ± 120 na Chr.
197 *de pijne:* de moeite (Fr. peine).
198 *vergulden:* opluisteren.
199 *vaerzen en fabelen:* losse citaten en verhaaltjes.
200 *ingeven:* inspiratie, bezieling; *voeghelijck:* meesterlik.
201 *zijn fabelen:* episodiese verhalen; denk voor *een:* toch nog.
202 Nuttige overdenkingen, beschouwingen, en een verbloemde (onder 't luchtig kleed van een fabel verborgen) strekking bevatten.
203 *Ulysses dolinge:* de zwerftochten van Ulysses (Odusseus), beschreven in de *Odyssae*.
204-5 *verwonderenswaerdig:* bewonderenswaardig (moet geacht worden); denk achter *plaets* een dubbelpunt.
207 *verzade:* verzadigde.
211 *valt hatelijck:* wordt onaangenaam, wekt ergernis.
213 *behindert:* verhindert, belet.
214 *Alcibiades:* Atheens veldheer en staatsman, 450-404 v. Chr.; *schrijft.... toe:* rekent aan; *toekomende:* toekomstig.
215 *uit zijn kintsheit gaende:* tot de jongelingsjaren gekomen; *oorbant:* oorveeg.
216 *van:* door.
218-19 *overhalen:* berispen, doorhalen; *en blijft ghy een schoolmeester:* breng je 't dan niet verder dan een vitter.

[221] godinnen, en vergulder van den Trojaenschen oorloogh; en die Filosoof[221]
[222] melt, hoe de Rechters (gestelt om vonnis te vellen, en een van beide de

221 *vergulder van den Trojaenschen oorloogh:* voortreffelik beschrijver van... (die met gulden woorden de Trojaanse oorlog heeft beschreven).

[223] dichtkampioenen, namelijck Homeer of Hesiodus, den prijs toe te leggen)
[224] zeer verlegen zaten, naerdienze zich schaemden over twee zulcke groote
[225] personagien te oordeelen. Oock zwijght de gemelde niet, hoe Alexander
[226] de Groote d'Ilias, als zijn allerkostelijckste juweel, in Darius juweelkoffer[226]
[227] opsloot, en onder zijn hooftkussen leide; op Achilles graf des Dichters lof[227]
[228] bazuinde, en zoo vele steden krackeelden, om zich zijn geboorterecht toe[228]
[229] te eigenen; gelijck Cicero, Archias den Poeet verdadigende, hier mede[229]
[230] zijn zegel aenstack, met Ennius de Poëten heiligh achte, en gedacht hoe[230]
[231] de Griecken Homeer een kerck toewijdden; als aen eenen, die zoo veel[231]
[232] grooter eere verdiende dan de Treurdichters Eschylus, Euripides en Sofo-
[233] kles, wien men door last van den namaels vergoden Lykurgus metale[233]
[234] pronckbeelden toekeurde; behalve dat het hem in Griecken aen geen graf[234]
[235] nochte kopere beelden ontbrack; en het eilant Chios muntte Homeer op
[236] zijn penningen, tot een bewijs, dat hy des zelven inboorling was. De lier-
[237] dichter Horatius speelt hem ter eere: wat oirbaer wat onoirbaer is, zeit[237]
[238] hy niet beter dan Krysip en Krantor? op een andere plaets: Homeer toonde[238]
[239] op wat mate ghy der Koningen en Vorsten daden en bloedige oorlogen[239]
[240] beschrijven kunt. De rederijcke Quintiliaen zelf zeide: gelijck Aratus acht,[240]
[241] dat men van Iupijn moet beginnen, zoo schijnen wy recht van Homeer te
[242] beginnen: want dees (gelijck hy zelf zeit, dat vlieten en bronnen uit den[242]
[243] Oceaen beginnen te vloeien) was voorbeelt en oirsprongk van allerhande
[244] slagh van welsprekentheit, en niemant overtrof dezen in groote zaken, door[244]
[245] hooghdraventheit; in kleene, door eigentlijckheit: hy gingk, in woorden[245]
[246] en spreucken en schickinge van zijn geheel werck, de maet des mensche-[246]

226 *Darius juweelkoffer:* kleinodiënschrijn of foedraal, dat toebehoord had aan Darius III, koning der Perzen, door Alexander de Grote († 323) verslagen.
227 *Achilles graf:* aan de oever van de Hellespont stond een grafmonument van Achilles.
228 *zoo vele steden:* volgens de overlevering waren het zeven, waaronder *Chios* op het Ioniese eiland *Chios* (zie r. 235), die elkaar de eer betwistten Homerus' geboorteplaats te zijn.
229 *Archias,* een Grieks dichter, door Cicero verdedigd in een rede: *pro Archia poëta*.
230 *zijn zegel steken aen:* bekrachtigen; *Ennius,* een beroemd Latijns dichter (239-169); *gedenken:* in herinnering brengen.
231 *kerck:* tempel.
233 *Lykurgus:* hier is sprake van L. de Athener, een beroemd Atties redenaar, ± 400 v. Chr. geboren; van zijn vergoddeliking (apotheose) is mij niets bekend.
234 *pronckbeeld* (vgl. Grieks '*άγαλμα*) erestandbeeld; *toekeuren:* waardig achten en toekennen; *behalve dat:* ongerekend dat (terwijl het hem, Homerus, toch al....).
237 *Horatius*, tijdgenoot en vriend van Vergilius; *speelt* = dicht (in verband met *lier*); Boek I, *Epist.* II, vs. 4: *Quid utile, quid non, Planius ac melius Chrysippo et Crantore dicit;* d.i. Duideliker dan Chrysippus en Crantor geeft hij antwoord op de vraag, wat nuttig en wat onnut is; *Chrysippus,* stoïcyns wijsgeer, 3de eeuw voor Chr.; *Krantor*, eveneens een Grieks wijsgeer, eind 4de eeuw.
238 *op een andere plaets*, nl. in zijn *Ars poëtica,* vs. 73-74.
239 *op wat mate;* bij Horatius: *quo numero*, in welke dichtmaat (nl. de hexameter); bij uitbreiding in welke stijl.
240 *M. Fabius Quintilianus*, eerste eeuw na Chr., beroemd Rom. rhetor, heeft een leerboek der rhetorica geschreven; *Aratus*, Gr. dichter, ± 270 v. Chr.
242 Evenals, volgens hem, de Oceaan de oorsprong is van de vlieten en bronnen, zo was hij zelf voorbeeld en oorsprong enz.; men vindt de hier aangehaalde bewering van H. in de *Ilias* XXI, 196-vlg.
244 *groote:* grootse.
245 *hooghdraventheit:* verheven zeggingskracht; *eigentlijckheit:* juiste woordenkeus en stijl (in overeenstemming met het onderwerp).
246 *schickinge:* compositie.

[247] lijcken vernufts te boven; en gelijck Homeer by de Griecken, zoo leide
[248] Virgilius by ons den gezegenden gront, en is ongetwijfelt onder alle[248]
[249] Grieksche en onse Poeeten de naeste aen hem. Dit bevestight Quintiliaen[249]

248 *gront:* grondslag.
249 (*is*).... *de naeste aen hem:* staat het dichtst bij hem, komt hem het meest nabij.

*

[250] uit den mont des Afrikaens Domitius, die, toen hy hem vraeghde, wie[250]
[251] Homeer naest quam, antwoorde: Virgilius is de tweede, nochtans nader
[252] aen den eersten dan aen den derden. Om nu Xenofon, Strabo, Atheneus[252]
[253] en anderen over te slaen, zoo laet ons hier aen hechten zommige Heilige[253-54]
[254] Outvaders, die met hunne schriften d'ongetwijfelde waerheit tegens de
[255] lasteraers des Kristendoms ondersteunen; gelijck Iustijn de Martelaer,[255]
[256] en Klemens Alexandrijner niet schroomen aen te tekenen, hoe Homeer[256]
[257] vele dingen, uit der Profeten schriften gezamelt, in zijne kunstige[257-59]
[258] verzierselen gevlochten hebbe; namelijck de Scheppinge, in Achilles
[259] schilt geschildert; het Paradijs door Alcinous hof afgebeelt; en Lucifers
[260] val door Ate betekent. Sint Ambroos toont, hoe Ezaias en Ieremias, van[260]
[261] de Sirenen sprekende, door d'oude fabelen des Grieckschen Poeets elck[261]
[262] waerschuwden voor de bekooringen der weerelt, en haer liefelijck ge-
[263] zangk, het welck de zielen der jongelingen, tusschen de klippen en het[263-64]
[264] strant dezes levens, pooght te verschalcken. De groote Basilius roept: al[264]
[265] Homeers Poëzy is een lof van de deught, waer in hy elck ding op zijn
[266] rechte tijt te pas gebroght heeft: en hoewel de zalige Gregoor Nazian-[266-67]
[267] zener, gelijck vele andere Outvaders, d'ydelheit der fabelen aenwijst, noch-
[268] tans noemt hy hem den vermaerden Homeer, en zijne Poeezy wonder-
[269] baer. Dat men nu Eneas, een onvoltoit werck, van den eigenaer zelf ten[269]
[270] viere verwezen, boven dat van Homeer, en den zoon boven den vader,
[271] den scholier boven den meester zette, was al t'onverdraeghzaem;[271]
[272] en de gansche Trojaen op den vorm van Ulysses dolinge en d'Ilias ge-[272]

* TEKSTKRITIEK: *ongetwijfelde*, r. 254, is in de druk van 1652 en de volgende dr. veranderd in *onwederleggelijcke*.
250 *Domitius Afer*, Romeins redenaar, † 59 na Chr.
252 *de derde* in rangorde blijft dus ver achter bij Homerus en Vergilius; *Xenophon*, Atheens geschiedschrijver, ± 440-355 v. Chr.; *Strabo*, beroemd Grieks aardrijkskundige, 1ste eeuw voor Chr.; *Atheneus*, Grieks geleerde, 3de eeuw na Chr.
253-54 *Heilige Outvaders:* kerkvaders.
255 *Justijn de Martelaer:* de oudste der kerkvaders, levend in de 2de eeuw.
256 *Clemens van Alexandrië*, gestorven ± 220, een der geleerdste en welsprekendste redenaars der christelike oudheid. Homerus zou volgens de Joden de boeken der profeten, waaronder ook Mozes werd gerekend, gekend hebben; deze mening is overgenomen door de kerkvaders.
257-59 *kunstige verzierselen:* kunstvolle verdichtingen; *Achilles' schild* wordt beschreven in het 18de boek van de *Ilias*, vs. 483-vlg.; *Alcinous hof:* door Alcinous, koning der Phaeaciërs, werd Odysseus gastvrij opgenomen; zijn paleis en tuinen waren vol weelde en pracht (zie *Odyssae*, boek 7).
260 *Ate* (Grieks '*άτη* = verblinding), de ongeluksgodin, die de mens tot verdwazing brengt en in 't verderf stort; *betekent:* zinnebeeldig, allegories voorgesteld; *Sint Ambroos*, Ambrosius, een der beroemdste kerkvaders, 4de eeuw na Chr.
261 *de Sirenen:* betoverend schone vrouwen (zeemeerminnen), die door haar lieflik gezang de voorbijvarenden naar de rotsige kust lokten en zo in 't verderf stortten, o.a. *Odyssae* XII vermeld; hier schijnt de verhouding omgekeerd, schijnen de profeten aan Homerus te ontlenen; maar - Ezaias en Jeremias noemen de Sirenen niet.
263-64 *tusschen de klippen en het strant dezes levens*, hier figuurlik genomen: de *klippen* zijn de gevaren en verleidingen, waaraan de jeugd bloot staat; *het strant* is het einde des levens.
264 *Basilius de groote:* Grieks kerkvader uit de 4de eeuw.
266-67 *Gregoor Nazianzener:* Gregorius van Nazianze (in Cappadocië), vriend van Basilius.
269 *van:* door.
271 *al t' onverdraeghzaem:* in de hoogste mate onverdragelijk.
272 En de hele AEneïs was gemodeleerd naar....

[273] goten, en van Homeers draden geweven, ja dien Apollo dickwils van
[274] woorde te woorde nagezongen: het waren al geleende Fenixpluimen[274]
[275] waer mede deze zwaen zich oppronckte. Wat vont men niet in Maro, dat

274 *Fenixpluimen*, van de Fenixen in de kunst, aan wie Vergilius zo veel schoons zou hebben ontleend, worden enkele genoemd in r. 276-vlg., eerst Griekse kunstenaars en geleerden, dan Romeinse (zie de aant. bij r. 30, 31 en 240).

[276] niet alleen Aratus, Hesiodus, Theokritus, Pindaer, Partheen, Pizander,[276]
[277] Apolloon, en inzonderheit Homeer, maer oock Ennius, Livius, Andro-[277-78]
[278] nikus, Lukretius en velen anderen toebehoorde, zoo dat de Roomsche
[279] Zanggodin zich schaemde in het licht bezien te worden! Hoe menigh-
[280] mael kan hy zijn voorgangers luister noch niet bereicken, en op het
[281] gebaende padt met gelijcke schreden involgen! Hoe menighwerf[281]
[282] zoeckt hy zijn sluickery kunstroovery en gestole vonden door herstelling[282]
[283] van zaecken, wisseling van namen en woorden, of andersins te verbergen,[283]
[284] die evenwel niet nalaten overal door te schijnen! Maen en starren en zulcke
[285] nachtlichten mosten zich wachten het geleende licht zich zelve toe te
[286] eigenen, en de zon, waer uit zy glans schepten, met haren glans uit te
[287] daegen. Het was noch niet vergeten, hoe Karbijl, de letterkunstenaer,[287]
[288] met zijnen Eneasvlegel, een boeck zoo geheeten, Maro bestont te beucken[288]
[289] en te dorsschen, met dolingen en lasteren te bekladden, en hem zijn kunst-[289]
[290] stroopery uit te drijven; Keizer Kaligula, hem van geest en geleertheit[290]
[291] te plonderen, en te vervolgen, zoo dat het, gelijck Suetoon melt, luttel
[292] scheelde, of zijn gedichten werden uit alle boeckkameren gevaeght, zijne[292]
[293] pronckbeelden gemorselt. Aldus sloot men endelijck, dat'er van outs[293]
[294] nochte vermaert Grieck, nochte Latynist gevonden wert, die Homeer niet
[295] schatte voor den grootsten Filosoof, doorluchtighsten Poeet, vader der
[296] welsprekentheit, vinder der dingen, natuur-en-zedekenner, bron der ver-[296]
[297] nuften en geesten, leermeester des eerlijcken wandels, en goddelijck[297-98]
[298] gezaghhebber over heilighdom en ceremonien, ja zonder wederga.

[299] De Maronisten, voor geen klein gerucht vervaert, bejegenden de
[300] Homeristen doorgaens met geene mindere vierigheit, en verdadighden[300]
[301] Virgilius op deze wijze: Zy stelden voor vast, dat vroeger of spader in[301]

276 *Pindarus* is de grootste lierdichter van Griekenland (522-442 v. Chr.); *Pizander* (Peisandros) was een Grieks epies dichter, 7de eeuw v. Chr.; van *Parthenios* heeft Vergilius onderricht in 't Grieks ontvangen.

277-78 *Apolloon*, Apollonius Rhodius, epies dichter, 3de eeuw voor Chr.; *Ennius*, zie r. 230; *Livius Andronikus*, dramaties en epies schrijver uit de 3de eeuw; ten onrechte opgevat als Livius en Andronicus; Livius, de bekende geschiedschrijver, was een jongere tijdgenoot van Vergilius; misschien was Vondels bron al bedorven; *Lukretius*, zie r. 64; *Roomsche:* Romeinse (de muze van Vergilius).

281 *involgen:* volgen (bijhouden).

282 *sluickery:* heimelike letterdiefstal; *vond:* vondst; *herstelling:* omzetting.

283 *namen en woorden:* naamwoorden en werkwoorden.

287 *Karbijl:* Carbilius Pictor schreef een boek tegen de *AEneïs*, genaamd *AEneidomastix:* AEneïsgesel; zie de *Vita,* op naam van Donatus.

288 *bestont:* ondernam.

289 *met dolingen en lasteren te bekladden:* (trachtte) hem onjuistheden en fouten aan te wrijven.

290 *uitdrijven:* afleren; C. Suetonius Tranquillus (± 75-160 na Chr.) zegt in zijn levensbeschrijving van keizer Caligula (gestorven 41 na Chr.): et Virgilii ac Titi Livi scripta et imagines paulum afuit, quin ex omnibus bibliothecis amoveret; Caligula vervolgde dus Vergilius' gedachtenis, trachtte hem geest en geleerdheid te ontzeggen (vgl. *plonderen*, r. 291).

292 *vagen* (vegen): verwijderen.

293 *pronckbeeld:* standbeeld, borstbeeld; *sluiten:* tot de conclusie komen.

296 *vinder der dingen:* uitdenker en eerste samensteller der oude verhalen (vgl. r. 313).

297-98 *eerlijcke wandel:* eerzame levenswandel; *goddelijck gezaghhebber over heilighdom en ceremonien:* goddelike autoriteit op 't gebied van heilige zaken (gebruiken) en plechtige handelingen.

300 *doorgaens:* steeds, zonder aflaten; *vierigheit:* heftigheid.

301 *voor vast:* als onbetwistbaar feit.

[302] het licht te komen niemant eigentlijck tot roem of schande gedijt, en[302]
[303] deshalve Homeer en Maro hier in gelijck stonden; hoe hoogh men ook
[304] hierom den eenen boven den anderen pooghde te verheffen. En bestont

302 *in het licht komen:* geboren worden; *eigentlijck:* in feitelike zin, feitelik; *gedijt:* strekt.

[305] d'eerwaerdigheit juist hier in, zoo gingk Hesiodus, by zommigen ouder[305]
[306] van jaren geschat, boven Homeer. Oock lochende Rome noit, dat
[307] Athene ouder was, en Latium in Griecken ter schole leggende, daer[307]
[308] de borsten der wijsheit zoogh; gelijck Griecken, en met name Homeer,
[309] in Egypten d'eerste lessen leerde; indien Homeer zelf geen Egypte-
[310] naer was; een geschil van overouts bepleit, en noch ongewezen. De[310]
[311] voorgaende Wijzen voor Maroos tijt Homeer zonder omzien lovende,[311]
[312] konden niet oordeelen wat de nakomende tijt aen den dagh zoude[312]
[313] brengen. Dat Homeer den naem van vinder en vader der helden-
[314] poëzye droegh, sproot hier uit, dewijl men geen grijzer heldendichters
[315] van zoo groot een werck met name wist te noemen; doch twijfelde
[316] Aristoteles zelf niet datze'r geweest waren: gelijck oock de fabelen, in[316]
[317] zijne wercken geweven, niet alle by hem verziert, maer ten deele ge-[317]
[318] rimpelde wijven, en boeren in Chios, en elders; ten deele den Egypte-[318]
[319] naren ontleent werden, die niet luttel van starrekunst en andere natuur-[319]
[320] kennis eerst uit Chaldeen en Oosterlingen schepten. Alle wijsgierige[320]
[321] volcken zochten licht by uitheemsche vernuften, en voeghden 'er het hunne
[322] by, zonder eenigh verwijt te schroomen. Al wat van Griecken en Latijnen,
[323] voor Maroos tijt, de pen voerde, schatte Homeer op zulck eenen dieren
[324] prijs, naerdien tot hunnen tijt toe niemant zich openbaerde, die in de ren-
[325] baen der heldenpoëzye hem niet verre achter aen in zijne schaduwe
[326] volghde: en Maro al geboren zijnde, zoo was 'er noch tijt van noode,[326]
[327] om recht en rijp zijn wercken t'overwegen, waer in zijn prijzers zeiden,
[328] dat niet alleen geen boeck, geene fabel, nochte vaers, maer oock geen
[329] woort, geen lettergreep, nochte letter vergeefs gevonden wert. Gelijck
[330] dan Homeers majesteit en grootheit niet terstont bleeck, zoo ras zijn ge-
[331] dicht uitquam, en zijn kunst en vernuft allengs, van tijt tot tijt, en eeuw[331]
[332] tot eeuw, getoetst, bekent en voor uitnemende gekent werden; zoo[332]
[333] eischte Virgilius oock tijt en jaren, zou men, gelijckerhant en uit eenen[333]
[334] mont, van zijn waerdye oordeelen. Homeers gezagh en aenzien, uit d'al-
[335] gemeene overeenstemminge gesproten, verbluften, in den beginne en
[336] een goede wijl, vele schrandere oordeelen, zulcks datze in 't eerste naulix[336]

305 *by:* door.
307 *Latium:* landschap in Italië, waarin Rome ligt (Latium in Griekenland school gaande, van de Grieken hun wetenschap ontvangende).
310 *van overouts bepleit, en noch ongewezen:* waarover van oudsher was gedebatteerd, argumenten (pro en contra) waren bijgebracht, en dat nog niet was uitgemaakt.
311 *voorgaende:* vroegere; *zonder omzien:* onvoorwaardelik.
312 *oordeelen:* beoordelen.
316 *zelf:* zelfs.
317 *verziert:* verzonnen.
318 *Chios*, zie de aant. bij r. 228.
319 *die:* die op hun beurt.
320 *wijsgierig:* naar wetenschap dorstend.
326 *Maro al geboren zijnde:* toen Maro eenmaal geboren was (was er toch nog...).
331 *van tijt tot tijt:* in de loop der tijden.
332 *getoetst:* nauwkeurig onderzocht, gewikt en gewogen; *bekent:* ingezien (als zodanig gewaardeerd); *gekent:* erkend.
333 *zou:* wilde; *gelijckerhant:* op dezelfde voet, met gelijke maatstaf; *uit eenen mont:* met hetzelfde recht van spreken, met dezelfde kennis van zaken.
336 *zulcks:* zo zeer.

[337] dorsten dencken Maro neffens Homeers zijde te stellen, voor dat achtbare[337]
[338] stemmen, rijper geworden, en meer en meer aenwassende, moedt schepten,[338]

337 *achtbaer:* gezaghebbend.
338 *rijper:* rijper van oordeel.

[339] om den Latynist niet alleen neffens, maer oock boven den Grieck te
[340] stellen, uit geenen ydelen waen, maer ondervindinge van het gene 'r in[340]
[341] stack. Griecken, stoffende van aert en opgeblazen om zijne oudtheit[341]
[342] en grijze hairen, achtte dat 'er geen verbeuren aen was met Homeer[342]
[343] hemelhoogh en zonder mate te prijzen; en dit velt des roems te winnen
[344] viel gemackelijck en licht, zoo lang'er niemant verscheen, die het hoogh-
[345] hartige Athenen het hooft dorst bieden: doch de volkomenheit der[345-46]
[346] Latijnsche Zwane aenstrevende, zoo bleeck het wat de Latijnen, die
[347] zich zoo dapper en loflijck van hun nageburen en voorgangeren dienden,[347]
[348] vermoghten, en met hoe doorzichtigh een oordeel zij de kunstige vonden,[348]
[349] den Griecken ontleent, verbeterden, ja zelf den stijl van Museus, by
[350] zommigen netter en cierlijcker dan die van Homeer geoordeelt: waerom
[351] Maro niet Homeer, maer Museus, in d'Elyzische velden, met den sneeu-[351]
[352] witten offerbant om het hooft, tot zangmeester, onder den rey van Febus
[353] Priesteren, inwijdde. Indien Plato, Aristoteles, en alle voorgaenden nu[353]
[354] opzagen, en Virgilius in zijn eige spraeck verstonden, zij zouden, zonder[354]
[355] twijfel, zich meer over hem dan Homeer verwonderen, en hun ontijdigh[355]
[356] oordeel verworpen. Wat Quintiliaen belangde, die was eer het gevoelen[356]
[357] van Domitius den Afrikaen dan zijn eigen gevolght, en had zoo vroegh[357]
[358] het hart niet, om tegens het aenzien der outheit, alreede te diep inge-[358]
[359] wortelt, aen te gaen, gelijck Propertius, die rustiger zijn hart over Maroos[359]
[360] proefstuck uitsprack. Plutarchus stilzwijgentheit, uit al te groot een zucht[360]
[361] tot zijnen lantsman, om hem in zijnen staet te laten, verdoofde Maroos
[362] luister niet, die toen noch jongk was; en dees Filozoof, zelf geen geboren[362]
[363] Latynist, wou liever voorzichtigh zwijgen, dan onvoorzichtigh van het[363]
[364] Latijn oordeelen. Hy wist wel hoe hatelijck de gelijckenis van twee zulcke[364-65]
[365] overvliegende verstanden was, en kon veiliger Homeer verheffen dan van

340 *ondervinding:* ervaring.
341 *Griecken, stoffende van aert:* Griekenland, geneigd tot snoeven (en zich latende voorstaan op....).
342 *dat 'er geen verbeuren aen was met....:* dat men straffeloos....
345-46 *doch de volkomenheit der Latijnsche Zwane aenstrevende* (Lat. constr.): maar toen de volmaakte dichter Vergilius kwam.
347 *zich dapper dienen van:* niet weinig zijn voordeel doen met.
348 *doorzichtigh:* scherpzinnig. schrander; *vond* (vondst): de door de Gr. in zwang gebrachte schrijftrant (woordkunst).
351 *Museus:* myties zanger uit de voorhomeriese tijd.
353 *Febus Priesteren* zijn de dichters; *inwydde:* zie hiervoor *Aen.* VI, 662-667.
354 *nu opzagen:* de ogen nog eens open konden doen.
355 *zich verwonderen over:* bewonderen.
356 *belangde:* betrof.
verworpen: verwerpen.
357 *zoo vroegh:* zo kort na Vergilius' dood.
358 *aenzien:* gezag, gezaghebbende mening,
359 *aen gaen tegen:* ingaan tegen, de strijd aanvaarden tegen; *rustiger:* kloeker, fllinker; *Propertius:* zie r. 89.
360 *zucht:* liefde, voorliefde. (Dat Plutarchus over Vergilius zweeg, omdat hij, in zijn te grote voorliefde voor Homeer deze liefst in zijn staat (nl. van de grootste dichter te zijn) wilde laten, enz.).
362 *die toen nog jongk was:* welke (nl. de luister) toen nog in haar opgang was.
363 *van:* over.
364-65 *hoe hatelijck.... was:* welk een hachelike en en onaangename onderneming het was twee zo ongemene geesten (vernuften) met elkaar te vergelijken.

[366] Maro reppen. De Latijnen zelfs hadden het Latijn best verstaen, en het[366]
[367] ontbrack hier aen geen aenzienelijcke oordeelaers en hanthavers van Maroos[367]
[368] grootheit: en hoe vele doorluchtige pennen zweven zelfs hun eige door-
[369] luchtige lantsluiden voorby, zonder de namen eens te gedencken. Augustus[369-61]

366 *zelfs:* zelf.
367 *aenzienlijcke:* gezaghebbende, (beoordelaars van naam).
369-61 Vgl. r. 226.

majesteit streeck de vlagh voor die van Alexander de Groote niet, en
zoude het werck van den Eneas, dat hy Heiligh noemt, noode tegens
d'Ilias verwisselen. Keizer Alexander Severe vergaepte zich aen Maroos[372]
beelt, dat, gelijck een Godtheit, in zijne hofkappelle, onder andere Heiligh-[373-74]
dommen mede ten toon stont. Ciceroos uitspraeck weeck voor geenen
Demostenes of eenige redenaers. Ovidius, de geestighste aller Poeeten,[375]
noemde Maro by Augustus den geluckigen dichter van uwen Eneas, en
den Eneas het doorluchtighste werck dat oit in Latium uitgingk. Statius
durf dien goddelijcken Eneas niet bestaen na te stappen, en aenbidt die
voetstappen slechts van verre. Silius begroet Mantua, Maroos geboorte-[379]
stadt, als het huis der Zanggodinnen, dat door het gezangk des Andyners[380]
ten hemel gevoert, het geluit van Smyrne naeryvert. Iuvenael roept:[381]
men zal den dichter van d'Ilias loven, en de vaerzen van den luitklincken-
den Maro, die Homeer naer zijn kroon steken: hy melt hoe Maro en
Homeer, tegens elckandere geleken, en in de schale opgewogen worden.[384]
Maro, zoo wy Martiael gelooven, bemoeide zich met geene lierdichten,[385]
gelijck Flakkus, naerdien hy de maet van Pindaer overtrof; en stont niet[386-87]
naer den roem der tooneellaerzen, dewijl zijn stem den toon des treur-
spelers verdoofde. Hy noemt Virgilius, wiens trompet den oorloogh[388-89]
scheller dan iemant uitblaest, heiligh, en eeuwigh. Plinius zeit, dat[389]
Augustus Maroos vaerzen verboodt te verbranden, was een treflijcker[390]
getuighenis voor den dichter, dan of de Keizer die met zijn eige vaerzen
vereerde. Hy getuight dat Silius, de Poeet, Virgilius beelt boven alle[392]
anderen plagh aen te bidden, zijnen geboortedagh eerbiediger dan zijnen
eigen dagh te vieren, en te Napels, naer Maroos graf, als te kercke, te

372 *Alex. Severus*, Rom. keizer uit de 3e eeuw na Chr.; *zich vergapen aan* (nog niet met onze ongunstige bet.): in bewondering (opgetogen) staan voor.

373-74 *heilighdommen:* heilige voorwerpen; voorwerpen van godsdienstige verering (vgl. hiermee r. 229-vgl.); *Ciceroos uitspraeck:* zie r. 40; *wijken voor:* onderdoen voor.

375 *Ovidius:* in zijn *Tristia* (II, 533) spreekt hij als volgt tegen Augustus over Verg.: *ille tuae felix AEneïdos auctor* en in de *Ars amatoria* III, 338 vindt men dit oordeel over de AEneïs: *quo nullum Latii clarius extat opus* (vgl. r. 377); *P. Papinius Statius*, eerste eeuw na Chr., zegt in zijn epies dichtwerk *Thebais* XII: Nec tu divinam Aeneïda tenta | Sed longe sequere et vestigia semper adora (vgl. r. 378-80).

379 *Silius Italicus* (1ste eeuw na Chr.); in zijn epos *Punica*, Boek VIII, 595 zingt hij: Mantua Musarum domus atque ad sidera cantu | Evecta Aonio et Smyrnaeis aemula plectris (vgl. r. 379-81).

380 *de Andyner* is Vergilius, geboren te Andes, bij Mantua.

381 *het geluit van Smyrne:* Homerus' stem; *Juvenalis*, Romeins satirendichter (1ste-2de eeuw na Chr.); *Sat.* VI, vs. 435: Committit vates et comparat: inde Maronem | Atque alia parte in trutina suspendit Homerum (zie r. 383-84).

384 *tegens elckandere geleken:* met elkaar vergeleken; *opgewogen:* (tegen elkaar) gewogen.

385 *Martialis*, tijdgenoot van Juvenalis, dichter van epigrammen; boek VIII. *Ep.* 18, vs. 5-6: Sic Maro nec Calabri tentavit carmina Flacci | Pindaricos nosset cum superare modos (r. 385-86).

386-87 *de maet van Pindaer:* het literaire genre van Pindarus (Grieks lierdichter, ± 500 v. Chr.); *stont niet naer den roem der tooneellaerzen:* streefde er niet naar (begeerde niet) beroemd te worden als toneeldichter.

388-89 *wiens trompet den oorloogh scheller dan iemand uitblaest:* die doordringender en forser dan iemand van de oorlog zingt.

389 Zie *Plinius de Oudere* (wel te onderscheiden van Plinius de Jongere, met wie Vondel hem hier vereenzelvigt) *Nat. Hist.* VII, 31 (114).

390 *treflijck:* indrukwekkend, schitterend.

392 ....*vereerde* (zie r. 130).
Zie *Plinius* de Jongere, *Epist.* 3, 7 en 8.

[395] gaen: en noch heden viert de stadt Mantua hem, haren inboorling, gelijck
[396] heiligh, en eert zijne wiegh, en geboorteplaets, gelijck Parthenope zijn[396]

396 *Parthenope:* oude naam voor Napels.

*

[397] graf, en rustplaets: en de zelve stadt Mantua munt noch heden Maro in[397]
[398] haere penningen, met geenen minderen roem dan Chios Homeer in zijne
[399] munte uitbeelde. De Hartogh van Mantua stoffeert de zalen van zijn hof[399]
[400] met schilderyen uit Maroos Herderszangen, Lantgedichten, en Eneas
[401] boecken, door Iulius Romain, des grooten Rafels grootsten leerling, ge-[401]
[402] schildert. By Paterkulus wort Maro de Vorst der gedichten; by Lam-[402]
[403] pridius, de Plato der dichteren geheeten. Onder de heilige Outvaders[403]
[404] zal, uit den naem van alle anderen, ons Sint Augustijn alleen vernoegen,[404]
[405] die noemt hem den grootsten, besten en uitnemensten van allen; en
[406] belijt dat hy Didoos klaght niet zonder tranen kan lezen. Dit licht der[406]
[407] godtvruchtigheit, en zoo vele godtgeleerden en weereltwijzen stoffeeren[407-08]
[408] en vergulden hun godtvruchtige en geleerde bladen met Virgilius vaerzen
[409] en vonden, en de gansche weerelt gaet zwanger van zijnen lof. Virgilius[409]
[410] heeft, in zijnen eenigen Eneas, de wetenschap des burgerlijcken wandels[410-13]
[411] en krijghshandels, ja den geheelen Ulysses en d'Ilias beknopter en vol-
[412] komener dan Homeer begrepen, en wat hy van hem ontfing natuurlijcker
[413] en rijcker opgezet, de misslagen ontweken, 't ontleende gebetert, d'over-
[414] tolligheit besnoeit, en 't oneffen geslepen. Zijn stijl verandert en schickt[414]
[415] zich naer de zaeck, en valt nu rijp en statigh, dan koeler, en langkzamer,[415]
[416] dan weeliger, dan vieriger wacker en heftigh, dan eenvouwiger, en bloei-[416]
[417] ende, en allerhande; zoo dat tien Atheensche redenaers, bloeiende tijt-[417]
[418] genooten, in eenen Maro te zamen gevonden worden, en hy is t'effens
[419] Redenaer en Poeet, en alles: en gelijck hy in alle deughden overwonder-[419]
[420] baer is, zoo straelt in zijn werck boven al de hemelsche hooftdeught
[421] eenes gewijden Dichters, de Voeghelijckheit, uit, die nergens bezwijckt,[421]

* TEKSTKRITIEK: de verschillende drukken van de prozavertaling tot en met die van 1659 hebben in r. 402: Vorst der gedichten; in het voorwerk van de vertaling in verzen (1660) is dat veranderd in: Vorst der dichteren.

397 *de zelve:* dezelfde; vergelijk voor de volgende woorden r. 235.

399 *hof:* paleis.

401 *Giulio Romano*, een beroemd Italiaans schilder (1492-1546), leerling van Rafaël.

402 *Velleius Paterculus*, Latijns geschiedschrijver, tijdens de reg. van keizer Tiberius; *Aelius Lampridius*, geschiedschrijver uit de 3de eeuw.

403 *Outvaders:* Kerkvaders.

404 *Sint Augustijn:* Augustinus (354-430); *vernoegen:* genoeg zijn, voldoende zijn.

406 *Didoos klaght:* zie *AEneïs,* IVde boek.

407-08 *stoffeeren en vergulden:* verfraaien en verrijken.

409 *gaet zwanger van:* is vervuld van.

410-13 *de wetenschap des burgerlijcken wandels en krijghshandels:* al wat betrekking had op het maatschappelik leven en de oorlogsvoering (der Ouden); *volkomener:* vollediger; *begrepen:* samengevat; *natuurlijcker en rijcker opgezet:* op een hoger plan gebracht, zowel door zijn meer natuurlike stijl als door zijn aanvullingen, uitwerkingen.

414 *'t oneffen geslepen:* het ruwe of minder bevallige beschaafd.

415 *rijp:* (beredeneerd) weloverwogen; *koeler:* meer verstandelik.

416 *weeliger:* darteler (dan weer met een vurige heftige bewogenheid); *eenvouwiger:* het tegengestelde van verheven; *bloeiende:* rijk.

417 (*zijn stijl valt*) *allerhande:* hij beheerst en past toe alle soorten van stijl.

419 *overwonderbaer:* hoogst bewonderenswaardig.

421 *de Voeghelijckheit* wordt omschreven in r. 414-15: *zijn stijl verandert en schickt zich naer de zaeck:* hij weet steeds de juiste, passende toon te treffen, in welke rol hij ook optreedt, welke persoon hij ook ten tonele voert (r. 421-22).

[422] wat persoon of gewaet hy aentreckt. Maro verwees zijn gedicht niet ten
[423] viere, als of Homeer hem voorbystreefde, en hy zelf achtte, dat men[423]
[424] Herkules eer zijne knods dan Homeer (die zoo Horatius zeit zomtijts
[425] sluimert) een vaers ontwringen zoude; maer om d'ontijdige doot, behin-[425]

423 versta: *en alsof hij zelf achtte.*
425 *een vaers ontwringen zoude:* een enkele maal zou kunnen overtreffen in de kunst der poëzie; *maer om d'ontijdige doot, behinderende:* maar wegens zijn ontijdige dood, die hem belette....

derende dien arbeit te volstippen, en de leste hant daer aen te zetten.[426]
Wat van nabootsen, ontleenen, sluicken en stroopen, of andersins te
zeggen viel, dit was nu boven al beantwoort, met den voorgangk van[428]
Homeer en zijne lantslieden, die oock elders hun stof by een zamelden en
lessen haelden; zoo stont het niet te misprijzen, dat Maro zijne wijsheit en
aertigheit, en 't alleredelste uit allen dichteren en Wijzen zoogh, gelijck de[431]
honighby haren nektar uit allerleie beemden, bloemen en kruiden treckt.[432]
Het streckte oock Homeer tot geen kleine eere, dat zulck een geest,
gelijck dees, hem boven alle anderen naeryverde; aengezien hy niemant[434]
in heldenpoëzy waerdiger kende, waer tegens zijn yver om den palmtack
moght worstelen. Eigen behagen, en niemants deughden te willen be-[436]
kennen hadden menigh vernuft onder gehouden, terwijl Virgilius, van[437]
dit gebreck vry, dapper zijn voordeel dede, met elck op zijn waerde te
schatten, en zoo wacker in te volgen, tot dat hy hen te boven geraeckte,[439]
en Koningk en meester van de renbaen bleef. Wou de Nijt Virgilius over
de hekel halen; met grooter schijn van reden was Homeer gehekelt: dat
hy het by den goddelijcken Maro niet meer dan een wijfke van gemeenen[442]
slagh by een joffer magh halen: dat hy de straetdeuntjes, die om mostert[443]
liepen, slechts op andere voeten zette, aen een schakelde, en eenen[444]
anderen zwier gaf: dat vele gezonde harssens menighte van ongerijmde
beuzelachtige en kinderachtige dingen in hem aentekenden, en ons rieden[446]
te schuwen: dat zijn byvoeghelijcke namen dickwils kinderachtigh luiden,[447]
laf smaecken, en ter plaetse niet dienen. Dat Virgilius nimmermeer, Homeer[448]
menighmael de voeghelijckheit te buiten gaet, en wat voort zonder einde[449]
by Makrobius en anderen op hem te zeggen valt; het welck men liever[450450-52]
wou zwijgen, kon Virgilius onberispt blijven, die om geen visschers raet-
sel sufte, noch van ongedult storf. Karbijl dorst Maro, Zoilus Homeer[452]

426 *volstippen:* de laatste hand leggen aan.
428 *met den voorgangk van Homeer en zijne lantslieden:* door er op te wijzen, hoe Homeer en andere Griekse schrijvers hierin waren voorgegaan (zie o.a. r. 316 vlg.).
431 *aertigheit:* bevalligheid.
432 *allerleie:* met buigings-*e*.
434 *iemand naerijveren:* er naar streven hem te evenaren.
436 *eigen behagen:* eigendunk; *deughden:* goede kwaliteiten.
437 *bekennen:* erkennen.
439 *involgen:* navolgen.
442 *een wijfke van gemeenen slagh:* een eenvoudig vrouwtje.
443 *joffer:* dame; *die om mostert liepen:* van bedenkelik allooi.
444 *op andere voeten zette:* op meer dichterlike wijze herschiep.
446 *aentekenden:* aanwezen (en ons aanrieden die te mijden).
447 *bijvoeghelijcke namen:* epitheta ornantia (versierende toevoegingen).
448 *nimmermeer:* nooit.
449 *voeghelijckheit:* welvoeglijkheid.
450 *Macrobius*, Rom. grammaticus uit de eerste helft van de 5de eeuw, die in zijn werk *Saturnalium conviviorum libri septem* o.a. Vergilius laat optreden als een man van veelomvattende geleerdheid; *men:* de verdedigers van Vergil*i*us.
450-52 Volgens de overlevering zouden vissersknapen aan Homerus, die voor alwetend doorging, het volgende raadsel hebben opgegeven: wat wij gevangen hebben, hebben wij niet, maar wat we niet gevangen hebben, dat hebben we. De oplossing van deze platte aardigheid is niet vissen, maar.... luizen. Een gefingeerd grafepigram op Homerus bevat een toespeling op dit raadsel en zegt tevens dat hij, wanhopig omdat hij de oplossing niet vond, stierf.
452 *Karbijl,* zie r. 287; *Zoïlus:* Grieks taalgeleerde uit de 3de eeuw voor Chr., als criticaster gebrandmerkt om zijn vitterijen op Homerus' epos.

[453] aenbassen, en hierom vermaert, behielt den toenaem van Homeersvlegel,[453]
[454] en op dien koop kon iemant lichtelijck aen den tytel van Maroosvlegel[454]

453 *aenbassen:* aanblaffen.
454 *op dien koop:* (onder dat beding) op diezelfde voet.

[455] geraecken. Virgilius lof bestont meest hier in, dat hy door niemants
[456] laster verminderde, door niemants lof vermeerde: gout bleef gout men[456]
[457] hiet het hoe men woude: groote verstanden ontwijcken die lasterpijlen[457]
[458] met zich slechts eens te buigen en te verzetten. Maroos geduurzaemste[458]
[459] eerlijckste en levendighste pronckbeelt was geen ceder, metael, nochte[459]
[460] marmer, maer zijn heerlijck werck, dat voor worm nochte roest nochte
[461] rottinge zwichte, en de tanden van den nijt en tijt gemackelijck verduren
[462] zou. Wie dit aenrande schont zijn eige handen, of toonde zijn kranck-
[463] zinnigheit, gelijck kranckzinnige Kay Kaligula, nutter geketent dan ge-[463]
[464] lauriert; en zommige eeuwen na hem Karel Kranckhooft, die by Mantua[464]
[465] oorlogende, en de vyanden in 't zant leggende, zijner voorouderen ge-[465]
[466] dachtenis en zijn eige daden zoo schendigh brantmerckte, toen hy des[466]
[467] Mantuaens stockbeelt, lang voorhene in die stede opgerecht, nedersmeet,[467]
[468] om des onsterflijcken mans naem te verdelgen. Wat zaet van lasterlijcke[468]
[469] leerstucken vont men toch in Eneas, doorgaens bezaeit met Stoische[469]
[470] Akademische en Peripatetische grontregelen van d'onsterflijckheit der
[471] ziele; van godtsdienst en Godtheit; van godtvruchtigheit neffens de[471]
[472] Goden, het vaderlant, ouders, gemalin, en voester; van oorloge, vrede,[472]
[473] en verbonden, straffe der schelmeryen, belooninge der vromen, en andere
[474] heilige en gezonde leeringen, die, gelijck de H. Augustijn zeit, de kinders[474]
[475] van kintsbeen op in Maro lezen, om dit niet licht te vergeten. 't Is waer
[476] dat hem, die een wijl Chiloos leerlingk was, en zijn gedichten naer den[476]
[477] leest der personaedjen paste, in zijne Herderszangen wel eenige af-[477]
[478] schrapsels van Epikuurs lessen en regelen ontvielen; doch wat half

456 *laster:* scherpe blaam; *men hiet het hoe men woude:* hoe men het ook geliefde te noemen.
457 *verstanden:* vernuften.
458 *zich verzetten:* op zij gaan.
459 *eerlijck:* eervol.
463 *Kay Kaligula* (vgl. r. 190); *Kay* is hier woordspelend gebruikt: *Kay* (kei) betekent in 't 17de-eeuws dwaas en is hier tevens de afkorting van Caligula's voornaam *Cajus*, zie verder *Ndl. Wdb.* VII, kol. 2056. Caligula liet zich in zijn waanzin als kunstenaar met de lauwerkrans versieren en als godheid vereren.
464 *Karel Kranckhooft:* In Mantua had men een standbeeld voor Vergilius opgericht, dat in 1392 door Carlo Malatesta (lett. door Vondel vertaald) uit middeleeuwse jonkertrots (nobilitatis fastu) werd omvergeworpen; zie verder Burckhardt, *Kultur der Renaissance in Italien*, 10te Aufl. 1908, Band I, 158.
465 *de vyanden in 't zand leggende:* (Lat. constr.): toen de vijanden in 't zand lagen.
466 *schendigh:* schandelik.
467 *stockbeelt:* standbeeld.
468 *lasterlijck:* verderfelik.
469 *doorgaens:* doorlopend, van het begin tot het eind; *Stoïsch, Akademisch* en *Peripatetisch* hebben betrekking op drie wijsgerige stelsels in de oudheid, opgebouwd door Zeno, Plato en Aristoteles; voor de leer der Stoicijnen zie Dl. 2, 560.
471 *godtvruchtigheit:* vrome verering, aanhankelikheid; *neffens:* jegens.
472 *voester:* min (zie over Aeneas' min Cajeta het begin van Aen. VII).
474 *Augustinus* zegt in *De Civ. dei* I, 13: quem (Vergilium) propterea parvuli legunt, ut videlicet poeta magnus omniumque praeclarissimus atque optimus teneris ebibitus animis non facile oblivione possit aboleri.
476 *Chilo*, één van de 7 wijzen, kan hier niet bedoeld zijn. Te Rome heeft Vergilius een tijdlang het onderwijs gevolgd van de philosoof Siron, een aanhanger van de leer van Epicurus (zie daarover Deel 2, 560); en *zijn gedichten naer den leest der personaedjen paste:* en zijn personen liet spreken in overeenstemming met hun aard en wezen.
477 *afschrapsels* (met minachtende bet.): uitingen die enige verwantschap vertonen met de leer van E.

[479] geleerde weet niet, dat het den dichteren geoorloft zy hunne vaerzen
[480] met de zetredenen der onderling gedeelde twistscholen en verwarde[480]
[481] gezintheden op te flicken. Endelijck behielt dan dit vernuft, met be-[481]

480 *zetredenen:* leerstellingen (theses); *gedeeld:* verdeeld.
481 *gezintheden:* richtingen, secten; *bestemminge:* goedkeuring, instemming.

[482] stemminge der kloeckste vernuften, de tytels van Onnavolghbaer, On-[482]
[483] bestrafbaer, Meester der Zanggodinnen, onverbeterlijck, goddelijck, Zuil
[484] der Latijnsche spraecke, trompet en faem van de Stadt, het geslacht der[484]
[485] Iulien, en Roomsche volck, den Mantuaenschen Homeer, het eenige
[486] voorbeelt om na te volgen, en alleen waerdigh den naem van Poeet te
[487] dragen, Koning en Vorst der Poëten, den eenigen, den rechten Poeet,
[488] zonder wiens hulp men vergeefs aen de deur der Musen klopte: en de
[489] Latijnen stonden, met de Griecken, Homeer d'eerste plaets onder de
[490] Poeeten toe, indienze Maro uitzonderden, en boven aen zetten.

[491] Wy hebben aldus d'onderling strijdende yveraers voor Homeer en
[492] Maro tegens elckandere gekant en opgezet, op dat, door tegenstellinge[492]
[493] en vergelijckinge van beide, deze beide Helden te heerlijcker uitmunten.
[494] Homeer behoude zijn verdiende eere, en Virgilius de zijne. Het bepleiten
[495] van iegelijcks overtreflijckheit blijve den overvliegenden Wijzen en ge-[495]
[496] leerden bevolen. Iupijn zelf zich ontziende ter vierschaere te treden, om[496]
[497] over onsterflijcke schoonheden vonnis te strijcken, en de schoonste van
[498] drie den gouden appel toe te wijzen, beval dien bedenckelijcken last den
[499] sterflijcken rechter, die zich hier mede dien vloeck op den hals haelde:[499]
[500] veel min durven wy ons aenmeten over de grootste mannen der weerelt[500]
[501] te zitten, maer ons liever over hun uitnementheit verwonderende, wijzen
[502] den lezer tot de wercken zelfs, en naer den Parnas, daer Apollo met de[502]
[503] Zanggodinnen de rechtbanck spannende, dit geschil rechtvaerdighlijck
[504] beslecht, terwijl Maro voor eerst, buiten allen twijfel, onder alle Latijnsche
[505] Poeeten, d'eenige Fenix blijft, en eeuwigh blijven zal,

482 *onbestrafbaar:* onberispelik.
484 *trompet en faem van de Stadt:* uitbazuiner van Rome's roem, van de *gens Julia*, het beroemde geslacht, waarvan Aeneas de stamvader zou zijn, waartoe keizer Augustus behoorde.
492 *gekant en opgezet:* (als vijandige legers) in slagorde opgesteld.
495 *overtreflijckheit:* voortreffelikheid.
496 *bevolen:* toevertrouwd, overgelaten.
499 *den sterflijcken rechter,* nl. Paris, die beslissen moest, welke der drie godinnen ('onsterflijcke schoonheden') Juno, Minerva of Venus de schoonste was en dus recht had op de gouden appel (de twistappel), door Eris, de twistgodin, te midden der feestvierende goden geworpen. Paris was de zoon van Priamus, koning van Troje; door zijn uitspraak - hij kende de appel aan Venus toe - haalde hij zich de haat van Juno op de hals. Venus helpt hem de schone Helena, de vrouw van Menelaüs, schaken en de Trojaanse oorlog ontbrandt, waarin Juno zich als verbitterde vijandin der Trojanen doet kennen (vgl. r. 497).
500 *zich aenmeten:* zich vermeten.
502 De *Parnassus* is een berg in 't Griekse landschap Phocis, gewijd aan Apollo en de Muzen (zanggodinnen).

Keizer Augustus op Maroos Eneas.[aant. *]

Kon d'onbescheidenheit in 't endt die woorden uiten,[vs. 1]
En zulck een gruwelstuck belasten en besluiten?[2]
Zal Maroos Zanggodin, zoo kunstgeleert, zoo groot,[3]
Zoo schoon en milt van tael, te vier gaen, en ter doot?
O schendigh schellemstuck! zal 't vier met gloende tanden[5]
Die rijcke boeckstaef dan verbrijslen en verbranden?[6]
Kan iemant goedes moedts dat aenzien, zonder leet?[7]
En zal de vlam zijn eer niet sparen? maer zoo wreet[8]
Verslinden 't werck des Helts, die elck zijn verf kon geven,[9]
En alles voeghelijck afschilderen naer 't leven.[10]
Latijnsche Helikon, Apollo, wijze Godt,[11]
Behindert zulck een scha: o Bacchus, schiet een schot[12]
Voor zulck een zwaricheit, en ghy, o Ceres, mede:[13]
Hy was toch uw soldaet in oorloge; en in vrede[14]
Op d'ackers en het velt uw schrandere ackerman.
Hy leerde wat de lent opluicken dede, en dan
De vruchtbre zomer teelde, en wat de herrefstdagen
En wintertijt, het lest der vier saeizoenen, dragen;
Hy bouwde d'ackers, huwde oock olm en ranck te gaêr,[19]
Bezorghde 't vee, en broght de honighbyen, daer[20]
Zy onder hunnen Vorst het wassen leger bouwden:[21]
Vereerde hy ons dit, dat wy 't verdelgen zouden?
Indien het vry sta zoo te spreken: maer de wet[22-23]
Moet onderhouden zijn; en wat ons sterrefbedt

* B i j d e T i t e l : dit gedicht is naar een oude, onbekende Lat. dichter vertaald. (Zie verder de Aantekeningen).

vs. 1 *onbescheidenheit:* onverstand.
2 *belasten:* gelasten, opdracht geven tot.
3 *Maroos Zanggodin:* hier Vergilius' werken.
5 *schendigh:* schandelik.
6 *boeckstaef:* letterschat; *verbrijslen*, in verband met de beeldspr. *tanden* (vs. 5),
7 *goedes moedts:* met onbewogen gemoed, rustig.
8 *zijn eer:* het werk dat hem tot eer strekt.
9 *zijn verf:* de voor hem passende tinten.
10 *voeghelijck:* zie de aant. bij *Aen den Lezer*, r. 421.
11 *Helicon:* berg in Griekenland, aan Apollo en de Muzen gewijd; *Latijnsche Helicon:* goden en godinnen, die de dichtkunst in Italië beschermen.
12 *behindert:* verhindert; *Bacchus* en *Ceres* (de godin van de landbouw) worden hier genoemd, omdat Vergilius in z*ij*n Landgedichten onderricht geeft in wijn- en landbouw; *schiet een schot:* vgl. steek *er* een stokje voor.
13 *zwaricheit:* grote ramp.
14 in dit vers slaat *uw* op Apollo (hij hief in de AEneïs de martiale toon aan); in 15 heeft *uw* betrekking op *Ceres*.
19 *bouwde:* bebouwde (leerde bebouwen); *huwde oock olm en ranck te gaêr:* vlocht de wijngaardranken omhoog langs de olmen (gaf voorschriften voor de wijnbouw).
20 *daer:* daar, waar.
21 *het wassen leger:* de woningen van was.
22-23 De bedoeling van de Lat. tekst is: En dit alles zou hij nu hebben gemaakt, alleen maar opdat het te niet zou gaan, als men zulk een goddeloze gedachte mag uitspreken (zie vs. 23).... dat zij verre; maar, zal iemand zeggen, de wet enz. Misschien is de door Vondel gebruikte Lat. tekst bedorven geweest.

En leste wil gebiên magh niemant wederspreken.[25]
Laet eerwaerdy van wet en lesten wil eer breken,
Dan zoo veel arrebeits van zoo veel dagen langk[27]
En zoo veel nachten zie dien snellen ondergangk:
De vader van dit werck hebbe eer dees jongste woorden[29]
Gesproken in een' droom voor d'ooren, die dit hoorden:[30]
Hy heeft misschien van pijn al stervende gedwaelt
Uit ongedult: misschien heeft hem 't verstant gefaelt,[32]
Terwijl de tong dit sprack, niet willigh, maer benepen
Van weedom en quellaedje, en het langdurigh slepen
Van 't quijnende verdriet: misschien ontbrack het hem
Aen oordeel en begrijp. Zal Troje zijne stem[36]
Herheffen met misbaer, en weêr zijn' val gevoelen?
De gloet des viers noch eens Elisaes minne koelen,[38]
En haer gewonde borst verteeren gansch tot asch?
Zal zulck een eeuwigh werck verloren gaen, zoo ras?
Zal dan een oogenblick, een misverstand ontrouwelijck[41]
Begraeven zoo veel krijghs in kolen, al te grouwelijck?[42]
O Zanggodinnen, komt, brengt water by der hant,
Put stroomen, rept u, bluscht dien jammerlijcken brant,
Eer deze vlam verniel' 't gedicht van onzen Dichter.
Dat Maro leve, en strael', hoe langer, hoe verlichter,
De wijde weerelt door, oock tegens zijnen danck.[47]
'k Verbie 't geen hy geboot met onrecht; zijn gezangk[48]
Zy heiligh na zijn doot, en eeuwigh; en het klincke
En leve, zonder dat men eenigh lidt vermincke,
Door 't heiligh Roomsche Rijck, en glinstere onverdooft,[51]
En groeie, en bloei', bemint, herlezen en gelooft.

25 *magh niemant wederspreken:* daar mag niemand tegenin gaan.
27 *Dan:* dan dat.
29 *hebbe:* zal hebben, mag hebben; *eer:* eerder, veeleer.
30 *in een' droom:* al ijlende, niet bij zijn volle bewustzijn.
32 *uit ongedult:* omdat hij ondraaglike, onduldbare pijnen leed; buiten zich zelf van pijn; *gefaelt:* begeven.
36 *Zal Troje zijne stem herheffen met misbaer:* Zal Troje ten tweeden male gaan weeklagen (zal de AEneïs, die zingt van het in Latium herboren Troje, verbrand worden en dus het (bezongen) herboren Troje hetzelfde lot ondergaan, dat het Oude Troje onderging?).
38 *Elisa* is Dido, die haar liefde voor Aeneas ‘koelde’, alleen kon blussen door zich op de brandstapel te doden (zie AEneïs, het slot van het vierde boek).
41 *een misverstand ontrouwelijck:* een onbetrouwbare, onjuiste opvatting (van Vergilius' woorden).
42 *zoo veel krijghs:* de beschrijving van zoveel oorlogen (die AEneas in Italië moest voeren): *al te grouwelijck:* op zo jammerlike wijze.
47 *danck:* wil.
48 *met onrecht:* ten onrechte.
51 *Roomsche:* Romeinse.

‘Op P. Virgilius Maro’, gedicht voorkomend op blz. XXXI-XXXII van de derde uitgave der proza-vertaling. 1646.

Op P. Virgilius Maro.[aant.*]

Hier streeft de Zwaen, Augustus Hofzwaen, henen,[vs. 1]
En strijckt de schoonste lauwerkroon:[2]
Zijn brave zwier en hooge toon[3]
Verrucken my. Moght ick zijn schachten leenen![4]
Is Scylle uit min haer Minos nagevlogen,[5]
En in een leewerick veraert;
Zal zijn gezang zoo wijt vermaert
Niet meer op mijn' verliefden geest vermogen?
'k Loop MARO in het weeligh groen bejegenen,[9]
Zoo dra zijn fluit den weerklanck port,[10]
En hy uit schrandre harssens stort
Een' vruchtbren dau, om d'ackers milt te zegenen.[11-12]
't Verquickt mijn hart op zulck een beemt te weien,
Daer Tityr, zoo gerust en stil,
In schaduw speelt van Amaril,
De bloem van al de harderlijcke reien.[13-16][16]
Heel Griecken wenscht om 's Mantuaners schoven,[17]
Terwijl hy tijdigh ploeght en zaeit,
Het onkruit wiedt, en d' oeghsten maeit:
Zijn konst en vlijt geraecken 't al te boven.
Hy leert my ooft en vette olijven planten.
Ick worde op 't enten afgericht.
De schup en snoeimes doen hun plicht,[23]
En Bacchus vloeit my toe van alle kanten.[24]
Het groeizaem vee verrijckt de volle stallen,[25]

* Van 1646. Afgedrukt volgens de tekst op blz. XXXI-XXXII van het voorwerk der derde uitgave van Vondels eerste Vergilius-vertaling. (*Unger: Bibliographie, nr. 423*).

vs. 1 *De zwaan* zou, volgens oud geloof, kort voor zijn dood een heerlik lied zingen; hij wordt de aan Apollo gewijde vogel en reeds in de Oudheid het symbool voor de dichter; *Augustus Hofzwaen:* verheerliker van keizer Augustus' daden.

2 *strijckt:* verwerft.

3 *zwier:* bevalligheid.

4 *verrucken my:* trekken mij in hoger sferen (inspireren mij).

5 *Scylla*, dochter van koning Nisus van Megara, wier liefde door Koning Minos werd versmaad; zij veranderde (zie *veraert*, vs. 6) in een watervogel, niet in een leeuwerik (zie *Landged.* I, r. 404 en 406 en vgl. Ovidius, *Metamorphosen* VIII, 6-vlg.); versta: als Sc. uit liefde voor M. wel in een leeuwerik is veranderd, zal dan....; *zijn* (vs. 7) slaat op de *Zwaen* (Vergilius).

9 *bejegenen:* begroeten.

10 *den weerklanck port:* de echo prikkelt (tot antwoorden).

11-12 Toespeling op de *Landgedichten;* waarin Verg. lessen geeft omtrent akkerbouw enz. (zie ook coupl. 5-8).

13-16 Vgl. *Eerste Herderskout*, vert. in verzen, vs. 6-7.

16 De schoonste van al de ten dans gaande herderinnen (en herders).

17 Heel Griekenland verlangt zulke overvloedige graanoogsten te winnen, als de Romeinse landbouwers, geleerd door Verg., binnenhalen.

23 *schup* (schop): spa.

24 En mijn wijnoogst is overvloedig.

25 *groeizaem:* vruchtbaar (vgl. *verrijckt* en *vol*).

En spijst en kleet, met melck en vacht,
Den harder, die zijn ampt betracht,
De kudde weit, en vrijt van ongevallen.[28]
Nu magh ick eerst uit tijm en goutsbloem zuigen
Den Nectar der Latijnsche Bie,[30]
Als ick haer Rijcken stichten zie,[31]
En Koningen in 't heerschen overtuigen.[32]
Zijn Zangheldin, als Pallas zelf, komt blincken[33]
Met helm en schilt in 't oorloghsvelt;
En laet, voor zwaert nocht schicht ontstelt,
De dappre stem der krijghstrompette klincken.
Dan zwemt hy in een zee van nederlaegen[37]
Te Troje, dat tot asch verbrant,
Waer aen mijn Fenix zijn verstant
Ontsteeckt, en sluit al zingende zijn dagen.
Dees Cygnus blaeckt, van hemelsch vier ontsteecken,[41]
Wanneer Eneas zonder rust
De golven kruist, van kust tot kust,
En hout zijn moedt voor 't nootlot onbezweecken.[44]
Sibyl, geraeckt van Febus razeryen,[45]
Ontfanght dien Vader in haer hol,
En leest hem voor de monsterrol[47]
Der helden, die voor 't maghtigh Rome stryen.
Daer heeft AVGVST zijn' adelaer beschreden,
En triomfeert by Hemelgoon:[49-50]
Terwijl de weerelt, voor zijn' troon,
Opoffert al haer scepters, en gebeden.[52]
Maer hoe veel zweets en bloets en Koningkrijcken
Spilt dulle min? Heleen bederft[54]
Trojaen, en Grieck: Elisa sterft:[55]
Lavinia zaeit Latium vol lijcken.[56]

28 *vrijt van:* vrijwaart voor.
30 *bie:* Zuidndl. vorm voor *bij*.
31 *haer:* de *bie* uit vs. 30 = Vergilius in zijn *Aeneïs; Rijcken* slaat op het nieuwe rijk dat Aeneas in Italië stichtte.
32 En Koningen op hun heersersplicht zie wijzen.
33 *Zijn Zangheldin:* Vergilius' Muze; *Pallas:* Pallas Athene (Minerva), de godin der wijsheid, gewoonlik afgebeeld met helm en schild.
37 *hy:* Vergilius (weer als zwaan, als dichterlike vogel gedacht); zoals de mytiese vogel Feniks uit zijn eigen as verjongd omhoog stijgt, ontleent deze Feniks (Verg.) aan Trojes brand zijn dichterlike gloed en zingt tot het einde van zijn leven (de Aeneïs is Vergilius' laatste, niet geheel voltooide werk); Vergilius wordt hier tegelijk als zwaan en als feniks gedacht.
41 *Cygnus:* zwaan; de nu volgende coupl. hebben alle betrekking op de Aeneïs.
44 *voor 't noodlot:* ter wille van de voor hem weggelegde taak.
45 *Sibyl:* Sibylle, de profetes, die in 't zesde boek van de Aen. optreedt; *geraeckt van Febus razeryen:* in goddelike vervoering door Apollo's inwerking.
47 *de monsterrol der helden:* de heele rij der toekomstige helden.
49-50 duiden op de apotheose van keizer Augustus Octavianus; zie blz. 41, vs. 60.
52 Hem, als teken van onderdanigheid, de heersersmacht afstaat, hem, als teken van goddelike verering, aanbidt.
54 *dulle min:* uitzinnige, dolzinnige liefde; *bederven:* ten verderve voeren, in 't ongeluk storten.
55 *Elisa:* Dido.
56 *Lavinia*, dochter van koning Latinus van Latium, die na veel strijd Aeneas' gemalin werd (zie Aeneïs, zesde boek).

D'ontembre lust tot heerschappye en eere
Treckt tegens recht het harnas aen,[58]
Op datze alleen ten troon magh gaen,
En met ontzagh stoutmoedigh elck bravere.[60]
Dus scherpt de toets der wijsheit mijne zinnen
In overvloet van wetenschap,
En toont my op den hoogen trap
Der staetkunde al haer heilighdom van binnen.[61-64]
Wat pronckt gy dan, O MARO, met laurieren?
Vereer den Grieck dien slechten krans,[66]
Dewijl Parnas uw hooft met glans[67]
Van zonnegout en stralen wil vercieren.

PRUDENTER.

58 *tegens recht:* wederrechtelik.
60 *met ontzagh:* door vrees in te boezemen, door schrikaanjaging; dit couplet heeft betrekking op koning Turnus, pretendent naar Lavinia's hand, verbitterd vijand van Aeneas.
61-64 Vergilius, overvloeiende van wetenschap, is voor mij een toetssteen der wijsheid, waaraan ik mijn eigen kunnen kan ‘scherpen’; hij openbaart mij in zijn beschouwingen over de verheven taak van de heerser de heiligheid van de staatsmanswijsheid.
66 *den Grieck:* Homerus; *slecht:* eenvoudig.
67 *Parnas:* Parnassus, de zangberg, gewijd aan Apollo; hier: Apollo en de Muzen; uw met klem. - Zie voor de ondertekening Prudenter: Sterck, *Oorkonden*, blz. 232.

Titelblad van ‘J. v. Vondels Ondergang van Troje’, met het proza en de poëzie, die deze vertaling van het tweede boek der ‘Aeneïs’ begeleidden. 1655. De tekst zelf van de ‘Ondergang’ is afgedrukt naast de prozavertaling van ‘Aeneïs’ II.[*]

* De titelprent is gegraveerd door Cornelis Visscher naar een tekening van Bartholemeus Breenbergh en stelt voor de vlucht van Aeneas met Anchises en Ascanius.

J.V. VONDELS Ondergang Van Troje.
Virgilius tweede boeck van Eneas, in Nederduitsch gedicht.

VRBS ANTIQVA RVIT.

t'AMSTERDAM, *By Thomas Fontein*.
Voor de Weduwe *Abraham de Wees,* op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament, 1655.

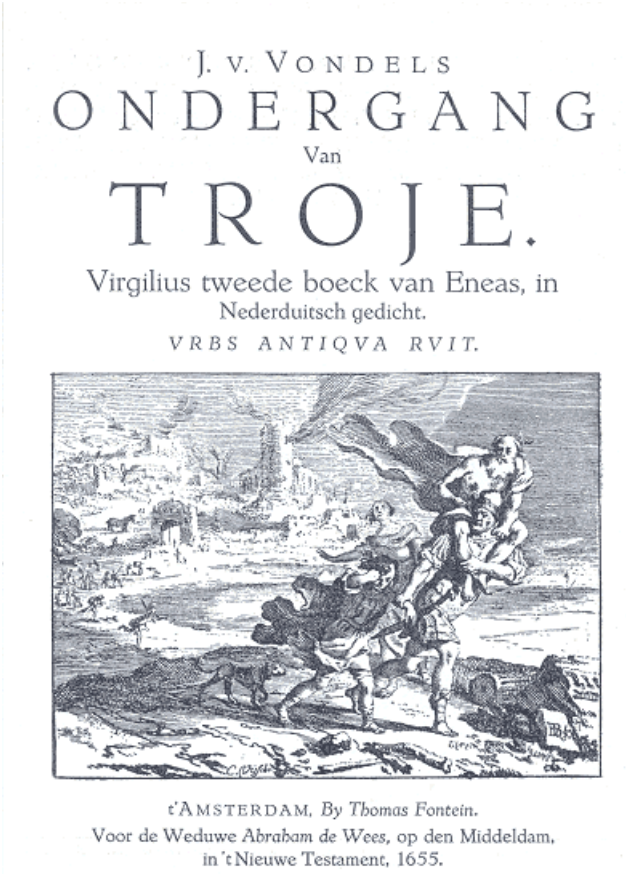
J. V. VONDELS
ONDERGANG
Van
TROJE.
Virgilius tweede boeck van Eneas, in
Nederduitsch gedicht.
VRBS ANTIQVA RVIT.
t'AMSTERDAM, By Thomas Fontein.
Voor de Weduwe Abraham de Wees, op den Middeldam,
in 't Nieuwe Testament, 1655.

Den edelen Heere Peter Hooft de Graef, *Jongkheere van Zuidpolsbroeck*.

aant. *

[1] De naemhaftige heer van Montaigne, Ridder van Sint Michiel, zeght,[r. 1]
[2] dat dichten lichter valt dan van gedichten te oordeelen, en men de Poëzy[2]
[3] afmeet met eene zekere korte maete van onderwijs en kunste, maer de[3]
[4] goede beste en goddelijcke Poëzy hooger draeft dan de regels, en de reden:[4]
[5] dat elk een, die haere schoonheit bespiegelt, de Poëzy niet meer ziet dan[5]
[6] het weêrlicht en flickeren des blixems, aengezien zy ons oordeel niet te
[7] wercke stelt, maer dat verruckt, en wechruckt. Indien dit wijze en door-[7]
[8] zichtige Kunstorakel de zaeck op het hooft treft, en deze zet-rede in eenige[8]
[9] Poëzye stant grijpt, dat blijckt allerklaerst in Virgilius wercken, waarvan[9]
[10] wy wenschten waerdigh genoegh in de lofrede, voor het rijmelooze ver-[10]
[11] duitschen des zelven noit volprezen dichters, gesproken te hebben: want
[12] gelijck de doorluchtighste Aristarchen of gedichtwaerdeins doorgaens[12]
[13] bezigh zijn, om d'uitneementheit van zijnen Eneas te bespiegelen, zoo
[14] worstelenze oock onderlinge in dit worstelperck, [als of hun oordeel ver-
[15] ruckt en wechgeruckt wort,] om uit het twaleftal van Eneas boecken
[16] [schoonze alle den titel van goddelijck voeren,] het beste, en gelijck den[16]
[17] schoonsten diamant uit d'andere diamanten, te kiezen. D'een verkiest het
[18] tweede, den jammerlijcken ondergang van Troje; d'ander het vierde,
[19] Koningin Didoos razende minne; een ander het zeste, Eneas naere helle-[19]
[20] vaert; een ander het twalefste boeck, Eneas gezegent lijfgevecht, en Turnus[20]
[21] rampzalige doot. Aldus brengt elck zijne bewijsrede ter baene. Wat my[21]
[22] belangt, die mijn inzicht gaerne Apolloos uitspraecke onderworpe, dit
[23] tweede boeck heeft in mijne gedachten altijt uitgescheenen, boven d'andere[23]
[24] my menighmael verruckt, en noit mijnen lust genoegh konnen verzadigen.[24]

* Bij het Titelblad: het motto (uit Aen. II 363) betekent: De oude stad gaat te gronde.

Bij de Titel: Voor Peter Hooft de Graef (1638-1707) zie de aantekening bij de titel op blz. 85.

r. 1 *naemhaftig:* beroemd; *Montaigne:* Frans philosoof, 1533-1592.
2 *van:* over.
3 *met eene zekere korte maete van onderwijs en kunste:* op grond van een bekrompen schoolse kunstleer.
4 *hooger draeft dan de regels en de reden:* ver boven de schoolse leer en de zuiver verstandelike beoordeling uitgaat.
5 *bespiegelt:* overweegt; *meer:* duideliker.
7 *verruckt, en wechruckt:* verblindt (ons oordeel wordt ons door het verblindende licht der goddelike poëzie ontnomen).
8 *doorzichtig:* scherpziend (vol doorzicht); *de zaeck op het hooft treft:* de spijker op de kop slaat; *zet-rede:* stelling; *eenige:* met klem (....dan blijkt dat wel....).
9 *stant grijpt:* klemt.
10 *het rijmelooze verduytschen:* de Nederlandse prozavertaling.
12 *Aristarchen:* kunstrechters (zie de aant. op blz. 51 bij r. 171); *gedichtwaerdeins* is een synoniem; *doorgaens:* voortdurend.
16 *titel:* erenaam.
19 *razende:* waanzinnige; *naere:* verschrikkelike.
20 *gezegent lijfgevecht:* gelukkig tweegevecht, zegenrijk door zijn uitslag; *Turnus:* koning der Rutuliërs, Aeneas' tegenstander in Italië.
21 *bewijsrede:* argument.
23 *uitgescheenen:* uitgeblonken.
24 *verruckt:* in geestvervoering gebracht.

[25] Het scheen my oock geen wonder, dat de bloetdorstige Nero hieruit,

[26] volgens zijnen bedorven aert, lust schepte den ondergang van Troje, als[26]
[27] een snooder Sinon, binnen Rome, naer te schilderen; niet met Maroos[27]
[28] fenixstuck alleen, in zijn huis, op het treurtooneel, te kopieeren, en dat,[28]
[29] met verwen van toestel tooneelgewaeden stemmen en gebaer, naboot-[29]
[30] sende, zich met de schaduwe en den schijn van sulck eene deerlijcke ver-[30]
[31] woestinge te genoegen; maer met deze jammernissen, naer de Griecksche[31]
[32] kunstenaeryen en treken, volkomen in der daet en het leven uitwerckende,
[33] op den grooten doeck van zijne groote Stadt te brengen; zijne eeuwe het[33]
[34] ondergaende Troje in het brandende Rome, den bloedigen Xanthus in den[34]
[35] gloejenden Tyber te laeten zien; een schendigh en verwaten lasterstuck,[35]
[36] daer d'eerste en onnoozelste Roomsche Kruisheiligen, gelijck een vervloeckt[36]
[37] overschot en uitschot, zoo deerlijck om te lijden hadden; het welck hier[37]
[38] alleen dient tot eene blijck hoe Virgilius afbeeldinge van der Trojaenen[38]
[39] uiterste nederlaege, van outs, in d'oogen der Romainen en des Keizers, op
[40] de kunst der Poëzye verslingert, gebloncken heeft: want hoewel Maroos
[41] gemeen voorstel, in het voorhooft van zijnen Eneas gedruckt,[41]

[42] ARMA VIRUMQUE CANO,[42]

[43] doorgaens in zijn heerlijck werck bevestight wort, nochtans laet zich die[43]
[44] hemelsche trompet hier allerhelderst en zoodanigh hooren, datze, gelijck[44]
[45] een horen van overvloet opgepropt, ons eenen vollen zegen van natuur-
[46] lijcke welspreeckentheit kunsten wetenschappen zeden weereltsche en
[47] godtvruchtige voorbeelden en leeringen toegiet, ten oirbaer van opmerc-[47]
[48] kende vernuften, in het algemeen, en in het byzonder voor welgeboornen,
[49] opgetogen en geschickt ten dienst van het Vaderlant, dat zich aen hunnen[49]

26 *volgens zijnen bedorven aert:* in overeenstemming met zijn verdorven aard.
27 *Sinon* was de verraderlike Griek die de Trojanen overhaalde het houten paard vol Griekse soldaten binnen hunne muren te halen (zie Aeneïs II); *naer:* na; *met:* door.
28 *fenixstuck:* de Aeneïs; *kopieeren:* hier nabootsen, tot drama omwerken.
29 *verwen van toestel:* geschilderde toneeldécors; *gebaer:* toneelgebaren.
30 *de schaduw en den schijn:* de (matte) afschaduwing, weergave, copie.
31 *naer de Grieksche kunstenaeryen en treken:* op 't voorbeeld van de listen en bedriegerijen der Grieken; *in der daet en in het leven:* in werkelikheid.
33 Rome is voor Nero het doek waarop hij Troje's brand schildert; *doek:* in de 17de eeuw in deze bet. nog ml. en vr. In 64 teisterde een geweldige brand Rome; het gerucht verspreidde zich dat keizer Nero deze brand had ontstoken om de brand van Troje na te bootsen; in werkelikheid was Nero hieraan onschuldig. Hij zelf schoof, om de volkshaat van zich af te wenden, de schuld op de Christenen, waarvan vele op vreselike wijze werden ter dood gebracht.
34 *Xanthus,* zie blz. 8, aant. bij vs. 41.
35 *een schendigh en verwaten lasterstuck:* een schandelike en vervloekte misdaad.
36 *onnoozel:* onschuldig; *Roomsche Kruisheiligen:* Christenen (zij, die zich aan 't kruis gewijd hadden) te Rome; *vervloeckt:* verafschuwd.
37 *overschot:* (die men missen kan, die te veel zijn) is ongeveer uitschot.
38 *blijck* wordt in de 17e eeuw ook ml. en vrl. gebruikt; *der Trojaenen uiterste nederlaege:* de ramp die een eind maakte aan hun bestaan (het slot van de oorlog uitmaakte).
41 *gemeen voorstel:* motto, hoofdthema, algemene karakterisering.
42 *Arma virumque cano:* ik bezing de wapenfeiten van de held.
43 *doorgaens:* doorlopend.
44 *hier:* in het tweede boek.
47 *ten oirbaer van opmerckende vernuften:* ten nutte van aandachtige, scherpzinnige lezers (geesten).
49 *opgetogen en geschickt:* opgevoed en bestemd (voorbeschikt).

[50] stam en voorvaders niet luttel verbonden houdt. Den allergeluckighsten[50]
[51] Keizer Augustus jammerde het met reden Troje anderwerf in Virgilius
[52] werck te verbranden, uit edelmoedigen lust en liefde tot dezen schoonen[52]

50 *verbonden:* verplicht.
52 *edelmoedig:* edel (van edele gezindheid blijkgevend).

[53] en kostelijcken brant, het allerschoonste en kostelijckste, dat oit, met oogen[53]
[54] van menschelijck begrijp, en ooren des verstants, gezien en gehoort wiert.[54]
[55] Op hoop dan of de nederduitsche vertaelinge van het wijt befaemde Tro-
[56] jaensche treurspel, vol hartroerende treurspeelen, uwe Ed. eenighzins, ten
[57] minste Virgilius ter liefde, moght behaegen; zoo offere ick uwe opluickende[57]
[58] jeught dit boeck, als een proefstuck van d'andere boecken. Aldus kopieert[58]
[59] men aeloude marmere en metaele stambeelden, gedenckpenningen, schilde-[59]
[60] ryen, en tekeningen van uitsteeckende meesteren, om hunnen dapperen[60]
[61] voortredt in de kunste, zoo veel het mogelijck zy, al hygende in te volgen,[61]
[62] en te leeren hoe veel weghs den nakomelingen, die steil naer den top der
[63] volkomenheit opklimmen, noch af te leggen staet. Hoe verre mijn dicht-[63-65]
[64] lust en yver nu in deze renbaene achterblyft, of van de rechte streecke
[65] der Latynsche Hofzwaene afdwaelt, kan my niet ondienstigh aengewezen
[66] worden, terwyl ick wensche te blyven,

Edele en gestrenge HEER,
Uwe Ed. dienstwillige
J.V. VONDEL.

53 *brant:* met *brand* wordt hier bedoeld Vergilius' schildering van Trojes brand in Aeneïs II.
54 *begrijp:* waarnemingsvermogen, inzicht.
57 *ten minste Virgilius ter liefde:* al zou het alleen maar zijn uit liefde tot Vergilius.
58 *als een proefstuck*.... om daaruit te proeven, te doorgronden (hoe enz.).
59 *stambeeld:* standbeeld.
60 *dappere voortredt:* kloeke voorgang.
61 *involgen:* volgen.
63-65 men zal mij een dienst bewijzen. als men mij aanwijst....

Aen den zelven Heer.[aant. *]

Geluckigh is de hulck, daer midden in de baren[vs. 1]
Een stuurman zit te roer, die, zeewijs en ervaeren,[2]
De blinde klippen kent, de gronden meet, en peilt,[3]
Op Zeekompas en kaert, en starreschieten zeilt,[4]
En, door de barning heen, het uiterst weet te schuwen.[5]
Geluckigh is de kudde, [als velt en heide gruwen,
Voor 't huilen van den wolf, die, razende afgevast,[7]
Het afgedwaelde schaep bezijden 's weeghs verrast;]
Terwijlze by der hant het voeder pluckt, niet verder[9]
Dan daer de trouwe staf en 't oogh van haeren herder
Kan reicken in den noot, ten troost en toeverlaet.[11]
Niet min geluckigh is de burgerlijcke staet,[12]
Daer ieder veiligh rust in schaduwe van Heeren,[13]
Die ter behoudeniss' des volcks alleen regeeren:[14]
Want wat de stuurman is op 't schip, in zeegevaer,
De herder op de heide, en by de Schaepskoy, daer
De wolf om spoockt en huilt, dat strecken d'Overheden,[17]
In 't wettige gebiet van landen volck en steden,[18]
Haer waeckende oogh, tot heil des onderzaets, betrouwt.[19]
Op dezen gront is 't dat de hemel staeten bouwt.[20]
Op dezen voet zijn hun de titels aengeboden[21]
Van vadren, herderen, wetgevren, vooghden, Goden,
Die, op den vorm van 't ampt der Overheit gepast,[23]
Ons melden 't heilzaem wit van zulck een' zwaeren last,[24]
Noch grooter dan deze eer, waer toe zy zijn gekoren.[25]
Aldus zeght Plato wort geen mensch voor zich geboren
Alleen, maer oock ten dienst van vrient en vaderlant.[26-27]

* Bij de Titel: *den zelven:* dezelfde.

vs. 1 *hulck:* groot zeilschip uit de 17de eeuw; dikwijls figuurlik gebruikt in *de hulck van staet:* het schip van staat; *daer:* waar, waarop.
2 *zeewijs en ervaeren:* als deskundig en bevaren zeeman.
3 *gronden:* ondiepten, banken.
4 *starreschieten:* het bepalen van de hoogte der sterren boven de horizon; in 't algemeen: astronomiese waarnemingen.
5 *barning:* branding; *het uiterst:* het gevaar voor vergaan (het uiterste gevaar).
7 *razende afgevast:* razend, dol van honger.
9 *Terwijl:* zolang, wanneer; *by der hand:* in de nabijheid (van de herder).
11 *in den noot:* in geval van nood.
12 *de burgerlijcke staet:* de burgerstaat
13 *in schaduwe van:* onder de bescherming van.
14 Versta: die enkel regeren voor het welzijn der burgerij.
17 *dat strecken:* daartoe dienen.
18 *'t wettige gebiet:* het wettig besturen, de op wetten gegronde heerschappij.
19 *Haer waeckende oogh* is datief-object bij *betrouwt* (toevertrouwd aan enz.).
20 *gront:* grondslag, fondament,
21 *Op dezen voet....:* Hierop (nl. op het betoog, de parallel van de voorafgaande regels) berusten de titels...., die men hen heeft gegeven (vgl. *Op dezen gront* in de voorafgaande regel).
23 *Die* slaat terug op *titels;* die, toegepast op overheidsambten.
24 *wit:* doel.
25 Het is een *eer* tot regent te zijn gekozen, maar gewichtiger dan het bezit van deze eretitel is de verplichting die op de regent rust, het 'wit' van zijn zware ambt.
26-27 *voor zich.... Alleen:* om enkel aan eigen belangen te denken; vgl. voor deze gedachte: Cicero, *De Officiis* I, cap. VII.

Hier staet de weerelt by, en zonder dezen bant[28]
Moet alles wetteloos verstrojen, en verwilderen,[29]
Noch woester dan Natuur een wildernis kan schilderen,[30]
Vol breideloos gedierte, en onraet, nacht en dagh.[31]
Zy leefden dan tot nut der menschen, die 't gezagh,[32]
Ter liefde van den mensch, oit holpen onderstutten,[33]
En 't onderdruckte volck beschermen, en beschutten,
In zijn gerechtigheit. dit kon men uit kronijck[35]
En boeck bevestigen, en stercken met de blijck
Van menigh voorbeelt, klaer uit Griecken en Latijnen[36-37]
Te scheppen, waer de zon de weerelt komt beschijnen;[38]
Doch hier is 't noodeloos, naerdien ons Nederlant
Gereede spiegels heeft van mannen by der hant;[40]
Waerom, o eedle telgh, geen meester u iet naders[41]
Kan toonen als uw' stam, en loffelijcke vaders,[42]
In oorloge en in vre, door al het lant befaemt,[43]
Waer hun voorzichtigheit onwetenheit beschaemt.[44]
Zy zelfs bezegelden, in zijne kracht en klaerheit,[45]
Het staetorakel van de goddelijcke waerheit,[46]
Dat geen Gemeene Best geluck noch heil ontbeert,[47]
Daer lust tot wijsheit bloeit, en stadt en lant regeert.[48]
Zoo dickwijl dan uw lust staetkundigheit zal zoecken[49]
Te scheppen, uit het licht van letteren en boecken,
Kan 't voorschrift van uw oudt voorvaderlijck geslacht[51]

28 *Hier staet de weerelt by:* Door deze gemeenschapszin houdt de wereld stand.
29 *wetteloos:* in anarchie; *verstrojen:* uiteenvallen.
30 Versta: ontbreekt de mensen liefde voor de gemeenschap, dan ontstaat een Chaos, nog woester enz.; *schilderen:* scheppen.
31 *breideloos:* wild, bandeloos.
32 *Zy:* de overheden, de regenten.
33 *oit:* steeds.
35 *gerechtigheit:* rechtmatige aanspraken, rechten.
36-37 *bevestigen:* (met voorbeelden) staven; *stercken met de blijck van menigh voorbeelt:* bekrachtigen met vele bewijsplaatsen; *blijck*, vroeger ook vr.; *klaer* (bij *voorbeelt*): duidelik, overtuigend; *Griecken en Latijnen:* Griekse en Latijnse schrijvers.
38 *waer de zon de weerelt komt beschijnen:* (met voorbeelden) uit alle landen der wereld.
40 *gereet:* onmiddellik ter beschikking staande; Versta: in Nederland zelf zijn regenten geweest, die door hun loffelike plichtsbetrachting tot *spiegel,* tot navolgenswaardig voorbeeld kunnen dienen voor de latere geslachten.
41 *iet naders:* voorbeelden die meer voor 't grijpen liggen (uw eigen geslacht levert de meest voor de hand liggende voorbeelden van uitstekende regenten).
42 *vaders:* voorvaderen.
43 *In oorloge en in vre:* tijdens en na de 80-jarige oorlog hebben leden van 't geslacht De Graef aanzienlike regeringsambten bekleed.
44 *voorzichtigheit:* wijs beleid; *onwetenheit* komt in 17de-eeuwse en vroegere taal voor naast onwetendheid.
45 *zelfs:* zelf; *bezegelden*, nl. door hun leven en werken; *zijne:* heeft betrekking op *staetorakel* in vs. 46.
46 *Het staetorakel van de goddelijcke waerheit:* de staatsmanswijsheid, vervat in de goddelike waarheid, dat enz.
47 *geen.... noch:* dubbele ontkenning.
48 Bij *regeert* is (*lust tot*) *wijsheit* als onderwerp te denken.
49 *uw* krijgt de klemtoon; *staetkundigheit:* staatsmanswetenschap, kennis der regeerkunst.
51 *'t voorschrift van uw oudt voorvaderlijck geslacht:* het richtsnoer, dat uw voorgeslacht heeft geleid, nl. de spreuk in vs. 47-48 vermeld.

Dees staetles met der daet u stercken, waer hun wacht[52]
De wetten en het Recht bekrachtight, en verdaedight,[53]
En uwen leerlust voedt, en aenqueeckt, en verzadight:

52 *Dees staetles* is bijstelling bij *voorschrift; u stercken:* uw studielust aanwakkeren; *wacht:* waakzaamheid.
53 *bekrachtighen:* kracht verlenen; *verdaedighen:* verdedigen.

Want schoon een staetscholier de spreuck en regels merckt;[55]
Dit wort met voorbeelt en uitwercking best gesterckt.[56]
Men leert uit kaerte en boeck de gronden, zeen en streecken,[57]
En kusten: maer een storm kan 't moede roer versteecken
Van zijn behoude reis, indien de vierbaeck niet[58-5959]
Het duister oogh verlicht, en voor den zeeman ziet,
En toont wat streeck hem staet te houden, wat te mijden,
Wat loef- wat lywaert leght, wat achter, wat bezijden,
Wat oprijst voor den boegh; zoo loopt hy op dat licht
Met vreught de haven in, het endt van zijnen plicht:[64]
Doch hierom kan men u het opslaen van de bladen[65]
En levens der uitheemsche en vreemden niet ontraeden.[65-66]
Het erf der staetkunde is en wort elck een gegunt,[67]
Ge-eigent en betaelt met oude en nieuwe munt.[6867-68]
De school der wijsheit staet gebouwt voor brave borsten.[69]
Zy slacht ten goede 't paert van Troje, dat ons Vorsten
En mannen levert, die wat mannelijcks bestaen,
Op Pallas toeverlaet: dees wijst de wijsheit aen,[70-7272]
Die met den slangeschilt gewapent, altijt stouter[73]

55 *staetscholier:* leerling in de staatkunde; *mercken:* in zijn geest opnemen (al neemt.... in zijn geest op).
56 *Dit:* deze wijsheid, wetenschap; *gesterckt:* bevestigd, verhelderd.
57 *kaerte:* zeekaart; *gronden:* ondiepten; *streeck:* de te volgen koers.
58-59 Versta: maar een storm kan oorzaak zijn dat 't afgematte roer niet meer luistert en 't schip, uit de koers geslingerd, de veilige haven niet zou bereiken, als niet...
59 *vierbaeck:* vuurtoren, kustlicht; de bedoeling is dus: uit de boeken halen zeelieden (en staatslieden) de theorie, maar in kritieke ogenblikken is de vuurtoren hun wegwijzer (zò is voor de staatsman het illustere, lichtende voorbeeld van voorgangers een veilige en noodzakelike gids, zie vs. 49-56).
64 *de haven.., het endt van zijnen plicht:* de haven, het eindpunt van de hem opgelegde taak.
65 Versta: al zijn dan uw voorvaderen, die uitmuntende regenten, voor U de beste gidsen in de staatkunde, toch is het ook raadzaam enz.
65-66 *de bladen en levens:* de levensbeschrijvingen, levensboeken (van staatslieden uit andere landen).
67 *erf:* terrein.
68 *eigenen:* toewijzen, verlenen, geven.
67-68 Versta: Staatkunde, kennis van staatszaken en staatsbestuur heeft men zich steeds eigen kunnen maken en kan men zich nog eigen maken door het bestuderen van voorbeelden uit de oude en nieuwe tijd.
69 *brave borsten:* flinke, wakkere jongelingen.
70-72 Wat Vondel hier van ‘de school der wijsheit’ zegt, is reeds in de oudheid verkondigd met betrekking tot de school van Isocrates, nl.: dat daaruit, evenals uit 't paard van Troje, vorsten en vooraanstaande mannen zijn voortgekomen (te voorschijn gekomen). Isocrates cujus e ludo tamquam ex equo Trojano meri principes exierunt; zie Cicero, *De Oratore* II, cap. 94. Vondel verraadt in zijn *ten goede* (vs. 70) de behoefte om de Trojaanse kant te kiezen, de kant van zijn held Aeneas; oorspronkelik passen deze woorden niet in de vergelijking: het paard van Troje leverde oorlogshelden uit (diè blijven bij Vondel, vs. 71, *ondanks* zijn ‘ten goede’); de school der wijsheid helden van de geest; *ten goede* kan niet anders dan verwarrend werken.
72 *Op Pallas toeverlaet:* Pallas (Athene), Minerva, de godin der wijsheid, had de Grieken de krijgslist van het ‘Trojaanse paard’ ingegeven; op haar aanraden was het gebouwd, aan haar was het toegewijd; *dees wijst de wijsheit aen:* de wijsheit (d.i. Pallas Athene, als godin der wijsheid - en nu niet, zoals in vs. 70-72, als oorlogsgodin) wijst dèze aan, de ‘brave borsten’, die iets ‘mannelijcks bestaen’ op 't gebied van de wetenschap.
73 *Die* heeft betrekking op wijsheid (Pallas): *met den slangeschilt gewapent:* Pallas droeg een schild (of pantser) met een Gorgonenhoofd in het midden en slangen aan de rand (*Gorgonen:* schrikgodinnen met slangenhaar).

Op reden, haere zaeck en Recht beschut op 't outer.[73-74]
De zaeck bespiegelen moet voor d'uitwercking treên.[75]

73-74 Laten zich aldus weergeven: de wijsheid, in steeds toenemend vertrouwen op de kracht van het redelik betoog, verdedigt haar rechtvaardige zaak (de rechtvaardigheid) op het gewijde gebied van het Recht; zij verdedigt het Recht in zijn heilige onaantastbaarheid.

75 Versta: elke zaak, elk vak van wetenschap moet eerst aandachtig bestudeerd worden, voor men ze in de practijk kan toepassen.

De meesters staen gereet. de leering slacht den steen,
Die stael en yzer wet. zoo scherpt de les de snede[76-7777]
Van 't edele vernuft. de nutte en wijze rede[78]
Wort van 't begeerige oor gevat, gelijck de plant[79]
Den morgendau verzwelght, op dor en dorstigh lant.
Hier derft uw jeught geen licht om goet en quaet te schiften;[81]
Zy erft den boeckschat zelf uit 's vaders kasse en schriften,[82]
Wiens daeghlijcks onderwijs en voorgang levend leert[83]
Waermede een erfgenaem van deught zijn brein stoffeert,[84]
En toerust tot het ampt, dat, voor de braven open,[85]
Geen traegen waerdigh acht op zulck een' prijs te hoopen.[86]
De braefsten zelfs, de grootste, in top van maght en Staet[87]
En eere, hebben noit het onderwijs versmaet,
Dat hun te scheppen stont uit spreeckenden, en stommen,[89]
De levendige stemme en boecken, heilighdommen[90]
By Keizers, Koningen, en Oversten, gezint[91]
Zich van der Wijzen raet, in weereltlijck bewint,
Te dienen, naer beloop en eisch van tijt en zaecken,[93]
Om veiligh tot hun wit en ooghmerck te geraecken.
De Keizer Nero, toen zijn oordeel noch gezont[95]
En gaef was, neighde 't oor gansch leerzaem naer den mont[96]
Van zijnen Seneca. Trajaen, de goedertieren,[97]
Omhelst Plutarchus les, om zeden en manieren[98]
En onderwijs van Staet te leeren, als hy sprack.

76-77 Vgl. Horatius, *De Arte Poëtica,* vs. 304: ergo fungar vice cotis, acutum reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi, door Vondel aldus vertaald: Ick zelf, niet snedigh zijnde, zal dan een wetsteen verstrecken, die het yzer kan scherpen.
77 *de les:* de leering uit vs. 76.
78 *rede:* redenering.
79 *van:* door.
81 *Hier:* als het gaat om het verwerven van theoretiese kennis; *derft:* ontbreekt; *schiften:* leren onderscheiden.
82 *kasse en schriften:* boekenkast.
83 *Wiens daeghlijcks onderwijs en voorgang levend leert:* die èn door zijn dagelijks onderricht èn door zijn levend voorbeeld (dus: door woord en daad) leert.
84 *een erfgenaem van deught:* een brave, waardige zoon van zijn vader, vergelijk vs. 140.
85 Denk bij *toerust* als voorwerp *zijn brein; zijn brein toerusten:* zijn geest wapenen, zich bekwamen, zich voorbereiden.
86 *prijs:* eervolle onderscheiding.
87 *braef:* flink, uitstekend; *zelfs:* zelf; *in top van maght en Staet:* met het hoogste regeringsgezag bekleed.
89 *Dat hun te scheppen stont:* dat ze konden putten uit.
90 *De levendige* (levende) *stemme en boecken* lopen parallel met: *spreeckenden, en stommen* in vs. 89; *heiligdommen* (bijstelling bij boeken) *by Keizers* enz.: (boeken) die door hun kostelike inhoud door keizers vereerd worden als heiligdommen (als tempels der wijsheid).
91 *Overste:* machthebber, overheidspersoon.
93 *dienen:* bedienen.
95 *Nero:* Romeins keizer van 54-68 na Chr.; zolang zijn leermeester, de bekende stoïcijnse wijsgeer Seneca, invloed op hem uitoefende, regeerde hij als een goed vorst; daarna deed hij zich hoe langer hoe meer kennen als een half waanzinnige misdadiger.
96 *leerzaem:* leergierig.
97 *Trajanus:* Romeins keizer van 98-117 kreeg door zijn uitstekend bestuur de bijnaam optimus, door Vondel weergegeven met *goedertieren:* braaf, rechtschapen.
98 *Plutarchus:* beroemd Grieks geschiedschrijver (46-120 na Chr.), en schrijver van politieke en ethiese geschriften (zie vs. 108-109), die door keizer Trajanus zeer gewaardeerd werd.

Dees Scipio, die trots Kartagoos muuren brack,[100]
Gewende zich doorgaens, met onverzadighde ooren,

100 *Dees Scipio:* (navolging van een Lat. wending: ille Scipio) de bekende Scipio; Corn. Scipio, bijgenaamd Africanus Minor, veroverde en verwoestte in 146 v. Chr. Carthago; *trots* hoort bij *Kartago:* de muren van het trotse Carthago.

Den afgerechten helt Polybius te hooren.[101-102102]
De wijze Cicero bedanckte Possidoon,[103]
Die hem den gouden styl en Burgemeesters toon,[104]
Ten dienst van Rome, leerde aendachtigh overweegen,[105]
Waerdoor hy sedert quam zoo hoogh in top gestegen.
De zelve Tullius trompet des dichters eer,[107]
Door Alexanders mont, lauriert en kranst Homeer
Op helt Achilles zerck, die 't lijck zoude overstulpen
Met een de faem, ten waer Homeer haer had gehulpen,[109-110]
En door zijn heldendicht gehanthaeft, waer die klanck
Gehoort wort oost en west, ontelbre jaeren langk.
Filippus groote zoon, die 't Persisch Rijck ontzeide,[113]
Zijn hooft op d'Ilias ter ruste nederleide,
En sloot in 't koffer van Darius zulck een' schat[114-115]
Van letteren, verschoonde in d'overwonne stadt[115-16]
Het huis van Pindarus, op wiens doorluchte pennen[117]
De Vorsten worstelen, de heete wielen rennen,[117-18]
Daer geen oneerlijck stof om 's renners ooren stuift.[119]
Ten leste komt August ten Kapitoole, schuift
De nevels van het oogh, en toont het licht der lichten,

101-102 *Gewende zich doorgaens te hooren:* luisterde steeds naar.

102 *Den afgerechten helt Polybius:* Polybius was een beroemd Grieks geschiedschrijver (205-123), bevriend met Scipio, die hij vergezelde op diens tocht naar Afrika; van zijn groot geschiedwerk, een soort wereldgeschiedenis, is maar weinig bewaard gebleven; *afgerecht* wordt hij genoemd met het oog op zijn grote kennis; een *helt,* omdat hij herhaaldelik dapper voor zijn landgenoten, door de Romeinen onderworpen en onderdrukt, in de bres is gesprongen.

103 *Possidoon:* Poseidonios, een Grieks wijsgeer, wiens lessen een tijd lang door Cicero zijn gevolgd; hij was de bekwaamste stilist van zijn tijd; Cicero was blijkens zijn brieven zeer gesteld op het goedkeurende oordeel van P.

104 *gouden:* voortreffelik; *Burgemeesters toon:* consulaire (politieke) welsprekendheid (het redenaarstalent waarmee hij als consul de belangen van Rome behartigde).

105 *overweegen:* zich toeleggen op.

107 *Tullius:* Cicero; deze haalt in zijn rede Pro Archia Poëta een uitspraak aan, die toegeschreven wordt aan Alexander de Grote, toen deze bij 't graf van Achilles aan de Hellespont stond, nl.: O gelukzalig jongeling, die in Homerus een heraut voor uw roem hebt gevonden (vgl., ook voor de volgende verzen *Aen den Lezer*, r. 225-230); *des dichters:* nl. van Homerus.

109-110 Versta: de zerk op Achilles' graf zou niet alleen zijn dode lichaam, maar ook zijn roem overdekken, d.i. Achilles' roem zou met zijn lichaam begraven zijn, als niet Homerus die roem had bezongen (‘geholpen’) en onsterfelik gemaakt (in zijn *Ilias*).

113 *Filippus groote zoon:* Alexander de Grote; *ontzeggen:* de oorlog verklaren.

114-115 Zie *Aen den Lezer,* r. 225-226).

115-16 *koffer* (kleinodiënschrijn), vroeger ook onz.; *Darius:* koning der Perzen, door Alexander verslagen; *zulk een schat van letteren:* de Ilias.

117 *Pindarus:* de grootste lierdichter der Grieken (522-442 v. Chr.) woonde te Thebe; toen Thebe, na een opstand tegen het Macedonies gezag, door Alexander de Grote veroverd werd, verwoestte hij de gehele stad met uitzondering van Pindarus' woonhuis en enkele tempels (vgl. *Olyftack aan Gustaaf Adolf,* vs. 77-78, Dl. 3, blz. 379).

117-18 *pennen:* (dichter-) vleugelen; versta: die de vorstelike overwinnaars in het worstelperk en in de wagenrennen (in 't algemeen de overwinnaars bij de Olymp. spelen) in zijn verheven dichtwerken verheerlikt (en daarmee tevens de Olympiese spelen op een hoger plan voert); voor *de heete wielen,* de wielen die warm lopen bij de snelle vaart der wagens, vgl. men vs. 3-4 van Horatius' eerste Ode en Vondels vertaling van die verzen.

119 Versta: waar het eervolle stof de renners omstuift; het hier opstuivende stof, dat de deelnemers overdekt, is niet als het stof op het kleed van een reiziger of landman, maar een onderscheidingsteken, waarop de mededingers in de edele wagenstrijd met trots mogen wijzen.

En zet zich, als een Godt, in top, op Maroos dichten.[120-22]

120-22 Het *Kapitool* is het symbool der souvereiniteit van Rome; Augustus wordt keizer (imperator) en openbaart de menschheid, die tot nog toe slechts een schemering van poëzie had gekend (in duisternis had geleefd) *het licht der lichten*, Vergilius, de zon der dichtkunst (vgl. vs. 125), en vindt zijn hoogste apotheose in de hem verheerlikende gedichten van Maro (Vergilius); misschien speelt hiertussen door ook als nevengedachte dat, met Augustus èn Vergilius nà de donkere tijden (der burgeroorlogen enz.) de gouden tijd aanbreekt, een nieuwe heilstaat.

Virgilius verstreckte een kopre zuil aen 't Rijck,[123]
Een Raetsheer van August, en wacht op zijns gelijck,[124]
Na zoo veele eeuwen tijts, terwijl men voor zijn straelen
Alle anderen dus lang hun hooft zagh onderhaelen.[125-26]
Wy waeghden evenwel [de wil verschoon de daet,][127]
Een Nederduitsche wijs, op zijn Latijnsche maet,[127-28]
En hemelsche klaeroen, naer onze maght, te zetten,
Daer Troje op wapenklanck, gekerm, en krijghstrompetten,
In roock en smoock, in gloet en bloet en assche smoort,
Zoo jammerlijck als oit met ooren wiert gehoort,
Met oogen wiert gezien. onze uitspraeck is niet maghtigh[133]
Dien brant te schilderen. dat vier is veel te krachtigh,
De verf te zwack en doof; dit kan ons tafereel[135]
Ontschuldigen, by al de kenners van 't penseel:[136]
En ghy, o jonge GRAEF, zult gaerne ons laege toonen,[137]
Waer maet en klanck bezwijckt, beleeft en heusch verschoonen,[138]
Naer uw Heer vaders aert, gelijck een erfgenaem[139]
Van Polsbroeck, en zijn' Staet, en deught, en letterfaem.[140]
Uw jeught, die, onder 't eedle en Ridderlijck geleide
Van Ridder Maerseveen, zoo wijt, door bosch en heide,
Hem volghde in Brandenburgh, op 't Keurdoorluchtigh hof,[141-43]
Belooft, op 's vaders spoor, den dichter eenmael stof
Te levren, daer 't gebeent der vadren, in hun stoelen
Van ruste, met vermaeck den nadruck van zal voelen.[145-46144-46]
Ontfang op dezen wensch den weêrgalm van Virgijl,[147]
Wiens naem 't gebreck vergoet van mijnen ruwen stijl.[148]

123 Vgl. *Aen den Lezer*, r. 57-58; *verstrecken:* strekken tot, dienst doen als; bij dit werkw. behoort *een Raetsheer* ook als object.
124 *en wacht op zijns gelijck:* en nog steeds is er geen kunstenaar geboren, die hem kan evenaren.
125-26 Terwijl men tot nu toe (*dus lang*) alle anderen voor hem zag onderdoen; Vergilius is hier een zon, een hemellicht, voor wiens luister alle andere sterren moeten verbleken (onderduiken).
127 *evenwel:* ondanks het feit dat hij alle andere kunstenaars (en dus ook *ons*, Vondel) ver te boven gaat.
127-28 Versta: wij waagden het desondanks.... zijn als goddelike muziek klinkende Latijnse verzen, zo goed als wij dat vermochten, over te brengen in Nederlandse poëzie (nl. dat deel van zijn werk, waarin....; zie daer in vs. 130).
133 *uitspraeck:* spraakvermogen, taalvermogen (vgl. *Lucifer* 158, 318); *maghtigh:* in staat.
135 *De verf*, hier: het woordmateriaal dat ons ter beschikking staat; *doof:* dof, mat.
136 *by al de kenners van 't penseel:* bij allen die de woordkunst beoefenen.
137 *ons laege toonen:* onze eenvoudige, weinig verheven poëzie.
138 *bezwijcken:* te kort schieten.
139 *Naer:* in overeenstemming met; *gelijck* (een erfgenaam): zoals dat te verwachten valt van....
140 *Staet:* waardigheid; *deught:* voortreffelike eigenschappen; *letterfaem:* roem als geletterde, als minnaar van kunst en wetenschap.
141-43 De jonge Peter de Graef vergezelde in 1655 burgemeester Huydecoper van Maarsseveen naar Berlijn, waar deze laatste de stad Amsterdam vertegenwoordigde als peet bij de doop van de zoon van de Groote Keurvorst; de Keurvorst van Brandenb. had Peter en zijn vader daartoe persoonlik uitgenoodigd; *'t Keurdoorluchtigh hof:* 't doorluchtig hof van de Keurvorst.
145-46 *stoelen van ruste:* grafsteden.
144-46 Versta: eenmaal zullen uw loffelike daden de dichters stof leveren voor hun gedichten en de naklank van uw roem zal uw voorvaderen in hunne graven nog aangenaam treffen.
147 *weêrgalm:* echo; de vertaling in Nederlandse verzen.
148 *vergoet:* moge vergoeden.

Nereus voorspellinge Op den ondergang van Troje. Uit Horatius.[aant. *]

Toen de trouwelooze Herder[vs. 1]
Zijne huiswaerdin Heleen[2]
Met de vloot van Ide heen
Over zee sleipte, altijt verder,[3-4]
Bondt Godt Nereus, naer zijn' zin,[5]
Dus de snelle winden in,
Om dien droeven val te spellen:[7]

Och, ghy voert, ter quaeder uure,
t'Huis, die met een' oorloghstoght[9]
Wort hereischt, en t'huis gebroght,
Van den Grieck, en nagebuure,[11]
Die, gestoort om 't ongelijck,[12]
Zwoer 't aeloude Priaems Rijck,[13]
En uw bruiloftsfeest te stooren.[14]

Och, hoe zweet soldaet en ruiter![15]
Och, wat haeltghe den Dardaen,[16]
En zijn volck al plaegen aen![17]

* Bij de titel: *Nereus voorspellinge* is de vertaling van Nerei vaticinium de ruina Trojae; Horatius, Carminum Lib. I, Ode XV. Vondels prozavertaling van deze ode vindt men in Q. Horatius Flaccus Lierzangen en dichtkunst, In het rijmeloos vertaelt door J. van Vondel, Amsterdam 1654 (*Unger: Bibliographie, nr. 510*), blz. 27.

vs. 1 *de trouwelooze herder:* Paris, de zoon van Priamus, koning van Troje, die bij zijn geboorte te vondeling werd gelegd, omdat voorspeld was, dat hij Trojes ondergang zou berokkenen. Hij werd onder herders opgevoed en hoedde zijn kudden op het Idagebergte in Phrygië. De herder Paris doet uitspraak in het bekende geschil tussen Juno, Minerva en Venus en kent de laatste de gouden appel (de twistappel) toe; zie daarvoor ook blz. 62, r. 499 van dit deel. Nadat hij door zijn ouders als hun zoon erkend en aangenomen is, helpt Venus hem om de schone Helena, de echtgenote van Menelaüs, koning van Sparta, die hem gastvrij in zijn huis herbergde, toen hij een reis naar Griekenland deed, te ontvoeren; *trouweloos* wordt Paris dus genoemd, omdat hij de gastvriendschap schond.

2 *huiswaerdin:* gastvrouw.

3-4 *Met de vloot van Ide* (navibus Idaeis): met de Trojaanse vloot; de berg Ida lag in de nabijheid van Troje; *heen.... sleipte:* wegvoerde, ontvoerde als buit; *sleipte* duidt op de onwil, het verzet van Helena.

5 *inbinden* (obruit otio): tot stilstand brengen, vastleggen; *Nereus:* de bekende zeegod; *naer zijn' zin:* volgens zijn wil, als gebieder.

7 *dien droeven val:* de ondergang van Troje.

9 *t'Huis:* naar huis (versta: te kwader ure voert gij naar Troje Helena, die met geweld van wapenen zal worden teruggeëist en weer naar Sparta zal worden gebracht).

11 *Van den Grieck, en nagebuure:* door de Grieken, uw buren.

12 *gestoort om 't ongelijck:* vertoornd over het begane onrecht, uw wederrechtelike daad.

13 *Zwoer:* de Griekse vorsten hadden zich bij ede verbonden deze smaad te wreken; *'t aeloude Priaems* (gen. van Priaem) *Rijck:* het overoude rijk van Priamus.

14 *stooren:* vernietigen (bij *Rijck*), ontbinden (bij *bruiloftsfeest:* echtverbintenis); ook de Latijnse tekst heeft één werkw. (rumpere) bij *nuptias* en *regnum*.

15 *zweeten* (gekozen in verband met *sudor* uit de Lat. tekst): zich inspannen (om Troje in te nemen en te verwoesten).

16 *aenhaelen:* op de hals halen; *den Dardaen*, en *zijn volck:* het Trojaanse volk.

17 *plaegen:* ellende.

Pallas wapent den vrybuiter.[18]
Wagen helm en beuckelaer[19]
Rustze toe, en raest. voorwaer[20]
Ghy zult u vergeefs verlaeten

Op den bystant der Godinne,[22]
En uw locken kemmen fier,[23]
Speelende op uw bloode lier[24]
Wijzen, die uw lief en minne
D'ooren kitlen, en om niet[26]
In uw kamer vliên 't geschiet[27]
Van den Griekschen boog en schichten;[28]

Voor Kretenzer punt en pezen,[29]
En 't gedruisch van Ajax vaen,[30]
Die u kort volght achter aen:[31]
Maer ten leste, als een verwezen,[32]
Zultghe uw overspeligh haer
Zien begruist van stof, te naer.[34]
Zietghe Ulysses niet van achter,[35]

Die uw huizen komt vernielen?[36]
Ziet ghy ouden Nestor niet,[37]
Die van Pylus derwaert schiet?[38]
Teucer zit u op de hielen,
Van zijn eilant Salamin.[40]
Sthenelus zet dapper in,[41]

18 *Pallas:* Minerva, vertoornd op Paris en de Trojanen, omdat haar schoonheid was versmaad; *den vrybuiter:* de Griekse soldaten, belust op buit.
19 *Wagen:* strijdwagen; *beuckelaer:* schild.
20 *razen:* in oorlogsrazernij ontstoken zijn.
22 *de Godinne:* Venus.
23 *kemmen:* kammen; in de volgende versregel wordt Paris verwijfdheid verweten.
24 *uw bloode lier* (imbellis cithara): uw lier, die liever laffe minneliederen speelt dan forse krijgszangen; in de prozavertaling staat: *uwe weerlooze luit*.
26 *om niet:* vruchteloos (vergelijk vergeefs in vs. 21).
27 *vliên:* ontvluchten; *'t geschiet:* het schieten, de schoten (pijlen).
28 *schichten:* werpspiesen.
29 Denk voor *Voor: om niet vliên; Kretenzer punt en pezen:* de spitse pijlen, van de koorden (pezen) der bogen van Creta afgezonden.
30 *gedruisch:* krijgsrumoer; *Ajax vaen:* de Grieken, die onder Ajax, een der dapperste Griekse vorsten, ten strijde zijn getrokken.
31 *Die* heeft betrekking op Ajax; die u op de hielen zit.
32 *als een verwezen:* als een ten dode gedoemde.
34 *begruist:* bezoedeld, bevuild; *te naer:* op afschuwelike wijze.
35 De prozavert. heeft: *Zietge niet om naer Ulysses*, als vertaling van: non Laërtiaden respicis. De bedoeling is dus: Slaat ge niet acht op Ulysses; boezemt Ulysses u geen respect, ontzag in; wees toch *omzichtig*. Hiermee is ook *van achter* (achter u) verklaard. *Ulysses*, de vorst van Ithaca, was een van de voornaamste deelnemers aan de tocht naar Troje.
36 De prozavert. heeft hier: de verdelger van uwen huize (uw geslacht); exitium tuae gentis.
37 *Nestor, Teucer* (39), *Sthenelus* (41), *Merion* (45), *Diomedes* (47)*:* Gr. legeraanvoerders.
38 *Pylus:* stad in Elis, woonplaats van Nestor; *derwaert:* naar Troje.
40 *Salamin:* het eiland Salamis; in de Lat. tekst wordt Teucer *Salaminius* genoemd: de van Salamis afkomstige. Uit dit bijv. nw. heeft Vondel de *n*-vorm Salamin afgeleid.
41 *inzetten:* komen opzetten.

Afgerecht op oorelogen;[42]

Afgerecht op paerdemennen,
En den wagen in den slagh.

42 *Afgerecht op:* bedreven in.

Wat vorst Merion vermagh
Zult ghy levend leeren kennen.[46]
Forsse Diomedes zwaert,[47]
Trotser dan zijn vaders aert,[48]
Raest, en streeft om u te vinden.[49]

Ghy een suffert, en vol schroomen,[50]
Zult, al hygende van smart,
Voor hem vlughten, als een hart,[52]
Dat den wolf in 't dal ziet komen,
En zijn grazen ras vergeet.
Anders luidt de heilige eedt,
Uwe schoone bruit gezworen.[55-56]

De verbolge vloot en kielen
Van Achilles recken lang[58]
Trojes tijt en ondergang,
En der jofferen tijt en zielen.[60]
Na tien jaeren wederstant
Zal de Griecksche torts den brant[62]
In de Troische daecken steecken.[63]

46 *levend:* aan den lijve? (of op krachtige, ongemakkelike wijze?).
47 *Fors* (atrox): geweldig, wreed.
48 Versta: die nog moediger is dan zijn vader.
49 *Raest:* woedt (onder de Trojanen).
50 *een suffert:* een flauwhartige bloed.
52 *hart:* hert.
55-56 Versta: aan uw schone, jonge vrouw hebt ge wel heel andere eden gezworen (nl. haar dapper te zullen verdedigen, als Menelaüs met zijn Grieken haar zou komen terugeisen).
58 *Achilles,* de dapperste onder de Griekse helden voor Troje, hield zich, uit wrok (verbolgenheid) over een hem door de opperbevelhebber der Griekse troepen aangedane smaad, lange tijd met zijn schepen en mannen verre van de strijd; daardoor *reckt* hij *lang,* vertraagt hij de ondergang van Troje, verschuift hij de *tijt* van Trojes *ondergang* (vgl. vs. 59).
60 *En der jofferen tijt en zielen:* en het leven (de sterfdag) der Trojaanse vrouwen.
62 *torts:* toorts, handfakkel.
63 *daecken:* huizen (in navolging van 't Lat. *tecta:* maar in Horatius' tekst staat: domos); *Troische:* in twee lettergrepen te lezen.

Voorwerk van Vondels Vergilius-vertaling in verzen. 1660.

Privilegie.

[1] Een ieder wort verboden by Octroy van de Heeren Staeten Generael, in
[2] dato den 15^{en} Iuly des jaers 1660, en de bygevoeghde Attache van wegen
[3] de Provintie van Hollant en Westvrieslant, vergunt aen de weduwe van
[4] *Abraham de Wees*, boeckverkoopster t'Amsterdam, *Alle de Wercken van*
[5] *Publius Virgilius Maro, vertaelt in Nederduitsch dicht door I.v. Vondel*, binnen
[6] den tijt van vijftien jaeren, directelijck nochte indirectelijck, in het groot of
[7] klein, in 't geheel of ten deel, te drucken, of doen drucken, of elders gedruckt
[8] in deze Provintien, of het gebiet van dien te brengen, te verkoopen, of uit
[9] te geven, zonder consent van de voorschreve weduwe van *Abraham de Wees*,
[10] op de verbeurte van de nagedruckte exemplaeren, en dryhondert Karolus
[11] guldens, zoo by den drucker, als den verkooper te verbeuren, t' appliceren
[12] als breeder by de originele Octroyen blijckt.

Parnasloof *Toegewijt den weledelen en gestrengen heere* Cornelis de Graeff, Vryheere van Zuidtpolsbroeck, Burgermeester en Raet van Amsterdam &c. aant.*

Myn zangheldin belande in 't ende met verlangen
Uit d'overrijcke zee van Maroos Herderszangen,
En Lantgedichten, en Eneas dappren togt;vs. 1-3
Een werkstuk in Latijn door al zijn leên volwrocht,4

* Bij de Titel: *Parnasloof*, dichterlik woord voor verzen. - *Cornelis de Graeff* (1599-1664), de aanzienlikste vertegenwoordiger van de bekende Amsterdamse regentenfamilie De Graeff, is, evenals zijn broer Andries, vele jaren burgemeester van Amsterdam geweest; was van 1645-1647 Gecommitteerde Raad van Holland (en verbleef toen hoofdzakelik in Den Haag), en van 1636 tot zijn dood bewindhebber van de Oostindiese Compagnie. Uit zijn tweede huwelik, met Catharina Hooft, werden twee kinderen geboren: Pieter (Hooft) de Graeff aan wie Vondel in 1655 zijn vertaling van het 2de boek van de Aeneïs opdroeg (zie hiervóór p. 71) en Mr. Jacob de Graeff, 1642-1690. Hij was Vrijheer van Zuidpolsbroek, dicht bij IJselstein, en eigenaar van de 'hofstede' (het landgoed) Soestdijk bij Baarn. Begraven werd hij in de Oude Kerk te Amsterdam, in het Sint Cornelis-koor, dat familiegraf was van het geslacht De Graeff en op zijn last in 1648 met marmer- en koperwerk van de hand van Quellinus aanzienlik was verfraaid. Het wapen van Corn. de Graeff is hierboven afgebeeld.

vs. 1-3 Vondel stelt zijn vertaling van Vergilius' werken voor als een lange zeereis zijner Muze, die nu eindelik de tocht volbracht en de langgewenste kust bereikt heeft, 'beland' is.

4 *door al zijn leên volwrocht:* in al zijn onderdelen volmaakt.

En waerdigh aen August eerbiedigh op te draegen;[5]
Toen alle volcken Rome op haeren middagh zagen,[6]
Den vorst in 't hooftgezagh, en 't aerdtrijck, onder hem[7]
Gebogen, luistren naer d'ontzaghelijcke stem[8]
Van eenen eenigen, geheilight om, door wetten[9]
En maght gesterckt, een wijs op recht en vrê te zetten:[10]
Nu ziet mijn zangheldin, na'et landen, wacker om
Naer een' Mecenas, die, genoodt in 't heilighdom[12]
Der Zanggodinnen, zoo veel goddelijcke driften[13]
Kan schatten, uitgeleert in toetsen en in schiften[14]
Van stoffen, zin, en zwier, en aert, en maet, en klanck.[15]
Zy komt Mecenas G R A E F F dit Nederduitsch gezangk
In zijne schaduw dan voorzingen, magh haer d'eere[17]
Gebeuren, datze uit zijn scherpluistrende oordeel leere
Hoe verr' haer wedergalm van Maroos voorzangk dwaelt,[19]
En wat haer glans verschilt van 't licht, dat uit hem straelt.
Zy wenscht, om allerminst uw bezigheit te praemen,[21]
Gelegenheit, en plaets, en tijt op 't rijpst te raemen,[22]
Wanneer uw ampt den boogh der zorge een wijl ontspant,
Die nacht en dagh, ten dienst van stadt en vaderlant,
Te streng gespannen stont. de stilte is aengenaemer,[25]
Na'et slaven op 't stadthuis. de burgermeesters kamer
Verschoont uw' ouderdom, besneeut zoo menigh jaer:[27]
Terwijl uw broeder waeckt, en zit beslommert, daer[28]
De burgers voor de deure, om eerst gehoort te worden,[29]
Aendringen dagh op dagh. de staetzorgh, naer 's lants orden,
In 't oude gravenhof, komt op een ander aen.[30-31]
Nu mooghtge, langs de Grift, uw hofstê, bosch, en laen[32]

5 *op te draegen:* opgedragen te worden.
6 *op haeren middagh:* in het toppunt van haar macht (een beeldspraak ontleend aan de dagelikse baan van de zon).
7 *hooftgezagh:* oppergezag.
8 *ontzaghlijck:* ontzag inboezemend; voor *luistren* is zagen te denken.
9 *geheilight:* uitverkoren.
10 *een wijs op recht en vrê zetten:* vaste wetten en regelen instellen voor de handhaving van recht en vrede.
12 *genoodt in 't heilighdom der Zanggodinnen:* als gastvriend der Muzen.
13 *drift:* geestdrift, hartstocht. (versta: die deze onder goddelike bezieling geschapen kunstuitingen kan enz.).
14 *uitgeleert:* volleerd.
15 *stoffen, zin, en zwier:* onderwerpen, strekking en zwierige, sierlike stijl.
17 *in zijne schaduw:* onder zijn beschermende vleugelen.
19 *wedergalm:* echo (hier: de vertaling); *dwaelt:* afdwaalt, afwijkt (ten achter blijft bij).
21 zij wenst om U zo weinig mogelik in uw bezigheden lastig te vallen.
22 *op 't rijpst te raemen:* zo gunstig mogelik uit te kiezen.
25 *de stilte is aengenaemer:* de rust is dubbel aangenaam.
27 C. de Graeff was in 1660 als burgemeester afgetreden (maar werd in 1661 weer herkozen); zijn broeder Andries werd in dat jaar burgemeester, zie vs. 28; *besneeut:* verleden deelw., heeft betrekking op *ouderdom.*
28 *daer:* terwijl.
29 *om eerst gehoort te worden:* om maar de eerste te zijn aan wie gehoor wordt verleend.
30-31 *naer 's lants orden:* in overeenstemming met de regeling van 't staatsbestuur, zie verder de aant. bij de T i t e l .
32 *de Grift* is een water bij Soestdijk, nu Praamgracht geheten; zie de aant. bij de T i t e l .

Zien groeien, graetigh vee, uit uwen stal gelaeten,[33]
Het gras afsnoeien, en de lammers hooren blaeten,

33 *graetigh* (gretig): begerig om te eten (het grage vee.... de weide *zien* afgrazen).

Of onder 't lindeloof, in eenen stillen hoeck
En eenzaem, spreecken met een stom en landnut boeck,[36]
Staetregels, spreucken uit uw' Tacitus erkaeuwen;[37]
Terwijl de galm van 't Sticht belust is na te baeuwen
Den schellen nachtegael, die, voor uw lustprieel,[39]
Zich uit den adem zingt, op 't orgel van zijn keel.
Zoo zagh men, om een lucht gerust in lommerkoelte
Op 't velt te scheppen, uit het heerlijck raetsgestoelte[42]
Den burgermeester eer het gouden Kapitool[43]
Een poos vergeeten, daer de lelie, en viool,[44]
En roos, en tijm de by op zoete honighgeuren
Verleckerde, en verleide in levendige kleuren.[46]
Daer kon Mecenas, door geen stadtgerucht verstroit[47]
Van zinnen, rusten: daer verdroot het Varus noit[48]
Te luistren naer een wijs, die uit Parnassus aderen[49]
Quam vloeien door 't geruisch van myrte en lauwerbladeren,[50]
Waermede Apollo 't haer beschaduwt en verciert,
Als hy ten reie gaet, en hem de zangbergh viert.[52]
Bekoort u hier de lust te plucken puick van bloemen[53]
Uit Maro [zeker niet te reppen noch te noemen
Dan met eerbiedigheit] gy zietze in Maroos hof
Zoo levendigh, zoo schoon opluicken, datze stof
Bestellen voor 't vernuft van opgespanne geesten,[57]
Om 's lants triomfen en gewenschte zegefeesten[58]
Te kleeden met feestoen en kranssen, geschakeert
Door kunst van bloemen, aen Augustus hof vereert.[59-60]
Zoo dit vernuft een wijs op 's herders fluit wil zetten,[61]
Of ackers bouwt, en plant, en vee weit, en zijn wetten
Het byhof voorschrijft, het verruckt ons door geluit,[62-6363]
En zin, en orde, van 't begin tot daer het sluit.

36 *landnut:* nuttig voor de kennis van 't land en 't landsbestuur.
37 *erkaeuwen:* overpeinzen.
39 *schel:* (zonder onaangename bijbetekenis): schallend, luid zingend.
42 *heerlijck:* hoog, achtbaar.
43 *burgermeester:* consul; *eer:* weleer.
44 *daer:* (op het land) waar.
46 *verleide:* tot zich lokte.
47 *door geen stadtgerucht verstroit van zinnen:* in zijn (rustige) overpeinzingen niet afgeleid door de drukte en 't gewoel van de stad Rome.
48 *Varus* behoorde tot de kring van Maecenas' vrienden en was een beschermer van Vergilius (zie verder de aant. bij r. 27, blz. 45).
49 *uit Parnassus aderen:* uit het binnenste van de Parnassus; fig. uit een dichterlik gemoed (vgl. de aant. bij de Titel).
50 *lauwerbladeren:* de laurier was aan Apollo gewijd.
52 *de zangbergh:* de Parnassus.
53 *Bekoort u hier de lust*...., zoals het Varus (Vergilius' Maecenas) ‘noit verdroot te luistren’....
57 *bestellen:* verschaffen; *opgespanne:* in geestverrukking verkerend, vol dichterlike bezieling.
58 *gewenscht:* heuglik, welkom.
59-60 Op te luisteren met festoenen en kransen (van poëzie), kleurig versierd met dichterlike bloemen, (eertijds) aan Augustus vereerd.
61 zinspeelt op de *Herderszangen*.
62-63 op de inhoud der *Landgedichten; en zijn wetten het byhof voorschrijft:* en onderricht geeft in de bijenteelt.
63 *geluit:* schoonheid van klank.

65 Eneas oorloghsvaert, van Xantus gloênde stroomen,[65]

65 *Xantus:* de rivier, in welker nabijheid Troje lag; *gloênde* is een toespeling op het door de Grieken in brand gestoken Troje.

Op 's hemels wichlery en aendrift voorgenomen,[66]
En uitgevoert tot aen den Roomschen Tybervliet,[67]
Hoe groot een heerlijckheit ontvouwtze uwe ooren niet!
Wat naem, wat titel zal men 't hemelsch werckstuck geven,[69]
Apolloos feestcieraet! het hangt, als een geweven[70]
Onschatbaer koortapijt, van boven tot beneên,
Van nutte wijsheit en historien aen een,
En tot een eenigh wit geschickt, in 't endt te treffen.[73]
Wat wit was dat? den staet van Rome in top te heffen,[74]
Als 's weerelts hooftstadt: en de naklanck van de Faem
Bromt noch op heden met dien aengebeden naem,[75-76]
Op 't voorhooft van zoo diep gewortelde gebouwen[77]
Geklonckeu tot een prael: gelijckwe noch aenschouwen
Het overschot der stede, een afgestormt gewelt,[79]
Als 't grof gebeente van den stoutsten reus, langs 't velt[80]
Geslingert, en geplet, toen hy, te hoogh gewassen,[81]
't Geberghte opstapelde, om Jupijn t'ontharrenassen.[81-82]
Wanneer uw hooge geest in Maroos beemden weit,[83]
Bespiegelt hoe van outs de grootste mogentheit[84]
Van Rome allengs zoo hoogh quam uit de laeghte opstijgen,
En haeren wasdom van Evanders tijt te krijgen,[86]
Uit zulck een arm begin: dan overweeghtge dat
In zulck een' korten tijt heer Gysbreghts visschersstadt,
Uit asch en puin hersticht, ter weerelt uit komt straelen:[89]
Hoe uwe maetschappy zoo wijt gaet adem haelen,[90]
En oosten herwaert sleept door 't schuimend pekelzout,[91]
Van daer men Batoos stadt in 't oosten ziet herbout[92]
Door uwe Bataviers, voor wien zoo veele rijcken

66 Ondernomen op raad van en wegens de voorspellingen der Goden.
67 *uitgevoert:* ten einde gebracht, volbracht.
69 *titel:* erenaam; *'t hemelsch werckstuck:* de Aeneïs.
70 *Apolloos feestcieraet* (bijstelling bij werckstuck): feestelik, kostelik sieraad in A.'s tempel; in de volgende regels ziet V. dan de Aeneïs als een kostbaar tapijt of gobelin, neerhangende aan het koor van Apollo's tempel, van boven tot onder doorweven met enz.
73 Zo samengevoegd, gecomponeerd, dat alles wijst naar, duidt op één enkel doel, dat aan 't slot bereikt zal worden.
74 *staet:* positie.
75-76 In het woord Rome (gegrift in de gevel van de in vs. 77 genoemde gebouwen) blijft nog tot op heden de nagalm van haar vroegere roem doorklinken.
77 *diep geworteld:* diep gefundeerd, met hechte fundamenten.
79 *een afgestormt gewelt:* een zwaar geteisterde, reddeloos vernielde vestingstad (macht van geweldige muren en wallen).
80 *als:* gelijk.
81 *te hoogh gewassen:* met overmoedige kracht.
81-82 Is een zinspeling op de strijd der giganten (reuzen) tegen Jupiter; zij stapelden de Pelion op de Ossa (beide bergen in Thessalië) om Zeus op de Olympus te kunnen bestormen en te onttronen (‘ontharrenassen’, ontwapenen).
83 *in Maroos beemden weit:* zich verlustigt in de lectuur van Vergilius' gedichten.
84 *van outs:* van oude tijden af; *de grootste mogentheid:* de oppermacht.
86 *Evander,* koning van Pallantium in Latium, bondgenoot van Aeneas (zie *Aeneïs* VIII).
89 *uit asch en puin hersticht:* na de brand en plundering (zie Vondels *Gysbrecht*).
90 *uwe maetschappij:* de Oostindiese Compagnie (zie de aant. bij de Titel), die zo'n grote vlucht neemt.
91 *oosten:* oogsten.
92 *Batoos stadt in 't oosten herbout:* Batavia.

En eilanden van zelfs de vlagh en zeilen strijcken.[94]

94 *eilanden:* toespeling op Engeland?; *van zelfs:* vrijwillig; *de vlagh en zeilen strijcken:* de vlag strijken voor iemand = hem als overwinnaar erkennen; de zeilen strijken = de vaart op Oost-Indië staken.

Uit die gedachten wort uw overleg verrijckt,
Als gy uw grootvaêrs tijt by d'oude tijt gelijckt,[95-96]
Toen onder Burgerhart, uit konings bloet gesproten,[97]
Van Cezars heir getreên, in boschloof wiert besloten[98]
Den hals te vryen van 't Latynsch metaelen juck;[99]
Hoe Bruin, een duinman, met den Vries gesterckt, dit stuck,[100]
Dat onuitvoerbaer scheen, en nau gedacht wou worden,[101]
Hanthaefde tegens een gewapende slaghorden
Van keurebenden, noit op toght en schiltwacht moê,[103]
Den Rijnstroom langs, tot aen het huis te Britten toe.[104]
Dan schickt uw wackre geest stadts Kapitool en boogen[105]
Te kleeden met een ry zeeghaftige oorelogen,[106]
Geschildert naer de kunst, van vore tot het endt,
Daer Rome ons Bataviers voor bondtgenooten kent.[107-108]
Indien de tijt my gunt, naer 's Mantuaners wetten,[109-vlg.]
Den krijghshelt Bato met opklinckende trompetten
In top te voeren, naer den eisch van 't vrye lant,
Door twalef boecken heen, tot daer de vredebant
Gesloten wort; men zal de boschnon hooren melden,[113]
Voorspellen op een ry de vaders en de helden
Der volgende eeuwen, die alom met raet en daet[115]
Zich queeten in gevaer, tot nootweer voor den staet,

95-96 Door dergelike gedachten verdiepen zich uw bespiegelingen nog verder, als (doordat) gij vervolgens de tijden van Gijsbrecht van Amstel vergelijkt met de aloude tijden, toen...
97 *Burgerhart:* een (minder geslaagde) vernederlandsing van (Claudius) Civilis, die met zijn Bataven in 69 na Christus opstond tegen 't Romeinse gezag (het voorspel van deze opstand is door Vondel tot een drama verwerkt, de *Batavische Gebroeders*, 1663).
98 *getreên van:* verdrukt door; *in boschloof:* in de schaduw der bossen; in 't Heilige Woud.
99 *vryen:* bevrijden.
100 *Bruin, een duinman:* Brinio, de Kaninefaat.
101 (dat) *nau gedacht wou worden:* en waaraan men nauweliks durfde denken.
103 *noit op toght en schiltwacht moê:* onvermoeid in 't vechten en op schildwacht staan.
104 De opgestane Germaanse stammen veroverden Keulen en Xanten en trokken zegevierend door het stroomgebied van de Rijn tot aan zijn monding bij Katwijk, waar een Rom. sterkte lag, het *Caput Germaniae:* de Brittenburg, waarvan tot in de 18de eeuw de bouwvallen in zee bij lage waterstand zichtbaar waren.
105 *schickt:* draagt zorg; *stadts Kapitool en boogen:* het Amsterdamse Raadhuis en de (acht) boogvlakken in de hoeken der galerijen langs de burgerzaal. Aan Govert Flinck en na diens dood (1660) aan Jurgen Ovens werd opgedragen deze schilderijen in de boogvakken aan te brengen. Uit vs. 105-109 schijnt te blijken dat C. de Graeff de stof voor deze schilderijen (die niet alle zijn klaargekomen) heeft aangegeven. Het bekendste is wel de samenzwering van Claudius Civilis tegen de Romeinen in 't Heilige Woud (zie vs. 97) door Rembrandt (zie daarover Mr. N. de Roever in *Oud-Holland* 1891 en 1892); vgl. ook Vondels *Inwydinghe van 't Stadthuis,* vs. 1117-vlg. en zijn gedicht *Op de Historischilderyen* enz. van 1659.
106 *zeeghaftig:* roemrijk.
107-108 Tot het eind van de opstand, waarbij Rome ons, Batavieren als bondgenoten erkent.
109-vlg. Uit deze regels blijkt dat Vondel het plan heeft gehad een epos te schrijven (in de trant van de *Aeneïs,* 'naar 's Mantuaners wetten'), waarvan *Bato,* de mytiese stamvader der Batavieren, de held zou zijn.
113 *de boschnon:* de Germaanse wichelares Velleda, ook in de *Bat. Gebroeders* genoemd; Velleda zou dan in Vondels epos ongeveer dezelfde rol worden toebedeeld als aan de Sibylle in de *Aeneïs* (VIde boek).
115 *der volgende eeuwen:* van de eeuwen, die volgden op het sluiten van 't vredeverbond met de Romeinen (vs. 112).

De Graven, Boelensens, de Bickers, en de Hoofden,[117]

117 Vondel noemt hier de aanzienlikste Amsterdamse regentenfamilies uit de 17de eeuw: vgl. zijn *Afbeeldingen der Stamheeren en zommige telgen van de Graven, Boelensen, Bickeren en Witsens* enz. van 1658.

Zoo trou in 't leveren, gelijckze 't trou beloofden.[118]
Men zal ons wapenkroon, den keizerlijcken hoedt,
Verworven door het gout des ridderstams, uw bloet,[120]
Zien, met een' rijcker glans van gloeiende robijnen
En gout, den Ystroom en den Aemstel overschijnen,
Op d'aenwinst van de stadt, die, levender gezielt,[123]
Van burgery, gelijck een korf vol byen, krielt.
Men zaegh u Aemstels stadt uitleggen, en omtrecken[125]
Met steene muuren, haer een kleene weerelt decken[126]
Met witte vleugelen van zeildoeck, uit der zee
Gewaeit van alle vier de winden op ons ree.
Men zaegh op uwe stem zoo veel verstroide steenen,
Van ongelijcken vorm, zich sluiten en vereenen;[130]
Het raethuis, magazijn, scheepstimmerwerf, en vloot[131]
Herboren, gestoffeert met voorraet tegens noot.
Men zou zeehelden zien, op vergelege vaerten,
Aen graetboogh noch kompas gebonden, noch aen kaerten,[134]
Hier 't zuiden aendoen; daer vorst Maurits in Brezijl[135]
De leeusvaen planten, en een' burgerlijcken stijl[136]
Invoeren op de kust, daer andre starren schijnen,[137]
De menscheneeter dwaelt in wouden en woestijnen.
Men zou Virgilius zien opgaen in zijn' tolck,
Gelijck de goude zon, schakeerende eene wolck,

118 *leveren:* volbrengen.
120 In 1489 verleende Maximiliaan van Oostenrijk aan de stad Amsterdam het recht boven haar wapen de keizerskroon te voeren, als beloning voor de financiële hulp, hem verstrekt door Amsterdams ingezetenen. Vondel stelt het voor, alsof vooral het geslacht De Graeff (van 'ridderlike afkomst') haar 'goud' aan Max. zou hebben gegeven; vast staat alleen, dat, toen dit privelegie in 1497 hersteld werd, een Boelens burgemeester was, aan welke familie C. de Graeff van moederszijde was verwant; vgl. voor de 'ridderstam' Vondels gedichtjes *Aen den Hooghedelen Heer Pieter de Graef* enz.; *Op den Oorsprongk van het Geslagt der Graven* (*Poëzy* 1682, II 551); en voor 'het gout': *Op den Oorsprongk van het geslacht der Bikkeren*) *Poëzy* 1682, II 552).
123 *aenwinst:* toeneming in bevolking, groei; *levender gezielt:* toegenomen in zielental.
125 *men zaegh u:* men zou u dan (als 't mij vergund wordt mijn epos te dichten) zien....; de vierde uitlegging (uitbreiding) van Amsterdam vond plaats in 1658, onder 't burgemeesterschap van C. de Graeff.
126 (*men zaegh*) *haer een kleene weerelt decken:* men zou zien hoe haar (Amsterdam, de Amsterdamse havens) een kleine wereld bedekte; die kleine wereld zijn de schepen (*witte vleugelen van zeildoeck*), uit alle delen der wereld naar hier gevaren.
130 *zich sluiten en vereenen:* zich aaneensluiten en samenvoegen (tot een gebouw, zie vs. 131); zò zouden zich op het snarenspel van Amphion, de Griekse lierzanger, de stenen vanzelf hebben opgestapeld en de muren van Thebe hebben gebouwd.
131 *het raethuis*, gebouwd in de jaren 1648-1655 (in zijn *Inwydinge* 1655, vs. 555 bezigt Vondel dezelfde vergelijking als hier boven); *magazijn, scheepstimmerwerf:* in 1655 werd begonnen met de bouw van een nieuw *Zeemagazijn* en een *scheepstimmerwerf* op Kattenburg, ten dienste van de Admiraliteit; vgl. Vondels gedicht *Zeemagazijn* van 1658.
134 *graetboogh:* instrument om de hoogte van hemellichamen te bepalen, ter berekening der breedte op zee; Vondel zou in zijn epos zeehelden bezingen, die zich durfden wagen op tochten, ver buiten het bekende zeegebied, naar streken, waarvan nog geen kaarten bestonden, waar de middelen om zich te oriënteren ontbraken (vgl. vs. 137).
135 *daer:* vul aan: *zou men zien;* Johan Maurits van Nassau bestuurde van 1637-1644 met groot beleid de kolonie Brazilië van de Westindiese Comp.
136 *de leeusvaen:* de Hollandse vlag; *een burgerlijcken stijl:* een regeringsvorm, gegrond op orde en gezag.
137 *daer andre starren schijnen:* sterren, die op het Noordelik halfrond nooit boven de horizon verschijnen.

Den schoonen regenboogh doorschildert in het leven:[139-41]

139-41 Gelijk de zon met haar gouden licht een wolk doortintelt (schakeert) en er een schone, veelkleurige regenboog in schildert, zo zou dan mijn epos zijn glans en schittering ontlenen aan het gulden heldendicht van Vergilius.

Hoewel ick schroom naer d'eer des Mantuaens te streven
Met wasse pennen, en om laegh, beneên zijn' faem
Blijf drijven, om geen zee te noemen naer mijn' naem.[142-44]
Nu zinge ick midlerwijl gezang van korter adem:
Het zy mijn zangheldin uw Kapitool omvadem',[146]
Of koninginnen, en veltheeren innehael',[147]
Of ons tooneel stoffeere, of, als de nachtegael,
Van tack in tack springe, en langs uwe graft, vol ooren,[149]
Een byschrift, grafschrift, of een liergezang laet' hooren,
Of een bekranste bruit, van 't leckre bruitsbancket,[151]
Op Hymens tortslicht, groete, en vrolijck danss' te bedt.[152]
De zangbeminners zijn belust op keur van wijzen,
En watertanden naer verandering van spijzen.
Indien mijn Zanggodin uw dagen recken kon,
Ten dienste van de stadt, en staet, uw levens zon
Zou langkzaem daelen, en beneên de kimmen zincken;
De lofbazuin op zulck een' wensch noch luider klincken;[158]
Uw grafkoor spade uw lijck bedecken met den zerck.[159]
Gy zoudt, als Kurius, noch lang uw ackerwerck[160]
Aendrijven, en uw oude een hooger tijt bereicken[161]
Dan uw waeranden, en geplante lustboscheicken.
De G R A E F F gaf Nestor, noit vermaeck noch levens moe,[163]
En zijn dry eeuwen tijts in wackerheit niet toe.[164]
Gy zoudt den wasdom van uw kinderen en neven,[165]
En zoo veel zegens en geluck met lust beleven.
Zoo houde u Polsbroeck lang, ter eere van uw' stam.
Zoo bloeie uw dubble telgh, ten prijs van Amsterdam.[168]

142-44 bevatten een zinspeling op het lot van Icarus, die met zijn vader Daedalus, de bouwer van het Labyrinth op Creta, door de lucht vluchtte, met vleugels uit veren gemaakt en door middel van was bevestigd. De raad van zijn vader om niet te hoog te vliegen verwaarloosde I.; hij naderde de zon te dicht; de was smolt en hij plofte in de zee, die naar hem de Icariese zee werd genoemd. Vondel, zich de ondeugdelikheid van zijn dichterwieken (zijn ‘wasse pennen’) bewust, blijft zweven ver beneden Vergilius' zon, waagt niet in dichterlike vlucht hem te naderen.

146 Toespeling op Vondels *Inwydinge van 't Stadthuis*.

147 Men kan denken aan *De blyde inkomste van Maria de Medecis* (1639), aan *Amsteldams Wellekomst aan.... Frederick Henrick* (1628).

149 *van tack in tack*, in verband met de verschillende kleine onderwerpen in vs. 150-151 genoemd; *uwe graft:* C. de Graeff woonde op de Heregracht; *vol ooren:* waar tal van kunstminnaars wonen.

151 Zinspeling op de vele bruiloftsdichten van Vondel, met name op die ter ere van huweliken, in Amsterdamse regentenfamilies gesloten; *van....* is te verbinden met het slot van vs. 152.

152 *Hymens tortslicht:* Hymen, de god van het huwelik, werd afgebeeld met een fakkel of toorts.

158 En ik zou nog luider uw lof uitbazuinen, indien ik daardoor die wens in vervulling kon doen gaan.

159 Zie de aant. bij de Titel.

160 *Kurius:* Manlius Curius Dentatus; zie *Roskam,* vs. 22 in Dl. 3, blz. 301.

161 *aendrijven:* zich wijden aan; *oude:* ouderdom; *tijt:* leeftijd.

163 *Nestor:* de oudste der Griekse koningen voor Troje, die drie mensengeslachten (zie vs. 164) beleefde.

164 *niet toegeven:* niet onderdoen voor.

165 *neven:* kleinkinderen.

168 *uw dubbele telg:* zie de aant. bij de Titel.

De zeventigjarige Vondel (1657) naar de tekening en gravure van Cornelis Visscher

De vier Latijnse versregels betekenen: ‘Wat de bazuin van Virgilius, de lier van Flaccus [Horatius] en de hoge brozen van Annaeus [Seneca] met de hekelgeest van Juvenalis waren voor de Romeinen, - dat bezaten de Nederlanders, sedert Vondel zijn gewijde lippen opende, hij die in vernuft niemands mindere, in kunst aller meerdere was’.

De teksten der proza-vertaling van 1646 en der verzen-vertaling van 1660, naar de eerste uitgaven, naast elkander afgedrukt en toegelicht

P. Virgilius Maroos Herderszangen.

Tityr.
Eerste Herderskout. aant. aant. aant.

[Vergilius is de eerste dichter in de Romeinse literatuur die de bukoliese poëzie, het herdersdicht, beoefent; hij staat onder invloed van de Griekse dichter Theocritus (3de eeuw voor Chr.), de schepper van het bukoliese genre. Het is waarschijnlik dat zijn X Eclogae, die hij te zamen uitgaf onder de titel *Bucolica* (Gr. *βουκολιχός* = herderlik), tussen 42-39 (37) v. Chr. zijn gemaakt. De volgorde is niet zuiver chronologies: Het herdersdicht dat vooraan staat, is niet het eerst gemaakt, maar door V. vooropgesteld, omdat het keizer Augustus - al wordt diens naam niet genoemd - verheerlikt. De historiese grondslag van Ecl. I is de volgende: Na de slag bij Philippi, 42 v. Ch., die een eind maakte aan de derde Burgeroorlog, deelde Octavianus (de latere keizer Augustus) aan de veteranen land uit, o.a. om Cremona en toen die landerijen niet toereikend bleken, viel ook de grond om Mantua en 't nabijgelegen Andes, Vergilius' geboorteplaats, hun ten deel. Vergilius wordt uit zijn bezit verdreven en trekt naar Rome om zijn zaak te bepleiten bij Octavianus. Deze is hem wel in alle opzichten ter wille, maar V. schijnt op verzet gestuit te zijn bij de nieuwe eigenaar van zijn vroeger bezit. Hoe het verloop van de zaak is geweest, staat niet vast (vgl. blz. 45, r. 25); uit de IXe Ecl. volgt, dat hij ten tweden male naar Rome moest om zijn recht te krijgen.
Van de twee herders die in Ecl. I optreden, leeft de een in onbezorgde rust door de gunst van Octavianus, de andere is uit zijn bezit verdreven. In de eerste heeft men vroeger Vergilius zelf willen zien, die onder de naam Títyrus zijn dank brengt aan Octavianus. In de laatste tijd is deze allegorie (die tot allerlei moeilikheden aanleiding geeft) altans gedeeltelik losgelaten: Títyrus ís niet Vergilius, al ligt het voor de hand, dat V. in die figuur persoonlike gevoelens en ervaringen verwerkt heeft.]

Inhoudt.

[1] Virgilius, wiens persoon hier van Tityr, een' herder, bekleet wort, zijn lant, aen Kremone[r. 1]
[2] gelegen, quijt zijnde, quam te Rome, daer hy, naerdien zijn dichten hem by Mecenas, en
[3] door Mecenas by August, gunst verworven, zijn lant weder kreeg.
Melibeus, een herder[3]
[4] (waer onder oock d'andere Mantuaensche herders begrepen worden) acht dan Tityr den
[5] herder geluckigh, terwijl Melibeus van het oude krijghsvolck uit zijn lantschap gejaeght,[5]

r. 1 *wiens persoon..... bekleet wort van:* die hier voorgesteld wordt door....; *aen:* dicht bij.
3 *gunst verworven:* de genegenheid (van M.) deden winnen.
5 *van het oude krijghsvolck:* door de veteranen (zie boven).

[6] zijn ellende beschreit: maer Tityr bekent, dat hy den schencker van zoo groot een weldaet[6]
[7] altijt zal eeren en dienen.

Daer Tityr, onder 't loof, van Amaryllis speelt,[8]
En veilighlijck gebruickt zijn have en vaders erven,[9]
Klaeght Melibeus vast, die van 't geluck misdeelt,[10]
Zijn weiden missen moet, en balling 's lants gaen zwerven.

6 *bekennen:* (openlik) verklaren.
8 *daer:* terwijl (waar).
9 (*zijn*) *vaders erven:* het hem door zijn vader nagelaten grondbezit.
10 *vast:* ondertussen.

P. Virgilius Maroos Herderszangen.
Tityr.
Eerste Herderskout.
Melibeus. Tityr.

[12] M e l . Tityr, ghy leght en duickt vast onder den breeden beuckeboom, en[r. 12]
[13] speelt een veltliet op een dun riet: wy moeten de grenzen onzes vaderlants[13]
[14] en onze lieve ackers verlaten: wy moeten van ons vaderlant scheiden: Tityr
[15] magh op zijn gemack, in de schaduwe, van zijn schoone Amaryl zingen,
[16] dat 'er het bosch naer luistere, en op wedergalme.

[17] T i . O Melibeus, een Godt holp ons aen deze gerustheit: ick zal hem oock[17]
[18] eeuwigh voor mijnen Godt houden, en menighmael met een jongk lam uit[18]
[19] onze schaepskoien zijn altaer besprengkelen: want hy laet my aldus, gelijck
[20] ghy ziet, mijn ossen weiden, en op de herderspijp spelen al wat my lust.

[21] M e . Waerachtigh dat beny ick u niet, maer verwonder my eer hier over,[21]
[22] naerdien al het lant dus in rep en roer is. O Tityr, zie eens, hoe kommerlijck[22]
[23] ick mijne geiten, zoo verre van hier, voortdrijve, en dit dier ter nauwer noot[23]
[24] voortkrijge: want het worp onlangs hier onder de dichte hazelaers een paer[24]
[25] jongen, den zegen mijner kudde, en liet het, ocharm! daer op de bloote[25]
[26] steenrots leggen. My gedenckt [hadden mijn zinnen niet averechts gestaen][26]
[27] dat d'eicken, van den donder geslagen, ons dickwils deze rampen speldden;[27]
[28] een kraey, ter slincke zijde van den hollen eeckelboom, dickwils dit spelde.[28]
[29] Evenwel Tityr, zegh ons: van wat Godt spreeckt ghy?

[30] T i . O Melibeus, ick slecht mensch meende dat de stadt Rome ons[30]

r. 12 *ghy leght en duickt vast:* gij ligt maar (veilig) in de schaduw van....
13 *dun riet:* veldfluit.
17 *een Godt hielp ons aen deze gerustheit:* ter vert. van de herhaaldelik door Vondel aangehaalde regel: deus nobis haec otia fecit; *gerustheit:* onbezorgde toestand; de *Godt* is Octavianus.
18 *voor mijnen Godt houden:* als een godheid vereren.
21 *waerachtigh:* voorzeker; *benij:* misgun.
22 *in rep en roer:* nl. door het willekeurig optreden der veteranen; *hoe kommerlijck:* met welk een moeite en verdriet.
23 *zoo verre van hier:* minder juiste vert. van *protinus* = voor mij uit (vgl. de vert. in verzen); *dit dier:* nl. dat hij aan een touw met zich voert.
24 *onlangs:* nog maar kort geleden.
25 *het:* het paar.
26 *hadden.... gestaen:* als vert. van *si mens non laeva fuisset;* de bedoeling is: was ik maar niet zo verblind geweest (ik ben vaak genoeg gewaarschuwd): ik herinner mij nu, dat....
27 *donder:* onweer bliksem (vgl. als door de donder getroffen).
28 Deze regel is de vertaling van een onecht vers, dat uit Ecl. IX, 15 hier ingeslopen schijnt; zie aldaar.
30 *slecht:* onnozel.

P. Virgilius Maroos Herderszangen.
Tityr.
Eerste Herderskout.
Melibeus. Tityr.

Gy, Tityr, leght en duickt gerust en zonder schroom,
En speelt in schaduw van den breeden beuckeboom,
Op eenen dunnen halm, een veltliet, blyde en wacker:[vs. 3]
Wy moeten 't vaderlant verlaeten, en den acker:
Wy moeten scheiden van ons vaders huis, en hof.
Gy, Tityr, mooght, dus stil in lommer, vry den lof[6]
Van goelijcke Amaril verheffen met een' hallem,[7]
Zoo dat 'er 't bosch naer luistre, en zoet op wedergallem.
Ti. Een Godt, ô Melibé, verleende ons deze rust.
Ick zal hem eeuwigh oock voor mijnen Godt met lust[10]
Aenbidden, menighmael een lam ten outer brengen
Uit onze koie, en met dat bloet zijn' disch besprengen:[12]
Want hy genadigh laet my hier, gelijck gy ziet,
Mijn ossen weiden, en op een gesneden riet
Al speelen wat my lust, en 't hart streelt met verblijden.
Me. Waerachtigh ick kan u dit leven niet benijden,[16]
Maer sta hierom te meer verwondert: dus is 't velt[17]
En al het lant rondom in rep en roer gestelt.
O Tityr, zie toch eens hoe lastigh en verlegen[19]
Ick mijne geiten drijf naer onbekende wegen,
Dit dier ter nauwer noot eens voortkrijgh, en zoo schaers:[21]
Want onlangs worp dees geit, in 't loof des hazelaers,
Twee jongen, al de hoop der kudde, en mostze beide
Op eene bloote rots zien leggen, toenze scheidde.
't Gedencktme (had my 't hooft niet averechts gestaen),
Dat d'eicken, van het weêr getroffen, stadigh aen[26]
Dit onheil spelden; dat de kraey, ter slincke zijde
Des hollen ollembooms, dit spelde, en wel te tijde.[28]
Maer Tityr, zegh: wat Godt verheft gy naer uw' wensch?[29]
Ti. O Melibé, mijn vrient, ick, slecht eenvoudigh mensch,
Had geen gedachten dan dat Rome een stadt was, even[31]

vs. 3 *halm:* veldfluit; *wacker:* opgewekt.
6 *stil:* vredig.
7 *goelijck:* bevallig.
10 *met lust:* met vreugde, gaarne.
12 *disch:* altaar, offertafel; *besprengen:* besprenkelen.
16 Zie proza-vert.
17 *dus:* zo zeer.
19 *hoe lastigh en verlegen:* met hoeveel bezwaar en in hoe grote onzekerheid.
21 *zoo schaers:* met zo grote moeite.
26 *stadigh aen:* steeds weer.
28 *wel te tijde:* tijdig genoeg.
29 *naer uw wensch:* met welbehagen.
31 *Had geen gedachten:* dacht niet anders (of).

[31] Mantua gelijck was, daer wy herders dickwils onze zoghlammers naer toe
[32] plaghten te drijven. Zoo geleeck ick wulpen by volwasse honden; bocken[32]
[33] by de moeders; groote by kleene zaken. Maer deze stadt steeckt het hooft
[34] zoo hoogh uit boven andere steden, als de cypresseboomen boven het[34]
[35] lage lijnenkruit uitkijcken.

[36] **M e .** En wat beweeghde u zoo zeer om Rome te zien?

[37] **T i .** Mijn vryheit, hoewel ickze traegh en langkzaem verworf; toen mijn[37]
[38] grijze baert geschoren wiert: ick verworfze nochtans ten lange leste, na
[39] dat Galatea ons afsloegh, Amaryl de kroon in 't harte spande: want recht[39]
[40] uit gezeit, zoo lang Galatea in 't hart lagh, was 'er geen hoop om vryheit
[41] te verwerven, nochte ick bekommerde my met geene have: hoewel mijn[41]
[42] koien menig offerlam uitleverden, en ick vette kaes voor de vrecke stadt[42]
[43] perste, nochtans quam ick noit met de hant vol gelts t' huis.[43]

[44] **M e .** Ick verwonderde my, waerom ghy, o bedruckte Amaryl, de Goden
[45] aenriept: voor wien ghy uwe appels op den boom spaerde: Tityr was van
[46] huis: deze pijnboomen, deze boomgaerden, deze bronnen riepen al om Tityr.[46]

[47] **T i .** Wat zoude ick doen? Het juck der slavernye kost ick niet afschudden,[47]
[48] nocht elders zulcke genadige Goden vinden. O Melibeus, hier vondt ick[vgl. r. 48]
[49] eerst dien jongelingk, wien ter eere onze altaren jaerlijcks twalef dagen[49]
[50] smoocken. Hier willighde hy eerst mijn bede met deze woorden in: knapen,[50]
[51] gaet hene: weit uwe ossen; spant uwe stieren voor den ploegh, gelijck
[52] ghy gewoon zijt.

[53] **M e .** O hoe geluckigh zijt ghy in uw oude dagen, die uw lant mooght be-
[54] houden, dat u wel voeden kan, hoewel de weide tusschen barre steenrots[54]

32 *Zoo geleeck ick....:* Met deze onzinnige vergelijking stelde ik als het ware op één lijn met elkaar....; *wulp:* hier jonge hond (Kiliaen, welpe: catellus).
34 *boven het lage lijnenkruit* (inter lenta viburna); ook Van Mander heeft in zijn vertaling van de Bucolica dit woord; zie Ndl. Wdb. i.v. *lijnen*, kol. 2360 en 2361; niet vermeld is daar, dat Kil. *lijnen* geeft met de vertaling *viburnum*. Welke plant Vergilius bedoelt, is niet duidelik; misschien de taaie, buigzame (= lentus) sneeuwbal of Gelderse roos.
37 *verworf*, denk hierachter: namelik eerst; *toen.... wierd:* de Latijnse tekst heeft: toen voor de hand, die schoor, de baardvlokken steeds witter afvielen (een vrij geworden slaaf mocht zich de baard laten afscheren).
39 *afsloegh:* verzaakte (van ons heenging); *Amaryl:* Amaryllis, veel voorkomende naam voor herderinnen.
41 *nochte bekommerde my met geene have* (dubbele ontk.): deed geen moeite om bezit te verwerven (geld te sparen waarvoor hij zich zou kunnen loskopen).
42 *koien:* schaapskooien; *de vrecke stadt:* de stedelingen, die liefst zo weinig mogelik betaalden (Lat.: ingratae urbi = voor de ondankbare stad).
43 T. bracht nooit geld thuis, omdat alles besteed werd aan geschenken voor Galatea.
46 *deze pijnboomen* (Lat.: ipsae pinus): zelfs de pijnbomen enz.; *al:* alle.
47 *kost* (kon) *ick niet...;* hierbij ook *elders* te denken (niet anders dan te Rome, te Rome alleen.
vgl. r. 48 *hier:* te Rome).
49 *dien jongelingk:* nl. Octavianus (Augustus), die in de tijd der akkerverdeling 22 jaar was; *twalef dagen:* waarschijnlik één dag per maand.
50 *hy eerst:* hìj eindelik (was het, die....); *knapen;* Lat. *pueri* = slaven (zonder onderscheid van leeftijd).
54 *tusschen:* te midden van; de bedoeling van de Lat. tekst is niet, dat de weide omgeven wordt door 'barre steenrots' enz., maar er midden tussen inligt.

Als Mantua, waarheen wy dick ons lammers dreven,[32]
De lammers, van de melck gestooten, en het zogh.[33]
Aldus geleeck ick 't jongk by een' volwassen dog,
Den bock by zijne moêr, een groote zaeck by kleene:
Maer deze hooftstadt steeckt het hooft zoo hoogh alleene[36]
Om hoogh, en boven al de groote steden uit,
Als een cypres verscheelt van 't laege lijnen kruit.
Me. En wat beweeghde u toch om Rome te bekijcken?
Ti. Mijn vryheit, schoon ick spa met dezen prijs ging strijcken,[40]
Toen my de grijze baert geschoren wiert, zoo grijs.[41]
'k Verworfze niettemin, en streeck in 't endt dien prijs,
Na dat ons Galaté haer gunst ontzey met smerte,[43]
En Amaril de kroon alleene spande in 't harte:
Want zoo ick waerheit en mijn hart uitspreecken magh;
Zoo lang my Galaté dus diep in 't harte lagh,
Was nergens hoop om rust en vryheit te verwerven,
Noch ick bekreunde my met have, noch met erven;
Hoewel mijn schaepskoy rijck zoo menigh offerlam
Uitleverde, ick met kaes ter vrecke merreckt quam,[50]
Noch keerde ick met geen hant vol gelts naer mijnen drempel.
Me. Ick stont verwondert om wat reên gy voor den tempel,
O druckige Amaril, de Goôn aenriept uit schroom;[53]
Voor wien gy d'appels spaerde op uwen appelboom:
Want Tityr was van huis. dees bronnen, deze boomen,
En boomgaerds riepen al dat Tityr t'huis most komen.
Ti. Wat zoude ick doen, helaes? het juck der slaverny
Kon ick niet schudden van mijn schoudren, nergens my
By goden gunst en troost verwerven op mijn bede.[58-59]
Ick zagh, ô Melibé, dien jongling, daer ter stede,
Voor wienwe, eerbiedigh, en godtvruchtigh, het altaer
Wel twalef dagen lang, ontsteecken jaer op jaer.
Hier willighde hij eerst mijn bede in met dees rede:
Gaet knaepen, gaet, en weit uwe ossen vry in vrede,
En spant uw stieren in den ploegh, gelijck men plagh.
Me. O hoe geluckigh zijtge in uwen ouden dagh,
Die al uw lant behoudt, dat rijcklijck u kan voeden!
Hoewel de weide leght omheint, zoo veele roeden,[68]
Van barre rots, en slijm, en biezen, en moerasch.[69]

32 *dick:* dikwijls.
33 *van de melck gestooten, en het zogh:* van de moeder weggenomen, gespeend.
36 *alleene:* als enige stad.
40 *schoon.... strijcken:* hoewel ik laat deze prijs (dit voorrecht) behaalde.
41 Zie proza-vertaling.
43 *met smerte:* tot mijn verdriet; rijmen als *smerte: harte* in overeenstemming met het Hollands van Vondel's tijd te lezen als *smarte: harte*.
50 *merreckt:* markt.
53 *druckig:* bedroefd.
58-59 Hier verergert de vert. in verzen de onjuistheid, in de prozavert. gemaakt; zie de aant. aldaar bij r. 47.
68 *omheint* (omgrensd, omringd) is niet in overeenstemming met de Lat. tekst; zie prozavertaling en aantekeningen.
69 *slijm, en biezen, en moerasch:* moerasgrond vol slijkerige biezen.

*

[55] en slijmigh moerasch, vol biezen, inleit. Het vee, dat jongen draeght, zal
[56] geen ongezont gras eten, nochte van 's nagebuurs kudde besmet werden.[56]
[57] O hoe geluckigh zijt ghy in uw oude dagen, die u hier, aen uw eige beecken[57]
[58] en gewijde bronnen, in koele schaduwe, mooght verquicken. Hier zal uw
[59] nagebuurs willigeboome heininge, wiens bloessem de byen van Hybla ge-[59]
[60] durigh uitzogen, u dickwils al brommende zacht in slaep sussen: hier zal[60]
[61] de boomsnoeier u, onder een steile steenrots, toezingen, dat het klincke:
[62] en evenwel zullen de tortels op den luchtigen olm, en de heesche ringel-[62]
[63] duiven, uw tijtverdrijf, ondertusschen niet ophouden van korren.[63]

[64] **T i .** Het snelle Hart zal eer in de lucht vliegen, de visch op het drooge[64]
[65] lant weiden; de Persiaen en Duitsch, beide uitheemsch en balling 's lants,[65]
[66] d'een den Arar, d'ander den Tiger drincken, dan ick zijn minnelijcke be-[66]
[67] jegeninge uit mijnen zin zal stellen.[67]

[68] **M e .** En wy mogen een deel van hier naer Libye trecken, daer men van[68]
[69] dorst versmacht; een deel in 't Noorden; zommigen naer den gezwinden
[70] Oaxes, die het klay afspoelt; zommigen naer Britanje, dat zoo verre van al de[70]
[71] werelt afleit. Och, zal ik wel immermeer, na zoo lang eenen tijt, de grenzen[71-72]
[72] van mijn vaderlant, en na eenige jaren, het zodendack en mijn arme hut,
[73] daer ick als een heer leefde, met verwonderinge weder zien? Zal de godt-
[74] looze soldaet zulcke welgebouwde en nieuwe aengewonne landen bezitten?[74]

* TEKSTKRITIEK: In de druk van 1659 is *u.... toezingen* (r. 61) veranderd in *zingen;* Vondels tekst is door deze wijziging in overeenstemming gebracht met zijn Latijnse bron.

56 *ongezont gras;* Lat. *insueta pabula* = ongewoon gras, voedsel, waaraan ze niet gewend zijn (omdat T. geen *andere* weiden behoeft te zoeken).

57 *uw eige beecken;* Lat. *flumina nota* = welbekende beken.

59 *willigeboome heininge:* heg van wilgestruiken; *wiens:* in de 17e eeuw ook nog bij een vrouwelik antecedent; *Hybla:* stad op Sicilië.

60 *gedurigh:* voortdurend, zonder ophouden; *uitzogen*, versta: uitzuigen; *brommende:* gonzend; *Hier.... (58) hier* (60), Lat. *hinc... hinc* = hier... ginds.

62 *evenwel:* eveneens, evenzeer; *luchtig:* rijzig; *heesch* (Lat. raucus): schor; *ringelduif:* houtduif.

63 *korren:* kirren, koeren.

64 *hart:* hert; *in de lucht vliegen:* Lat.: pascentur in aethere = zullen in de lucht weiden (vgl. de vertaling in verzen).

65 *de Persiaen en Duitsch:* de Pers (Parth) en de Germaan (Lat. Parthus.... Germania); de twee gevaarlikste vijanden van 't Rom. rijk.

66 *de Arar:* de Saône; *de Tiger:* de Tigris; de bedoeling is: eer zullen deze twee volken van land verwisselen.

67 *uit zijnen zin stellen:* vergeten.

68 *wy mogen een deel.... een deel* (69): sommigen van ons mogen.... anderen; *Libye:* aan de Noordkust van Afrika.

70 *Oaxes:* misschien bedoelt Vergilius de Oxus (de tegenwoordige Amoe, die in het Aral-meer uitstroomt). De Latijnse text heeft *Oaxen rapidum cretae* = de O. die klei (krijt) meesleurt. Is dit de Oxus, dan staat zijn stroomgebied als uiterste Oosten tegenover Britanje, het verre Westen, zoals in r. 68-69 Noord en Zuid tegenover elkaar worden geplaatst.

71-72 De tegenwoordige opvatting van de Lat. tekst, die V. in deze regels weergeeft, is: zal ik wel ooit, na lange tijd, mijn vaderlik erfgoed terugzien en het dak van mijn armelike stulp, bedekt met graszoden; zal ik met (droevige) verbazing na lange tijd, enkele verstrooide aren (nog) zien groeien op wat eens mijn rijk was?

74 *welgebouwde en nieuwe aengewonne landen:* wel bebouwde, pas ontgonnen, in cultuur gebrachte akkers.

[75] de baldadige vreemdeling dien schoonen oegst maeien? Ay, bezie eens,[75]
[76] waer brengt tweedraght de schamele burgers toe? Ay, bezie eens, voor wien[76]
[77] wy onze ackers bezaeiden? O Melibeus, ga, ent nu peeren: plant wijngert.[77]
[78] Voort voort mijn geitjes, die eertijts zoo wel tierde. Ick, in een groen hol[78]
[79] uitgestreckt, zal u hier na niet meer, van verre, aen de heggen van een[79]

75 *de baldadige vreemdeling:* blijkbaar waren onder de veteranen vreemdelingen, Germanen en Galliërs, die in de Rom. legioenen hadden gediend.
76 *tweedraght:* de burgeroorlog; *schamel:* beklagenswaardig.
77 *O Melibeus* enz. is natuurlik als bittere ironie op te vatten.
78 *in een groen hol* (in antro viridi): in een omloverde grot.
79 *de heggen:* het struikgewas.

Het vee, dat jongen draeght, zal geen quaetaerdigh gras[70]
Afweiden, om geen smet van nabuurs kudde klaegen.[71]
O hoe geluckigh zijt gy in uwe oude dagen,
Die u, aen uwe beeck, en uw gewijde bron,
In koele schaduw mooght verquicken, vry van zon!
Uw nabuurs heininge van blijde wilgeboomen,
Waer naer de byen zelfs van Hyble om bloeisel komen,[76]
Zal menighmael u hier al brommende in den slaep
Betoveren. hier zal de boomgaertsnoeiers knaep
U, onder eene rots, met zang en spel vermaecken,
Zoo luide dat het klincke: en ondertusschen staecken
De tortels op den olm, de ringelduif en krack,[81]
Uw tijtverdrijf, 't gekor op boom, noch groenen tack.
Ti. Het snelle hart zal eer zich door de lucht vermeiden,[83]
De visch uit baere zee op 't drooge lant gaen weiden,[84]
De Persiaen, en Duitsch, gebannen van 's lants boôm,
Dees d'Arar drincken, die uit Tigris klaeren stroom,
Eer ick zijn weldaên en genade zal vergeeten.[85-87]
Me. Wy mogen nu een deel van hier de zee gaen meeten[88]
Naer Libye, daer 't volck van hitte en zon versmacht;
Een deel in 't noorden; en een deel daer d'oude gracht[90]
Oax den klaygront spoelt; een ander deel zich spreiden
In groot Britanje, van de weerelt afgescheiden.
Och, zal ick immermeer, en na een' langen tijt,
De grenzen van mijn lant, eer 't vliênde leven slijt,
Het zodendack, mijn kleene en arme hut, aenschouwen,
Daer ick, gelijck een heer, my weeligh plagh t' onthouwen?[96]
Een godeloos soldaet en krijghsman zal die stout
Bezitten 't nieuwe lant, zoo schoon, en wel gebouwt?
Een snoode vreemdling zal die dan onze oogsten maeien?
Bezie, ay zie, waer brengt de tweedraght, quaet te paeien,[100]
De schaemle burgers toe. Bezie, ay zie, ô schant,
Voor wien bezaeiden wy ons vruchtbaer ackerlant.
O Melibé, ga heene, ent peeren, plant de wijnen.
Voort voort, mijn geitjes, eer zoo weeligh, nu aen 't quijnen.[104]
Ick, in het groene hol gemacklijck uitgestreckt,
Zal u aen geene heg van verre zien gereckt[105-6]
Afhangen aen een klip, noch hier geen vaerzen zingen.[107]
Gy geiten zult niet meer voor my ter koje uitdringen,
Gedreven daer de wilge en 't klavergras u voên.

70 *quaetaerdigh:* zie de aant. bij de prozavert.
71 *smet:* besmetting.
76 *zelf:* zelfs.
81 *krack:* een soort duif, zie Ned. Wdb. VIII, 63.
83 *zich vermeiden:* zich vermeien, zie prozavert. en aant.
84 *baere zee:* volle zee.
85-87 Vgl. prozavert. en aant.
88 *de zee gaen meeten:* de zee oversteken.
90 *gracht* voor rivier zal wel uit rijmnood zijn (zie proza).
96 *weeligh:* in welvaart; *zich onthouwen:* leven, wonen.
100 *quaet te paeien:* moeilik tot verzoening en vrede te brengen.
104 *weeligh:* tierig, welvarend.
105-6 Versta: ik.... zal u niet meer...; *gereckt:* de halzen vooruitstrekkende (om de heesters op de klip te kunnen bereiken).
107 *noch:... geen:* dubb. ontkenning.

Ti. Gy mooght te nacht by my wel rusten hier in 't groen:
Wy hebben kaes genoegh, kastanje, en appels mede.
Oock roockt van verre om hoogh de boerestulp alreede,
En d'avont (want de zon gaet onder in het meer)
Valt van het steil geberght met grooter schaduw neêr.

[80] steenklip zien hangen: ick zal geene vaerzen meer zingen; en ghy geitjes
[81] zult van my niet meer in groene klaver en bittere willigen gedreven werden.

[82] T i . Ghy mooght dezen nacht wel by my in het groen rusten: wy hebben[82]
[83] rijpe appels, nieuwe kastanien, en stremmel genoegh. Oock roocken ginder[83]
[84] om hoogh de boere huizen alree, en d'avont valt met grooter schaduwe[84]
[85] van de hooge bergen.

Nog een vertaling van Vergilius' Eerste Herderskout

is door Vondel geschreven, en wel in vijfvoetige jambiese verzen. Zij verscheen in 1647 achterin de eerste uitgave der Leeuwendalers. *Zij moge hier worden tussengevoegd; de aantekeningen bij de voorafgaande twee vertalingen kunnen in vele gevallen ook dienen tot opheldering van deze andere vertaling in verzen*.

Herderskout tusschen Melibeus en Tityr.

ME. Ghy Tityr leght en duickt vast, uitgestreckt
In 't groen, zoo dicht van beuckenloof bedeckt,
En tureluurt op uwe pijp, gesnede[vs. 3]
Van wanckel riet, een veltliet, wel te vrede:[4]
Maer wy, ocharm, verlaten lant en zant,
En Vaders haert. Ghy mooght aen dezen kant[6]
Uw Amaril, uw schoonste, in schaduwe eeren,[7]
En bosch en galm uw minnewijzen leeren.
TIT. O Melibees, een Godt heeft my geredt,
En dus gerust in vaders erf gezet.[10]

82 *in het groen;* Lat.: super viridi fronde = op een leger van groen (vers) lover.
83 *appels:* Lat. *poma,* met de ruimere betekenis van ooft, fruit; *nieuwe:* rijpe (malse); *stremmel:* gestremde melk, stremsel.
84 (*ginder*) *omhoogh de boere huizen:* versta: de daken der boerehuizen in de verte.
vs. 3 *tureluurt op uwe pijp:* speelt op uw fluit.
4 *wanckel:* broos, tenger.
6 *Vaders haert:* onze vaderlike woonplaats; *aen dezen kant:* in dit oord, in deze omgeving.
7 *uw schoonste:* voor u het schoonste der meisjes (vgl. mijn, uw liefste).
10 *dus gerust:* in een zo onbekommerd leven.

Ick zal hem oock mijn leven langk belijden[11]
Voor mijnen Godt, en zijnen outer wijden[12]
En sprengkelen met bloet van menigh lam,
Zoo zuiver als het uit mijn schaepskoy quam;[14]
Naerdien hy my, gelijckghe ziet, mijn ossen
Dus weiden laet in beemden, en in bossen,
En spelen wat mijn hart begeert en lust.
MEL. Waerachtigh ick beny u deze rust,
Dit leven niet, maer sta voor 't hooft geslagen,[19]
Dewijl men 't lant rontom van krijgh hoort wagen.[20]
O Tityr, zie hoe kommerlijck ick vast[21]
Mijn geitjes drijf, en nauwelix met last[22]
Dit arrem dier noch voortkrijgh, dus ongaeren,[23]
Vermits het korts in dichte hazelaren[24]
Twee jongen wierp, den zegen van mijn vee,
En liet dat paer, ocharm, met hartewee
Op eene rots, de bloote steenrots, stenen.
Het heught my, och (had my het hooft voorhenen
Niet dwers gestaen) dat d'eickeboom al vroegh,[29]
Toen dondervlaegh op vlaegh de tacken sloegh,
Ons menighmael deze ongelucken spelde;
Een kraey in 't loof, ter slincke zy, dit melde.

11 *belijden:* met woord en daad erkennen.
12 *outer*, bij Vondel manl. en onz.
14 *zuiver:* smetteloos (wit).
19 *voor 't hoofd geslagen:* verbaasd.
20 *wagen:* dreunen, daveren.
21 *ick drijf vast:* ik ben bezig te drijven.
22 *met last:* met moeite.
23 *ongaeren:* onwillig.
24 *korts:* kort geleden.
29 *al vroegh:* al lang geleden, al lang.

Maer evenwel, ay zeghme, Titermaet,
Wat Godt is dit, daer ghy zoo rijck van praet?[34]
TIT. O Melibees, ick was zoo slecht voor dezen,
En meende Rome al heel een stadt te wezen,[36]
Als Mantua, daer met zoo menigh boer[37]
Ick 't zoghlam dreef, en eer te merreckt voer:[38]
Doch 'k hebbe daer (betrouwme dat) bevonden
Hoe ick een jong geleeck by groote honden,
Een' jongen bock gelijck zijn moeder schat,[41]
Het kleen zoo groot als 't groot: maer deze stadt
Ziet alle steên zoo laegh beneên zich dalen,
Als 't lijnen kruit by geen Cipres magh halen.[43-44]
MEL. Wat rede porde u naer die stadt te gaen?[45]
TIT. Mijn VRYHEIT, my met kommer toegestaen,[46]
Toen my de baert, als sneeuw, wiert afgeschoren;
Maer ick verkreeghze in 't ende, als mijn verkoren,[48]
Mijn Galaté my afsloegh; Amaril
Alree de kroon in 't harte spande al stil:[50]
Want om recht uit en ongeveinst te zeggen,[51]
Zoo lang mijn zin op Galaté bleef leggen
Verworf de hoop van Vryheit nergens steê.[53]
Oock kreunde ick my niet eens met lant noch vee.[54]
En schoon mijn koy zoo menigh lam te slaghten
Bestelde, en wij den kaes te merreckt braghten,[56]
En persten voor dees steeluy, vreck van aert;
Het was ons t'huis bykans geen' penning waert.[58]
MEL. O Amaril, bedruckte en bleecke vryster,[59]
Het gafme vreemt, waerom ghy toen zoo byster[60]
De Goden riept te hulpe, en voor wiens mont
Ghy 't ooft, waer van uw hof geladen stont,
Bespaerde, en liet verrotten op de boomen:
Want Tityr was noch niet eens t'huis gekomen,[64]

34 *rijck:* vol lof (in uitbundige lof).
36 en meende dat Rome precies (geheel en al) zo'n stad was...
37 *daer:* waarheen.
38 *eer:* vroeger; *merreckt:* markt; *voer:* van *varen:* brengen.
41 *schatten:* achten; *schat* hier tegenwoordige tijd voor verleden tijd; *moeder:* datief-object.
43-44 Contaminatie van beeldspraak.
45 *rede:* reden.
46 *my met kommer toegestaen:* die ik *moeilik* verwierf.
48 *mijn verkoren:* mijn uitverkorene.
50 Wil V. met *al stil* uitdrukken een nog verborgen gehouden, heimelike genegenheid? De Lat. tekst zegt niets van dien aard.
51 *zeggen:* uitspreken.
53 Zegt letterlik: de hoop op vrijheid kon nergens een woonplaats, herberg vinden; dus de hoop bleef onverwezenlikt.
54 *zich kreunen met:* zich bekommeren om; *niet eens:* helemaal niet.
56 *bestellen:* leveren; *kaes,* vroeger ook manl.; *te merreckt braghten en persten*...; de logiese volgorde zou zijn; persten... en naar de markt brachten (prothusteron).
58 Het geld dat we *thuis* brachten, beliep nauweliks de waarde van een penning.
59 *vryster;* de gevoelswaarde van dit woord is veranderd; hier nog niet in ordinair gebruik.
60 *Het gafme vreemt:* het bevreemdde, verwonderde mij; *toen:* toen T. van huis was; *byster:* wanhopig.
64 *want:* (maar nu begrijp ik het) immers...; *noch niet eens:* maar in 't geheel niet, nog steeds niet.

65 En dit geboomte en bogert, beeck, en bron

Om Tityr riep, wat ieder roepen kon.
TIT. Wat zoude ick doen? Hoe kon ick in dees plecken
Mijn' hals het juck der slavernye onttrecken?[68]
En nergens vont ick zulck een wisse wijck,[69]
Een' Godt, zoo milt, en zoo genaderijck.
O Melibees, daer heb ick, lang miszegent,[71]
Daer heb ick eerst dien longeling bejegent[72]
Om wien ghy mooght ons offer op 't altaer
Wel twalefmael zien smoocken, jaer op jaer.[74]
Hier stont hy eerst mijn bede toe: ghy knapen,
Gaet, sprack hy, weit uw ossen: hoedt uw schapen.
Gaet hene, drijft uw stieren 's morgens vroegh,
Gelijckghe plaght, en spantze voor den ploegh.
MEL. Geluckigh zijt ghy in uwe oude dagen,
Die in uw lant gezet wort, dat u dragen[80]
En voeden kan, al leit de weide en 't gras
Hier tusschen klip en biezen en moerasch.
Het draghtbre vee zal hier aen 't gras niet sterven,[83]
Geen nabuurs kudde en evel 't vee bederven.[84]
Geluckigh is hy in zijn' ouden dagh,
Die hier gerust in 't groen, zich zelven magh,
[Aen eige beeck en koele bron gezeten]
En al zijn leedt in schaduwe vergeten.
De heining, en uw buurmans wilgeboom,
Vol bloessems, hier van byen, zonder schroom,[90]
En dagelijcks al brommende uitgezogen,
Zal dickwils u met toegelokene oogen
Al zacht in slaep betoveren. Hier zal
De snoeier van 't geboomte, uit hol en dal,[94]
En onder rots en klip, u deuntjes zingen,
Dat galm en klanck door lucht en wolck koom' dringen.
De tortel op den ollem evenwel,
De ringelduif, zoo heesch van keel, uw spel,[98]
Uw tijtverdrijf, zal midlerwijl vast morren,[99]
En bezigh zijn met draeien, en met korren.[100]
TIT. Het hart zal eer gaen vliegen hemelhoogh,

68 *het juck der slavernye* is datief-object.
69 *wijck:* toeverlaat.
71 *lang miszegent:* lang misdeeld, stiefmoederlik bedeeld door de fortuin.
72 *bejegent:* ontmoet.
74 *jaer op jaer:* ieder jaar, jaarliks.
80 *in uw lant gezet:* in het bezit van uw land gesteld, bevestigd; *dragen:* onderhouden.
83 *draghtbaer:* drachtig.
84 *Geen nabuurs kudde en evel:* geen ziekte onder de kudde van uw buurman (hendiadys; vgl. ook vs. 89); *bederven:* te gronde richten, dood en verderf brengen.
90 *van:* door.
94 *hol:* grot.
98 *uw spel:* uw vermaak (bijstelling bij *ringelduif* en *tortel*).
99 *morren:* zacht kirren.
100 *draeien:* een rollend geluid geven (of slaat het op de bewegingen?).

De visch in 't lant gaen weiden op het droogh,
De Persiaen en Duitschman, beide vreemden
En ballingen, in veergelege beemden
Den dorst verslaen; d'een aen den oever van
Den Tiger; gene in 't wedt des Arars, dan[106]
Ick zulck een deught, en zijn gedachtenisse[107]
Uit mijn gemoedt, en mijn gedachten wisse.
MEL. En wy, ocharm, wy mogen henegaen,
Daer Libye zijn' dorst niet kan verslaen;[110]
Een deel van ons ten Noorden, altijt droever;[111]
Een ander deel, daer langs den hoogen oever,
Oäxes, die zoo vreeslijck drijft en woelt,
Het vette klay van bey zijn kanten spoelt;
Een ander deel naer 't krijtstrant, daer de Britten
Zoo verre alleen van al de weerelt zitten.[116]
Och, zal ick wel mijn vaderlant en grens[117]
Na langen tijt eens weêrzien, naer mijn' wensch,
En 't zodendack van mijn bekrompe hutte,
Daer zulck een oegst, vol weelde, 't leven stutte?[120]
Zal een soldaet, een onverlaet, o schant!
Bezitten dit gebouwde en nieuwe lant?
Een vreemdeling baldadigh 't velt bezaeien,[123]
En zulck een' oegst met dolck en degen maeien?[124]
Bezie nu wat krackeel den burger brouwt;
Voor wie hy zweet, en ackers eert, en bouwt.[126]
O Melibees, plant wijngert, ent vry peeren
Voor 's krijghsmans mont: soldaten zijn nu heeren.
Mijn geitjes, voort: mijn kudde, spoet u ras,
Die voortijts plaght te groeien by dit gras.[130]
Ick, in een hol, gemacklijck achterover,[131]
Zal u niet meer, van verre, kruit en lover
Zien kabbelen en kaeuwen, even graegh,
En hangen op een steenklip, aen een haegh.
Ick zal voortaen u geene lietjes zingen.
Ghy geitjes zult voortaen niet henespringen

106 *wedt:* water; *dan:* dan dat.
107 *deught:* weldaad; *zijn gedachtenisse:* het beeld van hem (Augustus); samengevat: de herinnering aan de weldaad, die hij mij bewezen heeft.
110 *Libye,* voor: de bewoners van L. (naar L., zo brandend heet, dat de daar wonende mensen hun dorst niet kunnen lessen).
111 *ten Noorden:* in Noordelike richting; *altijt droever:* waar de hemel steeds somberder, duister wordt.
116 *alleen van:* afgezonderd van.
117 *mijn vaderlant en grens:* de grenzen van mijn vaderland.
120 *'t leven stutte:* in mijn levensonderhoud voorzag.
123 *baldadigh* staat hier als adjectief achter zijn substantief.
124 *met dolck en degen:* (waarvan hij alleen) door krijgsgeweld (de eigenaar is geworden).
126 *eren:* ploegen; *bouwt:* bebouwt.
130 *by:* van.
131 *achterover:* ruggelings uitgestrekt.

En huppelen voor mijnen staf in 't groen,[137]
Daer klaverblaên en wilgeblaên u voên.[138]
TIT. Ghy mooght te nacht by ons wel blijven rusten.
Wy hebben t'huis rijpe appels, zooze u lusten,
De nieuwe vrucht, kastanje, en stremsel: oock
Betreckt de lucht daer ginder met een' roock
Van dack tot dack. 't Geberght verberght de stralen
Der zonne, en lengt zijn schaduwe in de dalen.

UIT.

137 *staf:* herdersstaf.
138 *daer:* waar.

*

Alexis.
Tweede Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Korydon, een herder, op Alexis verslingert, verzuimt geene middelen, die dienstigh[r. 1]
[2] zijn, om een teeder hart tot onderlinge minne te bewegen: maer ziende met klagen nochte
[3] smeecken nochte giften niets te winnen, komt eindelijck by zinnen, bekent zijn dwaesheit,[3]
[4] en neemt voor zijn verwaerloosde huiszaecken waer te nemen, om door gestadigen arbeit[4]
[5] zich van de moeielijckheit zijner ongeluckige minne (die meest uit ledigheit plaght te[5]
[6] spruiten) t'ontslaen. Maer by Korydon (magh men Donaet gelooven) wort Virgilius; by[6]
[7] Alexis Alexander, Pollioos knaep, verstaen, die hem naderhant geschoncken wert.

De herder Korydon, verblint door blinde Min,
Verhoopt met zijne klaghte Alexis om te zetten;[9]
Doch al vergeefs, helaes! dies slaet hy 't uit den zin,[10]
En wisselt van beraet, om op zijn nut te letten.[11]

[12] Korydon, een herder, was op schoonen Alexis, zijn meesters wellust, ver-[r. 12]
[13] slingert, en zagh niet op te doen. Hy quam slechts gedurigh, in d'eenzame[13]
[14] schaduwe van dichte en hooge beuckeboomen, dit onbeslepen gezangk, uit[14]
[15] yver, te vergeefs voor bergen en bosschen stroien: o Alexis, ghy wreedaert
[16] acht mijne klaghten niet: ghy ontfarmt u niet, en zult my ten leste om hals
[17] brengen. Nu verquickt zich het vee zelf in koele schaduwe; nu beschaduwen
[18] doorne hagen oock de groene haeghdissen, en Thestylis stampt knoploock[18]

* TEKSTKRITIEK: In de uitgave van 1659 is: *men leest de bruine beziën* veranderd (en verbeterd) in: *men plukt de bruine violen* (zie de aant. bij r. 25).
r. 1 *verslingert op:* in heftige liefde ontstoken voor.
3 *niets:* iets (dubbele ontkenning); *bekent:* ziet in.
4 *huiszaecken:* huishoudelike aangelegenheden, bedrijfswerkzaamheden.
5 *moeielyckheit:* last, verdriet; *meest:* voornamelik.
6 *by:* onder; zie voor r. 6-7 de inl. hierboven.
9 *omzetten:* tot wederliefde bewegen.
10 *dies slaet hy 't uit den zin:* daarom bant hij die gevoelens uit zijn hart.
11 *en wisselt van beraet:* en komt tot andere plannen (gedachten).
r. 12 *zijn meesters wellust* (delicias domini): de lieveling van zijn meester.
13 *en zagh niet op te doen:* en zag geen kans iets te bereiken; *Hy quam slechts gedurigh....:* zijn enige troost was, al maar enz.
14 *onbeslepen* (incondita): kunsteloos; *uit yver:* gedreven door zijn hartstocht.
18 *Thestylis*, de dienstmaagd; *knoploock* (knoflook) en *tijm*, beide bestanddelen van een spijs, *moretum*, die veel door de landlieden gegeten werd.

[19] en wilden tijm, welrieckende kruiden, voor de maeiers, die afgeslaeft, van
[20] hitte versmachten: maer terwijl ick uwe voetstappen, in het steecken van
[21] de zon, naspore, zingen de heesche springkhanen uit heggen en struicken
[22] my na. Viel het my niet lichter Amaryls bitsheit en ongenade en haer hoo-[22]
[23] vaerdy en spijt te verdragen? of Menalkas? hoewel hy bruin was, ghy blanck[23]
[24] zijt. O schoone knaep, betrouw niet te zeer op uwe blanckheit: de witte[24]
[25] wintbloem valt af; men leest de bruine beziën. O Alexis, ghy keert my den[25]
[26] neck toe, zonder eens naer mijn gelegentheit te vragen, en hoe veel witte[26]

22 *viel het mij niet lichter* (nonne fuit satius): had ik niet beter gedaan; *hoovaerdij en spijt:* smadelike trots.
23 *bruin:* donker.
24 *de witte wintbloem* (alba ligustra): de witte liguster, het keelkruid.
25 *valt af:* acht men te gering om te plukken; V. vertaalt *vaccinia nigra* door *bruine beziën*, wat onjuist is; bedoeld wordt een bloem, welke staat niet vast; misschien de donkere anjer of een soort van hyacint; die wordt geplukt om er kransen van te winden.
26 *gelegentheit:* (maatschappelike) welstand.

Alexis.
Tweede Herderskout.

[Deze Ecloga, naar tijdsorde waarschijnlik de eerste, heeft als thema de Romeinse knapenliefde; zij behelst stellig geen persoonlike ervaringen van Vergilius. Al mag dan het in de 'Inhoudt' genoemde feit juist zijn, het feit (o.a. vermeld in de Vita van Donatus-Suetonius), dat Pollio een slaaf, Alexander, wiens schoonheid Vergilius, bewonderde, aan deze ten geschenke gaf, de rest is fictie, een fantasie, die aansluit bij de XIde Idylle van Theocritus; Corydon is niet Vergilius. - Vergilius, aldus vermeldt de biograaf verder, zou zich belast hebben met de opvoeding van deze Alexander, uit wie een geleerde van naam moet zijn gegroeid. Misschien is deze verhouding van beschermer tot beschermeling het uitgangspunt geweest voor de in een geheel andere sfeer overgebrachte verhouding tussen Corydon en Alexis.]

De herder Korydon verslingerde op den schoonen
Alexis, 's meesters hart, en zagh zijn min niet loonen,[vs. 2]
En hoopte lang vergeefs. hy quam geduurigh aen
In schaduw van den beuck, zoo hoogh als dicht van blaên,
Dit onbesleepen liet met yver, doch verloren,[5]
Uitstroien voor geberghte, en bosschen, zonder ooren:
O wreede Alexis, mijn gekerm beweeght u niet.
Gy keert u niet aen my. gy moortme, ô groot verdriet![8]
De koele lommer kan de kudden nu verfrissen:
De doornehaegh bedeckt de groene haegedissen
In schaduw: Thestylis stampt haer welrieckend kruit,
Het knoploock, wilden tijm, voor maejers, geel van huit,[12]
Versmacht van groote hitte, en afgeslaeft van 't maeien:
Maer midlerwijl ick, om mijn minne wat te paeien,[14]
In 't steecken van de zonne, uw voetspoor gadesla,[15]
Zingt my uit hegge en struick de heesche krekel na.
Och, viel 't niet lichter spijt van Amaril te lyen,
Haere ongenade, en schimp, en bitse hoovaerdyen,
Of zelf Menalk, hoewel hy bruin is, gy zoo blanck?[19]
O schoone knaep, betrouw uw verwe niet: z'is kranck:[20]
De witte wintbloem valt: men leest de bruine bezen.[21]
Hoe keertge my, Alex, met zulck een spijtigh wezen
Den neck toe, zonder eens te letten op mijn' staet,
Hoe wol- en melleckrijck mijn kudde 't velt beslaet?[24]

vs. 2 *'s meesters hart:* de lieveling van zijn heer.
5 *verloren:* zijn gezang ging verloren in bossen en bergen, Alexis hoorde het niet.
8 *zich niet keren aan:* niet geven om.
12 *geel van huit:* gebronsd, door de zon gebrand.
14 *paeien:* stillen, kalmeren.
15 *gadeslaen:* nagaan.
19 *zelf:* zelfs.
20 *kranck:* zwak, teer.
21 Vgl. de prozavert.
24 *beslaet:* bedekt.

*

[27] schapen ick weide en melcke. Ick heb duizent lammeren op de Siciliaensche
[28] bergen loopen, en winter en zomer altijt versche melck; en zing, gelijck de
[29] Thebaensche Amfion, aen zee, op den Aracynt, plagh te zingen, wanneer[29]
[30] hy zijn kudden lockte. Oock ben ick zoo leelijck niet; ick spiegelde my korts[30]
[31] op den oever, toen 'er niet een windeken ruischte, en de zee heel stil lagh.
[32] Bedroogh my mijn schijn noit, ick zwichte voor Dafnis niet, al stont het[32]
[33] aen uw oordeel. Och luste het u slechts met my, op het kladdige lant, in[33]
[34] een boere stulp te woonen, harten te schieten, en een kudde bocken in[34]
[35] groene maluwe te drijven: ghy zoudt met my in het bosch, gelijck Pan,[35]
[36] zingen; Pan, die eerst vele rieten met wasch aen een leerde kleven; Pan,[36]
[37] die voor schapen en schaepherders zorght: en laet het u niet berouwen uw[37]
[38] mondeken op een riet te slijten: wat dede Amyntas niet, om dit te leeren?[38]
[39] Ick heb een zevendubbele scherleifluit en ongelijck van lengde aen een[39]
[40] gekleeft, my weleer van Dametas geschoncken, toen hy op zijn sterven leg-
[41] gende, zeide: ghy zijt nu de tweede eigenaer hier van. Zoo sprack Dametas:
[42] de zotte Amyntas benijde my dat. Behalve dit spaer ick noch voor u twee[42]
[43] wit gespickelde geitjes, niet zonder mijn gevaer in een dal gegrepen: zy[43]
[44] zuigen tweemael 's daeghs het schaep zijn uïers leegh. Thestylis meende al
[45] over een wijl my die af te pracchen; en zal 'er noch mede deurgaen, dewijl[45]
[46] ghy mijn gaven verfoeit. O schoone knaep, koom herwaert: zie hoe de
[47] Nymfen u korven vol lelien vereeren: de blancke Nais pluckt bleecke fiolen,[47]
[48] mankop, en vlecht tyloozen en welrieckende dille; ook lavender met andere[48]
[49] liefelijcke kruiden mengende, schakeert weecke blaeuwe beziën met gout-[49]

* TEKSTKRITIEK: In de uitgave van 1659 is r. 39 aldus gewijzigd: *Ick hebbe een fluit, zeven rieten van ongelijcke lengde, aen een gekleeft*.

29 *Amphion,* mytiese koning van Thebe, beroemd lierzanger; *aen zee, op den Aracynt:* de Lat. tekst heeft: op de Attiese berg Aracynthus (*in Actaeo Aracyntho*)*;* Vondels vert. aan zee gaat waarschijnlik terug op de commentaar van Servius, een beroemd Romeins taalkundige uit de 4de eeuw, die een uitgebreide, in de M.E. veel gebruikte, commentaar op Vergilius' werken heeft geschreven.

30 *korts:* voor kort.

32 *Bedroogh my mijn schijn noit:* de Latijnse tekst *si nunquam fallit imago* is beter weer te geven door: mag men zich op een beeltenis (weerspiegeling hier) verlaten.
Daphnis, een beeldschoon jager en herder op Sicilië; hij was de zoon van Mercurius en gold voor de vader van de herderspoëzie.

33 *kladdig* (sordidus): vuil, smerig; hier geminacht, niet in aanzien.

34 *hart:* Hollandse bijvorm van hert.

35 *maluwe:* malva (Lat. *hibiscum:* de gewone heemst).

36 *Pan, die eerst* (= het eerst, als eerste) *vele rieten met wasch aen een leerde kleven:* Pan verstond het eerst de kunst een fluit te maken, bestaande uit een aantal (vgl. *zevendubbel* in r. 39) evenwijdig lopende holle rietjes, die door was werden verbonden; waren die ongelijk van lengte (zie r. 39), dan liep de fluit scheef af (vgl. *oneffe riet*, Dl. 3, blz. 213 en een afbeelding op de linkse figuur der titelprent).

37 *laet het u niet berouwen;* Lat. *nec te paeniteat:* laat het u niet verdrieten; zie de vert. in verzen.

38 *Amyntas* en *Dametas* (r. 40), twee herders; D. is een meester op de fluit, A. een beginneling.

39 *scherleifluit:* fluit van pijpkruid; zie Ndl. Wdb. i.v. *scharlei*.

42 *spaer:* bewaar.

43 *geitjes:* hier waarschijnlik jonge reetjes (capreoli).

45 *over een wijl:* lange tijd; *afpracchen:* afbedelen, of-vleien (en zal er nog mee gaan strijken).

47 *Naïs:* een stroomnimf; *blancke:* bleekgele (pallentes).

48 *mankop:* papaver; *tyloos:* narcis; *dille* (anethus): een schermbloemige plant.

49 *weeke blauwe beziën* (mollia vaccinia), zie r. 25.

[50] bloemen. Ick zal u graeuwe en ruige queappels plucken, en kastanjen, daer[50]

50 *ruige queappels:* kweeappelen met zacht dons.

'k Wey duizent lammers in Sicilies berregstreecken.
My zal by winter noch by zomer melck ontbreecken.
Ick zing, gelijck voorheene Amfion zong aen zee,
Op Aracinthus kruin: als hy zijn weeligh vee
Met zijne wijzen lockte. oock ben ick niet zoo lalijck.[29]
Ick spiegelde my korts aen zee op strant niet qualijck;[30]
Toen al het water sliep, geen wint zich hooren liet.
Bedroogh de schijn my noit, ick wijck voor Dafnis niet,
Al stont het aen uw stem. och, of het u moght lusten[32-3333]
Met my, op 't kladdigh lant, in eene stulp te rusten,
Het hart te schieten, en de bocken, ruigh van lock,
In groene maluwe te drijven met den stock:
Gy zoudt met my, als Pan, in groene bosschen zingen.
't Was Pan, die d'eerste riet aen riet met wasch kon dwingen,[38]
En kleven hecht aen een: 't was Pan, zoo elck gewaeght,[39]
Die voor schaepherderen en schaepen zorge draeght.
't Verdriete u niet den mont te slijten aen de pijpen.[41]
Wat dede Amyntas niet om 't speelen te begrijpen![42]
'k Heb zeven fluiten van scherley, aen een gepast,
En, ongelijck van lengde, op wasch gekleeft heel vast.
Dametas heeft weleer dit speeltuigh my gegeven,
Toen hy al stervend sprack, op d'oevers van zijn leven:
Nu zultge van dees fluit de tweede heerschap zijn.[47]
Zoo sprack Dametas: maer Amyntas borst, van pijn[48]
En dwaze nijdigheit in 't hart te fel geprickelt.[49]
Noch spaer ick, boven dit, twee geiten, wit gespickelt,
Voor u. ick greepze lest, niet zonder lijfsgevaer,
Behendigh in een dal. zy zuigen bey te gaêr
Het schaep den uier leegh, wel tweewerf alle dagen.
Al lang docht Thestijl die met prachten my t'ontdraegen,[54]
En gaet 'er licht me deur: want gy mijn gaef veracht.
O schoone knaep, koom hier. bezie hoe u 't geslacht
Der Nymfen korf by korf vol lelibloemen brengen.[57]
De blancke Naïs pluckt, om onder een te mengen,
Fioolen, mankop, en vlecht tijdeloozen me,
En dille, bly van geur, een ieder op zijn ste,[60]
Levender, en meer kruit, te keurigh uitgekoren,[61]
Schakeert de goutbloem met de zachte riddersporen.[62]

29 *zoo*, met klem; *lalijck*, Holl. bijvorm van *lelik*.
30 *niet qualijck:* niet tot mijn ongenoegen.
32-33 Zie prozavertaling.
33 *stem:* oordeel.
38 *d'eerste:* als eerste.
39 *zoo elck gewaeght:* naar ieder verzekert.
41 *de pijpen:* de herdersfluiten.
42 *begrijpen:* (de kunst) meester te worden.
47 *de heerschap:* de bezitter.
48 *borst:* barstte.
49 *nijdigheit:* afgunst.
54 *ontdraegen:* afhandig maken.
57 *brengen:* de meervoudsvorm in aansluiting bij 't meervoudsbegrip van 't onderwerp.
60 *bly van geur:* welriekend.
61 *Levender:* lavendel; *te:* zeer.
62 *riddersporen:* vgl. de prozavert., aant. bij 25 en 49.

Ick zal queappels, graeu en ruigh van bast en schel,[63]
Voor u gaen plucken, en kastanje, die zoo wel

63 *schel:* schil.

*

[51] mijn Amaryl op belust was; oock pruimen, zoo geel als wasch; een ooft,
[52] dat met u gedient is: oock zal ick, o lauwer en myrtetelgh, die naest den[52]
[53] lauwer geëert wort, u mede plucken: dewijl ghy zoo byeen gevoeght, uwen
[54] liefelijcken reuck onder een mengt. Korydon, ghy zijt een boer: Alexis past[54]
[55] op uwe gaven niet: en Iölas wijckt u niet, zoo het op gaven aenkomt. Wee
[56] my ellendige, wat bestont ick? Ick rampzaligh knecht zont den zuidewint[56]
[57] in de bloemen, het zwijn in de bronnen. Och zinnelooze, voor wien vlught[57]
[58] ghy? De Goden en Paris van Troje woonden wel in bosschen. Laet Pallas[58]
[59] haer sloten bewoonen, dieze zelf stichtte: laet het ons met de bosschen[59]
[60] houden. De norsse leeuwin volght den wolf, de wolf de geit, de dertele geit
[61] de groene klaver, en Korydon zijn Alexis. Elck wort van zijn eige zinnelijck-[61]
[62] heit bekoort. Let eens, hoe d'ossen, met den ploegh op de schraegh t'huis[62]
[63] komen, en de zon aen het ondergaen, de wassende schaduwen verdubbelt:[63]
[64] nochtans blaeckt my de minne: want hoe kan de minne zich matigen? Och,
[65] Korydon, Korydon, wat dolligheit komt u over? Uw wijngert hangt half
[66] gesnoeit aen den olm: vlecht liever wat anders, van teenen en zachte[66]
[67] biezen, dat u te stade kome: ghy vint wel eenen anderen Alexis, zoo dees
[68] u den neck toekeert.

* TEKSTKRITIEK: In de druk van 1659 is *dat met u gedient is* vervangen door: *dat van u gepluckt wil zijn* (zie de aant. bij r. 52).

52 *een ooft dat met u gedient is;* Lat. *honos erit huic quoque pomo* = ook deze vrucht zal (door u) gewaardeerd worden; *gedient zijn met* = ingenomen met; heeft Vondel *eris* gelezen i.pl.v. *erit*?

54 *passen op:* geven om; *Iölas:* de heer van Alexis; *wijckt u niet:* doet niet voor u onder.

56 *ick... zont den zuidewint in de bloemen, het zwijn in de bronnen:* twee boerenspreekwoorden; men beschutte in Italië de boomgaarden en tuinen tegen de nadelige zuidenwind, de bronnen tegen wilde zwijnen. De bedoeling is: ik heb waanzinnige hartstocht in mijn gemoed laten dringen.

57 de *zinnelooze* is Alexis.

58 *woonden wel in bosschen*, dus: waarom zoudt gij niet met mij het leven op het land delen?; *Pallas Athene* was de stichtster van Athene en gold als beschermster van steden en burchten.

59 *sloten:* hier steden (*arces*).

61 *Elck wort van zijn eige zinnelyckheit bekoort: trahit sua quemque voluptas;* ieder wordt door eigen neigingen (ergens heen) getrokken, gedreven.

62 *met den ploegh op de schraegh;* Lat. *aratra suspensa jugo:* de ploegen hangend aan het juk (zodat ze de aarde niet raken).

63 *verdubbelt:* eens zo lang maakt.

66 *aen den olm*, waarlangs de wijnstok omhoog gevlochten werd; *anders* past hier niet (zie vert. in verzen; doe liever iets anders en vlecht wat; *zacbte biezen:* buigzame, taaie biezen (zie vert. in verzen).

Mijne Amaryl geviel, oock pruimen, geel als raeten;[65]
Een lecker ooft, dat zich voor u wil plucken laeten.
Oock zal ick, ô laurier, en myrt, die hier in 't lant
Naest lauren wort ge-eert, u plucken met mijn hant:[68]
Dewijlge, dus gepaert, uw geuren mengt te zamen.
O Korydon, gy zijt een boer, en mooght u schaemen.
Alexis past toch op uw gaven niet; en 'k hou[71]
Dat u Joöl, als 't hier aen hing, niet wijcken zou.
Wee my, wat moght ick toch bestaen, te dwaes en schendigh![73]
Ick, arremzaligh knecht, verblint van min t'elendigh,
In 't midden van den brant, en by de lentezon,
Den zuidwint in de bloem, de zwijnen in de bron
Te jaegen! zinnelooze, ô vlietge ons, niet te houden?[77]
De Goden, Paris zelf, bewoonden wel de wouden.
Laet Pallas slot, en burgh, van haere hant gebouwt,
Bewoonen: laet ons bey het houden met het woudt.
De razende leeuwin vervolght den wolf in 't razen,
De wolf de dertle geit, het geitje klavergrazen,[82]
En Korydon Alex, zoo lange nagespoort.[83]
Zoo wort een ieder van zijn zinlijckheit bekoort.
Zie d'ossen met den ploegh, nu moede en mat van ploegen,
Geworpen op den schraegh, naer huis toe gaen, en zwoegen.[86]
De zon, aen 't ondergaen, de schaduw, die nu wast,
Verdubbelt: en noch blaeckt de minnetorts my vast:[88]
Want hoe kan min haer vier toch matigen in 't minnen?
O Korydon, helaes, wat dolheit roert uw zinnen?[90]
Uw wijngaert aen den olm hangt naulijx half gesnoeit.
Vlecht liever iet van teen, en biezen, taey gegroeit,
Dat u te stade koom': gy vint wel eenen zachten[93]
Alexis, zoo u dees blijft hoonen, en verachten.

65 *als raeten,* vergelijk de prozavertaling.
68 *lauren:* laurieren.
71 *'k hou:* ik acht.
73 *schendigh:* schandelik.
77 *niet te houden:* zonder dat ik u kan tegenhouden.
82 *klavergrazen* is meerv. zelfstandig nw., van *graze*.
83 *lange;* vul aan: door hem.
86 *zwoegen:* vermoeid, log gaan.
88 *de minnetorts:* de minnevlam, het liefdesvuur; *vast:* zonder ophouden.
90 *dolheit:* liefdesrazernij.
93 *zacht:* teder, gevoelig voor (uw) liefde.

Palemon.
Derde Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Menalkas en Dametas, beide herders, schimpen en krakeelen eerst onderling: Palemon
[2] ondertusschen op slagh komende, draeght zich als scheitsman, terwijlze by beurte om[r. 2]
[3] prijs zingen, daer het geen van beide wint, en Palemon elck even hoogh zet.[3]

Terwijl Menalkas en Dametas in geschil,
Malkander met de fluit verbluffen, in de weide,[5]
Gemoet Palemon hun, die met der buren wil,[6]
Dit pijpgeschil beslecht, en looft hen alle beide.[7]

Menalkas. Dametas. Palemon.

[8] M e n . Zeg my, Dametas, wiens vee is dit? behoort het Melibeus toe?

[9] D a . Neen, 't is Egons kudde: Egon bevalze my korts.[r. 9]

[10] M e . Och altijt ongeluckige kudde, zoo lang hy Neëre vrijt, en ducht datze[10]
[11] my boven hem stelle; want dees vreemde harder melckt de schapen twee-[11]
[12] mael in een uur; en tapt het vee zijn melk af, en onttreckt den lammeren
[13] het zogh.

[14] D a . Ghy most dat een' rechtschapen man evenwel zoo niet toeduwen:
[15] want wy weten wel wie u; toen de bocken zoo lelijck grimbeckten, en in[15]
[16] wat kapelle: doch de Nymfen loegen, en belghden zich des niet.[16]

[17] M e . Zoo meen ick, toenze my met een krom snoeimes Mykons boom-[17]
[18] gaert en nieuwe wijngertrancken zagen snoeien.

r. 2 *op slagh komende:* juist onder die bedrijven (terwijl ze bezig waren) aankomende; *zich dragen als:* de functie op zich nemen van.
3 *daer:* waarbij.
5 *verbluffen:* de loef afsteken.
6 *gemoet:* ontmoet.
7 *pijpgeschil:* wedstrijd op de herdersfluit.
r. 9 *bevalze my korts:* droeg er mij kort geleden de zorg voor op.
10 *altijt:* voor altijd; de tegenwoordige opvatting van vers 10-11 is (door andere interpunctie): zo lang Egon Neëra het hof maakt...., melkt deze vreemde herder enz.
11 *dees vreemde harder:* Dametas.
15 *wie u....:* de zin wordt opzettelik afgebroken (evenals *in wat kapelle*); de bedoeling is Menalcas van ontuchtige handelingen te beschuldigen; Latijn: met schele ogen grijnsden.
16 De nimfen waren toegeeflik, hoewel de heilige plaats ontwijd werd.
17 *Zoo meen ick:* dat was in diezelfde tijd, meen ik; verder beschuldigt M. zich hier van een feit, dat hij als beschuldiging tegen D. wil aanvoeren.

[19] **D a .** Of toen ghy hier, by d'oude beuckeboomen, Dafnis hoogh en pijlen
[20] in stucken braeckt, en dat u, o wrevelige Menalkas, zoo moeide, toen ghy[20]
[21] zaeght datze den knaep gegeven waren: en waer hem dit leedt niet weder-[21]
[22] varen, ghy had van spijt geborsten.

[23] **M e .** Wat zullen Heerschappen niet aenrechten, naerdien dieven dit[23]

20 *wrevelig:* boos (Lat. perverse); *moeide:* speet.
21 *gegeven* (nl. als prijs in een wedstrijd tegen M.); *waer hem.... wedervaren;* versta: hadt ge hem dit leed niet kunnen aandoen.
23 Vondels opvatting is onjuist; wat moeten heren (er tegen) doen, als dieven zulke stukken (als nu volgen) durven uithalen.

Palemon.
Derde Herderskout.

[Het onderwerp van deze Ecloga is een landelike zangwedstrijd; dergelike wedstrijden worden door Theocritus in zijn Idyllen verschillende malen geschilderd. Dametas, die Egon's kudde hoedt, en Menalcas, die het vee van zijn vader weidt, prikkelen en plagen elkaar eerst enige tijd en dan begint het wedgezang. Vergilius laat eerst Dametas een distichon zingen, waarop een van Menalcas volgt, dat zich naar zijn inhoud daarbij aansluit. Zo ontstaan 12 paren disticha, die onderling zeer los, of niet, verbonden zijn. Na de aanroep der goden bezingen beide hun liefdesavonturen (bij Menalcas knapenliefde; bij Dametas niet). Aan het slot komen plagerige herdersgrapjes. Alleen het middengedeelte bevat actuele toespelingen op tijdgenoten van Vergilius, die voor een deel niet meer na te vorsen zijn. Pollio, Vergilius' beschermer wordt genoemd en ook Bavius en Maevius, twee pruldichters uit Vergilius' tijd.]

Menalkas. Dametas. Palemon.

Me. Ay zegh, wiens vee is dit? is 't Melibees, Dameet?[vs. 1]
Da. Neen, Egons, die 't my korts beval te hoên voor leedt.
Me. Och, altijt arrem vee, zoo lang Neëer hem quelle,
Hy zorge datze my in 't minnen hooger stelle:[4]
Want dees, een vreemdling, melckt de schapen, al te straf,[3-5]
Wel tweewerf op een uur, en tapt hun melleck af,
Onttreckt het vee en 't lam hun zogh, waer naer zy gaepen.[7]
De. Ghy most dat evenwel zoo bits niet een' rechtschapen[8]
Toeduwen, neen bylo: want ons is het wel bekent[9]
Wie u noch onlangs, toen de bocken hier omtrent
Zoo dwers grimbeckten, en, ô schande, in wat kapelle:[10-11]
Doch d'outergodtheên zelfs beloegen dien gezelle,[12]
En belghden zich niet eens om 't misdrijf, daer ter ste.
Me. Zoo meen ick, toenze met een snoeimes, stomp van sne,
My Mykons jonge ranck en boomgaert zagen snoeien.[14-15]
Da. Of toen gy, al te stout, daer d'oude beucken groeien,
De pijlen en den boogh van Dafnis braeckt in twee,
En dat, ô wrevelaert Menalk, u trof met wee,[18]
Toen gy vernaemt datze aen den knaep gegeven waren:
En, waer hem zulck een smaet en schimp niet wedervaeren,

vs. 1 *Melibees:* dat van Melibee (Melibeus).
4 Denk voor *Hy: zoo lang; zorge:* vreest.
3-5 Zie aant. bij de prozavertaling.
7 *gaepen:* smachten, hunkeren.
8 *een' rechtschapen:* een fatsoenlik mens.
9 *bylo:* voorwaar.
10-11 Voor deze onvolledige zinnen zie men de aant. bij de prozavertaling.
12 *d'outergodtheên:* de nimfen aan wie de kapel (met altaar) gewijd was; *zelfs:* zelf; *beloegen:* lachten uit; *gezelle:* vrind (dat heerschap).
14-15 Zie de proza-aantekening.
18 *wrevelaert:* nijdigaard (*dat* met klem: zie de proza-aant.).

Gy waert misschien van spijt geborsten, en vergaen.
Me. Wat zal de heer niet doen, durf dit een dief bestaen?[22]

22 Vgl. de aant. bij de prozavertaling.

[24] durven bestaen? Ghy schalck, zagh ick u niet Damons bock heimelijck wech-[24]
[25] slepen, terwijl Hontwolf zoo vreesselijck baste? En toen ick riep: waer ver-[25]
[26] steeckt hy zich nu? Tityr, pas op uw kudde: zoo doockt ghy achter de liezen.[26]

[27] **D a .** Behoorde hy, die den zangstrijt verloor, my niet de geit te leveren,
[28] die ick met mijne fluit won? Weet ghy het niet? het was mijn geit: en
[29] Damon zelf bekende het tegens my; doch dorstze niet leveren.

[30] **M e .** Hebt ghy het hem met zingen afgewonnen? of uw leven wel een[30]
[31] pijp gestelt? Plaght ghy, onbedreven mensch, met uwe valsche pijp niet
[32] menigen deun, op de driesprongen, jammerlijck den hals te breecken?[32]

[33] **D a .** Lust het u dan, dat wy een proef nemen, en eens tegens elckander[33]
[34] aengaen? ick zal dees jonge koe (op dat ghyze niet te kleen acht) die twee-[34]
[35] mael 's daegs gemolcken wort, en twee jongen zooght, tegen u opzetten:[35]
[36] nu zeg op, wat zet ghy hier tegen?

[37] **M e .** Ick zou niet een schaep van de kudde tegens u durven opzetten:
[38] want mijn vader en stiefmoeder, die boos genoegh is, tellen beide, wanneer[38-39]
[39] ick t'huis kome, tweemael 's daeghs het vee, d'een de schapen, d'ander de
[40] bocken. Doch naerdien ghy uw koe quijt wilt zijn, zoo zal ick een paer
[41] beucke kroezen, (die ghy zelf bekennen moet meer waerdigh te wezen) daer[41]
[42] tegens zetten: kunstige Alcimedon sneet 'er een' taeien wijngert op, daer[42]
[43] bleeck veil en beziën van eickloof zich met eenen luchtigen zwier omkrullen:[43]
[44] in het midden staen twee beelden, 't een is Konon; en wie is d'ander, die[44]
[45] de gansche weerelt, ten dienst der menschen, met den graetboogh afmat;[4545-47]
[46] en in wat saizoen men zaeien en maeien moet? Ick hebb 'er noch noit mijnen
[47] mont aengezet, maer bewaerze in mijn kevi.[47]

24 *schalck:* schavuit.
25 *terwijl;* beter: ondanks dat; *Hontwolf:* Latijn: Lycisca, ook als eigennaam; het woord betekent bastaard van een wolf en een hond.
26 *Tityr* is de herder van Damon; *de liezen:* het riet.
30 *of uw leven wel een pijp gesteld:* Lat. aut unquam tibi fistula cera unita fuit = heb je ooit een (echte fluit) met was gehecht bezeten; *stellen* bij Vondel zal hier betekenen: samenstellen.
32 *op de driesprongen:* Lat. in triviis; driesprongen op wegen waren altijd drukke verkeerspunten, waar Jan en alleman samenkwam.
33 *en eens tegens elkander aengaen:* en het eens tegen elkaar opnemen.
34 De tussenzin dient eerst te eindigen achter *zooght* (r. 35); vgl. de vert. in verzen; de bedoeling is: gij zult ze toch niet te gering achten; immers ze wordt enz.
35 *opzetten:* inzetten, instellen (als prijs).
38-39 Waarschijnlik is Vergilius' bedoeling: ze tellen allebei tweemaal per dag het kleinvee (het melkgevend vee) en mijn vader bovendien nog apart de bokjes.
41 *meer waerdigh:* kostbaarder, meer waardevol.
42 *Alcimedon:* een overigens onbekend kunstenaar; *een' taeien wijngert:* een kronkelende wijnrank.
43 *bleeck veil:* helgroen klimop; *beziën van eickloof:* klimopbessen, vruchtentrossen van de klimop, ter vert. van *corymbus; eickloof* (niet in 't Ndl. Wdb. vermeld) is een bijvorm van *eiloof:* klimop (zie Kiliaen i.v.); *omkrullen:* omheen krullen, slingeren; r. 42-43 zijn een enigszins vrije vertaling van de Lat. tekst.
44 *Konon:* Grieks sterrekundige, ± 250 v. Chr., vriend van Archimedes; de naam van de andere is Menalcas vergeten.
45 *graetboogh:* Lat. *radius* = meetstaf van mathematici.
45-47 Vondel vertaalt hier tamelik vrij.
47 *kevi:* kast, kabinet.

[48] D a . Ick heb oock een paer kroezen, van dien zelven Alcimedon ge-[48]

48 *van:* door.

Zagh ick u Damons bock niet achteromme haelen,[23]
Toen Hontwolf vreeslijck baste, en ick zoo menighmaelen
U toeriep: waer of zich de schalck nu bergen wil?
O Tityr, pas vry op uwe kudde; doock gy stil[26]
In riet, en liezen, op datze u niet vinden zouden.
Da. Was die den zangstrijt had verloren niet gehouden[28]
De geit te leveren, die ick met fluiten won?[29]
Wel weet gy 't niet? het was mijn geit, en Damon kon
Het niet ontkennen, doch hy dorstze my niet geven.
Me. Hebt gy 't met zang, die dus op zingen zijt bedreven,
Hem afgewonnen? of hebt gij uw leven wel
Een pijp gestelt? plaght gy, onafgerechte op spel,[34]
Niet menigh veltliet op den drysprong ('t is gebleecken
In 't wedtspel,) jammerlijck, helaes, den hals te breecken?
Da. Belieft het u dat wy 't beproeven, en bestaen[37]
Eens rustigh tegens een in 't wedtspel aen te gaen?[38]
Ick zet dees jonge koey (die, dat gy haer, als andre,[39]
Niet al te laegh schat, 's daeghs wel tweemael na elckandre
Gemolcken wort, en noch twee jongen zooght, dus vet,)
Nu tegens u. zegh op wat gy hier tegens zet.
Me. Ick durf geen enckel schaep uit al de kudde waegen:
Want vaêr, en stiefmoêr, boos van aert, elck alle dagen
Zoo dick ick t'huis koom', telt uit achterdocht het vee,[45]
Dees 't schaep, en die den bock: doch nu gy my zoo ree[44-46]
En veil schijnt met uw koey, zal ick twee beucke nappen,[46-47]
Die gy bekennen moet dat om de meesterschappen
Der kunste waerder zijn, opzetten met uw gunst.[49]
Alcimedon sneet hier zoo geestigh en met kunst,
Een' taeien wijngert op rondom, om 't ruim te vullen,[51]
Daer veil en bezien van eickloof zich om krullen,[52]
Met eenen luchten zwier: en in het midden staen[53]
Twee beelden: Konon wil het een zijn, zoo ick waen;
En wie is d'ander, die, vermaert, en noit vergeeten,
De wijde weerelt met den graetboogh heeft gemeeten,
En elck saizoen van 't jaer, wanneer men zait en maeit?
Ick heb noch noit mijn' dorst uit dezen nap gepaeit,[58]

23 *achteromme haelen:* stilletjes weghalen (achter de herder om).
26 *vry:* maar goed.
28 *gehouden:* verplicht.
29 *fluiten:* spelen op de fluit.
34 *onafgerecht* (onafgericht): onbedreven.
37 *bestaen:* ondernemen.
38 *rustigh:* wakker, flink; *tegens een:* tegen elkaar.
39 *dat:* (ik zeg u dit) opdat; *als andre,* nl. koeien (opdat ge niet zult denken, het is maar een gewone koe, net als andere).
45 *Zoo dick:* zo vaak.
44-46 Zie de aant. bij de prozatekst.
46-47 *ree en veil schijnen met:* op lichtzinnige wijze kwijt willen raken (*veil:* te koop, prijs leverend).
49 *waerder zijn:* meer waarde hebben (wegens de meesterlike kunst, waarmee ze bewerkt zijn); *met uw gunst:* met uw welnemen
51 *'t ruim:* het gladde oppervlak.
52 *Daer.... zich om:* waarom zich (bij *wijngert*).
53 *lucht:* luchtig.
58 *gepaeit:* gestild.

Maer hou dien in mijn kasse en kevi opgesloten.[59]
Da. 'k Heb oock twee nappen, van Alcimedon, den grooten[60]

59 *kasse:* kast.
60 *van:* door.

[49] sneden, met zacht beereklaeuw om d'ooren, en daer hy Orfeus, die bosschen[49]
[50] na zich sleepte, in het midden zette. Ick hebb 'er noch noit mijnen mont aen-[50]
[51] gezet, en bewaerze in mijn kevi: maer wat mogen kroezen by een koe halen?

[52] **M e .** Ghy mooght deze reis niet af: wedt waerom ghy wilt; ick sta u vast.[52]
[53] Laet het zeggen, wie slechts kome. Zie, daer is Palemon: ick wil maecken[53]
[54] dat ghy voortaen niemant met zingen verguizen zult.[54]

[55] **D a .** Begin slechts, kunt ghy wat: ick zal my niet t'zoek maecken, nochte[55]
[56] van iemant laten verbluffen. Palemonbuur, luister slechts met al uw vijf
[57] zinnen toe; dit is bylo geen slecht wedtspel.[57]

[58] **P a .** Zingt op: dewijl wy hier gemackelijck in 't gras zitten, en alle beemden[58]
[59] en boomen en bosschen nu groeien en bloeien, en het jaer te prijck zit.[59]
[60] Dametas beginne: Menalkas volge. Zingt by beurte: Zanggodinnen zijn[60]
[61] met beurtzangen beholpen.

[62] **D a .** O Zanggoddinnen, laet ons van Jupijn beginnen: Jupijn vervult het[62]
[63] al: hy onderhout de weerelt, en vermaeckt zich met mijnen zangk.[63]

[64] **M e .** Maer Febus bemint my: ick heb altijt gaven voor Febus, laurier en
[65] geurige maybloemen.[65]

[66] **D a .** Galatea, dat dertele meiske, worpt my eenen appel naer het hooft,[66]
[67] loopt in de willigen schuilen, en wou wel dat ick haer eerst zaege.[67]

[68] **M e .** Maer Amyntas, mijn stoockebrant, komt my van zelf in den mont[68]
[69] geloopen, eer dan de brack een lucht van Diane wech hebbe.[69]

49 *met zacht beereklaeuw om d'ooren:* Lat. *et molli circum est ansas amplexus acantho:* en hij heeft de oren (de handvatten, hengsels) omgeven met kronkelende berenklauw; *en daer:* terwijl; *die bosschen na zich sleepte:* wie de bossen (betoverd door zijn spel) volgden.
50 *in het midden:* in het medaillon.
52 *ghy mooght deze reis niet af:* ditmaal ontkomt ge me niet; *ick sta u vast:* ik blijf uw man.
53 Iets juister is: Laat er maar naar luisteren.... wel die daar juist aankomt, kijk dat is P.
54 .... *met zingen verguizen zult,* Lat. *voce lacessat:* prikkelt met uw woorden (gezang?).
55 *t'zoeck maecken:* uitvluchten zoeken.
57 *dit is bylo geen slecht wedtspel:* dit is voorwaar een hoogst gewichtige zangwedstrijd.
58 *dewijl:* terwijl.
59 *te prijck zit:* te pronk als een bruid in haar bruidstooi.
60 *beholpen zijn met:* behagen scheppen in.
62 *Jupijn vervult het al;* Lat.: omnia plena Jovis: de hele schepping ademt Jupiters almacht.
63 *zich vermaken met:* behagen scheppen in.
65 *geurige maybloemen*, Lat.: suave rubens hyacinthus = de lieflik blozende hyacint; V. vert. *hyacinthus* meer door *meibloem,* zie Ndl. Wdb. i.v.
66 *worpt:* werpt; de *appel* was aan Venus gewijd, het werpen met *appels* was dus een liefdesspel.
67 *eerst:* voor ze zich verscholen heeft.
68 *mijn stoockebrant:* die mij in liefde ontstoken houdt.
69 *brack:* een soort jachthond; *Diana:* godin der jacht; *wech hebben:* in de neus krijgen; volgens de tegenwoordig heersende opvatting is *Delia* uit de Lat. tekst niet Diana (zoals V. vertaalt), maar een vriendin van M. De vert. luidt dan aldus: zodat onze honden hèm beter kennen dan Delia.

[70] **D a .** Ick weet nu wat ick mijn liefste schencken zal: want ick heb het[70]
[71] nest gevonden, daer de ringelduiven zoo hoogh nestelen.[71]

[72] **M e .** Ick pluckte tien goutappels in 't bosch, dat 's al wat ick heb, om[72]
[73] mijnen knaep te sturen; morgen zal ick hem meer appels sturen.[73]

70 *het nest gevonden:* Lat.: de boom gemerkt (met een teken); het geschenk zal dus bestaan in een paar jonge duiven, gewijd aan Venus.
71 *ringelduif:* ringduif, woudduif.
72 *wat ick heb,* Lat.: quod potui = wat ik (voor heden) heb kunnen bemachtigen.
73 *meer appels:* de bedoeling van de Lat. tekst is: nog tien.

Aertskunstenaer, gesneên, met zachte beereklaeu
Om d'ooren, en daer hy den speelman, die niet flaeu[62]
De bosschen naer zich sleepte, in 't midden zet te proncken.
Dus lange heb ick noit uit dezen nap gedroncken,[64]
En spaer dien in mijn kas zorghvuldighlijck: maer hoe?
Wat is een houte nap in waerde by een koe!
Me. Gy kunt het deze reis niet weigren, noch ontleggen.[67]
Nu wedt waerom gy wilt, ick sta u vast: laet zeggen
Wie d'eerste koom'. zie daer, Palemon komt'er juist.[68-69]
'k Wedt dat gy niemandt met uw' zang voortaen verguist.
Da. Begin slechts, kuntge wat: ick ben niet verr' te zoecken.[71]
Geen zanger zal my trots verbluffen, noch verkloecken.[72]
Palemonbuur, nu hoor met alle uw zinnen toe.
Dit wedtspel is niet slecht: het gelt een' nap, en koe.
Pa. Zingt op, dewijl wy hier, gemackelijck gezeten
In 't gras, geboomte, en beemt, en bosschen, niet vergeeten[75-76]
Te bloeien, en de lent te prijck zit, blijde en schoon.
Dametas heffe eerst aen: Menalkas volgh' zijn' toon.
Houdt beurte, en zingt by beurte, op hoop van prijs te winnen.[79]
Het beurtgezang verquickt oock zelfs de Zanggodinnen.
Da. Men heffe van Jupyn, ô Zanggodinnen, aen.
Jupijn vervult het al. hy hoedt voor 't ondergaen
De weerelt, en verheught zijn' geest met mijn gezangen.
Me. Maer Febus acht my waert, en wil mijn gifte ontfangen.
'k Hebbe altijt gaven om Apolloos gunst te voên,[85]
Den geur der Maybloeme, en den geur van lauwergroen.[86]
Da. De dertle Galate worpt my uit appelstruicken
Met appelen naer 't hooft. zy loopt in wilgen duicken,
En wou dat ickze eerst zagh, en greep met mijne hant.
Me. Amynt, mijn minnevier, en heete stoockebrant,
Komt zelf my in den mont gevlogen, als met wiecken,
Noch sneller dan een brack Dianes lucht kan riecken.[92]
Da. Nu weet ick eerst wat ick mijn liefste schencken wil.
Ick vondt het nest, waerin de ringelduiven stil
En hoogh in nestelen, om eiers uit te broeien.[94-95]
Me. Tien gouden appels pluckte ick, daerze in 't ooftbosch groeien.
Dat is 't al wat ick heb te stuuren aen mijn min.
Meer appels stuur ick hem op morgen naer mijn zin.[98]

62 Zie de aant. bij de prozavert.; de *speelman* is Orpheus; *niet flaeu:* door zijn vurig, betoverend spel.
64 *Dus lange:* tot nu toe.
67 *ontleggen:* van zich afschuiven, zich afmaken van.
68-69 *laet zeggen wie d'eerste koom':* laat uitspraak doen, wie 't eerst aankome (zie voor vs. 68-69 de aant. bij de prozavertaling).
71 Vgl. de prozavertaling.
72 *verkloecken:* de baas zijn.
75-76 Denk achter *gezeten:* zijnde, en versta: terwijl wij hier op ons gemak in 't gras gezeten zijn en geboomte enz. niet vergeten te bloeien.
79 *Houdt beurte:* past op uw beurt.
85 *om Apolloos gunst te voên:* om Apollo's genegenheid te doen standhouden en toenemen.
86 *Den geur der Maybloeme:* de geurige hyacint.
92 Zie de aant. bij de prozavertaling.
94-95 *waerin... in:* is niet fraai.
98 *naer mijn zin:* ik heb het plan hem morgen enz.

[74] D a . Och, hoe menighmael sprack my Galatea zoo minnelijck toe! o
[75] winden, luistert hier den Goden iet van in.[75]

[76] M e . Amyntas, wat baet het, dat ghy my in uw hart wel mooght lijden,
[77] indien ick, terwijl ghy wilde zwijnen jaeght, de netten moet bewaren?[77]

[78] D a . Iölas, 't is heden mijn geboortedagh: zent Fyllis by my: koom zelf,[78]
[79] wanneer ick een vaerze voor de vruchten offere.

[80] M e . Fyllis bemin ick boven al: want toen ick van haer scheide, schreide-[80]
[81] ze, en sprack: Iölas, leef lang, leef lang, mijn schoone.[81]

[82] D a . De stal verschrickt voor den wolf, d'oeghst voor regen, de boom-[82]
[83] gaert voor wint, ick voor Amaryls ongenade.

[84] M e . Het gewas verlangt naer regen, de gespeende bock naer haegh-[84]
[85] appels, het draghtbaere vee naer taeie willegeblaên, ick alleen naer Amyntas.[85]

[86] D a . Pollio bemint onzen zangk, al luit die boersch. O Zanggodinnen,[86]
[87] weit een vaerze voor uwen lezer.

[88] M e . Pollio dicht zelf nieuwe vaerzen: weit eenen stier, die alree stoots[88]
[89] is, en met zijne klaeuwen het zant in den wint schrabt.

[90] D a . O Pollio, dat hy, die u beminne, zich oock met u verblijde; van[90]
[91] honigh overvloeie, en de Syrische roos op zijn doorne hage bloeie.[91]

[92] M e . Wie Bavius vermagh, die bemint Mevius dichten, en magh wel[92]
[93] vossen onder het juck spannen, en bocken melcken.[93]

[94] D a . O knapen, die bloemen en aerdtbeziën leest, vlucht van hier; want
[95] de waterslang schuilt in het groene gras.[95]

[96] M e . Keert de schapen, datze niet verder gaen: d'oevers zijn gevaerlijck:

75 *luistert.... in:* fluistert.... in.
77 *de netten moet bewaren:* de wacht moet houden bij de vangnetten.
78 *Iölas:* misschien een medeminnaar en de meester van Phyllis; een verjaardag was gewijd aan vrolikheid en liefde; op de offerfeesten voor een rijke oogst (de Ambarvalia) golden minnarijen als ongepast en schadelik.
80 Menalcas antwoordt hier in de persoon van Iölas.
81 Beter is: en riep mij lang na: vaarwel.... (et longum 'formose, vale, vale', inquit, 'Iolla').
82 *d'oeghst:* het rijpe gewas (Lat. maturis rugibus).
84 *het gewas:* Lat. *satis* (het gezaaide, het te velde staande gewas); *haeghappel* (arbutus): vrucht van de hagedoorn.
85 *draghtbaer:* drachtig.
86 *Pollio,* zie blz. 45, aant. 27; *boersch:* landelik.
88 *nieuwe vaerzen* (nova carmina): misschien oorspr. verzen; weidt voor hem, fokt voor hem op een stier, die reeds gaarne stoot met de horens.
90 ...*van honigh overvloeie:* (dat voor hem) de honig rijkelik vloeie.
91 *de Syrische roos:* de Lat. tekst heeft *amomum:* een welriekende Oosterse heester (of bloem daarvan), waaromtrent verder niets bekend is.
92 *Wie Bavius vermagh:* wie de gedichten van B. (zie de inl. bij deze Herdersk.) kan verduwen.
93 De hier genoemde vbb. van onbegonnen werk gaan terug op Griekse spreekw.
95 *de waterslang*, Lat. *anguis frigidus:* de kille slang (adder).

[97] nu drooght oock zelf de ram zijn vel.[97]

[98] **D a .** Tityr, drijf al de geitjes, die langs den oever weiden, te rugge: ick[98]
[99] zalze in de bron afspoelen, wanneer het tijt zy.[99]

97 *zelf:* zelfs; zelfs de ram, toch de slimste onder de kudde, is in 't water gegleden.
98 *Tityr:* een herder (vgl. de Eerste Herderskout).
99 *afspoelen:* wassen.

Da. Hoe dick sprack Galaté, mijn liefste, mijn beminde,
My zoet en minzaem toe, als die my wel bezinde![100]
O winden, luistert hier de Goden iet van in.
Me. Amynt, wat baet dat gyme uit hartelijcke min
Wel lijden mooght in 't hart, indien ick, rijp van jaeren,[103]
Als gy de zwijnen jaeght, de netten moet bewaeren.
Da. Iölas, heden is het mijn geboortedagh.
Zent Fyllis toch by my. Koom zelf, zoo 't wezen magh,
Terwijl ick eene vaers opoffre voor de vruchte.
Me. 'k Min Fyllis boven al: want zy, van ongenughte,[105-08108]
Most schreien, toen ick scheide, en sprack, bedroeft, en bang:
Iölas, och mijn lief, leef lang: mijn lief, leef lang.
Da. De schaepstal vreest den wolf, en d'oogst den dichten regen,
De boomgaert storm en wint, benijder van dien zegen,[112]
Ick dat schoone Amaryls gestoortheit my niet wraeckt.[113]
Me. 't Gewas op regen hoopt: 't gespeende boxke haeckt
Naer ons haeghappels: 't vee, dat draeght, naer wilgebladen:
Ick haecke naer Amynt, met zuivre min beladen.
Da. De goede Pollio bemint ons veltgezangk,
Al luit het plomp, en boersch: hy neemt het aen in danck.
O Zanggodinnen, weit een vaers voor uwen zanger.
Me. De goede Pollio gaet zelf van vaerzen zwanger.
Men weide een' forssen stier, die, reede stootsgezint,[121]
Met zijne klaeuwen zant en stof schrabt in den wint.
Da. O Pollio, dat uw beminner zich vermaecke[123]
Met u, van honigh vloey': d'Assyrsche veltroos blaecke[124]
Op zijne doornehaegh, en bloze in 't blijde licht.
Me. Wie Bavius vermagh, minn' Mevius gedicht,
Spann' vossen onder 't juck, en laetze heene trecken,
En melcke bocken, magh het melcken hem verstrecken.[126-28128]
Da. Gy knaepen, die de bloem en rijpe aerdtbezi leest,
Vlught haestighlijck van hier: want 't geen een wijze vreest,
De waterslange schuilt in 't gras, en onder meien.[131]
Me. Nu keert de schaepen flux, dat zy niet verder weien:
Aen d'oevers is gevaer: men hoê zich voor gevaer.
Nu drooght de ram zijn vel, en vlies, en 't ruige haer.
Da. O Tityr, drijf de geit te rugge, van de kanten,
En oeveren, bedeckt met schaduwen, en planten:[136]
Als 't tijt is zal ick haer afspoelen in de bron.

100 *bezinnen:* liefhebben; *als die:* als iemand die (dus: als een liefhebbende minnares).
103 *rijp van jaeren:* volwassen; dus: geen kwajongen meer.
105-08 Vgl. de aant. bij de proza-vertaling.
108 *ongenughte:* droefheid.
112 *van dien zegen:* nl. van de heerlike oogst, die de boomgaard belooft.
113 *Ick vrees dat Amaryl,* in boosheid, mij verstoot (*niet* is overtollig).
121 *reede:* alreede, reeds.
123 *uw beminner:* de bewonderaar Uwer dichtkunst.
124 *blaecke:* schittere.
126-28 Zie de aant bij de proza-vertaling.
128 *verstrecken* zal hier wel moeten betekenen vermaken.
131 *meien:* bebloemde struiken.
136 *bedeckt met schaduwen, en planten:* begroeid met schaduwrijk gewas.

[100] M e . Ghy knapen, drijft de schapen te koy: want de melck drooght op[100]
[101] van hitte, zoo dat wy, gelijck lest, te vergeefs zullen melcken.

[102] D a . Och, hoe mager is mijn stier, in zulck een vette weide! vee en
[103] herder quijnen van een zelve minne.[103]

[104] M e . Zeker dit spruit niet uit minne: hy valt schier van de beenen: ick[104]
[105] weet niet wie met zijn nijdige oogen mijn teere lammers betovert.

[106] D a . Zegh my in wat gewest (en ick zal u voor een' grooten waerzegger
[107] houden) de hemel pas drie ellen langk zy.[107]

[108] M e . Zegh my in wat gewest de Koningsbloemen wassen; en behou[108]
[109] Fyllis alleen.

[110] P a . Ick ben niet wijs genoegh, om over dat zwaere geschil te zitten: ghy[110]
[111] verdient de koe zoo wel als hy; en al wie voor zoete minne vreeze, of wienze[111]
[112] bitter valle. Ghy knapen stopt nu de beecken toe; de beemden zijn nat[112]
[113] genoegh.

100 *drooght op:* namelik: in de uiers.
103 *een zelve:* een zelfde.
104 Vondel's vertaling is onnauwkeurig en onduidelik; met *dit* doelt Menalcas op zijn lammeren: bij dèze (namelik: Menalcas' lammeren) draagt liefde (paarzucht) niet de schuld; zij (niet *hij*) zijn bijna vel over been.
107 *pas drie ellen:* drie el en niet meer; dic, quibus in terris.... tris pateat caeli spatium non amplius ulnas; volgens de oude grammatici zou Vergilius zelf deze oplossing van 't raadsel gegeven hebben: *caeli spatium* (de uitgestrektheid van de hemel) moet hier worden opgevat als het graf van de Mantuaanse verkwister *Caelius,* die al zijn have moest verkopen en slechts drie el, voor zijn graf, behield; verder zijn er tal van andere uitleggingen. In Vondel's vertaling gaat de woordspeling: *caeli,* gen. van *caelum* = hemel en *Caeli* (Caelii), gen. van *Caelius* verloren.
108 Lat.: *Dic, quibus in terris inscripti nomina regum nascantur flores:* zeg, in welke gewesten bloemen groeien, die koningsnamen als inschrift dragen; de Ouden lazen op de hyacint de Griekse lettertekens A I, de eerste letters van Ajax' naam, of Y, de eerste letter van Hyacinthus' naam; beide waren koningszonen.
110 *over dat zwaere geschil te zitten:* een beslissing uit te spreken over Uw gewichtige wedstrijd.
111 *al wie voor zoete minne vreeze:* misschien: de schuchtere beginner in liefdesaangelegenheden; *of wienze bitter valle:* die reeds weet, hoeveel bittere smart liefde kan veroorzaken (dus allen die onder de ban der liefde staan, verdienen een vaars).
112 De slotregel legt men als volgt uit: Palemon is gekomen om zijn landerijen te laten bevloeien; die zijn nu genoegzaam vochtig en hij geeft zijn knapen bevel de toegangswegen der bevloeiïngskanalen weer af te sluiten; maar tevens betekenen zijn laatste woorden: Dametas en Menalkas, stop de sluizen der welsprekendheid, het is genoeg geweest.

Me. Gy knaepen, drijf het schaep te koie: want de zon
Verdrooght de melck en 't zogh, zoo dat wy weder telcken,[139]
Gelijck voorheen, vergeefs den uier zullen melcken.
Da. Hoe mager is mijn stier in zulck een vette wey!
De herder, en het vee, van 't minnen alle bey
Getroffen, quijnen, door een' zelven pijl aen 't steenen.
Me. Dit spruit uit minne niet: hy valt schier van de beenen.
Nu weet ick naulijx met wat nijdigh oogh dit dier[144-45]
Mijn teere lammers heeft betovert, als met vier.
Da. Ay, zeghme in wat gewest [gy zult van my na dezen,[147]
Gelijck een groot poeet ten hooghste zijn geprezen,][148]
Men 's hemels grootte meet, die op dry ellen past.[149]
Me. Ay, zeghme in wat gewest de schoonste bloem nu wast,
Genoemt de koningsbloem, met 's konings naem beschreven:
En hou dan Fillis vry alleen, voor al uw leven.
Pa. Ick ben niet wijs genoegh te rechten een geschil,
Zoo wightigh, en zoo zwaer. gy, zoo men 't vatten wil,[154]
Verdient de koey, als hy, en wie voor zoete treken[155]
Van minne vreest, af dat zy bitter op moght breecken.[156]
Gy knaepen, stopt de beeck: het is nu niet te vroegh:
De beemden zijn voor 't vee oock zadt en nat genoegh.[158]

139 *telcken:* telkens.
144-45 Zie de aant. bij de prozavertaling; *dit dier* moet wel evenals *hy* op de *stier* (uit vs. 141) slaan en daarmee wijkt de vertaling in verzen nog meer van 't Lat. origineel af dan de prozavert.
147 *van:* door.
148 *poeet* (vgl. *waerzegger* in de proza-vert.): hier in de betekenis van iemand met goddelike zienerskracht (Latijn: eris mihi magnus Apollo).
149 *passen op:* gelijk staan met.
154 *zoo men 't vatten wil:* wil men een billik oordeel vellen.
155 *als hy:* evenals, zo goed als hij; *treken:* listen.
156 Denk achter of vreest.
158 *zadt:* verzadigd van vocht.

Pollio.
Vierde Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Asinius Pollio, Veltheer van het Duitsche leger, na het veroveren van Salone, een stadt[r. 11-4]
[2] in Dalmatie, eerst den laurier, daer na oock het Burgemeesterschap verdienende; won in[2]
[3] het zelve jaer eenen zoon, Salonius, naer de veroverde stadt, genoemt, wien Virgilius hier
[4] dit geboorteliet toezingt. Hier op draeit hy het geen de Sibylle van de toekomende goude[4]
[5] eeuw gespelt hadde: nochtans mengt hy 'er middelerwijl oock den lof van vader Pollio
[6] en Augustus zelf onder; want dat hy zeit: *en de weerelt, door zijn vaders deughden be-*[6]
[7] *vredight, regeeren*; duiden zommigen op Augustus, die voor Iulius Cesars zoon was aen-[7]
[8] genomen. Zommigen duiden dit op Salonius, en verstaen dat het begin van het groote jaer,[8]
[9] door de Sibylle gespelt, met Pollioos Burgemeesterschap zijnen intre doet, waer onder dit
[10] kint geboren wort, zoo dat de groote maenden de maenden van dit groote jaer betekenen.

De Dichter groet den zoon van Roomsche Pollio
Met dit geboorteliet, voorzeit de goude tijden,[12]
Uit der Sibyllen mont, en hoort van sterven noo,[13]

r. 1 *Duitsch:* Germaans.
1-4 Vondel volgt hier de oude commentatoren (Servius), die spreken van twee zoons van Pollio, nl. C. Asinius Gallus en een kort daarna geboren zoon Saloninus, genoemd naar de verovering van Salonae (39 v. Chr.). Het is zeer wel mogelik, dat deze twee zoons identiek zijn, dat Gallus later de bijnaam Saloninus ontvangen heeft. In alle geval ziet niemand meer in 't gelukskind Saloninus; wel zijn er, die Gallus daarmee vereenzelvigen; verder valt op te merken, dat P. reeds consul was, vóór hij Salonae innam.
2 *laurier:* lauwerkrans; hier triomftocht in Rome; *Burgemeesterschap:* de consulaire waardigheid.
4 *Hier op draeit hy:* op deze brengt hij van toepassing; de *Sibylle* is de *Sibylle* van Cumae in r. 18 genoemd; over haar wordt in Aen. VI uitvoerig gesproken. Zij zou een profetes zijn geweest, wonend in een grot te Cumae (in Campanië), van welke vele orakelspreuken, samengevoegd tot boeken, de Sibyllynse boeken, op het Capitool werden bewaard. Toen deze met de brand van 't Capitool in 83 v. Chr. verloren gingen, trachtte men ze te vervangen door van overal orakelspreuken bijeen te garen; zo leverden de Joden van Alexandrië er vele, die getrokken waren uit de profetieën in het Oude Testament; *de toekomende goude eeuw:* zie bij regel 19-20.
6 *want dat hy zeit: en de.... regeeren:* vgl. r. 28-29.
7 *duiden op:* laten slaan op; *voor:* als.
8 *verstaen:* vatten (het zò) op; *het groote jaer:* het wereldjaar; zie bij r. 19, waar gesproken wordt over het *magnus annus* = het grote jaar, dat weer verdeeld wordt in *magni mensis:* grote maanden (zie r. 10).
12 *voorzeit:* voorspelt.
13 *en hoort van sterven noo:* en wil ongaarne (niet) van sterven horen.

Om noch met veltgezangk die heil-eeuw te verblijden.

[15] Laet ons, o Siciliaensche Zanggodinnen, een' toon hooger gaen: want[15]
[16] elck is niet met elst en lage tamarinden gedient. Indien wy van bosschen[16]
[17] zingen; het opzicht over bosschaedje passe oock den Burgemeester. Nu[17]
[18] is de leste eeuw, die ons de Kumaensche Sibylle spelde, voorhanden: nu[18]
[19] komt 'er een lange ry van eeuwen weder op: nu komt de maeght Astrea[19]

15 *Siciliaensche Zanggodinnen:* muzen van het herdersdicht; Theocritus, de schepper van dit genre, woonde op Sicilië.

16 *elst:* els; V. kiest opzettelik een niet hoog-groeiende boomsoort ter vert. in 't Lat. *arbusta; tamarinden:* de Lat. tekst heeft *myricae* = tamarisken (een sierheester); de bedoeling van r. 16 is: niet ieder houdt van het nederige, eenvoudige herderslied.

17 *het opzicht* enz. is een minder juiste vert. van (si canimus silvas) *silvae sint consule dignae* = laten dan die bossen (bossen, in tegenstelling hier met het nederige struikgewas in r. 16, als een hoger genre van bucoliese poëzie) een consul waardig zijn.

18 *de leste eeuw: ultima aetas* = de ijzeren eeuw, zie bij 19; *is.... voorhanden:* breekt aan.

19 *een lange ry van eeuwen: magnus saeclorum ordo = magnus annus:* het wereldjaar; volgens de Stoicijnen grijpt een vernieuwing van 't heelal plaats, telkens wanneer alle hemellichamen, zon, maan en sterren, weer hun oorspronkelike stand hebben bereikt, de stand, waarin ze bij de schepping der wereld stonden. De periode tussen twee zulke vernieuwingen heet een wereldjaar, verdeeld in tijdperken (de grote maanden; soms worden er vier, ook wel meer, aangenomen): het eerste, de gulden eeuw, staat onder Saturnus (zie Dl. 1, blz. 279 en 336), dan volgen de zilveren en bronzen en ten slotte de ijzeren eeuw, onder Apollo of Sol staande volgens Wagenvoort wordt met de *leste eeuw* (de ultima aetas) niet bedoeld een van deze vier perioden, maar een overgangstijd, waarin èn het zonnekind èn de nieuwe mensheid zullen opgroeien, en de gouden eeuw inleiden.
de maeght Astrea is de godin der gerechtigheid, die eens in de gouden eeuw op aarde woonde, maar door de aangroeiende boosheid van het mensdom ten slotte de wijk nam naar de hemel, waar ze als *Astraea* onder de gesternten werd opgenomen (de Lat. tekst heeft alleen *Virgo*).

Pollio.
Vierde Herderskout.

[In deze Ecloga voorspelt Vergilius de terugkeer van een gouden eeuw op aarde, van een heilstaat die ingeleid wordt door de geboorte van een kind, dat een rein en onbedorven mensengeslacht zal zien opbloeien. Dat kind zingt Vergilius in zijn IV^{de} Ecloga toe. Onder de vele vragen, die de inhoud van dit gedicht doet rijzen, is dèze wel de eerste geweest: wie is dat wonderkind, dat de gouden eeuw zal herstellen? In de oudheid zag men er een zoon in van C. Asinius Pollio, de consul, tot wie het gericht is; hoewel die opvatting tot verschillende moeilikheden aanleiding geeft, vindt zij nog haar verdedigers. De oude Christenen zoals Constantijn en Augustinus, hebben vast geloofd, dat Vergilius hier onder invloed van goddelike bezieling de komst van Jezus op aarde voorspelde; in de middeleeuwen werd deze verklaring algemeen aangenomen: Vergilius was eigenlik reeds Christen geweest en de bewuste of onbewuste profeet van de Heiland; dat was o.a. ook Dantes mening. - Nog verschillende andere oplossingen zijn voorgesteld, die hier onmogelik alle kunnen worden besproken. Alleen moge de nieuwste, die o.a. door Prof. Dr. H. Wagenvoort wordt verdedigd, worden genoemd; deze verdedigt de opvatting, dat de Ecloga ten doel heeft het beeld te ontwerpen van de jonge God, die in Augustus geboren zou worden, en het leven dat deze - in *wedergeboorte* vergoddelikt (toen Vergilius deze Ecloga schreef, was Augustus reeds ruim 20 jaar) - op aarde zou leiden. (Zie daarover H. Wagenvoort, *Vergils vierte Ecloge und das Sidus Julium*, in Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, deel 67, Serie A). Wat verder de bronnen en de strekking, de al of niet allegoriese betekenis van dit gedicht betreft, moge het voldoende zijn te vermelden, dat hierover een zeer uitgebreide literatuur bestaat en dat niet alleen over de identiteit van het gelukskind verschil van mening bestaat, maar over tal van andere - grotendeels daarmee samenhangende - problemen, die deze Ecloga stelt. In de aantekeningen bij de ‘Inhoud’ en tekst vindt men een aantal noodzakelike verklaringen, die ten dele ontleend zijn aan A. Geerebaert, *Vier Eclogen van Vergilius* en aan *Varia vita* door Dr. H. Wagenvoort.]

O Zanggodinnen van Sicilie, nu, gedrongen
Van een rechtschape vreught, een' hooger toon gezongen:[vs. 1-2]
Want iegelijck is niet der elzeboomen vrient,
Noch met de tamerinde, een laege plant, gedient.
Indienwe zingen van bosschaedjen, hoogh gewassen;
Het opzicht over bosch wil burgermeestren passen.[6]
Nu naeckt de leste tijt, waer van de strantSibyl[7]
Te Kuma spelde. nu komt, zonder lantgeschil
En strijt, een lange ry van eeuwen aengetogen.[9]
Saturnus eeuw, en maeght Astrea komt gevlogen.[10]

vs. 1-2 *Sicilie:* drielettergrepig te lezen; *gedrongen van:* (laat ons nu) aangedreven door, opgewekt door; *rechtschape:* oprecht.
6 Zie de prozavert., r. 17.
7 *de strant Sibyl:* de Sibylle van Cumae woonde in een grot aan zee.
9 Versta: een lange rij van eeuwen zonder landgeschil en strijd.
10 *Saturnus eeuw,* zie de aant. bij de prozatekst, r. 19; *gevlogen:* aangevlogen.

[20] en de gulde tijt ons weder by: nu wort ons een nieuwe afkomst uit den[20]
[21] hoogen hemel toegezonden. O kuische Lucijn, begunstigh slechts de ge-[21]
[22] boorte des kints, waer door eerst d'yzere eeuw zal ondergaen, en een goude
[23] eeuw over al de weerelt opstaen: uw Apollo regeert alreede. O Pollio, deze[23]
[24] doorluchtige tijden en heerlijcke jaeren zullen onder uw Burgemeesterschap
[25] beginnen en ingaen. Indien 'er noch eenige voetstappen van onze boosheit[25]
[26] staen, die zullen door uw beleit uitgewischt, en het aertrijck van langdurige
[27] vreeze ontslagen worden. Hy zal vergodet worden, de helden onder de[27-29]
[28] Goden zien verkeeren, zelf onder hen verschijnen, en de weerelt, door zijn
[29] vaders deugden bevredight, regeeren. Maer o kint, d'aerde zal u slecht en[29]
[30] recht d'eerste geschenckjes opofferen, klimop, hazelwortel en kallefskruit[30]
[31] met lachende beereklaeuw, onder een gemengt. De geitjes zullen met volle[31]
[32] uiers t'huis komen, en de kudden voor geene groote leeuwen verschricken:
[33] liefelijcke bloemen zullen uit uw wiegh opluicken: de slang zal quijnen,
[34] vergiftigh kruit verdwijnen, en d'Assyrische roos op alle velden wassen.
[35] Maer zoo ras ghy den lof der helden en uw vaders daden komt te lezen,[35]
[36] en de deught begint te kennen, dan zullen de korenairen het velt allengs
[37] beginnen te vergulden, blaeuwe druiven aen d'ongesnoeide hagedorens[37]
[38] hangen, en harde eicken honighdauw zweeten: niettemin zullen 'er noch[38]
[39] zommige voetstappen van d'oude bedorvenheit onder loopen, die den[39]
[40] gierigaert aenporren het zeegevaer te wagen, steden te bemuren, ackers te[40]

20 *een nieuwe afkomst:* een nieuw-geboren kind.
21 *Lucina:* de godin, die moeder en kind in het uur der geboorte beschermt; zij wordt wel gelijkgesteld met Diana; vandaar in r. 23 *uw* Apollo; A. was de tweelingbroer van Diana.
23 *Apollo* moet heersen op 't einde van 't wereldjaar, zie aant. bij r. 19; *Pollio* werd in 40 v. Chr. consul.
25 *voetstappen:* letterlike vert. van *vestigia* = sporen; de regel bevat een toespeling op de burgeroorlogen.
27-29 *Hy,* nl. het kind; volgens Wagenvoort bevatten deze regels toespelingen op drie zinnebeeldige handelingen van het oud-Egypties kronings-ceremonieel: eerst werd de koning het goddelik leven 'overhandigd', dan werd de nieuwe god in de kring der hemelingen voorgesteld en eindelik werd hem de heerschappij overgedragen.
29 *door zijn vaders deugden bevredight* (vgl. Inhoudt r. 6); volgens sommigen slaat dit op Pollio, die in 41 tussen Antonius en Octavianus (Augustus) een vergelijk tot stand bracht te Brindisi, waardoor een oorlog tussen deze twee 'driemannen' werd verhinderd. Wagenvoort, die in 'het kind' Octavianus ziet, laat de woorden slaan op diens aangenomen vader Julius Cesar, die door zijn dapperheid (vgl. 'deugden' in de tekst) vrede in de Romeinse wereld had gebracht; *slecht en recht,* Lat. *nullo cultu:* spontaan opgroeiend; de bedoeling van de Lat. tekst is dus: de aarde zal zonder opzettelike cultuur eerst voor u als geschenken voortbrengen...
30 *de eerste gesch.:* beter *als* e.g.; *hazelwortel,* ter vert. van *baccar* = wilde nardus, een exotiese plant; *kallefskruit,* Lat. *colocasia* = Egyptiese waterroos.
31 *lachend:* welig groeiend; *de geitjes;* de Lat. tekst heeft *ipsae capellae:* de geitjes (zullen) uit eigen beweging....; ook bij *opluicken* in 33 is *van zelf* te denken; *quijnen:* wegkwijnen, uitsterven.
35 *komt te lezen;* versta: zult kunnen lezen (in uw prille jeugd).
37 *ongesnoeide,* Lat. *incultis* (sentibus) = wilde.
38 *honighdauw zweeten:* Verg. knoopt hier vast aan het oude geloof, dat de honig als dauw op de bladeren rustte.
39 *voetstappen:* vgl. r. 25; *onder loopen;* versta: overblijven.
40 *gierigaert:* hebzuchtige.

De milde hemel stuurt ons uit zijn' schoot om hoogh[11]
Eene andere afkomst toe. begunstigh met uw oogh,
O hemelsche Lucijn, begunstigh 's kints geboorte:
't Verdrijf deze yzere eeuw, sluit vreedzaem d'oorloghspoorte.
Een gulden tijt verrijst alom langs deze baen.[15]
Uw blijde Apollo vangt nu zijn regeeringe aen.
Dees maenden, wijt befaemt, en heerelijcke jaeren,
Nu gy, ô Pollio, den tabbert zult bewaeren,[18]
En burgermeesters staet, gaen in met uw gebiet.[19]
Indien men noch een vlack van onze boosheit ziet,
Die wort schoon uitgewischt door uw beleit, en orden,[21]
En van de lange vrees zal d'aerde ontslagen worden.
Hy, zelf vergodet, zal de helden zien met vreught
Verkeeren met de Goôn. hy zelf zal dan verheught
Verschijnen in 't getal der Goôn, en begenadight,[25]
De gantsche weerelt, door zijn vaders deught verdadight,[26]
En eens tot vre gebroght, regeeren: maer ô kint,[27]
Het aerdtrijck zal u, slecht en recht en danckgezint,
Opoffren d'eerste gift, klimop, en kallefsbladen,
Oock lachend beereklaeu, en hazelwortel, zaden
En geuren onder een gemengelt, blijde en kuisch.[31]
Dan komt de zatte geit met vollen uier t'huis.
Dan zal geen kudde voor de groote leeuwen schricken,
De bloem, uit uwe wiege opluickende, u verquicken.
De slang zal quijnen, en het moortvenijn vergaen.[35]
Dan zal d'Assyrsche roos op alle velden staen.
Maer daetlijck als gy komt der helden deught te lezen,
En 's vaders dapperheit, ten hemel toe geprezen;
Zoo dra gy rieckt wat deught en eer daer boven gelt;[39]
Zal d'eedle korenair allengs het korenvelt
Vergulden, en de druif, zoo blaeu en rijp geboren,
Afhangen van de noit besnoeide haegedoren:
De harde en heilige eick zweet zoeten honighdouw.[43]
Men zal 'er evenwel bedrogh, veraert van trou,[44]
Zijn oude stappen noch hier onder zien vermengen,
Waer door de gierigheit den mensch zoo verr' zal brengen[46]
Dat hy niet schrick 't gevaer te water uit te staen,
De steden met een' muur te stercken, ackers aen
Te grijpen met den ploegh: dan zal men op de baren
Een' tweeden Tifys zien verrijzen, om te vaeren

11 *om hoogh:* van omhoog.
15 *langs deze baen:* langs deze weg (door de geboorte van dit kind).
18 *den tabbart bewaeren:* het ambtsgewaad van consul dragen (vs. 19: en de waardigheid van consul bekleden).
19 *gebiet:* ambtsaanvaarding.
21 *orden:* op recht en orde gegrondvest bestuur.
25 *begenadight:* gezegend, begaafd met goddelike macht.
26 *verdadight:* verdedigd (behoed voor de chaos).
27 *eens:* eindelik.
31 *kuisch:* rein, smetteloos (bij *aerdtrijck*, 28).
35 *moortvenijn:* vergiftige gewassen.
39 *daer boven:* in den hemel.
43 *heilig*, omdat de eik aan Jupiter was gewijd.
44 *veraert:* ontaard, afgeweken.
46 *gierigheit:* hebzucht, winzucht.

Met eene tweede kiel en Argo, rijck bevracht[51]
Met aller helden bloem, om Kolchis goude vacht

51 *eene tweede kiel en Argo* is een hendiadijs: een tweede schip Argo.

[41] beploegen: dan wil'er een tweede Tifys opstaen, om met een tweede Argo[41]
[42] de bloem der helden aen te voeren: dan wil'er noch een tweede Trojaen-
[43] sche oorloogh oprijzen, en een groote Achilles weder voor Troje gezonden
[44] worden. Wanneer ghy hier na uw mannelijcke jaren bereickt, dan zal de
[45] zeeman het varen staecken, geene kiel heur waeren vermangelen, d'aerde[45]
[46] overal alles teelen: men behoeft dan geen lant te eggen, geen wijngert te
[47] snoeien: d'arbeitzame ackerman zal de stieren uit den ploegh spannen,
[48] geene wol allerhande verf behoeven aen te nemen; maer de ram in den[48]
[49] beemt zijnen rugh met een vacht van geurig en gloeiende purper en oranje-[49]
[50] verf decken, en berghroot den lammeren, onder het grazen, van zelf zijn[50]
[51] verwe geven. De Schickgodinnen, die eenstemmigh de bestendigheit van
[52] het goddelijcke nootlot bestemden, zeiden: o spillen, spint ons zulcke[52]
[53] eeuwen. O lieve spruit der Goden, door wie Jupijns afkomst zoo machtigh
[54] zal aenwassen, aenvaert, het wort nu tijt, uw hooge tittels. Zie eens, hoe[54]
[55] de wijde weerelt, het gewelf des hemels, en zee en lucht en aerde, onder[55]
[56] hunnen last, bezwijcken. Zie eens, hoe alle dingen zich tegens d'aenstaende
[57] eeuw verheugen. Och, had ick noch zoo lang te leven, en geest genoegh
[58] om uwe daden te melden: de Tracische Orfeus, nochte Linus zouden my[58]
[59] met geene lofzangen verdooven; al nam Orfeus zijne moeder Kallioop;[59]
[60] Linus zijnen vader, den schoonen Apollo, te baet: al speelde oock Pan[60]
[61] tegens my, voor de vierschaer van Arkadie: Pan most het my oock gewonnen[61]
[62] geven, voor de vierschaer van Arkadie. O kleene knaep, begin uwe moeder
[63] met kennisse toe te lachen: uw moeder droegh u pijnelijck tien maenden[63]
[64] onder haer hart. O kleene knaep, begin: wien d'ouders noit toeloegen,[64-65]
[65] dien achtten Natuurgodt en Bedtgodin hun tafel en bedde onwaerdigh.

41 *wil:* zal; *een tweede Tifys:* Tiphys was de stuurman op de Argo; de Argo zou volgens de sage het eerste schip zijn geweest, dat zich op zee waagde; het voerde de Argonauten naar Colchis (Oostelike oever Zwarte Zee) om het Gulden Vlies te bemachtigen.
45 *vermangelen:* omruilen (tegen andere waren).
48 Denk achter *wol* zal.
49 *geurig* ter vert. van suave; *murice suave rubenti* = met *zacht* gloeiend purper.
50 *berghroot:* 'naar men wil *menie*', zegt het Ned. Wdb.; het komt mij voor, dat Vondel in navolging der oude comm. (Servius) aan een plant heeft gedacht en dat de wol der lammeren rood zal worden, doordat ze die afgrazen (vgl. Vondel's *Adam in Ballingschap,* 327-329). Het Lat. heeft *sandyx:* scharlaken, een minerale verfstof. De bedoeling van r. 49-51 is dat de schapen vanzelf verschillendkleurige vachten zullen gaan dragen.
52 *bestemmen:* instemmen met; *spillen:* weefspoelen; de drie schikgodinnen of Parcen, voorgesteld als spinsters, spinnen de levensdraad der mensen en breken die af.
54 *uw hooge tittels:* uw verheven ereambt.
55 *onder hunnen last bezwijcken:* V. volgt weer de verklaring van Servius; een andere (jongere) opvatting is *van vreugde sidderen* (bij uw komst).
58 *Orpheus:* de beroemde mythiese zanger der Oudheid, koning van Thracië; zijn moeder was de muze Calliope; *Linus:* eveneens een beroemd zanger uit de mythologie, zoon van Apollo.
59 *verdooven:* overtreffen (Lat. *vincere*).
60 *te baet:* te hulp.
61 *voor de vierschaer van Arcadië:* Arcadië's kunstminnende herders zouden een volkomen bevoegde jury vormen.
63 *met kennisse toe te lachen:* door je lach te bewijzen, dat je je moeder gaat kennen; *tien maenden:* de aanvangs- en eindmaand beide vol meegerekend.
64-65 De laatste verzen zijn onduidelik; de bedoeling is misschien: begin (te lachen); die hun moeder niet hebben toegelachen (*qui non risere parenti;* maar een andere lezing is: *cui non risere parentes* en deze heeft V. gevolgd), keurt noch een god de plaats aan zijn dis waardig, noch wil een godin met hen huwen.

Te winnen: dan verrijst een krijgh van Griecksche helden:
Een tweede Achilles wort gestiert naer Priams velden.[54]
Wanneer gy endelijck uw manbre jaeren krijght,
Dan staeckt de zeeman flux het vaeren: ieder zwijght
Van vaeren: geene kiel vermangelt heure waeren,
En d'aerde baert alom al watze plagh te baren.[58]
Men hoeft geen lant noch klay dan t'eggen, geene ranck
Te snoeien. d'ackerman ontslagen spant eer langk[60]
De stieren uit den ploegh. men hoeft geen wol te doopen
In allerhande verf. de rammen, daerze loopen
En weiden, decken zich met vachten, milt van geur,[62-63]
En schoone oranje verwe, en gloeiend purperkleur.
Waer bergh en dal alom de vette lammers azen[65]
Zal 't berghroot hunnen rugh bekleeden onder 't grazen.
De Schickgodinnen, die eenstemmigh 't vast besluit
Van 't nootlot stercken, en bestemmen, riepen luit:
O spillen, vaert al voort, en spint ons zulcke tijden.
O lieve spruit der Goôn, door wie men met verblijden
Zal d'afkomst van Jupijn zien groeien, en bestaen,[71]
Neem flux, het wort nu tijt, uw hooge titels aen.
Aenschou de weerelt eens, hoe d'aerde, en 's hemels rijcken,
En lucht, en oceaen van grooten last bezwijcken;
Hoe alle dingen nu verheught zijn, en verblijt,
Om 't naecken van uwe eeuwe, en dien aenstaenden tijt.
Och, leefde ick noch zoo lang, en wasme een' geest bescheiden[77]
Om uwe dapperheên en daeden uit te breiden;[78]
De Thracische Orfeus, noch oock Linus zouden my
Verdooven met gezangk; al quam 'er Orfeus by:[80]
Al nam hij Kallioop zijn moeder, milt van ader;[81]
Schoon Linus nam Apol, dien schoonen, zijnen vader
Te baete; al speelde Pan, voor 't hoogh Arkadisch recht
En vierschaer, tegens my; Godt Pan in 't speelgevecht[84]
Zoudt voor 't Arkadisch recht my zelf gewonnen geven.
O kleene knaep, begin te groeien, en te leven,
En lach uw moeder toe met kennis: want met smart
Droeghze u tien maenden langk geduldigh onder 't hart.
Begin, ô kleene knaep: natuur- en bedgoôn achtten
Hun bedde en disch onwaert wien d'ouders noit toelachtten.

54 *gestiert:* gestuurd; *Priams velden:* de vlakte voor Troje, waarover Priamus regeerde.
58 *al watze plaght te baren:* namelik aan 't begin van 't vorige wereldjaar, zie de aant. bij de proza-vert., r. 8.
60 *ontslagen:* nl. van zwoegen, van veldarbeid.
62-63 *daerze loopen en weiden:* waar ze in de weide lopen; in de wei zelf; *milt van geur:* zie de aant. bij de prozavert., r. 49.
65 *azen:* voedsel verschaffen.
71 *bestaen,* versta: *zien bestaan:* zien stand houden.
77 *bescheiden:* toebedeeld.
78 *uitbreiden:* alom verkondigen.
80 *al quam 'er Orfeus by* schijnt een onnodige herhaling.
81 *Calliope* was de muze van het heldendicht en zal in die hoedanigheid hier *milt van ader* (overvloeiend van dichterlike welsprekendheid) worden genoemd.
84 *speelgevecht*, hier: zangstrijd.

Dafnis.
Vijfde Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Menalkas en Mopsus, beide herders, beklagen den doot van Dafnis, den Siciliaenschen[r. 1]
[2] herder, by Merkuur geteelt, door Pan in zangkunst onderwezen; en d'een zingt zijn graf-[2]
[3] schrift, d'ander zijn vergodinge. Men vint'er die by Dafnis Cesar, den Oppergezaghsman,[3-4]
[4] meenen verstaen te worden, die onlangs eer de Poeet dit dichte, op het hof, met drieen-
[5] twintigh wonden getaistert lagh. Zommigen duiden hem op Quintilius Varus, die in[5]
[6] Duitschlant met drie keurbenden neergeleit wert. Zommigen nemen het liever op Flakkus[6]
[7] Maro, Virgilius broeder, van wien noch dit paer wijdtbekende vaerzen, hoewel onzeker[7]
[8] wieze dichtte, voorhanden zijn:

Ghy, die op Dafnis naem hier Flakkus lijck beschreit,
Verheft uw' broeder zelf tot aen d'onsterflijkheit.

[11] Zommigen leggen het op Salonijn uit, wiens geboorteliet hy in den voorgaenden[11]
[12] Herderskout zong; doch nu zingt hy de vergodinge van dien zelven overleden.[12]

Menalck, met Mopsus, hier op Dafnis dootbaer weent:
Zy voeren hem om hoogh, in 't midden van de Goden,
En bidden, dat hy 't volck van daer zijn gunst verleent,
Voor offerwijn en melck, zijn Godtheit aengeboden.

Menalkas. Mopsus.

[17] M e n . Mopsus, dewijl wy, beide even konstigh, ghy meester op de fluit,

r. 1 *beklagen:* weeklagen over.
2 *by:* door; *zingt zijn grafschrift:* wijdt hem een lijkzang.
3-4 *die by Dafnis Cesar.... meenen verstaen te worden* (Lat. constr.): die meenen dat met D. Caesar bedoeld wordt: *Oppergezaghsman:* vert. van imperator; *onlangs eer:* niet lang voor.... (namelik in 44 v. Chr.); *op het hof:* in de curia, het senaatsgebouw op het Forum.
5 *Quintilius Varus:* de Rom. bevelhebber die in het Teutoburgerwoud door de Germanen werd verslagen (9 na Chr.) en zich in wanhoop in zijn zwaard stortte.
6 *keurbende:* legioen; *neergeleit:* verslagen; *nemen het op:* laten het slaan op.
7 *van:* over.
11 *Salonijn:* Saloninus, zie 4de Herderskout, *Inhoudt*.
12 *de vergodinge van dien zelven overleden:* de apotheose van hem na zijn overlijden.

[18] ick in 't zingen, wel op malkander passen; waerom gaen wy hier niet neder-[r. 18]

[19] zitten onder deze olmen en hazelaers, door een geplant?

[20] **M o .** Menalkas, ghy zijt ouder: 't is billijck dat ick u volge; het zy wy ons[20]
[21] nederzetten in de schaduwe van het bevende loof, waer in de westen wint[21]
[22] speelt, of liever in een hol: zie eens, hoe de wilde wijngert dat hol hier en[22]
[23] daer met druiven belommert.

[24] **M e .** Amyntas magh alleen u op ons bergen tarten.[24]

[25] **M o .** En of hy Febus zelf met zingen wou verdooven?[25]

[26] **M e .** Nu Mopsus, hef eerst aen, het zy ghy zingen wilt van Fyllis vry-[26-27]
[27] aedje, of van schutter Alkons lof, met schieten ingeleit, of van Kodrus

r. 18 *op:* bij (Lat. *quoniam convenimus:* daar wij hier samenkwamen. Vondel heeft *convenimus* als praesens (met ĕ) in plaats van als perfectum (met ē) opgevat).
20 *ouder:* de oudere, de oudste; *volge:* aan uw verzoek gehoor geeft.
21 *de westen wint:* Lat. *zephyrus*.
22 *hol:* grot (versta: zijn schaarse trossen over de grot heen laat hangen).
24 *Amyntas:* een herder; *tarten:* wedijveren met. Vondels Lat. tekst heeft *certet,* de mod. edities *certat*.
25 Versta: geen wonder, daar hij zelfs Apollo de zangprijs zou betwisten; *verdooven:* in luister overtreffen.
26-27 *Phyllis, Alcon* en *Codrus* zijn herdersnamen; Vergilius bedoelt er waaarschijnlik geen historiese of mythiese personen mee, maar de commentatoren hebben ze er wel achter gezocht; vandaar bij Vondel het woord *schutter,* dat niet in de Latijnse tekst staat, maar stamt uit de commentaar van Servius; *ingeleit:* behaald; *Kodrus krackeel,* een minder juiste vert.; Lat.: *jurgia Codri:* een smaaldicht op Codrus.

Dafnis.
Vijfde Herderskout.

[De sage van Daphnis luidt in 't kort als volgt: Daphnis, de schoonste van alle herders, was geboren op Sicilië onder laurierbomen (= *δάφνη*), als zoon van Hermes (Mercurius) en een nimf. Terwijl hij zijn vee hoedde, speelde hij bekoorlike liederen op de syrinx en werd de lieveling der nimfen. Volgens sommigen verbrak hij de eed van trouw, aan één harer gezworen, voor een andere geliefde en vond nu jammerlik de dood. Zijn lijden is een geliefd thema der bucoliese poëzie geworden. - In Vergilius' Vde Ecloga zingen Menalcas en Mopsus, nadat ze eerst enkele vriendelikheden hebben gewisseld, een beurtzang - ieder 24 verzen - ter ere van Daphnis. Mopsus wijdt een klaaglied aan zijn dood, Menalcas bezingt zijn apotheose. Ook deze Ecloga is reeds sedert de oudheid allegories opgevat. Servius zag er in Julius Caesar's verheerliking en vermeldt dat anderen aan Quintilius Varus dachten. Suetonius wil in Daphnis Vergilius' broeder Flaccus zien. De mening, dat onder Daphnis Caesar moet worden verstaan, vindt nog verdedigers; zij zien in de tekst zelf meer of minder duidelike toespelingen (bv. de passage over de nieuwe vorm van Bacchus-verering, die door Caesar in Rome zou zijn ingevoerd). Maar de meeste bizonderheden laten zich ook buiten alle allegorie om verklaren: Vergilius vond ze bij Theocritus; terwijl de allegoriese opvatting ook hier aanleiding geeft tot allerlei moeilikheden. Aan het slot (zie de prozatekst, r. 91-93) schijnt Vergilius zich met Menalcas te vereenzelvigen, maar daarmee is niet bewezen, dat hem reeds van de aanvang af deze identiteit voor ogen stond.]

Menalkas. Mopsus.

Me. Dewijl wy, Mopsus, beide in kunst al even eêl,[vs. 1]
Gy meester op de fluit, ick op mijn' zang en keel,
Op een slaen, waerom niet gezeten op die kanten,[3]
Daerze olm en hazelaer dus door elckandre plantten.
Mo. Menalk, gy overtreftme in jaeren, dus is 't reên[5]
Dat ick u volg'? het zy wy zitten dicht by een
In schaduw van dit loof, en bladen, die dus leven,[7]
Terwijl de westenwint zoo koel daer in komt zweven;
Of liever in een hol. ay zie hoe daer in 't wilt[9]
De wijnranck 't hol bedeckt met druiven, zoet en milt.
Me. Amint daege u alleen op ons geberght daer boven.[11]
Mo. En of hy Febus zelf met zingen wou verdooven?[12]
Me. Nu Mopsus, hef eerst aen; 't zy u behaege een wijs

vs. 1 *eêl:* voortreffelik.
3 *Op een slaen:* bij elkaar passen (zie de aant. bij de proza-vertaling); *op die kanten:* in die buurt, op die plaats daar.
5 *'t is reên:* 't is billik.
7 *leven:* zich bewegen, wuiven.
9 *in 't wilt,* als nadere bepaling bij *wijnranck* te denken; zie de prozatekst.
11 *daege:* mag het opnemen tegen.
12 Zie de aantekening bij de prozatekst.

Van Filis vryerye, of Alkons lof en prijs,

[28] krackeel: hef aen: Tityr zal ondertusschen de grazende bocken hoeden.

[29] **M o .** Ick wil u liever deze vaerzen laten hooren, die ick korts op de groene[29]
[30] schors van beuckeboomen schreef, en by beurte zong en tureluurde: zegh[30]
[31] dan dat Amyntas tegens my zinge.

[32] **M e .** Gelijck de taeje willegeboom voor den blonden olijf; gelijck de[32]
[33] lage lavenderbloem voor den rooden roozelaer moet wijcken; zoo verre[33]
[34] moet, mijns oordeels, Amyntas voor u wijcken.

[35] **M o .** Genoegh, mijn zoon, hou op: wy zijn alree by 't hol. De Veltgodinnen[35]
[36] beweenden Dafnis, die zoo deerlijck om hals geraeckte: ghy hazelaers en[36-37]
[37] vlieten kost dit van de Veltgodinnen getuigen, toen de moeder, op haer
[38] zoons droevigh lijck vallende, over d'ongenade der Goden en starren
[39] kermde. Och Dafnis, geene herders drenckten, toen ghy boven d'aerde[39-40]
[40] stont, hun zatte ossen in den koelen stroom: het vee proefde niet eenen
[41] druppel nats, nochte zette zijnen mont eens aen het gras. O Dafnis, woeste
[42] bergen en bosschen weten te zeggen, hoe oock de Libyaensche leeuwen
[43] om uwe doot steenden. Dafnis leerde ons Armeniaensche tigers voor den[43]
[44] wagen spannen: Dafnis leerde ons de reien, Bacchus ter eere, aenvoeren,
[45] en taeje wijngertstocken met zachte wijngertbladen bevlechten. Gelijck[45]
[46] wijngert de boomen, en druiven den wijngert; gelijck stieren de kudden,
[47] en het gewas de vette ackers vercieren; zoo verciert ghy alleen uwe lants-[47]
[48] lieden. Sedert de doot ons van u beroofde, verliet zelf Pales, zelf Apollo[48]
[49] de weiden. Daer wy dickwils goet koren in de vore zaeiden, quam niet dan[49]
[50] onkruit en stroo en stoppel op: en daer zachte fiolen en roode tyloozen[50]
[51] stonden, wiessen niet dan scherpe distels en dorens. O Herders, bestroit[51]
[52] den wech met loof: beschaduwt de bronnen met meien: Dafnis is wel zulck[52]

29 *korts:* onlangs.
30 *schreef.... op:* kerfde.... in (noteerde); *en by beurte zong en tureluurde:* (noteerde) terwijl ik om en om zong en floot (de Lat. tekst kan ook enigszins anders worden opgevat).
32 *blond:* geelgroen.
33 *laag:* Lat. humilis = nederig.
35 De meeste moderne uitg. van Verg. laten Mopsus eerst invallen bij: *De Veltgodinnen,* Latijn *nymphae.*
36-37 *ghy.... getuigen* als tussenzin op te vatten; *kost:* kondt.
39-40 *toen ghy boven d'aerde stont:* zo lang uw lijk onbegraven was (Lat. alleen: illis diebus); *zatte ossen:* verzadigde ossen (pastos boves); pastos is hier een epitheton zonder veel betekenis, beter weer te geven door goed verzorgd.
43 *Armeniaensche tigers:* Bacchus zou Indië hebben bedwongen en in triomftocht op een wagen door getemde tijgers getrokken, zijn teruggekeerd; Daphnis was een tweede Bacchus (zie ook r. 44-45), hij voerde bij de landlieden de eredienst van B. in.
45 bedoeld is de *thyrsus,* een Bacchusstaf, een der gewone attributen bij Bacchusfeesten.
47 *zoo verciert ghy...*, versta: zo zijt (waart) gij het enig sieraad (al het sieraad) van de uwen.
48 *Pales:* een herdersgodin; zoals Apollo als herdersgod werd vereerd.
49 *Daer:* waar; *goet koren* (Lat. *hordea grandia:* dikke gerstekorrels); *quam niet.... op;* volgens de Lat. bron: groeit nu *onvruchtbare dolik* (lolium) en wilde haver).
50 ... *roode tyloozen....:* Lat. (pro) purpureo narcisso.
51 *wiessen,* versta *wassen* (surgit).
52 .... *met loof:* om Daphnis te eren (*loof* misschien op te vatten als: bloemen en blâren); *mei:* bebladerde tak of boom; in 't Westvlaams ook benaming voor de berk, zie *Ndl. Wdb.* i.v. *mei,* kol. 453-54 (Lat.: inducite fontibus umbras: belommert de bronnen, vergelijk Negende Herderskout, regel 26).

Met schieten ingelegt: of zing 't krackeeligh woeden
Van Kodrus. hef eerst aen: terwijl zal Tityr hoeden[16]
De dertle bocken, die gaen grazen aen dien oort.[17]
Mo. 'k Wil liever datge my de vaerzen zingen hoort,
Die 'k in de groene schors van beuckebomen prente,
En tuureluurde, en zong by beurt, naer mijn gewente.[20]
Zegh dat Amynt my dan met zang tarte, als 't betaemt.[21]
Me. Gelijck de blonde olijf de taeie wilgh beschaemt,
En laegh levender voor den roozelaer moet strijcken,[23]
Zoo verre moet Amynt, mijns oordeels, voor u wijcken.
Mo. Genoegh, mijn zoon, dit 's 't hol, dat ons tot zingen noodt.
De Veltgodinnen droef beweenden Dafnis doot,
Die deerlijck raeckte om hals. gy hazelaers, aen 't schreien:
Gy vlieten tuight dit van der Veltgodinnen reien,[28]
Als d'eige moeder 't lijck van haeren zoon omermt,
En over d'ongena der Goôn en starren kermt.
Geen herders drenckten, toen, ô Dafnis, hoogh van waerde,
Uw nat bekreeten lijck bedruckt stont boven d'aerde,
Hun zatte stieren in den koelen waterstroom:
Geen kudde proefde nat, noch zette, uit rouw en schroom,[34]
Den mont eens aen het gras. ô Dafnis, woestijnyen,[35]
Geberghte, en bosschen zelfs getuighden van het lyen
Des Libyaenschen leeus, om u met rou belaên:
Want Dafnis leerde ons eerst Armeensche tigers slaen
En spannen onder 't juck, voor wagen, en voor raden.[39]
De zelve Dafnis leerde ons wijngertstock met bladen
Bevlechten, en, dien Godt ter eere, met geschrey[41]
Aenvoeren op het feest den struickelenden rey.[42]
Als wijngaert het geboomt, de druiven wijngert, stieren[43]
De kudden, het gewas de vette landen cieren,
Aldus verciertge alleen uw lantsliên door uw deught.[45]
Toen d'onvermurwde doot ons dus met ongeneught[46]
Van u berooven quam, verliet Apol de weiden,
En Pales zelf het lant: daer wy, voor uw verscheiden,
Zoo dick met vruchtbaer graen bezaeiden vore en klont,
Quam niet dan stoppel, stroo, en onkruit uit den gront.
Daer eerst fioolen en tyloozen weeligh wiessen,
Quam niet dan doren op, en distel, scherp als spiessen.
O herders, overstroit den wegh met loof, en bladt:

16 *terwyl:* intussen.
17 *oort:* vroeger gewoonlik manl.
20 *gewente:* gewoonte (zie verder de aant. bij de prozatekst).
21 *tarten:* uitdagen.
23 *laegh levender:* de nederige lavendel.
28 Versta: gij, vlieten kunt dit getuigen (bevestigen) van de in (droevige) rei dansende nimfen.
34 *rouw en schroom:* eerbiedige droefheid.
35 *woestijny,* ongewone contaminatievorm van *woestijn* en *woestenij.*
39 *wagen, en.... raden:* wagen (hendiadys).
41 *dien Godt:* Bacchus (hier niet genoemd, maar min of meer aangeduid in de in vs. 40 beschreven thyrsus); *geschrey:* luide kreten.
42 *struickelend:* in Bacchantiese opgewondenheid dansend.
43 *Als:* zoals.
45 *alleen:* zie de aant. bij de prozavert.
46 *met ongeneught:* tot onze droefheid.

Beschaduwt bron by bron met meien, fier en prat:[54]

54 *fier en prat* (synoniemen): fris en welig.

[53] een staetsi waerdigh. Gaet stelt hem een graf met dit grafschrift toe: Ick[53]
[54] Dafnis hier in de bosschen, en ten hemel toe vermaert, was een herder
[55] van het schoone vee, en zelf schooner dan het vee.

[56] **M e .** O goddelijcke dichter, uw dicht bekomt ons zoo wel, gelijck de[56]
[57] slaep in 't gras het afgeslaefde hart; gelijck een zoete en springende water-[57]
[58] beeck, by heeten zonneschijn, het dorstige hart verquickt: en gy fluit niet[58-60]
[59] alleen, maer zingt zoo wel als uw meester. Geluckige knaep, ghy zult nu
[60] neffens hem zitten. Evenwel willen wy u wederom loven, naer ons beste
[61] vermogen, en uwen Dafnis tot aen den hemel verheffen: wy willen Dafnis
[62] tot aen den hemel toe loven: Dafnis beminde ons mede.

[63] **M o .** Kunnen wy wel iet grooters dan zulck een gave verwerven? Oock[63]
[64] was dees knaep al prijzens waerdigh, en Stimichon prees ons al overlang[64]
[65] die dichten aen.[65]

[66] **M e .** De blancke Dafnis ziet (het geen hy ongewoon was) de poort des[66]
[67] hemels met verwonderinge aen, en wolcken en starren onder zijn voeten[67]
[68] drijven: weshalve bosschen en beemden, Herdersgoden en herders en
[69] Boschgodinnen lustigh en vrolijck zijn. De wolf beloert geen schaep, nochte
[70] men spant geene netten om harten te vangen: d'oprechte Dafnis is met[70]
[71] vrede gedient. D'ongeschore kruinen der bergen juichen zelfs van blyschap,[71]
[72] dat het aen den hemel klinckt: klippen en boomgaerden zelfs wedergalmen[72]
[73] nu op dit gezangk: O Menalkas, hy is een Godt, ja een Godt. O Dafnis,
[74] begenadigh en zegen uw volck. Zie daer staen vier altaren, twee voor u, en
[75] twee voor Febus. Ick zal u jaerlijcks twee kannen opdragen, die van versche
[76] melck schuimen, en twee bekers met vetten olijfoli: en eerst de gasten met[76]
[77] eenen rustigen dronck wijns by den haert verheugen, zoo het winter is; des[77]
[78] zomers, onder het groen. Ick zal Ariusischen wijn, als nieuwen nektar, in[78]

53 *stelt... toe:* maak, richt op.
56 *bekomt:* verkwikt.
57 *het afgeslaefde hart:* de vermoeide mens (fessis).
58-60 *en ghy fluit.... uw meester:* en gij evenaart uw meester Daphnis niet alleen op de fluit, maar...; *ghy zult nu neffens hem zitten* (*tu nunc eris alter ab illo* = gij zult nu de eerste zijn na hem, nl. Daphnis); *loven* staat niet in de Latijnse tekst; versta: niettemin wil ik, naar mijn beste vermogen, op mijn beurt u mijn lied zingen.
63 *zulck een gave:* nl. het door Menalkas beloofde lied.
64 *dees knaep:* Daphnis; *al:* volkomen, in alle opzichten.
65 *die dichten:* uw lofzangen (*Stimichon* wordt overigens niet door Verg. genoemd).
66 *blanck:* blinkend wit (*candidus,* epitheton van goden en vergode mensen).
het geen hy ongewoon was: de poort (die hij nooit te voren zag).
67 *verwonderinge:* bewonderende verbazing.
70 *harten:* herten; *oprecht:* rechtschapen, braaf.
71 *gedient zijn met:* houden van; vgl. Vierde Herderskout; ook deze regels doen denken aan het gulden tijdvak; *ongeschore:* (dus) met bossen bedekt.
72 *dat.... klinckt:* dat het tegen de hemel weerkaatst.
76 *eerst*, Latijn *in primis:* vooral.
77 *rustig:* flink, stevig.
78 *Ariusisch:* van het voorgebergte Ariusium, aan de Noordkust van 't eiland Chios; in deze en de voorafgaande regels zegt Men., hoe hij Daphnis op zijn feesten zal eren en vieren met wijn.

[79] schalen schencken. Dametas en de Lyktische Egon zullen voor my opzingen:[79]

79 *in schalen schencken,* versta: uit schalen plengen; *Dametas* wordt ook in de voorafg. Eclogae (II en III) genoemd; *Lyktisch,* van Lyctos, een stad op Creta.

De brave Dafnis is die staetsi dubbel waerdigh.[55]
Stelt hem een graf toe, met dit grafschrift, kloeck en aerdigh:[56]
Ick Dafnis, in het bosch vermaert tot 's hemels stê,
Behoede 't schoone vee, was schooner dan het vee.
Me. O goddelijck poeet, uw dicht verzacht ons smarten,
Bekomt, gelijck de slaep in 't gras, vermoeide harten;
Gelijck een koele bron en springaêr 't hart verquickt[61]
Dat in de heete zon bykans van dorst verstickt.
Gy handelt niet alleen de fluit, een lust te hooren,[63]
Maer zingt zoo lieflijck als uw meester in onze ooren.
O zegenrijcke knaep, ga zet u neffens hem:
Wy willen, naer ons maght u loven met ons stem,[65-66]
En uwen Dafnis hoogh ja hemelhoogh doen rijzen,
Hem, die ons minde, luidt tot aen den hemel prijzen.
Mo. O kan men grooter gaef verwerven van een' vrient!
Dees knaep hadde oock dien lof en prijs met recht verdient:
En Stimichon heeft lang dat dicht ons aengeprezen.
Me. De blancke Dafnis ziet [het geene hy voor dezen
Niet was gewoon] de poort des blijden hemels aen,
En star, en wolcken, die beneên hem ommegaen;[74]
Dies bosch, en beemt, en Goôn van herderen en wouden
Nu blijde en vrolijck zijn. de wolf, in toom gehouden,
Beloert geen schaep. men spant geen netten voor het hart.
d'Oprechte Dafnis mint de vrede, vry van smart:
Zelf d'ongeschore kruin der bergen, reede aen 't danssen[79]
Van blyschap, wort gehoort tot aen des hemels transsen.[80]
Zelf klip en boomgaert weckt een' weêrgalm op dien toon.
Menalck, hy is een godt, een godt op 's hemels troon.[Vers 82]
Nu begenadigh toch, ô Dafnis, die u eeren.[83]
Daer staen vier outers, twee die wy voor u stoffeeren,[84]
En twee voor Febus. 'k zal u jaerlijx, als een schult,[85]
Twee kannen wijden, die met melck en room gevult
Noch schuimen, versch van melck, en u twee bekers schencken
Met oli van olijf, en eerst de gasten wencken,[88]
En toevenze aen den haert, indien het winter is,[89]
Met eenen verschen dronck van puickwijn, klaer en frisch;
Des zomers onder 't groen. als nieuwe neckterstraelen
Wort wijn van Chius u vereert in goude schaelen.[92]
De Lyktische Egon zingt voor my en voor Dameet.

55 *staetsi:* plechtig eerbetoon; luisterrijke uitvaart.
56 *kloeck en aerdigh:* zinrijk en gepast.
61 *springaêr* (springader): watersprank.
63 *handelt:* hanteert, bespeelt.
65-66 Zie de aant. bij de prozatekst.
74 *ommegaen:* hun gang aan de hemel voltrekken.
79 *Zelf:* zelfs.
80 *wort gehoort;* versta: hun blijdschap, hun blijde vreugde wordt gehoord.
Vers 82 vermeldt de *weergalm,* de echo, die door rotsen en boomgaarden weerkaatst wordt.
83 *begenadighen:* zijn zegeningen uitstorten.
84 *stoffeeren:* van offergaven voorzien.
85 *als een schult:* als vrome plicht, plichtmatig.
88 *eerst:* zie de aant. bij de prozatekst; *wencken:* vriendelik uitnodigen, opwekken te komen.
89 *toeven:* onthalen.
92 *Chius:* 't eiland Chios.

*

[80] Alfesibeus zal, gelijck de Saters, danssen. Aldus zullen wy u eeuwigh vieren,[80]
[81] wanneer wy de Veltgodinnen onze beloften, naer de gewoonte, betalen,[81]
[82] en d'ackers door offerhanden zuiveren. Zoo lang het wilde zwijn op 't ge-[82]
[83] berghte, de visch in 't water zal leven, de honighbye den tijm, de springk-[83]
[84] haen den dauw uitzuigen; zoo lang zal men van uwen naem en faem en lof
[85] gewagen. D'ackerman zal u jaerlijcks, gelijck aen Bacchus en Ceres, zijn
[86] beloften betalen; ghy hem oock aen zijn belofte verplichten.[86]

[87] **M o .** Wat, ay, wat zal ick u voor dat gezangk schencken? Want geen
[88] koelte uit den zuiden, geen strant, waer tegens de baren aenslaen, nochte
[89] geene beeck, die door dalen en steenrotsen heneruischt, verquicken mijn
[90] hart zoo zeer.

[91] **M e .** Eerst zal ick u deze brosse scherleipijp schencken, die ons leerde:[91]
[92] Korydon was op den schoonen Alexis verslingert: die zelve pijp leerde
[93] ons: wiens vee is dit? behoort het Melibeus toe?

[94] **M o .** En ghy Menalkas, aenvaert dezen herdersstaf, dien ick noit Anti-
[95] genes overliet, hoe dickwils hy my badt, en al verdiende hy elcks gunst:[95]
[96] de staf is schoon van koperen beslagh, en eenparigh van quasten.[96]

* TEKSTKRITIEK: In de uitgave van 1659 is *springkhaen,* r. 83, veranderd in *krekel* (vgl. de aant. bij r. 83).

80 *Alphesibaeus:* zo heet ook een der zangers uit de VIIIste Ecl.; *de Saters:* mythologiese wezens met horens en bokspoten, behoren tot Bacchus' stoet; *eeuwigh:* tot in eeuwigheid.

81 *naer de gewoonte:* op de jaarlikse feesten, hier: op het elk jaar gevierde oogstfeest; *betalen:* vervullen.

82 (en wanneer wij) *d'ackers door offerhanden zuiveren, cum lustrabimus agros* = wanneer wij om onze akkers de omgang houden, het feest der *Ambarvalia* (zie Derde Herderskout, r. 79).

83 *de springkhaen,* Lat. *cicadae:* de krekels; zie de vertaling in verzen; volgens de dichters leefden de krekels van dauw.

86 *verplichten:* verbinden (namelik door zijn gebeden te verhoren).

91 *Eerst:* vóórdat gij mij iets geeft.
scherleipijp: fluit van pijpkruid; *leerde:* de melodie ingaf (voor de liederen die volgen, zie Ecl. II en III).

95 *gunst:* genegenheid.

96 *eenparigh van quasten:* met knoesten op gelijke afstand.

Alfesibeüs danst als Saters, dat hy zweet.
Dus vieren wy uw feest kerckplechtigh al ons leven,[95]
Als wy 't beloofde goet aen d'ackergodtheên geven,[96]
En d'ackers zuiveren met heiligh offervier.
Zoo lang het wilde zwijn op 't hoogh geberghte hier,
De visch in 't water leeft, de krekel dau zal zuigen,
De honighby den tijm, zoo lange zal men tuigen
Van uwen naem en faem en eer, by elck gevoedt.[101]
De lantman brengt u, jaer op jaer, 't beloofde goet,
Gelijck aen Bacchus, en vrou Ceres, die wy minden.
Gy zult hem oock aen zijn belofte en eedt verbinden.[104]
Mo. Wat schenck, wat schenck ick best u voor dat schoone liet!
Want geene zuider koelte, of strant, daer 't schuim op ziedt,
En ruischt; geen beeck, die door de daelen, krom, als stricken,
Gevlochten, heene ruischt, kan zoo mijn hart verquicken.[107-8]
Me. Ick schenck u dan eerst dees scherleypijp, kranck en bros.[109]
Zy leerde ons: Koridon verslingerde te los[110]
Op zijnen jongen knaep Alexis, schoon te wonder,[111]
En dees scherleypijp leerde ons aertigh in 't byzonder:[112]
Wiens vee is dit, behoort het Melibeüs toe?
Mo. En gy, Menalk, aenvaert dien herdersstaf in 't goe,[114]
Dien ick Antigenes noit over woude laeten,
Hoe dickwijl hy my badt: en schoon hy, boven maeten,
Elx gunst verdiende. aenschou dien staf, zoo net en vast
Van koperen beslagh, eenpaerigh oock van quast.

95 *kerckplichtigh:* met de vereiste godsdienstige plechtigheid.
96 *'t beloofde goet:* de beloofde offers; zie de aantekening bij de prozatekst.
101 *by elck gevoedt:* door ieder in ere gehouden, aangekweekt
104 *hem:* de landman; zie de aant. bij de prozatekst.
107-8 *krom, als stricken, gevlochten:* kronkelend als linten.
109 *kranck:* teer.
110 *los:* lichtvaardig.
111 *schoon te wonder:* verwonderlik schoon.
112 *aertigh:* bevallig.
114 *aenvaert.... in 't goe:* wees zo goed.... aan te nemen.

Silenus.
Zeste Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] In dezen Herderskout voert hy Silenus in, heel verzopen, gelijck Bacchus opvoeder[r. 1]
[2] betaemt, doch geleerdelijck, naer het gevoelen der Epikureen, van der dingen oirsprongk[2]
[3] zingende, en dat Quintilius Varus ten gevalle. Voorts dewijl dit met den lagen stijl des[3]
[4] Herderszangs niet wel overeenkomt, zoo ontschuldight hy zich terstont in den beginne,[4]
[5] en hier niet lang op malende, zoo vaert hy terstont tot zijn vertellingen voort.[5]

Sileen, des Wijngodts knaep, in zijne dronckenschap[6]
En ronckende verrascht, en aengeperst tot zingen,[7]
Verheft zijn schelle stem, en zet zijn zinnen schrap,[8]
Ontvouwt hun 's weerelts wiegh, gemengt met vremde dingen.[9]

[10] Onze Thalye gewaerdighde zich d'eerste den toon des Syrakusers na te[r. 10]
[11] spelen, en schaemde zich niet in bosschen te woonen. Toen ick van krijgh[11-12]
[12] en Koningen wou zingen, trock Apollo my by het oor, en sprack: Tityr, een
[13] rechtschapen herder moet zijn schapen hoeden, en een veltdeuntje ture-
[14] luren. Dewijl het u, o Varus, nu niet wil ontbreecken aen andere dichters,[14]
[15] die lustigh zijn om uwen lof op te halen, en bloedige oorlogen te trompetten;[15]
[16] zoo zal ick nu op een dun riet een veltliet spelen, en Apollos last volgen:
[17] zoo iemant nochtans, zoo iemant oock belust zy dit te lezen, die zal hooren,[17]
[18] hoe onze tamarinden en alle wouden van Varus lof gewaegen: Febus ziet[18]
[19] oock geen bladt liever, dan daer hy Varus naem op geschreven vint. Vaert
[20] dan voort, o Zanggodinnen.

r. 1 *Silenus:* zie de inleiding; *heel verzopen:* stomdronken.
2 *naer het gevoelen der Epikureen:* volgens de denkwijze der aanhangers van Epicurus' leer vgl. r. 36.
3 *Quintilius Varus ten gevalle:* om Q.V. een genoegen te doen (vgl. de inleiding).
4 *ontschuldight:* verontschuldigt.
5 *niet malen op:* zich (zijn geest) niet plagen met, niet stilstaan bij.
6 *knaep:* dienaar, volgeling.
7 *aengeperst:* geprest.
8 *schel:* helder, luidklinkend; *zet zijn zinnen schrap:* spant zich (zijn vernuft) tot het uiterste in.
9 *'s weerelts wiegh:* het ontstaan (en de beginperiode) van de wereld.
r. 10 *Thalye:* Thalía, de muze van 't blijspel; hier voor Muze van de pastorale poëzie; *zich gewaerdighen:* zich niet te hoog achten; *d'eerste:* het eerst; *des Syrakusers,* nl. van Theocritus (zie blz. 46, r.31).
11-12 *krijgh en Koningen,* hier: epiese poëzie; *Apollo* trekt hem bij 't oor om er hem aan te herinneren, dat hij in zijn sfeer moet blijven.
14 *Varus,* zie de aant. bij de Inhoudt.
15 *lustigh:* belust, gaarne bereid.
17 *dit,* met klem.
18 *tamarinden:* Latijn: *myricae* = tamarisken.

[21] Chromis en Mnasylus, twee jongers, vonden Silenus in een hol leggen[21]
[22] slapen, met zijn aderen noch vol wijns, dien hy 's daeghs te vore gepepen[22]

21 *jonger* = de comparatief van *jong,* als subst. gebruikt; *twee jongers:* twee jongelieden (herders); *hol:* grot.
22 *zijn aderen noch vol wijns:* lett. vertaling van *inflatum venas; de wijn pijpen:* een deuntje spelen onder het drinken; bij uitbreiding: het drinken van de wijn.

Silenus.
Zeste Herderskout.
de dichter.

[Silenus, de leermeester en metgezel van Bacchus, zijn roes uitslapend in een grot, wordt verrast door twee herders, Chromis en Mnasylus, die hem vastbinden met kransen. Om los te komen moet hij voor hen zingen. Wat Vergilius Silenus laat zingen, maakt op 't eerste gezicht een ietwat bonte indruk: na een korte uiteenzetting hoe de wereld is ontstaan, roert hij in weinig woorden enkele der bekendste verhalen uit de mythologie aan, niet in logiese of te verwachten volgorde; Vergilius ziet kans om hier enkele vleiende woorden aan de dichter Gallus tussen te vlechten. Misschien is de hoofdgedachte van deze Ecloga een beeld te geven van de menselike hartstochten, van de liefde in de eerste plaats. Als achtergrond dient dan de in enkele trekken geschetste Cosmogonie. Over andere mogelike bedoelingen, die Vergilius met deze herderskout - die niet een typies voorbeeld is van het genre - mag hebben gehad, moet hier worden gezwegen. Het gedicht is opgedragen aan L. Alfenus Varus (niet aan Quintilius Varus, zoals Vondels *Inhoudt* vermeldt); deze, een beschermer en vriend van Vergilius, was Pollio's opvolger als proconsul van Gallia Cisalpina (zie blz. 45, r. 27)].

Ons Berghthalye liet zich allereerst gevallen[vs. 1]
Des Syrakuzers toon te volgen boven allen,
En hielt geen schande dat zy 't bosch bewonen zou.[3]
Toen ick van koningen en oorlogh zingen wou,
Trock Febus my by 't oor, sprack: Tityr, eer der knaepen,[5]
Een rechte herder weide en hoede zijne schaepen,
En tuureluure een liet op 't velt, en in de hey.
Dewijl 't, ô Varus, u nu geensins aen een' rey
Van andre dichtren, die de krijghstrompetten steecken,[9]
En zweven op uw' lof en eere wil ontbreecken,[10]
Zoo speel ick op een' halm en dun gesneden riet,
Door last van Godt Apol, een velt-en herdersliet.
Zoo iemant evenwel belust is dit te lezen,
Die zal verneemen hoe gy Varus wort geprezen
Van onze tamarinde, en van een ieder woudt.[15]
Apollo ziet oock liefst de blaên, daer hy met gout
Den naem van Varus op geprent ziet, en geschreven.
O Zanggodinnen, nu eens rustigh aengeheven.[18]
Twee jongers, Chromis en Mnasylus, op den dagh,[19]
Silenus, daer hy vast in slaep gevallen lagh,
Zien leggen in een hol, met aderen gezwollen

vs. 1 *Berghthalye:* Muze, die de bergen bewoont, Muze der pastorale poëzie; *zich laten gevallen:* genoegen vinden in.
3 *hielt:* achtte het.
5 *eer der knaepen:* bloem der herdersknapen.
9 *de krijghstrompetten steecken:* uw krijgsdaden bezingen.
10 *en zweven op uw' lof en eere:* en zich in dichterlike vlucht verheffen om uw roem te zingen.
15 *een ieder:* elk.
18 *rustigh:* opgewekt flink.
19 *op den dagh:* toen het la dag geworden was.

Van klaeren wijn, die hy, een dagh voorheene aen 't hollen,[22]
Gepeepen had, gelijck hy doorgaens opgevult

22 *aen 't hollen:* in uitgelaten feestvreugde.

*

[23] had, gelijck hy altijt vol is: ontrent zijn hooft lagen slechts eenige kranssen[23-24]
[24] gevallen, en daer hing een groote wijnkan aen haer gesleten oor. Deze
[25] knapen (overmits de grijzert hen alle beide dickwils met belofte van zingen
[26] te leur stelde) treden toe, en knevelen hem wel vast met banden van
[27] kranssen. Egle quam op slagh, en de verlege maets te hulp; Egle, de schoon-[27]
[28] ste van alle Veltgodinnen; en juist, toen hy zijn oogen opsloeg, beschil-
[29] derdeze zijn troni en voorhooft met roode moerbezien. Hy, om dit bedrogh[29]
[30] lachende, zeide: mijn kinders, waerom kneveltghe my? Laet my los: 't is[30-31]
[31] genoegh, dat ghy my dus betrapt ziet: eischt maer wat liet ghy hooren wilt:
[32] u zal ick met een liet, haer met wat anders paejen: met hief hy aen. Daer[32]
[33] had ghy de Saters en het wilt op maet mogen zien trippelen: daer begosten[33]
[34] dicke eicken hun toppen te schudden, zoo dat Parnas min met Febus;[34]
[35] Rodope en Ismarus min met Orfeus vermaeckt zijn: want hy zong, hoe in[35]
[36] dit groote en ledige begrijp alle dingen uit den zade van water en vier en[36]
[37] aerde en lucht te zamen runden: hoe alle dingen uit deze hooftstoffen[37]
[38] sproten, en de weereltkloot eerst in zijnen vorm gegoten wiert. Toen begost[38]
[39] zich de gront te zetten, het water te scheiden, en alles allengs zijn wezen te[39]
[40] krijgen. Nu zagh het aertrijck met verwonderinge eerst de zon schijnen, en[40]
[41] den regen uit d'ontslote wolcken vallen. De bosschen begosten eerst te
[42] wassen, en het gedierte liep hier en daer dolen op het geberghte, dat noch[42-43]
[43] nieuw was. Hier na verhaelde hy, hoe Pyrra steenen zaeide; van Saturnus[43]

* TEKSTKRITIEK: De twee oudste uitgaven (*Unger: Bibliographie, nr. 421* en *422*) hebben in r. 24 *gesloten*.

23-24 *ontrent* (vlak bij) *zijn hooft lagen slechts eenige kranssen gevallen:* de bedoeling van de Lat. tekst (met andere interpunctie dan Vondel gelezen heeft) zal zijn: bij zijn hoofd lagen kransen, die er zo maar afgegleden waren (en dus er vlak naast lagen); *aen haer gesleten oor* (attrita ansa); denk er bij: waarom zijn hand nog sloot.

27 *kranssen:* nl. de kransen uit r. 23 (*ipsis sertis*)*; quam op slagh:* kwam juist van pas hierbij; *verlege:* niet recht durvend (*timidis*).

29 *bedrogh:* schelmenstreek.

30-31 *'t is genoegh, dat ghy my dus betrapt ziet:* wees er mee tevree dat ge me zò te zien hebt gekregen (en knevel me dus niet ook nog).

32 *paejen:* te vreden stellen; *met:* op hetzelfde oogenblik.

33 *begosten:* begonnen.

34 *min:* minder.

35 *Rhodope,* berg in Thracië; evenals de *Ismarus; vermaeckt zijn met:* vreugde scheppen uit.

36 Hier volgt een korte Cosmogonie, ontleend aan de epicuriese philosophie (zie Inhoudt); Vergilius' woordenkeus staat hier sterk onder invloed van Lucretius' *De rerum natura; dit groote en ledige begrijp:* deze grote en ledige wereldruimte (Latijn: *inane magnum*)*; uit den zade:* (Latijn: *semina*) uit atomen.

37 *te zamen runden:* zich samenvoegden, aaneensloten (de Latijnse tekst zegt: hoe de 4 elementen zich uit atomen van w., v., a. en l. opbouwden).

38 *in zijnen vorm gegoten wiert:* vaste vorm aannam.

39 *zich zetten:* zich (als vaste aarde) afzetten, zich vormen; *wezen:* natuur en vorm.

40 *met verwonderinge:* met verbaasde bewondering; *eerst:* voor het eerst.

42-43 *hier en daer:* als enkelingen, nog schaars; *dat noch nieuw was:* dat voor hen nog nieuw (onbekend) was.

43 Nu volgen mythologiese verhalen; *Deucalion* en zijn vrouw *Pyrrha* waren na een grote zondvloed, die bijna 't gehele mensdom had verdelgd, als enigen gered; zij zaaiden op aanraden van het orakel stenen, waaruit nieuwe mensen opgroeiden (vgl. Ovidius, *Metamorphosen* I, 348-415); voor *Saturnus rijck,* zie *Herderskout* IV, aant. bij r. 19.

[44] rijck, Prometheus dieverye, en zijnen Arent op Kaukaes: oock van Hylas,[44]

44 *Prometheus* stal het vuur uit de hemel en bracht het aan het mensdom; tot straf werd hij door Jupiter vastgeklonken aan een rots in de Kaukasus, waar een arend iedere dag aan zijn lever, die steeds weer aangroeide, kwam pikken; de schone *Hylas,* Hercules' vriend en metgezel op de tocht der Argonauten, werd aan de kust van Mysië geroofd door nimfen, toen hij water uit een bron schepte. Hercules zocht en riep hem te vergeefs, zólang, dat de Argonauten hem moesten achterlaten.

En vol is. by zijn hooft lagh krans aen krans, gekrult
Van wijngert, en men zagh een groote wijnkan hangen
Aen haer gesleeten oor. de knaepen uit verlangen
(Dewijl de grijzert hen zoo menighmael bedroogh
Met zijn beloften,) treên naer hem, die nu zijn oogh
Geloocken had, en ronckte, en knevelden met banden
Van kranssen hecht en vast zijn voeten, en zijn handen:
En Egle quam op slagh de bange maets te baet:[31]
Nymf Egle, d'allerschoonste en fierste van gelaet[32]
Der Veltgodinnen. toen de Godt nu quam t'ontwaecken,
Eu d'oogen opsloegh, zoo bemaeldeze zijn kaecken,[34]
De kin en 't voorhooft met een moerbay paers en root.
Hy loegh om dit bedrogh, en sprack in dezen noot:[36]
Mijn kinders, laetme los. waerom my dus geknevelt?
Het is genoegh dat gy my, dus van 't nat benevelt,
Betrapt ziet. eischt nu slechts wat liet gy hooren wilt:
U zal ick met een liet, haer met wat anders milt
Te vrede stellen. toen heeft hy dus aengeheven.[41]
Daer had gy Saters, en het wilt, van lust gedreven,[42]
Zien tripplen. d'eick begon zijn kruin op zulck een liet
Te schudden, dat Parnas met Godt Apollo niet[44]
Zoo zeer gedient is, noch oock Rodope en Ismaren[45]
Met Orfeus zoeten zangk, en liefelijcke snaeren:
Want Bacchus schiltknaep zong hoe, in dit overgroot
En ledige begrijp, al wat men ziet eerst sproot
Uit zaet van water, vier, en lucht, en aerde, t'zamen
Geronnen, en hoeze al uit deze hooftstof quamen,[50]
De weereltkloot eerst in zijn' vorm gegooten hing.[51]
Toen zette zich de gront: het water scheide: elck ding[52]
Verkreegh zijn wezen meer en meer, en d'aerde omheenen[53]
Zagh met verwondering zich van de zon bescheenen,
En hoe de regen uit ontslote wolcken viel.
De bosschen groeiden aen.'t gedierte liep, en hiel
Zich hier en daer om hoogh op bergen, eerst gesteegen.[57]
Hier na verhaelde hy hoe Pyrre, om volck verlegen,
De steenen zaeide op 't velt; oock van Saturnus rijck,
Prometheus diefstuck; van zijn' arent te gelijck[60]

31 *te baet:* te hulp.
32 *gelaet:* uiterlik, voorkomen.
34 *bemalen:* beschilderen.
36 *loegh:* lachte.
41 *dus:* bijgevolg.
42 *van lust gedreven:* met onweerstaanbare drang.
44 *dat:* zò zeer (in zò grote verrukking) dat.
45 *gedient zijn met:* zich verheugen over.
50 versta: en hoe alle dingen uit deze 'samengeronnen' hoofdstoffen voortkwamen.
51 *de weereltkloot* (orbis mundi): de wereldbol; *hing:* nl. in de onmetelike ruimte.
52 *scheiden:* zich afscheiden.
53 *omheenen:* (zag zich) rondom.
57 *eerst gesteegen:* die zich pas boven 't aardrijk verheven hadden.
60 *te gelijck:* tegelijkertijd, eveneens.

[45] en in welck een bron de maetroozen hem verloren, roepende: Hylas, Hylas,
[46] dat'er al het strant van gewaeghde: en hy vertrooste Pasifaë, op den sneeu-[46]
[47] witten stier verlieft: geluckigh waerze, hadde 'r noit vee geweest. Och,
[48] rampzalige maeght! wat dolheit gingk u over? Pretus kranckhoofdige[48]
[49] dochters loeiden over al het velt; nochtans verliep geen van deze zich zoo[49-50]
[50] schendigh met vee; hoewel elck op het effen voorhooft dickwils naer de
[51] horens voelde, en vreesde het ploeghjuck aen den hals te krijgen. Och,
[52] rampzalige maeght, ghy zwerft nu op de bergen; en hy leit met zijnen spier-[52]
[53] witten rugge op een zachte maybloem, en erkaeuwt vast het ingezwolgen[53]
[54] gras, onder eenen bruinen eeckelboom, of zoeckt een vryster onder al den[54-55]
[55] hoop. Veltgodinnen, ay Kretenzer Veltgodinnen, sluit bosschen en beem-
[56] den; misschien of wy by geval ergens het spoor van den dwalenden stier[56]
[57] vonden: misschien of zommige koejen hem (die zich in het groene gras[57-58]
[58] vergeet, of een drift ossen volghde) weder te Gortyne in den stal te recht
[59] broghten. Daer na zong hy van het maeghdeke, dat zich aen Hesperus appels[59]
[60] vergaepte: oock hoe Faëtons zusters met mosch en een bittere schorsse[60]
[61] overtrocken wierden, en reizigh als elzen, aen d'aerde gewortelt bleven:[61]
[62] oock hoe Gallus, aen Permessus oever omzwervende, van eene der negen[62-63]
[63] zusteren op den bergh Helikon geleit wiert, en Apolloos geheele rey hem
[64] daer eerbiedigh toeneegh: hoe Linus, een herder, met den krans van bittere[64]
[65] eppe en bloemen om het hooft, hem met een goddelijck dicht dit toezong:[65]
[66] de zanggodinnen vereeren u, (aenvaertze toch) deze pijpen, te vore den[66]

46 *gewaeghde:* weerklonk; *vertrooste:* lett. vert. van *solatur;* de bedoeling is: Silenus zingt ook, hoe *Pasiphaë* zich troostte met de liefde van (verliefd werd op) een sneeuwwitte stier. Pasiphaë was de gemalin van koning Minos van Creta; de stier verwekte bij haar het bekende monster Minotaurus.

48 Met: *och, rampzalige maeght* wordt Pasiphaë toegesproken; *wat dolheit gingk u over:* door wat voor razernij werdt gij bevangen; koning Pretus (wiens rijk in Argolis lag) had drie dochters, die òf omdat ze de Bacchusdienst verachtten, òf omdat ze zich schoner waanden dan Juno, tot waanzin werden gedreven en zich verbeeldden koeien te zijn.

49-50 *zich schendigh verloopen met:* schandelike, onterende gemeenschap zoeken met.

52 *hy* is de in r. 47 genoemde stier.

53 *rug:* Latijn: *latus* = zijde (zie de vertaling in verzen); *maybloem:* hyacint; *vast:* ondertussen.

54-55 *bruin:* donkerbladig; *eeckelboom:* ter vertaling van *ilex* = steeneik; *den hoop:* de kudde koeien (hij handelt dus, als van een stier te verwachten is); met *Veltgodinnen* enz. wordt Pasiphaë zelf sprekende ingevoerd; *Kretenzer:* van Creta.

56 *misschien of:* mogelik dat.

57-58 *zich vergeten in:* niet kunnen scheiden van; *Gortyna:* stad op Creta.

59 *hy:* Silenus; *het maeghdeke* is Atalante, die beloofd had te zullen huwen met de man, die haar in de wedloop overwon. Dit gelukte Hippomanes, die tijdens de wedstrijd gouden appelen liet vallen, welke Atalante opraapte. Deze gouden appelen kwamen uit de tuin der Hesperiden (jonkvrouwen uit de fabelleer, die een eiland in het verre Westen bewoonden); Ovidius, *Met.* X, 560-707.

60 *Phaëton* was de ongelukkige zoon van Helios, de zonnegod. Toen hij eenmaal voor zijn vader de zonnewagen bestuurde, sloegen de paarden op hol en Jupiter bliksemde hem neer. Zijn zusters werden in haar mateloze droefheid over zijn dood in bomen veranderd; Ovidius, *Met.* II, 340-66.

61 *reizigh* (de oorspr. spelling) *als elzen:* als rijzige elzen.

62-63 *Gallus,* Vergilius' beschermer en vriend (zie blz. 45, r. 27), aan wiens dichterlik talent hier enkele vererende woorden worden gewijd; de Permessus is een rivier in Boeotië, ontspringend op de Helicon en gewijd aan de Muzen; *de negen zusteren:* de Zanggodinnen; evenals de *geheele rey*.

64 *Linus,* zie *Herderskout* IV, r. 58.

65 *eppe* (apium): een soort selderie, veel gebruikt voor kransen.

66 *pijpen:* fluiten.

Op Kaukasus, en oock van Hylas, zoo verkoren[61]
By Herkles; in wat bron maetroozen hem verloren,
En Hylas riepen, dat al 't strant hier van gewaeght.
Hy troost Pasifaë, van 't minnevier geplaeght
Om dien verliefden stier. zy waer gewis geluckigh
Waer noit het vee geweest. rampzalige, al te druckigh,[66]
Wat dolheit quam u aen? en Pretus kroost, ontstelt[67]
En kranck van zinnen, dwaelde en loeide alom door 't velt;
Maer geen verliep zich oit zoo schendigh met de dieren;
Schoon elck op 't effen hooft, met loeien en met tieren,
Naer horens voelde, en vreesde een ploeghjuck aen den hals
Te krijgen. arme maeght, gy zwerft met veel geschals[72]
Op bergen, en hy leght met zijn spierwitte lenden
Op eene Maybloem, zacht van blaên, en kan zich wenden,
En kaeuwen, waer 't hem lust, het uitgelezen gras,
In bruine schaduw van een eicke, of zoeckt dit pas[76]
Een vryster in den hoop der kudden, die hem minnen.
Ay Veltgodinnen, ay Kretenzer Veltgodinnen,
Sluit bosch, en beemt: misschien ofwe ergens by geval
Het voetspoor van den stier, dus dwaelende overal,
Noch vonden: en misschien of koeien in de weiden,
Daer hy vast graesde, of volghde een ossendrift, hem leidden[82]
Den stal in te Gortyne. oock zong hy van de maeght,
Die zich aen Hespers ooft, het welck haer oogh behaeght,
Vergaepte; oock hoe het mosch en boomschors vel en locken
Der droeve zustren van Godt Febus zoon betrocken,[86]
En deckten, en hoe elck, die rouw op 't lijck bedreef,
Zoo reizigh als een els, aen klay gewortelt bleef:
Oock hoe eer Gallus, aen Permessus oever dwaelende,[89]
Van een der drymael dry gezustren, naer hem talende,[90]
Op Helikon den bergh geleit wiert, daer de rey
Van Febus hem onthaelde, en toeneegh met geschrey:[92]
Hoe herder Linus, met den krans van eppe en bloemen
Om 't hooft, dit goddelijck gedicht, waerop zy roemen,[94]
Hem toezong: ay, aenvaert dees pijpen, om de kunst:[95]
De Zanggodinnen zelfs vereerenze u uit gunst.[96]

61 *verkoren by:* geliefd, bemind door (zie de aant. bij de prozavert.).
66 *druckigh:* bedroefd.
67 *ontstelt* (van zinnen): lijdend aan verstandsverbijstering.
72 *geschal:* gejammer, misbaar.
76 *bruin:* donker; *dit pas:* op dit ogenblik, ondertussen.
82 *vast graesde:* bezig was te grazen.
86 *betrocken:* overtrokken, overdekten.
89 *eer:* weleer.
90 *talende:* vurig verlangende.
92 *onthalen:* feestelik inhalen; *geschrey:* luid vreugdebetoon.
94 *roemen op:* prijzen, de lof verkondigen van.
95 *om de kunst:* ter wille van uw (dicht) kunst.
96 *zelfs:* zelf.

[67] ouden Hesiodus van Askra eigen, en waer mede hy harde esschen ten bergh[67]
[68] af plagh te locken: ghy zult hier op den oirsprongk van het Gryneesche[68]
[69] bosch verhalen; zoo dat Apollo geen woudt hooger dan dit zal roemen. Wat
[70] wil ick meer vertellen? Van Nisus dochter, Scille? die men zeit, dat beneden[70]
[71] haeren blancken navel met bassende honden omgort, Ulysses schepen
[72] plaeghde, en de verbaesde maetroozen, helaes! door haere zeehonden in[72]
[73] den diepen afgront verslont? Of hoe hy verhaelde Tereus gestaltwisseling?[73]
[74] Wat gerecht, wat bancket Filomele hem opdischte? Hoeze de wildernisse
[75] in vlughte, en met welcke vlercken die rampzalige eerst over haer hof vloog?[75]
[76] Hy zong al wat Febus eertijts by den geluckigen Eurotas zong, die zijn[76]
[77] laurieren dit voortleerde: de dalen galmden hemelhoog van zijnen zangk;[77]
[78] tot dat d'avont [dien dagh te spijt] vallende, den herderen beval hunne[78]
[79] schapen te tellen, en te koy te drijven.

67 *Askra,* een dorpje aan de Helicon, geboorteplaats van Hesiodus, beroemd door zijn epies-didactiese poëzie (o.a. op 't gebied der akker-cultuur).

68 *Gryneesche,* bijv. naamw. bij *Grynia;* Grynia was een stad in AEolië, op de kust van Klein-Azië, met een tempel aan Apollo gewijd. De geschiedenis van het bij deze stad liggende bos was, zoals Servius mededeelt, bezongen in een gedicht van Eupherion van Chalcis, dat Gallus heeft vertaald.

70 *vertellen:* vul aan: dat S. ook nog zong (van N.-d.); de overlevering heeft twee Scylla's met elkaar verward: de ene is de dochter van koning Nisus, die in een zeevogel veranderde (zie blz. 66, vs. 5 en vgl. Ovid., *Met.* VIII, 6-151); de andere de dochter van Phorcys, die, uit een betoverde bron, waarin ze zich gebaad had, tredende, haar benedenlijf in blaffende honden veranderd zag, in zee sprong en van toen af een gevaarlike klip voor de zeevaart werd in de Straat van Messina.

72 *verbaesd:* beangst.

73 *Tereus,* een Thracies koning, was gehuwd met Procne; toen hij haar zuster Philomela wilde onteren, verborg hij Procne op het land en verklaarde dat zij gestorven was; Philomela sneed hij de tong uit. Zijn wandaden komen aan het licht en de zusters zetten hem zijn zoontje Itys als gerecht voor. Bij het vernemen van dit misdrijf vervolgt Tereus de vluchtende zusters, die op haar verzoek door de goden in vogels werden veranderd: Procne in een nachtegaal, Philomela in een zwaluw. Tereus werd eveneens een vogel, een hop (van deze sage bestaan ook afwijkende lezingen).

75 *eerst,* voor ze de eenzaamheid opzocht.
hof: paleis.

76 *de Eurotas,* de hoofdrivier van 't landschap Laconië; hier kwam Apollo dikwijls samen met de door hem geliefde Spartaanse koningszoon Hyacinthus (zie *Herderskout* III).

77 *voortleerde;* de Eurotas, verrukt over Apollo's schone zangen, leerde ze aan de laurieren, die aan zijn oevers groeiden.

78 *dien dagh te spijt:* nog vóór de dag genoeg had van luisteren, tot verdriet van de dag; de Latijnse tekst heeft *Olympo invito:* de Olympus, de Olympiese Goden ten spijt (die gaarne waren blijven luisteren). Vondel heeft, volgens een oudere opvatting, *Olympus* weergegeven door (hemel =) dag.

Zy waren 't grijs vernuft van Askra voormaels eigen.
De harde woudtesch quam zijn kruin en locken neigen,
En daelde op 't pijpspel van den bergh af, vry en los.[99]
Gy zult den oirsprong van 't vermaert Gryneesche bosch
Hierop verhaelen, en Apollo zal 't beseffen,[101]
En niet een bosch zoo hoogh als dit door zang verheffen.
Wat wil ick nu noch meer vertellen? van de Scil,[103]
De spruit van Nisus, die men zeght dat nimmer stil,[104]
Beneên den navel, hecht met luid gebas van honden[105]
Omgort, de schepen van Ulysses uit de gronden[106]
Der baren plaeghde, en droef en fel, na kreet op kreet,[107]
Den schrickenden maetroos door haere zeejaght beet,[108]
En slickte in 's afgronts keel? of 't geen hy noch vertelde,
Hoe Tereus van gestalt verandert? wat d'ontstelde[110]
En dolle Filomeel hem opdischt voor bancket?
Hoeze in de wildernis zich bergen most, en met
Wat vlercken de bedruckte eerst over 't hof quam zweven?
Hy zong wat Febus eer in vaerzen had geweven,[114]
En by Eurotas zong, die zijnen lauwerier
Dit voortleert. dal by dal gaf antwoort op den zwier
En galm van zijnen zangk, tot d'avont, aen het vallen
Den dagh te spijt, beval den herder 't vee te stallen,
Te tellen, en te rust te drijven naer de koy.

99 *los,* nl. van de aarde; onbelemmerd.
101 *hierop:* op die fluiten: *beseffen:* (de schoonheid ervan) smaken.
103 *de Scil:* Scylla (zie de aant. bij de prozavert.).
104 *nimmer stil* houdt verband met het woelige water van de maalstroom.
105 *hecht:* vast, stevig; *gebas van honden:* blaffende honden.
106 *uit de gronden der baren:* van uit de afgrond der golven (van uit de wieling van haar maalstroom).
107 *droef:* somber.
108 *jaght* en *beet* in verband met de *honden* van vs. 105.
110 *ontsteld:* waanzinnig.
114 *in vaerzen weven:* in dichtvorm stellen.

Melibeus.
Zevenste Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] De stof van dezen Herderskout is geschept uit Theokrijts Herderszangen. De Poeet
[2] voert hier Melibeus den herder in, die het wedtspel tusschen Korydon en Thyrsis ver-
[3] haelt, waer over hy, zijnen verdwaelden geitebock zoeckende, by geval op slagh quam,[r. 3]
[4] en van Dafnis tot zeghsman over het wedtspel geroepen wert, dat hy Korydon toewees,[4]
[5] gelijck in 't einde des Herderskouts gezeit wort: *Ick heb 'er opgelet, en hoe Thyrsis, die*
[6] *'t verloor, vergeefs hier tegens aen zong*. Want men wil gelooven dat by Korydon Virgi-[6]
[7] lius; by Thyrsis Theokrijt, of iemant anders betekent wort.[7]

Toen Melibeus vast den bock der kudde zocht,[8]
Riep Dafnis hem in 't groen, daer m'om den zangprijs twiste:
Hy sloot, dat Korydon ruim Thyrsis over moght,[10]
Welck vonnis het geschil van 't zangers wedtspel sliste.[11]

Melibeus. Korydon. Tyrsis.

[12] **M e .** Dafnis zat, by geval, onder een' ruischende eeckelboom, en Korydon[r. 12]
[13] en Tyrsis hadden hun vee by een gedreven; Tyrsis zijn schapen, Korydon
[14] zijn geitjes, van melck overladen: beide Arkaders, beide in hun bloejende[14]
[15] jeught, even veel meesters in 't zingen, en bereit hun beurt te houden. Ter-[15]
[16] wijl ick hier de jonge myrten voor de koude beschutte, verdwaelde mijn
[17] geit, zelf het manneke van de kudde; en ick zie Dafnis, die my oock zagh,[17]

r. 3 *waer over hy.... by geval op slagh quam:* waarbij hij toevallig juist aankwam, toen het een begin zou nemen.
4 *van:* door; *zeghsman:* scheidsrechter (vgl. de inleiding hierboven); *dat hy Korydon toewees:* waarvan hij de prijs aan K. toekende.
6 *men wil gelooven:* men neemt aan; *by:* met.
7 *betekent:* bedoeld.
8 *Toen Melibeus vast.... zocht:* Toen M. bezig was te zoeken.
10 *Hy sloot:* hij besliste, zijn uitspraak was (dat K.T. verre overtrof, de baas was).
11 *vonnis:* uitspraak, oordeel; *slissen:* beslissen, berechten.
r. 12 *Dafnis:* niet de D. uit de Vijfde Herderskout, maar een gewone herder; *by geval:* eens; *eeckelboom,* Lat. *ilex* = steeneik.
14 *Arkaders,* hier geen eigennaam: in zang en spel bedreven herders.
15 *even veel:* evenzeer (even grote); *bereit hun beurt te houden,* Lat.: respondere parati = altijd klaar staande voor 't zingen van strophe of tegenstrophe in een beurtgezang.
17 *zelf het manneke:* het mannetje zelf.

[18] en terstont toeriep: hou Melibeus, kom herwaert, uw geit en bocken zijn[18]
[19] geborgen, en magh het u beuren, rust wat in deze lommer. Hier komen de
[20] runders door de beemden aenstreven, om te drincken: hier boort Mincius[20]
[21] den groenen oever met dunne rieboorden, en de byezwarm bromt op den[21-22]
[22] gewijden eick. Wat zou ick doen? Ick had geenen Alcip, nochte Fyllis, die[22]
[23] mijn gespeende lammers in de koy sloot: en tusschen Korydon en Tyrsis

18 Onze moderne uitgevers van Verg. trekken *terstont* = snel (ocius) bij D.'s woorden: kom dadelik hier; *uw geit* is de bok uit r. 17; de andere geitebokjes (*haedi*) zijn mee afgedwaald.

20 *de runders,* Lat. *ipsi juvenci:* de runderen (stieren) komen hier *van zelf*.... (zodat hun eigenaar geen wakend oog op ze hoeft te houden); de *Mincius:* de Mincio, de rivier waaraan Mantua ligt; Vergillius laat deze geschiedenis dus spelen in een hem van ouds bekende streek; *boort:* omzoomt.

21-22 *op den gewijden eick:* de Latijnse tekst heeft: in de (holle) eik; de eik was aan Jupiter gewijd.

22 Alcip en Fyllis zijn waarschijnlik dienstmaagden, zoals Corydon en Thyrsis die hadden, voor huiselike arbeid.

Melibeus.
Zevende Herderskout.

[De Zevende Herderskout geeft het verslag van een zangwedstrijd tussen Corydon en Thyrsis met Daphnis als scheidsrechter, al wordt dat aan het slot niet uitdrukkelik verteld (vgl. Vondels opvatting in de *Inhoudt*). Corydon en Thyrsis wisselen bij Vergilius strophen van 4 regels; strophe en tegenstrophe houden weer verband met elkaar, maar tussen de strophenparen bestaat weinig of geen samenhang. Het is Meliboeus, die eerst aankwam, toen de wedstrijd op 't punt stond te beginnen, die ons verhaalt, wat hij, als toehoorder, heeft onthouden. Ook hier ontbreekt het weer niet aan allegoriese verklaringen. Servius verzekert, dat Corydon Vergilius zelf is (vgl. V.'s *Inhoudt*) en dat men in Thyrsis Bavius of Maevius (zie de Derde Herdersk.) of misschien Anser (zie de Negende Herderskout) heeft te zien; weer anderen hebben in Thyrsis zelfs Theocritus willen zien. Ook met Codrus (r. 28) zou een dichter-tijdgenoot van Vergilius bedoeld zijn. Men is in de laatste tijd over 't algemeen geneigd alles als fictie te beschouwen: de hoofdpersonen zijn Arcadiese herders, geen historiese personen, Arcadiese herders, die zingen in de buurt van de Mincio; de landschapsbeschrijving is, hier zowel als in andere Eclogae, enigszins vaag en verward. - Ook in deze Ecloga ontleent Vergilius weer veel aan Theocritus, vooral aan zijn achtste en zesde Idylle.]

Koridon. Thyrsis. Melibeus.

By avontuure zat eens Dafnis onbeladen[vs. 1]
In schaduw van eene eicke en ruischende eicke bladen,
En herder Thyrsis dreef, als Koridon, zijn vee
Te hoop, en dicht by een op eene zelve ste,
De herder Koridon zijn geiten, Thyrs zijn schaepen,
In 't bloeien van hun jeught, en beide Arkaders knaepen,[6]
In 't zingen meester, en op hunne beurt gereet.
Terwijl ick hier ter ste de jonge myrt voor 't leet
Der felle kou beschut, quam mijne geit te dwaelen,
Het manneken der kudde: ick zie hier in de dalen
Oock Dafnis, die my zagh, en toeriep: Melibé,
Koom herwaert: uwe geit en bocken zijn alree
Geborgen: magh het u gebeuren, vry van kommer,[13]
Zoo koom hier dicht by my, en rust in deze lommer.
Hier spoeden runders op de groene beemden aen
Om drincken. Mincius boort hier met smalle blaên,
En riet den oever, en men hoort de byen brommen
Op Godts gewijden eick. hoe kon ick dit ontkommen?[18]
'k Had geen' Alcip, noch oock geen Fyllis, die ter noot[19]

vs. 1 *By avontuure:* toevallig; *onbeladen:* onbekommerd.
6 *Arkaders knaepen:* zie de aant. bij de prozavert.
13 *vry van kommer:* versta: beletten de (dagelikse) zorgen het u niet.
18 *ontkommen* (ontkomen): (hieraan) ontkomen.
19 *ter noot:* als het nodig was.

Mijn lammers, lang gespeent, in hunne schaepskoy sloot:

*

[24] was een groot krackeel; nietemin liet ick, om hun spel, mijn werck drijven;[24]
[25] dies hievenze beide om strijt hun gedicht aen, en wouden beide by beurte[25]
[26] zingen het geen zy kosten. Korydon zong dit, Tyrsis dat, op zijne beurt.[26]

[27] **Ko.** O Libetronsche Veltgodinnen, mijn vermaeck, laet my een liedt[27]
[28] zingen, zoo schoon als mijn Kodrus, de beste naest Febus, dichte: of zijn[2828-29]
[29] wy alle zoo veel meesters niet, laet ons de schelle fluit hier aen den pijn-[29]
[30] boom ophangen.

[31] **Ty.** Ghy Arkadische herders, bekranst uwen aenkomenden Poeet met
[32] veil, dat Kodrus hart van spijt berste: of zet hy my te hoogh, zoo bevlecht[32]
[33] mijn hooft met hazelwortel, op dat zijn bitse tong den aenkomende dichter[33]
[34] niet hindere.

[35] **Ko.** O Diane, kleene Mykon offert u dien geborstelden zwijnskop, en[35]
[36] deze getackte horens van een langklevende hart. Verwerf ick mijn bede,[36]
[37] zoo zal men u een schoon marmerbeelt oprechten, met purpere laerzen[37]
[38] aen de beenen.

[39] **Ty.** O Priaep, ghy moet u jaerlijcks met een schotel melck en dezen[39]
[40] koeck vrolijck maecken: want ghy zijt slechts een arm Tuinheiligh. Wy[40]

* TEKSTKRITIEK: In overeenstemming met de Latijnse tekst (*sacra pinu*) dient voor *pijnboom,* r. 29, *gewijden* te staan; alleen in de twee eerste drukken van 1646 (*Unger: Bibliographie, n*°. *421* en *422*) ontbreekt dit woord; vgl. de aant. bij r. 29.

24 *krackeel,* Latijn: *certamen:* wedstrijd (twistgeding) in de zangkunst; *nietemin,* ter vertaling van *tamen* = dan maar.

25 *om strijt:* in beurtzang; *alternis versibus contendere* (met beurtzang elkaar bestrijden).

26 *kosten:* konden.

27 De *Libethron* was een grot met een daaruit opborrelende bron, aan de Helicon en gewijd aan de Muzen; *mijn vermaeck,* ter vert. van *noster amor*.

28 De naam *Codrus* vindt men ook in de Vijfde Herdersk.

28-29 *of zijn wy alle zoo veel meesters niet, laet ons* enz.: men vatte *wy* op als: ik en anderen, *ons* als: ik [of indien hier van toepassing is 't spreekwoord: wij kunnen allen niet alles (non omnia possumus omnes), wij kunnen maar niet wat we graag willen, laat *ik* dan enz.].

29 *schel:* welluidend, zoet klinkend; de *pijnboom* was gewijd aan Pan; die zijn kunst vaarwel zei, wijdde zijn instrument aan de godheid, onder wier bescherming die kunst stond.

32 *veil:* klimop; de *aenkomende Poëet* is Thyrsis; *of zet hy my te hoogh:* mocht hij (om mij te verderven) mij te zeer prijzen (te grote lof zou de goden jaloers kunnen maken; zò zou C. in overdreven lof een middel kunnen zien om Th. gehaat te maken bij de goden).

33 *hazelwortel,* ter vert. van *baccar,* een voorbehoedmiddel tegen boze tongen of bezweringen.

35 *Mycon:* een jonge jager, offert Diana de eerstelingen van zijn jachtbuit (de kop van een everzwijn en het vertakte gewei van een veeljarig hert).

36 *Verwerf ick mijn bede:* versta: schenkt ze mij geluk op de jacht.

37 *schoon,* Lat. *de marmore levi:* van gepolijst marmer; *purpere laerzen,* ter vert. van *coturnus puniceus* = jachtlaars, tot het midden van 't been reikend en met (geschilderde) purperen riemen vastgesnoerd.

39 *Priaep:* Priapus, een tuingod.

40 *vrolijck maecken:* vergenoegen; *ghy zijt slechts een arm Tuinheiligh:* men vatte dit op als: gij zijt slechts de beschermer van een heel bescheiden tuin; *arm* is dus alleen te verbinden met *tuin*.

[41] wijdden u naer den tijt een marmerbeelt toe: maer zoo ras de kudde draght-[41-42]
[42] baer wort, zal men u een beelt van louter gout gieten.

[43] **K o .** O Galatea, Nereus dochter, my aengenamer dan Siciliaensche tym,[43]
[44] blancker dan een zwaen, schooner dan wit veil; draeght ghy noch een luttel[44]
[45] zorgh voor uwen Korydon, zoo koom hem by, zoo dra de zatte stieren te
[46] stal zijn.

41-42 *naer den tijt* (pro tempore): in overeenstemming met onze middelen, omstandigheden; *draghtbaer wort:* jongen voortbrengt; altans zò zegt de Lat. tekst; misschien bedoelt Vondel: drachtig wordt.

43 *Galatea:* een zeenimf.

44 *wit veil* (hedera alba): helgroen klimop (tegenover het donkergroene); *draeght...zorgh:* bekommert gij u nog een weinig om K., gaat K. u nog enigszins ter harte.

En Koridon en Thyrs geraeckten aen 't krackeelen.
'k Liet niettemin, hun spel ten dienst, om twist te heelen,[22]
Mijn werreck drijven, dies zy beide, nu ter baen
Geraeckt, aldus om strijt hun zangdicht vingen aen.[23-24]
Het lust hun bey by beurt te zingen wat zy konnen,
En Koridon heeft dit, en Thyrsis dat begonnen.
Ko. O Libetronsche rey, Veltgodtheên, mijn vermaeck,
Vergunme dat ick zinge een liet, dat harten raeck',
En schoon is, als het liet dat Kodrus, d'allerbeste
Naest Febus, dichte: of zijn wy alle in dit geweste
Noch zulcke meesters niet; laet ieder zijn schalmey[31]
Aen dien gewijden boom ophangen in de wey.
Tir. Arkader herders, kranst den dichter, nu aen 't rijzen,[33]
Met veil, dat Kodrus berst van spijt, als wy hem prijzen:
Of zet men hem te hoogh, en daer zijn deught niet streckt,[34-3535]
Zoo past dat gy zijn hooft met hazelwortel deckt,
Op dat de bitse tong van Kodrus wat vermindere,
En 't groeiende vernuft des dichters niet en hindere.
Ko. De kleene Mykon wydt dat zwijnshooft, ruigh en zwart
Van borstelen, Diaen, en van 't langlevend hart
De horens, net getackt. verwerf ick mijne bede,
Men zal een marmerbeelt oprechten, hier ter stede,
Met purpre brozen aen het eene en andre been,[43]
Uw naem tot eer en prijs, ten prijs van 't algemeen.[44]
Tir. Priaep, gy moet u jaer op jaer, oock zonder wroegen,[45]
Met eene schotel melck en dezen koeck genoegen:
Naerdien gy meer niet dan een arme tuingodt zijt.
Men wijdt een marmerbeelt uw godtheit naer den tijt:[48]
Maer als de kudde draeght, eer wy het jong genieten,[49]
Dan zal men u een beeldt van louter berghgout gieten.
Ko. O Galaté, gy spruit van Nereus staet my aen
Als Siciliaensche tym, zijt blancker dan een zwaen,[52]
En ruim zoo schoon als veil. zijt gy met zorgh bevangen
Om uwen Koridon, genaeckt hem met verlangen,
En koom uw' minnaer t'huis, indien hy u gevalt,[55]
Zoo dra de zatte kudde en stieren zijn gestalt.

22 *hun spel ten dienst:* ter wille van hun spel; *heelen:* bijleggen.
23-24 *dies:* zodat; *ter baen geraeckt:* gereed (voor de strijd).
31 *ieder* is tegen de bedoeling van de Lat. tekst; zie de aant. bij de prozavert.
33 *aan 't rijzen:* in zijn opgang (nl. Thyrsis).
34-35 De zin eist: als gij hem (Th.) prijst; of zet hij (= C.) hem (= Th.) te hoog.
35 *en daer zijn deught niet streckt:* en prijst hij hem hoger dan zijn kunst verdient (reikt).
43 *brozen:* laarzen.
44 *Uw* slaat op Diane; *ten prijs van 't algemeen:* zodat ieder het zal loven.
45 *wroegen:* klagen.
48 *wijdt* met de betekenis *wijdde*; zie de prozavert.
49 *eer wy het jong genieten:* voor nog de jongen geboren zijn; ook dit is weer tegen de bedoeling van de Lat. tekst.
52 Denk voor *zijt:* gij.
55 *gevalt:* aanstaat.

[47] **Ty.** Ja ick moet u bitterder schijnen dan Sardinisch kruit, scherper dan[47]
[48] muisdoren, ongeachter dan wier, aen strant gesmeten; zoo my dees dagh[48]
[49] niet langer dan een geheel jaer valle. Ghy runders, is 'er schaemte, gaet[49]
[50] hene, gaet hene zadt naer huis.

[51] **Ko.** Bemoschte bronnen, kruiden, zachter dan de slaep, en ghy groene[51]
[52] haeghappelboomen, die u met luttel schaduwe bedeckt, beschut het vee[52]
[53] voor den brandenden Kreeft: de zomerzon begint al te steecken; de groene[53]
[54] wijngert al te botten.[54]

[55] **Ty.** Hier is een warmen haert, en grenen hout genoech; hier wort altijt[55-5855]
[56] aengestoockt, en de posten zien altijt zwart van roet: hier passen wy zoo[56]
[57] veel op den Noorden wint, als de wolf op de menighte, of stroomende[57]
[58] vlieten op d'oevers.

[59] **Ko.** Hier wassen oock geneverbezien, en ruige kastanjen: overal leggen[59]
[60] d'appels onder de boomen: alles lacht ons nu toe: maer verlaet schoone
[61] Alexis deze bergen, zoo zult ghy de beecken zien uitdroogen.[61]

[62] **Ty.** Het velt verdort; het quijnende gras versmacht, naerdien de lucht
[63] bedorven is: Bacchus benijt den heuvelen de schaduwe der wijnrancken:[63]
[64] maer komt onze Fyllis eens weder, zoo zullen alle bosschen bloejen, en[64]
[65] Jupijn in eenen gewenschten regen neder dalen.[65]

[66] **Ko.** De populier behaeght Herkules boven al, de wijnstock Bacchus, de
[67] myrt de schoone Venus, de laurier Febus; maer Fyllis bemint den hazelaer:
[68] zoo lang Fyllis den hazelaer bemint, zal de myrt nochte Febus laurier den

47 *moet u schijnen:* moge u schijnen; *Sardiniscb kruit* is de vertaling van *Sardonia herba* (de Ranunculus Sardous), een plant uit 't geslacht der boterbloemigen, waarvan 't bittere sap de mond krampachtig doet samentrekken; zie *Ned. Wdb.* i.v. *hanevoet*.
48 *muisdoren,* Lat. *ruscus:* struikgewas uit Zuid-Europa met scherp gedoornde bladeren, steekpalm; zie *Ned. Wdb.* i.v. en voor de verklaring van de naam *Kiliaen; gesmeten* kan hier worden weergegeven door aangespoeld.
49 *valle:* denk hierbij: doordat ik reeds zó lang van mijn geliefde (*u,* in r. 47) gescheiden ben; *is 'er schaemte:* kunt gij u (nog) schamen over uw vraatzucht (en het oponthoud, dat gij mij daardoor bezorgt).
51 *kruiden, zachter dan de slaep,* somno mollior herba; *mollis, zacht* is van ouds het epitheton bij *somnus* (slaap); *kruiden:* grasveld.
52 *haeghappelboom:* meidoorn; *die u met luttel schaduwe bedeckt* is niet juist vertaald; *u* moet ze zijn (nl. gras en bronnen).
53 *voor den brandenden Kreeft:* voor het hete zomerseizoen (wanneer de zon in de Kreeft staat).
54 *botten:* uitlopen.
55-58 vormt een pendant met de schildering van de zomer (een zeker parallelisme bestaat hier, evenals in Ecl. III, steeds in de beurtzangen van C. en Th.).
55 *grenen hout,* Lat. *taedae pingues:* toortsen (fakkels) vet of druipende van hars.
56 *aengestoockt:* een flink vuur onderhouden; *passen op:* geven om.
57 *menighte:* de talrijkheid der kudde (waardoor hij zich geen vrees laat inboezemen).
59 *geneverbeziën:* jeneverbes; *ruig:* stekelig.
61 *Alexis-Corydon:* vergelijk dezelfde verhouding in de Derde Herderskout.
63 *Bacchus.... wijnrancken:* versta: B. heeft slechts schaarse (weinig schaduw gevende) ranken aan de wijnstok doen groeien.
64 *bloeien* (virere): groenen.
65 Jupiter daalt als bevruchtende regengod zelf met (in) de regen op aarde neer.

[69] hazelaer verdoven.[69]

[70] **Ty.** D'esscheboom spant de kroon in het bosch, de pijnboom in den tuin,[70]
[71] de populier aen den stroom, de denneboom op hooge bergen: maer zoo[71]

69 *verdoven:* in schoonheid overtreffen (nl. in 't oog van C.).
70 *pijnboom* (pinus): den.
71 *denneboom* (abies): spar.

Tir. Dat ick u bitterder dan ons Sardijnsche kruiden
Moet schijnen, scherper dan muisdoren, dat men huiden[58]
Besnoeit, en min geacht dan wier aen strant en wal,[59]
Zoo my dees dagh geen jaer en vry noch langer vall'.[60]
Gy runders, is 'er schaemt, gaet heene, zonder beiden,
Gaet heene zadt naer huis, en packt u uit de weiden.
Ko. Bemoschte bronnen, kruit, noch zachter dan de rust,
Haeghappelboomen, groen van loof, en schaers bewust
Van schaduwen, beschut het vee voor zieckte en plaegen,[64-65]
Voor 't branden van den Kreeft, in deze heete dagen:
De zomerzon begint te steecken op het hooft:
De vruchtbre wijngert bot, dat ons de druif belooft.[68]
Tir. Hier is een warme haert, en greenen hout by hoopen.
Hier stoockt men altijt aen. de posten zien bedroopen
En zwart van bitter roet. wy passen hier zoo veel
Op noordewinden, en den blaesbalgh van hun keel,
Gelijck de wolven op getal, en stercke stroomen
Op d'oevers, als zy met geschal ten berge afkomen.[74]
Ko. Hier groeit geneverbees, kastanje, ruigh van bast.[75]
't Geboomte stroit alom den appel, die hier wast.
Hier lacht ons alles toe wat oogen kan vermaecken:
Maer schoone Alexis, die zoo menigh hart kan blaecken,
Verlaet dees ons geberght, dat naer zijn schoonheit ooght,[79]
Zoo vint gy bron en beeck verdort, en uitgedrooght.
Tir. Het quijnend gras versmacht, het velt, als uitgestorven,
Verwelckt alom, nu lucht en hemel is bedorven.
De Wijngodt zelf benijt den heuvel zijne ranck,
En schaduw van de ranck: zoo Fyllis haeren gangk
Eens weder herwaert zet, zal 't bosch geen groeien faelen,[85]
Jupijn in eene wolck en regen nederdaelen.
Ko. De populier behaeght Alcides boven al,[87]
De wijnstock Bacchus, en de myrt aen Venus dal,
Laurier Apollo. staen de hazelaeren boven
By Fyllis; geen laurier noch myrt zal die verdooven.[89-90]
Tir. In 't bosch spant d'esch de kroon, de pijnboom in den hof,
De populier aen stroom: de den om hoogh krijght lof:[92]
Maer schoone Lycidas, wilt gy my dickwijl groeten,[93]
De pijnboom in den hof, en d'esch in hoven moeten
U wijcken: want gy zijt my aengenaemer dan[95]
De pijn en esch den hof en bosschen wezen kan.

58 *Moet:* moge; *huiden* (heden): nu, in deze tijd.
59 *aen wal:* aan de oever (aangespoeld).
60 *vry noch langer:* nog veel langer.
64-65 *schaers bewust van schaduwen:* vergel. de aant. bij de prozavert. (Vondel bedoelt: die nauweliks schaduw geeft).
68 *dat:* wat (= welk botten).
74 *met geschal:* klaterend.
75 *bees = beze* (nog o.a. in 't Vlaams), bijvorm van *bezie* en *bes; bast:* bolster.
79 *oogen naer:* met bewondering aanschouwen.
85 *'t bosch* is datief-object.
87 *Alcides:* bijnaam van Hercules.
89-90 *staen.... Fyllis:* (stelt) prijst Fyllis de hazelaar boven alle andere bomen.
92 *om hoogh:* in 't hooggebergte.
93 *groeten:* vriendelik verwelkomen, te gemoet treden.
95 *U:* voor u.

Me. Ick heb 'er op gelet, en merckte met mijne ooren[97]
Hoe Thyrsis, die met zang den zangstrijt heeft verlooren,
Vergeefs met zijnen zang wou tarten dien het won.[99]
Voortaen blijft Korydon by ons wel Korydon.

97 Zie de aant. bij de prozavert.
99 *tarten:* trotseren; waarbij *dien het won* als lijdend voorwerp staat (de winnende C.); *dien* voor die (attractie).

*

[72] ghy, o schoone Lycidas, my dickwils begroet, zoo moet d'esscheboom in[72]
[73] het bosch, de pijnboom in den hof, voor u wijcken.

[74] **M e .** Ick heb 'er opgelet, en hoe Tyrsis, die 't verloor, vergeefs hier tegens[74]
[75] aen zong: Korydon zal voortaen onder ons wel Korydon blijven.[75]

Toveres.
Achtste Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Dees Herderskout begrijpt twee deelen. De herder Damon op Nise, een meisken, verslin-[r. 1]
[2] gert, berst in het eerste deel, door ongeduldige minne, met veelerleie klaghten uit, aenge-[2]
[3] zien Mopsus haer in 't harte lagh. Het ander deel is bykans altemael geschept uit Theokrijts
[4] Zangwijs, op den zelven tittel gestelt; waer in een zekere toveres de zinnen des mans, die[4]
[5] haer afsloegh, door toverkruiden en bezweeringen, pooght tot haer minne te bewegen.

De droeve Damon klaeght, hoe Mopsus strijcken gaet
Met Nyse, zijn vriendin en oirzaeck van zijn sterven.
Alfesibeus zoeckt aen toverkunsten baet,
Om entlijck heul en troost by Dafnis te verwerven.[9]

Damon. Alfesibeus.

[10] Ick zal Damons en Alfesibeus herdersliet verhalen, en hoe de vaerze,
[11] daerze in de wedt zongen, haer grazen vergat, en de losschen over dien[r. 11]

*
TEKSTKRITIEK: De twee houdste uitgaven (*Unger: Bibliographie, n*^{o}. *421* en *422*) hebben in r. 11 *bosschen*.

72 *Lycidas:* een herder; *begroeten* (revisere): komen opzoeken.
74 *Ick heb 'er opgelet,* ter vert. van *haec memini,* dat beter wordt weergegeven door: zoveel heb ik ervan onthouden; *hier tegens aen zong:* C.'s zang trachtte te evenaren.
75 Versta: C. blijft voortaan wel de zanger bij uitnemendheid onder ons.
r. 1 *begrijpt:* bevat.
2 *ongeduldig:* ondragelik; wanhopig,
4 *zangwijs:* idylle (herderszang); *op denzelven tittel gestelt:* die dezelfde titel (nl. *toveres;* zie hier boven) draagt.
9 *heul:* steun, syn. van troost.
r. 11 *in de wedt:* in wedijver, om prijs; *de losschen:* de lynxen; de Lat. tekst heeft *lynces,* zodat *bosschen* in de eerste druk wel een drukfout zal zijn. Opmerkelik is, dat Vondel in zijn vertaling in verzen hier niet de verbeterde tekst, maar de eerste uitgave volgt en vs. 4 schrijft: *het bosch verbaest staat*.

[12] toon verbaest, de loopende beecken stil stonden. Ick zal Damons en Alfesi-
[13] beus herdersliet verhalen. O begunstigh my, het zy ghy nu boven den be-
[14] faemden Timavus en zijne rotsen henetreckt; of langs d'Illyrische kusten[14]
[15] zeilt; och, zal ick wel dien dag beleven, dat my gebeure uwe oorlooghs-[15]
[16] daden op te trompetten? Zal ick noch beleven, dat my gebeure uwen naem[16-17]

14 de *Timavus* scheidt Istrië en Dalmatië en ontspringt in een bergachtige streek; volgens jongere opvatting is Vergilius' bedoeling (vgl. 13-15): hetzij ge reeds (= *jam;* door Vondel, r. 13, vertaald met *nu*) de steile kust, waar de brede Timavus uitmondt, voorbij zijt, hetzij ge langs enz. Deze regels moeten wel gericht zijn tot Pollio (zie boven), die in 39 v. Chr. een overwinning in Dalmatië had behaald en nu op de terugtocht was naar Rome, waar hem als beloning een triomfantelike intocht ten deel zou vallen.

15 De Lat. tekst zegt ongeveer: zal wel ooit de dag komen, dat ik mij in staat gevoel...., zal ik ooit aandurven.

16-17 De bedoeling van de Lat. tekst is: zal ik het ooit aandurven uw gedichten, de enige, die vergeleken kunnen worden met de edele tragiese dichttrant van Sophocles, over de gehele wereld bekend te maken; *laerzen:* toneellaarzen, brozen (cothurni); Pollio heeft treurspelen gemaakt, die door zijn tijdgenoten geroemd werden; Vondel heeft het *tua carmina* (uw gedichten) uit de tekst op voorgang van Servius en anderen opgevat als: verzen te uwer ere.

Toveres.
Achtste Herderskout.

[De achtste Ecloga van Vergilius bevat, evenals 3, 5 en 7 weer een beurtzang, voorafgegaan door een inleiding, die blijkbaar gericht is tot Pollio. De beurtzang zelf wijkt in bouw af van de voorgaande: eerst zingt Damon, de in zijn liefde teleurgestelde herder een lied, dat bestaat uit korte strophen (3-5 verzen), elk voorafgegaan door steeds dezelfde versregel. Vondel heeft, ook in zijn proza-vertaling, deze regel in de vorm van een Alexandrijn gegoten. Daarop volgt het lied van de tovenares Alphesiboeus, ongeveer op dezelfde wijze gebouwd. Voorbeeld voor dit laatste lied is Theocritus' IIde Idylle, *Φαρμακεῦτριαι* (tovenaressen). Damons zang herinnert aan enkele andere Idyllen van Th. (1, 3, 11). Damon zelf wordt ons voorgesteld als een wanhopig minnaar, die ten slotte tot zelfmoord besluit. Alphesiboe*u*s is een hartstochtelike vrouw, die voor geen middel terugdeinst om haar verloren gewaande Daphnis terug te winnen. Teleurgestelde liefde is het thema in beide delen van de beurtzang.
De tijd van vervaardiging dezer Ecloga is uit de inleiding te benaderen: Pollio's overwinning in Illyrië en zijn zegevierende terugtocht, waarop gezinspeeld wordt, was in 39 v. Chr.]

Damon. Alfesibeus.

Nu herder Damons en Alfesibeüs wijs[vs. 1]
Verhaelt, en hoe de vaers, terwijl men zingt om prijs,
Toeluistert in de wey, vergeet haer klaver t'eeten,
Het bosch verbaest staet, beeck by beeck haer' loop vergeeten.[4]
Nu herder Damons en Alfesibeüs liet
Verhaelt. begunstigh my, het zy gy langs den vliet
Timavus, groot van faem, en hooger dan zijn rotsen
Nu optreckt, of in zee de golf en wint durft trotsen,
En langs 't Illyrisch strant te water heenstreeft; och,
Zal ick 't beleven dat het my gebeure noch
Uwe oorloghsdapperheên en daeden te trompetten?[11]
Zal ick beleven eens uw' naem in top te zetten,

vs. 1 *wijs:* zangwijze, lied.
4 Zie de aant. bij de prozavertaling, r. 11.
11 *Uwe oorloghsdapperheên en daeden:* uwe dappere oorlogsdaden.

door gedichten, die alleen waerdigh zijn in Sofokles laerzen te treên, over de gansche weerelt uit te breiden. Ick begin van u, en eindige met u! ont-[18] fang mijne vaerzen, die ick op uw bevel aenhef, en gedoogh dat dit veil[19] zich om uw hooft en zeeghaftigen lauwer kringkele.[20]

Naulix verdween de koele schaduwe aen de lucht, wanneer de dauw op[21] het velt het vee meest verquickt; of Damon, tegens eenen reizigen olijf-[22] boom leunende, hief aldus aen:

D a . O morgenstar, verrijs voor 't kriecken van den blijden dagh, terwijl[24] ick, onder het vryen van Nise, mijn toekomende bruit, zoo schandelijck uit-[25] gestreecken, vast kerme, en op mijn uiterste leggende, de Goden (hoewel het my niet baete, dat ickze tot getuigen mijner trouwe nam) noch voor het leste aenroepe.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Menalus is altijt met[29] een ruischende woudt en galmende pijnboomen voorzien: die bergh hoort[30] de herders altijt van vryaedje zingen, en van Pan, die eerst fluiten van riet[31] sneedt.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Mopsus trout Nise. Wat durven wy vryers niet hopen? Nu paren griffoens met paerden, en na[34] onzen tijt zullen bloode dassen en honden te gader drincken. O Mopsus, sny[3535-36] nieuwe tortsen: de bruit komt u t'huis. O Bruidegom, stroy noten: d'avont-star gaet u ten gevalle in het westen onder.

Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. O ghy zijt nu fraey aen[38-39]

18 *Ick begin van u, en eindige met u:* de bedoeling van de Lat. tekst is: Gij hebt de dichterlike bezieling het eerst in mij gewekt; door u (en van u) zal ik blijven zingen tot het einde mijner dagen.
19 *veil:* klimop.
20 *om uw hooft en zeeghaftigen lauwer:* om uw hoofd, gedekt met de laurierkrans der overwinning,
21 *schaduw:* de nevelen (van de nacht); *wanneer:* in de ure dat (Damon heeft zijn vee dus reeds voor 't aanbreken van de dag naar 't veld gedreven).
22 *olijfboom:* volgens een andere opvatting: (op zijn) olijfhouten staf (leunend); *reizig* staat niet in de Latijnse tekst.
24 *morgenstar:* Lucifer; de Latijnse tekst heeft niet alleen *verrijs*..., maar bovendien: voer die blijde dag (diem almum) met u mee.
25 *onder het vryen van Nise:* in mijn liefdesbetoon tot Nise (*vryen,* nog geen ordinair woord); *uitgestreecken:* bedrogen (nml. door Nise).
29 De *Maenalus* is een gebergte in Arcadië.
30 *galmend:* het gezongen lied als echo weerkaatsend.
31 *van Pan;* Lat. tekst: en hoort Pan zingen (zie de vert. in verzen); *eerst:* het eerst.
34 *Wat durven wy vryers niet hopen,* ter vertaling van: quid non speremus amantes = wat (voor onmogelike dingen) kunnen wij vrijers nu (op 't gebied van de liefde) niet verwachten; *paren:* zullen paren; *griffoen* (griffioen): fabelachtig dier, half leeuw, half arend; *na onzen tijd:* een mensenleeftijd later.
35 *das;* de Lat. tekst heeft *damma* = hert, ree.
35-36 Beschrijven bruiloftsceremonieën: volgens Romeins (niet Grieks) gebruik werd de bruid met fakkeltocht van het ouderlik huis gehaald, terwijl de bruidegom noten onder de jongens op straat strooide.
38-39 *ghy zijt nu fraey aen den man geraeckt;* versta: met zo'n man (als ge nu gekregen hebt) hebt ge uw verdiende loon.

[39] den man geraeckt, dewijl ghy alle vryers verachte, en op mijn fluit en mijn
[40] geitjes, en mijn borstelige winckbraeuwen, en langen baert schimpte: en
[41] niet eens geloofde, dat Godt zich met weereltsche zaecken bekommert.[41]

41 *niet eens:* in 't geheel niet; *zich.... bekommert;* denk er bij: en dus wrekend kan ingrijpen.

En door hooghdravend dicht, dat waerdigh zy alleen[13]
In Sofokles zijn spoor en brozen voort te treên,
De wijde weerelt door, en verder uit te breiden.[12-15]
'k Begin van u alleen, volend met u in 't scheiden.[16]
Ontfang mijn vaerzen, die ick door uwe aendrift schrijf,
En aenheffe, en gedoogh dat zich dit groene klijf[18]
Magh kringklen om uw hooft, en zeegbren lauwer heenen.[19]
De koele schaduw was nau aen de lucht verdweenen,
Wanneer de dau op 't gras de kudde meest vermaeckt,[21]
Of Damon, die op een' olijfboom leunt, en blaeckt,[22]
Heeft rustigh uit de borst in 't velt dus opgezongen.[23]
Da. O morgenstar verrijs, eer 't licht komt opgedrongen,
Terwijl ick, vryende mijn Nise, aen my verlooft,[25]
En schandelijck te leur gestelt, beroit van hooft,[26]
Vast kerme, en, leggende dootkranck op mijn verscheien,[27]
De goden aenroep, schoon ick ydel met luit schreien[28]
Wou datze van mijn trou getuigen zouden staen.
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Menael is altijt dicht van pijnwoudt, en bosschaedje.[31]
Hy hoort doorgaens den zang der herdren van vryaedje,[32]
En Pan, die d'eerste fluit van riet broght op de baen.[33]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
De lompe Mopsus trout aen Nise, d'eer der velden.
Wat willen nu voortaen alle andre vryers gelden![36]
Nu paeren oock griffoens met paerden in dees streeck.
Na ons gaen das en hont ten drencke aen eene beeck.[38]
Sny nieuwe tortsen, Mopse: uw bruit zoeckt geen verlengen.[39]
De speelnoots komen om de liefste u t'huis te brengen.
Stroy nooten: d'avontstar wil om u ondergaen.[41]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Gy raeckt nu aen den man te wonder, na lang wachten,[43]
Die lang gewoon waert al de vryers te verachten,
Beschimpte mijne fluit, mijn geiten, langen baert,

13 *hooghdravend,* zonder de ongunstige betekenis van tans.
12-15 Zie de aant. bij de prozatekst; *in top zetten:* hemelhoog verheffen.
16 Zie de aantekening bij de prozatekst, r. 18.
18 *klijf:* klimop; zie Kiliaan i.v. *klijf,* klever.
19 *zeegbren* (zeegbaren), vergelijk *zeeghaftig* in de prozatekst.
21 *vermaeckt:* verkwikt.
22 *blaeckt,* van liefde.
23 *rustigh uit de borst:* uit volle borst.
25 *verlooft:* als echtgenote beloofd.
26 *beroit van hooft:* radeloos, van verstand beroofd.
27 *Vast:* al maar; *op mijn verscheien* (verscheiden): op mijn uiterste.
28 *ydel:* tevergeefs; tevergeefs heeft hij N. (of hebben ze elkaar) ten overstaan der goden trouw gezworen, daar N. die trouw verbroken heeft.
31 *dicht van:* dicht begroeid met
32 *doorgaens:* voortdurend.
33 *op de baen brengen:* in zwang brengen.
36 Vgl. de aant. bij de prozatekst.
38 *ten drencke;* nog Zuid-ndl.: de beest naar den drenk leiden; in de tekst is *ten drencke* te vertalen door: om te drinken; *aen eene beeck:* aan dezelfde beek.
39 *verlengen:* uitstel, vertraging.
41 *om u:* om u ter wille te zijn.
43 Zie de aant. bij de prozavert.

En winckbraeu, borsteligh, en al te ruigh gehaert,
Niet eens geloovende dat goden uit hun hoven[47]
Bekommert nederzien, en d'oogen slaen van boven[48]

47 *hoven:* hemelse paleizen.
48 *Bekommert:* vol zorg, belangstelling; het tegengestelde van onverschillig.

[42] Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Ick zagh u [toen ghy
[43] noch een klein meiske waert, met uwe moeder, op onze hoeve, daer ick
[44] u omleide] blozende appels plucken, en kost toen, in mijn dertiende jaer[44]
[45] gaende, aen de jonge tacken reicken. Zoo ras ick u zagh, sloegh ick aen 't
[46] quijnen, en liet my vervoeren.[46]

[47] Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Nu weet ick eerst wat de
[48] Minnegodt is: Ismarus, of Rodope, of de verregelege Garamanten baerden[4848-49]
[49] uit harde steenen dit kint, wiens aert en natuur ons geensins gelijckt.

[50] Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. De wreede Minnegodt
[51] leerde de moeder haer handen met kindermoort bevlecken. Ghy waert oock[51]
[52] een wreede moeder. Wie van beide was wreeder, de moeder of dat snoode
[53] kint? dat kint is snoot, en deze moeder oock wreet.[53]

[54] Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Laet nu den wolf van[54]
[55] zelf voor het schaep vlieden: harde eicken blozende appels dragen: tyloozen[55]
[56] op den els wassen: de schors van tamarissen vet amber zweeten: uilen[56]
[57] tegens zwanen zingen: Tityr een Orfeus zijn, Orfeus in de bosschen, Arion[57]
[58] onder Dolfijns.

[59] Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen. Laet al het lant vry bare
[60] zee worden: o bosschaedjen, het ga u wel. Ick zal van den oppersten top
[61] eenes berghs los in zee springen; ontfang dit tot een leste gave, voor mijne[61]
[62] doot. Mijn fluit, nu staeck, nu staeck 't Arkadisch veltliet vry.

[63] Zoo zong Damon. Nu zeght ons, o Zanggodinnen, wat Alfesibeus ant-[63]

44 *blozende appels;* Latijn: *roscida mala* = appels, nog nat van de dauw; Vondel zal gelezen hebben *rosia; dertiende;* volgens nieuwere opvatting is de bedoeling van de Latijnse tekst *twaalfde*.

46 *vervoeren:* meeslepen door de liefde (die mij noodlottig zou worden).

48 *Ismarus,* berg in Thracië (een andere lezing is *Tinarus,* berg in Epirus); *Rhodope,* gebergte in Thracië; de *Garamanten* woonden in Noord-Afrika.

48-49 De bedoeling van de Lat. tekst is: dit (nl. de Minnegod - Amor) is een kind, zoals er gebaard worden op de harde steenrotsen van de I. of R., of bij de Garamanten.

51 De *moeder* is *Medea,* die gehuwd was met Jason, de aanvoerder der Argonauten. Amor zette haar aan om haar beide zoons te vermoorden, toen Jason haar verstoten had (Ovidius, *Met.* VII, 350-97).

53 Vondel heeft de Lat. tekst zò opgevat, dat het antwoord op de opgeworpen vraag is: het kind Amor is misdadig, maar ook de moeder handelde wreed; er is ook een andere opvatting mogelik (Amor is de misdadigste: maar ook enz.).

54 *nu;* nl. nu gij mij versmaad hebt (nu mag gebeuren wat tot dusver in de natuur voor onmogelik werd gehouden....).

55 *tyloos,* ter vert. van *narcissus*.

56 *tamaris* (tamarisk): *myrica,* zie *Herdersk.* IV, r. 16; *vet amber:* kleverige barnsteen (*pinguia electra*).

57 de *zwaan* eindigde zijn leven, volgens de sage, met een wonderschoon gezang, *Orpheus;* de beroemde mythiese Griekse zanger; *Arion:* eveneens beroemd als lierspeler en zanger, leefde in de 7de eeuw voor Chr. in Griekenland. Hij zou, toen hij door roofzuchtige schippers in zee was geworpen, de dolfijnen door zijn gezang zò hebben betoverd, dat hij zich op de rug van één kon zetten die naar de kust zwom en hem zo het leven redde. Deze wonderbaarlike redding is in de Oudheid meermalen bezongen.

61 *dit:* mijn (Damons) lied; volgens een meer gangbare opvatting is *dit:* de wanhopige zelfmoord van D. Neem die, zegt D.. als laatste geschenk van een stervende.

63 *antwoorde:* hierop als tegenzang, beurtzang liet volgen.

[64] woorde: Wy alle zijn niet op alles afgerecht.[64]

[65] **A l .** Breng belezen water, en bewint dit altaer met zachte offerbanden:[65]

64 *Wy alle zijn niet op alles afgerecht:* non omnia possumus omnes (vgl, de aant. bij de prozatekst van Herdersk. VII, 29); daàrom (omdat Vergilius zich daartoe niet in staat acht) moeten de Muzen het lied van A. zingen.

65 De situatie is deze: de tovenares staat bij 't altaar in de hof en beveelt haar dienstmaagd (Amaryllis) *belezen water* te brengen, d.i. water, dat door bezwering voor de nu beginnende magiese handelingen geschikt is gemaakt.
zachte offerbanden; volgens Servius: banden van zachte wol gemaakt.

Op 't weereltsche beloop, met mensch en dier belaên.[49]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Ick zagh u [toen gy noch een meiske waert, in 't bloeien
Van uwe jongkheit, daer ons hofste stont in 't groeien,[52]
Met uwe moeder, als ick u, haer liefste kroost,
Eens ommeleide,] zelf den appel, die zoo bloost,
Afplucken, en kon, toen schier dertien jaer, de bladen[55]
En telgh bereicken. ick, u ziende, stont beladen,[56]
Sloegh haest aen 't quijnen, flux vervoert op minnepaên.[57]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Nu weet ick wat de Godt der minne is, en kan planten.[59]
Ismaer, of Rodope, of het schuim der Garamanten
Dit kint, ons ongelijck van aert, ons broght ter baen.[60-61]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
De Min leert kindermoort begaen, oock d'eige moeder.[63]
Wie van dees beide was oit wreeder en verwoeder,
De moêr, of 't kint, bey wreet, die zulck een stuck bestaen?[65]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Nu vlie de wolf van zelf voor 't schaep door velt, en haegen.
Laet nu den harden eick oock blozende appels draegen.
De tyloos groeie op els. de schors van tamarind
Zweete amber, vet en dier, en d'uil tart' zanggezint[70]
De zwaenen met zijn keel. Laet Tityr mede schijnen[71]
Een Orfeus, Orfeus in het bosch, en by dolfijnen
Een blijde Arion, met geen zwaericheên belaên.[73]
Mijn fluit, nu hef met my 't Arkadisch veltliet aen.
Laet al het lant vry zee en louter water wezen.
O bosschen, 't ga u wel. ick zal my zelf' genezen,
En springen los in zee van eenen bergh uit noot.[77]
Ontfang dit tot een gaef, de leste voor mijn doot.[78]
Nu staeck 't Arkadisch liet, mijn fluit. wie zal het winnen?
Aldus zong Damon. zeght ons nu, ô Zanggodinnen,
Wat hierop d'antwoort van Alfesibeüs was:[81]
Elck is niet afgerecht op alles even ras.
Al. Breng hier belezen bron. bewint met uwe handen

49 *belaên* (beladen): begaan.
52 *daer ons hofste stont in 't groeien:* terwijl de bomen op ons erf (onze boomgaard) in groene bladertooi stonden.
55 *schier:* weldra.
56 *telgh:* afhangend takje; *beladen:* bevangen door liefde.
57 *haest:* aanstonds.
59 *kan planten,* nl. in 't hart der mensen.
60-61 Zie de aant. bij de prozavertaling.
63 *moeder* is datief-object; de Min kan zelfs de moeder er toe brengen haar eigen kinderen te vermoorden.
65 *'t kint* is hier de Min (Amor); zie verder de prozavertaling.
70 *dier:* kostbaar; *zanggezint:* belust op zingen.
71 *Tityr,* als het voorbeeld van een eenvoudige herder-zanger.
73 *met geen zwaericheên belaên:* niet bezorgd voor zijn leven (zie de aant. bij de prozavertaling).
77 *uit noot:* in mijn wanhoop.
78 *dit;* zie de aant. bij de prozavertaling.
81 *antwoort,* vroeger ook vrouwelik.

[66] brant vet yzerkruit en mannekens wieroock: op dat ick door toveroffer be-[66]
[67] zoecke des mans minne om te zetten: hier mangelen slechts tovervaerzen.[67]

[68] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Tovervaerzen[68]
[69] zijn maghtigh de maen van den hemel te locken. Circe veranderde Ulysses[69]
[70] mackers door hare tovervaerzen: de koude slang in 't velt berst door be-[70]
[71] zweeringen.

[72] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Voor 't eerste[72]
[73] binde ick u met deze drie drommen van driederley kleur; en draegh uw[73]
[74] beelt driemael om dit outer: oneven brengt geluck me.[74]

[75] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. O Amaryl, knoop
[76] drie kleuren met drie knoopen: o Amaryl, knoop slechts, en zegh: ick[76]
[77] knoop Venus banden.

[78] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Gelijck een zelve[78-79]
[79] vier dit leemen beelt verhardt, dit wassen beelt versmilt; zoo moet Dafnis
[80] door minne te mywaert verharden en smilten. Stroy gezouten meel, en[80]
[81] brant kraeckenden lauwer en zwavelveen. D'ongenadige Dafnis brant my,[81]
[82] en ick dezen lauwer in Dafnis naem.[82]

[83] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Zoo groot een[83]
[84] liefde bevange Dafnis, gelijck een jonge toghtige koe, den stier door
[85] bosschen en hooge wouden zoeckende, bij een waterbeeck, in het groene[85]
[86] gras, van vermoeitheit nederstort, en spade in der nacht vergeet weder te

66 *yserkruit* behoort tot het geslacht *verbena;* een andere naam is *ijzerhard;* zie *Ndl. Wdb.* i.v.; *vet* hier met de bet.: gemakkelik brandbaar; *mannekens wieroock:* lett. vert. van *mascula tura* = de beste, krachtigste wierook; *bezoecken:* trachten.
67 *des mans minne om te zetten:* de koele liefde van mijn man in hartstochtelike verliefdheid te veranderen; *mangelen:* ontbreken.
68 *van ste:* uit de stad.
69 *Circe;* Odysseus landde op zijn zwerftochten op het eiland van de tovenares Circe, die een aantal van zijn makkers in zwijnen veranderde.
70 *de koude slang....;* bij verschillende schrijvers uit de Oudheid vindt men deze mening.
72 *voor 't eerste:* om te beginnen.
73 *binde ick.... kleur:* omstrengel ik uw beeld met deze drie driekleurige draden (driekleurig, daar elk weer uit drie draden van verschillende kleur is geweven); *drom* ter vertaling van *licium;* het woord is een techniese term uit de weefindustrie; zie *Ndl. Wdb.* i.v.
74 *oneven brengt geluck me:* het oneven getal heeft magiese kracht.
76 *drie kleuren:* driekleurige draden; *slechts,* ter vertaling van *modo* = toch.
78-79 Een zelfde vuur verhardt dit lemen beeld en smelt dit wassen beeld (misschien worden alleen maar *stukken* klei en was door de tovenares in 't vuur geworpen); zo moge ook Dafnis 'verharden' (ontoegankelik worden) voor de liefde van andere vrouwen en 'smelten' voor de mijne.
80 *gezouten meel:* offermeel.
81 *kraeckend:* knetterend; *zwavelveen,* ter vert. van *bitumen* = aardhars (om de gloed te versterken); *ongenadig:* wreed.
82 *in Dafnis naem:* die voor mij Daphnis voorstelt (het Gr. woord voor laurier is *δάφνη*).
83 *zoo groot.... gelijck;* de zinsconstructie, hier onder invloed van 't Latijn staande, wordt gewoner, als men achter *koe* (84) *die* of *wanneer ze* denkt.
85 *hooge wouden:* altos lucos = dichte, diepe wouden.

[87] keeren: zulck een liefde bevange Dafnis, op dat ick hem dan laete najancken.[87]

[88] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Die trouwelooze
[89] liet my lest deze kleeders te pant, die ick nu onder dien drempel begraef:[89]
[90] dit minnepant is my gehouden Dafnis te leveren.[90]

87 *op dat ick hem dan laete najancken:* op dat ik hem dan ongetroost in zijn liefdeswanhoop kan laten jammeren (nec sit mihi cura mederi).
89 *deze kleeders;* de Lat. tekst heeft een algemener woord: *exuviae:* achtergelaten voorwerpen van persoonlike aard; liefdesreliquieën; *te pant:* als bewijzen van zijn trouw: *onder dien drempel,* beter: onder de drempel zelf (in limine ipso); het begraven op dèze plaats heeft natuurlik magiese betekenis.
90 *is.... gehouden:* is verplicht, moet.

Dit eerst gewijde altaer met leenige offerbanden.[84]
Brant yzerkruit, en geur van mannewieroock hier,[85]
Dat ick bezoecke door een toveroffervier
Het koele brein des mans van andere af te trecken.[87]
Hier schort slechts toverrijm, dat kan de min verwecken.[88]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Het toverrijm vermagh de maen van boven me
Te sleepen. Circe kon Ulysses reisgezellen
Door toverrijmen van gedaente en vorm verstellen.[92]
De koude slang in 't velt berst door 't bezweeren me.[93]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Voor 't eerste binde ick u met dees dry linne dromme,
Van dry koleuren, draegh uw beelt drywerf rondomme
't Altaer: onevental brengt heil en zegen me.
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
O Amaryllis, knoop dry kleuren met dry knoopen.
O Amaryllis, knoop, en zegh, niet zonder hoopen:
Ick knoope Venus bant, waer door de minnaer le.[101]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Gelijck een zelve vier dit leemen beelt kan droogen,
Verharden, en dit beelt van was voor ieders oogen
Versmilt, al eveneens moet Dafnis, al t'ontzint[105]
Op my, verharden, en versmilten, heel gezwint.
Nu stroy gezouten meel: brant kraeckende laurieren,
En zwavel: Dafnis brant my met zijn gloênde vieren,
Ick dezen lauwer op zijn' naem en titel me.[109]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Zoo groot een min bevang' nu Dafnis onder 't queelen,[111]
Gelijck een toghtigh dier, een koe, die, heet op 't speelen,[112]
Den stier door haegh, en woudt, en hooge bosschen zocht,
En, by een waterbeeck, in 't groene gras, van togh[114]
Vermoeit ter neder storte, en in den nacht, heel spade,
Haer' stal vergat: een strael treff' zoo met ongenade[116]
Nu Dafnis, dat hy my luidt najanck', dol van wee.
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Die trouwelooze liet my lest dit kleed te pande.

84 *leenig,* ter vertaling van *mollis,* soepel; de vertaling in de prozatekst, *zacht,* is wellicht beter.
85 *geur van mannewieroock:* geurige wierook.
87 Mijn man, die zo koel is jegens mij, te onttrekken aan de vrouwen, die hem met haar liefde gevangen houden (vgl. echter de prozavertaling).
88 *dat kan de min verwecken:* dat (die) de liefde kan (kunnen) ontvonken.
92 *verstellen:* veranderen.
93 *me:* eveneens.
101 *le = leed.*
105 *al t'ontzint:* dol verliefd (op mij).
109 *me:* eveneens, daartegenover.
111 *onder 't queelen:* onder 't zingen van zijn liefdeszangen.
112 *'t speelen:* het minnespel.
114 *togh:* paardrift.
116 *een strael:* een liefdespijl.

[91] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Meris zelf gaf[91]
[92] my deze kruiden, dit tovergift, datze my ten gevalle in Pontus las, in het[92]
[93] vergiftrijcke Pontus. Dickwils zagh ick Meris door kracht van dit kruit in
[94] eenen wolf veranderen, en zich in het woudt verbergen; dickwils geesten
[95] onder uit de graven wecken, en het betoverde koren elders vervoeren.[95]

[96] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Amaryl, draegh[96-97]
[97] d'assche buiten, en smackze zonder omzien over uw hooft in eenen water-
[98] stroom: hier mede wil ick Dafnis aenranden: want hy past op Goden,[98]
[99] nochte bezweeringen.

[100] Mijn tovervaerzen brengt, brengt Dafnis t'huis van ste. Zie daer, terwijl
[101] ick d'assche niet ras genoegh weghbreng, zoo begint het outer van zelf
[102] lichter lage te branden: het gaet wel: ick weet waerachtigh niet hoe het[102]
[103] is: en Blaffer bast in de deur. Gelooven wy 't oock? of achten gelieven al[103]
[104] hun droomen waer? Houdt op, houdt op met bezweeren; daer komt Dafnis
[105] al van ste.

91 De naam *Meris* komt ook voor in de volgende Herderskout; hier zal er een tovenaar mee bedoeld zijn; Vondel ziet er een Tovenares in.
92 *las:* zamelde; *Pontus,* landschap aan de Zwarte Zee, het vaderland van Medea. Daar geen der bezweringen tot dusver gevolg heeft gehad, gaat Amaryl nu over tot haar laatste en krachtigste tovermiddelen, waarover ze beschikt.
95 *elders:* naar een ander veld; deze toverij, het *fruges excantare* was streng verboden volgens de 'wetten van de twaalf tafelen', het oudste Romeinse recht.
96-97 Wat op het altaar rest van de tot dusver toegepaste toverkunsten, moet eerst worden weggeruimd.
98 *hier mede:* met de aan Am. opgedragen handeling? of misschien eerder met de genoemde vergiftige kruiden; *aenranden:* te lijf gaan; *passen op:* geven om.
102 *lichter lage:* in lichtelaaie gloed (uit de as slaat van zelf weer de vlam omhoog); *het gaet wel* (bonum sit); versta: dat moge een goed voorteken zijn (iets betekenen doet het stellig).
103 *Blaffer* (lett. vert. van Hylax): de naam van de hond; *gelooven wy 't ook:* zal ik er geloof aan hechten, er een gunstig voorteken in zien?; *of achten.... waer:* of dromen verliefden maar wat (zonder dat het aan de werkelikheid beantwoordt), zegt de Latijnse tekst ongeveer.

De drempel deck' het nu. 'k begraef 't hier, nu ick brande.[120]
Dit pant moet Dafnis my hier wederlevren me.
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Dit kruit is onlangs my van Meris zelf gegeven,
Dat zy in Pontus, daer 't vergiftkruit schept zijn leven,[124]
Gepluckt had, my ten dienst. 'k zagh Meris menighwerf
Door kruit in eenen wolf verandren op ons erf,
Zich bergen in het woudt, de geesten uit de graven
Verwecken door dit kruit, het graen, na 's lantmans slaven,[128]
Betovren door vergift, en elders voeren me.[129]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Draegh d'asch, ô Amaril, naer buiten, zonder schroomen,
En zonder omzien smackze ook achter u in stroomen:[132]
Zoo gelt het Dafnis: Goon noch tovren vreest hy me.[133]
Mijn tovervaerzen, brengt brengt Dafnis t'huis van ste.
Zie daer, terwijl wy d'asch niet snel genoegh vervoeren
Begint het outer, licht in brant, de vlam te roeren.[136]
't Gaet wel: nu weet ick niet hoe 't hier gelegen staet,
En Blaffer blaft hier in de deur zoo luit. wat raet?
Geloven zy dit oock, of rekenen minnaeren
Hun droomen even waer. nu laet 't bezweeren vaeren,[139-40]
Houdt op, houdt op: daer komt nu Dafnis uit de stadt.

120 *nu ick brande:* nu ik van liefde voor hem brand.
124 *schept zijn leven:* (in overvloed) groeit.
128 *slaven:* zwoegen.
129 *en elders voeren me:* en meenemen (wegvoeren) naar een ander veld.
132 *zonder omzien:* zonder om te kijken, zonder u om te wenden; *in stroomen:* in stromend water.
133 *Zoo gelt het Dafnis:* op die wijze doet het zijn invloed gelden op Dafnis; *noch.... me:* en evenmin.
136 *de vlam* (onderwerp): begint het altaar aan te tasten.
139-40 Hechten minnaars hieraan misschien geloof, of beschouwen zij hun dromen alle (even zeer) als waarheid?
De slotregel mist hier zijn rijm, evenals in VI; maar terwijl in VII het rijm van VI niet wordt opgenomen, gebeurt dat in de eerste regel van IX wel ten opzichte van de slotregel in VIII.

Meris.
Negende Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Meris, Maroos lantknecht, reist op zijn heerschaps gebodt, naar Mantua, om hopman[r. 1]
[2] Arrius, in Virgilius lantgoet gezeten, en op Maro gebeten, eenige bocken te vereeren, en
[3] te paeien. Lycidas, een herder, volght Meris, en vraeght naer d'oirzaeck van zijne reis: dies[3]
[4] Meris by deze gelegentheit over d'ellende van dien tijt klaeght. Daer na gelijckerhant[4]
[5] naer Mantua treckende, kortenze de moeielijckheit des weghs met hunnen zangk.

Men hoort hoe Meris zich, op wegh, by Lycidas
Beklaeght, om 't krijghsgewelt, waer voor het Recht moet vlieden:
Zy reizen nietemin, en (of 't hun' druck genas)[8]
Verkorten tijt en reis met aengename lieden.[9]

Lycidas. Meris.

[10] **Ly.** Waer leit de gangk, Meris? of volght ghy den wegh, recht naer[r. 10]
[11] stadt toe?[11]

[12] **Me.** Och Lycidas, moeten wy dit beleven? dat een vreemdelingk (wie[12-13]
[13] hoedde zich hier voor?) in ons armoedtje vallende, zeit: ghy oude huisluiden,
[14] vertrekt: dit 's mijn. Wy zoo deerlijck verdruckt (want Fortuin alles ver-[14-15]
[15] andert) brengen hem (de plaegh hael den soldaet) deze bocken.

r. 1 *Meris, Maroos lantknecht:* Meris, bediende van Vergilius (Maro), op diens (voormalig) landgoed; vgl. de inleiding hierboven; *hopman:* hoofdman, legeraanvoerder (ter vertaling van *Centurio*).
3 *paeien:* bevredigen, verzoenen, gunstig stemmen; *dies:* ten gevolge waarvan (weshalve).
4 *gelijckerhant:* gezamenlik.
8 *of 't hun druck genas:* in de veronderstelling (in de hoop) dat 't hun hun ellende (tijdelik) zou kunnen doen vergeten.
9 *lieden:* liederen.
r. 10 *Waer leit de gangk:* waarheen, waar gaat dat naar toe; *of* (waarmee Vondel 't Latijnse *an* hier weergeeft) kan men vervangen door misschien (volg je misschien....).
11 De *stadt* is hier, volgens de meeste uitleggers Mantua.
12-13 *wie hoedde zich hier voor* (Latijn: quod nunquam veriti sumus): wie was hier ooit op bedacht (vgl. de vertaling in verzen); *armoedtje:* de Latijnse tekst heeft: ons bescheiden landgoedje; *ghy oude huisluiden* (Latijn: veteres coloni = vroegere bezitters): gij.... landlieden, boeren.
14-15 *Wy:* Moeris spreekt hier voor zijn meester (vgl. r. 12 en 13: *ons*)*; want Fortuin alles verandert* (Latijn: *quoniam Fors omnia versat*): daar de Fortuin (het lot) alles omver stoot; *de plaegh hael den soldaet* (Latijn: *quod nec vertat bene*)*:* moge hij weinig plezier van dit geschenk beleven.

[16] **Ly.** Zeker ick had al gehoort, dat uw Menalkas met zijn gezangk al zijn[16]
[17] lant loste, van daer die heuvels beginnen te rijzen, en weder allengs af-[17-18]
[18] loopen, tot daer die oude beuckeboom staet, van zijn tacken geknot.

16 *Zeker* (als tussenwerpsel) ter vertaling van *certe;* beter is: maar ik had *toch* stellig gehoord
17 *lossen:* vrijkopen, redden, behouden.
17-18 geven, volgens de meeste verklaarders een beschrijving van Vergilius' landgoed. Vondels vertaling is niet nauwkeurig (ten dele volgt hij een oude, tans niet meer gevolgde, lezing); de Latijnse tekst zegt: van waar de heuvels beginnen in de vlakte te verlopen, en hun kam in zachte glooiing laten dalen tot aan het water en de oude beuken met verweerde kruinen.

Meris.
Negende Herderskout.

[Zowel Vergilius' biografen als de oude commentatoren zagen in Menalcas (zie r. 16), de grondbezitter die van zijn hoeve is verdreven, Vergilius zelf. Vondel volgt die zienswijze (zie Inhoudt, r. 1), welke ook nu nog door bijna alle Vergilius-kenners als de meest bevredigende wordt aanvaard. Moeris zal dan waarschijnlik zijn dienaar zijn, die bij de nieuwe meester, de centurio Arrius volgens Servius, gebleven is. Deze Arrius zou (alweer volgens Servius) Vergilius naar het leven hebben gestaan, zodat hij zich alleen kon redden door in de Mincio te springen.
Moeris is op weg naar Mantua, waar de nieuwe bezitter van Vergilius' eigendom woont en brengt hem een paar bokjes; volgens Vondels opvatting in opdracht van Vergilius (Menalcas), die met dat geschenk de toorn van zijn vijand hoopt te bezweren. Hij ontmoet de herder Lycidas, die hem vergezelt naar de stad. Moeris vertelt in 't kort de droevige lotgevallen van Menalcas, en Lycidas betreurt, dat hij voortaan het schone gezang van Menalcas niet meer zal horen. Zo komen beide er toe uit hun herinnering - als beurtzang - enige liederen van Menalcas te zingen op hun tocht naar de stad. Lycidas zingt bukoliese poëzie, verzen die uit Theocritus' dichtwerk stammen; wat Moeris zingt, is meer van actuele aard (een lofzang op Varus en op Caesar).
Het is zeer moeilik de historiese grondslag van deze Ecloga vast te stellen; of en hoe Vergilius weer in het bezit van zijn landgoed is gekomen, weet men niet zeker: de oude getuigenissen daarover zijn verward en tegenstrijdig. Verschillende pogingen heeft men - tot de jongste tijd toe - gedaan om de 1ste en 9de Ecloga met elkaar in overeenstemming te brengen; maar steeds blijven er moeilikheden, bezwaren, die hier natuurlik niet behoeven te worden besproken. Misschien kan de volgende opvatting van Ecloga I en IX, die van A. Geerebaert (in zijn *Vier Eclogen van Vergilius,* blz. 133) iets bijdragen tot beter begrip van Vondels Eerste en Negende Herderskout: ‘Een eerste maal werd Vergilius in zijn bezit bedreigd, maar Octavianus beschermde hem tegen de roofzucht der veteranen (zie 1ste Ecloga). Niet lang duurde het evenwel of een nieuwe aanval werd op zijn erfgoed gepleegd. Hij beproefde zijn recht te doen gelden tegenover den indringer (den Centurio Arrius, volgens Servius; volgens anderen Clodius of Milienus Toro); deze echter achtte het eenvoudiger het geschil gewapenderhand te slechten, en Vergilius kon ternauwernood zijn leven redden. Hij ging wederom naar Rome met de hoop in het bezit van zijn erfgoed hersteld te worden. Hier eindigt de IXde Ecloga’.]

Lycidas. Meris.

Waer heene, Meris? volght gy recht naer stê dit padt?
Me. Och, moeten wy dien dagh, ô Lycidas, beleven
Dat dus [noit vreesden wy 't,] een vreemdling aen koom' streven,[vs. 3]

vs. 3 *dus:* op zulk een wijze (als wij nu ondervinden).

En, vallende in ons goet, onze armoê, zegg' verwoet:[4]
Gy oude huisliên voort, vertreckt: dit is mijn goet.
Wy, jammerlijck verdruckt [want 's lants geluck vertrocken,[6]
Verandert alle dingk,] vereeren hem dees bocken.
De lantplaegh treffe en help' den vreemden krijghsman voort.[8]
Ly. Gewisselijck ick had al eene wijl gehoort
Dat uw Menalk met zang zijn lantgoet vry kon koopen,[10]
Daer gins die heuvels eerst van onder opwaert loopen,
En weder daelen daer een oude beuck geplant[12]

4 *zegg';* al wat Vondel Meris hier vragender- en veronderstellenderwijs laat zeggen, wordt in de Lat. tekst als feit voorgesteld.
6 *'s lants geluck vertrocken:* als eenmaal het geluk het land verlaten heeft.
8 *De lantplaegh:* de een of andere vreselike ziekte (vgl. de pest in verwensingen); *voorthelpen:* om het leven brengen, van kant helpen.
10 *kon koopen:* heeft kunnen kopen.
12 *daer een oude beuck geplant:* tot waar een oude beuk, daar geplant staande enz.; vgl. de prozavertaling.

*

[19] **Me.** Ghy hebt recht gehoort, en dat gerucht liep 'er al: maer mijn goede[19]
[20] Lycidas, ons gezang baet zoo veel onder soldaten, gelijck een Chaonische[20-21]
[21] duif, wanneer d'arent haer op het lijf valt: en had een kraey, ter slincke hant,
[22] op den vermolsemden eeckelboom, my niet by tijts geraden dit pleiten te[22]
[23] staecken; Meris en Menalkas waren al lang om hals.

[24] **Ly.** Och, vint men noch zulcke baldadige menschen? Menalkas, zouden
[25] wy u en uw vermaeck zoo t'effens quijt zijn? Wie zou ons van Veltgodinnen[25]
[26] zingen? wie het velt met groen bestroien? wie de bronnen met groene meien[26-27]
[27] besteecken? of deuntjes zingen, die ick korteling u stilzwijgens ontnam,
[28] toen gy naer Amaryl, onze vriendin, waert? O Tityr, wey mijn geitjes, tot[28]
[29] dat ick wederkome, de wegh is kort; en ga drenck het zatte vee, en wacht[29]
[30] het, onder het drijven, voor den bock, die stoots is.

[31] **Me.** Of die ons liever het onvolwrochte liet zong, dat van Menalkas,[31]
[32] Varus ter eere, gezongen wiert. O Varus, magh Mantua (Mantua dat helaes![32-33]
[33] het verdruckte Kremone al te na leit) onbeschadight blijven, de zwanen
[34] zullen met haren zangk uwen naem ten hemel toe verheffen.

[35] **Ly.** Daer op moeten uw byen d'ypen van Korsika schuwen: daer op[35]
[36] moeten uw koeuiers, in klaverweide, van melck gespannen staen. Hef aen,

* TEKSTKRITIEK: De zin die begint met *ons gezang* (r. 20), is om stilistiese redenen in de uitgave van 1659 veranderd in: *soldaeten luisteren zoo veel naer vaerzen als een arent naer het steenen van een Chaonische duif, in zijne klaeuwen beknelt*.

19 *recht:* juist; *al:* inderdaad (vgl. hier blz. 45, r. 25-30).

20-21 *een Chaonische duif:* Chaonia is een gewest in Epirus, waar ook Dodona lag; de duiven van Dodona, waar een beroemd orakel was, golden voor profeties; 't woord Chaonies is hier bij Vergilius bloot een geografies epitheton; de bedoeling van r. 20-21 is: onze liederen vermogen evenveel onder 't oorlogsgeweld der soldaten, als een Chaoniese duif tegen de arend vermag; *en had een kraey*... (vgl. Eerste Herderskout, r. 28): de kraai aan de linkerhand gold gewoonlik voor een gunstig teken; misschien is 't hier een ongeluksprofeet, omdat ze op een vermolmde (*vermolsemde*) eik zit.

22 *dit pleiten:* dit twistgeding (om 't landgoed).

25 *uw vermaeck:* de opwekking (troost) van uw liederen (tua solacia); *t'effens:* tegelijkertijd (Menalcas kwijt en tevens....).

26-27 *wie het velt.... besteecken:* (vergelijk Vijfde Herderskout, r. 52); de herder-dichter wordt hier voorgesteld als de handelingen te *doen,* die hij *bezingt; korteling:* onlangs; *u:* Menalcas; *stilzwijgens* (stilzwijgends) *ontnam:* heimelik afluisterde.

28 *Amaryl, onze vriendin:* Amaryl, hier als type van de minzame, lieflike herderin; bij *O Tityr* begint het lied, dat Tityr Menalcas heeft afgeluisterd.

29 *zat:* verzadigd (als het verzadigd is); *wacht... voor:* bescherm (het) tegen, houd het verre van.

31 *Of die... zong* is niet juist vertaald: of dit (deze verzen) liever, dat hij (Menalcas) Varus ter ere zong, en dat nog niet geheel voltooid is.

32-33 *Mantua dat helaes... leit:* Mantua dat al te dicht bij het rampzalige Cremona ligt; Varus, waarschijnlik Alfenus Varus (zie blz 45, r. 27), die belast was met de akkerverdeling in Gallia Transpadana; de landerijen om Cremona kwamen in de eerste plaats in aanmerking om onder de veteranen te worden uitgedeeld; kan nu Varus zorgen dat Mantua verschoond blijft, dan.... (zie r. 33-34).

35 *Daer op:* indien die wens (magh Mantua onbeschadight blijven) in vervulling gaat; *yp* (taxus): hier niet de iep of olm, maar de taxis, waarvoor het woord *ijp, iep* (oudtijds *iebe*) in Zuid-Ndl. nog in gebruik is; de taxis is een altijdgroene heester met giftige bladen en bessen; zie verder *Ndl. Wdb.* i.v. *iep*, Dl. VI, 1375. Corsika bracht veel honig voort, maar die gold voor zeer bitter van smaak.

[37] kunt ghy wat: de Zanggodinnen wijdden my oock in tot haren dichter:[37]
[38] ick kan oock dichten, en de herders houden my oock voor hunnen Poeet;[38]
[39] doch ick laet dit niet aen my leunen: want my dunckt niet dat ick met

37 *wijdden... in:* maakten.
38 *Poeet* is hier de vertaling van *vates; dichter* in r. 37 van *poëta;* misschien gold de erenaam *vates* (als de direct onder goddelike inspiratie staande dichter) hoger, te hoog voor Lycidas' bescheidenheid; hij laat zich die titel niet aanleunen, welgevallen.

Zijn toppen ziet ter neêr gesmackt, aen dezen kant.
Me. Gy hebt oock recht gehoort: dit liep langs 's heeren straeten.[14]
Maer, goede Lycidas, ons zingen temt soldaeten
Gelijck d'onnoosle duif den adelaer, die stijf[16]
Een duif van Chaon uit de wolcken valt op 't lijf.
En had een bonte kraey, ter slincke hant gezeten
Op een vermolsemde eick, my niet by tijdts geheeten
Dit pleit te staecken, daer een grooter ramp genaeckt,[20]
Menalk en Meris was al lang om hals geraeckt.
Ly. Och, vint men menschen, noch zoo boos en zoo baldaedigh?
Menalkas, zoudenwe u, vermoort dus ongenadigh,[23]
En teffens ons vermaeck ontbeeren? wie voortaen
Zou van een Veltgodinne een veltliet heffen aen?[25]
Wie zou het groene velt met groente en loof bestroien?[26]
Wie bronnen met den mey besteecken, cieren, toien?
Wie deuntjes zingen, die 'k u korts ontdroegh al stil,[28]
Terwijlge ons liefste zocht, de goelijcke Amaril?[29]
O Tityr, wey mijn geit, tot dat ick wederkeere;
De wegh is kort. ga drenck het zatte vee, 't is teêre;[31]
Dies wacht u voor den bock in 't drijven: want hy stoot.[32]
Me. Ja die ons zong het liet: dat elck tot luistren noodt,
En onvolwrocht is, 't welck Menalk met lust ten prijze[33-34]
Van dappren Varus zong, op zulck een zoete wijze:
O Varus, magh het schoone en eedle Mantua,
Dat arm Kremone, nu gebrantschat, leght te na,[37]
Behouden blijven, dat die stadt geen plagen treffen,[38]
De zwaen zal met haer' zangk uw' naem ten hemel heffen.
Ly. Uw honighbye schuw' den yp van Korsika
Op zulck een voorwaerde, en hierop moet, vroegh en spa,[41]
Uw koejenuier, stijf en zadt van melck, verlangen
Naer 't melcken. hef vry aen, zijt gy niet arm van zangen.[43]
De zangbergh heeft my oock voor zijn' poeet gekent.[44]
Ick kan oock rijmen, en de herders, hier omtrent,[45]
My mede kennen voor hunn' dichter om mijn deunen:[46]

14 *dit liep langs 's heeren straeten:* dit (gerucht) verspreidde zich alom, liep overal.
16 *gelijck:* op dezelfde wijze als (even weinig als).
20 *daer een grooter ramp genaeckt:* omdat daaruit nog groter ellende zou voortspruiten.
23 *ongenadigh:* meedogenloos.
25 *heffen aen:* aanheffen.
26 *groente:* groen gebladerte.
28 *stil:* in stilte; vgl. de aant. bij de prozavert.
29 *goelijck:* lieftallig.
31 *teêre*, voor het rijm met *e*, welke vorm in 't Mnl. ook nog wel wordt aangetroffen.
32 *in 't drijven:* terwijl ge ze naar het wed drijft.
33-34 Vgl. de aant. bij de prozavert.
34 *ten prijze van:* tot lof van.
37 *arm Kremone* is datief-object; Cremona heeft als *schatting* tal van landerijen aan de veteranen moeten afstaan (*leght* = ligt).
38 *dat:* zodat.
41 *op zulck een voorwaerde:* onder dat beding (als die wens in vervulling mag gaan).
43 *zijt gij...:* indien gij.... zijt.
44 *gekent:* erkend, verklaard.
45 *rijmen* past hier niet voor een Latijnse dichter; *hier omtrent:* hier in de buurt.
46 *kennen:* erkennen.

Doch 'k laet verwaendelijck dit geensins aen my leunen:[47]

47 Doch ik ben niet zoo verwaand, dat....

[40] dichten by Varus en Cinne te pas kome; maer als een gans onder schelle[40]
[41] zwanen quaecke.

[42] **Me.** Daer ben ick, o Lycidas, vast over uit, en overdenck eerst by my[42]
[43] zelven, of ick 'er op kan komen: 't is oock geen onaerdigh liet. O Galatea,[43]
[44] kom herwaert: want wat vermaeck is 'er onder het water? Hier bloeit de
[45] lente; hier stroit het aertrijck allerleie bloemen langs het water; hier hangt[45]
[46] de witte populier over het hol, en de taeie wijngert vlecht 'er schaduwen[46]
[47] voor. Kom herwaert: laet de razende baren aen strant ruischen.[47]

[48] **Ly.** Hoe? waerom zingt ghy niet het geen ick u, in uw eenigheit, by[48]
[49] maneschijn hoorde zingen? Ick kan de wijze wel, had ick de woorden ont-[49]
[50] houden.

[51] **Me.** Dafnis, waerom slaet ghy den loop der oude starren gade? zie daer[51]
[52] komt de star van Cesar, Venus afkomst, op; een star, die gewas en vruchten[52]
[53] zegent, en de druif op de luchtige heuvels verft en rijp maeckt. Dafnis ent[53]
[54] peeren: uwe nakomelingen zullen d'appels plucken. De tijt gaet met alle[54-55]
[55] dingen strijcken, oock met onze gedachtenisse: my gedenckt, dat ick noch
[56] een kint zijnde, dickwils de zon te bedde zong: nu zijn my al die deuntjes[56]
[57] vergeten: en oock is Meris het zingen al vergaen: Meris zagh den wolf eerst[57]

40 *Varus:* aldus de lezing der meeste Latijnse handschriften; de andere lezing *Varius* is te verkiezen. Varius, bevriend met Vergilius, was een beroemd epies en tragies dichter; na Vergilius' dood gaf hij de Aeneïs uit. Cinna is eveneens een bekende dichter uit Vergilius' tijd; *te pas kome:* vergeleken kan worden, op één lijn gesteld kan worden; *gans* (*anser*)*:* volgens Servius bespot Vergilius hier de poëet Anser, een gunsteling van Antonius; in Vondels vertaling moest deze woordspeling wel verloren gaan; *schel:* helder zingend.

42 *Daer ben ick vast over uit:* mijn gedachten houden zich daar reeds mee bezig (nl. met uw wens, dat ik zal zingen).

43 Bij *O Galatea* begint het lied dat Moeris zich herinnert; *Galathea* is een waternimf, een dochter van Nereus; het lied dat nu volgt, is ontleend aan de XIde Idylle van Theocritus.

45 *allerleie,* met buigings-*e*.

46 *hol:* grot; *taei:* buigzaam, lenig.

47 *razend:* wild.

48 *in uw eenigheit:* eenzaam, alleen.

49 *kan:* ken; *had ick...:* had ik de woorden ook maar onthouden.

51 *Daphnis:* een landman; *loop* (Latijn: *ortus:* de opgang, het rijzen).

52 *de star van Cesar, Venus afkomst:* kort nadat Julius Caesar was vermoord, verscheen een staartster, die zeven opeenvolgende dagen aan de hemel stond; zij werd aangezien voor de vergode ziel van Caesar; deze ster zal nu voortaan de ster van de landman zijn; naar haar op- en ondergang zal hij 't werk op de akker regelen; de gens Julia, tot welke C.J. Caesar behoorde, beweerde af te stammen van Ascanius (Iulus: zie de Aeneïs), zoon van Aeneas, die een zoon was van Venus en Anchises; *afkomst*, hier afstammeling.

53 *luchtigh* (apricus): aan de zon blootgesteld, (open) zonnig; *verft:* kleur doet krijgen.

54-55 *peeren:* perebomen; *appels,* onjuiste vertaling van *poma* = vruchten (hier peren); *uwe nakomelingen* wijst er op, dat Dafnis (door de gunst van Octavianus, Caesar's aangenomen zoon) voor zich en zijn geslacht zijn landgoed zal mogen behouden, niet verdreven zal worden; *De tijt gaet met alle dingen strijcken:* alles neemt de tijd (nemen de jaren) weg; met *plucken* eindigt Meris dus zijn lied, de rest is hij vergeten.

56 *de zon te bedde zong:* tot zonsondergang zong.

57 *en oock... vergaen:* de bedoeling van 't Latijn is: de stem zelfs ontvalt Meris: volgens het bijgeloof werd iemands stem weggenomen, wanneer een wolf op zijn pad hem eerder zag, dan hij de wolf; de Latijnse tekst heeft: *lupi Moerim videre priores* = de wolven zagen Meris het eerst (zie Vondels weergave in r. 57-58).

[58] van achter. Maer dat's genoegh: Menalkas zalze u noch dickwils voor zingen.[58]

[59] **Ly.** Ghy laet met dit weigeren ons vast naer uwen zangk verlangen:[59]
[60] daer de zee, zoo ghy ziet, u te geval stil en effen leit, en niet een windeken[60]
[61] ruischt. Hier zijn wy ten halven wege; want men begint Bianors graf te zien.[61]

58 *genoegh;* beter is: Menalcas zal u nog vaak *genoeg* voorzingen.
59 *vast:* al maar.
60 *daer:* terwijl; *u te geval:* ter wille van u (om u de gelegenheid te geven door te zingen); *de zee* ter vertaling van *aequor*, waarmee Vergilius hier, in verband met Mantua (zie r. 11 en 61), volgens de nieuwste opvatting het Gardameer bedoelt.
61 *Bianor,* een der stichters van Mantua.

Want 'k hou niet dat ick met mijn dichters beste stael[48]
In lof en in waerdy by Cinne en Varus hael,
Maer quaeck, gelijck een gans by zwaenen in de beecken.
Me. Ick zit, ô Lycidas, dit vast en overreken,[51]
En overlegge eerst by my zelf' of ick de wijs
Kan vinden: 't is een liedt van geenen kleinen prijs.[53]
O Galatea, koom: want wat vermaeck of leven
Is onder 't water? hier is 't lente. velden weven
Ons hier een bloemtapijt langs 't water, en hier streckt
De witte populier zich uit, die 't hol bedeckt.
De taeie wijnstock vlecht hier schaduw met zijn blaêren.
Koom herwaert: laet het strant vry ruisschen met zijn baren.
Ly. Wel waerom zingtge niet dat ick u hoorde by[60]
De maene in eenzaemheit opzingen zoet en bly.
Ick kan de wijs: had ick de woorden niet vergeeten.[62]
Me. O Dafnis, waerom zweet gy dus in 't overmeeten[63]
Der oude starren? zie hoe Cezars star verrijst
Uit Cypris afkomst zelve, een star die ieder spijst,[65]
Met vruchten en gewas kan zeegnen, muskadellen[66]
Op luchte heuvels brengt tot rijpheit, en aen 't zwellen,[67]
En verftze blaeu en root. ga Dafnis, ent de peer.
Uwe afkomst met der tijt schud ooft en appels neêr.
De tijt vaert snel en ras met alle dingen heene,
Neemt ons geheughnis wech. het heughtme dat ick, kleene
En jonge knaep, de zon zoo dick te bedde zong:[72]
Nu zijn die liedjes my vergeeten: Meris, jong[73]
En zoet van keel voorheene, is nu de stem bezweecken:
Want Meris eerst den wolf van achter heeft gekeecken:
Maer dat 's genoegh. Menalck zingze u noch dickwijl voor.
Ly. Gy laet met weigeren terwijl ons luistrende oor[77]
Verlangen naer uw stem, nu geene baren bruisschen,
En, u ten dienst, op zee geen westerkoelten ruisschen,
Die stil en effen leght. hier zijn wy nu geraeckt
Ten halve wege, daer Bianors graf genaeckt.
Nu Meris, nu met lust gezongen aen die zijden,[82]
Daer huisliên, even drock, de dicke tacken snijden.[83]
Laet hier uw bocken gaen: wy raecken noch in stadt,
Of vreezenwe eene buy, en voor het avontnat,

48 *ik hou:* ik acht; *mijn dichters beste stael:* de beste proeve van mijn dichtkunst.
51 Ik zit dit al vast, onderwijl, te overwegen; voor *dit* vgl. vs. 43 (ik ben al bezig een lied te zoeken).
53 *van geenen kleinen prijs:* van grote waarde, kostelik.
60 *dat:* wat.
62 Denk vóór *niet:* maar.
63 O Dafnis, waarom slooft ge u zo uit de loop der oude gesternten na te gaan.
65 *Cypris:* Venus, de Cypriese genoemd naar het eiland Cyprus, haar geliefde verblijfplaats; *Uit Cypris afkomst zelve:* uit de afstammeling van Venus zelf voortgekomen (zie de aant. bij de prozavertaling).
66 *muscadellen:* geurige druiven.
67 *lucht:* zie de aant. bij *luchtig* in de prozatekst, r. 53.
72 *dick:* dikwijls.
73 *Meris* is datief-object.
77 *terwijl:* ondertussen.
82 *aen die zijden:* in die buurt daar.
83 *even drock:* al maar in de weer.

Men ga al zingende: de wegh zal korter schijnen.[86]
Om zingende te gaen zal ick my zelf' verpijnen[87]
U met mijn schouderen t'ontlasten van dit pack.
Me. Zwijgh, Lycidas: hou op van bidden: hou gemack,[89]
En doenwe wat nu voor de hant is: want het zingen
Zal beter passen, als Menalkas aen komt springen.[91]

86 *Men ga:* laten we (dan) gaan.
87 *zich verpijnen:* zich inspannen, zich afsloven.
89 *hou gemack:* wees kalm, dring niet verder aan.
91 *aen komt springen:* vrolik (weer van zorg ontheven?) komt aanlopen.

[62] Meris, laet ons hier zingen, daer de huislieden de dicke tacken afsnijden:[62]
[63] laet hier uw bocken gaen: wy zullen noch wel binnen geraken: of vreezen[63]
[64] wy dat het tegens den avont regenen moght: laet ons al zingende hene-
[65] gaen, de wegh zal te korter vallen: om zingende hene te gaen, zal ick u van
[66] dit pack ontlasten.[66]

[67] **M e .** Lycidas, hou op van bidden: en doenwe het geen voor de hant[67-68]
[68] is: wanneer Menalkas komt zal het zingen beter aert hebben.

Gallus.
Tiende Herderskout.[aant.]

Inhoudt.

[1] Kornelis Gallus was een uitnemende Dichter, en d'eerste Lantvooght over Egypten,[r. 1]
[2] die op Cythereis, zijne boel, Volumnius vrygelate slavin, hier van den Dichter Lykoris[2]
[3] genoemt, jammerlijck verslingerde: en dewijl zy hem geen wederliefde droegh, maer
[4] verachte, en Antonius in Gallien volghde, kost Gallus dit te leur zetten, zoo men gelooft,[4]
[5] qualijck verduwen. Hierom vertroost Virgilius hem in dezen Herderskout, doch zulcks[5]
[6] dat hy van den herderlijcken staet en boersche gelijckenissen niet afwijckt: want bykans al[6]
[7] deze stof is geschept uit Theokrijts Thyrsis, daer hy de zelve liefde van Dafnis uitwerckt.[7]

De magre Gallus quijnt en raest om zijn vriendin,
Lykoris, die heeft lust op liever hart te passen:[9]
Hy slaet van ongedult de wilde wouden in[10]

62 *de dicke tacken afsnijden:* de bedoeling is: het dichte houtgewas dunnen.
63 *laet... gaen:* tot dusver heeft Meris de bokjes gedragen; nu stelt Lycidas voor te rusten en ze neer te zetten; *binnen:* binnen Mantua.
66 *dit pack:* de bokjes.
67-68 *het geen voor de hant is* (quod instat): wat het eerstnodige is (nl. de bokjes naar de stad dragen); *zal het zingen beter aert hebben:* zal het zingen ons beter afgaan.
r. 1 *Lantvooght:* in 30 voor Chr. werd C. Cornelius Gallus door Augustus aangesteld als de eerste prefect over 't nieuwe wingewest Egypte.
2 *boel:* minnares; *van:* door.
4 *kost:* kon; *dit te leur zetten:* deze teleurstelling.
5 *zulcks:* zodanig.
6 *boersch:* landelik (zodanig dat hij in de herderlike sfeer blijft).
7 *Theokrijts Thyrsis:* zie de Inleiding hiernaast; *de zelve liefde:* een overeenkomstige liefde (of liefdessmart).
9 *razen:* waanzinnig zijn (hier van teleurgestelde liefde).
op liever hart te passen: zich te geven aan iemand, die haar liever is.
10 *ongedult:* onduldbare smart, radeloosheid.

En weder uit, en roept: wie is de Minne ontwassen?[11]

[12] O Arethuse, begenadigh mijn leste werck. Ick zal mijnen Gallus ter eere[r. 12]
[13] een kort liedt zingen, doch zulcks dat Lykoris het vry lezen magh: wie kan[13]
[14] Gallus een liedt weigeren? Daer op moet de zoute zee, terwijl ghy onder[14]
[15] de Siciliaensche baren henevloeit, uw water niet bederven. Hef op: laet[15]
[16] ons van Gallus minne en quellaedje zingen, terwijl de kamuize geitjes de[16]
[17] struicken afscheeren. Wy zingen voor geene dooven; want de weergalm

11 *wie is de Minne ontwassen* (ontgroeid); vergelijk r. 66-67.
r. 12 *Arethuse:* een bronnimf in Elis, waarop de stroomgod Alpheus verliefde; volgens de Griekse sage ontvluchtte zij hem *onder de zee door,* naar Sicilië, 't vaderland van Theocritus.
13 *Lycoris,* zie hierboven.
14 *Daer op:* als ge mij begunstigt, bijstaat (zie r. 12); *moet:* moge.
15 *uw water niet bederven:* nl. uw zoet bronwater ongestoord onder het zoute water der zee door laten stromen; *Hef op:* hef aan.
16 *quellaedje:* minnesmart; *kamuis* (simus): platneuzig.

Gallus.
Tiende Herderskout.

[De Xde Ecloga is geschreven ter ere van Gallus; volgens veler mening zal met deze Gallus C. Cornelius Gallus bedoeld zijn, een vriend en beschermer van Vergilius (zie blz. 45, aant. bij r. 27). Deze was zelf een dichter en schreef vier boeken elegieën, *Amores* genaamd, waarin hij zijn (ongelukkige) liefde voor Lycoris bezingt; zò altans vertelt Servius, die verder meedeelt, dat men in Lycoris een toneeldanseres, Volumnia Cytheris, heeft te zien, die ook een tijdlang de minnares van Antonius is geweest; Antonius zou dan de gelukkige medeminnaar zijn, op wie in de Ecloga gezinspeeld wordt (zie r. 30). Het is de vraag, in hoeverre dit alles als waarheid is te aanvaarden. Van de 4 boeken Amores is slechts één pentameter bewaard gebleven. Maar de laatste helft van Vergilius' Ecloga bevat, al weer volgens Servius, verschillende toespelingen op of herinneringen aan Gallus' dichtwerk; het eerste gedeelte vertoont invloed van Theocritus' Idyllen, met name van de eerste, *Thyrsis* geheten.
Het onderwerp van de Ecloga is Gallus' hopeloze liefde. Hij zelf verschijnt als Arcadies herder; Vergilius treedt eveneens als een herder op, die zijn geiten hoedt en ondertussen Gallus toezingt. De avond valt, de geiten worden naar de stal gedreven en het gezang neemt een einde.]

O Arethuse, nu bestrael mijn leste wijs.[vs. 1]
Ick zinge een korter liet, tot Gallus eer en prijs,
Doch zulx dat zelf Lykoor het onbeschroomt magh lezen:[3]
Want wie zou Gallus om een veltliet weigrigh wezen!
Dat hierop 't zout der zee, terwijl gy onvermoeit
Beneên de baren van Sicilje heenevloeit,
Uw water niet bederf'. hef op met wackre zinnen.
Laet ons van Gallus minne en zijn quellaedje in 't minnen
Nu zingen, midlerwijl de geit op 't groene lant,
Kamuis van beck, den struick vast afscheert langs den kant.[9-10]

vs. 1 *bestrael:* zie met goedgunstige ogen neer op.
3 *zelf:* zelfs.
9-10 *midlerwijl.... vast:* terwijl ondertussen.

[18] der bosschen beantwoort onzen zangk. In welcke bosschen, in welcke
[19] wildernissen staecktghe toch, ghy Vlietgodinnen, ghy meiskens, toen Gallus
[20] zoo onnozel van minne quijnde? Want de bergh Parnas, nochte Pindus,[20]
[21] nochte Aganippe, d'Aonische bron, hielden u niet bezigh. De laurieren, de[21]
[22] tamarissen weenden oock om hem: Menalus, met pijnbosch begroeit, en[22]
[23] de steenrotsen van den kouden Liceus weenden oock om hem, die een-[23]
[24] zaem onder de steenklip lagh. De schaepen staen oock rontom hem, en
[25] het rouwt hun niet: o goddelijcke Poeet, laet het u niet rouwen, dat ghy[25]
[26] een veehoeder zijt; de schoone Adonis weide wel zijn schapen langs den[26]
[27] stroom. De schaepherder quam 'er oock by; ten leste quamen d'osse-[27-28]
[28] drijvers: Menalkas quam 'er, noch vet van wintereickelen. Zy vraeghden al
[29] te zamen: waer uit spruit deze minne? Apollo quam by u, en zeide: Gallus,[29]
[30] wat helpt u 't hooft op hollen? Lykoris, uw liefste, loopt een ander, door[30]
[31] hagel en sneeuw, door het gevaerlijcke leger, na. De Boschgodt quam'er,[31]
[32] met ruighte en loof bekranst, en droegh groene meien en groote lelien in[32]
[33] zijn hant. Pan, de Godt van Arkadie, quam 'er: wy zagen hem root van[33]
[34] menie en vlierbeziën glimmen. Hy zeide: wat zal het einde hier van wezen?[34]
[35] De minne bekreunt zich des niet. Geen tranen kunnen d'ongenadige minne,[35]
[36] geen beecken beemden, geen klaver byën, geen bladers de geiten ver-
[37] zadigen. Maer de droeve minnaer sprack noch: ghy Arkadische herders,[37]
[38] ghy herders, alleen op zangk afgerecht, zult dit uwe bergen toezingen. Och,[38]
[39] hoe zacht wil mijn gebeente rusten, zoo uwe fluit namaels mijn vryaedjen
[40] verhaele. Och, of ick een van uw gezellen waere geweest, het zy een vee-

20 *zoo onnozel* (onschuldig) *van minne quijnde,* de Lat. tekst heeft: *indigno amore:* van een liefde, aan een onwaardige geschonken; de bergen in r. 20 worden vermeld in verband met de bronnen die er ontspr.
21 *Aganippe:* een bron in Boeötië (Aonië), aan de voet van de Helicon, en gewijd aan de Muzen.
22 *tamaris* (tamarisk): altijd groene boom, bij ons als sierheester groeiend; de *Maenalus* is een berg in Arcadië.
23 *Lycaeus:* gebergte in Z.-Arcadië, geliefde verblijfplaats van Pan.
25 *het rouwt hun niet:* nl. dat ze zo aan u (Gallus) gehecht zijn; zij houden van u: dus minacht gij van uw kant hen (en uw bedrijf) niet.
26 *Adonis,* de beeldschone jongeling, op wie Venus verliefd was.
27-28 *d'ossedrijvers: bubulci;* een andere lezing is *subulci* = de zwijnehoeders; *Menalcas:* een herder, die nat is geworden van 't zoeken van eikels (als wintervoer) in 't bedauwde bos; misschien wordt door *vet* het *glimmend* of *smerig* nat zijn uitgedrukt; de Lat. teksten hebben *uvidus* of *humidus*.
29 *u* (tibi) is eerder te verbinden met *spruit*.
30 *wat helpt u 't hooft op hollen:* wat heeft u waanzinnig gemaakt (beter: waarom zo waanzinnig bedroefd); *een ander:* zie de inleiding.
31 *het gevaerlijcke leger* (= legerplaats): de verschrikkingen van de oorlog; *De Boschgodt:* Silvanus.
32 *meien:* bebladerde takken.
33 *wy:* de Arkadiese herders.
34 *wat zal het einde hier van wezen;* beter: kent gij geen maat in uw droefheid (ecquis erit modus).
35 *De minne:* Amor (bekommert zich daar niet om).
37 *noch* (tamen) wordt gewoonlik bij de volgende zin genomen: toch zult gij enz.
38 *alleen op zangk afgerecht:* die alleen de zangkunst verstaat.

Wy zingen 't veltgezangk voor geen doofachtige ooren,
Naerdien wy 't antwoort van den wackren boschgalm hooren.
O Vlietgodinnen, en gy maeghdekens, wat wijck,[13]
Wat bosch, wat wildernis verschuilde u heimelijck,[14]
Toen Gallus jammerlijck en deerlijck quijnde in 't minnen;[15]
Want Pindus, noch Parnas bekommerden uw zinnen,
Noch Aganip, die klaer Aonie besproeit?[17]
Laurier en tamaris beweenden gansch vermoeit[18]
Den minnaer. Menalus, begroeit van pijnboomwouden,
De steile steenrots en de klippen van den kouden
Liceus weenden droef om hem met groot beklagh,
Daer hy in d'eenzaemheit van eene steenklip lagh.
't Verdriet de schapen niet om hem te staen, neen trouwen.[23]
O goddelijck poeet, laet u geensins berouwen
Dat gy een herder zijt: Adoon de schoone knaep,
Dreef zelf langs eenen stroom het gras-erkauwend schaep.
De schaeper quam'er oock: in 't endt quam d'ossenhoeder.[27]
Menalkas quam'er mê, noch vet van wintervoeder,[28]
En ekelen. elck vraeght: wat 's d'oirzaeck van dees min?
Apollo quam by u, zagh u quellaedjen in,[30]
En zeide: ô Gallus, zegh, wat helpt uw hooft aen 't hollen?
Lykoor, uw liefste, houdt geen spoor, en slacht de dollen.[32]
Zy loopt, als zinneloos, een' andren vroegh en spa
Door hagel, vorst, en sneeu, en 't zorghlijck leger na.[34]
De Boschgodt quam'er by, bekranst met loof, en bladen,
En zwaeide lelien, en meien onbeladen.[36]
d'Arkader veegodt Pan quam mê daer gy dus slooft.[37]
Hy glom van meniroot en vlierbesse om zijn hooft.
Hy sprack: wat zal het endt der minnekortse wezen?[39]
De min bekreunt zich niet, noch moeit zich niet met dezen.[40]
Geen zucht noch traen verzade oit d'ongena van min,[41]
Geen waterbeeck den beemt, geen klaver 't zoet gewin[42]
Der honighbyen, noch geen geit wert zadt van blaêren.[43]
De droeve minnaer kermt noch dus, daer zy vergaêren:[44]

13 *wijck:* buurt, streek.
14 *verschuilde* (verbergen), hier transitief.
15 *deerlijck:* beklagenswaardig.
17 *klaer:* met haar helder water.
18 *gansch vermoeit* (voor het rijm): tot ze er moe van werden.
23 *neen trouwen:* in waarheid niet, stellig niet.
27 *schaeper:* schaapherder (nog Zuidndl.).
28 Vgl. de aant. bij de prozavert.
30 *zagh.... in:* bemerkte.
32 *houdt geen spoor:* is verdwaasd (de kluts kwijt) [en gelijkt op, handelt als een dolzinnige].
34 *'t zorghlijck leger:* de krijg met al zijn gevaren.
36 *onbeladen:* met onbezwaard gemoed; op luchtige wijs.
37 *d'Arkader:* de Arcadier, de Arcadiese god; *daer gy dus slooft:* waar gij in folterende pijnen gelegen waart.
39 *minnekortse:* minnekoorts, liefdesrazernij.
40 *noch moeit zich niet met dezen* (dubbele ontkenning): bekommert zich niet om dit alles (om al dergelike ellende).
41 *ongena:* vijandige gezindheid, ongunst.
42 *'t zoet gewin:* de zucht naar zoete honing, de zamellust.
43 *noch geen:* dubb. ontk.
44 *daer zy vergaeren:* waar zij (de Arcadiese herders) bijeenstaan.

Arkader herders, gy Arkaders, die alleen
Op zang zijt afgerecht, zult dus mijn droef gesteen
Toezingen uw geberghte, en groene herderskusten:[46-47]
Och och, hoe stil en zacht wil mijn gebeente rusten,
Zoo namaels uwe fluit verhael mijn vryery!
Och, waer ick eer geweest een van uw mackren; 't zy

46-47 Vgl. de aant. bij de prozatekst.

[41] hoeder, of wijngaerdenier. Zeker had ick op Fyllis, of Amyntas, of wie het
[42] moght zijn, verslingert geweest (wat schaet het toch of Amyntas bruin is?[42]
[43] Fiolen zijn bruin, blaeuwe bessen zijn bruin) hy zou by my, onder de willigen,[43]
[44] in den wijngert slapen: Fyllis kranssen voor my plucken, Amyntas voor
[45] my zingen. O Lykoris, hier zijn koele bronnen; hier zijn zachte beemden;
[46] hier zijn bosschen; hier zou ick met u mijn leven verslijten. Nu houdt my[46]
[47] de dolle minne midden onder geweer en wapens en vyanden: en ghy wreede[47]
[48] gaet, helaes! verre van uw vaderlant (naulix kan ick het gelooven) alleen,[48]
[49] en zonder my, slechts den sneeuw in d'Alpes en den bevrozen Rijn be-[49]
[50] zoecken. Och, dat ghy niet van koude verkleumt: och, dat het scherpe ys
[51] uwe teere voetjes niet snijde. Nu wil ick henegaen, en Euforions vertaelde[51]
[52] vaerzen, op het riet des Siciliaenschen herders, spelen. Ick heb opgezet[52]
[53] liever in bosschen, onder speloncken der dieren, kommer te lijden, en mijn[53]
[54] minne op jonge boomen te snijden: die zullen opwassen: mijn minne zal met[54]
[55] hun opwassen. Ondertusschen zal ick, midden onder de Berghgodinnen,
[56] Menalus bewandelen, of wilde zwijnen jagen: geen koude zal my behin-[56]
[57] deren de Partenische wildernissen met honden te bezetten. My dunckt al-[57]
[58] ree, dat ick over klippen en door ruisschende wouden henestap: het lust
[59] my met eenen Persiaenschen boge Kretenser pijlen te schieten: gelijck of[59]
[60] dit d'artseny onzer razende minne waere; of dat die Godt zich door d'ellende[60]
[61] der menschen liet vermorwen. Nu vermaecken ons weder geen Boom-[61-62]

42 *bruin:* donker van tint.
43 *blaeuwe bessen,* ter vertaling van *vaccinia*; vgl. Tweede Herderskout, r. 25; *hy:* 't voorwerp mijner liefde. - In r. 45 is de gedachtesprong deze: ook met L. zou ik dit arcadies leven kunnen leiden.
46 *Nu houdt my....* enz.; deze regel wordt op verschillende wijze uitgelegd; een opvatting is: mijn *gedachten* (mijn radeloos liefdesverlangen) zijn bij u, die met het leger (en Antonius, volgens Vondel; zie de Inhoudt) naar 't koude Noorden, onder de vijandige barbaren zijt getrokken; volgens een andere mening is Gallus zelf in de krijg getrokken (hij is dus dan in deze Ecloga herder en krijgsman tegelijk).
47 *geweer en wapens* vormen samen de krijgsuitrusting, militaire benodigdheden; *geweer* is ruimer van bet. dan *wapen*.
48 Vgl. r. 30; volgens Servius volgt Lycoris Antonius, volgens anderen een officier uit het leger van Agrippa, die in 38-37 v. Chr. in Gallië en langs de Rijn vocht (dan is deze Ecl. dus later dan 39 gemaakt); weer anderen wijzen er op, dat men niet noodzakelik aan een bepaalde krijgstocht hoeft te denken; *naulix kan ick het gelooven;* de Lat. tekst zegt: behoefde ik 't maar niet te geloven.
49 *slechts* (tantum) is door V. verkeerd verbonden; 't behoort bij de tussenzin in r. 48 (*maar*).
51 *Euforions vertaelde vaerzen*; de Lat. tekst bedoelt: de verzen die ik naar 't voorbeeld van E. heb gemaakt; Euphorion van Chalcis was een Gr. dichter uit de 3e eeuw v. Chr.
52 *op het riet des Siciliaenschen herders spelen:* tot pastorale poëzie omsmeden; *opzetten:* het besluit opvatten.
53 *onder:* te midden van.
54 *minne:* liefdesstrophen (verzen uit Gallus' *Amores*).
56 *Menalus*, zie blz. 170, r. 22.
57 *Partenisch* bij *Parthenius,* een berg in Arcadië; *bezetten:* omsingelen.
59 *Persiaensch* (Lat. Parthus = Parthies) en *Kretenser* hier om de voortreffelikheid aan te duiden; de Parthen waren uitnemende schutters; op Creta werden de beste pijlen vervaardigd; *gelijck of:* alsof; weer slaat Gallus' stemming om tot wanhoop.
60 *die Godt:* Amor.
61-62 *Nu:* in mijn hernieuwde vertwijfeling; de *Boomgodinnen* zijn identiek met de berggodinnen uit regel 55.

Een arrem herder, of wijngaerdenier, voor 't minnen;[51]
Ick hadde op Fyllis, of Amyntas hart en zinnen
Gezet [wat schaed 't het is Amyntas bruin, mijn hart,[53]
Fiolen zijn wel bruin: de blaeuwe bees is zwart,][54]
Hy zoude, aen mijne zijde, in wilge en wijngaert rusten,[55]
Amyntas met zijn' zang en keele my verlusten,[56]
En Fyllis kranssen voor my plucken. ô Lykoor,
Hier zijn de bronnen koel: de zachte beemt leght voor
Ons open: hier is bosch, omringt met grastapijten.
Hier zoude ick, hant aen hant, met u mijn leven slijten.
Nu houdt de dolle min my midden in den krits
Des vyants, onder 't heir, en onder scherp en spits:[61-62]
En gy, ô wreede, gaet, helaes, op vreemde wegen,
Zoo verr' van 't vaderlant ['k geloof het nu,] verlegen[64]
Alleen, en zonder my, den toegevrozen Rijn,
De sneeuwjaght in 't geberght bezichtigen met pijn.[66]
Och, dat gy niet verkleumt van koude, en in het doolen
De scherpte van het ys niet quetse uw teêre zoolen.
Nu wil ick heenegaen, en u 't vertaelde liet
Van helt Euforion, op 't dun gesneden riet
Des schrandren herders van het rijck Sicilje speelen.[69-7171]
'k Hebbe opgezet veeleer in bosschen arm te queelen,[72]
En, in speloncken van gedierten afgevast,[73]
Te lijden, en mijn min op boom en gladden bast
Te snijden, die zal, jaer op jaer, gestadigh bloeien.
Mijn min zal met den boom opwassen, en aengroeien.
'k Zal ondertusschen, in het midden van den rey
Der Berghgodinnen, gaen bewandlen velt, en hey
Op Menalus, of gaen ter jaght op wilde zwijnen.
Geen vorst noch kou zal my behinderen woestijnen
En wildernissen van Parthenie in het ront
Alomme te beslaen met jagersnet, en hont.[82]
My dunckt ick stappe alree, van niemant opgehouden,[83]
Door klip, en rots, en haegh, en 't ruisschen van de wouden.
Het lust my, als een Pers, voorzien met taeien boogh
En een' Kretenzer pijl, te micken met mijn oogh,
Als waer dit artseny voor ons uytzinnigh kermen,

51 *voor 't minnen:* voordat ik mijn ongelukkige liefde voor Lycoris opvatte.
53 *is... hart:* al zou A., mijn lieveling, donker van tint zijn.
54 *bees* (*beze*)*:* bes; vgl. de aant. bij de prozatekst; *zwart:* donker.
55 *Hy* komt hier niet tot zijn recht; kan hier alleen op *Amyntas* slaan; vgl. de prozavert., waar *hy* betrekking heeft op *wie het moght zijn*.
56 *verlusten:* verlustigen, vermaken.
61-62 *krits:* kring; *midden in den krits des vyants:* te midden van vijanden; *onder scherp en spits:* onder de blanke wapenen.
64 *verlegen:* hulpeloos, omringd door gevaren.
66 *met pijn:* in druk, in ellende.
69-71 Zie de aant. bij de prozavert.
71 Met de *schrandere herder* zal Theocritus bedoeld zijn; in bucoliese trant, is de bedoeling; *rijck:* welvarend.
72 *veeleer in bosschen arm te queelen:* liever als arme zwerveling in de bossen (mijn liefdessmart) te zingen.
73 *afgevast:* uitgeteerd.
82 *beslaen:* afzetten.
83 *van niemant opgehouden:* door niemand weerhouden.

Of dat zich eenigh godt medoogend woude ontfermen[88]
Door 's menschen jammeren. maer nu vermaeckt my, bang

88 *eenigh godt*, vgl. de prozavert.: *die Godt* = Amor.

[62] godinnen, nochte vaerzen zelfs: zelfs ghy bosschen hebt weder by ons uit:[62]
[63] uwe jaght kan mijn zinnen niet verzetten; al droncken wy, in 't hartje van[63]
[64] den winter, uit den Hebrus, en liepen 's winters in Thracie, door regen en[64]
[65] sneeuw: al weidden wy de schapen der Mooren, onder den Kreeft, daer de[65]
[66] bast van den hoogen olm verdort en uitdrooght. De minne temt al wat 'er[66-67]
[67] is: en wy moeten voor de minne zwichten. O Godinnen, het zal genoegh
[68] zijn, dat uw Poeet dit zong, daer hy zat en vlocht van dunne maluwe eenen[68]
[69] kaeskorf. O Zanggodinnen, ghy zult uwen Gallus dit liedt aenprijzen:[69]
[70] Gallus, wiens liefde alle oogenblick zoo geweldigh in mijn hart groeit, ge-[70]
[71] lijck de groene els in de lente. Laet ons opstaen: dees schaduw plaght den[71]
[72] zanger te bezwaren: geneverschaduwe bezwaert den geest; en schaduwen[72]
[73] beschadigen de vruchten. Gaet t'huis, gaet hene, ghy zatte geitjes, d'avont[73]
[74] begint te vallen.
EINDE *der Herderszangen*.

62 *hebt.... uit:* hebt afgedaan, kunt ons niet vertroosten.
63 *uwe jaght:* het jagen op het in u huizend wild; Vondel vertaalt niet nauwkeurig: de moeiten en ontberingen die wij ons zouden willen opleggen, kunnen *hem* (Amor) toch niet veranderen.
64 De *Hebrus:* een rivier in Thracië; nu Maritza geheten; *Thracië* is voor de Grieken, en op hun voorbeeld voor de Romeinen, 't hoge, koude Noorden.
65 *onder den Kreeft:* in de brandende zon; *daer:* terwijl, of waar.
66-67 *De minne... zwichten:* Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
68 *uw Poeet:* Vergilius; *dunne maluwe:* soepele malvatwijgen.
69 Een *kaeskorf* (fiscella) werd gebruikt bij de kaasbereiding; *aenprijzen:* waardevol doen schijnen, nl. als een schoon gedicht.
70 *alle oogenblick:* van uur tot uur.
71 *plaght:* pleegt.
72 *bezwaren:* een schadelike invloed hebben op; *geneverschaduwe:* de schaduw van de jeneverbes.
73 *beschadigen de vruchten:* doen schade aan de te velde staande oogst; *t'huis:* naar huis.

En droef van zin en geest, geen boomgodin, noch zang.
Gy bosschen hebt weêr uit. geen winthont, spriet, noch netten,[91]
Noch al de jaghtlust kan mijn zinnen niet verzetten;[92]
Al dronckenwe oock, in 't hart des winters, Hebrus stroom;
Al liepenwe in het hart des winters, zonder schroom,
In Thracie door sneeu, en regen; en al weidden
Wy schapen, by den Moor, in 't zuiden afgescheiden,[96]
Daer bast en sap des olms verdrooght door 's Kreeften gloet.
De Min betemt het al wat leeft: een ieder moet
Voor minne zwichten. laet, ô godtheên, dit gevallen.[99]
Genoegh dat uw poeet dit opzong voor u allen,
Daer hy een' kaeskorf vlecht van maluwe in de blaên.[101]
O Zanggodinnen, prijst dit veltliet Gallus aen,
Wiens liefde alle oogenblick zoo diep groeit in mijn harte,[103]
Gelijck by lentezon een els, die andren tarte.[104]
Nu opgestaen van hier: dees schaduwe bezwaert
Den zanger: schaduw van genever uit den aert[106]
Bezwaert den geest: die schim krenckt vruchten in 't gemeene.[107]
Gy zatte geitjes, gaet, want d'avont valt: gaet heene.

91 *spriet:* jachtspriet, zwijnspriet (korte lans).
92 *Noch... niet*, dubbele ontkenning.
96 *den Moor, in 't zuiden afgescheiden:* de Moor, die ver in 't Zuiden woont, afgescheiden van de beschaafde wereld.
99 *laet.... dit gevallen:* moge dit (weinige) behagen, wees hiermee tevree.
101 *van maluwe in de blaên:* van verse malvatwijgen.
103 *Wiens liefde* (*cuius amor*)*;* een objectieve genitief: voor wie de (mijn) liefde.
104 *tarte:* nl. in 't groeien; in snelle groei andere bomen tracht te overtreffen.
106 *uit den aert:* krachtens haar eigenschappen, haar natuur.
107 *schim:* schaduw; *krenckt vruchten in 't gemeene:* doet kwaad aan alle gewas.

*

P. Virgilius Maroos Lantgedichten.

Het eerste Boeck.

[Inhoudt.]

[1] Voorstellinge van het werck. Aenroepinge der Godtheden. Ackerbouw. Kennis des[r. 1-3]
[2] zelfs, die voor moet gaen; tijt van ploegen; aert en onderscheit van gronden; voordeel
[3] van braecklanden. Zaeitijt. Ackerplagen. Oirsprongk des ackerbouws. Ackergereetschap.
[4] Tijt van boerewerck, aen de kennis van den loop der starren vast. Weerwijsheit uit zon[4]
[5] en maen. Voortekens, van Iulius Cesars moort gevolght, spelden den burgerlijcken[5-6]
[6] oorlogh tusschen Augustus en Brutus en Kassius.

Wat d'ackers weeligh maeckt; wanneer de huisman best[7]
Den acker bouwt en ploeght, en hoe hy zaet moet zaeien,[8]
Dat leert hem Maro hier; op dat hy magh op 't lest
De vrucht en vruchtbren oegst des zuren arbeits maeien.

* TEKSTKRITIEK: In de eerste twee drukken (Unger, *Bibliographie* nr. 421 en 422) ontbreekt het woord *Inhoudt* boven *Voorstellinge van het werck* enz.
r. 1-3 *Voorstellinge:* plan, kort overzicht; *Kennis des zelfs, die voor moet gaen:* Kennis omtrent allerlei zaken, verband houdend met de landbouw, die vooraf moet gaan; wat men van de landbouw moet weten, vóór men tot de practijk overgaat (zie r. 59-vlg.); *voordeel van braecklanden:* welk nut er in gelegen is de akkers soms braak te laten liggen; *Ackerplagen:* wat schade doet (welke dieren en planten schade doen) aan de akker.
4 *vast aen:* gebonden aan, zich regelend naar.
5-6 *van Iulius Cesars moort gevolght:* door de vermoording van Julius Cesar gevolgd; *den burgerlijcken oorlogh:* de burgeroorlog.
7 *weeligh:* vruchtbaar; *huisman:* boer.
8 *bouwt:* bebouwt.

[11] Nu zal ick, o Mecenas, voortaen beginnen te zingen wat de[+r. 11]
[12] landen weeligh en vet maecke: in wat saizoen men den ploegh door[12]
[13] den acker moet drijven, en den wijnstock aen den olm huwen: hoe[13]
[14] men op ossen moet passen; hoe men de kudde moet gadeslaen: en[14]
[15] welck een ervaerenheit men onder de zuinige byen vint. O Bacchus[15]
[16] en voedtzaeme Ceres, die door uwe klaerheit de weerelt verlicht,[16]
[17] en, aen den hemel de ronde doende, ons de saizoenen afmeet;[17]

[+][Randschrift:] *Voorstellinge en verdeilinge van 't geheele werck, te weten, ackerbouwen en zijne tijden, planten en pooten, veehoeden en aenvocken, en byen en honigh. Aenroepinge der ackergodtheên,* In het Randschrift bij r. 11: *ackerbouwen en zijne tijden:* de bewerking van den akker en in welke tijden die moet geschieden.

r. 11 *Nu.... voortaen:* van nu af aan (hinc).
12 *weeligh en vet:* vruchtbaar, een rijke oogst opleverend.
13 *den wijnstock aen den olm huwen:* in Italië werd de wijnstok niet aan staken of muren, maar aan (olm)bomen omhooggeleid.
14 *de kudde:* het kleinvee (pecus), tegenover de ossen; *gadeslaen:* verzorgen.
15 *welck.... vint*, onjuiste weergave van *quanta experientia apibus parcis:* welk een ervaring er nodig is om (met succes) spaarzame bijen te houden.
16 *voedtzaeme Ceres* (alma Ceres): milde, weldadige Ceres; *Ceres:* de godin van de landbouw; Vergilius begint met aan te roepen de *clarissima mundi lumina* (vgl. r. 16); Vondel vat dat op als bijstelling bij Bacchus en Ceres; men doet beter hierin een aanroeping te zien van zon, maan (en sterren), 'de lichtende fakkels van de wereld'; daarop worden Bacchus en Ceres (de beschermgoden van land- en wijnbouw), dan de bosgoden, faunen enz. aangeroepen (zie r. 20 en vlg.).
17 *de saizoenen afmeet:* de gang van 't jaar (de jaargetijden) bepaalt.

P. Virgilius Maroos
Lantgedichten.
Het eerste Boeck.[aant. aant. aant.]

[Vergilius heeft zijn Georgica, door Vondel vertaald onder de titel 'Lantgedichten', geschreven tussen de jaren 37-36 en 30-29 voor Chr. Het werk was af, toen Augustus na de slag bij Actium (31) uit het Oosten terugkeerde (vgl. blz. 46, r. 45-vlg.). Het is verdeeld in vier boeken, die achtereenvolgens behandelen de akkerbouw, de boomkwekerij (in 't bijzonder de wijnbouw), de veeteelt en de bijenteelt (zie r. 11-15 van het Eerste Boek). De dichter raadpleegde en gebruikte voor de samenstelling van zijn werk verschillende Latijnse en Griekse bronnen, o.a. het reeds vroeger genoemde 'Werken en Dagen van Hesiodus' (zie Tweede Boek, r.184 der prozavertaling met de aant.), een dichtwerk van de Griekse sterrekundige Aratus, het in 37 v. Chr. verschenen leerboek der landbouwkunde van Varro: 'De re rustica', enz.
Aan Maecenas is het werk opgedragen. Hij zou, volgens Servius, Vergilius hebben aangespoord een leerdicht over de landarbeid te schrijven. Maecenas handelde daarmede in de geest van keizer Augustus, die zijn onderdanen gaarne weer de oude, voorvaderlike deugden wilde inprenten, met name de liefde voor landbouw en veeteelt, door verschillende oorzaken hoe langer hoe meer verwaarloosd.
Men zou, zeggen verschillende kenners van Vergilius en zijn dichtwerken uit onze tijd, de dichter miskennen, als men de Georgica op deze wijze wilde karakteriseren, als men dit practiese en vaderlandslievende doel als het *leidend* motief van zijn leerdicht aannam. Wel is de Georgica een verheerliking van de arbeid, maar geschreven door een dichter, door iemand, die als practiese gids voor de landman in velerlei opzicht te kort schiet, die evenwel blijk geeft de natuur en het landleven vurig lief te hebben. Talloze malen maakt Vergilius excursies, vlecht hij episoden in van grote, dichterlike schoonheid.
'Ein erfahrener Landmann ist unser Dichter schwerlich gewesen', meent Paul Jahn in zijn Inleiding tot de Bucolica en Georgica (zie *Vergils Gedichte,* Erklärt von Th. Ladewig, C. Schaper und P. Deuticke, IX Aufl., bearbeitet von Paul Jahn, Einleitung, blz. 27). 'Hätte Vergil wirkliche Belehrungen geben wollen, so hätte er recht töricht daran getan, die Hälfte seines Raumes zu 'vergeuden' (nl. aan de ingevlochten episodes). Daran, dasz er einmal fachmännische Autorität werden würde, hat er wohl ebenso wenig gedacht als an seinen späteren Beruf als Zauberer' (blz. 41).]

Myn zang zal, ô Meceen, voortaen u laeten hooren
Wat landen weeligh maeckt; in wat saizoen men voren
Door d'ackers trecken moet, met ploegh en ysren tant,[vs. 3]
En best den wijnstock aen den olmboom huwt op 't lant;
Wat zorgen d'os vereischt, en 't vee, op zijne tyen;
En wat de zuinige aert der wackre honigbyen
In 't gadeslaen ons leert. ô Bacchus, rijck van gloet,[7]
En gy, ô Ceres, die het leven queeckt, en voedt:
Gy weereltlichten, die noit ronde hebt vergeeten,

vs. 3 *ysren tant:* kouter.
7 *in 't gadeslaen:* bij nauwlettende verzorging; *rijck van gloet,* omdat Bacchus hier door Vondel geïdentificeerd wordt met de zon (zie de aant. bij de prozatekst).

10 Om elck saizoen ons aen den hemel af te meeten;

*

[18] indien d'aerde de Chaonische eeckels door uwen zegen in vette[18-19]
[19] airen veranderde, en water eerst met wijn leerde mengen: en ghy[19]
[20] Boschgoden, beschutters der huislieden, en ghy Woutgoden en[20]
[21] Boomgodinnen, komt te zamen herwaert mijn gedicht zegenen:[21]
[22] ick loof uwe gaven en weldaden: en ghy, o Neptuin, wien d'aerde,[22]
[23] van uwen grooten drietant getroffen, eerst een brieschende paert
[24] opdroegh: en ghy Aristeus, boschhoeder in Cea, daer driehondert[2424-25]
[25] sneeuwitte runders uw vruchtbaare hagen snoeien: en ghy Pan,[25]
[26] beschutter der schapen, verlaet uw vaderlijck bosch, en de wilder-
[27] nissen van Lyceus; en gaet Menalus u noch ter harte, zoo komt[27]
[28] ons, o Tegeesche Godtheit, begunstigen: en ghy Minerve, die[28]
[29] eerst den olijf plantte: en ghy jongelingk, die eerst den krommen[29]
[30] ploegh opbroght: en ghy Sylvaen, met uwen dunnen cipressetack,[30]
[31] uit den gront geruckt: en voort alle ghy Goden en Godinnen, die[31]
[32] d'ackers beschermt, met nieuwe vruchten bezaeit, en het gewas[32]
[33] met dauw en regen uit den hemel overvloedigh zegent: en ghy,

* TEKSTKRITIEK: In de druk van 1659 heeft Vondel r. 35-38 aldus veranderd: *en gy, o Cesar, die, met uw moeders myrt bekranst, in hedencken neemt waer gy u namaels in den raet der Goden zetten wilt; of u de zorgen der Stede en der aerde sta t'aenvaerden, dat de wyde weerelt u kenne voor eenen regeerder over saizoenen, en vruchten; of over den wijtstreckenden Oceaen;* vgl. de aant. bij r. 34-37.

18-19 *Chaonië:* landschap in Epirus; hier lag Dodona, beroemd om zijn heilige eikenwouden; eikels en water (zie regel 19) vormden het eerste voedsel van de primitieve mens; *in vette airen veranderde:* (door uw invloed) gezwollen korenaren voortbracht (in plaats van alleen eikels).

19 Versta: en u de wijn(bouw) leerde kennen.

20 *Boschgoden* ter vertaling van *fauni,* evenals *Woutgoden; huisman:* akkerman.

21 *Boomgodinnen:* bosnimfen.

22 *Neptunus* (de god van de zee) heeft, volgens de sage, in Thessalië door een slag met zijn drietand het eerste paard (vgl. *eerst* in r. 23) uit een rots te voorschijn doen springen.

24 *opdroegh:* uit haar schoot omhoog droeg (als geschenk).

24-25 De vertaling van de Latijnse tekst luidt: en gij, (Aristeus), bewoner der bossen, door wiens zorgen (gunst) driehonderd sneeuwwitte jonge stieren grazen in het dichte struikgewas van Cea. *Aristeus* was een zoon van Apollo en de nimf Cyrene, een halfgod, die als beschermer der kudden en bevorderaar van wijnbouw en bijenteelt werd vereerd (zie *Lantgedichten,* 4de boek); *Cea* is een van de Cycladen, eilanden in de Aegaeïese zee.

25 *vruchtbaere hagen:* welig groeiend struikgewas (dumeta pinguia); *Pan:* Arcadiese bos- en veldgod.

27 *Lycaeus:* gebergte in Zuid-Arcadië, aan Pan gewijd en lievelingsverblijf van Pan; ook de *Maenalus* is een berg in Arcadië, aan Pan gewijd.

28 *Tegeesch,* bijv. naamw. bij *Tegea,* stad in Arcadië; *Minerva,* de godin der wijsheid, werd ook vereerd als beschermster van akkerbouw en olijfteelt.

29 De *jongelingk* is Triptolemus (volgens oudere commentatoren Osiris), een Griekse koningszoon, die de ploeg heeft uitgevonden en in opdracht van Ceres de akkerbouw heeft bevorderd.

30 *opbrengen:* in gebruik, in zwang brengen; *Silvanus:* een veldgod, dikwijls afgebeeld met een cypressentak.

31 *voort:* voorts.

32 *met nieuwe vruchten bezaeit;* Lat.: *qui novas alitis non ullo semine fruges:* die de zo maar opgroeiende gewassen vrucht doet dragen.

[34] o C E S A R , die met uw moeders myrt bekranst, en namaels in den[+3434-37]
[35] Raet der Goden opgenomen, in bedencken neemt, of u de regee-
[36] ringe der Stede, en de vooghdy des ganschen aertbodems, en
[37] over saizoenen en vruchten, sta t'aenvaerden; of over den gronde-
[38] loozen Oceaen, daer de zeeman uwe Godtheit alleen eere, het[38]

[+][Randschrift:] *en van August*.

34 *Cesar:* Octavianus (Augustus), die geacht werd een afstammeling te zijn van Aeneas, wiens moeder Venus was; *uw moeders myrt:* de mirt was als symbool der vruchtbaarheid aan Venus gewijd.

34-37 De Latijnse tekst zegt: en gij, o Caesar, omtrent wie het nog onzeker is, welke vergadering der Goden U eenmaal zal opnemen (omdat het bij U nog niet vaststaat), of gij de zorg voor de Stad (: Rome; of steden) en de landen op U wilt nemen en de grote wereld U zal krijgen als begunstiger van wasdom en als machthebber over het weer, uw slapen omkransend met de mirt uwer moeder, dan wel of gij de God zult worden over de onmetelike oceaan.

38 *uwe Godtheit alleen eere:* U (en niemand anders) als godheid vereren zal, Uw onbetwiste goddelike macht zal aanbidden (aanroepen).

Indien het aertrijck eerst door uwe gunst geleert,[11]
Chaonische eeckels in een vruchtbaere aer verkeert,[12]
Den wijn met water leert verkoelen: gy beschutters[13]
Der slavende ackerliên: gy boschgoôn, en gy stutters[14]
Van woudt en wildernis: gy boomgodinnen mê;
Komt herwaert om mijn dicht te zeegnen, op mijn bê.
Ick loof uw gaven, en uw weldaên met mijn zangen:
En gy Neptuin, wien d'aerde, als zy van uwen langen
En scherpen drytant wiert getroffen, fel en straf,[19]
Een brieschende oorloghspaert tot een schenckaedje gaf:
Gy mede Arist, die 't bosch in 't eilant Cea hoedde,
Daer gy uw witte kudde, en vette runders voedde,[22]
Dryhondert in getal, die altijt even graêgh
In vruchtbre weiden gaen, en scheeren struick, en haegh:
En gy, ô veegodt, Pan, beschutter van uw schaepen,
Verlaet uw vaders bosch, met uwen staf, en knaepen,
De wildernissen van Lycëus, en zijn' beemt:
Indien gy noch Menael, uw bergh, ter harte neemt,[28]
Zoo koom, Tegeesche Godt, ons by aen deze kanten:[29]
En gy Minerve, die d'olyven eerst holpt planten:
Gy mede, ô jongelingk, die eerst den krommen ploegh
In zwang broght: gy Sylvaen, wiens hant cipressen droegh,
En ruckte uit d'aerde een' tack van tedere cipressen:
En voort alle andre Goôn, en Godtheên, en Godessen,[34]
Beschutters van het velt, die met een nieuwe vrucht
Den acker overzaeit, 't gewas uit wolck en lucht
Met dauw en regen plaght zoo rijckelijck te laven:[37]
En gy, ô C E S A R , die met uwe moeder gaven
Den mirtetack bekranst, en namaels in den raet[39]
Der Goôn gevoert, bedenckt of u t'aenvaerden staet
De heerschappy der Stede, en d'erfvooghdy der landen
Van al den aerdtboôm, en het zeegnen van waeranden,[42]
En vrucht, en elck saizoen; of over 't grondloos meer,[43]
Daer uwe Godtheit door den zeeman d'opperste eer

11 *door uwe gunst geleert:* onder uw gunstige invloed (er toe gebracht).
12 *verkeert:* verandert.
13 *den wijn... koelen;* uit deze woorden is de bedoeling van Vergilius in 't geheel niet meer op te maken (zie de prozatekst).
14 *stutters:* beschermers, onderhouders.
19 *fel en straf:* heftig.
22 *kudde en.... runders:* runderkudde.
28 ik bezweer het u bij de liefde, die ge toch zeker nog de Maenalus toedraagt.
29 *aen deze kanten:* in mijn buurt, in mijn tegenwoordigheid.
34 *voort:* voorts.
37 *plaght:* pleegt.
39 *den mirtetack* is bijstelling bij *gaven* (vs. 38); zie voor dit vers en de volgende de aant. bij de prozatekst.
42 *waerande:* lusthof.
43 of de heerschappij 'over 't grondeloos meer'.

[39] verregelegen Thule u diene, en Tethys met alle haere wateren u[39]
[40] ten schoonzoon aenzoecke: en die overweeght, of ghy u, als een
[41] nieuwe star, wilt zetten, daer de dagh op zijn langste zy, en u plaets[41]
[42] tusschen de Maeght en het Scorpioen wort ingeruimt: het bran-[42]
[43] dende Scorpioen treckt alreede zijn scheeren in, en laet u meer dan[43]
[44] zijn halve streeck over. Wat gewest ghy kiest (want d'afgront ziet[44-45]
[45] uw vooghdy niet te gemoet, en zulck een heilooze scepterzucht zy[45]
[46] verre van u: schoon Griecken d'Elysiaensche lustbeemden boven[46]
[47] aen zette, en de verbede Proserpijn geenen treck tot haer moeder[47]
[48] hebbe) verleen ons spoet, en begunstigh dit stoute bestaen: ont-[48]
[49] farm u met my over de huislieden, die deze baen niet kennen, en[49]
[50] begin en gewen alree, by uw leven, naer onze kerckbeloften te[50-51]
[51] luisteren.

[52] Zoo ras de koude sneeuw op 't geberghte met d'aenkomende[+]
[53] lente beginne te smilten, en de murwe klay door den westen wint[53]
[54] ontdoie en ontlaete, dan den stier voor den ploegh door het lant[54]
[55] gedreven, dat hy hijge, en het gesleten ploeghyzer in de vore[55-56]

[+][Randschrift:] *De lente, het eerste saizoen des ackerbouws*.

39 *Thule:* voor de Ouden een eiland in het uiterste Noorden; hier misschien Engeland; *Tethys:* zeenimf, dochter van Nereus en moeder van Achilles, die hier wordt voorgesteld, alsof ze Augustus, eenmaal onder de goden opgenomen, gaarne tot schoonzoon wil hebben en daarvoor aan haar dochter als bruidsschat wil meegeven het gebied over '*alle haere wateren*'.
41 *daer:* waar (tussen die gesternten in de dierenriem, waar de zon in de zomermaanden (de tijd der *langste* dagen) langs trekt, nl. Maagd, Weegschaal en Schorpioen.
42 *het Scorpioen,* vroeger ook onz.; de Schorpioen besloeg vroeger twee vakken, de ruimte voor twee tekens in de dierenriem.
43 De Schorpioen trekt reeds (vol eerbied) zijn scharen in en - zegt de Latijnse tekst - laat U meer dan de vereiste ruimte aan de hemel; dat Augustus als gesternte de plaats van de Weegschaal zou gaan vervullen, heeft misschien een symboliese betekenis, kan als compliment voor zijn rechtvaardig bewind bedoeld zijn.
44-45 *d'afgront* (Tartara): de onderwereld; *ziet uw vooghdy niet te gemoet:* verwacht uw heerschappij niet.
45 *Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:* en het is niet wel denkbaar dat bij U opkomt een zo onzalige heerszucht (in deze vertaling is *veniat* opgevat als potentialis; Vondels *zy verre van u* is: *moge* niet bij U opkomen).
46 *Griecken:* Griekenland; *d'Elysiaensche lustbeemden* (Elysios campos): de Elyzese velden, het Elysium, de verblijfplaats der gelukzaligen, die ook in de onderwereld lag (naast de plaats der verdoemden).
47 *boven aen zetten:* hogelik waarderen; *de verbede Proserpijn* (repetita Proserpina): de (door haar moeder van Pluto) teruggevorderde Proserpina; Proserpina, de dochter van Ceres, was door Pluto, de heerser in de onderwereld, ontvoerd en tot zijn gemalin verheven; volgens de variant der sage, die Vergilius gebruikt, is zij gaarne in de onderwereld; volgens de meer gewone lezing mag zij elk jaar een tijdlang bij haar moeder in de bovenwereld verblijven.
48 *verleen ons spoet:* gun mij een voorspoedige reis, sta mij bij, bevorder mijn voornemen.
49 *deze baen:* deze weg (die ik in mijn gedicht volg en beschrijf), nl. de landbouwkunde.
50-51 *by uw leven:* Augustus werd reeds tijdens zijn leven als godheid vereerd; reeds tijdens zijn leven werden hem geloften gedaan en offers gebracht; *naer onze kerckbeloften te luisteren:* genadig het oor te lenen aan onze geloften (moge onze gelofte U een offer te brengen U genadig stemmen ten opzichte van ons).
53 *murw:* week, los (hier prolepties gebruikt).
54 *ontlaten:* zachter worden.
55-56 *het gesleten ploeghyzer in de vore glimme;* versta: en dat het ploegijzer, geschuurd in (door) de vore, glimme, vgl. de vertaling in verzen, vs. 72 (vomer attritus sulco); *Het koren,* letterlike vertaling van *illa seges,* dat hier echter moet weergegeven worden door: die korenakker (vgl. *het lant* in vs. 73); zwaar akkerland werd door de Romeinen viermaal geploegd: in de herfst

[56] glimme. Het koren, dat tweemael de hitte, tweemael de koude
[57] gevoelde, zal endelijck den wensch des gierigen ackermans ver-[57-58]
[58] genoegen, en de schuren tot berstens toe overladen.[+]

[59] Doch eer wy het velt, wiens aert ons noch onbekent is, met[59]

[+][Randschrift:] *Verscheiden aert van gronden*.

en de daaropvolgende lente, zomer en herfst, zodat het tweemaal blootgesteld was aan sterke temperatuurswisseling.

57-58 *endelijck,* ter vertaling van *demum;* beter: alleen, eerst (slechts het land, dat....); *gierig:* begerig (veeleisend); *vergenoegen:* tevreden stellen.

59 *aert:* natuurlike gesteldheid.

Wort opgedragen, Thule, in 't noorden afgelegen,
U dient, en Tethis wenscht u endtlijck te beweegen
Met al haer wateren, of gy, dus aengezocht,[47]
Om zulck een' bruitschat eens haer schoonzoon werden moght:[48]
En die nu overweeght of gy u neêr wilt stellen,
Gelijck een nieuwe star, daer 't zonnelicht den hellen
En klaeren dagh op 't langste in 's hemels streeck geleit;
Daer tusschen Scorpioen en Maeght, uw stoel bereit
En vaerdigh staet: alree begint in 's hemels plecken[53]
Het brandend Scorpioen zijn scheeren in te trecken,
Ruimt u alree meer in dan 's hemels halve streeck:
Wat streeck gy kiezen wilt, [want d'afgront, dootsch en bleeck,[56]
Verwacht uw heerschappy beneden niet, en verre
Zy zulck een heerschlust van uw flonckerende starre:[58]
Schoon Griecken lust schept in 't Eliziaensche velt,
En Proserpijn verbeên zich zelve luttel quelt
Om haere moeder weêr op d'aerde by te blijven:]
Verleen ons spoedt, en help den stouten intre stijven,[62]
Met uw genade en gunst: ontfarm met my u toch
Eens over d'ackermans, niet bouwgeleert tot noch:[64]
Begin nu, en gewen in tijts, en by uw leven,
Ons kerckbeloften en gebeên gehoor te geven.
Zoo dra de koude sneeuw op 't grijs geberghte in 't endt[67]
Allengs aen 't smilten raeckt, in d'aenkomst van de lent,
De murwe klay ontdoit, door 't blazen uit den weste,
Dan stieren in den ploegh gespannen, en u beste[70]
Hen hygende door velt en acker heengejaeght,
En 't yzer, dat het glimme, in vore en klont gevaeght.[72]
Het lant, dat tweemael hitte, en tweemael kille koude
Gevoelde, zal in 't endt den graetigen, die bouwde,[74]
Vernoegen, naer zijn' wensch, en schuur, en vloer, met graen[75]
En weeligh veltgewas, bykans te berste laên.[76]
Doch eermen noch het lant, welcks aert wy noch niet kennen,

47 *dus:* met dergelike lokmiddelen.
48 *om:* ter wille van.
53 *vaerdigh:* klaar.
56 *dootsch en bleek* slaat op de vale schimmen in de onderwereld.
58 *van uw flonckerende starre* voert de beeldspraak door van vs. 50; van Augustus, die als heerser op aarde flonkert als een ster, kan men bezwaarlik verwachten, dat hij zich zal voelen aangetrokken tot de heerschappij over de 'doodse en bleke' onderwereld; *verre: starre;* lees varre: starre.
62 *intre* (intrede): onderneming; *help... stijven:* ondersteun, verleen kracht aan.
64 *niet bouwgeleert:* onbekend met de wetenschap der landbouwkunde.
67 *op 't grijs geberghte* (montibus canis): op de witte bergtoppen.
70 *u beste:* al uw best, met ijver.
72 *in vore en klont gevaeght:* door de klontige voren van de akker getrokken (geschuurd).
74 *den graetigen:* de begerige (landman).
75 *vloer:* dorsvloer.
76 *te berste:* tot barstens toe.

[60] yzer doorsnijden, zoo staet ons eerst op de verscheidenheit van[60-62]
[61] wint en weder, en der ouderen gewoonte, en den aert en eisch
[62] der plaetsen te letten; en wat elck lantschap dragen en niet dragen
[63] wil. Hier wil het koren, daer de druif liever wassen; elders ooft
[64] en gras van zelf groeien. Ziet ghy niet hoe de saffraen ons van
[65] Tmolus toerieckt? OostIndien ons yvoor, weeligh Arabie ons[65]
[66] wierook toezent? de naeckte Chalybes ons yzer leveren, Pontus[66]
[67] heilzame beverijnen, Epirus puik van merrien, ten renstrijt opge-[67]
[68] wassen? Natuur gaf terstont elcke plaets in 't byzonder haere[68]
[69] wetten, waer aen zy zich eeuwigh verbondt, sedert Deukalion[69]
[70] eerst steenen in d'onbewoonde weerelt zaeide; waer uit menschen,
[71] zoo hardt als steenen, sproten. Weshalve wacker in het voorjaer[71]
[72] met stercke stieren den vetten gront omgekeert, op dat het steken
[73] der zomerzonne de klay koocke en opdrooge: doch indien d'acker[73]
[74] schrael en mager valle, zoo zal 't genoegh zijn het lant in herfst-[+74]
[75] maent effen op te haelen; op dat de distel het weelige gewas in 't[75]
[76] vette lant niet versticke; op dat de dorre en zandige gront geen
[77] vochtigheit ontbeere.[+]

[78] Laet oock nieuwe boulanden vry om 't ander jaer braeck en[78]
[79] ledigh leggen, en met een harde korst begroejen: of zaey, wanneer[79-80]
[80] het jaer om is, goutgeel koren, ter stede daer ghy eerst vrucht-[80-81]

[+][Randschrift:] *De herfst, het andere saizoen des ackerbouws*.

[+][Randschrift:] *Nieuwe landen braeck te laten leggen, of by beurte met koren te bezaeien*. In het Randschrift bij r. 78: *by beurte:* bij wijze van afwisseling.

60-62 *ons staet..... te letten op:* wij behoren te letten op; *der ouderen gewoonte:* de (in een bepaalde streek) van oudsher in zwang zijnde wijze van akkerbouw.
65 *Tmolus:* berg in Lydië, beroemd om zijn welriekende saffraan; *OostIndien:* Lat.: *India;* dus: Indië, dat in het Oosten ligt (en niet natuurlik de eilandengroep, die wij met Oost-Indië aanduiden); *weeligh Arabie;* Lat.: *molles Sabaei* = de verwijfde (in weelderigheid, levende) Arabieren.
66 De *Chalybes,* wonende aan de Zuidoostkust van de Zwarte Zee, leverden het beste ijzer; *naeckt,* om de lezer hun werkzaamheid als smeden voor de geest te roepen; *Pontus:* landschap aan de Zwarte Zee.
67 *heilzame beverijnen; beverijn,* stoff. bijv. naamw. van *bever,* hier de letterlike vertaling van *castorea* bij *castor;* Vondel gebruikt *beverijn* hier in de betekenis van *bevergeil:* sterkriekende, olieachtige stof, door de bevers in twee samenhangende zakjes (gelijkend op een balzak) onder de staart gedragen; gebruikt o.a. als geneesmiddel tegen kramppijn (vandaar *heilzaam*); *Epirus* leverde paarden voor de Olympiese wedrennen.
68 *terstont:* van den aanvang af.
69 *waer aen zy zich eeuwigh verbondt:* die zij tot in eeuwigheid handhaaft (onverbrekelik); *Deukalion,* zie *Zeste Herderskout,* regel 43).
71 *zoo hardt als steenen:* gehard en geschikt tot zware arbeid; *Weshalve* (waarom): en daarom (met dit woord wordt, na de uitweiding, de draad weer opgevat).
73 *koocke* (coquat): koestere.
74 *mager:* licht.
75 *effen:* even, met een ondiepe voor (tenui sulco); de eerste zin met *opdat* is te verbinden met het eerste deel van de voorzin, de tweede (r. 76) met het volgende.
78 *nieuwe boulanden* is een onjuiste vertaling van *tonsae novales:* het braakliggende land na de oogst; laat de bouwlanden (na de oogst)....
79-80 *en met een harde korst begroejen:* zodat de bovenste aardlaag hard en korstig wordt; *wanneer het jaer om is; mutato sidere:* na de wisseling van het jaargetij.
80-81 *vruchtbaere en rammelende boonen;* de Latijnse tekst zegt: een overvloedig gewas van peulvruchten in ritselende schillen of doppen (ritselend van droogte); *legumen laetum siliqua quassante*.

Met yzer klove, staet ons eerst te leeren wennen[78]
Wel scherp te letten op verscheidenheit van wint
En weder, en 't gebruick der ouderen, niet blint[80]
In 't gaslaen, oock den eisch en aert der plaets te mercken,
En wat elck lantschap draeght, en niet draeght in zijn percken.[82]
Hier groeit de wijngert liefst, daer maght van graengewas,
En elders geeft het lant van zelf u ooft en gras:
En ziet gy niet hoe u saffraen met blijde geuren
Van Tmolus toerieckt? hoe Oostindie u de deuren
Van elpenbeen ontsluit, u zegent met yvoor,[86-87]
En weeligh Arabye ons wieroock brengt te koor?[88]
De naeckte Chalybes het yzer uit hun mijnen
Toevoeren? Pontus helpt den arts aen beverijnen.
Epyrus levert puick van merrien, gequeeckt
Voor Elis renstrijt. vrouw Natuur, wien niets ontbreeckt,[92]
Gaf daetlijck elcke plaets haer wetten in 't byzonder,[93]
Waeraen zy eeuwigh zich verbont, toen 't aerdtrijck onder[94]
Geloopen, weder 't hooft quam heffen in de zon,
En 't onbewoont gewest eerst van Deukalion
Met steenen wiert bezaeit, waer uit de menschen sprooten,
Zoo hardt als kaizelsteen. hierom, ô ploeghgenooten,[98]
Den vetten ackergront met stercken os en stier
Geploeght, en omgekeert in 't voorjaer, dat het vier
En steecken van de zon de klayaerde op magh droogen,
En koocken: doch indien de gront, van kleen vermoogen,
Te schrael en mager vall', zoo is 't alleen genoegh
De landen, in den herfst, een weinigh met den ploegh
Den boezem t'openen, om distel en de doren
Te hindren, datze niet, in vette klonte en voren,
Het weelige gewas versticke, en 't ackerlant
Geen vochtigheit ontbeere, in dor en dorstigh zant.
Het nieuwe bouwlant laet, verschoont van ploegh en eggen,
By beurte, om 't ander jaer, vry braeck en ledigh leggen,
En met een harde korst begroeien: of beslaet,[111]
Als 't jaer zijn ronde sluit, het milt met edel zaet
Van goutgeel koren, daer 't met boonen stont geladen,[113]

78 *te leeren wennen:* als gewoonte aanleren, ons tot gewoonte te maken.
80 *niet blint in 't gaslaen* (behorende bij *ouderen*): die bij hun akkerarbeid hun verstand (hun ogen) wisten te gebruiken.
82 *in zijn percken:* binnen zijn grenzen, op zijn bodem.
86-87 *de deuren van elpenbeen:* haar ivoren poorten (hier met de betekenis, die men in de prozavertaling vindt).
88 *te koor:* voor het tempelkoor, voor gewijde plechtigheden.
92 *Elis:* landschap in de Peloponnesus, waar de Olympiese spelen en wedrennen werden gehouden; *wien niets ontbreeckt:* die voor alles zorgt (die volmaakt is); *wien* als datiefvorm van 't vrouwelik relatief pron. komt meer voor.
93 *daetlijck:* van de aanvang af.
94 *onder geloopen,* door een geweldige zondvloed, waarmee Jupiter het misdadig mensdom had gestraft.
98 *kaizelsteen:* keisteen; *ploeghgenooten:* makkers, die mede de ploeg hanteert.
111 *beslaet:* bezaai.
113 *daer:* waar.

[81] baere en rammelende boenen en onvruchtbaere vitsen en bittere[81-82]
[82] hop, met haere dunne en ruischende halmen, pluckte en afsneet:
[83] want vlas haver en mankop, dat slaep verweckt, verdroegen den[83]
[84] acker. Evenwel teelen braecklanden gewilligh, zoo ghy u slechts[+84]
[85] niet ontziet magere gronden met slib te mesten, of uitgearbeide[85]
[86] ackers met assche en vuilnis te bestroien.

[+]\[Randschrift:\] *Men verbetert ze met mesten en asch,*

[87] Aldus verpoost men het lant oock door verandering van gewas,[+87]
[88] en ondertusschen komt d'aerde, zonder ploegen, tot zich zelve.[88]
[89] Menighmael doet het dorre ackers deught, zoo menze in brant[89]
[90] steecke, en stroo en stoppels in vlam zette, datze kraecken: het
[91] zy dat dit den gront heimelijck een kracht en vettigheit byzette;[91]
[92] het zy dat door het vier al het gebreck uitbrande, en d'onnutte[92]
[93] vochtigheit uitzweete; of die hitte vele verstoppingen en verhole[93-94]
[94] zweetgaten opene, waer door de jonge wortels het sap inzwelgen;
[95] of die gloet 's aertrijcks gapende aders meer verharde en toe-[95]
[96] schroeie tegens het natte weder, krachtige hitte der zonne, en
[97] doordringende koude des Noorden wints.

[+]\[Randschrift:\] *en door verandering van gewas, en door het afbranden van stoppelen*.

[98] Hy verbetert den acker niet luttel, die eggen en teene horden[+98]
[99] over het velt slepende, onnutte kluiten breeckt; en de blonde Ceres[99]
[100] bestraelt, van den hoogen Olymp, dien bouwheer niet vruchteloos:[100]
[101] oock die den rugh des velts, in de lengde geploeght, weder in[101]
[102] de breede doorsnijde, menighmael den gront bouwe, en zich 'er[102-03]

[+]\[Randschrift:\] *Eggen en ploegen verbetert het lant*.

81-82 *onvruchtbaere vitsen;* de bedoeling is: dunne, platte (tenues) wikken (een soort linzen); *bittere hop;* de Latijnse tekst heeft *tristis lupinus* = de bittere lupine; misschien heeft Vondel gelezen *lupus, lupulus* = hop (zie Kil. i.v. *hop*).
83 Voor *want* denke men: een dergelike wisseling van koren en peulvruchten is beter dan na koren *vlas* enz. te verbouwen, *want...; mankop* (maankop): papaver.
84 Vondels vertaling geeft de bedoeling niet weer; die is: evenwel gaat die afwisseling (met de pas genoemde gewassen, vlas enz.) gemakkelik, als gij er niet tegen opziet....
85 *met slib te mesten; fimo pingui saturare* = rijkelik van zware mest te voorzien; *uitgearbeid:* uitgemergeld, uitgeput.
87 *verpoozen:* rust geven.
88 Vondels vertaling is onjuist: en geeft de aarde, zelfs al wordt ze niet bewerkt, toch nog enige vrucht, is de bedoeling.
89 *dorre ackers:* akkers, waarvan de oogst is binnen gehaald; *deught doen:* nuttig, goed zijn (voor).
91 *heimelijck een kracht:* verborgen krachten (occultas vires); *vettigheit:* voedende sappen.
92 *gebreck:* schadelike stoffen of eigenschappen.
93-94 *verstoppingen en verhole zweetgaten:* verstopte wegen en luchtgangen.
95 Of dat die gloed de bodem verhardt en daardoor de (te) open luchtaderen toeschroeit.
98 V. vertaalt *rastrum* door *eg;* een *rastrum* is een soort houweel, waarmee de kluiten worden stukgeklopt; daarna gaat de *teenen horde* (*crates*), een soort egge van twijgen gevlochten, over de akker.
99 *onnut,* zolang ze niet tot losse aarde gebroken of geklopt zijn; *de blonde Ceres:* Ceres, die een goudgele oogst geeft (flava Ceres).
100 *bestraelt:* ziet goedgunstig neer op; *bouwheer:* landbouwer.
101 *oock die:* ook verbetert hij de grond 'niet luttel', die...; *lengde:* oudere vorm voor *lengte* (zoals *breede* voor *breedte*)*;* met de *rugh* (de ruggen: *terga*) worden bedoeld de door het kouter omhoog geworpen aardruggen, van elkaar gescheiden door de voren.
102-03 *bouwe:* bewerke (exercet); en *zich 'er meester van maecke:* en ze dienstbaar maakt aan zijn belangen (*imperat arvis*).

[103] meester van maecke. Ghy ackermans, bidt oock om natte zomers[+]
[104] en drooge winters: een drooge winter verheught gewas en acker.[104]

[+][Randschrift:] *Natte zomers en drooge winters te wenschen voor het gezaeide. Verscheide middelen om het gewas te helpen*. In het Randschrift bijr. 107: *helpen:* de groei van 't gewas bevorderen.

104 *verheught gewas en acker:* geeft een overvloedig gewas en lachende landouwen.

Een rammelend gewas, en daer gy dorre bladen[114]
Van vitse, en bittre hop liet snijden van haer' ste,
En dunnen halm: want vlas, en haver, mankop mê,
Het welck den slaep verweckt, den acker gansch verdroegen.
Het braecklant evenwel wil gaerne uit zijn vermoogen[118]
Oock vruchten teelen, zoo het u geensins verdriet
Den magren gront met slib te mesten: vreestge niet[120]
Het uitgearbeit lant uit zijnen slaep te wecken,
En naer den eisch met assche en vuilnis dicht te decken.
Door wisling van gewas wort dus oock 't lant genoegh
Verpoost, en midlerwijl komt d'aerde, ontlast van ploegh
En kouter, tot zich zelf. men betert lantgebreecken
En dorre gronden oock met die in brant te steecken,
De stoppel en het stroo in eene lichte vlam
Te zetten, datze kraeck: 't zy dus de gront vernam[128]
Een heimelijcke kracht en vetheit door het branden;
Het zy de vlam verteer' 't gebreck der ackerlanden,
Onnutte vochtigheit gansch uitzweete, of gewis
Het vier al wat verstopt en toegesloten is
Ontsluite, en helpe aen lucht, waer door de jonge telgen
En wortels in den gront den dauw en 't sap verzwelgen;
Of 't vier al d'aders van het aerdtrijck meer verhard
En toeschroey' tegens 't nat des regens, en de smert,[135-136]
Die 't voelt door 't steecken van de zonne, of 't fel bespringen[137]
Des kouden noorden wints, gewoon in 't hart te dringen.
Hy helpt den acker oock niet weinigh met zijn hant,[139]
Die teene horde en eg met arbeit sleept door 't lant,
En harde kluiten breeckt. de blonde Ceres zegent
Bestraelt hem uit de lucht niet ydel, en bejegent
Den wackren bouwer oock met gunst, indien hy zwoeght,
En kloeck den kamp, in 't lang op zijnen rugh geploeght,
Oock in de breete snijt, en niet ontziet heel wacker
Te bouwen, en zich heer te maecken van den acker.[146]
Gy ackermannen bidt en wenscht met alle vlijt
Om natte zomers, en een' droogen wintertijt.
Een drooge wintertijt verheught gewas, en voren.

114 *dorre bladen van vitse;* de vertaling in verzen wijkt hier weer verder af van de Lat. tekst dan de prozavertaling.
118 *uit zijn vermoogen:* naar de mate van zijn krachten.
120 *vreestge niet:* indien ge maar niet bang zijt.
128 *vernam* (dat op die wijze de grond) mocht (mag) krijgen.
135-136 *verhard: smert,* te lezen als *verhard: smart*.
136 *smert,* hier: vinnige brand.
137 *'t fel bespringen:* de heftige overval.
139 *met zijn hant:* door de arbeid zijner handen.
146 Zie de aant. bij de prozatekst.

[105] Mesie stofte noit geweldiger dan op zulck een teelt, en Frygie[105]
[106] verwonderde zich dan over zijnen oegst. Wat wil ick van hem[106-07]
[107] vermanen, die, stracks na het zaeien, zijn lant geen rust gunt, en
[108] met zandige klonte bestroit; dan met bronnen en beecken het ge-[108]
[109] was bevochtight; en wanneer het zaet op den verbranden acker[109]
[110] van hitte quijne, het water van den top eenes heuvels laet springen,[110]
[111] dat over de gladde klippen heneruischende, het dorstige velt met[111]
[112] zijne sprongen laeft? Wat wil ick van hem vermanen, die, op dat
[113] de halm niet, onder de zwangere air, door geilheit van 't gewas,[113]
[114] bezwijcke, de groeze door de kudden laet afweiden, wanneer het[114]
[115] koren effen zoo hoogh als de vore is? Wat vermaen ick hoe nut[115]
[116] het zy een staende water over het drooge zant te leiden? inzonder-[116-18]
[117] heit zoo, in de lente of herfsttijt, een watervloet het warme slib
[118] over al het velt spoele, dat greppels en slooten overal overloopen.

[119] Hoewel een ervaren ackerman alle deze dingen weet, en wat[119-20]
[120] arbeit aen den ackerbouw, voor menschen en ossen, vast zy; noch[120]
[121] wort' er (schut men 't niet) schade geleden van gulzige ganzen, Stry-[+121]
[122] monsche kranen, schaduwe en cikorey, met haere bittere wortelen.[122]
[123] Het beliefde den alderhoogsten Vader niet den ackerbouw lichter[123]

[+][Randschrift:] *Ackerschade geleden by vogels, schaduwe en kruiden:* 121 *by:* door.

105 *Mesie* (*Moesia;* een andere en betere lezing is *Mysia*)*:* landstreek aan de Donau, in het tegenw. Bulgarije; *Mysia* ligt bij de Hellespont in Kl.-Azië; *Phrygie* ligt ten Z. daarvan; *dan op zulck een teelt:* dan op het gewas, dat de akker na een droge winter opleverde dàn had dus M. het meest reden trots te zijn op zijn oogsten); het bijwoord *dan* in r. 106 betekent ook: na een droge winter.

106-07 *Wat wil ick van hem vermanen:* wat zal ik u zeggen van degene; (welk een heerlike oogst heeft eerst te verwachten hij, die); *stracks:* aanstonds, onmiddellik; *zijn lant geen rust gunt:* niet aflaat zijn akker te verzorgen.

108 *met zandige klonte* (= aardklont) *bestroit* is een onjuiste vertaling; de bedoeling is: de zandige aardkluiten effent (over het zaad); *met bronnen en beecken:* met bevloeiingskanalen.

109 *het zaet:* het jonge gewas (*herbae*).

110 *laet springen:* nl. met watervalletjes (zie r. 112).

111 *de gladde klippen:* de door het vallende water glad geschuurde stenen of rotsblokken.

113 *door geilheit van 't gewas:* ten gevolge van te weelderige wasdom (Lat.: depascit *luxuriem segetum*).

114 *de groeze:* het jonge, nog groene koren (zie het slot v.d. zin); de bedoeling is aldus het koren te dunnen.

115 *effen:* pas, nauweliks.

116-18 De bedoeling is: hoe nuttig is het het tot een poel verzamelde (dus '*staande*') water te doen afvloeien van het gedrenkte land (*arena bibula*), vooral als in de regenmaanden de rivier haar bed verlaten en alle velden met haar slib overspoeld heeft, waardoor de moerassig gebleven, lage gedeelten vochtige dampen uitwasemen; Vondel beeft *bibula* verkeerd opgevat.

119-20 Ook deze regels geven de Lat. tekst niet juist weer; Vergilius zegt: Al hebben de mensen en de ossen hun best gedaan om de grond zoo goed mogelik te bewerken; Vondel heeft *experti sint* verkeerd weergegeven (zie zijn *ervaren*).

120 *noch:* nochtans.

121 *schut men 't niet:* verhindert men het niet, neemt men geen maatregelen om het tegen te gaan; de *Strymon* is een rivier in Thracië; in de herfst verlaten de kraanvogels dit stroomgebied en vernielen op hun trek naar warmer streken de oogst op de akkers (mogelik gebruikt Vergilius *Strymoniae* meer als literair epitheton, dan als geografiese aanduiding; meermalen gebruikt hij dergelike aardrijkskundige epitheta zonder speciale betekenis).

122 *schaduwe:* de bomen, die de akkers omringen, moeten dikwijls besnoeid worden (vgl. 10de Herderskout, r. 72); *cikorey:* de wilde cichorei (als onkruid groeiend).

123 *lichter in te stellen:* gemakkeliker te maken.

[124] in te stellen, toen hy eerst den ploegh, als een kunst, in zwangk[124]
[125] brogt, om 's menschen herssens door moeielijckheên te wetten,[+]
[126] en tot geen domme en logge slaepzucht te laten vervallen. Voor[126]
[127] Jupijns tijt wisten de huisluiden van ploegen nochte zaeien; en het[127]
[128] stont niemant vry het lant af te mercken, of te deelen: het goet[128]

[+][Randschrift:] *rampen met d'yzere eeuwe geboren,*

124 *den ploegh:* het ploegen.
126 *voor Jupijns tijt,* nl. in de gouden eeuw van Saturnus (zie *Vierde Herderskout*).
127 *huisluiden:* landbouwers.
128 *afmercken:* door merk- of grensstenen particulier bezit afbakenen.

Dan stofte Mesië eerst geweldigh op zijn koren,
En dan stont Frygie verbaest om zijnen bouw.[151]
Wat wil ick veel van hem vermaenen, die getrouw,
Terstont na'et zaeien, zweet, en nimmer 't lant laet rusten,
Met zantklont dick bestroit, of zijne vruchtbre kusten[154]
Bevochtight met een bron en versche waterbeeck?
En, als het zaet verbrant op velt en korenstreeck,[156]
En quijnt van hitte, een bron laet van den heuvel daelen,
Die langs de klippen ruischt, en met zijn waterstraelen
Het dorstigh velt verquickt? wat wil ick weder iet[159]
Van hem vermanen, die, op dat de hallem niet
Door last der zwangere aer bezwijcke, in 't weeligh groeien,
De groeze door den tant der kudden af laet snoeien,
Wanneer het koren juist tot aen de voren wass'?[163]
Wat rep ick hier hoe nut het zy een' staenden plas
Te leiden over 't zant, dat droogh is uit zijn wezen?
Byzonder zoo, by lente of herrefst, een gerezen
En hooge watervloet de warme slibbe spoel',
De holle greppels vulle, en vore, en sloot, en poel.
Hoewel een ackerman, die kloeck is, en ervaeren,
Dit grondigh weet, en kent niet minder wat bezwaeren
En arbeit d'acker eischt van mensch, en os met een,
Noch wort'er, schut men 't niet, geen kleine scha geleên
Van ganzen, gulzigh in den aert, Strymonsche kraenen,[173]
Van schaduw, cikorey, wiens bittre wortels baenen
Den wegh tot groot bederf. den allerhooghsten Godt
Beliefde het aldus des ackerbouwers lot
En zuuren arrebeit niet lichter in te zetten,[177]
Toen hy de ploeghkunst eerst in zwang holp, en haer wetten,[178]
Om 's menschen brein en geest door 's levens moeilijckheên
Te wetten, op dat dus 't geoefent brein tot geen
Versufte slaepzucht noch geen domheit moght vervallen.
Voor Jovis eeuwe wist de huisman niet met allen[182]
Van zaeisaizoen, noch ploegh, en niemant stont het vry
Te deelen door een pael en merck zijn landery[184]

151 *bouw:* oogst.
154 *kusten,* hier bij uitbreiding voor landerijen (Kiliaen, kust: *regio*).
156 *op velt en korenstreeck:* op het korenveld.
159 *weder iet:* verder nog.
163 *wass'* (wasse): groeit.
173 *in den aert:* van nature.
177 *inzetten:* inrichten, vaststellen, bepalen.
178 *haer wetten:* de regelen dier 'kunst'.
182 *Jovis' eeuwe:* Jupiters eeuw (de zilveren eeuw); *niet met allen:* in 't geheel niet.
184 *deelen:* afscheiden.

[129] was gemeen, en d'aerde brogh̃t van zelf alle dingen zonder arbeit[129]
[130] voort. Hy wapende de slangen met zwart vergift; schon den wolf[130]
[131] op roof aen; liet de zee bezeilen; sloegh den honigh van de tacken;[131]
[132] verborgh het vier, en veranderde de beecken, die overal van wijn[132]
[133] vloeiden, in water; op dat de noot allengs veelerhande kunsten[+133]
[134] door oefening in zwangk broght, het korengewas in de vore zocht,[134]
[135] en het vier, in d'aderen der rotsen verborgen, uit kaien klonck.[135]
[136] Toen begosten de vlieten den uitgehoolden boom te voeren: toen[136]
[137] tekende de zeeman de gestarrenten, en gafze elck hunnen naem,[137]
[138] Zeilstarren, Regenstarren, en den kleinen Beer. Toen quamen[138]
[139] stricken en lijmstangen op, om wilt te vangen, en vogels te be-[139-40]
[140] driegen, en men ging de bosschen met jaghthonden bezetten: een[140]
[141] ander worpt het net breedt over den vliet: een ander steeckt in[141]
[142] zee, en smijt 'er het want uit. Toen quam het harde yzer en de[142]
[143] krassende zaegh (want dus lang kloofde men het hout noch met[143]
[144] de beitel) op de baen: toen geraeckten velerhande kunsten in[144]
[145] zwangk. Gestadige arbeit noot en nijpende armoede redden zich[145]
[146] overal door.

[147] Ceres leerde de menschen eerst het lant met den yzeren ploegh[+]
[148] omkeeren; toen het godtgewijde woudt langer geen eeckels[148]
[149] nochte haeghappels gaf, en Dodone hun voetsel weigerde. Korts

[+][Randschrift:] *om 's menschen vernuft door noot te wetten*.

[+][Randschrift:] *Ceres vont den ploegh*. In het Randschrift bijr. 147: *vont:* vond uit.

129 *broght voort zonder arbeit:* bracht voort zonder opzettelike bewerking.
130 *hij:* Jupiter; *aanschennen:* ophitsen, aanzetten (hij gaf de wolven hun instinct om....).
131 *liet de zee bezeilen:* ter vert. van *jussit pontum moveri* dat beter weer gegeven wordt door: deed de zee deinen en klotsen; *sloegh den honingh van de tacken:* naar de voorstelling der Ouden sloeg de honing neer uit de lucht en hechtte zich aan de takken en bladeren der bomen vgl. Vierde Herderskout r. 38; aan die gemakkelike wijze van honing winnen maakte Jupiter een einde.
132 *verborgh het vier:* onttrok het gebruik van 't vuur aan het mensdom door het te verbergen.
133 *kunsten:* kundigheden.
134 *in de vore* duidt aan, dat de grond voortaan bewerkt moest worden.
135 *uit kaien klonck:* uit keistenen sloeg.
136 *begosten:* begonnen; *den uitgehoolden hoom:* de uitgeholde boomstam (als schip); *uitgehoold* van *uitholen* = uithollen; *voeren:* dragen (zie de vert. in verzen).
137 *tekenen* (fecit numeros et nomina stellis): onderscheiden en optekenen.
138 *Zeilstarren:* de Pleiaden, zeven sterren aan de hals van de stier, die door haar op- en ondergang zomer en winter, begin en eindperiode der scheepvaart brachten; de *Regenstarren* (Hyades) bevinden zich aan de kop van de stier; hun opgang luidt de regentijd in.
139-40 *bedriegen:* verschalken.
140 *bezetten:* omsingelen.
141 *worpt:* werpt.
142 *het want:* de visnetten.
143 *dus lang:* tot die tijd toe (tot de eeuw van Jupiter).
144 *op de baen komen:* in zwang, in gebruik komen.
145 *noot:* noodzaak.
148 *het godtgewijde woudt:* de heilige (aan Jupiter) gewijde eikenwouden (van Dodona; zie r. 149).
haeghappels (arbuta): vruchten van de meidoorn.

[150] daer na sloegher meer zwaerigheits tot het korengewas; zoo dat[+150]

[151] een felle korenplaegh den halm verteerde, het velt onvruchtbaer[151]

[+][Randschrift:] *Ackerplagen*.

150 De bedoeling is: spoedig daarna kreeg ook het koren zijn ziekten, plagen; Von*d*els vertaling is dus niet geheel juist; zie ook de vert. in verzen (vs. 216).

151 *een felle korenplaegh:* rubigo mala = kwade korenbrand (een soort schimmel, die de aar aantast en zwart maakt); *onvruchtbaer:* geen vruchten dragende.

*

En erf, dat was gemeen, en d'aerde, zonder ploegen,
Broght vruchten voort van zelf, en kon het hart vernoegen.[186]
Hy wapende de slang met zwart en boos vergift,
Schon wolven aen op roof, liet schepen, snel van drift,[188]
De zee en wateren bezeilen, en de stroomen.
Hy schud, zoo ras hy heerscht, den honigh van de boomen,
Verberght het vier, verkeert de waterbeeck, eerst wijn,[191]
In water, op dat noot de vinder zoude zijn[192]
Van veelerhande kunst, in zwang geraeckt door kloecken;[193]
Op dat de noot het graen mocht in de vore zoecken,
En 't vier, dat in de rots, en in haere ader doock,[195]
Uit kaizelsteenen klonck. de stroom begon toen oock
Den uitgehoolden boom op zijnen rugh te voeren.
De zeeman merckt de vaste, oock starren, die zich roeren,[198]
Gaf elck gestarnt zijn' naem, zeilstarren, klaer van veer,[199]
De Regenstarren, oock den kleenen noortschen Beer.[200]
De lijmstang quam toen op, en strick, om 't wilt te binden,[201]
En vogels door bedrogh. men liep met hazewinden[202]
Bezetten bosch en woudt. een ander wierp het net
Op vliet, en waterstroom. een ander stack in 't wedt[204]
Der zee, en wierp het want in zoute en diepe plassen.
Het harde stael quam op. de zaegh begon te krassen:[206]
Want dus lang wert het hout met beitelen geklooft.
De kunsten quamen voort, uit menigh schrander hooft.
Gestadige arbeit, noot, en nijpende armoe dringen
Door al wat wederstreeft, en zwichten voor geen dingen.[210]
De blonde Ceres leert den mensch in 't eerste vroegh[211]
Den ongebouwden gront omkeeren met den ploegh;[212]
Als 't godtgewijde woudt ontzeght, ten steun van 't leven,
Haeghappels op de haegh, en eeckelknop te geven,[214]
Dodone 't voedtsel hem durf weigren met gewelt.[215]
De korenplaegh nam toe, en trof 't gewas op 't velt.
De korenpest verslont verteerde halm, en koren.

* TEKSTKRITIEK: vs. 209. De oude uitgave heeft *arremoe*.

186 *en kon het hart vernoegen:* en kon aan de begeerten (van het menselik geslacht) voldoen.
188 *schepen, snel van drift:* sneldrijvende schepen.
191 *eerst wijn:* aanvankelik een wijnstroom; *waterbeeck* klinkt hier vreemd; zie de prozavertaling.
192 *de noot:* de dwingende noodzakelikheid.
193 *kloecken:* verstandige, vernuftige mensen.
195 *doock:* weggedoken, verscholen lag.
198 *de vaste,* nl. sterren; tegenover de planeten ('die zich roeren').
199 *klaer van veer:* op grote afstand schitterend.
200 *noortsch:* die aan de noordelike hemel staat.
201 *lijmstang:* stok, aan het uiteinde met lijm besmeerd om vogels te vangen; *binden:* verstrikken.
202 *bedrogh:* slimme listen (vgl. voor 201-202 de prozavert.).
204 *wedt:* water (in 't wedt der zee: in zee).
206 *quam op:* kwam in gebruik.
210 *dringen door al wat wederstreeft:* weten zich een weg te banen door alle (tegenwerkende) moeilikheden des levens.
211 *de blonde Ceres,* zie r. 16 en 99.
212 *ongebouwd:* ongecultiveerd.
214 *eeckelknop:* de (knopvormige) eikel.
215 voor *Dodone* denke men *als; met gewelt* dient hier ter versterking van *weigren* (onverbiddelik).

Het velt stont vruchteloos, verwildert in de voren,[218]

218 *vruchteloos:* zonder vrucht.

[152] en ruigh van distelen stont, die 't gewas verdruckten: een bosch
[153] van scherpe klissen en netelen en boos onkruit begost op te komen,
[154] en onder het schoone veltgewas te groeien, en ydel stroo en[154]
[155] stoppel d'overhant te nemen: weshalve indien ghy niet gedurigh
[156] eght, de vogels met molocken en ratelende wintmolens verjaeght,[156]
[157] tacken en schaduwen wechhouwt, en de Goden om regen bidt;[157]
[158] zoo zult ghy helaes! te vergeefs een ander zijn garven rijckelijck[158]
[159] zien op laden, en mooght wel in het woudt gaen eeckels af-
[160] schudden, om uwen honger te boeten.[160]

[161] Nu staet ons oock af te maelen des hardtvochtigen lantmans[+161]
[162] ackergereetschap, zonder het welck hy zaeien nochte maeien kan:
[163] voor eerst het kouter, den gebogen en zwaeren ploegh, moeder[163]
[164] Eleusijns kraeckende mestwagen, den dorschwagen, sleden en[164]
[165] groote en kleine eggen; behalve dit noch Celeus slecht gereetschap[165]
[166] van teenen en tacken gevlochten; korven, horden en wannen,[166]
[167] Bacchus toegewijt, en voort al wat te vore bedacht, by der hant[167-69]
[168] diene te zijn, zoo ghy voor een rechtschapen ackerman wilt gaen,
[169] die den goddelijcken ackerbouw in eere houdt. Men moet by tijdts
[170] den olm in het bosch met kracht buigen, op dat'er den krommen[170]
[171] ploeghstaert en ploegh af gehouwen kunnen worden. De dissel-[171]
[172] boom zy, van het juck tot het einde toe, acht voeten langk. Verzie[172]
[173] het getande ploeghout met twee oogen, om het kouter hier aen[173]
[174] vast te hechten. Houw oock eerst het juck uit licht linden, en[174]

[+][Randschrift:] *Beschrijvinge van het gereetschap des ackerbouws*.

154 *ydel stroo en stoppel,* ter vert. van *lolium infelix et avenae steriles* = onvruchtbaar raaigras (dolik) en wilde haver.
156 *molock* (molik): vogelverschrikker; *ratelende wintmolens:* kleine klepperende molentjes.
157 *tacken en schaduwen:* takken en daardoor de schaduw (zie o.a. *Tiende Herderskout,* r. 72).
158 *helaes.... te vergeefs;* lett. vert. van *heu.... frustra* (dan kunt ge toezien, hoe een ander enz., maar zelf oogst ge helaas niets).
160 *boeten:* stillen.
161 *hardtvochtig:* gewend aan en bestand tegen ontberingen; gehard (Lat. durus).
163 *kouter* (vomis)*:* ploegschaar; *den gebogen en zwaeren ploegh*: de zware gebogen ploegstaart; *moeder Eleusijn:* Ceres die in 't byzonder te Eleusis in Attica werd vereerd.
164 *de dorschwagen* (tribulum) en de *slede* (*trahea*) werden door trekdieren over het gemaaide graan getrokken om de graankorrels uit de aren te doen springen.
165 *groote en kleine eggen* is een onjuiste vertaling van *rastri pondere iniquo* = de eggen, die zo zwaar wegen; *Celeus,* de vader van Triptolemus (zie r. 29), heeft volgens de sage van Ceres geleerd allerlei eenvoudige landbouwgereedschappen te maken; *slecht:* eenvoudig, weinig kostbaar.
166 *horde:* een raamvormig vlechtwerk; een *wan* dient om te ziften; deze werd bij Bacchusfeesten meegedragen in de feeststoet als zinnebeeld der reiniging.
167-69 De bedoeling is: een nauwgezet landman overweegt te voren wat hij op 't veld nodig zal hebben en zet het tijdig klaar.
170 *den olm.... buigen:* nl. zò dat hij in de gewenste vorm (krom) opgroeit; *by tyts:* wanneer hij nog jong en buigzaam is.
171 *ploeghstaert* (stiva): achtereind (stuur) van de ploeg.
172 *het juck* ligt over de hals der ossen.
173 *het getande ploeghout* (dentalia); hiertussen zat het ploegijzer; *twee oogen* is de weergave van *binae aures*; Vondel heeft geen duidelike voorstelling gehad van de Oudromeinse ploeg; de twee *aures* (oren) zijn strijkborden, zijstukken, die langs de gemaakte voor schuren en de losgemaakte aarde opzij schuiven.
174 *eerst:* te voren.

Van spitse distel, die gewas en aer verplet.[219]
Het scherpe klissenbosch, de bitse netel met[220]
Boos onkruit winnen velt, en laeten niet, in 't bloeien[221]
Van 't weeligh koren, stout geduurigh aen te groeien.
De stoppel, ydel stroo, geraeckt aen d'overhant:
Weshalve, indienge niet gestadigh 't ackerlant
Wilt eggen, en de vlught der vooghlen, snoot en olijck[225]
Verjaegt met molen, pop, en ratelenden molijck,[226]
En tack en schaduwen verdelght uit hunnen gront,[227]
De Goôn om regen bidt; gy zult, helaes, in 't ront[228]
Een ander al vergeefs de garven in zijn schuure
Zien laên met overvloet, en mooght, ter quader uure,
Wel eickels in het woudt gaen schudden in uw' schoot,
Tot boete van gebreck, en bittren hongersnoot.
Nu staet ons 's ackermans gereetschap af te maelen,
Die, zonder dit, niet zaeit, noch oogsten in kan haelen;
Voor eerst het kouter, den geboogen zwaeren ploegh,
En moeder Eleusyns mestwagen, zwaer genoegh,
Die onder 't varen kraeckt; den wagen, voor het dorssen[237]
Gedienstigh, en de sle, die sleept wat andren torssen;[238]
De groote en kleener eg, en boven dit met een
Noch Celeus ackertuigh en reedtschap, slechts van teen[240]
En tack gevlochten, korf en horde, en vloocke wannen,[241]
Godt Bacchus toegewijt; en voort wat ackermannen
Behoeven by der hant, en eerst bedencken, om
Zich dan rechtschapen, in het godlijck ackersdom,[244]
Te quijten, en naer eisch het ackerbouwen t'eeren.
Men moet met kracht den olm in 't bosch zich buigen leeren
By tijts, op dat de staert des krommen ploeghs, als 't plagh,[247]
Met een den ploegh hieruit in 't houwen vallen magh.
De disselboom zy, van het juck tot aen het ende,
Acht voeten lang. verzie, met raet van een' bekende,[250]
't Getande ploeghhout met twee oogen, net gepast:
Zoo hecht men 't kouter hier met stevigheit aen vast.
Het juck dient allereerst uit linden hout gehouwen,

219 *verplet:* verdrukt, overwoekert.
220 *bits:* bijtend, prikkend, brandend.
221 *laeten niet... stout geduurigh aen te groeien:* en blijven brutaal steeds groeien en verder woekeren (tussen 't welig bloeiend koren).
225 *de vlught der vooghlen:* de op het veld neervliegende, neerstrijkende vogels; *snoot en olijck* (syn.): doortrapt, schelmachtig.
226 *pop:* vogelverschrikker; de *ratelende molijck* is een combinatie van *pop* en *molen*.
227 *uit hunnen gront:* uit 't akkergebied.
228 *in 't ront:* overal om u heen.
237 *varen:* rijden; *voor het dorssen gedienstigh:* dienende voor het dorsen; die gebruikt wordt bij het dorsen.
238 Zie voor de dienst van deze*slee* de aant. bij de prozatekst, r. 164.
240 *slechts:* alleen maar (van teen en tack gevlochten, dus: eenvoudig, goedkoop).
241 *vloock:* hol, schelpvormig gebogen.
244 *zich rechtschapen quijten in:* op nauwgezette, loffelike wijze beoefenen; *ackersdom:* landbouwbedrijf.
247 *als 't plagh:* zoals men dat van ouds gewoon is te doen.
250 *een bekende:* een deskundige.

[175] het hantvatsel uit beucken hout, om den raploegh van achter te[175]
[176] sturen, en laet het hout eerst wel hardt in den roock, over den[176]
[177] haert, droogen.

[178] Ick zoude u wel vele dingen, ons van de voorouderen aengeërft,[178]
[179] leeren, zoo het u niet tegens 't hart stiet en verdrietigh viel, op[179]
[180] slechte zaecken acht te slaen. Eerst moet ghy den dorschvloer om-[180]
[181] spitten, wel vast in taeie klay leggen, en met den zwaren rolsteen[181]
[182] effen strijcken, en zoo dicht, dat 'er geen gras door henewasse.

[183] Het lant heeft oock velerhande plagen: dickwils nestelt de muis[183]
[184] onder d'aerde, en bouwt 'er haer schuren; of de blinde mol wroet[184]
[185] 'er holen, en de padde leit 'er in haren kuil gekropen, en ander
[186] ongedierte, waer van 't aertrijck zwanger gaet: de kalander plon-[186]
[187] dert eenen grooten hoop korens; oock de mier, voor armoede en
[188] den ouden dagh bekommert.

[189] Sla oock gade, dat u (indien d'amandelboom heerlijck bloeje,[+189]
[190] meer bloesems dan bladers draege, de geurige tacken krom hangen,[190]
[191] en het ooft hier op wel besla) eenen vruchtbaren oegst te ver-[191]
[192] wachten sta, en een vrolijcke dorschtijt met groote hitte hier op[192]
[193] volgen wil: maer zoo de geilheit van het loof veel schaduwe geve,[193]
[194] zoo zult ghy meer stroo dan koren dorschen.

[195] Ick zagh oock menigh lantman, eer hy zaeide, zijn zaet helpen,[+195]
[196] en met berghzout en zwarte olimoer begieten, op dat het pluck-[196]
[197] graen te beter gedyen moght, en hem geen schel voor pit in de[197]

[+][Randschrift:] *Uitspanninge, van het voorweten der aenstaende vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit*. In het Randschrift bij r. 189: *Uitspanninge:* uitweiding (over de tekenen, waaruit men een rijke of schrale oogst kan voorspellen).
[+][Randschrift:] *Van het toebereiden des zaets*.

175 *den raploegh:* de ploeg op raderen.
176 *hardt:* tot het hard wordt; *over:* boven.
178 *dingen, ons... aangeërft:* gebruiken, overgeleverd door het voorgeslacht.
179 *zoo... stiet;* beter is: als ge me *wilt* aanhoren (*viel:* valt).
180 *slechte zaecken* (tenuis curae) = onbelangrijke dingen; *eerst moet ghy;* de bedoeling van de Lat. tekst is: in de eerste plaats: gij moet.
181 *wel vast in taeie klay leggen:* (mengen en) vast maken met klei.
183 *Het lant* enz. is onjuist vertaald. De bedoeling is: als de dorsvloer niet goed dicht is, dan kan de boer allerlei last ondervinden.
184 *onder d'aerde,* nl. van de dorsvloer; *schuren:* lett. vert. van *horrea:* voorraadschuur; *blind:* capti oculis.
186 *kalander* (curculio): een insect welks larve zich in een graankorrel ontwikkelt en deze leegvreet; *plondert:* maakt buit,
189 *gadeslaen:* acht geven op.
190 *krom hangen,* nl. onder de last der bloesems.
191 *en het ooft hier op wel besla*: en daaruit overvloedig vruchten voortkomen; *eenen vruchtbaren oegst:* een rijke oogst (aan koren).
192 *sta:* is, valt.
193 *de geilheit van het loof* (luxuria foliorum): het weelderige loof.
195 *zijn zaet helpen* (medicare semina); de kiem- en groeikracht versterken door de een of andere behandeling.
196 *berghzout* (nitrum): salpeter, salpeterhoudend mengsel; *zwarte olimoer* (amurca nigra): bezinksel, droesem van de olijfolie; *pluckgraen:* peulvruchten die geplukt worden (zie Kil. i.v.).
197 *schel:* schil, dop; *pit:* vrucht.

[198] hant steecken: en hoewel het met een klein vier tot krimpens[198-99]
[199] toe gekoockt wiert, om te spoediger op te wassen; nochtans zagh

198-99 denk achter *steecken:* mogt; *en hoewel.... op te wassen;* de bedoeling is: en opdat het spoediger *gaar mocht koken,* zelfs onder een klein vuur; Vondel volgt hier een oudere opvatting, met andere interpunctie, die deze gedachte (r. 198-99) bij de volgende tracht te doen aansluiten. De volgende uiting is daarmee slechts door een weggelaten schakel te verbinden.

't Hantvatzel uit een beucke, om, met een vast betrouwen,[254]
Den raploegh achter aen te stuuren. 't hout dient oock
Eerst aen den haert gedrooght, heel hardt van vier en smoock.[256]
  Ick zoude u het gebruick oock leeren van veel dingen,
Gelijck wy 't uit de hant der ouderen ontfingen,[258]
Indien 't u niet verdroot hier op te blijven staen,[259]
En op een slechte zaeck, die tijt spilt, acht te slaen.[260]
Gy moet den dorschvloer eerst omspitten voor het treden,[261]
Dan vast in 't taeie klay gaen leggen, na het kneden,[262]
Dan effen strijcken met den rolsteen, zwaer van wight,
En 't gras den groey verbiên door 't sluiten, hecht en dicht.
  Het lant moet plaegh by plaegh oock uitstaen en verduuren.[265]
De veltmuis bouwt haer nest in d'aerde, en sticht 'er schuuren.
Het blinde molshooft wroet hier holen met den muil.[267]
De trage padde kruipt hier stil in haeren kuil,
En d'aerde is zwanger van gedierte. de kalander
Leght hier haer graenen, die zy plondert, by elckander,
De mier oock, bang voor noot en armen ouderdom.
  Sla ga dat u [indien d'amandelboom alom
Op 't heerlijckst bloeie, en meer met bladen sta ontloocken
Dan bloessem, en de tack schier krom hange, en gebroken[274]
Van vruchten, en het ooft te zegenrijck besla,]
Een rijcke korenoogst op 't velt te wachten sta,
Een blijde dorschtijt met een ry van heete dagen
Wil volgen: maer indien de boomen in het draegen
Te weeligh zijn van loof en schaduwe overal,[279]
Geloof dat elck meer stroo dan koren dorsschen zal.
  Ick zagh oock menighmael den lantman, eer hy zaeide,
Zijn zaet eerst helpen, op dat hy meer vruchten maeide,
En milt met berreghzout en peckzwarte olimoêr
Begieten, met dees hoop of't pluckgraen beter voer,[284]
En hem geen schel voor pit quaem in de hant te steecken:
En schoon het zaet in nat gebroeit wiert, door het queecken[286]
Van luttel viers, om ras te groeien, noch quam 't zaet,

254 *met een vast betrouwen:* zonder dat men behoeft te vrezen, dat er iets zal haperen.
256 *van:* door (zo dat het door vuur en rook heel hard wordt).
258 *uit de hant der ouderen:* als overgeleverd gebruik van onze voorouders.
259 *hier op te blijven staen:* hierbij te blijven stilstaan.
260 *die tijt spilt:* die niets dan tijdverlies bezorgt.
261 *voor het treden:* alvorens hem met de voeten te willen treden (en zò vast en effen te maken).
262 *klay:* klei, in 't Mnl. en hier nog onzijdig.
265 *het lant,* zie de aant. bij de prozatekst, r. 183.
267 *molshooft:* mol.
274 *en gebroken van vruchten* is een uitbreiding, die niet in overeenstemming is met de Lat. tekst (zie proza-aant., r. 190).
279 *loof en schaduwe:* schaduwgevend gebladerte.
284 *met dees hoop of't pluckgraen beter voer:* in de hoop dat de peulvruchten beter mochten gedijen.
286 *queecken:* (aansteken en) onderhouden.

*

[200] men uitgelezen zaet, en waer aen geen moeite gespaert was, zijnen[200-203]
[201] aert verliezen, indien d'ackerman niet jaerlijcks, naer zijn uiterste
[202] vermogen, het beste zaet uitpickte. Zoo verslimt en verergert alles[+202]
[203] uit zijnen aert: min nochte meer dan een schuit, naulix tegens[203]
[204] stroom opgeroeit, recht voor stroom afdrijft, zoo ras de veerman
[205] het roeien staecke.

+[Randschrift:] *Gelijckenis.*

[206] Daerenboven staet ons oock op het gestarrente, den Boer, de[+206]
[207] Bockjes en glimmende Slang, te letten, zoo wel als de zeeman, die[207]
[208] door den ongestuimigen plas naer zijn vaderlant varende, zich in
[209] d'Euxijnsche zee en de straet van 't oesterrijcke Abydus waeght.[209]

+[Randschrift:] *Nootzaeckelijckheit der Starrekunst,*

[210] Wanneer de Weeghschael dagh en nacht even langk maecke,[+210]
[211] en den aertkloot even veel licht en schaduwe geve, dan wacker,
[212] als mannen, de stieren ingespannen; dan het velt met gerst bezaeit,
[213] tot dat het u de koude winter verbiede: zaey terwijl vlas en Ceres[213]
[214] mankop, en drijf uwen ploegh, zoo lang het noch droogh weder
[215] is, en de wolcken aen den hemel drijven.[215]

+[Randschrift:] *die den zaei- en ploeghtijt aenwijst.*

* TEKSTKRITIEK: In de druk van 1659 is: *en de wolcken aen den hemel drijven* (r. 215) veranderd in: *en noch niet en regent* (vgl. de aant. bij r. 215).

200-203 *nochtans zagh men uitgelezen zaet, en waer aen geen moeite gespaert was...:* Maar ik heb ook sedert lang uitgezocht zaad en dat met de grootste zorg onderzocht (op de proef gesteld) was, zijn groeikracht zien verliezen, als de boer....

202 *verslimmen en verergeren:* slechter worden.

203 *min nochte meer dan:* niet anders dan; *naulix* (vix): met moeite.

206 *den Boer,* vert. van *Arcturus* = de berenhoeder, een ster in de onmiddellike nabijheid van de Grote en de Kleine Beer, behorende tot het sterrebeeld *Boötes; de Bockjes* (Haedi): twee sterren in de Voerman (Auriga).

207 *de Slang:* een sterrebeeld (de Draak) dat zich kronkelt door de Grote en Kleine Beer; *glimmend:* glanzend, schitterend.

209 *d'Euxijnsche zee:* de Zwarte Zee (Pontus Euxinus); *de straet van Abydus:* de Hellespont (waaraan de stad Abydos ligt); de 'zeeman' vaart dus uit de Zwarte Zee door de Hellespont naar zijn vaderland terug; de opgang van de 'Boer' en de 'Bokjes' valt in het buiïge, onstuimige seizoen.

210 *de Weeghschael:* sterrenbeeld in de Dierenriem (op 23 Sept. dus, in de herfstevening).

213 *terwijl:* dan ook; *Ceres mankop:* Ceres werd dikwijls afgebeeld met papavers in de hand; men vertelde dat zij zich trachtte te troosten over 't verlies van haar dochter Proserpina, haar door Hades, de god van de onderwereld ontroofd, door 't gebruik van bedwelmend papaverzaad.

215 *drijven* (en niet als regen neerslaan, is de bedoeling).

[216] In de lente, wanneer de witte Stier met zijn vergulde hoornen[+216-17216]
[217] het heck van zijn saizoen opstoot, tot dat de Hont vertrecke, en
[218] voor het gestarrente, dat hem voorjaeght, onderga; dan moet men[218]
[219] boonen zaeien, en kamerkruit en geers jaerlijcks de murwe vore[219]
[220] bevelen: doch wilt ghy tarwe en zwaere spelte in d'aerde worpen,[220]
[221] en alleen arbeiden om koren te maeien; laet d'oostersche Zeven-[221]

[+][Randschrift:] *Van het zaeisel in de lente, boonen kamerkruit en geers: en het winterkoren in het najaar:*

216-17 *In de Lente, wanneer de stier... opstoot* (Candidus auratis aperit cum cornibus annum Taurus). Vergilius stelt het dus voor, alsof de Stier (het sterrebeeld van de dierenriem, waarin de Zon in April staat) het jaar (seizoen voor de landbouw) openstoot en de hond (*Canis = Sirius*) schuw voor hem wijkt. Vat men *met zijn vergulde hoornen* als bepaling van middel op, dan stuit men op dit bezwaar, dat de Stier bij zijn opkomst aan de hemel eerst de rug vertoont; Servius ziet in die woorden reeds een versierende toevoeging, een bijv. bep. bij stier; ook 'vlucht' de Hond, die met de kop naar de Stier toegekeerd staat, niet, maar wordt door de schittering der zon onzichtbaar. Een overeenkomstige beeldspraak gebruikt Huygens aan 't begin van zijn *Voorhout*.
216 *wit:* schitterend.
218 *voorjaeght:* wegjaagt.
219 *kamerkruit* (medica): klaverhooi, spurrie; *geers* (milium): gierst; *jaerlijcks:* elk jaar weer.
220 *bevelen:* toevertrouwen; *spelte:* grove tarwe.
221 *d'oostersche Zevenstarre* (*Atlantides Eoae*)*:* de Pleïaden (de dochters van Atlas), een sterrebeeld, dat in November ondergaat.

Dat puick was, en waeraen geen moeite nochte raet
Gespaert wiert, zijnen aert en deughden te verliezen,
Indien de lantman niet, van jaer tot jaer, in 't kiezen
Het beste zaet uitkoos. zoo gaet het alles vlugh[Voor 286-291291]
Uit zijn natuure en aert, van tijt tot tijt, te rugh:[292]
Aleveneens gelijck een schuit, die met vermoeien[293]
Oock naulijx tegens stroom noch opkan, onder 't roeien,[294]
Terstont in haere vaert verliest, en achter raeckt,
Voor stroom drijft, alzoo dra de veerman 't roeien staeckt.[296]
Noch staet ons op gestarnte, en 's hemels loop en wetten,
De Bocken, en den Boer, en heldre Slang te letten:[298]
Gelijck de zeeman, die door 't ongestuime meer[299]
Zijn huis en vaderlant wil zoecken van zoo veer,
En op d'Euxijnsche zee, en door de woeste vlaegen
Van d'oesterrijcke straet, langs Sestus, 't lijf durf waegen.[302]
Wanneer de Weeghschael dagh en nacht ge-effent heeft,
Den aerdtkloot even veel van licht en schaduw geeft,
Dan wacker aen het werck, de stieren ingespannen,
Dan 't velt met garst bezaeit, als wackere ackermannen,
Tot dat de winter dit verbiede. zaey terwijl
Uw vlas, en Ceres heul en mankop naer den stijl,[308]
En drijf den ploegh door 't lant, op hoop van 's hemels zegen,
Zoo lang het weder droogh en klaer is, en de regen
Noch niet van boven stort, en velt en acker leckt,[311]
En driftigh zwerck de lucht om hoogh noch niet betreckt.[312]
Wanneer de witte Stier met zijnen gulden horen
Het heck van zijn saizoen, de lente, nieugeboren,
Komt openstooten, tot zoo lang de Hont verreist,[315]
En voor 't gestarrent, 't welck hem voorjaeght, dat hy deist,[316]
Beneên de kimmen zinckt; dan moet men boonen zaeien,
En kamerkruit, en geers, om jaerlijx vrucht te maeien,
De murwe vore graen beveelen, rijck en milt:
Doch zoo gy de aerde spelte en tarw beveelen wilt,
En arrebeit alleen om graen, en weeligh koren;
Laet d'ooster Zevenstar vry ondergaen te voren,

Voor 286-291 raadplege men de aant. bij r. 198-vlg. van de prozatekst.
291 *Zoo gaet het alles vlugh uit zijn natuure.... te rugh:* zo heeft alles de neiging om achteruit te gaan (slechter te worden).
292 *van tijt tot tijt:* steeds meer, hoe langer hoe meer.
293 *met vermoeien:* met de uiterste krachtsinspanning der roeiers.
294 *oock:* zelfs.
296 *voor stroom drijft:* met de stroom meedrijft.
298 *'s hemels loop en wetten:* de volgens vaste wetten zich bewegende hemellichamen.
299 *meer:* zee.
302 *Sestus:* stad aan de Hellespont (de stad, waar Hero woonde; hier door Vondel gekozen ter vervanging van Abydos).
308 *heul:* maankop (papaver); *naer den stijl:* overeenkomstig het gebruik.
311 *leckt:* bevochtigt.
312 *driftigh zwerck:* drijvende wolken: *betreckt:* overdekt.
315 *verreist:* afreist, vertrekt.
316 *voorjaeght:* wegjaagt; *deist:* terugdeinst.

star eerst ondergaen, en Koningin Ariadnes glinsterende kroon[222-23]
beneden de kim daelen, eer ghy uw zaet de vore beveelt, en u ver-
haest de hoop van uwen oeghst t'ontijde den acker te betrouwen:[224]
want menigh zaeide voor het ondergaen der oostersche Zeven-
starre; maer het gewas, dat men te gemoet zagh, stelde zijne hoop
met doove airen te leur. Neemt ghy voor vitsen, of slechte Room-[+227]
sche boonen te zaeien, en zijn Egyptische linzen u die moeite[228]
waert; let op het zincken van den Boer: begin dan vry, en vol-[229]
hardt in 't zaeien tot den midwinter toe.

Hierom regeert de goude zon, door twalef hemeltekens, de[231]
weerelt, in zekere gewesten afgedeelt. De hemel wort van vijf[+232]
riemen omgort; de middelste gloeit en brant altijt in het steecken[233]
der zonne; de twee uiterste, ter rechte en ter slincke hant, zien[234]
altijt blaeuw van koude, of nat beregent; beide de riemen, tusschen[235]
d'uiterste en den middenste, zijn den sterflijcken menschen van[236]
de Goden om te bewoonen gegeven: de middenste tusschen deze
twee wort gekruist van den dwersriem, met tekenen geborduurt,[238]
waer door de zon haere ronde doet: en gelijck de weerelt hoogh
en steil naer de Scythen en het Rifeesche geberghte oprijst; zoo[240]
laegh looptze neder, en daelt ten Zuiden naer Libye. Hier staet
de Noortas altijt steil boven ons hooft; gelijck de Zuidtas, beneden
onze voeten, naer den zwarten hellevliet en de geesten des hel-

[+][Randschrift:] *en vitsen, Roomsche boonen en linzen*.

[+][Randschrift:] *Verscheidenheit der saizoenen spruit uit den loop der zonne aen den hemel, by d'aelouden in vijf riemen, gelijck den aertkloot, afgedeelt*. In het Randschrift bij r. 232: *by... afgedeelt:* door de Ouden verdeeld in vijf zones, die aan de vijf zones op de aardbol beantwoorden.

222-23 *Koningin Ariadnes glinsterende kroon beneden de kim daelen:* de kroon van Ariadne, koning Minos' dochter, door Bacchus aan de sterrenhemel geplaatst, ook ondergaande in November.
224 *t' ontijde* (terrae invitae): wanneer de tijd nog niet daar is.
227 *doof:* leeg; *vitse:* wikke; *slechte Roomsche boonen* (vilis phaselus); (gewone) tuinbonen, grote bonen.
228 *Egyptische linzen*, ter vert. van *Pelusiacae lentis; Pelusium* is een stad in Egypte.
229 *de Boer,* in het sterrebeeld Boötes, dat eind Oct. beneden de kim daalt; zie r. 206.
231 *Hierom:* om de veldarbeid te regelen; *door twalef hemeltekens:* door de 12 sterrebeelden van de dierenriem (haar loop nemend).
232 *in zekere gewesten* (certis partibus): de 12 vakken van de dierenriem; *vijf riemen:* vijf gordels, hemelgordels. aan welke vijf aardgordels beantwoorden.
233 *de middelste,* nl. binnen de keerkringen. de hete zone.
234 *de twee uiterste:* de Noordelikste en Zuidelikste zone, ten N. en ten Z. van de beide poolcirkels.
235 *beide de riemen* enz. zijn de gematigde zones.
236 *van:* door.
238 *den dwersriem, met tekenen geborduurt:* de dierenriem; het schilderachtige *geborduurt* is Vondels vinding, staat niet in de Lat. tekst.
240 *de Scythen; Scythië* was voor de Ouden een samenvattende naam voor alle Noordelike landen van Europa en Azië; *het Rifeesche geberghte* (Riphaeae arces) dacht men zich als Noordrand daarvan;
oprijst en 241 *daelt,* overeenkomende met onze gewone voorstellingswijze dat het Noorden boven (aan de kaart), het Zuiden beneden is; *Libye:* de Noordkust van Afrika, voor de Ouden het verre Zuiden, het einde der bewoonde wereld; *Hier... de Noortas;* de bedoeling van Vergilius is: de ene pool (de Noordpool) staat enz.; maar de andere (de Zuidpool), onder onze voeten, zien alleen de Zwarte Styx (*de hellevliet*) en de schimmen in de onderwereld; men dacht zich de onderwereld binnen in de aarde.

En Ariadnes kroon, die van gesteente gloeit,[323]
Eerst laeger daelen dan de zee de kim bevloeit,[324]
Eer gy de vore uw zaet beveelt na 'et ackerbouwen,[325]
En u verhaest den oogst den acker te betrouwen,[326]
Al t'ontijde en te vroegh: want menigh zaeide graen
Eer d'ooster Zevenstar te water was gegaen;[328]
Maer al 't gewas en d'oogst, van hem verwacht na 'et baren,[329]
Die stelden 's huismans hoop met dove en ledige aren
Te leure. neemt gy voor om vitsen en het zaet
Van Roomsche boonen, slecht van waerde, hoe 't beslaet,[332]
Te zaeien; is de lins des Nyls u moeite waerdigh,
Zoo let op 't zincken van den Boer: begin dan vaerdigh,
Volhardt in 't zaeien tot in 't hart des winters toe.
De goude zon regeert hierom, noit rijdens moê,[336]
De ronde weerelt door de zes paer hemelmercken,
Gedeelt in hun geweste, en afgedeelde percken.[338]
De hemel wort van vijf doorluchte gordels net[339]
Omgort: de middenste is met vier en gloet bezet,
In 't steecken van de zon: twee uitersten zijn stadigh,[341]
Ter rechte en slincke hant al even ongenadigh,[342]
En blaeu van kille koude, of nat van regen mê,
En buien: twee, die recht in 't midden van de twee,
Den veerste en middenste, den hemelkloot omgorden,[345]
Zijn 't sterfelijck geslacht door d'alvermogende orden[346]
Tot hun verblijf gegunt. de middenste op den kloot
Wort van den dierenriem gekruist: dees toont u bloot[348]
Het rijck borduursel van zijn zes paer hemelplecken,
Waer door de zon al 't jaer haer ronde moet voltrecken:[350]
En recht gelijck de lucht en weerelt, dat elck yst,[351]
Naer Scythen en 't Rifeesch geberghte steiler rijst;[352]
Zoo laegh valtze in het Zuid naer Libye in de baren.
Hier staet de noordas steil en boven onze haeren,
Gelijck de zuidas laegh beneên ons voeten blinckt,

323 *die van gesteente gloeit:* die schittert van edelgesteenten.
324 aan de *kim* raken zee en hemel elkaar.
325 *'et ackerbouwen;* de bewerking van de akker.
326 *den oogst;* in de proza-vert. *den hoop van uwen oeghst* (spem anni): het zaad.
328 *te water was gegaen:* aan de kim (in zee) was verzonken, vgl. vs. 324.
329 *van:* door.
na 'et baren: nadat de akker het ontvangen zaad had doen kiemen en opgroeien.
332 *slecht van waerde, hoe 't beslaat:* van geringe waarde, hoe (rijk) de oogst ook uitvalt.
336 *noit rijdens moe:* naar de mening der Ouden werd de zon op de zonnewagen dageliks langs de hemel gereden.
338 van elkaar gescheiden, doordat aan ieder een bepaald hemelgewest, een deel van 't hemelgewelf is toegedeeld.
339 *doorlucht:* doorschijnend; *net:* op keurige, volmaakte wijze.
341 *stadigh:* steeds.
342 *al even:* (beide) al evenzeer.
ongenadigh: onaangenaam, bar.
345 *den veerste en middenste* is een nadere verklaring van, een bijstelling bij *de twee.*
346 *d'alvermogende orden:* de raad der almachtige goden.
348 *van:* door; *bloot:* klaar, duidelik.
350 *al 't jaer:* in de loop van een geheel jaar.
351 *recht gelijck:* evenzo als; *dat:* zodat.
352 *Scythen,* landnaam: Scythië.

En in den zwarten poel des helschen afgronts zinckt.

[244] schen afgronts zinckt. Hier glijt de groote Slang in lange krullen[244-45]
[245] rontomheene, en schiet, gelijck een stroom, tusschen beide de
[246] Beeren door; de Beeren die noode in den Ozeaen zouden ver-[246]
[247] drencken. Men zeit dat het daer gedurigh nacht en stil, en met[247]
[248] dicke duisternisse behangen is; of de dagh opgaet, wanneer die[248]
[249] by ons onder gaet: en als het licht uit den oosten ons met zijn
[250] hijgende paerden aenwaessemt, dan steeckt de roode avont daer[250]
[251] zijn kaerssen op.

[252] Hier uit leert men weder en onweder aen den ongestadigen[+252]
[253] hemel te gemoet zien; kennen wanneer het zaeiens en maiens tijt,[253]
[254] en geraden zy over het zorghelijcke marmer te roeien, en met uit-[254-55]
[255] gereede schepen zee te nemen, of tijdighst hout in de bosschen
[256] te houwen.

[+][Randschrift:] *Starrekunst maeckt ackeren zeeman weerwijs*.

[257] Men neemt oock niet vruchteloos het rijzen en daelen der ge-[257]
[258] starrenten waer, en het ronde jaer, dat net door vier saizoenen[258]
[259] voortrolt. D'ackerman kan, terwijl het koudt en regenachtigh[+]
[260] weder hem binnen 's huis belet, vele dingen op zijn gemack be-[260]
[261] stellen, waer mede hy t'huis, by schoon weder, zich zou moeten[261]
[262] verhaesten. De lantman klopt en wet dan den stompen tant van[262]
[263] het kouter: hoolt schuiten uit boomen: merckt zijn vee, of tekent[263]
[264] zijn korenhoopen: zommigen snijden vorcken met twee tanden,
[265] of houwen scherpe tuinstaecken, of bereiden Amerynsche teenen,[265]
[266] om den taien wijngert op te binden. Nu vlecht vry lichte korven[266]

[+][Randschrift:] *Het werck des lantmans, by regenachtigh weder,*

244-45 *Hier glijt de groote Slang.... rontomheene:* om onze pool (om de Noordpool); *de groote Slang:* het sterrebeeld de Draak, dat niet om de Pool, maar rondom en door de 'Beren' heen glijdt.
246 *de Beeren die noode...zouden verdrencken* (verdrinken): die niet graag...zouden verdrinken; deGrote en Kleine Beer gaan nooit onder.
247 *daer:* aan de Zuidpool; *gedurigh:* voortdurend.
248 *of....;* versta: of misschien gaat daar de zon op enz.
250 *aenwaessemt:* de morgenbries werd toegeschreven aan de adem der snuivende paarden voor de zonnewagen, die *het licht uit den oosten,* de zon, aan de hemel voerden; *de roode avont* (Vesper rubens), vgl. ons woord Avondrood.
252 *Hier uit* knoopt vast aan r. 231 vgl. (door deze kennis van de kosmos); *weder en onweder* (tempestates): weerswisselingen.
253 achter *tijt* is *zij* te denken.
254-55 *het zorghelijcke marmer* (marmor infidum): de onbetrouwbare zeespiegel; *uitgereed:* uitgerust, opgetuigd ('s winters staan de schepen onttakeld op het strand); *tijdighst:* op de meest geschikte tijd (versta: 'hieruit leert men kennen' wanneer het goede ogenblik daar is....).
257 *niet vruchteloos:* niet zonder voordeel.
258 *het ronde jaer:* de kringloop van het jaar; *net door vier saizoenen;* de bedoeling van de Lat. tekst is: door vier even lange (onderling verschillende) jaargetijden.
260 *belet:* vasthoudt; *bestellen:* verrichten, in gereedheid brengen.
261 *t'huis* is door Vondel ingevoegd; zijn bedoeling is te laten uitkomen: als 't weer gunstig is voor de akkerbouw, is 't onaangenaam door dergelike (voorbereidende) bezigheden aan huis gebonden te zijn.
262 *klopt:* haart (zoals een maaier zijn zeis); *tant:* snede,
263 *hoolt:* holt (maakt schuiten uit uitgeholde boomstammen); de Lat. tekst heeft *lintres; linter* = bak, trog, in de vorm van een schuit; *tekent:* hier nummert (om het aantal te weten).
265 *tuinstaeck* (vallus): een scherp toegespitste paal, dienende voor palissadering (om af te *tuinen*); *Amerynsch.* bijv. nw. bij *Ameria,* stad in Umbrië, waar men zich toelegde op de cultuur van wilgen en *wilgentenen* (*bereiden* hier: voor gebruik geschikt maken).
266 *taei:* buigzaam.

[267] van Rubische wissen: nu drooght uwe vruchten by het vier: nu[267]
[268] breecktze met den steen.[268]

267 *Rubische wissen,* Lat. *virga rubea,* dat eerder op te vatten is als ranken van de braambeziestruik, dan als twijgen van Rubië (een plaats in Apulië).
nu... nu (Lat. *nunc... nunc*)*:* nu eens, dan weer; *vruchten:* graanvruchten.
268 *breken:* fijn wrijven, stampen (waarvoor ze eerst gedroogd moeten worden).

Hier glijt de groote Slang rondom met ronde krullen,
En schiet, gelijck een stroom, door 't grimmen en het brullen
Der Beeren, dieren die heel noô te water gaen,[358-359359]
En nederzincken in den diepen Oceaen.
Men zeght dat daer ter stê de nachten eeuwigh duuren,
In stilte en duisternisse; de heldre morgenuuren[361-362:]
Beginnen, als de dagh by ons in 't westen daelt:
En, als nu d'opgang uit den oosten ons bestraelt,
Zijn hygend paert den glans ons toesnuift uit die streecken,[365]
Dan vangt daer d'avont aen zijn kaers en licht t'ontsteecken.
Men leert hieruit het weêr en onweêr klaer voorzien,[367]
En d'ongestadigheit der hemelen bediên,[368]
Oock zaey- en maeitijt net op zijne beurt bevroeien;[369]
Of 't oock geraden zy te zeilen, en te roeien
Op 't zorghlijck marmer, en met d'uitgereede vloot
In zee te loopen, en, wanneer het nut en noot[372]
Gebieden, hout in 't bosch te houwen, niet te spade.
Men slaet niet vruchteloos oock aen den hemel gade
Het eeuwigh rijzende en neêrdaelende gestarnt,
En 't ronde jaer, dat stip door vier saizoenen barnt,[376]
En voortrolt. d'ackerman kan, by de koude en regen[377]
Gehindert, onder dack veel nutte dingen pleegen,
Bestellen met gemack, waermê hy, als te post,[379]
Zich anders, by schoon weêr, in huis verhaesten most.[380]
De lantman klopt en wet dan t'huis de stompe tanden
Van 't kouter, hoolt een schuit uit boomen met zijn handen.
Hy merckt den korenhoop, of tekent al het vee.
Een ander geeft de vorck twee tanden met de sne,[384]
Of houwt den tuinstaeck scherp, bereit met zijn gezinden[385]
Den Amerijnschen teen, om wijngaert op te binden,
Met dezen taeien bant. nu breit en vlecht hy hier[387]
De Rubiaensche wis, of drooght de vrucht by 't vier,[388]
Of breecktze, en maeltze aen meel met harde kaizelsteenen.[389]

358-359 *door 't grimmen en het brullen der Beeren:* tussen de grimmende en brullende Grote en Kleine Beer door.
359 *te water gaen;* vgl. vs. 328.
361-362: de twee veronderstellingen van de prozavert. (r. 247-248), die elkaar uitsluiten, worden hier niet uiteengehouden; men denke tussen *duisternisse* (vs. 362) en *de:* of (dat misschien).
365 *zijn hygend paert:* het hijgende paard dat de opgaande zon aan de hemel omhoogvoert.
367 *hieruit:* zie de aant. bij de prozatekst, r. 252.
368 *bediên* (bedieden): verklaren.
369 *bevroeien:* ongewone vorm voor bevroeden (door rijmdwang gekozen).
net: nauwkeurig, juist.
372 *het* is (voorlopig) voorwerp bij *gebieden*.
376 *barnt:* brandt; hier gekozen door de bijgedachte aan de zon.
377 *by:* door.
379 *als te post:* lett. als met een postpaard; dus snel, zonder zich tijd te gunnen.
380 *zich verhaesten:* zich overhaasten.
384 Zie de prozavert., r. 264; *met de sne:* met de snede van zijn mes.
385 *gezinden:* huisgenoten, personeel.
387 *breit en vlecht,* nl. tot manden.
388 *Rubiaensch:* bijv. nw. bij *Rubië;* zie de aant. bij de prozavert., r. 267.
389 *kaizelsteenen:* keistenen.

[269] Het staet oock vry, zonder het Recht t'overtreden, zommigh[+269-70]
[270] werck op feestdagen te benaerstigen. De godtsdienst verbiet
[271] niemant het water te verleiden; een heining om zijn lant te[271]
[272] vlechten; vogelen lagen te leggen; hagedorens af te branden;[272]
[273] blatende kudden in eenen verschen stroom haer evel af te spoelen.[273]
[274] Dickwils laedt hy den tragen ezel met olie, of eenen hoop appelen,[274]
[275] en keert weder van de stadt, met den gebilden molensteen, of[275]
[276] eenen klomp zwart peck.

[+][Randschrift:] *en op feestdagen*.

[277] De maen zette oock, naer heuren loop, zommige geluckige[+277-78]
[278] werckdagen in: hou uw rust den vijfden dagh, wanneer de maen
[279] uit haer huis, den Kreeft, datze vier dagen bewoonde, in den[279]
[280] Leeuw vaere: want die dagh is de geboortedagh van den doot-[280-81]
[281] schen Orkus en de Razernyen: toen baerde d'Aerde dat heilooze
[282] gebroetsel, Ceus, Iäpetus en den wreeden Tyfeus, en d'andere ge-[282-83]
[283] broeders, die te zamen zwoeren den hemel te verdelgen: te weten,
[284] zy bestonden driewerf den Ossa op den Pelion; en den bosch-[284]
[285] rijcken Olymp op den Ossa te wentelen: driewerf klonck vader[285]
[286] Jupiter d'opgestapelde bergen met zijnen blixem van elckanderen.
[287] Ten zevende dage, na den tiende, magh men, ter goeder ure, wijn-[287]
[288] gert planten, ossen inspannen, en het webbe opzetten: de negende[288]
[289] dagh is den vluchtelingen gunstigh, den dieven ongunstigh.[289]

[+][Randschrift:] *Ongeluckige en geluckige werckdagen naer den loop der mane gerekent*.

[290] Zommige dingen willen liever in den koelen nacht beschickt[+]
[291] zijn, of in den morgenstont, wanneer de zon het bedauwde lant
[292] kome bestraelen: by nacht magh men best lichte stoppels en

[+][Randschrift:] *Nachtwerck*.

269-70 *het Recht:* de goddelike en menselike wetten (fas et jura); *zommigh werck:* enkele (bepaalde) werkzaamheden; al wat *onmiddellike* winst verschafte, was verboden; *benaerstigen:* (met vlijt) verrichten.
271 *verleiden:* afleiden (uit de beek naar de akker).
272 *lagen leggen:* strikken spannen (moliri insidias avibus); *hagedorens* (vepres): doornstruiken.
273 *haer evel:* hun kwaal (schurft bijvoorbeeld).
274 *appelen:* goedkope appels heeft de Latijnse tekst; Vondel drukt dit uit in *hoop*.
275 *met den gebilden molensteen:* met de maalsteen, waarvan de groeven (oneffenheden) opnieuw gescherpt zijn; hier wordt dus *ruilhandel* bedoeld, die ook geoorloofd was op feestdagen.
277-78 *zommige geluckige werckdagen;* de bedoeling is dus: in de loop van een maand (één omloop van de maan om de aarde) zijn bepaalde dagen gunstig voor de arbeid, andere zijn ongeluksdagen.
279 *huis:* hemelteken.
280-81 *de dootsche Orkus* (pallidus Orcus): de bleke Pluto (god van de onderwereld); *de Razernyen:* de Furiën.
282-83 *Ceus* en *Iäpetus* waren zonen van de Hemel en de Aarde, Titanen; *Tyfeus,* een zoon van de Aarde en de Tartarus; met *d'andere gebroeders* bedoelt Vergilius misschien de giganten *Otus* en *Ephialtes* (die geen zonen der Aarde waren), de hemelbestormende Goden.
284 *zy bestonden:* zij ondernamen het, poogden; *Ossa* en *Pelion* zijn bergen in Thessalië, in de nabijheid van de *Olympus*.
285 *klonck:* sloeg.
287 De 17de dag is dus gunstig voor...
288 *het webbe opzetten:* een nieuw weefsel op 't weefgetouw zetten, beginnen.
289 *vluchtelingen,* hier op te vatten als vluchtende slaven; de vol wordende maan begunstigt hun vlucht (en is hinderlik voor de dieven).

Het staet oock vry, en 't zal het lantrecht niet verkleenen,[390]
Indien hy zommig werck op feesten toebereit.[391]
De godtsdienst straft hem niet, die eene beeck verleit,[392]
Een heining vlecht om 't lant, de vogels loopt belaegen,
De haegedorens brant, het blaetend vee de plaegen
En 't evel afspoelt, in een' verschen waterstroom.
Oock laedt hy menighmael den ezel, traegh en loom,
Met olie, en een' zack vol applen, en treet heenen[397]
Van stadt, met eenen klomp zwart peck, en oock met eenen
Gebilden molensteen naer huis, op 's ezels tredt.[399]
De maen heeft oock niet slinx werckdagen ingezet,[400]
Gerekent naer heur' loop. den vijfden moet gy vieren,[401]
Wanneer de maen heur huis, den Kreeft, [een van de dieren
Des diereriems,] dat zy vier dagen lang bezat,
Verlaet, om in den Leeuw te vaeren met haer radt:[404]
Want dit 's de dagh, die zelf den dootschen Orkus baerde,
De Razernyen mê. toen broght de grimmige Aerde
Het heiloos helsch gebroet ter weerelt uit haer' schoot,
Den fellen Ceüs, grof, en onbeschoft en groot.[408]
Den reus läpetus, Tyfeüs, den verwoeden,[409]
En andre broeders, die met razende gemoeden[410]
Te zamen zwoeren fel het hemelsch Godendom
Te dempen in den gront. zy proefden drymael om[412]
Den Osse op Pelion, Jupijns Olymp, vol bossen,
Te wentelen op Osse, als Jupiter aen 't lossen[414]
Van zijn kortouwen, met den gloênden blixemschicht[415]
Den stapel bergen trots wel drywerf ongezwicht[416]
Van boven neder klonck. de zevenste verscheenen,[417]
Die, na den tienden dagh, zich over 't aerdtrijck heenen
Ontvouwt, den wijngaert dan ter goeder tijt, geplant,[419]
En dat men 't webbe opzet, en d'ossen innespant.
De negenste is gereet den vlughtling te gerieven,[421]
Maer weigert zijne gunst den trouweloozen dieven.
En zommig werck wort best by koelen nacht bestelt,
Of als de morgenzon het overdaude velt

390 *verkleenen:* te kort doen, inbreuk maken op.
391 *toebereit:* verricht.
392 *de godsdienst straft hem niet:* volgens de priesterlike voorschriften is hij niet strafbaar, die...
397 *heenen:* weg.
399 *op 's ezels tredt:* gelijke gang houdend met zijn ezel.
400 *niet slinx:* niet ongunstig (de maan heeft ook een aantal voor de arbeid gunstige dagen ingesteld, te berekenen uit haar omloopstijd).
401 *vieren:* rust houden.
404 *met haer radt;* de maan rijdt, evenals de zon, op een wagen langs de hemel.
408 *onbeschoft:* wanstaltig, onbehouwen.
409 *verwoed:* wild, woest.
410 *gemoeden;* gemoederen is een jonger meervoud.
412 *in den gront dempen:* volkomen vernietigen, uitroeien; *proefden:* beproefden.
414 *als:* toen.
415 *kortouw* (kartouw): ouderwets kanon; Vondel gebruikt hier het woord om de bliksemstraal van Jupiter, die met donderend geweld de wolken doorklieft, aan te duiden.
416 *ongezwicht,* zonder te bezwijken, onverschrokken.
417 *de zevenste verscheenen:* als de zevende (dag) verschenen is.
419 *den wijngaert.... geplant:* dat men dan de wijngaard plant.
421 *is gereet:* is bereid (vgl. *weigert* in 't volgende vers); wil gaarne helpen.

425 Bestraelt. men kan by nacht den dorren beemt en stoppels

[293] dorre beemden afmaeien: by nacht ontbeert het lant geenen dauw
[294] nochte vochtigheit. 's Winters kan men spade by de kaers arbeiden,[294]
[295] en tortsen met het mes snijden; terwijl het wijf met zangk den[295]
[296] langdurigen arbeit verzacht, en haer ruischende schietspoel door
[297] de scheering schiet, of zoeten most by het vier opziedt, en den[297-98]
[298] heeten ketel met eenen tack schuimt.

[299] Maer men moet, by daegh, in den zonneschijn, het goudtgeele[+]
[300] koren snijden: by daegh, in den zonneschijn, het gedrooghde koren
[301] dorschen. Ploegh naeckt: zaei naeckt. De winter maeckt den[301]
[302] lantman traegh: d'ackerluiden vaeren in den kouden winter wel,
[303] by het geen de zomer vergaerde; en vergasten malkanderen dan[303-04]
[304] rustigh. De blyhartige winter noodight de menschen tot vermaeck,[+]
[305] en zet alle bekommeringen uit den zin; gelijck de zeeluiden,[305]
[306] wanneer de gelade schepen in de haven gelant, en van blyschap[306]
[307] achter met kranssen behangen zijn. Evenwel eischt de tijt dan, dat[307]
[308] men eickels, en lauwerbezien, en olyven en roode myrten af-[308]
[309] schudde: dan zet men stricken om kranen, spant netten om harten[309]
[310] te vangen; dan jaeght men langoorige hazen; men treft dassen[310]
[311] met de Balearische slinger; terwijl het velt diep onder sneeuw[311]
[312] leit; terwijl het ys voor stroom afdrijve.

[313] Wat wil ick het onweder van den herfst en zijn gestarrente ver-[+313-14]
[314] haelen, en waer op de huisman te letten sta, wanneer de dagh
[315] korter, de zomer koeler wert? of de regenachtige lente ten einde[315-16]
[316] loope, wanneer het winterkoren beginne op te komen, en de[316-17]
[317] zuigende air op den groenen halm te zwellen?

[+][Randschrift:] *Dagwerck*.

[+][Randschrift:] *Wintervreught*.

[+][Randschrift:] *Onweder van herfst en lente*. In het Randschrift bijr. 313: *Onweder:* slecht, onstuimig weer.

294 *vochtigheit:* overdag wil de zeis in het (dan) dorre gras niet zo gemakkelik vatten; *by de kaers:* de bedoeling van de Latijnse tekst zal wel zijn *fakkellicht;* zie de volgende regel.
295 *tortsen met het mes snijden:* fakkels toespitsen; *het wijf:* de echtgenote.
297-98 *most:* jonge wijn; *opziedt,* Lat. *decoquit:* afkookt (het water er uit laat verdampen); *den heeten ketel:* de kokende wijn; *met eenen tack,* Lat. *foliis:* met bladeren.
301 *naeckt:* zonder bovenkleed.
303-04 *en vergasten malkanderen dan rustigh:* en onthalen elkaar vrolik (en nodigen elkaar op vrolike feesten te gast).
305 *gelijck de zeeluiden,* vul aan: alle zorgen aan kant zetten.
306 Vul achter *gelant* aan: *zijn*.
307 *achter:* aan de achtersteven.
308 *roode myrten* (cruenta myrta): de bloedrode bessen van de (zwarte) myrt (die in December rijp waren).
309 *hart:* hert.
310 *dassen,* Lat. *damae* (= damherten, of reeën); vergelijk *Achtste Herderskout*, r. 35.
311 De bewoners van de Baleariese eilanden golden voor zeer bedreven in 't hanteren van de slinger.
313-14 *Wat wil ick.... verhaelen* (quid dicam, overgangsformule): wat zal ik u ophalen van, vertellen over (ik kan ook nog spreken over....); *het onweder:* buiig, stormachtig weer; *zijn gestarrente:* de in de herfst op- of ondergaande sterrebeelden.
315-16 *of de regenachtige lente ten einde loope:* onjuiste vertaling van *vel quum ruit imbriferum ver* = of wanneer de lente haar regens neergiet.
316-17 De Latijnse tekst zegt: wanneer reeds een oogst van halmen gerezen staat op de velden en de melkhoudende (nog niet hard en droog geworden) graankorrels zwellen op de groene halmen; bij *zuigend* heeft Vondel gedacht aan een klein kind, dat zuigt aan de moederborst.

Best maeien: 's nachts ontbeert het lant noch dau noch droppels.
Men vordert 's winters, by de kaers, den arrebeit,[427]
Snijt tortsen met een mes, eer 't licht de schaduw scheit;[428]
Terwijl het wijf met zang het werck spoet, en haer neering,[429]
En 't ruisschend schietspoel schiet door keten, en door scheering,[430]
Of zoeten most koockt by den haert, op haer gemack,
En schuimt den kopren pot of ketel met een' tack.
Maer by den dagh, als 't licht de kim is opgereden,[433]
Dan wort de goude vrucht, het koren, best gesneden,
't Gedrooghde graen oock best, by zonneschijn, gedorscht.
Pas naeckt te ploegen. zaey in 't hemd met bloote borst.[436]
De winter kan de leên des ackermans vertraegen.
De koude winter teert op 't zweet der zomerdagen,[438]
Gelijck een banderheer: en d'ackerman vergast[439]
Zijne ackerbuuren dan blygeestigh, als het past.[440]
De blijde winter noot de menschen tot verblijden,
En zet bekommeringe, en alle zorgh ter zijden:
Gelijck de zeeman, als 't geladen schip gelant,
Nu in de haven leght, en 't achterschip, op strant,
Van vreught behangen is met groen en roozenhoeden.[445]
Dees tijt eischt evenwel het winterwerck te spoeden,[446]
En eeckel, lauwerbes, en myrten, en olijf
Te schudden van den boom. dan loopt men sterck en stijf[448]
De kraenevlught in 't velt bedeckte stricken hangen,
Spant netten uit in 't woudt, om harten op te vangen.[450]
Dan jaeght men hazen met hunne ooren, lang en scherp,
Treft dassen met den steen en spaensche slingerwerp;[452]
Als 't ys den vliet af drijft, en sneeu het velt komt decken.
Wat wil ick 't herfstgestarnte en zijne buien wecken,[454]
En waer de huisman op moet passen, als hy voelt
Het korten van den dagh, en hoe de zomer koelt,
Het regenachtigh weêr der lente loopt op 't leste,
Het winterkoren rijst, op 't blazen uit den weste,

427 *den arrebeit vorderen:* voortgang maken met het werk, het werk doen opschieten.
428 *eer 't licht de schaduw scheit:* voor het licht de duisternis uiteendrijft, verdrijft.
429 *spoet:* bespoedigt, begunstigt; *en haer neering* (spoet): en haar eigen huiselike werkzaamheden.
430 *keten:* de kettingdraden, de draden die in het weefsel in de lengte lopen; syn. van *schering*.
433 *opgereden* (nl. met de zonnewagen).
436 *Pas:* zorg er voor.
438 *op 't zweet der zomerdagen:* op wat de landman 's zomers in 't zweet zijns aanschijns heeft vergaard.
439 *gelijck een banderheer* (als een banjer): als een prins, op royale wijze; een *baanderheer* was in de M.E. een edelman, die het recht had zijn mannen onder eigen banier ten oorlog te voeren; vergelijk voor deze beeldspr. van Vondel de aant. bij *kortouw,* vs. 415.
440 *ackerbuuren:* buren; boeren die de naburige akkers bebouwen.
als: gelijk.
445 *roozenhoeden:* rozekransen.
446 *spoeden:* voortgang maken met.
448 *sterck en stijf:* flink en wakker; de zin is: men gaat erop uit (loopt) om voor de zwermen kraanvogels in het veld verborgen strikken op te hangen.
450 *opvangen:* vangen, buitmaken.
452 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 310-311; met de steen, geworpen uit een Spaans slingertuig.
454 *wecken:* wakker maken (ik laat.... liever rusten).

En d'aer al zuigende op den steel en hallem zwelt?[457-459]

457-459 vgl. de aant. bij de prozatekst 315-317.

[318] Ick zagh dickwils, wanneer d'ackerman den maeier met de sickel
[319] in het goutgeele koren zont, en het graen van zijnen wanckelbaren[319]
[320] halm streeck, hoe de vier winden tegens malkanderen aenbulder-[320]
[321] den, en met het zwangere gewas, zoo verre men oogen kost, ten[321]
[322] wortel toe uitgeruckt, strijcken gingen, en stroo en stoppels daer[322]
[323] henevlogen; zulck een donckere winterbuy en dwarrelwint stack
[324] 'er op. Dickwils viel 'er een vreesselijcke stortregen uit de lucht,
[325] en de wolcken, om hoogh op een gepackt, borsten met bijster[325]
[326] onweder en slaghregen afgrijsselijck uit, gelijck of de hemel viel;
[327] zoo dat het weeligh gewas en d'arbeit des ackermans van al het
[328] water wechspoelde, alle graften vol lagen, de diepe en ruischende[328]
[329] stroomen wiessen, en het meir barrende en bruischte. Vader Jupijn
[330] zelf schoot met zijne schitterende vuist, midden in den nacht des[330-31]
[331] donckeren plasregens, den blixemstraal naer beneden, dat 'er de
[332] gansche aerdbodem af dreunde en daverde, het gedierte vlughte,
[333] en allen volcken het hart in den lijve van versaechtheit en oot-[333-34]
[334] moedigheit kromp; terwijl hy Athos, of Rhodope, of het hoogh
[335] geberghte van Epirus met den donder de kruin insmeet, en storm-[335]
[336] wint en slaghregen verdubbelde, dat bosschen en stranden van
[337] 't gebulder der buien huilden.

[338] Dewijl dan dit te vreezen sta, zoo neem de tijden en den loop[+338-39]
[339] des hemels waer: in wat huis de koude Saturnus stant houde: in
[340] wat gewest des hemels Merkuur, een dwaelstar, zijnen keer neeme.[340]
[341] Boven al zult ghy de Goden eeren, en aen Ceres, die groote Godin,[+]
[342] wanneer uw werck op den weeligen acker beschickt zy, jaerlijcks[342]

[+][Randschrift:] *De Dichter raet op de tijden te letten,*

[+][Randschrift:] *en den Goden en Ceres te offeren.*

319 *wanckelbaer:* teer, wiegelend.
320 *strijken* (stringere): doen vallen (afsnijden).
321 *het zwangere gewas,* letterlike vertaling van *seges gravida:* de rijpe graanoogst; *oogen:* zien; *kost:* kon.
322 (met het zw. gew.) *strijcken gingen:* (het zw. gew.) in de lucht meevoerden.
325 *om hoogh op een gepackt,* ter vertaling van *collectae ex alto;* eerder: van uit de zee komend en zich opstapelend.
328 *graft:* (gegraven) sloot.
330-31 *in den nacht des donckeren plasregens:* in de zwarte regenwolk.
333-34 *versaechtheit en ootmoedigheit:* deemoedig ontzag; *Athos:* gebergte in Macedonië, *Rhodope* in Thracië.
335 *donder:* hier de bliksemschicht (die door de lucht dondert); *insmeet:* te pletter sloeg; voor *stormwint* denke men: *terwijl*.
338-39 *de tijden:* de jaargetijden; *den loop des hemels:* de loop der sterren; *huis:* hemelhuis (een astrologiese term), 'hemelgewest', een vak van 't hemelgewelf of teken van de dierenriem; van de planeten worden hier alleen *Saturnus* en *Mercurius* genoemd, Saturnus als het verst verwijderd van de zon (vandaar *koud*), Mercurius de dichtstbijzijnde planeet; *stant houde:* zich bevindt, staat.
340 *zijnen keer neeme:* zijn baan beschrijft.
342 *wanneer... zy* is een onjuiste vertaling; de bedoeling is: offer Ceres, als de winter voorbij is (in de lente dus) en *doe dat in het malse gras* (operatus in herbis laetis).

'k Heb menighmael gezien, als d'ackerman op 't velt
Den maeier met de zicht verzont in 't goutgeel koren,[461]
En 't graen van zijnen halm ter neêr streeck op de voren,
Hoe twee paer winden met gewelt te zamen streên,
En, bulderende om strijt afgrijslijck tegens een,[464]
Voort strijcken gingen wijt en zijt, na'et tegensportelen,[465]
Met zwangere aer, en steel, en uitgeruckte wortelen,
Dat stroo en stoppel vloogh: zoo vreeslijck een gerucht
En dwarling stack'er op, by donckre winterlucht.
Een dichte regen storte oock dickwijl in de kolcken:[469]
En langen tijt om hoogh opeengepackte wolcken
Aen 't baeren, borsten met afgrijslijck onweêr uit,[471]
En regen, slagh op slagh, als of met groot geluit[472]
De hemel inneviel; dat weelige oogsten voelden,[473]
En 's lantmans arrebeit en zaeissels heenespoelden,
De graft verdroncken lagh, de stroomen, vol geruisch,[475]
Aen 't wassen, d'afgront van de zee met groot gedruisch[476]
Vast barrende op het strant. Jupijn, nu aen 't verbitteren,[477]
Schiet met zijn rechte vuist de blixems, datze schitteren
In 't midden van den nacht der wolckbreuck naer beneên,[479]
Dat d'aerdtboôm davert, dreunt, de dieren onder een[480]
Aen 't vlughten, volck by volck, te reuckeloos in 't schimpen,[481]
Het hart in 't lijf, van angst en ootmoedt, quam te krimpen;
Terwijl hy Athos, of Epyrus hoogh geberght,
Of Rodope, en al wat de kracht des donders terght,[484]
De kruinen insmijt, en slaghregens, en hun vlaegen
Verdubbelt, dat 'er bosch en stranden af gewaegen,[486]
En huilen, storm op storm, en regenplas op plas.[487]
Dewijl dit onheil dan te vreezen sta, zoo pas[488]
De tijden ga te slaen, op 's hemels loop te mercken,
Wat huis Saturnus, koudt van aert, en wreet in 't stercken[490]

461 *zicht:* sikkel; *verzont:* zond.
464 *tegens een:* tegen elkaar.
465 *na 'et tegensportelen:* na (ondanks) hun (vergeefse) tegenstand.
469 *in de kolcken:* in zee, in de waterplassen.
471 *aen 't baeren:* zich uitgietende (nadat ze zich te voren reeds lange tijd steeds dreigender hadden samengepakt).
472 bij *regen* is te denken: *borsten uit met*.
473 *dat:* wat, hetwelk; of misschien is *dat:* dat het, zodat het? Voor 474 en 475 is *dat* te denken met de betekenis *zodat*.
475 *de stroomen, vol geruisch, aen 't wassen* is een constructie zonder vervoegd werkwoord (terwijl de rivieren al ruisende zwollen); *de graft verdroncken lagh:* (dat) de sloten overliepen.
476 *d'afgront van de zee:* (dat) de zee tot op de bodem in beroering gebracht....
477 *vast:* aanhoudend.
479 *in 't midden van den nacht der wolckbreuk:* dwars door de duistere neerplassende regenwolken.
480 *onder een:* in verwarring (door elkaar lopend); ook *de dieren....vluchten* is een constructie zonder vervoegd werkw., vlg. vs. 475.
481 *volck* is datief-object; *te reuckeloos in 't schimpen:* dat in lichtzinnige overmoed gespot had met de goden.
484 *terght:* trotseert.
486 *er.... af:* er van; *gewaegen:* dreunen, sidderen.
487 *storm op storm enz..:* zinsconstructie zonder vervoegd werkwoord, vgl. vs. 480 en vs. 475.
488 *pas:* zorg er voor.
490 *stercken:* vergroten, vermeerderen.

Van ongeluck, bewoont: in wat gewest Merkuur,[491]
De dwaelstar, heenedraeit. gy zult, ter goeder uur,[492]
De Goden boven al godtvruchtighlijck behaegen,[493]
En Ceres, de Godin van 't koren, na de dagen
Des ackerbouws, als 't werck ten vollen is bestelt,

491 *in:* naar.
492 *ter goeder uur:* u zelf tot heil.
493 *behaegen:* welgevallig zijn, naar de gunst streven van.

[343] offeren, in 't afgaen van den winter, wanneer de vrolijcke lente
[344] opluicke: dan vallen de lammers allervetst, de wijnen molligh:[344]
[345] dan valt de slaep allerzoetst, de schaduw op 't geberghte aller-
[346] dichtst. Laet dan al de boere jeught Ceres aenbidden; draegh[346-47]
[347] haer melck en honigh en zoeten wijn op; en ley uw draghtbaere
[348] offerzeuge driewerf rontom den acker, met den geheelen rey en
[349] uwe juichende mackeren achteraen; en laetze den korenoegst met[349]
[350] gezang in de schure wenschen: en dat niemant eer de zeissen in de
[351] rijpe airen sla, dan hy, met den eicken krans om het hooft gevloch-[351]
[352] ten, Ceres, op zijn boersch, toegedanst en toegezongen hebbe.

[353] Op dat wy uit zekere voortekenen deze dingen, en hitte en[+353]
[354] koude en regen en wint moghten te gemoet zien, zoo wou vader[354]
[355] Jupijn dat men waernaeme, wat de maen, die om de maent haren[355-56]
[356] kreits voltreckt, ons spellen wil: by wat op of onder gaende ge-
[357] starrente het waeien zal: wat weerwijze ackerluiden dickwils raet[357]
[358] hun vee dicht ontrent den stal te weiden. Zoo ras de wint op-[358]
[359] steeckt, beginnen de geroerde wateren der afgronden te zwellen,[+359]
[360] de hooge bergen te ruischen, en een schor geluit te slaen, de[360]
[361] stranden van verre te klotsen, en de bosschen reis op reis te
[362] kraecken. Men kan het schip naulix besturen, wanneer de meeuwen[362]
[363] haestigh, midden uit der zee, weder naer strant toe vliegen, en
[364] piepen; de koeten in het zant dobberen, en de reiger, zijn lieve[364]
[365] poelen verlatende, om hoogh in de wolcken vlieght.

[366] Wanneer de wint zich verheffen wil, zult ghy dickwils starren
[367] aen den hemel zien verschieten, en het vier, by duister nacht, een[367]
[368] lange en witte streeck achter zich laten; dickwils het lichte kaf en

[+] [Randschrift:] *Iupijn stelde voortekens van weder en onweder.*

[+] [Randschrift:] *Voortekens van wint.*

344 *molligh,* tegenover schraal, scherp.
346-47 *draegb.... op:* offer; *draghtbaer:* drachtig (de feestelike plechtigheden, in r. 346-47 beschreven, doen denken aan het feest der *Ambarvalia,* zie *Herderskout* V, dat evenwel veel later, als de oogst gerijpt was, werd gevierd).
349 *den korenoegst,* ter vertaling van *Cererem;* de jongere opvatting is: laten ze Ceres (= Ceres' gunst) in uw huis roepen (= haar gunst afsmeken over uw huis).
351 *dan hy:* dan dat hij.
353 *zeker:* betrouwbaar, stellig.
354 *te gemoet zien:* van te voren zien, leren kennen; *deze dingen,* nl. die daarna genoemd worden (dus *deze* met klem).
355-56 *haren kreits voltreckt:* haar kringloop voltooit; *spellen:* voorspellen.
357 .... *het waeien zal:* Lat.: *caderent austri*:....de regen- en stormwinden zullen gaan liggen; *weerwijze ackerluiden* is datief-object.
358 *dicht ontrent den stal te weiden:* dicht bij huis te houden.
359 *geroerd:* in beroering gebracht; *zwellen:* (als dus de in beroering gebrachte wateren der diepe zee *zich beginnen te verheffen*, is stormweer op komst).
360 *en een schor geluit te slaen:* en men hoort het kraken en afbreken der dorre takken.
362 *meeuwen*, Lat.: *mergi* = duikers.
364 *koet:* meerkoet, waterhoen, als vertaling van *fulica; in het zant dobberen* (ludunt in sicco): zich uit het water hebben teruggetrokken en op het droge ploeteren.
367 *het vier:* de vurige vallende ster.

Gaen offren, jaer op jaer, wanneer de winter smelt,
De lentetijt ontluickt. het lam, gedost zoo wolligh,
Valt dan het allervetst, de wijn wel ruim zoo molligh,
De slaep op 't allerzoetst, de schaduw allerdichtst.
Laet dan al d'ackerjeught vrouw Ceres, op 't verplichtst,[500]
Aenbidden: draegh haer melck, en honighleckernyen,
En wijn op, en geley de zeugh, die gy wilt wyen,[502]
En draghtbaer is, drymael om d'ackers, met den rey[503]
Der mackren achter aen, op juichende geschrey,[504]
En laetze aldus den oogst des ackers, en de schoven[505]
Ter schuure in wenschen, met gezangen, die haer loven:[506]
Er niemant sla de zicht in 't rijpe korenlant,
Eer hy den eicken krans om 't hooft met eenen bant
Gevlochten hebbe, en, op zijn boersch, met danckbre tongen
Vrouw Ceres toegedanst en eere toegezongen.[510]
Om dit uit zeker merck by tijts te zien, niet blint,[511]
Te spellen hitte, en koude, en regen, storm, en wint,
Wou vader Jupiter ons van te voren uiten
Al wat de maen, die om de maent haer' kring wil sluiten,
In tijts te kennen geeft: by wat gestarnte men,[515]
In 't op- en ondergaen, d'aenstaende winden kenn':
Wat weerwijze ackerliên vermaent niet lang te beiden,[517]
Maer raetze 't vee heel dicht omtrent den stal te weiden.
Zoo dra de wint opsteeckt verneemt men hoe 't gewelt
Het water ommeroert, dat uit den afgront zwelt:
Hoe 't hoogh geberghte ruischt: men hoort de heesche rotsen:[521]
Hoe 't zwalpend meer, op strant, van verr' begint te klotsen.[522]
Het bosch geeft, reis op reis, een' krack met groot rumoer.
De stuurman suft, en is pas meester van het roer,[524]
Wanneer de meeuwen, uit het midden van de baren,
Zich spoeden naer het strant, en, zonder te bedaeren,
Vast piepen in de vlught; de koeten in het zant[527]
Vast dobbren; 't reigersnest de poelen op het lant[528]
Verlaet, en naer de lucht en wolcken komt gevaeren.
Wanneer de wint zich wil verheffen op de baren,
Dan ziet gy menighmael de starren aen de lucht

500 *op 't verplichtst:* met de grootste toewijding, vroomheid.
502 *wyen:* wijden (ten offer, aan Ceres).
503 *draghtbaer:* drachtig.
504 *geschrey:* vreugdebetoon.
505 *ze:* de makkers, de landjeugd.
506 *haer:* Ceres.
510 *toegezongen,* nl. *hebbe;* Ceres is lijdend voorwerp bij *toedansen*, meew. voorwerp bij *toezingen*.
511 *dit,* met klem; *niet blint:* niet zonder voorkennis, niet onkundig (omtrent het weer dat de volgende dagen zullen brengen).
515 *by:* uit, door.
517 *niet lang te beiden,* nl. om te doen wat in vs. 518 gezegd wordt.
521 *heesch;* vgl. *schor* in de prozatekst, r. 360 en de aant. (*fragor aridus* uit de Lat. tekst zal men waarschijnlik moeten opvatten als het krakend geluid der afbrekende boomtakken op de bergtoppen, *niet* als een geluid van de rotsen zelf).
522 *meer:* zee.
524 *suft:* verliest zijn bezinning; *pas:* nauweliks.
527 *vast:* steeds maar.
528 *'t reigersnest:* het reigersgezin.

Verschieten, en het vier, by duister nacht, ter vlught[532]
Een lange witte streeck van achter na zich sleepen:
Dan ziet gy 't lichte kaf en dorre blaên gegreepen

532 *ter vlught:* onder het vallen (verschieten).

[369] dorre bladers herwaert en derwaert vliegen, of zeepluimen boven[369]
[370] op het water drijven.

[371] Maer zoo het uit den guren Noorden blixeme, en uit den oosten[+]
[372] en westen dondere, dan zullen alle de landen vol waters staen,
[373] alle slooten overloopen, en de schippers op zee hun natte zeilen
[374] strijcken. Noit was iemant zoo dom, die schade by den regen[374]
[375] leedt; of de hoogvliegende kranen zagen de buien uit haer lage
[376] dalen opkomen, en wistenze by tijts t'ontwijcken; of de jonge
[377] koey stack den kop in den wint, en had den snof al wegh; of de[377]
[378] snaterende zwaluw vloogh rontom het meir, en de kickvorschen[378]
[379] in de sloot zongen al borrekickende den ouden zangk: de mier,[379]
[380] menighmael langs haer smal padt hene en weder loopende, broght
[381] d'eiers uit haer holen en nesten; de regenboogh slorpte geweldigh[381-82]
[382] veel waters; de raven, by heele vlughten uit de weiden weder-
[383] keerende, sloegen de vleugels tegens een: alree besprengkelen[383]
[384] allerhande zeevogels, en die ontrent d'Asiaensche weiden, in de[384]
[385] liefelijcke meiren van Kayster, hun aes zoecken, het lijf om strijt[385]
[386] heel nat met water; nu dompelenze het hooft in 't water; nu
[387] loopenze naer het water, en zijn vergeefs vermaeckt met zich te[387-88]
[388] wassen: dan schreeuwt de snoode kraey luitskeels om regen, en
[389] huppelt alleen op het drooge zant: oock kosten de maeghden, die
[390] by nacht haer rocken sponnen, de regenbuy zien komen, als zy[390]
[391] d'olie in de brandende lamp zagen spercken, en hoe het vier aen[391]
[392] het lemmet hangen bleef.[392]

[393] Ghy keunt niet onzekerder, by regenachtigh, het schoone weder,[+393]
[394] en zonneschijn, uit zekere tekenen, voorzien: want dan zijn de[394]

[+] [Randschrift:] *Voortekens van regen*.

[+] [Randschrift:] *Voortekens van schoon weder*.

369 *zeepluimen* (plumae): waarschijnlijk distelpluisjes.
374 *Noit...:* de Lat. tekst heeft: *nunquam imprudentibus imber obfuit* = nooit leed de landbouwer schade door regen zonder te voren gewaarschuwd te zijn; ook het volgende vers vertaalt men tegenwoordig gewoonlik anders dan Vondel het doet: òf de (gewoonlik) hoogvliegende kranen ontvluchten hem (de regen), als hij nadert, in de lage dalen, òf enz.
377 *en had den snof* (bij snuiven) *al wegh:* en rook de regen al van te voren.
378 *de snaterende zwaluw* (arguta hirundo): de druk tjilpende zwaluw.
379 *borrekickend:* klanknabootsend woord.
381-82 *de regenboogh slorpte geweldigh veel waters;* de regenboog, meende men, slorpte uit de zee vocht omhoog en deed dat als regen neerslaan.
383 *sloegen de vleugels tegens een:* vlogen weg met krachtige vleugelslag.
384 *d'Asiaensche weiden:* de weiden aan de *Caystrus,* een rivier in Lydië (Klein-Azië), waar zich veel watervogels ophielden.
385 *meiren:* hier de poelen die de zacht stromende rivier de Kayster vormt.
387-88 *en zijn vergeefs vermaeckt met zich te wassen:* en trachten zich herhaaldelik te verkwikken in het nat; *vergeefs,* omdat ze zich telkens weer gedrongen voelen, een bad te nemen; *de snoode kraey* (cornix improba): misschien onheilspellend.
390 *haer rocken:* de hoeveelheid vlas of wol, die op 't spinrokken is gewonden, haar spintaak.
391 *spercken* (scintillare): spetteren, vonken spatten.
392 *het lemmet:* de pit (en 'dieven' aan de brandende pit zagen komen).
393 *keunt:* kunt; *niet onzekerder:* niet minder zeker, met even grote betrouwbaarheid; denk achter *regenachtigh:* weer.
394 *zeker:* stellig.

[395] starren niet bedompt; de maen, die het licht haren broeder ont-[395395-96]

395 *bedompt:* mat.
395-96 De Latijnse tekst heeft: nec (videtur) fratris radiis obnoxia surgere Luna, dat opgevat wordt als: de maan straalt, alsof ze eigen licht verspreidde.

Vervliegen herrewaert en derwaert, of het ruim[535]
Der zee behangen met de drift der waterpluim.[536]
Maer zoo het blixemt, uit de guure noorder streecken,
De donder uit het oost en westen op koomt steecken,
Dan zietge 't lant tot aen de keel in 't water staen,
En slooten boordevol van regen overlaên,
Den zeeman op de zee de natte zeilen strijcken.
Noit leedt een lantman, die by tijts paste om te kijcken,[542]
By regen lantschade, of de wackre kraenevlught
Streeck, eer de regen quam gevallen uit de lucht,
In een gezoncken dal, uit 's hemels hooge streecken;[545]
De jonge koey quam 't hooft al tijdigh op te steecken,[546]
En, snoffende in den wint, vernam de vlaegh van veer;
De zwaluw snaterbeckte, en vloogh rondom het meer;
De kickvorsch, in de sloot, begon te borrekicken,
En zong den ouden zangk; de mier, alreede aen 't schricken,
Liep heene en weder, langs het enge en smalle padt,
Broght d'eiers uit haer hol, en nesten, nimmer mat;[552]
De regenboogh begon veel waters op te slorpen;
De raven, keerende uit de weiden, langs de dorpen,
Aen 't klappen, slagh op slagh, de pennen tegens een.
Al 't zeegevogelte, en wat, om de weiden heen
Van Asien, en in Kaïsters koele plassen,
Zijn aes zoeckt, valt alreede aen 't plenssen, en aen 't wassen,[558]
Besprengt zijn pluim, waerop geen water vat, om strijt,[559]
Of loopt naer d'oevers toe zich dompelen: dan krijt
En schreeut d'ontruste kraey luids keels om regenvlaegen,[561]
En springt op 't drooge zant in eenzaemheit. oock zagen
De maeghden menighmael, terwijlze 's nachts haer vlas[563]
En taeck afsponnen, ree den donckren regenplas,[564]
De buien al by tijts opkomen, onder 't wercken,
Als d'olie in de lamp om 't licht begon te spercken,
De vonck en 't vier rondom aen 't lemmet hangen bleef.
Gy kunt, eer u de lucht het schoone weder geef,
En heldren zonneschijn, niet min dit zien en stercken,[569]
By regenachtigh weêr, uit zekre en wisse mercken:
Want geene starren zijn dan aen de lucht bedompt.

535 *vervliegen:* uiteenvliegen; *het ruim der zee:* het ruime zeeoppervlak.
536 *behangen met de drift der waterpluim:* bedekt met drijvende distelpluisjes.
542 *paste om te kijcken:* acht sloeg op voortekenen (er aan dacht zijn oogen te gebruiken); zie verder, ook voor de volgende verzen, de aant. bij de prozatekst., r. 374 vlg.
545 *gezonken:* laag.
546 *quam... op te steecken:* ging opsteken.
552 *nimmer mat:* onvermoeid.
558 *plenssen:* plassen.
559 *besprengt:* besprenkelt.
561 *ontrust:* onrustig geworden; vgl. de prozatekst.
563 *haer vlas en taeck:* haar spintaak.
564 *ree:* alrede.
569 *niet min:* evenzeer; *stercken:* met groter zekerheid opmaken; *dit* is 'het schoone weer'.

*

[396] leent, komt met geen stompe hoornen op; geen dunne nevel-[396-97]
[397] vlocken zweven door de lucht; geene zeelieve ysvogels baeckeren
[398] zich, met hun uitgespreide vleugelen, op het strant, in den warmen
[399] zonneschijn; geen vuile zwijnen wroeten dan met den muil het
[400] stroo in hun kot om: maer de mist valt neder, en zweeft langs
[401] het velt; de nachtuil, die op het ondergaen der zonne past, zingt[401]
[402] dan te vergeefs, boven van het dack, spade in den nacht. Nisus[402]
[403] laet zich dan heel hoogh in de lucht zien, en wreeckt zich aen
[404] Scylle, om den diefstal van zijn purperen hair, waerze, met hare
[405] pennen de dunne lucht kloovende, voor hem henevlught. Zie,
[406] hoe Nisus, haer dootvyant, al snorrende daer achter her zit, en[406]
[407] overal waer Nisus haer navlieght, daer vlughtze snel voor uit, en
[408] klooft de dunne lucht met haere pennen. Dan roepen de raven,
[409] drie of viermael met luider keele, kras kras, en dickwils ruischenze,[409]
[410] ick weet niet met wat voor een genoeghte onderling vermaeckt,[410]
[411] en boven haer gewoonte, om hoogh op het nest, in de bladeren,[411]
[412] en het lust haer zoo ras de regen over is, het kleene gebroet en
[413] lief broeinest weder te bezoecken.

[414] Doch ick geloof niet dat Natuur hun van boven met redelijck[414]
[415] vernuft en voorwetenschap begaefde. Maer wanneer het doncker[415]
[416] en regenachtigh weder aen den hemel over is, en de lucht, die
[417] flus van den Zuiden wint nat was, het dunne vergrove, en het[417]

* TEKSTKRITIEK: In de uitgave van 1659 is r. 414-15 aldus gewijzigd:....*dat haer van boven een weerwijsheit gegeven is, die het nootlot der zaecken begrypen kan*; Vergilius zegt: (Haud equidem credo) quia sit divinitus illis ingenium aut rerum fato prudentia maior.

396-97 dus met scherpe sikkel-omtrek; *dunne nevelvlocken:* Lat.: *tenuia lanae vellera:* dunne schapenwolkjes; *zeelieve ysvogels*, ter vertaling van *alcyones dilectae Thetidi;* Thetis, een zeenimf, veranderde Alcyone en Ceyx, A.'s echtgenoot, die bij een schipbreuk omgekomen was, in zeevogels (Ovidius, *Met.* XI, 410-748); *zeelief:* zich in Thetis' gunst verheugend, zegt de Latijnse tekst; maar vgl. de vertaling in verzen, vs. 574.

401 *passen op:* gadeslaan (*boven van het dack* (r. 402) is te verbinden met *passen op*).

402 *te vergeefs,* omdat zijn gekras dan geen slecht weer brengt; *Nisus,* koning van Megara, had volgens de sage een purperen haarlok, waarvan het heil van zijn stad afhing. Toen koning Minos Megara belegerde, sneed Nisus' dochter Scylla, om Minos te behagen, die lok af en bracht ze hem. Minos versmaadde haar liefde en nu werd Nisus veranderd in een zeearend en Scylla in een kleine zeevogel, de *Ciris,* die steeds door de arend werd vervolgd. Deze geschiedenis is behandeld in een gedicht *Ciris,* dat aan Verg. wordt toegeschreven (vgl. ook Ovid.; *Met.* VIII, 1 vlg).

406 *daer achter her zit:* haar achtervolgt.

409 *met luider keele;* de Lat. tekst heeft gutture presso: met een toegesnoerde, benauwde keel (zie de vert. in verzen, vs. 591, die de tekst juist weergeeft); het *gewone* gekras van de raaf betekent regen (zie r. 388); dìt geluid, dat scherper en heller klinkt, voorspelt mooi weer *ruischenze* (strepitant): klapwieken ze (vliegen ze met ruisende vleugelslag).

410 *genoeghte:* vrolikheid.

411 ... *boven haer gewoonte:* met een voor hun doen *ongewone* vrolikheid.

414 *van boven* (divinitus): uit de hemel der Goden (.... hun met goddelik verstand...).

415 *voorwetenschap:* een vooruitziende blik of geest.

417 *flus:* zo even nog; de Lat. tekst zegt: en Jupiter (de regengod) met zijn vochtige regenwinden opeenpakt, wat zo even nog verspreid (dun) was en verdunt (uiteen doet gaan), wat samengepakt was; hier (bij ons) brengt hij dus het heldere weer, ginds pakken zich de regenwolken samen; men ziet dat Vondels *flus* verkeerd verbonden is.

[418] grove verdunne; dan beginnen alle gedierten te leven, en hun[418]

418 *leven:* herademen.

De maen, met licht beleent, geen horens dan verstompt.[572]
Geen dunne nevelvlock zal dan door 't open zweven.[573]
d'Ysvogel, die op zee, zijn element, moet leven,
Zal zich op 't zandigh strant met uitgespreide schacht[In 574-575]
Dan baeckren in de zon, die heet is in haer kracht:
Geen morssigh zwijn het kot en stroo dan ommewroeten
Met zijnen dicken muil. de mist valt voor uw voeten,
En zweeft langs d'ackers heen. de nachtuil, zonder bedt,[579]
Die op het ondergaen des zonnewagens let,
Zal dan vergeefs, by nacht, op 't dack noch spade klaegen.
De koning Nisus, dan tot aen de lucht gedraegen,[582]
Laet zich daer boven zien, en wreeckt zich met misbaer
Aen Scylle, om 't schaecken van zijn eenigh purpren haer,[584]
Zoo verre zy alom de lucht klooft met haer pennen,[585]
Om zijnen havicksbeck en klaeuwen snel t'ontrennen.
Bezie hoe Nisus haer, als een erfvyant, vast[587]
Al snorrende vervolght, en, waer hy involght, past[588]
Zy hem t'ontvlughten, en de dunne lucht te kloven
Met snelle vlogelen. de raven schreeuwen boven
Tot drywerf uit haer nest met een benaude keel.
Zy ruisschen, reis op reis, beholpen al geheel[592]
Met onderling vermaeck, en boven haer gewente,[593]
Om hoogh op 't hooge nest, in loof van tack of ente:[594]
En 't lust haer, alzoo dra de lucht den regen staeck',
Te vinden 't kleen gebroet, en broeinest, haer vermaeck.
Doch zwaerlijck kan ick dit of nimmermeer geloven[597]
Dat zy dus wederwijs begiftight zijn van boven[598]
Met een voorweetenschap. maer als het doncker weêr
En regen aen de lucht verdwijnen meer en meer;
De lucht, noch flus besprengt van natte zuidewinden,[601]
Het dun vergrove. en 't grof verdunne, en koom t'ontbinden,[602]
Dan schept al 't veltgediert zijn aêm, van minst tot meest,[603]

572 zie de prozavert., r. 395-396, met de aant. daarbij.
573 *'t open:* de open lucht, het luchtruim.
In 574-575 ontbreekt de ontkenning; zie de prozavert., r. 397; of moet men die uit 't voorafgaande *geen* halen?
579 *zonder bedt:* die ('s nachts) waakt, geen behoefte aan rust heeft.
582 *tot aen de lucht gedraegen:* door zijn vleugels omhoog gedragen (tot boven in de hemelruimte).
584 *zijn eenigh purpren haer:* de enige purperen haarlok, die hij bezat.
585 (en wreekt zich) *zoo verre zy:* vervolgt haar wraakzuchtig, zover zij... (hoever ze ook...).
587 *vast:* steeds.
588 *involght:* volgt; *past zy:* doet zij haar best, zorgt zij er voor.
592 *beholpen met:* gediend met, genoegen scheppend in.
593 *gewente:* gewoonte.
594 *ente:* ent, spruit.
597 *zwaerlijck.... of nimmermeer:* moeilik of in 't geheel niet.
598 *dus wederwijs:* op deze wijze het weer voorvoelende.
601 *besprengt van:* besprenkeld door, vochtig (gemaakt) door.
602 *en koom' t'ontbinden:* en gaat uiteendrijven, oplossen.
603 *van minst tot meest:* van de kleinste dieren af tot de grootste toe.

[419] wort eenen anderen geest ingeboezemt, dan toen de lucht be-[419]
[420] trocken was, en vol regens hing. Hier uit wort de wiltzangk op[420]
[421] het velt geboren, het vee verquickt, en de krassende raven laten
[422] zich hooren.

[423] Maer indien ghy op den snellen loop der zonne en maene, die[+423-24]
[424] geschicktelijck elck haer beurtwaernemen, acht slaet; nimmermeer
[425] zult ghy u's anderen daeghs bedrogen, nochte door de helderheit[425]
[426] des starlichten nachts uitgestreecken vinden. Komt de nieuwe[426]
[427] maen in 't eerste doncker op, en bedecktze haer horens met eenen[427]
[428] zwarten nevel; zoo hangt den zee-en-ackerman een dichte slagh-
[429] regen boven het hooft: maer bloost Febe in haer maeghdelijck[429]
[430] aenschijn, zoo wil 'er wint opsteecken; een blozende maen be-
[431] tekent altijt windigh weder: gaetze ten vierden dage der maent[431]
[432] (want die dagh geeft het zekerste bewijs) klaer en helder, en zonder[432-33]
[433] stompe horens, aen den hemel op; zoo zal het dien ganschen
[434] volgenden dagh, en die gansche maent nochte regenen, nochte
[435] waeien, en de zeeman, behouden gelant zijnde, zijn kerckbelofte[435-36]
[436] aen Glaukus, Panope en Melikert, Inoos zoon, betalen.

[437] Oock zal de zon, in 't op-en-onder gaen, u tekens geven: de
[438] zonnetekens gaen zeker en vast, zoo wel 's morgens vroegh, als
[439] 's avonts, wanneer de starren opkomen. Ziet ghy haer 's morgens
[440] rijzen met vlacken in 't aengezicht, en den zonnekloot half in een[440]
[441] wolck verborgen, en half uitkijcken; wacht u dan voor regen: want
[442] de zuiden wint, zeer schadelijck voor boomen vee en veltgewas,[442]
[443] dreight uit zijnen hoeck te blazen. Indienze in den morgenstont[443]
[444] betrocken, haer stralen hier en daer tusschen de wolcken uit-[444]
[445] schiete; of rijst Aurore bleeck en bestorven uit de saffrane ledekant[445]

[+][Randschrift:] *Voortekens uit zon en maen*.

419 *eenen anderen geest*, acc. vorm in de nominatief, hier waarschijnlik onder invloed van de passieve constructie (zie van Helten § 272).
420 *wiltzangk* (concentus avium): het kwinkeleren der vogels.
423-24 De bedoeling van de Lat. tekst is: indien gij let op de snelle loop der zon en de opeenvolgende schijngestalten van de maan; *geschicktelijck:* in regelmatige opvolging.
425 *bedrogen*, nl. in uw weerverwachting.
426 *uitgestreecken:* beetgenomen, bedrogen.
427 de *horens* zijn de twee sikkelpunten.
429 *Phoebe* (Diana), de maagdelike tweelingzuster van Phoebus Apollo, is de maan.
431 *der maent*, hier: van haar omloopstijd.
432-33 *zonder stompe horens:* dus als heldere maansikkel.
435-36 *zijn kerckbelofte.... betalen:* de gelofte (aan de goden) nakomen, het beloofde offer brengen; *Glaukus:* een Boeötie visser, die in zee viel en daarna een zeegod werd (*Ovidius, Met.* XIII, 904 vlg.); *Panopea:* een van de dochters van Nereus, een zeenimf; *Melicertes:* zoon van Athamas en Ino, die zich met zijn moeder in zee stortte; beide werden zeegoden (Ovidius, *Met.* IV, 416 vlg.).
440 *den zonnekloot:* de zonnebol of-schijf.
442 *de zuiden wint* (Notus) bracht in Italië storm en regen.
443 *uit zijnen hoeck:* Lat. *ab alto* = uit zee (op te steken).
444 *hier en daer:* de bedoeling is, dat de zon divergerende stralen door de wolken zendt.
445 *Aurora:* de godin van de dageraad, de echtgenote van *Tithonus*, van wiens legerstede ze 's morgens vroeg oprijst; *saffrane:* goudkleurig; *ledekant*, vroeger vrouwelik.

En in hunn' boezem vaert een andre lucht, en geest,
Heel anders als toen lucht en hemel hing betogen
Met wolck, en regenvlaegh. de wiltzangk dan bewogen[606]
Wort in het groene velt herboren, tiereliert:
Het vee verquickt op 't lant: de rave krast, en tiert.[608]
Maer wilt gy op den loop des snellen hemels letten,
En zon en maen, die elck geschickt haer wacht en wetten[610]
En beurten gadeslaen; gy vint u nimmermeer[611]
Des andren daeghs misleit, noch door het helder weêr
Des starrelichten nachts in gissinge bedrogen.
Indien de nieuwe maen in 't eerste voor uwe oogen
Heel doncker oprijze, en bedecke, als uitgedooft,
Met eenen zwarten mist haer horens, en het hooft,
Zoo hangt den zeeman, en den lantman, bey verlegen,[617]
Een stortinge over 't hooft, en vreesselijcke regen.
Maer zoo de maen dan bloze in 't maeghdenaengezicht,
Zoo zie een' storm te moet, waer voor het topzeil zwicht.
Het blozen van de maen spelt doorgaens wint en vlaege:[621]
Maer rijstze klaer en hel en bly, ten vierden dage,
Na'et innegaen der maent, [dees dagh heeft toch den prijs[623]
Van iemant op te doen het zekerste bewijs,][624]
Aen 's hemels hoogh gewelf, met onverstompten horen,
Dan is geen storremwint, geen regen u beschoren,
Den naesten dagh, noch al de maent, die volgen zal:
En 't scheepsvolck, bly gelant, betaelt dan over al
Zijn kerckbeloften aen Godt Glaukus, Melicerte,
Den zoon van Ine, en aen Panope, bly van harte.[630]
Oock zet de zon, in 't op- en ondergaen u 't merck.[631]
De zonnetekens gaen gewis, en houden sterck[632]
Wat zy u spellen, 't zy des morgens vroegh, in 't klimmen
Der zonne, of 's avonts, als 't gestarnt beginn' te glimmen.
Indienze 's morgens rijs' met vlacken in 't gezicht,
En zoo haer kloot ten halve in eene wolcke 't licht
Verberge, en hallef niet, dan wacht u wel voor regen:
Want uit den zuiden komt een stormwint opgesteegen,
Die boomen, en gewas, en vee, als met een' vloeck[639]
Van schade en plaegen, wil bestoocken uit zijn' hoeck.
Indienze 's morgens rijs' betrocken voor de volcken,
Haer straelen, hier en daer, slechts uitschiete uit de wolcken;
Of rijst Aurore bleeck uit zee en Oceaen,

606 *de wiltzangk:* de zingende vogels; *bewogen:* opgewekt (tot zingen).
608 *verquickt* (intrans): voelt zich herleefd.
610 *die.... gadeslaen:* die ieder in regelmatige opvolging, volgens vaste wetten, hun beurt aan de hemel waarnemen, hun taak vervullen; *haer wacht:* hun tijd van 'op wacht staan'.
611 *nimmermeer:* nooit.
617 *bey verlegen:* beide vol zorg, in angstige afwachting.
621 *doorgaens:* altijd weer, steevast.
623 *heeft den prijs:* komt de eer toe.
624 *opdoen:* leveren, verschaffen.
630 *bly van harte* hoort bij *scheepsvolck*.
631 *'t merck zetten:* voortekens geven.
632 *sterck:* stellig, onverbrekelik, standvastig.
639 *vloeck:* ramp.

[446] van haren Tithon; zoo zal de wijngertranck, helaes! haer tedere[446]
[447] druiven zeer zwaerelijck voor het slaen van hagel en kraeckende[447]
[448] hagelbuien beschermen.

[449] Het is oock noch dienstiger op de zon te letten, hoeze, haren
[450] wegh aen den hemel afgeleit hebbende, onder ga: want dan ziet
[451] men dickwils veel sproeten in haer aenzicht. Een blaeuwe zon[451]
[452] spelt u regen; een roode den oosten wint: en indien de vlacken[452]
[453] zich met een vierige rootheit beginnen te mengen, dan wil het
[454] t'effens regenen en waeien, gelijck of het weder uitgelaten waer:[454]
[455] niemant porre my dan met dien avont het schip t'ontmaeren, en[455]
[456] in zee te loopen: maer voertze den dagh met blinckende raden[456-57]
[457] aen, en met blinckende raden weder onder; zoo hoeft ghy voor
[458] geenen regen te duchten; want een heldere noortoosten wint wil[458]
[459] in de bosschen ruischen: en in 't kort gezeit, de zon zal u de merckt[459-60]
[460] zetten, en melden wat d'avont mebrenge; van waer de wint het
[461] heldere weder aenvoere; wat de vochtige zuiden wint in den zin
[462] hebbe. Wie durf dan noch staende houden, dat men uit de zon
[463] niet zekers spellen kan?

[464] De zon waerschuwt ons menighmael, dat 'er heimelijck oproer[+]
[465] en lagen voorhanden zijn, en inheemsche oorlogen smeulen. Zy[465]
[466] ontfarmde zich oock over Rome, toen Cesar vermoort lagh; en
[467] zy bedeckte haer blinckende aenschijn met eenen roestigen rouw-[467]
[468] sluier, toen men, om de bedurvenheit des tijts, voor eenen[468]
[469] eeuwigen nacht vreesde: hoewel oock in dat jaer lant en zee en
[470] huilende honden en rampzalige vogels ons voortekens gaven. Hoe[470]
[471] dickwils zagh men den bergh AEtna en de geborste schoorsteenen[471]

[+][Randschrift:] *Voortekens van Cesars doot en den burgerkrijgh*.

446 *teder:* zacht, week, dus rijp.
447 *zwaerelijck:* bezwaarlik, moeilik; *kraeckend;* Latijn: *crepitans in tectis* = op de daken kletterend.
451 *sproeten:* zonnevlekken; *blaeuw*: loodkleurig (caeruleus).
452 *indien.... mengen:* als de donkere vlekken en het rood dooreenlopen.
454 *t'effens:* tegelijkertijd; vergelijk de vertaling in verzen, vs. 658 (alsof de elementen ontketend waren).
455 *ontmaeren:* van de wal los te maken.
456-57 *maer.... aen:* maar gaat ze stralend op (*raden,* in verband met de zonnewagen).
458 *een heldere noortoosten wint* (Aquilo clarus): een noordoostewind, die de wolken wegdrijft, de hemel schoon veegt.
459-60 *de merckt* (markt) *zetten:* eigenl. de marktprijs bepalen; fig. de wet stellen; hier: het weer bepalen, voorschrijven; in verband met de Lat. tekst is het beter bij *en in 't kort gezeit* een nieuwe zin te beginnen: Kort en goed, de zon is de grote weervoorspeller: zij kondigt u aan, wat de avond zal brengen enz.
465 *lagen:* samenzweringen; *voorhanden zijn:* op handen zijn, voorbereid worden; *inheemsche oorlogen:* burgertwisten.
467 *met eenen roestigen rouwsluier* (ferrugine obscura); *roestig:* roestkleurig, donkerrood.
468 *om de bedurvenheit des tijts:* wegens het zedelik verval dier tijden.
470 *rampzalig:* rampen spellend.
471 *de geborste schoorsteenen:* de opengebarsten kraterwanden; de Etna dacht men zich als de werkplaats van Vulcanus (de god der smeden) en zijn helpers, de cyclopen (eenogige reuzen).

En Tithons ledekant, beschildert met saffraen;
Zoo zal de wijngaert-ranck, helaes, haer teêre druiven
Heel zwaerlijck, voor den slagh des hagelsteens, voor 't stuiven
En kraeckende gewelt en vreesselijck gerucht
Der hagelbuie op 't lant beschutten in de lucht.
  Het is noch nutter op den loop der zon te letten,
Hoe deze, wanneer zy, haer renbaen, naer de wetten
Voltreckende, in het endt te water onderga:
Dan ziet men menighmael veel sproeten, 's avonts spa,
En veele sprengkels in haer aengezicht zich mellen.[653]
Een blaeuwe zon wil nat en plassen regens spellen.
Een roode zon, vol gloets, voorspelt u oostenwint:
En zoo de vlack zich meng' met rootheit, dan begint
De storm en regen 't lant al teffens te bestoocken,
Als of het onweêr quaem ten kercker uitgebroken.[658]
Dat niemant 's avonts my dan porre, om onberaên[659]
Het schip t'ontmaeren, en in ope zee te gaen:
Maer voertze 't licht aen, met den glans van haere raden,
En daeltze met dien glans in Nereus waterpaden,[662]
Zoo vrees geen regenbuy: want een noordooster lucht
En heldre wint vervult de bosschen met gerucht:
Dus om beknopt en kort te vallen in 't vertellen,
De zon zal u de merckt van wint en weder stellen,
En klaerlijck melden wat u d'avont geven wil;
Van waer de wint u 't weêr, dat helder is en stil,
Dan toevoer'; wat de wint in 't zuiden, altijt vochtigh,
In 't hooft magh hebben. wie is dan dus overboghtigh[670]
In 't staendehouden met zijn drift, by ieder man,[671]
Dat niemant uit de zonne iet zekers spellen kan?
  Zy waerschuwt menighmael de steên en groote landen
Dat heimelijck verraet en laegen zijn voorhanden,
En inheemsch oorlogh smeult. het schijnt z'ontfermt zich voort[675]
Om Rome en 't Roomsche volck, als Cezar leght vermoort.
Zy deckte 't aenzicht, eerst zoo glansrijck voor onze oogen,
Als met een' sluier, droef van rouwe en mist betoogen,
Toen dees bedorvenheit des tijts des Tybers maght[679]
En staet zagh vreezen voor een' endeloozen nacht:
Hoewel ons 't zelve jaer oock lant, en zee, en raven,
En honden met gehuil bedroefde tekens gaven.[682]
Hoe dickwijl scheen de bergh van Etna in een' gloet
Te staen, en berst op berst, zijn schoorsteen, zwart van roet,[684]
En al de reuzesmis en winckel op te roocken,

653 *zich mellen:* zich melden, zich vertonen.
658 *het onweer:* het slechte weer, het noodweer.
659 *onberaên* (onberaden): onvoorzichtig, roekeloos.
662 *Nereus:* een zeegod.
670 *overboghtigh:* zeer, overdreven geneigd.
671 *met zijn drift:* met kracht en klem, met stellige overtuiging.
675 *voort:* verder, ook.
679 *des Tybers maght en staet:* het Romeinse wereldrijk.
682 *met gehuil:* door hun huilen.
684 *zijn schoorsteen* is bijstelling bij *berst op berst* (talloze barsten); *schoorsteen, reuzesmis* (smidse der reuzen) en *winckel* (werkplaats) zijn onderwerp bij *scheen op te roocken* en bij *wentelen* (omhoogh).

[472] van den smitswinckel der Reuzen oproocken en smoocken, en vier-[472]
[473] klooten en gesmolte steenen in de lucht wentelen, en over d'ackers
[474] van Sicilie hene branden! Germanje hoorde harnassen en wapens
[475] over al de lucht knarssen: een ongewoone aerdbevinge schudde[475]
[476] d'Alpes: men hoorde overal in de stomme wouden een byster[476-77]
[477] naer geschrey: men vernam, by duister nacht, een schrickelijck
[478] dootsch gespoock: dieren begosten te spreecken; een onge-[478]
[479] hoorde zaeck: stroomen stonden stil: het aertrijck borst van een:
[480] ivoire en metale beelden schreiden bedruckt, en zweetten in de[480]
[481] kercken: d'Eridaen, der stroomen Koningk, verwoet en uitgelaten,[481]
[482] bosschen stallen en vee voortruckende, gingk'er over al het vlacke[482-84]
[483] velt mede strijcken: toen dreighde ons 't ingewant des offervees
[484] met vele zwarigheden: putten liepen zonder ophouden over van
[485] bloet: wolven liepen by midnacht door groote steden huilen: noit[485]
[486] weerlichte het zoo dickwils by helder weder, nochte men zagh[486-87]
[487] noit meer heilooze staertstarren blaecken.

[488] Hier op zagh Filippen noch eens de Roomsche heirspitsen in[488]
[489] 't velt, met een gelijcke mogentheit elckandere gewapent aen-[489]
[490] randen; nochte de Goden ontzagen zich niet Emathie en Hemus[490]
[491] ruimen bodem tweewerf met ons bloet te mesten: te weten, de[491]
[492] tijt zal komen, dat d'ackerman, in die gewesten den acker om-
[493] ploegende, schichten vinde, die ruw en van roest opgegeten zijn;[493]

472 *oproocken:* rookwolken uitbraken; *vierklooten:* vuurbollen (en gloeiende stenen); kort voor Julius Caesars dood zijn er enkele heftige uitbarstingen van de Etna geweest.
475 *over al de lucht knarssen:* de hele lucht door knersen; de legioenen aan de Rijn zagen en hoorden kort voor Caesars dood een geweldige wapenstrijd in de lucht.
476-77 *d'Alpes:* de gewone (Latijnse en Franse) meervoudige vorm bij Vondel; *in de stomme wouden:* in de stilte der bossen; *een byster naer geschrey:* een angstwekkend geschreeuw.
478 *dootsch:* doodelik bleek; *gespoock* (collectief): spookverschijningen; *ongehoord:* nooit te voren gehoord (infandum).
480 *bedruckt:* in diepe verslagenheid.
481 *de kercken:* de tempels; de *Eridanus*: de Po; *verwoet en uitgelaten:* in tomeloze onstuimigheid.
482-84 *gingk.... strijcken:* sleurde mee; *dreighde..... met vele zwarigheden:* gaf vele onheilspellende voortekenen; *putten:* welputten, bronnen.
485 *groote steden:* Lat. urbes altae, waarschijnlik: de op de heuvels liggende steden.
486-87 *nochte.... noit:* dubbele ontkenning; *heiloos:* onheilspellend.
488 *Hier op:* Als gevolg van dit alles.
489 In 48 versloeg Caesar Pompejus bij *Pharsalus* in Thessalië (2de Burgeroorlog); in 42 werden Brutius en Cassius, de moordenaars van Caesar, door Octavianus verslagen bij *Philippi* ('Filippen', r. 488) in Macedonië. Beide steden lagen in de Romeinse provincie Macedonië; vandaar dat Vergilius, met dichterlike vrijheid - geografies niet geheel nauwkeurig - spreekt van 'nog eens', ten tweeden male; *de Roomsche heirspitsen* (acies): de Romeinse legers. *met een gelijcke mogentheit* (telis paribus): met gelijke macht; vgl. de vert. in verzen, vs. 713; Vondels opvatting is niet juist: *telis paribus* is: met elkaar-partij-biedende wapenen; het verschrikkelike is voor Vergilius dat Romeinen stonden *tegenover* Romeinen; *aenranden:* aantasten.
490 *nochte.... niet* (dubbele ontkenning): en de Goden deinsden er niet voor terug; *Emathia:* oude naam voor Macedonië; *Haemus* (in de tekst genitief): bergstreek in Thracië.
491 *te weten:* lett. vertaling van *scilicet* = voorzeker.
493 *schichten:* werpspiesen.

Gesmolte steenen, asch, en vierbal, onder 't smoocken,
Te wentelen om hoogh, en 't omgelegen lant
Van gansch Sicilje alom te staen in lichten brant!
Germanje hoort geweer, en ysre harrenassen,[689]
En wapens, in de lucht geklоncken t'zamenkrassen.[690]
't Geberght in d'Alpen, op 't gedreun van 't element
Der aerde, davert, dat men noit en was gewent.[692]
Men hoorde oock overal, in stomme wildernissen,
En wouden, naer geschrey, te byster om te gissen.[694]
Een schricklijck dootsch gespoock verscheen by duister nacht.
Het stom gedierte sprack, als 't menschelijck geslacht;
Een ongehoorde zaeck. gedreve stroomen stonden.[697]
Het aerdtrijck gaepte, en borst van een met ope monden.
De beelden, uit metael gegooten, uyt yvoor
Gesneden, schreiden droef, en zweetten, in hun koor:[700]
En d'Eridaen, de vorst en koning van de stroomen,
Scheen, uitgelaeten van verwoetheit, niet te toomen.
Hy ruckte bosch en stal, en kudden met gewelt,
En streeck'er me zijns weeghs, langs heide, en open velt.
Toen dreighde ons 't ingewant des offervees met plaegen.
De put liep over van veel bloets, en roode vlaegen,[706]
Geduurigh dagh en nacht. de wolven op de been,[707]
Aen 't hollen, huilden 's nachts door al de groote steên.
Noit blonck het weêrlicht zoo, by helder weêr, op daecken.
De staertstar zagh men noit zoo talrijck heiloos blaecken.
Hier op zagh Flippen noch een reis 't Romainsch gewelt[711]
En zijne heirspits staen gekant in 't vlacke velt,
Met een gelijcke maght elckandre in 't harnas daegen.[713]
d'Onsterfelijcke Goôn zich boven niet ontzagen[714]
Ematie, en den gront van Hemus tweewerf vet
Te mesten met ons bloet. de tijt wil altemet[716]
Genaecken, dat hierna de lantman, kloeck en wacker,[717]
In die gewesten, op den omgeploeghden acker,
Zal schichten vinden, ruw gegeeten van den roest,

689 *geweer:* oorlogstuig.
690 *gekloncken:* geslagen (vergelijk wapengekletter).
692 *dat men noit en was gewent:* wat men nooit beleefd had; aardbevingen kwamen in 't hooggebergte niet voor, meende men in de Oudheid.
694 *te byster om te gissen:* zo onheilspellend vreemd, dat men zich in de zin er van niet durfde verdiepen.
697 *gedreve stroomen:* de door eigen stuwing voortgedreven wateren.
700 *in hun koor:* in het heiligdom hunner tempels.
706 *roode vlaegen:* omhooggulpende bloedstromen.
707 *geduurigh:* zonder ophouden.
711 *'t Romainsch gewelt en zijne heirspits:* de Romeinse legers; zie verder de aant. bij de prozatekst, r. 488-490.
713 *in 't harnas daegen:* tot de strijd oproepen, uitdagen.
714 *boven:* in de hemel.
716 *altemet:* nog wel eens.
717 *hierna;* versta: *later* zal nog wel de tijd komen dat....

[494] of het zwaere egge op holle helmen stoote, en zich verwondere[494]
[495] over het grof gebeente, uit de graven opgegraven.[495]

[496] O vaderlijcke vergode Goden, en Romulus, en moeder Vesta,[+496]
[497] die over de Roomsche sloten en den Tuskaenschen Tyber waeckt,[497]
[498] behindert ten minste niet, dat dees Jongelingk onzen omgewroeten[498]
[499] staet te recht brenge: wy boetten al overlang de meineedigheit[499-500]
[500] van Laomedons Troje met onzen bloede: het hof des hemels
[501] benijdde, o Cesar, ons u al overlang; en beklaeght zich, dat ghy u[501-2]
[502] met der menschen triomfen bekommert: te weten, ter stede daer
[503] Recht en onrecht overhoop leggen; zoo vele oorlogen, zoo[503]
[504] menigerley slagh van schelmeryen, al de weerelt door, in zwangk[504]
[505] gaen; de ploegh ongeacht, de landen woest en ongebouwt leggen,[505]
[506] en scherpe zwaerden van kromme zeissens gesmeet worden. Hier[506]
[507] treckt d'Eufraet, daer de Rijn tegens ons op. De naburige steden,[507]
[508] onderling het verbont breeckende, schieten het harnas aen: de
[509] godtlooze krijgh raest al de weerelt door: gelijck vier paerden,
[510] die buiten spoor geronnen, het ruime velt invliegen; terwijl de[510]
[511] wagenaer voortgeruckt, te vergeefs den teugel aentreckt, en de
[512] wagen aen 't hollen, naer toom nochte teugel luistert.

[+] [Randschrift:] *Slotbede des Dichters aen de Goden des Vaderlants, voor Augustus en het overhoopleggende Rijck.*

494 *het egge* (rastrum): een rastrum was een soort hak of houweel, niet gelijk te stellen met onze eg; *holle helmen:* lege helmen (de schedels zijn vergaan).

495 *het grof gebeente:* grover en zwaarder dan van het nageslacht dat ze opgraaft.

496 *vaderlijcke vergode Goden:* ter vert. van *Di patrii, Indigetes*, dat wel opgevat wordt als: goden onzer voorvaderen (in tègenstelling met de van andere volken overgenomen goden) en vergode - tot godheid verheven - helden; tot de eerste groep hoort *Vesta*, tot de tweede *Romulus; moeder Vesta* was de beschermster van de huiselike haard, het familieleven, de vreedzame samenleving in de staat; moeder (mater) is hier de eretitel die men godinnen gaf; te vergelijken met de naam pater, voor goden in gebruik.

497 *de Roomsche sloten* (palatia Romana): de burcht van Rome; de Lat. tekst bedoelt de *mons Palatinus* (een van de zeven heuvelen), waarop het oudste door Romulus gestichte Rome was gebouwd, waar Augustus (zie r. 498) zijn paleis had; *Tuskaenschen Tiber:* de Tiber ontspringt op de Toskaanse of Etruriese Apennijnen.

498 *behindert:* verhinder; *dees Jongelingk:* Octavianus (de klemtoon op *dees;* Julius Caesar, die orde had willen scheppen, was vermoord; daarmee wordt het gebruik van *ten minste* (saltem) verklaard); *omgewroet:* ontredderd, ondermijnd.

499-500 De goden waren op de Romeinen, afstammelingen van de Trojanen (van Aeneas), vertoornd, omdat de Trojaanse koning Laomedon aan Apollo en Poseidon het loon, hun beloofd voor hun hulp bij de bouw van Troje, op trouweloze wijze had onthouden; wij hebben reeds sedert lang met ons bloed voldoening gegeven voor....; *het hof des hemels:* het hemelpaleis, lett. vert. van *regia coeli*.

501-2 *dat ghy u met der menschen triomfen bekommert:* dat gij hecht aan (u laat vasthouden door) de triomftochten, u door (sterfelike) mensen bereid; *te weten, ter stede daer....:* en nog wel daar (in zo'n wereld), waar....

503 *overhoop leggen:* de bedoeling is: waar recht voor onrecht, onrecht voor recht gehouden wordt (vgl. de vert. in verzen 735).

504 *in zwangk gaen:* voortdurend bedreven worden (aan de orde van de dag zijn).

505 *de ploegh ongeacht* (*leght*): de landbouw wordt geminacht.

506 *zeissens*, meerv. van *zeissen:* zeis.

507 *d'Eufraet:* de vijanden uit het Oosten; *de Rijn:* de vijand uit het Westen; vgl. *Herderskout* I, r. 65; *de naburige steden* (urbes vicinae): steden, die elkaars buren zijn.

510 Vondels vert. is niet geheel nauwkeurig. De Lat. tekst zegt: gelijk een vierspan, uit de circusstal in de renbaan vliegende, *al maar de baan rondrent* (omdat de 'wagenaer' (wagenmenner) de macht over hen heeft verloren). De cursieve woorden geven weer het Latijnse *addunt in spatia*, maar deze woorden worden ook anders geïnterpreteerd (vgl. Vondels: 'het ruime velt invliegen').

En op den hollen helm, daer 't bouwlant leght verwoest,
Het eg zal stooten, zich verwondren, onder 't slaven,[721]
Om 't grof gebeente, hier uit grafsteên opgegraven.[722]
O Goôn der vaderen, gevoert in 's hemels troon,
En Romulus, en Veste, een moeder aller Goôn,[724]
Geneight den burgh van Rome, en zijn verheve daecken,[725]
En, den Tuskaenschen stroom, den Tyber te bewaecken,
Belet ten minste niet, maer stemt het, en gehengt[727]
Dat toch dees jongeling met maght te rechte brengt[728]
Den staet des rijx, verwoest door 't gruwzaem ommewroeten.
Wy mosten overlang met onzen bloede boeten
't Meineedigh onrecht van Laomedons geslacht.
O CEZAR, 't hemelsch hof benijt ons dat gy wacht
Te lange hier beneên, en klaeght dat gy beslommert[733]
Met zegestaetsien der menschen u bekommert,
Daer recht en onrecht leght verwart, van oort tot oort;
Zoo veele oorlogen, zoo veel schelmery, en moort
De wijde weerelt deur in zwang gaen; ackerbouwen
En ploegh verwaerloost leght; zoo menige landouwen
Verwoest en ledigh staen. de kromme zicht wort heet
En gloeiende in een zwaert verandert, en hersmeet.
Hier treckt d'Eufraet, daer treckt de Rijn naer onze streecken.
De nabuursteên, om strijt, verbont en vrede breecken,
En schieten 't harnas aen. de Krijgh, al 't aerdtrijck door
Aen 't razen, vlieght, gelijck vier paerden, buiten 't spoor
Geronnen, die, vol viers, de ruime heide inrollen;[745]
Terwijl de wagenaer verruckt noch, onder 't hollen,[746]
Den teugel, doch vergeefs, vast aentreckt, al verhit,[747]
En 't hollend wagenradt naer toom hoort, noch gebit.

721 *Construeer:* de lantman zal het eg stooten op den hollen helm, de lantman zal zich verwonderen enz.
722 *om:* over.
724 *een moeder aller Goôn* is een uitbreiding van '*moeder*' uit de prozavert., r. 496; uit de aldaar gegeven verklaring blijkt, dat Vondel het Lat. *mater* verkeerd heeft opgevat.
725 *geneight.... te bewaecken:* die vol toewijding waakt over.
727 *stemt het:* stem er in toe; *gehengt:* gedoog.
728 *te rechte brengen:* op nieuw orde scheppen in.
733 *beslommert:* in beslag genomen door, overladen met aardse zorgen.
745 *heide:* veld.
746 *verruckt:* meegesleurd.
747 *vast:* steeds maar.

Het tweede boeck. aant. aant.

Inhoudt.

[1] Manier om boomen aen te queecken; en die Natuurlijck is; van zelf, door kerne, wortel:[r. 1]
[2] of Kunstigh; door afsnijden van telgen, planten van stammen, inleggen, verplanten, uit[2]
[3] eenen stronck, enten en inzetten. Boomen zijn onvruchtbaer of vruchtbaer. Welcke[3]
[4] gronden elck slagh vereischt. Italie boven andere landen geprezen. Hoe men den aert[4]
[5] der gronden onderkenne. Wat moeite aen wijngaert en olyven vast zy. De lof van het[5]
[6] huismans leven, by andere staeten geleken.[6]

Hier wijst hy wacker, hoe men plant en oock verplant,[7]
En inleit ent en poot zijn rancken, enten, boomen;
Oock op het naeuste kent den aert van ieder lant,[9]
En wijngaert en olijf regeert en voort laet komen.[10]

[11] Dus lang zong ick van den ackerbouw, en het rechte saizoen[+11]
[12] van een ieder werck: nu wil ick, o Bacchus, van uwen wijngert[12]
[13] en boomen en planten, en de vrucht des langkzaem wassenden[13]
[14] olijfs met u zingen. O vader Liber, kom nu herwaert; want hier[14]
[15] drijft de herfst van wijn, uwe edele gave: hier bloeit de wijnbergh,[15]
[16] die u ter eere, van leckere druiven zwanger is: de wijnkuip loopt
[17] van gepersten wijn over, dat het schuimt: o vader Liber, kom nu
[18] herwaert, treck uwe laerzen uit, en verf met my de naeckte beenen[18]

[+][Randschrift:] *Overgangk van den ackerbouw tot het boomplanten en wijngaerdenieren. Aenroepinge van Bacchus*.

r. 1 *en die Natuurlijck is* staat tegenover *Kunstigh;* voor de drieërlei wijze van boomteelt, door de natuur zelf in toepassing gebracht, de 'natuurlike' boomgroei, kort aangeduid in de woorden *van zelf, door kerne, wortel*, zie men r. 20-30.
2 *Kunstigh:* kunstmatig; de kunstmatige, door menselik vernuft gevonden middelen om bomen te kweken worden in 't kort opgenoemd in r. 2-3; zie daarvoor r. 34-45.
3 *vruchtbaer:* vruchtdragend, vruchten voortbrengend.
4 *elck slagh:* elke boomsoort.
5 *onderkenne:* lere onderscheiden; *wat moeite.... zy:* welke werkzaamheden, zorgen de wijngaard vraagt en welke de olijfboom.
6 *het huismans leven:* het leven van de landman; *staet:* maatschappelike stand, levenskring; *geleken:* vergeleken.
7 *wacker:* met kloek verstand.
9 *op het naeuste kent:* (op welke wijze, door welke middelen men) zo nauwkeurig mogelik leert kennen.
10 *regeert en voort laet komen:* (prothusteron); met omgekeerde volgorde: (te voorschijn laat komen) aankweekt en bij hun verdere groei leidt, verzorgt.
11 *Dus lang:* tot hiertoe.
12 *van een ieder werck:* voor elke werkzaamheid (op het veld).
13 En met u (met uw bijstand) van bomen en planten (virgulta silvestria) en....; de *bomen en planten* staan hier als de bomen van het woud tegenover de *olijf*, de gecultiveerde vruchtboom.
14 *Liber:* Bacchus.
15 *drijven van:* overvloeien van; *bloeit* (floret) is hier figuurlik te denken: prijkt, staat in volle pracht.
18 *uwe laerzen;* Bacchus wordt dikwijls afgebeeld met laarzen (cothurnen).

[19] in nieuwen most.[19]

[20] Vooreerst teelt Natuur verscheide slagh van boomen; zommige[+20]
[21] wassen van zelf, zonder iemants hulp, op ruime velden, en langs[21]
[22] boghtige vlieten hene; gelijck zacht geil, taeie brem, populier en[22]
[23] blaeuwe en witachtige willigen: zommigen worden gesteecken:[23]
[24] gelijck de hooge kanstanjelaer, en eeckelaer, die de grootste van[24]
[25] alle boomen, Jupijn ter eere opgroeit; en d'eick, by de Griecken
[26] voor een orakel gehouden: Zommigen spruiten dicht en loofrijck[26]
[27] uit hunnen wortel; gelijck krieckelaer, en olm; en de lauwer,[27]

[+][Randschrift:] *Boomen wassen Natuurlijck van zelf, door kerne en wortel:*

19 *most:* nieuwe, ongegiste wijn, het sap dat door treden met de voeten in de wijnkuip uit de druiven wordt geperst.
20 *Vooreerst:* in de eerste plaats (de natuur doet de boomen op verschillende wijze groeien, opwassen).
21 *van zelf:* volgens sommigen bedoelt de Lat. tekst: door spontane generatie (veniunt sua sponte ipsae); volgens anderen: door onzichtbare zaden; *op ruime velden* is de vert. van (tenent) *late campos*, dat beter weergegeven wordt door: wijd en zijd verspreid over 't veld.
22 *zacht geil* (molle siler); *geil* is een gewestelike benaming voor de kruipwilg, vooral in de duinen voorkomend, waarschijnlik zo genoemd naar de geilheid van zijn groei; vgl. *Kiliaen* i.v. *gheyl; molle* is buigzaam.
23 *blaeuwe en witachtige willigen:* de Lat. tekst heeft: *salicta canentia fronde glauca* = de grijze wilgen met donkergroen gebladerte; of: de wilgen, wier gebladerte aan de onderkant grijs, van boven groen is; *zommigen worden gesteecken:* bij sommige soorten worden de zaden in de grond gestoken, geplant (vgl. r. 69); de Lat. tekst heeft: *surgunt de semine posito*, dat ook wel wordt opgevat als: groeien op uit zaad dat op de grond is gevallen (vgl. r. 30-31 en de aant.).
24 *eeckelaer* (aesculus): eik, die eetbare eikels draagt; *de grootste:* als de grootste.
26 *voor een orakel gehouden:* uit het ruisen der eiken van Dodona, in Epirus, waar een orakel van Jupiter (Zeus) was, verkondigden de priesters de wil der goden; in r. 26 wordt de derde soort van generatie zonder hulp van mensen (zie r. 21) besproken.
27 *krieckelaer* (cerasus): wilde kerseboom; *de lauwer:* de (jonge) laurierboom.

Het tweede boeck.

Ick zong dus lange van den lantbouw, en de tijden,
Vereischt tot ieder werck: nu volgh ick met verblijden,
O Bacchus, uwen toon, en zing van boom, en plant,[v.s. 2-3]
En uwen wijngaert, en d'olijfvrucht, die op 't lant[4]
Heel langsaem opwast. koom met zegen ons verschijnen,
O vader Liber, koom. hier drijft de vloer van wijnen,
Uw milde herrefstgift: hier bloeit de wijnbergh, schoon
En zwanger van de druif en wijnranck, uwe kroon.[8]
De wijnkuip loopt geperst van wijn al schuimende over.
O vader Liber, koom nu herwaert, rijck van lover.
Treck hier uw brozen uit, en verf en ba met my[11]
Het bloote been in most, en nieuwe leckerny.[12]
Natuur teelt boom en plant, op veelerhande wijzen.
De zommigen in 't wilt van zelf uit d'aerde rijzen,
En groeien, zonder hulp, op 't ruime velt, heel steil,
Langs kromme vlieten heen, gelijck het zachte geil,
De taeie brem, en blaeuwe en witte wilge, aen beecken,
Oock popelier. men moet een slagh van boomen steecken,[18]
Kastanjelaer, en eick, die d'allerhooghste in 't woudt,
Jupijn wort toegewijt, en d'eeckelaer, een out[20]
Orakel, uit ontzagh geviert en aengebeden
Door 't gansche Griecken, en zijn wijt befaemde steden.
Een zeker slagh komt dicht en loofrijck voor den dagh
Uit zijnen wortel, recht gelijck de kriecklaer plagh,[24]

v.s. 2-3 *nu volgh ik.... uwen toon:* nu stem ik vrolik met u in.
4 *d'olijfvrucht die:* de vrucht van de olijfboom, die....
8 *uwe kroon:* waarmee men uw hoofd bekranst (vgl. vs. 10).
11 *brozen:* laarzen; *ba:* baad (vgl. *snij* bij snijden, snijen).
12 *nieuwe leckernij:* de pas gewonnen most.
18 *een slagh van boomen:* sommige boomsoorten.
20 *een out orakel:* van ouds een orakel.
24 *plagh:* pleegt te doen.

[28] Apollo toegewijt, wast op in de breede schaduwe van eenen
[29] grooten lauwerboom, zijn moeder.

[30] Dees verscheide wijze van boomen aen te queecken nam eerst[30]
[31] uit de natuur zelf haren oirsprongk, en allerhande slagh van groene[31]
[32] struicken en bosschen en heilige wouden bestaen uit deze ver-[32]
[33] scheidenheit. Ervarenheit en gebruick queeckten allengs noch[+33]
[34] ander slagh van geboomte aen: d'een sneet telgen van haren stam,
[35] en pooteze in d'aerde: d'ander plante stammen, oock palen, in[35-36]
[36] vieren gesplist, en staecken, onder scherp gehouwen. D'olmen[36-39]
[37] staen en verlangen om de jonge rancken en festoenen des inge-
[38] leiden wijnstocks te dragen, en loten, die best groeien in aerde,
[39] waer naer hun natuur treckt: andere boomen pootmen zonder
[40] wortel, en de hovenier ontziet zich niet de bovenste scheuten in[40]
[41] d'aerde te zetten: ja, dat wonder is, d'olijf spruit uit eenen afge-
[42] houwen, en als uit eenen dorren stronck: en dickwils zien wy den[42]
[43] tack van den eenen boom, zonder zijnen aert te verslimmen, in[43]
[44] eenen anderen veranderen, en eenen peereboom inge-ente appels,[44]
[45] de steenachtige kornoeljen blaeuwe pruimen dragen. Leert hier-[45]
[46] om, ghy ackerlieden, een ieders aert in 't byzonder kennen, en den[46-47]
[47] wilden aert temmen, op dat geene landen onvruchtbaar leggen.
[48] Het lust my Ismarus met wijngert te beplanten, en den hoogen[48]

[+][Randschrift:] *of met kunst, door afsnijden van telgen, planten van stammen, inleggen, verplanten, uit eenen stronck, door enten en inzetten*.

30 *eerst:* voordat de mens zich met kweken van bomen bezig hield (dus: de natuur gaf zelf deze drie wijzen).
31 *allerhande slagh* (omne genus): alle soorten.
32 *bestaen:* leven.
33 *ervarenheit en gebruick:* ondervinding en practijk; *queeckten.... aen;* de Lat. tekst zegt: deden nog andere (kunstmatige) middelen, wijzen van boomcultuur vinden.
35-36 *stammen, palen en staecken* kunnen hier ongeveer dezelfde betekenis hebben, nl. stam of stronk; *in vieren gesplitst*, om de wortelvorming te bevorderen; *onder scherp gehouwen:* van onderen toegespitst.
36-39 *D'olmen:* Vondel heeft hier ten onrechte aan de wijnbouw gedacht. In de Lat. tekst staat: andere bomen verlangen dat hun loten in boogvorm in de aarde worden geplant en in die aarde, waaraan ze gewend zijn, zelfstandig opgroeien. Dit is het procédé, dat *inleggen* of *afleggen* wordt genoemd; heeft de ingelegde loot wortel geschoten, dan wordt ze van de moederboom losgesneden.
40 *zich niet ontzien:* gerust durven, niet bang zijn voor; *de bovenste scheuten:* de bovenste toppen van de bomen.
42 *als uit eenen dorren stronck:* uit een stronk, die er dor en dood uitziet; de Lat. tekst zegt ongeveer: uit een afgehouwen droog stuk hout.
43 *zonder zijnen aert te verslimmen:* zonder dat de boom daardoor slechter wordt, zonder dat het een nadelige invloed heeft op de vrucht.
44 *inge-ente:* daarop geënte (door enting gegroeide).
45 Een andere (betere) vertaling is: en op pruimebomen kornoeljevruchten met steenharde kern rood worden.
46-47 (leert) *den wilden aert temmen:* veredel de wilde vrucht door kweking (enting).
48 *Het lust my;* de Lat. tekst zegt: het is een aangename bezigheid; *Ismarus:* berg in Thracië, beroemd om zijn wijngaarden.

[49] Taburnus met olyven te belommeren.[+49]

[50] En ghy, o Mecenas, dien ick met recht de voorneemste oirzaeck[50]

[+][Randschrift:] *De Dichter zoeckt gunst by Mecenas.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 50: *gunst zoecken by:* de welwillende bescherming vragen van.

49 *Taburnus:* berg in Campanië, met olijfbossen begroeid.
50 *voorneemste:* voornaamste

En olm. de lauwerier Apollo, den behoeder,[25]
Gewijt, wast op en groeit in schaduw van zijn moeder,
Den grooten lauwerboom, doorgaens in zijn saizoen.[27]
Deze onderscheide wijs van bomen aen te voên[28]
Quam uit natuure eerst voort, en alle slagh van struicken,
En bosch, en heiligh woudt, by veelerley gebruicken,[30]
By die verscheidenheên gedyen, en bestaen.
Ervaernis en gebruick heeft sedert stadigh aen[32]
Noch ander slagh gequeeckt van aenteelte, op elx waerde.[33]
d'Een snijt de telgen van zijn' stam, en pootze in d'aerde:[34]
Een ander plant den stam, oock paelen, die hy klooft
In vieren; houwt een' staeck, die hem de vrucht belooft,[36]
Van onder scherp, en spits. een olm verlangt in 't groenen
Om jonge rancken en de weelige feestoenen
Des wijnstocks, in den gront met kennisse ingeleit,
Te draegen; en een lot, dat best met vruchtbaerheit
In aerde groeit, die meest wil trecken op die loten:[37-41][41]
Men magh een ander slagh oock zonder wortel pooten.
Geen hovenier ontzagh de hooghste scheut en plant[43]
Des booms te zetten in den gront van eenigh lant:
En, dat een wonder schijnt, d'olijf wil, zonder stuiten,[45]
Als uit een' dorren stronck, niet ongewilligh spruiten
Uit eenen blooten stam, en afgehouwen boom:
En dickwijl zienwe zelf, voorspoedighlijck en vroom,[48]
Den tack des eenen booms, oock zonder iet zijn wezen[49]
Te krencken, in den aert des anderen verrezen,[50]
En hoe de peerbooms stam, de vrucht, hem inge-ent,
Den gulden appel draeght, en zijn natuur ontwent.[52]
Zoo kan kornoelje, hardt als steen, ons pruimen geven.
Dus leert, ô ackermans, een ieders aert en leven
Hier kennen, en betemt den wilden woesten aert:
Zoo vint men nergens lant dat niet zijn vruchten baert.[56]
Het lustme Ismaer te gaen met wijngerden vereeren,[57]

25 *den behoeder*; Apollo is de beschermer van plantengroei, landbouw en veeteelt.
27 *doorgaans:* steeds, zonder uitzondering.
28 *aanvoên* (aanvoeden): laten groeien, kweken.
30 *bij veelerly gebruicken;* versta door de drie (genoemde) middelen, groeiwijzen (zie de aant. bij de prozavert.).
32 *stadigh aen:* langzamerhand.
33 *aenteelte:* aanwas, boomgroei; *op elx waerde:* op grond van ieders bijzondere aard en gesteldheid.
34 *van zijn' stam:* van de stam, waarop ze groeien?. (vgl. de prozavert.).
36 *de vrucht;* versta: de vruchtdragende boom.
37-41 vgl. de aant. bij de prozavert., r. 36-39.
41 *die meest wil trecken op die loten* zal wel moeten betekenen: die het meest de groei van die loten bevordert.
43 *plant*, hier gelijk *scheut*.
45 *zonder stuiten:* in onbelemmerde groei.
48 *zelf:* zelfs; *vroom:* krachtig.
49 *iet:* in enig opzicht.
50 *zijn wezen krencken:* zijn aard bederven; *in den aert des anderen verrezen:* als (spruit van) een andere opgegroeid.
52 *zijn natuur ontwent:* zijn oorspronkelike aard vergeet.
56 *zoo*: zodoende (*vint men:* zal men vinden).
57 *vereren met:* schenken (als huldebewijs), beplanten met.

Taburnus top met blonde olijven te stoffeeren.
En gy, Mecenas, dien ick billijck love en roem,[59]
Oock d'opperste oirzaeck van mijne eere en glori noem,

59 *billijck:* te recht.

*

[51] van mijn eere en naemhaftigheit magh noemen, kom by der hant,[51]
[52] help my dit aengevangen werck uitvoeren, en verleen my wint
[53] en spoet, terwijl ick in deze bare zee loop; niet met eenen wensch[53]
[54] van alles t'omvademen, dat onmogelijck waer, al had men hondert[54]
[55] tongen, hondert monden, en een yzere stem: kom by der hant,
[56] en vaer met my dicht het strant langs, en hou onder lant: ick wil[56]
[57] u hier met geen lange voorrede wijtluchtigheit en verzieringen[57]
[58] ophouden.

[59] Al wat van zelf in 't wilt opwast is wel onvruchtbaer, doch het[+59]
[60] komt geil en vroom voor den dagh; want het treckt zijn natuur[60]
[61] uit d'aerde: indien men nochtans vruchtbare enten en scheuten[61]
[62] op wilde stammen ent, of die stammen in eenen bearbeiden gront
[63] plant, zoo zullenze hunnen wilden aert afleggen, en wort 'er geen[63]
[64] moeite aen gespaert, gewilligh zulcke vruchten voortbrengen, als
[65] men zoeckt en wenscht: oock zal d'onvruchtbare tack, van zijnen[65]
[66] wortel afgesneden, vruchten voortbrengen, indien men dien ver-
[67] plante, daer hy de ruimte van aerde en lucht geniet: want eerst van[67-68]
[68] al te veel moederloof en tacken beschaduwt, zoo wert zijn wasdom
[69] verhindert, en zijne draght verstickt: doch een gesteke kerne wil[69]
[70] langzaem opwassen, spade den nakomeling beschaduwen, en het
[71] vorige sap vergetende, haer appels verbasterden: en een slimme[7171-72]
[72] wijnstock geeft zijn druiven den vogelen ten beste: want men moet
[73] aen allerhande slagh arbeit te kost hangen, en de boomen op een[73]

[+][Randschrift:] *Aert der natuurlijcke boomen, en hoe men die temmen moet. In het Randschrift bij r. 59: temmen: veredelen.*

* TEKSTKRITIEK: In de derde druk (Unger, *Bibl.* nr. 423) en volgende drukken staat achter *alles* (r. 54): *in mijn gedicht;* waarschijnlik zijn deze woorden in de twee eerste drukken bij vergissing uitgevallen; de Lat. tekst heeft: *meis versibus*.

51 *naemhaftigheit:* roem; *kom by der hant* (ades): sta mij bij.

53 *spoet:* een voorspoedige vaart; *in deze bare zee* (pelago patenti): over deze ruime of onmetelike zee (misschien is de bedoeling van de Lat. tekst: weinig bevaren).

54 *alles te omvademen:* alle geheimen van de boomcultuur te behandelen.

56 *hou onder lant:* blijf nabij de vaste wal.

57 *wijtluchtigheit:* breedsprakigheid, omhaal van woorden; *verzieringen:* verdichtselen.

59 *van zelf* (sua sponte): spontaan (vgl. r. 21); *is onvruchtbaer:* draagt geen vruchten.

60 *geil:* weelderig; *vroom:* krachtig; *natuur:* natuurlike groeikracht (natura subest solo).

61 *vruchtbare enten:* enten van een vruchtdragende boom; *scheuten:* loten.

63 *plant:* overplant.

65 *van zijnen wortel*, versta: vlak bij de wortel.

67-68 *daer:* (daarheen) waar; *eerst.... beschaduwt:* daar zulk een wortelspruit (van een boom, die geen vruchten draagt) voor het afsnijden lijdt onder de schaduw van de moederboom.

69 *en zijne draght verstickt:* en zijn vruchten (worden) reeds in de kiem verdroogd; *een gesteke kerne:* een geplante zaadkorrel (pit); misschien is beter: het gevallen zaad; vgl r. 23.

71 De Latijnse tekst zegt: *pomaque degenerant, succos oblita priores* = en de vruchten zullen verbasteren, haar oorspronkelike sappigheid vergetende (de sappigheid van de vruchten van de moederboom verliezende); *poma* is hier een algemene naam voor eetbare boomvruchten; *verbasterden* (onbep. wijs), hier transitief: doen ontaarden.

71-72 *en een slimme wijnstock* enz. is de vertaling van: *et turpis avibus praedam fert uva racemos* = en de wijnstok (uit gevallen zaad opgegroeid) geeft armelike druiven, alleen een prooi voor vogels. Vondel heeft *turpis* verbonden met *uva* en weergegeven door *slim:* van slechte kwaliteit.

73 *aen allerhande slagh:* aan alle soorten van bomen; *te kost hangen:* besteden.

Nu koom eens by der hant, en helpme, op Godts gehengen,[61]
Dit opgezette werck met prijs ten einde brengen.
Verleenme wint en spoet, terwijl ick op de ree
Mijn ancker lichte, en my in deze bare zee
Begeef, met geenen wensch om alles te doorgronden,
Het welck onmooglijck waer, al had ick hondert monden,
En hondert tongen, en een stem van klaer metael.[67]
Nu koom eens by der hant, en vaer met mijn verhael[68]
Heel dicht de zeekust langs, en hou by lant in 't vaeren.
'k Wil dubbelzinnigheên en lange inleiding spaeren,[70]
Met geen verziersel u gedyen tot een' last.
Al wat natuurelijck van zelf in 't wilde wast
Is wel onvruchtbaer, doch heel geil en vroom in 't groeien:
Dewijl 't uit de aerde zijn natuur treckt, onder bloeien.
Indien men evenwel een vruchtbre scheut en ent
Op wilde stammen zet, of wilde stammen prent
En plant in gronden, die doorbouwt zijn datze zweeten,[71]
Zy zullen haeren aert, die wilt is, haest vergeeten,[78]
En, wort geen arrebeit noch moeite aen heur gespaert,
Gewilligh vrucht en ooft, van een' gewenschten aert,
Voortbrengen jaer op jaer; en alle onvruchtbre telgen,
Van haeren wortel afgesneden, zich niet belgen[82]
Veel ooft te teelen, zoo men haer verplanten ziet,
Daer elcke telgh de ruimte en lucht genoegh geniet:[84]
Want eerst te dicht bedeckt van moederloof en tacken,[85]
Zoo raeckt de wasdom, die verdruckt wert, aen 't verzwacken,
En haere draght verstickt. een kerne, die men steeckt,
Wil langsaem groeien, en haer loof, dus aengequeeckt,[88]
Den erfgenaem heel spa beschaduwen met bladen,
Vergeet het eerste sap, en d'appels slaen ten quaeden,[90]
Verbasteren van aert. een slimme wijnstock geeft
Zijn druif ten beste aen 't pluimgediert, dat hier by leeft:[92]
Want al dees teelte eischt vlijt, en heet ons op te passen.[93]
De boom, wil op een ry geplant, in voren wassen:

61 *op Godts gehengen:* met toestemming der Goden.
67 *klaer:* helder, klankrijk.
68 *met mijn verhael:* terwijl ik mijn verhandeling houd.
70 *dubbelzinnigheên:* voor tweërlei uitleg vatbare, raadselachtige woorden.
71 *die doorbouwt zijn datze zweeten:* die zo intensief mogelik bewerkt zijn (in Vondels beeldspraak is de grond dus zòdanig onder handen genomen, dat hij er van zweet).
78 *haest:* spoedig.
82 *zich niet belgen* (*zullen* zich niet b. of b. zich niet):....*te teelen:* zullen zonder morren (gaarne) voortbrengen.
84 *daer:* naar zulk een plaats waar.
85 zie de aant. bij de prozavert., r. 67.
88 *haer loof, dus aengequeeckt:* het gebladerte van een op die wijze gekweekte boom.
90 denk bij *vergeet* kerne als onderwerp; *slaen ten quaeden:* worden minder van kwaliteit.
92 *pluimgediert:* gevogelte; *hier by:* hiervan.
93 *dees teelte:* de cultuur (veredeling) van in 't wild groeiende bomen; *heet* (ons); beveelt (ons); eist (van ons).

*

[74] ry in de vore planten, en kost nochte moeite sparen, om hunnen
[75] aert te temmen. Maer d'olijf op eenen stam ge-ent, zal best groeien:[75]
[76] wijngert wil gaerne ingeleit zijn: Venus myrt wast gewilligh op[76]
[77] een dicht eicken hout: de harde hazelaer, de hooge esch, de[77]
[78] populier, waer van men kranssen Herkules ter eere vlecht, moet
[79] men planten, oock d'eickelboom des Chaonischen Vaders, en de[79]
[80] reizige dadelboom, en de denneboom, die tegens het gevaer der[80]
[81] zee opwast: doch men ent de noot op den ruigen haeghappelaer:[81]
[82] d'onvruchtbaere andorenboom draeght kloecke appels, de beucke-[82]
[83] boom kastanjen, de wilde esch hangt wit van peerbloeisel, en het[83]
[84] zwijn knapt eickels onder den olm.

[85] Oock is de wijze van botten inzetten niet eenerley: want daer[r. 85]
[86] de knoppen midden in de schorsse uitbreecken, en uit den dunnen
[87] bast botten, daer snijt men den bast effen open: hier steeckt men[87]
[88] de schel en knop van eenen anderen boom in, en lijftze in de[88]
[89] vochtige schorrsse: of men zaeght oock geknotte stammen boven[89]
[90] af, om een vruchtbaere ente in de kloof te zetten; en de boom
[91] schiet eer lang gelukkigh zijn tacken hemelhoogh in de lucht, en[91]

* TEKSTKRITIEK: Vanaf de derde druk (*Unger: Bibl., nr. 423*) luidt de tekst in r. 79-80; *den reizigen dadelboom*.

75 Met dit *maer* (sed) gaat de schrijver over naar de door mensenhand gecultiveerde bomen; zie r. 33; *op eenen stam geënt* is niet juist vertaald; de bedoeling is: door ('t planten van) een stronk gekweekt, zie r. 41; *best:* het best.

76 *ingeleit:* afgelegd; afleggen is; de takken of ranken van de moederboom of -plant af- en ombuigen, op de grond leggen en gedeeltelik met aarde bedekken, zodat ze wortel kunnen schieten en afzonderlike gewassen opleveren; *Venus myrt:* de myrt was aan Venus gewijd.

77 *op een dicht eicken hout:* onjuiste vertaling van *de robore solido* = uit een stevige stam, zie r. 35-36 (er zijn ook andere opvattingen); Vondel heeft *robur,* hier *stam,* weergegeven door *eik*).

79 *planten*, hier: door middel van geplante twijgen (telgen) voorttelen; vgl. r. 34-35; de *Chaonische Vader* is Jupiter; Chaonië, een landschap in Epirus, waarin Dodona, met zijn aan Jupiter gewijde eikebossen, lag.

80 *reizig:* rijzig; de ei-spelling is de oorspronkelike; *dadelboom* ter vert. van *palma*.

81 *opwast,* nl. als schip (abies visura casus marinos = de den, bestemd om (als schip) de gevaren op zee onder de ogen te zien); *ent:* vgl. 43-vlg.; *de ruige haeghappelaer:* de hagedoorn met ruwe schors.

82 *andorenboom:* plataan; zie *Ned. Wdb.* II, 1, 444; *draeght kloecke appels:* is geschikt flinke appels te dragen (door enting).

83 *peerbloeisel:* perebloesem.

r. 85 is een onjuiste vert. van de Lat. tekst, die zegt: ook gaat enten en oculeren niet op enerlei wijze (vgl. de vert. in verzen, vs. 110); daarna wordt eerst het oculeren beschreven; *daer:* op de plaats waar het oog midden uit de schors naar buiten zal dringen en reeds door de dunne bast heendringt).

87 *effen:* een weinigje.

88 *de schel en knop* (germen): de knop (het oog) in zijn omhulsel; *lijven:* vasthechten.

89 *de vochtige schorsse:* de bast; (en doet de knop (het oog) vastgroeien in en levenssappen ontvangen uit de bast).
geknotte stammen is een onjuiste vertaling voor *enodes trunci:* stammen zonder knoesten; ook r. 90 geeft de Lat. tekst niet duidelik weer: in het kernhout (op het afgezaagde vlak) wordt een inkeping, *kloof,* gemaakt en daarin zet men een ent-tak van een vruchtdragende boom; van af r. 89 wordt dus het *enten* beschreven.

91 *gelukkigh* haalt Vondel uit *ramis felicibus,* dat betekent: met vruchtdragende takken (schiet de boom omhoog).

[92] verwondert zich over het nieuwe loof, en vreemde ooft.

[93] Daerenboven is elck slagh van boomen niet eenerley aert; ge-[+93]
[94] lijck de stercke olm, de willigeboom, de loot, en Kretenzer cypres:[94]
[95] oock vallen de vette olijfboomen verscheiden van natuur; de[95]

[+][Randschrift:] *Veelerhande aert van boomen en wijngerden.*

93 *eenerley aert:* van gelijke aard; iedere boomsoort heeft haar variëteiten.
94 *de loot:* de lotos.
de Kretenzer cypres: de cypres, die veel op Creta voorkomt.
95 *vallen... verscheiden:* zijn verschillend.

Indien men nimmermeer van arrebeit vervremt,[95]
En kost noch moeite spaert, zoo wort zijn' aert getemt.
Maer wie d'olijfspruit ent op stammen, zietze groeien.
De wijnranck ingeleit is williger in 't bloeien.
De myrt van Venus wast op een dicht eicken hout[98-99]
Gewilligh. hazelaer, die hardt is, 't esschenwoudt,
Dat hoogh is, popelier, om Herkles feest te kroonen,[101]
Zijn best geplant, oock d'eick, gewijt aen Jovis troonen,[102]
De dadel mê, die steil en reizigh opwaert groeit,
De denneboom, die voor den zeestorm groent en bloeit:
Doch nooten ent men op haeghappels, ruigh van schellen.[105]
De schraele andorenboom zijne appels kloeck ziet zwellen.[106]
Kastanjen wassen op den beuck, dat elck verlangt.[107]
De groeizame esch heel wit van peerebloeisel hangt,
En 't olmbosch kan het zwijn wel zadt met eecklen spijzen.
Het innezetten en het oogen eischt veel wijzen:[110]
Want daer, in 't midden van de schors, de knoppen vast
Uitbreecken in de zon, en uit den dunnen bast[111-112]
Eerst botten, wort de bast dan effen opgesneden.
Hier steeckt men schel en knop [naar 's planters stijl en zeden,][114]
Van eenen andren boom met kennisse in, op dat[115]
Zy, dus ter schorsse, die heel sappigh is en nat,
Nu ingelijft, allengs begroeien leere, en botten.[117]
Men zaeght oock stammen af, na 'et snoeien, na het knotten,[118]
En klooft met beitelen wel diep het vaste hout.
Dan wort de vruchtbaere ent de klove toebetrouwt,
En inge-ent. de boom begint eerlang zijn meien[121]
De tacken hemelhoogh geluckigh uit te spreien,
En staet verwondert om dat, tegens zijnen aert,
De stam dit nieuwe loof, en vreemde vruchten baert.
Men kan, behalve dit, een ongelijckheit raemen[125]
In boom en plant, genoemt met eenerhande naemen,[126]
Den stercken olm, en loot, en wilgeboomen mê,
En Kandischen cipres, gevoert van over zee.[128]
Oock valt de vette olijf verscheiden van natuure,

95 *vervremt* (vervreemdt): aflaat (van werken).
98-99 vgl. de prozavert., r. 76 en aant.
101 Vondels bedoeling komt duideliker uit in de prozavert., r. 78; Vergilius schijnt met zijn *arbos umbrosa coronae Herculeae* te zinspelen op Hercules' tocht naar de onderwereld om Cerberus te halen. Toen hij in triomf terugkeerde, bekranste hij zich met het loof van de populier.
102 *zijn best geplant:* moet men het liefst (bij voorkeur) planten; *Jovis:* Jupiters.
105 *schel* (schil): schors.
106 *schrael:* geen vruchten voortbrengend.
107 *dat elck verlangt:* wat ieder gaarne ziet?.
110 *eischt veel wijzen* moet betekenen: gaat niet op dezelfde wijze.
111-112 *vast uitbreecken:* bezig zijn door te breken.
114 *naer 's planters stijl en zeden:* volgens de methode der boomkwekers.
115 *met kennisse:* op zaakkundige wijze
117 *begroeien:* vastgroeien.
118 *oock;* hiermee komt de dichter tot het 'innezetten', het enten.
121 *inge-ent:* door enting er in gebracht; *meien:* groene takken.
125 *behalve dit:* verder nog; *raemen:* vaststellen, constateren.
126 bij bomen, die dezelfde naam dragen.
128 *Candia* is een andere naam voor Creta.

[96] ronde, de lange, en die bittere kernen hebben: desgelijcks zijn[96]
[97] d'appelaers en Alcinöus ooftboomen verscheiden: oock ver-[97]
[98] schillen Krustumijnsche en Syrische peeren, en die de hant vullen:[98]
[99] en aen onze boomen hangt verscheiden aert van druiven: Lesbos[r. 99-100]
[100] pluckt niet eenerhande smaeck van torssen, aen Methymnasche
[101] rancken gewassen: men vint Thasusche en witte Mareotische[101]
[102] druiven; d'eerste tieren best in vetten, deze in schralen gront.
[103] De Psythische druif is dienstiger om bastert uit te perssen: de[103-4]
[104] Lagische wijn bevangt u stracks, doet de voeten struickelen, de
[105] tong stameren: zoo doet oock de purpere en Precische druif:[105]
[106] maer met welcke vaerzen zal ick, o Rhetischen wijn, u loven?[106]
[107] doch hierom moet ghy den Falernischen kelder niet braveeren.[107]
[108] Amineesche wijn valt stercker, en spant de kroon boven dien[108]
[109] van Tmolus en Chius, Koningk Faneus eilant. De wijnbezie van[109]
[110] Argos valt kleener, doch wast overvloediger, en houdt zich beter[110]
[111] dan alle andere wijnen. O Rhodische wijn, ick zal u, die op den[111-12]
[112] offerdisch der Goden wellekom zijt, niet vergeten, nochte de mus-[112]
[113] kadellen, zoo groot als koe-uiers: maer de verscheidenheit van
[114] wijnen en hun namen is ontelbaer, en het getal van geen belangk:[114]
[115] dieze al wil noemen, magh ons tellen al het zant, dat van den[115]
[116] westen wint, op het Libyaensche strant, verwaeit wort; of hoe[116]

96 *de lange:* die met langwerpige vruchten; *bittere kernen:* bittere pitten.
97 *appelaers,* ter vert. van *poma* = ooft in 't algemeen (het ooft en de boomgaarden van A.); *Alcinöus:* de mytiese koning der Phaeaken, in de Odyssae genoemd.
98 *Krustumijnsch:* bijv. nw. bij *Crustumium,* stad in het land der Sabijnen; *en die de hant vullen:* en die soort peren, die zo groot zijn dat ze de hand vullen.
r. 99-100 geven de Lat. tekst niet nauwkeurig weer; die zegt: dezelfde trossen, die Lesbos plukt van de Methymnaeiese ranken, hangen niet aan onze (de Italiaanse) wijnstokken; *Methymna:* stad op Lesbos; *tors:* tros.
101 *Thasus:* eiland in de AEgaeiese zee, beroemd om zijn wijnbouw; *Mareotis:* meer in Beneden-Egypte.
103-4 *Psythisch* en *Lagisch* duiden twee Griekse wijnsoorten aan; de eerste werd uit gedroogde druiven geperst; de zo bereide wijn heet *bastaard; bevangt:* benevelt; *stracks:* weldra.
105 *zoo.... druif* is een onjuiste vertaling van *purpureae preciaeque* = er zijn purperen druiven en vroegrijpe; Vondel heeft *preciae* als eigennaam opgevat.
106 *Rhetië:* Rom. provincie ten Zuiden van de Boven-Donau; Verona, beroemd om zijn wijn, lag hierin.
107 *hierom:* omdat ik u zo hoog stel (moet gij u niet vermeten het op te nemen tegen....); *den Falernischen kelder:* de wijnkelders van de *ager Falernus* (heuvelland in Campanië).
108 *Amineesch:* bijv. naamw. bij *Aminea*, een streek in Midden-Italië.
109 *Tmolus:* gebergte in Lydië; de Lat. tekst laat hierop volgen: *et rex ipse Phanaeus,* dat moet worden weergegeven door: en boven de koning der wijnen zelf, de Phanaeus (de wijn, die wordt gewonnen op *Phanae,* een voorgebergte van Chios).
110 *Argos,* in de Peloponnesus; *wast overvloediger;* beter is: is saprijker; *houdt zich beter:* zie de vert. in verzen, 154-55.
111-12 *Rhodisch:* bijv. nw. bij Rhodus; *die op den offerdisch der Goden wellekom zijt;* de Lat. tekst zegt: *Dis et mensis accepta secundis::* aangenaam aan de goden en voor het twede gedeelte van de maaltijd.
112 *muskadel:* druivensoort; de Lat. tekst zegt: noch u, o Bumastus met uw grote druiven. Vondel vertaalt Bumastus, een Griekse samenstelling, letterlik door *koeuier;* maar het woord was bij de Romeinen als *eigennaam* in gebruik voor een bijzonder soort grote druiven.
114 *het getal*(*is*) *van geen belangk:* waartoe zou men ze proberen te tellen?
115 *van:* door.
116 *het Libyaensche strant:* de kust van N.-Afrika.

[117] vele baren op d'Ionische kusten breecken, wanneer d'oosten wint
[118] opsteeckende, in de zeilen valle.

De ronde en lange, en oock d'olijfvrucht, die de guure[130]
En bittre kernen draeght. het Alcinoïsch ooft,
En d'appelaer ons veel verscheidenheên belooft.
De Krustumijnsche peer en Syriaensche zullen
Verschillen, oock, die groot en dick, de handen vullen.
Geene eenerhande druif ons tacken nederdruckt.
Het eilant Lesbos oock verscheide torssen pluckt,[136]
En rancken, van de stadt Methymne hier gezonden.
Het eilant Thasus draeght veel wijnen op zijn gronden,
En Mareotis prijst zijn witte muskadel.[139]
Dees tiert in schraelen gront, en Thasus ranck wil wel
In vetten gront beslaen, de Psytische ons ververssen[140-141]
Met torssen, dienstiger om bastert uit te perssen.
De Lagische bevangt het brein, en helpt den voet
Aen 't struickelen, de tong aen 't stameren; zoo doet[143-144]
De purpre druif, gegroeit in Preciaensche hoven.
Maer ô Rheteesche ranck, hoe zal mijn zang u loven:
Doch hierom moet gy nu Falernsche kelders niet
Braveeren met uw deught: en d'Amyneesche schiet[148]
Wel op met stercker wijn, en spant de kroon van allen[149]
De wijngaerden, oock die op Tmolus kruinen vallen,[150]
En 't wijnrijck Chius, daer Faneüs in gebiet.
De bes van Argos valt wel kleen, doch geeft het niet[152]
In weeligh groeien, en houdt beter heele jaeren
Haer' smaeck dan alle wijn, hoe lang men heur wil spaeren.
O wijn van Rodes, die, ten offerdisch gewijt,
Den Goden, op hun feest, dus overwelkom zijt,[156]
'k Vergeet u geensins, noch de rijpe muskadellen,
Die, groot en dicht, vol saps, als koeienuiers, zwellen.[158]
Maer dees verscheidenheên van wijnen overal
En hunne naemen zijn zoo talrijck, en 't getal
Van geen belang altoos: dieze altemael wil mellen[161]
Zal eer 't ontelbaer zant op Libysche oevers tellen,
Dat van den westenwint verwaeit wort heene en weêr;
Of zoo veel baren als het woest lönisch meer[164]
Op zijne stranden breeckt, als 't Oosten uit zijn hoecken
Komt stormen in het zeil, en uitgespanne doecken.

130 *guur:* wrang.
136 *verscheide:* (in smaak van elkaar) verschillend; zie de aant. bij de prozatekst, r. 99-100.
139 *muskadel,* zie aant. bij de prozatekst, r. 112.
140-141 *wel.... beslaen:* goed gedijen.
141 *ververssen:* verkwikken.
143-144 *helpt de tong aan 't stameren:* maakt dat de tong dubbel gaat slaan.
148 *deught:* voortreffelikheid; *d' Amyneesche;* vul aan: rank.
149 *allen,* voor *alle;* met een n ter wille van het rijm (t.w. het rijm voor 't oog).
150 *vallen:* zich bevinden.
152 *het niet geven:* niet onderdoen voor anderen (vgl. zich gewonnen geven).
156 *dus:* zòzeer.
158 *dicht:* in dichte, volle trossen.
161 *van geen belang altoos:* in 't geheel niet van belang; *mellen:* melden.
164 *zoo veel baren als:* alle baren die.

*

[119] Oock zijn alle gronden niet even bequaem om alles te draegen:[+119]
[120] willigen wassen gaerne by vlieten; elzen in drabbige poelen; on-[120]
[121] vruchtbaere esscheboomen op steenklippen: myrten tieren best
[122] langs het strant: Bacchus wijnranck bemint luchtige heuvels: Ypen[122]
[123] zoecken koude en noortsche buien. Bezie de gewesten, die van[123]
[124] uitheemsche huislieden gebouwt, onder ons juck gebroght zijn;
[125] en d'Arabiers in 't oosten, en de Gelonen, met branttekenen ge-[125]
[126] ciert: elck lant brengt zijn boomen voort: Oostindien draeght[126]
[127] alleen zwart ebben hout: de wieroocktack groeit alleen by de[127]
[128] Sabbeen. Wat wil ick u vertellen van de welrieckende boomen,[128]
[129] die balssem zweeten, en beziën van den altijt bloeiende akant?[129]
[130] of van Moorenlantsche bosschen, wit van zachte wol? en hoe de[130]
[131] Seres het dunne kattoen van de tacken kemmen? of welcke[131]
[132] bosschen het uiterste gewest van Indien draege, daer het aen[132]
[133] den Oceaen paelt? bosschen, wier toppen zoo hoogh in de lucht
[134] rijzen, datze met geene pijlen kunnen beschoten worden, van een[134-35]
[135] volck, dat zoo wacker den boog weet te handelen. Meden brengt
[136] heilzaeme appels, bitter en wrang van smaeck, voort; een gereede[136]
[137] artseny tegens dootlijcke kruiden vergift en bezweeringe van booze[137]
[138] stiefmoederen: dees boom wast geweldigh hoogh, en gelijckt den

[+][Randschrift:] *Verscheidenheit der boomen, eischt verscheidenheit van gronden en gewesten.*

* TEKSTKRITIEK: In de derde druk en volgende drukken heeft Vondel *dunne* (r. 131) vervangen door *fijne*.

119 *bequaem:* geschikt (in staat tot).

120 *onvruchtbaere* (sterilis): geen (of weinig) vruchten dragende.

122 *langs het strant;* de Lat. tekst zegt: aan de waterkant; *luchtige heuvels* (colles apertos): waar licht en lucht vrije toegang hebben; niet bebost; *Ypen:* de spelling ijp is etymologies juister dan iep; zie over dit *iep* = taxis, Wdb. IV, 1375 i.v. *iep* II.

123 *zoecken..... buien:* groeien het best in een koud, regenachtig klimaat.
Bezie enz. is onjuist vertaald: Bezie ook de aarde, getemd door (= bebouwd door) boeren, die de uiterste gewesten bewonen.

125 *en.... en:* zowel.... als (zò is de bedoeling van de Lat. tekst; voor Vondels opvatting zie men ook de vert. in verzen, 176-77).
de Gelonen: een Nomadenstam in de tegenwoordige Oekraïne; *met brandtekenen geciert:* getatoueerd.

126 *Oostindiën:* Indië, het Gangesland.

127 *de wieroocktack:* letterl. vert. van *turea virga:* (tak van een) Arabiese gomharsboom.

128 *Sabbeen:* Arabieren.

129 *balsem* droppelt als vloeibaar hars uit bepaalde boomsoorten; de *acanthus:* een soort acacia, altijd *loofdragend*.

130 *Moorenlantsche:* Afrikaanse; de *katoenboom* wordt hier bedoeld.

131 De *Seres:* een volk in 't tegenwoordige Tibet of West-China; Vergilius schijnt de Chinese zijde (het *dunne kattoen*; vergelijk de vert. in verzen, vs. 186) gekend te hebben, maar nog niet de wijze van productie (door zijdewormen); *kemmen:* kammen.

132 Versta: *Indië,* aan de Oceaan grenzend, het verst gelegen gewest der wereld.

134-35 *van een volck:* zelfs niet door het daar wonend volk; denk achter *dat* toch; *Meden:* Medië.

136 *heilzaem:* geneeskrachtig; *wrang* (van smaeck); de bedoeling van de Latijnse tekst is: met een smaak, die nog lang nawerkt, geproefd wordt; bedoeld is de citroen; *gereed:* krachtig werkend, probaat, doeltreffend

137 De bedoeling is: (een probaat geneesmiddel) wanneer boze stiefmoeders haar stief kinderen een giftdrank hebben laten drinken, uit giftige kruiden gebrouwen en nog versterkt door bezweringsformules.

[139] lauwer; en verspreide hy zijnen geur zoo hoogh en verre niet in[139]
[140] de lucht, men zou hem voor een lauwer aenzien: geene winden
[141] schudden zijn bladers noch bloessem af: de Meden verdrijven
[142] hier mede den stinckenden adem, en d'oude mannen genezen hun
[143] aemborstigheit met dit ooft.

139 *zijnen geur:* nl. van de laurier verschillend (alium odorem).

En alle gronden zijn niet even milt gezint
Tot allerleie teelte. een wilgestruick bemint[168]
De beeck, en wil van zelf aen d'oevers willigh wassen:[169]
Een elzeboom tiert best in drabbige moerassen,
En poelen, d'esschestam, die schrael is, op de rots:[171]
De myrte leeft op strant: de ranck des blijden Godts[172]
Begeert een ope lucht, en heuvels: ypen zoecken
Een koude noortsche buy, in guure winterhoecken.
Bezie 't gewest, dat van uitheemschen wort gebouwt,
En 't juck van Rome draeght; oock d'Arabiers in 't woudt
Van 't oosten, en met een getekende Gelonen,[177]
Hovaerdigh op die pracht; wat lant men ziet bewoonen,
Een ieder lantschap draeght zijn' eigen boom. het woudt
In Indien alleen het peckzwart ebben hout.
De wierroockroede wil alleen uit Saba koomen.[181]
Wat hael ick op den geur der aengenaeme boomen,
Die balssem zweeten, in het zegenrijcke lant?
De bessen van den staêgh aengroeienden akant?[184]
De Moorsche bosschen, wit van boomwol, zacht in 't packen?[185]
De Seres, die de zijde afkemmen van hun tacken?
Wat voor bosschaedjen noch het uiterste Indus draeght,[187]
Dat van den Oceaen en 't zeeschuim wort geknaeght?
Bosschaedjen, welcker top zoo hoogh staet opgerezen,
Dat geene pijlen, afgeschooten van de pezen
Des volcks het welck alleen den prijs met schieten won,[191]
Dien treffen? 't vruchtbre rijck van Meden en zijn zon
Brengt heilzaeme appels voort, die wrang en bitter smaecken,
Een heel gereede artsny voor dootlijck spogh van draecken,
En stiefmoêrs giftigh kruit, en bozen toverzangk,
Verdreven door de kracht van dezen appeldranck.
Dees boom wast hemelhoogh: het loof gelijckt laurieren:
En ging hy zijnen geur zoo wijt en breet niet zwieren
En zwaeien in de lucht, men zagh zijne eedle blaên
De telgen en den stam voor eenen lauwer aen.
Geen stormwint schud zijn loof en bloessem van de telgen.
De Meden heelen, met dit appelsap te zwelgen,
d'Amborstigheit des mans, die grijs is, en de stanck
Des adems wort verjaeght door dezen appeldranck.

168 *allerleie*, met buigings-*e*.
169 *willigh:* gewillig, gaarne.
171 *die schrael is;* zie aant. bij de prozavert. r. 120.
172 *des blijden Godts:* van Bacchus.
177 *met een:* eveneens (de).
181 *Saba:* stad in Gelukkig-Arabië.
184 *staeg aengroeiend;* zie de aant. bij de prozatekst, r. 129.
185 *packen:* aanvatten.
187 *het uiterste Indus:* het aan de verre Indus liggend gebied.
191 *hetwelck.... won:* dat alle andere volken.... overtreft.

[144] Maer de bosschaedjen van Meden, dat rijcke lant, nochte de[+144]
[145] schoone Ganges, nochte Hermus, die gout opwerpt, nochte de[145]
[146] Baktren, nochte Indien, nochte geheel Arabie, dat vet en vrucht-[146-48]
[147] baer van wieroock is, mogen met al hunnen roem Italie niet op-
[148] wegen. De stieren, die vier en vlam ten neuze uitsnorckten, ploegh-[148-51]
[149] den hier d'ackers niet, omze met vreesselijcke draecketanden te be-
[150] zaeien: nochte hier quam geen scherp gewas van krijhgslieden met[150]
[151] helmen en speeren op; maer deze landouw broght eenen vrucht-
[152] baren oegst van olijven koren en Kampanischen wijn voort, en
[153] leverde puick van vee uit. Hier draeft het strijtbaere paert moedigh
[154] in 't velt: hier werden, o Klitumnus, dickwils sneeuwitte offer-[154]
[155] ossen en groote stieren met uwen stroom gewijt, om de Roomsche
[156] zegestaetsi, naer de kercken der Goden te geleiden: hier is het[156]
[157] altijt lente, en 's winters schier altijt zomer: het vee teelt twee-[157]
[158] mael jongen; de boom draeght tweemael vruchten: men vint 'er
[159] geen verslindende tigers, nochte brullende leeuwen: men pluckt[159-91]
[160] 'er geen fenijnige kruiden: geen geschubde slang kruipt 'er met
[161] lange krullen en boghten een stuck weeghs langs d'aerde: zet[161-62]
[162] hier zoo veel heerlijcke steden by, en kunstige wercken, en hooge
[163] vesten, van menschenhanden uit steenrots gehouwen en ge-[163]
[164] bouwt; en stroomen, die onder d' oude muren henevloeien: of[164]
[165] zal ick verhalen, hoe de zee hier van wederzijde aenslaet en aen-[165]
[166] bruischt? hoe groote meiren hier leggen? en van u, o Larius, het[166]

[+][Randschrift:] *Vitspanninge tot lof van Italie, wiens landouw alle uitheemsche overtreft*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 144: *Vitspanninge:* uitweiding.

144 *nochte... niet* (147): dubb. ontkenning.
145 *Hermus, die gout opwerpt:* rivier in Lydië, die goudslib meevoert (turbidus auro).
146-48 De *Baktren:* bewoners van Bactriana, een deel van Perzië; *dat vet en vruchtbaer van wieroock is:* dat zoveel wierook levert; *vet,* door Vondel gebruikt om *pinguis* uit de Lat. tekst weer te geven, zal hier de gedachte moeten wekken aan de *kleverige* gomhars, waaruit de wierook wordt bereid (pinguis arenis turiferis); *opwegen:* opwegen tegen, evenaren.
148-51 Deze regels bevatten een zinspeling op de bekende tocht van Jason en de Argonauten om het Gulden Vlies te bemachtigen, dat in Colchis door een draak werd bewaakt. Jason moest voor de koning van Colchis een stuk land ploegen met twee vuursnuivende draken en in de voren drakentanden zaaien; daaruit schoten woeste, geharnaste mannen op, die zich tegen Jason wendden. Vergilius' bedoeling is: dergelike wonderbaarlike voorvallen hebben zich op Italiaanse bodem wel niet afgespeeld (hij blijkt daar dus nuchter en scepties tegenover te staan), maar.... (zie verder r. 151).
150 *scherp gewas,* in verband met *speeren*.
154 *Clitumnus:* riviertje in Umbrië; de witte stieren uit deze streek waren beroemd en men schreef hun witte kleur toe aan de kracht van het zuivere en heldere water der rivier.
156 *zegestaetsi:* triomftocht (de triomphator met zijn stoet); *kerck:* tempel (bij de tempel van Jupiter op 't Kapitool werden de ossen als dankoffer voor de overwinning geslacht).
157 *'s winters schier altijt zomer:* de zomer duurt bijna tot in de winter; *het vee* (*pecudes*): kleinvee (schapen, varkens).
159-91 Vergilius zegt niet, dat in Italië geen slangen voorkomen, maar dit: hier kruipt de geschubde slang niet met onmetelike bochten over de grond en niet over zulk een grote lengte trekt hij zich samen tot kronkels (als elders); dus slangen van monsterachtige afmeting vindt men er niet.
161-62 *zet hier.... by:* voeg hier bij (bij al deze voordelen); *kunstige wercken* (laborem operum): schone bouwwerken.
163 De Lat. tekst spreekt van vestingsteden, gebouwd op steile rotsen.
164 *onder* (*hene-*)*:* onder langs wil de Lat. tekst, maar vergelijk de vert. in verzen, vs. 233.
165 *verhalen:* melding maken van; *van wederzijde:* aan beide kanten (nl. de Adriatiese en de Tyrrheense zee).
166 Denk achter *u:* verhalen; *Lacus Larius:* het Como meer.

Maer geen bosschaedjen van rijck Meden, noch hun planten,
De schoone Ganges, noch oock Hermus waterkanten,
Die gout opzwalpen, noch de Baktren, rijck van goet,[207]
Noch Indiën, noch gansch Arabië, gevoedt[208]
Van vetten wierroockgeur, en kunnen met hunn' zegen
En al dien rijckdom niet Italiën opweegen.
De stieren, die men vier en vlam uitsnuiven ziet,
En blazen, ploeghden hier den dorren acker niet,
Om 't lant met wreet gebit van draecken t'overzaeien.
Hier quam geen scherp gewas van krijghsliên oorlogh kraeien,[214]
Met helm, en speere, en zwaert: maer dees landouwen zijn
Gezegent met olijf, en graen, en keur van wijn
Uit vet Kampanje, en geeft u puick van vee, en gaven.[217]
Men ziet 'er 't oorloghspaert in 't velt hooghmoedigh draven.[218]
De sneeuwitte offeros, en stieren, kloeck en vroom,[219]
Gaen, ô Klitumnus, hier in uw' gewijden stroom,
Om zegestaetsiën van Rome, op uw geboden,[221]
Te volgen naer altaer en kercken van de Goden.
Hier bloeit al 't jaer de lente, en in den wintertijt
De groene zomer. 't vee teelt tweemael onbenijt.[224]
De boom geeft tweemael ooft. men hoort geen tygers schreeuwen,
En niemant schrickt in 't bosch voor 't brullen van de leeuwen.
Men pluckt'er geen venijn, dat simpelen verraet.[227]
Geen gladt geschubde slang komt krullen, en beslaet[228]
Den gront, een lange streeck, in kringen krom geboogen.
Zet hier zoo veele steên ten toon, en haer vermogen;[230]
Zoo menigh kunstigh werck en trots gebouw by een,
Met menschenhanden hoogh uit louter rots en steen
Geklоncken, en dan stroom by stroom, die door de boogen
Der oude muuren bruischt, en neder komt gevloogen.[234]
Of zal ick melden hoe de zee, hier ingeruimt,[235]
Van boven en beneên, aen weêrzy ruischt en schuimt?
Hoe groote meeren hier hunn' blaeuwen schoot ontvouwen?
Of u, ô Larius, het grootste in dees landouwen?

207 *opzwalpen:* al zwalpende opwerpen, opspoelen.
208 *noch.... en* (209) vormen samen de ontkenning: en evenmin; *gevoedt van:* rijk aan of welvarend door (de *g*eurige wierook)
214 *oorlogh kraeien;* vgl, oproer kraaien.
217 *gaven* (nl. van de natuur): voortbrengselen, vruchten; vgl. vs. 566 acker-zegeningen; *geeft* hier voor *geven*.
218 *hooghmoedigh:* fier.
219 *vroom:* krachtig.
221 *op uw geboden;* Vondel stelt het voor, alsof de Clitumnus het offervee eerst wijdt in zijn stroom en dan opdracht geeft zich te voegen bij de zegestaatsie.
224 *onbenijt:* in vreedzame rust.
227 *venijn,* hier: giftige planten; *dat simpelen verraet:* dat argelozen (de argeloos plukkenden) bedriegt, in 't verderf stort (vgl. de Lat. tekst: nec miseros fallunt aconita legentis).
228 *beslaet:* bedekt ('een lange streeck' gronds); zie de aant. bij de prozavert., r. 159-161.
230 *zet.... ten toon:* wijs daarbij ook nog (met trots) op; *vermogen:* macht.
234 *en neder komt gevloogen:* en zich naar beneden stort.
235 *hier ingeruimt:* hier binnengelaten; (de zee) voor welke hier ruimte wordt gemaakt; vgl. Ndl. Wdl. i.v. *inruimen,* kol. 1872; de zee heeft aan de *bovenkant* (Noordkant) en aan de *benedenkant* vrije toegang; de Adriatiese zee heet ook *mare superum,* de Tyrrheense *mare inferum*.

[167] grootste van allen? en van u, o Benakus, die ongestuimigh, gelijck[167]
[168] een zee, komt aenschuimen? of zal ick verhaelen de haven, daer[168-69]
[169] de zeesluis de Tyrrheensche zee van Lukrijn scheit; het verbolgen
[170] zeewater zijn geweldige kracht gebroken wort; daer de baren in
[171] de haven van Julius zoo luide bruizen, en de Tyrrheensche golven
[172] in den poel van Avernus gelaten worden? Hier loopen koperäders[172]
[173] en zilverbeecken door het lant, en het vloeit 'er van gout. Dit lant[173]
[174] leverde rechtschape krijghsmans uit, de Marsen, de Sabellische[174-75]
[175] jeught, en den Ligur, wel gewoon armoede te lijden; en Volscen,
[176] op steeckaden afgerecht. Dit lant won ons de Decien, de Mari-[176]
[177] usen, de dappere Kamillen, de Scipioos, rechte oorlooghsgasten,[177]
[178] en u, o grootmachtighste Cesar, die nu in d'uiterste palen van[178]
[179] Asie triomfeerende, den weerloozen Indiaen van de Roomsche[179]
[180] vesten keert. Ick groete u, o Saturnus landouw, groote en vrucht-[180]
[181] bare moeder der vruchten, en niet min van krijghshelden, u ten[181]
[182] dienst vang ick den ackerbouw aen, die by d'aelouden in zwangk[182]
[183] en eere was: ick besta de heilige bronnen t'ontsluiten, en zing[183]
[184] een Griecksch gedicht, in Latijnsche steden.[184]

167 *Benacus:* het Gardameer.
168-69 *daer de zeesluis de Tyrrheensche zee van Lukrijn scheit:* waar de zeewering (claustra), bestaande uit strekdammen, enz.; in 37 voor Christus had Octavianus de *portus Julius* laten aanleggen, een haven om de oorlogsvloot te bergen. Hiervoor was een verbinding gemaakt tussen het Lucrinies en Avernies meer (beide aan de kust gelegen bij Puteoli, in Campanië); het Lucr. meer werd in open verbinding met de Tyrrheense zee gebracht, waarvan de kracht werd gebroken door strekdammen vóór het 'Lukrijnse' meer; *het verbolgen zeewater* is datiefobject.
172 *Hier:* in ditzelfde Italië.
173 *zilverbeecken* zet de beeldspraak van *koperäders* voort, in overeenstemming met de Lat. tekst; zie ook *vloeit*.
174-75 *leverde uit:* bracht voort; *rechtschape:* flink (kranig); *Marsen:* volksstam in Latium; *de Sabbellische jeught:* de Sabijnse jongelingen; de *Liguriërs* woonden in Noord-Italië, in armoedige bergstreken; de *Volscen* in Latium.
176 *op steeckaden afgerecht:* bedreven in 't hanteren van de korte speer (steekdegen); *de Decien:* Publius Decius Mus, de vader en de zoon; de eerste offerde zijn leven in de oorlog tegen de Latijnen (340 v. Chr.), de tweede sneuvelde roemvol tegen de Samnieten (293 v. Chr.); de *Mariusen,* vader en zoon, waren beide consul in de eerste eeuw v. Chr.; de vader versloeg de Kimbren.
177 *Camillus,* 4de eeuw v. Chr., streed met succes tegen de Galliërs; het meerv. *Kamillen* hier te verklaren als: mannen gelijk C. was; de *Scipioos:* nl. de Oudere en de Jongere; de eerste versloeg Hannibal bij Zama (202); de tweede verwoestte Carthago (146). Al deze *oorlooghsgasten* (krijgshelden) hebben Rome dus tegen gevaarlike vijanden beschermd; daarbij sluit zich nu de *grootmachtighste Cesar* (Octavianus) aan.
178 *in d'uiterste palen van Asie:* in de verste (win-)gewesten van Azië.
179 *weerloos* (imbellis), prolepties gebruikt: door nederlagen nlet meer in staat tegenweer te bieden.
180 *Saturnus landouw:* Italië; Saturnus, door Jupiter onttroond en van de Olympus gebannen, was volgens de mythe door Janus, een oude vorst van Latium, als mederegent aangenomen; die tijd was de 'gouden eeuw'.
181 *vruchten:* oogsten.
182 *vang ick.... aen:* begin ik te bezingen.
183 *ick besta:* ik waag het; *de heilige bronnen:* nl. van de landbouwkunde (*heilig,* doordat reeds de 'aelouden' ze beoefenden).
184 *een Griecksch gedicht, in Latijnsche steden* (Carmen Ascraeum per oppida Romana): een gedicht in de trant van Hesiodus (de te Ascra geboren dichter, die in zijn. "*Ἔργα καὶ Ἡμέραι* (Werken en Dagen) voorschriften voor de landbouw had gegeven) voor de Romeinse steden.

[185] Nu is het tijt den aert der landen t'ontdecken; wat elck ver-[+185]
[186] magh; wat slagh van gronden men vint, en wat elck teelen kan.
[187] Voor eerst wil d'olijf, Pallas vrucht, die zich lang houden kan,[187]
[188] best tieren in barre gronden, en op dorre heuvels, daer de klay[188]

[+][Randschrift:] *De Dichter komt weder op de verscheidenheit der gronden: Wat gront olijven draeght,*

185 *ontdecken:* ontvouwen, uitleggen.
187 *Pallas vrucht:* aan Pallas Athene (Minerva) gewijd; *die zich lang houden kan* (vivax): die oud kan worden; Vondel schijnt aan de *vrucht* te denken; de Lat. bron bedoelt de *boom* (vgl. de vert. in verzen, 270).
188 *bar:* onwillig, onvruchtbaar.

Of u, Benakus, die, als d'ongestuime zee,
Komt schuimen? of wil ick de groote haven me,[240]
De zeesluis melden, die de baren van Tyrreene[241]
Kan scheiden van Lukrijn: en daer de zee omheene
Loopt schuimen, en haer kracht met kracht gebroken wort?
En daer het zeegewelt zoo luide bruischt en stort[244]
In Cezars haven, en Tyrrenus zoute vlieten
Uit zijnen afgront in Avernus poel komt gieten?
Hier loopt de koper-aêr en zilverbeeck door 't zant.
Hier vloeit de goude mijn. dit overschoone lant
Broght brave krijghsmans voort, de Marsen, de Liguren,[249]
Van outs gewoon gebreck en armoê te verduuren;
Won jongk Sabellisch bloet, den Volsch, een' wapenknecht[251]
Geoefent, en op zijn steeckaden afgerecht.
Dit lant won Deciën, Kamillen, waert te kroonen,
En Mariussen, en gestrenge Scipionen,
En u, ô CEZAR, groot en allergrootste in maght,
Die nu, in 't uiterste endt van Asie, met kracht
Zoo heerlijck triomfeert, onstrijtbaere Indiaenen[257]
Van Numaes vesten keert, met afgerechte vaenen.[258]
Saturnus velden en landouwen, weest gegroet,
O vruchtbre moeder, die zoo groot een' overvloet
Van vruchten baert, en zulck een puick van oorloghshelden,
Nu vang ick, u ten dienst, eens aen deze ackervelden
Te bouwen, dat wel eer by d'ouden was in zwangk.[263]
'k Besta de heilge bron t'ontsluiten met mijn' zangk,
En zinge een Griecksch gedicht in ons Latijnsche steden.
Nu wort het tijt den aert der landen u t'ontkleeden,[266]
t'Ontdecken wat elck lant vermagh; wat slagh en aert
Van gront men vint, en wat een ieder teelt en baert.
Voor 't eerste wil d'olijf, de boomvrucht van Minerve,[269]
Die zich best houdt, en traegh geneight is ten bederve,
Meest tieren in een' gront, die bar is van gestalt,[271]
Op dorre heuvels oock, daer klay heel mager valt,

240 *me:* ook nog.
241 *Tyrreene:* de Tyrrheense zee.
244 *het zeegewelt* is onderwerp, *Tyrrenus zoute vlieten* lijd. voorwerp bij *komt gieten*.
249 *brave:* dappere.
251 *won jongk Sabellisch bloet:* bracht Sabijnse jongelingen voort.
257 *onstrijtbaer;* zie de aant. bij *weerloos* in de prozavert., r. 179
258 *Numaes vesten:* de vestingstad Rome; Numa Pompilius was de tweede koning van Rome; *met afgerechte vaenen:* met ervaren, geoefende troepen; *vaen:* vendel.
263 *dat:* wat (welke akkerbouw).
266 *ontkleeden:* ontvouwen, uiteenzetten.
269 *voor 't eerste:* om te beginnen.
271 *bar van gestalt:* onvruchtbaar (van gesteldheid, aard).

[189] mager valle, en keiachtigh met heggen begroeit legge: dit betuight[189]
[190] u de wilde olijf, die overvloedigh in die streecken wast; oock zijn[190-91]
[191] beien, die in het wilt langs het velt groeien. Maer waer de gront[+]
[192] vet en geil van gedurige vochtigheit is, en het lant vruchtbaer en[192]
[193] dicht met kruiden bewassen staet; gelijck wy dat menighmael,
[194] onder aen eenen bergh, in een gezoncken dal zagen; en waer[194]
[195] beken, boven van de rotsen afvloeiende, een slib en vettigheit
[196] over het lant sleepten, en het velt, steil tegens het Zuiden aen-[196-97]
[197] leggende, varenkruit, van geenen ploegh te verdelgen, voort-
[198] broght; daer zal u de vruchtbare wijnstock en zijne druif namaels
[199] overvloet van stercken wijn bestellen; hoedanigh wy met offer-[199]
[200] schalen en goude kelcken plengen, wanneer de vette Hetrusch,[200]
[201] voor den outer, op zijn yvoire pijp speele, en wy het roockende[201]
[202] ingewant met groote schotelen opofferen.[202]

[203] Doch hebt ghy meer lust om groot vee, en kalvers, of schapen,[+]
[204] of geiten, die 't gewas bederven, te weiden; zoo moet ghy bosschen[204]
[205] zoecken, en de volle weiden van Tarentum, het uiterste van onzen[205-6]
[206] bodem; en zulcke kampen, als het ongeluckige Mantua verloor,
[207] daer het sneeuwitte zwanen langs den begraesden waterkant op-[207]
[208] queeckt: hier ontbreeckt het uwe kudden aen gras nochte klaere
[209] bronnen, en de koele daeuw wint, in de korte nachten, zoo veel[209]
[210] gras aen, als het vee in lange zomersche dagen kan afweiden.

[211] Wy bevinden onder het bouwen, dat meest alle zwartachtige[+211-12]
[212] aerde, en die vet valt in het ploegen, en murwe gronden best
[213] granen dragen; en ghy zult arbeitzaeme ossen uit geene ackeren[213]

[+] [Randschrift:] *wijngaert,*

[+] [Randschrift:] *gras,*

[+] [Randschrift:] *en graen.*

189 *keiachtigh:* vol stenen; *heggen:* doornstruiken, doornig struikgewas; *betuigen:* onwederlegbaar bewijzen.
190-91 *oock zijn... groeien* is niet juist vertaald. De Lat. tekst zegt: en de bodem, die vol ligt met wilde bessen (de vruchten van de wilde olijfboom; '*zijn beien*').
192 *geil:* welig; *gedurig:* aanhoudend (doordat hij *steeds* vochtig is).
194 *onder aen eenen bergh, in een gezoncken dal* (cava montis convalle): in een bergkom; *zagen,* versta: plegen te zien.
196-97 *sleepten,* versta: *slepen:* meevoeren; *steil... aenleggende:* naar 't Zuiden steil omhoogrijzend; *van:* door.
199 *stercken wijn; sterck* staat in de Lat. tekst niet bij *wijn,* maar bij *wijnstok; bestellen:* leveren.
200 *de vette Hetrusch:* de weldoorvoede Etrusk, Etruriër; deze speelden bij offerplechtigheden dikwijls op de fluit en mochten tot loon aan de offermaaltijd deelnemen.
201 *outer* is in de 17de-eeuwse taal ook mnl.
202 *opofferen:* aan de goden offeren.
204 *bederven:* vernielen.
205-6 *vol:* grasrijk; *het uiterste van onzen bodem:* aan de grenzen van ons rijk liggend; *kamp:* veld; zie voor deze regel de *Eerste Herderskout*.
207 *daer:* waar (men vertale: het ongelukkige Mantua, dat zwanen opkweekt enz.).
209 *wint... aen:* kweekt aan, doet aangroeien.
211-12 *Wy... bouwen;* de Latijnse tekst heeft: namque hoc imitamur arando, dat te verbinden is met *murwe gronden:* bijna altijd is aarde die zwartachtig en vet blijkt te zijn onder 't ploegen en van nature murw (los) is - *immers de bedoeling van 't ploegen is juist de grond los te maken* - het meest geschikt voor de graanteelt.
213 *arbeitzaeme ossen:* de Lat. tekst heeft *moede* ossen (moe door de zware en veelvuldige vrachten).

En kairijck leght begroeit met kreupelbosch en haegen.[272-273]
Dit tuight de wilde olijf, die weeligh is in 't draegen,
En wast in zulck een streeck, gelijck zijn bezi melt,[275]
Daer zy in 't wilde groeit, langs schrael en mager velt.[276]
Maer waer de gronden vet en doorgaens geil van 't vloeien[277]
Des waters zijn, en kruit het vruchtbre lant in 't groeien
Heel dicht bedeckt; [gelijck wy 't dickwijl overal
Vernamen onder aen een' bergh, of in een dal,[280]
Dat diep gezoncken lagh; waer 't water uit de beecken,
En toppen van een rots afvloeien quam, en leken,
De slib en vettigheit mesleepen over lant,[283]
En velt, dat steil zich naer den zwoelen zuider kant
Uitstreckte, en varenkruit, met geenen ploegh te smooren,[285]
Te voorschijn broght,] daer wort de vruchtbre ranck geboren,
En druif, die namaels u een' grooten overvloet
Van stercken wijn bestelt; hoedaenigh wy, vol moedt,[288]
Met offerschaelen en met goude kelcken plengen,
Wanneer een vet Hetrusch den offerwijn komt brengen
Ten outer, en hy op' zijn' hollen elpentant[291]
Een' lofzang speelt, daer wy het roockende ingewant
Met groote schotelen den Goden toebereiden.
Doch zoo 't u liever lust het groote vee te weiden,
En kalf, en schaep, en geit, die dertel, waerze zwerft,[295]
En weiden gaet, gewas en vrucht, en oogst bederft;
Zoo moet gy bosschen, en de verr' gelege hoecken,
En volle weiden op Tarentums bodem zoecken,
En zulcke kampen als 't rampzaligh Mantua
Verloor, daer 't, langs den stroom, gezegent vroegh en spa,[300]
Sneeuwitte zwaenen plagh zoo weeligh aen te queecken.[301]
Hier zal uw vee noit gras noch klaere bron ontbreecken.
Hier wint de koele dau, in 't kortste van den nacht,
Zoo groot een overvloet van gras aen in zijn kracht,[304]
Als, eer de langste dagh des zomers koom te scheiden,[305]
De kudde, uit al haer maght, verteert, en af kan weiden.
In 't bouwen mercken wy dat doorgaens dees gestalt[307]
Der aerde, die wat zwart en vet in 't ploegen valt,
En murwe gronden best en liefst het koren draegen.
Gy zult den moeden stier geen voller vracht en wagen

272-273 waar de onvruchtbare leem (mergel) vol stenen begroeid is met....
275 *melt:* aantoont.
276 *daer:* (op die plaatsen) waar.
277 *doorgaens:* voortdurend.
280 *vernemen:* waarnemen.
283 Denk voor *mesleepen:* quam.
285 *met geenen ploegh te smooren:* zo welig en overvloedig, dat het zelfs met de ploeg niet te verdelgen was.
288 *vol moedt:* met een blij gemoed.
291 *de holle elpentant* is de *yvoire pijp* (fluit) uit de prozavert.
295 *dertel:* dartel (in haar dartelheid).
300 *de stroom* is de Mincio; daarbij hoort*: gezegent vroegh en spa:* te allen tijde zegenrijk, zegenbrengend.
301 *weeligh:* in overvloed.
304 *in zijn kracht* behoort bij *gras:* van de beste qualiteit, voedzaam (vgl. *Lucifer* 554).
305 *koom te scheiden:* zijn afscheid neemt (zie verder de prozavert.).
307 *dees* (met klem) *gestalt der aerde:* deze soort van grond, (nl. die welke).

[214] meer gelade wagens zien naer de schuur voeren: oock uit lant,[214]
[215] dat eerst verwildert stont, en daer d'ackerman de boomen yverigh[215]
[216] afhieuw, en het bosch, 't welck in menigh jaer geen vruchten
[217] gevende, en van outs een vogelnest was, tot den gront toe zoo[217]
[218] kael uitroide, dat het gevogelte verhuizen most: maer aerde, die[218-20]
[219] wit in het ploegen valt, is niet vruchtbaer; want schrale en steen-
[220] achtige heuvels bestellen de byen naulix kanneelkruit en rooze-
[221] marijn: en ruwe puimsteen en krijtgronden, van zwarte water-[221-22221-24]
[222] slangen uitgeknaeght, lochenen dat andere ackers den serpenten
[223] zulck een lieflijck voetsel en kromme holen verschaffen, als zy.

[224] Een aerde, die dunnen waessem en vlugge dampen van zich[+224]
[225] geeft, het nat verzwelght, en als 't haer lust weder uitaessemt;
[226] en zich zelve altijt in het groen kleet, zonder het kouter met schorft[226-27]
[227] en zout roest te knagen; die zal uwe olmen met geile wijnrancken
[228] bevlechten: die zal u veel olyven dragen: ghy zult in 't bouwen
[229] bevinden, datze gaerne geploeght, gaerne beweit wil zijn. Zulcke
[230] gronden bouwt het rijcke Kapua, en het volck, dat aen Vesevus[230]
[231] paelt, en Klanius, die Acerren dickwils van zijnen oegst berooft.[231]

[232] Nu zal ick u alle gronden leeren kennen. Vraeght ghy, of d'aerde[+]
[233] boven maten grof of fijn is; naerdien d'een het graen, d'ander de[333]
[234] druif begunstige; de grove aerde Ceres, alle fijne Bacchus diene;
[235] zoo staet u eerst op den gront te letten, en daer die vast en dicht[235]
[236] is, eenen kuil te doen graven, weder met aerde toe te delven, en

[+][Randschrift:] *Besluit dat vochtige waterachtige grazige en zoete gront tot de vier boven gemelde bequaem zy*. In het Randschrift bijr. 224: *Besluit:* slotsom (samenvatting); *waterachtig:* waterrijk; *bequaem:* geschikt (voor de teelt van....).
[+][Randschrift:] *Hoe men den grondt kennen zal;*

214 Denk achter *wagens:* dan juist uit zulke.
215 *yverigh: iratus* zegt de Lat. tekst, *boos* (omdat de grond geen vrucht opleverde).
217 *een vogelnest:* een geliefde nestelplaats voor tal van vogels.
218-20 *maer aerde,.... vruchtbaer* is een onjuiste vert. van *at campis rudis enituit vomere impulso:* maar de aarde (van dit tot dusver ongecultiveerde terrein), bewerkt door de ploeg, glom en glansde (van vetheid). De bedoeling is: ontgin dus *zulke* grond, *want schrale en steenachtige heuvels* enz. (zie r. 219); *kanneelkruit* (casia): een welriekende heester door Vondel ook *kassie* genoemd; *roozemarijn* (rosmarijn): lipbloemig heestergewas met bleekblauwe bloemen.
221-22 *puimsteen* (tophus): tufsteen; *waterslang* (chelydrus): slangensoort van amphibiese aard; *uitgeknaeght* (exesus); men meende dat dergelike gronden wel tot voedsel van dieren dienden.
221-24 De bedoeling is: uit de aanwezigheid van slangen op die gronden blijkt voldoende, dat ze ongeschikt zijn om in cultuur te worden gebracht; Vondel volgt de beeldspaak van zijn Lat. vb. (*lochenen = negare*).
224 *vlug:* zich in de lucht oplossend.
226-27 *zich zelve:* dus zonder bezaaiing of verzorging; *zonder.... te knagen:* en die ook niet.... knaagt; *de schorft* (schurft) is de uitwerking van de invretende, bijtende ('*zoute*') roest; daarop zult ge welige wijnranken aan uwe olmen omhoog kunnen vlechten.
230 *bouwt:* bewerkt; *dat aen Vesevus paelt:* dat bij de Vesuvius woont.
231 *Clanius:* een rivier in Campanië (hier genomen voor de daar wonende bevolking); *Acerra:* stad aan de Cl., die veel te lijden had van overstromingen.
333 *grof of fijn:* Lat. *densa.... rara* = stijf (vast) of los; *naerdien* tot *diene* is als tussenzin te beschouwen.
235 Is een minder juiste vert.: zoek eerst een (geschikte) plaats uit; *daer:* waar.

Zien voeren uit het lant de graenschuur in den mont:[310-311]
Oock uit een lant, dat lang geheel verwildert stont,
En daer de lantman met de bijl den stam en blâren
Met yver afhieuw, en het bosch, 't welck lange jaeren
Geen vruchten teelende, en van outs een vogelnest[315]
Verstreckende, zoo kael verdelghde, dat in 't lest
't Gevogelte verhuisde, en vloodt naer andre streecken.
Maer gront, die wit valt, daer de ploegh de kluit komt breken,[318]
Is vruchtloos: want een schrael en steenigh heuvelvelt[319]
De honighbyen pas wat roosmarijns bestelt,[320]
En kort kanneelkruit, puim en krijtgront, quaet te tergen,[321]
Daer waterslangen, zwart van huidt, zich in verbergen,
En knaegen, lochenen dat, buiten hunnen gront,
De slang oit zoeter aes en krommer schuilhol vont.[323-24]
  Een aerde, die den damp verspreit, en vluggen waessem,
Het nat verzwelght, en, als 't haer lust, dat met den aessem[326]
Weêr uitblaest, en zich zelf doorgaens met groente kleet,[327]
En 't kouter met geen' roest noch zoute tanden eet,[328]
Zal weeligh uwen olm met geilen wijngert paeren,
d'Olijfboom in dien gront u veele olyven baeren.
Gy merckt in 't bouwen dat zy gaerne wort bereit,[331]
Gebroken, en geploeght, en van het vee beweit.
Het rijcke Kapua plagh zulck een' gront te bouwen,[333]
En 't lantvolck, dat zich om Vesuvus plagh t'onthouwen,[334]
Oock Klanius, de stroom, die, als hy overloopt,
Acerre dickwijl van zijn' oogst, berooft, en stroopt.
  Nu zal ick u den aert der gronden kennen leeren.
Indienge vraeght, om hier geen weetenschap t'ontbeeren,[338]
Of d'aerde grof valle, of heel fijn, uit heuren aert,
Dewijl u d'eene graen, en d'andre druiven baert:
De fijne Bacchus dient, de grove Ceres wetten;[341]
Zoo staet u op den gront eerst scherp en naeu te letten,[342]
En, daer die vast en dicht geslooten is in een,
Een' kuil te graven, en met aerde dicht te treên,

310-311 De bedoeling s: uit *geen* akker komt rijker oogst dan uit de vs. 307-309 (en 312-317) beschrevene.
315 *een vogelnest verstreckende:* tot nestelplaats van vogels dienende.
318 *daer:* waar (of: als).
319 *is vruchtloos:* levert geen vrucht.
320 *pas:* nauweliks.
321 *kort:* laag groeiend; *quaet te tergen:* gevaarlik te plagen (nl. met de ploeg en landbouwgereedschap).
323-24 dat de slang ooit aangenamer voedsel.... vond, dan op hun bodem.
326 *met den aessem:* al ademend, al dampend.
327 *doorgaens:* steeds; *met groente:* met een tapijt van groen.
328 (*zoute*) *tanden* is hier gekozen onder invloed van *knagen* in de prozavertaling.
331 *bouwen:* bewerken.
333 *plagh:* pleegt.
334 *zich onthouwen:* zich ophouden, wonen.
338 *om.... ontbeeren:* met de wens om grondig ingelicht te zijn.
341 *de grove Ceres wetten dient:* de grove aan Ceres' wetten gehoorzaamt, gaarne koren voortbrengt; voor *de fijne* is *dewijl* uit vs. 340 te herhalen.
342 (*te*) *letten* en de volgende inf. met *te* hangen af van *u staet:* gij moet.

Te stampen, als de kuil gevult is, en heel effen.[345]

345 (Als de kuil met de uitgegraven aarde weer gevuld ('dichtgetrêen') is), *stamp* dan met kracht het oppervlak effen.

[237] dan met de voeten vast en effen te treden. Indien 'er dan noch[+237-38]
[238] aerde gebreck is, zoo valtze fijn, en is dienstigh voor weide, en
[239] vrolijcken wijngert: maer schiet 'er aerde over, en kanze in den
[240] kuil niet; zoo valtze grof, klontigh, vet en zwaer, en hier moogh[t+]
[241] ghy uwe stercke ossen voor den ploegh drijven.

[+][Randschrift:] *of die fijn valle,*

[+][Randschrift:] *of grof,*

[242] Maer is d'aerde brack of bitter, gelijck men zeit, van smaeck,[+]
[243] die is niet goet voor vruchten; want de ploegh verandert haer[243]
[244] brackheit niet, nochte zy laet de druif en appelen hunnen aert[244]
[245] en wezen behouden, en kan aldus gekent worden. Neem dicht[245]
[246] gevlochte teene korven en teemzen, waer in men kaes perst, die[246]
[247] onder het dack beroockt leggen: vulze met bracke aerde, gietze[247]
[248] vol zoet water, en tre d'aerde stijf met voeten, tot dat al het water
[249] uitgeperst, door de korven heenzijpe; zoo zal de bittere smaeck[249]
[250] u op de tong walgen, en melden wat slagh van aerde het zy.

[+][Randschrift:] *of brack*,

[251] Vette aerde kan men aldus leeren kennen: wilt ghyze wech-[+251]
[252] worpen, zy blijft u aen de vingers hangen, zoo taey als peck:
[253] vochtige aerde teelt kruiden van ongemeene grootte, en darteler[+253]
[254] dan het behoort: och, datze my niet al te dartel zy, en al te vroegh[254-55]
[255] d'airen doe zwellen. Zwaere aerde kent men stilzwijgende aen[+]
[256] haer eige zwaerwightigheit; de lichte aen haere lichtigheit; zwart-[+]
[257] achtige aerde gemackelijck by het oogh, en elck slagh uit zijn[+257-58]
[258] verwe: maer kommerlijck kan men koude aerde, die quaetaerdigh[+]
[259] is, onderscheiden: ondertusschen melden slechts roo dennen,[259-60]
[260] schadelijcke ypen en zwart veil wat koude gronden zijn.

[+][Randschrift:] *of vet,*

[+][Randschrift:] *of vochtigh,*

[+][Randschrift:] *of zwaer,*

[+][Randschrift:] *of licht,*

[+][Randschrift:] *of zwart,*

[+][Randschrift:] *of koudt.*

[261] Dit gageslagen, zoo pas d'aerde eerst lang te vore te koocken,[261]

237-38 *indien... gebreck is:* als er dan nog aarde te kort komt.
243 *voor vruchten* (frugibus): voor graanbouw is de bedoeling, of voor veldvruchten in 't algemeen.
244 *noch te zy laet...:* en ook laat ze niet (Lat. *nec*...); de druif en appel ontaarden dus op die gronden; er komt steeds slechter gewas.
245 *aldus:* hierdoor (uit het volgende).
246 *teems:* zeef. in gebruik bij 't persen van wijn (*kaas* staat niet in de Lat. tekst; vergelijk de vertaling in verzen, vs. 358).
247 *beroockt leggen:* landbouwwerktuigen enz. werden boven de haard opgehangen om ze voor bederf en vochtigheid te vrijwaren.
249 *heenzijpen:* heenzijpelen.
251 *wechworpen:* wegwerpen.
253 *dartel:* weelderig.
254-55 *en al te vroegh d'airen doe zwellen:* een minder juiste vert. van: (*neu*) *se praevalidam primis ostendat aristis,* waarvan de bedoeling is: laat de groei niet te weelderig zijn tijdens het zetten (bij het eerste zetten) van de aar: de te weelderige groei in die periode verraadt zich daardoor, dat de aar te klein wordt, dat er meer stro komt dan zaad; *stilzwijgende* (lett. vert. van *tacitus*): zo dadelik, zonder verder onderzoek,
257-58 *bij het oogh:* door middel van 't oog, op het oog; *en elck slagh uit zijn verwe:* en zò elke aardsoort aan haar kleur; *kommerlijck:* moeilik, bezwaarlik; *quaetaerdigh:* Lat. sceleratus.
259-60 *onderscheiden:* onderkennen; *ondertusschen,* verkeerde vert. van *interdum,* dat hier *somtijds* betekent en alleen bij *schadelijcke ypen* (= taxis; schadelik, omdat men bessen en loof van de taxis als vergiftig beschouwde) en *zwart veil* (zwartachtig klimop) behoort; *roo dennen:* roode dennen (piceae).
261 *dit gageslagen:* als gij nu goed de aard van den grond hebt waargenomen; *pas.... te koocken:* denk er aan, zorg er voor.... te koken (= te laten koesteren door de zon; Lat. excoquere).

Indienge dan gebreck van aerde kunt beseffen,[346]
Zoo valtze fijn, en is gedienstigh tot een wey,
En blijde wijnranck, en begunstightze alle bey:[348]
Maer schiet'er over: kan de kuil haer dan niet bergen,
Zoo valtze klontigh, grof, en zwaer, en wil u vergen[350]
De stercke stieren hier te drijven voor den ploegh.
Doch zoo zy bitter smaeckt, en smaecktze brack genoegh,[352]
Zy dient geen vruchten: want geen ploegen noch bereiden[353]
Kan haer den bracken aert verleeren, noch verleiden:[354]
En zulck eene aerde laet geen druiven in het endt
Noch appels hunnen aert. zy wort aldus gekent.
Neem korven, dicht van teen gevlochten, en geweven,
En teemzen, daer men wijn in perst, die leggen bleven[358]
In roock, op eenen balck, en onder 't rieten dack.
Vervul den korf of teems met aerde, zilt en brack:
Giet water, zoet van smaeck, van boven tot beneden:[361]
Dan d'aerde met den voet getrappelt, en getreden,
Tot dat al 't water, dat door d'aerde heenetreckt,
Is uitgeperst, en uit den veltkorf zinckt en leckt.
De smaeck zal op de tong u walgen, en d'onwaerde[365]
Ontvouwen van den slagh en aert der bittere aerde.
Men kent aldus den gront der aerde, en 't vette lant;[367]
Zoo gyze afslingren wilt, zy kleeft u aen de hant,
En hangt u aen als peck. de vochte gronden teelen[369]
Hun kruiden, die heel kloeck van andre in grootheit scheelen,[370]
En dertler zijn dan 't past. och, dat die gront my niet
Te dertel valle, en 't graen te vroegh in d'aren schiet'!
Zwaerwightige aerde melt zich door haer overweegen.[373]
De lichte stof weeght licht. de zwarte en haeren zegen[374]
Men lichtelijck by 't oogh kan kennen, en elck slagh
Van aerde uit haere verf: doch zwaer en lastigh magh
Men koude gronden, quaet van aert, wel onderkennen:
Noch melden midlerwijl bruin veil, en roode dennen,[378]
En ypen, d'ackerplaegh, wat koude gronden zijn.
Dit gageslagen, pas den gront, door zonneschijn
En koude, en arrebeit, voorheene lang te koocken,[380-381]

346 *beseffen:* bespeuren.
348 *en begunstightze alle bey:* en doet ze beide voorspoedig groeien.
350 *en wil u vergen:* en eist van u (dat....).
352 *brack genoegh:* nog al brak (zoutig).
353 *zy dient geen vruchten:* zij is niet dienstig (geschikt) om vruchten (zie de aant. bij de prozavert.) voort te brengen.
354 *verleiden:* ontnemen (af-, wegleiden met datief-object *haer*).
358 *leggen bleven:* bleven liggen; opgeborgen lagen.
361 *van boven tot beneden;* versta: tot de aarde geheel doordrenkt is.
365 *d'onwaerde:* de slechte kwaliteit.
367 *kent:* leert kennen; *aldus:* op de volgende wijze; *den gront der aerde en 't vette lant:* de gesteldheid van vette aarde.
369 *vocht:* vochtig.
370 *kloeck:* vol groeikracht (andere in grootte te boven gaan).
373 *melt zich:* verraadt zich; *haer òverweegen:* haar overmatig gewicht.
374 *en haeren zegen:* en haar zegenrijke vruchtbaarheid.
378 *noch:* nochtans; *bruin:* donker.
380-381 Zorg er voor de grond om te werpen, om te spitten, zodat hij open staat voor zomerwarmte en winterkou.

[262] greppels en graften door het berghachtige lant te graven, en de[+262-63]
[263] kluiten tegens het noorden bloot te laten leggen, eer ghy den
[264] vrolijcken wijnranck in d'aerde leght. Waer de gront murw is,[264]
[265] daer valt het beste lant; en dit verrichten winden, koude rijp en[265]
[266] de stercke delver, die het lant omwerpt. Maer huislieden, die
[267] geenen arbeit ontzien, zoecken eerst eenen gront, die de plaets
[268] gelijck is, daer de jonge spruit eerst stont, omze daer stracks te[268]
[269] verplanten, op dat de loten niet terstont haer moeders aert af-[269]
[270] leggen; en zy mercken oock in de schors, in wat wint zy eerst[270270-71]
[271] stonden, het hooft in 't Zuiden en de warmte opstaecken, en den
[272] rugh tegens het Noorden keerden: zoo veel leit 'er aen, hoe men[272-73]
[273] zich van jongs op gewenne.

+[Randschrift:] *Van den wijngaert, en wat werck hier aen vast is*.

[274] Onderzoeck eerst of het beter zy den wijnstock op heuvels of
[275] op vlacke landen te planten. Wilt ghy op vlacke en vette ackers
[276] maeien; zoo zaei en plant dicht by een: de wijnstock dicht by[276]
[277] een geplant, zal niet trager wassen: hebt ghy heuvelachtigh lant[277]
[278] en heuvels; plant de rancken wijder van een: zet uwe stammen[278]
[279] net op een ry, achter malkanderen: gelijck de keurbende in den[+279]
[280] oorloogh zomtijts hare geleden ontsluit, en op het vlacke velt[280]
[281] zich in slaghorden zet, en al het lant overwijt grimmelt en flickert[281]
[282] van 't geweer, eer de vreesselijcke slagh noch aenga, daer d'oor-[282]
[283] looghskans, midden onder de wapens, in twijfel hange: plant zoo[283]

+[Randschrift:] *Gelijckenis van de keurbende, in slaghorde gestelt*.

262-63 *graft:* sloot, diepe greppel of voor; *de kluiten:* de door het graven opgeworpen aardkluiten (aan de Noordenwind bloot te stellen).
264 *den vrolijcken wijnranck*; Latijn: *laetum vitis genus:* de wijnrank, die een blijde (verblijdende) oogst zal opleveren.
265 *valt:* is; *dit*, nl. het *murw* = korrelig, los worden.
268 *gelijck,* nl. wat grondsoort betreft; *eerst:* voor de jonge loot van de moederplant werd afgesneden; *stracks:* vervolgens.
269 *haer moeders aert afleggen:* minder worden, kwijnen, in kwaliteit achteruitgaan: *terstont* is de vert. van *subito*, dat beter kan worden weergegeven met: door de plotselinge verandering van voedingsbodem.
270 *mercken:* door een merkteken aangeven; *in wat wint zy eerst stonden:* naar welke kant (windstreek) ze zich richtten, hoe precies hun stand was,
270-71 Geeft Vergilius' bedoeling niet duidelijk weer. Die is: om ze te kunnen herplanten, zo als elk stond, met dezelfde kant weer naar 't Zuiden (de warmte), dezelfde naar 't Noorden (de voorkant naar 't Zuiden, de rugkant naar 't Noorden).
272-73 *zooveel.... gewenne:* van zo groot belang is ('t rekening te houden met) wat iets (hier: een boom) zich in zijn jeugd heeft aangewend, zegt de Lat. tekst; *zoo veel leit 'er aen:* zoveel is er aan gelegen.
276 *maeien:* de bedoeling is: uw wijngaard afpalen; in de Lat. tekst staat *metari* (afpalen), dat Vondel heeft verward met metere (maaien); *zaei* past hier niet: plant (uw loten).
277 Denk tussen *zal* en *niet* daarom.
278 *stam:* wijnrank.
279 *de keurbende* (legio): legioen.
280 *geleden:* vroeger in gebruik naast gelederen.
281 *overwijt:* over een grote afstand; *grimmelt* (wemelt) heeft Vondel gekozen om 't Lat. *fluctuat* weer te geven; niet de soldaten 'grimmelen' door elkaar; maar het licht wemelt over de lansspitsen; de bedoeling is: het *gelijkmatig* opgestelde legioen met omhoog gerichte *lansen* doet de wijde vlakte gelijken op een golvende zee van schitterend brons.
282 *daer:* terwijl.
283 *midden onder de wapens:* tussen de twee gewapende krijgsmachten in; de Lat. tekst zegt: *Mars dubius errat in mediis armis:* Mars dwaalt onzeker (aan wie hij de overwinning zal schenken), besluiteloos tussen de twee legers.

[284] uwe ryen op een gelijcke maet; niet om uwe ydele zinnen door[284]
[285] dit gezicht te vermeien: maer om dat d'aerde anders de rancken

284 *op een gelijcke maet:* op gelijkmatige afstanden (niet om uw zinnen (ogen) een ijdel genoegen te verschaffen, niet om u alleen maar in de aanblik te kunnen verheugen).

En 't berreghachtigh lant, doorgraven en gebroken
Met graft en greppel, en de kluiten tegens 't Noort
In ope lucht en zon te spreiden, als 't behoort,[384]
Eer gy de blijde ranck aen d'aerde gaet beveelen.[385]
Waer murwe gronden zijn valt lant, dat best wil teelen,[386]
En dit bestellen wint, en rijp, door kou gescherpt,[387]
De stercke delver mê, die d'ackers ommewerpt:
Maer kloecke huisliên, die voor geenen arbeit strijcken,[389]
Zien gaerne om gronden uit, die net de plaets gelijcken,
Daer eerst de plante stont, op datze, hier herplant,
Niet stracks van moeders aert vervreemde in 't nieuwe lant.
Oock merckenze op de schors in welck een' wint zy stonden,
En of de telgh het hooft verhief in zuider gronden,
Van 't zuider licht verwarmt, dan ofze 't Noortsch gewest
Den rugh toekeerde, van den noorden wint geprest.[394-396]
Van zulck een' nadruck is 't van jongs op zich te wennen.[397]
Eerst onderzoeck dan, om wel klaer te leeren kennen
Of 't beter zy dat gy op heuvels wijnstock plant,
Dan in de laeghten, en op vlack en effen lant.
Begeertge op vetten gront en 't vlacke velt te maeien,
Zoo pas de plant en ranck heel dicht by een te zaeien.[402]
De wijnstock, dicht geplant, groeit snel en zonder dwangk.[403]
Is 't heuvelachtigh lant, vol heuvels, plant de ranck
Dan wijder, en wat ruim. zet net op hunne ryen[405]
De stammen achter een: gelijck in bloedigh stryen
De keurebende haer geleên by wijle ontsluit,
En op het vlacke velt, eer zy den vyant stuit,
Zich in slaghorden zet, daer 't lant zoo verre flickert,
Van krijghsvolck, en 't geweer in d'oogen blinckt en blickert,
Voor 't aengaen van den slagh; daer d'oorloghskans verlangt,[411]
En midden onder stael en spits in twijfel hangt:
Zoo plant uw ryen op haer maet, om 't velt te kleeden,[413]
En geensins om uw oogh en ydle zinlijckheden
Te weiden, maer om dat het aerdtrijck, blijde en groen,
De rancken anders niet al even milt kan voên,

384 *spreiden:* blootleggen.
385 *beveelen:* toevertrouwen.
386 *valt:* is (krijgt men).
387 *bestellen:* verrichten, te weeg brengen; *door kou gescherpt:* die, koud als ze is, in de aarde bijt.
389 *strijcken voor:* vrezen, schuwen.
394-396 Zie de aant. bij de prozavert., r. 270-271; *geprest van:* (daartoe) gedwongen door.
397 *nadruck:* gewicht.
402 *pas:* zorg er voor.
403 *zonder dwangk:* zonder dat de wijnbouwer hem hoeft te dwingen (tot groeien), lustig.
405 *wijder:* verder uiteen.
411 *verlangen* (verlengen), hier intr. werkw.; *daer d'oorlogskans verlangt:* terwijl de beslissing in de strijd nog wordt vertraagd, hangende, onzeker blijft.
413 *kleeden:* bedekken.

[286] niet evenveel voetsel kan medeelen, nochte de wijngert zijn armen[286]
[287] wijt genoegh uitbreiden.

[288] Misschien zult ghy oock vragen, hoe diep men de putten graven[+288]
[289] moet. Ick zou den wijnstock wel in ondiepe voren durven be-
[290] trouwen: maer boomen, en inzonderheit den eeckelaer moet men[290]
[291] dieper planten, die zijn kruin zoo hoogh in de lucht opsteeckt,[291]
[292] als hy zijn wortels in den afgront schiet; dies wort hy van winter-[292]
[293] buy nochte regenvlaegh nedergesmackt: hy staet vast, en verduurt
[294] een menighte van jaren, menige eeuw en menigh mans leven: dan
[295] streckt hy zijn stercke armen, de tacken, wijdt en verre herwaert
[296] en derwaert uit, en staet midden in zijn breede schaduwe. Plant
[297] oock uwen wijnstock niet tegens het westen, nochte onder den
[298] hazelaer: nochte neem de toppen der hoogste rancken, of breeck[298]
[299] de bovenste wijngertscheuten niet af (zoo veel vermagh de liefde[299]
[300] des gronts) nochte sny de loten met geen stomp mes af: zaey oock[300]
[301] geen wilde olijven onder wijngert: want dickwils verzuimt de[301]
[302] reuckelooze herder zijn vier, dat eerst heimelijck onder de vette[302]
[303] schorsse verborgen leit, den stam ontvonckt, en om hoogh in de[303]
[304] tacken vlieght, dat het kraeckt, en den boom vermeesterende,[304]
[305] boven in de kroon weiden gaet, het gantsche bosch in brant zet,[305]
[306] en spreit een zwarte en dicke wolck van roock en smoock in de
[307] lucht; inzonderheit zoo een noortsche buy het geheele bosch[307]
[308] aentaste, en de wint onder het vier speele. Zoo dit gebeure, kan de[308]
[309] wijnstock niet weder groeien, en al houwt men hem tot beneden
[310] toe af, de wortel schiet niet meer zulcke rancken: en d'ongeluckige[310]
[311] wilde olijf, die niet dan bitter loof geeft, schiet 'er slechts over.

[312] Laet u oock van niemant, hoe wijs hy schijne, raden den acker[312]

[+] [Randschrift:] *Hoe men wijngaert en boomen plant.*

286 *evenveel:* gelijkelik.
288 *putten:* kuilen, voren.
290 *eeckelaer* (aesculus): eik met eetbare vruchten.
291 *zoo.... als:* even.... als.
292 *in den afgront* (in Tartara): in de diepe schoot der aarde: *winterbuy* (hiems): stormvlaag (zoals de wintertijd die meebrengt).
298 *de toppen der hoogste rancken:* nl. als stekjes.
299 Hoe verder een rank van de aarde is verwijderd, hoe minder groeikracht ze heeft; de bedoeling van de tussenzin: *zoo veel* enz. is dus om het daaraan voorafgaande voorschrift te motiveeren.
300 *loten:* stekken,
301 *onder:* tussen (vgl. r. 297); *vier verzuimen:* het vuur vergeten te doven.
302 *vet:* oliehoudend en dus brandbaar.
303 *verborgen leit:* smeult.
304 *kraeckt:* knettert.
305 *het bosch,* hier: de aanplanting.
307 *een noortsche buy:* een windvlaag (uit het Noorden).
308 *aentaste;* de Lat. tekst luidt: *incubuit silvis a vertice* = van boven in het bos is gevallen.
310 *zulcke rancken:* zo goede ranken, als de wijnstok te voren droeg; *ongeluckig,* ter vert. van *infelix:* onvruchtbaar, geen vruchten dragend.
312 *van:* door.

De ranck haere armen oock niet breet genoegh kan spreiden.
Nu hoor ick u misschien noch vraegen, eer wy scheiden,[418]
Hoe diep gy deze vore en groeven graven meught.
Ick durf den wijnstock, die den droeven geest verheught,
d'Ondiepe vore wel betrouwen, en beveelen:[421]
Maer boomen, en vooral die weelige eeckels teelen,[422]
En eicken, dienen diep, naer hunnen eisch geplant;
De boscheick, die zijn kruin zoo hoogh steeckt uit het zant
Ten hemel, als hy naer de helsche jammervlieten[425]
Zijn wortels op het hart van Pluto komt te schieten:[426]
Dus wort dees nimmer van de regenvlaegh verzwackt,
Noch van de winterbuy ter aerde neêrgesmackt.
De boom staet even vast, verduurt een ry van jaeren,
Veele eeuwen levens, en veel hoofden, grijs van haeren.[430]
Hy steeckt zijne arremen, de tacken, onvervaert
Al wijder herwaert uit, en weder derrewaert,
Staet midden in zijn schim wiltweiend tot op 't leste.[433]
Oock dientge uw' wijngaert niet te planten tegens 't weste,
Noch onder 's haeslaers loof: noch neem de telgen niet[435]
Der hooghste ranck, noch breeck de scheut, die 't hooghste schiet,
Niet boven af, zoo veel vermagh de treck der gronden:[437]
Noch bruick geen snoeimes, in de snede stomp bevonden,
Als gy de loten van den wijnstock snijt op 't lant:
Noch dat men ondereen olijf en wijngert plant':[440]
Want menighmael vergeet de herder, zonder zorgen,[441]
Zijn vier, dat in de schors, die vet is, lagh verborgen:[442]
De stam ontvonckt, tot dat de vlam in top geraeckt,
Den boom vermeestert en opflackert, dat het kraeckt,
Gaet weiden in zijn kroon, en zet al 't bosch in vlammen,
Verspreit een zwarte wolck van roock door alle stammen,
Byzonder zoo een storm van 't guure noorden raest,
Al 't bosch bestormt, en in den gloet der vlamme blaest.
Gebeurt dit eens, de ranck kan zich niet meer ontvouwen:
En schoon de wijnstock wert ten gront toe afgehouwen,
Noch schiet hy zijne ranck zoo geil niet als hy plagh.[451]
Dan schiet de wilde olijf, een ongeluckigh slagh,[452]
Die niet dan bitterheit verleent, met bladt en lover[453]
Na dezen fellen brant ten leste alleen slechts over.
Dat niemant oock, hoe wijs hy schijnen magh, u ra

418 *eer wy scheiden:* voor wij dit onderwerp vaarwel zeggen.
421 *beveelen* (synoniem van *betrouwen*)*:* toevertrouwen.
422 *weelige eeckels teelen:* een rijke oogst van (voedzame) eikels opbrengen.
425 *de helsche jammervlieten:* de stromen van de onderwereld.
426 *Pluto:* de god van de onderwereld.
430 *veel hoofden, grijs van jaeren:* vele mensenlevens, mensengeslachten.
433 *schim:* schaduw; *wiltweiend:* naar alle zijden weelderig uitgroeiend.
435 *noch... niet* (dubb. ontk.; zie ook 436 en 438).
437 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 299.
440 *noch dat men plant':* en evenmin plante men.
441 *zonder zorgen:* in zijn onvoorzichtigheid.
442 *lagh verborgen:* heimelik voortsmeulde.
451 *noch:* nochtans, toch.
452 *een ongeluckig slach:* een onvruchtbare boomsoort.
453 *met bladt en lover:* met zijn bladerdos (die niets oplevert dan bittere bladeren).

[313] 's winters om te delven: want het snippen van den vorst sluit dan[+313]
[314] het aertrijck, en gedooght niet dat het gezaeide zaet zijnen wortel[314]
[315] in geslote aerde schiete. Wijngert wil liefst geplant zijn, wanneer
[316] de witte oyevaer, die de slangen verpickt, met de blozende lente[316]
[317] wederkome; of wanneer de zomer alree voorby, de koude herfst[317]
[318] beginne te ruisschen, eer de zon met haer paerden korter om-[318-19]
[319] rijdende, den winter aenvoere. Zoo dienstigh is de lente voor
[320] boschloof, voor boomen: in de lente zwelt de landouw, en wacht[+320]
[321] naer het vruchtbaere zaet: dan daelt d'almaghtige vader vrolijck,[321]
[322] met eenen gezegenden regen, uit de lucht, in den schoot der
[323] aerde, zijn vrolijcke gemalin, en d'alleropperste zich met dat groote
[324] lichaem vermengende, teelt allerhande vruchten: dan quinckeleert[324]
[325] d'eenzame bosschaedje van schelle vogelen, en het groote vee[325]
[326] groet Venus weder op zijn gezette tijden: de voedtzaeme acker[326]
[327] teelt vast, en het velt opent zijnen boezem voor den laeuwen[327]
[328] adem des westewints: het tedere vocht dringt dan in alle dingen
[329] door: het groen durf zich in den nieuwen zonneschijn veiligh[329-30]
[330] betrouwen: de jonge wijnranck vreest niet, dat 'er buien uit den
[331] Zuiden zullen opkomen, nochte voor regenvlagen aen de lucht,
[332] of stormen uit den Noorden; maer zy bot en bloeit, en wint[332]
[333] bladers aen.

[334] Oock geloof ick niet dat de weerelt in eenigh ander saizoen[334]
[335] geboren wert, of in den aenvangk eenen anderen toon hielt; het[335]
[336] was toen lente: de groote weerelt quam met de lente te voor-[336]
[337] schijn, en d'oosten wint hielt zijnen kouden adem in, toen de
[338] dieren eerst het licht zagen, en een yzeren slagh van menschen[338-39]

[+][Randschrift:] *De Lente is het rechte saizoen, om wijngert en boomen te planten.*

[+][Randschrift:] *Vitspanninge van d'aengenaemheit der lente*.

313 *het snippen van den vorst:* de ijzige, verstijvende vorst; Kiliaen, *sneppen:* adurere frigore; *sneppende wint:* ventus gelidus, frigidus.
314 *het gezaeide zaet:* hier weer de geplante stekken.
316 *verpicken:* dood pikken.
317 *de zomer alree voorby:* de zomer reeds vertrokken zijnde, na de zomer.
318-19 *korter omrijdende:* een kortere baan aan de hemel beschrijvende; *zoo*, ter vert. van *adeo;* beter is: De lente *inderdaad* begunstigt de groei....
320 *zwelt:* nl. van groeikracht.
321 *het vruchtbaere zaet:* het bevruchtende zaad; *d'almaghtige vader:* Jupiter.
324 *allerhande vruchten:* alle soorten van vruchten (omnis fetus).
325 *schel* (zonder onaangename bijbetekenis): luid zingend, jubelend; *het groote vee* (tegenover schapen, varkens enz.)
326 *groet Venus weder:* wordt weer bronstig (verwelkomt Venus; repetunt Venerem); *voedtzaem:* mild (almus).
327 *teelt vast:* is bezig voort te brengen.
329-30 *het groen:* de kiemende spruiten; *zich betrouwen in:* zich toevertrouwen aan.
332 *aenwinnen:* telen, voortbrengen.
334 *in eenigh ander saizoen:* nl. dan in de lente.
335 *eenen anderen toon hielt:* een andere loop hield of gang ging (vgl. een andere wijs gaan).
336 *de groote weerelt.... te voorschijn:* de Lat. tekst zegt: lente vierde de grote aardbol.
338-39 *een yzeren slagh.... quam:* verschillende philosofen uit de Oudheid namen aan dat het eerste mensengeslacht uit de aarde was voortgekomen. (Vondel heeft gelezen progenies *ferrea* (een ijzeren geslacht); een andere lezing is *pr. terrea*)*; 't gedierte:* de wilde dieren.

Den acker 's winters om te delven met de spa;
Dewijl het snippen van den vorst den gront komt sluiten,
En niet gedooght dat zaet en ingezaeide spruiten
Hun wortels schieten in dien vast gesloten gront.
De wijngert plant men best in murwe ontdoide klont,
Als 't blozend voorjaer, den verpicker van de slangen,
Den witten ojevaer ziet koomen met verlangen;
Of als de zomer scheit, de herfst, als 't groen verdort,
Nu buldert, eer de zon, haer paerden snel en kort[464]
Omdrijvende, de koude ons toevoer' met haer toomen.
Zoo dienstigh is de lent voor boschloof, en voor boomen.
Met d'aenkomst van de lent begint al 't lant van groen
En knop te zwellen: dan verlangt dit lief saizoen
Alom naer groeizaemheit, en sap, en vruchtbre zaeden:
Dan daelt d'almogende, de vader vol genaden,[470]
En blyschap, met een' plas, en zegenrijcken douw,
Van boven, in den schoot der aerde, zijne vrouw,
En blijde gemaelin, en d'allergrootst van allen,
In 't groote lichaem met een' minnegloet gevallen,
En zich vermengende, teelt allerhande vrucht:[475]
Dan quinckeleert het bosch van voglen uit de lucht:
Het vee groet Venus weêr, op zijn gezette tyen:
De voedzaeme acker teelt: men ziet het velt gedyen,
Den boezem openen voor al wat leven aest,[479]
En levenweckers aêm, die laeu van 't westen blaest:[480]
Het versche vocht doordringt alle aders, en landouwen:[481]
Dan durf zich 't nieuwe groen den zonneschijn betrouwen:
De jonge wijnranck is in lieve lentelucht
Voor geene zuider buy, noch regenvlaegh beducht,
Noch noorder stormen, maer zy schijnt verlieft te minnen,[485]
En bot, en bloeit, en past nu loof en bladt te winnen.[486]
'k Geloof oock nimmer dat de weerelt, blijde en groen,
In ander jaergety geboren wert, als toen,
Of in haer' aenvangk hebbe een' andren toon gehouden.
Het was toen lentetijt, en d'oppermaghten bouwden[490]
De groote weerelt, die haer eersten oirsprong nam
In 't harte van de lent, en bly te voorschijn quam.
De wint van 't oosten dwong zijn adems koude vlaegen,[493]
Toen eerst de dieren 't licht van boven schijnen zagen,[494]

464 *de zon:* de zonnewagen.
470 *vol genaden:* in zijn milde goedertierenheid.
475 *zich vermengende*, nl. met dat grote lichaam (de aarde).
479 *azen:* voeden, kweken, opwekken.
480 De zin is: men ziet het veld den boezem openen... *voor levenweckers aêm* (de levenwekkende westewind).
481 *alle aders, en landouwen:* alle poriën van de grond.
485 *zy schijnt verlieft te minnen:* zij tooit zich (met loof en blad) als een minnende jonkvrouw, die begeert te behagen).
486 *past:* doet haar best.
490 *d'oppermaghten:* de goden.
493 *dwong:* bedwong, hield in.
494 *eerst:* voor het eerst; *toen* is ook te denken voor vs. 495 en 496.

[339] uit steenachtige aerde voor den dagh quam, en 't gedierte het
[340] wout, en 't gestarnte den hemel ingegeven wert: nochte de teere[340]
[341] oude der weerelt zou dezen arbeit kunnen verdragen, quam 'er
[342] niet zoo groot een rust tusschen koude en hitte, en verpoosde[342]
[343] 's hemels goetaerdigheit het aertrijck niet.

[344] Voort wat ghy op den acker planten wilt, plant uwe plant-[+344]
[345] soenen diep in d'aerde; pas vet slib op het lant te brengen, en[345]
[346] delf'er dorstigh zant of vuile schelpen in: want het water zal 'er[346]
[347] in trecken, de dunne dampen 'er onder spelen, en 't gewas doen[347]
[348] opluicken; en men vint 'er, die d'aerde met steenen en groote
[349] scherven decken, om den wijnstock voor geweldigen plasregen,
[350] en de hitte der Hondtsdagen, waer van het dorstige lant splijt,
[351] te beschutten.

[+][Randschrift:] *Hoe men den gront helpt*. In het Randschrift bij r. 344: *helpen:* de vruchtbaarheid bevorderen; verbeteren. - 352 *handelen:* behandelen.

[352] Boomen en wijngert op een ry geplant zijnde, zoo staet ons[+352-53]
[353] noch dickwils aerde aen den wortel te brengen, en de kluiten met
[354] een spade om te worpen, of de zwoegende ossen tusschen den[354]
[355] wijngaert door te drijven, en den gront met het scherpe kouter te
[356] breken. Hier na zal men de wijnrancken opbinden en stutten met
[357] riet, geschelde teenen, essche stocken, en geklove vorcken, om[357]
[358] hier op steunende, te leeren op geene winden te passen, en langs[358]
[359] den hoogen olm by de ryen der latten op te klauteren. Terwijl[359]
[360] de jonge wijnstock vast opwast en nieuwe bladers krijght, moet[360]
[361] men de teere rancken sparen: en de wijnranck, terwijlze geil in[361]
[362] de lucht opsteigere, en met vryen toom opgroeie, noch niet be-[362]
[363] snoeien, maer zomtijts haer bladers met de hant afplucken en
[364] aftrecken. Wanneer nu de wijnstock dicker gewassen, den olm[364]

[+][Randschrift:] *Hoe men den wijngaert, na het planten, handelt*.

340 *'t gestarnte* (collectief): de sterren; *gedierte* en *gestarnte* zijn onderwerp bij *ingegeven wert; wout* en *hemel* zijn datieven (het gedierte werd in het woud geplaatst); *de teere oude*: de nog tere leeftijd (jeugd); V. geeft de bedoeling van de Lat. tekst niet weer: En ook nu nog zouden de tere wezens (jonge planten; Lat. *res tenerae*) niet de moeilikheden van de groeitijd kunnen te boven komen, als tussen koude (winter) en hitte (zomer) niet een rusttijd (de lente) kwam.
342 *verpoozen:* gelegenheid geven tot verademing, een rustpoos gunnen.
344 *voort:* voorts; *wat:* wat.... ook; *plantsoen:* loot.
345 *pas.... te brengen:* zorg er voor.... te br.; *vet slib:* fimus pinguis = zware mest.
346 De Lat. tekst heeft: infode lapidem bibulum aut squalentis conchas = spit daarin poreuze, water opslorpende stenen en vuile (hier = ruwe, water doorlatende) schelpen.
347 *dampen:* lucht.
352-53 *boomen en wijngert:* de Lat. tekst zegt alleen: de stekjes (seminibus positis); *zoo staet ons noch:* (blijft nog voor ons over te doen) moeten wij nog; *aen den wortel:* Lat. *ad capita;* volgens andere opvatting: tot aan boven toe.
354 *spa*, ter vert. van *bidens:* een tweetandige houweel om de grond los te hakken.
357 *geschelde teenen:* geschilde (van de bast ontdane) twijgen; *geklove vorcken:* in een gaffel uitlopende stokken.
358 *passen.... op:* geven om.
359 *by de ryen der latten op te klauteren:* de bedoeling van de Lat. tekst is: van *tak* tot hogere tak, verdiepingsgewijze (tabulata sequi) omhoog te klimmen; de jonge wijnranken worden dus eerst gesteund door rietstengels enz., tot ze de onderste takken van de olm hebben bereikt.
360 *vast opwast:* bezig is op te groeien.
361 *geil:* welig.
362 *met vryen toom:* lett. vert. van *habenis laxis* (onbelemmerd).
364 *aftrecken:* dunnen, zegt de Lat. tekst; *dicker gewassen:* met thans krachtiger geworden ranken.

Een hardt en ysren slagh van menschen quam in 't licht,
Den dieren 't woudt, 't gesternte, in 't hemelsche gesticht,[496]
Een plaets wiert ingeruimt: oock liet de tedere oude
Der weerelt geensins toe dat d'ackerman haer bouwde,
Zooze ondertusschen niet een groote rust vernam,[499]
Die, tusschen hitte en kou, haer hart verquicken quam.
Gy plant dan wat uw lust en keur heeft uitgekoren,[501]
Zet uw plantsoenen diep in hunne groeve en voren.
Bezorgh dat gy de groef met aerde deckt, en mest[503]
Het lant met vette slib, en delf'er al uw best
Oock dorstigh zant in of bemorste en vuile schulpen,
Zoo treckt 'er 't water in, en d'aerde wort gehulpen
Door dunnen damp: de lucht, die dun hier onder zweeft,
En speelt, de teêre plant een' moedt in 't groeien geeft.[508]
Men vint'er die den gront met puin en scherven decken,
Om wijngert voor het nat van plassen en het lecken[510]
Des regens te behoên, en voor de hitte van
Den Hont, die 't dorstigh lant door drooghte splijten kan.[512]
De boom en wijngaert dus geplant, om vrucht te baeren,[513]
Zoo staet ons menighmael den wortel te bewaeren[514]
Met aerde, en kloeck den gront te breecken met de spa,
Of zwoegende ossen door den wijngert, voor en na,
Te drijven, met den ploegh te breecken lant en gronden:
Dan wacker voor de vuist de rancken opgebonden,[518]
Met riet, geschelden teen, en esschen stock gestut,
En met geklove vorck, en steunsel overnut,[520]
Op dat de wijnranck op geen winden hoef te passen,[521]
En, langs den hoogen olm, geluckigh op magh wassen,
En klautren by de ry der latten in de lucht.
Terwijl de jonge plant des wijnstocks, zoet op vrucht,[524]
Vast op wast, bladers wint, moet gy de teêre rancken[525]
Verschoonen, en terwijl zy weeligh, zonder wancken,
Vast steigren in de lucht, met vryen toom en stijl[527]
Aen 't groeien zijn, geensins besnoeien, maer by wijl[528]
Haer bladers plucken, en afrucken, daer 't wil passen.[529]
Wanneer de wijnstock nu veel dicker is gewassen,

496 *in 't hemelsche gesticht:* in het hemelruim, aan het hemelgewelf.
499 *vernam:* ondervond, smaakte.
501 Gij moogt planten al wat ge graag wilt, *maar*.... (welke stekken ge ook planten wilt).
503 *bezorgh:* zorg ervoor.
508 (de lucht).... *de teêre plant een moedt in 't groeien geeft:* de lucht.... moedigt de plant aan om te groeien, bevordert de groei.
510 *het lecken:* het doorzijpelen.
512 *den Hont:* de Hondsster, Sirius, die van 19 Juli tot 18 Aug. tegelijk met de zon opgaat.
513 Wanneer de wijngaardstekken op deze wijze geplant zijn.
514 *bewaeren:* beschermen.
518 *voor de vuist:* voor de hand weg.
520 *overnut:* zeer nuttig.
521 *passen op:* bevreesd zijn voor.
524 *zoet op:* verlekkerd op, begerig naar (begerig om vruchten te dragen).
525 *zonder wancken:* vastberaden, moedig.
527 *met vryen stijl:* op onbelemmerde wijze, naar (eigen) willekeur.
528 *by wijl:* nu en dan.
529 *daer 't wil passen:* waar dat gewenst is.

[365] omhelze, en in top gestegen zy; dan stroop vry zijn bladers af, en
[366] scheer zijn armen: te vore vreesde hy voor het snoeimes: handel[366-67]
[367] hem eindelijck vry straffer, en besnoey de weeligheit der rancken.

[368] Oock moet ghy hagen vlechten, om den wijngert voor het vee
[369] te beschutten; byzonder terwijl het loof noch teder en geen[369-70]
[370] wederspoet gewoon is: en niet alleen van fellen vorst en het steken
[371] der zonne, maer oock gestadigh van woutossen en geiten gezocht[371]
[372] en gequelt, en van schapen en hongerige runders geknabbelt wort:
[373] geen koude, nochte vorst, nochte rijp, of maghtige hitte, die op[373]
[374] drooge klippen gloeit, beschadigen den wijngert zoo zeer, als de[374]
[375] kudden met haer venijnige tanden, en het lidteken van haer gebit,
[376] in den stam gezet. Men slaght, om geen andere misdaet, de geit[+376]
[377] op alle altaren, Bacchus ter eere; en hierom gaen d'oude spelen[377-78]
[378] ten tooneele: en d'Atheners zetten, rontom groote dorpen en op
[379] viersprongen, hun prijzen op, en vrolijck by den wijn, huppelden[379]
[380] in groene beemden over bestreecke geiteflessen hene: en de[380]
[381] Latijnsche huisluiden, een volck van Troje overgekomen, zingen[381]
[382] onbeslepe lieden, lachen datze schateren, met grijnzen van holle[382-83]
[383] schorssen vermomt, en roepen Bacchus met vrolijcke gezangen, en
[384] hangen, hem ten roem, wasse poppen om hoogh in den pijnboom.[384]
[385] Hierom groeit en bloeit de wijnbergh, en draeght overvloediger
[386] vruchten; en waer de Wijngodt zijn rustigh hooft opsteeckt, daer[386]

[+][Randschrift:] *Vitspanninge van schouwburgh-en-tooneelspelen, en offerfeesten, Bacchus ter eere.*

366-67 *scheer zijn armen:* lett. vert. van *brachia tonde* (besnoei de takken); *handel.... straffer:* pak hem ten slotte strenger aan.

369-70 *byzonder:* vooral; *en geen wederspoet gewoon is* (imprudens laborum); en nog niet gewend is aan beproevingen, bestand is tegen letsel; Vondel volgt Vergilius' personifiërende beeldspraak op de voet.

371 *woutos,* ter vert. van *urus silvestris:* wilde buffel.

373 *maghtig:* drukkend.

374 *klippen:* rotsen; men denke hier aan de wijngaarden in bergstreken.

376 *om geen andere misdaet:* juist om dit misdrijf; *de geit:* Lat. caper = bok.

377-78 *en hierom gaen d'oude spelen ten tooneele:* Uit de liederen bij dit offer ter ere van Bacchus gezongen, zal zich het treurspel der Grieken ontwikkeld hebben. Het Griekse compositum *τραγ-ωδια* betekent volgens de oude afleiding bokkegezang, gezang bij 't offer van de bok (de spelers, die oorspronkelijk saters voorstelden, bekleedden zich met bokkevellen). Uit de feestelike omgang (*κῶμος*) met het offer ontstond misschien het blijspel (*κῶμ-ῳδια*); *rontom groote dorpen:* versta: op hun rondgang langs de dorpen.

379 Op *viersprongen* kon gemakkelik veel publiek samenkomen; *prijzen opzetten:* prijzen uitloven.

380 *over bestreecke geiteflessen* (per utres unctos): de huid van de geofferde bok werd dichtgenaaid, gevuld met wijn en daarna met olie ingewreven en glad gemaakt. De kunst was hier met één voet *op* (niet *over*) te springen en te blijven staan; Vondel noemt ze *flessen* wegens de functie (en vorm).

381 *huisluiden:* boeren; *van Troje overgekomen:* hierheen gekomen uit Troje, over zee (zie de *Aeneïs*).

382-83 *onbeslepe lieden:* primitieve (ongefatsoeneerde, kunsteloze) liederen (versus incompti); *grijnzen van holle schorssen:* maskers van gebogen boomschors.

384 *hem ten roem:* hem ter ere; *wasse poppen*, mollia oscilla; Vondel geeft *mollia* (in aansluiting bij oude commentatoren) waarschijnlik ten onrechte weer door *wassen:* men moet eerder denken aan wiegelend; de *wasse poppen* zijn slappe, beweeglike Bacchuspoppen, een soort vruchtbaarheidsfetischen; overal waar ze, hangend in de boom, heenkeken, brachten ze vruchtbaarheid (vgl. r. 385-86); *Hierom* (r. 385) slaat dus onmiddellik terug op die *wassen poppen*.

386 *rustigh:* nobel, eerwaardig (honestum); *opsteeckt*, hier: heenwendt; vgl. de aant. bij *wasse poppen*.

[387] worden diepe dalen en hooge heuvels met wijn gezegent. Wes-[387-88]
[388] halve wy, Bacchus ter eere, godtsplichtigh, als onze vaders,

387-88 *Weshalve:* en daarom; *godtsplichtigh:* gelijk de eredienst vereist (rite).

Den hoogen olm omhelst, en stijght in top heel bly,[531]
Dan stroop zijn bladers af, en scheer zijne armen vry.
Te voren vreesde hy voor 't snoeimes, onder 't groeien:
Ten leste handel hem al straffer door 't besnoeien
Van zijne weeligheit, en 't al te groeizaem lof.
Oock is het noodigh dat gy om den wijngerthof
Een scherpe haege vlecht, om dien voor 't vee te hoeden,[537]
Inzonderheit terwijl de ranck geen wederspoeden[538]
Gewoon is, noch verduurt door haere tederheên,[539]
En niet alleen van vorst en koude wort bestreên,
En 't steecken van de zon, maer aenstoot lijdt gestadigh
Van woudtos, en van geit geplaeght wort ongenadigh,
Van 't hongerige schaep en rundren wort geknaeght.
Geen koude, vorst, noch rijp, noch gloet van steenrots plaeght[544]
En quelt de ranck zoo niet, op onbetuinde landen,[545]
Als kudden, door 't venijn van haer vergifte tanden,[546]
Lidtekens, en gebit, in schors en stam gezet.
Men slaght de geiten, om geene andre vleck en smet[548]
Op Bacchus outers, hem ten prijs, met luider keele:[549]
En d'oude speelen gaen hieromme ten tooneele.
d'Atheners zetten op den viersprong, na'et geslorp
Des wijns, hun prijzen op, rondom het groote dorp,
En huppelden in 't groene, om geite flessen heenen,
Eerst zuiver en gelooght. de Roomsche boer, verscheenen[554]
Van outs uit Troie, zong en schaterde onbelaên[555]
Een' onbesleepen zangk, schoot holle schorssen aen,
Verdaeghde Bacchus met dees grijns, en blijde zangen,[557]
En ging de wasse pop in 's pijnbooms toppen hangen,
Den wijngertgodt ter eere, en hierom groeit en bloeit
De wijnbergh, en geeft vrucht, in 't draegen noit vermoeit.
Waer Bacchus 't hooft verheft, en 't hart komt op te halen,[561]
Daer worden hoogh geberghte, en diep gezoncke dalen
Gezegent met zijn vrucht: waerom met reden wy
Ten prijze van den Godt des wijns, verheught en bly,
Gelijck ons vaders, hem lofzangen zullen zingen,

531 *bly:* weelderig.
537 *een scherpe haege:* een heg (omheining) van doornstruiken.
538 *terwijl:* zolang.
539 *haere tederhêen:* de teerheid van haar gestel, haar jeugd.
544 *geen... niet* (545): dubbele ontkenning; *zoo* (*niet*) is weer tegeven door: zo erg.
545 *onbetuind:* niet omheind.
546 *vergift:* vergiftig.
548 *om geene andre vleck en smet:* om geen andere zonden of misdrijven.
549 *met luider keele:* onder luid gezang.
554 *eerst zuiver en gelooght:* eerst gereinigd door middel van loog; *Roomsche:* Romeinse.
555 *onbelaên:* in onbezorgde vrolikheid.
557 *verdagen:* aanroepen, uitnodigen om aanwezig te zijn.
561 Waar Bacchus zich vertoont en vreugdevol vertoeft (In alle landstreken, die Bacchus begunstigt....)

[389] lofzangen zullen toezingen, schotels en koecken opdragen, den[389]
[390] gewijden bock met den horen mack ten outer brengen, en vette[390]
[391] offerharsten aen hazelaere speten braden.[391]

[392] Men moet oock noch eenen anderen arbeit, die oneindigh is,[+392]
[393] aen den wijngert te kost hangen: want alle jaer dient den gront[393]
[394] drie of viermael omgespit, de kluit gestadigh met de spade ge-[394]
[395] broken, en de wijnranck van alle haer bladeren ontlast. Het acker-[395]
[396] werck staet nimmer stil, en het jaer gaet altijt den zelven gangk.[396]

[+][Randschrift:] *laerlijcks wijngertwerck*.

[397] Wanneer nu de herfst de wijngertbladers afschudt, en de[+]
[398] koude noorden wint het bosch van zijn loof berooft, dan zorght[398-99]
[399] de wackere boer weder tegens het volgende jaer, besnoeit met
[400] zijn krom snoeimes den wijnstock, en snijt d'onnutte rancken af:[400]
[401] hy delft eerst den gront om, voert het rijs wech, verbrant het, en[401-02]
[402] brengt de latten onder het dack: endelijck snijdt hy de druif. De[402]
[403] wijnstock duickt tweemael in zijn schaduwe: tweemael begroeit[403]
[404] hy met groene hagen: het valt lastigh die beide af te plucken en[404]
[405] te scheeren: Hierom prijs groote, maer bouw kleene ackers. Hy[405]
[406] snijt oock ruige wissen van muisdoren in het bosch, en rietboorden[406]
[407] langs den oever, en willigetacken, die hem werck bereiden.
[408] Wanneer nu de wijngert opgebonden, de hagedoren besnoeit is,[408]
[409] dan zingt d'afgearbeide wijngaerdenier, naerdien zijn werck op

[+][Randschrift:] *Wijngertwerck in den herfst.*

389 *schotels:* namelik met vruchten, de eerstelingen van 't gewas (lances); *koecken:* offerkoeken; *opdragen:* offeren (*op* het altaar).
390 *mack:* zonder dat hij meegesleurd moet worden; het onwillig zijn van de bok gold voor een ongelukkig voorteken; hij werd geleid *bij de horens*.
391 *offerharsten:* de harst is het ribstuk, een braadstuk; *aen hazelaere speten braden:* een tak van de hazelaar werd als braadspit gebruikt, omdat de hazelaar de groei van de wijnstok belemmerde, zie r. 298.
392 *die oneindigh is:* waaraan geen eind komt, waarin men nimmer mag verslappen.
393 *te kost hangen:* ten koste leggen.
394 *de spade:* bidens, zie r. 354.
395 *de wijnranck; nemus* zegt de Latijnse tekst; misschien bedoelt Vergilius: de steunbomen, de olmen.
396 *het jaer gaet altijt den zelven gangk:* elk jaar brengt weer dezelfde opeenvolging, serie van werkzaamheden.
398-99 *zorgen... tegens:* zijn maatregelen nemen voor.
400 *krom:* sikkelvormig.
401-02 Geven de Latijnse tekst niet weer; wees de eerste in 't omspitten enz....., de laatste in 't oogsten van de wijn (des te rijper zijn dan de druiven).
402 *de latten* zijn de (r. 357) genoemde steunstaken.
403 *De wijnstock... schaduwe:* tweemaal krijgt de wijnstok (de steunboom?) een te dichte bladerdos.
404 *groene hagen:* dichtbebladerde doornstruiken (slingeren er zich als onkruid omheen); *afplucken* heeft betrekking op *schaduwe* in r. 403, *scheeren* (wegsnoeien, uitroeien) op de *groene hagen* in r. 404.
405 *prijs groote ackers* (wijngaarden, aanplantingen), maar gun die gaarne aan anderen; *bouwen:* in cultuur brengen, bewerken.
406 *ruige wissen:* doornige ranken (vimina aspera rusci); *muisdoren,* volksnaam voor hulst en gagel; *rietboord:* grote lisdodde (zie *Ndl. Wdb.* XIII, 152), rietstengel (arundo fluvialis); aan deze, aan de *wissen* en *wilgetakken* werd de wijnstok opgebonden.
408 *de hagedoren;* niet de hagedoorn wordt bedoeld, maar het geboomte (de olmen) waarlangs de wijnstok opklimt (arbusta).

[410] het einde loopt: evenwel moet men d'aerde opdelven, en alree[410]
[411] toezien, dat quade lucht nochte onweder de rijpe druif bederve.[411]

[412] Daerentegen is aen d'olijfboomen geen werck vast, nochte

410 Denk achter *men* (de 'wijngaardenier') nog; *opdelven:* omwerken.
411 *quade lucht nochte onweder:* buiig, ongunstig weer.

En koeck, en schotel, vol van ackerzegeningen,[566]
Opdraegen, en den bock, zijn Godtheit toegewijt,
Met macken horen, in zijn kerck, op 't offertijt,[568]
Toebrengen ten altaere, en nimmermeer vergeeten
Den ossenharst te braên aen hazelaere speten.
Noch eischt de wijnstock oock een' andren arrebeit,
Die schier oneindigh is, aen hem te kost geleit:[571-572]
Want dry- of vierwerf dient den gront wel alle jaeren
Gebroken, omgespit, de wijnranck van heur blaêren
Geplondert. ackerwerck rust nimmer, gaet recht door,[575]
En houdt door 't ronde jaer doorgaens het zelve spoor.[576]
Wanneer de herfst de blaên nu afschud van de stocken
Des wijngerts, en de storm, van 't noorden aengetrocken,[578]
Het bosch van loof ontkleet, dan ziet de huisman om[579]
Naer 't naeste jaer, en met zijn snoeimes, scherp en krom,
Besnoeit den wijnstock van d'onnutte ranck, by tyde.[581]
Hy delft den gront om, voert het rijs aen d'eene zijde,[582]
Verbrant het, brengt hier na de latten onder dack,
En snijt in 't endt de druif. de wijngaert, teêr en zwack,
Duickt tweemael in zijn schim, duickt tweemael in de haegen.[585]
Het is een arrebeit, die lastigh valt te draegen,
Tweewerf te plucken en te scheeren achter een.
Dus prijs een groot begrijp, maer bouw en ploegh een kleen[588]
En vruchtbaer ackerlant. Hy snijt oock ruige teenen
Van muizedoren in de bosschen, en met eenen
Rietboorden langs den vliet, en wilge tacken mê,
Het welck hem werck bestelt. wanneer de wijngert ree[592]
En opgebonden is, de ruige haegedoren
Besnoeit, dan laet zich bly de wijngertplanter hooren,
Die afgearbeit, met zijn' zang dees smert verzacht,[595]
Naerdien nu endlijck 't werck eens is ten end' gebraght.
Noch dient men evenwel de gronden om te werpen,
En wacker ga te slaen dat niet, door storm en 't scherpen[598]
Der kou, de rijpe druif bezwijcke voor dien last.[599]
Hiertegens is geen werck aen vette olijven vast.[600]
d'Olijfboom eischt geen eg, noch snoeimes voor zijn loten,

566 *ackerzegeningen:* de vruchten die de akker ten zegen van 't mensdom voortgebracht heeft.
568 *kerck:* tempel; *'t offertijt:* het offergetijde; het regelmatig terugkerend offerfeest.
571-572 versta: de wijnstok verlangt verder dat nog een andere arbeid.... aan hem besteed wordt.
575 *geplondert* (geplunderd): beroofd, bevrijd.
576 *doorgaens:* steeds; *'t ronde jaer:* de (sluitende) jaarkring.
578 *van 't noorden aengetrocken:* uit het Noorden genaderd, opgestoken.
579 *omzien naer:* zijn voorzorgsmaatregelen nemen voor.
581 *by tyde:* intijds.
582 *aen d' eene zijde voeren:* wegvoeren, van de akker verwijderen; *het rijs:* de dorre ranken.
585 *schim:* schaduw, lommer.
588 *begrijp:* uitgestrektheid lands, hier: wijngaard.
592 *bestelt:* verschaft.
595 *dees smert:* (smart): zijn gevoel van afmatting.
598 *gaslaen:* toezien, zorg dragen; *'t scherpen:* het vinniger worden.
599 *last:* overlast, plaag.
600 *Hiertegens:* in tegenstelling hiermee.

[413] men hoeft 'er krom snoeimes of getande egge aen te bezigen, na[+413]
[414] datze eens hunnen wortel in d'aerde schoten, de kruin in de lucht
[415] staeken. De gront met het scherpe kouter gebroken, bestelt hun[415]
[416] vochtigheit en vruchtbaerheit en ooft genoegh. Aldus moet ghy[416]
[417] den vetten en vreedzaemen olijf aenqueecken. Zoo ras d'appelaer[417]
[418] oock maght in zijn tacken gevoelt en kracht krijght, wast hy ter-
[419] stont van zelf en zonder moeite op.

[+]\[Randschrift:\] *Van den olijf en andere boomen.*

[420] Ondertusschen hangen alle wouden niet weiniger met vruchten[+420]
[421] geladen, en d'eenzaeme wildernissen, vol wiltzangks, zien bloet-[421]
[422] root van knoppen en beziën: men weit 'er de klaver af: het hooge
[423] bosch beschaft harstortsen, en verziet ons van nachtkaerssen en[423]
[424] lampen. Wat mogen de menschen dan noch zorgen zaeien en[424]
[425] planten! Wat zal ick u meer leeren? willigen en lage bramen[425]
[426] bestellen het vee loof, den herder schaduwe, het gewas heining,[426]
[427] de honigby aes: en het lust my te zien, hoe de wint op den[427]
[428] Cytorus in de boschboomen, en by Narycium in de peckboomen[428]
[429] speele: het lust my wilde heiden te zien leggen, daer niemant
[430] eght nochte ploeght. D'onvruchtbare bosschaedjen op Kaukaes,
[431] die eeuwigh van den stercken oosten wint kraecken en knacken,
[432] geven verscheide vruchten: zy geven pijnhout, dienstigh om[432]
[433] schepen; en cederen en cypressen, dienstigh om huizen te bou-
[434] wen. D'ackerman draeit 'er speecken, maeckt 'er wagenhuiven,[434]

[+]\[Randschrift:\] *Nuttigheit van boomen en bosschen.*

413 *getande egge,* ter vertaling van *rastrum tenax:* een twee- of meertandig houweel, een soort hark, waarmee men de grond, al hakkende, los maakte.
415 *bestelt:* verschaft.
416 *Aldus*, ter vertaling van *hoc*, dat ook wordt opgevat als daarom.
417 *den vreedzaemen olijf* (olivam placitam Paci); de olijftak is het symbool van de vrede; *d'appelaer*, ter vertaling van *poma* = vruchtbomen in 't algemeen (ook de vruchtbomen groeien, zodra ze stevige takken hebben gekregen,....).
420 *Ondertusschen.... niet weiniger,* letterlike vertaling van: nec minus interea,; de bedoeling is: terwijl de boer (boomkweker) alle zorg aan zijn aanplantingen besteedt, hangen alle bomen in de bossen *evenzeer* (zonder enige opzettelike verzorging) vol vruchten.
421 *vol wiltzangks:* vervuld van 't gekwinkeleer der vogels.
423 *harstortsen:* fakkels (die als *lichten* ('kaerssen') en *lampen* in de nacht dienst doen).
424 Vergilius' conclusie is door Vondel verkeerd weergegeven; wat Vondel de Lat. dichter laat zeggen, weerspreekt de strekking van zijn werk. Vergilius zegt: en zou de mens (dit alles ziende en overwegende) dan nog aarzelen om bomen aan te planten en te verzorgen?
425 *Wat zal ick u meer leeren:* Lat.: quid majora sequar; een andere (waarschijnlik betere) opvatting is: waarom bij de *grote* bomen te blijven (immers ook de kleine, de *wilg* en de *braem* hebben waarde voor de mens); *braem,* hier brem (genista), zie *Ndl. Wdb.* III, I, 964.
426 *bestellen:* geven.
427 *het lust my:* niet alleen practies nut en voordeel geven ons deze bomen, zegt de dichter, maar ook ons oog verlustigt zich....
428 De *Cytorus* is een berg in Paphlagonië (Klein-Azië); *de boschboom* is de *buxus*; ook bekend onder de naam *buksboom* (een latere ontlening dan bosboom), een palmboom, die bij ons in dwergachtige exemplaren voorkomt, o.a. als afzetting of zoom van tuinpaden; *Narycium,* stad in 't Griekse landschap Locris; kolonisten uit die stad stichtten een nieuw *Narycium* in Beneden-Italië; *peckboom:* harsboom, pijnboom.
432 *verscheide vruchten:* verschillende producten (fetus); *vrucht* hier dus in ruime betekenis.
434 *speecke* (radius rotae, zie Kiliaen): wielspaak; *wagenhuiven:* Vondel bedoelt waarschijnlik het houten boogvormig geraamte van een huifkar; vgl. de vertaling in verzen, r. 634; zijn vertaling stamt uit Servius; de Latijnse tekst heeft *tympana* (*plaustris*) = raden zonder spaken, schijfraden van massief hout (vergelijk nog Kiliaen: huyve van den waghen: tympanum currus).

[435] en houwt 'er lange kielen af. De willigen leveren ons teenen,[435]

435 *lange kielen,* nl. voor de schuiten.

Als hy zijn' wortel eens, in d'aerde heeft geschoten,
Zijn kroon ten hemel heft. de gront, eens omgeploeght,
Bestelt hem vochtigheit, waeraen hy zich genoeght,[604]
En vrucht en vruchtbaerheit. dus queeckt men, hier ter stede,
De vette olijven, en den tack van pais en vrede.
Zoo ras oock d'appelaer, terwijl hy wast en stijght,
Nu kracht gevoelt, en maght in zijne tacken krijght,
Dan groeit hy, zonder last, van zellef op naer boven.[609]
Men ziet niet min alom elck bosch ons vrucht beloven,
En overlaên van vrucht. d'eenzaeme wildernis,
Vol wiltzangs, ziet bloetroot van knop en bes, en is
Een rechte klaverwey. de hooge bosschen geven
Harstortsen, en voorzien, ten steun van 't vliênde leven,[614]
Ons van de nachtkaers, en van lamp, waer licht ontbreeckt.
Wat is 't dan noodigh dat de mensch in zorge steeckt,
En plant, en zaeit, en maeit. wat zal ick wijders leeren?[616-617617]
De wilge en laege braem het vee met voêr stoffeeren,[618]
Den herder schaduwe bestellen, het gewas
Van heiningen voorzien, de byen, op haer pas[620]
Van aes bezorgen. het behaeght my eens t'aenschouwen[621]
Hoe koele winden op Cytorus zich onthouwen,[622]
In 't bosboombosch, en, by Narycium, in 't hout
Des peckbooms speelen: en het lust my 't ongebouwt[624]
Gewest der wilde hey te zien, en barre streecken,
Daer niemant egt, noch ploeght. d'onvruchtbre bossen steken
Hun kruinen op Kaukaes om hoogh, zoo dicht gepackt
Van loof, daer d'oostewint de stammen schudt en knackt;
Noch voedenze den mensch met veelerley gewassen.[629]
Zy geven pijnhout, om door grondelooze plassen
Te streven met de kiel: noch levert ons dat woudt
Cypres, en çeder, daer de mensch zijn huis van bouwt.
De lantman weet'er wiel en spaecken af te draeien,
Zaeght wagenhuiven, dicht voor regenen en waeien,
En houwt de lange kiel uit deze houte stof.
De wilge levert teen, en d'olmboom dack en lof,[636]

604 *zich genoeghen aen:* tevreden zijn met.
609 *zonder last:* zonder dat men moeite en zorg behoeft aan te wenden.
614 *ten steun van 't vliênde leven:* Is de bedoeling: de toortsen verstrekken ons een middel om de dag en daardoor 't zo snel heenvliedende leven te verlengen?
616-617 zie de aant. bij de prozatekst, r. 424.
617 *wijders:* verder.
618 *stoffeeren met:* voorzien van.
620 *op haer pas:* juist wanneer het nodig is, wanneer ze er behoefte aan hebben.
621 *van aes bezorgen:* van voedsel voorzien.
622 *zich onthouwen:* zich ophouden, waaien.
624 *ongebouwt:* ongecultiveerd, woest.
629 *voeden* (.... *met gewassen*) schijnt wel te zijn gekozen onder invloed van *vruchten* uit de prozavert., r. 432; de bedoeling is: leveren.... producten.
636 *dack en lof:* loverdak; maar zie de aant. bij de prozatekst, r. 436.

[436] d'olmen loof, de myrten stercke stangen, de kornoelien krijghs-[436]
[437] geweer, d'ypen Itureesche bogen: van lichte linden en bosch-[437-38]
[438] boomen magh men met een scherp draeiyzer allerhande fatsoenen
[439] draeien. De lichte els komt voor stroom den Pauw afdrijven, en[439]
[440] de byen brommen in de holle schorsse en den buick des vermol-[440-41]
[441] semden eeckelbooms. Wat wil ick verhalen, hoe veel nuts Bacchus
[442] ons schonck? Bacchus veroirzaeckte oock veel onheils: hy ver-[+442-44]
[443] sloegh de dolle Centauren, Rhetus, Folus, en Hyleus, die den[443]
[444] Lapiten met den grooten berckemeier dreighde.[444]

[+][Randschrift:] *Recht-en-misgebruick des wijns*.

[445] O al te geluckige huislieden, (kendenze slechts hun geluck) die[+]
[446] buiten oorlooghskrackeel, in den schoot het voetsel ontfangen,
[447] dat de milde aerde hun rechtvaerdighlijck verleent. Hoewel geene[447]
[448] aenhangelingen 's morgens vroegh eenen stroom van groetenissen,[448]
[449] door de trotze poorte van 't hoogh gebouw, over de wijde zalen
[450] braecken; en zich vergapen aen stijlen met schoone schildtpadden[450]
[451] ingeleit, en geborduurde kleeders, die van gout kraecken, en[451]
[452] Korintischen erts, en witte wol, in Assyrisch purper geverft, en[452]
[453] Kassia, met klaren olijfoly gemengt; nochtans genietenze een[453]
[454] veilige rust, en rijck door velerhande middelen, weten hun leven[454]

[+][Randschrift:] *Van het geluckige huismans leven;*

436 *loof,* als veevoeder; de *mirt* en de *kornoelje* leverden sterke speerschachten.
437-38 *yp:* taxis, zie vroeger; *Ituraea,* landschap in Syrië, welks bewoners uitstekende boogschutters waren; *boschboomen,* zie r. 428; *magh:* kan; *draeiyzer:* drilijzer of -beitel, bij de draaibank gebruikt; *allerhande fatsoenen:* houten voorwerpen van allerlei model.
439 *De lichte els,* nl. tot vaartuig gemaakt; *Pauw* (Padus): Po; ook Kiliaen geeft de vorm Pau, Paw.
440-41 *vermolsemd:* vermolmd.
442-44 De *Lapithen* waren een krijgszuchtig volk in Thessalië; toen hun koning Pirithoüs huwde en Mars niet op de bruiloft nodigde, zond deze hem de Centauren op de hals, die in dronkenschap het huweliksfeest in een vechtpartij deden ontaarden (zie Ovidius, *Met.* XII, 210-vlg.); *Pholus* en *Hylaeus* zijn (volgens *AEn.* VIII) door Hercules, die ze in hun dronkenschap aanvielen, gedood; Hylaeus was het, die een zwaar mengvat (crater) dreigend tegen de Lapithen ophief. Vondel vertaalt *crater* door *berckemeier;* de berkemeier was in oorsprong een beker, uit een dikke tak van een berk gemaakt, waarbij men de ruwe schors om het hout liet blijven; hij schijnt voornamelik in Noord-Nederland in gebruik te zijn geweest.
443 *dolle Centauren; dol* staat hier prolepties: Bacchus stortte hen in 't verderf door hen dol van dronkenschap te maken.
444 Op *dreigen* volgt hier een datief-object (*den* Lapiten); zoals ook 't Latijnse *minari,* waarvan het de vertaling is, de datief regeert.
447 *verleent;* uit haar schoot (humo) verleent, zegt de Latijnse tekst; Vondel heeft dit *humo* bij *ontfangen* getrokken.
448 *aenhangelingen:* cliënten (oorspr.: burgers zonder volledig burgerrecht, die een beschermheer hadden (kleine luiden). De Latijnse tekst zegt: Al braakt niet het hoge huis met zijn trotse deuren een geweldige vloedgolf van lieden, die 's morgens vroeg een bezoek komen brengen (bij hun patroon of beschermheer), naar alle kanten over de wijde zalen uit; Vondels vertaling is niet geheel nauwkeurig.
450 *stijlen:* deurposten; *met schoone schildtpadden:* versta: met schoon schildpad.
451 *kraecken:* de kleederen zijn op overdadige wijze met gouddraad doorstikt; vgl. de vertaling in verzen, vs. 659.
452 *Korintischen erts,* ter vertaling van *Ephyreia aera* = kostbare vazen, kunstvoorwerpen van Corinthies brons (Ephyra is de oude naam voor Corinthe); *erts* hier van het manl. geslacht.
453 *Kassia* (Casia): de geurige bast van de kaneelboom, die, vermengd met olijfolie, een welriekende zalf leverde.
454 *middelen:* hulpbronnen, middelen van bestaan.

[455] langk van loch nochte bedrogh; zitten gerust op hun ruime hof-[455]
[456] stede; vermeien zich in speloncken, en aen stroomende beecken,[456]
[457] in koele dalen, daer men d'ossen hoort loeien; daer hen de zachte[457]
[458] slaep onder eenen boom bevangt; daer bosschen en waeranden

455 *loch:* leugen; *gerust:* niet door zorgen en begeerten geplaagd.
456 *spelonck:* grot.
457 *koel:* fris.

De myrt de taeie slang, kornoelje schaft ons wapen,
En d'Itureesche boogh wort uit dit hout geschapen.[638]
Men draeit uit bosboom en den lichten linde, met
Een scherrep drilpunt, wat men wil, heel ront en net,[640]
En allerhande slagh. lichtvaerdige elzen zweven[641]
Langs 't water, komen snel den Postroom afgedreven,
De byezwarrem bromt, in d'oude schorsse en buick
Van een vermolssemde eick, en zijnen hollen struick.[644]
Wat melde ick 't nut, ons van den Wijngodt eer geschoncken?[645]
Hy baerde oock onheil, en versloegh de dolle en droncken
Centauren, Rhetus, Fool, Hyleüs, die, geneight
Tot quaet, den Lapiten met eenen wijnkroes dreight.
O huisliên, men moght u met recht geluckigh schatten,
Indien gy uw geluck en zegen recht kost vatten,[650]
Die, buiten krijghskrackeel, in uwen schoot geniet
De voedzaemheit, daer d'aerde u milt mede overgiet,[652]
Rechtvaerdigh u verleent. schoon geene aenhangelingen
Vroegh morgens met een' stroom van groetenissen dringen
Ter trotse poorte in van een heerelijck gesticht,[655]
En braeckenze in de zael, zoo ruim gebouwt in 't licht;
Daer zich de drang vergaept aen stijlen, en aen wanden[657]
Met schilpadde ingeleit; aen kostelijcke randen[658]
Van kleet by kleet, dat stijf van gout en perlen staet;
En aen Korintschen erts; aen witte wol, verzaet
Van dierbaer purper, dat d'Assirische overbrengen;[661]
Aen Kassia, daer zich olijven onder mengen;
Nochtans genieten zy een stille en veilge rust,
En rijckdom, van bedrogh noch schalleckheit bewust,[664]
Zoo lang hun leven duurt. zy zitten, wel te vrede,
Op hunne ruime hoef, en vaderlijcke stede,
Vermeiden zich by wijl in holen, langs een beeck,[667]
In koele dalen, daer men d'ossen uit die streeck
Hoort loeien; daer de slaep gemacklijck in komt sluipen,[669]
En hen in schaduw van een' groenen boom bekruipen;

638 *dit hout;* vgl. de prozatekst, r. 437.
640 *drilpunt:* puntig boorijzer.
641 *allerhande slagh,* nl. van gebruiksvoorwerpen; *lichtvaerdige elzen:* lichte, gemakkelik en snel varende schepen van elzenhout.
644 *struick:* stam.
645 *eer:* vroeger, tot nu toe.
650 *kost:* kont.
652 *de voedzaemheit:* de voor uw levensonderhoud nodige gaven.
655 *een heerelijck gesticht:* een aanzienlike woning.
657 *de drang:* de samengedrongen menigte, de drom.
658 *aen kostelijcke randen van kleet bij kleet:* aan de kostbare rijk versierde zomen van al die kleedingstukken.
661 *dierbaer purper:* kostbaar purper (dat de Assyriers ons leveren); *verzaet van:* rijkelik gedrenkt in.
664 *schalleckheit:* boosaardigheid.
667 *zich vermeiden:* zich vermeien; *by wijl:* soms; *hol:* grot.
669 *insluipen:* (de mens) besluipen, overvallen.

[459] groenen, en de jongkheit tegens arbeit opmagh, en gewoon is[459]
[460] zich kleen te behelpen: daer men den Goden offert, en de heilige[460-61]
[461] Vaders woonen, en de Rechtvaerdigheit, die de weerelt verliet,[+461-62]
[462] haer leste voetstappen zette. Doch my behagen boven al de zoete
[463] Zanggodinnen, welcker heilighdommen ick, van een geweldige[463-64]
[464] liefde getroffen, verbreide: ick wensch datze my haer onderwijs
[465] gewaerdigen, starreschieten leeren, en den loop des hemels, het[465]
[466] verduisteren der zonne, het verduisteren der mane, en wat aerdt-
[467] bevinge veroirzaeckt: hoe de springvloet bykome; waerom de zee[467]
[468] dijcken en dammen omspoele, en weder afloope: hoe 's winters[468]
[469] de dagen zoo kort, des zomers zoo langk vallen: doch is mijn bloet
[470] te grof, mijn vernuft te stomp, om dat gedeelte van de natuur te[470]
[471] vatten; zoo scheppe ick mijn vermaeck in ackeren en bewaterde[471]
[472] dalen; zoo bemin ick onvermaert stroomen en bosschaedjen. O[472]
[473] wie zet my, daer de beemden leggen, en Sperchius vloeie, en[473]
[474] Taygeta dreune van het rinckincken der Lakonische wijnpries-[474-75]
[475] terinnen! o wie zet my in de koele dalen van Hemus; en bedeckt
[476] mijn hooft met een breede schaduwe van tacken!

[477] Geluckigh is hy die der dingen oirzaecken kent, en alle vrees[477]
[478] en 't onverbiddelijcke nootlot en 't geruisch des gierigen jammer-[478-79]
[479] poels te boven geraeckte: oock is hy geluckigh, die d'ackergoden,

[+][Randschrift:] *geleken by het leven der wyzen, dat zoo veel beter is,* In het Randschrift bijr. 461: *geleken:* vergeleken.

459 *tegens arbeit opmoghen:* bestand zijn tegen hard werk, bereid om hard te werken.
460-61 *kleen:* sober (met weinig), zie de vertaling in verzen; *en de heilige Vaders woonen:* de bedoeling van 't Latijn is: en eerbied voor de Ouderdom bestaat (sancti patres).
461-62 Daar (op het land) heeft de Gerechtigheid nog het langst stand gehouden, voor ze ten slotte voor goed van het aardrijk verdween; vgl. de Vierde Herderskout, r. 19-20 met aant.
463-64 *welcker heilighdommen* (= gewijde geheimenissen) *ick... verbreide;* de dichter ziet zich hier als priester der Muzen (quarum fero sacra, zegt het Latijn); *haer onderwijs* is blijkens het volgende op te vatten als de wetten en geheimen der natuur; natuurphilosoof zou Vergilius willen worden.
465 (datze my) *gewaerdigen:* (dat ze mij) waardig achten te ontvangen; *starreschieten:* de sterrekunde.
467 *bykomen:* ontstaan.
468 *omspoelen:* wegspoelen; *afloopen:* zich terugtrekken (uit 't overstroomde gebied).
470 *grof* (frigidus): dik, traag; volgens sommige natuurphilosofen uit de Oudheid (Empedocles o.a.) was het denkvermogen afhankelik van de temperatuur (vgl. frigidus) van 't bloed in de omgeving van het hart; werd dat kouder, dan betekende dat een verzwakking van de geest; *dat gedeelte:* die geheimen.
471 *zoo scheppe ik*...., Latijn: laat ik dan mijn vermaak scheppen....; zie ook *bemin* (moge ik dan beminnen).
472 *onvermaert:* in vergetelheid levend.
473 *zet:* brengt; *Sperchius:* een rivier in Thessalië.
474-75 *Taygeta:* grensgebergte van Laconië; *de wijnpriesterinnen* zijn de Bacchanten, die met cymbalen en andere instrumenten (zie *rinckincken*) al tierend in de Bacchusstoet liepen; *Haemus:* gebergte in Noordelik Thracië.
477 Felix, qui potuit rerum cognoscere causas; hiermee leidt Vergilius een korte schets van de leer der Epicuriese philosofen, met name van Lucretius, in.
478-79 *'t geruisch des gierigen jammerpoels* (strepitum Acherontis avari): het ruisen (de verschrikking) van de begerige A., de rivier die om de onderwereld stroomt en steeds nieuwe slachtoffers begeert.

Daer bosschen en waerande aen 't groenen, frisch en dicht,[671]
Een jeught verneemt, die voor geen werck noch arbeit zwicht,
En zich in 't kleen behelpt, in onbedorve landen;[673]
Daer elck de Goden dient met zuivere offerhanden,[674]
De vaders woonen, die gansch heiligh zijn en vroom,
De maeght Rechtvaerdigheit, die lang van schrick en schroom,
Uit deze weerelt vloodt, haer' lesten voetstap zette.
Maer ons behaeght alleen de zangrey, vry van smette,[678]
De zoete Zanggodin, wiens heilighdommen wy[679]
Van overgroote min getroffen, milt en bly
Verbreiden. 'k wensche dat my Febus reien stichten,[681]
En zich gewaerdigen mijn harssens te verlichten,
My starreschieten en den loop des hemels klaer[683]
Ontvouwen, en met een den zonneduisteraer,[684]
En maeneduistraer, en elx oirzaeck naeckt ontdecken,
Die 't aerdtrijck schud, of komt den aerdtboôm overtrecken
Met eenen watervloet: waerom al d'afgront woelt,[687]
De hooge dijcken en de dammen ommespoelt,
En weder afloopt: hoe de koude winterdagen
Zoo korten, en de zon, des zomers, haeren wagen
Dus spa te water voert: doch is mijn bloet te grof,[691]
En mijn vernuft te stomp, om met verdienden lof[692]
Die deelen van natuur t'ontvouwen, t'achterhaelen,[693]
Zoo schep ick mijn vermaeck in waterrijcke dalen,
En ackren, en bemin, van alle zorgen los,
En onvermaert, den stroom, en beeck, en bron, en bosch.[696]
Wie voert, wie voertme daer de beemden vrolijck bloeien,
En Sperchius zoo klaer langs d'oevers heen komt vloeien,
Taygete dreunt van 't wulpsch rinckinckende gezin,
't Lakoniaensch geraes, en Bacchus priesterin!
Wie zet my vrolijck neêr in Hemus koele dalen,
En overdeckt mijn hooft, voor 't steecken van de straelen,
Met eene schaduwe van tacken, dicht en breet!
Geluckigh is hy, die der dingen oirzaeck weet,
En, buiten alle vrees van 't noodlot, op wiens wetten[705]

671 *bosschen en waerande* is onderwerp bij *verneemt* (vernemen: zien).
673 *zich in 't kleen behelpen:* met weinig tevreden zijn.
674 *met zuivere offerhanden:* door vrome offerplechtigheden.
678 *de zangrey:* het negental Muzen.
679 *wiens,* het manl. rel. pron. bij een vrouwl. antecedent in overeenstemming met het mnl. spraakgebruik; ook in de 17de-eeuwse taal nog meermalen voorkomend; nu nog in 't Antwerpens dialect.
681 *Febus* (Apollo's) *reien:* de Muzen; *stichten:* lering geven.
683 *klaer*, hoort bij hemel.
684 *den zonne duisteraer* (personificatie): wie (wat) de zon verduistert; een dergelike personificatie (van de aardbeving en de overstroming) in vs. 686, dat een voorwerpszin is bij *ontdecken* of *ontvouwen*.
687 *d'afgront:* de zee tot in haar diepste diepte.
691 *dus spa te water voert:* zo laat in de Oceaan laat neerzinken.
692 *met verdienden lof:* zò dat ik prijs verdien.
693 *achterhaelen:* machtig worden, leren begrijpen.
696 *wulpsch:* uitgelaten, losbandig; *gezin:* troep.
705 *op wiens wetten geen bede vatten vint* is een omschrijving van *onverbiddelik* (zie prozavert. r. 478); *vatten,* een (gesubstantiveerde) infinitief: vat.

Geen bede vatten vint, die niemant kan verzetten,[706]
Het vraetige gehuil van 't helsche jammerspoock[707]
Te boven is geraeckt. geluckigh is hy oock,

706 *die* slaat terug op *wetten*.
707 *vraetig:* vraatzuchtig, hongerig (naar zielen); gelukkig is hij die de vrees voor de dood (de onderwereld, hier gepersonifiëerd) heeft overwonnen.

*

[480] Pan en den ouden Boschgodt en de Veltgodinnen, zijn zusters,[+480]
[481] eert: zulck een staet niet naer staet, of Koningklijck purper, en[481]
[482] weet van geene tweedracht, die trouwelooze broeders ophitst;[482]
[483] of van den Daeck, die langs den weerspannigen Ister nederzackt;[483]
[484] of van 't Romainsche gezagh, en instortende Rijcken: nochte[484]
[485] bekommert zich uit medoogen met den nootdruftige, of benijt[485]
[486] den rijcke. Hy pluckt de vruchten, die van zelf in zijnen boom-
[487] gaert, van zelf op zijnen acker wassen, en zagh noit strenge wetten,
[488] of dolle vierschaer, of 's volcks pleitschriften. Anderen roeien[488]
[489] over de wilde zee, loopen op het spits van 't geweer aen, en[489]
[490] dringen in der Koningen hoven: dees zoeckt een stadt en arme
[491] burgers te bederven, om uit eenen gouden kop te drincken, en[491]
[492] op Tyrisch purper te slapen: een ander begraeft zijn gelt en schat,
[493] en is 'er niet af te krijgen: dees wort op de puy van 't stehuis[493]
[494] aengebeden: die zit statigh gedient met het hantgeklap, dat den[494494-96]
[495] Raet en het Roomsche volck ter eere, in 't gestoelte des schouw-[495]
[496] burghs wedergalmt: zy vermaecken zich, hoewelze de handen in[496-97]
[497] hunner broederen bloet verfden; verlaten huis en hof, en zoecken

[+][Randschrift:] *en staeten en ampten en gewinzucht schuwt*.

* TEKSTKRITIEK: *Vaderlant* (r. 498) wordt in de derde en volgende drukken *lant*.

480 *de oude Boschgodt* is Silvanus, zie Tiende Herderskout r. 31; *zijn zusters* is onjuist: die gezusters zijn (zie vertaling in verzen, vs. 710).

481 *staet:* heerschappij (fasces populi), volksgunst.

482 *trouweloos:* elkaar ontrouw geworden; misschien zinspeelt deze regel op de burgeroorlogen, misschien op een broedertwist in 't koningshuis der Parthen.

483 *de Daeck* is de Daciër, die aan de benedenloop van de Donau (*Ister*) woonde; de Ister wordt weerspannig genoemd, omdat de aanwonenden zich verzetten tegen Romes gezag.

484 *of van... Rijcken:* (zulk een weet) noch van binnenlandse verwikkelingen noch van veroveringsoorlogen tegen buitenlandse vijanden.

485 Medelijden of nijd kent hij niet; allen die op het land wonen, hebben genoeg aan het hunne, leven in een staat van tevredenheid.

488 *dolle vierschaer,* ter vertaling van *insanum forum:* het Forum met de in dolle woede tegen elkaar pleitende partijen; op het Forum Romanum werden o.a. handels- en rechtszaken afgedaan; *'s volcks pleitschriften*, ter vertaling van *tabularia populi,* wat wij zouden noemen: het archief met zijn talrijke verordeningen en oorkonden.

489 *loopen.... aen:* werpen zich in de strijd met wapenen, trekken ten oorlog.

491 *bederven:* in het verderf storten; *kop:* beker.

493 *op de puy van 't stehuis:* van de pui (hoge stoep, of estrade) voor 't stadhuis werden openlike kondgevingen afgelezen; Vondel vervangt het Latijnse *rostra* (redenaarstribune op het Forum) door een echt Hollands beeld. Maar de Latijnse tekst zegt iets anders: deze staat in stomme bewondering voor de redenaarstribune (en zou zelf gaarne een welsprekend redenaar worden).

494 *gedient zitten* (*zijn*) *met:* behagen scheppen in.

494-96 Geven ook de Lat. tekst niet weer: diè wordt meegesleept door het applaus van senaat en volk, dat van de schouwburgbanken weerklinkt en staat met open mond (wil dus in de politiek een rol spelen).

495 *Roomsche:* Romeinse.

496-97 *zy vermaecken zich... verfden:* de bedoeling van de Latijnse tekst is: broeders dopen met wellust hun handen in broederbloed; de Latijnse tekst noemt dus nà de eerzuchtige politici de broedermoordenaars; Vondel meent: dat macht- en fortuinzoekers niet voor broedermoord terugdeinzen; vgl. ook de vertaling in verzen; *zoecken,* nl. als balling (verbannen wegens broedermoord).

[498] een vaderlant, daer andere starren schijnen. D'ackerman drijft[+]
[499] slechts zijnen ploegh door het lant, en onderhoudt zoo met zijnen[499]
[500] arbeit, het gansche jaer door, zijn huisgezin en kleene kinders,
[501] zijn ossen en afgearbeide runders: en rust niet of het jaer be-[501]
[502] schaft hem overvloet van appelen, of jongk vee, of korengerven,[502]

[+][Randschrift:] *Besluit van 's huismans gerusten en genoeghelijcken wandel,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 498: *wandel:* leefwijze.

499 *slechts:* versta: terwijl overal elders ijdele en boze hartstochten regeren, doet de boer *niet anders dan* enz.
501 *en rust niet of:* en rust niet alvorens....
502 *appelen* (poma): versta: vruchten; *gerve* (garve): schoof.

Die Pan, den ouden Godt der bosschen, veltgodinnen,
Gezusters, kent, en dient met al zijn harte en zinnen.
Geen Staet verruckt hem, noch geen koningklijcke pracht[711]
Van purper, noch geen twist en tweedraght, die met kracht
Gebroeders trouweloos kan aen elckandre schenden.[713]
Hy vreest geen' wreeden Daeck, die met zijne oorloghsbenden
Weêrspannigh langs den stroom des Isters nederzackt.
Hy weet van Roomsch gezagh, noch rijcken, die geknackt
Instorten, noch ontstelt zich niet door mededoogen[717]
Om armoê, noch benijt des rijcken groot vermogen.
Hy pluckt al wat van zelf op zijnen boomgaert wast,
Op zijnen acker groeit, en zagh noit strengen last
Van wetten, vierschaer, pleit, noch bitse pleiters schriften.
Een ander roeit op zee, of loopt door oorloghsdriften[722]
Op bloote degens aen, en dringt in 's konings hof:
Dees, om op 't purpren bedde en Tyrus rijcke stof[724]
Te slapen, uit een' kop te drincken, loopt vast zwerven,[725]
En arme burgery, en stadt, en lant bederven:[726]
Een vreck begraeft den schat, uit vreeze voor gewelt,
In d'aerde, zit en broeit op zijn begraven gelt,
En wort noch op de puy van 't raethuis aengebeden,[729]
Gevreest van al het volck: een ander, fier van zeden,
Zit staetigh, is gedient met juichend hantgeklap,
Het welck den raet, en 't volck, en Romes ridderschap
In 't hoogh gestoelte van den schouburgh komt vereeren,
En hun ter eere galmt. dan groeien deze heeren,[734]
Al verfdenze de hant in hunner broedren bloet.
Men scheit van huis en hof, en zoeckt door wint en vloet
Uitheemsche kusten, daer heel andre starren branden:
De lantman drijft gerust den ploegh door d'ackerlanden,
En onderhoudt al 't jaer met arbeit, even drock,
Zijn kinders, en gezin, en ossen, onder 't jock,[740]
En runders, ploegens moede, en houdt niet op van zweeten,
Eer 't jaer hem overvloet van applen toe komt meeten,
Verziet van weeligh vee, en korenschoof, en graen,

711 *verrucken:* verleiden, een verderfelike aantrekkingskracht uitoefenen op; *noch geen:* dubb. ontk.
713 *aen elckandere schenden:* tegen elkaar ophitsen.
717 *noch....niet:* dubbele ontk.
722 *door oorloghsdriften:* in dolle strijdlust.
724 *Tyrus rijcke stof* is het purper.
725 *loopt vast zwerven:* wordt avonturier.
726 *loopt... bederven:* tracht... in 't verderf te storten.
729 Bij *en wort noch...* moet wel als subject *een vreck* worden gedacht; Vondel heeft blijkbaar *dees* (= *weer* een ander) uit zijn prozatekst (r. 493) verkeerd opgevat en wijkt zodoende van de Lat. tekst af; vgl. voor deze en de volgende regels de aant. bij de prozavert., r. 493-499.
734 *groeien,* vgl. groeien in iets.
740 *jock:* juk.

[503] en ackers, vol graen, en volle schuren. De winter komt, dan perst
[504] men de Sicyonische olijf: het zwijn komt zat van eeckelen t'huis:[504]
[505] het bosch bestelt hem wilde appels, de herfst veelerhande vruch-
[506] ten, en de wijn wort, om hoogh in de klippen, van de zon gaer[506]
[507] gekoockt. Ondertusschen hangen de lieve kinders al kussende
[508] om hun moeders hals: de kuische huisvrouw bewaert het huis:[508]
[509] de koeien geven melck, en de vette bocken stooten, in 't groene
[510] gras, met hun hoornen op elckandere toe. Hy viert de feestdagen,
[511] en op het hoy om den haert leggende, brengt zijnen mackeren[511-12]
[512] den vollen kroes toe, roept Bacchus aen, offert hem wijn, en
[513] hangt prijzen aen den olm voor de herders, die om prijs willen[513]
[514] schieten, en naeckt in het boeren worstelperck treden. Zoo leef-[+514]
[515] den eertijts d'oude Sabijnen, en Remus en Romulus, de gebroe-[515]
[516] ders: zoo is het maghtige Hetrurie opgewassen, en Rome in 't[516]
[517] byzonder de heerlijckste en het hooft van alle steden geworden,
[518] en heeft alleen zijn zeven bergen met eenen muur omtrocken.[518]
[519] De goude Saturnus bewoonde dit lant, eer Jupijn in Kreten re-[519-20]
[520] geerde, en de godlooze menschen ossevleesch aten: men hoorde[520]
[521] noch geen trompetten steecken, nochte lemmers op harde aen-[521]
[522] beelden smeden. Maer wy hebben eenen endeloozen wegh af-[522]
[523] geleit, en het wort nu tijt de roockende rossen van hun juck[523]
[524] t'ontlasten.

[+][Randschrift:] *het lantleven der Roomsche Voorvaderen gelijck.* In het Randschrift bij r. 514 *Roomsch:* Romeins.

504 *Sicyonische olijf:* Sicyon, een stad bij Corinthe, beroemd om zijn olijfbossen; *eeckelen:* eikels
506 *klippen:* rotshellingen.
508 *de kuische huisvrouw....:* de Latijnse tekst zegt: zijn kuise woning (of huisvrouw) handhaaft reine zeden.
511-12 *de haert:* het altaarvuur; *toebrengen:* toedrinken met.
513 *hangt prijzen aen den olm:* de bedoeling van de Latijnse tekst is: stelt een olm als doel.
514 *schieten,* hier: met de speer werpen. Dan vervolgt de Latijnse tekst: en laat de worstelaars bloot in 't landelik worstelperk treden. (Vondel heeft in zijn Latijnse tekst gelezen *nudat;* een andere lezing is *nudant*).
515 *d'oude Sabijnen:* een Oud-Italies volk, waarvan volgens de sage een deel zich met Romulus in de stad Rome vestigde; zij waren bekend om hun eenvoudige levenswijze.
516 *Hetrurie:* Etrurië, landschap in Midden-Italië.
518 Versta: (Rome) is de enige stad ter wereld, die zeven heuvels binnen hare vestingmuren heeft omvangen.
519-20 Vgl. de Vierde Herderskout over de *gouden eeuw van Saturnus; eer Jupijn in Kreten regeerde,* een onjuiste vertaling van *ante sceptrum Dictaei regis:* voor de regering van de Dictaeiese God, d.i. Jupiter, die in de Dictaeiese grot op Creta geboren werd; op het gouden tijdvak onder Saturnus volgde Jupiters heerschappij over de wereld.
520 Blijkens verschillende getuigenissen uit de Oudheid, werd aanvankelik het eten van ossevlees voor een goddeloze daad gehouden: de os was de trouwe helper van de boer.
521 *lemmers:* zwaarden, strijdwapenen.
522 *wy:* Vergilius.
523 *roockend:* dampend.

En korenvelt, en schuur, van vruchten overlaên.
De winter komt, dan perst hy Sycionsche olijven.
Hy ziet de zwijnen, zat van eecklen, t'huis indrijven.[746]
Het bosch bestelt hem ooft, dat in het wilde wast,
De herrefst maght van vrucht. de koele wijn wort vast[748]
Gekoockt by zonneschijn om hoogh, op hooge klippen.
De kinders midlerwijl, van moeders mont en lippen[750]
Gekust, hunne armen slaen om moeders hals en neck.
De kuische vrouw bewaert den drempel, en het heck.[752]
De koeien geven melck. de bocken, weigenooten,[753]
Elckandre in 't groene gras met hunne hoornen stooten
Uit spel, en tijtverdrijf. de hooghtijt acht hy waert,[755]
En, leggende op het hoy, om zijnen warmen haert,
Onthaelt zijn mackers, met den wijnkroes, vol geschoncken,
Roept Bacchus aen, daer godt de wijn wordt toegedroncken.[758]
Hy hangt de prijzen aen den groenen ollemboom
Voor allen schutteren, en elck die naeckt en vroom[760]
In 't worstelperck wil treên. zoodaenigh was de wandel
Van 't out Sabynsche volck, rechtvaerdigh in zijn' handel,[762]
Van Reem en Romulus, gebroedren van een bloet.[763]
Zoo steegh Hetrurie op door dapperheit en moedt,
En Rome zelf is dus door eendraght, deught, en orden,[765]
De heerlijckste en het hooft van alle steên geworden,
En sloot de torenkroon van haeren muur alleen[767]
Heel dicht en vast, rondom de zeven bergen heen.
Saturnus heeft wel eer, in d'oude gulde tyen
Dit lant bewoont, eer godt Jupijn zijn heerschappyen
In 't eilant Krete stelde, eer 't goddeloze zaet
Der menschen ossen at, en vleesch uit overdaet.[772]
Men hoorde geen trompet aenschennen 's heirs geleden,[773]
Noch harnas en geweer op 't ysren anbeelt smeden:[774]
Maer reede hebben wy een endelooze baen
Gereden, en ons reis nu afgeleit. welaen
't Wort tijt de roockende en lang afgezweete rossen
t'Ontlasten, en van 't juck, dat zwaer viel, te verlossen.

746 *'t huis indrijven:* huiswaarts de stal indrijven (nadat ze zich in de bossen aan eikels hebben verzadigd).
748 *maght van vrucht:* overvloed van vruchten; *de koele wijn:* de druiven, waaruit later de koele wijn bereid wordt; *vast:* ondertussen.
750 *van:* door.
752 *het heck,* voor het erf; dus de toegang tot het erf, het erf zelf.
753 *weigenooten:* elkaars makkers in de wei, gezamenlik weidend.
755 *de hooghtijt:* de feestdagen (houdt hij in ere).
758 *godt,* versta: die god.
760 *vroom:* dapper.
762 *zijn' handel:* zijn doen en laten, zijn leefwijze.
763 *Reem:* Remus.
765 *orden:* regel en orde.
767 *de torenkroon van haeren muur:* haar ringmuur, voorzien van torens (die als een kroon de toppen der zeven heuvelen omspande); *alleen:* als enige stad.
772 *ossen... en vleesch:* ossenvlees.
773 *aenschennen:* ophitsen, opjagen tot de aanval; *geleden:* gelederen.
774 *geweer:* wapentuig.

Het derde boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Hij wijdt Augustus eenen tempel van eere, en een onsterflijcke gedachtenis toe. Wat[r. 1]
[2] paerden en koeien vereischen. Het gevecht der stieren. Hoe men merrien moet paren.
[3] Van schapen en geiten. Onderwijs van wolle en melck. Van honden aen te vocken, en[3]
[4] slangen te verjagen. Van veezieckte. By deze gelegentheit valt hy op de sterfte, die[4]
[5] d'Alpes en het gewest van Venetie plaeghde.

De dichter teelt nu paert en koey en kalvers aen,
En drijft, om wol en melck, zijn schaep en geit te weide;
Hy vockt oock honden op, en om zijn vee belaên,[8]
Zoeckt raet voor slang en smet, eer 't evel zich verspreide.[9]

[10] O groote Pales, en ghy vermaerde herder van Admetus, en ghy[+r. 10]
[11] Arkadische bosschen en beecken, wy zullen oock van u zingen:[11]
[12] want alle andere dichten, ydele zinnepoppen, leven nu op alle-[12]
[13] mans tong. Wie weet van den straffen Eurysteus, of dien heiloozen[13]

[+][Randschrift:] *Voorstellinge van het derde boeck, en die begrepen in het aenroepen der herderlijcke Godtheên*. In het Randschrift bij r. 10: *Voorstellinge:* korte aankondiging, aanduiding; *die* heeft betrekking op *voorstellinge:* en die 'voorstellinge' (wordt) samengevat in het beeld van de aanroeping enz.

r. 1 *eenen tempel van eere:* een eretempel; *Wat:* welke zorgen.
3 *Onderwijs van wolle en melck:* onderricht in de behandeling, bewerking van wol en melk; *Van honden aen te vocken:* Over het aanfokken van honden.
4 *By deze gelegentheit valt hy op....:* De bespreking der veeziekten brengt hem op....
8 *belaên om:* bezorgd voor.
9 *smet:* besmettelike (vee) ziekte; *'t evel:* 't kwaad, de ziekte.
r. 10 *Pales:* Romeinse beschermgodin der herders; *de herder van Admetus* is Apollo, die een tijdlang het vee van koning Admetus in Thessalië hoedde en sedert ook als beschermgod der herders werd vereerd.
11 de *Arc. bosschen en beecken* worden aa*n*geroepen als de verblijfplaats van Pan, die hier dus als de derde herdersgod optreedt.
12 *dichten;* in Vondels tekst stond *carmina*; een andere lezing is *carmine; ydele zinnepoppen* is misschien op te vatten als: (ijdel) kinderlik vermaak voor 'ydele zinnen', dus: lege, onbeduidende zinnestrelingen; vgl. de vert. in verzen, vs. 6-7 en zie ook de woorden*: poppen, met den zinnen* in Deel III, blz. 320.
13 *straf:* streng, onverbiddelik; *Eurysteus:* koning van Mycene, op wiens last Hercules zijn bekende twaalf werken volbracht; h*eiloos:* afschuwelik, snood.

[14] Busiris en zijn altaren niet te spreken? Wie hoorde niet zingen van[+14]
[15] Hylas, Herkules knaep; van Delos, Latonaes eilant; van Hippo-[15-16]
[16] damie, en Pelops, meester in den renstrijt, en doorluchtigh om zijn[16]
[17] yvoire schouder? Ick wil een baen opstreven, waer langs ick oock[17]
[18] uit de laeghte opstijge, en zeeghaftigh op de tong der menschen[18]
[19] leve en zweve. Magh ick lang leven, zoo zal ick d'eerste zijn, die[+]
[20] de Zanggodinnen, van den bergh Helikon, met my in mijn vader-[20]
[21] lant brenge: d'eerste die u, o Mantua, den Idumeeschen palmtack[21]
[22] vereere, en in het groene velt een marmere kerck stichte, by het[22]
[23] water, daer de breede Mincius, om lange boghten dwaelende,[23]

[+][Randschrift:] *De Dichter verworpt de gemeene stof van andere dichteren, om wat ongemeens in Latijn te zingen,* 15 *gemeen:* gewoon, alledaags.

[+][Randschrift:] *Mantua, zijn Vaderlant ter eere, en Augustus, hier, als een Godtheit, ingevoert,* 21 versta: en Augustus ter eere.

14 *Busiris:* een koning van Egypte, die zijn gasten de offerdood deed sterven; toen Hercules als gast bij hem kwam, liet deze de koning op dezelfde wijze op zijn eigen altaren ter dood brengen.

15 *Hylas:* een schone jongeling, lieveling van Hercules, volgens de sage geroofd door nimfen (zie VIde Herderskout); de godin *Latona* bracht op het eiland *Delos* Apollo en Diana ter wereld.

15-16 *Hippodamie en Pelops:* Pelops, de zoon van de uit de Griekse mythologie bekende Tantalus, werd door zijn vader geslacht en op een feestmaal aan de goden voorgezet, om hun alwetendheid op de proef te stellen. Alleen Ceres, bedroefd over 't verlies van haar dochter (zie Lantgedichten I, regel 47), eet van 't gerecht, zodat Pelops, die van de goden weer leven en vorm ontving, een *ivoren schouder* moest worden gegeven. Hij verkrijgt later *Hippodamia* als gemalin, door haar bij 't wagenrennen, *in den renstrijt,* te overwinnen.

16 *doorluchtigh:* vermaard.

17 *ick,* versta: ook ik (evenals de dichters uit de Oudheid, die beroemd zijn geworden door 't bezingen der pas genoemde onderwerpen).

18 *zeeghaftigh:* triomfantelik (als een triomphator).

20 *met my.... brenge:* Vergilius ziet zich als een van een veldtocht terugkerend triomphator (vgl. r. 18), die de Muzen (de dichtkunst), aan zijn zegekar gebonden, uit Griekenland naar Italië brengt; het brengen van de *palmtak* (r. 21) als overwinningsteken naar zijn vaderstad Mantua zet de beeldspraak van de dichter, die de zege behaald heeft, voort.

21 *Idumeesch:* van Idumea, een landschap in Judea met uitgestrekte palmbossen.

22 *kerck:* tempel; een tempel noemt Vergilius het epos dat hij ter ere van Octavianus wil dichten. Deze allegorie wordt in de volgende regels nader uitgewerkt.

23 *Mincius:* de Mincio, waaraan Mantua ligt, en die zich met grote bochten door het landschap slingert; *om:* langs (om.... heen).

Het derde boeck.

O groote Pales, en gy herder, die, Admeet
Ten dienst, omtrent Amfrys, befaemt zoo wijt en breet,[vs. 2]
Het vee te weide dreeft; gy bosschen en gy beecken
Van 't groene Arkadie en zijn kudderijcke streecken,
Wy zullen oock van u gaen zingen over 't lant:[5]
Want andre dichten, die het ledige verstant[6]
Slechts azen met verzierde en ydle ketelingen,[7]
Zijn nu al straetgemeen, en walgelijck te zingen:[8]
Want wie weet heden van Eurysteus straffen aert,
Of van Busiris niet, wiens outer niemant spaert?
Wie hoorde Hylas, knaep van Herkules, niet kermen,
En deerlijck krijten, in der stroomgodinnen armen?[11-12]
Wie hoorde 't eilant niet verheffen, daer Latoon[13]
Van tweelingen beviel? wie hoorde niet den toon[14]
Van Hippodamie, en van Pelops, paerdehouder,[15]
En helt in 't renperck, door zijn elpenbeene schouder
Zoo wijdt alom befaemt? ick wil langs eene baen
Opstreven uit de laeghte, om op een' top te staen,
Waer door ick op de tong der braven leve, en zweve:
En wort my tijt gegunt, en zoo ick dit beleve,
'k Zal d'eerste dichter zijn, die van Parnassus kant[21]
De Zanggodinnen met my brenge in 't vaderlant:
'k Zal d'eerste dichter zijn, die dezen wegh durf baenen,
Den Idumeeschen palm vereer' mijn' Mantuaenen,
En in het groene velt een kerck van marmer sticht',
Daer Mincius, zoo breet in 't weiden, nergens zwicht,[26]

vs. 2 *Amfrys:* de Amphrysus, een rivier in Thessalië; *befaemt zoo wijt en breet:* wijd en zijd beroemd, hoort bij *herder, die:* Apollo.
5 *over 't lant:* zodat het hele land het hoort.
6 *het ledige verstand:* het holle brein.
7 *azen:* voeden; *verzierde:* verzonnen, verdichte; *ydle ketelingen* (kittelingen): onnutte prikkeling der zinnen.
8 *straetgemeen*: aan Jan en alleman bekend.
11-12 *kermen: armen;* vgl. Van Helten, § 2.
13 *'t eiland verheffen:* de lof zingen van het eiland.
14 *tweelingen:* nl. Apollo en Diana; *den toon:* het lied.
15 *paerdehouder:* fokker van renpaarden.
21 *van Parnassus kant:* uit de omgeving van de Parnassus,.
26 Versta: waar de Mincio die zich als brede stroom door de velden kronkelt, steeds zijn karakter van forse stroom behoudt.

[24] d'oevers met dunne rietboorden boort. Ick wil CESAR midden in[24]
[25] de kerck zetten, en tot mijn wit gekomen, in Tyrisch purper wel[25]
[26] prachtigh voor hem verschijnen, en drijven hondert wagens, met
[27] vier paerden daer voor gespannen, naer den stroom. Geheel[27]
[28] Griecken van den Alfeus en het Nemeesche woudt afgestegen, zal[28]
[29] hier, my ter eere, om prijs rennen, en met harde osseleere wanten[29]
[30] vechten. Ick wil, met den geschoren olijfkrans om het hooft, u mijne[30]
[31] gaven opofferen: nu lust het my uw gewoone staetsi te kercke te[31]
[32] geleiden, en de runders te zien slaghten: of hoe het tooneel om-[32]
[33] keere, van aenzicht verandere, en de Britten, in tapijt geweven,
[34] de purpere tapijten oplichten. Op de kerckdeuren zal ick in gout[34]
[35] en louter yvoir den oorloogh, tegens het volck aen den Ganges,[+]
[36] en de wapens van den zeeghaftigen Augustus, Quirijns nazaet,[36]
[37] uitbeelden; en hoe hier de groote Nyl van den zeestrijt ruischt en[37]
[38] bruist, en de kolommen, van het koper der overweldighde vlote[r. 38-39]
[39] gegoten, ten hemel rijzen: Ick wil 'er de steden, in Asie verovert,

[+][Randschrift:] *en met zijn oorlooghszege en geslacht verciert*. In het Randschrift bij r. 35: *verciert met:* gehuldigd (als overwinnaar en telg van een roemrijk geslacht).

24 *d'oevers met* enz.*:* met een zoom van rietstengels de oevers boordt (afzet); *Cesar:* een beeld van Octavianus.
25 *tot mijn wit gekomen:* mijn doel bereikt hebbende, na het behalen van mijn zege; als overwinnaar.
27 *naer den stroom;* versta: aan de oevers van de stroom (om wagenrennen te houden).
28 *Griecken:* Griekenland; *van den Alfeus.... afgestegen;* gestegen is vreemd: de Alpheus is een rivier in Arcadië, bij Olympia (Vergilius denkt aan de Olympiese en Nemeïese spelen, die hij wil overtreffen); misschien moet men *Alfeus* weergeven door: het bergland, waardoor de Alpheus stroomt; *het Nemeesche woudt:* het bos van Nemea in Argolis (waar de Grieken ook spelen hielden); *afgestegen:* afgedaald.
29 *my ter eere* is een onjuiste vertaling van *mihi:* voor mij (door mijn toedoen); *osseleere wanten,* ter vertaling van *caestus:* ruwe lederen, met lood of ijzer beklede riemen, waarmee de vuistvechters hand en armen omwonden.
30 *met den geschoren olijfkrans:* met een krans van bebladerde olijftakken, waarvan de grootste bladeren zijn afgestroopt, een krans, die hij als offeraar - overeenkomstig het gebruik - draagt
31 *uw gewone staetsi,* ter vert. van pompas sollemnis, dat Vondel dus zal hebben opgevat als: de jaarliks te uwer ere gehouden optocht, processie; beter is: de plechtige optocht.
32 *of,* nl. te zien hoe enz.; Vergilius ziet vervolgens in zijn geestdriftige verbeelding, hoe hij ook toneelvoorstellingen ter ere van Octavianus leidt; de Romeinen veranderden het toneeldécor, òf door de beschilderde wanden om te draaien (vgl. *omkeere* in r. 32), òf door de voorste coulissen weg te schuiven. zodat de daarachter gelegen zichtbaar werden. Het voorscherm werd aan 't slot van de voorstelling *van onderen op* omhoog getrokken. Dikwijls waren daarop menselike gestalten geborduurd, die bij het omhooghalen het eerst te voorschijn kwamen. Zo kon dus de toeschouwer de indruk krijgen, alsof die figuren het doek deden rijzen. Vergilius stelt zich nu onderworpen *Britten* voor, op het *tapijt:* toneelscherm geborduurd (zie r. 33-34), die als 't ware uit de grond opkomen en het scherm met zich omhoogvoeren.
34 *kerckdeuren:* tempeldeuren.
36 *zeeghaftig:* zegevierend; *Quirijns nazaat:* de afstammeling van Quirinus; Q. is hier waarschijnlik Romulus, de stichter van Rome; de naam werd op Augustus overgedragen (zie de vert. in verzen, vs. 48); de Latijnse tekst heeft alleen (*arma*) *Quirini victoris*.
37 *en hoe.... ruischt*; versta: en hier (op de deur) zal ik uitbeelden, hoe enz. (zal ik de Nijl uitbeelden, ruisend enz.); de zeestrijd is de slag bij Actium, waarin Antonius, gehuwd met de Egyptiese Cleopatra werd verslagen door Octavianus; de Nijl bruist van de in- en uitvarende oorlogsvloten.
r. 38-39 Uit de metalen snebben (snavels) waarmee de voorstevens der veroverde vloot versierd waren, de *rostra*, werden zuilen gegoten, die op 't Kapitool werden geplaatst; Vergilius wil die op de tempeldeuren nabootsen.

[40] byzetten, en den voorgejaeghden Nifates, en den Parth, die zijn[40]
[41] zege in 't wijcken en in achteruitgeschote pijlen stelt: en beide de[41-44]

40 *den voorgejaeghden Nifates; voorjagen:* wegjagen, verdrijven; de Lat. tekst heeft: *Niphaten pulsum:* de naar zijn oorsprong, bron teruggedreven Niphates. De N. is een rivier in Armenië en is hier de aanduiding voor de aanwonende volksstammen; de *Parthen* woonden in de buurt van de Caspiese zee; zij trachtten de zege te behalen (zie: z*ege stellen in*) door te wijken; hun krijgstactiek was wijken en met omgewend lichaam pijlen af te schieten.

41-44 Over de bedoeling van de Lat. versregels, die Vondel in r. 41-44 vertaalt, heerst geen eenstemmigheid; waarschijnlik bedoelt Verg. met de *twee verscheide vijanden* (Lat. *hostes diversi:* vijanden, vijandelike landen, die aardrijkskundig ver van elkaar vandaan liggen) Azië en Afrika; de corresponderende *kusten* zijn dan de kust van de Indiese Oceaan en de Middellandse zeekust. Verder wordt *tweewerf* (bis) opgevat, als één overwinning in Azië èn één in Afrika. Men vatte dan *het volck van beide de kusten* en *twee verscheide vijanden* op als verschillende aanduidingen voor hetzelfde begrip: èn in Indië èn in Egypte zijn overwinningen behaald; zò schijnt Vondel de plaats niet te hebben opgevat.

En, dwaelende in 't lang den boght om, in deze oorden,
De kanten met dun riet beplant, en met rietboorden.
'k Wil CESAR zetten recht in 't midden van het koor,
En tot mijn wit geraeckt, in Tyrisch purper voor
Dien helt op 't prachtighste verscheenen, hem begroeten,
En hondert wagens, met vier paerden, snel van voeten,
Afdrijven naer den stroom. het gansche Grieckenlant,
Hier, van 't Nemeesche woudt en Alfeus waterkant,
Gestegen, zal om prijs, mijn' naem ter eere, rennen,[35]
En met de harde want van ossenleêr gewennen[36]
Te kampen. ick, bekranst met eene olijf om 't hooft,
En met geschoren loof, wil, als mijn mont belooft,[38]
U gaven offren. 't lustme u heden te geleiden
Met staetsi naer de kerck, de feest te ziên bereiden[40]
Door 't slaghten van het vee; of hoe het feesttooneel
Verandert van gedaente, en hoe de Britten eêl[42]
En kunstigh voor elx oogh gewrocht staen, en geweven,
Daer 't purperen tapijt van hun wort opgeheven.[44]
'k Zal op de kerckdeur van weêrzijde, in louter gout
En zuiver elpenbeen, uitbeelden, fier en stout,
Den oorlogh tegens 't volck aen Ganges stroom, en veerder
De wapens van August Quirijn, den triomfeerder,
En hoe de groote Nijl van Cezars slagh op zee[49]
Onstuimigh ruischt en bruischt. men zal 'er heerlijck mê[50]
Kolommen rijzen zien, met kunst en geest gegoten
Van koper en metael der overmande vlooten.
'k Wil hier de steden, in groot Asie overmant,
Oock stellen, den Nifaet, gejaeght van kant tot kant,[54]
En Persiaen, en Parth, die deizende onderwijlen[55]
Verwint met achteruit geschote flitse, en pijlen;[56]

35 *mijn' naem ter eere:* de Lat. tekst zegt alleen: *mihi*, voor mij, in mijn tegenwoordigheid.
36 *gewennen:* zich tot (jaarlikse) gewoonte maken, zich oefenen (in de worstelstrijd).
38 *als mijn mont belooft:* overeenkomstig mijn belofte.
40 *feest* was vroeger vr.
42 *eêl:* fraai; syn. van *kunstigh*.
44 *daer:* waar, terwijl.
49 *Cezar:* Augustus.
50 *mê:* ook nog.
54 *van kant tot kant* past hier niet (zie de aant. bij de prozavert., r. 40).
55 *deizen:* deinzen, wijken.
56 *flitse* (Fr. flêche): pijl.

*

[42] zegetekens, twee verscheide vyanden met de vuist ontweldight,
[43] en het volck van beide de kusten, waer over men tweewerf triom-
[44] feerde. Daer zal Assarakus afkomst, en 't geslacht uit Jupijn ge-[44-45]
[45] sproten, en Tros, de vader, en Apollo, bouwmeester van Troje,[45]
[46] in Parischen marmer, naer het leven, uitgehouwen staen: de ramp-[46]
[47] zalige Nijdigheit zal 'er zwichten voor de Razernyen, en den[47-49]
[48] wreeden jammerpoel, en Ixions gekrolde slangen, en het gewel-[48]
[49] dige radt, en den onopwentelbaeren steen.[49]

[50] Ondertusschen laet ons, o Mecenas, op uwen last, die my zwaer[+]
[51] wil vallen, d'ongebaende bosschen en wouden der Boomgodinnen[51]
[52] volgen: zonder u vangt mijn geest niet gewightighs aen: wel aen[52]
[53] dan, toef nochte slof niet langer: Citheron roept my met luider[53]
[54] keele, en de Lakonische hondt, en Epidaurus, te paerde afgerecht,[54]
[55] en de weergalm der bosschen bestemt het al loeiende. Evenwel[55]
[56] zal ick t'hans bestaen Cesars bloedige oorlogen te zingen, en zijnen[56]
[57] naem, op de vleugels der Faeme, door zulck een ry van jaren[57]

[+][Randschrift:] *Hy heft eerst aen van de Lantgedichten, Mecenas toege-eigent.* In het Randschrift bij r. 50: *Mecenas toegeëigent:* aan M. opgedragen.

* TEKSTKRITIEK: r. 59-60 *Het zy iemant.... aenvocke, of spanne* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) en de volgende drukken veranderd in: *Zoo iemand... wil aenvocken, of... spannen*. - 61 *merrien* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) en de volgende drukken veranderd in *moeders*.

44-45 *Daer zal Assarakus afkomst, en 't geslacht uit Jupijn gesproten, en Tros, de vader,...:* de nakomelingen van A. Octavianus behoorde, als aangenomen zoon van Julius Caesar, tot de gens Julia, het geslacht der Julii, dat zijn stamboom terugvoerde op Jupiter. Jupiters zoon Dardanus was de stamvader der Trojanen; van hem was Tros een zoon, Assaracus een kleinzoon. Van Assaracus stamde Aeneas af, wiens zoon Iulus (Ascanius) gold voor de stichter der Latijnse gens Julia (zie verder de Aeneïs),

45 *Tros de vader,* lett. vert. van Tros parens: zijn vader Tros. In deze galerij van voorvaderen, welke Vergilius in zijn tempel wil opstellen, krijgt ook Apollo een plaats, niet alleen omdat hij aan de bouw van Troje heeft meegewerkt, maar ook omdat hij gold voor de beschermgod van Octavianus.

46 *marmer,* hier manl.

47-49 Als tegenstuk, als pendant tegenover deze goddelike helden worden een aantal goddeloze figuren uit de Tartarus genoemd; waar Vergilius zich die geplaatst denkt, blijft duister; *de rampzalige Nijdigheid:* de onheil stichtende Nijd (hier gepersonifiëerd; misschien een toespeling op Antonius en andere politieke mededingers van Oct.); *de Razernyen:* de Furiën.

48 *den wreeden jammerpoel:* de onvermurwbare (wateren der) onderwereld; *Ixions gekrolde* (gekrulde, kronkelende) *slangen:* Ixion was een Thessalies koning, die Juno belaagde en tot straf geketend werd aan een door slangen omkronkeld rad, dat in de Tartarus steeds ronddraaide.

49 *den onopwentelbaeren steen:* het steeds weer terug-rollend rotsblok, dat de bekende Sisyphus, koning van Corinthe, als straf voor zijn misdaden, in de onderwereld boven op de top van een berg moest wentelen.

51 *d'ongebaende bosschen:* de maagdelike wouden (hier op te vatten als: een nog nooit behandelde stof).

52 *laet ons volgen* (sequamur, hier: laat ons opzoeken); *niet:* niets.

53 *nochte.... niet;* dubbele ontk.; *sloffen:* treuzelen; *Citheron:* bergketen tussen Attica en Boeötie, waarin veel wilde dieren huisden.

54 *Lakonisch:* Spartaans (de Spartaanse jachthonden); *Epidaurus:* stad in Argolis, beroemd door haar paardefokkerijen; *te paerde afgerecht* (afgericht): uitstekende bedwingers v. paarden, meesters in de rijkunst (domitrix equorum).

55 *bestemt het al loeiende:* voegt al dreunende zijn roepstem hieraan toe, betuigt zijn bijval.

56 *t'hans:* weldra; *Cesar:* Octavianus.

57 *ry:* reeks.

[58] henevoeren, als Cesars oude van Tithons jaeren verschilt.[+58]

[+][Randschrift:] *Het eerste deel van ossen en paerden: hoe men ossen en koejen aenteele*.

[59] Het zy iemant, te Pise naer den prijs des renstrijts staende,[59]
[60] paerden aenvocke, of stercke ossen voor den ploegh spanne; die[60]
[61] kies vooral de beste merrien uit. Een sture koe is de beste slagh,[61]
[62] die een groot hooft en langen neck heeft, en de kossem van de[62]

58 *henevoeren:* doen voortleven; *oude:* leeftijd; Tithonus: een Trojaans vorst, aan wie Jupiter het eeuwige leven zou hebben toegestaan, spreekwoordelik geworden door zijn hoge leeftijd; het epos, de Aeneïs, dat Vergilius later heeft geschreven, verschilt zeer van het *hier* geschetste plan.
59 *Pisa:* oude stad in Elis, bij Olympia, niet ver van de Olymp. renbaan.
60 *ossen;* Lat. *juvenci:* jonge stieren.
61 *merrie,* hier moederdier, vrouwelik fokdier; zie de vert. in verzen, vs. 86 en de Tekstkr. (Lat. corpora matrum). *Een sture koe is de beste slagh*; versta: het beste slag van koeien ziet er stuurs, nors uit (heeft een grote, plompe kop enz.).
62 *kossem* (palear): halskwab (geplooid vel dat aan de hals, *'kin'* van de koe hangt).

En noch twee tekens van triomf, daer 't oorlogh bruischt,[57]
Twee vyanden ontruckt, ontweldight met der vuist,
En 't overwonnen volck van alle beide stranden,
Waerom men tweewerf vierde in al de Roomsche landen.[60]
Daer zal Assarakus geslacht, uit Godt Jupijn
Gesproten, en zijn zaet, en Tros, van wien de lijn[62]
Der koningen begint, en Godt Apollo mede,
De bouwheer van out Troje en Priams groote stede,[64]
In Parisch marmer naer de kunst t'aenschouwen staen.
De Nydigheit, vol ramps, zal zwichten, al belaên[66]
Voor Plutoos jammerpoel en felle Razernyen,
Ixions slangekrul en radt, zoo snel in 't glyen,[68]
En 't onopwentelbaer gewight van Sisyfs steen.
Maet laet ons midlerwijl op uwen last, Meceen,
Hoewel die lastigh vall', der Boomgodinnen heggen
En bosschen, schoon die wilt en ongehavent leggen,[72]
Gaen volgen: want mijn geest vangt, zonder uw gebiet,[73]
Niet wightighs aen. op op, en slof nu langer niet:
Citheron roept my toe, luids keels met volle monden.[75]
Het bassend Lakonye, en al zijn jagershonden,
Oock Epidaurus, braef te paerde, en onvermoeit,[77]
En al de boschgalm stemt dit toe, zoo wijt die loeit.[78]
'k Zal evenwel noch flus de bloedige oorelogen[79]
Van C E Z A R zingen, en zijn' naem en faem verhoogen,
Door zulck een lange ry van jaeren, en zoo wijt
Als Cezars tijt verschilt van Tithons oude en tijt.[82]
Zoo iemant paerden, om te Pise prijs te deelen,[83]
Lust aen te vocken, of den stercken os met zeelen[84]
Te spannen voor den ploegh, te breecken klont, en kluit,
Die kieze boven al de beste moeders uit.
Een stuure en norsse koey is wel van d'allerbeste,
Die groot van hooft is, lang van neck, en die zich meste,

57 *'t oorlogh:* vroeger ml., vr. of onz.
60 *vieren:* een overwinningsfeest vieren.
62 *zijn zaet:* zijn (Jupiters) nakomelingen; *Tros, van wien de lijn der koningen begint:* de stamvader van 't Trojaanse koningshuis was Dardanus, niet Tros; naar Tros ontving het land de naam Troje.
64 *Priams groote stede:* Troje; Priamus was de laatste koning van Troje.
66 *vol ramps:* die zoveel onheil sticht; *al belaên:* vol vrees.
68 *glyen:* omwentelen.
72 *ongehavent:* woest.
73 *gebiet:* opdracht, gebod.
75 *met volle monden:* met aandrang.
77 *braef te paerde:* uitmuntend in de rijkunst.
78 *toestemmen:* zijn bijval betuigen, instemmen met.
79 *flus:* spoedig, weldra.
82 *tijt* en *oude:* leeftijd.
83 *deelen:* deelachtig worden, verwerven.
84 *zeel:* koord, band.

*

[63] kin op de schenen hangt, wiens lancken bijster langk vallen, oock[63]
[64] al haer leden, en voeten; en die de ruige ooren onder de kromme[64]
[65] horens opsteeckt: oock mishaeght my geen gegremelde, of die[65]
[66] noode onder het juck wil, zomtijts met hoornen stoot, eenen stier
[67] gelijckt, en hoogh en groot van stal, al ploegende den staert langs[67]
[68] de vore nasleept. Laetze na heur vierde jaer rijden en kalven, voor[68]
[69] het tiende jaer rusten; daer na is zy onbequaem om te vocken, en
[70] onmaghtigh om te ploegen. Ondertusschen terwijl haer bloeiende[70]
[71] jeught draghtbaer en toghtigh is, laet den stier los, en den bul[71]
[72] onder den hoop springen, en pas vee te winnen en aen te teelen.[72]
[73] D'eerste jaren der ellendige schepselen zijn de beste, en loopen[73]
[74] snel voorby; dan volgen zieckten en zwacke ouderdom en moeie-
[75] lijckheên, en d'ongena der felle doot rucktze wech. Altijt zult ghy[75]
[76] mangel onder eenige koeien zien: zoeck deshalve altijt nieuwe[76]
[77] aen te vocken: en verzie u, (op dat ghy u niet beklaeght, indienze[77]
[78] u afsterven) by tijts, en pas dat u vee jaerlijcks aenteele.

[79] Om paerden aen te vocken moet men oock de beste merrien[+]
[80] uitkiezen, en voornamelijck al vroegh op de veulens beginnen te
[81] letten, wil men zich van brave springhengsten voorzien. Een[81]
[82] veulen, van moedigen aert afgekomen, steeckt terstont den kop[82]
[83] in de lucht, en is wacker te been: het loopt voor zijn moeder hene,[83]
[84] en durf het eerste in het stroomende water loopen, en zich over[84]
[85] een brugh begeven, daer het voorhene noit over liep: het is niet
[86] schichtigh, heeft eenen scherpen neck, kleinen kop, valt kort in 't[86]

[+][Randschrift:] *Van paerden, hoe men die aenvocke, en welcke de beste zijn*.

* TEKSTKRITIEK: r. 69: *vocken* is in 1646 veranderd in *teelen*.

63 *lancken:* flanken, zijden.
64 *de ruige ooren:* sterk behaarde oren (*de* late men weg); *kromme;* naar binnen gebogen, zegt de Lat. tekst.
65 *gegremeld:* gevlekt, bont.
67 *stal:* gestalte, bouw; *al ploegende....;* de Lat. tekst zegt: met haar staart onder het lopen haar voetsporen veegt, uitwist.
68 *rijden:* paren, gedekt worden; van het vierde tot het tiende jaar is ze geschikt voor de voortteling, het 'fokken'.
70 *ondertusschen:* in die zes jaren.
71 *draghtbaer:* geschikt om jongen voort te brengen.
72 *pas:* zorg er voor.
73 *ellendige schepselen:* ter vert. van 'miseris mortalibus.' (dus mens èn dier); *ellendig:* ongelukkig.
75 *d'ongena der felle doot:* de onbarmhartige, onverbiddelik strenge dood; *altijt.... zien:* onder uw *fokvee* zullen altijd wel enige koeien zijn met gebreken.
76 *nieuwe;* nl. fokdieren.
77 *verzie u:* neem u maatregelen.
81 *braaf:* flink; r. 79-81 zijn vrij vertaald, vrijer dan Vondel in de regel doet.
82 *van moedigen aert afgekomen:* uit een fier ras (geslacht) gesproten.; *terstont:* de bedoeling van de Lat. teks*t* is: een dergelik veulen herkent men terstond (aan zijn fiere houding).
83 *wacker te been:* snel van draf; *voor zijn moeder hene:* zijn moeder vooruit.
84 *het eerste*, als leider van de troep dus.
86 *eenen scherpen neck*, woordelike weergave van *cervix ardua:* een hoge hals; *valt kort in 't lijf* (alvus brevis): heeft een kort gedrongen lijf.

[87] lijf, plat van schoft, breet van borst, gladt en wel gehouwen:[87]
[88] kastanje bruin en blaeuw schimmel is het beste, wit en vael het[88]

87 *plat van schoft:* versta: zwaar van schoften (terga obesa); *gladt en wel gehouwen:* glanzig en goed gemodelleerd.
88 *blaeuw schimmel* (glaucus): appelgrauw; *vael* (gilvus): vaalgeel (isabelkleurig).

Zoo dat de kossem van de kin hange op de scheen,
Wiens lenden byster langk zich uitstreckt, lang van leên,
En voeten, en die 't oor ruigh opsteeckt by den horen.
Een die gegremelt is zal mijne keur niet stooren,
Of die onwilligh 't juck wil draegen, en, vol vier,
Zomwijl met hoornen stoot, gelijck een norsse stier,
En, hoogh en groot van leest, met zonderling genoegen
Den staert langs d'aerde strijckt, en nasleept onder 't ploegen.
Men laetze ryden, en oock kalven, naer heur' lust,
Na'et vierde jaer, en dat zy voor het tiende rust':
Dan wort zy onbequaem te kalven, zwack in 't ploegen:
En midlerwijl, zoo lang 't haer frissche jeught wil voegen
Het zaet te vatten, en het kalven haer noch past,
Zoo laet den stier vry los, en, als 't de Min belast,
Heenspringen in den hoop, en pas dan vee te winnen,
Op zijnen rechten tijt. de jaeren van het minnen
En d'eerste zijn de beste, en loopen haestigh om:
Dan volgen kranckheit, zieckte, en vadzige ouderdom,
En 's levens moeilijckheên. in 't endt ruckt d'ongenade
Der felle doot haer wegh. gy zult doorgaens, sla gade,
Gebreck en mangel zien aen d'eene of d'andre koey;
Dies vock gestadigh aen, op dat het u niet moey',
Wanneer gy vee verliest. verzie u, en wil passen
Dat uwe kudde in tijts en jaerlijcks aen magh wassen.
Om brave paerden aen te vocken, kies de bloem
Der merrien: let vroegh op veulens, u ten roem,
Die uwen stal met puick van hengsten rijck stoffeeren.
Een veulen, trots van aert, zal anderen braveeren,
Steeckt d'ooren in de lucht, is wacker, snel te been.
Het loopt en draeft met lust omtrent de moeder heen,
En durf de voorste zich in eenen lantstroom doopen.
Het rent de brugh op, daer 't noit over heeft geloopen.
Het is niet schichtigh, en het heeft een' scherpen neck,
Een' kleinen kop. het lijf, dat vry is van gebreck,
Valt kort, de schoft heel plat. de borst weet zich t'ontvouwen
Ten breetste, en 't is heel gladt, en wonder wel gehouwen.

90 *wiens*, hier weer bij een vr. antecedent; *lenden* (de oude vorm van 't enkelv.): lende, hier met de bet. lendenen, zijden; *lang van leên:* die lange ledematen heeft.
92 *zal mijne keur niet stooren:* zal mijn keuze niet nadelig beïnvloeden, zal naar mijn smaak zijn.
95 *leest:* model, bouw.
zonderling: bijzonder (*met zonderling genoegen:* bij voorkeur, gaarne).
97 *naer heur lust:* volgens haar begeerte.
100 *zoo lang 't haer frissche jeught wil voegen het zaet te vatten:* zoo lang ze in (door) haar bloeiende jeugd geschikt is het zaad te ontvangen.
102 *als 't de Min belast:* als de Minnegod het gelast, als de teeldrift haar prikkelt.
103 *pas:* zorg er voor, doe uw best.
105 *en d'eerste:* en (in 't algemeen) de jaren der jeugd.
108 *doorgaens:* altijd; *sla gade:* let er op.
109 *gebreck* en *mangel* zijn synoniemen.
110 *moeien:* verdrieten, spijten.
113 *braef:* flink, wakker.
114 *u ten roem:* waarmee ge eer zult behalen.
116 *zal anderen braveeren:* zal zich fier tonen, zich als de meerdere gedragen onder de andere veulens.
119 *de voorste:* als eerste, als voorste.

125 Het paert blaeuw schimmel, en kastanjebruin voorwaer

[89] slimste hair. Een rechtschapen hengst, die van verre trompet en[89]
[90] wapens hoort, hout zich vaerdigh, steeckt zijn ooren op, leeft[90]
[91] over al zijn lijf, briescht snorckt vier en vlam ten neusgaten uit,[91]
[92] en schudt zijn dicke mane aen de rechte zijde. Het ruggebeen
[93] loopt dubbel over den rug; hy krabt het zant op, en schrabt met[93]
[94] den hoef tegens den gront aen, dat het klinckt. Zoo schrabde
[95] Cyllarus, toen Kastor het in Lakonie temde en bereedt: en Mavors[+95]
[96] gespan, waer van de Griecksche Homeer zong; en het paer, dat
[97] den wagen van den grooten Achilles voorttrock. Zoo liet de snelle
[98] Saturnus zelf, in een paert verandert, zijn mane over den neck[+98]
[99] waeien, en brieschte onder het rennen zoo luide, dat het over
[100] den ganschen Pelion klonck, toen zijn gemaelin hem betrappen[100]
[101] wou. Wanneer zulck een paert door zieckte traegh wort, of met
[102] de jaren afneemt, dan zult ghy het opzetten, en ouderdoms[102]
[103] halve, die toch gebreckelijck is, verschoonen. Een oudt hengst[103]
[104] kan niet springen of arbeiden, en als het op vechten aenkomt,
[105] raest te vergeefs, gelijck een groot en krachteloos stoppelvier.
[106] Ghy moet deshalve inzonderheit op zijn oude en moedigheit[106]
[107] letten: daer na op andere deughden en afkomst; oock hoe die[107]
[108] zijn ooren laet hangen, wanneer hy onder leit; hoe hy den kop[108]
[109] opsteeckt, wanneer hy den prijs wint. Ziet gy niet wanneer de
[110] raden buiten de lijn schietende, om strijt de renbaen in rennen;[110]
[111] wanneer de hoop der jongelingen aengeprickelt wert, en hun het
[112] hart in den lijve van vreeze popelt; hoeze'r met de zweep achter[112]

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van Cyllarus, Kastors ros,*

[+][Randschrift:] *en Saturnus, in een paert verandert*.

89 *slim:* slecht; *rechtschapen:* van het goede soort.
90 *hout zich vaerdigh:* staat onmiddellik klaar (om er op los te rennen); *leeft:* trilt (van ongeduld).
91 *uitsnorcken:* krachtig uitblazen.
93 *en schudt* enz. is onjuist. Hier moet een nieuwe zin beginnen, waarmee de algemene karakteristiek van de rashengst wordt voortgezet: Zijn manen zijn dik en vallen, als hij ze schudt, over de rechterzijde; *Het ruggebeen loopt dubbel over den rug;* versta: zijn ruggegraat wordt dubbel gevoeld op het kruis (omdat de wervels daar breed en in 't midden sterk ingedeukt zijn).
95 Cyllarus: een paard door Neptunus aan Pollux ten geschenke gegeven, en door diens vriend Castor getemd en aan de teugel gewend; *Mavors gespan:* het tweespan van Mars (dat in de Ilias XV, vs. 119-vlg. wordt beschreven; voor Achilles' paarden zie Ilias XVI, vs. 148-vlg.).
98 *Saturnus.... in een paert verandert:* Saturnus, door zijn gemalin op overspelige liefde betrapt, veranderde zich in een paard.
100 *Pelion,* gebergte aan de Thessaliese kust; *toen zijn gemaelin hem betrappen wou:* toen zijn gemalin naderde om hem te betrappen (adventu conjugis).
102 *opzetten:* op stal zetten (in die bet. nog in Zuidndl. in gebruik); hier: niet meer als springhengst gebruiken; en ter wille van zijn ouderdom, zijn hoge leeftijd, die gebreken meebrengt, verschonen; aldus Vondel. Misschien wordt Vergilius' bedoeling zò nog iets duideliker uitgedrukt: laat hem niet op zijn oude dag (onder de merriën) een droevig figuur slaan.
103 De hele zin die met *Een oudt hengst* begint, heeft bij Vergilius betrekking op het teelvermogen: *'vechten'* is de vertaling van *proelia,* proelia Veneris: de minnestrijd, de paringsdaad; en 105 *raest* (*hij*) *te vergeefs:* is bij Verg.: zijn vurigheid (paardrift) is zonder effect; maar Vondel zal aan *arbeiden:* werken en bij *vechten* aan het slagveld hebben gedacht; zie de vert. in verzen, vs. 150; *stoppelvier:* strovuur.
106 *oude:* leeftijd; *moedigheit:* fierheid.
107 *afkomst:* het geslacht (de ouders) waaruit hij gesproten is; *die:* elk paard in 't bijzonder.
108 *onder leggen:* de nederlaag lijden.
110 *raden:* lett. vert. van currus: strijd-, renwagens; *buiten de lijn schietende:* over de beginlijn vliegende.
112 *van vreeze:* van vrees voor de nederlaag.

Is 't beste, wit en vael het allerslimste haer.
Een rechtgeschapen hengst, die wapens en trompetten
Van verr' hoort, trapt en stampt, en weet zich schrap te zetten,
Steeckt d'ooren schichtigh op, leeft over al zijn lijf.[129]
Hy briescht, blaest vier en vlam ten neuze uit fel en stijf,[130]
En schud ter rechte zy zijn mane dick en vlugge.[131]
Het ruggebeen loopt recht en dubbel langs den rugge.
Hy krabt het zant, en schrabt den gront op met de hoef,
Zoo rustigh dat het klinckt. zoo schrabde, tot een proef[134]
Van zijne moedigheit, Cyllaer in d'oude tijden,
Toen Kastor het betemde, en d'eerste dorst berijden[136]
In Lakonye; oock 't fier gespan van vader Mars,
Waer van de Grieck Homeer zoo heerlijck zong en bars;[138]
Oock 't paert, dat eertijts trock Achilles oorloghswagen.[139]
Zoo liet Saturnus zelf, verkeert, uit angst voor laegen,[140]
In paertsgestaltenis, zijn mane om d'ooren heen
En schoften waeien, en, terwijl hy aen quam treên
En rennen, brieschte luidt, dat holen en speloncken
Den ganschen Pelion, vol bosschen, over kloncken,
Toen zijne gemaelin hem loos betrappen wou.
Wanneer nu zulck een paert door kranckheit in zijn trou,[146]
Of door de jaeren heel vertraeght, dan moet men letten[147]
Het om den ouderdom, die zwack is, op te zetten.
Een hengst, die out is, springt noch arbeit dan niet meer,[149]
En als hy kampen zal, ter eere van zijn' heer,
Dan raest hy al vergeefs, gelijck de stoppelvieren,
Die krachteloos de lucht vervullen met hun tieren:[152]
Dies let wel op zijne oude en moedigheit, daer na
Op andre deughden en zijne afkomst niet te spa,[154]
Oock hoe hy d'ooren en het hooft terstont laet hangen,
Wanneer hy onder leght; hoe hy, van trots bevangen,
Het hooft om hoogh steeckt, als hy prijs en eer bevecht.
Gy ziet in 't renperck, als de raden, regelrecht
Geschoten uit de lijn, om strijt ter baene inrennen,
Hoe 't aengeprickelt hart der jongkheit, onder 't mennen,
Van angst en vreeze beeft, en popelt in het lijf,
En hoeze met de zweep vast klatren fel en stijf;[162]

129 *schichtigh:* dadelik.
130 *stijf:* krachtig.
131 *vlugge:* bewegelik, los.
134 *rustigh:* moedig.
136 *d'eerste:* als eerste.
138 *bars:* in forse taal.
139 *paert* zal een drukfout zijn voor *paer* (Lat. currus); zie de prozavert., r. 96.
140 *verkeert, uit angst voor laegen:* zich veranderd hebbende (in een paard), omdat hij bang was betrapt te worden.
146 *in zijn trou:* in zijn trouwe diensten.
147 *vertraeght,* van het intr. *vertragen:* traag, zwakker worden.
149 *noch.... niet:* dubbele ontkenning.
152 *met hun tieren:* met hun geknetter.
154 *niet te spa:* de andere 'deughden' komen in de tweede plaats, maar: stel ze niet te veel achter.
162 *klatren:* klappen, knallen.

[113] geven, en den toom op den neck leggen? hoe de heete raders[113]
[114] met kracht voortvliegen, en de wagenaers dan neergezete dan[114]
[115] over-endt, om hoogh door de lucht, voor den wint, in de ruimte
[116] schijnen heen te zweven: zy jagen, zy drijven voort, dat het stof
[117] hun om d'ooren stuift: zy worden nat van schuim en den waessem
[118] der vlugge paerden. Zoo groot is de lust om eere in te leggen;[118]
[119] zoo gaet hun de prijs ter harte.

[120] Erichtonius bestont eerst vier paerden voor den wagen te[+120]
[121] spannen, en te wagen om prijs te rennen. De Lapithen in Thessalie[121]
[122] opgezeten, betoomden en bereden eerst de paerden, en leerdenze[122]
[123] met den gewapenden ruiter opsteigeren, en moedigh in het velt
[124] henedraven: Beide broghtenze een' nutten vondt op de baen.[124]
[125] Een roskammer zoeckt te gelijck een jeughdigh een moedigh en[125]
[126] gezwint paert: en 't vernoeght hem niet, dat het menighmael den[126]
[127] vyant voorjoegh; in Epirus en het strijtbaere Peloponesus ge-[127]
[128] worpen wert, en voortquam van den hengst zelf, die Neptuin[128-129]
[129] met zijnen drietant uit der aerde te voorschijn broght.

[+] [Randschrift:] *Wie eerst paerden bereden en toomden.*

[130] Hier op dan lettende, zoo past tegens den springtijt den spring-[+130]
[131] hengst, voor de merriën uitgekozen, wel vet te mesten, met groene
[132] klaver en haver te voederen, en met versch water te drencken,[132]
[133] op dat hy in het springen niet bezwijcke, en de zwacke veulens[133]
[134] niet uitwijzen, dat het den vader aen voeder mangelde. Maer laet[134]
[135] de merrien, wanneerze eerst beginnen hengstigh te worden, met[135]
[136] voordacht afgaen van magerheit, en gebreck van voeder en water[136]

[+] [Randschrift:] *Hoe men merrien paert,*

113 *den toom op den neck leggen:* (de paarden) de losse, vrije teugel geven; *de heete raders:* de warm gelopen assen.
114 *wagenaer:* wagenmenner.
118 *der vlugge paerden;* versta: van de paarden hunner mededingers, die hun op de hielen zitten.
120 *Erichtonius:* een koning van Athene, die volgens de sage het eerst met een vierspan zou hebben gereden.
121 *de Lapithen:* een volksstam in Thessalië.
122 *betoomden....eerst de paerden:* waren de eersten die een paard bestegen en de toom aanlegden.
124 *Beide... baen:* Beiden (E. en de Lap.) brachten een nuttige uitvinding in zwang. De corresponderende woorden in de Lat. tekst worden verschillend verklaard. Misschien bedoelt Verg.: het wagenrennen en he*t* paardrijden eisen even grote inspanning.
125 *roskammer* (magister), hier: paardenfokker.
126 *'t vernoeght hem niet:* hij is niet tevreden met (hij vindt niet voldoende dat de een of andere hengst alleen maar een van de kwaliteiten heeft, in de volgende regels, genoemd; dat zijn nog geen afdoende waarborgen: hij moet al de drie in r. 125-126 genoemde eigenschappen bezitten).
127 *voorjoegh:* op de vlucht dreef; *strijtbaer:* door een dapper volk bewoond.
128-129 vgl. Lantged. I, regel 22 met de aantekening.
130 *past:* draag zorg.
132 *versch:* fris.
133 *bezwijcken:* te kort schieten.
134 *mangelde:* ontbrak.
135 *met voordacht:* opzettelik.
136 *afgaen:* afvallen, zijn gevuldheid verliezen (door vermagering).

[137] lijden; oock dickwils afrennen, wanneer de middaghzon steeckt,[137]

137 *de merrien laten afrennen* (vgl. de vert. in verzen, vs. 201); laten rennen, tot ze uitgeput zijn; de bijzinnen in r. 138 zijn nadere tijdsbepalingen: in het warme seizoen (opdat ze geweldig zullen dampen en zweten en - daardoor vermageren).

Hoe zy den teugel op den neck der paerden leggen,
En hoe de heete raên met kracht party ontzeggen,[164]
En vliegen langs het perck, en hoe de voerman vlught,[165]
Dan zit, dan overendt om hoogh, door d'ope lucht,
Voor wint in 't ruime schijnt te zwieren, en te zweven.
Zy jaegen immer voort, en worden aangedreven,
Dat hun het stof alsins om d'ooren stuift en vaert.[169]
Zy worden nat van schuim en waessem van het paert;
Zoo groot is oock de lust naer lof, oock zelf met smarte.[171]
Den braven renner gaet de renprijs zoo ter harte,
Dat hy eer 't leven wenscht te missen dan het merck[173]
Van zege, en zonder prijs te keeren uit dit perck.
De geestige Erichtoon nam d'eerste zijn behaegen[175]
Vier paerden in 't gareel te spannen voor den wagen;
Te rennen langs de baen te wagen om den prijs.[177]
De Thessaler, te paert gezeten, broght de wijs[178]
Van 't paerderijden op, en leerde 't ros betoomen:
Hoe 't met den ridder, blanck in 't harnas, opgenomen[180]
Aensteigren most, en trots heendraven langs het velt;
Twee nutte vonden, eerst by beide in 't werck gestelt.[182]
Een keurigh ridder kiest een paert uit al de braven,[183]
Dat jeugdigh moedigh en gezwint is in het draven.
't Vernoeght hem niet dat dit den vyant menighwerf
Heeft voorgejaeght, of dat het op Epirus erf,
Of Pelops strijtbaer lant geworpen, is gesproten,
En voortgekomen van den hengst, die eerst besloten
In d'aerde school, tot dat Neptuin de zwangre stof
Aen 't baeren holp, toen hy haer met den drytant trof.
Dit gageslagen laet den springhengst, die de meeren[191]
Bespringen zal, omtrent den springtijt niets ontbeeren
Aen voeder: voêr hem vet en gladt met klavergras
En haver: drenck hem met versch water, klaer als glas,
Op dat zijn hart gesterckt in 't springen niet bezwijcke,[195]
En aen den laffen aert van 't veulen nimmer blijcke
Dat het den vader hebbe aen voêr en bron geschort:[197]
Maer laet de merrie oock, wanneerze eerst hengstigh wort,
Met voordacht afgaen en vermagren voor 't berijden,
En vry gebreck van voêr en dranck en water lijden,
Oock dickwijl rennen, dat zy naer den adem hygh',

164 *party ontzeggen:* strijd bieden, kampen.
165 *vlughten:* voortijlen.
169 *vaert:* jaagt.
171 *oock zelf met smarte:* zelfs wanneer men die roem (lof) met lichamelike kwelling moet betalen.
173 *het merck van zege:* het zegeteken, de trofee.
175 *geestig:* schrander; *zijn behaegen nemen in:* genoegen vinden in.
177 *te wagen:* op een wagen.
178 *de wijs:* het gebruik.
180 *ridder:* berijder; *blanck:* blinkend; *opgenomen:* op zijn rug genomen.
182 *eerst by beide:* het eerst door die beiden.
183 *een keurigh ridder:* een berijder (hier beter: een paardenliefhebber), die zijn eisen hoog stelt; *uit al de braven:* uit de kudde van fiere paarden.
191 *Dit gageslagen:* wanneer ge nu op dit alles gelet hebt; *meer:* merrie.
195 *hart:* vurige levenskracht.
197 *bron:* drinkwater.

het koren op den dorschvloer onder den vlegel kraeckt, en het
lichte kaf in den wint vlieght. Dit doet men, op dat haer vet dien[139-142]
vruchtbaren acker zijn weelicheit niet beneme, en de vore ver-
slappe en verslijme, maer de gront te gratiger het zaet vatte op-[141]
sluite en bewaere.

Daerentegen draeghtmen langer geen zorgh voor hengsten,[+143]
maer voor merrien, wanneerze dragen, en haest werpen zullen:[144]
men spanze dan onder geen juck voor den geladen wagen, nochte
laetse steigeren by den wegh, nochte zich in het velt afjagen, of[146]
in eenen snellen stroom zwemmen: maer in ruime velden, langs
volle vlieten, gaen grazen; daer d'oevers groen van mosch han-[148]
gen, en speloncken en schaduwen van overhellende klippen haer[149]
bedecken en overlommeren.[150]

[+][Randschrift:] *en op de draghtbaere passen moet.*

Om de wouden van Silarus en den eeckelrijcken Alburnus[151]
vlieght en grimmelt de horsel, in Latijn Asilus, in Grieksch Oistros[152]
genoemt: zy steeckt scherp en bromt zoo luitruchtigh, dat al het
vee van verbaestheit door het bosch verstroit; lucht en bosch[154]
en oever van den droogen Tanager op dat gebrom wedergalmen.[155]
Toen Juno toeleide om Inachus dochter, in een vaerze veran-[156]
dert, te plagen, steldeze eertijts haer schrickelijcke wraeckgierig-
heit door dit ondier te werck. Ghy zult uw draghtbaer vee hier[158]
voor (want op den middagh steeckt het allerfelst) beschutten, en
de merrien, als de zon 's morgens op, of tegen den avont onder[160]
ga, te weide drijven.

Wanneer de koe gekalft hebbe, zoo besteet al uwe zorgh aen[+]

[+][Randschrift:] *Hoe men kalvers merckt, uitkiest,*

139-142 Door de beeldspraak van een akker wordt hier verduidelikt, waarom de merrie, die bevrucht zal worden, niet te vet mag zijn.
141 *gratig:* gretig.
143 *daerentegen*... (rursus), versta: na het dekken behoeft men geen bijzondere zorg meer aan de hengst te wijden, *daarentegen* wel enz.
144 *dragen:* drachtig zijn.
146 *steigeren by den wegh:* de weg langs galopperen; *zich afjagen:* zich moe galopperen.
148 *daer d'oevers groen van mosch hangen;* versta: waarvan de oevers begroeid met gras en mos zacht glooien.
149 *spelonck:* grot.
150 *bedecken*, lett. vert. van *tegant:* een schuilplaats bieden (denk hierbij als subject *spelonk,* bij *overlommeren* schaduwen)
151 *Silarus:* een rivier in Lucanië, ten Zuiden van Campanië; de *Tanager* (r. 155) is een zijtak, die op 't gebergte de *Alburnus* ontspringt.
152 *vlieght en grimmelt:* vliegt in grote zwermen.
154 *van verbaestheit* (exterrita): van angst; *verstroien* (intransitief): zich verspreiden, in verschillende richting de vlucht nemen.
155 *op dat gebrom;* Lat. *mugitibus:* van het gebulk (der koeien).
156 *toeleggen:* ondernemen, zich inspannen; *Inachus dochter:* Io, door Jupiter bemind en door de ijverzuchtige Juno veranderd in een *vaars;* als bewaker stelde ze Argus aan, die in opdracht van Jupiter door Hermes werd gedood. Toen zond Juno de horzel op de vaars Io af.
158 *draghtbaer:* drachtig.
160 versta: en alleen in de vroege morgenuren of 's avonds in de weide laten grazen.

[163] de kalvers: brantze met een teken van hun geslacht, en mercktze[163]
[164] die ghy wilt laten springen, of ten heiligen outer bewaren, of in[164]

163 *brantze met een teken van hun geslacht:* geef ze een brandmerk, waaraan ge kunt zien van welke vader en moeder ze afstammen.
164 die gij tot fokvee bestemt of tot offerdieren enz.

Wanneer de middaghzon de hooghte en 't hooftpunt krijgh',[202]
De vlegel 't koren dorssche en treffe, dat het kraecke,
En 't lichte kaf voor wint alom aen 't stuiven raecke;
Zoo zal haer vet dit velt, nu vruchtbaer door en door,
Niet van zijn weeligheit beroven, noch de voor
Door slijm verslappen; maer de gront, belust te baeren,
Het zaet te graetiger inzwelgen, en bewaeren.
Hier tegen is men voor de hengsten niet belaên,[209]
Maer voor de merrien, eer zy noch kalven gaen,
De worp in 't endt genaeckt. men spann' haer onder 't dragen[211]
Niet onder 't lastigh juck, voor een' geladen wagen,
Noch laetze by den wegh opsteigren, noch langs 't velt
Afjaegen, noch een' stroom bezwemmen met gewelt,
Maer grazen in de ruimte, en langs de volle vlieten,
Daer d'oevers, groen van mosch behangen, 't vocht genieten,
Spelonck en schaduwe van klippen uitgestreckt
Haer overlommert, en voor hitte en zon bedeckt.
Om 't eeckelrijcke Alburne, en Silar, zwart van wouden,
Daer grimmelt heene en weêr de horsel, by d'aelouden
Asilus in Latijn, en Oistros by den Grieck
Genoemt. zij steeckt zoo scherp als 't punt van eene pieck,[222]
En bromt luidruchtigh, dat al 't vee, en paert, en ossen,
En schaepen al verbaest verstroien door de bossen,[224]
De bosschen, en de lucht, en waterkanten van
Tanager, droogh van kil, en al wat galmen kan[226]
Op dat gebrom alom een' luiden weêrgalm geven.
Toen Juno toeleide, om het geil en dartel leven[228]
Van Iö, door Jupijn herschapen in een koe,
Te plaegen, stelde zy uit wraeckzucht, nimmer moê,[230]
Haer boosheit door dit dier te werck in d'oude tijden.
Gy zult u vruchtbaer vee voor dit gedroght bevrijden[232]
Des middaghs: want dan steeckt dit ondier dat elck yst:
En drijf de merrie, als de zon des morgens rijst,
Of 's avonts ondergaet, zorghvuldigh weêr ter weide.[235]
Wanneer de koey nu kalve, en van het kallef scheide,
Dan alle uw zorgen aen het jonge kalf besteet,
En brant het met een merck van hun geslacht, zoo weet
Gy namaels wien het past zijn gade te berijden,[239]
Of wien gy den altaer der Goden toe wilt wijden,[240]

202 *de hooghte en 't hooftpunt* zijn synoniemen: de hoogste stand.
209 *belaên* bezorgd.
211 *onder 't dragen:* zo lang ze drachtig zijn.
222 *punt,* in deze betekenis vroeger ook onz.
224 *bossen,* waarschijnlik ten behoeve van het rijm voor het oog aldus geschreven.
226 *kil:* rivierbedding.
228 Iö wordt hier *geil* en *dartel* genoemd wegens haar minnarijen met Jupiter.
230 *uit wraeckzucht, nimmer moê:* uit onverzadelike wraakzucht.
232 *vruchtbaer:* drachtig.
235 *zorghvuldigh:* als een zorgzaam landman.
239 *wien het past zijn gade te berijden:* wie geschikt is als fokstier.
240 *altaer,* vroeger ook manl.

*

[165] den ploegh spannen, om den klaigront te breken, en het woeste
[166] lant te bouwen. Andere koeien laet men in het groene gras weiden.[166]

[167] Nu staen u de kalvers, waer van ghy u op den acker dienen[+167]
[168] wilt, te gewennen, en te betemmen, terwijlze noch jongk en teer,
[169] leerzaem en gebooghzaem zijn. Vlecht eerst kranssen van dunne[169]
[170] teenen om hunnen hals: daer na wanneer de vrye neck de dienst-
[171] baerheit gewoon is, dan koppel het paer met de kranssen aen[171]
[172] malkander, en drijf de vaerzen neffens malkander voort, en laetze
[173] dickwils de ledige raden over het lant trecken, en een spoor[173]
[174] over den acker slepen: daer na kraecke de beucke asse onder[174]
[175] den zwaren last, en de koperen disselboom trecke de gepaerde[175]
[176] raders voort. Ondertusschen ete uw ongetemt en aenkomende[176]
[177] vee niet alleen geen gras nochte willige bladers of liezen; maer[177]
[178] voeder het met koren: laet oock de koeien, die eerst kalfden[178]
[179] (gelijck men weleer plaght) niet melcken, maer al haer uiers den[179]
[180] kalveren gewilligh ten beste geven.

[181] Doch streckt uw lust meer ten oorloge, en tot forsse oorloghs-[+181]
[182] benden, of om met raderen te Pise den Alfeus voorby te rennen,[182-183]
[183] en den vliegenden wagen in Jupijns woudt te drijven; zoo laet
[184] het paert eerst de forsheit der gewapenden zien, de trompet[184]
[185] hooren steecken, het kraeckende radt gewennen, en op stal naer[185]
[186] het gerammel des tooms luisteren: daer na hoe langer hoe meer
[187] zich vermaecken, om het streelen van zijnen meester, die het op[187]
[188] den neck klopt. Laet het dit hooren, zoo ras het van de melck[188]

+[Randschrift:] *en gewent.*

+[Randschrift:] *Hoe men paerden ten oorloge en renstrijt afrecht.*

* TEKSTKRITIEK: r. 179 In de derde druk van 1646 (*Unger* 423) en de volgende drukken leest men met gewijzigde volgorde: *niet melcken gelijck men weleer plaght*.

166 *bouwen:* bewerken; *andere:* de overige.
167 *nu staen u... te gewennen:* nu moet gij... africhten.
169 *gebooghzaem:* gedwee, volgzaam (te buigen); *kranssen,* ter vert. van *circlos:* hoepels.
171 *koppel het paer*; versta: koppel ze bij paren (om ze te leren de pas naar elkaar te regelen).
173 *de ledige raden* (rotae inanes): de lege kar, of een stel wielen zonder bovenstuk; *en een spoor over den acker slepen;* Verg. zegt: en laat ze boven over de akker een ondiep (nauweliks zichtbaar) spoor trekken; *ondiep* in verband met *de ledige raden;* misschien wil V. dit met slepen (slap er over heen trekken) uitdrukken.
174 *de beucke asse:* de beukenhouten wagenas.
175 *de gepaerde raders:* de wagen.
176 *ongetemt* (indomitus): nog niet tot de arbeid afgericht; *aenkomende:* opgroeiend, nog jong.
177 *niet alleen geen gras nochte willige bladers;* versta: niet slechts gras of wilgebladeren; *lies:* bies, riet.
178 *eerst:* pas.
179 *gelijck men weleer plaght* (zoals men dat vroeger wel deed), hoort bij *melcken; al haer uiers:* haar hele voorraad melk (tota ubera).
181 *forsse oorloghsbenden* (turmae feroces); versta: onstuimige ruiterbenden.
182-183 de Olymp. renbaan was in het aan Jupiter gewijde woud bij Pisa (aan de Alpheus); zie r. 28.
184 *forsheit:* onstuimige moed.
185 *het kraeckende radt gewennen:* (laat het) gewennen aan het bolderen en knarsen van de strijd- of renwagens.
187 *zich vermaecken om:* behagen scheppen in.
188 *dit:* al de geluiden van het slagveld.

[189] gestooten is. Steeck het, terwijl hee noch zwack en vervaert is,[189]
[190] en siddert, en zich zelven niet kent, zomtijts den beck in den[190]
[191] halfter. Maer wanneer drie jaren verloopen, het in zijn vierde[191]
[192] jaer wandele, begin het dan af te rechten, leer het draven, keeren

189 *van de melck gestooten:* gespeend.
190 *zich zelven niet kent* (inscius aevi): zich zijn jeugdige (aanwassende) kracht nog niet bewust is.
191 *halfter:* halster.

Of spannen in den ploegh om klay en harde klont
Te breecken, en het lant te bouwen, en zijn gront.[242]
Laet andre koeien vry in 't weeligh gras gaen doolen.
Nu went u kalvers, wien de lantbouw wort bevolen,[244]
Terwijlze leerzaem, jong, gebuighzaem zijn, en teêr.
Vlecht teene kranssen om hun halzen, en wanneer
De vrye neck de dienst gewoon is, d'een na d'ander,[247]
Dan koppel ieder paer met kranssen aen elckander,
En drijf de vaerzen, zy aen zy, te gader voort.
Dan laet de lêge raên door 't lant gaen, als 't behoort,
Dan wederom een spoor door d'ackers heenesleepen.
Dan kraecke 't beucken radt, door zijnen last beneepen.[252]
De kopre disselboom ga met gepaerde raën.
Uw vee, tot noch geen tucht noch drijfstock onderdaen,[254]
En eerst opluickende, eete alleen geen wilgebladen,[255]
Noch liezen, nochte gras, maer pas het te verzaeden
Met koren. laet de koey, die flus eerst kalfde en droegh,[257]
Niet melcken, als van outs, t'ontijdigh, en te vroegh,[258]
Maer al haere uiers vry het kalf ten beste geven.
Doch prickelt u de lust om naer den krijgh te streven,
En oorloghsbenden aen te voeren, of het radt
Langs Alfeus oever heen voor Pise, d'oude stadt,
Te drijven, en door 't woudt van Jupiter te wagen
Te rennen; laet het paert eerst trots en onverslagen
Het forsse krijghsheir zien, en luistren naer den stijl[265]
Der steeckende trompette, en 't kraeckend radt een wijl
Gewennen, en op stal den breidel ramlen hooren;
Daerna allengs, uit lust en moedt hem aengeboren,
Gedoogen dat zijn heer en meesters hant hem oock
Koom' kloppen op den neck, en minzaem streele en stroock'.
Het luistere hier naer, als 't, van de melck gestooten,
De speen mist. steeck, terwijl 't noch kleen, niet opgeschooten
En zwack is, en vervaert noch siddert, zijnen beck
Vry in den halfter, meer dan eens. maer na'et vertreck
Van 't derde jaer, wanneer het wandelt in zijn vierde,
Dan recht het wacker af, en leer 't ongemanierde[276]

242 *zijn gront:* de aarde, de kluiten van de akker.
244 *bevolen:* toevertrouwd.
247 *d'een na d'ander:* stuk voor stuk (wanneer ge ze elk afzonderlik gewend hebt u te gehoorzamen en te dienen).
252 *beneepen:* gedrukt, geperst.
254 *tot noch:* tot nog toe; *drijfstock:* stok om het vee voort te drijven; *onderdaen* (onderdanig): gehoorzamend aan.
255 *alleen geen:* niet enkel.... (of).
257 *flus:* onlangs.
258 *als van outs:* zoals vroeger de gewoonte was.
265 *luistren naer den stijl der steeckende trompette:* wennen aan 't geschal der krijgstrompet.
276 *'t ongemanierde:* het nog niet gedresseerde paard.

*

[193] en wenden, en gewen het te leeren harden: dan laet het met[193]
[194] zijne vlught de winden tarten; en gelijck met vollen toom over[194]
[195] het vlacke henevliegen, zonder met zijn voeten aerde te raecken.[195]
[196] Hoedanig Boreas reis op reis uit den Noorden opsteeckende, het[+196]
[197] sneeuw van Scythie en waterlooze wolcken opeet: dan gruwt[197]
[198] het hooge koren en de golvende acker van het ongestuimigh[198]
[199] gebulder, de toppen der bosschaedjen ruischen, en geweldige
[200] baren wentelen tegens het strant. Zoo vliege het ros voort, en[200]
[201] vege t'effens over velt, over vlackte hene. Dit zal best zweeten[201]
[202] en schuimbecken in de renbaen van Elis; of wel ter hant, de[202]
[203] Belgische sleden trecken. Endelijck pas het zwaerlijvige en ge-[203]
[204] temde paert met vette rogge te voederen: want eer ghy het be-
[205] temt is het bijster fors, en vat ghy het aen, het zwicht voor geen[205]
[206] slagen, nochte luistert naer den toom.

[207] Maer geen ding zet het vee meer krachten by dan het spenen[+207]
[208] van Venus en haer heimelijcke minneprickelen; het zy men ge-[208]
[209] zint zy koeien of paerden te bezigen: en hierom verzent men
[210] best de stieren, verre van der hant, in eenzaeme weiden, achter[210]
[211] eenen bergh, en over eenen breeden stroom; of bewaertse op
[212] stal, daer vol op van voeder is: want hun gade tapt allengs de

[+]Randschrift:] *Gelijckenis van de snelheit des winds*.

[+]Randschrift:] *Hoe men het vee van minne moet speenen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 207-209 In de derde druk van 1646 (*Unger* 423) en de volgende dr. is de volgorde gewijzigd: *Maer het zy men gezint zy koeien of paerden te bezigen;* geen ding enz.

193 *gewen het te leeren harden:* moeizame arbeid te leren doen, ongemak te leren verdragen (sit similis laboranti).

194 *tarten:* trotseren (in snelheid); *gelijck met vollen toom* (ceu liber habenis): als met vrije teugel, alsof hij vrij, zonder teugel rende.

195 *het vlacke:* het vrije veld.

196 *Hoedanig:* op dezelfde wijze als....; *Boreas:* de Noordenwind (*reis op reis* staat niet in de Lat. tekst; wel *densus:* onstuimig, met kracht); *het sneeuw* (vroeger ook onz.), als vert. van *hiemes:* de gure koude.

197 *opeet;* Lat. *differt:* opjaagt, voor zich uit drijft; *waterloos:* regenloos (door de kou lost de wolk niet op in regen).

198 *het hooge koren en de golvende acker:* de golvende korenakker.

200 *het ros;* bij Vergilius is de beschrijving van de Noordenwind, het eerste lid der vergelijking, nog niet geëindigd: hij (ille), de Noordenwind *vliegt* voort en *veegt* tegelijkertijd over velden (*arva:* bebouwde akkers) en over het zeeoppervlak (*aequora;* door Vondel vertaald als *vlackte*). Dan komt de nazin, bij Vergilius beginnend met *hic* (tegenover *ille*); Vondel vertaalt: *dit* (r. 201) = Het ros van zijn kant (Zo zal ook het ros).

201 *t'effens:* tegelijkertijd.

202 *wel ter hant* (molli collo): luisterend naar de teugel.

203 *Belgische sleden* is de vert. van *Belgica esseda:* tweewielige strijdwagens, waarmee de Belgen en andere Galliese volken tussen hun vijanden doorjoegen, soms even afspringend om te voet te strijden; *endelijck:* ten slotte (de bedoeling is: eerst nadat het volkomen getemd en gedresseerd is, moogt gij het rogge (beter: zwaar mengkoren) voeren, *waardoor het gevuld en vet wordt;* zie r. 204); Vondel neemt *zwaerlijvig* attributief, terwijl het praed. attribuut is.

205 *fors:* weerspannig, vurig.

207 *byzetten:* geven.

208 *heimelijcke minneprickelen,* onjuiste vert. van: stimulos caeci amoris: blinde, onbeteugelde paardrift; belet dus de stieren en hengsten de voortdurende omgang met de vrouwelike dieren; deze waarschuwing geldt zowel voor hem die koeien als voor degene die paarden aanfokt (bezigt).

210 *van der hant:* uit de buurt (van de gemeenschappelike weide).

[213] krachten af, en betovertze met haer gezicht, zoo datze om beemt[213]
[214] noch weide dencken: oock hitstze dickwils door haer minnelijcke[+]
[215] bekooringen de forsse vryers met de hoornen onderling tegens[215]
[216] elckandere aen. De schoone vaerze gaet in het bosch weiden:[216]

[+][Randschrift:] *Minnestrijt tusschen stieren*.

213 *betovertze* (*met haer gezicht*)*:* houdt ze (wanneer ze haar steeds kunnen zien) in paardrift bevangen (urit videndo), doet ze verteren vam paardrift.
215 *fors:* vurig.
216 *bosch*. In de door Vondel gebruikte uitgave stond *silva;* een andere lezing is *Sila:* een bergwoud ten Zuiden van Bruttium, in de Apennijnen.

Hoe 't draven, wenden moet en keeren heene en weêr,
En leer het harden: dan gewen het meer en meer
De winden met zijn vlught en snelheit uit te daegen,
En met een' vollen toom langs 't vlacke velt te jaegen,
Oock zonder dat het met de voeten aerde raeckt.
Hoedaenigh Boreas by wijlen, dat het kraeckt,[282]
In 't Noorden opsteeckt, en de waterloze wolcken,
En 't sneeuw van Scythie verslint voor 't oogh der volcken.
Dan gruwt het koren, daer het hoogh en weeligh staet,[285]
Voor 't ongestuimige gebulder, en het zaet[286]
Beweeght zich, als een zee: men hoort bosschaedjen ruisschen,
De baren op het strant aenwentelen, en bruisschen.
Zoo vliege 't ros langs 't velt, en veege vlackte en stof.[289]
Dit zal best zweeten, en schuimbecken, om met lof
In Elis renbaen naer den palm zijn vaert te recken,[291]
Of, vlugh en wel ter hant, de sleên der Belgen trecken.
Ten leste voeder het getemt zwaerlijvigh paert
Met vette rog: want eer gy 't intoomt is zijn aert
Te wreveligh en fors, en, wort het aengegreepen,
Het luistert naer geen' toom, noch zwicht voor geene zweepen.
Maer 't zy u koey of paert te sta koome in uw werck,[297]
Geen middel levert u het vee zoo vroom en sterck[298]
Als 't spaenen van de minne en minneprickelingen:[299]
En hierom zent men best de stieren, heet op 't springen,
Heel verre van der hant ter weide in eenzaemheit,
En achter eenen bergh, of daer de stroom hen scheit,
Of voedertze op den stal: want hunne wedergade[303]
Tapt hun de krachten af. de toovrende ongenade[304]
Der min betovertze met haer gezicht te wreet,
Zoo dat de stier den beemt en weide gansch vergeet.
Oock hitstze dickwijl door 't aenminnige bekooren
De forsse vryers aen, en horen tegens horen.
De schoone vaerze gaet te weide in 't groene woudt,

282 *dat het kraeckt:* met onstuimige kracht; de uitdr. is in overeenkomstige betekenis nog in Antwerpen in gebruik (vgl. ook: het vriest dat het kraakt).
285 *het koren daer.... staet:* het hoge, welig staande koren.
286 *het zaet:* het te velde staande graan.
289 *en veege vlaekte en stof:* en stuive over 't vlakke veld.
291 *zijn vaert recken:* voortsnellen, rennen; vgl. *Gysbreght van Aemstel,* vs. 295: *zijn pad recken*.
297 *te sta* (stade) *komen:* te pas komen (maar hetzij uw bedrijf vordert, dat ge koeien of dat ge paarden houdt).
298 *vroom:* krachtig.
299 *spaenen:* spenen, verre houden.
303 *wedergade,* hier: merrie.
304 *ongenade:* wreedheid (de min, die niet aflaat hen te kwellen, te bekoren).

[217] terwijlze by beurten met al hun gewelt reis op reis toestooten,[217]
[218] en in 't vleesch booren, dat het zwarte bloet by de huit neder-[218]
[219] loopt: zy zitten malkander met de hoornen in de huit, en loeien
[220] zoo vreesselijck, dat bosschen en bergen wedergalmen: deze[220]
[221] hoorenstootigen dienen oock niet in eene weide: maer d'ander,[221]
[222] die het velt ruimde, gaet in een onbekent geweste omzwerven,
[223] besteent luide den hoon, en de wonden, hem zoo trots in 't lijf[223]
[224] gestooten, en het missen zijner gade, waer over hy zich niet
[225] wreecken kost; en de weide eens over dwers aenziende, verlaet[225]
[226] zijn voorvaders erf. Hy oefent dan met alle vlijt zijn krachten,
[227] leit al den nacht op harde steenen, en den gront zonder stroo,
[228] en leeft by steeckelige bladeren en scherp rietgras, beproeft
[229] zijne kracht, en verbolgen het hooft tegens eenen stam aenzet-[229]
[230] tende, terght met de hoornen zijn gramschap, slaet met de voeten[230]
[231] achter uit in den wint, en het zant opkrabbende, dat het stuive,
[232] vangt het voorspel van 't gevecht aen: wanneer hy zich nu weder[232]
[233] sterck en maghtigh genoegh kent; dan opgetrocken, en haestigh
[234] den zorgeloozen vyant opgekomen: gelijck wanneer het water[+234]
[235] midden in zee begint te schuimen, en zijnen boezem van verre[235]
[236] uit den gront op te halen; en gelijck het tegens het strant aen-
[237] wentelende, ysselijck op de steenrotsen bruist, en als een bergh[237]
[238] voorover stort; van den gront met wielingen opborrelt, en het[238]
[239] zwarte zant reis op reis om hoogh uitbraeckt: zoo byster blaeckt[239]
[240] en brant allerhande slagh van menschen en dieren vee en vis-[240]
[241] schen en vogelen, door razende minne: de liefde is in alle schep-[241]
[242] selen even krachtigh. De leeuwin haer jongen vergetende, brulde

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van het opsteecken des onweders in zee*. In het Randschrift bij r. 234: *onweder:* noodweer, stormweer.

217 *by beurten:* beurtelings.
218 *zwarte bloet:* donkerrode bloed.
220 *vreesselijck:* op angstwekkende wijze.
221 *hoorenstootigen:* vechtersbazen met de horens; *in eene weide:* in dezelfde weide (Lat.: nec mos bellantis una *stabulare;* in dezelfde stal of omheinde ruimte is dus beter; het is geen *gewoonte,* dat zulke tegenstanders bij elkaar blijven).
d'ander, lett. vertaling van *alter:* een van de twee, de overwonnene.
223 *bestenen:* jammeren, treuren over; *zoo trots:* door zulk een overmoedige.
225 *kost:* kon; *over dwers:* grimmig.
229 *stam:* boomstam.
230 *terght* (prikkelt, drijft op) *met de hoornen zijn gramschap;* Lat. *discit irasci in cornua:* leert zijn woede in de horens samen te dringen, te concentreren.
232 *vangt het voorspel van 't gevecht aen* (proludit ad pugnam): bereidt zich zò voor op 't aanstaande gevecht.
234 *opgekomen:* op het lijf gevallen (dit *opkomen* is nog in Zuidnederland in gebruik); *zorgeloos* hier op te vatten als: niet meer aan zijn tegenstander denkend.
235 (*begint*) *zijnen boezem van verre uit den gront op te halen*; de bedoeling van de Lat. tekst is: met zwellende golven van verre uit de volle zee (begint) te komen (trahit sinum longius ex alto); Vondel heeft *ex alto:* in volle zee, vertaald door *uit den gront*.
237 *steenrotsen:* klippen.
238 *wieling:* draaikolk (bij het aflopen ontstaande).
239 *uitbraeckt:* omhoogwerpt; *byster:* heftig, onstuimig.
240 *allerhande slagh,* omne genus: alle wezens (zowel mensen, dieren enz.); d*ier* (tegenover *vee*) is hier; wild dier.
241 *razend:* onstuimig.

Terwijl de stieren, reis op reis, vergramt en stout
Toestootende, het vleesch met scherpe hoornen noopen,[311]
Zoo dat het zwarte bloet de huit komt afgedroopen.
Zy zitten onderling elckandre in 't vel zoo stout,
En loeien zoo vervaert, dat bosch, en bergh, en woudt[314]
Op 't loeien wedergalmt. die stootsgezinden beide
Zijn niet bequaem te treên in eene zelve weide:[316]
Maer d'ander, die het velt most ruimen al zijn best,[317]
Gaet ommezwerven in een onbekent gewest,
Besteent luits keels dien hoon, zijn wonden, en quetsuuren,
En dat hy zulck een trots en aenstoot most bezuuren,[320]
Zijn gade missen, en zijn wraeck niet magh verzaên.[321]
De stier ziet overdwers de weide in 't ende eens aen,
En scheit van vaders erf: dan oefent hy zijn krachten
Uit al zijn maght en kracht, en rust geheele nachten
Op steenen, zonder stroo, en op den harden gront,
En leeft by distelen, pluckt riet*gras* in het ront:
Dus proeft hy zijne kracht, en, om de wraeck te wetten,[327]
Weet tegens eenen stam de horens aen te zetten,
Met hoornen zijne wraeck te tergen stadigh aen,[329]
En vreeslijck in den wint en achteruit te slaen,
Den zantgront, dat het stuift, te krabben met de voeten,
En vangt zoo 't voorspel aen om zijn party t'ontmoeten.
Wanneer hy zich nu sterck genoegh en maghtigh kent,
Dan op, en weder naer den vyant toegerent,
Die buiten zorge leeft. de zee, op haere luimen,[335]
Begint in 't midden dus te ruisschen, en te schuimen.[336]
Zy haelt den boezem van den gront op overwijt.[337]
Men ziet dan hoeze op strant aenwentelt, steenen slijt,
Op klip en steenrots bruischt, en, onder 't yslijck horten,[339]
Zoo zwaer, gelijck een bergh, voorover komt te storten,
En, weêr met wielingen opborlende uit den gront,
Den zwarten zantgront braeckt met opgespalckten mont.[342]
Zoo byster blaeckt en barnt de kracht der minnevieren
In allerhande slagh van menschen, en van dieren,
En visch, en vogelen. de liefde is in het perck[345]
Van minne, in al wat leeft en lucht schept, even sterck.[346]
De razende leeuwin, vergeetende haer jongen,

311 *noopen:* openstoten.
314 *vervaert:* schrikwekkend.
316 *bequaem:* geschikt (versta: het is niet goed voor....).
317 *al zijn best:* zo snel hij maar kon.
320 *zulck een trots en aenstoot:* een dergelike drieste vijandelike aanval.
321 *wraeck:* wraakzucht, wrok; *verzaên* (verzadigen): bevredigen.
327 *proeven:* op de proef stellen, en zodoende oefenen.
329 *stadigh aen:* voortdurend.
335 *op haere luimen:* zinnend op aanval, zich toerustend om haar krachten te tonen.
336 *dus:* aldus.
337 *boezem;* vgl. de boezem der aarde; de schoot der zee (aarde); hier dus: al het dieper gelegen water; *overwijt:* over een grote uitgestrektheid.
339 *'t horten:* de opstuwing der watermassa's.
342 *braeckt:* uitbraakt.
345 *perck:* gebied, rijk.
346 *minne* wordt hier als de lagere hartstocht tegenover de *liefde* gesteld.

[243] noit feller langs het velt dan wanneerze loops was: geen wan-[243]
[244] schapen beer, geen wreet everzwijn, geen booze tiger rechten
[245] in wildernissen meer moorts, meer bederfs aen, dan by die ge-[245]
[246] legentheit. Och dan is het gevaerlijck langs den eenzamen acker[246]
[247] in Libye te reizen. Ziet ghy niet hoe de minnekoorts de hengsten[247]
[248] door het lijf rijdt, zoo dra zy slechts de merri beruicken? Dan is[248]
[249] niemant maghtigh hen met toom of zweep te temmen: nochte
[250] rots of holle klip of vliet, die tusschen beide gelegen, stucken[250]
[251] van bergen met zijnen stroom voortsleept, kunnenze schutten.[251]
[252] Zelf de Sabellische zeuge wet dan haer tanden: zy woed en[252]
[253] wroet en krabt met de voeten d'aerde op, wrijft haer zijde tegens
[254] eenen boom, en maeckt haer schoften van wederzijde eelt, tegens[254]
[255] de wonden.

[256] Wat recht de jongelingk niet aen, die van felle minne tot in[+256]
[257] het mergh van 't gebeente zoo vierigh blaeckt? Hy zwemt spade
[258] by duister nacht door een ongestuimige zee, vol razende buijen,[258]
[259] terwijl het uit de lucht schrickelijk boven hem dondert, de baren
[260] op de steenrotsen breecken, datze bruisen; daer zijn droeve ouders,[260]
[261] nochte de maeght, die op het verdroncken lijck sterven zal, hem
[262] niet konnen te rugh roepen.

[+]Randschrift:] *Leanders razende minne om Hero*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 256: *razend:* dolzinnig.

[263] Wat rechten Bacchus gespickelde losschen en de wreede[+263]
[264] wolven en honden niet aen? Hoe vechten de weerlooze harten[264]
[265] niet? Noch gaet de dolle merrie het al te boven, en Venus zelf[265]
[266] gafze dit in, toenze te Potnie Glaukus met haer tanden verscheur-[266]
[267] den. De Min doetze los over den top van Ida, in den bruizenden[267]

[+]Randschrift:] *Toghtigheit der merrien overtreft alle dieren*. 263 *Toghtigheit:* paardrift, bronst.

243 *fel:* boosaardig; *loops:* ritsig; *wanschapen:* plomp.
245 *bederf:* verderf, onheil.
246 *acker*, vertaling van *ager*, hier vlakte.
247 *Libye* zal hier de gedachte moeten wekken aan de Libiese leeuw.
248 *beruicken:* de lucht, geur krijgen van, ruiken dat de merrie in de nabijheid is (vgl. voor dit *be:* iemand kunnen beroepen); Kiliaen, *beriecken:* subolere.
250 *holle klip:* ravijn; *tusschen beide gelegen:* hen van de merrie scheidende (zelfs een rivier, die rotsblokken meesleurt, dus onstuimig is, vermag ze niet tegen te houden).
251 *schutten:* tegenhouden.
252 *Sabellisch:* Sabijns (Vergilius' bedoeling zal wel zijn: het Sabijnse wilde varken); *zelf:* zelfs.
254 *eelt,* hier waarschijnlik als bijv. nw. op te vatten; zie *Ned. Wdb.* III, 3799 en vgl. de vertaling in verzen, vs. 363; door het schuren en wrijven wordt de huid eeltig en minder kwetsbaar.
256 *aenrechten:* ondernemen.
258 *een zee, vol razende buijen:* een zee, waarover bui op bui losbreekt.
260 *daer:* terwijl; versta: noch de gedachte dat zijn ouders diep bedroefd zullen zijn, noch de gedachte dat zijn geliefde op zijn lijk zal sterven, kunnen hem tegenhouden. r. 257-262 bevatten een toespeling op de geschiedenis van Hero en Leander; zie daarover *Ovidius' Heldinne-brieven*, nr. 18, De Werken van Vondel, Dl. IV, blz. 413.
263 *Bacchus gespickelde* (gevlekte) *losschen:* volgens de gewone mytholog. voorstelling trokken *lynxen* (lossen) en tijgers de wagen van Bacchus.
264 *hart:* hert.
265 *noch:* nochtans; *dol* (door paardrift): tochtig.
266 *dit:* deze drift; *Potnie,* stad in Boeotië, waar koning *Glaucus* v. Corinthe, zijn stallen had. Hij hield de merriën, om ze haar snelheid te laten behouden voor de wedrennen, ver van de hengsten; Venus, op hem vertoornd, maakte de dieren razend, zodat ze haar meester aanvielen en verscheurden.
267 *Min* (Amor): paardrift; *los:* onbeteugeld, in tomeloze vaart; *Ida:* berg in Phrygië.

[268] Askaen vallen: zy steigeren het geberghte op, en zwemmen de[268]

268 *de Ascanius:* de uitmonding van het meer Ascania in de zee van Marmora.

Noit feller brulde in 't velt dan als zy wiert gedrongen
Van minne, en loops was. geen wanschapen Noortsche beer,
Geen vreeslijck everzwijn, geen tiger rechte meer[350]
Gewelts, meer moorts aen, in woestijne, en woeste plecken,
Dan in die heete koorts: dan loopenze al, die trecken[352]
Door 't woeste Libyen een schrickelijck gevaer.
Aenschouw eens hoe de koorts van minne fel en zwaer
De hengsten rijdt door 't lijf, als zy de meer beriecken:
Dan heeft noch toom noch zweep de maght om hun de wiecken[356]
Te korten: geene rots, noch holle klip, noch vliet,
Die tusschen beide stroomt, en ruischt, en heeneschiet,
En kaien met zich sleipt, kan hunnen toght beletten.
De Sabellische zeugh weet haeren tant te wetten.
Zy woelt, en wroet, en krabt den gront op met den voet:
Dan wrijtze aen eenen boom haer lenden, datze bloet,[362]
En eeltigh wort, om zich te wapenen voor wonden.
Wat recht de jongeling niet aen, dien ongebonden[364]
De felle min in 't mergh van zijn gebeente brant?
Hy zwemt, by duister nacht, door 't bruizend meer naer strant,[366]
Door storm, door hagelbuy; terwijl de lucht naer onder
Van boven hem beschiet met weêrlicht, blixem, donder,
De bare op klip en rots gebroken wort, zoo spa,[369]
Daer d'ouders al te droef, noch oock zijn lieve ga,[370]
Die op 't verdroncken lijck zal sterven, niet vermogen[370-371]
Hem wederom te rug te roepen uit medoogen.[372]
Wat rechten lossen, die met hun gespickelt vel
Voor Bacchus wagen gaen, en wolven, wreet en fel,
En honden niet al aen, in hunne minnesmarten!
Hoe vechten om hun lief de weerelooze harten!
De dolle merri wint het noch alle andren af.
De minnetoght bereedt de merrien zoo straf,
Die Glauk te Potnie zoo vreesselijck aenrandden,[379]
En hollende over 't velt verscheurden met de tanden.
De minne laetze los, daer Idaes toppen staen,[381]
Ter neder plompen in den bruizenden Askaen.
Zy steigren bergen op, en zwemmen over vlieten.

350 *vreeslijck:* woest, angstaanjagend.
352 *ze;* nl. de reizigers.
356 *de wieken korten* (vgl. kortwieken): in bedwang houden, aan banden leggen (hun onstuimige drift tegen te houden).
362 *wrijten:* heftig wrijven, schuren.
364 *dien* is datief; *ongebonden:* niet in toom gehouden, tomeloos.
366 *meer,* hier: zee.
369 *zoo spa;* vgl. het woord *spade* in de prozavert.
370 *al te droef:* in mateloze droefheid; *ga* (gade), hier: geliefde.
370-371 *noch.... niet:* dubbele ontk.
372 *uit medoogen:* uit mededogen met zijn ouders en zijn geliefde (zie verder de prozavert.).
379 *aenranden:* te lijf gaan.
381 *laet* en *los,* zie de prozavert., r. 267.

[269] vlieten over. Zoo dra dit vier het geile mergh ontvonckt (meest[269]
[270] in de lente, want in de lente komt de hitte in het gebeente)
[271] staenze op de hooge rotsen, en guwen met den beck naer den[271]
[272] westen wint, en slocken die lucht in: en menighmael, zonder
[273] hengst, van den wint draghtbaer geworden (ick verhael wat won-[273]
[274] ders) rennenze over rotsen en klippen en door lage dalen, niet,
[275] o oosten wint, naer uw gewest, nochte der zonnen opgangk, maer[275]
[276] naer Boreas en Kaurus, of derwaert, daer de donckere zuiden wint[276]
[277] opsteeckt, en den hemel met regenachtige koude betreckt. Hier
[278] uit groeit het geen de huismans met zijnen rechten naem Paerts-[278]
[279] krevel noemen, een lijmachtigh vergift, dat van d'eechenisse[279]
[280] druipt: Paertskrevel, dat geile stiefmoeders dickwils afplucken,[280]
[281] heiloos bezweeren, en onder toverkruiden mengen. Maer terwijl[281]
[282] wy van minne bevangen, stuck voor stuck doorloopen, zoo loopt
[283] ondertusschen de tijt, d'onherhaelbare tijt, voorby.[283]

[284] Dit zy nu genoegh van het groote vee: nu schort ons noch[+]
[285] het andere deel van dit werck, woldragende schapen en ruige
[286] geiten te hoeden. O kloecke huisluiden, dit 's uw werck: hier[286]
[287] mede kunt ghy eer in leggen: en ick twijfel niet, dat het wat[287]
[288] treflijcks zy, dit met woorden uit te beelden, en zulck een geringe
[289] stof te verheffen: doch een zoete lust verruckt my door de steile[289]
[290] woestijnen van den Parnas: het lust my deze heuvels op te klim-
[291] men, en langs eenen ongebaenden wegh ongemackelijck naer[291]
[292] de Kastalische bron op te stijgen.[292]

[+][Randschrift:] *Het tweede deel van schapen en geiten.*

269 *meest:* vooral.
271 *guwen met den beck:* sperren de bek op (*guwen,* bijvorm van geeuwen).
273 *van den wint draghtbaer geworden:* In de Oudheid werd vrij algemeen geloofd dat de merrie door de wind bevrucht (drachtig) kon worden.
275 *Oostenwint,* vert. van Eurus: Zuidoostenw. (daarna: noch naar 't Oosten, waar de zon opkomt).
276 *Boreas:* de Noordenwind; *Caurus:* de Noordwestenwind; *de donckere Zuiden wint* (nigerrimus Auster) voerde in Italië dikwijls regen en kou aan.
278 *Hieruit groeit:* uit deze bevruchting ontstaat; tengevolge van dit soort bevruchting wordt afgescheiden; *huisman:* boer; *Paertskrevel* (hippomanes): een vocht dat uit de schaamdelen van tochtige merriën loopt; *krevel* bij *krevelen:* jeuken.
279 *lijmachtigh:* slijmerig; *eechenisse:* lies (in Zuidndl. nog in gebruik), schaamdelen.
280 *geile stiefmoeders;* de Lat. tekst zegt: boosaardige stiefmoeders; *afplucken* (als vert. van *legere*), hier: verzamelen; men zou kunnen vragen, of Vondel - in verband met de door hem gekozen werkwoorden *groeien* en *plucken* - gedacht kan hebben aan een andere betekenis van *hippomanes* (zie r. 278), nl. een plant, die wel als toverkruid aangewend werd.
281 *heiloos bezweeren:* onder 't prevelen van formules tot onheilbrengend tovergif maken; *Maer terwijl wy van minne bevangen,* (capti amore) *stuck voor stuck doorloopen:* Maar terwijl wij, meegevoerd door de liefde voor ons onderwerp, alles tot in bijzonderheden bespreken.
283 *onherhaelbaer:* niet meer in te halen.
286 *hoeden* is de vert. van 't Lat. *agitare,* dat hier beter wordt weergegeven door: behandelen.
287 *dat het wat treflijcks zy* is de vert. van *quam sit magnum,* dat hier betekent: hoe moeilik het zal zijn.
289 *een zoete lust verruckt my:* een zoete, onweerstaanbare neiging trekt mij (een zoete neiging trekt mij onweerstaanbaar); *door de steile woestijnen* is een vert. van per ardua deserta: naar de eenzame steilten; het zijn *onbetreden, moeilike* wegen die de dichter Vergilius wil gaan bewandelen; nog niemand had deze stof (de verzorging van het kleinvee) bezongen); zie r. 291.
291 *ongemackelijck:* moeizaam.
292 *de Kastalische bron:* een bron aan de Parnassus, bij Delphi, gewijd aan Apollo en de Muzen.

[293] Nu, o eerwaerdighste Pales, nu wil ick mijnen toon verheffen.[293]

293 *Pales:* beschermgodin der herders; *zijnen toon verheffen:* op verhevener wijze zingen.

Zoo dra dit vier begint in 't geile mergh te schieten,
[Byzonder in 't saizoen der lente: want dan brant
Die hitte het gebeent.] dan staen zy op den kant
Van eene klippe om hoogh, en guwen, als ontzinden,
Met haeren beck naer 't weste, en naer de westewinden,
En slicken gulzigh in het zaet van wint en lucht.
Zoo gaenze zonder hengst hier dickwijl van bevrucht:
'k Verhael wat wonders: dan gehuppelt, en geronnen[391]
Op rots, en klip, door dal, en delling, overwonnen[392]
Van minne, ô Oostewint geensins naer uw gewest,
Noch 't opgaen van de zon, maer naer het noortsche nest,[394]
En Kaurus, of naer d'as van 't nevelachtigh zuien,[395]
En daer de lucht betreckt met koude regenbuien.
Zoo groeit hier uit het geen de huisman recht als elck[397]
Oock paerdekrevel noemt, een lymigh gift, het welck
Van d'eechenisse druipt, paertskrevel, dat de nucken
Der geile stiefmoêr dient, en zich van haer laet plucken,[400]
Bezweeren met een' vloek, wanneer zy 't, loos en stil,
In toverdrancken met haer kruiden mengen wil.
Maer midlerwijl wy dus, van heete min bevangen,
Doorloopen stuck voor stuck, zoo gaet de tijt zijn gangen,
De noit herhaelbre tijt loopt snel en vlugh zijn baen.
Dit 's nu van 't groote vee genoegh: nu past hier aen[406]
Het ander deel van 't werck, en dat wy wel bevroeden[407]
De ruige geit, en 't schaep, met wol gedost, te hoeden.
O kloecke huisliên, dit 's uw werck: met deze gaef[409]
Leghtge eer in, en ick hou gewislijck het is braef[410]
Zulck een geringe stof met woorden uit te drucken,
Te heffen in den top: doch 'k laet my nu verrucken[412]
Van eenen zoeten lust door wildernissen heen
En steilten naer Parnas: het lust my op te treên
Dees bergen hoogh en steil, waer langs geene ouden wonnen[415]
Den zachten heuvel van de Kastalijnsche bronnen.[416]
Nu, ô eerwaerdighste en verheve Veegodin,

391 *geronnen,* van *rinnen:* rennen.
392 *delling,* synoniem van dal: laagte.
394 *het noortsche nest:* de gewesten, waar de Noordewinden hun oorsprong nemen.
395 *naer d'as van 't nevelachtig zuien:* in de richting van de in nevelen gehulde Zuidpool.
397 *als elck;* versta: de boeren, evenals ieder ander, noemen het....
400 *van:* door.
406 *nu past hier aen:* nu dient hier aan toegevoegd te worden.
407 *wel bevroeden:* (u) goed leren, onderrichten.
409 *met deze gaef:* met deze opgave, met deze u opgelegde taak.
410 *ick hou gewislijck:* ik houd er mij van overtuigd; *het is braef:* men doet een goed werk.
412 *Te heffen in den top:* (door een waardige behandeling) op een hoger plan te brengen, te eren.
415 *ouden,* hier: voorgangers (oudere dichters); *wonnen:* bereikten.
416 *den zachten heuvel* (clivus mollis); versta: de zacht glooiende heuvel.

[294] Voor eerst ordineer ick, dat men de schapen in bestroide koien[+294]
[295] voedere, tot dat de groene zomer aenkome; en d'aerde met stroo
[296] en varenkruit bestroie; op dat dit weecke vee niet van koude[296]
[297] verkleume, nochte van schurft of voetëvel gequelt werde. Voorts[297]
[298] gebiede ick dat men de geiten bladers van haeghappelboomen[298]
[299] beschaffe, en met versch water drencke: en de koien 's winters
[300] van de winden af naer het Zuiden en de middaghzon keere;
[301] wanneer de Watergieter onderga, en het najaer begiete. Men[301]
[302] moet zoo wel op geiten, als op schapen, passen: oock is hier[302]
[303] geen minder voordeel aen vast, al verkoopt men Milesische vach-[303]
[304] ten, in Tyrisch purper geverft, tot hoogen prijs. Hier komen meer
[305] jongen, hier komt meer melck af. Hoe ghy de geit meer melckt,
[306] dat de melckëmmer schuimt, hoe d'uier meer melcks geeft. On-[306]
[307] dertusschen scheert men oock baert en grijze kin en ruige lock
[308] des Cinysischen bocks, tot gerief des krijgsmans, en decksel des[308]
[309] armen zeemans. Zy weiden bosschen en bergen af, en ruige[309]
[310] bramen en heggen, die gaerne op de hooghten wassen; zy komen[310]
[311] van zelf te koy, en brengen haer jongen mede, en kunnen met[311]
[312] den vollen uier qualijck over den drempel. Hierom zult ghyze,[312]
[313] hoeze min haer nootdruftigheit kennen, des te meer met alle[313]
[314] naerstigheit voor vorst en sneeuw beschutten, gewilligh voeder[314]
[315] en bladers bestellen, en 's winters zomtijts met hoy voederen.[315]

[+] [Randschrift:] *Hoe menze 's winters gadeslaet en voedert*. In het Randschrift bij r. 294: *gadeslaen:* verzorgen.

294 *ordineren:* voorschrijven, bevelen; *in bestroide koien* is de vert. van in mollibus stabulis, dat hier (ook in verband met r. 295-296: *dat men d'aerde* (de bodem) *met stroo en varenkruit bestroie,* beter wordt weergegeven door: in behaaglik ingerichte stallen (kooien).
296 *weeck:* teer van gestel.
297 *voetëvel* (podagra): ongemak aan de hoeven.
298 *haegappelboom:* meidoorn.
301 *de Watergieter:* het sterrebeeld de Waterman verdwijnt midden Februari aan de horizon; dan eindigt het Romeinse jaar, dat met 1 Maart begon, weldra; zò is *najaer* begrijpelik; *het najaer begiete:* op het eind van 't jaar zijn overvloedige regens uitstort.
302 *Men..,. passen;* versta: geiten eisen evenveel zorg als schapen; *hier* heeft betrekking op de geiten, evenals *hier* in r. 304.
303 *Milesische vachten:* de schapen van Milete, handelsstad aan de kust van Klein-Azië, leverden fijne wol.
306 *ondertusschen,* ter vert. van *interea:* maar (ook van de *bok* geniet men voordeel, want enz.).
308 *Cinyfisch;* de Cinyps is een rivier aan de Noordkust van Afrika; het haar van de hier grazende bokken werd o.a. gebruikt voor de bereiding van warme mantels voor zeelieden en van dekkleeden over oorlogswerktuigen (zie r. 309).
309 *zy:* de geiten in 't algemeen.
310 *bramen:* braamstruiken.
311 *van zelf,* dus zonder dat men ze er behoeft heen te drijven.
312 *zult:* moet.
313 *hoeze min haer nootdruftigheit kennen,* minder juiste vert. van: quo egestas curae mortalis est minor illis: juist omdat ze zo weinig zorg vereisen. Vondels minder juiste vert. (zie ook de vert. in verzen) is toe te schrijven aan een verkeerde opvatting van *curae mortalis; met alle naerstigheit:* vol zorg en toewijding.
314 *gewilligh:* gaarne.
315 *zomtijts;* de Lat. tekst zegt: de hele winter door.

[316] Maer wanneer de westen wint den genoeghelijcken zomer[+316-317]
[317] inlocke, drijf dan bocken en schapen in woudt en weide: laetze

[+][Randschrift:] *Hoe men de kudden in den zomer weit.*

316-317 Vondel heeft in vs. 323 van de Lat. tekst gelezen *mittes:* de moderne uitgaven verkiezen *mittet; bocken,* versta: geiten in 't algemeen. Neemt men de lezing *mittet,* dan zegt de Lat. tekst: Wanneer de blijde zomer - onder 't lokken der Westenwinden - geiten en schapen in de bossen en weiden stuurt, laat ons dan bij 't eerste morgenkrieken de koele velden afgrazen.

Verhef ick mijnen toon, en stel vooreerst dit in,[418]
Dat elck zijn schaepen voedre in een bestroide koie,
Den gront met varenkruit en stroo wel dicht bestroie,
Tot dat de zomergroente opkoome, en 't weecke vee[421]
Niet zie verkleumt van koude, noch van voetevel mê
En rappigh schurft geknaeght. voorts laet mijn les u raden[423]
Dat gy uw geit met loof van boschhaeghappelbladen
Bezorght, en uit de kil van eene versche beeck[425]
Laet drincken: dat de koy des winters naer de streeck
Van 't zuiden sta gekeert, beschut voor guure winden;
Wanneer 't gestarnte van den Watergieter, in den
Bezeilden Oceaen verzinckende, onderga,[429]
En 't najaer nat begiet'. men dient oock, vroegh en spa,
Zoo wel op onze geit, als op het schaep, te letten.
Zy zal den herder oock geen mindre winst byzetten,
Al heeft Mileten zijn geverfde schaepevacht,
Van Tyrisch purper zadt, zoo hoogh in prijs gebraght.[434]
De geit beschaft meer melcks, en teelt u veele jongen.
Hoe gy de geit meer melckt, dat d'eemer van de sprongen[436]
Der vette melckbron schuim', hoe zy meer melleck geeft.
Oock scheert men midlerwijl de kin, daer 't haer aen kleeft,
Den baert, en ruige lock des bocks in Cynifs plecken,
Tot 's krijghsmans dienst, en om den zeeman warm te decken,
In zijn nootdruftigheit. zy weiden stadigh aen[441]
Het bosch af, bergh, en braem, en heg, die gaerne staen
Op heuvels in de luch. zy komen ongedwongen
Te koie, met den sleep van haer beminde jongen,[444]
En kunnen, van haer melck en jadder overlaên,[445]
Heel kommerlijck naer stal den drempel overgaen:[446]
En hierom zult gy haer, die minst haere armoê kennen,[447]
Met alle naerstigheit bewaeren, u gewennen[448]
Voor sneeuw en hagel haer te hoeden, te voorzien
Van voeder, en van loof, en 's winters boven dien
By wijlen voederen met hoy uit uwe schuuren.
Maer als de westewint de blijde zomeruuren
Nu aenlockt, drijf den bock en 't schaep in weide, en bosch,

418 *instellen:* als voorschrift geven.
421 *de zomergroente:* het zomer- (lente-) groen.
423 *rappigh:* schilferig, ruig; Kiliaen, *rappigh:* scaber.
425 *bezorghen met:* als voedsel geven, voeren (met); *kil:* bedding; *versch:* fris.
429 *bezeild:* door zeilschepen bevaren.
434 *zadt:* verzadigd; gedrenkt (in).
436 *d'eemer:* de emmer; de melk *springt* uit de vette uier, als water uit een bron; met krachtige stralen spuit ze in de emmer.
441 *stadigh aen:* zonder ophouden.
444 *met den sleep van haer beminde jongen:* met de troep jonge geitjes achter zich aan.
445 *jadder:* uier.
446 *kommerlijck:* bezwaarlik, moeilik.
447 *die minst haere armoê kennen;* versta: die zich met zo weinig tevree stellen?
448 *bewaeren:* zorg dragen voor, passen op; *u gewennen... te hoeden:* nooit verzuimen ze te beschermen tegen....

*

[318] met het kriecken van den dagh, in de koelte, in het velt grazen,
[319] terwijl het noch vroegh is; terwijl de rijp op het gras leit, en de[319]
[320] dauw, op het jonge gras, het vee verleckere. Daer na, wanneer[320]
[321] de vierde uur, van hitte, dorst krijge, en springkhanen de boom-[321]
[322] gaerden in stucken zingen; laet dan de kudden in putten drencken,[322]
[323] of met water, het welck door eicke buizen loopt: doch dat men[323]
[324] 's middaghs, als de zon steecke, een beschaduwt dal zoecke:
[325] indien 'er Jupijns hooge eick en oude stam ergens zijn geweldige[325-326325]
[326] tacken uitspreie; of zoo 'er ergens een bruin en dicht eeckel-[326]
[327] bosch met zijn gewijde schaduwe overhange. Wanneer de zon
[328] beginne te dalen, de koele avont de hitte matige, de dauwende[328]
[329] maen alree de bosschen verquicke, d'ysvogel zich aen strant, de
[330] distelvinck zich in de hage laet hooren; dan drijfze weder in de
[331] weide, en drenckze met klaer water. O ghy Libyaensche herders,[+331]
[332] wat zal ick u meer [van het veehoeden] zingen? wat zal ik u dich-
[333] ten van uwe hutten en wooningen, die dun gezaeit zijn? Het vee
[334] gaet 'er menighmael, nacht en dagh, en een geheele maent langk,
[335] in wilde woestijnen weiden, zonder eens onder dack te rusten:
[336] zoo luttel stallen vint men hier: d'Afrikaensche veehoeder voert al
[337] zijnen schat met zich, zijn huis, zijnen haert, zijn geweer, den[337]
[338] Lakonischen hont, en zijnen Kretenzer pijlkoker: eveneens ge-[+338]
[339] lijck wanneer de strijtbare Romain, in zijn vaders harnas, met[339]
[340] een pack overladen, henetreckt, en onverhoeds den vyant in[340]

[+][Randschrift:] *Van het veehoeden der Afrikanen*.

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van den Roomschen soldaet*. In het Randschrift bij r. 338: *Roomsch:* Romeins.

* TEKSTKRITIEK: r. 321 *de boomgaerden in stucken zingen* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) veranderd in: *zich in het velt laeten hooren* (zie de aant. bij de tekst). - 332 De woorden: *van het veehoeden* (vertaling van 't Lat. *pascua*) ontbreken in de twee oudste drukken (*Unger: Bibliog.* nr. 421 en 422).

319 terwijl *de rijp* (rijm) op het gras leit: dum gramina canent.

320 *verleckeren:* gretig maken.

321 *de vierde uur* (nl. na het aanbreken van de dag); *dorst krijge* is de vert. van *collegerit sitim,* hier: dorst heeft verwekt (vgl. de vert. in verzen).

322 *in stucken zingen* is lett. uit 't Lat. vertaald (rumpent arbusta cantu): de heele boomgaard vervullen met hun getjirp; zie de Tekstkritiek.
drencken: te drinken geven.

323 *eicke buizen:* een waterleiding, gemaakt van uitgeholde stammen.

325-326 *Indien 'er ergens... of zoo 'er ergens;* versta: daar waar... of waar; V. volgt weer de Lat. tekst op de voet (sicubi.... aut sicubi).

325 *eick* (quercus), tegenover *eeckelbosch* (*eeckeelboom:* ilex = steeneik).

326 *bruin:* donker.

328 *de dauwende maen:* de maan die de dauwvorming begunstigt (luna roscida).

331 Vondel neemt *pastores Lybiae* uit de Lat. tekst als vocatief; het is object. Versta dus: wat (waarom) zal ik u ook nog vertellen van de Libiese herders, van hun veehoeden, hun hutten en woningen enz.

337 *zijnen haert;* Vondel vertaalt *lar* hier door haard; het is de huisgod, de beschermgod van de huiselike haard; *zijn geweer:* zijn wapenen.

338 *Lakonisch:* Spartaans; *Kretenzer pijlkoker*, hier: koker met uitstekende pijlen; de bewoners van Creta waren voortreffelike boogschutters.

339 *in zijn vaders harnas* (in armis patriis): gewapend volgens 's lands gebruik; *met een pack overladen:* zwaar bepakt (sub fasce injusto).

340 *den vyant in slaghorden opkomende:* slagvaardig voor de vijand verschijnende.

[341] slaghorden opkomende, zijn leger plant.[341]

341 *zijn leger planten:* zijn kamp opslaan.

En laetze, in 't kriecken van den dagh, in koelte, los
En vry in 't open velt gaen grazen uit de stallen
Heel vroegh, terwijl de rijp, op 't nuchtre gras gevallen,[456]
De dauw op 't jonge gras het graetigh vee bekoor',[457]
En na vier uuren, als de zon aen 't rijzen door
Haer hitte 't vee op 't velt met grooten dorst bespringe,[459]
De krekel over velt en struicken heene zinge,
Dan kudden uit den put gedrenckt, en nat besproeit,
Of in het water, dat door eicke buizen vloeit:
Doch dat men 's middaghs, als de zon steeckt, zich verkloecke,[463]
En een beschaduwt dal, of koele lommer zoecke,
Daer d'eick, aen Jupiter gewijt en toegeleit,[465]
Of een aeloude stam zijn breede tacken spreit,[466]
Of ergens bruin en dicht een bosch vol eecklen hange,
Dat haer in zijn gewijde en frissche schaedwe ontfange.[468]
Wanneer de zon beginn' te daelen, d'avont vall',
En maetige den brant met koelte in bergh, en dal,
De maen met haeren dauw verquicke bosch en spruiten,
d'Ysvogel aen het strant, de distelvinck met fluiten
Zijn' zang de haegh en bergh laet hooren in de zon,[473]
Dan drijfze weêr te weide, en drenckze in klaere bron.[474]
Gy herders langs de kust der Libyaensche vloeden,[475]
Wat leert mijn zang u meer, hoe gy uw vee zult hoeden?[476]
Hoe bouw ick met uw hutte en wooning, mijnen zangk,[477]
Uw hutten, dun gezaeit. uw vee gaet weecken langk,
Ter weide nacht en dagh, langs woeste en wilde kusten,[479]
Oock zonder onder dack te schuilen, of te rusten:
Zoo luttel stallen draeght het Afrikaensche lant,
Welx herder al zijn schat en 't kostelijxte pant[482]
Met zich voert, dat 's zijn huis, en haert, en zijn geweeren,
Den Lakonyschen hont, en pijlen, snel van veêren,[484]
In zijn Kretenzer schee, den koker, op den rugh.[485]
Gelijck een trots Romain in 's vaders harnas vlugh,
Beladen met een pack, vast optreckt in slaghorden,
En komt den vyant op, om hantgemeen te worden,
Eer 't iemant rieckt, daer hy dan voort zijn leger plant.[489]

456 *'t nuchtre gras:* het nog nauweliks uit de nachtrust weer opluikende gras; de betekenis van *nuchter* staat hier onder invloed van *nuchtend,* bijvorm van ochtend; vgl. *Ned. Wdb.* IX, 2203.
457 *graetigh:* gretig, graag.
459 *bespringen:* overvallen.
463 *zich verkloecken:* zich beijveren (om op te zoeken, zie vs. 464).
465 *toegeleit,* syn. van gewijd.
466 De *'aeloude stam'* zou eigenlijk betrekking moeten hebben op de *eick*.
468 *frisch:* koel, verkwikkend.
473 *in de zon:* in de late avondzon, bij ondergaande zon.
474 *bron:* water, bronwater.
475 *kust:* zoom, oever.
476 Vgl. de prozavert., r. 332.
477 Hoe zullen uwe hutten mij bouwstoffen leveren voor mijn gedicht; wat zal ik van uwe hutten zingen.
479 *kust:* streek.
482 *pant:* bezit.
484 *snel van veêren;* denk aan een gevederde pijl.
485 *schee* (schede): pijlkoker.
489 *daer:* op welke plaats (terwijl); *voort:* aanstonds.

[342] Doch zoo gaet het niet by de Scythen en aen het Meotische[+342]
[343] meir, en daer de snelle Isterstroom het roode zant omroert, en[343]
[344] Rhodope midden onder de Noorder asse toereickende, weder-[344]
[345] keert: daer houdenze het vee in den stal gesloten: alle velden
[346] staen 'er grazeloos; alle boomen bladeloos: het lant leit 'er woest,[346]
[347] met bergen van sneeuwjaght bedeckt, en het ys wijdt en zijdt[347]
[348] zeven vadem dick gevrozen: het wintert 'er eeuwigh; het ruischt[348]
[349] 'er eeuwigh uit den noortwesten: de zon verdrijft 'er nimmer-[349]
[350] meer de bleecke schaduwen; het zyze met haere paerden ten[350-351]
[351] hemel vaere, of met den steilen wagen zich in de roode zee af-
[352] spoele. De stroomende vliet bevriest er haestigh met een korst,[352]
[353] dat 'er een wagen met beslage wielen stracks over rijden magh:[353]
[354] eerst voerde het water groote schepen, nu wagens: kopere kan-
[355] nen springen in stucken; en de kleeders staen stijf aen 't lijf be-
[356] vrozen: zy houwen den bevrozen wijn met bylen in stucken:
[357] gansche poelen veranderen in louter ys: kille yskegels hangen
[358] aen d'ongekemde baerden gevrozen. Ondertusschen sneeuwt[358]
[359] het wel dicht uit de lucht: het vee vriest 'er doot: de groote ossen[359]
[360] staen met rijp overgoten: de harten staen by groote menighten[360]
[361] verstijft, tot den hals toe, diep in het sneeuw, dat de horens effen
[362] uitkijcken; geene losgelate honden, geene netten, nochte roode[362]
[363] pennen jaegense schrick op het lijf: vergeefs duwenze met hun
[364] borst tegens den sneeuwbergh aen: men duwtze, van dicht by,
[365] het yzer in de huit, datze al brullende neerstorten, en met een[365]
[366] vrolijck geroep t'huis gebroght worden. De Russen leven gerust[366]
[367] en ledigh, in diepe holen, onder d'aerde, en leggen een hoop[367]
[368] eicken hout en gansche olmen aen den haert. Hier brengenze[368]

[+] [Randschrift:] *Van het veehoeden der Scythen of Russen*.

342 Onder *Scythen* worden wel alle volken van Noordoost-Europa en N.-Azië samengevat; *het Meotische meir:* de zee van Azow.
343 de *Ister* (Hister) is de Donau; *omroeren:* opwellen en meevoeren.
344 *Rhodope:* een hoog gebergte in Thracië (deel van 't Balkangebergte); *midden onder de Noorder asse toereickende:* zich (met een boog) uitstrekkende tot aan de Noordpool (dichterlike overdrijving), naar het Noorden; *wederkeeren:* zich terugbuigen.
346 *grazeloos:* zonder gras, kaal.
347 *wijdt en zijdt* (late) dient verbonden te worden met *het lant leit 'er woest* (r. 346): tot zover het oog reikt, strekt het land zich daar uit met woest opgejaagde sneeuwbergen.
348 *ruischen:* loeien, huilen (van de wind).
349 *nimmermeer:* nooit.
350-351 *de bleecke schaduwen* (lett. vert. van pallentis umbras): de grauwe schemeringen (der donkere dagen); *het zyze.... afspoele:* noch bij haar opgang aan de hemel, noch bij haar snelle (vgl. *steil*) ondergang; *de roode zee:* de zee, die rood getint wordt door de stralen der ondergaande zon.
352 *haestigh:* in een ogenblik.
353 *beslage:* met ijzeren banden beslagen; *stracks:* weldra.
358 *ongekemd:* ongekamd, onverzorgd, ruig.
359 *het vee,* hier: het kleinvee (schapen).
360 *by groote menighten:* tegen elkaar gedrongen.
362 *roode pennen* (pennae puniceae); helrode veren, bevestigd aan koorden, waarmee het wild in de bossen werd ingesloten.
365 *het yzer:* de ijzeren speer.
366 *De Russen;* Vergilius noemt geen volksnaam; *ipsi:* deze nomaden (zie r. 342).
367 *ledigh:* in ledigheid, zonder te werken.
368 *gansche olmen:* hele (niet tot brandhout gehakte) olmen; zie de vert. in verzen, vs. 525.

[369] den nacht met tuischen over, en spoelen met bier en appeldranck,[369]

369 *den nacht,* versta: de winternacht, het koude, duistere jaargetij; *tuischen:* dobbelspel (Lat. *ludo*); *appeldranck:* cider.

Doch anders gaet het in het koude Russenlant,
En aen 't Meotisch meer, en daer de snelle stroomen
Des Isters 't roode zant van onder op doen komen,
En Rodope, naer d'as van 't noorden uitgestreckt,
Aen Hemus wort gehecht. de stal hier 't vee bedeckt.[494]
Het velt staet grazeloos, 't geboomte zonder bladen.
't Gewest leght woest, 't geberght van sneeuwjaght overladen.
Het ys leght zeven vaêm gevrozen, wijt en zijt.
Het wintert hier doorgaens. hier ruischt de wintertijt[498]
Doorgaens van 't noorden, en de zon kan zoo niet klimmen[499]
Dat zy de schaduwen en bleecke en dootsche schimmen
Verdrijve, 't zyze steil opsteigre met haere as,[501]
Of steil voorover zich in roode baren wassch'.
Hier wort de snelle stroom met eene korst betogen,
Dat paert en wagen vry hier over rijden mogen.
De kielen voeren flus noch door het open nat,[505]
Nu wagens, en dan vriest de kou het kopren vat[506]
In stucken. 't kleet bevriest aen 't lichaem zelf by wijlen.
Men houwt bevrozen wijn aen morselen met bijlen.[508]
Geheele poelen staen in ys verkeert heel vast.
De kille yskegel hangt bevrozen, als een last,
Aen d'ongekemde kin. de sneeuw komt dicht gevallen
Op 't velt. het vee vriest doot op 't velt, en in de stallen.
De groote stieren staen met rijp bestort om 't lijf,[513]
De harten, troep by troep, bevrozen, kil en stijf,
En aen den hals in 't sneeuw, en steecken pas den horen[515]
Ten sneeuwbergh uit. geen net, gespannen en geschoren,[516]
Geen roode pen noch pluim, noch losgelaeten hont
Vertsaeght hun, en vergeefs beproevenze den mont[518]
En borsten tegens 't sneeuw te duwen, om te wenden.[519]
Men stootze met gemack den jaghspriet in de lenden,
Zoo datze al gillende neêrstorten in het sneeuw.
De jager voert zijn roof naer huis met bly geschreeuw.
Dus leeft de Rus gerust en leêgh in diepe holen,[523]
In d'aerde, en brant den eick met stapelen aen koolen,
Leght olmen, ongeklooft en heel, aen zijnen haert.
Hier slijt hy al den nacht met tuisschen onbezwaert,[526]

494 *Hemus:* gebergte in Thracië; *bedecken:* onderdak verschaffen (het vee blijft op stal).
498 *doorgaens:* zonder ophouden; *wintertijt:* de winter met zijn stormen.
499 *doorgaens:* steeds door; *zoo:* zo hoog.
501 *as:* wagen.
505 *flus:* zo even, voor kort.
506 *nu wagens:* nu (varen = rijden) er wagens (over).
508 *aen morselen:* aan stukken.
513 *bestort:* overstort, overgoten.
515 *pas:* nauweliks.
516 *geschoren,* synoniem van gespannen.
518 iemand *vertsagen:* iemand vrees aanjagen.
519 *om te wenden:* om ruimte van beweging te krijgen.
523 *leêg* (ledig): in ledigheid.
526 *onbezwaert:* zonder door zorgen te worden gekweld.

*

[370] in stede van wijn, de zwarigheit van het hart. Dit woeste slagh
[371] van menschen houdt zich onder de koude Noortstar, daer d'oosten[371]
[372] wint uit het Rifeesche geberghte buldert, en het bekleet zich[372]
[373] met rosse vellen.[373]

[374] Hebt ghy lust in wolwerck, wacht u voor bramen klissen en[+374]
[375] distelen: schuw weeldige weiden: kies witte en zachte schapen:[375]
[376] wraeck den ram, die, hoewel hy wit is, een zwarte ader onder[376]
[377] de tong heeft, op dat hy de jongen niet met zwarte vlacken spic-[377]
[378] kele, en kies eenen anderen belhamel uit de kudde. Zoo bekoorde[+378]
[379] (maghmen 't gelooven) Pan, Godt van Arkadie, met zijn sneeu-
[380] witte kudde de maen, die hy in de hooge bosschen aenriep, en
[381] zy sloegh zijn bede niet af.

[382] Maer die melck begeert, smijte hun klaver, zeefgetykruit en[+382]
[383] zilte kruiden, in de krebben voor: dan drinckenze te meer, d'uiers[383]
[384] spannen te stijver, en de melck behoudt hier van, buiten ons[384]
[385] verstant, eenen zouten smaeck. Menigh herder om de bocken,[385-387]
[386] als zy wat groot worden, van de moeder te stooten, muilbandde[386]
[387] hun den beck met eenen bant vol yzere pennen. De huislieden
[388] perssen 's nachts kaes van de melck, dieze 's morgens vroegh of
[389] op den dagh melcken: watze 's avonts en in 't ondergaen van de
[390] zon molcken, dat brengenze 's morgens met den dagh, in korven[390]
[391] naer de stadt, of zouten het een luttel, en bewaeren het tegens

[+] [Randschrift:] *Hoe men op de wol der kudde moet letten*.

[+] [Randschrift:] *Gelijckenis van Pan, of liever van Endymion*.

[+] [Randschrift:] *Hoe men de kudde voedert, en de jongen van de moeder stoot*.

* TEKSTKRITIEK: r. 380 *kudde:* De drie oudste drukken (*Unger: Bibliographie,* nr. 421, 422 en 423) hebben dit woord; de latere lezing: *vacht* is de juiste.

371 *houdt zich onder de koude Noortstar; zich houden:* leven; *de Noortstar:* de Grote Beer.

372 *het Rifeesche geberghte* ligt aan de Noordelike grens van 't land der Scythen.

373 *rosse vellen* (setis fulvis pecudum): rosse vachten.

374 *wolwerck:* het winnen, bereiden en verhandelen van wol; *wacht u voor;* versta: houd het vee verre van.

375 *weeldig:* te grasrijk (de kwaliteit van de wol zou daardoor slechter worden); *zacht:* met zachte, zijige vacht.

376 Versta: zelfs al is een ram glanzend wit, wanneer hij...., verwerp hem, keur hem niet goed als fokram; *een zwarte ader onder de tong* is de vert. van *lingua nigra sub palato udo:* een zwarte tong onder een vochtig gehemelte.

377 Opdat hij geen zwartbonte jongen teelt (want van hem komen....).

378 *Pan* zou, volgens een sage, zich veranderd hebben in een sneeuwwitte ram en zo de maangodin tot zich hebben gelokt; *die hy in de hooge bosschen aenriep* is een minder juiste vert. van *in nemora alta vocans:* haar lokkende tot in het diepst van het woud (dit verhaal lijkt een variant op de bekende geschiedenis van de maan en Endymion; zie Vondels randschrift).

382 *zeefgetykruit*, ter vert. van lotos: steen- of honingklaver; zie Kil. i.v. *sevenghetijdkruyd*.

383 *zilte kruiden* (salsas herbas); Vergilius bedoelt: strooi zout tusschen het voer.

384 *buiten ons verstant* haalt Vondel uit *occultum* in: saporem occultum salis: een nauweliks merkbare (en daardoor aangename, pikante) ziltige smaak; vgl. voor Vondels verkeerde opvatting ook de vert. in verzen, vs. 547.

385-387 Met de muilband, in deze regels genoemd, zouden de jonge bokjes het moederdier de uiers wonden bij het zogen: daarom staat dan de moeder het zogen niet meer toe.

386 *van de moeder stooten:* spenen.

390 *met den dagh:* bij het aanbreken van de dag; *korf* is de vert. van *calathus,* dat ook melknap, melkva*t* kan betekenen; die betekenis wordt hier vereist (of moet men denken aan een melkproduct, dat in een korf kan worden vervoerd?) Ook het slot van de regel doet eerder denken aan een melkproduct, dan aan de melk zelf.

[392] den winter.

[393] Verzuim oock niet honden, snelle Spartanen en bitse Molossen,[+393]
[394] met vette huy aen te vocken. Zoo lang deze uwe koy bewaecken,
[395] zult ghy 's nachts voor geen dieven nochte aenloop van wolven[395]

[+][Randschrift:] *Hoe men honden opvockt, en het wilt jaeght*.

393 *Spartanen,* vgl. r. 338; een *Molos:* een Epiriese waakhond, aldus genoemd naar de streek van herkomst, Molossis; *bits:* bijtlustig.
395 *aenloop:* (lett. vert. van incursus): aanvallen.

En vrolijck, spoelt met bier en appeldranck de smarte,
En niet met wijn, den druck en zwaericheit van 't harte.[528]
Dit woest en wilt geslacht van menschen houdt zich stil[529]
In 't noorden, daer de wint van 't oosten, kout en kil,
Uit woest Rifeesch geberght komt buldren, en hen quellen,
Die voor den vorst zich kleên met rosse en ruige vellen.
Indien u wolwerck lust te queecken, wacht u dan[533]
Voor distel, braeme, en klisse, en al wat steecken kan:
Schuw weeligh weilant: pas de zachte en witte vliezen
Der schaepen, wit als sneeuw, naukeurigh uit te kiezen,[535-536]
En schuw den ram, die, wit van vel, beneên de tong
Een zwarte tong-aêr heeft, op dat hy niet het jong
Met zwarte vlacken spickle, en kies een' andren hamel
Uit uwe kudde. zoo bekoorde Pan t'onschamel,[540]
De groote Veegodt van 't Arkadische geslacht,[541]
[Indien 't geloofbaer is,] met zijn sneeuwitte vacht
De maen in 't hooge bosch, bewogen door zijn kermen,
Daer zy hem wellekomde, en troetelde in haere armen.[543-544]
Maer zoeckt gy melleck, smijt hun klaver, ziltigh kruit
En zeefgetykruit voor, dan drinckenze eemers uit,
Dan spannen d'uiers stijfst. de melck, schoon wy 't niet raken[547]
Met reden, zal naer 't voêr oock zout en ziltigh smaecken.
De herder, om den bock te stooten van de moêr,
Wanneer hy groot wort, past een prickelende snoer
Vol ysre pennen hem om zijnen beck te knoopen.
De huisliên perssen 's nachts den kaes, dien zy verkoopen,
Uit uchtend melck, of die by daegh gemolcken wort.
Wat d'uier 's avonts spade in 't zuiver melckvat stort,
Dat voert de korf in stadt, als 't oosten op wil klaeren,[555]
Of 't wort met zout besprengt om 's winters te bewaeren.[556]
Verzuim oock niet den hont, een' vliegenden Spartaen,
Of bijtenden Molos met huy, die vet is, aen
Te vocken: want zoo lang zy uwe koy bewaeren
Zal 's nachts noch dief noch wolf uw tamme koy vervaeren.[560]

528 *en niet met wijn;* vgl; de prozavert., r. 370.
529 *houdt zich stil:* woont rustig.
533 *Indien u wolwerck lust te queecken:* indien ge u wilt toeleggen op het winnen van wol en de wolbereiding.
535-536 *pas uit te kiezen:* zorg er voor uit te kiezen, kies uit.
540 *onschamel:* schaamteloos, op schaamteloze wijze; *te* hier bijwoord van versterking (uiterst).
541 is een bijstelling bij Pan.
543-544 *kermen: armen;* zie Van Helten, § 2.
547 *schoon wy 't niet raken met reden:* hoewel ons verstand er niet bij kan, 't niet vatten kan.
555 *als 't oosten op wil klaeren:* bij het aanbreken van de dag.
556 *besprengt:* besprenkeld.
560 *uw tamme koy vervaeren:* de makke, vreedzame schapen van uw schaapskooi schrik aanjagen.

[396] vreezen, of schricken dat stroopende Spanjerts u heimelijck op-[396]
[397] komen. Ghy zult oock dickwils achter bloode woudtezels her[397]
[398] zitten, en hazen met hazewinden, en dassen met winthonden jagen.[398]
[399] Ghy zult dickwils met hun gebas het wilde boschzwijn door den
[400] modder jagen, en het hart, met zijn getackte hoornen, op hooge
[401] bergen al roepende narennen, en in het net drijven.[401]

[402] Leer oock den stal met cedren hout beroocken, en schadelijcke[+402]
[403] waterslangen met stanck van galbaen verdrijven. Dickwils schuilde[403]
[404] een booze adder uit schrick in stallen, in langen tijt niet gevaeght,[404]
[405] en zocht zich hier te verzekeren: of een huisslang, een zwaere[405]
[406] veeplaegh, en die de kudde vergiftight, nestelde op het velt, in[406]
[407] d'aerde. O huisman, neem steenen, neem stocken: verpletze, die
[408] haren gezwollen hals opsteeckende, vast piept, vast dreight. Zy[408]
[409] verberght alreede uit blooheit haer hooft wel diep onder d'aerde,[409]
[410] terwijlze het middellijf en de krullen van haren staert ontknoopt,[410]
[411] en de kringkels van het achterlijf langkzaem na zich sleept. Oock[411]
[412] is de Kalabrische boschslang een vinnigh dier, dat de borst op-[412]
[413] steeckende, den geschubden rugh intreckt, en langs den buick
[414] hene met groote vlacken gespickelt is: dat, terwijl beeckcn uit[414]
[415] bronnen springen, en de natte lente de landouw met regen uit
[416] den Zuiden bevochtight, zich in poelen houdt, en hier zijn ver-[416]
[417] blijf op den oever nemende, zijnen zwarten en verslindende balgh[417]
[418] met visschen en borrekickende vorschen opvult. Wanneer de poel[418]

[+][Randschrift:] *Hoe men slangen verdrijft.*

396 *stroopende Spanjerts,* ter vertaling van *Iberi impacati:* de nog niet tot een vreedzaam leven gebrachte Iberiërs (Spanjaarden); *heimelijck opkomen:* verraderlik overvallen.
397 *achter bloode woudtezels herzitten:* vervolgen, jacht maken op (nl. met die honden); *woudtezel:* wilde ezel.
398 *das* hier weer voor *dama:* ree, hert; vgl. Lantged. I, r. 300. - *door den modder;* versta: uit hun modderpoelen (opjagen).
401 *al roepende* te verbinden met *in het net drijven* (verschrikt door uw geschreeuw werpt het zich in het net).
402 *Leer ook:* verwaarloos niet; *schadelijcke waterslangen* is de vert. van *chelydri graves:* gevaarlike giftige slangen.
403 de hars van de *galbaan* (galbanum), een Syriese plant, verspreidt, als men ze verbrandt, volgens Plinius een rook, die slangen kan verdrijven.
404 *uit schrick:* uit vrees voor 't daglicht (exterrita coelum fugit); *in stallen, in langen tijt niet gevaeght;* de tegenwoordige opvatting is: onder kribben, die in lang niet waren schoongemaakt
405 *zich verzekeren:* zich in veiligheid stellen; *huisslang,* ter vert. van coluber; vgl. Kil. i.v.; misschien wordt de ringslang bedoeld, die wel niet vergiftig is, maar voor de Ouden golden alle slangen als gevaarlik.
406 *op het velt, in d'aerde;* de bedoeling van Vergilius is: onder de stalbodem of stalvloer.
408 die onder het oprichten van haar gezwollen hals sist en dreigt (wanneer ze al dreigend haar hals doet zwellen en sist).
409 *alreede*; de bedoeling is: nadat ze gewond is.
410 *ontknoopt,* versta: ontspant, machteloos moet laten verslappen (omdat ze gewond is).
411 *na zich:* achter zich aan.
412 *Kalabrisch,* bijv.nw. bij Calabrië, landschap in Beneden-Italië; *vinnig:* kwaadaardig.
414 *terwyl beecken* enz.; versta: zolang de bronnen overvloedig water geven.
416 *zich houden:* zich ophouden.
417 *zijnen zwarten balgh* (buik, maag), ter vert. van *ingluviem atram:* zijn ijselike, onverzadelike vraatzucht (...stilt)
418 *borrekickend,* klanknabootsend woord: kwakend.

[419] uitdrooght, en de gront van hitte splijt, dan springt de waterslang[419]
[420] op het drooge velt, en haer roode blicken opslaende, glipt ver-[420]

419 *springt:* (exsilit): schiet.
420 *haer roode blicken:* haar vlammende oogen.

Gy zult niet schricken dat een stroopend Kastiljaen
U heimelijck bespring'. gy zult oock dickwijl gaen
Woudtezels, bloo van aert, met uwe jaght bespringen,[563]
Het hazenleger oock met hazewinden dwingen,[564]
Den das verrasschen met den winthont over 't velt.
Gy zult het everzwijn, om dit gebas ontstelt,[566]
Door slijck en modder heen najaegen, en de harten
Met hoornen, hoogh van tack, vervolgen tot hun smarten,
Op hooge bergen, en van overal bezet,[569]
Narennen, en verbaest verwarren in uw net.[570]
Nu leer oock uwen stal met cedrenhout beroocken,
De felle waterslang verdrijven en besmoocken
Met stinckenden galbaen. de vinnige adder zal
Zich dickwijl gaen uit schrick verschuilen in den stal,
In lange niet gevaeght, om daer het lijf te bergen.
De huisslang, eene plaegh voor 't vee, en niet te tergen,[576]
En die de kudde smet met doodelijck venijn,[577]
Bouwt nesten, of in de d'aerde, of velt, en in woestijn.[578]
O huisman, wapen u. grijp steenen op: grijp stocken:
Verpletze, die, den hals opsteeckende, onder 't wrocken[580]
Vast zwicht, en piept, en dreight. uit blooheit steecktze alree
Haer hooft heel diep in d'aerde, uit angst voor 't naeckend wee,
Terwijlze 't middenlijf, den langen staert, vol krollen,
Ontknoopt, de kringen van het achterlijf laet rollen,
En langsaem na zich sleipt. oock is 't Kalabrisch dier,
De boschslang vinnigh, die de borst en boezem fier
Om hoogh steeckt, en den rugh, vol schubben, in wil trecken,[587]
En al den buick langs is gevlackt met groote vlecken:
Terwijl de beeck uit bronne en levende ader springkt,[589]
Het lant, by lentezon, den zuider regen drinckt,
Onthoudtze zich in slijck, en slijm, en waterpoelen,[591]
En, woonende op den kant, beproeft haer lust te koelen[592]
Met haeren zwarten balgh en vraetzucht stadigh aen,[593]
Met borrekickren, vorsch, en visschen te verzaên.[594]
Wanneer de poel verdrooght van hitte d'ackers splijten,
Dan springt de waterslang op 't lant om toe te bijten,
Slaet roode blicken op, en glipt, van dorst verwoet,

563 *jaght* (collectief): troep jachthonden.
564 *dwingen,* hier gebruikt in verband met *leger* (een beeldspraak, die ontleend is aan de belegering van een stad).
566 *ontsteld om:* verschrikt, verontrust door.
569 *van overal bezet:* van alle kanten ingesloten.
570 *verbaest* (bij harten): verbijsterd, in angstige ontsteltenis.
576 *De huisslang.... niet te tergen:* die ge vooral niet moet sarren, wier woede het gevaarlik is op te wekken.
577 *smetten:* besmetten, vergiftigen.
578 *woestijn;* vgl. de aant. bij de prozavert., r. 406.
580 *wrocken:* toornig zijn.
587 *in wil trecken: wil* wijst hier op de gewoonte; men kan die slang herkennen, doordat ze gewoonlik enz.
589 *terwijl:* gedurende de tijd dat, zolang.
591 *zich onthouden:* zich ophouden.
592 *haer lust koelen:* haar moordlust bevredigen.
593 *met:* door; *stadigh aen:* steeds door.
594 *borrekicker:* vorsch, kikvorsch.

[421] woet van dorst, en razende van hitte, vervaerlijck over den acker[421]
[422] hene: dan zou my niet lusten onder den blaeuwen hemel te slapen,
[423] nochte onder 't geboomte in den schoot van het gras te leggen;[423]
[424] wanneerze d'oude huit afgestroopt hebbende, weder glimt en[424]
[425] jeughdigh wort; of haer jongen en eiers in het nest latende, met[425]
[426] haere driepuntige tonge tegens de zon aen leit en flickert.[426]

[427] Ick wil u oock d'oirzaecken en tekens der zieckten leeren kennen.[+427]
[428] De schapen worden met een leelijcke schorftheit geplaeght,[428]
[429] wanneerze doornat en kout beregent, of's winters wit en stijf van
[430] rijp, of na het scheeren niet van hun zweet afgewischt, en van[430]
[431] scherpe doornen gesteken zijn: weshalve de harders al hun vee[431]
[432] in zoet water wasschen, en den ram met zijn ruige vlocken in den
[433] vliet plompen, dat hy voor stroom henedrijft: of zy strijcken het[433]
[434] geschoren schaep met dicke olimoer, en mengen 'er zeeschuim in,[434]
[435] levende zwavel, teer van Ida, lijmachtigh wasch, zeeajuin, zwart[435]
[436] lijm en nieskruit, dat een zwaere lucht heeft. Evenwel is de ge-[436]
[437] reetste raet, in die zwaerigheit, de puisten boven met het scheer-[437]
[438] mes op te snijden. Zoo lang de herder ontziet zijn handen aen het[438]
[439] gebreck te slaen, en ledigh zittende, vast de Goden bidt, datze[439]
[440] alles ten beste keeren, ergert het gebreck en groeit al heimelijck[440]
[441] aen. Wanneer een drooge koorts het bloet ontsteecke, het quijnen-[441]
[442] de lichaem pijnelijck uitteere, ja den schapen tot in het mergh van 't

[+][Randschrift:] *Van d'oirzaeck en tekenen der veezieckten, en raet hier tegen*.

421 *vervaerlijck:* als een angstwekkend monster.
423 is de vert. van: *dorso nemoris per herbas:* op een grashelling onder 't geboomte.
424 *weder glimt en jeughdigh wort:* verjongd een glanzend vel toont.
425 *met haere driepuntige tonge* (linguis trisulcis); ook door andere klass. schrijvers wordt de gespleten slangentong driepuntig genoemd.
426 *tegens de zon aen leit en flickert:* (glinsterend) in de zon ligt te koesteren (terwijl haar gespleten tong in- en uitschiet); in r. 418-426 vindt men dus de perioden aangegeven, waarin deze slang (de chersydrus) het gevaarlikst is; nl. in 't hete seizoen; als ze van huid wisselt; als ze jongen heeft.
427 *tekens:* symptomen.
428 *schorf heit:* schurft.
430 *van:* door.
431 *gesteken,* de oudere vorm voor gestoken.
433 *strijcken:* inwrijven.
434 *dicke olimoer* (amurca tristis): de bittere droesem van olijfolie; *zeeschuim* (spuma argenti): een schubachtige massa, die zich afzet bij de reiniging van het zilverhoudend lood; loodglid (zie *Ndl. Wdb.* i.v.glit).
435 *levende zwafel* (sulfura viva): ruwe, ongezuiverde zwavel; *teer van Ida:* pek bereid uit de dennen van 't Ida-gebergte in Phrygië; *lijmachtigh wasch:* kleverige was; *zeeajuin* (scilla), ook zeelook genoemd; een in Zuid-Europa aan zee groeiende soort van ui, die geneeskrachtig is; *zwart lijm* (bitumen nigrum): aardpek.
436 *nieskruit* (elleborum): zuiverings-middel, zie *Ndl. Wdb.* i.v.; *gereet* ter vert. van *praesens,* hier: voor de hand liggend (doeltreffend?)
437 *zwaerigheit:* jammerlike toestand, ellende; *boven:* aan de bovenrand.
438 *ontzien:* bang zijn, nalaten (abnegare).
439 *ledigh:* met de handen in de schoot.
440 *ergert het gebreck:* verergert de kwaal; *al heimelijcke:* in stilte (*onder de huid* woekert het *verborgen* verder).
441 *een drooge koorts* (febris arida): een brandende koorts.

[443] gebeente zitte, dan is het dienstigh haer hitte te breecken, en een[443]
[444] ader onder in den klaeu te slaen; gelijck de Bisalten plaghten, en[444]
[445] forsse Gelonen, die naer Rhodope en de Getische woestijnen op-[445]

443 *haer hitte te breecken:* de koortshitte te verdrijven; *een ader slaen:* een ader openen (ader-laten).
444 *de Bisalten:* een volk in Thracië; *plaghten:* van ouds gewoon zijn te doen (solent)
445 *fors:* gehard, onvermoeid; de *Gelonen* woonden in Scythië; *Getisch;* de *Geten* woonden in Noordelik Thracië.

En razende van brant, vervaerlijck in dien gloet,[598]
Langs velt en ackers heen: dan zou het my niet lusten,
In ope lucht, op 't lant te slaepen, en te rusten,
Noch onder eenen boom te leggen in den schoot
Van 't koele en groene gras; wanneerze nu, ontbloot
Gestroopt van d'oude huit, verjongt, en raeckt aen 't glimmen,
Haer ey of jongen in het nest laet leggen grimmen,[604]
Zy zelf met haere tong, drysnedigh, en drykant,[605]
Zich baeckert in de zon, en flickert op het zant.
Ick wil d'oirzaecken en de tekens der gebreken[607]
Oock leeren. schorftheit plaeght de schaepen, na het leken[608]
Der wolcken, als zy nat en koudt beregent zijn,
Of's winters wit en stijf van rijp, en kranck van pijn,[610]
Of niet van 't zweet gevaeght, wanneerze zijn geschoren,
En van een scherpe haegh gesteecken, en haer' doren;
Waerom de herder 't vee in zoete beecken wascht,
De rammen, ruigh van lock, in vlieten plompt, en plast,
Dat zy, voor wint, voor stroom, in 't water heenedrijven;
Of weet 't geschoren schaep met olimoêr te wrijven,[616]
Met levend zwavelpoêr, met zeeschuim, zeeajuin,[617]
En lijmigh wasch, en teer van Ida, zwart en bruin,
Zwart lijm, en nieskruit, bang van lucht, en nau te lijden.[619]
De reedtste raet is hun de puisten op te snijden[620]
Met vlijm, en scheermes: want zoo lang de herder zit[621]
En suft, en het gebreck niet aentast, maer slechts bidt
Dat toch de goede Goôn de plaegh ten beste keeren,
Verergert het gebreck, ja 't zal al stil vermeeren.
Wanneer een drooge koorts het bloet allengs ontsteeckt,
Het quijnend lichaem, dus gepijnt, de kracht ontbreeckt,[626]
En uitteert, en de smet en overgroote hitte
Den schaepen in het mergh van 't hol gebeente zitte,
Dan is het oirbaer dat men haer de hitte breeck',[629]
Eene ader in den klau beneden sla, en steeck',
Als eer Bisalten, en Gelonen, die, in 't trecken[631]
Naer 't kille Rodope, en der Geten woeste plecken,

598 *brant:* een brandend hittegevoel.
604 *grimmen:* een dreigende houding aannemen of sissen van woede? in dat geval past het slecht bij *ey*.
605 *drysnedigh:* tweemaal ingesneden.
607 *gebreken,* hier: veeziekten.
608 *het leken:* de regenuitstorting.
610 *kranck:* verzwakt.
616 *de herder weet.... te wrijven:* de herder is zo verstandig.... te wrijven, de herder wrijft.
617 *met levend zwavelpoêr:* met ruw, ongezuiverd zwavelpoeder.
619 *bang van lucht, en nau te lijden:* naar van geur en nauweliks te verdragen (ondragelik).
620 *reed* (gereed); zie de aant. bij de prozavert., r. 436.
621 *zit en suft:* zit te suffen, werkeloos blijft, niet ingrijpt.
626 *gepijnt:* gepijnigd; *lichaem* is datief-object bij *ontbreeckt,* subject bij *uitteert*.
629 *oirbaer:* nuttig, dienstig.
631 *eer:* voorheen.

[446] treckende, paerdebloet drincken, met melck onder een gemengt.
[447] Ziet ghy het schaep dickwils verre in koele schaduwe gaen, of al[447]
[448] kieskauwende het gras boven af eten, en achter aen komen, of al
[449] leggende op de heide het groen kaeuwen, en spade by nacht
[450] alleen dwalen: stracks met aderlaten de zwaericheit voorgekomen,[450]
[451] eer die booze smet onder al de kudde onverhoets voortkruipe.[451]
[452] De stormwinden bulderen niet zoo dickwils op zee, als de plaegh[452]
[453] het vee, en de kranckheit in den zomer, hier en daer niet een[453-455]
[454] schaep, maer al t'effens lammers en schapen en geheele kudden
[455] en de gansche koy haestigh aentast. Dat zou hy gelooven, die de[455]
[456] hemelhooge Alpes en Norische berghkasteelen en de landen van[456]
[457] den Iäpischen Timavus zage, daer nu, van over langen tijt, zoo vele[457]
[458] schaepeweiden en bosschen wijdt en zijt woest en ledigh leggen.[458]

[459] Hier quam eertijts, uit een bedorve lucht, een deerlijck onweder[+459]
[460] op, en een zieckte ontstack in het heetste van den herfsttijt, en[460]
[461] doodde allerhande slagh van vee en dieren, bedorf het water, en[461]
[462] vergiftighde de weide: oock storvenze niet natuurlijck; maer na[462]
[463] dat de versmachte dorst, al d'aders uitdroogende, de leden deer-[463]
[464] lijck dede krimpen, groeide d'overtolligheit van bedorven bloet[464]

[+][Randschrift:] *Voorbeelt van veezieckte, en haeren nasleep.*

447 *al kieskauwende:* zonder eetlust; *het gras boven af eten:* alleen de toppen der grashalmen afgrazen; *al leggende op de heide:* (van zwakte) op het veld neergezonken (medio campo procumbere pascentem).
450 *stracks:* aanstonds; *voòrgekomen:* voorkòmen (voorkom de kwaal aanstonds door aderlating); de Lat. tekst zegt: continuo culpam ferro compesce: bedwing aanstonds de (naderende) ramp met het (slacht) mes (maak het dier af).
451 eer de vreselike besmetting zich onder de zorgeloze kudde (of de kudde, die er zich niet tegen kan vrijwaren, de weerloze kudde) verbreide, zegt de Lat. tekst.
452 *de plaegh:* de (vee) ziekte.
453-455 *en de kranckheit.... aentast;* Vergilius zegt: en deze ziekte maakt niet hier en daar een slachtoffer, maar treft plotseling de hele kudde op de zomerweide, de lammeren met de moeders, het gehele geslacht; Vondel heeft het Lat. *aestiva* (door hem weergegeven in de woorden *in den zomer,* r. 457), dat hier de kudden in de zomerweide betekent, waarschijnlik niet geheel begrepen; verder dien*t* de vergelijking in r. 453 bij *vee* te eindigen; achter *vee* denke men dus *aentast*.
455 *gelooven,* hier: begrijpen, als waarheid erkennen.
456 *Norische berghkasteelen* is de letterl. weergave van *castella Norica in tumulis:* de hoge, stevig gebouwde alpenwoningen der herders in Noricum (tussen de Donau en de Alpen, in 't tegenwoordige Oostenrijk).
457 *Iäpisch:* de Iapiden woonden in Illyrië, bij 't schiereiland Istrië; de *Timavus* stort zich daar in de Adriatiese zee; *van over langen tijt:* reeds sedert lang.
458 Van de in de volgende regels beschreven epidemie onder 't vee in de Noriese Alpen en omgeving is uit de geschiedenis niets bekend.
459 *een deerlijck onweder,* ter vert. van *miseranda tempestas:* een afschuwelike weersgesteldheid, atmosfeer.
460 *ontstack:* brak uit.
461 *dieren:* wilde dieren.
462 *oock storvenze niet natuurlijck* is bij Vondel de weergave van: nec via mortis erat simplex; het ziekteverloop was gecompliceerd; Vondel heeft *simplex* hier verkeerd opgevat, zie ook de vert. in verzen, vs. 656.
463 *de versmachte dorst* (sitis ignea): de dorst (min of meer gepersonifiëerd gedacht), die verstikt was door zijn eigen brandende droogte; de dorst wordt hier dus voorgesteld als te verkeren in de toestand, die hij veroorzaakt; *deerlijck:* op ellendige wijze.
464 *krimpen:* verschrompelen; *groeide.... aen;* versta: ontwikkelde zich weer een overvloed van etterig bloed (vocht), (dat alle beenderen langzamerhand verteerde, wegvrat).

[465] aen, en broght al het gebeente allengs door de zieckte aen 't
[466] quijnen. Het veege offerlam, terwijl het met den sneeuwitten en[466]
[467] wollen offerbant, voor het altaer, bewonden stont, quam menigh-[467]
[468] mael, midden onder het offeren, onder de handen der offermannen,
[469] te sneuvelen: of zoo de Priester het te vore met zijn mes keelde;[469]

466 *veegh:* ten dode gedoemd.
467 *offerbant* (vitta), als teken van wijding; zie Dl. II, 914; *bewonden:* omwonden.
469 *sneuvelen:* stervend neervallen.

Den dorst met paerdebloet, gemengt met melck, verslaen.
Ziet gy van verre een schaep in koele schaduw gaen,
Of al kieskauwende den tip van 't gras afknaegen,[635]
En quijnen achter aen, of leggende, als verslagen,[636]
Op eene heide 't groen vast kauwen, 's avonts spa
By nacht alleen gedwaelt: waeck daetlijck op, en sla[638]
Eene ader in den voet, om 't onheil voor te komen,
Eer zulck een booze smet, en by u niet vernomen,[640]
De gansche kudde schenne, en voortkruipe onder 't vee.
De stormen bulderen zoo dickwijl niet op zee,
Als by den zomertijt dees plaegh met zoo veel jammers
Niet hier en daer een schaep, maer teffens schaepen, lammers,[644]
En al de schaepskoy snel, en gansche kudden treft:[645]
Dat zou bevroên een die 't geberght, dat zich verheft[646]
In d'Alpen, quaem te zien, en Norische kasteelen,
Iäpis ackers, langs Timavus, en die deelen[648]
Van bosch en lant, dat wijt en zijt, nu onbeweit
Van schaepen en van vee, gansch woest en ledigh leit.
Hier quam voorheene, uit een bedorve lucht, een peste
En deerlijck onweêr op. een zieckte in dit geweste
Ontstack in 't heetste van den herfstijt, en sloegh voorts
En blaeckte 't ackervee, en wilt, gelijck een toorts,[653-654]
Bedorf het water, en vergiftighde de weide,
Daer geen natuurlijck van dit lastigh leven scheide:[656]
Maer als versmachte dorst al d'aders had verdrooght,
De leên deed krimpen, nam 't bedorven bloet, nu vooght,[658]
Door overtolligheit zoo toe, met smarte en pijnen,
Dat al 't gebeente allengs van zieckte sloegh aan 't quijnen.
Het veege altaerlam, met den bant, die sneeuw verdooft,[661]
En 't wollen snoer, alree bewonden om zijn hooft,
Komt dickwijl, als men 't nu zal slaghten en verbranden,
Te sneuvlen in den dienst, en onder 's priesters handen;[664]
Of zoo 't de priester met zijn mes te keelen quam,[665]

635 *tip:* top.
636 *achter aen:* achter de kudde aan, als achterblijver.
638 *waeck op:* neem een kloek besluit.
640 *en by u niet vernomen:* zonder door u opgemerkt te zijn, onopgemerkt.
644 In overeenstemming met de in de prozatekst gegeven verklaring make men een tegenstelling tussen *hier en daer* en *teffens* (tegelijk) *al de schaepskoy*.
645 *snel:* plotseling.
646 *Dat zou bevroên* (bevroeden) *een* (iemand) *die:* dat zou hij begrijpen die.
648 *die deelen van bosch en lant:* die bossen en landstreken, die bossen en velden.
653-654 *sloegh en blaeckte:* doodde door een verschroeiende koorts; *voorts:* vervolgens; *wilt gelijck een toorts:* om zich heen grijpend, zich uitbreidend als het vuur.
656 *geen:* geen dier.
658 *nu vooght:* nu de baas geworden.
661 lees: *Het veeg' altaèrlam* enz.; *die sneeuw verdooft:* witter dan sneeuw (waarvoor de sneeuw in blankheid onder moet doen).
664 *in den dienst:* onder de offerplechtigheid, tijdens het offeren.
665 *of zoo 't de priester.... te keelen quam:* of indien de priester het toch nog de hals had kunnen afsnijden.

[470] het ingewant wou op het altaer niet branden, en den offervinder[470]
[471] om raet gevraeght, wist niet te antwoorden: het mes, waer mede[471]
[472] men het keelde, was naulix van bloet besmet, en het zant wert
[473] boven op slechts zwart van een weinigh vuil bloet. Hier af storven[473]
[474] de kalvers overal in de groene weide, en scheidden aen de volle
[475] krebben van het lieve leven. Hier af slaen de streelende honden[475]
[476] in een dollicheit, en de zeugen kuchen met een benaeude en ge-
[477] zwolle keel, van eenen aemborstigen hoest. Het ongeluckige paert[477]
[478] vergeet den renstrijt, en zijn grazen, wil niet drincken, trappelt
[479] reis op reis op d'aerde, laet zijn ooren hangen: zijn koudt zweet,
[480] een veegh teicken, baert achterdocht; en zijn huit is zoor en hardt[480]
[481] in het aentasten. Dit zijn d'eerste tekens van de doot. Indien de
[482] zieckte zich daerna verheffe, dan branden d'oogen, het haelt zijnen
[483] adem uit het diepste van zijn borst, zucht by wijlen zwaerlijck,
[484] hijght door het spannen van zijn darmen: het zwarte bloet loopt[484]
[485] ten neus uit, en de drooge tong benaeut zijn enge kuwen. Het[485]
[486] plaght te helpen, zoo men 't met eenen horen wijn in de keel goot:
[487] dit scheen 't eenige middel voor de doot, en nu was het schade-[487]
[488] lijck: doch hier door wat verquickt zijnde, sloegenze aen het razen,[488]
[489] en nu tot stervens toe kranck, zoo scheurdenze (de Goden gunnen[489]
[490] den vromen wat beters, en zenden den vyant die plaegh over den[490]
[491] hals) met bitse tanden hun eige leden in stucken.[491]

[492] De stier komt, daer hy al roockende den zwaren ploegh treckt,[492]
[493] neder te storten, braeckt schuim en bloet ten mont uit, en geeft
[494] den lesten snick. De droeve ackerman spant de weerga uit, die[494]

470 *offervinder* (vates): de priester die voorspellingen doet (de voorspelling vindt) uit de ingewanden van 't offerdier; (ontbreekt in 't *Ndl. Wdb.*)*; den* offervinder, subject bij *wist te antwoorden;* misschien door Vondel als object gevoeld bij *om raet gevraeght?* (Lat. vates consultus); Van Helten, § 272: 'vooral bij passieve constructies' (als hier) komt een acc. vorm in de nom. voor.
471 *wist niet te antwoorden;* namelik omdat het offer niet brandde, ondeugdelik was.
473 *Hier af:* door deze ziekte.
475 *de streelende honden,* lett. vert. van canibus blandis: de anders zo vriendelike, liefkozende honden; *slaen in een dollicheit:* worden dol.
477 *van eenen aemborstigen hoest:* (gekweld) door een verstikkende hoest.
480 *baert achterdocht:* doet het ergste vrezen; *zoor* (soor): dor (pellis aret); V.'s vert. is hier (r. 477-481) tamelik vrij en niet in alle opzichten nauwkeurig.
484 *hijght door het spannen van zijn darmen;* Lat.: tendunt ima ilia longo singultu: zij krijgen lange krampachtige sidderingen in de ingewanden.
485 *zijn enge kuwen* (kieuwen), Lat.: *fauces obsessas:* zijn verengde keel, strot; Vondel en ook andere schrijvers gebruiken *kieuw* als kaak, muil, strot in 't algemeen.
487 *en nu was het schadelijck;* Lat.: mox erat hoc ipsum exitio: weldra werd juist dit middel (na de eerste oogenschijnlike beterschap) zijn dood.
488 *doch:* past hier niet; *verquickt:* opgeleefd, opgefleurd; *sloegenze aen het razen:* geraakten ze tot razernij.
489 *nu* (*iam*)*;* beter is: welhaast.
490 *den vromen:* de braven.
491 *met bitse* (bijtende, bijtzieke) *tanden,* ter vert. van *nudibus dentis;* Vergilius bedoelt waarschijnlik, dat de paarden in hun dolzinnige pijn de lippen hebben teruggetrokken en nu met ontblote tanden hun eigen leden verscheuren.
492 *daer:* terwijl; *roockende:* dampende.
494 de *weerga:* de makker naast hem.

Het ingewant ontfangt noch vier, noch outervlam,[666]
En d'offervinder melt den vraeger merck, noch teken;[667]
Geen bloet besmet het mes of luttel, onder 't steecken
En keelen; en het zant wort nauwelijcks gemengt,[669]
Of boven slechts van 't zwarte en vuile bloet besprengt.
Het kalf sterft overal, oock daer 't in 't velt gedreven,
Of aen de volle kribbe en 't voeder, komt van 't leven[672]
Te scheiden: en de hont, de vleier van zijn' heer,[673]
Slaet in een dollicheit. de zeugh raeckt meer en meer
Aen 't kuchen, nu de keel benaut is door het zwellen,
En haer aemborstigheit en hoest op hoest komt quellen.
Het ongeluckigh paert vergeet zijn weide, en voêr,[677]
Den renstrijt in de baen, en drinckt niet, trapt den vloer
Geduurigh, trap op trap, en laet zijne ooren hangen.
Het koude zweet, een veegh merckteken, baert verlangen,[680]
En zorgh en achterdocht, dewijl 't niet zweet van last.[681]
De huit valt hardt, en stijf, indienze wort getast.
Dees mercken trêen vooruit, als voorboôn van het ende.
Indien die zieckte zich verheffe in deze elende,[684]
Dan branden d'oogen in het hooft: het hijght van dorst:
Het haelt den adem uit het diepste van zijn borst,
Zucht zwaerlijck midlerwijl, en hijght om lucht te winnen:
Het zuchten spant gedarmte en ingewant van binnen:
Het zwarte bloet ontloopt den neus, valt ruw en raeuw,[689]
De keel de drooge tonge al t'eng en veel te naeuw.
Het plagh te helpen, zoo men eenen vollen horen
Met wijn ter keele ingoot. dit middel scheen gekoren,[692]
Als 't eenige, om de doot te keeren, maer nu was
Het schadelijck: doch als het paert hierdoor genas,
Gelijck het scheen voor 't oogh, dan ving het aen te tieren,[695]
En nu, ter doot toe kranck, verscheurde het zijn spieren,
En vleesch, en zenuwen [de Goden gunnen staêgh[697]
Den vroome een beter lot, en schenden zulck een plaegh[698]
Den vyant op den hals,] met zijn gebit aen stucken.
De stier, die met den ploegh al roockende aen komt rucken,
Stort neder, en braeckt schuim en bloet alle oogenblick
Ten monde uit, geeft terstont den allerjongsten snick.
De droeve lantman spant den macker uit, die druckigh[703]

666 *ontfangen:* vatten.
667 *merck, noch teken:* geen enkele aanwijzing
669 *gemengt,* nl. met bloed.
672 *de volle kribbe en 't voeder:* de met voer gevulde kribbe.
673 *de vleier van zijn' heer:* die zich (anders steeds) zo vriendelik toont jegens zijn meester.
677 *vergeet zijn weide, en voêr:* denkt niet (heeft geen trek) aan grazen.
680 *merckteken:* symptoom; *verlangen:* een gevoel van onrust.
681 *last:* zware vracht, inspanning.
684 *in deze elende:* terwijl het paard er reeds zoo ellendig aan toe is.
689 *valt:* is; *ruw en raeuw:* onzuiver en dik (troebel).
692 *Dit middel scheen gekoren als 't eenige:* Men beschouwde dit als 't enige middel.
695 *gelijck het scheen voor 't oogh:* ogenschijnlik; *tieren:* te keer gaan.
697 *staêgh:* bestendig, zonder ooit (daarvan) af te wijken.
698 *op den hals schenden:* op de hals, op het lijf jagen.
703 *druckigh:* droevig.

*

[495] om des broeders doot treurt, en dees laet, midden in 't werck, den[495]
[496] ploegh steecken. Geen boschschaduwe, geen vrolijcke beemt,
[497] geen stroom, doorluchtiger dan bernsteen, van de rotsen ten dale[497]
[498] schietende, kunnen 's menschen geest verquicken: maer de lenden
[499] worden slap, d'oogen stijf, en de hals hangt, zoo zwaer als loot,[499]
[500] naer d'aerde toe. Wat komt hun nu arbeit en gedienstigheit te[500]
[501] stade? Wat baet het, datze den harden gront met het kouter
[502] braecken? Geen Massiche wijn, nochte overdaet van spijze be-[502]
[503] dorven hen. Zy hielden slechts het lijf by gras en bladeren: dronc-[503]
[504] ken slechts klare bronnen en loopende beecken, en geen bekom-
[505] meringe brack hunnen gezonden slaep. Men zeit, dat men noit dan[505]
[506] toen, in die landouwen, ossen voor Junoos offerfeest liep zoecken,
[507] en ongelijck gepaerde woutossen den wagen naar den hoogen[507]
[508] tempel trocken. Hierom bouwt men het lant met eggen, poot de[508]
[509] vruchten met de handen, en treckt met uitgereckten halze zelf den[509]
[510] kraeckenden wagen over het hoogh geberghte. Geen wolf beloert
[511] de schaepskoy, nochte bespiet by nacht de kudde: een heftiger[511]
[512] bekommering betemt hem. Nu zwerven bloode dassen en schuwe[512]
[513] harten onder de honden, en om de huizen. Nu worpt de wilde[513]
[514] zee haer gebroetsel en allerhande slagh van visschen, gelijck
[515] drenckelingen, die schipbreuck leden, aen strant op: de zeekalvers[515]
[516] vlieden, tegens hun gewoonte, naer de vlieten toe. D'adder zoeckt
[517] te vergeefs zich in haer kromme holen te bergen, en sterft 'er, en[517]
[518] de waterslangen steecken vreesselijck haer schubben op. De lucht[518]
[519] zelf vergiftight de vogels, die om hoogh uit de wolcken neder-

* TEKSTKRITIEK: r. 498 *'s menschen geest;* deze vertaling van 't Latijnse *animum* komt voor in de twee oudste drukken (*Unger: Bibliographie,* nr. 421, 422); ze is later verbeterd in: *het vee*.

495 *dees;* Vergilius bedoelt: de boer.
497 *doorluchtig:* doorschijnend, helder.
499 *stijf:* wezenloos.
500 *te stade komen:* baten.
502 *Massisch:* de berg Massicus in Campanië leverde uitstekende wijn; *bedorven hen:* leidden tot hun verderf (veroorzaakten de verderfelike kwaal).
503 *het lijf houden by:* leven van, zich voeden met.
505 *noit dan toen:* alleen in die tijd; *voor Junoos offerfeest:* de priesteres van de Junotempel te Argos reed in een met twee witte koeien (Vondel vertaalt *boves* hier ten onrechte door *ossen*) bespannen wagen naar het offerfeest ter ere van de godin; *liep zoecken,* vul aan: zonder ze te vinden.
507 *ongelijck gepaerde woutossen:* buffels, die niet bij elkaar pasten (hetzij door verschillende kleur, of door verschillende grootte).
508 *bouwen:* bewerken; *eggen,* zie *Lantged.* I, r. 98.
509 *vruchten* (fruges): hier graankorrels.
511 *een heftiger bekommering:* een meer folterende zorg, kwelling (dan de honger); nl. de veeziekte.
512 *dassen* is hier weer de vertaling van *dammae:* reeën.
513 *worpt:* werpt.
515 *zeekalvers* (phocae): zeehonden, robben (vgl. Kiliaen i.v. *seekalf*).
517 *krom:* bochtig.
518 *vreesselijck:* angstig, van angst (attonitus); *de lucht zelf vergiftight de vogels:* de lucht - toch het element der vogels - vergiftigt deze dieren.

[520] stortende, den geest geven. Ondertusschen baet het niet, dat men[520]

520 Met *ondertusschen* geeft Vondel praeterea weer, dat hier betekent: daar kwam nog bij (dat het niet baatte).

Zijn broeders doot betreurt. zoo scheit hy ongeluckigh,
In 't midden van het werck, van 't kouter in die streeck.
Geen boschschim, blijde beemt, noch stroom, noch klaere beeck,[706]
Die klaer, als barrensteen, ter klippe af komt gevallen,
Verquicken 't quijnend vee op weiden, noch in stallen.
De lendens worden slap. 't gezicht staet stijf, als doot.[709]
De hals hangt naer beneên ter aerde, zwaer als loot.
Wat baet hun ackerdienst, en arbeit? die blijft steecken.
Wat baet het met den ploegh den harden gront te breecken?
Kampanjes leckre wijn, noch overdaet van spijs
Bedorven hunne maegh. zy leefden, op hun wijs,[714]
By bladers, en by gras. zy droncken bron, en vlieten,
En klaere beecken, die langs d'oevers heeneschieten.
Oock brack geen hartzorgh hun gezonde en stille rust.
Men zeght dat noit voorheene, in deze vruchtbre kust,
Naer ossen wert gezocht, om Junoos offervieren[719]
Te voeden: dat een slagh van ongelijcke dieren[720]
Woudtossen 't wagenradt opvoerden naer de kerck:[721]
En hierom bouwt men 't lant met arbeit, stijf en sterck,[722]
Met eggen, en men poot de vruchten met de handen,
En treckt den wagen naer 't geberghte door de landen[724]
Met uitgereckten hals. geen wolf houdt nu de wacht,[725]
Beloert de schaepskoy, noch bespiet het vee by nacht:
Een heftiger verdriet betemt hem in deze erven.[727]
De bloode dassen, en de schuwe harten zwerven
Omtrent de honden, en rondom de huizen heen.[729]
Nu worpt de wilde zee haer zeegebroet door een,[730]
En allerhande slagh van visch, als drenckelingen,
Die, schipbreuck lijdende, by storm en noot vergingen,
Aen strant op. 't zeekalf vliet nu, tegens zijnen aert,[733]
Naer vlieten. d'adder zoeckt, nu angstigh en vervaert,
Vergeefs in 't kromme hol het leven noch te bergen,
En sterft. de waterslang steeckt vreeslijck, zonder tergen,[736]
Haer blaeuwe schubben op. de lucht vergiftight vast[737]
De vogels, die om hoogh en uit het zwerck van last[738]
Ter aerde storten, en den geest in 't vallen geven.
Het baet niet midlerwijl, al wort het vee verdreven,

706 *boschschim:* schaduw der bossen, schaduwrijk bos.
709 *lendens,* oude meervoudsvorm van lenden: lende; *'t gezicht:* de ogen.
714 *op hun wijs:* in overeenstemming met hun natuurlike levensbehoeften.
719 *wert gezocht:* vul aan: zonder dat men ze vond.
720 *een slagh van ongelijcke dieren:* een ongelijke diersoort (nl. ongelijke 'woudtossen').
721 *kerck:* tempel.
722 *met arbeit, stijf en sterck:* met krachtige inspanning.
724 *naer 't geberghte:* bergopwaarts.
725 *de wacht houden:* op de loer liggen; het gunstige ogenblik afwachten.
727 *in deze erven:* in deze door herders bewoonde streken.
729 *omtrent:* in de omgeving van.
730 *door een* wijst aan, dat ook in het water de vissen en zeegedrochten niet meer voor elkaar vluchten.
733 *vliet,* van *vlieden:* vluchten.
736 *zonder tergen:* zonder gesard te worden.
737 *vast:* voortdurend.
738 *van last:* gekweld door ziekte en pijn.

*

[521] het vee verweit: alle artseny is krachteloos. De artsen, Chiron,[521]
[522] Fylliras afkomst, Melampus, Amythaons zoon, moeten het op-[522]
[523] geven. De dootsche Tisifone, uit den duisteren jammerpoel in de[523]
[524] weerelt opdonderende, loopt razen, brengt zieckte en angst met[524]
[525] zich, en steeckt den verslindenden kop dagelix trotser in de lucht.[525]
[526] Vlieten, dorstige oevers en vlacke heuvels wedergalmen reis op[526]
[527] reis, op 't geblaet der schapen, en 't geloey der runderen. Alree
[528] tijtze aen het nederhouwen, en hoopt zelf in den stal het doode[528]
[529] vee op malkander, dat in zijn etterachtigh bloet gestickt leit: tot
[530] dat de noot hen leere dit in d'aerde te begraven en in kuilen te[530]
[531] delven; want de huit tot geen leder nut was: en niemant kost het[531]
[532] ingewant met water zuiveren, of door het vier vagen; of de vachten,[532]
[533] van etter en vuiligheit opgegeten, scheeren; nochte de stinckende[533]
[534] wol aenraecken. Indien oock iemant deze besmettende kleeders
[535] aenroerde, die kreegh vierige puisten aen zijn lichaem, het vuile[355]
[536] en bange zweet brack hem uit, en het leedt niet lang, of de wolf[536]
[537] at de bevleckte leden op.[537]

* TEKSTKRITIEK: r. 530 *leere:* in de druk van 1659 (*Unger* 425) is *leere* verbetert in *leert;* ook het Latijn heeft geen conjunctief. - 534 *aenraecken* (Lat.: attingere) is in verband met *kleeders* (r. 534) in de druk van 1659 veranderd in *ten oirbaer brengen* [= ten nutte aanwenden, tot een weefsel maken].

521 *Chiron:* een Centaur, zoon van Saturnus en *Philyra,* ontdekte de geneeskracht van kruiden; hij was de leermeester van Aesculaap, de latere god der geneeskunde.

522 *Melampus:* een beroemd Grieks waarzegger en arts.

523 *de dootsche Tisifone:* Tisiphone, een van de wraakgodinnen, die uit de *jammerpoel* (het schimmenrijk) opstijgend (*opdonderend*) de ziekten en de angst (gedrochten uit de onderwereld) voor zich uit drijft; *dootsch* ter vert. van *pallida:* lijkbleek.

524 *loopt razen* (saevit): trekt in dolle woede over 't aardrijk; woedt, waart rond.

525 *dagelix:* van dag tot dag.

526 *dorstige oevers* (ripae arentes): uitgedroogde, verdorde oevers; (dus: de rivieren en haar verdorde oeverlanden); *vlack,* ter vert. van *supinus:* hellend.

528 *tijtze:* trekt of gaat ze (Tisiphone); *zelf in den stal:* in de stal zelf.

530 *hen:* de mensen.

531 *delven:* onder de grond stoppen; *kost:* kon.

532 *het ìngewant:* het vlees; *door het vier vagen:* door het vuur zuiveren (het was en bleef dus ondeugdelik voedsel).

533 *de stinckende wol,* ter vert. van *telas putris:* het verrotte, vergane weefsel. De climax die Vergilius geeft, komt in Vondels vertaling niet voldoende tot haar recht. De wol was te erg aangevreten om geschoren te worden; (deed men dat toch) dan was ze zo dat er geen weefsel van te maken was; (deed men dat toch) dan kon het daaruit vervaardigde kleedingstuk niet worden gedragen; (probeerde men dat) dan enz..., zie r. 535.

355 *aenroerde;* beter: aanpaste, aantrok (temptaret); *vuil:* walgelik riekend.

536 *het leedt niet lang;* het duurde niet lang; *de wolf;* de Lat. tekst heeft *ignis sacer:* een kankerachtige wondroos; waarschijnlik heeft Vondel met *wolf* iets dergeliks bedoeld (vgl. *Kiliaan,* wolf: ulcus depascens, een kankerachtige zweer), maar uit de vert. in verzen, vs. 765-766, zou men opmaken, dat hij later (in 1660) altans *wolf* heeft opgevat als het roofdier.

537 *de bevleckte leden:* de aangetaste, besmette ledematen.

Verweit. alle artseny is doot, en zonder kracht.[741]
Alle artsen, Chiron, van Fyllire voortgebraght,[742]
En, Amythaons zoon, Melampus moeten 't geven.[743]
De Dootsche Tisifoon komt in de weerelt streven.
En, opgedondert uit den helschen jammerpoel,
Loopt hollen, brengt de zieckte en angst uit Plutoos stoel,[746]
En steeckt 't verslindend hooft al trotser op naer boven.
De dorstige oever, vliet, en heuvel, rots, en hoven[748]
Aen 't galmen, reis op reis, op 't blaeten van het vee,[749]
En jammerlijck geloey der rundren, en hun wee.
Zy tijt alree met kracht aen 't vellen, 't een voor 't ander,[751]
En stapelt zelf in stal de dooden op elckander,
Daer 't vee in etter, stanck, en 't vuile bloet versmacht,[753]
Tot dat de noot dit leert begraven in een gracht,[754]
En delven in den kuil: want die bedorve huiden
Zijn tot geen leder nut: en niemant van de luiden
Kan 't ingewant met bron en stroom en water hier
Afwasschen, zuiveren, noch louteren door 't vier,
Noch oock de vacht, van stanck en vuilicheit gegeten,
En etter, scheeren; noch de stinckwol, half verbeten,[760]
Ten oirbaer brengen: en indien 'er iemant quam,[761]
Die dit besmette kleet in zijne handen nam,
Die kreegh een roode puist aen 't lichaem, en de leden:
Het vuile en bange zweet brack uit op alle steden,
En 't leedt niet lang de wolf, de veeplaegh van het lant,
Verslont 't bevleckte lijf met zijnen bitsen tant.[766]

741 *doot:* zonder uitwerking.
742 *van:* door.
743 *geven:* gewonnen geven, opgeven.
746 *uit Plutoos stoel:* uit het rijk van Pluto (de god der onderwereld).
748 *hof:* hoeve, hofstede.
749 *aen 't galmen;* versta: slaan aan 't galmen = weergalmen.
751 *'t een voor 't ander:* het ene stuk vee na het andere.
753 *versmachten:* verstikken.
754 *gracht:* graf, gegraven kuil.
760 *verbeten:* verteerd door de vretende ziekte.
761 *ten oirbaer brengen:* ten nutte aanwenden (hier: tot een kledingstuk weven).
766 *bits:* bijtziek.

Het vierde boeck. aant. aant.

Inhoudt.

[1] Van den Biehof, en zijn toestel. De stof en gestalte der bykorven. Der byen oproer[r. 1]
[2] en oorloogh. In het kort van het hovenieren, en de loflijcke gaeuwigheit van eenen ouden[2]
[3] Tarenter. Der byen gemeen beste, haer aenwas, voedtsel, vaderlant, wetten, oorlooghs[3]
[4] en vredeverbont, arbeit en rust. Haer voorzichtigheit, weerwijsheit, geslacht, oude, eer-[4]
[5] biedigheit neffens haere Koningen, vernuftigheit, spitsvondigheit, en eenerhande voncken[5]
[6] van reden. Het honighwerck, en zijn twee saizoenen, lente en herfst. Haer zieckten en[6]
[7] raet hier tegens. Herteelinge der gestorve byen, uit eenen verrotten os; een vont, dien[7]
[8] men Aristeus toeschrijft, aen wiens wedervaren hier de fabel van Orfeus gehecht wort.
[9] Slotrede van dit werck.

10 Hy stelt den Biehof toe, ontvouwt der Byen aert,
En 't Recht van vorst en volck, die naulix reden derven:[11]
Hy toont ons 't honighwerck, en hoe men nekter gaêrt,
Oock nieuwe Byen wint, indienze ontijdigh sterven.

[14] Ick zal voort achter een mijn werck met den hemelschen honigh[+14]
[15] voltoien, die ons met den dauw toevloeit: o Mecenas, begunstigh
[16] oock dit deel. Ick zal u van die kleene dieren wat wonders ver-
[17] toonen; en de manhaftige Vorsten en volcken oock de manieren[17-18]
[18] oefeningen en oorlogen van al het geslacht der Byen vervolgens[18]

[+][Randschrift:] *Overgangk van het Vee tot Byen en honigh, het leste stuck, waer toe hy Mecenas en der Goden gunst verzoeckt*.

r. 1 *Biehof:* bijenstal; *en zijn toestel:* en hoe die moet worden ingericht; *stof:* materiaal; *gestalte:* vorm.
2 *het hovenieren:* het tuinieren (als hogere vorm van landbouwkunde); *gaeuwigheit:* schranderheid.
3 *gemeen beste:* staat, staatsinrichting; *aenwas:* aangroei, voortplanting.
4 *voorzichtigheid:* gave om in de toekomst te zien (het weer vooruit te kunnen aanvoelen); *oude:* leeftijd; *eerbiedigheit neffens:* eerbied, eerbetoon jegens.
5 *spitsvondigheit* (nog zonder ongunstige gevoelswaarde): slimheid; *eenerhande voncken van reden:* zekere sprankjes van redelik verstand.
6 *Het honighwerck:* het winnen van de honig.
7 *Herteelinge der gestorve byen:* de kunst om nieuwe bijen aan te kweken, als de oude gestorven zijn; *vont:* ontdekking.
11 *'t Recht van vorst en volck:* de wetten, waaronder vorst en onderdanen leven; de op recht gegronde regeringsvorm; *reden:* rede, menselik verstand.
14 *voort achter een:* in eens doorgaande; *den hemelschen honigh.... die ons met den dauw toevloeit:* Naar de voorstelling der Ouden sloeg de honing, gelijk de dauw, uit de lucht neer.
17-18 *manieren* en *oefeningen* (mores et studia): zeden (gewoonten) en bezigheden (bedrijf).
18 *vervolgens:* achtereenvolgens.

[19] ontvouwen. Ick neem wel een gering werck voor, doch is 'er[19]
[20] geen geringe eere aen vast, indien de Goden my niet ongun-
[21] stigh zijn, en Apollo naer mijn gebedt luistere.

[22] Voor eerst moet men voor de Byen een verblijf en legerplaets[+22]
[23] zoecken, die voor den wint beschut zy (want de wint beletze het
[24] aes t'huis te brengen) en daer schapen noch dertele bocken op[24]
[25] de bloemen huppelen, of de vaerze den dauw des velts afstrijcke,
[26] en het piepende gras vertrede. Ly ontrent de volle korven geene[26]
[27] gespickelde en glibberige haeghdissen, spechten en andere vo-[27]
[28] gels, of Progne, die noch de lidttekens van haer moordadige[28]
[29] handen in de borst draeght: want zy bederven het alles wijdt en[29]
[30] zijt; vangen de byen met den beck, in de vlught, om 'er hun
[31] wreede jongen leckerlijck mede te azen. Maer zet de korven[31]

[+][Randschrift:] *Van den Biehof*.

19 *Ick neem wel een gering werck voor:* Het onderwerp van mijn studie is wel van weinig belang, nietig (labor in tenui); Vergilius' bedoeling is: de bijen, waarover ik ga schrijven, zijn wel *nietige* dieren, maar...).
22 *een verblijf en legerplaats* (statio sedesque): een verblijf en onderdak.
24 *aes:* het (gewonnen) voedsel; *daer:* waar.
26 *het piepende gras* (herbas surgentes): het opluikende gras (*piepend* te verklaren uit: groeien dat het piept, dat men 't kan horen; zie *Ned. Wdb.* XII, 1543); *Ly:* duld; *ontrent:* in de buurt van.
27 *spechten;* de Lat. tekst heeft *meropes;* merops: bijeneter, bijenwolf (een zangvogel die vooral bijen eet); vgl. Kiliaen i.v. *biewolf*.
28 *Progne* (de zwaluw, vgl. blz. 144, r. 73); *die.... draeght:* Met het bloed dat Progne na de moord op haar zoontje Ithys aan de handen kleefde, zou zij haar borst hebben bevlekt. Daarom heeft de (huis) zwaluw een roodbruine keel; *lidteken:* vlek (kenteken).
29 *zy bederven het alles:* zij brengen overal dood en verderf.
31 *leckerlijck:* als lekkernij.

Het Vierde Boeck.

Ick zal voort achtereen mijn lantwerck gaen voltrecken[vs. 1]
Met honigh, en den dauw, die ons uit 's hemels plecken[2]
Gezegent toevloeit: ô MECEEN, begunstigh bly[3]
Dit deel oock. 'k zal u van die kleene dieren vry
Wat vreemts vertoonen, en manhafte mogentheden,[5]
En volcken, en hun werck, en oefeninge, en zeden,
Oock d'oorlogen van al dit brommende geslacht
Ontvouwen op een ry. ick neem wel, zoo men 't acht,[8]
Een slecht onnozel werck ter hant: maer wil men 't weegen,[9]
Hier is niet weinige eer en glorie in gelegen,
Indien de Goden my niet wars zijn, en met een[11]
De Godt Apollo luistre en lette op mijn gebeên.
Men moet eerst een verblijf en legerstant opspeuren
Voor 't byenleger, daer geen winden haer versteuren,[14]
[Want wint beletze 't aes te brengen in haer kas,][15]
En daer geen dertel bock, noch schaep in bloem en gras
Ophupple, geene vaers den dauw des velts afstrijcke,
Noch 't piepend gras vertrê. gedoogh omtrent de rijcke
En volle korven geen haeghdissen, gladt van huit,
En spickligh, geenen specht, noch vogel, noch geluit[20]
Van Progne, in welcker borst 't lidteken is gebleven[21]
Van haer bebloede hant: want zy, op roof bedreven,
Bederven wijt en zijt het alles, beemt, en lucht,
En vangen met den beck de byen in haer vlucht,
Om met dees leckerny het wreede broeinest t'azen.[25]

vs. 1 *mijn lantwerck:* mijn leerdicht over de werkzaamheden van de landman; *voltrecken:* voltooien.
2 *met honigh en den dauw, die:* met de honig, die als dauw; *plecken:* gewesten.
3 *begunstigh bly:* zie met welbehagen neer op.
5 *mogentheit:* vorst.
8 *op een ry:* in volgorde, achtereenvolgens; *zoo men 't acht:* volgens de heersende opvatting.
9 *een slecht onnozel werck:* een gering, onbeduidend werk; *weegen:* overwegen.
11 *wars:* ongunstig gezind.
14 *daer:* waar.
15 *kas:* (houten) bijenkast, bijenkorf.
20 *noch geluit van Progne:* noch (het gezang van de) zwaluw.
21 lees: *Progn'in*.
25 *het wreede broeinest:* het wrede jonge broedsel in hun nest.

[32] ontrent klare bronnen en meeren, met groen mosch geboort; en
[33] daer een smalle beeck door de weiden vloeie, en de dadel of[33]
[34] breede en wilde olijfboom den toegangk overschaduwe: op dat
[35] de nieuwe Koningen, wanneerze in hun lente eerst met de zwar-[35]
[36] men te velde trecken, en de jongen ten korf uitgelaten, zich gaen
[37] vermeiden, de naburige oever hen uit de hitte noodige, en de[37]
[38] boom gereet sta, om hen onder zijn loof t'ontfangen. Het zy[38]
[39] hier een staende of loopende water ontrent is, smack 'er willige
[40] tacken en groote steenen in, op dat, zoo ze by geval, daerze
[41] nederzaten, door een schichtige buy verstroit, of in het water[41]
[42] gedompelt wierden, zy hier, gelijck op bruggen, mogen rusten,[42]
[43] en met uitgespreide wiecken zich in den zomerschen zonneschijn
[44] baeckeren. Plant hier rontom groene kassie, welrieckende tym,[44]
[45] en menighte van yzope, sterck van reuck, en laet'er een frissche[45]
[46] bron over de fiolen vloeien.

[47] Het zy ghy holle bykorven van schorssen naeit, of van taeie[+47-48]
[48] teenen vlecht; maeck enge deuren: want de koude stremt, de
[49] hitte smilt den honigh; en dewijl de byen van deze beide last[49]
[50] lijden, zoo klevense en stoppen niet te vergeefs d'enge spleten[50]
[51] en naden van haer huizen vlijtigh met wasch toe en meirgras en[51]
[52] bloemen; en vergaderen hierom lijmachtigh slijm, dat vaster kleeft[52]
[53] dan lijm en Frygiaensch peck, dat op Ida valt.[53]

[+][Randschrift:] *Van de Biekorven*.

[54] Oock groevenze menighmael (is anders het zeggen waerach-[+54]
[55] tigh) putten onder d'aerde, om daer te schuilen, en werden diep[55]

[+][Randschrift:] *Byen nestelen oock in d'aerde en holle boomen*

33 *de dadel;* de Lat. tekst zegt alleen: *palma:* palmboom.
35 *de nieuwe koningen* (novi reges): de nieuwe (jonge) koninginnen; de klassieke schrijvers spreken steeds van de *koningen* der bijen (zie bijv. ook r. 79). - *in hun lente,* lett. vert. van *in vere suo:* in de lente, hun lievelingsjaargetijde; *eerst:* voor het eerst (misschien bedoelt Vergilius: aan het hoofd van hun zwerm: cum prima ducent examina).
37 *zich vermeiden:* zich vermeien.
38 *Het zy.... smack* (Vondel volgt weer de Lat. zinsbouw op de voet): Werp in het water, stromend of stilstaand,....
41 *schichtig:* plotseling opkomend; *verstroit* berust op een verkeerde opvatting van 't Lat. *sparserit* van *spargere*, hier: besprenkelen; *verstroit* dus: nat geregend.
42 *gedompelt*, door de wind die opstak met het losbreken van de bui.
44 *kassie* (casia): de wilde kaneel, lavendel.
45 *yzope* (Lat. *thymbra:* bonenkruid); hysop, Mnl. isop: een lipbloemige sierplant, rijk aan etheriese olie, thuis horend in Zuid-Europa.
47-48 Versta: maak in uw bijenkorven, hetzij ge ze maakt van aaneengehechte (holle) stukken boomschors, hetzij ge ze vlecht van tenen, nauwe ingangen.
49 *smilt:* smelt.
50 *niet te vergeefs:* niet zo maar, niet zonder reden.
51 *met meirgras en bloemen* is de vert. van: fuco et floribus = met maagdenwas (kleefstof), uit stuifmeel van bloemen bereid; *meirgras* (zeegras) is hier een onjuiste vert. van fucus.
52 *lijmachtig slijm* (gluten); lijmerige hars (afkomstig van bomen), zal Verg. misschien bedoelen.
53 *Frygriaensch peck:* op de berg Ida in Phrygië groeiden pijnbossen, die hars leverden; *valt:* voorkomt.
54 *anders:* altans (als 't waar is wat men beweert).
55 *putten:* holen.
en werden... gevonden; het onderwerp hierbij is *ze* (de bijen).

[56] in uitgehoolden puimsteen en vermolsemde boomen gevonden.[56]
[57] Ghy zult nietemin haer hutten dun met slijm bestrijcken en rontom[57]

56 *uitgehoolden:* uitgeholde; *vermolsemd:* vermolmd.
57 *nietemin:* ondanks de voorzorgsmaatregelen, die ze zelf al nemen; *hutten* (cubilia): bijenkorven; *slijm:* leem, slik.

Maer zet de korven by de bronnen, klaer als glazen,[26]
By meeren, groen geboort met mosch, en daer een beeck,
Die smal is, heenevloey' door eene klaverstreeck,
De breede en wilde olijf, of dadel, dicht geladen,
Den toegangk overdeck', beschaduw' met zijn bladen,
Op dat de koningen, noch jongk in hun beroep,[31]
Wanneer zy in de lent met hunnen zwarm en troep
Te velde trecken, en de jongen, uit de korven
Gelaeten, in de lucht zich eens vermeiden dorven,[34]
Zich laeten noodigen van d'oevers uit den brant[35]
Der zonne, hier omtrent, en daer de boom geplant[36]
En reedt sta hen in 't loof met lust te wellekoomen.[37]
Zoo hier een staende meer, of water, zacht in 't stroomen,
Omtrent sta, smack'er dan wat wilgetacken in,
Of groote steenen, op dat zy, naer heuren zin,
Gelijck op bruggen, hier wat rusten, zoo 't gebeure,
Dat, daerze zitten, haer een dwarling schichtigh steure,[42]
Verstroie, of dompele in het water, en den vloet,
En zy, voor guure buy en dwarrelwint behoedt,
De vleugels wijt en breet ontvouwende, onder' blaeckeren
Des zomerzonneschijns, zich zelfs hier mogen baeckeren.[46]
Plant groene kassie en den tijm, van zoeten geur,
Oock yzoop, sterck van reuck, by menighte hier veur,
En laet een versche bron door violieren zwaeien.[49]
Indienge een' hollen korf van eene schors wilt naeien,
Of teene korven vlecht; de deur zy enge: want
De honigh stremt van koude, of smilt van hitte en brant.
De honinghby, die last van hitte en kou moet lijden,
Kleeft hierom d'enge spleet, en stopt aen alle zijden
De naeden van haer huis, oock niet vergeefs, met wasch
En bloemen vlijtigh toe, en veltgroen lentegras:[56]
Hierom vergaertze slijm, dat taey als lijm kan kleven,[57]
En peck, den Frygiaen op Idaes kruin gegeven.
De byen groeven [is het zeggen anders waer,]
Oock dickwijl putten diep in d'aerde, om voor gevaer
Te schuilen, en men heeft de zwarmen dick vernomen[61]
In hollen puimsteen, en vermolssemt hout en boomen.
Bestrijck al evenwel de hutten dun met slick,
En houze rondom dicht, en leg'er, doch niet dick,

26 *klaer als glazen:* helder als kristal.
31 *noch jongk in hun beroep:* nog onervaren.
34 *dorven:* durven (mogen?).
35 *van:* door.
36 *hier omtrent* heeft betrekking op *oevers* (die hier dicht bij zijn).
Verbind: *zich laeten noodigen, daer...:* (daar of daarheen, waar).
37 *reedt:* gereed.
42 *dwarling:* dwarrelwind; *steure:* mocht hinderen in hun rust.
46 *zelfs:* zelf.
49 *versch:* fris; *zwaeien:* kronkelen.
56 Zie de aant. bij de prozavert., r. 51.
57 *slijm:* slijk.
61 *vernemen:* waarnemen, zien.

[58] dicht houden, en dunne bladers daer op leggen. Laet hier geen[+58]
[59] ypen bystaen, nochte bra hier geen roode kreeften: schuw diepe[59]
[60] poelen, en vuilen stanck van mesthoopen, of holle steenrotsen,
[61] daer de weergalm der stemme op afstuit.

[+][Randschrift:] *Wat men in den biehof mijden moet.*

[62] Voorts wanneer de goude zon den winter onder d'aerde ge-[+62]
[63] jaeght, en met haer zomerlicht den hemel ontsloten hebbe, dan
[64] gaenze zich terstont in bosschen en beemden vermeien, maeien[64]
[65] purpere bloemen, en licken luchtigh de lippen der beecken: hier[65]
[66] na koesterenze blijdelijck (ick weet naulix met hoe groot eene
[67] lieflijckheit) haer gebroetsel, in het nest: hier na bouwenze kun-
[68] stigh de raten van nieuw wasch, en storten klevenden honigh uit.
[69] Hier na, wanneer ghy, in den helderen zomer, den zwarm ten
[70] korf uit, naer den gestarrenden hemel ziet vliegen, en u ver-
[71] verwondert, hoe de wint deze duistere wolck voortdrijve; slaze
[72] dan gade: Zy zoecken altijt zoet water, en dicht loof. Stroy hier[72]
[73] sap van gestooten melissenkruit en cerinte, dat in het wilt op-[73]
[74] wast; en klinck op een becken: sla hier ontrent geluit met vrouw[74]
[75] Cybeles cymbalen. Zy zullen op die heilzame rustplaets strijcken,[75]
[76] en zich, naer heure wijze, in het binnenste van de kribben ver-[76]
[77] bergen.

[+][Randschrift:] *Van het Biewerck in den zomer.*

[78] Maer indienze oorloogh in 't hooft hebben (want menighmael[+]
[79] steeckt 'er een bijster onweder van tweedraght om twee Koningen[79]
[80] op) zoo kan men terstont de gemoeden en harten der gemeente,[80]

[+][Randschrift:] *Van den burgerkrijgh der byen.*

58 *dunne bladers* (frondes raras); de bedoeling is: wat bladeren, een niet te dikke laag (vgl. de vertaling in verzen, vs. 64-65).
59 *yp* (taxus): een nog in Zuidnederl. gebruikelike benaming voor de taxisboom; als de bijen te veel de taxisboom bezochten, werd, naar men meende, de honing bitter; *nochte bra hier geen roode kreeften* (dubbele ontk.): kreeften werden tot pulver gebraden om als geneesmiddel te dienen; de rook zou schadelik voor de bijen zijn; *schuwen:* zich in acht nemen voor (zet uw bijenstal niet dicht bij een diepe poel); in *diepe poelen* woonden kikvorsen, vijanden der bijen.
62 *voorts* (quod superest): om verder te gaan.
64 *maeien purpere bloemen* (metunt flores purpureos); *maeien* is hier: de oogst binnenhalen van.
65 *licken luchtigh de lippen der beecken:* nippen al vliegende even van 't water der beken; de woorden *hierna* in r. 65, 67, 69 leiden verschillende werkzaamheden en phasen uit het bijenleven in.
72 *stroy hier:* sprenkel op dit dichte loof.
73 *gestooten melissenkruit* (melisphyllum tritum): fijngewreven melisse, bijenblad; ook wel wegens de geur citroenkruid genoemd, een kweekplant, uit Zuid-Europa afkomstig; *cerinte* (cerintha): wasbloem.
74 *klinck:* sla (maak klinkende geluiden); *met vrouw Cybeles cymbalen:* De feesten ter ere van Cybele, de moeder der Goden, werden gevierd met luide muziek, op allerlei instrumenten, o.a. *cymbalen* (bekkens); de Ouden waren verdeeld over de vraag, of dit lawaai de bijen aangenaam of onaangenaam was.
75 *op die heilzame rustplaets strijcken:* zich neerzetten op die verblijfplaatsen die zo tot hun welzijn zijn ingericht.
76 *naer heure wijze:* in overeenstemming met haar aard; zich *in het binnenste van de kribbe* (*in cunabula intima*) *verbergen;* versta: diep in haar nieuwe woning kruipen (waarschijnlik in de cellen van de nieuw voor haar ingerichte bijenkorf).
79 *om twee Koningen:* wegens het feit dat er twee koninginnen in een korf zijn.
80 *de gemeente:* het bijenvolk; in de volgende regels wordt het zwermen, het uitvliegen van een zwerm jonge bijen met een nieuwe koningin, voorgesteld als een burgeroorlog; de terminologie is geheel aan de krijgstaal ontleend. Dat in deze dichterlike visie de fantasie een groter rol

[81] die van wraecklust sidderen, lang te vore ontstelt zien: dan hitst[81]
[82] de schorre krijghsklaroen de tragen aen, en men hoort een ge-

speelt dan de wetenschap, dat het uitzwermen niet een oorlogsdaad is, behoeft niet te worden opgemerkt.

81 *ontstelt:* in hevige opwinding; vgl. ook *ontsteltenisse* in r. 84; ze groeperen zich met zenuwachtige drukte; daarbij bewegen ze snel de vleugels heen en weer; dit wordt uitgedrukt door: *schitteren met* (r. 84).

Wat groene bladers op. schuw ypen, die heur schaden.
Laet hier geen' rooden kreeft op gloênde koolen braden.
Schuw diepe poelen. ban den stanck des misthoops uit.
Schuw holle steenrots, daer de galm der stemme op stuit.[68]
Hierna wanneer de zon met haer vergulde straelen
Den winter drijf beneên het aerdtrijck, en zijn paelen,
En met haer zomerlicht den hemel opensluit,
Dan maeit dit heir, in bosch, en beemt, en onder 't kruit,[72]
De purpre bloem, en lickt de lippen van de beecken:
Dan poogenze met vreught haer teêr gebroet te queecken,[74]
Te koesteren [ick weet oock naulijx met wat min,][75]
In haer gevlochten nest: dan bouwenze, eens van zin,[76]
De raten van nieuw wasch, en storten vast en gieten
Den honigh uit, die taey en klevigh valt in 't schieten.[78]
Wanneer gy nu hierna, by heldre zomerlucht,
Den zwarm uit zijnen korf ziet vliegen met een vlught
Ten hemel, en u vast verwondert hoe, door 't zweven[81]
Des wints, die donckre wolck zoo lucht wort voortgedreven,[82]
Dan slaze vlijtigh ga. de byezwarm bemint
Zoet water, en dicht loof. dan stroy hier vry cerint,
Dat in het wilde wast, en sap van kleen gestooten[85]
Melissenkruit, en klinck, als Cybeles genooten[86]
En offerpriesters, op een becken, of cymbael.
De byen zullen, door gerammel van 't metael
Op zulck een rustplaets, haer zoo heilzaem, daetlijck strijcken,
En in de kribbe en cel, naer heure wijze, wijcken.[90]
Maer zoo haer oorlogh lust en krijgh, [want menighwerf
Ontsteeckt 'er onder haer een vechtstorm op, om 't erf[92]
En koningklijck bezit van twee verscheide heeren,][92-93]
Dan kan men 't hart van dees gemeente kennen leeren,
Dat strax van wraecklust brant en siddert, heel ontstelt,[95]
Voor 't aengaen van 't gevecht: dan wort de traege in 't velt

68 *stuit:* weerkaatst; de echo zou de bijen doen schrikken.
72 *dit heir:* het bijenleger, de bijenzwerm.
74 *queecken:* grootbrengen.
75 *ick weet oock naulijx met wat min:* met een niet te beschrijven tederheid.
76 *haer gevlochten nest:* de strokorf; *eens van zin:* gemeenschappelik.
78 *valt:* is (wordt); *in 't schieten:* onder 't uitstoten (die ze als taai en kleverig vocht afscheiden).
81 *vast:* ondertussen (al maar).
82 *lucht:* luchtig, licht.
85 *kleen:* fijn.
86 *Cybeles genooten:* de deelgenoten aan 't offerfeest ter ere van Cybele.
90 *wijcken:* zich terugtrekken.
92 *ontsteeckt... op:* contaminatie van *steekt op* en *ontsteeckt; een vechtstorm:* een vechtwoede.
92-93 *om 't erf... van twee verscheide heeren:* omdat twee verschillende vorsten aanspraak maken op de staat en de macht.
95 *strax:* aanstonds.

*

[83] klanck, gelijck of men de trompet stack: dan zettenze zich met
[84] een ontsteltenisse in 't gelidt, schitteren met de vleugelen, wet-
[85] ten den angel met den beck, stellen zich schrap, vergaderen
[86] dicht by een, rontom den Koningk en zijne tent, en braveeren[86]
[87] den vyant met luider keele. Wanneer de lente helder opluickt,
[88] en de lucht klaer is, dan berstenze te poorte uit, en horten tegens[88]
[89] een, dat 'er al de lucht af bromt: zy mengen zich in eenen dicken
[90] drom onder een, en tuimelen haestigh van boven neder, zoo
[91] dicht, gelijck een hagelbuy uit de lucht valt, of d'eeckels uit den[+]
[92] geschudden eickelboom. Deze soldaten, met hunne vleugelen[92]
[93] midden onder de slaghordens uitmuntende, toonen hoe groot
[94] een hart in dat kleine lichaem steeckt; en op malkanderen aen-
[95] dringende, weten van geen wijcken, tot dat d'overwinner te
[96] maghtigh, een van beide persse den rugh te bieden. Deze felle[+96]
[97] beroerte en dit vervaerlijcke gevecht kan men stillen met een[97]
[98] hant vol zants onder den hoop te worpen.

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van hagel en geschudde eeckels*. In het Randschrift bij r. 91: *Gelijckenis van:* Vergelijking met.

[+][Randschrift:] *Hoe die krijgh beslecht wort*.

[99] Maer wanneer ghy beide de Veltoversten uit den slagh hebt
[100] geruckt, zoo sla den slimste doot, op dat zijn quistige aert u niet[100]
[101] hindere, en laet den beste het verdadighde hof regeeren. D'een[101]
[102] glinstert met zijn goude spickelen: (want men vint tweederhande[+]
[103] slagh) dees is de beste, en munt met zijn hooft en roode en[103]
[104] blinckende schubben uit: d'ander is schrickelijck luy, en sleept
[105] slaphartigh het breede achterlijf na. Beide d'onderdanen zijn zoo[105]
[106] van leest, gelijck hun Koningen: want d'eene troep ziet vreesse-

[+][Randschrift:] *Tekens om de Koningen en hun onderdanen te kennen*.

* TEKSTKRITIEK: In de derde druk (*Unger, Bibliographie,* nr. 423) en de volgende uitgaven zijn de woorden: *zijn zoo van leest* (r. 105-106) veranderd in: *zien' er eveneens uit*.

86 *braveeren:* uitdagen.

88 *horten tegens een:* stoten op elkaar, vallen op elkaar aan.

92 *Deze soldaten is een onjuiste* weergave van *ipsi* uit uit de Lat. tekst: de koningen (koninginnen) zelf; *met hunne vleugelen.... uitmuntende* (alis insignibus) dient men op te vatten als: herkenbaar aan hun vleugels.

96 *een van beide:* een van de beide strijdende partijen; *perssen:* dwingen, noodzaken; *den rugh bieden:* wijken.

97 *beroerte:* beroering, ontstuimigheid; *met een handvol zants;* in deze nuchtere woorden klinkt even de humor: één handvol zand maakt een eind aan die vreselike strijd.

100 *den slimste:* de minste (van de twee koninginnen); als twee uitgevlogen bijenzwermen toevallig elkaar ontmoeten en zich verenigen, wordt naar de tegenwoordige mening de zwakste koningin doodgestoken; *zijn quistige aert:* zijn verkwistende levenswijze. De bedoeling is: een tweede koningin is dan *overbodig,* nutteloos; al wat aan haar onderhoud wordt besteed, is weggeworpen.

101 *verdadighd:* verdedigd; nl. tegen de mededinger.

103 *met zijn hooft;* de Lat. tekst zegt: *insignis ore:* (onderscheidt zich) door zijn voorkomen, zijn uiterlik; Vondel heeft *os* opgevat als gezicht, gelaat.

105 *slaphartigh* (inglorius): zonder enige flinkheid; *Beide.... Koningen:* Zoals de beide koningen in uiterlik verschillen, op dezelfde wijze verschillen ook de zwermen (volken).

Van 's krijghsklaeroen gedaeght. men hoort het oorloghsteken,[97]
Gelijck een' wapenklanck, en velttrompetten steecken.
Zy zetten zich ontstelt eendraghtigh in 't gelidt.
De vleugels schitteren. dan wetten scherp gebit
En beck den angel scherp. zy stellen zich in orden,[101]
Vergaêren dicht by een, om hantgemeen te worden,
Rondom den koning, en zijn' stoet, en legertent,
Braveeren met haer keel den vyant. als de lent
Nu opluickt, en de lucht opheldert voor de vorsten,[105]
Dan voort ter poorte met gedrommel uitgeborsten,[106]
En tegens een gehort, dat hier de lucht af bromt.
Men zietze in eenen drom oock dicht in een gedromt.[108]
Zy tuimelen om laegh, zoo dicht als hagelsteenen
In eene hagelbuy, of eeckels dicht uit eenen
Geschudden eeckelboom. dit krijghsvolck, trouw verknocht,[111]
Met hunne vleugelen in 't harte van den togh,[112]
Uitmuntende, bewijst door een uitmuntend teken[113]
Dat in zoo klein een lijf zoo groot een hart kan steecken.
Zy dringen tegens een van alle kanten aen,
En weeten van geen vlught, tot dat, na 'et heftigh slaen,
De triomfeerder, al te maghtigh, boven drijve,
Zijn vyant, uit het velt geslagen, onder blijve.
Al dees beroerte, daerze in 't harnas staen gekant,[119]
Wort lichtelijck beslecht met eene hant vol zant[120]
Te smijten in den hoop der vechtende oorloghsknechten.
Maer als gy d'oversten, van weêrzijde onder 't vechten,
Hebt uit den slagh geruckt, ontziel den slimsten vry,[123]
Op dat zijn quistige aert u niet tot scha gedy,[124]
En laet den besten het verdaedight hof regeeren.
De beste van die twee munt uit in 't triomfeeren[126]
Met goude spicklen [want men vint tweevoudigh slagh,]
En hooft, en roode schub, en glanssen in den dagh:[128]
Maer d'ander schricklijck, sleept, slaphartigh, traegh, en zachter,[129]
Het achterste van 't lijf, dat breet valt, na, van achter:
Doch d'onderdaenen zien van weêrzijde als hun vorst:[131]

97 *van:* door; *'s krijghsklaroen;* voor het aaneenschrijven van de genitief ('s) *krijghs* en het daardoor bepaalde woord *klaeroen* kan men vergelijken vs. 480: *zijn moedershof; het oorloghsteken:* het signaal om de strijd te beginnen.
101 *in orden:* in slagorde.
105 *voor de vorsten:* voor de (twee) koninginnen (versta: wanneer nu een heldere lentedag is aangebroken, een dag, die de koninginnen geschikt oordelen voor de strijd).
106 *voort:* aanstonds; *met gedrommel:* in drommen; *uitgeborsten:* uitgebarsten.
108 *eenen*, met klem.
111 *verknocht:* verbonden (aan hun vorst; maar zie de aant. bij de prozatekst, r. 92).
112 *in 't harte van den togh:* in het midden der strijdenden (van het strijdgewoel).
113 *uitmuntende:* uitblinkende.
119 *daer:* terwijl; *gekant staen:* vijandig, strijdvaardig tegenover elkaar staan.
120 *met:* door.
123 *vry:* gerust.
124 *tot scha gedyen:* tot schade worden, nadeel berokkenen.
126 *triomfeeren met:* pronken met.
128 *in den dagh:* in het volle licht, in de zonneschijn.
129 *schricklijck:* op jammerlike wijze (bij *slepen*); *en zachter:* en steeds langzamer.
131 *zien:* er uit zien.

Want d'eene bende ziet te vreesselijck bemorst,[132]

132 *bende*, niet met de tegenwoordige (ongunstige) gevoelswaarde; vergel. vs. 135 en krijgsbende; *te:* erg; *bemorst:* vuil.

*

[107] lijck morssigh; gelijck een reizend gast, die droogh en dick be-[+107-108]
[108] stoven aenkomende, met zijnen droogen mont op d'aerde spuwt:
[109] d'ander glinstert en flickert met eenen gouden glans, en het lijf
[110] is eenparigh gespickelt. Dees aert is de beste: hier uit zult ghy,[110]
[111] in het rechte saizoen, zoeten honigh perssen; en niet zoo zeer[111]
[112] zoeten als zuiveren honigh, bequaem om zuren wijn te verzoeten.

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van een reizend gast.*

[113] Doch wanneerze te wilt vliegen en de zwarmen zich in de lucht[+113]
[114] vermeien, de raten versloffen, en in de cellen hun werck verzui-[114]
[115] men; dan zult ghy hun ydele wufte en speelziecke zinnen in-[115]
[116] toomen, en het kost kleene moeite dit te beletten: treck den
[117] Koningen de vleugels uit: als deze inblijven, zal niemant hoogh[117]
[118] durven vliegen, of met den standert uit den leger trecken. Laet[118]
[119] bedden met geurige goutbloemen hen aenlocken, en de Bithy-[119]
[120] nische Priaep, een moloch voor dieven en vogelen, hen met zijn[120]
[121] willige snoeimes beschutten. Oock moet een byhouder thijm en[121]
[122] pijnboomen op de hooge bergen halen, en rontom de korven[122]
[123] planten, dat hy van arbeitzaemheit eeltige handen krijge: hy moet
[124] vruchtbare meien in d'aerde zetten, en die lieflijck begieten.[124]

[+][Randschrift:] *Hoe de bieman zijn byen intoomt en aenlockt.*

* TEKSTKRITIEK: r. 125-126 Dit is een volkomen onjuiste vertaling van: *Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum [vela traham et terris festinem advertere proram,] forsitan et.... canerem*. Vanaf de 4e druk (*Unger* 424) is zij vervangen door: *En zeker, ten waer ick, mijn reis ten einde, het zeil streeck, en den boegh naer lant toe zette, veellicht zou ick zingen*.

107-108 *gast:* persoon; *een reizend gast:* een reiziger (te voet). Het is de vraag of de Lat. tekst deze bijensoort vergelijken wil met de bestoven reiziger zelf of met het speeksel dat hij uit zijn droge keel op de grond spuwt; *droogh:* met een droge, dorstige mond.

110 *eenparigh:* symmetries; *aert:* soort, geslacht; *hier uit* (hinc), versta: dank zij hun arbeid.

111 *niet zoo zeer zoeten als zuiveren honigh:* honig die nog meer uitmunt door helderheid dan door zoetheid (door zijn klaarheid of helderheid is die honig geschikt om met zure wijn te worden vermengd).

113 *wilt,* hier: doelloos.

114 *versloffen* (contemnunt): verwaarlozen.

115 *ydel:* niet geneigd tot ernstig, productief werk; *wuft:* zwerfziek.

117 *inblijven:* in de korf blijven.

118 *met den stantert uit den leger trecken* (vellere castris signa), weer militaire beeldspraak: de veldtekens uit het legerkamp naar buiten voeren, optrekken (dus: een vlucht ondernemen).

119 *goutbloem,* hier in 't algemeen: goudgele bloem (croceis halantes floribus horti); *aenlocken;* versta: door de aanleg van zulke bloembedden zult ge ze afhouden van hun wilde vluchten.

120 *Priaep:* Priapus, beschermgod van tuinen en veldvruchten; zijn uit hout gesneden beeld, rood beschilderd, met een houten sikkel in de hand, diende als vogelverschrikker. Als beschermer van de tuinen tegen dieven en vogels, strekte hij zijn waakzaamheid uit over de bijen. Hij was de zoon van Bacchus en Venus, en werd vooral vereerd te Lampsacus aan de Hellespont; vandaar bij Vondel: *Bithynisch* (Bithynië is een landschap in Klein-Azië, bij de Hellespont). *moloch* (oorspr. afgod der Phoeniciërs): molik (dat etymologies hetzelfde woord is), vogelverschrikker.

121 *willige:* wilgehouten.

122 *pijnboomen;* Lat.: pinus; een andere lezing is *tinus:* sneeuwbal.

124 *meien:* groene takken; *lieflijck:* liefderijk.

[125] En nu zoude ick mijn reis ten einde, het zeil strijcken, en den[+125]
[126] steven naer lant toe wenden, ten waer my te zingen stont, hoe men[126]
[127] de vruchtbaere hoven bouwen, en Lukanische roozengaerden,[127]

[+][Randschrift:] *Vitspanninge van het hovenieren:* In het Randschrift bijr. 125: *Uitspanninge:* uitweiding.

125 De Lat. tekst zegt: En zeker, als ik niet, aan 't eind van mijn reis gekomen, (reeds) de zeilen streek enz.
126 *veellicht:* wellicht.
127 *hoven:* tuinen; *bouwen:* bewerken, in cultuur brengen; *Lukanische roozengaerden* (rosaria Paesti): de rozenvelden van Paestum in Lucanië (gewest in Zuid-Italië).

Gelijck een reizend gast aenstappende elck doet gruwen,
En, droogh en dick van stof, op d'aerde slijck zal spuwen,[134]
Uit zijnen droogen mont: maer d'andre bende straelt
Met eenen gouden glans, en 't lijf is overmaelt[136]
Eenpaerigh overal met spickelen, en stippen.
Dees aert is d'allerbeste, en zal uw kiesche lippen,[138]
Wanneer gy honigh perst, vernoegen in 't saizoen
Met zoeten, doch veel eer met zuivren honigh voên,[140]
Bequaem om wrangen wijn te helpen, te verzoeten.[141]
Maer vliegenze te wilt, en wijder dan zy moeten[142]
Vermeien in de lucht; verzuimenze de raet
Te bouwen, en de cel te vullen op haer maet;[144]
Dan moet gy haer speelziecke en wufte vlught verminderen,
En 't kost een kleine moeite en arbeit dit te hinderen.[146]
Men treck' den koning flucks de vleugels uit. indien
Dees inblijf, niemant zal de honinghbyen zien
Te verre uitvliegen, dau en bloem en kruiden lecken,
Noch met de standertvaen te wijt te velde trecken.
Laet heele bedden met de goutbloem dicht beslaen,[151]
En locktze met dien geur van alle kanten aen.
De Frygische Priaep, een moloch voor de veugelen,[153]
En dieven, waecke om haer, en, om gewelt te teugelen,[154]
Hou, met zijn snoeimes van geil wilgenhout, de wacht.[155]
Een byeman moet tijm en pijnboomloof met kracht[156]
Gaen haelen op 't geberghte, en om de korven planten,
Dat eelt de handen deck', gelijck twee taeie wanten,[158]
Van zijne arbeitzaemheit. hy zet 'er mey en plant,
Begietze liefelijck, wanneer de zomer brant.
En zekerlijck 't en waer ick, mijne reis ten ende,
Het zeil nu streeck', den boegh recht uit naer 't lant toewendde,
Ick zong u noch misschien hoe men met beter aert[163]
De vruchtbre hoven bouwt, en Pestums roozengaert,

134 *droogh en dick van stof:* dorstig en overdekt met stof; *slijck:* slijm.
136 *overmaelt:* beschilderd, bedekt.
138 *kiesch:* kieskeurig.
140 *veel eer:* vooral (met honig, waarvan de zoetheid, maar in de eerste plaats de zuiverheid te roemen valt).
141 Geschikt om.... te helpen verzoeten.
142 *wijder:* verder; *moeten:* mogen (en vliegen ze - al spelende (zich vermeiende) - hoger in de lucht dan nuttig is); *vermeien* is hier intr. werkw.
144 *op haer maet:* met de vereiste (normale) hoeveelheid honig).
146 *hinderen:* verhinderen, tegengaan.
151 *beslaen:* bedekken (beplanten).
153 *Frygisch,* bijv. nw. bij *Phrygië:* landschap in Klein-Azië.
154 *waecken om:* de wacht houden over.
155 Versta: en de Fr. Priaap houde, om geweld te beteugelen (om ze te beschermen tegen vijandige aanvallen) enz.
geil wilgenhout: hout van de welig opschietende wilg.
156 *met kracht:* met krachtsinspanning, zonder de zware arbeid te schuwen.
158 *gelijck twee taeie wanten;* versta: zodat door zijn zwoegen zijn handen als 't ware met twee handschoenen van taai eelt overtrokken worden.
163 *met beter aert:* met groter kunst; volgens de regelen der hogere landbouwkunde.

[128] die tweemael 's jaers dragen, vercieren moet; hoe d'endyvi liefst[128]
[129] aen vochtige beecken, en groene petercelie langs den oever wast,
[130] en de kromme komkommer zoo dick onder het gras groeit: oock[130]
[131] wil ick de tydeloozen, die spade bykomen, niet verzwijgen, nochte[131]
[132] gekringkelt beereklaeuw, groen veil en myrten, die den water-[132]
[133] kant zoecken: want my gedenckt, dat ick, onder de hooge torens[+]
[134] van Tarentum, daer de zwarte Galezus het goutgeele gewas be-[134]
[135] watert, eenen Cilicischen ouden man zagh, die een weinigh lants[135]
[136] erfde, dat men niet beploegen, nochte beweiden, nochte met
[137] wijn beplanten moght. Dees evenwel hier, onder distels en dorens,
[138] een luttel warmoes, witte lelien, yzerkruit en eetbaer mankop[138]
[139] pluckende, was in zijnen zin zoo rijck, als een Koningk: en 'savonts[139]
[140] spade t'huis komende, deckte zijn tafel met ongekochte spijze.
[141] Hy pluckte roozen vroegh in de lente, en appels in den herfst:[141]
[142] wanneer's winters de rotsen van koude borsten, en het water in[142]
[143] den stroom bevroos, dan sneedt hy zacht beereklaeuw, en be-[143]
[144] strafte den zomer en westen wint, die te traegh en langkzaem[144]
[145] aenquamen. Hierom had dees vroegh overvloet van jonge byen[145]
[146] en zwarmen, en perste den eersten honigh uit de raten, dat het
[147] schuimde. Hy had veel lindeboomen en pijnboomen: en zoo
[148] menigh boom, als 'er in de lente bloessem droegh, zoo menigh
[149] stont 'er in den herfst met ooft geladen. Hy stelde de grootste[149-152]
[150] olmen op een ry, en den harden peerelaer, en den doren, die nu[150]

[+][Randschrift:] *en de wackerheit des Tarentschen tuinmans en byhouders.*

128 *dragen* (nl. rozen): bloeien; *endyvi:* andijvie.
130 *zoo dick:* als dikbuikig gewas.
131 *wil...verzwijgen;* versta: ook zou ik dan niet zwijgen over de narcis, die eerst laat tot ontwikkeling komt (narcissus comans sera).
132 De bereklauw heeft kronkelende bladstengels; *veil:* klimop.
134 *de zwarte Galezus:* de Galaesus met zijn donkerkleurig water (stroomt langs Tarente in Zuid-Italië); *het goutgeele gewas* (flaventia culta: de goudgele velden).
135 *Cilicisch:* afkomstig uit *Cilicië*, landschap in Klein-Azië; *die een weinigh lants erfde;* de Lat. tekst zegt: cui pauca jugera ruris relicti erant: die een kleine uitgestrektheid land, waarop niemand recht deed gelden, bezat; *relictus* (overgelaten, aan de eerste de beste) is door Vondel opgevat als nagelaten.
138 *warmoes:* groente; *yzerkruit:* ook ijzerhard genoemd, behoort tot het geslacht verbena, een tuinbloem; *eetbaer mankop* is de vert. van *papaver vescus,* dat betekent de het land uitmergelende papaver (of misschien: de papaver met dunne zaadjes).
139 *pluckende;* 't Lat. *premens* is hier: geplant hebbende.
was in zijnen zin: voelde zich.
141 *vroegh in de lente;* de Lat. tekst zegt: hij was de eerste die in de lente rozen, in de herfst appels plukte.
142 *borsten:* barstten; denk voor *van koude:* nog.
143 *zacht* (mollis); versta: buigzaam; Vondels tekst had *acanthus* (bereklauw); een andere lezing is *hyacinthus*.
144 *bestrafte:* berispte, voer uit tegen. Vergilius gebruikt 't werkw. increpitare, dat hier betekent: de spot drijven met (hij hoonde, bespotte een weinig de zomer met zijn zoele wind, die nog maar steeds niet wou komen, terwijl hij in zijn tuin toch reeds oogstte).
145 *Hierom had dees:* hij had dan ook.
149-152 *Hy stelde de grootste olmen op een ry....;* de bedoeling van de Lat. tekst is: hij verstond (boven anderen) de kunst om olmbomen als ze reeds groot waren (perebomen, als hun hout reeds hard werd, pruimebomen, die reeds rijkelik schaduw gaven) te verplanten, uit te planten op regelmatige rijen.
150 *den doren, die nu pruimen voortbrengt* (spinos jam pruna ferentes); versta: de sleedoorn (sleepruim) die door enting pruimen draagt.

[151] pruimen voortbrengt, en den andorenboom, die het gelagh be-[151]

151 Vondel vertaalt *platanus* door *andorenboom;* zie daarvoor *Ned. Wdb.* i.v. *andoren; het gelagh:* de personen, die (voor een herberg) bijeenzitten te drinken (Lat.: ministrantem umbram potentibus).

Die tweemael's jaers de roos op haeren steel ziet gloeien,[165]
En hoe endyvi liefst aen beecken plagh te groeien,[166]
De Peterseli graêgh langs vochtige oevers wass',
Hoe een komkommer krom en dicker groeie in 't gras.
Ick wil geen tijdeloos, al komtze spa, verzwijgen,
Noch kringkligh beereklaeu, groen eiloof, steil in 't stijgen,[170]
En myrten, gaerne met den waterkant belent:[171]
Want my gedenckt hoe, by de torens van Tarent,
Daer langs Galezus met zijn' bruinen waterzegen[173]
Het goutgeel gras besprengt, ick by geval bejegen[174]
Een' van Cilicie, die grijs wat lants bezat,[175]
Dat onbeploeghbaer was, en daer geen vee in tradt
Te weide, geene ranck de muskadel wou draegen.[177]
Dees grijze nietemin pluckte, onder doornehaegen,
En distels, hier ter stê, zijn warmoes, yzerkruit,
Oock witte lelien, en mankop, dat'er spruit,
En was in zijnen zin een koning, op die wijze.
Hy deckte, 's avonts spa, met ongekochte spijze
Den disch, zoo menighmael hy t'huis quam afgeslooft.
De lent broght roozen voort, de herfsttijt weeligh ooft.
Wanneer de rotsen in den kouden winter borsten.
Het water in den stroom bevroos met harde korsten,
Dan sneet hy beereklaeu, en riep den zomer in,
En westenwint, te traegh gereet naer zijnen zin.[185-188]
Dees had hierom heel vroegh een' schat van jonge byen
En zwarmen, perste voor alle andren leckernyen[190]
Van honingh uit de raet, zoo dat het schuimde op 't lant.
Hy had zijn lindebosch en pijnboombosch geplant.
Zoo menigh boom de lent met bloeisel cierde en bladen,
Zoo menigh stont 'er in den herfst met ooft geladen.
De grootste boomen plant en poot hy op een ry,
Den harden peerelaer, den doren aen zijn zy,
Die hem nu pruimen geeft. hy poot 'er den andoren,
Belomraer van 't gelagh, daer zich de vreught laet hooren.[198]

165 *gloeien:* blozen.
166 *plagh:* van ouds gewoon is.
170 *eiloof:* klimop; *steil in 't stijgen:* dat gaarne omhoog klimt.
171 *belent met:* grenzend aan, groeiend aan.
173 *daer langs:* waarlangs; *bruin:* donker; *waterzegen:* zegen of vruchtbaarheid brengend water.
174 *Het goutgeel gras;* zie de aant. bij de prozavert., r. 134; *bejegen:* ontmoet (heb).
175 Versta: iemand, afkomstig uit C., een grijsaard reeds, die....
177 *muskadel:* druif.
185-188 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 144.
190 *voor alle andren:* eerder dan alle andere bijenhouders; *leckernyen van honigh:* de heerlike honig.
198 *daer:* waar.

[152] schaduwt: doch ick, binnen enger palen besloten, ga dit voorby,[152]
[153] en laet anderen na my hier van zingen.

[154] Nu welaen, ick wil u beknopt verhalen welck eenen aert Jupijn[+154]
[155] de Byen tot een vergeldinge gaf, naerdienze het schel geluit der[155155-157]
[156] Kureten en hun klinckende cimbalen volgende, den Koningk des
[157] hemels in het Kreetsche hol opvoedden. Zy alleen hebben ge-[157]
[158] meenschap van kinderen, en een gemeene stadt, brengen haer[158]
[159] leven onder bestendige wetten over, en kennen alleen haer vader-[159]
[160] lant, en eigen huis: en ziende den winter te gemoet, arbeiden in
[161] den zomer, en leggen voorraet op, tot het gemeen beste: want[161]
[162] zommigen passen kost te halen, en vliegen om aes uit: zommigen[162]
[163] leggen, binnen den korf, den eersten gront van de raten, met
[164] Narcissetranen, en taey boomlijm; daer na hangenze 'r het klevende[164]
[165] wasch aen: zommigen voeden d'aenkomende jongen, de hoop
[166] van haer geslacht, op: zommigen stuwen den klaren honigh, en[166]
[167] vullen de kamers met louteren nektar: zommigen viel de schilt-
[168] wacht aen de poorte by lotinge toe, en letten by beurte op wint en[168]
[169] weder; of nemen anderen, in het inkomen, den last af; of keeren,[169]
[170] in eenen troep, de bommels, dat vuigh gedierte, van de korven[170]
[171] af: men is 'er vierigh in 't werck, en de geurige honigh rieckt naer[171]
[172] tijm: en gelijck, wanneer de Reuzen zich haesten, om van gesmij-[172]

[+] [Randschrift:] *Van den aert der Byen, en het biewerck*. In het Randschrift bij r. 154: *het biewerck:* de bezigheden der bijen.

152 *ick, binnen enger palen besloten, ga dit voorbij:* ik, die mij een meer begrensde taak heb gesteld, sla dit over.
154 *aert:* instinct.
155 *tot een vergeldinge:* als beloning.
155-157 Jupiter, op Creta geboren (zie r. 157), werd door zijn moeder Cybele in de Dictaeïse grot verborgen gehouden. *Cureten,* priesters van Cybele, maakten voor de ingang luidruchtige muziek om te voorkomen, dat Saturnus, Jupiters vader, het schreiende kind zou horen, zijn schuilplaats zou ontdekken en zijn zoon verslinden. Op het geluid van de muziek kwamen de bijen af en voedden de jonge god Jupiter met honing; *schel:* luid klinkend; *opvoedden:* van voedsel voorzagen (grootbrachten).
157 *Zy alleen* (vul aan: onder de dieren) *hebben gemeenschap van kinderen, en een gemeene stadt:* voeden gemeenschappelik de jongen op en wonen samen in een gemeenschap.
158 *overbrengen:* doorbrengen.
159 *bestendig:* onveranderlik, steeds van kracht blijvend.
kennen, hier: bewust bezitten.
161 *tot het gemeen beste:* ten bate van allen.
162 *passen:* zorg dragen; *aes:* voedsel.
164 *Narcissetranen* (lacrimam Narcissi): vocht uit de narcissen (misschien bevat het woord een toespeling op de geschiedenis van Narcissus, die op zich zelf verliefd wordende, van liefde wegkwijnde en in een narcis veranderde); *boomlijm:* harsig gom, uit de boomschors druipend; *hangen:* de bijen beginnen hun cellen in de korf van boven af te metselen; vandaar: *hangen*.
166 *stuwen* (Lat.: stipare): al stuwende in een kleine ruimte persen.
168 Denk voor *letten* zij (deze).
169 *in het inkomen:* bij het binnenkomen.
170 *in eenen troep* (agmine facto): zich in gelederen geschaard hebbende; *bommel* (ficus): hommel, mannetjesbij; *vuigh:* vadsig.
171 Deze regel is de vert. van: *Fervet opus, redolentque thymo flagrantia mella,* het vers, dat geplaatst werd op het blazoen van Coster's Academie, een van bloemen en bladeren omgeven bijenkorf; dezelfde regel vindt men *Aeneis* I, 436.
172 *de Reuzen:* de Cyclopen, helpers van Vulcanus, die in de Etna o.a. de bliksems voor Jupiter smeedden; *van gesmijdige kluften* (massis lentis): uit smeedbare (weke) ertsmassa's, ertsbrokken.

[173] dige kluften den blixem te smeden; zommigen dan het vier op-[+]
[174] blazen: zommigen het kissende koper in den koelback koelen;[174]
[175] d'aenbeelden in Etna vast klincken en rammelen; de smeden[175]

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van Vulkanus smitswinckel*. 173 *smitswinckel:* smederij.

174 *kissen:* sissen; Kiliaen, *kissen:* stridere, tanquam ferrum candens in aquam missum.
175 *in Etna:* in het inwendige van de vulkaan; *vast:* al maar.

Doch ick van enger perck bepaelt, ga dit voorby:
Een ander zing' wien 't lust, van deze stof na my.[200]
Welaen dan, 'k wil u nu ontvouwen en opzingen[201]
Wat aert de byen van Jupijn ten loon ontfingen,
Dewijlze, 't schel geluit der klinckende cymbael
Van zijn' Kretenzer rey navolgende, altemael[204]
Den vorst des hemels in 't Dikteesche hol opvoedden.
Zy hebben onderling gemeenschap van haer goeden[206]
En kindren, oock alleen een stadt in 't algemeen.[207]
Zy slijten haeren tijt, en leven doorgaens heen[208]
By vaste wetten, die bestendigh zijn. zy wennen[209]
Haer eigen vaderlant en eigen huis te kennen,
En, ziende in tijts den vorst des winters te gemoet,
Bearrebeiden in den zomer overvloet[212]
Van voorraet, opgeleght tot dit gemeene beste.
d'Een vlieght om lijftoght uit, haelt kost, en geen de leste:[214]
Een ander yveraer leght in den korf den gront[215]
Der raet met boomlijm en Narcisdauw in den mont.
Dan wort het klevend wasch aen dezen gront gehangen.
d'Een voedt d'aenkomende gebroetsels met verlangen,[218]
De hoop van haer geslacht: een ander stuwt al vast
Den klaeren honigh op, en vult met haeren last[220]
De cel met nekter op. d'een moet de poort bewaeren[221]
By lotinge, en zy let of 't weder op wil klaeren,
En past op weêr en wint, of neemt in dat besteck[223]
Den innekomenden den last van haeren neck,
Of houdt in eenen troep de bommels, vuige dieren,[225]
Ten korf uit. 't is hier drock. de honigh, onder 't zwieren[226]
Der byen, rieckt naer tijm: en even onversuft[227]
Als reusen in hun smis, van taeie kluft by kluft[228]
Den gloênden blixem smeên, de zommigen vast woelen[229]
Om 't kissend koper in den koelback te verkoelen.
Het anbeelt klinckt in 't hol van Etna dagh en nacht.[231]

200 *wien 't lust* is te verbinden met *een ander*.
201 *opzingen:* bezingen.
204 *zijn' Kretenzer rey:* de tot zijn bescherming (op de cymbaal) spelende (en dansende) priesterschaar op Creta; *navolgende:* volgende; *altemael:* gezamenlik.
206 *van haer goeden:* van bezit.
207 *in 't algemeen:* voor allen gezamenlik.
208 *doorgaens:* voortdurend (hun gehele leven door).
209 *zy wennen:* zij raken eraan gewoon (zij raken (zijn) vertrouwd met het begrip vaderland).
212 *bearrebeiden:* door arbeid verzamelen.
214 *lijftoght:* voedsel; *en geen de leste:* en geen wil bij dat werk de laatste zijn.
215 *yveraer:* noeste werker.
218 *met verlangen:* met lust.
220 *met haren last:* met de last, de buit, die ze bij zich draagt.
221 *d'een,* hier op te vatten als: sommige; zoals in 't algemeen in deze passage 't enkelv. voor 't meerv. staat.
223 *passen op:* acht slaan op, aandacht wijden aan; *in dat besteck:* op die post, in die functie.
225 *in eenen troep:* in vereniging met anderen.
226 *zwieren:* in-en uitvliegen.
227 *onversuft:* onvermoeid, vurig aan het werk.
228 *smis:* smidse.
229 *vast woelen:* al maar ijverig in de weer zijn.
231 *in 't hol:* binnen in de holle berg.

[176] onderling uit alle hun kracht slagh houden, en het yzer met de[176]
[177] tang om en wederom keeren: niet anders drijft d'aengebore ge-
[178] winzucht (magh men kleene by groote zaecken gelijcken) d'Atti-[178]
[179] sche Byen, elck in haer werck, voort. D'outsten bewaren de[179]
[180] muren, vestigen de raten, en bouwen kunstige huizen: maer de[180]
[181] zwacke jongen keeren 's avonts spade weder, met veel tijms aen[181]
[182] de beenen; zoecken gestadigh haer aes op haeghappelboomen,[182]
[183] graeuwe willigen, kassie, root saffraen, vette linden en bruine[183]
[184] Maybloemen. Zy rusten te gelijck: zy vallen te gelijck aen het
[185] werck: 's morgens vroegh tyenze de poort uit: nergens zittenze[185]
[186] ledigh. Wanneer d'avont haer endelijck weder vermaent uit velt
[187] en weide te scheiden, dan keerenze naer huis; dan sterckenze 't[187]
[188] lijf. Men hoortze dan rontom de korven brommen en morren.[188]
[189] Wanneerze zich in haere slaepkamer vlyen, dan zwijgenze al den
[190] nacht, en de slaep streelt de vermoeide leden. Zy zullen, indien[190]
[191] het regenen wil, niet verre uit haer hol vliegen, nochte zoo 'er[191]
[192] wint opsteecke, zich in de lucht begeven; maer dicht onder haer[192]
[193] stevesten veiligh haer water zoecken, en niet verre van honck[193]
[194] vliegen: oock dickwils, gelijck hobbelende schuiten, by onge-[+194]
[195] stuimigh weder, ballast innemen, kaikens aenvatten, en zich hier[195]
[196] mede in d'ydele lucht ophouden.[196]

[+][Randschrift:] *Gelijckenis.*

[197] Ghy zoudt u verwonderen over de manier der Byen, die geen[+197]

[+][Randschrift:] *Van het aenteelen der Byen,*

176 *slagh houden:* maat houden bij het smeden, afwisselend slaan.
178 *by groote zaecken gelijcken:* vergelijken met; *d'Attische byen;* op de berg *Hymettus* in Attica (zie ook de vert. in verzen, vs. 236) werd voortreffelike honing gewonnen.
179 *elck in haer werck:* ieder op de hem toegewezen post, ieder in zijn bepaalde functie; *bewaren:* bewaken, beschermen.
180 *de muren* (oppida): de muren der vestingstad, waarbij de bijenkorf hier wordt vergeleken (in de vert. in verzen is de vergelijking nog verder uitgewerkt); *vestigen:* stevig construeren, op de wijze van een versterkte plaats bouwen (munire).
181 *zwacke;* Lat: fessae: vermoeide (de jonge bijen keren vermoeid enz.); de oude bijen blijven dus thuis, de jonge gaan uit om honing (door latere waarnemingen is dit niet bevestigd: juist de nog jonge bijen blijven bij voorkeur thuis); *tijm,* hier: stuifmeelkorrels van de thijm.
182 *beenen:* achterpoten; *haeghappelboom:* meidoorn.
183 *root saffraen* (crocus rubens): de rode saffraan, een bolgewas, tot de crocusachtigen behorend; *vet* (pinguis), Verg. bedoelt: bloesemrijk; *bruine Maybloemen* (ferrugines hyacinthi): donkere hyacinten (vgl. Derde Herderskout, r. 65).
185 *tyenze:* trekken ze; *nergens zittenze ledigh,* ter vert. van *nusquam mora:* nergens een achterblijver.
187 *dan sterckenze 't lijf:* dan zoeken ze herstel van krachten.
188 *morren:* zoemen.
190 *streelen:* verkwikken.
191 *uit haer hol* (a stabulis): uit hun woning.
192 *dicht onder haer stevesten* (sub moenibus urbis), weer militaire beeldspraak: aan de voet van hun stadsmuren (veilig dicht bij huis blijvende).
193 *haer water:* het voor hun levensbehoeften nodige water.
194 *gelijck:* evenals.
195 *kaikens aenvatten:* kiezelsteentjes grijpen, meevoeren.
196 *zich ophouden:* zich in evenwicht houden (vgl. de vertaling in verzen, vs. 260).
197 Versta: verwonderen moet gij u over deze gewoonte van de bijen, nl. dat ze....

[198] vermaeck scheppen in het paren, nochte zich door traegheit tot[198]
[199] geilheit overgeven, of jongen baren, maer die met den mont uit[199]
[200] loof en geurige kruiden teelen. Zy bestellen zelfs eenen Koningk[200]

198 *nochte zich door traegheit tot geilheit overgeven* is een onjuiste vert. van: nec, segnes corpora in venerem solvunt: en niet hun krachten verteren en futloos worden door een wellustig liefdesleven.
199 *de mont:* de zuigsnuit; de in 197-200 verkondigde mening gaat, evenals r. 195-196 terug op Aristoteles.
200 *bestellen:* zorgen voor (een nieuwe koning); *zelfs:* zelf.

De smeden onderling slagh houden naer hun maght,
Het yzer met de tang vast om, en weêrom keeren:
Een ingebore zucht drijft dus, om zich t'erneeren,[234]
[Indien men 't kleen by 't groot gelijcke met verlof,][235]
De byen van Hymet, in 't honighwerck niet slof,[236]
Met kracht en yver aen. alle outste slotsoldaeten[237]
Bewaeren hunnen muur, bevestigen de raeten,
En bouwen 't huis met kunst: de zwacke jeught alleen
Keert 's avonts spade weêr, en met veel tijms aen 't been.
Zy snuffelt vast naer aes, op 's lants haeghappelboomen,[241]
Op graeuwe willigen, en vette linde, aen stroomen,
Op bruine maybloem, en op kassie, en saffraen.
Zy rusten te gelijck: zy vallen teffens aen,[244]
Gaen 's morgens uit de poorte, en zitten nergens ledigh.
Als d'avont endelijck den aftoght blaest, om vredigh[246]
Te keeren uit de weide, en 't velt, dan gaenze t'huis,[247]
Dan sterckenze het lijf. men hoort dan een gedruis,
Gedommel, en gebrom rondom de honighkorven.[249]
Wanneerze in haere cel ten slaep zich vlyen, dorven[250]
Zy geen geluit slaen, en zoo gaen de nachten heen:
Dan streelt de zachte slaep haere afgeslaefde leên.
Zy houden zich by honck, indien men vrees' voor regen:
En zoo 'er wint opsteeck,' men zietze niet gestegen
Ten hemel in de lucht: zy zoecken dan haer best[255]
Het water veiligh dicht by huis, om haer stevest.
By ongestuimigh weêr bevrachtenze van buiten[257]
Zich zelfs met ballast, recht als hobbelende schuiten,[258]
En vatten kaikens aen, om, onder haere vlught,
Zich hiermede in 't gewight te houden in de lucht.[260]
Gy zoudt u menighmael verwondren om de byen,
En haer manieren, noit verslingert op het vryen,[262]
Of paeren, noch die oock door traegheit immermeer[263]
Op snoeplust zijn gestelt, noch baeren, maer veel eer[264]
Aenteelen met den mont uit loof en geur van kruiden.[265]

234 *dus:* op dezelfde wijze; *zich erneeren:* in zijn levensonderhoud voorzien (Hoogd.: sich ernähren).
235 *indien men.... gelijcke met verlof:* indien het geoorloofd is.... te vergelijken.
236 *van Hymet*; zie de aant. bij de prozavert., r. 178; *niet slof:* niet traag, vol ijver.
237 *slotsoldaeten;* vgl. de aant. bij de prozavert., r. 180; de Lat. tekst heeft hier alleen *grandaevi;* maar Vondels slot-, vestingsoldaat zal wel teruggaan op een commentaar, die Servius bij deze plaats geeft.
241 *Zij snuffelt vast:* zij is zonder ophouden op zoek naar.
244 *zy vallen teffens aen:* zij gaan tegelijk aan het werk.
246 *den aftoght blaest:* het sein geeft om af te trekken, maant tot ophouden.
247 *t'huis:* naar huis.
249 *gedommel:* gegons.
250 *dorven:* mogen.
255 *haer best:* al haer best, ijverig.
257 *van buiten:* aan de buitenkant van hun lichaam; uitwendig.
258 *zelfs:* zelf.
260 *gewight:* evenwicht.
262 *verslingert:* verzot.
263 *noch die oock... immermeer:* terwijl ze evenmin ooit.
264 *snoeplust:* dartel overspel.
265 *geur van kruiden:* geurige kruiden.

[201] en kleene burgers, en stichten hoven en een wassen Rijck. In het[+201]
[202] omvliegen quetzenze dickwils de vleugels in scherpe rotsen, en[202]
[203] geven den geest onder haren last: zoo byster zijnze op bloemen
[204] verleckert, en zulck eenen roem stellenze in honigh voort te[204]
[205] brengen. Hoewel haer leven eng bepaelt is (want het duurt niet[205]
[206] langer dan zeven zomers) nochtans sterft het geslacht niet uit: 't
[207] geluck des stams houdt vele jaren stant, en berekent het vijfde[207]
[208] gelidt. Daerenboven dragen Egypten, nochte het groote Lydie,
[209] nochte Perssen, en Meden hunnen Koningk, zulck een eerbiedig-[209]
[210] heit toe. Zoo lang de Koningk behouden is, blijvenze eensgezint;[210]
[211] hem missende, zoo leit het verbont in stucken: dan roovenze den
[212] vergaderden honigh, en vernielen de raten. Hy heeft het beleit[212]
[213] over haren arbeit: al te zamen aenbiddenze omringenze en be-
[214] stuwen hem dicht al brommende; dragen hem dickwils op de[214]
[215] schouders; stellen haer lijf in noot en oorloghsgevaer, en staen[215]
[216] naer quetzuren en een heerlijcke doot. Zommigen op den aert der
[217] Byen staroogende, die tot eenen leerzamen spiegel streckt, zeiden,[217]
[218] datze met een goddelijck vernuft en hemelschen geest begaeft
[219] zijn: want de Godtheit gaet overal waeren door hemel aerde en[219]
[220] zee: hier uit scheppen menschen en vee en allerhande dieren,[220220-224]
[221] elck voor zich, hun levens oirsprongk: en de bant des lichaems

[+] [Randschrift:] *en hare nature, oude, eigenschappen en eerbiedigheit tegens haren Koningk.*

201 *kleene burgers:* een nieuwe (jonge) generatie; *hoven:* een paleis (de grootste cellen in de korf); *In het omvliegen:* op hun vliegtochten om voedsel waarschijnlik, ten behoeve van de jongen; zò is er verband met het voorafgaande.
202 *in:* tegen.
204 *roem:* eer.
205 *eng bepaelt zijn:* slechts een beperkte tijd duren.
207 *en berekent het vijfde gelidt;* de Lat. tekst heeft: et avi numerantur avum: en men kan de grootvaders van de grootvaders opnoemen; zò komt Vondel tot 'het vijfde gelidt'. De bedoeling is gelijk aan die van: 'het geslacht sterft niet uit', maar van tegenovergesteld (terugziend) standpunt.
209 *eerbiedigheit:* eerbied, eerbetoon.
210 *behouden:* in leven.
212 *het beleit:* het opzicht.
214 *iemand bestuwen:* zich om hem verdringen.
215 *stellen haer lijf:* wagen hun leven; *staen naer quetzuren en een heerlijcke doot:* zoeken (ter wille van hem) een roemvolle dood op het slagveld.
217 *staroogen:* met verwondering zien.
219 De aansluiting is hier niet geheel logies, ook bij Vergilius niet, die twee gedachten met elkaar verwart: 1°, de door Aristoteles geuite, dat de bijen in 't bijzonder goddelike wijsheid bezitten, 2° de meer algemene die op Pythagoras teruggaat, dat *alle* bezielde (en onbezielde) wezens doortrokken zijn van een goddelike geest, de *divina mens,* of *anima mundi* (wereldziel). Vondel drukt dit laatste uit in: *de Godtheit gaet overal waeren door hemel aerde en zee.*
220 *dieren:* wilde dieren, tegenover vee.
220-224 Virgilius zegt: Uit deze van de godheid vervulde wereldelementen scheppen mensen en vee en alle wilde dieren ieder voor zich hun levensoorsprong en nadat het lichaam - door die levenselementen als 't ware als door een band samengehouden - bezwijkt, keren ze al te zamen weder daarheen en er is geen plaats voor 'een dood' (er is geen dood); maar alle levende wezens vliegen naar de sterren en nemen hun plaats in aan de hoge hemel. Hij *bedoelt* met die laatste woorden, dat het fijnste zielselement daarheen vliegt en laat in de slotzin de te voren genoemde lagere elementen (zie r. 219) buiten beschouwing. Onder invloed daarvan interpreteert Vondel aanvullenderwijs (zie r. 223-224): voorzover de schepselen bestaan uit 't fijnste wereldelement, uit een hemels deel, nl. de ether, zijn ze onsterfelik.

[222] bezwijckende, zoo keerenze en gaen al te zamen weder derwaert;
[223] want het deel, dat hemelsch is, sterft niet, maer vlieght levendigh
[224] weder naer de starren, en neemt om hoogh den hemel in.[224]

224 *den hemel innemen:* (weer) zijn plaats innemen in de hemel.

Zy zetten zelve een' vorst, en kleene burgerluiden,[266]
En stichten hoven, en een wassen rijck, wel vast.[267]
In 't ommevliegen lijdt de honighby veel last.
Zy quetst den vleugel dick op scherpe rots, en klippen,
En, onder haeren last, komt haer de geest t'ontglippen:
Zoo bijster zijnze op geur verleckert, en op bloem,
En stellen in de winst des honighs al haer' roem.[272]
Al is haer leven eng bepaelt in tijt en uuren,
[Want langer kan het niet dan zeven zomers duuren,]
Noch sterft de stam niet uit. de stam, in 't rijck bezit,[275]
Houdt veele jaeren stant, en bloeit in 't vijfde lidt.[276]
Het groote Lydisch rijck, Egypten, Parth, en Meden
Den koningk minder eer bewijzen in hun steden,
Als onze honighzwarm. zoo lang de koning leeft
Zijnze alle oock eensgezint: maer zoo hy haer begeeft,
Dan breeckt het rijxverbont, dan roven d'onderzaeten
Den honigh overhoop, vernielen cel, en raten.[282]
Hy heeft 't beleit alleen van haeren arrebeit.
z'Aenbidden uit ontzagh haer konings majesteit,
Omringen hem heel dicht, bestuwen hem met brommen,
En draegen op haer schoft het hooft der honighdommen.[286]
Zy gaen op lijfsgevaer met hem in oorloghsnoot,
En staen gequetst, vol moedts, naer een befaemde doot.[288]
Men vondt'er die den aert der byen gadesloegen,
Die elck ten spiegel dient, om zich hier naer te voegen,[290]
En rechtuit spraecken dat dees aert, die heerscht, en slaeft,[291]
Met rijp vernuft en geest van boven is begaeft:
Want eene godtheit gaet alom onzichtbaer waeren,
Door hemel, aerde, en lucht, en zee, en wilde baren,
En hieruit scheppen mensch, en vee, en ieder dier,
Een iegelijck voor zich, hunn' oirsprong, ziel, en zwier.[296]
Als 's lichaems bant bezwijckt vergaenze in d'eerste stoffen:[297]
Want merck, het hemelsch deel wort van geen doot getroffen,
Maer vlieght weêr levende in den starrelichten boogh,[299]
En neemt onsterfelijck den hemel in om hoogh.

266 *zetten:* instellen, aanstellen.
267 *wel vast:* op hechte grondslag.
272 *in de winst des honighs:* in het winnen van honig.
275 *noch:* toch; *in 't rijck bezit:* zich verheugend in bloei, in welvaart.
276 *bloeit in;* versta: bloeit tot in.
282 *den honigh overhoop:* de honig, die opgehoopt is, de verzamelde honig.
286 *het hooft der honighdommen:* het hoofd van het bijendom, de vorst (vgl. vs. 279: *honighzwarm*).
288 De Lat. tekst heeft: pulchramque petunt per volnera mortem, waarvan de zin is: (voor hem) sterven ze gaarne, geen wonden achtende, een roemvolle dood.
290 *spiegel:* voorbeeld; *om zich hier naer te voegen:* om na te volgen (zijn leefwijze hiernaar in te richten).
291 *rechtuit spraecken:* ronduit verklaarden; *dees aert:* dit geslacht.
296 *zwier:* (bijzondere wijze van) voortbeweging.
297 *d'eerste stoffen:* de vier elementen; zie vs. 294.
299 *in den starrelichten boogh:* naar de door de vaste sterren verlichte hemelsfeer.

[225] Wanneer ghy het heerlijcke hof en den opgeleiden honigh met[+225]
[226] zijne schatten opent, zoo besproey eerst de lucht met eenen mont[226]
[227] vol waters, en beroockze met een test. Tweemael gevenze honigh:[227-232]
[228] tweemael is het honigh-oeghst; zoo dra Taygete, een Zeilstar, de[228]
[229] weerelt haer schoon aenschijn toont, en de golven des Oceaens
[230] verachtelijck met den voet stoot: of de zelve star voor het water-
[231] zuchtigh gestarrente der Visschen wijckende, des winters treuriger[231]
[232] van den hemel in de baren zinckt.

[+][Randschrift:] *Van de honighsnede en honightijt*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 225: *honighsnede:* het snijden van de honing uit de korven.

[233] Zy zijn boven maete de gramschap onderhevigh: gequetst[+233]
[234] zijnde, vergiftigenze u met haren prickel, steecken heimelijck zoo[234]
[235] fel, dat d'angel vast in d'aderen blijft zitten, en sterven in haere
[236] wraeckgierigheit.

[+][Randschrift:] *Van de gramschap der Byen*,

[237] Doch vreest ghy voor een' harden winter; wilt ghy tegens den[+]
[238] toekomenden tijt sparen, en u over haere ellende en jammerlijcken[238]
[239] staet ontfarmen; zoo ontzieze niet met tijm te beroocken, en het[239]
[240] onnutte wasch af te snijden: want dickwils at, eer men 't merckte,[240]
[241] een gestarrende haeghdis de raten: een mot quam by doncker in[241]
[242] de cellen snoepen: de vuige bommel zat en verteerde een anders[242]
[243] kost: of de felle horsel mengde zich met eenen scherper angel hier[243]
[244] onder: of een vervloeckte honighworm quam 'er in: of Arachne,[244]

[+][Randschrift:] *en de honighrampen*. 237 *honighramp;* bederf in de raten.

225 *het heerlijcke hof:* het verheven, koninklik verblijf; Vondel heeft gelezen: *sedem augustam;* een andere lezing is *sedem angustam:* de enge woning.
De eerste lezing is meer in overeenstemming met de voorafgaande beeldspraak; *met zijne schatten* is een minder juiste vertaling van *thesauris;* de bedoeling is: (de honing) bijeenvergaderd (*opgeleit*) *in de schatkamers* (de als voorraadsmagazijnen dienstdoende cellen).
226 *zoo besproey* enz.; versta: neem een mondvol water en sproei dat al blazend in fijne droppels uit.
227-232 Honing kan men dus winnen uit de korven onmiddellik voor de zomer begint en aan het eind van de herfst.
228 *Taygete:* een ster uit het sterrebeeld der Pleïaden; *Zeilstar* genoemd, omdat de zeelieden op deze ster hun koers bepaalden; eind April komt ze (met de zon) boven de horizon (volgens de Ouden: uit de Oceaan; vandaar: *de golven des Oceaens verachtelijck met den voet stoot*); in November verdwijnt ze bij zonsopgang onder de horizon; vluchtend (*Taygete* wordt dus als een nimf gedacht), zegt Vergilius, voor het regenbrengende (*waterzuchtigh*) sterrebeeld der Visschen (een sterrebeeld uit de Dierenriem); astronomies is dit niet geheel juist.
231 *treuriger:* niet meer helder schijnende, mat (in personifiërende stijl: met tegenzin).
233 Met *zy zijn* worden de raadgevingen en voorschriften met betrekking tot het 'oogsten' van de honing vervolgd; denk dus achter *onderhevigh:* wanneer men de honing wegneemt; *gequetst zijnde* is een onjuiste vert. van *laesae:* worden ze geprikkeld, geplaagd.
234 *prickel:* angel; *heimelijck* haalt Vondel uit *specula caeca:* met een onzichtbare angel.
238 *sparen* (tegens) is een onjuiste vert. van parcere; *sin parces futuro:* als ge zorg draagt (of maatregelen wilt nemen) voor de toekomst.
239 *niet ontzien:* niet nalaten; *met tijm:* waarschijnlik omdat die geur zo aangenaam aandoet.
240 *het onnutte wasch:* de lege cellen.
241 *een gestarrende haeghdis:* stelio (stellio): de zogenaamde sterhagedis, een hagedis met stervormige vlekken; *een mot... snoepen;* de Lat. tekst zegt: en lichtschuwe motten die zich hoopsgewijze in de cellen genesteld hebben (aten de honingraten).
242 *vuig:* lui, vadsig; *zat en verteerde:* zat op te eten.
243 *scherper,* nl. dan die der bijen.
244 *een vervloeckte honighworm;* dirum tineae genus: de kakkerlak bedoelt Vergilius; *Arachne, van Minerve gehaet:* de spin; Arachne, een Lydiese jonkvrouw, had het gewaagd met Minerva

[245] van Minerve gehaet, spon haer breet spinneweb in de deur. Hoe[245-246]
[246] de korven meer van onnut wasch gezuivert zijn, hoeze naerstiger
[247] zullen aenhouden, om d'afbreuck van haer jongen te boeten,[247]
[248] schuren van bloemen te vlechten, en de vacken te beleggen.[248]

een wedstrijd in 't weven aan te gaan; Minerva veranderde haar in een spin (zie Ovidius, *Met:* VI, 1-vlg.).

245-246 De zin beginnende met *hoe* knoopt vast aan r. 240. In onze tijd vertaalt men de Lat. woorden *quo magis exhaustae fuerint* gewoonlik door: Hoe meer de bijen geplunderd zijn, hun voorraad honing geslonken is.

247 *om d'afbreuck van haer jongen te boeten* is een minder juiste vertaling; de Lat. tekst zegt: om het verlies van hun geslacht (hun verlies) te herstellen (zie de vert. in verzen, vs. 329); dus: om er weer boven op te komen.

248 *schuren van bloemen te vlechten* is de woordelike weergave van *texent horrea floribus,* waarvan de bedoeling is: honing in de voorraadschuren te verzamelen; *de vacken beleggen:* de raten vullen (misschien: de door het wegsnijden ontstane tussenruimten).

Wanneer gy't heerlijck hof, en d'opgeleide schatten
Des honighs opent, pas een' mont vol nats te vatten,[302]
Besproey dan al de lucht: beroockze met een test.
Zy levren tweemael u den honigh in haer nest.
De honighooghst beloont u tweemael alle jaeren,
Zoo dra Taigete, een star, waernaer de zeeliên vaeren,
Voor d'aerde en 't aerdtsche volck haer aenschijn klaer ontbloot,[307]
De golf des oceaens veracht met voeten stoot:[308]
Of als de zelve star, de waterzucht der Vissen[309]
Ontwijckende, bedroeft, by 's winters duisternissen,[310]
Uit 's hemels goude poorte in zee te water gaet.
Haer toorne en wraeckzucht houdt noch regel, nochte maet:
Want quetst gy haer, zy zal u pricklende vergeven,[313]
En vreeslijck steecken, dat zelf d'angel vast blijf kleven[314]
In d'aderen, en zy van wraeck sterf, heel verwoet.
Indienge een' harden vorst en winter ziet te moet,
En wiltge opleggen voor 't genaecken van de smerte,[317]
En gaet u haere elende en droeve staet ter harte;
Beroockze vry met tijm: besnoey 't onnutte was:
Want dickwijl, eer men 't merckt, knaeghde een haeghdis de kas
En raeten, of een mot quam in de cellen snoepen[320-21]
By nacht: de bommel, traegh van aert, quam met haer troepen
En slickte een anders kost: de felle horsel dorf[323]
Haer scherpen angel oock wel steecken in de korf.
Een booze honighworm berooft wel 't huis van binnen.
Arachne, in Pallas haet, komt breet haer webbe spinnen[326]
In 't midden van de deur. hoe gy den korf meer vaeght[327]
Van vuil onoirbaer was, hoe uwe by meer draeght,[328]
Om d'afbreuck van haer nest te boeten, en zy deckt 'er[329]
De schuur van bloemen, en beleght het vack met nekter.[330]

302 *pas:* zorg er voor, denk er aan.
307 *haer aenschijn klaer:* haar blinkend gelaat.
308 *veracht;* vul aan: door haar.
309 *dezelve:* die.
310 *bedroeft:* glansloos.
313 *vergeven:* vergiftigen.
314 *zelf:* zelfs.
317 *opleggen:* honig opzamelen (maar zie de aant. bij de prozatekst, r. 238); *de smerte* (smarte): de noden van de wintertijd; vgl. voor het rijm *smerte: harte* vs. 467-468 en 678-679.
320-21 *de kas en raeten:* de raten in de honigkorf.
323 *dorf:* durft.
326 *in Pallas haet:* door Pallas Athene (Minerva) gehaat.
327 *vagen* (vegen): reinigen.
328 *onoirbaer:* onnut; *dragen:* aandragen.
329 *afbreuck:* schade verlies; *boeten:* herstellen.
330 *schuur:* voorraadschuur (zie de aant. bij de prozavert., r. 247-248).

*

[249] Maer indien de byen (dewijlze met ons de gebreken dezes[+]
[250] levens onderworpen zijn) van zieckten quijnen, het welck ghy aen
[251] zekere tekens kunt mercken; terstont zienze 'r anders uit: het[251]
[252] hooft wort mismaeckt en ysselijck mager: zy brengen de dooden,[252]
[253] die d'oogen loken, buiten 's huis, en volgen in rouw het lijck
[254] achter aen: of hangen aen den ingangk, met de voeten aen een
[255] gevlochten: of houden zich al te zamen binnen 's huis, met geslote
[256] deuren, en verslapt van honger, verstijft van koude: dan latenze
[257] zich luider hooren, en brommen eenpaerigh; gelijck de koude[257]
[258] zuiden wint zomtijts in het bosch ruischt: gelijck de zee ruischt,
[259] wanneer de baren hol gaen: gelijck het verslindende vier in den
[260] gesloten oven barrent. Dan zoude ick u raden haer met galbaen[+260]
[261] te beroocken, en door riete pijpen met honigh te bedruipen, om[261]
[262] haer graegh te maecken, en de druiloorigen op den gewoonen[262]
[263] kost te noodigen. Oock is het dienstigh hier gestoote galnoten[263]
[264] onder te mengen, gedrooghde roozen, wijn wel sterck opgezoden,[264]
[265] of Psythische rozijnen, Cekropischen thijm, en centauren, sterck[265]
[266] van reuck; oock een bloem, die in de beemden wassende, licht
[267] te vinden is, en by de huislieden sterrekruit genoemt wort: want[267]
[268] uit den wortel spruiten vele steelen: z' is geelachtigh van kleur,
[269] doch glinstert midden in haer dichte bladen, gelijck purper van[269]
[270] een bruine fiool. Men verciert menighmael d'altaren der Goden
[271] met deze kranssen: z' is wrang van smaeck: de huislieden pluckenze
[272] in gemaeide dalen, en by den oever van den krommen Mella.[272]
[273] Koock den wortel van dit kruit in geurigen wijn, en zet dit voedtsel
[274] met volle manden voor de bykorven.

[+][Randschrift:] *Kentekens van der Byen zieckte:*

[+][Randschrift:] *en raet hier tegens gevonden.*

* TEKSTKRITIEK: r. 256 *en verslapt:* vanaf de derde druk (*Unger* 423) is en weggelaten.

251 *zekere tekens:* niet twijfelachtige (ondubbelzinnige) symptomen; *zienze 'r anders uit,* versta: veranderen ze van kleur.

252 *het hooft wort mismaeckt en ysselijck mager;* horrida voltum deformat macies: een vreselike magerheid misvormt hun uiterlik; ze worden wanstaltig van magerheid; Vondel heeft *vultus* te eng opgevat.

257 *eenpaerigh:* onafgebroken, al maar door.

260 *Dan* knoopt vast aan *quijnen* in r. 250; al wat daar tussen staat, is als tussenzin op te vatten; *galbaen:* zie *Lantgedichten* III, r. 403.

261 *met honigh te bedruipen:* (hun) honing al druppelende toe te voeren.

262 *druiloorig:* lusteloos, kwijnend; *de gewoone kost:* het voedsel, waaraan ze gewend zijn.

263 *hier.... onder:* door de honing; *gestoote:* fijn-gestoten.

264 *roozen:* rozebloesem; *opgezoden:* door lang koken dik geworden.

265 *Psythische rozijnen:* een soort Griekse gedroogde druiven; *Cekropisch:* Atheens, Atties (van de berg Hymettus); bijv. nw. bij *Cecrops:* de mythiese stichter van Athene; *centaur* (centaureum): duizendguldenkruid.

267 *sterrekruit* (amellus): een purpérblauwe aster met gouden hart, in Zuid-Europa voorkomend; *want* dient in verband te worden gebracht met *licht te vinden* (r. 266).

269 bevat een onnauwkeurige vert.; Vergilius zegt: op de talrijke bladen er rondom heen (nl. om het goudgele hart) schittert de purperen kleur van de donkere viool (zie de aant. bij r. 267).

272 *in gemaeide dalen;* de 'amellus' bloeit in de herfst, nà de hooioogst; *de kromme Mella:* de bochtige, de kronkelende Mella, een rivier in de nabijheid van Mantua.

[275] Maer tegens dat iemant haestigh al zijn byen moght verliezen,[+275-276]
[276] en geen middel wist om nieuwe jongen te winnen; zoo is het nu

[+][Randschrift:] *Raet om nieuwe Byen te winnen,*

275-276 *Maer tegens dat....., zoo is het nu tijt:* maar tegenover de mogelikheid dat...., is het nu het goede ogenblik; *haestigh:* plotseling.

Maer zoo de byen, die de jammernis en pijn
Van 't leven hier, als wy, oock onderworpen zijn,
Door zieckte aen 't' quijnen slaen, het welck men kan gewennen[333]
Aen zekre tekens klaer te mercken, en te kennen,
Dan trecken zy terstont een ander aenzicht aen.[335]
Het hooft ziet gansch mismaeckt, het lichaem ongedaen.[336]
Zy brengen 't lijck, wanneer 't zijn oogh luickt, ongeluckigh[337]
Ten huize uit, treên in rouw van achter, droef en druckigh,[338]
Of hangen aen de deur gevlochten, been aen been,
Of houden zich in huis al treurende by een
Met toegeslote deur, verstijft van kou, bevroren,
Verslapt van hongersnoot: dan laet de by zich hooren,
Veel luider, en zy bromt eenpaerigh, mort, en raest,[343]
Gelijck de Zuidenwint bywijl in bosschen blaest;
Gelijck het zeeschuim ruischt, wanneer 't komt aengestoven;
Gelijck verslindend vier, in een' gesloten oven.
Dan raede ick dat gy milt haer toeroockt met galbaen,
En door een riete pijp met honigh zoudt bestaen[348]
Te druppen, om haer graêgh te maecken, en de blooden,
En suffenden op dien gewoonen kost te nooden.[350]
Het is oock dienstigh dat gy galnootpoeder brengt,
En d'opgedrooghde roos met galnootpoeder mengt,[352]
Centauren, sterck van reuck, of Psythische rozijnen,
Cekropsche tijm, en oock heel sterckgezode wijnen,
Een bloem oock, in een' beemt gegroeit, en lang beroemt,[355]
Licht vindbaer, die op 't lant wort starrekruit genoemt:
Want uit den wortel steel by steel heel groeizaem spruiten.
Z'is geel van kleur, doch blinckt, hoe dicht de bladers sluiten,
Als een viool van bruine en donkre purperverf.
Men ciert d'altaeren van de Goden menighwerf
Met kranssen van dees bloem. z'is wrang van smaeck, te haelen
By huisliên op het lant, in hun gemaeide dalen,
En langs den oever, die den krommen Mella stuit.[363]
Men koockt in wijn, vol geurs, den wortel van dit kruit,
En zet de manden met dit voedtsel voor de korven.
Maer of de byen van den byenhouder storven,[366]
Die geenen middel weet met jonge en wackre bien[367]

333 *gewennen te mercken:* gemakkelik bemerken.
335 Versta: hun uiterlik verandert.
336 *ongedaen:* wanstaltig van magerheid.
337 *ongeluckigh:* bedroefd.
338 *van achter:* er achter aan.
343 *morren* en *razen:* een zoemend geluid laten horen.
348 (iets) *bestaen:* er toe overgaan.
350 *suffend:* lusteloos (hier syn. van *bloode:* moedeloos).
352 *d'opgedrooghde roos:* gedroogde rozeblaadjes.
355 *gegroeit:* groeiende; *lang beroemt:* van ouds bekend.
363 *stuiten:* tegenhouden (waarlangs het water van de kronkelende Mella schuurt).
366 *of... storven:* ingeval... mochten sterven.
367 *middel:* vroeger ook mnl., in Zuid-Nederl. nog; *bien:* bijen.

[277] tijt den gedenckwaerdigen vont des Arkadischen meesters Aris-[277]
[278] teus t'ontvouwen, en hoe dickwils het verrotte bloet van geslage[278]
[279] ossen byen voortbrogh. Ick zal die gansche naemhaftige historie[+279]
[280] hooger ophalen, en beknopt van haren eersten oirsprongk be-
[281] ginnen.

[+][Randschrift:] *gelijck eertijts Aristeus,*

[282] Want daer de geluckige burgery te Kanopus, van Alexander[282]
[283] vergroot, aen den Nyl woont, die met zijnen watervloet het lant[+]
[284] bewatert, waer over men met beschilderde schuiten vaert; en daer
[285] Persen, met den pijlkoker gewapent, aengrenst, en het groene[285]
[286] Egypten met een zwart slib gemest wort, door den vliet, die van[286]
[287] den zwarten Moorjaen nederstroomende, door zeven monden
[288] uitbruist; al dit gewest stelt zijn welvaert in deze onfeilbaere kunst.[288]
[289] Eerst kiest men tot dit werck een klein erf, deckt dit met luttel
[290] pannendacks, en sluit het met naeuwe wanden, waer in vier[290]
[291] vensters naer de vier winden uitzien, en die over dwers van de[291]
[292] zon beschenen worden. Dan zoeckt men eenen tweejarigen stier,
[293] wiens horens alreede krommen. Men stopt met gewelt beide zijn
[294] neusgaten, beneemt den muil den ademtoght, slaet hem met
[295] stocken doot, en spreit het geplette ingewant over d'ongevilde[295]
[296] huit. Aldus latenze dit dier op gebroke tacken, thijm en versche
[297] kassie, in de beslote plaetse leggen. Dit beschickt men, wanneer[297]
[298] de westen wint eerst op het water begint te blazen; eer de beemden[298]
[299] op een nieuw beginnen te bloeien; eer de snaterachtige zwaluwe[299]
[300] haer nest onder dack welft. Ondertusschen begint het gekneust[300]
[301] gebeente en warme bloet te broeien, en daer schijnt een wonder-[301-303]
[302] lijck gedierte te grimmelen; eerst stompe beenen, voort snorrende

[+][Randschrift:] *en d'Egiptenaers.*

277 *vont:* ontdekking; *meester* (magister) wordt Aristeus waarschijnlik genoemd in verband met zijn ontdekking.
278 *dickwils* dient verbonden te worden met *voortbrogh; verrotte:* bedorven; *geslage:* gedode.
279 *naemhaftig:* vermaard (met de glans der traditie omschenen).
282 *daer:* waar; *Kanopus:* stad in Beneden-Egypte aan de westelike Nijlmond; in de nabijheid daarvan stichtte Alexander de Grote Alexandrië (zie: *van Alexander vergroot;* deze toevoeging ontleent V. aan een commentaar).
285 *Persen:* Perzië (hier voor: de bewoners van 't land).
286 *van den zwarten Moorjaen nederstroomende;* devexus usque ab Indis coloratis (afgedaald uit het land, waar de donkerkleurige Indiërs wonen) zegt de Lat. tekst. De (dichterlike) geografiese schildering in r. 285-287 munt niet uit door nauwkeurigheid.
288 *in deze onfeilbaere kunst;* de kunst nl. om bijen te telen uit bedorven ossebloed.
290 *met naeuwe wanden:* binnen enge muren; op een klein grondstuk trekt men dus een eng vierkant van muren op met een klein dak tot afsluiting.
291 *over dwers:* ('t zonlicht moet er) zijdelings (in vallen).
295 *en spreit* enz. is een onjuiste vertaling; vlees en ingewand worden murw, tot een soort brij geslagen *onder* de huid, *die heel moet blijven* (zò kan geen bloed uitstromen; daarvoor zijn ook eerst de neusgaten en de bek dichtgestopt).
297 *kassie:* zie regel 44; *beschicken:* volbrengen, uitvoeren, doen.
298 *eerst:* weer voor 't eerst; dus: bij 't begin van de lente.
299 *op een nieuw:* op nieuw; *de snaterachtige zwaluw* (hirundo garrula) staat hier als bode van de lente.
300 *onder dack welft* (Lat. suspendat tignis): in gewelfde vorm aan de dakbalken (daksparren) bevestigt.
301-303 De Lat. tekst zegt: men kan een wonderlik gedierte zien, eerst *zonder poten,* maar vervolgens ook (nadat ze poten gekregen hebben) gonzend met hun vleugels, krioelen ze door elkaar en wagen zich al meer en meer in de ijle lucht.

Zijn dootse korven weêr te vullen, te voorzien,[368]
Zoo wil de tijt dat wij d'aenmerckens waerde vonden[369]
Van een' Arkadischen biehouder nu doorgronden,
En oock hoe menighmael 't geslaghte runderbloet
Aen 't rotten, byen hebb' by menighte uitgebroet.
'k Zal dees naemhaftige geschiedenis ophaelen,
En van haer' oirsprong u beginnen af te maelen:
Want daer de burger woont, ter stede, die vergroot[375]
Van Alexander, aen den Nyl leght, uit wiens schoot
Al 't lant bewatert wort, en daer bemaelde sloepen
Den stroom bevaeren; en daer Persiaensche troepen,
Gewapent op den rugh met pylekokers, dicht,
Aangrenzen, en het groene Egypten door 't gewight
Van 't zwarte springvloetslib ziet mesten velt, en boomen,
Door 't water, dat, heel hoogh uit Moorenlant aen 't stroomen,[382]
Door zeven monden bruischt; al dit geweste gront[383]
En bouwt zijn zegeninge op dien onfaelbren vont.[384]
Men kiest eerst luttel erfs, om 't werreck te voltrecken,[385]
En past dit met wat dacks van pannen t'overdecken,
Met eenen naeuwen wandt te sluiten dit gesticht,[387]
Waerin vier vensters naer vier winden haer gezicht
De zon toekeeren, die hier heet komt innestraelen.
Dan past men eenen stier, twee jaeren out, te haelen,
Wiens horens krommen. dan de neuslucht met gewelt[391]
Gestopt, den muil de lucht benomen, hem gevelt
Met stocken, dat hy sterf, die nog een weinigh lilde.[393]
't Gepletterde ingewant dan over d'ongevilde
En raeuwe huit gespreit van dezen dooden stier.
Dan versche kassigeur geslingert onder 't dier,[396]
En tijm, en telgh by telgh, gebroken van die heggen.
Zoo laetenze in die plaets den stier besloten leggen.
Dit wort beschickt, wanneer de westenwint eerst speelt,
En met zijn' adem in 't begin het water streelt,
Eer noch de beemt beginn' te bloeien, versch bewatert,[401]
De zwaluw 't broeinest welve, en onder 't rietdack snatert.
Terwijl 't gekneust gebeent en warme bloet geraeckt
Aen 't broeien, schijnt het of een vreemt gediert genaeckt,
En grimmelt onder een. men ziet eerst groote beenen,

368 *doots:* uitgestorven.
369 *aenmerckens waert:* de aandacht waard, opmerkelik.
375 *ter stede:* in de stad (Canopus).
382 *aen 't stroomen* (geraakt): dalwaarts stromend.
383 *al dit geweste gront*... enz. De normale zinsconstructie is aldus: die hele streek (zie vs. 383), waar 'de burger woont'..... (vs. 375); waar 'bemaelde sloepen'... (377) enz., grondt haar welvaart...
384 *onfaelbaer:* onfeilbaar.
385 *luttel erfs:* een klein terrein, grondstuk.
387 *dit gesticht:* dit gebouwtje.
391 *de neuslucht:* de neusademing, het neuskanaal.
393 *lillen:* stuiptrekken.
396 *kassigeur:* geurige kassie.
401 *versch bewatert:* waar de frisse beek door stroomt.

[303] veders onder een gemengt; en allengs stijgenze in de dunne lucht,
[304] tot datze, gelijck een zomervlaegh, die uit de wolcken stort, uit-[+304]
[305] bersten; of gelijck een lichte pijl uit den boogh des Persiaens[305]
[306] vlieght, wanneer hy slagh levert.

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van een zomervlaegh en pijl.*

[307] O Zanggoddinnen, wat Godt holp ons aen deze kunst? wie
[308] broght dezen nieuwen vondt eerst op de baen? Men zeit, dat[+308]
[309] Aristeus, een herder, Peneus en Tempe verlatende (overmits zijn[309]
[310] byen van honger en zieckte storven) heel treurigh en klaghtigh[310]
[311] aen den oirsprongk des gewijden vliets stont, en aldus zijn moeder[311]
[312] aensprack: moeder Cyrene, die u op den gront van dit loopende[312]
[313] water houdt; o moeder, waerom broght ghy my, die by het nootlot[313]
[314] niet gezien ben, uit den doorluchtigen stamme der Goden (trouwen[314]
[315] zoo de Thymbreesche Apollo, naer uw zeggen, mijn vader is) ter[315]
[316] weerelt? Of waer is uw liefde te mywaert gebleven? Waerom[316]
[317] zeit ghy my den hemel toe? naerdien ick, schoon ghy mijn moeder[317-318]
[318] zijt, oock d'eere in dit sterflijcke leven moet missen, die ick door
[319] vee, en vruchten, met zulck een wackerheit en opmerckinge,[319]
[320] zonder iets onbezocht te laten, verdiende? Welaen dan, neemt[320320-321]
[321] ghy zulck een verdriet in mijnen roem, ruck met uw eige hant de
[322] weelige bosschen uit: steeck de stallen in lichten brant: verdelgh[322]
[323] den oegst: verbrant het gewas, en houw met de bijl den wijnstock
[324] in stucken.[+]

[+][Randschrift:] *Fabel van Aristeus, die zijn byen verloren hebbende, raet by zijn moeder zoeckt,*

[325] Maer de moeder hoorde zijn klaght, onder in de kamer des[325]

[+][Randschrift:] *die onder in den stroom, hare Nymfen vast met haer gezangk onderhoudende,*

304 *zomervlaegh:* zomerregenbui; *uitbersten:* plotseling uitzwermen, zich als een zwerm in de lucht begeven.
305 Vondels vert. is onjuist; Vergilius zegt: of zoals de pijlen (een wolk van pijlen) voortgedreven uit de boogpees, wanneer de vlugge Parthen een gevecht beginnen (aut ut nervo pulsante sagittae, prima leves ineunt si quando proelia Parthi). Vondel heeft 't bijv. nw. *leves* uit de bijzin als bepaling bij *sagittae* in de hoofdzin getrokken.
308 *op de baen brengen:* in zwang, in practijk brengen, invoeren.
309 *Aristeus:* Aristaeus, die de bijen- en veeteelt bij de mensen zou hebben ingevoerd, was de zoon van Cyrene (een stroomnimf, dochter van de stroom (god) Peneus, die door het lieflike dal Tempe in Thessalië stroomt) en Apollo.
310 *klaghtigh:* klagende.
311 *zijn moeder,* die in de bron, waaruit de Peneus zijn oorsprong nam, woonde.
312 *gront:* bodem; *loopende:* opborrelende.
313 *die by het nootlot niet gezien ben:* wie het lot ongunstig is, die altijd tegenspoed ondervindt.
314 *trouwen:* inderdaad, tenminste.
315 *Thymbreesch:* bijv. nw. bij *Thymbra,* de naam van een vlakte in 't landschap Troas (Klein-Azië), met een bos en een tempel aan Apollo gewijd.
316 *Waerom zeit ghy my den hemel toe:* waarom belooft ge mij (na mijn dood) een plaats in de hemel (onder de goden).
317-318 *naerdien ick.... oock moet missen:* en ik moet immers zelfs.... missen.
319 *met zulck een wackerheit en opmerckinge:* door zo ijverige toewijding (doordat ik mij zo wakker heb toegelegd op landbouw en veeteelt).
320 *zonder iets onbezocht te laten:* met voortdurende nieuwe proefnemingen, onderzoekingen.
320-321 *neemt.... roem:* is mijn roem u zo onwelgevallig.
322 *weelig:* rijke vrucht gevend.
325 *onder in de kamer des diepen strooms;* Lat. sub thalamo fluminis alti; in haar verblijf, beneden in de diepte van de stroom.

[326] diepen strooms, daer de Stroomgodinnen, rontom haer, Milesische[326]
[327] vellen, waer aen geen zeegroen gespaert was, kemden; namelijck[327]

326 *daer:* waar, of terwijl; *Milesische vellen:* Milesiese vachten; de schapen van Milete in Carië leverden kostbare wol.
327 *waer aen geen zeegroen gespaert was:* in zeegroene tint geverfd; *kemmen,* ter vert. van carpere: afspinnen.

Hoort veders snorren, en zich mengen, en met eenen
Besteigerenze allengs de hooghten in de lucht,
Tot dat zy endelijck, gelijck een zomervlught
En vlaegh uit eene wolcke, uitspatten voor elx oogen:
Of als een lichte pijl uit Persiaensche boogen
Om hoogh vlieght, als de Parth nu toestreeft met den schicht.[404-411410-411]
O Zanggodinnen, melt wat Godt broght dit in 'tlicht?
Wat geest heeft deze kunst, dien vont eerst nieuw gevonden.[413]
Aristeus, zoo men zeght, een herder, lant en gronden[414]
Van Tempe, en Peneus, die gevloten komt door 't dal,
Verlaetende, naerdien zijn byen overal
Van honger, kommer, en van zieckte, en evel storven,[417]
Stont treurigh klaegende, om de scha van zijne korven,
Omtrent den oirsprong van den godtgewyden vliet,[419]
En sprack zijn moeder aen, uit onlust en verdriet:
Cyrene moeder, die dit water hebt gekoren,[421]
O moeder, waerom ben ick, uit uw' schoot geboren,[422]
By 't nootlot ongezien, en uit der Goôn geslacht,
Zoo my Apol, gelijck gy zeght, heeft voortgebracht
In 't licht der weerelt? of waer is uw gunst gebleven
Te mywaert? waerom my in 's hemels troon verheven
Met uw belofte en mont; naerdien ick, uit uw bloet[427]
En schoot gesproten, d'eer in 't sterflijck leven moet
Ontbeeren, die ick heb verdient door vee, en vruchten,
Met zulck een wackerheit, en aendacht, die noit vlughten[430]
Den arbeit, die natuur en alle ding doorgront?[431]
Welaen dan, neemt gy zulck een' onlust in mijn' vont[432]
En glori, ruck vry met uwe eige hant de bossen
De schoone boomen uit: steeck stal en schuur, vol ossen,
En vee in lichten brant: verdelgh verbrant al 't zaet,[435]
En houw den wijnstock met de byle om, waer die staet.
De moeder hoort zijn klaght, die quam in 't water, binnen
De kamer van den stroom, daer blancke Stroomgodinnen
Rondom haer bezigh zijn met kam, en scherpe kaerdt,[439]
Om wol, waeraen geen verf noch zeegroen is gespaert,
't Miletisch vellewerck, te havenen, te kemmen,[441]

404-411 Zie de aant. bij de prozavertaling, r. 301-306.
410-411 *Parthen* en '*Persianen*' vereenzelvigt Vondel; *toestreven:* op de vijand losstormen.
413 *nieuw:* als nieuwe (ontdekking).
414 *Aristeus,* hier drielettergrepig; in vs. 468, in overeenstemming met het Latijn, vierlettergrepig.
417 *evel* (euvel): kwaal, ziekte.
419 *omtrent:* bij; *godtgewijd:* gewijd aan de stroomgod Peneus.
421 *gekoren:* tot woonplaats gekozen.
422 Versta: waarom is 't lot mij zo vijandig, mij, die toch uit U en Apollo geboren ben.
427 *met uw belofte en mont:* waarom hebt gij met eigen woorden beloofd mij te verheffen...
430 *aendacht:* belangstelling.
431 *die natuur en alle ding doorgront:* welke de geheimen der natuur leert doorgronden (vgl. de prozavert.).
432 *neemt gy onlust in:* mishaagt u.
435 *'t zaet:* de te velde staande oogst.
439 *kaerdt:* gereedschap om de wol te zuiveren, oorspr.: de vol kleine weerhaken zittende bol van een soort distel, de kaarde.
441 *'t Miletisch vellewerck* is bijstelling bij *wol; havenen:* zuiveren; *kemmen:* kammen.

[328] Drymo, Xantho, Ligea, en Fyllodoce, die het glimmende hair over[328]
[329] den blancken neck lieten zwaeien; Nesaee, Spio, Thalie, Cymodoce,
[330] Cydippe, en de blonde Lykorias (d'een noch maeght, d'andere
[331] toen d'eerste reis van kint bevallen) Klio, en haer zuster Beroë;[331]
[332] beide dochters van den Oceaen; beide met gout, beide met ge-[332-333]
[333] spickelde rheesvellen omgort; Efyre, Opis, Asie, Deiopeie, en
[334] de snelle Arethuse, die endelijck haer pijlen nederleide. Klymene
[335] vertelde, onder dit gezelschap, Vulkaens ydele bekommeringe, de[335]
[336] schalckheit van Mars en zijn zoete sluickery, en overrekende alle[336]
[337] der Goden vryaedjen, sedert het begin der weerelt. Terwijlze[+]
[338] vast naer dit gezangk luisterende, haer spinrocken sponnen, quam[338]
[339] Aristeus jammerklaght weder de Moeder ter ooren, en al wat 'er[339]
[340] in het glazen vertreck was zat stom: doch Arethuse, eer dan[340]
[341] d'andere gezusters opziende, en met haer blonde hooft boven uit[341]
[342] het water opborrelende, riep van verre: o Cyrene zuster, ghy zijt[342]
[343] niet vergeefs om dit byster gekerm verschrickt; hier staet Aristeus[343]
[344] zelf, voor wien ghy meest bekommert zijt, en schreit deerlijck aen[344]
[345] het water van zijnen vader Peneus, en noemt u onbarmhartigh.[345]
[346] De moeder hierom op een nieuw in haer hart ontstelt, zeit: wel-[346]
[347] aen, breng hem, breng hem by ons: hy magh onbeschroomt zijnen[347]
[348] voet binnen den goddelijcken drempel zetten: met een beveeltze,
[349] dat de stroom zich wijt genoegh ontsluite, op dat de jongelingk

[+][Randschrift:] *den zoon vernam,*

328 *glimmend:* glanzend.
331 *d'eerste reis:* voor de eerste keer.
332-333 *de Oceaen:* de zeegod Oceanus; *met gout... omgort:* met een gouden gordel om de middel en de gespikkelde huid van een ree om de lendenen, dus gekleed als jagerinnen, evenals *Arethuse* in r. 334. - In de mythologie worden jagerinnen dikwijls stroomnimfen en omgekeerd; *Asie* (Asia) is hier niet een nimf; *Asia,* bepaling bij *Deiopeia,* betekent: de beemden in Asia (westelik Klein-Azië) bewonend.
335 *Vulkaens ydele bekommeringe;* in verband met *schalckheit* in r. 336 kan *bekommering* hier niet betekenen bezorgdheid; de Lat. tekst heeft *inanem curam:* nutteloze voorzorg of voorzorgsmaatregelen; misschien bedoelt Vondel dat ook; of moet men vertalen: zijn ijdele toewijding, toegenegenheid (tot Venus)?
336 *schalckheit:* sluwheid; *sluickery:* dieverij, heimelike minnarij; Clymene vertelt (r. 335-336) de heimelike liefde van Mars voor Vulcanus' gemalin Venus en hoe Mars en Venus Vulcanus bedrogen (deze geschiedenis - met het vervolg, hoe Vulcanus ten slotte voor de twee gelieven een kunstig net van ijzeren draden smeedt, waarin ze gevangen worden - wordt verteld in de Odyssae VIII, 266-vlg.).
overrekenen: opsommen, achtereenvolgens verhalen.
338 *vast.... luisterende:* bezig te luisteren.
339 *weder:* ten tweeden male.
340 *in het glazen vertreck;* de Lat. tekst zegt: alle nimfen zaten stom op haar kristallen zetels (sedilibus vitreis); *kristallen,* volgens de gewone voorstelling, die men zich maakte v.d. woningen der stroomgoden; *eer:* eerder.
341 *gezusters,* hier in ruime zin te nemen (vgl. de opsomming in r. 328-vlg.).
342 *van verre:* van het water-oppervlak naar beneden in de diepte.
343 *byster:* erg, hevig.
344 *voor wien ghy meest bekommert zijt* (tua maxima cura): die u het naast aan 't hart ligt.
345 *zijnen* vader is onjuist: *onzen.*
346 *op een nieuw.... ontstelt:* minder juiste weergave van *perculsa nova formidine:* geschokt, getroffen door een ongekende angst (misschien door plotseling opkomende angst).
347 *onbeschroomt,* daar hij de zoon van een god en een nimf is.

[350] dat langs afstijge: en het water gingk berghswijs rontom hem[350]

350 *dat langs:* daarlangs; *berghswijs* geeft de indruk weer, die een toeschouwer op de oever zal ontvangen: het water scheidt zich; Aristaeus daalt af in die vallei en de hellingen aan weerskanten sluiten en welven zich over zijn hoofd.

*

Met naeme Drymo, Xanth, Ligea, snel in 't zwemmen,
En Fylodoce, die de vlechten, zonder vleck,[443]
Ziet blincken in den zwaey, om haeren blancken neck,[444]
Neseë, Cymodoce, en Spio, en Thalye,[445]
Likorias, heel schoon, Cydippe, d'eene een vrye[446]
En onbesmette maeght, en d'andre hier ter stê
Nu eerst van kint verlost, en Klië, en Beroë,[448]
Twee zusters, dochters van den Oceaen gerekent,
Omgort met vellen, schoon gespickelt, en getekent
Met vlacken, en verciert met riet om 't natte haer;[451]
En Asie, en Efyre, en Dejopeia, klaer[452]
Van oogen; Opis mede, en Arethuze, in 't ylen[453]
De snelste, en die nu hier den koker met de pijlen
In 't ende nederley. Klymeen verhaelde vast,[455]
By dit gezelschap, hoe Vulkaen den boel verrast,[456]
De schalckheit van Godt Mars, zijn zoete sluickeryen,
En hoe van 's weerelts wiegh de Goden slaen aen 't vryen.[458]
Terwijlze al spinnende hier luistren naer dien toon,
Vernam Klymene weêr de klaght van haeren zoon:
En al de zusters en getrouwe spingenooten,
In 't helder glazen huis, verstomden, en verschooten.[462]
Maer Arethuze, die voor elck naer boven schiet,
En met het blonde hooft opborrelt uit den vliet,
Riep haer van verre toe: Cyrene, waerde zuster,
Gy zijt niet zonder reên ontstelt, en ongeruster
Om dit bedruckt gekerm: hier staet uw zoon, vol smart,
Uw Aristeüs zelf, die diep u leght in 't hart.
Hy schreit hier aen de zy van zijnen vader smartigh,[469]
Den stroomgodt Peneus, en hy noemt u onbermhartigh.
De moeder, op een nieuw in haeren geest ontstelt,[471]
Zeght daetelijck: welaen, men breng' men breng' den helt[472]
Hier onder: want hy magh wel zonder vreeze binnen
Den drempel stappen van de natte Vlietgodinnen:
Met een' gebietze dat de stroom zich openzett',

* TEKSTKRITIEK: vs. 460 *Klymene* is een vergissing van Vondel, moet zijn *Cyrene*.
443 *zonder vleck:* vlekkeloos schoon.
444 *in den zwaey:* in (haar) golving, in zwierende beweging.
445 Verbind: *Cymodoc'en;* spreek uit: *Thaly-e,* met klemtoon op *ly:* lij.
446 *vry:* ongehuwd.
448 Verbind: *Klië-en* tot twee lettergrepen.
451 *vlack:* vlek, spikkel.
452 *Asie en* wordt drielettergrepig; *Efyre en* eveneens.
Dejopeia, klaer van oogen; klaer van oogen staat niet in de Lat. tekst. Heeft Vondel gemeend dat dit de betekenis was van de eigennaam *Deiopeia?* Deiopeia schijnt te betekenen: met een verdelgende blik; ook in Aen. I komt de eigennaam voor.
453 *ylen,* hier: het najagen van 't wild.
455 *verhaelde vast:* was bezig te vertellen.
456 *den boel:* de minnaar zijner gemalin Aphródite, nl. Mars.
458 *van 's weerelts wiegh:* sedert het begin der wereld.
462 *verschooten,* nl. van kleur.
469 *aen de zy van zijnen vader:* aan de oever van de Peneus; *smartigh:* smartelik (bij *Hy schreit*).
471 *op een nieuw:* op nieuw.
472 *daetelijck,* uit *daetlijck* (met verscherpte slotklank *t* uit *d*).

Op dat de jongeling vry intrede in dit wedt.[476]
De stroom zet berreghswijs zich om hem overende,

476 *wedt:* water.

*

[351] overendt staen, en ontfingk den zoon in den ruimen boezem,[+]
[352] binnen den stroom: en nu gingk hy zich verwonderen over zijn
[353] moeders hof, en het vochtige Rijck, en de meeren, van speloncken[353]
[354] besloten, en de ruischende wouden; en om den geweldigen stroom[354]
[355] der wateren verbaest, bezagh 'er alle de vlieten, die onder den[355-356]
[356] grooten aerdtkloot, op verscheide plaetsen, verborgen leggen;
[357] Fasis, en Lykus, en de bron, waer uit de diepe Enipeus eerst[357]
[358] komt springen; waer uit vader Tyberijn opborrelt, en Anio, en[358]
[359] Hypanis, die van kaien klatert, en de Mysische Kaikus, en d'Eri-[359]
[360] daen, met een paer vergulde stiershorens op het hooft, boven[360]
[361] wien geen stroom geweldiger, over het weelige gewas, in de[361]
[362] purperen zee nederbruist.

[+][Randschrift:] *hem onthaelde*, In het Randschrift bijr. 151: *onthalen:* ontvangen, tot zich roepen.

[363] Na dat hy in d'overwelfde puimsteene kamer quam, en Cyrene
[364] d'oirzaeck van haer zoons droefheit verstont, die licht te troosten
[365] was; zoo gaven de Gezusters hem geschicktelijck het hantwater,[365]
[366] en den ruigen hantdoeck: zommigen deckten de tafel met bancket,[366]
[367] zetten 'er volle bekers op, en beroocken d'altaren met Arabisch
[368] wieroock, en de moeder zeit: neem dien kop met Meonischen[368]
[369] wijn; laet ons den Oceaen toedrincken; en met een aenbadtze[369]
[370] den Oceaen, aller dingen vader, de Nymfen, haer zusters, Voogh-[370]
[371] dessen over hondert bosschaedjen, over hondert vlieten. Driemael
[372] begootze de brandende Vesta met klaren nektar: driemael vloogh[372]

* TEKSTKRITIEK: r. 372 In de uitgave van 1659 (*Unger, Bibliographie*, nr. 425) is *de brandende Vesta* veranderd in: *het brandende vier*.
353 *hof:* paleis.
354 *besloten.... van:* omsloten door (waarschijnlik worden bedoeld de onderaardse oorsprongen der verschillende stromen, die in de volgende regels genoemd worden).
355-356 Vergilius zegt: Hij aanschouwde (in stomme verbazing over....) al de rivieren, die in verschillende richting onder het onmetelike aardoppervlak stromen; omnia sub magna *labentia* flumina terra, zegt de Lat. tekst Is Vondels *verborgen* (leggen) zò te verklaren, dat hij heeft gelezen *latentia* i.pl.v. *labentia?*
357 de *Phasis* en de *Lycus* stromen beide uit in de Zwarte Zee; de *Enipeus* is een rivier in Thessalië.
358 *vader Tyberijn:* de Tiber; vader, als epitheton van eerwaardigheid; *Anio:* een tak van de Tiber.
359 *Hypanis:* rivier in Scythië; *die van kaien klatert:* bruisende over rotsblokken; *d'Eridaen:* de Po.
360 De rivieren, gepersonifiëerd als riviergoden, worden wel voorgesteld met de horens van een stier op hun hoofd; die horens zijn het symbool der vruchtbaarheid; de Eridanus heeft hier *gouden* horens, waarschijnlik omdat hij goudzand meevoerde.
361 *over het weelige gewas;* per culta pinguia zegt de Lat. tekst: door de vruchtbare akkers (vgl. de vert. in verzen, vs. 494).
365 *de Gezusters:* waarschijnlik Clio en Beroë (r. 331); *geschicktelijck* is de vert. van *ordine:* in de vereiste volgorde; *ordine* wijst aan, dat iedere stroomnimf haar taak, haar deel van de taak, aansluitend bij de werkzaamheden der andere, vervult; *het hantwater:* water om de handen te wassen.
366 *met bancket:* met heerlike spijzen (epulis).
368 *kop:* beker; *Meonisch:* gewassen op de berg Tmolus in Maeonië: Lydië.
369 *den Oceaen:* Oceanus.
370 *aller dingen vader* (pater rerum), omdat de oude natuurphilosofen het water als de grondstof van alle dingen beschouwden; *voogdes:* beschermster.
372 Versta: de godin van de haard; *de brandende Vesta* is hier: de offerhaard zelf (vgl. de Tekstkritiek).

[373] de heldere vlam boven in het dack; een voorteken, waer mede[373]
[374] zy hem moedighde, en toen aldus aenhief:[374]

373 *boven in het dack:* tot boven aan 't gewelf van de kamer.
374 *moedigen:* moed doen scheppen, geruststellen.

En wellekomt den zoon by deze waterbende,[478]
In dezen ruimen schoot, daer hy verwondert ziet
Zijn moedershof, en 't rijck van haeren watervliet,[480]
De meeren, dicht omringt van holen, en het ruisschen
Der bosschen, zich verbaest om 't klateren en bruisschen[482]
Van dezen grooten stroom der wateren, met een
De vlieten ziet, die om den grooten aerdtkloot heen
Op veele plaetsen diep en weghgescholen doocken;[484-485]
Eerst Fasis, Lykus mê, de bron, die doorgebroken[486]
Uit d'ader van den vliet Enipeus eerst ontspringt,
Daer vader Tyberijn door 't zant naar boven dringt,[488]
En Anio, met een stroom Hypanis, gezwollen[489]
Van water, dat de rots en kaien voort komt rollen:
Kaïkus mê, bekent by elcken Mysiaen,[491]
En die vergulde en trots gehorende Eridaen,
Die, stercker dan een stroom en waterval van sluizen,[493]
Door 't weelige gewas, in 't roode meer komt bruizen.[494]
Na dat hy in 't gewelf van lichten puimsteen quam,
Cyrene d'oirzaeck van haar zoons verdriet vernam,
Die licht te troosten was, zoo wert 't hantwater, mede
De ruige hantdoeck hem gebroght, naer heure zede,[498]
Van zijne zusteren. een deel deckt met bancket[499]
En leckerny den disch: een ander vaerdigh zet
Den vollen beker op de tafel: andren smoocken,
Bewieroocken 't altaer met Arabijnsche roocken.[502]
De moeder zeght: aenvaert dien gouden kop, vol wijn,
Geperst uit druiven van Meonie om bly te zijn.[504]
Laet ons den Oceaen toedrincken al te gader.
z'Aenbadt den Oceaen, der dingen bron en vader,
Haer zusters, nymf by nymf, vooghdessen over al
Het lant, en bosch, en stroom, elck hondert in getal.[508]
De haert ontfangt den dranck tot drymael, als een' zegen.
De vlam quam drywerf klaer in 't dack om hoogh gestegen;
Een helder voorspoock, om zijn' moedt te houden staen.[511]

478 *deze waterbende:* het gezelschap der nimfen.
480 *moedershof:* moederlik paleis.
482 *zich verbaest:* versta: daer (waar) hy zich verbaest.
484-485 Die op vele plaatsen (rondom) onder het oppervlak van de grote aardbol, diep verscholen, hun oorsprong nemen.
486 Denk achter *mê:* vervolgens; de oorsprong, de bron van de Enipeus wordt voorgesteld als een breuk in een onderaardse waterader.
488 Voor *daer* is *de bron* te denken.
489 *met een:* eveneens.
491 *Mysiaen:* bewoner van Mysië.
493 Versta: met krachtiger beweging dan de door een sluis neervallende, neerbruisende waterstroom.
494 *in 't roode meer;* zie de prozatekst.
498 *naer heure zede:* zoals zij dat gewend waren te doen, in overeenstemming met haar taak.
499 *van zijne zusteren* is waarschijnlik onjuist; zie de aant. bij de prozavert., r. 365; *een deel:* sommige.
502 *met Arabijnsche roocken:* met Arabiese reukwerken (wierook).
504 Lees: *Meoonj'om*.
508 *elck* slaat op *bosch* en *stroom*.
511 *een helder voorspoock:* een duidelik voorteken (om Aristeüs moed staande, levendig te houden).

[375] In de Karpatische zee onthoudt zich de blaeuwe Proteus, een[375]
[376] waerzegger, die met zijn zeepaerden voor den wagen gespannen,[376]
[377] over de groote vlackte henevaert. Dees bezoeckt nu de havens
[378] van Emathie, en Pallene, zijn vaderlijcke stadt. De Nymfen en[378]
[379] zelf de stockoude Nereus eeren hem: want die waerzegger weet[379]
[380] al wat 'er is, wat was, en namaels gebeuren zal; dit beliefde Nep-[380]
[381] tuin zoo, wiens onbeschoft watervee en wanschape zeekalvers[381]
[382] hy onder zee te weide drijft. Ghy moet dezen, o mijn zoon, eerst[+382]
[383] met stricken zien te vangen, op dat hy u al d'oirzaeck der byën-[383]
[384] zieckte ontvouwe, en hier tegens raet geve: want ongedwongen
[385] zal hy u niet leeren, nochte ghy kunt met bidden iet verwerven.[385]
[386] Vang en verstrick hem met gewelt; zoo zult ghy endelijck hem
[387] zijn ydel bedrogh verleeren. Ick zelf wil u, wanneer de zon op de[387]
[388] middagh steecke, het gras dorst lijde, en de schaduwe het vee
[389] allermeest verquicke, in de geheimkamer des ouden gryzerts[389]
[390] leiden, daer hy vermoeit van het water, zich versteecke en neder-[390]
[391] legge, op dat ghy hem al slapende met gemack daer betrappen[391]
[392] mooght. Maer wanneer ghy hem vast en in uwe stricken hebt,
[393] dan zal hy u in verscheide gedaenten en schijn van dieren be-[393]
[394] guighelen; zich gezwint in een schrickelijck zwijn, gevlackten[394]
[395] tiger, geschubden draeck, en rosse leeuwin veranderen; of zoo[395]
[396] luide kraecken als een vlam, en zoo uwe stricken ontglippen; of
[397] in dun water gesmolten, u door de vingers druppen. Maer mijn[397]
[398] kint, hoe hy zich meer in allerhande gedaenten herscheppe, zoo
[399] veel te stijver hou hem vast in uwe stricken, tot dat zijn lichaem
[400] die zelve gedaente aentrecke, waer in ghy hem eerst zaeght in[400]

[+][Randschrift:] *en riet Proteus te vangen, om d'oirzaeck van het verlies zijner byen te weten.*

375 Versta de Aegaeiese zee, ten w.v. Creta; *zich onthouden:* wonen, leven; *blaeuw* (caeruleus): naar de kleur van de golven.
376 *zeepaerden:* dieren uit de fabelleer, paarden met een vissenstaart.
378 *Emathie:* landschap in Macedonië; *Pallene:* stad en schiereiland in Macedonië.
379 *Nereus:* een zeegod, die eveneens een groot waarzegger was.
380 *dit beliefde Neptuin zoo:* zò wilde het Neptunus.
381 *onbeschoft:* wanstaltig, monsterachtig; *zeekalf:* zeehond.
382 *te weide drijven:* hoeden.
383 *al d'oirzaeck:* de gehele oorzaak (nauwkeurig de oorzaak).
385 *nochte:* evenmin.
387 *zijn ydel bedrogh* (doli inanes): *ydel* is hier prolepties gebruikt; versta: dan zult ge ten slotte zijn bedriegerijen verijdelen.
389 *in de geheimkamer* (in secreta senis): in zijn verborgen vertrek (het verblijf, waarin hij zich op het heetst van de dag terugtrekt).
390 *daer:* waar; *zich versteecken:* zich verschuilen, zich terugtrekken; *van het water* heeft Vondel verkeerd verbonden. De Lat. tekst zegt: *quo fessus ab undis se recipit:* waar hij zich vermoeid *uit het water* terugtrekt.
391 *betrappen:* zich bij verrassing meester maken van.
393 Dan zal hij u bedriegen (dan zal hij u trachten te ontkomen) door verschillende gedaanten en (zelfs) de gestalte van wilde dieren aan te nemen.
394 *zwijn,* hier: wild varken, ever (zie de vert. in verzen); *gevlackt:* gevlekt (Lat.: tigris atra).
395 *zoo luide kraecken als een vlam:* 't geluid geven van (zich veranderen in) een knetterende vlam.
397 *in dun water,* lett. vert. uit: *in aquas tenues* (in vluchtig, ongrijpbaar water).
400 *eerst zaeght in slaep gevallen;* versta: zaagt, toen hij *pas* in slaap gevallen was.

Toen hief Cyrene op 't leste aldus heel minzaem aen:
De blaeuwe Protheus, in 't waerzeggen wel ervaeren,
Houdt in 't Karpatisch meer zich in de woeste baren,[514]
Die, met zijn zeepaert voor den wagen in 't gareel,
De groote zee bevaert, en nu bezoeckt hy 't deel[516]
Van 't oude Emathie, en zijn vaders stadt, en paelen.[517]
Stockoude Nereus, en de nymfen hem onthaelen,[518]
Die weet en spelt wat is, wat was, en worden zal.
't Geviel den Zeevooght dus, wiens zeekudde overal[520]
In zee te weiden gaet, oock 't zeekalf, dat wanschapen,
Geweit van Proteus staf, vertraeght door 't eeuwigh slaepen.[522]
Gy moet, mijn zoon, hem eerst verstricken met een touw,
Dat hy de bieplaegh en haere oirzaeck u ontvouw',
En raet hier tegens geef: want hy zal u niet leeren
Ten zy door dwang, noch gy verwerft iet door begeeren
En bidden. vang verstrick hem listigh met gewelt.
Verleer hem dus 't bedrogh, waerop hy is gestelt.
Ick wil u zelf, wanneer de zon des middagh steecke,[529]
Het gras van dorst versmacht', de schaduwe, in die streecke,[530]
Het vee geheel verquick', geleiden binnen 'slots[531]
In dees geheimniszael des grijzen watergodts,
Daer hy, vermoeit van 't schuim, zich neêrlegge, en verschuile,
Dat gy den slaependen gemacklijck in dien kuile
Met list betrappen mooght. maer als gy hem nu vast
In uwen strick beknelt, dan zal die looze gast
U in verscheiden vorm en schijn van veele dieren
Beguichlen, zich gezwint in 't everzwijn, dat vieren[538]
Uit oogh en tanden schiet, in 't schubbigh draeckevel,[539]
Gevlackten tyger, en leeuwinne, ros en fel,
Verandren, of zoo luid gelijck een fackel kraecken,
En zoo uit uwen strick ontglippen, en geraecken,
Of, smiltende in een bron, u druppen door de hant.[543]
Maer, nu mijn zoon, hoe hy zich meer en meer vermant
In veele vormen en gedaenten te verzetten,[544-545]
Zoo veel te stijver hou hem vast in uwe netten,
Tot dat zijn lichaem die gedaente en 't wezen draeght,
Waerinne gy hem eerst in slaep gevallen zaeght.

514 *zich houden:* zich ophouden.
516 *deel:* streek (zie *Ndl. Wdb.* III, i.v. deel II, kol. 2329).
517 *paelen:* gebied.
518 *onthaelen:* ontvangen, inhalen (met eerbetoon).
520 *gevallen:* behagen; zie verder de prozatekst.
522 *vertragen door 't eeuwigh slaepen:* log en vadsig worden door voortdurende slaap.
529 *des middagh*, drukfout? of is de genitief-*s* onder invloed van *steecke* weggelaten; vgl. Van Helten § 64.
530 *in die streecke;* de Lat. tekst geeft geen nadere plaatsbepaling; men kan hier natuurlik niet denken aan de onderzeese 'weiden'.
531 *Het vee geheel verquick';* het aangenaamst is voor het vee, zegt de prozavert.; *binnen 'slots:* vgl. binnenskamers, binnenshuis.
538 *vieren* (vuren), bij *oogh* weer te geven door vlammen; bij *tanden* door hete, briesende adem, die als vuur uit de keel komt.
539 *'t schubbigh draeckevel:* een draak met zijn geschubde huid.
543 *in een bron:* in water.
544-545 Versta: hoe meer hij zich inspant *zich* te veranderen in allerlei gestalten (*zich* is maar éénmaal uitgedrukt).

[401] slaep vallen. Zoo sprackze, en goot eenen helderen geur van[401]
[402] Ambrosie uit, waer mede zy al haer zoons lichaem overstreeck,[402]
[403] wiens locken hier door een zoete lucht van zich gaeven, en wiens
[404] leden een levendige kracht gevoelden.[404]

[405] Ter zijde in eenen uitgekabbelden bergh staet een geweldige[405]
[406] spelonck, daer de wint doorgaens buldert, en de zee eenen[406]
[407] krommen boezem maeckt; daer de zeeman eertijts voor onweder,[407]
[408] dat haestigh opquam, veiligh moght leggen. Proteus weet zich in
[409] dit hol met een vreesselijcke steenrots op te sluiten. De Vliet-[409]
[410] godin verborgh haren zoon by dezen donkeren schuilhoeck, en
[411] verdween zelf al stil in eenen nevel.

[412] De hitte der Hontsdagen, die de lucht nu ontstack, briet den[+412]
[413] dorstigen Indiaen, en de zon, nu ten middewege aen den hemel,[413]
[414] stack op het hooft, dat de kruiden verdorden, en koockte met[414]
[415] haer stralen de kil der holle vlieten, datze tot op het warme[415]
[416] slijm toe verzoden; wanneer Proteus, volgens zijn gewoonte, uit[416]
[417] het water naer zijn hol toegingk; het natte gebroetsel der wilde[417]
[418] zee, rontom hem hene huppelende, zout zeewater overal spuite,[418]
[419] en veelerhande zeerunders op het strant in slaep vielen. Hy[419]
[420] gingk (gelijck wel eer een stalwachter op het geberghte, wanneer[420]
[421] hy de kalvers uit de weide naer huis drijft, en de lammers met
[422] blaten de wolven tergen) midden op een steenklip zitten, en[422]
[423] overtelde zijn kudde. Aristeus deze gelegentheit voorkomende,[+423]
[424] leedt naulix dat de grijze zijn vermoeide leden nedervlijde, viel[424]

[+] [Randschrift:] *Beschrijvinge der Hontsdagen.*

[+] [Randschrift:] *Aristeus vangt Proteus,*

401 *en goot eenen helderen geur van Ambrosie* (odorem liquidum ambrosiae) *uit: ambrosia:* welriekende zalf der goden; hier in vloeibare vorm (als olie), liquidus; dus: welriekende vloeibare ambrosia; Vondel geeft *liquidus* hier minder juist weer door *helder*.
402 *al haer zoons lichaem:* het gehele lichaam van haar zoon.
404 *een levendige kracht* (vigor habilis): een bruisende levenskracht.
405 *Ter zijde in eenen uitgekabbelden bergh;* versta: In de flank van een door 't water uitgeholde (uitgeschuurde) berg.
406 is een onjuiste vert. De Lat. tekst zegt: waarin veel water door de wind wordt opgestuwd en, brekend tegen de rotswand, terugwielt; *doorgaens:* zonder ophouden.
407 *onweder:* noodweer, storm.
409 *met:* door middel van, achter; *vreesselijck:* geweldig; *zich opsluiten:* zich afzonderen.
412 *ontsteken:* in gloed zetten; *den dorstigen Indiaen:* de van dorst versmachtende bewoner der hete gewesten in Indië.
413 *ten middenwege aen den hemel:* het hoogtepunt bereikt hebbende.
414 *op het hooft* is een toevoeging van Vondel.
415 *kil:* bedding; *hol:* half uitgedroogd.
416 *verzoden* (van verzieden): in waterdamp opgingen; *wanneer:* toen.
417 *gebroetsel:* gedierte (bewoners); *der wilde zee;* Lat.: *ponti vasti:* van de onmetelike zee.
418 *spuite* (vroeger zwak): spoot.
419 *veelerhande zeerunders,* onjuiste vert. van *phocae diversae:* de zeehonden overal verspreid.
420 *wel eer;* 't Lat. *olim* kan hier beter worden weergegeven door: soms.
422 *de wolven:* de vraatzucht of honger der wolven; niet: *midden op een steenklip*, maar: op een klip te midden van zijn kudde.
423 *overtellen:* (met de klemtoon op *tellen*)*:* óvertellen, natellen; *deze gelegentheit vóórkomende:* toen deze kans zich voordeed (wachtte A. nauweliks af).
424 *leedt naulix:* kon nauweliks wachten; de *grijze:* de grijsaard.

[425] hem met luider kele op het lijf daer hy lagh, en knevelde den[425]
[426] Zeegodt zijn handen. D'ander daerentegen, die zijn kunst niet[426]

425 *met luider kele:* een luide kreet uitstotend; *knevelen:* boeien, binden.
426 *d'ander daerentegen,* lett. vert. van *ille contra:* deze van zijn kant.

Zoo sprackze, en goot een' geur ambrosy daer beneden,[549]
Waermê zy haeren zoon bestreeck zijn lijf, en leden.
De haerlock gaf terstont een lucht, en zoeten geur,
En 't lichaem voelde een ziel en kracht de leden deur.[552]
Ter zyde in eenen bergh, gekabbelt van de vloeden,
Gaept een geweldigh hol, daer wint en stormen woeden,
En eeuwigh bulderen, de zee in eene boght
Zich kromt, waerin by storm de zeeman dickwijl moght
Verzekert schuilen, als hem 't onweêr quam bestoocken.[557]
De Zeegodt Proteus weet, in dees spelonck gedoken,
Zich op te sluiten in een yslijck rotsgevaert.
De Vlietgodin verstack den zoon, heur lief en waert,
In dezen donckren hoeck en duisternis gedolven.[560-561]
Zy zelf verdween in mist, die neêrviel op de golven.
De gloet der Hontstarre, en haer vier, dat al de lucht[563]
Ontstack, briet Indus kust, en haer versmachte vrucht;[564]
De zon, ten midwegh aen den hemel opgestegen,
Stack den Moorjaen op 't hooft, dat kruit en gras verlegen[566]
Aen 't quijnen sloegen, en de vlietkil, hol en bloot,[567]
Van haere straelen koockte, en tot op 't slijm verzoodt;
Als Proteus naer zijn hol, ter zee uit, aen quam streven,
Gelijck hy is gewoon. de zeegedroghten leven[570]
En hupplen om hem heene, en spuiten overal
Het zoute pekelschuim. een vreemt en groot getal[572]
Zeerundren valt op strant in slaep, zoo voor als achter.[573]
Hy ging [als op 't geberght weleer een veestalwachter,
Die zijne kalvers uit de weîde t'huiswaert jaeght,
Als 's avonts 't lam den wolf met blaeten terght, en plaeght,]
In 't midden op een rots aen zee, zich nederschicken,
En overzagh zijn kudde. om op zijn wit te micken[578]
Nam Aristeüs dees gelegenheit en tijt[579]
Oock waer. hy wacht nau dat de grijzaert nedervlijt
Zijne afgematte leên, en komt, van lust gedrongen,[581]
Den Zeegodt, daer hy leght, luids keels op 't lijf gesprongen,
En knevelt hant aen hant. de Godt hier tegens aen,[583]
Die zijne kunst noch kan, verkeert, om zich t'ontslaen[584]

549 *daer beneden:* in haar winterpaleis.
552 *een ziel en kracht:* een bezielde kracht.
557 *verzekert schuilen:* zich bergen (zich in veiligheid stellen) en schuilen.
560-561 Versta: zij verborg hem, door hem in de duisternis van deze spelonk te hullen.
563 *de Hontstarre* is Sirius, de planeet, die in de Hondsdagen tegelijk met de zon opkomt.
564 *haer versmachte vrucht:* en haar naar water dorstende gewassen.
566 *verlegen:* krachteloos, uitgeput.
567 *bloot:* bloot gelegd, doordat al het water reeds was verdampt.
570 *leven:* wemelen.
572 In *vreemt* (van zonderlinge gedaante?) *en groot getal* heeft Vondel waarschijnlik het woord *veelerhande* van de prozatekst willen uitdrukken.
573 *zoo voor als achter:* zowel vooraan, als meer achterwaarts, overal.
578 *om op zijn wit te micken:* om zijn doel te bereiken.
579 *Aristeüs,* vierlettergrepig; vgl. daarmee vs. 414.
581 *van lust gedrongen:* zonder zich langer te kunnen bedwingen.
583 *en knevelt hant aen hant:* en bindt hem de handen aaneen; *hier tegens aen:* op tegenweer bedacht.
584 *verkeeren:* veranderen.

*

[427] vergeten had, veranderde zich wonderlijck in allerleie gedaenten,[427]
[428] in een vier, in een afgrijsselijck dier en vloeienden vliet; maer
[429] ziende door geen bedrogh t'ontglippen, gaf het op, quam tot[429]
[430] zich zelven, en sprack ten leste met een menschelijcke stemme:
[431] o allerstoutste jongelingk, wie geboodt u naer ons huis te gaen?
[432] Wat zoeckt ghy hier? Maer d'ander antwoorde: o Proteus, ghy
[433] weet het wel: oock kan u niemant bedriegen: misley my slechts[433]
[434] niet. Wy komen op der Goden bevel herwaert, om het orakel,[434]
[435] in onze verlegenheit, raet te vragen. Aldus sprack hy: waer op[435]
[436] de Waerzegger ten leste zeer pijnelijck zijn gloeiende blicken[436]
[437] en zeegroen gezicht naer hem toe sloegh, en stijf op de tanden
[438] knarssende, aldus den mont opende, om den vrager geluck te[438]
[439] zeggen: een Godtheit straft u in haere verbolgenheit: ghy be-[+439]
[440] dreeft een groot lasterstuck: d'ellendige Orfeus berockent u een[440]
[441] zwaerder straf ('t en waere het nootlot dit schutte) als ghy ver-[441]
[442] diende, en klaeght byster over het schaecken zijner gemalinne.[442]
[443] Toen dat veege maeghdeken snel voor u door den vliet henevloot,[443]
[444] zagh het die schrickelijcke waterslang niet op den oever, onder
[445] het gras, voor haer voeten leggen. Maer de Boomgodinnen
[446] huilden eenstemmigh, dat het over de hooge bergen heneklonck:[446]
[447] de steenrotsen van Rhodope weenden, en het trotse Pangeesche[447]

[+] [Randschrift:] *die ontdeckt hem, hoe het schaecken van Eurydice dit jammer veroorzaeckt:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 439: *ontdecken:* openbaren.

* TEKSTKRITIEK: r. 431 In de derde druk (*Unger, Bibliographie,* nr. 423) is *geboodt* veranderd in *riedt*; de Lat. tekst heeft *jussit*.

427 *wonderlijck:* op wonderbaarlike wijze.

429 *ziende door geen bedrogh t'ontglippen:* ziende dat geen enkele list hem kans gaf te ontsnappen; *quam tot zich zelven* (in sese redit): hernam zijn oorspronkelike gedaante.

433 *misley my slechts niet;* versta: misleid gij van uw kant mij dan ook niet.

434 *het orakel* is Proteus (zie de vert. in verzen).

435 *in onze verlegenheit* (rebus lapsis)*:* in onze wanhopige toestand.

436 *zeer pijnelijck* is de vert. van *vi multa:* zich geweld aandoende; *zijn gloeiende blikken en zeegroen gezicht:* zijn ogen, schitterend van een groene glans.

438 *geluck zeggen:* de weg naar 't geluk wijzen; de toekomst duiden (resolvit sic ora fatis).

439 *ghy bedreeft een groot lasterstuck:* gij hebt een schandelike misdaad begaan; Vondel heeft waarschijnlik in zijn Lat. tekst gelezen: *magna lues commissa* en *lues* opgevat als subst.; een meer gevolgde lezing is *magna luis commissa:* gij boet voor een groot misdrijf; welke die misdaad is, blijkt uit het vervolg: Aristaeus vervolgde Euridice, de gemalin van Orpheus; in haar angst en haast om de belager te ontkomen, zag zij niet de slang, die haar beet en haar dood veroorzaakte (zie Ovidius, Met. X, 1-85).

440 *ellendig:* beklagenswaardig.

441 *schutten:* keren; de Lat. versregels waarvan r. 440-441 de vert. is, luiden: *tibi has miserabilis Orpheus haudquaquam ob meritum poenas.... suscitat:* Orpheus, beklagenswaardig om zijn onverdiend ongeluk, berokkent u deze straf; Vondels onjuiste vert.: *een zwaerder straf als ghy verdiende,* is hieraan toe te schrijven, dat hij *haudquaquam ob meritum* (behorende bij *miserabilis*) verkeerd heeft verbonden.

442 *schaecken;* blijkens de vert. in verzen (vs. 606) doelt Vondel hiermee op Aristaeus' poging om zich van Euridice meester te maken en haar te onteren; Vergilius kan bedoeld hebben: Orpheus is hevig verbitterd, dat Euridice hem door de dood is ontvoerd.

443 *dat veege maeghdeken:* die ten dode gedoemde jonge vrouw; *puella* is door Vondel vertaald met *maeghdeken;* maar *puella* wordt in 't Lat. ook gebruikt voor jonge getrouwde vrouw. *door den vliet* (Lat. *per flumina*); beter is: langs de vliet.

446 *eenstemmigh* haalt Vondel uit (chorus) aequalis. De bedoeling van 't Lat. is: de boomgodinnen, haar gezellinnen.

447 *Rhodope* en het *Pangeesche* gebergte liggen in Thracië.

[448] geberghte, en Rhesus strijtbare landouwen, en Geten, en Hebrus,[448]
[449] en d'Attische Orithye. Orfeus, zoeckende met zijn galmende vedel[449]

448 *Rhesus:* Thracies koning, bondgenoot van de Trojanen tegen de Grieken; de *Geten:* een volksstam ten noorden van de Beneden-Donau; de *Hebrus:* een rivier in Thracië (nu de Maritza).
449 *Orithye:* Atheense koningsdochter, door Boreas, de Noordewind, naar Thracië ontvoerd en aldaar als nimf vereerd; *vedel;* de Lat. tekst heeft *testudo:* lier.

Van dezen knevelaer, zijn wezen op veel wijzen,
In vier en water, en een dier, dat elck doet yzen.
Als Proteus hem niet ziet t'ontslippen, daer hy leght,[587]
Zoo geeft hy 't op, komt by zich zelven weêr, en zeght
Met menschelijcke stemme: ô stoutst' der jongelingen,
Wie riedt u naer ons huis te gaen, en ons bespringen?
Wat zoeckt gy hier omtrent? hy antwoort met verdriet:
Gy, Proteus, weet het, en men magh een godtheit niet[592]
Bedriegen: zoeckme oock niet door list in 't net te leiden.
Wy komen, op 't bevel der Goden, naer uw weiden
Gedreven, om nu raet te vragen uwen mont,[595]
In ons verlegenheit. de Zeegodt sloegh terstont
De zeegroene oogen en zijn blicken, die vast brandden,[597]
Heel pijnelijck naer hem, en, bijtende op de tanden,
En 't knarssende gebit, ontsloot alzoo den mont,
Om hem t'ontvouwen waer zijn zegen in bestont:[600]
Een Godtheit straft u dus in haer verbolgentheden.
Gy rechte een schelmstuck aen, en Orfeus, nu getreden[602]
Van veele jammeren, berockent met zijn klaght
Een zwaerder straf [ten waer het nootlot en zijn kracht
Dit schutte,] dan gy hebt verdient door eerloos blaecken.[603-605605]
Hy klaeght u zwaerlijck aen, die zijne bruit woudt schaecken.[606]
Toen 't veege maeghdelijn door 't water u ontvloodt
Vernam 't geen waterslang, die schrickelijck en groot[608]
Den oever, in het gras, besloegh voor haere zoolen.[609]
De Boomgodinnen voort aen 't huilen, dat de holen[610]
En hooge bergen hier van galmden algelijck,[611]
Het klippigh Rodope, en 't Pangeesch berghachtigh rijck,[612]
En Resus strijtbaere landouw en velden kreeten,
Oock 't Attische Orithye, en Hebrus, en de Geten.[614]
De droevige Orfeus, die met vedelgalm den rouw

587 *Als.... ontslippen, daer hy leght:* Wanneer Proteus, geboeid neerliggende, geen kans ziet aan hem te ontsnappen.
592 *magh:* vermag, kan.
595 *uwen mont* is datief-object.
597 *vast:* steeds (die niet aflieten te gloeien).
600 *waer zijn zegen in bestont:* waardoor hij een gelukkig lot zou kunnen verwerven.
602 *getreden van veele jammeren:* terneergedrukt onder, overstelpt door groot verdriet.
603-605 Zie de aant. bij de prozavert., r. 440-442.
605 *door eerloos blaecken:* door uw schandelik minnevuur.
606 *die.... woudt schaecken:* versta: omdat gij woudt schaken; *bruit:* jonge gemalin.
608 *vernam 't geen waterslang:* zag het niet die waterslang.
609 *den oever beslaen* (bedekken): zich ophouden aan de oever.
610 *voort:* aanstonds.
611 *algelijck:* altezamen.
612 Lees: *Rodoop'en*.
614 Vondel neemt hier blijkbaar *Orithye* (bij vergissing?) voor de streek, waar Orithye zich gewoonlik ophield.

[450] zijn bedruckte liefde te sussen, zong, o lieve beddegenoot, 's mor-[450]
[451] gens en 's avonts, by zich zelven van u, op den eenzamen oever.[451]
[452] Oock gingk hy naer den mont des afgronts, en de poort der helle,[+452]
[453] en het nare en duistere bosch, en de geesten, en den vervaer-[453]
[454] lijcken Koningk toe, daer niemants hart door menschengebeden[454]
[455] vermurwt wort: doch de dunne schimmen en zon-ontbeerende[455]
[456] zielen, door dat gezangk bewogen, verhuisden uit d'onderste[456]
[457] huizingen, by zoo menigh duizent als 'er vogels in de bosschen[+457]
[458] schuilen, wanneer d'avont of een slaghregen van 't geberghte
[459] valt; levenlooze lichamen van grootmoedige helden, mannen en[459]
[460] vrouwen, vryers en ongehuwde vrijsters, en jongelingen, voor[460]
[461] hunner ouderen oogen, op het lijckvier geleit; en die hier van
[462] het zwarte slib en vuile riet des jammerpoels omringt, en van 't[462]
[463] onbevaerbaere meir met zijn drabbigh water, en den Hellevliet,[463]
[464] daer negenwerf omgeleit, gekeert en geschut werden: ja zelfs de[464]
[465] huizingen, en de bodem des vergetelstrooms, en de Razernyen,[465]
[466] die heur hair met blaeuwe adderen opsnoeren, stonden stom: de[466]
[467] Helhont stont en gaepte met drie muilen, zonder eens te bassen,[467]
[468] en het gezangk hielt Ixions radt stil. Orfeus te rugh gekeert, was[468]
[469] nu alle gevaer te boven, en quam weder boven in de lucht met
[470] zijn Eurydice, die hem op voorwaerde van Proserpijn toegestaen,[470]
[471] van achter volghde; wanneer de reuckelooze minnaer haestigh een[471]

[+] [Randschrift:] *en verhaelt Orfeus vruchtelooze hellevaert*.

[+] [Randschrift:] *Gelijckenis van ontelbaere vogelen*.

450 *zijn bedruckte liefde sussen:* zijn liefdessmart verzachten, lenigen.
451 *by zich zelven:* in afzondering.
452 *Oock,* ter vert. van *etiam:* zelfs; *naer den mont des afgronts:* (daalde hij af) in de kaken (langs de ingang) van de onderwereld.
453 *naar:* duister, somber; *de geesten:* de schimmen (die in het 'bosch' verblijf houden).
454 *den.... Koningk:* de gevreesde Pluto; *daer:* waar.
455 *dun:* ijl.
456 *verhuisden uit d'onderste huizingen:* kwamen toestromen uit de diepste gewesten der onderwereld.
457 *by.... duizent:* in zo vele duizenden.
459 *grootmoedig* (magnanimus): fier.
460 *vryer:* jonkman; *van:* door. - De regels 459-461 vindt men ook in *Aen.* VI, r. 341-343.
462 *jammerpoel* is de vert. van *Cocytus:* een moerassige stroom in de onderwereld.
463 *'t onbevaerbaere meir;* de Lat. tekst heeft: *palus inamabilis:* het afschuwelik moeras; heeft Vondel i.pl.v. inamabilis een ander bijv. nw. gelezen?; *de Hellevliet* is de rivier de Styx, die met negen windingen de onderwereld omsluit.
464 *gekeert en geschut:* gevangen gehouden, opgesloten.
465 *de huizingen, en de bodem des vergetelstrooms* is de vert. van *domus atque intima Leti Tartara:* de huizen des Doods (en) het binnenste van de Tartarus (des doods); Vondel heeft gedacht aan *Lethe:* de rivier in de onderwereld, waaruit de schimmen moesten drinken om het verleden te vergeten, terwijl de Lat. tekst heeft *letum:* dood; *de Razernyen:* de *Furiën,* wraakgodinnen.
466 *opsnoeren:* opmaken, dooreenvlechten.
467 *de Helhont:* de driekoppige helhont Cerberus; *stont en gaepte...:* stond met drie wijd open muilen.
468 *Ixions radt;* zie Lantgedichten III, r. 48-49.
470 *hem* hoort zowel bij *toegestaen* als bij *volghde*. Euridice was aan Orpheus *toegestaen* (teruggegeven) door *Proserpina,* de gemalin van Pluto, *op één bepaalde voorwaarde,* nl. dat Orpheus zou voorgaan naar de bovenwereld, en niet mocht omzien naar de hem volgende Euridice. Vergilius noemt die voorwaarde niet nader; zo blijft de aandacht bepaald bij Orpheus.
471 *wanneer:* toen; *reuckeloos:* onbedachtzaam, onvoorzichtig; *haestigh:* plotseling.

[472] dolheit (trouwen verschoonens waert, wisten de helsche Goden[472]
[473] van verschoonen) overquam, dies hy stil bleef staen, en alree het[473]

472 *een dolheit:* een vlaag van verstandsverbijstering; *wisten de helsche Goden....:* als maar de goden van de onderwereld wisten (te verschonen, vergeven)
473 *dies:* waardoor, zodat.

Van zijn bedruckte minne en liefde sussen wou,
Zong 's morgens, 's avonts spade, ô bedgenoote, al droever
En droever, eenzaem by zich zelven op den oever.
Oock ging hy naer den mont des afgronts, en de poort
Der helle, en 't nare bosch, den schaduwdichten oort[620]
Der geesten, en den vorst der gruwzaemheden spreecken,[621]
Daer niemants hart vermurwt door bidden noch door smeken.[622]
De dunne schimmen, en de zielen, van het licht
Versteecken, noch beweeght door zijn gezang en dicht,[624]
Verhuisden uit de diepte, en onderste gewesten,
By duizenden, zoo sterck als vogels in hun nesten[626]
En bosschen schuilen, als het spade en avont wort,
Of een slaghregen van 't geberghte nederstort;
De levenlooze vorm van trotse en dappre helden,[629]
En mans, en vrouwen, en van vryers, die zich quelden
In 't minnen, en met een van vrysters, niet getrouwt,
Van jongelingen, in der oudren oogh op hout
En lijckvier uitgestreckt; en die men hier zagh keeren[632-633]
Van zwarte slib, en riet, dat om de jammermeeren,
En 't onbevaerbre veer, en drabbigh water groeit,[635]
Daer negenwerf de vliet en stroom der helle om vloeit:
Oock zelf de huizinge, en de bodem, laegh gezoncken,[637]
Van 's nachts vergeetvliet, en de Razerny, aen 't proncken[638]
Met heure hairvlecht, met blaeuwe addren opgesnoert,
Staen stom. de helhont gaept, en staet 'er onberoert[640]
Met zijn dry muilen, die noch morren, nochte bassen.
Ixions radt houdt stil, en draeit nu om geene assen,
Maer rust op dit gezangk. de speelman, dus te rugh
Gekeert, was al 't gevaer ontslopen, snel en vlugh,
Met zijne Euridice in ons lucht om hoogh gesteegen,[645]
Die hy van Proserpijn had met beding herkregen.
Zy volghde op zijnen tredt, wanneer de minnaer ras
Van eene dolheit, die verschoonens waerdigh was,[648]
[Indien oit d'afgront iet verschoonde op iemants bede,]

620 *oort,* vroeger manl.; *schaduwdicht* geeft een nadere verklaring van *naer* (met dichte, dikke schaduwen).
621 *den vorst der gruwzaemheden:* de vorst van het rijk der verschrikkingen; bij *spreecken* is grammaties *oock ging hy* te denken.
622 *vermurwt,* bij een intr. werkw. vermurwen.
624 *versteecken,* oudere vorm voor 't verl. deelw. verstoken; *noch:* nochtans.
626 *sterck:* talrijk.
629 *vorm:* gestalte(n).
632-633 *op hout en lijckvier:* op de brandstapel van hout (waarop het lijk werd verbrand).
635 *veer:* drukfout voor *meer?* Of heeft Vondel gedacht aan Charon, de veerman der onderwereld, die *alleen* het recht had op de onderaardse stroom te varen?
637 *laegh gezoncken:* diep.
638 *'s nachts vergeetvliet:* de duistere Lethe; *aen 't proncken met...:* die met stuurs gelaat, op afschrikwekkende wijze... tonen (dragen); *Razerny* voor Razernyen.
640 *onberoert:* roerloos, bewegingloos.
645 Lees: *Euridic'in; in ons lucht:* in de aardse lucht (gewesten).
648 *van:* door.

[474] licht genaeckende, zagh, helaes! zonder eens om te dencken, van[474]
[475] liefde verwonnen, naer zijn Eurydice om: toen liep al zijn moeite[475]
[476] verloren, het verdragh des ongenadigen Konings lagh in stucken,[476]
[477] en men hoorde driemael een naer geschrey uit den Poel van[477]
[478] Avernus. Zy riep: o Orfeus, wie heeft my ellendige en u bedorven?[478]
[479] Wat dolheit gingk u over? Zie, het wreede nootlot ruckt my weder[479]
[480] te rugh, en de slaep luickt mijn beschotene oogen: nu vaer wel:[480]
[481] Ick met eenen geweldigen nacht omcingelt, wort weghgevoert,[481]
[482] en helaes! niet langer uw eige, steeck mijn maghtelooze handen
[483] naer u toe. Dit sprackze, en verdween haestigh uit zijne oogen,
[484] gelijck een roock in de dunne lucht, en zagh hem sedert noit
[484] meer, die vergeefs naer heur schaduwe greep, en noch veel te[484]
[485] zeggen had: nochte de helsche veerman leedt oit, dat hy het droeve[485]
[486] moerasch weder overvoer. Wat zou hy doen? waer hene zich
[487] begeven, nu zijn ega tweemael geschaeckt was? Met welcke
[488] tranen zou hy de Geesten, met wat een gekerm de Goden ver-[488]
[489] morwen? Zy voer nu koudt met den Stygischen boot hene: men
[490] zeit, dat hy geheele zeven maenden langk, onder een rots, in de[490]
[491] lucht, by den vliet Strymon, zat en schreide, en in een kille spelonck[491]
[492] dit besteende, zoo dat zijn jammerklaght tigers beroerde, eicken[492]
[493] beweeghde: Hoedanigh de treurige Filomele in populiere lom-[+493]
[494] mer kermt om het verlies van haer jongen, by een' ruwen huis-[494]
[495] man beloert, en noch kael uit het nest gelicht; dies de moeder,
[496] bedruckt op eenen tack gezeten, by nacht weent, haer deerlijck
[497] klaeghliet herhaelt, en over al dat gewest haer bedruckt gekerm

[+][Randschrift:] *Gelijckenis van den nachtegael, die zijn jongen mist.*

474 *zonder eens om te dencken:* zonder te overwegen, wat de gevolgen zouden zijn; de voorwaarde geheel vergetend.
475 *liep:* ging.
476 *het verdragh.... lagh in stucken:* de overeenkomst met de onmeedogende vorst was verbroken.
477 *een naer geschrey:* een angstwekkend geluid (kreet); de *Poel van Avernus:* de onderwereld; het meer Avernus ligt in Campanië; volgens de sage was hier de ingang naar de onderwereld.
478 *bederven:* in het ongeluk storten.
479 *gingk u over:* beving u.
480 *de slaep luickt mijn beschotene oogen:* de doodsslaap sluit mijn brekende ogen.
481 *met eenen geweldigen nacht omcingelt:* (ik word weggevoerd) in een dichte nevel, die mij omgeeft (circumdata nocte ingenti).
484 *schaduwe:* schim.
485 *nochte de helsche veerman leedt oit:* en Charon (de veerman van de onderwereld, die de schimmen der afgestorvenen over de Styx voer) duldde niet, dat hij ooit enz.
488 *vermorwen:* vermurwen; *koudt:* als een kille dode; *de Stygische boot:* de veerboot van de Styx.
490 *onder een rots, in de lucht;* Lat.: *sub rupe aëria:* onder een hoog oprijzende rots.
491 de *Strymon* is de voornaamste rivier van Thracië.
492 *dit besteende:* zijn verlies betreurde, beweende; *beroerde:* ontroerde.
493 *beweeghde;* bewegen was oudtijds sterk en zwak; *hoedanigh:* op dezelfde wijze als; *Filomele:* de nachtegaal.
494 *by een' ruwen huisman beloert:* door een ongevoelige boer bespied (ontdekt); *beloeren:* al loerende vinden; *dies:* daarover (weent de moeder).

Bevangen wiert, dies hy wat stant hiel daer ter stede,
En, ree genaeckende de grens van 't licht, zagh om
Naer zijne Eurydice, van min, helaes, te dom[652]
Verwonnen, zonder eens te dencken om 't bedongen.[653]
Toen sprong zijn arrebeit te rugh met wijde sprongen:[654]
Het bondige verdragh met 's konings wreeden stoel[655]
Lagh daetelijck in twee. men hoorde hoe de poel[656]
Der jammeren drymael van onder yslijck schreide.
Zy riep: och Orfeus, och, wie heeft ons alle beide[658]
Zoo deerelijck vernielt? wat dolheit quam u aen?[659]
Het felle nootlot ruckt my, zonder tegenstaen,[660]
Nu wederom te rugh. vaer wel: nu moet ick duicken.
De traege slaep komt mijn beschotene oogen luicken.
Ick, met een' dicken nacht benevelt, wort vervoert,
Ben langer niet uw eige, en steeck, van smert beroert,
Vergeefs u d'armen toe, die zwack nu niet vermogen.[665]
Dit sprack zy, en verdween terstont uit Orfeus oogen,
Gelijck een dunne roock in lucht verdwijnt heel veer,[667]
En sedert zaghze hem, een groote smert, noit meer,[668]
Die naer heur schaduwe vergeefs greep vol medoogen,
En veel te zeggen had: noch Charon wert bewogen
Dat Orfeus 't jammerveer bevaeren moght hierna.
Wat zou hy doen? waerheen zich geven, nu zijn ga
Hem tweemael was ontschaeckt? met welcke jammerklaghten
En traenen zou hy Goôn en geestendom verzachten?[674]
Nu voerze heen: de boot der helle ging haer' gangk.
Men zeght dat hy hier na, wel zeven maenden langk,
Gezeten in de lucht, en onder holle klippen,
En in speloncken dit beschreide, en aen de lippen[678]
Van Strymon om haer steende, en trof met zijne smert
Den harden eickenboom en tyger in het hart:
Hoedaenigh Filomeel, in populiere lommer,
Om 't missen van haer nest en jongen, treurt van kommer;
Dewijl een lantman fel 't gebroet bespiede om leegh,[683]
En lichte 't kaele nest, eer 't pluim en pennen kreegh;[684]
Waerom de moeder droef, op eenen tack gezeten,
Geheele nachten weent, den rouw weet uit te meeten[686]
Met haere jammerklaghte, en geeft aen al 't gewest

652 *van min.... verwonnen* is een bcpaling bij *hy* (Orpheus): zich in zijn onverstand door zijn liefde latende meeslepen, verleiden.
653 *'t bedongen:* datgene wat bedongen was, wat als voorwaarde was gesteld.
654 Versta: Toen was hij weer even ver, als op 't ogenblik toen hij zijn moeitevolle tocht begon.
655 *bondigh:* bindend, dat hem gebonden had aan bepaalde voorwaarden.
656 *daetelijck:* metterdaad.
658 *Zy:* Euridice.
659 *vernielen:* in 't verderf storten.
660 *zonder tegenstaen:* zonder dat ik mij kan verzetten; onweerstaanbaar.
665 *niet vermogen:* krachteloos zijn.
667 *veer:* ver weg.
668 *een groote smert:* wat haar met diepe smart vervulde.
674 *geestendom:* de schimmen; de machthebbers in het rijk der schimmen.
678 *lip:* boord.
683 *om leegh:* van omlaag (onder de boom staande).
684 *En lichte 't kaele nest:* en de nog kale jongen uit het nest haalde; *nest:* broedsel:
686 *den rouw weet uit te meeten met haere jammerklaghte:* eindeloos weeklaagt over haar verdriet.

[498] laet hooren. Geene minne, geen huwelijck kunnen zijnen rouw[498]
[499] verzetten. Eenzaem gaet hy zwerven over het Noortsche ys, den[499]
[500] besneeuwden Tanais, en de Rifeesche ackers, die nimmer vry van[500]
[501] rijp zijn; en klaeght om het schaecken van Eurydice, Plutoos[501]
[502] vruchtelooze gifte. De Cikonische vrouwen, van hem afgeslagen,[502]
[503] slingerden, onder het offeren aen de Goden, en het wijnfeest
[504] des Wijngodts, den verscheurden jongelingk wijdt en breet over[504]
[505] den acker hene: zijn marmeren hooft van den hals afgeruckt,[505]
[506] dreef toen, midden in den Eagrischen Hebrus, voor stroom hene:[506]
[507] zijn stem en koude tong riepen al stervende: och, ellendige Eu-[507]
[508] rydice: al d'oevers van den stroom galmden, Eurydice.

[509] Dit sprack Proteus, en sprongk van boven neder in zee, en
[510] plompte in het water, dat de wieling boven zijn hooft schuimde:[510]
[511] doch Cyrene hielt stant; want zy sprack eerst den saechachtigen[511]
[512] aen: o mijn zoon, laet varen uw droevigh hartewee: Dit is d'eenige[512]
[513] oorzaeck uwer quellaedje; hierom zonden de Nymfen, waer mede
[514] zy in de hooge wouden plagh ten reie te gaen, uwe byen die[514]
[515] jammerlijcke plaegh over den hals. Bie haer ootmoedigh uwe[+515]
[516] gaven: smeeck om genade, en eer de verzoenbaere Boschgodin-[516]
[517] nen; want om uwe kerckbeloften zullenze u dit quijtschelden,[517]
[518] en haer gramschap varen laten. Maer ick zal u eerst geschickte-[518]
[519] lijck uw gebedt leeren instellen. Kies vier van uw grootste en
[520] beste stieren uit, die nu op den bergh Lyceus weiden, en zoo[520]
[521] veel jonge koeien, die noit juck droegen. Bouw voor hun vier
[522] altaren, by de hooge kercken der Godinnen: laet den gewijden[522]
[523] strot uitbloeden, en het doode vee in een boomrijck woudt leg-[523]

[+] [Randschrift:] *Cyrene raet Aristeus de Nymfen en Orfeus en Eurydice met offerhande te verzoenen.*

498 *zijnen rouw:* het leed van Orpheus.
499 *verzetten:* verjagen, doen ophouden; *het Noortsche ys:* de ijsvlakten der Noordelike gewesten.
500 *de Tanaïs:* een rivier in Scythië, tegenwoordig de Don; *de Rifeesche ackers:* de Noordelike vlakten van Scythië.
501 *Plutoos vruchtelooze gifte* (Ditis dona irrita): hem tevergeefs door Pluto teruggegeven.
502 *Cikonisch:* de Cikoniërs zijn een volk in Thracië aan de Hebrus; *van hem afgeslagen:* door hem versmaad.
504 *den verscheurden jongelingk* (juvenem discerptum): de leden van de jongeling, nadat ze hem in stukken gescheurd hadden (uit woede over haar versmade liefde).
505 *zijn marmeren hooft;* de Lat. tekst zegt: zijn hoofd, van de marmerwitte hals gerukt.
506 *Eagrisch,* bijv. nw. bij *Oeagrus;* zo heette de vader van Orpheus, die vorst was over 't gebied, waardoor de Hebrus stroomt.
507 *ellendig:* rampzalig.
510 *de wieling:* de (daardoor ontstane) draaikolk.
511 *hielt stant:* bleef (verdween niet); *eerst* (ultro): dadelik (zonder op een woord van zijn kant te wachten); *saechachtig:* in verslagenheid.
512 *Dit is....;* versta: uit de woorden van Proteus weet ge nu, dat dit....
514 *zy:* Euridice; *in de hooge wouden;* Lat.: in lucis altis: diep in de heilige wouden; *ten reie gaen:* reidansen uitvoeren.
515 *Bie:* bied.
516 *gaven:* offergaven; *eeren:* vol eerbied aanbidden.
517 *om uwe kerckbeloften:* ter wille van uw geloften (om te offeren).
518 *geschicktelijck* (ordine): op de vereiste wijze.
520 de *Lycaeus:* een berg in Arcadië; *zoo veel:* even veel.
522 *kercken:* tempels, heiligdommen.
523 *in een boomrijck woudt;* versta: in het dichte (bladerrijke) woud.

[524] gen. Wanneer het negenmael uit den oosten daeghde, zult ghy[524]

524 *Wanneer.... daeghde;* dus: op de negende dag.

Te kennen haeren druck, om 't uitgeplondert nest.
Geen min, geen huwelijck kan zijne droefheit paeien.[689]
Nu zwerft hy eenzaem, daer de Noordewinden waeien
Op 't ys, langs Tanaïs, en langs 't Rifeesche velt,
Noit vry van rijp en sneeuw; beklaegende 't gewelt
En 't schaecken van zijn lief, hem vruchteloos geschoncken[692-693]
Van Pluto. 't vrouwvolck van Cikonië, heel droncken[694]
Versteecken van zijn min, verscheuren, dol van geest,[695]
En slingren by den dienst der Goôn, en 's wijngodts feest,
Den jongling over velt, en acker, gansch in stucken.
Het marmerhooft, dat zij van zijnen hals afrucken,
Drijft, midden in de kil van Hebrus, heen voor stroom.
Zijn stem, en koude tong roept stervende, en vol schroom:[700]
Eurydice, och mijn troost. alle oevers wederbaeuwen:[701]
Eurydice, och mijn troost, en galm op galm verflaeuwen.[702]
Aldus sprack Proteus, sprong in zee van boven neêr,
En plompte in 't water, dat de wieling keer op keer
Hem schuimde boven 't hooft: doch 't moeders hart, Cyrene[705]
Hiel stant, en sprack hem aen, die nu vertsaeght alleene[706]
Aen strant stont: ô mijn zoon, laet vaeren uw verdriet.
Dit 's d'oirzaeck van uw leedt. de boschrey by den vliet,[708]
Waermê zy ging ten reie in hemelhooge wouden,[709]
Heeft met dees byenplaegh uw snoot bedrijf vergouden.[710]
Welaen nu, bid en smeeck die Godtheên om gena:
Verzoen de boschgodin, en eerze, al leedt gy scha:
Want om uw kerckbelofte en offer op d'altaeren
Zal 't Godendom verzoent zijn gramschap laeten vaeren.
Ick zal u eerst geschickt afrechten op gebeên.[715]
Verkies vier stieren van de grootste en beste alleen,
Die op Liceüs kruin nu weiden met genoegen,
En zoo veel jonge koên, die noit het ploeghjuck droegen.
Bouw vier altaeren, daer de hooge kerken staen,
Voor Boschgodinnen. laet de heilge strot na'et slaen[720]
Eerst uitbloên, en het vee, dat doot is, en geslagen,
In 't boomrijck tempelwoudt, en zijne schaduw draegen.
Na dat het negenwerf in 't heldere oosten daeght

689 *paeien:* doen bedaren.
692-693 *'t gewelt en 't schaecken:* de gewelddadige schaking, roof.
694 *heel droncken:* geheel door wijn bevangen.
695 *versteecken van zijn min:* door hem (zijn liefde) versmaad; *verscheuren,* meerv., in aansluiting bij 't meerv. begrip in *vrouwvolck;* bij *verscheuren* is *jongling* in vs. 697 als voorwerp te denken; *dol van geest:* in razernij.
700 *vol schroom:* met reeds bijna onhoorbare stem, flauw.
701 Lees: *Euridic' och; wederbaeuwen:* als echo herhalen.
702 *galm op galm verflaeuwen:* steeds zwakker klinkt de weergalm.
705 *'t moeders hart:* de liefhebbende moeder.
706 *vertsaeght:* bevreesd, verslagen.
708 *de boschrey:* de rei der bosnimfen.
709 *zy:* Euridice.
710 *vergouden* (vergolden): betaald gezet, gestraft.
715 *afrechten* (africhten) *op gebeên:* leren hoe gij moet bidden (en offeren).
720 *na'et slaen:* na (het toebrengen van) de dodelike slag.

*

[525] Orfeus een lijckoffer van vergetenisbarende mankop opdragen,[525]
[526] een zwart schaep slaghten, het woudt bezoecken, en de verzoende[526]
[527] Eurydice met een gekeelde vaerze eeren[527].

[528] Hy toeft niet, verricht terstont zijn moeders bevel, komt by de
[529] kercken, stelt d'altaren op haer gebodt toe, en brengt 'er vier[529]
[530] van de grootste en beste stieren, en zoo veel jonge koeien, die
[531] noit juck droegen. Na dat het negenmael uit den oosten daeght,
[532] draeght hy Orfeus een lijckoffer op, en bezoeckt het woudt. Hier[532]
[533] zienze haest een wonderlijck stuck, byen brommen in het ge-[533]
[534] spreide ingewant der runderen, bersten ten buick en ribben uit,[534]
[535] met eenen drang en dicken zwarm, die om hoogh aen eenen[535]
[536] boom dicht by een blijft hangen, gelijck een tors druiven aen[+536]
[537] een taeie ranck.[537]

[+] [Randschrift:] *Gelijckenis*.

[538] Dit zong ick van den ackerbouw, geboomte en vee, terwijl de[+]
[539] groote Cesar, gelijck een blixem, om hoogh aen den Eufraet[539]
[540] oorlooghde, zeeghaftigh de gehoorzame volcken wetten voor-[540]
[541] schreef, en zich een heirbaen naer den hemel baende. Ten dien[541]
[542] tijde voede het aengename Parthenope my Virgilius, die in[542]
[543] d'oefeninge van een onvermaerde ledigheit groeide; mijn Her-
[544] dersvaerzen speelde, en moedigh op mijn jeught, o Tityr, van u[544]
[545] onder den breeden beuckeboom zong.
EINDE *der Lantgedichten*.

[+] [Randschrift:] *Besluit des Dichters*.

* TEKSTKRITIEK: r. 532. In de twee eerste drukken (*Unger, Bibliographie,* 421, 422) staat *Orfeus lijckoffer*.

525 *vergetenisbarende mankop:* papaver, die hem moge doen vergeten en vergeven.

526 *een zwart schaep; zwart,* omdat het bestemd is tot lijkoffer; *de verzoende Eurydice;* E. is reeds verzoend door de eer, die aan Orpheus' schim bewezen zal worden.

527 *vaerze:* jonge koe.

529 *stelt.... op haer gebodt toe:* richt... volgens haar voorschrift op.

532 *Orpheus lijckoffer:* het zoenoffer in r. 525 genoemd.

533 *ze:* Aristaeus met degenen, die hem helpen bij de offerplechtigheid; *haest:* plotseling.

534 *het gespreide ingewant;* Lat, *viscera liquefacta:* de in ontbinding overgegane ingewanden.

535 *om hoogh aen eenen boom:* in de top van een boom.

536 *tors:* tros.

537 *taei:* buigzaam, neerbuigend.

539 *Cesar:* Augustus; *gelijck een blixem oorlooghde* (fulminat bello): zijn oorlogsbliksem neerschoot; *om hoogh aen den Eufraet;* versta: aan de *diepe* Eufraat (ad altum Euphraten).

540 *zeeghaftigh:* zegevierend; *gehoorzaem:* bereid (zijn) gezag te erkennen.

541 *naer den hemel:* naar de onsterfelikheid (naar de Olympus); In Augustus van het jaar 30 v. Chr. trok Octavianus (Augustus) uit Egypte naar Azië en herstelde in dat wingewest de rust. In 29 keerde hij terug en las Vergilius hem de Landgedichten voor.

542 *voede* (alebat) *het aengename Parthenope my:* verwijlde ik in het lieflike Napels; *die in d'oefeninge van een onvermaerde ledigheit groeide:* die mijn behagen vond in de beoefening van mijn nederige dichtkunst (lett.: van een roemloos nietsdoen, tijdverdrijf); *onvermaerd,* in tegenstelling met de roemrijke daden van Augustus.

544 *moedigh op mijn jeught:* met de (overmoed), de jeugd eigen. Voor de slotwoorden vergelijke men het begin van de *Eerste Herderskout*.

Dan offer Orfeus ziel het geene haer behaeght,
Lijckofferen van heul, en mankop, zaet, en blaêren,[725]
Die door hun krachten fiux vergetenissen baeren:
Oock slaght het zwarte schaep: bezoeck het woudt hier toe,[727]
En eer Eurydice met een gekeelde koe.
Hy toeft niet langer, maer gehoorzaemt moeders raeden,[729]
Genaeckt de kercken, stelt altaeren onder bladen
En loof toe, naer den eisch van 't moederlijck gebodt,
Brengt twee paer stieren, 't puick ten offer uitgelot,[732]
Ten outer, en een drift van twee paer jonge koeien,[733]
Noch met geen juck belast. na dat de zonnen groeien[734]
Wel zevenmael in 't oost, zoo droegh hy Orfeus voort
Lijckoffer op, bezocht het kerckwoudt aen dien oort.[736]
Hier zienze flux, een zaeck te zeldtsaem om gelooven,[737]
De byen brommen in 't gespreit gedarmte, boven
De runders heengespreit. zij bersten teffens warm[739]
Ten buick en ribben uit, met eenen dicken zwarm,
Die, hoogh aen eenen boom geslingert en gewonden,
Gelijck een druiventors hangt aen een ranck gebonden.
Dit zong ick van den bouw des ackers, plant, en vee,
En van het honighwerck, een ieder op zijn stê;[744]
Terwijl de groote vorst, helt CESAR, opgetogen,[745]
Gelijck een blixem, aen d'Eufraet zijne oorelogen
Zeeghaftigh uitvoert, en het volck, hem onderdaen,[747]
Zijn wetten voorschrijft, zich ten hemel eene baen
Naer 't hof der starren baent. omtrent die tijden voestert[749]
De Parthenoopsche lucht, die brave geesten koestert,[750]
My, die Virgilius genoemt, in d'oefening
Van onvermaerde ruste en lantbespiegeling,[752]
Vast groeide en bloeide, stil mijn hardersvaerzen speelde,
En moedigh op mijn jeught, en jeughdelijcke weelde,
O Tityr, op een' halm, van u, dus onbelaên,[755]
In beuckeschaduw zong, bedeckt van loof en blaên.

Het einde der Lantgedichten.

725 *heul, en mankop, zaet, en blaeren:* zaadbollen en bladeren van de papaver (= heul = mankop).
727 *het,* versta: een; *b ezoeck,* hier: bezoek weer; *hier toe:* ook, bovendien.
729 *raeden:* voorschriften.
732 *uitgelot:* (lett.: door het lot aangewezen) uitgezocht.
733 *drift:* kudde.
734 *groeien:* (langzaam) aan de horizon verschijnen.
736 *het kerckwoudt:* het heilige woud.
737 *om gelooven:* om te geloven.
739 *teffens:* tegelijkertijd.
744 *het honighwerck:* de bijenteelt en het winnen van de honing; *een ieder op zijn stê* (van elk onderwerp op de vereiste plaats); versta: dit zong ik *achtereenvolgens* van...
745 *opgetogen* (vgl *om hoogh* in de prozavert.): naar het bergland (van de Eufraat) getrokken.
747 *zeeghaftigh uitvoert:* met de overwinning bekroont.
749 *omtrent:* in; *voesteren:* vgl. *voedt* in de prozatekst.
750 *brave geesten:* wakkere vernuften.
752 *lantbespiegeling:* de studie van het landleven.
755 *halm:* veldfluit; *dus onbelaên* (bepaling bij u): zo onbezorgd levend.

P. Virgilius Maroos Eneas. aant. aant. aant.

Het eerste Boeck.

Inhoudt.

[1] Terwijl Eneas, Anchises en Venus zoon, een man uitmuntende godtvruchtigh en man-[r. 1]
[2] haftigh, na zeven jaren omzwervens, in de Tyrrheensche zee, van Sicilie naer Italie toezeilde,[2]
[3] zoo wert hy van Eool, den wintgodt, op Iunoos verzoeck, door schrickelijck onweder,[3]
[4] aen de kusten van Libye gejaeght; en hier op lant tredende, schoot zeven groote Harten,[4]
[5] en deeldeze uit, onder juist zoo vele schepen, die na het onweder eerst met hem belandden;[5]
[6] vertrooste zijn afgematte reisgenooten met de hoop der aenstaende ruste, en vermaende[6]
[7] hen tot stantvastigheit, om voort d'overige moeite uit te harden. Ondertusschen handelt[7]
[8] Venus met Iupiter, over de zaeck van haren Eneas en de Trojanen; en wijt Iuno alle
[9] hunne gelede ellenden. Iupiter, in het tegendeel, de lange ry des nootlots ontvouwende,[9]
[10] verquickt zijn dochters druck, door de hoop der geluckige nakomelingen, en Roomsche[10]
[11] mogentheit. Venus hier door gesterckt, bejegent haren Eneas, die onkundigh van 's lants[11]
[12] gelegenheit, vast herwaert en derwaert doolde, om dit gewest te bezichtigen: zy ver-[12]
[13] kuntschapt den Vorst, hoe zijne verstroide schepen behouden zijn, en toont hem Karthago,[13]

r. 1 *uitmuntende,* hier bijw. van graad; zeer, in hoge mate; *manhaftigh:* dapper.
2 de *Tyrrheensche zee* ligt ten Westen van Italië.
3 *van:* door; *onweder:* stormweer.
4 *Harten:* herten.
5 *eerst.... belandden:* het eerst.... de kust bereikten (vgl. r. 13).
6 *vertroosten:* bemoedigen; *afgemat:* uitgeput.
7 *om voort.... uit te harden:* om verder de moeilikheden die hen nog wachtten, te doorstaan.
9 *in het tegendeel:* daartegenover; *de lange ry des nootlots ontvouwende:* openbarende de lange reeks van avonturen, die Aeneas door het lot zijn toebedeeld.
10 *verquickt.... druck:* verlicht.... droefheid; *door de hoop...:* door haar de verzekering te geven dat Aeneas' nakomelingen de gelukkige stichters zullen zijn van 't machtige Romeinse rijk.
11 *bejegenen:* ontmoeten; *'s lants gelegenheit:* de gesteldheid van het land (nl. de Lybiese kust).
12 *vast doolde:* aan het ronddwalen was; *verkuntschappen:* verwittigen.
13 *Karthago.... wiert vast van Dido gebouwt:* Dido was bezig C. te bouwen (zie r. 372-vlg.).

[14] 't welck niet verre van hier leggende, vast van Dido gebouwt wiert. Eneas dan, door zijn
[15] moeders gunst, van een wolck bewimpelt, gaet te gelijck met Achates naer Karthago toe,[15]
[16] daer hy zijne mackers behouden ziet aenkomen, en van Dido minnelijck gewelkomt wort.[16]
[17] Venus evenwel, overmits zy Iunoos onthael nochte de lichtvaerdigheit eener vrouwe niet[17-18]
[18] te veel toe betrouwde, wieghde Askaen, in het woudt van Idalie, in slaep, en vermomde
[19] met haer neefs gedaente Kupido, die onder het omhelzen en kussen de Koningin heimelijck[19]
[20] met Eneas minne vergiftighde.

Eneas, de godtvruchte en strijtbare oorlooghshelt,
Vervolght van Iunoos wrock, en dolende om te landen[22]
In 't oude Italie, vervalt, door 't woest gewelt[23]
Der Siciljaensche zee, in 't ende aen Didoos stranden.
Zijn moeder Venus wijst hem 't onbekende padt,
Dat naer Karthago loopt: zy deckt met eene wolcke
Achates, en haer' zoon; die vindt de nieuwe stadt,
En wint Elyzes gunst, ten troost van zijnen volcke,[28]
Geberght, en wel onthaelt ter tafel, in 't pallais.[29]
Belust om Trojes val te hooren, en hun reis,[30]

15 *gunst:* genegenheid; *van.... bewimpelt:* gehuld in.
16 *daer:* waar; *minnelijck:* vriendelik, minzaam.
17-18 *overmits zij.... toe betrouwde:* daar zij weinig vertrouwen stelde in Juno's ontvangst, de gastvrijheid van Juno's stad (zie hiervoor de aant. bij r. 50 en 706) en het wispelturige gemoed ener vrouw (Dido); *Askaen:* Ascanius, de zoon van Aeneas; *Idalie,* zie de aant. bij r. 731.
19 *neef:* kleinzoon, nl. Ascanius; *Kupido:* de minnegod, Venus' zoon; *de Koningin:* Dido.
22 *om te:* met de bestemming om te.
23 *vervallen aen:* gedreven worden naar.
28 *Elyze:* Elisa = Dido; *troost:* steun, onderstand.
29 *geberght; bergen* wordt in 17de-eeuwse taal ook zwak vervoegd, vooral in de betekenis redden, vriendelik opnemen.
30 *belust* is bijv. bep. bij *pallais* in de bet.: Dido en haar vertrouwden.

P. Virgilius Maroos
Eneas.
Het eerste Boeck.

[Met enkele woorden moge hier worden aangegeven, welke hoofdgedachte Vergilius geleid heeft bij de samenstelling van zijn epos, waaraan hij heeft gewerkt van 29 v. Chr. tot aan zijn dood in 19 v. Chr. Verschillende Griekse en Romeinse schrijvers uit de Oudheid verhalen - ieder op zijn wijze - de sage van de Trojaanse held Aeneas, die door de wil der Goden met de zijnen vlucht uit het brandende Troje. Reeds vroeg ontwikkelt zich de sage in deze richting, dat Aeneas na veel zwerftochten en ongevallen de voet op Italiaanse bodem zet en daar een nieuw rijk sticht. Daarmee is de grondslag voor alle verdere ontwikkeling gelegd: Rome is de voortzetting van het oude door de Grieken verbrande Troje (Ilium). Een nieuwe, eerst later opgekomen traditie wordt hiermee in verbinding gebracht: Het geslacht der Julii, de gens Julia, een der oudste en aanzienlikste Romeinse families, waartoe onder anderen Julius Caesar behoorde, zou afstammen van Aeneas' zoon Ascanius en dus van goddelike oorsprong zijn; immers de moeder van Aeneas was de Godin Venus. Iülus, de stamvader der Julii, moest daarvoor worden geïdentificeerd met Ascanius, die slechts tot de ondergang van Ilium de bijnaam Ilus, daarna die van Iülus zou gedragen hebben (zie de proza-vertaling, 1ste boek, r. 301-303). Vergilius heeft op meesterlike wijze deze sagen en tradities tot een sluitend geheel weten te verenigen; zò maakte hij welbewust zijn Aeneïs tot het nationale heldendicht der Romeinen, dat hun in poëtiese vorm schilderde de wording en grootwording van de Romeinse staat. Hij heeft de sage in haar jongste phase dienstbaar gemaakt aan de verheerliking, de apotheose van het keizersgeslacht der Julii, het geslacht waartoe ook de grote Augustus, zijn beschermer, zich mocht rekenen, die in zijn jeugd door Julius Caesar als zoon was aangenomen, die in 31 v. Chr. alleenheerser, Caesar van 't machtige Romeinse rijk was geworden, en reeds bij zijn leven goddelike eer genoot.]

[31] Ick speelde wel eer een herdersliet, op een dun riet, en ten bosch[+31-32],
[32] uitgetreden, broght de gebuurlanden zoo verre, datze door hunne
[33] vruchtbaerheit den ackerman, hoe gierigh hy oock waere, ver-[33]
[34] noeghden: een gewenscht werck voor den huisman: maer nu[34]
[35] trompet ick den schrickelijcken oorloogh, en zing van den oor-[35]
[36] looghsman, die eerst door nootlot van de Trojaensche kusten[36]
[37] gevlught, te Lavinie aen den oever belandde; die door het gewelt[37]
[38] der Goden en Junoos onverzetbaren wrock gedreven, zoo lang te[+]
[39] water en te lande omzworf, en zoo veel in den oorloogh overbroght,[39]
[40] terwijl hy bezigh was met een stadt te stichten, en zijne Goden in[40]
[41] Latium te voeren; waer uit de Latijnen en Vaders van Alba ge-[+41]
[42] sproten, en daer de hooge muren van Rome gebouwt zijn. O
[43] Zanggodin, errinner my d'oirzaecken; wat Godtheit men te na[+43]
[44] quam; of waerom de vergramde Koningin der Goden dien over-[44]
[45] godtvruchtigen man aen zoo veele zwarigheden holp. Zijn de[45]
[46] Goden in den hemel oock aen zulck een toornigheit onderhevigh?[46]

[47] De Tyriers hebben gesticht en bewoont het overoude Karthago,[+47]
[48] van verre recht over Italie, en den mont des Tibers gelegen: een[48]

[+][Randschrift:] *De Poeet zwaeit over van Herderszangen en Lantgedichten naer Eneas:*

[+][Randschrift:] *verhaelt des zelven zwarigheden in 't kort:* In het Randschrift bij r. 38: *deszelven:* diens.

[+][Randschrift:] *oock 't ooghmerck des toghts:*

[+][Randschrift:] *roept de Zanggodin aen:*

[+][Randschrift:] *beschrijft Karthagoos oirsprongk en gelegenheit,* 47 *gelegenheit:* staat, gesteldheid.

31-32 *en ten bosch uitgetreden:* en nadat ik deze (dichterlike) arbeid (de 'Herderszangen') vaarwel had gezegd; *bosch* hier met de bijgedachte: onontgonnen land, tegenover akker; *gebuurlanden:* aangrenzende landerijen.
33 *gierigh:* begerig, veeleisend.
34 *vernoeghden:* tevreden stelden; *gewenscht:* welgevallig; *huisman:* boer (zinspeling op de 'Lantgedichten').
35 *trompetten* hier gebruikt naast *spelen op een riet* om het indrukwekkende van het epos te karakteriseren tegenover het bevallige van de herderszangen en landgedichten. De Aeneïs begint met *Arma virumque cano:* ik zing enz. De 4 daaraan voorafgaande versregels van de Lat. tekst, door Vondel weergegeven in regel 31-35 van zijn vertaling, zijn waarschijnlik niet van Vergilius.
36 *nootlot,* hier: het onveranderlik besluit van een hogere macht, het *Fatum*.
37 *te Lavinie aen den oever:* Lat. *Lavinia litora* = dat gedeelte van Italië's westkust, waar Aeneas later de stad Lavinium (zo genoemd naar zijn gemalin Lavinia) stichtte. Lavinië lag in 't landschap Latium (zie regel 41).
39 *overbroght:* verduurde.
40 *Goden:* huisgoden, penaten, die zowel het enkele gezin als de staat beschermden.
41 *Vaders van Alba,* stamvaders van Alba Longa, een stad door Aeneas' zoon, Ascanius gebouwd in de nabijheid van 't latere Rome, dat van hieruit werd gesticht.
43 *errinner my:* breng mij voor de geest.
44 Lat.: quo numine laeso quidve dolens regina...d.i. welke wens de koningin der goden (= Juno) verijdeld zag of waardoor zij (zo) ontstemd was (dat ze dien 'overgodtvruchtigen' man...). De verijdelde wens wordt regel 54 genoemd; de reden van haar ontstemming regel 63.
45 *godtvruchtig* is de vertaling van *pius,* het vaste epitheton van Aeneas: 'Pius' wordt hij genoemd, niet alleen om zijn vroomheid, ook wegens zijn gehechtheid en trouw aan zijn vader, zijn gemalin, zijn kinderen; wegens zijn hoge plichtsopvatting.
46 Zijn ook (zelfs) de goden...
47 *Tyriers:* de bewoners van de Phoeniciese stad Tyrus, hier in 't bizonder Dido; *overoud* van het standpunt van de dichter en tegenover Rome; bij Aeneas' komst in Carthago is men nog bezig de bouw van de stad te voltooien; als Verg. zijn epos schrijft, is de stad reeds lang verwoest.
48 *over:* (op grote afstand) tegenover.

[49] maghtige rijcke en overstrijdtbaere stadt. Men zeit dat Juno geene[49]
[50] landen zoo beminde dan deze stadt alleen, oock zulx, datze min[50]
[51] wercks van Samos, haer geboortestadt, maeckte. Hier hingen haer[51]
[52] wapens: hier stont haer wagen. De Godin begenadighde deze,[52]
[53] en had alree voorgenomen haer (zoo het nootlot dit eenighsins[+]
[54] gehengde) tot een vooghdes over alle volcken te zetten. Maer zy[54]

[+][Randschrift:] *en d'oirzaecken van Eneas omsuckelingen,* 54 *omsuckelingen:* zwerftochten.

49 *overstrijdtbaer:* zeer krijgshaftig, dapper.
50 *oock zulx....:* zelfs in die mate, dat ze Samos (op het eiland van die naam, aan de kust van Kl.-Azië, waar een beroemde tempel voor Juno stond) daarbij achterstelde.
51 *hier,* nl. in Carthago.
52 *wapens:* wapenrusting; *wagen:* strijdwagen; *begenadighde:* begunstigde.
54 *gehengen:* toestaan; *vooghdes:* heerseres.

Ick heb met lust voorheene een herderswijs gestelt[vs. 1]
Op eenen dunnen halm, en, tredende op het velt
Ten bossche uit, brogt allengs al 't lant, hierbij gelegen,
Zoo wijt en verre, dat het door zijn' oogst en zegen
Het nau verzaetzaem hart des ackermans vernoeght;[5]
Een werck by elck gewilt, die landen bouwt, en ploeght:[6]
Nu eens vervaerelijck de krijghstrompet gesteecken,[7]
Den krijghsman opgehaelt, die, trots en onbezweecken,[8]
Door 't perssend nootlot eerst van 't woest Trojaensche strant[9]
Gevlught, aen d'oevers van Lavinie is belant;
Die, door 't gewelt der Goôn en Junoos wrock gedrongen,
Zoo lang, te water en te lande, alom besprongen,[12]
Most zwerven, en zoo veel in oorloge overbroght;
Terwijl hy pooghde een stadt te stichten door dien togh,
En zijne Huisgoôn voerde in Latiums geweste,
Van waer 't Latijnsche bloet, d'Albaensche en Roomsche veste
Haer' oirsprongk rekenen. ô Zangheldin, ontvou
d'Oirzaecken; wat Godin in 't hemelsche gebou
Gequetst wiert in haer eere, of by wat recht en reden[19]
Der Goden koningin, zoo toornigh, hier beneden
Dat recht godtvruchtigh hooft berockent zoo veel wee,
Zoo veele zwaericheên. zijn zelfs de Goden me,
Uit hunnen aert, zoo wreet, oploopende, en gebeeten![23]
Karthage, een oude stadt, van Tyrus volck bezeten,[24]
Leght verre aen d'overzy van 't Italjaensch gebiet,
Wiens stroom, de Tyber, hier recht over zeewaert schiet;
Een overstrijtbre stadt, vol rijckdom, van vermogen,[27]
En die zoo was gezien en aengenaem in d'oogen
Van Juno, dat geen stadt haer ergens meer geviel,[29]
En zy zelf Samos min in eere en waerde hiel.[30]
Hier blonck haer wapenhuis: hier stont haer oorloghswagen.
Der Goden koningin nam lust en haer behaegen
Dees stadt [zoo 't Godt ter noot gehengde] in ieders oogh[33]
Te bouwen tot een' troon der volcken hemelhoogh:[34]

vs. 1 *stellen:* maken (componeren), spelen.
5 *verzaetzaem:* te verzadigen.
6 *gewilt:* op prijs gesteld.
7 *gesteecken;* ons gestoken is een jongere vorm.
8 *opgehaelt:* in herinnering gebracht (met ere).
9 *perssend:* dwingend.
12 *bespringen:* aanvallen, belagen.
19 *by:* door.
23 *oploopende:* tot toorn geneigd.
24 *bezeten:* bewoond.
27 *van vermogen:* machtig.
29 *meer:* in hogere mate.
30 *zelf:* zelfs.
33 *ter noot:* bezwijkend voor haar wensen?
34 *troon,* hier als symbool der heersersmacht.

*

[55] had gehoort, dat een afkomst uit Trojaenschen bloede gesproten,[55]
[56] namaels de sloten van Tyrus zou verdelgen: dat hier uit een[56]
[57] wijdtheerschende trots en manhaftigh volck zou opstaen, ten val[57-58]
[58] van Lybie. Zoo lagh het by de Schickgodinnen geschoren. Saturnus[58-59]
[59] dochter was hier voor beducht, en noch indachtigh aen den oor-
[60] loogh, die zy de voornaemste eertijts, ten dienst van haer getrouwe[60]
[61] stadt Argos, tegens Troje voerde. Oock waren haer d'oirzaecken[61]
[62] van heure verbolgenheit en gramschap noch niet vergeten. Paris[62-63]
[63] oordeel, en 't ongelijck door 't versmaden van haer schoonheit
[64] geleden, staecken haer noch diep in den krop. Zy docht noch aen[64]
[65] 't gehate bastertbloet Ganymedes, geschaeckt om zoo hoogh te[65]
[66] zetten. Over al deze dingen verbittert, zoo keerdeze de Trojanen,
[67] van het zwaert der Griecken en den ongenadigen Achilles noch[67-68]
[68] overgeschoten, en over al de zee gesolt, verre van Latium; zulcks[68-69]
[69] datze van het nootlot gedreven, menigh jaer op zee, langs alle
[70] kusten omzworven. Zoo groot een zwarigheit was 'er aen vast,
[71] eer men het Roomsche volck kost planten.[71]

[72] Naulix gingenze vrolijck, uit het gezicht van Sicilie, t'zeil, en[+72]

[+][Randschrift:] *en begint eerst van zijne reize uit Sicilie; waer over Iuno verbittert wort,* In het Randschrift bij r. 72: *reize:* vertrek.

* TEKSTKRITIEK: r. 77 *quansuis* is in de druk van 1659 vervangen door *trouwen*.

55 *een afkomst:* afstammelingen (uit het geslacht der Trojanen; van Dardanus (zie vert. in verzen, vs. 36), de stamvader der Trojanen).

56 *de sloten van Tyrus:* lett. vertaling van Tyrias arces; de vestingstad *Carthago* (zie r. 47); *hier uit:* uit dat Trojaans geslacht.

57-58 *ten val van Lybie* (Lat. excidio Lybiae): dat het rijk van Carth. ten val zou brengen, zou vernietigen; Lybië, aan de Noordkust van Afrika, hier voor 't Carthaagse rijk; *lagh... geschoren:* was 't beschikt, verordend door de Schikgodinnen, de Parcen.

58-59 *Saturnus dochter:* Juno.

60 *zy de voornaemste:* zij in de eerste plaats, zij vooraan.

61 *Argos:* stad in de Peloponnesus met een beroemde tempel voor Juno, en haar standbeeld; Argos dikwijls ook voor Griekenland in 't algemeen.

62-63 *Paris oordeel:* volgens de mythe moest Paris (een zoon van de Troj. koning Priamus) beslissen wie van de drie godinnen Minerva, Juno of Venus de schoonste was en dus recht had op de gouden appel (de twistappel), door Eris (de twistgodin) voor de schoonste onder de bruiloftvierende godinnen bestemd; Paris wees de appel toe aan Venus; *ongelijck:* verongelijking.

64 *staecken... krop:* bleven haar nog diep in 't gemoed branden (manet alta mente repostum).

65 *'t gehate bastertbloet Ganymedes:* de Lat. tekst heeft hier: *et genus invisum et rapti Ganymedis honores,* d.i. en het gehate geslacht en het eerambt van de geschaakte Ganymedes. De Trojanen werden ook hièrom door Juno gehaat, omdat hun stamvader door haar echtgenoot (Jupiter) in overspel verwekt was. Ganymedes was een afstammeling van die stamvader, van Dardanus. Daarom noemt Vondel ook hem *bastertbloet;* Jupiter schaakte hem en gaf hem in de hemel het ambt van schenker der goden, 'zette hem dus hoog'.

67-68 *van... overgeschoten:* ontkomen aan; *ongenadig:* wreed, grimmig; *gesolt:* rondgeslingerd.

68-69 *zulcks dat:* zodat.

71 Zoveel moeite had het in de Romeinse staat te grondvesten; *kost:* kon.

72 Zie Vondels *Inhoudt,* r. 1-3.

[73] bruisden met de kopere voorstevens door de schuimende zee,[73]
[74] of Juno, van eenen eeuwigen haet in haer harte gewont, mompelde[74]
[75] dit by zich zelve: zal ick dan uit mijn opzet scheiden, en het op-[75]
[76] geven? nochte den Koningk der Trojanen uit Italie kunnen keeren?[76]
[77] quansuis het nootlot belet ons dit. Kost Pallas de vloot der Argiven[77]
[78] in brant steken, en hen in zee verdrencken, alleen om de misdaet[78]

73 *bruisden* bij *bruizen* met *z,* zoals meermalen in 17de-eeuws Hollands (vgl. de vert. in verzen); *kopere:* met koper beslagen.
74 *van:* door.
75 *scheiden:* afzien (van mijn plan).
76 *nochte* (Lat. nec): en.... niet.
77 *quansuis* ter vert. van *quippe:* wel zeker (ironies); *Argiven:* Grieken.
78 *verdrencken:* verdrinken (caus .-vorm).

Maer zy hadde al verstaen dat een Trojaen, gesproten
Uit Dardans bloet, den burgh, de hooghgeboude sloten[36]
Van Tyrus met gewelt zou sloopen tot ten gront:
Dat een wijt heerschende en manhaftige afkomst stont
Te spruiten uit dien stam, om Libye te stooren.[38-39]
Zoo lagh het in 't beleit des hemelraets geschoren.[40]
Saturnus dochter, om dien overval ontroert,[41]
Was nog indachtigh hoe zy oorlogh had gevoert
Voor Argos, haer beminde en toegewijde wallen
By Troje: oock was het haer geheughnis niet ontvallen
Wat haer verbolgenheit en gramschap haelde in top.[45]
Prins Paris vonnis stack noch diep haer in den krop,
En hoe haer schoonheit wiert verschoven, en verlastert,[47]
Zoo schendigh. haer viel in hoe Godt Jupijn dien bastert[48]
Geschaeckt had, haer te spijt, en boven aen gezet.
Verbittert door zoo veel weêrwaerdigheên, belet[50]
Zy 't overschot van Troje, en 't zwaert der Griecksche heeren,[51]
En van Achilles, die zoo streng was, t'huis te keeren;[52]
Terwijl het op de zee, langs alle kusten, vast[53]
Heel wijt van Latium, en jaeren lang in last,
Van 't nootlot wiert gesolt, geschockt van alle kanten.[55]
Met dus veel arbeits stont het Roomsche volck te planten.[56]
Sicilje miste naeu de vloot uit haer gezicht,
Die bly door 't zeeschuim, als zy 't ancker had gelicht,
Vast heenbruischte, of Jupijns gemael, die in het harte[59]
Haer leet geduurigh kaeut en overwrockt met smerte,[60]
Begon by zich alleen te mompelen, en sprack:
Hoe nu toe? geef ick 't op? en heeft mijn maght een' krack[62]
Gekreegen? kan ick dan de ballingen en heeren
Van Troje en hunnen vorst niet uit Tuskanen keeren?[64]
Het nootlot trouwen is ons tegen. kon wel eer[65]
Minerve d'oorloghsvloot van Argos op het meer[66]

36 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 55.
38-39 *stont te:* zou; *stooren:* verwoesten (zie proza-aant.).
40 *schickgodinnen* uit de proza-vert. is vervangen door *hemelraet;* uit een neiging tot verchristeliking? vgl. ook vs. 33.
41 *ontroert om:* verontrust door de gedachte aan.
45 *in top halen:* ten top doen stijgen.
47 *verschoven:* versmaad; *verlastert:* te schande gemaakt, vernederd.
48 *schendigh:* schandelik.
50 *weêrwaerdigheên:* tegenslagen.
51 Vgl. de prozavert. met aant.
52 *streng:* grimmig, bars; *t'huis te keeren:* terug te keren naar het land, waaruit hun stamvader Dardanus afkomstig was (Italië; zie r. 415).
53 *vast:* steeds maar.
55 *schocken:* teisteren.
56 (Het Roomsche volk) *stont te planten* = moest gesticht worden; vgl. dat staat te bezien, te vrezen.
59 *gemael:* gemalin; *harte-smerte* (= smarte), Zuidndl. van vorm, maar in Holland met *a* gesproken.
60 *overwrocken:* al wrokkende overdenken, broeden over.
62 *Hoe nu toe:* wat nu.
64 *Tuskane:* Toscane = Etrurië; hier Italië.
65 *trouwen:* trouwens (zie proza-vert.).
66 *meer:* zee.

Verbranden, en in zee verdrincken, slechts om eenen,[67]

67 *verdrincken:* te gronde richten.

[79] van eenen dollen Ajax, Oileus zoon? toenze den blixem zoo snel[79]
[80] uit de wolcken smeet, de vloot verstroide, en de zee door storm-[80]
[81] winden overendt zette; en hem, die vier en vlam ter doorschote[81]
[82] borst uitaessemde, met eenen dwarrelwint opgrijpende, tegens[82]
[83] de scharpe steenrots aenklitste: en zal ick, gekent voor Koningin[83]
[84] der Goden, en Jupijns gemalin en zuster, tegens een eenigh volck[84]
[85] zoo menigh jaer oorloogh voeren? Wie zal langer Junoos godtheit
[86] aenbidden, of ootmoedigh haer altaren met offerhande vereeren?[86]

[87] De Godin, heet van verbolgenheit, hier over wrockende, komt[+87]
[88] in Eolie, het vaderlant der stormwinden, en een gewest, dat van[88]
[89] razende buien zwanger gaet. Koningk Eool breidelt hier door zijn[89]
[90] gezagh, in een woeste spelonck, worstelende winden en bulderende
[91] buien, en tuchtightze met boey en kercker. De bulderaers hier[91]
[92] over gestoort, stormen op het slotwerck, dat 'er al de bergh van[92]
[93] loeit en davert. Eool op den hoogen burgh gezeten, voert hier
[94] den scepter, streelt hunne hevigheit, en zet hunne oploopentheit[94]
[95] neder: want zonder dat, zy gingen strijcken met hemel aerde en[95]
[96] zee, en veeghdenze door de lucht hene: maar d'almaghtige[96]
[97] Vader hier over bekommert, slootze in duistere speloncken, en[97]
[98] leide 'r een gevaert van hooge bergen boven op, en steldeze onder
[99] eenen Koningk, die volgens zijnen last den toom zou weten te
[100] vieren, en aen te halen. Juno gingk hem ootmoedighlijck aldus aen:[+100]
[101] Eool, wien de Vader der Goden en Koningk der menschen maght
[102] gaf de golven te streelen, en met winden op te blazen; een volck
[103] by my gehaet, bevaert de Tyrrhenische zee; voert Ilium met zijne[103]

[+] [Randschrift:] *naar Eool, den windgodt vaert,* In het Randschrift bij r. 87: *varen:* zich begeven.

[+] [Randschrift:] *hem oprockent,* 100 *oprockenen;* ophitsen, aanzetten tot vijandige handelingen.

79 *Ajax,* de zoon van Oïleus, tegenover Ajax, de zoon van Telamon, die de beroemdste was van de twee Ajaxen. De eerste drong bij de verovering van Troje in de tempel van Pallas (Minerva) en onteerde daar Cassandra, een dochter van Priamus. Pallas wreekte zich door op de terugreis van Ajax zijn vloot te verwoesten; de *bliksem,* het wapen van Jupiter, haar vader.
80 *smeet:* slingerde
81 *overendt zette:* in geweldige beroering bracht.
82 *uitaessemde:* uitademde; nl. het vuur van de bliksem, waarmee zijn borst doorschoten is; *dwarrelwint:* wervelwind.
83 *aenklitste:* aankletste, wierp (zò dat hij bleef hangen; Lat. *infixit*); *gekent voor:* bekend als.
84 *tegens een eenigh volk:* tegen één volk alleen (una cum gente).
86 *offerhande*, vervormd uit offerande (zogenaamde volksetymologie).
87 *heet van verbolgenheit:* ziedend van toorn.
88 *Aeolië:* eilandengroep, Noordelik van Sicilië, het rijk van de windgod Aeolus; *van.... gaet:* lett. vert. van (loca) *feta furentibus austris*.
89 *razend:* bulderend.
91 *tuchtigen:* in toom houden.
92 *gestoort:* vergramd; *slotwerck:* sloten en grendels (de wanden van de bergspelonk).
94 *streelt:* kalmeert (hun onstuimigheid).
95 *gaen strijcken met:* er van door gaan met, meesleuren.
96 *vegen:* jagen.
97 *Vader:* Jupiter.
100 *ootmoedighlijck aengaen:* onderdanig smeken.
103 *by:* door.

Om Ajax dolle daet; toenze, in een wolck verscheenen,
Den blixem uit de lucht zoo snel van boven smeet,
De gansche vloot verstroide, en zette wijt en breet
Het water met gedruis van stormwint overende,
En grijpt hem, die vast vier en vlammen, vol elende,[72]
Uit zijn doorschote borst en boezem ademt, snel
In eene dwarlinge op, en klitst dien booswicht fel
Op eene scherpe rots? en zal ick, hier ter stede,
Gekent voor koningin van alle Goden, mede
Voor Jupiters gemael en zuster, jaeren langk
Een eenigh volck alleen bevechten, zonder dwangk?[78]
Wie zal dan Junoos maght voortaen by 't outer smeecken,[79]
Bewieroocken met geur, en offerhande ontsteecken?
De wrockende Godin, die dus van wraeckzucht brant,
Komt in Eolië, der buien vaderlant,
Een' oort die zwanger gaet van bulderens gezinden.[83]
Eool, de koning, toomt de worstelende winden,
En stormen in hun hol, en bystere spelonck,[85]
Door zijn gezagh, en tucht, die hen in d'yzers klonck,
En in dit tuchthuis sloot. de buldraers, opgestegen[87]
En toornigh, stormen hier op slot en grendels tegen,[88]
Zoo byster, dat de bergh hier schrickelijck af loeit,
En davert. Godt Eool zit boven onvermoeit,
Als koning, op zijn' troon, en streelt d'oploopentheden,
En zet hun gramschap neêr: want zonder deze reden,[92]
Zy gingen strijcken met den hemel, aerde, en zeen,
En veeghdenze met kracht door lucht en wolcken heen:
Maer Godts almogenheit, wiens zorgh zy staen bevolen,[95]
Beslootze in duisternisse, en onverlichte holen,
En smeet hun een gevaert van bergen voor de borst.[97]
Hy steldeze onder dwangk van eenen heer en vorst,[98]
Die, volgens zijnen last, hun zou den breidel vieren,
Den toom aenhaelen, en hen leiden, en bestieren.[100]
De bittre Juno heeft hem smeeckend dit vertooght:[101]
Eool, die van het hooft der Goden, en den vooght
Der menschen maght ontfingt de golven, als zy razen,
Te streelen, en met wint en stormen op te blazen;
Een volck, by my gehaet, bevaert met zijne vloot
Het water van Tyrrene, en voert, geperst door noot,

72 *vast:* onafgebroken.
78 *zonder dwangk:* zonder het te bedwingen.
79 *smeecken:* smekend aanroepen, als smekeling aanbidden.
83 *oort,* mnl.; *het* oord eerst in jongere taal.
85 *byster:* woest.
87 *opgestegen:* opstandig.
88 *op.... tegen:* op.... aan.
92 *zonder deze reden:* zonder deze (kalmerende) woorden.
95 Aan wiens zorg zij zijn toevertrouwd; *mogenheit,* vroeger naast *mogendheid*.
97 En belette hun ontsnapping door een muur van hoge bergen.
98 *dwangk:* bedwang.
100 *bestieren,* met Zuidnederl. *ie*.
101 *dit* (het volgende) krijgt de klem; *vertogen:* mededelen, doen weten.

*

[104] gevlughte Huisgoden in Italie. Nu ga hene, en de stormwinden[104]
[105] met kracht aensarrende, jaegh de schepen in den gront, of ver-[105]
[106] stroyze van elckandren, en slinger de lichamen over de zee hene. Ick[106]
[107] heb gebot over zeven paer overschoone Nymfen, en zal Deiopeie,[107]
[108] de goelijckste van allen, u ten huwelijck geven en opdragen, om[108]
[109] ten loon uwer verdiensten, al haere dagen met u over te brengen,[109]
[110] en u vader van een lieve vrucht te maecken. Hier op antwoorde
[111] de Wintvooght: o Koningin, ghy hebt slechts te gebieden wat u
[112] belieft; ick uw gebodt te gehoorzamen. Ghy zet my in dit gebiedt,[112]
[113] zoo groot en klein het is: ghy helpt my aen den scepter, en Jupiters[113]
[114] gunst: ghy doet my ten banckette by de Goden aenzitten, en
[115] schenckt my de vooghdy over wint en weder. Zoo sprekende[+]
[116] neemt hy zijnen staf, en drijft den hollen bergh op de zijde; en[116]
[117] de stormwinden bersten, als in slaghorde, door d'ope poorte uit,[117]
[118] en blazen door het aertrijck met een schrickelijck gedruisch. Zy
[119] storten op zee. De buien van Oosten en Westen, Zuiden en[+]
[120] Noorden roeren te gelijck al het water om, van den gront op, en
[121] jagen de bruizende baren strandewaert aen. Hierop volght het
[122] geschrey der mannen, het gonzen der touwen. De wolcken rucken[122]
[123] terstont den hemel en den dagh uit der Trojanen oogen. Een
[124] zwarte nacht stort op zee. De hemel kraeckt van donderslagh op
[125] donderslagh, en staet reis op reis in lichten brant van weerlicht
[126] en blixem; en de mannen worden overal met de doot gedreight,
[127] en zien niet dan de doot voor hun oogen. Terstont wort Eneas
[128] kout over al zijn lijf, en beide zijn handen ten hemel opheffende,
[129] zeit: o duizentmael geluckiger dan wy waren deze, wien het moght[129]

[+][Randschrift:] *die de stormwinden uitlaet,*

[+][Randschrift:] *en onweder verweckt,* In het Randschrift bij r. 119: *onweder:* stormweer.

* TEKSTKRITIEK: r. 107 In de eerste drukken is waarschijnlijk bij vergissing het woord *paer* uitgevallen; in de druk van 1652 (*Unger, Bibl.* nr. 424) herstelt Vondel die fout; zie de aant. bij de prozatekst.

104 *gevlughte Huisgoden:* Lat. *victos penates* = overwonnen penaten (versta: wil onder de bescherming van zijn penaten in Italië een nieuw Troje stichten).
105 *aensarren:* ophitsen.
106 *lichamen:* lijken der schepelingen.
107 *ick heb gebot over:* ik beschik over; Lat. *bis* septem, vgl. de vertaling in verzen, vs. 112, *zeven schoone paeren*.
108 *goelijck:* schoon; *opdragen:* schenken.
109 *overbrengen:* doorbrengen.
112 *ghy.... gebiedt*; gij verleent mij deze heerschappij (ik blijf in deze machtspositie geplaatst door de gunst van U, gemalin van Jupiter).
113 *zoo groot en klein het is* heeft de waarde van een verkleinende toevoeging (ik verhef er mij niet op).
116 *drijft.... op de zijde:* licht (met zijn staf) de holle berg aan de ene zijde omhoog. Dit is altans waarschijnlik de bedoeling van de Lat. tekst; Vondel zal met *drijven* wel slaan bedoeld hebben; zie ook de vert. in verzen, vs. 125.
117 *ope,* alsof de *en* in *open* een buigingsuitgang (en dus in bepaalde gevallen veranderlik) was.
122 *geschrey:* luid geschreeuw; *het gonzen der touwen:* het fluiten van het want; *rucken.... uit:* onttrekken aan.
129 *deze:* degenen.

Zijn huisgoôn, nauwelijx den brant van Troje ontvloden,
Naer d'Itaeljaensche kust. nu pas op mijn geboden:[108]
Ga daetlijck heene, en hits de stormen op met kracht.
Verzinck de gansche vloot: verstroize uit al uw maght,[110]
En slinger schip, en vracht, en menschen op de baren.
Ick hebbe alleen de maght, om zeven schoone paeren
Van Nimfen te besteên ten huwelijcke, en zal
Deïopeia, die de goelijckste is van al,
U schencken tot een' loon, op dat zy al de dagen
Des levens met u slijte in echt, naer uw behaegen,
U vader noeme van eene aengenaeme vrucht.
De Wintgodt antwoort haer: ô koningin der lucht,
Het staet aen u Eool te heeten, my te hooren,[119]
Te volgen uwen last. gy hebt my uitgekoren
Tot deze wintvoogdy, zoo groot en kleen die is.
Gy helpt my aen dien staf, en Jovis gunst, en disch,[122]
Daer my gebeuren magh met Goôn te bancketteeren.[123]
Gy laet my over storm en wint en weêr regeeren.
Zoo spreeckt hy, neemt den staf, en klinckt de holle rots[125]
Met kracht op haere zy. de stormvlught berst op Godts[126]
Bevel door d'ope poort, en, in slaghorde aen 't razen,
Begint al 't aertrijck door met groot gedruisch te blazen.
Zy storten op de zee. de buien van het west
En oost, en zuid en noort, een ieder roert zijn best
Al teffens 't water om, van onder op. zy jaegen[131]
Het bruisschend schuim op strant met ongelijcke vlaegen,[132]
Gevolght van 't naer geschrey der mannen, nu in rouw,[133]
En 't gieren en gegons van takel en van touw.
De wolcken rucken flux den hemel en zijn klaerheit,
Den dagh uit d'oogen der Trojaenen. eene naerheit[136]
Van nacht en duisternis valt plotseling op 't vlack.[137]
De hemel dondert, slagh op slagh, en krack op krack,[138]
Staet reis op reis in brant, en weêrlicht, door de straelen
Des blixems: en het volck, dat pas kan adem haelen,[140]
Wort alsins met de doot gedreight, en in dien noot[141]
Verneemt men niets op zee dan naere en baere doot.[142]
Een kille koude rijdt Enas door de leden.
Hy heft zijn handen op ten hemel met gebeden:
O duizentwerf en noch geluckiger zijn zy,

108 *passen op:* volvoeren.
110 *verzincken:* doen zinken.
119 *heeten:* bevelen.
122 *Jovis:* Jupiters (genegenheid); *disch,* hier: *plaats* aan de godendis.
123 *gebeuren:* te beurt vallen.
125 *klincken:* slaan.
126 *stormvlught:* leger der stormwinden (vgl. een vlucht duiven).
131 *teffens:* tegelijk.
132 *met ongelijcke vlaegen:* met (verraderlike) windstoten.
133 *in rouw:* bekommerd.
136 *dagh:* licht, bijstelling bij *klaerheit; naerheit:* sombere donkerte.
137 *vlack:* zeeoppervlak.
138 Met krakende, knetterende donderslagen.
140 *pas:* nauweliks.
141 *alsins:* van alle zijden.
142 *baer* (eigenlik naakt): (de dood) in al zijn sombere verschrikking.

*

[130] gebeuren, onder de hooge muren van Troje, in 't gezicht hunner
[131] ouderen, te sterven. O Diomedes, ghy braefste van alle Griecken,[131]
[132] moght het my niet gebeuren, voor Ilium, in het velt, om te komen,
[133] en van uwe handen te sterven; daer de forsse Hektor door Achilles[133]
[134] geweer; daer de groote Sarpedon sneuvelden? daer Simöis zoo[134]
[135] vele schilden helmen en lichamen van dappere mannen onder
[136] het water vat, en met zijnen stroom wechsleept? Terwijl hy dit[+]
[137] spreeckt, zoo vat een vliegende Noortsche buy recht in het zeil,[137]
[138] en jaeght de golven op tot aen den hemel toe. De riemen springen
[139] in stucken, de voorsteven went, en het schip wort over stagh
[140] gesmeten: hier op verheft zich het water, gelijck een steile bergh.
[141] Zommigen hangen boven op de golven: anderen zien het water[141-42]
[142] gapen, tot op den gront. Het barnt op de platen, dat het bruist. De[142]
[143] Zuidewint ruckt drie schepen op de blinde klippen. D'Italianen[143]
[144] noemen de klippen, midden in zee gelegen, zeeouters. De zee[144]
[145] steeckt haren rugh afgrijsselijck op. D'oostewint drijft 'er drie uit
[146] de zee naer het strant toe, op welzant en platen; en slooptze op de[146]
[147] wadden, en beweltze met eenen hoop zants op de drooghten, dat[147]
[148] 'er byster zuur uit zagh. Een geweldige zee waters slaet voor zijne[148]
[149] oogen in een schip, het welck Lycius en den trouwhartigen Orontes
[150] voerde, van voor den boegh tot in het achterschip, zoo dat 'er de[150]
[151] stuurman, over hals over hooft, in het water uittuimelt. De golf slin-
[152] gert het schip driewerf rontom, en de draeistroom slockt het in. Hier
[153] en daer ziet men eenige menschen op het diepe water zwemmen,
[154] en scheepstuigh, luicken en Trojaensche schatten boven drijven.[154]

[+][Randschrift:] *waer door de vloot last lijdt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 150 De woorden: *van voor den boegh tot in het achterschip* zijn in de druk van 1659 en de daaropvolgende druk (*Unger, Bibl.* nr. 425 en 426) gewijzigd in: *over den boegh tot achter in*.

131 *onderen:* ouders; beide meerv. komen in 't 17de-eeuws voor; *braefste:* dapperste.

133 *daer:* daar waar; *fors:* onstuimig; *Hector:* zoon van Priamus.

134 *geweer:* wapen; *Sarpedon:* aanvoerder der Lyciërs, bondgenoten van de Trojanen, gedood door Patroclus; *Simoïs:* zijriviertje van de Skamander, waaraan Troje lag.

137 *vat:* slaat, valt met geweld; *bui:* windstoot.

141-42 *zien.... gront:* zien in de afgrond der golven tot op de zeebodem.

142 *Het.... bruist:* de branding kookt op de zandbanken.

143 De *Zuidewint* bracht in het Middellandse-zeegebied storm en regen; *ruckt:* stoot, drijft.

144 *zeeouters:* zeealtaren; *De zee steeckt haren rugh afgrijsselijck op:* Deze zin is een onjuiste vertaling van: dorsum immane mari summo (dat als bijstelling staat bij *aras:* altaren); de betekenis is: een geweldige rug juist onder het zeeoppervlak.

146 *welzant:* drijfzand.

147 *bewellen:* bedelven; *de drooghten:* de droogliggende zandbanken; *dat.... zagh:* zodat het er hachelik voorstond.

148 *Lycius,* 't Lat. heeft *Lycios* = de Lyciërs, wier aanvoerder *Orontes* was (zie boven); *Lycië* is een landschap in Klein-Azië.

150 *van voor den boegh*, Latijn: *e vertice* = van boven (in het achterschip neer; een stortzee dus).

154 *schatten*; kostbaarheden, uit de brand van Troje gered.

Wien 't moght gebeuren voor de poort van Troje, by
En onder d'oogen van hunne ouderen te sneven!
O Diomedes, die de Griecken hebt gesteven,[148]
Door uwe dapperheit, moght ick, ô braefste helt!
Dan niet voor Ilium, van uwe hant gevelt,
Ter aerde vallen, daer de vroomen zijn ontslaepen?[151]
Daer Hektor leght gevelt, door helt Achilles wapen?
Daer vorst Sarpedon, die zoo groot was, leght gemat?[153]
Daer Simoïs, de stroom, zoo veele wapens vat,
Helmetten, en rondas, en lichaemen van braven,[155]
En helden, in zijn kil gewentelt, houdt begraven?[156]
Zoo kermt hy. eene buy, die uit den noorden blaest,
Vat recht in 't staende zeil, en jaeght de golven haest
Tot aen den hemel toe. de riemen voort in stucken:[159]
De boegh gekeert: het schip raeckte over stach, door 't rucken
En perrsen van den vloet, die steil ten hemel vloogh,[160-61]
Gelijck een steile bergh. men ziet een deel om hoogh
Op golven in de lucht vast hangen, als een wonder;
En andren zien den gront, waer 't water gaept, van onder.
Het water barnt op zant, en plaeten, dat het bruischt.
Dry schepen worden van den zuidwint, die hier ruischt,[166]
Geruckt op rotsen, die geblint zijn van de baren.[167]
Het Italjaensche volck noemt doorgaens zeealtaeren[168]
De rotsen in het hart der zee, en nimmer droogh.
Het water steeckt den rugh afgrijsselijck om hoogh.[170]
De wint van 't oosten drijft 'er dry, als uitgelaeten,[171]
Uit d'ongestuime zee, op welzant, en op plaeten,
En slooptze op 't ondiep wad, beweltze met veel zant,
Op drooghte en ondiep; een erbarmelijcke stant.[174]
Een vreesselijcke zee, die al haer vinnen roerde,[175]
Sloegh 't schip, dat Lycyus en trouwe Orontes voerde,
Van vooren in den boegh, en achteruit, en rooft[176-77]
En ruckt den stuurman wech, die over hals en hooft
Neêrtuimelt in de zee. de golf met stercke vingeren
Weet drymael 't gansche schip met kracht rontom te slingeren.
De maelstroom slockt het in. men ziet nu hier en daer
De menschen zwemmen in het yslijck zeegevaer.[182]
Men ziet'er scheepstuigh, luick, Trojaensche kostlijckheden[183]

148 *gesteven:* gesterkt, aangemoedigd.
151 *de vroomen:* de dapperen.
153 *gemat:* machteloos, verslagen (ontleend aan 't schaakspel).
155 *helmet:* helm; *rondas:* schild.
156 *kil:* bedding.
159 *voort:* aanstonds.
160-61 Door de persende drang van de hoge zeeën.
166 *ruischen,* met sterker, ongunstiger betekenis dan in tegenwoordige taal.
167 *geblint:* onzichtbaar gemaakt.
168 *noemt doorgaens:* is gewoon te noemen.
170 Zie de aant. bij de proza-vert.
171 *als uitgelaeten* (ontketend) is te verbinden met *wint* (zie vs. 193).
174 *stant:* (standplaats), positie.
175 *die.... roerde:* de stortzee wordt voorgesteld als een in krachtige beweging zijnd zeemonster.
176-77 Met *en achteruit* bedoelt Vondel: en stroomde (stortte) er achter weer uit; zie de proza-tekst.
182 *in het yslijck zeegevaer:* te midden van de schrikwekkende (gevaarlike) golven.
183 *kostlijckheden;* zie de proza-aantekening.

[155] Het onweêr had alree dat stercke schip van Ilioneus verslonden,[155]
[156] en dat van den dapperen Achates, en de schepen, die Abas en[156]
[157] den stockouden Alethes voerden: alle de naden ter zijde onttornt[157-58]
[158] zijnde, en de voegen gapende, zoo loopenze vol waters.

[159] Ondertusschen vernam Neptuin door het groot gedruisch[159]
[160] d'ontsteltenis der zee, en d'uitgelatenheit des onweders, en hoe[160]
[161] het water tot op den bodem toe omgeroert wiert. Hier over zeer[+]
[162] ontstelt, stack hy zijn hooft, om het onweder te paeien, uit de[162]
[163] diepte om hoogh, en zagh Eneas vloot over de gansche zee ver-
[164] stroit, en de Trojanen door water en wint en onweêr in den
[165] uitersten noot gebroght; en roock dat dit door zijn zusters Junoos[165]
[166] bedrogh en gramschap byquam: dies riep hy den Oosten en[166]
[167] Westen wint voor zich, en bestrafteze aldus: zijt ghy zoo stout[+167]
[168] en vermeten op uw geslacht? Ghy winden, durft ghy zee en[168]
[169] lucht, zonder mijnen last, onder een mengelen, en zulck een
[170] gewelt aenstellen? Ick zweere men zal u: maer het is best eerst[170]
[171] dit bijstere onweder neêr te zetten: hier na zult ghy my dit[171]
[172] gruwelijck ontgelden. Flucks vertreckt, en zeght dit uwen Ko-
[173] ningk: het gezagh over zee en fellen drietant zijn niet hem,[173]
[174] maer my by lotinge toegekent. Hy heeft, o Oostewint, over[174]
[175] d'afgrijsselijcke steenrotsen, uwe behuizingen, te gebieden. Laet
[176] den Wintgodt in dat hof braveren, en in den gesloten kercker[176]
[177] der winden regeeren. Zoo graeuwt hy, en stilt de holle baren,[+]
[178] eer het woort uit den mont is, verdrijft de wolcken aen de lucht,
[179] en brengt de zon weder te voorschijn. Cimothoë en Triton, te[179]

[+][Randschrift:] *tot dat Neptuin opborrelt,* In het Randschrift bij r. 161: *opborrelen:* uit de golven omhoogstijgen.

[+][Randschrift:] *de winden bestraft,*

[+][Randschrift:] *het onweder stilt,*

155 *onweer:* noodweer; *Ilioneus:* een van Aeneas' metgezellen.
156 *Achates:* Aeneas' trouwe vriend en metgezel, fidus Achates (ook Abas en Alethes behoren tot de Trojanen, die aan de verwoesting van Troje zijn ontkomen).
157-58 *alle.... gapende:* Lat. constructie, daar alle zijnaden van 't schip losgetornd zijn enz.; pek ep werk, waarmee de voegen gebreeuwd zijn, hebben losgelaten.
159 *Neptuin:* Neptunus, de god van de zee.
160 *ontsteltenis:* beroering; *uitgelatenheit:* (de Lat. tekst heeft: emissam hiemem) ontketening.
162 *ontstelt:* in heftige gemoedsbeweging geraakt; *paeien:* tot bedaren brengen.
165 *rook:* begreep (kreeg er de lucht van); *zijn zusters Junoos,* bepaald en bepalend woord staan beide in de genitief, zoals meer in oudere taal.
166 *byquam:* veroorzaakt werd; *dies:* daarom.
167 *bestraffen:* berispen.
168 *vermeten:* overmoedig; de winden stamden volgens de sage af van de Titanen, bekend wegens hun overmoed en vermetelheid (zijt gij in 't fier gevoel op uw afkomst zo overmoedig, dat gij durft enz.).
170 *Ick zweere men zal u:* afgebroken bedreiging, als in 't Lat.: *quos ego*.
171 *dit bijstere onweder:* dit verschrikkelik noodweer, stormweer (te doen bedaren); *hier na,* onduidelike vertaling van *post* = een ander maal; Neptunus laat het voor dèze maal bij een bedreiging.
173 de *drietand* is het symbool van Neptunus' macht. Vondel zet in afwijking van 't Lat. (over) *den fellen drietant* (de verschrikkelike 'watervork', zie de vert. in verzen) als bepaling bij *gezagh*, maar daarmee is 't gebruik van 't meervoudige *zijn* kwalik te rijmen.
174 *by lotinge;* volgens de mythe was aan Jupiter bij loting de macht over 't aardrijk, aan zijn broeders Neptunus en Pluto respectievelik de zee en de onderwereld toegewezen.
176 *hof:* vorstelik slot; *braveren:* groot gaan op zijn macht.
179 *Cimothoë:* een zeenimf, een van de Nereïden, dochters van Nereus; *Triton:* een zeegod, zoon van Neptunus.

Vast dobberen. de storm had reede al afgestreden[184]
Ilioneüs schip, zoo sterck en vast gebouwt,
De dappre Achates kiel, de schepen, toebetrouwt[186]
Om Abas, en met een Alethes, den stockouden,
Door zee te voeren. och, wat kan hier tegenhouden![188]
De naet, ter zijde onttornt: de voege gaept niet min:[189]
Dus loopenze alle vol, en nemen water in.
Neptuin vernam terwijl, door 't groot gedruis der stroomen,[191]
d'Ontsteltenis der zee; hoe 't onweêr, zonder toomen,
Dus uitgelaeten was, en 't water, nu vervoert,[193]
Tot op den bodem toe geheel wiert omgeroert.
Hy quam, ten hoogste ontstelt, van onder opgedoken,[195]
Stack 't hooft op in de lucht, om storm en wint te stroocken,[196]
En zagh Eneas vloot alom in zee verstroit,
Al 't overschot van Troje in zulck een' noot, als noit,
Door weêr en wint gebroght. hy rieckt dat dit by 't wrockend[199]
Gemoedt en loos bedrogh van Juno is berockent,
En roept den oosten wint en Westen, daer hy zit,[201]
Bestraftze fel aldus: gy winden, wat is dit?
Zyt gy op uwen stam zoo stout, en zoo vermeeten?[203]
Durft gy de zee en lucht, oock zonder dat wy 't weeten,
Dus brouwen onder een? bedrijven dit gewelt?
Ick zweer men zal u dit. maer beter het onstelt
En byster onweêr eerst beslecht in zijne paelen.[207]
Gy zult my dit hierna afgrijsselijck betaelen.
Vertreckt op staenden voet. zeght uwen koning aen:
Ick voer de watervorck. de zeevooghdyen staen[210]
By lotingen aen my: hem zijnze niet bevolen.
Hy magh, ô oostenwint, gebiên in uwe holen,
En bystre stormspelonck, die kent hem voor haer heer.[213]
Dat Godt Eool voortaen in zulck een hof braveer',
En zijn geboden stercke in 't tuchthuis van de winden.[215]
Zoo graeut hy, en betoomt de bulderens gezinden,
En 't hollende gewelt, eer 't woort is uit den mont,
Verdrijft de wolcken aen de lucht, en brengt terstont
De zon en haeren glans ten voorschijn. twee genooten,[219]

184 *iemand afstrijden:* door langdurige, hevige strijd uitputten, overwinnen; *afgestreden*, hier vernield.
186 *de dappre Achates* staat als eenheid in genitiefvorm: de-dappre-Achates'; vgl. mijn kleine broertjes verjaardag; *toebetrouwt:* aan welke toevertrouwd was.
188 *tegenhouden:* (de macht van 't water) keren.
189 *onttornt:* scheurt los, breekt open.
191 *terwijl:* intussen.
193 *vervoert:* voortgezweept.
195 *ontstelt:* in beroering gebracht; in hevige gemoedsbeweging geraakt.
196 *stroocken:* tot kalmte brengen.
199 *by:* door.
201 *daer hy zit:* voor zich.
203 Zie de proza-aant.
207 *beslecht in zijne paelen:* tot rust gebracht (en weer opgesloten) in hun toegewezen verblijfplaats; voor vs. 208 zie men de proza-aantekening.
210 *Ick* krijgt de klemtoon.
213 *byster:* angstwekkend; die (spelonk) *erkent* hem als....
215 *zijn geboden stercken:* zijn macht handhaven.
219 *twee genooten:* twee van zijn gevolg.

[180] gelijck aenduwende, zetten de schepen af van de scherpe rotsen.[+]
[181] De Zeevooght zelf lichtze met zijnen drietant op, ontdeckt de[181]
[182] groote zantplaten, stilt de zee, en glipt met zijn gladde wielen[182]
[183] over het water hene: en gelijck, wanneer een ontelbare gemeente[+183]
[184] in rep en roer, 't onbeschofte graeuw aen 't hollen is, en steenen[184]
[185] en branthout over straet vliegen, daer een dollicheit haer aen-[185]
[186] voert; indienze dan by geval een' man van eere en aenzien ver-
[187] nemen, zoo zwijgenze, en geven gehoor. Hy regeert hun onge-[187]
[188] stuimigheit met beleefde woorden, en streelt hunne hevigheit:[188]
[189] Aldus gingk al dat zeegedruis leggen, zoo ras de Vader de paerden
[190] mende, hun den teugel vierde, en op zijnen wagen door de[190-91]
[191] heldere lucht varende en voortvliegende, over de baren henezagh.

[192] De vermoeide gasten van Eneas geven zich in aller yl naer het[+192]
[193] lant toe, dat hun naest leit, en zetten het op de kust van Libye[193]
[194] aen. In eenen diepen inham leit een plaets, daer een eilant dwers
[195] voor leggende, al het water, dat uit der zee komt, op zijn zijden[195]
[196] schut, en van binnen een haven en krommen boezem maeckt:[196]
[197] van weerzijde staen geweldige steenrotsen, en een dubbele ry van
[198] klippen steigert met hare kruin zoo hoogh in de lucht, dat men
[199] daer voor storm en onweder veiligh en stil, oock ruim genoech,
[200] achter leggen magh: van boven schemert het boschloof, en een[200]
[201] zwart wout helt met zijn nare schaduwe over het water: van vore[201]
[202] duickt een spelonck onder d'overhellende klippen, daer van[202]
[203] binnen zoet water en zitplaetsen, van natuur uit steen gewrocht,
[204] in gevonden worden: een verblijf voor de Nymfen. Hier hoeven[204-5]
[205] geen moegevare schepen aen gemaert, of voor ancker te leggen.

[+][Randschrift:] *en de schepen redt;*

[+][Randschrift:] *gelijck een man van staet een stadt vol oproers.* In het Randschrift bijr. 183: *een man van staet:* een voornaam, eerbiedwaardig man.

[+][Randschrift:] *Eneas loopt met de vlote naer Libye, en Karthago:*

181 *ontdeckt,* ter vert. van *aperit* = opent, maakt een opening, vaargeul in.
182 *met zijn gladde wielen*, onjuiste vert. van *rotis levibus* = lichte wielen; V. heeft maet elkaar verward *levis* = licht en *lêvis* (laevis) = glad; in de vert. in verzen, vs. 225, is de fout hersteld.
183 *gemeente:* volk, burgerij.
184 *'t onbeschofte graeuw aen 't hollen is:* 't gepeupel uit de band springt; *onbeschoft* = woest, onbeheerst.
185 *branthout* (faces): fakkels om brand te stichten; *daer.... aenvoert*: terwijl een dolzinnige woede hen aandrijft, ophitst.
187 *geven gehoor:* luisteren naar hem (naar rede); r*egeert:* leidt in kalme banen, betoomt.
188 *beleeft:* beleidvol, bezadigd; *streelt hunne hevigheit:* kalmeert hun opgewonden hartstochten.
190-91 *door de heldere lucht*; versta: bij (weer) heldere lucht; Lat.: *caelo aperto*.
192 *gasten:* metgezellen, reismakkers.
193 *dat.... leyt:* dat het dichtst bij is.
195 *dwers voor leggende:* dat er dwars (met zijn brede zijde) voor ligt.
196 *schut:* breekt (splitst, naar twee kanten doet afvloeien; Vondel vertaalt hier vrij); *van binnen:* aan de landzijde.
200 *van boven:* van (op) de berghellingen aan de kust.
201 *nare:* duistere; *van vore*, van het standpunt van de binnenvarenden gezien.
202 *duyckt:* ligt weggescholen.
204-5 de bedoeling is: touwen om ze vast te leggen of ankers zijn hier overbodig (*maren:* meren).

De nimf Cimothoë en Triton, duwen, stooten
En zetten te gelijck nu 't een dan 't ander schip,
Dat vast zit, en gestrant, van banck, en scherpe klip.
De Zeegodt lichtze zelf met d'ongelijcke tanden[223]
Der vorcke op, stilt den storm, ontdeckt de plaet en zanden,[224]
Glipt luchtigh met de raên op 't effen water heen:
En eveneens gelijck, daer 't volck raeckt op de been,
Met grooten toeloop, en het woeste graeu aen 't hollen,
Men branthout steen en puin ziet wentelen, en rollen,
En vliegen; een geweer, waermê de razerny[229]
Haer bende wapent: komt dan by geval hier by
Een man van eere en staet, zoo zwijgenze al te gader,
En geven hem gehoor. hy toomt, gelijck een vader,
Hunne ongestuimigheit met zijn beleefde tong,
En streeltze, en zetze neêr. dus zagh men, op een' sprong,[234]
Dit gruwzaem zeegedruis en waterspoock bedaeren;[235]
Na dat de vader komt te wagen op de baren,
Zijn waterpaerden ment, hun los den teugel viert,
En, d'oogen slaende op 't vlack, door d'ope zeelucht zwiert.[238]
De moede gasten van den vorst Eneas geven
Zich voort naer 't naeste lant, en zetten het, en streven
Recht toe naer Libyen en d'overzeesche kust.[240-41]
Hier schiet een inham diep naer binnen, die gerust
En stil is, aengezien een eilant, dwers gelegen
Voor dezen boezem, als de watren zich bewegen,
De golven uit der zee op zijne lenden stuit,
En loopt, met eene boght gekromt, van binnen uit
Op eene haven, daer van weerzy hooge rotsen,[246-47]
Een dubble ry van steen en klippen, wolcken trotsen,[248]
En steigren naer de lucht, daer ieder op de kust,
By storm en byster weêr, magh havenen gerust,[250]
En veiligh schuilen. van de toppen scheemren boomen[251]
En boschloof tegens 't licht. de naere schimmen komen[252]
Ten zwarten woude uit, dat naer 't water overdruipt.[253]
Van vore duickt een hol, dat in de steenrots kruipt,
Die neêrhangt: binnen is zoet water om te koelen.[255]
Hier wrocht Natuur uit steen natuurelijcke stoelen;

223 *ongelijcke,* ongelijk van lengte.
224 *ontdeckt:* maakt een vaargeul door.
229 *geweer:* wapen; *razerny,* hier het gepersonifiëerde oproer, een razende furie.
234 *op een' sprong:* eensklaps.
235 *waterspoock:* geweld van golven.
238 *vlack:* de watervlakte.
240-41 *voort:* aanstonds; *zetten het naer Libyen:* zetten koers naar; *d'overzeesche kust:* de kust aan de overkant van de zee (ze komen van Sicilië).
246-47 (*een eilant*) *loopt.... uit op eene haven;* ook hier is de vertaling niet gelukkig (zie de proza-aant.); doordat het eiland de golfslag breekt, wordt de 'kromme bogh't' (de inham, zeeboezem) daarachter tot een veilige haven.
248 *wolcken trotsen:* de wolken trotseren.
250 *byster:* onstuimig; *havenen* (een haven aandoen): landen.
251 *de toppen,* nl. der bergen; het licht schemert door het dichte gebladerte heen.
252 *naere schimmen:* duistere schaduwen.
253 *naer.... overdruipt:* hangt over.
255 *om te koelen:* om zich te verfrissen, verkwikken.

Een huis en lustverblijf voor zeenimfe en dien aert.[257]
Hier leght geen moede kiel noch zeejaght aengemaert,

257 *en dien aert:* en dergelike goden en godinnen (tritons enz.).

[206] Hier quam Eneas aen met zeven zeilen, uit al de vloot by een[206-7]
[207] vergadert: en de Trojanen sprongen graegh op het gewenschte[207]
[208] lant, om ververssing te zoecken, en gingen doornat en zieck van
[209] ongemack ter zee geleden, op het strant nederleggen. Achates
[210] was d'eerste, die vier uit keien in dorre bladeren klinckende,[+210]
[211] daer drooge tacken en rijs rontom leide, en het tonder ontvonckte.[211]
[212] Toen haelden de vermoeiden het koren, van zeewater bedorven,
[213] en 't gereetschap haestigh voor den dagh, om het veltgewas by[213]
[214] 't vier te droogen, en met steenen te breken en te malen. Eneas
[215] klimt ondertusschen op een steenrots, en ziet eens de geheele
[216] zee over, zoo verre als hy zien kan; om te vernemen, waer
[217] Antheus ergens van het onweder gesolt wort, of de Frygiaen-[217]
[218] sche galeassen, met dubbele ryen riemen; of Kapys; of waer[218]
[219] Käikus wapens achter op om hoogh hangen. Maer hy verneemt[219]
[220] nochte schip nochte schips gelijck; en ziet op den oever drie[220]
[221] verdwaelde harten, van heele kudden gevolght, en een lange[221]
[222] troep gaet in de dalen weiden. Toen bleef hy staen, nam zijnen
[223] boogh en de pijlen, die de getrouwe Achates droegh, en schoot
[224] eerst de voorsten, die den kop en getackte horens in de lucht[224]
[225] staken; daer na anderen, en verstroide met zijn schieten al den[+]
[226] hoop, in het ruige woudt; en ruste niet, eer zeven van de grootsten[226]
[227] ter aerde geschoten, het getal met de schepen overeen quam.[227]
[228] Toen gingk hy naer de haven toe, en deeldeze onder de gasten[228]
[229] om; oock den wijn, van den goeden Helt Acestes op den oever[229]
[230] van Sicilie gevaet, en hun op hun vertreck geschoncken. Toen
[231] verzachte hy het hartewee zijner mackeren met dusdanige woor-

[+][Randschrift:] *daer de Trojanen zich op het lant verquicken,*

[+][Randschrift:] *Eneas zeven harten schiet,*

206-7 *met zeven zeilen, uit al de vloot by een vergadert:* de enige van de hele vloot, die hij had kunnen verzamelen.
207 *graegh:* met blijdschap.
210 *klinckende:* slaande.
211 *tonder,* modernisering van Vondel: tonder is verbrand, verkoold linnen, vroeger in een tondeldoosje gedragen; met een vuurslag kon dat aan 't gloeien worden gebracht. De Lat. tekst heeft hier: *rapuitque in fomite flammam* = en in die brandstof deed hij snel de vlam overslaan.
213 *gereetschap:* nl. een maalsteen.
217 *Antheus:* metgezel van Aen., evenals *Capys* en *Caïcus; gesolt:* heengedreven; *Frygiaensche:* Trojaanse; (van Phrygië, landstr. in Kl.-Azië).
218 *galeassen* zijn schepen, die met riemen en met zeilen voortbewogen kunnen worden (Lat. *biremis*).
219 *wapens:* wapenschilden, die over de hoge achtersteven werden gehangen.
220 *schips gelijck:* iets dat op een schip lijkt.
221 *verdwaelde harten:* afgedwaalde, vooruitgedwaalde herten (zie de vert. in verzen, vs. 279); *een lange troep;* beter: de l.tr.
224 *de voorsten,* Lat. *ductores* (= de drie aanvoerders).
226 *in het ruige woudt:* in het lommer (struikgewas) van het bos.
227 *geschoten:* geschoten zijnde.
228 *gasten:* makkers.
229 *Acestes:* een vorst op Sicilië, van Trojaanse afkomst, had Aeneas bij zijn komst op Sicilië gastvrij ontvangen en hem bij zijn vertrek (zie r. 230) wijn in aarden kruiken ('vaten', Lat. cadis) meegegeven.

[232] den: o reisbroeders, die (want ons is noch niet vergeten wat wy[+]

[+][Randschrift:] *en zijne reisbroeders troost,* In het Randschrift bijr. 232: *troosten:* bemoedigen.

Of rijdt op anckertou. Eneas, na'et bedaeren[259]
Der zee, quam hier, verzelt met zeven schepen, vaeren.
De Troischen springen graêgh op 't lang gewenschte lant,[261]
Zien naer ververschinge uit, en rusten op het strant,
Heel zieck van ongemack, hun moede leên met eenen.[262-63]
Achates, flux te werck, klinckt vier uit kaizelsteenen,[264]
Ontvonckt de dorre blaên, en tonder, vlijt 'er rijs
En drooge tacken om het voedtsel en de spijs
Der hongerige vlamm'. toen haelden d'afgezworven[265-67]
Gereetschap voor den dagh, en graen, van 't nat bedorven,
Om d'ackervrucht by 't vier te droogen, en met een
Te maelen met den kay, te breecken met den steen.
Eneas klimt terwijl, uit deernisse en medoogen,[271]
Een zeeklip op, en ziet, zoo wijt een mensch kan oogen,
Al 't water over, of hy zien kon waer de plas
En 't onweêr Antheus solt, of Troische galeas,
Met dubbel roeituigh, voor twee ryen roeiers knaepen;[275]
Of Kapys; ofte waer Kaïkus met zijn wapen,
Dat achter uitpraelt, zwerft: maer ziet op deze wijck[277]
Niet een van al de vloot, noch schip, noch schips gelijck.
Hy ziet 'er, langs het strant, dry harten afgescheiden,
Gevolght van drift by drift; een' langen troep gaen weiden[280]
In dalen. hy staet stil, grijpt flux den boogh, en vat
De pylen, die de trouwe Achaet gedragen had,
En schiet de voorsten eerst, die hunne horens heffen
Met tacken in de lucht. toen ging hij andren treffen,
Tot dat hy al den hoop met snorren van zijn riet[285]
Verstroide in 't ruige woudt. de schutter ruste niet
Eer 't grootste zevental gevelt lagh, en gegreepen,
De hartevangst in 't endt gelijck stont met de schepen.
Zoo treet hy havenwaert, en deelt dien verschen buit,
De harten, onder 't volck en zijne gasten uit,
Oock wijnen, die de helt, de goede Acestes, vaette,
Op 't Siciljaensche strant, en, gaefrijck uit der maete,[292]
Hun in 't vertrecken schonck. hierna verzachte hy
Der mackren hartewee aldus, getroost en bly:
O reisgebroeders, die [want ons is niet vergeeten

259 *rijdt;* een schip, midstrooms vastgelegd, *rijdt* op zijn ankers, het deint met de golven mee; vgl. voor vs. 258-59 de prozatekst.
261 *Troischen,* tweelettergrepig.
262-63 *rusten,* met 't voorwerp *moede leên* (ledematen); *met eenen:* tegelijkertijd.
264 *kaizelsteen,* Mnl. *keisel* = keisteen.
265-67 Om de reeds ontvonkte dorre bladeren (het voedsel der hongerige vlam) vlijt (legt) A. rijshout enz.; *d'afgezworven* (de afgezworvenen): de mannen, vermoeid van het zwerven op zee.
271 *uit.... medoogen:* begaan met het lot van zijn vermiste makkers.
275 *met dubbel roeituigh,* ter vert. van *biremis:* (schip) met twee rijen roeibanken boven elkaar.
277 *wijck:* zeebocht, inham; Kil.: sinus maris; vgl: *Mnl., Wdb.* i.v. *wijc.*
280 *een langen troep,* object bij *ziet.*
285 *riet:* rieten pijl.
292 *gaefrijck uit der maete:* uitermate mild.

*

[233] voor dezen overbroghten) grooter zwarigheden uitstont; Godt[233]
[234] zal ons oock hier in een blijde uitkomst verleenen. Ghy voert
[235] dicht langs de bassende Scylle en vreesselijck huilende steenrotsen[235]
[236] hene: ghy bezocht de klippen van Polyfeem, den Reus. Grijpt[236]
[237] weder eenen moedt; zet angst en droefheit aen d'een zijde: het[237237-38]
[238] zal u misschien vermaecken, hier namaels aen te gedencken. Door
[239] zoo veelerleie gevallen, door zoo groote zwarigheden streven wy[239]
[240] naer Latium, daer ons een geruste woonplaets by nootlot be-[240]
[241] schoren is: daer het ons vry staet een nieuw Rijck en Troje te[241]
[242] stichten: volhardt slechts, en wacht op een beter. Zoo spreeckt[242]
[243] hy, en ontstelt van geweldige bekommeringen, toont een bly[243]
[244] gelaet, en kropt zijne droefheit in. Zy gaen het wiltbraet en de[+244]
[245] maeltijt bereiden, stroopen het vel van de ribben, en halen 'er 't
[246] gewey uit. Zommigen houwen het vleesch in stucken, en steken[246]
[247] het noch lillende aen het spit. Anderen zetten ketels op strant,[247]
[248] en stoken 'er vier onder. Daer na sterckenze 't lijf, en in 't gras
[249] leggende, bancketteeren van 't vette wiltbraet, en zetten 'er eenen[249-50]
[250] kroes vernen wijn op. De honger aldus geboet, en de tafels opge-[250]
[251] nomen, zoo beginnenze in 't langk en breet van hun verdoolde
[252] mackers te spreken; en twijfelen, tusschen hoop en vrees, ofze
[253] levendigh of doot zijn, en ofze hooren, hoemen om hen roepe.[253]
[254] Inzonderheit steent de godtvruchtige Eneas om het ongeval van den
[255] dapperen Orontes; nu om Amykus; dan om de schrickelijcke fortuin[255]
[256] van Lykus; nu om den stercken Gyas; dan om den stercken Kloanthus.

[+] [Randschrift:] *diê de maeltijt bereiden.*

* TEKSTKRITIEK: r. 237-38 De woorden: *het zal u misschien vermaecken, hier namaels aen te gedencken* zijn in de uitgave van 1659 omgezet, zodat de tekst luidt: *het zal u misschien namaels vermaecken hieraen te gedencken*.

233 *overbroghten:* hebben doorstaan; Vondels zinsbouw, met name de plaatsing van de tussenzin met *want* beginnende, staat onder invloed van zijn Lat. voorbeeld.

235 *de bassende Scylle:* de blaffende *Scylla,* een draaikolk aan de kust van Sicilië, gepersonifiëerd als een zeemonster, dat woonde in een rotshol ('steenrotsen'); zie verder blz. 144, aant. bij r. 70; *vreesselijck:* angstwekkend.

236 *Polyphemus,* de eenogige reus, wiens oog Odysseus doorboorde; hij woonde op de bergachtige kust van Sicilië.

237 *aan d'een zijde:* aan kant.

237-38 *het.... vermaecken;* versta: het zal u later misschien een (weemoedig) aangename gedachte zijn (dat ge al deze gevaren hebt doorstaan).

239 *gevallen:* lotgevallen.

240 *gerust:* rustig.

241 *een nieuw Rijck en Troje:* het nieuwe (rijk) Troje.

242 *op een beter:* op gelukkiger tijden.

243 *ontstelt van:* en hoewel ontdaan door, ten prooi aan.

244 *gelaet:* voorkomen, uiterlik.

246 *gewey:* ingewanden.

247 *lillende:* stuiptrekkende.

249-50 *zetten.... op:* drinken daarna, besproeien het met een glas oude wijn(Lat. *implentur veteris Bacchi*); Kil.: *vernen wijn:* vinum vetus.

250 *geboet:* gestild (Lat. constr.: nadat de honger enz.); *opgenomen* (het tegengestelde van opgedaan, gedekt): afgenomen (remotae).

253 In 't Lat. volgt op *sive extrema pati* ('of dood zijn') als uitbreiding *nec iam exaudire vocatos:* en niet meer horen, als men ze (aan) roept.

255 *Amycus, Lycus* enz.: reismakkers van Aeneas; *de fortuin:* het lot.

[257] En nu liep dit ten einde, wanneer Jupiter op de tinne des hemels[257]
[258] stont, en om hoogh uit de lucht de scheeprijcke zee, den vlacken
[259] aertbodem, stranden en breetstreckende volcken overziende, op[259]

257 *En... einde:* overgangsformule; *wanneer:* toen; *op de tinne des hemels*; de hemel gedacht als paleis (vertice caeli).
259 *breetstreckende volcken:* uitgestrek te gebieden bewonende volkeren (latos populos.)

Hoe wy den tijt voorheene in jammeren versleeten,][296]
Noch grooter zwaericheên met my hebt uitgehardt;[297]
De hemel zal ons nu oock redden in dees smert.
Gy voert kloeckhartigh, langs 't gebas van Scylles honden,
Langs 't vreesselijck gehuil van rotse en steene gronden,
Den strantreus Polyfeem en zijne klip voorby:
Hervat den moedt: zet angst en droefheit aen een zy:
Het zal u mogelijck hier namaels noch verquicken
Te dencken aen uw leedt. door allerhande schricken,[304]
Door zoo veel zwaericheên genaecken wy de kust
Van Latium, daer ons het nootlot stilte en rust[306]
En erf beschoren heeft: daer 't vry sta ons t'onthouwen,[307]
Een ander koningkrijck en Trojen op te bouwen.
Volhardt slechts, en verwacht hierna een' beter staet.
Zoo spreeckt hy, toont hun alle een rustigh bly gelaet,[310]
Ontveinst zijn zorgh en smert, en houdt de droefheit binnen.
Men maeckt het wiltbraet reedt: de maeltijt zal beginnen.
Zy stroopen 't vel van 't vleesch, en haelen, naer den eisch
't Gewey van binnen uit. een ander houwt het vleisch
Aen stucken: d'ander steeckt het lillende aen de speten,
Zet ketels op het strant: men ziet'er andren zweeten[316]
Om onder 't kopren vat 't ontsteecken vier te voên.[317]
Daerna het lijf gesterckt, en, leggende in het groen,
Het vette wilt gebrast, en wijn, om 't hart te vroomen,[319]
Gedroncken. dus verzaet, de tafel opgenomen,[320]
Begint men van de maets te kouten, die op zee
Noch zwerven, tusschen hoop en vrees in hartewee;[322]
Of deze in 't leven zijn, of doot: en ofze oock hooren
Hoe ieder om hen roept. Eneas, uitgekoren[323-24][324]
Om zijn godtvruchtigheit, beklaeght'er boven al[325]
Orontes, Amykus, dan Lykus ongeval
En ramp, ter zee bezuurt, dan Gyas, en Kloanthe,
Twee vroome mannen, daer het weêr zich tegens kantte.[328]
Dus endighde het mael, als vader Jupiter
Op 's hemels tinne stont, en, uit de lucht van verr',
De baren over zagh, die zeil en kielen draegen;
Den vlacken aerdtboôm, strant, en kusten, dicht beslagen[332]

296 *jammeren* (zelfst. nw.): rampspoed(en).
297 *uitgehardt:* doorstaan (met volharding te boven gekomen); voor 't rijm vgl. vs. 59-60.
304 *schricken:* verschrikkingen.
306 *stilte en rust en erf:* vredige woonplaatsen.
307 *zich onthouden:* zich ophouden, verblijven.
310 *rustigh:* onbezorgd.
316 *zweeten:* zich inspannen.
317 *ontsteecken:* ontstoken.
319 *brassen* (verorberen): in de 17de eeuw ook met een lijd. voorwerp geconstrueerd; *vroomen:* bemoedigen (van *vroom* = dapper).
320 *de tafel opgenomen:* nadat de tafel afgenomen is.
322 *in hartewee:* in folterende onzekerheid.
323-24 Zie de proza-aant.
324 *uitgekoren in:* uitmuntende in.
325 *beklagen:* weeklagen over.
328 *daer.... kantte:* overvallen door 't stormweer.
332 *dicht beslagen met:* overdekt met, bewoond door talrijke volken).

[260] het Rijck van Lybie bleef staroogen; en Venus, bedruckt en met[260]
[261] tranen in hare blinckende oogen, hem, die vast over Eneas in zijn[+261]
[262] harte bekommert was, aldus aensprack: o ghy, die eeuwighlijck
[263] over Goden en menschen heerscht, en hen met uwen blixem in
[264] ontzagh houdt; waer in heeft zich mijn Eneas, waer in hebben
[265] zich mijne Trojanen zoo zeer tegens u kunnen vergrijpen, dat men,
[266] om hen buiten Italie te houden, hun, die zulck een afbreuck leden,[266]
[267] de geheele weerelt te naeu maecke? Zeker ghy beloofde, dat na
[268] verloop van jaren, de Roomsche Vorsten weder van Teucers stam[268]
[269] gesproten, uit hun zouden herkomen, om alleen over zee en aertrijk[269]
[270] te regeeren. o Vader, waerom verandert ghy in uw voornemen?
[271] Ick trooste vast my zelve hier mede, over den ondergangk en[271]
[272] droeven val van Troje, en zette hun toekomende geluck tegens[272]
[273] dit ongeluck. Nu treet de zelve wederspoet noch deze mannen[273]
[274] op de hielen, die door zoo menigerleie zwarigheden gedreven
[275] komen. O grootmaghtighste Koningk, wat zal het einde van hunne
[276] zwarigheden wezen? Antenor midden door Griecken ontslopen,[276]
[277] kost wel tot in den boezem van Illyrikum deurbooren, en veiligh[277]
[278] in 't binnenste van het Rijck der Liburnen, en boven den oirsprongk
[279] van Timavus optrecken; daer het meir door negen monden
[280] schrickelijck steil uit den bergh geborsten, over ackers en velden[280]
[281] henebruizende, al het lant rontom in eene bare zee zet. Hier
[282] stichtte hy evenwel de stadt Patavie, sloegh zich daer met zijne
[283] Trojanen neder, noemde het volck naer zijnen naem, plantte daer[283]
[284] de Trojaensche wapens, en gerust neergezeten, leeft 'er in vrede:
[285] maer wy, uw eige afkomst, wie ghy den hemel, uw hof, beloofde,[285]

[+] [Randschrift:] *Ondertusschen spreeckt Venus Iupiter aen, om troost voor Eneas.*

260 *Lybie:* hier Carth.
261 *vast:* ondertussen; de Lat. tekst noemt Aen. (r. 261) hier niet uitdrukkelik, maar spreekt van Jupiters beslommeringen zonder ze nader aan te duiden.
266 *hun de geheele weerelt te naeu maecke:* de gehele wereld voor hen afsluite; *afbreuck:* rampspoed.
268 *Roomsche:* Romeinse; *Teucer:* eerste koning van Troje; naar hem heten de Trojanen ook Teukriërs; de naam Troje, Trojanen is gevormd van *Tros,* een latere vorst; *weder,* nadat Troje ten val was gebracht.
269 *uit hun:* uit de Trojanen; *hèrkomen* (met de klemtoon op *her*): voortkomen.
271 *vast:* reeds.
272 *en zette... ongeluck:* en stelde hun toekomstig geluk als tegenwicht, vergoeding tegen hun tegenwoordige rampspoed.
273 *de zelve:* dezelfde; *noch:* nog steeds.
276 *Antenor,* een aanzienlik Troj., trok volgens de sage na de val van Troje, door Thracië naar de *kust van Illyrië* (de Noordelike kuststreek langs de Adriatiese zee), waar de *Liburni* woonden en kwam vervolgens bij de oorsprong van de *Timavus,* die met 9 (volgens anderen met 7) takken (monden, bronnen) uit een meer komende ten Westen van Triëst in de Adriatiese zee stroomt. Niet ver van daar lag *Patavium* (Padua).
Griecken: Griekenland.
277 *boezem:* zeeboezem (sinus Illyricus); *deúrboren:* dòòrdringen.
280 *schrickelijck steil:* met een geweldig verval; *geborsten*: neerbruisend.
283 *noemde.... naem*; hij was aanvoerder der Henetiërs en daaruit zou de naam Venetië zijn ontstaan (Lat. genti nomen dedit); *plantte.... wapens*; duideliker is de vert. in verzen, vs. 366; Lat.; *arma fixit* = hing de wapenen op (als symbool van de vrede). Vondel bedoelt waarschijnlik: plantte ze in de grond, in de ruststand.
285 *wy:* Venus, met haar zoon Aeneas, met wie ze zich èèn voelt; *afkomst:* kind, kinderen; volgens Homerus was Venus een dochter van Jupiter, die dus ook de stamvader was van Aeneas' geslacht; *hof:* paleis.

Met volcken, wijdt en zijt alom van een gestroit;
En op het Libysch rijck zoo stip bleef zien als oit;[334]
Wien Venus, al bedruckt, met traenen in haere oogen,[335]
[Terwijl de vader met Eneas was bewogen,][336]
Dus aensprack, daer hy stont: ô goede vader, gy[337]
Die eeuwigh over Goôn en menschen heerschappy
Met uwen scepter voert, ontferm u om mijn traenen.
Waer heeft Eneas oit, waer hebben mijn Trojaenen
Zich dus misgreepen aen de hooghste majesteit,
Dat al de weerelt hun te naeu wort, en ontzeit,[342]
Om hen, die stoot op stoot en zulck een neêrlaegh leden,[343]
Te houden buiten 't rijck, en d'Italjaensch steden?
Gewis gy had belooft dat, na verloop van tijt,
De Roomsche vorsten noch, uit Teucers stam, gewijt[346]
Om over aerde en zee en alle volck en stroomen
Alleen te heerschen, weêr te voorschijn zouden komen.
O vader, waerom houdt u raetslot geene stê?[349]
Ick trooste mijn gedult van tijt tot tijt hiermê,[350]
Na Trojes ondergangk en jammerlijck verpletten,
Om door 't genaeckend heil dien druck van 't hart te zetten:
Nu treet het zelve leedt den mannen op den hiel,[353]
Wien vlught en ballingschap alom zoo lastigh viel.[354]
Almaghtige Monarch, waer zal hun jammer enden?
Antenor, midden door out Griecken, en hun benden,
Ontsloopen, boorde door Illyrikum wel heen
Tot in Liburne toe, quam ongestuit met een
Noch boven d'ader van Timavus ingetogen,
Daer 't schuim door drymael dry vlietmonden komt gevlogen,[358-60]
Uit klippe en steenrots berst, zoo vreeslijck dat het ruischt,
En over 't vlacke velt en ackers heenebruischt,
Al 't omgelegen lant in 't water zet. hier bouwde
Hy zijn Patavien, en sloegh, met zijn vertroude[364]
Van Troje, zich hier neêr. hy noemde dezen oort[365]
En 't volck naer zijnen naem, hing Trojes wapens voort
Hier aen de posten op, en leeft'er stil in vrede:[367]
Maer wy, uw eigen bloet, wien gy voorheen de stede[368]
Des hemels, en uw hof beloofde, worden vast[369]

334 *zoo.... oit:* met ongewone aandacht, belangstelling, bleef staren.
335 *wien,* Lat. constr. voor: en hem; *al bedruckt:* diep bedroefd.
336 *bewogen met:* bekommerd over.
337 *daer hy stont;* leit.: op de plaats waar hij stond; aldaar; terwijl hij zo stond te kijken.
342 *ontzeit:* ontzegd, verboden (wordt).
343 *neêrlaegh:* ramp.
346 *gewijt:* uitverkoren, plechtig aangewezen.
349 *raetslot:* raadsbesluit; *stê houden:* stand houden, van kracht blijven.
350 *troosten:* bemoedigen, sterken.
353 *het zelve:* hetzelfde (even groot),
354 *lastigh vallen:* leed berokkenen.
358-60 Zie proza en aant.; *ingetogen:* (het land 'Liburne') ingetrokken.
364 *vertroude:* trouwe makkers.
365 *oort:* vroeger ook mnl.
367 *posten:* de deurposten (van de tempels).
368 *de stede des hemels:* de hemel als verblijfplaats.
369 *vast:* ondertussen (maar).

[286] worden na zware schipbreuck, 't is gruwelijck, door den wrock van[286-87]
[287] een eenige verraden, en verre van d'Italiaensche kusten vervoert.
[288] Kroont ghy de godtvruchtigheit zoo? Zet ghy ons bloet zoo op[288]
[289] den troon? De Vader der Goden en menschen haer aenlachende[+]
[290] met zijne oogen, waer mede hy lucht en weder doet opklaren,
[291] kuste zijn dochter, en sprack: o Cythereesche Koningin, vrees[291]
[292] niet: al wat den uwen by nootlot beschoren is, dat staet vast. Ghy
[293] zult Lavinie, de beloofde stat, met uw eigene oogen zien, en den
[294] grootmoedigen Eneas hemelhoogh en tot in de starren verheffen.[294]
[295] Ick blijf noch by mijn voorgaende opzet; en wil wel (naerdien ghy[295]
[296] dit zoo zeer ter harte treckt) ront tegens u gaen, en u in 't breede[296]
[297] ontvouwen, hoe het in mijnen geheimen raet geschoren leit. Hy[297]
[298] zal in Italie een vreesselijck oorloogh voeren, forsse volcken ver-[298]
[299] pletten, en de Rutulen overwonnen, en Latium drie jaren bezeten[299]
[300] hebbende, steden en muren stichten, en zijnen onderzaten goede[300]
[301] wetten voorschrijven. Maer het kint Askaen, nu slechts met eenen[301]
[302] bynaem Iülus genoemt (want het hiet Ilus, zoo lang de staet en[302]
[303] het Rijck van Ilium noch duurden) zal dertigh jaren langk regeeren,
[304] den stoel van Lavinie verzetten, en het lange Alba dapper stercken.[304].
[305] Daer zal Hektors afkomst, drie hondert volle jaren, den scepter[305]
[306] voeren, tot dat Ilia, de Koningklijcke Non, by Mars zwanger, twee[306-8]
[307] kinders t'eener draght voortbrenge. Romulus, van een rosse wol-
[308] vinne gezooght en opgekoestert, zal naderhant de heerschappy

[+][Randschrift:] *Iupijn troost haer met de toekomende glorie der Romainen, nakomelingen der Trojanen:*

286-87 *door den wrock van een eenige:* een enkele: de wrokkende Juno; verraden (prodere), beter: prijsgegeven, verstoten; *vervoert:* afgedreven, weggedreven.
288 *Kroont:* eert.
291 *Cythereesche Koningin* heet Venus, omdat zij volgens de sage bij 't eiland *Cythera* (aan de Zuidpunt van de Peloponnesus) uit het schuim der zee zou zijn geboren; *den uwen:* de Trojanen; *Lavinia*: zie r. 37.
294 *grootmoedig,* vert. van *magnanimus*: edel (van inborst).
295 *mijn voorgaande opzet:* mijn vroegere plan.
296 *ront.... gaen:* openhartig tegen u spreken.
297 *in mijnen geheimen raet*; de Lat. tekst heeft: ik wil u de geheimen van het 'noodlot' onthullen (en niet: mijn eigen verborgen bedoelingen).
298 *oorloogh,* hier nog onzijdig; *fors:* woest, strijdlustig.
299 *de Rutulen:* volksstam in het oude Latium; *bezitten:* heerschappij voeren over.
300 *steden en muren:* ommuurde steden, vestingen (moenia). De Lat. tekst zegt: en hij zal wetten geven aan zijn onderdanen en ommuurde steden, tot het ogenblik dat de derde zomer hem zal hebben zien regeren over Latium en de derde winter na het onderwerpen der Rutulers is voorbijgegaan (vgl. r. 299-301).
301 *Askaen, Iülus, Ilus*; vgl. de Inl. op blz. 353; *nu*; nl. na Trojes val.
302 *hiet:* heette; *staet:* de machtspositie als staat.
304 *den stoel:* de troon, de residentie (verplaatsen van Lavinia naar Alba Longa); *het lange A. dapper stercken,* Lat.: *longam multa vi muniet Albam,* vrij vert.: hij zal het geweldig sterke Alba Longa stichten.
305 *Hektors afkomst:* de Trojanen; Hector was de oudste zoon van Priamus.
306-8 *Ilia, de Koninglijcke Non;* Ilia (deze naam zinspeelt op haar Trojaanse afkomst; meer bekend is ze onder de naam Rhea Silvia), dochter van koning Numitor (afstammeling van Aeneas), die door zijn broer Amulius van de troon werd gestoten. A. dwingt haar Vestaalse maagd ('non') te worden; zo behoeft hij niet te vrezen voor wraak van haar nakomelingschap. Maar Mars wint bij haar Romulus en Remus, die later hun grootvader Numitor weer op de troon plaatsen. Amulius liet de tweelingen in de Tiber werpen; het mandje waarin ze lagen, bleef op een ondiepte steken; een wolvin vindt de kinderen en zoogt ze, totdat een herder ze opneemt en verder grootbrengt.

Na zwaere schipbreuck, och 't is schricklijck, noch belast,[370]
En door den bittren wrock van eene alleen verraeden,
Van d'Italjaensche kust vervoert op vreemde paden.
Is dit de scepter, dien godtvruchtigen belooft![373]
Zet gy ons bloet aldus de rijckskroon op het hooft!
De vader van de Goôn en menschen, toen bewogen,
Zagh zijne dochter aen met blijde en minzaeme oogen,
Waermede hy de lucht en hemel heldren kan,[377]
En kuste haer, en sprack: mijn dochter, schutsvrou van[378]
Uw Cyprus, vrees niet meer: al wat zoo lang te voren
By nootlot is bestemt, uwe afkomste eens beschoren,
Staet vast, en onbeweeght. gy zult, het zal geschiên,[381]
Lavinie de stadt, u toegezworen, zien[382]
Met eigene oogen, en Eneas eer beseffen,[383]
En zelf dien dappren helt met eere en prijs verheffen
Tot aen de starren toe. ick blijf by mijn besluit,
Als eertijts, en begeer, [naerdien uw droefheit spruit
Uit zorge, die u knaeght,] u breet te laeten hooren
Hoe dit in mijnen raet hier boven leght geschoren.
Hy zal Italie beoorlogen met kracht,
Verpletten 't forsse volck, het Rutulers geslacht
Verwinnen, Latium, dry jaeren lang bezeten,[391]
Vol steden stichten, en zijne onderdaenen weeten
Te stuuren door zijn wet, en zeden, vry van leedt.
Maer 't kleene kint Askaen, dat nu Iülus heet
Met eenen bynaem, [want het Ilus hiet, zoo lange
De staet van Ilium en 't rijck noch was in zwange,][396]
Zal dertigh jaeren langk regeeren achter een,
Den zetel van Lavijn verzetten elders heen,[398]
Lang Alba stercken, en met vestinge bewaeren.[399]
Daer zal dan Hektors bloet dryhondert volle jaeren
Den scepter voeren, tot dat Ilia berucht,[401]
Een koningklijcke non, en zwanger van een vrucht
By Mars, haer tweelingen zal baeren, door zijn minne:
En Romulus, gezooght gequeeckt van een wolvinne,[404]
En ros wolvinnevel, zal na de heerschappy[405]

370 *noch belast:* nog met nieuwe zorgen bezwaard.
373 *dien godtvruchtigen* (nl. Aeneas).
377 *heldren:* helder maken, doen opklaren.
378 *schutsvrou van uw Cyprus:* beschermgodin van uw Cyprus; het eiland C. was de hoofdzetel van Venus' eredienst.
381 *onbeweeght,* van het zwakke *bewegen,* dat vroeger naast het sterke voorkwam.
382 *toegezworen:* plechtig beloofd.
383 *en Eneas eer beseffen:* en uw gemoed zal de voldoening smaken Aeneas' aanzien en hoogheid te beleven.
391 *dry.... bezeten* (zijnde): nadat hij over L. 3 jaar geregeerd heeft; zie de proza-aant.
396 *in zwange zijn:* standhouden.
398 *elders heen*, nl. naar Alba Longa.
399 *bewaeren* (met vestinge): met wallen bevestigen.
401 *berucht* wordt in de 17de eeuw ook in gunstige zin gebruikt.
404 *gequeeckt van:* grootgebracht door, gekoesterd door; misschien moet men *queecken* (als koesteren) verbinden met *wolvinnevel*. De Lat. tekst heeft: (Romulus) *lupae fulvo nutricis tegmine laetus,* waarschijnlik te vert. als: versierd met het rosse vel der voedster-wolvin.
405 *na:* later.

*

[309] over het volck rustigh aenvaerden, de strijtbare stadt bouwen, en[309]
[310] de burgers, naer zijnen naem, Romainen noemen; wien ick toelegge[310]
[311] een eeuwighdurende gebiet, van plaetse nochte tijt bepaelt: ja de[311]
[312] verbitterde Juno zelf, die nu, uit angst voor hare stadt Karthago,
[313] hemel aerde en zee tegens den Trojaen oprockent, zal zich beter[313]
[314] beradende, het Roomsche volck, tot den tabbert en de heerschappy[314]
[315] der weerelt geboren, met my helpen opqueecken: dat is mijn wil.[315]
[316] Na verloop des tijts zal het gebeuren, dat het huis van Assarakus[316]
[317] Phthie en het doorluchtigh hof van Mycenen onder slavernye
[318] brenge, en over 't verwonnen Argos regeere. Julius Cezar, een[+318]
[319] Trojaen, naer den grooten Julus genoemt, en uit dien braven stam[319]
[320] gesproten, zal zijn gezagh met den Oceaen, zijne faem met de[320-21]
[321] starren bepalen: en ghy zult gerust van harte, hem, met den roof[321-22]
[322] van Oosten geladen, namaels in den hemel onder de halve Goden,
[323] verwellekomen. Oock zal men hem dan met kerckbeloften paeien,[323]
[324] en na het opschorten der bloedige oorlogen, zachter tijden beleven.
[325] Vesta, de grijze Trouw, en de gebroeders, Quirijn en Remus,[325]
[326] zullen de vierschaer spannen: de heilooze poorten des oorlooghs[326]

[+][Randschrift:] *voert Iulius Cezar in top, ja onder de Goden,*

* TEKSTKRITIEK: r. 318 Te beginnen met de derde druk (*Unger, Bibl.* nr. 423) spelt Vondel *Iülus*.

309 *over het volck rustigh aenvaerden:* de heerschappij over het volk kloekmoedig op zich nemen; *de strijtbare stadt:* Rome.

310 *toeleggen:* toekennen, geven.

311 *gebiet:* heerschappij; *van plaetse nochte tijt bepaelt:* onbegrensd naar plaats en tijd.

313 *oprockenen:* ophitsen (in 't geweer brengen); *zich beter beradende*: tot betere inzichten komende.

314 *tabbert:* toga, als symbool van de werken des vredes (wetgeving, staatsinrichting); versta: bestemd om over de wereld de militaire en civiele gezaghebber te zijn.

315 *opqueecken:* tot grootheid brengen.

316 *Assaracus*: zoon van koning Tros, grootvader van Anchises (het huis van A. = de Trojanen) *Phthia, Mycenae* (meerv.; daarom 'Mycenen') en *Argos*, de steden der helden, die het meest hadden bijgedragen tot Trojes ondergang; *Phthia*, geboorteplaats van Achilles; *Mycenae*, de zetel van Agamemnon; Ar*gos* die van *Diomedes*. Zò (met de onderwerping van Griekenland; zie r. 316-18) zal het noodlot de val van Troje wreken.

318 *Julius Cezar, een Trojaen* (nl. van afstamming); Vergilius bedoelt hier niet de veroveraar van Gallië, maar *Augustus*, die die naam ook mocht dragen (zie boven en de vert. in verzen, vs. 421).

319 *naer den grooten Julus*, nl. naar *Iülus* (zie r. 302).

320-21 *met.... bepalen*: tot aan.... uitstrekken.

321-22 *met den roof van Oosten geladen* (spoliis Orientis onustum); zinspeling op Augustus' overwinningen in 't Oosten van 't Rom. rijk (in Azië), waar vroeger door nederlagen de Rom. veldtekenen verloren waren gegaan.

323 *verwellekomen;* J. Caesar werd na zijn dood als halfgod vereerd; die ere zal ook Aug. ten deel vallen; *met kerckbeloften paeien*: als een godheid aanbidden en offers brengen (die eer viel Augustus reeds bij zijn leven te beurt). De Lat. tekst zegt: *ook hem zal men*....

325 *Vesta, de grijze Trouw;* Vesta: Oud-Romeinse godin van de haard en 't haardvuur, van 't huiselik geluk, van eerlikheid en *trouw* in handel en wandel; wegens haar eerwaardigheid *grijze Trouw* (cana Fides) genoemd; *Quirijn*: Quirinus = Romulus; het samenwonen van deze voorheen vijandige broeders symboliseert het staken der burgeroorlogen.

326 *de vierschaer spannen*: wetten geven (een werk des vredes); *de poorten des oorlooghs:* de tempel van Janus te Rome, waarvan de poorten (deuren) in vredestijd gesloten werden; zie Dl. 2, blz. 152.

[327] met yzer en stael wel dicht toegesloten worden: de godtlooze[327]
[328] Razerny, van binnen op wreede wapens gezeten, en met hondert
[329] kopere knoopen d'armen op den rugh gevleugelt, zal schrickelijck[329]
[330] schuimbecken met haren bloedigen muil. Zoo sprekende, zent hy
[331] Merkuur, Majas zoon, van boven, op dat het lant en nieuwgeboude[331]

327 *de godtlooze Razerny* (furor impius): de furie van de oorlog; *godtloos* (impius) is weer een toespeling op de burgeroorlog.
329 *gevleugelt:* gebonden; in deze profetie van Jupiter wordt Augustus dus als de grote vredesvorst verheerlikt.
331 *Merkuur, Majas zoon*: Mercurius, de bode der Goden, zoon van Jupiter en Maja.

Aenvaerden over 't volck. de strijtbre stadt zal hy
Dan bouwen, en het volck, op dezen burgh gezeten,[407]
Naer zijnen eigen naem alleen, Romainen heeten,
Wien ick bescheere een rijck, dat eeuwigh blinckt, en straelt,[409]
Een eeuwigh hooftgebiet, van grens noch tijt bepaelt:[410]
De bittre Juno, die, bevreest voor haer Karthage,
Nu hemel aerde en zee oprockent, plaegh op plaege
Den Troischen toedrijft, zal zich endelijck beraên,
En 't Roomsche volck, dat, met den staetsitabbert aen,
Ter heerschappye van de weerelt is gekoren,
Met my aenqueecken. dat 's mijn wil: dus is 't geschoren.
Na veele jaeren zal 't gewis gebeuren, dat
Assarakus geslacht Mycene, d'oude stadt,
En haer doorluchtigh hof, en Pthie zelf verheere,[419]
Den burgh van Argos temme, en over hen regeere.[420]
De dappre J U L I U S , of C E S A R , een Trojaen,
Genoemt naer een' Iul, die stormen uit kan staen,[422]
En uit dien braven stam gesproten, zal de straelen
Van zijn gezagh met al den Oceaen bepaelen,
Met starren zijne faem. gy zult, gerust en bly,
Hem, met den roof van 't ooste en zulck een heerschappy[426]
Geladen, namaels in den hemel by de vroomen,[427]
En onder halve Goôn, om hoogh bewellekoomen.
Dan wort hem kerckbelofte en offer toegewijt:
Dan rust het bloedigh zwaert, in eenen gouden tijt.
Vrou Vesta, oude Trouw, Quiryn en Remus spannen
De vierschaer. d'oorlogh wort ter kerckdeure ingebannen,[432]
Die met metael en stael en boom geslooten wort.[433]
De helsche Razerny, niet langer uitgestort,[434]
Zit binnen op 't geweer, getuchtight, en geteugelt,[435]
Met hondert knoopen van metael wel vast gevleugelt,
De handen op den rugh, en schuimbeckt, briescht verwoet,
En braeckt uit haeren balgh gezopen menschenbloet.[438]
Zoo spreeckt hy, zent Merkuur, nimf Majaes zoon, van boven,
Op dat Karthage en 't lant, vol nieugeboude hoven,[440]

407 *burgh:* vestingstad (Rome).
409 *bescheren:* bestemmen.
410 *hooftgebiet:* opperheerschappij.
419 *verheeren:* ten onder brengen.
420 *temmen*: bedwingen, zich meester maken van.
422 *Iul:* lees I-ul; *die stormen uit kan staen* (een onverschrokken krijgsheld) zal wel bijv. bep. bij *I-ul* zijn.
426 *zulck een,* nl. als in de voorafg. regels is omschreven.
427 *de vroomen:* de dappere helden.
432 *ter kerckdeure ingebannen:* binnen de tempeldeuren gebannen, gevangen gezet.
433 *stael en boom:* stalen afsluitbomen.
434 *uitgestort:* losgelaten op de mensheid.
435 *'t geweer:* het wapentuig; *getuchtigt:* in bedwang gehouden; *geteugelt:* beteugeld.
438 *balgh:* lichaam.
440 *'t lant:* 't rijk, waarin de stad C. ligt; *hof:* hofstede, erf.

*

[332] Karthago den Trojanen verblijf en huisvestinge gunnen; en Dido,[+332]
[333] des hemelraets onkundigh, hen niet buiten haer grenzen houde.[333]
[334] Hy vlieght door de ruime lucht, op de riemen zijner vleugelen,[334]
[335] strijckt terstont op den bodem van Lybie, en verrichtzijnen last. De
[336] Punische ingezeten leit, Godt woud's, zijn onbeschoftheit af, en de[336]
[337] Koningin inzonderheit wort mewarigh, en den Trojanen toegedaen.[337]

[338] Maer de godtvruchtige Eneas, 's nachts met veelerleie bekom-
[339] meringen bezigh, neemt voor met de zon, het verquickende licht,
[340] op te zijn, om 't onbekende lant te gaen bezichtigen, en te bezien
[341] aen welcke kusten het onweder hen vervoerde; of hier menschen
[342] of wilde dieren huishouden; naerdien d'ackers ongeploeght leggen;[342]
[343] en dan zijne mackers van alles te verwittigen. Hy verberght zijne
[344] vloot rontom in overhellende bosschaedje en nare schaduwe, onder[344]
[345] een uitgehoolde steenrotse, en gaet zelf, met Achates alleen ver-[+]
[346] gezelschapt, hene, hebbende tot zijn geweer en hantgebaer een[346]
[347] paer schichten, elck met een breet yzer beslagen; als zijne moeder
[348] hem midden in het bosch tegenkomt, in de gedaente van een[+]
[349] Spartaensche dochter, en gekleet en gewapent eveneens als zoo[349]
[350] een maeght; of gelijck de Thracische Harpalice haer paert met[350]
[351] sporen noopende, den snellen Hebrus voorby rent: want gelijck[351]
[352] een jagerin wapperde de handige boogh op hare schouders, het[352]
[353] hair vloogh om 't hooft in den wint, het lange kleet hing om haer
[354] lijf opgeknoopt, tot boven de bloote knien. Zy riep eerst: hout[354]
[355] jongelingen, hebt ghy hier niet by geval een mijner zusteren zien
[356] dolen, met eenen pijlkoker en gespickelt lossevel op den rugh?[356]

[+] [Randschrift:] *en zent Merkuur naer Karthago, ten beste van Eneas,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 332: *ten beste van Eneas:* om de belangen van Aen. te behartigen, ten bate van A.

[+] [Randschrift:] *die gaet het lant bezichtigen*;

[+] [Randschrift:] *daer Venus hem bejegenende*, 348 *bejegenen:* ontmoeten.

* TEKSTKRITIEK: r. 339 *Bezigh* wordt in de derde druk (*Unger, Bibl.* nr. 423) en de volgende drukken *beladen*.
332 *Dido:* de stichteres van Carthago (zie r. 372-vlg.).
333 *des hemelraets onkundigh:* uit onbekendheid met de besluiten der Goden.
334 *riemen,* onder invloed van 't Latijn: *remigio alarum* = met roeiende vleugelslag.
336 *Punisch:* Carthaags; *Godt woud's* (God woude's = God beschikke het; van *wouden*: besturen, beschikken), hier: zoals God het wilde; God wou het zo (Lat. Deo volente). Toen het werkw. *wouden* (Duits walten) in onbruik raakte, werd *woud's* in deze vaste formule gevoeld als een vorm van willen (vgl. Dl. II, 571).
onbeschoftheid: woeste, barbaarse (ongastvrije) aard.
337 *mewarigh:* minzaam en welwillend gestemd.
342 *huishouden:* zich ophouden.
344 *in nare schaduw*: onder de duistere schaduw (van over 't water hellende bossen); De Lat. tekst zegt: hij verbergt de vloot in een woudrijke bocht, onder een gewelfde grot, rondom omsloten door bomen en duistere schaduwen.
346 *hantgebaer:* wat in de hand gehouden, met de hand bewogen wordt (hebbende, zwaaiende als wapen in de hand een paar werpspiesen, met een breed ijzeren blad).
349 *dochter:* maagd.
350 *Harpalice:* dochter van een Thraciese koning; ze was een jagerin, zò snel ter been, dat geen paard haar kon inhalen.
351 *noopen:* aansporen, aandrijven; *Hebrus*: de voornaamste rivier in Thracië (de Maritza).
352 *wapperde... schouders*: de licht hanteerbare boog hing losjes over haar schouder.
354 *opgeknoopt*: opgeschort door middel van een knoop; *eerst:* zij was de eerste die sprak; *hout:* wacht eens, luister eens.
356 *lossevel:* vel van een los of lynx.

[357] of zaeght ghy iemant een schuimbeckende everzwijn al roepende[357]

357 *iemant*; 't Latijn wil ook hier: een van mijn zusters (zie de vertaling in verzen, vers. 471-74).

Den Troischen geen verblijf noch legerstede ontzegg',
En Dido, onbewust van 's hemels overleg,
Hun niet de grenzen sluit'. hy vlieght, gelijck een vogel,
Door d'ope en ruime lucht, op 't roeien van zijn' vlogel,[444]
En strijckt in Libye, en verricht 'er zijnen last.
De Punische, Godt woud's, een fors en onheusch gast,[446]
Leght zijne onheuscheit af. de koningin onzijdigh[447]
Valt den Trojaenen toe, mewaerigh, en melijdigh.[448]
Maer d'overbrave helt Eneas, 's nachts daer aen,[449]
Is met bekommeringe en zorgen overlaên,
Vint raetzaem met de zon, 't verquickend licht, te rijzen,
Om 't onbekende lant te zien, te laeten wijzen[452]
Aen welck een woeste kust de zeestorm hen verstiet;
Of mensch of wilt gediert hier huis houdt: want hy ziet
Den acker ongebouwt; en voort zijn volck te mellen[455]
Al wat hem wedervoer. hy berght, in 't overhellen
Van bosch en naere schim en rots, de vloot by een,
Gaet, met Achates slechts verzelschapt, moedigh heen,
En heeft tot hantgebaer twee schichten, scherp beslagen
Met yzer, breet van bladt, gelijck men plagh te draegen;
Wanneer zijn moeder hem in 't midwoudt tegentreet,
Als een Spartaensche maeght gewapent, en gekleet,
Of als de Thracische Harpalice, onder 't mennen,
Haer paert met sporen noopt, en Hebrus tart met rennen:[464]
Want als een jagerin zy op den rugh haer' boogh
Liet wapperen ter vlught. de lock en hairvlecht vloogh[466]
Om 't hooft: het lange kleet hing om het lichaem heenen
Kort opgeknoopt: men zagh haer knien en bloote beenen.[468]
Zy riep hem eerst dus toe: houdt jongelingen, zaeght[469]
Gy ergens by geval een jaegerin, een maeght,
Mijn zuster doolen, door het jaghtbosch snel en vlugge,
Met een' gevlackten losch en koker op den rugge?[472]
Of uit den aessem een schuimbeckende everzwijn[473]
Met maght en groot gekrijsch naerjaegen? magh het zijn,[474]

444 *vlogel:* dialectiese bijvorm van vleugel; Van Helten § 12.
446 *de Punische:* de Puniër, de Carthager; *fors:* woest, ruw.
447 *onzijdigh:* zonder vooroordeel (Dido weet niet van de bittere strijd tussen Juno en Venus).
448 *valt.... toe:* valt bij; *mewaerigh:* minzaam, vriendelik.
449 *overbraef:* voortreffelik; *daer aen:* daarop.
452 *te laeten wijzen:* zich te laten wijzen, zich op de hoogte te stellen.
455 *en voort...:* en om vervolgens aan zijn volk te melden.
464 *tarten:* uitdagen, het durven opnemen tegen.
466 *ter vlught:* in haar snelle gang.
468 *kort:* hoog; lees *knien*, éénlettergrepig.
469 *dus:* als volgt.
472 *met een' gevlackten losch:* met een gespikkeld lossevel; de spelling *losch* is etymologies onjuist.
473 *uit den aessem:* buiten adem; *asem* werd in 't 17de-eeuws ook nog in hogere stijl gebruikt.
474 *naerjaegen*; in oudere taal worden *na* en *naar* als voorz. en bijw. door elkaar gebruikt.

*

[358] najagen? zoo wijstme wat wegh zy opsloegh. Aldus sprack Venus,
[359] en Venus zoon antwoorde: Ick zagh nochte hoorde geen van uwe
[360] zusteren, o maeght, hoe zal ick u noemen? want uw aenschijn en
[361] spraeck melden dat ghy geen sterflijck mensch, maer zeker een
[362] Godin, of Febus zuster, of een bloetvriendin der Nymfen moet[362]
[363] zijn. Ghy zijt dan wie ghy zijt, ter goeder ure bejegent ghy ons:
[364] verlicht onze zwarigheit, en onderrecht ons toch in wat gewest,
[365] aen welcke kust wy verzeilt zijn, die door storm en onweêr dus
[366] verre gedreven, hier Godt nochte goet mensch kennen. Wy zullen
[367] uw altaer rijckelijck met offerhande vereeren. Venus antwoorde:
[368] zeker ick ken my zulck een eere niet waerdigh. De Tyrische[368]
[369] maeghden zijn gewoon pijlkokers te dragen, en purpere laerzen[369]
[370] op de schenen te stricken. Ghy zijt hier in 't Punische gebiet, by[+370]
[371] de Tyriers, en Agenors stadt: doch het lant heet Libye, en het[371]
[372] volck is met geene wapenen te dwingen. Dido uit de stadt Tyrus[372]
[373] herwaert getogen, om haren broeder t'ontvlughten, heeft 'er het[+]
[374] gebiedt over. Het zoude te langk vallen al haer ongelijck, al haer[374]
[375] wedervaren te vertellen: doch ick zal 'er licht over henelopen.[375]
[376] Sicheüs, de rijckste van alle ingelanden, onder die van Fenicie,[376]
[377] was haer man, en d'ongeluckige vrouw had hem dapper bezint.[377]
[378] De vader bestede haer vroegh aen hem, en nam het geluck aen,[378-79]
[379] toenze noch een jonge maeght was: maer Pygmalion, haer broeder,
[380] zoo groot een schelm, als 'er uit moght komen, bezat het Rijck[380]
[381] van Tyrus. Een wrock en krackeel rees tusschen de gezwagers:[381]
[382] en de broeder, een godtvergeten mensch, en verblint van gelt-
[383] gierigheit, de liefde tot zijn zuster aen d'een zijde zettende, neemt[383]

[+] [Randschrift:] *haren zoon het lant bekent maeckt,*

[+] [Randschrift:] *Didoos avontuur verhaelt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 370 In 1659 wordt *op de schenen* vervangen door: *om de kuiten* (vgl. *Unger, Bibl.* nr. 325 en 326); de Lat. tekst luidt: (virginibus Tyriis mos est) purpureoque alte *suras* vincire coturno (Zie ook de vert. in verzen, vs. 492).

362 *Febus zuster*: Diana, de godin van de jacht; *bloetvriendin*: bloedverwante (of gij moet tot het geslacht der nimfen behoren); *of.... of:* misschien.... of....

368 *Tyrisch*: hier Carthaags; vgl. r. 371.

369 *purpere laerzen*....; vgl. *Herderskout* VII, r. 37.

370 *Punisch*: Carthaags; Dido was van Puniese, Phoeniciese afkomst.

371 *Agenor*: volgens de sage de stamvader der Phoeniciërs.

372 *het volck*, nl. het Libiese ras; *dwingen:* bedwingen.

374 *het gebiedt:* de heerschappij; *al haer ongelijck*: al het door haar geleden onrecht.

375 *ick.... henelopen* (summa sequar fastigia rerum): de hoofdzaken zal ik in 't kort vertellen (aanroeren).

376 *ingelant:* grondeigenaar; *onder die van Fenicië:* onder de Phoeniciërs.

377 *had hem dapper bezint:* had hem hartelik lief.

378-79 is een onduidelike vert. van: Cui pater intactam dederat primisque jugarat ominibus = en haar vader had haar hem als maagd gegeven en haar uitgehuwelikt na gunstige auspiciën te hebben gekregen (vóór iedere gewichtige daad vroegen de Romeinen voortekenen aan de goden); *besteden:* uithuweliken.

380 *zoo groot een schelm.... komen:* de grootste schelm die ooit geboren werd.

381 *tusschen de gezwagers:* tussen de zwagers (onderling).

383 *de liefde tot zijn zuster aen d'een zijde zettende* is een onjuiste vert. van: securus amorum germanae: zonder zich om de liefde, *die Dido, zijn zuster, haar ma*n *toedroeg*, te bekommeren; vgl, de vert. in verzen, vs. 511-12.

Zoo wijs ons toch wat padt zy opsloegh, langs wat wegen.
Aldus sprack Venus en haer zoon terstont hier tegen:
Ick zagh noch hoorde hier uw zuster niet. ô maeght,[477]
Hoe noem ick u? want my uw oogh en spraeck behaeght.
Zy melden dat gy niet tot sterven zijt geboren,
Maer zeker een Godin, Diane, of uitgekoren,
Of bloetvriendin, een nymf van goddelijck geslacht.[480-81]
Gy zijt dan wie gy zijt, gezegent zy uw jaght,
Die ons ter goeder uure ontmoet in zwaericheden:
Verlichtze, en onderrecht ons toch, op ons gebeden,
In wat geweste, en aen wat kust wy zijn verzeilt,
Door storm en onweêr, dat ons hier dreef, en verdeilt,[486]
Daer Godt woont noch goet mensch, die ons de paden wijzen.
Men zal u voor 't altaer met rijcken offer prijzen:[488]
En Venus antwoort hem, heel zedigh en bedaert:[489]
Gewisselijck ick acht my niet deze eere waert,
De maeght van Tyrus jaeght met kokers, dus naer buiten,[491]
En bint de purpre broos met stricken om de kuiten.[492]
Gy zijt gekomen in het Punische gebiet.
Agenors nieuwe stadt leght ginder in 't verschiet.
Het lant heet Libye, dat, veiligh van bespringen,[495]
Zich met geen wapenen van eenigh volck laet dwingen.
Nu heerscht hier Dido, die voor haeren broeder vliet,[497]
Uit Tyrus over zee, en 't gansche lant gebiet.
Zou ik haer ongelijck verhaelen in het breede,[499]
En wat haer wedervoer, u zou de lange rede
Verdrieten: maer in 't kort ter loop dit opgevat.[501]
Sicheüs, rijcker dan oit een die lant bezat,
In ons Fenicie, was man van dees beminde
Rampzalige echtgenoot, die krachtigh hem bezinde.[504]
De vader gafze vroegh ten echte aen dezen heer,
En nam 't geluck aen, toenze een maeght was, jongk en teêr.[506]
Maer och, Pygmalion haer broeder, zoo vermeeten[507]
En godeloos een schelm, als oit wiert uitgekreeten,[508]
Bezat'er Tyrus stoel. een wrock en helsch krackeel[509]
Rees tusschen deze twee. haer broeder, een geheel

477 *noch.... niet:* dubbele ontkenning.
480-81 *uitgekoren:* een wezen van hogere orde, een goddelik wezen; de zinsconstructie is mij niet duidelik; zie de proza-vertaling.
486 *verdeilt,* met Hollandse *ei; verdeelt* is hier: (van onze makkers) heeft gescheiden, (ons) uiteengedreven heeft.
488 *met rijcken offer*; *offer* vroeger ook manl.
489 *zedigh:* minzaam, vriendelik.
491 *dus naer buiten:* zò toegerust, op het vrije veld.
492 *broos:* jachtlaars.
495 *veiligh van bespringen:* veilig tegen (niet bevreesd voor) een plotselinge overval.
497 *vliet:* is gevloden.
499 *in het breede:* in den brede, omstandig.
501 *in 't kort ter loop dit opgevat:* laat ik het kort (vluchtig) ophalen.
504 *bezinnen:* liefhebben.
506 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 378-79.
507 *vermeeten:* driest, vermetel.
508 *godeloos,* vroeger voorkomend naast goddeloos; *als oit wiert uitgekreeten:* als ooit iemand (voor schelm) werd uitgemaakt; als er ooit bestond.
509 *bezat.... Tyrus stoel:* heerste op de troon van Tyrus.

Boosaerdigh mensch, verblint door goutzucht, die de liefde

*

[384] onvoorziens zijnen slagh waer, doorstoot Sicheüs heimelijck met[384]
[385] zijnen dolck voor het altaer, en de booswicht door zijne geveinstheit
[386] de bedroefde weduwe met ydele hope paeiende, bedeckte het stuck[386]
[387] langen tijt voor haer: maer de geest haeres onbegraven bedde-[387]
[388] genoots verscheen haer zelf in den droom, en zagh 'er bijster bleeck[388]
[389] en dootsch uit om zijn hooft. Hy wees haer het altaer met moort
[390] bekladt, en de wonde des moortpriems in zijne borst, en al de
[391] heimelijcke schelmery van het hof aen den dagh brengende, riedt
[392] haer stracks te vlughten, en het vaderlant te verlaten; en wees[392]
[393] haer eenen heimelijcken schat van gout en zilver, van outs in d'aerde[393]
[394] begraven, om zich op de reis daer van te dienen. Dido, aldus[394394-95]
[395] gewaerschuwt, maeckt zich vaerdigh, om met haer gezelschap[+]
[396] door te gaen. Zy spannen te zamen, uit schrickelijcken haet, of[396]
[397] schrick voor den wreeden tyran, randen de schepen aen, dieze by[397]
[398] geval vaerdigh vinden, bevrachtenze met den schat, en gaen t'zeil[398]
[399] met den rijckdom van den gierigen Pygmalion, onder het beleit[399]
[400] van een vrouwe. Zy belandden ter stede, daer ghy nu die geweldige[+]
[401] muren en het hof van 't nieuwe Karthago zult zien rijzen; en kochten[401]
[402] lant, dat nu Byrsa heet, naer den naem van 't werck, en zoo groot[402]
[403] is, als men met een ossenhuit kon beleggen, Maer nu zeght my
[404] eens, wat zijt ghy voor volck? van waer komt ghy? waer wilt ghy
[405] hene? Hy verzuchte eens op die vrage, uit het binnenste van zijn
[406] harte, en antwoorde: o Godin, zoude ick het u al verhalen, van

[+][Randschrift:] *waerom zy vlughte,*

[+][Randschrift:] *en Karthage bouwde,*

* TEKSTKRITIEK: r. 403 In de druk van 1659 en de volgende drukken is *beleggen* vervangen door *omleggen*.

384 *neemt onvoorziens zijnen slagh waer:* bij verrassing, zonder dat Sicheüs er op verdacht was.

386 *met ydele hope;* misschien: door haar wijs te maken, dat S. op reis was gegaan en wel zou terugkeren; *bedecken:* verborgen houden.

387 *onbegraven*; in de Oudheid meende men dat een onbegraven dode geen rust vond en als spook rondwaalde.

388 *bijster:* verschrikkelik, angstwekkend.

392 *stracks:* aanstonds.

393 *van outs:* sedert lange tijd.

394 *zich dienen van:* gebruiken.

394-95 *aldus gewaerschuwt*, ter vert. van *his commota*; beter is: hierdoor hevig ontsteld; *vaerdigh:* gereed.

396 *doorgaen:* vluchten; *Zy spannen te zamen:* ter vert. van conveniunt; zij verbinden zich met elkaar, zij sluiten zich aaneen (nl. allen, die de tiran haatten of vreesden).

397 *aenranden:* de hand leggen op; *by geval:* toevallig, juist.

398 *vaerdigh:* zeilree*; t'zeil:* onder zeil.

399 *met den rijckdom van den gierigen P.;* versta: met de schatten, die de hebzuchtige P. zich reeds had toegedacht; *het beleit:* de leiding.

401 *hof* (arx)*:* burcht.

402 *naer den naem van 't werck;* Lat.: facti de nomine = naar de naam van de daad; *Byrsa* (waarschijnlik een Syries woord voor burcht), oorspronkelik de naam van de burcht van Carthago, werd later in verband gebracht met 't Griekse woord *bursa* = huid en zo ontstond de sage, die hier aangeduid wordt in r. 403, de sage, dat de gevluchte Phoeniciërs, toen hun in Lybië zoveel land werd afgestaan als ze met een ossehuid konden beleggen, deze huid in smalle repen sneden en zo een vrij grote uitgestrektheid lands konden omspannen (zie de Tekstkritiek), ruim genoeg om een burcht te bouwen.

[407] den beginne aen, en moght het u beuren de kronijck van onze[407]
[408] zwarigheit aen te hooren; ick had wel meer dan al den dagh werck,
[409] en de zon zou eer aen den hemel ondergaen. Het onweder heeft[+409]
[410] ons, die van het overoude Troje (zoo ghy oit Troje hoorde noemen)

[+][Randschrift:] *Eneas verhaelt haer zijn ongeval*.

407 *moght het u beuren*: indien ge tijd hebt; *de kronijck van onze zwarigheit:* het geregeld verhaal onzer rampen.
409 *het onweder:* de storm.

Der zuster luttel acht, lagh op zijn luim, en griefde[512]
Sicheüs met den dolck, in 't heimlijck voor 't altaer.
De booswicht veinst en speelt den droeven op dees maer,[514]
En houdt het lang bedeckt, en paeit de weduwvrouwe
Met ydle hoope: maer de geest van haer' getrouwe[516]
En onbegraven man verschijnt haer in den droom,
Heel doots om 't hooft, en wijst haer, bleeck van schrick en schroom,
Het outer in den slaep, met moort en bloet bestreecken,[519]
De wonde, met den dolck, hem in de borst gesteecken,
Brengt al 't verraet, in 't hof gebroeit, dus aen den dagh,[521]
En waerschuwt haer te vliên, zoo haestigh als zy magh,[522]
En van het vaderlant te scheiden uit de haven.
Hy wijst haer eenen schat, van outs hier stil begraven,[524]
Het gout en zilver, dat op reis haer dienen kan.
De weeuw geweckt, bereit zich met haer eedtgespan[526]
In 't heimelijck ter vlught. zy spannen al te gader,
Te zamen, of uit haet, of schrick voor dien verraeder.
Zy randen schepen aen, en wat hier leght gereet,
Bevrachtenze met schat, gaen t'zeil, eer 't iemant weet,
Met al den rijckdom van dien gierigaert, dien snooden
Pygmalion, alleen op eene vrous geboden.
Zy landen endelijck ter stede, daer gy voort[533]
De trotse muuren, en Karthagoos nieuwe poort
Zult zien opsteigeren. zy kochten, op het meeten,[535]
Hier lant, dat Byrza wort naer dezen koop geheeten,
Zoo groot, gelijck men met eene ossenhuit omleght.
Maer nu, wie zijtge? wat voor volck? van waer? nu zeght
Waerheene leght de reis? hy zucht eens op dit vraegen,[539]
Uit 't binnenst van zijn harte, en zeght: zou ick gewaegen,
Van 't eerste tot het leste, ons aller ongelijck,[541]
En ramp, en had gy tijt te hooren de kronijck
Van onze zwaericheên, ô maeght, om dit te weeten,
Ick zagh de zon gedaelt, en eer den dagh gesleeten.[543-44]
Het onweêr heeft ons van d'aeloude Troische kust,[545]
[Indien u by geval van Troje iet is bewust,][546]

512 *op zijn luim:* op de loer (wacht op een gelegenheid); *grieven* (in 't 17de-eeuws ook voor lichamelik leed doen): kwetsen, dodelik wonden.
514 *op dees maer:* op de tijding, dat Sichaeus plotseling verdwenen is.
516 *getrouwe* voor *getrouwen,* ter wille van het rijm.
519 *met moort en bloet bestreecken:* bevlekt door het bloed van de moord.
521 *gebroeit:* gebrouwen.
522 *magh:* vermag.
524 *stil:* in 't geheim.
526 *geweckt:* (uit de droom geholpen) gewaarschuwd; *eedtgespan,* niet ongunstig: bondgenoten, vertrouwelingen.
533 *voort:* aanstonds.
535 *op het meeten:* bij de maat; zie de aant. bij de prozavert., r. 402, ook voor de volgende verzen.
539 *leght,* hier: gaat.
541 *ons aller ongelijck, en ramp:* al onze onverdiende rampen.
543-44 *om dit te weeten, Ick zagh...:* ik zou de zon zien ondergaan en de dag ten einde zien lopen, eer ge dit alles zoudt leeren kennen; ik zou aan het einde van de dag niet klaar zijn met mijn verhaal.
545 *onweêr:* storm.
546 *bewust:* bekend.

[411] langs zoo vele kusten omvoeren, by ongeval hier in Libye aen lant[411]
[412] gejaeght. Ick ben de godtvruchtige Eneas, die mijn Huisgoden en[412]
[413] heilighdom, uit den brant geborgen, by my in de vloot mevoer.[413]
[414] Ick ten hemel toe vermaert, en van Jupijns afkomst, zoeck Italie,[414]
[415] mijn vaderlant, en gingk hierom uit Frygie met twintigh schepen[415]
[416] t' zeil, en verzocht mijn avontuur, op het goet geleide der Godinne,[416]
[417] mijne moeder. Naulix zijn 'er van dat bijstere onweêr zeven schepen
[418] reddeloos afgekomen: en ick, uit Europe en Asie gedreven, en[418]
[419] hier onbedreven en verlegen, zwerf aldus door de woestijnen van[419]
[420] Libye. Venus kon dit niet langer hooren, en viel aldus in zijn
[421] geklagh: wie ghy zijt of niet; ick vertrouw dat de Goden u, die[421]
[422] aen de Tyrische stadt belandde, het leven niet misgunnen. Ga[+]
[423] slechts voort recht naer de Koningin en het hof toe: want ick
[424] verzeker u (indien de kunst van waerzeggen, en tekenbedieden[424]
[425] niet los gaet) dat de wint op zee gekeert, en uw vloot met de[425]
[426] maets geborgen is. Let op deze twalef zwanen, die, na dat Jupijns
[427] vogel haer, by klaren zonneschijn, uit den hemel op het lijf viel[427]
[428] en verstroide, zich in eene vlucht vermeien: nu schijnenze, op[428-30]
[429] een ry achter elckandere te strijcken; nu weder van der aerde
[430] af te steken. Gelijck zy den vogel ontslipt zijnde, op haer snor-
[431] rende pennen drijven, en in eene vlught aen den hemel omtrecken,

[+][Randschrift:] *Venus wijst hem naer het hof, en spelt de behoudenis zijner andere mackeren, uit de twalef zwanen,* In het Randschrift bij r. 422: *hof:* paleis; *spellen:* voorspellen.

411 *bij ongeval* (Lat. forte sua): bij toeval.
412 *Huisgoden en heilighdom* (ter vert. van *Penates*): mijn heilige huisgoden.
413 *uit den brant geborgen;* de Lat. tekst zegt: gered uit de handen van de vijand.
414 De Lat. tekst zegt: Ik zoek Italië, mijn vaderland en de wieg van mijn geslacht, dat afstamt van de machtige Jupiter.
415 *mijn vaderlant;* Dardanus, de stamvader van het Troj. vorstenhuis, stamde uit Italië.
416 *verzocht:* beproefde (zocht?); Lat: data fata secutus: volgde de mij toegewezen lotsbestemming.
418 *reddeloos:* onherstelbaar gehavend (door het schrikkelike noodweer; convolsae undis Euroque).
419 *onbedreven en verlegen:* onbekend en alles ontberend.
421 *wie ghy zijt of niet:* wie ge ook moogt wezen; *die.... belandde*; versta: omdat ge.... hebt mogen bereiken.
424 *de kunst van waerzeggen en tekenbedieden* (bedieden = duiden): de kunst om uit voortekens de toekomst te voorspellen.
425 *los gaen*: onbetrouwbaar zijn (de tussenzin is een vrije vertaling); *gekeert*, nl. in landwaartse richting.
427 *by klaren zonneschijn* is de vert. van *aperto caelo;* beter: (en verstrooide) in de open lucht, in de vrije ruimte; (de adelaar, Jupiters vogel is van boven op de zwanen neergevallen en miste; de vogels vlogen op, verstrooiden zich eerst en - nu het gevaar over is - formeren ze zich weer verheugd tot één vlucht; vgl. r. 428).
428-30 *nu.... nu* (nu eens.... dan weer) is de (onjuiste) weergave van *nunc.... aut;* Vondel vertaalt deze van ouds als een moeilike plaats bekend staande versregels verkeerd; hij volgt een vroeger gangbare opvatting; de Lat. tekst zegt: nu (op dit ogenblik) ziet men ze in een lange rij op het land neerstrijken of neerzien op 't reeds bereikte land (een gunstige plek zoeken om zich neer te zetten). Als ontsnapten (*ut reduces*: omdat ze aan 't gevaar ontsnapt zijn) vliegen ze lustig met snorrende vleugels en met hun vlucht hebben ze al zingende de hemel omzwierd; op dezelfde wijze lopen enz. (vgl. r. 432). Zoals de 12 zwanen (de Lat. tekst spreekt van *bis senos* = tweemaal zes, twee groepen van zes) zich nà 't gevaar weer verenigd hebben, hebben zich ook de verstrooide en vermiste 12 Trojaanse schepen na de storm verzameld en lopen veilig de haven binnen; te letten valt op de uitgewerkte parallel in r. 429-30 (zie de vert. hierboven) en r. 432 (slot)-434; duidelik wordt dan ook de bedoeling van de tussenzin in r. 424-25.

[432] en rustigh uit de borst opzingen; zoo loopen uw schepen en[432]

432 *rustigh:* uit volle borst.

Zoo veele kusten langs gevoert, en smeet ten leste
De vloot by ongeval aen 't Libyaensch geweste.
Gy ziet Eneas, den godtvruchtigen, die hier
Met zijn huisheilighdom en Haertgoôn, uit het vier
En Trojes brant geberght, de zee komt overvaeren.[551]
Ick d'afkomst van Jupijn, bekent door oorloghsmaeren,[552]
Zoeck dus Italie, mijn eigen vaderlant,
En zeilde hierom van het Frygiaensche strant[554]
Met twintigh schepen, om mijn avontuur te zoecken,
Op 't goddelijck geley van moeder in dees hoecken:[556]
En zeven schepen, pas in 't zeegevaer geredt,[557]
Belandden reddeloos. ick, hier aen lant gezet,[558]
Uit Asie en Euroop verdreven met den mijnen,
Zwerf, onbekent en arm, in Libysche woestijnen.
De moeder Venus leedt niet langer dit beklagh,[561]
En viel 'er midden in: gy zijt dan zulck een slagh
Van volck als 't wezen wil, ick zet mijn trou te pande
Dat alle Goden u, die hier door storm belande
Aen Tyrus stadt, geensins misgunnen datge leeft.
Nu voort ten hove naer de koningin gestreeft:
Want ick verzekere u, zoo niet de wichleryen
Het waerzeggen niet los door 's menschen zinnen glyen,[568]
Dat ree de wint op zee gekeert is, en uw vloot
En al uw volck geberght. dit zietge naeckt en bloot,[570]
Indienge uw oogen slaet op deze zes paer vogels,
Al zwaenen, die [na dat haer d'arent met zijn vlogels[572]
En beck en klaeuwen uit den hemel overviel,
By klaeren zonneschijn, en haer gescheiden hiel,]
Zich vrolijck in een vlught verquicken, en vermeien.[575]
Nu schijnenze op een ry te strijcken in de weien:
Nu stijgenze in de lucht: en eveneens gelijck[577]
Zy hunnen vyant zijn ontglipt, en zegenrijck[578]
Nu drijven op haer pen, in 's hemels hooge plecken,
In eene zelve vlught al snorrende ommetrecken,[580]
En zingen uit de borst; zoo loopt uw vloot en jeught,[581]

551 *geberght; berghen* (redden) is in de 17de-eeuwse taal sterk en zwak (vgl. de prozavert.).
552 *bekent door oorloghsmaeren*, bep. bij *ick:* beroemd om mijn wapenfeiten.
554 *Frygiaensch:* Trojaans.
556 *in dees hoecken:* in deze streken.
557 *pas:* nauweliks.
558 *belanden:* het land bereiken.
561 *lijden:* verdragen, gedogen.
568 Vóór *het waerzeggen niet* is *zoo* te denken; de meerv. werkwoordsvorm *glyen* correspondeert met het meervoudig onderwerp *wichleryen* (in de proza-vert. aangeduid als: *de kunst van tekenhedieden*) en niet met het latere onderwerp *het waerzeggen*.
570 *naeckt en bloot:* klaar en duidelik.
572 *al:* allemaal,
575 *verquicken en vermeien* zijn synoniemen.
577 *nu stijgenze in de lucht;* vgl. de aant. bij de proza-vert., vs. 428-30, ook voor de volgende verzen; *eveneens gelijck:* op dezelfde wijze als.
578 *zegenrijck:* in 't gelukkige besef van ontsnapt te zijn.
580 *eene zelve:* eenzelfde.
581 *uw vloot en jeught:* de vloot met uw jeugdige makkers.

[433] jonge gasten, voor wint, voor stroom af, den mont van de haven[433]
[434] in, of leggen alree aen den wal. Vaer slechts voort, en volgh
[435] het padt, dat voor u leit. Zoo sprekende, gingkze hene, blonck[+]
[436] over haren roosverwigen neck, het hair gaf een goddelijcke lucht,[436]
[437] als ambrosie, van zich, het kleet sleepte heur na, en haer tret[437]
[438] wees wel uit datze waerachtigh een Godin was. Eneas kende[438]
[439] zijn moeder, en riep haer, terwijlze verdween, aldus aen: o ghy
[440] wreede, waerom vermomt ghy u voor uwen zoon zoo menigh-
[441] mael met eenen valschen schijn? Waerom magh men u de hant[441]
[442] niet geven, en met kennis in montgemeenschap met u treden?[442]
[443] Zoo beschuldight hy haer, en gaet stewaert aen. Maer Godin[+]
[444] Venus bedeckteze, onder het henegaen, met eenen donkeren
[445] mist, en bewimpeldeze met dicken nevel; op dat niemant hen[445]
[446] zage, nochte aenraeckte, nochte ophielt, of reden van hun aen-[446]
[447] komste eischte. Zy vaert om hoogh naer Pafus, en keert vrolijck[447]
[448] in haer hof, en den tempel, daer hondert altaren van Sabee-[448]
[449] schen wieroock branden, en van versche roozekranssen riecken.

[450] Ondertusschen spoedenze wegh, daer hen het padt leide, en[450]
[451] klommen alreede den heuvel op, die een groot stuck over de[451]
[452] stadt hangt, en zijn gezicht heeft op het slot, recht daer tegens
[453] over gebouwt. Eneas verwondert zich over het gevaert, daer[+453]
[454] eertijts hutten stonden. Hy verwondert zich over de poorten,
[455] en het gewoel, en de gekassijde straten. De Tyriers beyveren[455]
[456] hun werck: Zommigen trecken de muren op, en arbeiden aen
[457] het slot, en wentelen steenen opwaert: Zommigen rojen erven,[457]
[458] om huizen te bouwen, en stekenze af: Men kiest 'er Wethouders[458]
[459] en Vroetschap, en stelt wetten in. Anderen delven hier de haven:[459]

[+][Randschrift:] *en openbaert zich in 't scheiden.* In het Randschrift bij r. 435: *zich openbaren:* zich kenbaar maken; hier: zijn goddelike aard openbaren.

[+][Randschrift:] *Hy spoeit stewaert,* 443 *spoeien:* zich spoeden.

[+][Randschrift:] *ziet de Tyriers Karthago bouwen;*

433 *gast:* makker.
436 *roosverwig:* rooskleurig (vgl. de vert. in verzen).
437 *ambrosie:* ambrosia, de godenzalf, waarmee de goden hun onsterfelike schoonheid behielden (de Lat. tekst spreekt van ambrosiese lokken; Vondel heeft waarsch. *ambrosiae* (adj.) ten onrechte als genitief opgevat, afhangende van *odorem* (geur).
438 *kende:* herkende.
441 *met eenen valschen schijn:* onder een bedriegelike verschijning (gestalte).
442 *met kennis:* met de wetenschap, dat gij mijn moeder zijt.
445 *bewimpelen:* omsluieren.
446 *reden.... eischen:* rekenschap (het doel).... vragen.
447 *Pafus:* Paphos, stad op Cyprus met een beroemde tempel van Venus; *keert vrolijck in*....; versta: is blij.... te zien.
448 *Sabeesche wieroock:* wierook van Saba in Gelukkig-Arabië (ook in het Oude Testament genoemd).
450 *daer hen het padt leide*: in de richting, die het pad hun wees.
451 *die een groot stuck over de stad hangt* (qui plurimus urbi imminet) is een minder juiste vertaling: die zich hoog boven de stad verheft (en neerziet op de burcht).
453 *zich verwonderen over:* in bewonderende verbazing aanschouwen; *het gevaert*: het kolossale bouwwerk.
455 *gekassijd:* met stenen geplaveid; *zijn werck beijveren:* vol ijver aan 't werk zijn.
457 *het slot:* de burcht; *erven rojen:* de rooilijn voor woonsteden bepalen.
458 *stekenze af*, nl. met een greppel; *wethouders en vroetschap* (de in Vondels tijd gangbare namen voor 't stedelik bestuur), ter vert. van: jura magistratusque legunt sanctumque senatum.
459 *de haven*; havens zegt de Lat. tekst; Carthago had er twee.

Voor wint, voor stroom, den mont der haven in met vreught;
Of leght aen lant. ga voort. volgh, zonder om te kijcken,
Het padt, 't welck voor u leght. zoo sprack zy, en ging strijcken.[584]
De neck der Schoone blonck, gelijck een roos van kleur.
De hairlock gaf een lucht en goddelijcken geur,
Gelijck ambrosia. 't gewaet vloeit naer beneden.
Haer tredt wijst uit dat zy met recht wort aengebeden,
En een Godin is. vorst Eneas kende voort[589]
Zijn moeder, die verdween. hy riep haer al gestoort:[590]
Gy wreede, waerom komt gy u vermomt vertoogen,[591]
En met een' valschen schijn zoo dickwijl voor mijne oogen?
Of waerom magh uw zoon niet raecken uwe hant,
In montgemeenschap treên, met kennisse, en verstant?
Aldus beschuldight hy zijn moeder, gaet met eenen
Naer stadt. d'onsterfelijcke, uit hun gezicht verdweenen,
Bedecktze in 't heenegaen met eenen donckren mist,
Bewimpeltze met damp en nevelen uit list,[598]
Op dat hen niemant zie, noch aenraecke en verhinder,[599]
Of reên eisch van hun komst. zy vaert al weder ginder
Naer Pafus toe, en keert blygeestigh in haer hof,[601]
En kerck, daer tienmael tien altaeren haeren lof
Bewieroocken met geur van Saba; daer de roozen[602-03]
En roozekranssen, versch ontloocken, voor haer bloozen.
Zy spoên terwijl hunn' wegh, en volgen vast het padt,
En treên den heuvel op, die over deze stadt
Ten deele hangt, en steil het nieuwe slot aenschoude,[607]
Dat Tyrus koningin hier tegens over bouwde.
Eneas staet verbaest, als hy 't gevaerte ziet,
Daer eerst de hut stont, arm gedeckt met stroo en riet.[610]
Hy staet verwondert om de poorten, en het woelen
Van 't volck, en d'effe straet. de Tyrischen krioelen,[612]
Beyveren hun werck. d'een arbeit aen het hof,[613]
Treckt muuren op, rolt steen, en wenteltze op in 't stof.[614]
Een ander roit en merckt het erf, om 't huis te zetten.[615]
Men kiest wethouders, en de vroetschap, en stelt wetten.
Een ander delft en graeft een haven uit het velt.

584 *gaen strijcken:* heengaan.
589 *voort:* aanstonds.
590 *gestoort:* ontevreden, vertoornd.
591 *zich vertoogen:* zich vertonen.
598 *uit list:* met slimme voorzorg.
599 *verhinderen:* tegenhouden.
601 *blygeestigh:* blij te moede.
602-03 *haeren lof bewieroocken....:* te harer ere welriekende wierook van Saba branden.
607 *slot:* burcht; *aenschoude:* uitzag op.
610 *arm:* armelik.
612 *effe:* geplaveid.
613 *hof:* versterkt kasteel.
614 *in 't stof:* in 't stuivende zand.
615 *mercken:* afpalen.

[460] Anderen leggen den gront, om den schouwburgh daer op te[460]
[461] zetten, en houwen uit de rotsen heele pijlaren, om de tooneelen[461]
[462] treflijck te vercieren: gelijck de byen, in de lente en zonneschijn,[+462]
[463] op het velt en de bloemen arbeiden; wanneerze hare aenkomende
[464] jongen opvoeden, of den klaren honigh stuwen, en de raten[464]
[465] met zoeten nektar opvullen, of d'aenkomenden haren last af-
[466] nemen, of in eenen troep, de bommels, dat vuigh gedierte, van[466]
[467] de korven afkeeren. Men is 'er vierigh in 't werck, en de geurige
[468] honigh rieckt naer tijm. Eneas ziende hoe hoogh de stadt was,
[469] zeide: o hoe geluckigh zijt ghy, die uwe muren alree ziet oprijzen.
[470] Toen begaf hy zich, met eenen nevel bedeckt, midden onder[+]
[471] den drang des volx, en wert, dat wel wonder was, van niemant
[472] gezien. Midden in de stadt stont een woudt, dat een aengename
[473] schaduwe gaf; daer de Punischen door storm op zee gelant, eerst[473]
[474] een teken uitgroeven, hun van Koningin Juno aengewezen, name-[474]
[475] lijck een paertshooft, beduidende, dat dit een strijtbaer volck[475]
[476] zou zijn, en getroost om het eeuwen langk te harden. Hier stichtte[476]
[477] de Sidonische Dido, Juno ter eere, eenen grooten tempel, rijck[477]
[478] en maghtigh om zijn schenckaedjen en het heilighdom der Godinne:[478]
[479] men klom hier langs kopere drempels de trappen op: De balcken[479]
[480] waren met koper gebonden: De kopere kerckdeuren draeiden en
[481] gierden op metale pannen. Hier in dit woudt bejegende hem een[481]
[482] vremdigheit, die eerst zijn vrees verzachte. Hier begost Eneas eerst[482]
[483] een gewenschte uitkomst in zijne zwarigheit te zien, en wat moedts[+]
[484] te scheppen: want terwijl hy de Koningin in den tempel verwacht,[484]

[+][Randschrift:] *gelijck naerstige byen op bloemen en in bykorven arbeiden;*

[+][Randschrift:] *gaet voort met een wolck bedeckt,*

[+][Randschrift:] *en wacht de Koningin in den tempel,*

460 *gront:* fondamenten.
461 *heele:* reusachtige.
462 Vondels *treflijck* gaat waarschijnlik terug op de lezing *apta* (decora); de meer gevolgde lezing luidt *alta* (hoogoprijzende versieringen voor de tonelen).
464 *opvoeden*; V. heeft gelezen *educant* van *educare* (met korte *u*); de Lat. tekst heeft *educunt* van *edûcere* (wanneer ze de jonge zwermen naar buiten voeren).
466 *in eenen troep:* in slagorde geschaard; *bommel:* hommel; *vuigh:* lui (vgl. voor r. 462-67 *Lantgedichten*, IV de Boek, r. 165-72).
473 *eerst*; lett. vert. van *primum;* de bedoeling is misschien: onmiddellik na hun aankomst.
474 *een teken:* een voorteken (zoals Juno dat had beschikt).
475 *een paertshooft:* oude Carthaagse munten hebben als beeldenaar de kop van een getoomd paard.
476 *getroost, om het eeuwen langk te harden;* Lat.: (gentem) facilem victu per saecula: van zodanige aard, dat ze zich eeuwen lang in welvaart zouden kunnen handhaven (het paard was aan Poseidon, de god van de zee en als zodanig begunstiger der zeevaart, gewijd).
477 *Sidonisch*, bij Sidon, overoude stad in Phoenicië.
478 *schenckaedjen:* wijgeschenken (door de aan de godin vereerde schenkingen); *het heilighdom der Godinne*, vert. van *numine divae* = (door) de goddelike aanwezigheid der godin.
479 De bedoeling is: hoog opstijgende koperen trappen verleenden de toegang; *de balcken*, nl. de deurposten, waren met koperen klampen verbonden.
481 *gieren*: knarsen; *bejegende hem een vremdigheit:* vertoonde zich aan hem iets ongewoons, iets verrassends.
482 *eerst:* voor het eerst; *begost:* begon.
484 *in den tempel*; Lat.: *sub ingenti templo:* aan de voet van de tempel; *verwachten:* wachten, afwachten.

Een ander leght den gront ten schouburgh met gewelt,[618]
En houwt pylaeren uit de steenrotse, om tooneelen
Hierna tot eer en pracht te dienen onder 't speelen:
Gelijck de bie, by lente en zonneschijn in 't groen,
Op velt en bloemen slaeft, om jongen aen te voên;[622]
Of klaeren honigh stuwt, en vult de honighraten
Met zoeten nektar; of d'aenbrengende onderzaeten
Van hunnen zwaeren last verlicht; of straf en stout[625]
De bommels, in een' troep, uit haere korven houdt,
En keert dat vuigh gediert. men werckt'er, zonder treuren.[627]
De zoete honigh rieckt naer tijm, en lentegeuren.
Eneas, die de stadt dus hoogh gerezen ziet,[629]
Sprack: ô geluckigen, die, na geleên verdriet,
Hier reede rijzen ziet uw muuren, poort, en gevel![631]
Daerna begaf hy zich, bedeckt met eenen nevel,
In 't midden van den drang der lieden, en, 't is vreemt,
Hier is niet een, die hem gewaer wort, en verneemt.
Een woudt beschaduwde de middenstadt met boomen,
Heel koel, en aengenaem. de Punischen, gekomen
Door storm aen dezen oort der stede, groeven hier[637]
Een merck en voorspoock uit, van Juno hun zoo dier[638]
Bevolen, en getoont; een paertshooft: dit wou mellen[639]
Hoe hier een strijtbaer volck zoude opstaen, om te vellen,
Veele eeuwen, al wat hun aen boort klampt, stijf en sterck.[641]
Hier stichte Dido, toenze uit Sidon quam, een kerck,
Jupijns gemael ten prijze; een werckstuck om te brommen,[643]
Geschenckrijck, groot van maght door Junoos heilighdommen.
Men klom de trappen op, langs drempels van metael.
Het koper hielt den balck gebonden, tot een prael.[646]
De kopre kerckdeur draeit en knerst op kopre pannen.
Hier in dit zelve woudt bejegende den mannen
Van Troje en hem wat vreemts, dat eerst zijn vrees verzacht.[648-49]
Hier zagh Eneas eerst eene uitkomst, lang verwacht,[650]

618 *met gewelt:* met krachtige arbeid.
622 *slaven:* druk in de weer zijn; *aenvoên:* grootbrengen.
625 *straf en stout:* met onverbiddelike strengheid.
627 *zonder treuren:* onverpoosd (vgl. uitentreuren).
629 *dus:* zo.
631 *reede:* reeds.
637 *aen dezen oort der stede:* op deze plek van de stad (versta: de Puniërs, nadat ze door storm aan land geworpen waren, groeven, toen ze op deze plek van de (latere) stad gekomen waren enz.).
638 *een merck en voorspoock:* een voorwerp, dat een (gelukkig) voorteken was, dat geluk spelde; *van Juno hun zoo dier bevolen, en getoont:* hun door Juno zoo ernstig op 't hart gedrukt, en aangewezen (hierbij als onderwerp te denken: *dat en waar ze graven moesten* was hun door J. enz.).
639 *dit wou mellen:* dit was een aanwijzing.
641 *aen boort klampen:* aanvallen; *stijf en sterck:* met vastberaden kracht (bij *vellen*).
643 *Jupijns gemael* (gemalin) *ten prijze:* ter ere van Juno; *om te brommen:* om op te pochen, om trots op te zijn.
646 *tot een prael:* als versiering; zie verder de prozatekst en aant., r. 479.
648-49 *den mannen van Troje en hem* is wel vreemd; de bedoeling kan niet anders zijn dan: Achates en Aeneas en met name Aeneas.
650 *lang verwacht:* waar-naar lang uitgezien was.

Na veele zwaericheên, dat hem veel heils voorzeide:[651]
Want midlerwijl hy hier de koningin verbeide,

651 *dat* (terugslaande op de gehele zin): wat, welk gezicht.

[485] elck dingk in 't byzonder bezichtight; terwijl hy zich verwondert
[486] over stads welvaert, en de kunst der kunstenaren tegens mal-[486]
[487] kander beziet, en den arbeit hier aen te kost gehangen; zoo ziet[+487]
[488] hy het gevecht voor Troje, 't een na het ander, en den oorloogh,[488]
[489] waer van de gansche weerelt alree gewaeght, en de zoons van[489]
[490] Atreus, en Priaem, en Achilles, even gestoort op hen beide. Hy[490]
[491] bleef staen, begost te weenen, en sprack: o Achates, wat plaets,
[492] wat lant in de wijde weerelt heeft den mont alree niet vol van
[493] onze ellende? Zie Priaem daer: hier wort de dapperheit noch[493]
[494] haeren lof en loon toegeleit: men beschreit hier noch ons jammer,[494]
[495] en is met ons ongeval begaen. Laet uwe vrees varen; het zal u
[496] noch kunnen ten beste dienen, dat men hier van onze gelegen-[496]
[497] heit zoo groot een kennis hebbe. Zoo spreeckt hy, verzaet zijn[497497-98]
[498] droefheit met ydele schilderye, steent reis op reis, en de tranen
[499] biggelen langs zijne wangen: want hy zagh, hoe de Trojaensche
[500] jeught, aen deze zijde, den Griecken voor Troje vechtende, over[500-501]
[501] den hals quam en voorjoegh: aen d'andere zijde, hoe Achilles,
[502] met de pluimaedje op den helm, te wagen den Frygianen najoegh.[502]
[503] Niet wijt van hier verneemt hy al schreiende de sneeuwitte tenten[503]
[504] van Rhesus, die in zijnen eersten slaep overrompelt, geplondert[504]
[505] en vermoort wiert van Diomedes, Tydeus zoon, die de verhitte[505]
[506] paerden naer het leger wendde, eerze het voeder van Troje[506]
[507] geproeft, en uit Xanthus gedroncken hadden. Aen den anderen[507]
[508] kant vlughte Troilus, en gaf zijne wapens ten beste: d'ongeluc-[508]

[+] [Randschrift:] *beschildert met Trojaensche historien*.

486 *tegens malkander* is de vert. van *inter se*; de bedoeling van Vergilius is: de kunst der onderling wedijverende kunstenaars.
487 *te kost hangen:* ten koste leggen.
488 *het gevecht* (collectief): de veldslagen (in de volgorde, waarin ze plaats vonden).
489 *de zoons van Atreus:* Agamemnon en Menelaüs.
490 *even gestoort op hen beide:* op beiden (op de Atriden zowel als op Priamus) evenzeer verbitterd.
493 *noch:* zelfs.
494 *loon*, vroeger ook manlik; *haeren* in de objectsvorm onder invloed van de passieve constructie; *toegeleit:* toegekend.
496 *gelegenheit:* lotgevallen.
497 *verzaet*, letterlike vertaling van *pascit*.
497-98 Versta: en vindt voedsel voor zijn droefheid in de aanblik van ijdele schilderijen; *ijdel,* leeg, omdat ze maar de *afbeelding* zijn, van wat zich *in feite* voor Troje heeft afgespeeld.
500-501 *over den hals komen:* op het lijf vallen, overvallen; *aen deze zijde.... aen d'andere zijde* is een onduidelike vertaling van *hac.... hac:* op de ene schilderij.... daartegenover op de andere (de vertaling in verzen, vs. 672, vergelijk ook vs. 683 is onjuist); de schilderijen worden paarsgewijze beschreven, zò dat telkens twee als pendanten bij elkaar horen: het eerste paar schildert een *Trojaanse* en een *Griekse* overwinning enz.; *voorjaghen:* op de vlucht jagen.
502 *pluimaedje:* vederbos; *te wagen:* op zijn strijdwagen.
503 *Niet wijt van hier verneemt hy:* daarnaast ziet hij, herkent hij.
504 *Rhesus*, een Thracies koning, bondgenoot der Trojanen; volgens de sage kon Troje niet worden ingenomen, zodra de witte rossen van R. het gras der Trojaanse weiden hadden geproefd en uit de Xanthus hadden gedronken; daarom overrompelden Diomedes en Odysseus hem de eerste nacht van zijn aankomst, doodden hem en roofden zijn paarden.
505 *de verhitte paerden* is een onjuiste vert. van *ardentis equos:* de vurige paarden.
506 *naer het leger wendde* (in castra avertit)*:* wegdreef naar zijn legerkamp.
507 *Aen den anderen kant*, vgl. de noot bij r. 500.
508 *Troïlus:* een zoon van Priamus; *ten beste geven:* prijsgeven.

[509] kige knaep, zich tegens Achilles, een ongelijcke party, verzettende,[509]

509 *zich.... verzettende*, versta: als te zwakke tegenstander tegen Achilles in 't strijdperk getreden.

In deze groote kerck den rijckdom overschat;[653]
Verbaest staet om het heil der nieuwgeboude stadt,[654]
De kunst des kunstenaers waerdeert met groot verlangen,[655]
En zoo veel arrebeits, hieraen te kost gehangen;
Verneemt hy het gevecht voor Troje, na als voor,[657]
Den oorelogh, alree de wijde weerelt door[658]
Gedondert. hy verneemt hier Atreus naer het leven,[659]
Vorst Priam, en Achil, op bey te zamen even
Gebeeten, en gestoort. hy bleef met aendacht staen,
En weende, en sprack: Achaet, wat oort is niet belaên,[662]
Wat lant ter weerelt waeght nu niet van onze elende![663]
Zie Priam daer. hier wort de dapperheit in 't ende
Met eere en prijs gekroont. hier wort ons leet beklaeght,
En niemant vint men, die geen' rouw hier over draeght.
Laet vaeren alle uw vrees: dees kennis zal ten leste,
[Want elck ons onheil weet,] noch dienen ons ten beste.
Zoo spreeckt hy, en verzaet zijn droefheit met de lucht[669]
Van ydle schilderye, en loost'er zucht op zucht,
Waerop de traenen langs zijn kaecken nedervallen:
Want hy vernam de jeught, aen dees zy van de wallen,[672]
Hoe zy den Griecken, die in 't velt voor Troje slaen,[673]
Komt vallen op den hals, en jaeghtze op 't leger aen:[674]
Van d'andre zijde hoe Achilles, met de pluimen
Op zijnen helm, den Fryx te wagen 't velt leert ruimen.[676]
Niet wijt van hier verneemt hy, schreiende en bedruckt,
Vorst Resus witte tent, die door den slaep verruckt,[678]
Wort overrompelt, en geplondert, en verslagen,[679]
Van Diomedes, zoon van Tydeus, die den wagen[680]
En heete paerden naer het heir drijft, dat het kraeckt,[681]
Eer 't ros het voêr van Troje, en Xanthus heeft gesmaeckt.
De jonge Troilus vlught, aen d'andre zy der veste,[683]
En geeft zijn vyants heir geweer en schilt ten beste:

653 *overschatten:* bewonderend nagaan.
654 *het heil:* de gelukkige staat, de welvaart.
655 *met groot verlangen:* met warme belangstelling.
657 *vernemen:* ontdekken, zien; vgl. voor *gevecht* en *na als voor* de proza-vert.
658 *den oorelogh* is bijstelling bij *het gevecht.*
659 *gedondert* schildert, welk een *geweldige roep* van die oorlog is uitgegaan over de ganse wereld; niet *Atreus,* maar de beide zonen van Atreus ziet hij afgebeeld (vgl. de proza-vert.); *naer het leven:* zoals hij in werkelikheid was; in treffende gelijkenis.
662 *belaên* (met): begaan met.
663 *waeght:* gewaagt.
669 *lucht* hier misschien ter versterking van *ijdel* (zie de proza-vert., r. 497); *de lucht:* het onwezenlike, het ontastbare.
672 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 499.
673 *slaen:* slag leveren, vechten.
674 *'t leger:* hun legerkamp.
676 *den Fryx:* de Phrygiër (de Trojanen); *te wagen* hoort bij *Achilles* (vs. 675).
678 *verruckt* (lett. weggerukt uit de wakende toestand): overmand, bevangen.
679 *verslagen:* gedood.
680 *van:* door.
681 *Leger* uit de prozatekst, r. 505, de vert. van 't Lat. *castra:* legerkamp is blijkbaar later door Vondel opgevat als leger = troep soldaten; vandaar hier in de vert. in verzen *heir; dat het kraeckt:* zo snel hij kan (de uitdrukking is geheel verbleekt tot algemene krachtterm).
683 *Troilus*, tweelettergrepig.

685 Een ongeluckigh knaep, die tegens Thetis zoon,[685]

685 Voor de vorm *ongeluckigh* zonder buigings-*e;* vgl. een braaf, ongelukkig man; *Thetis zoon:* Achilles*;* Th. was een zeenimf, dochter van Nereus.

[510] wort van de paerden nagesleept, en hangende achter over op[510-12]
[511] den ledigen wagen, houdt den teugel noch, veeght d'aerde met
[512] zijn hooft en locken, en sleept zijn omgekeerde speer door het
[513] zant. Ondertusschen gingen de Trojaensche vrouwen ootmoedigh-[513]
[514] lijck, met hangenden haire, en sluieren om het hooft, naer den[514]
[515] tempel der ongenadige Pallas, haer gebedt uitstorten, en sloegen[515]
[516] bedrucktelijck voor haere borst. De Godin keerde haer den neck[516]
[517] toe, en sloegh d'oogen neder. Achilles had Hektor driewerf om[517]
[518] de muren van Troje gesleept, en liet het doode lichaem om gout[518]
[519] lossen. Maer zwaerlijck verzuchte de helt, uit het binnenste van[519]
[520] zijn harte, zoo ras hy den buit, den wagen, het lichaem zijnes[520]
[521] vrients zelf, en Priaem zagh, die zijne weerlooze handen uitstreckte.[521]
[522] Oock wert hy zich zelven onder de Griecksche Vorsten gewaer,[522]
[523] en d'Oostersche slaghordens, en de wapens van Memnon, den[523]
[524] Moorjaen. De dolle Penthesilea voert de troepen der Amazonen,[524]
[525] met half ronde schilden gewapent, aen, en weertzich midden onder
[526] zoo veel duizent gewapenden. De Heldin gespt den gouden gor-
[527] del onder haer bloote borst, en een maeght durf tegens mannen
[528] uittreden.

[529] Terwijl Eneas, Dardans nakomelingk, zich hier over verwon-
[530] dert; terwijl hy verbaest staet en starooght, zonder zijn oogen
[531] daer eens af te slaen; zoo komt Dido, d'overschoone Koningin,[+531]
[532] naer den tempel getreden, met eenen grooten stoet jongk-[532]
[533] heeren en Jofferen rontom haer; gelijck Diane, op den oever

[+][Randschrift:] *Middelerwijl komt Dido aengetreden, gelijck Diane op de jaght,*

510-12 Troïlus is op zijn strijdwagen achterover gevallen; hij houdt de teugels nog vast, maar alleen zijn beneden-lichaam hangt op de *ledige* wagen; zò, met hoofd (nek) en lokken de grond rakende, sleuren hem de paarden voort en zijn speer sleept achter hem aan, met de punt in achterwaartse richting (niet naar de vijand gericht)

513 *Ondertusschen*, vertaling van interea; de bedoeling is: terwijl zo op het slagveld gestreden werd, gingen (zag men op een *volgende schilderij* gaan)....; *ootmoedighlijck*: als smekelingen.

514 *met hangenden haire*, als teken van rouw; (met) *sluieren om het hooft* is een onjuiste vert. van: *peplum* (*ferebant*)*:* brachten een staatsiekleed (dus: gingen een staatsiekleed brengen).

515 *ongenadig:* vijandig.

516 *keerde haer den neck toe:* wendde het hoofd af.

517 *Hektor:* zoon van Priamus, de dapperste held der Trojanen.

518 *om:* voor.

519 *lossen:* loskopen; dit, r. 517-18, ter inleiding van de volgende schilderij, die de held (= Aeneas) nu beschouwt.

520 *den buit* is een onduidelike vert. van *spolia*, hier: de voor losgeld uitgeleverde wapenrusting; *lichaem:* lijk

521 *uitstreckte*, nl. als smekeling (zo levert ook deze schilderij weer een pendant met de vorige, waarop de smekende Trojaanse vrouwen staan afgebeeld)

522 *Onder de Griecksche Vorsten:* strijdende te midden van (en tegen) de Gr. vorsten.

523 *slaghordens:* legerscharen; *Memnon* was vorst der Aethiopiërs en kwam de Trojanen te hulp; evenzo de Amazonen

524 *dol:* onstuimig, blakend van strijdlust: *Penthesilea:* de vorstin der Amazonen, een mythies volk van krijgshaftige vrouwen, wonende aan de noordkust van Klein-Azië; zij vochten met halve-maanvormige schilden en droegen de linkerborst ontbloot.

531 *eens:* ook maar een ogenblik.

532 *Jongkheeren en Jofferen:* voorname (adellike) jeugd.

[534] van Eurotas, of over de heuvels van Cynthus, ten reie gaet, en[534]
[535] aen alle zijden gevolght wort van duizent Berghgodinnen: de[535]

534 *de Eurotas* (als eigennaam hier zonder lidw.): de voornaamste rivier van Sparta; *Cynthus:* berg op Delos, geboortepl. van Apollo en Diana.
535 *aen alle zijden* is verkeerd verbonden:... en gevolgd wordt door duizend berggodinnen, van alle kanten samengestroomd.

Zich stout verzette, een kans voorwaer niet even schoon.[686]
Hy wort van 't paert gesleept, en hangende verslagen[687]
Van achter over, op den lêgen oorloghswagen,
Houdt noch den teugel vast, en vaeght, helaes, het lant[689]
Met hooft en hair: de speer schrabt omgekeert in 't zant.
De Troische vrouwen gaen terwijl naer Pallas deuren,[691]
Ten zoen van haeren toorne, in 't hangend hair, en treuren[692]
Met sluieren om 't hooft: 't misbaer den rouw vermeert,[693]
Daer zy haer borsten slaen. Minerve afkeerigh, keert[694]
De droeve schaer den neck, en slaet haere oogen neder.
Achilles had het lijck van Hektor, heene en weder,
Wel drywerf achter een, gesleurt om Trojes wal,
En 't wert om gout gelost. Eneas zuchte uit al
Zijn hart, zoo dra hy quam den oorlogsroof t'aenschouwen,
Den wagen, en het lijck van zijnen halsgetrouwen,[700]
En Priam, die, bedruckt en weerloos, voor de stadt,
Den trotsen vyant met gevouwen handen badt.
Hy vondt zich zelven oock, by al de Griecksche heeren,
En onder 't oorlogsvolck, dat Troje quam verweeren[704]
Uit oosten, en vernam hier Memnon, den Moorjaen,
Met zijne standerden. hy ziet de benden slaen.[706]
Penthesilea sterckt haere Amazoonsche vaenen,[707]
Met schilden toegerust, gewrocht als halve maenen,
En, onder duizenden, beschut 'er Priams recht.
De goude gordel van de krijghsheldin hangt hecht
Gehaeckt beneên de borst, die naeckt is, naer 's lants wetten.[710-11]
Een maeght durf in het velt zich tegens mans verzetten.
Terwijl Eneas, neef van Dardan, zich hierom
Verwondert, dit beziet, verbaest blijft staen, en stom,
En starooght op de kunst, komt Dido, d'overschoone,
De brave koningin, ten tempel, en ten troone,[716]
Met eenen grooten stoet van heeren, en 't geley
Van jofferen bestuwt. zoo gaet Diaen ten rey,[718]
Op Cynthus heuvels, langs Eurotas waterkanten,
Gevolght rontom haer heen van duizent berghverwanten,

686 *een kans voorwaer niet even schoon:* een inderdaad voor hem zeer ongelijke strijd, partij.
687 *Hy wort van 't paert gesleept:* hij wordt door het paard (de paarden van zijn strijdwagen) voortgesleurd; zie verder de aant. bij de prozavert., r. 509-11 en construeer: verslagen overhangend, van achter op enz.
689 *het lant:* de aarde.
691 *terwijl:* intussen; zie de prozavert. en aant.; *deuren:* tempeldeuren.
692 *ten zoen van haeren toorne:* om Pallas' toorn te verzoenen.
693 *'t misbaer den rouw vermeert:* de wanhoopsgebaren die zij maken, versterken nog haar droefheidsbetoon.
694 *afkeerigh:* niet geneigd tot een vriendelike houding; vijandig van zin.
700 *halsgetrouwe:* beste vriend.
704 *verweeren:* verdedigen.
706 *standert:* veldteken, banier; *slaen:* in strijd gewikkeld.
707 *stercken:* aanmoedigen; *vaen:* legerafdeling.
710-11 *hecht gehaeckt:* stevig vastgegespt; *naer 's lants wetten*: in overeenstemming met het gebruik (in 't land) der Amazonen.
716 *braef:* voortreffelik.
718 *bestuwt:* omstuwd.

[536] pijlkoker hangt over de schouder, en over het velt henetredende,[536]
[537] steecktze met hals en hooft boven alle Godinnen uit; waerom
[538] Latone heimelijck in haer schick is: zoo had zich Dido; zoo[538]
[539] quamze hier onder hen allen rustigh aengestreken, en dreef het[539]
[540] werck en den bouw des Rijcks voort. Daer na de deuren ingaende,
[541] gingze zitten midden in den gewelfden tempel, op eenen hoogen[+]
[542] troon, omcingelt met hare lijfwacht. Zy schreef den volcke wetten[542]
[543] en Rechten voor, en gaf elck zijn gezet werck, of liet 'er om loten;[543]
[544] wanneer Eneas onvoorziens Anteus, met eenen grooten toeloop,[+544]
[545] zagh aenkomen, en Sergestus, en den stercken Kloanthus, en al
[546] d'andere Trojanen, by verwaeit weder op zee van een geraeckt,[546]
[547] en heel verre buiten hun streeck gedreven. Hy stont stom van[547]
[548] verbaestheit, en Achates met hem, en t'effens blijde en verslagen,[548]
[549] verlangden wel om hen te verwelkomen; doch kosten niet vatten,[549]
[550] hoe het met hunne zaecken stont; daerom hieldenze zich noch[550]
[551] binnen, en bewimpelt met de holle wolck, letten hoe het met de[551]
[552] gasten gelegen was; waerze de vloot gelaten hadden; waerom[552]
[553] zy hier quamen: want alle de schepen kozen hen uit tot deze[553]
[554] bootschap: en zy gingen luitruchtigh naer den tempel, om heul[554]
[555] te verzoecken. Zoo ras zy ingetreden, by de Koningin gehoor
[556] kregen, hief Ilioneus, de voorbarighste, met een bedaertheit aldus[556]
[557] aen: o Koningin, wie Jupiter inwillighde een nieuwe stadt te[+]
[558] stichten, en trotse volcken door billijckheit te toomen; wy ellen-[558]
[559] dige Trojanen, langs alle kusten door onweder omgevoert, bidden
[560] u, verbie toch het schendigh verbranden onzer schepen: Verschoon[560]

[+][Randschrift:] *en gaet op haren troon zitten,*

[+][Randschrift:] *daer Anteus met zijn scheepsvolck verschijnt,*

[+][Randschrift:] en *Ilioneus het woort voert, en heul zoeckt*, In het Randschrift bij r. 557: *heul:* steun.

536 *de pijlkoker hangt over de schouder*; Diana is de godin van de jacht.
538 *Latone:* Latona, Diana's moeder (waarover L. in haar gemoed (= *heimelijck*) verheugd is); vgl. de vert. in verzen, vs. 724; *zich hebben*: zich voordoen, verschijnen (talis erat Dido).
539 *rustigh* (laeta)*:* welgemoed; *quam.... aengestreken:* naderde; *het werck voortdrijven:* bespoedigen, gang brengen in.
542 *omcingelen:* omringen.
543 *Rechten;* de bedoeling van Vergilius is: zij gaf rechterlike uitspraken, beslissingen; *zijn gezet werck:* het voor hem bestemde werk (de Lat. tekst zegt: operumque laborem partibus aequabat justis: zij verdeelde op billike wijze het werk, vgl. de vert. in verzen, vs. 731.
544 *wanneer:* toen; *toeloop:* oploop, dringende menigte.
546 *by verwaeit weder:* door onstuimig weer.
547 *buiten hun streeck:* uit de koers.
548 *t'effens:* tegelijkertijd; *verslagen:* in vreze.
549 denk voor *verlangden:* zij.
550 *zich binnenhouden:* zich in bedwang houden, zich niet uiten (dissimulant; vgl. de vert. in verzen, vs. 740).
551 *bewimpelt met:* omhuld door; *letten:* verkennen, waarnemen.
552 *gasten*: mannen.
553 *kozen*, versta: hadden uitgekozen.
554 *luitruchtigh* (clamore); Vergilius bedoelt: onder het gejoel der menigte (Trojanen), die hen omstuwt (vgl. r. 544); *heul:* bescherming.
556 *de voorbarighste:* de voornaamste (de Lat. tekst zegt *maximus*, hier: als oudste); *met een bedaertheit:* kalm en rustig.
558 *de trotse volcken* (een fier volk) zijn de Puniërs; *door billijckheit toomen:* door een rechtvaardige regering leiden, heersen over; *ellendig*: rampzalig.
560 *schendigh:* misdadig.

[561] toch het godtvruchtige geslacht, en let wat nader op onze zaecken.[561]
[562] Wy komen hier niet, om Libyaensche Huisgoden met den zwaerde[562]

561 *let wat nader op onze zaecken* (lett. vert. van: propius res aspice nostras): toon ons uw goedgunstige belangstelling.
562 *Libyaensche Huisgoden rooven*, hier voor: de woningen van de Libiërs (uw onderdanen) plunderen.

Al godtheên. haer geweer, de koker op den rugh,[721]
Hangt achter af, en treênde op 't velt, gezwint en vlugh,
Munt uit in al den drang der wackre jaghtgodinnen
Met hals en hooft. Latoon, de moeder, is van binnen[723-24]
Al heimlijck in haer schick. aldus komt Dido voort,[725]
In 't midden van den stoet, en vordert met haer woort[726]
En wenk den bouw des rijks, en 't werk, genaekt den drempel.
Zy zet zich, midden in den overwelfden tempel,
Op eenen hoogen stoel, omcingelt van haer wacht.
Zy schreef'er wetten voor, gaf elck, naer zijne maght,[730]
Zijn eigen taeck, en werck, of liet'er hen om loten;
Wanneer Eneas ziet hoe 't volck komt toegeschoten,[732]
En Anteus, en Sergest, en moedigen Kloanth,[733]
Met een al 't overschot der Troische vloote, aen strant
Op zee van een gewaeit, en uit hun streeck gedreven.
Hy stont verbaest, en stom, Achates mede, en, even
Verslegen als verblijt, verlangden hun de hant[737]
Te geven in der yl, t'omhelzen op het lant:[738]
Doch konden niet bevroên hoe 't met hun was gelegen;
Dies zy, met eene wolck bewimpelt, stille zwegen,[740]
En letten in wat staet zy stonden; waer de vloot[741]
Gebleven was, en wat hen hier dreef, na dien noot:
Want d'andre schepen hen tot deze bootschap kooren.
Luidtruchtigh gingen zy ten tempel, om te hooren
Wat heul te vinden was op hun verzoeck, en bê.
Zy traden naulijx in, of Dido gafze alree
Gehoor. Ilioneus, de treflijckste van allen,
Hief met bedaertheit aen: ô koningin, wiens wallen[748]
Nu ryzen, met Jupijns bestemminge en onthiet,[749]
En die dit trotse volck betoomt met uw gebiet;[750]
Wy Troischen, jammerlijck gesolt om alle stranden[751]
Door onweêr, bidden u verbie het schendigh branden
Van ons verstroide vloot: verschoon 't godtvruchtigh zaet,
En neem wat nader acht op onzen droeven staet.
Wy komen niet met maght in dit geweste opdonderen,[755]

721 *Al godtheên:* alle (berg-) godinnen zijnde (aan haar verwant); *geweer*: wapen(en).
723-24 *uitmunten met hals en hooft:* met hoofd en schouders uitsteken.
725 *komt.... voort:* komt.... aanschrijden.
726 *vorderen:* de voortgang bevorderen.
730 *naer zijne maght:* in overeenstemming met zijn krachten, naar de mate van zijn kracht.
732 *'t volck:* de Carthagers, die nieuwsgierig de Trojaanse schipbreukelingen Anteus, Sergestus enz. omringen.
733 *Anteus* enz. is het lijdend voorwerp bij *ziet* (vs. 732).
737 *verslegen*, Zndl. bijvorm van *verslagen*.
738 *op het lant:* op de behouden wal.
740 *dies:* daarom (om welke reden).
741 *in wat staet zy stonden:* hoe het met hen was, hoe het er voor stond.
748 *wiens* als relatief bij een vrouwelik antecedent komt in oudere taal meermalen voor.
749 *bestemminge:* toestemming; *onthiet:* belofte, gebod.
750 *gebiet:* heerschappij.
751 *gesolt:* geslingerd.
755 *opdonderen:* (plotseling) verschijnen.

*

[563] te rooven, en met den buit weder in zee te loopen: zeker wy[563-65]
[564] verdrevelingen hebben zoo veel harts nochte maghts niet. Een
[565] gewest leit 'er, dat de Griecken Hesperie noemen, een overout[565]
[566] strijtbaer en vet en vruchtbaer lant: d'Oenotrianen hebben het[566]
[567] weleer bewoont: nu zeit men dat de nakomelingen dit Italie, en
[568] het volck Italianen, naer den naem van hunnen overste, noemden:[568]
[569] derwaert aen was het gemunt; wanneer de bulderende Orion[569]
[570] schielijck in zee opstekende, ons op de blinde zantplaten joegh;[570]
[571] en de storm in zee te geweldigh aenwassende, de vloot, door de[571]
[572] golven en tusschen de steenklippen door, wijdt en zijt verstroide.
[573] Wy, een klein getal, komen hier aen uwe kust gedreven. Wat
[574] slagh van volck woont hier? Wat lant is dit, daer men den
[575] vremdeling zoo onbeleeft handelt? Met verbiet ons op strant te[575]
[576] vernachten; men rockent de lieden op, en lijdt niet dat wy den[576]
[577] voet effen op het lant zetten. Ontziet ghy geene menschen,[577]
[578] nochte iemants maght; zoo ontziet toch de Goden, die geen goedt
[579] onbeloont, geen quaet ongestraft laeten. Wy hadden Eneas tot
[580] eenen Koningk, een' man zonder weerga, in rechtvaerdigheit,
[581] godtvruchtigheit en dapperheit ten oorloogh. Indien het nootlot
[582] hem geborgen, hy 'er 't lijf afgebroght hebbe, en noch niet ter
[583] zielen gevaren zy; zoo zorgh niet, of het u moght berouwen, zoo[583-84]
[584] ghy d'allereerste hem door uwe beleeftheit verplicht. In Sicilie
[585] worden oock steden en wapens gevonden; en daer regeert de
[586] doorluchtige Acestes, gesproten uit Trojaenschen bloede. Gun[586]
[587] ons de gerampeneerde vloot op strant te halen, hout in de bos-[587]
[588] schen te houwen, en riemen te schaven; op dat wy onzen Koningk
[589] en mackers weder bekomen hebbende, mogen (magh het ons

* TEKSTKRITIEK: r. 583 De woorden: *Zoo zorgh niet, of het u moght berouwen, zoo*... vervangt Vondel in 1659 door: *zijt verzekert het zal u niet berouwen, dat*....

563-65 *zeker wy verdrevelingen:* het is duidelik, dat wij, uit ons vaderland verjaagden, daartoe noch de moed noch de macht hebben; *Een gewest leit 'er:* Er is een land.

565 *Hesperie,* lett.: avondland, de oude naam voor Italië bij de Grieken.

566 *vet en vruchtbaer* zijn synoniemen; de *Oenotrianen* (Oenotri viri) woonden in 't Zuidoosten van Italië.

568 *van hunnen overste:* van hun koning Italus.

569 *derwaert.... gemunt:* dat was het doel van onze reis; *Orion:* een geweldig jager, na zijn dood als sterrebeeld aan de hemel geplaatst; Orion is het best zichtbaar in de regen en storm brengende herfst- en wintermaanden; vandaar de *bulderende* Orion.

570 *schielijck:* plotseling; *in zee opstekende* (adsurgens fluctu); de Lat. tekst zegt: met de vloed aan de hemel oprijzend.; *de blinde zantplaten* (vada caeca): de ondiepe zandbanken.

571 *te:* zeer.

575 *onbeleeft handelen:* op barbaarse wijze behandelen.

576 *oprockenen*: ophitsen, in 't harnas jagen tegen.

577 *effen:* even (prima vetant consistere terra = wij mogen zelfs niet aan de uiterste rand van het land de voet neerzetten); *ontzien:* vrezen, ontzag hebben.

583-84 *zoo zorgh niet*...., versta: dan behoeft ge geen vrees te koesteren, dat (of) het u ooit zal berouwen het eerst begonnen te zijn met vriendelikheid (hem met vriendelike steun tegemoet te zijn gekomen).

586 *Acestes,* zie r. 229; A. zal de vriendschap, aan zijn landslieden betoond, ongetwijfeld vergelden.

587 *gerampeneerd:* gehavend.

Om Libysch heilighdom met torts en zwaert te plonderen,[756]
En weder met den buit te streven zeewaert aen.
Wy ballingen zijn niet gestelt op dit bestaen.[758]
Een lantstreeck, by den Grieck Hesperie geheeten,
Out, strijtbaer, vruchtbaer, vet, en lang voorheen bezeten[760]
Van den Enotriaen, leght ergens, die geroemt[759-61761]
Italie, en het volck, naer 's vorsten naem genoemt,
Italianen heet by zijn nakomelingen,
Ten minste naer 't bescheit, dat wy hier van ontfingen:
Wy zeilden derwaert, als de norsse Orion, snel[765]
In zee opsteeckende, ons afgrijsselijck en fel
Op blinde zanden joegh; een buy, die d'een op d'ander[767]
De vloot door golf en rots verstroide van elckander:
En wy, een klein getal, verschijnen hier voor u,
Gedreven aen uw strant. wat aert van volck, zoo ruw,[770]
Bewoont dees kust? wat lant mishandelt vreemde lieden[771]
Zoo hardt, en onbeschoft? men wil ons hier verbieden[772]
Te rusten op het strant. men schent den lantzaet aen,[773]
En lijt niet dat wy hier een hant breet velts beslaen.[774]
Ontzietge dan noch mensch, noch menschelijck vermogen;[775]
Ontziet ten minste Godt, by wien geen mededoogen,
Geen deught blijft ongeloont, geen boosheit ongedacht.[777]
Eneas was ons heer, en koning, van 't geslacht
Der Goden, zonder ga, godtvruchtigh, en rechtvaerdigh,[779]
Een dapper oorloghsman. indien hy, eere waerdigh,
Door 't nootlot is geberght, het lijf behouden heeft,
En niet ter zielen voer, door byster weêr gesneeft;[782]
Zoo vrees geensins of het u namaels moght berouwen
Dat gy hem eerst verplicht, door heuscheit, en vertrouwen.
Sicilje draeght oock steên, en wapentuigh, en moedt[785]
Op brave Acest, een' vorst geteelt uit Trojes bloet.
Vergun ten minste hier d'ontrampeneerde schepen[787]
Op strant te haelen, hout uit bosch en woudt te sleepen,

756 *torts* (toorts): brandfakkel.
758 *Wy ballingen zijn niet gestelt op dit bestaen:* Onze toestand (gesteldheid) als ballingen is niet zòdanig, dat we dergelike plannen koesteren.
760 *bezeten van:* bewoond door.
759-61 *Een lantstreeck leght ergens:* er is een landstreek.
761 *die geroemt Italië* (*heet*): die met een roemrijke naam Italië heet (terwijl het volk.... Italianen heet). De zinsconstructie is zeer ongewoon.
765 *als:* toen; *Orion* is hier gelijk te stellen met stormwind; zie de aant. bij de prozavert., r. 569.
767 *d'een op d'ander:* met vlaag op vlaag.
770 *aert:* soort.
771 *mishandelen:* slecht behandelen.
772 *onbeschoft:* slecht gemanierd.
773 *aenschenden:* ophitsen; *den lantzaet* (inwoner, ingezetene): het volk.
774 *beslaen:* in bezit nemen, als tijdelike) woonplaats kiezen.
775 *vermogen:* kracht.
777 Versta*:* elke goede daad beloont God; geen slechte daad vergeet hij; *ongedacht* is gevormd naar *ongeloond;* 't is het verl. deelw. bij *gedenken* plus *on*; God blijft de boosheid 'gedenken' (= in de gedachte houden).
779 *zonder ga:* zonder weerga.
782 *gesneeft:* omgekomen.
785 *moedt dragen op:* trots zijn op.
787 *ontrampeneerd:* zwaar beschadigd.

Te houwen, ribbe en riem te schaven, op dat wy,
Den koning en ons volck verwervende, noch bly,

*

[590] gebeuren) vrolijck naer Italie en Latium toe trecken. Maer is de[590-591]
[591] hoop met ons uit, en zijt ghy, o allerwaertste vader der Trojanen
[592] in de Libyaensche zee vergaen, en is het met Julus omgekomen;[592]
[593] zoo laet ons toch ten minste naer Sikanie, en de stadt, daer alree[593]
[594] gebouwt, en Koningk Acestes, van waer wy herwaert quamen,
[595] wederom trecken. Zoo sprack Ilioneus, en Dardans nakomelingen
[596] bestemden te zamen mondeling zijn verzoeck. Dido, toen haere[+596]
[597] oogen op hen nederslaende, antwoorde kort aldus: o Trojanen,
[598] zet alle vrees en bekommering aen d'een zijde. De benaeutheit[598-600]
[599] van mijnen staet, en de gront mijns Rijcks, noch nieuw en onbe-
[600] storven, perssen my overal de grenzen met wacht zoo naeuw te[600]
[601] bezetten. Wie kent Eneas geslacht, wie de stadt Troje, en zulcke
[602] dappere mannen niet? of weet van dien oorloogh en brant niet
[603] te spreken? Wy Punischen zijn zoo onbeschoft en plomp niet;[603]
[604] nochte het nieuwe Tyrus leit zoo verre niet uit de bekende[604]
[605] weerelt. Het zy ghylieden wenscht in het groote Italie, en aen
[606] Saturnus ackers, of Eryx grenzen, en by Koningk Acestes te be-[606]
[607] landen; ick zal u veiligh geleiden, en met raet en daet bystaen:
[608] of wilt ghy u hier te zamen op onzen bodem nederslaen: de
[609] stadt, die ick bouwe, is voor u ten beste: haelt de schepen op[609]
[610] lant. Trojaen en Tyrier zullen ons even lief zijn: en och, of uw
[611] Koningk Eneas met den zelven wint overgewaeit, hier zelf oock
[612] tegenwoordigh waere. Evenwel ick zal eenigh volck langs het[612]
[613] strant afvaerdigen, en bevelen de kusten van Libye te doorsnuf-[613]
[614] felen, of hy ergens aen eenige bosschen opgeworpen, of in de[614]
[615] steden omdwaele.

[616] Vader Eneas en de kloecke Achates, door deze rede moet grij-

[+][Randschrift:] *het welck Dido hem toestaet:*

* TEKSTKRITIEK: r. 596-97 *Dido, toen haere oogen op hen nederslaende*, is in de druk van 1659 verbeterd in: *Dido sloegh haere oogen neder, en*...; zie de aant. bij r. 596 van de prozatekst.

590-591 *is de hoop met ons uit:* is er geen hoop meer voor ons.

592 *omgekomen:* gedaan.

593 *Sikanie:* oude naam voor Sicilië.

596 *bestemmen:* instemming betonen met; *haere oogen op hen nederslaende* is de vert. van *voltum demissa*, dat beter wordt weergegeven door: met de ogen naar de grond gericht (onder de indruk van de gedane verwijten); zie de Tekstkritiek.

598-600 *De benaeutheit.... en de gront mijns Rijcks, noch nieuw en onbestorven:* mijn moeilike omstandigheden en mijn pas gegrondvest rijk.

600 *perssen:* dwingen; *met wacht:* met wachtposten; *naeuw:* nauwgezet, streng.

603 *onbeschoft:* onopgevoed, ruw; *plomp:* dom.

604 *nochte.... niet:* dubbele ontk.; *het nieuwe Tyrus*: Carthago.

606 *Saturnus ackers:* Italië; volgens de sage zou Saturnus in de gouden eeuw over Italië hebben geregeerd; *Eryx grenzen* (Erycis finis): Sicilië; Eryx, een mythies koning van Sicilië, gedood door Hercules.

609 *is.... ten beste:* staat.... open.

612 *evenwel* (equidem): in elk geval; *eenigh volck*, verkeerde vert. van *certos:* betrouwbare mannen.

613 *afvaerdigen:* zenden; *de kusten van L.,* beter: de uiterste gewesten van L. (extrema Libyae).

614 versta: of hij, aan het strand geworpen, ronddwaalt in het een of andere bos (de een of andere onbewoonde streek) of de een of andere stad.

[617] pende, verlangden nu al een poos, om uit de wolck voor den[617]

617 *nu al een poos:* reeds geruime tijd.

Indien 't geluck ons dien', naer d'Italjaensche plecken,[791]
En 't oude Latium te zamen heenetrecken:
Maer mist ons deze hoop, en zijt gy, ô Trojaen,[793]
O waerde vader, in het Libysch diep vergaen;
Is 't met Iülus uit, zoo laet ons van dees reede
Toch naer Sikanie, en de nieugeboude stede,
En vorst Acestes spoên, van waer wy herwaert aen
Gezeilt zijn met de vloot. dus sprack hy, al belaên,[798]
En al de Dardaniers bestemden zijne bede.
De koningin beziet hem vast op deze rede,[800]
En antwoort kort aldus: Trojaenen, weest gerust.
Laet vaeren zorgh, en vrees. dit strant, dees waterkust
Wort naeu met wacht bezet, bewaeckt aen alle kanten,
Uit angst, om mijnen stoel, die last lijdt, vast te planten,[804]
Tot dat de boom van 't rijck zijn wortels dieper schiet.
Wie kent Eneas stam, wie Troje en Troischen niet,
Ten oorlogh dus befaemt! wat lant, in alle streecken,
Weet van dien krijgh en brant, vol jammers, niet te spreken!
Wy Punischen zijn niet zoo ruw, en plomp, en straf,[809]
En 't nieuwe Tyrus leght zoo wilt en woest niet af[810]
Van 's weerelts heirbaen, daer de zedigen verkeeren.[811]
Het zy gylieden eens uw schepen wenscht te meeren[812]
Aen d'Italjaensche kust, Saturnus oude wijck,
Of Eryx grenzen zoeckt, en vorst Acestes rijck;
Ick zal u veiligh voort afvaerdigen, geleiden[815]
Met raet, en daet, en hulpe: of wiltge hier verbeiden,[816]
U neêrslaen op ons erf; mijn nieuwe stadt, mijn strant
Staen open: haelt de vloot en schepen vry op 't lant.
Tyrier en Trojer zijn ons even lief, en waerdigh.[819]
En och, of nu de wint uw' koning, zoo rechtvaerdigh,
Had herwaert aen gevoert, en ick hem hier zagh staen.
Noch wil ick zommigen afvaerdigen te gaen[822]
Bezichtigen de kust, beveelenze al mijn stranden
Zorghvuldigh te bezien, te zoecken waerze landden,
Of ergens spoelden aen een bosch, en eenzaem woudt;
Of waer een Troier zich in stadt of vlecke onthoudt.
De vorst Eneas, en de kloecke Achates mede
Verlangden nu, vol moedts, gesterckt door deze rede,
Om uit de schaduwe der wolcke in 't licht te staen.

791 *plecken:* streken.
793 *missen:* niet in vervulling gaan.
798 *al belaên:* vol kommer.
800 *bezien:* aanzien (nog in Zuid-Nederl.).
804 *stoel:* troon, heerschappij; *last lijden:* aangevochten worden.
809 *straf:* stuurs, nors.
810 *af:* afgescheiden, afgezonderd.
811 Versta: van de bewoonde (bekende) wereld, waar beschaafde mensen leven.
812 *meeren:* vastleggen.
815 *veiligh afvaerdigen:* in vrede laten gaan.
816 *verbeiden*: blijven.
819 *waerdigh:* waard, dierbaar.
822 *noch:* toch; in elk geval.

*

[618] dagh te komen, en Achates sprack eerst Eneas aen: o Venus[618]
[619] zoon, wat dunckt u nu hier van? Alle dingen zijn buiten gevaer,[619]
[620] en vloot en mackers behouden: een alleen wort 'er gemist, dien
[621] wy zelf midden in zee zagen te gront gaen: al het ander komt
[622] met uw moeders zeggen overeen. Naulix sprack hy zoo, of de
[623] wolck, die hen bewimpelde, borst en verdween haestigh in de[+623]
[624] heldere lucht. Daer stont Eneas toen, en blonck in den klaren
[625] dagh, zoo braef van leest, en statigh van opzicht, gelijck een[625]
[626] Godt: want de moeder zelf vercierde haren zoon met blont hair,[626]
[627] en een gloeiende verf, en glinsterende oogen; eveneens gelijck[+627]
[628] des kunstenaers hant het yvoir een bevalligheit geeft; of als zilver
[629] en Parischen marmer in gout wort gezet. Onvoorziens aldus voor[629]
[630] hun aller oogen verschijnende, spreeckt hy de Koningin aen:[+]
[631] hier staet de man, dien ghy zoeckt, Eneas van Troje, uit de baren
[632] van Libye geborgen. O ghy, die alleen u ontfermt over de Trojanen[632]
[633] en hunne onuitspreeckbare zwarigheden, en ons (het overschot[633]
[634] des volx, uit der Griecken handen ontslopen, te water en te lande
[635] door allerhande rampen uitgemergelt, en van alles behoeftigh)[635]
[636] in uwe stadt, in uw hof opneemt. O Dido, wylieden, nochte al[636]
[637] wat 'er van onze lantslieden, verstroit door de wijde weerelt, noch
[638] ergens overschiet, zijn niet maghtigh u dit naer den eisch te ver-[638]
[639] gelden. De Goden (indien Goden noch werck van Godtvruchtigen[639]
[640] maecken; indien rechtvaerdigheit en een oprecht geweten noch
[641] ergens plaets hebben) beloonen u dat naer uwe verdiensten. Ter[641]
[642] goeder ure zijt ghy geboren: geluckigh waren uw ouders met
[643] zulck een gezegende vrucht. Zoo lang de stroomen in zee loopen;
[644] zoo lang de schaduwen rontom de bergen wandelen; zoo lang[644]

[+] [Randschrift:] *waer op Eneas uit de wolck voor den dagh komt,*

[+] [Randschrift:] *zoo schoon gelijck yvoir, en gesteente in gout*;

[+] [Randschrift:] *de Koningin aenspreekt, en bedanckt*,

* TEKSTKRITIEK: r. 627 Reeds in de derde druk van 1646 (*Unger, Bibl.* nr. 423) wijzigt Vondel: *en een gloeiende verf* in: *een blozende en gloeiende verf* (lumen purpureum juventae). - 629 *In gout wort gezet* wordt in 1659 vervangen door: *met een goude lijst verheerlijckt wort*.

618 *en Achates sprack eerst aen:* Achates was de eerste die sprak.
619 *Alle dingen zijn buiten gevaer:* alles is in veiligheid.
623 *borst:* scheurde van een.
625 Versta: zo van kloek gestalte, en zo nobel van voorkomen (blik) als een god (os umerosque deo similis).
626 *met blont hair;* de Latijnse tekst zegt alleen: met schoon haar.
627 *een gloeiende verf:* de glans en blos der jeugd.
629 *in gout wort gezet:* gevat wordt in goud (in een gouden rand); *onvoorziens*, lett. vertaling van *improvisus*: plotseling.
632 *geborgen:* behouden (geland).
633 *onuitspreeckbaer:* onzegbaar, onuitsprekelik.
635 *uitgemergelt:* uitgeput; *van alles behoeftigh:* alles ontberend.
636 *hof:* paleis.
638 *magtigh:* bij machte.
639 *werck maecken van:* zich bekommeren om, zich het lot aantrekken van.
641 *plaets hebben:* gelden, in ere gehouden worden; *beloonen:* mogen belonen.
644 *zoo lang.... wandelen;* versta: zolang de schaduwen der wolken over de berghellingen trekken.

Achates sprack toen eerst den vorst Eneas aen:
O Venus zoon, wat dunckt, wat dunckt u van die maeren?
De vloot, en mackers al is 't vry van zeegevaeren.[832]
Wy missen een' alleen, en zagen schip en mast
Recht voor ons zincken. wat wy nu verneemen past[834]
Op moeders wichlery. dit had hy pas gesproken,
Of deze lucht en mist, waer in de helden doocken,
Borst haestigh, en verdween: de lucht wert klaer en schoon.
Daer stont Eneas toen in dezen dagh ten toon,[838]
En blonck, zoo braef van leest, van opzicht, en van zwieren,[839]
Gelijck een Godt: naerdien de moeder hem quam cieren
Met blonde locken, en een gloênde blozentheit,[841]
En staetigh opzicht, en een' glans vol majesteit.[842]
Als kunstenaers yvoor vercieren door glad slijpen[843]
Met een bevalligheit, of geven 't gout te grijpen[844]
Het Parosch marmer, of het zilveren metael.
Hy, die dus onvoorziens, zoo braef hun altemael
Verschijnt, begint mevrouw eerbiedigh aen te spreecken:[847]
Hier staet de man, den storm van 't Libysch meer ontweecken,
De Troische Eneas, met bekommering gezocht.
O koningin, die dus met onzen droeven toght,
En der Trojaenen ramp, die groot is, zit beladen;[851]
Die ons [het overschot des volcks, te schalck verraeden,[852]
En pas het Griecksche zwaert ontsloopen, en hun hant,[853]
Door allerhande ramp, te water, en te lant,
Gesolt, en uitgeput, met druck en noot bevangen,]
Gewaerdight, in uw stadt, oock in uw hof t'ontfangen:[856]
O Dido, wy met alle ons lantsliên, die verstroit
Door al de weerelt, noch geberght zijn, kunnen noit
Dees deught, naer heuren eisch, met danckbaerheit beloonen.[859]
De Goden [zooze noch godtvruchtigen verschoonen,[860]
In waerde houden; zoo rechtvaerdigheit, en trouw,
En 't vroom geweten noch een ploy ter weerelt hou,][862]
Beloonen uwe deught en weldaet naer behooren.
Gy zijt ter goeder uur gewonnen, en geboren.
Geluckigh was uw stam, om zulck een waerde spruit.
Zoo lang de stroom in zee zal loopen ongestuit;

832 *al is 't vry:* het is alles bevrijd.
834 *passen op:* in overeenstemming zijn met; beantwoorden aan.
838 *ten toon staen:* voor ieder zichtbaar zijn; *dag:* daglicht.
839 *van zwieren:* van majesteit.
841 *blozentheit:* blos.
842 *een staetigh opzicht:* een voornaam, edel voorkomen.
843 *vercieren.... bevalligheit:* door slijpen een schone vorm geven.
844 *gout* is datief: de kunstenaars geven het goud de gelegenheid het Paries marmer te grijpen, laten het goud het P. marmer omvangen; Vergilius heeft gedacht aan marmeren (en ivoren) beelden, met goud en zilver versierd.
847 *mevrouw:* de titel van de vorstin Dido.
851 *zit beladen:* begaan zijt.
852 *te schalck:* op zo bedriegelike wijze.
853 *pas:* met moeite.
856 (iemand) *gewaerdigen te ontfangen:* zo vriendelik zijn iemand te ontvangen.
859 *dees deught:* deze weldaad.
860 *verschoonen:* met consideratie, met welwillendheid behandelen.
862 *een ploy houden:* een positie innemen, in tel zijn.

Zoo lang de schaduwen rontom de bergen dwaelen;

[645] de starren aen den hemel gaen weiden; zal men van uwen naem
[646] en faem en eere weten te spreken: het zy oock waer wy belanden[646]
[647] mogen. Zoo sprekende geeft hy zijnen vrient Ilioneus zijn rechte,[+]
[648] Sergestus zijn slincke hant, en voort den stercken Gyas, en stercken[648]
[649] Kloanthus, en daer na alle anderen.

[+][Randschrift:] *en zijne mackers de hant geeft*.

[650] De Sidonische Dido zat in 't eerste stom van verwondering
[651] om zulck een' man, daer na om zijn avontuur, en sprack aldus:[651]
[652] o Godin Venus zoon, wat ongeval drijft u herwaert aen, na het[+652-653]
[653] uitstaen van zoo veel gevaers? wat gewelt vervoert u in dezen[653653-654]
[654] onbeschoften hoeck? Zijt ghy die Eneas, die de zegenrijcke
[655] Venus, by Anchises, Dardans zoon, zwanger, op den kant van[655655-656]
[656] Simois in Frygie, ter weerelt broght? Zeker my gedenckt, dat
[657] Teucer, uit zijn vaderlant gedreven, en met Belus hulpe een[657]
[658] nieuw koningkrijck zoeckende, te Sidon quam. Mijn vader Belus
[659] verwoeste toen het vette Cyprus, en regeerde over het eilant,[659]
[660] dat hy met den zwaerde veroverde. Van dien tijt af wist ick al
[661] van den ondergangk van Troje, en van uwen naem, en de
[662] Griecksche Koningen te spreken. De vyant zelf gaf den Trojanen[662]
[663] grooten lof na, en dreef, dat hy uit den overouden stam der[663]
[664] Trojanen gesproten was: weshalve, o jongelingen, neemt onbe-[+664]
[665] schroomt uw verblijf in ons hof. Een gelijck avontuur heeft my
[666] oock, na veel omzwervens, ten leste hier op dezen bodem neder-
[667] gezet. Ick, die weet hoe het omsuckelen smaeckt, ben genegen[667]
[668] den ellendigen de hant te bieden. Zoo spreecktze, en leit Eneas
[669] voort in het Koningklijcke hof: voort beveeltze in alle kercken[669]
[670] den Goden danckoffer te slaghten: en zent oock ondertusschen

[+][Randschrift:] *Dido antwoort beleefdelijck,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 652: *beleefdelijck:* op welwillende wijze.

[+][Randschrift:] *noodight hem en de zijnen in haer hof,*

646 *het zy oock waer:* overal waar.
648 *voort:* vervolgens (de Latijnse tekst wordt beter weergegeven door: en vervolgens de anderen, nl. de sterke Gyas en de sterke Cloanthus).
651 *om zulck een man:* versta: bij de aanblik van zulk een man; *avontuur*: lotgevallen.
652-653 *wat ongeval.... gevaers*; Vergilius zegt: wat is het toch voor lot, dat u met (door) zoveel gevaren vervolgt.
653 *gewelt:* onweerstaanbare macht.
653-654 *in dezen onbeschoften hoeck:* op deze woeste kusten; *zegenrijck,* vert. van *alma:* veel gebruikt epitheton voor Venus.
655 *zoon:* afstammeling.
655-656 *op den kant van Simois:* aan de oever van de S., een zijrivier van de Scamander in Troas (Phrygië).
657 *Teucer* (niet de stichter van Troje), maar broer van de Griekse held Ajax, werd, toen hij na de Trojaanse oorlog bij zijn vader, de koning van Salamis, terugkeerde, door dezen verstoten, omdat hij zonder Ajax, die zich zelf had gedood, terugkwam; *Belus*, de koning van Sidon, ontving hem gastvrij; hij hielp Belus Cyprus veroveren.
659 *verwoesten,* hier: veroveren en plunderen; *toen:* in die tijd; *vet* (vruchtbaar): rijk en welvarend.
662 *de vyant:* Teucer (hoewel vijand).
663 *drijven:* betogen, beweren; Teucer was van moederszijde een Trojaan.
664 *weshalve* (quare): en daarom.
667 *hoe het omsuckelen smaeckt:* wat (rampspoedig) ronddolen wil zeggen; *genegen:* gaarne bereid.
669 *voort:* aanstonds (tegelijkertijd).

Zoo lang de hemel weit gestarnte, en zonnestraelen;[868]
Zal elck uw' naem en faem en weldaên, zonder tal,
Verheffen, waer hy oock in 't endt belanden zal.
Hy gaf hierop de hant den reisbroêrs door elckandere,[871]
Ilioneüs d'een, Sergestus mede d'andere,
Voort Gyas, en Kloanth, en al de gasten mê.
De koningin zat eerst verstomt op haere stê,[874]
Verwondert om dien man, en om zijne avontuuren.
Zy sprack: ô Venus zoon, wat voert u naer ons muuren?
Wat drijft u, met gevaer door zoo veel zeeverdriet,
Naer dezen woesten hoeck? zijt gy Eneas niet,
Dien Venus, zegenrijck, een voester van de weelde,[879]
By Dardans zoon, Anchys, op Xanthus oever teelde,[880]
En in het Troisch gewest wel eer ter weerelt broght?
Gewisselijck my heught dat Teucer my bezocht
Te Sidon, toen hy, uit zijn vaderlant gedreven,
Naer andre rijcken stont, door Belus hulp gesteven.[884]
Mijn vader Belus liep het vruchtbre Cyprus af,[885]
Bezat het eilant, dat zich boogh voor zijnen staf.
Ick hoorde sedert al van uwen naem vermaenen,[887]
Van Griecksche koningen, en 't jammer der Trojaenen,[888]
De vyant zelf verhief de Troischen, en hunn' stam,[889]
En rekende dat hy zijn' oirsprong hieruit nam:
Weshalve, ô brave jeught, neem uw verblijf ten hove.
Een zelve zeefortuin heeft eertijts my, verschove
En vreemde ballingin, na allerhande noot,
Ten leste in dees landouwe ontfangen met mijn vloot.[892-94]
Ick, die den weêrspoet ken, ben willigh alle lieden
In hun verlegenheit en noot de hant te bieden.[896]
Zoo spreeckt de koningin, en leit Eneas voort
In 't koningklijcke hof, beveelt aen ieder oort,
In alle tempelen te slaghten, en te vieren,[899]
Ter eere van de Goôn. zy zent wel twintigh stieren,

868 vgl. de prozavert., r. 645; zoals het veld het vee weidt (voedsel verschaft), zo weidt de hemel de sterren en de zon met zijn aether en licht; de Lat. tekst zegt: *polus dum sidera pascet;* volgens Lucretius voedt de aether de sterren.
871 *door elckandere:* niet op de rij af of volgens een vast plan.
874 *op haere stê:* op haar zetel (Dido roerde zich niet van verbazing).
879 *een voester van de weelde:* aankweekster van de min; zij, die de liefdeweelde bij de mens opwekt.
880 *Anchys*, met de klem op de 2de lettergreep; Anchises.
884 *naer andre rijcken stont:* een nieuw koninkrijk trachtte te verwerven; *gesteven:* gesteund, gesterkt.
885 *afloopen:* plunderen.
887 *vermaenen:* gewagen.
888 *'t jammer:* de rampspoed.
889 *verheffen:* prijzen.
892-94 *een zelve zeefortuin heeft mij ontfangen....:* na overeenkomstige lotgevallen op zee ben ik behouden aangekomen....; *verschove* voor *verschoven;* Vondel behandelt de *en* van 't sterke deelw., alsof het een buigingsuitgang is en schrijft dus hier *verschove* (verstoten), zoals hij hier *jonge, goede* en niet *jongen, goeden* zou schrijven; *ballingin*, als vrouwelike vorm gemaakt bij balling.
896 *verlegenheit:* moeilike toestand.
899 *vieren* een plechtige feestdag houden.

*

[671] den gasten op het strant twintigh stieren toe; hondert geborstelde[+671-72]
[672] ruggen van groote zwijnen, hondert vette lammers met hunne
[673] moeders, en de gaven van den verheugenden Godt. Maer het[673]
[674] heerlijcke hof wort van binnen overdadigh en Koningklijck opge-[+]
[675] pronckt: in het midden recht men de maeltijt aen, en behangt
[676] de plaets wel prachtigh met purper en kostelijck tapijtwerck: de[676]
[677] tafels glimmen van al het zilverwerck en gout, waer op der voor-
[678] ouderen vrome daden (uitgevoert door zoo veel brave mannen,[678]
[679] uit dien ouden stam gesproten) op een lange ry, gedreven staen.

[680] Eneas, wiens vaderlijck gemoedt niet rusten kon, zont Achates[+680]
[681] haestigh vooruit naer de schepen toe, om Askaen van al hun
[682] wedervaren verslagh te doen, en hem mede in stadt te brengen.
[683] Het vaderlijck hart hangt geheel over den lieven Askaen. Voort[683]
[684] beveelt hy hem te halen de geschencken, uit den brant van Troje[+]
[685] geborgen; eenen sluier, stijf van gout geborduurt, en een be-[685]
[686] hangsel, geboort met oranje beereklaeuw, waer mede Heleen van[686]
[687] Argos plagh te proncken; want Leda, de moeder, haer deze[687]
[688] kostelijckheden schonck voor wat byzonders, en dieze, van My-[688]
[689] cenen naer Troje en d'ongeoorloofde bruiloft varende, medenam:[689]
[690] behalve dit noch eenen scepter, dien Ilione, Priaems outste dochter,
[691] plagh te dragen, en eenen karkant van perlen, en een dubbele[691]
[692] kroon van gout en gesteente. Achates teegh al zijn best naer de[692]
[693] schepen toe, om dit te bestellen.[693]

[+] [Randschrift:] *begiftight de schepen,*

[+] [Randschrift:] *en laet de maeltijt bereiden.*

[+] [Randschrift:] *Eneas verkuntschapt Askaen zijn wedervaren,* In het Randschrift bij r. 680: *verkuntschappen:* berichten.

[+] [Randschrift:] *en ontbiet kostelijckheden, om te verschencken.* 684 *kostelijckheden:* kostbaarheden, kostbare geschenken.

* TEKSTKRITIEK: r. 671-72 De woorden: *geborstelde ruggen van* worden, te beginnen met de druk van 1659, uitgelaten (vgl. de aant. bij de prozavert.). - 673 De woorden: *en de gaven van den verheugenden Godt* zijn in 1659 vervangen door: *en wijn, om het hart te verheugen.*

671-72 *gast:* makker; *hondert geborstelde ruggen van groote zwijnen* (letterlike vertaling): honderd zwijnen met borstelige ruggen; vergelijk de Tekstkritiek.

673 *en de gaven.... Godt;* in latere drukken wordt dit: *en wijn, om het hart te verheugen.* Vondel geeft hier een vroeger gangbare opvatting en leest: *munera laetitiamque dei;* maar een andere en waarschijnlik betere lezing is: *munera laetitiamque dii* (= diei): geschenken voor een feestdag (als bijstelling bij *stieren* enz.).

676 *purper en kostelijck tapijtwerck;* de bedoeling is waarschijnlik: purperen tapijten met kunstig ingeweven afbeeldingen (misschien hangen die aan de wanden, zoals V. wil; misschien liggen ze als kleden op de rustbanken).

678 *vroom:* dapper; *brave mannen:* helden.

680 *wiens.... kon:* wiens vaderhart geen rust kon vinden.

683 *hangen over:* vervuld zijn van toegewijde zorg.

685 *sluier,* ter vert. van *palla:* staatsiemantel (de vert. in verzen, vers 920, heeft *tabbert*); *stijf van gout geborduurt*: stijf staande (vol) van met goud geborduurde figuren.

686 *behangsel*, ter vertaling van *velamen:* sluier; een sluier, omweven met een motief van berenklauw in saffraankleur; *Heleen van Argos:* de Griekse Helena (Menelaüs' echtgenote).

687 *Leda*, gemalin van koning Tyndareus van Sparta, was Helena's moeder.

688 *Mycenen:* hoofdstad van Argolis.

689 *d'ongeoorloofde bruiloft:* het ongeoorloofde en dus misdadige huwelik (huweliksfeest) met Paris, die haar schaakte; *en dieze.... medenam:* en deze (kostbaarheden) had ze meegenomen (Lat. constr., *en dieze:* quos).

691 *karkant:* halsketen.

692 *al zijn best:* in aller ijl.

693 *bestellen:* volbrengen.

[694] Maer de Godin van Cyprus lagh op haer luimen, om wat nieuws,[+694]
[695] wat vreemts aen te rechten, en Kupido in den schijn van den[695]

[+][Randschrift:] *Venus vermomt Kupido, om Dido t'ontvoncken.*

694 *op zijn luimen liggen:* op de loer liggen, zinnen op....; *om wat nieuws.... aen te rechten:* om nieuwe listen te weven.
695 *Cupido:* de god van de liefde, Venus' zoon; *in den schijn van:* in de gedaante van.

En hondert zwijnen, ruigh van borstelen, naer zee
Haer gasten toe, en zoo veel vette lammers mê,
En weelige oien, en Godt Bacchus blijde gaven.
Maer binnen wort het hof, door hofgezin en slaven,[904]
Heel prachtigh koninglijck en heerlijck toegemaeckt.[905]
Men recht in 't middenhof de maeltijt aen. hier blaeckt[906]
Tapijt, en purper, elck om 't heerlijckste uitgelaeten.[907]
De tafels schitteren van goude en zilvre vaten,
Waerop der vaderen doorluchte daeden staen
Gedreven op een ry, van haeren oirsprongk aen:[910]
Wat d'overoude stam verricht heeft door de grooten,
Door zoo veel dapperen, uit dezen stam gesproten.
Eneas [want zijn hart en vaderlijck gemoedt
Niet rusten kon,] zont voort Achates heen met spoet,
Naer strant toe, en de vloot, om hun bejegeningen[915]
Askaen te melden, en hem mede in stadt te bringen.[916]
Het vaders hart is meest voor 't lieve kint beducht.[917]
Met een beveelt hy hem schenckaedje en schat, ter vlught[918]
Geborgen uit den brant van Troje, in 't hof te haelen;
Een' tabbert, stijf van gout en parlen, om te praelen,[920]
En een behangsel, met oranje loof en bloem
Geboort, waermê Heleen van Argos, rijck van roem,
Zich cierde, een wonderlijck geschenck van moeder Lede;[923]
Toen zy, van out Myceen, haer vaders hof en stede,[924]
Naer Troje en d'onvrye echt ging vaeren voor den wint;[925]
Met noch een' scepter, eer van Priams outste kint,[926]
De dochter Ilioon gedragen, neffens dezen[927]
Een' parlen halskarkant, en noch een uitgelezen
Juweel, een dubble kroon van steenen en van gout.[929]
Achates teegh zijn best, daer zich de vloot onthoudt,
Op dat hy dezen last, naer zijnen eisch, bekleede.[931]
Maer Cyprus koningin lagh op haer luim, was reede[932]
Om wederom wat nieuws wat zeldtzaems te bestaen,
En haeren zoon, in schijn van 't lieve kint Askaen,

904 *hofgezin:* hovelingen, hofhouding.
905 *toemaken:* versieren.
906 *blaken:* schitteren.
907 Versta: purperen tapijten (kleden), die in al hun pracht uitgespreid zijn.
910 *op een ry:* naar tijdsorde gerangschikt.
915 *bejegeningen:* lotgevallen.
916 *bringen:* dialectiese (Hollandse) bijvorm van brengen.
917 *Het vaders hart:* het hart des vaders; een in Middeleeuwse taal meermalen voorkomende constructie, waarbij de genitief *zonder lidwoord* tussen het regerende subst. en het daarbij behorende lidw. wordt geplaatst.
918 *schenckaedje en schat:* kostbaarheden.... als geschenk.
920 *om te praelen:* om als praalgewaad te dienen.
923 *wonderlijck:* bewonderenswaardig.
924 de bijzin met *toen* is te verbinden met *zich cierde* (vs. 923).
925 *onvry:* (haar) niet vrij staand; zie de prozavert., r. 689.
926 *eer van:* tevoren door.
927 *neffens dezen:* daarenboven.
929 *juweel:* sieraad, kleinood.
931 *bekleeden:* vervullen.
932 *reede:* gereed.

[696] lieven Askaen herwaert te brengen, om de Koningin, terwijl de
[697] giften haer tot razens toe bekooren zouden, met den brant van[697]
[698] minne t'ontvoncken, tot in het mergh van 't gebeente toe: want
[699] Venus vreest voor het weifelachtigh hof, en de dubbelhartige[699]
[700] Tyriers: Zy heeft angst voor Juno, en des nachts om die zaeck[700]
[701] bekommert, spreeckt den vluggen Minnegodt aldus aen: mijn[701]
[702] zoon, op wiens maght en vermogen alleen ick my verlaten
[703] magh: o zoon, die op het geweer des oppersten vaders, waer[+703]
[704] mede hy de Reuzen verplette, niet past; tot u neem ick mijn[704]
[705] toevlught, en verzoeck ootmoedigh uw goddelijcke hulp. U
[706] is bekent, hoe uw broeder Eneas, door Junoos ongerechtigen[706]
[707] haet, over zee langs alle kusten, omzwerft; en ghy waert dickwils
[708] met onze droefheit begaen. De Punische Dido heeft hem nu vast,
[709] en houdt den man met smekende woorden op: en ick ben beducht[709]
[710] waer Junoos onthael op uitdraeien wil: zy zal op dees gewenschte[710]
[711] gelegentheit niet slapen: weshalve ick toelegh, om de Koningin[711]
[712] by tijts listigh met minne t'ontvoncken, en op mijn hant te krijgen,[712]
[713] op datze door geene Godtheit van opzet verandere, maer Eneas
[714] zoo gunstigh een hart toedrage, gelijck wy: vat nu onze meening,
[715] hoe ghy dit te wege kunt brengen. Het Koningklijcke kint, mijn[715]
[716] eenige bekommeringe, maeckt zich vaerdigh, om op het gebodt
[717] zijns lieven vaders naer de Sidonische stadt te gaen, en de ge-
[718] schencken, na den brant van Troje overgebleven, mede te brengen.[718]
[719] Dit kint zal ick, terwijl het slaept, op Cythera, den hoogen bergh,[719][719-20]
[720] of Idalie, in de heilige plaetse wechschuilen; op dat het dit bedrogh
[721] niet eens riecke, of ons in den wegh loope. Ga, vermom u met[721]

[+] [Randschrift:] *spreeckt den Minnegodt aen, en ontdeckt hem haer voornemen.* In het Randschrift bij r. 703: *ontdecken:* openbaren.

697 *de giften:* de geschenken, die Cupido, in de gedaante van Ascanius, haar zou overhandigen; *tot razens toe bekooren:* in waanzinnige verrukking brengen.
699 *het weifelachtigh hof* enz.; de Tyriërs (Puniërs) golden bij de Romeinen voor trouweloos en verraderlik; men denke ook aan de handelwijze van Pygmalion tegenover Sichaeus (r. 376); *het weifelachtig hof* is de vert. van *domus ambigua* = het onbetrouwbare huis (geslacht).
700 De Lat. tekst zegt: en de nacht verdubbelt haar zorg.
701 *vlug:* vleugeldragend.
703 *geweer:* wapen (de bliksem).
704 *de Reuzen,* die Jupiter van de troon wilden stoten; *niet passen op:* niet geven om.
706 *door Junoos onger. haet* is de vert. van *odiis Junonis iniquae;* een andere lezing voor iniquae: onrechtvaardig is *acerbae:* bitter.
709 *ophouden:* terughouden (van het vervullen van de hem door het Noodlot opgelegde taak); *smekende:* vleiende, liefkozende.
710 *Junoos onthael* (Junonia hospitia); de gastvrijheid van Juno's stad, Carthago; vgl. r. 50; *uitdraeien* op; de Lat. tekst heeft hier *vertere.*
711 *niet slapen op:* zich wakker tonen, al zijn macht te werk stellen bij; *toelegghen:* het plan vormen, overwegen.
712 *op mijn hant te krijghen* staat niet in de Lat. tekst.
715 *Het.... kint:* Ascanius.
718 *na den brant van Troje,* en de zwerftochten op zee (pelago) zegt de Lat. tekst.
719 *terwijl het slaept,* versta: nadat ik het in slaap gedompeld heb (vgl. r. 729); *Cythera:* eiland ten Zuiden van Laconië, aan Venus gewijd; *Idalium:* voorgebergte op Cyprus, met een tempel van Venus.
719-20 versta: ik zal het.... verbergen op de aan mij gewijde oorden, op de hoogten van Cythera of Idalië.
721 *niet eens:* in 't geheel niet; *of ons in den wegh loope:* of (door ontijdige komst) onze toeleg kan verstoren.

[722] zijn aenzicht niet langer dan eenen nacht: ga, mijn kint, deck uw[722]

722 *zijn aenzicht:* zijn trekken.

Te brengen in het hof, en Dido, daer de giften[935]
Haer hart bekooren, als met zinnelooze driften,
t'Ontvoncken door den brant van minne in mergh en been:
Want Venus vreest den aert van Tyrus hof en steên,
Vol dubbelhartigen en weifelende raeden.[939]
Zy vreest oock Juno zelf, en, 's nachts hierom beladen,
Spreeckt dus den Minnegodt, den kleenen vlieger, aen:[941]
Mijn zoon, op wiens gewelt en maght ick vast magh staen;[942]
O zoon, die op 't geweer van Jupiter, waermede
Hy reuzen heeft verplet, niet past; ick heb een bede
Aen uwe Godtheit, en verzoeck uw' onderstant.[945]
Gy weet hoe Junoos wrock dus, over zee en zant,
Langs alle kusten voert Eneas, uwen broeder,
t'Onbillijck: en de rouw van uw beminde moeder[948]
Gingk dickwijl u aen 't hart. nu houdt hem Dido vast
Met zoeten woorden op. hoe dit onthael den gast[950]
Bekomen moght, heeft my met achterdocht getroffen.[951]
Gewis zy zal by dees gelegenheit niet sloffen,[952]
Maer passen op haer stuck: waerom ick vind geraên,[953]
De koningin, eer zy iet ontrous durf bestaen,[954]
Met list t'ontvoncken, en op mijne zy te winnen,
Op dat geen Godtheit haer verandere van zinnen,
En zy Eneas blijf van harte toegedaen,
Als ick. nu vat mijn' zin, om hier niet mis te slaen.[958]
Het koningklijcke kint, dat ick alleen bezinne,[959]
Rust toe, op vaders last, naer 't hof der koninginne[960]
Te treden, en schenckaedje en overbleven schat,[961]
Uit Trojes brant geberght, te brengen in de stadt.
Ick zal dit kint, als 't slaept, in onze heuvelstreecken,
Idalie, of Cytheer, my toegewijt, versteecken,[964]
Op dat het dit bedrogh niet riecke, of ons ontmoet'
In 't midden van 't bancket. ga heen, vermom met spoet
Uw aenzicht eenen nacht, en laet u niet verdrieten

935 *daer:* terwijl.
939 *dubbelhartigen* is subst.; *weifelende raeden:* onbetrouwbaarheid.
941 *den kleenen vlieger:* de kleine gevleugelde God.
942 *vast staen op:* zich vertrouwen op.
945 *uwe Godtheit:* titel van Cupido, op één lijn staande met aanduidingen als *uwe Genade, uwe Hoogheid* enz.
948 *t'onbillijck* (zeer onrechtvaardig): zonder dat hij 't ook maar in 't minst heeft verdiend; *rouw:* verdriet.
950 *zoeten* met de oude uitg. *en* van de 3de nvl. meerv.
951 *moght,* met de kracht van mag; *achterdocht:* bezorgdheid; *getroffen:* vervuld.
952 *zy:* Juno; *sloffen:* nalatig zijn, talmen, werkeloos blijven.
953 *op zijn stuck passen:* zijn kansen waarnemen.
954 *zy:* Juno; *iet ontrous:* de ene of andere trouweloze daad.
958 *mis slaen* (vgl. misslag): verkeerd handelen, falen.
959 *dat ick alleen bezinne:* dat mij boven alles ter harte gaat.
960 *toerusten:* zich gereed maken.
961 *overbléven,* met de klemtoon op *bleven;* overblijven kon eertijds ook de klemtoon op 't werkw. hebben.
964 *versteecken:* verstoppen.

*

[723] aenschijn met de troni en het opzicht van het kint; op dat (wanneer[723]
[724] Dido, onder het Koningklijck bancket, wel in haer schick, en
[725] verheught van den wijn, u op haren schoot neme, omhelze en
[726] minnelijck kusse) ghy haer het verborgen vier en bedrieghelijck[726-27]
[727] vergift inblaest. De Minnegodt gehoorzaemt den bevele zijner
[728] lieve moeder, schudt zijne vleugels uit, en treet vrolijck hene, niet[+728]
[729] anders of het Julus zelf waer: maer Godin Venus schenckt Askaen[729]
[730] eenen liefelijcken slaepdranck, en hem in haren schoot koesterende,
[731] voert het kint om hoogh, in het bosch van Idalie, en leit het op[731]
[732] zachte marjolein, die met zijne bloemen en koele schaduwe dit[732]
[733] wicht toeademt. Kupido zijne moeder gehoorzamende, gingk nu[733]
[734] hene, wel gedient met Achates, zijnen leitsman, om de Tyriers[734]
[735] Koningklijcke geschencken te brengen, en daer aenkomende, zoo
[736] was de Koningin al op het heerlijck tapijt en de goude sponde,[736]
[737] recht in het midden, aengezeten.

[+]Randschrift:] *Kupido neemt den schijn van Iulus aen, en Venus voert Iulus, in zijnen slaep, naer Idalie.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 728 *schijn:* uiterlike gedaante.

[738] De vader Eneas en Trojaensche jongelingen vergaderen vast,[+738]
[739] en men gaet op de purpere banckpeuluwen, voor hun gespreit,[739]
[740] aenleggen. De dienaers geven het hantwater, leggen de weite[740]
[741] uit de korven op den disch, en brengen ruige hantdoecken, om[741]
[742] de handen te droogen. Binnen zijn vijftigh dienstmaeghden bezigh,
[743] op een lange ry, met spijze aen te rechten, en de zalen te be-[743]
[744] wieroocken. Hondert andere dienstmaeghden en hondert dienaers,
[745] alle even jeugdigh, zetten de gerechten op tafel, en schencken[745-746]
[746] den wijn. De Tyriers komen oock by menighten de poort inge-

[+]Randschrift:] *De maeltijt begint:*

* TEKSTKRITIEK: r. 726 In de derde druk (*Unger, Bibl.* nr. 423) en de volgende drukken staat *ghy* onmiddellik achter *op dat,* r. 723.

723 *aenschijn met de troni en het opzicht van het kint:* gelaat; *troni,* nog zonder ongunstige gevoelswaarde; *opzicht:* oogopslag.

726-27 *bedrieghelijck vergift;* de Latijnse tekst zegt: (en haar) heimelik gif in de aderen stort (fallas veneno); de Minnegod moet dus ongemerkt door zijn liefkozingen Didoos hart van liefde voor Aeneas ontvonken.

728 *schudt.... uit:* schudt (legt) af.

729 *Godin Venus*....; Vergilius zegt: Venus goot een vreedzame slaap door Ascanius' leden.

731 *voert om hoogh,* nl. in haar wagen.

732 *marjolein* (amaracus): welriekende heester, behorend tot de lipbloemigen.

733 *toeademt* past slecht bij *koele schaduwe;* de vert. in verzen geeft de Lat. tekst beter weer (vs. 980-981).

734 *gedient met:* ingenomen met, trots op (het geleide van).

736 *het heerlijck tapijt,* zie de aant. bij r.676.

738 *vergaderen* (conveniunt) *vast,* hier: komen ondertussen samen binnen.

739 *banckpeuluw* (stratum), versta: rustbed.

740 *aenleggen:* zich neervlijen; *hantwater:* water om vóór de maaltijd de handen te wassen; *de weite:* het weiten- of tarwebrood, het brood; Lat. alleen: *Cererem.*

741 *ruige hantdoecken,* onjuiste vert. van *mantelia tonsis villis:* handdoeken met gladgeschoren vezels, dus gladgeschoren handd.

743 *op een lange ry;* de bedoeling van de Lat. tekst is: de dienstmaagden zijn bezig de schotels op een lange rij te zetten (in de volgorde, waarin ze worden opgediend); *de zalen te bewieroocken,* onnauwkeurige vert. van *flammis adolere penates:* het vuur onderhouden op de haarden, waarbij de penaten staan.

745-746 *schencken den wijn; pocula ponant:* plaatsen de bekers, zegt de Lat. tekst.

[747] drongen, en worden mede op de tapijten aengezet. Zy verwonderen[747]
[748] zich over Eneas geschencken: zy verwonderen zich over Julus,
[749] en het aenschijn des blakenden Godts, en zijn nagebootste spraeck.[749]

747 *op de tapijten;* versta: op de geborduurde rustbedden (toris pictis); *zich verwonderen over:* bewonderen.
749 *het aenschijn des blakenden Godts* (flagrantisque dei voltus): beter: de stralende ogen, het glanzend gelaat van de God; *zijn nagebootste spraeck;* hij tracht te spreken als Ascanius.

De troni van dit kint naer 't leven aen te schieten,[968]
Op dat [wanneer Elize, op 't koningklijck bancket[969]
Verheught, en by den wijn, die zorgh van 't harte zett',[970]
U neeme op haeren schoot, omhelze, en kusse onendigh,]
Gy haer 't verborgen vier en loos vergift behendigh
Ten lippen inneblaest. 't gehoorzaem minnekint
Gehoorzaemt moeders last, gelijck zy raetzaem vint.
Het schiet zijn vleugels uit, en treckt al vrolijck heene,
Met zulck een' tredt, als of Iülus zelf verscheene.
Maer Venus geeft Askaen een' slaepdranck, streelt en kust
En stooft het in haer' schoot, en voert het kint gerust[978]
Op 't hoogh Idalie ten bossche in, leght het kleine[979]
In koele schaduwen van zachten marjoleine,[980]
Op datze met haer bloeme en geuren 't wicht verquick'.[981]
Kupido geeft gehoor, gaet heen, wel in zijn schick
Met trouwe Achates, die hem meleit, om de heeren
Met koningklijck geschenck en gaven te vereeren.
De koningin had, voor zijn komst, zich ten banckett'
Op bedspon en tapijt in 't midden aengezet.[986]
De vorst Eneas en de Troischen, zijn geleide,
Vergaêren vast; men gaet aenleggen op 't gespreide
En purpren tafelbed. de dienaer giet lampet
En water op de hant. men drooght de handen met[989-90]
Gebloemden hantdoeck. men leght weite uit teene manden
Op tafel. binnen wort gewoelt met hondert handen[992]
Van vijftigh maeghden, die op eene lange ry
't Gerecht opdisschen, en de hoofsche leckerny,
Het hof bewierroocken: en dan noch hondert anderen,
En hondert dienaers van eene oude met elckanderen,[996]
Die rijcklijck op den disch verschaffen wijn, en spijs.
De burgery dringt sterck ter poorte in, naer lants wijs.[998]
Men zetze op dischtapijt. zy zien Eneas gaven[999]
Met groot verwondren aen, verwondert om den braven
Iülus, en den Godt, wiens aenschijn gloeit, en straelt,[1001]

968 *naer 't leven:* in sprekende gelijkenis; *aenschieten:* aantrekken (als ware het een kleedingstuk); vgl. vs. 975.
969 *Elize:* Dido.
970 *die zorgh van 't harte zett':* die de zorgen, de vrees verdrijft.
978 *stoven:* koesteren.
979 *het kleine,* zelfst. vorm voor: het kleine kind; men vatte dit kleine niet al te letterlik en in onze tegenw. betekenis op; Ascanius is reeds aankomend jongeling; vgl. ook vs. 394 en 981.
980 *van zachten marjoleine,* derde-naamvalsvorm.
981 *ze:* Venus.
986 *bedspon* (de): rustbed, aanligsopha; vgl. *tafelbed* in vs. 989.
989-90 *lampet en water:* water uit de lampetkan, het waterbekken.
992 *gewoelt:* ijverig gewerkt.
996 *van eene oude:* van dezelfde leeftijd.
998 *sterck:* talrijk.
999 *dischtapijt,* zie de aant. bij de prozavert., r. 747.
1001 *de Godt* is Cupido in Iülus' gedaante.

*

[750] en den sluier, en het behangsel, met oranje beereklaeuw gebor-[750]
[751] duurt. Boven alle anderen kan d'ongeluckige Dido van Fenicie,
[752] de toekomende minnesmette overgegeven, haren lust niet ver-[752]
[753] zaden, en wort verhit, terwijlze hem belonckt, en te gelijck door[753]
[754] het kint en de giften ontroert. Na dat de knaep, in Eneas armen,
[755] hem om den hals hing, en de geweldige groote liefde zijnes ge-
[756] waenden vaders verzaet hadde, zoo vloogh hy naer de Koningin[+]
[757] toe, die druckte het kint aen heur hart, en kost haer oogen niet
[758] zadt zien, en d'ellendige koestert het zomtijts op haren schoot, niet[758]
[759] eens denckende, hoe groot en maghtigh een' Godt zy op hare[759]
[760] knien houdt. Maer hy, gedachtigh aen zijn Acidalische moeder,[760]
[761] begint Sicheüs allengs uit haer gedachtenisse te vegen; en poogh[761]t
[762] het gemoedt, nu al een poos verkoelt, en het hart van minne ge-[+762]
[763] spaent, door herbore minne t'overrompelen. Na dat het lijf ge-
[764] sterckt, en het eerste gerecht opgenomen was, zette men groote[764]
[765] bekers op, en schonck den wijn, dat het schuimde. Het begost[765765-766]
[766] in 't hof te krioelen, en de gasten lieten zich hooren, dat de galm
[767] door de ruime zalen heneklonck. De lampen hangen aen de[767-68]
[768] goude balken, en de turcken verdrijven de duisternis by nacht.[+768]
[769] Toen eischte de Koningin eenen wijnkop, zwaer van gout en[769]
[770] gesteente, waer uit Belus en alle zijn nakomelingen gewoon waren
[771] te drincken, en liet dien vol wijn schencken; waer na het al zweegh
[772] wat 'er was. O Jupiter, sprackze (naerdien men u houdt voor het
[773] hooft der gasteryen, en die haer wetten voorschrijft) geef toch,[773]
[774] dat dees dagh den Tyriers en Trojaenschen vlughtelingen een

[+][Randschrift:] *Dido omhelst den vermomden Kupido voor Askaen,*

[+][Randschrift:] *wort verlieft,*

[+][Randschrift:] *onthaelt hare gasten,*

* TEKSTKRITIEK: r. 768 De woorden: *verdrijven de duisternis bij nacht,* vervangt Vondel in 1659 door: *geven een groot licht door al de zael* (Lat.: noctem flammis funalia vincunt). - 773 In de derde druk (*Unger, Bibl.* nr. 423) en de volgende drukken wordt *geef toch,* vóór de tussenzin, onmiddellik achter *sprackze* (r. 772) geplaatst.

750 *sluier en behangsel* zie de aant. bij r. 685-86.

752 *de toekomende minnesmette overgegeven* (pesti devota futurae): overgeleverd als slachtoffer aan haar toekomstige verderfelike liefde.

753 *wort verhit:* gevoelt de brand der liefde; *te gelijck,* pariter = gelijkelik, evenzeer.

758 zomtijts, ter vert. van *interdum:* telkens weer.

759 *niet eens denckende:* in 't geheel niet beseffende.

760 *Acidalisch,* bv. nw. bij *Acidalië:* een bron in Boeötie, waarin de Gratiën, Venus' gezellinnen, zich gaarne baadden.

761 *uit.... vegen:* uit.... wissen.

762 *verkoelt:* tot rust gekomen; *van minne gespaent* (gespeend) ter vert. van (*corda*) *desueta:* (het hart) dat de liefde ontwend was.

764 *opgenomen:* afgenomen.

765 *en schonck.... schuimde,* onjuiste vert. van: *vina coronant:* en omkranste de bekers (met guirlandes van groen); vgl. de vert. in verzen (vs. 1025), die goed is.

765-766 *Het begost in 't hof te krioelen,* vert. van: *fit strepitus tectis:* Gegons van stemmen vervult het paleis (*krioelen* wordt in 't 17de-eeuws gebruikt in de bet. van: verward door elkaar schreeuwen; *Ndl. Wdb.* VIII, 281).

767-68 *aen de goude balcken;* de Lat. tekst zegt: (hangen) van de met verguld afgezette vakken der zoldering (naar beneden).

768 *turcken* (funalia): toortsen, fakkels; *de duisternis by nacht:* de nachtelike duisternis.

769 *wijnkop* (patera): drinkschaal.

773 *het hooft der gasteryen;* Jupiter gold voor de beschermer der gastvrijheid, de insteller der wetten van het heilige gastrecht; *gasterij* komt in 't 17de-eeuws voor als overvloedig gastmaal.

[775] dagh van blijschap zy, en onze nakomelingen hier aen mogen

En zijn gebootste spraeck; om sluier en 't gemaelt[1002]
En rijck omhangsel van oranje. geen van allen
Kan minder zich verzaên van lust en welgevallen
Aen dit aenminnigh kint, als Dido, die alree
Zich deerlijck overgeeft aen 't naeckend minnewee.
Zy wort verhit door 't kint, en 't geen haer is geschoncken;
Die beide het gemoedt ontstellen, en ontvoncken,[1008]
Na dat de knaep een wijl in vaders armen hangt
Om zijnen hals, die den vermomden zoon ontfangt,
En kust tot dat hy heeft verzaet des vaders minne,
Zoo zoeckt het kint Elize, en vlieght de koninginne
Met yver om den hals. zy druckt het aen haer hart,[1013]
En ziet zich naulijx zat, en Dido, die de smart
Der minne namaels staet zoo jammerlijck te voelen,[1015]
Verneemt niet welck een' Godt zy, om haer' lust te koelen,
Aldus in haeren schoot vast koestert, streelt, en mint.[1017]
De zoon, die moeders last uitvoeren wil, begint
Allengs Sicheüs uit haer hart en zin te wissen,
En pooght inwendigh 't hart en haer gedachtenissen,[1020]
Nu koeler, en een poos van d'eerste min gespaent,
Door een herbore min t'ontsteecken, eer zy 't waent.[1022]
Het eerste dischgerecht is naulijx opgenomen,
En 't lijf met spijs gesterckt, of groote kelcken koomen
Ter tafel, en men kranst den wijnkop versch en koel.[1025]
De gasten zijn verheught. het vrolijck gekrioel
Verweckt een' wedergalm door al de ruime zaelen.
De lamp beschijnt het gout der balcken met haer straelen.
De turck brant helder, en verdrijft den duistren nacht.
Nu eischt de koningin een' wijnkelck, daer 't geslacht
Van Belus en zijn zaet gewoon was uit te drincken;
Een' wijnkelck, zwaer van gout, waerin robijnen blincken:
Men schonck dien boordevol. toen zweegh al wat' er zat.
Zy sprack: ô Jupiter, naerdien elck een u schat
En eert voor 't heiligh hooft der blijde gasteryen,
Die haer oock wetten stelt; laet toch dees dagh gedyen
Tot heil van Tyrus, en den Troischen vlughteling,
Op dat men na gedenck' hoe Tyrus Troje ontfing:[1038]

1002 *sluier;* in vs. 920 is *sluier* uit de prozavert., r. 681, verbeterd in *tabbert;* hier laat Vondel *sluier* onveranderd; *gemaelt* (geschilderd), in overeenstemming met *pictum* (velamen) uit de Lat. tekst, dat hier betekent: omweven; vgl. de aant. bij de prozavert., r. 686.
1008 *beide;* nl. het kind en de geschenken; *ontstellen:* in beroering brengen.
1013 *met yver:* met gretige lust.
1015 *staet te voelen:* zal (moeten) ondervinden.
1017 *vast koestert:* bezig is te koesteren.
1020 *haer gedachtenissen:* de in haar levende herinneringen aan vroeger liefdesgeluk.
1022 *eer zy 't waent:* voor ze er op verdacht is.
1025 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 765; *wijnkop:* bokaal of mengvat.
1038 *na:* namaals.

*

[776] gedencken: dat Bacchus, schencker van de vreught, oock de goede
[777] Juno zich hier tegenwoordigh, onder 't gezelschap, vinden laten:[777]
[778] en ghy, o Tyriers, begunstight en onthaelt dit vrolijck gezelschap.
[779] Zoo sprackze, en plengde d'eerste een luttel wijns, ten dranckoffer[779]
[780] op de tafel, en proefde slechts den kop, en gaf het voort aen Bitias,[780]
[781] hem aenmanende tot drincken. Hy neep met eenen veegh den[781]
[782] schuimenden kop uit, zoo boortvol als die was: Na hem droncken
[783] d'andere hoofden. Iöpas, met zijn gekrolt hair, speelde op de gulde[783]
[784] cyther de lessen van den grooten Atlas. Hy zong den loop der[784]
[785] mane, en het verduisteren der zonne: oock waer uit menschen
[786] en vee hunnen oirsprongk namen: wat d'oirzaeck zy van blixem,[786]
[787] donder en regen: van den Boer, en de natte Regenstarren, en[787]
[788] beide de Beeren: waerom 's winters de dagh zoo haest onderga,[788]
[789] en de nacht zoo langk valle. De Tyriers verdubbelden het hant-[789]
[790] geklap, en de Trojanen volgen hen. D'ongeluckige Dido broght[+790]
[791] mede den nacht over, met allerhande kout, en dronck de liefde
[792] vast in, en hadde het byster drock met vragen, dan naer Priaem,[792]
[793] dan naer Hektor; dan met wat wapenen de zoon van Auroor te[793]
[794] velde quam; dan naer Diomedes paerden; dan wat Achilles voor
[795] een helt was geweest. Ten leste sprackze: nu mijn wellekome gast,
[796] laet my eens hooren, van den beginne af, het verraet der Griecken,
[797] en uw ongeval en omsuckelingen; want het is nu de zevende zomer,[797]
[798] dat ghy over al de weerelt te water omgezworven hebt.

[+][Randschrift:] *vraeght Eneas naer Priaem en de zijnen, en begeert Trojes ondergang en zijn avonturen te hooren.*

* TEKSTKRITIEK: r. 798 In 1659 wordt *over al de weerelt te water* vervangen door: *over al te water en te lande;* Lat.: *omnibus* (errantem) *terris et fluctibus.*

777 *zich tegenwoordigh.... vinden laten:* verschijnen; hier: (de verzamelde gasten) gunstig gezind zijn.

779 *d'eerste* is verkeerd verbonden; Dido was *de eerste,* die even aan de schaal nipte (*proefde slechts den kop*); *ten dranckoffer:* als offer aan de goden.

780 *Bitias:* een Carthager.

781 *met eenen veegh uitnijpen:* in eens leegdrinken.

783 *met zijn gekrolt* (gekruld) *hair,* ter vert. van *crinitus:* met lange lokken, met weelderige haardos.

784 *Atlas,* de drager van het hemelgewelf, gold voor een kundig astroloog en weerprofeet.

786 *vee:* dieren.

787 Denk voor *van:* Hij zong; *de Boer* (Arcturus): een ster in 't sterrebeeld Boötes; *de natte Regenstarren* (pluviae Hyades): een sterrebeeld aan de kop van de stier; zie *Lantged.* I, r. 138.

788 *zoo haest onderga:* zo spoedig wil eindigen.

789 *vallen:* zijn; Vergilius zegt hier: en waarom de zomernachten zo traag (laat) aanbreken; vgl. de vert. in verzen, vs. 1053; *verdubbelen het hantgeklap,* lett. vert. van: ingeminant plausu = klappen telkens weer in de handen.

790 *overbrengen:* doorbrengen.

792 *vast:* ondertussen.

793 *de zoon van Auroor* (Aurora): Memnon; zie voor de vorsten en helden, waarnaar Dido met belangstelling vraagt, de passage, waar de Trojaanse schilderstukken worden besproken, r. 503 en vlg.

797 *ongeval:* rampspoed; *omsuckelingen:* zwerftochten.

Dat Bacchus, schencker van de vreught, ons koom' verblyen,
En Juno zelf verschijne op deze gasteryen.
Gy Sidoniers, onthaelt de gasten, blijde en frisch.[1041]
Zoo spreecktze, en plengt en stort wat wijns uit op den disch,
Als een danckofferhande, en proeft die met de lippen,[1043]
En roert den wijnkelck pas en effen aen te tippen.[1044]
Toen gaf zy 't Bitias, die zet het aen den mont,
En nijpt den wijnkelck uit, tot onder op den gront.
De grooten volgen hem. Iöpas roert de snaeren:[1047]
Die zanger, lang van haer, speelt op al wat d'ervaeren
En stercken Atlas leert. hy zingt den loop der maen:[1049]
Van zonnezwijm: waeruit de mensch en 't vee ontstaen:[1050]
Wat oirzaeck zy van storm en blixem, dondervlaegen:
Van Boer, en Regenstar, en groote en kleenen Wagen:[1052]
Wat heete dagen reckt: wat koude krimpt zoo knap.[1053]
De vrolijcke Tyriers verdubblen 't hantgeklap:
De Troischen volgen hen. de koningin, eilaci,
Al t'ongeluckigh, broght met kouten deze staetsi,[1056]
Dit nachtfeest over, dronck de min, die heur behaeght;
Terwijlze gratigh dan naer koning Priam vraeght,[1058]
Dan weêr naer Hektor, dan naer Memnon; met wat boogen,[1059]
Wat wapenen hy quam uit Oosten aengetoogen;
Dan naer de paerden en 't geridt van Tydeus zoon;[1061]
Dan naer Achilles moedt, en zijnen oorloghstoon.[1062]
Ten leste sprackze: ô vorst, ter goeder uur gekoomen,
Verhael ons van 't begin hoe Troje is ingenomen
Door 't Griecksch verraet: verhael uw avontuur in 't bree,
En hoe gy ommezworft: want uwe vloot alree
Is zeven jaeren langk gesolt op woeste baren,[1067]
En heeft de weerelt en haer kusten omgevaeren.

1041 *Sidoniers,* drielettergrepig; vgl. vs. 1054; *frisch:* opgewekt.
1043 *die,* nl. de wijn uit de kelk.
1044 *pas en effen aen te tippen:* zò dat ze er maar even de lippen aan zet.
1047 *roeren:* tokkelen.
1049 *stercken;* het adj. in de acc.-vorm.
1050 *zonnezwijm:* zonsverduistering.
1052 *van groote* (voor *grooten,* om de vorm te kunnen laten samensmelten met *en*) *en kleenen Wagen:* van de grote en de kleine Beer.
1053 Versta: wat (welke oorzaak) de warme dagen zo lang maakt, de koude dagen tot zulk een kort tijdsbestek doet inkrimpen; *knap:* eng, nauwsluitend, afgepast, kort.
1056 *staetsi:* luisterrijk feest,
1058 *gratigh* (gretig): vol belangstelling.
1059 *boog:* schietwapen.
1061 *geridt:* het rijden (of de ruiterij?); *Tydeus zoon:* Diomedes.
1062 *oorloghstoon:* wijze van strijden, houding in de strijd.
1067 *sollen:* heen en weer slingeren.

*

Het tweede boeck. aant. aant. aant.

Inhoudt.

[1] Eneas, Dido believende, verhaelt haer, op een ry, den ondergangk van Troje, die zich[r. 1]
[2] op deze wijze toedroegh. De Griecken, in het tiende jaer des oorlooghs voor Troje, afgemat,[2]
[3] en hun vermogen mistrouwende, zoecken door lagen een gewenschte uitkomst des krijghs,[3]
[4] en veinzen, 's nachts voor stadts verwoestinge, af te trecken, verbergen zich onder Tenedos;[4]
[5] terwijlze, op het velt voor Troje, achterlaten het houten paert, zoo afgrijsselijck hoogh[5]
[6] gebouwt, dat men het niet binnen de poorten kon halen; en de bloem der Griecksche
[7] Vorsten zich in den buick verbergen moght. De Trojanen, ten deele door Sinons bedrogh[7]
[8] aengevoert, ten deele door Laokoöns straf verschrickt, breken een vack uit de vesten, en[8]
[9] planten het paert op het slot. De Griecken, te midnacht, van Tenedos afzackende, vallen[9]
[10] in stadt, langs den gesloopten muur, waer door men het paert binnentrock. Sinon, hier[10]
[11] op den paerdebuick opsluitende, laet de gewapenden uit, die alles te vier en te zwaerde[11]
[12] ontzeggen. Middelerwijl waerschuwt Hektor Eneas in den slaep, raet hem te vlughten,[12]

* TEKSTKRITIEK: r. 9 *Te midnacht* is in de dr. van 1659 vervangen door: *voor middernacht* (vgl. r. 288-293). - 15 In 1652 is *tot dat* veranderd in *dat;* in 1659 wordt de nazin gewijzigd: (datze, volgens Chorebus raet, der Griecken wapens gebruickende) *onder dien schijn, hun vyanden op den hals komen, tot datze ontdeckt wijcken moeten.* Ondertusschen enz. - 38-39 *Doet vernieuwen* is in de druk van 1659 (*Unger 425*) vervangen door: *gebietme te vernieuwen* (zie de aant. bij r. 38-39).

r. 1 *op een ry:* in geregelde volgorde.
2 *afgemat:* uitgeput.
3 *hun vermogen mistrouwende:* geen vertrouwen (meer) hebbend in hun aanvalskracht; *laag:* list, krijgslist; *uitkomst:* uitslag.
4 *stadts verwoestinge:* de verwoesting der stad; vgl. r. 10: *in stadt; Tenedos;* zie r. 57-60.
5 *afgrijsselijck;* vgl. verschrikkelik, ontzettend; de oorspr. bet. zal nog niet geheel verbleekt zijn: het paard was *angstwekkend* groot.
7 *moght;* kon; *Sinon,* zie r. 93-vlg.; *bedrogh:* bedriegelik verhaal.
8 *aengevoert:* gedreven; *Laokoön,* zie r. 76 en 241; *de vesten:* de vestingmuur.
9 *planten:* plaatsen, zetten; *het slot:* de burcht.
10 *langs:* door (de opening in).
11 *opsluiten:* openen; *te vier en te zwaerde ontzeggen:* aanstalten maken om te vuur en te zwaard te verwoesten; bedreigen met moord en brand.
12 *Hektor,* zie r. 310-vlg.

[13] en de vaderlijcke Huisgoden, uit den brant, te bergen. Eneas nietemin, meer wercks[13-14]
[14] maeckende van een eerlijcke doot, dan een schandelijcke vlught, biet den vyant weerstant,
[15] doch vergeefs. D'eerste aenval geluckte den Trojanen wel, tot datze, volgens Chorebus[15]
[16] raet, der Griecken wapens gebruickende, van hun eigen volck overvallen wierden. Onder-[16]
[17] tusschen wort Priaems hof bestormt, en Priaem zelf van Pyrrhus, Achilles zoon, om hals[17]
[18] gebroght. Eneas, aldus vergeefs zich in alles quijtende, en nu geene uitkomst ziende,[18]
[19] beveelt zijnen vader Anchises het Heilighdom, en hem op de schouders heffende, en[19]
[20] Askaen, zijnen zoon, en Kreüze, zijne gemalin, medenemende, kiest de vlught, daer de[20]
[21] Griecken hem op de hielen volgen. In dien last stekende, mist hy Kreüze, zijn beddege-[21]
[22] noot, om wie te vinden de helt al de stadt omdwaelt, daer heur geest hem bejegent, van[22]
[23] hare doot verwittight, en zijn geluck spelt; dies hy naer zijne megezellen keert, en hier[23]
[24] een groot getal van mannen en vrouwen by een verzamelt vint, het welck bereit is, onder[24]
[25] zijn geleide, te volgen, waer het hem believen zal.

Elck zwijght, en luistert scherp: De Vorst verhaelt in 't bree
Dien gloenden ondergangk, gebrouwen door de lagen[27]
Van dat schijnheiligh paert: hoe Sinon tuck, en ree[28]
Te decken 't loos bedrogh, en zulck een' sprongk te wagen,[29]
Het paert aen 't baren holp: hoe Hektor Venus zoon[30]
Den vaeck uit d'oogen dreef, en waerschuwde op te waken:
Hoe die zich redde op straet door levenden en doôn,

13-14 *meer wercks maeckende van een eerlijcke doot, dan....:* een eervolle dood verkiezende boven....
15 *geluckte.... wel:* had succes; *volgens Chorebus raet:* Ch. raad volgend (zie r. 423-vlg.).
16 *van:* door.
17 *hof:* paleis; *bestormen:* stormender hand innemen.
18 *zich in alles quijten:* in alle opzichten zijn plicht vervullen, zich loffelik gedragen, zijn best doen.
19 *bevelen:* toevertrouwen; *het Heilighdom* (collectief): de gewijde, bij de godenverering gebruikte voorwerpen, de godenbeelden (vgl. r. 750-51).
20 *daer:* terwijl.
21 *In dien last stekende:* in die moeilike omstandigheden verkerende; terwijl hij die bezwaarlike tocht volbrengt.
22 *om wie te vinden* enz.; deze verbinding door middel van een relatief pron. is in hedendaagse geschreven taal ongewoon geworden: en de held dwaalt de hele stad door om haar te vinden; *daer:* waar; *geest:* schim; *bejegenen:* ontmoeten.
23 *spellen:* voorspellen; *dies:* waarom (en daarom).
24 *het welck* slaat op *getal; daer:* daarheen, waar.
27 *Dien gloenden ondergangk:* de brand en verwoesting van Troje.
28 *tuck en ree:* zich (met al zijn slimheid) wijdend aan de taak om.
29 *zulck een' sprongk te wagen:* zulk een waagstuk te ondernemen.
30 Vgl. r. 274 en 295-96; *Venus zoon:* Aeneas.

Het hof ontzetten wou, en d'afgestormde daken;[33]
Tot dat hy op zijn' hals den grijzen vader nam,
Zijn ga verloor, en met zijn kint dien moort ontquam.

[36] Elck zweegh stil, luisterde scherp toe, en had het oogh op hem.[+]
[37] Toen hief vader Eneas, van het hooge banckkussen aldus aen:[37]
[38] o Koningin, ghy doet my mijn droefheit, die met geenen mont[38-39]
[39] uit te spreken is, vernieuwen: hoe de Griecken de Trojaensche
[40] mogentheit en het Rijck zoo deerlijck uitroiden; en voort al de[40]
[41] jammeren, die ick met mijn eigene oogen aenzagh, en my zelven[41]
[42] wel dapper troffen. Wat Myrmidoner, wat Doloper, of soldaet[42]
[43] van den wreeden Ulysses zou dat zonder tranen kunnen vertellen?[43]

[+][Randschrift:] *Eneas begint zijn verhael van Trojes ondergangk aldus:*

33 *Het hof:* het paleis van de koning; *d'afgestormde daken:* de door aanhoudende bestorming ontredderde, zwaar geteisterde huizen (der Trojanen); het reeds door zo vele bestormingen geteisterde Troje.
37 *banckkussen* is de vert. van *torus* = rustbank; vgl. Kiliaen i.v. *banckkussen.*
38-39 *doet... vernieuwen;* Lat.: jubes renovare: gij beveelt mij te vernieuwen (vgl. de vert. in verzen en de Tekstkritiek).
40 *mogentheit:* macht; *voort:* voorts, vervolgens; wat Vondel achter *en voort* laat volgen, is in de Lat. tekst als bijstelling bij de vorige zin (eindigende met *uitroiden*) op te vatten, dus: al welke jammeren ik... aanschouwde.
41 *die,* object bij *aenzagh,* als subject bij *troffen* te denken; *die my zelven wel dapper troffen:* waarvan ik wel mijn deel heb gehad.
42 De *Myrmidoniërs* en *Dolopers* (Dolopen), beiden volksstammen uit Thessalië, hadden bij het beleg van Troje meegevochten onder aanvoering van Achilles en zijn zoon Neoptolemus, de meest geduchte vijanden der Trojanen.
43 *Ulysses* (Odysseus): koning van Ithaca, de listigste der Griekse vorsten voor Troje.

Het tweede boeck.

Elck zweegh, en zagh hem aen, met aendacht en verlangen.[vs. 1]
De vorst Eneas heeft hierop dus aengevangen,
Van 't hooge tafelbedde: ô koningklijcke vrouw,[3]
Gy heetme mijnen druck en onuitspreeckbren rouw[4]
Vernieuwen; hoe de Grieck zoo deerlijck het vermogen[5]
Van Ilium verdelghde, en wat ick met mijne oogen
Al jammeren aenschoude, en mede in zulck een' staet[7]
Vooraen bezuuren most. wat Myrmidonsch soldaet,[8]
Wat Doloper, of wie van wreede Ulysses bende[9]
Zou, zonder traenen, die verwoestinge en elende

vs. 1 *met aendacht en verlangen:* in gespannen verwachting.
3 *tafelbedde;* aanligsopha, rustbank aan de dis; vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 37.
4 *rouw:* droefheid.
5 *het vermogen:* de macht.
7 *mede in zulck een' staet:* zelf in jammerlike, verschrikkelike toestand verkerend.
8 (*ick*) *vooraen:* ik, in de eerste plaats.
9 *bende:* nog zonder de hedendaagse ongunstige bijbetekenis.

*

[44] Oock is het nu al over midnacht, en de starren aen 't nederdalen,[44]
[45] raden ons te slapen: doch zijt ghy zoo zeer belust om onze onge-
[46] vallen te weten, en in 't kort d'uiterste ellende van Troje te hooren;[46]
[47] zoo zal ick (hoewel mijn hart yst, en van droefheit sluit, als ick[47]
[48] 'er aen gedenck) echter aenvangen.[48]

[49] De Griecksche Vorsten door den oorloogh afgeslaeft, en van het[+49]
[50] nootlot gestuit, bouwen, na het verloop zoo veler jaren, door inge-[50]
[51] ven der Godinne Pallas, een paert, zoo hoogh als een bergh,
[52] schieten 'er buickstucken van dennen hout in; en geven voor dat[52]
[53] dit een godtsgifte zy, om behouden t'huis te geraken: zoo loopt[5353-54]
[54] het gerucht. Hier latenze eenigen van de braefste mannen, waer op[54-55]
[55] het lot viel, ter sluick en heimelijck ter zijde inklimmen, en stuwen
[56] het geweldige hol en den buick vol gewapent krijghsvolck.[56]

[57] In 't gezicht van Troje leit Tenedos, een zeer vermaert en bekent
[58] eilant, dat maghtigh rijck was, zoo lang Priaem regeerde, en nu[58]
[59] slechts een inham en onveilige ree voor de schepen is. Hier gaenze[+59]
[60] leggen, en verbergen zich onder lant, daer niemant woont; en[60]
[61] wy meenen datze wech en naer Mycenen gezeilt zijn. Hier op[61]

[+][Randschrift:] *De Griecken, ziende met openbaer gewelt niet uit te rechten, behelpen zich listigh met een houte paert, vol krijghsvolcks, op strantgelaten,* In het Randschrift bij r. 49: *ziende.... niet uit te rechten:* geen kans ziende iets te bereiken; *openbaer:* openlik; *zich behelpen met:* gebruik maken van, zich bedienen van.
[+][Randschrift:] *en varen naer Tenedos*

* TEKSTKRITIEK: r. 49 In overeenstemming met *Unger* 423 en de volgende dr. wordt met *De Grieksche Vorsten* enz. een nieuwe alinea begonnen. De eerste twee uitgaven doen dat niet. - 53 *schieten'er buickstucken van dennen hout in;* in de dr. van 1659 wordt dit: *bekleden de ribben met een huit van dennenhout.*

44 *midnacht* (middernacht); *nox umida* zegt de Lat. tekst; vgl. de vert. in verzen, vs. 11.
46 *d'uiterste ellende* (supremum laborem): de doodsworsteling, de laatste jammervolle strijd.
47 *sluit:* ineenkrimpt.
48 *echter:* desondanks.
49 *van het nootlot gestuit* (fatis repulsi): door 't lot tegengehouden.
50 *door ingeven* (van): op aansporing, raad van.
52 *schieten 'er buickstucken van dennen hout in;* de Lat. tekst heeft: secta intexunt abiete costas, lett.: beweven de ribben met dennenhouten planken; *beweven*, omdat ribben en planken als 't ware schering en inslag vormen. In zijn oorspr. vertaling bewaart Vondel door de keuze van 't woord *inschieten* de beeldspraak; geheel juist is zijn vertaling echter niet; de verandering in de druk van 1659 (zie Tekstkritiek) geeft de bedoeling van 't Latijn beter weer, maar vervangt het beeld door een ander.
53 *godtsgifte:* wijgeschenk aan de godin (Pallas).
53-54 *zoo loopt het gerucht:* versta: en dat praatje verspreidt zich; *braef:* dapper.
54-55 *waer op het lot viel:* door het lot aangewezen; *en heimelijck ter zijde* is een onjuiste vert. van *caeco lateri:* (hierin nl.) in de donkere flank (laten ze enz.).
56 *het geweldige hol en den buick:* de ontzaglik grote holle buik; r. 55 *en stuwen* enz. is eigenlik een uitbreiding en verklaring van 't voorafgaande; men kan achter *stuwen* denken *zodoende*.
58 *rijck:* welvarend.
59 *een inham* (sinus), geen haven meer.
60 *onder lant, daer niemand woont* (in deserto litore): op een eenzame kuststrook.
61 *Mycenen*, met meervouds-*n*, wegens *Mycenae:* hoofdstad van Argolis, zetel van Agamemnon, de aanvoerder der Grieken.

staeckt geheel Troje zijn langkdurige droefheit. Men zet de poorten[+]
open: elck is graegh om buiten te gaen, en het Dorische leger te[63]
bezichtigen, en de geruimde plaetsen en het strant, daerze gelegen[64]
hadden. Hier, zeidenze, lagen de Dolopers; daer stont de tent
van den wreeden Achilles; ginder lagh de vloot; daer plaght men
te vechten. Zommigen staen verbaest om de gifte, hun ten bederve,[67]

[+][Randschrift:] *dies Troje de poorten open zet, en al de stadt naer buiten loopt,*
62 *dies:* om welke reden (en daarom).

63 *is graegh... te gaen* (juvat ire): elk gaat met vreugde, verlangt te gaan....; *het Dorische leger:* de (verlaten) Griekse legerplaatsen; de Doriërs waren een stam der Grieken.
64 *geruimd:* ontruimd.
67 *ten bederve:* ten verderve.

Verhaelen? oock bevalt de nacht, met dau gelaên,[11]
Het aerdtrijck, en 't gestarnte, alreede aen 't overslaen,[12]
De midnacht roept te bedde al die hier zijn gezeten:
Doch is uw lust zoo groot, om ons fortuin te weeten,[14]
En Trojes ondergangk te hooren kort en klaer;
Zoo zal ick [schoon mijn geest noch gruwt aen dit gevaer
Te dencken, en mijn hart van droefheit sluit,] beginnen.
De Griecksche krijghsraet, die de vest niet zagh te winnen,[18]
En, na veel jaeren krijghs, verzwackt, en afgemat,[19]
Van 't nootlot afgekaetst, ging bouwen voor de stadt,[20]
Door Pallas drift en geest, een houten paert, gesteegen[21]
Zoo hoogh gelijck een bergh, met ribben ingeslegen[22]
Van dennen; onder schijn van veiligh wederom[23]
Te keeren over zee, door zulck een heilighdom,
Minerve toegewijt. dus laet de Faem zich hooren.
Men sluit de braefsten, eerst by lotinge uitgekoren,
Ter zijde al stil in 't paert, en stopt den hollen buick
Met blanck gewapenden, by duister, en ter sluick.[28]
Een eilant, Tenedos, leght in 't gezicht der veste
Van Troje, en was befaemt in 't oostersche geweste,[30]
En rijck van middelen, zoo lang als Priaems rijck
Noch overende stont: nu is het slechts een wijck[32]
En inham, daer de kiel zich naulijx magh betrouwen.
De krijghsvloot, hier gevoert, om achterdocht te schouwen,[34]
Verberght zich op de kust. wy waenen zy toogh wech
Naer Argos toe voor wint. de stadt, van 't lang belegh
Ontslaegen, is verheught. men zet de poorten open.
Het lust de burgery naer buiten toe te loopen
Bezichtigen het velt, daer 's vyants leger lagh;
De dootse plaets te zien, en d'oevers, daer het plagh[40]
Te grimmelen. hier sloegh de Thessaler zich neder.[41]
Hier stont Achilles tent. hier lagh de vloot, in weder
En onweêr veiligh. hier ging 't heftigh op een slaen.[43]

11 *bevallen:* vallen over.
12 *'t gestarnte, alreede aen 't overslaen:* de sterren, die reeds over haar hoogtepunt heen zijn, die dus reeds meer dan haar halve baan hebben afgelegd en aan 't dalen zijn (*gestarnte* is evenals *midnacht* onderwerp bij *roept*).
14 *fortuin:* lot, lotgevallen.
18 *die de veste niet zagh te winnen:* die geen kans zag de vesting te nemen.
19 *afgemat:* ontmoedigd.
20 *afgekaetst;* vgl. *gestuit* in de proza-vert.
21 *door Pallas drift en geest* (hendiadys); gedreven door, onder de inwerking van Pallas' vernuft; *gesteegen:* onder de bouw opgerezen.
22 *ingeslegen* (ingeslagen): (daar) ingevoegd (vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 52 en de Tekstkritiek).
23 *dennen:* dennenhout; *onder schijn van...:* en laten het voorkomen alsof ze....
28 Voor *duister* en *ter sluick* vergelijke men de opmerking bij de proza-vert., r. 55.
30 *in 't oostersche geweste:* in de Oostelike wereld.
32 *wijck:* wijkplaats, toevluchtsoord.
34 *schouwen* (schuwen): ontgaan.
40 *doots:* eenzaam, uitgestorven.
41 *grimmelen:* krioelen; *de Thessaler:* nl. de Thessaliese soldaten (de Dolopers) die onder Achilles dienden.
43 *slaen:* slag leveren, strijden.

[68] de kuische Minerve toegewijt; en verwonderen zich om de grootte[+68]
[69] des paerts. Thymetes is d'eerste, die het raet binnen de muren
[70] te halen, en op den burgh te zetten; het zy door bedrogh, of om[7070-71]
[71] dat dit Troje nu most overkomen. Maer Kapys, en die verder zien,
[72] willen dat men deze schenckaedje, daer op zy quaet vermoeden,[72]
[73] en de Griecken verraet mede voorhadden, in zee smacke, en in[73]
[74] brant steke; of den hollen buick doorboore, en zie wat 'er in steke.
[75] De gemeente staet in twijfel tegens elckandere gekant. Toen komt[75]
[76] Laokoön, gevolght van eenen grooten hoop, met yver van den[76]
[77] hoogen burgh af, d'eerste voor uit geloopen, en roept van verre: o[77]
[78] ellendige burgers, wat dollicheit komt u over? waent ghy dat de[+78]
[79] vyant weghgevaren zy? of onder deze geschencken der Griecken[79]
[80] geen bedrogh schuile? kent ghy Ulysses niet beter? In dit hout zijn[80]
[81] heimelijck Griecken verborgen; of dit gevaert is gebouwt om onze
[82] muren te bestormen, de huizen t'ontdecken, en de stadt daer uit[82]
[83] t'overvallen, of daer zit wat anders achter. Mannen, wacht u voor[83]
[84] dit paert: het zy wat het wil; ick ben vervaert voor Griecken, al[+84-85]
[85] brengenze geschencken. Dit zeggende schoot hy met al zijne maght
[86] een spiets ter zijde, in den ronden buick en de ribben van het paert,
[87] datze al drillende daer in bleef steken, de holte daer van bomde,[87]
[88] en door den weerstuit een naer geklanck gaf: en waer het zoo[88]
[89] niet beschoren, nochte ons verstant verbijstert geweest, wy hadden[89]

[+]68 [Randschrift:] *daer elck zijn meeninge van dit paert zeit,*

[+]78 [Randschrift:] *Laokoön het mede vuil schouwt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 78: *vuil schouwen:* houden voor iets verkeerds, niet vertrouwen.

[+]84-85 [Randschrift:] *en met een spiets treft.*

68 *kuisch:* maagdelik, een gebruikelik epitheton voor Minerva (Pallas Athene); (Minerva innupta).
70 *burgh:* burcht.
70-71 *het zy.... overkomen;* versta: of uit arglistigheid, òf omdat het noodlot dit nu eenmaal wilde. Aan Priamus was voorspeld, dat op een bepaalde dag een kind zou worden geboren, dat de ondergang van Troje zou bewerken. Toen nu op dezelfde dag Priamus een zoon, Paris, werd geboren en Thymoetes een zoon Munippus, liet Priamus laatstgenoemde met zijn moeder doden, Paris werd te vondeling gelegd. Van Thymoetes mocht men dus veronderstellen, dat hij nog steeds wrok koesterde.
72 *daer op zy quaet vermoeden:* die zij wantrouwen, waarvan zij slechte gevolgen vrezen.
73 *en,* versta: of.
75 *gemeente:* volk; *staet.... gekant:* (de menigte) besluiteloos, is in verschillende partijen verdeeld.
76 *Laokoön:* een priester van Poseidon (Neptunus) te Troje; *van:* door; *met yver:* in heftige opwinding.
77 *d'eerste:* als eerste.
78 *ellendig:* ongelukkig; *dollicheit:* verdwazing.
79 onder *deze* geschencken; Vergilius zegt: aut *ulla* putatis dona carere dolis Danaum: of denkt gij, dat de Grieken *enig* geschenk kunnen geven, waaronder geen verraad schuilt? Heeft Vondel *illa* gelezen i.pl.v. *ulla;* vgl. de vert. in verzen, die juister is.
80 De Lat. tekst zegt: *sic notus Ulixes;* daarmee stemt de vert. in verzen, vs. 63, vrijwel overeen; *In dit hout* (houten gevaarte), lett. vert. van *ligno*.
82 *ontdecken;* de Lat. tekst heeft hier *inspectare,* dat in de vert. der verzen beter is weergegeven, nl. door *bespiên*.
83 *overvallen;* de Romeinen hadden belegeringstorens, die hen veroorloofden dicht onder de muren te komen, een blik in de belegerde stad te werpen en op de muren over te springen. Op een dergelik gevaarte doelt Vergilius (anachronisties!) hier.
84-85 is de vert. van de bekende versregel: quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis (bij *geschenk* heeft men hier er aan te denken, dat het paard een wijgeschenk was aan de godin (Pallas), die ook de Trojanen vereerden, en dus middellik aan de Trojanen zelf.
87 *bomde:* dof weergalmde.
88 *naer:* angstwekkend; *waer:* ware.
89 *beschoren:* nl. in de raad der goden.

De zommigen zien 't paert met een verbaestheit aen,
't Geschenck, dat hun ten vloeck, Minerve is opgedragen,
Verwondert om 't gevaert. het zy dat Trojes plaegen
Dit eischten, 't zy bedrogh, of wat het wezen wou;
Thymetes was de man, die d'eerste dit gebouw[48]
Hiet sleepen in de stadt, en op den burgh te zetten:[49]
Maer Kapys, en die scherp en nauwer hierop letten,
Gebieden dat men 't Griecksch, met recht verdacht, geschenck
Verbrande, of 's vyants laegh in zee plompe, en verdrenck,[52]
Of polsse in 't hol des buicks, met booren, en met sloopen.[53]
Het wispeltuurigh graeu, hierover in veel hoopen[54]
Gereeten, staet gekant uit yver tegens een.[55]
Toen komt Laokoön geloopen naer beneên,
Van 't hooge slot, vol viers, vooruit, gevolght van veele,[57]
En eenen langen sleep. hy roept met luide keele
Van verre: ô licht misleide en slechte burgery,[59]
Wat is dit voor een dolle en blinde razerny?
Gelooftge dat de vloot des vyants zy vertogen?[61]
Of achtge een Griecksch geschenck vry van bedrogh en logen?
En kentge Ulysses dus, en zijnen valschen aert?[63]
De Griecken schuilen stil in 't hol van dit gevaert;
Of deze stormkat is gebouwt, om onze wallen[65]
En huizen te bespiên, en Troje t'overvallen;
Of hier is een verraet bewimpelt met dit hout.[67]
Trojanen, wacht u wel, eer gy het paert betrouwt.
Het zy hierme zoo 't wil; ick vrees voor Griecksche treken;[69]
En hun schenckaedjen meest, en alle hoofsche streecken.
Zoo sprack de man, en schoot een zwaere schacht, vol vier,
Uit al zijn macht ter zijde, en in den buick van 't dier,
En door de ribben heen, zoo datze stont en trilde,[73]
De buick, van dezen slagh geklоncken, galmde, en gilde,[74]
En rammelde uit zijn hol: en had ons toen het hooft
Niet averechts gestaen, en 't nootlot ons berooft[75-76]
Van zinnen, aengezien geen Godt dit wou gehengen;[77]

48 *dit gebouw:* dit houten getimmerte, dit paard.
49 *hiet:* beval, aanried.
52 *laegh:* list, verraderlik bouwwerk; *verdrencken* (oorspr. causatief bij *verdrinken*)*:* laten zinken.
53 *polssen:* een onderzoek instellen; *met sloopen:* door het te slopen.
54 *in veel hoopen gereeten:* tot grote verdeeldheid gebracht.
55 *staet gekant met yver tegens een:* staat in heftig verschil van mening tegenover elkaar.
57 *slot:* burcht; *vol viers* (ardens): in hevige opgewondenheid.
59 *slecht:* onnozel, dom.
61 *vertogen:* afgetrokken.
63 *dus;* zie de aant. bij de proza-vert., r. 80.
65 *stormkat:* middeleeuws belegeringstoestel (moderniserende vertaling).
67 *een verraet;* versta: een ander verraad.
69 *treken:* streken, bedriegerijen.
73 *stont en trilde:* trillend staan bleef, bleef steken.
74 *van dezen slagh geklоncken:* door dit schot in trilling gebracht; schokkend van die worp.
75-76 *had.... gestaen:* waren we niet verblind geweest (en *had niet* het noodlot enz.).
77 *aengezien geen Godt dit wou gehengen:* omdat geen enkele godheid wilde toestaan dat het verraad aan het licht kwam en verijdeld werd (verg. vs. 78).

*

[90] door zijn aendrift met het yzer de schuilhoecken der Griecken te[9090-91]
[91] schande gemaeckt, en Troje en Priaems hooge slot stonden
[92] noch heden overendt.

[93] Maer zie eens, ondertusschen sleepten de Dardaensche huis-[+93]
[94] luiden eenen jongelingk, met de handen op den rugh gevleugelt,[94]
[95] naer den Koningk toe, met een groot gedruis. Hy onversaeght,
[96] en van beits getroost, of zijn bedrogh uit te wercken, of in zijn[96]
[97] gewisse doot te gaen, quam onbekent hun al willens in den mont[97]
[98] geloopen, om dit stuck te beleggen, en de Griecken binnen Troje[98]
[99] te helpen. De jeught der stede schiet van alle kanten toe, uit nieus-
[100] gierigheit om hem te zien, en den gevangen om strijt te beschimpen.
[101] Luister nu eens, hoe doortrapt de Griecken zijn, en uit een schelm-[101]
[102] stuck maeck rekeninge van al dien hoop: want toen dees nu ver-[102]
[103] baest en weerloos midden in den drang stont, en met zijne oogen[103]
[104] het heir der Frygianen overzagh, zeide hy: och, waer zal ick my[+104]
[105] nu te water of te lande bergen? of wat uitkomst is 'er nu voor my,
[106] arme mensch, die nergens by de Griecken vry, en by de Trojanen,[106106-7]
[107] mijne vyanden, toch om hals ben? door dit kermen worden de[107-8]
[108] harten omgezet, en al de hevigheit gaet over. Wy porren hem te
[109] zeggen, van wat geslacht hy zy, en te vertellen, wat hy nieuws
[110] brenge; en waer op hy zich laet vangen. Hy de vrees ter zijde[110]
[111] zettende, spreeckt endelijck aldus: o Koningk, my kom 'er af wat

[+][Randschrift:] *Ondertusschen wort Sinon gevangen gebroght,* In het Randschrift bij r. 93: *gevangen brengen:* als gevangene meebrengen (voor de koning brengen).

[+][Randschrift:] *die zich veinst der Griecken handen ontvloden te zijn,* 104 *die zich veinst:* die het laat voorkomen alsof hij....

* TEKSTKRITIEK: r. 91 In plaats van *slot* heeft de dr. van 1659 *burgh* (arx heeft de Lat. tekst). - 113-15 *en of d'onbillijcke Fortuin... betrappen* wordt in de dr. van 1659: *en of de weifelende Fortuin Sinon in dit verdriet broght, noch zal ze my niet tot lichtvaerdigheit of logens brengen*. Door deze verandering wordt de Lat. tekst iets nauwkeuriger weergegeven: nec, si miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.

90 *door zijn aendrift:* door zijn aansporing; door hem gedreven.
90-91 *met het yzer te schande maken* (lett. vert. van *foedare ferro*)*:* door de ijzeren speer vernielen, vernietigen (t.w.: *de Grieken*, die het paard als *schuilplaats* hadden gekozen); *slot:* burcht (arx); vgl. de Tekstkr.
93 *Dardaensch:* Trojaans, *huisluiden* (pastores): landlieden, hier in 't bijzonder herders (vgl. de vert. in verzen).
94 *gevleugelt:* gebonden.
96 *van beits getroost* (in utrumque paratus): volkomen bereid tot de beide (daarna) genoemde handelingen (òf zijn bedriegelike rol tot het einde toe te spelen, zijn list te volvoeren, òf....).
97 *onbekent:* als vreemde; *al willens:* uit eigen beweging.
98 *om dit stuck te beleggen:* om deze listige aanslag te volbrengen.
101 *uit een* (met klem) *schelmstuck* enz., de vert. van de bekende woorden: *crimine ab uno disce omnis*.
102 *maeck rekeninge van al dien hoop:* vorm u een oordeel, hoe dat hele volk is; *verbaest* (turbatus): geheel van streek.
103 *drang:* samengestroomde menigte.
104 *Frygianen:* Trojanen.
106 *vry:* veilig.
106-7 *by de Trojanen.... om hals ben:* wiens dood de Trojanen stellig zullen eisen.
107-8 *de harten worden omgezet:* de stemming slaat om; *hevigheit:* hevige verbittering; *porren:* aansporen.
110 *waer op hy zich laet vangen* (quae sit fiducia capto): waarop hij vertrouwt (waaruit hij hoop op levensbehoud put), dat (nu) hij zich zo maar heeft laten gevangen nemen.

[112] het wil, ick zal zeker niet anders dan waerheit spreken, en voor[112]
[113] eerst niet lochenen, dat ick een geboren Grieck ben: en of d'onbil-[113-14]
[114] lijcke Fortuin Sinon in dit verdriet broght, noch zal men hem niet

112 *voor eerst:* om te beginnen.
113-14 *of.... broght:* al bracht ook; *noch:* toch.

Het punt der speere kon 't verraet ter schande brengen,[78]
Dat in dien schuilhoek stack, en Troje, op dezen dagh,
En Priams hof stont noch, zoo trots gelijck het plagh.[80]
Maer ondertusschen wort een jongeling, geteugelt[81]
De handen op den rugh, en arm aen arm gevleugelt,
Naer 's konings hof gesleept, van eenen herderstroep,
Met allerhande smaet, en vreesselijck geroep.
Hy quam al willends zelf hun in den mont geloopen,[85]
Dus vreemt, en onbekent, om Trojes poorten open[86]
Te zetten voor den Grieck, te stichten dit verraet.
Een stoutaert, een getroost van beide, hoe 't beslaet,[88]
Ons in te luiden, of een wisse doot te lijden.[89]
De jeught van Troje schiet hier toe, van alle zijden,
Nieusgierigh hem te zien, te hoonen met veel schimp
Dien opgevangen gast. nu luister met wat glimp[92]
De Grieck zijn laegh verbloemt, en leer u eens gewennen,[93]
Uit een verraeders stuck, dien ganschen hoop te kennen:
Want toen hy weerloos en verbaest in 't midden stont,
Bezien van al den drang, en overal in 't ront
Den troep van Troje had bekeecken met zijne oogen:
Och, sprack hy, wat gewest, wat zee wort nu bewogen[98]
Om my te bergen? of wat hoop kan ergens zijn
Voor my, elendigh mensch, in dezen droeven schijn,[100]
Die nimmer by den Grieck verblijf vinde, en, verdreven[101]
By Dardans hof, verdien gestraft aen lijf en leven?[101-2]
Dat kermen zet terstont de harten om, en al
d'Oploopentheit bedaert. wy porren hem, hy zal[104]
Ons melden uit wat stam en bloet hy zy gesproten;
Wat zijne bootschap houdt; waerop hy, gins verstooten,[106]
Zich vangen laet by ons. hy, endelijck bedaert
Van schrick, begint: ô vorst, ick wil u onbezwaert[108]
De waerheit, hoe het leght in onzen raet beschoren,[109]
Ontvouwen. ick ontken voor eerst niet een geboren
Rechtschapen Grieck te zijn: en schoon, gelijckge ziet,[111]
My 't onrechtvaerdigh lot tot ramp schiep, en verstiet,[112]

78 *kon ter schande brengen:* had kunnen verijdelen.
80 *hof:* paleis.
81 *geteugelt:* vastgesnoerd.
85 *al willends:* met opzet.
86 *dus:* zo, volkomen.
88 *een stoutaert:* een onversaagde; *een:* iemand.
89 *inluiden:* bedriegen, er in laten lopen.
92 *glimp:* schone schijn.
93 *laegh:* list, bedrog; *leer u.... gewennen:* leer eindelik eens; vgl. voor dit (zich) *gewennen* zonder veel betekenis o.a. *Lantgedichten* III, vs. 448; IV, vs. 333.
98 *wort nu bewogen:* wil zich laten bewegen, overhalen.
100 *schijn:* staat, toestand.
101 *verblijf:* onderdak.
101-2 *verdreven by Dardans hof:* verstoten door de Trojanen; denk achter *gestraft:* te worden.
104 *oploopentheit:* heftige beroering.
106 *wat zijne bootschap houdt:* welk nieuws zijn boodschap inhoudt, wat nieuws hij brengt.
108 *onbezwaert:* zonder vrees.
109 *hoe het leght in onzen raet beschoren:* wat onze voornemens zijn.
111 *rechtschapen:* echt, wezenlik.
112 *tot ramp schiep:* deed geboren worden om ongelukkig te zijn.

op lichtvaerdigheit of logens betrappen. Misschien is u wel iet ter[115]
ooren gekomen van Palamedes, Belus nakomelingk, den eerlijcken[116]
en wijt vermaerden man, dien de Griecken, overmits hy den oor-[117]
loogh afriet, van verraet betightten, schelmachtigh overtuighden,[118]
en onnozel ter doot broghten, en nu na zijne doot betreuren. Mijn[119]
arme vader zont my, zijnen bloetvrient, in mijn jonge jaren, herwaert[+120]
in den krijgh, om hem te vergezelschappen. Zoo lang hy noch
voorspoedigh regeerde, en het Rijck door zijnen goeden raet[122]
bloeide, was ick 'er oock van goeden naem en aenzien. Na dat[+]
hy door nijt van den schalcken Ulysses (het geen ick zegh is[124]
kenbaer) om hals geraeckte, broght ick mijn leven ellendigh in[125]
eenzaemheit en droefheit over, en wrockte in mijn hart over den[126]
onschuldigen doot van mijnen vrient; doch kost dit zoo niet in-[127]
kroppen, of my ontviel onbedachtelijck, dat ick (zoo my gelegentheit
daer toe voorquaeme, en men met zege weder t'Argos, in het
vaderlant, keerde) dit weder zou wreken, en haelde door die
woorden bitteren haet op mijnen hals. Hier uit sproot mijn eerste[+131]
bederf: hierom zocht Ulysses gedurigh my eenen nieuwen lack[132-33]
op den hals te worpen, en angst aen te jagen: hierom stroide hy
dubbelzinnige geruchten onder het volck, en in zijn hart overtuight,[134]
wapende zich met treken, en ruste niet tot dat hy door Kalchas[135]
hulp. Maer wat magh ick toch vergeefs deze onaengename dingen[136]
ophalen? of waerom houde ick u op? zoo ghy toch alle Griecken
even vuil schouwt, en het u genoegh zy te hooren, dat ick een[138]

[+][Randschrift:] *en bloetverwant, en toghtbroeder van Palamedes,* In het Randschrift bij r. 120: *toghtbroeder:* krigsmakker, metgezel.

[+][Randschrift:] *door Vlysses om hals gebrogh;*

[+][Randschrift:] *weshalve Vlysses quansuis op Sinon gebeten, hem lagen leide.* 131 *quansuis:* naar Sinons voorgeven.

115 *lichtvaerdigheit* (vanum): onbetrouwbare woorden; *iet:* iets.
116 *Palamedes* (zie Dl. 2, blz. 631-vlg.) was een afstammeling van de Egyptiese koning *Belus; eerlijck:* met ere bekend.
117 *den oorloogh;* versta; de voortzetting van de oorlog.
118 *schelmachtigh overtuighden:* iemands schuld vaststellen door op schandelike wijze (schijn-) bewijzen tegen hem bij te brengen.
119 *onnozel:* onschuldig.
120 *arm* (pauper): onbemiddeld; *my, zijnen bloetvrient:* mij, Palamedes' bloedverwant.
122 *voorspoedigh regeerde;* versta: zijn autoriteit ongeschokt bleef; Vondels vert. *het Rijck* enz. gaat terug op een lezing *regnum* in de Lat. tekst; beter is *regum.* Dan wordt de vert.: en zijn woord in de raadszaal der vorsten gezag had.
124 *schalck:* sluw.
125 *kenbaer:* bekend.
126 *in eenzaemheit* (in tenebris), versta: weer op de achtergrond; *overbrengen:* doorbrengen.
127 *kost:* kon.
131 *mijn eerste bederf:* het begin van mijn rampen (vgl. de vert. in verzen, vs. 135).
132-33 Om deze reden deed U. zijn best mij steeds weer nieuwe smetten aan te wrijven en mij (door telkens nieuwe verdachtmakingen) angst aan te jagen.
134 *dubbelzinnige geruchten* (voces ambiguas): bedekte beschuldigingen; *in zijn hart overtuight* (conscius): zich zijn schuld (misdaad) bewust.
135 *treken:* bedriegelike listen; *Calchas;* ziener en waarzegger van het Griekse leger voor Troje. Hier valt Sinon zichzelf in de rede.
136 *deze onaengename dingen*, lett. vert. van *ingrata;* misschien is hier beter: die zaken, die voor u toch geen belang hebben; *vergeefs* is op te vatten als: 't is immers toch nutteloos.
138 *even vuil schouwt:* evenzeer booswichten acht.

Gy zult uit Sinons mont bedrogh noch logen hooren.
Misschien quam u de naem van Belus neef ter ooren,[114]
Vorst Palamedes, wijt befaemt, van rijck tot rijck,
Die om gedicht verraet, op overschendigh blijck,[116]
Onschuldigh wert ter doot, in 't Griecksche heir, verwezen,
Om 't afraên van den krijgh: nu wort de helt geprezen,
En na zijn doot beklaeght. mijn vader, arm van staet,
Zont my, zijn' bloetverwant, naer Troje, voor soldaet[120]
En krijghsgenoot des helts, in 't opgaen van mijn leven,[121]
In 't bloejenst van mijn jeught. wy zijn in staet gebleven,[122]
En deelden in zijne eer, zoo lang hy bleef in staet
Ter goede faeme, en 't rijck noch bloeide by zijn' raet:[123-24]
Maer toen hy, door den nijt en schalcke Ulysses treken,
[Ick rep niet onbekents,] van 't leven wiert versteecken,[126]
Versleet ick jammerlijck mijn leven vast in druck,[127]
En eenzaemheit, en wrockte in 't harte, om 't ongeluck
Van mijnen bloetverwant, die zonder schult most bloeden,
Doch kropte 't zoo niet in, of mijne wraeck, aen 't woeden,[130]
Ontviel, al t'onbedocht, dat ick, zoo 't vallen wou,[131]
Zoo 't heir met zege keerde in 't vaderlant, dit zou
Vergelden naer mijn maght, en haelde door die woorden
Den haet op mijnen hals by allen, die dit hoorden.
Dit was de bronaêr van mijn onheil: hierom zocht[135]
Ulysses, dagh op dagh, wat nieuws, om my verdocht[136]
Te houden by het heir, en schrick op 't lijf te jaegen:
En hierom stroide hy geruchten uit zijn laegen[138]
Al heimlijck onder 't graeu heel dubbelzinnigh uit,
En sterckt zich overtuight met al wat haetigh luidt.[140]
Hy ruste niet tot dat, door Kalchas hulp gesteven.[141]
Maer waerom dus vergeefs by dit verhael gebleven,
Dat u verdriet? waerom op meer bescheits gewacht;[143]

114 *neef:* nazaat.
116 *gedicht:* voorgewend, gefingeerd; *op overschendigh blijck:* op buitengewoon schelmachtige (schelmachtig verzonnen) aanwijzingen, bewijzen.
120 *voor:* als.
121 *in 't opgaen van mijn leven:* in mijn jongelingsjaren.
122 *in staet:* in eer en aenzien.
123-24 *zoo lang hy bleef in staet ter goede faeme:* zolang hij te goeder naam en faam bekend bleef staan.
126 *Ick rep niet onbekents:* ik verhaal louter bekende zaken; *versteecken* (verstoken): beroofd.
127 *vast:* steeds.
130 *mijne wraeck, aen 't woeden:* (aan) mijn wraakzuchtig gemoed, dat ik niet in bedwang kon houden.
131 *al t'onbedocht:* in grote onbedachtzaamheid; *zoo 't vallen wou:* als 't mij mocht te beurt vallen, als de gelegenheid zich voordeed.
135 *de bronaêr:* de oorsprong.
136 *wat nieuws:* (steeds) nieuwe lasterlike aantijgingen; *verdocht:* verdacht.
138 *uit zijn laegen:* uit zijn hinderlaag (zich zelf op de achtergrond houdend).
140 Vgl. de proza-vertaling en de aant. bij r. 134; Vondel geeft Vergilius' bedoeling niet duidelik weer; *zich stercken:* zijn kracht zoeken in (mij in een hatelik licht stellende praatjes); *haetigh:* lelik (bezwarend voor mij).
141 *gesteven:* in zijn opzet gesterkt, gesteund.
143 *op meer bescheits:* op verdere verklaringen, nl. van Sinon; waarom zoudt ge mij nog verder laten praten en zo uw strafoefening maar vertragen, als ge.....

Zoo gy de Griecken toch al even zuiver acht,[144]
En ree genoegh verstaet waervoor men my moet houden?[145]

144 *al even zuiver acht:* allen op één lijn stelt, allen evenveel (evenweinig) waard acht; *zuiver* is ironies gebruikt.
145 *ree genoegh:* spoedig genoeg, zonder nader onderzoek.

*

[139] Grieck ben: helpt my vry voort van kant: dat zoeckt Ulysses, en[139]
[140] Atreus zonen zouden daer veel omgeven. Maer toen haeckten wy[+140]
[141] (die van zoo groote schelmeryen en Griecksche treken niet wisten)
[142] om enkel den rechten gront te weten: daer op vaert hy al bevende[142]
[143] voort, en spreeckt uit een geveinst hart aldus: de Griecken zochten[143]
[144] dickwils voor Troje op te breken, en door langdurigheit des krijghs
[145] afgemat, te vertrecken: en och, ofze het gedaen hadden. Dickwils[145]
[146] hielden storm en onweder hen op, en zy schroomden met den[146]
[147] Zuiden wint uit te loopen. Inzonderheit stormde en bulderde het[147]
[148] schrickelijck, toen dit paert van ahorne balcken gebouwt, nu
[149] vaerdigh stont. Wy hierom beducht, zenden Eurypylus naer Febus[149]
[150] orakel om raet te vragen, en hy brengt dees droeve antwoort[+]
[151] uit het koor: toen ghy Griecken eerst naer Troje zoudt varen,[151]
[152] most men de winden met bloetoffer en het slaghten der maeght[152]
[153] paejen: zoo moet men nu oock door bloetoffer en het slaghten[153]
[154] van eenen Grieck weder zoecken t'huis te geraken. Het volck
[155] dit hoorende, stont verbaest, en elck gingk een grilling over de[155]
[156] leden, wiens beurt het worden zou: op wien het Apollo gemunt
[157] had. Toen ruckte d'Ithakaen Kalchas, den waerzegger, met groot[157]
[158] getier onder het volck, en wou enckel weten wien de Goden daer[158]
[159] mede meenden: en velen spelden my wel, dat de moordadige en[159]
[160] schelmsche bedrieger het my nu betaelt zou zetten, en zagen,[160-61]
[161] zonder een woort te durven reppen, wat 'er op handen was. Hy
[162] zweegh tien dagen stil, bleef dicht, en weigerde iemant te melden,[162]
[163] of ter doot te brengen. Ten leste door bulderen van Ulysses

[+][Randschrift:] *Dit prickelt de Trojanen om Sinon dieper t'ondervragen,*

[+][Randschrift:] *die hen met logenen paeit en misleit.* In het Randschrift bij r. 150: *paeien:* in slaap wiegen.

* TEKSTKRITIEK: r. 156 In de herziene uitgave van 1646 (*Unger* 423) en de volgende dr. is achter *leden* ingevoegd: *en was beducht* (Lat.: tremor gelidus cucurrit per ima ossa, cui fata parent). - r. 162 *Bleef dicht* wordt in 1659 veranderd in: *hiel zich achter*.

139 *voort:* aanstonds (talm maar niet mij te doden).
140 *Atreus' zonen* (Agamemnon en Menelaüs) zouden dat rijkelik willen belonen.
142 *enkel:* met alle geweld (zie r. 158), stellig (wij wilden toen met alle geweld weten, hoe de vork precies in de steel zat, wat er precies gebeurd was).
143 *zochten:* wensten.
145 *ofze het gedaen hadden:* hadden ze 't maar gedaan.
146 *ophouden:* beletten (om een plan ten uitvoer te brengen).
147 *de Zuiden wint* (Auster) bracht regen en storm.
149 *vaerdigh:* klaar, voltooid; *Eurypylus:* een van de Griekse aanvoerders voor Troje; *Febus orakel:* het orakel van Phoebus Apollo te Delphi, in 't landschap Phocis.
151 *het koor:* de heilige tempelzaal.
152 *met bloetoffer en het slaghten der maeght:* met het (bloedig) offeren van Iphigenia, Agamemnons dochter (zie Dl. I, blz. 472).
153 *paejen:* gunstig stemmen, zoenen.
155 *verbaest:* verslagen; *grilling:* rilling.
157 *rucken:* trekken, voeren; *d'Ithakaen:* Ulysses.
158 *enckel:* beslist.
159 *spellen:* voorspellen.
160-61 *en zagen.... op handen was;* de bedoeling van de Lat. tekst is: en zij die zwegen (tegenover *'spelden'*), zagen vooruit, wat er zou gebeuren (taciti ventura videbant); of moet *taciti* worden weergegeven door: *zonder protest*, zoals Vondel doet?
162 *dicht* (tectus): gesloten; *melden:* aanwijzen.

[164] voortgedreven, quam 't 'er naulix uit, gelijck het opgezet was, en[164]

164 *naulix:* met moeite, als afgedwongen; *gelijck het opgezet was:* zoals het met Ulysses afgesproken (bestoken) was.

Nu helptme voort om hals: de zoons van Atreus zouden
Dit milt vergelden: dit 's het geen Ulysses zocht.
Toen haeckten wy met kracht [het minste niet verdocht[148]
Op Griecksche treken, en zoo groote schelmeryen,]
Om d'oirzaeck te verstaen. hy vaert, quansuis voor lyen[150]
Beducht, al bevende met zijn vertelling voort:
De Griecken wenschten lang, voor Trojes muur en poort,
Hun leger, afgemat van oorloge, op te breecken,
Naer huis te trecken, het belegh te laeten steecken:
En och of 't waer gebeurt: maer 't onweêr uit der zee,[155]
De storm verletze reis op reis op deze ree,[156]
En dreightze, op hun vertreck, met schipbreucke, en gevaeren.[157]
Het stormde inzonderheit, en bulderde op de baren,
Toen dit ahorne paert volbouwt en vaerdigh stont.
Wy zenden, dus beducht, om raet naer Febus mont[160]
Eurypylus, die keert met deze droeve maeren,
Uit Godt Apolloos koor: toen Griecken heen zou vaeren[162]
Naer Troje, most de wint gezoent zijn door het bloet[163]
Van een geslaghte maeght, ter doot gedoemt; zoo moet
De Grieck nu wederom door bloet de Godtheit eeren,
En slaghten eenen Grieck, om veiligh t'huis te keeren.
Al 't leger stont verbaest om 't antwoort, en Godts wil:
Het ysde kout van schrick, en niet een lidt stont stil,
Beducht wie zich ter doot ten offer most bereiden,
Wien Godt Apollo daeghde, om naer 't altaer te leiden.[170]
Toen ruckte Ulysses fors waerzegger Kalchas daer[171]
In 't midden onder 't volck, met vreesselijck gebaer,[172]
Om stip der Goden wil en wit te hooren melden:[173]
En veel begunstigers al van te voore spelden[174]
Dat d'afgerechte schalck, vol logh, bedrogh, en gal,[175]
Het my vergelden zoude, en zagen zwijgende al[176]
Het onweêr koomen. hy, om niemant te bedraegen,[177]
Ter doot te wijzen, zweegh, bleef dicht tien heele dagen.
Ten leste, door 't geroep des eilanders geperst,[179]
Hem, volgends hun bespreck, de stem ter keele uitberst,[180]

148 *verdocht:* verdacht.
150 *lyen* (lijden): lijfstraf, foltering.
155 *onweêr:* onstuimig weer.
156 *verletze reis op reis:* houdt hen steeds weer vast.
157 *op hun vertreck:* als ze klaar staan om weg te trekken.
160 *dus beducht:* hierdoor bang geworden; *Febus mont:* het orakel van Apollo.
162 *Griecken:* Griekenland; hier: het Griekse leger.
163 *zijn:* worden.
170 *'t altaer:* het offeraltaar.
171 *fors:* met geweld.
172 *gebaer:* getier, geschreeuw.
173 *stip:* stipt, nauwkeurig; *wit:* bedoeling.
174 *veel begunstigers:* velen, die mij een goed hart toedroegen.
175 *d'afgerechte schalck;* de sluwe booswicht; *logh:* leugen, valsheid.
176 *zwijgende:* zonder protest; zie de aant. bij de proza-vert., r. 160-61.
177 *bedraegen:* beschuldigen, aanklagen.
179 *de eilander:* Ulysses, heerser over 't eiland Ithaca.
180 *Construeer:* berst hem, volgens hun *bespreck* (afspraak) enz.

[165] hy verwees my ten outer. Elck bestemde 't, en het geen een ieder[165]
[166] voor zich zelven vreesde, schoof hy van zijnen op mijnen hals[166]
[167] helaes! alleen: en alreede was de rampzalige dagh voorhanden:[167]
[168] men maeckte gereetschap om my te offeren; men mengde gerst[168]
[169] met zout, en bont den offerbant om mijn hooft. Ick beken het,
[170] ick ontsloop den doot, ruckte de koorden in stucken, en lagh
[171] over nacht in liezen moerasch en slijm verborgen, tot datze t'zeil[171]
[172] gingen; zijnze anders t'zeil gegaen. Nu heb ick geene hoop van[172]
[173] immermeer weder mijn vaderlant te zien, nochte oock mijn zoete
[174] kinders en lieven vader; op wienze het mogelijck, dewijl ick het
[175] ontkomen ben, zullen verhalen, en met den doot der onnozelen[175]
[176] mijn misdaet boeten: weshalve ick u bidde, om der Goden wil,
[177] dien de waerheit bekent is; ter liefde van onbevleckte trouw; in-
[178] dien 'er noch ergens eenige onder menschen gevonden wort;[178]
[179] ontfarm u over mijn groot ongeval: ontfarm u over my, die tot[179]179-80
[180] mijn onschult lijde. Wy door zijne tranen beweeght, schencken
[181] hem het leven, en zijn noch met den man begaen. Priaem zelf
[182] was d'eerste, die zijn knijpende banden geboot te slaken, en[182]
[183] sprack hem vriendelijck aldus aen: ghy zijt wie ghy zijt, denck nu[183]
[184] niet langer om de Grajen, die al wech zijn: hou het voortaen met[184]
[185] ons, en zegh ons de waerheit op het geen u gevraeght wort:
[186] waer toe zettenze hier dit groote geweldige paert? wiens werck
[187] is het? wat hebbenze'r mede voor? dient het tot godtsdienst? of[187]
[188] is het een stormgevaert? Zoo sprack hy, en d'ander op bedrogh[188]
[189] en Griecksche treken afgerecht, hief zijn losse handen ten hemel,[189]
[190] roepende: ghy eeuwighdurende starren, en onuitbluschbaer vier,[190]

165 *bestemmen:* zijn goedkeuring hechten aan.
166 *schoof* enz.: een meer bevredigende vertaling van: *unius in miseri exitium conversa tulere* is: hebben ze al te zamen goedgevonden, toen het op één ongelukkig slachtoffer neerkwam.
167 *voorhanden:* daar, aangebroken.
168 *gereetschap maken:* toebereidselen maken; *men mengde gerst met zout;* fijn gemalen gerstekorrels, vermengd met zout, werden het offerdier of de te offeren persoon op het hoofd gestrooid om het (hem) ten dode te wijden; het hoofd van het slachtoffer werd verder getooid en omwonden met wollen banden (vittae); vgl. Dl. 2, blz. 914 en Dl. 3, 221.
171 *liezen:* biezen; *slijm:* slijk.
172 *zijnze anders t'zeil gegaen:* indien ze altans onder zeil zijn gegaan; de Lat. tekst zegt: voor 't geval ze er (misschien) toe mochten besluiten weg te zeilen (ondanks de mislukking van het offer).
175 *onnozel:* onschuldig; *boeten:* zoenen (straffen).
178 *eenige*, versta: een rest, een spoor (van onkreukbare trouw).
179 *ongeval:* rampspoed.
179-80 *tot mijn onschult:* onschuldig; *bewegen* werd vroeger ook zwak vervoegd.
182 *knijpend:* knellend; *slaken:* losmaken.
183 *ghy zijt wie ghy zijt:* wie ge ook moogt zijn.
184 *Grajen:* Grieken.
187 *dient het tot godtsdienst:* heeft het een godsdienstige bedoeling.
188 *stormgevaert:* belegeringswerktuig.
189 *afgerecht op:* doorkneed in; *los:* ongeboeid.
190 *onuitbluschbaer vier;* de Lat. tekst heeft: *et inviolabile vestrum numen:* en uw onschendbare almacht; de sterren, gedacht als bezielde wezens, zijn de zichtbare goden; heeft Vondel *lumen* gelezen i.pl.v. *numen?* De vertaling in verzen, vs. 216, beantwoordt beter aan de Lat. tekst. Sinons eed is opzettelik bedriegelik ingekleed: de sterren hebben niets gezien van wat hij voorwendt.

Die doemtme ten altaer, dat alle stemmen sluiten,[181]
En 't geen een ieder vreest, dat zoeckenze te stuiten,[182]
Te schuiven van hunn' hals op mijnen hals alleen:
En 't liep zoo hoogh dat ree de droeve dagh verscheen.[184]
Men stelt den offer toe, en zout, met garst gemengelt,[185]
En d'offerbant wort my om d'ooren vast gestrengelt.
'k Beken het, ick ontliep den doot, en ruckte voort
Den offerbant van 't hooft, lagh 's nachts bykans gesmoort[188]
In liezen, en morasch, en slijm, tot datze droopen
Van stadt af, onder 't zeil; zijnze anders afgeloopen.[189-90]
Nu wanhoop ick van oit mijn vaderlant te zien,
En kinders, zoet van aert, en lieven vader, wien
Te duchten staet dat hy 't onschuldigh zal bekoopen,
En boeten [nu de zoon de halsstraffe is ontsloopen,]
Met mijn onnoozel kroost: weshalve ick smeeck, en bidt,
Om Godts wil, die om hoogh in 't licht des hemels zit;[196]
Ter liefde van de trouw, die nimmer vlecken kende;
Indien men ergens trou, van hier aen 's weerelts ende,[198]
Noch onder menschen vint; ontfarm u over my,
Elendigh arrem mensch, die dus onschuldigh ly.[200]
Wy, door zijn traenen ter medoogenheit gedreven,
Zijn met den man belaên, en schencken hem het leven:[202]
De koning Priam zelf is d'eerste, die belast
Te slaecken zijne koort, om d'armen stijf en vast[204]
Geknevelt, en vermaent hem straf noch leedt te schroomen.[205]
Gy zijt dan, zeght hy, wie gy zijn mooght hier gekomen,[206]
Gedenck niet langer aen de Grajen, die zijn heen.[207]
Begeef u op ons zijde, en antwoort recht op 't geen[208]
U nu wort afgevraeght. wat wil dit? waerom plantten[209]
De Griecken zulck een paert op Xanthus waterkanten?[210]
Wiens werck is 't? wat is 't wit? is 't uit godtsdienstigheit?
Of is 't een stormgevaert? dus sprack zijn majesteit.
Hy echter, afgerecht op list, en Griecksche treken,
Begon, van bant geslaeckt, de handen op te steecken,
En hiefze met zijn stemme aldus naer 's hemels troon:

181 *dat alle stemmen sluiten:* waarmee ieder instemt, wat door allen goedgevonden wordt.
182 *stuiten:* tegenhouden, afwenden.
184 *'t liep zoo hoogh:* 't kwam zo ver.
185 *men stelt den offer toe:* men maakt alles voor de offerplechtigheid in gereedheid; *offer* vroeger ook manl.
188 *gesmoort:* gestikt.
189-90 *droopen.... af:* afdropen (en onder zeil gingen) *afloopen:* in zee steken, wegvaren.
196 *om Godts wil;* vgl. de pluralis in de proza-vert., r. 176.
198 *aen:* tot aan.
200 *dus:* zo.
202 *belaên:* begaan.
204 *zijne koort*, het vrouwelike koorde, koord; vgl. vs. 375.
205 *geknevelt:* gebonden; *vermaenen:* op het hart drukken.
206 Denk voor *wie* als (als wat voor iemand ge hier ook gekomen zijt; wat voor iemand gij ook bent, die hier nu voor ons staat).
207 *gedenck:* denk.
208 *recht:* zonder omwegen.
209 *wil:* betekent (wat is de bedoeling van dit gevaarte).
210 de *Xanthus:* rivier in Troas, in welker nabijheid Troje lag.

Gy eeuwighduurende gestarnte, onschenbre Goôn,[216]

216 *onschenbre:* onschendbare; zie de aant. bij de proza-vert., r. 190.

[191] u neem ick tot getuigen; en ghy altaren en heilooze messen,[191]
[192] welcke ick ontvloden ben; en ghy offerbanden, waer mede ick
[193] gebonden was, toen men my offeren zou; het sta my vry den[193]
[194] eedt, den Griecken gezworen, te breken: het sta my vry hen
[195] voortaen voor vyanden te houden, en al wat 'er schuilen magh[195]
[196] aen den dagh te brengen: want ick ben niet langer aen eenige
[197] van mijn lantswetten verbonden: en ghy Trojanen, nu van ge-[197]
[198] vaer verlost, houdt slechts uw belofte, en woort; zoo ick tot
[199] vergeldinge waerheit spreke, en het geen waer aen u dapper[199]
[200] gelegen is. De Griecken stelden altijt al hunne hoop van den[200]
[201] aengevangen krijgh ten einde te brengen op Pallas hulp: maer
[202] sedert dat de godtlooze Diomedes en Ulysses, aller schelmeryen[202]
[203] meester, bestonden Pallas heilighdom, Trojes behoudenis, uit[203]
[204] den heiligen tempel te rucken, en na datze de slotwacht om-[204]
[205] broghten, het heilige beelt aenvatten, en durfden de bloedige
[206] handen aen de maeghdelijcke hairbanden der Godinne slaen;[206]
[207] van dien tijt af ontzonck den Griecken de moedt, alles liep hun
[208] tegen, hun maght was gebroken, en de Godin kreegh eenen weer-
[209] zin in hen; daer Minerve geene donckere tekens van gaf: want[209]
[210] naulix broght men het beelt in 't leger, of zy sloegh een paer[210]
[211] blicken op, gelijck bernende kolen; het zilte zweet brack haer[211]
[212] uit, en zy sprong driewerf met haren schilt en drillende speer op[212]
[213] van d'aerde, dat het wonder was. Terstont riep Kalchas, dat men[213]
[214] t'zeil most gaen, en het den Griecken onmogelijck viel Pergamum[214]
[215] te verdelgen, 't en ware zy t'Argos de Goden op een nieuw raet[215-16]

191 *altaren en heilooze messen:* offeraltaar en gruwelike offermessen.
193 *gebonden:* omwonden; zie boven en vgl. de vert. in verzen, vs. 220; *het sta my vry*, beter: het staat mij vrij (*fas mihi;* aan te vullen niet met *sit*, maar met *est);* het is geen misdaad.
195 *al wat 'er schuilen magh:* alles wat zij (de Grieken) verborgen houden.
197 *verbonden:* gebonden; *nu van gevaer verlost*, nl. door mijn (Sinons) toedoen.
199 *het geen waer aen u dapper gelegen is:* (datgene) wat voor u van groot belang is.
200 *al hunne hoop van....:* lett. vert. van omnis spes et fiducia coepti belli; *van* hier weer te geven door: om.
202 *Diomedes:* koning van Argos, Grieks aanvoerder voor Troje; *aller schelmeryen meester:* de onovertroffen beramer van alle schelmse streken (scelerum inventor).
203 *bestaen:* (het waagstuk) ondernemen; *Pallas heilighdom, Trojes behoudenis;* op de burcht van Troje stond een standbeeld van Pallas Athene (Minerva) met schild en lans; volgens de sage was het in overoude tijden uit den hemel gevallen. Zolang dit beeld, het Palladium, in de stad was, kon ze niet worden ingenomen. Diomedes en Ulysses roofden het (en brachten het naar Argos?).
204 *rucken:* met geweld meenemen.
206 *de maeghdelijcke hairbanden* (vittae; zie boven: r. 168 en de verwijzingen) *der Godinne:* de haarbanden der maagdelike godin.
209 *geene donckere tekens:* niet twijfelachtige, ontwijfelbare bewijzen.
210 *leger:* legerkamp.
211 *blicken:* ogen; *bernend:* brandend, vurig.
212 *schilt*, vroeger mnl.; *drillen:* trillen.
213 *dat het wonder was* (mirabile dictu): ongelooflik.
214 *Pergamum:* Troje.
215-16 *op een nieuw:* op nieuw; *de Goden raet vraeghen* is de vert. van 't Lat. *omina repetere:* bij tegenslag in de oorlog keerde de Romeinse veldheer naar Rome terug om op nieuw de tekens (auspicia, omina) te raadplegen. Op: *omina ni repetant Argis* volgt *numenque reducant*, quod pelago et curvis secum avexere carinis. Deze woorden worden op verschillende wijze vertaald;

[216] vraeghden, en het goddelijck beelt (het welck zy over zee te

Vondels opvatting is niet de meest aannemelike. Immers daaruit zou volgen dat de Grieken het Palladium naar Argos hadden gevoerd, wat moeilik te rijmen is met r. 209-11.

Ick neem uw Godtheit tot getuige: gy altaeren,
En heiloos offermes, die met bezweete haeren
Ick naulijx ben ontvloôn, en gy, ô offerbant,[219]
Gebonden om mijn hooft, dat ree ter offerhant[220]
Verwezen was; het sta ons vry, aldus ontweecken
Der Griecken recht en maght, den dieren eedt te breecken,[222]
Te haeten dat geslacht, als vyanden, en voort
Te brengen aen den dagh wat by hen wort gesmoort;[224]
Nu wy niet langer staen gebonden aen hun wetten.
En gy Trojaenen, nu geen laegen u bezetten;[226]
Dewijl ick u verlosse, en redde uit noot en last,
Zoo houdt my uw belofte, en woort, gelijck het past;
Indien ick waerheit spreecke, u al den aenslagh melde,
En uwe deught, aen my bewezen, rijck vergelde.[230]
De hoop van 't oorloghsendt stont doorgaens by den raet[231]
Op Pallas hulp gegront: maer sedert Tydeus zaet,[231-32232]
En snoode Ulysses, tuck op alle schelmeryen,
Bestonden Pallas kerck en heilighdom t'ontwyen,[234]
Daer Trojes heil aen hing, en ruckten 't uit de kerck;
Toen 't looze moortgeweer de slotwacht viel te sterck,[236]
En zy 't geheiligt beelt, de huif en kuische banden[237]
Der goddelijcke maeght, met hun bebloede handen,
Aengreepen, van dien tijdt ontzonck den Grieck de moedt,
De voorspoet keerde hem den neck toe, heel verwoet,
Ons krijghsmaght kreegh een' krack, en entlooze ongevallen,[241]
En dees Godin vergramt een' weêrzin in ons allen,[242]
Waer van Minerve zelf geen donckre tekens gaf:
Want naulijx broght men 't beelt van 't slot in 't leger af,
Of 't sloegh twee blicken op, als koolen, gloênde voncken:
Het zilte zweet brack uit: de speer en beucklaer bloncken[246]
En kloncken: drywerf sprongze in 't velt op, als verbaest.[247]
Terstont riep Kalchas dat men t'zeil most met der haest:[248]
Dat Griecken Troje niet verdelgen kon, noch dwingen,[249]
Ten waerze t'Argos met de Goôn te raede gingen,

219 *naulijx:* ternauwernood.
220 *ree:* reeds.
222 *recht en maght* zijn datief-obj.; *den dieren eedt:* de heilige eed van trouw (aan de Grieken; sacrata iura).
224 *wat by hen wort gesmoort:* wat door hen wordt verborgen gehouden.
226 *nu geen laegen u bezetten:* nu er geen valstrikken (meer) voor u gespannen zijn.
230 *deught:* vriendelike bejegening, weldaad.
231 *De hoop van 't oorloghsendt:* de hoop om de oorlog tot een (succesvol) einde te brengen.
231-32 *stont.... gegront:* was gevestigd, berustte; *doorgaens:* steeds.
232 *Tydeus zaet:* de zoon van T. = Diomedes.
234 *kerck:* tempel.
236 *'t looze moortgeweer:* de (of hun) verraderlike moordwapenen; *de slotwacht:* de bewakers van de burcht.
237 *de huif:* de haarband (vgl. r. 464 van de proza-vert.).
241 *ongeval:* ramp, tegenslag.
242 Denk achter *vergramt* (bijv. nw.) *kreegh*.
246 *beucklaer:* schild.
247 *als verbaest:* als in heftige gemoedsbeweging.
248 *t'zeil:* te zeil, onder zeil.
249 *Griecken:* Griekenland; *dwingen:* bedwingen, veroveren.

*

[217] schepe met zich voerden) wederom broghten. En datze nu naer
[218] Mycenen, hun vaderlant, gevaren zijn, is om den oorloogh met
[219] der Goden hulpe te hervatten, en onvoorziens ons van over zee
[220] weder op den hals te komen. Zoo leit Kalchas het voorspoock[220]
[221] uit: en door zijnen raet hebbenze dit paert, tot boete van Pallas[221-22]
[222] beelt en ontheilighde Godtheit, hier gezet, om het gruwzaeme
[223] stuck te zoenen: op dat nochtans dit eicken gevaert niet door de
[224] poort zou kunnen gehaelt en binnen de muren getrocken werden,[224]
[225] nochte de burgery door den ouden godstdienst beschutten; zoo[225]
[226] beval Kalchas het gevaerte zoo geweldigh groot te bouwen, en
[227] hemelhoogh op te trecken: want quaemt ghy uwe handen aen[227-28]
[228] Minerves geschenck te schenden; dat zou Priaems Rijck en den
[229] Frygianen tot eenen zwaren val (het welck de Goden liever den[229]
[230] vyant laten overkomen) gedyen: maer haelde ghy het ongekrenckt[230]
[231] in uwe stadt, zoo zou Asie van zelf wel haest Pelops vesten[231]
[232] komen bestormen, en dat ongeluck ons en onzen nakomelingen
[233] te beurt vallen. Die valsche treken en doortraptheit des mein-[+233]
[234] eedigen Sinons deden ons dit gelooven; en wy, nochte door
[235] Diomedes, nochte Achilles van Larisse, nochte door het tien-[235]
[236] jarigh belegh, nochte de maght van duizent schepen te dwingen,[236]
[237] geven dit geloof, en worden door zijn bedrogh en gemaeckte[237]
[238] tranen in 't net geleit.[238]

[239] Toen bejegende ons hier een schrickelijcke zaeck, waer over
[240] wy, arme menschen, ons noch meer ontstelden, en dat de slechte[240]

[+] [Randschrift:] *Dit geveinst verhael en gelaet wort gelooft,* In het Randschrift bij r. 233*: geveinst gelaet:* huichelachtig vertoon (komediespel).

* TEKSTKRITIEK: r. 231 *van zelf wel haest* is in de druk van 1659 vervangen door: *in het tegendeel;* vgl. de opmerking bij regel 231.

220 *voorspoock:* voorteken.

221-22 *tot boete van Pallas beelt en ontheilighde Godtheit:* ter vervanging van Pallas' beeld en als boete voor de aan de Godin gepleegde heiligschennis; *het gruwzaeme stuck:* de goddeloze daad.

224 *werden:* worden.

225 *door den ouden godstdienst;* versta: op dezelfde wijze als de verering van het vroegere Palladium had gedaan.

227-28 *quaemt ghy.... te schenden:* indien gij met schennende hand het wijgeschenk aan M. gingt verminken, beschadigen.

229 *tot eenen zwaren val.... gedyen:* tot verderf en ondergang strekken.

230 *den vyant;* de Lat. tekst bedoelt Calchas; moge Calchas zelf liever zo'n vreselik lot treffen, zegt Sinon, *als tussenzin;* de zinnen met *quaemt* (227), *haelde* (230) geven nog steeds (volgens Sinon) Calchas' woorden weer.

231 *Asie,* hier in 't bijzonder voor Troje; *van zelf,* minder juiste vert. van *ultro:* van zijn kant, omgekeerd; zie de Tekstkritiek; *van zelf* kan men opvatten als: zonder dat de Grieken het bedreigen (offensief en niet defensief); *Pelops vesten:* Argos; Pelops was de stamvader van 't Myceense vorstenhuis; hij was de grootvader van Agamemnon.

233 Met *te beurt vallen* eindigt Sinons verhaal.

235 *Larissa:* stad in Thessalië, het vaderland van Achilles.

236 *dwingen:* ten onder brengen.

237 *geven dit geloof:* schenken hieraan geloof; *gemaeckt:* gehuicheld.

238 *in 't net leiden:* vangen, verstrikken.

240 *dat:* hetwelk (welke gebeurtenis); *de slechte gemeente:* de argeloze burgerij.

En 't goddelijcke beelt, het welck zy over zee
Vervoerden, wederom herstelden op zijn stê.
Maer dat de vyant nu naer Griecken is vertogen,[253]
Zijn vaderlant, is om den stoel der oorelogen,
Mer 's hemels hulp, noch eens te planten, wreet en valsch,[254-55]
En onverziens u hier te vallen op den hals.
Aldus weet Kalchas tong dit voorspoock te bedieden;[257]
En door zijn aenraên wert dit paert [om ramp t'ontvlieden,
Om Pallas heilighdom en godtheit, dus besmet,
En gruwelijck ontwijt, te zoenen,] hier gezet:
Doch om te hinderen dat dit gevaert van eicken[261]
Niet door de poort en muur gehaelt wiert, tot een teicken[262]
Van heil, en d'oude dienst der Goden eene stut[263]
Der stede streckte, en volck en burgery beschutt';
Zoo riet hen Kalchas dit dus hoogh in top te trecken,
Te bouwen aen de lucht: want quaemtge u zelfs bevlecken,[266]
Uwe ongewijde hant aen Pallas gift te slaen;
Dat stuck zou Priaems rijck, dat zou den Frygiaen
Tot eenen zwaeren val [de hemel keer' dit lyen
Van ons op 's vyants hooft,] en ondergangk gedyen.
Maer draefde 't by uw hant de stadt op, heel en gaef,
Zoo zoude d'Asiaen, in 't harnas trots en braef,[272]
Het hof van Pelops fel bestormen, en zijn wallen,
En zulck een heiloos lot ons bloet te beurte vallen.
Die valsche treken en doortraptheit, snoot en loos,
Des schelmschen Sinons, zoo meineedigh en zoo boos,[276]
Vervoeren ons dat wy gerust op logens slaepen:[277]
En die door Tydeus zoon, noch door Achilles wapen,
Noch vijf paer jaeren krijghs, noch duizent schepen niet[279]
Gedwongen wierden, zijn in 't net, eer 't iemant ziet,
Bezet door zijn bedrogh, en krokodille traenen.[281]
Maer toen bejegende ons, dat waert is te vermaenen,[282]
Iet schrickelijx, daer wy rampzaligen met reên
Ons uit verbaestheit om ontstelden in 't gemeen,[284]
En dat het slechte volck in zijne rust quam stooren.[285]

253 *vertogen:* afgetrokken.
254-55 *den stoel der oorelogen.... planten:* oorlog brengen; de vijandelikheden openen.
257 *bedieden* (beduiden): uitleggen.
261 *eicken:* eikenhout.
262 *niet* is een onlogiese ontkenning (om te verhinderen dat; om te maken dat *niet*); *tot een teicken van heil:* als geluksteken; om de stad te beschermen.
263 (dat) *d'oude dienst* enz. hangt af van *om te hinderen; eene stut:* tot steun, bescherming.
266 *aen de lucht:* tot de hemel toe; *zelfs:* zelf; *bevlecken:* bezoedelen; de nadere verklaring volgt in vs. 267 (indien ge dit houten paard gingt afbreken, slopen).
272 *trots en braef:* fier en dapper.
276 *boos:* doortrapt.
277 *vervoeren:* er toe brengen, verleiden; *dat wy gerust op logens slaepen:* om ons op grond van die leugenverhalen volkomen veilig te voelen.
279 *noch.... niet:* dubb. ontk.
281 *bezet:* gevangen; in de val gebracht.
282 *dat waert is te vermaenen:* wat wel vermelding verdient (als tussenzin te lezen).
284 *zich ontstellen:* in ontzetting geraken; *in 't gemeen:* allen.
285 *in zijne rust stooren:* verontrusten, in beroering brengen.

*

[241] gemeente dapper beroerde. Laokoön by lotinge tot Neptuins[241]
[242] Priester gekoren, slaghte, gelijck men gewoon is, eenen grooten
[243] stier voor d'altaren. Maer zie, een paer slangen (my yst dit te[+]
[244] verhalen) begeeft zich van Tenedos met geweldige krullen op[244]
[245] zee, over slecht water, en streeft te gelijck naer strant toe: borst[245]
[246] en bloedige mane steken boven de golven en te water uit: het[246]
[247] lijf sleept door zee achter na, en kringkelt den rugh in geweldige[247]
[248] boghten. De zee bruist van schuim, en stracks zijnze aan lant:[248]
[249] bloet en vier brant haer ten besmette oogen uit: zy licken den[249]
[250] sissenden beck met hare lillende tongen. Wy haer ziende, nemen
[251] al bestorven de vlught. Zy streven regelrecht naer Laokoön toe,[251]
[252] krullen zich beide eerst om het lijf zijner twee kleine kinderen,
[253] en eten d'onnozele wichters het vleesch van de beenen: daer na[253]
[254] randenze hem aen, die hun met geweer te hulpe komt en bystaet;[254]
[255] en slingeren zich wel vast om end om hem hene; en na datze
[256] zich tweemael om zijne middel slaen; tweemael den geschubden
[257] rugh om zijnen hals vlechten, stekenze hooft en hals boven hem[257]
[258] uit. Terstont zoeckt hy zich met zijne handen t'ontwarren, en
[259] steeckt, als zijn offerbant van etter en zwart vergift besmet is,
[260] terstont zulck een afgrijsselijcke keel op, dat het aen den hemel[260]
[261] klinckt; gelijck de stier bulckt, als hy, voor het altaer eenen slagh
[262] wech hebbende en de bijl op den neck afschampte, op de loop[262]
[263] geraeckt. Maer beide de draken schieten snellijck boven naer de[263]
[264] kerck toe, tijen naer den burgh van de gestoorde Minerve, en[264]
[265] verbergen zich onder de voeten en rondas der Godinne. Dat gaf[265]
[266] allen verbaesden harten eenen nieuwen schrick, en men zeide,[266]

[+][Randschrift:] *en door 't wonderteken van een paer slangen bevestight.*

* TEKSTKRITIEK: r. 247 Te beginnen met de herziene druk van 1646 (*Unger* 423) zijn de woorden *kringkelt den rugh* vervangen door: *de rugh kringkelt zich*. - 253 Vondel verandert *eten* in 1659 in *knaegen*.

241 *dapper:* heftig; *by lotinge gekoren* (sorte ductus): door het lot aangewezen.
244 *krullen:* kronkelingen.
245 *slecht:* effen; *te gelijck:* te zamen; naast elkaar.
246 *bloedige mane:* bloedrode kam (de kam doet denken aan een draak); vgl. r. 263.
247 *het lijf:* de rest van 't lichaam.
248 *stracks:* weldra.
249 *besmet:* (met bloed) belopen.
251 *bestorven:* dodelik verschrikt.
253 *d'onnozele wichters:* de onschuldige kinderen (*wichters* met dezelfde dubbele meervoudsuitg. als *kinders*)*; beenen:* beenderen.
254 *aenranden:* aangrijpen; *met geweer:* gewapend.
257 denk achter *stekenze:* nog met.
260 *een keel opsteecken:* luid schreeuwen; *aen:* tot aan.
262 *wech hebben:* ontvangen (te pakken) hebben; de Lat. tekst zegt: en als hij de niet raak getroffen hebbende bijl uit zijn nek heeft geschud; de zinsbouw in r. 261-62 is niet onberispelik.
263 *boven:* omhoog.
264 *kerck:* tempel; *tijen:* zich begeven; *gestoord:* vertoornd; dat ze vertoornd is, blijkt uit het feit, dat zij de slangen gezonden heeft.
265 *onder de voeten en rondas*, versta: onder het gewelfde schild aan de voeten....
266 *verbaest:* ontsteld; *nieuw* (novus); ongekend, nog heviger; vgl. de vert. in verzen, vs. 324.

Laokoön, by lot ten priester uitgekoren,
Neptuin ter eere, slaghte op strant, naer 's lants manier,[287]
Voor 't heiligh zeealtaer een' vreesselijcken stier:[288]
En zie twee opgekrulde en groote slangen koomen,[289]
Van 't eilant Tenedos, ['k verhael het u met schroomen,]
Gekroopen op de zee, die stil lagh, op ons aen.
Zy streven te gelijck naer strant toe, daer wy staen.[292]
Men ziet de borst en maene, als root met bloet bestreken,
Om hoogh en boven uit het effen water steecken.
Het achterlijf sleept na, door 't schuim, en zoute vocht.
De rugge kringelt zich geweldigh, boght by bogh.
Het water bruischt van schuim. men zietze daetlijck landen,
En smettigh bloet en vier uit bey haer blicken branden.[298]
Zy licken met de tong, drykantigh en gesplist,[299]
Al lillende den beck, die schuifelende sist.
Wy zienze, en bergen bleeck al vliênde ons lieve leven.
Zy komen recht naer Godt Neptunus priester streven,
Zy krullen zich om bey zijn kinders, een voor een,
En knaegen voort d'onnosle al 't vleesch af van het been;[304]
Hierna den vader zelf gegreepen, die 't wil hinderen,
En al gewapent komt tot nootweer voor zijn kinderen.
Zy slingren zich om hem en zijne middel vlugh[307]
Wel tweemael: tweemael slaenze om zijnen hals den rugh,
Met schubben geschakeert, en steecken, dus gevlochten,[309]
Hun hoofden boven hem; en hy, dus aengevochten,[310]
Rantze aen, om met gewelt zich van dien knoop t'ontslaen;[311]
Maer als zijn offerbant alreede is aengedaen[312]
Van etter, zwart vergift, en bloet, hy, dootsch bezweecken,
Uit noot begint een keel zoo schricklijck op te steecken,[313-14]
Dat zijn geschrey om hoogh aen 't hemelsch welfsel stuit.[315]
Zoo bulckt de stier, met een afgrijsselijck geluit,
Als hy voor 't outer raeckt aan 't stooten, en aan 't stampen,
En d'offerslaghters bijl komt op den neck afschampen,
De stier de bijle ontloopt. de draecken, even sterck[319]
In 't spoeden, schieten snel naer boven in de kerck,[319-20]
En tyen naer den burgh der gramme maeght Minerve,
Die berght met haer rondas de dieren, ten bederve[322]

287 *naer 's lants manier:* op de (van ouds) gebruikelike wijze.
288 *vreesselijck:* geweldig, ontzaglik groot.
289 *opgekruld:* kronkelend.
292 *daer wy staen:* naar de plaats waar wij ons bevinden.
298 *smettigh:* giftig; *blicken:* ogen.
299 *drykantigh en gesplist:* in drieën gesplitst; vgl. *Lantgedichten* III, vs. 605.
304 *voort:* aanstonds.
307 *zijne middel; middel* was vroeger ook vrouwelik.
309 *met schubben geschakeert:* schubben vertonend, schubbig; *dus gevlochten:* zich aldus (om hen heen) gevlochten hebbende.
310 *dus aengevochten:* op die wijze aangegrepen.
311 *aenranden:* aanvallen.
312 *aengedaen:* aangetast, bezoedeld.
313-14 *hy... begint;* lees: begint hij; *dootsch bezweecken:* in doodsangst.
315 *geschrey:* wanhoopskreten.
319 Denk voor *de stier:* (en) *als* uit vs. 317
319-20 *even sterck in 't spoeden:* met gelijke (en onverminderde) vaart.
322 *ten bederve:* tot dood en verderf.

Gezonden, en om troost aen heur altaer gevloôn.[323]
Dat gaf een' schrick, zoo groot als niemant is gewoon,
Aen al 't verbaesde volck, gedootverft op de wangen.

323 *troost:* bescherming; *altaer*, met de klemtoon op *taer*.

*

[267] dat Laokoön zijnen rechten loon kreegh, die het heilige paert[267]
[268] met scherp schon, en schelmachtigh de speer in de ribben schoot.[268]
[269] Zy riepen alle te zamen, dat men het beelt naer de kerck most[269]
[270] voeren, en de Godin om genade bidden. Hier op vallen wy aen[+270]
[271] een vack uit de muren te breken, en zetten de stevest open: elck[271]
[272] slaet hant aen werck, zet het paert op rollen, en knoopt het een
[273] kabel van kennep om den hals. Het gevaert, ons ten bederve[273]
[274] gebouwt, en zwanger van gewapenden, steigert de vesten op:
[275] jongers en ongehuwde meiskens zingen lofzangen, en achten[275]
[276] zich geluckigh, datze de hant aen het zeel mogen slaen. Het gaet[276]
[277] voort, en glijt al knickende midden in stadt. o Vaderlant, o Ilium,[277]
[278] ghy woonplaets der Goden, en ghy Dardaensche vesten, zoo[278]
[279] vermaert door oorloogh! Vierwerf bleef het op den drempel der
[280] poorte zelf stil staen, en vierwerf knarsten de harnassen in den[280]
[281] buick. Wy onbedochte en blinde yveraers varen 'er evenwel mede[281]
[282] voort, en zetten dat heilooze gedroght op het heilige slot. Kas-[282]
[283] sandre door Godts schickinge noit by de Trojanen gelooft, haren
[284] mont opdoende, openbaerde ons toen het genakende ongeval.
[285] Wy rampzaligen vercierden op dezen dagh, onzen jongsten dagh,
[286] de kercken der Goden al de stadt door met loof, als of het feest-[286]
[287] dagh waer.

[288] Middelerwijl gingk de zon aen den hemel onder, de nacht viel[+288-89]
[289] op zee, en bedeckte met groote duisternisse hemel en aerde,
[290] en den aenslagh der Griecken. De Trojanen langs de vesten[290]
[291] gespreit, lagen stil, en de slaep beving hen van vermoeitheit.

[+] [Randschrift:] *Hier op haelt men het paert binnen.*

[+] [Randschrift:] *Middelerwijl wort het nacht,*

* TEKSTKRITIEK: r. 275-76 *achten zich geluckigh* wordt in 1659: *verheugen zich;* Lat.: gaudent. - 280 *knarsten* wordt in 1659 *klikklakten*.

267 *loon:* vroeger ook mnl.
268 *schon* van schennen = schenden; *schelmachtigh:* op misdadige wijze.
269 *het beelt:* het heilige paard (r. 267).
270 *aenvallen:* beginnen.
271 *zetten de stevest open:* maken een bres in de vestingwerken der stad.
273 *kennep:* hennep (een hennepen touw).
275 *jongers:* knapen; *lofzangen* (sacra): gewijde liederen; vergelijk de vertaling in verzen, vs. 340.
276 *zeel:* koord.
277 *knickende:* waggelend.
278 *Vierwerf* enz.; de vert. in verzen, vs. 347 geeft beter en duideliker de bedoeling weer.
280 *de harnassen* (arma): de wapenen, het wapentuig.
281 *onbedocht:* onbedachtzaam (wij, in onze blinde onbedachtzaamheid en opwinding, zetten door).
282 *heiloos:* onzalig; *het heilige slot:* de gewijde burcht; *Cassandra:* dochter van Priamus, had Apollo's liefde versmaad; uit wraak verleende hij haar de gave der voorspelling, maar beschikte tevens (zie r. 283), dat aan haar voorspellingen nooit geloof zou worden gehecht.
286 *met loof:* met festoenen.
288-89 *de nacht viel op zee;* Vergilius zegt: *ruit Oceano nox:* de nacht rijst op uit de zee (terwijl de zon aan de tegenovergestelde kant daarin verdwijnt).
290 *langs de vesten gespreit;* versta: die in verspreide wachtposten de muren moesten bewaken.

Men roept Laokoön heeft zijne straf ontfangen,
Gelijck hy wel verdient, die 't godtgeheilight paert[327]
Schoffeerde met zijn punt, en, stout en onbezwaert,[328]
De speer ter zijde en in de ribben heeft gedreven.
Zy riepen te gelijck, men most met yver streven,[330]
Vervoeren Pallas beelt ter kercke stewaert in,
En bidden om genâ, en zoenen dees Godin.
Wy vallen 'er op aen, met een vack muurs te sloopen,
En zetten ons stevest voor 's vyants laegen open.
Elck slaet de hant aen 't werck. men helpt, met veel geschals,[335]
Het paert op rollen, worpt een kabel om den hals.[336]
Het groot gevaert, bedeckt tot ons bederf geschapen,[337]
En zwanger van geweer, en mannen, schilt, en wapen,[338]
Begint de wallen op te steigren. al de jeught,
De knaep, en huwbre maeght heft aen, met volle vreught,
Een heiligh feestgezang, en laet zich vrolijck hooren.
Wie 't zeel raeckt, acht zich nu ter goeder uur geboren.[342]
Dus gaet het voort, en glijt al knickende op het gladt[343]
Ter stede in. Ilium, ô vaderlant! ô stadt
En zetel van de Goôn! en gy Dardansche vesten,
Befaemt ten ooreloge, in d'uiterste gewesten![346]
Het stoot wel vierwerf op den drempel van de poort.
Wel vierwerf klinckt de buick van 't harnas, dat men 't hoort:
Wy, even blinde en minst omzichtige yveraeren,[349]
Zijn even drock hiermede eendraghtigh voortgevaeren,
En planten 't moortgedroght gerust op 't heiligh slot.
Kassandre, noit gelooft, door 't hoogh beleidt van Godt,
By eenigen Trojaen, begint haer' mont t'ontsluiten,
En openbaert den slagh, ons toegedreight van buiten:[354]
Maer wy, rampzaligh volck, besteecken op dien dagh,
Den jongsten dagh des rijx, gelijck men 's feestdaeghs plagh,
De kercken van de Goôn, door al de stadt, met meien.[355-57]
De zon ging midlerwijl het licht en duister scheien.[358]
De schaduw viel op zee, en deckte met een' mist[359]
Het aerdtrijck, en de lucht, en aller Griecken list.
De Troischen, hier en daer gespreit langs d'oude muuren,
Versleeten, stil, en stom, en alle slaepzieck, d'uuren[362]

327 *godtgeheilight:* aan de godin toegewijd.
328 *schoffeeren:* ontwijden, onteren; *stout en onbezwaert:* vermetel en zonder enige schroom.
330 *streven:* zijn best doen, zich reppen.
335 *met veel geschals:* onder veel geschreeuw.
336 *worpt:* werpt.
337 *bedeckt:* heimelik (dat tot ons verderf was gebouwd, zonder dat wij het bevroedden).
338 *geweer, en mannen, schilt, en wapen:* gewapende manschappen.
342 *wie 't zeel raeckt:* allen die het touw aanraken.
343 *op het gladt:* op de gladde (ronde) rollen; zie vs. 336.
346 Denk vóór *in:* tot.
349 *even blinde:* desondanks verblind blijvende; *minst omzichtig:* allerminst, in 't geheel niet op onze hoede.
354 *ons toegedreight van buiten:* die de belegeraars (van buiten) als dreigend gevaar ons bereidden, 'toedreigden'.
355-57 *met meien besteecken:* met groene takken versieren; *plagh:* pleegt.
358 *het licht en duister scheien:* (door haar ondergang) de scheiding trekken tussen dag en nacht.
359 *mist:* de nevelen van de nacht.
362 *verslijten:* doorbrengen.

Der nachtwachte, afgemat van waecken, nacht en dagh.

*

[292] Toen nu d'Amirael zijn vier uitstack, gingk het Griecksche heir,[+292]
[293] eer de stille maen, die ons begunstighde, noch op was, van Tene-[293]
[294] dos, met de vloot, die gereet lag, t'zeil naer het strant toe, daerze
[295] gelegen had: en Sinon ontsloot, onder d'onrechtvaerdige beschut-[295-96]
[296] tinge der Goden, al heimelijck het houten paert; waer door de
[297] Griecken, die hier binnen scholen, lucht schepten en vrolijck uit
[298] het holle hout te voorschijn quamen, namelijck, d'oversten Tis-
[299] sander, en Sthenelus, en de vervloeckte Ulysses, by een uitge-[299-301]
[300] schote koorde nederglyende, en Athamas, en Thoas, en Neop-
[301] tolemus, Peleus nakomeling, en vorst Machaon, en Menelaus, en
[302] Epeüs zelf, die het bedrieghlijcke paert bouwde. Zy overrompelen[+]
[303] de stadt, terwijlze in eenen diepen slaep en hare dronckenschap[303]
[304] versmoort leit. Zy brengen de wacht om hals; zetten de poorten
[305] open, laten hun spitsbroeders in, en rucken by een alle die van[305]
[306] den aenslagh wisten.

[307] Het was juist te dier ure, als de Goden den sterflijcken menschen,
[308] afgeslaeft van bekommeringen, rust verleenen, en zy liefelijck van[+308]
[309] den eersten slaep bevangen leggen; wanneer my docht in mijnen[309]
[310] droom, dat Hektor heel bedruckt voor mijn oogen stont, en bitter-[310]
[311] lijck schreide: gelijck hy eertijts van bloedigh stof bekrozen, en[311]
[312] met een koorde om en tusschen de gezwolle beenen door gesla-[312]
[313] gen, achter den wagen gesleept en gesleurt wert. O my, hoe zagh

[+292] [Randschrift:] *en de Griecksche vloot zeilt weder naer Troje, daer Sinon, het paert opsluitende, de Vorsten uitlaet,* In het Randschrift bijr. 292: *opsluiten:* (opensluiten) openen.

[+303] [Randschrift:] *die de stadt overrompelen:*

[+308] [Randschrift:] *dies Hektors geest Eneas opweckt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 293 Alle prozadrukken hebben: die *ons* begunstighde; dit is onjuist (zie de aantekening bij de tekst). - 295-96 *onder d'onrechtvaerdige beschuttinge der Goden* is in 1659 verbeterd in: *onder de besch. van het nootlot en de Goden, op ons gebeeten* (Lat.: fatisque deum defensus iniquis).

292 *Toen nu d'Amirael zijn vier uitstack* is de moderniserende vert. van: *flammas cum regia puppis extulerat:* toen het schip van de koning op de achtersteven het lichtsignaal ontstak; dit signaal is bestemd voor Sinon; zie r. 295.

293 *eer de stille maen.... noch op was;* de Lat. tekst zegt: *per amica silentia lunae tacitae:* onder de zwijgende begunstiging der stille (gesluierde?) maan (misschien: terwijl de stille nacht en het flauwe maanlicht de aanslag der Grieken begunstigde). Vreemd is dat in alle prozadrukken de hinderlike fout: die *ons* begunstighde, is blijven staan; de vert. in verzen, vs. 366 heeft terecht *hun*.

295-96 *ontsloot.... het houten paert;* zie de Tekstkritiek.

299-301 *uitgeschote:* neergelaten; *nederglyende* heeft betrekking op al de genoemde *oversten* (aanvoerders); *Neoptolemus* is de zoon van Achilles en de kleinzoon van Peleus; *vorst* is een onjuiste vert. van *primus* (als de eerste, als een van de eersten?)*; Machaon* was een beroemd geneesheer, de zoon van Aesculapius; *Menelaus:* echtgenoot van de door Paris geschaakte Helena.

303 *in hare dronkenschap versmoort* (geheel bevangen); Lat.: vino sepultam: bevangen door (de slaap en) de wijn.

305 *by een rucken:* verzamelen.

308 *afgeslaeft van bekommeringen:* vermoeid van zorgen; *liefelijck:* zoet (in aangename rust).

309 *wanneer:* toen.

310 *bedruckt:* bedroefd.

311 *bekrozen:* bevuild.

312 *met een koorde* enz.; Verg. zegt: *per pedes trajectus lora tumentis:* terwijl riemen door de openingen in zijn gezwollen voeten gehaald waren.

[314] hy 'er uit! hoe weinigh geleeck hy dien Hektor, die met Achilles[314-15]
[315] wapens aen 't lijf wederkeerde, of de Griecksche schepen in brant

314-15 *met Achilles wapens aen 't lijf;* Hector had Patroclus, Achilles' vriend, die tegen hem gestreden had in Achilles' wapenrusting, gedood en had toen, om de Grieken schrik aan te jagen, diens wapenrusting aangetrokken.

Zoo ras nu d'Amirael, de voerder van 's rijx vlagh,
Zijn nachtvier uitstack, ging het Griecksche heir eenmoedigh,[365]
Eer noch de stille maen, hun gunstigh, opquam, spoedigh
En zonder toeven t'zeil, van Tenedos, naer 't strant,
Daer eerst de krijghsvloot lagh, en 't leger was geplant:[368]
En Sinon, op zijn luim, beschut in zijn vermeeten[369]
Van d'onverzoenbre Goôn, ontsloot al stil 't bezeten[370]
En zwanger paert, waer door het krijghsvolck, dicht en diep
Begraven in dit hol, nu lucht en adem schiep,[372]
En bly te voorschijn quam gesteegen, d'een na d'ander,
Al hoofden, Sthenelus, en d'overste Tissander,[374]
En snoode Ulysses, by eene uitgeschoote koort[375]
Afglyende; Athamas, en Thoas, en dan voort[376]
Vorst Neoptolemus, uit Peleus stam gesproten;
Vorst Menelaüs, en Machaon, met den grooten
Epeüs, stichter van 't bedrogh, naer Grieckens stijl.[379]
Zy overrompelen de hooftstadt in der yl,
Die in haer' eersten slaep en dronckenschap versmoorde.[381]
Men brengt de wacht om hals, en zet, eer 't iemant hoorde,
De poorten op, ontfangt de spitsbroêrs van 't verraet,[383]
En ruckt by een al wat hun leus en wit verstaet.[384]
Het was omtrent deze uur, die d'oppergoden schiepen
Den afgeslaefden mensch ter ruste, als, in zijn' diepen[385-86]
En eersten slaep gesmoort, hy zacht leght uitgestreckt;
Wanneer my in den droom, als uit het graf geweckt,
De geest van Hektor scheen, heel druckigh, voor mijne oogen
Te staen, met eene wolck van traenen droef betogen;[390]
Gelijck hy eertijts, vuil van bloet, op 's vyants spoor,[391]
En met de koorde om 't been, en tusschen beide door
De beenen, dick en bol, geknevelt, en geslagen,[392-93]
Gesleurt wert achter aen Achilles oorloghswagen.
Hoe was de helt, helaes, zich zelf' zoo ongelijck!
Hoe weinigh zweemde dees naer Hektor, zuil van 't rijck,
Die, met Achilles helm en harnas aengeschoten,
Naer huis quam, of den brant ontstack in 's vyants vlooten.

365 *eenmoedigh:* eensgezind.
368 *daer eerst:* waar te voren.
369 *op zijn luim:* op de loer liggend; het gunstige ogenblik afwachtend; *vermeeten:* vermetele daad.
370 *van:* door; *bezeten* (nl. door de boze): hels, vervloekt.
372 *schiep;* sterk vervoegd, onder invloed van het andere werkw. *scheppen*.
374 *al hoofden:* allen aanvoerders, beroemde krijgslieden.
375 *eene.... koort:* vgl. vs. 204.
376 *voort:* vervolgens.
379 Zie de proza-vert., r. 302; *Griecken;* Griekenl. (echt Gr. v. opzet).
381 *versmoorde:* bedwelmd, overweldigd lag.
383 *de spitsbroêrs van 't verraet:* de medeverraders.
384 *wit:* doelwit; *verstaen:* kennen.
385-86 *schiepen... ter ruste:* instelden als rusttijd, met datief-obj.
390 *met eene wolck van traenen droef betogen* (betrokken): terwijl de tranen langs zijn gelaat vloeiden, zijn ogen, gelaat verduisterden).
391 *op 's vyants spoor:* in 't spoor van Achilles' strijdwagen.
392-93 *tusschen beide door de beenen, dick en bol:* tussen beide benen, opgezet en gezwollen, door; construeer aldus: met de koorde om 't been *geknevelt* (gebonden) en tusschen beide door de beenen.... *geslagen*.

*

[316] stack! zijn baert hing morssigh, het hair was geklist van bloet, en[316]
[317] 't lichaem vol wonden, die hy onder zijn vaders vesten kreegh.[317]
[318] My docht dat ick hem met schreiende oogen eerst aensprack,[318]
[319] en bedruckt aldus uitborst: o licht van Dardanie! o vaste toe-[319]
[320] verlaet der Trojanen! waer zijt ghy zoo lang geweest? o Hektor,
[321] van waer komt ghy ons, die naer u verlangen, zoo spade by?[321]
[322] Hoe komen wy u te zien, nu 'er zoo veele van den uwen geble-[322]
[323] ven, zoo vele zwarigheden by stadt en burgerye geleden, en wy[323]
[324] afgemat zijn? Waerom is uw helder aenschijn zoo leelijck geschon-
[325] den? of waerom moet ick u dus gewont zien? Hy zweegh daer op,[325]
[326] en keerde zich niet eens aen mijne ydele vraegh; maer zwaerlijck[326]
[327] zuchtende, uit het diepste van zijn hart, sprack: och, zoon van Venus,[+]
[328] maeck u deur; pack u wech uit dezen brant: de vyant heeft de[328]
[329] vesten in: het trotse Troje gaet te gront: ghy hebt u voor Priaem[329-30]
[330] en 't vaderlant genoegh gequeten: waer Pergamum met menschen-
[331] handen te beschermen geweest; deze hant had het beschermt.[331]
[332] Troje beveelt u zijn Heilighdom, en Huisgoden: neem hen mede[332]
[333] tot gezelschap van uwe fortuin: zoeck hier mede een lant, daer[333]
[334] ghy, na veel omsuckelens op zee, ten leste een stadt zult stichten.
[335] Zoo sprack hy, en haelde met zijn eige handen d'offerbanden,
[336] en de maghtige Vesta, en het eeuwige vier uit het binnenste[336]
[337] des tempels.

[338] Ondertusschen bedrijft men op de vesten allerley misbaer; en[338]
[339] hoewel vader Anchises huis achteraf in de boomen stont, nochtans
[340] hoorde men het geluit hoe langer hoe luider, en het schrickelijck

[+][Randschrift:] *waerschuwt en raet te vlieden.*

* TEKSTKRITIEK: r. 334 In overeenstemming met de Lat. tekst is in 1659 vóór *stadt heerlijcke* ingevoegd.
316 *morssigh:* vol vuil; *was geklist van:* kleefde samen van.
317 *vesten:* vestingmuren.
318 *eerst;* dus Aeneas verbrak het zwijgen, was de eerste die sprak.
319 *Dardanie:* Troje.
321 *iemand bykomen:* tot iemand komen.
322 *Hoe:* in welk een staat.
323 *by:* door.
325 *zich keeren aen:* zich storen aan, acht slaan op.
326 *ydel:* nutteloos; zonder belang.
328 *maeck u deur:* vlucht; *inhebben:* meester zijn van.
329-30 *ghy.... gequeten;* Vergilius zegt: er is genoeg gedaan voor....
331 *deze hant:* nl. die van Hector.
332 *bevelen:* toevertrouwen, de zorg opdragen voor; *zijn Heilighdom, en Huisgoden*, ter vert. van *sacra et suos penatis:* de heilige tempelsieraden en zijn penaten.
333 *tot gezelschap van uwe fortuin:* om uw lot te delen; *hier mede* (his), beter misschien: hiervoor.
336 *Vesta:* de godin van de huiselike haard en het haardvuur; in haar tempel onderhield men een eeuwig vuur, het symbool van het voortbestaan van de staat; volgens de sage zou de Romeinse Vesta-dienst uit Troje stammen.
338 *misbaer bedrijven:* angstkreten uitstoten.

[341] gerammel der wapenen quam nader en nader. Ick schiet uit mijnen[+341]
[342] slaep, klim boven op het dack, en luister wacker toe: gelijck een[342]
[343] herder op den top van eenen bergh staende, verbaest wort, zoo[343]

[+][Randschrift:] *Eneas ten bedde uit en op het dack gestegen, luistert scherp toe, gelijck een herder, die brant of watersnoot verneemt.*

341 *Ick schiet uit mijnen slaep:* ik schrik op uit mijn slaap.
342 *wacker:* met gespannen aandacht.
343 *op den top van eenen bergh;* de Lat. tekst zegt: boven op een rotsblok; *verbaest wort:* door sprakeloze schrik bevangen wordt.

De baert hing morssigh, al zijn hair geklist van bloet:
Al 't lichaem was doorwont, daer hy, met maght en moedt,[400]
Zijn vaders veste en hof beschermde, en zocht te wreecken.
My docht ick schreide, en scheen bedruckt hem aen te spreken:[402]
O licht van Dardans rijck! ô vaste toeverlaet
Van Trojes burgery! waer bleeftge? uw raet en daet
Verwacht men. Hektor, uit wat schuilhoeck en geweste
Bezoecktge ons nu, dus spade en traegh, ten lange leste?
Hoe komenwe u te zien, na zulck een nederlaegh[407]
Van vaderlant en volck, gesneuvelt vlaegh op vlaegh?[408]
Nu zoo veel zwaericheên en rampen zijn geleden
By stadt, en burgery, vermoeit en afgestreden?
Hoe is uw aenschijn, eer zoo helder, dus geschent?[411]
Hoe zienwe u dus gewont, en nauwelijx gekent?[412]
Hy zweegh, en keerde zich niet eens aen mijne vraegen,
Al t'ydel, en vergeefs; maer zuchte eens, heel verslagen,
Uit 't allerbinnenst van zijn harte en ziele, en sprack:
O zoon van Venus, spoe u voort: sta op, en pack
U wech uit dezen brant: de vyant heeft de veste:
Het hooge Troje gaet te gront. gy hebt ten leste
U zelf voor 't vaderlant en vader Priaems rijck
Gequeeten, naer uw maght. dees hant waer Trojes wijck,[420]
Waer Troje door de hant van menschen te beschermen.
De stadt laet heilighdom, en huisgoôn nu uwe armen
En zorgh op 't allerhooghst bevolen. neemze mê,[423]
Ten troost in uwe elende, en, sucklende over zee
En watren, zoeck het lant, daer gy in 't endt zult landen,
En stichten eene stadt. zoo haelt hy met zijn handen[426]
De huif, en 't wonderbeelt van Veste, en 't eeuwigh vier
Uit 's tempels binnekoor, verdwijnt, en stuift van hier.[428]
Terwijl wort van de veste een groot misbaer vernomen:[429]
En schoon mijn vaders huis, ter zijde af, in de boomen
Gedoocken stont, noch hoorde een ieder het geluit[431]
Al luider opgaen, en den wapenklanck, gestuit[432]
Op harnas, en op stael, ons schrickelijck genaecken.
Ick vliegh uit mijnen slaep op vaders tin en daecken,[434]
En luister wacker toe: gelijck een herder haest,[435]
In top van eenen bergh, verschrickt wort, en verbaest,

400 *daer:* terwijl, toen.
402 *my docht:* ik verbeeldde mij; het was me alsof...
407 *nederlaegh:* zware ramp.
408 *vlaegh op vlaegh:* in gevecht op gevecht.
411 *eer:* te voren; *schenden* was eertijds zwak.
412 *nauwelijx gekent:* zò dat we u nauweliks (her) kennen; nauweliks herkenbaar.
420 *waer Trojes wijck:* zou Trojes toeverlaat zijn.
423 *op 't allerhoogst bevolen laeten:* toevertrouwen om er zo goed mogelik voor te zorgen, om ze hogelik in ere te houden.
426 *zoo:* op deze woorden.
428 *en stuift van hier:* en is plotseling weer verdwenen.
429 *terwijl:* onderwijl.
431 *noch:* toch.
432 *den wapenklanck, gestuit op....:* het gekletter van wapenen, die afstuitten op....
434 *tin:* hier syn. van dak.
435 *haest:* plotseling.

*

[344] hy onverhoets het gedruis der vlamme hoort, die van eenen[344]
[345] stercken wint in het koren gedreven wort, of het geruisch van
[346] een snelle beeck, die ten bergh afstortende, over ackers en velden[346]
[347] hene vloeit; het weeligh gewas en den arbeit des ackermans om[347]
[348] verre smijt, en snellijck heele bosschen met zich sleept. Toen
[349] zagh men hoe trouw de Griecken waren, en wat lagen zy ons
[350] geleit hadden. Deifobus groot huis in vier gezet, lagh al onder[350]
[351] den voet; dat van Ukalegon, daer naest, stont al in lichten brant,[351]
[352] en de vlam scheen overal in de Sigeesche zee: daer gaet een[352]
[353] geschrey van mannen en geklanck van trompetten op. Ick grijp[+353]
[354] zinneloos naer wapens, bykans zonder kennis van wapens. Maer[354]
[355] mijn hart brande van yver, om met mijne spitsbroederen eenen
[356] hoop krijghsvolx te verzamelen, en gelijcker hant naer den burgh[356]
[357] te loopen: razerny en gramschap holpen mijn hooft aen 't hollen,[357]
[358] en my viel in, hoe braef het zy in 't harnas te sterven.[358]

[+] [Randschrift:] *Hy vlieght gewapent ten huize uit, en verzamelt hulp.*

[359] Maer zie Panthus, der Griecken handen ontslipt, Panthus,[+]
[360] Othreus zoon, en Priester op Febus slot, met heilighdom en[360]
[361] gevlughte Goden geladen, sleept zelf zijn neefken aen de hant,[361]
[362] en buiten zinnen, neemt de vlught naer strant toe. Panthus, hoe[362]
[363] staet het met den Staet? Wat slot verdadigen wy best? Naulix[363]

[+] [Randschrift:] *Panthus bejegent hem,* In het Randschrift bijr. 359: *bejegenen:* ontmoeten.

* TEKSTKRITIEK: r. 345 *stercken* wordt in 1659 *bulderenden*. - 345-46 *het geruisch van een snelle beeck* wordt in 1659: *het geschal van eenen waterval; ten bergh afstortende* is uitgelaten. - 347 *vloeit* wordt *bruischt*. - 348 *sleept* wordt *ruckt*.

344 *onverhoets* is de vert. van *inscius:* in het onzekere verkerend, wat hiervan de oorzaak is (Vondels vert. van deze passage is enigszins vrij en niet geheel nauwkeurig).

346 *een snelle beeck;* versta: een onstuimige bergstroom (zie de *Tekstkritiek*).

347 *den arbeit des ackermans;* de lezing van V.s Lat. tekst is geweest: *hominumque labores;* een meer gevolgde lezing is: *boumque labores:* en de arbeid der ploegossen.

350 *Deifobus:* zoon van Priamus, na de dood van Paris met Helena gehuwd; *lagh onder den voet:* was ineengestort.

351 *Ukalegon:* een aanzienlik Trojaan.

352 *de vlam scheen in de zee:* de zee weerkaatste de lichtende vuurgloed; *Sigeesch*, bijv. nw. bij *Sigeum:* een voorgebergte in Troas.

353 *geschrey:* luid geroep.

354 *bykans zonder kennis van wapens* is een niet duidelike vert. van: nec sat rationis in armis: niet wetend, waartoe ze mij kunnen dienen; in verband daarmee wordt *amens* - door Vondel vertaald als *zinneloos* (van mijn verstand beroofd) - wel weergegeven door instinctmatig.

356 *gelijcker hant:* gezamenlik.

357 *holpen mijn hooft aen 't hollen;* Lat.: (furor iraque) mentem praecipitat = drongen mij tot een snel besluit, tot snel handelen.

358 *my viel in:* in mij rees de gedachte; *braef:* schoon.

360 *Priester op Febus slot*, woordelike vert. van: *arcis Phoebi sacerdos* = priester van Apollo in de burchttempel; *gevlughte Goden* (Lat.: victos deos; vgl. Aen. I, r. 104): de (beelden der) goden, die hebben moeten wijken uit de overwonnen stad; zie r. 390.

361 *neefken:* kleinzoontje.

362 *naer strant;* de Lat. tekst heeft *ad limina:* naar ons huis; heeft Vondel gelezen *ad litora?*

363 *met den Staet;* beter misschien: met de burcht (vgl. r. 356); *wat slot verdadigen wy best:* in welke versterkte plaats (binnen Troje), in welk deel van de vestingwerken kunnen we (als de burcht verloren is, zoals ik uit uw vlucht opmaak) nog het best standhouden; de Lat. tekst laat ook ruimte voor andere opvattingen.

[364] sprack ick dit, of hy antwoorde my dus al zuchtende: de jongste[+]
[365] dagh van Dardanie, en de tijt, die niemant ontworstelen kan, is[365]
[366] nu gekomen: 't is uit met de Trojanen: 't is met Ilium gedaen, en

[+][Randschrift:] *en melt de zwarigheit:* 364 *melt de zwarigheit:* vertelt, hoe benard de toestand is.

365 *de tijt, die niemant ontworstelen kan* (ineluctabile tempus): de noodlotsure (de onafwendbare tijd).

Indien hy onverhoet 't gedruisch des viers hoort streven,[437]
Dat van een' stercken wint in 't koren wort gedreven:
Of zoo hy 't ruisschen hoort van eene snelle beeck,
Ter steenrotse afgestort, die oevers kent noch streeck,[440]
En over ackers bruischt, en weelige gewassen;
Het zweet des ackermans ter neêr smijt met haer plassen,[442]
En bosschen met zich sleept, en heendrijft met den stroom.
Toen zagenwe eerst, helaes, als schietende uit den droom,[444]
Den trouwen Grieckschen aert; wat laegen men ons leide.
Deïfobus gebouw, wiens vlam zich nog verspreide[446]
Van onder, lagh'er al met kracht ter neêr gevelt.
Ukalegon, hier naest, in lichten brant gestelt,[448]
Bescheen 't Sigeesche meir. men hoorde t'zamenspannen[449]
Een krijghstrompetgeklanck, en naer gedruisch van mannen.[450]
Ick grijp de wapens en 't geweer aen, droef en dul,[451]
Doch zonder overlegh, en kennis, en belul.[452]
Maer 't hart van yver brant om wederstant te baeren,[453]
En met mijn spitsbroêrs een' hoop krijghsvolck te vergaêren;
Gelijckerhant naer 't hof te loopen. razerny[455]
En gramschap holpen voort mijn hooft aen 't hollen: my
Viel in hoe braef het luit in 't harrenas te sterven.
Maer Panthus, pas den moort ontsloopen, komt 'er zwerven,[458]
Och, Panthus, Otreus zoon, Apolloos offerman
Ten hove, en, overlaên met heilighdommen van[460]
Gevlughte Goden, sleept het neefken aen zijn zijde,
En, buiten zinnen, vlught naer strant toe, maer t'ontijde.[462]
Och, Panthus, roep ick, och, hoe staet het met den staet?
Wat slot bezet men best? hy, kent die stem op straet,
En antwoort my bedruckt, met zuchten, en met steenen:[465]
De jongste dagh en uur van Troje is nu verscheenen,
Van niemant onder ons t'ontworstlen, noch t'ontgaen.[467]
't Is uit met Troje: 't is met Ilium gedaen:
Al d'eer der Frygen leght in d'assche, en stuift vast heene.[469]

437 *streven:* voortstreven, zich verbreiden.
440 *streeck:* vaste baan, bedding.
442 *het zweet des ackermans;* vgl. de proza-vert., r. 347.
444 *als schietende uit den droom:* gewekt uit onze (onnozele) waan.
446 *wiens vlam zich nog verspreide van onder:* waarvan de puinhopen nog brandden.
448 *Ukalegon*, voor: het huis van U; *gestelt:* gezet, gestoken.
449 *t'zamenspannen:* zich dooreen mengelen.
450 *naer gedruisch:* angstwekkend geschreeuw.
451 *dul:* van mijn verstand beroofd.
452 Vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 354; *zonder belul* (nog zonder ongunstige gevoelswaarde): zonder te weten wat ik deed.
453 *wederstant baeren:* weerstand bieden.
455 *'t hof:* ('t paleis) de burcht.
458 *pas:* nauweliks; *komt 'er zwerven:* komt op zijn vlucht langs ons.
460 *ten hove;* zie de aant. bij r. 360 van de proza-vert.
462 *t'ontijde:* onder groot gevaar; terwijl het gunstig ogenblik om te vluchten reeds voorbij is.
465 *bedruckt:* diep bedroefd.
467 *van:* door.
469 *Frygen:* Frygiërs, Trojanen.

[367] de groote eere der Teukren leit 'er toe. De wreede Jupiter heeft[367]
[368] alles aen Argos overgegeven: de Griecken zijn meester van de[368]
[369] stadt, die in brant staet: Het groote paert midden op den burgh
[370] staende, levert soldaten uit, en Sinon, wien het geluckte, stoockt[370]
[371] 'er al braveerende den brant onder: anderen houden aen d'open-[371371-72]
[372] gezette poorten wacht, met zoo vele duizenden, als 'er noit van
[373] Mycenen quamen: anderen staen schrap, en bezetten de naeuwe[373]
[374] straten met hun geweer: men biet het spits met bloote degens,[374]
[375] gereet om toe te stooten: de voorste wacht aen de poorten biet
[376] naulix wederstant, en houwt blindeling toe. Op deze antwoort[+376]
[377] van Othreus zoon, en door het ingeven der Goden, vliegh ick[377]
[378] naer den brant, naer den vyant toe, waer de wreede Erynnis, waer[378]
[379] het getier, en het geschrey, dat aen den hemel klinckt, my hene-
[380] voert. Rifeus, en de stockoude Ifitus, Hypanis, en Dymas, ons
[381] by maneschijn gemoetende, voegen zich by ons; oock Chorebus,[381]
[382] Mygdons zoon, een jongelingk, die op Kassandre tot razens toe[382]
[383] verslingert, eerst onlangs, als Priaems toekomende schoonzoon,[383]
[384] te Troje hem en den Frygianen by geval te hulpe quam; wel ter[384]
[385] quader ure, overmits hy de waerschuwinge zijner razende bruit[385]
[386] in den wint sloegh. Toen ick deze al te zamen getroost zagh om[386]
[387] te vechten, zeide ick hun: o jongelingen en vrome borsten, zijt[+387]
[388] ghy noch lustigh en rustigh, om my, die het uiterste wil wagen,[388]
[389] te volgen; ghy ziet hoe de kans en staet gekeert is. Alle Goden,[389]
[390] waer op dit Rijck steunde, hebben kercken en altaren verlaten:[390]

[+][Randschrift:] *hier op geeft zich de Helt met zijne medegenooten naer den vyant,*

[+][Randschrift:] *en moedight de jonge borsten,* In het Randschrift bij r. 387: *moedighen:* moed inspreken, inboezemen.

367 *Teukren:* Trojanen (Teucer's afstammelingen);...*leit'er toe:* ligt ter neer (synon. van *'t is gedaan met*...).
368 *Argos*, hier: de Grieken.
370 *uitleveren:* voor den dag brengen, uitstorten (baren)*; wien het geluckte:* die (met zijn bedrog) succes heeft gehad.
371 *al braveerende:* in honende overmoed; *stoockt'er den brant onder:* (Sinon) sticht overal brand.
371-72 *houden wacht* is een minder juiste vert. van *adsunt:* staan voor de poorten en rukken naar binnen; *noit* (onlogiese ontkenning): ooit.
373 *schrap:* strijdvaardig (met gevelde lansen).
374 *geweer:* wapenen; *men biet het spits met bloote degens:* de Griekse soldaten houden de Trojaanse burgers (die willen vluchten) de blote degenpunt op de borst gericht.
376 *naulix:* met moeite; *en houwt blindeling toe;* en verweert zich in het wilde weg, wanhopig (caeco Marte resistunt); *deze antwoort;* antwoord was vroeger vrouwel.
377 *door het ingeven der Goden* (numine divom): gedreven door de wil der goden.
378 *Erynis:* de wraakgodin; hier de oorlogsfurie.
381 *gemoeten:* ontmoeten.
382 *Mygdon:* koning van Phrygië; *Cassandra:* dochter van Priamus.
383 *onlangs:* voor kort.
384 *Frygianen:* Trojanen; *by geval* (toevallig) is verkeerd verbonden: Chorebus was *toevallig* kort te voren te Troje gekomen.
385 *zijner razende bruit:* van zijn in profetiese extase verkerende (door de goden geïnspireerde) bruid.
386 *getroost:* ten volle bereid.
387 *vroom:* dapper.
388 *lustigh en rustigh:* op vastberaden wijze bereid.
389 *staet:* staat van zaken.
390 De Ouden meenden dat de goden een stad die zich moest overgeven, verlieten.

Jupijn gaf grimmigh ons dus over aen Mycene.[470]
De Grieck is meester van de stadt, in lichten brant.
Het vreesselijcke paert, op 't hooge slot geplant,[472]
Baert krijghsvolck. Sinon, wien 't verraet geluckt te wonder,[473]
Sticht, al braveerende en verheught, den brant hier onder,[474]
En andren houden wacht aen d'opgezette poort,
Met zoo veel duizenden, als nimmer wert gehoort
Dat over zee, van verre, ons uit Myceene zochten.
De zommigen staen schrap, en schutten 's burgers toghten,[478]
En houden wijck en straet bezet mee hun geweer.
Men biet het bloote spits met sabelen, om neêr
Te houwen wat zich rept. de voorste wacht van allen
Biet naulijx wederstant aen poorten, en aen wallen,
En houwt in 't hondert toe. op zulck een' oorloghstoon,[483]
Een antwoort, al te droef, van Panthus, Otreus zoon
En drift der Goden, vliegh ick, zonder om te kijcken,[485]
Naer brant, naer vyant toe, door levenden, en lijcken,
Waer 't noot is, waer de wraeck en dolle lust my winckt;[487]
Waer 't roepen en geschrey, dat aen den hemel klinckt,
My daghvaert. Ifitus, stockout, en zat van leven,[489]
Oock Rifeus, Hypanis, en Dymas mede streven
Eendraghtigh aen ons zy, daerze ons, by maeneschijn,[491]
Gemoeten op de straet, en trecken eene lijn,[492]
Gevolght van Mygdons zoon, Chorebus, onder andre,[493]
In 't opgaen van zijn jeught; die, razende op Kassandre
Verslingert, korts op hoop, als een behuwde zoon[495]
Van Priam, by geval te Troje, 's konings troon
En 't Frygiaensche rijck quam stutten met zijn daeden;
Doch niet ter goeder uur, dewijl hy, niet te raeden,[498]
En, van zijn dolle bruit gewaerschuwt, onbezint[499]
Al watze spelde los en wuft sloegh in den wint.[500]
Ick, dieze altzamen zie getroost een kans te waegen,
Vermaenze: ô borsten, die zoo vroom en onverslagen[502]
En rustigh zijt, om my, die 't uiterst waegen zal,
Te volgen op dit spoor: gy ziet nu overal
De kans des krijghs gekeert, en hoe 't 'er staet geschoren.

470 *Mycene:* hoofdstad van Argolis, zetel van Agamemnon (hier: de Grieken).
472 *vreesselijck:* schrik aanjagend.
473 *te wonder:* maar al te goed.
474 *hier onder:* overal in de stad.
478 *en schutten 's burgers toghten:* en verhinderen de uittocht, de vlucht der Trojaanse burgers.
483 *houwt in 't hondert toe:* vecht in 't wilde weg, wanhopig; *op zulck een' oorloghstoon:* door deze schildering van de strijd.
485 Denk voor *drift:* op uit vs. 483; *op drift der Goden:* gedreven door de wil der goden.
487 *winckt* (wenkt): heenlokt, heendrijft.
489 *daghvaerden:* oproepen, ontbieden.
491 *daer:* (meegaande van de plaats) waar.
492 *eene lijn trecken:* zich aansluiten.
493 *onder andre:* met de anderen trekt ook Chorebus op.
495 *korts:* kort geleden; *op hoop, als een behuwde zoon van Priam:* als schoonzoon, in spe; verder zie men de proza-vert., r. 381-84 met aant.
498 *niet te raeden:* geen raad willende aannemen.
499 Voor *dol* zie men de aant. bij de proza-vertaling, r. 385; *onbezint:* onbezonnen, roekeloos.
500 *los en wuft:* lichtzinnig (betrekking hebbende op Chorebus).
502 *onverslagen:* niet terneergeslagen, vol onbezweken moed.

De Goden, die dit rijck beschutten van te voren,[506]
Verlieten kerken, en altaeren. al te spa

506 *van te voren:* voor de definitieve val.

[391] te vergeefs komt ghy de stadt, die al in brant staet, te hulp: laet
[392] ons evenwel, recht toe, recht aen, onder den vyant rucken, en
[393] sterven: wanhoop is d'eenige troost der wanhopenden. Dat maeckt[393393-94]
[394] de jonge borsten gaende. Wy (gelijck verscheurende wolven, die[+]
[395] by doncker nacht, van dollen honger uit hun leger gejaeght, ver-
[396] wacht worden van hun hongerige jongen) loopen hier op, dwers[396-97]
[397] door vyant, door zwaerden, midden door de stadt hene, in een
[398] gewisse doot, onder de schaduwe der vleugelen van den hel-[398-99]
[399] duisteren nacht. Wie zou den moort en neerlaegh van dien nacht
[400] met woorden kunnen uitdrucken, of de zwaricheit naer den eisch[400]
[401] beschreien? D'aeloude stadt, die zoo vele jaren heerschte, gaet
[402] te gront. Menighte van maghtelooze menschen worden overal[402]
[403] nedergehouwen, op straet, in huizen, en godtgewijde kercken; en
[404] de Teukren boeten het alleen niet met den hals; maer de Griecken[404]
[405] (want d'oude vromigheit ontvonckt zomtijts den moedt der over-[405]
[406] wonnelingen) komen oock te sneuvelen, hoewelze boven staen.[406]
[407] Overal is groote rouw, overal schrick, en zy geraken alle niet op[407407-8]
[408] eenerhande wijze aen hunne doot. Androgeos was d'eerste, die[+]
[409] ons met eenen grooten hoop Griecken gemoete, meinende datwe[409]
[410] van zijn volck waren, en sprack, eer hy iemant kende, ons eerst[410]
[411] vriendelijck aen: haest u, mannen: waer staeckt ghy zoo lang?
[412] anderen plonderen vast het brandende Pergamum, en gaen met
[413] den buit deur: komt ghy nu noch eerst uit de groote schepen?[413]
[414] Dit zeggende, merckte hy flux (want men hem niet ront genoegh[414]

[+][Randschrift:] *die, gelijck hongerige wolven, de Griecken aenranden*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 394: *aenranden:* aanvallen.

[+][Randschrift:] *Androgeos ontmoet hun eerst onbekent,* 408 *onbekent:* zonder hen te (her-)kennen, niet wetende wie ze waren.

393 *wanhoop* enz.: vert. van: una salus victis nullam sperare salutem; in vrije weergave: vechten met de moed der wanhoop biedt de enige kans op redding, als alle hoop verloren schijnt.
393-94 *Dat maeckt de jonge borsten gaende:* die woorden bezielen de jonge mannen met (nieuwe) moed.
396-97 *loopen.... midden door de stadt hene;* beter: naar 't midden van de stad.
398-99 *onder de schaduwe der vleugelen van den helduisteren nacht*, ter vert. van: *Nox atra cava circumvolat umbra:* de zwarte nacht hangt (*vliegt*, lett.) rondom ons met zijn alles omhullende duisternis; in verband met *circumvolare* kiest Vondel 't woord *vleugelen;* zie ook de vert. in verzen, vs. 521; *helduister*: duister als de hel; *neerlaegh:* slachting.
400 *de zwaricheit:* het leed, de noden.
402 *maghteloos:* weerloos.
404 *de Teukren.... hals:* niet alleen de Trojanen moeten het (hun verzet) met de dood bekopen.
405 *vromigheit:* moed, dapperheid.
406 *hoewelze boven staen:* al zijn ze overwinnaars.
407 *rouw, schrick:* wanhopige droefheid en ontzetting.
407-8 *zy geraken.... doot* (plurima mortis imago): de dood waart rond onder velerlei gedaante.
409 *gemoeten:* tegenkomen.
410 *eer hy iemant kende* (herkende) is de vert. van *inscius:* in zijn onkunde, in de waan (dat we 'van zijn volck waren'); *eerst;* dus: uit *zijn* mond kwamen de eerste woorden.
413 *nu noch eerst:* nu pas; *uit de groote schepen*, a celsis navibus: uit de hoge schepen.
414 *flux:* aanstonds; *niet ront genoegh:* min of meer terughoudend, ontwijkend.

Zoeckt gij de stadt in noot, en staende ter gena
Der vlamme en haeren gloet, te redden, en te bergen.[508-9]
Maer laet ons evenwel den noot het uiterst vergen,[510]
En rucken regelrecht op onzen vyant aen,
En sterven. wanhoop houdt alleen de wanhoop staen.[512]
Dat voert de borsten aen, en moedightze al te zamen.[513]
Wy [eveneens gelijck doorgaends de wolven quamen,[514]
Verhit op verschen roof, van hongersnoot geprest,
Die hen al razende, by nacht, dreef uit hun nest,
Dat uitgehongert hen verwacht met drooge kaecken,][516-17]
Aen 't streven, op dit woort [wy passen slechts te raecken,][518]
Door vyant en door zwaert, en midden door de stê,
In een gewisse doot, bedeckt voor spits en sne[520]
In holle schaduwen van 's nachts helduistre veêren.[521]
Wie zou dees nederlaegh en nachtmoort, op 't begeeren
Van iemant, naer den eisch uitdrucken, of dien last[522-23]
En zulck een zwaericheit beschreien, als het past?[524]
d'Aeloude koningsstadt, die eeuwen lang regeerde,
Gaet plotseling te gront; oock die zich niet verweerde,
Een maghtelooze hoop van menschen, wort alsins,[527]
Op straet, in huis, in kerck, in godtsplaets, hier en gins[528]
Verwoet ter neêr gevelt, en ons Trojaenen moeten[529]
Het niet alleen, maer zelfs de triomfeerders boeten,
Met hunnen eigen hals: want onder 't woên van 't zwaert
Ontvonckt d'aeloude deught oock 's overwonnens aert.[532]
De rouw is overal, en overal het yzen:
Oock stervenze niet alle op eenerhande wijzen.
Androgeos quam d'eerste ons met een' grooten stoet
Van Griecken tegen, en hy zagh ons onvermoedt[536]
Voor Griecken aen, en sprack, eer hy nog iemant kende,
Aldus ons minzaem aen: ô volck van onze bende,
O mannen, haest u, voort: waer staecktge nu dus lang?
Alle andre plondren fel in Trojes ondergang,[540]

508-9 *staende ter gena der vlamme en haeren gloet:* overgeleverd aan de (genade der) blakende vlammen; *bergen:* behouden doen blijven.
510 *den noot* is datief-object bij *vergen*.
512 Wanhoop alleen houdt de wanhopigen staande.
513 *dat voert de borsten aen:* die woorden wekken de strijdlust der jongelingen op; *moedighen:* moed inboezemen.
514 *eveneens gelijck doorgaends de wolven quamen:* op dezelfde wijze als het de gewoonte der wolven is te verschijnen.
516-17 *uit hun nest, dat....:* uit hun leger met jongen die....; *met drooge kaecken;* Lat.: faucibus siccis.
518 *wy passen slechts te raecken:* wij doen maar ons best vijanden te treffen?
520 *bedeckt voor spits en sne:* beveiligd voor de wapenen der Grieken.
521 (in) *holle schaduwen* is de vert. van *umbra cava;* de bedoeling is: onder de omhullende schaduw, de schaduwen, waar*binnen* we ons kunnen verbergen; zie verder de proza-vert. en aant., r. 398-99.
522-23 *op 't begeeren van iemant:* indien iemand zulks verlangde; *last:* ellende.
524 *als het past:* naar de eis.
527 *alsins:* overal.
528 *godtsplaets:* gewijd oord.
529 *ons:* onze.
532 *deught:* dapperheid; *'s overwonnens aert:* de inborst, het gemoed van de overwonnene.
536 *onvermoedt:* geen kwaad vermoedende.
540 *plondren:* plunderen; *in:* bij.

En strijcken vast den buit; en komtge eerst opgeschooten[541]
Uit uwen langen slaep ter stede in, uit ons vlooten?
Androgeos vernam [want niemant ront en naeckt[543]

541 *den buit strijcken:* met de buit heengaan; *eerst:* nu eerst.
543 *naeckt:* onomwonden (vgl. de naakte waarheid).

*

[415] antwoorde) dat hy midden onder den vyant geraeckt was; en[+]
[416] versloegh hier van, zweegh kort stil, en trat te rugge; gelijck[416]
[417] iemant schielijck al sidderende de vlught neemt, die onvoorziens
[418] op een slang, onder scherpe dorens, treet, wiens blaeuwe hals[418]
[419] van boosheit zwelt: zoo teegh Androgeos, ontstelt door deze[419]
[420] bejegening, oock deur. Wy vallen 'er op in, en worden van alle[420420-21]
[421] kanten omcingelt van gewapende vyanden, die wy overal neder-
[422] houwen, overmits zy geen wegen kenden, en vol vreeze waren:
[423] zoo gunstigh was Fortuin ons in 't eerste. Chorebus hier op moedt
[424] scheppende en braveerende, zeide: o spitsbroeders, laet ons dien[+424]
[425] wegh, dien ons 't geluck baende, inslaen: laet ons van schilden[425]
[426] veranderen, en der Griecken wapens aenschieten. Wat leit 'er[426426-27]
[427] aen, of men zich tegens den vyant met list of dapperheit behelpe?
[428] Hun wapens zijn toch t' onzen beste. Zoo sprekende zet hij An-[428]
[429] drogeos helm met de pluimaedje op, vat zijnen braven schilt,[429]
[430] en bint het Grieksche lemmer op de zijde. Zoo doet Rifeus, zoo[430]
[431] doet Dymas, en al de rustige maets: elck wapent zich met den[+431431-32]
[432] gereetsten buit. Wy rucken onder de Griecken tegens het nootlot[432]
[433] aen; worden dickwils by donker hantgemeen, en sturen menigen
[434] Mycener ter helle. Zommigen vlieden naer de schepen en stran-[434]
[435] dewaert, om zich te bergen. Zommigen klimmen schandelijck,[+435-36]
[436] uit bloohartigheit, in het groote paert, en verschuilen zich weder
[437] in den buick. Och, het is verloren gevochten, als de Goden u[437]
[438] tegen zijn.

[+][Randschrift:] *en merckende dat het vyanden zijn, treckt zijnen voet kort te rugge, gelijck iemant die onverhoeds op een slang treet*. In het Randschrift bij r. 415: *kort:* onmiddellik, plotseling.

[+][Randschrift:] *Chorebus raet hun zich met Griecksche wapenen te vermommen:*

[+][Randschrift:] *zoo ruckenze onder den vyant*

[+][Randschrift:] *jagen hen ten deele op de vlught,* 435 *ten deele:* voor een deel.

* TEKSTKRITIEK: r. 418 *op een slang, onder scherpe dorens* is in de herziene druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *onder scherpe dorens, op een slange*.
416 *verslaen:* ontstellen; *zweegh kort stil:* hield plotseling zijn woorden in.
418 *onder.... dorens:* te midden van doornstruiken.
419 *deurtiegen:* zich wegpakken.
420 *bejegening:* ontmoeting; *wy vallen 'er op in:* wij wierpen ons op de troep van A.
420-21 *worden.... omcingelt van gewapende vyanden*, onjuiste vert. van *circumfundimur armis:* wij omsingelen hen (lett. wij gieten ons om hen) met een ijzeren ring van wapenen.
424 *braveerende:* groot gaande.
425 *dien ons 't geluck baende:* die de fortuin ons aanwees.
426 *wapens* hier in de algemene zin van militaire distinctieven.
426-27 Versta: list of dapperheid, wie vraagt daarnaar, wat doet het er toe, als het tegen de vijand gaat; *zich behelpen met:* gebruik maken van.
428 *t' onzen beste:* tot onze beschikking.
429 *pluimaedje:* pluimbos; *zijnen braven schilt;* de Lat. tekst zegt: zijn prachtig versierd schild; *schild* was vroeger meest mnl.
430 *lemmer:* zwaard.
431 *rustig:* wakker.
431-32 *met den gereetsten buit* is de vert. van *spoliis recentibus:* met de pas verworven wapenbuit; Vondel bedoelt: ieder wapent zich met de wapenen, die hij maar 't eerst (onder de gedode vijanden) kan vinden.
432 *tegens het nootlot aen:* maar het 'noodlot' (de goden) is niet op onze hand.
434 *Mycener:* Griek.
435-36 *schandelijck, uit bloohartigheit:* uit schandevolle, laffe vrees.
437 *het is verloren gevochten:* het is verloren moeite (nutteloos) te vechten.

[439] Maer zie Kassandre, Priaems dochter, wert by heur hangende[+439]
[440] hair uit Minerves kercke en kappelle getrocken, terwijlze te ver-

[+][Randschrift:] *en zien Kassandre by het hair slepen,*

439 *by heur hangende hair* is de vert. van passis crinibus: *met* loshangende haren.

Hem antwoort gaf,] dat hy in 't midden was geraeckt
Van 's vyants troep, versloegh, zweegh stil, en tradt te rugge,
Als een, die, op een slang in doornen treênde, vlugge
En snellijck deist van schrick, terwijl de slang op 't velt,[547]
Om haeren blaeuwen hals, van helsche boosheit zwelt.
Zoo teegh Androgeos, ontroert door dit ontmoeten,[549]
Oock deur. wy schieten toe, om hen met spits te groeten,[550]
En worden vreesselijck omringt van 's vyants tal,[551]
Besloten, en bezet, en houwenze overal[552]
Ter neder, overmits d'onkundigheit der wegen,
En hun verbysteringe en schrick, by nacht verlegen.[553-54]
Zoo gunstigh was Fortuin 't begin van onzen toght.[555]
Dat gaf Chorebus moedt, toen hy hen overmoght.[556]
Hy sprack braveerende, op die zege dapper gaende:[557]
O spitsbroêrs, volgh den wegh, dien 't avontuur ons baende:
Verandert flux van schilt: schiet Griecksche wapens aen.
't Zy list, of vromicheit, en mannelijck bestaen;[560]
Wat schaet het hoe men hier den vyant demp' ten leste?[561]
De vyant geeft ons zelf zijn wapens hier ten beste.
Zoo spreeckt hy, en bedeckt, met pluime en storremhoedt,[563]
Androgeos ontruckt, zijn hooft, en vat met moedt[564]
Den braven schilt, en bint het Griecksche zwaert op zijde.
Zoo volght hem Rifeus: zoo volght Dymas, en de blijde
Genootschap, elck gesterckt met dien geraepten buit.[566-67]
Zoo vallenwe op den Grieck, hoe fel ons 't nootlot stuit.
Wy worden hantgemeen by doncker, fors en felle,[569]
En stuuren menigen Mycener geest ter helle.[570]
De zommigen aen 't vliên naer strant toe, naer de vloot,
En bergen schandelijck hun leven voor de doot.[572]
De zommigen, in t' paert oneerlijck opgesteegen,[573]
Verschuilen in den buick. och, 't is vergeefs den degen
Getrocken, als de Goôn om hoogh u tegen zijn.
Maer zie Kassandre wert by 't haer, in droeven schijn,[576]

547 *deisen:* (achteruit) deinzen.
549 *ontroert:* door schrik geslagen.
550 *om hen met spits te groeten:* om hen met de blanke wapenen te ontvangen.
551 *vreesselijck:* op onrustbarende, angstwekkende wijze.
552 *besloten en bezet:* omsingeld, ingesloten.
553-54 vgl. de proza-vert., r. 422; *by nacht verlegen;* tengevolge van de duisternis voelen de Gr. soldaten zich nog meer *hulpeloos* in de hun onbekende stad, weten ze niet, waarheen te wijken.
555 *begin* is datief-object.
556 *overmogen:* de baas zijn, overwinnen.
557 *dapper gaen:* zich verheffen.
560 *vromicheit:* dapperheid; *mannelijck bestaen:* kloeke daad.
561 Wat doet het er toe, op wat voor wijze we de vijand ten onder brengen.
563 *met pluime en storremhoedt:* met de gepluimde krijgshelm.
564 *Androgeos* is datief-object.
566-67 *de blijde genootschap* (vroeger vrouwl.)*:* de opgewekte, met strijdlust bezielde troep.
569 *felle:* heftig.
570 *menigen Mycener geest:* de schim van menig Mycener.
572 *schandelijck:* in oneervolle vlucht.
573 *oneerlijck:* op eerloze, lafhartige wijze.
576 *in droeven schijn:* als een deerniswaardige vrouw.

By 't hangend haer gesleurt, uit Pallas koor, en tempel;[577]

577 *uit Pallas koor, en tempel:* uit het allerheiligste van de tempel van P. (vgl. de proza-vert., r. 440, waar *kercke en kapelle* ook als hendiadys moet worden opgevat).

*

[441] geefs haer oogen, haer blaeckende oogen, naar den hemel sloegh;[441]
[442] want de tangere handen waren gebonden. Chorebus dit ziende,[+442]
[443] wert dol, en den doot getroost, vloogh midden onder den vyant.[443]
[444] Wy sluiten ons wel dicht in een, en volgen hem algelijck. Toen[444]
[445] wert eerst, boven van de kerck, by ons volck op ons geschoten,[445]
[446] en menigh geraeckte deerlijck om hals, dewijlze ons, om de
[447] Griecksche wapens en paertshaire pluimen, voor Griecken aen-
[448] zagen. De Griecken toen van alle kanten te zamen ruckende, op[+448-49]
[449] het misbaer der maeght, en uit spijt datze hun ontweldight is,
[450] vallen 'er op in; de gestrenge Ajax, beide de zoons van Atreus,[450]
[451] en al de maght der Dolopen: gelijck zomtijts de vier winden[+451]
[452] tegens malkanderen aenbulderen, dat de bosschen knacken en
[453] kraecken; terwijl Nereus met zijnen beschuimden drietant de zee[453]
[454] ophitst, en het onderste boven keert. De vyanden, die wy, by[454]
[455] donker nacht, bedrieghelijck op de vlught en door al de stat[455]
[456] dreven, komen ons het hooft bieden, en te kennen aen schilden,[456]
[457] valsche wapens en onze spraeck. Wy worden stracks door de[457]
[458] menighte overrompelt. Chorebus quam d'eerste door Peneleus[458]
[459] hant te sneuvelen, voor het altaer der strijtbare Godinne; en[459]
[460] Rifeus, de rechtvaerdighste en oprechtste van alle Teukren, bleef
[461] 'er mede: want het den Goden zoo beliefde: en Hypanis en[461]

[+][Randschrift:] *dieze poogen t'ontzetten,*

[+][Randschrift:] *daer een schrickelijck gevecht valt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 448: *valt:* ontstaat, plaats grijpt.
[+][Randschrift:] *gelijck stormwinden tegens elckanderen bulderen.*

* TEKSTKRITIEK: r. 441-42 De druk van 1659 brengt de volgende verduideliking: in haer *oogen, haer* blaeckende oogen zijn de cursieve woorden uitgelaten; voor *want* is *haer oogen* ingevoegd.
441 *haer blaeckende oogen:* haar brandende, fonkelende ogen.
442 *want* moet aldus worden opgevat: zij kon *alleen de ogen* ten hemel slaan, *want* haar tengere ('*tangere*') handen waren gebonden (zie de Tekstkritiek; *Chorebus* is Cassandra's minnaar, zie r. 381-82.
443 *den doot getroost:* bereid te sterven.
444 *algelijck:* allen te zamen.
445 *by:* door.
448-49 is een onjuiste vert. Verg. zegt: Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira undique collecti invadunt: Toen, onder geschreeuw en in woede ontstoken, omdat de maagd hun ontweldigd is, stromen de Grieken van alle kanten samen en vallen ons aan; Vondel heeft *gemitu* met *virginis* verbonden.
450 *gestreng* (acerrimus): heftig, geducht; aan *Ajax* is Cassandra ontroofd; zie Aen. I, r. 79; *de zoons van Atreus:* Agamemnon en Menelaus.
451 *de Dolopen;* zie r. 42.
453 *Nereus:* de god van de zee.
454 *ophitsen:* in beroering brengen.
455 *bedrieghelijck:* door onze krijgslist.
456 *komen ons het hooft bieden:* stellen zich tegenover ons; (komen ons) *te kennen:* herkennen ons; bij *schilden* dient ook *valsche* te worden gedacht.
457 *valsche wapens* (mentita tela), hier: de bedriegelik verwisselde wapens; *stracks:* aanstonds.
458 *menighte* (numerus), hier: overmacht; *overrompelt:* overmand; *d'eerste* (in navolging van 't Latijn): het eerst; *Peneleus:* de aanvoerder der Boeotiërs.
459 *de strijtbare Godinne* is Minerva (Pallas Ath.).
461 *want* (omdat) *het den Goden zoo beliefde* is een vert. van*: dis aliter visum:* (volgens menselike maatstaf had hij door zijn deugden een gelukkig lang leven verdiend maar) de goden oordeelden er anders over; vgl. de vert. in verzen, vs. 612.

De dochter van Priaem; terwijlze van den drempel
Haere oogen, doch vergeefs, om troost ten hemel sloegh,
Haer blaeckende oogen: want de handen, teêr genoegh,
Geknevelt waren, en met koorden vast gekneepen.
Chorebus, die dit zagh, van smerte om 't hart beneepen,[582]
Wert razende, en, der doot getroost, berooft van zin,[583]
Vloogh midden in den drang op 's vyants heirspitse in.[584]
Wy sluiten ons heel dicht, en volgen hem te zamen.
Toen zocht ons eigen volck ons met geschut te praemen,[586]
Van boven uit de kercke, en menigh raeckte om hals
Wel deerlijck; toenze, om schilt en paertspluim, loos en valsch[588]
Verwisselt, op een' sprong, aen Frygiaensche draghten,[588-89]
Ons voor hun vyanden en booze Griecken achtten.
De Griecken ruckten toen van overal by een,
Op 't luit misbaer der maeght, uit spyt dat zy, 't gemeen
Ter schande, met gewelt ontweldight wiert hun allen,[592-93]
Die fel gelijckerhant ons komen aengevallen;[594]
De heftige Ajax, en de zoons van Atreus mê,
En al 't Myceensche heir: gelijck, op lant, of zee,
De winden alle vier, uit hun spelonck gebroken,[597]
Elckandren bulderende aenranden, en bestoocken,
Dat bosch geboomte en stam luitruchtigh knackt, en kraeckt,
Godt Nereus met zijn vorck de baren gaende maeckt,[600]
En op de tanden neemt, en keert al 't onderst boven.[601]
De vyant, flus van schrick, by doncker nacht, verstoven,[602]
Door al de stadt gejaeght, met zulck een mommery[603]
Van Griecksche wapenen; waeckt op, en komt ons by,[604]
En 't hooft te biên, zoo dra zijn oogh de livereien[605]
En valsche beucklaers, 't oor de spraeck kan onderscheien.[606]
Men overrompelt ons, door menighte overmant.
Chorebus sneuvelt eerst door Peneleus in 't zant,
Voor 't onbevleckte altaer der dappere krijghsgodesse;
Oock Rifeus, onbevleckt van wandel, die een lesse[610]

582 *van smerte om 't hart beneepen:* met een van droefheid ineenkrimpend hart.
583 *der doot getroost;* vgl. de proza-vert. r. 443; dood werd vroeger manl. en vrouwl. gebruikt.
584 *drang:* strijdgedrang.
586 *met geschut:* met pijlschoten; *iemand praemen:* hem in 't nauw brengen; het hem lastig maken.
588 *ze:* de Trojaanse krijgers bij de tempel op de burcht.
588-89 *om schilt en paertspluim, loos en valsch verwisselt, op een' sprong, aen Frygiaensche draghten:* wegens de (Griekse) schilden en helmpluimen, op listige wijze, bij plotselinge ingeving, in de plaats van de Troj. krijgsuitrusting aangedaan (omgehangen en opgezet).
592-93 *'t gemeen ter schande* (niet voorkomend in Vergilius' tekst) zal moeten betekenen: tot schande van alle Grieken in 't gemeen.
594 *gelijckerhant:* gezamenlijk; *die komen ons aengevallen;* vgl. hij komt op mij aangereden; mij tegemoet gelopen.
597 *uit hun spelonck gebroken;* vgl. Aen. I, vs. 84 vlg.
600 *met zijn volck:* met zijn gevolg van zeegoden.
601 *op de tanden neemt:* met zijn drietand omwentelt.
602 *flus:* een ogenblik te voren, zo even; *verstoven:* weggestoven.
603 *mommery:* vermomming.
604 *opwaecken:* de toedracht begrijpen, 't bedrog doorzien; *bykomen:* op het lijf vallen.
605 Versta: en *komt* ons 't hooft te biên; *livery:* militaire uitrusting.
606 *beucklaer:* schild.
610 *een lesse:* tot een voorbeeld, toonbeeld (een man van voorbeeldige rechtschapenheid).

Van recht en billijckheit alleen in Troje streckt.[611]
De Godtheit kent haer wit, al is 't voor ons bedeckt.[612]

611 *alleen* heeft hier de kracht van: bij uitstek, vóór alle anderen; de Lat. tekst zegt: Ripheus, iustissimus *unus* (Vondels *alleen*), qui fuit in Teucris.
612 zie de aant. bij r. 461 der proza-vertaling.

*

[462] Dymas, van hun eigen volck doorschoten, moeten 'er het leven[462]
[463] laten: en, o Panthus, uwe groote godtvruchtigheit en Priesterlijcke[463]
[464] huive konden u voor de doot niet beschutten. Ghy assche van[464]
[465] Troje, en leste brant van mijne stadt, kunt getuigen, dat ick in[465]
[466] uwen ondergangk nochte wapens nochte eenigh gevaer van
[467] vyanden schroomde; en waer mijn tijt daer geweest, ick had het[467467-68]
[468] hun met bloetstorten zuur genoegh gemaeckt. Ick geraeck van
[469] daer met Ifitus, en Pelias, die, overmits d'een out, d'ander van
[470] Ulysses gewont was, niet voortkosten.[470]

[471] Daetelijck begeven wy ons op het gekrijt naar Priaems hof toe.[+471]
[472] Hier gingk het zoo afgrijsselijck op een moorden en dootsmijten,[472]
[473] als of 'er in dezen hoeck alleen gevochten wiert, nochte elders[473]
[474] menschen bleven; zoo was Mars uitgelaten; en wy zagen de[474]
[475] Griecken op het hof aenvallen, en voor de poort met de schilden[475]
[476] gereet om te stormen. De ladders hangen aen den muur, en zy
[477] klimmen vast by de posten op, en beschutten zich voor de pijlen,[477]
[478] met hunne schilden in de slincke, en slaen de rechte hant aen
[479] het dack. De Dardaners van hun zijde stooten torens en daken[+479]
[480] van boven neder, en zoecken zich, in den uitersten noot, met
[481] dit geweer voor de doot te beschermen; en rollen vergulde bal-[481]
[482] cken, en al wat van outs her tot pracht en prael diende, van

[+] [Randschrift:] *Aldus vechtende geeft zich Eneas naer Priams hof, van Griecken bestormt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 471: *zich geven:* zich begeven.

[+] [Randschrift:] *van Trojanen verdadight*. 479 *verdadighen:* verdedigen.

* TEKSTKRITIEK: r. 476 In de dr. van 1659 is vóór *gereet, in een gesloten* ingevoegd. - 479 *daken* is in 1659 veranderd in *tinnen*.

462 *van:* door.

463 *Panthus,* zie r. 359.

464 *huive,* ter vert. van *infula:* een wollen hoofdband, teken der priesterlike waardigheid en onschendbaarheid.

465 *leste brant van mijne stadt*, ter vert. van *flamma extrema meorum:* brandstapel, waarop ik de mijnen verloor.

467 *schroomde:* vermeed, ontweek.

467-68 *ick had het hun met bloetstorten zuur genoegh gemaeckt:* ik had genoeg vijanden gedood om zelf van de Grieken de dood te verdienen.

470 *niet voortkosten:* niet voortkonden, nauweliks konden lopen.

471 Vergilius' bedoeling is: heftige kreten dreven ons naar Priamus' paleis te gaan.

472 *dootsmijten:* doodslaan.

473 *als of....:* de strijd in de andere stadswijken zonk hierbij in 't niet.

474 *bleven,* nl. in de strijd (dood) bleven; *zoo was Mars uitgelaten:* zo waarde en woedde de krijg; de Lat. tekst heeft: *sic* (cernimus) *Martem indomitum;* het woord indomitum (onbedwongen, wild) kan V. *uitgelaten* gesuggereerd hebben; bij de vert. in verzen heeft hij dit *uitgelaten* volkomen fig. opgevat; zie vs. 631.

475 *met de schilden* (testudine acta); wanneer de Romeinse soldaten stormliepen tegen de muren van een belegerde vesting, sloten ze zich nauw aaneen en hielden boven het hoofd hun schilden, die zò te zamen een dak vormden, dat hun beschermde tegen de projectielen der belegerden.

477 (*zy*) *klimmen vast by de posten op* (sub ipsos postis): ze zijn bezig bij de deurposten (poortdeuren) door middel van de ladders omhoog te klimmen; misschien bedoelt Vondel: zo maar zonder van de ladders gebruik te maken (zie de vert. in verzen, vs. 636).

479 *daken;* de Lat. tekst luidt *tota domorum culmina* (hele bovenstukken van gevels) of volgens een variant *tecta* dom. culm.: de (met pannen) bedekte kappen der huizen; Vondel zal de laatste lezing hebben gevolgd.

481 *geweer:* wapen, afweermiddel; *vergulde balcken;* nl. de balken van de zoldering, waarop het dak rust.

Hier moeten Hypanis en Dymas 't leven laeten,
Geschoten van ons volck. wat kan het Panthus baeten
Dat hy 't gewijde berght, godtvruchtigh, onbevleckt,[615]
Daer Febus myter hem in 't vallen niet bedeckt![616]
O asch van Troje, ô brant, de jongste brant van allen,
Gy kunt getuigen, dat ick, in 't vergaen en vallen
Van mijn heer vaders stadt, my zelf niet heb gespaert,
Noch geen gevaer gevreest, noch vyanden, noch zwaert;[620]
En broght mijn nootlot mê met Troje te bederven;[621]
'k Had ruim genoegh verdient van 's vyants hant te sterven.
'k Ontglip, met Ifitus en Pelias, den doot,
En wort van hier geruckt, en dat ter nauwer noot:[624]
Want d'een, te zwaerlijck van Ulysses hant geschonnen,[625]
En d'ander, out en stram, my naulijx volgen konnen.[626]
Wy vliegen, op gekerm en moortkreet, daetlijck voort
Van hier naer Priams hof: daer ging de krijgh, de moort,
De wreetheit zoo te werck, als of'er in geen wijcken,[629]
Noch al de stadt dan hier gevochten wiert, geen lijcken[630]
Te vinden waren; zoo was Mars in zijnen schick.[631]
Wy zien de Griecken hier bestoocken, bol en dick,[632]
De tinnen van het hof, en, om de poort te rammen,
Den stormbock aengevoert, en, onder 't schiltdack, vlammen[634]
Op zege voor de poort. de stormleer, aen den muur[635]
Gehangen, dreight het dack. men klimt op avontuur[636]
De posten op, beschut aen d'eene hant, voor vlagen[637]
Van schichten, met den schilt, en d'andre hant geslagen
Aan 't hooge dack van 't hof. de Troischen bieden weêr,[639]
En stooten toren trans en tin van boven neêr,
Om op het uiterst noch, met dit geweer en wapen,
En watze, om tegenweer uit noot, te zamenraepen,[642]
Hun leven voor de doot te vryen, naer hun maght.[643]

615 *'t gewijde*; vgl. vs. 460; *bergen:* in veiligheid brengen.
616 *Febus myter:* de hoofdband, die Panthus als priester van Apollo draagt; *bedeckt* (lett. vert. van *texit*): beschermt.
620 *noch geen:* dubbele ontkenning.
621 *En broght mijn nootlot mê met Troje te bederven:* en indien het lot had gewild dat ik met Troje ten onder zou gaan.
624 *wort van hier geruckt* (ter vert. van divellimur inde): (in het dichte strijdgewoel) geraak ik van hier.
625 *geschonnen:* (geschonden): gewond.
626 *konnen:* kunnen.
629 Denk voor *wijcken* (stadsdelen) andere en voor *al* (vs. 630) in.
630 Versta: (en alsof er nergens anders dan hier alleen) lijken waren te vinden.
631 vgl. de aant. bij de prozavert., r. 474.
632 *bol en dick:* in dichte scharen, in een dichte klomp.
634 Construeer: wy zien (vs. 632) den stormbock aengevoert en wy zien de Gr., *onder 't schiltdack* (zie de aant. bij r. 475 van de prozatekst), *vlammen op zege* (dorsten naar de overwinning); *stormbock:* belegeringswerktuig, stormram; zie Deel 3, blz. 580.
635 *stormleer:* stormladder.
636 *dreight:* bedreigt; *op avontuur:* zo maar, buiten de georganiseerde aanval en belegering om.
637 *beschut* is verleden deelw.; beschermd door het schild in de eene hand voor regens (wolken) van pijlen.
639 *'t hooge dack* (fastigia): de kroonlijst of kap; *weêr:* tegenweer.
642 *om:* tot.
643 *vryen:* vrijwaren, beschermen.

Zy rollen balcken en vergulde prael en pracht
Van d'oude koningen op 's vyants troep van boven:[644-45]

644-45 vgl. de proza-vert., r. 481-82; *en vergulde prael en pracht van d'oude koningen:* (balken) die van ouds het paleis der koningen tot sieraad strekten.

*

[483] boven neder. Anderen weder moedt grijpende, gaen den Koningk[Regel 483-85]
[484] in het hof bystaen, en de vermeesterde burgers helpen en stijven,
[485] en houden met bloote degens en maght van volck de deuren be-
[486] neden bezet. Daer was een deur gemaeckt, om van achter heime-[486]
[487] lijck in Priaems hof te kunnen gaen, en waer door d'ongeluckige
[488] Andromache, zoo lang het Rijck stont, dickwils alleen haren[488]
[489] schoonvader plagh te bezoecken, en haer zoontje Astyanax by
[490] zijnen grootvader te brengen. Ick geraeck op het opperste van[490]
[491] het dack, waer van d'ellendige Trojanen te vergeefs vast met[491]
[492] schichten schoten. Hier stont een toren, heel hoogh boven het[+]
[493] dack opgehaelt, waer uit men over gansch Troje de Griecksche[493]
[494] vloot en het leger plagh te kunnen zien: dezen tasten wy van[494]
[495] alle kanten aen, en houwen de binten onder by den oppersten
[496] zolder in stucken; en stooten en storten de kap van boven neder;
[497] het welck terstont een' slagh en vreesselijck gat onder de Griecken[497]
[498] maeckte, dat anderen stoppen; onaengezien wy steenen en blocken[498]
[499] en al wat 'er voor de handt was van boven neder smackten. Pyrrhus[499]
[500] met zijnen blooten degen en blanck harnas, staet en braveert[500]
[501] voor het poortael, en aen de poort: gelijck een slang voor den[501]
[502] dagh komt, die van venijnig kruit gevoedt en opgezwollen, al[502]
[503] den kouden winter onder d'aerde leit, en nu eerst vervelt en
[504] jeughdigh geworden, glimt, den gladden rugh intreckt, fier de[504][504-5]
[505] borst in den zonneschijn uitsteeckt, en met haer driepuntige tonge
[506] drilt. De groote Perifas is by hem, en Automedon, Achilles voer-[506]

[+][Randschrift:] *De Helt geraeckt op den toren, van waer men vast nootweer biedt, en houwt dien van boven neder, en verplet de bestormers; daer Pyrrhus om laegh braveert en schittert, gelijck een vervelde slang, in den zonneschijn en de lente;* In het R a n d s c h r i f t bij r. 492: *nootweer:* verdediging in hachelike positie; *daer:* terwijl.

* TEKSTKRITIEK: r. 490-91 In de druk van 1659 is *op het opperste van het dack* veranderd in *boven op de tin van het hof*. - 506 *voerman* wordt in 1659 veranderd in *koetsier* (vgl. de vert. in verzen, vs. 678).

Regel 483-85 geven een fout. vert., berust, op een verkeerde interpunctie. De bedoeling van Verg. is: Anderen (andere Troj.) bezetten de poort beneden met getrokken kling en houden daar dicht opeengedrongen stand. Ons (nl. Aeneas en zijn makkers) werd de moed hernieuwd en wij wilden het paleis van de koning hulp brengen, de verdedigers bijstaan en de overwonnenen met nieuwe strijdkrachten sterken.

486 Ook hier is de vertaling minder juist en daardoor onduidelik; weggelaten is, dat die poort toegang gaf tot een corridor, welke de verschillende gedeelten van 't paleis, het deel waar Priamus en dat waar Hector woont, verbindt.

488 *Andromache:* de vrouw van Hector; *ongelukkig* genoemd met het oog op haar toekomstig lot (zie Boek III); *alleen:* onvergezeld.

490 *Ick geraeck*, nl. door die deur.

491 *waer van:* vanwaar; *ellendig:* ongelukkig.

493 *opgehaelt:* opgetrokken.

494 *leger:* legerkamp.

497 *een' slag:* een donderend lawaai; *gat:* bres,

498 *onaengezien:* in weerwil van het feit dat.

499 *Pyrrhus:* zoon van Achilles.

500 *blanck:* blinkend; *staet en braveert:* staat in overmoedige trots.

501 *voor het poortael:* voor de vóórhof (bij 't Romeinse huis de ruimte onmiddellik vóór de hoofdingang).

502 *van venijnig kruit gevoedt;* de Ouden meenden, dat de slang haar vergif trok uit de giftige kruiden die ze at.

504 *intrecken,* hier*:* kronkelen.

504-5 *fier.... uitsteecken:* trots omhoogsteken; *driepuntig;* vgl. *Lantged.* III, r. 425.

506 *drillen:* de tong uit- en insteken, priemen; *voerman:* wagenmenner.

[507] man en schiltknaep, met al de jeught van Scyros, die te gelijck[507]

507 *schiltknaep*, ter vert. van *armiger:* wapendrager; *Scyros:* een eiland dicht bij Euboea, waar Pyrrhus door zijn moeder was grootgebracht.

En andren gaen, vol moedts, den koning hulp beloven,
Verdaedigen in 't hof, en d'overwonne schaer[647]
Der burgerye streng hanthaven in gevaer;[648]
Bezetten deur en poort om laegh met blancken degen,
En maght van volck. hier stont, om, in den noot verlegen,[650]
Naer Priaems hof ter sluick te gaen, een achterdeur,
Waer door Andromache gewoon was, na als veur,[652]
Den schoonvaêr [toen het rijck noch veiligh was van plaegen]
Te vinden, en haer zoontje in grootvaêrs schoot te draegen.[654]
Ick raeck, hier langs geberght, op 't hofdack, van welx kruin[655]
d'Elendige Trojaen vergeefs met schichten schuin
Op zijnen vyant schiet. hier neffens stont een toren[657]
Gerezen boven 't dack, waeruit men van te voren
Gansch Troje, en al de vloot, en 't Griecksche leger zagh.
Men tast dien toren aen. wy houwen, slagh op slagh,
De binten onder by den zolder flux in stucken,
En stooten kap en kruin van boven neêr, en rucken
Al wat 'er rijst om verr'. dit storten gaf een' slagh
En ruimte in 's vyants troep, die, waer hy ruimte zagh,[664]
De scheur met andren stopt; hoe vreesselijck wy hackten,
En steen, en block, en wat ons 't reetst was nedersmackten.[666]
De forsse Pyrrus, blanck in 't harnas, en met stael
Gewapent in de vuist, braveert ons voor 't poortael,
En aen de poort van 't hof: gelijck een slang, gezwollen
Gevoedt van giftigh kruit, nu wederom, ten vollen
Vervelt, veel jeughdiger te voorschijn komt, na vorst[671]
En guure winterkou; na datze lang bemorst[672]
In d'aerde kroop, en doock, en, als de zon aen 't klimmen
Geraeckt, haer' gladden rugh kort intreckt, en laet glimmen,
Zich baeckert in de zon, daer zy, de borst zoo jong[675]
Uitsteeckende, vast drilt met haer drykante tong.[676]
De groote Perifas verzelt hem, en wy kennen[677]
Automedon, gewoon Achilles koets te mennen,[678]
Te draegen 's meesters schilt, als schiltknaep van zijn' heer.

647 *verdaedigen:* verdedigen.
648 *streng hanthaven:* krachtig bijstaan.
650 *hier stont;* niet *hier,* maar: er was *aan de achterkant van 't paleis* een door de Grieken niet opgemerkte blinde, geheime poort (fores caecae), toegang gevende tot een corridor, die de vertrekken van Priamus' paleis (het deel waar Hector en Andromache woonden -en Priamus' eigen vertrekken) verbond; met *in den noot verlegen* zal Vondel willen uitdrukken: wanneer door omstandigheden de gewone weg niet raadzaam was of versperd; men vindt bij Vergilius niets van dien aard; ook het begrip *ter sluick* (651; in de proza-vert. *heimelick*) niet; misschien haalt Vondel dit uit *caecae*.
652 *na als veur:* vele malen.
654 *vinden:* opzoeken, bezoeken.
655 *hier langs geberght:* veilig die doorgang volgend; *hofdack:* dak van 't paleis.
657 *Hier neffens:* Aan de ene zijde van het dak.
664 *ruimte:* gaping.
666 *wat ons 't reetst was:* wat ons het eerst voor de hand kwam.
671 *vervelt* is volt. deelw.
672 *bemorst:* vuil (met haar oude, gerimpelde en gehavende huid).
675 *daer:* terwijl, waarbij.
676 *vast:* al maar.
677 *kennen:* herkennen.
678 *koets,* hier: strijdwagen.

680 Wy zien 'er al de jeught van Scyrus zich, langs leêr

*

[508] zich naer het dack begeven, en met vierwerck om hoogh smijten.[508]
[509] Hy vooraen, grijpt een heirbijl in de vuist, valt aen het breken[+509509-510]
[510] der poorte, en rucken der kopere deuren uit de metale pannen.
[511] Toen nu de dicke eicke balcken doorgehouwen waren, met een
[512] groot wijdt gat daer in, kost men tot in het binnenste van 't hof,[512]
[513] in de ruime zalen en vertrecken van Priaem en d'oude Koningen[513]
[514] zien, en dat 'er krijghsvolck voor de deur stont. Maer binnen in
[515] het hof gingk het jammerlijck op een huilen en woelen: de ge-[515-16]
[516] welfde kamers galmden van het misbaer der vrouwen, dat het
[517] aen den hoogen hemel klonck. De Joffers loopen al bevende[517]
[518] heen en weêr het gansche hof deur, omhelzen de posten en[518]
[519] kussenze: Pyrrhus dringt 'er, gelijck zijn vader plaght, met gewelt[519]
[520] op aen, en sloten nochte wachters kunnen hem stuiten. Door 't[+520-522]
[521] gestadigh rammeien geraeckt de deur uit hare pannen, en stort
[522] met kopere stijlen met al op den vloer. Men maeckt met gewelt
[523] ruimbaen, en de Griecken binnen geraeckt, smijten om verre al[523]
[524] wat hun in den wegh staet; matsen wat hun eerst bejegent, en[+524]
[525] bezetten het overal met soldaten. Wanneer een vliet al schui-
[526] mende door dijcken en dammen breeckt, en al 't gevaert, dat hem[526]
[527] schutte, overweldight; dan stroomt hy zoo verbolgen over alle

[+][Randschrift:] *en met gewelt ten hove inbreeckende,*

[+][Randschrift:] *om verre smijt al wat hem voorkomt;*

[+][Randschrift:] *gelijck een hooge springvloet dijcken en dammen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 512 *Een groot wijdt gat* wordt in 1659: *een groote en wijde openinge*. - 521 *uit hare pannen* wordt in 1646 (*Unger* 423) veranderd in *uit hare hengsels;* in 1659 (*Unger* 425) vervangt V. dit door: *onder den voet*.

508 *zich naer het dack begeven* is een onjuiste vert. (vgl. r. 509-10) van *succedunt tecto:* naderen tot aan de muren van 't paleis, rukken op tegen....; *vierwerck:* brandende stoffen (toortsen).

509 *heirbijl* ter vert. van *bipennis:* tweesnijdende bijl.

509-510 *valt aen het breken der poorte* (perrumpit limina *dura* = verbrijzelt de *harde* drempel der poort, of misschien de poort zelf)*:* begint de poort stuk te houwen; *uit de metale pannen;* de Romeinse deuren draaiden op tappen, spillen, die in pannen (uithollingen) sloten; *de dicke eicke balcken*, nl. van de poortdeur.

512 *kost:* kon; *hof:* paleis.

513 *de ruime zalen*, ter vertaling van *atria:* de groote voorzaal (woonzaal), onmiddellik achter de ingang; *vertrecken* is de vertaling van *penetralia:* de binnenvertrekken, nog dieper in 't huis gelegen; *en* (van) *d'oude Koningen:* van oudsher door Priamus' voorzaten bewoond.

515-16 *huilen en woelen:* jammeren en verward door elkaar rennen; *de gewelfde kamers* is de vert. van *cavae aedes*, d.i. het peristylium, de overdekte, met zuilen omgeven binnenplaats van een Romeins huis, achter het atrium gelegen; in r. 514-515 is *binnen in het hof* een aanduiding voor dezelfde plaats.

517 *Joffers* bezigt Vondel ter vertaling van *matres:* aanzienlike (gehuwde) dames.

518 *hof:* paleis; *omhelzen:* omklemmen.

519 *kussenze:* pressen er haar lippen tegen; *er op aen dringen:* zijn bestorming (zijn beuken van de poort) doorzetten (P. zet zijn aanval door, met even onstuimige kracht als zijn vader bezat, zegt de Latijnse tekst).

520-522 *Door 't gestadigh rammeien.... op den vloer*. De Lat. tekst zegt: Door 't aanhoudend rammeien raakt de deur aan 't wankelen (waggelen) en de poortvleugels storten voorover, bij de tap uit de pannen gelicht.

523 *smijten om verre:* slaan neer.

524 *matsen:* dootslaan, neerhouwen.

526 *al 't gevaert, dat hem schutte* (oppositas moles): de gehele massa (van dijken en dammen) die hem tegenhield.

[528] ackers en velden niet, nochte sleept stal en vee zoo geweldigh[528]
[529] met zich. Ick zelf zagh Pyrrhus woeden en moorden, en Atreus
[530] zonen beide voor aen de poort. Ick zagh Hekube met hare hondert[530]

528 *zoo geweldigh:* met zo onstuimig geweld. De bedoeling is dus: Pyrrhus en zijn Grieken drongen met nog heftiger onstuimigheid het paleis binnen dan het water van een rivier na een dijkbreuk zich stort op de velden.

530 *Hekube met hare hondert schoondochteren*; volgens de sage zouden Priamus en zijn gemalin Hecuba 50 zonen en 50 dochters hebben gehad; onder de honderd schoondochters zijn hier dan de 50 dochters begrepen; het Lat. *nurus,* door Vondel vertaald met *schoondochter,* kan ook de algemene bet. van jonge vrouw hebben.

En posten, te gelijck om hoogh naer 't dack begeven,[681]
Het vierwerck slingeren naer boven, opwaert streven.
Hy zelf vooraen aenvaert de heirbijl met zijn vuist,[683]
En valt aen 't breecken van de hofpoorte onbesuist,[684]
Verwrickt de kopre deur uit haer metaele pannen.
Toen quam al wat de deur van binnen zocht te mannen,[686]
Het binnenhof, vertreck, en ruime zael by zael
Van d'oude koningen en Priam, altemael
Te voorschijn: al het hof stont open, om t'aenschouwen
Door breucken, in de poorte en eicken balck gehouwen.[690]
Maer binnen in het hof ging 't huilen en gekrijt[691]
En woelen deerlijck aen: de kamers, hoogh en wijt
Gewelft, aen 't galmen, op 't gekerm der eedle vrouwen,
Dat aen den hemel klonck. de joffers, vol mistrouwen,[694]
Aen 't vlughten heene en weêr, door 't hof, van hulp ontbloot,
Omhelzen post by post, en kussenze in dien noot.
De forsse Pyrrus met zijn heirbijl houwt van buiten,
Gelijck zijn vader plagh, vast toe. wat kan hem stuiten?
Geen slotwerck, nochte wacht. door 't stadigh rammen springt
De hofdeur uit haer slot, en panne, en wat haer dwingt;[700]
En stijl en post bezwijckt, en ploft en stort ter aerde.
Men maekt met kracht ruimbaen. de Grieken, met den zwaerde
Dus ingedrongen, slaen en smijten voort om veer
Al wat hun wederstaet. zy vellen flux ter neêr
Al wie hun eerst gemoet, en, onder 't bloedigh slaghten,[705]
Bezetten al het hof met uitgezette wachten.
Geen stercke waterstroom, die dijck en dammen breeckt,
Zich schuimende aen 't gevaert, dat zijnen loop schut, wreeckt,
Quam oit geweldiger aenbruisschen, over wallen
En velt en ackers heen, noch sleepte vee en stallen
Geweldiger met zich, en zijnen vollen vaert.
Ick zelf zagh Pyrrus woên en moorden met zijn zwaert,
En Atreus zoonen bey, ter poorte in, niemant spaeren.
Ick zagh'er Hekuba, verzelt met hondert snaeren

681 *posten:* de stijlen van de poort.
683 *aenvaerden:* grijpen.
684 *onbesuist:* met woeste, onstuimige kracht.
686 *mannen:* met man en macht verdedigen (Toen vertoonden zich aan de ogen der Grieken, toen werden zichtbaar al de verdedigers, de gehele Trojaanse bezetting van de poort...).
690 *in de poorte en eicken balck:* in de eiken balken van de poort.
691 *aengaen:* beginnen.
694 *vol mistrouwen:* in wanhopige vrees.
700 *en wat haer dwingt:* en al wat haar tegenhoudt, haar in stand houdt.
705 *al wie hun eerst gemoet:* wie zich maar 't eerst aan hun ogen vertonen.

*

[531] schoondochteren, en Priaem met zijn eigen bloet het vier be-[531]
[532] smetten, dat hy zelf uit godtvruchtigheit op het altaer ontstack.
[533] De vijftigh kamers zijner kinderen (waer van hy zoo vele nako-[533]
[534] melingen verwachte) daer de posten prachtigh van roof en uit-[534]
[535] heemsch gout bloncken, lagen al onder den voet: waer de brant[535-36]
[536] ophielt, daer hadden 't de Griecken in. Mogelijck wist ghy oock
[537] gaerne, hoe Priaem aen zijn endt geraeckte. Toen d'oude man
[538] den ondergangk der overweldighde stadt, de poorten van zijn
[539] palais ter neder gevelt, en den vyant binnen in zijn hof zagh,[+]
[540] schoot hy, bevende van ouderdom, het harnas, in langen tijt niet
[541] gedragen, aen 't lijf, en gorde het zwaert te vergeefs op de zijde,[541]
[542] en begaf zich midden in den drang der vyanden, om zich doot[542]
[543] te vechten. Midden in het hof, onder den blaeuwen hemel, stont
[544] een groot altaer, waer over een oude laurier hing, die met de
[545] schaduwe van zijn loof de Huisgoden bedeckte. Hier zocht zich[+545-48]
[546] Hekube met hare dochteren, dicht by malkanderen (gelijck duiven,
[547] by byster onweder schielijck neergevallen) rontom het altaer te[547]
[548] bergen, en zy omhelsden vast de beelden der Goden. Maer toen[548]
[549] zy nu Priaem zelf in 't harnas zagh, dat hy eertijts in zijne jeught
[550] droegh, sprackze: mijn ellendige man, wat dollicheit rijdt u, dat[550]
[551] ghy deze wapens aenschiet? of waer wilt ghy hene? Wy hebben
[552] zulck een hulp, zulcke beschermers nu niet van doen; al waer[552]
[553] schoon mijn Hektor zelf hier tegenwoordigh. Kom toch hier by
[554] ons: dit altaer zal ons al te zamen beschutten; of wy zullen met
[555] malkanderen sterven. Zoo sprekende trockze hem naer zich toe,[+]
[556] en zette den stockouden man op de heilige plaets, daerze zat.

[+][Randschrift:] *Priaem schiet evenwel het harnas aen,* In het Randschrift bij r. 539: *evenwel:* ondanks het nutteloze van zijn tegenweer.

[+][Randschrift:] *en Hekube by het altaer, met hare dochteren, gelijck duiven voor onweder schuilende, gezeten,*

[+][Randschrift:] *treckt haren heer by zich.*

* TEKSTKRITIEK: r. 532 Te beginnen met de herziene druk van 1646 (*Unger* 423) is *ontstack* vervangen door *ontsteecken had.* - 550 *wat dollicheit rijdt u,* wordt in 1659: *wat dolheit drijft u* (Quae mens tam dira..... *impulit* his cingi telis). - 551-53 *Wy hebben.... tegenwoordigh* wordt in 1659 vervangen door: *Wy, die van mijnen Hektor niet kunnen beschut worden, zijn nu met zulck een hulpe en beschermer niet verkuischt* (= gediend; wij hebben geen behoefte aan....).

531 *besmetten:* ontwijden.

533 *de vijftigh kamers zijner kinderen:* de vijftig vertrekken van zijn gehuwde zoons.

534 *de posten:* de deurposten, de deuren zelf; *roof en uitheemsch gout:* het goud en de kostbaarh. als buit op de vijanden behaald.

535-36 *waer de brant ophielt, daer hadden 't de Griecken in:* alle plaatsen, waar de brand niet woedde, hielden de Gr. bezet.

541 *te vergeefs* (inutile ferrum)*:* (het zwaard) dat hem van geen nut meer kon zijn.

542 *midden in den drang:* in het dichtste gewoel.

545-48 *zocht zich.... te bergen*; zocht redding te vinden; *vruchteloos* (nequiquam) zegt de Lat. tekst; vgl. de vert. in verzen, vs. 738.

547 *by byster onweder schielijck neergevallen:* bij vreeselik noodweer snel gedaald.

548 *vast:* zonder aflaten.

550 *ellendig:* rampzalig; *wat dollicheit rijdt u:* welke verdwazing heeft zich van u meester gemaakt, drijft u aan....

552 *zulck* met klem; niet de wapenen, de goden (altaren) alleen zijn in deze omstandigheden onze toeverlaat; *al waer schoon:* zelfs al was.

Of aengehuwden, en Priaem, met 's levens schat,[714-15]715
Zijn eigen bloet, het vier, dat hy ontsteecken had[716]
Uit yver op 't altaer, te jammerlijck bevlecken.[717]
De vijftigh kamers van zijn kindren, om te wecken[718]
Een afkomst, zonder tal, al telgen uit zijn' stam,[719]
Die leggen, met haer pracht en prael, al door de vlam
Verteert, de pylers, die van gout en roofschat bloncken:[721]
En waer de felle brant gedooft is, en zijn voncken,
Daer houdt de Grieck de wacht. misschien dat gy nu haeckt[723]
Te hooren hoe Priaem oock aen zijn endt geraeckt.[724]
  Toen d'oude man den val der overwonne stede,
De poort van zijn palais gevelt, en 's vyants schrede
In 't hof zagh, schoot hy, traegh van ouderdom, en stijf,
En bevende, en vermoeit, het harnas aen zijn lijf,
Het harnas nu ontwent, wel eer zoo trots gedraegen,[729]
En gorde 't zwaert vergeefs op zijde, om onverslagen,
In 't midden van den drang der vyanden, ter noot,[731]
Al vechtende te staen naer d'eerelijckste doot.[732]
In 't midden van het hof, en d'ope lucht beneden,[733]
Stont een altaer gebouwt, heel treflijck; daer bekleeden[734]
De lauwertacken, out van jaren, 't heilighdom
Der huisgoôn, met hun loof en schaduwen, alom.
Hier zocht nu Hekuba by 't outer ramp t'ontschuilen,[737]
Met haere dochteren, die vruchtloos, onder 't huilen,[738]
Der Goden beelden noch omhelzen voor het lest.
Zy schoolen dicht by een, als duiven, die, geprest[740]
Van byster onweêr, snel gedaelt, den storm ontweecken.
Maer toenze Priam zelf in 't harnas zagh gesteecken,
Het welck hy in zijn jeught voorheen gedraegen hadt,
Hiefze aen: mijn arme man, wat dolheit drijft u, dat
Gy u met dit geweer noch wapent? och, waerheene?[745]
Wat zoecktge? al waer het dat mijn Hektor hier verscheene,
Wy zijn met zulck een hulpe en schutsheer niet geredt,[747]
In dezen droeven staet. koom eenmael herwaert: zet[748]

714-15 *snaeren of aengehuwden:* schoondochters (of aangehuwde dochters).
715 *'s levens schat* (het kostelike levensvocht), ter aanduiding van het bloed, is een uitbreiding van Vondel.
716 *ontsteecken:* ontstoken.
717 *uit yver:* uit liefde tot de Goden.
718 *wecken:* verwekken.
719 *al:* allen.
721 *pijlers:* (pilaren) is op te vatten als bijstelling bij *pracht en prael*.
723 *houdt.... de wacht:* heeft.... post gevat.
724 *oock* is te verbinden met *haeckt te hooren*.
729 *het harnas nu ontwent:* het harnas, dat (waaraan) hij nu ontwend was.
731 *ter noot:* in de strijd.
732 *eerelijck:* eervol.
733 *beneden,* dus: op de begane grond (in het peristylium, de binnenhof van 't paleis waarsch.).
734 *treflijck:* schoon; *bekleeden:* bedekken.
737 *ramp t'ontschuilen:* een wijkplaats te vinden.
738 *onder 't huilen:* al wenende.
740 *geprest* (*van*)*:* gedwongen, genoodzaakt door.
745 *dit geweer:* deze wapens.
747 *met zùlck een hulpe en schutsheer:* met een dusdanige (nl. *gewapende*) beschermer.
748 *eenmael* (modaal bijwoord): toch.

U hier: by dit altaer is noothulp te verwerven[749]
Voor u, en ons, of laet ons hier te zamen sterven.
Zoo spreecktze, en treckt hem naer zich toe, met deze bê,
En zet den ouden man op die gewyde stê.

749 *noothulp:* hulp in de nood.

*

[557] Maer zie Polytes, een van Priaems zonen, die Pyrrhus moordadige[+]
[558] handen ontkomen was, vliedt al gewont dwers door degens, door
[559] vyant, kamer in, kamer uit, en door de ruime zalen. Pyrrhus is[559]
[560] 'er heftigh achter her, om hem af te maken, vat toe, doorstoot[+560]
[561] hem met de spiets, die ten leste noch onder zijner ouderen oogen
[562] gerakende, neder stort in zijn bloet, dat hem ontloopt, en hy
[563] geeft den geest. Toen kost Priaem, hoewel hy de doot voor zijn[563]
[564] oogen zagh, zich van schelden niet onthouden, nochte zijn gram-[564]
[565] schap bedwingen, maer riep overluit: dat u de Goden (zoo 'er[+]
[566] noch eenigh medoogen in den hemel is, of zy zich des bekreunen)[566]
[567] dit schelmstuck, dit stout bestaen, betaelt zetten; en naer uw
[568] verdiensten loonen, die mijnen zoon in mijne tegenwoordigheit
[569] om hals brengt, en zoo schandelijck vermoort, onder zijn vaders
[570] oogen: maer die Achilles, van wien ghy logenachtigh stoft ge-[570-71]
[571] sproten te zijn, droegh zich zoo tegens Priaem, zijnen vyant, niet;
[572] en schaemde zich voor my, die hem te voet viel, woort en trouw[572]
[573] te breken; leverde my Hektors doot lichaam weder, om te be-
[574] graven, en liet my vry te rugh naer mijn hof gaen. Zoo sprack[+]
[575] d'oude man, en smeet maghteloos hem eenen schicht naer het[575]
[576] lijf, die niet door gingk, terstont op het klinckende koper afstuitte,[576]
[577] en slechts effen aen de vlam des schilts bleef hangen: Waer op[577]
[578] Pyrrhus zeide: weest ghy dan de bode aen Achilles, mijnen vader:[+]
[579] vertel hem dit, en vergeet niet mijn schendige stucken te ver-

[+][Randschrift:] *Polytes komt gewont hier aengevlogen,*

[+][Randschrift:] *en wort doorsteken;* In het R a n d s c h r . bij r. 560: *doorsteken:* doorstoken.

[+][Randschrift:] *dies Priaem Pyrrhus schelt,* 565 *dies:* waarom.

[+][Randschrift:] *en vergeefs eenen schicht naer het lijf schiet.*

[+][Randschrift:] *Pyrrhus antwoort bitter en schimpigh,* 578 *schimpigh:* op schimpende toon.

* TEKSTKRITIEK: r. 562-63 In de dr. van 1659 worden de woorden: *dat hem ontloopt, en hy geeft den geest* vervangen door: *en den geest geeft*. - 576 *klinckende* wordt in 1646 (*Unger* 423) *knarssende*.

559 *kamer in, kamer uit, en door de ruime zalen* is een onjuiste vert. van: (fugit) longis porticibus et (lustrat) atria vacua: langs de lange zuilengangen en door de verlaten zalen (om de binnenhof).

560 *er achter her zijn:* achterna zitten.

563 *kost:* kon.

564 *schelden:* in woede uitvaren.

566 *medoogen* is de vert. van *pietas:* gerechtigheid van de zijde der Goden tegenover de braven; *of zy zich des bekreunen:* of (en) indien zulk een schandelike moord hun ter harte gaat.

570-71 *van wien ghy... te zijn:* van wie gij in snoevende leugentaal beweert een zoon te zijn; iemands afkomst verdacht maken was in de oudheid een dikwijls aangewend middel om hem te beledigen; *zich dragen:* zich gedragen.

572 *woort en trouw,* ter vertaling van *jura fidemque* (supplicis): de rechten en het vertrouwen (van een smekeling); zie voor r. 570-74 *Aen.* I, r. 517-21.

575 *smeet maghteloos:* wierp zonder kracht.

576 *die niet door gingk:* die geen vaart had, en dus niet kon door dringen (indringen); *op het klinckende koper:* op het metalen schild van P., dat een klank gaf.

577 *en slechts effen aen de vlam des schilts bleef hangen* is de vert. van *et summo clipei nequiquam umbone pependit*. Vondel vertaalt *umbo:* schildknop (men ziet een dergelik knopje duidelik op de titelplaat van de Lucifer) door *vlam;* het knopje verheft zich vlamvormig in 't midden van 't schildoppervlak. De speer, afgestuit tegen het metaal van het schild, blijft eventjes hangen in 't leren overtrek bij de schildknop.

[580] halen, en hoe Neoptolemus van hem ontaert: sterf nu hene. Zoo[580]

580 *Neoptolemus:* een andere naam voor Pyrrhus; *heensterven:* langzaam sterven, wegsterven, zegt het *Ndl. Wdb.; hene* heeft hier natuurlik niet de betekenis van langzaam, het is het *heen* dat zit in heengaan; de bedoeling is alleen: sterf (morere); vgl. de vertaling in verzen, vs. 788.

Maer zie Polytes, een van Priaems zoons, gedreven
Om Pyrrus moortgeweer t'ontvlughten, en het leven
Te bergen, streeft gewont door vyant en geweer,[755]
De kamers in en uit, de zaelen op en neêr.
De felle Pyrrus volght, verbolgen, en ontsteecken,[757]
Hem kort van achter na, uit lust om zich te wreecken,[758]
Vat toe, doorstoot hem fel, met zijnen scherpen schicht;
Daer hy ten leste, voor den ouderen gezicht[760]
Geraeckende, in zijn bloet te deerlijck komt te sneven,[761]
En, onder 't vreeslijck bloên, den lesten snick te geven.
Toen kon Priaem, schoon hy den doot voor oogen zagh,
Zich van uitvaeren, noch van toorne, uit onverdragh,[764]
Onthouden, maer hy riep wel luide: ô oversnooden,[765]
Is noch medoogenheit hier boven by de Goden,
En gaet die wreede moort, dit schelmstuck hun aen 't hart,
Zy zetten deze daet rechtvaerdigh u met smart,[768]
Naer uw verdienst, betaelt voor eeuwigh: zy beloonen
Dat gy, zoo schandelijck, de bloem van mijne zoonen,
Voor 's vaders oogen, in zijn tegenwoordigheit,
Om hals brengt, en vermoort, uit wraecke, en onbescheit.[772]
Maer die Achilles, uit wiens stam gy lieght te spruiten,
Droegh tegens Priam zelf, zijn' grootsten vyant, buiten
De stadt zich anders, en hy schaemde in zijne ziel[774-75]
Zich zelf voor my, die hem bedruckt te voete viel,
Te breecken woort en trouw, en gaf, beweeght door gaven,[777]
My 't lijck van Hektor weêr, om eerlijck te begraven,
En lietme vry en vranck vertrecken naer mijn stadt.
Aldus sprack d'oude man, en smeet, doch afgemat,[780]
Gansch moedeloos een' schicht, die naulijx op hem vatte,[781]
En, knarssende op 't metael, te rugge stuite, en spatte,[782]
Oock effen aen de vlam des beucklaers hangen bleef.[783]
Toen riep hem Pyrrus toe: weest gy dan bode, en geef
Mijn vader dit bescheit, en, zonder te vergeeten,
Vertel mijn schellemstuck, dus schendigh, en vermeeten;[786]
Hoe Neoptolemus van zijnen stam veraert.[787]

755 *streeft:* rent.
757 *fel:* wreed, bloeddorstig; *ontsteecken:* in moordlust ontbrand.
758 *kort:* op korte afstand.
760 *daer* (waar): zodat; *voor den ouderen gezicht:* voor 't gezicht zijner ouders; zie voor de constructie Van Helten, § 264b.
761 *te deerlijck:* op (de meest) erbarmelike wijze.
764 *uit onverdragh:* niet bij machte dit te verdragen, zich in te houden.
765 *ô oversnooden:* o aartsschurk; *oversnooden* met een zonderlinge, wel door het rijm te verklaren *n*.
768 *met smart:* tot uw smart.
772 *onbescheit:* drieste overmoed.
774-75 *buiten de stadt:* voor de poorten van Troje.
777 *beweeght door gaven:* (daartoe) overgehaald door geschenken (van mij).
780 *afgemat:* krachteloos.
781 *moedeloos:* zonder fut, energie; *op hem vatte:* in zijn (Pyrrus') schild drong, vat kreeg.
782 *spatten,* hier syn. van *stuiten*.
783 *oock effen:* even maar.
786 *dus schendigh, en vermeeten* (bij schellemstuck): zo schandelik en overmoedig.
787 voor *Hoe* is ook *vertel* te denken; *veraert:* ontaardt.

[581] sprekende sleepte hy den bevenden grijzen man tot aen 't altaer
[582] toe, daer die vader quam te slibberen in eenen grooten plas van
[583] zijn zoons bloet; en Pyrrhus sloegh de slincke hant in 't hair,[+583]
[584] en trock met de rechte het bloote zwaert uit, en duwd 'et hem
[585] in de zijde, tot aen het gevest toe. Zoo quam Priaem aen zijn
[586] doot: dat lot viel hem te beurt, na dat hy Troje verbrant, en Per-[586]
[587] gamum in d'asch zagh leggen: dees trotse Koningk van Asie, die
[588] te vore over zoo veele landen en lieden regeerde. De romp van[588-90]
[589] dien grooten man leit op strant, met het hooft van den buick,
[590] zoo dat men 't lichaem niet kende. Maer toen bevingk my eerst[+590]
[591] een groote schrick: ick wert verbaest, en begost om mijnen lieven[591]
[592] vader te dencken; toen ick den Koningk, die zoo out gelijck hy[592]
[593] was, aen die dootwonde zagh den geest geven. Ick begost te[+]
[594] dencken, hoe Kreüze verlaten, mijn huis geplondert, en de kleene[594]
[595] Julus in noot was. Ick zie om, en let wat volck noch ontrent my[595]
[596] is. Alle te zamen haddenze my van vermoeitheit verlaten, en[+596]
[597] waren moedeloos van boven neder te berste, of in het vier ge-[597]
[598] sprongen.

[599] En nu schoot ick 'er alleen over, en zagh toen Tyndaers dochter,[+599]
[600] in Vestaes kerck, stil in eenen hoeck verborgen zitten. De brant[600]
[601] lichtte my helder toe, waer ick doolde, en overal mijn oogen[601]
[602] sloegh. Zy (het gemeen bederf, zoo van Troje, als van haer va-[602]
[603] derlant, en bijster bang voor de Trojanen, op haer verbittert, om
[604] de verwoestinge van Pergamum; en voor de straf van de Griecken,
[605] en de gramschap van haeren man, dienze verliet) verstack zich,[605]

[+] [Randschrift:] *en doorsteeckt den Koningk*.

[+] [Randschrift:] *Dit baert schrick in Eneas,*

[+] [Randschrift:] *die begint om Kreüze te dencken,*

[+] [Randschrift:] *mist alle zijn spitsbroeders,*

[+] [Randschrift:] *en ziende Helene in Vestaes kerck zitten,*

583 *en Pyrrhus sloegh de slincke hant in 't hair:* en Pyrrhus greep hem met de linker hand bij het haar.
586 *Pergamum:* de burcht van Troje, Troje zelf.
588-90 Deze passage is moeilik te begrijpen; hoe komt nu in eens Priamus' lijk op het strand? Er zijn verschillende verklaringen van deze lastige regels uit Aen. II. De nieuwste opvatting (m.i. de juiste) kan men vinden in een artikel van Dr. J.D. Meerwaldt (*Mnemosune,* Oct. 1931); met de *superbus regnator Asiae* (de 'trotse Koningk van Asie', vertaalt Vondel) wordt niet Priamus, maar Troje bedoeld en de geweldige romp (ingens truncus) - 'de romp van dien grooten man', vertaalt V. - is dan het van zijn hoofdstad Troje beroofde Trojaanse rijk, dat naamloos (corpus sine nomine: 'zoo dat men 't lichaem niet kende') is geworden, omdat het zijn staatkundig leven heeft verloren - als naamloos, van zijn hoofd(stad) beroofd lichaam, op (aan) het strand ligt; *met het hooft van den buick:* caput avulsum humeris, zegt Vergilius; voor de oude bet. van buik = romp zie men *Ndl. Wdb.* III, kol. 1743.
590 Versta: Toen eerst beving mij enz.
591 *verbaest:* verbijsterd, verslagen.
592 *die zoo out gelijck hij was:* die even oud was als mijn vader.
594 *Kreüze:* Creüsa, Aeneas' gemalin, dochter van Priamus; *Julus* (Iülus): Aeneas' zoon.
595 *letten:* overzien, in ogenschouw nemen; *ontrent my:* bij mij.
596 *van vermoeitheit:* uitgeput door de strijd.
597 *te berste* (bij barsten): te pletter (ze hadden zich van boven te pletter laten vallen).
599 *Tyndaers dochter:* de door Paris geschaakte Helena, dochter van de Spartaanse koning Tyndareüs en Leda (zie de vertaling in verzen, vs. 816).
600 *Vestaes kerck:* de tempel van Vesta.
601 *lichtte my helder toe;* versta: (de vlammen) verspreidden zoveel licht, dat ik haar duidelik kon onderscheiden; *doolde,* nl. om een uitweg te vinden.
602 *het gemeen bederf* enz. (Erynis communis Trojae et patriae): de bewerkster zowel van het verderf van Troje als van haar vaderland; de vloek van Troje en haar eigen land.
605 *zich versteken:* zich verbergen.

Legh daer. zoo spreeckt hy, sleept en sleurt 'er onbezwaert[788]
Den grijzen bevenden en afgeleefden vader[789]
Tot aen het outer toe, daer 't bloet, uit wonde en ader
Van zijnen zoone, noch met plassen vloeit, en zijpt.[791]
Hier slibbert hy in 't bloet. de felle Pyrrus grijpt
Het haer met d'eene, en 't zwaert met d'andre, en duwt ten leste
Het zwaert hem in de zy wel diep, tot aen 't geveste.
Aldus quam Priam hier zoo deerlijck aen zijn doot:
Dat lot viel hem te beurt, na dat hy Troje in noot
Verbrant zagh, en verwoest, en Pergamum in d'assen:
Die stam van Asie, zoo hoogh in top gewassen,
Om over zoo veel volck en landen te gebiên;
Die romp van zulck een' man, zoo wijt en zijt ontzien,
Bedeckt hier nu het strant, het hooft van 't lijf gescheiden,
Zoo dat men nauwelijx kan kennen een van beiden.[798-802]
Maer toen beving mijn hart een schrick, al t'yslijck groot.
'k Verstomde stockstijf, toenme in mijn gedachten schoot
Mijn lieve vader, zijn gedaente, en staet, en leven;[805]
Toen ick den koning, van eene oude als hy, zagh sneven,[806]
En sterven aen die wonde een al te wreede doot.
Ick docht om mijn Kreüze, alleen van hulpe ontbloot;[808]
Om mijn geplondert huis; hoe kleene Iülus schreide,[809]
Verlegen in dien noot. 'k zie om, en wat geleide[810]
Wat volck my overschiet. zy waren al van hier
Vermoeit en moedeloos gesprongen in het vier,
In 't midden van de vlamme, of ploften op de straeten,[813]
En hadden in dien schijn my dus alleen gelaeten.[814]
Nu schoot ick hier alleen slechts over, en vernam
De dochter van Tijndaer, een telgh uit Ledaes stam,[816]
Al stil in Vestaes kercke en eenen hoeck gescholen.
De brant verlichte klaer mijne oogen, die vast doolen,
En weiden overal. dit wijf [ten ondergang[819]
Van Troje en 't vaderlant geschapen, byster bang
Voor Troje, en ieder een, zoo fel op haer gebeeten,[821]
Om Pergamums bederf; en voor den Grieck, bezeten[822]
Van wraecke; en voor den haet van haer' verlaeten heer][823]

788 *onbezwaert:* zonder enig gewetensbezwaar; door geen ontzag voor de ouderdom weerhouden.
789 *vader,* als eretitel voor de oude vorst.
791 *zijpen:* afdruppelen; syn. van *vloeien.*
798-802 zie de aant. bij de prozatekst, r. 588-90; *stam* en *gewassen*; Priamus wordt vergeleken bij een boom, een krachtige eik.
805 *zijn gedaente:* zijn beeld.
806 *van eene oude:* van dezelfde leeftijd.
808 *alleen:* verlaten.
809 Lees *Iülus* drielettergrepig; *hoe kleen' Iülus* enz.
810 *Verlegen:* niet wetend wat te doen, hulpeloos; denk voor *wat zie* in de betekenis: overzie, onderzoek.
813 *ploften,* door de sprong van boven, van het dak af (*van hier,* vs. 811).
814 *in dien schijn:* op die wijze.
816 zie de aant. bij de proza-vert. r. 599.
819 *wijf,* hier wel met ongunstige gevoelstoon.
821 *Troje:* de Trojanen (voor *alle* Trojanen).
822 *om Pergamums bederf:* wegens de (aan haar te wijten) ondergang van Troje; *bezeten van wraecke:* bezield van wraakzucht.
823 *van haer' verlaeten heer:* van de man die ze verlaten had (Menelaus).

*

[606] en zat, schuw voor alle man, by d'altaren. Mijn bloet begost te[+606]
[607] zieden: ick wert heftigh, om my over den val mijnes vaderlants[607]
[608] te wreken, en dat schelmsche wijf te straffen. Zal zy quansuis[608]
[609] behouden naer Sparte reizen, en Mycenen, haer vaderlant, zien?
[610] en als een Koningin over ons triomfeeren gaen? Zal zy weder
[611] haren man t'huis komen, en gevolght van eenen sleep Trojaensche[611]
[612] maeghden en Frygiaensche knechten, haer ouders en kinders[612]
[613] zien? daer Priaem door het zwaert gesneuvelt, Troje verbrant leit,[613]
[614] en het Dardaensche strant zoo menighmael bloet zweette? noch[614]
[615] zoo niet: want hoewel met het straffen van een vrouwe geen eer
[616] in te leggen, nochte met haer van kant te helpen lof te behalen
[617] zy; nochtans zal men my prijzen, dat ick deze heilooze verdelge,[617]
[618] en naer heur verdienste straffe: en het zal my lusten mijnen moedt[618]
[619] aen haer te koelen, en de zielen van den mijnen te paejen. Zoo[619]
[620] tuimelden mijn gedachten, en ick wert van dollicheit vervoert;[620]
[621] als mijn goedertiere moeder, noit te vore zoo bescheidelijck van[621]
[622] my gezien, zich voor mijn oogen openbaerde, en by nacht in een[622]
[623] helder licht verscheen; gelijck een Godin, en hoedanigh en zoo[623]
[624] groot, als zy zich in den hemel vertoont; en my by de rechte
[625] hant vast houdende, en haren roosverwigen mont opdoende,[625]

[+][Randschrift:] *wort ontsteken om haer te straffen;*

* TEKSTKRITIEK: r. 608 In de druk van 1659 is: *Zal zy quansuis* veranderd in: *Trouwen, zal zy*. - 624-26 In de druk van 1659 is *rechte* en *vast* uitgelaten; *en haren roosverwigen mont opdoende, aldus sprack* is vervangen door: *met een minnelijck en helder aenschijn aldus sprack* (roseoque haec insuper addidit ore).

606 Met *schuw* (bevreesd) *voor alle man* geeft Vondel 't Lat. *invisa* weer: gehaat (door beide partijen).
607 *ick wert heftigh om my... te wreken:* een onstuimige drang beving, bekroop mij.
608 *schelmsch:* schurkachtig (de Latijnse tekst bedoelt misschien: om een vloekwaardige wraak te nemen; *vloekwaardig,* omdat Helena op het altaar zit); *zal zy quansuis...,* (scilicet): zij zal zeker, voorwaar (ironies)....; zie de Tekstkritiek.
611 *haren man:* bij haar echtgenoot.
612 *knechten,* hier: buitgemaakte (Trojaanse) slaven.
613 *daer:* terwijl.
614 is een lett. vert. van: *Dardanium totiens sudarit sanguine litus* (en het Troj. strand zo menigmaal gedrenkt werd van bloed); *noch zoo niet:* dat zal niet gebeuren.
617 *deze heilooze:* deze onzalige vrouw.
618 *het zal my lusten:* het zal mij goed doen, het zal mij zoet zijn (juvabit); *moedt:* toorn, wraakzucht.
619 *van den mijnen:* van mijn (gevallen) medeburgers; *paejen:* bevredigen.
620 *zoo tuimelden mijn gedachten:* dergelike gedachten vlogen wild door mijn brein; *ick wert van dollicheit vervoert:* ik werd meegesleept door dolle razernij.
621 *goedertiere* (alma): liefderijk; *bescheidelijck:* duidelik.
622 *by nacht.... verscheen*, versta: in een volle glans van licht te midden van het nachtelik duister verscheen.
623 *hoedanigh en zoo groot als:* met dezelfde schoonheid en majesteit, waarmee.
625 *vast houdende:* (grijpend en) tegenhoudend.

[626] aldus sprack: wat onmatigh een droefheit, zoon, maeckt u zoo[+]
[627] bijster verbolgen? Hoe raest ghy dus? Of waer is de zorge ver-[627]
[628] varen, die ghy voor ons droeght? Wilt ghy niet liever eerst gaen
[629] zien, waer ghy Anchises, uwen afgeleefden vader, gelaten hebt?

[+][Randschrift:] *doch van zijn moeder nedergezet, en geraden naer zijnen vader en huis om te zien:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 626: *van zijn moeder nedergezet:* door zijn moeder tot bedaren gebracht, gekalmeerd.

627 *razen:* aan woede ten prooi zijn; *zorge* (cura): genegenheid, toegewijde liefde (vgl. r. 632 *zorghvuldigheit*)*; vervaren:* heengaan (waar is... gebleven).

Verstack zich, en zat, schuw van elck, by 't outer neêr.
Mijn bloet begon te ziên, mijn gramschap op te steecken,[825]
Om my, mijn vaderlant, en zijnen val te wreecken,
En dit vervloeckte wijf te straffen. zy quansuis
Zal onbeschadight Sparte, en vaders hof en huis,[828]
Aelout Mycene, zien, en veiligh wederkeeren,
En, als een koningin na Troje triomfeeren?[830]
Zy weder haer' gemael ontmoeten in zijn hof,[831]
En, met een' langen sleep Iliadinnen, of[832]
Trojaensche knechts, haer kroost en ouders zien, en zegen;[833]
Daer Priam hier in 't stof gevelt leght met den degen,
Heel Ilium in d'assche, en Trojes strant, te wreet
Getrapt, zoo dickwijl bloet en water heeft gezweet?[835-36836]
Noch zoo niet: want hoewel, met eene vrouw t'ontzeggen,[837]
Te straffen, nimmer eer en prijs is in te leggen;
Schoon met haer doot geen roem en lof te halen waer;
Men zalme niettemin noch loven, dat ick haer,
Dit snoot dit heiloos wijf, verdelge, en doe gevoelen
Haer welverdiende straf. mijn' moedt aen haer te koelen,
Ten zielzoen van de mijne, is al mijn troost, en lust.
Zoo tuimelden al mijn gedachten, ongerust[844]
Van dolle wraeck vervoert, wanneer mijn goedertieren[845]
Vrou moeder, noit voorheen zoo klaer aen haere zwieren[846]
Gekent, zich openbaerde, en dicht voor my verscheen,[847]
In helder licht, by nacht, die voor dien glans verdween.
Zy quam, als een Godin, zoo heerlijck voor mijn oogen,[849]
Zoo groot, gelijckze om hoogh zich zelve komt vertoogen.[850]
Zy vatme liefelijck by mijne rechte hant,
Ontsluit haer' roozenmont, en spreeckt, in zulck een stant:[852]
Wat maetelooze rouw, ô zoon, uit my geboren,[853]
Ontstelt uw zinnen, dus oploopende van toren?[854]
Hoe raestge dus? waer is uw groote zorgh weleer
Voor ons gedraegen? wilt gy nu niet liever weêr

825 *ziên:* zieden.
828 *onbeschadight* (incolumis): zonder letsel, behouden en wel; zie verder de aant. bij de proza-vert. r. 599.
830 *na Troje:* na Trojes val.
831 *haer' gemaal:* Menelaus.
832 *Iliadinnen:* Trojaanse vrouwen.
833 *en zegen* (zien): en geluk (deelachtig worden).
835-36 *te wreet getrapt:* (het strand) dat gedreund heeft onder de voetstappen der onmeedogende krijgers en het getrappel der paarden voor de strijdwagens.
836 bij *water* (niet in de Lat. tekst) kan men denken aan de tranen der wanhopigen en treurenden, de verbinding *bloed zweten* of *bloed en tranen* ter aanduiding van de uiterste ellende komt meer voor, ook bij Vondel (zie *Ndl. Wdb.* II, kol. 2866).
837 *ontzeggen:* bestrijden, tuchtigen; vgl. *Ndl. Wdb.* X, kol. 2158.
844 *ongerust:* wild.
845 *wanneer:* toen.
846 *zwier:* (goddelike) beweging, gratie, sierlike gang.
847 *dicht:* vlak.
849 *als een Godin:* zich openbarend, zich tonend als Godin.
850 *om hoogh:* in de hemel, onder de hemelse goden; *zich vertoogen:* zich vertonen.
852 *in zulck een stant:* in die houding.
853 *rouw:* droefheid.
854 *ontstelt uw zinnen:* brengt uw gemoed in heftige beroering.

Gaen zien waer d'oude man, u vader, is gebleven?

[630] Of uw gemalin Kreüse noch in het leven zy, en uw kint Askaen? die
[631] al te zamen van Griecksche troepen rontom becingelt, en had[631][631-32]
[632] 'er mijn zorghvuldigheit niet voor geweest, nu al van het vier en
[633] zwaert der vyanden verslonden waeren. Legh de schult niet op
[634] de schoonheit van de Spartaensche Helene, die ghy haet; nochte[634-35]
[635] wijt het Paris, maer d'ongenade der Goden, die deze mogentheit[+]
[636] uitrojen, en Troje, dat zoo hoogh stont, ter neder storten. Zie[636]
[637] toe, want ick zal al de vochtige wolcken (die nu voor uw gezicht
[638] geschoven, uwe sterflijcke oogen rontom belemmeren en bene-
[639] velen) verdrijven. Vrees nochte weiger uw moeders bevel en[639]
[640] geboden te gehoorzamen. Hier, daer ghy al dit gevaert om verre[640]
[641] geworpen, en de steenen van malkanderen geruckt, en wolcken
[642] van roock met stof gemengt ziet opdrijven; daer schud Neptuin
[643] met zijnen grooten drietant de muren, doetze uit hunne gront-
[644] vesten spatten, en keert de gansche stadt het onderste boven.[644]
[645] Daer staet de felle Juno vooraen, houdt de Sceesche poort in,[645]
[646] en roept al razende, met den degen op zy, de troepen, waer[646-47]
[647] mede zy het houdt, uit de schepen. Zie eens om, daer zit de
[648] Tritonische Pallas boven op den burgh, en blinckt in eenen nevel,[648]
[649] met het wreede hooft van Meduse voor haer. Vader Jupijn zelf[649]
[650] moedight de Griecken, steecktze een hart onder den riem, en[650]
[651] ruit zelf de Goden tegens de Dardaensche soldaten op. Pack u
[652] ras wech, zoon, en geef het op. Ick zal u nimmermeer begeven,[652]
[653] maer u veiligh in uw vaders huis leveren. Zoo sprackze, en ver-
[654] dween in de dicke schaduwe van den nacht. Toen verschenen

[+][Randschrift:] *dewijl de Goden zelfs Troje verdelgen:* In het Randschrift bij r. 635: *zelfs:* zelf.

631 *becingelt:* omringd (zijnde).
631-32 *en had.... geweest* (indien mijn waakzame zorg het niet had belet), als tussenzin op te vatten.
634-35 *nochte wijt het:* en wijt het evenmin aan; *deze mogentheit:* dit machtige rijk.
636 *uitroien:* vernietigen.
639 *uw moeders bevel,* nl. om de nutteloze strijd op te geven en te vluchten.
640 *dit gevaert:* deze kolossale bouwwerken.
644 *spatten:* neerploffen.
645 *fel:* meedogenloos; *inhouden:* bezet houden; *de Sceesche poort:* de Scaeïese poort, de westelike poort van Troje, waartegenover het legerkamp der Grieken lag.
646-47 *de troepen, waer mede zy het houdt:* de Grieken op wier hand zij is.
648 *de Tritonische Pallas....,* dus zelfs Minerva (Pallas), de vroegere beschermgodin van Troje, is de stad vijandig gezind geworden; *Tritonisch* heet Pallas, omdat zij geboren zou zijn bij het meer Triton in Boeotië (het epitheton wordt ook anders verklaard); *de nevel*, die haar aan de ogen der andere stervelingen onttrok (vgl. r. 637-38); *blincken* duidt op de schitterende wapenrusting van Pallas.
649 *het wreede hooft van Meduse:* op het schild van Pallas stond het hoofd van Medusa, een der Gorgonen, afgebeeld, welks aanblik ieder versteende.
650 *moedighen:* aanvuren.
652 *nimmermeer:* in genen dele (ik zal u in alle opzichten bijstaan).

Of uwe gemaelin Kreüze noch magh leven,
En 't kint, de kleene Askaen, die van der Griecken maght
En troepen zijn bezet? want hadde ick niet met kracht[860]
Zorghvuldigh hen behoedt, en 's vyants hant gebonden,[861]
Zy waren lang van vier en 's vyants zwaert verslonden.
Wat wijtge dit uit haet de schoonheit van Heleen[863]
Uit Sparta, of Paris, die haer quam te schaecken? geen
Van beide heeft hier schult. der Goden ongenade,
Der Goden gramschap komt ten leste, al komtze spade,
En roit de mogentheit, die zoo verheven stont,
Het trotse Trojen uit, verdelght het in den gront.[868]
Zie op: wy zullen al de dampen, die u decken,
De nevels, die 't gezicht benevlen, en betrecken,
Verschuiven van uw oogh: nu schroom noch weiger niet[871]
Te volgen onderdaen wat moeder u gebiet.[872]
Ter stede daer gy die gevaerten ziet in stucken[873]
Ter aerde worpen, steen en muuren ommerucken,[874]
En wolcken, dick van roock en smoock, en stof en puin,
Ten hemel wentelen, en drijven, weet Neptuin
Met zijn getande vorck de muuren aen te vatten,
Te schudden, datze voort uit hunne grontvest spatten.[878]
Hy ruckt de gansche stadt van haeren wortel af.[879]
De felle Juno staet vooraen, tot Trojes straf.[880]
Zy houdt de Sceesche poort bezet, en daeght, met roepen
En 't zwaert op zijde, uit wraecke al haer gezwore troepen[882]
Ter poorte in, uit de vloot. zie achter u, daer ziet
Gy Pallas op den burg gezeten, in 't verschiet.
Zy glinstert, met een wolck bewimpelt, en behangen,[885]
En deckt zich met den schilt, en 't wreede hooft vol slangen.[886]
De vader Jupiter geeft zelf den Griecken moedt,
En zetze krachten by, en schent, gelijck verwoet,[888]
De Goden aen op 't spits van Dardans oorloghsknechten.[889]
Voort voort, mijn zoon: hou op, hou op, en staeck dit vechten.[890]
'k Verlaet u nimmermeer, en zal door al 't gedruisch[891]
U leveren gezont en gaef in vaders huis.

860 *bezet:* omsingeld.
861 *binden:* belemmeren, tegenhouden.
863 *dit:* de rampen en ondergang van Troje.
868 *in den gront:* tot in de grond, volkomen.
871 *nu;* nl. nu Aeneas door Venus begiftigd is met een bovenmenselik gezicht en ziet dat het de goden zelf zijn, die Trojes ondergang willen; *noch.... niet,* dubbele ontkenning.
872 *onderdaen* (onderdanig)*:* gehoorzaam.
873 *Ter stede daer:* (ter plaatse) waar.
874 *worpen:* werpen.
878 *voort:* aanstonds.
879 *wortel:* grondvesten.
880 *tot Trojes straf:* om Troje te tuchtigen.
882 *gezwore*(*n*)*:* toegewijd (agmen socium, zegt de Latijnse tekst).
885 *bewimpelt, en behangen:* omsluierd.
886 *vol slangen*; Medusa (zie de aantekening bij regel 649 van de prozavertaling) had slangenhaar.
888 *aenschenden:* aanstoken, aanvuren.
889 *op 't spits van.....:* tegen de gelederen van, tegen de in slagorde geschaarde ....
890 *voort:* vlucht.
891 *gedruisch:* strijdgedruis, krijgsgewoel.

Zoo sprack zy, en by nacht uit mijn gezicht verdweenen[893]
In dicke duisternisse, en schaduwen, verscheenen

893 *en.... verdweenen:* en nadat zij.... verdwenen was.

*

[655] my vervloeckte gedaenten, en de groote Goden, die Troje te[+655]
[656] vyant had. Toen zagh ick eerst geheel Ilium aen kolen leggen,[656]
[657] en Neptuins Troje in den gront vergaen: eveneens gelijck wan-[657]
[658] neer d'ackermans, boven op 't geberghte, bezigh zijn om eenen
[660] ouden boom, daerze met bijlen slagh op slagh in hieuwen, om[660]
[661] verre te rucken, die daer door staet en waggelt met zijn kroon,[661]
[662] en dreight en helt, of hy vallen wil, tot dat hy allengs doorge-
[663] houwen, ten leste kraeckt, en van zijnen stam afgescheurt, in 't
[664] vallen eenen grooten slagh maeckt. Ick stijgh naer beneden, en[+664]
[665] red my onder Godts geleide door vier, door vyant: het krijghs-[665]
[666] volck maeckt ruimbaen, en de vlam wijckt voor my.

[667] Maer toen ick nu aen vaders huis en het oude hof quam, wou[+667]
[668] vader (om wien ick meest begaen was, en dien ick gaerne eerst
[669] boven op het geberghte wou brengen) na Trojes ondergank niet[669]
[670] langer leven, nochte in ballingschap gaen omsuckelen. Ghylieden,[+670]
[671] zeit hy, die noch in het beste van uw leven, en in uw volle kracht
[672] zijt, stelt ghy 't op een vlughten. Zoo het den Goden beliefde[672]
[673] my langer in 't leven te sparen, zy hadden oock deze woonplaets
[674] om mijnent wil beschermt. Wy hebben meer dan genoegh aen[674-75]
[675] eene verwoesting gezien, en het innemen der stede overleeft.
[676] Laet my hier voor doot en berecht leggen, en gaet wech. Ick zal[676676-77]

[+] [Randschrift:] *het welck zy hem toont, en hoe de stadt nederploft, gelijck een oude eicke van huislieden omgehouwen*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 655; *huisman:* boer.

[+] [Randschrift:] *Hier door bewogen, neemt hy de wijck,*

[+] [Randschrift:] *naer zijn vaders huis, om hem te bergen,* 667 *bergen:* in veiligheid brengen.

[+] [Randschrift:] *'t welck Anchises weigert*.

* TEKSTKRITIEK: r. 677-78 *my om de plonderaedje wel voorthelpen* is in 1659 vervangen door: *my plonderende noch eens over mijn lijck zuchten* (miserebitur hostis exuviasque petet).

655 *vervloeckte gedaenten, en de groote Goden* is een onjuiste vert. van *dirae facies.... numina magna deum:* schrikaanjagende gestalten en wel de machtige goden (de schrikaanjagende gestalten van ....).

656 *Toen.... eerst* (tum vero): toen.... inderdaad; *aan kolen leggen:* in vlammen opgaan (als een verkoolde puinhoop liggen).

657 *Neptuins Troje:* volgens de sage waren de muren van Troje door Apollo en Neptunus gebouwd; *in den gront vergaen:* tot in zijn grondvesten verwoest worden.

660 *boom;* de Lat. tekst zegt *ornus:* es.

661 *staet en waggelt:* staat te waggelen; Vondels vert. (r. 658-64) is tamelik vrij.

664 *naer beneden,* nl. van de burcht af.

665 *onder Godts geleide* (ducente deo): onder bescherming van Venus; een andere lezing is: ducente dea.

667 *aen vaders huis en het oude hof:* aan de oude vaderlike woning.

669 *op het geberghte,* nl. op het Ida-gebergte.

670 *omsuckelen:* rondzwerven.

672 *'t op een vluchten stellen;* vgl. het op een lopen zetten.

674-75 *Wy.... overleeft;* versta (op grond van de Latijnse tekst): het is ons meer dan genoeg dat wij reeds eenmaal de verwoesting van Troje hebben gezien en haar val hebben overleefd; toen de Trojaanse koning Laomedon op bedriegelike wijze aan Neptunus het door hem bedongen loon voor zijn hulp bij het bouwen der muren (zie r. 657) trachtte te onthouden, zond Neptunus een monster uit de zee om Troje te ververnielen. Hercules bevrijdde het land van deze plaag, nadat Laomedon beloofd had hem zijn dochter Hesione tot vrouw te zullen geven. Toen L. ook deze belofte niet hield, veroverde Hercules de stad en doodde L. en zijn zonen. Op dèze verwoesting en dèze inneming der stad zinspeelt Anchises.

676 *berechten:* iemand voorzien van de genademiddelen der stervenden, volgens de Rooms-Katholieke godsdienst, iemand bedienen; hier door Vondel toegepast op de lijkplechtigheden der Romeinen (Grieken).

676-77 *ick.... ombrengen....;* de bedoeling van de Lat. tekst is: ik zal de dood wel vinden door mij te weer te stellen; de vijand zal mij *uit medelijden en uit begeerte naar buit* (om te kunnen

[677] my zelven met mijn eige hant ombrengen: de vyant my om de

plunderen) wel ombrengen; uit *medelijden* (de Lat. tekst heeft: *miserebitur hostis*) ontbreekt in de eerste drukken; door een latere wijziging (zie Tekstkritiek) heeft Vondel dat begrip er in gebracht, maar zijn vertaling blijft onnauwkeurig.

Vervloeckte troniën, en groote Goôn, in schijn
Gelijckze Troje en 't volck van Troje vyant zijn.[895-96]
Toen zagh ick hoe gansch Troje in d'asch lagh voor mijn oogen,
En Ilium, van Godt Neptunus opgetogen,[898]
Verzincken tot den gront: gelijck men d'ackermans
Ziet eenen ouden boom, op 't hoogh geberghte, gansch
Vernielen, dienze slagh op slagh met bijlen houwen,[901]
En alle om strijt, met kracht en aengebonde touwen,
Om verre rucken, dat hy met zijn kroone op 't velt[903]
Vast waggelt, knickt, en dreight, en krom voorover helt,
Als een die vallen wil, tot dat allengs door kloven,[905]
En van zijn struick gescheurt, hy kraeckende, van boven,[906]
Ten leste een' harden slagh in 't nederstorten maeckt.
Ick stijgh om laegh, en red, door al wat moort en blaeckt,[908]
My, onder Godts geley, wiens hulp en nadruck blijcken,[909]
Daer 't krijghsvolck, daer de brant, en vlammen voor my wijcken.
Maer toen men nu aen 't huis en vaders drempel quam,[911]
En 't overoude hof, gebouwt van zijnen stam,[911-12]
Wou vader [wat ick hem uit zorge zocht te vergen,
Om eerst vooral zijn lijf op 't hoogh geberght te bergen,][913-14]
Na Trojes ondergang niet leven in dien stant,[915]
Noch, als 's lants balling, out omsucklen achterlant.[916]
Gylieden, zeght hy, noch in 't beste van uw leven,
In uwe volle kracht, mooght u ter vlught begeven.
Behaeghde het den Goôn te recken mijnen tijt,[919]
Zy hadden, my ter liefde, oock wel dit huis bevrijt.[920]
Wy zagen hier genoegh, te bitter om verzwelgen,[921]
Aen eenen ondergangk, en hebben het verdelgen[922]
Der rijxstede overleeft. laet my berecht, voor doot,
Hier leggen, en vertreckt: ick zal my zelf ter noot
Wel met mijne eige hant voorthelpen uit elx oogen;

895-96 *in schijn gelijckze.... zijn;* lett.: in zulke gestalten, als waarin ze...., dus: zich vertonende als.
898 *opgetogen:* opgetrokken, opgebouwd.
901 *vernielen:* doen neerstorten.
903 *dat:* zodat.
905 *door kloven:* door bijlslagen bijna doorgehouwen.
906 *struick:* stronk, stam (Vondel stelt het dus voor, alsof de stam eerst bijna is doorgehouwen en daarna met touwen de waggelende boom wordt omgehaald).
908 *door al wat moort en blaeckt;* vgl. de proza-vert.: door vier, door vyant.
909 *nadruck:* steun.
911 *toen men.... quam:* toen ik kwam; vgl. 't Lat.: ubi iam perventum.
911-12 *aen 't huis en vaders drempel.... en 't overoude hof:* aan de drempel der oude vaderlike woning.
913-14 Versta: datgene, waartoe ik hem, bevreesd voor zijn lot, trachtte te bewegen, namelik om voor alles enz.; ook is 't mogelik, dat *wat* hier moet worden opgevat als: hoezeer.
915 *in dien stant:* in die toestand, in die omstandigheden (nl. als overwonnene, krijgsgevangene).
916 *achterlant,* bestaande uit 't voorz. *achter* en 't zelfstandig nw. *land:* door het land, door de wereld; in den vreemde.
919 *te recken mijnen tijt* (ducere vitam): mijn leven te laten voortduren, te verlengen.
920 *bevrijden:* beschermen.
921 *om verzwelgen:* om te verzwelgen, te verduwen.
922 *eenen* krijgt de klemtoon; de bedoeling van de Lat. tekst is verder: en het is ons meer dan genoeg, dat wij.... hebben overleefd.

[678] plonderaedje wel voorthelpen. Het graf te derven is van kleen[678-79]
[679] belangk. Ick heb al overlangk in wederwil der Goden geleeft,
[680] en ieder in den wegh geweest; sedert de vader der Goden en[680]
[681] Koningk der menschen my met den donder sloegh, en met[681]
[682] den blixem trof. By dit opzet bleef hy stip, en was niet te ver-[682]
[683] zetten. Wy daerentegens, en mijn gemalin Kreüse, en Askaen,
[684] en al het huisgezin, met tranen op de wangen, baden vader, hy[684]
[685] zou toch ons al te zamen niet met zich ten val brengen, nochte
[686] tegens het perssende nootlot aendringen. Hy slaet het echter[686]
[687] plat af, en blijft by zijn voornemen, en zit daer hy zit. Ick loop[+687]
[688] weder naer de wapens, en wensch in mijn ellende om de doot:
[689] want wat raet, of wat uitkomst was 'er nu voorhanden? Meent
[690] ghy, vader, dat ick zonder u eenen voet over den drempel zou
[691] kunnen zetten? en laet ghy zulck een gruwelwoort uit uwen mont[691]
[692] gaen? Belieft het den Goden, dat'er van deze groote stadt niets
[693] overblijve; en hebt ghy dat vastelijck besloten; en lust het u dan[693]
[694] u zelven en d'uwen in den ondergangk van Troje te brocken: door[694]
[695] dien wech kunt ghy lichtelijck aen uwe doot geraecken. Pyrrhus,[+695]
[696] die den zoon in 's vaders gezicht, den vader voor het altaer neder-
[697] hieuw, zal noch warm en doornat van Priaems bloet, terstont
[698] hier zijn. Hebt ghy, lieve moeder, my daerom door vier en zwaert
[699] gered; op dat ick den vyant binnen in 't hof; op dat ick Askaen en[699]
[700] mijnen vader met Kreüse, den eenen in 's anders bloet verslagen
[701] zou zien? Wapen, mannen, wapen! ons jongste tijt is gekomen,[701]

[+] [Randschrift:] *Eneas belght zich des,* In het Randschrift bij r. 687: *Eneas belght zich des:* E. wordt hierdoor vertoornd.

[+] [Randschrift:] *stelt zijnen vader de genaeckende zwarigheit voor oogen,* 695 *zwarigheit:* rampen.

678-79 *is van kleen belangk;* daar het onbegraven blijven voor iets vreseliks gold, is deze uiting op te vatten als doffe, wanhopige berusting; *overlangk:* sedert lang; *in wederwil der Goden:* gehaat bij de Goden; Anchises, die zich beroemd had op de liefde, die Venus hem toedroeg, was door een bliksemstraal van Jupiter verlamd (zie r. 680-81).
680 *ieder in den wegh geweest:* een onnut bestaan gevoerd.
681 *met den donder sloegh;* de Lat. zegt: *fulminis afflavit ventis* = mij aanblies met de wind des bliksems; volgens de Ouden was de bliksem een schroeiende windstoot.
682 *By dit opzet bleef hy stip:* van dit besluit was hij niet af te brengen; hij bleef *onverzettelik*.
684 *het huisgezin:* het dienstpersoneel.
686 *tegens het perssende nootlot aendringen* is de vert. van *fato urgenti incumbere;* dat bet.: druk uitoefenen op het aandringende noodlot, het dreigende noodlot nog verhaasten; Vondel heeft het waarschijnlik niet zò begrepen; altans in de vert. in verzen vervangt hij *aendringen* door *wederstaen* (r. 941), dat ongetwijfeld verkeerd is.
echter: nogmaals.
687 *plat:* ronduit (platweg); *Ick loop;* versta: ik wens weer (mij in de strijd te begeven).
691 *gruwelwoort* (nefas): zondig woord; Aeneas zou een gruwelike zonde begaan met zijn vaders raad op te volgen: zijn vader in de steek te laten en zelf te vluchten.
693 *dat,* nl. wat volgt.
694 *brocken.... in* (eigenlik: van brood of andere spijs, die broksgewijs aan melk enz. wordt toegevoegd): mee laten omkomen.
695 *door dien wech:* op de wijze, die in r. 695-97 wordt aangegeven; zò altans is de bedoeling van de Lat. tekst.
699 *binnen in 't hof* (in mediis penetralibus): in onze binnenvertrekken.
701 *wapen:* te wapen (arma, viri ferte arma); *ons jongste tijt:* onze laatste ure.

De vyant, die my vint, en uittreckt, uit medoogen[926]
Ten minste eens zuchten op het lijck des overleên.[924-27]
Al mis ick d'eer van 't graf, die havery is kleen.[928]
Ick leefde al overlang den grooten Goôn hier boven[929]
In weêrwil, en ten last, van ieder een verschoven,[930]
Al sedert Godt Jupijn, de vader van de Goôn,
Die d'aerde wetten stelt, my quam uit 's hemels troon,
Met zijnen donder slaen, en met den blixem zengen.
Hier stont hy op: hier was hy geensins af te brengen.[934]
Wy daerentegens, en mijn trouwe gemaelin
Kreüze, Askaen, en voort het gansche huisgezin,
Aen 't bidden altemael, met traenen op de kaken,
Aen 't smeecken: vader zou ons t'zamen, in 't genaecken
Der vyanden, toch niet, met zich en huis en al,
Verreuckeloozen, noch het perssende ongeval[940]
Stijfzinnigh wederstaen: maer vader heeft geene ooren.[940-41]
Hy slaet het echter af, blijft zitten als te voren,
En by zijn opzet. ick grijp wederom uit noot
De wapens, en verlange uit smerte naer de doot:
Want hier geene uitkomst was, noch raet, die ons moght baten.
O vader, dochtge dat uw zoon u kon verlaeten,
Of zetten buiten 's huis een' voetstap zonder u?
Ontviel u zulck een woort, daer billijck elck af gruw?[948]
Indien 't den Goôn belieft, dat van dees groote stede
Niets overschiete, en brengt uw vast besluit dit mede,
En lust het u uw bloet, en u, dus zwack en kranck,[951]
Te brocken in 't bederf, en Trojes ondergangk;[952]
Gy raeckt door dezen wegh gemacklijck om uw leven.[953]
De wreede Pyrrus, door wiens handt de zoon most sneven,
Voor 's vaders aengezicht, en die den vader, daer
Ter stede, nederhieuw, voor 't godtgewijde altaer,
Zal strax, noch warm en nat van Priams bloet, verwoeder[957]
Opdondren hier ter stê. hebt gy, mijn lieve moeder,[958]
My hierom dus geredt door yzer, vlam, en vier,
Op dat ick hier in 't hof den vyant, dat ick hier[960]
Askaen, mijn' vader, en Kreüze zaegh verloren,
En in elckanders bloet verslagen, en versmooren?
Te wapen, mannen op, te wapen, het is tijdt.

926 *uittrecken:* utitschudden, beroven.
924-27 Zie de aant. bij de proza-vert. r. 676; *voorthelpen:* van kant helpen, doden.
928 *havery* (averij): schade, gemis.
929 *den grooten Gôon* is datief, afhangende van in *weêrwil, en ten last*.
930 *van ieder een verschoven:* door ieder verstoten; een verschoppeling bij ieder.
934 *Hier stont hy op* wordt verklaard door de twede helft van de versregel.
940 *verreuckeloozen:* door onbezonnenheid in 't verderf storten.
940-41 *noch het perssende ongeval stijfzinnigh wederstaen:* noch halsstarrig weerstand bieden aan het dreigende, aandringende noodlot; zie de aant. bij de proza-vert., r. 686.
948 *billijck:* met reden; *gruw* (mag gruwen); spreek uit: gru.
951 *uw bloet:* de uwen.
952 *bederf,* syn. van ondergang.
953 *dezen,* met klem; denk achter *leven* een dubbele punt.
957 *strax:* aanstonds; *verwoeder:* in nog heftiger woede ontstoken.
958 *opdondren:* als geweldenaar verschijnen.
960 denk achter *vyant* zaegh (zage, zou zien).

[702] nu wy verwonnen zijn. Voert my weder onder de Griecken: laet
[703] zien of ick den strijt kan hervatten: wy zullen heden al te zamen
[704] niet ongewroken sterven. Daer op gordde ik weder het zwaert[+]
[705] op zy, hing den schilt aen den slincken arm, en vloogh ten huize
[706] uit. Maer zie mijn gemalin Kreüse viel my in de deur om de[+706-7]
[707] beenen, en bleef 'er aen hangen, en hielt den kleenen Julus voor
[708] mijn aenzicht. Gaet ghy om te sterven, zoo neem ons mede,
[709] overal waer ghy henegaet: of indien ghy, die u des best verstaet,[709]
[710] noch eenige uitkomst door de wapens verwacht, zoo bescherm
[711] voor al dit huis: voor wien wilt ghy den kleenen Julus, voor wien[711-12]
[712] uwen vader, en my, die dus lang uw vrouw was, hier laten? Zoo
[713] schreeuwende vervuldeze het geheele huis met heur misbaer;[713]
[714] en daer op gebeurde strax iet zeltzaems, dat wonderlijck luit:[714]
[715] want zie, tusschen ons beide, en voor d'oogen van ons, zijn be-[715]
[716] druckte ouders, scheen 'er, boven van Julus kruin af, een licht te[+716-17]
[717] stralen, en een vlam, die zijn hair effen aenraeckte, onbeschadigt[717-18]
[718] leckte, en om zijn hooft weiden gingk. Wy verschrickten, en sid-[718]
[719] derden van vreeze, en zochten den brant uit het hair te slaen,[719]
[720] en 't heilig vier met water te lesschen. Maer vader Anchises sloegh[720]
[721] zijn oogen vrolijck ten hemel, hief zijne handen om hoogh, en
[722] sprack: almaghtige Jupiter, zoo ghy door iemants gebedt te be-
[723] wegen zijt; sla uwe oogen op ons neder; meer bid ick niet: en
[724] zoo onze godtvruchtigheit des waerdigh zy, zoo help ons oock,[724]
[725] o vader, en bevestigh dit voorspoock. Naulix sprack d'oude man[725]
[726] dit, of de donder gaf terstont eenen slagh ter slincke zijde, en[726]
[727] daer verschoot, by duister aen den hemel, een star, die, als een

[+][Randschrift:] *en vlieght gewapent ten huize uit:*

[+][Randschrift:] *Kreüze hem na, en houdt hem vast.*

[+][Randschrift:] *Toen wert Iulus hooft van een licht beschenen,*

706-7 *viel.... hangen:* omklemde op de drempel mijn knieën en liet mij niet los.
709 *die u des best verstaet;* de bedoeling van de Latijnse tekst is: (of indien gij) op grond van de (zo even) opgedane ondervinding (nog enige uitkomst van gewapend optreden verwacht); misschien heeft Vondel het ook zo opgevat; in de vert. in verzen, vs. 975 moet *gy, die uw stuck verstaet* wel betekenen; gij, die verstand hebt van de krijgskunst; ook de woorden uit de prozavert. kunnen die meer algemene betekenis hebben.
711-12 *voor wien wilt ghy.... hier laten:* aan wie.... geeft gij prijs; *die dus lang uw vrouw was;* versta: en aanstonds, in de handen der vijanden vallende, slavin zal zijn.
713 *schreeuwende* (met andere gevoelswaarde dan in hedendaagse taal); luidkeels roepen.
714 *strax:* plotseling.
715 *tusschen ons beide,* vgl. r. 706-7.
716-17 *scheen.... te stralen:* zagen wij stralen (levis apex visus fundere lumen).
717-18 *onbeschadigt leckte:* er om heen speelde zonder te schroeien; de Lat. tekst heeft: (flamma) *innoxia tactu*.
718 *om zijn hooft weiden gingk,* woordelike vert. van *circum tempora pasci;* de bedoeling is: zich uitbreidde om zijn slapen.
719 *slaen,* nl. door zijn lokken te schudden.
720 *heilig* is deze vuurtong, omdat ze geen kwaad doet; *lesschen:* blussen.
724 *des waerdigh zy:* dat verdient.
725 *bevestigh dit voorspoock:* geef ons volle zekerheid, of we dit als een gunstig voorteken mogen opvatten.
726 *ter slincke zyde:* bij het waarnemen der voortekenen stonden de Romeinen met het gezicht naar 't zuiden; wat uit het oosten, dus van *links* kwam, gold voor een gunstig teken; met de donderslag gaat geen bliksem gepaard, maar een meteoor.

De jongste dagh verdaeght ons naer den lesten strijt,[964]
Nu wy verwonnen zijn. men voerme in 's vyants bende.
Gedooght dat ick den strijt hervatte in onze elende:[966]
Wy zullen heden al niet sterven zonder wraeck.[967]
Ick gort het zwaert op zy, na zulck een rede, en raeck
Ten huize uit, met den schilt aen mijnen arm gehangen.
Maer mijne gemalin Kreüze schut mijn gangen,[970]
En valt en vatme by de beenen in de deur.
Zy hangtme om 't lijf, en houdt Askaen, het kleentje, veur
Mijne oogen. gaetge heene, en hebtge uw doot alreede[973]
Besloten in uw' geest, zoo neem ons alsins mede,[974]
Oock waerge treckt: of zoo gy, die uw stuck verstaet,[975]
Noch eenige uitkomst stelt in wapenen, en raet,[976]
Beschut dan eerst dit huis. aen wien [wat raeckt u nader?][977]
Geeft gy dit kleene kint Iülus, uwen vader,
En my, uw echtgenoot, dus lang hier voor geacht,[979]
Ten beste, hier ter stê? dus schreeutze, uit al haer maght,
En vult het heele huis met luid misbaer, en treuren,
Waerop men daetelijck iet zeltzaems zagh gebeuren,
Dat wonder luit in 't oor: want tusschen beide ons heen,[983]
En voor het droef gezicht en oogh der oudren, scheen
Van kleene Iülus kruine een helder licht te straelen,[985]
Een vlam, die effen 't haer en haerlock, in het dwaelen,
Met haere tonge leckt, en zonder zengen weit
Rontom het hooft des kints. wy, uit onweetenheit,[988]
Verschricken, sidderen, en poogen ondertusschen
Den brant van 't haer te slaen, en 't heiligh vier te blusschen
Met water: maer Anchys, mijn vader, hief zijn oogh
En aengezicht, met een zijn handen, naer om hoogh
Ten hemel op, en sprack, vol blyschap om dien zegen:
Almaghtige Jupijn, indienge u laet beweegen
Door smeecken, en gebeên, zoo sla uwe oogen neêr
Op ons: dat 's al mijn bede: en zoo wy immermeer[996]
Door ons godtvruchtigheit verdienden uw genade,
Zoo sterck dit voorspoock: schut, ô vader, onze schade,[998]
En help ons uit den noot. zoo ras als d'oude man
Dit uitsprack, klonck met kracht de felle donder, van

964 *verdaegen:* oproepen.
966 *Gedooght;* Lat.: sinite.
967 *al:* allen.
970 *schut mijn gangen:* houdt mij (in mijn loop) tegen.
973 Lees: *heen' en*.
974 *alsins:* overal heen.
975 (overal) waarheen ge u ook begeeft.
976 *in wapenen, en raet:* in beleidvol gewapend optreden.
977 *wat raeckt u nader?:* wat gaat (wie gaan) u meer ter harte (wij liggen u immers het naast aan het hart).
979 *dus lang hier voor geacht;* zie de aant. bij de proza-vert., r, 712.
983 *tusschen beide ons heen;* vgl. een overeenkomstige constructie in vs. 392 en zie de aant. bij de proza-vert.; r. 715.
985 Lees: *kleen' Iülus*.
988 *uit onweetenheit:* in onze domheid (niet begrijpend dat dit een heilig teken is).
996 *immermeer:* ooit.
998 *stercken:* bevestigen; *schut... onze schade:* verhinder.... onze ondergang; bewaar ons voor rampen en verdriet.

De slincke hant, een star verschoot terstont by duister,
Om hoogh en aen de lucht, die, als een torts, haer' luister[1002]

1002 *torts:* toorts; *luister:* lichtglans.

[728] fackel, met eenen langen klaren staert voortliep. Wy zagenze[+728]
[729] helder, over het dack van 't huis hene, nederdalen, zich in het
[730] bosch van Ide verbergen, en een spoor achter laten, het welck[730]
[731] een lange streeck licht van zich gaf, en overal een lucht van zwavel
[732] en roock. Vader dan hier door overtuight, recht zich overendt,[732]
[733] roept de Goden, en bidt het heilige gestarrente aen. Nu nu niet[733]
[734] langer gesammelt; ick ben bereit u te volgen, waer ghy my leiden[734]
[735] zult. O Goden van mijn vaderlant, behoedt mijn huis: behoedt[+]
[736] mijn neefken: van u komt ons dit voorspoock, en Troje staet in[736]
[737] uw gewoudt. Ick geef het gewonnen, zoon, en weiger geensins
[738] u gezelschap te houden. Zoo sprack hy, en men vernam den brant[738]
[739] nu bescheidelijcker langs de vesten, en de viervloet quam al[739]
[740] dichter naer ons toewentelen. Welaen dan, lieve vader, laet ick[+]
[741] u op mijnen hals nemen. Ick zal u op mijn schouders zetten, en[741]
[742] die last wil my niet zwaer vallen. Het ga zoo 't wil; wy zullen een
[743] en het zelve gevaer loopen, en beide eenerleie uitkomst ver-
[744] wachten. De kleine Julus magh aen mijn zijde gaen, en mijn ge-[+]
[745] malin van verre op ons spoor volgen. Ghy dienaers, let op het[745]
[746] geen ick u zeggen zal. Daer leit, wanneer men uit der stadt komt,
[747] een heuvel, en oude vervalle kerck van Ceres, waer by een oude
[748] cypresseboom staet, dien onze voorouders lange jaren uit godt-[748-49]
[749] vruchtigheit eerden: op die plaets zullen wy langs verscheide[749]
[750] wegen by een komen. Vader, neem ghy het Heilighdom en de[750]
[751] vaderlijcke Huisgoden in uwen arm: het waer een gruwel, dat[751]
[752] ick, nu versch uit zoo zwaer een gevecht en moort gekomen, dit[752]
[753] zoude aenroeren, eer ick in stroomwater afgewasschen ben. Aldus[753]

[+] [Randschrift:] *het donderde, en een starre verschoot, en daelde in het bosch van Ida neder:*

[+] [Randschrift:] *waer op Anchises zich getroost te vlughten, met zijnen zoon,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 735: *zich getroosten:* bereid zijn.

[+] [Randschrift:] *die zich gewilligh toont,*

[+] [Randschrift:] *en orde stelt:* 744 *orde stellen:* de vlucht (aftocht) regelen.

728 *fackel,* ter vert. van *fax,* hier: lichtstreep; *klaer:* helder schijnend.
730 *zich verbergen:* verdwijnen.
732 *dan:* ten slotte.
733 *roepen:* smekend aanroepen.
734 *sammelen:* dralen.
736 *neefken:* kleinzoon; *Troje staet in uw gewoudt* (geweld = macht): Trojes lot ligt in uw handen (vgl. de vert. in verzen, vs. 1014).
738 (iemand) *gezelschap houden:* zich bij iemand aansluiten, met hem meegaan; vgl. *Kiliaen*, gheselschap houden: *comitari; vernemen:* bemerken.
739 *bescheidelijck:* duidelik; *de viervloet* (vuurstroom, vlammenzee) *quam al dichter naer ons toewentelen;* vgl. het Latijn: propius aestus incendia volvont.
741 *hals:* nek; Anchises is gedeeltelik verlamd; zie r. 680-81.
745 *van verre;* voorzichtigheidshalve (hoe kleiner de groep, hoe minder ze opvalt; vgl. r. 749-50: *langs verscheide wegen*) laat Aeneas Creüsa op enige afstand volgen. In het plan van de dichter Vergilius is het noodzakelik, dat Creüsa verloren raakt, het leven verliest in Troje.
748-49 *uit godtvruchtigheit eerden;* versta: in vrome eerbied spaarden.
749 *verscheide:* verschillende.
750 *het Heilighdom* (sacra): de gewijde, bij de godenverering gebruikte, voorwerpen.
751 *de vaderlijcke Huisgoden* (patrios penatis): de beschermgoden van ons vaderland; *een gruwel:* een zondige daad; heilige voorwerpen mogen alleen met reine handen worden aangeraakt.
752 *versch:* zo even.
753 *in stroomwater* (flumine vivo); aan *stromend* water werd een bijzondere reinigende kracht toegeschreven.

Met eenen langen staert vast sleepte naer zich heen.[1003]
Wy zagenze, over 't dack van 't huis af, naer beneên[1004]
Gedaelt, zich in het bosch van Ida gaen versteecken,[1005]
Een vierspoor trecken, en een padt met licht bestreecken,[1006]
Dat overal een lucht van roock en zwavel gaf.
Mijn vader overtuight staet van zijn opzet af.[1008]
Hy recht zich overendt, begint de Goôn te smeecken,
En 't heilige gestarnte t'aenbidden, als hun teken:[1010]
Nu langer niet getoeft: nu voort, ick volge u, zoon,
Waer gy my leit. behoet, ô vaderlantsche Goôn,
Mijn huis, behoet mijn' neef: gy geeft ons uit den hoogen
Dit voorspoock: Trojes lot hangt aen uw alvermogen.
Mijn zoon, ick geef het op, en weigre niet dus bloot[1015]
Te volgen uwe baen, gelijck een vlughtgenoot.[1016]
Zoo sprack hy, en men kon den brant en vlam nu hooren
Genaecken, langs de veste, en luider dan te vooren,
En hoe de viervloet bruischte en rolde naer ons toe.
Mijn lieve vader, laet ick u, dus stram en moê,[1020]
Dan neemen op den hals, en op mijn schouders laden:
Die last bezwaertme niet. wy loopen op die paden
Alle eenerley gevaer, het zy 't gelucke of niet,
Wy wachten beide een lot, eene uitkomst in 't verdriet.
De kleene Iülus ga aen mijne zijde zachter,[1025]
En mijne bedgenoot Kreüze hou van achter
Mijn streeck en voetspoor stil van verre in dit geval.
Gy dienaers, hoort en let wat ick u zeggen zal:
Daer rijst, wanneer men komt ter stede uit, voor de wallen,
Een heuvel, en een kerck, van ouderdom vervallen,[1030]
En Ceres toegewijt: hier staet een oude boom,
Een lijckcypres, by ons voorouders lang uit schroom[1032]
Godtvruchtighlijck geviert: hier zullen wy te gader,[1033]
Een ieder langs zijn padt, by een verzaemen. vader,[1034]
Aenvaert nu heilighdom en haertgoôn in uw' arm.
Het waer een gruwelstuck, indien ick, versch en warm
Uit zulck een schrickelijck gevecht en moort gekomen,
Dit roerde en aenraeckte, eer ick water heb genomen
Uit eenen verschen vliet, en afspoel' bloet, en vleck.[1039]

1003 *naer zich heen:* achter zich aan.
1004 *af* drukt, evenals de volgende woorden, de dalende richting uit.
1005 *zich versteecken:* zich verbergen, verdwijnen.
1006 *een vierspoor:* een vurig spoor; *een padt met licht bestreecken* drukt hetzelfde uit.
1008 *staet van zijn opzet af:* laat zijn voornemen varen.
1010 *als hun teken:* als de zichtbare symbolen der goden; vgl. r. 190 der proza-vert. met de aant.
1015 *dus bloot:* zo, beroofd van al wat ik bezat; berooid als ik ben geworden.
1016 *gelijck een vlughtgenoot:* als medevluchteling.
1020 *moê:* uitgeput van krachten.
1025 *zachter:* met kleiner passen? (vgl. vs. 1044).
1030 *een heuvel, en een kerck:* een heuvel, waarop een kerk....
1032 *lijckcypres:* treurcypres; *uit schroom:* uit (vroom) ontzag.
1033 *geviert:* vereerd.
1034 *verzaemen:* zich verzamelen; bijeenkomen.
1039 *versch:* fris, stromend.

*

[754] sprekende sla ick een rosse leeuwenhuit om hals en schouders,
[755] en vly my onder mijnen last. De kleine Julus geeft my de rechte[755]
[756] hant, en volght vader en mijn gemalin met ongelijcke schreden,[756]
[757] kort op de hielen. Wy spoeden door dicht beplante wegen, en[757]
[758] ick, te vore geen snorrende schichten nochte dicke drommen van[758]
[759] Griecken, die my gemoetten, schroomende, ontstel my nu voor[759]
[760] een kleen windeken, en het ritselen van elck bladt baert achter-[760-61]
[761] docht en vrees, te gelijck voor mijn gezelschap, en voor mijnen[761]
[762] last. Nu was ick al aen de poort, en meende door al 't gevaer te
[763] zijn, wanneer my docht dat ick schielijck getrappel van voeten[763]
[764] hoorde; en vader in het doncker omziende, riep: zoon, vlie, zoon,[764]
[765] daer zijnze: ick zie beuckelaers flickeren en harnassen schitteren.[765]
[766] Ick weet niet wat wangunstige Godtheit my, die sidderde, toen[766]
[767] van mijn zinnen beroofde: want terwijl ick buiten 's weeghs ga,[767]
[768] en van het gewoone padt afsla, weet ick, helaes! niet, of mijn
[769] gemalin Kreüse, my door den doot ontruckt, achterbleef, dan[+]
[770] ofze van het padt afdwaelde, of van vermoeitheit ergens gingk
[771] nederzitten; naerdien ickze naderhant noit meer met mijn oogen
[772] zagh, en niet eens docht om naer heur, die ick nu eerst miste,[772772-73]
[773] eens om te zien, of om te dencken, voor dat wy quamen by den
[774] heuvel en de plaets, van outs her aen Ceres toegewijt. Toen wy
[775] endelijck hier al te zamen malkanderen by een vonden, ontbrack
[776] zy'er alleen, en bedroefde het gezelschap, en haren zoon, en man.[776]
[777] Wat Godt of mensch liet ick zinnelooze ongelastert? wat zagh[777]

[+][Randschrift:] *doch mist in 't vlughten zijn beddegenoot:*

* TEKSTKRITIEK: De zin op r. 755-57 wordt in de herziene druk van 1646 (*Unger* 423) aldus gewijzigd: *De kleine Iülus vat my by de rechte hant, en volght zijnen vader met ongelijcke schreden: mijn gemalin komt achter aen*. In de druk van 1652 is *rechte* veranderd in *rechter;* in die van 1659 (en 1675) ontbreekt dit woord en wordt kleine *kleene;* overigens is er geen verschil met *Unger* 423 (dextrae se parvus Iulus implicuit sequiturque patrem non passibus aequis; pone subit coniunx). - 764 *omziende* is in 1659 vervangen door *vooruitziende*.

755 *zich vlyen:* zich bukken.
756 *met ongelijcke schreden:* met kleinere en snellere passen.
757 *door dicht beplante wegen* is een vrije vertaling van *per opaca locorum:* langs duistere paden.
758 *schicht:* pijl.
759 *gemoetten:* in de weg treden.
760-61 *baert achterdocht en.....:* wekt mijn achterdocht (maakt mij beklemd) en doet mij vrezen voor....
761 *gezelschap* is de vert. van *comes:* metgezel, hier dus Iülus (Vondel betrekt het blijkbaar op alle met Aen. vluchtende huisgenoten, zie de vert. in verzen, vs. 1052).
763 *schielijck:* haastig (bijv. nw. bij *getrappel;* Lat. *creber*).
764 *omziende;* de Lat. tekst heeft *prospiciens:* vooruitziende; vgl. de Tekstkritiek.
765 *beuckelaer:* schild; *harnassen,* Lat. *aera;* vgl. de vert. in verzen, vs. 1058.
766 *wangunstig:* vijandig gezind (numen male amicum).
767 *buiten 's weeghs gaen:* ter zijde afslaan.
772 *niet eens:* in 't geheel niet.
772-73 De Lat. tekst zegt: ik heb niet eerder omgezien naar de vermiste noch mijn gedachten weer op haar gericht, vóórdat wij enz.
776 *en bedroefde het gezelschap, en haren zoon, en man* is de vert. van *comites natumque virumque fefellit:* ontging zij de reismakkers, haar zoon en haar man, d.i. bemerkten de reismakkers enz. haar verdwijning.
777 *liet ick.... ongelastert:* heb ik niet schandelik beschuldigd.

[778] ick in 't ondergaen der stede, dat my zoo hardt viel? Ick beveel[778]

778 *bevelen:* toevertrouwen.

Aldus vermaen ick hem, sla over mijnen neck[1040]
Een rosse leeuwshuit om de schouders, en ter zyen,[1041]
En weet my onder 't pack des grijzen mans te vlyen.[1042]
De kleene Iülus vat my by de rechte hant,
En volght zijn vaders tredt, doch ongelijck, in 't zant.[1044]
Mijn echtgenoote volght van achter al verlegen.[1045]
Wy spoeden te gelijck, langs dicht beplante wegen,
En ick, die flus geen buy van schichten, nochte slagh[1047]
Noch dichten Grieckschen troep, die my gemoete, ontzagh,
Ontstelme nu om kleen gerucht, om 't minste zuchten
Des wints, en 't ritslen van elck bladt baert vrees, en duchten,
En achterdocht in my, die strax in mijnen geest[1051]
Voor al 't gezelschap en mijn halspack ben bevreest.
Nu quam ick aen de poort, omtrent de vest, gedropen,[1053]
En docht wy waren nu genoegh 't gevaer ontslopen,
Wanneerme dunckt dat ick hier voeten trapplen hoor,
En vader, die te rugh by duister zagh naer 't spoor,[1056]
Begon te roepen: zoon, och, rep u: zoon, zy naecken.
Ick zie de beuckelaers vast flickren, wapens blaecken
En blickren. och, ick weet nu naulijx, noch kan raên[1059]
Wat Godtheit, mijn geluck ongunstigh, my, belaên[1060]
En bevende in dien noot, beroofde van mijn zinnen:
Want zoo ick buiten 's weghs, om veiligheit te winnen,[1062]
Van 't algemeene padt bezijden afsla, weet
Ick niet of mijn Kreüze, en liefste, eilaes, zoo wreet
My door de doot ontruckt, toen achterbleef, of dwaelde
Van 't padt af, of vermoeit, op dat zy adem haelde,
Zich ergens nederzette, om dat ick sedert noit
Haer met mijn oogen quam t'aenschouwen, noch oock oit
Eens naer heur omzagh, of dit nadocht, eerwe t'zamen[1069]
Aen Ceres ouden bergh en offerdrempel quamen.
Wy, endelijck aldus vergadert hier by een,
Vermisten niemant dan mijn lief Kreüze alleen,
Tot hartewee van man en zoone en vlughtgezinde.[1073]
Wat Goôn of menschen liet ick, dolle en gansch verblinde
Van gramschap, ongeschent! wat zagh mijn bange ziel,[1075]
In 't ondergaen der stadt, dat my zo bitter viel!

1040 *vermaenen:* verzoeken, aansporen (om te doen).
1041 *en ter zyen:* zo dat hij langs mijn zijden neerhangt.
1042 En neem al bukkend de grijsaard op mijn rug.
1044 Vgl. de aant. bij vs. 1025.
1045 *al verlegen:* volkomen hulpeloos; met onzekere schreden; met onzekere tred.
1047 *flus:* kort te voren; *slagh:* zwaardslag.
1051 *strax:* aanstonds, dadelik.
1053 *omtrent de vest:* bij de vestingmuur; *gedropen:* geslopen.
1056 *te rugh... zagh naer 't spoor:* omkeek in de richting, waar we vandaan kwamen.
1059 *nu:* op dit ogenblik, achterna; *raên:* vermoeden.
1060 *ongunstigh* (met datief): vijandig gezind; *belaên:* vervuld van zorg, angstig.
1062 *zoo:* als; *om veiligheit te winnen:* om een veilig pad te bereiken, om buiten gevaar te komen.
1069 *dit nadocht:* hierover nadacht, mij hierom bekommerde.
1073 *vlughtgezinde:* de (met ons) vluchtende huisgenoten, of ruimer, makkers.
1075 *ongeschent* (van 't zwakke schenden); zie de aant. bij de proza-vert., r. 777.

*

[779] Askaen, mijnen vader Anchises, en de Trojaensche Huisgoden
[780] aen mijne spitsbroeders, en verschuilze in een boghtigh dal. Ick
[781] schiet het blancke harnas aen, ty weder naer stadt toe, en ben[+781]
[782] getroost my op een nieuw in de zelve zwarigheit te steecken,[782]
[783] gansch Troje op en neêr te loopen, en mijn leven weder in ge-
[784] vaer te stellen. Voor eerst ga ick naer de vesten, en by doncker[784784-85]
[785] naer de poort toe, daer ick uitgingk; en volgh by nacht het zelve
[786] spoor, waer langs ick quam; en zie rontom. Mijn hart ysde, over-[786786-87]
[787] mits het overal zoo dootsch en naer was. Daer na begeef ick my
[788] wederom naer huis toe? ofze misschien, ofze derwaert gegaen[788]
[789] moght wezen. De Griecken waren 'er in gevallen, en hielden[789]
[790] het geheele huis in: de wint joegh het verslindende vier naer[+790]
[791] boven in top: de vlam sloegh ten dake uit, en de voncken vlogen
[792] in de lucht. Ick ga voort tot aen Priaems hof, en bezichtige den[792]
[793] burgh. Fenix en de vervloeckte Ulysses, tot wachters gekoren,[793]
[794] bewaerden alree den buit, in de ruime galeryen en Junoos vry-[794]
[795] burgh. Van allen kanten werden hier de Trojaensche schatten,
[796] uit de verbrande kercken gerooft, en de tafels der Goden, en[796]
[797] bekers van louter gout, en geplonderde gewaden by een gesleept.[797]
[798] Vrouwen en kinders staen 'er op een lange ry al bevreest rontom:[+]
[799] ja ick verstout my oock by doncker geluit te slaen, en luitskeels[799]
[800] langs de straet te krijten, en vergeefs t'elckens bedrucktelijck[800]
[801] Kreüse Kreüse te roepen. Terwijl ick haer aldus zocht, en al
[802] razende, zonder ophouden, huis in, huis uit, door de stadt liep,[802]

[+][Randschrift:] *weshalve hy haer loopt zoecken,*

[+][Randschrift:] *daer zijn huis in brant staet, en Fenix en Vlysses den roof bewaeren.* In het Randschrift bij r. 790: *daer.... staet:* en bevindt dat ondertussen zijn huis reeds in brand staat.

[+][Randschrift:] *Terwijl hy zijn gemalin zoeckt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 797 *bekers* is in 1659 vervangen door *kelcken*.

781 *blanck:* blinkend (Aeneas had, zolang hij zijn vader droeg, natuurlijk zijn wapenrusting moeten afleggen).
782 *getroost:* vast besloten, ten volle bereid; *op een nieuw:* andermaal.
784 *Voor eerst:* het eerst; *de vesten:* de vestingmuren.
784-85 *by doncker naer de poort toe;* Lat.: *obscura limina portae* (repeto): de donkere drempels van de poort (vergelijk de vert. in verzen, vs. 1084).
786 *en zie rontom;* de Latijnse tekst zegt: en bekijk die (voet-sporen) nauwkeurig.
786-87 *overmits het overal zoo dootsch en naer was:* daar overal een naargeestige stilte heerste.
788 *ofze;* de herhaling van *ofze* dient om de spanning te versterken; ze mocht misschien eens....
789 *inhouden:* bezet houden, heer en meester zijn over.
790 In de zin: *de wint joegh* enz. ontbreekt de vertaling van *ilicet* (juist op dat ogenblik), welk woord in de vertaling in verzen, vs. 1090, is weergegeven door: *voor mijne oogen*.
792 *hof:* paleis; *hezichtige,* Latijn *reviso:* zoek weer op, zie nog eens.
793 *Fenix:* Phoenix, opvoeder van Achilles, en diens begeleider naar Troje; *wachters:* bewakers (van de buit).
794 *in de ruime galeryen en Junoos vryburgh* is een te letterlike vertaling van *porticibus vacuis Junonis asylo:* in de verlaten zuilengangen van Juno's vrijburg (= tempel, die een *vrijplaats,* een onschendbaar toevluchtsoord was).
796 *de tafels der Goden:* de offertafels.
797 *gewaden:* collectief gebruikt voor tapijten, sierkleeden enz. (vgl. de vert, in verzen, vs. 1102).
799 *oock:* zelfs; *by doncker,* versta: door de duistere nacht.
800 *bedrucktelijck:* met angstige stem.
802 *al razende:* als waanzinnig.

'k Beveel Askaen, Anchys, mijn' vader, en het heiligh,
De Troische haertgoôn, aen mijn spitsbroêrs, schuilze veiligh[1078]
In zeker boghtigh dal, en schiet het harnas aen,
Om blanck gewapent weêr noch eens naer stê te gaen.
'k Getroostme my noch eens in dezen noot te geven,[1081]
Gansch Trojen op en neêr te loopen, en mijn leven
Al weder in gevaer te stellen van dien moort.[1083]
Ick ga ten eerste naer de veste, en donckre poort,
Daer ick, by duister nacht, ben uitgegaen met schroomen,
En volgh omzichtigh 't spoor, waer langs ick was gekomen.
Mijn hart verschrickt, zoo dootsch, zoo yslijck zagh 't dat heen.[1087]
Ick ga naer huis, misschien misschien of zy alleen[1088]
Haer toevlught derwaert nam. de Grieck, hier in gevloogen,
Bezette 't gansche huis. de wint joegh, voor mijne oogen,
Den hongerigen gloet naer boven met der vlught.[1091]
De vlam sloegh uit het dack: de vonck stoof in de lucht.
Ick ga naer Priaems hof den burgh terstont bespieden.[1093]
Vervloeckte Ulysses hier en Fenix, om het vlieden
Te schutten, stonden vast hun beurt en nachtwacht uit,[1094-951095]
Om Junoos vryburgh, en de gaelery, vol buit
En roof gestapelt, dicht te houden, te bewaeren.[1097]
Men zagh den Troischen schat hier van alom vergaeren,[1098]
Al wat men uit de brant der kercken had gerooft,
De tafels van de Goôn, de kunst, die 't gout verdooft,[1100]
Den kelck, uit louter gout geklonckcen, die hier praelde,[1101]
Geplonderde offerkleên, en wat men t'zamenhaelde.
Het vrouwentimmer, en de kinders, op een ry[1103]
In 't lange, staen bevreest en bevende hier by;
En ick verstoutme 's nachts mijn klaghten uit te smijten,[1105]
Langs wijck en straet, luits keels te kermen, en te krijten,
Te roepen, doch vergeefs, en droever noit dan nu:[1107]
Kreüze, eilaes, Kreüze, och lief, waer vinde ick u?
Terwijl ick haer aldus, en zonder rust, loop zoeken

1078 *De Troische haertgoôn* is een nadere verklaring van *het heiligh* (1077); *schuilen* (transitief): verbergen.
1081 *zich geven:* zich begeven.
1083 Bloot te stellen aan de gevaren van die slachting, dat bloedbad.
1087 *zagh 't dat heen:* zag het er uit naar die kant.
1088 Voor de herhaling van *misschien* vergelijke men de opmerking bij de proza-vert., r. 788 (Lat.: si forte.... si forte); *alleen:* toen ze zich alleen vond.
1091 *den hongerigen gloet:* de gretige vlammen; *met der vlught:* in laaiende opstijging.
1093 *bespieden:* met oplettendheid zijn ogen laten gaan over.
1094-95 *om het vlieden te schutten;* misschien bedoelt Vondel: om te voorkomen dat Gr. soldaten zich heimelik wegpakken met een deel van de buit.
1095 *zijn beurt en nachtwacht uitstaen,* letterlik: de aan iemand opgedragen bewaking gedurende een *bepaald* deel van de nacht waarnemen; hier meer in 't algemeen: de wacht houden.
1097 *bewaeren:* bewaken.
1098 *vergaeren:* verzamelen, bijeenbrengen (bijeengebracht worden).
1100 *de kunst, die 't gout verdooft:* gouden kunstvoorwerpen, zo sierlik gedreven, dat men meer oog heeft voor de kunst waarmee ze zijn vervaardigd dan voor het edel metaal zelf; r. 1101 volgt daarop als nadere aanduiding.
1101 *geklonckcen:* gedreven.
1103 *het vrouwentimmer* (coll.): de vrouwen (matres).
1105 *uitsmijten* (iactare): uitgalmen.
1107 *nu:* op dat ogenblik.

Al razende, huis in, huis uit, in alle hoecken

*

[803] verscheen my Kreüzes ongeluckige geest en gedaente zelf, grooter[+803]
[804] van gestaltenisse, dan ickze gekent hadde. Ick stont verbaest,[804]
[805] mijn hair te bergh, en kon geen geluit slaen. Toen sprackze my
[806] dus aen, en benam my de zorge met deze woorden: mijn lieve[+]
[807] man, wat mooghtge u te vergeefs aldus afslaven? Dit gebeurt[807]
[808] niet zonder wil en beleit der Goden: en ghy mooght Kreüse niet
[809] van hier met u nemen: d'opperste hemelvooght laet u dat niet[809]
[810] toe. Ghy moet lang in ballingschap omzwerven, en een wilde
[811] woeste zee overvaren. Ghy zult in Hesperie belanden, daer de[+811]
[812] Lydische Tyber langkzaem afvloeit, door het vettelant, dat mannen[812]
[813] uitlevert. Daer zal u weelde, een koningkrijck en Koningklijcke[813]
[814] dochter ten deele vallen. Schrey niet meer om uwe beminde
[815] Kreüze: want ick, Dardans afkomst en Venus schoondochter,[815]
[816] zal de trotse gebouwen der Myrmidonen en Dolopen niet zien;[816]
[817] nochte Griecksche Jofferen gaen dienen; naerdien de groote[817-818]
[818] Moeder der Goden my hier in dit gewest met der woon houdt:
[819] nu vaer wel, en volhardt in de liefde van ons beider zoon. Toenze
[820] dit gezeit hadde, verlietze my, die vast weende, en noch veel[820]
[821] zeggen wou, en zy verdween in de dunne lucht. Driewerf pooghde[821]
[822] ick toen haer t'omhelzen: driewerf greep ick vergeefs naer heuren
[823] geest, die my, gelijck een lichte wint en vlugge slaep, ontglipte.[+823]

[824] De nacht aldus doorgebroght, zoo koom ick endelijck weder[824]

[+][Randschrift:] *verschijnt hem haer geest,*

[+][Randschrift:] *die den droeven vertroost,*

[+][Randschrift:] *en zijn geluck spelt.* In het Randschrift bij r. 811: *en zijn geluck spelt:* en hem voorspelt, welk gelukkig lot hem wacht.

[+][Randschrift:] *Gelijckenis.*

* TEKSTKRITIEK: r. 806 *benam my de zorge* wordt: *verzachte mijn zorgh* (....demere curas).
803 *geest en gedaente:* schim, schaduwbeeld.
804 *verbaest:* door ontzetting aangegrepen.
807 *wat mooghtge u te vergeefs aldus afslaven* is de vert. van: *quid tantum insano iuvat indulgere dolori* = waarom geeft ge u over aan een zo waanzinnige smart; *afslaven* heeft hier dus in de eerste plaats betrekking op geestelike of psychiese uitputting.
809 *d'opperste hemelvooght:* Jupiter.
811 *Hesperie:* Italië.
812 *de Lydische Tyber;* Lydies wordt de Tyber genoemd, omdat de in de nabijheid wonende Etruriërs uit Lydië in Klein-Azië zouden stammen; *door het vette lant, dat mannen uitlevert* (voortbrengt) is de vert. van: *inter arva opima virum* = door de vruchtbare akkers der mensen.
813 *weelde* (res laetae): geluk en welvaart, voorspoed; *Koningklijcke dochter;* als echtgenote, nl. Lavinia, dochter van Latinus, koning van Laurentum.
815 *Dardans afkomst:* afstammelinge van Dardanus, stamvader der Trojanen; Creüsa was een dochter van Priamus.
816 *de Myrmidonen;* een Griekse volksstam, die onder aanvoering van Achilles voor Troje vocht; de *Dolopen:* Thessaliese volksstam; de bedoeling van r. 816 is: ik zal niet als slavin naar de woningen der trotse M. of D. worden weggevoerd (vgl. de vert. in verzen, vs. 1133).
817-818 *de groote Moeder der Goden* (magna deum genetrix); *Cybele* (zie blz. 40, aant. bij r. 55), die in Phrygië vereerd werd en wier dienst later naar Rome werd overgebracht.
820 *vast:* al maar.
821 *dun:* ijl, ontastbaar.
823 (gelijk een) *vlugge slaep* (simillima volucri somno): zoals een vluchtig droombeeld.
824 *De nacht aldus doorgebroght,* Lat. constr. (nocte sic consumpta): de nacht aldus doorgebracht zijnde; nadat ik de nacht aldus doorgebracht had.

En wijcken van de stadt, verscheen Kreüzes geest
En schim my, grooter danze in 't leven was geweest,
In een gestaltenis, my droever dan, in 't ende[1113]
En voor haer afscheit, ick haer met mijne oogen kende.[1114]
Ick stont verbaest van schrick, en al mijn haeren staen
Te berge, en mijne keel vergeet geluit te slaen.
Toen sprackze tegens my, en streeck, in zulck een smarte,
Met dezen zoeten troost de zorgen van mijn harte:
Wat slaeftge, ô lieve man, u zelven af, om niet?
Hier is niet zonder Godts beleit en wil geschiet.[1120]
Gy mooght Kreüze niet met u uit Troje brengen:
De groote hemelvooght wil geensins dit gehengen.[1122]
Gy moet noch lang de wilde en woeste zee alom
Beploegen, zwerven in onzeker ballingsdom.[1124]
Gy zult belanden in 't Hesperische geweste,
Daer 's Tybers versche stroom den vetten acker meste,[1126]
En langsaem afdrijft, door het lant dat helden teelt:
Daer staet een lot van weelde en 't koningklijcke beelt,
Een schoone maeght, en 't rijck, haer bruitschat, u te winnen.[1128-29]
Nu schrey niet om Kreüze, en zetze eens uit uw zinnen:[1130]
Want ick uit Dardans stam, en Venus aengetrout,
Zal niet de gevels zien, van Myrmidons gebouwt,[1132]
En trotse Dolopen, noch Griecksche joffren dienen;
Dewijl ick, hier om hoogh in top, by d'ongezienen[1134]
Voortaen verblijf, en blijf voor eeuwigh met der woon,
Onthaelt by Cybele, de moeder van de Goôn.
Nu leef gezont, en lang: volhardt in gunste en liefde[1137]
Van uw' en mijnen zoon: zoo sprackze, die my griefde[1138]
In 't scheiden, daer ick weende, en zuchte heel ontstelt,[1139]
En zy voor 't oogh verdwijnt, aen dunne lucht versmelt.[1140]
Wy pooghden drywerf haer t'omhelzen, al beneepen,[1141]

1113 *gestaltenis:* voorkomen; *my droever* enz. De bedoeling is: zo als ze daar voor mij stond, leek ze mij nog meer bedroefd dan toen ik haar het laatst zag en uit het oog verloor.
1114 *voor haer afscheit:* voor ze zich van mij en mijn reisgezelschap afscheidde; voor ze van ons wegraakte.
1120 *niet:* niets.
1122 *gehengen:* toestaan.
1124 *beploegen,* in overeenstemming met *arandum* uit de Lat. tekst.
1126 *'s Tybers versche stroom:* het verkwikkende water van de Tiber; *meste:* mest, vruchtbaar maakt.
1128-29 *staet.... u te winnen:* zult gij verwerven; *een lot van weelde:* een gelukkig levenslot; *'t koningklijcke beelt:* de koningsdochter.
1130 *eens,* met modale kracht: toch.
1132 *van:* door; *Myrmidons:* Myrmidoniërs.
1134 *hier om hoogh in top, by d'ongezienen:* hier in de hemel, bij de onzichtbare goden; de proza-vert. heeft: *in dit gewest,* als lett. vert. van *his oris*. Vergilius wil waarschijnlik Creüsa laten zeggen: Cybele, die hier, in Troje, vereerd wordt, houdt mij als gezellin hier bij zich (zie *onthaelt* = opgenomen, vs. 1136).
1137 *gunste..... van:* toegenegenheid tot.
1138 *grieven:* diep bedroefd maken.
1139 *daer:* terwijl; *heel ontstelt:* buiten mijzelf van droefheid.
1140 *aen:* tot.
1141 *al beneepen:* in schroomvallige droefheid en ontzag.

En drywerf naer heur' geest en schim vergeefs gegreepen,[1142]
Ontglipteze onzen arm, gelijck de wint ontglipt,
Die licht is, en gelijck de vlugge slaep ontslipt.
De nacht dus doorgebroght, uit zucht tot mijn beminde,[1145]

1142 Versta: en nadat door ons (door mij) driemaal vergeefs naar haar schim was gegrepen; vgl. een overeenkomstige constructie in vs. 1145 en de proza-vert., r. 824 (consumpta nocte).
1145 *zucht:* heftig verlangen.

[825] by mijn volck, en bevinde met verwondering, dat hier zoo groot[+]
[826] een menighte en nieuw gezelschap van mannen en vrouwen en
[827] jonge jeught by een gekomen is; een deerlijcke hoop, vergadert[827]
[828] om in ballingschap te gaen. Zy waren van alle kanten verzamelt,[828]
[829] bereit goet en bloet by my op te zetten, en over zee te volgen,[829]
[830] in wat lant ick hen voeren wou: en nu rees de morgenstar op[830]
[831] den hoogen top van Ide, en voerde den dagh aen. De Griecken[831]
[832] hielden de poorten bezet; en daer was geen hulp te verwachten;
[833] dies nam ick de wijck, en gingk, met mijnen vader op den hals,[+833]
[834] naer het geberghte toe.

[+][Randschrift:] *Eneas geraeckt weder by de vlughtelingen, bereit hem te volgen:*

[+][Randschrift:] *dies neemt hy de wijck*. In het Randschrift bij r. 833: *dies:* derhalve.

827 *deerlijck;* beklagenswaardig.
828 *verzamelt:* bijeengekomen.
829 *by my op te zetten:* voor mij (met mij) te wagen (op het spel te zetten).
830 *de morgenstar:* Lucifer (een zoon van Aurora, het morgenrood) die even voor de dageraad aan de hemel verschijnt; hij voert de dag (achter zich aan) aan de hemel; vgl. Herdersk. VIII, r. 24; *op:* boven.
831 *Ide;* zie de aant. bij r. 669.
833 *dies:* derhalve; *hals:* nek, schouders.

Geraeck ick weder by mijn spitsbroêrs, en bevinde
En sta verwondert dat hier zulck een groot getal
Van mannen vrouwen jeught en volck van overal
Op nieuw vergadert is; een arme hoop, beneepen[1149]
Van rouwe, en reede om voort in ballingschap te scheepen.[1150]
Zy waren van alom verzamelt, wel gemoedt,
Getroost om, neffens my, te waegen goet, en bloet;[1152]
My over zee en zant te volgen, te bezuuren
Zoo lief als leedt, in 't lant waer ick hen heen zou stuuren.[1154]
Nu rees de morgenstar, die voert den dageraet
Op Idaes toppen aen. de Griecksche schiltwacht staet
En houdt de poort bezet. hier was geen hulp te hoopen;[1156-57]
Dies nam ick voort de wijck, zagh om, en zocht een open,[1158]
En met mijn' vader op den hals, noit draegens moê,
Begafme naer den bergh, en recht naer Ida toe.

1149 *op nieuw;* bij zijn terugkomst vindt Aeneas tal van nieuw-aangekomenen.
1150 *rouwe:* droefheid; *reede:* bereid (om aanstonds aan boord te gaan als ballingen).
1152 *getroost:* bereid; *neffens my:* met mij; aan mijn zijde.
1154 *zoo lief als leedt:* zowel lief als leed; lief en leed; *bezuuren* past alleen bij *leed* (zeugma).
1156-57 *staet en houdt.... bezet:* houdt bezet.
1158 *een open:* een uitweg; een weg om veilig te ontkomen.

*

Het derde boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Eneas, na Trojes val, alle zijne lantslieden, van vier en zwaert noch overgeschoten, by
[2] een verzamelt, en, onder Antander, een vloot van twintigh schepen gebouwt hebbende,[r. 2]
[3] steeckt eerst over, in Thracie, daer hy den gront eener stede leggende, voor Polydoor,[3]
[4] die van Polymnestor vermoort, hier noch spoockte, byster verschrickte; dies de helt[4]
[5] naer Delos voer, en zich daer met Apolloos orakel beradende, en verstaende, dat hem[5]
[6] d'oude moeder van zijn geslacht, dat is, 't eerste lant van des zelfs oirspronck, te zoecken[6]
[7] stont; zoo streefde hy, door vader Anchises averechtse uitlegginge misleit, naer Krete:[7]
[8] maer hier, na het stichten eener stede, oock met een zware pest geplaeght zijnde, zoo
[9] verliet de Vorst, door openbaringe zijner Huisgoden in den droom, dit Eilant, en zeilde[9]
[10] naer Italie. Eerlangk stack een storm op, en de vloot dreef aen de Strofades, daer de[10]
[11] Harpyen het volck quelden; dies gaf men zich naer Aktium, en vierde daer met zoen-[11]
[12] spelen zijn vaders jaergetijde, Iupijn ter eere. Van hier reisden zy langs Korcyre, en[12]
[13] quamen in Epirus, staende toen onder 't gebiet van Helenus, Priaems zoon, na Pyrrhus

* TEKSTKRITIEK: r. 27 *De vorst berecht die ziel;* deze woorden zijn in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) vervangen door: *Eneas zoent zijn' geest*.
r. 2 Denk achter *verzamelt* hebbende; onder *Antander,* zie r. 41.
3 *in:* naar; *daer:* waar; *den gront leggende,* zie r. 55; *Polydoor,* zie r. 82-vlg.
4 *van Polymnestor vermoort:* vermoord door P.; Polymnestor was een Thracies koning, gehuwd met een dochter van Priamus; *dies:* waarom, om welke reden.
5 *zich beraden met:* raad vragen aan; *verstaende:* horende.
6 *deszelfs:* heeft betrekking op *geslacht*.
7 *averechts:* onjuist.
9 *door openbaringe zijner Huisgoden:* ten gevolge van een openbaring hem door zijn Huisgoden gedaan.
10 *Eerlangk:* weldra; *de Strofades,* zie r. 264.
11 *gaf:* begaf; zie verder voor r. 11-12 r. 334-vgl.
12 *jaergetijde:* geboortedag

[14] doot aen Andromache getrouwt. Helenus onthaelde Eneas met alle beleeftheit, en spelde[14]
[15] d'aenstaende zwarigheden, die hem, te water en te lande, over 't hooft hingen. De Helt[15]
[16] uit Epirus gescheiden, en langs Tarentum, het voorste van d'Italiaensche kusten, gevaren,[16]
[17] komt in dat gewest van Sicilie, daer de bergh Etna rijst, aendrijven. Hier neemt hy
[18] Achemenides, van Vlysses in 't Reuzenhol vergeten, op zijne bede, binnen 's boorts, na[18]
[19] dat men, uit des zelfs mont, van der Reuzen wreetheit kennis kreegh; weshalve zy hun
[20] ancker lichtten, en noch gedachtigh aen Helenus waerschuwingen, het gevaer van Charyb-
[21] dis en Scylle schuwende, en de kusten van Sicilie verre omvarende, endelijck te Drepanum[21]
[22] belandden; daer Anchises, zoo van hoogen ouderdom, als van langdurigh omsuckelen,[22]
[23] ter zee afgemat, endelijck zijnen geest gaf. Toen Eneas van hier naer Italie zou varen,
[24] smeet Eool, de windtgodt, hem met onweder in Afrika, gelijck 't eerste boeck uitwijst.[24]

Toen Troje lagh in d'asch, begaf hy zich op zee,
Belandde in Thracie, daer Polydoor noch waerde:[26]
De Vorst berecht die ziel, niet zonder hartewee,[27]
En zwerft, van kust tot kust, en vint de lang bezwaerde
Andromache, al een poos aen Helenus hertrouwt;[28-29]
Die spelt hem zijn fortuin: zoo vaert men langs Tarenten,
En wint Sicilie, daer Polyfeem zich houdt,[31]
En volght, vol wraecks, de vloot, met dolle dreigementen.[32]
Men mijdt Charybde en Scylle, en wat men gaerne derft;[33]
Tot dat, te Drepanum, zijn troost, zijn vader sterft.

[35] Na dat het den Goden beliefde het Rijck van Asie en Priaems[+35]
[36] onderzaten zoo onnozel uit te rojen; en Ilium, dat trotse hof,[36]

[+][Randschrift:] *Na den ondergangk van Troje*

14 *onthalen:* ontvangen, bejegenen; *beleeftheid:* welwillendheid, heusheid; *spellen:* voorspellen.
15 *aanstaende:* komende.
16 *het voorste:* het meest vooruitspringend deel.
18 zie r. 679.
21 *verre:* met een wijde boog.
22 *daer:* waar; *zoo van... als van:* zowel tengevolge van... als van; *omsuckelen:* omzwerven.
24 *onweder:* stormweer.
26 *waerde:* rondspookte.
27 *De Vorst berecht die ziel*; vgl. r. 107.
28-29 *de lang bezwaerde Andromache:* A. die lange tijd in kommer en verdriet had geleefd (lees *Andromach'al*).
31 *wint:* bereikt; *Polyfeem,* zie r. 680 met aant.
32 bij *volgt* is Polyfeem onderwerp.
33 *en wat men gaerne derft* (wat men gaarne verre van zich houdt, waar men gaarne vrij van blijft), nadere bepaling bij *Charybde* en *Scylle*.
35 *het Rijck van Asie:* Troje, voor Aeneas het voornaamste rijk van (Klein-) Azië.
36 *onnozel* (immeritus): zonder dat verdiend te hebben (onschuldig); *uitrojen:* verdelgen; *hof;* koningsstad.

[37] nederplofte, en de gansche stadt Troje, door Neptuin opgebouwt,[37]
[38] ter aerde lagh en smoockte: zoo worden wy door de goddelijcke[+38]
[39] wicheleryen aengedreven, om langdurigh in ballingschap om-[39]
[40] zwervende, ongebouwde landen te zoecken: wy bouwen een[40]
[41] vloot in Frygie, by de stadt Antander zelf, en den bergh Ide, en[41]
[42] vergaderen het volck by een, om op genade van 't nootlot uit
[43] te loopen, zonder te weten waer men zich zou nederslaen. Naulix[+]
[44] was de lent en het voorjaer geboren, of Anchises, mijn vader,

[+][Randschrift:] *wordt Eneas, door d'orakels en voortekens der Goden, aengeport om in ballingschap te gaen.*

[+][Randschrift:] *Hy gaet t'zeil,*

37 *door Neptuin opgebouwt*; vgl. Boekl I, r. 657.
38 *door de goddelijcke wichelerijen:* door de aanwijzingen (voortekens) der Goden.
39 *langdurigh* is niet in overeenstemming met de Lat. tekst, die spreekt van *diversa exsilia:* verafgelegen ballingsoorden.
40 *ongebouwde landen:* ter vert. van *desertas terras,* waarmee Vergilius bedoelt eenzame, *woeste* streken. Blijkens de vert. in verzen denkt Vondel aan: nog niet door anderen in bezit genomen of gecultiveerd gebied.
41 *by de stadt Antander zelf:* sub ipsa Antandro): aan de voet van (de bergen van) de stad Antandrus; A. lag aan de voet van 't Phrygiese Ida-gebergte, maar werd eerst na Trojes val gesticht. Vergilius geeft hier - en elders - geografiese aanwijzingen uit zijn eigen tijd; vgl. ook de vert. in verzen, vs. 10.

Het derde boeck.

Na dat het dan den Goôn beliefde Priams staet,
Het rijck van Asien, en Priams onderzaet
Onnozel tot den gront en bodem te vernielen,
Het hof, en Ilium, die trotse muuren, vielen,[vs. 4]
En Troje, een werreckstuck gebouwt van Godt Neptuin,
Ter aerde lagh en smoockte, uit gloeiende assche en puin;
Zoo dreef de wichlery der Goden ons te zwerven
In lange ballingschap, om elders ledige erven[8]
Te zoecken over zee; wy bouwen dan uit noot,
Dicht by Antander, Ide en zijn geberghte, een vloot,
En rucken volck by een, onzeker aen wat stranden[11]
Ons 't nootlot voeren woude, en waer men zou belanden.
Anchys, mijn vader, eer de lent was opgestaen,[13]

vs. 4 Denk voor *het hof* nadat uit vs. 1; *het hof, en Ilium:* l., de koningsstad.
8 *ledige erven*; vgl. de aant. bij de prozavert., r. 40.
11 *by een rucken:* bijeenbrengen.
13 *opstaen* (in 't 17de-eeuws meermalen van de zon en de dag gezegd): verschijnen.

*

[45] belaste op Godts geleide t'zeil te gaen. Toen verliet ick al[45]
[46] schreiende den oever, en de haven van mijn vaderlant, en het
[47] velt, daer Troje stont; en voer, als balling 's lants, zeewaert in,
[48] vergezelschapt met mijne reisgenooten, zoon, Huisgoden en[48]
[49] groote Goden.[49]

[50] Verre van hier bewoont en bouwt de Thrax nu een heel groot[50]
[51] lant, dat Mars toegeheilight, en eertijts by den gestrengen Ly-[51]
[52] kurgus geregeert wert. Van outs her stont dit lantschap en zijn
[53] gastvrye huizen voor de Trojanen altijt open, zoo lang het hun
[54] noch wel gingk. Ick vaer derwaert, en ter quader ure gelant,[+54]
[55] bouw hier d'allereerste stadt, in de bogh aen zee, en noem de[55]
[56] burgers Eneadynen, naer mijnen eigen naem. Ick offerde aen mijn
[57] moeder Diane en de Goden, in welcker naem men dit werck[57]
[58] begost; en slaghtte op het strant eenen witten stier, voor den
[59] oppersten Koningk des hemels. Hier neffens rees by geval een[59]
[60] heuvel, op wiens kruin een kornoelje- en myrteboom stonden,
[61] dicht van tacken, en naer van loof. Ick trat derwaert, en pooghde[+61]
[62] de groene struicken uit d'aerde te rucken, om d'altaren met
[63] bladen en ruighte te vercieren, en zie (my yst dit te verhalen) een[63]
[64] wonderlijck voorspoock: want langs den boom, dien ick eerst[64]
[65] uit den gront van zijnen wortel scheurde, droop zwart bloet, en
[66] d'aerde wert met etter besprengkelt. Al mijn leden sidderden van[66]
[67] schrick, en mijn bloet wert koudt van angst. Ick vaer voort, om[+]
[68] een taeje teen van noch eenen anderen struick te rucken, en

[+][Randschrift:] *belandt in Thracie, bouwt'er een stadt, offert,*

[+][Randschrift:] *en pooght tacken uit der aerde te trecken, die druipen van bloet;*

[+][Randschrift:] *dies verschrickt hy,* In het Randschrift bij r. 67: *dies:* daarvan.

* TEKSTKRITIEK: r. 57 *Diane*. Deze onjuiste vertaling van 't Lat. *Dionaeae* (*Aen.* III, 19) staat ook in de tweede druk; de volgende uitgave (*Unger* 423, III) heeft *Dione*. Eerst de druk van 1659 (*Unger* 425, V) vertaalt juist: *Dione's dochter*.

45 *belasten;* bevelen; *op Godts geleide;* de Lat. tekst heeft (jubebat) dare vela *fatis;* vgl. de vertaling in verzen, vs. 14.
48 *Huisgoden:* Penaten.
49 *groote Goden* (cum magnis Dis): de van staatswege vereerde Goden, Vesta bijv., tegenover de penaten.
50 *bouwt:* bebouwt; de *Thrax:* de Thraciër.
51 *dat Mars toegeheilight* (toegewijd) *wert;* de Thraciërs, een strijdlustig volk, vereerden in 't bijzonder de krijgsgod Mars; *Lycurgus:* koning der Edonen in Thracië.
54 *ter quader ure* (fatis iniquis), omdat hem daar rampen wachtten.
55 *bouw hier d'allereerste stadt:* woordelike vert. van: *loco prima moenia*; d.i. ik sticht hier het begin van een stad, een voorlopige nederzetting; volgens de sage zou dit de stad Aenus zijn, aan de mond van de Hebrus (Maritza).
57 *Diane;* lees: *Dionis dochter:* Venus (Dionaeae); zie de Tekstkrit.; *in welcker naem... begost:* op wier bescherming wij hoopten bij...
59 *Hier neffens:* In de buurt, hier dichtbij; *by geval;* vertaal; het toeval wilde dat...
61 *naer:* duister, dicht; de vert. in verzen (vs. 32.... *als spiessen*) blijft dichter bij de Lat. tekst: myrtus horrida *hastilibus* densis.
63 *met bladen en ruighte:* met bebladerde takken (ramis frondentibus).
64 *voorspoock:* voorteken, openbaring; zie de vert. in verzen, vs. 36: *een wonderteken; boom,* hier: struik, twijg.
66 *etter,* hier: zwart (bedorven) bloed.

[69] d'oirzaeck dezer diepe geheimenisse naer te spooren; en uit de[69]
[70] schorsse des anderen booms liep oock zwart bloet. Ick hier over[70-71]
[71] vast malende met mijn zinnen, eerde de Boomgodinnen, en vader[71]

69 *dezer diepe geheimenisse;* beter: van dit geheimzinnige voorval *tot op de grond* (penitus); *geheimenisse* vrl. en onz.; *naer:* na.
70-71 *hier over vast malende met mijn zinnen:* in angstige onzekerheid omtrent de oorzaak hiervan.
71 *eerde de Boomgodinnen:* riep de bosnimfen aan.

Geboodt ons op gena van 't nootlot t'zeil te gaen.
Toen stack ick schreiende van lant af, uit de haven
Des vaderlants, het velt daer Troje lagh begraven,
En koos, als balling 's lants, de zee met mijnen zoon,
En reisgenooten, en de kleene en groote Goôn.[18]
Heel wijt van hier bewoont en bouwt de Thrax, nu veiligh,[19]
Een groot wijtstreckend lant, dat vader Mavors heiligh[20]
Wert toegewijt, en by Lykurgus, streng van aert,
Van outs bezeten was. dit lantschap gaf zijn' haert[22]
En huizen den Trojaen miltdaedighlijck ten beste,
Zoo lang het rijck noch bloeide. ick vaere dan ten leste[24]
Naer dezen oort, en, hier ter quader uur gelant,[25]
Bouw voort mijne eerste stadt, recht in de boght aen strant,
En noem de burgery naer my Eneadynen.
Ick offerde Dioon, mijn moeder, voor de mijnen,[28]
En oock aen d'andre Goôn, en slaght een' witten stier,
Ter eere van Jupijn. by avontuur rees hier[30]
Een heuvel, op wiens kruin kornoelje en myrten wiessen,
Heel naer van loof, en dicht van tackebosch, als spiessen.[32]
Ick trede derwaert op, en poogh een' groenen struick
Te rucken uit den gront, om, volgens kerckgebruick,[34]
d'Altaeren met dit loof, dees ruighte, te besteecken,[35]
En zie [my yst dat ick 't verhaele,] een wonderteken:
Want langs den boom, dien ick van zijnen wortel treck
Uit d'aerde, druipt zwart bloet. de gront ontfangt een vleck
Van etter. al mijn leên aen 't sidderen, aen 't beven,
En al mijn bloet wort koudt. de kracht wil my begeven
Van schrick. ick vaere voort om noch een taeie teen
Van eenen andren struick te rucken, en met een
Te polssen d'oirzaeck van dees veltverborgenheden:[43]
Maer uit den andren struick en schorsse druipt beneden
Oock etter, en zwart bloet. hier over mael ick vast
Met mijn gedachten, eer de Godtheên, hier met bast
En schorssen overkleet. ick eere den getrouwen[46-47]

18 *de kleene Goôn:* de huisgoden, de penaten.
19 *nu veiligh:* nu in rust en vrede (na de onrustige regeringstijd van de '*strenge*' Lycurgus)
20 *wijtstreckend:* uitgestrekt; *Mavors:* oudere, dichterlike vorm voor Mars.
22 *van outs:* oudtijds; *bezeten by:* geregeerd door.
24 *het rijck:* het Trojaanse rijk.
25 *oort,* vroeger ook manl.
28 *Dioon, mijn moeder;* zie de aant. bij r. 57 en de Tekstkritiek; *voor de mijnen:* in de hoop dat het mijn metgezellen tot voordeel zou strekken.
30 *by avontuur:* toevallig.
32 *dicht van tackebosch*: met dicht opeen groeiende takken; *als spiessen;* zie de aant. bij de prozatekst., r. 61
34 *volgens kerckgebruick:* in overeenstemming met de heilige gebruiken.
35 *besteecken:* versieren.
43 *polssen:* onderzoeken; *dees veltverborgenheden:* deze zich hier op het veld (in de grond) openbarende geheimzinnige verschijnselen.
46-47 *de Godtheên, hier met bast en schorssen overkleet* is een omschrijving voor de *Boomgodinnen,* die V. zich dus dacht als huizend binnen de bomen.

*

[72] Gradivus, beschermer der Thracische landouwen, op datze dit[72]
[73] gezicht en voorteken ten beste wilden keeren: maer toen ick
[74] noch stijver trock aen den derden tack, en mijn knien met kracht
[75] tegens den zantgront aenzette (durf ick het zeggen of niet?) zoo
[76] wort 'er een jammerlijck gezucht uit het onderste van het graf[+76]
[77] gehoort, en my komt een stem ter ooren: Eneas, waerom ver-
[78] scheurt ghy my ellendige? Laet toch de dooden rusten. Zie toe,
[79] schen uwe godtvruchtige handen niet. Ick ben u zoo vreemt niet,[79]
[80] maer een geboren Trojaen: dit bloet leckt uit dezen struick niet.
[81] Och, vlught uit dit moordadigh lant: vlught van dit goutgierigh[81]
[82] strant: want ick ben Polydoor: het yzeren gewas van schichten,[82]
[83] waer mede ick doorschoten ben, bedeckt my hier, en is met scherpe
[84] bouten opgegroeit. Toen rees mijn hair te bergh: ick verstomde,
[85] kost geen geluit slaen, en van angst om het hart beklemt, wist
[86] niet wat my te doen stont. Toen d'ongeluckige Priaem eertijts
[87] begost aen 't geluck des oorlooghs van Dardanie te mistrouwen,[87]
[88] en 't belegh zijner stede te gemoet zagh; zont hy dezen Polydoor[88]
[89] met eenen grooten schat van gout by den Koningk van Thracie,
[90] om daer heimelijck opgevoedt te werden. De Thrax, zoo ras de[90]
[91] kans van Troje gekeert, en hun middelen gespilt waren, Aga-[91]
[92] memnons zijde (wiens wapens boven stonden) kiezende, paste[92]
[93] op verbont nochte gastrecht; broght Polydoor om hals, en maeckte[+]
[94] zich met kracht en gewelt meester van zoo veel gouts. O ver-[94-96]
[95] vloeckte goutzucht, waer brengt ghy den mensch niet toe, wiens
[96] leven zoo kort is. Toen mijn schrick over was, verhaelde ick deze[96]
[97] goddelijcke openbaringe eerst aen vader, daer na aen de hoofden

[+][Randschrift:] *en hoort de stem van Polydoor,*

[+][Randschrift:] *hier door Polymnestor vermoort:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 93: *Polymnestor:* koning van Thracië.

* TEKSTKRITIEK: r. 80 *leckt uit dezen struick niet* wordt in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423): *leckt niet uit dezen struick*.

72 *Gradivus:* bijnaam van Mars.
76 *graf:* graf heuvel.
79 *schennen* (schenden): bezoedelen.
81 de nadere verklaring van *goutgierigh* volgt r. 94.
82 *Polydoor:* Polydorus, zoon van Priamus; *het yzeren gewas van schichten*, lett. vert. van *seges ferrea* telorum. P. is door een menigte van pijlen doorschoten, die in het dode lichaam stekende, wortel hebben gevat en tot lansen zijn opgegroeid; *bout:* zware pijl of lans.
87 *mistrouwen aen het geluck des oorlooghs:* twijfelen aan de gelukkige afloop van de oorlog; *mistrouwen aen* is een Latinisme (cum diffideret armis Dardaniae).
88 *belegh:* omsingeling.
90 *heimelijck* is beter te verbinden met *zont hy* (zonder dat de Grieken het bemerkten; mocht Troje verwoest worden, dan zou althans één mannelike spruit van Priamus' geslacht in leven blijven).
91 (zoo ras) *hun middelen gespilt waren* (ut opes fractae) zodra hun middelen opgebruikt, hun macht gebroken was.
92 *wiens wapens boven stonden:* die aan de winnende hand was; *passen op:* geven om, zich bekommeren om.
94-96 *O vervloeckte goutzucht* enz.; quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames.
96 *schrick:* ontzetting.

[98] des volcks, en verzocht hun meininge hier over te verstaen. Zy[+98]

[99] stemden uit eenen mont, dat men van dien verwaten bodem most[99]

[+][Randschrift:] *weshalve men geraden vindt dezen bodem te verlaten,*

98 *verstaen:* vernemen (mogen horen).

99 *Zij stemden uit eenen mont:* zij oordeelden eenstemmig; *verwaten:* vervloekt.

Gradivus, schutsheer van de Thracische landouwen,
Op datze dit gezicht, dit voorspoock uit gena[49]
Toch zegenen ten goede: en als ick voort besta[50]
Ten derdemaele een' tack met al mijn maght te rucken
Uit zijnen gront, en zet de knien, in 't nederbucken,
Geweldigh tegens 't zant [verzwijgh ick 't best, of niet?]
Zoo hoort men eene zucht, van onder uit het riet,[54]
Heel deerlijck, en my komt dees naere stem ter oore:
Eneas, waerom scheurtge een ziel, tot ramp gebore?[56]
Vergun den dooden rust. zie voor u: wacht u vry,[57]
En schen uw handen niet zoo godeloos aen my:[58]
Ick ben u niet zoo vreemt, maer uit Trojaensche plecken.[59]
Dit bloet komt uit geen' struick noch schorsse nederlecken.
Och vlught, och vlught uw beste uit dit moordaedigh lant:[61]
Want ick ben Polydoor. verlaet dit gierigh strant.[62]
Dit yzeren gewas, waermede ick ben doorschoten,
Bedecktme, en is dus scherp met bouten uitgesproten.[64]
Toen rees mijn haer ten bergh. 'k verstom, sla geen geluit,
En, stijf om 't hart beklemt, bedenck wat dit beduit.[66]
Als d'ongeluckige Priaem voorheen mistroude[67]
Aen Trojes oorloghskans, en droef van verre aenschoude[68]
't Genaeckende belegh der stede, zont hy voort[69]
Zijn zoontje Polydoor heel stil naer dezen oort
Van Thracie aen den vorst, met onwaerdeerbre goeden,[71]
Een' gouden schat, om 't kint daer heimlijck op te voeden.
De Thrax, zoo dra de kans des oorloghs is gekeert,
De middelen gespilt, neemt acht wie triomfeert,[74]
Kiest Agamemnons zijde, en past op gastvryheden,
Noch gastrecht, maer vermoort den jongen tegens reden,[76]
En maeckt zich met gewelt een' heer van zoo veel gouts.
Vervloeckte goutzucht, och, waer broghtge niet van outs
Den mensch toe, die zoo kort moet scheiden van dit leven![79]
Zoo ras mijn vrees en schrick een luttel is verdreven,
Verhael ick vader eerst dit goddelijck gezicht,

49 *uit gena:* genadig, in hun goedertierenheid.
50 *voort:* vervolgens; *bestaen:* ondernemen.
54 *riet,* hier: de kornoelje- en myrtestruiken.
56 *ziel:* schim van een afgestorvene; *gebore* zonder *n,* (ter wille van 't rijm voor het oog), in overeenstemming met de gesproken Hollandse volkstaal.
57 *vry:* toch.
58 *godeloos:* bijvorm van goddeloos.
59 *plecken:* streken.
61 *vlught uw beste:* vlucht zo snel ge kunt (vgl.: al uw best).
62 *gierigh;* zie de aant. bij de prozatekst, r. 81.
64 *dus:* zo.
66 *bedencken:* overdenken.
67 *als:* toen.
68 *van verre;* vanuit Troje zag Priamus, hoe de vijanden aanstalten maakten Troje in te sluiten.
69 *voort:* zonder tijd te verliezen.
71 *onwaerdeerbaer:* waarvan de geldwaarde niet te schatten is; *goeden,* vroeger naast goederen in gebruik: (geld) bezit.
74 *neemt acht:* ziet.
76 *tegens reden:* tegen alle recht en billikheid.
79 *zoo kort:* binnen zo kort tijdsbestek.

Daer na aen d'Oversten, en hoor naer hun bericht.[82]
Men stemt uit eenen mont te wijcken van dees gronden,

82 *bericht:* mening, advies; *d'Oversten:* de 'hoofden des volks'.

*

[100] wijcken, de plaets, door breuck van 't heiligh gastrecht geschon-
[101] den, verlaten, en met de vloot voor wint afloopen. Wy vieren
[102] dan Polydoors lijckstaetsi; kruien geweldigh veel aerde by een,[102]
[103] op zijn grafstede; stellen altaren met blaeuwe offerbanden en[103]
[104] bruin cypresseloof toe, om des overledens geest te pajen. De[104]
[105] Trojaensche vrouwen staen daer rontom met hangenden haire,
[106] gelijck men gewoon is. Wy zetten dranckvaten op, die van laeuwe[106]
[107] melck schuimen; brengen schalen met heiligh offerbloet; berechten[107]
[108] alzoo de ziel des overledens, en nemen ons leste afscheit met
[109] luider stemme.

[110] Hier na, zoo ras wint en weder dienen, storm en onweder over[110]
[111] zijn, en een zuider koelte ons te schepe roept, begint het op
[112] strant te woelen: de maets winden de schepen af, en brengenze[112]
[113] in het vlot. Wy varen de haven uit, en strant en steden deizen[113]
[114] achterwaert. Midden in d'Egeesche zee wort een heiligh eilant[+114-15]
[115] bewoont, dat uit der mate Neptuin, den Zeevooght, en Doris, de[115]
[116] moeder der Zeegodinnen, behaeght; en weleer driftigh rontom[116]
[117] de kusten en stranden van Godt Apollo, dien godtvruchtigen[117]
[118] schutter, vast gehecht wiert aen Gyarus, en het hooge Mykone;
[119] op dat het eens moght vast zitten, bewoont werden, en op geen[119-20]

[+][Randschrift:] *en naer Delos vaert.*

* TEKSTKRITIEK: r. 101-2 *Wy vieren dan Polydoors lijckstaetsi* is in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) vervangen door: *Wy stellen dan Polidoor een lijckstaetsi toe*. - 104 *pajen* wordt in de herziene druk van 1646: *zoenen*. - 107-8 *berechten alzoo de ziel des overledens* wordt dan: *houden aldus d'uitvaert des overleden*.

102 *lijckstaetsi:* begrafenisplechtigheid (vgl. de Tekstkritiek).

103 *toestellen:* oprichten; *met blaeuwe offerbanden* (vittis caeruleis): omwonden met zwartblauwe, zwarte linten.

104 *bruin*: donker; *pajen:* verzoenen, rust schenken.

106 *gelijck men gewoon is* (de more): naar overoud gebruik; *opzetten,* ter vert. van inferimus: wij offeren, gieten uit.

107 *berechten;* vgl. de Tekstkritiek; de ziel van een overledene vond eerst rust, werd eerst in de onderwereld opgenomen, als het lijk onder de aarde was begraven; aan Polydorus was nog geen begrafenis ten deel gevallen; de wind had toevallig zijn lijk met zand overdekt.

110 *onweder:* onstuimig weer.

112 *woelen:* druk worden (van scheepsvolk); *afwinden;* de Trojanen hadden hun schepen op 't strand getrokken in de hoop aan deze kust een vaste nederzetting te vinden; zij trekken ze nu weer in zee (deducunt); Vondel laat ze - in overeenstemming met het 17de-eeuws gebruik - de ketting van het uitgebrachte anker op een spil winden, waardoor het schip in de richting van het water wordt getrokken; *brengenze in het vlot:* maken ze vlot.

113 *deizen achterwaert:* deinzen achteruit, wijken terug.

114-15 (*wort*).... *bewoont* (letterlijke vertaling van *colitur*): ligt.

115 *Neptuin, de Zeevooght*, ter vertaling van *Neptuno Aegaeo:* Nereus, de god van de Aegaeïese zee; *Doris:* de gemalin van Nereus.

116 *driftigh:* drijvend; vrij ronddrijvend.

117 *van:* door; Apollo is op het eiland Delos in de Aegaeïese zee geboren en heeft volgens de sage *uit erkentelikheid* dit te voren los drijvend eiland vastgehecht aan twee naburige eilanden: het rotsachtige *Myconus* en *Gyarus; dien godtvruchtigen schutter* (pius arquitenens); *arquitenens:* boogdragend is een epitheton, dat Homerus Apollo toekent (toxophoros); *godtvruchtig* is de vert. van *pius,* dat hier beter wordt weergegeven door: *uit erkentelikheid* (zie boven).

119-20 *op geen buien passen:* niet meer geven om stormvlagen.

[120] buien passen. Ick zeil derwaert: en dees overlustige landouw[120]
[121] verwellekomt de moegevare gasten in haer veilige haven; daer[121]
[122] wy gelant zijnde, Apolloos geboortestadt eeren. Koningk Anius,[122]
[123] t'effens Koningk des lants en Febus Priester, met offerbanden en[123]
[124] den heiligen laurier om het hooft bevlochten, bejegent ons voort,[124]
[125] en kent strax Anchises, zijnen ouden vrient. Hy geeft ons de[125]

120 *overlustig:* zeer lieflik.
121 *daer:* waar.
122 *eeren:* met eerbied begroeten.
123 *t'effens:* tegelijkertijd; *Febus:* Apollo.
124 *de laurier* was aan Apollo gewijd; *bejegent ons voort:* haast zich om ons te begroeten.
125 *kent:* herkent; volgens de sage had Anchises Priamus begeleid, toen deze vóór de Trojaanse oorlog het orakel van Delos om raad vroeg; *strax:* aanstonds.

Daer 't heiligh gastrecht zoo verwaten is geschonden,
En met de vloote in zee te loopen voor den wint.
Men stelt een lijckfeest toe voor dit vermoorde kint.[86]
Men kruidt veel aerde op 't graf te zamen, stelt altaeren,
Met blaeuwen offerbant, cypresse en bruine blaren,[88]
Heel staetigh toe, om dus des overledens geest
Te zoenen naer de wijs. de vrouwen staen bedeest[90]
Met hangend haer rondom. men zet 'er offerkannen
Met laeuwe melck die schuimt, en brengt den offermannen[92]
Veel kelcken offerbloets, viert d'uitvaert van het lijck,
En neemt al schreiende verlof van deze wijck.[94]
Hierna zoo ras de wint en 't weder ons behaegen,
De stormen over zijn, en ongestuime vlaegen,
De zuider koelte ons roept naer zee toe, woelt het strant.
De gasten winden al de schepen af van lant,[98]
En brengenze in het vlot. wy vaeren voort, en reizen
De haven uit, en strant en lant en steden deizen.
Een eilant leght 'er, daer d'Egeesche zee op slijt,[101]
Den watergodt Neptuin en Doris toegewijt,
De waerde moeder van de watergodendommen;[103]
Een lant, dat driftigh quam om lant en kust gezwommen,[104]
En van Apollo, den godtvruchten schutter, eer[105]
Aen Gyarus en aen 't hoogh Mykon in het meer[106]
Gehecht wiert, om eens vast, bewoonbaer op geen plassen,
Noch bulderenden storm, noch buien meer te passen.
Ick zeile derwaert, en dit overlustigh lant
Verwelkomt ons vermoeide in 't havenen aen strant,[110]
Daer wy met lust Apols geboortestadt vereeren.
De koning Anius, gekoren tot regeeren
Het rijck, en priesterdom, ontmoet, met Godts laurier[112-13113]
En offerbant om 't hooft, ons heusch, naer 's lants manier.
Hy kent zijn' ouden vrient Anchys, en biet ons t'zamen

86 *een lijckfeest toestellen:* uitvaartplechtigheden organiseren.
88 *cypresse en bruine blaren:* donkere cypresse-bladeren (hendiadys).
90 *naer de wijs:* volgens de bestaande gebruiken; *bedeest:* in angstige schroom.
92 *offerman:* leider der offerplechtigheid, offeraar.
94 *verlof* (vgl. oorlof): afscheid; *wijck:* streek.
98 *de gasten:* (vgl. varensgast): het scheepsvolk.
101 *slijt:* breekt.
103 *de watergodendommen:* de (gezamenlike) zeegodinnen (de Nereïden).
104 *om lant en kust:* langs verschillende landen en kusten.
105 *eer:* eertijds.
106 *meer:* zee.
110 *vermoeide:* vermoeiden; substantief; *in 't havenen:* bij het binnenlopen.
112-13 *gekoren tot regeeren het rijck, en priesterdom:* tot wereldlik en geestelik hoofd gekozen.
113 *ontmoeten:* bejegenen; *met Godts laurier:* met de laurier, aan God Apollo gewijd.

[126] hant, noodight ons by hem in te gaen, en wy volgen hem op zijn[+]
[127] huis. Ick eerde Apolloos tempel, van oude steenen opgebouwt;[127]
[128] en badt vast: o ghy, die eertijts in Thymbre wiert aengebeden,[128]
[129] verleen ons, vermoeit van omsuckelen, eens eenen eigen haert,
[130] en stadt, en kinders, en bestendige vesten. Behoe het andere[130]
[131] Pergamum, en overschot van Troje, der Griecken handen en den
[132] zwaerde van den ongenadigen Achilles ontvloden. Wien volgenwe
[133] best? waer gebiet ghy ons hene te gaen? waer neder te slaen? o[133]
[134] vader, geef ons een teken, en stort ons uwen geest in, om uwen[134-35]
[135] wil te vatten. Naulix badt ick dit, of het sidderde en beefde strax
[136] al wat hier ontrent was, de deuren en de laurier des Godts; de[136]
[137] gansche bergh rontom begost te daveren, en de drievoet te loeien,[137]
[138] zoo ras de kappel opensprong. Wy vielen op onze aenzichten[138]
[139] plat neder, en deze stem quam ons ter ooren: o Dardans afkomst,[+139]
[140] die het zoo hardt hebt, het zelve lant, waer uit de stam uwer[140]
[141] voorouderen eerst gesproten is, zal u, op uwe wederkomst, in
[142] zijnen vruchtbaren schoot ontfangen: vraegh naerstigh naer uw[142]
[143] overoude moeder: daer zullen Eneas huis, en kints kinders, en
[144] hunne nakomelingen over de gansche weerelt regeeren. Dit sprack
[145] Febus, en toen hoorde men een geweldige blyschap zich onder[145-46]
[146] het getier mengen: al te zamen vragenze, wat dit toch voor muren
[147] mogen zijn: waer Febus de dolende gasten heneroept, en beveelt[147]
[148] neder te slaen. Mijn vader de historien der oude schrijveren op-[+148148-49]
[149] slaende, zeide toen: ghy hoofden des volcks, hoort naer mijn rede,
[150] en luistert naer 't geen, waer op ghy uwe hoop mooght vestigen.
[151] Midden in zee leit Kreten, het geboortëilant van den grooten
[152] Jupiter; en in Kreten, de bergh Ida, en de plaets daer ons ge-[152]
[153] slacht opgewieght wert: daer leggen hondert groote gebouwde[153]

[+][Randschrift:] *Anius wellekomt daer Anchises en Eneas, die bidt Apollo om een gelukkige reis,*

[+][Randschrift:] *die raet hem naer het lant zijner voorouderen te trecken:*

[+][Randschrift:] *waer by Anchises Kreten verstaet,* In het Randschrift bij r. 148: *waer by:* waaronder (Anchises meent dat daarmee Creta wordt bedoeld).

127 *ick eerde Apolloos tempel:* ik naderde met gebeden Apollo's tempel.
128 *Thymbre:* stad en vlakte bij Troje met een tempel voor Apollo.
130 *kinders:* nakomelingen; *bestendige vesten:* duurzame woonsteden (urbem *mansuram*); *behoe;* bescherm; *het andere Pergamum*: het tweede Troje (dat Aeneas wil stichten).
133 *nederslaen:* zich vestigen.
134-35 *om uwen wil te vatten:* opdat wij (doordrongen van, verlicht door uw goddelike geest) uw bedoeling verstaan.
136 *hier ontrent:* in de nabijheid; *deuren:* limina, hier: de gehele tempel; *de laurier:* het heilige woud van laurieren.
137 *de bergh* is de Cynthus; *de drievoet,* Lat. *cortina* = ketel; hier de ketel die op een drievoet staat boven een kloof, waaruit het orakel, de stem van Apollo omhoogstijgt.
138 *de kappel* (adytum): het allerheilige, het binnenste van de tempel.
139 *af komst:* nakomelingen.
140 *het zelve lant:* hetzelfde land.
142 *uw overoude moeder;* Apollo bedoelt Italië (vgl. het vervolg).
145-46 *toen... mengen:* toen mengden zich onder het rumoer der verzamelde menigte kreten van blijdschap.
147 *de dolende gasten:* de zwervende makkers.
148 *neder te slaen;* terug te keren, zegt de Lat. tekst (reverti).
148-49 *de historien.... opslaende*, ter vertaling van: volvens monumenta veterum virorum = zich de geschiedenissen (overleveringen) der oude helden voor de geest halend.
152 *en de plaets....:* de plaats, die de bakermat is van ons ras.
153 *opgewieght:* van de wieg af grootgebracht; *gebouwt:* door menschen gebouwd en *bewoond*.

Huisvesting met zijn hant. wy volghden hem, en quamen[116]
Te gader op zijn huis. ick eerde Apolloos koor,[117]
Gebouwt van ouden steen, en badt alle andren voor:
Gy, die te Thymbre wort gedient, en aengebeden,[119]
Verleen den afgesolde een' eigen haert, en steden,[120]
En afkomste, en een stadt, die vast sta. goede Godt,[121]
Behoe het tweede Troje, en al zijn overschot,
Het zwaert der Griecken en Achilles wrock ontvloden.
Waer volgen wy u best? waer leeren uw geboden[124]
Ons neêrslaen? vader, geef een teken: melt uw' zin,[124-25125]
En stort ons uwen geest en wil van boven in.
Zoo badt ick naulijx, of het scheen zich te beweegen,
Te schudden, sidderen wat hier omtrent gelegen[127-28]
En by der hant was, Godts laurier, de tempelpoort,[129]
De gansche bergh rondom te daveren, en voort
De dryvoet der kapel te loeien onbedwongen,[130-31131]
Zoo ras 't orakel luidt ten hole uit quam gedrongen.
Wy vielen t'zamen vlack en plat op 't aenzicht neêr,
En hoorden deze stem: Dardaners, die zoo veer[134]
Komt zwerven, 't zelve lant, waeruit uwe ouders sprooten,[135]
Zal in zijn' milden schoot u koestren, als zijn loten.[136]
Vraeght ernstigh naer uwe oude en lieve moeder: daer[137]
Zal voort Eneas huis en afkomste, en wat haer[138]
Voor haeren oirsprong kent, al 't aerdtrijck door gebieden.[138-39]
Aldus sprack Febus, en men hoorde by henlieden
Een vrolijckheit, gemengt in 't onderling getier.
Zy vragen altemael wat vesten Febus hier
Hun aenwijze, en wat streeck, wat lant hy wil belasten[143]
Te zoecken, tot een wijck voor d'afgesolde gasten.[144]
Mijn vader sloegh toen op d'aeloude lantkronijck,
En sprack: gy hoofden der Trojaenen algelijck,[146]

116 *met zijn hant:* onder handdruk; vgl. de proza-vert., r. 125-26.
117 *koor:* tempel.
119 *gedient:* vereerd.
120 *den afgesolde:* de moede zwerver; *steden:* woonplaatsen.
121 *afkomste:* kinderen, nageslacht; *die vast sta:* die stand houdt (niet, als Troje, verwoest wordt).
124 *waer:* waarheen.
124-25 *waer leeren uw geboden ons neêrslaen:* waar gebiedt gij ons ons te vestigen (dat wij ons neerslaan).
125 *zin:* bedoeling (laat ons weten wat ge voorhebt).
127-28 *het.... wat:* alles.... wat.
129 *by der hant:* in de nabijheid.
130-31 voor *te daveren* en *te loeien* is *scheen* te denken.
131 *onbedwongen:* met volle kracht, luid.
134 *zoo veer:* (van) zo verre.
135 *ouders:* voorouders.
136 *loten* in verband met de beeldspraak *sprooten*.
137 *ernstigh:* ijverig.
138 *voort:* in de toekomst.
138-39 *wat haer voor haeren oirsprong kent* (*haer* heeft betrekking op moeder): degenen die uit haar geboren zijn, die haar erkennen (eren) als de moeder van hun geslacht.
143 *belasten:* bevelen.
144 *wijck:* toevluchtsoord.
146 *algelijck:* allen te zamen.

Hoort toe, en geeft gehoor naer 't geen u staet te hoopen.[147]
In 't midden van de zee leght Krete voor u open,
Jupijns geboortelant, daer Ide stijght en rijst,
En ons geslacht geteelt, gequeeckt is, en gespijst:[150]

147 *gehoor geven:* luisteren.
150 *gespijst:* opgevoed.

*

[154] steden, vruchtbaere landen; van waer mijn voorvader Teucer[154]
[155] (zoo ick recht gedenck aen 't geen my gezeit is) eerst quam naer[155]
[156] de Rheteesche kusten gevaren, en koos die plaets uit, om daer[156]
[157] zijn Rijck te stichten. Ilium en de muren van Pergamum waren[157]
[158] noch niet gebouwt, en zy bewoonden de lage dalen. Teucer
[159] voerde hier den godtsdienst van Cybele, der Goden moeder, in;[159]
[160] broght de Korybanten met hunne cymbalen in het woudt van[160]
[161] Ide, en de geheime offerhanden op de baen; en sloeg de leeuwen[161]
[162] in 't garreel voor den wagen der Godinne. Zijt deshalve wel ge-[+162]
[163] troost, en laet ons volgen de bevelen der Goden, onze aenleiders.[163]
[164] Laet ons offeren, op dat ons de wint diene, en recht naer de
[165] Gnossische Rijcken toevoere: zy leggen niet wijdt van hier. De[165]
[166] derde dagh (Jupijn de voorste) zal de vloot voor Kreten op de[166]
[167] reede leggen. Aldus gesproken hebbende, zoo slaghte hy het
[168] offervee, dat men den altaren schuldigh is; eenen stier voor
[169] Neptuin; eenen stier voor den schoonen Apollo; zwart vee voor[169]
[170] het onweder; wit vee voor den Westewint, die hun dienen kon.
[171] Het gerucht loopt hier, dat Idomeneus d'overste met gewelt uit[171]
[172] zijn vaderlant gedreven zy; de vyant de Kretensche kusten ver-[172]

[+] [Randschrift:] *en vermaentze derwaert te zeilen.*

* TEKSTKRITIEK: r. 159.... *van Cybele, der Goden moeder, in* wordt in de dr. van 1659 (*Unger,* nr. 425) vervangen door: *van der Goden moeder in, op den bergh Cybelus;* vgl. de aant. bij de prozatekst (Lat.: *Hinc mater cultrix Cybeli*). - 171-72 *Het gerucht... gedreven zy* wordt in de dr. van 1659 (*Unger,* nr. 425) aldus gewijzigd: *Het gerucht loopt dat Idomeneüs d'overste met gewelt uit zijn vaders rijck gedreven zy* (pulsum regnis cessisse paternis).

154 *Teucer:* de schoonvader van Dardanus en de eerste koning van Troje.
155 *gedencken aen:* zich herinneren.
156 *de Rheteesche kusten:* de Trojaanse kusten, aldus genoemd naar 't voorgebergte Rhoeteum in Troas aan de Hellespont.
157 *Pergamum,* hier: de burcht van Troje.
159 *voerde.... hier in:* plantte over (van Creta) naar hier (Troje); naar *Cybele* werd in ons gebied (Troje) een berg Cybele (Cybelus) genoemd, bedoelt Vergilius; zie de Tekstkritiek hierboven.
160 *de Korybanten* zijn de priesters van Cybele, die bij de feesten te harer ere op bekkens (cymbalen) sloegen; *in het woudt van Ide;* de Lat. tekst zegt: uit Creta kwam ons ook de naam *Ida,* die van de Cretenser berg Ida overgedragen werd op onze met bossen bedekte berg.
161 *de geheime offerhanden* (silentia fida sacris): de mysterieuze eredienst (waarover de ingewijden niets mochten vertellen); *op de baen brengen:* in zwang brengen; de wagen van *Cybele* werd in Troje, weer in navolging van Cretenser gebruik, bespannen met *leeuwen,* een symbool van haar macht (vgl. nog blz. 40, aant. bij vs.55).
162 *getroost:* goedsmoeds.
163 *aenleider:* leider.
165 de *Gnossische Rijcken:* Creta, met de hoofdstad Gnosus.
166 *Jupijn de voorste* (modo Juppiter adsit: als Jupiter maar helpt, zegt de Lat. tekst); Vondel gebruikt een absolute constructie, misschien onder invloed van hem bekende Latijnse wendingen als: *Jove auspice, diis ducibus;* mogelik vond hij in de door hem gebruikte Lat. commentaar deze of een gelijksoortige uitdrukking.
169 *zwart vee voor het onweder;* de bedoeling is: een zwart schaap voor de god der stormwinden (en een wit voor de Westewind, *Zephyrus,* de gunstige vaarwind).
171 *Idomeneus d'overste* (Idomeneus dux): I, Koning van Creta, deed op zijn terugvaart van Troje tijdens een storm aan de Goden een gelofte, dat hij bij behouden landing, wat hem het eerst tegemoet kwam, zou offeren. Dit was zijn zoon, en door dit offer maakte I. zich gehaat bij zijn onderdanen, die hem verjoegen. Voor Aeneas was het een welkome tijding, dat deze *vijand* verdreven was.
172 *de vyant:* I. met zijn aanhangers.

[173] laten hebbe; en huizen en wooningen ledigh staen. Wy verlaten[+]
[174] de haven van Ortygie, en vliegen over zee voorby Naxos, daer de[174]
[175] Bacchanten op de bergen rinckincken; voorby het grasrijcke[175]

[+][Randschrift:] *Men verlaet dan Ortygie,*

174 *Ortygië:* oude naam voor Delos; *Naxos* is het grootste eiland der Cycladen, de geboorteplaats van Bacchus.
175 *Bacchanten:* (feestvierende) priesteressen van Bacchus; *rinckincken:* met luid getier dansen en springen.

Daer leggen hondert steên, die groot zijn, vruchtbre landen,
Van waer eer Teucer, mijn voorvader, naer de stranden
Van Retus quam, en koos die plaets uit tot een wijck;[153]
Is mijn geheughenis d'aeloude faem gelijck.[154]
Toen stonden Ilium en Pergamum te bouwen,[155]
En zy bewoonden laege en effene landouwen.
Hier voerde Teucer eerst, op 't allerongezienst,[157]
Der Goden moeder in, en al den offerdienst
Van Cybele, bestont den plicht der Korybanten[158-59]
Met al hun rinckeltuigh in Ides woudt te planten,[159-60]
En broght hun offerhande en feesten eerst in zwang,
Sloegh leeuwen in 't garreel van Cybele met dwang.[162]
Zijt hierom wel getroost, en houdende, op 't bescheiden
Der Goden, deze baen, zoo zullenze ons geleiden:[163-64]
Men offere, en verdien' de gunst van wint en weêr,
Om recht naer Krete toe te vaeren: 't leght niet veer.
De derde dagh, [Jupijn de voorste, volght mijn zeggen,][167]
Zal onze vloot gerust voor Krete op ancker leggen.[168]
Zoo spreeckt hy, en hierop het offervee geslaght,[169]
Dat van hunn' outerplicht ge-eischt wort, en verwacht,[170]
Een' stier voor schoone Apol, een' stier voor 't hooft der vloeden,[171]
Zwart vee voor 't onweêr, en, om best de reis te spoeden,[172]
Een sneeuwitte offerhande aen 't westen op het strant.[173]
Idomeneüs, zoo 't gerucht loopt, uit zijn lant
En vaders koningkrijck geweldighlijck verdreven,[175]
Liet al de huizen leêg, en Krete is leêgh gebleven[176]
Van Trojes vyant, die het eilant eerst bezat.
Men laet Ortygie, en zijn haven, en de stadt.[178]
Wy vliegen over zee, langs Naxos waterkanten,
En zijne bergen, vol rinckinckende Bacchanten;

153 *Retus:* zie de aant. bij de prozatekst, r. 156; wat Vondel bij Retus (een onjuiste spelling) gedacht heeft, blijft onzeker.
154 Als ik het oude verhaal, de sage, goed heb onthouden.
155 *stonden te bouwen:* moesten nog gebouwd worden.
157 *op 't allerongezienst;* de eredienst bleef verborgen voor de profanen.
158-59 *der Goden moeder en al den offerdienst van Cybele:* de eredienst van C., de moeder der Goden.
159-60 *bestont... te planten:* begon.... in te voeren, te vestigen; *plicht:* de voorgeschreven, plichtmatige ceremonieën.
162 Dwong de leeuwen in 't gareel van C. te lopen, Cybele's wagen te trekken; het woord *dwang* verduistert de symboliese betekenis van deze leeuwen: zij symboliseren de almacht van C's moederlike liefde, die zelfs de meest woeste dieren gedwee en tam maakt.
163-64 *'t bescheiden:* de beschikking; *houdende.... deze baen:* als wij deze (de aangewezen) weg houden.
167 *volght mijn zeggen:* let op mijn woorden.
168 *gerust:* veilig.
169 *en hierop het offervee geslaght:* en hierop wordt door de Trojanen het offervee geslacht.
170 *outerplicht:* verplichtingen jegens het altaar, de Goden.
171 *'t hooft der vloeden:* God Neptunus.
172 *spoeden:* begunstigen, bevorderen.
173 *aen 't westen:* voor de westewind.
175 *geweldighlijck:* met geweld.
176 *liet al de huizen leeg;* versta: de woningen van hem en zijn aanhangers, die met hem gevlucht waren.
178 *laten:* verlaten.

Langs 't grasrijck Dionyse, Oliaros, met een[181]

181 *Dionyse;* de Lat. tekst heeft: *Donysa*.

*

[176] Donyse, Oliaros, en Paros, sneeuwit van marmersteen; langs de[176]
[177] Cyklades op zee gestroit, en d'eilanden, op het water dicht by[177]
[178] een gezaeit. De varende gasten roepen om strijt, en de maets[178]
[179] porren elckanderen aen: lustigh mannen, dat loopt recht op Kreten
[180] naer onze voorouders toe. De wint van achter inblazende, jaeght[+]
[181] ons voort, en zoo geraken wy ten leste aen de kust der oude
[182] Kureten, d'eerste bouwers van dit eilant. Daer behartighde ick[182]
[183] den bouw der stede, waer naer men zoo zeer gewenscht hadde;
[184] en noemde het volck (met dien bynaem wel gedient) de Perga-[184-85]
[185] masche burgery. Ick vermaen hen te offeren, en slot en huizen
[186] te bouwen. De schepen waren nu bykans op droogh gezet, en[186]
[187] d'arbeitzame jeught begost te hylicken, het nieuwe lant te ploegen,[187]
[188] en te bezaeien, ick haer wetten voor te schrijven, en de huizen
[189] om te deelen; wanneer schielijck de lucht bedorf, en veltgewas[+189]
[190] en ooft bedorven, en ons een uitdroogende en deerlijcke smet[190]
[191] en sterfte dat jaer over den hals quam. De menschen, wien het
[192] leven nu luste, storven haestigh wegh, of sloegen aan 't quijnen,[192]
[193] dat hun de beenen nasleepten. In de hontsdagen verbrande al[193]
[194] wat op het velt stont, het gewas verdorde, en de doove air leverde[194]

[+][Randschrift:] *en komt in Kreten, daer Eneas een stadt bouwt,*

[+][Randschrift:] *doch wort geplaeght:* In het Randschrift bij r. 189: *geplaeght:* door plagen bezocht.

* TEKSTKRITIEK: r. 187 *d'arbeitzame jeught begost te hijlicken* wordt in de druk van 1659: (de) *jeught aen het huwen*. - 188 *ick haer* wordt in 1659: *ick was bezigh haer*.

176 *Donyse* en *Oliaros:* eilanden in de buurt van Naxos; *Paros,* beroemd om zijn wit marmer.

177 *de Cyclades op zee gestroit:* de Cycl. verspreid over de zee; het slot van de zin is een zeer vrije of onjuiste vert. De Lat. tekst zegt ongeveer: en door de onstuimig klotsende engten tussen de vele eilanden.

178 *De varende gasten:* de matrozen.

182 *de Kureten;* volgens de sage de oudste bewoners en landbouwers van Creta; *behartigen:* zich met ijver toeleggen op.

184-85 zijn een onjuiste vert.; Vondel heeft de woorden *Pergameam* en *gentem* uit de Lat. tekst met elkaar verbonden. Vergilius zegt: en noem die stad Pergamea en spoor het volk, ingenomen met die naam (= *met dien bynaem wel gedient*) aan om de (nieuwe) haardsteden in ere te houden en een hoge burcht te bouwen.

186 *nu bykans* is een minder juiste weergave van jamque fere; Vondel vertaalt te veel op het woord af, de bedoeling is: wij waren dan zover, dat wij de schepen op het droge hadden; vgl. de vert. in verzen, vs. 195.

187 *arbeitzaem* staat niet in de Lat. tekst, die zegt: de jonge mannen waren druk bezig met huweliken te sluiten en de nieuwe velden te bebouwen; Vondel haalt *arbeitzaem* waarschijnlik uit het woord *operata* in de Lat. tekst; vgl. in de vert. in verzen, vs. 196 nog: '*met maght*'.

189 *schielijck:* plotseling; *bedorf:* oudere vorm voor *bedierf*.

190 *een uitdroogende en deerlijcke smet* (tabida miserandaque lues): een uitterend en jammerlik bederf (besmettelike ziekte); vergelijk het derde boek der *Lantgedichten,* r. 459-vlg.

192 *nu:* kort te voren, zo nog.

193 *dat hun de beenen nasleepten;* vgl.: trahebant aegra corpora.

194 *de doove air* (seges aegra): de lege, voze aar.

[195] geen koren uit: Hierom raet ons vader weder, over zee naer het[+195]
[196] orakel van Ortygie te reizen, en Febus om hulp te bidden; te
[197] vragen, wat uitkomst hy ons, die niet langer voortkunnen, weet
[198] aen te wijzen; waer wy troost in onze ellende mogen vinden; waer
[199] wy best onzen koers naer toe zullen zetten. Het was nacht, en
[200] alle dieren lagen van den slaep bevangen; wanneer my docht[200]
[201] dat de heilige beelden der Goden, en de Frygiaensche Huisgoden,[201]
[202] midden uit den brant van Troje met my gesleept, voor mijn oogen[202]

[+][Randschrift:] *dies vermaent Anchises hen weder naer Ortygie om bescheit te varen: maer de Huisgoden verschijnen Eneas,* 195 *bescheit:* (nadere) inlichtingen.

195 *uitleveren:* geven, voortbrengen.
200 *dieren* (animalia); versta: levende wezens; *wanneer my docht:* toen het mij toescheen, toen het mij was alsof.
201 Vgl. r. 48-49.
202 *gesleept:* meegevoerd (met moeite).

Langs Paros, altijt rijck van witten marmersteen;[182]
Voorby de Cykladen, op zee gestroit, en waeien
Langs d'eilanden, die dicht d'Egeesche zee bezaeien,
Men hoort een scheepsgeraes. een ieder roept om strijt,[185]
En port de mackers aen: zoo mannnen zoo: men tijt
Aldus naer Krete toe, van waer onze ouders sprooten.[186-87]
De wint van achter spoeit den toght der reisgenooten.[188]
Dus raecken wy ten leste aen 't out Kureetsche strant.
Kureten bouwden eerst dit eilant met hun hant,
En daer behartighde ick den bouw der nieuwe stede,
Waernaer ick had gewenscht, en noem den lantzaet reede[192]
Het Pergamasche volck, dat groeit in dezen lof.[193]
'k Vermaen hen t'offeren, te bouwen huis, en hof.
De schepen staen noch naeu op lant gehaelt met touwen,
Of d'arbeitzaeme jeught begint met maght te trouwen,[196]
Te ploegen 't nieuwe lant, te zaeien zaet en spruit.
Ick schrijfze wetten voor, en deel haer erven uit.
Terstont bedorf de lucht: gewas en ooft bedorven,
Dat smet en teering baert: een tijt daer veele in storven.[200]
De mensch, wien 't leven lust en toelacht, sterft heel dra,
Of quijnt te jammerlijck, en sleept de lenden na.[202]
De Hontstar gloeit: 't gewas verdort in zijne voren.[203]
De doove korenaer geeft stroo voor voedzaem koren.
De vader riedt ons naer Ortygie om Godts raet
Te reizen over zee, by Febus toeverlaet
En troost te zoecken, hem te bidden om zijn' zegen;
Wat uitkomste in dien staet, daer ieder zit verlegen,[208]
Hy aenwijs'; waer men hulp in deze elende vint;
Wat koers, wat zeestreeck wy best houden reisgezint.[210]
't Was nacht, en d'eerste slaep loock ieder dier zijne oogen;
My docht ick zagh zich voor mijn ledekant vertoogen[212]
De heilge beelden van de groote en kleene Goôn,[213]
Geborgen uit den brant van Troje, en 't vier ontvloôn,

182 *altijt rijck van:* met onuitputtelike groeven van.
185 *een scheepsgeraes:* luide kreten op de schepen.
186-87 *men tijt aldus naer Krete toe:* zo (langs deze weg) lopen we op Cr. aan.
188 *spoeien* (spoeden): begunstigen, bespoedigen.
192 *reede:* al aanstonds.
193 *dat groeit in dezen lof:* dat zich verheugt in deze eervolle naam.
196 *met maght beginnen* (de Lat. tekst heeft *operari*)*:* zich met lust wijden aan, ijverig beginnen.
200 *dat:* wat, hetgeen; *smet en teering:* uitterende, slopende, besmettelike ziekten.
202 *sleept de lenden na:* sleept zich met moeite voort.
203 *de Hontstar:* Sirius (de zon in 't teken van Sirius staande).
208 *in dien staet, daer:* in die toestand, waarin; *verlegen:* niet wetend wat te doen, ten einde raad.
210 *wy... reisgezint:* wij die gaarne weer willen wegvaren.
212 *zich vertoogen:* zich vertonen.
213 Vgl. vs. 18.

*

[203] stonden, daer ick lagh en sliep; en zy bloncken heel helder, daer[203]
[204] de volle maen te venster in scheen. Toen begostenze my aldus
[205] aen te spreken, en mijn hart met dusdanige woorden te verlichten:
[206] het geen Apollo u t'Ortygie, daer ghy hene wilt, zeggen zou,
[207] zie dat spelt hy hier ongevraeght, en zent ons naer uwen drempel.
[208] Wy volghden, na den brant van Dardanie, u en uwe wapens:[208]
[209] wy hebben onder uw geleide, de bruizende zee met de vloot[+]
[210] gemeten: wy de zelve zullen uwe nakomelingen ten hemel toe[210]
[211] verheffen, en hunne stadt aen deheerschappye der weerelt helpen:[211]
[212] sticht slechts de groote muren voor uwe groote erfgenamen, en
[213] zwicht niet voor de langdurigheit der ballingschappe. Ghy moet[213]
[214] van woonplaets veranderen: Apollo van Delos riedt u niet naer
[215] deze kusten te trecken, of op den bodem der Kretensen neder
[216] te slaen. Een plaets is 'er, de Griecken noemenze Hesperie, een[216]
[217] overout strijt-en-vruchtbaer lant: die van Oenotrie hebben het[217]
[218] eerst bewoont; nu zeit men dat hunne nakomelingen dit Italie,
[219] en het volck Italianen noemden, naer den naem van hunnen
[220] Vorst: dat is ons eigen erfgoet, en de rechte rustplaets: hier[220-21]
[221] behoorde Dardaen t'huis, en vader läsius, uit welcken Vorst en[+221]
[222] stam wy gesproten zijn. Nu welaen, rijs op, en draegh dit on-[222]
[223] twijfelbaer berecht blijdelijck uwen afgeleefden vader over. Ga
[224] hene, zoeck Korithum en Ausonie. Jupijn weigert u den Diktee-[224224-25]
[225] schen bodem. Ick verschrickte van dat gezicht, en de stem der
[226] Goden: want het was geen droom; maer my docht dat ick hun[226-28]
[227] aenzichten ooghschijnelijck kende; en de tronien, en de hoofden
[228] met tulbanden bevlochten, dicht voor mijn oogen tegenwoordigh
[229] zagh: toen brack my het koude zweet over al mijn lichaem uit.

[+][Randschrift:] *spellen de toekomende heerlijckheit der Trojanen,*

[+][Randschrift:] *en raden hen naer Ausonie te trecken.*

* TEKSTKRITIEK: r.210 *gemeten* is in de dr. van 1659 (*Unger*, nr. 425) vervangen door *overgevaren*. - 217 *Oenotrie* is in de herziene druk van 1646 (*Unger*, nr. 423) vervangen door *Enotrië*.

203 *daer ick lagh en sliep:* waar ik lag te slapen; *daer:* ter plaatse waar.

208 *Dardanie:* Troje.

210 *gemeten:* (letterlike vertaling van *permensi*): overgestoken; *wij de zelve*, vertaling van idem (= iidem): diezelfde wij; wij (zijn het) ook (die).

211 *hunne stadt*, n.l. Rome.

213 *niet zwichten voor:* niet ontmoedigd worden door (niet pogen te ontkomen aan; Lat.: *ne linque*).

216 *Een plaets is 'er:* ter vert. van: *est locus;* de met deze woorden beginnende verzen (Aen. III, 163-66) zijn een herhaling van Aen. I, 530-33; bij Vondel I, r. 564-68: *Een gewest leit 'er* enz.; zie aldaar.

217 *die van Oenotrië:* de 'Oenotrianen'.

220-21 *hier behoorde Dardaen t'huis* (hinc Dardanus ortus): hier is D. geboren.

221 *vader läsius:* broeder van D.; *vader*, als eretitel; *uit welcken Vorst* is in de eerste plaats te betrekken op D.

222 *overdragen:* melden, brengen.

224 *zoeck*, requiras; een andere lezing is *requirat:* laat hij (uw vader) opzoeken; *Korithum:* Corythus, stad in Etrurië, later Cortona genoemd; *Ausonie:* het land der Ausoniërs, de gemeenschappelike naam voor de volken van Midden-Italië, de niet-Griekse bevolking van Italië.

224-25 *den Dikteeschen bodem:* Creta (naar de berg Dicte).

226-28 *dat ick.... kende:* dat ik hun gelaatstrekken duidelik kon herkennen; *tronie*, nog niet met ongunstige betekenis; *de hoofden met tulbanden bevlochten* (comas velatas): de met haarbanden (vittae) omwonden hoofden.

En over zee gesleept. zy bloncken rontom heenen.[215]
De volle maen quam klaer ter venster ingescheenen.[216]
Toen spraeckenze my aen, en sterckten mijn gemoedt
Met deze rede: al 't geen wat u Apollo vroet
Zou maecken, en zijn koor t'Ortygie, dat spellen[218-19]
Wy hier in zijnen naem, en komen zelfs, en stellen[220]
Ons voor uw kamerdeure alleen door zijn gebodt.
Wy volghden, uit den brant van Dardans stadt en slot,
Uw wapens, en uw vloot, en hebben holle baren
En watren onder u met uwe vloot bevaeren:
En wy, gelijck voorheen, de zelve zullen bly[225]
Uwe afkomst helpen aen de groote heerschappy
Der stede, en haeren naem tot aen den hemel beuren;[227]
Laet geen langduurigheit van ballingschap u steuren,[228]
Maer bouw de groote stadt voor uwen grooten zoon.[229]
Gy moet veranderen van woonplaets. Febus troon[230]
Te Delos hiet u niet naer deze kusten trecken,[231]
Noch nederslaen in Krete, en der Kretensen plecken.[232]
Hesperie is een lant by Griecken zoo genaemt,[233]
Een out, een vruchtbaer rijck, ten oorelogh befaemt.
d'Enotriaen heeft eerst den bodem daer bezeten.[235]
Nu heeft de neef dit lant Italie geheeten,[236]
Den lantaert Italjaen, ter eere van zijn' heer.[237]
Dat is ons eigen erf, een rustplaets ons weleer[238]
Beschoren. Dardan en Iäsius, ons vader,
En stamheer, namen hier hunn' oirsprong al te gader.
Welaen dan, waeck nu op, en draegh dit trouw bericht[241]
Den afgeleefden man, uw' vader, over. zwicht
Voor niemant. Koritum, 't Ausonische geweste[242-43]
Staet u te zoecken: Krete is niet voor u ten beste.[244]
Jupijn ontzeght u dit. ick schrick voor dit gezicht,
De stem der Goôn, geen' droom: ick zagh elx aengezicht,
De tronie, ieders hooft betulbant, en bewonden,
Dicht voor mijne oogen, daer zy tegenwoordigh stonden,

215 *zy bloncken rontom heenen:* zij glansden in een krans van licht.
216 *ter venster;* venster vroeger vrl.
218-19 *vroet maecken:* leren, verkondigen.
220 *zelfs:* zelf
225 Wij zullen met onverminderde, standvastige, (dezelfde) genegenheid.
227 *der stede:* van de stad Rome (subjectieve genitief).
228 *steuren:* verdrieten.
229 Vgl. de proza-vert., r. 212.
230 *Febus troon te Delos:* Apollo die troont (zetelt) in de tempel te Delos.
231 *hiet* (verleden tijd): beval.
232 *der Kretensen plecken:* de landstreken der Kretensers.
233 *by Griecken:* door Griekenland (de Grieken).
235 *bezeten:* in bezit gehad, bewoond.
236 *de neef:* hun naneef, hun nazaten.
237 *den lantaert:* het volk.
238 *weleer:* van ouds.
241 *trouw:* waarheidsgetrouw (vgl. de proza-vert. r. 222-23).
242-43 *zwicht voor niemant:* toon een onbezweken moed; wees onbevreesd.
244 *ten beste zijn:* gegund zijn, open staan (Creta moogt gij niet bewonen, bezitten).

Ooghschijnelijck, en klaer, ten minste zoo het scheen.[249]
Het koude zweet brack uit, en droop my langs de leên.

249 *ooghschijnelijck:* duidelik.

*

[230] Ick vliegh ten bedde uit, hef mijn beide handen en hart al bid-[230]
[231] dende ten hemel, en offere onbesmette dranckoffers op d'altaren.[231]
[232] Na het offeren verwittigh ick vrolijck Anchises al mijn weder-
[233] varen, en vertel hem dit van stuck tot stuck. Hy kent strax de[233]
[234] dubbele afkomst, en beide de ouders, en hoe hy door een nieuw[234234-35]
[235] misverstant der oude plaetsen bedrogen zy; en zeit: o mijn zoon,
[236] die in 't rampzaligh belegh van Troje geoefent zijt; Kassandre[236]
[237] alleen spelde my zoodanige ongevallen: nu herdenck ick, hoe[237]
[238] zy profeteerde, dat deze landen onzen geslachte belooft waren,
[239] en hoe menighmael zy het Italiaensche Rijck in den mont hadde:
[240] Maer wie kost toen gelooven, dat de Trojanen noch in Hesperie
[241] zouden belanden? of wie zoude toen het waerzeggen van Kas-
[242] sandre geacht hebben? Laet ons dan naer Febus luisteren, en[242]
[243] van hem geraden, het beste volgen. Zoo spreeckt hy, en wy ge-[243]
[244] hoorzamen blygeestigh zijn bevel. Wy scheiden oock van deze
[245] stadt, laten weinigen van den onzen achter, gaen t'zeil, en loopen[245]
[246] met den hollen balk over den woesten waterplas. Na dat de[246]
[247] schepen zoo diep in zee gesteken waren, dat men langer geen[+]
[248] lant en niet dan water en wolcken zagh, hing my een blaeuwe[248]
[249] regenbui en doncker onweder recht boven 't hooft, en het water[249]
[250] begost 'er schrickelijck duister uit te zien. Terstont stack de wint
[251] op, de baren gingen hol, en wy geraeckten door het ongestuimigh
[252] weder van een. De lucht wert doncker, en het regende zoo dicht,
[253] dat het nacht scheen, en men geenen hemel bekennen kost: het
[254] weerlichte, blixemde, donderde uit de wolcken, slagh op slagh.
[255] Wy werden uit onze streeck gesmeten, en wisten niet waer wy[255]

[+][Randschrift:] *Men steeckt in zee,*

* TEKSTKRITIEK: r. 231 In de druk van 1659 (*Unger*, nr. 425) is *dranckoffers* vervangen door *gaven*. - 238 *profeteerde* is in dezelfde druk gewijzigd in: *ons spelde*. - 241-42 ....*toen.... geacht hebben* is in dezelfde druk vervangen door: ....*zich toen aen.... gekeert hebben*.

230 *hart* (Lat. vox): (biddend) gemoed.

231 *onbesmette dranckoffers* (munera intemerata); slechts *onvermengde, zuivere* wijn mocht als offer op het altaar worden geplengd.

233 *van stuck tot stuck* (ordine): in geregelde volgorde (vgl. van stukje tot beetje); *hij kent strax:* hij is zich aanstonds bewust.

234 *beide de ouders:* onze beide stamvaders, nl. Teucer en Dardanus; vgl. r. 158-vlg. en 221-vlg.

234-35 *door een nieuw misverstant der oude plaetsen:* door een nieuw (tweede) misverstand met betrekking tot de oude, oorspronkelike woonplaatsen; voor de eerste dwaling zie r. 50-vlg.

236 *geoefent* (*in*); lett. vert. van *exercitus:* beproefd, op de proef gesteld (door); de bedoeling van de Lat. tekst is: o zoon, die steeds vervolgd wordt door 't noodlot van Troje; *Kassandre:* Priamus' dochter, aan welke Apollo de gave der voorspelling had geschonken; vgl. Aen. II, r. 282-vlg.

237 *zoodanige ongevallen;* beter: deze lotgevallen; *herdencken:* zich herinneren.

242 *achten:* ernstig nemen; geloof hechten aan; door Apollo was een vloek gelegd op Cassandra's voorspellingen, zò dat ze door niemand geloofd werden en eerst later als juist moesten worden erkend.

243 *van:* door; *het beste volgen* (meliora sequi): de betere weg inslaan.

245 *weinigen:* enkelen.

246 *de holle balk,* lett. vert. van *trabes cava*, dichterlik voor: schip; *woest;* beter: onmetelik (vastus).

248 *blaeuw* (caeruleus): loodgrauw.

249 *onweder:* stormlucht.

255 *streeck:* koers.

[256] henedreven. Palinuur zelf kon aen den hemel niet ramen of het[256]

256 *Palinuur:* Palinurus, Aeneas' stuurman; *ramen:* uitmaken, zijn berekening maken.

Ick vliegh ten bedde uit, hef mijn hart, om Godt te dancken,[251]
En handen hemelwaert, en offre zuivre drancken
Op 't heiligh huisaltaer. na'et offer, hem ten prijs,
Verkuntschap ick met vreught dees nachtspraeck aen Anchys,[254]
Verhael hem stuck voor stuck. hy kent van wederzyen
Al d'afkomst, d'ouders mê, gerekent langs twee ryen;[256]
Hoe 't nieuwe misverstant van d'oude plaets en oort
Zijn zinnen heeft misleit. hy zeght: mijn zoon, door moort
En brant beproeft, en ramp van Trojes hof en wallen,
Kassandre alleen wist my al lang deze ongevallen
Te spellen: nu herdenck ick eerst haer wichlery,[261]
Hoe deze lantstreeck ons' geslachte en bloet en my
Gezworen was; hoe dick zy d'Italjaensche stranden[263]
Gedacht heeft: maer wie droomt dat Troje zal belanden[264]
In dit Hesperisch rijck? maer wie geloofde 't geen
De razende Kassandre ons spelde in Priams steên?[266]
Men volgh' dan Febus raet, en kies de beste paden.
Zoo spreeckt hy, en men volght het geen hy vint geraeden.
Wy scheiden bly van hier, behalve een kleen getal,
Gaen t'zeil, en loopen door het bruischende geschal[270]
Met holle balcken heene op woeste waterstreecken.
Na dat de vloot zoo wijt van lant is afgesteecken,
Dat niemant langer lant en niet dan water zagh,
En wolcken, hing een buy een donckre donderslagh
En wolck ons over 't hooft. het weder aen 't verslimmen,[274-75275]
Begon de zee heel naer en fel ons aen te grimmen.
De wint stack haestigh op. de baren gingen hoogh.
Wy spreiden door dien storm van een, uit 's anders oogh.[278]
De lucht wert doncker, en de regen uitgegoten[279]
Viel dicht, gelijck een nacht. de hemel hing gesloten,
Zoo dat men aen de lucht noch licht noch hemel zagh.
De wolcken bersten, en het weêrlicht slagh op slagh.
De buien smijten uit hun streecke roer en steven.
Wy dreven, zonder eens te weten waer wy dreven.[284]
De stuurman Palinuur kon, op den woesten plas,

251 *Godt*, versta: de Goden, vgl. vs. 246; in verband met het enkelv. *Godt* staat in vs. 253 *hem*.
254 *nachtspraeck:* in de nacht (tot mij) gesproken woorden.
256 *al d'afkomst:* de rij der nakomelingen; *d'ouders mê:* de voorouders eveneens.
261 *wichlery:* voorspelling.
263 *gezworen:* plechtig, nadrukkelik beloofd.
264 *gedacht* van *gedenken:* in herinnering brengen, gewagen van; *droomt*, versta: kon toen dromen.
266 *razend:* in geestvervoering verkerend.
270 *door het bruischende geschal:* door de bruisende golven, het klotsende water.
274-75 *een donckre donderslagh en wolck:* een donkere, onweerszwangere wolk.
275 *het weder aen 't verslimmen:* en terwijl het weer steeds slechter werd.
278 *van een spreiden:* uiteendrijven, van elkaar raken; *uit 's anders oogh:* zodat we *elkaar* uit 't gezicht verloren.
279 *uitgegoten:* bij stromen neergietend; in stromen vallend.
284 *zonder eens te weten:* en wisten in 't geheel niet.

[257] dagh of nacht, nochte waer hy verzeilt was. Aldus hobbelden[257]
[258] wy by de gis, drie dagen en drie nachten, blindeling op zee,[258]
[259] zonder zon of maen of starren te zien. Ten vierden dage docht[259]
[260] ons eerst, dat het lant begost op te hoogen, de bergen van verre[260]
[261] zich op deden, en eenen roock van zich gaven. Men strijckt de[261]
[262] zeilen, en valt aen de riemen. De bootsgezellen sloffen niet, en[262]
[263] roeien dat het kraeckt, en het water schuimt, en vegen den blaeu-[+263]
[264] wen plas. Ick landde eerst behouden in de Strofades, eilanden, die[264]
[265] in de groote lönische zee gelegen, in het Griecksch zoo geheeten
[266] worden. De vervloeckte Celeno en andere Harpyen nestelden[266-68266]
[267] hier, sedert Fineus hof voor haer toegesloten wiert, en zy vol
[268] schricks daer van de tafels gejaeght werden. Wie zagh oit boozer[268]
[269] gedroghten, of moordadiger pest, of de goddelijcke wraeck zich
[270] uit den afgront der helle schrickelijcker openbaren. Die vogels
[271] hebben maeghdetronien, eenen stinckenden buickloop, kromme[271]
[272] klaeuwen, en haer aengezicht ziet altijt bleeck van honger. Toen
[273] wy herwaert gevoert, de haven ingeloopen waren, gingk een
[274] hoop ossen en bocken en geiten by driften langs het velt weeligh[274]
[275] grazen, zonder datze iemant gade sloegh. Wy vielen 'er met ons[275]
[276] geweer op aen, en beloofden den Goden en Jupijn zelf hun ge-[276]
[277] not van dien buit. Daer na deckten wy den disch in de boght
[278] van het strant, en brasten van dien leckeren kost. Maer deze[278]

[+] [Randschrift:] *en geraeckt in de Strofades, by de Harpyen,*

257 *hobbelen:* dobberen.
258 *by de gis:* op goed geluk; *blindeling:* zonder te weten, waar we ons bevonden, zonderiets te kunnen onderscheiden.
259 *docht ons*... ter vert. van *visa est*, hier: zagen wij (land zich verheffen).
260 *eerst:* eindelik.
261 *en eenen roock van zich geven;* de Lat. tekst zegt: en wij zagen rook omhoog kronkelen; vgl. de vert. in verzen, vs. 292.
262 *niet sloffen:* al zijn krachten inspannen.
263 *dat het kraeckt*, een door Vondel meermalen gebruikte uitdrukking, die verbleekt is tot versterkingsformule; *vegen den blaeuwen plas*, lett. vert. van: verrunt caerula (doorklieven de donkere golven).
264 *eerst:* het eerst (nadat de storm ons geteisterd had).
266-68 *Phineus*, een waarzegger en koning van Thracië was, omdat hij zijn beide zonen de ogen had uitgestoken, door Zeus met blindheid geslagen, terwijl de Harpijen, drie roofzuchtige monsters, half vrouw half vogel, steeds zijn eten wegnamen of bezoedelden. Dit duurde tot twee van de Argonauten, nl. twee gevleugelde zonen van Boreas (de Noordewind), haar verjoegen en vervolgden tot twee eilandjes in de Ioniese zee, waar de vervolgers terugkeerden. Vandaar kregen die eilandjes de naam *Strophaden*, bij 't Griekse werkw. strephesthai = zich wenden, terugkeren.
266 *nestelen*, in verband met de gedaante der Harpijen.
268 *schrick:* angst; *wie zagh* enz.; de bedoeling is: geen schrikkeliker monster of moorddadiger pest is ooit, voortgebracht door de toorn der Goden, uit de diepten der onderwereld opgestegen; vgl. ook de vert. in verzen, vs. 303-304.
271 *buickloop:* afgang, uitwerpselen; *kromme klaeuwen:* klauwvormige vingers.
274 *by driften:* in kudden; *weeligh:* weldoorvoed.
275 *gadeslaen:* hoeden; zò, zonder herder, weiden in de sage de kudden, die aan de Goden behoren.
276 *geweer:* wapenen; *hun genot:* hun aandeel.
278 *brassen:* smullen.

[279] Harpyen schoten 'er terstont van de bergen vreesselijck op aen,[+279]
[280] en sloegen de vleugels tegens een, dat het klapte. Zy gingen[280-81]
[281] met den kost strijcken, besmetten met haer vuile kraeuwels al

[+][Randschrift:] *die bespringen de tafels der vlughtelingen,* In het Randschrift bijr. 279: *bespringen:* onverhoeds aanvallen op.

279 *vreesselijck:* in angstwekkende vlucht (vaart).
280-81 *met den kost gaen strijcken:* er met het eten vandoor gaan; *besmetten:* bevuilen; *kraeuwel:* klauw.

Niet raemen aen de lucht of 't nacht of middagh was,
Noch waerwaert hy verzeilt. wy hobbelen door vlaegen[287]
By gissing blindeling, dry nachten, en dry dagen
Op zee, en zien geen licht van starren, zon noch maen.
Ten vierde dage scheen de lantkust op te gaen,
Te hoogen, het geberght van verre te verrijzen,[291]
En 't licht ons eenen roock en damp in duin te wijzen.[292]
Men strijckt de zeilen, valt aen 't roeien, en maetroos[293]
Versloft niet, roeit en rept nu hant en riem altoos,[294]
En vaeght den blaeuwen plas, en 't schuim der waterpaden.[295]
Ick land behouden in d'eilanden, de Strofaden,
Die, in 't Iönisch meer gelegen, en gestort,[297]
Dus heeten by den Grieck. in dit geweste wort
Celenoos heiloos nest, met d'andere Harpyen,[299]
Gevonden, na dat haer de hoofsche leckernyen
Van Fineus zijn ontzeght, en zy geheel vertsaeght[300-301]
Daer van de tafel, ten bankette uit, zijn gejaeght.
Geen lantgedroght zoo helsch: men vont noit slimmer pesten.
De wraeck der Goden broghtze uit Plutoos poel en nesten.[304]
Haer aenzicht is gelijck een maeghdenaengezicht.
De buick geduurigh weeck van loop, en nimmer dicht,
Stinckt eeuwigh, en de klaeu is krom om toe te tasten:
De tronien zien bleeck, hoe gulzigh zy oock brasten,
Van honger. toen wy in de haven, hier ter stê,
Belandden, zagh men, drift by drift, het weeligh vee,
Den bock, en os in 't velt gaen grazen in de weiden,
Daer geene herders hen bewaerden, noch geleidden.[312]
Wy vielen 'er met ons geweer en maght op uit,[313]
Beloofden Jupiter en andren Goden buit
En deel aen deze jaght. toen deckten wy den gasten[314-15]
Een' disch op 't boghtigh strant, en aten hier, en brasten
Van dezen leckren kost: maer dees vervloeckte vlught
Harpyen quam ons op met vreesselijck gerucht,[318]
Ten bergh af, klappende de vleugels onderwegen
Vervaerlijck tegens een. zy schenden, zy gaen veegen[320]
En strijcken met den kost. waer elck zijn kraeuwels zet,

287 *waerwaert:* werwaarts.
291 *hoogen:* zich verheffen.
292 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 261.
293 *maetroos;* de spelling met *ae* zal wel te verklaren zijn uit de bijgedachte aan *maet* (vgl. voor de weglating van het lidwoord Van Helten, § 214, Opm.).
294 *altoos:* steeds door, onvermoeid.
295 *vaegen:* vegen; zie de aant. bij r. 263 van de prozatekst.
297 *gestort:* neergestrooid.
299 *heiloos:* onzalig, gevloekt.
300-301 *de hoofsche leckernyen van Fineus:* de lekkernijen van Fineus' hof.
304 *Pluto:* de god van de onderwereld.
312 *daer:* waar; *bewaeren:* hoeden.
313 *met ons geweer en maght:* met kracht van wapenen.
314-15 *buit en deel aen deze jaght:* een aandeel in de jachtbuit.
318 *quam ons op:* schoot op ons af, viel ons op 't lijf; *met vreesselijck gerucht:* met angstwekkend gesnor.
320 bij *schenden* (bederven, bezoedelen) is *kost* als lijdend voorwerp te denken; *veegen;* syn. van *strijcken*.

*

watze aenraeckten, en gaven eenen boozen stanck, en ysselijck
geschal van zich. Wy gingen noch eens de maeltijt bereiden, diep[283]
binnewaert in een spelonck, rontom met geboomte en nare[284]
schaduwen bedeckt, en staken het vier op d'altaren aen. De[285]
snorrende vlught quam noch eens, uit verscheide hoecken en[286]
heimelijcke holen, met haer scherpe pooten om buit aengevlogen,
en besoedelde de spijs met den beck. Toen belaste ick mijnen
reisbroederen, datze hun geweer zouden gereet houden, om onder[289]
dien bezeten hoop te smijten. De maets zijn gereet, en verbergen[290]
degens en rondassen heimelijck onder het gras. Zoo ras men, in[291]
de boght van het strant, aen het gerucht vernam, datze weder
quamen aensnorren, stack Miseen, omhoogh daer hy wacht hielt,[293]
de trompet. De maets vallen 'er op in, voeren hier eenen nieuwen[294]
krijgh, en willen die snoode zeevogels met de sabel te schande[+295295-96]
maecken; maer het scherp van 't geweer stuit op pennen en plui-
men af, zonder den rugh te quetsen: zy gaen decken in de lucht,[297]
slaecken den half gegeten roof, en laten al de tafels van hare[298]
kraeuwels leelijck bemorst. Celeno, die altijt onweer kraeit, ging[+299]
alleen op een hooge rots zitten, en schudde aldus haren krop[300]
uit: o ghy nakomelingen van Laomedon, komt ghy ons oock be-[301]
oorlogen en bevechten? en wilt ghy d'onnozele Harpyen uit haer[302-3]
vaderlant jagen, om uw ossen en koeien, hier geslaght? Luistert
nu hier na, en let op mijne woorden. Ick d'outste der Razernyen,[304]
openbare u het geen d'almaghtige vader aen Apollo, en Apollo

[+][Randschrift:] *doch worden verjaeght,*

[+][Randschrift:] *dies deze gedroghten verbittert,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 299: *dies:* tengevolge waarvan.

* TEKSTKRITIEK: r. 288 *beck* is in de druk van 1659 (*Unger*, nr. 425) vervangen door *mont*.

283 *geschal:* gekrijs.

284 *naer:* duister, somber.

285 *bedeckt:* overwelfd; bij *aenstaken* dient *nog eens* te worden herhaald.

286 *uit verscheide hoecken*, (vert. van: *ex diverso caeli*): uit tegengestelde richtingen.

289 *geweer:* wapenen.

290 *dien bezeten hoop*, ter vert. van *dira gens:* de helse troep (*bezeten*, eig.: door een boze geest of macht bezeten); *smijten:* slaan, stoten.

291 *rondas:* schild.

293 *Miseen:* Misenus (zoon van Aeolus), metgezel van Aeneas, vgl. *Aen.* VI; *omhoog daer hy wacht hielt:* van de heuvel (rots), waar enz.

294 *nieuw*, in de bet.: nooit te voren gevoerd (Lat. *nova*); ongewoon.

295 *snoot:* onguur; *zeevogels*, ter vert. van: pelagi volucris; de moeder der Harpijen was een dochter van de zeegod Oceanus; zij zelf bewoonden een eiland.

295-96 *te schande maecken* (lett. vert. van foedare): toetakelen, doden.

297 *gaen decken:* er van door gaan.

298 *slaecken:* loslaten; *al de tafels;* vgl. de vert. in verzen, vs. 344,

299 *die altijt onweer kraeit* (die altijd slecht weer voorspelt) is de vert. van *infelix vates* (ongeluksprofeet).

300 *alleen* Celeno; de andere zijn weggevlucht en uit het oog verdwenen; *schudde.... haren krop uit;* barstte los.

301 Laomedon: koning van Troje (vader van Priamus), die trouweloos zijn eed had gebroken; zie Aen. II, aant. bij. r. 674.

302-3 *oock:* ook nog; *om uw ossen* enz. is een onjuiste vert.: wegens de moord op *onze*...; nadat ge eerst *onze* ossen en koeien hebt vermoord.

304 *hier na:* hiernaar; *Razernijen:* Furiën; de oude dichters verwarren dikwijls de Furiën en de Harpijen met elkaar.

[306] my voorspelde. Ghy vaert naer Italie, en zult 'er als wint en spoet[306]
[307] u dienen, oock belanden, en wel de haven bezeilen; doch niet
[308] eer de muren der beloofde stede voltrecken, voor dat d'afgrijs-[308]

306 *wint en spoet:* voorspoedige wind; de Lat. tekst zegt: gij zoekt Italië te bereiken (zie de vert. in verzen) en smeekt op uw reis om gunstige wind; gij zult er komen en...
308 *voltrecken:* volledig om de stad heen trekken (de muurring sluiten, zie de vert. in verzen; Lat.: *cingere*).

Wat ieder aengrijpt wort bezoedelt, en besmet.
Zy scheiden met een' stanck, en schreeuwen onder 't scheiden.
Wy gaen hierna noch eens de maeltijt toebereiden,
Heel diep in een spelonck, rondtom met bosch beplant,[325]
En naere schaduwen, en steecken d'offerhant
Op Godts altaeren aen. dees vlught, om roof te zoecken,
Komt weder aengesnort, een ieder uit zijn hoecken,
En roofnest, en spelonck, met haeren scherpen klaeu,
Bezoedelt met den beck de spijs, noch warm, en laeuw.
'k Beveel mijn reisgenoot geweer gereet te houden,[331]
Om dien bezeten hoop te groeten. mijn vertrouden[332]
Zijn reede om hun geweer en sabel en rondas
Te bergen in den beemt. Misenus, alzoo ras
Men, in de boght aen strant vernam hoe zy te zamen
Met haere vleugelen van verre aensnorren quamen,
Stack, van de rots, daer hy de wacht hielt, zijn trompet.
Elck valt 'er voort op in, voert met dees tafelsmet[338]
Een' nieuwen krijgh, en past dit zeegespuis te schennen,[339]
Te treffen met zijn zwaert; maer 't yzer stuit op pennen
En pluimen af: de rugh blijft heel en ongewont.
Zy vlughten snel om hoogh. de klaeuwen en de mont
Den half gegeten roof en kost en spijze slaeckten.
Zy laeten 't al bemorst, wat beck en klaeuwen raeckten.
Celeno, die doorgaends het onweêr spelt vooruit,
Zet zich op eene rots, en schut haer' krop dus uit:
Laomedons geslacht, koomt gy ons oock bestryen,
Beoorlogen? wilt gy onnozele Harpyen
Oock jaegen uit haer nest, en eigen vaderlant,[349]
Om os en runders, hier geslagen op het strant?[350]
Zoo luistert nu naer my, en let op mijne rede.
Ick, d'outste Razerny, verkuntschap, hier ter stede,
Het geen d'almaghtige Jupijn Apollo melt,
En my Apollo heeft met zijnen mont gespelt.
Gy zoeckt Italien, en zult aen zijne stranden,[355]
Zoo weêr en wint u dient, in 't ende wel belanden,
En havenen, doch niet de lang beloofde stadt[357]
Omtrecken met een poorte en hoogen muur, voor dat

325 *rondtom.... beplant met:* van alle zijden omgeven door.
331 *reisgenoot:* enkelv. hier met meerv. bet.
332 *groeten:* vijandig aantasten (misschien een ironies gebruik: zie voor deze bet. *Ndl. Wdb.* i.v.).
338 *dees tafelsmet:* deze monsters, die de tafels bezoedelen.
339 *passen:* zijn best doen.
349 *oock:* ook nog.
350 *slaen:* doden.
355 *gy zoeckt Italien;* Lat.: petitis Italiam; vgl. de proza-vert., r. 306.
357 *havenen:* een haven binnenlopen.

*

[309] selijcke honger, en 't ongelijck ons met den degen aengedaen, u[+309]
[310] perssen in de tafelen te bijten, en die te verslinden. Zoo sprackze,[310] [+][Randschrift:] *hun den toekomenden honger spellen.*
[311] en vloogh boschwaert in. Mijnen reisbroederen wert het bloet
[312] terstont koudt van schrick: het hart ontzonck hun, en zy bevelen[312]
[313] niet meer met wapenen, maer met gebeden en beloften om ver-
[314] giffenis aen te houden; het zy dit Godinnen of vervloeckte en[314]
[315] vuile vogels zijn. Maer vader Anchises bidt op het strant de
[316] groote Goden met opgestreckte handen, en beveelt het volck[316]
[317] naer den eisch der zaecke te offeren. O Goden, belet die dreige-[317]
[318] menten: keert zulck een ongeval van onzen hals af; laet u ver-
[319] zoenen, en verschoont de godtvruchtigen. Daer op beveelt hy
[320] de schepen t'ontmaeren, touw en takel klaer te maken, en den[320]
[321] schoot te vieren. De wint zet de zeilen uit: wy bruizen door de[+321]
[322] schuimende baeren, en zetten onzen koers derwaert aen, daer [+][Randschrift:] *Men vaert van hier,*
[323] wint en stuurman ons voeren willen. Alreede deed het bosch-
[324] rijcke Zacynthus zich midden in zee op, en Duluchium, en Samos,[+324324-25]
[325] en Neritos met zijn steile rotsen. Wy vermijden de klippen van [+][Randschrift:] *voorby Zacynthus, Duluchium, Samos, en Ithaka,*
[326] Ithaka, het Rijck van Laërtes, en vervloecken het lant, daer de
[327] wreede Ulysses gewonnen en geboren is; en eerlang ziet men[327]
[328] de toppen des berghs Leukas door de wolcken uitsteken, en
[329] Apolloos kerck, gebouwt op de steenrotsen, waer voor de boots-[+]
[330] gezellen yzen, doet zich op. Wy moegevaren loopen hier naer [+][Randschrift:] *naer Leukas,*
[331] toe, en bezoecken het stedeken. De schepen leggen aen strant
[332] voor ancker. Ten lange leste buiten hoop aldus gelant zijnde,[332]
[333] verzoenen wy Jupijn met offerhanden, ontsteken d'altaren, ver-[333333-34]
[334] plichten ons door beloften, en vieren, by de kaep van Aktium,[334]

* TEKSTKRITIEK: r. 313 *beloften* is in de druk van 1659 (*Unger*, nr. 425) vervangen door *kerckbeloften;* dezelfde wijziging in r. 334.

309 *ongelijck:* onrecht; onverdiende aanval; en 't ongelijck; versta: *als straf voor*...

310 *perssen* (pressen): noodzaken, dwingen.

312 *bevelen* (lett. vert. van jubent), hier met de kracht van aanraden (en zij dringen er bij mij op aan...).

314 *aenhouden:* dringend verzoeken om.

316 *met opgestreckte handen* (passis palmis): met omhooggestrekte handen, zò dat de handpalmen naar boven zijn gericht.

317 *naer den eisch der zaecke te offeren:* de verschuldigde offers te brengen.

320 *ontmaeren* (ontmeren, 't tegengest. van *meren:* met een touw vastleggen): de kabels losmaken.

321 *uitzetten:* bol doen staan; spannen; *bruizen*, in 't 17de-eeuws naast *bruis*(*ch*)*en*.

324 *zich opdoen:* verrijzen.

324-25 *Zacynthus, Duluchium* en *Samos* (Same) zijn Ioniese eilanden, in de buurt van Ithaca, evenals *Neritus; Laërtes:* de vader van Ulysses.

327 *en eerlang ziet men de toppen des berghs Leukas door de wolcken uitsteken;* mox et Leucatae nimbosa cacumina montis... aperitur: Weldra vertonen zich de omwolkte toppen van 't (voor) gebergte Leucatas; dit is een voorgebergte van 't eiland Leucadia in de Ioniese zee, waar zich een reeds op grote afstand zichtbare tempel van Apollo bevond (zie de aant. bij r. 334).

332 *buiten hoop:* zonder dat we 't hadden durven hopen; boven verwachting.

333 *verzoenen;* nl. als boete voor het de Harpijen aangedane onrecht.

333-34 *verplichten ons door beloften* is een onjuiste vert.; de Lat. tekst zegt: wij ontsteken de altaren voor de te vervullen geloften; wij brengen de altaren de beloofde offers.

334 *by de kaep van Aktium;* ook bij kaap Actium, op het vasteland van Acarnanië, ten N. van Leucadia, bevond zich een tempel van Apollo; dit voorgebergte stond in Vergilius' tijd bekend als gevaarlik voor de scheepvaart en daarop doelt hij in r. 329-30. Verwisselt hij de twee

De bittre hongersnoot, en 't onrecht, met den degen
Ons aengedaen, u perss', van hongersnoot verlegen,[360]
De tanden en 't gebit te zetten in den disch.
Zoo sprackze, en vloogh in 't bosch. mijn dischgenootschap is
Verschrikt: het bloet wort kout: het hart, beducht voor rampen,
Bezwijckt, en men beveelt niet meer met scherp te kampen,[363-64]
Maer zoen te zoecken, door beloften, en 't gebedt;
Het zy dit Godtheên zijn, of een vervloeckte smet,[366]
En vuile vogelvlught. mijn vader heft zijn handen[367]
Naer d'oppergoôn, en bidt, beveelt ons vee te branden,
En t'offren, naer den eisch der zaecke, nu bekent:[368-69369]
O Goden, kan het zijn, belet dit dreigement,
En keert van onzen hals die toegedreighde smarten.
Laet u verzoenen, en verschoont godtvruchte harten.
Daer na beveelt hy dat men voort de vloot ontmaer'.
Men viert den schoot: men maeckt hier tou en takel klaer.[374]
Nu blaest de wint in 't zeil. wy bruizen door de baren,
En streven waer het wint en roer belieft te vaeren.[376]
Nu rijst Zazynthus met zijn bosch in volle zee,[377]
Daer na Dulichium, en 't eilant Samos mê,
Dan Neritos, heel steil van klippen. wy vermyen
De rots van Ithaka, Laërtes heerschappyen,[380]
En vloecken 't heiloos lant, dat snoode Ulysses droegh.[381]
Wy zien eerlang den top van Leukas, hoogh genoegh
Door alle wolcken heene, en voort den tempel rijzen
Van Febus, op een rots, waervoor maetroozen yzen.
Wy loopen, moê gezeilt, te zamen derwaert heen,
Bezien de kleene stadt. de vloot en schepen reên[386]
Voor ancker. na dat wy hier buiten hoop belanden,
Verzoent men Godt Jupijn met heilige offerhanden,
Ontsteeckt het zoenaltaer, belooft den Goôn hun recht,[389]
En viert voort t'Aktium aen strant, gelijck men pleght,[390]

tempels? In alle geval landen Aeneas en zijn makkers bij de tempel van Apollo op 't voorgebergte te Actium, waar Augustus ter herinnering aan zijn overwinning op Antonius (31 v. Chr.) en ter ere van Apollo feesten had ingesteld, die om de 5 jaar werden gevierd. Het is Vergilius' bedoeling aan deze feesten een veel ouder oorsprong te geven.

360 *verlegen:* radeloos; niet wetend wat te doen.
363-64 *het hart.... bezwijckt:* de moed begeeft hen.
366 *smet:* plaag.
367 *vogelvlught:* vlucht, troep vogels.
368-69 *te branden en t'offren:* te doden en als brandoffer op de altaren te leggen.
369 *nu bekent* zal wel afhangen van *eisch:* wij zien nu in dat wij een offer aan de Goden verschuldigd zijn.
374 Versta: *sommigen* vieren de schoot, *anderen* (vgl. *hier*) maken de takels en touwen in gereedheid.
376 (*wy*) *streven:* wij zeilen in *die* richting.
377 *Zazynthus*, onjuiste schrijfwijze; zie de prozatekst.
380 *rots:* klippen, riffen; *klippen* in de vorige regel is op te vatten als rotsen; *heerschappyen:* gebied, rijk.
381 *heiloos:* onzalig.
386 *bezien de kleene stadt:* gaan de kleine stad (bij kaap Actium gelegen) bezoeken; *reên* (reeden): liggen op de rede.
389 *belooft den Goôn hun recht;* zie de aant. bij de proza-vertaling, regel 333-34.
390 *gelijck men pleght:* volgens oude gewoonte; *pleght* is een contaminatie-vorm; zie *Tijdschrift* XXXII, blz. 299.

*

[335] de Trojaensche feestspelen. De reisgenooten naeckt met olie[+]
[336] bestreken, worstelen naer der voorouderen wijs om strijt. Zy zijn
[337] verheught, datze zoo vele steden, onder het gebiet van Argos[337]
[338] staende, ontkomen en midden door hun vyanden hene geraeckt
[339] zijn. Ondertusschen was het jaer verloopen: de zon hadde haer[339-40]
[340] ronde gedaen; en met den Noorden wint bevroos het water in[340]
[341] den kouden winter. Ick hang aen de posten eenen koperen schilt[341]
[342] op, dien de groote Abas plagh te voeren, en zet 'er dit vaers by,[342]
[343] om de zaeck kenbaer te maken: Eneas wijdt dien schilt, de Grieck-[343]
[344] sche zege ontruckt. Daer na beveel ick hen uit de haven te zeilen,[+]
[345] en op de doften neder te zitten. De maets roejen, en vegen door[345]
[346] zee om strijt: Wy verliezen de hooge sloten der Foacenzeren[346]
[347] uit ons gezicht, varen langs Epirus, zeilen de haven van Chaonie
[348] in, en gaen den bergh op, in de stat Buthrotum.[348]

[+][Randschrift:] *en viert by Aktium de spelen van Ilium.*

[+][Randschrift:] *Van hier varenze langs Epirus de haven van Chaonie in, en komen te Buthrotum,*

[349] Hier hooren wy ongelooflijcke dingen, namelijck, dat Helenus,[349-52]
[350] Priaems zoon, gehuwt aen de gemalin van Pyrrhus, Eakus afkomst,
[351] met des zelfs scepter over de Griecksche steden regeere, en
[352] Andromache aen eenen Trojaen hertrouwt zy. Ick stont stom
[353] van verwondering, en mijn gemoedt blaeckte van groot verlangen,

* TEKSTKRITIEK: r. 335 *de Trojaensche feestspelen* is in de herziene druk van 1646 (*Unger*, nr. 423) vervangen door: *het Trojaensche feest met zoenspelen*. - 341 *de posten* is in de herziene druk van 1646 (*Unger*, nr. 423) vervangen door *den pylaer*. - 346 *Foacenzeren* is in dezelfde druk vervangen door *Feacenzeren*. - 354 *aen te spreken* is in de druk van 1659 (*Unger*, nr. 425) vervangen door: *te spreken*.

337 *steden onder het gebiet* (macht) *van Argos staende:* Griekse steden.

339-40 *de zon hadde haer ronde gedaen:* de jaarlikse zonneweg (langs de ecliptica).

340 *bevroos;* de Lat. tekst zegt: glacialis hiems aquilonibus *asperat* undis: en de koude winter maakt met zijn Noordewinden het water ruw (onstuimig); Vondels verkeerde opvatting van *asperare* (in vers 398 laat hij het water zelfs *tot den gront* bevriezen) is misschien zò te verklaren: in 17de-eeuwse taal had *rimpelen* zòwel de bet.: oneffen maken, doen golven, als doen toevriezen, stremmen; aan *asperare* (ruig worden) kan hij nu ook beide betekenissen hebben toegeschreven en de tweede hebben gekozen, natuurlik geleid door zijn Hollandse voorstelling van de winter.

341 *aen de posten*, nl. aan de deurposten van de tempel; de Romeinen hingen dikwijls een buitgemaakte wapenrusting als offergave aan de ingang van een tempel met een opschrift, waarop de namen van de overwinnaar en de vroegere bezitter vermeld stonden.

342 *Abas:* een oude koning van Argos; één van zijn nakomelingen moet het beroemde schild dat hem toebehoorde, verloren hebben in een gevecht tegen Aeneas; *dit vaers* (vers): deze versregel (deze Alexandrijn).

343 *wijdt:* geeft als wijgeschenk; *de Grieksche zege:* aan de zegevierende Grieken (Aeneas haec de Danais victoribus arma).

345 *doft:* roeibank; *vegen door zee* (ter vert. van *aequora verrunt*): doorklieven de golven.

346 *de hooge sloten der Foacenzeren*, ter vert. van *aerias Phaeacum arces:* de zich in de wolken verheffende bergtoppen der Phaeacen, mythiese bewoners van het eiland Corcyra (Corfu), die volgens Homerus een vrolik en heerlik leven leidden; *Chaonie:* aan de kust van Epirus.

348 versta: en begeven ons naar de hooggelegen stad B.

349-52 *Helenus*, zoon van Priamus, beroemd als waarzegger, was door de Grieken gevangen genomen en *Pyrrhus*' slaaf geworden (Pyrrhus was een afstammeling van *Aeacus*). Toen P. vermoord werd, kreeg Helenus zijn rijk in *Epirus* en huwde *Andromache* (de vroegere gemalin van de Trojaanse *Hector*), die als slavin aan Pyrrhus' hof was gekomen en met deze in echtgemeenschap leefde.

[354] om dien man aen te spreken, en kennis van zoo groot een avontuur[354]
[355] te nemen. Ick ga van de haven, en laet de vloot aen strant.
[356] Iuist by geval was Andromache toen bezigh, om voor Hektors[356]
[357] gebeente, op zijn jaergetijde, offerspijs en lijckgaven te offeren,[357]
[358] buiten de stadt, in het woudt, by den vliet, naer Simoïs ge-[358]

354 *zoo groot een avontuur* (tantos casus): dit zeldzame lotgeval.
356 *Juist by geval was A. toen:* Toevallig was A. toen juist...
357 *jaergetijde:* gedenkdag (van H.'s dood); *offerspijs* (dapes), bijv.: honig of wijn.
358 *naer Simoïs genoemt;* aan de Simoïs, een tak van de Scamander, lag Troje; Andromache benoemt haar nieuwe omgeving met de oude, geliefde geografiese namen uit Troje; vgl. r. 406-vlg.

De Troische hooghtijt, en het zoenspel. ons genooten,[391]
Al naeckt met olien bestreecken, woelen, stooten,
En worstelen om strijt, naer hunner oudren zeên.
Zy zijn verheught dat zy zoo veele Griecksche steên,
En Argos wreede kust en strant voorbygeloopen,
In 't midden door 't gebiet des vyants zijn ontsloopen.
Terwijl verjaert de tijt: de zonnekringk staet ront.[397]
De noordewint bevriest het water tot den gront.
Ick hang aen een' pylaer een' kopren schilt, gedragen
By Abas, van wiens deught de krijghsfaem kan gewagen,[400]
En merck de rede met dit schiltvaers, niet misluckt:[401]
Eneas wijdt die schilt, de Griecksche zege ontruckt.[402]
'k Beveele hun daerna de haven uit te vletten,[403]
Te zeilen, en zich op de doften neêr te zetten.
Maetroos, aen 't roeien, vaeght de vlacke zee om strijt.
Wy zijn het hooge slot der Feacenzen quijt,
Eer iemant ommeziet, en vaeren, langs Epyren,
Chaonjes haven in, en gaen den bergh op zwieren,[408]
Wiens kruin Butrotum draeght, en opbeurt naer de lucht.
Hier hooren wy wat nieus, een nau gelooft gerucht,
Dat Helenus, de zoon van Priam, hier ten leste
Noch Pyrrus gade troude, en over 't Griecksch geweste
Met zijnen scepter heerscht, en Hektors gemaelin,
Aen een' Trojaen hertrouwt, hem koestert met haer' min.
Ick sta verbaest, en stom, verwondert om die maeren,
En blaecke om dezen man te spreecken, en t'ervaeren[416]
Zoo groot een avontuur. ick laet de haven staen,[417]
En vloot, en strant, en juist recht voor de stadt, vooraen[418]
Was hier Andromache vast bezigh, en zy wijdde[419]
Aen Hektors koudt gebeente, op 't heiligh jaergetyde,
Lijckoffer, spijs, en dranck den lijcke, voor de stê,[421]
En muuren, in het woudt, by eenen lantstroom, mê[422]

391 *De Troische hooghtijt, en het zoenspel:* feestelike Trojaanse spelen, ter verzoening der goden.
397 *Terwijl verjaert de tijt;* zie de proza-vert., r. 339; *staet ront:* is gesloten.
400 *deught:* voortreffelikheid, dapperheid.
401 *merck de rede:* geef de reden aan van mijn handeling.
402 Vgl. de proza-vert., r. 343, waar *schilt* manl. is genomen; het woord is in vroegere taal meest manlik of onzijdig.
403 *uitvletten:* met de vletten (boten) uitvaren; de schepen met de vaarboom buiten de haven brengen?
408 *opzwieren*, hier voor: bestijgen, of *snel* opklimmen?
416 *ervaeren:* vernemen.
417 *ick laet.... staen:* ik laat achter, ik verlaat.
418 *juist recht* en *vooraen*, om uit te drukken: vlak buiten.
419 *vast:* juist.
421 *den lijcke:* oude datief; *voor de stê, en muuren:* voor de stadsmuren; vgl. vs. 418.
422 *mê:* eveneens; de verklaring van dit zonderlinge *mê* zal men wel moeten zoeken in vs. 487-90; zie de aant. bij de prozatekst, r. 358.

*

[359] noemt; en zy riep Hektors geest naer het looze graf van groene[359]
[360] zoden toe, waer op zy een paer altaren wijdde, om het lijck te[360]
[361] beschreien. Zoo ras zy my zagh aenkomen, met Trojaensche lijf-
[362] wacht bestuwt, ging het haer aen de zinnen, en zy versloegh[362]
[363] door die onverwachte bejegening zoo bijster, datze stockstijf
[364] stont en keeck, en over al haer lichaem zoo koudt als ys wert:[364]
[365] zy zeegh ter aerde neder, en sprack na een lange poos naulix[365]
[366] aldus: o Godin Venus zoon, zie ick uwen schijn, of zijt ghy zelf[+366]
[367] de bode? Leeft ghy in der daet? of zijt ghy uit der tijt, waer is[367]
[368] mijn Hektor dan? Zoo sprackze, en weende en huilde zoo bitter-
[369] lijck, dat het door al het woudt klonck. Naulix kan ick haer, die[369]
[370] de droefheit aen de zinnen gaet, antwoorden, en zelf ontroert,
[371] sta en stamer nu en dan een woort: noch leef ick, doch dit leven[371]
[372] valt my zuur genoegh. Twijfel daer niet eens aen; want het geen[372]
[373] ghy ziet is geen spoockery of bedrogh. Ey, wat geval heeft u, van
[374] zoo groot eenen man berooft, hier opgeholpen? of wat fortuin[+374]
[375] zet u weder in uwen ouden staet? Verwarmt Andromache, Hektors
[376] weduwe, Pyrrhus bedde? Zy sloegh beschaemdelijk haer oogen
[377] neder, en sprack flaeuhartigh: och, Polyxena, Priaems dochter,[377]
[378] ghy alleen waert geluckigh boven alle anderen, die verwezen[+378]
[379] wiert, om op uw vyants graf, onder de hooge muren van Troje,[379]
[380] te sterven, en niet om by lotinge met eenen vreemdeling te paren,[380]
[381] nochte als slavin eenen triomfeerenden heer t'omhelzen. Wy na
[382] het verbranden onzes vaderlants, door zoo vele baren omgesleept,[382]
[383] mosten in slavernye een vrucht ter weerelt brengende, noch den

[+][Randschrift:] *daer Andromache Eneas aenspreeckt,*

[+][Randschrift:] *die naer heur avontuur vraeght,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 374: *avontuur:* lotgevallen.

[+][Randschrift:] *het welck zy verhaelt.*

* TEKSTKRITIEK: r. 371 *noch leef ick* is in de druk van 1659 (*Unger*, nr. 425) vervangen door: *ick leef wel degelijck*.

359 *Hektors geest:* de schim van de gestorven Hector; *loos:* ledig.
360 *wijdde;* versta: gewijd had, opgericht had (om steeds zijn dood te kunnen bewenen).
362 *bestuwt met:* omgeven door; *ging het haer aen de zinnen:* begafhaar haar verstand; *versloegh:* ontstelde.
364 *stont:* staan bleef; *keeck:* staarde.
365 *naulix:* met moeite.
366 *schijn:* geestverschijning, schim (Vondels vert. is hier tamelik vrij).
367 *uit der tijt:* dood (zo ja, dan weet gij, als bewoner der onderwereld, waar Hector is).
369 *door al het woudt;* de Lat. tekst zegt: *omnem implevit clamore locum;* misschien heeft Vondel gedacht aan *lucum*, dat even vroeger voorkomt (vgl. r. 358).
371 *sta en stamer nu en dan een woort:* stamer (met moeite) enkele afgebroken woorden; *noch:* toch, inderdaad; zie de *Tekstkritiek*.
372 *niet eens:* in 't geheel niet; *daer... aen;* nl. dat ik leef.
374 *opgeholpen* (vgl. op de been geholpen): opgebeurd, opgericht.
377 *flaeuhartigh* (demissa voce): op neerslachtige, matte, onderworpen toon.
378 *verwezen:* veroordeeld.
379 *op uw vyants graf;* Polyxena werd volgens de sage, op verlangen van de stervende Achilles, op zijn graf geofferd.
380 de Lat. tekst zegt: en gij ondergingt niet de smaad verloot te worden (de gevangen vrouwen werden onder de overwinnaars verloot).
382 *door zoo vele baren omgesleept:* zo ver over zee meegevoerd.

Naer Simoïs genoemt. zy riep den geest, die waerde,[423]
Naer 't schijngraf, opgebouwt van groene zoôn, en aerde,
Waerover zy een paer altaeren had gewijt,
Om met beklagh het lijck te volgen op zijn' tijt.[426]
Zoo dra zy my vernam, bestuwt met eene bende
Trojaenen, scheen 't verstant geraeckt door deze elende:
En dees bejegening, zoo plotslinge onverwacht,[429]
Versloegh haer zulx, dat zy stockstijf stont, zonder kracht,[430]
En, over al haer lijf zoo koudt als ys bevroze,
Hen aenzagh daerze stont, en, als een levenlooze,[432]
Ter aerde zeegh, en sprack in 't ende van verdriet:
O Venus zoon, wat zienwe, uw' blooten schijn, of niet?
Of zijt gy zelf de bô, en in der daet in 't leven?
Of uit der tijt? waer is mijn Hektor dan gebleven?
Zoo spreecktze, en weent, en huilt, zoo droef, dat dit misbaer[437]
Door al het kerckwoudt klinckt: en naulijx kan ick haer,[438]
Wiens hart van droefheit sluit, antwoorden, en, van zinnen[439]
Ontstelt, sta stil, en stom, en hou de woorden binnen,
En stamer woort voor woort: noch leef ick op deze uur,[441]
Doch 't leven in dien staet valt lijdigh zwaer en zuur.[442]
Nu twijfel niet, gy wort hier geensins uitgestreecken.[443]
Och, wat geval heeft u, van zulck een' man versteecken,[444]
Hier dus te recht gebroght? wat avontuur geredt,[445]
En weêr in uwen staet, gelijck voorheen, gezet?
Verwarmt hier Hektors weeu het bed van Pyrrus weder?[447]
Zy sloegh beschaemdelijck en droef haere oogen neder,
En sprack flaeuhartigh: och Polyxena, gy spruit
Van Priam, gy alleen waert d'allerblyste bruit,[450]
Toen gy verwezen wiert op 's vyants graf te sterven,
Voor Trojes hoogen muur, om niet dus om te zwerven,[452]
En uitgelot in echt te treên met uitheemsch bloet;[453]
Aldus in slaverny, na zoo veel wederspoet,
Een' zegenrijcken heer t'omhelzen, als zijn slave:[455]
Wy, na 'et verbranden van ons vaderlant, en have,

423 *den geest, die waerde:* Hectors schim, die geen rust vond, rondzwierf.
426 Om op bepaalde gedenkdagen haar klachten op het graf uit te storten.
429 *bejegening:* ontmoeting.
430 *zulx:* zodanig, zo zeer.
zonder kracht: als een machteloze.
432 Vóór *hen aanzagh* is *dat zy* (vs. 430) te denken.
437 *huilen* (weeklagen, jammeren), met andere gevoelswaarde dan in hedendaagse taal.
438 *kerckwoudt:* heilig woud.
439 *wiens;* Vondel gebruikt nog meermalen bij een vrouwelik antecedent de vorm *wiens.*
sluit: ineenkrimpt; *van zinnen ontstelt:* (zelf) ontdaan, door aandoening overmand.
441 *woort voor woort:* in afgebroken woorden.
442 *lijdigh:* zeer.
443 *uitgestreecken:* bedrogen (door een 'schijn').
444 *versteecken* (verstoken): beroofd.
445 *te recht brengen;* vgl. *ophelpen* in de prozatekst (er boven op helpen; uit moeilike omstandigheden opbeuren).
447 *weder* is aldus weer te geven: gelijk zij te voren Hectors bedgenoot was.
450 *bruit,* als beminde van Achilles; zie de aant. bij r. 379 van de prozatekst.
452 *om niet....* versta: en door dat vonnis de ellende en de smaad ontgingt....
453 *uitgelot:* door het lot (aan de een of andere krijger) toegewezen.
455 *zegenrijck:* zegevierend; *slave,* soms door Vondel gebezigd als vrouwelike vorm van *slaaf.*

Door veele zeen gesolt, gesuckelt, mosten noch
Een vrucht in slaverny ter weerelt brengende, och,

*

[384] hoon van Achilles bloet inkroppen, en den hoovaerdigen jonge-[384]
[385] lingk naer d'oogen zien; die sedert, te Lacedemon met Hermione,[385-91]
[386] Ledaes dochter, getrouwt, my, zijn dienstmaeght, aen zijnen
[387] dienaer Helenus overliet: maer Orestes blakende van vierige liefde
[388] tot zijne geschaeckte bruit, en aengeprickelt van de Razernyen,
[389] wreecksters zijner moederslaght, beloert hem op zijn onverhoedt-[389]
[390] ste, en vermoort den zoon voor het altaer; gelijck zijn vader Achilles
[391] oock voor het altaer sneuvelen most. Door het sterven van Neopto-[391]
[392] lemus verviel een deel zijns gebiets aen Helenus, die Chaonie[392-93]
[393] en 't geheele lant naer Chaon den Trojaen noemde, en de Per-
[394] gama en den burgh Ilium op deze heuvels bouwde. Maer zegh[394]
[395] my toch eens, wat avontuur wat wint voerde u herwaert? of wat
[396] Godt zette u onverhoets hier aen onzen oever? Hoe vaert Askaen?[396]
[397] Leeft het kint noch? Is het noch wel te pas? dat kleentje, waer
[398] van Kreüze gelagh, toen Troje in lichten brant stont? Denckt de[398398-99]
[399] knaep noch wel om zijn verloren vaderlant? Hoe vaert het? Aert
[400] het oock naer de vromicheit van Eneas, zijnen vader, en de man-[400]
[401] haftigheit van Hektor, zijnen oom? Dit verhaeldeze al schreiende,[401]

* TEKSTKRITIEK: r. 398 *toen Troje in lichten brant stont* is in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) vervangen door: *korts eer Troje in lichten brant stont;* in de druk van 1652 (*Unger,* nr. 424) wordt dit nogmaals gewijzigd in: *toen Troje belegert was*.

384 *Achilles bloet:* de zoon van Achilles, Pyrrhus; *inkroppen:* (al wrokkend) verdragen.

385-91 *Lacedemon:* Sparta; *Hermione,* de kleindochter (niet de dochter) van Leda (Lat.: *Ledaeam Hermionen*), een dochter van Menelaus van Sparta en Helena, was aan Orestes als vrouw beloofd (vergelijk r. 388: *geschaeckte bruit*). Toen ze aan Pyrrhus tot gemalin werd gegeven, doodde O.P. voor het altaar van Achilles, dat P. te Delphi voor zijn vader had opgericht (*obtruncat ad patrias aras*). Vondels opvatting van deze woorden, zijn toevoeging in r. 390-91 (*gelijck... most*) is verkeerd. *Orestes,* zegt de Lat. tekst, *agitatus furiis scelerum:* aangehitst door de furiën zijner misdaden = van de ene misdaad naar de andere gedreven; Orestes had vroeger zijn moeder Clytaemnestra gedood (vgl. r. 389 *moederslaght* = moedermoord). De vertaling van deze hele passage is niet volkomen nauwkeurig.

389 *beloert hem op zijn onverhoedtste:* verrast de argeloze Pyrrhus.

391 *sneuvelen* (met ruimer betekenis dan in hedendaagse taal): vallen; *Neoptolemus:* Pyrrhus.

392-93 *die.... noemde;* versta: die dat hele gewest naar Ch. Chaonie noemde; *Chaon* is volgens de sage een broer of makker van Helenus geweest, door hem op de jacht bij ongeluk gedood; over zijn dood bestaan ook andere overleveringen.

394 *den burgh Ilium* (*Iliacam arcem:* de Trojaanse burcht) is een nadere verklaring van *Pergama* (een nieuw Pergama, dus).

396 *onverhoets* is de vert. van *ignarus* (vgl. *onwetende* in de vert. in verzen, vs. 476): onkundig van dit alles.

398 *geliggen van:* bevallen van (*waer van... stont;* de Lat. tekst heeft hier een niet aflopende, halve versregel: *quem tibi iam Troia*; door Vondel, of zijn commentaar, volledig gemaakt; vgl. de *Tekstkritiek*).

398-99 *Denckt.... vaderlant* is een onjuiste vert. van: *ecqua tamen puero est amissae cura parentis,* = denkt de knaap nog wel aan de moeder, die hij verloren heeft? Vondel heeft *parens* (hier moeder) overdrachtelik opgevat; vgl. in dit boek r. 143.

400 *vromicheit:* dapperheid.

401 *oom;* Creüsa, A.'s moeder was een dochter van Priamus, een zuster van Hector. *verhaelde;* Lat.: *fundebat:* (zo) stortte (ze) haar hart uit

[402] en weende bijster, doch te vergeefs; als de helt Helenus, een[+402]
[403] zoon van Priaem, met eenen grooten stoet vergezelschapt, daer
[404] van de muren aenquam, zijne lantsluiden kende, vrolijck naer de[404]
[405] stadt leide, en onder het kouten t'elckens most schreien. Ick ga
[406] voort naer het kleine Troje toe, en Pergamum, gesticht naer het[406]
[407] groote, zoo dat men den droogen Xanthus, den hernoemden[407]
[408] vliet, kennen kost. Ick omhels den drempel der Sceesche poorte,[408]

[+][Randschrift:] *Ondertusschen komt Helenus zijne lantslieden wellekomen,*

402 *te vergeefs;* tranen konden de rampen niet ongedaan maken; *als:* toen.
404 *kende:* herkende.
406 *het kleine Troje, en Pergamum* is een hendiadys (het kleine Troje of Pergamum).
407 Versta: en, dichterbij gekomen, zag ik, herkende ik (een) de droge Xanthus, genoemd naar de Trojaanse stroom.
408 *Ick omhels.... poorte:* Aeneas kust ontroerd de drempel van de poort, die naar de westelike poort van Troje de Scaeïese is genoemd.

Achilles nazaets hoon en wrevlen aert gedoogen,[459]
Een' trotsen jongelingk, een' vyant hier naer d'oogen
En 't aenzicht zien, die na, te Sparte Hermioon,[461]
De telgh van Leda, troude, en my slavin den zoon
Van Priam, Helenus, zijn' slave, heeft geschoncken:
Maer dolle Orest, [verhit door gloet en minnevoncken[464]
Op zijn geschaeckte bruit, en aengehitst met kracht
Van Razernyen, die hem om zijn moederslaght
Vervolgen,] komt bedeckt den wreeden Pyrrus nader,[467]
Vermoort hem voor 't altaer, gelijck zijn eigen vader
Voor 't heiligh outer oock most sneuvlen onvermoedt.[469]
Door Neoptolemus afsterven storf het goet[470]
Ten deele op Helenus, die 't gansche Chaonye
Naer Chaon, den Trojaen, genoemt heeft, burgerye[471-72]
Vergadert, Pergamum en Ilium hersticht,
In dit berghachtigh lant. maer geefme nu bericht
Wat avontuur, wat wint, wat Godt u herwaert dreven
Onwetende aen dees kust. is 't kint Askaen in 't leven,
Waer van Kreüze noch in stadts belegh gelagh?[477]
Gedenckt de knaep noch wel aen Trojes jongsten dagh,
En zijn verloren rijck, en aert het naer zijn' vader,[479]
En naer oom Hektors deught, twee dapperen te gader?[480]
Zy klaeght al schreiende, en kermt overluit aldus,
Doch ydel en vergeefs: terwijl quam Helenus,
De zoon van Priam, met een' grooten stoet en bende[483]
Ter stede uit, op hen aen. hy zaghze voort, en kende[484]
Zijn lantsliên, leitze blijde al koutende naer stadt,
En schreide t'elckenmaele. ick volghde hem. hy tradt
Naer 't kleene Troje toe, en Ilium, dus even[487]
Gesticht naer 't groote, dat men Troje ziet herleven,
En den hernoemden stroom, den droogen Xanthus, ziet.
'k Omhels de Sceesche poort. de Frygiaen geniet

459 *Achilles nazaets hoon:* de hoon van Achilles' zoon (Pyrrhus).
461 *na:* later.
464 Zie voor de tussenzin de prozavert. met de aant., r. 387-90.
467 *komt bedeckt... nader:* besluipt heimelik.
469 *onvermoedt:* zonder kwaad te vermoeden, verraderlik, door sluipmoord.
470 *sterven op:* door versterf overgaan op.
471-72 Lees het rijm als: *Chaonije-burgerije* (met klemtoon op de ij); *burgerye vergadert* (heeft): gezorgd heeft voor de aanwas der bevolking (vreemdelingen in het land heeft geroepen); toevoeging van Vondel.
477 *in stadts belegh:* tijdens het beleg van de stad; *stad* hier weer, als een eigennaam, zonder lidw.
479 *rijck,* hier: vaderland; *het,* terugslaande op *kint* (vs. 476).
480 *deught:* voortreffelikheid.
483 *bende,* nog niet met ongunstige bijbetekenis.
484 *op hem aen,* heeft de tekst; *hem,* drukfout voor *hen* (zijn landslieden, zie r. 485); *voort:* dadelik.
487 *Ilium;* dichterlike herhaling; *'t kleene Troje* en *Ilium:* Klein-Troje; *even:* precies, nauwkeurig.

*

[409] en den Trojanen wort mede huisvesting in de stadt hunner lants-[409]
[410] luiden gegunt. De Koningk verwelkomdeze in de lange galeryen.[410]
[411] Midden in het hof wort hun de wijn geschoncken, de spijs in[+411411-12]
[412] goude schotelen aengerecht; en zy lieten de schalen rontom gaen.
[413] Men broght hier aldus twee dagen over, als de wint begost te[413]
[414] waeien, en uit den zuiden in het zeil te blazen. Toen gingk ick[+]
[415] Helenus, den waerzegger, aldus aen, en ondervraeghde hem op
[416] deze wijs: o inboorling van Troje, en Godtstolck, die Febus wil[416]
[417] en zin, en u op den wichelstoel, de laurieren van Klarus, gestar-[417]
[418] renten, vogelezangk en voortekens der snelle vogelvlught ver-
[419] staet; nu zegh my toch eens (want Apollo spelde my doorgaens[419]
[420] een geluckige reis; en alle Goden rieden ons naer Italie te treck-
[421] ken, en veergelege landen aen te doen: Alleen Celeno, de Harpy,[421]
[422] spelde ons een zeltsaem voorspoock, dat gruwelijck waer te[422]
[423] verhalen; en voorzeide een zwaere plaegh, en afgrijsselijcken[423-24]
[424] hongersnoot) wat gevaer staet ons eerst te vermijden? of wat
[425] koers houdt men best om zoo groot een ongemack t'ontgaen?[+425]
[426] Helenus, gelijck men gewoon is, eerst runders geslagen en ge-[426]
[427] offert hebbende, bidt de Goden om vergiffenis, ontsnoert d'offer-[427]
[428] banden, en laetze om zijn gewijt hooft nederhangen, en leit my
[429] met een heel godtvruchtige bekommeringe beladen, voort met[429]
[430] zijn eige hant naer Febus tempel, en de Priester spelt my daer

[+][Randschrift:] *en in 't hof onthalen*.

[+][Randschrift:] *Eneas vraeght hem*

[+][Randschrift:] *naer den veilighsten wegh, om in Italie te geraken*.

* TEKSTKRITIEK: r. 412 *aldus twee dagen* wordt in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425): *eenen dagh of twee* (dies alterque dies). - 431 *godtvreezende* is in de dr. van 1659 (*Unger,* nr. 425) verv. door *godtgeleerde* (ex ore divino).

409 Versta: ook de *andere* Trojanen worden gastvrij in de bevriende stad opgenomen.

410 *in de lange galeryen* (in amplis porticibus): in de ruime hallen (van het peristylium).

411 *Midden in 't hof:* in het peristylium.

411-12 de Lat. tekst zegt: zij plengden de wijn (voor de Goden) met de bekers in de hand, nadat de (offer)-spijzen (voor de Goden) op gouden borden gelegd waren.

413 *overbrenghen:* doorbrengen.

416 *inboorling van Troje* (Trojugena): gij, geboortig uit Troje; *Febus:* Apollo.

417 *zin:* bedoeling (denk hier achter *verstaet*)*; zich verstaen op:* verstand hebben van, begrijpen; *wichelstoel* (tripus): de drievoet van het orakel te Delphi; hier: de wenken van Apollo; *de laurieren van Klarus;* te Clarus in Ionië was een tempel van Apollo in een woud van laurieren; uit het ruisen van die laurieren hoorde de priester de stem en de wil van Apollo. Helenus is een waarzegger, die zowel onder *onmiddellike* inwerking van Apollo zijn orakels kan geven, als door het gadeslaan van tekens en verschijnselen (de sterren, de zang der vogels enz.)

419 *Apollo;* de Lat. tekst zegt: religio prospera: het gelukspenend orakel; *doorgaens:* in alle opzichten; tot het einde toe.

421 Versta: en dat verafgelegen land op te zoeken.

422 *spelde ons een zeltsaem voorspoock:* deed ons een wonderlike voorspelling.

423-24 *afgrijsselijcke hongersnoot* is te denken als nadere verklaring van *zwaere plaegh.*

425 *zoo groot een ongemack*; n.l. de in r. 423-24 genoemde beproeving.

426 *gelijck men gewoon is* (de more): in overeenstemming met het oude gebruik; *geslagen:* gedood.

427 *bidt de Goden om vergiffenis,* ter vert. van: exorat pacem divum = smeekt de gunst der Goden af; *ontsnoert de offerbanden;* als offerend priester draagt Helenus hoofd-banden; als waarzegger bevrijdt hij het hoofd van die linten, opdat de Godheid ongehinderd op hem mag inwerken.

429 *met een heel godtvruchtige bekommeringe beladen:* vervuld met goddelik ontzag (bepaling bij *mij*).

[431] na met zijne godtvreezende lippen deze dingen: o Godin Venus[431]
[432] zoon, dewijl het openbaer is, dat ghy met 's hemels oversterck[432]
[433] geleide over zee treckt (aldus lot de Koningk der Goden uw[433]
[434] nootlot en wedervaren; en hier op draeit de zaeck) zoo zal ick,[434]

431 *godtvreezende,* zie de *Tekstkritiek*.
432 *openbaer:* kennelik, klaarblijkelik.
433 *lotten* (nog in Brabant in gebruik): beschikken (sortiri = door het lot toewijzen)
434 *en hier op draeit de zaeck* (is vertitur ordo): en om deze spil (nl. de steun der Goden) wikkelt zich uw toekomstig lot af; hierdoor wordt de gang der gebeurtenissen geregeld.

Huisvestinge in de stadt der lantsliên, na hun lyen.[491]
De koning welkomtze in de lange gaeleryen.
Men schenckt in 't middenhof den wijn, om 't hart t'ontlaên.[493]
Men recht het dischgerecht in goude schotels aen.
De kelcken gaen rontom. dus slijten wy twee dagen.
De zuiden wint begint in 't zeil met zijne vlaegen
Te blazen, en ick ga waerzegger Helenus
Aenspreecken, ondervraegh hem endelijck aldus:
Inboreling van Troje en godtstolck, wiens gevoelen[499]
Apolloos wil begrijpt, wiens brein de wichelstoelen,
Gestarnte, voglezang, en Klarus lauwerier
En voorspoock van de pen begrijpt, en haeren zwier;[502]
Ay zeghme, want Apolle en alle d'andre Goden[503]
Ons spelden veel gelucks, en hebben my geboden
Te spoeden naer Italje en 't Italjaensche strant,
En aen te doen op zee een vergelegen lant.
Harpy Celeen alleen voorzeide ons ongelucken,
Aenstaende zwaericheên, hoe namaels ons zou drucken
[Dat yslijck luiden zou in d'ooren van de vloot,][509]
Een schrickelijcke plaegh van bittren hongers noot;
Wat voor gevaeren staen ons allereerst te mijden?
Wat koers best aengegaen, om zulck een ramp en lijden[512]
Te schuwen? Helenus, gelijck men is gewoon,
Slaght runders, offert, bidt, verzoent en smeeckt de Goôn,
Ontsnoert den offerbant, en laetze nederhangen[515]
By 't godtgewijde hooft, en leitme, op zijne gangen,[516]
Met zijn getrouwe hant, godtvruchtigh en belaên,
Naer Febus wichelkoor. daer heft de godtstolck aen
Op dat hy met zijn' mont mijn avontuur ontweide:[518-19]
O Venus zoon, het blijckt dat gy op Godts geleide
De zee bevaert, [dus lot Jupijn in zijnen raet
Uw nootlot, en fortuin, en hierop draeit uw staet;][522]

491 *hun,* slaande op het *collectieve* begrip in *Frygiaen;* vgl. vs. 515.
493 *t'ontlaên* (te ontlasten, te bevrijden van zorg): te verkwikken.
499 *gevoelen:* geest.
502 *voorspoock van de pen.... en haeren zwier:* de voortekens, de aanwijzingen, die de vlucht der snelle vogels kan verschaffen.
503 De woorden *want* tot en met *hongers noot* in vs. 510 moeten als tussenzin worden opgevat.
509 *dat:* wat, hetgeen.
512 Denk tussen *koers* en *best:* wordt door ons.
515 *ze*, in overeenstemming met het meervoudig begrip dat in *offerbant* zit, vgl. vs. 491.
516 *op zijne gangen;* Helenus *gaat* voor en neemt A. (aan de hand) mee.
518-19 *de Godtstolck heft aen* (begint te spreken) *op dat hy.... ontweide:* om te ontvouwen, openbaren (*ontweiden* is lett.: wild, vis enz. van de ingewanden ontdoen).
522 *staet:* staat van zaken; uw toekomstig wel en wee.

*

[435] om langkheit te vermijden, u kort afvaerdigen, en berichten, hoe[+435]
[436] ghy met min gevaers d'uitheemsche wateren mooght bevaren,[436]
[437] en in de haven van Ausonie nederslaen: want de Schickgodin-[437]
[438] nen beletten Helenus verder kennis te nemen, en Juno, Saturnus[438]
[439] dochter, verbiet dit te melden. Voor eerst leit een lange ongebaen-[439-40]
[440] de wegh en wijtstreckende landen tusschen dit lant en Italie, het[440]
[441] welck ghy u inbeelt zoo dicht hier by te leggen; weshalve ghy[441-42]
[442] uit onkunde oock pooght de naeste havens in te loopen. Ghy
[443] moet noch eerst met riemen in de Siciliaensche golven plenssen,[443]
[444] en met de schepen de zoute zee van Ausonie, en den jammer-[444]
[445] poel, en het eilant van d'Eëesche Circe bezoecken, eer ghy[445]
[446] veiligh een stadt in uw lant mooght stichten. Ick wil u merck-[446]
[447] tekens aenwijsen: prentse slechts wel vast in uwe gedachten.
[448] Wanneer ghy vast met bekommeringen beladen, een geweldige[448]
[449] groote witte zeuge op d'aerde zult vinden leggen, met dartigh[449]
[450] witte biggen om haer spenen, daer zy die geworpen heeft, onder[450]
[451] de willigen, op den oever des onbekenden vliets; op die plaets[451]
[452] zult ghy de stadt stichten: daer zult ghy na zoo veel omsucke-
[453] lens gerust leven. Zijt niet eens verschrickt voor de tafelen,[453]
[454] waer in ghy van hongersnoot bijten zult: het nootlot zal u den[454-55]
[455] wegh banen, en Apollo nu van my aengebeden, zich daer tegen-[455]

[+][Randschrift:] *Helenus dient hem op zijn vraegh, en wijst hem wegh en middel aen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 458 *begoten* is in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) vervangen door *bekabbelt*.

435 *om langkheit te vermijden:* om uitvoerigheid te ontgaan; *iemand kort afvaerdigen:* iemand niet lang ophouden.

436 *met min gevaers:* met minder gevaar, te veiliger (tutior); *d'uitheemsche wateren;* de Lat. tekst zegt: *aeuora hospita,* dat ook vertaald wordt met: de zeeën, die uw schepen zullen dragen.

437 *Ausonië:* Italië; *nederslaen:* landen.

438 *verder*; hier: van uw verdere lotgevallen.

439-40 *een lange ongebaende wegh* (longa via *invia*): een lange, gevaarvolle weg.

440 *wijtstreckende landen;* Vergilius' bedoeling is: landen met uitgestrekte kusten (Sicilië).

441-42 Versta: en in uw onkunde wilt gij nu maar dadelik de (naar uw mening) zo nabij liggende havens van dat land inlopen.

443 *plenssen:* plassen

444 *de zoute zee van Ausonie:* de Tyrrheense zee; *den jammerpoel,* ter vert. van *inferni lacus:* het meer Lucrinus en het meer Avernus in Campanië, waaruit verpestende dampen opstegen; volgens de sage lag tussen deze twee meren de ingang tot de onderwereld.

445 *het eilant van de Eëesche Circe;* de toveres Circe bewoonde volgens de fabelleer het eiland Aae.

446 *mercktekens:* kentekenen (wegwijzers op uw tocht).

448 *vast met bekommeringen beladen:* gekweld door zorgen en verdriet.

449 het getal *dertig* zinspeelt op de dertig jaren die zullen verlopen tussen de stichting van *Lavinium* (door Aeneas) en *Alba Longa* (door Ascanius); zo houdt ook de *witte* kleur van het varken verband met de naam *Alba* Longa; vgl. het begin van *Aeneïs* VIII.

450 *daer:* op de plaats waar.

451 *op den oever des onbekenden vliets* (ad undam fluminis secreti); versta: op een eenzame plek van de rivieroever (van de Tiber).

453 *niet eens:* in 't geheel niet: *de tafelen* enz.; zie r. 310.

454-55 *het nootlot... banen:* het (voor u weggelegde) lot zal voor u de juiste weg vinden.

455 *nu van mij aengebeden* is een onjuiste vert. van *vocatus*: (en Apollo zal) wanneer hij *door u* wordt aangeroepen.

[456] woordigh laten vinden. Maer wacht u voor de landen en stran-[456]
[457] den van Italie, die hier naest aengelegen, van onze golven be-[457]
[458] goten worden: alle die steden worden van boosaerdige Griecken[458]
[459] bewoont. De Lokren, van Naryx overgekomen, hebben hier[459]

456 *zich tegenwoordigh laten vinden:* aanwezig zijn (u bijstaan).
457 *hier naest aengelegen,* dus tegenover Epirus; de *Oostkust* van Italië.
458 *begoten:* bespoeld.
459 *van Naryx overgekomen*; volgens de sage waren de mannen van Narycium in Locris, waarover Ajax bevel voerde, terugkerend van Troje, naar Beneden-Italië gezeild en hadden daar de stad Locri gesticht.

Dies wil ick klaer en kort, om langkheit te vermijden,
U hier afvaerdigen, en melden hoe gy lijden
En zeegevaeren best, als balling, mooght ontgaen,
En in Ausonie en zijn havens nederslaen:
Want dry gezusters, die den draet van 't nootlot spinnen,[527]
Beletten Helenus, den godtstolck, verder binnen
Dees reisgeheimenis te treden: Juno mê[528-29]
Verbiet mijn lippen meer te melden, hier ter stê.
Een ongebaende weg, wijtstreckend landt, vol heiden,
Het schoone Italie en zijn vette beemden scheiden.[532]
Schoon gy u inbeelt dat Italie zoo dicht
Hierby leght, en hierom, niet grondigh onderricht,
De naeste havens pooght uit onkunde in te vaeren.
Gy moet met uwen riem eerst plenssen in de baren
Van 't Siciljaensche meer, en kloven met de vloot[537]
d'Ausoniaensche zee, den jammerpoel, vol noot,[538]
En Circes eilant gaen bezoecken, eer gy vesten
Mooght stichten in uw lant, en uiterste gewesten.[540]
Ick stel u tekens, prent die vast in uw gemoedt.
Wanneer gy, afgemat van zorgen, by een' vloet,
En op den waterkant, in wilgeloof vint liggen
Een groote witte zogh, met dertigh witte biggen[544]
Aan haere speenen, daer zy die geworpen heeft;
Daer sticht uw nieuwe stadt: daer zult gy afgestreeft,[546]
Na zoo veel suckelinge, uw' tijt in vrede slijten.[547]
Verschrick niet voor den disch, waer in u staet te bijten:[548]
Het nootlot baent den wegh in allerhande noot,
En Godt Apollo, dien ick aenroep, stuurt uw vloot:[550]
Maer wacht u voor de naeste en nagelege landen
Van out Italie, wiens ongeruste stranden[552]
Ons zee bespoelt. wat stadt wat muur zich daer vertoont,
Die muuren worden al van vyanden bewoont,[554]
En booze Griecken. 't volck van Ajax, al die quamen
Van Naryx, eene stadt in Lokris, bouwden t'zamen

527 *dry gezusters:* de drie Schikgodinnen of Parcen.
528-29 *verder.... te treden:* dieper door te dringen in de verborgenheden van uw verdere reis; *reisgeheimenis* (vr.) ontbreekt in 't *Ndl. Wdb.*
532 *scheiden;* versta: scheiden (Italië) van Chaonië.
537 *kloven:* klieven.
538 *vol noot:* vol gevaren.
540 *in uw lant, en uiterste gewesten:* in het zo ver afliggende, voor u bestemde land.
544 *zogh:* zeug.
546 *afgestreeft:* (door streven naar 't einddoel) uitgeput.
547 *suckelinge:* omdoling.
548 *waer in u staet te bijten:* waarin ge zult moeten bijten.
550 *stuurt:* geleidt.
552 *out Italië*, hier: de Oostkust van Zuid-Italië; *ongerust:* onrustig, onveilig.
554 *muuren;* ook de Lat. tekst heeft *moenia* (vestingen, steden).

*

[460] steden gebouwt; en Idomeneus van Lyktus houdt den Salen-[460460-61]
[461] tijnschen bodem met soldaten bezet. Hier staet het kleine ste-
[462] deken Petilie, gesterckt met zijnen muur, van Filoktetes, den[462]
[463] Melibeeschen Vorst opgetrocken. En wanneer uwe vloot de
[464] zee over geraeckt is, en ghy vaerdigh staet om voor de gebouwde
[465] altaren, u van uwe beloften op het strant te quijten; zoo be-[465]
[466] deck uw hair met eenen purperen sluier, op dat, onder de hei-
[467] lige brantofferhande, den Goden ter eere ontsteken, u geen[467]
[468] heilooze gedaente bejegene, en den godtsdienst steure. Deze[468]
[469] manier zult ghy zelf met uwe reisgenooten in 't offeren onder-[469]
[470] houden. Laet uwe nakomelingen by dezen zuiveren Godtsdienst[470]
[471] blijven. Maer wanneer de wint u, na uw vertreck, aen de kust
[472] van Sicilie gevoert hebbe, en d'inham van 't enge Pelorus begin[472]
[473] te sluiten; hou dan aen uw slincke hant naer lant toe; vaer dan[473]
[474] liever verre om, en hou in zee naer de slincke hant toe: wacht u
[475] voor het water en strant, aen de rechte zy. Men zeit dat hier
[476] eertijts beide de landen aen malkandere vast (zoo kan de tijt van
[477] langer hant de dingen veranderen) door het gedruis en woest[477]
[478] gewelt des waters van een gesprongen zijn, en de zee met kracht
[479] tusschen beide inschietende, de Hesperische zijde van Sicilie[479]
[480] afscheurde, en landen en steden door een smal strant scheidende,[480]
[481] midden door die twee met een eng water quam aenbruisen.[481]
[482] Scylle bezet de rechte, d'ontembare Charybdis de slincke zijde,[482]
[483] en slorpt de woeste baren schichtigh driewerf in den diepen mael-[483]
[484] stroom des afgronts, en braecktze desgelijcks weder naer de lucht,[484]

* TEKSTKRITIEK: r. 464-65 *om voor de gebouwde altaren.... te quijten* wordt in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) vervangen door: *om u voor d'altaren, op het strant toegestelt, van uwe beloften te quijten* (...et, aris positis, solves jam vota in littore). In de druk van 1659 wordt dan nog *beloften* gewijzigd in *kerckbeloften*.

460 *Idomeneus;* vergelijk regel 171 met aant.; *Lyktus* is een stad op Creta.

460-61 *den Salentijnschen bodem,* in Calabrië (Beneden-Italië).

462 *Philoctetes,* geboortig uit *Meliboea* (in Thessalië), werd na zijn terugkeer van Troje uit zijn vaderstad verdreven; hij stichtte en versterkte *Petelia* (Petilia) in Bruttium.

465 *beloften:* de geloften aan de Goden gedaan om van hen een voorspoedige reis te verkrijgen.

467 *ontsteken:* ontstoken.

468 *heiloos:* vijandig (hostilis); *en den godtsdienst steure:* en de voortekens ongunstig make.

469 *manier:* zede, ritus; *onderhouden:* in ere houden.

470 *deze zuivere Godtsdienst:* dit reine godsdienstige gebruik.

472 *en d'inham.... te sluiten* is een onjuiste vert. van: *et angusti rarescent claustra Pelori* = en wanneer de engte van Pelori voor U wijd opengaat; het voorgebergte Pelorum (Capo di Faro) ligt aan de Noordoostpunt van Sicilië; voor de schepelingen die om de Zuidpunt van Italië door de straat van Messina naderen, schijnt Pelorum eerst het vaarwater en de zee af te sluiten, totdat de bergen weer uiteenwijken en de doorgang zich toont.

473 *slincke:* linker; versta: vaar langs de kust die links ligt (de Siciliaanse); Aeneas moet dus om Sicilië heenvaren.

477 *van langer hant:* allengs, op de lange duur.

479 *de Hesperische zijde:* de Italiaanse kust, Italië.

480 *door een smal strant;* versta: door een strand aan weerskanten (Vondel vert. hier tamelik vrij).

481 *met een eng water* (aestu angusto) *quam aenbruisen:* onstuimig door de engte heenbruiste.

482 *ontembare* ter vert. van *implacata:* onverzadelik (zie de vert. in verzen, vs. 585).

483 *schichtigh* (in abruptum): haastig (hals over kop).

484 *desgelijcks:* op dezelfde wijze (ook driemaal).

[485] en geesselt de starren met schuim: maer Scylle, die haer hooft te[485]
[486] water uitsteeckt, en de kielen op de klippen ruckt, zit in haere[486486-87]

485 *geesselt de starren met schuim;* vert. van: *sidera verberat unda,* en jaagt het schuim op tot de sterren.
486 *rucken:* met geweld trekken.
486-87 *in haere spelonck en heimelijcke schuilhoecken* (Lat. caecis latebris): in de duistere schuilhoeken van haar spelonk.

Hier nieuwe steden, en Idomeneus houdt met
Zijn volck van Lyktus en de wacht den gront bezet[558]
Van 't Saletijnsch gebiet. Petilje in dat geweste,
Een kleene stadt, gesterckt met zijne poorte, en veste,
Van Filokteet gebouwt, den Melibeeschen heer,
Bewaeckt de zeekust naeu. wanneer uw vloot het meer
Bevaeren heeft, en rust, gy reed staet voor d'altaeren[563]
Op strant, om Godt uw woort te houden; deck uw haeren[564]
En hooft met purpre zy, dat, onder 't offervier
Den Goôn ontsteecken, u geen heiloos vyant hier
Bejegene, en den dienst en d'eer der Goden schende.[567]
Gy en uw reisgenoots zult, tot het uiterste ende,
Deze offerwijze voên, en dat uw naneef mê[569]
Dien zuivren godtsdienst houde: en als de wint op zee
U voert van hier, daer vloên op out Sicilje stuiten,
En d'inham van het eng Pelorus komt te sluiten,
Dan hou ter slincke hant naer lant toe: vaer dan vry[573]
Wat om, en hou in zee doorgaens de slincke zy,[574]
En schuw ter rechte hant de zee, en oock de stranden.
Men zeght dat eertijts hier aeneengelege landen,
[Zoo baert de tijt allengs verandring van den staet
Der dingen,] door 't gedruisch des waters, zonder maet,[578]
Van een gesprongen zijn, de zee de landen scheide,
En, met gewelt en kracht geschoten tusschen beide,
[Hesperie en zijn zy van 't Siciljaensche zant[581]
Gescheurt, en steên en velt geklooft door 't smalle strant,][582]
Aenbruizen quam in 't endt met een heel eng getyde.[583]
De booze zeeplaegh Scyl bezet de rechte zijde.
Charybdis, noit verzaet, bezet de slincke hant,
En slorrept drywerf fel de golf in 't ingewant[586]
Des diepen maelstrooms, en zy braecktze drywerf weder
Ter keele uit in de lucht, en geesselt, t'elckens wreeder,[588]
De starren met haer schuim: maer Scylle, die het hooft
Te water uitsteeckt, en de kiel, die 't water klooft,
Op klip en steenrots ruckt, zit in haer hol gevangen,

558 *de wacht:* zijn troepen (die het nieuwe rijk bewaken, beschermen).
563 *bevaeren heeft:* overgevaren is.
564 *om Godt uw woort te houden:* om tegenover God uw geloften gestand te doen; om te offeren.
567 *den dienst en d'eer der Goden:* de eredienst aan de Goden.
569 *voên* (voeden): onderhouden.
573 *vry:* gerust.
574 *doorgaens:* steeds.
578 *zonder maet* (bep. bij *gedruisch des waters*): mateloos (het mateloze, woeste geweld der bruisende golven).
581 *Hesperie en zijn zy:* de Italiaanse zijde, het Italiaans gebied.
582 Om de constructie te begrijpen denke men achter *gescheurt* en *geklooft* zijnde; *steên en velt geklooft door 't smalle strant;* versta: de steden en vlakten van elkaar gescheiden zijnde door een dubbel strand.
583 *een heel eng getyde:* een nauw ingesloten vloedstroom.
586 *fel:* gulzig.
588 *t'elckens wreeder:* in steeds onstuimiger verbolgenheid.

*

[487] spelonck en heimelijcke schuilhoecken vast. Zy heeft een menschen
[488] aenzicht, en is tot den navel toe een maeght met blancke borsten:[488]
[489] het onderlijf is een geweldigh zeegedroght, een wolfsbuick, waer
[490] aen een dolfijnsstaert hangt. Het is beter te verletten, en verre[490]
[491] buiten Sicilie omloopende, den waterkant van Pachijn, een' drie-[491]
[492] hoeck van Sicilie, langs te varen, dan eens de wanschape Scylle[492]
[493] in haer woest hol te zien, en de steenrotsen, die tegens haer[493493-94]
[494] blaeuwe waterhonden aenbassen. Behalve dat, indien 'er eenige[494]
[495] voorzienigheit, eenige oprechtheit by Helenus den waerzegger[495]
[496] is; indien Apollo door zijnen mont waerheit spreeckt; zoo moet
[497] ick, o zoon van Venus, u een eenige zaeck, een eenigh ding boven
[498] al te vore zeggen, en noch eens wel te dege en meer dan eens[498]
[499] vermanen. Voor eerst aenbidt en stort uwe gebeden uit voor Juno,[499]
[500] die groote Godin. Draegh Juno gewillighlijck uwe beloften op,[500]
[501] en smijt die maghtige vrouw met ootmoedige offergaven over[501-02]
[502] stach: zoo zult ghy Sicilie achter u latende, ten leste behouden
[503] aen de grenzen van Italie belanden. Wanneer ghy daer gevoert,[503]
[504] de stadt Kuma genaeckt, en de meeren aen Apollo toegewijt, en[504]
[505] de bosschen, die rontom den jammerpoel ruischen; dan zult ghy

* TEKSTKRITIEK: r. 488 In de dr. van 1659 (*Unger,* nr. 425) wordt *tot* verv. door *tot onder*. - 493-94 *tegens.... aenbassen* wordt in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) gewijzigd in: *met haere blaeuwe waterhonden bassen* (zie de aant. bij de prozatekst). - 494-95 Deze regels worden in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) aldus gewijzigd: *Behalve dat, indien'er eenige voorzienigheid by Helenus den waerzegger is, en men op hem staen magh*.

488 Vgl. voor de beschrijving van de maalstroom Scylla (als een monster gedacht) de VIde *Herdersk.,* r. 70 met aant.

490 *verletten:* niet te veel haast maken; wat tijd verliezen.

491 De Lat. tekst zegt hier: *praestat lustrare metas Pachyni Trinacrii* = het is beter.... het Siciliaanse Pachynum om te varen. *Pachynum* (nu Passaro) is het Zuidel. voorgebergte van Sicilië; Vondel's *driehoeck*, welk woord hij gekozen heeft onder invloed van *Trinacria* (= driehoeksland, de oudste naam van Sicilië), moet hier wel betekenen: één van de drie hoeken.

492 *eens:* ook maar één enkele maal.

493 *woest* is de vert. van vastus, hier onmetelik; Vondel vertaalt vastus meermalen ten onrechte door woest; zie r. 246.

493-94 *en de steenrotsen, die.... aenhassen* is een schilderachtige, maar niet duidelike vert. van: *et saxa resonantia canibus caeruleis:* en de rotsen die het geblaf van haar donkerblauwe honden weerkaatsen (die weergalmen van...); vgl. VIde *Herderskout,* r. 70 met aant.; zie ook de Tekstkritiek.

494 *Behalve dat* (praeterea): daarenboven; verder nog.

495 *voorzienigheit:* vooruitziende blik, zienersgave; *oprechtheid,* ter vert. van fides. De eerste voorzin met *indien* beginnende betekent: indien H. enigszins in de toekomst kan zien en er enig vertrouwen mag worden gesteld in zijn waarzeggingen (zijn profetiese gave).

498 *te vore zeggen* (praedicere): op het hart drukken.

499 *voor eerst,* ter vert. van primum: voor alles, in de eerste plaats.

500 *gewillighlijck:* met een bereidwillig gemoed (ondanks het feit dat zij uw vijandin is).

501-02 *smijt... over stach* (supera): weet (haar) van gezindheid te doen veranderen; win haar gunst.

503 *daer gevoert:* daarheen geleid (door uw schepen).

504 *Kuma:* Cumae, in Campanië; *de meeren aan Apollo toegewijt* is de vert. van *divinos lacus,* het meer Avernus en het meer Lucrinus, zie r. 444 met aant.; ook voor *jammerpoel,* (het Avernies meer), r. 505.

[506] de zinnelooze Waerzeghster zien, die diep onder de klip elck zijn[506]
[507] avontuur spelt, en letters en namen op bladers schrijft. De Maeght[507]
[508] weet al de vaerzen, dieze op bladers schrijft, op een zekere maet[508]
[509] te schicken, en laetze in 't hol opgesloten leggen. De bladers

506 *de zinnelooze Waerzeghster* (vatem insanam): de in geestvervoering, in bezieling verkerende zieneres; zie de aant. over deze *Sibylle* bij r. 4 van de *Inhoudt* van de IVde *Herderskout; onder de klip:* versta: in een spelonk (rupe sub ima).
507 *zijn avontuur spellen:* zijn lot voorspellen; *bladers:* boombladeren.
508 *vaerzen;* hier: orakelspreuken (carmina); *weet.... op een zekere maet te schicken,* vert. van *digerit in numerum:* rangschikt in volgorde.

Een duistere spelonck. haer aenzicht oogh en wangen
Zijn even als een mensch. het bovenlijf is maeght
Ten navel toe, zoo blanck dat zy het oogh behaeght:
Het onderlijf is een vervaerlijck waterwonder,
Een rechte wollefsbuick, met een' dolfijnsstaert onder.
't Is beter wat verlet, en om Sicilje heen,[597]
Langs d'oevers van Pachijn, gevaeren onbestreên,[598]
Dan eens in 't naere hol dees Scylle, dus wanschapen,[599]
t'Aenschouwen, daer heur jaght en blaeuwe honden gaepen,[600]
En vreeslijck bassen uit de steenrotse, en hun kolck.
Behalve dit, indien by Helenus, Godts tolck,
Voorzichtigheit en trou te vinden zy, en klaerheit;[603]
Indien Apollo zelf de goddelijcke waerheit
Verkundight door mijn' mont; zoo moet ick u vooral,
O Venus zoon, een zaeck, een stuck, u ten geval[606]
Voorzeggen, meer dan eens, en reis op reis ontleden.[607]
Voor eerst hou aen, en stort voor Juno uw gebeden,[608]
En draegh haer Godtheit, die zoo groot is, uw gebeên,
Uw kerckbeloften op, en smijt die maght alleen
Met bidden over stach: zoo zultge, die gevaeren[610-11]
En 't Siciljaensche lant ontzeilt door holle baren,[611-12]
Belanden al verheught aen d'Italjaensche kust.
Wanneerge daer gevoert te Kume veiligh rust,
En ziet de meeren, aen Apolloos dienst verbonden,
De bosschen, die van outs rontom Avernus stonden
En ruischten, dan zult gy de zinnelooze zien,
Die onder haere klip de tekens kan bediên,[618]
Elck een geluck zeght, zoo veel wonders weet te raemen,[619]
En bladers dicht beschrijft met letteren, en naemen.
De maeght weet naem by naem, waermê zy 't bladt beslaet,[621]
Te schicken op zijn plaets, op eene zekre maet,
En laet in 't diepe hol op haere plaets gesloten[623]

597 *verlet* is volt. deelw.; evenals *gevaeren* (vs. 598).
598 *onbestreên:* niet aangevochten door het zeemonster.
599 *naer:* huiveringwekkend, somber.
600 *daer:* waar.
heur jacht en blaeuwe honden: haar donkerblauwe jachthonden; *gaepen:* de muil opensperren.
603 *voorzichtigheit:* zienersgave.
606 *u ten geval:* te uwen behoeve, tot uw voordeel, in uw eigen belang.
607 *voorzeggen:* vooruit zeggen (voorspellen); *ontleden:* uiteenzetten.
608 *hou aen, en stort:* laat niet af uit te storten.
610-11 *alleen met bidden:* het gebed als enig (en bestendig) middel aanwendend; door aanhoudend gebed (vgl. voor deze betekenis van *alleen* Maerlant's *Strophische gedichten,* uitg. Leendertz en Verdam, blz. 162).
611-12 *die gevaeren... ontzeilt:* nadat die gevaren ontzeild zijn.
618 *de tekens:* de geschreven orakelspreuken; *bediên* (bedieden, beduiden): uitleggen.
619 *geluck zegghen:* de toekomst voorspellen; *zoo veel wonders weet te raemen:* zoveel wonderlike zaken kan ontvouwen, geheimzinnige voorspellingen kan doen.
621 *naem by naem:* alle woorden (verzen); *beslaen:* bedekken, beschrijven (elk vers, waarmee ze de verschillende bladeren beschrijft).
623 *op haere plaets gesloten* is een bep. bij *bladers* (veilig bewaard in hun bergplaats).

*

[510] blijven stil op hunne plaets, en wijcken uit hun orde niet: maer
[511] zoo dra de deur ontsloten, een luchtje daer onder blaze, en de[511]
[512] toght de lichte bladers verstroie; zoo wil de Sibyl dat vervloge[512-14]
[513] loof nimmermeer weder in haere spelonck nemen, nochte op zijne
[514] plaets schickende, tot een vaers passen: dan gaen de lieden rade-[514-15]
[515] loos wegh, en vervloecken den tempel der Sibylle. Hier zult ghy
[516] zoo veel wercks niet maken van een luttel tijts te spillen; hoewel[516516-17]
[517] de maets u stijf aenporren, om t'zeil te gaen, en het recht voor
[518] wint is; of ga eerst naer de Waerzeghster toe, en bidt haer, dat[518]
[519] zy u geluck zegge, en gewilligh hooren late wat u beschoren zy.[519]
[520] De Priesterin zal u kort afvaerdigen, d'Italiaensche volcken leeren[520]
[521] kennen, den toekomenden oorloogh spellen, en melden op welcke[521]
[522] wijze ghy alle voorvallende zwarigheit kunt vermijden, of uit-[522]
[523] harden; en om d'eerbiedigheit haer toegedragen, u een spoedige[523]
[524] reis verleenen. Zoo veel stontme vry u mondeling te vermanen.[524]
[525] Nu ga hene, en verhef het wijtvermaerde Troje door uwe vromig-[525]
[526] heit ten hemel toe. De Waerzegger my dit minnelijck aengedient[+526]
[527] hebbende, beval gaven van goudt en ingeleit ivoir gewrocht, te[527]
[528] scheepe te brengen; en bevrachte de vloot met geweldigh veel
[529] zilverwercks, en Dodoneesch koper, en een pantser, drie dick[529]
[530] van goude malien, en eenen braven helm met een pluimaedje[530]

[+][Randschrift:] *Na deze vermaninge beschenckt Helenus hem rijckelijck,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 526: *vermaninge:* onderrichting.

* TEKSTKRITIEK: 510 *uit hun orde niet* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) omgezet in: *niet uit hun orde*. - 515-16 *Hier.... spillen* is in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) veranderd in: *Schat geen tijtverlies hier zoo kostelijck*.

511 *de deur ontsloten,* Lat. constr.: de deur geopend zijnde, na het opengaan der deur.

512-14 *zoo wil.... tot een vaers passen* is een minder juiste vert.: dan doet de Sibylle geen moeite om de in de spelonk rond dwarrelende bladeren te grijpen, de volgorde te herstellen en ze tot spreuken samen te voegen.

514-15 *radeloos,* als vert. van *inconsulti:* zonder raad (een orakel) gekregen te hebben.

516 *werck maken van:* waarde hechten aan (wees niet zò bang hier wat tijd te verliezen... dat ge niet eerst...; zie de Tekstkritiek.

516-17 *hoewel de maets u stijf aanporren:* al mogen de makkers er ook sterk bij u op aandringen.

518 *of* (quin) hangt af van *niet zo veel* (r. 516): wees niet zò zuinig met uw tijd, of; haast u niet zò zeer, dat ge niet eerst....

519 *dat zij u geluck zegge:* dat zij u waarzegge.

520 *afvaerdigen:* bescheid doen.

521 *den toekoomenden oorloogh:* de u wachtende oorlogen.

522 *voorvallende:* u treffende, u overkomende; *uitharden:* doorstaan.

523 *om d'eerbiedigheit haer toegedragen:* door het aan haar bewezen eerbetoon; *spoedig:* voorspoedig.

524 *vermanen:* op het hart drukken.

525 *vromigheit:* dappere daden.

526 *minnelijck:* als vriend, welwillend; *aendienen:* meedelen.

527 *gaven:* geschenken; *ingeleit;* de Lat. tekst heeft *sectus:* bewerkt.

529 *zilverwerck:* zilveren vaatwerk (sieraden); *Dodoneesch koper* is de vert. van: lebetas Dodonaeos; te Dodona in Epirus hingen in het heilige eikenwoud, waarin het orakel van Jupiter lag, koperen (of zilveren) bekkens aan de bomen, die door de wind of anderszins bewogen, geluiden gaven, waaruit de toekomst werd voorspeld. Dit orakel lag in Helenus' rijk; *drie dick van....*: een pantser, waarvan de maliën gevlochten waren uit driedubbel gouddraad.

530 *braef:* prachtig; *pluimaedje:* pluimbos.

[531] verciert, wapens van Neoptolemus nagelaten. Oock beschonck[531]
[532] hy vader, en zette hem paerden en hoplieden by. Hy verzagh en[532]

531 *van:* door.
532 *zette hem... by;* en hij gaf *ons* nog paarden en *loodsen* (duces), zegt de Lat. tekst; *verzagh:* voorzag (van).

De bladers leggen stil in orde, en onverschoten.[624]
Maer zoo het hol zijn deur en ingang opsluit, haest[625]
Verstroit een wint de blaên; een toght, een lucht verblaest
De letters. die Sibil wil dan om niemants quellen[627]
't Vervloogen loof in 't hol in haer spelonck herstellen,[628]
Noch schicken op zijn plaets tot eene spreuck, en merck.[629]
De radelooze gaet dan heene, en vloeckt de kerck
En drempel van Sibil: maer laet u niet verdrieten
Om uw verblijf en rust wat tijts hierin te schieten;[632]
Al porren u de maets om t'zeil op zee te gaen;
Al blaest de wint in 't zeil; of hou eerst ernstigh aen
By dees waerzeggerin, dat zy u spell' te vooren
Wat voor een avontuur, wat heil u zy beschoren.
De priesterin zal u berechten met der vaert,[637]
Het Italjaensche volck, en zijn natuur en aert
Ontvouwen, en met een d'aenstaende strijden spellen,
En melden, op wat wijs, gy met uw reisgezellen
Wat ramp u voorvalt kunt verduuren, en ontgaen;[641]
En om d'eerbiedigheit, die gy dus onderdaen[642]
Haer toedraeght, uwe vloot begunstigen in 't vaeren.
Dus veele stontme vry u mondling t' openbaeren.[644]
Nu ga vry heene, en hef door uw befaemt gerucht
En deught de groote stadt van Trojen aen de lucht.[645-46]
Na dat de godtstolck my dus minzaem dit liet hooren,
Beval hy gaven, kunst en beeltwerck, van ivoor en
Fijn gout gewrocht, te scheep te brengen, en bevracht
De vloot met eenen schat van zilverwerck en pracht,
En Dodoneesch metael, met een panssier van ringen[651]
En goude malien, dry dick, voor 't fel bespringen
Heel steeckvry, en een' helm met zijne pluim, geweer[652-53]
Dat Neoptolemus gedragen had wel eer.
Mijn vader wort van hem ook rijckelijck beschoncken.
Hy zet hem hopliên by, en paerden om te proncken,[656]
Verziet stoffeert de vloot en 't bootsvolck, naer den eisch,

624 *onverschoten:* niet van hun plaats verschoven.
625 *haest:* dadelik.
627 *om niemants quellen:* al valt men haar nog zo lastig met dringende beden.
628 *herstellen:* opnieuw plaatsen, terugbrengen; zie de prozavert. met aant., r. 512-14.
629 *een spreuck, en merck:* een spreuk, waarmee men zijn voordeel kan doen, een profetiese uitspraak? zie *Ndl. Wdb.* i.v. *merk,* I.
632 Enige tijd te verliezen met daar te verblijven en te rusten.
637 *berechten:* onderrichten; *met der vaert:* in korte woorden.
641 *wat ramp u voorvalt:* welke ramp u ook treft; alle rampen die u treffen.
642 *onderdaen* (met de klemtoon op *daen*)*:* onderdanig.
644 *dus veele:* zoveel.
645-46 *door uw befaemt gerucht en deught:* door uw roemrijke naam en daden.
651 *panssier:* pantser.
652-53 *voor 't fel bespringen heel steeckvry:* volkomen beveiligend tegen elke heftige aanval met steekwapenen; waarop elke aanval (steek) met de lans of speer afstuit (vgl. voor *steeckvry* het woord brandvrij); *geweer* (wapentuig) is bijstelling bij *helm* en *panssier*.
656 *om te proncken:* waarmee hij kan pronken; dus: mooi.

*

[533] bezorghde ons en het bootsvolck oock met roeituigh en scheeps-[533]
[534] tuigh. Ondertusschen beval Anchises de zeilen klaer te maecken,
[535] om niet te verletten, zoo dra de wint dienen wou, en de Godts-[535]
[536] tolck sprack vader zeer eerbiedighlijck aldus aen: o Anchises, die
[537] gezien by de Goden, waerdigh waert met Venus zoo geluckigh
[538] te paren, en tweemael in den ondergangk van Troje geborgen[538]
[539] wiert; zie daer leit Ausonie voor u open: zeil vry derwaert; en[539]
[540] al leit het dicht voor u, nochtans is het noodigh om te varen. Dat[540]
[541] gedeelte van Ausonie, daer Apollo u naer toe wijst, leit verre. Ga
[542] hene, zeit hy, o gezegende door uw zoons godtvruchtigheit; wat[542]
[543] houde ick u langer met woorden op, en belet de vloot, nu de
[544] wint dienen wil? Andromache niet weiniger bedruckt, toen het[+]
[545] op een scheiden gingk, broght geborduurde kleeders, welcker[545-46]
[546] inslagh van gout was, en eenen Frygiaenschen rock voor Askaen;[546]
[547] en gaf Helenus, in miltdadigheit van heerlijcke giften, niet toe,
[548] en bestopte het kint met kostelijck borduurwerck, en sprack: o[548]
[549] jongske, aenvaert tot een gedachtenis het geen ick met mijn eige
[550] hant wrocht, en gedenck moey Andromache, Hektors gemalin,[550]
[551] hier by, en het goede hart, dat zy u toedraeght: aenvaert de leste[551-52]
[552] gaven van uw maeghschap: o eenige van 't maeghschap, die mijnen[552]
[553] Astyanax gelijckt: zoo was hy van oogen, zoo van opzicht en[553]
[554] wezen; en nu zoude die bloem, even out als ghy, te gelijck met[554554-55]
[555] u opluicken. Ick op mijn vertreck staende, sprack hen noch voor[+]
[556] het leste aen, terwijl de tranen over mijn wangen liepen: nu vaert

[+][Randschrift:] *en Andromache het kint Askaen,*

[+][Randschrift:] *en Eneas neemt verlof.* In het Randschrift bij r. 555: *verlof nemen:* afscheid nemen.

* TEKSTKRITIEK: r. 549 *jongske* is in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) vervangen door *knaep*.

533 *bezorghen met:* verschaffen. De Lat. tekst zegt: hij vulde onze roeiers aan en schonk mijn makkers wapenen (remigium supplet, socios simul instruit armis; *remigium* is lett. roeituig (riemen enz.)

535 *verletten:* (intrans.) toeven, oponthoud hebben; *dienen:* gunstig zijn; *de Godtstolck* (interpres Phoebi): de profeet, priester van God Apollo (Helenus).

538 *geborgen:* gered.

539 *Ausonie:* Italië.

540 *omvaren:* een omweg maken; een eind om de kust heen varen.

542 *godtvruchtigheit,* hier minder juiste vertaling van *pietas:* toewijding tot u (en tot de Goden).

545-46 *welcker inslagh van gout was:* met gouddraad doorweven.

546 *eenen Frygiaenschen rock* (chlamys): een Trojaans opperkleed (mantel).

548 *bestoppen* (onerare)*:* overladen.

550 *moey:* tante.

551-52 *de leste gaven van uw maeghschap;* versta: deze geschenken, de laatste die ge van uw familie zult ontvangen.

552 *o eenige.... gelijckt* is een minder juiste vert. van: *o mihi sola mei super Astyanactis imago*: o enig (even)beeld dat mij rest van mijn A., (Ast. was na de inneming van Troje van de muur geworpen).

553 *opzicht:* uiterlik of gelaat.

554 *wezen;* de Lat. tekst zegt hier sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.

554-55 *en nu...opluicken* is de vert. van: *et nunc aequali tecum pubesceret aevo:* en nu zou hij, uw gelijke in leeftijd, een jongeling (geweest) zijn als gij.

[557] wel in der eeuwigheit: ghy hebt uwen noot verwonnen: wy[557]
[558] moeten noch van 't eene gevaer in 't ander omsuckelen: uw rust[558]

557 *ghy hebt uwen noot verwonnen:* gij hebt de noodlotsweg afgelegd (en zijt gekomen, waar het lot u wilde hebben).
558 *omsuckelen:* (om-) zwerven.

Met roeituigh, nootdruft, en gereetschap tot de reis.[658]
Anchys beveelt terwijl de zeilen klaer te maecken,
Om, als ons weêr en wint zal dienen, op te waecken:[660]
En Godt Apolloos tolck sprack dus eerbiedighlijck
Anchys, mijn' vader, aen: Anchises, in het rijck
Der Goden zoo gezien, en waerdigh eer te paeren[663]
Met Cyprus koningin, en tweemael in gevaeren
En Trojes ondergang geborgen, zie, daer leght
Ausonie op voor u: zeil derwaert regelrecht:[666]
En schoon het voor u leght, 't is noodigh om te vaeren.
't Ausonische gewest, daer Febus door de baren
U heenwijst, leght noch wijt. ga daer u Godt geleit,
Gy die met reden, om uw zoons godtvruchtigheit,
Geluckigh heeten mooght. wat wil ick u verletten
Met woorden, nu de wint de zeilen uit koomt zetten?
Andromache bedruckt, als 't op een scheiden gaet,
Komt met borduursel voort, en kostelijck gewaet[674]
Met gouden inslagh, schenckt Askaen, de hoop der heeren,[675]
Een' Frygiaenschen rock, en komt den knaep stoffeeren[676]
Met rijck tapijtwerck, wijckt geensins voor Helenus,
In haer schenckaedje en pracht, en spreeckt voor 't leste aldus:[678]
Aenvaert mijn hantwerck toch, tot een gedachtenisse,[679]
O knaep, gedenck hierby, wanneer uw oogh my misse,
Uw moey Andromache, die Hektor heeft behaeght.
Gedenck hierby wat hart, wat liefde zy u draeght.
Aenvaert de jongste gifte en gaven van uw magen,
O eenige van 't bloet. zoo nam ick eer behaegen[684]
In mijn' Astyanax, wien gy zoo wel gelijckt.
Zoo was hy van gelaet, en opzicht, dat bezwijckt
Hem nergens in. nu zou die bloem met u vergaeren,[686-87687]
Opluicken in eene oude, in een getal van jaeren.
Ick sprack, op mijn vertreck, reisvaerdigh, en bereit,
Met tranen op de wang: vaert wel in eeuwigheit.
Gy raeckte uw zwaericheên en hoogen noot te boven:
Wy moeten met gevaer, van ramp op ramp, verschoven,[692]

658 *nootdruft:* levensmiddelen, of ruimer scheepsbenodigdheden; dan is *gereetschap tot de reis:* reisbenodigdheden, ongeveer hetzelfde.
660 *opwaecken:* gereed staan; (reis) vaardig zijn.
663 *eer:* weleer.
666 *op:* open; misschien bedoelt Vondel met *regelrecht* zonder aarzelen, onbevreesd (zie vs. 667).
674 *voortkomen met:* voor de dag komen met, komen aandragen.
675 *de hoop der heeren,* nl. der Trojaanse groten of aanvoerders; vgl. de hoop des vaderlands.
676 *stoffeeren met:* voorzien van; begiftigen met.
678 *haer schenckaedje en pracht:* haar prachtige geschenken.
679 *hantwerck;* zie de proza-vert.
684 Achter *O eenige van 't bloet* (van ons bloed, van onze familie) behoort de zin niet te eindigen; zie de proza-vert.
686-87 Versta: uw 'gelaet en opzicht' doet in geen enkel opzicht voor hem onder.
687 *vergaeren,* hier weer te geven *door:* samen (samen opgroeien).
692 *verschoven:* als verstotelingen, als ballingen.

*

[559] is al geboren: ghy behoeft geen zee te ploegen, nochte naer het
[560] eeuwigh deizende lant van Ausonie om te zoecken. Ghy ziet hier[560]
[561] Xanthus, en het nieuwe Troje met uwe eige handen gebouwt;
[562] doch ick wensch met eenen bestendiger zegen, en den Griecken[562]
[563] min in den wegh dan d'oude stadt. Wanneer ick den Tiber inge-[563]
[564] varen, de landen naest aen den Tiber gelegen, en de muren aen
[565] mijne lantsluiden geschoncken, kome te zien; dan zullen wy na-[565]
[566] maels de steden, en volcken van Epirus en Hesperie (die elckan-[566]
[567] dere in maeghschap en bloet bestaen, en eertijts uit Dardaen en[567-68]
[568] eenen zelven stam gesproten, oock een zelve avontuur uitstonden)[568]
[569] door den bant van vrientschap vereenigen, en beide de Trojens[569]
[570] in een smelten: doch dat blijve onzen nakomelingen bevolen.[570]

[571] Wy worden over zee gevoert langs Ceraunie, [en] de kaep naest[+571]
[572] hier aen gelegen, en waer langs men naer Italie vaert, en de wegh[572]
[573] te water ruim zoo kort valt. Middelerwijl daelt de zon, en de
[574] duistere schaduwe bedeckt de bergen. Wy loten om het roejen,[574]
[575] en spoeien, en vallen in den schoot der gewenschte landouwe,[575]
[576] langs het water; en ververschen ons op het drooge zant, daer de[576]
[577] vermoeiden uitrusten. De nacht van de uren aengevoert, was noch[577]
[578] niet aen de Noortlijn gestegen, als Palinuur, die nimmer slofte,[+578]

[+][Randschrift:] *Men vaert neffens Ceraunie,* In het Randschrift bij r. 571: *neffens:* langs.

[+][Randschrift:] *en Palinuur let 's nachts op wint en weder*.

* TEKSTKRITIEK: r. 571 *en* ontbreekt in de twee oudste drukken (*Unger,* nr. 421 en 422).
560 *deizen* (deinzen): achteruitwijken; *om:* rond.
562 *ick wensch:* ik hoop (ik wensch u toe).
563 *min:* minder; *in den wegh* is de vert. van *obvia* (met geringer gevaar voor de bezoeken der Grieken).
565 *namaels:* naderhand.
566 *de steden;* nl. *Buthrotum* (zie r. 348) en de door Aeneas (of liever zijn nakomelingen) te stichten stad Rome; *Hesperie:* Italië.
567-68 *uit Dardaen en eenen zelven stam:* uit dezelfde stamvader, Dardanus.
568 *uitstaen:* verduren.
569 *beide de Trojens:* het nieuwe Tr. in Epirus en dat in Hesperië.
570 *dat blijve... bevolen:* de zorg daarvoor zij overgelaten aan... (Buthrotum was in later tijd een Rom. kolonie; misschien denkt Vergilius ook aan het feit dat Augustus na de slag bij Actium Nicopolis in Epirus stichtte en wilde dat haar bewoners werden beschouwd als door de banden des bloeds aan de Romeinen verbonden).
571 *Wij worden... gevoert:* wij varen; *Ceraunie:* de Cerauniese bergen, een bergketen aan de kust van Epirus, die uitloopt in een kaap.
572 *naest hier aen gelegen:* hier dichtbij liggend; Aeneas vaart langs de kust van Epirus tot de plaats, waar de kortste overvaart (over de Adriatiese zee) naar de Italiaanse kust is (bij de stad Dyrrhachium).
574 *wij loten om het roeien:* wij roeien om beurten (na loting).
575 *spoeien* (spoeden): zich reppen.
576 *zich ververschen:* zich verkwikken, nieuwe kracht zoeken (curamus corpora).
577 *de uren,* ter vert. van *Horae,* hier: de Godinnen van de tijd, die de wagen van de nacht (ook van de zon) langs de hemelhoog omhoogtrekken ('*aenvoeren*').
578 *aen de Noortlyn:* tot aan de 'Noordlijn'; de *Noordlijn,* gedacht als meridiaan aan 't Noordelik hemelrond, verdeelt de door de Nacht beschreven baan in twee gelijke helften; de nacht had

[579] van den bultzack oprees, zagh hoe de wint woey, en het hooft[579]
[580] eens in de lucht stack om te luisteren, en te letten, hoe de starren
[581] aen den stillen hemel stonden. Hy zagh den Boer, en de natte[581]
[582] Regenstar en beide de Beeren, en Orion in zijn gouden harnas. Na[582]

dus nog niet zijn halve baan volbracht; *als:* toen; *Palinuur:* Palinurus, Aeneas' stuurman; *die nimmer slofte:* die nooit zijn taak verwaarloosde.

579 *bultzack,* moderniserende vert. van stratum: rustbed, legerstede.

581 *de Boer:* schitterende ster in 't sterrebeeld Boötes.

582 *Orion in zijn gouden harnas;* in het sterrebeeld Orion fonkelen sterren van de eerste grootte met gouden glans; vgl. *Aen.* I, r. 787-88.

Noch zwerven: uwe rust is al geboren. gy[693]
Ploeght geene baren meer, noch hoeft in last, als wy,[694]
Geen eeuwigh deizend lant Ausonie te zoecken.
Gy ziet hier Xanthus, en nieuw Troje, in deze hoecken
Met uwe hant gebouwt, doch 'k wensch met meerder spoet,[697]
En min den Grieck in 't oogh, dan 't oude, in stof gewroet.[698]
Als ick den Tyber, langs het lant hier naest gelegen,[699]
Ben ingevaeren, en aenschouw met vollen zegen
De muuren aen mijn volck geschoncken, zullen wy
't Hesperisch bloet en 't volck t'Epirus, even vry,[702]
En van een' zelven struick, uit Dardans stam gesproten,
Beproeft door een fortuin, als trouwe bontgenooten,[704]
Verbinden door den bant van vrientschap in 't gemeen,
En smilten alle bey de Trojens onder een.[706]
Doch deze zorgh zy den nakomeling bevolen.
Wy vaeren over zee langs Ceraunye, en doolen
Voorby de naeste kaep, waerlangs men zeilen moet[709]
Naer 't Italjaensche lant, en daer de watervloet[710]
Een' korter wegh bestelt. terwijl verdrinckt de luister[711]
Der zonne, en d'avont deckt met schaduwen en duister
De bergen, en het lant. wy loten in de vloot
Om 't roeien, vallen voort in dien gewenschten schoot
Der vrolijcke landouwe aen 't water, en verlusten[715]
Ons op het drooge zant. de moede leden rusten,
Bevangen van den slaep. de nacht, als niets zich roert,
Was noch aen 't noortpunt niet van d'uuren aengevoert,
Of wackre Palinuur springt uit zijn bed by duister,
Ziet om naer weêr, en wint, en, op dat hy eens luister'[720]
Naer 't weêr, en lette hoe de starren boven staen,[721]
En rollen aen 't gewelf des hemels, haere baen,[722]
Stack 't hooft eens in de lucht. hy zagh den Boer zich keeren,[723]
De natte Regenstar, en alle bey de Beeren,
Den Reus Orion, die in 't gouden harnas stont.[725]

693 *geboren:* aangebroken (vobis *parta* quies).
694 *in last:* met kommer en moeite; *noch... geen,* dubb. ontk.
697 *spoet:* voorspoed, geluk.
698 *in 't oogh;* zie de aant. bij de proza-vert., r. 562; *in stof gewroet:* onder puin begraven.
699 *hiernaest gelegen:* dat aan de oevers van de Tiber ligt.
702 *even vry:* gelijkelik (beide) onafhankelik.
704 *door een fortuin:* door hetzelfde lot (één met klem).
706 *onder een smilten:* samensmelten.
709 *de naeste kaep:* de nabij gelegen kaap (de uitloper van de Cerauniese bergketen).
710 *daer:* waar.
711 *bestellen:* verstrekken, bieden; *verdrinckt;* nl. in zee.
715 *zich verlusten* (verlustigen): zich verkwikken.
720 *luisteren naer:* met aandacht gade slaan.
721 *boven:* aan de hemel.
722 *rollen:* wentelen.
723 *stack:* de verleden tijd is niet in overeenstemming met de andere tijdsvormen in deze zin. *zich keeren:* door zijn culminatiepunt gaan?
725 *de reus Orion;* volgens de sage was Orion een geweldig jager in Boeötië, door Diana gedood en als sterrebeeld aan de hemel geplaatst.

*

[583] dat hy den hemel klaer en helder bevont, stack men de trompet
[584] van de kampanje, dat het klonck. Wy lichten onze ankers, en[584]
[585] breiden de vleugels onzer zeilen uit, en spoeden voort. Nu begost[585]
[586] de morgenstont te blozen, het gestarrente onder te gaen, als wy[+]
[587] van verre donkere heuvels, en Italie, noch laegh voor ons leggen[587]
[588] zagen. Achates riep eerst: Italie, Italie: al het bootsvolck groette
[589] Italie blijdelijck en met luider kele. Toen liet vader Anchises eenen
[590] grooten barckemeier vol wijn schencken, dat het schuimde, en[590]
[591] om hoogh op 't achterschip staende, riep aldus de Goden aen: o[591]
[592] Goden, die, te water en te lande, over wint en weder gebodt hebt,
[593] verleent ons spoedige reis: geeft ons voor wint. De wint wackert
[594] aen: het koelt naer wensch: de haven leit dicht voor ons open,[594]
[595] en wy krijgen den burgh van Minerve en hare kerck in 't gezicht.[595]
[596] Het bootsvolck haelt de zeilen in, en went de voorstevens naer[+]
[597] strant toe. De haven loopt van het oosten met een' boght binne-[597]
[598] waert; de steenklippen daer dwers voor leggende, keeren de zoute
[599] baren, die hier op breken, dat het schuimt: de haven schuilt 'er
[600] achter: de rotsen, zoo hoogh als torens, reicken van wederzijde[600]
[601] hare armen uit, gelijck dubbele muren, en de kerck wijckt wat van
[602] den waterkant af. Hier zagh ick het eerste voorteken, vier sneeu-[+602]
[603] witte paerden, verre van elckandren, in 't velt het gras afsnoejen:[603]
[604] en vader Anchises riep terstont: o uitheemsche landouw, ghy

[+][Randschrift:] *Met den dagh komt Italie op, en zy begroeten Italie,* In het Randschrift bij r. 586: *komt.... op:* doemt op.

[+][Randschrift:] *en loopen d'eerste haven van Italie in;*

[+][Randschrift:] *daer zagh Eneas vier witte paerden,*

* TEKSTKRITIEK: r. 606 *dusdanige dieren* is in de druk van 1659 (*Unger,* nr. 425) vervangen door *paerden.*

584 *de kampanje* (modernisering): het verhoogde achterdek.

585 *breiden de vleugels onzer zeilen uit,* lett. vert. van: pandimus alas velorum.

587 *noch laegh,* dus veraf; Lat. *humilis;* vgl. *vlack* in de vert. in verzen, vs. 733.

590 *barckemeier,* moderniserende vert. van *cratera:* mengvat; een berkemeier was oorspronkelik een beker, gemaakt van een dikke berkentak (berkemei); men liet de ruwe schors om 't hout blijven; in de Lat. tekst staat dat Anchises die beker *omwond met een krans;* men vindt deze toevoeging in geen der drukken van de prozavert., wel in de vert. in verzen, vs. 738; een vergelijking met Aen. I, prozavert. r. 765 en vert. in verzen, vs. 1025 leert, dat Vondel (aanvankelik) de Lat. tekst: *Tum pater Anchises magnum cratera corona induit* verkeerd heeft begrepen en *corona* meende te kunnen weergeven met '*dat het schuimde*'; die fout is in de prozavert. blijven staan, in de dichterlike bewerking verbeterd.

591 *om hoogh op 't achterschip* (in puppi celsa): op de hoge achtersteven.

594 *het koelt,* syn. van: de wind wakkert aan; *de haven leit dicht voor ons open;* de Lat. tekst zegt: de (ingang van de) haven verbreedt zich (schijnt zich meer en meer te openen) bij onze nadering.

595 *den burgh van Minerve en hare kerck* (templum apparet in arce Minervae): de tempel van Minerva op de (naar haar genoemde) berg (in Calabrië, bij Hydruntum = Otranto); deze tempel lag bij de portus Veneris, de haven waar de uit Griekenland komende schepen gewoonlik ankerden.

597 *De haven* enz.; de haven ligt dus open naar 't Oosten.

600 *de rotsen* zijn de steenklippen uit r. 598; het zijn er twee, die aan weerszijden van de ingang liggen en als armen zich uitbreidende (vgl. r. 600-01) de haven(ingang) omvangen; binnenvarenden, aan de voet van die torenhoge rotsen gekomen, zien de haven niet meer (r. 599) en ook de tempel schijnt dan verder landinwaarts te staan (zie r. 601-02), achter de rotsen weg te schuilen.

602 *het eerste voorteken;* versta: als eerste voorteken bij mijn landing.

603 *afsnoeien* (tondere): afgrazen; *verre van elckandren* berust op een verkeerde interpretatie van *late;* de Lat. tekst zegt: *tondentes campum late:* die graasden op een wijde vlakte.

[605] zeght ons oorloogh aen: paerden worden ten oorloogh toegerust:[+]
[606] dusdanige dieren dreigen ons met oorloge: evenwel die zelve[604]

[+][Randschrift:] *een voorteken des toekomenden oorlooghs:*

604 *uitheemsche landouw,* vert. van *o terra hospita:* o land, dat ons ontvangt; vgl. r. 436 met aant.

Toen hy den hemel klaer en schoon en helder vont,
Wert op zijn' last en woort de zeetrompet gesteecken,
Die klonck van haer kampanje: op zulck een leuze breecken[728]
De maets hun leger op, en spoên op dat besluit.[729]
De voorwint zet het zeil en alle vleugels uit.[730]
In 't oosten bloosde alree de glans der morgenstarre,[731]
't Gestarnte doock, als wy eerst in 't gezicht van verre[732]
De donckre heuvels en Italje vlack en laegh
Zien leggen voor ons oogh. Achates riep eerst graêgh:[734]
Italje, Italje: al 't volck, maetroos, en alle troepen[735]
Begint Italje bly te groeten, en te roepen.
Anchys, mijn Vader, laet den berckemeier voort
Vol schencken, kranst den wijn, en, staende voor de poort[738]
Op zijn kampanje, roept den naem aen van de Goden:
O die te water en te lande uw rijxgeboden[740]
En wetten voorschrijft weêr, en wint, en watervloet,[741]
Verleent ons voor den wint, behoude reis, en spoet.
De wint aen 't wackeren: de koelte in 't zeil aen 't stijgen.[743]
De haven leght vooruit en open, en wy krijgen
Minerves slot en kerck wel haest in ons gezicht.
Het bootsvolck strijckt het zeil, en went den boegh heel dicht
Naer 't strant, dat voor ons leght. de haven, licht te winnen,[747]
Loopt van het oosten af met eene bogh naer binnen.
De steenrots, dwers hier voor, beschutze voor 't gewelt
Der zee, die hier op breeckt, en haere krachten smelt.[750]
Hier achter schuilt en duickt de haven, en de rotsen,
Als muuren uitgestreckt, en als twee armen, trotsen[752]
De wolcken met haer kruin. de kerck wijckt af van strant.
Hier zagh ick 't eerste merck en voorspoock op het lant,
Vier witte paerden, wijt van een, het gras afsnyen.
Anchises riep terstont: uitheemsche landeryen,
Gy zeght ons oorlogh aen. men recht de paerden af[757]
Ten oorloge, en dit dier schijnt ons met oorloghsstraf[758]
Te dreigen: evenwel die zelve dieren wendden

728 *leuze:* sein.
729 *spoên* (spoeden): zich reppen; *besluit:* beslissing (om weg te zeilen), bevel.
730 *de voorwint:* de gunstige wind; de van achter invallende wind.
731 *de morgenstarre,* hier vert. van: *Aurora* (rubescebat).
732 *als:* toen.
734 *graêgh:* in blijde jubel (in graag zit de ontspanning na 't lange uitkijken).
735 Lees: *Itaalj' Itaalj' al 't volck* enz.
738 *de poort:* de poortvormige opening die toegang geeft tot de scheepskamer.
740 *O die:* O Gij die.
741 *weêr, wint* en *watervloet* zijn meewerkende voorwerpen bij *voorschrijven*.
743 *de koelte in 't zeil aen 't stijgen:* de in de zeilen vallende bries (*gaat* aan 't stijgen) wordt krachtiger.
747 *licht te winnen:* gemakkelik te bereiken, in te varen.
750 *smelten:* verteren, uitputten.
752 *trotsen:* trotseren (reiken tot in).
757 *de paerden:* paarden (in 't algemeen).
758 *oorloghsstraf:* de gesel van de oorlog.

*

[607] dieren gewenden naderhant den wagen te trecken, en onder het[607]
[608] juck gespannen, naer den breidel te luisteren. Daer is noch hoop
[609] van vrede. Wy aenbidden de heilige Godtheit van de strijtbare[609]
[610] Pallas, die d'eerste ons van blijschap juichende, verwellekomt.[610]
[611] Wy behangen onze hoofden voor d'altaren met eenen Frygiaen-
[612] schen sluier, volgens Helenus ernstige bevelen, en dragen de[612]
[613] Griecksche Juno haer brantoffer kerckplichtigh op. Zoo dra wy[613]
[614] onze beloften geschicktelijck hebben volbroght, zetten wy den[614]
[615] boeghspriet zeewaert in, en verlaten de huizen der Griecken, en[615]
[616] de verdachte landen. Hier na ziet men den inham (magh men[+616-17]
[617] den roep gelooven) van Herkules te Tarentum. Lacinie, aen Juno
[618] toegewijt, hooght recht hier tegen over, en de sloten van Kau-[618]
[619] lonie, en Scylaceum, de kaep, waer op zoo menigh schip vergaet.
[620] Daerna ziet men van verre den Siciliaenschen Etna uit der zee[+]
[621] opstijgen, en wy hooren een geweldigh zeegedruis van verre,
[622] en klinckende steenrotsen, en geluiden van stemmen op strant[622]
[623] gebroken: de wadden huppelen op, en de barningen worden[623]
[624] met zant gemengt. Toen zeide vader Anchises: gewisselijck dit[+]
[625] is die Charybdis, dit zijn die klippen, die gruwelijcke steenrotsen,[625]
[626] waer van Helenus my al wist te zeggen. Lustigh mannen, rept[626]
[627] u, redt ons, en te gelijck aen de riemen. Zy volgen zijnen last,[627]

[+][Randschrift:] *Hier na zien de Trojanen Tarentum, Lacinie, Scylaceum,*

[+][Randschrift:] *en den bergh Etna;*

[+][Randschrift:] *dies raet Anchises Charybdis te vermijden,*

* TEKSTKRITIEK: r. 614 *beloften* is in de druk van 1659 vervangen door *kerckbeloften*. - 623 *huppelen op* is in dezelfde druk vervangen door *barnen* (zie de aant. bij de prozatekst). - 630-31 *terwijl men omloopt, hemelhoogh* is in dezelfde druk vervangen door *hemelhoogh met de golven* (zie de aant. bij de prozatekst).

607 *naderhant* is de vert. van *olim,* dat hier soms (ook) betekent: maar men went ze ook om... (*gewenden:* raakten gewoon).

609 *de strijtbare Pallas* (Pallas armisona): Pallas Athene (Minerva) gold ook als godin van de oorlog; zij wordt gewoonlik voorgesteld met schild en speer (zie de vert. in verzen, vs. 763); aan haar brengen Aeneas en zijn makkers een offer, omdat ze bij haar tempel zijn geland; zij offeren aan haar in haar qualiteit van krijgsgodin, want het eerste voorteken dat ze zagen, voorspelde oorlog.

610 *d'eerste:* als eerste; *van blijschap juichende* hoort bij *ons*.

612 *bevel:* opdracht, voorschrift.

613 *de Griecksche Juno:* Juno, de beschermgodin der Grieken; *brantoffer:* offer van dieren (of veldvruchten), bestemd om op 't altaar te worden verbrand; *kerckplichtigh* (rite): zoals de eredienst het voorschrijft, met de vereiste ceremonieën.

614 *beloften:* geloften; *geschicktelijck:* zoals het betaamt (ordine).

615 *de huizen,* versta: de woonplaatsen; vgl. r. 458.

616-17 *den inham.... van Herkules te Tarentum;* sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti: de golf van Tarente, de door Hercules gestichte stad, als men de overlevering mag geloven; *Lacinie, aen Juno toegewijt* (diva Lacinia); versta: de tempel van Juno Lacinia (op 't voorgebergte Lacinium in Bruttium, aan de ingang van de golf van Tarente).

618 *hoogen:* rijzen, zich verheffen; *sloten,* versta: vestingmuren; *Caulonia* en *Scylaceum,* beide steden (het woord *kaep* is van Vondel), liggende aan de kust van Bruttium.

622 *klinckende steenrotsen:* het beuken van de golven tegen de rotsen; *geluiden van stemmen op strant gebroken* (voces fractas ad littora); versta: het breken der branding op de kust.

623 *de wadden huppelen op,* lett. vert. van: *exsultant vada; vada,* hier de (kust-) wateren, de golven; het water vliegt omhoog; *de barningen:* de ziedende golven, de branding.

625 *die Charybdis* (illa Ch.): die beruchte Ch.

626 *lustigh:* wakker (vooruit).

627 *te gelijck:* met vereende kracht.

[628] en Palinuur de voorste van allen, went het schip over backboort[628]
[629] tegens de bruissende baren aen, en al de maets desgelijcks kiezen,[629629-30]
[630] met roeien en zeilen de zelve zijde. De schepen rijzen, terwijl
[631] men omloopt, hemelhoogh, en dalen, zoo dra het water valt, tot[631]

628 *de voorste van allen:* het eerst klaar om aan 't bevel te gehoorzamen.
629 *al de maets,* nl. de bemanning van de andere schepen.
629-30 *kiezen.... de zelve zijde:* wenden (al roeiende en zeilende) hun schip naar links.
631 *terwijl men omloopt* is een onjuiste vert. van *curvato gurgite:* door de zich omhoog welvende maalstroom; *valt,* versta: teruggezogen wordt.

Den wagen tam en mack te trecken, en zy kenden
En luisterden, in 't juck gespannen, naer den toom.
Hier is noch hoop van pais. het lant, ons wellekoom,[762]
Aenbidt men, Pallas met haer speere, en schilt, vol slangen,[763]
Die d'eerste ons, juichende van blijschap, heeft ontfangen.
Toen deckten wy ons hooft met Frygiaensche zy,
Naer Helenus bevel, en droegen Juno bly
Brantofferhanden op, godtvruchtigh en kerckplichtigh.
Zoo dra wy ons belofte en godtsdienst hier voorzichtigh[768]
Voltrocken, heel geschickt, zoo keerden wy den boegh[769]
En boeghspriet zeewaert in, en scheidden t'zamen vroegh[770]
Van Grieckenlant, en die verdachte kust en hoven.[771]
Wy zien oock Herkles [magh men d'oude Faem gelooven,][772]
Tarent, een' inham, noch aen dezen bynaem vast.[773]
Lacinje, Juno en haer Godtheit toegepast,[774]
Hooght hier recht over op, met een de hooge sloten
Van Kaulon, en de kaep van Scil, berucht door 't stooten[776]
En stranden van de kiel. hierna verneemt men mê
Den Siciljaenschen bergh van Etna, uit der zee
Gestegen van zoo verr'. wy hooren zeegedruizen
Van verre, en steenrotsklanck, en stemmen, onder 't bruizen
Des waters, op het strant gebroken. 't wadde springkt.
De barning mengelt zich met zant, dat water drinckt.[782]
Anchys, mijn vader, sprack: gewis dit zijn die steenen,
Charybdis moortrots, daer ons Helenus voorheenen
Van wichelde. nu voort als mannen: rept u, voort,[785]
En valt aen 't roeien. ruckt ons ras uit dezen oort.[786]
Zy volgen zijnen last, en Palinuur bevaeren[787]
Went d'eerste 't backboort van den schepe naer de baren,
En d'andren kiezen, op zijn' voorganck, oock die zy
Met boort, en riem, en zeil. de vloot, op dit gety,[790]
In 't ommevaeren rijst ten hemel, daelt in 't vallen

762 *pais:* vrede; moet men *het lant, ons wellekoom* opvatten als een absolute constructie (het land ons welkom zijnde?) verheugd over 't bereiken van het land, richten we onze gebeden tot P. In dat geval moet de komma achter *men* vervallen. Of wordt *het lant* als *voorlopig* object nader verklaard door *Pallas*? Dan is *Pallas* aldus weer te geven: of liever Pallas, onder wier bescherming dat land staat.
763 *vol slangen;* zie het gedicht aan Peter Hooft de Graef op blz. 46, vs, 73 met aant.
768 *belofte en godtsdienst:* godsdienstige geloften; *voorzichtigh:* met wijze voorzorg.
769 *heel geschickt;* zie de proza-vert.
770 *vroegh:* spoedig, tijdig?
771 *hoven:* (bewoonde) streken; erven.
772 *Herkles* is tweede naamval.
773 *noch aen dezen bynaem vast:* die nog naar hem (Hercules) genoemd is.
774 *toegepast:* toegewijd.
776 *Scil:* Scylaceum.
782 *drinckt:* opslorpt.
785 *wichelen:* voorspellen.
786 *rucken:* met kracht wegvoeren.
787 *bevaeren:* ervaren zeeman.
790 *op dit gety:* op dit ogenblik? (of op deze woeste watermassa?)

*

[632] in den diepen afgront. Driewerf hoorde men het geluit uit de
[633] holle rotsen opklincken: driewerf zagh men het schuim bersten,[633]
[634] en de starren besprengkelen. Wy middelerwijl vermoeit, verliezen
[635] den wint, tegens den avont; en twijfelende waer wy henevaren,[+635]
[636] belanden aen de kust der Reuzen. Een geweldige zeehaven leit[636]
[637] 'er, vry van storm en onweêr; maer Etna, dicht hier by gelegen,[637]
[638] dondert en blixemt 'er gruwelijck, en bederft al wat 'er ontrent[638]
[639] leit. By wijlen berst de bergh naer de lucht uit met een zwarte[639]
[640] wolck en pickigen omdwarlenden smoock en gloeiende voncken;[640]
[641] en worpt brandende klooten om hoogh, en lickt de starren met[641]
[642] tongen van vlam. By wijlen braeckt hy rotsen en ingewant van[642]
[643] den bergh afgescheurt, uit zijne keel, en haspelt krack op krack[643]
[644] gesmolte steenen in de lucht, en bernt van den ondersten gront[644]
[645] op. Men zeit, dat Enceladus lichaem, half gebrant van den blixem,[645]
[646] onder dit gevaert beklemt leit, en de geweldige Etna boven op
[647] hem gepackt, zijne vlam ten geborste schoorsteenen uitsnuift; en[647]
[648] zoo menighmael de Reus zijn vermoeide zijde rept, davert en[648]
[649] loeit 'er geheel Sicilie af, en de hemel wort met roock bevlochten.[649]
[650] Wy, dien ganschen nacht in de bosschen gescholen, moeten een
[651] onmenschelijcke spoockery uitstaen; en kunnen niet zien waer[651]
[652] dat geluit herkomt: want daer scheen geen licht, nochte niet een[652]

[+] [Randschrift:] *en zoo lant men in Sicilie*.

* TEKSTKRITIEK: r. 647 *uitsnuift* is in de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) vervangen door *uitsnorckt*. - 653-54 *maer... wolck* is in dez. dr. veranderd in: *maer de lucht hing vol donckere nevelen, en de... met een wolcke*.

633 *het schuim bersten* (elidere); versta: uiteenspatten, omhoogspatten.
635 *twijfelende:* niet wetende, in onzekerheid verkerend.
636 *de Reuzen:* de Cyclopen, die volgens de sage op eilandjes bij de Oostkust en op de kust zelf van Sicilië wonen.
637 *vry van:* beschut tegen; *Etna,* als eigennaam (en in overeenstemming met 't Lat.) zonder lidw.
638 *bederven:* verwoesten.
639 *uitbersten met:* omhoogbraken.
640 *pickig:* vol peken zwaveldamp.
641 *worpen:* werpen; *brandende klooten:* vuurbollen; *lickt de starren,* naar 't Lat.: et sidera lambit.
642 *uitbraecken* en *ingewant,* lett. vert. van *eructare* en *viscera*.
643 *in de lucht haspelen* (de vert. van glomerare): als een warrelklomp omhoogwerpen; *krack op krack:* schoksgewijs, met steeds herhaalde schokken.
644 *gesmolte steenen:* wervelende (zie haspelen) lavamassa's; *en bernt van den ondersten gront op:* en borrelt en brandt van uit zijn diepste kolken omhoog.
645 *Enceladus,* een van de reuzen die de hemel wilden bestormen, tuimelde door Jupiters bliksem getroffen, naar beneden; Jupiter plaatste de Etna boven op hem; vgl. r. 646-47: *boven op hem gepackt* (zijnde).
647 *ten geborste schoorsteenen:* door de spleten die als schoorsteen dienen, de opengebarsten vuurhaarden (caminis ruptis); *zijne vlam:* de vlammende adem van de half verzengde reus; *uitsnuift* (met kracht uitblaast); bij dit werkwoord is *de geweldige Etna* onderwerp.
648 *zijn vermoeide zijde rept;* versta: van vermoeidheid op de andere zijde gaat liggen; Vondels Lat. tekst had hier de lezing *motet* i. pl. v. (quotiens) *mutet* (fessum latus).
649 *bevlechten* (Lat.: subtexere): sluieren.
651 *een onmenschelijcke spoockery* (immania monstra); versta: deze ontzaglike wonderverschijnselen; *dien ganschen nacht* wordt beter verbonden met *uitstaen:* die hele nacht moeten we.... verduren.
652 *licht* ook op te vatten als hemellicht.

[653] heldere star aen den hemel, maer donkere nevels, en de duistere[653]
[654] midnacht bewimpelde de maen met een wolck.[654]

[655] Des anderen daeghs begost het uit den oosten te dagen, en

653 bij *donckere nevels* is grammaties *scheen* 't gezegde (zeugma); vgl. de Tekstkritiek; *de duistere midnacht* (nox intempesta); diepe nachtelike duisternis.
654 *bewimpelen:* oversluieren.

Des waters naer de hel. wel drywerf klonck hun allen
't Geluit der holle rotse in d'ooren: drywerf zagh
De hemel nat van schuim besprengkelt, slagh op slagh.
Wy, midlerwijl vermoeit, verliezen, onder 't streven,[795]
Den wint, toen d'avont viel, onkundigh waerwe dreven.
Wy landden aen het strant der reuzen, en hun kust.
Een groote haven leght hier, vry en heel gerust[798]
Voor onweêr. Etna, steil en hoogh hierby gelegen,
Bederft al 't lant rontom, en blixemt aller wegen,
En dondert gruwelijck. by wijlen berst hy oock
Ten hemel met een wolcke, en zwarten roock en smoock,
En dwarrelende vlaegh van peck en gloênde voncken,
Schiet roode klooten vier en gloet uit zijn speloncken[804]
Naer boven, leckt de lucht en starren met den brant
En vlamme van zijn tong. hy braeckt zijn ingewant,
Geheele rotsen, van hem afgescheurt, met eenen[807]
Ter keele uit, haspelt, krack op krack, gesmolte steenen
En klippen in de lucht, en barrent sterck en stijf[809]
Van onder op. men zeght dat hier het reuzelijf
Enceladus, gebrant of half gebrant, getroffen
Van weêrlicht, met gewelt, ter aerde neêr quam ploffen,
Geplet van dit gevaerte, en Etna, neêrgesmackt[813]
Met zijn zwaerlijvigheit, leght hem op 't lijf gepackt;[814]
Van waer de reus noch vier en vlammen, onder 't razen,[815]
Uit zijn geborste keele en schoorsteen pooght te blazen:[816]
En gansch Sicilje, als hy zijn moede lenden rept,
Dat davert, trilt, en loeit, en siddert, en misschept[818]
De lucht: de hemel wort met roock en smoock bevlochten.
Wy zien dien nacht, in 't bosch gescholen, slechts gedroghten,[820]
En naere spoockery, en zien niet uit wat oort
Dat schrickelijck geluit zoo verre wort gehoort:
Want al de hemel dooft zijn licht en klaere lampen:
De gansche lucht hangt dicht bezet met duistre dampen.
Een wolck verduisterde den ganschen nacht de maen.
De dageraet begon in 't oosten op te staen,

795 *streven:* voorwaarts zwoegen.
798 *gerust:* rustig, veilig.
804 *roode klooten vier en gloet:* gloeiende vuurballen.
807 *met eenen:* in één gulp.
809 *klippen:* rotsblokken; *sterck en stijf:* in heftige gloed.
813 *geplet van dit gevaerte:* verpletterd door dit gevaarte.
814 *met zijn zwaerlijvigheit:* met zijn volle gewicht.
815 *onder 't razen:* in een razernij van woede.
816 *uit zijn geborste keel en schoorsteen:* uit de schoorsteenvormige spleten, die zijn keel vormen.
818 *dat;* aanwijzend vnw.; (vgl. in gewone spreektaal: het hele huis dat stond in brand);
misscheppen: omscheppen tot iets leliks, bederven.
820 *gedroghten:* schrikwekkende natuurverschijnselen.

[656] de dageraet schoof de vochtige schaduwe van den hemel; wan-[+656]
[657] neer haestigh een zeltzaem en misselijck slagh van een mensch,[657]
[658] en heel dor en mager, en deerlijck gekleet uit het bosch voor[658]
[659] den dagh komende, zijne handen ootmoedigh naer het strant[659]
[660] toe uitstreckt. Wy zien om, en vernemen een gruwelijcke mors-[660]
[661] sicheit, den langen baert, en een deken vol klissen en doornen[661]
[662] om 't lijf; voort scheen hy een Grieck. Dees, wel eer gewapent[662]
[663] met zijnen vader naer Troje gezonden, de Dardanische draght[663]
[664] en Trojaensche wapens van verre ziende, bleef verbaest door[664]
[665] dat gezicht, een luttel stil staen: stracks daer na vloogh hy al[665]
[666] weenende naer strant toe, en badt aldus: Ick bidde u, om Godts[666]
[667] wil, om 't hemelsche licht der zonne, waer by wy leven, o Tro-[+]
[668] janen, neemt my t'scheep, en vervoert my waer het u believe:
[669] dat zal my genoegh zijn. Ick beken wel, dat ick een van de[670]
[670] Griecksche vloot ben; en, als een soldaet, naar Trojes bederf
[671] stont: maer heb ick met dat schelmstuck den hals verbeurt, zoo
[672] smijt my in 't water; en verdrinckt my in de wilde zee: moet ick[672]
[673] sterven, het zal my noch een troost zijn van menschenhanden
[674] te sterven. Zoo sprack hy, viel ons te voet, en bleef aen onze[674]
[675] knien hangen. Wy porren hem te melden wie hy zy; uit wat bloet[675]
[676] gesproten; wat avontuur hem hier jage. Vader Anchises geeft[676]
[677] zelf den versaeghden jongelingk stracks de hant, tot zijn verzeke-[+677]
[678] ringe. Hy ten leste wat bedaert van zijnen angst, spreeckt aldus:
[679] Ick ben Achemenides, een spitsbroeder van den ongeluckigen[679]
[680] Ulysses, en uit Ithaka, van mijnen armen vader (och, waer hy arm[680-81]
[681] gebleven) Adamastus gesproten, met wien ick naer Troje trock.

[+] [Randschrift:] *Met den dagh komt hier Achemenides voor den dagh,*

[+] [Randschrift:] *bid de Trojanen om mede te varen,*

[+] [Randschrift:] *en verhaelt Anchises zijn avontuur*.

656 *de vochtige schaduwe:* de morgennevelen.
657 *haestigh:* plotseling; *zeltzaem:* ongewoon; *misselijck:* vreemdsoortig.
658 *deerlijck gekleet:* (miseranda cultu = deerniswaardig van uiterlik; in slecht verzorgde toestand): in deerniswaardige kleedij.
659 *ootmoedigh:* smekend.
660 *wy zien om,* hier dus: landwaarts, in zijn richting; wij wenden onze blikken naar hem; *vernemen:* ontwaren.
661 *morssicheit:* vervuiling; *lang,* hier met het bijbegrip: verwilderd (immissa barba); *vol klissen en doornen* (vgl. de vert. in verzen); de Lat. tekst zegt: met dorens *vastgehecht*.
662 *voort:* voor 't overige; *gewapent met zijnen vader;* de Lat. tekst heeft: *patriis in armis:* in de wapenrusting van zijn vaderland; door zijn vaderland gewapend (naar Tr. gez.); vgl. de vert. in verzen.
663 *Dardanisch:* Trojaans.
664 *verbaest:* ontsteld.
665 *een luttel:* een oogenblik; *stracks:* spoedig.
666 *om Godts wil:* per superos.
670 *bederf:* ondergang.
672 *smijt my in 't water;* Lat.: *spargite me in fluctus:* rijt mij uiteen en werp mijn leden in zee.
674 *bleef hangen aen:* omknelde.
675 *porren:* aansporen.
676 *wat avontuur hem hier jage;* minder juiste vert. van: *quae agitet fortuna:* welk lot hem vervolgt.
677 *tot zijn verzekeringe:* en stelt hem daarmee gerust.
679 *spitsbroeder:* wapenmakker.
680-81 is een onjuiste vert. De Lat. tekst zegt: ik ben naar Troje vertrokken, omdat mijn vader arm was (och had ik maar met die armoede genoegen genomen); het gehele hier volgende verhaal, de bekende geschiedenis van Ulysses en zijn makkers, die gevangen zaten in het hol van de cycloop Polyphemus, ontleent Vergilius aan Homerus' Odyssae.

[682] Mijn mackers deze bloetgierige spelonck ontvliedende, en van ver-[682]
[683] baestheit hunnen macker vergetende, lieten my hier in dit woeste[683]

682 *deze bloetgierige spelonck:* die spelonk, verblijfplaats van de bloeddorstige cycloop.
683 *van verbaestheit:* in hun geweldige angst.

De lucht, met schaduwen betogen, op te klaeren,
Wanneer zich uit het bosch heel snel quam openbaeren[828]
Een zeldsaem mislijck mensch, gansch mager, dor, en bleeck,
En jammerlijck gekleet, die naer de waterstreeck
Zijn handen uitstreckte, en ons aenzocht met gebeden.[831]
Wy zien altsamen om, en ongehaventheden,[832]
En vuile morssicheit. de lange baert hangt stijf,[833]
Een ruige deken, scherp van doornen, om zijn lijf:[834]
Doch andersins een Grieck, die, 't vaderlant ten beste,[835]
In 't harnas was gestuurt naer Trojes hooge veste.
Als dees de Troische draght en Dardans wapens ziet,
Staet hy verbaest wat stil van verre. in 't ende schiet
'dElendige naer 't strant, al schreiende, en met smeecken:
Om Godts wil bidde ick u, om 't licht, dat 's hemels streecken[840]
Verlicht, ons leven geeft, Trojaenen, neemtme mê:
Vervoertme waer 't u lust: dit is alleen mijn bê.[842]
Ick ben een uit de vloot der Griecken, waert te vloecken,
En quam, ick lochen 't niet, de Troische Huisgoôn zoecken,
Bestormen: maer indien ick 't leven heb verbeurt,
Met zulck een schellemstuck, zoo grijpt my aen, en sleurt
En plomptme los in zee. 'k getroost me 't licht te derven,[847]
Te sterven, magh ick slechts van menschenhanden sterven.
Zoo bid hy op zijn knien, en valt ons droef te voet,
En houdt de beenen vast. wy porren hem, hy moet
Ons melden wie hy is, uit wat geslacht gesproten:
Wat avontuur hem hier dus verre heeft verstooten.
Anchys, mijn vader, geeft terstont beleeft de hant[853]
Aen dien verbaesden knecht, en troost hem door dit pant.[854]
Hy, wat bedaert van schrick, begint aldus te spreecken:
'k Ben Achemenides, geboren in de streecken
Van 't eilant Ithaka. gy ziet den toghtgenoot
Van ongeluckigen Ulysses hier. ick sproot
Uit Adamastus, arm, behoeftigh in zijn leven,
En voer met hem naer Troje: och, waer hy t'huis gebleven.[860]
Mijn reisbroêrs, die verbaest dit reuzenhol ontvloôn,
Vergaten my. dit huis, vol stanck en bloet van doôn,

828 *zich openbaeren:* voor de dag komen.
831 *ons aenzocht:* zich tot ons keerde; ons medelijden inriep.
832 Bij *ongehaventheden* (onverzorgdheid, verwaarlozing) enz. behoort *zien* als werkw.
833 *stijf:* vuil en ongekamd.
834 Bij *deken* is *hangt* gezegde.
835 *andersins:* voor 't overige; *'t vaderlant ten beste:* ten dienste van zijn vaderland.
840 *'s hemels streecken:* de hemelse gewesten, de hemel.
842 *dit is alleen mijn bê:* dit is mijn enige wens.
847 *los:* zomaar, ineens maar (zie *Ndl. Wdb.* VIII, kol. 2970); *'t licht:* 't levenslicht.
853 *beleeft:* welwillend, vriendelik.
854 *troosten:* bemoedigen, geruststellen; *door dit pant:* door dit bewijs van zijn welwillende gezindheid.
860 Vgl. de aant. bij de prozatekst, r. 680-81.

[684] Reuzenhol, een huis van binnen geweldigh groot en doncker, en[684]
[685] morssigh van vuil bloet en bloedige spijs. De Reus zelf is bijster[685]
[686] langk, en stoot zijn hooft aen de starren, en (o Goden, helpt die
[687] pest uit de weerelt) men durf hem naulix aenzien, naulix aen-
[688] spreken. Hy leeft by ingewant en zwart bloet der ellendige[688]
[689] menschen. Ick zelf zagh, hoe hy een paer van onze maets, met
[690] zijne vuist uit al den hoop opgegrepen, en midden in het groote[690]
[691] hol op zijnen rugh leggende, tegens de steenrots aenklitste, dat[691]
[692] het spatte, en al de vloer van bloet en etter dreef. Ick zagh oock,
[693] toen hy de zwart bebloede beenders en schenkels tusschen zijn[693]
[694] tanden kraeckte, hoe de laeuwe leden noch lilden in zijnen mont.
[695] Dat kost Ulysses niet ongewroken aenzien, nochte d'Ithakaen[695]
[696] vergat uit wraeckgierigheit in zoo groot een lijfsgevaer zich zel-[696]
[697] ven met loosheit te behelpen: want zoo dra de Reus, zat van
[698] brassen, en in wijn verzopen, zijn hooft nederleggende, en zich[698]
[699] in 't hol uitstreckende om te slapen, geweldigh veel etters en
[700] brocken, met bloedigen wijn gemengt, te keel uitbraeckte; zoo
[701] riepen wy met gebeden de groote Goden te hulp, trocken het[701]
[702] lot waer elck hem aentasten zou; sloegen gelijckerhant eenen[702]
[703] ringk rontom zijn lijf hene, en boorden met eenen scherpen tuin-[703]
[704] staeck hem uit den norssen kop zijn eenigh oogh, zoo groot als
[705] de volle maen, of een Griecksche rondas. Zulck een zoete wraeck[705]
[706] namen wy ten leste van den moort onzer mackeren. Maer, o el-
[707] lendige menschen, packt u voort, packt u voort, kapt het touw[707]
[708] van strant af: want zoo afgrijsselijck en zoo groot als dees Poly-[708-10]
[709] femus is, die zijn ruige schapen in de holle spelonck sluit, en
[710] hunne uiers melckt; zulcke hondert andere onnatuurlijcke Reuzen
[711] onthouden zich gemeenelijck in deze boght, en doorsnuffelen het[711]

684 *woest* is hier weer de minder juiste vertaling van *vastus:* ontzaglik.
685 *morssigh van:* bezoedeld door.
688 *ellendig:* beklagenswaardig.
690 *uit al den hoop:* uit de troep metgezellen van Ulysses; *midden... leggende* is een bepaling bij *hy*.
691 *aenklitste:* te pletter sloeg.
693 *beenders en schenckels* (ter vert. van *membra:* ledematen): de beenderen met het vlees er om?
695 *kost:* kon; *ongewroken* (bij *dat*)*:* zonder dat het gewroken werd; *nochte d'Ithakaen vergat:* en evenmin verzuimde de vorst van I.
696 *zich met loosheit behelpen:* zijn scherpzinnigheid aanwenden.
698 *in wijn verzopen* (vino sepultus): geheel bedwelmd door de wijn (smoordronken).
701 *trocken het lot, waer....:* lootten er om, waar ieder zich in aanvalspositie zou opstellen.
702 *eenen ringk slaen:* omringen; *gelijckerhant:* allen te zamen.
703 *tuinstaeck:* een paal, die gebruikt wordt voor omheiningen (om af te tuinen); *scherp:* gepunt.
705 *de volle maen;* de Lat. tekst zegt: (instar) *lampadis Phoebeae:* (gelijk) de fakkel van Phoebus = de zon; heeft Vondel 't adject. *Phoebeus* (*Phoebea*) in verband gedacht met *Phoebe* (= Diana, de maangodin), in pl. v. met *Phoebus?; rondas:* rond schild.
707 *kapt het touw van strant af* (vgl. de Lat. tekst: rumpite funem ab litore): snijdt de kabels door (of: gooit ze los)
708-10 *zoo afgrijsselijck.... zulcke hondert;* de constructie staat onder invloed van 't Lat. voorbeeld. Versta: honderd andere reuzen, even afgrijselik enz..... leven (= *zich onthouden*) in deze inham; *ruig:* wollig; *onnatuurlijck* (infandus): monsterachtig.
711 *gemeenelijck* is een onjuiste vert. van *vulgo:* op verschillende plaatsen, overal; *doorsnuffelen* (errant): zwerven, zoekend naar buit, door.

En yslijck menschevleesch, is woest, en groot, en doncker.
De berghreus, byster langk, raeckt met zijn hooft 't gefloncker
Van 't starrelicht gewelf. ô Goden, keert die pest.
Men yst voor zijn gezicht en stemme in 't gruwzaem nest.
Hy leeft by vleesch en bloet van aengestrande gasten.[867]
'k Zagh zelf hem van ons volck twee teffens fel aentasten[868]
Met zijne stercke vuist, gaen leggen stijf en stuch[869]
In 't midden van het hol, op zijnen breeden rugh,
Hen klitsen op een rots, dat brein en harssen spatte,[871]
De vloer van etter dreef en bloet. ick zagh hy vatte
En kraeckte met den tant de schenckels, en het been,
Noch zwart en raeu van bloet, en hoe de laeuwe leên
Noch lilden in zijn' mont. Ulysses, stil gedoken,[875]
Kon zulck een gruwelstuck niet aenzien ongewroken,
En d'eilander vergat, in zulck een lijfs gevaer,[877]
Zijn wraeck en loosheit niet, maer nam zijn' slagh wel waer:[878]
Want toen de reus, nu zat van brassen, en verdroncken
In wijn, zich nederleide in 't hol, en viel aen 't roncken,
Daer hy lagh uitgestreckt, en braeckte een' ettervloet,[881]
En brocken, ondermengt met wijn, en vleesch, en bloet,
Uit zijnen groven balgh, zoo riepen wy wel krachtigh[883]
De Goden aen om hulp, en trocken 't lot eendraghtigh
Waer elck hem grijpen zoude, en sloegen om zijn lijf
Een' ringk, en boorden met een' tuinstaeck, sterck en stijf[886]
Hem uit dat norsse hooft het eenigh oogh, gewassen
Gelijck de volle maen, of een van ons rondassen.
Zoo zoet een weêrwraeck nam de vloot, met recht gestoort[889]
Op 't wreet gedroght, bevleckt met onzer mackren moort.
Maer ô elendigen, verpackt u: kapt de touwen[891]
Van strant af: want zoo groot de strantreus is t'aenschouwen.
Zoo vreeslijck Polyfeem zich zien laet herwaert uit,[893]
Die in de holle rots zijn ruige schaepen sluit,
En daer hun uiers melckt; zoo groot zijn hondert anderen,
Vervaerlijck van gestalte, al reuzen met elckanderen,
Die zich hier op het strant onthouden in de boght,
En jaegen op 't geberghte, en snufflen in de locht.[898]

867 *gasten:* mensen, schepelingen.
868 *teffens:* te gelijk.
869 *stijf en stuch:* in zijn onverzettelike wreedheid.
871 Voor *hen klitsen* is te denken: *'k zagh zelf hem*.
875 *stil gedoken:* stil in een hoek weggescholen.
877 *d'eilander:* de vorst van het eiland (Ithaca).
878 *zijn wraeck en loosheit:* zijn slimheid, die hem in staat zou stellen zijn wraakzucht te bevredigen.
881 *daer:* waar.
883 *balgh:* lichaam.
886 *sterck en stijf:* met kracht.
889 *de vloot:* Ulysses en zijn scheepsmakkers; *gestoort:* vertoornd.
891 *verpackt u:* pakt u weg.
893 *herwaert uit:* als hij voor den dag komt (uit zijn hol).
898 *snufflen in de locht:* speuren (snuiven) alom naar buit.

[712] hoogh geberghte. Driemael boogh de maen haer horens te zamen,[712]
[713] sedert ick mijn leven hier in bosschen most overbrengen, onder[713]
[714] eenzame schuilhoecken, nesten van wilde dieren en onbeschofte[714]
[715] Reuzen, die ick van de klippen zagh nederstijgen, dat mijn hart
[716] voor hunne stem, en het getrappel der voeten beefde. Ick pluck[716]
[717] van de struicken bezien, en steenachtige kornoeljen, eenen armen[717]
[718] kost; en houde het lijf by kruiden, met wortel met al uit der aerde[718]
[719] geruckt. Overal om troost uitziende, zagh ick eerst deze vloot[719]
[720] naer strant toe komen, en quam 'er op aen, het moght dan wezen
[721] wie het woude. Het is my genoegh, dat ick dien schendigen hoop[721]
[722] ontsluipe. Helpt ghy lieden my liever van kant; het is my even-[722-23]
[723] eens hoe ick om hals kome. Naulix sprack hy dit, of wy zagen den[+]
[724] groflijvigen herder Polyfemus, boven op den bergh, onder het[724]
[725] vee aentreden, en naer het strant, daer hy dagelijcks komt, toe-
[726] stappen: een afgrijsselijck geweldigh groot wanschapen gedroght,
[727] van zijn eenigh oogh berooft. Een geknotte pijnboom is zijn staf,
[728] en onderstut hem in het gaen. Ruige schapen, zijn eenigh ver-
[729] maeck, vergezelschappen hem: aen den hals hangt de fluit, die[729]
[730] zijn quellaedje verzacht. Het strant af in bare zee komende, zoo[730]
[731] wiesch hy het bloet van zijn loopende oogh af, dat hem uitgeboort
[732] was; en op zijn tanden knarssende, gingk midden door de golven,[732]
[733] zonder d'ocksels eens nat te maecken. Toen zetten wy al verbaest[+]
[734] het van verre op de loop, en namen den verlegen man, die het[734]
[735] wel verdiende, binnen boort, en kapten al stil het touw af, en[735]
[736] wacker aen de riemen vallende, gingen over het water strijcken.[+736]
[737] Hy roock het, en quam op dat gedruisch aenstappen: doch hem[737-38]
[738] onmogelijck ons met zijne hant te bereicken, en in d'Iönische

[+][Randschrift:] *Onder dit verhael zien de Trojanen Polyfeem genaken,*

[+][Randschrift:] *en steken af:*

[+][Randschrift:] *Polyfeem volgtze,*

712 *boogh de maen haer horens te zamen:* werd de maansikkel vol (driemaal is het volle maan geweest...).
713 *overbrengen:* doorbrengen; *onder:* te midden van.
714 *onbeschoft:* onbehouwen groot, wanstaltig.
716 *het getrappel der voeten:* het gedreun hunner voetstappen.
717 *steenachtige kornoeljen:* kornoeljes (kersrode steenvruchten), hard als steen; *arm:* armelik, armzalig.
718 *lijf:* leven.
719 *troost:* hulp, steun; *eerst* (primum); de Lat. tekst wil: ik zag (na drie maanden) *voor het eerst* schepen, en wel de uwe; *eerst* is weer te geven door *eindelik*.
721 *schendigh:* verfoeilik; *het is mij genoegh:* ik ben al tevrêe.
722-23 *het is.... kome;* versta: elke dood is mij liever dan deze voortdurende bedreiging.
724 *onder het vee aentreden* (se moventem inter pecudes); zich (moeilik - in verband met *groflijvig*) bewegende te midden van zijn schapen, zegt de Lat. tekst.
729 *aen den hals hangt de fluit,* de collo fistula pendet; deze woorden ontbreken in verschillende Lat. hss.
730 *in bare zee:* in open zeewater, diep in zee.
732 *op zijn tanden knarssende* behoort in de voorzin te staan: onder het wassen knarst hij van pijn en woede op de tanden.
734 *van verre;* versta: (wij vluchtten) *ver weg; den verlegen man* (supplex): de hulpeloze stakkerd.
735 *al stil:* zwijgend, zonder geluid te maken.
736 *strijcken:* zich voortspoeden.
737-38 *doch hem onmogelijck:* daar het hem evenwel onmogelik was.

[739] golven met naloopen t'achterhalen, zoo stack hy zulck een af-[+]
[740] grijsselijcke klock op, dat 'er al de zee en het water af beefden,[740]

[+][Randschrift:] *en gilt dat het over de zee klinckt,*

740 *klock:* keel, geluid.

De maen stont driemael ront, terwijl ick, hier vergeeten,[899]
Mijn leven, onder 't wilt, in bosschen heb gesleeten,
En nesten van 't gedierte, en 't onbeschofte slagh[900-901]
Van reuzen uit hun rots met dootschrick daelen zagh,
Dat, voor hun stemme, en voor 't getrappel van hun voeten,[903]
Mijn hart verschrickte. ick pluckte om hongers noot te boeten,[904]
De wilde beziën van struicken, en van rijs,
Kornoeljen, hardt als steen, helaes, een arme spijs;
En hou mijn leven op met kruit en blaên te plucken,
Met wortlen en gewas uit aerde en rots te rucken:
En toen ick uitzagh naer wat troost, van overal,[909]
Vernam mijn oogh uw vloot, in 't landen aen dees wal:
Daer liep ick voort op aen, en zocht u van dees klippe,
Wie 't was of niet, als ick dien bozen hoop ontslippe.[912]
Helpt gy my liefst van kant: 't is my om 't even hoe,[913]
Of welck een doot ick sterf. zoo sprack hy. wy zien toe,[914]
En dien groflijvigen, dien grooten herder treden
En stappen, onder 't vee, op strant aen, naer beneden,
Gelijck hy dagelijcks gewoon is, langk en hoogh;
Een schricklijck woest gedroght, en van zijn eenigh oogh
Berooft. een pijnboom, die geknot is, stiert zijn gangen.
De ruige schapen, al zijn wellust en verlangen,[920]
Geleiden hem. de fluit hangt, als zy doorgaends plaght,[921]
Om zijnen hals, een spel, dat zijn verdriet verzacht.
Dus koomende aen het strant, in zoute waterplassen,
Begint hy 't vuile bloet van 't loopende oogh te wassen,
Dat hem is uitgeboort. hy knarstant, bits en prat,[925]
Gaet midden door de zee, en maeckt geene ocksels nat.
Wy zetten 't van zoo verre uit schrick terstont op 't loopen,
En bergen dezen man, vol jammers, pas ontsloopen,[928]
Gelijck hy had verdient, met d'onzen binnen boort.
Wy kapten toen het tou al heimlijck, vallen voort
Aen 't roeien, elck om 't snelst, en vegen heen door 't water.
Hy roock het, en quam aen op 't ruischen, en geschater.[932]
Maer als hy met zijn vuist ons niet bereickt in 't wedt,[933]
Noch in 't lönisch meer kan volgen met zijn' tret,
Begint de reus een klock afgrijslijck op te steecken,

899 *terwijl:* in de tijd (het tijdsverloop) dat.
900-901 Verbind *onder 't wilt* met *en nesten van 't gedierte:* te midden van holen der wilde dieren.
903 *dat:* zodat.
904 *hongers noot* (twee woorden): de kwelling van de honger; *boeten:* stillen, verzachten.
909 *van overal:* naar alle kanten (*van* elke kant zou die steun mij welkom zijn).
912 *wie 't was of niet:* onverschillig wie ge mocht wezen; *als:* als.... maar.
913 *liefst:* liever (dan dat ik in deze voortdurende angst moet leven).
914 *wy zien toe:* wij kijken uit; *zien* te herhalen bij *treden* in vs. 915.
920 *al zijn wellust en verlangen:* zijn enige vreugde en zorg.
921 *geleiden:* vergezellen; *als zy doorgaends plaght:* als steeds.
925 *bits en prat:* kwaadaardig en wrokkend.
928 *pas:* nauweliks (ter nauwernood).
932 *geschater:* geklater, geplas.
933 *'t wedt:* 't ondiepe water.

*

[741] d'Italiaensche bodem dreunde en daverde, deboghtige speloncken[741]
[742] van Etna loeiden. Maer de Reuzen, in de bosschen en op de hooge
[743] bergen, door dien kreet opgeweckt, vallen plotseling naer de zee-[+]
[744] havens toe, en bedecken het strant. Daer zien wy de spitsbroeders[744]
[745] van Etna by een staen, den kop in de lucht steken, en te vergeefs[745]
[746] ons overdwers aengrimmen: een afgrijselijck gezelschap: gelijck[+746]
[747] hemelhooge eicken, en cypressen, met hun beziën geladen, de[747]
[748] kruin om hoogh steecken, in het steile bosch aen Jupijn, en het[748-49]
[749] woudt aen Diane toegeheilight. Een groote schrick jaeght ons
[750] om voort te spoeden, de touwen overal los te rucken, de zeilen[+750]
[751] by te zetten, en recht voor wint af te loopen. Hier tegens vermaent
[752] ons de raet van Helenus recht in 't midden tusschen Scylle en[752]
[753] Charybdis door te varen, en het bystere gevaer des doots te ver-[+]
[754] mijden; weshalve men goet vont liever onzen koers te veranderen,[754-56]
[755] en besloot weder te rugh te zeilen. Maer zie Boreas begost uit
[756] het enge Pelorus te blazen, en men vaert voorby den mont van[756-57]
[757] Pantagie, uit natuurlijcke rotsen gegroeit, en langs den inham van[+757-58]
[758] Megare, en het lage Thapsus. De reisgenoot van den ongeluckigen[758]

[+][Randschrift:] *waer op de Reuzen voor den dagh komen;*

[+][Randschrift:] *een afgrijsselijck gezelschap, zoo groot als gewijde eicken en cypressen.*

[+][Randschrift:] *De Trojanen varen snel voort,*

[+][Randschrift:] *vermijden het gevaer van Scylle en Charybdis,*

[+][Randschrift:] *voorby Pantagie, langs Megare en Thapsus,*

* TEKSTKRITIEK: r. 751-53 is in de herziene dr. van 1646 (*Unger,* nr. 423) veranderd in: *Helenus raet en waerschuwinge strijt hier tegen, 't en zy men recht midden tusschen Scylle en Charybdis doorvare, en het bijstere gevaer des doots vermijde*. - 756 *en men vaert* is in dezelfde druk vervangen door *dies voer men*.

741 *de boghtige speloncken* (cavernae curvae): de zich diep in de berg welvende grotten.

744 *bedecken:* vullen; *de spitsbroeders van Etna;* volgens de mythologie zijn de Cyclopen de smidsgezellen van Vulcanus, die zijn werkplaats in de Etna had.

745 *te vergeefs:* in machteloze woede.

746 *overdwers* (lumine torvo): nijdig.

747 *met hun beziën geladen;* de Lat. tekst spreekt van *cyparissi coniferae:* cypressen die kegelvormige vruchten dragen.

748-49 *bosch* en *woudt* zijn in Vergilius' tekst bijstellingen bij *eicken* en *cypressen;* de *eik* was gewijd aan Jupiter, de *cypres* aan Diana, die als maangodin dikwijls werd vereenzelvigd met Hecate, een godin, die veelal in de onderwereld verblijf hield.

750 *overal* is de vert. van *quocumque,* dat waarschijnlik eerder verbonden moet worden met het slot van de zin: *af te loopen,* hier vandaan, het kan niet schelen waarheen.

752 *recht.... door te varen;* Vondel bedoelt: recht tussen S. en Ch. door *met vermijding van beide*. Zijn vertaling van deze lastige passage is verkeerd en bevredigde hem zelf niet; zie de *Tekstkritiek*. In de gewijzigde weergave heeft hij het Lat. *ni* opgevat als *nisi,* tenzij (de gewone betekenis). Men neemt echter algemeen aan, dat *ni* hier de Oudlatijnse vorm van *ne* is, zodat dan de vertaling luidt: Daartegen in gaat de vermaning van Helenus om niet tussen S. en Ch. door te varen, een weg, die aan weerszijden - met maar kleine afstand er tussen - dreigt met doodsgevaar.

754-56 *weshalve... blazen;* tot dusver zijn ze, waarschijnlik vóór de wind in N.O. richting recht op Scylla en Charybdis in de straat van Messina (Fretum Siculi) aangevaren; maar nu willen ze met zijwind in Oostelike richting terug; met verandert de wind van richting en blaast uit het *enge Pelorus* (vgl. r. 472), dus uit het Noorden (vgl. *Boreas*) en ze gaan naar 't Zuiden langs de Oostkust van Sicilië.

756-57 *de mont van Pantagie:* de Pantagyas is een kleine rivier aan de Oostkust van Sicilië, die tussen hoge rotsen in zee uitmondt (Lat. ostia saxo vivo Pantagiae; de mond van Pantagias ingesloten door natuurlike steen, rots).

757-58 *de inham van Megare:* de golf van Megara, ten Noorden van Syracuse.

758 *het lage Thapsus:* een laaggelegen eiland voor de bocht van Megara.

[759] Ulysses, Achemenides, den zelven wegh weder te rugge varende,[759]
[760] toonde my alle die plaetsen. Een eilant leit voor den boezem van[760-61]
[761] Sikanie, tegens over het waterrijcke Plemmyrium; de voorouders[761]

759 *den zelven wegh weder te rugge varende;* versta: in omgekeerde richting de zeeweg afleggende, die hij reeds éénmaal (met Ulysses) was gegaan.
760-61 *de boezem van Sicanie* (Sicilië): de bocht van Syracuse.
761 *tegens over het waterrijcke Plemmyrium* is de vert. van *contra Plemyrium undosum:* tegenover kaap Plemurium, omruist door de golven; *de voorouders* (priores), misschien: de eerste bewoners.

Dat zee en afgront beeft, alle Italjaensche streecken En kusten daveren, de boghtige spelonck Het hol van Etna loeide, en galmde, dat het klonck. Maer zoo veel reuzen als door bosch en bergen draven,[939] Geweckt door dezen kreet, geschoten naer de haven, Bedecken 't heele strant. daer zienwe, dus ontvlught,[941] De broêrs van Etna 't hooft opsteecken in de lucht, Vergeefs ons overdwers aengrijnzen, en begrimmen;[943] Een gruwzaem moortgespan: als eickeboomen klimmen,[944] Cypressen steigeren, met beziën gelaên, Tot boven in de lucht, in 't steile woudt, Diaen Of Jupiter gewijt. verbaestheit leert ons spoeden,[947] Maeckt touw en takel klaer, en zet, op d'ope vloeden, De zeilen by, en jaeght de kielen af voor wint. De raet van Helenus dit ongeraeden vint, Ten zy men tusschen Scylle en langs Charybdis glye,[951] In 't midden tusschen bey de doot een hantbreet mye; Waerom de vloot van koers veranderde, en zy vont Geraeden weêr te rugh te zeilen: en terstont Begon de noorden wint ons recht in 't zeil te snyen,[955] Uit eng Pelorus, en men vaert langs Pantagyen, En zijnen mont voorby, natuurelijck gegroeit Uit rotsen; Megar langs, een boght van zee bevloeit;[958] Langs 't laege Thapsus heene. in dit te rugge deizen[959] Door onzen eersten wegh, zoo wijst my, onder 't reizen,[960] Nu Acheminedes, Ulysses reisgenoot, Die plaetsen op een ry. een eilant leght'er bloot[962] Sikanje voor de borst, recht over 't waterrycke[963] Plemmyrium, genoemt by d'ouden algelijcke[964]

939 *zoo veel reuzen als:* alle reuzen die.
941 *dus:* op deze wijze.
943 *aengrijnzen en begrimmen:* dreigend en toornig aan- (na-) kijken.
944 *moortgespan:* bende moordenaars; *als eickeboomen* enz.; het punt van vergelijking is de geweldige lengte; vandaar aan de ene kant: *'t hooft opsteecken in de lucht,* vs. 942, aan de andere kant *klimmen* en *steigeren... tot boven in de lucht*.
947 *verbaestheit:* hevige ontzetting, schrik.
951 *tusschen Scylle en langs Charybdis:* tussen Sc. en Ch. door en langs beide heen; zie verder de aant. bij de proza-vert., r. 752.
955 *snyen:* blazen; ze krijgen het dus vóór de wind; rijm: *snijen: Pantagyen* (blijkbaar heeft Vondel aan een *landschap* en niet aan de *rivier* de *Pantagyas* gedacht; zie ook de proza-vert.).
958 *van zee:* door zeewater.
959 *deizen:* deinzen (varen).
960 *onzen* is onjuist; zie de opmerking bij de proza-vert., r. 759.
962 *bloot:* duidelik zichtbaar.
963 *Sikanje voor de borst:* voor (in) de zeeboezem van Sicanië (zie de proza-vertaling).
964 *algelijcke:* algemeen.

*

[762] noemden het Ortygie; men zeit dat d'Alfeus, een vliet van Elis,[+762-65]
[763] onder de zee heimelijck doorboorende, eenen wegh vondt, die,[763]
[764] o Arethuse, nu door uwen mont vloeiende, zich met de Siciliaen-
[765] sche baren mengt. Wy eeren, niet zonder last, de groote Godt-[765]
[766] heit der zelve plaetse; en geraken hier na boven den vetten klai-[+766-67]
[767] gront van Helorus, dat nu blanck leit. Daer na gaen wy strijcken,
[768] dicht langs de hooge klippen en de kaep van Pachijn; en van[768]
[769] verre doet zich Kamarine op, dat men, volgens Apolloos orakel,[769]
[770] niet reppen moght; en de Gelasche ackers, en geweldige stadt[770]
[771] Gela, naer heuren stroom genoemt. Hier na vertoont het steile[+771]
[772] Agragas, eertijts een aenfockster van brave paerden, zijne heer-[+772-73]
[773] lijcke muren van verre; en o palmrijck Selinus, ick streef u met[+773]
[774] een wackere koelte voorby, en vaer langs de Lilybeesche wadden,[774]
[775] al harde klippen, die onder water leggen. Daer na krijgh ick de[775]
[776] haven en onlustige ree van Drepanum. Hier, na zoo veele stormen[+776]
[777] in zee uitgestaen, verlies ick vader, helaes! den eenigen troost en
[778] verquickinge in alle voorvallende zwarigheden en bekommeringen.[+]

[+][Randschrift:] *naer Ortygie,*

[+][Randschrift:] *langs Helorus, en Pachyn, en zien Kamarine,*

[+][Randschrift:] *Gela,*
[+][Randschrift:] *Agragas,*
[+][Randschrift:] *Selinus, en de Lilybeesche wadden:*

[+][Randschrift:] *en belanden te Drepanum,*
[+][Randschrift:] *daer Eneas vader sterft,*

* TEKSTKRITIEK: r. 783 In de herziene druk van 1646 (*Unger,* nr. 423) is *niet* weggelaten.

762-65 Vgl. *Xde Herderskout,* r. 12-15 met aant.; *heimelijck:* verborgen, voor 't oog onzichtbaar; *doorboorende,* met de klemtoon op *door; Alpheus,* de stroom (-god) uit Elis (Griekenland), vervolgde de bronnimf *Arethusa,* eveneens uit Elis, in onderaardse (onderzeese) baan tot naar Sicilië, waar hij, zich verenigende met het bronwater van Arethusa, aan den dag kwam en door die bron (vgl. *'door uwen mont vloeiende'*) zich in de baai van Syracuse uitstortte.

763 versta: *eenen wegh vondt* dáárheen, d.i. naar het eiland Ortygia, voor Syracuse gelegen.

765 *niet zonder last:* waarschijnlik op bevel van Anchises (jussi); *eeren:* aanbidden.

766-67 *den vetten klaigront van Helorus, dat nu blanck leit;* de Lat. tekst zegt: (wij varen voorbij) de vruchtbare gronden van de buiten zijn oevers tredende Helorus; dus: de landen, vruchtbaar door de overstromingen van de Helorus; *Helorus* is zowel de naam van een riviertje in 't Zuiden van Sicilië als van een stad aan dat riviertje; blijkbaar heeft Vondel het opgevat als plaatsnaam; *wij gaen strijcken, dicht langs,* ter vert. van *radimus:* wij scheren langs.

768 *Pachijn:* het Zuidelike voorgebergte van Sicilië (Pachynum).

769 *Kamarine:* Camerina, een stad op de Zuidwestkust van Sicilië, gelegen aan een moeras, dat de Camerijnen tegen de waarschuwing van het Delphies orakel in drooglegden; zij boetten zwaar voor hunne ongehoorzaamheid: hun vijanden konden zich nu over de drooggelegde vlakte een weg naar de stad banen en deze veroveren; *dat men, volgens Apolloos orakel, niet reppen moght* is de vert. van: fatis numquam concessa *moveri: reppen:* raken aan (droogleggen).

770 *de Gelasche akkers:* de velden aan de rivier de Gelas; *geweldige* is de vert. van *immanis* en is eerder te verbinden met *stroom* (de wilde stroom).

771 *naer heuren stroom:* naar de langs haar vloeiende rivier (de Gelas).

772-73 *het steile Agragas:* Acragas (Agrigentum), op een berg gelegen, beroemd door zijn voortreffelike (*'brave'*) paarden, die dikwijls in de Olympiese spelen de prijs wonnen; *heerlijck:* machtig.

773 *Selinus:* stad aan de Zuidkust van Sicilië.

774 *een wackere koelte:* een stevige bries; *de Lilybeesche wadden:* de blinde klippen en ondiepten bij Lilybaeum, voorgebergte in 't Westen van Sicilië (nu Capo di Boco).

775 *krijgh:* bereik, loop binnen.

776 *onlustig* (illaetabilis)*:* onvriendelik, somber; misschien aldus genoemd, omdat Anchises hier sterft; *ree* ter vert. van *ora:* kust; *Drepanum* (tegenw. Trapani): stad aan de Noordwestkust van Sicilië.

[779] O allerliefste vader, hier begeeft ghy my, van langwijligh om-[779-80]
[780] suckelen afgemat: te vergeefs, helaes! berghde ick u uit zoo groote[+]
[781] gevaerlijckheden: en Helenus, de waerzegger, die my zoo vele
[782] rampen voorzeide, nochte de vervloeckte Celeno spelden my deze[782-83]
[783] droef heit niet. Hier was d'uiterste pael van alle mijn omsuckelinge.[783]
[784] Dit was het honck van de langdurige reize; en van daer schei-[784]

[+][Randschrift:] *met wiens lijckklaght* In het Randschrift bijr. 780: *wiens:* objectieve genitief; en met zijn klachten bij diens lijk (over Anchises' afsterven) besluit....

779-80 *van langwijligh omsuckelen afgemat* (vermoeid, uitgeput van de lange zwerftochten) hoort bij *my*.
782-83 *nochte... niet:* dubbele ontkenning.
783 *d'uiterste pael:* de eindpaal.
784 *honck:* eindpunt.; *en van daer scheidende:* en toen *ik* vandaar vertrok.

Ortygie. men zeght dat Alfeus, Elis vliet,
Al stil door zee geboort, een'doorgang vont, en schiet,
O Arethuze, door uw' mont, en komt gedolven[967]
Zich entlijck mengen met de Siciljaensche golven.[968]
Wy eeren, doch uit last, de Godtheit hier in 't koor,[969]
En raecken hooger dan de klaigront van Heloor,[970]
Dat heden blanck leght. wy gaen langs de klippen strijcken,[971]
En 't hooft, dat van Pachijn zoo diep in zee komt kijcken.[972]
Van verre rijst voor ons de top van Kamerijn,
Dat, naer Apolloos raet, geensins gerept magh zijn.
Het groote Gela, met zijne ackren en landouwen,
Genoemt naer heuren stroom, laet zich op zee aenschouwen.[976]
Het steigrende Agragas, dat puick van paerden gaf
Voorheene, toont zijn muur, die steeckt op 't water af.
O pallemrijck Selijn, u streef ick door de baren
Met een gewenschte koelte en wint voorby. wy vaeren
Langs 't Lilybeesche wadde, al blinde rots in zee.
Ick schiet de haven aen van Drepanum, de ree
Die mijne ziel bedroeft, na zoo veel zee-elende
En stormen uitgestaen, verlies ick hier in 't ende
Anchys, mijn' vader, och, mijn toeverlaet alleen,[985]
Mijn troost, in allen druck en noot en zwaericheên.
O beste vader, hier begeeftge my, die, moede
Van al dat suckelen, vergeefs, helaes, u hoedde,
En berghde uit zulck een' noot, zoo veel gevaerlijckheên:
En Godtstolck Helenus, die my d'aenstaende ween,
Zoo veele rampen spelde, en geene wichlerye[990-91]
Van dat vervloeckte dier Celeno, die Harpye,
Heeft my dien rouw voorzeght. hier hielt het sucklen stant.[993]
Dit was het honck na'et leedt, te water en te lant
Zoo menigh jaer bezuurt, en, van dien oort gescheiden,[995]
Beliefde 't Godt my aen uw zeekust te geleiden.
De vorst Eneas melde aldus, terwijl zy al
Toeluisterden, zijn reis, en Trojes ongeval,
Gelijck het Godt gehengde, en sluitende hiermede[999]
Hielt op, zweegh stil, en ging te ruste op zijne stede.[1000]

967 *gedolven:* als onderaardse stroom.
968 *entlijck:* ten slotte.
969 *'t koor:* 't heiligdom van de tempel.
970 (*raecken*) *hooger dan:* (varen) voorbij (Lat. *exsuperare*).
971 *heden* geeft evenmin als *nu* in de prozatekst de bedoeling van de Lat. tekst juist weer.
972 *hooft:* vooruitstekende kaap.
976 *heuren* moet betrekking hebben op het vrouwelike *stad,* dat in Gela opgesloten ligt.
985 *mijn toeverlaet alleen:* mijn enige toeverlaat.
990-91 *En.... en,* beide met klem; bij het eerste *en* ontbreekt de ontkenning (noch Helenus.... noch enige voorspelling van....); *ween:* weeën, ellenden; *aenstaende:* mij te wachten staande.
993 *stant houden:* ophouden, eindigen.
995 *van dien oort* (oord vroeger ook manlik) *gescheiden:* toen *ik* dat oord verlaten had.
999 *gehengen:* goedvinden; *Godt,* weer: de Goden.
1000 Zie de aantekening bij de proza-vertaling, r. 788.

[785] dende, dreef een Godt my aen uwe kusten. Aldus verhaelde vader[+]
[786] Eneas, terwijlze alle te zamen toeluisterden, den ondergangk van
[787] Troje, en zijne ballingschap, hem van boven opgeleit, en hier[787]
[788] mede volendende, zweegh ten leste stil, en gingk rusten.[788]

[+][Randschrift:] *de Helt zijn verhael besluit, en gaet rusten.*

Het vierde boeck. aant. aant.

Inhoudt.

[1] Koningin Dido op Koningk Eneas, tot razens toe, van minne verslingert, openbaert[1]
[2] deze inwendige quellaedje haer zuster Anne, die haer tot huwen aenport. Iuno, om Eneas[2]
[3] gemackelijcker buiten Italie te houden, handelt met Venus, op datze, met hare gunst,[3]
[4] hem aen Elize magh uitbesteden, en toont by wat middel dit allervoeghelijckst kan te[4]
[5] werck gestelt werden. 's Anderendaeghs rijden Eneas en Dido ter jaght, daer Iuno, ter-[5]
[6] wijl elck op wilt vlamt, onvoorziens een onweder verweckt, dies loopt een ieder zijns[6]
[7] weeghs, om te schuilen, en Dido en Eneas treffen elckandere in een zelve spelonck aen,[7]
[8] en paren hier ter quader ure. Iupijn ondertusschen over stach gesmeten, door de gebe-[8]
[9] den van Iärbas, Koningk van Getulie, (gestoort, overmits zy hem weigerende, eenen[9]
[10] vreemdelingk aensloegh) zent Merkuur aen Eneas, hem belastende den bodem van Afrika[10]
[11] te ruimen, en naer Italie te zeilen; weshalve hy, Iupiters gebodt gehoorzamende, de[11]

787 *hem van boven opgeleit:* hem door de Goden opgelegd.
788 *volendende:* zijn verhaal beëindigende; *gingk rusten,* ter vert. van *quievit:* hernam zijn rust. De bedoeling van Vergilius zal niet geweest zijn: ging rusten, ging slapen; zie de vert. in verzen.
1 *tot razens toe, van minne verslingert:* tot waanzinnig wordens toe verliefd.
2 *aenporren:* aansporen.
3 *handelen:* onderhandelen; *gunst:* welwillende instemming.
4 *Elize:* Dido; *uitbesteden:* uithuweliken; *by:* door; *allervoeghelijckst:* op de meest geschikte wijze; het best.
5 *daer:* tijdens welke jachtpartij.
6 *dies:* derhalve.
7 *spelonck:* grot.
8 *paren:* zich aan elkaar geven; *over stach gesmeten:* tot andere gevoelens gebracht, overreed.
9 *Iärbas:* zie dit boek, r. 70 en r. 242 vlg.; *gestoort:* vertoornd.
10 *aenslaen:* tot echtgenoot nemen; *Mercurius:* de bode der Goden; *belasten:* gelasten.
11 *ruimen:* verlaten.

[12] maets beveelt heimelijck vaerdigh te maecken al wat tot de reis vereischt wort. Dido
[13] rieckende, hoe men de vloot toeruste, en wat zijn wit was, haelt hem schendigh over,[13]
[14] en pooght vergeefs met gebeden en tranen, zoo door zich zelve, als door hare zuster,[14]
[15] den Trojaen van zijn opzet af te trecken. Eneas, wederom in den slaep van Merkuur ge-
[16] waerschuwt, licht te midnacht zijn ancker; dies de Koningin, door wanhoop verruckt,[16]
[17] binnen in 't hof, eenen houwtstapel toestellende, en Barce, Sicheus voester, van der[17]
[18] hant sturende, de borst in 't zwaert stoot.[18]

13 *haelt hem schendigh over:* overlaadt hem met schandelike verwijten.
14 *zoo door zich zelve, als door hare zuster:* zowel door persoonlike overreding als door bemiddeling van haar zuster.
16 *dies:* weshalve, om welke reden; *verruckt:* buiten zich zelve gebracht.
17 *hof:* paleis.
toestellen: oprichten; *Sicheus:* de vermoorde echtgenoot van Dido; *voester:* min.
18 *van der hant sturen:* wegzenden.

Dat Koningklijck verhael, en 's mans doorluchtigheit,
Ontvonckt de Koningin, die raet leeft met haer zuster,[20]
En offeringewant: en van de Min verleit,[21]
Haer hart zoeckt op de jaght, in een spelonck; ja blust 'er[22]
Dien onverzaden brant, en past op eer noch faem,[23]
En terght den nagebuur, tot dat Merkuur gezonden,[24]
Den Vorst de vlught belast, in 's grooten Vaders naem;[25]
Dies acht hy raet noch klaght, maer kiest de weecke gronden.[26]
Zy ziet hem van haer tinne ontvlieden met de vloot,
En flucks de borst in 't zwaert, getroost zich zulck een doot.

20 *raet leven met:* raadplegen met, raad zoeken bij.
21 *offeringewant:* de ingewanden der offerdieren; zie r. 100-101; *van:* door.
22 *hart* (woordspeling met *hart:* hert): geliefde.
23 *passen op:* zich bekommeren om.
24 *terghen:* tot toorn prikkelen; *den nagebuur:* Iärbas; zie r. 9.
25 *in 's grooten Vaders naem:* in naam van Jupiter.
26 *de weecke gronden:* de weg over de wateren, de zee; Kiliaen, *weeck:* fluidus, liquidus.

*

Het vierde boeck.

[29] Maer de Koningin nu al een poos zwaerlijck van minne gewont,[+r. 29-30]
[30] voedde vast die wonde in haer harte, en quijnde heimelijck aen[30]
[31] een brandende minnekoorts: t'elckemale schoten haer des mans
[32] menighvuldige deughden, en menighvuldige eere, by zijn volck[32]
[33] ingeleit, in den zin: zijn wezen en verhael staen in haer harte ge-[33]
[34] plant, en zy kan van bekommeringe niet slapen. 's Anderen daeghs,
[35] toen de dagh aenbrack, het bedaeude kleet des duisteren nachts[+]
[36] van den hemel schoof, en de lamp der zonne het aertrijck toe-[36]
[37] lichtte, sprackze qualijck beraden, hare zuster, waer mede zy wel[37]
[38] overeen droegh, aldus aen: Anne zuster, wat beduit dit, dat ick[38]
[39] legh en mael, en van ontsteltenisse niet rusten kan? Wat een[39]
[40] treffelijck man heeft nu zijn verblijf in ons hof genomen! Hoe
[41] braef is hy van opzicht! hoe onversaeght en dapper in den oor-[41]
[42] loogh! Zeker ick geloof vastelijck, en niet zonder reden, dat hy
[43] van Goden gesproten is: want bloohartigheit is een kenteken
[44] van een onedel gemoedt. Och, door wat al gevaerlijckheden is[44]
[45] hy gerolt en gesolt! Wat verhaelde de man al oorlogen, die hy[45]
[46] uitvoerde! Had ick niet vast in mijn gemoedt besloten en opge-[+46]
[47] zet voortaen my aen niemants echt te verbinden; sedert het in 't[47]
[48] eerste huwelijck my door mijn mans doot buiten mijn gissing[48]
[49] gingk; en berouwde my niet dien dagh, dat ick oit trouwde;[49]
[50] misschien zou ick my dees eene reis noch kunnen te buiten gaen:
[51] want om de waerheit te zeggen, Anne zuster, sedert de doot van

[+][Randschrift:] *Maer Dido van minne blakende, kan niet rusten,*

[+][Randschrift:] *klaeght de zuster haer bekommeringe, verwondert zich over d'uitmuntentheit des Helts,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 37: *zich verwonderen over:* vol bewondering zijn voor.

[+][Randschrift:] *en melt hare genegenheit.* 46 *melden:* uiting geven aan.

* TEKSTKRITIEK: r. 32 *menighvuldige* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) veranderd in *groote*.

r. 29-30 De beeldspraak is navolging van 't Lat.

30 *voeden:* koesteren; *vast:* maar steeds; *heimelijck* te verbinden met *minnekoorts* in r. 31 (aan een verborgen minnevuur).

32 *menighvuldige* (later veranderd in *groote*) is de vert. van *multa;* een betere vert. is: (zijn moed, flinkheid), *zo vele malen,* bij zo vele gelegenheden, *betoond; menighvuldige eere, by zijn volck ingeleit* (verworven; zie de vert. in verzen) is een onjuiste vert. van *multus honos gentis:* de grote luister van zijn geslacht.

33 *wezen* (vultus): trekken, uiterlik.

36 *de lamp der zonne;* Lat.: lampas Phoebea.

37 *qualijck beraden* (male sana): niet wel bij zinnen, waanzinnig (van liefde).

38 *overeen dragen met:* harmoniëren met, een van geest zijn met.

39 (*dat ick*) *legh en mael:* dat mijn gedachten zo wild vliegen; *ontsteltenisse:* heftige gemoedsbeweging, innerlike onrust.

41 *braef van opzicht:* schoon (edel) van gelaat.

44 *gevaerlijckheden:* gevaren.

45 (Gerold en) *gesolt:* (rond-)geslingerd.

46 *uitvoeren:* (tot het bittere einde) voeren.

47 *my aen niemants echt te verbinden:* met niemand de band des huwelijks te sluiten.

48 *het gingk my buiten mijn gissing:* ik werd jammerlik in mijn (gelukkige huweliks-) verwachtingen teleur gesteld.

49 De Lat. tekst zegt: indien ik niet een afschrik had gekregen van het huwelik (dan had ik in dit bijzondere geval misschien kunnen bezwijken, mijn gelofte afvallig kunnen worden).

[52] Sicheus, mijnen ongeluckigen man, en dat het hofheilighdom[52]

52 *dat:* sedert dat, sedert; *het hofheilighdom* is de vert. van *penates* (de huisgoden); Sychaeus was door Dido's broer voor het altaar vermoord (zie blz. 380, Aen. I, r. 376-vlg.).

Het vierde boeck.

Maer Tyrus koningin, nu al een poos in 't hart
Te jammerlijck van min getroffen, voedt die smert[vs. 1-2]
En wonde in haere borst, quijnt heimelijck van binnen
Aen eene minnekoorts. haer schieten in de zinnen
's Mans deught en dapperheit; 's mans eer en prijs, behaelt
By volck en burgery. zijn spraeck en wezen maelt
En hangt haer in het hooft, en zit in haer gedachten.
Geen vaeck beschiet haer oogh, noch kan de zorgh verzachten.[8]
Des andren daeghs, zoo dra het nuchtre morgenlicht[9]
Den dau en schaduw schoof van 's hemels aengezicht,
De lamp der zonne scheen in d'opene landouwen,[11]
Sprack zy, niet wel beraên, de zuster, haer betrouwen,[12]
En eens gezint als zy, dus aen: wat magh dit zijn,[13]
[Ay zuster Anne, zegh,] dat ick, in dezen schijn,[14]
Dus waeck, en legge en mael, ontstelt van angst, en schroomen?
Wat gast heeft zijn verblijf hier in ons hof genomen?
Hoe braef is 't opzicht! hoe groothartigh is de man[17]
Ten oorloge! ick geloof, niet reuckloos, dat hy van[18]
Een' Godt gesproten is: want blooheit melt by vroeden[19]
Den aert der suffende en verbasterde gemoeden.
Helaes, hoe heeft Fortuin hem omgesleept, en wat
Gevaeren stont hy in 't blanck harnas uit! en had[22]
Ick niet zoo vast belooft, en in mijn hart beslooten
Voortaen geen mannen meer voor wettige echtgenooten
t'Omhelzen, sedert het in 't eerste huwelijck
My door mijn mans verlies misging in 't oude rijck;[26]
En roude Dido niet dien dagh dat zy ging trouwen;
Zy zou zich deze reis, als andre weduwvrouwen,
Te buiten mogen gaen: want zeker, Anne, na[29]
Sicheüs, en 't verlies van mijn vermiste ga;[30]
Na dat ons heilighdom bespat door 't broedermoorden,[31]

vs. 1-2 *hart-smert,* te lezen als hart-smart (vgl. Van Helten, § 2).
8 *vaeck:* slaap; *beschieten:* befloersen, omsluieren, sluiten.
9 *nuchter:* pas geboren, pas verrezen.
11 *open;* de vochtige nevelen zijn verdreven.
12 *haer betrouwen:* haar vertrouweling.
13 *eens gezint* (twee woorden): op dezelfde wijze 'gezind' (met haar overeenstemmend in aard en wezen).
14 *schijn:* toestand.
17 *groothartigh:* heldhaftig.
18 *niet reuckloos:* niet roekeloos, niet zonder reden (op goede gronden).
19 *melt by vroeden;* is voor verstandige mensen een bewijs (van een onmannelike en ontaarde inborst).
22 *blanck:* blinkend.
26 *mijn mans verlies;* objectieve genitief; *misging* (met de klemtoon op ging): slecht verging.
29 *mogen:* kunnen (de mogelikheid bestond, dat ze....).
30 *vermist;* vgl. *Aeneïs* I, vs. 514-vlg.
31 Achter *bespat* (volt. deelwoord) is *wiert* te denken.

*

[53] van dien broedermoort besprengkelt, het huis verstroit wiert;[53]
[54] heeft dees alleen, mijn hart en zinnen bewogen, en mijn opzet[54-55]
[55] aen 't slibberen, den voet gezet. Ick gevoel dat ick weder van
[56] liefde blaeck, als eertijts: maer liever verzonck ick levendigh in
[57] d'aerde: liever had ick dat Godt Jupiter my met den donder[57]
[58] sloegh, en naer den duisteren helschen afgront ter zielen, by die[58]
[59] bleecke zielen, zont, eer ick mijnen eerlijcken naem zou schen-[59]
[60] den, of den bant der belofte zoo schaemteloos breken. Hy, op[60]
[61] wien ick eerst mijn zinnen zette, heeft mijn hart en liefde wech;[61]
[62] hy behouze en bewaerze by zich in zijn graf. Zoo sprekende
[63] schreideze haren boezem nat van tranen, die langs hare wangen
[64] afbiggelden; en Anne antwoorde hier op: o zuster, die ick liever[+]
[65] heb dan het licht, dat aen den hemel schijnt, zult ghy alleen uw[65]
[66] jonge jaren treurigh en ongehuwt verslijten, zonder immermeer[66]
[67] lieve kinders, vruchten des huwelijx, te zien? Meent ghy dat uw[67]
[68] gemael in het graf, of zijn geest, zich dit belge? En schoon het[6868-69]
[69] waer zoo: geene mans kosten u, die vast treurde, eertijts bewe-
[70] gen; geene van Libye, nochte Iärbas, nochte andere zeeghaftige[70-72]
[71] en maghtige Vorsten in het rijcke Afrika, te vore van uwe Tyriers
[72] afgeslagen: zoudt ghy daerom oock eenen Vorst afslaen, daer
[73] uw zin op valt? Bedenckt ghy niet eens op wat bodem ghy hier[73]
[74] gezeten zijt? Aen d'een zijde leggen de Getulische steden, een[74]

[+][Randschrift:] *Anne raetze te huwen,*

* TEKSTKRITIEK: r. 61 *op wien ick eerst mijn zinnen zette* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) veranderd in: *die eerst mijn hart won*.

53 *van dien broedermoort* (caede fraterna): door de moord, welke mijn broeder beging; *besprengkelt;* de Lat. tekst zegt: (post) penates *sparsos* caede fraterna; V. heeft *spergere* (waarbij *sparsos* 't volt. deelwoord is) opgevat als *conspergere* (bespatten) en als *dispergere* (verstrooien) en geeft nu een dubbele vertaling.

54-55 *heeft dees alleen.... mijn opzet aen 't slibberen, den voet gezet* (impulit animum labantem): mijn besluit doen wankelen; *den voet zetten:* doen struikelen; zie *Antwerpsch Idioticon* i.v. *voet* (Dl. IV, 1392) en vgl. iemand een beentje lichten; *slibberen:* glijden, uitglijden (in de Lat. tekst is *labantem* prolepties gebruikt).

57 *met den donder* (fulmine), hier: bliksem.

58 *ter zielen,* lett. vert. van *ad umbras* (vgl. *by die bleecke zielen*).

59 *mijnen eerlijcken naem:* mijn naam van eerbare vrouw.

60 *den bant der belofte:* mijn belofte van trouw aan mijn overleden echtgenoot.

61 *heeft.... wech* (abstulit): (heeft met zich genomen en) bezit.

65 *alleen:* eenzaam; als weduwe.

66 *immermeer:* ooit.

67 *vruchten des huwelijx;* de woorden *nec praemia Veneris* (te vertalen als: noch de genietingen der liefde) zijn door Vondel opgevat als een bijstelling bij *lieve kinders*.

68 *geest:* schim; *zich belgen:* verstoord zijn over; *dit;* nl. het sluiten van een nieuw huwelik, het 'ontrouw' worden aan de gestorven echtgenoot (Lat.: *id* cinerem aut Manes credis *curare* sepultos).

68-69 *En schoon het waer zoo:* en het moge dan zo geweest zijn; en het moge dan waar zijn, nl. wat volgt; *kosten:* konden; *vast:* al maar; *bewegen,* nl. tot een nieuw huwelik.

70-72 Vondels opvatting van de Lat. tekst. is onjuist; er staat: gene van Libyë, noch te voren (minnaars) uit Tyrus; *Iarbas* (vorst van Getulië, in Noord-Afrika) werd door u versmaad en andere vorsten, die de Afrikaanse bodem, rijk aan overwinningen, voedt (rijk aan overwinningen hier met de bet.: waar zoveel strijd gevoerd wordt).

73 *niet eens:* in 't geheel niet.

74 De Getuliërs bewoonden de oasen van de Sahara, zuidelik van Carthago.

[75] volck met geene wapenen te dwingen; en het breidelooze Nu-[75]
[76] midie, en zorgelijcke zantplaten; aen d'andere zijde de drooge[76]
[77] en dorre zantzee, daer men van dorst versmacht; en de Barceen[77]
[78] die wijdt en zijt stroopen. Wat wil ick uw broeders dreigementen[78]

75 *dwingen:* bedwingen; *het breidelooze Numidië;* Lat.: *Numidae infreni:* de Numidiërs, die zonder teugels hun paarden berijden (vgl. de vert. in verzen, vs. 58); deze woonden westelik van Carthago.

76 *zorgelijcke zantplaten;* vert. van: *inhospita Syrtis* = de ongastvrije Syrte (de Syrtis minor, een inham aan de Noordafrikaanse kust, dicht bij Carthago, wegens zijn zandbanken gevaarlik voor de scheepvaart; vandaar *ongastvrij*); Vondel heeft *Syrtis* niet als eigennaam opgevat maar als soortnaam: *syrtis* = zandbank.
aen d'andere zijde; meer naar 't Oosten.

77 *de Barceen:* de Barcaeën = de bewoners van Barca, dicht bij de grote Syrte (de stad Barca is eerst in veel later tijd ontstaan).

78 *die wijdt en zijt stroopen;* nl. als Nomadenstammen; *wat wil ick:* waartoe zal ik.... (is het nodig dat ik....); *dreigementen:* oorlogsbedreigingen.

Het huis verstroit wiert, geene als dees mijn hart bekoorden,[32]
Dees zette mijnen geest, aen 't slibberen, den voet.
Nu voel ick wederom den ouden minnegloet:
Maer liever levendigh in d'aerde wechgezoncken,
Veel liever met den schicht van Jupiter geklonckenTer zielen, naer de hel, in 't onbescheenen rijck[36-37]
Der dootsche zielen, dan zoo los en schandelijck[38]
Mijn' naem en faem bevleckt, belofte en eer geschonden.
Mijn lief, aen wien ick eerst my zelve heb verbonden,
Bezit mijn hart noch, en de trou, die ick hem gaf:
Hy houze in eeuwigheit oock by zich, in zijn graf.
Zoo spreecktze, en schreit dat haer de traenen, by de wangen
Afrollende, op de borst en natten boezem hangen:
En Anne zeght hierop: ô zuster, my zoo waert,
Oock waerder dan het licht, verslenst gy ongepaert[46]De bloem van uwe jeught met eeuwigh dus te treuren,
En magh u niet een vrucht, een minnepant, gebeuren?[48]Of meentge dat uw man in 't graf zich hierom stoort?[49]
En 't waer zoo; noit heeft u een eenigh man bekoort,
Geduurende uwen rouw; geen Libyaensche heeren,
Noch oock Iärbas, die u liefde most ontbeeren,
Als andre vorsten, zoo zeeghaftigh, en vol moedt,[53]In 't vruchtbaere Afrika gezien, en opgevoedt:
Zoudt gy nu afslaen een', op wien uw zinnen vallen?
Bedenck eens waerge zit: aen d'een zy leggen wallen[56]Van 't rijck Getulie, noch noit door 't zwaert vermant,
De Numidyner, die geen paert toomt, zorghlijck zant;
Aen d'andre zijde welt de zantzee, daer de gasten[59]Van dorst versmachten; en Barceen, die van zich tasten,[60]
En stroopen wijdt en zijt. wat wil ick zeggen van
Uw broeders dreigement, en 't zwaert, dat Tyrus kan[62]

32 *geene.... bekoorden:* hebben mij geen mannen zo bekoord als deze.
36-37 *geklonckenter zielen* (neergeslagen naar het schimmenrijk): dodelik getroffen; *onbescheenen:* waar geen zonlicht doordringt.
38 *dootsch* (pallens): bleek.
46 *oock:* zelfs, nog; *verslensen:* doen verflensen.
48 *gebeuren:* te beurt vallen.
49 *zich storen om:* verstoord zijn over.
53 *als:* evenmin als.
56 *wallen:* vestingmuren, ommuurde steden.
59 *gasten:* mensen, bewoners.
60 *van zich tasten:* van zich afslaan, vechtlustig zijn.
62 *Tyrus,* hier: Carthago; vgl. de aant. bij de prozatekst, r. 79.

*

[79] ophalen, en d'oorlogen, die Tyrus over den hals kunnen komen?[79]
[80] Gewisselijck het schijnt, dat de Goden uit den hemel, en Juno,[80]
[81] die ons begenadight, de Trojaensche schepen herwaert aen[81]
[82] stuurden. Zuster, wat wil dit, by uw leven, noch een geweldige
[83] stadt worden! Hoe wil dit Rijck toenemen, door zulck een hu-
[84] welijck! Hoe heerlijck wil de naemhaftigheit van Fenicie het[84]
[85] hooft opsteken, door den nadruck onzer wapenen, met die van[85]
[86] Troje gesterckt! Hou slechts by de Goden aen met offeren en[+86]
[87] bidden; en onthael den gast zoo wel ten hove, dat hy zich hier[87-90]
[88] vergete; terwijl de winter op zee uitbuldert, Orion het hooft vol
[89] buien hebbe, de vloot beschadight, en het geen vaerbaer weder
[90] is. Met dusdanigh een aenspraeck holpze voort den brant in[90]
[91] het harte, 't welck alree van liefde ontvonckt was; en zy gaf haer
[92] beduchte zuster voort goede hoop, zoo datze haer belofte bre-[92]
[93] kende, die schaemte uittrock. Eerst gaenze te kercke, en verzoecken[+93]
[94] dat de Goden het voornemen zegenen. Zy slaghten kerckplichtigh[94]
[95] uitgeleze schapen voor Ceres, instelster der huwelixwetten, Febus[95]
[96] en vader Bacchus; boven al voor Juno, bewintsvrouwe van huwe-[96]
[97] lixzaken. D'overschoone Dido met den offerkop in de hant, giet[97]

[+][Randschrift:] *en zich met de Goden te beraden*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 86: *zich beraden met:* raad inwinnen bij.

[+][Randschrift:] *Hier op gaet men te kercke, en offert*.

* TEKSTKRITIEK: r. 95 *huwelixwetten* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) veranderd in: *burgerlijcke wetten*.

79 Bevat een onjuiste vert.; Vergilius zegt: de oorlogen, die U van Tyriese zijde dreigen (bella surgentia Tyro).

80 *Juno* was zowel de beschermgodin van Carthago als de godin van het huwelik.

81 *begenadighen:* begunstigen.

84 *naemhaftigheit:* roem, glorie; *Fenicië* (Phoenicië), hier: het Puniese rijk, Carthago.

85 *nadruck:* uitwerking, kracht.

86 *aenhouden hy:* met volharding de gunst afsmeken van.

87-90 Vondel geeft Vergilius' bedoeling niet duidelik weer; Vergilius zegt; bedenk steeds weer nieuwe motieven om hem te doen blijven (dat hij 'zich vergete'). Die motieven (causae morandi) volgen dan in r. 88: Blijf hier (moet Dido zeggen), zo lang (= *terwijl*) de winterstormen (hiems) op zee woeden en Orion het hoofd vol buien heeft; *Orion het hooft vol buien hebbe:* In de tweede helft van November ging het sterrebeeld Orion 's morgens in het Westen onder en daarmee begon in het Middellandse zeegebied het onstuimige weer, dat de scheepvaart onmogelik maakte (vgl. *vaerbaer,* r. 89); achter *beschadight* moet men *is* denken; Dido moet verder zeggen: (blijf hier) uw schepen zijn ontredderd (vgl. de vert. in verzen, vs. 75); de zin is dus in Vondels vert.: *terwijl de vloot beschadight is*.

90 *holpze voort:* verwekte ze aanstonds.

92 *haer beduchte zuster,* ter vert. van *menti dubiae:* het weifelend, aarzelend gemoed van Dido (zie vs. 79 der vert. in verzen).

93 *te kercke:* naar de tempels der goden.

94 *kerckplichtigh:* volgens het heilige gebruik; in overeenstemming met de godsdienstige voorschriften.

95 *instelster der huwelixswetten,* ter vert. van: *legiferae Cereri;* Ceres gold voor de godin der beschaving (de godin van *de wetten der samenleving*) en als godin van de echt; zie de *Tekstkritiek; Febus*: Apollo.

96 *Bachus* en *Ceres* komen, als bevorderaars van de wasdom, dikwijls verbonden voor; *Juno, bewintsvrouwe van huwelixzaken* (Juno pronuba): beschermvrouwe van het huwelik en de huwelikswetten. Al deze offers zijn zoenoffers, die Dido brengt, omdat ze haar gelofte van trouw gaat breken; daarna offert zij opnieuw om de wil der goden te vernemen (zie r. 100-01).

97 *offerkop:* offerbeker.

[98] den wijn uit op de star van een witte koe; of komt in 't gezicht[98]
[99] der Goden, naer de vette altaren aentreden; zet eenen feestdagh[99]
[100] in om t'offeren; en gapende naer d'opgesnede borst van het offer-[100]
[101] vee, leeft met lillende ingewant raet. Och, blinde en onwetende[101]

98 *de star* (ster): de plek tussen de horens; *een witte koe;* aan Juno werden in 't bijzonder witte koeien geofferd. Indien het offerdier bij de besprenkeling met wijn (of water) zich bewoog, gold het voor geschikt; zo niet, dan was het ongeschikt, ondeugdelik voor de offerande; de zin met *of* (ter vert. van *aut*) leidt blijkbaar een nieuwe offerplechtigheid in (zò schijnt Vondel 't niet op te vatten), waarbij Dido niet zelf de bovengenoemde proef verricht. De Romeinse matronen deden voor het begin van het offer een plechtige *rondgang* om 't altaar (*de vette altaren,* r. 99, ter vert. van *arae pinguis,* een vaste verbinding: de altaren druipend van 't vet der offerdieren); *in 't gezicht der Goden:* voor de Godenbeelden; de altaren werden opgericht voor de tempels, zò dat men, bij het altaar staande, de Godenbeelden in de tempels kon zien.

99 *zet.... in* is een onduidelike vert. van *instaurat diem donis:* zij brengt (dien dag) telkens weer offers.

100 *gapende* (inhians); Dido ziet toe met open mond, met spanning.

101 *raet leven met:* raadplegen; hier: het oordeel vragen der *haruspices*. De haruspices (offerschouwers, -*wichelaers*) konden uit de ingewanden van het offerdier de wil der Goden opmaken; *lillend:* stuiptrekkend.
Uit de zin die met *Och* begint, is op te maken, dat het offer steeds weer ongunstig uitvalt; de Goden zijn Dido's voornemen niet gunstig gezind.

Ontzeggen uit der zee? voorwaer ick zou gelooven[63]
Dat alle Goden, en zelf Juno, die van boven[64]
Ons begenadight, den Trojaner aen uw wal
Vervoerden. zuster, ô my dunckt ick zie 't. wat zal[66]
Wat wil dees jonge stadt noch groeien by uw leven!
Wat wil dit huwelijck uw rijck een' opgang geven![68]
Hoe wil de nadruck van het Troische kryghsbeleit
Fenicie het hooft door zijn manhaftigheit[70]
Verheffen! hou slechts aen met offren, en gebeden,[71]
By d'oppergoden, en onthael met heusche zeden[72]
Den gast zoo wel in 't hof, dat hy zich hier vergeet';
Terwijl de winter raest, Orion, stuur en wreet,[74]
Het hooft vol buien heeft, de scheepsvloot leght beschadight,
En d'onbevaerbre zee en 't weêr zijn onbezadight.[76]
Door zulck eene aenspraeck holp zy voort den brant in 't bloet,
Dat reede al was ontvonckt, en gaf haer zuster moedt,
Die noch in twijfel hing; waerop zy d'eer uitbande,
En haer belofte brack. eerst gaenze om d'offerhande
Ter kercke, houden by de Goôn om zegen aen,
En slaghten 't edelste uit den schaepstal, daerze staen[82]
Voor Ceres, de vooghdin van echte huwlijckswetten,
Voor Febus, Bacchus, de bewintgodt der bancketten,[84]
Voor Juno boven al, Godin van 't echtverbant.
De schoone Dido, met den wijnkelck in de hant,
Giet wijn uit op de star van een sneeuwitte vaerze;
Of treet naer 't vette altaer, in 't oogh der Goden, daerze
Den feestdagh innewijt, en, starooght, hier ter stê,
Op d'opgesnede borst van 't heiligh offervee,
Beducht te raede gaet met lillende ingewanden.[91]
Och offervinders, och onweetende verstanden,

63 *ontzeggen:* de oorlog verklaren, aandoen.
64 *zelf Juno:* Juno zelf.
66 *vervoerden:* deden (af-) drijven, deden verzeilen.
68 *opgang:* groei en bloei.
70 *Fenicië* is een possessieve datief (het hoofd van Phoenicië).
71 *verheffen*: omhoog beuren (tot grootheid brengen).
72 *met heusche zeden:* op minzame wijze.
74 *stuur:* nors.
76 *onbezadight:* onstuimig, woest.
82 *daer:* ter plaatse waar (terwijl).
84 *den bewintgodt der bancketten:* de beschermgod der feestmalen.
91 Vóór *beducht* is *daerze* uit vs. 88 te denken.

[102] offerwichelaers, wat kunnen kerckbeloften of kercken en offer-[102]
[103] handen een kranckzinnige minnaresse baten? Ondertusschen ver-[+]
[104] teert de minnevlam het weecke mergh, en zy draeght heimelijck
[105] een wonde in hare borst. D'ongeluckige Dido blaeckt, en loopt
[106] al razende door de gansche stadt zwieren; gelijck een hinde, on-[106]
[107] verhoets met eenen pijl van den jager, in de Kretenser bosschen,[107]
[108] van verre geschoten, dat het vlugge yzer, buiten zijn weten, in[108]
[109] haer lijf bleef steken; dies zy vast door Dikteesche wouden en[109]
[110] wildernissen vlught, terwijl het dootlijck riet haer in de zijde
[111] steeckt. Nu leit Dido Eneas langs de vesten met zich om, en toont[+111]
[112] hem de Sidonische rijckdommen, en de stadt, dieze bouwde. Zy[112]
[113] begint te spreken, en blijft midden in haer rede steken. Nu ver-[113]
[114] langtze, met het vallen van den avont, wederom aen den disch[114-15]
[115] te gaen; en de kranckhoofdige verzoeckt noch eens den onder-[115]
[116] gangk van Troje te hooren, en ziet hem noch eens de woorden
[117] uit den mont. Na het scheiden van de maeltijt, wanneer de maen[117-18]
[118] noch niet op is, de starren, over de Noortlijn weder aen 't neder-[118]
[119] dalen, haer raden zich te rust te begeven; dan mijmertze alleen[119]
[120] en eenzaem in heur kamer; gaet nederleggen op het bedde, daerze[120-21]
[121] hem nu mist, en hoort en ziet noch den helt in zijn afwezen: of[121]
[122] houdt, door 's vaders verbeeldinge bekoort, Askaen, zijn zoontje,[122]
[123] op den schoot; ofze zoo haer onuitsprekelijcke liefde paejen kon.[123]
[124] De begonne torens rijzen niet: de jeught oefent zich niet in de[124]
[125] wapenen; nochte men bouwt'er havens of borstweeringen tegens

[+][Randschrift:] *Ondertusschen neemt de brant van minne toe, en Dido loopt door de stadt gelijck een geschote hinde in de bosschen*.

[+][Randschrift:] *Zij leit Eneas om, toont hare heerlijckheit, en onthaelt hem*. In het Randschrift bij r. 111: *heerlijckheit:* rijkdom aan bezit.

102 *kerckbeloften:* geloften aan de Goden. Het zijn de 'blinde en onwetende offerwichelaars', die Dido aanraden steeds weer te offeren en geloften te doen, tot het offer gunstig moge uitvallen. Zij verwacht ten slotte in haar waanzinnige liefde geen heil meer van nieuwe offeranden.
106 *al razende:* verbijsterd van zinnen; *zwieren:* zwerven, dwalen.
107 *de Kretenser bosschen:* de bossen op Kreta (de bewoners van Kreta waren voortreffelike boogschutters).
108 *dat:* zodat; *het vlugge yzer* (ferrum volatile): de snelle (of gevleugelde) pijl.
109 *dies:* waarom (zodat); *Dikteesche wouden:* de bossen op de berg Dicte, op Kreta.
111 *omleiden:* rondleiden.
112 *Sidonisch* (bijv. nw. bij *Sidon,* de moederstad van Tyrus, Dido's geboortestad), hier: Punies. Carthaags; *de stadt, dieze bouwde*; ter vert. van *urbem paratam:* de stad die gereed was (met de *bijgedachte:* om Aeneas en zijn makkers op te nemen; zie de volgende zin).
113 *nu,* te verbinden met *nu* in r. 111 (nu eens....) dan weer.
114-15 *wederom aen den disch te gaen:* weer een gastmaal te houden.
115 *kranckhoofdig:* waanzinnig.
117-18 *wanneer de maen nog niet op is* is een onjuiste vert. van (ubi) luna obscura premit vicissim lumen = wanneer de verblekende maan op haar beurt haar glans verliest (op haar beurt, immers enige uren vroeger was het zonnelicht verdwenen; zie r. 114); de bedoeling is dus: wanneer de morgen begint aan te breken.
118 *over de Noortlyn:* voorbij haar hoogste punt, haar culminatiepunt.
119 *mijmeren,* hier: in *weemoedig* gepeins verzonken zijn (Lat. *maerere*).
120-21 *op het bedde, daerze hem nu mist*; stratis relictis: op de door hem verlaten rustbank, de rustbank, waarop hij gezeten heeft.
121 *noch:* nog steeds; *in zijn afwezen:* terwijl (hoewel) hij afwezig is.
122 *door 's vaders verbeeldinge bekoort* (capta imagine genitoris): bekoord door de treffende gelijkenis met de vader; in Ascanius het evenbeeld van zijn vader ziende.
123 *paejen:* bevredigen (met de bijgedachte: misleiden; *fallere*).
124 *rijzen niet:* worden niet hoger (gebouwd).

[126] gewelt: alle die geweldige wercken van muren en toornen en[126]
[127] gevaerten, ten hemel toe opgehaelt, blijven ten halve steken.[127]

[128] Zoo ras Jupijns waerde gemalin, Saturnus dochter, wist dat

126 *gewelt:* vijandige aanvallen.
127 *gevaerten* (machina): steigers enz.

Verblinden, och, hoe kan belofte en offervier
Genezen een verlieft kranckhoofdigh minnedier?[94]
Terwijl verteert de vlam van minne mergh, en zinnen.
Zy voedt al stil een wonde in haere borst van binnen.[96]
Rampzaelge Dido blaeckt, loopt zinneloos, en dwaelt
Door al de stadt, gelijck een hinde, die doorstraelt[98]
En met een' pijl, van verre, in 't Kreetsche bosch geschoten,
Zoo dat het vlugge punt, daer geene jaghtgenooten[100]
Van wisten, in de zy bleef steecken van het dier,[100-101]
Dat door het Kandisch velt en woudt, dan gins, dan hier,[102]
Vast zwerft. de zy gevoelt het moortriet, zijne plage.[103]
Nu leit de koningin hem om, en door Karthage,
En toont Eneas haer vermogen, en den schat[105]
Van Sidon, en de pracht van haer geboude stadt,
Begint te spreecken, blijft in haere rede steecken.
Nu zoeckt de krancke hem des avonts weêr te spreecken,
Te hooren aen den disch hoe Troje gingk te gront,
En ziet den gast al weêr de woorden uit den mont.
Na dat men scheit, wanneer de maen noch niet aen 't straelen,
De starren 's middernachts, alreede aen 't nederdaelen,
Haer wijzen naer de rust, dan mymert zy alleen,
In haer slaepkamer, valt op 't bedde, en mister een'.
Daer hoort daer zietze hem, die hier niet is te vinden;
Of houdt, ter liefde van den vader en beminden,[116]
Askaen op haeren schoot; of zy misschien aldus
Haer' schrickelijcken treck kon paeien met een' kus.[118]
Begonnen metselwerck en torens blijven slaepen.[119]
De jeugt hanteert noch schicht, noch schilt, geweer noch wapen.[120]
Men bouwt 'er havens, noch borstweeringen, noch wal,
Die stormen zijn getroost, en oorloghs ongeval.[122]
Dat vreesselijck gevaert van muuren, niet te breecken,[123]
Ten hemel opgehaelt, blijft nu ten halve steecken.
Zoo dra Jupijns gemael, Saturnus kroost, vernam[125]

94 *minnedier:* verliefde jonge vrouw (hier nog niet in onkies gebruik).
96 *stil:* heimelik, verborgen.
98 *doorstraelt* (volt. deelwoord): met een pijl (*strael*) doorboord.
100 *het vlugge punt* (*punt* vroeger ook onz.): de gevleugelde pijlspits.
100-101 *daer.... van wisten:* zonder dat iemand van het jachtgezelschap het wist.
102 *Kandisch,* bijv. naamwoord bij *Kandia:* Creta.
103 *vast:* steeds maar; *zijne plage:* dat hem (het dier) tot last, tot verderf strekt.
105 *vermogen:* rijkdom aan bezit en macht.
116 *beminden:* beminde (zelfstandig naamwoord).
118 *treck:* liefdedrift.
119 *blijven slaepen:* vorderen niet; het werk ligt stil.
120 *geweer:* wapen in 't algemeen.
122 *die stormen zijn getroost:* die stormlopen kunnen weerstaan.
123 *vreesselijck:* ontzaggelik.
125 *kroost:* kind, dochter.

*

[129] Dido met zulck een pest besmet was, en van minne razende, op[+129]
[130] haren naem en faem niet langer paste; gingze Venus met dus-[130]
[131] danige woorden aen: gewisselijck ghy en uw zoon zult dapper[131]
[132] eer inleggen, heerlijck triomfeeren, en eenen grooten en roem-
[133] waerdigen naem behalen, zoo een eenige vrouw door het bedrogh[133]
[134] van twee Goden in 't net geleit wort: want my is niet heel onbekent,[134]
[135] hoe ghy voor onze vesten vreest, en de huizen van het hooge[135]
[136] Karthago by u verdacht zijn. Maer wat zal het einde hier van[136]
[137] wezen? of waer toe is nu zulck een strijt van noode? wat, laet ons[137-38]
[138] liever een eeuwigh vredeverbont en huwelijck sluiten: ghy hebt
[139] nu al het geen, waer naer ghy uit al uw hart verlangde: Dido
[140] blaeckt alree van minne, en de razende liefde zit haer tot in het
[141] mergh van 't gebeente. Laet ons dan deze volcken door onderlinge[141-43]
[142] gemeenschap onder een smiltende, gelijcker hant door een hooft
[143] regeeren. Bewilligh dat de Frygiaen over hen heerschappy voere,[143]
[144] en de Koningin van Tyrus aen hem uitbesteet werde. Venus haer[144-45]
[145] geveinstheit rieckende, en datze dit slechts voorstelde, om het[145-46]
[146] Rijck van Italien onder het gebiet van Libye te brengen, diende
[147] haer hier aldus op: wie is zoo van zinnen berooft, die dit zou[+]
[148] afslaen, of met u hier over willen strijt voeren? wou 'er slechts[148148-49]
[149] het geluck toeslaen. Maer het nootlot houdt my in bedencken, of[149]
[150] Jupiter oock gezint zy de ballingen van Tyrus en Troje tot eene
[151] stadt te smilten, en bestemme die volcken onder een te mengen,[151]

[+][Randschrift:] *Iuno past op deze gelegentheit, en bejegent Venus geveinsdelijck:* In het Randschrift bijr. 129: *passen op:* waarnemen; *bejegenen:* aanspreken.

[+][Randschrift:] *doch Venus betaeltze met de zelve munt*.

* TEKSTKRITIEK: r. 144 *de Koningin... werde* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) veranderd in: *aen de Koningin van Tyrus uitbesteet zich hier vergeete*.

129 *met zulk een pest,* lett. vert. van *tali peste:* met zulk een onzalige (ten verderve voerende) hartstocht.

130 *passen op:* geven om.

131 *dapper:* braaf, geweldig (ironies).

133 *naem;* de lezing van Vondels Latijnse tekst was hier *nomen;* een andere (meer gevolgde) lezing is *numen; zoo,* lett. vert. van *si;* hier beter weer te geven door: dat (met het feit dat); *een eenige vrouw:* één enkele vrouw (een vrouw zonder bijstand).

134 *heel:* gans.

135 *onze vesten:* de door mij beschermde stad.

136 *het einde,* nl. van onze vijandschap (tot welk uiterste moet onze strijd wel gaan, bedoelt Vergilius).

137-38 *laet... sluiten:* laten we liever voor altijd samen in vrede leven en werk maken van (bevorderen) een hecht echtverband.

141-43 *Laet ons.... regeeren* is een minder juiste vert. van: communem hunc ergo populum paribusque regamus auspiciis; laten we onze volken samensmelten en er samen over regeren, zò dat ze beide gelijke macht bezitten.

143 Deze zin is een onjuiste weergave van de Lat. tekst die zegt: laat Dido (wat mij betreft) haar Phrygiese (= Trojaanse) echtgenoot dienen en de Tyriërs (Carthagers) als bruidschat onder uw heerschappij stellen.

144-45 *haer geveinstheit rieckende:* Juno's arglist proevende, begrijpend.

145-46 *om... brengen;* de bedoeling is: om het toekomstige (door Aeneas te stichten) Italiaanse rijk af te wenden naar, over te brengen naar Lybië (om te verhinderen, dat A. zijn rijk in I. zou stichten).

148 *of..., voeren:* of liever (dan op uw voorstel in te gaan) een strijd met u zou willen aangaan.

148-49 *wou... slaen:* als we hiervan maar een gelukkige uitslag mogen verwachten.

149 *in bedencken:* in onzekerheid.

151 *bestemmen:* goedvinden.

[152] en door een zelve verbont te vereenigen. Ghy zijt zijn gemalin:
[153] u voeght het best hem te smeken, en zijnen zin t'ondertasten: ga[153]
[154] slechts voor, ick zal u volgen. Toen heeft de Koningklijcke Juno[+]
[155] haer alzoo bejegent: laet dat werck op my aenkomen. Nu zal ick[155]

[+][Randschrift:] *Iuno vint geraden Eneas en Dido op de jaght te zenden,*

153 *zijnen zin t'ondertasten:* hem over zijn bedoeling te polsen (met voorzichtige, vleiende woorden; zie *smeken*).
155 *bejegenen:* antwoorden; *laet... aenkomen:* dat neem ik op mij.

Dat Dido was besmet met zulck een minnevlam,
En, razende van min, zich gansch van eere ontkleede,[127]
Ging zy flux Venus aen met dees doortrapte rede:[128]
Gewis uw zoon en gy bestaet een heerlijck stuck,
Leght dappere eer in, zoo door eenen treck, zoo tuck,[130]
Van twee Godinnen hier een vrou wort uitgestreecken:[131]
Want dit en mistme niet, of 'k heb al afgekeecken[132]
Hoe gy ons vesten vreest, Karthagoos nieuwe maght,
Die nu aen 't rijzen is, alreede houdt verdacht.[134]
Maer lieve, zeghme: tot wat einde zal dit strecken?[135]
Of wat is 't noodigh zulck eene onlust te verwecken?
Best treênwe t'zamen in een eeuwigh vrêverbont,
En sluiten 't huwlijck: gy hebt dit, waernaer gy stont[138]
Uit alle uw maght en kracht. het hooft van dees gemeente[139]
Blaeckt razende van min: de koorts zit in 't gebeente;
Dies laet ons nu dit volck versmilten onder een,[141]
Gebiet en heerschappy, van wederzy gemeen.[142]
Laetze aen den Frygiaen verbonden zijn met eeden.
Gy mooght de koningin van Tyrus uitbesteden.[144]
Terstont rieckt Venus haer geveinstheit, die slechts zocht[145]
Dat zy 't Italisch rijck aen 't Libyaensche brogt,
Dies dientze haer aldus: wie is zoo buiten zinnen,
Die u dit weigert, of hier twist om wil beginnen,
Indien uw voorstel maer ten beste wil beslaen?
Maer 't nootlot houdt my in bedencken, om te raên
Of Jupiter verstaet twee ballingen te mengen,[151]
En 't volck van Tyrus en van Troje aen een te brengen,
Door onderling verbont, als burgers van een stadt.
Gy zijt zijn bedgenoote, u voeght het: bidt hem dat
Hy u zijn' zin ontdeck'. ga voor: ick volge uw trede.[155]
Vrouw Juno heeft haer toen bejegent op dees rede:
Betrouwme dezen last. ick wil u nu in 't kort

127 *zich ontkleeden van* (vgl. *uittrecken* in r. 93 der proza-vertaling): afleggen (dat D. haar eergevoel op zij zette).
128 *doortrapt* (nog niet zò ongunstig van betekenis als thans): sluw, listig.
130 *treck:* listige streek; *tuck* listig, bedriegelik; zie Kil. i.v. *tuckachtigh* en Stoett, *Ndl. spreekw.,* vierde druk, nr. 2297.
131 *van:* door; *uitstrijcken:* bedriegen.
132 *dit en mistme niet:* hierin bedrieg (vergis) ik me niet; (vs. 232: ik heb wel heel duidelik bemerkt).
134 *verdacht houden:* in verdenking hebben, wantrouwen.
135 *tot wat einde zal dit strecken:* waar moet dit toch op uitlopen.
138 *gy hebt dit:* gij hebt nu verkregen (bereikt).
139 *gemeente:* burgerij, volk.
141 *dies:* daarom.
142 *gebiet:* bewind, syn. van heerschappij; *van wederzy gemeen:* ons beiden gemeenschappelik toekomende (zò is althans de bedoeling van de Lat. tekst).
144 *uitbesteden,* nl. ten huwelik (aan Aeneas); vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 144.
145 Het antecedent waarop *die* terugslaat, moet uit *haer* worden gehaald (de 'geveinstheit' van *haar,* die).
151 *verstaen:* van zins zijn.
155 *zijn' zin ontdecken:* zijn bedoeling openbaren; *ick volge uw trede* is niet letterlik op te vatten (ik sluit mij bij uw plannen aan).

*

[156] u in 't kort, let 'er op, berichten, op wat manier men, 't geen voor[156][156-57]
[157] de hant is, kan uitwercken. Eneas en Dido, op hem zoo jammer-[157]
[158] lijck verslingert, maecken zich vaerdigh, om morgen vroegh, zoo ras[158]
[159] de zon opgerezen, haer stralen over het aertrijck schiete, t'zamen
[160] in 't bosch ter jaght te gaen. Terwijl dan de vleugels der jageren[160]
[161] te paerde het woudt met netten bespannen, en angstigh herwaert[161]
[162] en derwaert op het wilt aenvliegen, zal ick dit paer eenen slagh-
[163] regen en hagelbuy op het lijf gieten, en donderen, dat 'er hemel
[164] en aerde af davere. De hovelingen het donckere onweder te ge-[164]
[165] moet ziende, zullen het op loopen aenzetten; Dido en de Trojaen-[165]
[166] sche Vorst elckandere in een zelve spelonck aentreffen; ick by der[166]
[167] hant zijn, en bestemt ghy dit met my, hen beide getrouwelijck[167]
[168] paren en hun harten verbinden. Hier zal men bruiloft houden. De[+168]
[169] Godin van Cyprus, niet vreemt van dit verzoeck, bewillighde het,[169]
[170] en loegh om dien loozen vont. Ondertusschen quam de dageraet[+170]
[171] uit den Oceaen in het oosten oprijsen, en de frissche jeught teegh,[171]
[172] zoo ras de zon opquam, de poort uit naer buiten toe, geladen met[+]
[173] geboete netten, koorden en swijnsprieten met een breet yzer[173]
[174] beslagen. Massylische ruiters en maghtigh veel winthonden en[174]
[175] bracken, scherp van reuck, komen daer aengesprongen. De Puni-[175]
[176] sche Heeren staen voor de poorte van 't hof, en wachten vast de[176]
[177] Koningin, die noch in hare slaepkamer blijft dralen. Daer staet de

[+][Randschrift:] *en zoo te paren;*

[+][Randschrift:] *dat van Venus bestemt wort*. In het Randschrift bij r. 170: *dat.... wort:* waaraan (aan welk voorstel) Venus haar goedkeuring hecht.

[+][Randschrift:] *Sedert rees de morgenstont, en de jagers gaen te velde vooruit,*

* TEKSTKRITIEK: r. 174 *maghtigh veel* is in de druk van 1659 geschrapt (*odora canum vis*).

156 *berichten:* onderrichten, inlichten over.

156-57 *'t geen voor de hant is,* quod instat: wat haast heeft (nl. het huwelik tussen Aeneas en Dido), is de bedoeling van de Lat. tekst. Vondels vert. (wat ophanden is; zie ook de vert. in verzen, vs. 159) is onjuist.

157 *uitwercken:* volbrengen.

158 *vaerdigh:* gereed.

160 *de vleugels der jageren* (Lat. alae): de (bereden) jagers of drijvers, die aan weerszijden van Aeneas en Dido rijden (als vleugels van de jachtstoet); zij zetten het bos met vangnetten af, waarin het wild gedreven wordt.

161 *angstigh... aenvliegen* haalt Vondel uit *trepidant; alae trepidant:* de vleugels beijveren zich (om 'het woudt met netten te bespannen').

164 *De hovelingen,* hier: het jachtgevolg (comites).

165 *tegemoet ziende:* ziende naderen.

166 *een zelve:* dezelfde, één.

167 *bestemt ghy dit met my:* indien gij mijn plan bijvalt; *getrouwelijck:* in wettige echt.

168 *Hier:* in die spelonk.

169 *De Godin van Cyprus:* Venus; *niet vreemt van* (non adversata): niet vijandig staande tegenover (niet ongeneigd om.... toe te staan).

170 *loegh:* lachte (Venus' lach geldt meer de doelloosheid van de list dan de slimheid van Juno).

171 *de frissche jeught;* Lat. juventus delecta: de bloem der jeugd.

173 *geboete netten,* ter vert. van *retia rara:* wijdmazige, grove netten, zie bij r. 161; *koorden* is de vert. van *plagae:* netten voor de drijfjacht (bv. op wilde zwijnen) in gebruik; *swijnspriet:* jachtspriet, in gebruik bij de wilde-zwijnenjacht.

174 de *Massiliërs,* een Numidiese stam, stonden bekend als uitstekende ruiters.

175 *brack:* een soort jachthond, die door zijn scherpe reuk het wild op het spoor blijft (*maghtigh veel winthonden* is de vert. van vis canum).

176 *Heeren:* edelen.

[178] klepper, kostelijck met eenen gouden toom en scharlaken be-[178178-79]
[179] hangsel uitgestreken, en speelt, al brieschende van moedigheit,
[180] op het montstuck, dat het schuimt. Ten lange leste komtze met al[+]
[181] haren stoet en sleep voor den dagh, en heeft eenen Sidonischen[181]

[+][Randschrift:] *Dido volght*

178 *klepper:* sonipes.
178-79 *scharlaken behangsel:* een purperen afhangend dekkleed; *uitgestreken:* versierd, uitgedost; *speelt:* knabbelt; *moedigheit:* vurigheid.
181 *sleep:* gevolg; *Sidonisch:* Tyries (purperen).

Berechten, let 'er op, hoe 't geen men hoopt, best wort
Volvoert, en uitgewrocht. Eneas, eerst gekoomen,[159]
En Dido, van zijn min zoo byster ingenomen,[160]
Staen vaerdigh, en gereet, om morgen met den dagh,
En 't ryzen van de zon, die 't aerdtrijck, als zy plagh,
Met haeren glans beschijnt, ten bosch te gaen uit jaegen.
Terwijl de jagers dan te paerde 't wilt belaegen,
Met netten in het woudt te spannen overal,
En vliegen naer het wilt, met vreeslijck boschgeschal,
Wil ick een hagelbuy en dichten regen gieten
Op hem, en haer. de lucht en aerde zal verschieten
Van storm, en donderslagh. de jaegers zullen vliên,
Als zy de donckre wolck en 't onweêr koomen zien;
Vrou Dido en de vorst van Troje, van al d'andre
Gescheiden, in een hol verzaemen by elckandre.[172]
Ick, by der hant, zal hen, indienge dit bestemt,
Voort paeren, hart aen hart verbinden, dat het klemt.[174]
Hier gaet de bruiloft in. de moeder van de minne,
Niet vreemt van dit verzoeck, bewillighde hierinne,
En loegh haer minzaem toe, om dien doortrapten vont.
Terwijle rees in 't oost de blijde morgenstont
Ter zee uit, en de jeught teegh met de zon naer buiten
De poorte uit, overlaên met netten, want, vol ruiten,[180]
Met koorde, en zwijnspriet, voor met yzer en beslagh[181]
Gespitst, en breet van bladt. men hoorde flucks en zagh
Massylisch volck te paerde, en maght van hazewinden,
En bracken, scherp van reuck, om 't wilt op 't spoor te vinden
Aenstuiven. al de stoet, de Punische adeldom,[185]
Wacht aen de poort van 't hof op Dido, datze kom',
Die in haer kamer draelt. men ziet een' klepper blaecken[187]
Met zijnen gouden toom, met kostelijck scharlaken
Behangen, daer hy briescht, het gulden montstuck bijt,[189]
En knabbelt, dat het schuimt, gemoedight tot den strijt.[190]
Ten lange leste komtze eens voort met al haer grooten,[191]
Een' langen sleep en stoet van brave jaghtgenooten.[192]
z'Is uitgestreecken met een Sidonsch jaghtgewaet,[193]

159 *eerst:* pas, kort geleden.
160 *ingenomen van* (hier nog volt. deelwoord): overmeesterd door, vervuld van; *byster:* in hevige mate; *zijn min:* de liefde tot hem.
172 *hol:* grot; (zullen) *verzaemen:* samenkomen.
174 *voort:* vervolgens; *dat het klemt,* op te vatten als bijw. van graad bij *verbinden,* dus: vast, innig.
180 *want:* jachtnet; Kiliaen, *wand, want:* rete, cassis, plaga; *vol ruiten:* vol mazen.
181 *yzer en beslagh:* ijzeren beslag.
185 *adeldom* (collectief): adel.
187 *blaecken:* schitteren.
189 *daer:* terwijl.
190 *gemoedight tot den strijt:* in vurig verlangen om er op los te trekken.
191 *voortkomen:* te voorschijn komen; *eens:* eindelik.
192 *braef:* dapper, wakker.
193 *uitgestreecken:* uitgedost.

*

[182] jaghtrok met een geborduurde lijst aen, eenen gouden pijlkoker[182]
[183] op den rugh, het hair met gout opgesnoert, en haer purperen kleet[183]
[184] met een goude gespe opgehaeckt. De Frygianen en de vrolijcke[184]
[185] Julus vergezelschappen haer; en Eneas zelf, in schoonheit boven[+]
[186] alle anderen uitstekende, geleitze, en schickt zijn volck in orde:[186]
[187] gelijck Apollo, wanneer hy Lycie, daer hy overwinterde, en de[+187]
[188] vlieten van Xanthus verlaet, om in de lente Delos, zijn moeders
[189] eilant, te gaen bezoecken, en zijn offerreien aen te voeren. De
[190] Kretenzers, Dryopen, en geblanckette Agathyrsen mengelen zich[190]
[191] dan rontom d'altaren luitruchtigh onder een. Apollo toit zijn lange
[192] locken, die om het hooft zwaeien, vlechtze met groen loof, en[192]
[193] stricktze met goude snoeren op: en treet rustigh met den pijl-[193]
[194] koker, die op zijnen rugh rammelt, over de heuvels van Cynthus[194]
[195] hene. Zoo weits quam 'er Eneas oock aen: zulck een brave rustig-[195]
[196] heit blonck hem ten aenschijn en oogen uit. Endelijck om hoogh[196]
[197] op de bergen, en buiten 's weeghs, ontrent de schuilhoecken ge-[197]
[198] komen, begosten de wilde geiten van de steenrotsen af te springen,[198]
[199] en over de heuvels hene te rennen. Aen den anderen kant vliegen
[200] de harten by heele troepen van 't geberghte, en stuiven over vlacke
[201] dalen en zandige duinen hene. Maer het kint Askaen vermaeckt[201]
[202] zich met een moedigh paert, midden in de dalen, en rent nu 't[202]
[203] eene nu 't andere wilt voorby, en wenscht en belooft Diane haer[203-04]
[204] deel van den buit, indien hem onder dit weerloos wilt een schuim-

[+][Randschrift:] *met Eneas,*

[+][Randschrift:] *uitgestreken gelijck Apollo Delos gaet bezoecken*. In het Randschrift bij r. 187: *uitgestreken:* uitgedost.

* TEKSTKRITIEK: r. 201 *het kint* is in de druk van 1659 veranderd in *de knaep*.
182 *lijst:* zoom.
183 *met gout opgesnoert:* in een gouden haarband opgebonden, gevat.
184 *opgehaeckt:* opgeschort; *Frygianen:* Trojanen.
186 *schickt zijn volck in orde:* laat zijn mannen aansluiten bij de jachtstoet.
187 Zoals in *Aen*. I Dido bij Diana wordt vergeleken, wordt hier een vergelijking getrokken tussen Aeneas en Apollo; 's winters, meende men, verbleef Apollo bij voorkeur in Patara, een stad in Lycië, dicht bij de mond van de Xanthus, waar zijn tempel met een beroemd orakel stond; in 't voorjaar ging hij naar Delos, zijn geboorte-eiland, waar hem ter ere offerplechtigheden en druk bezochte feesten werden gehouden (zie r. 189).
190 *Dryopen:* een Grieks volk, wonende bij de Parnassus, welks stamvader, Dryops, een zoon van Apollo zou zijn; *geblanckette Agathyrsen,* ter vert. van *picti Agathyrsi:* de getatouëerde A., een Scythies volk, in het tegenwoordige Oost-Hongarije, dat zich blauw verfde (zie de vert. in verzen, vs. 205) of tatouëerde.
192 *groen loof,* hier: een laurierkrans.
193 *rustigh:* statig; met waardigheid.
194 *Cynthus:* een berg op Delos.
195 *zulck een brave rustigheit:* dezelfde krachtvolle majesteit.
196 *Endelijck.... gekomen:* toen het *jachtgezelschap* eindelik.... gekomen was.
197 *buiten's weegs:* op ongebaande paden; *ontrent de schuilhoecken:* in de nabijheid van de schuilplaatsen (holen) der wilde dieren.
198 *begosten:* begonnen.
201 *duin* heeft in 17de-eeuwse taal ook de algemene betekenis van heuvel.
202 *met een moedigh paert:* met zijn vurig paard.
203-04 *en wenscht en belooft.... indien;* de Lat. tekst heeft: *optat votis.... dari....;* Vondels vert. vertoont contaminatie; versta: en wenst (hoopt maar) dat... en belooft Diana in dat geval haar deel van de buit.

[205] beckende everzwijn, of rossen leeuw, van het geberghte in den[205]
[206] mont kome loopen. Middelerwijl betreckt de lucht, en begint het
[207] afgrijsselijck te donderen: daer op volgen slaghregens en hagel-
[208] buien: de Tyrische en Trojaensche jeught, en de Dardaner, Venus[208]

205 *een rossen leeuw;* in deze nom. staat het adjectief in de accusatief-vorm.
208 *de Dardaner* (Trojaan), *Venus neef* (kleinzoon): Ascanius.

Wiens goude lijst heel stijf van rijck borduurssel staet.[194]
De goude koker hangt, gestrickt naer hoofsche vonden,[195]
Van achter. 't blonde haer is fier met gout gebonden,
Het purperen gewaet met gout trots opgehaeckt.[197]
Iülus draeft' er, met zijn' Troischen stoet vermaeckt.[198]
Eneas boven al, haer jaghtgenoot geworden,
Munt uit, in al dien troep, en schickt zijn volck in orden.[200]
Gelijck Apollo, die, wanneer de winter endt,
Zijn Lycie, en den vliet van Xanthus in de lent
Verlaet, om Delos en zijn moeder te bezoecken,
En d'offerreien aen te voeren in die hoecken.[204]
Kretenzers, Dryopen, beschilderde Agathiers[205]
Rinckincken om 't altaer door een met veel gezwiers.[206]
Apollo vlecht zijn lock en zwaeiend haer met bladen,[207]
En strickt het op met gout, en op den rugh, geladen[208]
Met koker en geschut, aen 't ramlen op zijn treên,[209]
Treet rustigh over velt en Cynthus toppen heen.
De vorst Eneas quam zoo braef oock aengetogen,[211]
En zulck een rustigheit blonck dezen helt ten oogen[212]
En aenschijn uit. na dat de gansche jaghtroep quam
Op 't hoogh geberghte, omtrent spelonck en nest, vernam[214]
Men buiten 's weeghs het wilt. de wilde geiten sprongen
De rotse af over duin. het hart liep onbedwongen[216]
In 't open velt door 't stof ten berge af, dat het stoof.
De wackre knaep Askaen schept lust, verhit op roof,[218]
In 't midden van een dal, op 't moedigh paert, te streven
Het vlugge wilt voorby, en wenscht [Diaen wil 't geven,]
Dat hem, geensins gedient met weerloos wilt, en bloet,[221]
Een zwijn, of rossen leeuw ten berregh af gemoet'.[222]
De lucht betreckt terwijl, gevolght van donderslagen,
Slaghregen volght, en storm, met guure hagelvlaegen.
De jeught van Tyrus en van Troje, en Dardanier,[225]

194 *wiens;* het rel. pron. *welk, welks* komt bij Vondel niet veel voor.
195 *gestrickt naer hoofsche vonden:* met een fraaie strik, naar de mode van 't hof.
197 *trots:* op koninklike wijze.
198 *vermaeckt met:* zich verheugend in.
200 *uitmunten:* uitblinken (opvallen door zijn uiterlik en houding).
204 *hoeck:* streek.
205 *Agathiers:* te lezen in drie lettergrepen (voor Agathyrsen).
206 *rinckincken:* met luide kreten rondlopen en dansen.
207 *vlechten:* bevlechten.
208 *geladen:* beladen (en met de pijlkoker op de rug).
209 *geschut:* pijlen; *aen 't ramlen op zijn treên:* die rammelen terwijl hij zich voortbeweegt.
211 *zoo braef:* even majestueus.
212 *zulck een:* dezelfde.
214 *omtrent spelonck en nest:* in de buurt van de schuilhoeken en holen der wilde dieren.
216 *onbedwongen:* in tomeloze vaart.
218 *roof:* prooi, jachtbuit.
221 *gedient met* (bepaling bij *hem*): ingenomen met, gesteld op.
222 *gemoet':* moge ontmoeten (op zijn weg moge komen).
225 *Dardanier,* drielettergrepig.

*

[209] neef, loopen beangst overal elck hunnes weeghs over het velt, om
[210] ergens onder dack te schuilen: heele stroomen storten ten bergh[210]
[211] af. Dido en de Trojaensche Vorst geraecken in een zelve spelonck[+]
[212] by elckandere: en eerst gaf d'Aerde, daer na Juno, de bruilofts-[212]
[213] godin, een voorteken: het weerlichte; de lucht nam kennis van[213]
[214] hunne bruiloft, en de Berghnymfen huilden boven op de steile[214]
[215] steenklip. Die dagh was eerst een oirzaeck van haere doot, en[215]
[216] eerst een oirzaeck van haren val: want Dido paste voortaen op[216]
[217] goet nochte quaet gerucht, nochte hielt haer minne langer voor[217-18]
[218] sluickery; maer gaf uit aen dien helt verlooft en getrouwt te zijn:[218]
[219] met dezen deckmantel zochtze haer misgreep te bewimpelen.

[220] Terstont loopt de Faem, de snelste plaegh van allen, door al de[+220]
[221] groote steden van Libye: zy leeft wanneerze ergens meê magh[221-22]
[222] omloopen, en loopt hoe langer hoe sneller. In 't eerste houdt de
[223] vrees haer onder: strax daerna schietze op tot aen de lucht, zoo[223]
[224] datze met de voeten aerde, met het hooft de wolcken raeckt. Men
[225] zeit, dat d'Aerde, haer moeder, door der Goden gramschap tot[225-27]
[226] wraeck geterght, deze, de jongste en slimste van alle haer ge-
[227] broetsel, na Ceus en Enceladus baerde; een gruwelijck, geweldigh
[228] groot gedroght, ras te voet en snel in 't vliegen; het welck ('t luidt[228-29]
[229] zeltzaem) zoo veel wackere oogen, zoo veel tongen, zoo veel[229]
[230] snaterende monden, zoo veel opene ooren, als veders over zijn[230]

[+] [Randschrift:] *Koningk en Koningin vergaren en paren.* In het Randschrift bij r. 211: *vergaren:* samenkomen.

[+] [Randschrift:] *De Faem, een snel gedroght,*

* TEKSTKRITIEK: r. 234-35 *verbreit zoo wel logentael en achterklap* is in de druk van 1652 (*Unger* 424) veranderd in: *strooit zoo wel logen en laster*.

210 *stroomen:* onstuimige beken.

212 *d'Aerde* (Tellus), hier: de Godin der Aarde; in *haar* grot hebben Aeneas en Dido onderdak gevonden; volgens Oudromeins gebruik riepen de bruiden bij het huwelik haar gunst in; *de bruiloftsgodin,* vertaling van *pronuba:* de godin die de huweliken sluit.

213 *het weerlichte.... bruiloft;* de Lat. tekst zegt: het lichtte door de aether, die getuige was (werd) van hun echtverbond.

214 *huilen* (ululare): gillen; om de bergtoppen huilt en loeit de storm.

215 *eerst:* in de eerste plaats (die dag legde de kiemen....).

216 *paste op...:* gaf om (een goede noch om een slechte naam).

217-18 *nochte hielt... sluickery:* en beschouwde evenmin langer haar liefde als iets, dat verborgen moest blijven, als ongeoorloofd.

218 *uitgeven:* in het openbaar vertellen; *verlooft:* plechtig verbonden.

220 *de Faem,* verpersoonlikt als de Godin, die losse geruchten (en achterklap) verbreidt onder de mensen.

221-22 *zij leeft.... ommeloopen,* ter vert. van mobilitate viget: in haar bewegelikheid ligt haar kracht (zie de vert. in verzen, vs. 242-43; ook voor: *loopt hoe langer hoe sneller:* vires acquirit eundo: door 't voortgaan wint zij in krachten).

223 *onderhouden:* klein en nietig houden; *strax daerna:* spoedig daarop, weldra.

225-27 *Coeus en Enceladus,* deze een Gigant, (zie Aeneïs III, r. 644), gene een Titan, zonen van de Aarde, waren door de Olympiese Goden gedood; in haar gramschap over deze moord zou de Aarde nu de Faam als haar laatste kind hebben gebaard; *de slimste:* de ergste (niet in de Lat. tekst).

228-29 *'t luidt zeltzaem:* mirabile dictu.

229 *wacker:* waakzaam, steeds vorsend, spiedend.

230 *als veders;* in Vondels vert. komt niet uit, dat de tongen, monden, ogen en oren *onder* de veren zitten.

[231] lijf heeft: het vlieght en snort by doncker nacht midden tusschen[231]
[232] hemel en aerde; en de zoete slaep luickt nimmermeer zijn oogen:[232]
[233] by dage staet het op schiltwacht boven op de huizen, of hooge[233]
[234] torens, zet menighmael groote steden overendt, en verbreit zoo[234]

231 *het,* in aansluiting bij *gedroght*.
232 *nimmermeer:* nimmer.
233 *op schiltwacht* (custos), als verspieder.
234 *overendt zetten:* schrik en beroering brengen over of in (Lat.: territat).

De neef van Venus, elck zijn padt op, stuift van hier
Door velt, en vlackte, en ruimte, om onder dack te komen.
De bergen bersten uit met stercke waterstroomen.[228]
De vorst van Trojen, en vrouw Dido vlughtgemeen,[229]
Geraecken in een hol, in een spelonck by een.
Het aerdtrijck beefde eerst: toen gaf Juno, die het huwen
De wet stelt, oock een merck. het weêrlichte: elck mogt gruwen.[231-32232]
De lucht nam kennis van hun bruiloft, zoo vol spots.[233]
De berghnymf huilde om hoogh, en boven op de rots.
Dees dagh was oirzaeck van haer doot, van al dat zuchten:
Want Dido keert zich nu aen geenerley geruchten,[236]
Noch past op naem en faem, noch mint het Troische hooft
Ter sluick, maer stroit zelve uit aen hem te zijn verlooft,
Een schijn en glimp, of dit haer misgreep kon verbloemen.[239]
De snelste plaegh van al wat iemant plaegh kan noemen,
De vlugge Faem loopt door gansch Libyen alree,
En al de groote steên. zy leeft, alsze ergen mê
Magh ommeloopen, en zy groeit in 't ommeloopen.
In 't eerste komtze, uit vrees, bekrompen aengekroopen:[244]
Dan neemtze plotseling de lucht in met haer vlerck.[245]
Zy stapt op d'aerde, en berght haer hooft in driftigh zwerck.[246]
Men zeght dat d'aerde, die haer moeder is, bezeten
Van wraecke, [om dat de Goôn de reuzen nedersmeeten
Uit gramschap,] haer, de jongste en slimste van dien aert,[249]
Na reus Enceladus en Ceüs, heeft gebaert,
Hun aller zuster, ras te voet, en snel in 't vliegen;
Een vreeslijck groot gedroght, het welck [ick schijn te liegen,]
Zoo menigh wacker oogh, zoo veele tongen heeft,
Zoo menigh open oor, als pennen, daer 't op zweeft,
En pluimen aen zijn lijf. het komt by nacht gevlogen,[254-55]
En snorren tusschen aerde, en lucht, en 's hemels boogen.
Geen vaeck beschiet zijn oogh. 't zit daeghlijx doorgaens heen[257]
Op tin of torentrans, verbaest de groote steên;[258]

228 *de bergen bersten uit met:* van de bergen (uit de bergspleten) stromen met onstuimig geweld.
229 *vlughtgemeen:* gemeenschappelik, samen vluchtend.
231-32 *die het huwen de wet stelt:* die de huwelikswetten instelt en onderhoudt.
232 *een merck:* het signaal.
233 *zoo vol spots:* die een bespotting is of zal blijken te zijn van een echtverbintenis.
236 *zich keren aen:* zich storen aan.
239 *een schijn en glimp* heeft betrekking op *verlooft:* (verloofd) een woord, dat een schone schijn gaf aan de zaak, aan haar handelwijze; *of:* alsof (misschien: in de hoop dat).
244 *bekrompen:* ineengedoken, als een schuw en nietig wezen.
245 Dan verheft ze zich al vliegende in het luchtruim; Vondel geeft in dit vers zijn eigen proza (en Vergilius' woorden) niet geheel juist weer (en ze *groeit* omhoog tot de wolken).
246 *driftigh zwerck:* drijvende wolken.
249 *aert:* geslacht.
254-55 *pennen, pluimen:* veren.
257 *doorgaens heen:* steeds door.
258 *verbazen:* schrik en ontzetting brengen in.

*

[235] wel logentael en achterklap, als waerheit. Deze, hier in groeiende,[+235]
[236] blies toen alle volcken d'ooren vol, en zette met stijve kaecken[236]
[237] t'effens uit wat 'er gebeurt en niet gebeurt, en hoe Eneas, van[237]
[238] Trojaenschen bloede gesproten, hier gelant was, dien de schoone
[239] Dido zich gewaerdighde aen te slaen: hoeze nu in schandelijcke[239239-40]
[240] wellusten verzopen, en hun Rijcken verachteloozende, al den
[241] winter in overdaet en liefkoozery overbroghten. De snoode Godin[241]
[242] geeft dit elck in den mont, en eensgangs naer Koningk Iärbas[+242]
[243] zwierende, verbittert en rockent hem op met deze mare. Hy uit[243]
[244] Ammon en Garamantis een geschaeckte Nymf, gesproten, had in[244]
[245] zijn breetstreckende Rijck hondert altaren, hondert geweldige[245]
[246] groote tempels, Jupijn ter eere gesticht, en hem altijt bernende[246]
[247] lampen, een gedurigh kercklicht toegeheilight, daer de zercken[247]
[248] van den bloede des offervees dreven, en festoenen en gescha-[248248-49]
[249] keerde roozenhoeden de pijlaeren vercierden. Men zeit dat hy, dol[249]
[250] van spijt, en verbolgen om zoo verdrietigh een tijding, midden[250]
[251] onder de beelden der Goden, en voor d'altaren zijn handen ten
[252] hemel opheffende, Jupiter ootmoedighlijck en vierigh aldus ge-
[253] beden hebbe: O almaghtige Jupiter, wien het Maurusische volck[+253]
[254] op de bancktapyten bancketteerende, nu den offerwijn ter eere[254]

[+] [Randschrift:] *laet dit niemant gebreck lijden,* In het R a n d s c h r i f t bij regel 235: *laet..... lijden:* laat niemand hiervan onkundig, bazuint dit overal rond.

[+] [Randschrift:] *en melt het Iärbas,*

[+] [Randschrift:] *die hier wraeck over eischt.*

* TEKSTKRITIEK: r. 246 *tempels* is in de druk van 1659 vervangen door *kercken*(dezelfde wijziging in r. 560-61).

235 *hierin groeiende* (gaudens): vol (duivelse) vreugde over het voorgevallene (dat haar gelegenheid bood om praatjes te verspreiden).

236 *met stijve kaecken uitzetten:* met een effen gezicht (zonder blikken of blozen, brutaalweg) verkondigen.

237 *t'effens:* tegelijkertijd; denk achter *gebeurt:* was (de Faam vertelde dus met hetzelfde onbewogen gezicht feiten en fantasieën).

239 *zich gewaerdighen,* lett. vert. van *dignari:* (het) niet beneden zich achten (waardig keuren); *aenslaen* (de hand slaan aan, de hand leggen op): als echtgenoot nemen, kiezen.

239-40 *in schandelijcke wellusten verzopen:* geheel bevangen door schandelike liefdesdrang, als slaven van schandelike hartstochten; *verachteloozen:* verwaarlozen.

241 *in overdaet en liefkoozery:* in weelde en wellust.

242 *geeft dit elck in den mont:* strooit dit overal rond; *eensgangs* (in dezelfde loop): ineens door.

243 *oprockenen:* ophitsen. Iärbas, de koning van Numidië, had Dido toestemming gegeven zich aan de Noordkust van Afrika te vestigen; zijn huweliksaanzoek had Dido afgeslagen.

244 *Ammon* (Hammon): Jupiter Ammon, oorspr. een Egyptiese godheid, die de Romeinen en Grieken met Jupiter (Zeus) vereenzelvigden; Vergilius zegt: bij een geschaakte Garamantiese nimf; de Garamanten woonden in Libye, in het tegenwoordige Fezzan.

245 *breetstreckende:* uitgestrekt.

246 *bernend:* brandend.

247 *een gedurigh kercklicht:* een eeuwig heilig vuur (op die honderd altaren); *daer:* waar; *de zercken:* de stenen vloer bij het altaar; *de zercken dreven van,* versta: er werd veelvuldig en rijkelik geofferd.

248 *festoen:* guirlande.

248-49 *geschakeerde roozenhoeden:* veelkleurige bloemkransen.

249 *de pylaeren,* nl. van de tempel.

250 *spijt:* ergernis, woede.

253 *het Maurusische volck:* de Moren, de bewoners van Noord-Afrika.

254 *op de bancktapyten bancketteerende:* op hun rustbanken, met tapijten overdekt, een feestmaal houdende; *nu,* nl. nadat Iärbas deze eredienst voor Jupiter heeft ingevoerd bij zijn volk.

[255] toeplengt; ziet ghy dit zoo koel en met goede oogen aen? Of ver-[255]
[256] vaert ghy, o vader, wanneer het dondert, en blixemt, ons slechts
[257] met een looze grijns? en flickert het weerlicht, en dreunt en ver-[257]
[258] schrikt ons de donder in de wolcken, zonder te raken? Een

255 *met goede oogen:* zonder vertoornd te worden (vgl. *met lede ogen*); *vervaren:* beangst maken.
257 *met een looze grijns:* met een onnozel (ijdel) masker (waar in werkelikheid niets schrikwekkends achtersteekt).

Zoo wel van logentael als van de waerheit zwanger.
Dit dier, nu in zijn kracht, blaest ieder een, hoe langer[260]
Hoe meer, zijne ooren vol, of't sluit, of niet en sluit.[261]
Zy zet al watze hoort met stijve kaecken uit:
Hoe schoone Dido nu een' vorst, van Troische magen,
Eneas, aen haer kust gelant, hadde aengeslagen:
Hoe deze, in wellust gansch verzopen, al te snoot,[265]
Niet lettende op hun rijck, noch 't nypen van den noot,[266]
Den ganschen winter in geile overdaet versleeten.
Dit wist dees snoode alom ten breetsten uit te meeten,
En zwierende in der yl naer vorst lärbas hof,
Verbittert, hitst hem op, en geeft zijn wraeckzucht stof.[270]
Dees, zoon van Garamante en Ammon, die haer schaeckte,
Was heer van 't groote rijck, daer 't kerkvier eeuwigh waeckte,[272]
Op hondert outers, rijck bescheenen van dit licht,
In hondert tempelen, Jupijn ten prijs gesticht.
De zercken dreven hier van 't bloet der offerzoenen.[275]
Poortael en pyler hing bevlochten met festoenen.
Men zeght dat hy, van spijt aen 't razen, om dees maer[277]
En zulck een' hoon, Jupijn ootmoedigh, voor 't altaer
En onder 't heilighdom der Goden, heeft gebeden,[279]
Daer hy zijn handen hief naer 's hemels mogentheden:[280]
Almaghtige Jupijn, wien 't Mauritaensch geslacht,
Dat nu, ten offerdissche aenleggende, met pracht
Zijne offerwijnen wijdt, ziet gy dus uit den hoogen[281-83]
Dit zonder steurnis aen, en koel, en onbewogen?[284]
Of schrickenwe ydelijck, ô vader, als uw hant[285]
Met blixemstraelen schiet, en dondert over 't lant?
En blickt het weêrlicht, berst de donder uit de wolcken[287]
Slechts krachteloos, ten schrick van licht verbaesde volcken?[288]

260 *nu in zijn kracht:* zich nu in zijn volle kracht voelend; vgl. *Lucifer* 554.
261 *of 't sluit, of niet en sluit:* of 't juist is of niet; met waarheid en lasterpraat door elkaar.
265 *snoot:* schandelik.
266 *noch 't nypen van den noot:* noch op het gebrek, de behoeften hunner onderdanen.
270 *en geeft zijn wraeckzucht stof:* en geeft voedsel aan zijn wraakzuchtig gemoed.
272 *daer:* waarin; *waecken:* wakker zijn, brandende zijn.
275 *offerzoen:* het dier dat als zoen (tot verzoening der goden) geofferd wordt.
277 *aen 't razen:* tot razernij gebracht.
279 *onder 't heilighdom der Goden:* staande tussen de heilige beelden der goden.
280 *'s hemels mogentheden:* de goden.
281-83 Blijkbaar zijn hier twee zinsconstructies door elkaar gelopen; men kan *dat* in 282 weglaten, of *aenleggende* veranderen in *aenlegt*.
284 *zonder steurnis:* zonder verstoord te worden.
285 *ydelijck:* zonder reden.
287 *blicken:* flikkeren.
288 *licht verbaesde volcken:* gemakkelik tot ontzetting te brengen volken.

*

[259] vreemde vrouw, aen onze steigers opgezet, en die voor geringen[259259-60]
[260] prijs een stadt bouwde; en wie wy het strant en eenen behantvesten
[261] gront gunden, om te beploegen; zulck eene heeft ons huwelijck[261]
[262] afgeslagen, en Eneas voor heere des Rijcks aengenomen: en die[262-63]
[263] Paris met zijn laf en ontmant gezelschap; een die zijn hair balsemt,[263]
[264] en den Meonischen mijter onder de kin knoopt; zulck een houdt[264]
[265] nu hof met zijn geschaeckte vriendin; en wy offeren quansuis[265]
[266] gaven in uwe kercken, en zoecken slechts eenen ydelen naem.[266]

[267] D'almaghtige vader verhoorde zijn gebedt, die de handen aen[+267]
[268] het altaer uitstreckte, en keerde hier op het gezicht naer de[268]
[269] Koningklijcke muren, en de gelieven toe, die hunnen eerlijcken[+]
[270] naem en faem in den wint sloegen. Toen sprack hy Merkuur[270]
[271] aldus aen, en belaste hem dit: voort, mijn zoon, ga hene: roep
[272] den westen wint by der hant, en gly op uwe slaghveders door[272]
[273] de lucht naer beneden toe, om den Dardaenschen Vorst (die nu
[274] te Karthago, by de Tyriers, blijft sammelen, zonder eens om te[274274-75]
[275] zien naer de steden, hem by nootlot toegeleit) aen te spreken,
[276] en hem mijnen last, op het spoedighste, over te dragen. Zijn[276]

[+][Randschrift:] *Iupijn aldus opgeweckt,*

[+][Randschrift:] *vaerdight Merkuur naer Eneas af.*

* TEKSTKRITIEK: r. 265 *en.... quansuis* is in de druk van 1659 veranderd in: *wy trouwen offeren*.

259 *aen onze steigers opgezet*; schilderachtige modernisering: Vondel heeft gedacht aan de steigers van 't Y te Amsterdam, waar zovele berooide vreemdelingen 'op een strowis kwamen aandrijven'; *opzetten:* aan wal zetten, ontschepen.

259-60 *die.... bouwde;* de Latijnse tekst zegt: die voor geld (een terrein kocht en) een nietige stad bouwde; vgl. de vert. in verzen, vs. 290; *het strant:* de rotsige, barre kuststrook (tegenover het vruchtbare binnenland); *een behantveste gront:* een grondgebied waarop zij zekere rechten, privilegiën kon uitoefenen en schenken; het is niet zeker of Verg. *volkomen autonomie,* of een zekere mate van onafhankelikheid bedoelt.

261 *ons huwelijck:* een huwelik met ons.

262-63 *die Paris,* verachtelik voor: die verwijfde Aziër (Trojaan) en vrouwen verleider; ook Paris had, als vreemdeling in Griekenland komend, wederrechtelik de vrouw van een ander (Menelaus) meegevoerd, (vgl. r. 265).

263 *ontmant:* verwijfd; Iärbas smaalt op de in zijn oog onmanlike kleeding, het verwijfde voorkomen van Aeneas en zijn volgelingen.

264 *den M. mijter.... knoopt* (subnixus mitra Maeonia); *de M. mijter* (Phrygiese muts) was een door Aziaten gedragen muts met keelbanden, die het opgemaakte haar in orde hield; *Maeonia:* landschap in Lydië.

265 *wij... quansuis* (ter vert. van quippe): wij... natuurlik (ironies), wij brengen maar braaf...

266 *zoecken.... naem,* versta: eren uw ijdele, gewaande macht (famamque fovemus inanem); Vondels opvatting is niet geheel juist; dat blijkt ook uit de vert. in verzen, vs. 298.

267 *zijn gebedt die:* het gebed van *hem* die.

268 *aen het altaer;* door het aanraken van het altaar dacht de smekeling in onmiddellike aanraking met de godheid te komen.

270 *Merkuur:* Mercurius, de bode der Goden, voorgesteld met vleugels aan de voeten (schoenen); zie r. 272 en 293.

272 *by der hant roepen:* ontbieden.

274 *sammelen:* toeven, talmen.

274-75 *zonder eens om te zien naer:* zonder zich in 't minst te bekommeren om; *de steden:* de in Italië te stichten steden; *toegeleit:* toegedacht, beschikt.

276 *op het spoedighste:* gedragen door de snelle Westenwind (r. 272).

[277] overschoone moeder beloofde ons dit niet van hem, en berghde[277]
[278] daerom zijn leven tweemael uit der Grieken handen; maer ver-
[279] zekerde dat hy de man zou wezen, die Italie, zwanger van heer-[279]
[280] schappye, en brieschende van oorlooghsmoedt, noch zou re-
[281] geeren; d'afkomst uit Teucers hoogen stam gesproten, wijt[281]
[282] uitbreiden, en den geheelen aertbodem wetten voorschrijven.[282]
[283] Indien d'eere van zoo gewightige zaken zijn hart niet eens ont-[283]
[284] voncke, en de vader het niet de pijn waerdigh achte, eigen lofs[284284-285]

277 *dit,* nl. dat hij zò zou handelen; *en berghde....;* versta: en daarvoor heeft zij hem niet tweemaal gered...., nl. eens in zijn strijd tegen Diomedes, een tweede maal bij de inneming van Troje (zie *Aen.* II)
279 *zwanger van heerschappye:* waaruit een machtig wereldrijk zou voortkomen (gravidam imperiis).
281 *afkomst:* geslacht; *Teucer:* eerste koning van Troje.
282 Aeneas' '*afkomst*' zal ten slotte 'den geheelen aertbodem wetten voorschrijven'.
283 *d'eere:* de roemvolle opdracht; *niet eens:* in 't geheel niet.
284 *de pijn* (Fr. peine): de moeite.
284-285 *eigen lofs halve:* ter wille van zijn eigen roem.

Een vrouw, die in mijn lant zich vreemt en balling vondt,[289]
Een kleine stede bouwde, op een' gekochten gront;
Die wy met strant en erf en hantvest hier verzagen,
Heeft reuckloos en verwaent ons huwlijck afgeslagen,[292]
Eneas in het rijck gewelkoomt, als haer' heer:
En zulck een Paris met zijn' stoet, zoo laf en teêr,
Een die de locken zalft, en poêrt, en om zijn kinne[295]
Den myter toeknoopt, op zijn Lydisch, blaeckt van minne,
En neemt in 't hof de luim van zijn geschaeckte waer:[297]
Wy offren slechts om eer, met ydel kerckgebaer.[298]
d'Almaghtige verhoort zijn bidden, onder 't branden
Des offers, voor 't altaer met opgeheve handen,
Keert flucks zijne oogen naer de koningklijcke stadt,
En 't paer, dat blint van min, zijn eer en plicht vergat.
Hy roept Merkuur, die hoort dien last op 's hemels veste:[303]
Voort voort, mijn zoon, ga heen, verdaegh den wint van 't weste:[304]
Gly heene door de lucht op uwe slaghpen neêr,
En bootschap, uit mijn' naem den Frygiaenschen heer,
Die nu, in Didoos hof dus lang haer bygebleven,
Niet omziet naer de steên, by nootlot hem gegeven.
Zijn schoone moeder heeft ons dit met haere stem
Niet van dien man belooft, en hierom tweewerf hem
Voor 't Grieksch geweer beschut; maer liet zich anders hooren,
Dat hy, ten scepter van Italie geboren,
Dit rijck beheerschen zou, 't welck, zwanger van gebiên,[313]
En brieschende oorlogen, gevreest wiert, en ontzien,[314]
Dat hy de jonge telgh, uit Teucers stam gesprooten,[315]
Noch eens uitbreiden zoude, en in haer rijcksgenooten[316]
Den ganschen aerdtboôm zien verknocht aen 't hooftgezagh.[317]
Zoo d'eer van zulck een' staet hem niet ontvoncken magh;
Ontziet de vader aen dien last der heerschappyen[319]

289 *zich vinden:* zich geplaatst zien, komen als.
292 *reuckloos* (roekeloos): onbedacht; *verwaent:* in overmoed, laatdunkend.
295 *poêrt:* poeiert.
297 *neemt de luim waer:* gehoorzaamt aan de minneluimen; *zijn geschaeckte:* de door hem aan mij ontschaakte vrouw, bedoelt Iärbas.
298 Wij zijn tevree, als we maar met ons offeren en onze (nutteloze) ceremonieën bereiken, dat onze vroomheid geprezen wordt (ironies).
303 *op 's hemels veste:* in het hemelse paleis.
304 *verdaeghen:* oproepen om te verschijnen, ontbieden.
313 *gebiên*, meerv. van 't subst. *gebied:* heerschappij (zie de proza-vert., r. 279).
314 *wiert:* zou worden.
315 *de jonge telgh* is lijdend voorw. bij *uitbreiden* (dat hij het geslacht, uit Teucer geboren, tot grootheid zou brengen).
316 *rijcksgenoot,* hier: (toekomstig) heerser, keizer.
317 *verknocht:* onderworpen; *hooftgezagh:* opperheerschappij (van Rome).
319 *ontzien:* vrezen, er tegen opzien; *heffen aen:* zijn schouders zetten onder (heffen aan iets: proberen het te tillen).

*

[285] halve, aen dat sware stuck te heffen; zal hy dan zijnen zoon[285]
[286] Askaen den burgh van Rome benijden? Wat bouwt hy daer?[286]
[287] Of wat voordeel staet hem te verwachten van stil te blijven leg-
[288] gen, by een volck dat hy te vyant heeft? En waerom ziet hy niet[288]
[289] eens om naer zijn Ausonische spruiten, en de landen van Lavinie?[289]
[290] Dat hy t'zeil ga: dit is het slot van mijn bevel: ghy zult mijn ge-[+290]
[291] zant hier in wezen. Zoo sprack Jupijn, en de zoon maeckte zich
[292] gereet, om den last van zijnen grooten vader in 't werck te[292]
[293] stellen; en bondt eerst aen zijne hielen de gulde vleugels, die
[294] hem snel, op den wint door de lucht, te gelijck over water en[294]
[295] lant henevoeren. Daer na nam hy zijn roede, waer mede men de[295]
[296] bleecke zielen uit den afgront verdaghvaert, en naer de duistere[296]
[297] hel henedrijft: zy verweckt en verjaeght den slaep, en luickt den
[298] doode zijn oogen open. Hier op zich verlatende, breeckt hy de[+298]
[299] winden met zijne borst, en zwemt door de nevels, die voor hem
[300] wijcken; en voortvliegende ziet terstont den steilen top en rugh
[301] van den harden Atlas, die den hemel met zijne kruin onderstut;[+301]
[302] Atlas altijt met donckere wolcken behangen. Zijn hooft, ruigh van
[303] pijnbosch begroeit, wort van stormen en slaghregens gebeuckt:
[304] sneeuw bedeckt zijne schouders: geheele stroomen storten langs
[305] des ouden grijzerts kin af, en zijn borstelige baert hangt stijf van
[306] yskegelen bevrozen. De Cyllener, een poos stil op zijn wiecken[+306]
[307] hangende, streeck hier eerst: van hier gaf hy zich, met al het[307307-8]
[308] lijf voorover, naer zee toe; gelijck een vogel, die langs het strant,

[+][Randschrift:] *Merkuur gehoorzaemt,*

[+][Randschrift:] *en door de lucht zwevende,*

[+][Randschrift:] *ziet den bergh Atlas,*

[+][Randschrift:] *strijckt daer, gelijck een vogel, die langs het strant vlieght;*

* TEKSTKRITIEK: r. 295 *men* is in de druk van 1659 veranderd in *hy* (zie de aant. bij r. 295).

285 *aen dat sware stuck te heffen:* de schouders zetten onder, proberen het te tillen.

286 *benijden:* misgunnen. De bedoeling is: moet hij dan niet, als vader, ter wille van zijn zoon Ascanius die (door hem zelf niet gewenste) taak op zich nemen?; *daer;* nl. in Carthago; in de vert. in verzen, vs. 322, is het Latijnse *quid struit* (wat wil hij daar toch) beter weergegeven.

288 *te vyant*; vgl. r. 380.

289 *zijn Ausonische spruiten:* zijn nageslacht in Italië; de *landen van Lavinie* (Lavinia arva): het toekomstige Latium (het landschap, waarin hij Lavinium zal moeten stichten).

290 *het slot* (Haec est *summa*): de korte inhoud; dat is in korte woorden samengevat mijn bevel.

292 *in 't werck stellen:* volbrengen.

294 *te gelijck,* ter vert. van *pariter;* Vondel heeft *pariter* verkeerd verbonden; de Lat. tekst zegt: *pariter cum flamine rapido* = snel als de wind (door de lucht over w. en l. heen)

295 *roede;* Mercurius draagt een gouden toverstaf in de hand; *men;* versta: *hij*, Mercurius; zie de *Tekstkritiek*. M. begeleidt de schimmen der afgestorvenen naar de onderwereld (en kan ze ook weer terugvoeren op de aarde).

296 *ziel:* schim; *verdaghvaerden:* oproepen, omhoogroepen of-voeren naar de aarde.

298 *Hier op zich verlatende* (illa fretus): hierop vertrouwende = door middel van deze staf (*drijft hij de winden aan*) is de bedoeling van de Latijnse tekst.

301 *Atlas* (de personificatie van het Atlas-gebergte in Noord-Afrika, dat de hemel schijnt te ondersteunen): in de mythologie een opstandige Titan, door Jupiter veroordeeld om de hemelbol op zijn schouders te dragen. Vergilius schildert hem tegelijk als menselik wezen, als grijsaard, en als berg; *hard:* bestand tegen weer en wind.

306 De *Cyllener:* Mercurius, die geboren is op de berg Cyllene in Noord-Arcadië.

307 *streeck hier eerst;* Vergilius' bedoeling is waarschijnlik: hij maakte hier zwevend halt; vgl. de vert. in verzen, vs. 348-49; *zich geven:* zich begeven.

307-8 *met al het lijf voorover* (praeceps toto corpore): met het bovenlichaam omlaagschietend, neerduikend.

[309] langs de vischrijcke zeeklippen, laegh by het water henevlieght:[309]
[310] eveneens vloogh de Cylleensche spruit, die van moeders zijde[310310-11]
[311] Atlas voor zijnen grootvader rekent, tusschen hemel en aerde, en

309 *laegh by het water hene:* vlak (rakelings) over het water.
310 *eveneens:* op dezelfde wijze.
310-11 *die.... rekent;* de Lat. tekst bedoelt: zijn grootvader van moeders zijde verlatende (veniens ab avo materno); Mercurius' moeder Maia was een dochter van Atlas.

Te heffen om zijne eer? zal hy Askaen benyen[320]
Den hoogen burgh van Rome, en al 't Romainsch gebiet?
Wat suft hy daer zoo lang? wat nut wat voordeel ziet[322]
Hy daer te winnen, met zoo lange stil te leggen,
By volck, dat hem eer lang den oorloogh aen zal zeggen?[324]
Waerom ziet hy niet om naer zijn Ausoonsche spruit,
En naer 't Lavinisch lant? hy vaer' ter haven uit.
Gy hoort wat ick beveel, en zult mijn bode strecken.[327]
Dus sprack hy, en de zoon bereit zich te vertrecken,
Op 's grooten vaders last, schiet gulde vleugels aen
Zijn hielen, die hem hoogh door 's hemels luchte baen,[330]
En over zee en zant gezwint en luchtigh voeren.
Hy neemt hierna de roê, die zielen kan beroeren,[332]
De bleecke schimmen zelfs verdaeght uit Plutoos stoel,[333]
En andre zielen naer den droeven jammerpoel
Door haere maght verzent. de slaep komt ingesloopen,
En vlught voor haer: zy luickt des dooden oogen open.
Hier steunt hy op, en klieft de winden in zijn vlught,
Doorzwemt de nevels, breeckt de wolcken, en de lucht.
Hy ziet in zijne vlught den top en hooge lenden[339]
Van harden Atlas, die den hemel, en het wenden
Der starren, onderstut met zijn verheve kruin.[340-41]
Het hooft van Atlas, ruigh van pijnbosch, steil en schuin,
Doorgaens met mist bedeckt, en donckre regenvlaegen,[343]
Wort nacht en dagh gebeuckt van storm, en donderslagen.
De schouders leggen wit van sneeu, en vliet by vliet
Stort neêr langs 's grijzaerts kin. de baert en knevel ziet
Bevrozen, en hangt stijf van kegelen, en koude.
Hier hing de vlieger op zijn pennen, en aenschoude
't Omleggende gewest. toen streeck hy van om hoogh
Voorover met al 't lijf naer 't water toe, en vloogh,
Gelijck een vogel, die, langs 't vischrijck strant vast heene,
Langs rots en water zweeft. de zuigling van Cyllene,
Die van zijn moeders zy den grooten Atlas voor
Zijn' grootvaêr rekent, vloogh alleens in 't midden door,[354]

320 *om zijne eer; zijne* met klem (vgl. de proza-vert.: *eigen lofs halve*). Voor 't verband is achter *hy* dan te denken.
322 *suffen:* werkeloos zitten.
324 vgl. vs. 440; of kan Vondel hier doelen op de (latere) Puniese oorlogen?
327 *strecken:* dienst doen als, zijn.
330 *lucht:* licht, helder.
332 *beroeren:* in beweging brengen.
333 *Plutoos stoel:* de zetel, het rijk van Pluto, de onderwereld.
339 *lenden:* flanken (latera).
340-41 *het wenden der starren:* de (aan het hemelgewelf) wentelende sterren.
343 *doorgaens:* steeds.
354 *alleens:* op dezelfde wijze, evenzo; *in 't midden door,* nl. midden tussen hemel en aarde.

*

[312] deelde de winden, en het zantachtige strant van Lybye. Zoo ras[312]
[313] zijn vlugge zolen de hutten raeckten, zagh hy Eneas hier sloten[313]
[314] en nieuwe huizen bouwen; hebbende een zwaert, wiens hecht[314]
[315] van gelen Iaspis starwijs gewrocht was, op de zijde, en eenen[315]
[316] langen rock aen, die hem van Dido geschoncken, rijckelijck van[316-17]
[317] haer met fijn gout was geborduurt, en van Tyrisch purper gloeide.
[318] Terstont gingk hy hem aldus aen: leght ghy nu den gront van[+318]
[319] het hooge Karthago, en sticht een schoone stadt, een vrouwe te[319-20]
[320] geval? och, hoe verzuimt ghy uw Rijck en gelegentheit? De[320]
[321] Koningk der Goden, naer wiens stem hemel en aerde luisteren,
[322] zent zelf my van den klaren Olymp aen u. Jupijn zelf vaerdight
[323] my haestigh door de lucht af, met dezen last aen u. Wat bouwt[323-24]
[324] ghy hier? of op wat voet verslijt ghy uwen tijt zoo ledigh in
[325] Libye? Indien d'eere van zoo gewightige zaken u niet meer ter[325]
[326] harte ga; en ghy het niet de pijn waerdigh acht, eigen lofs halve,[326]
[327] dat zwaere stuck aen te vatten; zoo zie toch te rugh naer Askaen,[+327]
[328] die vast opschiet, en denck om Julus, uwen erfgenaem van zoo[328]
[329] groot een hope, en wien het Rijck van Italie, en gebiet van Rome
[330] boven 't hooft staet. De Cyllener, zoo gesproken hebbende, liet[330]
[331] midden in zijne rede de sterfelijcke gedaente vaeren, en ver-[331]

[+] [Randschrift:] *en der Goden tolck bestraft Eneas over zijn verzuim,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 318: *bestraffen:* berispen.

[+] [Randschrift:] *en belast hem te vertrecken*. 327 *belasten:* gelasten.

* TEKSTKRITIEK: r. 324 *of* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) geschrapt (*aut* qua spe....). - 326 *de pijn* is in de druk van 1659 veranderd in *de moeite*.

312 *deelde de winden en het strant:* de bedoeling is: vloog naar het zandige strand van Lybië en kliefde de winden (*ad* litus harenosum Libyae; in Vondels Lat. tekst stond *ac*).

313 *de hutten:* de lage huisjes der Numidiërs aan de buitenkant van Carthago; *sloten* (arces), hier: vestingwerken (een burcht).

314 *nieuwe huizen,* nl. voor zijn gevolg, dat zich nu ook in Carthago zal vestigen; *wiens;* het antecedent is een onzijdige zaaknaam; Vondel gebruikt in dit geval meermalen de vorm *wiens*.

315 Het gevest bestaat uit een jaspis (een kostbaar gesteente, edelgesteente), in de vorm van een ster; Vergilius bedoelt misschien: het gevest is besterd (stellatus), bezaaid met gele jaspissen.

316-17 De Lat. tekst zegt: de rijke Dido (zie de vertaling in verzen, vers 363) had hem het zwaard en de mantel geschonken; Vondel heeft *rijckelijck* als adverbium bij *geborduurt* gevoegd.

318 *aengaen:* toespreken.

319-20 *een vrouwe te geval:* om een vrouw genoegen te doen, te behagen.

320 *verzuimen:* vergeten, verwaarlozen; *gelegentheit:* aangelegenheden, belangen.

323-24 Denk achter *u* een dubbele punt; *wat bouwt ghy hier;* onjuiste vertaling van *quid struis:* wat hebt gij voor; vergelijk regel 286; *op wat voet* (qua spe): op welke grond (welke hoop koestert ge toch, dat ge....).

325 *zoo gewightige zaken*, nl. Aeneas' lotsbestemming, het stichten van een nieuw rijk in Italië.

326 *de pijn:* de moeite (vgl. voor deze hele passage r. 283-vlg.).

327 *zie toch te rugh naer* (respice): houd toch rekening met.

328 *die vast opschiet:* die ondertussen opgroeit, een jongeling wordt.
Julus; de naam Ascanius (r. 327) moet de gedachte opwekken aan Troje, aan 't verleden dat achter Aeneas ligt, de naam *Iülus* aan de toekomst, aan Italie en de gens *Iulia,* die gesticht moet worden.

330 *boven 't hooft staet:* te wachten staat.

331 *midden in zijne rede;* Lat.: medio sermone; de bedoeling is: Mercurius wacht, na zijne opdracht te hebben vervuld, na zijne rede te hebben beëindigd, *niet op antwoord; liet.... de sterfelijcke gedaente vaeren* is een onjuiste vert. van: *mortales visus reliquit:* onttrok zich (pijlsnel) aan de blikken der stervelingen.

[332] dween om hoogh in de dunne lucht, uit zijn oogen. Maer Eneas[+332]
[333] stont stom en verbijstert, om dat gezicht, al zijn hair van schrick
[334] te bergh, zijn tong kost geen geluit slaen: en hy haeckte, ver-
[335] baest door zulck een aenspraeck en gebodt der Goden, om in[335]
[336] aller yl door te gaen, en dees genoeghelijcke landouw te verlaten.[336]

[+][Randschrift:] *Eneas staet verbaest,* 332 *verbaest:* verbijsterd.

332 *en verdween.... in de dunne lucht;* versta: loste op in ijle lucht (zie de vertaling in verzen, vs. 382).
335 *verbaest* (attonitus): hevig ontsteld, ontdaan; *aanspraeck* (monitu): vermaan, eis.
336 *doorgaen:* vluchten.

En kloofde, tusschen aerde en hemel, wint en kusten[355]
Van Libye. zoo ras de vlieger komt te rusten
Met zijnen vluggen voet op eene hofstê, ziet[357]
Hy vorst Eneas hier vast bouwen, en bespiet[358]
Hoe door zijne aendrift burgh en nieuwe huizen steegen.[359]
Het zwaert hing op de zy. het hecht van 's vorsten degen
Was starrewijs met kunste in jaspis uitgesneên.
De lange lijfrock hing van boven om zijn leên.
De rijcke Dido had hem dit gewaet geschoncken,
Gelijck zy 't zelve wrocht. de goude streepen bloncken[364]
In Tyrisch purper, schoon en levendigh van gloet.
Hy sprack hem daetlijck aen: leght gy nu hier den voet
Den gront van 't hoogh Karthage, en sticht haer schoone wallen,
Een vrouwe alleen ten dienst? waer zijtge toe vervallen,
Die uw gelegenheit en rijcken drijven laet!
De koningk van de Goôn, wiens mogentheit den staet[370]
Van hemel aerde en zee regeert, het hof der hoven[371]
Heeft zelf my met dien last aen u gestuurt van boven.
Wat bouwtge? of op wat voet verslijtge, dus gerust[373]
En ledigh, uwen tijt op d'Afrikaensche kust?
Indien u d'eere van dit stuck niet magh beweegen,[375]
U zelf aen dezen lof zoo luttel is gelegen,
Dat gy u aen dien last te heffen zoudt ontzien;[377]
Zoo zie ten minste eens om naer uw' Askaen, aen wien,
Als die uw eenigh oir, de hoop is van uw leven,[379]
Italje en 't Roomsche rijck by nootlot wert gegeven.[380]
Dus spreeckt Merkuur, en leght wat sterflijck in hem schijnt
In 't spreecken af, daer hy voor 't oogh aen lucht verdwijnt.[382]
Maer vorst Eneas stont verbijstert, opgetogen,[383]
En stom om dit gezicht, het haer te bergh: 't vermogen
Der spraeck bezwijckt: de stem blijft steecken in de keel.
Verbaest om Godts gebodt en aenspraeck, haeckt hy, heel
En al verandert, uit dit weeligh lant te scheiden,[386-87]

355 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 312.
357 hofstê: boerenhoeve.
358 *vast bouwen:* bezig met bouwen; *bespieden:* waarnemen, met aandacht zien naar.
359 *aendrift:* aansporing, krachtige opwekking; *steegen:* omhoogrezen.
364 *de goude streepen;* versta: door het paarsrood van de mantel waren gouden draden geborduurd.
370 *mogentheit:* macht, almacht.
371 *het hof der hoven:* de hemel, Jupiter.
373 *dus:* zo.
375 *dit stuck:* de u toegedachte lotsbestemming.
377 vgl. vs. 319-20.
379 *oir:* erfgenaam (als degene, die uw enige erfgenaam, de hoop van uw leven is; daar hij uw.... is).
380 *Roomsch:* Romeins.
382 *daer:* terwijl; *aen lucht* (in auram tenuem), zie de proza-vertaling, r. 332 met aant.
383 *opgetogen:* buiten zich zelf, ontdaan.
386-87 *heel en al verandert:* tot gans andere gedachten gebracht.

*

[337] Och, hoe zal hy het maken? Met welcke woorden de Koningin,[337]
[338] van minne razende, nu best ondergaen? hoe zijn rede beginnen?[338]
[339] Hy leit het vast by zich zelven over, dan dus, dan zoo, en maelt[339]
[340] en hermaelt al wat hem voor komt, dat hem het hooft omzwin-[340]
[341] delt. Endelijck het stuck van wederzijde wel overwogen, zoo[341]
[342] vont hy dit raetzaemst: hy roept Mnestheus, Sergestus, en den[342]
[343] stercken Kloanthus; gebiet hun stilzwijgens de vloot klaer te[+343]
[344] maecken, de maets naer strant te porren, geweer by der hant te[344]
[345] hebben, en d'oirzaeck dezer nieuwe toerustinge t'ontveinzen; op[345]
[346] dat hy ondertusschen (wanneer d'onnozele Dido hier minst om[346]
[347] dencke, en niet eens vermoede, dat zulck een krachtige minne-[347]
[348] bant gebroken kan worden) haer ondertaste, haer zachtste[348][348-49]
[349] luimen waerneme, wanneerze best aen te spreken zy: en lette
[350] wat wijze van aenspraeck in deze gelegentheit best vallen wil.[350]
[351] Zylieden, hierom verblijt, gehoorzamen spoedigh zijn bevel, en
[352] verrechten hunnen last.

[353] Maer de Koningin (wie kan een verliefde bedriegen?) merckte[+]
[354] dit ras, en kreegh allereerst lucht van zijn vertreck, dat nu op[354]
[355] handen was; en vreesde oock, daer niet te vreezen stont. De[355]

[+][Randschrift:] *en gebiet zijne voornaemsten, de vloot klaer te maken.*

[+][Randschrift:] *De Koningin krijght hier lucht af,*

* TEKSTKRITIEK: r. 357 *het volck vaerdigh stont* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) veranderd in: *het volck uitreede* (Fama detulit.... *cursum parari*).

337 *hoe.... maken:* hoe zal hij zich hier door slaan.

338 *ondergàen* (ambire): met voorzichtig beleid naderen en toespreken (aan boord komen met zijn plan).

339 *vast:* al maar.
maelen en hermaelen: wikken en wegen, herhaaldelik overdenken, bepiekeren.

340 *vóórkomen:* voor de geest komen; *omzwindelen:* duizelen, omlopen.

341 *van wederzijde:* naar alle kanten; denk achter *overwogen* zijnde (nadat hij de zaak naar alle kanten had overwogen, na lange weifeling).

342 *raetzaemst:* het raadzaamst.
Sergestus (een andere lezing is *Serestus*), Mnestheus en Kloanthus zijn reismakkers van Aeneas.

343 *stilzwijgens* (stilzwijgend): in alle stilte.

344 *porren:* ontbieden; *geweer by de hant te hebben:* de wapens bereid te houden (tegen een mogelike aanval van de vertoornde Dido en haar troepen); zò verklaren de oude commentatoren (Servius) de Lat. woorden *parent arma;* een andere (betere) verklaring is: alles voor 't onmiddellik vertrek der schepen in gereedheid te houden (zeilen, takels enz.)

345 *nieuw,* hier: ongewoon, onverwacht; *ontveinzen:* verborgen houden.

346 *wanneer:* terwijl; *onnozel:* geen kwaad vermoedend, argeloos (Lat.: *optima Dido*)*; dencken om:* verdacht zijn op.

347 *niet eens:* in 't geheel niet.

348 *ondertasten:* polsen (zijn voelhorens uitsteken).

348-49 *haer.... zy:* wachte tot ze in de meest vriendelike (minzame) gemoedsstemming verkeert en het best kan worden toegesproken.

350 *best vallen wil:* de meest passende zal zijn.

354 *allereerst:* eerder dan iemand anders.

355 *en vreesde oock....:* en kreeg zelfs argwaan uit op zichzelf onschuldige handelingen (vgl. vs. 409 der vert. in verzen).

[356] zelve onrustige Faem broght de kranckhoofdige vrouw over,[356]
[357] hoe men de vloot wapende, en het volck vaerdigh stont om door[357]
[358] te gaen. Radeloos en verbittert looptze razen en rinckincken de[+358]
[359] gansche stadt door; gelijck een Thyas, of Wijnpriesterin, aen 't[359]
[360] hollen van al 't geraes der cymbelen en geluiden; wanneerze op
[361] het driejarige wijnfeest van Bacchus bezeten, aengeprickelt wort,[361]

[+][Randschrift:] *geraeckt aen 't hollen gelijck een Priesterin van Bacchus;*

356 *De zelve onrustige Faem:* dezelfde nimmer rustende Faam (die in r. 220-vlg. beschreven is); de Lat. tekst heeft *impia:* goddeloos, boosaardig, snood; zie de vert. in verzen, vs. 410; *kranckhoofdig:* uitzinnig (hier prolepties gebruikt: Dido *wordt* radeloos door het bericht).
357 *wapenen:* uitrusten, toereden (*armare;* vgl. de aant. bij r. 344-45); *doorgaen:* afreizen.
358 *rinckincken,* hier gekozen in verband met het Lat. *bacchatur* (*bacchari:* rondzwerven als Bacchanten, dol en uitgelaten zijn); *rinckincken* werd in het 17de-eeuws gebruikt om het - met gerinkink van rinkelbommen, bekkens enz. of met getier gepaard gaande - rondlopen, hollen (en dansen) van Bacchanten enz. aan te duiden.
359 *een Thyas:* een Bacchante, priesteres van Bacchus; om de drie jaar werden op de berg *Cytheron* (362) bij Thebe Bacchusfeesten gevierd; de Bacchanten, luide kreten uitstotend en slaande op *cymbalen* (360), geraakten ten slotte in een soort extatiese razernij.
361 *driejarig:* driejaarlijks; *van Bacchus bezeten;* vgl. door de duivel bezeten.

Te vlughten. och, hoe zal, hoe zal hy dit beleiden?[388]
Met welcke woorden best mevrouw de koningin
Bejeegnen, ondergaen, in 't heetste van haer min?[390]
En hoe zijn rede best beginnen? hy, aen 't maelen,
Aen 't overweegen, laet zijn zinnen ommedwaelen,[392]
En overleght vast hoe het dus of zoo beslaet:[393]
En, na veel overleghs, acht dit den nutsten raet:[394]
Hy roept Sergest, Kloanth, en Mnestheus, zijn bewusten,[395]
Beveelt hun stil de vloot en schepen toe te rusten;
Maetroos naer zee en strant te porren; het geweer
Te brengen by der hant; t' ontveinzen wat hunn' heer
Beweeght te vorderen de nieuwe reederyen,[399]
Op dat hy midlerwijl, [wanneer 't de tijt kan lyen,[400]
d'Onnoosle Dido minst vermoedt dat zulck een bant
Van minne breecken kan,] haer luimen in dien stant[402]
En toegang ondertaste, en lette, boven allen,[403]
Wat aenspraeck en wat wijs ter zaecke best wil vallen.
Zy, vrolijck en gereet, bestemmen zijn besluit,[405]
En voeren hunnen last getrouw en naerstigh uit.
Maer Dido [want wie kan zich voor de Min bedecken?]
Vernam dit tijdigh, roock de lucht van zijn vertrecken
Ophanden: niets en quam haer voor, of zy verschoot.[409]
Die snoode Faem ontdeckt de dolle hoe de vloot[410]
Met maght wiert uitgereet, gewapent om te vlughten.[411]
Vol viers, en zinneloos rinckincktze op die geruchten,[412]
En zwiert door al de stadt, gelijck, by offerdranck,[413]
De Wijngodts Priesterin loopt hollen, op den klanck
Van bommen en Cymbael, als, van dien Godt bezeten,[415]
Zy op 't dryjaerigh feest genoopt wort, en gesmeeten,[416]

388 *beleiden:* aanleggen, uitvoeren.
390 *bejeegnen:* aanspreken.
392 *laet zijn zinnen ommedwaelen:* laat zijn geest alle richtingen uitgaan.
393 *vast:* maar steeds; *hoe het dus of zoo beslaet:* wat de uitkomst (de afloop) zal zijn als hij op deze wijze, wat, als hij op die wijze te werk gaat.
394 *nut:* nuttig, dienstig; *raet:* plan, wijze van handelen.
395 *zijn bewusten:* zijn vertrouwde vrienden.
399 *vorderen:* voortgang maken met, in gereedheid brengen; *reedery:* uitrusting.
400 *wanneer 't de tijt kan lyen* (wanneer de tijd 't kan verdragen): als 't ogenblik daarvoor gunstig is.
402 *stant:* stemming.
403 *haer toegang* (Lat.: aditus): de wijze, waarop hij haar het best met zijn verzoek kan naderen (vgl. verder de prozavert., r. 349-50.
405 *gereet:* (aanstonds) bereid; *bestemmen:* instemmen met.
409 *op handen:* bijv. bep. bij *vertrecken* (zie de prozavert.); *niets...;* ze schrok van alles wat haar ter ore kwam.
410 *snoot:* eerloos.
411 *met maght:* met inspanning van alle krachten (in aller ijl)
412 *vol viers:* in harstochtelike opwinding; *zinneloos:* radeloos.
413 *zwieren:* zwerven, ronddolen.
415 *bom:* rinkelbom, tamboerijn.
416 *nopen:* prikkelen, aanvuren; *smijten,* hier syn. van nopen: in hevige opgewondenheid brengen.

*

[362] daer Cytheron haer 's nachts al schreeuwende verdaghvaerde.[362]
[363] Ten leste spreecktze Eneas eerst aldus aen: O trouwelooze, liet[+363]
[364] ghy u oock voorstaen zulck een stuck voor my te kunnen ont-[364]
[365] veinzen, en zoo stilzwijgens door te gaen uit mijn lant? en is
[366] onze liefde, en uwe hant en voorgaende trouwbelofte, en Dido,[366]
[367] wie een deerlijcke doot over 't hooft hangt, zoo luttel maghtigh[367]
[368] u hier te houden, of ghy moet oock by winterdagh de vloot toe-[368]
[369] rusten, en u spoeden om met den ongestuimigen noorden wint
[370] zee te nemen? O wreedaert! voert ghy noch naer geene vremde en[370370-72]
[371] onbekende landen toe; stont het oude Troje noch; zoo moght ghy
[372] Troje met uwe vloot door de wilde zee gaen zoecken. Verlaet
[373] ghy my? Ick bidde u (naerdien het met my ellendige nu zoo verre[+373]
[374] verloopen is) om deze tranen; om uwe trouwbelofte, aen mijne
[375] hant bezworen; om ons huwelijck; om onze bruiloft, die nu alree[375]
[376] aengevangen is; zoo ick iet aen u verdiende; of zoo ick u eenige[376]
[377] vrientschap bewees: erbarm u over dit bouwvallige huis: en in-[377]
[378] dien gebeden noch iet op u vermogen, zet dit uit uwen zin.[378]
[379] Uwen 't halve heb ick het volck van Libye, de Koningen van[379]
[380] Numidie, en mijn eige Tyriers, te vyant: ja uwent halve alleen[380]
[381] gaf ick mijn zuiverheit, en voorgaenden naem en faem, het eenige[381381-82]
[382] waer door mijn kroon de starren raeckte, ten beste. O gast (want
[383] men kan u niet langer gemael noemen) aen wien geeft ghy my,
[384] die nu veegh ben, ten roof over? Wat heb ick te verwachten?[384]

+[Randschrift:] *schelt Eneas trouweloos,*

+[Randschrift:] *en bidt om uitstel van zijne reis;*

* TEKSTKRITIEK: r. 373 *met* (in de eerste druk blijkbaar uitgevallen) is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) ingevoegd voor *my*. - 377-78 *indien.... vermogen* is in de druk van 1659 vervangen door *magh ick u bidden* (si quis adhuc precibus locus).

362 *daer:* waar; *al schreeuwende:* met wilde kreten; *verdaghvaerde:* ontbiedt.
363 *eerst* ter vert. van *ultro* (uit eigen beweging); zij *begint* te spreken; zij voorkomt hem.
364 *zich laten voorstaen:* zich verbeelden, menen; *oock,* ter vert. van *etiam,* hier: nog.
366 *uwe hant en voorgaende trouwbelofte:* uw te voren bij handslag gegeven belofte van trouw.
367 *zoo luttel maghtigh:* zo weinig bij machte.
368 *of... oock:* dat... zelfs.
370 *nemen:* kiezen.
370-72 is een onjuiste vert.; Verg. zegt: gesteld dat ge niet vreemde en onbekende landen zocht, maar het oude Troje nog bestond, zoudt gij dat dan nu, in dit stormige jaargetijde (bij zulk een onstuimige zee), gaan opzoeken?
373 *my,* met klem; de zin, die met *ick bidde u* begint is een onduidelike vert.; de vert. in verzen, vs. 432-34 is beter. Dido zegt: ik smeek u, bij mijn tranen, bij uw belofte, mij eens gedaan - want mij, ongelukkige, is niets gebleven dan mijn tranen en mijn gebed - bij onze verbintenis enz.
375 *bruiloft,* hier: liefdeverhouding.
376 *aengevangen,* nl. doordat Dido zich in de grot aan Aeneas heeft gegeven.
377 *vrientschap:* liefdeblijk; *dit bouwvallige huis:* mijn ineenstortend huis (geslacht); mijn huis dat met mijn dood (zie r. 367) te gronde zal gaan.
378 *dit:* uw plan om te vertrekken.
379 *Uwen 't halve* (onjuiste spelling voor uwenthalve): om u, ter wille van u.
380 *mijn eige Tyriers;* omdat die zich teruggezet voelen en ongaarne een vreemdeling als koning in hun rijk zien opgenomen.
381 *zuiverheit:* reinheid (voor u heb ik mijn schaamte uitgetrokken); *voorgaenden:* vroegeren (de goede naam, waarin ik mij *tot dusver* mocht verheugen).
381-82 *het eenige waer door....* waardoor alleen reeds ik de goden nabij kwam.
384 *veegh* (moribundus): de dood nabij, ten dode gewijd; *ten roof:* ten prooi.

[385] dat mijn broeder Pygmalion mijn vesten verniele? Of de Getu-
[386] lische Iärbas my gevangen voere? Had ick ten minste voor uwe[386]

Wat heb ick te verwachten, ter vertaling van *quid moror;* beter: wat talm ik nog, waarvoor zal ik in leven blijven (misschien, opdat....).

386 *gevangen voere:* als gevangene meeneme.

Daer heur Cytheron 's nachts verdaeght met luit geschrey.[417]
Ten leste sprackze aldus Eneas aen, en zey:
O trouwelooze, hoe valt dit in uw gepeinzen,[419]
Dat gy voor my dit stuck, dees boosheit wout ontveinzen,
En stillezwijgende vertrecken uit mijn lant?
Is onze liefde en min, uw trouw, een minnepant,[422]
Ons hant aen hant belooft, en Dido, die verloren,[423]
Een jammerlijcke doot en uitgang is beschoren,[424]
Zoo luttel maghtigh u te houden, of gy moet
By winterdagh de vloot uitrusten, om met spoet,
Met d'eerste noortsche buye en storm in zee te steecken?
O wreedaert, voertge niet naer onbekende streecken,
En vreemde landen toe, en stont out Troje noch;
Zoo moghtge Troje weêr, door 't zelve onstuimigh zogh,[430]
Gaen zoecken met uw vloot. verlaetge my, uw vrouwe?
Ick bidde en smeeck u, om uw troubelofte, en trouwe,
Om deze traenen, [want my droevige anders niet,
In dezen droeven schijn van leven, overschiet;][434]
Om 't huwlijck, om de torts van Hymen, reede aen 't blaken,[435]
Verdiende ick iet, of kon mijn wellust u vermaken;[436]
Ontferm u over dit bouwvalligh hof, en gaet
Mijn bede u noch ter harte in dezen bangen staet,
Zoo zet dit uit den zin. ick hebbe om u te lijden,
Het volck van Libye, en de vorsten der Numijden,
Mijne eigene Tyriers ten vyant: en om u,
Om u alleen gaf ick mijn kuischeit, eer, zoo schuw,[442]
En eersten naem en faem [waer op wy roemen darren,[443]
Als 't eenighst', dat mijn kroon verhief tot aen de starren,]
Ten beste. ô gast [want nu kan Dido u niet meer
Aenspreecken, als haer' man.] aen wien, aen welck een' heer
Geeft gy een veege, een, die gereet is om te sneven,[447]
Nu over tot een' roof? wat recke ick noch mijn leven,
Tot dat Pygmalion, mijn broeder, stadt en slot
Verwoeste? of d'aengegrensde Iärbas my ten spot[450]
Gevangen heenevoer'? had ick, eer gy gaet vlughten,

417 *geschrey:* geschreeuw.
419 *hoe valt dit in uw gepeinzen:* hoe komt het in uw gedachte op.
422 *een minnepant:* een onderpand van liefde.
423 *die:* (aan) wie.
424 *uitgang:* einde.
430 *door 't zelve onstuimigh zogh:* over dezelfde onstuimige zee (waarover ge hier gekomen zijt).
434 *schijn* (toestand) *van leven:* levensstaat, staat.
435 *Hymen:* de god van 't huwelik, voorgesteld als een jongeling met een bruidsfakkel in de rechterhand.
436 *wellust:* liefdeblijken; *vermaken:* verkwikken.
442 *eer, zoo schuw* (bij *kuischeit*)*:* te voren zo angstvallig (bewaard).
443 *eersten:* vroegere; *darren:* durven.
447 *sneven:* sterven.
450 *aengegrensd:* aan de grenzen van mijn rijk wonend (aangrenzend; vgl. aanliggend en aangelegen).

[387] vlught eerst een vrucht by u gewonnen, en speelde in 't hof voor
[388] mijn oogen een kleine Eneas, in wiens aenschijn men des vaders
[389] kroost zage; zoo zou ick noch niet geheel gevangen of van u[389]
[390] verlaten schijnen. Dus kermtze: hy van Jupijn aengemaent, toonde[+390]
[391] gansch geen verandering aen zijn gelaet, en kropte, zonder eens[391-92]
[392] te zwichten, zijn bekommering in, en antwoorde haer endelijck
[393] in 't kort: o Koningin, nimmermeer zal ick lochenen, hoe menigh-[393]
[394] vuldigh uwe gunst my aen u verplichtte, gelijck ghy met waer-[+394]
[395] heit verhaelt: en zoo lang ick geheughenis van my zelven heb;
[396] zoo lang 'er adem in mijn lijf is, zal Elyse de kroon in mijn hart[396]
[397] spannen. Ick zal ter zaecke een luttel zeggen. Noit was de mee-[+397]
[398] ning (legh my dat niet te last) zoo ter sluick door te gaen: noit[398-99]
[399] minde ick u, onder schijn van te willen trouwen, of verloofde
[400] my aen u. Indien het nootlot der Goden my naer mijn goet-
[401] duncken liet begaen, en moght ick mijn zaken naer mijn eige
[402] zinnelijckheit schicken; voor eerst zou ick de stadt Troje en het[402402-3]
[403] lieve overschot van de mijnen in den voorgaenden staet zetten:
[404] Priaems koningklijck hof stont al lang overendt, en ick had het[404]
[405] ingestorte Pergamum ten troost mijner overwonne lantslieden,[405]
[406] al met mijn eige handen weder opgeholpen. Maer de Gryneesche[406]
[407] Apollo, het Lycische Orakel belasten my nu de kusten van het[407]
[408] maghtige Italie aen te doen. Daer is ons hart: daer ons vader-
[409] lant. Kan het hof van Karthago, en de Libysche stadt u, een'
[410] inboorling van Fenicie, hier houden; waerom misgunt men den

[+] [Randschrift:] *doch de Helt blijft stantvastigh,*

[+] [Randschrift:] *bekent de genote weldaden,* In het Randschrift bijr. 394: *bekent de genote weldaden:* erkent dat hij (vele) gunstbewijzen heeft genoten.

[+] [Randschrift:] *en ontschuldight zich*

389 *kroost:* trekken (mogelik hetzelfde woord als kroost: kinderen); *gevangen,* ter vertaling van *capta,* hier: bedrogen, trouweloos verraden; *ick zou schijnen;* versta: ik zou mij voorkomen.
390 *van Jupijn aengemaent:* vervuld van Jupiters aanmaning; denkend aan Jupiters bevel; *toonde....:* hield zijn blikken onbewogen.
391-92 *zonder eens te zwichten:* zonder in 't minst toe te geven aan zijn aandoening.
393 *nimmermeer:* nooit; *hoe menighvuldigh:* op hoe velerlei wijze (hoe gij door talloze gunstbewijzen).
394 *gelijck ghy...;* de Lat. tekst zegt: die gij kunt opnoemen.
396 *Elyse:* Dido.
397 *ter zaecke* (pro re): ter verdediging van mijn gedrag; *een luttel:* slechts weinig; *de meening:* de bedoeling.
398-99 *noit... trouwen:* nooit heb ik in onze liefdesverhouding naar een huwelik gestreefd; *zich verloven:* zich verbinden.
402 *zinnelijckheit:* wil, neigingen.
402-3 *voor eerst.... zetten* is de vert. van *urbem Trojanam primum dulcisque meorum reliquias coleram:* dan zou ik voor alles wonen in de stad Troje bij de dierbare overblijfselen van de mijnen; Vondel heeft *reliquias dulces meorum* niet opgevat als stoffelik overschot, maar als: Aeneas' overgebleven, in ballingschap verstrooide, landslieden (zie ook de vert. in verzen, vs. 479); in verband daarmee geeft hij *colere* (vereren) weer door: in aanzien herstellen.
404 *hof:* paleis; *stont al lang overendt:* zou reeds lang (weer) gebouwd, herbouwd zijn.
405 *troost:* toeverlaat.
406 *opgeholpen:* opgebouwd; *Gryneesch,* bijv. nw. bij *Grynium,* Aeoliese stad in Mysië (kust van Kl.-Azië), beroemd door haar tempel van Apollo.
407 *het Lycische Orakel;* vgl. r. 187 met aant.; *belasten:* bevelen.

Ten minste een jonge vrucht, de hoop van andre vruchten,[452]
By u gewonnen: speelde een kleene Eneas in
Mijn hof, die naer u zweemde; ick zoude in mijnen zin[454]
Noch geen gevange vrouw, of gansch verlaeten schijnen.
Dus kermtze. hy staet pal, en toont aen geene mijnen[456]
Noch oogen noch gelaet veranderinge, als een,
Die aen Jupijns gebodt zich houdt, en anders geen.
Hy kropt zijn hartewee, en antwoort kort in 't ende:
O koningin, 'k zal noit gelijck een onbekende,[460]
U lochenen hoe trouw uw weldaet, uwe deught,[461]
Gelijck gy breeder en met waerheit roemen meught,[462]
My aen uw' dienst verplicht: zoo lange mijn gedachten[463]
Geheugen van my zelf; zoo lang de ziel haer krachten[464]
Door al mijn leden spreit, spant vrouw Elize alleen[465]
Met recht de kroon in 't harte. ick zal, met goede reên,[466]
De langkheit mijdende, dus veel ter zaecke spreecken:[467]
Het was de meining noit [verschoonme van die streecken,]
Ter sluick dus door te gaen. noit minde ick, onder schijn
Van trouwen, of verlooft aen uwe trouw te zijn.
Zoo 't nootlot van de Goôn gehengde ons zinlijckheden[471]
Te volgen, en den tijt en 't leven te besteden,
Gelijck het ons gevalt, ick zou voor eerst de stadt
Van Troje wederom verheffen uit haer plat,[474]
En 't waerdigh overschot der mijnen, aen 't verstrojen,[475]
Herstellen in zijn' staet. men zaegh het hof van Trojen[476]
Al lang in top gehaelt, en 't ingestort palais,[477]
Bouvalligh Pergamum stont weder, naer den eisch,[478]
Ten troost der lantsliên, dus erbermelijck getreden,[479]
Al door mijn eige hant herbouwt, gelijck 't voorleden.[480]
Nu wil Gryneesche Apoll' en 't Lycisch tempellot[481]
Dat wy Italje, 't groote Italje, op hun gebodt,
Bezeilen van dees ree. daer zijn ons vaders landen:[483]
Daer is ons hart. kan nieuw Karthage, met de stranden

452 *de hoop van andre vruchten:* waaruit laten weer andere telgen zouden geboren worden?
454 *in mijnen zin:* voor mijn eigen gevoel (ik zou mij zelf niet toeschijnen als....).
456 *mijne* (Fr. mine): gelaatsuitdrukking of gebaar.
460 *gelijck een onbekende:* alsof ik (daarvan) onkundig was.
461 *deught:* gunstbewijzen.
462 *breeder:* omstandiger: met tal van voorbeelden en bewijzen.
463 *aen uw' dienst,* weer te geven door: aan u (om u te dienen).
464 *geheugen:* herinnering, bewustzijn hebben.
465 *Elize:* Dido.
466 *met goede reên:* in duidelike bewoordingen; klaar en duidelik.
467 *dus veel:* (slechts) zò veel, slechts dit.
471 *gehengen:* toestaan; *ons zinlijckheden:* onze neigingen, onze hartewens.
474 *verheffen uit haer plat:* omhoog doen rijzen, vgl. Hooft's *Geeraerdt van Velsen,* vs. 1502.
475 *aen 't verstrojen:* in ballingschap rondzwervend; zie verder de aant. bij de prozavert., r. 403.
476 *het hof van Trojen:* het koninklik paleis.
477 *in top haelen:* hoog optrekken.
478 *Bouvalligh Pergamum:* de bouwvallen van Pergamum, bijstelling bij *palais* (477), hier: burcht.
479 *getreden:* onderdrukt, onderworpen.
480 *'t voorleden:* het vorige, het oude (Pergamum).
481 *tempellot* (sortes): orakel.
483 *bezeilen:* met de zeilschepen opzoeken: *ons vaders landen:* de landen onzer voorvaderen.

Van Libye, u een vreemde, en uit Fenicisch bloet
Gesproten, hier ter stê verletten; waerom moet[486]
De zwervende Trojaen ontzien de nijdige oogen,[487]

486 *verletten:* vasthouden.
487 *de nijdige oogen:* de (uw) wangunstige, kwaadwillige blikken.

[411] Trojanen, datze zich op den Ausonischen bodem nederslaen?
[412] het staet ons oock vry uitheemsche landen te zoecken. Zoo me-[412]
[413] nighmael de nacht het velt met schaduwe en dauw bespreit; zoo[413]
[414] menighmael de heldere starren opkomen, vermaent en vervaert[414]
[415] my vader Anchises ontruste geest, daer ick legh en slaep: des-[415]
[416] gelijcks vermaent my mijn kint Askaen, en het verongelijcken[416-17]
[417] des lieven zoons, mijnen 't halve van het Hesperische Rijck. en
[418] de beloofde landen dus lang versteken. Boven al dit komt (ick[418]
[419] zweer het u by mijn en mijn zoons hooft) de tolck der Goden[419]
[420] zelf, met zijnen last in aller yl van Jupiter uit den hemel afge-[420]
[421] vaerdight. Ick zelf zagh dien Godt in een klaer licht de muren[421]
[422] inkomen, en hoorde zijn stem met mijn eigene ooren. Val my
[423] noch u zelve met uwe klaghten niet moeielijck: want ick reis[423]
[424] niet uit my zelven naer Italie toe. Terwijl hy dit sprack, zaghze
[425] hem al een poos stilzwijgens overdwers aen, van het hooft tot[425]
[426] de voeten toe; gelijck ofze hem door en weêr door wou zien,
[427] en borst van verbolgenheit aldus uit: o ghy trouwelooze, nochte[+]
[428] Godin Venus is uw moeder, nochte Dardaen uw vader, en oir-[428]
[429] sprongk van uw geslacht; maer de gruwzame Kaukaes en zijn[429]
[430] harde steenrotsen hebben u gebaert; Hyrkanische tigers met[430]
[431] hare spenen u gezooght: want waerom wil ick veinzen, of mijnen[431-32431-32]
[432] moedt langer inhouden, zonder uit te varen? Heeft hy om mijn
[433] tranen wel eens gezucht? Is zijn gelaet wel eens verandert? Heeft[433]
[434] hy uit medoogen wel een traen gestort, of zich over zijn lief[434]
[435] erbarmt? Waer over zal ick eerst klagen? Nu kan d'overmaghtige[435]

[+][Randschrift:] *Dido hier op aen 't lasteren,* In het Randschrift bij r. 427: *lasteren:* uitvaren.

412 *ons,* met klem, tegenover *u,* r. 409; *het staet ons vry;* Vergilius zegt: ons is het een heilige plicht (et nos fas).
413 *met schaduwe en dauw:* met vochtige nevelen (umbris humentibus).
414 *vervaeren:* opschrikken.
415 *ontrust:* verontrust, beangst; *daer ick legh en slaep:* waar ik lig te slapen.
416-17 *het verongelijcken des lieven zoons:* het onrecht dat ik pleeg (zou plegen) tegenover mijn lieve zoon (door bij u te blijven); *mijnen 't halve* (onjuiste spelling voor mijnenthalve): ter wille van mij (door mijn toedoen); *Hesperisch:* Italiaans.
418 *dus:* zo; *versteken:* verstoken (aan wie.... zo lang wordt onthouden); *boven al dit komt:* en nu komt nog bovendien.
419 *tolck:* bode (interpres).
420 *van:* door.
421 *afvaerdigen:* zenden.
423 *noch... niet:* dubbele ontk.
425 *stilzwijgens:* stilzwijgend; *overdwers* (aversa): verachtelik.
428 *vader:* stamvader (Dardanus was de zoon van Jupiter).
429 *de gruwzame Kaukaes:* de schrikkelike Kaukasus.
430 *Hyrkanisch,* bijv. nw. bij *Hyrcanië,* landschap aan de Zuidkust van de Kaspiese zee (de bedoeling van de woorden in r. 429-31 is: uw gemoed is *hard* en *wreed*).
431-32 *of mijnen moedt* (gemoed) *langer inhouden, zonder uit te varen* is de vert. van *aut quae me ad majora reservo:* of voor welke nog ergere dingen houd ik mij in (spaar ik mijn woede).
431-32 *Heeft.... gezucht:* de bedoeling is: hij heeft *zelfs niet*....
433 *is.... verandert:* toonde hij énige ontroering, énig meegevoel (vgl. r. 391); Dido spreekt Aeneas van nu af aan in de derde persoon, met een verachtelik *hij;* voor haar is hij afwezig.
434 *of zich over zijn lief* (nog zonder de ordinaire bijbetekenis, die het woord in onze taal meestal heeft) *erbarmt:* of medelijden met zijn geliefde gehad.
435 *Waer over zal ik eerst klagen,* ter vertaling van: *quae quibus anteferam* = bestaat er een laaghartiger gedrag dan dit.

[436] Juno, nochte vader Jupiter, Saturnus zoon, dit stuck niet langer[436]
[437] met goede oogen aenzien. Nergens wort oprechte trouw gevon-[437]
[438] den. Ick nam hem, zoo bar en beroit als hy aen strant quam[438]

436 *nochte.... niet:* dubbele ontk.
437 *met goede oogen* (oculis aequis): met onverschillige ogen (zonder in te grijpen).
438 *bar:* kaal (van alles beroofd).

Nu hy t'Ausonie wil neêrslaen? wy vermogen,[488]
Zoo wel als andren, oock naer uitheemsch lant te staen.
Zoo menighmael de nacht het velt geboomte en blaên
Met dauw en schaduw deckt; zoo menighmael de vieren
Der starren, op hun beurte en tijt, ter kimme uit zwieren;
Vermaent vervaertme staêgh d'ontruste schim, de geest[493]
Van vader, daer ick legh en slaep, en droom bevreest
Van 't lieve kint Askaen, verkort door vaders draelen,[495]
En van 't Hesperisch rijck en zijn beloofde paelen[496]
Versteecken al te lang. behalve dit zent zelf
[Ick zweer 't u by mijn hooft, en mijnen zoon.] 't gewelf
Des hemels en Jupijn den tolck der Goôn beneden,
Om dezen hoogen last op d'aerde te bekleeden.[500]
Ick hoorde zelf dien Godt, en zagh hem, toen hy quam
Ter muuren in, omringt van helder licht, en vlam;
Dies val noch my noch u niet moeielijck met klaegen.
Ick zoecke Italje op Godts en niet op mijn behagen.
Dus sprack hy, en zy zagh hem vast stilzwijgende aen,[505]
En door en weder door, en dwers. haere oogen staen
Niet stil. zy borst dus uit: geen Venus, ô verraeder,[506-07]
Is uwe moeder, neen, noch Dardanus de vader,
En stamheer van uw huis. Kaukaes, verwoet van aert,
De rotsen hebben u in 't beerenest gebaert,
Hyrkaensche Tygers u gezooght aen haere speenen.
Want waertoe meer geveinst, of langer stom gescheenen?
Mijn' moedt dus ingekropt? heeft mijn bedroefde staet[513]
Hem wel een' zucht gekost? of is hy van gelaet
Verandert? hebben hem mijn traenen iet bewogen?[515]
Of heeft zijn liefste hem beroert tot mededoogen?
Waerover klaegh ick eerst? nu kunnen Godt Jupijn
Noch groote Juno niet dit stuck, dien valschen schijn
Goeds moeds aenschouwen, noch hoe Dido zit geschonden.[519]
O schelmstuck! nergens wort oprechte trou gevonden.
Ick nam hem al beroit en bar op uit het stof,[521]
Gelijck hy naeckt aen strant quam dryven in mijn hof,

488 *vermogen:* het recht hebben.
493 *staêgh:* steeds weer.
495 *verkort:* aan wie te kort gedaan wordt.
496 *paelen* (grenzen): gebied.
500 *bekleeden:* vervullen.
505 *vast:* ondertussen.
506-07 *haere oogen staen niet stil,* ter vert. van: volvens oculos hic illuc.
513 *mijn' moedt:* mijn toornige stemming, mijn verbolgenheid.
515 *iet:* in enig opzicht, ook maar enigszins.
519 *goeds moeds:* met onverschillige kalmte, in onbewogen rust.
521 *al:* geheel.

*

[439] drijven, in mijn hof, en zette zinneloos hem op den troon aen[439]
[440] mijn zijde. Ick redde zijn gestrande vloot, en berghde zijn mackers
[441] hun leven. Och, ick wort harsseloos: het gaet my aen de zinnen.[441]
[442] Nu komt hy met Apollo en zijn wichelerye voor den dagh: nu[442]
[443] jaeght hem het Orakel van Lycie: nu wort der Goden tolck van
[444] Jupiter zelf met dien vervloeckten last uit den hemel afgevaer-
[445] dight. Quansuis daer bemoejen zich Goden mede: daer is de[445445-46]
[446] geruste hemel mede bekommert. Ga vry hene, ick houde u niet:[446]
[447] ick wil hier over geenen strijt voeren: loop naer Italie in den[447]
[448] wint: zoeck uw Rijck over zee: maer ick vertrouw, zoo de Godt-[448-49]
[449] vruchtigheit by Goden iet vermagh; ghy zult het tusschen steen-[449-50]
[450] rotsen en barningen boeten, en noch menighmael Dido by haren
[451] naem roepen: en al ontloopt ghy my, echter wil ick met een[451-52]
[452] zwarte fackel achter u her zitten; en zoo dra mijn ziel van mijn
[453] lichaem gescheiden zy, u overal met mijnen geest bykomen; en[453]
[454] uwe boosheit zal 'er om lijden. Ick zal het vernemen, en dit ge-[454]
[455] rucht wil my, onder de schimmen, aen den jammerpoel noch ter[455]
[456] ooren komen. Zoo sprekende brackze haer rede ten halve af:[456]
[457] haer hart bezweeck van ontsteltenisse; zy gingk strijcken; ver-[457]
[458] stack zich uit der menschen oogen, en verliet hem, die van vreeze[458]

* TEKSTKRITIEK: r. 441 *harsseloos* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *zinneloos;* in 1659 wordt dit gewijzigd in *razende*. - 445 *quansuis* wordt in de druk van 1659 *trouwen; Goden* wordt *de Goden*. 448-49 *zoo..... vermagh* is in de druk van 1659 vervangen door: *indien 'er noch medoogen in den hemel is*.

439 *zinneloos:* in mijn verdwazing.
441 *harsseloos* (hersenloos): waanzinnig.
442 *wichelerye:* orakel, lotsvoorspelling.
445 *Quansuis,* ter vertaling van *scilicet:* wel zeker, natuurlik (ironies).
445-46 *daer.... mede:* (natuurlik) de goden hebben niets anders te doen (dan hem van hier te drijven).
446 *de geruste hemel:* de goden in hun zalige (hemelse) rust (honende ontkenning!).
447 *in den wint* (ventis): door storm en wind? met behulp van de wind? vgl. de vert. in verzen, vs. 531.
448-49 *zoo.... vermagh,* de vert. van *si quid pia numina possunt:* indien er enige gerechtigheid in de hemel is; vgl. de *Tekstkritiek*.
449-50 *tusschen steenrotsen en barningen:* in de branding tussen de klippen.
451-52 *al ontloopt ghy my, echter... zitten* is de vert. van*: sequar atris ignibus absens,* d.i. hoewel niet bij u zal ik (toch bij u zijn en) u vervolgen met zwarte fakkels: de walmende fakkel is in de eerste plaats een zinspeling op Dido's aanstaande dood op de brandstapel (zie Boek V, r. 36-37); dan wordt in Dido's verbeelding de vlam van haar brandstapel de fakkel, waarmee zij als wraakgodin Aeneas' zal vervolgen; de brandfakkel is het gewone attribuut der Furiën.
453 *geest:* schim; *bijkomen:* volgen; nabij zijn en blijven.
454 *uwe boosheit:* gij in uw boosheid; gij booswicht (improbe); *er om lijden:* er voor boeten; *het;* nl. uw gerechte straf en foltering.
455 *wil:* zal; *jammerpoel:* onderwereld.
456 *ten halve:* midden in haar woorden, eensklaps.
457 *ontsteltenisse:* ontroering, hevige aandoening; *zy gingk strijcken:* zij ging (ijlings) heen.
458 *uit der menschen oogen* (ex oculis); versta: (ontvluchtte) Aeneas' tegenwoordigheid.

[459] niet spreken dorst, en noch veel te zeggen had. De staetjoffers[+459]
[460] vatten haer, die flaeuw en slap was, onder d'ocksels, brengenze[460]
[461] in de marmere slaepkamer, en leggenze op de ledekant.[461]

[462] Maer hoewel de godtvruchtige Eneas zeer begaen is, om de[+462]
[463] bedruckte te vertroosten, haer droefheit te verzachten; en die[463-64]
[464] quellaedje uit den hoofde te slaen, en zijn hart niet doet dan stenen,

[+][Randschrift:] *en stort van flaeute te bedde*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 459: *van flaeutc:* in onmacht.

[+][Randschrift:] *Maer Eneas volght zijnen last,*

459 *de staetjoffers* (famulae): de dienaressen.
460 *die flaeuw en slap was:* die dreigde neer te zijgen.
461 *ledekant* (modernisering), vroeger ook vr.: stratum.
462 *zeer begaen zijn*, hier: grote lust gevoelen (lenire dolentem solando cupit).
463-64 *en die quellaedje uit den hoofde te slaen:* en haar kommer te verdrijven.

En gaf hem zinneloos den scepter in de handen.
Ick redde volck en vloot. ick bergh hun lijf in 't stranden:
[Och, 't gaet my aen 't verstant: ick raze:] nu komt hy[525]
Met Lycisch kercklot, met Apolloos wichlery:
Nu waerschuwt hem Godts tolck, op Jupiters begeeren,
Als of de Goden zich aen zulcke dingen keeren,[528]
De hemel in zijn rust zich moey' met ons verdriet.
Ga heene, ga: ick houde ick moeie en straffe u niet.[530]
Loop naer Italie voor wint af. zoeck landouwen,
En rijcken over zee: maer dit is mijn betrouwen,[532]
Indien godtvruchtigheit by Goden iet vermagh;
Gy zult het tusschen rots en barning met beklagh
Noch boeten, Didoos naem noch menighmael gedencken:
En al ontlooptge my, ick wil u echter krencken,[536]
Vervolgen op den hiel met fackel, vier, en smoock:
En, als mijn geest verscheit uit 's lichaems schorsse, u oock
Verschijnen, dootsch en bleeck, uw trouweloosheit plaegen,[539]
En straffen, als 't behoort. de weerelt zal gewaegen
Van uwe elende, en ick den roep en 't luidt gerucht
Verneemen in het rijck der zielen, en haer lucht.
Zoo spreecktze, en kort haer rede, in 't midden onder 't spreken.[543]
Het hart bezwijckt. zy gaet, en zich in 't hof versteecken,[544]
Uit d'oogen van 't gezin, en scheit van dezen vorst,[545]
Die veel wou zeggen, en uit angst niet spreecken dorst.
De joffers vatten haer, nu, flaeu en neêrgeslagen.[547]
De beenen kunnen haer, die slap is, naulyx draegen.
Zy leggenze te bedde, in haer slaepkamer neêr,
Daer kunst en marmersteen elckandre tart om d'eer.[550]
Maer schoon Eneas, die godtvruchtige, genegen[551]
En zeer begaen is, om dees druckige en verlegen[552]
Te troosten, haeren rouw te maetigen, en haer[553]
Te paeien in dien strijt, zoo lastigh en zoo zwaer,[554]

525 *ick raze:* ik word waanzinnig.
528 *zich keeren aen:* zich bekommeren om.
530 *moeien:* moeilikheden bezorgen, last veroorzaken.
532 *dit is mijn betrouwen* (*dit* met klem): hièrop vertrouw, reken ik, dit verwacht ik stellig.
536 *krencken:* leed doen, kwellen.
539 *plaegen,* met sterker betekenis dan ons *plagen*.
543 *haer lucht:* hun gewest.
korten: afbreken.
544 Denk voor *zich:* gaet; *hof:* paleis.
545 *gezin:* hofstoet, hovelingen.
547 *neêrgeslagen:* wankelend, dreigend ineen te zinken.
550 Waar men niet wist, wat het meest te prijzen viel: het schone materiaal, of de kunstwerken, daaruit vervaardigd.
551 *genegen:* verlangend in zijn gemoed.
552 (dees) *verlegen* (zelfst. gebruikt): deze wanhopige.
553 *rouw:* droefheid.
554 *paeien:* tot kalmte brengen, geruststellen.

*

[465] en van groote liefde bezwijckt; nochtans verrecht hy der Goden[465]
[466] bevel, en bezichtight zijne vloot. Terstont vallen 'er de Trojanen op[466]
[467] aen, winden de groote schepen, noch versch geteert, met hoogh[467]
[468] water af, en brengenze in het vlot: zy sleipen riemen en eicke[468]
[469] balcken, noch ruigh van loof en onbehouwen, ten bosch uit, door[469]
[470] yver om door te gaen. Daer had menze mogen zien overal ter[+470]
[471] stadt uit vallen, en vertrecken: gelijck de mieren, wanneerze den
[472] winter te gemoet ziende, eenen geweldigen hoop korens plon-
[473] deren, en in haere holen opleggen: de zwarte bende gaet te velde,[473]
[474] en vervoert den roof, langs een smal padt door het gras. Zom-
[475] migen duwen met hare schoften het graen voort, dat haer te lastigh[475]
[476] valt te dragen: zommigen voeren de troepen aen, en drijven de
[477] tragen voort: al het padt roockt van drockheit. O Dido, hoe waert[477]
[478] ghy te moede, toen ghy dit most aenzien? Hoe luide kermde ghy
[479] wel, toen ghy, ter hooge tinne van uw slot af, het strant overal,
[480] voor uwe oogen, zaeght roocken, en hoorde langs het water al dat
[481] geraes en getier van 't bootsvolck onder een? O onbeschaemde[481]
[482] liefde! waer brenght ghy de sterfelijcke menschen niet toe? Zy
[483] wort genootzaeckt weder met tranen in d'oogen, weder met oot-[+]
[484] moedigh bidden en smeken om troost aen te houden, en zich
[485] zelve te breken, de liefde te geval; op dat zy, die toch sterven[485]
[486] moet, geen middel, hoewel te vergeefs, onbezocht laete. Anne,[486]
[487] ghy ziet, hoe drock en bezigh men overal op strant ylt: van allen[+]
[488] kanten zijnze by een gekomen, leggen alree zeilree om af te loopen,

[+][Randschrift:] *en zijne maets yveren, gelijck mieren om voorraet te vergaderen.*

[+][Randschrift:] *Dido zoeckt hem op te houden,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 483: *hem op te houden:* zijn vertrek te vertragen.
[+][Randschrift:] *door haer zuster:*

* TEKSTKRITIEK: r. 489 *het achterschip* is in de druk van 1659 vervangen door: *het schip achter*.

465 *verrechten:* opvolgen.
466 *bezichtight,* ter vertaling van *revisit:* gaat weer opzoeken; *er op aenvallen:* met ijver aan 't werk gaan.
467 *winden af* (deducunt); met een windas of spil wordt het ankertouw ingewonden, waardoor het schip in de richting van het anker wordt voortgetrokken; modernisering van Vondel; ook '*met hoogh water*' staat niet in Vergilius' tekst.
468 *brengenze in het vlot:* maken ze vlot.
469 *noch ruigh van loof en onbehouwen,* ook als bep. bij *riemen* te denken (remos frondentes); in hun haast om te vertrekken (zie r. 470) gunnen ze zich de tijd niet om de nog bebladerde boomtakken te bewerken en te fatsoeneren.
470 *mogen:* kunnen.
473 *opleggen:* opstapelen (als wintervoorraad), opslaan.
475 *met hare schoften:* de schouders er tegen (onder) zettende (obnixae humeris); *het graen;* versta: de dikke graankorrels (grandia frumenta); *grandia* is door Vondel uitgedrukt in: *dat haer te lastigh valt te dragen*.
477 *roockt van drockheit,* lett. vert. van *fervet opere:* wordt als 't ware warm van de drukke arbeid, (krioelt van ijverige mieren); ook *roocken* in r. 480 is de vert. van *fervere* (toen gij het strand vol woelige drukte zaagt).
481 *onbeschaemt:* (*improbe* Amor): geen schaamtegevoel (meer) kennend.
485 *zich zelve te breken;* haar trots te buigen; *de liefde te geval:* ter wille van de (haar) liefde. *opdat zij....* is een onjuiste vert. Vergilius zegt: opdat zij niets onbeproefd late en daardoor, terwijl er mogelik nog redding was, onnodig zou sterven.
486 *onbezocht:* onbeproefd.

[489] en maetroos heeft van blyschap het achterschip met kranssen[489]

489 *maetroos,* zonder lidw., zoals in hedendaagse taal: Janmaat; *met kranssen;* zowel bij de afvaart als bij behouden terugkomst werd het achterdek van het schip met kransen versierd, vgl. *Lantgedichten* I, r. 307.

Zijn hart van groote min bezwijckt, en in 't verholen[555]
Vast zucht, nochtans verrecht hy 't geen hem is bevolen
Van Godt daer boven, en bezichtight zijne vloot.
De Troischen vallen 'er, zoo ras hy 't hun geboodt,
Met alle maght op aen. zy winden groote schepen
En kielen, versch geteert, om laegh in 't vlot. zy sleepen
Den riem en eicken balck, noch ruigh en onbeschaeft[561]
Van schors en loof, ten bossche en woude uit. ieder slaeft
Uit yver tot de reis. men moghtze met hun allen
Zien trecken van alom, en snel ter poorte uitvallen:
Gelijck de mieren, die den winter zien te moet,
Den acker plonderen, en graen ten overvloet
Opleggen in haer hol. de zwarte en wackre vaenen[567]
Gaen nu te velde. elck voert en sleept de rijpe graenen,[568]
Langs eenen smallen wegh, door 't gras naer hunnen oort.
Een deel der bende duwt met zijne schoften voort
Dat haer te lastigh valt: een ander voert de benden[571]
Met yver aen, en drijft de traegen op de lenden.[572]
Al 't padt van drockheit roockt. toen gy dit aenzaeght, hoe
Was 't hart gestelt? hoe was, ô Dido, u te moê?
Hoe hebtge wel gekermt, toen gy, ô koninginne,
Het strant, uit uwen burgh en hemelhooge tinne,
Zaeght woelen, wijt en zijt, en hoorde voor uw huis,
En zaeght, langs al de kust, dat vreeslijck scheepsgedruis?
Wat oneer is zoo groot, daer een, van min gedrongen,
Niet toe gedreven wort? zy wort al weêr gedwongen
Met traenen in 't gezicht, met bidden aen te staen,[581]
Zich zelf te breecken, en hem nedrigh t'ondergaen,[582]
Op datze, die de doot ziet grimmen voor haere oogen,
Geen middelen verzuime, of 't hart noch wiert bewogen,[584]
Dat hier onmooghlijck schijnt. och, zuster Anne, gy[585]
Kunt zien hoe al de kust nu spoeit, en yvert. zy[586]
Zijn hier van overal by een vergaêrt met hoopen,
En leggen zeilreede, en gereet om uit te loopen.
Van blyschap heeft maetroos het achterschip gekroont.[589]

555 *in 't verholen:* heimelik.
561 *onbeschaeft:* niet door schaven ontdaan van.
567 *vaen:* troep (oorspr. troepenafdeling, onder één vaandel staande).
568 *graenen:* graankorrels.
571 *dat:* wat (die dikke korrels, die).
572 *drijven:* door duwen en stoten aanzetten.
581 *aenstaen:* aandringen, aanhouden.
582 *ondergaen* (klem op *gaen*)*:* vleiend en smekend naderen.
584 *of 't bart....:* of mogelik zijn gemoed....
585 *dat:* wat.
586 *spoeit:* van spoeien, spoeden; zich reppen.
589 *gekroont:* (vgl. 't Lat.: laeti nautae imposuere *coronas*)*:* bekranst.

[490] behangen. Kost ick, zuster, zoo groot een droefheit te gemoet[490-91]
[491] zien, ick zouze oock kunnen overzetten. Evenwel, zuster, doe my,[491]
[492] in mijn verdriet, zoo veel slechts te geval: want die trouwelooze
[493] gast is gewoon u alleen te vrient te houden, en u heimelijck[493]
[494] t'openbaren al wat hem op het hart leit. Ghy alleen kent zijne
[495] luimen, en weet hem op zijn weeckste te nemen. Ga hene, zuster,[495]
[496] en smeeck dien hoovaerdigen vyant. Ick heb met de Grieken in[496]
[497] Aulis niet gezworen al de Trojanen te verdelgen, nochte de vloot[497]
[498] van daer Troje op den hals geschonden; nochte zijn vader An-[498]
[499] chises asschen en gebeente opgegraven. Waerom weigert hy zoo[499]
[500] stijfzinnigh naer mijn bede te luisteren? Waer jaght hy zoo naer[500]
[501] toe? Hy sta mijne ongeluckige liefde dit uiterste verzoeck toe;[501]
[502] en wachte, tot dat wint en weder hem diene, om veiligh zee te[502]
[503] neemen. Nu maene ick hem niet meer om zijn voorgaende trouw,[503]
[504] die hy brack; of smeeck, dat hy het schoone Latium drijven late,[504]
[505] en zijn Rijck uit den zin zette. Ick bid slechts om een luttel tijts,
[506] en wat uitstels, tot dat mijn dolle liefde wat bedare, en mijn
[507] dwersse fortuin, die my overmagh, my mijn pack met gedult leere[507]
[508] dragen. Om dezen jongsten dienst (heb toch melijden met uwe[508]
[509] zuster) bidde ick u; en als ghy my dien noch bewezen hebt, zoo[509]
[510] zal ick het u al mijn leven danck weten. Zoo badtze haer vast, en[510]
[511] de bedroefde zuster brengt zoodanige jammerklaghten t'elckens

490-91 *Kost* (kon) *ick... overzetten;* Vondels opvatting is onjuist; de bedoeling van de Lat. tekst is wel: zo zeker als ik deze grote smart heb kunnen voorzien, zal ik haar ook kunnen dragen. Reeds veel vroeger heeft ze dus een voorgevoel gehad van de rampen, die haar liefdesverhouding tot Aeneas haar zouden kunnen brengen.
491 *doe my... zoo veel slechts te geval:* bewijs mij alleen dèze dienst, deze ène dienst.
493 *te vrient te houden:* gaarne te zien, op uw vriendschap prijs te stellen; *heimelijck:* in vertrouwen.
495 *luimen:* wisselende stemmingen; *en weet.... te nemen:* en kent de manier om hem te vermurwen (samengevat: gij kunt het best de tijd bepalen wanneer, en de wijze waarop zijn gemoed is te treffen).
496 *vyant,* ter vert. van *hostem* (vreemdeling).
497 *Aulis:* stad in Boeötië, van waaruit de Griekse vloot naar Troje zeilde.
498 *Troje op den hals geschonden:* op Troje los gelaten (aangehitst).
499 *....opgegraven;* volgens een sage (die Vergilius gekend heeft) zou Anchises in Calabrië (Zuid-Italië) gestorven en begraven zijn en zou Diomedes zijn graf hebben ontwijd. Vergilius zelf laat echter Anchises te Drepanum op Sicilië sterven (zie *Aeneïs* III, slot). De bedoeling van deze hele zin is: ik heb Aeneas geen reden gegeven tegenover mij zo hard te zijn.
500 *waer jaght hy zoo naer toe* (quo ruit): waarheen wil hij toch zo overhaast.
501 *uiterste:* laatste.
502 *en wachte:* namelik dat hij wachte; *zee neemen:* zee kiezen.
503 *Nu... trouw:* nu herinner ik hem niet meer met aandrang aan zijn vroegere trouwbelofte.
504 *laten drijven:* afzien van.
507 *mijn dwersse fortuin:* het mij ongenadige lot; *overmoghen:* de baas zijn (het lot, waar ik niet *tegen op kan*).
508 *jongsten:* laatsten.
509 *en als ghy my dien noch bewezen hebt*, ter vert. van: quam, si mihi *dederis;* een andere lezing is *dederit* (waardoor de zin een heel andere wordt).
510 *vast:* gedurig.

[512] over en wederover: doch hy even ongezeggelijck, keert zich aen[+512]
[513] geen kermen, nochte luistert naer eenige vermaningen: het noot-[513]
[514] lot schiet 'er een schot voor, en Godt Jupiter stopt hem zijne
[515] ooren, die andersins licht te vermurwen waer: en gelijck de[515]

[+][Randschrift:] *maer de Vorst zwicht niet:*

512 *even ongezeggelijck:* niet toegankelik voor enig woord van overreding; *zich keeren aen:* zich storen aan.
513 *vermaning:* dringend verzoek.
515 *andersins:* anders.

Och zuster, hadde ick zulck een droefheit, die my loont,[590]
Te moet gezien, 'k zagh raet die droefheit te verduuren.
Nu zuster, evenwel, in mijn rampzalige uuren,
Hebbe ick noch eene bede aen u, en anders geen:
Want dees ontrouwe gast gewoon is u alleen
Te vrient te houden, en u heimelijck t' ontvouwen
Al wat hem leght op 't hart. gy zuster, zijn betrouwen,[596]
Kent al zijn luimen, neem hem op zijn weeckste waer.[597]
Ga smeeck dien trotsen gast, mijn vyant. 'k heb voorwaer
In Aulis met de vloot van Griecken niet gezworen[599]
Het volck van Ilium en Priams stadt te stooren,[600]
Noch zondt een vloot op zee, tot Trojes plaegh en straf,
Noch groef Anchises geest en asschen uit zijn graf.[602]
Hoe weigert hy zoo streng naer mijn verzoeck te hooren?[603]
Waer jaeght hy heen? hy sta zijn droeve en uitverkoren[604]
Dees jongste gave toe, en wachte op wint en weêr,[605]
Om veiligh van dees kust te streven over 't meer.
Nu maene ick hem niet eens om zijn voorgaende trouwe,[607]
Te reuckeloos geschent, noch dat hy zijn landouwe[608]
En 't overschoone rijck van Latium ontbeer':[609]
'k Verzoecke alleen wat tijts, wat uitstels, en niet meer,
Tot dat mijn dolle liefde een weinigh slechts bezadigh',[611]
Mijn wederberstigh lot, dat my al t'ongenadigh[612]
Verdruckt, my leer' mijn pack opneemen met gedult.
Om dezen dienst, het lest dat gy my dienen zult,
O zuster, bidde ick u: heb dus veel medelijden:[615]
En voor dien jongsten dienst zal ick u t'allen tijden,
Oock in mijne uiterste uur, bedancken, naer mijn maght.
Dus bidt en smeecktze vast. de zuster brengt haer klaght
Met droefheit over en weêr over uit ontfermen:
Maer hy blijft onbeweeght, en luistert naer geen kermen,[620]
Naer geen vermaeningen. het nootlot schiet 'er voor,[621]
En Godt Jupijn verdooft en stopt geduurigh 't oor[622]

590 *een droefheit, die my loont:* een verdiende smart.
596 *zijn betrouwen:* vgl. vs. 12.
597 *neem hem op zijn weeckste waer:* doe uw invloed op hem gelden, ga hem aan, als hij 't meest vatbaar is voor tedere, overredende woorden.
599 *Griecken:* Griekenland.
600 *stooren:* vernietigen.
602 *geest en asschen,* lett. vert. van *cineres manisve;* stoorde men het stoffelik overschot in zijn rust, dan werd daardoor ook de schim van de overledene in de onderwereld verontrust.
603 *streng:* onverbiddelik, onvermurwbaar.
604 *droeve,* hier substantief.
605 *gave:* gunst.
607 *niet eens:* zelfs niet meer.
608 *reuckeloos:* lichtvaardig; *geschent; schenden* was oorspr. zwak.
609 *ontberen:* afzien van.
611 *bezadighen:* bedaren.
612 *mijn wederberstigh lot:* het lot dat mijn plannen tegenwerkt, dwarsboomt; *al t'ongenadigh:* op zo onbarmhartige wijze.
615 *dus:* zo; meer (medelijden) vraag ik niet van u.
620 *onbeweeght:* onverbiddelik.
621 *schiet 'er voor:* stelt zich in de weg?
622 *geduurigh:* voortdurend, steeds.

Des mans, die anders zich heel lichtelijck laet vinden:[623]

623 *zich laten vinden:* toegankelik zijn (voor overreding vatbaar zijn); vgl. er valt met hem te praten.

[516] Noorde winden in d'Alpes om strijt van allen kanten onderling[516]
[517] toestreven, om met bulderen en blazen eenen ouden eicken boom[+]
[518] en zijnen dicken stam uit der aerde te rucken; terwijl hy vast
[519] kraeckt, en hene en weder geschudt, den gront wel dicht met
[520] bladeren bestroit; doch te hecht en taey aen de steenrots vast,
[521] zijn wortels zoo diep in den afgront schiet, als zijn kruin om hoogh[521]
[522] in de wolcken steeckt: eveneens wort de helt, dan van d'eene
[523] dan van d'andere zijde, gedurigh met kermen en smeecken aen-[523]
[524] gevochten, en zijn kloeckmoedigheit beseft wel wat zwarigheit[524]
[525] hier uit kan geboren worden: maer het hart blijft onvermurwt,[525]
[526] en 't is verloren gekreten. D'ongeluckige Dido, nu met schrick[+526]
[527] haer nootlot beseffende, wenscht om de doot, en kan het licht
[528] van den dagh niet verdragen. Toenze nu d'offergaven ten wie-[+]
[529] roockenden outer broght, zaghze (het valt ysselijck te verhalen)
[530] den heiligen dranck zwart worden, en den wijn, onder het uit-[530-31]
[531] gieten, in heiloos bloet veranderen, waer doorze te styver ver-
[532] harde in haer opzet van deze weerelt te verlaten. Dat gezicht[532]
[533] gafze niemant, ja haer eige zuster zelf niet eens te kennen. Boven[533]
[534] dit stont in haer hof, ter gedachtenisse hares vorigen gemaels,
[535] een marmere kappel, by haer in groote waerde gehouden, en[535]
[536] rontom met sneeuwitte vellen, festoenen en loof behangen: hier[536]
[537] uit scheen men by duisternacht, het geluit en de stem hares[537]
[538] warenden en roependen mans te hooren; en menighmael het[538]
[539] langkwijligh huilen en stenen des eenzamen nachtuils, die op[539]
[540] het dack een lijckklaght zong. Behalve dit vervaren haer vele[540]
[541] schrickelijcke waerschuwingen en voorspellingen der waerzeg-

[+] [Randschrift:] *gelijck een oude eick, te vergeefs van winden aengevochten*.

[+] [Randschrift:] *Dit brengt de verliefde tot wanhoop;*

[+] [Randschrift:] *zy ziet nare voortekens,* In het Randschrift bijr. 528: *naer:* onheilspellend.

516 *in d'Alpes;* versta: van de Alpen (komend); *Alpini Boreae*.
521 *in den afgront* (vert. van *in Tartara*)*:* in het ingewand der aarde.
523 *gedurigh:* voortdurend; *aengevochten:* bestormd.
524 *kloeckmoedigheit,* hier: edele inborst; *zwarigheit:* ellende, jammer.
525 *het hart blijft onvermurwt,* een minder juiste vert. van *mens immota manet:* zijn besluit blijft onwrikbaar vast.
526 *'t is verloren gekreten:* de tranen zijn ijdel (Vergilius bedoelt: *Aeneas'* tranen zijn nutteloos, want zijn aandoening kan Dido geen redding brengen; vgl. de vert. in verzen, vs. 638).
530-31 *en den wijn... veranderen* is een verklarende toevoeging aan de woorden: *den heiligen dranck zwart worden; heiloos:* gruwelik (zwart); (Lat.: *se vertere in cruorem obscenum*)*; te styver verharden:* nog meer gestijfd worden.
532 *van,* hier weer te geven door: om.
533 *Boven dit* (praeterea): Daarenboven (Dan - in haar paleis stond ook nog...).
535 *waerde:* ere.
536 *met sneeuwitte vellen* is de vert. van *velleribus niveis,* dat hier betekent: met sneeuwwitte wollen banden.
537 *scheen men,* beter: meende zij.
538 *warend:* rondwarend; het woord staat niet in de Lat. tekst; ook niet in de vert. in verzen.
539 *langkwijligh:* langgerekt (de vertaling dient aldus te luiden: menigmaal klonk het langgerekte huilen en klagen enz.); de *uil* gold als voorbode van de dood.
540 *vervaren:* beangstigen.

En eveneens gelijck de stuure noordewinden[624]
In d'Alpen onderling vast worstlen met gedruis,
Van alle kanten, om met bulderend geruisch
Een' dicken ouden eick uit zijnen gront te rucken;
Terwijl hy knackt en kraeckt, en, onder 't nederbucken
En schudden, al den gront met bladeren bezaeit,
Doch veel te hecht en taey gewortelt, hoe het waeit,
Blijft hangen aen de rots, daer hy, in top gewassen,[631]
Zijn kruin zoo hoogh en steil verheft naer 's hemels assen,[632]
Als hy zijn wortels diep in 't hart van Pluto schiet:[633]
Zoo wort de Troische helt geduurigh van verdriet
Gekerm en klaght bestreên, bestormt aen alle zijden:[635]
En 's mans kloeckhartigheit beseft niet zwack wat lijden[636]
Hieruit te duchten staet; maer 't hart blijft gansch versteent,
En 't is, helaes, vergeefs gekreeten, en geweent.
d'Onzaelge Dido schrickt voor 't onheil, haer beschoren,[639]
En wenscht nu om de doot. al wort het licht geboren,[640]
Het is haer tegen. toen zy nu haer' zoen verzocht,[641]
En offergaven op 't wierroockende outer brocht,
Vernamze en zaghze ['t valt al t'yslijck te verhaelen,]
Den heilgen offerdranck heel zwart in d'offerschaelen
Verandren, en den wijn, op Godts altaer gestort,
In heiloos bloet verkeert. door zulck een voorspoock wort[646]
Haer opzet van de doot te kiezen noch gesteven,[647]
En zy getroost zich nu te scheiden uit dit leven.
Dat voorspoock komt geen mensch te hooren uit haer' mont,
Oock zelf de zuster niet. behalve ditte stont[650]
Een marmere kapel van wijlen haer' getrouden[651]
In 't hof, een kerck by haer godtvruchtigh onderhouden,
Met witte vachten en festoenen overkleet.
Hier hoorde men, zoo 't scheen, de naere stem, den kreet
Van haeren man, wanneer de nacht met duisterheden
Het aerdtrijck deckt; men hoorde oock dickwijl naer beneden
Den nachtuil van het dack afsteenen, daer hy zat,
En klaeghde in eenzaamheit, en huilde een wijl zich mat,[658]
En zong een lijckklaght: en behalve dit vervaeren
Heur veel waerschuwingen van offerwichelaeren,
Voorspellingen, voorheen met angst hierop gehoort.

624 *stuur:* onstuimig.
631 *hangen:* zich vasthechten; *daer* (waar): terwijl.
632 *zoo:* even; *'s hemels assen* (de hemel gedacht als een om een as wentelende bol): de top des hemels.
633 *Pluto:* Pluto's rijk, de onderwereld.
635 *bestreên:* aangevochten.
636 *niet zwack:* wel ter dege, ten volle.
639 *onzalig:* ongelukkig.
640 Vgl. de prozavert., r. 527-28.
641 ...*haer' zoen verzocht:* de goden (door een offer) trachtte te verzoenen.
646 *voorspoock:* voorteken.
647 *haar opzet wort.... gesteven:* zij wordt gestijfd in haar opzet....
650 *zelf:* zelfs; *ditte:* oude bijv. van *dit* (in 17de-eeuws Hollands meer voorkomend).
651 *haer' getroude* (subst.): haar echtgenoot.
658 *mat:* moe.

[542] geren, te vore hier op gehoort. De wreede Eneas zelf steurt de[+542]
[543] razende vrouw in haren slaep; en altijt dunckt haer datze alleen,[543]
[544] altijt datze eenzaem eenen langen wegh bewandelt, en haere
[545] Tyriers in een woestijne loopt zoecken: gelijck kranckhoofdige
[546] Pentheus de troepen der Razernyen, en twee zonnen, en twee[546]
[547] Thebens ziet: of gelijck Orestes, Agamemnons zoon; wanneer hy[547]
[548] reis op reis ten tooneele gedreven, voor zijne moeder, met fackelen[548]
[549] en zwarte slangen gewapent, henevlught, daer de wraeckgierige[549]
[550] Vloecken de deure stoppen.

[+]*en beelt zich in datze de Tyriers loopt zoecken, gelijck Pentheus de Razernyen, of gelijck Orestes zijn moeder en de Vloecken ziet.*

[551] Na datze dan van droefheit overwonnen, van Razernyen be-[+551]
[552] zeten, opgezet had te sterven, zoo beraemdeze by zich zelve tijt[552]
[553] en wijze: en haer opzet met haer gelaet ontveinzende, en het[+553]
[554] aenzicht ophelderende, sprack de bedruckte zuster aldus aen:[554]
[555] zuster, verbly u met my: ick heb een middel beraemt, om hem
[556] my eigen, of my en mijne liefde van hem los te maken. Daer[556]
[557] d'Oceaen stuit, de zon in zee zinckt, en de hemel, vol blaeckende[557]
[558] starren, van den hemelhoogen Atlas gestut, op zijne schouders[558]
[559] draeit, leit het uiterste gewest der Mooren: hier is my gewezen[559]
[560] de Priesterin des volcks van Massyle, een bewaeckster des tem-[+560]
[561] pels van Hesperus dochteren, die met vochtigen honigh en[561]

[+]*Zy neemt dan voor te sterven,*

[+]*en dit opzet ontveinzende, zent haer zuster*

[+]*naer de Priesterin:*

542 *te vore hier op gehoort:* reeds vroeger door haar gehoord (omtrent haar huweliksplan); in Vondels Lat. tekst stond: multa praedicta vatum *priorum:* een andere lezing is: *piorum; steurt* (stoort): verontrust.
543 *razend:* ontzind.
546 *Pentheus:* een koning van Thebe, die zich verzette tegen de invoering van de Bacchusdienst en door Bacchus met waanzin werd gestraft. In zijn krankzinnigheid (vgl. *kranckhoofdig*) zag hij de stad Thebe en de zon dubbel en dacht hij zich achtervolgd door de Furiën (wraakgodinnen; *Razernyen* bij Vondel); deze stof vormt het onderwerp van Euripides' treurspel *Bacchai*.
547 *Orestes;* ook voor deze vergelijking put Vergilius uit literaire herinnering: De Rom. dichter Pacuvius (220-132) heeft de geschiedenis van Orestes gedramatiseerd; *Orestes,* Agammemnons zoon, had zijn moeder Clytemnestra gedood; hij vluchtte voor haar schim en de Furiën, die hem achtervolgden, naar de tempel van Apollo te Delphi.
548 *reis op reis ten tooneele gedreven:* op 't toneel steeds voortgedreven; ook Orestes' moeder wordt hier dus als Furie gedacht.
549 *daer:* waar; *de wraeckgierige Vloecken de deuren stoppen* (dirae ultrices sedent in limine): de wraakgodinnen de wacht houden aan de tempeldeuren.
551 *van Razernijen bezeten:* de vertwijfeling ten prooi.
552 *opzetten:* zich voornemen, het plan opvatten.
553 *gelaet:* uiterlik.
554 *aenzicht:* gelaat (een stralend of opgewekt gelaat tonende).
556 *om hem my eigen.... te maken:* om hem tot de mijne te maken; *daer:* waar.
557 *stuit* (nl. tegen het strand): ophoudt; *blaeckend:* blinkend.
558 *van:* door.
559 *leit het uiterste gewest der Mooren:* ligt als uiterste gewest het land der Moren (Mauretanië); *hier is my gewezen* is een onjuiste vert.; de Lat. tekst zegt: men heeft mij gewezen als vandaar te zijn gekomen (een Priesteres); vgl. de vert. in verzen, vs. 686.
560 *des volcks van Massyle,* versta: van het Massyliese volk; zie r. 174.
561 *Hesperus dochteren*, ter vert. van *Hesperides* (*Hesperus* is de avondster); deze dochters van 'het Westen' bezaten, volgens de sage, op een eiland in de Oceaan ver in 't Westen een tuin met gouden appels, die door een draak werd bewaakt. Een van de twaalf werken van Hercules was deze appels uit de tuin der Hesperiden te halen; *vochtig:* vloeibaar.

[562] slaepverweckende mankop den draeck voedde, en den boom-[562]
[563] gaert, met goude appelen geladen, en Venus toegewijt, bewaerde:[563]
[564] deze vermeet zich alle harssens, wieze wil, door hare tovervaerzen[564]
[565] van minne te genezen; anderen in het tegendeel met minne te[565]

562 *mankop:* papaver.
563 *bewaren:* bewaken, nl. door haar zorg voor de draak.
564 *zich vermeten:* met nadruk verzekeren, zich sterk maken (promittere); *alle harssens:* alle geesten (alle gemoederen); *wieze wil:* naar willekeur.
565 *in het tegendeel:* daarentegen (in liefdessmart te dompelen).

De wreede Eneas komt de razende oock aen boort
By nacht, terwijlze slaept. zy gaet in eenzaemheden
Verlaeten, zoo haer dunckt, een' langen wegh betreden,
Door woeste wildernis vast zoecken haer Tyriers:[665]
Als Pentheus, de Thebaen, kranckzinnigh, met veel zwiers,[666]
De wilde troepen van de dolle Razernyen,
Twee Thebens teffens ziet, twee zonnen heeneryen:[668]
Als Agamemnons zoon, Orestes, zonder endt
Gedreven ten tooneel', zijn moeders dreigement
En zwarte slang en torts ontvlught, en haer geweeren,[671]
Daer Vloecken, heet op wraeck, hem op den drempel keeren.
Na dat de droefheit haer nu overmagh, en zy,[673]
Heel sterck bezeten van een helsche Razerny,
Haer doot besloten heeft, beraemtze wyze en stonde
Al heimelijck by zich. z'ontveinst die hartewonde,
Dat opzet met gebaer en opzicht. d'oogen staen[677]
Verquickt van hoop. zy spreeckt haer droeve zuster aen:
Verheugh u nu met my, ô zuster: 'k heb gevonden
Een middel, om hier door van deze min ontbonden
Te worden, of hem my te levren onderdaen.[681]
Daer 't licht te bedde gaet, het strant den Oceaen[682]
Te rugge kaetst, 't gestarnte, aen 's hemels heldre daecken,[683]
Van Atlas hoogen bergh gestut, in 't vierigh blaecken,
Op zijne schouders draeit, is 't allerleste velt[685]
Der Mooren. uit dien hoeck quam, zoo my is gespelt,[686]
De priesterin van 't volck uit Massyl. dees behoede
De kerck van Hespers bloet, en 't heiligh ooft, en voedde[688]
Den vreesselijcken Draeck met zoeten honighraet,
En mankop, dat den slaep veroirzaeckt door zijn zaet.
Dees priesterin belooft, al wie zich laet belezen
Door tovervaers en dicht, de harssens te genezen,
Maer anderen wel hardt te plaegen met de min,

665 Lees *Tyriers* tweelettergrepig.
666 *als:* gelijk; *met veel zwiers* (bepaling bij *de wilde troepen*)*:* in haar woeste gang.
668 *teffens:* tegelijk; *heeneryen:* langs de hemelbaan rijden.
671 *geweeren* hier: wraak-of strafmiddelen (de toortsen enz.)
673 *overmagh:* de baas is geworden, overweldigd heeft.
677 *met gebaer en opzicht:* door haar wijze van doen, haar houding en uiterlik.
681 *onderdaen* (bijv. nw., met de klemtoon op *daen*): onderdanig, onderworpen (om hem tot mijn slaafse minnaar te maken).
682 *daer 't licht te bedde gaet:* waar de zon ondergaat.
683 *heldre daecken:* lichte gewelven.
685 *draeien,* hier intransitief; waar de sterren aan het hemelgewelf (het hemelgewelf met zijn sterren draaien) op Atlas' schouders.
686 *spellen:* verklaren, beduiden.
688 *de kerck van Hespers bloet:* de tempel van Hesperus' dochters.

*

[566] plagen; driftige stroomen te stuiten, en starren te rugh te drijven.[566]
[567] Zy weckt nachtgeesten op. Ghy zoudt d'aerde onder hare voeten[567]
[568] zien loeien, en esscheboomen ten bergh afstijgen. De Goden en
[569] ghy, mijn waerde zuster, en uw hooft, waer by ick zweer, kunnen
[570] getuigen, dat ick, mijns ondancks, my met toverye en hare treken[570-71]
[571] behelpe. Ga, en stel heimelijck, binnen in 't hof, onder den[+571]
[572] blaeuwen hemel, eenen houtstapel toe, en legh de wapens, die
[573] de trouwelooze in zijn kamer liet hangen, en alle zijn kleeders,
[574] en het bruitsbedde, mijn bederf, daer boven op: want deze Pries-[574]
[575] terin raet en beveelt my al de gedachtenissen van dien eerloozen[575]
[576] al t'effens te vernietigen. Zoo spreecktze, zwijght en besterft[576]
[577] haestigh in haer aenzicht. Evenwel vertrouwt Anne niet, dat de[+577]
[578] zuster haer eigen doot met den schijn van nieuwe offerhanden[578]
[579] ontveinst; en zulck een dolligheit kan in haer niet komen; nochte[579]
[580] zy vreest, dat haer eenige droefheit kan bejegenen, die haer[580]
[581] zwaerder valle dan de moort van Sicheus: weshalve zy haeren[+]
[582] last te werck stelt.[582]

[583] Maer toen men, in de hofkapelle, onder den blaeuwen hemel,[583]
[584] eenen geweldigen hoop hout opgestapelt had, en harshout en[584-85]
[585] eicke tacken afgehouwen; zoo spande de Koningin eisenkranssen
[586] en cypresseloof hier over, en leide zijn kleeders, en achterge-[586]
[587] laten zwaert, en wassenbeelt op het bedde, daer boven op; wel[587]

[+] [Randschrift:] *oock beveeltze den houtstapel toe te stellen*.

[+] [Randschrift:] *Anne geen kwaad vermoedende,*

[+] [Randschrift:] *leit haren last in 't werck*. In het Randschrift bij r. 581: *leit in 't werck:* voert haar opdracht uit.

* TEKSTKRITIEK: r. 575 *gedachtenissen* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *gedachtenisse;* in 1659 wordt dit *gedachtenis*.

566 *driftig:* snelvlietend.

567 *Zy weckt nachtgeesten op* (nocturnos ciet manes), versta: zij kan bij nacht de schimmen uit de onderwereld oproepen; zie de vert. in verzen, vs. 696; *ghy zoudt zien* (videbis), versta: zij zal u laten zien of beleven.... (vs. 697: zij toont u hoe).

570-71 *zich behelpen met:* zich bedienen van, zich afgeven met; *treken:* kunsten, listen.

571 *binnen in 't hof:* op de binnenhof in het paleis.

574 *mijn bederf:* dat mij tot verderf heeft gestrekt (zie de vert. in verzen, vs. 706).

575 *beveelt:* iubet; een andere lezing is *iuvat*.

576 *al t'effens:* al te zamen.

577 *haestigh:* aanstonds (simul); *niet vertrouwen:* niet verdacht zijn op; zich niet kunnen voorstellen.

578 *schijn:* voorwendsel; *nieuw,* hier weer ter vert. van *novus:* ongewoon (dat haar zuster zo ongewone offeranden als voorwendsel gebruikt om haar plan om zich te doden te verbergen).

579 *kan in haer niet komen:* kan zij (Anna) zich niet voorstellen; *nochte zy vreest:* en evenmin vreest zij.

580 *haer:* Dido; *bejegenen:* treffen.

582 *last:* opdracht; *te werck stellen:* uitvoeren.

583 *in de hofkapelle;* in de Lat. tekst staat: in het binnenste (binnenhof) van het paleis.

584-85 *en harshout... afgehouwen* is minder juist: bestaande uit afgehouwen denne- en eiketakken of -blokken; *eisenkranssen;* de Lat. tekst heeft alleen: intendit locum sertis (kransen); Vondel zal met *eisenkrans* bedoelen een krans van ijzerkruid (verbena) gevlochten; Kiliaen geeft *eysenkruyd* als bijvorm van *ijserkruyd* (verbenaca); ijzerkruid werd gebruikt voor kransen (zie *Ndl. Wdb.* i.v.); ook voor magiese handelingen; zie *Achtste Herderskout,* regel 66; *spannen... over:* binden over.

586 *cypresseloof,* dat wegens zijn donkere kleur als teken van rouw werd gebruikt.

587 *wassenbeelt* (effigiem); de bedoeling daarvan is deze: verbrandt (smelt) dit beeld van Aeneas, dan is Dido van haar liefde voor hem bevrijd (vgl. r. 729-30 en de *Achtste Herderskout*); altans in die waan wil ze Anna brengen (vgl. het slot van de zin: *wel wetende,* enz.).

[588] wetende wat haer wit was. d'Altaren staen hier rontom, en de[588]
[589] Priesterin met hangenden haire verdagvaert drie hondert Goden,[589]

588 *wit:* doel.
589 *verdagvaerden:* oproepen; *drie* de vert. van *ter,* is te verbinden met oproepen: driemaal (het traditionele getal bij bezweringen) roept ze hondered goden op (met *donderende* stem; crinis effusa sacerdos ter centum tonat ore deos).

Het water in den stroom te stuiten, naer heur' zin,[694]
De starren op haer' zang te rugh te leeren draven.
Zy weckt, by duister nacht, de geesten uit de graven.
Zy toont u hoe de gront der aerde loeit, en hijght.
Men ziet hoe d'esscheboom ten hoogen berge afstijght.
Ick neem de Goden, voor wier troonen wy ons buigen,
En u, mijn zuster, by wiens hooft ick zweer, tot tuigen,[700]
Dat ick van toverkunst ongaerne ben berucht.[701]
Ga heene, en stel al stil, in 't hof en d'ope lucht,
Een' stapel toe van hout, en legh geweer en wapen[703]
Des trouweloozen, dat ter stê, daer hy ging slaepen,
Bleef hangen, op het hout, mitsgaders zijn gewaet,
En 't bruitsbedde, oirzaeck van mijn' jammerlijcken staet:
Want deze priesterin wil die gedachtenissen
Van dien eerloozen gast uit mijn gedachten wissen,
En gansch vernietigen. zoo spreecktze, en zwijght, vol schrick,
En 't aengezicht besterft in eenen oogenblick.
De zuster evenwel kan hierom 't erghst niet peinzen,[711]
Dat zy met toestel van nieuwe offren pooght t'ontveinzen
De doot, die zy alreede in 't hart besloten heeft,
Dies zulck een dolheit minst haer achterdencken geeft,[714]
En noch veel minder dat haer zuster iet bejegen',
Zoo zwaer als 't zwaert, waermê Sicheüs wiert doorregen,
Dies volghtze trou den last van Dido, haer betrout.[717]
Maer als men nu, in 't hof en d'ope lucht, het hout
Heel hoogh gestapelt had, en eickenrijs, en lover,
En harshout afgesneên, spant Dido zelf hierover
Cipresse- en eissenkrans van loof, by een vergaêrt.
Zy leght zijn kleeders, en het nagelaeten zwaert,[722]
En wassenbeelt op 't bed hier boven op, als eene,
Die nu verzekert is van 't geenze sloot voorheene.[724]
d'Altaeren staen rondom. de priesterin verdaeght,
Terwijlze in 't hangend haer opdondert onvertsaeght,[726]
Dryhondert Goden, en den zwarten vooght der helle,

694 *naer heur' zin:* volgens haar wil.
700 *wiens,* bij een vrouwelik antecedent, de meest gewone vorm bij Vondel; zie Van Helten, *Vondels Taal,* § 126.
701 Dat ik niet dan met tegenzin, niet dan noodgedwongen, in de (slechte) roep wil staan van met toverij om te gaan.
703 *geweer* en *wapen* zijn synoniemen.
711 *peinzen:* vermoeden, bevroeden.
714 *achterdencken:* achterdocht.
717 *betrout:* toevertrouwd, opgedragen.
722 *nagelaeten:* achtergelaten.
724 Bij wie alle weifeling met betrekking tot het te voren genomen besluit is verdwenen.
726 *opdondert:* te voorschijn treedt.

*

[590] den Hellevooght, den mengelklomp, en de driekoppige Hekate,[590]
[591] de drie tronien der maeght Diane: zy giet 'er bekers met bron-[591]
[592] water in stede van helsch water in: men zocht jonge kruiden in[592592-94]
[593] den maneschijn met kopere zeissens gemaeit; men zocht oock
[594] melck van zwart vergift, en een stuck vleesch, van een veulens[594]
[595] hooft afgescheurt, en de moeder ontruckt. Dido zelf by d'altaren,
[596] met een been baervoets, en in ongegorden kleede, neemt met[596]
[597] gezouten offergraen en zuivere handen Goden en starren, bewust[597]
[598] van haer einde, tot getuigen over hare doot; en zoo ergens noch
[599] eenige Godtheit kennis draege van gelieven, zoo ongelijck ge-[599]
[600] paert, die bidtze op haer rechtvaerdige zaeck te willen letten.

[601] Het was midnacht: de starren over de Noortlijn aen den hemel[+601]
[602] gestegen, begosten weder te dalen; de vermoeide sliepen gerust,
[603] de geheele weerelt door: bosschen nochte baren ruischten: al het
[604] lant zweegh, en vee en vogel, en wat zich in plassen en meeren
[605] houdt, of in scherpe heggen en ruighte nestelt, lagen zorgeloos[605]
[606] en stil, by nacht op hun gemack en sliepen, en hadden alle be-[606]
[607] kommeringe en zwarigheit vergeten; behalve d'ongeluckige Dido[+]
[608] alleen, die niet eenen oogenblick kon sluimeren, en geen vaeck
[609] in haere oogen, geen rust in haer gemoedt vernam: de bekom-[609]
[610] meringen verdubbelden: de minne weder boven komende, begost[610-11]

[+][Randschrift:] *'s Nachts, wanneer het al rust,* In het Randschrift bijr. 601: *wanneer.... rust:* als alles rust.

[+][Randschrift:] *waeckt Dido alleen,*

* TEKSTKRITIEK: r. 595 *en de moeder ontruckt* is in de derde druk van 1646 vervangen door: *eer de moeder gereet was* (praereptus matri).

590 *den Hellevooght:* de vorst der onderwereld; *den mengelklomp:* de Baaierd, gepersonifiëerd; *de driekoppige Hekate* (tergemina Hekate): Hecate in haar drie gestalten, nl. als godin der onderwereld, als maangodin en als Diana; zij is de beschermster der toverkunst.

591 *de drie troniën* enz. is een nadere verklaring van *de driekoppige H.; giet er in:* plengt.

592 *in stede van helsch water:* dat moest voorstellen water uit de onderwereld (uit het Avernies meer).

592-94 *men zocht*....; de bedoeling is: de priesteres neemt saprijke kruiden (herbae pubentes) met een bronzen sikkel bij maneschijn afgesneden, vol zwarte giftige melk; brons leende zich beter tot toverkunsten dan ijzer, meende men (deze kruiden, te voren afgesneden, lagen dus reeds klaar bij de andere tovermiddelen; daaruit werden ze gehaald, *gezocht*); *zeissens,* meerv. van *zeissen,* oudere vorm van *zeis*.

594 *een stuck vleesch* enz.: de vlezige uitwas aan 't voorhoofd van pasgeboren veulens, o.a. gebruikt voor 't bereiden van liefdedranken, werd volgens het volksgeloof gewoonlik spoedig na de geboorte door het moederpaard opgegeten en moest haar dus te voren '*ontrukt*' worden.

596 *met een been baervoets* (bloot, ontschoeid); zò vindt men ook op antieke beeldhouwwerken smekelingen afgebeeld; *ongegord:* ontgord, loshangend.

597 *het gezouten offergraen* werpt ze in 't altaarvuur; haar *zuivere* (reine) *handen* strekt ze biddend ten hemel; *bewust van haer einde* (conscia fati): wetend dat ze gaat sterven; kennis dragend van haar dood (de sterren, die het lot der mensen kennen).

599 *kennis draege van* (si quod numen habet curae amantes); versta: zich bekommere om, zich het lot aantrekke van; *zoo ongelijck gepaert* (non aequo foedere): die zo ongelukkig aan elkaar verbonden zijn; in zo ongelijk liefdesverband; *ongelijk,* omdat één der gelieven de trouw verbroken had en de liefde niet (meer) wederkerig was.

601 *over de Noortlijn.... gestegen:* hun weg aan de hemel reeds ten halve volbracht hebbende; voorbij hun hoogtepunt.

605 *scherp:* stekelig.

606 *op hun gemack:* vredig.

609 *vernemen:* voelen komen.

610-11 *begost te hollen:* groeide aan tot razernij (sloeg door).

[611] te hollen, en in haer hart gingk een geweldige stroom van ver-
[612] bolgenheit: zy bleef even stijf by haer opzet, en wrockte aldus by[612]

612 *zy bleef even stijf by haer opzet* is een vrije vert.; Vergilius zegt: sic adeo insistit.

Het helsche geestendom, en Hekate, die felle,[728]
Met haer dry hoofden, en Diaen, de zuivre maeght,[729]
Met haer dry tronien. zy giet hier onvertsaeght
Geheele bekers op met water om te koelen,[730-31]
Gebootst naer wateren, geschept uit jammerpoelen.[732]
Men zocht'er 't jonge kruit, dat naer den maeneschijn[733]
Met kopre zeissens wert gemaeit. men zocht venijn,
Of melck van zwart vergift, en vleesch, van 't versche volen[735]
En volens hooft geruckt, en 's moeders liefde ontstolen.[736]
De droeve Dido zelf, by d'outers; ongegort,
En met het eene been al baervoets, aengeport
Van yver, neemt met graen, gezouten en gemaelen,[739]
En zuivre handen Goôn, gestarnte, en hemelstraelen,
Bewust van haere doot, tot tuigen van haer endt;
En zoo'er ergens noch een Godt gelieven kent
En gaslaet, die, zoo valsch gepaert, hun min besmetten,[742-43]
Die bidtze op al haer recht en ongelijck te letten.[744]
Het was nu midnacht, en d'opgaende starren, aen
De Noortas opgevoert, begonnen neêr te gaen.[746]
Wat moê was lagh en sliep al 't aerdtrijck door in vrede.
Noch bosch noch bare ruischte. al 't velt zweegh stil, en mede
't Gevogelte en het vee. wat zich in 't water houdt,
Of in de scherpe haege, en ruighte nesten bouwt
Lagh zorgeloos en stil, en sliep op zijne steden,[751]
Vergeetende in 't gemack zijn zorgh, en zwaericheden,
Behalve Dido, dees ter ramp gebore vrouw,
Die niet een' oogenblick kon sluimeren van rouw.[754]
Geen vaeck beschoot haer oogh: geen rust kon haer bevangen.[755]
De min verzwaert de zorgh, verdubbelt haere gangen,[756]
Komt weder boven, en in haer verlieft gemoedt
Gaet een geweldigh ty van toorne en minnegloet.[758]
Zy blijft al even stijf by 't opzet in haer zinnen,[759]
En wrockt dus by zich zelf: wat ga ick nu beginnen?

728 *fel:* wreed, meedogenloos.
729 *en Diaen....;* zie de proza-vert., r. 591 met aant.; *en* past hier niet: *Diaen* enz. is een herhaling van het onmiddellik voorafgaande; *zuiver:* rein; kuis.
730-31 *hier.... op:* op de altaren.
732 *gebootst naer:* nabootsende, voorstellende (zie de aant. bij de proza-vert., r. 592).
733 *naer den maeneschijn:* bij het licht der maan.
735 *versch:* pas geboren.
736 's moeders *liefde* ontstolen wijst op een verkeerde opvatting; zie de aant. bij de proza-vert., r. 594.
739 *yver:* vurige begeerte.
742-43 *kent en gaslaet:* zijn gedachten en zorgen wijdt aan; *valsch,* omdat Dido's liefde niet beantwoord wordt; *besmetten:* bezoedelden.
744 *ongelijck:* verongelijking.
746 *de Noortas:* de noordelike hemelmeridiaan, waarin haar zenith ligt.
751 *op zijne steden,* contaminatie van: (alles sliep) op zijne steê en (allen sliepen) op hunne steden.
754 *rouw:* verdriet.
755 *beschieten:* luiken.
756 *verdubbelt haere gangen:* (de min) jaagt steeds onrustiger door haar gemoed.
758 *ty:* getijde; *een geweldigh ty:* een onstuimige (op- en neergaande) vloed (Lat.: saevit amor, *magnoque* irarum fluctuat *aestu*); vgl. ook vs. 808.
759 *stijf:* onverzettelik.

*

[613] zich zelve: Wat ga ick aen? Zal ick aldus uitgestreken, nu mijn oude[+613]
[614] minnaers aenzoecken? Zal ick ootmoedigh met gevouwe handen
[615] ten huwelijck verzoecken de Numidianen, by my zoo dickwils[615]
[616] afgeslagen? of met de vloot van Ilium, en de Trojanen, op Jupiters[616-17]
[617] jongsten last, t'scheep gaen; aengezien het my zoo wel bequam,
[618] dat ick hun in noot de behulpzame hant boodt, en zy d'oude[618-19]
[619] deught zoo fraey gedencken? En genomen ick woude al; wie zal[619]
[620] het my toestaen? Zal die hoovaerdige binnen boorts nemen een
[621] vrouw, die hy zoo schandelijck om den tuin leide? Och, geschof-[+621]
[622] feerde Koningin, weet ghy nochte merckt ghy noch niet, dat ghy[622]
[623] met Laomedons meineedigen hoop te doen hebt? Hoe dan toe?[623]
[624] zal ick alleen gaen vergezelschappen, en achteraen loopen een[624]
[625] deel bootsgezellen, die nu wonderlijck in hun schick zijn? Of wil[625]
[626] ick, met mijne Tyriers en al mijne maght bestuwt, hen navolgen,[626]
[627] en de mannen, die ick naulix uit Sidon kon mesleipen, weder te[627]
[628] water brengen? en bevelenze noch eens t'zeil te gaen? Wat, sterf[+]
[629] liever, gelijck ghy wel verdiende, en kort uw droefheit met den[629]
[630] degen. O zuster, ghy waert d'eerste, die verlegen met mijn tranen,[630]
[631] my razende van liefde, aen deze rampen en dezen gast holpt.
[632] Stont het my niet vry ongetrouwt, zonder laster, mijn leven, als[632]
[633] een wilt dier, over te brengen, en my zelve buiten zulck eenen[633]
[634] last te houden? Ick heb mijn trouw, den lijcke van Sicheus belooft,
[635] niet gehouden. Met zoo groote jammerklaghten borstze uit.

[+] [Randschrift:] *valt aen 't klaegen, en overleit wat middelen overschieten, om Eneas te vermurwen:*

[+] [Randschrift:] *maer mistrouwende troost te verwerven,*

[+] [Randschrift:] *vindt geene uitvlught dan in de doot*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 628: *uitvlught:* uitweg, uitredding.

* TEKSTKRITIEK: 617 *aengezien het* is in 1659 vervangen door: *trouwen dewijl het*.

613 *wat ga ick aen:* wat ga ik nu beginnen; *uitgestreken:* bedrogen, ter vert. van *irrisa:* een voorwerp van spot en hoon (geworden).

615 *de Numidianen,* versta: Iarbas (petam supplex connubia *Nomadum*).

616-17 *op Jupiters jongsten last* is een onjuiste vert. van *ultima jussa;* sequar ultima jussa Teucrum is aldus weer te geven: (zal ik met de vloot van Ilium scheep gaan) en aan elk bevel der Trojanen, hoe vernederend ook, gehoorzamen? Vondel moet *Teucrum* wel hebben opgevat als een accusatief van *Teucer* (den Trojaan, 'de Trojanen'); *aengezien*.... is ironies op te vatten (zie *de Tekstkritiek*): immers hoe goed is het mij bekomen, dat....

618-19 *d'oude deught:* mijn vroegere gunstbewijzen, weldaden.

619 *genomen:* gesteld.

621 *die hij zoo schandelijck om den tuin leide;* in Vondels Lat. tekst stond *inrisam;* een andere lezing is *invisam:* gehaat; *geschoffeert,* (ter vertaling van *perdita*)*:* onteerd; beter misschien: door liefde verblind (vgl. de vert. in verzen, vs. 774).

622 *nocb.... niet,* dubbele ontk.

623 *Laomedons meineedigen hoop* (troep): sedert koning Laomedon, de vader van Priamus, was de trouweloosheid der Trojanen spreekwoordelik geworden; L. had o.a. Neptunus en Apollo het loon, hun beloofd voor hun hulp bij het bouwen van Trojes muren, onthouden; *hoe dan toe:* wat dan? (versta: en als ik met hem mee mag, wat dan?).

624 *vergezelschappen:* vergezellen; *achter aen loopen:* achternaloopen.

625 *een deel:* een troep.

626 *bestuwt met:* omstuwd door, vergezeld van.

627 *mesleipen:* losrukken.

629 *kort uw droefheit:* maak een spoedig einde aan uw verdriet.

630 *verlegen met:* begaan met; *gast,* ter vert. van *hostis:* vijand (zie de vert. in verzen, vs. 789).

632 *laster:* blaam.

633 *als een wilt dier;* dus: buiten de wetten van de menselike samenleving; *my... houden;* Vergilius' bedoeling is: van dergelike rampzalige gevolgen der hartstocht verschoond te blijven.

[636] Eneas, nu alle dingen klaer waren, en hy vastelijck had opge-[636]

636 *opzetten:* besluiten.

Zal ick aldus versmaet en uitgestreecken gaen
Mijne oude minnaers weêr aanzoecken? zal ick staen
Den Numidier ten schimp, hem zoecken te behaegen,[763]
Wiens aenzoeck ick voorheen zoo dick hebbe afgeslagen?[764]
Of, met de Troische vloote, en dien Trojaenschen gast,[765]
Te scheep gaen, op Jupijns gebodt, en jongsten last?
Gemerckt het my zoo wel bequam, toen hy my verghde[767]
Dat ick hem in dien noot behulpzaem was, en berghde,
En zy deze oude deught zoo fraey gedachtigh zijn?
En schoon ick wou het al; wie zal, in dezen schijn,[770]
Het my vergunnen? zal dees trotsaert, nu op 't scheiden,
Een, die hy lang beschimpte, en om den tuin dorst leiden,
Ontfangen binnen 's boorts? geschende koningin,[773]
Helaes, gevoeltge niet, dat gy vervoert van zin,[774]
Met dezen lichten hoop, Laomedons geslachten,[775]
Te doen hebt, die op eedt noch troubeloften achten?[776]
Hoe dan toe? zal ick dus alleen verzellen gaen
Een' hoop maetroozen, en hun loopen achteraen,
Die, wonder in hunn' schick, nu lachen onder 't vlieden?
Of wil ick, met Tyriers en al mijn maght, henlieden
Navolgen, en mijn volck, dat ick van Sidon pas[781]
Kon medesleepen, weêr den grooten waterplas
Beveelen, en noch eens naer uitheemsch lant belasten[782-83]
Te zeilen over zee? laet loopen deze gasten,
En sterf veel liever. neem de welverdiende straf,
En kort uw droefheit met den blooten degen af.
O waerde zuster, gy waert d'eerste, die verlegen
Met mijne traenen, my, al razende en doorregen,
Doorstraelt van minne, aen zulck een' gast en vyant schont![788-89]
Och, stont het ons niet vry het huwelijxverbont
Te schuwen, zonder smet, te volgen d'ongetrouden,
En, als een dier in 't bosch, my uit dien last te houden?
Ick hielt Sicheüs lijck mijn trouw niet, als zijn bruit.[793]
Met zulck een jammerklaght en weeklaght borst zy uit.
Eneas, toen de vloot nu klaer was, en hy reede[795]
Te volgen zijn besluit, lagh stil, en wel te vrede[796]

763 Lees *Numidier* als drie lettergrepen.
764 *dick:* dikwijls.
765 *gast:* man (sinjeur).
767 *gemerckt* (voegwoord): aangezien, in aanmerking nemend dat; *verghde:* verzocht (wist gedaan te krijgen).
770 *en schoon ick wou het al:* en gesteld eens dat ik dat zou willen doen; *in dezen schijn:* zo als het nu met mij gesteld is.
773 *geschend;* (*schenden* was vroeger zwak): geschandvlekt.
774 *vervoert van zin:* van zinnen beroofd.
775 *licht:* onbetrouwbaar.
776 *achten op:* geven om.
781 *pas:* nauweliks.
782-83 *den grooten waterplas beveelen:* aan de (gevaren van de) zee toevertrouwen, overleveren.
788-89 *doorregen* en *doorstraelt* zijn synoniemen: doorboord (door de pijlen der min); *iemand schenden aen een ander:* iemand die ander in de armen jagen.
793 *bruit:* jonggetrouwde vrouw.
795 *reede:* gereed, bereid.
796 Met *wel te vrede* wil Vondel uitdrukken de gemoedsrust, waartoe Aeneas na de hevige strijd in zijn binnenste is gekomen.

*

[637] zet te vertrecken, lagh en sliep op de kampanje, wanneer Godt[+637]
[638] Merkuur in den zelven schijn wederkeerende, hem in den slaep[638]
[639] verscheen, en wederom aldus scheen te waerschuwen: de stem,
[640] de kleur, het blonde hair, de frissche jonge leden, alles zweemde
[641] naer Merkuur: o Godin Venus zoon, kunt ghy by deze gelegent-[+641]
[642] heit noch slapen? en ziet ghy zinnelooze niet in welck een gevaer
[643] ghy steeckt? en hoort ghy niet hoe de wint naer wensch uit den
[644] westen blaest? Dido het leven moede, brouwt verraet en ver-
[645] vloeckte schelmstucken in haren geest, en in haer gemoedt gaet[645]
[646] een geweldigh gety van verbolgenheit. Vlught ghy niet in aller[646]
[647] yl van hier, terwijl het vlughtens tijt is? Ghy zult de zee vol[647]
[648] schepen in rep en roer, en van tortsen en branttuigh zien blaecken,[648]
[649] en al de kust in lichten brant staen; zoo dra de dagh u hier op[649]
[650] strant betrappe. Op, op, pack u voort: een wijf is altoos wuft,[650]
[651] en wispelturigh. Aldus sprekende, verdween hy in den duisteren
[652] nacht. Maer Eneas verschrickt door die schichtige openbaring,[+652]
[653] springt uit den slaep, en drijft de maets voort. Wacker, mannen,[+653]
[654] wacker, haest u: valt aen 't roejen: laet de zeilen vallen. Een Godt[654]
[655] van den hemel afgevaerdight, port ons weder t'zeil te gaen, en[655]
[656] de touwen af te kappen. O heilige Godtheit, wie ghy oock zijt,
[657] wy volgen u, en gehoorzamen al weder blydelijck uw gebodt.[657]
[658] O sta ons by, weest ons behulpzaem, en verleen ons spoet en[658]
[659] wint en weder. Zoo sprack hy, en, het blickerende zwaert uit
[660] zijn scheede ruckende, kapte de touwen los. Al d'anderen yveren[+]
[661] even vierigh; rucken en reppen zich; steken van lant af: de vloot[661]
[662] geraeckt in zee: zy roejen dat het kraeckt, en het water bruist.[662]

[+] [Randschrift:] *Eneas mid-delerwijl in slaep gevallen,*

[+] [Randschrift:] *wordt voor 't leste gewaerschuwt,*

[+] [Randschrift:] *verschrickt,*

[+] [Randschrift:] *drijft de maets voort,*

[+] [Randschrift:] *en gaet deur*.

* TEKSTKRITIEK: r. 663 *de saffranen*.... is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *d'oranje* (dezelfde wijziging in r. 794).

637 *op de kampanje* (inpuppi celsa): op het hoge achterdek; *wanneer:* toen.
638 *schijn:* gestalte, gedaante.
641 *by deze gelegenheit:* in deze (hachelike) omstandigheden.
645 *vervloeckte schelmstucken* (dirum nefas): een verfoeilike misdaad.
646 *een geweldigh gety van verbolgenheit* (fluctuat *aestu vario irarum*); vgl. r. 611.
647 *terwijl het vlughtens tijt is:* zolang het u nog vrij staat te vluchten; *vol schepen,* nl. Carthaagse.
648 *tortsen:* fakkels; vgl. voor deze regels r. 672-73.
649 *al de kust;* versta: uw aan de kust liggende schepen; *zoodra.... betrappe:* als de komende dag, het morgenlicht, u nog hier op het strand verrast (vindt).
650 *wuft:* veranderlik.
652 *schichtig:* plotseling; *openbaring* (Aeneas exterritus umbris subitis): (droom-) verschijning.
653 *voortdrijven:* aanzetten.
654 *laet de zeilen vallen* (solvite vela): ontplooi de zeilen (laat ze vallen van de raas, waarom ze vastgebonden zijn).
655 *afgevaerdight:* gezonden; *weder:* voor de tweede maal (zie regel 657).
657 *blijdelijck:* met vreugde.
658 *spoet:* een voorspoedige reis (en gunstige wind en weer).
661 *rucken,* ter vert. van *rapere:* snel aanpakken, haastig voortmaken (verrichten in allerijl de laatste werkzaamheden).
662 *dat het kraeckt:* uit alle macht.

[663] En Auroor, de dageraet, nu oprijzende uit de saffranen lede-[663]
[664] kant van Tithon, haren gemael, bespreide de velden, met ver-

663 *Aurora:* de godin van het morgenrood, gehuwd met *Tithonus,* uit wiens legerstede zij 's ochtends oprijst; zij gaat voor de zonnewagen uit; *saffranen* (*croceum* cubile): goudkleurig (als de zon); vgl. de Tekstkritiek.

Op zijn kampanje en sliep; wanneer Jupijns gezant
Hem in zijn' diepen slaep, in dien voorgaenden stant[798]
En schijn, noch eens verscheen, en scheen aldus te wecken:
[De frissche en jonge leên, de blonde locken trecken,[800]
Gelijck de kleur, en stem, altzamen op Merkuur.]
O Venus zoon, hoe dus? kunt gy te dezer uur
Noch slaepen? zinnelooze, och, zietge geen gevaeren,
Die u belegeren, en hoortge nu de baren
Niet ruisschen, van den wint, die uit den westen blaest?
De veege Dido, nu haer leven moede, raest,[806]
Brouwt schrickelijck verraet, en vloecken, u gezworen.[807]
In 't hart gaet een gety van onverzetbren toren.[808]
Ontvlughtge niet by tijts, nu 't vlughten is geraên;
Gy zult de zee terstont in rep en roer zien staen,
De schepen in den brant, de fackels op zien blaecken,
En flackren langs de kust, zoo 't licht de kim koom' raecken,
Uw vloot betrappe op strant, daer gy dus lange suft.[813]
Op op, en pack u voort: een wijf is altijt wuft,
En wispeltuurigh. hy verdween, na deze rede,
By duister, in der nacht. Eneas, van zijn stede,
Springt op uit zijnen slaep, verbaest door dit gezicht,[817]
En drijft de mackers voort. op mannen, volght uw' plicht.
Op, haestigh op, en valt aen 't roeien met u allen,
Aen 't roeien: daetlijck voort, en laet de zeilen vallen.
De hemelsche gezant port ons al weder aen
Het tou te kappen, zonder omzien t'zeil te gaen.
O heilge Godtheit, wie gy zijt in 't hof der Goden,
Wy volgen blijdelijck al weder uw geboden.
O sta ons by: zijt ons behulpzaem op het meer.
Verleen de vloote spoet, en zegen, wint en weêr.
Zoo ruckt hy 't bloote zwaert met yver uit de scheede,
En kapt de touwen los. al d'andren yvren mede.
Elck ruckt, elck rept zich, steeckt van lant af, en de vloot
Geraeckt in d'ope zee, en buiten last, en noot.
Zy roeien, dat het kraeckt: men hoort het water ruisschen,
Terwijl het voor den boegh al schuimende opkomt bruisschen.
En nu bespreide Auroor, de heldre morgenstrael,[833]
Die uit d'oranje koets van Tithon, heur' gemael,[834]
Verrees, het vochte velt met versche en nuchtre glanssen,[835]

798 *stant* (houding), hier synoniem van *schijn* (gedaante).
800 *trecken.... op:* zwemen naar, overeenkomst vertonen met.
806 *veeg:* de dood nabij.
807 *vloecken, u gezworen:* plagen (rampen), u toegezworen, toegedacht.
808 *onverzetbaer:* onverzettelik, onverzoenlik.
813 *daer gy dus lange suft:* waar gij zo lang draalt.
817 *verbaest:* ontsteld.
833 *morgenstrael,* vgl. *Leeuwendalers,* vs. 1.
834 *koets:* legerstede.
835 *nuchter:* pas verschenen.

schen glans; als de Koningin, uit de tinne van haer slot, den[+665]
blancken dagh eerst zagh komen opdringen, en de schepen,
onder zeil, gelijckerhant hunnen gangk gaen, en vernam hoe haer[667]
havens ledigh lagen: toen sloeghze drie of vierwerf voor hare
schoone borst, en treckende het blonde hair uit heur hooft, sprack:
by Godt, gaet hy zoo door, en beschimpt een vremdelingk onze[670]
kroon? Is hier geen geweer by de hant? Valt hem al de stadt[671]
niet op het lijf? Brengenze geen schepen van de werf in aller yl
te water? Voort voort, brengt fackels, brengt brandtuigh: zet
alle zeilen by: valt aen de riemen. Wat spreeck ick? Waer ben[674]
ick? Wat dolheit komt my over? Rampzalige Dido, ziet ghy nu[+675]
wat onheil u beschoren is? Dat had ghy al eer behooren te ge-
moet te zien, toen ghy hem uwen scepter in de hant gaeft. Ay,
bezie toch eens, dit zijn die schoone woorden en trouwbeloften[+678]
van den zoon, die, zoo men zeit, Heilighdom en Huisgoden zijnes[679]
vaderlants met zich omvoert; die zijnen stockouden afgeleefden[680]
vader op de schouders uit den brant droegh. Was ick niet magh-[681]
tigh hem by den hals te grijpen, zijn lichaem aen flarden te
scheuren, en de stucken in zee te smacken, en al zijn mackers
met hem? Kon ick Askaen zelf niet met den degen van kant[684-85]
helpen? en zijnen vader dat bancket opdisschen? Maer de kans
van dien strijt waer hachelijck geweest: dat moght dan wezen:[686]
wat was daer aen gelegen? Wien had ick den doot getroost,[687]
behoeven t'ontzien? Ick had het vier in de vloot gesteken; de[688]
schepen in lichten brant gezet; vader en zoon met het gansche
geslacht uitgeroit; en midden in 't vier springende, my zelve daer[+690-91]
in gebrockt. O zon, die met uwe stralen aenschouwt al wat ter

[+][Randschrift:] *Zoo ras de dagh opkomt ziet de Koningin de vloot haren gangk gaen, valt aen 't kermen,*

[+][Randschrift:] *bekent hare dwaesheit,* In het Randschrift bijr. 675: *bekennen:* inzien.

[+][Randschrift:] *schelt Eneas,*

[+][Randschrift:] *roept Goden en Ongoden tot getuigen* 690 *ongoden:* vijandige machten (hier de 'Vloecken').

665 *als:* toen; beter is het hier een nieuwe zin te beginnen: Zodra (ut *primum;* vgl. V.'s *eerst* in r. 666; een andere lezing is: *primam* bij lucem) de koningin enz.
667 *gelijcker hant* (aequatis velis; recht voor de wind?): op één lijn.
670 *by Godt:* pro Juppiter; *en beschimpt....*, versta: nadat hij, een vreemdeling, de spot heeft gedreven met onze koninklike waardigheid.
671 *Is.... by de hant;* de vert. in verzen, vs. 845-46, blijft dichter bij de Lat. tekst.
674 *zeilen;* in Vondels Lat. tekst stond *vela;* een andere lezing is: *date tela*.
675 *wat dolheit komt my over:* welke waanzin bevangt mij.
678 *bezie toch eens, dit zijn:* daar hebt ge nu....
679 *Heilighdom en Huisgoden:* de heilige penaten.
680 *omvoert,* nl. op zijn zwerftochten.
681 *maghtigh:* bij machte.
684-85 Misschien een zinspeling op de sage van Atreus, die de kinderen van zijn broeder Thyestes doodt en voor dezen als maaltijd laat bereiden, of op een overeenkomstige sage.
686 *hachelijck:* onzeker, twijfelachtig.
687 *den doot getroost:* bereid te sterven.
688 *ontzien;* vrezen; *in de vloot;* de Lat. tekst zegt: *in castra:* in het Trojaanse schepenkamp.
690-91 (ick had) *my zelve daer in gebrockt* (memet super ipsa dedissem): mijn leven daarbij opgeofferd, ten beste gegeven (vgl. *Aen.* II, r. 694).

Wanneer de koningin, uit haere tinne en transsen,[836]
Den blancken dagh en 't licht opdringen zagh, tot heil[837]
Der weerelt, en de vloot en schepen, onder zeil,
Vervolgen eenen koers, zoo wijt heure oogen zagen:[839]
Zy merckte hoe haer kust en havens ledigh lagen:
Toen sloeghze drywerf en noch eenwerf met misbaer
Voor heure schoone borst, en trock het blonde haer,
De locken uit haer hooft, en riep ontzint in 't ende:
Gaet hy by Godt dus deur? Beschimpt eene onbekende[844]
Ons koningklijcke kroon? slaet niemant hier de hant
Aen wapens? valt de stadt niet uit, en 't heele strant,[846]
En volgt hem in zijn zogh? en rollenze geen kielen
Te water, van de werf? voort voort, gehoonde zielen,
Brengt fackels, brandtuigh: brengt. zet alle zeilen by,
En valt aen 't roeien: voort. wat dolle razerny
Vervoertme dus? waer ben, wat spreeck ick? 't is verloren,
O Dido, voeltge nu wat ramp u is beschoren?
Dat voelen had met recht voorheen vooruitgedraeft,[853]
Toen gy den scepter zelf hem in de handen gaeft.
Bezie, ay zie nu eens: dit zijn die schoone woorden,
De troubeloften van den zoon, waer van wy hoorden,
Dat hy het heilighdom, de Huisgoôn van zijn lant,
Met zich voert in zijn vloot; die, uit den grooten brant,[858]
Den afgeleefden heer, zijn' vader, out van dagen,
Op zijne schouders heeft geborgen, en gedraegen.
Was ick niet maghtigh hem te grijpen by den hals?
Zijn lichaem, en dat hart, zoo goddeloos en valsch,
Van een te scheuren, en de stucken in de baren
Te smacken, oock de maets, die met hem overvaeren?
En kon ick zelf Askaen niet slaghten met dit zwaert?
Den vader dat bancket opdisschen onvervaert?
Maer zulck een oorloghskans waer hachlijck, en te vreezen:
't Waer hachelijck of niet, wat scheelt het? 't moght zoo wezen.[868]
Wien stontme toch t'ontzien? 'k getroost my eenen doot.[869]
Ick had de torts en 't vier gesteecken in de vloot,[870]
De vloot in brant gezet, den zoon en vader t'zaemen
En al 't geslacht verdelght, gedachtenis, en naemen;
In 't midden van het vier gesprongen, als verstockt,[873]
De mijnen en my zelf hier teffens ingebrockt.[874]
O zon, die met uw licht bespieglende alle dingen,[875]
Al wat om laegh gebeurt doorzien kunt, en doordringen;

836 *wanneer:* toen.
837 *blanck:* blinkend.
839 *wijt:* ver.
844 *eene* (onbep. vnw.): de een of andere (een maar toevallig hier beland vreemdeling).
846 *'t heele strant:* de op het strand liggende vloot.
853 Vergelijk r. 676 van de proza-vert.; het ware beter geweest dat gij te voren de rampzalige gevolgen van uw daden hadt beseft.
858 Bij *die* behoort *zoon,* vs. 856, als antecedent.
868 *wat scheelt het:* wat doet het er toe.
869 *wien stontme.... t'ontzien:* wie behoefde ik te vrezen.
870 *torts:* brandfakkel.
873 *als verstockt:* onverzettelik tot het uiterste.
874 *teffens:* tegelijkertijd.
875 *bespiegelen:* waarnemen.

[692] weerelt gebeurt; en ghy, o Juno, scheitsvrouw over huwelixge-[692]
[693] schillen, en die kennis draeght van dit stuck; en ghy, o Hekate,[693]
[694] in de steden, op de driesprongen, by nacht met een geschrey[694]
[695] verdaghvaert, en ghy, o wraeckgierige Vloecken en Goden van[695]
[696] Elise, nu tot sterven bereit; aenhoort toch deze klaghten: luistert
[697] naer onze gebeden, en keert uwe goddelijcke wraeck tegens dien[+]
[698] meineedigen, om hem naer zijn verdienste te straffen. Is het zoo
[699] geschoren, dat die gruwelijcke booswicht veiligh moet havenen[699]
[700] en belanden; en brengt het nootlot van Jupijn dit mede; en staet
[701] die pael vast: zoo laet hem in den oorloogh door de wapens[+701]
[702] van een onvertsaeght volck aengerant, gelijck een verschove-[702]
[703] lingk, buiten zijne palen, en daer het hem niet gebeure zijnen[703]
[704] Iülus t'omhelzen, om hulp roepen, en de schandelijcke neerlaegh[704]
[705] der zijnen aenschouwen; en (schoon hy zich de voorwaerden[705-06]
[706] van een schandelijck verbont hebbe onderworpen) zijn rijck niet[+]
[707] bezitten, nochte dien gewenschten dagh beleven; maer ontijdigh[707]
[708] gesneuvelt, naeckt en onbegraven op het velt leggen blijven.
[709] Dit bidde ick: dit 's mijn uiterste wil, dien ick met mijn bloet en
[710] doot bezegel. Boven dit, o mijn Tyriers, wet uwen haet en erf-[+710710-17]
[711] vyantschap op dezen stam, en al het toekomende geslacht; en[711]
[712] vereert onze asschen met deze schenckaedjen: verbont nochte
[713] trouw zy onder deze volcken. Een wreker verrijze uit onzen ge-[713]
[714] beente, die nu en namaels den Dardaenschen vreemdelingen,[714]

[+][Randschrift:] *over des verlaters meineedigheit:*

[+][Randschrift:] *wenscht hem oorloogen en plagen en nederlagen,*

[+][Randschrift:] *en een ontydige doot:*

[+][Randschrift:] *vloeckt tusschen Tyriers en Trojanen een eeuwige veete en vyantschap:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 710: *vloecken,* hier: als ramp afbidden, als plaag wensen.

692 *scheitsvrouw over huwelixgeschillen,* als vert. van *harum interpres curarum;* beter is: (ghy, o Juno) die de tussenpersoon zijt geweest in deze liefdesverhouding.
693 *Hecate:* vgl. *Aen.* IV, r. 590.
694 *op driesprongen* was dikwijls Hecate's beeld, in *drieërlei* gedaante, opgesteld; *geschrey:* geschreeuw, gehuil.
695 *verdaghvaert:* aangeroepen; *Vloecken:* wraakgodinnen, furiën; *Goden,* versta: beschermgoden.
699 *geschoren:* beschikt (in de raad der goden, door het 'noodlot'); *havenen:* de haven binnenlopen.
701 *pael:* eindpaal, eindbestemming.
702 *aengerant:* aangetast; *verschovelingk:* verschoppeling, uitgebannene.
703 *zijne palen:* zijn landpalen, zijn rijk (extorris finibus); *daer.... gebeure:* waar het hem niet moge te beurt vallen (gegund zijn).
704 *de schandelijcke neerlaegh:* het smadelik sneuvelen.
705-06 *schoon.... onderworpen;* Vondel heeft hier het Lat. *cum* als concessief voegwoord opgevat; beter is: na zich te hebben onderworpen aan de voorwaarden van een vernederend vredesverdrag.
707 *dien gewenschten dagh beleven:* dat zo vurig verlangde geluk; een andere verklaring van: *nec fruator optata luce* is: moge hij niet het lieve levenslicht genieten; *ontijdigh:* voor zijn tijd (nog in de kracht des levens). De voorafgaande regels zijn toespellingen op afwijkende Aeneas-sagen, die Vergilius gekend, maar in zijn gedicht niet verwerkt heeft.
710 *Boven dit:* En verder.
710-17 zijn een toespeling op de langdurige en verbitterde strijd tussen Rome en Carthago, de Puniese oorlogen.
711 *toekomend:* toekomstig.
713 trouw: trouwe vriendschap; *onder deze volcken:* tussen de Carthagers en Romeinen.
714 *gebeente* (ossa): as.

[715] ten viere en ten zwaerde, ontzegge, zoo menighmael zy kans zien.[715]
[716] Ick bidde dat strant tegens strant, zee tegens zee, wapens tegens
[717] wapens, oock zelfs de nakomelingen tegens elckandere strijden.[717]

715 *ontzeggen:* verbitterde strijd voeren tegen (hier met datief van de persoon en de gewone weglating van 't object: vrede); *zy* sluit aan bij 't meervoudig begrip, dat in *een wreker* ligt opgesloten.

717 *oock zelfs de nakomlingen* is een minder juiste vert. van *ipsique nepotesque:* onze volken èn hun nakomelingen.

Gy mede, ô Juno, die alle echtkrackeelen scheit,[877]
Oock kennis draeght van 't stuck, by my te spa beschreit!
En gy, ô Hekate, by nacht, op aller steden
Drysprongen fors verdaeght, met huilen aengebeden,[880]
En gy, ô Vloecken, heet op wraeck, en gy, ô maght
En Goden van Elize, aenhoort de jongste klaght[881-82]
Van my, een veege: hoort en luistert naer mijn smeecken,
En past mijn leedt aen dien meineedigen te wreecken,[884]
Gelijck hy wel verdient. zoo 't hemelsche geval[885]
Dien booswicht toesta dat hy eens belanden zal,
En veiligh havenen; brengt Godts besluit dit mede;
Bestemt het nootlot dit; zoo gunt hem rust noch vrede;
Zoo laet hem [in den krijgh, en van een onvertsaeght,
Een wrevelmoedigh volck besprongen, en geplaeght,[890]
Als een verschoveling, en buiten zijne paelen,
En daer 't hem niet gebeure Askaen in 't ommedwaelen[892]
t'Omhelzen,] u om hulp aenroepen in den noot,
Zijn vollecks nederlaegh en schandelijcke doot
Aenschouwen, en [hoewel hy noch op 't lest nootwendigh
Een eerloos vrêverbont moet ingaen, al te schendigh,][896]
Zijn koningkrijck niet eens bezitten, noch den dagh
Beleven dat hem hier zijn wensch gebeuren magh,[898]
Maer hy ontijdigh legg' verslagen, onbegraven
En naeckt op 't velt, een aes verstrecke voor de raven.
Dit is mijn jongste wil, en bede, voor mijn' val,
Het welck ick met mijn bloet en doot bezeeglen zal.[902]
En gy, mijn Sidoniers, om dezen stam te pletten,[903]
Past uwe erfvyantschap en haet op hem te wetten,[904]
En al zijne afkomst, van de volgende eeuw verbeit.[905]
Vereert met dees schenckkaedje onze asch en sterflijckheit.
Geen pais zy tusschen onze en tusschen zijn gemeente.[907]
Een bitter wreecker sta eens op uit ons gebeente,
Die nu en namaels den Dardaenschen vreemdeling,
Waer kans is, ga te keer met fackel, en met kling.[910]
Ick wensch dat strant en zee en zelfs nakomelingen
Nakomeling en zee en strant uit wraeck bespringen.

877 *scheiden:* als scheidsrechter optreden in.
880 *fors:* luide; *huilen:* geschreeuw, getier.
881-82 *maght en Goden:* machtige goden.
884 *past.... te wreecken:* beijver u te wreken.
885 *'t hemelsche geval:* de hemelmachten, het 'noodlot'.
890 *wrevelmoedigh:* vermetel; Kiliaen, *frevelmoedigh:* temerarius, audax.
892 *in 't ommedwaelen:* op zijn omzwervingen.
896 *een eerloos vrêverbont:* een vernederend (oneervol) vredesverdrag.
898 Zie de proza-vertaling, aant. bij r. 707.
902 In *het welck* worden *wil* en *bede* samengevat.
903 *Sidoniers,* hier: Carthagers; *pletten:* vernietigen.
904 *passen te:* er voor zorgen.
905 *van de volgende eeuw verbeit:* door de volgende eeuw verwacht; dat in latere tijd zal geboren worden.
907 *pais:* vrede; *gemeente:* volk.
910 *te keer gaan:* te lijf gaan, aanvallen; vgl. *Aen.* V, proza-vertaling, r. 409 en zie *Nederl. Woordenb.* i.v. *keer,* kol. 1968.

[718] Zoo spreecktze, en verlangende om, hoe eer hoe liever, het
[719] leven, dat haer verdrietigh viel, te verkorten, laet haer zinnen van[719-20]
[720] allerhande gedachten omzwindelen. Daer na sprackze Barce,[+]
[721] Sicheus voester, (want haer eige voester lagh in het out vader-[721]
[722] lant begraven) met luttele woorden aen: waerde voester, ga en
[723] hael my mijn zuster Anne hier: Zegh haer datze haeste, om zich[723]
[724] met water te besprengkelen, en offervee en 't gemelde zoenoffer[724]
[725] mede te brengen: datze zoo herwaert kome: en bewint zelf oock[725]
[726] uw hooft met heilige offerbanden: want mijn voornemen is den
[727] helschen Jupijn zijn offerhande, die ick hem kerckplichtigh bereide,[727]
[728] op te dragen; een einde van deze bekommeringen te maken, en
[729] des Dardaens wassen beelt op den houtstapel te verbranden.[729]
[730] Zoo sprackze, en het oude wijf haeste zich met haer stramme[+730]
[731] beenen. Maer Dido bevende, en gruwzaem van gelaet, om 't on-[731]
[732] menschelijck stuck, datze bestont, en een paer blicken, zoo root[732]
[733] als bloet, opslaende, en over de bevende kaecken met vlacken[733]
[734] besprengkelt, en met haer aenzicht alree naer de doot gezet, die
[735] op handen was, liep binnen in 't hof de deur op, en vloogh, gelijck[+735]
[736] dol, om hoogh op den houtstapel, en haelde voor den dagh het
[737] Trojaensche zwaert, haer tot zulck een einde niet geschoncken.[737]
[738] Na datze hier het kleet des Trojaens, en de heilooze ledekant zagh,[738]
[739] en een luttel tijts met schreien, en overpeinzen toebrogh; zoo[739]
[740] gingze op het bedde nederleggen, en sprack de leste rede. O
[741] gewaet, my zoo lief en waert, zoo lang Godt en 't geluck my be-[+]
[742] genadighden; ontfang mijne ziel, en ontsla my van dit hartewee.[742]
[743] Ick heb mijn leven en mijnen tijt, my van de fortuin toegeleit,[743]

[+][Randschrift:] *daer na verzentze Barce om Anne te halen.* In het Randschrift bijr, 720: *verzenden:* wegsturen.

[+][Randschrift:] *Het oude. wijf beschickt dit:* 730 *beschicken:* bezorgen, doen.

[+][Randschrift:] *Dido vlieght den houtstapel op,*

[+][Randschrift:] *spreeckt haer leste klaeghrede,*

719-20 *het leven... te verkorten:...* af te breken; *van allerhande gedachten:* door allerlei gedachten; *omzwindelen:* heen en weer slingeren.
721 *voester:* min; *het out vaderlant:* Tyrus.
723 *haesten:* zich haasten, haast maken.
724 *zich met water besprengkelen:* een symboliese handeling, de offeraar moet rein zijn; *'t gemelde zoenoffer,* ter vert. van *piacula monstrata,* d.i.: de voorgeschreven zoenoffers (die r. 572-74 vermeld zijn).
725 *zoo,* nl. na Dido's opdracht vervuld te hebben.
727 *den helschen Jupijn* (Jovi Stygio): Pluto, de god van de onderwereld (letterl.: de Jupiter van de onderwereld); *kerckplichtigh:* in overeenstemming met de voorgeschreven godsdienstige ceremoniën.
729 *des Dardaens wassen beelt,* zie r. 587.
730 *wijf,* zonder ongunstige bijbetekenis.
731 *bevende* is de vert. van *trepidus;* hier beter: in sidderende haast; *gruwzaem van gelaet:* schrikwekkend om te zien (efferus).
732 *bestont:* ging ondernemen; *blicken:* ogen.
733 *kaecken:* wangen; *vlacken:* rode vlekken (op de marmerbleke wangen, zie r. 734).
735 *....binnen in 't hof de deur:* de deur die toegang gaf tot de binnenhof.
737 *einde:* doel.
738 *de heilooze ledekant:* het rampzalige rustbed; de Latijnse tekst heeft *notum cubile:* het zo bekende rustbed; *zagh* (conspexit), hier: beschouwde, beschouwd had.
739 *toebroght:* doorbracht.
742 *begenadighen:* begunstigen.
743 *van de fortuin toegeleit:* door het lot toebedeeld.

Zoo spreeckt zy, en verlangt, hoe eer hoe liever, voort[913]
Den draet van 't leven, dat haer lastigh valt, en moort,[914]
Te korten, en zy laet de zinnen en hun krachten[915]
Gezwint omzwindelen van allerley gedachten,
Roept Barce, voester van Sicheüs, by der hant,[917]
[Haer eige voester lagh in 't oude vaderlant
Begraven,] en zy spreeckt in 't korte deze rede:
Mijn waerde voester, ga, hael zuster hier ter stede,
En zegh haer datze haeste, om 't lichaem en zijn smet[921]
Te sprengklen met den stroom: dat zy zoenoffervet,[922]
Haer aengewezen, brenge, en helpe d'offerhanden.[923]
Bewint gy mede uw hooft met heilige offerbanden.
Ick heb nu opgezet Jupijn, den helschen Godt,
Op t'offren 't geen ick, naer den stijl van zijn gebodt,[926]
Hem toewyde, en bereide, om aen een eindt te raecken
Van mijn bekommeringe, en 's Troischen beelt te blaecken[928]
Op dezen stapel houts. zoo sprackze, en 't oude wijf
Verhaest zich, en treet heen, van oude stram, en stijf.
Maer Dido, bevende en vervaerlijck van manieren,[931]
Om dit onmenschlijck stuck, laet d'oogen ommezwieren,[932]
En spalckt twee blicken op, als bloet, en vierigh root.[933]
De kaecken sidderen, besprengkelt van de doot,
En dootvlack, 't aengezicht alree gezet naer 't sterven,[935]
Naer d'ysselijcke doot, die 't aenzicht zal misverven,
En aenstapt. aldus liepze in 't hof, na dit beklagh,[937]
De deur op, vloogh op 't hout, en haelde voor den dagh
Als zinneloos, het zwaert van Troje, hier gebleven,
Maer niet tot dit gebruick haer van den vorst gegeven.
Na datze het gewaet des Frygiaens, met een
Die snoode bedspon ziet, met traenen en geween,[942]
En overpeinzend noch wat tijts slijt, hier ter stede,
Zoo stortze op 't bedde neêr, en spreeckt haer jongste rede:
Gewaet, my eer dus lief, zoo lang 't geluck en Godt[945]
My begenadighden, ontfang ontfang voor 't slot
Mijn ziel, ontslame van dit hartewee, en lijden.
Ick heb mijn leven en zijn' loop, en 's levens tijden,
My van fortuin gegunt, en 't nootlot nu volendt.

913 *voort:* aanstonds.
914 *moorden:* martelen, kwellen.
915 *de zinnen en hun krachten,* vgl. de verstandelike vermogens.
917 *by der hant:* tot zich.
921 *haeste:* zich haaste (om haar lichaam met stromend water te reinigen).
922 *zoenoffervet:* het vette offervee.
923 *helpen:* hulp verlenen bij.
926 *opofferen:* offeren; *naer den stijl van zijn gebodt:* overeenkomstig de door hem voorgeschreven ceremoniën.
928 *blaecken:* verbranden.
931 *vervaerlijck van manieren:* angstwekkend om aan te zien.
932 *laten ommezwieren:* naar alle zijden wenden.
933 *blicken:* ogen.
935 *dootvlack:* doodsvlek(ken); *'t aengezicbt.... sterven* is een absolute constructie: terwijl zich op haar gelaat reeds duidelik de doodstrekken hebben gezet.
937 bij *aenstapt* is *de doot* onderwerp.
942 *bedspon* (bedsponde, in Zuid-Nederland nog in gebruik): bed, rustbed.
945 *eer:* voorheen.

[744] ten einde gebroght: nu zal mijne schim in grooter schijn ten[744]
[745] afgront varen. Ick heb een vermaerde stadt gesticht; mijne vesten
[746] volbouwt gezien; mijn mans doot gewroken, en mijnen moor-
[747] dadigen broeder dat stuck betaelt gezet. Geluckigh, och, al te
[748] geluckigh waer Dido, waren slechts de Dardaensche kielen noit
[749] aen onze kusten gelant. Zoo sprackze, en met haer aenzicht
[750] tegens het bedde aen leggende; zullen wy ongewroken sterven?[750]
[751] maer laet ons sterven, zeitze: zoo, alzoo lust het my ter zielen[751]
[752] te varen. De wreede Trojaen verzadige op zee zijne oogen met
[753] dit vier, en voere die gedachtenis onzes doots, gelijck een ramp-[753-54]
[754] zaligh voorspoock, met zich. Zoo sprackze, en ondertusschen[+754]
[755] vindt haer het hofgezin in 't zwaert gevallen, dat van bloet schuimt,[755]
[756] en d'armen van een gespreit. Al het hof waeght van 't geschrey:[756]
[757] het gerucht vlieght door alle straten, dat de stadt davert: Alle
[758] huizen dreunen van 't jammeren, kermen en huilen der vrouwen,
[759] en de lucht galmt van groot misbaer; niet anders dan of de vyant[759-60]
[760] ingeborsten, geheel Karthago of 't overoude Tyrus te gront gingk,
[761] en huizen en kercken in een zee van lichten brant stonden. De[761]
[762] zuster buiten zich zelve, en van schrick voor hare borst slaende,[+762]
[763] en met de nagels in 't aenzicht, komt al sidderende midden door[763]
[764] den drang des volx haestigh toegeschoten, en roept de zieltoo-[764]
[765] gende noch by haren naem: zuster, zocht ghy dat? zocht ghy my[765]
[766] dus te bedriegen? stont my dit van dien houtstapel, van dat vier,
[767] van deze altaren te verwachten? Waer over zal ick, nu van u ver-
[768] steken, my eerst beklagen? Moght uw zuster u in het sterven geen[768]
[769] gezelschap houden? Ghy had my oock op den zelven uitgangk[769]
[770] behooren te noodigen. Een zelve droefheit, een zelven oogen-[770-71]
[771] blick had ons beide met den degen voortgeholpen. Heb ick, wreet
[772] mensch, dit lijckhout met mijn eige handen opgestapelt, en de[772]

[+] [Randschrift:] *en wort met het zwaert in de borst gevonden, waer van geheel Karthago overent raeckt; gelijck of de vyant de stadt overrompelde.*

[+] [Randschrift:] *De zuster komt aenstreven, roept de zieltoogende te vergeefs, klaeght, en kermt,*

744 *in grooter schijn* (vgl, de vert. in verzen, vs. 930-31), versta: in haar volle majesteit.
750 *zullen... sterven,* als *vraag,* volgens de oudere opvatting; in onze tijd vertaalt men meestal: wij zullen ongewroken sterven (maar toch, laat ons sterven).
751 *zoo, alzoo:* zo, zelfs zo (ook ongewroken).
753-54 *gelijck een rampzaligh voorspoock:* als een voorteken van rampen (een onheilspellend voorteken).
754 *ondertusschen:* terwijl ze nog sprak (inter media talia).
755 *het hofgezin:* haar dienaressen.
756 *d'armen van een gespreit* is de vert. van *sparsas manus;* beter: de handen met bloed bespat; *waeght:* weergalmt; *'t geschrey:* de kreten van ontzetting, het angstgeschrei.
759-60 *de vyant ingeborsten* (Lat. constr.; hostibus immissis: de vijand binnengedrongen zijnde.
761 *kercken:* tempels.
762 *schrick:* ontzetting.
763 *met de nagels in 't aenzicht* (foedans ora unguibus): zich 't gelaat openkrabbende.
764 *door den drang des volx:* door de dringende, dichte menigte.
765 *zocht ghy dat:* was dat uw plan.
768 *versteken* (verstoken): beroofd.
769 *op den zelven uitgangk:* tot dezelfde dood.
770-71 *oogenblick,* manlik; met het bijv. *zelven* in de accusatiefvorm; *voortgeholpen:* weggenomen.
772 *dit lijckhout:* deze brandstapel.

Nu zal mijn schim, zoo groot als noit voorheen gekent,
En grooter, naer den poel des diepen afgronts vaeren.
'k Heb een vermaerde stadt gesticht, by mijne jaeren,[952]
Den muur volbouwt gezien, mijn' man, door moort geplet,[953]
Gewroken, mijnen broêr dat stuck betaelt gezet.
O Dido, 't leven zoude u al te weeligh lusten,[955]
Waer noit de Troische vloot belant aen uwe kusten.
Zoo sprackze, en 't aengezicht in 't veege bedt gedruckt;[957]
Hoe zoude ick sterven, eer de weêrwraeck my geluckt?
Maer laet ons sterven: 't lust het lustme aldus te sneven,
En naer den jammerpoel te vaeren uit dit leven.
De wreede Frygiaen verzaedige op de zee
Zijne oogen met dit vier, en voere alomme mê,
Als een rampzaligh merck, de tekens van mijn wonden.[963]
Zoo sprackze, en midlerwijl wort zy, helaes, gevonden,
Van 't hofgezin, gelijckze in 't zwaert gevallen leit,
Noch schuimende van 't bloet, en d'armen uitgespreit[966]
Naer d'eene en d'andre zijde. al 't hof gewaeght van 't kermen.
't Gerucht, straet in, straet uit, de stadt treft met ontfermen,[968]
Die davert van 't gedruisch. 't gebou van al 't gerucht[969]
Gejammer en geschrey der vrouwen dreunt. de lucht
Aen 't galmen op misbaer en angsten, die elck persten:[971]
Als of de vyant quaem met kracht ter poorte inbersten,
't Aeloude Tyrus of Karthago ging te gront,
En huis en kerck in brant en lichte vlamme stont.
De zuster zwijmende, op haer borst slaet van medoogen,[975]
En krabt het aenzicht op, komt siddrende aengevlogen
In 't midden door den drang des volx, benaut te moê,[977]
En roeptze, die vast sterft, by haeren naem noch toe:[978]
Och zuster, zochtge dat? my deerlijck te misleiden?
En stontme dit van 't hout, dien stapel, te verbeiden?
Van deze altaeren? van dit vier? waerover zal
Ick my, van u berooft door zulck een ongeval,
Nu eerst beklaegen? moght uw zuster, in het scheiden,
U niet verzellen? och, gy zoudtme medeleiden,
En op deze uitvaert noôn. een zelve zucht, een snick[985]
Had ons te zamen, op een' zelven oogenblick,
Van kant geholpen. heb ick wreede met mijn handen
Dit lijckhout toegestelt? de Goden van ons landen

952 *bij mijne jaeren:* tijdens mijn leven.
953 *den muur:* de vestingmuren; *geplet:* geveld.
955 *zoude u al te weeligh lusten:* zou in alle opzichten begerenswaard, een vreugde voor u zijn.
957 *'t veege bedt:* het doodsbed (vgl. *Mnl. Wdb.*, VIII. i.v. *veige,* kol. 1355).
963 *merck:* voorteken; *de tekens van mijn wonden:* dit zichtbare bewijs van mijn lijden en hartewee.
966 *noch schuimende*..., te denken als bepaling bij *zwaert*.
968 *de stadt treft met ontfermen:* slaat de stad met deernis.
969 *'t gebou* (tecta), hier collectief: al het gebouwde, alle huizen der stad.
971 *persen:* benauwen.
975 *zwijmende* (exanimis): de onmacht nabij.
977 *benaut te moê:* met een beklemd gemoed, angstig te moede.
978 *die vast sterft:* die reeds stervende is.
985 *een,* met klem; *één snick:* dezelfde doodssnik.

*

[773] Goden des vaderlants verdaghvaert, om u, daer het zoo met u[773-74]
[774] gestelt waere, alleen te laten? O zuster, ick, ick zelf heb u en my[774-76]
[775] zelve, en het volck, en den Raet van Sidon, en uwe stadt omge-[775]
[776] broght en verdelght. Brengt toch water, dat ick de wonden af-
[777] wassche, en haeren lesten adem (zoo 'er noch adem en leven in is)
[778] met mijnen mont magh zuigen en inzwelgen. Aldus kermende, was[778]
[779] zy boven op den houtstapel geklommen, en omhelsde en koesterde[+]
[780] al stenende de halfdoode zuster in haren schoot, en drooghde[780]
[781] het zwarte bloet met haer kleet af. Dido pooghde haer geloke
[782] oogen op te slaen, doch bezweeck weder. De wonde in hare[782]
[783] borst piepte. Driewerf het hooft opheffende, leundeze op haren
[784] elleboogh: driewerf zeeghze weder in 't bedde neder; en met hare
[785] oogen overal, om hoogh aen den hemel, licht zoeckende, ver-
[786] zuchteze toenze het zagh. d'Almaghtige Juno, zich over haer[786-87]
[787] langwijligh zieltoogen en harde doot ontfermende, zont Iris uit[+]
[788] den hemel, om de worstelende ziel van de stricken des lichaems[788]
[789] t'ontbinden: want Proserpijn had heur het blonde hair noch niet[789-92]
[790] afgeschoren, en het hooft den jammerpoel toegedoemt; dewijlze
[791] zoo onnozel voor haren tijt storf, en deerlijck van oploopende
[792] en dolle liefde aengeprickelt, ontijdigh om hals geraeckte. De
[793] dauwende Iris dan met haer saffrane pennen duizenterleie verwen,[793]
[794] recht tegens over de zon in de lucht, malende, quam om laegh[794]
[795] gevlogen; en staende boven Didoos hooft, zeide: deze hairvlecht[795]
[796] wijde ick, volgens mijnen last, Pluto toe, en ontsla u van den last

[+][Randschrift:] *en omhelstze*

[+][Randschrift:] *Iuno zent Iris, om ziel en lichaam te scheiden:*

* TEKSTKRITIEK: r. 774-75 *ick, ick.... zelve* is in 1659 vervangen door: *gy hebt u zelve en my* (zie de aant. bij de Prozatekst).

773-74 *daer.... waere,* ter vertaling van *sic te posita:* toen gij u zo neerlegdet.

774-76 *ick heb.... omgebroght;* de Lat. tekst heeft *exstinxti:* gij hebt omgebracht (verdelgd); heeft Vondel eerst gelezen *exstinxi?* (zie de Tekstkritiek).

775 *Raet:* senaat.

778 *magh zuigen en inzwelgen:* (legam): mag opvangen; het was bij de Romeinen gewoonte dat de nabestaanden op die wijze de laatste adem van de stervende bloedverwant opvingen (vgl. Vondels *Gysbr. van Aemstel,* vs. 1472).

780 *halfdood* (semianimis): zieltogend.

782 *bezwijcken:* in onmacht vallen; machteloos neervallen.

786-87 *haer langwijligh zieltoogen en harde doot:* haar lange doodsstrijd en stervensnood; *Iris,* godin van de regenboog en bode der Goden.

788 *stricken:* banden.

789-92 Dido sterft niet een natuurlike dood, door lotsbestemming (*fato*), noch een dood, die verdiend is (als straf voor een misdaad, *merita morte*), maar een vrijwillige, *voor haar tijd* (zie r. 791); daarom kan Proserpina, de gemalin van Pluto, geen recht op haar doen gelden, vóórdat de stervende een haarlok is afgesneden; eerst door deze symboliese handeling wordt zij aan de onderwereld gewijd en kan zij sterven; *de jammerpoel:* het rijk der doden; *toedoemen:* toewijden; *dewijlze* enz.; de Lat. tekst zegt: omdat ze noch door lotsbestemming, noch door een verdiende dood, maar door een hartstochtelike liefdesvlaag aangegrepen, vòòr haar tijd op jammerlike wijze om het leven kwam; *onnozel:* onverdiend, onschuldig.

793 *de dauwende Iris met haer saffrane pennen.....:* Iris met haar saffraankleurige (goudgele) vleugelen, fonkelend van dauwdruppels.

794 *Recht tegens over de zon* (*adverso sole;* vgl. Boek V, r. 125; d.i. in de stralen der zon); *malende:* schilderende.

795 *staende:* stand houdend, blijvende zweven, wil Vergilius (maar vgl. de vert. in verzen, vs. 1020).

[797] des lichaems. Zoo sprackze, en sneet heur hairlock af: terstont[+]
[798] wertse koudt over al haer lijf, en de geest verdween in de lucht.[798]

[+][Randschrift:] *deze snijt de hairlock af, en Dido geeft den geest*.

798 *de geest* (vita): de levensadem.

En 't vaderlant verdaeght, om u, aldus gestelt,[988-89]
Dus veegh, helaes, alleen te laeten onverzelt?
Gy, zuster, gy hebt u en my, [wie kan 't vergeeten!]
Den raet van Sidon en uw stadt ter neêr gesmeeten,
U en uw volck verdelght. brengt water by der hant,
Dat ick de wonden wassche, en zoo'er noch verstant[994]
En lucht en adem zweeft, die met mijn' mont magh vangen.
Dus stijghtze al kermende, met kommer en verlangen,[996]
Den houten stapel op, en koestert, in dien noot,
Omhelst de hallefdoode, en pooght, op haeren schoot,
Met haer gewaet 't zwart bloet al kermende te droogen.
De stervende verpijnt zich haer gelokene oogen[1000]
Eens op te slaen, maer die bezwijcken wederom.
Noch piept de borstquetsuur. zy heft, dus flaeu en stom,[1002]
Haer hooft wel drywerf op, en, om noch eens te leunen,
Wil met den elboogh 't hooft, dat slap is, ondersteunen:
Maer drywerf zijghtze slap en flaeu in 't bedde neêr.[1005]
Zy zoeckt het hemelsch licht daer boven heene en weêr,[1006]
En zucht, zoo dra zy 't vint, in 't binnenst van heur harte.[1007]
Vrouw Juno deerde dit verwijlen van haer smerte,
Zont Iris, om de krancke en worstelende ziel[1009]
Van 's lichaems taeien bant, die haer zoo lastigh viel,
In aller yl t'ontslaen, uit 's hemels troon beneden:[1011]
Want Proserpijn heur haer noch niet had afgesneden,
Noch 't hooft den jammerpoel van Pluto toegekent;[1013]
Dewijlze, onnozel en ontijdigh en geschent,[1014]
Dus deerlijck door de torts van minne, die haer blaeckte,
En 't hooft aen 't hollen broght, aen haere doot geraeckte.
De dauwende Iris dan, die met d'oranje pluim[1017]
Wel duizent verwen maelt, om hoogh aen 't hemelsch ruim,[1018]
Recht tegens over 't licht der zonne, quam gegleden,
En, aen het hooftendt van het bloedigh bedt getreden,[1020]
Sprack endelijck: ick wijde, uit last van 't hemelsch dack,[1021]
Dees haervlecht Pluto toe, ontsla u van het pack
Des lichaems. hierop sneedt zy 't haer af, en met eenen
Wert al het lichaem koudt, en warmte en geest verdweenen.

988-89 *van ons landen en 't vaderlant,* voor: van ons vaderland.
994 *verstant:* bewustzijn.
996 *verlangen:* angstige spanning; bange vermoedens.
1000 *zich verpijnen:* zich inspannen, moeite doen.
1002 *dus flaeu en stom:* zieltogend en niet meer in staat te spreken.
1005 *flaeu:* machteloos.
1006 *heene en weêr:* met overal heen dwalende ogen.
1007 *dit verwijlen van haer smerte* (lees *smarte:* harte): deze lange, smartelike doodsstrijd.
1009 bij *zont* is *Vrouw Juno* (meew. voorw. bij *deren*) als onderwerp te denken.
1011 *beneden:* naar beneden.
1013 *toekennen:* toewijden, opdragen.
1014 *geschent* (geschonden; schenden was oudtijds zwak): onteerd? (of: op jammerlike wijze aangetast door hartstochtelike liefdesgloed? zie vs. 1015 en de proza-vertaling).
1017 *met d'oranje pluim:* met haar goudgele vleugelen.
1018 *'t hemelsch ruim:* het ruime hemelgewelf.
1020 *getreden:* zie de proza-vert., r. 795 met aant.
1021 *uit last van 't hemelsch dack:* in opdracht van de hemel, de goden.

*

Het vijfde boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Eneas van Karthago gescheiden, en naer Italie varende, vervalt door storm in Sicilie,[r. 1]
[2] daer hy beleefdelijck van Acestes gewelkomt, de lijckstaetsi van zijnen vader Anchises[2]
[3] ('s jaers te vore hier te Drepanum begraven) en zijn jaergetijde viert, met zoenspelen, door[3]
[4] opgezette prijzen verheerlijckt. Kloanthus wint den scheepsstrijt; Euryalus, door Nisus[4]
[5] loosheit voortgeholpen, den loopstrijt. De grijze Entellus bonst den wulpschen en stoffende[5]
[6] Dares met d'osseleere wanten in 't zant. Eurytion schiet den papegaey af: evenwel staet[6]
[7] men Acestes, wiens pijl in de lucht blaeckte, ouderdoms en hoogheits halve den eersten[7]
[8] prijs toe. Askaen voert, zijnen grootvader Anchises ter eere, het Ridderspel en spiegel-[8]
[9] gevecht der edelen in. Ondertusschen worpen de Trojaensche vrouwen, verdrietigh van[9]
[10] omsuckelen, en van Iris opgeruit, den brant in de vloot, waer van vier schepen door 't[10]
[11] vier vergaen, d'overigen door eenen geweldigen plasregen, van lupijn uit den hemel ge-
[12] goten, gelescht en geborgen worden. Anchises geest, zijnen zoon Eneas den navolgenden[12]

* TEKSTKRITIEK: r. 15 *die* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *op datze*.
r. 1 *vervallen:* afdrijven en belanden.
2 *beleefdelijck:* hartelik, gastvrij; *lijckstaetsi:* plechtigheden ter ere van een overledene; rouwplechtigheden.
3 *zijn jaergetijde:* de gedenkdag van zijn dood; *zoenspelen:* spelen, verschuldigd aan de schim (nagedachtenis) van Anchises; spelen ter herinnering aan A.'s dood.
4 *opzetten:* uitloven; *verheerlijcken:* opluisteren; luister verlenen aan.
5 *loosheit:* slimheid, list; *wulpsch:* driest, jeugdig-overmoedig; *stoffen:* snoeven.
6 *osseleere wanten;* zie r. 409; *den papegaey;* blijkens r. 532 is het een *duif;* maar Vondel moderniseert hier: in de 17de eeuw schoten de schutters in de Nederl. gewesten met de kruis- of handboog 'naar de papegaai', dat was: een houten vogel op een mast of in een boom geplaatst.
7 *blaken:* branden, een lichtstreep achterlaten; *ouderdoms en hoogheits halve:* wegens zijn hoge leeftijd en hoge staat.
8 *invoeren:* voor het eerst vertonen; (demonstreren) en in zwang brengen.
9 *worpen:* werpen; *verdrietigh van omsuckelen:* (aan) wie het verdroot verder te moeten rondzwerven.
10 *van:* door; *Iris,* zie r. 651.
12 *lesschen:* blussen; *geborgen:* behouden; *geest:* schim.

[13] nacht verschijnende, vermaent hem, door Iupiters gebodt, weerlooze grijzen en wijven[13]
[14] in Sicilie te laten, zelf met het puick der jongelingen en mannen, die gezont en in 't beste
[15] van hun leven zijn, naer Italie te zeilen, en eerst in 't hol van de Sibylle te gaen, die hem
[16] in d'Elysische velden leide, daer hy zijne nakomelingen op een ry zal monsteren, en[16]
[17] d'uitkomst van alle d'aenstaende oorlogen hooren spellen. Eneas, zijn vaders raet dan[17]
[18] gehoorzamende, stichte in Sicilie de stadt Aceste, plante daer den bouwtroep van on-[18-19]
[19] weerbare grijzen en wijven, en voer zelf met de bloem des legers naer Italie. Neptuin
[20] ondertusschen door Venus verbeden, begunstight Eneas, op zijn henevaert, met gewenscht[20]
[21] weder, waer door Palinuur in slaep gewieght, met zijn roer in 't water plompt, dies de[21]
[22] Vorst zich in zijne plaets zet.

Eneas zeilt vast voort aen 't Siciljaensche strant;[23]
Daer hy Acestes groet, en viert het jaergetijde
Zijns vaders met triomf, tot dat de vloot in brant[25]
Geraeckt door Iris list, die zijn geluck benijde:
Noch lescht Iupijn het vier. Anchises geest voorspelt[27]
Wat oorloogh hem genaeckt, en raet den zoon te dalen
Ter helle. Eneas zift 't gezelschap, dat hem quelt:[29]
Dit bouwt een nieuwe stadt, terwijl de Vorst gaet dwalen.[30]
Zijn moeder smeeckt Neptuin om beter avontuur[31]
Voor haren zoon, die mist eerlang zijn' Palinuur.

[33] Ondertusschen gingk Eneas vast met de vloot zijnen gangk door[+33]
[34] zee, zonder eens te zwichten; en kloovende de bruine baren met[34]
[35] een koelte uit den Noorden, zagh achter zich de vesten leggen,[35]

[+][Randschrift:] *Ondertusschen vaert Eneas voort,*

13 *door Jupiters gebodt:* op bevel van J.
16 *leide:* moge (zal) leiden; *monsteren:* zijn blikken laten gaan over, aanschouwen.
17 *uitkomst:* uitslag; *aenstaende:* (hem) wachtende.
18-19 *plante daer den bouwtroep van onweerbare grijzen en wijven:* zette daar als kolonisten de weerloze grijsaards en vrouwen.
20 *verbidden:* door smeekbeden vermurwen.
21 *dies:* weshalve.
23 *vast:* ondertussen.
25 *met triomf:* luisterrijk.
27 *noch:* nochtans; evenwel.
29 *ter helle:* naar de onderwereld; *ziften:* uitschiften, uitwerpen; *'t gezelschap:* (dat deel van) zijn reisgezellen; *quellen:* tot last zijn.
30 *gaet dwalen:* zijn (zwerf-) tocht hervat
31 *avontuur:* lot, fortuin.
33 *vast:* maar steeds.
34 *zonder eens te zwichten* (certus): zonder (ook maar eens) wankelmoedig te worden; vastberaden; *bruin:* donker; Lat. *fluctus atros aquilone:* de golven, grauwzwart *door* de Noordenwind.
35 *de vesten:* de vesting, de vestingmuren.

[36] van waer nu het lijckvier van d'ongeluckige Elise in zee hene-[+36]
[37] scheen. D'oirzaeck van zulck eenen brant is hem onbekent:[37-42]
[38] maer de Trojanen wel beseffende waer toe die razende minne
[39] een vrouw vervoeren kan, nemen dit in als een quaet voorspoock
[40] van de Koninginne, vol hartewee gelaten; dewijl men deze, tot
[41] vergeldinge van haer groote liefde en getrouwigheit, zoo ge-
[42] schantvleckt zitten liet. De schepen diep in zee gesteken, daer[42]

[+][Randschrift:] *en ziet den brant des lijckhoutstapels achter zich voor een quaet voorspoock aen*.

36 *henescheen:* uitscheen.
37-42 De Lat. tekst zegt: wat de oorzaak is van deze grote brand (gloed) weet men niet; maar men weet hoe groot de liefdessmart eener bedrogen minnares is en waartoe een vrouw in (liefdes)wanhoop in staat is en droevige voorgevoelens (vermoedens) vervullen de gemoederen der Trojanen.
42 *De schepen, diep in zee gesteken:* toen de schepen in volle zee waren.

Het vijfde boeck.

Eneas midlerwijl voer, frisch en wel gemoedt,[vs. 1]
Met zijne vloot door zee, en klovende den vloet,
De bruine baren met een noortkoelte onder 't stuuren,
Zagh achter zich het hof, de stadt, en hooge muuren,[4]
Van waer nu 't lijckvier der rampzalige over al
De zee scheen. d'oirzaeck van dien brant, dit ongeval
Is hem noch onbekent: maer alle de Trojaenen,
Te wel beseffende wat dolle min, in traenen,[8]
Vermagh op eene vrouw, zien dit wat dieper in,[9]
Gelijck een voorspoock van de droeve koningin,[10]
Geperst door hartewee; dewijl men haere liefde,
Die groot was, dus beloonde, en met dees schantvleck griefde.
De schepen, diep in zee gesteecken, daer men niet

vs. 1 *frisch:* wakker; *wel gemoedt;* vgl. *Aen.* IV, vs. 796 *wel te vrede*.
4 *hof:* paleis.
8 *in traenen* is een bepaling bij *dolle min* (wanhopige liefde, die droeve tranen doet storten).
9 *zien dit wat dieper in:* vatten dit op als iets ernstigs; krijgen sombere vermoedens.
10 *voorspoock:* voorteken.

*

[43] men langer geen lant, en niet dan water en lucht zagh; zoo hing
[44] hem een blaeuwe wolck, en doncker onweder recht boven 't hooft,[+44]
[45] en het water begost 'er bijster naer en duister uit te zien: waerom[45]
[46] Palinuur, de stuurman, zelf van de stuurplecht zijn volck toeriep:[46]
[47] och, hoe hangt de lucht zoo vol buien? Vader Neptuin, wat hebt
[48] ghy voor? Zoo spreeckt hy, beveelt zeil te minderen, met alle
[49] maght aen de riemen te vallen, zet de schooten aen, knijpt by[49]
[50] den wint hene, en zeit: o Eneas, kloeckmoedige helt, al bleef[50-51]
[51] Jupijn borgh, noch had ick geenen moedt u met zulck een weder
[52] in Italie aen lant te brengen. De wint scherpt, loopt om, en blaest[52]
[53] uit het westen ons dwers op het lijf: de lucht betreckt hoe langer
[54] hoe meer: en al doet men zijn uiterste beste, wy zijn niet maghtigh
[55] hier tegens op te geraken. Naerdien fortuin ons over magh, zoo laet[+55]
[56] ons volgen, en wenden, en varen waer het haer believe: want[56]
[57] gaet het my niet uit mijn gissing, naer de rekening, die ick flus[57]
[58] uit de starren maeckte, zoo moeten de havens van Sikanie, en de[58]
[59] kusten van Eryx, uwen getrouwen broeder, niet wijt van hier leggen.[59]
[60] Hier op antwoorde de godtvruchtige Eneas: ick merckte al een
[61] poos dat 'er de wint naer geschapen was, en ghy te vergeefs[61]
[62] pooghde hier tegens op te streven. Verander vry van koers: is 'er[+62]
[63] wel eenige plaets, die my aengenamer zy, en ick van varen afge-
[64] slaeft, liever zou bezeilen dan dit lant, het welck Acestes, den[64]
[65] Dardaner, in zijnen schoot voedt, daer mijn vaders gebeente rust?[65]
[66] Aldus sprekende zettenze het recht met eenen vlacken weste-[66-67]

[+][Randschrift:] *Toen nu in zee een doncker onweder opquam,*

[+][Randschrift:] *vont Palinuur geraden van koers te veranderen, en Sikanie in te loopen;*

[+][Randschrift:] *het welck de Vorst bestemde,* In het Randschrift bij r. 62: *iets bestemmen:* zijn goedkeuring hechten aan iets.

* TEKSTKRITIEK: r. 56 In de druk van 1659 (*Unger* 425) is *en wenden* weggelaten (Lat.: sequamur, quoque vocat vertamus iter).
44 *blauw* (caeruleus): donker, loodgrauw.
45 *begost:* begon; *naer:* somber; *waerom:* zodat (en hierom).
46 *Palinuur:* Palinurus, Aeneas' stuurman; *de stuurplecht:* het achterdek (ab alta puppi).
49 *de schooten aenzetten:* de zeilschoten aanhalen, in verband met het loeven, het dichter bij de wind zeilen der schepen; zie de volgende aant.; *bij de wint heneknijpen:* zo scherp mogelik zeilen, bijna in de wind op zeilen.
50-51 *al... noch:* zelfs al..., dan nog (zou ik niet op me durven nemen).
52 *scherpen:* krimpen.
55 *Naerdien fortuin ons over magh:* daar de 'Fortuin' (het lot) ons de baas is.
56 *volgen:* volgzaam zijn, zeilen in de richting, waar het lot ons dwingt te gaan.
57 *rekening:* berekening; bestek; *flus:* zo even; de Lat. tekst zegt: als ik me de - te voren opgenomen - stand der sterren nog goed herinner.
58 *Sikanië:* Sicilië.
59 *Eryx* was, evenals Aeneas, een zoon van Venus.
61 *dat 'er de wint naer geschapen was:* dat de windrichting dit eiste.
62 *opstreven:* optornen; *vrij:* gerust.
64 *Acestes:* zoon van een Trojaanse, *Egesta,* (vandaar wordt hij *Dardaner* = Trojaan genoemd) en de stroomgod *Crinisus* (zie r. 69) of Crimisus; hij was vorst in West-Sicilië.
65 *daer* (waarin, in welke schoot)... *rust;* zie *Aen.* III, r. 777 en vergelijk de vert. in verzen, vs. 40-41.
66-67 *met eenen vlacken.... voorwint:* vlak voor de wind; *het inzetten:* aanstevenen op.

[67] lijcken voorwint en voor stroom de haven van Sicilie in, en landden[+]
[68] endelijck vrolijck aen het strant by hun bekenden. Maer Acestes,[68]
[69] een zoon van Stroomgodt Krinisus, en by een Trojaensche vrouwe

[+][Randschrift:] *en zoo landenze aen dat eilant; daer Acestes woonachtigh,*

68 *aen het strant by hun bekenden;* aan het bekende strand, zegt de Lat. tekst; vgl. *Aen.* I, r. 229-230.

Dan lucht en water zagh, en 't lant het oogh verliet,
Zoo hing een blaeuwe wolck, een doncker onweêr boven
Zijn hooft: de dyning quam al grimmende opgestoven,[16]
En 't zagh'er byster naer en doncker uit op 't diep;[17]
Dies stuurman Palinuur van zijne stuurplecht riep:
Neptuin, wat onweêr komt hier op, om ons te hinderen?[19]
Wat hebtge voor? terstont beveelt hy zeil te minderen,
Te vallen aen den riem. hy zet den schoot met een
Vast aen, uit al zijn maght, knijpt by den wint dus heen,
En zeght: ô Troische helt, schoon 't alle Goden zwoeren,[23]
Ick had geen' moedt u met dit weêr aen lant te voeren,
Aen d'Italjaensche kust. de wint, te fel en stijf
Aen 't scherpen, blaest ons uit den westen op het lijf.
De lucht betreckt allengs, en, schoonwe ons kracht niet schroomen,[27]
Het is onmogelijck hier tegens op te komen.
Naerdien Fortuin het roer vermeestert, en zijn wet,[29]
Is 't best by tijts gewent, den koers dat heen gezet,[30]
Daer zy ons heeneroept: want magh men staen op gissen,[31]
Indien mijn reeckeninge uit de starren niet kan missen,
Zoo leght de haven van Sikanje en 't gastvry strant
Van Eryx, uwen broêr, niet verre van der hant.
De vroome Eneas zeght: ick merckte een wijl te voren
Hoe 't weêr veranderde, en het westen zich liet hooren,[36]
Waer tegens gy vergeefs woudt streven met de maets.
Verander vry van koers. is ergens eene plaets
My aengenamer, en die ick, vermoeit van vaeren,
Zoo lief zoude aendoen, als die d'asschen moet bewaeren
Van vader, en Acest van Troje, in zijnen schoot
En zachten boezem, berght. hiermede zet de vloot[41-42]
Het vlack voor stroom voor wint, een' stoocker uit den weste,[43]
Siciljes haven in. dus landenze ten leste
Aen hunner lantsliên strant, verblijt en wellekoom.
Maer trouwe Acest, een zoon, gewonnen van den stroom[46]
Krinnize by een vrouw van 't out geslacht der Frygen,

16 *de dyning;* de spelling met *ij* is etymologies waarschijnlik juister dan die met *ei*.
17 *op 't diep:* in volle zee.
19 *onweêr:* noodweer.
23 *schoon 't alle Goden zwoeren:* al stonden alle Goden er voor in dat het goed zou gaan (zie de prozatekst, r. 50-51).
27 *allengs:* al meer en meer.
29 *en zijn wet* is te verbinden met *het roer* (de richting die het roer voorschrijft).
30 *dat heen:* die kant uit.
31 *staen op:* steunen op, vertrouwen op.
36 *het westen zich liet hooren:* de westewind begon op te steken.
41-42 *in zynen schoot en zachten boezem, berght:* veilig in zijn schoot doet *wonen;* in de Lat. tekst staat: *in zynen schoot* (gremio) bij *moet bewaeren* (complectitur).
43 *een' stoocker uit den weste* (bijstelling bij *wint*): een ferme bries uit het westen.
46 *van den stroom Krinnize:* door de stroomgod Crinisus.

[70] gewonnen, zich van verre, boven op de kruin der kaepe, over hun[70]
[71] aenkomst en byhebbende schepen, verwonderende, komt, zoo[71]
[72] ysselijck als hy'er uit zagh, met schichten in de vuist, en de[72]
[73] Libyaensche beerehuit om 't lijf, hun te gemoet loopen; en noch
[74] gedachtigh aen het out geslacht zijner voorouderen, wellekomtze
[75] op de weerkomst, en onthaelt de vermoeide gasten openhartigh[+75]
[76] met veltgewas, en vertroostze vriendelijck met alle behulpzaem-[76]
[77] heit. Des anderen daeghs, toen de klare zon uit den oosten de[+]
[78] starren verdreven had, riep Eneas van alle kanten zijn mackers
[79] op het strant te zamen; en op een hooghte staende, sprack aldus:
[80] o groothartige mannen, uit Dardaen en het doorluchtige bloet[80]
[81] der Goden gesproten, het jaer heeft door al zijn maenden de ronde[81]
[82] gedaen, sedert wy het overschot en gebeente mijnes heiligen[+]
[83] Vaders ter aerde broghten, en hem zijne lijckaltaren toewijdden;
[84] en nu (mist het my niet) is de dagh voorhanden, die, mijnen rouw[84]
[85] vernieuwende, van my, Godt woud's, altijt geviert zal worden.[85]
[86] Alwaer ick balling tusschen de zantplaten van Getulie, of op de[86]
[87] zee van Argos, en in de stadt Mycenen verlet; noch zou ick niet[87]
[88] verzuimen dezen dagh te vieren, en het jaergetijde en mijn be-[88]
[89] loften met de gewoone staetsi naer behooren te houden, en[89]
[90] d'altaren met hare offergaven te vereeren. Nu zijn wy buiten onze[90]
[91] gissing (doch acht ick niet zonder wil, zonder schicking der Goden)
[92] by mijn vaders assche en gebeente zelf gevoert, en de haven

[+][Randschrift:] *hen onthaelde*.

[+][Randschrift:] *'s Anderen daeghs roept Eneas zijne reisbroeders te zamen,*

[+][Randschrift:] *vernieuwt hun zijn vaders jaergetijde,* In het Randschrift bij r. 82: *vernieuwt.... jaergetijde:* herinnert hen er aan dat deze dag de gedenkdag is van zijn vaders dood.

70 *boven op de kruin der kaepe* (ex celso vertice montis): van de top van een hoge berg; Vondel heeft waarschijnlik *excelso* als één woord gelezen.
71 *byhebbende schepen* (de schepen, die zij bij zich hebben) is een minder juiste vertaling van: (miratus adventum) *sociasque rates:* (zich verwonderende over de aankomst) van bevriende (Trojaanse) schepen.
72 *ysselijck,* ter vertaling van *horridus;* Acestes komt in zijn *ruige,* onverzorgde jachtuitrusting, werpspiesen in de hand, een berehuid om 't lichaam.
75 *weerkomst:* terugkomst (hun tweede bezoek); *openhartigh* (laetus): met rondborstige vriendelikheid.
76 *veltgewas*; Lat.: *gaza agrestis:* landelike voorraad (met al wat het platteland aan geschenken en voortbrengselen heeft aan te bieden); *vertroosten:* bijstaan, helpen.
80 *groothartig:* edel; *uit Dardaen.... gesproten;* Dardanus, de tweede stamvader der Trojanen, was een zoon van Jupiter.
81 *de ronde gedaen:* zijn kring gesloten.
84 *mist het my niet:* indien ik mij niet vergis.
85 *Godt woud's:* als het God behaagt; de Lat. tekst zegt: *sic di voluistis:* zo, o Goden, hebt gij het gewild; *woud's:* woude es; *woude* van *wouden* (vgl. walten): beschikken, reeds vroeg opgevat als een vorm van *willen*.
86 *tusschen de zantplaten van Getulie* (Gaetulis Syrtibus); de Getuliërs woonden aan de Noordkust van Afrika; aan hun ongastvrije kust lagen de beide Syrten, twee inhammen met vele zandbanken.
87 *Mycenen* (Mycenae, meerv.): Mycene, hoofdstad van Argolis in Griekenland; *verlet:* vastgehouden; de bedoeling is misschien: en al was ik in de Griekse zee gevangen genomen en als gevangene naar Mycene gevoerd.
88 *het jaergetijde:* de gedenkdag (de jaarlikse herdenking) van mijn vaders dood; *belofte:* gelofte.
89 de *gewoone staetsi:* de gebruikelike plechtigheden; *naer behooren* (ordine): naar den eis.
90 *met hare offergaven:* met de hun verschuldigde offergaven; *buiten onze gissing* (ultro = van zelf; zie de vert. in verzen, vs. 77): zonder dat we het hadden kunnen denken.

[93] onzer vrienden ingeloopen: weshalve laet ons al te zamen zijn[+93]
[94] gedachtenis met blyschap vieren. Laet ons om voorspoedigen[94-95]

[+][Randschrift:] *en vermaentze des zelven gedachtenis te vieren*.

93 *weshalve* (waarom): en daarom.
94-95 *laet ons.... bidden;* versta: laat ons *hem* bidden; Anchises wordt hier als een godheid aangeroepen en geëerd.

Verwondert op de kruin der kaepe in 't opwaert stijgen,[48]
Zich in 't verschiet van verre, om 't landen van de vloot:
En 't volleck, komt terstont, [op dat hyze alle noot,[49-50]
Met zijne leeuwenhuit van Lybie, geslagen[51]
Om 't lijf, en met den schicht, gewoon op 't velt te draegen,][52]
Hun tegenloopen, en, gedachtigh aen 't geslacht
Der oudren, welkomt en onthaelt met alle maght[54]
De moede gasten met zijn veltgewas, Godts gave,
Vertroostze vriendelijck, en helptze met zijn have.
Als 's andren daeghs de zon, de heldre dageraet
De starren aen de lucht heeft wechgedreven, staet[58]
Eneas op een hooghte, en roept, als vorst en vader,
De mackers op het strant van overal te gader.
Groothartigen, sprack hy, gesproten uit Dardaen,
En dat doorluchtigh bloet der Goden, hoort dit aen.
De tijt heeft, sedert wy mijn vaders heilge beenen
En overschot in 't graf bestelden, en met eenen
De lijckaltaeren hem toewijdden, zijnen kringk
Voltrocken, en het jaer gesloten in den ringk
Van twalef maenden: en nu is de dagh voorhanden,
[Indien 't me niet en mist,] dien ick, met offeranden
Mijn' rouw vernieuwende, Godt woud's, van jaer tot jaer,
Zal vieren: en al was ick balling in gevaer,
Omtrent Getulie en zijn welzant, of gegreepen
In Argos zee, en out Mycene met mijn schepen,
'k Zou dezen vierdagh, noch het pleghtigh jaergety
Geensins verzuimen, noch zijn staetsien, om my[73-74]
Te quijten van mijn trou, belofte, en Godts begeeren,
Noch laeten het altaer met gaven te stoffeeren.
Nu zijnwe hier van zelf, doch 'k hou niet zonder Godt,[77]
En 't goddelijck beleit, by vaders overschot
Gebeente en graf gevoert, en door de wilde baren
De haven van ons bloet en lantsliên ingevaeren;[80]
Dies viert nu altemael, alle eens met my gezint,

48 *in 't opwaert stijgen* zal wel corresponderen met *boven,* r. 70 van de prozatekst.
49-50 versta: *van de vloot en 't volleck;* bij *komt* is Acestes weer onderwerp; *op dat hyze alle noot:* om ze bij zich te noden, gastvrij in te halen.
51 *leeuwenhuit;* vgl. de proza-vert. (pelle Libystidis *ursae*); waarschijnlik is Vondel gezwicht voor het bezwaar hetwelk oude commentaren op Vergilius wel opperen, nl. dat in Afrika geen beren zouden voorkomen.
52 *gewoon....:* die hij gewend was....
54 *der oudren:* zijner voorouders.
58 *staet:* gaat staan.
73-74 *noch.... geensins:* dubbele ontk.
77 *van zelf* (zie de aant. bij de proza-vert., r. 90): zonder zelf het plan (daartoe) te hebben opgevat; buiten onze wil om; *'k hou:* ik acht.
80 *ons bloet:* onze verwanten.

*

[95] wint bidden, op dat wy een stadt stichtende, jaerlijcksche offer-[95]
[96] handen, hem te danck, in zijn gewijde kercken mogen opdragen.[96]
[97] Acestes, d'inboorling van Troje, schenckt u, voor ieder schip, een[97]
[98] koppel ossen. Brengt de Huisgoden mede ter maeltijt, en zoo wel
[99] die wy uit het vaderlant overbroghten, als die van onzen huiswaert[99]
[100] Acestes geëert worden.

[101] Boven dit zal ick, wanneer de negende morgenstont den[101]
[102] sterflijcken menschen den voedzamen dagh hebbe toegevoert,[102]
[103] en de weerelt met zijne stralen beschenen, tot oefeninge der
[104] Trojanen, eerst den roeistrijt instellen. Wie het snelste loope en[104]
[105] stout op zijn krachten zy; het zy hy zich toebetrouwe met de[105]
[106] harde osseleerewant te vechten; of beter den schicht of vlugge[106]
[107] pijlen te handelen: datze alle voor den dagh komen, en schicken[107]
[108] prijs en eer in te leggen. Niemant gelieve my tegen te spreken,[108]
[109] en bekranst uw hoofden met loof. Aldus sprekende, bevlecht hy
[110] zijn hooft met myrten, zijn moeder toegewijt: zoo doet Helymus;[110]
[111] zoo doet de bedaeghde Acestes; zoo doet Askaen, het kint, en
[112] voort alle de jongkheit. Eneas gingk met al zijnen stoet en menigh[+112]
[113] duizent mannen uit de vergaderinge naer het graf toe; daer hy
[114] een paer kannen met kostelijcken wijn godtsplichtigh opofferde,[114]
[115] en op d'aerde uitgoot; noch een paer kannen met versche melck,
[116] noch een paer met heiligh bloet, en den gront met roode roozen[116]
[117] bestrojende, sprack aldus: heilige Vader, zijt gegroet: zijt ander-

[+][Randschrift:] *Hij gaet dan ten grave voor het lijck offeren;*

* TEKSTKRITIEK: r. 108 In de druk van 1659 zijn de woorden: *Niemant... te spreken* vervangen door: *Hoort al te zamen toe* (zie de aant. bij r. 108).

95 *een stadt stichtende* (urbe posita); versta: na onze stad gesticht te hebben (zie de vert. in verzen, vs. 83).

96 *zijn gewijde kercken:* de hem toegewijde tempels.

97 *d'inboorling van Troje:* (geboortig uit Troje), door zijn afstamming een Trojaan.

99 *huiswaert:* gastheer; bij de maaltijd ter ere van Anchises' nagedachtenis moeten zowel aan de Trojaanse als aan de Siciliaanse beschermgoden de gebruikelike offergaven worden gebracht.

101 *boven dit* (praeterea): bovendien.

102 *den voedzamen dagh* (diem almum): het weldadige daglicht.

104 *eerst:* als eerste wedstrijd.

105 *stout zy... op:* vertrouwen stelt in, groot gaat op; *zich toebetrouwen:* op zich durven nemen; het aandurven.

106 *de harde osseleere want:* de *caestus,* een ruw-lederen, met lood of ijzer beklede riem, waarmee de vuistvechters hand en armen omwonden.

107 *handelen:* hanteren; *schicken:* zich opmaken, zich beijveren.

108 *Niemant gelieve my tegen te spreken,* ter vertaling van *ore favete:* zwijgt allen eerbiedig (een formule, door priesters bij offerplechtigheden gesproken, een opwekking tot religieuze stilte en vrome bezinning); vgl. de vert. in verzen, vs. 99.

110 De *myrt* was gewijd aan Venus; *Helymus:* een Trojaan, die met Acestes naar Sicilië was getrokken, toen de laatste van een bezoek, aan Troje gebracht, terugkeerde.

112 *voort alle de jongkheit:* en vervolgens alle jongelingen.

114 *kostelijck; merus:* zuiver zegt de Lat. tekst; *godtsplichtigh opofferde:* offerde naar de voorschriften van de godsdienst.

116 *heiligh bloet:* bloed der offerdieren; *roode roozen,* ter vert. van *purpureos flores*.

[118] werf gegroet, o assche ziel en geest van mijnen vergeefs geberghden[118]
[119] Vader: het moght my niet gebeuren met u de grenzen van Italie,[119]
[120] en de beloofde landen, en den Ausonischen Tyber, hoedanigh[120120-21]

118 De *ziel* is teruggevloeid naar de aether, de *geest* (schim) verblijft in de onderwereld. Vondel heeft deze plaats niet juist weergegeven; Vergilius zegt: wees gegroet, asse van mijn vader, tevergeefs teruggevonden (*recepti nequiquam cineres; vergeefs,* omdat Aeneas weer moet vertrekken en het stoffelik overschot op Sicilië laten); en wees gegroet, ziel en schim van mijn vader. Vondel bedoelt met *vergeefs gebergh*t: (vader) die ik tevergeefs uit de brand van Troje heb gered; zie de vert. in verzen, vs. 111-13.
119 *de grenzen van Italië:* Italië (fines Italos).
120 *Ausonisch:* Italiaans.
120-21 *hoedanigh die oock zy* heeft de waarde van: mij geheel onbekend.

Des mans gedachtenis, en bidt om weêr en wint,[82]
Op dat wy, onze stadt volbouwt ziende, alle jaeren
Ons gaven, hem ten dancke, opdraegen op d'altaeren,
In zijn gewijde kerck. de Troische Acestes schenckt
Miltdaedigh schip voor schip een koppel ossen. brengt
De vaderlijcke Huis- en haertgoôn teffens mede
Op 't hooghtijt, die Acest, de hofwaert, hier ter stede[88]
In eere houdt, en d'onze, uit Trojes brant bewaert.
  Ick zal, behalve dit, als 't licht ten hemel vaert,
En na acht dagen 't lant met zijne goude straelen
Verquickt, en overschijnt, u prijzen leeren haelen,[92]
En Troje eerst noodigen ten roeistrijt, snel en stout.
Wie 't snelste loopen kan, en op zijn kracht betrouwt;
Het zy hy weet met harde en ossenleere wanten
Zich tegens zijn party, uit al zijn maght, te kanten,
Of handiger den schicht en vluggen pijl hanteert;
Hy kome voor den dagh wien 't lust, en die begeert
Naer eer en prijs te staen. bestemtme, wacht uw kanssen,[99]
En past uw hoofden braef met loof en groen te kranssen.[100]
Zoo sprack hy, en bevlocht zijn hooft met myrteblaên,
Zijn moeder toegewijt. zoo doet de jonge Askaen,
Bedaeghde Acestes. zoo doet Helimus, en d'anderen.
Eneas met zijn' stoet, veel duizent met elckanderen,
Gaen t'zamen uit den raet naer 't vaderlijcke graf,[105]
Daer hy twee kannen wijns godtsplichtigh overgaf,[106]
Ten offer uitgoot op de grafstê, hoogh van aerde;
Noch twee met versche melck, noch twee, naer heure waerde,
Geheilight, en vol bloet: en, stroiende in het ront[108-9]
Op 't graf zijn roozen, sprack, daer elck rontom hem stont:
O heilge vader, zijt gegroet van ons te gader.
Zijt anderwerf gegroet, vergeefs geberghde vader,
En vaders asch, en ziel en geest. het moght ons niet[112-13]
Gebeuren het beloofde Italie, en den vliet
Des Tybers, en 't Ausoonsch geweste en vruchtbre plecken,
Hoedaenigh die oock zijn, naer onzen wensch, t'ontdecken.

82 *bidt om weer en wint:* smeekt (Anchises) om gunstige wind.
88 *'t hooghtijt* (voor 't onz. geslacht vergelijke men ons *hoogtij*): het plechtige feest(maal); *hofwaert;* vgl. *huiswaert* (hospes) uit de proza-vert.: (koninklike) gastheer.
92 *haelen:* behalen, winnen.
99 *bestemmen:* zijn instemming tonen; *wachten:* waarnemen.
100 *past* (zorg er voor), ter omschrijving van de gebiedende wijs.
105 *raet:* bijeenkomst.
106 *overgeven:* offeren.
108-9 *naer heure waerde... bloet:* gevuld met kostelik heilig bloed.
112-13 Vergelijk de prozatekst, regel 118 met aantekening.

*

[121] die oock zy, aen te doen. Zoo sprack hy, wanneer een groote[121]
[122] glibberige slang, binnen uit de kapelle, zeven krollen zeven rollen[+122]
[123] nasleepte; zich al stil om het graf wondt, en over d'altaren henegleê;[123]
[124] en schitterde met blaeuwe vlacken en goude schubben op haren
[125] rugh; gelijck de zon, recht op ons gezicht, door de wolcken[125-27]
[126] heneschijnende, den regenboogh met duizenterleie kleuren scha-[+]
[127] keert. Eneas dit aenziende, stont stom van verbaestheit. De slang
[128] ten leste voortkruipende, tusschen schalen en bekers, zoo langk
[129] en glibberigh als zy was, proefde effen de spijs, en weeck, zonder
[130] meer te beledigen, weder binnen in het graf; toen de vlam al den[+130130-31]
[131] offer op d'altaren hadde afgeweit: weshalve Eneas te meer den[131-33]
[132] aengevangen dienst, zijnen vader ter gedachtenisse, op een nieuw
[133] hervatte; en twijfelde of dit de geest dezer plaetse, of zijn vaders[133]
[134] lijckpaedje waere. Hy slaghte, naer gewoonte, vijf schapen, en vijf[134]
[135] zwijnen, en zwarte runders; goot schalen met wijn over het offer-[135]
[136] vee, en daghvaerde de ziel van den grooten Anchises, en zijnen[136]
[137] geest uit den jammerpoel: oock brengen zijn reisgenooten, elck[137]
[138] naer vermogen, hunne offergiften vrolijck en rijckelijck ten outer,
[139] en slaghten runders: anderen zetten kopere ketels neffens malkan-
[140] deren in 't velt, en bucken neder om vier onder de speten te boeten,[140]
[141] en den afval te braden.[141]

[+] [Randschrift:] *daer een slang te voorschijn komende,*

[+] [Randschrift:] *gelijck een regenboogh schitterde,*

[+] [Randschrift:] *en weder in het graf kroop.*

* TEKSTKRITIEK: r. 137 In de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) is achter *jammerpoel* ingevoegd het woord *verlost* (Lat.: animamque vocabat Anchisae magni manisque Acheronte *remissos*).

121 *wanneer:* toen.

122 *de kapelle:* het inwendige van de graftombe; *zeven krollen zeven rollen nasleepte* (traxit septem gyros, septena volumina): met zeven kronkels en zeven windingen zich voortschoof; *zeven* is het heilige getal.

123 *stil:* vreedzaam; *het graf:* de graftombe.

125-27 De Lat. tekst zegt: gelijk de regenboog in de wolken, beschenen door de recht tegenoverstaande zon (vgl.: *recht op ons gezicht*) duizend verschillende kleuren van zich geeft.

130 *zonder meer te beledigen* (innoxius): zonder overigens enige schade aan te richten, zonder enig kwaad te doen.

130-31 (en weeck) *toen.... afgeweit* is een minder juiste vert. (Lat.: et depasta altaria liquit); de bedoeling is waarschijnlijk: toen ze (de slang) van de offerspijs gegeten had.

131-33 *te meer... en twijfelde;* versta: te gereder, te vuriger..., omdat hij zich afvroeg.

133 *geest* (genius): beschermgeest.

134 *lijckpaedje* (famulus parentis): page, dienaar, die als bode komt openbaren, dat het lijkoffer in dank wordt aanvaard; *naar gewoonte:* volgens oud gebruik; *vijf;* in Vondels Lat. tekst stond *quinas;* een andere lezing is *binas* (twee).

135 *zwarte runders; zwart,* daar ze bestemd waren tot *lijk*-offer.

136 *daghvaerden:* oproepen.

137 *jammerpoel:* onderwereld.

140 *de speten:* de braadspeten; *boeten:* ontsteken.

141 *afval* (viscera), hier: ingewanden; het (overgebleven) vlees.

[142] De gewenschte dagh verscheen, en de zonnepaerden voerden[+142]
[143] alree den negenden morgenstont klaer en helder aen, als de naem
[144] en faem van den vermaerden Acestes d'aengrenzende geburen[144]
[145] opweckte, en het strant van menschen grimmelde: zommigen uit[145]

[+][Randschrift:] *Ten negenden dage vergaderen Trojanen en Sicilianen;* In het Randschrift bijr. 142: *vergaderen:* samenstromen.

142 *de gewenschte dag;* nl. de voor de wedstrijden vastgestelde dag.
144 *d'aengrenzende geburen:* de naburige volken.
145 *opwecken:* aanlokken; *grimmelen:* krioelen.

Zoo sprack hy, als een groote en glibberige slang,
Uit het kapelkoor, en wel zeven krollen lang,[118]
Quam kruipen, en zich stil om 't graf wont, d'outers leckte,
En over d'outers gleet. de blauwe vlack bedeckte
Den rug, vol schubben, klaer van schittrend gout verlicht:[121]
Gelijck de zon, wanneer zy, recht op ons gezicht,
Door wolck en nevel schijnt, de schoone regenbogen[122-23]
Met duizent verwen mengt, en schildert voor onze oogen.
Eneas stont verbaest, zoo ras zy hem verscheen.
Ten leste gleed de slang langs schael en kelcken heen,
Zoo lang en glibbrigh als zy hier quam aengeslopen,
En proefde alleen de spijs, en daetlijck weêr gekropen,[128]
Oock zonder datze iet schon, in 't graf, van waerze quam,[129]
Als 't offer op 't altaer verteert was in de vlam:
Waerom Eneas, met een vieriger verlangen,
Den dienst, ter liefde van zijn' vader aengevangen,
En 's mans gedachtenis, hervatte op 't zelve pas;[133]
Onwis of dit de geest van deze lantstreeck was,
Of vaders schiltknaep. hy vaert voort met offerslaghten,
En slaght vijf schaepen, en vijf runders, zwart van vachten,
En zoo veel zwijnen, giet den wijn op 't offervee
Met kelcken, en verdaeght en daghvaert met zijn bê[138]
Anchises groote ziel en geest, uit Plutoos slooten[139]
Ontslagen. hy ontfangt van zijne reisgenooten
Oock offergaven, en hun runders, hier geslaght
Met blyschap voor 't altaer, een ieder naer zijn maght:
En andren zetten flux de ketels op hun voeten[143]
In 't velt op eene ry, en bucken neêr, en boeten
En stoocken 't vier, en braên den afval aen het spit.
De lang gewenschte dagh verscheen, heel klaer en wit.[146]
De zonnepaerden, vroegh in hun gareel geslagen,
Na vier paer dagen 't licht, gezeten op den wagen,[148]
Ter kimme opvoeren, als doorluchte Acestes eer
En groote naem en faem de buuren heint en veer,
Alom verwecken, die by tijts op 't strant verschijnen;

118 *uit het kapelkoor:* uit het gewijde binnenste van de graftombe.
121 *klaer:* glanzend, blinkend.
122-23 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 125-27.
128 *alleen:* nauweliks, even; de constructie *en daetlijck weêr gekropen* is weer te geven door: en kroop aanstonds weer.
129 *schon* bij schennen (schenden).
133 *'s mans gedachtenis:* de herdenkingsplechtigheid ter ere van Anchises; *op 't zelve pas:* op hetzelfde ogenblik, aanstonds.
138 *verdagen:* oproepen.
139 *uit Plutoos slooten:* uit het rijk van Pluto (de god van de onderwereld).
143 ....*op hun voeten;* dus: ketels, die stonden op (drie) poten (zie aant. prozatekst, regel 148).
146 *wit:* glanzend.
148 *'t licht, gezeten op den wagen:* de zon, zittend op de zonnewagen (de zonnepaarden.... voeren.... ter kimme omhoog).

[146] nieusgierigheit om d'Eneadijnen te zien: zommigen gereet om[146]
[147] mede naer prijs te staen. Eerst zette men, midden in het perck,[147]
[148] de prijzen ten toon, namelijck heilige velttafels met drie voeten,[+148]
[149] wapens, purpere gewaden, zilver en gout, groene kranssen en
[150] palmtacken, om den overwinneren te vereeren: en men blies van[150-51]
[151] een hooghte met de trompet d'ingestelde spelen in. Vier schepen,
[152] even riemrijck, uit al de vloot gekozen, vangen eerst den roei-[+152]
[153] strijt met zware riemen aen. Mnestheus, (hier na d'Italiaensche[153]
[154] Mnestheus genoemt, en naer hem al 't geslacht der Memmien)
[155] voerde den gezwinden walvisch, die wel beroeit was; Gyas de[155]
[156] Chimeer, een geweldigh groot gevaert, als een stadt, en van[156]
[157] Dardaensche jongelingen voortgeruckt, met drie ryen roeiers, en[157]
[158] drie ryen riemen; Sergestus, van wien het huis van de Sergien
[159] zijnen naem ontleent, vaert met den Centaurus, een groot schip;[159]
[160] en Kloanthus, uit wien de Roomsche Kluentius gesproten is, met[160]
[161] de blaeuwe Scylle. Een goet stuck in zee leit, recht tegens over[+]
[162] het schuimende strant, een steenrots, die van outs her 's winters,[162]
[163] by hol water en ongestuimigh weder, wanneer de starren be-
[164] trocken zijn, van de baren gebeuckt wort, en het hooft onder[164164-65]
[165] haelt; en daer, by stil en effen water, een velt uitkijckt, waer op[165]
[166] de duickers zich gaerne verluchten en vermeien. Hier plantte[166]
[167] vader Eneas eenen groenen eeckelboom, tot eenen merckpael[+167]
[168] voor de bootsgezellen, op datze daer rontomvarende, zouden
[169] weten van daer wederom te keeren. Hier na lotenze om de plaets.
[170] D'oversten zelfs staen op de kampanje, en brageeren van verre[170]

[+] [Randschrift:] *men stelt prijzen ten toon,*

[+] [Randschrift:] *en vangt van den roeistrijt aen.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 152 *van:* te beginnen met.

[+] [Randschrift:] *Op een steenrots in zee*

[+] [Randschrift:] *wort een' eeckelboom geplant: men treckt het lot om de plaets,*

146 *d'Eneadijnen* (Aeneadas): de metgezellen van Aeneas.
147 *naer prijs te staen:* te dingen naar de zege.
148 *velttafel met drie voeten,* ter vert. van *tripus:* drievoet, ketel op drie poten voor het koken of mengen van wijn.
150-51 *men blies... d'ingestelde spelen in* (tuba *canit commissos ludos*); versta: men kondigde... het begin der spelen aan.
152 *even riemrijck:* met een gelijk aantal roeiers bemand (Lat.: quattuor carinae pares: vier gelijkwaardige schepen).
153 *hier na:* later; M. zal weldra Italiaan worden en stamvader der Memmiën; zo wordt de afkomst van patriciese Romeinse geslachten teruggevoerd op Trojaanse helden (zie ook bij *Sergestus* en *Cloanthus*).
155 *walvisch;* Mnestheus' schip heet de walvis, naar het embleem op de voorsteven (zie ook de *chimeer* enz.); *wel beroeit* (vgl. wel bemand): met flinke roeiers bemand.
156 *Chimeer* (Chimaera): een fabelachtig, vuurspuwend monster, met de vormen van een leeuw, een geit en een draak.
157 *voortrucken:* voorttrekken; *met drie.... riemen;* de roeiers zitten in drie verdiepingen of dekken boven elkaar.
159 *den Centaurus;* een Centaur is een wezen uit de mythologie, half paard, half mens.
160 *Roomsch:* Romeins.
162 *van outs her;* ter vert. van *olim,* hier: meermalen.
164 *betrocken:* met wolken overtrokken.
164-65 *het hooft onder halen:* overstroomd worden.
165 *en daer.... een velt uitkijckt:* en waar een rotsvlak (campus) bovenkomt, zich boven het water verheft.
166 *duicker* (mergus): watervogel; *zich verluchten:* zich in licht en lucht koesteren en drogen.
167 *merckpael* (meta): grenspaal, keerpunt.
170 *oversten* (ductores): leiders; *brageeren:* pralen, prijken, schitteren; *van verre* (longe); versta: wijduit (zò dat ze tot op verre afstand te onderscheiden zijn).

d'Een uit nieusgierigheit, belust d'Eneadijnen
Te zien; een deel gereet om oock naer prijs te staen.
Men zet de prijzen eerst in 't midden op de baen,
Velttafels, Godt gewijt, die op dry voeten traden,[155]
Gout, zilver, wapentuigh, en purpere gewaeden,
En zegetacken, en oock kranssen, groen van blaên,
Om 's overwinners hooft zeeghaftigh te beslaen.[158]
De velttrompetter blaest de speelen, eerst begreepen,[159]
Van eenen heuvel in; waerop terstont vier schepen,
Gekozen uit de vloot, met een gelijcke kracht,
En tal van riemen, elck uit alle zijne maght,[162]
Den roeistrijt innegaen. de kloecke Mnesteus, mede[163]
d'Italiaen genoemt, die met dien naem bekleede[164]
De Memmien, zijn bloet, voert, snel op 't roeigeweer,[165]
Den snellen Walvisch aen; helt Gyas de Chimeer,
Een gruwzaem groot gevaert, een stadt gelijck in d'oogen,
Van jonge Dardaniers geroeit, en voortgetogen[168]
Van riem, en roejer, in dry ryen neffens een.[169]
Sergest, van wien het huis der Sergien te leen[170]
Zijn' naem wel eer ontfing, vaert heene met den grooten
Centaurus, en Kloanth, uit wien de Roomschen sprooten,
Kluentien genoemt, de blaeuwe Scylle mant:[172-73]
Een lange streeck in zee, leght over 't schuimend strant[174]
Een steenrots, die van outs, by guure wintervlaegen,
Hol water, windigh weêr, gebeuckt wort en geslagen
Van woeste baren, en haer steile kruin bedeckt,[177]
Wanneer een buy gestarnte en al de lucht betreckt,
En daer, by stilte en by een effe zee, zich weiden[179]
Verheffen, in wier groen de duickers zich vermeiden,[180]
Verluchten in de zon. de vorst Eneas stelt
Een' grooten eeckelboom, een' merckpael, in dit velt,
Ten dienste van maetroos, om hier rondom te vaeren,
En wederom van hier te keeren uit de baren.
Nu lotenze om de plaets. de trotse hoofden staen
Op hun kampanje om hoogh, met purpre rocken aen,

155 Zie de aant. bij de prozatekst, r. 148.
158 *beslaen:* omvangen, bedekken.
159 *eerst begreepen:* waartoe te voren was besloten; *begrijpen,* hier: het plan opvatten tot.
162 *tal;* versta: (met een gelijk) getal.
163 *mede:* ook (later).
164 *bekleeden met:* versieren met, vereren, schenken.
165 *zijn bloet* (bijstelling bij de *Memmien*): zijn nakomelingen; *snel op 't roeigeweer:* snel met de riemen; met bedreven roeiers bemand.
168 lees *Dardaniers,* drielettergrepig; *voortgetogen:* voortgetrokken (door).
169 *neffens een:* naast elkaar (zie de aant. bij de prozatekst, r. 157.
170 *te leen ontvangen:* ontlenen; *wel eer;* van latere tijd uit gezien.
172-73 *de Roomschen.... Kluentien genoemt:* het Romeinse geslacht., dat het geslacht der Cl. wordt genoemd; *mant:* bemant; voert bevel over de manschap van.
174 *streeck:* eind (weegs); *over:* tegenover.
177 *bedeckt,* nl. met water (zie de prozavert.)
179 *weiden* heeft V., wel ten onrechte, uit het woord *velt* van zijn proza-vert. gehaald; zie de aant. bij r. 165.
180 *zich vermeiden* met hypercorrecte *d* voor *zich vermeien*.

*

[171] met goude en purpere rocken; en de jonge borsten met populier-[171]
[172] kranssen om het hooft, glimmen over hun naeckte schouders,
[173] met olie bestreken. Zy zetten zich op de doften neder, en hun[173]
[174] handen wacker aen den riem slaende, luisteren gaeu naer het[174]
[175] steken der trompette: hun hart huppelt en klopt van vreeze, en[175]
[176] de lust om eere in te leggen sluimert niet. Daer na, zoo dra men[+176]
[177] de trompet stack, dat het klonck, schotenze, zonder te dralen,
[178] alle t'effens buiten de lijn, met een bootsmans geraes, dat 'er[178]
[179] de lucht van waeghde, en het water schuimde en ruischte van 't roejen.[+179]
[180] Gelijckerhant klivenze de baren, en overal waerze komen aen-[180]
[181] streven, daer gaept de zee van den slagh der riemen, en voor den[181]
[182] boegh, die door het water henebruist. Geene wagens schieten[+]
[183] zoo snel binnen hun besteck voort, nochte rennen zoo fel buiten[183183-84]
[184] de lijn, in de renstrijt; geene wagenaers drijven, overendt staende,
[185] zoo hunne uitgelate paerden met teugel prickel en zweep aen.[185]
[186] Al het bosch weergalmt op hantgeklap en gebaer der mannen,[186]
[187] en den yver der gunstelingen: de stem stuit op het strant, en wort[187]
[188] te rugge gekaetst, en de heuvels dreunen en daveren van dit ge-
[189] tier. Gyas was d'eerste, die gedurende dit geraes en gekrioel des[+]
[190] volcks, al d'anderen te watervoorbyglipte. Kloanthus beter beroeit,[190]
[191] maer trager om de zwaerte van het schip, 't welck de vaert ver-[191]
[192] achterde, achterhaelde hem. Na hen roeiden de Walvisch en[192]

[+][Randschrift:] *en de trompet blaest den aenvangk,*

[+][Randschrift:] *waer op zy voortroeien,*

[+][Randschrift:] *sneller dan wagens in het renperck*.

[+][Randschrift:] *Gyas roeit vooruit, gevolght van Kloanthus en dees wort van Mnestheus en Sergestus beide even snel gevolght:*

* TEKSTKRITIEK: r. 192 In de dr. van 1659 is *achterhaelde hem* vervangen door: *zette hem na* (zie de aant. bij r. 192).
171 De populier was aan Hercules gewijd.
173 *doft:* roeibank.
174 *gaeu* (intentus): met spanning.
175 *huppelt* (corda exsultantia): popelt.
176 *sluimert niet* (arrecta): is ontvonkt, is klaar wakker.
178 *t'effens:* tegelijk; *buiten de lijn;* Vondel heeft zich voorgesteld een gespannen touw dat de beginstreep aangeeft en dat men op een gegeven signaal laat zakken; zie de vert. in verzen, vs. 297 (Lat.: omnes prosiluere suis finibus); *met een bootsmans geraes:* onder de luide kreten der bemanning.
179 *waeghde:* weergalmde.
180 *gelijckerhant:* met gelijke, gelijktijdige bewegingen (pariter); *kliven,* reeds in middeleeuwse taal voorkomende schrijfwijze voor *klieven*.
181 *gapen:* (zich) splijten.
183 *binnen hun besteck:* binnen de (hun) toegemeten ruimte, de afgeperkte renbaan; het renperk.
183-84 *buiten de lijn,* ter vert. van (effusi) carcere: uit hun hokken; Vondel bedoelt: over de beginlijn.
185 *uitgelate:* losgelaten; niet meer tegengehouden.
186 *gebaer* (fremitus): rumoer, gejuich (der toeschouwers).
187 *den yver der gunstelingen:* de partijkreten der (respectieve) aanhangers; *de stem stuit....;* het stemgeluid wordt voortgeplant langs de gehele ingesloten kust en weerkaatst door de (op de achtergrond liggende) heuvels, zegt de Lat. tekst.
190 *beter beroeit:* met betere roeiers aan boord.
191 *om:* wegens
192 *verachteren:* vertragen; *achterhalen* (in 't 17de-eeuws: inhalen), ter vert. van *consequi:* nazetten, op de hielen zitten; zie de *Tekstkritiek*.

[193] Centaurus beide even snel, om voorby den voorste te geraken;[193]
[194] en nu is de Walvisch, nu de geweldige Centaurus vooruit: nu
[195] varenze weder gelijck, en ploegen, met gelijcke snuiten gepaert,[195]
[196] de zoute wadden. Zy genaeckten alree de steenrots, en waren[196]

193 *beide even snel* is een vrije vert. van *aeguo discrimine:* op gelijke afstand achter het voorliggende schip; *om voorby den voorste te geraken;* Vergilius' bedoeling is: om elkaar voorbij te streven.
195 *met gelijcke snuiten gepaert* (frontibus junctis): boeg aan boeg, boord aan boord; *snuit:* voorsteven (de voorstevens op één lijn liggende).
196 *de zoute wadden* (vada salsa): de zilte golven.

Heel rijck met gout geboort, en heerlijck uitgestreecken.[187]
Al d'overige jeught voert, tot een zegeteken,
Den populier om 't hooft, en glimt om 't naeckte vleisch
En vel, met oli gladt bestreken naer den eisch.
Zy gaen zich op de banck en doften nederzetten,
Slaen handen aen den riem, en wachten op 't trompetten,
Het teken van den strijt. het hart klopt ongerust[193]
Van vreeze, en springt in 't lijf van grooten treck en lust
Naer eer. zy hoopen alle of zy den roeiprijs streecken.[195]
Zoo ras de strijttrompet te water wort gesteecken,[196]
Schiet elck om 't snelste, na het vallen van de lijn,
In zee, met luid geraes van bootsvolck, in een' schijn
Of al de lucht gewaeght, terwijl de galmen groeien,[198-99]
Het water schuimt, en ruischt, van dit vervaerlijck roeien.
Zy klieven te gelijck de golven. onder 't slaen
Der riemen bruischt en ruischt de zee, en gaept hun aen,
Geduurigh voor de boegh. geen wagens schieten buiten
De lijn zoo snel in 't perck des renstrijts, niet te stuiten,[204]
Noch winnen sneller velt. geen wagenaer, belaên[205]
Om prijs, drijft overendt zoo snel het renpaert aen,
Met pricklen, zweep, en toom. de galm van 't bosch gespannen,[207]
Beantwoort het gebaer en hantgeklap der mannen,
En den begunsteling, die op zijn voordeel dringt.[209]
De zeekust stuit de stem, die kort te rugge springt.[210]
De heuvel schud en dreunt en davert van 't krioelen.[211]
In 't barnen van 't geraes des volx, en al dit woelen,[212]
Is Gyas d'eerste, die alle andren glipt voorby
Door 't water heen. Kloanth, al bet beroeit dan hy,[214]
Doch traeger om 't gewight, dat zijne vaert belette,[215]
Zet Gyas naer op zee. na deze beide zette[216]
Centaurus en de Visch, al even snel, recht door,
De voorste naer, dus raeckt nu d'een dan d'ander voor:
Nu vaerenze gelijck en even snel, en ploegen
Het zoute wadt, gepaert met even vlugge boegen.
Zy naderden de rots en merckpael op den plas,

187 *uitgestreecken:* uitgedost.
193 *ongerust:* onrustig.
195 dat zij nu de prijs eens zouden mogen behalen (*of* heeft hier modale kracht, versterkt het element van onzekerheid).
196 *gesteecken,* oudere vorm voor gestoken.
198-99 *in een' schijn of....:* zodanig, zo geweldig alsof (dat) de lucht er van in beroering (trilling) geraakte; *terwijl de galmen groeien:* terwijl de echo het geluid hunner stemmen verdubbelt.
204 *niet te stuiten:* in tomeloze vaart.
205 *belaên om:* vurig verlangend naar.
207 *gespannen* (bij bosch): er met spanning naar luisterend; (het bos) dat in gespannen aandacht het stemgeluid opvangt.
209 *die op zijn voordeel dringt:* die ijvert voor zijn partij (die die manschap aanvuurt, welke hij gaarne ziet winnen).
210 *die kort te rugge springt:* die aanstonds wordt teruggekaatst, die als echo wordt teruggezonden.
211 *'t krioelen:* de mengeling van geluiden.
212 *'t barnen:* de branding (onder dit onstuimig tumult, opgaande uit de menigte).
214 *bet:* beter.
215 *beletten:* tegenhouden, vertragen.
216 *naer:* na.

*

[197] de roeibaen ten einde gevaren, als Gyas, de voorste en hun aller+
[198] meester in den roeistrijt, midden in zee Menetes, zijnen stuurman,
[199] toeriep: hoe loopt ghy my zoo rechts aen? Hou hier naer toe: vaer[199]
[200] dicht langs de klip, en raeck effen de klip te backboort met de[200]
[201] riemen. Laet het anderen vry hooger nemen. Zoo sprack hy:[+201]
[202] maer Menetes, bang voor de blinde klippen, stevent naer zee toe.
[203] Gyas riep anderwerf: Menetes, hoe loopt ghy dus heen en weer?[203]
[204] noch eens, hou naer de klip toe: en mit ziet hy om, en Kloanthus[204]
[205] hem in zijn zogh volgen, en het korter om nemen. Kloanthus[205]
[206] vaert beneden hem tusschen Gyas en de barnende klippen door,[+206]
[207] en geraeckt veiligh om de steenrots in zee den voorste snel voorby.
[208] Dit speet den jongelingk zoo schrickelijck tot in 't binnenste van
[209] zijn hart, dat de tranen over zijn wangen liepen, en hy (zonder
[210] om zijn eer, of de behoudenis zijner mackeren te dencken) den[210]
[211] tragen Menetes achter af, daer hy te roer stont, van boven neder+
[212] in zee plompte, en zelf in zijn stuurmans plaets gingk te roer zitten,
[213] den mannen moedt gaf, en naer strant toehielt. Maer Menetes,[213]
[214] de grijze man, quam ten leste ter naeuwer noot van den gront[214]
[215] weder opborlen, en de klip op klauterende, gingk zich boven op,
[216] zoo nat als hy was, zitten droogen. De Trojanen loegen hem uit,[216]
[217] die in 't water plompte, en zwemmen most, en met het lijf vol[217]
[218] zout water op de steenrots vast zat en braeckte. Nu ontvonckte[+218]
[219] de moedt van de twee achtersten, Sergestus en Mnestheus, om
[220] Gyas, die verachtert was, voorby te roejen. Sergestus geraeckte[220]
[221] vooruit, en genaeckte de steenrots; nochtans is hy den anderen
[222] niet met het geheele schip, maer met een deel van zijn schip
[223] voorby; de nayverige Walvisch vat met zijnen snuit noch een[223-24]
[224] stuck van 't schip. Maer Mnestheus treet vast hene en weder over+
[225] het schip, en spreeckt de maets zelfs een hart in 't lijf; o strijtge-

+[Randschrift:] *doch overmits Gyas schip,*

+[Randschrift:] *om de rots te mijden, te hoogh loopt,*

+[Randschrift:] *zoo vaert Kloanthus hem voorby,*

+[Randschrift:] *waerom by Menetes van spijt in zee plompt.*

+[Randschrift:] *Nu poogen de twee achtersten Gyas voorby te roeien;*

+[Randschrift:] *Mnestheus moedight de maets aen:*

* TEKSTKRITIEK: r. 203 In de druk van 1659 is *heen en weer* vervangen door: *uit de streeck* (zie de aant. bij r. 203).
199 *zoo rechts:* zo ver rechts.
200 *raeck effen de klip:* scheer langs de rots.
201 *vry:* gerust; *het.... hooger nemen:* een wijder omzwaai maken (de ruime zee houden).
203 *hoe loopt ghy dus heen en weer,* ter vertaling van: quo diversus abis: hoe loopt ge zo uit de koers, waarom wijkt ge zo ver uit; zie de *Tekstkritiek*.
204 *mit:* met.
205 *in zijn zogh,* hier: vlak achter hem; *het korter om nemen:* een korter draai nemen.
206 *beneden hem,* dus: aan de binnenkant, lager, dichter langs de rotsklippen.
210 *behoudenis:* veiligheid.
213 *moedt gaf* (hortatur): aanmoedigde; vgl. de vert. in verzen, vs. 243.
214 *ter naeuwer noot:* met moeite.
216 *loegen:* lachten.
217 *die in 't water plompte;* versta: toen ze hem in 't water zagen plompen.
218 *vast zat en braeckte:* maar (zout water) zat te braken.
220 *verachtert:* achter geraakt.
223-24 *de nayverige Walvisch* (Pristis aemula)... *schip:* de wedijverende walvis ligt met zijn voorsteven nog naast een deel (het achterged.) van Sergestus' schip.

Als Gyas d'eerste, en die hun aller meester was
In 't roeien, daar hy stont, Menethes, die vast stierde,[223]
Dus toeriep: hoe, waerheen geloopen? waerom zwierde
Het schip ter rechte zy? hou herwaert, herwaert aen.
Vaer dicht voorby de klip, en raeck in 't ommegaen
Met uwen riem de klip te backboort: andren mogen[227]
Het hooger neemen: maer Meneet om niet bedrogen
Te worden van de klip, die onder water sliep,
Went met den boegh in zee: dies Gyas weder riep:[230]
Menethes, waerom loopt gy uit de streeck dus kromme?[231]
Noch eens, hou naer de klip: met eenen ziet hy omme,
En in zijn zogh Kloanth hem volgen, wel gemoedt,[233]
Veel korter langs de rots omzwaeien door den vloet.
Kloanth vaert laeger dan Meneet, beneên hem heenen,
En, tusschen Gyas en de barrenende steenen,
Raeckt veiligh om de rots de voorsten snel voorby.
Dit speet den jongeling zoo schrickelijck, dat hy
Zijn traenen laeten most, en, zonder eens te letten[239]
Hoe hy zijne eer, de maets, in groot gevaer zou zetten,
Menethes, die te traegh in dezen zeestrijt voer,
Van 't schip in 't water plompte, en zelf zijn plaets en 't roer
Bewaerde, en sprack maetroos een hart in 't lijf in 't vaeren,[243]
En hielt den koers naer strant, door 't schuimen van de baren.
Maer entlijck quam Meneet, die zich verlegen vondt,[245]
Zoo grijs en oudt hy was, opborlen uit den gront,[246]
En, klautrende op de klip, daer zijne kleeders droopen,
Ging zitten op het droogh, en braeckte 't ingezopen
Zout water weder uit. de Troischen loegen vast,
Toen hy in 't water plompte, en zwemmende, van last[250]
Zich zelven bergen most. nu scheen de moedt te groeien
In d'achtersten, Sergest en Mnestheus, om met roeien
Te raecken boven 't schip van Gyas, hier verlet.[253]
Sergestus schiet vooruit, genaeckt de rots: noch zet
Hy andren niet geheel voorby met zijnen steven,[255]
Maer met een deel van 't schip. de Walvisch wil 't niet geven,[256]
En vat met zijnen snuit Centaurus noch ten deel.
Maer Mnestheus treet vast heene en weêr op 't zeekasteel,
En weet de fluckse maets een hart in 't lijf te spreecken:

223 *daer hy stont:* van de plaats waar hij stond; *die vast stierde:* die bezig was te sturen, die stuurman was.
227 *andren mogen....:* laten de anderen maar....
230 *dies:* waarom (en daarom).
231 *streeck:* koers.
233 *wel gemoedt:* verheugd, wel in zijn schik (over de hem geboden kans).
239 *laeten:* laten ontsnappen (dat hem de tranen in de ogen sprongen); *zonder eens te letten:* zonder (ook maar enigszins) te bedenken; er in 't geheel geen rekening mee houdend.
243 *bewaeren:* bezetten (zijn functie als stuurman op zich nam); *een hart in 't lijf spreken:* aanmoedigen.
245 *die zich verlegen vondt:* die moeite genoeg had zich te redden.
246 *uit den gront:* uit de diepte.
250 *van last:* uit de nood, uit het gevaar.
253 *hier verlet:* die hier (bij de klip) was opgehouden, achter geraakt.
255 *andren:* de anderen (de mannen van Mn.)
256 *het niet willen geven:* het niet gewonnen willen geven.

[226] nooten van Hektor, by my in Trojes jongste bederf tot megezellen[226]
[227] uitgekoren, valt nu lustigh en rustigh aen de riemen: laet nu dien[227]
[228] zelven moedt, die zelve dapperheit blijcken, waer mede ghy my,
[229] tusschen de welzanden en bancken van Getulie, en in de zee van[229]
[230] Iönie, en langs de diep in zee streckende kaep van Malea, ten[230]
[231] dienst stont: Mnestheus staet naer den hooghsten prijs niet;
[232] nochte zoeckt nu in den roeistrijt boven te leggen (hoewel) maer[232]
[233] laetze het, o Neptuin, vry winnen, wien ghy dit gunt, en zich[233]
[234] schamen, die de leste van allen wederkeeren. Ghy burgers, ziet
[235] anderen die kans af, en schut uwe schande. Zy zetten 'er met[235]
[236] kracht op aen: de kopere achtersteven lilt slagh op slagh, van 't[236]
[237] vreesselijck roeien, en het water wort hun onder 't lijf weghge-[237]
[238] ruckt. Zy beginnen te hijgen, te zwoegen, te zweeten, over al hun[238]
[239] lijf, ofze in 't water zaten, en dorst te krijgen. Het geval zelf holp[239]
[240] de mannen aen de gewenschte eere: want terwijl Sergestus, dol[+240-41]
[241] van yver, met den voorsteven te laegh naer de klip toezet, om
[242] korter dan Gyas om te zwaejen; zoo geraeckt hy, tot zijn ongeluck,
[243] op d'uitstekende klippen vast, en stoot op de rotsen: de riemen[243]
[244] slaen tegens het scherpe rotspunt aen, dat het kraeckt, en de[244]
[245] voorsteven geborsten op de rots zitten blijft. Al het bootsvolck
[246] springt op, en geeft eenen kreet om dit haperen. Zy reppen[246]
[247] zich met bootshaecken, en boomen, en visschen de gebroke riemen

[+][Randschrift:] *en Sergestus, die korter om wil zwaeien, raeckt vast:*

226 *by:* door; *in Trojes jongste bederf,* ter vert. van suprema sorte Trojae: toen Trojes laatste ure geslagen was.
227 *lustigh en rustigh aen de riemen:* wakker en flink aan het roeien.
229 *tusschen de welzanden* (het drijfzand) *en bancken van Getulië;* vgl. r. 86 met aant.; de Lat. tekst heeft weer *in Syrtibus Gaetulis; Syrtibus* (eigennaam) vat Vondel ook hier weer op als soortnaam.
230 *langs de diep in zee streckende* (uitspringende) *kaep van Malea;* de Lat. tekst zegt: *undis sequacibus Maleae:* in de elkaar voortstuwende golven bij kaap Malea (aan de zuidpunt van Laconië).
232 *bovenleggen:* de overhand hebben, overwinnen; *hoewel* is een afgebroken zin: al zouden we misschien toch nog...
233 *laetze;* versta: laat diègenen; *en zich schamen....* is niet geheel nauwkeurig vertaald; in de Lat. tekst staat: en laten wij ons schamen als laatsten aan te komen (extremos pudeat rediisse).
235 *afzien:* afwinnen; behaal dat succes (nl. van *niet* de laatsten te zijn) en bespaar u zelf de schande (nl. van de laatsten te zijn).
236 *er met kracht op aen zetten:* zijn uiterste krachten geven; *lillen:* trillen, schokken.
237 *het water.... wegh geruckt:* het watervlak schijnt onder hen weg te vliegen.
238 *overal hun lijf:* over hun gehele lichaam.
239 *het geval:* het toeval.
240-41 *dol van ijver:* in dolle opwinding, meegesleept door de hartstocht om te winnen.
243 *op d'uitstekende klippen; in saxis procurrentibus:* op de vooruitspringende blinde klippen, op de uitlopers van de rots onder water.
244 *dat het kraeckt* (graadaanduiding): met volle geweld, zo dat ze barsten.
246 *om dit haperen:* om dit oponthoud.

[248] in 't water. Maer Mnestheus hierom verblijt, en moedt scheppende[+]
[249] uit zijnen eigen vaert en voortgangk, roeide met alle zijn riemen,[249]
[250] zoo snel als hy moght, kreegh wint naer wensch, en quam uit zee[250]
[251] naer strant toezetten. Gelijck een duif die, terwijlze in de schuil-[251-52]
[252] hoecken des puimsteens nestelt, en lieve jongen broet, schielijck

[+][Randschrift:] *doch Mnestheus gaet terwijl zijnen gangk, en komt gerust naer het strant aengevlogen, gelijck een opgejaeghde duif ten leste stil op hare wiecken drijft*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 248: *gerust:* onbedreigd.

249 *voortgangk* (successus): voorspoed, succes.
250 *moght:* vermocht.
251-52 *in de schuilhoecken des puimsteens* (latebroso in pumice): in een spleet van een verweerde (tufstenen) rotswand; *schielijck* (subito): plotseling.

O strijtgenooten van helt Hektor, in 't ontsteecken[260]
En brandende Ilium gekoren tot mijn' stoet,
Valt rustigh aen den riem. laet nu die zelve moedt,
Die zelve dapperheit te dezer uure u lusten
Waarmede gy my diende aen d'Afrikaensche kusten,
By banck en welzant van Getulje in d'ongena
Der wilde Ioonsche zee, en onder Malea,
Daer zijne kaep zoo diep in zee de golf ziet rijzen.
Ick Mnestheus sta nu niet naer d'allerhooghste prijzen,
Noch d'eer des roeistrijts, neen. (hoewel) maer datze vry[269]
Dit winnen, ô Neptuin, wien van ons allen gy
Den lof en roeiprijs gunt, en datze lof ontbeeren,
Die al te schandelijck de lesten wederkeeren.
Zie andre, ô burgery, dees kans vry af met maght,[273]
En schut uwe eige schant. zij zetten'er met kracht
Op aen: van achter lilt de kopren achtersteven,
En siddert slagh op slagh van 't roeien. onder 't streven
Wort hun de zee ontruckt, te vreesselijck en stijf.[277]
Elck hijght, en zwoeght. het zweet zijpt neder langs hun lijf,[278]
En al de leden, recht als ofze in 't water zitten.
De keel wort droogh van dorst, terwijlze zich verhitten.
Zoo helpt hun 't avontuur aen dien gewenschten lof:[281]
Want als een dolle toght Sergestus boezem trof,[282]
En hy met zijnen boegh te laegh zet naer de steenen,
Om korter om de rots dan dappre Gyas heenen
Te zwaeien, zoo geraeckt hy op de rotskant vast,
En stoot den bodem, dat de steenklip kraeckt en krast.
De riemen stuiten op het rotspunt, datze kraecken.
De steven berst op rots, zit vast. de roeiers staecken
Het roeien. elck springt op, en schreeuwt om 't haprend schip.
Zy reppen zich met boom en bootshaeck op de klip,
En visschen naar den riem en stucken in de baren.[291]
Maer Mnestheus, nu verheught, komt moedigh aangevaeren,[292]
Schept moedt op zijnen vaert, en vlieght met al de vlught
Der riemen aen. de wint aen 't wackren uit de lucht.[294]
Zoo komt hy naer het strant aenzetten uit de vloeden.
Gelijck een duif, die, om haer jongen uit te broeden,
In 't hol des puimsteens zat, op 't onverzienst gestoort,

260 *ontsteecken* (ontstoken): in brand gestoken.
269 *d'eer des roeistrijts:* de overwinning in de roeistrijd.
273 *burgery;* Lat.: *cives*.
277 *te vreesselijck en stijf:* met angstwekkende snelheid.
278 *zijpen:* zijpelen.
281 *Zoo;* versta: en zie, (het geluk, het toeval....).
282 *togh:* drift (vgl. harts*tocht*).
291 *naer den riem en stucken:* naar de gebroken riemen.
292 *moedigh:* vol zelfvertrouwen.
294 *de wint.... lucht;* absolute constr.: ondertussen wakkert de wind aan.

*

[253] in hare spelonck gesteurt, uitvlieght, en van verbaestheit over het[253]
[254] velt hare wiecken stijf tegens een klapt, dat 'er het hol van weer-[254]
[255] galmt; en t'hans gerust en stil, in de lucht omzweeft, en op hare[255]
[256] vlugge pennen hangt, zonder die te roeren: eveneens snijt
[257] Mnestheus, eveneens snijt de Walvisch zelf, d'allerleste van drie,[257]
[258] met zijnen vaert de zee: eveneens vlieght hy snel over het water[258]
[259] hene, en laet Sergestus, den eersten van allen, op de hooge klip,[259]
[260] en het wadde, en in d'ondiepte vast zitten martelen, te vergeefs[260]
[261] om hulp roepen, en leeren zich met gebroken riemen te behelpen.[261]
[262] Nu zit Mnestheus achter Gyas her, en achter de Chimeer, dat[+262]
[263] groote gevaert. Gyas geraeckt achter, overmits hy zijn stuurman
[264] quijt is; en endelijck schiet 'er niemant over dan Kloanthus alleen;
[265] dien peurt hy van achter met al zijn maght na, en met al wat men[265]
[266] byzetten kan. Maer toen verdubbelde het geroep; en al d'yverige[266]
[267] toekijckers porren Mnestheus aen, die vast volghde. De lucht[267]
[268] waeghde van al het getier. Zommigen zou het spijten den ver-[268268-70]
[269] dienden prijs en eere te derven, en willen by dien roem liever
[270] den hals opzetten: anderen scheppen moedt uit hunnen voorspoet,
[271] en houden het gewonnen, dewijlze kans zien: en misschien hadden[271]
[272] beide de snuiten te gelijck aen honck geweest, en den prijs ge-[272]
[273] wonnen; indien Kloanthus niet met beide zijn handen over zee
[274] uitgestreckt, de Goden had gebeden, en door beloften te hulpe

[+][Randschrift:] *Nu roeit Mnestheus tegens Gyas en zijne Chimeer, en hem voorby geraeckende, peurt Kloanthus na,*

* TEKSTKRITIEK: r. 257-58 De woorden *eveneens... de zee* zijn in de druk van 1659 vervangen door: *met den Walvisch d'allerleste de zee*. - 264 *en.... alleen* is in de druk van 1659 vervangen door: *en nu was Kloanthus alleen noch vooruit* (Lat.: solus jamque ipso superest in fine Cloanthus).

253 *gesteurt:* verontrust, opgejaagd; *uitvlieght:* uitvliegt, vlucht *naar de vlakte,* zegt de Lat. tekst (fertur in arva); *over het velt* is door Vondel verkeerd verbonden; *verbaestheit:* schrik, plotselinge angst.

254 *stijf:* krachtig; de bedoeling van Vergilius is: de verschrikte duif vliegt eerst, met luid geklapwiek op, zodat...., maar weldra (*t'hans*)....

255 *gerust:* rustig.

257 Zie de *Tekstkritiek; eveneens:* even zo; *d'allerleste* (*van drie*)*;* de Lat. tekst heeft: sic Pristis ipsa secat fuga aequora *ultima;* aequora ultima betekent: het laatste eind van de zeebaan; Vondel heeft *ultima* bij *Pristis* (de Walvisch) getrokken.

258 *met zijnen vaert* (fuga): in snelle vaart; vaart was vroeger ook manl.

259 *den eersten van allen:* als eerste van zijn mededingers.

260 *het wadde:* de bank; *vast:* (al) maar; *martelen:* ploeteren, worstelen.

261 *leeren:* proberen.

262 *achter iemand her zitten:* iemand trachten te achterhalen.

265 *napeuren:* nazetten.

266 *yverig:* geestdriftig, opgewonden.

267 *die vast volghde:* bij zijn achtervolging.

268 *waeghde:* daverde.

268-70 *zommigen.... anderen* is de vert. van *hi* (.... indignantur).... (successus alit) *hos,* d.i.: de mannen van Cloanthus (krijgen een gevoel van spijt en ergernis bij de gedachte dat zij... nog zouden moeten derven), de makkers van Mnestheus scheppen moed uit hun succes....; *verdiend:* zo goed als verdiend (decus proprium: de zege, die ze reeds als de hunne beschouwden); *en willen...:* en zijn bereid voor die ere hun leven te offeren.

271 *houden:* achten (de Lat. tekst zegt: *possunt, quia posse videntur:* zij kunnen, omdat ze zich overtuigd houden te kunnen).

272 *snuit:* voorsteven; *aen honck:* aan de meet, de eindstreep.

[275] geroepen: o Goden, die gebodt hebt over de zee en het water,[+]
[276] dat ick bevaer; ick aen mijn belofte verbonden, zal u blijdelijck,[276]
[277] op dit strant, voor uwe altaren, eenen witten stier slaghten, en
[278] het ingewant in de zoute baren worpen, en u bekers met wijn[278]

[+][Randschrift:] *die de Zeegoden om hulp aenroept,*

276 *aan mijn belofte verbonden,* ter vert. van *voti reus:* lett.: als schuldenaar op grond van mijn belofte (getrouw aan mijn belofte).
278 *worpen:* werpen.

Uit haer speloncke vlieght, en van verbaestheit voort
De steenrotsgalmen weckt door 't klappen van haer pennen,
Terstont op haere schacht blijft hangen, zonder rennen,[300]
En zweeft in d'ope lucht, gerust, en stil, en vry;
Aldus snijt Mnestheus met den Visch, de lest van dry,
De zee met zijnen vaert. dus komt hy haestigh zweven
Op 't water, laet Sergest, die eerst vooruit quam streven,
Nu zitten op de klip, en 't wadde, en in het nat,
En martelen vergeefs, zich roepen moede en mat
Om bystant, en om hulp, en daer geduldigh leeren
Met zijn' gebroken riem en roeituigh zich verweeren.
Nu streefde Mnestheus snel naer Gyas, kloeck van aert,
En zijn Chimeer, dat groot geweldigh zeegevaert:
Maer Gyas spoeit te traegh: want hy zijn' stuurman miste.
Nu was'er niemant dan Kloanth, waermê hy twiste;[312]
Dien vaert hy achter na, en roeit met alle man,
Met zoo veel maght en kracht als hy by zetten kan.
De roep vermeert hierop, en al die yvrigh kijcken
En toezien prickelen, op dat hy prijs moght strijcken,
Nu Mnestheus aen. de lucht gewaeght van al 't getier.
Het zoude zommigen verdrieten, datze hier[318-vlg.]
Den wel verdienden prijs en eere derven zouden:
En andren scheppen moedt uit hunnen vaert, en houden
Het spel gewonnen, nu zy kans zien: en misschien
Had elck twee snuiten juist gelijck aen honck gezien,
Den prijs by twee verdient, indien Kloanth, bestreden[323]
Van achterdocht, de Goôn niet had met ernst gebeden,[323-24]
En, over 't water met de handen uitgestreckt,
Door zijn belofte hen tot bystant opgeweckt:
O Goden, die gebodt hebt over zee en gronden,
En 't meer, dat ick bevaer: ick, aen uw' dienst verbonden,
Door mijn belofte, zal u vrolijck op dit strant
Voor uwe altaeren biên de heilige offerhant
Van eenen witten stier, en d'ingewanden plompen
In 't zoute en schuimend diep, en offren onbekrompen
U kelcken op met wijn. zoo sprack hy, en de rey

300 *terstont:* onmiddellik daarop; *zonder rennen:* zonder de vleugels te reppen.
312 *waermê hy twiste:* die hij (nog) de overwinning moest betwisten.
318-vlg. zie de aant. bij de proza-vert.
323 *Den prijs by twee verdient:* (had elk gezien) dat er twee de (eerste) prijs wonnen.
323-24 *bestreden van achterdocht:* bekropen door vrees, door twijfel aan de overwinning.

*

[279] opofferen. Zoo sprack hy, en al de rey van Nereus dochteren, en[+279]
[280] Forkus, en de maeght Panopea verhoorden diep in den gront zijn[280]
[281] gebed; en vader Portuin zelf duwde met zijn stercke hant het schip[281]
[282] voort, dat het sneller dan de Noorden wint, en een vlugge pijl,[282]
[283] naer lant vloogh, en behouden de diepe haven inliep. De zoon van[283]
[284] Anchises toen, gelijck de manier is, hen alle te zamen by een[284]
[285] roepende, verklaerde Kloanthus overluit, door den roeper, over-[285]
[286] winner te water, en bekranste zijn hooft met den groenen laurier,
[287] en beveelt drie runders, en den wijn, en eenen grooten schat[+287-88]
[288] zilvers tot schenckaedjen naer de drie schepen te brengen; en
[289] leit den hoofden zelfs de hooghste prijzen toe; den overwinner[289]
[290] eenen ruiters rock van goude laken, tweemael rontom met eenen[290]
[291] Meanderstroom van Melibeesch purper gehoort, en waer in[291]
[292] Ganymedes, het Koningklijcke kint, geborduurt staet, het welck[+292]
[293] op den bergh Ida, in 't bosch, de snelle harten met zijne pijlen[293]
[294] zoo heftigh najaeght, en afmat, dat het naer zijnen adem hijght;
[295] elders wort het met de kromme klaeuwen van Jupijns vluggen[295295-96]
[296] schiltknaep opgepackt en om hoogh gevoert; terwijl de grijze
[297] lijfwacht te vergeefs om hoogh naer den jongen grijpt, en de galm

[+][Randschrift:] *en van Nereus dochteren begunstight, sneller dan wint en pijl de haven inloopt: waerom hy den prijs ontfangt,*

[+][Randschrift:] *neffens d'andere twee. D'overwinner krijght eenen rijdrock van gouden laken,*

[+][Randschrift:] *waerin Ganymedes geborduurt staet, die op de jaght van den arent geschaeckt wort.*

* TEKSTKRITIEK: r. 303 In de druk van 1659 zijn de woorden *de schouders zijner beide kamerlingen* vervangen door: *beide zijne kamerlingen*. - 303-6 Lat.: Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant multiplicem conixi umeris; indutus at olim Demoleos cursu palantis Troas agebat. Zie ook de *Tekstkritiek* op blz. 626.

279 *Nereus:* een zeegod, vader van vijftig dochters, de Nereïden.

280 *Forkus:* Phorcus, een broeder van Nereus, vorst over de zeegedrochten; *Panopea:* een der Nereïden; *diep in den gront:* op de bodem der diepe zee.

281 *vader Portuin:* Romeinse beschermgod, die de schepen veilig in de haven brengt.

282 *de Noorden wint;* Lat. *Notus:* de Zuidenwind (die in Italië storm en regen bracht); *vlug* (volucris): gevleugeld.

283 *de diepe haven inliep;* se condidit portu alto: tot achter in de haven liep; de veilige haven binnenliep (zie de vert. in verzen, vs. 339).

284 *gelijck...is:* zoals gebruik was; handelend volgens het oude gebruik; *hen alle:* alle mededingers.

285 *roeper:* heraut.

287-88 De bedoeling van Verg. is: de *bemanning* van *elk* schip krijgt drie jonge stieren (naar keuze), wijn en een grote schat zilver.

289 *zelfs:* zelf; *de hoogste prijzen;* Lat. *praecipuos honores:* bijzondere ereprijzen.

290 *goude laken:* goudlaken, met goud doorweven laken.

291 De *Meander;* een rivier in Klein-Azië, bekend om haar kronkelende loop; *Melibeesch,* bijv. nw. bij *Melibea:* stad in Thessalië, beroemd om haar purper; Vondel volgt het Latijn op de voet; de bedoeling is: een purperen zoom met dubbele kronkelingen slingerde zich om het rijkostuum.

292 *Ganymedes:* zoon van de Trojaanse koning Tros, door Jupiter om zijn schoonheid geroofd en tot schenker der goden gemaakt.

293 *Ida:* berg bij Troje.

295 *elders* staat niet in de Lat. tekst; Vondel bedoelt er mee, dat op de rijmantel nog een beeld geborduurd is, nl. Ganymedes ontvoerd door Jupiters adelaar. De Lat. tekst geeft daartoe wel aanleiding; maar het is ook mogelik dat Vergilius zich één afbeelding heeft gedacht, waarin alles is samengevat: de jagende en hijgende Ganymedes, die gegrepen wordt door J.'s adelaar.

295-96 *Jupijns vlugge schiltknaep;* praepes armiger Jovis: de wapendrager van Jupiter, plotseling naar beneden schietend; de adelaar heet J.'s wapendrager, omdat hij in zijn klauwen de bliksem draagt.

[298] in de lucht de bassende hazewinden nabast. Maer hy vereert hem,[+]
[299] die door zijn dapperheit den tweeden prijs verdiende, een koste-
[300] lijck en steeckvry pantser, drie dick van goude malien; het welck[300]
[301] hy zelf, onder de hooge vesten van Ilium, by den snellen vliet
[302] Simois, Demoleus, dien hy in 't zant ley, van het lijf ruckte. Naulix[302]
[303] waren de schouders zijner beide kamerlingen, Fegeus en Sagaris,[303]
[304] maghtigh en sterck genoegh, om dit dicke en zwaerwightige

[+][Randschrift:] *De tweede krijght het pantser,*

300 *steeckvry* (vgl. voor de vorming brandvrij, stofvrij enz.): ondoordringbaar; *drie dick van goude malien:* (een harnas) waarvan de maliën gevlochten zijn van driedubbel gouddraad.
302 *Demoleus* wordt nergens anders genoemd dan hier.
303 *kamerling* (famulus): dienaar.

Van Nereus dochtren, en van Forkas alle bey,[334]
En Panopea mê verhooren hem te gader,
Van onder in den gront. Portuin, de goede vader,
Drijft zelf met zijne hant het schip voort in der yl,
Zoo dat het sneller dan de noortwint, en een' pijl
Naer lant vlieght, en geraeckt behouden in de haven.
Anchises zoon, om hen te zamen te begaven,[340]
Vergaerdeze by een, verklaerde voort Kloanth
Verwinner door de stem des roepers op het strant,
Bekranst 's verwinners hooft met groene lauwerieren,
Beveelt de wijnen en dry runders, vette dieren,
En eenen grooten schat van zilver, milt en bly,
Te brengen tot een gaef dry schepen op een ry,[346]
Voorziet de hoofden zelfs met d'allerhooghste gaven,
Den overwinner met een' ryrock, om te draven
In 't gouden laken, dat wel tweemael om den zoom
Was rijckelijck geboort met een' Meanderstroom,
Van 't Melibeesche paers, daer Ganimed, geweven
Op 't boschrijck Ida, vast de harten naer gaet streven
Zoo snel met zijnen schicht, dat hy de dieren mat,[353]
Hy naer zijn' adem hijght, die, elders opgevat,
Van Jovis schiltknaep en zijn kromme krauwelpooten,[355]
En opgepackt, vervaert naer 's hemels hooge sloten;[356]
Terwijl de grijze stoet vergeefs, aldus verrast,
Hem nagrijpt, daer de galm der hazewinden bast,[358]
En nabaut in de lucht. toen gaf hy, een beminner[359]
Van deught, den tweeden prijs den tweeden overwinner,[359-60]
Een steeckvry kostelijck pantsier, dry ringen dick
Van goude malien, het welck hy, zonder schrick,[362]
Voor 't hooge Troje, daer 't Demoleüs misluckte,[363]
By Simoïs zoo trots hem van het lijf afruckte.
't Gewight viel Sagaris oock Fegeus, die het droegh,
Twee dienaers, even sterck, in 't draegen zwaer genoegh.[365-66]

334 *en van Forkas alle bey:* en eveneens die van Phorcus.
340 *begaven:* begiftigen.
346 *dry schepen* is datief-object.
353 *mat:* afmat.
355 *Jovis:* genitief van Jupiter.
356 *vervaeren:* heengaan, opvaren.
358 *daer:* terwijl.
359 *nabauwen:* als echo weerklinken.
359-60 *hy, een beminner van deught:* hij (Aeneas) die grote waardering koesterde voor moed en flinkheid (voor kranige eigenschappen).
362 *zonder schrick:* onvervaard.
363 *Voor 't hooge Troje;* versta: onder de hoge muren van Troje; *daer 't Demoleüs misluckte:* toen het lot D. ongunstig was; toen het met D. slecht afliep.
365-66 Zie de proza-vert.; de bedoeling is: S. en F. konden het nauweliks *samen* dragen).

*

[305] pantser te torssen: maer Demoleus eertijts hier mede gedost,[305]
[306] joegh noch de Trojanen op de vlught. De derde schenckaedje,[+306]
[307] die hy omdeelt, is een paar kopere ketels, en drinckschuiten van[307]
[308] zilver gewrocht, en met groot werck verheven. Zy alle te zamen,[308]
[309] met purpere snoeren en kranssen om 't hooft gebonden, en rijcke-[309]
[310] lijck begiftight, gingen moedigh op hun prijzen hene, wanneer[310]
[311] Sergestus naulix met groote behendigheit van de scherpe klip[+311]
[312] afgeraeckt, en een geheele ry riemen verzwackt en beschadight,[312]
[313] met zijn schip, van elck beschimpt, moedeloos quam aendruipen.
[314] Gelijck dickwils een slang op den dijck, langs den wegh (dwers[314]
[315] van een beslagen radt geplet en overreden, of van den reizenden[315]
[316] man met eenen steen zwaerlijck gewont, en half doot achterge-
[317] laten) te vergeefs vlughtende, met haer lichaem lange krullen[317]
[318] maeckt, en ten deele noch fors, haren kop steil opsteeckt, een[318]
[319] paer gloeiende blicken opslaet, en met den beck schuifelt; ten[319]
[320] deele noch manck van de wonde, het achterlijf pooght met knoopen[320320-21]
[321] aen een te knoopen, en zich in malkander wickelt; eveneens quam
[322] het trage schip aenroeien: niettemin het zeilt voort en loopt met[322]
[323] volle zeilen den mont van de haven in: Eneas vereert Sergestus
[324] evenwel den beloofden prijs, en is vermaeckt, om dat het schip[324]
[325] behouden, en de maets 'er afgekomen zijn: Hem wort Foloë, een

[+] [Randschrift:] *de derde een paer ketels en drinckschuiten*.

[+] [Randschrift:] *Ten leste komt Sergestus aenslepen, zoo traegh gelijck een overrede en gequetste slang;*

* TEKSTKRITIEK: r. 305 In de druk van 1659 is achter het woord *pantser* ingevoegd *op hunne schouders; gedost* is vervangen door *gewapent* en *eertijts* geplaatst achter *joegh* (306), waar *noch* is weggelaten. - 327 In dezelfde druk zijn de woorden *heeft hangen* vervangen door *zooght* (Lat.: serva... geminique sub ubere nati).

305 *maer D....;* de bedoeling is: en toch droeg D. dit eertijds, toen hij....
306 *de derde schenkaedje, die hy omdeelt* (facit tertia dona geminos ex aere lebetas): als derde prijs geeft hij....
307 *drinckschuyt* (cymbium): beker, in de vorm van een bootje.
308 *met groot werck verheven:* met half-verheven beeldwerk, met drijfwerk versierd; het is de vertaling van: *aspera signis; groot werck* voor drijfwerk, metaalarbeid in relief komt meer voor bij Vondel; zie vs. 373 en vgl. ook r. 577, en *Aen.* IX, de vert. in verzen, vs. 397 (ook daar ter vert. van *aspera signis*).
309 *snoer:* haarband.
310 *moedigh:* trots; *wanneer:* toen.
311 *naulix:* met moeite.
312 *een geheele ry... beschadight* (remis amissis atque debilis uno ordine), Lat. constr.; men kan achter beschadight *zijnde* denken; aan de éne zij had Sergestus' schip heel wat riemen verloren; daardoor was het aan die kant als het ware half verlamd.
314 *op den dijck, langs den wegh:* in aggere viae.
315 *een beslagen radt* (rota aerea): een met ijzer beslagen wagenrad (dat dwars over de slang heen gereden is); *van den reizenden man* (viator): door een voorbijganger.
317 *te vergeefs vlughtende:* in haar ijdele pogingen om te vluchten.
318 *ten deele nog fors:* in een deel van haar lichaam nog vol woeste kracht.
319 *gloeiende blicken:* brandende, vurige ogen; *schuifelen:* sissen.
320 *noch manck:* verlamd.
320-21 is onjuist vertaald; Vergilius zegt: het gedeelte dat verlamd is door de verwonding, belemmert het dier, terwijl het zich wringt in zijn geledingen en zich ineenkronkelt; *eveneens:* evenzo.
322 *niettemin het zeilt voort* (vela facit tamen); versta: maar het zet zijn zeilen bij.
324 *is vermaeckt:* verheugt zich.

[326] Kretenser slavin, geschoncken, die een paer tweelingen aen hare[+]
[327] borsten heeft hangen, en niet onbedreven is in wolspinnen en
[328] borduren, Minerves hantwerck.[328]

[+][Randschrift:] *en hem wort een slavin vereert*.

328 *Minervas hantwerck;* Minerva was, als godin van kunsten en wetenschappen, ook bedreven in de fraaie handwerken, inzonderheid in het weven en spinnen.

Demoleüs verzien hiermede, by zijn leven,[367]
Had menighmael in 't velt de Troischen wechgedreven.
De derde giften, die hy omdeelt in dit perck,
Zijn een paer ketels, van root koper, hecht en sterck,
Drinckschuiten mê, gewrocht van zilver, en verheven
Met groot aenzienlijck werck. de prijzen dus begeven,[372]
Zoo treênze altzamen heen, gemoedight door den prijs,[373]
De kranssen om het hooft met purper, naer de wijs,[374]
Gebonden, elck om 't rijckst beschoncken, vry van zorgen;[375]
Wanneer Sergestus, op de scherpe klip geborgen,[376]
En met behendigheit ontslopen van de klip,
Beschimpt en moedeloos hier aendroop met zijn schip,
Een gansche ry verzwackt, versteecken van zijn riemen.
Gelijck weleer op wegh een felle dijckslang [die men[380]
Met een beslagen radt verplette, en overreedt;
Of daer een reizend man met eenen kay naer smeet,
Haer zwaerlijck wonde, en liet half doot, van bloet gezwollen,][383]
Vergeefs wil vlughten, met haer lichaem lange krollen
En kringkels maeckt, ten deel noch grimmigh, fors en fier,
Het hooft om hoogh verheft, twee blicken, root als vier,
Noch opspalckt, met den beck vast schuifelt; en ten deele,
Verminckt door haer quetsuur, op datze 't lichaem heele,
Het voor- en achterlijf met knoopen hecht aen een,
Zich in elckandre krolt met haer gekneusde leên:
Zoo quam het traege schip aenroeien, 't water schaven.[391]
Het zeilt nochtans, en spoet, en loopt den mont der haven
Met volle zeilen in. Eneas evenwel
Vereert Sergest den prijs, den winner van het spel[394]
Belooft, en is verheught, dewijl nu vry van zorgen,
De mackers en het schip, geredt zijn, en geborgen.
Hy schenckt hem Foloë, een Kandische slavin,[397]
Die een paer tweelingen, uit moederlijcke min,
Aen haere borsten zooght, en druckt, en sleet haer uuren[399]
Met wol te spinnen, en vernuftigh in 't borduuren,[400]
Een kunstigh hantwerck, en Minerve zelf gemeen.[401]

367 *verzien* (voorzien): uitgedost.
372 *de prijzen dus begeven:* nadat zo de prijzen zijn uitgereikt.
373 *gemoedight door den prijs:* trots op hun prijzen.
374 *naer de wijs:* in overeenstemming met het gebruik.
375 *vry van zorgen:* in onbekommerde vreugde.
376 *geborgen* (gered voor schipbreuk), hier: gelopen, gestoten.
380 *gelijck weleer* heeft hier de kracht van: gelijk men wel eens gezien heeft dat.
383 *haer zwaerlijck wonde* verbreekt de (bijv.-) zins-constructie; *liet:* achterliet, liet liggen.
391 *'t water schaven:* over het water schuren; zich moeilik door 't water heen bewegen.
394 Niet *den winner,* maar waarschijnlik aan elke *deelnemer* beloofd; vergelijk vs. 426.
397 *Kandisch,* bijv. nw. bij *Kandia,* oude naam voor Kreta.
399 *sleet haer uuren:* gewoon was haar tijd door te brengen.
400 *vernuftigh* (bijv. bep. bij *een Kandische slavin*): zeer bedreven in.
401 *en Minerve zelf gemeen:* waarmee M. zelf vertrouwd is.

[329] Dees strijt nu ten einde gebroght, zoo streeft de godtvruchtige[+329]
[330] Eneas naer eenen groenen beemt toe, van alle kanten met heuvelen[330-32]
[331] en bosschaedjen omcingelt, die midden in het dal eenen schouw-
[332] burgh laten. De Helt met vele duizenden hier gekomen, zet zich
[333] midden in den ringk der vergaderinge op een hooge plaets, en[+333]
[334] noodight met prijzen alle die lustigh en rustigh zijn om den loop-[334]
[335] strijt aen te gaen, en stelt belooningen ten toon. Trojanen en
[336] Sicilianen verzamelen onder een: Nysus en Euryalus treden eerst[+336]
[337] voor den dagh. Euryalus is schoon van gedaente, en in het
[338] bloeienste zijner jeught: Nysus steeckt uit in oprechte liefde tot[338]
[339] dien knaep. Diores, een brave telgh uit Priaems Koningklijcken[+339]
[340] stam, volght hen: Diores wort te gelijck gevolght van Salius, en[+]
[341] Patron; d'een uit Akarnanie, d'ander uit Arkadie, en Tegeeschen[341]
[342] stamme gesproten. Na hen treden een paer Siciliaensche jonge-
[343] lingen in het perck, Helymus en Panopes, op jagen en rennen door[+]
[344] de bosschen afgerecht, en megezellen van den ouden Acestes.[344]
[345] Behalve deze komen 'er noch vele anderen, welcker namen on-[+]
[346] vermaert zijn. Eneas heft, in 't midden van hun allen, aldus aen:
[347] neemt mijn rede ter harte, en hoort rustigh toe. Niemant van u[347]
[348] allen wil ick onbegiftight laten henegaen: ick zal u schencken[+348]
[349] een paer Gnossische schichten, elck met een geslepen yzeren[349]
[350] punt beslagen, en een tweesnedige heirbijl met een zilveren hecht,[350-51]
[351] kunstigh uitgesneden. Hier zullenze alle even groote eer genieten;[351]
[352] d'eerste drie de prijzen strijcken, en den geelen olijfkrans om het[352]
[353] hooft vlechten. D'eerste overwinner in den loopstrijt zal een paert
[354] met kostelijck behangsel genieten: de tweede eenen Amazoon-[354]
[355] schen pijlkoker, zwanger van Tracische pijlen, hangende aen[355]

[+] [Randschrift:] *Hier na gaet Eneas naer eenen beemt,*

[+] [Randschrift:] *en stelt den loopstrijt in.*

[+] [Randschrift:] *Nysus en Euryalus treden voor den dagh,*

[+] [Randschrift:] *en Diores,*

[+] [Randschrift:] *en Salius en Patron,*

[+] [Randschrift:] *en Helymus, en Panopes,*

[+] [Randschrift:] *en meer anderen.*

[+] [Randschrift:] *De Vorst zet de prijzen ten toon:*

329 *streeft.... toe* (tendit): richt zich.
330-32 De omringende beboste heuvels bieden plaats aan de toeschouwers, de grasvlakte zelf vormt het toneel van de renstrijd.
333 *een hooge plaets:* een estrade, een verhoogde zitplaats.
334 *lustigh:* geneigd; *rustigh:* vaardig, vol moed; *met prijzen*....; de bedoeling is: A. moedigt de jongelingen aan door prijzen, die hij ten toon stelt.
336 *Nisus* en *Euryalus,* beide Trojanen en trouwe vrienden, treden weer op in *Aen.* IX.
338 *steeckt uit:* munt uit, onderscheidt zich door.
339 *Diores:* een zoon van Priamus; *braef:* wakker.
341 *Akarnanië:* Grieks landschap ten Z. van Epirus; *Tegeesch,* bijv. nw. bij *Tegea,* stad in Arcadië.
344 *afgerecht op:* bedreven in, geoefend in; *megezellen van:* behorende tot het gevolg van.
347 *rustigh* (laetus; vlg. de vert. in verzen, vs. 425): blij van geest.
348 *u;* versta: ieder van u.
349 *Gnossisch; Gnossus:* de hoofdstad van Creta; *schicht:* werpspies.
350-51 *met een zilveren hecht, kunstigh uitgesneden:* met een steel, die versierd is met gedreven zilver.
351 *Hier... genieten* is een onjuiste, althans onduidelike, vert. van *omnibus hic erit unus honos:* deze eregave zal voor allen dezelfde zijn; dit krijgt ieder der mededingers als eregave (bovendien krijgen de drie eersten....).
352 *geel:* blond (er zijn hier twee lezingen in de overgeleverde tekst van Vergilius: *flava* en *fulva oliva*).
354 *behangsel,* ter vert. van *phalerae:* een halssieraad van paarden, een soort collier van metalen halve maantjes (maar vergelijk de vert. in verzen); *Amazoonsch:* zoals de Amazonen ze dragen; de Amazonen waren beroemd wegens haar vaardigheid met pijl en boog.
355 *zwanger* (pharetram *plenam*)*:* vol.

De scheepstrijt dus volendt, zoo streeft Eneas heen
Naer eenen beemt, omringt met heuvlen, bosch, en heggen,[403]
Die midden in het dal een' schouburgh laeten leggen.
De helt, met duizenden gekomen hier ter plaets,
Zet, midden in den ring en onder al de maets,
Zich zelf ten toon, nootze al met prijzen, daerze op hoopen,[406-7]
En stelt belooningen voor die de sneltste loopen.
Trojaen en Siciljaen vergaêren onder een.[409]
De knaep Euryalus en Nisus beide treên
Te voorschijn. Euryael is schoon van lijf en leden,
In 't bloeienst van zijn jeught, en Nisus munt in zeden[412]
En zuivre liefde en trou tot zijnen macker uit.
Diores, Priams bloet, een koningklijcke spruit,
Die braef is, volght dit paer. hen volgen noch twee loten,[415]
Eene uit Akarenye, en d'andre telgh gesproten[416]
Uit den Arkadischen en uit Tegeeschen stam:[417]
Men noemtze Salius, en Patron. na hen quam
Een paer Siciljers, twee bedreve jongelingen,
Knaep Helymus in 't perck, en Panopes aenspringen.
Zy zijn genooten van Acest, den ouden helt,
En afgerecht ter jaght, in bosch en open velt.
Noch komen anderen, wier naemen ons ontbreecken.[423]
Eneas in den ringk begint aldus te spreecken.
Behartight mijne rede, en hoortze vrolijck aen.
Niet een van dit getal zal onbeschoncken gaen
Van deze plaetse. ick schenck een paer Kretenser schichten,
Beslagen met hun punt, die niet in 't rennen zwichten,[428]
En noch een heirbijl, die van wederzijde snijt.
Het hecht is zilver, en schoon uitgesneên; dies zijt
Getroost: zy zullen alle een' zelven lof bevechten.[430-31]
Ick zal den eersten 't hooft met een' olijf bevlechten,
En noch dry prijzen hem vereeren. wie vooruit[432-33]
Den eersten loopstrijt wint, geniet een paert ten buit,[433-34]
Met kostelijck tapijt gedeckt, en rijck behangen.
De tweede renner zal van mijne hant ontfangen
Een pijlekoker, op zijn Amazoonsch gewrocht,
Van Thracisch riet bevrucht, en hangende verknocht[438]

403 *heggen:* struikgewas.
406-7 *zet.... zich ten toon:* zet zich neer, waar ieder hem zien kan.
409 Versta: zowel Trojanen als Sicilianen melden zich aan.
412 *in zeden:* door zijn karakter, inborst.
415 *twee loten;* vgl. vs. 417: *uit Tegeeschen stam*.
416 *Akarenye;* versta Acarnanië.
417 *en:* en wel.
423 *wier naemen ons ontbreecken* (quos fama obscura recondit): wier namen in vergetelheid zijn geraakt, onbekend zijn.
428 *die niet in 't rennen zwichten:* die met vaart door de lucht (blijven) snorren, vgl. vs. 691.
430-31 *dies zijt getroost:* wees derhalve gerust, maak u geen zorgen.
432-33 Vergilius' bedoeling is: de drie eersten krijgen een olijfkrans en ieder een (extra-) prijs.
433-34 *wie vooruit... wint:* die als voorste, als eerste winnaar aankomt; *ten buit:* als prijs.
438 *bevrucht van:* gevuld met (pijlen van Thracies riet); *verknocht* (verknoopt): vastgeknoopt, vastgehecht.

*

[356] eenen breeden gouden gordel, die in een langworpigh gesteente[356-57]
[357] gehaeckt wort. De derde vernoege zich met dezen Myceenschen[357]
[358] helm. Zoo sprack hy, elck nam zijn stede; en zoo ras zy de leus[+358]
[359] hoorden, schotenze buiten de lijn, en ruckten met kracht de baen[359]
[360] in, gelijck een stormwint, en hadden te gelijck het uiterste van 't[360]
[361] renperck in 't oogh. Nisus, sneller dan de wint, en de vleugels[361]
[362] des blixems, schiet d'eerste voorhene, en munt door de schoon-[362]
[363] heit van lijf en leden verre boven alle anderen uit. Na hem is
[364] Salius in 't navolgen de voorste, doch zoo, dat een groote ruimte[+]
[365] noch tusschen hen beide blijft: daer na laet Euryalus de derde[365]
[366] de balie achter zich. Helymus volght Euryalus: Diores vlieght[366]
[367] Helymus na, en zoo dicht, dat hy hem alree op de hielen treet,
[368] en voorover hellende zijne schouders raeckt; en waer de loop-[368-69]
[369] baen langer en breeder, hy had Helymus voorby gesnort, en hem[369-70]
[370] de kans afgekeken. Nu warenze bykans hunnen adem en de baen[+370-71]
[371] ten einde, wanneer Nisus, tot zijn ongeluck, quam te slibberen[371]
[372] in glibberigh bloet van runderen, die by geval hier geslaght, den[372]
[373] gront verfden, en het groene gras besprengkelden. De jongelingk
[374] alree van blijschap ophuppelende om de zege, begost hier ter[374]
[375] stede te struickelen, en kon zich niet tegenhouden, maer quam
[376] voorover te sneuvelen in dit vuile slijm en geronnen offerbloet:[376]

[+] [Randschrift:] *zoo ras men de leus hoort, loopenze de baen in, gelijck stormwinden en blixem: Nisus vooruit,*

[+] [Randschrift:] *Salius hem na, Euryalus de derde, gevolgt van Helymus:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 364: *de derde:* als derde.

[+] [Randschrift:] *Nisus komt te sneuvelen,* 371 *sneuvelen:* vallen.

* TEKSTKRITIEK: r. 370 Voor *de kans* is in de druk van 1659 *schier* ingevoegd (Lat.: spatia et si plura supersint, transeat elapsus prior *ambiguumve relinquat;* in Vondels tekst stond *ambiguumque*).

356-57 *die.... gehaeckt wort;* die (nl. de gordel of draagriem) beneden gesloten wordt met een haak (of gesp), gemaakt van een langwerpig rondgeslepen edelgesteente, zegt de Lat. tekst.

357 *vernoege zich:* zij tevreden; *Myceensch,* bij Mycene, hoofdstad van Argolis (Lat.: galea Argolica).

358 *stede:* plaats; *leus* (*signum*): het signaal van vertrek.

359 *lijn* (limen): beginstreep.

360 *inrucken:* invliegen; *het uiterste:* het eindpunt.

361 Op oude afbeeldingen is de bliksem dikwijls voorzien van vleugels.

362 *schiet d'eerste voorhene:* vliegt (als eerste) de anderen voorbij (vooruit); Vondels vert. is hier minder juist; de Lat. tekst zegt: Nisus maakt zich dadelik los van de groep en ver voor de andere lopers vliegt hij weg, sneller dan de winden en de gevleugelde bliksem (Vondel geeft *emicat longe ante omnia corpora* weer door: munt... uit).

365 *de derde:* als derde.

366 *laet... de balie achter zich* is onjuist; Vergilius zegt: E. volgt als derde op enige afstand. Lat. *spatium* kan baan en tussenruimte betekenen; Vondel heeft het ten onrechte als baan opgevat en vertaalt daarom *balie* (zie *Ndl. Wdb.* II, 919): slagboom, hekwerk, afsluiting aan 't begin van de baan.

368-69 *waer... breeder*; de bedoeling is: was de baan (iets) langer geweest, was men al niet zo dicht bij het eindpunt geweest, (si plura spatia supersint).

369-70 *en hem de kans afgekeken;* de Lat. tekst zegt: of had het twijfelachtig gemaakt wie de eerste was (of was tegelijk aangekomen); zie de *Tekstkritiek*.

370-71 *hunnen adem.... ten einde:* amechtig, buiten adem (men vindt hier een voor ons taalgevoel ongeoorloofde samentrekking).

371 *wanneer:* toen.

372 *by geval* (forte): toevalligerwijze, net (op deze plaats).

374 *begost* (Zuidndl. vorm): begon.

376 *sneuvelen:* vallen; *slijm:* slijk.

[377] evenwel sloegh hy zijn liefde tot Euryalus niet in den wint; want[377]
[378] uit het glibberige slijm oprijzende, zoo keerde hy Salius met den[+]
[379] voet, die hierom in het drabbige zant quam te tuimelen. Aldus[379]
[380] ruckte Euryalus voort, en won den eersten prijs door zijn vrients[380-81]
[381] goede gunst, en scheen te vliegen op het hantgeklap en geroep

[+][Randschrift:] *en keert Salius, dies ruckt Euryalus voort, en wint den eersten prijs:*

377 *niet in den wint slaen:* indachtig blijven (non oblitus Euryali, non amorum).
379 *hierom:* hierdoor.
380-81 *door zijn vrients goede gunst* (munere amici): door de welwillende hulp van zijn vriend.

Aen eenen breeden riem van gout, en opgegreepen[439]
Van eenen dierbren steen, langworpigh uitgesleepen.[440]
De derde zy vernoeght met een Myceensch helmet.[441]
Zoo sprack hy. elck nam stant. op 't steecken der trompet,
De renleus, schootenze de lijn uit, ruckten, stoven[443]
Met kracht ter renbaene in, gelijck een storm van boven,
En hielden te gelijck het endt van 't perck in 't oogh.
Knaep Nisus, sneller dan de wint of blixem, vloogh
Schier allereerst vooruit, en munte, in lijf en leden
En gunst en schoonheit, uit. na hem en zijne treden[447-48]
Is Salius de voorste in 't volgen op de baen,
Doch zoo, dat d'ander streeft een groot stuck weeghs vooraen.
Euryalus verliest na hem de balje in 't loopen,[451]
En Helymus vervolght Euryalus in 't open.[452]
Dioor is Helymus zoo dicht dat hy, doorheet[453]
Van rennen, hem gezwint op zijne hielen treet,
En overhelt, en raeckt de schouders van dien treder:[455]
En waer de loopbaen noch veel langer, en wat breeder,
Hy snorde Helym schier voorby, en streeck de vaen.[457]
Nu warenze bykans hun adem en de baen
Ten einde, als Nisus, tot zijn onheil, quam te glijden
In glibbrigh runderbloet, het welck, om 't feest te wijden,
In 't slaghten by geval gestort was, en dees stê
En 't groene gras besprengt. de jongeling, alree[462]
Opspringende van vreught, om dien behaelden zegen,[463]
Begint te struickelen, en houdt vergeefs zich tegen,
En ploft voorover in 't geronnen offerbloet,
In 't vuile slijm: noch kon dees val den heeten gloet
Der liefde, die hy droegh tot Euryael niet blusschen:
Want uit het glibbrigh slijm oprijzende ondertusschen,
Zoo keert hy Salius met zijnen voet, en hiel,
Dat hy in drabbigh zant en slijm ter aerde viel.
Toen ruckte Euryalus vooruit, en won dus wacker
Den eersten prijs, door hulp van zijnen trouwen macker,
En vloogh op 't hantgeklap en op de schelle stem[473]

439 *opgegreepen van:* vastgegrepen in, vastgehaakt met.
440 *dierbaer:* kostbaar.
441 *vernoeght:* tevreê; *helmet:* helm.
443 *de renleus:* het vertreksignaal, het startsignaal.
447-48 *munte.... uit:* blonk uit; zie de aant. bij de prozatekst, r. 361.
451 Versta: E. laat als derde de slagboom of beginlijn achter zich.
452 *in 't open:* in de open (ruime) baan.
453 *Helymus:* datief-object; *doorheet*, op te vatten als volt. deelwoord (vgl. doorwarmd, doorgloeid).
455 *treder:* loper.
457 *de vaen strijcken:* de overwinning behalen (vgl. *Lucifer* 372: de kroon strijcken, en in dit boek r. 519).
462 *besprengt* (tegenw. tijd): vochtig maakt.
463 *zegen:* zege.
473 *de schelle stem:* het luid klinkend gejuich.

*

[382] zijner gunstelingen. Na hem quam Helymus aen, en Diores won[+382]
[383] den derden prijs. Toen begost hier Salius, in den ringk der groote
[384] vergaderinge, voor alle de treflijckste Heeren, luitruchtigh op te[384]
[385] stuiven: hy verzocht, dat men den prijs hem toestont, wienze door
[386] bedrogh ontweldight was: maer de gunst der Rechteren tot[386]
[387] Euryalus, en de bevalligheit zijner tranen en deughden, aenge-[387-88]
[388] namer in een schoon lichaem, dragen hem den prijs op. Oock
[389] staet Diores Euryalus by, en roept luits keels, dat, indien Salius[389-91]
[390] met den eersten prijs ga strijcken, hy zelf t'onrecht met den
[391] lesten begiftight zy. Toen zeide vader Eneas: o knaepen, uwe
[392] prijzen zullen u wel geworden, en niemant u den verdienden loon[392]
[393] onthouden: laet my medoogen hebben met mijn vrients onnozel[393]
[394] ongeluck. Aldus sprekende, vereert hy Salius een pantser van[394]
[395] een groot Getulisch leeuwsvel, ruigh van hair, en met vergulde[+]
[396] klaeuwen. Toen sprack Nisus: beloont met den verwonneling
[397] zoo treflijck, en hebt ghy deernis met den gesneuvelden; wat[397]
[398] behoort ghy Nisus dan te schencken, die zoo loflijck den eersten
[399] krans verdiende; indien de zelve Fortuin, die het Salius kuischte,[399]
[400] my oock den voet niet dwers had gezet? en zoo sprekende toonde
[401] hy hoe leelijck zijn aenzicht en lichaem van slijm en bloet bekladt
[402] zagen. De goede Vader most lachen, en beval den beuckelaer,[+402]
[403] Didymaons kunstigh werkstuck, te brengen, dien de Griecken,[403]
[404] in het plonderen van Neptuins kerck, van den heiligen pijlaer[404]
[405] afruckten; en met die heerlijcke schenckaedje vereerde hy den
[406] jongelingk.

[+] [Randschrift:] *Helymus den tweeden. Diores den derden: dies Salius zich beklaeght over het ongelijck:* In het Randschrift bij r. 385: *het ongelijck:* de onbillike beslissing.

[+] [Randschrift:] *doch Eneas paeit hem, dat Nisus verdriet,* 395 *paeien:* tevreden stellen.

[+] [Randschrift:] *dien Eneas oock te vrede stelt*.

* TEKSTKRITIEK: r. 386 *bedrogh* is in de druk van 1659 vervangen door *list* (Lat.: *dolo*).
382 *gunsteling:* aanhanger.
384 *vergaderinge:* verzameling van toeschouwers; *treflijck:* voornaam.
386 *gunst:* genegenheid.
387-88 De Lat. tekst zegt: zijn betraand gelaat, dat zijn schoonheid verhoogt en zijn voortreffelike aard, die in een schoon lichaam altijd dubbel gewaardeerd wordt; *opdragen:* verschaffen, bezorgen.
389-91 *en roept.... begiftight zy* is minder juist vertaald. Vergilius bedoelt: en uit een luid geschreeuw (protesteert luide), Diores, die nu nog net aan een prijs toegekomen is (qui subiit palmae), maar tevergeefs op de laatste (derde) prijs aanspraak zou maken, als de eerste aan Salius wordt toegekend.
392 *en niemant u den verdienden loon* (*loon*, vroeger ook manl.) *onthouden;* Lat.: *et palmam movet ordine nemo:* en niemand zal de volgorde der prijzen veranderen.
393 *onnozel:* onverdiend.
394 *pantser:* leren harnas, kolder.
397 *den gesneuvelden:* de gevallene.
399 *kuischen:* reinigen, schoonmaken; hier ironies: opknappen, bakken, leveren (*ni fortuna inimica quae Salium*, tulisset me)
402 *beuckelaer:* schild.
403 *Didymaon:* een onbekend kunstenaar.
404 *van den heiligen pilaer* (de poste sacro); versta: van de gewijde tempeldeur (dit schild was daar dus indertijd door de Trojanen als wijgeschenk aan Jupiter opgehangen, en bij de inneming van Troje door de Grieken buitgemaakt; hoe het weer in Aeneas' bezit is gekomen, vermeldt Verg. niet; misschien een geschenk van Helenus?).

[407] Toen de loopstrijt ten einde, en de prijzen begeven waren,[+]
[408] sprack hy: nu laetze voor den dagh komen al die het hart hebben,[408]

[+][Randschrift:] *Men komt tot den derden strijt met osseleere wanten, en stelt de prijzen ten toon:*

408 *al:* allen.

Van zijn begunstigers: en Helymus volght hem.
De derde prijs wort voor Diores uitgekoren.
Toen liet zich Salius voor al de heeren hooren,
In hun vergaêring. hy verzocht dat ieder ras
Hem toestont d'eer, die hem door list ontweldight was:
Maer 's rechters gunsten, hier Euryal toegedraegen,
De lieve traenen en zijn deught, die elck behaegen,[480]
De deught, die schooner uit het schoone lichaem straelt,[481]
Bestellen hem den prijs. Diores, die niet faelt[482]
Het recht van Euryael met reden te verweeren,[483]
Roept: zal men Salius den eersten prijs vereeren,
Dat hy dan t'onrecht slechts den lesten loopprijs strijckt.
De vorst Eneas sprack: ô knaepen, rust, en wijckt.[486]
Uw prijzen zullen u, naer uwen wensch, gelucken,[487]
Den welverdienden loon zal niemant u ontrucken.
Gedooght nu dat mijn vrients onnozelheit my deert,[489]
En zulck een ongeval. dus spreeckt hy, en vereert
Aen Salius een vel, den leeuw van 't lijf getrocken
In 't woest Getulisch woudt, en ruigh van haer en locken,
Met gulde klauwen aen, getouwt tot een panssier.[493]
En toen sprack Nisus: hoe, hoe nu? beloont men hier
Verwonnelingen dus? kan deernis 't recht dus krencken?
Wat prijs behoortge dan aen Nisus wel te schencken,
Die loflijck, en met recht, den eersten loopkrans won;[497]
Indien de loopfortuin, die Salius dus kon
Verraden, my den voet zoo dwers in 't loopen zette?[499]
Zoo spreeckt hy, en vertoont zijn aenzicht, door de smette
Van slijm en bloet begruist. de goede vader loegh,[501]
Beval den beuckelaer, daer Didymaon vroegh[502]
Zijn' geest aen ley te kost, te brengen, dien de benden[503]
Uit Griecken, die Neptuins altaer en tempel schendden,[504]
Afruckten van den post: en midden in den ringk
Vereert hy dit geschenck den braven jongelingk.
Elck had zijn prijzen wech, de loop een eindt genomen.
Toen sprack hy: laet het hier nu al te voorschijn koomen,[508]
Waer hart en moedt in steeckt, om met de want van leêr,

480 *deught:* rechtschapen aard.
481 Zie de aant. bij r. 387-88 der proza-vert.
482 *bestellen:* bezorgen, verschaffen.
483 *met reden verweeren:* (met argumenten) bepleiten.
486 *rust en wijckt:* weest gerust en laat mij verder de beslissing.
487 *gelucken:* ten deel vallen.
489 *onnozelheit:* onverdiend ongeluk.
493 *getouwt tot een panssier:* bereid (gelooid) tot een borstharnas (dit is een toevoeging van Vondel).
497 *won;* versta: zou hebben verdiend.
499 *verraden:* in de steek laten, bedriegen; in deze regel ontbreekt, blijkens de prozavert., r. 400, de ontkenning *niet*.
501 *begruist:* bemorst; *loegh:* lachte.
502 *vroegh:* in zijn jeugd?
503 *zijn' geest te kost leggen:* zijn talent besteden.
504 *Griecken:* Griekenland; *schenden*, vroeger zwak.
508 *laet het hier nu al:* laten ze hier nu allen.

[409] om met gevoederde en lootzware osseleere wanten elckandere[409]
[410] te keer te gaen: en zette een paer prijzen op, te weten, eenen os[410]
[411] met goude schilden en snoeren om 't hooft gebonden, voor den[411]
[412] verwinner, en eenen degen, en fraeien helm, ten troost des ver-[412]
[413] wonnelings. Terstont rees de groflijvige en stercke Dares over-[+413]
[414] endt, en al het volck stack van verwondering een keel op. Hy[414]
[415] gewoon alleen tegens Paris te vechten, was de zelve man, die[415415-16]
[416] uit Bebrycie en Amykus stam [zoo hy roemde] gesproten, den
[417] zeeghaftigen en zwaerlijvigen Butes, by Hektors doorluchtigh graf,[417]
[418] ter aerde smeet, en half doot in het zant leggen liet, zoo langk
[419] als hy was. Zulck een Dares stack eerst het hooft in de lucht om[419]
[420] te vechten, toonde zijne breede schouders, zwaeide zijn lange
[421] armen om en wederom, en schermde met de vuisten in de lucht.[421]
[422] Men vraeghde vast om naer zijn party: maer niemant uit zoo[+422]
[423] groot eenen hoop durf tegens dien man aengaen, en de wanten[423]
[424] aenschieten: weshalve hy moedigh voor Eneas voeten stont, en[424]
[425] achtende dat hem niemant dorst aen boort komen, toefde niet
[426] langer, maer vatte met de slincke hant den stier by de horens,
[427] en sprack: Godin Venus zoon, durf het niemant tegens my wagen,
[428] waer toe staenwe dan langer hier? Hoe lang moet ick noch wachten?
[429] sta my den prijs toe. Alle Dardaners riepen te gelijck uit eenen
[430] mont, dat men hem den beloofden prijs zou leveren. Toen bestrafte[430]
[431] Acestes Entellus met ernstige woorden, daer hy allernaest op het[+431]
[432] kussen van groene zoden by hem zat. O Entellus, te vergeefs
[433] zagh men u eertijts voor den dappersten onder alle helden aen;
[434] indien ghy nu zoo koel gedooght, dat men zonder eens te vechten[434]

[+] [Randschrift:] *Terstond rijst de groote Dares op,*

[+] [Randschrift:] *maer niemant durf tegens hem aengaen:*

[+] [Randschrift:] *dies de Vorst Entellus aenport,*

409 *gevoedert:* gevoerd; *lootzware osseleere wanten;* zie r. 106 met aant.
410 *te keer gaen:* bestrijden; *opzetten:* uitloven.
411 *met goude schilden en snoeren om 't hooft gebonden*, ter vert. van *velatum auro vittisque;* misschien: met vergulde horens, waaromheen ter versiering nog linten waren gevlochten; Vondel bedoelt: een snoer van schildvormige gouden plaatjes, dat de stier om de hals is gehangen.
412 *degen;* Lat. ensem: zwaard (vgl. houwdegen); zie de vert. in verzen, vs. 513.
413 *groflijvig:* zwaar gebouwd.
414 *en al het volck... op:* onder een luid, bewonderend gemompel.
415 *Hy gewoon alleen tegens Paris te vechten:* Hij, de enige die het steeds weer tegen Paris durfde opnemen; Paris wordt door de dichters na Homerus gewoonlik niet als lafaard, maar als een held voorgesteld.
415-16 *die.... gesproten* is bij Vergilius niet een nadere bepaling bij *Dares,* maar bij *Butes;* Butes beroemde zich er op dat hij enz.; *Amycus*, koning van *Bebricië* (landschap in Klein-Azië), was een beroemd vuistvechter.
417 *zeeghaftig:* steeds overwinnend, onoverwinnelik; *zwaerlijvig:* reusachtig van gestalte; *by Hektors doorluchtigh graf;* tijdens de spelen, ingesteld ter ere van Hectors begrafenis.
419 *Zulck een Dares*, lett. vert. van Talis Dares: Deze Dares was het, die....
421 *schermen:* boksbewegingen maken.
422 *vast:* ondertussen, steeds maar (men ging overal een tegenpartij voor hem zoeken).
423 *durf:* oudere vorm van *durft; aengaen* (adire): het opnemen.
424 *moedigh* (alacris): in het fiere (blijde) bewustzijn van zijn kracht; *stont:* zich plaatste.
430 *bestraffen:* berispen
431 *daer:* waar.
434 *koel:* lijdzaam, onbewogen, rustig.

[435] met zulcke geschencken strijcken ga. Waer is nu Eryx, de meester[435]
[436] van 't vechten, gebleven, dien wy te vergeefs eenen Godt achtten?

435 *Eryx*, zoon van Venus en Butas; zie r. 59; de Lat. tekst zegt: die goddelike Eryx, waarvan ge u tevergeefs beroemt een leerling te zijn (wat baat het u nu Eryx, die God, tot leermeester te hebben gehad); Vondels verkeerde opvatting werkt door in r. 437-38. De bedoeling is: waar is uw roem nu, door geheel Sicilië verbreid, waar zijn uw zegetekenen, die ge aan de wanden van uw huis hebt opgehangen?

En lootzwaer en gevoert, elckandere eens te keer
Te gaen. hy zet met een twee prijzen voor die 't wilden,[511]
Een' os, gestrickt om 't hooft met loutre goude schilden,
Tot 's overwinners loon, een' braven helm, en zwaert,[513]
Tot 's overwonnens troost. terstont rees onvervaert
De stercke Dares op, de grootste in deze streecken.[515]
Al 't velt begon verbaest een keel luit op te steecken.[516]
Hy, tegens Paris wel gewoon in 't perck te treên,
Was noch de zelve man, en, zoo hy voorgaf, een
Oprecht Bebriciaen, uit Amykus gesproten.[518-19]
Dees trotse plofte eertijts reus Butes, opgeschoten[520]
En grof van leên, voor Troje aen Hektors heerlijck graf,
Met kracht ter aerde neêr, en liet hem fel en straf[522]
Half doot in 't zant gestreckt, zoo groot hy was geboren.
Dees dappre Dares steeckt het hooft op, heet van toren,
En, reedt te vechten, toont zijn breede schouderblaên,[525]
Zwaeit d'armen om en om. de grove vuisten slaen
En schermen in de lucht: maer uit zoo veele harten[527]
Durf niemant, schoon men 't zoeckt, hem met de wanten tarten,[528]
Waerom hy trotser voor Eneas voeten stont:
En, ziende dat niet een die kans geraden vondt,
Vertoeft niet langer, grijpt den stier aen by den horen,
En spreeckt: ô Venus zoon, geeft elck den moedt verloren,
Durf niemant vechten? hoe? wat staenwe langer hier?
Wat wacht ick langer? men vereere my den stier.
De Dardaniers hierop aen 't roepen, en aen 't wencken,[535]
Men zou hem vry den prijs, gelijck 't belooft was, schencken.
Toen strafte Acestes streng Entellus, die zoo prat[537]
Naest hem op 't kussen van de groene zoden zat:
Entellus, 't was vergeefs dat wy u eertijts telden
En zetten in 't getal der allervroomste helden,[540]
Indienge nu dus koel gehengt dat dees zoo dra,[541]
Oock zonder vechten, met die prijzen strijcken ga.
Waer is dan Eryx, vorst in 't vechtperck, nu gebleven,
Vergeefs by ons zoo hoogh, gelijck een Godt, verheven?

511 *voor die 't wilden:* voor hen die geneigd waren.
513 *braef:* fraai.
515 *in deze streecken;* niet: uit deze omgeving, want Dares is een Trojaan (onder de hier aanwezigen).
516 *verbaest:* in beroering gebracht.
518-19 zie de aant. bij de proza-vert., r. 415-16.
520 *opgeschoten* (*van leên*)*:* hoog van gestalte.
522 *fel en straf*, bepaling bij *dees* (Dares): onstuimig (heftig) en zonder meedogen.
525 *reedt* (gereed): bereid.
527 *harten:* mannen met een hart in 't lijf.
528 *schoon men 't zoeckt:* hoewel men naar een tegenstander zoekt (hoewel ze opgevorderd worden.).
535 *Dardaniers*, drielettergrepig; *wencken:* tekenen van instemming geven (vgl. 't Lat. *annuo*).
537 *prat:* trots, zelf bewust?
540 *vroom:* dapper.
541 *gehengen:* gedogen; *zoo dra:* zo maar dadelik.

[437] Waer is hy, die door geheel Sicilie vermaert was? die zijnen buit
[438] overal zoo zegenrijck in hoven en kercken ten toon hing? Hy[+]
[439] antwoorde hier op: mijn lust en liefde om prijs en eere in te leggen,
[440] laten zich niet uit vreeze verbluffen; maer de hooge ouderdom[440]
[441] maeckt my traegh: het bloet is koudt, en de kracht in 't lichaem
[442] verstorven. Had ick nu mijn vorige sterckheit; waer ick nu in
[443] mijn bloeiende jeught, gelijck dees, die zoo onheusch en verwaent[443]
[444] hier op stoft en braveert; prijs nochte schoone os zouden my
[445] herwaert jagen, nochte geen geschenck mijn gemoedt bekooren.[445]
[446] Aldus sprekende, zoo smeet hy midden in het perck een paer[+]
[447] overzware wanten en het harde ossenleere tuigh, 't welck de ge-[447]
[448] strenge Eryx gewoon was in den strijt aen te trecken, en om zijne[448]
[449] armen vast te binden. Alle toezienders ontzetten zich van ver-
[450] wondering over zulcke osseleere wanten, zeven dick en stijf met[450]
[451] loot en yzer gevoedert. Dares zelf stont stom boven alle anderen,[+451]
[452] en weigerde sterck hier mede te vechten. Anchises groothartige[452]
[453] zoon greep het overzware vechttuigh, met zijne onmatige windelen[453]
[454] en banden, en bezagh het van alle kanten. Toen sprack de grijze
[455] Entellus: Hoe zou hy zich verwonderen, die eertijts d'eige wanten[455]
[456] en wapens van Herkules zelf, en zijnen fellen strijt op dit strant[456]
[457] gezien had. Uw broeder Eryx vocht eertijts met dit geweer, het[457]
[458] welck ghy noch van bloet en brein bespat en besprengkelt ziet:[458]
[459] met deze wapenen boodt hy Alcides het hooft; en ick eertijts[459]
[460] bloet in 't oor hebbende, en noch niet grijs en traegh van ouder-[460]
[461] dom, was gewoon dit geweer te bezigen: doch indien Dares, de
[462] Trojaen, ons geweer wraecken magh, den godtvruchtigen Eneas[462]
[463] dat recht duncke, en Acestes, d'insteller des kamps, dit bestemme;[463]

[+][Randschrift:] *die zich ouderdomshalve ontschuldigt,*

[+][Randschrift:] *en evenwel met een paer overzwaere wanten d'omstaenders uiteischt,* In het Randschrift bijr. 448: *uiteischen:* uitdagen.

[+][Randschrift:] *waermede hy Dares zelf verbluft,* 451 *zelf:* zelfs.

440 *verbluffen:* uit het veld slaan.
443 *onheusch:* lomp.
445 *herwaert jagen:* in het strijdperk lokken; *geen*, hier: enig (niet voor een prijs of een schone jonge stier zou ik in het strijdperk treden - zoals Dares -; om geschenken geef ik niet).
447 *overzware wanten.... tuigh:* twee geweldig zware vechtriemen.
448 *gestreng* (acer): onstuimig, stoutmoedig.
450 *zeven dick:* van zevendubbel osseleer.
451 *stom boven:* nog meer ontzet dan.
452 *groothartig* (magnanimus): edel.
453 *windel:* windsel, kronkelende band.
455 *hy:* diegene; *wanten en wapens:* de als wapens gebruikte vuistriemen.
456 *zijnen fellen strijt* (tristem pugnam); versta: die droevige, noodlottige strijd; in die strijd werd Eryx door Hercules gedood.
457 *dit geweer:* deze wapens.
458 *brein:* hersenen.
459 *Alcides:* Hercules.
460 *bloet in 't oor hebben:* moed bezitten (zie *Ndl. Wdb.* XI, kol. 41); de vurige kracht der jeugd bezitten; de Lat. tekst zegt: *dum sanguis melior dabat vires:* toen beter bloed mij krachten gaf.
462 *wraecken:* afwijzen, bezwaren maken tegen.
463 *recht duncke:* billik voorkomt; *d'insteller des kamps*, ter vert. van *auctor:* die mij aangezet heeft tot deze strijd; *bestemmen:* goed vinden.

[464] zoo laet ons met gelijck geweer tegens elckandere aengaen. Zijt[+]
[465] onbekommert: u te geval legh ick de wanten van Eryx af, en[465]
[466] schudt ghy oock de Trojaensche wanten uit. Aldus sprekende,

[+][Randschrift:] *en erbiet zich met gelijck geweer te vechten,* 464 *zich erbieden:* zich aanbieden, zich bereid verklaren.

465 *u te geval:* om u een genoegen te doen.

Waer steeckt hy, die door gansch Sicilje was vermaert,
En zijnen roof, alom zoo zegenrijck vergaêrt,[546]
In hof en kercken plagh zeeghaftigh op te hangen?
Hy antwoort: mijne liefde en lust om prijs t'ontfangen
Laet zich uit vreeze niet verbluffen, stil en stom:
Maer 't bloet is kout. de kracht versterft van ouderdom.
Had ick mijne eerste kracht, en waer mijn jeught in 't bloeien,[551]
Als dees, die nu zoo stout en trots, noch in zijn groeien,[552]
Op zijne krachten stoft, geen heerlijcke os zou my
Beweegen, geen geschenck mijn' moedt tot vechtery
Bekooren. hierop smeet hy flux twee zwaere wanten,
Waermê zich Eryx, die gestrenge, plagh te kanten[556]
In 't vechtperck, daer hy haer wel vast om d'armen strickt.[557]
d'Aenschouwers hooren hem vast aen, en staen verschrickt
Om d'ossenleere want, heel stijf gevoêrt met stoffen[559]
Van loot, en yzer. zelf staet Dares hier getroffen[560]
Van vreeze, en meer verbaest dan iemant van die schaer,[561]
En wil zich met de want niet stellen in gevaer.
Anchises forsse zoon greep 't vechttuigh in zijn handen,
Met al de windelen, en lange en taeje banden,
Bezagh het overal. toen sprack de grijze man
Entellus: hoe zou 't oogh zich wel verwondren van[566]
De wapens, d'eige want van Herkles, grof van leden,
En om zijn' fellen strijt, op deze kust gestreden!
Uw broeder Eryx vocht voorheen met dit geweer
Dat gy noch ziet bespat van brein en bloet. wel eer
Dorst hy Alcides 't hooft met deze wapens bieden:
En toen mijn bloet voorheen noch heet was, en aen 't zieden,
Ick noch van ouderdom niet grijs, noch dus vertraeght,
Gebruickte ick dit geweer: doch zoo u dit behaeght,
En Dares ons geweer magh wraecken en versmaden,
Acest, insteller van den strijt dit vint geraden,
Den vorst, Eneas dit oock goet dunckt; 'k ben te vreên:
Laet ons met eenerley geweer in 't vechtperck treên.
Zijt onbezorght: ick zal my hier niet tegens kanten:
'k Legge Eryx wanten af: schudt gy de Troische wanten

546 *zijnen roof:* zijn (op wedstrijden behaalde) zegetekenen; zie de aant. bij de proza-vertaling, r. 435-vlg.
551 *eerste:* voormalige.
552 *noch in zijn groeien:* nog steeds toenemend in lichaamskracht.
556 *zich kanten:* zich te weer stellen.
557 *daer:* waar; *haer:* de wanten; *strickt*, hier: gewoon was te binden.
559 *gevoêrt met;* versta: voorzien van (loden en ijzeren knopen).
560 *zelf:* zelfs (Dares zelf).
561 *verbaest* weer met veel sterker betekenis dan de hedendaagse; zie de proza-vert.
566 *van:* over.

*

[467] schoot hy zijnen dubbelen kolder uit, en ontdeckte zijn grove[467]
[468] leden, zijn grof gebeente, en stercke armen; en zette zich mid-
[469] den in het perck, zoo groot als hy was. Toen broght vader[+]
[470] Eneas een paer gelijcke wanten voor den dagh, en bewont hun
[471] handen met gelijck geweer. Toen stondenze beide even onver-[471]
[472] saeght op de teenen, en schermden met hun armen in de lucht.[472]
[473] Zy worden hantgemeen, weten met hun hoofdt achterover bui-
[474] gende, de slagen t'ontduicken, en verhitten in 't vechten. D'een
[475] radder te voet, verlaet zich op zijn frissche jonge leden; d'ander
[476] op zijn groflijvigheit; maer de beenen bezwijcken van traegheit[476]
[477] onder het lijf, en sidderen, en hy hijght van zwaerlijvigheit naer[477]
[478] zijnen adem. Zy slaen onderling menigen slagh te vergeefs om
[479] elckandere te treffen; menigen slagh op ribben en borst, dat het
[480] ploft; en drijven elckandere reis op reis met de vuist zoo stijf[480]
[481] om d'ooren, en op den kop, dat het harssebecken kraeckt. De
[482] groflijvige Entellus staet daer hy staet, zonder eenen voet te wijcken;[+]
[483] en ziet de slagen komen, en weetze wacker te verzetten. Zijn[483]
[484] party, hem, nu van dezen, nu van dien kant beloerende, en op[+484]
[485] alle kanssen lettende, bespringt zijnen vyant dickwils te vergeefs:
[486] gelijck een, die een stadt, op een hooghte gebouwt, met storm-[486-87]
[487] gevaert bestormt; of een slot, op eenen bergh gesticht, met zijn
[488] krijghsvolck belegert houdt. Entellus de vuist om hoogh op-
[489] heffende, brenght hem van boven af eenen slagh toe; maer de[489]
[490] gezwinde ziet by tijts den slagh op zijnen kop aenkomen, en ont-
[491] wijckt de vuist, met eenen luchtigen sprongk; waer over Entellus[491]
[492] missende en in den wint slaende, oock om zijn zwaerlijvigheit[492]
[493] plotseling van zelf met dat zware lichaem ter aerde ploft: gelijck[+493]

[+][Randschrift:] *dat Eneas hun bestelt, waer na zy zich schrap zetten*. In het Randschrift bij r. 469 *bestellen:* verschaffen, bezorgen.

[+][Randschrift:] *Entellus staet pal,*

[+][Randschrift:] *en Dares beloert zijn kans, gelijck de soldaet die een stadt of slot op eenen bergh bestormen wil. Entellus, missende hem te treffen,*

[+][Randschrift:] *ploft ter aerde, gelijck een vermolsemde pijnboom:*

* TEKSTKRITIEK: r. 469-70 *vader Eneas* is in de druk van 1659 vervangen door: *Anchises zoon* (pater satus Anchisa). - 471 *toen* is in de druk van 1659 vervangen door *daer* (constitit.... extemplo uterque).

467 *zijnen dubbelen kolder* (duplicem amictum): zijn dubbel leren bovenkleed; *ontdecken:* ontbloten.

471 *stondenze:* richtten ze zich.

472 *en schermden...;* de Lat. tekst zegt: ze heffen *onbevreesd* (zie Vondels *onversaeght*) hun handen omhoog en hebben hun hoofden ver achterwaarts gebogen om de slagen te ontwijken; dan worden ze handgemeen en beginnen het gevecht.

476 *groflijvigheit:* zwaar gebouwd lichaam*; bezwijcken:* wankelen.

477 *sidderen:* trillen (zijn benen gaan wankel en langzaam)

480 *ploft:* dreunt, dof weerklinkt.

483 *verzetten:* afweren, ontwijken (alleen door zijn bovenlijf te bewegen); Halma, *een steek verzetten:* parer un coup d'épée.

484 *party:* tegenpartij; *hem.... beloerende:* spiedende naar een aanvalskans nu aan deze, dan aan die kant.

486-87 *met stormgevaert:* met belegeringswerktuigen.

489 *brenght hem.... toe:* drijft zijn vuist op hem neer.

491 *luchtig:* vlug; *waer over:* ten gevolge waarvan, zodat.

492 *wint:* lucht; *oock om:* mede door.

493 *met dat zware lichaem:* in zijn volle zwaarte.

[494] weleer een vermolsemde pijnboom, op Erymanth, of Ida, den[494]

494 *weleer*, ter vert. van *quondam*, hier: somtijds; *vermolsemd:* vermolmd; de *Erymanthus* is een gebergte in Arcadië; de *Ida* bij Troje.

Oock uit. dus spreeckt hy, schiet den dubblen kolder uit,
Ontdeckt zijn grove leên, en grof gebeente, en huit,[582]
En armen, sterck, en dick, en zet zich, zonder wapen,
In 't midden van het perck, zoo groot hy is geschapen.[584]
De vorst Eneas brengt twee wanten voor den dagh,
Al even dick en zwaer, bewint, zoo sterck hy magh,[586]
Met eenerley geweer de handen van die beiden.
Toen stondenze op hunn' toon. al even stout, en zweiden[588]
En schermden met den arm braveerende in de lucht.[589]
Zy raecken hantgemeen, en, voor den slagh beducht,
Zien door het buigen van hun hooft den slagh te mijden.
z'Ontwijcken 's vyants vuist, verhitten onder 't strijden.
d'Een, wackerder te voet, zich op zijn jeught verlaet,
En d'ander op zijn zwaerte en dickte: maer hy staet
Te los, en wanckelt: want de beenen hem begeven,
Die onder 's lichaems pack, dat logh en traegh is, beven.
Hy hijght naer zynen aêm, van zwaerte mat en moê.
Zy slaen, een lange wijl, vergeefs van weêrzy toe,
Herhaelen slagh op slagh op ribben, borst, en lenden,
Zoo vreeslijck dat het ploft. men drijft van allen enden[600]
Elckandre met de vuist om d'ooren, waer het raeckt,
Dat been en beckeneel en harssebecken kraeckt.[602]
De grove Entellus staet, en weet van geen bezwijcken,
Zoo pal gelijck een pael, en zonder eens te wijcken.
Hy ziet den slagh te moet, verzet het door zijn' stant.
Zijn vyant, die hem, nu van dien, van dezen kant,
Bespiet, verzuimt geen kans, bespringt hem, zonder voordeel,
Zoo menighmael vergeefs: gelijck een die met oordeel[608]
Een overstercke stadt en wallen, hoogh gebouwt,
Met stormgevaert bestormt, of 't slot belegert houdt,
Op eenen hoogen bergh. Entellus om te treffen,
Begon zijn grove vuist met maght om hoogh te heffen,
En broght hem eenen slagh van boven. d'ander zagh
Die komen op zijn hooft, ontweeck gezwint den slagh
Met eenen luchten sprongk. Entellus door dit faelen,
Dit toeslaen in den wint, stort, eer hy 't kan herhaelen,[616]
Om zijn zwaerlijvigheit, ter aerde met dit pack
Des lichaems: als wel eer uit d'aerde met een' krack,
Een oude pijnboom, die, om hoogh in top gestegen,
Op Ide of Erymant, vermolsemt, en verlegen,[620]

582 *zijn grove leên:* zijn reusachtige ledematen.
584 vgl. vs. 523.
586 *zoo sterck hy magh:* zo stevig hij kan.
588 *toon* (teen): tenen; *zweiden:* zwaaiden.
589 *braveerende:* met trots krachtvertoon.
600 *van allen enden:* van alle zijden, steeds weer uit andere richting.
602 *beckeneel*, syn. van *harssebecken* (hersenpan).
608 *met oordeel:* met beleid.
616 *'t herhaelen:* zich herstellen.
620 *verlegen:* krachteloos geworden.

[495] hoogen bergh, met wortel met al uitgeruckt, ter nederstortte.[495]
[496] Trojanen en Sicilianen krioelen en woelen van yver, en steken[496496-97]
[497] een klock op, dat het aen den hemel klinckt: en Acestes komt
[498] uit medoogen over zijnen vrient evenout als hy, vooruit geloopen,[+498]
[499] en heft hem van d'aerde op: doch de helt niet verleemt nochte[499]
[500] verschrickt van dien val, hervat het gevecht noch heftiger, en de
[501] gramschap zet hem kracht by. Toen ontvonckten schaemte en[501]
[502] de kennis zijner sterckte zijn hart en zijn bloet; en van verbolgen-[502]
[503] heit, nu met de slincke nu met de rechte hant, reis op reis toeslaende,[+]
[504] dreef Dares over het vlacke velt voor zich hene: en de helt wist[504]
[505] van geen rusten, van geen ophouden, maer sloegh van boven neêr
[506] toe op Dares, en duwde en stiet hem, dat hy rontom draeide, en
[507] het kraeckte, gelijck een hagelbuy op het dack. Vader Eneas kost[+507]
[508] toen niet verdragen, dat Entellus langer in zijn bitterheit en ver-[508]
[509] bolgenheit voortvoer, maer scheide de kampvechters, en ontwel-
[510] dighde hem den afgestreden Dares, dien hy troostelijck aldus[510]
[511] toesprack: ongeluckige mensch, wat dolheit komt u over? Ziet[511]
[512] ghy niet dat hy u overmagh, en de kans gekeert is? zwicht voor[512]
[513] een' stercker. Zoo sprekende, scheide hy de kampvechters. Maer
[514] zijn trouwhartige spitsbroeders leidden hem [die de beenen, van
[515] vermoeitheit en flaeuwte, nasleepte, het hooft over beide zijden[+515]
[516] liet hangen, geronnen bloet te neus en mont met stucken van[516]
[517] tanden uitspoogh] naer de schepen toe; en ontfingen, toen men
[518] hen riep, helm en degen, en lieten Entellus den stier en prijs[518]
[519] strijcken. D'overwinner Entellus nu trots en moedigh op den stier,[+519]
[520] zeide: o Godin Venus zoon, en ghy Trojanen, oordeelt hier uit,
[521] hoe sterck ick in mijne jeught was, en hoe ghy Dares, die anders[521-22]

[+][Randschrift:] *doch Eneas helpt hem op, en de helt hervat den strijt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 498: *Eneas;* lees Acestes.

[+][Randschrift:] *zoo heftigh, slagh op slagh, dat het kraeckte,*

[+][Randschrift:] *gelijck een hagelbuy op het dack: waerom de vader partyen scheit; en Dares bestraft,* 507 *bestraffen:* berispen.

[+][Randschrift:] *die al bloedende te scheep gebroght wort;*

[+][Randschrift:] *en Entellus den stier strijckende,*

495 *met wortel met al;* in Vondels Lat. tekst stond *radicitus;* een andere lezing is *radicibus*.
496 *krioelen en woelen van ijver;* de Lat. tekst zegt *consurgunt studiis:* springen op in hartstochtelik meeleven.
496-97 *steken een klock op:* schreeuwen (zo) hard, zetten een keel op.
498 *vooruit:* naar voren, naar hem toe.
499 *verleemt* (verlamd; tardatus): vertraagd, belemmerd in zijn bewegingen.
501 *schaemte*, nl. over zijn val.
502 *de kennis zijner sterckte:* het bewustzijn van zijn kracht.
504 Het onderwerp bij *dreef* (hij) moet uit de voorafgaande zin worden opgemaakt.
507 *het kraeckte:* de slagen kletterden neer.
508 *in zijn bitterheit* (animis acerbis): in verbitterde woede.
510 *troostelijck:* vol deelneming.
511 *wat dolheit komt u over:* welke waanzin heeft u bevangen.
512 *overmogen:* de baas zijn; Vondel vertaalt het slot van de zin vrij; de Lat. tekst zegt: de goden hebben zich tegen u gewend, geef het de godheid gewonnen (vgl. V.'s '*een stercker*').
515 *flaeuwte:* uitputting; (die) *het hooft... liet hangen:* wiens hoofd op de schouders waggelde.
516 *te neus en mont;* de Lat. tekst zegt alleen *ore:* uit de mond.
518 *riep:* terugriep.
519 *strijcken:* behalen lieten aan E. de zegepalm en de stier).
moedigh op: fier op.
521-22 *hoe.... verloste;* de Lat. tekst zegt: voor welk een dood gij Dares bewaard hebt.

Van zijnen wortel wort geruckt, en neêrgevelt.
Trojaen, en Siciljaen krioelt, en woelt, ontstelt
Van yver, dat het klinckt om hoogh in 's hemels bogen:[622-23]
En oude Acestes komt terstont, uit mededoogen
Tot zijnen lieven vrient, al evenout als hy,[625]
Vooruitgeloopen, heft, al spijt het zijn party,
Hem daetlijck weder op. de helt, niet eens verschrocken,[627]
Noch van dien val verleemt, hervat dit heftigh wrocken[628]
En vechten heftiger. de wraeck zet krachten by.[629]
De schaemte en kennis van zijn sterckheit, dus in ly,[630]
Ontvonckten toen zijn bloet en hart, en al verbolgen
Past met de slincke hant en rechte hem te volgen,[632]
Te treffen reis op reis, drijft Dares over velt
En weide zonder rust. geen rust was in den helt.
Hy schroomde niet, maer sloegh op Dares, stiet en draeide[635]
En trof hem dat het kraeckte, als of de hagel waeide
En neêrstorte op een dack. de vorst Eneas kon
Niet lijden dat Entel den veltstrijt langer won,[638]
En voortvoer in dien gloet, dies hy de vechters scheidde,[639]
Hem Dares, dus vermoeit, ontrucken quam, en zeide:[640]
Hoe nu toe? zietge niet dat hy u overmagh,[641]
De kans gekeert is? zwicht voor stercker uit ontzagh.
Rampzalige, gy raest. helaes, waer zijn uw zinnen?[643]
Zoo spreeckt hy, schort den strijt: maer al die Dares minnen
Zijn spitsbroêrs leiden hem [die van vermoeitheit vast
De beenen nasleept, en het hooft van overlast[646]
Van weêrzy hangen laet, geronnen bloet en tanden
By stucken uit den neus en mont spuwt,] naer de stranden,
Te scheepe, en krijgen, elck gedaghvaert, helm en zwaert,[649]
En laeten helt Entel den stier, ten prijs bewaert,[650]
Genieten, en den palm. Entellus, nu zeeghaftigh,[651]
En moedigh op den stier, sprack in zijn schick te kraftigh:[652]
O Venus zoon, en gy Trojaenen, kent hier door[653]
Wat mijne jeught vermoght, en hoe gy Dares voor

622-23 *ontstelt van yver:* opgewonden, in beroering gebracht door partijzucht.
625 *al even;* vgl. vs. 586.
627 *niet eens:* in 't geheel niet.
628 *dit heftigh wrocken:* dit heftige, verbitterde tegenweer bieden.
629 *wraeck:* wraakzucht.
630 *in ly:* in het onderspit geraakt.
632 bij *past* is hij als onderwerp te denken (zie de aant. bij r. 504 van de prozatekst).
635 bij *stiet* en *draeide* is ook *hem* als lijdend voorwerp te denken.
638 *dat Entel den veltstrijt langer won:* dat E. in dit gevecht in de open lucht nog langer als overwinnaar er op los sloeg.
639 *gloet:* hete verbolgenheid.
640 *hem* (meewerkend voorwerp): Entellus.
641 *hoe nu toe:* wat (wilt ge) nu; wat bezielt u.
643 *gy raest:* gij zijt waanzinnig.
646 *van overlast:* als gevolg van de opgelopen klappen, van zijn ellendige toestand.
649 *en krijgen, elck gedaghvaert....:* en nemen (voor D.) in ontvangst, nadat de beide strijders opgeroepen waren.
650 *ten prijs bewaert:* als prijs gereserveerd, in gereedheid gehouden.
651 *zeeghaftigh:* zegevierend.
652 *te kraftigh:* buitengewoon; *kraftigh*, hier in 't rijm met de Hollands-Friese *ft* voor *cht.*
653 *kennen:* leren kennen, begrip krijgen van.

655 Mijn vuisten hebt beschut, die anders wis most sneven.

*

[522] koudt waer, verloste. Zoo sprack hy, en staende recht tegen over
[523] den os, die ten prijs des overwinners stont, hief zijn vuist met de[+523]
[524] harde ossenleere want twee of driewerf om hoogh, en mickende
[525] recht op de starre van den os, klonck hem de herssens in, dat het[525]
[526] harssebecken kraeckte, het dier lillebeende, en doot ter aerde[526]
[527] plofte: weshalve de Helt aldus zeide: o Eryx, ick offere u, in[527]
[528] Dares stede, dit bloet, dat u beter behaeght; en hier nu de wanten[528]
[529] afleggende, staeck voortaen de vechtkunst.

[+]Randschrift:] *drijft dien voor de star doot ter aerde*. In het Randschrift bij r. 523: *drijven:* slaan (met de vuist).

[530] Terstont hier na noodight Eneas alle schutters, die lustigh en[+]
[531] rustigh zijn om naer prijs te schieten: en men is bezigh om den[531]
[532] mast van Serestus schip op te zetten, en een duif, met een koorde[532-33]
[533] om en door de beenen geslagen, om hoogh aen den mast te binden,
[534] als een wit om naer te schieten. De mannen komen te hoop; men[+]
[535] worpt de loten in den koperen helm. en Hippokoön, Hyrtakus[535]
[536] zoon, treckt het eerste lot, met een vrolijck geroep der omstan-[536]
[537] deren. Na hem komt Mnestheus uit, die flus den roeistrijt won,[537]
[538] en noch den groenen olijfkrans draeght. Het derde lot viel op
[539] Eurytion, broeder van den doorluchtigen Pandarus, die eertijts,[539]
[540] op Minerves bevel, den eersten pijl midden onder de Griecken
[541] schoot, om het onderling verdragh des lijfgevechts te steuren.[541]

[+]Randschrift:] *Nu vangt de booghstrijt aen; men zet een duif op den mast;*

[+]Randschrift:] *en lotende om de beurt, zoo komt Hippokoön eerst uit, Mnestheus de tweede, Eurytion de derde,*

* TEKSTKRITIEK: r. 528-29 In de druk van 1659 zijn de woorden *en hier... de vechtkunst* vervangen door: *en nu eer genoegh behaelt, legh de wanten af, en staeck de vechtkunst* (hic *victor* caestus artemque repono).

523 *os* had dialecties ook de betekenis van rund of stier (zie *Ndl. Wdb.* i.v.); de Lat. tekst heeft eerst *taurus* (zie r. 518-19), dan *juvencus* (zie r. 523), dan *bos* (r. 525).

525 *op de starre van den os* (inter media cornua); de *ster:* de stervormige plek tussen de horens; *inklincken:* inslaan.

526 *lillebeenen:* stuiptrekken.

527 *weshalve* (om welke reden), ter vertaling van *super* (staande *boven* het gevelde dier, zeide de held enz.).

528 *in Dares stede:* in plaats van D.

531 *naer prijs schieten:* met de boog naar een prijs dingen; *men is bezigh....;* de Lat. tekst zegt: en met zijn sterke hand richt *hij* een mast, genomen van Serestus' schip, omhoog; Vondel schijnt *ingenti manu* (met zijn sterke hand) opgevat te hebben als: met een grote troep; vandaar *men*.

532-33 De Lat. tekst zegt: et volucrem *trajecto in fune* columbam.... malo suspendit ab alto: en hij hangt boven in de mast aan een touw, door een opening in die mast getrokken (of in een lus; vgl. r. 552-53) een duif, die met de vleugels slaat (die dus een weinig kan fladderen); Vondels *om en door de beenen geslagen* doet denken aan *Aen.* II, r. 311; vermoedelik vond hij deze plaats in zijn commentaar ter vergelijking aangehaald bij *trajecto in fune*.

535 *worpen:* werpen.

536 *met... omstanderen:* onder juichende bijval der menigte (clamore secundo).

537 *uit*, nl. uit de bus (de helm); *flus:* zo even.

539 *Pandarus* (zoon van Lycaon, aanvoerder der Lyciërs voor Troje); een voortreffelik boogschutter, die op bevel van Minerva, Menelaus verwondde en daarmee de wapenstilstand schond, die tussen de Trojanen en Grieken was gesloten, een overeenkomst (*verdragh*), waarbij was vastgesteld dat de strijd voor Troje zou worden beslist door een tweegevecht (*lijfgevecht*) tussen Menelaus en Paris (die Helena, M.'s gemalin, had geschaakt).

541 *steuren:* verbreken.

[542] De leste naem onder in den helm was Acestes, die zelf noch het[+]
[543] hart had tegens jongelingen om prijs te schieten. Toen spandenze[543]
[544] hun bogen, elck om het stijfste, en trocken pijlen uit den koker,
[545] en Hippokoöns pees eerst los snorrende, zoo vloogh zijn pijl ge-[545]
[546] zwint naer den hemel, door de lucht hene, en bleef recht in den

[+][Randschrift:] *en Acestes de vierde. Zy spannen hun bogen*,

543 *spannen* (om het stijfste): de pees zo strak mogelik op de boog spannen.
545 *Hippokoöns pees eerst los snorrende:* terwijl H. het eerst de (teruggetrokken) pees loslaat, zodat zij in snorrende beweging geraakt.

Zoo sprack hy, staende voor den woudtstier, hem gegeven,
Ten prijs van 't veltgevecht, en hief met kracht de hant,
Bekleet met dit geweer, zijn buffelsleere want,[658]
Tot drywerf toe om hoogh, en, mickende op de starre
Des woudtstiers, klonck met kracht en al zijn maght den varre[660]
De herssens in, dat hooft en harssebecken kraeckt,
En d' os ter aerde ploft, en lillebeent, en raeckt
Aen eene korte doot. toen sprack de helt met eere:
Ick offre, ô Eryx, u, als een die triomfeere,[664]
Dit bloet, u ruim zoo waert als Dares bloet en straf,
En staeck voortaen 't gevecht, en legh de wanten af.
Eneas noodight nu al dien 't niet zal verdrieten[667]
Met eenen taeien booge om prijs naer 't wit te schieten.
Men is'er bezigh om Serestus hoogen mast
Te rechten op zijn schip, een duif, met koorden vast[670]
Em om en door het been geslagen, hecht te stricken,
In top van zijnen mast, als 't wit om naer te micken.
De schuttery vergaêrt: men worpt, al even schoon,[673]
De loten in den helm. Hippokoön, de zoon
Van Hyrtakus, treckt juist en d'eerste voor alle anderen
Het eerste lot, met bly gejuich der ommestanderen.[675-76]
Na hem komt Mnestheus uit, die flus den roeistrijt won,
En met de groene olijf om 't hooft noch praelen kon.
Het derde schietlot viel Eurytion ten deele,
Den broeder van Pandaer, die faemrijck, den beveele
Van Pallas ten geval, den eersten pijl met kracht[680-81]
In 't Griecksche leger schoot, om dus, naer zijne maght,
Het onderling verdragh van 't lijfgevecht te stooren.
Het onderste in den helm Acestes scheen beschoren,[684]
Wien 't luste met zijn hant de jonge schutterjeught
Te tarten om den prijs. toen spandenze met vreught[686]
Hun bogen, om het stijfste, en trocken hunne pijlen
Elck uit zijn' koker. d'eerste, om naer den vogel t'ylen,
Snort van Hippokoöns ontspanne peeze en boogh
Gezwint ten hemel, daer die in den mastboom vloogh,

658 *dit*, vooruitwijzend.
660 *varre:* stier (zie Kiliaen i.v.)
664 *triomfeere;* de verbaaluitgang congrueert met *ick*.
667 *dien;* de *d*-vorm in de datief komt in oudere taal meer voor (allen die daartoe lust gevoelen).
670 *rechten:* recht overeind zetten.
673 *al even schoon?*
675-76 *treckt.... het eerste lot:* weet er precies (netjes) het lot met nr. 1 uit te halen.
680-81 *den beveele van Pallas ten geval:* om aan Pallas' (Minerva's) bevel te voldoen.
684 *schijnen:* blijken te zijn.
686 *tarten:* uitdagen.

[547] mastboom steken, dat de mast daverde, de duif van schrick haer[547]
[548] vleugels tegens een klapte, en al 't gewest van 't hantgeklap[548]
[549] weergalmde. Na Hippokoön zette Mnestheus zich schrap met[+]
[550] zijnen gespannen boogh, en mickte te gelijck met oogh en pijl:
[551] doch de schutter kon, dat spijtigh was, met zijn punt den[551]
[552] vogel zelf niet raken, maer schoot het linnen snoer in stucken,
[553] waer aen de duif by haren voet boven aen de mast gebonden[+]
[554] hing; en zy vlughte door de lucht in de donckere wolken. De
[555] gezwinde Eurytion, die al lang zijnen boogh en pijl gereet had
[556] om te schieten, riep zijnen broeder te hulp, en dede hem een[556]
[557] belofte; en ziende nu de duif in d'ydele lucht de wiecken vrolijck[557]
[558] tegens een klappen, schoot haer in de vlught, onder een donckere[+558]
[559] wolck, zoo datze, den geest in het luchtige gestarnte gevende,[559]
[560] doot voor zijn voeten neerviel, met den pijl in 't lijf. Nu schoot
[561] 'er Acestes alleen over, die, geenen prijs kunnende behalen,[+]
[562] evenwel eenen pijl verloren in de lucht schoot, om t'effens zijn[562]
[563] kunst in 't schieten te toonen, en hoe hy met den boogh wist[563-64]
[564] om te gaen. Toen verscheen ons onvoorziens een wonderspoock,[564]
[565] dat wat zeldtzaems aenwees; gelijck by d'uitkomst na wel dege-[565]
[566] lijck bleeck, toen de dreigende waerzeggers ons te spade het[566]
[567] voorspoock beduidden: want Acestes riet in de dunne wolcken[567]
[568] vliegende, begost te branden, liet een spoor van vlam achter zich,[+568]
[569] en van den gloet verslonden, verdween voor wint in de lucht:[569]
[570] gelijck de starren dickwils aen den hemel verschieten, of om-
[571] zwevende een vlecht hairs of eenen staert na zich slepen. Al wat[571]
[572] 'er was, stont verbaest; Trojanen en Sicilianen aenbaden de Goden:[572]
[573] doch de groote Eneas zagh dit voor geen ongunstich voorteken

[+][Randschrift:] *Hippokoön treft den mast*,

[+][Randschrift:] *Mnestheus het snoer van de duif*,

[+][Randschrift:] *in hare vlught van Eurytion geschoten:*

[+][Randschrift:] *en Acestes schiet om de kunst in de lucht*,

[+][Randschrift:] *en zijn pijl brant in de wolcken, gelijck een verschietende of staertstar:*

547 *daveren:* trillen.
548 *tegens een:* tegen elkaar; *al 't gewest* (omnia): de hele omgeving; *van 't hantgeklap;* Verg.: van het vleugelgeklap der duif.
551 *dat spijtigh was:* jammer voor hem (miserandus).
556 *riep zijnen broeder te hulp.... belofte:* riep zijn broeder (Pandarus) aan onder 't uitspreken van een gelofte; hij riep dus zijn (gestorven) broeder aan, zoals men een god of halfgod aanriep (vgl. de vert. in verzen, vs. 702).
557 *ydel:* ijl, ruim, vrij.
558 *onder een donckere wolck*, waartegen de fladderende duif afstak.
559 *in het luchtige gestarnte* (ter vert. van: in astris aetheriis): dicht bij de hemelse sterren.
562 *verloren:* zonder bepaald doel, zo maar; *t'effens:* tegelijkertijd.
563-64 *hoe... om te gaan;* de Lat. tekst zegt: hoe hij (al een bejaard man) de boog kon doen snorren.
564 *een wonderspoock:* een wonderteken (dat iets buitengewoons voorspelde, beduidde).
565 *by d'uitkomst:* door de feiten; *na:* naderhand.
566 *toen... beduidden:* toen de waarzeggers met hun schrikaanjagend woord (terrifici vates) het ons - te laat, eerst achterna - uitlegden; misschien zinspeelt Vergilius (die hier enigszins scepties tegenover de profetiese gave der zieners blijkt te staan) op het in-brand-steken der Trojaanse schepen; zie r. 709 vlg.
567 *riet* (arundo): (rieten) pijl; *dun:* vluchtig, ijl.
568 *een spoor van vlam:* een vurig spoor.
569 *voor wint:* met de wind mee (Lat.: *in ventos tenues*).
571 *of omzwevende;* versta: en in haar vlucht; *een vlecht hairs*, lett. vert. van *crinem* (ducunt), waarmee in dichterlike beeldspraak de staart van een komeet werd aangeduid.
572 *verbaest:* ontzet, geslagen.

[574] aen, en den blijden Acestes om den hals vallende, begiftighde[574]

574 *den blijden Acestes;* A. is verheugd dat de Goden hem als middelaar hebben willen gebruiken om de Trojanen dit voorteken te geven.

En steecken bleef. zoo fel dat zelf de mast, na 'et rennen,[691]
Getroffen, beeft en trilt, de duif, uit schrick haer pennen
Te zamen klapt, de kust rondom, op 't hantgeklap
Des volcks, een' weêrgalm geeft. nu zet zich Mnestheus schrap,
Spant, na Hippokoön, den taeien boogh, hier neffens,[695]
En mickt heel scherp naer 't wit, met oogh en pijl al teffens:
Hoewel, dat spijtigh is, dit treft den vogel niet,[697]
Maer slechts het lijnen snoer, dat hy in stucken schiet,[698]
Waermê zy met den voet hing aen den mast gebonden.[699]
Zy vlughte, in donckre lucht en wolcken voort verzwonden.[700]
Gezwinde Eurytion, die lang den pijl en boogh
Gereet hielt, riep om hulp zijn' broeder aen om hoogh,[702]
Verbont zich door belofte, en ziende nu den vogel[703]
In d'ydle lucht geluit verwecken, met den vlogel
En pennen tegens een, deurschoot haer in de vlught,
In eene donckre wolck, zoo dat zy in de lucht
En starren 't leven liet, en, met den pijl getroffen
Doorschoten, in het zant quam voor zijn voeten ploffen.
Nu schoot Acestes hier noch over, die alleen
Geen' prijs behaelen kon, dies hy in 't wilde heen
Een' pijl schoot in de lucht, om kunstigh te braveeren,[711]
Te toonen hoe hy boogh en pijlen kon hanteeren.
Hierop verscheen ons ras een zeldzaem wonderspoock,
Dat vry te zeggen had, gelijck door d'uitkomste oock[714]
Hierna wel deeghlijck blijckt, als schrandre wichelaeren
Ons dreigende te spa dit wonderspoock verklaeren:[716]
Want dit geschoten riet van oude Acestes, dat
De wolcken invlieght, vier en vlam in 't vliegen vat,
En schrijft een spoor van vlamme, en van den gloet verslonden,
Verdwijnt voor wint in lucht: gelijck, by avontstonden,
't Gestarrent aen de lucht en hemel dick verschiet,
Of zwevende een vlecht haers of staert nasleepen liet.
Al wat 'er was stont stom. Trojaenen, Siciljaenen
Aenbaden vast de Goôn. Eneas scheen te waenen[724]
Dat dit geen teken was van ongunst, viel Acest
Met blyschap om den hals, begiftight hem zijn best[726]

691 *na 'et rennen,* nl. van de pijl.
695 *hier neffens:* hierop, vervolgens.
697 *dit,* nl. dit schot.
698 *lijnen:* linnen.
699 *zy* slaat op duif; natuurlik niet op het in vs. 697 genoemde vogel.
700 *voort:* aanstonds; *verzwonden:* verdwenen.
702 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 556.
703 *verbont zich,* nl. tot een offer.
711 *om kunstigh te braveeren:* om te pralen met zijn kunst, om zijn meesterschap te tonen.
714 *dat vry te zeggen had:* dat van diepe betekenis was.
716 *dreigende:* met angstaanjagende woorden.
724 *waenen:* menen.
726 *met blyschap;* vgl. de aant. bij r. 574 der proza-vert.; *zijn best:* naar zijn beste vermogen.

hem rijckelijck, en sprack: o vader, aenvaert (want het beliefde[+]
den grooten hemelvooght u, by lotinge misdeelt, door dusdanige[576]
voortekens deze eere toe te leggen) dit geschenck, dat van den
stockouden Anchises zelf quam; eenen kop met groot werck ge-[578-79]
dreven, eertijts van Cysseus, den Thrax, vader Anchises ge-
schoncken; tot een pant en gedachtenis zijner vrientschap. Zoo
spreeckt hy, leit Acestes den hooghsten prijs toe, en zet hem[581]
den groenen lauwerkrans op het hooft; nochte de goede Eurytion[582-83]
benijt niet, dat men dezen in eere boven hem stelle, die alleen den
vogel afschoot. Na Eurytion gingk Mnestheus, die de koorde[+]
brack, met zijn giften strijcken. De leste van allen was Hippokoön,[585]
die den mast trof.

[+][Randschrift:] *dies Eneas hem met prijs vereert,*

[+][Randschrift:] *gelijck oock d'andere schutters.*

Maer vader Eneas roept, eer noch de schutters scheidden,[+]
Epytides, den leermeester en aenleider van den jongen Julus, by[588]
zich, en luistert den getrouwen in 't oor: ga hene, zegh Askaen,[589]
dat hy (indien de jonge Ridderschap vaerdigh, en de paerden
getoomt zijn) de benden herwaert aenvoere, en zich in de wapenen[591-92]
vertoone, zijnen grootvader ter eere. Zoo spreeckt hy, en belast
al den toeloop des volcks ruimbaen te maken, en een vrye plaets
midden op het vlacke velt te laten. De jongers komen gelijcker[+][594]
hant aengereden, en schitteren in 't gezicht hunner vaderen zoo[595-96]
braef te paerde, dat al de jeught van Troje en Sicilie zich des
verwondert. Zy dragen elck, gelijck men gewoon is, eenen ge-[597-98]
schoren krans op den helm; elck een paer kornoeljeschichten
met een yzeren punt beslagen; zommigen gladde pijlkokers op[599]
den rugh, en goude ketens, die om den hals op de borst hangen.
Drie benden ruiters braveren onder drie ritmeesters, die elck in[+601]
't byzonder hun bende, zes paer jongers sterck, aenvoeren. Een

[+][Randschrift:] *Endelijck roept de Koningk Epytides, om het ridderspel te vertoonen:*

[+][Randschrift:] *de jonge ridders komen aenrijden,*

[+][Randschrift:] *in drie benden, onder drie ritmeesters,*

576 *misdeelt,* omdat A. het laatst uit de 'bus' was gekomen (zie r. 542)
578-79 *quam;* versta: komt; *met groot werck gedreven:* met drijfwerk versierd (impressum signis); *kop:* beker; *Cisseus:* een Thracies koning, vader van Hecuba, Priamus' gemalin.
581 *leit... toe:* verklaart A. tot overwinnaar (et primum ante omnes victorem appellat Acesten).
582-83 *nochte.... niet* (dubb. ontk.): en de goede E. is niet jaloers; *die alleen:* ofschoon hij alleen.
585 *brack* (rupit): stuk schoot; *met zijn giften strijcken:* zijn prijs (de derde) in ontvangst nemen.
588 *aenleider:* verzorger, leidsman (kamerheer; Lat. comes).
589 *luistert:* fluistert; *den getrouwen:* de vertrouweling (Lat. fatur *ad aurem fidam*).
591-92 Vergilius laat hier een Oudromeins ridderspel of tournooi (het ludicrum Troiae), te Rome ingesteld door Sulla en met voorliefde beoefend onder Julius Caesar en de keizers uit de gens Julia, teruggaan op (Aeneas en) Iulus, de stamvader der gens Julia.
594 *de jongers:* de knapen; *gelijcker hant:* gezamenlik.
595-96 *schitteren.... zoo braef:* maken zo'n voortreffelike indruk (slaan zo'n kranig figuur); *in 't gezicht van:* voor de ogen van.
597-98 *eenen geschoren krans:* een krans van bebladerde takken, zò besnoeid, dat al wat uitsteekt, is weggenomen; *kornoeljeschichten:* speren van kornoeljehout.
599 *glad:* glanzend, blinkend.
601 Zij vormen drie scharen (pelotons), ieder bestaande uit 12 jonge ruiters. zes aan zes rijdende (bis seni; vgl. 602: *zes paer*); *braveeren:* fier rijden, zich vol praal vertonen. In Vondels vertaling is uitgelaten, dat elk peloton twee stalmeesters heeft; voor elk zestal één. Er zijn dus 3 maal 12 knapen; elk twaalftal heeft één chef of ritmeester (ductor) en twee stalmeesters (magistri).

Heel rijckelijck, en sprack: aenvaert toch dees geschencken,
O vader, [want het lust Jupijn u te bedencken,
Die by de loting nu misdeelt zijt, met dien prijs,[728-29]
Door dees voortekens.] dees schenckaedje is van Anchijs
Den ouden noch bewaert; een' gouden kop, gedreven
Met groot aenzienlijck werck, van Cisseus hem gegeven,[732]
Den Thracer, tot een pant van gunst, noit weldoens moê.[733]
Zoo spreeckt hy, leght Acest den hoogsten schietprijs toe,
Bekranst zijn hooft met loof en groene lauwerbladen.
De goede Eurytion is met geen' nijt beladen,
Om dat men boven hem een' ander d'eere gunt,
Schoon hy alleen de duif om hoogh schoot met zijn punt:
En na Eurytion heeft Mnestheus prijs genooten,
Dewijl zijn boogh de koorde in stucken had geschoten.
Hippokoön quam lest, de treffer van den mast.
Maer eer de schutter scheit, geeft vorst Eneas last,
En roept Epytides, leermeester, gadeslager[743]
Van kleene Iülus, en vermaent dien zorreghdraeger[744]
Al heimelijck in 't oor: ga heene, zegh Askaen
Dat hy, indien de jeught, de ridders vaerdigh staen,
De paerden zijn getoomt, ons met de benden nader',
En in de wapenen, van wijlen grootevader
Ter eere, zich vertoon. zoo spreeckt hy, heet de maets[748-49]
En 't volck opruimen, op het velt een ruime plaets[750]
Te laeten tusschen bey. de jongelingen naderen,
En komen aengereên voor d'oogen van hun vaderen,
En schitteren te paert, zoo braef dat al de jeught
Van Troje en van Sicilje altzamen staet verheught,
Verwondert en verbaest. de helmen zijn bevlochten
Met een' geschoren krans, als d'ouden dit bedochten.[756]
De hant van ieder voert twee schichten, fier en stout,
Beslagen met een punt op hardt kornoeljen hout.
Men hoort op hunnen rugh den gladden koker klincken.
Men ziet om hals en borst de goude keten blincken.
Dry benden ridders, van dry meesters aengevoert,
En ieder zes paer sterck, zich op hun wencken roert.[762]

728-29 Construeer: *te bedencken met dien prijs:* zo eervol te onderscheiden.
732 *met groot aenzienlijck werck:* met prachtig drijfwerk.
733 *tot een pant van gunst:* als blijk van genegenheid.
743 *gadeslager:* zorgdrager.
744 *vermanen:* opdracht geven, opvorderen.
748-49 *van wijlen grootevader ter eere* (ter verering van w.g.): om de nagedachtenis van zijn grootvader te eren.
750 *opruimen:* ruim baan maken.
756 *als d'ouden dit bedochten:* naar de wijze der voorvaderen, volgens oude zede.
762 *roert* (misschien onder invloed van *ieder*) voor *roeren*.

[603] kornet van deze jongelingen volght rustigh den kleenen Priaem,[+603]
[604] naer zijnen grootvader genoemt, en die een doorluchtige telgh,[604]
[605] van Polites gesproten, in Italie edele spruiten zal aenteelen. Hy[605]
[606] rijdt op een groot bont Thracisch ros, dat voor twee witte voeten,
[607] en een kol voor den kop heeft. D'ander is de kleene Atys, de rechte[+607]
[608] stam, waer uit de Latijnsche Atysen sproten: Atys het jongske,
[609] zoo bezint van het jongsken Julus. Julus, de schoonste van allen,[+609]
[610] komt lest aendraven op een Sidonisch paert, hem van d'open-[610]
[611] hartige Dido geschoncken, tot een gedachtenis en pant van hare
[612] liefde. Al d'andere jongkheit zat op Siciliaensche paerden, uit den[612]
[613] stal van den ouden Acestes gekomen. De Dardanen bewelkomen[613]
[614] met hantgeklap deze Ridders, wien het hart van yver popelt, en[614]
[615] zienze met lust, en kennen hun voorouders aen het kroost. Na[615]
[616] datze vrolijck te paerde gezeten, zich voor d'oogen van alle die[616-17]
[617] hier zaten vertoonden; zoo gaf Epytides van verre, met geroep[+]
[618] en klateren van zijn zweep, hun een teken, daerze nu gereet[618]
[619] stonden, om het ridderspel te beginnen. Eerst redenze by paren,
[620] in eenen troep, heen en weer; daer na in drie benden gedeelt,[620]
[621] drie in 't gelidt neffens elckanderen. Toen wederom geroepen,
[622] steldenze zich tegens elckandere schrap, en drilden met hun
[623] schichten tegens een. Daer na zwenckenze om en wederom, elck[623-24]
[624] zijns weeghs, en doen by beurte keer in keer, en vertoonen een
[625] spiegelgevecht in de wapenen: nu nemenze de wijck, en laten[625-26]
[626] hun hielen zien: nu hervattenze, nu stakenze 't gevecht van weder-

[+] [Randschrift:] *den kleenen Priaem,*

[+] [Randschrift:] *Atys,*

[+] [Randschrift:] *en Iulus,*

[+] [Randschrift:] *die op het klateren van Epytides zweep het ridderspel beginnen, en zich wenden en keeren,*

603 *een kornet;* versta: het eerste kornet (vgl. r. 607); *kornet:* ruitertroep; *rustigh:* fier, wakker, in triomfantelike houding.
604 *een doorluchtige telgh* is bijstelling bij *die*.
605 *Polites:* zoon van Priamus, die bij de inneming van Troje gedood was; zie Boek II, r. 556-vlg.; aan de 'kleine Priamus' wordt de stichting van de stad Politorium in Italië toegeschreven.
607 *kol:* bles; *d'ander,* versta: de aanvoerder der tweede afdeling; *de rechte stam, waeruit... sproten:* in waarheid de stamvader der gens *Atia* (waartoe Augustus' moeder behoorde).
609 *bezint van:* bemind door, door vriendschap verbonden aan; zò wordt hier niet alleen de oorsprong der gens Atia teruggebracht tot de Trojaanse stichters van 't Romeinse rijk, maar ook de band die tussen de gens Julia en de gens Atia in Vergilius' tijd bestond (Atia, Augustus' moeder, was een dochter van M. Atius Balbus en Julia, de zuster van Julius Caesar) voorgesteld als reeds in deze overoude tijd te zijn gelegd.
610 *Sidonisch,* hier Carthaags; het paard was aan Iulus gegeven door de 'Sidoniese' Dido; *openhartig:* braaf, van een edele inborst, zonder bedrog; vgl. Kiliaen, *open-hertigh:* homo apertus et *candidus;* de Lat. tekst heeft hier *candidus,* dat op deze plaats eerder: (in jeugd en schoonheid) stralend, glanzend-schoon betekent.
612 *jongkheit:* jongelingenschaar.
613 *Dardanen:* Trojanen.
614 *Ridder:* ruiter; *yver:* opgewondenheid (Lat.: Dardanidae excipiunt plausu *pavidos*).
615 *kennen.... kroost:* en herkennen in de kinderen de trekken hunner voorouders.
616-17 *Na datze vrolijck... vertoonden;* versta: nadat ze de baan hadden rondgereden, verheugd zich zo te vertonen aan de blikken der hunnen.
618 *klateren:* klappen, knallen; *daer:* waar, zoals, terwijl (ze zijn dus nu opgesteld in 3 afdelingen van 12, elk weer verdeeld in twee groepen van zes).
620 *in drie benden gedeelt;* elk eskadron van 12 splitst zich in twee groepen van 6, die naar verschillende kant afzwenken; zo komen er nu aan weerszijden 18 ruiters tegenover elkaar, die een schijnaanval met de lans op elkaar uitvoeren (622-23 *tegens een drillen*).
623-24 *elck zijns weeghs, en doen by beurte keer in keer;* de Lat. tekst zegt: en rijden bij beurten in een kring om elkaar heen.
625-26 *laten hun hielen zien:* nudant terga fuga; *nu.... nu:* nu eens.... dan weer.

De kleene Priaem voert hier een van dry kornetten,
En draeght zijn grootvaêrs naem, om telgen voort te zetten,[764]
In 't eedle Italien, en spruiten, uit den stam
Van vorst Polites, uit wiens bloet hy oirsprong nam.
Hy heeft een' bonten hengst van Thracie bestreden,[767]
Die groot is, met een kol voor 't hooft, en, trots bereden,[768]
Twee witte voeten toont van vore. d'ander is
De wackere Atys, en de stam, waer uit gewis
Alle Atisen dus lang vereerden de Latijnen;[771]
Kleene Atys, zoo bemint, zoo wel gewilt by zijnen[772]
Iülus, al zijn hart. Iülus, onvervaert[773]
En schoonst van allen, komt op een Sidonisch paert
Aendraven, dat hem zelf van Dido wert geschoncken[775]
Uit openhartigheit, om haere gunst t'ontvoncken[776]
In 's kints gedachtenis door zulck een minnepant.
Al d'andre jongkheit zat op paerden, uit het lant
Der Siciljaenen en Acestes stal gekomen.
De Dardaniers om strijt de ridders wellekomen
Met vreught en hantgeklap, terwijl hun hart in 't lijf
Van yver popelt. elck bezietze sterck en stijf[782]
Met lust, en kan terstont aen 't kroost hunne ouders kennen.
Na datze braef te paert, na'et heene en weder rennen,
Met lust bezichtigen den neêrgezeten troep,[785]
Zoo geeft Epytides van verre met een' roep
En 't klatren van de zweep de ridderbende een teken
Om 't ryspel aen te gaen, voor allen die hier keecken.
Zy reden eerst gepaert in eenen troep dus heen
En weêr, daerna in dry kornetten onderscheên,[790]
Dry teffens in 't gelidt: dan wederom geroepen,
Staen schrap, en drillen 't spits, de troepen tegens troepen:[792]
Dan zwenckenze om en om: een ieder gaet zijn' gang,
En keeren beurt om beurt, vertoonen aen den drang[794]
Een' loozen spiegelstrijt gewapent: dan aen 't spatten,[795]
Laet d'een zijn hielen zien: dan weder aen 't hervatten:
Dan staeckenze 't gevecht van weêrzy te gelijck.

764 *voortzetten:* winnen, voortbrengen.
767 *bestrijden:* beschrijden (zie *Mnl. Wdb.* i.v. *bestriden*); *bestreden hebben:* gezeten zijn op.
768 *trots bereden:* met een fiere ruiter op zijn rug.
771 *Alle Atisen....:*...alle Atisen tot een eer van de Romeinse staat zijn opgegroeid; *dus lang:* tot op heden.
772 *gewilt by:* geliefd door.
773 *al zijn hart:* wie hij geheel was toegedaan.
775 *hem zelf van Dido:* hem door Dido zelf.
776 *haere gunst:* de genegenheid *tot* haar.
782 *sterck en stijf:* met volle aandacht.
785 *den neêrgezeten troep:* de toeschouwers.
790 *onderscheên* (onderscheden, onderscheiden): verdeeld.
792 *staen schrap, en drillen 't spits:* staan (ze) als tot de aanval (tegenover elkaar) met gestrekte lansen.
794 *drang:* (samengedrongen) menigte.
795 *spatten:* de wijk nemen.

*

[627] zijde. Gelijck men zeit, dat eertijts, op Krete, het hooge eilant, in[+]
[628] den doolhof een verborgen wegh liep, van wederzijde bevlochten,[628]
[629] en met duizentderleie bedriegelijcke en twijfelachtige bypaden[629]
[630] onder een gestrengelt; waer door de dolende uitgestreken en te[630]
[631] leur gestelt, nergens op eenigh merckteken oogh kon houden,
[632] om uit te geraken: eveneens verwarren de zoons van Troje hun[632-33]
[633] spoor door een; terwijlze onder het spiegelgevecht af en aen
[634] trecken, en vechten en vlughten: gelijck dolfijns, die in de Kar-[+634-35]
[635] paetsche en Libysche zee om strijt zwemmende, de natte baren
[636] met hunne borst breken, en in het water spelen. Toen Askaen
[637] namaels het lange Alba met muren zou stercken, broght hy eerst[637637-38]
[638] deze gewoonte, dit ridderspel en spiegelgevecht op de baen, en[+]
[639] leerde d'oude Latijnen dit feest vieren, op die zelve wijze, gelijck
[640] hy, en de Trojaensche jongkheit met hem, en d'Albanen dit hunne[640]
[641] lantslieden voortleerden. Sedert voerde de grootmaghtige stadt[641-42]
[642] Rome deze oeffeninge in, en onderhieltze, hare voorouderen ter[+642]
[643] eere: en het spiegelgevecht van het jongske wort noch heden[643-45]
[644] 's daeghs het Ridderspel van Troje, en de kornet de Trojaensche
[645] kornet geheeten.

[646] De lijckspelen, zijnen heiligen vader dus lange ter gedachtenisse[646-47]
[647] geviert, zoo begost de fortuin eerst te weifelen, en hun den voet[+647]
[648] dwers te zetten: want terwijl men bezigh was, om Anchises graf,
[649] op zijn jaergetijde, met verscheide spelen te vereeren, zont Juno,[649]

[+][Randschrift:] *zoo kunstigh, gelijck de doolhof in Kreten gevlochten was,*

[+][Randschrift:] *of dolfijns in zee zwemmen*.

[+][Randschrift:] *Dit ridderspel bleef sedert in 't gebruick,*

[+][Randschrift:] *en wert zelf te Rome ingevoert*. In het Randschrift bij r. 642: *zelf:* zelfs.

[+][Randschrift:] *Ondertusschen keerde Fortuin hun de neck toe,*

* TEKSTKRITIEK: r. 641 *grootmaghtige* is in de druk van 1659 vervangen door *grootmaghtigste* (maxima Roma).

628 *een verborgen weg.... van wederzijde bevlochten;* de Lat. tekst zegt: *iter textum parietibus caecis:* een weg samengeweven uit blinde (geen uitzicht gevende) wanden.

629 *twijfelachtig* (Lat. dolum *ancipitem* mille viis): in verwarring brengend, twijfelwekkend, misleidend.

630 *uitgestreken:* bedrogen.

632-33 *eveneens:* op dezelfde wijze; *verwarren de zoons.... door een:* slingeren de zoons der Trojanen (nati Teucrum) hun gangen dooreen.

634-35 *de Karpaetsche zee,* zo genoemd naar 't eiland *Carpathus,* in de Aegaeiese zee.

637 *het lange Alba:* Alba longa, de oudste stad van Latium, volgens de sage de moederstad van Rome; *zou stercken;* dit moet zijn: versterkte (cum cingeret).

637-38 *broght eerst... op de baen* (primus rettulit); versta: bracht ze het eerst *weer* in zwang.

640 is een onjuiste vert. De bedoeling is: (op dezelfde wijze als) hij en de Trojaanse knapen met hem dit feest gevierd hadden. De inwoners van Alba (Longa) leerden het weer aan hunne kinderen.

641-42 *sedert voerde... in* (*hinc*...); versta: van hen nam Rome dit rijspel, dit ruiterspel over.

642 *onderhouden:* handhaven, blijven beoefenen.

643-45 Vondels vert. is onjuist; Vergilius zegt: het spel heet nog Troja en de knapen heten nog de Trojaanse schaar (vgl. de aant. bij r. 591-92).

646-47 *de lijckspelen.... geviert,* abs. constr.: Toen.... gevierd waren; nadat.... geëindigd waren.

647 *eerst* (primum): voor het eerst weer (na hun komst op Sicilië); *weifelen:* wankelen.

649 *op zijn jaergetijde:* op de gedenkdag van zijn dood; *verscheide:* verschillende.

[650] Saturnus dochter [al haer voorleden ongelijck en leet kaeuwende,[+650]
[651] en haren moedt noch niet gekoelt hebbende] Iris uit den hemel,[651]

[+][Randschrift:] *en Iuno zont Iris naer de vloot,*

650 *al haer voorleden ongelijck:* al het haar vroeger aangedane onrecht; *kaeuwende:* herkauwend, nog steeds wrokkend over.
651 *moedt:* gramschap.

Gelijck men zeght dat eer in Krete, Minos rijck,[798]
Op 't rijzende eilant, in den doolhof, zoo vol zorgen,[799]
Een wegh liep, van weêrzy bevlochten, en verborgen,
Door veele duizenden bedochte erghlisticheên[801]
Van bypaên vol bedrogh gestrengelt onder een,[802]
Zoo twijfelachtigh, dat de doolende uitgestreecken
Geen oogh kon houden op gedaente, of eenigh teken,[804]
Om zich t'ontwinden: zoo verwart het Troische bloet
Zijn spoor door een, terwijl elck op den paerdevoet[806]
In 't spiegelvechten af- en aentreckt, weet te vlughten,
Te vechten: eveneens als zich dolfijns verluchten,[808]
Die in het Libyaensche of in 't Karpaetsche meer
Het zoute schuim om strijt bezwemmen heene en weêr,
De golven, met de borst doorklovende, vast mercken,[811]
En speelen. toen Askaen lang Alba quam verstercken,
En bouwen, broght hy eerst dees wijzen op de baen,[813]
Ving 't brave ridderspel en spiegelvechten aen,
En leerde out Latium de ridderfeesten vieren:
Gelijck zijn lantsliên na dees zeden en manieren[816]
Van hem en van d'Albaensche en zijn Trojaensche jeught
Ontfingen. naderhant ging Rome, rijck van deught,[818]
Die hooftstadt aller steên, deze oefeninge leeren,
En onderhieltze, om haer voorouders naemen t'eeren.
Dit spiegelvechten van dien knaep heet noch ter tijt
Het ridderspel van Troje, en, zonder dat het slijt,[822]
Wil dees kornet noch niet den naem van Troje missen.
Het lijckspel, dus geviert, als erfgedachtenissen
Van 's vaders heiligheit, begon de kans en spoet[825]
Te weifelen, Fortuin den Troischen weêr den voet
Heel dwers te zetten: want terwijl zy bezigh waren,
Om op Anchises graf 't getijde te verjaeren,[828]
En t'eeren met dit feest, en veelerhande spel,
Zondt Juno, dochter van Saturnus, wreet en fel,
[Die al 't voorleden leet noch kaut in 's hemels stoelen,[831]
En haeren moedt, noit zadt, aen Troje zagh te koelen,][832]
De dienstmaeght naer de vloot van Troje, uit 's hemels poort,[833]

798 *eer:* weleer.
799 *zorg:* gevaar.
801 *bedocht:* (slim) bedacht.
802 *bypaên:* zijwegen, dwaalwegen.
804 *oogh houden op:* zich oriënteren aan; *gedaente:* (opmerkelike) vorm, herkenningsteken.
806 op den *paerdevoet:* gedragen door zijn paard.
808 *zich verluchten:* zich vermeien (in de open lucht).
811 *de golven mercken:* een (schuim-) spoor of wieling achterlaten in de golven (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v.).
813 *dees wijzen:* (deze wijze van) dit soort ridderspel; vgl. vs. 816.
816 *na:* daarna; zie verder de aant. bij r. 640 van de prozatekst.
818 *deught:* voortreffelikheid.
822 *zonder dat het slijt:* terwijl het nog steeds met dezelfde opgewektheid wordt beoefend.
825 *de kans en spoet:* de gelukskans, de fortuin, het lot.
828 *'t getijde te verjaeren:* de (jaarlikse) herdenking te vieren van Anchises' sterfdag.
831 *in 's hemels stoelen:* in het hemelse paleis.
832 *zagh:* trachtte.
833 *de dienstmaeght:* Iris, bode der Goden (vgl. vs. 835).

*

[652] naer de Trojaensche vloot, en blies haer met den adem der winden[652]
[653] voort. De maeght hare reis spoedende, langs eenen boogh met[653]
[654] duizenterhande verwen geschakeert, vloogh onzichtbaer en snel
[655] haeres weeghs, Zy ziet den grooten toeloop des volcks, bespiet[655]
[656] het strant, vint de haven ledigh, en de vloot zonder volck. Maer[656]
[657] de Trojaensche vrouwen verre van hun, op het eenzame strant, be-[+657]
[658] schreiden heimelijck den overleden Anchises, en zagen al te zamen[658]
[659] de grondelooze zee met weenende oogen aen. Och, riepenze
[660] alle uit eenen mont, wat zijn wy vermoeit van zoo lang op zee om
[661] te zwerven, en wat is 'er noch al varens aen vast! Zy roepen[661]
[662] om een stadt: het verdriet haer langer op het water om te suckelen.
[663] Weshalve Iris, niet onnoozel in het beledigen, zich midden onder[+663]
[664] den hoop worpt, leit de gedaente en draght van een Godinne af,[664]
[665] en treckt den schijn van Beroë aen, gemalin van Doriklus, den[665]
[666] Thrax; en een stockoude vrouw, van goeden huize en naem, en[666]
[667] eertijts kinderzaligh. Iris aldus vermomt, begaf zich midden onder
[668] de Dardaensche vrouwen met deze rede: o ellendigen, die niet[+668]
[669] van der Griecken handen, in den oorlogh, onder de vesten der
[670] vaderlijcke stede, ter doot wiert gesleept: o rampzalige menschen,[670]
[671] tot welck een einde spaert u Fortuin zoo lang? Wy beleven nu
[672] den zevenden zomer, na den ondergangk van Troje, sedert men
[673] ons, over zee en zant, door zoo vele zorghelijcke rotsen en in[673]
[674] zoo menigerhande gewesten omvoerde, om over den ongestui-
[675] migen waterplas en op de golven omgesolt, het deizende Italie[675]
[676] te volgen. Hier regeert de gastvrye Acestes, in 't gebiet van Eryx,

[+] [Randschrift:] *daer de Trojaensche vrouwen aen het morren sloegen*.

[+] [Randschrift:] *Iris haeren slagh waernemende, nam den schijn van Beroë aen,*

[+] [Randschrift:] *rockende de vrouwen op,* In het Randschrift bij r. 668: *oprockenen:* ophitsen, aandrijven.

* TEKSTKRITIEK: r. 658 In de druk van 1659 is *heimelijck* uitgelaten. - 663 *niet onnoozel in het beledigen* is in de druk van 1659 vervangen door: *niet onbedreven op booze nucken* (vgl. de aant. bij r. 663).

652 *haer:* Iris (aspirat ventos eunti).
653 *hare reis spoedende* (celerans viam): zich haastend.
655 *bespieden:* speuren langs.
656 *ledigh:* verlaten (van mensen).
657 *van hun:* van de (feestvierende) Trojanen.
658 *heimelijck* (secretae); versta: in eenzaamheid; zie de *Tekstkritiek;* volgens oude zede werden de vrouwen bij openbare plechtigheden en feesten niet toegelaten.
661 *roepen:* smeken (urbem orant).
663 *niet onnoozel in het beledigen:* niet onbedreven (een meesteres) in de kunst om leed aan te doen, of te kwellen (haud ignara nocendi).
664 *draght:* kleding.
665 *treckt den schijn... aen:* verschijnt onder de gestalte van.
666 *Thrax:* Thraciër; *en een...;* versta: die... *kinderzaligh* (gezegend met kinderen) was; in de woorden *stockoud, van goeden huize* enz. liggen de redenen opgesloten, waarom Iris juist onder de gedaante van Beroë verschijnt; de woorden van de oude, aanzienlike, met kinderen gezegende B. zullen indruk maken.
668 *ellendigen:* beklagenswaardigen.
670 *ter doot wiert gesleept* (quas manus Achaica non *traxerit ad letum*): in de dood werd gevoerd, gesleurd.
673 *zorghelijcke rotsen:* gevaarlike rotsen (klippen).
675 *omgesolt:* her- en derwaarts geslingerd; *deizend* (deinzend): steeds weer achteruitwijkend (Italiam fugientam).

[677] Eneas broeder. Wie behindert ons hier muren te stichten, en den[+]
[678] burgeren aen een stadt te helpen? o vaderlant! o Huisgoden, te[678]
[679] vergeefs uit den brant geredt! zullen wy nu geene vesten stichten,

[+][Randschrift:] *om zich in Sicilie neder te slaen,*

678 Latijn: dare urbem *civibus;* onder invloed van die constructie: *den* burgeren?

En blies haer met de lucht der snelle winden voort.
De kamenier spoeit wegh langs eenen boogh, bestreecken
Met duizent verwen, vlieght onzichtbaer, onbekeecken.
Zy ziet 's volcks toeloop aen, de strant en waterkolck[837]
En haven ledigh, en de schepen zonder volck.
De Troische vrouwen, wijt van hier op 't strant, beschreiden
In eenzaemheit Anchys, uit 's levens licht gescheiden,
En zagen altemael de grondelooze zee
Met weenende oogen aen. och, riepenze alle, ô wee,
[Uit eenen mont] wat zijn wy mat van ommezwerven
Op zee! wat zijn'er, eer wy entlijck rust verwerven,
Noch mijlen zees aen vast. zy kermen om een stê.[845]
't Verdriet haer langer dus te suckelen op zee;
Dies Iris, snoot genoegh om iemant leet te brouwen,[847]
Zich worpt in 't midden van dien hoop Trojaensche vrouwen,
Laet wezen en gestalt van haere godtheit staen,
En treckt nu Beroës gedaente en kleeders aen,
Gemael van Doriklus, den Thrax, een oude vrouwe,[851]
Van goeden huize en naeme, en eertijts in haer trouwe[852]
Met kinderen verrijckt. dus anders toegestelt[853]
Begeeft zich Iris met dees rede op 't vlacke velt,
In 't midden, daer de Troische ontstelde vrouwen klaegen:
Elendigen, die niet, in Trojes nederlaegen,[856]
Van Griecksche handen, by de vesten, voor de stadt
Der vadren, wert ter doot gesleept, en opgevat![858]
Rampzaligen, waertoe wil 't avontuur u spaeren?[859]
Och, wy beleven nu den zomer, na zes jaeren,
Dat Troje wert verwoest: wy, over zee en zant,
Door zoo veel zeegevaer en rotsen, menigh strant
Zijn omgevoert, om, langs deze ongestuime hoecken[863]
En golven omgesolt, Italie te zoecken,
Dat eeuwigh deist, en vlught. hier heerscht Acest, een man
Heel gastvry, in 't gebiet van Eryx, broeder van
Eneas: wie verlet ons hier den muur te stichten,
De burgers aen een stadt te helpen, te verlichten?[868]
O vaderlant, ô Goôn, vergeefs in 't vier geredt!
Och, stichtenwe geen stadt, om Troje, ons lang belet,[870]

837 *de strant; strand* komt in 17de-eeuwse taal m. vr. en o. voor *waterkolck en haven:* het water van de haven.
845 *mijlen zees:* mijlen varens op zee; *stê* (stede): stad.
847 *snoot:* doortrapt.
851 *gemael:* gemalin.
852 *in haer trouwe:* in haar huwelik.
853 *verrijckt:* gezegend; *dus anders toegestelt:* onder deze andere gedaante, onder deze vermomming.
856 *nederlaeg:* ramp, slachting, bloedbad.
858 *opvatten:* gevangen nemen (*ter doot sleepen en opvatten* is een prothusteron).
859 *waertoe:* voor welk ongelukkig lot (einde).
863 *ongestuim:* onstuimig; *hoeck:* oord.
868 (de burgers) *te verlichten:* verlichting (uitkomst) te brengen.
870 *Troje:* het *nieuwe* Troje; *ons lang belet:* dat ons lang onthouden is (dat men ons belet heeft te bouwen).

[680] om Troje te vernoemen? Zal ick nimmermeer Xanthus en Simoïs,[680]
[681] de vlieten van Troje, aenschouwen? Wat, spant liever met my[+681]
[682] aen, en steeckt deze rampzalige schepen in brant: want de geest[682]
[683] van Kassandre, de waerzeggerin, scheen my in den droom de[683]
[684] barnende fackels toe te reicken. Zoeckt hier Troje, zeitze: hier
[685] is uwe woonplaets. Nu is het tijt de zaek by der hant te nemen,
[686] en op zulck een treffelijck voorspoock niet te sammelen. Ziet,[686]
[687] daer staen vier altaren, Neptuin toegewijt. Godt zelf reickt u de[687]
[688] fackels toe, en moedight u aen. Dit zeggende, vatze allereerst met[+688]
[689] gewelt een branthout, en zwaeit het toornigh al flackerende om
[690] haer hooft, en smijt het in de vloot. De Trojaensche vrouwen
[691] zien vremt toe, en staen verbaest. Pyrgo alleen, die wel d'outste[+691]
[692] was, en een Koningklijcke voester zoo veler kinderen van Priaem,
[693] riep toen uit al den hoop: o joffrouwen, geen Rheteesche Beroë,[693]
[694] geen Doriklus gemalin raet u dit: let slechts op het kroost en[694]
[695] haer goddelijcke bevalligheit, en die flonckerende oogen: welck[695-96]
[696] een leventheit van geest is 'er in! wat een aenschijn, spraeck en
[697] fiere tret! Ick zelf over een wijl van Beroë scheidende, liet haer[697]
[698] kranck, en moeielijck, overmits zy alleen van deze feest most[698]
[699] blijven, en Anchises niet naer zijn waerdy moght vereeren. Zoo
[700] sprackze. Maer de vrouwen, in 't eerste niet wetende hoe zy 't[+]
[701] hadden, beginnen de schepen met norsse oogen aen te zien, en[701]
[702] staen twijfelmoedigh, tusschen den deerlijcken treck tot dit tegen-[702]
[703] woordige lant, en het Rijck, waer toe het nootlot haer roept;
[704] terwijl de Godin ten hemel vliegende, eenen geweldigen boogh[+704704-5]
[705] onder de wolcken snijt. Daer na verbaest door dit gezicht der
[706] Godinne, en van dolheit vervoert, beginnenze te schreeuwen, en[706]

[+] [Randschrift:] *en de schepen te verbranden.*

[+] [Randschrift:] *Zy treet haer allen met een branthout voor:*

[+] [Randschrift:] *doch Pyrgo merckt en ontdeckt het bedrogh.*

[+] [Randschrift:] *De vrouwen staen in 't eerste verbijstert,*

[+] [Randschrift:] *zien de Godin ten hemel vliegen,*

680 *vernoemen:* benoemen (om daaraan Trojes naam te geven; om Trojes naam te doen voortleven); *nimmermeer;* Vondel zal *nunquam* (nooit) hebben gelezen i. pl. v. *nusquam* (nergens).
681 *aenspannen met:* zich aansluiten bij (vergelijk samenspannen met).
682 *geest:* schim.
683 *de* voor *fackels* dient te worden weggelaten.
686 *een treffelijck voorspoock:* een gewichtig, waardevol voorteken, wonderteken; *sammelen:* dralen.
687 *Godt,* nl. Neptunus.
688 *fackel,* hier: brandend stuk hout dat van 't altaar kan worden genomen; *vatze allereerst* (corripit prima): grijpt zij als eerste (Vondels vertaling is hier tamelik vrij).
691 *vremt:* met gespannen, nieuwsgierige aandacht (*arrectae* mentes); *verbaest:* ontzet.
693 *joffrouwen,* ter vert. van *matres; Rheteesch* (bijv. nw. bij *Rhoeteum,* voorgebergte in Troas aan de Hellespont): Trojaans.
694 *kroost:* gelaatstrekken.
695-96 *welck een leventheit van geest* (qui spiritus illi): welk een (goddelike) bezieling; *aenschijn* (voltus): oogopslag; *spraeck:* stemgeluid.
697 *over een wijl:* een wijle geleden, kort geleden (dudum).
698 *moeielijck:* verdrietig, ontstemd; *feest,* vroeger vrouwelik.
701 *nors:* onvriendelik, vijandig.
702 *den deerlijcken treck:* de rampzalige hang; *dit tegenwoordige lant:* het land dat ze voor haar ogen zien, waar ze nu zijn (inter amorem miserum *terrae praesentis*).
704 *terwijl:* en ondertussen.
704-5 *eenen geweldigen boogh.... snijt* (beschrijft), lett. vert. van: ingentem arcum sub nubibus secuit.
706 *van dolheit vervoert:* aangedreven, meegesleept door razernij.

[707] rucken het vier van den offerhaert. Zommigen plonderen d'altaren,[+707]

[+][Randschrift:] *beginnen te razen,*

707 *van den offerhaert* (focis penetralibus); waarschijnlik bedoelt Verg.: van de haarden uit de huizen of heilige plaatsen bij het schepenkamp.

Te noemen naer het oude? en zal ick met dees vrouwen
Noit Xanthus, Simoïs, den vliet van Troje aenschouwen?
Veel nutter datge flux met my nu t'zamenspant,[873]
En leght d' onzaelge vloot terstont in koolen: want
Waerzeggerin Kassandre, in mijnen droom verscheenen,
Scheen my de fackels zelf te reicken. nergens heenen[876]
Zoeckt Troje, zeghtze, dan op deze plaets. hier is
Uw woonplaets. 't is nu tijt: nu neemt uw zaeck gewis,[878]
En rustigh by der hant. dit voorspoock leert u spoeden,[879]
Niet sammelen. hier staen vier outers, 't hooft der vloeden
Neptunus toegewijt. de Godt reickt u de toorts,
En moedight zelf u aen. zoo spreeckt zy, en vat voorts
Een branthout aen met kracht, en zwaeit het om haere ooren,
Al flackrende om haer hooft, en slingert het van toren
In 't midden van de vloot. de Troische vrouwen staen
En zien verbaest en vreemt. een Pyrge alleen vooraen,[886]
Die d'outste was, met een de hoofsche voestermoeder[887]
Van Priams kinderen altzamen. deze, vroeder
Dan andren riep: ô geen Reteesche Beroë,[889]
Gemael van Doryklus, is raetsvrou hier ter stê:
Neen joffers, let maer slechts op 't kroost, en op 't vermogen
Van haer bevallijckheit, en op die flonckrende oogen.[891-92]
Hoe levende is haer geest, haer opzicht! welck een tredt,[893]
En spraeck. 'k heb Beroë gelaeten, kranck te bedt,
En moeielijck, dewijl zy van dit feest most blijven,
Anchises eere niet naer zijn waerdy moght stijven.[896]
Zoo sprackze: maer de schaer der vrouwen, in 't begin
Niet weetende hoe 't is, zien met een' wederzin
De vloot en kielen aen, en staen om 't hart beneepen:[899]
En tusschen eenen treck naer 't lant, daer heure schepen
Nu leggen, en het rijck, waerheen haer 't nootlot stiert;
Terwijl de luchtgodin ten hemel innezwiert,
En eenen grooten boogh in 't zwerck spant in het zweven.
Verbaest door dit gezicht der Godtheit, aengedreven
Van dolheit, schreeuwenze, en ontrucken met misbaer
Den offerhaert het vier. een deel berooft altaer

873 *t'zamenspannen met,* syn. van *aenspannen met:* zich verenigen met.
876 *nergens heenen:* geen andere kant uit, nergens anders.
878 *gewis:* met beslistheid.
879 *rustigh:* flink, moedig; *spoeden:* haast maken.
886 *een Pyrge alleen vooraen:* versta: een zekere Pyrgo alleen (en vul aan:....houdt haar bezinning en is *de eerste* die roept).
887 *hoofsch:* ten hove dienend (P. is dus: koninklike min, hofmin).
889 *andren:* de anderen.
891-92 *'t vermogen van haer bevallijckheit:* haar indrukwekkende, stralende schoonheid.
893 *opzicht:* oogopslag, gelaatsuitdrukking.
896 *Anchises eere.... stijven:* (het hare) bijdragen tot het eerbetoon aan A.
899 *om 't hart beneepen:* met een (door besluiteloosheid) beklemd gemoed.

[708] en worpen met festoenen en loof en fackelen: het vier daer op[+]
[709] met vryen toom aen 't voortslaen, over doften en riemen en be-[709]
[710] schilderde schepen, van dennen hout getimmert. Eumelus, de[710-11]
[711] bode, brengt de tijding aen Anchises graf, en de gestoelten des
[712] schouwburghs, dat de vloot in lichten brant staet; en de Trojanen[712]
[713] zelfs zien terstont de gloeiende voncken in de zwarte smoockwolck[713]
[714] opvliegen: en Askaen, die vrolijck vast de Ridders aenvoerde,[+714]
[715] vloogh met zijn paert heftigh, recht toe, recht aen, naer de vloot,[715]
[716] die noot leedt: en geene ritmeesters, om hem tot stervens toe[716]
[717] verlegen, kunnen zijnen yver schutten. Het jongske daer aen-[717]
[718] komende, roept: wat dolheit komt u aen? Hoe nu? Waer wilt[+718-19]
[719] ghy hene? Och, ellendige burgerinnen! ghy verbrant uwen vyant
[720] nochte het Griecksche leger niet, maer de schepen, uwe hoop[720]
[721] en toeverlaet: ziet, ick ben uw Askaen; en flux nam het zijnen
[722] helm (waer mede het noch flus het spiegelgevecht beleidde) van[722]
[723] 't hooft, en smeet dien voor haer voeten neder; en voort daer
[724] op quam Eneas met de Trojaensche troepen aenstooten. Maer[+724]
[725] de vrouwen vloden van vreeze het strant langs, elck haeres weeghs,
[726] en verstaken zich ergens in bosschen, en holen van steenrotsen.[726]
[727] Juno, van wie zy bezeten waren, is uit haren boezem gevaren, en[727]
[728] zy by zinnen komende, beginnen haer volck te kennen: het stuck[728]
[729] berouwt en 't leven verdriet haer: doch de brant liet daerom niet[+729-30]
[730] zijnen gangk te gaen, en even fel voort te slaen: het werck, waer
[731] mede de naden gedreven waren, smoockte allengs, en ging vast[731]
[732] aen, onder het beteerde hout: de roockende hitte verteerde de
[733] kielen langkzaem, en de vlam vermeesterde den geheelen romp: het
[734] gedurigh gieten, en geheele stroomen waters kunnen het vier niet[734]

[+][Randschrift:] *en vier in de vloot te slingeren. Eumelus brengt Eneas de tijding;*

[+][Randschrift:] *Askaen vlieght te paerde derwaert,*

[+][Randschrift:] *en bestraft den dollen hoop*.

[+][Randschrift:] *De vader komt oock aengestoven: de vrouwen vlieden*.

[+][Randschrift:] *De brant gaet zijnen gangk:*

709 *met vryen toom* (habenis immissis): in teugelloze vaart; *doft:* roeibank.
710-11 *Eumelus, de bode, brengt,* versta: Eumelus brengt als bode; (*aen*) *de gestoelten des schouwburghs* (ad cuneos theatri): aan de toeschouwers (bij de lijkspelen) op de theaterbanken.
712 *in lichten brant:* in lichtelaaie brand; zie vs. 913.
713 *terstont:* op hetzelfde ogenblik.
714 *die.... aenvoerde* (ut laetus ducebat....): nog in zijn feestkleedij; zo uit het ruiterspel.
715 *heftigh* (acer): in onstuimige vaart.
716 *die noot leedt:* die in gevaar verkeerde; *tot stervens toe verlegen* (exanimes): doodelik beangst; *exanimes* is eerder te vertalen door: in hijgende haast (hem achterna dravend).
717 *yver:* aandrift, driftige haast; *schutten:* tegenhouden, betomen.
718-19 *Waer wilt ghy hene:* wat hebt gij voor.
720 *nochte... niet:* dubbele ontk.; *leger:* legerkamp.
722 *flus:* zo even; *beleiden:* leiden.
724 *aenstooten:* toesnellen.
726 *ergens;* versta: (overal) waar ze maar een schuilplaats vonden.
727 *is uit haren boezem gevaren,* vert. van: excussa est pectore.
728 *beginnen haer volck te kennen:* herkenden weer haar landgenoten.
729-30 *de brant.... te gaen:* maar daarmee waren de woedende vlammen niet gestuit (*laten:* nalaten, ophouden); *voortslaen:* verder woeden.
731 *gedreven:* dichtgedreven, gebreeuwd; *allengs:* hoe langer hoe meer; de Lat. tekst zegt (730-31): onder het vochtige hout (sub robore udo) smeulde het werk verder en braakte een trage, dikke rook uit.
734 Het water dat men er steeds weer met stromen over uitstort.

[735] lesschen. Toen scheurde de godtvruchtige Eneas zijne kleeders[+735]

[+][Randschrift:] *Eneas bidt de Goden om hulp,*

735 *lesschen:* blussen.

En offerdisch, en worpt feestoenen, tortsen, tacken.
Het vier, met vryen toom aen 't voortslaen, onder 't smacken,[908]
Ontsteeckt 'er doft, en riem, en schepen, schoon gemaelt,
Van dennen opgebouwt. de bode Eumelus draelt[910]
Geensins om tijdinge aen Anchises graf te brengen,
Daer al de schouburgh zit; dat vlam en roock zich mengen,
De schepen lichter laege in brant en vlamme staen.
De Troischen zien terstont de voncken opwaert gaen,
En gloeiende in een wolck van roock ten hemel stijgen.
Askaen, die wacker vast het riddersdom leert krijgen,[916]
Vlieght heftigh met zijn paert voorheene naer de vloot,[917]
Die last leedt. niemants maght noch aenzien is zoo groot
By deze hoofden, schier tot stervens toe verlegen
Om dezen knaep, dat zy zijn' yver onderwegen
Verkoelen konnen. hy riep luidt, zoo dra hy quam
Aenstuiven: hoe, wat nu? wat zoecktge met dees vlam?
Wat dolheit komt u aen? och, arme burgerinnen!
Gy steeckt geen vyants tent, noch Griecksche legers, binnen
Uw paelen, maer uw vloot en toeverlaet in brant.
Ziet toe, ick ben Askaen, uw vrient. zoo spreeckt hy, rant[926]
Zijn' helm aen, daer hy flus in 't vechtspel heene en weder
Mê reedt: dien smijt hy nu voor haere voeten neder.
Eneas komt hier op met zijn Trojaensche maght
Aenstooten: maer terstont stoof 't vrouwelijck geslacht
Uit vreeze langs het strant. een ieder wechgeschoolen
Verstack zich diep in bosch, in steenrotse, en in holen:
En Juno, van wiens geest zy al bezeten zijn,
Vaert uit, dies zy, een poos bedrogen door den schijn,[934]
Nu by haer zinnen, flux haer eige vrienden kennen.
Nu zienze 't leven en het schendigh schepeschennen[936]
Met rouwe aen, en verdriet: noch bleef de vlam niet staen,[937]
Noch liet hier na met kracht geweldigh voort te slaen.
Het dichte werck, waermê de naden zijn gedreven,
Aen 't smoocken meer en meer, gaet aen. de vlam schept leven[940]
Tot op den bodem toe. de hitte roockt en smoockt,
Verteert allengs de kiel. de vlam wint velt, verschroockt[942]
Verbrant den ganschen romp van 't schip. geduurigh gieten
Met water bluscht geen vier, al stort men heele vlieten.
Godtvruchte Eneas voort aen 't scheuren van zijn kleet.[945]

908 *onder 't smacken:* nu er zoveel brandstof op geworpen wordt, vgl. vs. 907.
910 *dennen:* dennenhout.
916 *het riddersdom:* de ruiters; *krijgen:* krijg voeren; een spiegelgevecht houden.
917 *voorheene:* vooruit.
926 *aenranden:* grijpen.
934 *vaert uit;* zie de proza-vertaling, r. 727; *dies:* waardoor, zodat.
936 *schendigh:* schandelik.
937 *noch:* nochtans.
940 *gaet aen:* ontvlamt.
942 *verschroocken:* verschroeien, verzengen.
945 *voort:* daarop.

*

[736] van 't lijf, en riep met opgestreckte handen alle Goden te hulpe.
[737] Almaghtige Jupiter, indien ghy alle Trojanen noch niet tot den
[738] lesten man toe haet; indien ghy naer uw oude liefde de zwaricheit[738]
[739] der menschen noch eenighsins ter harte treckt; zoo bergh, o vader,[739]
[740] de vloot nu uit dezen brant, en bescherm de Trojanen voor den
[741] uitersten noot, in dezen deerlijcken staet: of ben ick des waerdigh,[741]
[742] schiet my (daer mede is 't uit) met uwen blixem doot, en tref my[742]
[743] met uwe gewapende vuist. Naulix spreeckt hy zoo, of een donckere[+]
[744] wolck berst met onweder en stortregen uit, niet anders dan of
[745] het water van boven gegoten wert: bergen en dalen daveren van
[746] donderslagh op donderslagh: het stormt en buldert: al de lucht
[747] ziet zwart en ontstelt van regenbuien en vlagen: de schepen[747]
[748] loopen over van het water, en de half verbrande vloot wort doornat
[749] van den regen, tot dat al de smoock gelescht is, en alle schepen,
[750] behalve vier, in den brant geborgen blijven.[750]

[+][Randschrift:] *en een stortregen lescht het vier.*

[751] Maer vader Eneas van dit harde ongeval in zijn hart getroffen, liep[+]
[752] het hooft om van geweldige bekommeringen, en leide het dan dus[752-53]
[753] dan zoo over; of men het nootlot ter zijde zettende, zich op den
[754] bodem van Sicilie zou neerslaen; of de kust van Italie aandoen.
[755] Nautes, een out ervaren man, van Pallas onderwezen en afgerecht[755]
[756] op wichelery, het welck hem in groot aenzien broght, diende den[+756-59]
[757] Vader hier over, op het geen of van de vreesselijcke gramschap
[758] der Goden door dit voorspoock hun gespelt, of van de ry des
[759] nootlots vereischt wiert. Dees ving aen Eneas aldus te troosten:
[760] o Godin Venus zoon, laet ons volgen, zonder omzien, derwaert[760]
[761] wy van het nootlot gerolt en gesolt worden. Men moet, het ga
[762] zoo 't wil, uitharden al wat Fortuin ons overzent. Ghy hebt hier[762]

[+][Randschrift:] *De Koningk bedroeft over dit ongeval, hangt in twijfel,*

[+][Randschrift:] *waerop Nautes hem dient, en ten beste raet.*

* TEKSTKRITIEK: r. 756 In de druk van 1659 is achter *hem* ingevoegd: *boven anderen* (Lat.: Tum senior Nautes, *unum* Tritonia Pallas quem docuit multaque insignem reddidit arte).

738 *naer uw oude liefde:* in overeenstemming met de van oudsher door u betoonde genegenheid; *de zwaricheit der menschen:* het lijden der mensheid.

739 *berghen:* redden.

741 *den uitersten noot:* de volledige ondergang; *ben ick des waerdigh:* heb ik dat verdiend.

742 *daer mede is 't uit* is de vert. van *quod superest:* dit is het enige wat nog rest.

747 *en ontstelt van:* en (is) in heftige beroering gebracht door.

750 *geborgen:* behouden.

752-53 Voor *leide* is vader Eneas (datief-object in de vorige zin) als subject te denken; *leide het dan dus dan zoo over:* zijn gedachten (plannen) gingen nu in deze, dan in die richting; *het nootlot ter zijde zettende:* zonder zich verder om het 'noodlot' (de wil der Goden) te bekommeren (oblitus fatorum).

755 *Pallas* verleende, als godin der wijsheid, ook de gave der voorspelling.

756-59 Wat V. in de woorden *diende... wiert* uitdrukt, is in de Lat. tekst als tussenzin op te vatten. Dan staat er: dank zij deze kunst placht hij antwoord te geven op de vraag, wat de grote toorn der goden voorspelde of de beschikking des noodlots eiste; dan volgt: deze dan sprak Aeneas aan en troostte hem aldus.

760 *laet ons volgen... derwaert...:* laten wij de weg volgen, waarheen (waarlangs) wij door het lot geslingerd worden; het ons toegelegde lot wijze ons de weg.

762 *overzenden:* toezenden, beschikken; *uitharden:* ten einde toe doorstaan.

Hy streckt de handen uit, en roept met kreet op kreet
De Goden aen om hulp: Almaghtige eerste vader,[947]
Zoo gy de Troischen niet ten uiterste al te gader[948]
Vervolght; indienge, niet van d'oude gunst vervreemt,[949]
Der menschen zwaericheên noch iet ter harte neemt,[950]
Zoo bergh de vloot in 't vier, na zoo veele ongevallen;
Bescherm de Troischen voor den lesten noot van allen,[952]
In dezen droeven stant: of, ben ick 's waert, doorschiet[953]
My met den blixemstrael, zoo endight mijn verdriet,
En donder uit de lucht. hy hielt nau op te spreecken,
Of eene wolck begon met onweêr uit te breecken,
En regen, vlaegh op vlaegh, als ofze een' stroom uitgoot.
De donder, slagh op slagh, de schorre donderkloot[958]
Verzetten bergh en dal, met ysselijcke slagen.[959]
Het stormt, en buldert. al de lucht ziet zwart van vlaegen,
En regenbuien. nu verdrinckt de waterplas[961]
De schepen, en de vloot, die reede aen 't branden was,
Wort nat, de smoock gelescht: dat berght nu al de kielen,[963]
Behalve vier alleen, die 't vier ten deele vielen.
  Maer vorst Eneas, van deze overgroote smert,
Dit schricklijck ongeval, getroffen in zijn hart,
Liep 't hooft van zorgen om, en veel bekommeringen.
Hy overleght, of men zich stip zou laeten dwingen[968]
Van 't nootlot, of die wet uit noot te buiten gaen,[969]
Zich op den bodem van Sicilje nederslaen;
Of d'Italjaensche kust aentrecken op de baren;[971]
Dies Nautes, out en grijs, en wonderlijck ervaeren,
Van Pallas afgerecht op kunst en wichlery,
Dat hem in aenzien broght, den vorst Eneas vry
En milt berecht op 't geen de haet en wrock der Goden[974-75]
Hun door dit voorspoock spelde, of streng hun wort geboden
By nootlot, en de ry van 't eeuwige besluit.
Dees trooste Eneas toen, en goot zijn hart dus uit:
O Venus zoon, laet ons vry volgen, zonder schroomen,
Het nootlot, waer 't ons rolt en solt. men moet volkomen
Uitharden, 't ga zoo 't wil, al wat Fortuin voortaen
Ons overzent. gy hebt Acestes, den Trojaen,

947 *eerste vader:* vader der goden en der mensen; Jupiter.
948 *ten uiterste:* tot het bittere eind.
949 *niet.... vervreemt;* zie de aant. bij. r 738 der proza-vert.
950 *iet:* enigszins.
952 *voor den lesten noot van allen:* voor de (aller-) uiterste ellende.
953 *stant:* toestand; *'s:* des (dat), genitief-object bij *waert*.
958 *de schorre donderkloot:* de knetterende bliksemstraal (als vuurkogel gedacht).
959 *verzetten:* doen trillen, schokken.
961 *de waterplas:* het neerplassende water.
963 *berght:* redt.
968 *stip* (stipt): angstvallig; zonder een haarbreed van de beschikkingen van 't lot af te wijken.
969 *te buiten gaen:* ter zijde stellen, op zij zetten (men lette in vs. 968-71 op de kruisstelling).
971 Voor *kust* is *op* te herhalen.
974-75 *vry en milt:* openhartig en welwillend; *berechten op:* inlichtingen geven over, onderrichten.

[763] den Dardaenschen Acestes, een' man van goddelijcken stamme,
[764] op uwe hant: neem hem, die overbodigh is, tot uwen raetsman:[764]
[765] lever hem al het volck, dat van de verbrande schepen noch over-[765]
[766] schiet, en hen allen, wien uw groothartigh bestaen en ongelegenheit[766]
[767] tegens het hart stoot; stockoude mannen, en zeeziecke wijven:[767]
[768] schiet uit al wat onder u lam en stram, tegens geen gevaer magh;[768]
[769] en laet de kleinhartigen muren op dezen bodem stichten. Zy zullen
[770] die stadt, met Acestes oorlof, Aceste naer zijnen naem noemen.[770]
[771] Eneas verquickte om die rede van zijnen ouden vrient. Maer sedert[+771]
[772] werden zijn zinnen van allerhande gedachten herwaert en derwaert
[773] geruckt: en toen de nacht op hare slede, van twee paerden voort-[773]
[774] getrocken, door den duisteren hemelgle, scheen zijn vader Anchises[+]
[775] geest haestigh van boven nederdalende, hem aldus aen te spreken:[775]
[776] mijn zoon, die my, by mijn leven, liever dan het leven waert: mijn
[777] zoon, die de rampen, den Trojanen beschoren, smaeckte: ick
[778] koom afgestegen op Jupijns bevel, die den brant der vlote uit-
[779] leschte, en zich in den hoogen hemel ten leste uwes ontfarmde.[779]
[780] Volgh dien overtreffelijcken raet van den ouden ervaren Nautes.[+780]
[781] Scheep met d'uitgelezenste jongelingen, de kloeckhartigste bor-[781]
[782] sten, in Italie over. Een hardvochtigh wilt en woest volck staet u
[783] in Latium te beoorlogen. Evenwel, mijn zoon, moet ghy eerst den
[784] helschen afgront bezoecken, en by den diepen jammerpoel my[784784-85]
[785] aenspreken: want ick ga niet waeren in den godtloozen Tarter,

[+][Randschrift:] *Eneas, hier door verquickt, en noch vol twijfel-moedigheit,*

[+][Randschrift:] *verneemt 's nachts Anchises geest,*

[+][Randschrift:] *die Nautes raet en voorslagh bestemt, den oorlogh in Italie spelt, en hem beveelt de hel te bezoecken*. In het Randschrift bij r. 780: *bestemmen:* goedkeuren; *de hel:* de onderwereld.

764 *op uwe hant:* bij u, als toegenegen vriend; *overbodigh:* bereid (tot raad).
765 De bedoeling is: sta hem af (laat bij hem) de mannen, die ge door 't verlies van de (vier) schepen te veel hebt, voor wie ge geen plaats hebt (huic trade amissis superant qui navibus).
766 *uw groothartigh bestaen:* uw stoute onderneming; *ongelegenheit:* ongunstig lot; moeilike omstandigheden.
767 *tegens het hart stoot:* verdriet, onwillig maakt.
zeeziecke wijven (matres fessas aequore): vrouwen die genoeg hebben van het zwalken op zee, die het zwalken beu zijn.
768 *uitschieten:* uitbannen, uitwerpen; *lam:* slaphartig; *magh:* opkan.
770 *oorlof:* verlof; *Aceste:* Acesta, op de Noordkust van Sicilië, later door de Romeinen Segesta genoemd (nu Castellamare).
771 *verquickte om die rede:* voelde zijn moed herleven door die woorden; beter: door die woorden van zijn oude vriend werd Eneas geprikkeld (tot nadenken) en toen (Vondels *sedert*) woelden eerst recht allerlei zorgvolle gedachten door zijn geest.
773 *op hare slede, van twee paerden voortgetrocken*, ter vert. van *subvecta bigis:* omhooggevoerd door haar tweespan (de zonnewagen werd door vier paarden getrokken); Vondel zal hier misschien gedacht hebben aan een voertuig met een glijdend onderstel (oudtijds o.a. in Amsterdam in gebruik) tegenover de meer deftige zonnewagen.
775 *haestigh:* plotseling; *van boven*, dus door Jupiter gezonden; beter is dan ook 't woord *facies* (Anchisae) uit de Lat. tekst niet door *geest* (schim) uit de onderwereld, maar door gestalte weer te geven.
779 *uwes:* over u.
780 *overtreffelijck:* voortreffelik.
781 *borsten*, ter vert. van *corda*.
784 *den helschen afgront:* de onderwereld.
784-85 *by.... aenspreken*, minder juiste vert. van per alta Averna pete meos congressus: tracht mij door de diepe kolk van de Avernus te bereiken (het Averniese meer gaf toegang tot de onderwereld; zie *Aen.* III, r. 504-vlg.); *in den godtloozen Tarter:* in de hel (onderwereld) der verdoemden (ontoegankelik voor Aeneas).

[786] onder de droeve schimmen; maer verkeere in d'Elysische beem-[786]

786 *d'Elysische beemden:* het verblijf der gelukzaligen na hun dood (bij Vergilius ook in de onderwereld gelegen, evenals de Tartarus; vgl. *Aen.* VI).

Uit goddelijcken stamme op uwe hant, als eigen.[983]
Neem hem, die willigh is zich u ten dienst te neigen,
Ten raetsman. lever hem het volck, dat, vol verdriet,
Van twee paer schepen, die verbrant zijn, overschiet,
En allen, wien uw wit en dapperheên mishaegen,[987]
En ongelegenheên; stockouden, op hun dagen,
Zeeziecke wijven. schiet vry uit wat stram en stijf[989]
Het zeegevaer verveelt. vergunze hun verblijf
Al wien 't kleenhartigh lust een nieuwe stadt te bouwen,
Die met Acestes gunste oock zijnen naem magh houwen.
Eneas hart verquickt, was wonderlijck gedient[993]
Met zulck een onderwijs van zijnen ouden vrient.[994]
Maer sedert zwindelden zijn zinnen en gedachten[995]
Vast om en wederom: en toen, om op de wachten[995-96]
Te passen, d'eerste nacht, gezeten op haer slê,[996-97]
Van paerden aengevoert, door 's hemels schaduw glê,[998]
Verscheen hem 's vaders geest, die snel quam nederzweven,
En aenhief op dees wijs: mijn zoon, die, by mijn leven,
My liever waert dan zon en leven, ô mijn zoon,
Die 't jammer, Trojes bloet beschoren, zijt gewoon[1002]
Te proeven; ick koom hier, op Jupiters geboden,
Die 't branden van de vloot belette, en by de Goden
Zich over u ontfermt. nu volgh vry Nautes raet,
En al wat d'oude man zoo grondigh wel verstaet.
Scheep met de braefste jeught en allervroomste harten[1007]
Vry over in Italje. een volck staet u te tarten,[1008]
Een' aert, die woest en wilt in Latium u wacht:[1009]
En evenwel, mijn zoon, gy moet den helschen nacht,[1010]
Den diepen jammerpoel om laegh noch eerst bezoecken,
My spreecken: want ick ga niet waeren by de Vloecken,[1012]
En 't godeloos gespuis des afgronts, en de schim,[1013]
Die droef en diep verzonck beneden 's aerdtrijcks kim:
Maer wy verkeeren in d'Elyziaensche velden,

983 *als eigen:* (u zo toegewijd), als was hij uw bloedverwant.
987 *wit:* doel, streven; *uw wit en dapperheên:* uw stout bestaan.
989 *wat:* allen (aan) wie.
993 *gedient met:* ingenomen met.
994 *met zulck een onderwijs:* met deze aanwijzingen, wenken.
995 *maer sedert*; zie de aant. bij de prozatekst, r. 771.
995-96 *zwindelden... vast om en wederom:* wisselden.... aanhoudend (het hoofd liep hem om, duizelde hem van elkaar steeds weer verdringende gedachten).
996-97 *om op de wacht te passen:* om de (nachtelike) wacht aan de hemel te houden; om haar beurt waar te nemen; *d'eerste nacht:* de aanbrekende (opkomende) nacht.
998 *aengevoert:* omhooggetrokken.
1002 *die.... zijt gewoon te proeven* (exercite fatis Iliacis): beproefd in (door) de rampen der Troj.; die door lange, droevige ervaring de rampen der Troj. kent.
1007 *braef:* wakker, flink; *vroom:* dapper.
1008 *tarten:* trotseren, het hoofd bieden, beoorlogen.
1009 *aert:* slag (van volk).
1010 *den helschen nacht:* de duisternis der onderwereld.
1012 *de Vloecken:* de bozen, de misdadigers; of misschien de Furiën (zie *Aen.* VI).
1013 *godeloos* komt in 't 17de-eeuws voor naast *goddeloos*.

[787] den, met het genoeghelijck gezelschap der godtvruchtigen. De
[788] kuische Sibylle zal u, na het slaghten en opofferen van zwart vee,[788]
[789] derwaert geleiden. Dan zult ghy al uw geslacht leeren kennen,[789]
[790] en weten wat vesten u beschoren zijn. Nu vaer wel: de daeuwende[790]
[791] midnacht is al verloopen, en de hatelijcke dagh snuift my uit den[791]
[792] oosten den waessem zijner hygende paerden toe. Zoo sprack hy,[792]
[793] en verstoof, gelijck roock, in de dunne lucht. Eneas riep: waer
[794] streeft ghy hene? waer blijft ghy? wien vlught ghy? of wie belet
[795] u ons t'omhelzen? Toen rekende hy het vier op, dat onder d'assche[795]
[796] gedooft lagh, en eerde ootmoedighlijck den Troischen Haertgodt,[796]
[797] en de koorgeheimenis der grijze moeder Vesta, met gezouten[797]
[798] offermeel, en het volle wierroockvat. Terstont ontbiet hy zijne
[799] reisbroeders, en inzonderheit Acestes; en ontdeckt hun Jupijns ge-[799]
[800] bodt en zijn lieven vaders bevel, en hoe hy nu beraden is. Men[800800-801]
[801] stelt dien raet niet uit, en Acestes weigert niet dat bevel te volgen.
[802] De vrouwen, die gezint zijn hier een stadt te bewoonen, worden[+]
[803] aengetekent, en het volck, dat hier toe willigh is, en al die luttel[803]
[804] met eere en vermaertheit gedient zijn, schiet men uit. De Trojanen,[+804]
[805] kleen in getal, doch heet en wacker om aen den man te gaen,[805]
[806] vernieuwen de doften, verbeteren de half gebrande schepen met[806]
[807] nieuwe ribben, en eicke plancken; schaven riemen en balcken,[807]
[808] en maecken touw en takel klaer. Middelerwijl roit Eneas de vesten[+808]

[+][Randschrift:] *Men zift dan d'ongeduldigen uit,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 802: *d'ongeduldigen:* zij die niet bereid zijn op nieuw hun leven in gevaar te stellen.

[+][Randschrift:] *en kalfatert de vloot*.

[+][Randschrift:] *Eneas roit de vesten:*

788 *kuisch:* maagdelik (als dienares der goden); *Sibylle*, zie *Aen.* III, proza-vertaling, r. 505-vlg. en *Aen.* VI; *zwart vee;* aan de machten der onderwereld werd zwart vee (zwarte schapen) geofferd.
789 *geslacht*, hier: nageslacht (zie ook de vert. in verzen, vs. 1019).
790 *vesten:* vestingmuren, vestingstad.
791 *de.... midnacht is al verloopen:* de middernacht is reeds voorbij; *de hatelijcke dagh* (saevus Oriens); schimmen en droomgezichten moeten de wijk nemen bij het bespeuren van het morgenlicht.
792 *den waessem zijner hygende* (snuivende) *paerden;* de paarden van de zonnewagen trekken briesend en snuivend in volle galop de zonnewagen aan de hemel.
795 *oprekenen:* oprakelen.
796 *eeren:* vereren (met offergeschenken); *den Troischen Haertgodt* (Larem Pergameum): de uit Troje geredde huisgod; het beeld van de Lar familiaris stond bij de Romeinen in een kleine kapel naast de haard.
797 *de koorgeheimenis der grijze moeder Vesta* (penetralia canae Vestae); Vesta had, als godin van het haardvuur, haar heiligdom ('koorgeheimenis') bij de haard; *grijs* als symbool van eerwaardigheid.
799 *ontdecken:* meedelen, openbaren.
800 *hoe.... is:* wat hij besloten heeft.
800-801 *Men.... uit:* men draalt niet met de uitvoering van die plannen.
803 *aengetekent:* ingeschreven op lijsten; *hier toe*, nl. om achter te blijven (om 'uitgeschoten' te worden).
804 *gedient zijn met:* gesteld zijn op; *uitschieten:* uitschiften, laten uitvallen, zich ontdoen van; *De Trojanen*, ter vert. van *ipsi:* de anderen.
805 *heet... gaen* (virtus vivida bello): bezield met strijdlust; *aen den man gaen:* er op los trekken.
806 *doft:* roeibank; *verbeteren:* herstellen, opknappen.
807 *rib:* inhout.
808 *roien:* afbakenen, afpalen, de grenslijnen aangeven.

[809] met den ploegh, en deelt erven by lotinge uit; geeft deze plaets[809809-11]
[810] den naem van den burgh Ilium, en heet die plaets naer de stadt
[811] Troje. De Trojaensche Acestes is met het Rijck wel in zijnen
[812] schick, en wijst hun waer mercktvelt en raethuis zullen staen; kiest[812]

809 *erf:* woonstede.
809-11 *geeft.... Troje:* de Lat. tekst zegt: deze stad noemt hij Ilium en deze plek Troje; de laatste woorden zijn op te vatten als een herhaling van de voorzin; in ieder geval is Vondels tegenstelling *deze: die* onjuist; *Rijck* is de vert. van *regnum*, hier: heerschappij of hoofdstad.
812 *mercktvelt* (marktplein) *en raethuis*, ter vert. van *forum*.

In 't vrolijcke getal der recht godtvruchte helden.
De zuivere Sibyl zal u, als 't zwarte vee[1017]
Geslaght is voor 't altaer, geleiden naer die stê:
Dan zultge al uw geslacht en afkomst kennen leeren,
Verstaen wat veste en stadt u 't nootlot wou bescheeren.
Vaer wel: de midnacht daut, en is alree voorby.
De haetelijcke dagh van 't oosten ademt my
Den waessem toe van 't paert, dat hygende op komt streven.[1023]
Zoo sprack hy, en verstoof, als roock in lucht verdreven.
Eneas roept: waer streeft gy heen? waer blijft gy nu?
Wien vlughtge? of wie verbietme, ô waerde vader, u
t'Omhelzen, daer ick legh? nu rekent hy de koolen
En 't vier op, onder d'asch gedooft, en wechgeschoolen,
Aenbidt den Haertgodt, en vrouw Vestaes tempelschat[1029]
Uit Troje, en eert hen met het volle wieroockvat,
Gezouten offermeel, en roept de reisgenooten,
Acestes boven al, ontdeckt den last des grooten
En oppersten Jupijns, en wat de vader hem
Bevolen heeft: hoe hy geraden vint hun stem
Te volgen, zoo 't betaemt: die raet wort niet versmeeten.[1035]
Acestes weigert niet te volgen watze heeten.[1036]
Men schrijft de vrouwen op, die t'zamen zijn beraên[1037]
Zich hier in eene stadt in stilte neêr te slaen.[1038]
Men past al 't willigh volck, en wat op hooger driften[1039]
Noch geen vermaertheit past, naukeurigh uit te ziften.[1039-40]
De Troische, een kleen getal, doch braef van moedt en ziel,
Vernieuwen banck en doft, verbetren kiel by kiel,
En schepen, half gebrant, met nieuwe ribben, houwen
Beschaven balck, en planck en riemen, maecken touwen
En takels klaer en fix: terwijl Eneas, vroegh
Te werck, de vesten meet, en afroit met den ploegh,[1046]
En erven deelt by lot. hy noemt hier, onder 't rojen,
Dees plaets naer Ilium, en d'andre plaets nieu Trojen.
De Troische Acestes is beholpen met dit rijck,[1049]
Geeft merckt en raethuis plaets, een ieder in zijn wijck,

1017 *zuiver:* rein, maagdelik.
1023 *'t paert*, voor: de paarden.
1029 *tempelschat:* heiligdom.
1035 *versmeeten:* verworpen.
1036 *heeten:* bevelen.
1037 *beraên* (beraden): gezind.
1038 *in stilte:* rustig, veilig.
1039 *men past:* men zorgt er voor; *willigh:* bereid te blijven.
1039-40 *wat.... past:* allen, die niet bezield zijn met hogere aspiraties of zucht naar roem; *passen op:* geven om; *noch geen*, dubb. ontk.
1046 *de vesten meet:* de ommuring, de vestinggordel afpaalt; zie verder de proza-vert. met aant.
1049 *beholpen met:* ingenomen met.

*

[813] wethouders, en schrijft hun keuren en wetten voor. Daer na sticht[+813]
[814] hy op de kruin des berghs Eryx een hemelhooge kerck, Venus[814]
[815] van Idalie ter eere; en wijdt Anchises graf een breetstreckend[815]
[816] wout en Priester toe. Toen nu al het volck negen dagen langk
[817] gebancketteert, en gaven op het altaer geoffert had, begost de
[818] gewenschte wint op zee uit den zuiden te waeien, en ons wederom[818]
[819] met slecht water te scheep te drijven. Daer stack men in de bogh[+819]t
[820] een keel op met huilen en kermen, en broght een geheel etmael[820]
[821] over met elckanderen om den hals te vatten en oorlof te nemen.[821]
[822] Nu wouden vrouwen en mans (wien te voren de zee zoo lelijck
[823] toegreen, en het onmogelijck viel op het water te harden) mede[823]
[824] t'zeil gaen, en lijden al wat'er op de reis te lijden stont. De goede
[825] Eneas vertroosteze met vriendelijcke woorden, en bevalze al
[826] schreiende in Acestes, zijn bloetvrients, beschuttinge. Hier na beval[826]
[827] hy drie kalvers voor Eryx, en een lam voor het onweder te slaghten,[827]
[828] en maeckte de touwen, langs het strant, 't een na 'et ander los.[828]
[829] Hy zelf staende van verre op de kampanje, met den geschoren[829829-30]
[830] olijfkrans om het hooft, en den offerkop in de hant, worpt het
[831] ingewant en giet den wijn in de zoute baren. De wint van achter[831]
[832] recht in het zeil blazende, geeft den schepe vaert en spoet, en[832]
[833] de maets roeien om strijt, en vegen door zee.[833]
[834] Maar Venus, met zorgen beladen, spreeckt ondertusschen Nep-[+]
[835] tuin aen, en klaeght hem aldus haren noot: o Neptuin, Junoos wrock
[836] en onverzaetzame wraeckgierigheit perssen Venus zich tot biddens[836]

[+][Randschrift:] *Acestes wijst hem de plaets voor de hooftgebouwen, en men bancketteert negen dagen langk,*

[+][Randschrift:] *waer na het op een scheiden en kermen gaet.*

[+][Randschrift:] *Middelerwijl zoeckt Venus by Neptuin heul voor haren zoon:*

* TEKSTKRITIEK: r. 829 In de druk van 1659 is *van verre op de kampanje* vervangen door: *voor op het schip* (Lat.: stans procul in prora). - 832 *den schepe* is in de derde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *de schepen*.

813 *wethouders: d*e stedelike overheid.
814 De berg *Eryx*, genoemd naar Eryx, Venus' zoon; zie r. 59.
815 *Idalië:* voorgebergte en stad op Cyprus, waar Venus in 't bijzonder vereerd werd; de Venustempel op de berg Eryx stond bij de Romeinen in hoog aanzien; *breetstreckend:* uitgestrekt; zo wordt het graf van Anchises, de minnaar van Venus, met de Venustempel in verband gebracht.
818 *ons* is misplaatst; de dichter Vergilius verhaalt hier, niet (zoals in Boek II en III) Aeneas, of een zijner tochtgenoten.
819 *slecht:* effen; *in de bogh*t (per littora procurva): in de bocht van het strand, in de inham.
820 *overbrengen:* doorbrengen.
821 *oorlof:* afscheid.
823 *toegreen:* aangrijnsde.
826 *bloetvrient:* stamverwant.
827 *voor Eryx*, als beschermgod van de plaats die ze gaan verlaten; *onweder:* stormweer (*Tempestatibus:* voor de stormgodinnen).
828 *maeckte.... los;* versta: beval los te maken.
829 *van verre op de kampanje;* zie de *Tekstkritiek*.
829-30 *den geschoren olijfkrans;* vgl. r. 598; *offerkop:* offerschaal.
831 *het ingewant*, nl. der offerdieren; vgl. r. 278.
832 *den schepe;* zie de *Tekstkritiek; vaert en spoet:* een voorspoedige vaart, gang.
833 *vegen door zee* (aequora verrunt): klieven de golven.
836 *onverzaetzaem* (inexsaturabile): onverzadelik, onverzoenlik; *perssen:* dwingen; *bidden:* smeken.

[837] toe te vernederen: nochte de langkdurigheit des tijts, nochte geene[837]
[838] offerhanden der godtvruchtigen kunnen haer vermorwen; ja d'on-

837 *de langkdurigheit des tijts:* de tijd (Juno's wrok blijft duren *door de jaren heen*)*; nochte geene:* dubbele ontkenning.

Verkiest wethouders, schrijft hun keuren voor, en wetten.
Hy liet op Eryx kruin een' grooten tempel zetten,
Wiens dack ten hemel steegh, ter eere van de Min,[1053]
Die op Idalie regeert, als koningin.
Hy wyde Anchises graf een' priester toe, en wouden,
Heel ruim en breet beplant. het volck dus onderhouden
Wel negen dagen langk, met brassen en bancket,
En offer, op 't altaer den Goden voorgezet,[1056-58]
Begon de zuidenwint op zee, naer wensch, te waeien,
En met slecht water ons al weder t'scheep te kraeien.[1060]
Daer stack men in de boght een keel op, als een klock,
Met huilen, en gekerm, en onder dit genock[1062]
En oorlofneemen en omhelzen, root bekreeten,
Was een gansch etmael ruim verloopen, en gesleeten.
Nu wouden wijf en man [wien 't weêr te vore op 't vlack[1065]
Zoo leelijck toegreen, dreighde, en tegens 't harte stack,[1066]
Dat het onmooghlijck scheen op zee dit door te strijden,][1067]
Mê t'zeil gaen, lijden wat in 't reizen stont te lijden.
De goede Eneas troostze, en spreecktze minzaem toe,
Beveeltze Acestes, dat zijn toezicht hen behoe,
Gelijck een bloetverwant, en most van droefheit schreien.
Hierna geboodt hy voort den offer te bereien,[1072]
Dry kalvers Eryx, en een lam voor 't woeste weêr
Te slaghten, en ontmaert de schepen langs het meer,[1074]
Het een na'et ander. dus reisvaerdigh, en om d'ooren
Bevlochten met d'olijf, den krans heel net geschoren,
En staende voor op 't schip, in 't aenzien van het strant,[1077]
Vat d'offerschael, en worpt het offeringewant
En giet den heilgen wijn in zee en zoute baren.
De wint van achter blaest in 't zeil, en spoeit het vaeren.[1080]
Een ieder roeit om strijt, en veeght door 't water heen.
Maer Venus, noch belaên met zorgen, spreeckt alleen
Terwijl Neptunus aen, begint haer' noot te klaegen:
O zeevooght, Junoos wrock en wraekzucht, zwaer te draegen,
Om d'onverzoenbaerheit, perst Venus met gebeên[1085]
Zich te vernederen. geen tijt, hoe lang geleên,
Geene offerhanden van godtvruchten, noit bedurven,[1087]
Veranderden haer oit, noch konden 't hart vermurven,

1053 *de Min,* hier: de godin Venus.
1056-58 *Het volck... voorgezet*, absolute constructie, weer te geven door een bijzin met *nadat*.
1060 *kraeien:* roepen (vgl. oproer, zege kraaien).
1062 *nocken:* snikken, jammeren.
1065 *'t vlack:* het watervlak, de zee.
1066 *tegens 't harte stack:* weerzin inboezemde.
1067 *dóórstrijden:* verduren, uithouden.
1072 *den offer:* vroeger ook m.
1074 *ontmaeren:* losmaken; *meer:* zee.
1077 *in 't aenzien van het strant:* met het gezicht naar het strand.
1080 *spoeien* (spoeden): bespoedigen.
1085 *om d'onverzoenbaerheit:* omdat ze onverzoenlik zijn.
1087 *godtvruchten, noit bedurven:* onbedorven, schuldeloze vromen.

*

[839] vermurwde Godin noch even stijf, wil nochte om Jupijns gebodt,[839]
[840] nochte om nootlot, zich gerust houden. Het vernoeght haer niet,[840]
[841] datze de stadt midden in Frygie gelegen, door onmenschelijcke[841]
[842] vyantschap en veete verslonden, het overschot van Troje door[842]
[843] allerhande rampen ter straffe gesleept en gesleurt hebbe; zy ver-
[844] volght noch d'asschen en gebeenten der uitgeroide vesten: wat[844]
[845] oirzaken haer tot zulck een dollicheit verrucken, dat magh zy zelf[845]
[846] weten. Ghy zelf zijt mijn getuige, wat een gewelt zy my onlangs[846]
[847] op de Lybische zee haestigh berockende; en hoeze op Eools buien[847]
[848] steunende, de gansche zee en den hemel te vergeefs onder een[848848-49]
[849] roerde: dat durfze op uwen bodem bestaen. O schelmstuck! bezie
[850] eens, zy heeft oock door Trojaensche vrouwen, van dollicheit
[851] bezeten, schandelijck de schepen verbrant, en de vloot ten deele
[852] vernielt zijnde, ons gedwongen zeker getal onzer reisgenooten in
[853] een vreemt lant achter te laten. Weshalve ick u bidde, dat het u
[854] gelieve 't overschot der vlote veiligh door zee te voeren; veiligh
[855] aen den Laurentijnschen Tyber te brengen; eisch ick anders iet[855]
[856] billijcks: bescheeren anders de nootlotspinsters hun deze vesten.[856]
[857] Saturnus zoon, de Zeevooght, antwoorde haer: o Cythereesche[+857]
[858] Godtheit, het is gansch recht en billijck, dat ghy uw betrouwen
[859] op mijne Rijcken vestight, waer uit ghy geboren zijt: ick verdiende[859]

[+][Randschrift:] *Neptuin troostze,*

* TEKSTKRITIEK: r. 863 *halfdoode* is in de dr. van 1659 vervangen door *moedelooze* (Lat.: agmina Troia exanimata).

839 *stijf:* onverzettelik in haar wrok; onverzoenlik; *om:* ter wille van, door.

840 *om nootlot:* ter wille van, zich onderwerpend aan de lotsbeschikkingen; *zich gerust houden* (quiescere): afzien van vijandige plannen.

841 *de stadt... gelegen:* Troje.

842 *verslonden*, ter vert. van *exedisse:* verdelgd; een andere lezing is *excidisse; het overschot van Troje:* de in leven gebleven Trojanen.

844 *d'asschen en gebeente* (cineres atque ossa); dit zal wel een toespeling zijn op de door de scheepsbrand verstoorde lijkspelen.

845 *dolligheit:* razende woede; *verrucken:* vervoeren, meeslepen; *dat.... weten;* Venus veinst die oorzaken niet te kennen.

846 *gewelt* (molem): watergeweld.

847 *op de Lybische zee:* tussen Sicilië en Afrika (zie *Aen.* I, r. 100 vlg.); *haestigh* (subito): zo maar plotseling.

848 *vergeefs* is te verbinden met *steunende:* vertrouwende op de macht van Aeolus' stormvlagen, maar *te vergeefs* (omdat Neptunus tussenbeide kwam en de winden tot kalmte bracht).

848-49 *onder een roeren:* vermengen; *op uwen bodem:* in uw gebied; *o schelmstuck! bezie eens.... bezeten* is een onjuiste vert. van: *per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis:* nu heeft ze ook nog, de Trojaanse vrouwen tot misdaad verleidend; misschien heeft Vondel *pro* scelus enz. gelezen.

855 *Laurentijnsch*, bijv. nw. bij *Laurentum*, oude stad in Latium, residentie van koning Latinus; *eisch ick anders iet billijcks:* als ik altans iets billiks vraag (Lat. *concessa:* dingen, die het 'noodlot' toestaat).

856 *bescheeren:* beschikken, vergunnen (als tenminste.... toestaan); *de nootlotspinsters* (Parcae): de schikgodinnen (zie *Aen.* I, r. 58); *deze vesten;* versta: een stad aldaar.

857 *Saturnus zoon:* Neptunus, evenals Jupiter en Pluto, een zoon van Saturnus; *Cythereesche Godtheit:* Venus; zie *Aen.* I, r. 291.

859 *waer uit ghy geboren zijt;* volgens de mythe is Venus geboren uit het schuim der zee; de Griekse naam *Aphrodite* betekent: de uit het schuim opgedokene.

[860] dat oock: dickwils en menighmael breidelde ick zoo groot een[860860-61]
[861] dollicheit van water en wint; en droegh te lande (des getuigen
[862] my Xanthus en Simoïs) geen minder zorgh voor uwen Eneas;[862]
[863] wanneer Achilles, achter de halfdoode Trojaensche benden her[863]
[864] zittende, haer tegens de muren aenjoegh; menigh duizent man[864]

860 *dat*, nl. dat vertrouwen.
860-61 *zoo groot een dollicheit* (furores et rabiem tantam): de onstuimige woede.
862 *Xanthus en Simoïs:* de beide rivieren bij Troje.
863 *wanneer:* toen; *halfdoot* (exanimatus): dodelik ontsteld; *achter her zitten:* vervolgen.
864 *tegens de muren aenjoegh:* terugdreef tot onder hunne muren.

Haer onvermurwde maght, in 't wrocken onverzaet,
Laet, om Jupijns gebodt noch 't nootlot, haeren haet
Niet vaeren. het vernoeght haer niet dat zy de wallen,[1090-91]
In 't hart van Frygie gelegen, ziet vervallen,[1092]
Verslonden door haer veete, en bitse vyantschap;[1093]
Dat zy het overschot van Troje, stap op stap,[1094]
Door allerhande ramp ter straffe sleepte, en sleurde;
Maer zy vervolght noch d'asch en beenders der gesteurde[1096]
En uitgeroide stadt. wat oirzaeck haer nu prest
Tot zulck een razerny, dat weetze zelve best.
Gy zelf zijt mijn getuige, en weet hoe dees verstockte
Op 't Libiaensche meer zoo fel een' storm berockte,[1100]
En hoeze, steunende op de buien van den vorst
Der winden, zee en lucht, doch ydel, mengen dorst.[1102]
Dat durfze op uwen boôm, in uw gebiet ons brouwen.
O schelmstuck! zie nu eens, zy heeft door Troische vrouwen,
Van dolheit aengevoert, de schepen, al te snoot,
Verbrant, de vloot ten deel vernielt, en ons uit noot
Geperst een goet getal van onze vlootverwanten[1107]
Te laeten dus uitheemsch aen vreemde waterkanten;
Dies bidde ick dat het u believe 't overschot
Der vloote veilighlijck door zee, op uw gebodt,
Te voeren, veiligh aen den Tyber der Latynen
Te brengen, zoo wy in ons bede billijck schijnen,
Bescheert het nootlot hun die vesten na'et gevaer.[1113]
Saturnus zoon, de vooght der watren, antwoort haer:
Godin van Cyprus, gy mooght billijck uw betrouwen
Op mijne rijcken, uw geboortestede, bouwen:
Ick heb dit oock verdient, en menighmael het meer
Getoomt, de razerny van water wint en weêr,
En droegh, te lande, [dit getuigen u de stroomen
Van Xanth en Simoïs,] om 't wrocken in te toomen,
Geen mindre zorge voor Eneas uwen zoon;
Wanneer Achilles vloogh, en zette bange en bloôn[1122]
De Troische benden na, en dreef haer aen de vesten,
Daer veele duizenden van mannen d'ackers mesten,

1090-91 *noch.... niet;* dubb. ontk.
1092 *vervallen*, volt. deelw.
1093 *veete:* haat, vijandige gezindheid.
1094 *stap op stap:* aanhoudend.
1096 *gesteurt:* verwoest.
1100 *berocken:* veroorzaken.
1102 *doch ydel:* zonder de door haar gewenste uitslag.
1107 *vlootverwanten:* reismakkers der vloot.
1113 *bescheert het nootlot:* indien het lot.... bescheert.
1122 *bange en bloôn:* bangen en bloden (de bange en blode Trojaanse scharen).

*

[865] in het zant leide; de toegestopte stroomen steenden; en Xanthus[865]
[866] zijn kil niet vinden kost om in zee te loopen. Van dien tijt af ont-[866]
[867] weldighde ick met een holle wolck uwen Eneas uit Achilles stercke[867]
[868] handen; toen hy, tegens zijnen vyant, hem ongelijck in krachten[868-69]
[869] en hulp van Goden, in lijfgevecht uitgetreden, en ick genegen
[870] was de muren der meineedige stadt Troje, met mijn eige handen[870]
[871] opgebouwt, in den gront te verwoesten. Ick blijf noch bestendigh
[872] by het zelve voornemen; ontsla u der vreeze. Hy zal, naer uwen[+872]
[873] wensch, veiligh in de haven van Avernus belanden, en slechts[873]
[874] eenen man op zee verliezen, waer aen hem gelegen is: een zal[874]
[875] voor velen sterven. Na dat de vader het gemoedt der Godinne met
[876] dusdanige woorden hadde gestreelt en verheught, zoo spande hy[876]
[877] zijne paerden voor den wagen, breidelde de zeegedroghten met[877]
[878] het schuimende montstuck, vierde hun den vollen toom, en glipte
[879] luchtigh met zijn blaeuwe raden over het water hene: de baren[879]
[880] gaen leggen: de holle zee slecht haere deiningen onder de krakende[880-81]
[881] assen gelijck en effen: de wolcken verdwijnen aen de ruime lucht.
[882] Toen vergezelschapten hem veelerhande gedaenten, geweldige[882]
[883] groote walvisschen, d'oude rey van Glaukus, Palemon, Junoos[883]
[884] zoon, de snelle Tritons en al het heir van Forkus, ter rechte hant;[884]

[+][Randschrift:] *en belooft hem behouden in de haven van Avernus te brengen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 883 *Junoos* is in de derde druk van 1659 vervangen door: *Inous* (zie de aant. bij r. 883).

865 *toegestopt:* (als 't ware) afgedamd door, opgevuld met de lijken der verslagen Trojanen.

866 *kil:* bedding; *kost:* kon; Vondels vert. is hier niet geheel juist. Bij *wanneer* (toen) in r. 863 moet een nieuwe zin beginnen, die doorloopt tot r. 871; *Van dien tijt af* (hinc) r. 866, vervange men door 't voegw. bijw. toen.

867 *met een holle wolck* (nube cava): in een omhullende wolk; hem hullende in een nevel.

868-69 *hem.... Goden:* wiens mindere hij was zowel door geringere lichaamskracht als door het feit dat de Goden hem niet zo gunstig gezind waren; *en ick genegen was;* versta: hoewel ik toen toch niet anders wenste dan...; *was*, r. 870, is ook te denken achter *uitgetreden*, r. 869.

870 *de meineedige stadt Troje:* zie *Aen.* IV, r. 623.

872 *by het zelve voornemen* (nunc quoque *mens eadem* perstat mihi); versta: van dezelfde gezindheid (ten opzichte van A.); *ontsla u der vreeze:* ban uw vrees.

873 *de haven van Avernus:* de haven van Cumae, dicht bij het meer van Avernus; zie r. 784-85 met aant.

874 *eenen man, waer aen hem gelegen is:* die hem na aan 't hart ligt; nl. Palinurus; zie het slot van dit boek.

876 *streelen* (permulcere): gerust stellen, tot bedaren brengen.

877 *voor den wagen,* ter vert. van *curru;* een andere lezing is *auro.*

879 *met zijn blaeuwe raden* (curru caeruleo); Neptunus' wagen heeft dezelfde kleur als de golven.

880-81 *slecht.... gelijck en effen:* effent, legt vlak; *onder de krakende assen* (sub axe tonanti): onder de knarsende as of wielen.

882 *veelerhande gedaenten:* zeewezens van allerlei gedaante.

883 *d'oude rey van Glaucus;* Glaucus was een Boeötie visser, die na het gebruik van bedwelmende kruiden zich in zee stortte en in een zeegod werd veranderd. Hij werd voorgesteld als een grijsaard; ook de *stoet* die hem volgt, is oud en grijs; vandaar: *oude rey; Palemon, Junoos zoon* (Inous Palaemon); Palaemon, zoon van Ino (een Thebaanse koningsdochter), die zich, vluchtend voor haar krankzinnige echtgenoot, in zee stortte met haar zoon; beiden werden ze zeegoden; zie de *Tekstkritiek*.

884 *Tritons:* zeegoden van lagere rang; *al het heir van Forkus:* al de volgelingen van Phorcus, een zeegod; zie regel 280.

[885] ter slincke, Thetis, Melite, de maeght Panope, Niseë, Spio, Thalye[885-86]
[886] en Cymodoce.

[887] Vader Eneas, wiens gemoedt dus lang in twijfel hing, begost[+887]

[+][Randschrift:] *Vader Eneas verquickt,* In het Randschrift bij r. 887: *verquicken:* weer moed vatten.

885-86 *Thetis... Cymodoce:* zeenimfen (Nereïden), dochters van de zeegod Nereus; zie r. 279-80 en *Lantgedichten* IV, r. 329; *Thetis* was de moeder van Achilles.
887 *wiens gemoedt.... hing:* die zo lang in bange onzekerheid had verkeerd (Hic patris Aeneae *suspensam* blanda vicissim gaudia pertemptant *mentem*).

De toegedamde stroom opsteende, en Xanthus, stil[1125]
En in zijn' loop geschut, geen zee vont door zijn kil.[1126]
'k Ontruckte sedert, om Eneas te beschermen,
Hem met een holle wolcke Achilles krachtige armen;[1127-281128]
Toen hy, al t'ongelijck in kracht en gunst van Goôn,
Het hooft zijn' vyant had in lijfgevecht geboôn,
En ick genegen was den muur van 't ongestadigh[1131]
Meineedigh Ilium door mijne hant genadigh
En gunstigh opgebout, te slechten tot den gront.[1133]
'k Blijf noch stantvastigh by dat opzet, als het stont.[1134]
Legh af uw vrees: hy zal, gescheiden van dees stranden,[1135]
In d'oude haven van Avernus noch belanden,
Slechts missen op de zee een manshooft van belang:[1137]
Een hooft betael' voor veele, en ga een' droeven gang.[1138]
Na dat de vader het gemoedt van dees Godinne
Gestreelt had en verheught met troost uit rechte minne,[1140]
Zoo spande hy het paert voor zijn karros, en toomt[1141]
Der zeegedrogten beck, daer 't schuim uit bruischt en stroomt.
Hy geeft de paerden, die voor zijne godtheit knielen,
Terstont den vollen toom, en glipt met blaeuwe wielen
Heel luchtigh over zee en dyning regelrecht.
De baren leggen zich: de holle zee gaet slecht,[1146]
En slecht haer dyningen, beneên de kraeckende assen.[1147]
De wolcken, die op Godt, den grooten zeevooght, passen,[1148]
Verdwijnen aen de lucht. toen volghden hem op zee
Gedaenten zonder endt: walvisschen zwemmen mê,[1150]
Geweldigh groot en langk: en Glaukus oude reien,
Palemon, Inus zoon, en Tritons hem geleien,
En Forkus leger volght, aen zijne rechte hant:
De slincke zijde wort bestuwt van dezen kant[1154]
By Thetis, Melite, en oock Spio, met Thalye,[1155]
Cymodoce, Panoop, Nisaee op eene rye.
Den vorst Eneas, eerst in twijfel, sprong van vreught

1125 *de toegedamde stroom opsteende:* (waar) de door lijken afgedamde stroom jammerklachten uitstiet.
1126 *geen zee:* geen uitmonding in zee.
1127-28 *beschermen: armen; a* en *e* kunnen in deze positie in Amsterdamse taal samenvallen tot *a*.
1128 *armen* is datief-object
1131 *ongestadigh:* onstandvastig, veranderlik, trouweloos.
1133 *gunstigh:* liefderijk; in welwillende gezindheid.
1134 *opzet:* voornemen, gezindheid; *als het stont:* gelijk het bij mij bestond.
1135 *gescheiden van dees stranden:* na deze kust te hebben verlaten.
1137 *manshooft* voor *man* is nog in sommige Hollandse dialecten in gebruik.
1138 *betael':* boete.
1140 *uit rechte minne:* uit oprechte genegenheid, toegedaanheid.
1141 *het paert;* vgl. vs. 1143 en vs. 1023.
1146 *gaet:* wordt.
1147 *dyning;* zie de aant. bij r. 902 der proza-vert.
1148 *passen op:* luisteren naar, gehoorzaam zijn aan.
1150 *zonder endt:* talloos (in grote verscheidenheid).
1154 *bestuwt:* omstuwd; *van dezen kant:* aan die (linker) zijde.
1155 *Thalye;* spreek uit *Thalije* (met klemtoon op *ij*).

*

[888] nu het hart in 't lijf van blijschap te springen: hy beveelt hun allen
[889] haestigh de masten op te zetten, en de zeilen aen de rae te slaen.
[890] Zy maecken gelijcker hant hun touwerck klaer, en vieren t'effens[890]
[891] nu de slincke, nu de rechte schooten. De vloot zeilt voor wint[+891]
[892] hene. Palinuur vaert, als Amirael, voor uit voor alle de zeilen,[892]
[893] gelast hem te volgen; en alree was de dauwende nacht bykans[893]
[894] aen het toppunt des hemels ten halven wege gestegen; en het
[895] bootsvolck onder de riemen op de harde doften de leden ge-[895]
[896] mackelijck uitstreckende, lagh gerust en sliep; wanneer de vlugge[+896]
[897] Slaepgodt, uit de hemelsche starren nederdalende, de duistere[897-98]
[898] lucht deelde, en de schaduwen verdreef, om u, o Palinuur! te
[899] zoecken, en tot uw ongeluck onnozel in slaep te brengen. De[899]
[900] Slaepgodt zette zich in Forbus gedaente op het hooghste van 't[900]
[901] achterschip, en koute hem aldus toe: o Palinuur, nakomeling van
[902] Iäsius, de dijning zet de vloot van zelf voort: Het is een zachte[+902]
[903] en effen wint: men gunt u een uur tijts, om te rusten. Legh het[903]
[904] hooft wat neder, en verpoos uwe afgewaeckte oogen een luttel:
[905] ick zal zelf een poos voor u te roer gaen. Palinuur naulix zijn[+905]
[906] oogen opheffende, zeit: waent ghy dat ick de zachte luimen der[906-07]
[907] zee, en haer bedrieghelijck gelaet niet ken? Zou ick dit zee-
[908] gedroght vertrouwen? hoe zoude ick, zoo menighmael by het[908]
[909] schoonste weder van den hemel bedrogen, Eneas den lichten[909-10]
[910] wint betrouwen? Zoo sprack hy, en aen het roer vast klevende,

[+892] [Randschrift:] *vaert voor wint hene*.

[+897] [Randschrift:] *'s Nachts daelt de Slaepgodt,*

[+903] [Randschrift:] *en raet Palinuur wat te slapen*.

[+906] [Randschrift:] *Palinuur wil geen oogh luicken, nochte de zee betrouwen:*

* TEKSTKRITIEK: r. 907-908 In de druk van 1659 is *dit zeegedroght* vervangen door: *dit woeste gedroght* (zie de aant. bij r. 908).

890 *gelijcker hant:* gezamenlik; *t'effens:* gezamenlik, tegelijkertijd.

891 *schooten:* zeilschoten; ze *laveren* dus. In verband daarmee is de volgende zin beter aldus weer te geven: De vloot zeilt met gunstige (zij-) wind voort.

892 *Palinuur:* Palinurus, Aeneas' ervaren stuurman; *als Amirael* (princeps ante omnes): Vondel heeft hier gedacht aan het 'admiraalzeilen', dat hij op het IJ of de Amstel meermalen heeft kunnen zien: een hele vloot van pleziervaartuigen moest de te voren aangewezen leider, de *admiraal*, volgen langs de koers, door hem genomen; *zeilen:* schepen.

893 *gelast hem te volgen*, in overeenstemming met: (alii) *jussi contendere cursum ad hunc; aan* welke opgedragen was hem te volgen (Vondel gebruikt een passieve constructie, waarin het oorspr. datief-object tot subject is geworden, als subject wordt gevoeld); *de dauwende nacht;* zie r. 773 en 790 (het was reeds bijna middernacht).

895 *doft:* roeibank.

896 *wanneer:* toen.

897-98 *de duistere lucht.... verdreef:* de duistere sluier van de nacht uiteenschoof.

899 *onnozel:* als onschuldig slachtoffer.

900 *Forbus:* een Trojaan.

902 *Iasius* een koning van Argos?; *dijning;* de spelling met *ij*, die in 17de-eeuwse taal meer voorkomt, is waarschijnlik etymologies juister dan die met *ei; voortzetten:* voortdrijven.

903 *effen:* gelijkmatig; *men;* versta: de omstandigheden.

905 *naulix,* ter vert. van *vix:* met moeite.

906-07 *de zachte luimen der zee, en haer bedrieghelijck gelaet:* de zee met haar perioden van kalmte en haar bedriegelik uiterlik; d.i. (meent gij dat ik niet weet) wat er kan schuilen achter die schijnbare kalmte der zee.

908 *dit zeegedroght;* (huic monstro): dit monster; *by:* door.

909-10 *Eneas den lichten wint betrouwen* (credam Aenean austris fallacibus): A. toevertrouwen aan de wispelturige (onbetrouwbare) wind; *aen het roer vast klevende* (*clavumque adfixus et haerens* nusquam amittebat): het roer omklemd houdende.

[911] wou 'er niet afscheiden, en sloegh de starren aen den hemel gade.
[912] De Slaepgodt besprengkelde Palinuur over den slaep van het[+]
[913] hooft met eenen tack, die van vergetelnat druppelt, en in het[913]

[+][Randschrift:] *dies besprengkelt de Slaepgodt hem met vergetelnat,*

913 *vergetelnat:* water uit de vergetelvliet de *Lethe*, waaruit de schimmen der onderwereld dronken om hun aardse leven en zorgen te vergeten.

Nu 't hart in 't lijf op. hy beveelt de Troische jeught
De mast te rechten, al de zeilen op te haelen,
En aen de ra te slaen. zy maecken, zonder draelen,
Terstont de touwen klaer, en vieren in de vloot
Al teffens nu den slincke en oock den rechten schoot.[1162]
De vloot zeilt heen voor wint. geen Palinuur kon feilen.[1163]
Hy vaert, als Amirael, vooruit voor alle zeilen,
Die volgen op zijn' last. nu was de vochte nacht
Aen 's hemels toppunt schier ten halven wegh gebracht:[1166]
De bootsman op de doft, daer hem de riemen decken,[1167]
Begon op 't hout de leên gemacklijck uit te strecken,
En viel gerust in slaep, wanneer met geen gerucht,
De vlugge Slaepgodt uit de starren daelt, de lucht
Verdeelt, de schaduwen verdrijft in deze hoecken[1171]
Om u, ô Palinuur, van boven te bezoecken,
En tot uw ongeluck onnozel hier in rust
En slaep te wiegen. hy, die d'ongemacken sust,[1174]
Zet zich by 't roer, daer hy in Forbus schijn quam zweven,[1175]
En kout: rust Palinuur, ô eer van Abas neven,[1176]
De dyning drijft de vloot: de wint is stil en zacht.
Men gunt u eene wijl te rusten in der nacht.
Nu legh uw hooft zacht neêr. verpoos een poos uwe oogen,
Van waecken afgemat. ick ga, wilt gy 't gedoogen,
Terwijl voor u te roer: en Palinuur, die pas[1181]
Zijne oogen op kon slaen, sprack: ken ick niet den plas,
De zachte luimen van de zee, die ons kan wiegen,
En met een schoon gelaet slechts toeleght op bedriegen?
Zou ick dit woest gedroght betrouwen? hoe zou ick,
By 't schoonste weêr veeltijdts bedrogen, zonder schrick,
Den vorst Eneas dus den lichten wint betrouwen?
Zoo spreeckt hy, en volhardt den helmstock vast te houwen,[1188]
Verlaet het roer niet, slaet om hoogh de starren ga.
De Slaepgodt sprengkelde den stuurman, nu dus spa
En stil, den slaep van 't hooft met eenen tack, gedompelt

1162 *teffens:* te gelijkertijd.
1163 *Geen Palinuur kon feilen:* Palinurus kon hier niet ontbreken, was op zijn post.
1166 *gebracht;* nl. door de paarden die haar wagen omhoogtrokken.
1167 *daer hem de riemen decken:* Lat.: *sub remis*.
1171 *verdeelt:* klieft.
1174 *die d'ongemacken sust:* die zorgen en kwalen verdrijft.
1175 *schijn:* gedaante.
1176 *kouten* drukt hier uit de rustig-gemoedelike keuveltoon, waarmee de slaapgod P. in slaap wil sussen; *neven:* nakomelingen; welke *Abas* hier bedoeld wordt, is mij niet bekend.
1181 *pas:* nauweliks.
1188 *helmstock:* roerstok, roerpen.

[914] krachtige water van Styx gedoopt, slaep verweckt; en hy loock[914]
[915] hem, die noch den vaeck zocht te verdrijven, zijn half beschotene[915]
[916] oogen. De Slaepgodt, zoo dra Palinuur onverhoets bevangen was,[+]
[917] en het hooft hangen liet, kreegh hem heel onder, en een stuck[917]
[918] van 't achterschip afruckende, plompte den slaper met roer met[+]
[919] al in het water, daer hy te vergeefs zijne mackers lang om hulp
[920] riep. De vlugge Slaepgodt vlieght in de dunne lucht. De vloot[920]
[921] gaet nietemin op zee veiligh haren gangk, en zeilt onbeschroomt[+]
[922] op vader Neptuins beloften voort: en aldus voortvarende, geraeckt
[923] by de klippen der Sirenen, eertijts zoo zorgelijck, en noch wit[923]
[924] van de gebeenten veler drenckelingen; toen ruischte het zoute
[925] water op de heesche steenrotsen gedurigh van verre; wanneer[925]
[926] vader Eneas gewaer wiert, hoe het schip zijnen stuurman missende,[+]
[927] heen en weêr slingerde; dies hy zelf by nacht te roer gingk zitten,[927]
[928] en menighmael zuchtende, heel weemoedigh om zijn vrients on-
[929] geval aldus klaeghde: o Palinuur, die te reuckeloos op schoon
[930] weder en slecht water betrouwde, naeckt en onbegraven zult[+930]
[931] ghy ergens onbekent op strant leggen blijven.

[+][Randschrift:] *en de stuurman*

[+][Randschrift:] *plompt in zee:*

[+][Randschrift:] *evenwel zeilt de vloot al voort, langs de klippen der Sirenen;*

[+][Randschrift:] *wanneer de Vorst den stuurman missende,*

[+][Randschrift:] *Palinuur beklaeght*. In het Randschrift bij r. 930: *beklagen:* weeklagen, treuren over.

914 In de Lat. tekst wordt: een tak, *druipende van het water der Lethe* gevolgd door een variatie: slaapverwekkend door de *kracht* van de Styx.
915 *beschoten:* geloken.
917 *kreegh hem heel onder:* legde zich met loodzware druk op hem (incumbens super).
920 *vlug:* gevleugeld (ales).
923 (*de klippen der*) *Sirenen:* schone zeemeerminnen, die door haar betoverend gezang voorbijvarende schepen naar de klippen van de kust lokten en zo in het verderf stortten; *eertijts;* gerekend van uit Vergilius' tijd; *zorghelijck:* gevaarlik.
925 *op de heesche steenrotsen;* de branding op de klippen veroorzaakt een schor, rauw gedruis; *gedurigh:* aanhoudend; *toen* (= en reeds; r. 924)... *verre* is als tussenzin te lezen; *wanneer* (hier op te vatten als waarop en waardoor): toen (gelukkig).
927 *heen en weer slingerde:* geen vaste koers hield: *dies:* waarom; *te roer;* er moet dus *nog* een roer zijn geweest.
930 *slecht:* effen; *naeckt* (nudus; syn. van onbegraven) *en onbegraven;* en daarom zal Palinurus' schim volgens het geloof der Ouden geen rust kunnen vinden; zie *Aen.* VI.

In krachtigh nat van Styx, het welck hem overrompelt,[1192]
Terwijl 't vergetelnat hier langs vast nederdruipt.
De Slaepgodt luickt hem 't oogh, bevangt en onderkruipt[1194]
Den moeden stuurman, die met alle zijn vermogen
Den vaeck wou drijven uit zijn half beschotene oogen.
Zoo dra de stuurman van den slaep bevangen was,
En 't hooft neêrhangen liet, krijght hem de Slaepgodt ras
Heel onder, ruckt een stuck van 't achterschip in 't vaeren,[1199]
En plompt met roer met al den slaeper in de baren,
Daer hy vergeefs een wijl aen mackers hulp verzocht.
De vlugge Slaepgodt vlieght ten hemel door de locht.
De vloot gaet niettemin haer' gangk, gelijck te voren,
En zeilt op Godt Neptuins beloften, haer gezworen,[1204]
Gansch onbekommert voort, tot datze in 't endt geraeckt
By der Sireenen rots, daer menigh schip op kraeckt,[1206]
En die noch wit leght van gebeent der drenckelingen.
De zoute baren op de heesche rotsen springen,
En stuiten, reis op reis, van wijt en verre, daer[1209]
De vorst Eneas eerst zijn onheil wort gewaer,
Hoe 't schip den stuurman mist, en slingert heene en weder.
Hy zet zich aen het roer by nacht. zijn hart wort teder.[1212]
Hy zucht bedroeft, en klaeght om 's vrients verlies altoos:[1213]
O Palinuur, gy hebt, te slecht, te reuckeloos,[1214]
Het schoone weder, en de slechte en effe vloeden
Betrout, en wist, helaes, u zelven niet te hoeden:
Men zal uw lichaem, naeckt en onbekent belant,[1217]
Zien leggen op het eene of op het andre strant.

1192 *overrompelen:* overweldigen (bij verrassing).
1194 *onderkruipen:* listig overmeesteren, bekruipen.
1199 *heel:* geheel en al.
1204 *haer* (de vloot) is datief.
1206 *daer menigh schip op kraeckt:* waarop al vele schepen te pletter zijn gelopen.
1209 *daer.... eerst:* op welk ogenblik eerst; en dan eerst; en eerst als dat gedruis der branding reeds te horen is.
1212 *teder:* vervuld van weemoed.
1213 *altoos:* onafgebroken, steeds weer.
1214 *slecht:* naief; argeloos, in goed vertrouwen.
1217 *onbekent belant;* zie *Aen.* VI, vs. 525-33. De Latijnse tekst zegt: aan een onbekende kust (aangespoeld).

*

Het zeste boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Eneas, te Kume gelant, gaet naer het hol van de Sibylle, en geoffert hebbende, leeft
[2] raet met Febus orakel, dat hem d'aenstaende gevaren en uitkomst der toekomende oorlogen[r. 2]
[3] voorspelt. Hy verbrant het lijck van Miseen, den drenckeling, op strant gevonden; en[3]
[4] begraeft des mans overschot, onder den naesten bergh, sedert naer hem genoemt. Hier
[5] na wijzen de duiven hem den gouden tack, dien hy afpluckt, en eert d'onderaertsche Goden[5]
[6] met offerhanden, daelt met de Sibylle, zijne leitsvrouw, door den mont van Avernus helle-[6]
[7] waert, vint Palinuur (overmits die d'eere der begraefenisse ontbeerde) by den jammerpoel
[8] noch omzwerven; en poogende hem, naer den anderen oever, over te voeren, wort in dit
[9] voornemen van de Waerzeghster belet, en den geest met een loos graf, en de hope der[9]
[10] uitvaert getroost. Eneas, hier na den jammerpoel overstekende, smijt den Hellewachter
[11] eenen slaepbrock voor; en, reizende door de kinderzielen, en de valschbetighte en om-[11]
[12] gebrochte schimmen hene, geraeckt by 't verblijf der gelieven, die uit wanhopende minne
[13] zich zelven het leven benamen. Daer bejegent hy Elize, die toen hy zich zocht t'ontschul-[13]
[14] digen, toornigh uit zijn oogen weeck. Van hier voortstappende, ziet hy, in de wijck der
[15] vermaerde krijghshelden, Deifobus, met vele quetzuren geschonden, en verneemt uit hem[15]

* TEKSTKRITIEK: r. 33 *vervalt* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door *belant*.
r. 2 *raet leven met:* raadplegen; *uitkomst:* uitslag; *toekomend:* toekomstig (te verwachten).
3 *Miseen;* zie r. 203.
5 *den gouden tack;* zie r. 179.
6 *de mont van Avernus,* zie r. 279.
9 *van:* door; *den geest* (wort getroost); onderwerp in de accusatiefvorm; zie verder voor deze regel r. 412-vlg.; *loos:* ledig; *loos graf:* schijngraf, schijnbegrafenis (r. 416).
11 zie regel 453-vlg.
13 *Elize:* Dido; *zich ontschuldigen:* zich verontschuldigen.
15 *Deifobus:* zie regel 533.

[16] dien deerlijcken moort. Hy verlaet den Tartar, slaet de slincke hant op; hoort uit de Sybille[16]
[17] de straf der misdadigen; spoeit naer Plutoos stadt zelf, en steeckt den gouden tack op[17]
[18] de poort van 't hof. Daer monstert Anchises voor Eneas, zijnen zoon, de Albaensche en[18]
[19] Roomsche Koningen op een ry, en loopt zommige Romainsche edelen met name ten[19]
[20] lichtsten over; en komende aen Cesars en Augustus lof, verheft Marcel, Octaviaes zoon,[20]
[21] ontijdigh wechgeruckt, ten hemel toe: endelijck, door d'yvoire poort weder opdon-[21]
[22] derende, bezichtight zijne mackers, en Kume verlatende, zeilt naer Kajete.[22]

Hy treet te Kume op lant, en hoort de Priesterin;
Begraeft Mizeen, en pluckt den tack met goude bladen;
En slaet, met zijn Sibyl, den wegh des afgronts in,
Vint Palinuur, en staet met Didoos schim beladen.[26]
De leitsvrouw leert den helt der zielen straf en loon.
Anchises wellekomt zijn afkomst, daer beneden,[28]
En monstert, op een ry, de neven van dien zoon,[29]
En al 't Romainsche bloet, dat op zijn spoor zal treden,[30]
Om 't eeuwige aertsgebiet te levren aen August,[31]
Door zoo veel zweet en bloet, en oorloogh, zonder rust.[32]

[33] Zoo spreeckt hy al schreiende, viert den schoot, en vervalt ten[+33]
[34] leste aen den wal te Kuma, van d'Eubeërs gesticht. Hier zettenze[34]
[35] het voor ancker, keeren de voorstevens de zee, de kromme achter-

[+][Randschrift:] *Al schreiende zeilt hy voort, en zet het te Kuma voor ancker*.
De jongelingen springen uit, en boeten vier. In het Randschrift bij r. 33: *boeten:* aanleggen.

16 *Hy verlaet den Tartar* enz. is minder juist. Aeneas blijft op een afstand van de Tartarus (zie regel 580-vlg.), en gaat ook niet links. Misschien noemt Vondel hier Tartarus dat deel van de onderwereld, dat tussen de rivier de Acheron en het dubbele gebied van de Tartarus-Elysium ligt; dat gebied verlaat hij om de Tartarus links te laten liggen en naar het Elysium te gaan.
17 *Plutoos stadt;* beter: het paleis van Pluto (zie r. 581).
18 *hof:* paleis; *monsteren:* bij langs gaan.
19 *ten lichtsten overloopen:* kortelik (vluchtig, terloops) melding maken van.
20 *Marcel*; zie r. 902 vlg.
21 *opdonderen:* te voorschijn komen, op de aarde verschijnen.
22 *bezichtigen:* opzoeken.
26 *beladen staen:* begaan zijn.
28 *afkomst:* zoon.
29 *neven:* nakomelingen.
30 *op.... treden:* zijn voetspoor zal volgen.
31 *'t eeuwige aertsgebiet:* de eeuwige (altijddurende) opperheerschappij; Vondel zal misschien tegelijkertijd aan *aarts* en *aards* hebben gedacht (de heerschappij over 't aardrijk).
32 *door:* (verworven) ten koste van (na het offer van); *zonder rust* (onafgebroken, onophoudelik), bep. bij *oorloogh*.
33 *viert den schoot:* vaart met volle zeilen (nadat hij de gevaarlike kust der Sirenen voorbij is; *vervalt* (ter vert. van *adlabitur*)*:* wordt gedreven, komt terecht; zie de *Tekstkritiek*.
34 *Kuma:* Cumae, een stad op de kust van Campanië, gesticht door kolonisten uit Chalcis, op het eiland Euboea (vgl. r. 51).

[36] stevens het strant toe, en boorden de kust met schepen. Een hoop[36]
[37] jongelingen springt vierigh op den Hesperischen bodem: Zom-[37]
[38] migen klincken vier uit keien, dat in d'aderen der steenen, gelijck[38-39]
[39] zaet, verborgen leit: zommigen komen met eenen hoop ruighte
[40] en tacken, waer in het wilt nestelt, aenslepen, en wijzen hunne maets
[41] wat bosschen en vlieten zy vonden. Maer de godtvruchtige Eneas[+]
[42] gaet naer de slotkerck, waer over de groote Apollo het gezagh[42]

[+][Randschrift:] *Eneas gaet naer den tempel van de Sibylle,*

36 *boorden* (praetexere): bezetten.
37 *Hesperisch:* Italiaans; zie *Aen.* II, r. 811.
38-39 *gelijck zaet:* als 't ware in kiemvorm (Lat.: quaerit pars *semina flammae* abstrusa in venis silicis: sommigen zoeken (slaan) kiemen (vonken) van vuur, verborgen in....).
42 *de slotkerck:* de tempel op de burchtheuvel; *de groote Apollo* (altus Apollo); versta: de hoog tronende Apollo.

Het zeste boeck.

Zoo spreekt hy schreiende, en bedruckt, en viert de schoten,[vs. 1]
Belant te lange leste aen Kumaes wal, en sloten,[2]
Van oude Eubeërs eerst gebouwt, zoo dicht aen zee.
Hier zetten zy 't gelijck voor ancker op de ree,[4]
De boegh naer zee gekeert, en d'achterstevens vielen
Naer 't strant. zoo boort maetroos de waterkust met kielen.
Een deel der jongkheit springt met yver op het lant[7]
Van out Hesperien: een deel, begaen om brant,[8]
Klinckt vier uit kaien, dat in d'aderen der steenen,
Als zaet, verborgen leght: een deel komt hier met eenen
Hoop ruighte en tackebosch aensleepen, daer het wilt
In nestelt, en maetroos berecht het zeemans gilt[12]
Wat vliet en bosch en beemt zy hier te lande ontdecken.
Maer hun godtvruchtigh hooft bezoeckt de woudtvertrecken,
En kerck, waerover Godt Apol heerscht. hy gaet stil[14-15]

vs. 1 *bedruckt:* diep bedroefd.
2 *sloten:* burcht.
4 *gelijck:* tegelijkertijd, gezamenlik.
7 *met yver:* met vurige begeerte.
8 *begaen om brant:* verlangend naar een vuur.
12 *berechten:* inlichten; *het zeemans gilt:* de gezamenlike maats.
14-15 *de woudtvertrecken en kerck:* de in het bos gelegen tempel.

*

[43] heeft, en bezoeckt de vreesselijcke spelonck der ontzaghelijcke[43]
[44] Sibylle, hier dicht by, om haere geheimenissen te verstaen. Het[44]
[45] Orakel van Delos blaest haer zijnen goddelijcken geest en wijs-[45]
[46] heit in, en ontsluit haer het slot der toekomende zaken. Nu gaenze,[46]
[47] door het wout van Diane, in Apolloos gulden tempel. Men zeit[+]
[48] dat de stoute Dedael, uit Minos gebiet vlughtende, en zich op[48]
[49] zijn snelle vleugels verlatende, door de lucht, een nieuwe baen,[49]
[50] in het koude noorden den kercker ontroeide; en ten leste luchtigh[50]
[51] op den burgh van het Italiaensche Chalcis streeck. Zoo ras hy[51]
[52] hier belandde, heilighde hy Febus het roeituigh zijner vleugelen,[+52]
[53] en stichtte geweldige kercken, hem ter eere. Op de kerckdeuren[53]
[54] zagh men de doot van Androgeus uitgebeelt: oock hoe deerlijck[54]
[55] d'Atheners jaerlijx, met zeven lijcken hunner zonen, den opge-[55]
[56] leiden tol mosten betalen. De lotbus staet 'er, met de rampzalige[5656-57]
[57] jongelingen. Recht hier tegens over doet zich het eilant Kreten

[+][Randschrift:] *daer Dedael voor Minos gevlught,*

[+][Randschrift:] *Febus een schoone kerck stichte.*

* TEKSTKRITIEK: r. 62 Voor *Dedael* enz. is in de dr. van 1659 ingevoegd: *Hier is die doolhof, waer uit men zich niet redden kan* ter vert. van: hic labor ille domus et inextricabilis error. In verband daarmee is *hier* in r. 62 weggelaten.

43 *de vreesselijcke spelonck;* antrum immane: het geweldige hol; *ontzaghelijck:* ontzagwekkend.

44 *om haere geheimenissen te verstaen* is een minder juiste vertaling; Vondel heeft *secreta* uit de Latijnse tekst verkeerd opgevat; horrendaeque procul secreta Sibyllae, antrum immane petit: en bezoekt de dicht hierbij *in afzondering gelegen verblijfplaats* der vreselike Sibylle, een geweldige spelonk.

45 *Het Orakel van Delos* (vates Delius): de waarzeggende God van D., Apollo.

46 *ontsluit.... het slot:* ontdekt de verborgenheid; *ze:* Aeneas met enige makkers.

48 *Dedael:* Daedalus, beroemd Atheens bouwmeester, die voor koning Minos op Kreta het Labyrint bouwde; hij verschafte Theseus, de minnaar van Minos' dochter Ariadne, de draad waarmee deze, na de Minotaurus, die in 't Labyrint huisde, te hebben gedood, weer zijn weg uit die doolhof kon vinden (zie r. 58 en 62-64). Hierom hield Minos Daedalus op Kreta gevangen; maar D. wist voor zich en zijn zoon Icarus uit de veren van vogels vleugels te vervaardigen; en met deze vleugels konden vader en zoon ontsnappen (Ovidius, *Met.* VIII, 152-vlg.). De sage laat hem op zijn vlucht landen bij Cumae, waar hij ter ere van Apollo een tempel bouwde.

49 Zich met zijn snelle vleugels aan de lucht durvende toevertrouwen, zegt de Lat. tekst; *een nieuwe baen:* een ongewone weg.

50 *in het koude noorden:* zich naar het koude Noorden richtend; *ontroeide* (enavit), als luchtschipper of zwemmer door de lucht.

51 Zie de aant. bij r. 34.

52 *heiligen:* wijden; *het roeituigh zijner vleugelen* (remigium alarum): zijn als roeiriemen gebruikte vleugels.

53 *geweldige kercken* (immania templa): een geweldige tempel.

54 *Androgeus:* zoon van Minos, steeds overwinnaar bij de Atheense spelen, werd door de Atheners uit nijd vermoord. Als zoen voor die moord moesten de Atheners jaarliks 7 jongelingen en zeven jonge meisjes naar Kreta zenden, die de Minotaurus ten offer werden gebracht. Het gelukte eindelik aan Theseus (zie de aant. bij r. 48), een der door het lot aangewezen slachtoffers, het monster te doden; *deerlijck:* jammerlik.

55 *lijcken,* ter vert. van *corpora*.

56 *tol:* schatting; *lotbus:* urn, waarin de loten zich bevinden.

56-57 *met de rampzalige jongelingen,* ter vert. van *ductis sortibus:* nadat de loten getrokken zijn (zie de vert. in verzen, vs. 37) dus: met de door loting aangewezen slachtoffers; *Recht hier tegens over* (contra); versta: op de andere (tegenovergestelde) deurvleugel; *zich opdoen:* zich verheffen (als *bergachtig*) eiland.

[58] uit der zee op. Hier ziet men Pasifaë op den wreeden stier ver-[58]
[59] lieven, en zich ter sluick onder hem vlyen; en de gemengelde
[60] afkomst, en vrucht van tweederhande aerdt, het mensch-en-stiers-[60]
[61] gedroght is 'er by; een gedenckteken van die lasterlijcke geilheit.[61]
[62] Dedael zich hier over de vierige liefde der Koninginne Ariadne[62]
[63] ontfarmende, bestelde Theseus het kluwen, om blindeling den[63]

58 *Hier:* op een volgende afbeelding; *Pasifaë:* Pasiphaë, echtgenote van Minos; zij ontstak in liefde voor een witte stier, door Neptunus aan Minos geschonken; de vrucht van hun vereniging was de Minotaurus, een monster, half mens half stier; *op den wreeden stier* is onjuist; crudelis is verkeerd verbonden. Vergilius bedoelt: Hier ziet men de *gruwelike* liefde van P. voor de stier.
60 *vrucht van tweederhande aerdt:* omschrijving van *gemengelde afkomst* (bastaardvrucht).
61 *lasterlijck:* schandelik.
62 Voor de weggelaten regel zie de *Tekstkritiek; hier:* op de volgende afbeelding.
63 *bestellen:* verschaffen.

Bezoecken 't heiligh hol, den tempel [daer Sibyl,
Ontzaghelijck by 't volck, zich houdt] op dat die trouwe[17]
Hem haer geheimenis, op zijn verzoeck, ontvouwe.
Het groote orakel zelf, de Godt van Delos blaest
Haer zijne wijsheit in, en geest, wanneerze raest,[20]
Als hy 't aenstaende haer ontsluit op zijnen drempel.[21]
Nu gaenze t'zamen in Apolloos gulden tempel,
Door 't kerckwoudt van Diaen. men zeght dat Dedalus,[23]
Uit Minos rijck gevloôn, zich op zijn vleugels, dus
Vermeeten in de lucht betrouwende, aenquam rennen,[24-25]
En, langs een nieuwe baen, aenroeiende op zijn pennen,
In 't koude noortsch gewest, den kercker loos ontweeck,
En endtlijck luchtigh op het slot van Chalcis streeck,
Dat in Itaelje rijst. Dedael, die hier belande,
Wijdt Febus Godtheit, als een danckbaere offerhande,
Het roeituigh van zijn pluim, en boude, in Febus naem,[31]
Heel groote kercken, hem ter eere, en zulck een faem.[32]
Men zagh Androgeüs op deze kerreckdeuren
Gedoot, en hoe bedruckt d'Atheners jaerlijcks treuren,
Met zeven lijcken van hun zoonen, en ten zoen[35]
Den opgeleiden tol uit dwang en noot voldoen.
De lotbus staet gereet, met d'uitgetrocke loten.[37]
Het eilant Krete komt recht over opgeschoten,
En rijzen uit der zee. Pasifaë wort hier
Genoopt van dolle min tot haeren wreeden stier,[40]
En weet zich onder hem, ter sluick en stil, te vlyen.
Men ziet'er mengsel van haere afkomst, van twee zyen,[42]
Het mensch- en stiersgedroght, te schandelijck gebaert;
Een snoot gedenckmerck van dien overgeilen aert.
Hier is de doolhof, daer zich geene uit redden mogen.
Dedael, met Ariadne en haere min bewogen,
Holp Theseus heimelijck aen 't kluwen, om den draet

17 *ontzaghelijck by:* eerbiedig gevreesd door; *zich houden:* zich ophouden, zijn verblijf hebben.
20 *wanneerze raest:* als ze in extatiese toestand verkeert.
21 *'t aenstaende:* de toekomst, de komende dingen.
23 *'t kerckwoudt:* het heilige woud (het aan D. gewijde woud).
24-25 *dus vermeeten:* in zo grote overmoed, vermetelheid; *rennen:* vliegen.
31 *van zijn pluim:* van zijn pluimen, vleugelen; zie de prozatekst, r. 52 met de aant.; *in Febus naem:* voor Apollo.
32 *hem ter eere, en zulck een faem:* ter ere van Apollo's roem.
35 *ten zoen;* zie de aant. bij de prozatekst, r. 54.
37 *met.... loten;* zie de aant. bij de prozatekst, r. 57.
40 *genoopt:* geprikkeld.
42 *mengsel van haer afkomst:* product, gesproten uit hun verbintenis; *van twee zyen* (komende), nader verklaard in de eerste helft van vs. 43.

*

[64] geschoren draet te volgen, en zoo de bedriegeryen en dubbel-[64]
[65] heit des hofs t'ontdecken. Och Ikarus, liet uw vaders hartewee het[65]
[66] toe, ghy had mede ruim uw deel in dit treffelijke werck. Twee-
[67] werf pooghde hy uwen val in gout uit te beelden: tweewerf be-[67]
[68] zweken zijn vaderlijcke handen. De Trojanen hadden vervolgens[68-69]
[69] achter een alles, van stuck tot stuck, wel naeuw doorkeken; 't en[69]
[70] ware Achates vooruitgezonden, juist op slagh quam, met Glaukus[7070-71]
[71] dochter, waerzeggerin van Febus en Diane, Deifobe, die den[+]
[72] Koningk aldus aensprack: de tijt laet nu niet toe hier langer op
[73] te staen kijcken: het past nu beter zeven puickrunders, die noit
[74] juck droegen, en zeven puickschapen, gelijck de manier is, te
[75] slaghten. Terstont offerenze, gelijck hun belast wort, en de Pries-
[76] terin roept de Trojanen in den grooten tempel. De lenden der[+76]
[77] Eubeesche steenrotse is speloncksw ijze geheel diep uitgehouwen:[77]
[78] men gaet 'er in door hondert breede ingangen, door hondert ope
[79] deuren, waer uit de Sibylle met hondert galmende stemmen ant-[+]
[80] woort. Toen men aen den drempel quam, zeide de Maeght: het
[81] is tijt bescheit van uw nootlot te verzoecken; zie, daer is Godt,[81]
[82] daer is hy. Terwijlze zoo voor den ingangk sprack, kreeghze
[83] haestigh 't eene kleur op 't ander in haer aengezicht; heur hair[83]
[84] stont te bergh; zy hijghde naer heuren adem; wert fel van razernye[84-85]
[85] bereden; zwol om 't hooft; scheen grooter, en hare spraeck luide
[86] niet menschelijck, wanneerze nu van de Godtheit des Godts ge-[86]
[87] propt zijnde, riep: Eneas, houdt ghy op? Trojaen, houdt ghy op

[+][Randschrift:] *Deifobe komt en beveelt Eneas te offeren,*

[+][Randschrift:] *en roept de Trojanen in den tempel,*

[+][Randschrift:] *waer uit zy orakels spreeckt.*

* TEKSTKRITIEK: r. 76 In de druk van 1659 is *in den grooten tempel* vervangen door *in de groote kerck*.

64 *geschoren:* gespannen; *de bedriegeryen:* de listige bouwtrant; *de dubbelheit des hofs:* de dwaalwegen van de doolhof (De Lat. tekst zegt:.....met een kluwen de onzekere schreden van Theseus besturend, openbaarde hij de listige bouwtrant en de dwaalwegen van het Labyrint).

65 *Ikarus,* zie de aantekening bij regel 48; *liet.... toe:* indien uw vaders smart het hem had veroorloofd, (gij zoudt... hebben gehad).

67 *uwen val;* Icarus was, ondanks de waarschuwing van zijn vader, te hoog gestegen; zijn met was aangehechte vleugels lieten door de gloed van de zon los en hij plofte in de naar hem genoemde Icariese zee.

68-69 *vervolgens achter een:* achtereen volgens.

69 (hadden) *doorkeken,* lett. vert. van *perlegerent:* zouden hebben bezichtigd.

70 *Achates:* Aeneas' trouwe makker; *op slagh:* terwijl ze in de beschouwing verdiept waren.

70-71 *Glaukus dochter, Deifobe* is de Sibylle van Cumae; *Glaucus,* een zeegod, bezat ook zelf de gave der voorspelling.

76 *lenden* (de oude enkelvoudsvorm): flank, zijde.

77 *de Eubeesche steenrotse;* vgl. de aant. bij r. 34; deze grot vormt het heiligdom van de tempel; hier mag alleen de priesteres binnentreden.

81 *bescheit van uw nootlot:* bericht omtrent uw lot; *Godt:* Apollo.

83 *'t eene kleur op 't ander;* Vondel gebruikt *kleur* meer als onzijdig woord; vgl. Huydecoper, *Proeve,* eerste dr., blz. 263; (Lat.: subito non vultus, non color unus: plotseling verschoot ze van kleur en gelaatsuitdrukking).

84-85 *wert fel van razernye bereden:* werd *bezeten* door razernij; een goddelike bezetenheid beving haar; de Lat. tekst zegt: haar boezem *zwol* van (goddelike) vervoering; vgl. Vondels *zwol om 't hooft,* dat niet in de Lat. tekst staat en zie de vert. in verzen, vs. 79-80.

86 *niet:* niet meer; *van de Godtheit des Godts gepropt zijnde:* vervuld van de goddelike geest (van Apollo).

Te volgen, en aldus t'ontdecken het verraet[48]
Des dubblen doolhofs, en zoo veel bedriegeryen:[49]
En kon, ô Ikarus, uw vaders rou het lyen,[50]
Gy had in zulck een kunste al mede ruim uw deel.
Hy pooghde tweemael hier in 't gouden tafereel
Uw' val te maelen: maer van hartewee en smerte[53]
Bezweeck tot tweemael toe de hant met 's vaders harte.
De Troischen hadden dus, vervolgens achtereen,
Bespiegelt stuck voor stuck, waer niet vooruitgetreên[56]
Achates, hier gestuurt, op slagh hun bygekomen,
Met Glaukus dochter, tot waerzeghster aengenomen
Van Febus, en Diaen, Deifobe, die voort
Den koning aenspreeckt, en in zijn bespiegling stoort:
De tijt laet nu niet toe hier lang te blijven wachten.
Het past u beter, uit het puick van 't vee, te slaghten
Een zuiver zevental van rundren, noit in 't jock[63]
Gespannen, en zoo veel stalschaepen, rein van vlock,[64]
Gelijck men is gewoon. zy offren voort dees dieren,
En volgen hunnen last. de priesterin, na'et vieren
En offren, roept terstont de Troischen in haer kerck.[66-67]
De lenden van de rots is hol, een maghtigh werck,[68]
Dat hier d'Eubeërs diep uit louter rotssteen scheuren.[69]
Men gaet door hondert breede en ruime en ope deuren,
Door hondert gangen in, waer uit 's waerzeghsters mont
Met zoo veel stemmen galmde, en elck ter antwoort stont.[72]
Toenze aen den ingangk van den grooten tempel quamen,
Sprack deze maeght: 't is tijdt Godt om bescheit te praemen,[74]
Om 't nootlot te verstaen. zie daer is Godt, zie daer.
Zy kreegh, terwijlze voor de deur met dit gebaer[76]
Dit sprack, het eene kleur op 't ander, en haer wezen
En aengezicht verkeerde, en al heur haeren rezen.[78]
Zy hijght naer heuren aêm, wort fel van dolle zucht[79]
Bereên, schijnt grooter, en, van Godt Apol bevrucht,[80]
Spreeckt nu niet menschelijck: Eneas, staecktge uw smeecken?
Trojaen, belooftge niet? want zonder Godt te spreecken,[82]

48 *t'ontdecken het verraet:* de verraderlike bouw leren kennen.
49 *dubbel:* misleidend, op een dwaalspoor leidend.
50 *kon.... lyen;* versta: had toegelaten.
53 *maelen:* schilderen, weergeven.
56 *bespiegelen:* (aandachtig) bekijken.
63 *zuiver* (rein) wordt nader omschreven door: *noit in 't jock gespannen*.
64 *zoo veel:* evenveel; *stalschaep:* schaap dat in de stal gevoerd en grootgebracht, en dus ook *zuiver* is.
66-67 *na 'et vieren en offren:* na de offerplechtigheid.
68 *hol:* uitgehold, uitgehouwen; *een maghtigh werck:* een geweldig, ontzaglik werkstuk (uitgehouwen spelonk).
69 *scheuren:* hebben gescheurd, geslagen, gehouwen.
72 *ter antwoort staen:* antwoorden (vgl. te woord staan).
74 *Godt om bescheit te praemen:* bij de godheid (Apollo) aan te dringen op bescheid (inlichtingen).
76 *met dit gebaer:* op deze wijze (zo voor de deur staande).
78 *verkeeren:* veranderen.
79 *zucht:* ziekte; *dolle zucht:* vervoering.
80 *van Godt Apol bevrucht:* onder de goddelike invloed, inwerking van Apollo geraakt.
82 *spreecken:* aanroepen.

[88] van beloven en bidden? de groote deuren van het verbaesde huis[88]
[89] zullen toch niet eer opgaen: en hier mede zweeghze. De Trojanen[89]
[90] schrickten, dat hun het hart in 't lijf en de beenen trilden, en de[+]
[91] Koningk badt uit al zijn hart: o Febus, die u altijt over de zware[91-92]
[92] aenvechtingen van Troje ontfarmde, en Achilles door 't geweer
[93] van Paris, Dardans nakomelingk, nederleidde; onder uw geleide
[94] begaf ick my te water, zeilde de wijde weerelt om, en bezocht
[95] de verregelegene Massylische volcken, en landen, waer voor de[95]
[96] zantplaten leggen: nu doen wy ten leste de kusten van het deizende[96]
[97] Italie aen: dus lang hebben ons de rampen van Troje achteraen[97-98]
[98] gesleept: het waer nu wel billijck het volck van Pergamum te
[99] sparen: en desgelijcks alle ghy Goden en Godinnen, wien Ilium[+99-100]
[100] en d'overgroote eere van Dardanie tegens het hart stack; en ghy,
[101] o allerheilighste Waerzeggerin, van toekomende zaken bewust,[+]
[102] verleent den Trojanen (ick verzoeck geen Rijck dan my by nootlot[102]
[103] belooft) datze zich met hunne omzwervende Goden, en omsucke-
[104] lende Huisgoden van Troje in Latium mogen nederslaen. Dan
[105] zal ick, Febus en Diane ter eere, kercken van louter marmer stichten,[105]
[106] en feestdagen in Febus naem instellen. Men zal, o gunstige Sibylle,[106]
[107] u oock heerlijcke kappellen in ons Rijck bouwen: want daer zal[107]
[108] ick, o goedertiere, oock uwe orakelloten (schriften, die de geheime-[108]
[109] nissen der zaken, onzen geslachte beschoren, bevatten) bewaren,
[110] en uitgeleze mannen heiligen. Ick bidde alleen schrijf voortaen[110]
[111] uwe vaerzen niet meer op palmbladers, op dat de snelle wint die
[112] niet verstroie, en onze hope te leur stelle; maer ick bidde spel[112]
[113] ghy zelf mondeling wat ons beschoren zy. Hier mede sloot hy zijn

[+][Randschrift:] *Eneas roept Febus aen,*

[+][Randschrift:] *en alle Goden en Godinnen,*

[+][Randschrift:] *en bidt de Waerzeggerin om een uitkomst:* In het Randschrift bij r. 101: *een uitkomst:* (een einde aan) een verlossing uit de moeilikheden.

88 *van het verbaesde huis* (domus attonitae): van dit (door de Godheid) in siddering, geestvervoering gebrachte huis (vgl. *Aen.* III, r. 135-vlg.).
89 *niet eer:* niet voordat ge doorgaat met offeren.
91-92 *de zware aenvechtingen* (graves labores): de zware beproevingen; *'t geweer:* de wapenen (de pijlen).
95 *Massylisch:* Afrikaans, Numidies (zie *Aen.* IV, r. 174).
96 *de zantplaten,* nl. de grote en kleine Syrte, vol zandbanken, gevaarlik voor de scheepvaart; *het deizende* (deinzende) *Italie:* Italië, dat steeds scheen terug te wijken.
97-98 *dus lang.... gesleept,* ter vert. van: hac Trojana tenus *fuerit* fortuna secuta: laten nu eindelik de rampen van Troje een eind nemen (ophouden ons te vervolgen).
99-100 Lat.: gij, Goden en Godinnen, mocht nu wel het volk van Pergamum sparen, gij allen, aan wie Ilium en de grote roem van Dardanië onwelgevallig was (Vondel interpungeert anders; maar zie de vertaling in verzen, vs. 97-101). En gij....
102 *verleent,* nl. door uw uitspraak.
105 *kercken; templa;* een andere lezing is *templum*.
106 *feestdagen in Febus naem;* Vergilius zinspeelt hier op de met grote praal gevierde *ludi Apollinares,* ingesteld tijdens de tweede Puniese oorlog en door Augustus hernieuwd; *gunstige* (alma): weldoende, algoede.
107 *heerlijcke kapellen* (magna penetralia): een kostelik heiligdom.
108 *orakelloten:* orakelspreuken.
110 *uitgeleze mannen heiligen:* (en ik zal u) uitverkoren mannen als priesters toewijden. Te Rome werden eerst in de tempel van Jupiter op het Capitool de Sibyllijnse boeken bewaard, die orakelspreuken van door de Godheid bezeten profetessen uit oude tijden bevatten; onder Augustus kregen ze een plaats in de door hem gebouwde Apollotempel bij het standbeeld van Apollo (op die plaats wordt gezinspeeld in r. 107-08); een priestercollege hield toezicht op deze geschriften, die in moeilike tijden werden geraadpleegd (zie *Aen.* III, r. 506-vlg.; ook voor r. 112).
112 *spel:* voorspel.

Te bidden zal dit hol niet een verbaesde poort
Ontsluiten: en hierme zweegh dees Sibylle voort.[84]
De Troischen schrickten, dat'er 't hart en al de leden
Af sidderden. de vorst begaf zich tot gebeden:
O Febus, die doorgaens, om onzen wederspoet[87]
En bystre zwaricheên, geraeckt waert in 't gemoedt,[88]
Achilles door 't geweer van Paris nederleide,
Het bloet van Dardanus; 'k begafme op zee, en scheide
Op uw gebodt van lant, en zeilde om 't aerdtrijck heen,
Bezocht de vergelege en Mauritaensche steên,[92]
En stranden, dicht bezet met plaeten, en met zanden:[93]
Nu doen wy endelijck d'Italiaensche landen,
Die eeuwigh deizen, aen. dus lange, hoe 't besla,
En uitvall', sleepte ons 't lot van Priam achter na.[95-96]
En gy, ô Goden en Godinnen al te gader,
Wien Ilium, en d'eer van Dardaen, onzen vader,
Zoo tegens 't hart stack, och, nu waer het wel hoogh tijt[99]
Dat gy het Troische volck, dus lang zoo fel benijt,[100]
Van rampen eens verlichte: en gy, ô uitverkoren
Gewijde mont, bewust van 't geen ons is beschoren,[102]
Verleen den Troischen [ick, als koning en hun hooft,
Verzoeck geen rijcken dan by nootlot ons belooft,]
Dat zy in Latium, met heilighdom en Goden
Van Troje omsucklende, zich eens op uw geboden
Daer nederzetten. ick zal Febus en Diaen
Met marmersteene koor en kercken onderdaen[108]
Vereeren, oock een feest in Febus naem instellen,
En wijden u in 't rijck geweldige kapellen:[110]
Want 'k zal, ô goedertiere, oock uw orakellot,
De schriftgeheimenis van al het geene Godt
Beschoer aen ons geslacht, zorghvuldigh hier bewaeren,[113]
Door keur van mannen, waert te letten op Godts blaren.
Ick bidde alleen betrou uw vaers geen pallembladt,
Op dat de snelle wint het niet verstroie en vatt',
Maer laet ons mondeling onze avontuuren weeten.

84 *voort:* terstond.
87 *doorgaens:* steeds.
88 *geraeckt:* getroffen, tot medelijden bewogen.
92 *Mauritaensch* (Moors): Afrikaans.
93 *plaeten en zanden:* zandbanken.
95-96 *hoe 't besla en uitvall':* hoe ook de uitslag, afloop moge zijn; *sleepte.... na:* vervolgde ons (bleef ons bij) de rampspoed, die Priamus' (Trojes) deel was.
99 *tegens 't hart steken:* verdrieten, mishagen.
100 *benijt:* gehaat (wie zo lang en op zo vijandige wijze 't geluk misgund werd).
102 *bewust:* kennis dragende.
108 *koor en kercken:* heilige tempels; *onderdaen* (met de klem op *daen*), bijv, nmw.; deemoedig, in vrome onderworpenheid.
110 *u,* nl. de Sibylle.
113 *beschoer,* naast *beschoor;* vgl. Van Helten § 14 en 40; *Mnl. Wdb.* i.v. scheren.

*

[114] gebedt. Maer de Waerzeggerin, schrickelijck van Appollo bezeten,[114-19]
[115] en hare profecy noch niet kunnende uitbrengen, loopt razende
[116] in de spelonck om en wederom, en gaet vast in arbeit, om haren
[117] krop uit te schudden: terwijl betemt Febus haer wreet gemoedt, en
[118] razenden mont des te meer, en betoomt hare tong met zijnen
[119] breidel: en nu gingen de hondert geweldige deuren van haer huis
[120] van zelf open, en het antwoort der Waerzeggerinne klonck aldus
[121] in de lucht: o ghy, die ten leste eens van de groote gevaren ter
[122] zee geleden, ontslagen zijt, hebt grooter zwarigheden te lande te[+]
[123] verwachten. De Dardaners zullen (bekommer uw zinnen hier niet[123-24]
[124] mede) in het Rijck van Lavinie komen; doch wenschen datze 'r
[125] noit gekomen waren: oorlogen, afgrijsselijcke oorlogen zie ick te
[126] gemoet, en den Tyber van veel bloets schuimen: hier zal het u[126-28]
[127] aen geen Simois, geen Xanthus, nochte geen Griecksche legers
[128] ontbreecken: een ander Achilles, oock uit een Godinne geboren,
[129] is alree in Latium tegens u opgewassen: en het wil den Trojanen[129]
[130] aen geen Juno ontbreecken, die achter hen her zitte: welcke[130]
[131] volcken, welcke steden van Italie zult ghy dan in uwen noot niet
[132] om hulp aenzoecken? Een vrouw, die weder den Trojanen ont-[132-34]
[133] haelt, een uitheemsch huwelijck is weder oirzaeck van zoo groot
[134] een jammer. Zwicht evenwel voor geene rampen, maer hoeze u[134-35]
[135] zwaerder drucken, zoo veel te kloeckhartiger bie haer het hooft,

[+][Randschrift:] *zy voorzeit hem d'aenstaende zwarigheden,* In het Randschrift bij r. 122 *aenstaende:* (hem) wachtende.

* TEKSTKRITIEK: r. 115 In de druk van 1659 is *profecy* vervangen door *voorspellinge*. - 121-23 *o ghy.... verwachten* is in de druk van 1659 vervangen door: *o Eneas, gy zyt ten leste van de groote zwaericheden, ter zee geleden, ontslagen, maer hebt grooter zwaericheden te lande te verwachten*.

114-19 *Maer.... breidel* is een onjuiste vert. Vergilius zegt: maar de priesteres, nog worstelend tegen de invloed van Apollo, loopt als een razende Bacchante in haar hol heen en weer en poogt de machtige Godheid van zich af te schudden; des te krachtiger echter bedwingt Phoebus (Apollo) haar schuimbekkende mond, en haar hartstochtelik bewogen gemoed betomend, buigt hij haar onder zijn druk naar zijn wil (doordringt hij haar met zijn inspiratie); de gehele beeldspraak is hier ontleend aan het temmen en dresseren van een wild paard; zie ook r. 140-41.

123-24 *bekommer.... mede:* maak u hierover geen (niet langer) zorg; *in het rijck van Lavinie:* in het Laviniese rijk (het rijk waar Aeneas de stad Lavinië zal stichten); zie *Aen.* I, r. 37.

126-28 Aan de *Xanthus* en zijn bijrivier de *Simoïs* (bij Troje) hadden de Trojanen dikwijls bloedig gestreden tegen de Grieken (hier wacht hun een even bloedige strijd); *nochte geen:* dubb. ontk.; *een ander* (tweede, nieuwe) *Achilles;* nl. koning Turnus; zie *Aen.* VII; hij was een zoon van de nimf (godin) Venilia.

129 *opgewassen* (partus): opgegroeid; *wil:* zal.

130 En ook Juno zal er steeds zijn om de Trojanen (met haar wraak) te vervolgen.

132-34 Vergilius zegt: Het is weer een *vreemde* echtgenote, een huwelik met een vreemdelinge, dat de oorzaak is (zal zijn) van zo grote rampen voor de Trojanen. Dit is een zinspeling op de schaking van de Griekse Helena door Paris, waaruit de Trojaanse oorlog voortsproot; de 'vreemde echtgenote' is Lavinia, dochter van koning Latinus, die eerst door haar vader aan Turnus, koning der Rutuliërs, was toegezegd en dan verloofd wordt aan Aeneas (zie *Aeneïs* VII). - In de vertaling hierboven is 't Latijnse *conjux hospita* weergegeven door *een vreemde echtgenote;* Vondel vertaalt *hospita* (Teucris) door: *die* (*de Tr.*) *onthaelt;* hij heeft blijkbaar aan Dido gedacht.

134-35 *hoeze.... hooft* is de vert. van: contra audentior ito *quam* tua te fortuna sinet (een andere lezing is *qua*); lett. vert.: ga er moediger tegen in dan uw lot u zal toestaan.

[136] 't Eerste middel uwer behoudenisse zal u opgedaen worden van[+136]
[137] een Griecksche stadt, daer ghy het minst op vermoedt. De[137]
[138] Kumaensche Sibylle spelt hem deze schrickelijcke dubbelzinnig-[138]

[+][Randschrift:] *en belooft hulp*.

136 *zal u opgedaen worden van* (pandetur): zal uitgaan van, zal u worden verstrekt door.
137 *daer... vermoedt:* waarvan gij dat 't minst denkt.
138 *dubbelzinnigheden:* raadselachtige voorspellingen.

Dus sloot hy zijn gebedt: doch dees Sibyl, bezeten
En zwanger van Apol, kon haere wichlery[119]
Niet uiten, ging door 't hol, gelijck een razerny,
Vervaerlijck heene en weêr in arbeit, eer 't wil schieten
Verpijntze zich haer' krop, die vol is, uit te gieten.[122]
Apollo temt terwijl haer wreet en fel gemoedt
En dollen mont te meer, en toomt den overvloet
Der tong met zijn gebit. nu bersten hondert deuren[124-25]
Van 't huis al teffens op, als of de rotsen scheuren,[126]
En Godts waerzeghster geeft hem antwoort overluit:
O gy, die uwen noot te water ziet gestuit,[128]
Verwacht te lande noch een vreesselijcker lijden.
De Troischen zullen [zet uw vrees en zorgh ter zijden,]
Lavinie aendoen, maer oock wenschen datz'er noit
Belandden. oorelogh, zoo schrickelijck als oit,
Een oorlogh zienwe u hier van verre wellekomen,
Den Tyber schuimende van bloet naer zee toe stroomen.
Zijt hier om Simoïs noch Xanthus niet begaen,[135]
Noch Griecksche legers. een Achilles opgestaen,
En oock uit een Godinne, is reede aen 't harrenassen,[137]
En tegens u in out Lavinie opgewassen.[138]
De Troischen missen hier geen Juno, nochte ween.[139]
O welcke volcken, wat al Italjaensche steên
Zult gy, door noot geperst, om hulp niet loopen zoecken!
Een vrou, die wederom de Troischen kan verkloecken[142]
Door minnelijck onthael, een uitheemsch huwelijck
Is wederom de pest en ondergangk van 't rijck:
Doch zwicht voor leet, noch ramp, maer bie, terwijlze u drucken,
Haer 't hooft te stouter: en om uit uwe ongelucken
U zelf te redden, wort by eene Griecksche stadt,[147]
Waerop gy 't minst vermoedt, de degen aengevat,
Tot voorstant van uw recht. de razende Sibylle[149]
Van Kume spelt den vorst, met Godt Apolloos wille,

119 *zwanger van Apol;* vgl. vs. 80; in verband daarmee: *in arbeit gaen,* vs. 121 (in barensweeën vallen); *schieten* (vgl.: er zit schot in): loskomen.
122 *zich verpijnen:* zich inspannen; *krop:* gemoed.
124-25 *den overvloet der tong:* de mond die een overvloed van nog onbeheerste klanken poogt uit te storten; *gebit:* breidel.
126 *al teffens:* alle tegelijk.
128 *stuiten:* tegenhouden, tot staan brengen.
135 Ge behoeft geen vrees te koesteren, dat ge hier geen Simoïs of Xanthus zult aantreffen (ook hier zult ge bloedig moeten strijden); *noch...: niet,* dubbele ontk.
137 *harrenassen:* zich wapenen, zich ten strijde rusten.
138 *tegens u:* als uw vijand.
139 *ween:* jammer, ellende.
142 *verkloecken:* verschalken, bedriegen.
147 *by:* door.
149 *voorstant:* verdediging, bescherming.

[139] heden uit haer kappelle, en loeiende uit de spelonck, mengelt[139]
[140] klare en duistere waerheit onder een. Apollo noopt aldus haer[140-41]
[141] gemoedt met sporen, en breidelt haer razerny. Zoo dra de dolheit
[142] over is, en haer schuimbeckende mont ophout van razen, begint
[143] de helt Eneas: o maeght, geenerley slagh van zwarigheden kan
[144] my vremt of onverwacht overkomen; altemael is het my te vore[144]
[145] gespelt, en ick heb het al lang by my zelven erkaeuwt: doch een[145]
[146] eenige zaeck wort op u verzocht, namelijck dat (naerdien men[+146146-47]
[147] zeit hier de deur des onderaertschen Konings te wezen, en het
[148] duistere moerasch, om het welck Acheron zwalpt en stroomt) ick[148]
[149] mijnen lieven vader magh zien en spreken; en het u believe my[+]
[150] den wegh te wijzen, en den heiloozen ingangk t'ontsluiten. Ick[150]
[151] berghde hem met deze schouderen uit den brant, en midden onder
[152] de vyanden, die ons menigh duizent pijlen naer het lijf schoten.
[153] Hy vergezelschapte my op de reis, en stont overal met my te
[154] water alle stormen en dreigementen van wint en weder uit, met
[155] dat zwacke lichaem, boven zijn vermogen, en in dien hoogen
[156] ouderdom, hem van Godt toegeleit: hy zelf beval ja badt my dit[156]
[157] ootmoedighlijck op u te verzoecken, en naer uw woonplaets te
[158] gaen. O goedertiere maeght, ick bidde u, ontfarm u des vaders
[159] en des zoons; want alle deze dingen staen in uwe maght, en Hekate[159]
[160] stelde u niet te vergeefs over de wouden des jammerpoels. Ver-[160]
[161] moght Orfeus, de Thrax, zich op cyter en liefelijcke snaren ver-[161]
[162] latende, den geest zijner gemalinne te halen: kocht Pollux zijn[162]
[163] broeders leven door zijn eigen doot, en gaet hy dien zelven wegh
[164] zoo dickwils hene en weder: wat wil ick Theseus, wat den grooten[164]

[+] [Randschrift:] *Eneas bidt*

[+] [Randschrift:] *datze hem by zijnen vader leide*.

139 *loeiend,* te denken in verband met de spelonk, die de holle stem der Sibylle dreunend weerkaatst.
140-41 Vergilius' bedoeling is: deze breidel (nl. om de waarheid alleen in duistere termen te onthullen) legt Apollo de bezetene aan en op zo een wijze prikkelt hij haar binnenste; vgl. de aantekening bij r. 114-19.
144 *kan my vremt.... overkomen:* kan zich aan mij vreemd of onverwacht voordoen (surgit).
145 *by my zelven erkaeuwt:* in mijn geest overdacht.
146 *op:* aan.
146-47 *naerdien... wezen:* quando janua regis inferni dicitur hic; *des onderaertschen Konings:* van de vorst der onderwereld.
148 Vondels vert. is onjuist; de Lat. tekst zegt: en het duistere moeras (de *lacus Avernus;* zie *Aen.* V, r. 784-vlg.), gevoed door het hier uitvloeiende water van de Acheron (rivier van de onderwereld).
150 *den heiloozen ingangk,* ter vert. van *ostia sacra;* beter: de gewijde poort.
156 *van Godt toegeleit:* door de Goden toebedeeld; *beval;* zie *Aen.* V, r. 784-vlg.
159 *Hekate:* de naam voor Diana, als godin der onderwereld (en der toverij).
160 *de jammerpoel:* het meer Avernus.
161 *Orfeus, de Thrax:* Orpheus, de Thraciese zanger; zie *Lantged.* IV, r. 452-vlg. en Ovidius, *Metam.* X, 1-63.
162 *geest:* schim; *Pollux;* Pollux, zoon van Zeus en Leda, was onsterfelik, zijn broeder Castor, zoon van Tyndareus (een Spartaans koning) en Leda, een sterfelik wezen. Toen Castor stierf, stond Zeus, vertederd door de innige liefde tussen de twee broeders, toe dat ze de ene dag samen op de Olympus, de andere in de onderwereld verbleven. Pollux gaat nu om de andere dag vrijwillig in de dood, in de verschrikking der onderwereld en verlost daarmee telkens weer zijn broeder tijdelik uit die dood (zie r. 163-64).
164 *Theseus,* de bekende Atheense held, heeft een tocht naar de onderwereld gedaan om Pluto's gemalin, Proserpina, te schaken.

Dees dubbelzinnigheên, vol naerheits, uit haer koor,[151]
En, loeiende in het hol, vervult der Troischen oor
Met mengsel van gebloemde en openbaere waerheit.[153]
Apollo noopt aldus haer' geest in deze naerheit,
En toomt haer razerny. als zy, niet meer ontstelt,[155]
Noch schuimbeckt, nochte raest, zoo spreeckt de Troische helt:
O wijze maeght, geen leedt wert oit zoo groot vernomen,
Het welck my onverwacht en vreemt kan overkomen;
Het is my lang gespelt: ick heb het lang erkaut:
Doch eene bede, een zaeck, die mijn gemoedt benaut,
Verzoeck ick, [aengezien men zeght dat hier ter stede
De deur is van den vorst des afgronts, van het wreede
En duistere moerasch, om 't welck de hellevliet
Met zijne golven zwalpt,] na veel geleên verdriet,
Mijn' lieven vader noch te zien, en aen te spreecken,
En dat het u belief my in dees donckre streecken
Den wegh te wijzen, en t'onsluiten deze deur,
Die heiloos is en naer. ick berghde vader veur[168]
Den schrickelijcken brant, en droegh hem onverdroten[169]
Uit 's vyants handen, die veel duizent pijlen schooten,
En drevenze ons naer 't lijf. zijn trou geleide my[171]
Op reis, en stont op zee der winden razerny
En dreigementen uit, met zijne zwacke leden,
En boven zijne kracht, dus out, en afgereden[174]
In zijnen ouderdom, van Godt hem toegestaen.[175]
Hy zelf bevalme en badtme om naer uw huis te gaen,
En u ootmoedigh dit te bidden, en te smeecken.
O goedertiere, ick bidde ontfarm u, tot een teken
Van uwe gunste tot den zoon en vader mê:[178-79]
Want gy vermooght en kunt het al, en Hekaté
Heeft niet vergeefs u hier gezet op deze stoelen,
Om over bosch en 't woudt der droeve jammerpoelen
Te heerschen: en indien de Thracische Orfeus, wel
Getroost op zijne snaer, en lieflijck cyterspel,[184]
Den geest van zijne ga kon trecken uit dees bossen;
Kon Pollux 's broeders ziel na zijne doodt verlossen,
En gaet hy eenen wegh zoo dickwijl heene en weêr:
Wat hael ick Theseus op, of Herkules, wel eer[188]

151 *koor:* heiligdom.
153 *gebloemd:* verbloemd, bedekt.
155 *ontstelt:* in geestvervoering.
168 *naer:* angstwekkend.
169 *onverdroten:* met onbezweken liefde en trouw.
171 *zijn trou:* zijn trouwe hulp (genegenheid).
174 *afgereden:* afgesloofd.
175 *toegestaen* (bij ouderdom): gegund.
178-79 *tot... mê:* als een bewijs van uw genegenheid voor zoon en vader.
184 *getroost op:* vertrouwende op.
188 *wat hael ick.... op:* waartoe behoef ik in herinnering te brengen.

*

[165] Alcides bybrengen: ick ben oock uit den grooten Jupiter gesproten.[165]
[166] Aldus badt hy met de handen aen het altaer; wanneer de Waer-[+166]
[167] zeggerin aenhief: o Trojaen, afkomst der Goden, zoon van Anchises,[167]
[168] gemackelijck daelt men ter helle: Plutoos deur staet nacht en dagh[168]
[169] open: maer te rugge deizen, en weder veiligh boven komen; dat[169]
[170] heeft wat in; daer is arbeit aen vast: Weinigen, en noch uit Goden[170]
[171] geteelt, by den rechtvaerdigen Jupiter bemint, of door hunnen[171171-72]
[172] yver en vromicheit hemelhoogh verheven, vermoghten dit. In het[172-73]
[173] midden leggen bare bosschaedjen; en de zwarte Kocyt loopt en[173]
[174] vloeit 'er rontom. Doch is uw gemoedt zoo bijster graegh, zoo[174]
[175] bijster begeerigh om tweewerf over den jammerpoel te varen; om[175]
[176] tweewerf den bruinen Tarter te zien; en zijt ghy enckel belust u[176]
[177] tot dien reuckeloozen arbeit te beledigen; zoo behartigh wat u[177]
[178] eerst te doen sta. In de schaduwe van eenen boom en zijn loof[178]
[179] bloeit een gouden tack met zijn taeie telgen, en is de helsche Juno[179]
[180] toegewijt. Het gansche woudt bedeckt dezen tack, omringt van[180]
[181] duistere en schaduwachtige dalen; en niemant is 't geoorloft
[182] d'onderaertsche gewesten te bezoecken, 't en zy hy dien gouden[182-83]
[183] tack en zijne vrucht plucke. De schoone Proserpijn eischt dat
[184] men haer deze gifte, haer eigen, opdrage. D'eerste tack afgebroken[184]

[+][Randschrift:] *De Waerzeggerin stelt de zwaericheit voor oogen, en wat hem eerst te doen sta:*

* TEKSTKRITIEK: r. 183 *eischt* is in de dr. van 1659 vervangen door: *heeft ingestelt* (Pulchra Proserpina *instituit*...).

165 *Alcides* (de kleinzoon van Alceus): Hercules, die de driekoppige helhond Cerberus uit de onderwereld heeft gehaald (wat behoef ik dan nog Theseus en Hercules als voorbeelden aan te halen; waarom zal ik dan nog Th. en H. in herinnering brengen); *oock:* evenals Hercules (en dus ook mij moet het geoorloofd zijn af te dalen naar Pluto's rijk).

166 *wanneer:* toen.

167 *afkomst der Goden:* geboren uit de Goden (een Godin).

168 *helle:* onderwereld.

169 *te rugge deizen* (revocare gradum): op zijn schreden terug te keren.

170 *en noch:* en dan nog.

171 *by den rechtv. J. bemint* is de vert. van *quos aequus amavit J.;* beter: begunstigd door J.'s liefde.

171-72 *door.... verheven;* versta: door hun vurige liefde tot de deugd in de hemel opgenomen; vgl. de vert. in verzen, vs. 200.

172-73 *in het midden leggen bare bosschaedjen* (tenent media omnia silvae): (midden) tussen boven- en onderwereld liggen niets dan bossen (vgl. de bare zee).

173 *de zwarte Kocyt:* de donkere Cocytus (een rivier der onderwereld).

174 *er rontom,* nl. om de onderwereld; *graegh:* verlangend.

175 *tweewerf;* ook na zijn dood zal Aeneas (als schim) naar de onderwereld moeten afdalen; *jammerpoel,* ter vert. van Stygios lacus (innare): de wateren van de onderwereld.

176 *bruin* (niger): duister, zwart; *Tarter:* Tartarus; onderwereld, in 't bijzonder: de hel der verdoemden; *enckel:* met alle geweld, beslist.

177 *reuckeloos:* onberaden, dolzinnig; *zich beledigen* tot (*indulgere* insano labori): zich geven aan, zich wijden aan; *behartigen* (accipere): in zich opnemen, in zijn gemoed prenten.

178 *In de schaduwe van eenen boom en zijn loof;* versta: tussen het dicht gebladerte van een boom (groeit verborgen een buigzame gouden tak, met gouden bladeren, zegt de Lat. tekst).

179 *de helsche Juno:* Proserpina, de gemalin van de vorst der onderwereld, Pluto.

180 *bedeckt:* onttrekt aan het oog.

182-83 *dien gouden tack en zijne vrucht,* ter vert. van *fetus auricomos,* lett.: deze goudharige (d.i. met gouden loof versierde) twijg.

184 *deze gifte, haer eigen* (hoc munus suum): dit geschenk, als een haar toekomende hulde.

[185] zijnde, zoo zal terstont een ander, die van 't zelve metael blickert,[185]
[186] in de plaets groeien. Hierom sla ga, hef uwe oogen om hoogh,
[187] en den tack ziende, zoo pluck hem naer behooren: want zijt ghy[187]
[188] hier toe beroepen, zoo zal de tack gewilligh en van zelf volgen:[188]

185 *sla ga:* kijk scherp uit.
187 *naer behooren:* zò als de eredienst (der Godin) dat vordert; nl. met de hand (vandaar *pluck* bij Vondel); zie de volgende regels.
188 *beroepen,* nl. door het lot; *gewilligh.... volgen:* volens.... sequetur.

Zoo groot van naem en faem? ick zelf ben uit den grooten
Den allergrootsten Godt Jupijn, als hy, gesproten.
Dus badt Eneas, met de handen aen 't altaer,
Als dees waerzeggerin dus aenhief: dit valt zwaer.
Trojaen, Anchises zoon, gy telgh van 's hemels hoven,[193]
Men daelt gemackelijck ter helle neêr van boven.
Men vint by nacht en dagh den afgront open staen:
Maer weêr te keeren, steil te rugh om hoogh te gaen,
Dat heeft veel arbeits in: dat heeft zijn zwaericheden.
Heel weinigen, en wel by Godt Jupijn geleden,[198]
Uit Goden voortgeteelt; of door hun vromicheit
Verhemelscht, en een stoel hier boven toegeleit,[200]
Vermoghten dit alleen. bosschaedjen overgroeien
In 't midden al het velt, om 't welck de vlieten vloeien,
Zoo zwart als peck en roet. doch zijtge zoo belust,
Zoo graegh om tweemael langs de droeve jammerkust
Te zwemmen; tweemael daer den zwarten poel t'aenschouwen;[205]
En haecktge om reuckeloos u zelven te betrouwen[206]
Dien vreesselijcken last; zoo vat eerst, eerge reist,[207]
Wat plicht de hellevaert, van uwe zy, vereischt.
Een boom bedeckt heel dicht met schaduwen en blaren
Een' taeien gouden tack, aen 't hooft der helsche schaeren,[210]
Vrou Proserpijn, gewijt, in 't woudt, wijt uitgestreckt,
Dat dezen tack met schim en daelen overdeckt[212]
En afheint. niemant staet het vry de duistre hoecken[213]
Van 't onderaerdtsch geweste om laegh te gaen bezoecken,
Ten zy hy eerst voor al die goude boomvrucht pluck'.[215]
De schoone Proserpijn wil dat men dien afruck',
En haer beschencke met dit ooft, hier stil gedoken.[217]
Zoo dra als d'eerste tack is van dien stam gebroken,
Zal strax een ander, die van gout straelt in uw oogh,
Hergroeien in zijn plaets. nu sla 't gezicht om hoogh,
En pluck, gelijck 't betaemt, den tack, in 't bosch gevonden:
Want heeft het nootlot u beroepen, en gezonden,
Zoo volght de telgh van zelf gewilligh uwe hant;
Of anders kuntge hier de flickerende plant[224]

193 *hof:* paleis.
198 *by Jupyn geleden:* aan wie J. het toestond (van wie J. het duldde):
200 *verhemelscht:* vergoddelikt; in de hemel opgenomen; *toegeleit;* het datief object (aan wie) is hier subject geworden van de passieve constructie (aan wie een zetel in de hemel werd geschonken).
205 *zwemmen:* drijven.
206 *u zelven* is datief-object; *betrouwen:* toevertrouwen, opdragen.
207 *vatten:* in zich opnemen, vernemen.
210 *de helsche scharen:* de goden der onderwereld.
212 *met schim en daelen:* met schaduwrijke dalen.
213 *afheinen:* afperken, insluiten.
215 *eerst voor al:* allereerst; voor alles.
217 *gedoken:* weggedoken, verscholen.
224 *of anders:* maar zo niet, dan.

[189] anders kunt ghy dien met geen gewelt afrucken, nochte met geen[189]
[190] stalen lemmer afhouwen. Boven dit leit daer het doode lichaem[190-91]
[191] van uwen vrient, en wacht naer u, en [och, weet ghy het niet?]
[192] bevleckt de gansche vloot, terwijl ghy om raet uit zijt, en voor[192]
[193] mijn deure bekommert staet: bestel het eerst ter aerde, daer het
[194] behoort, en begraef het. Breng zwart vee ten outer, en laet dat[194]
[195] eerst uw zuiveroffer verstrecken, zoo mooght ghy endelijck de[195]
[196] wouden van Styx, en het Rijck, noit van levenden bezocht, be-
[197] zichtigen. Zoo sprackze, en sloot haeren mont, ofze stom was.

[198] Eneas zijn oogen en aenzicht bedruckt nederslaende, gaet uit[+198]
[199] de spelonck hene, en overleit by zich zelven dit duistere afscheit:[199]
[200] de getrouwe Achates niet min bekommert, geleit hem. Zy hadden
[201] het drock met elckandere: van wat dooden macker de Waer-
[202] zeggerin sprack: wat lichaem men begraven most: maer zoo ras
[203] zy weder by de vloot quamen, vondenze Miseen op het drooge[+]
[204] strant leggen, en onnozeler omgekomen dan zijn uitstekentheit en[204]
[205] deught verdiende; Miseen, Eools zoon, de braefste trompetter om[205]
[206] het volck moedt en hart in 't lijf te blazen. Dees plagh den grooten
[207] Hektor te volgen, en afgerecht op trompet en speer, hielt zich in den[207]
[208] oorloogh stip ontrent Hektor. Na dat Achilles Hektor overwon en[208]
[209] om 't leven broght, voeghde zich dees dappere helt by Eneas, Dar-
[210] daens nakomelingk, om geenen geringer meester te volgen. Maer[210]
[211] by geval op zijn' hollen kinckhoren blazende, dat het over de zee
[212] heneklonck, en reuckeloos de Goden met de trompet uittartende,[212]
[213] zoo verraschte hem Triton uit naeryver, en dompelde den man[213]
[214] (magh men 't gelooven) tusschen barningen en schuimende steen-[214]
[215] rotsen in zee: weshalve zy al te zamen, voornamelijck de godtvruch-[215-16]
[216] tige Eneas, rontom hem luits keels huilden. Daer na verrichtenze

[+][Randschrift:] *Eneas gaet hene,*

[+][Randschrift:] *vint Mizeen,*

189 *nochte.... geen;* dubbele ontkenning.
190-91 *Versta:* verder nog (luister verder), daar ligt (op het strand) het dode lichaam van een uwer vrienden - gij weet dit helaas nog niet.
192 *bevleckt de gansche vloot:* ontwijdt, besmet d.g.v.; zolang een lijk onbegraven ligt, kan de schim van de overledene geen toegang tot de onderwereld krijgen; op zijn verwanten rust de verplichting hem te begraven en een dodenoffer te brengen; eerst dan zijn zij weder rein.
194 *zwart vee,* ter vert. van *nigras pecudes:* zwarte schapen (vgl. *Aen.* V, r. 788).
195 *uw zuiveroffer verstrecken:* dienen als zoenoffer voor u (verzoen daarmee de onderwereld).
198 *bedruckt* (met sterker betekenis dan in onze taal): diep bedroefd.
199 *afscheit:* besluit, resultaat, uitslag (Lat. eventus; zie de vert. in verzen, vs. 238); de raadselachtige woorden waarmee hij werd weggezonden.
204 *onnozeler:* jammerliker, op ongelukkiger wijze (Lat. alleen: peremptum morte indigna).
205 *braef:* knap, flink.
207 *afgerecht op:* een meester op (in 't hanteren van).
208 *stip:* nauwgezet (streed als trouwe dienaar aan Hector's zijde).
210 *geringer,* nl. dan Hector.
212 *met de trompet;* niet met de trompet, maar met het blazen op de kinkhoren (het instrument van Triton); Lat. *cantu*.
213 *verrasschen:* bij verrassing, onverhoeds grijpen; *Triton:* een zeegod, zoon van Neptunus, die op bevel van zijn vader op zijn schelp, de Tritonshoorn blies, om de zee in beroering te brengen of te kalmeren.
214 *tusschen.... steenrotsen:* in de branding tussen de klippen.
215-16 *voornamelijck.... Eneas:* Aeneas het allermeest.

Met geen gewelt noch kracht afrucken, noch afsnijden[225]
Met lemmer nochte bijl. oock zietge, hier ter zijden,
Het doode lichaem van uw' vrient, dat, niet gedeckt
Met aerde [och, weet gy 't niet?] de gansche vloot bevleckt;
Terwijlge loopt om raet, en zwerft voor mijne deuren.
Bestel dit eerst ter aerde in 't graf met rouwe en treuren.
Ga heen, breng 't zwarte vee naer 't outer toe. dit zy
Uw zuiveroffer eerst, en lijckdienst: dan mooght gy
Ten leste 't woudt van Styx, en 't rijck, daer geen die leven
Oit quamen, gaen bezien. dus sprack zy, aengedreven
Van Febus godtheit, en bleef stom, en sprack niet meer.
Eneas slaet bedruckt en droef zijne oogen neêr,
Gaet heene uit dees speloncke, en overleght aendachtigh
Deze uitkomste, uit haer' mont gehoort, zoo twijfelachtigh.[238]
De trouwe Achates, oock beducht, geleide hem.[239]
Zy overleiden, drock in 't kouten, wat de stem
Van dees waerzeggerin beduide met den dooden;
Tot wat begraefenis en dienst zy hem wou nooden,[242]
Maer komen nauwelijx ten bossche uit by de vloot,
Of zien op 't drooge strant Miseen, den stuurman doot,
Onnoosler omgebroght dan zijne deught en waerde
Verdiende, 's Wintgodts zoon, Miseen, den braefste op aerde,
In 't steecken der trompette, en 't volck een hart op 't velt[247]
In 't lijf te blazen. hy plagh eer den grooten helt,[248]
Den Troischen Hektor zelf te volgen, te verweeren,
En, fix op velttrompet, en handelen van speeren,[250]
Verzelde dezen vorst, en 't leger, waer men vocht.
Na dat Achilles nu helt Hektor onderbroght,[252]
En om het leven holp, begaf zich dees befaemde
In vorst Eneas dienst, gelijck het hem betaemde,
Die geenen mindren heere als d'eerste dienen wou.
Maer toen Miseen te dol de Goden tarten wou,[256]
Op een' kinckhoren blies, dat doorklonck op de vloeden,[257]
Wert hy van Triton, fel uit belleghzucht aen 't woeden,[258]
Verrast, en [zoo men het met schijn gelooven magh,][259]
Gedompelt, daer het vol beschuimde rotsen lagh,
In 't barnen van de zee: weshalve zy te zamen,[261]
Eneas boven al, hem hier beschreien quamen,
En kermen overluit, rondom 't verdroncken lijck.[263]

225 *geen.... noch*, dubb. ontk.
238 *uitkomste;* zie de aant. bij r. 199 der prozavert.; *twijfelachtig:* dubbelzinnig, raadselachtig.
239 *beducht:* bang te moede.
242 *dienst:* offerdienst, lijkplechtigheid; *hem:* Aeneas.
247 *velt:* slagveld.
248 *eer:* weleer.
250 *handelen:* hanteren.
252 *onderbrengen:* overwinnen.
256 *te dol:* in al te dwaze overmoed.
257 *dat:* dat 't (of misschien: wat, hetgeen?).
258 *belleghzucht:* geraaktheid, ergernis; *aen 't woeden:* in woede ontvlamd.
259 *met schijn:* met enige mate van waarschijnlikheid.
261 *'t barnen:* de branding, de woelige golven.
263 *'t verdroncken lijck:* 't lijk van de drenkeling.

[217] vlijtigh zonder vertreck al weenende het bevel der Sibylle, en woe-[217]
[218] len om strijt, om een grafaltaer van tacken by een te stuwen, en tot[218]
[219] aen de lucht toe op te stapelen. Men gaet naer een oude bosschaedje
[220] toe, daer dieren in diepe holen nestelen, houwt met de bijl eeckel-[220]
[221] boomen en harsboomen neder; klooft met beitelen essche balcken,
[222] en splijt eicke stammen; en rolt groote wilde esscheboomen van
[223] de bergen. Eneas d'eerste in dien arbeit, port de maets aen, en
[224] neemt zelf de bijl in de hant: en het ysselijck groote bosch aen-[224]
[225] ziende, overleit dit by zich zelven, en bidt overluit aldus: och
[226] Miseen, of ick nu (naerdien de Waerzeggerin niet dan al te waer-[226]
[227] achtigh ons van u alle bescheit wist te geven) in dat groote bosch,
[228] dien gouden tack op den boom vondt. Naulix badt hy zoo, wanneer
[229] by geval een paer duiven van den hemel onder zijn oogen quamen
[230] aengevlogen, die op het groene gras streecken. De voortreffelijcke
[231] helt kende zijn moeders vogels, en badt vrolijck: o weest ghy mijne[231]
[232] weghwijzers, zoo 'er ergens een wegh is, en wijst my in het woudt,
[233] waer die gouden tack in de lucht den vetten gront beschaduwt;[233]
[234] en, o mijn goedertiere moeder, begeef my niet in deze twijfelmoe-[234]
[235] digheit. Zoo sprekende bleef hy staen, en sloegh gade wat tekens[235-36]
[236] zy mebroghten: waerze voort henestreefden. Zy vlogen al pickende[236]
[237] voort, zoo dat men haer met het oogh kon volgen. Toenze daer
[238] na aen den mont quamen, waer uit die bange lucht van Avernus[238]
[239] komt, vlogenze beide haestigh op door de dunne lucht, en zetten[239]
[240] zich, ter gewenschte plaetse, op den boom neder, waer uit die[+240]
[241] geschakeerde glans van het gout in de tacken blonck en blickerde:[241]

[+][Randschrift:] *en den gouden boom, daer de tack flickert,*

217 *vertreck:* uitstel; *woelen:* zich beijveren.
218 *een grafaltaer* (aram sepulcri): een brandstapel (waarop de dode en de offergaven, aan hem en de goden der onderwereld gewijd, worden verbrand).
220 *eeckelboom* (ilex): (steen-) eik; *harsboom:* pijnboom.
224 *ysselijck*, bijwoord van graad, bij *groot:* ontzaglik.
226 *naerdien.... geven:* aangezien alles wat de zieneres over u heeft meegedeeld, maar al te waar is gebleken.
231 *kende:* herkende; *zijn moeders vogels;* de duif was aan Venus gewijd.
233 *in de lucht* is verkeerd verbonden: wijs mij door de lucht (leidt met uw vlucht door het luchtruim mijn schreden in het woud, tot waar....); *vet:* vruchtbaar.
234 *twijfelmoedigheit* (ne defice *dubiis rebus*)*:* moeilike toestand; toestand van onzekerheid.
235-36 *wat tekens zy mebroghten* (quae signa ferant): welke aanwijzingen zij gaven.
236 *voort:* nu; *al pickende:* telkens weer in het gras pikkend; de Lat. tekst zegt letterl.; zij vlogen telkens zover vooruit, als de ogen van hen die volgden, konden overzien.
238 *aen den mont* (ad fauces): aan de krater (het kratermeer, de diepe keel); uit de diepe poel van het meer *Avernus* stegen zulke verpestende dampen op, dat de vogels er niet overheen konden vliegen.
239 *op.... lucht:* (verheffen ze zich) hoog in de lucht.
240 *gewenscht;* zie r. 232.
241 *die geschakeerde glans...;* de bedoeling is: het glanzende goud van de twijg geeft een schitterende weerschijn op de omringende takken en bladeren; *geschakeert* (discolor): afstekend tegen het groene loof.

Toen volghdenze terstont al weenende in die wijck[264]
Den last van dees Sibylle, en woelden d'een door d'andre
Om tot een grafaltaer de tacken op elckandere
Te stuwen, en om strijt te staplen aen de lucht.[267]
Men gaet naer 't oude bosch, daer, buiten 's volcks gerucht,[268]
De dieren nestelen in diepe en donckre hocken,[269]
En houwt'er met de bijl harsboomen, eicke stocken
Ter neder, klooft'er met de beitel esschen hout,
En splijt den eicken stam, en rolt, van bergh en wout,[272]
Den wilden esschenboom van boven over d'ackers.
Eneas, d'eerste in 't werck, gaet voor, en port de mackers,
Neemt d'allervoorste zelf de bijl in zijne hant,[275]
En slaende 't oogh op 't bosch, zoo wijt en dicht beplant,
Begint bedroeft by zich de zaecken t'overleggen,
En by geval aldus te bidden, en te zeggen:[278]
Miseen, och, of ick nu [dewijl de Koorsibil[279]
Maer al te veel bescheits van u gaf met Godts wil,[280]
En oock zoo klaer aen my en mijne reisgezinden,][281]
In 't bosch dien gouden tack op zijnen boom kon vinden.
Hy badt dit nauwelijx, wanneer men voort vernam
Een schoon paer duiven, dat van boven vliegen quam,
En in de weide streeck met zijne vlugge pennen.
De groote helt kon strax zijn moeders vogels kennen,[286]
En sprack verheugt aldus: nu wijst, ô vogels, my
Den wegh, zoo ergens hier een' wegh te vinden zy,
En wijst my in dit woudt, dus boomrijck, zonder kommer,[289]
Waer deze rijcke telgh met loof en koele lommer[290]
Den vetten gront bedeckt. ô moeder, laet uw kroost,
Uw' zoon, in dezen noot niet heengaen ongetroost.
Zoo spreeckt hy, en staet stil, en let wat merck zy geven,
En medebrengen: waer die beide heenezweven.
Zy vlogen pickende van plaets tot plaets, niet schuw,
En zoo dat haer het oogh kon volgen. toenze nu
Geraeckten aen den mont, van waer de lucht, vol smoocken,[297]
Die uit Avernus stijght en opwelt, wort geroken,
Zoo vlieght dit paer gezwint door d'ydle lucht, en rust[299]
Ter lang gewenschte stede, op dezen boom met lust,
Waeruit die goude glans de verf schakeert, en flickert,[301]
En in de tacken van den boom dus blinckt, en blickert.

264 *wijck:* streek, buurt (misschien inham, bocht; vgl. Kiliaen, i.v. *wijck:* sinus maris).
267 *aen de lucht:* tot aan de hemel.
268 *buiten 's volcks gerucht:* ver van het rumoer der menselike samenleving.
269 *hock,* hier: hol.
272 *van bergh en wout:* uit het bergwoud.
275 *d'allervoorste:* als voorste, voor alle anderen.
278 *by geval,* lett. vert. van *forte* (et sic forte precatur), hier: onwillekeurig, als van zelf.
279 *de Koorsibil:* de Sibylle in haar koor.
280 *met Godts wil:* op last van Apollo.
281 *reisgezinden:* tochtgenoten; vgl. *Aen.* II, vs. 1073: *vlughtgezinde*.
286 *strax:* onmiddellik.
289 *zonder kommer:* zo dat mij niets overkomt.
290 *rijck:* kostbaar.
297 *van waer:* uit welke, waaruit.
299 *ydel:* ijl.
301 *de verf:* de (groene) bladerkleur.

*

[242] gelijck het vogellijm, gesproten uit snippemest, dat aen de schors[+242]
[243] kleeft, in het snippen van den kouden winter, in de bosschen op[243]
[244] een nieuw plaght te bloeien, en zich om lange stammen met zijn[244]
[245] saffranen gewas te krinckelen: zoo glinsterde oock het gout, dat[245]
[246] aen den schaduwrijcken eeckelboom groeide: zoo kraeckte dit
[247] bladt van den zachten wint. Eneas schiet vierigh toe, breeckt het[247]
[248] met kracht af, hoe noode het volge, en brengt het in 't hol der[248]
[249] Sibylle en waerzeggerinne.

[250] Ondertusschen lieten de Trojanen niet na Miseen op het strant te[+]
[251] beweenen, en zijn droeve assche in 't uiterste te berechten. Eerst[251]
[252] stapeldenze eenen grooten hoop houts ten lijckviere, van vette[252]
[253] harsboomen en geklove eicken; bevlochten het lijckhout rontom
[254] met bruin loof; plantten naere cypressen hier voor; en leiden 'er[254]
[255] schitterende wapens tot cieraet boven op. Zommigen zetten kopere
[256] ketels met water op 't vier, stoken datze zieden, en wasschen en zal-
[257] ven het koude lichaem. Zoo dra het beschreide lijck met zijn doot-[257-58]
[258] bedde hier boven op geleit wort, steeckenze een keel op, en worpen
[259] 'er purpere kleeders en zijn eige gewaden overhene. Zommigen[259]

[+][Randschrift:] *gelijck vogellijm dat aen de schors kleeft*.

[+][Randschrift:] *Ondertusschen beweent men Mizeen, en zuivert zijn assche*. In het Randschrift bij r. 250: *en zuivert zijn assche:* en brengt zoenoffers aan de goden der onderwereld.

* TEKSTKRITIEK: r. 245 In de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) is *saffranen* vervangen door *oranje*. - 251 *en.... berechten* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *en zich neffens zijn droeve assche voor het uiterste te quijten*.

242 *vogellijm:* de mistel of maretak; uit de mistelhars werd lijm bereid om vogels te vangen; vandaar dat 't Lat. *viscum* zowel de naam is voor de bekende parasietplant als voor vogellijm; in het Nederlands is *vogellijm* ook in gebruik gekomen als benaming van de plant; *gesproten uit snippemest...;* de Latijnse tekst zegt hier alleen: viscum.... *quod non sua seminat arbos* (dat niet voortgebracht wordt door de boom, waarop het groeit, parasiteert). Vondel vertaalt de cursieve woorden niet, maar zet daarvoor in de plaats: *gesproten uit snippemest, dat aen de schors kleeft*. Waarschijnlik heeft hij dit uit een commentaar (ik vond in een oude comm.: quod ut ait Plivius in naturali historia *de fimo turdelarum*, in certis arboribus nascitur); met die toevoeging zal hij misschien een verklaring van de naam *vogellijm* bedoeld hebben (zie *kleeft*). De bessen van de maretak worden door vogels gegeten; en door vogels komt inderdaad het zaad op verschillende bomen; o.a. op appel- en eikebomen ontwikkelt het zich tot de bekende woekerplant met altijd groene (bleekgroene) bladeren. Deze krijgt nieuw loof en bloeit *in de winter*. Vondel heeft: *in.... winter* verkeerd verbonden; althans in de vert. in verzen, vs. 303-05, ten onrechte binnen de haakjes getrokken.

243 *in het snippen van den kouden winter:* in de bijtende winterkou.

244 *op een nieuw plaght te bloeien* (solet virere fronde nova): zich met fris groen pleegt te tooien; *om lange stammen* ter vert. van *teretis truncos* (circumdare) = om ronde (gladde) stammen.

245 *saffranen;* de maretak heeft gele (bloesems en) telgen; *het gout:* de bebladerde gouden twijg.

247 *vierigh:* begerig.

248 *hoe noode het volge:* hoeveel weerstand het biedt.

251 *zijn droeve assche in 't uiterste te berechten* (ferebant suprema cineri ingrato): aan zijn as (*ingrato:* die niet meer in staat was dankbaar te zijn, is niet letterl. vertaald) de laatste eer te bewijzen.

252 *vet:* kleverig.

254 *bruin:* donker (somber); *naere* (droeve) *cypressen:* treurcypressen.

257-58 *hier boven op* is onjuist. Vergilius zegt: zodra het beschreide lijk *op het doodsbed* wordt gelegd, beginnen ze luide te weeklagen; vgl. de vert. in verzen, vs. 328.

259 *en zijn eige gewaden* (velamina nota: zijn met voorliefde gedragen gewaad) is op te vatten als een bijstelling bij *purpere kleeders*.

[260] nemen de zware dootbaer op de schouders, een droeve dienst;[260]
[261] en steken met afgekeerden aengezichte, naer het gebruick der
[262] voorouderen, de fackel onder het lijck. Men verbrant den wier-[262-64]
[263] roock met andere gaven gemengt, en de spijs, en giet 'er bekers
[264] met olijf-olie in. Na dat de doode verbrant, en het vier uit is, zoo

260 achter *de zware dootbaer* (= het *dootbedde* uit r. 258) denke men: en plaatsen die op de brandstapel.

262-64 Vergilius zegt: de opeengestapelde gaven van wierook en spijzen (offerkoeken en dgl.) worden verbrand, alsook de bekers, waaruit men de olijfolie giet.

Gelijck het vogellijm [gebroeit uit snippemest,
Dat aen de schors kleeft, als de winter in zijn nest[304]
Van kille koude snipt,] in bosschen plagh te groeien,[305]
En, op een nieu, zoo schoon te leven, en te bloeien,
Met zijn gewas van hoogh oranje en heldre vlam[307]
Te kringklen om den boom, en trots gewassen stam:
Zoo glinsterde oock het gout, dat hier aen d'eickeltacken
Van dien bedeckten eick vast bloeide, en liet met kracken
En klateren der blaên zich hooren, als de wint[310-11]
Hier zacht inblazen quam. Eneas ruckt gezwint
De telgh af, schoonze taey scheen 't rucken te verlengen.[313]
Toen ging hyze in het hol der wichlaerinne brengen.
  De Troischen midlerwijl verzuimen niet bedruckt
Op strant te kermen om Miseen, verongeluckt
In zee, en zich voor 't leste aen 't droevigh lijck te quijten.[317]
Zy stapelen het hout, zoo hoogh men op kan smijten,
Ten lijckviere, eeckelboom, en harshout, eerst geklooft.[319]
z'Omvlechten 't lijckhout met bruin loof, den woude ontrooft,
Beplanten het wel dicht met treurende Cypressen.
Zy leggen, tot cieraet, hier boven bloote messen,[322]
En blinckende geweer: en andren yvren hier
Om kopre ketels, vol versch water, op het vier
Te zetten, ziedend heet te stoocken, en met plassen
Het koude en zielloos lijf te zalven, en te wassen.
Nu kermenze. men leght het lijck, van rouw beschreit,
Op 't dootbed, daer men voort het purper over spreit,[328]
De kleeders, die hy droegh in 't leven. andren beuren
De zwaere dootbaer op den hals, niet zonder treuren,
Een jammerlijcke dienst, en steecken deerlijck voorts,[328-31]
Met oogen afgekeert, gelijck men plagh, de toorts[332]
In 't lijckhout. men verbrant het wierroock, en de spijze,[333]
En giet'er oli van olijf in, naer de wijze.[334]
Toen nu de doode dus tot assche was verbrant,
Het vier gansch uitgegaen, zoo wiesch men naderhant

304 *in zijn nest;* de winter wordt hier gepersonifiëerd gedacht; hij zit als ijzig-koude godheid in de kille atmosfeer van zijn woning; zie verder de aant. bij de prozatekst.
305 *plagh:* pleegt.
307 *van hoogh oranje en heldre vlam:* hel oranje en vlammend geel van kleur.
310-11 *bedeckt:* dicht; *kracken en klateren:* ritselen.
313 *schoon.... verlengen:* ofschoon de taaie twijg hem noodzaakte lang te rukken.
317 *zich.... quijten:* de laatste eer.... te bewijzen.
319 *eerst:* pas.
322 *bloote messen:* blanke wapenen.
328 *het purper:* zijn purperen gewaad.
328-31 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 257-58.
332 *gelijck men plagh:* volgens oud gebruik.
333 *het wierroock;* in Middeleeuwse taal mnl. en onz.
334 *naer de wijze:* overeenkomstig het gebruik.

*

[265] wasschenze de gloeiende en dorstige assche van het lijck, een[265]
[266] deerlijck overschot, met wijn; en Chorineus giet het by een geraept[266]
[267] gebeente in een koperen dootvat; besprengkelt zijn mackers drie-[267]
[268] mael met den gezegenden olijftack, in zuiver water gedoopt; en[268]
[269] hen aldus zuiverende, neemt zijn afscheit met het leste scheiwoort.[269]
[270] Maer de godtvruchtige Eneas bouwt den man een groot gewel-
[271] digh graf, en hangt zijn wapens, trompet en riem aen den luchtigen[271]
[272] bergh, die noch heden naer zijnen naem Miseen heet, en in der[272]
[273] eeuwigheit heeten zal.

[274] Deze dingen verrecht zijnde, zoo voert hy haestigh den last[+274-75]
[275] der Sibylle uit. Een diepe spelonck, vol kaikens, en vervaerlijck[275]
[276] wijdt gapende, wort omringt van eenen zwarten poel, en donkere[276]
[277] bosschen, waer over noit vogel vloogh, die hier levendigh afquam:[277]
[278] zulck een waessem komt 'er uit die zwarte keel om hoogh in de
[279] lucht opstijgen; weshalve de Griecken die plaets Avernus, dat is[279]
[280] Vogelloos, noemden. Hier broght de Priesterin eerst vier zwarte
[281] runders, plengde den wijn op haere star, en het stoppelhair tusschen[281]
[282] de horens uitpluckende, goot eerst den offerdranck in 't heiligh[282-83]
[283] vier, en verdaghvaerde luits keels Hekate, vooghdin over hemel
[284] en hel. Anderen steken het vee de keel af, en ontfangen het laeuwe[284]
[285] bloet in schalen. Eneas keelt zelf, ten dienst van den Nacht, moeder[285]
[286] der Razernyen, en d'Aerde, hare groote zuster, een zwart lam, en o[286]

[+][Randschrift:] *Hier na voert de Vorst den last der Sibylle in den mont van Avernus uit,*

* TEKSTKRITIEK: r. 281 *het stoppelhair* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *het bovenste hair* (et *summas* carpens media inter cornua *saetas*).

265 *de gloeiende en dorstige assche* (favillam bibulam): de hete as, die (de wijn) gretig opslorpt.

266 *giet* (stort) is vreemd hier; in verband met 't Lat. *texit* zou men eerder *sloot* verwachten; heeft Vondel het woord gekozen in aansluiting bij *assche*?

267 *dootvat:* lijkurn.

268 *den gezegenden olijftack* (*ramo felicis olivae*)*:* een tak van de *vruchtdragende* olijf (terwijl hij driemaal om hen heen loopt, zegt de Lat. tekst verder).

269 *het leste scheiwoort:* de (geijkte) afscheidswoorden tot de dode (een driemaal herhaald *vale*).

271 *aen den luchtigen bergh*, ter vert. van *sub monte aerio:* aan de voet van een hoge berg (daar bevindt zich de door Aeneas opgerichte grafheuvel en in die grafheuvel worden Misenus' *arma:* zijn uitrustingstukken *begraven*. Vondel vertaalt *sua arma* onjuist; sua arma is zijn gerei; *trompet en riem* dient daarbij als nadere verklaring, als bijstelling; verder is *hangt.... aen* onjuist).

272 het voorgebergte *Punta di Miseno* ligt in Campanië.

274-75 *den last der Sibylle*, nl. om een offer aan de onderwereld te brengen; zie r. 194.

275 *vol kaikens;* ter vert. van (spelunca) *scrupea:* steil van wand.

276 *vervaerlijck wijdt gapende:* met een angstwekkend wijde ingang.

277 *die hier levendigh afquam:* die het leven er afbracht.

279 *Avernus;* Aornos zegt de Lat. tekst; 't Gr. 'áornos bet.: zonder vogels.

281 *star:* de plek tussen de horens; *het stoppelhair:* het korte, borstelige haar; zie de *TEKSTKRITIEK: uitpluckende,* lett. vert. van carpens (uitrukkend).

282-83 *goot.... vier* is onjuist vertaald; Vergilius bedoelt: en wierp dit haar als eerste offer in het gewijde vuur; *verdaghvaerden:* oproepen; *Hekate:* godin der onderwereld en aan de hemel stralende als maangodin.

284 *ontfangen:* opvangen.

285 *ten dienste van:* als offer aan.

286 de *Razernyen* (wraak-godinnen, furiën) zijn dochters van de Nacht.

[287] Proserpijn, u ten prijze, een gegelte koe. Daer na vangt hy de[287]
[288] nachtoffers aen, den Koningk en Hellevooght ter eere, leit gansche[288]
[289] stieren ten brantoffer op het vier, en giet vetten olie over het

287 *Proserpijn,* zie r. 179 met aant.; *gegelt:* gesneden, onvruchtbaar; *vangt.... aen:* richt hij nachtelike altaren op (aan de goden der onderwereld werd steeds in de nacht geofferd).
288 *den Koningk en Hellevooght:* Pluto (regi Stygio).

De gloênde en dorstige asch en vonck, die overschoten,
Met wijn. 't gebeent, by een gezamelt, wort gegoten
Van Chorineüs in een kopre bus of vat.
Hy sprengt hier na de maets, tot drymael toe, wel nat[340]
Met een' gezegenden olijftack, in een becken
En zuiver nat gedoopt. hy zuivertze van vlecken,[342]
En neemt zijn afscheit met het allerleste woort.
Maer dees godtvruchte vorst Eneas boude voort
Den man een heerlijck graf, hangt 's mans trompet en wapen
En gordel aen den bergh, die, daer zijn asch blijft slaepen,[346]
Noch heden 's daeghs Miseen genoemt wort naer zijn' naem,
En in der eeuwigheit vermaert blijft door zijn faem.
De doode aldus berecht, wil hy met zijn gezellen
Den last van dees Sibyl terstont te wercke stellen.[350]
Een diepe rotsspelonck, vol kaikens, die heel wijdt
En vreeslijck gaept, wort van een' zwarten poel en krijt[352]
Van doncker bosch omringt. hier over vloogh noit vogel,
Die niet most vallen, door 't bezwijcken van zijn' vlogel;
Zoo sterck een waessem komt uit deze zwarte keel[355]
Gesteegen in de lucht; waerom in 't Griecksch dit deel
Des lants Avernus, dat is Vogelloos, blijft heeten.
Hier broght de priesterin, van Febus geest bezeten,
Vier zwarte runders, plengt den wijn van voor op 't hooft;
En na dat zy de star van 't opperhaer berooft,
Gietze offerdrancken uit in 't heiligh vier, roept schelle[361]
Om Hekate, vooghdin van hemel en van helle.
Een ander keelt het vee, ontfangt het laeuwe bloet
In offerkelcken. vorst Eneas keelt met spoet
Ten dienste van de Nacht, der Razernyen moeder,
En haere zuster, d'Aerde, een lam, hem van den hoeder
Bestelt, zoo zwart als peck; en u, ô Proserpijn,[366-67]
Een eerst gegelte koe. toen ving hy in dien schijn[368]
Nachtofferhanden aen, den Hellevorst ter eere,
Ley gansche stieren, ten brantoffer voor dien heere,
Op 't vier, goot olie op het brandende ingewant.

340 *sprengen:* besprenkelen.
342 *hy zuivertze van vlecken;* hij verricht de reiniging, voorgeschreven na een begrafenisplechtigheid.
346 *daer:* ter plaatse waar; *gordel;* de proza-vert. heeft *riem* (Lat. remus) en Vergilius heeft stellig roeiriem bedoeld; Vondel kan onder invloed van een commentaar aan een gordel hebben gedacht, of *gordel* in de vert. in verzen is het gevolg van een (latere) verkeerde opvatting van zijn woord *riem* uit de proza-vert.
350 *te wercke stellen:* volvoeren.
352 *krijt* (vgl. het Duitse Kreis): ring.
355 *sterck:* scherp, benauwend.
361 *schelle:* met klinkende stem.
366-67 *hem.... bestelt:* hem geleverd door de herder.
368 *eerst:* pas; *in dien schijn:* op die wijze; op dezelfde wijze.

*

[290] brandende ingewant. Maer zie d'aerde begost, met den opgangk[290]
[291] der zonne en het rijzen van 't licht, onder hun voeten te loeien,[291]
[292] en heuvels en bosschen te beven; en het scheen of de honden in[292]
[293] de schaduwe, op het genaken der Godinne, huilden. De Waer-[293]
[294] zeggerin roept: vertreckt, vertreckt: geen ongewijde vervordere[294]
[295] zich zijnen voet in dit woudt te zetten: Eneas, volgh my, ruck het
[296] zwaert uit de scheede, en laet nu blijcken, dat ghy hart en moedt
[297] in 't lijf hebt. Aldus sprekende, staptze al razende d'ope speloncke[+297]
[298] in, en hy volghde zijn vooruitgetrede leitsvrouw onvervaert met
[299] evewijde schreden.[299]

[+][Randschrift:] *en gaet met haer de spelonck der helle in*.

[300] O Goden, die gebodt over de zielen hebt, en ghy o stomme[+]
[301] schimmen, en afgront, en Flegeton; woeste plaetsen, daer het[301]
[302] altijt nacht en overal stil is; laet my melden het geen ick hoorde:
[303] laet my met uwe goddelijke gunst zaecken ontvouwen, die zoo
[304] diep onder d'aerde, en in dicke duisternisse verholen leggen. Zy[+]
[305] gingen in den eenzamen nacht, door Plutoos duistere schaduwen,
[306] ledige huizingen, en ydele Rijcken, gelijck langs een baen, die by[306]
[307] donckere maen en schemeringe door een bosch loopt; wanneer[307]
[308] Jupiter den hemel met schaduwe bedeckt, en de bruine nacht alle[308]
[309] dingen even zwart verft. Voor het poortael zelf, en in den mont[309]
[310] des afgronts hebben Rouw en knagende Zorgen hunne verblijf-[310]
[311] plaets; en hier woonen bleecke Zieckten, droevige Ouderdom,
[312] Vrees, Honger, een boos raetsman, schandelijcke Armoede, de[312]
[313] Doot, en Arbeit, alle schrickelijck aen te zien: oock de Slaep, Doots[313]

[+][Randschrift:] *De Poeet verzoeckt verlof aen de Goden, om de geheimenissen des afgronts t'openbaren*.
[+][Randschrift:] *D'anderen gaen door plaetsen, zoo duister gelijck bosschen by een donckere maen, en genaecken het poortael, vol afgrijsselijcke tronien:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 304: *D'anderen:* Aeneas en de Sibylle.

* TEKSTKRITIEK: r. 309 *Voor.... mont* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *Voor in het poortael zelf en aen den mont*.

290 *begost:* begon.
291 *loeien:* mugire.
292 *het scheen of... huilden*, ter vert. van: *visaeque* canes ululare...: men hoorde de honden huilen.
293 *de schaduwe:* de duisternis; *de Godinne* is Hecate, die nadert om de poorten der onderwereld te openen.
294 *zich vervorderen:* zich vermeten (de Sibylle spreekt tot Aeneas' makkers).
297 *al razende:* in heftige bewogenheid, in vervoering.
299 *hy volghde.... met evewijde schreden,* ter vert. van: ille *aequat* ducem vadentem *passibus* haud timidis: hij hield gelijke tred met.... (hij volgde..,. op de voet).
301 *afgront,* ter vert. van *Chaos:* de onmetelike woeste ruimten der onderwereld, hier als Godheid gedacht; *Flegeton:* de Phlegethon (Grieks = brandend), een van de rivieren der onderwereld.
306 (*door Plutoos*) *ledige huizingen en ydele Rijcken* (per domos vacuas et regna inania Ditis): door het ijdele-schimmenrijk van Pluto, het rijk van ijle schimmen.
baen: weg.
307 *by donckere maen en schemeringe,* ter vert. van: *per lunam incertam sub luce maligna* = in de bedriegelike schijn van het onzekere (telkens wegschuilend) maanlicht.
308 *bruin:* duister.
309 *poortael* (vestibulum; beeldspr. ontleend aan de inrichting van een Rom. huis): voorhof; *in den mont:* aan de ingang (zie de *Tekstkr.*).
310 *knagende Zorgen* (ultrices Curae): de (gepersonifiëerde) gewetenswroeging.
312 *schandelijcke Armoede,* ter vert. van *turpis Egestas:* de afzichtelike Armoede.
313 *alle schrickelijck aen te zien* dient achter Armoede te staan; *alle* vat samen de te voren opgenoemde (gepersonifiëerde) kwalen en rampen, die het leven verkorten en daardoor steeds nieuwe schimmen naar het rijk der onderwereld doen afdalen; daarop volgen dan *Doot, Arbeit* enz.; *Arbeit* (Labos): het kommervolle lijden en strijden.

[314] bloetverwant; de Blijschap, spruitende uit een boos geweten; en[314]

314 *Doots bloetverwant* (consanguineus Leti): de broeder des Doods (*Slaep,* hier wel: de *loden* slaap; sopor); *de Blijschap, spruitende uit een boos geweten* (malaGaudia mentis); beter: het duivelse vermaak in de zonde, het kwade.

Maer merck eens, d'aerde, toen het licht uit Oostenlant,
De zon ter kimme opreedt, begon het te bevroeien,[373]
De gront beneden hun afgrijslijck naer te loeien,
En bosch en heuvel beefde, en hoorde in schaduwe een
Gehuil van honden, op 't genaecken en de treên
Van Proserpijn. Sibil dreef d'andren dus ter zijde:
Vertreckt vertreckt van hier: geen weereltsche ongewijde
Verstoute zich een' voet te zetten in dit woudt.
Eneas volghme: ruck van leêr: zijt kloeck en stout.[380]
Laet blijcken dat uw hart niet zwicht voor vier en voncke.
Zoo sprackze, en stapte dol den mont in der speloncke.
Hy volght zijn leitsvrouw, die vooruit tradt naer beneên,
In 't diepe nachthol na met evenwijde schreên.
O Goden, die gebodt hebt over zielendommen,[385]
Gy stille schimmen, naere en bleecke en dootsche stommen,
O afgront, Flegeton, en woeste plaetsen, daer
Het eeuwigh duister is, en nacht, en stil, en naer,
Staet toe, staet toe dat ick 't gehoorde magh vertrecken.[389]
Laet my, met oorlof van uw Godtheên, klaer ontdecken
Wat onder d'aerde, in droeve en dicke duisternis,
Zoo diep verholen leght. zy gingen ongewis[392]
En eenzaem in den nacht door Plutoos ydle rijcken,
Door donckre schaduwen, en onbewoonde wijcken,
Gelijck langs eenen wegh en schemerende baen,
Die heenloopt door het bosch, by een betrocke maen;
Wanneer Jupijn de lucht met schaduw komt bedecken,
De bruine nacht doorgaens de dingen en de plecken[398]
Al even zwart verft. in 't poortael van Helleborgh,[399]
Den mont des afgronts, woont bedruckte Rouw, en Zorgh,[400]
Die 't hart verteert, en knaegt; de Krankheit, doots van wezen,
De droevige Ouderdom, met sidderende Vreezen
En Honger vergezelt, een' raetsman, boos van aert;
De schaemele Armoe, Doot, en Arbeit, heel bezwaert,[404]
Altzamen schrickelijck van opzicht in onze oogen:[405]
De Slaep, een bloetverwant des Doots, van groot vermogen,[406]
De Blyschap, spruitende uit een overboos gemoedt,

373 *bevroeien* (bevroeden): bemerken; een voorgevoel krijgen van.
380 *ruck van leêr:* trek uw zwaard uit de (leren) schede.
385 *zielendom* (vgl. englendom): de gezamenlike schimmen.
389 *vertrecken:* verhalen.
392 *ongewis:* met onzekere schreden.
398 *doorgaens:* alom; *de plecken:* de landstreken, velden.
399 *Helleborgh* (eigennaam): de helleburcht, de burcht der onderwereld.
400 *bedruckt:* droevig.
404 *heel bezwaert:* vol kommer en druk.
405 *opzicht:* uitzicht, uiterlik.
406 *van groot vermogen* (bij Slaep), nl. omdat hij ieder schepsel kan vermannen.

[315] de moordadige Krijgh, op den drempel, recht tegens hen over: oock
[316] leggen hier d'yzere bulsters der Razernyen; en men ziet'er de zinne-[316]
[317] looze Tweedraght, die heur slangenhair met bloedigh hairsnoer[317]
[318] opknoopt. Een oude olm, dicht van loof en tacken, streckt zijn
[319] lange armen midden in deze plaetze wijt van een: men zeit dat
[320] d'ydele Droomen zich gemeenelijck hier in onthouden, en overal[320]
[321] in de bladeren hangen. Daerenboven hebben hier vele gedroghten
[322] en allerhande ondieren hun verblijf in de poorte, namelijck Cen-[322]
[323] tauren, Scyllen, van tweederleie gedaente, Briareus, met hondert[323]
[324] handen, de waterslang van Lerne, die ysselijck piept, de vierbra-[324324-25]
[325] kende Chimeer, Gorgons, Harpyen, en Gerion, met de schaduwe
[326] van zijn drie lichamen. Eneas schichtigh van vreeze sidderende,[326]
[327] ruckte hier den degen uit, en boodt het bloote spits allen die hem
[328] gemoetten; en 't en ware zijn wijze gezellin hem berichte, hoe deze[328]
[329] dunne schimmen, zonder lichaem alleen in een holle gedaente,[329]
[330] hene en weder vlogen, hy was'er op ingevallen, en had de scha-
[331] duwen te vergeefs met zijn lemmer van een gesmeten.[331]

[332] Van hier leit u de wegh naer het water des helschen Acherons:[+332]
[333] hier is de slijmige maelstroom, en groote kolck, die altijt opwel-[333]
[334] lende, al het zant van Kocyt uitbraeckt. Charon, d'ysselijcke veer-[334]
[335] man, afgrijsselijck morssigh, slaet hier het veer gade: de lange[335]
[336] grijze baert hangt ongehavent aen de kin: d'opgespalckte oogen[336]
[337] barnen als vier: hy draeght een slordige py, om de middel toe-
[338] geknoopt, steeckt de schuit met een boom af, slaet de handen aen

[+][Randschrift:] *hier na den Acheron:*

316 *d'yzere bulsters* ter vertaling van *ferrei thalami:* ijzeren (slaap-) kamers, kamers met ijzeren wanden; *bulster:* strozak.
317 *zinneloos:* verdwaasd, dolzinnig (dood en verderf brengend); *hairsnoer:* haarband.
320 *ydel:* bedriegelik; *zich onthouden:* zich ophouden, nestelen.
322 *Centauren:* wezens uit de myth., half-paard met het bovenlijf van een mens.
323 *Scyllen, van tweederleie gedaente:* monsters, gelijkend op Scylla, die 'van tweeërlei gedaante' was (zie *Aen.* III, r. 487 vlg.); *Briareus:* een honderdarmige reus.
324 *de waterslang van Lerne:* een geweldige zeeslang met zeven koppen, door Hercules gedood; *Lerna* is een stad in Argolis; *piepen:* sissen, sijfelen.
324-25 *de vierbrakende Chimeer:* het vuurspuwend monster *Chimaera,* van voren een leeuw, in 't midden een geit en van achteren een draak; *Gorgons:* de Gorgonen, drie gevleugelde monsters met slangenhaar en ijzeren klauwen; Medusa, wier aanblik iemand in steen veranderde, was er een van; *Harpyen:* zie *Aen.* III, r. 266 vlg.; *Gerion:* Geryones, een mythies koning in Spanje, bezat drie bovenlichamen; Hercules ontroofde hem zijn kudden runderen (Lat. forma tricorporis umbrae: de schim met drie lichamen).
326 *schichtigh:* plotseling, heftig.
328 *'t en ware.... berichte:* had niet.... onderricht (gewaarschuwd).
329 *in een holle gedaente,* lett. vert. van *sub imagine cava:* als fantomen, als onstoffelike wezens.
331 *had.... van een gesmeten* (diverberet): had gekloofd.
332 *Acheron;* als rivieren van de onderwereld worden genoemd de *Acheron*, de *Cocytus* (zie r. 334), de *Styx* en de *Phlegethon* (zie r. 301); ze worden niet steeds duidelik uit elkaar gehouden.
333 *slijmig:* drabbig; met de *maelstroom* en de *kolck* wordt de *Acheron* bedoeld; *opwellend:* wielend, kolkend.
334 *van Kocyt* is onjuist; *in* de Cocytus (atque omnem Cocyto eructat arenam; heeft Vondel gelezen *Cocyti*?).
335 *morssigh:* vervuild; *gade slaen:* bedienen.
336 *ongehavent:* onverzorgd.

[339] het zeil, en voert de lichamen met het vuile boot over: de Godt[339]

339 *het vuile boot* (cymba ferruginea: de roestkleurige, donkere boot); Vondel gebruikt *boot* manlik en onzijdig.

En oorlogh, root van moort, recht over dit gebroet.[408]
Dry ysre bulsters van dry dolle Razernyen
Zijn hier gespreit. men ziet hier d'oirzaeck van groot lyen,
Ontzinde Tweedraght, die heur gruwzaem slangenhaer
Met bloedigh haersnoer strickt, en opknoopt, wreet en naer.
Een olmboom, out en dicht van tacken, hier ter stede,
Verspreit zijne armen, rijck van loof, in 't lange en breede.[414]
Der Droomen ydel spoock [indienwe recht verstaen,][415]
Onthoudt zich in dit loof, en nestelt in de blaên.
Gedroght, en ongediert van allerhande soorte
Heeft mede zijn verblijf in deze donckre poorte,
Centauren, Scyllen, op twee leesten slim gepast,[419]
En Briareus, die met zijn hondert handen tast,[420]
Oock Lernes waterslang, die vreeslijck piept by tyen,
Vierspuwsters, Gorgons, en verslindende Harpyen,
En Geryon, met dry lichaemen, fel in 't slaen,[423]
Wîen zoo veel schaduwen nastappen achter aen.
Eneas schrickt, en staet hier onverhoets verlegen,[425]
En biedt wat hem gemoet het punt van zijnen degen,
En had zijn mackerin hem niet terstont bericht
Hoe deze schimmen, dun en lichaemloos en licht,
In eenen hollen schijn, slechts heene en weder vlogen,
Hy was'er met zijn zwaert, dat hy had uitgetogen,
Op ingevallen, had de schimmen, dun en teêr,
Terstont gekloven met de snê van zijn geweêr!
De wegh leit u van hier naer 't water, en den oever
Des helschen Acherons. hier maelt de maelstroom, droever[434]
En drabbiger van slijm in zijne kolck, die, wijdt
En groot, geduurigh welt, en 't welzant van Kocyt
Gestadigh uitbraeckt. hier is 't veer van ongenade.[437]
De veerman Charon, vuil en yslijck, slaet het gade.
De lange grijze baert, waermê hy is vermast,[439]
Hangt aen de kin, bequijlt en ongehavent, vast.
Hy spalckt twee oogen, als twee gloênde koolen, open.
Hy draeght een vuile py, die slordigh hangt met knoopen
Om 't midden toegegort, steeckt met een' zwaeren boom
De schuit van lant, en houdt in 't vaeren door den stroom
Een oogh in 't zeil, en, als een suckelende slover,[445]
Voert met den vuilen boot de naeckte lyven over.

408 *recht over:* recht tegenover.
414 *in 't lange en breede:* naar alle zijden.
415 *spoock,* hier collectief (de bedriegelike droomverschijningen).
419 *slim:* krom, wanstaltig (van wanstaltige bastaardvorm).
420 *tast:* om zich heen grijpt.
423 *fel in 't slaen:* een geweldig strijder.
425 *verlegen:* ontdaan.
434 *droef:* troebel.
437 *'t veer van ongenade:* het onmeedogende veer.
439 *waermê hy is vermast:* die hem zwaar en dicht naar beneden hangt; *vermast:* overladen.
445 *slover:* zwoeger; *suckelend,* misschien op te vatten als oud, armzalig.

*

[340] is wel out, niettemin groen en spijckerhardt. Al de schaer quam[340]
[341] t'effens naer dezen oever toegeschoten; levenlooze lichamen van[+]
[342] grootmoedige helden, mannen en vrouwen, vryers en ongehuwde[342]
[343] vrijsters, en jongelingen, in 't aenzien hunner ouderen op het lijck-[343]
[344] vier geleit. Hier komt zulck een menighte als de bosschen, in 't[+]
[345] begin van den kouden herfst, bladers van de boomen schudden;
[346] of als 'er vogels, van over den grondeloozen plas aengevlogen, op[346]
[347] het strant krielen; wanneer de koude winter hen over zee naer[+]
[348] warme landen jaeght. Zy staen en bidden vast om eerst overgezet[348]
[349] te worden, en strecken, uit verlangen naer d'overzijde, hun handen
[350] derwaert: maer de norsse veerman neemt nu den eenen, dan den
[351] anderen in, en drijft zommigen hooger op den zandigen oever,
[352] van zich af. Eneas zeit (want hy verwondert en ontzet zich over[352]
[353] dit geraes) zegh my, o Maeght, wat wilt die toeloop naer den stroom?[353]
[354] Wat verzoecken die zielen? of hoe komt het by, dat hy deze van[354]
[355] den oever jaeght, en anderen over het blaeuwe water roeit? De[355]
[356] stockoude Priesterin antwoorde hem in 't kort aldus: Anchises
[357] zoon, rechte afkomst der Goden, ghy ziet hier het staende water[357]
[358] van den diepen Kocyt, en het Stygische moerasch, waer by de[358-59]
[359] Goden zich ontzien te zweeren, en zijn heiligheit te misbruicken.
[360] Alle deze schaer, die ghy hier ziet, heeft aerde gebreck, en is noch[360]
[361] onbegraven: de veerman heet Charon: deze, die hy over het water
[362] voert, zijn al begraven: en het staet hem niet vry iemant over de[362-63]
[363] schrickelijcke oevers en ruisschende stroomen te roeien, eer het
[364] gebeente in zijne rustplaets bestelt zy. Hondert jaren dolenze, en

[+][Randschrift:] *derwaert dalen alle schimmen,*

[+][Randschrift:] *met zulck een menighte, als de herfst bladen van de boomen schudt;*

[+][Randschrift:] *als 'er vogels over zee herwaert vliegen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 351 Achter *anderen* is in de druk van 1659 *hoop* ingevoegd (Lat.: nunc hos.... nunc illos). - 353 *wilt* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *wil* (vgl. Van Helten, § 47).

340 *groen en spijckerhardt* (senectus *cruda viridisque*)*:* fris en kloek (*omdat* hij een God is); *spijckerhardt:* bestand tegen alle ongemakken; vgl. Stoett, *Nederl. Sprkw.,* nr. 837 en Hooft's *Warenar,* vs. 254; *al de schaer:* een hele schaar; *t'effens:* tegelijk

342 *grootmoedig:* kloekmoedig, dapper; *vryers* (pueri); hier: jeugdige knapen.

343 *in 't aenzien van:* voor de ogen van.

346 *vogels....:* op de Italiaanse kust verzamelen zich de trekvogels, die naar Afrika vliegen.

348 *vast:* maar steeds, ondertussen.

352 *zich ontzetten:* ontroeren.

353 *dit geraes:* dit tumult; *wilt* (vult), analogievorm, vroeger in gebruik naast wil.

354 *hoe komt het by:* waardoor komt het, wat is de reden.

355 *blaeuw* (lividus): loodkleurig, donker.

357 *recht:* ontwijfelbaar (proles *certissima Deum*).

358-59 *waerby.... misbruicken,* nagenoeg woordelike vert. van: *Di cuius iurare timent et fallere numen:* bij welks goddelike macht de Goden vrezen lichtvaardig en valselik te zweren; *zich ontzien:* vrezen.

360 *heeft aerde gebreck* (*est inops* inhumataque): ontbeert een graf in de aarde.

362-63 *en het staet.... te roeien,* woordelike weergave van: nec *ripas* datur *horrendas* et *rauca fluenta* transportare prius, quam....; versta: over de tussen zijn oevers voortstromende rivier (vgl. ook vs. 483); *raucus:* hees (zie vs. 483) of dofbruisend, vertaalt Vondel hier door *ruisschend*.

Dees Godtheit is stockout, doch spijckerhardt en sterck.
De drang quam teffens naer den oever en dit perck[448]
Geschoven, levenlooze en brave en trotse helden,[449]
En mans, en wijven, knecht, en maeght uit d'oppervelden,[450]
De jongelingen, en de vrysters, onge-echt[451]
In 't oogh der ouderen, op lijckvier heengeleght.
Hier komt zoo groot een hoop, als oit de herfst, in 't komen
Der koude, bladers schud van bosschen, en van boomen,
Of als 'er vogels, langs en over 't windigh meer
Gevlogen, op het strant krieoelen heene en weêr,
Wanneer de koude tijt hen, over zee en zanden,
Des winters jaeght, en drijft naer warme zomerlanden.
Zy staen en bidden vast dat hyze eens overzett',
En d'eersten helpe. elck steeckt zijne armen in 't gebedt[460]
Naer d'overzijde toe, uit hartelijck verlangen.[461]
De norsse veerman kan hen teffens niet ontfangen,[462]
Neemt nu den eenen in, dan andren, guur en straf,[463]
Drijft zommigen om hoogh den kant op, van zich af.
Eneas zeght: want hy ontzet zich met verbazen,
En staet verwondert om dit woelen, en dit razen:
O maeght, nu zeghme toch, wat wil dees toeloop hier
Naer 't water toe? wat wil dit jammerlijck gezwier[468]
Van zoo veel zielen aen dit drocke veer verzoecken?
Hoe komt het by dat hy de zommigen met vloecken
Van dezen oever jaeght, en andren onvermoeit
Op 't blaeuwe wadde strax den maelstroom over roeit;[472]
De grijze priesterin berecht hem op zijn vraegen:
Anchises zoon, ô telgh van goddelijcke maegen,
Gy ziet hier 't staende meer en water van Kocyt,
En 't Stygische moerasch, waer by de Goôn altijt
Ontzien te zweeren, en 't gewijde te misbruicken.
Al deze schaer, die hier van boven op komt duicken,[478]
Heeft aerde en zant gebreck, en mist haer bus, en graf.[479]
De veerman van dit veer is Charon, stuur en straf,[480]
En die hy overvoert zijn al voorheen begraven.
Het staet oock niemant vry te schieten uit dees haven,[482]
En over heeschen stroom en naeren waterkant[483]
Te vaeren, eer 't gebeent zijn rust hebbe en bestant.[484]

448 *d rang:* schare; *perck:* plek.
449 *schuiven:* aandringen; of is *geschoven* een drukfout voor *geschoten?* zie de proza-vert.
450 *wijf:* getrouwde *vrouw; knecht:* jongen, jonge man; *d'oppervelden:* de bovenwereld.
451 *onge-echt:* ongehuwd.
460 *d'eersten:* als eersten, het eerst.
461 *hartelijck:* innig.
462 *teffens niet:* niet allen tegelijk (opnemen).
463 *guur:* stuurs, nors.
468 *gezwier* (syn. van *toeloop*)*:* wemelende menigte.
472 *strax:* aanstonds.
478 *van boven:* uit de bovenwereld; *komen opduicken:* (uit de nevelen) te voorschijn treden.
479 *bus:* grafurn (denk aan de verbranding van het stoffelik overschot).
480 *stuur:* stuurs.
482 *haven,* hier: de aanlegplaats van Charon's boot.
483 *heesch;* zie de aant. bij r. 363 der proza-vertaling; *naer:* angstwekkend.
484 *bestant* (syn. van *rust*)*:* bestendige, vaste rustplaats.

[365] zweven rontom deze waterkanten hene en weder; dan mogenze
[366] endelijck het gewenschte meir bezoecken. Anchises zoon bleef[366]
[367] staen, en vele dingen overpeinzende, erbarmde zich in zijn hart over
[368] hun ongelijcklot. Hy ziet 'er Leukaspis, en Orontes, die het Lycische[+368]
[369] schip voerde, beide bedruckt d'eere des grafs ontbeeren; over-[369]
[370] mits de zuidenwint hen, van Troje over d'ongestuimige baren
[371] gevoert, te gelijck verraschte, en schip en volck in den gront sloegh.

[+][Randschrift:] *Eneas ziet Leukaspis, Orontes,*

[372] Maer zie, Palinuur, zijn stuurman, gingk hier vast waeren; die[372]
[373] onlangs, terwijl hy, op de reis uit Libye, de starren gaslaende, achter[373]
[374] uit den schepe, midden in zee quam te storten. De helt dien be-
[375] druckten in de dicke duisternisse naulix kennende, sprack hem[+375]
[376] eerst aldus aen: o Palinuur, nu zegh my, wat Godt heeft u ons[376]
[377] ontruckt, en midden in zee geplompt? want Apollo noit te vore
[378] op onwaerheit bevonden, heeft my in mijn meininge door deze[378]
[379] eenige antwoort bedrogen; toen hy my spelde, dat ghy behouden
[380] over zee, en aen de kusten van Ausonie zoudt geraken: ay zie,[380]
[381] is het dit dat my belooft wiert? maer hy antwoorde: o Vorst, zoon[+]
[382] van Anchises, Febus gordijn bedroogh u niet, nochte geen Godt[382]
[383] plompte my in zee: want toen ick het schip stuurde, en op het
[384] roer, volgens mijnen plicht, leunde, wert het by geval met groot[384]
[385] gewelt afgesmeten, en sleepte my in het vallen mede. Ick zweere[385]
[386] u by de wilde zee, dat ick min voor my zelven bevreest was, dan
[387] voor uw schip, dat het van stuur en stuurman berooft, toen 'er
[388] zulck een storm opstack, toch niet moght komen te verongelucken.
[389] De bulderende zuidenwint sleepte my, drie ongestuimige nachten,

[+][Randschrift:] *en Palinuur,*

[+][Randschrift:] *die hem zijn ramp verhaelt.*

366 *het gewenschte meir* (stagna exoptata); de stroom (het 'Stygische moerasch', zie r. 358), waarnaar ze zo vurig verlangen; *bezoecken:* bevaren.
368 *hun ongelijck lot,* ter vert. van *sortem iniquam:* hun onbillik, hard lot; *Leukaspis* en *Orontes;* van deze twee makkers van A. wordt in *Aen.* I, r. 149 alleen O. genoemd; O. voerde bevel over het Lyciese schip; hij had met zijn mannen uit Lycië (landschap in Klein-Azië) de Trojanen geholpen; zijn schip verging bij een storm op de Tyrrheense zee (zie *Aen.* I, r. 148-vlg.).
369 *bedruckt:* bedroefd (omdat hun geen eervolle begrafenis ten deel was gevallen).
372 *gingk hier vast waeren:* zwierf hier (nog) steeds rond.
373 Hier schuilt een fout: de zin loopt niet af; men kan *gaslaende* veranderen in gade sloeg, of *terwijl hy* uitlaten.
375 *kennen:* herkennen.
376 *eerst* duidt aan, dat Aeneas het gesprek *begon* (*prior* alloquitur).
378 *bevonden:* betrapt; *heeft.... bedrogen:* heeft mijn geest door dit ene antwoord (orakel) alleen (alleen met déze profetie) op een dwaalspoorgeleid; daarop volgt de (bedriegelike) orakelspreuk van Apollo, die evenwel niet in de voorafgaande boeken vermeld is.
380 *Ausonie:* Italië.
382 *Febus gordijn* ter vertaling van *cortina Phoebi:* de drievoet van Ph. Apollo; *Aen.* III, r. 137 vertaalt Vondel *cortina* terecht door drievoet; misschien heeft hij - in bijbelse gedachtegang - bij *gordijn* gedacht aan de voorhang van een tempel; *Febus gordijn* is dan: de stem van Apollo door de voorhang des tempels heenklinkende. Daarbij is misschien ook te denken aan een etymologiserende vertaling: Ons woord *gordijn* gaat terug op een Middeleeuws-Lat. woord *côrtîna* (Fr. courtine, Eng. curtain), een ander woord dan cortina (met korte o): ketel, ketelvormige drievoet? vergelijk *Ndl. Wdb.* V, 437; *nochte geen;* dubb. ontkenning (en het was ook geen God, die....)
384 *by geval:* door een (ongelukkig) toeval.
385 *afgesmeten:* losgerukt.

Zy doolen hondert jaer, en zweven heene en weder
Om dezen waterkant: dan daelenze endtlijck neder
Naer 't lang gewenschte meer. Anchises zoon bleef staen,
En overwoegh het al, en scheen in 't hart belaên[488]
Om hun rampzaligh lot. hy zagh, dat hem beroerde,[489]
Leukaspis, en Oront, die Lycius lest voerde,[490]
Die beide druckigh noch ontbeeren d'eer van 't graf,
Dewijl de zuidwint hen verraste, fel en straf,
En schip en volck verdronck al teffens, die te zamen
Van Trojen over zee zoo wijdt gevaeren quamen.
Maer zie eens Palinuur zijn stuurman ging 'er noch
Vast waeren, die nu lest, terwijl hy door bedrogh
Des Slaepgodts, op zijn reis uit Libye, daer boven
De starren gade sloegh, van 't achterschip geschoven,
In 't water wert geplompt. de helt, die hem belaên[499]
By duister naulijx kent, spreeckt Palinurus aen:
Nu zeghme, ô Palinuur, wie heeft u overrompelt?
Wat Godt u ons ontruckt, en diep in zee gedompelt?
Want Godt Apollo, die noit in zijn antwoort loogh,
In dit alleen my in mijn meeninge bedroogh,
Toen hy my spelde dat gy zoudt behouden rusten,
En landen aen d'Ausoonsche en overzeesche kusten.[506]
Bezie eens, is het dit dat my zijn mont belooft?
Hy antwoort: ô mijn vorst, Anchises zoon, mijn hooft
Wert van geen' Godt in zee gedompelt. geen gordijnen
Van Febus hebben u misleit door valsche schijnen:
Want toen ick, om het schip te stuuren naer mijn' plicht,
Op 't roer vast leunde, wert het by geval gelicht,[512]
En met een groot gewelt gesmeeten van zijn stede,
En 't sleepte my verbaest in 't nedervallen mede.[514]
Ick zweere u by de zee en wilden waterplas
Dat mijn gemoedt het minste om my bekommert was,
Maer allermeest voor 't schip, van stuurmans wacht versteecken,[517]
En van het roer, toen zulck een zeestorm op quam steecken,
Niet zonder last en noot van schipbreucke en verlies.[519]
De bulderende wint, die uit den zuiden blies,
Heeft my, dry nachten lang, door ongestuime vlaegen,

488 *overwoegh:* overwoog (Van Helten, § 41); *belaên:* vol bekommering.
489 *dat hem beroerde:* hetgeen hem tot innig medelijden stemde (en hij werd er diep door getroffen).
490 *Lycius* is onjuist (zie *Aen.* I, r. 148 met aant.).
499 *belaên* (droef te moede) hoort bij *hem*.
506 *overzeesche* is een nadere verklaring van *Ausoonsch* (*overzeesch,* gerekend van uit Helenus' rijk in Epirus, zie *Aen.* III, r. 430-vlg.).
512 *gelicht:* opgelicht uit zijn hengsels.
514 *verbaest:* mijn tegenwoordigheid van geest verloren hebbende (in mijn verbouwereerdheid).
517 *versteecken* (verstoken): beroofd.
519 *niet zonder last en noot van:* met gevaar van; *verlies:* ondergang (het vergaan).

*

[390] drie etmael langk, door endelooze plassen waters om. Naulix zagh[390]
[391] ick den vierden dagh boven van de golve Italie voor my leggen.
[392] Allengs zwom ick naer lant toe, en was alreede geborgen, had dat[392392-96]
[393] wreede volck uit onkunde niet gewaent eenen buit aen my te
[394] hebben, die vermast van 't natte kleet, met mijn handen langs[394]
[395] de scherpe kanten des berghs opklauterende, van hun geweer[395]
[396] wiert overrompelt. Nu drijft mijn lichaem voor wint in zee, en dob-[396]
[397] bert langs het strant: weshalve ick, o onverwonnen helt, u bidde,
[398] om 't genoeghelijcke licht des hemels, om de lucht, om uw vaders[398]
[399] halve, en den aenkomenden Julus, uwe hope, verlos my uit deze
[400] ellende: of worp my wat aerde op het lijf, want dat staet u licht[400]
[401] te doen; en zoeck my in de haven van Velia: of indien de voort-[401]
[402] teelende Godin u ergens middel of wegh aenwijze (want ick geloof[402]
[403] niet dat ghy, zonder gunst der Goden, bestaet zulcke groote vlieten[403]
[404] en het Stygische meir over te varen) bie my ellendige de hant,
[405] en voer my met u aen d'overzijde des waters, op dat ick, ten
[406] minste na mijn doot, in een geruste plaets magh rusten. Zoo sprack[406]
[407] hy, wanneer de Waerzeggerin aldus begost: o Palinuur, waer uit
[408] spruit deze uwe vervloeckte begeerte? Wilt ghy onbegraven het
[409] Stygische water, en den droeven stroom der Razernyen gaen be-[409]
[410] zien? of zonder oorlof naer den oever aen d'overzijde gaen? Staeck[410]
[411] vry uwe hoop van het nootlot der Goden met bidden te kunnen[411]
[412] verzetten: maer wanneer ghy aen uw hardt ongeval gedenckt, zoo[412]
[413] vertroost u met het geen ick u zeggen zal: want d'aengrenzende

* TEKSTKRITIEK: r. 391 In de gewijzigde druk van 1646 is *golve* veranderd in *golven*.

390 *omsleepen:* sleuren; *naulix* is verkeerd verbonden; *vix* lumine quarto prospexi Italiam summa sublimis ab undo: nauweliks was de vierde dag aangebroken, of ik zag van een golfkam Italië voor mij.

392 *allengs* (paulatim): langzaam, slechts langzaam vorderend; *was alreede geborgen:* voelde mij reeds gered (zou behouden geweest zijn, indien niet een meedogenloos volk uit onverstand....).

392-96 Met gewijzigde zinsconstructie: ik was behouden geweest, als niet, op 't ogenblik dat ik, onder het zware gewicht van mijn druipende kleren, met moeite bij de scherpe rotspunten omhoogklauterde, gewapende woestelingen me hadden overvallen, denkende in hun onverstand rijke buit te zullen behalen.

394 *vermast* (gravatum): bezwaard.

395 *geweer:* wapenen.

396 *voor wint:* ten prooi der winden.

398 *om.... hemels* (per caeli iucundum lumen): bij het lieve licht des hemels; *om de lucht:* bij de lucht die ge inademt.

400 *of,* lett. vert. van *aut,* dat hier onvertaald kan blijven; *worp.... lijf;* daarmee neemt de onderwereld genoegen, wanneer de omstandigheden geen plechtige begrafenis toelaten; *staet:* valt.

401 *Velia,* in Lucanië, dicht bij kaap Palinurus; eerst in de zesde eeuw voor Christus gesticht.

402 *de voortteelende Godin,* woordelike (maar minder juiste) weergave van *diva creatrix:* de godin (Venus), uw moeder; *aenwijze,* nl. om Palinurus over de Styx te helpen.

403 *bestaen:* ondernemen.

406 *gerust:* vredig; *vervloeckt,* ter vert. van *dira:* waanzinnig, verschrikkelik.

409 de *Razernyen* (Furiën), de wreeksters van alle misdaden (en P.'s verlangen is misdadig) wonen aan de ingang van de onderwereld (zie r. 316); *bezien:* aanschouwen.

410 *oorlof:* vergunning.

411 *van:* om.

412 *verzetten* (flectere): buigen, veranderen, vermurwen.

[414] volcken, die wijdt en zijt de steden daer ontrent bewoonen, zullen[414]

414 *daer ontrent:* in de buurt van die streek, waar de doodslag was gepleegd; volgens de overlevering kregen die volksstammen, toen zij het orakel raadpleegden over een pestziekte die hen teisterde, ten antwoord, dat zij de schim van de vermoorde Palinurus moesten verzoenen.

Dry etmael lang gesolt, in endelooze plaegen
En plassen. naulijx zagh ick eerst, den vierden dagh,
Van boven uit de golf, het lant dat voor my lagh,
d'Italiaensche kust. ick zwom naer lant, vol zorgen,
Allengs van langer hant, en waer alree geborgen,[526]
Had niet dat wreede volck gewaent uit misverstant
Een' vetten buit aen my te vinden op het strant,
Aen my, die gansch vermast van 't natte kleet, na'et slingeren,[529]
Den rotskant poogende op te klautren met mijn vingeren,
Daer van hun moortgeweer verrast wiert by de ree.
Nu drijft mijn lichaem heene, en wort gesolt in zee,
En dobbert langs het strant: waerom ick bidde en smeecke,
O onverwonnen helt, verlos my uit die kreke,[534]
En jammerlijcken staet: dat bidde ick, om het licht
Der zonne, die het al verheught met haer gezicht;
Om 'slevens lucht, en om uw' vader, en den kleenen
Askaen, uw hoop: en, wort uw hart vermurwt door steenen,
Bedeck mijn lichaem met wat aerde, een kleine bê,
En zoeck te Velia my weder op de ree;
Of zoo uw moeder, een Godin, wel waert te prijzen,
U ergens middel of een' wegh weet aen te wijzen,
[Want ick geloof niet dat gy zonder gunst der Goôn
Bestaet zoo veele vloên, en 't meer van Styx, gezoôn
Van vlammen, te bezien, op Plutoos stroom te vaeren,][544-45]
Bie my elendige de hant, na al dit waeren,
En voerme aen d'overzijde, op dat ick, zonder noot,
In een geruste plaets magh rusten na mijn doot.
Zoo sprack hy, en Sibyl beantwoort dit met deernis:
Waerom, ô Palinuur, bevangt u dees begeernis,
Dus yslijck en vervloeckt? wilt gy, die 't graf ontbeert,
Het Stygische moerasch, het water, dat u keert,
Der Razernyen stroom bezien, en overvaeren,
En, zonder Godts verlof, aen d'overzijde waeren?
Ay, staeck uw hoop: want Godts bestemde en ysre wet[555]
Wort door gebeên noch klaght, noch kermen niet verzet:
Maer als uw ongeval, dat hardt valt, u leert treuren,
Zoo troost u met het geene ick spelle, en zie gebeuren:
Want d'aengegrensden, die de zeekust daer omtrent
Bewoonen, zullen noch godtvruchtigh in het endt,

526 *van langer hant:* heel langzaam en moeizaam.
529 *na'et slingeren:* na door de golven her- en derwaarts te zijn geslingerd.
534 *kreke:* zeebocht, inham.
544-45 *gezoôn* (gezoden) *van vlammen:* vol kokend vuur (eerder toepasselik op de Phlegethon, zie r. 301); *bezien:* bezichtigen, bezoeken.
555 *bestemd:* eens voor al vastgesteld, vast.

*

door hemelsche wondertekens aengemaent, uw gebeente zuiveren,[415]
u een graf bouwen, en uw jaergetijde vieren: en de plaets zal in[416]
der eeuwigheit den naem van Palinuur behouden. Dit zeggen[417]
stelde hem gerust, streeck de zwarigheit een luttel van zijn be-
droeft hart, en d'overleden vermaeckte zich noch, dat het lant,[419]
naer hem genoemt wert.

Zy gaen dan voort hunnes weeghs, en genaken den vliet. De[+]
veerman, zoo hy van het Stygische water opzagh, hadze al van[422]
daer, door het eenzaeme bosch, naer zijnen oever toe zien komen,
en graeuwde en sprackze eerst aldus aen: hou, zegh op, wie ghy[+424]
oock zijt, die gewapent naer onzen stroom toestapt; wat maeckt[425]
ghy hier? wijck van ons, sta: dit is de plaets der schimmen, des[426]
Slaeps, en des slaperigen Nachts: het staet ons niet vry levende[427]
lichamen met den Stygischen boot over te voeren: nochte het[428-29]
bequam my zoo wel niet, dat ick Herkules, toen hy herwaert quam,
over het meir holp; nochte Theseus, en Pirithous; al warenze uit[430]
Goden gesproten, en sterck en onoverwinbaer: want d'een sloot
den helschen Wachthont aen een keten, en sleepte den bevenden[432]
wachter voor den troon des Konings zelf wech: d'anderen randen[433]
Plutoos gemalin, in hare kamer aen, en pooghdenze te schaecken.
D'Amfrysische Waerzeggerin antwoorde hem kort aldus: versteur[+435]
u niet: wy leggen u geene lagen, als zy; nochte komen gewapent,
om gewelt te bedrijven: Onzent halve magh de groote en altijt[437]
bassende poortier wel in zijn hol de dootsche schimmen be-

[+][Randschrift:] *Zy genaken Charon,*

[+][Randschrift:] *die roept en graeuwt.*

[+][Randschrift:] *De Waerzeggerin zet hem neder,* In het Randschrift bij r. 435: *nederzetten:* tot kalmte brengen.

* TEKSTKRITIEK: r. 438 *poortier* is in de druk van 1659 veranderd in *deurwachter*.

415 *uw gebeente zuiveren,* ter vert. van: *piabunt tua ossa:* (zullen) uw schim verzoenen.

416 *uw jaergetijde vieren:* ieder jaar uw dood plechtig herdenken.

417 Kaap *Palinurus* (Punta di Palinuro) ligt ten Zuiden van de golf van Salerno en Velia (zie r. 401).

419 *vermaeckte zich noch* (gaudet): schepte vreugde uit de gedachte dat.

422 *zoo:* met dat.

424 *graeuwde en sprack:* sprak op snauwende toon; *eerst;* zie r. 376; *hou:* tussenwerpsel.

425 *maeckt:* wilt, zoekt.

426 *wijck van ons, sta* (de Lat. tekst zegt: blijf op de plaats waar ge zijt en zeg (vandaar) wat uw bedoeling is).

427 *de slaperige Nacht* (nox sopora: de slaapbrengende nacht, de nacht die rust schenkt).

428-29 *nochte.... niet,* (dubb. ontk.), weer te geven door: en het verging mij inderdaad ook slecht (ik heb er weinig vreugde van beleefd); Charon was, volgens de sage, een jaar gekerkerd, omdat hij Hercules over de Styx had gezet (vgl. r. 165).

430 *Theseus* (zie r. 164) was de zoon van Neptunus; *Pirithous,* zoon van Jupiter, vergezelde Theseus op diens tocht naar de onderwereld (zie r. 164).

432 *den helschen Wachthont:* de waakhond (*wachter,* r. 433) van de onderwereld, Cerberus.

433 *aenranden:* aangrijpen, de hand slaan aan.

435 *D'Amfrysische Waerzeggerin:* de priesteres, profetes van Apollo (Apollo weidde, volgens de sage, de kudden van koning Admetus aan de *Amphrysus,* rivier in Thessalië; zie *Lantged.* III, r. 10); *versteur u niet* (absiste moveri): maak u niet ongerust.

437 *onzent halve:* wat ons betreft.

[439] waecken; de kuische Proserpijn wel eeuwigh haer ooms drempel[439439-40]

439 *magh bewaecken:* mag schrik aanjagen (terreat), zegt de Lat. tekst; *haer oom; Proserpina* is een dochter van Jupiter; haar gemaal Pluto is J.'s broeder.

439-40 *haer ooms drempel bewaren:* het huis verzorgen van P., haar huisvrouwelike plichten waarnemen in P.'s paleis (servare limen).

Door 's hemels wonderdaên geweckt en aengedreven,
Uw beenders zuiveren, en u een grafstê geven,
En bouwen, en voorzien met zeker jaergety,[563]
En eeuwigh zal dees plaets oock Palinuur, als gy,[564]
Genoemt zijn naer uw' naem, en uwen naem behouwen.
Dat stelt hem wat gerust, en strijckt met dit betrouwen[566]
De zwaericheit ten deel van zijn bekommert hart,
En d'overleden is beholpe in zijn smart[568]
Dat deze lantstreeck noch aen zijnen naem zal raecken.[569]
Nu gaenze voort huns weeghs, daer zy den vliet genaecken.
De veerman, slaende zijn gezicht om hoogh van Styx,[571]
Hadze al van daer in 't oogh, die door het bosch, vol schrix
En eenzaem, naer den stroom en zijnen oever quamen.
Hy graeude, en sprackze eerst aen: wie zijtge, die te zamen
Gewapent stappen komt naer onzen waterstroom?
Zegh op, wat zoecktge hier? sta van ons, sta, en schroom:[576]
Dit is het velt des Slaeps, der slaperige nachten
En schimmen. wijck: 'k vermagh, als veerman, niet met vrachten[578]
Van levenden den boot des afgronts te beslaen,[579]
Noch voer haer over 't veer: oock is 't my slecht vergaen
Dat ick Alcides, toen hy aenquam, Theseus, mede
Pirithoüs eens zette aen d'overzy ter bede;[582]
Al waren zy uit Goôn gesproten, en vermaert,
En onverwinnelijck: want d'een sluit onvervaert
Den helschen wachthont aen een keten, tot Godts lachter,[585]
En sleipt den janckenden en sidderenden wachter
Voor 's konings voeten wech, en d'ander slaet de hant[587]
Aen Plutoos bedgenoot, voor haere ledekant,
En pooghde met gewelt de koningin te schaecken.
d'Amfrisische Sibil beantwoort kort die zaecken:
Wy leggen u, als zy, geen laegen, zijt gerust,
Noch koomen, om gewelt te baeren, naer dees kust[592]
Gewapent aentrêen, neen. wat ons belangt, de groote
En altijt bassende poortier van dezen slote
Magh in zijn doncker hol de dootsche schimmen wel
Bewaecken, Plutoos kuische en zuivre bruit de hel[596]
En kamer van haer' oom bewaeren, en bekleeden.[597]

563 *en voorzien met zeker jaergety:* en daaraan verbinden een ieder jaar terugkerende herdenkingsplechtigheid; *zeker:* waarvan men niet zal aflaten; dat men niet zal verzuimen.
564 *als gy* (genoemd zijn): evenals gij heet.
566 het onderwerp bij *strijckt* zit opgesloten in 't voorafgaande *hem*.
568 *beholpen zijn:* gediend, gebaat, getroost (verheugd) zijn.
569 *zijnen:* met klem.
571 *van Styx:* van de Styx ('t lidw. is hier voor de eigennaam weggelaten; vgl. Stoett, *Syntaxis,* § 97b).
576 *schroom:* schroom naderbij te komen.
578 *vermogen:* mogen.
579 *beslaen:* bezetten, vullen.
582 *ter bede:* op hun verzoek.
585 *lachter:* schande, hoon.
587 *de koning* is Pluto.
592 *baeren:* verwekken, bedrijven.
596 *bruit:* jonge vrouw.
597 *bekleeden* (bewonen, verzorgen), syn. van *bewaeren*; zie de aant. bij r. 440 van de prozatekst.

[440] bewaren. De Trojaensche Eneas, uitmuntende in godtvruchtigheit
[441] en dapperheit, komt hier zijnen vader, om laegh by de schimmen,
[442] bezoecken. Kan de spiegel der godtvruchtigheit u niet bewegen;[442]
[443] zoo draegh dezen tack (met toonde hy den tack, onder zijn kleet[443]
[444] verborgen) ontzagh toe: dat zette hem, die van gramschap om
[445] zijn hooft zwol, neder, zoo dat hy, stom van verwonderinge, over[445]
[446] d'ontzaghelijcke roede, by nootlot verworven, en in langen tijt[446]
[447] noit gezien, zijn blaeuwe schuit naer den oever wende, om aen
[448] te leggen: daer na dreef hy andere zielen van daer, die langs de
[449] bancken zaten, maeckte ruimte, en nam met een den zwaerlijvigen[449]
[450] Eneas over: toen kraeckte de krancke en lecke schuit van die[450]
[451] vracht, en kreegh veel waters in. Endelijck zette hy den helt en[+]
[452] de Waerzeggerin behouden over het meir, in het vuile slib en
[453] blaeuwe vlotgras op. Cerber, de vervaerlijcke helhont, hier recht[453]
[454] tegens over, in zijn hol achterover leggende, zoo groot als hy is,[454]
[455] bast met zijn drie muilen al dit gewest over, dat het raest. De[455]
[456] Waerzeggerin, ziende alree de slangen over zijne halzen afgrijs-[+456]
[457] selijck te bergh rijzen, smeet hem eenen slaepbrock van honigh[457]
[458] en kruiden in den muil: het ondier zijne drie keelen opsperrende,
[459] en razende van honger, greep en slickte den voorgeworpen brock,
[460] gingk met zijnen rugge, zoo lang uitgestreckt als het was, op d'aerde
[461] leggen, en besloegh het gansche hol. Toen de wachter in den slaep[+461-62]
[462] verzopen lagh, trat Eneas de poort in, en ontslipte haestigh den
[463] oever van het water, dat niemant te rugge voert.

[464] Terstont hoordenze voor op den drempel huilen, en een ysselijck[464]
[465] gekerm en geschrey van kleene kinderen, die van het zoete lot des

[+][Randschrift:] *en hy voertze beide over. Cerber begint te bassen:*

[+][Randschrift:] *de Waerzegster paeit hem,*

[+][Randschrift:] *en zy slaen de poort in, en genaecken de bedruckte schaer*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 461: *bedruckt:* droevig.

442 *spiegel* (imago): toonbeeld (zulk een toonbeeld); *godtvruchtigheit,* ter vert. van *pietas,* hier in 't bijzonder: vaderliefde; liefde tot de vader.
443 *hy... zijn;* beter: zij... haar.
445 *nederzetten:* tot bedaren brengen.
446 *d'ontzaghelijcke roede:* de eerbiedwekkende (gouden) tak; *by nootlot verworven*; vgl. r. 187-188.
449 *langs de bancken,* ter vert. va*n per iuga longa:* naast elkaar op de lange roeibanken (Charon was met een volle boot van de oever gestoken om over te varen); vgl. de vert. in verzen, vs. 612; *zwaerlijvig* (ingens): fors, zwaar gebouwd.
450 *kranck:* rank, zwak, licht gebouwd (Lat. *sutilis:* uit biezen gevlochten en met leer overtrokken).
453 *opzetten:* aan wal zetten.
454 *achterover leggende,* lett. vert. van *recubans;* versta: uitgestrekt liggende.
455 *bast.... over, dat het raest:* vervult met zijn geblaf (doet.... weergalmen).
456 *de slangen*; Cerberus had slangenmanen, slangenhaar om de nek.
457 *eenen slaepbrock*....; de Lat. tekst zegt: offam soporatam melle et frugibus medicatis: een honigkoek, bereid met slaapwekkende kruiden; *brok,* voorheen m., onz. en vrl.
461-62 *in den slaep verzopen* (custode *sepulto*): in diepe slaap gedompeld; *de poort,* van de onderwereld.
464 *voor op den drempel,* de vert. van *in limine primo,* wordt beter verbonden met *kinderen;* de vertaling wordt dan: kinderen op de drempel des levens *van hun moeders borst* gerukt (nog vòòr ze het lieve leven hadden leren genieten = *van het zoete lot des levens versteecken*).

De Troische Eneas, die door zijn godtvruchtigheden
En oorloghsdapperheit befaemt is, komt alleen
Zijn' vader spreecken, by de schimmen, hier beneên.
Doch kan de spiegel der godtvruchtigheit en zeden[601]
U niet beweegen, draegh ten minste, uit rype reden,[602]
Dien tack [met toonde hy den tack, hiertoe gereet,
En heimelijck by zich verborgen onder 't kleet,]
Ontzagh toe, en dit zet dien wrevelen en dollen,[605]
Van toorne en grimmigheit alreede om 't hooft gezwollen,
Zoo neder, dat hy stom en stil verwondert staet
Voor deze ontzaghbre roe, by nootlot en Godts raet[608]
Verworven, noit gezien zoo menigh jaer geleden.
Hy went zijn blaeuwe schuit ten oever, daerze treden,[610]
Genaeckt de wal, om aen te leggen, drijft een' hoop,
Een' zwarm van zielen, langs den langen overloop[612]
By een gezeten, wech, maeckt ruimte, en neemt den zwaeren
Eneas over, dies de schuit, van 't lange vaeren[614]
Gesleeten, leck en kranck, een' krack gaf van dees vracht,
Veel waters kreegh. hy zet den helt, van Godts geslacht,
En dees Sibille in 't ende aen d'overzy behouwen,
In vuile slibbe en slijck der onderste landouwen,[618]
En 't blaeuwe vlotgras, op. de vreesselijcke hont
Der helle lagh in 't hol, dat hier recht over stont,
Op zijnen rugh, zoo groot hy was, en baste in 't neste
Met zijn dry muilen, dat het klonck door al 't geweste:
Maer Godts waerzeggerin, die reede, zonder vrees,
Vernam hoe 't slangenhaer zoo fel te berge rees,
Rondom zijn halzen, om het dier in slaep te luien,[625]
Smackt hem een slaepbrock toe van honighraet en kruien.
Het ondier spalckt de keel en zijn dry muilen wijt
Van honger open, slickt den slaepbrock, dienze smijt[628]
In zijnen dollen balgh. toen ging het stijf en stugge,[629]
Zoo groot en langk het is, terstont met zijnen rugge
Op d'aerde leggen, en besloegh het gansche hol.
Eneas, die de wacht en helhont, eerst zoo dol,
In slaep verzopen zag, ontslipte voort de baren,
Den waterkant van waer men niet te rug kan vaeren.
Terstont verneemenze op den drempel het gekrijt,
Het jammerlijck geschrey der kindren uit der tijt,[636]
En van het lieve lot des levens vroegh versteecken,

601 *zeden:* goede zeden, deugd, rechtschapenheid.
602 *rype reden:* gezond verstand (wees dan zo verstandig eerbied te hebben voor....).
605 *wrevel* (bijv. nw.): verontwaardigd, geërgerd.
608 *ontzaghbaer:* ontzag inboezemend.
610 *daerze treden:* waar zij zich bevinden.
612 *overloop:* dek; wandel- en rustplaats der opvarenden.
614 *dies:* ten gevolge waarvan; zodat.
618 *der onderste landouwen:* van de laag gelegen oever.
625 *in slaep luien:* doen inslapen.
628 *smijten* (*in*)*:* toewerpen, werpen naar.
629 *zijnen dollen balgh:* zijn hongerige (van honger dolle) buik (maag); *stugge:* log in zijn bewegingen (onbewegelik?).
636 *uit der tijt:* gestorven.

*

[466] levens versteecken, en van hun moeders borsten afgeruckt wierden;
[467] toen d'ongeluckige dagh hun mesleepte, en d'ontijdige lijcken be-[467]
[468] groef. Neffens hun onthouden zich die valschelijck betight, ter doot[468]
[469] veroordeelt zijn: en deze kerckers zijn hun, niet zonder lotinge,[469469-72]
[470] niet zonder rechter, toegeleit. Schout Minos hutselt de lotbus om:
[471] hy verdaghvaert den breeden raet der stomme schimmen, en neemt
[472] kennis van handel en wandel. Naest hier aen hebben hunne plaets[472]
[473] de bedruckten, die zich zelve met hun eige hant onnozel om hals[473]
[474] holpen, en het leven moede, hun zielen verreuckeloosden. Och,[474]
[475] hoe wenschenze nu daer boven armoede en zuren arbeid uit te
[476] staen! Het nootlot is 'er tegen, en het droeve water, en onbevaer-[476]
[477] baere meir, en Styx, hier negenwerf rontom loopende, keert en
[478] schutze. Niet verre van hier worden u getoont de treurende beem-[478]
[479] den (zoo noemt menze) die zich aen alle kanten breet uitstrecken.[479]
[480] Hier onthouden zich, langs afgescheide wegen, rontom met myrte-[480]
[481] bosch bezet, die wreedelijck van minne gepijnight, in een teeringe[481]
[482] sloegen: de minnezorgen hangen hun na de doot noch aen. In[482]

* TEKSTKRITIEK: r. 481 *bezet* is in de gewijz. dr. van 1646 vervangen door *beplant* (et myrtea circum silva *tegit*).

467 *d'ongeluckige dag:* een ongeluksdag, de doodsure; *d'ontijdige lijcken begroef:* hen voor hun tijd in het graf legde.

468 *zich onthouden:* zich ophouden, zich bevinden.

469 *kerckers,* ter vertaling van *sedes:* verblijfplaatsen.

469-72 *niet zonder lotinge, niet zonder rechter* (nec sine sorte, sine iudice); Vergilius' bedoeling is: niet zonder dat een college van rechters door het *lot* gekozen, over hen heeft gericht; hij denkt zich die rechtbank en rechtspraak over de doden als de Romeinse rechtspraak van zijn tijd, waarbij de rechters door het lot werden aangewezen. Minos (de koning van Creta, bekend om zijn rechtvaardigheid) is hier in het rijk der schimmen de president (de *schout*) geworden, hij trekt uit de bus (na de loten geschud, *gehutseld,* te hebben) zijn *mederechters,* die met hem *'den breeden raet der stomme schimmen'* vormen (consilium silentum). - Vondel zal met: *den br. raet der st. schimmen* wel niet de *rechters* hebben bedoeld. - Hij stelt zich op de hoogte van de handel en wandel der voor hem verschijnende schimmen tijdens hun aardse leven, van datgene wat tegen hen ingebracht kan worden (en wijst hun vervolgens hun woonplaatsen in de onderwereld aan); buiten het eigenlike rechtsgebied van het schimmenrijk, onmiddellik bij de ingang der onderwereld verblijven de als onmondige kinderen gestorvenen (r. 465).

472 *Naest hieraen.... plaets;* de onmiddellik hierop volgende plaatsen worden ingenomen door....

473 *bedruckt:* diep bedroefd; *onnozel:* onschuldig; zonder een misdaad op hun geweten te hebben.

474 *verreuckeloozen:* te lichtvaardig (zijn leven) prijs geven.

476 *is 'er tegen* (obstat): verzet er zich tegen.

478 *schutten:* tegenhouden; vgl. *Lantged.* IV, r. 463-464.
de treurende beemden, ter vert. van campi lugentes (de velden der treurenden, wenenden).

479 *breet:* ver, wijd.

480 *afgescheide wegen* (calles secreti): eenzame paden.

481 *in een teeringe slaen:* wegkwijnen, uitteren.

482 *hangen.... aen:* blijven bekommeren.

[483] deze plaetsen ziet hy Fedre, Prokris, en de bedruckte Erifyle, van[483483-84]
[484] haren zoon schrickelijck gewont: oock Evadne, en Pasifaë: Laoda-
[485] mie vergezelschapt haer; oock Ceneus, eertijts een jongelingk,[485]
[486] nu een vrouw, en door nootlot weder in haer oude gedaente[486]

483 *Fedre: Phaedra,* gemalin van Theseus; zij ontbrandde in liefde voor haar stiefzoon Hippolytus, die haar versmaadde, werd daarna oorzaak van H.'s dood en doodde zich zelf; zie Vondels treurspel *Hippolytus* in Deel 3, blz. 197 vlg.; *Prokris,* gemalin van Cephalus, koning van Phocis; toen zij hem uit jaloersheid volgde in het bos, doodde hij haar bij ongeluk, daar hij haar voor een wild dier hield; *Erifyle:* gemalin van Amphiaraüs, die zij voor een van Polynices ontvangen gouden halssieraad verried; zij werd wegens haar verraad gedood door haar zoon Alcmaeo.

483-84 *van.... gewont* is een onduidelike vert.; de Lat. tekst zegt: nog de wonden vertonende (nog bloedende van de wonden) van haar wrede zoon; *Evadne* wierp zich op de brandstapel, waarop het lijk van haar gesneuvelde echtgenoot (Capaneus, een der 'zeven tegen Thebe') werd verbrand; *Pasifaë,* zie dit boek, r. 58; *Laodamie;* aan L. hadden de goden vergund, dat ze met haar echtgenoot, Protesilaüs, die voor Troje sneuvelde, naar het rijk der schimmen mocht gaan.

485 *Ceneus; Caenis,* een maagd, was door Neptunus veranderd in een jongeling, Caeneus; na zijn dood werd hij, volgens Vergilius, in de onderwereld herschapen tot vrouw (vergelijk Ovidius, *Met.* XII, 172-vlg.).

486 *door nootlot* (fato): door de beschikking van het lot.

Van moeders borst geruckt, toen 't licht, noch nau bekeecken,
Een ongeluckige uur en oogenblick, te droef,[639]
Den megesleepten roof voor zijnen tijt begroef.
Naest hun onthouden zich die, valschelijck betegen,[641]
Ter doot veroordeelt zijn: hun is dees afgelegen
En blinde kercker oock, niet zonder onderscheit[643]
Van lotinge ofte recht en rechter, toegeleit.
Schout Minos hutselt hier de loten, zoo die vielen,[645]
Verdaeght den breeden raet der stomme en dootsche zielen,[646]
Neemt kennis van elcks werck en wandel en bedrijf.[647]
Hier naest aen hebben veel bedruckten hun verblijf,
Die door hun eige hant den doot onnozel kozen,
En, 't leven moe, hun ziel te brusk verreuckeloozen.[650]
Helaes, hoe wenscht men nu naer boven toe te gaen,
En zuuren arrebeit en armoede uit te staen:
Maer 't nootlot hindert dit: de stroomen staen dit tegen,
En 't onbevaerbre meer, en Styx, te streng met negen[654]
Ringvlieten, schutze, en keertze in hun verbaesde vlught.[655]
Niet wijt van hier wort hem getoont dat luidt gezucht
Der treurende landou, [zoo wort die kamp gebeeten,]
Die overal doorgaens zich uitstreckt ongemeeten.[658]
Hier houden zich rondom, langs afgescheide paên,[659]
Beplant met myrtebosch, die in een teering slaen,
Door 't bitter pijnigen van haere ga te derven.[661]
d'Ontruste minnezorgh hangt haer noch aen, na'et sterven.[662]
In deze plaetsen ziet hy Fedre, Prokris mê,
De treurige Eryfyl, van haeren zoon, ô wee!
Te schrickelijck gewont, Pasifaë ter zye,
En droeve Evadne: haer verzelt Laodamye,
Oock Ceneus, eertijts noch een vryer, nu een vrou,[667]
En door het nootlot weêr gerolt in d'eerste vou,[668]

639 *een ongeluckige uur en oogenblick* is bijstelling bij *licht* in vs. 638 (*licht,* hier: daglicht, levenslicht en dag; zie de proza-vert., r. 467).
641 *betegen* (van betijgen; vgl. aantijgen): beticht.
643 *blint:* duister (zonder openingen); *zonder onderscheit:* zonder dat (door bij loting aangewezen rechters) een onderzoek ingesteld en *scheiding* gemaakt is tussen schuldigen en onschuldigen; zie verder de prozavert.
645 *zoo die vielen:* zoals ze (uit de bus) vielen.
646 *verdaeght:* roept op, roept bijeen.
647 *bedrijf:* daden.
650 *brusk:* haastig, onbedacht.
654 *te streng:* in onverbiddelike strengheid (bij *Styx,* hier gepersonifiëerd).
655 *rinvliegten:* om de onderwereld lopende stromen; *in hun verbaesde vlught:* wanneer ze ontsteld willen vluchten.
658 *doorgaens:* eindeloos.
659 *zich houden:* zich ophouden, verblijven.
661 *door 't bitter pijnigen* (*van*): door 't bittere leed (dat ze....).
662 *ontrust:* kwellend, angstig.
667 *vryer:* jonkman.
668 *vou:* plooi, vorm, gestalte.

herrolt. Onder deze schaer doolde, in een groot bosch, de Fenicische[+487]
Dido, noch versch aen een wonde gesneuvelt. Zoo ras de Trojaen-[488]
sche helt neffens haer stont, en haer in de donkere schaduwekende[489]
(zoodanigh als iemant, met den intre der maent, de nieuwe maen[+490]
in eenen nevel ziet, of meent gezien te hebben) liepen zijn oogen[491]
over, en hy sprack haer uit liefde minnelijck aen: rampzalige Dido,
my was dan met waerheit aengebroght, dat ghy verongeluckt, en[493]
met den zwaerde aen uw endt geraeckt waert. Och, ick was oir-
zaeck van uwe doot. O Koningin, ick zweer u by de starren, by
de Goden, en zoo 'er onder d'aerde noch ergens eenige Godtheit[496-97]
op eeden acht sla, dat ick tegens mijnen danck uwe kusten verliet:[497]
maer der Goden bevelen, die my nu perssen door deze schimmen,[498]
door deze slordige plaetsen, en duisteren nacht te gaen, hebben[499]
my voortgedreven: oock kon ick niet gelooven, dat mijn vertreck
u tot zulck een ongeluck brengen zou. Blijf toch staen, en vertreck
niet uit onze oogen. Wien vliet ghy? Het is, Godt woudt's, voor[502]
't leste dat ick u noch eens aenspreeck. Met diergelijcke woorden
pooghde Eneas haer verbolgen gemoedt te verzachten, terwijlze
hem overdwers aenzagh; en hy most zijn tranen laten. Zy afkeerigh,[+505]
sloegh haer gezicht ter aerde; en ontstelde zich in haer aenzicht,[506]
om zijn aengevange rede, niet meer dan of 'er een harde klip en
Marpesische steenrots stont. Endelijck verstackze zich, en vlughtte[+508]
toornigh in een schaduwachtigh woudt, daer Sicheus, de voor-
gaende echtgenoot, haer met een gelijcke genegenheit bejegent,[510]
en met evegroote liefde onthaelt. Eneas niettemin in zijn hart ge-

[+][Randschrift:] *Onder de verliefden ziet hy Dido,*

[+][Randschrift:] *gelijck de maen in eenen nevel:*

[+][Randschrift:] *zy blijft zo onbeweeght* In het Randschrift bij r. 505 *onbeweeght:* onbewogen.

[+][Randschrift:] *gelijck een steenrots, en versteeckt zich*.

487 *herrolt,* lett. vert. van *revoluta* (teruggewenteld): omgeschapen.
488 *noch versch... gesneuvelt*; de Lat. tekst zegt: *recens a vulnere:* met nog verse, open wonde.
489 *kende:* herkende.
490 *met den intre der maent* (mense primo): in de eerste dagen van haar wassen.
491 *ziet;* ziet opkomen, zegt de Lat. tekst (men denke achter kende: onduidelik, vaag).
493 *aenbrengen:* melden (door de vlammende brandstapel; zie het begin van *Aen.* V); *verongeluckt:* een ongelukkige dood gestorven.
496-97 *zoo 'er.... acht sla* (si qua fides tellure sub ima est); versta: bij al wat in de onderwereld voor heilig geldt, als godheid wordt aangeroepen.
497 *danck:* wil.
498 *perssen:* noodzaken.
499 *door deze slordige plaetsen* (per loca senta situ): door deze verwilderde oorden.
502 *Godt woudt's:* de Goden (het noodlot) gedogen het; vgl. *Aen.* I, r. 336.
505 *overdwers* (torva): stuurs; *hem* staat niet in de Lat. tekst (terwijl ze met donkere blik voor zich uit keek); *most.... laten:* kon niet inhouden; *afkeerigh* (aversa): het hoofd afgewend.
506 *ontstelde zich.... niet meer:* en haar gelaat bleef even onbewogen (als een....).
508 *Marpesisch,* bijv. nw. bij *Marpesos:* een berg op 't eiland Paros; *steenrots,* hier: marmerblok (*cautes* Marpesia); *verstackze zich,* onjuiste vert. voor *sese corripuit:* ontworstelde ze zich aan haar starre houding; ijlde ze weg.
510 *haer.... bejegent:* haar liefde beantwoordt.

Haer voorige gedaente. in deze schaere waerde
De schoone Dido van Fenicie, in den zwaerde
Noch versch gesneuvelt, aen de wonde in haere borst.
Zoo dra de Troische helt, en overbrave vorst
In dese donckre schim en schaduwe haer kende,
[Hoedanigh iemant, als de maent zich weder wende,[674]
Het licht, by maeneschijn, in eenen nevel ziet,
Of waent te zien,] helaes, zoo liepen van verdriet
Zijne oogen over, en hy sprack haer aen met minne:
My was, rampzalige en bedroefde koninginne,
Met waerheit dan verhaelt dat gy verongeluckt,
En met den zwaerde uw eindt bereickt had, dus bedruckt.[679-80]
Ick, ick, ô Dido, was een oirzaeck van uw lijden.
O koningin, ick zweer by 't uurwerck van de tijden,[682]
Gestarnte, en Goden, en indien 'er ergens noch
Beneden d'aerde een Godt op eeden en bedrogh
Zijne oogen slaet, dat ick mijns ondancks uwe kusten
Verliet: maer Godts bevel, dat my daer niet laet rusten,[686]
En port, door 't naer gewest en schimmen ongewis,[687]
Door deze slordigheên en nacht en duisternis,
Te dwaelen, dreef my voort ter zee, niet zonder schreien:
En oock geloofde ick niet dat mijn te haestigh scheien
U tot zoo groot een ramp en onheil brengen zou.
Blijf staen in ons gezicht: vertreck niet, schoone vrouw.
Wien vlietge? 't is, Godt woud's, voor 't lest dat ick u spreke.
Zoo pooghde Eneas vast den rouw der dootsche en bleecke
En haere gramschap wat te maetigen, daer zy
Hem overdwers en gram en stuur bleef aenzien, hy
Zijn tranen laeten most. zy keerde met onwaerde[697]
Haere oogen van hem af, en sloeghze neêr ter aerde,
Niet meer bewogen om de rede uit zijnen mont,
Niet meer dan of'er slechts een harde steenrots stont,
Een Marpesijnsche klip. zy ging, terwijl hy zuchte,
Ten lange leste zich voor hem versteecken, vlughte
Verbolgen uit zijn ooge, in 't schaduwachtigh woudt,
Daer d'eerste bedgenoot haer streelt en onderhoudt[704]
Met een' gelijcken treck, met evengroote liefde[705]
Haer welkomt, en onthaelt. Eneas, wien dit griefde,[706]

674 *hoedanigh:* op dezelfde wijze als; *zich wende* (van zich wenden): zich keerde (naar een nieuw beginpunt); aan het eind van haar baan was gekomen en opnieuw begon.
679-80 De foutieve zinsconstructie (achter *verongeluckt* dient *waart* te worden ingevoegd) is ontstaan onder invloed van de prozatekst; zie r. 493-94.
682 *'t uurwerck van de tijden:* de zon (de hemellichamen in 't algemeen).
686 *daer,* nl. in Carthago.
687 *port:* aandrijft; *schimmen ongewis:* onzekere (vage) schimmen.
697 *onwaerde:* verachting.
704 *streelen:* liefderijk bejegenen; *onderhouden:* zich wijden aan.
705 *treck:* liefdeneiging, tederheid.
706 *onthalen:* ontvangen.

[512] troffen van haer onnoozel ongeval, volghde haer al schreiende[512]
[513] van verre na, en wert weemoedigh om haer vertreck.

[514] Van hier vervolght hy zijn voorgenome reis: en nu quamenze[+]
[515] in de leste velden, die van anderen afgescheiden, van doorluchtige[515]
[516] krijghshelden krielen. Hier bejegent hem Tydeus: hier is de bleecke[516]
[517] Adrastus, en Parthenopeus, vermaert door zijne wapens. Hier ziet
[518] hy op een ry de Dardaners, die d'een na den anderen, gedurende het[518]
[519] belegh, sneuvelende, t'elckens zoo jammerlijck beklaeght werden,
[520] dat zich de Goden des ontfarmden, en hy zelf mostze noch be-[520]
[521] weenen, namelijck, Glaukus, Medon, Thersilochus, drie zonen van[521]
[522] Antenor, Polybetes, Ceres toegewijdt; en Ideus, die hier den wagen[522]
[523] mennende, noch zijne wapens aen heeft. Een menighte van zielen
[524] dringt rontom hem, aen zijn rechte en slincke zijde; en het ver-[524-27]
[525] noeght hem niet, dat hy haer eens ziet; het lust hem een wijl te
[526] vertoeven, haer mondeling te spreken, en d'oirzaecken haerer her-
[527] waertkomste te verstaen. Maer zoo ras de Griecksche krijghsover-
[528] sten, en Agamemnons keurbenden dien helt, en zijne schitterende
[529] wapens onder de schimmen zagen, begostenze van geweldigen[529]
[530] schrick te beven; zommigen hem den rugh toe te keeren; gelijckze
[531] voortijts naer de schepen liepen; zommigen wat geluits te slaen:[531]
[532] zy staen vergeefs en gapen, en de stem wil 'er niet uit.[532]

[533] Hier ziet hy Deifobus, Priaems zoon, over al zijn lichaem gehou-[+533]

[+][Randschrift:] *Van hier komen ze in de beemden der oorloghshelden:*

[+][Randschrift:] *Deifobus vertelt hen zijn jammerlijcke doot.*

512 *onnoozel:* onverdiend, wreed; *volghde.... na* is de vert. van *prosequitur longe lacrimans;* een andere (en betere) lezing is: prosequitur longe *lacrimis:* zijn wenende ogen zagen haar lang na (en vol deernis zag hij haar heengaan).
515 *de leste velden;* nl. de laatste die liggen in 't gebied tussen *Acheron* (zie r. 332) ingang der onderwereld, en Tartarus-Elysium; Aeneas heeft eerst de zuigelingen gezien, die een voortijdige dood stierven (regel 464), daarna de onschuldig veroordeelden (r. 468), de zelfmoordenaars (r. 472) en degenen die in en door liefde hun dood vonden (r. 478); nu bezoekt hij de velden van de in de krijg gevallen helden uit de Thebaanse en Trojaanse oorlog.
516 *Tydeus:* vader van Diomedes; hij sneuvelde voor Thebe; ook *Adrastus* en *Parthenopeus* vochten voor Thebe.
518 *de Dardaners:* de Trojanen.
520 *....dat zich de Goden des ontfarmden* is een onjuiste vert. van (fleti) multum ad superos: (zo jammerlik beklaagd) door de mensen op aarde.
521 *Glaucus, M.* en *Th.* waren aanvoerders van krijgsscharen die de Trojanen hadden geholpen; de *drie zonen van Antenor* streden onder Hector.
522 *Polybotes* was een priester van Ceres; *Ideus:* de wagenmenner van Priamus.
524-27 Is een onjuiste vert.; Vergilius' bedoeling is: het is *hun* niet voldoende hem éénmaal (even) te aanschouwen (zij kunnen zich niet verzadigen aan zijn aanblik); het lust hun bij hem te blijven, naast hem te lopen en te vorsen naar de reden van zijn komst.
529 *zijne schitterende wapens onder de schimmen* is de vert. van arma fulgentia per umbras, dat ook wel wordt weergegeven door: zijn wapenrusting, schitterend in de duisternis.
531 *wat geluits* (vocem exiguam): een zwak stemgeluid.
532 *zij staen vergeefs en gapen:* vruchteloos openen zij de mond tot een klank.
533 *Deifobus:* de dappere zoon van Priamus; zijn huis werd bij de inneming van Troje het eerst stormenderhand veroverd (*Aen.* II, r. 350); hij zelf, verraden door Helena, die hij na Paris' dood tegen haar zin tot gemalin had genomen, werd gedood en gruwelik verminkt. *over.... gehouwen:* vol diepe vleeswonden.

[534] wen, en de troni wreedelijck opgescheurt; beide zijn handen, en[534534-36]
[535] d'ooren ter wederzijde van 't hooft, en den neus van 't aenzicht af-
[536] gesneden, en leelijck geschonden. Naulix kende hy hem, die zoo[536]

534 *troni;* nog niet met de hedendaagse ongunstige gevoelswaarde.
534-36 Vondels vert. is niet nauwkeurig.
536 *kende:* herkende.

Getroffen in zijn harte, om haer' onnooslen val,[707]
Volght haer in schaduw na, van verre in 't jammerdal,
Bedroeft om haer vertreck, die gram was en verbolgen.
Hy zoeckt van hier zijn reis ten einde te vervolgen.
Nu quamenze aen het leste en vergelegenst velt,
Dat afgescheiden leght van d'andren. helt by helt
En krijghsdoorluchtigen krieoelen aller wegen.
Hier komt hem Tydeus en de bleecke Adrastus tegen,
Parthenopeüs oock, door wapens wijt vermaert.
Hier ziet hy op een ry de Dardaniers, door zwaert
En speer en spits vernielt, gesneuvelt d'een na d'andere,
Geduurende 't belegh, en t'elckens na elckandere
Zoo jammerlijck beklaeght, dat zelfs d'onsterflijckheên[719]
Zich des ontfarmden: en hy zelf most noch hun ween[720]
Beschreien, naemelijck de dry Antenors zoonen,[721]
De helt Thersilochus, en Medon, waert te kroonen,
En Glaukus, Polybeet, aen Ceres toegewijt,
En vorst Ideüs, die uit lust noch in dit krijt[724]
Geharnast, als hy plagh, den wagen zelf wou mennen.
Een zwarm van zielen dringt, als ofze Eneas kennen,
Rondom hem, aen zijn rechte en aen zijn slincke zy.
't Vernoeght zijn' yver niet haer eens t'aenschouwen: hy[728]
Heeft lust te toeven, en haer mondeling te spreecken,
Te hooren d'oirzaeck van haer komste in deze streecken.
Maer alzoo dra als hem de Griecksche krijghsraet ziet,[731]
En Agamemnons heir dien helt kende in 't verschiet,
Zijn wapens schittren zien, daer deze schimmen zweven,[733]
Beginnenze van schrick te sidderen, te beven,
Een deel den helt den rugh te biên, gelijckze uit noot
Voorheen zich op de vlught begaven naer de vloot.
Een deel begint vergeefs geluit te slaen, te spreecken,
En gaept vast, maer de stem blijft in de keele steecken.
Hy ziet hoe Priams zoon Deifobus hier zwerft,
En over al zijn lijf gehouwen en gekerft,
De troni opgekrabt, en schrickelijck geschonden,
De handen afgekapt, het aengezicht vol wonden,
De neus hem afgesneên, het oor aen elcke zy
Van 't hooft gehouwen: en noch naulijx kende hy

707 *val:* ongeluk, dood.
719 *d'onsterflijckheên:* de onsterfelike goden.
720 *ween:* ellende, jammer.
721 *de dry Antenors zoonen:* de drie zonen van Antenor (vergelijk voor de constructie Stoett, *Syntaxis,* § 162; Van Helten, § 264a).
724 *dit krijt:* dit gewest, de onderwereld.
728 *yver:* begeerte.
731 de *krijghsraet:* de gezamenlike aanvoerders.
733 *zien* en *ze* (in vs. 734) corresponderen met het meervoudig begrip, opgesloten in *heir* (732) en *krijghsraet*.

*

[537] byster beefde, en d'afgrijsselijcke schennis zocht te bedecken; en
[538] Eneas sprack zijnen zwager eerst vriendelijk aen: O strijtbare Dei-[538]
[539] fobus, afkomst uit Teucers doorluchtigh bloet, wie koelde zijnen[539]
[540] moedt met u zoo wreet te mishandelen? Wie had u zoo onder? My[540]
[541] quam ter ooren, dat ghy in den jongsten nacht, afgemat van al 't[541]
[542] nederhouwen der Grieken, gevallen waert op eenen hoop dooden[542]
[543] van allerhande slagh onder een. Ick stelde u toen op het Rheteesche[543]
[544] strant een loos graf toe, en verdaghvaerde uwen geest driewerf[544]
[545] overluit: uw naem en wapens eeren de grafstede: o mijn vrient, ick[545]
[546] kon uw lichaem niet vinden, nochte op mijn vertreck staende, in 't[546]
[547] vaderlant begraven. Priaems zoon antwoorde hem toen: o mijn
[548] vrient, ghy hebt niets nagelaten, en Deifobus en zijn schijnlijck in al-[548]
[549] les voldaen: maer mijn eigen nootlot, en de schadelijcke boosheit
[550] van 't Lacedemonsche wijf dompelden my in deze ellenden: deze[550]
[551] lidtekens lietze my tot een gedachtenisse: want ghy weet, en 't
[552] gedenckt ons maer al te wel, hoe wy dien jongsten nacht over-
[553] broghten, met een blijschap, die ons zuur opbrack; wanneer het[553]
[554] paert, t'onzen bederve, over het hooge Pergamum quam steigeren,[554]
[555] en met zijnen zwangeren buick den gewapenden voetknecht binnen
[556] holp. Zy veinzende Bacchus feest te vieren, leide de Frygiaensche[556]
[557] vrouwen om ten reie, en zelve in het midden van dien razenden[557]
[558] hoop, met een dicke fackel in de hant, riep de Griecken uit den[558]
[559] hoogen burgh. Ick ongeluckige, afgemat van bekommeringen, toen[559]
[560] van eenen diepen slaep bevangen, lagh in mijn slaepkamer en sliep,
[561] zoo gerust en vast of ick doot was. Ondertusschen past die lieve[561-62]

* TEKSTKRITIEK: r. 538 *zijnen zwager eerst* is in de druk van 1659 vervangen door *hem*.
538 *zijnen zwager* staat niet in de Lat. tekst (zie de *Tekstkritiek*); Aeneas was gehuwd geweest met Creüsa, dochter van Priamus; *eerst* (ultro); vgl. r. 376.
539 *Teucer:* eerste koning van Troje.
540 *wie had u zoo onder:* aan wie waart gij als zo weerloze prooi overgeleverd.
541 *in den jongsten nacht* (suprema nocte): in de laatste nacht (van Troje).
542 *van allerhande slagh;* Grieken en Trojanen.
543 *Rheteesch:* Trojaans; het voorgebergte *Rhoeteum* lag in Troas aan de Hellespont.
544 *een loos graf* (tumulum inanem): een cenotaaf, een ledig praalgraf; *verdaghvaerden:* oproepen.
545 *eeren:* geven (als eretekenen) wijding aan.
546 *op mijn vertreck staende:* gereed te vertrekken; bij mijn vertrek.
548 *D. en zijn schijnlijck* is datief-object; *zijn schijnlijck,* ter vert. van *umbra funeris:* de schim van de dode, de lijkschim.
550 *'t Lacedemonsche wijf:* Helena (de Laconiese, Spartaanse).
553 *overbrengen:* doorbrengen; *wanneer:* toen.
554 *over het hooge Pergamum quam steigeren:* de hoge burcht van P. binnensprong.
556 *Zy:* Helena; *veinzende.... te vieren....*; versta: onder de schijn van vreugdedansen uit te willen voeren (leidde de Tr. vrouwen op de *wijze der Bacchanten* rond).
557 *razend:* uitgelaten.
558 *dick:* geweldig; *riep.... burgh:* gaf aan de Griekse vloot van af de (hooggelegen) burcht een lichtsein (vgl. de vert. in verzen, vs. 778-79); Lat.: et summa Danaos ex arce vocabat; in *Aen.* II is het de bevelhebber der Gr. vloot, die een vuursignaal aan Sinon de verrader geeft; weer een andere variant der sage laat Sinon een teken aan de Gr. vloot geven.
559 *bekommeringen:* zorgen (moeilikheden, doorstaan in de voorafgaande dagen).
561-62 *die lieve Bruit* (egregia coniunx): mijn lieve, brave echtgenote; *passen:* er voor zorgen.

Den dapren zwager, die d'afgrijsselijcke schennis
Wou decken, naer zijn maght, uit schaemte, schuw van kennis.[746]
De vorst Eneas sprack in 't endt hem minlijck aen:
O helt, Deifobus, doorluchtighste Trojaen,
Uit Teucers bloet geteelt, wie dorst zijn moedt dus koelen
Met u dus overwreet zijn wraeck te doen gevoelen?
Wie heeft u dus getreên? my quam ter oore dat[751]
Gy in den jongsten nacht, vermoeit en afgemat
Van 't nederhouwen der in stadt geruckte plaegen,[753]
Gevallen waert op een' hoop dooden, versch verslagen,
Op allerhande slagh van lijcken onder een.
Ick stelde u toen noch op 't Reteesche strant alleen[756]
Een schijngraf toe, verdaeghde uw' geest met mijne bede,
Wel drywerf achter een. het graf en zijne stede
Hangt noch met uwen naem en wapenen vereert.
Mijn vrient, ick kon uw lijck en lichaem, dat my deert,[760]
Niet vinden, noch op reis, my spoedende uit de haven,
In 't oude vaderlant, gelijck het voeght, begraven.
De zoon van Priam sprack: ô mijn getrouwe vrient,
Gy liet niets na, en hebt Deifobus gedient,
Zijn schijnlijck trouw voldaen: maer mijn fortuin, de boosheit[765]
Van Lacedemons plaegh, dat wijf vol godeloosheit,[766]
Die dompelden my dus in jammer. deze liet
My dees lidtekens na, een merck van mijn verdriet.
Gy weet het, en ons heught maer al te lang met smerte,
Hoe wy den jongsten nacht versleten, met een harte
Vol blyschap, die ons zuur bequam, wanneer het paert
Tot ons bederf gebouwt, quam steigren onvervaert
Naer 't hooge Pergamum, en holp, om dat te winnen,
Met zijnen zwangren buick 't gewapent krijghsvolck binnen.
Zy veinst zich Bacchus feest te vieren met geschrey,[775]
Geleit de joffers van ons Trojen aen den rey,
En, midden in dien hoop der razenden aen 't roepen,
Verdaghvaert met haer licht en fackel 's vyants troepen,
De Griecken, uit het slot. ick, droef en afgemat[779]
Van mijn bekommering, lagh, als de gansche stadt,
In mijn slaepkamer van een' diepen slaep bekroopen,
En sliep gerust en vast, als waer mijn glas verloopen,[782]
Mijn mont en oogen ree geloocken van de Doot:
En ondertusschen past dees lieve bedgenoot

746 *schuw van kennis:* bevreesd voor herkenning.
751 *getreên* (getreden): als nietswaardige vertrapt en mishandeld (vgl. iemand in het slijk treden; met voeten treden).
753 *plaegen:* de dood en verderf brengende Grieken.
756 *alleen* hoort bij *ick* (met eigen hand?).
760 *dat my deert:* wat mij spijt.
765 *voldaen:* ten volle de (hem) toekomende ere bewezen.
766 *Lacedemons plaegh:* de door Sparta ons toegezonden plaag (Helena).
775 *geschrey:* uitgelaten kreten.
779 *uit:* van uit.
782 *mijn glas is verloopen* (*glas* = zandloper): mijn leven is ten einde.

*

[562] Bruit al 't geweer in den huize aen d'een zijde te krijgen, en had[562]
[563] het zwaert, mijn' toeverlaet, boven mijn hooft al wechgenomen:[563]
[564] zy roept Menelaus binnen, en sluit de deur op; quansuis hopende,[564]
[565] dat haer lief dit, als een groot geschenck, zou aennemen, en zy al-[565]
[566] dus d'opspraeck van haer voorgaende misdrijf kunnen uitwisschen.[566]
[567] Ten kortste gezeit, zy bersten ter kamer in, vergezelschapt met
[568] Ulysses, Eools nakomeling, berockenaer van al het quaet: o Goden,[568]
[569] magh ick met recht wraeck eisschen, zoo zet dat den Griecken
[570] betaelt. Maer welaen, zegh my desgelijcks, wat geval voerde u[570]
[571] levendigh herwaert? Komt ghy hier door storm verzeilt, of door
[572] het aenraden der Goden? of wat ongeval jaeght u om deze droeve
[573] zonnelooze huizen, en ongeruste plaetsen te bezoecken? Gedu-[573]
[574] rende dit gespreck had de dageraet zijn roosverwige paerden alree
[575] aen den hemel voorby den middelwegh gedreven; en zy zouden[575]
[576] misschien al den tijt, die hun gegunt was, met diergelijck gespreck,
[577] overgebraght hebben: maer de Sibylle, zijn gezellin, vermaende
[578] hem, en zeide in 't kort: Eneas, de nacht verloopt; wy verslijten[578]
[579] onzen kostelijken tijt slechts met weenen. Hier is de plaets, daer
[580] de wegh zich in twee deelen deelt: en die aen de rechte hant naer
[581] de muren van den grooten Pluto loopt, wijst ons naer d'Elysische[581]
[582] beemden: maer die aen de slincke hant leit, loopt naer den hei-[582]
[583] loozen Tarter, daer de misdadigen gestraft worden. Deifobus
[584] antwoorde haer: o groote Priesterin, versteur u niet: ick zal ver-[584]
[585] trecken, en mijnen tijt in duisternisse voldoen. Ga hene, ga hene,[585]
[586] o eere van ons geslacht, het gelucke u beter dan ons. Zoo spre-[586]
[587] kende, verdween hy.

[588] Eneas ziet haestigh om, en ter slincke hant onder de steenrots,[+588]

[+][Randschrift:] *Eneas ziet Plutoos stadt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 564 In de druk van 1659 is *quansuis* vervangen door *trouwen.*
562 *'t geweer:* het wapentuig; *aen d'een zijde krijgen:* wegruimen, verwijderen.
563 Latijn: et fidum capiti subduxerat ensem: en had mijn trouwe zwaard onder mijn hoofd weggenomen.
564 *quansuis* (scilicet): zeker, in trouwe.
565 *haer lief;* haar (vroegere) echtgenoot; *geschenck* (munus): bewijs van liefde, liefdedienst.
566 *opspraeck:* blaam; voor *kunnen* is *zou* te herhalen.
568 *Eools nakomeling* is een schimpende bijnaam: Ulysses' moeder zou, voor haar huwelik met Laërtes, de bijzit zijn geweest van Sisyphus, een zoon van Aeolus; vgl. Vondels *Palamedes,* vs. 396.
570 *desgelijcks* (vicissim): op uw beurt; *geval:* lot.
573 *ongerust* (turbidus): onvreedzaam, woest en somber.
575 *voorby den middelwegh:* tot (ver) over de middaghoogte.
578 *de nacht verloopt* is een onjuiste vert. van *nox ruit:* de nacht nadert snel.
581 *de muren* (moenia): het paleis; *d'Elysische beemden:* de verblijfplaatsen der gelukzaligen.
582 *naer 'den heiloozen Tarter* (ad impia Tartara): naar de Tartarus, waar de goddelozen wonen, de hel der verdoemden.
584 *versteur u niet:* word niet vertoornd.
585 *en mijnen tijt...;* Verg. zegt: en mij weer bij de schimmen voegen en terugkeren in de duisternis.
586 *het gelucke u beter dan ons:* het lot zij u gunstiger dan ons.
588 *onder:* aan de voet van.

[589] en binnen den ommekreits van drie muren, de wijdtstreckende[589]
[590] vesten leggen, daer de Tartarsche Flegeton met zijn wallende[590]

589 *ommekreits:* ring (een driedubbele ring van muren).
590 *Flegeton* (Grieks = brandend): stroom in de onderwereld; *wallend:* ziedend.

Al 't nootgeweer, en spits en scherp, in 't huis gebleven,[785]
Te krijgen aen d'een zijde, en had, van wraeck gedreven,
Het zwaert, mijn toeverlaet, 't welck ophing, daer ick sliep,
My boven 't hooft al wechgenomen: en zy riep
Nu Menelaüs, die komt stil in 't huis gesloopen.
Zy, eens gezint als hy, sluit voort de kamer open.[790]
Zy trouwen hoopt dat dus haer lief dien dienst, dees trou,[791]
Gelijck een groot geschenck uit liefde erkennen zou,
Zy d'opspraeck smooren der voorlede onteerde minne.[793]
In 't kort gezeght, hy berst met kracht ter kamer inne,
Gesterckt met Eools neef, berockenaer van 't quaet,[795]
Ulysses. magh ick wraeck, ô Goôn, van zulck een daet
Met reden eischen, laet den Grieck dat schelmstuck boeten.
Maer zeghme desgelijx, wat toeval voerde uw voeten
Noch levend herwaert aen? komt gy, door storm geplaeght,
Of door der Goden raet? wat ramp, wat onheil jaeght
U, om dees zonnelooze en ongeruste steden
Te zoecken? midlerwijl quam 't morgenlicht gereden
Met zijn roosverwigh paert ter kimme op naer de lucht,
Voorby den middelwegh. zy hadden, uit een zucht
Tot diergelijck gespreck, den tijt, hun alle beide[805]
Gegunt, misschien aldus versleeten: maer toen zeide
De maeght, zijn gezellin, in 't kort: wat toeven wy?
De nacht, Eneas, is verloopen, en voorby:
Wy brengen onzen tijt, onze uuren door met schreien.
Hier wort de wegh in twee geklooft, en onderscheien.[810]
Men loopt ter rechte hant naer Plutoos groote stadt,
En 't blijde Elysium: maer 't heiloos slincke padt
Loopt naer den Tarter toe, daer straft men elcks misdaeden.
Toen sprack Deïfobus: 'k vertreck naer mijne paden,
O groote priesterin, ô maeght, verstoor u niet:
Ick ga mijn tijdt voldoen, in 't duister nachtverdriet.
Ga heene, ô opperste eer van ons geslacht, ga heenen:
't Gelucke u bet dan ons. hiermede is hy verdweenen.
Eneas ziet eens om, en flux, ter slincke zy,
Beneên de steenrots, in den ommekreits van dry[820]
Geboude muuren, die wijtstreckende gebouwen
En vesten leggen, daer de vlammen zich ontvouwen,[822]

785 *nootgeweer:* wapens (waarnaar men in geval van nood kan grijpen); *spits en scherp:* steek- en houwwapens.
790 *eens gezint als hy:* met dezelfde gevoelens bezield als hij.
791 *zy trouwen hoopt:* zij hoopt trouwens (dan ook).
793 *zy.... smooren:* en dat zij aldus zou kunnen..... tot zwijgen brengen (uitwissen).
795 *gesterckt met:* bijgestaan door; *neef:* kleinzoon.
805 *hun alle beide*, nl. Aeneas en de Sibylle.
810 *onderscheien:* gedeeld, gescheiden.
820 *dry:* Brabantse vorm voor drie, spr. uit dr*ij*.
822 *zich ontvouwen:* zich verbreiden.

[591] vlammen snel rontom stroomt, en klinckende keien voortrolt. De[591]
[592] geweldige poort, en pylaren van louter diamant staen 'er tegens[592]
[593] over, zoo sterck, dat geen mannekracht, zelfs geene Goden mach-
[594] tigh zijn deze met yzer en stael te verdelgen. Hier rijst een yzeren
[595] toren tot aen de lucht toe, en Tisifoon met haren bloedigen nacht-[595]
[596] mantel omgort, bewaeckt en bewaert 'er nacht en dagh het poor-
[597] tael. Uit dezen hoeck hoort men stenen, en naer geklater van zwee-[597]
[598] pen; oock yzerklanck en nagesleepte ketens rammelen. Eneas bleef[+]
[599] staen, van verbaestheit, en luisterde naer dat gerucht. O maeght,[599]
[600] zeghme toch, wat slagh van schelmen leit daer? Wat straf lijdenze?
[601] Wat gruwelijck gekerm hoortmen daer? Toen hief de Waerzeg-
[602] gerin aldus aen: o vermaerde Vorst van Troje, geen godtvruchtige
[603] magh zijnen voet op dien vervloeckten drempel zetten; maer toen
[604] Hekate my de vooghdy over de wouden van Avernus gaf, leerdeze[604]
[605] my zelf wat straf de Goden over elcke misdaet zetten, en leide my
[606] door al het zielrecht. De Gnossische Rhadamanth bezit hier de[606]
[607] strafste Rijcken, verhoort de misdadigen, straft bedrogh, en pijnigt
[608] den booswicht (die op de weerelt in ydele dievery groeiende, zijn[608-09]
[609] zuiveroffer te lang en tot zijn doot toe daer boven uitstelde) om
[610] hier zijn boosheit te bekennen. De Wraeckgodin Tisifone gaet
[611] den misdadigen met hare geessel flucks te keer, en hun dreigende,[611]
[612] met bitse slangen in de slincke vuist, roept haer wreede zusters,[612]
[613] die van adderen krielen. Daer na worden de vervloeckte poorten,[613]
[614] die afgrijsselijck op hare pannen gieren, ontsloten: ziet ghy wel,
[615] zeitze, wat schiltwacht in het poortael zit? wat voor een troni den

[+][Randschrift:] *en vraeght de Sibylle wat schelmeryen hier huishouden, waer op zy hem dient*.

591 *klinckende keien:* op elkaar botsende rotsblokken.
592 *van louter diamant* (ter vertaling van *adamante solido*)*;* Vergilius bedoelt: (een poort van zuilen) van hard of massief staal; *staen er tegens over:* men leze: ziet hij *tegenover zich*
595 *Tisifoon:* Tisiphone, een der drie wraakgodinnen; zij werden voorgesteld als jagerinnen, met *opgeschort* (vgl. Vondels *omgort*) kleed (Lat. succincta palla cruenta); *nachtmantel* berust op een verkeerde opvatting van 't Lat. *exsomnis* (T. raet haar bloedig opgeschort kleed bewaakt, *zonder ooit de ogen te luiken,* nacht en dag de ingang, de voorhof).
597 *stenen:* gejammer; *naer geklater van zwepen:* vreselik geknal, kletsen van gesels.
599 *verbaestheit:* ontzetting.
604 *vooghdy:* toezicht, heerschappij.
606 *zielrecht:* de rechtsbedeling der (misdadige) zielen; gebied waar die rechtsbedeling heerst; *Rhadamanth:* Rhadamanthus, broeder van Minos en evenals deze (zie r. 470) rechter in de onderwereld; *Gnossisch,* bijv. nw. bij *Gnosus,* hoofdstad van Creta; *bezit hier de strafste Rijcken,* is de woordelike weergave van: habet durissima regna: oefent hier een medogenloze macht en rechtspraak uit.
608-09 *die.... uitstelde*; die in de mensenwereld zich vergeefs verheugde over zijn schelmachtige lochening, en de boetedoening voor zijn begane misdrijf te lang en tot zijn dood op aarde uitstelde, is Vergilius' bedoeling.
611 *te keer gaen:* te lijf gaan (nog in Zuid-Nederland in gebruik): vgl. *Aen.* IV, vert. in verzen; vs. 910; *flucks;* onmiddellik na hun verhoor en bekentenis.
612 *bits:* moordgierig.
613 *die van adderen krielen*; de Furiën hadden slangenhaar (Lat. alleen: vocat agmina saeva sororum); *daer na:* na het vonnis en de geseling.

Die uit den helschen stroom van Flegeton in 't ront
Opwallen, snel en licht, en kaien op den gront
Al knerssende met kracht omwentelen, en rollen.
De hooge poort, en zuil, met kapiteel en krollen,[826]
Uit louter diamant geklоncken, staen met pracht
Recht over, en zoo sterck, dat geene mannekracht,
Geene oorloghsgoden zelfs, hoe maghtigh zy 't zich belgen,[829]
Vermogen dit met stael en yzer te verdelgen.
Een ysren toren rijst hier opwaert naer de maen.
Tisifone, met haer bloetverwigh nachtkleet aen,
Bewaeckt 'er nacht en dagh 't poortael. men hoort dat heenen[833]
Het klatren van de zweep, het zuchten, en het steenen,
Het rammelen van stael en ysren ketenklanck,
En boeien, nagesleipt door smoock en zwavelstanck.
Eneas staet verbaest, en hoort naer die geluiden,
En zeght: ô maeght, wat wil dit droef gekerm beduiden?
Wat schelmen leggen daer? wat straf wort daer geleên?
Sibil berecht hem flux: geen vroome magh zijn treên,
O wijt vermaerde vorst, zijn' voet, naer geene wetten,[841]
In dien vervloeckten oort en op dien drempel zetten.
Maer toen my Hekaté de helvooghdyen gaf,
En inwijde over 't woudt, ontvoudeze wat straf[844]
De Goden stelden, om elck misdrijf uit te vaegen,[845]
En leide my door al het zielrecht, en Godts plaegen.
De Kreetsche Radamant bezit het strafste rijck,
Verhoort misdaedigen, straft list, en ongelijck,[848]
En plaeght den boozen, die ter sluick, by schelmeryen[849]
Vast groeiende, zijn' zoen en zuivring lange tyen,[850]
Oock tot den sterfdagh toe, om hoogh heeft uitgestelt,[851]
En zijne boosheit noit, gelijck betaemt, gemelt.
Tisifone, Godin van wraeck, gaet met haer roeden
Misdadigen te keere, en dreightze, en leertze bloeden,
Met bitse slangen wreet gewapent in de vuist,
En roept haer zusters, zwart van adderen begruist.[856]
Nu opent men de helsche en schrickelijcke poorten,
Die gieren op haer pan. bezie, bezie wat soorten,[858]
Wat schiltwacht zietge daer bewaeren het poortael?[859]
Wat troni houdt de wacht op drempels, hardt van stael?

826 *krollen:* krulvormige ornamenten.
829 *hoe maghtigh zy 't zich belgen:* hoe vertoornd ze ook worden over het feit dat ze hier machteloos zijn.
833 *dat heenen:* die kant uit.
841 *naer geene wetten:* volgens geen enkele wet (dubbele ontk.); dus: de wetten der onderwereld verbieden de godvruchtigen (de braven)....
844 *inwijden:* op plechtige wijze een ambt opdragen.
845 *uitvaegen:* uitwissen, zoenen.
848 *ongelijck:* onrecht.
849 *den boozen,* verbogen als een gewoon bijv. nw.; *ter sluick* en *schelmery* geven samen *dievery* uit de prozatekst weer (heimelike boevenstreken).
850 *groeien by:* zich verheugen in, groot gaan op.
851 *om hoogh:* op aarde.
856 *begruist:* bemorst, bezoedeld (met afzichtelike, zwarte adderen als haardracht).
858 *wat soorten:* wat voor een soort van wezen.
859 *bewaeren:* bewaken.

*

[616] drempel bewaert? Een noch feller dan Hydra, en die u afgrijsse-
[617] lijck met vijftigh zwarte adderen aengaept, heeft hier binnen haer
[618] verblijf: en de Tarter zelf zijnen mont opspalckende, is tweemael
[619] zoo diep, en schiet zoo laegh beneden naer de schimmen toe, als
[620] d'Olymp hemelhoogh door de wolcken steeckt. De jonge Reuzen,
[621] een out gebroetsel der aerde, en met den blixem nedergevelt,
[622] quamen diep onder op den gront afrollen. Hier zagh ick oock
[623] Aloëus tweelingen, onbeschofte lichamen, die met hunne klaeu-
[624] wen bestonden den wijtstreckenden hemel aen te randen, om
[625] Jupijn uit zijnen oppersten troon te bonzen: oock zag ick 'er
[626] Salmoneus wreedelijck pijnigen, vermits hy Jupijns blixem en
[627] donder nabootste. Dees liet zich, door Griecken en midden door
[628] de stat Elis, van vier paerden omvoeren, en zwaeiende een bar-
[629] nende fackel, braveerde de Goden, en stack hun naer de kroon:
[630] die zinnelooze durf, over zijn kopere brugh met paerden heen
[631] rennende, donder en blixem, dat niemant vermagh, nakuischen:
[632] maer d'almaghtige Vader, nochte om fackel nochte roockerigh
[633] tortslicht verlegen, schoot uit de dicke wolcken, en dreef hem met
[634] eenen vreesselijcken dwarrelwint, dat hy tuimelde: oock moght
[635] men hier Tityus, het voesterkint der albarende Aerde, zien, het
[636] welck met zijn lichaem negen geheele bunderen lants besloegh:
[637] de vervaerlijcke gier doorpickt met zijnen krommen beck d'on-

* TEKSTKRITIEK: r. 622 In de gewijzigde druk van 1646 is voor *onder hier* ingevoegd.

616 Zij die *'den drempel bewaert'* (cernis.... facies quae limina servet), de wacht houdt bij de poort, is Tisiphone; maar (binnen de poort, voor Aeneas onzichtbaar, zit) een wachteres, *noch feller dan Hydra;* aldus vertaalt Vondel de Lat. woorden *Hydra saevior;* Vergilius zegt: daar binnen zit, nog vreseliker (dan Tisiphone), een Hydra; vgl. de vert. in verzen, vs. 861; *Hydra:* een monsterachtige slang.

617 *adderen;* addermuilen (*met... aengaept* is de vert. van: immanis quinquaginta *hiatibus* atris).

618 *en... zelf;* dan komt de T. zelf (die....).

619 *zoo laegh;* versta: tweemaal zo laag (diep); *naer de schimmen;* beter: naar de duisternis (sub umbras).

620-21 *de jonge Reuzen, een out gebroetsel der aerde:* de Titanen, het oeroude kroost der Aarde (de zonen van Saturnus en Gaea), die in een geweldige onderlinge strijd der Goden de nederlaag leden en door Jupiter in het diepst van de Tartarus werden geslingerd.

622 *onder op den gront:* in de diepste diepte (van de Tartarus).

623 *Aloëus tweelingen* zijn *Otus en Ephialtes* (zie *Lantged.* I, r. 282-83 m. aant.); *onbeschoft* (immanis): wanstaltig groot.

626 *Salmoneus:* koning van Elis, die in zijn overmoed voor Jupiter wilde doorgaan en gezeten op een koperen wagen, zijn vierspan liet trappelen over een koperen brug om zo Jupiters donder na te bootsen (vgl. Vondels Treurspel *Salmoneus* in *Dl.* 5, blz. 708-vlg.).

627 *Griecken:* Griekenland.

629 *braveeren:* tarten.

630 *durf:* durft.

631 *dat:* wat; *nakuischen:* nabootsen.

632-33 *nochte.... verlegen:* die niet nodig had... (die niet zijn toevlucht hoefde te nemen tot; Lat.: non ille faces nec fumea taedis lumina... contorsit); of bedoelt Vondel met *verlegen.... om:* bevreesd voor?

633-34 vgl. het motto van de *Lucifer, Dl. 5,* blz. 601; *drijven:* (naar beneden) slaan, stoten, wervelen.

635 *Tityus:* een reus die zich aan Latona vergreep (Ovidius, *Met.* IV, 457), een zoon van Jupiter en Gaea; Latona's kinderen Apollo en Diana doorschoten hem met pijlen; *het voesterkint der albarende Aerde:* Terrae omniparentis alumnum.

[638] sterflijcke lever, en het ter straffe aengroeiende ingewant, dat[638]

638 *d'onsterflijcke lever:* zijn steeds weer aangroeiende lever; *het ter straffe aengr. ingewant* is een nadere verklaring.

Een feller Hydra, die, met vijftigh peckzwarte adderen
Afgrijsselijck en wreet u aengaept, onder 't zwadderen,[862]
Heeft binnen haer verblijf. de groote Tarter zelf,
Opspalckende zijn' mont, is diep beneên 't gewelf
Der aerde, en schiet tweemael zoo diep en laegh beneden
Naer 't rijck der schimmen toe, en Plutoos wreede schreden,[866]
Als Jupiters Olymp door alle wolcken steeckt.
Het out gebroet der aerde, als die zich zelve wreeckt,[868]
De jonge reuzerot, geslagen van Godts donder,[869]
Komt rollen op den gront, en tuimelt diep hier onder.
'k Zagh hier Aloeüs twee zoonen, t'eener draght
Geboren, onbeschoft van lichaemen en kracht,
Die met hun krauwelen en nagelen en handen[873]
Bestonden 't groot gevaert des hemels aen te randen,
Om Jupiter om hoogh uit zijnen oppertroon
Te bonzen. 'k zagh'er oock Salmoneus, Eols zoon,
Vervaerlijck pijnigen, die, als een allersnootste,
Godts weêrlicht donderkloot en blixemstraal nabootste.
Dees liet in Grieckenlant, en midden door de stadt
Van Elis, daer hy trots op zijnen wagen zat,
Zich met vier paerden door den drang der Griecken voeren,[881]
En, zwaeiende eene torts, braveerde met rumoeren[882]
De Goden in de lucht, en stackze naer hun kroon.
Dees zinnelooze durf de kopre brugh uit hoon
Oprennen met zijn paert en weet met razen, ruischen,
En storm den blixem en den donder naer te kuischen,
Dat niemant oit vermoght: maer Godts almogentheit,
Om fackel, roockrigh licht, noch zulck een onbescheit
Verlegen, schoot met kracht en uit de dicke wolcken,
Dreef met een' dwarrelwint, ten spiegel aller volcken,
Hem neder, dat hy plofte. oock zagh hy hier bewaert[891]
Het voesterkint der aerde, een vrou die alles baert;
Den grammen Tityus, die met zijn lichaem negen
Geheele bundren lants en ackers had beslegen.[894]
De kromme beck des giers doorpickt'er onvermoeit
De raeuwe lever, die geduurigh weder groeit.
Men ziet'er 't ingewant, dat door gepickt is, hangen,
En weder groeien, en doorgaens zijn straf ontfangen.[898]

862 *zwadderen:* vergif uitspuwen.
866 *Plutoos wreede schreden:* het gebied van de wrede Pluto (vgl. *Aen.* VIII, vs. 472).
868 Voor de reuzen en gedrochten die de Aarde (Gaea) baarde en die de strijd om de hemelmacht met Jupiter aanbonden op aansporing van hun moeder (*die zich op J. wilde wreken*), zie men *Lantged.* I, r. 281-vlg.; Verg. bedoelt hier de Titanen (Titania pubes); *out* (antiquus) heten ze, omdat ze reeds vòòr Zeus geboren waren.
869 *rot:* schaar, bende; vroeger ook vrl.
873 *krauwel:* klauw.
881 *den drang:* de samengedrongen menigte.
882 *torts:* toorts; *rumoeren:* donderend geraas maken.
891 *zagh hy* sluit niet aan bij *'k zagh* (vs. 871 en 876); het is de Sibylle die verhaalt; dus: zag *ik* (Lat.: *necnon erat cernere;* vergelijk de proza-vert., r. 634-35); *bewaert:* geborgen, opgesloten.
894 *had beslegen* (beslagen): besloeg.
898 *doorgaens:* steeds door, zonder ophouden.

*

[639] opgepickt hangt. De vogel nestelt diep in de borst, en de herbore[639]
[640] vezelen wort geene rust gegunt. Wat wil ick hier van Lapithen,
[641] Ixion, en Pirithoüs verhalen? over wien een duistere klip hangt,[641]
[642] die, gelijck ofze neerstorten wil, hun van oogenblick tot oogen-
[643] blick dreight te bevallen. Daer glimmen gulde bancken, met hooge[643]
[644] banckpeuluwen; en overdaet van Koningklijcke bancketten staet[644]
[645] gereet voor hunnen mont. D'outste der Razernyen zit 'er neffens
[646] aen, verbietze de tafels met eenen vinger aen te raken, en met
[647] hare fackel toevarende, graeuwt en buldert. Hier zijnze, die, ge-[647]
[648] durende hun leven, hun broeders haetten, vaderslagh begingen,[648]
[649] en hunnen leenman uitstreken; of groote rijckdommen bezaten,[649]
[650] daer voor niemant iet af moght: deze maken den meesten hoop.[650]
[651] Hier zittenze oock opgesloten, en verwachten hun vonnis, die om
[652] overspel om hals geraeckten, en godtlooze wapens volgende, zich[652]
[653] niet ontzagen hunne Heeren trouweloos uit te strijcken. Vraegh
[654] niet, hoe en waerom deze gevangens gestraft zullen worden.[654]
[655] Zommigen wentelen eenen geweldigen steen opwaert, of hangen
[656] aen speecken van raden uitgespannen. D'ongeluckige Theseus[656]
[657] zit 'er, en zal 'er eeuwigh zitten, en d'overellendige Flegyas ver-[657]
[658] maent een ieder, en roept onder de schimmen luitskeels: Weest
[659] gewaerschuwt, dat ghy rechtvaerdigheit oefent, en geene Goden[659]
[660] veracht. Dees verkocht zijn vaderlant om gout, en bedroogh zijnen[660660-61]

* TEKSTKRITIEK: r. 661 *om loon* is in de druk van 1659 veranderd in: *om giften en gaven*.

639 *dat opgepickt hangt:* dat opengepikt hangt; Vergilius zegt ongeveer: dat hij begerig naar voedsel doorsnuffelt; *nestelt* (habitat): huist, heeft zich genesteld: *de herbore vezelen* (fibris renatis): het herlevend weefsel.

641 *Ixion,* koning der Lapithen in Thessalië belaagde Juno, en *Pirithous,* zijn zoon, (zie r. 430) Proserpina; voor Ixion's straf in de onderwereld zie men *Lantged.* III, r. 48); P. werd aan een rots geketend.
gelijck ofze neerstorten wil: schijnende (ieder ogenblik) te willen (kunnen) neerstorten.

643 *bevallen:* neervallen op; dit alles (zie ook de volgende regels) doet denken aan Tantalus' straf; *daer*, nl. voor hen; *glimmen:* glanzen, schitteren.

644 *banckpeuluw:* sofakussen; *bancketten:* feestgerechten; *zit 'er neffens aen:* is aan de feestdis gezeten.

647 *toevarende:* toeschietend.

648 *vaderslagh:* vadermoord.

649 *leenman:* beschermeling, cliënt (cliens); *uitstrijcken:* bedriegen.

650 *deze.... hoop:* deze vormen de talrijkste groep.

652 *godtlooze wapens volgende*, ter vert. van *arma secuti impia:* zich aansluitend bij goddeloze rebellen.

654 *gevangens,* oud meerv. naast gevangenen.

656 *speeck:* spaak; voor *Theseus'* misdrijf zie men r. 430-vlg.

657 *d'overellendige Flegyas:* de diep rampzalige F.; *Phlegias* (Vader van Ixion) had Apollo's tempel in Delphi in brand gestoken (omdat A. zijn dochter had geroofd) en zit in de Tartarus onder een rotswand die ieder ogenblik kan neerstorten, terwijl een furie hem afhoudt van de tafel met heerlike gerechten, vlak voor hem geplaatst (vgl. r. 641-vlg.; in verband hiermee veronderstellen sommige geleerden, dat de volgorde der verzen in Vergilius' *Aeneïs* in de war is geraakt en deze passage (r. 655-660, *veracht.*) dient vooraf te gaan aan r. 641: *over wien* enz.; *over wien* wordt dan vertaald: boven zijn (*Phlegyas*') hoofd hangt enz.).

659 *oefenen:* beoefenen.

660 *dees:* de een, onbep. vnw. (niet terugslaand).

660-61 *en bedroogh... stont* is een onjuiste vert. van *dominumque potentem imposuit:* en maakte het onderworpen aan een tiran (vgl. de vert. in verzen, vs. 931-32).

[661] Heer, onder wien hy stont; stelde wetten om loon in, en brackze[661]
[662] weder. Dees bloetschender schoffeerde zijn dochter in hare slaep-

661 *om loon* (pretio): voor geld (als koopwaar; zie de *Tekstkr.*)*; en brackze weder*, nl. voor geld.

De vogel nestelt diep van binnen, vuil bemorst,
En gunt geen vezel rust, die aengroeit in de borst.
Wat wil ick Lapithen, Ixions straf afmaelen,[901]
Of van Pirithoüs in 't lang en 't bree verhaelen,
Van eene duistre klip, die overhangt tot schrick,
Hen schaduwende dreight, en schijnt alle oogenblick
Op 't lijf te vallen, en tot stof en gruis te pletten?
Hier glimmen gulde banck, en dischspon, en bancketten,[906]
Die, voor hunn' mont gedeckt met hoofsche leckerny,[907]
Gereet staen. d'alleroutste en Opperrazery
Zit hier ter tafel aen, verbiet de spijs te naecken,
En met een' vinger slechts de tafel aen te raecken.
Zy vlieght afgrijslijck met haer fackel toe, en graeut,
En buldert vast. hier zit de booswicht nu benaeut,
Die in het leven op zijn' broeder was gebeeten;
Die vaderslaght begingk; die, tegens zijn geweeten,[914]
Den leenman uitstreeck, oock die maghtigh goet bezat,
En niemant eenigh deel wou gunnen van dien schat.
Zy maecken 't grootste deel. hier zittenze opgesloten,
Benaeut voor 't vonnis, die een anders bedgenooten
Schoffeerden, en om hals geraeckten, zonder eer.[919]
Hier treurt de trouwelooze uitstrijcker van zijn' heer.
Nu vraeght niet eens waerom, en hoe men elck gevangen[921]
Zal straffen. zommigen aen 't wentelen, verlangen
Met hunnen zwaeren steen te raecken opwaert aen,
En andren hangen aen de speecken van de raên
Gespannen. Theseus zit hier vast om zijn misdrijven
Geketent, en zal hier wel eeuwigh zitten blijven;
En droeve Flegyas vermaent vast ieder een[927]
By deze schimmen, roept luids keels in al 't gesteen:
Weest nu gewaerschuwt: leert voortaen u zelven wachten,[929]
Het recht hanthaven, en geen Goden te verachten.
Dees heeft zijn vaderlant uit gierigheit verkocht,[931]
Zijn meesters erfrijck aen een maghtiger gebroght,
De wetten ingevoert, en wederom gebroken,
Het recht op prijs gestelt. dees schenner zit besproken[934]
Van bloetschant, en schoffeert zijn dochter op haer bedt,

901 *Lapithen:* de (straf der) beide Lapithen.
906 *dischspon* (*spon* = sponde): aanligbank, sofa bij de dis staande; vgl. *tafelbedde, Aen.* II, vs. 3.
907 *hoofsche leckerny:* lekkernijen, als aan het hof worden opgediend; koninklike lekkernijen.
914 *tegens zijn geweeten:* op gewetenloze wijze.
919 *schoffeeren:* onteren.
921 *niet eens:* maar in 't geheel niet.
927 *vermaent vast:* is steeds bezig te vermanen (vgl. *vast* in 925).
929 *zich wachten:* zich in acht nemen.
931 *gierigheit:* hebzucht.
934 *op prijs stellen:* voor geld te koop stellen; iemand *bespreken* van iets: hem iets ten laste leggen.

*

[663] kamer, en trouwdeze tegens de wetten: alle te zamen bestondenze[663]
[664] afgrijsselijcke stucken, en dienden 'er zich af. Al had ick hondert[664]
[665] monden, hondert tongen, en een yzere keel; ick zou zoo menigerley
[666] slagh van schelmeryen en straffe niet kunnen begrijpen, nochte[666]
[667] noemen.

[668] Toen Febus overoude Priesterin dit verhaelt had, sprackze: nu[+]
[669] welaen, ga voort, en verricht uwen aengevaerden last: laet ons[669]
[670] spoeden; ick zie de vesten, van de Reuzen in hunne smidtse ge-[670]
[671] smeet, en zoo hoogh opgetrocken; en de gewelfde poorten daer[671]
[672] tegens over, alwaer ons bevolen wiert de gave te offeren. Zoo[672]
[673] sprackze, en zy hielden te zamen de middelbaen, langs bescha-[673]
[674] duwde wegen, en genaeckten de poort. Eneas gingk de poort in,[+]
[675] en zijn lichaem met versch water besprengkelende, stack den tack[675]
[676] recht voor op de poort.[676]

[+][Randschrift:] *Febus Priesterin gaet haren gangk*

[+][Randschrift:] *naer Plutoos poort,*

[677] Deze dingen en het bevel der Godinne verricht zijnde, zoo[+677]
[678] quamenze endelijck in de lustige plaetsen, en genoeghelijcke[678]
[679] beemden en bosschaedjen der geluckzaligen, en in de gezalighde[679]
[680] rustplaetsen. Een ruimer lucht bekleet hier met eenen purperen[680]
[681] glans de velden, van een andere zon, en andere starren beschenen.[681]
[682] Zommigen oefenen het lichaem in het begraesde worstelperck,
[683] worstelen en spelen om strijt in het roode zant. Zommigen hup-[683]
[684] pelen en danssen, en zingen gedichten aen den rey. De Thracische[684684-85]
[685] Priester, in 't lange kleet, zingt muzijck onder de lier, en slaet nu

[+][Randschrift:] *en zy genaken de beemden der zalige zielen.*

* TEKSTKRITIEK: r. 680 *ruimer* is in de druk van 1659 vervangen door *milder* (zie de aant.).
663 *trouwen:* gemeenschap hebben met (hic thalamum invasit natae vetitosque *hymenaeos*).
664 *en dienden er zich af:* en genoten de vruchten hunner misdaden.
666 *begrijpen* (comprendere): omvademen, samenvatten in woorden (Latijn: ik zou alle vormen van misdaad niet kunnen uitdrukken, noch alle soorten van straf opnoemen).
669 *aenvaerden,* met de klemtoon op *aen* komt in 17de-eeuwse taal herhaaldelik voor.
670 *de Reuzen:* de cyclopen.
671 *daer tegens over* is niet juist: tegenover (recht voor) ons; vgl. r. 592.
672 *de gave te offeren:* het geschenk (de tak) neder te leggen.
673 *hielden de middelbaen* is de vert. van: *corripiunt spatium medium:* staken over de tussen gelegen vlakte; *langs beschaduwde wegen,* ter vert. van *per opaca viarum:* langs het duistere pad.
675 *zijn lichaem.... besprengkelende;* de gebruikelike en verplichte besprenkeling bij het betreden van heilige plaatsen.
676 .... *op de poort* (*in limine* adverso): voor aan de drempel der poort (van Pluto's paleis; zie r. 670: *de vesten* en r. 580-81).
677 *het bevel der Godinne*.... (*munere divae* perfecto): het offer (geschenk) aan de Godin.
678 *de lustige plaetsen:* de lachende oorden.
679 *in de gezalighde rustplaetsen* (devenere.... *sedes beatas*): in de woonplaatsen der gelukzaligen.
680 *ruimer* (largior); heerliker, voller, verkwikkender, dan in de overige gewesten der onderwereld (en dan op aarde).
681 *een andere zon,* nl. dan de aardse.
683 *in het roode zant;* Lat.: *arena fulva:* in het goudgele zand.
684 *aen den rey:* in reidans.
684-85 *de Thracische priester:* Orpheus; hij is (als leider der godsdienstige mysteriën) in priestergewaad gehuld.

[686] met zijne vingeren, nu met zijn ivoire pen zeven snaren, ongelijck
[687] van toon. Hier houdt zich Teucers overout geslacht, een zeer brave[687]
[688] afkomst, grootmoedige helden in geluckiger tijden geboren, Ilus[688]

687 *Teucer:* de eerste koning van Troje; schoonvader van *Dardanus; braef:* voortreffelik.
688 *af komst:* geslacht; *grootmoedig* (magnanimus): verheven, edel van inborst; *Ilus* en *Assarakus* zijn de zonen van *Tros* (koning van Phrygië, naar wie Troje werd genoemd); Ass. is de grootvader van Anchises, Aeneas' vader.

Beslaeptze al t'onbeschaemt, oock tegens eer en wet.[936]
Afgrijslijck luidt het dat zy altemael bestonden,[937]
En dienden zich hier van. al had ick hondert monden,[938]
En hondert tongen, en een ysre en staele keel,
Ick kon zoo menigh slagh van boosheên, noch elck deel
Der schelmeryen niet begrijpen, nochte noemen.[940-41]
Toen d'oude priesterin van Febus elx verdoemen[942]
Verhaelt had, sprackze: nu welaen, ga heen, verricht
Uw' aengevaerden last: ick zie, voor mijn gezicht,
[Dies laet ons spoên,] alree de reuzestadt, en veste,
In hunne smids gesmeet, met zoo veel zweets ten leste[946]
Hoogh opgetrocken, en 't gewelf der poorte mê,
Daer ons bevolen wiert den tack op zijne stê
Te steecken. aldus sprackze, en hielden bey te gader
Den middenwegh door schim en schaduw, quamen nader
En dichter by de stadt. nu gaet Eneas voort,
Besprengt met versche bron zijn lichaem in de poort,[952]
En steeckt den tack hier voor, gelijck men hem belaste.
Het goddelijck bevel was nu, gelijck het paste,
Verrecht: toen quamen zy ten leste te gelijck
In 't lustige geweste, in blijde beemden, rijck
En schoon met bosch beplant, in zalige landouwen,
En lustprieelen, daer de vroomen zich onthouwen.[958]
Een milder lucht bekleet hier met een' purpren gloet
De vruchtbre velden, van eene andre zon gevoedt,
Van ander hemelsch blaeu en starren overscheenen.
Hier oefent zich een deel met worstlen, sterck van beenen
En armen, en beproeft zijn kracht in 't roode zant:
Een deel, aen 't huppelen, en danssen, hant aen hant,
Zingt zangen aen den rey. hier zingt, in lange kleêren,
De Thracische Orfeus zijn muzijck, om elck te leeren,
Zet wijzen op zijn lier, en slaet met penne en hant
Het speeltuigh, dat hy fix, met zeven snaren spant,
Van ongelijcken toon. hier weeten zich d'aelouden
En Teucers out geslacht en afkomst t'onderhouden,
De brave mannen, in een betre tijt geteelt,
De grijze Assarakus, en Ilus, 's vaders beelt,

936 *al t'onbeschaemt:* zonder enig gevoel van schaamte.
937 *dat:* wat.
938 *en.... van:* en hoe ze de vruchten van hun misdaden plukten.
940-41 *elck deel* (onderdeel) *der schelmeryen:* alle misdaden in haar verschillende vormen en uitingen.
942 *verdoemen:* doemvonnis.
946 *hunne* slaat terug op reuzen in *reuzestadt* (en veste): de vesting (het paleis) der reuzen (door de reuzen gesmeed).
952 *met versche bron:* met helder (bron-) water.
958 *de vroomen:* de braven.

[689] en Assarakus, en Dardaen, stichter van Troje. Van verre ziet hy[689]
[690] wapens en ledige wagens; speeren in d'aerde steecken, en paerden[690]
[691] overal los in de velden weiden. De zelve lust, dienze in hun leven
[692] hadden tot wapens en wagens; de zelve treck tot brave paerden
[693] aen te vocken, hangt hun onder d'aerde noch aen. Hy ziet anderen,
[694] ter rechte en slincke hant, in het gras bancketteeren, en vrolijck
[695] ten reie Pean zingen in een welrieckend lauwerbosch, daer d'Eri-[695]
[696] daen, die groote vliet, van boven door het bosch komt stroomen.[696]
[697] Hier zijn de troepen, die voor 't vaderlant vechtende, aen eerlijcke[697]
[698] wonden sneuvelden; en Priesters, die hun leven in kuisheit over-
[699] broghten; en Godtvruchtige Waerzeggers, die door Febus geest[699-700]
[700] goddelijcke orakels spelden; oock die lantnutte kunsten vonden;
[701] en die door hunne verdiensten by de nakomelingen in gedachte-
[702] nisse bleven: deze dragen al te zamen sneeuwitte tulbanden: en[702]
[703] de Sibylle sprackze, daer de scharen om hen drongen, aldus aen:[703]
[704] vooral Museus: want zy zagh hem midden onder den drang staen,[704]
[705] en hals en hooft langer, boven hen allen uitsteken: o geluckige[705]
[706] zielen, en ghy, heilige Poeet, zeght my, waer en in wat oort ont-[+]
[707] houdt zich Anchises? zijnent halve quamen wy herwaert de breede
[708] stroomen van Erebus over gevaren. De helt antwoorde haer in[708]
[709] het kort aldus: niemant heeft hier zijn huis bezonder: wij woonen[709]
[710] in deze lommerrijcke bosschen, en bezitten beemden, van versche[710]
[711] beken bewatert: doch klimt (verlangt ghy zoo hartelijck naer hem)
[712] klimt op dezen heuvel, en ick zal u op een gemackelijck voetpadt
[713] brengen. Zoo sprack hy, en trat voorhene, en toonde hun van[713]
[714] boven de bloeiende velden, van waerze den top af naer beneden
[715] stegen.

[+][Randschrift:] *De Sibylle vraeght naer Anchises,*

689 *Dardaen:* de vader van Tros; I., A. en D. zijn dus stamvaders der Troj.; *van verre,* ter vert. van *procul,* hier: op enige afstand.
690 *ledige wagens:* strijdwagens zonder wagenmenners en strijders.
695 *Pean:* een loflied ter ere van Apollo, een vrolik feestlied; *d'Eridaen:* de Po.
696 *van boven,* ter vert. van *superne,* hier: naar boven, naar het aardoppervlak.
697 *eerlijck:* eervol.
699-700 De Lat. tekst zegt: vrome zangers die verzen zongen, Apollo waardig; *lantnut:* nuttig voor de menselike samenleving; bevorderlik voor beschaving en vooruitgang.
702 *tulbant* ter vert. van *vitta:* hoofdband.
703 *daer:* terwijl.
704 *vooral:* in de eerste plaats; *Museus:* na Orpheus de beroemdste zanger uit de Griekse sagentijd.
705 *hals en hooft langer:* met hoofd en schouders.
708 *Erebus:* de onderwereld.
709 *heeft.... bezonder:* heeft een eigen huis, een vaste woonplaats.
710 *versch:* fris.
713 *voorhene:* vooruit.

En koning Dardan, die de Troische muuren boude.
Van verre ziet hy hier de wapens der aeloude,
En d'oorloghswagens, en de speeren in den gront,
En paerden, overal in bosch en beemt, in 't ront
Gaen weiden. d'eerste liefde in 't leven, dieze draegen
Tot oorloghswapentuigh, en 't mennen van den wagen,
De zelve treck met ros en paerden om te gaen,
En aen te voeren, hangt hun noch beneden aen.[980]
Hy ziet'er anderen, ter rechte en slincke zijde,
Vast bancketteren in de beemden, overblijde
Ten reie, een vrolijck liedt, in 't bosch van lauwerblaên,
Aenheffen, daer de stroom, de drijvende Eridaen,
Van boven neder, door het geurigh bosch, komt stroomen.
Hier zijn die 't vaderlant verdaedighden, als vroomen,[986]
En, eerelijck gewont, neêrstortten in het zant.
Hier zijn de priesters, noit bevleckt van minnebrant,
Waerzeggers van Apol, die door zijne aendrift spelden
Orakels; die de kracht van zijne godtheit meldden;
Oock vinders van de kunst, ten dienst van volck en lant,
En wier gedachtenis noch duurt, van hant tot hant.[992]
Een iegelijck van hun beschaduwt zijne haeren
Met witte myteren: en daer de drang der schaeren[994]
Hun toejuicht en omringt, sprack dees Sibil hen aen,
Vooral Museüs, want zy zagh dien godtstolck staen[996]
In 't midden van den drang, en tot een achtbaer teken,[997]
Uit zulck een' toevloet, hem met hals en hooft uitsteecken:[998]
O zaelge zielen, ô gezalighden, en gy
Geheilighde Poeet en godtstolck, ay zeght my
In welck geweste en waer onthoudt zich by de reien
Anchises? want om hem zijn wy van 't licht gescheien,
En quamen herrewaert naer Erebus, en 't veer
Gevaeren, over 't breede en onderaerdtsche meer.
De godtstolck antwoort haer: in dit gewest hier onder
Heeft niemant zijne plaets, noch huis, noch erf byzonder:
Maer wy bewoonen hier het schaduwrijcke woudt,
Bezitten beemden, versch bewatert, koel en koudt,
Van versche bronnen: doch klimt op, is uw verlangen
Zoo groot om hem te zien. klimt op, en zet uw gangen
Op dezen heuvel; 'k zal u brengen op een padt
Dat heel gemacklijck valt. zoo sprack Godts tolck, en tradt
Voorheene, en toonde hun de liefelijcke velden.
Toen steegenze af naer 't velt der vroome en dappre helden.

980 *aenvoeren:* in de strijd voeren (of *opfokken*? zie de proza-vertaling, r. 693; dan is 't woord gevormd naar educere).
986 *vroom:* dapper.
992 *van hant tot hant:* van geslacht op geslacht.
994 *myter* is een modernisering, evenals *tulband* in de proza-vert.
996 *godtstolck:* priester en ziener.
997 *tot een achtbaer teken:* als zichtbaar bewijs van zijn voortreffelikheid.
998 *toevloet:* samengestroomde schare.

*

[716] Maer Anchises, zijn vader, overzagh hy geval ernstigh de zielen,[+716]
[717] die in een groen dal afgescheiden, naer de weerelt zouden gaen; en[717]
[718] monsterde alle zijn lieve nakomelingen, en de zijnen, en het nootlot[+718]
[719] en de fortuin en deughden en daden der zelven: en ziende Eneas
[720] recht voor hem door den beemt treden, zoo streckte hy vrolijck
[721] beide zijn handen naer hem toe, en borst uit met deze rede, ter-
[722] wijl de tranen over zijn kaken biggelden: zijt ghy ten leste eens[+722]
[723] gekomen? en heeft uwe liefde tot uwen vader, die u zoo lang te
[724] gemoet zagh, dees zware reis afgeleit? o mijn zoon, magh my ge-
[725] beuren uw aenschijn te zien? en u met kennisse aen te spreken[725-26]
[726] en te hooren? Ick de dagen vast tellende, maeckte rekening op[726-27]
[727] uwe komst, en achtte dat ghy voorhanden waert: en mijn hoop
[728] heeft my niet bedrogen. O zoon, hoe vinde ick u hier zoo verre,[728-30]
[729] te water en te lande, omgevoert! door zoo groote gevaren omge-
[730] suckelt! Hoe vreesde ick, dat het rijck van Libye u iets moght
[731] beleedigen! Maer d'ander antwoorde: o vader, uw nare geest my[+731]
[732] zoo menighmael bejegenende, dreef my naer dit hof toe. Mijn[732]
[733] vloot leit in de Tyrrheensche zee: geef my toch de hant; vader,
[734] geefze my, en laet my u toch omhelzen. Zoo sprack hy, en weende
[735] bitterlijck: driewerf pooghde hy d'armen om zijnen hals te slaen;
[736] driewerf greep hy te vergeefs met zijne handen naer den geest,
[737] die hem ontglipte, gelijck de lichte wint, gelijck de vlugge slaep.[737]
[738] Ondertusschen ziet Eneas, in een ter zijde afleggende dellinge,[+738]
[739] een afgeheint bosch, en ruisschende woudt, en den vergetelvliet,[739]
[740] die langs de geruste huizen vloeit: ontelbare volcken en lieden[740]
[741] vlogen hier rontom: gelijck de byen, wanneerze des zomers, in[741]

[+][Randschrift:] *die monsterde hier*

[+][Randschrift:] *zijn toekomende nakomelingen.*

[+][Randschrift:] *Hy spreeckt Eneas aen,*

[+][Randschrift:] *die begroet zijnen vader,*

[+][Randschrift:] *ziet ontelbare schimmen rontom zweven,*

* TEKSTKRITIEK: r. 723 *heeft uwe liefde* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *hebt ghy uit liefde*.

716 *Maer Anchises overzagh ernstigh; maer* ter vert. van *at,* hier zonder veel adversatieve kracht. Anchises *nu*; *ernstigh overzien:* zijn blikken met (liefdevolle) aandacht laten gaan over.

717 *afgescheiden:* afgezonderd en verzameld (afgezonderd van de anderen, die niet tot *wedergeboorte* waren uitverkoren).

718 Versta: al de zijnen, zijn dierbare nakomelingen.

722 *eens:* dan toch.

725-26 *en u... te hooren,* ter vert. van: *et notas audire et reddere voces:* en uw vertrouwde stem te horen en te beantwoorden (met u op de oude, vertrouwelike wijze te spreken).

726-27 *maeckte.... waert:* rekende uit, wanneer gij kondt komen en oordeelde dat gij nabij waart, dat ik u ieder ogenblik kon verwachten; Lat.: *sic equidem ducebam animo rebarque futurum;* Vondel heeft (sic) futurum (dat het zo zou geschieden) eerst vertaald door: *op uw komst* en daarna nog eens door: *dat ghy voorhanden waert*.

728-30 *O zoon.... omgesuckelt;* versta: hoeveel landen hebt ge doorgetrokken, over hoeveel zeeën gezworven, onder hoeveel gevaren, voor ik u hier mocht ontvangen; *het rijck van Libye:* Dido's rijk; *iets:* in enig opzicht.

731 *beleedigen:* leed doen, kwaad berokkenen; *uw nare geest:* uw droeve schim, uw droevig beeld.

732 *bejegenende:* verschijnende, voor de geest komende.

737 *gelijck de vlugge slaep* (simillima *somno volucri*)*:* gelijk een vluchtig droombeeld.

738 *ter zijde afleggende:* afzijds liggend, van de grote weg afliggend; *delling:* dal.

739 *afgeheint* (seclusum)*:* afzonderlik of afgezonderd liggend; *den vergetelvliet:* de Lethe.

740 *de geruste huizen* (praenatat *domos placidas*)*:* de vredige verblijfplaatsen; het vredige oord.

741 *vlogen:* zweefden.

[742] den zonneschijn en de beemden, op verscheide bloemen zitten,[742]

742 *op verscheide bloemen* (floribus variis); op bonte bloemen, zegt de Latijnse tekst; *zitten:* zich neerzetten.

Hier overzagh Anchys de vader by geval
Met ernst de zielen, die, geschift in 't groene dal,[1016]
Naer boven zouden gaen. hy monstert, eerze gingen,
Met blyschap al de zijne, en zijn nakomelingen.[1018]
Hy monstert hun fortuin, en deught, en dapperheên:[1019]
En ziende Eneas in den beemt recht voor hem treên,
Zoo stack hy vrolijck hem zijn handen alle beide
Van verre toe, en borst van blyschap uit, en schreide,
Dat hem de traenen langs de wangen liepen: och,
Zijt gy ten leste eens hier gekomen? leeftge noch?
Hebt gy ter liefde van uw' vader, die dus lange
Uw komst verwachte, nu dees reis, dus zuur en bange,
Eens afgeleght? mijn zoon, gebeurtme nu misschien[1027]
U aen te spreecken, en te hooren? u te zien
Met kennisse en verstant? ick telde d'uur, en wachte
En maeckte al rekeninge op uwe komste, en achte
Dat gy voorhanden waert: mijn hoop bedrooghme niet.
O zoon, hoe vinde ick u, na veel geleên verdriet,
Zoo verre hier gevoert, door noot en veelerhande
Gevaeren, uitgestaen te water, en te lande!
Hoe vreesde ick dat u 't rijck van Tyrus hindren moght![1035]
De zoon beantwoort dit: ô vader! op mijn' toght
Verscheenme uw naere geest zoo dickwijl, dreefme heene
Naer deze drempels toe. mijn vloot leght in Tyrrene,[1038]
Aen zijne zeekust. geef, ay geefme toch de hant.
O vader, geefze my, en gunme in dezen stant[1040]
U noch t'omhelzen, och. dus sprack hy vast, en schreide
Heel bitter. drywerf pooght hy hem met alle beide
Zijne armen om den hals te vatten, al bevreest.
Hy grijpt drymael vergeefs naer vaders schijn en geest,[1044]
Die hem ontglipt, gelijck de vlugge slaep, de winden,
En dunne lucht, waeraen geen vatten is te vinden.
Eneas midlerwijl ziet zylings by geval
Een bosch, dat, afgeheint en ruischende, in een dal
Gelegen is, en 't nat, dat alles leert vergeeten,
En langs de huizen vloeit, die van geene onrust weeten.
Hier vlogen zwarm by zwarm van volcken om en om:
Gelijck de byen, die des zomers, drom by drom,
Langs groene beemden, op verscheide bloemen zitten,

1016 *ernst:* (liefdevolle) belangstelling, opmerkzaamheid.
1018 *de zijne:* de zijnen (verbogen als een bijv. naamw.).
1019 *hun fortuin:* het voor hen weggelegde lot.
1027 *eens:* eindelik dan toch.
1035 *'t rijck van Tyrus:* het rijk van Dido (uit Tyrus afkomstig).
1038 *Tyrrene:* (het land aan) de Tyrrheense zee.
1040 *in dezen stant:* in de staat waarin gij u bevindt?
1044 *schijn:* schim.

[743] en op blancke lelien komen nedervallen, en brommen over al het[+]
[744] velt. Eneas verschrickt haestigh van dat gezicht, en onkundigh,[744]
[745] vraeght naer d'oirzaeck; wat dit voor vlieten zijn, en wat mannen[+]
[746] d'oevers met zulck eenen grooten zwarm beslaen. Toen zeide
[747] Anchises, zijn vader: de zielen, wie by nootlot andere lichamen[747-48]
[748] beschoren zijn, drincken uit den vergetelvliet langkdurige ver-
[749] getenheit, en spoelen de zorgen af. Ick wenschte al overlang u[749]
[750] deze bekent te maken, en te toonen; en d'afkomst mijner nako-[750750-51]
[751] melingen, in uwe tegenwoordigheit, te monsteren, op dat ghy
[752] endelijck Italie vindende, u des te meer moght verblijden. O vader,
[753] gelooft men, dat eenige zielen van hier om hoogh ten hemel gaen?[753]
[754] en wederom in haer trage lichamen keeren? Hoe hebben d'ellen-[754]
[755] digen zoo vervloeckt een begeerte naer het leven? Anchises heft
[756] hier op aen: o zoon, ick zal het zeggen, en u niet in twijfel houden:
[757] en hy ontvouwt hem stuck voor stuck achter een: voor eerst voedt[757]
[758] een invloeiende Geest hemel aerde en zee, en zon en maen en[758]
[759] starren; en een eenige Geest, den leden ingestort, beweeght het[759-60]
[760] geheele gevaert der weerelt, en mengt zich in dat groote lichaem:
[761] hier uit spruiten menschen vee en vogels, en wat gedroghten de[761]
[762] zee onder het vlacke marmer teelt. Deze zielen hebben een vierige[762]
[763] groeizaemheit in zich, en nemen haren oirsprongk uit hemelschen
[764] zaede; en zijn hemelsch van aert, zoo lang de lompe lichamen haer[764]
[765] niet vertragen, en aertsche leden en sterflijcke ledematen haer niet[765]
[766] verstompen: want door deze vermenginge met den lichame blijven
[767] haer vrees en begeerte, droefheit en blijschap aenhangen: en in[767]

[+][Randschrift:] *gelijck byen op de bloemen vallen;*
[+][Randschrift:] *en vraeght hem naer d'oirzaeck en plaets en wie dit zijn. Anchises bericht hem op zijne vraegh,* In het Randschrift bij r. 745: *berichten:* onderrichten, inlichten.

744 *Eneas.... gezicht;* versta: Aeneas verschrikt van dit onverwachte schouwspel.
747-48 *wie.... zijn:* aan welke door het lot nogmaals een (sterfelik) lichaam is toegedacht.
749 *vergetenheit;* een dronk uit de Lethe geeft hun de vergetelheid met betrekking tot hun vorig aards bestaan en brengt hun vredige rust (vgl. '*spoelen de zorgen af*'); *overlang:* sedert lang.
750 *deze,* nl. de tot wedergeboorte bestemde zielen (*u* is datief); *d'afkomst mijner nakomelingen:* mijn (toekomstig) nageslacht.
750-51 *op dat....;* de Lat. tekst zegt: opdat gij u nog meer *met mij* (zie de vert. in verzen, vs. 1067) verheugen moogt eindelik Italië te hebben gevonden.
753 *gelooft men*; Lat.: *anne putandum est:* moet men geloven; is het dan waar; *dat eenige zielen....:* dat er zielen zijn, die....; *ten hemel* is een onjuiste vert. van: *ad caelum:* naar de bovenwereld (de aardse lucht).
754 *d'ellendigen:* zij die toch reeds eenmaal het aardse leven met al zijn ellende hebben leren kennen en moeten lijden.
757 De nu volgende regels geven Stoïese wijsheid, ten dele op Pythagoras en Plato teruggaand.
758 *een invloeiende geest* (spiritus intus): een immanent (aetheries) levensprincipe; vgl. *Lantged.* IV, r. 219-vlg.
759-60 *mengt zich in:* verbindt zich innig met, bevrucht; *den leden ingestort:* alle geledingen (der wereldmaterie) doordringende.
761 *hier uit spruiten:* uit deze verbintenis tussen geest en stof worden geboren; *wat gedroghten:* alle gedrochten die.
762 *onder het vlacke marmer;* Lat.: *sub aequore marmoreo:* onder het glanzende (zee-) oppervlak; *deze zielen:* de levenskiemen (de delen der alziel); de Lat. tekst zegt: al dit zaad heeft een in (hemels) vuur bestaande levenskracht ('een vierige groeizaemheit', r. 763) en is van hemelse oorsprong.
764 *lomp:* plomp, log.
765 *vertragen:* belemmerend werken op, verlammen.
767 *haer:* de hemelse kiemen; *blijven.... aenhangen:* hechten zich aan haar.

Op blancke leliën aenvallen, en verhitten,[1054]
En brommen op het velt. Eneas staet verbaest
Voor dit gezicht, en vraeght onkundigh met der haest
Naer d'oirzaeck, vraeght naer vliet en stroom in deze plecken;
Wat mannen d'oevers hier met zulck een' zwarm bedecken.
Anchys de vader sprack: de ziel, wien lang by lot[1059]
Een ander lichaem toebeschoren wert van Godt,
Drinckt hier vergetenis uit stille waterpoelen,
Vergeet 't voorleden, weet de zorgh van 't hart te spoelen.
Ick wenschte al overlang u hier in dezen schijn[1063]
Bekent te maecken, en te toonen wie dit zijn,
En d'afkomst van mijn bloet te monstren voor uwe oogen,
Op dat gy endelijck, Italie ingetogen,
U hierom des te meer met my verblijden moght.
Gelooft men, vader, dat een deel naer onze locht
Van hier ten hemel gaen, en, die hier 't lijf ontbeeren,[1069]
Dan weder op een nieuw in 't logge lichaem keeren?[1070]
Hoe zijn d'elendigen zoo toghtigh naer de baen[1071]
Des levens? hierop heft Anchises weder aen:
Ick zal het zeggen, zoon, u niet in twijfel houwen:
En hy begint hem stuck voor stuck heel net t'ontvouwen:[1074]
Een innevloeiend geest, des levens eerste bron,
Voedt hemel, aerde, en zee, de starren, maen, en zon:
Een eenigh geest, gestort door allerhande leden,[1077]
Beweeght dit gansch gevaert der weerelt, en haer steden,
En mengt zich in dit groot en schrickelijck gevaert.
Hieruit spruit mensch, en vee, en vogel, en wat aert[1080]
Van visch en dieren in het vloeiend marmer krielen.
Een gloeiendige vaegh bezielt ontelbre zielen,[1082]
Die neemen haer begin uit zeker hemelsch zaet,
Zijn hemelsch uit den aert, zoo lang in dezen staet
De lompe lichaemen haer wezen niet vertraegen,
En zy met aerdtsche leên en schorssen niet beslagen,
Noch met een sterflijck pack belaên, noch, zwaer noch stomp,[1087]
Behouden haer natuur: want met den groven romp
Van 't lichaem eens gemengt, zoo hangen hartetoghten,
Begeerte, en vrees, en rou, en vreught, gelijck verknochten,[1090]
Heel vast aen heur natuur, en in de duisternis

1054 *verhitten:* vurig aan de arbeid zijn.
1059 *wien,* bij een vrl. antecedent (Van Helten, § 127); *lang:* lang te voren, reeds voor lang.
1063 *u* is datief-object; *in dezen schijn:* op deze wijze.
1069 *'t lijf:* een stoffelik lichaam.
1070 *op een nieuw:* op nieuw.
1071 *toghtigh:* begerig.
1074 *net:* nauwkeurig, precies.
1077 *allerhande leden:* al de verschillende leden.
1080 *aert:* soort.
1082 *vaegh:* levenskracht, groeikracht (vgl. Dl. 3, blz. 216, vs. 457).
1087 Denk achter *stomp:* geworden.
1090 *gelijck verknochten:* als onafscheidelike metgezellen.

*

[768] den duisteren en blinden kercker des lichaems opgesloten, zien[768-69]
[769] naer den hemel, haren oirsprongk, niet te rugh: ja wanneer haer
[770] het leven in den lesten oogenblick hier begeeft, dan leggen d'ellen-[770770-71]
[771] dige zielen noch al hare vuilnis niet af, nochte trecken alle be-
[772] smettingen des lichaems ganschelijck uit: want het volght heel[772]
[773] nootzaeckelijck, dat vele dingen lang aen een verknocht, wonder-[773]
[774] lijcker wijze aen een wassen: weshalve zy door straf moeten
[775] geloutert worden, en haer voorleden misdrijf boeten: zommigen[775]
[776] hangen in wint en lucht te verluchten; zommigen spoelen de vlacken[776]
[777] harer schelmerye in de grondelooze zee af; of zy worden haer
[778] met vier uitgebrant: elcke ziel boet haere schult. Hier na worden[778]
[779] wy in het ruime velt van Elysium gezonden, en een klein getal
[780] gaet in de vrolijcke beemden waren; tot dat de tijt omgekomen,[780]
[781] d'aengegroeide smet door de langdurigheit des tijts verwonnen,
[782] en het hemelsch wezen en vier der simpele nature geloutert zy.
[783] Wanneer alle deze zielen duizent jaren langk gezuivert zijn, dan[783]
[784] verdaghvaert Godt Merkuur een groote menighte naer den ver-[784]
[785] getelvliet toe, op datze, nergens geheughenis af hebbende, de
[786] weerelt bezoecken, en lust krijgen om weder in den lichaeme te
[787] verkeeren.

* TEKSTKRITIEK: r. 792 *kort afvaerdigende* is in de druk van 1659 uitgelaten (Lat.: *expediam dictis*....).

768-69 *zien* (zij) *naer den hemel, haren oirsprongk niet te rugh:* verliezen zij de drang naar hun hemelse oorsprong (Vondels Lat. tekst heeft hier (vs. 734) *respiciunt;* andere lezingen zijn *despiciunt, dispiciunt*).

770 *het leven:* het stoffelike leven, het leven van het sterfelike lichaam.

770-71 *dan leggen....;* de Lat. tekst zegt: dan zijn ze nog niet van alle kwaad bevrijd (en leggen ze nog niet alle smetten des lichaams volkomen af).

772 *want... nootzaeckelijck, dat:* want het kan niet anders of.

773 *verknocht:* innig verbonden; de vert. is hier niet geheel juist; de Lat. tekst zegt: (of) vele ondeugden, in de loop der jaren (des levens) met de ziel samengroeiend, wortelen zich daarin op wonderbaarlike wijze vast; vgl. r. 781.

775 *haer voorleden misdrijf* (vetera mala): het vroegere kwaad (de tijdens het aardse leven ingevreten boosheid).

776 *te verluchten:* te luchten (tot ze weer rein zijn); *vlack:* smet.

778 *elcke ziel.... schult;* elk van ons ondergaat zijn eigenaardig (bijzonder) vagevuur, zegt Vergilius.

780 *waren:* verblijven (in het Elysium wordt dus de loutering voortgezet); Vergilius' bedoeling is dan verder, dat slechts *weinigen* (*een klein getal,* bij Vondel, r. 779) in de Elyzeese beemden mogen blijven, tot de kringloop der tijden is vervuld (*de tijt omgekomen is*), de zondesmetten door de lange reiniging geheel zijn uitgewist en alleen de hemelse ziel in haar aetheriese reinheid overblijft; *de anderen* (Vondels: *deze zielen,* r. 783, is misleidend) roept, nadat ze duizend jaar lang zijn gelouterd, de godheid (*deus,* zegt de Lat. tekst; Godt *Merkuur,* r. 784, zal wel uit een commentaar stammen; vgl. *Aen.* IV, r. 296 en de vert. in verzen, vs. 1115) in grote scharen enz. Het zijn dus de *besten,* gering in aantal (zie r. 697-vlg.), die hun loutering, zonder op nieuw een aards bestaan te moeten voeren, in het Elysium voltooien; de anderen (zie r. 747) keren na 1000 jaar weer naar de aarde terug.

783 *Wanneer al deze zielen*... is in verband met de aant. hierboven op te vatten als: wanneer al de *andere* zielen...

784 *een groote menighte;* versta: hen in grote scharen.

[788] Zoo sprack Anchises, en trock zijnen zoon en met een de Sibylle[+]
[789] midden onder de vergadering, en 't gewoel der schare; en zette[789]
[790] zich op eenen heuvel, van waer hy haer allen recht voor hem,
[791] op een lange ry, kon overzien, en d'aengezichten der genakenden
[792] leeren kennen. Nu welaen, ick zal u kort afvaerdigende, uw nootlot[792]

[+][Randschrift:] *en toont alle zijn toekomende nakomelingen, en het Roomsche geslacht*.

789 *vergadering:* de verzamelde schimmen.
792 *u kort afvaerdigende:* in weinig woorden (zonder u lang op te houden); zie de *Tekstkritiek*.

Van 'slichaems kercker hecht en dicht gesloten, is
Het omzien naer de lucht, en 't licht, van waerze quamen,
Haer streng verboôn: en als de doot het lijf komt praemen,[1094]
In d'uiterste oogenblick, en 't leven 't lijf begeeft,
Dan leght noch d'arme ziel al 't vuil, dat op haer kleeft,
Niet af: dan treckt de ziel de smet des lichaems tevens
Niet uit: want noodigh volght het, dat door jaeren levens[1098]
Verknochtelingen zich verbinden sterck en stijf,
Waerom zy loutering vereischen, en 't misdrijf
Door straffen dient geboet. de zommigen, aen 't zuchten,
Zijn in den wint om hoogh gehangen te verluchten:
Een andre spoelt de vleck van zijne schelmery
In 't grondelooze meer met water af, of zy
Wort uitgebrant met vier: een ieder ziel moet gelden.[1105]
Hierna verzent men ons naer d'Elyzijnsche velden,
Een ruim en groot gewest. hier waert en klein getal
In blijde beemden en landouwen overal,
Tot dat de tijt verloopt, alle aengegroeide vlecken[1109]
Door een langduurigheit van tijden in die plecken
Verwonnen, 't hemelschdom des wezens, en het vuur[1111]
Van deze eenvouwige en heel simpele natuur
Geheel geloutert zijn. wanneer nu deze zielen,
Dus duizent jaeren lang van smetten, dieze hielen,[1114]
Gezuivert zijn, dan daeght Merkuur met zijne roe,
Een groote menighte naer den Vergeetvliet toe,
Op datze wat haer heught uit haer gedachten vaegen,
Ter weerelt innetreen, belust om haere dagen
In 't lichaem wederom te slijten, als voorheen.
Zoo sprack Anchys, en trock zijn' zoon, en oock met een
De priesterin by zich, in 't midden van de schaeren,
En 't vrolijck gekrioel van al die hier vergaêren,
En zet zich op een hooghte, en heuvel, van waer hy
Haer allen, recht voor hem, op eene lange ry
Kan teffens overzien, en monstren, en zich wennen[1125]
Alle aengezichten der genaeckenden te kennen.
Welaen, ick zal u, nu afvaerdigende, 't lot,[1127]
Dat u in eeuwigheit beschoren is van Godt,

1094 *streng verboôn;* vgl. de aant. bij r. 769 der proza-vertaling; *praemen:* bestoken, benarren.
1098 *noodigh:* noodzakelikerwijze.
1105 *gelden:* boeten (zijn schuld voldoen).
1109 *verloopen:* aflopen, vervuld worden.
1111 *'t hemelschdom des wezens:* het hemelse karakter.
1114 *hielen:* hielden.
1125 *teffens:* tegelijkertijd; voor een overeenkomstig gebruik van *zich wennen* (zonder veel betekenis, en steeds in rijm) vergelijke men *Lantgedichten* III, vs. 448; IV vs. 333; *Aen.* II, vs. 93; dit *gewennen* meermalen in rijm op *kennen*.
1127 *u* behoort zowel bij *afvaerdigen* als bij *ontvouwen* (*ἀπὸ κοινου*-constructie).

[793] ontvouwen, en melden wat eere de Dardaensche afkomst hier
[794] na zal gebeuren: welcke nakomelingen en doorluchtige zielen,
[795] onzen naam voerende, u uit den Italiaenschen geslachte staen te
[796] verwachten. Dees jongelingk [ziet ghy hem?] die daer op een
[797] stang leunt, en by lotinge de naeste plaets van den glans der eere[797]
[798] in heeft, dat is Sylvius, uwe afkomst, die uit Italiaenschen bloede,[798]
[799] gemengt met uwen stamme, d'eerste na uw overlijden voor den
[800] dagh zal komen, en de Vorsten van Alba met zijnen naem ver-
[801] eeren. De gemalin Lavinie zal dien Koningk en vader der Koningen,
[802] zijnen vergoden vader ter eere, in de bosschen optrecken; en ons
[803] geslacht van hem aenvangen over het lange Alba te heerschen.[803]
[804] De naesten aen hem zijn Prokas, d'eere des Trojaenschen volcks,[804-05]
[805] en Kapys, en Numitor, en Sylvius Eneas, die uwen naem dragende,
[806] braef te gelijck in Godtvruchtigheit en dapperheit zal uitmunten,[806]
[807] zoo hy eens het gezagh over Alba krijge. Zie eens, hoe die jonge-[807]
[808] lingen hun dapperheit zoo heerlijck ten toon stellen. Maer die met[808]
[809] eicke burgerkranssen hun hooft beschaduwen, zullen u Nomen-
[810] tum, de Gabien, en Fidenen, en Kollatijnsche muren op de bergen[810-11]
[811] stichten; en Pometie, en de sterckte Inuus, en Bole, en Kore. Alle
[812] deze landen, nu zonder naem, zullen dan naemhaftigh zijn. Ja de[812]
[813] strijtbare Romulus, uit Ilia zijne moeder, Assarakus bloet gesproten,[813]

797 *stang* (*hasta pura:* een lans zonder ijzeren beslag en punt): speerschacht; *by lotinge;* Latijn *sorte:* bij lotsbestemming; *de naeste plaets.... in heeft;* de Latijnse tekst zegt: het dichtst bij het (levens-) licht, het aardse licht staat (zie de vertaling in verzen, vers 1135).

798 *afkomst:* zoon; *Sylvius:* zoon van Aeneas en Lavinia, de dochter van koning Latinus (S. is dus gesproten uit *Italiaans bloed,* vermengd met 'Aeneas' stam'; volgens de sage stammen van hem de latere Albaanse vorsten af, die de naam Silvius droegen (zie r. 800). De hier door Vondel vertaalde Lat. versregels hebben van ouds reeds aanleiding gegeven tot verschillende opvattingen; men meende oudtijds dat Silvius eerst *na Aeneas' overlijden* (zie r. 799) was geboren; *tua proles postuma,* zegt de Lat. tekst; *postuma* betekent hier: laat geboren (de zoon van uw oude dag); volgens de oude opvatting en sage zou *Lavinia,* na Aeneas' dood in twist geraakt met Ascanius, in het bos gevlucht zijn en daar Silvius hebben ter wereld gebracht en opgevoed (vgl. r. 802: *optrecken;* educere).

803 *het lange Alba:* Alba Longa, de oudste stad van Latium; volgens de sage door Ascanius gesticht; de moederstad van Rome.

804-05 *de naesten aen hem:* zij die naast, onmiddellik bij hem staan; *Prokas, Kapys, Numitor* en *Sylvius Aeneas:* oude koningen van Alba Longa; *Numitor* is de grootvader van Romulus en Remus.

806 *S. Aeneas* zal zowel *in hoge mate* (braef) uitmunten door zijn godsvrucht als door zijn dapperheid.

807 *zoo.... krijge;* volgens de sage werd aan S.A. lang de regeringsmacht door zijn voogd onthouden.

808 *dapperheit;* Lat. *vires:* kracht; *maer die;* in Vondels Lat. tekst stond *at qui;* in onze tijd verkiest men de lezing *atque;* de zin wordt dan: en hoe hun slapen omgeven worden door *burgerlike eikenkransen* (809). Een dergelike krans (corona civica) werd aan Romeinse burgers gegeven als beloning voor verdienstelike daden (hier *het stichten von steden*); deze jongelingen zullen dus niet alleen uitmunten in krijgsmoed en kracht (r. 808), maar ook in de werken des vredes.

810-11 De acht hier genoemde steden en vestingen, koloniën van Alba Longa uit gesticht, liggen alle in Latium en 't land der Sabijnen, niet ver van 't latere Rome; *de Gabien,* ter vert. van *Gabiï,* stad in Latium; *Kollatijnsche muren:* de muren van de vesting Collatia.

812 *landen:* landstreken, velden; *naemhaftig:* een (roemrijke) naam voerend (de Lat. tekst zegt: Zò zullen de namen zijn van deze streken, nu nog zonder naam).

813 *de strijtbare Romulus,* ter vert. van *Romulus Mavortius:* R., de zoon van Mars; *Ilia* is Rhea Silvia, de dochter van de Albaanse koning Numitor; zij stamt uit het geslacht van Assaracus (waarop ook Aeneas' geslacht teruggaat; zie verder *Aen.* I. r. 306-vlg.). Mars won bij haar Romulus en Remus.

[814] zal zijn grootvaders rijcksgenoot zijn. Zie eens, hoe die dubbele[814]

814 *zal.... zijn;* Numitor, door zijn jongere broeder Amulius van de troon gestoten, werd later door Romulus (en Remus), zijn kleinzoons, hersteld in de koninklike waardigheid; *rijcksgenoot:* rijksgrote of mederegent (zie de vertaling in verzen, vs. 1162); *die dubbele kam*; Lat.: geminae cristae: de dubbele helmpluim (vederbos), of helmkam.

Ontvouwen, en met een den naem en prijs vermelden,[1129]
Die Dardans afkomst zal gebeuren; welcke helden,
En wat doorluchtigen, genoemt naer onzen naem,
Uit Itaeljaenschen stamme ons volgen met hun faem.[1132]
Dees jongling [zietge hem op eene heirsteng leunen?][1133]
Die uitgepickt by lot, waerop de grooten steunen,[1134]
Hier d'allernaeste plaets van 't zaligh licht beslaet,
Dat's Sylvius, u telgh, die uit Italisch zaet,
Gemengt met uwen stamme, en d'eerste, na uw leven,
In 't licht zal komen, aen d'Albaensche scepters geven
Den glans van zijnen naem. Lavinie, uwe ga
En bedgenoote, zal dien koning, vol gena,
Den vader van zoo veele erfkoningen en heeren,
In uwen ouden dagh, die 't ende schijnt t'ontbeeren,[1142]
In bosschen opvoên, en ons wijt befaemt geslacht
Lang Alba van 't begin regeeren door zijn maght.[1144]
De naeste aen deze telgh is d'eer der Troische steden,
Helt Prokas, Kapys volght, en Numitor, wiens treden
Eneas Sylvius nu nastapt, die uw' naem
Bewaert, en, teffens door zijn dappere oorloghsfaem
En zijn godtvruchtigheit, ten hemel in zal stijgen,
Indien hy 't rijxgezagh in Alba koom' te krijgen.
Bezie hoe moedigh zich die jongelingen daer
In 't harnas quijten voor den staet, en 't hoogh altaer.[1152]
Maer die met eicken loof en burgerkranssen praelen,
En 't hooft beschaduwen, dat zijnze, die de paelen[1154]
Des rijx bevestigen met steden, trots gebouwt,
Nomentum, Gabien, Fidenen, sterck en stout,
En hoogh Kollatie, gesticht in 't berghgeweste,
Pometie, Inuüs, en Bole, en Kores veste;
Nu landen zonder naem, doch wijt befaemt hier na.
De strijtbre Romulus, uit moeder Ilia
Voorheen geboren, uit Assarakus gesproten,[1161]
Is hier de minste niet van 's grootvaers rijxgenooten.

1129 *prijs:* eer.
1132 *ons volgen:* onze opvolgers zullen zijn.
1133 *heirsteng:* lans.
1134 *waerop de grooten steunen* is een toevoeging van Vondel, en zal wel als bepaling bij *lot* staan (zinspeelt Vondel op Aeneas, die de hem door het lot opgelegde taak met zoveel volharding volbrengt?).
1142 *die 't ende schijnt t'ontleeren:* die niet schijnt te willen weten van sterven, die de stervensure vergeet.
1144 Denk voor *Lang Alba:* zal.
1152 *'t hoogh altaer:* de godendienst.
1154 *paelen:* grenzen.
1161 *voorheen:* te voren; waarom Vondel hier *voorheen* invoegt, is mij niet duidelik; het woord is strijdig met de situatie, verbreekt de fictie.

[815] kam op zijne kruin overendt staet, en de vader der Goden zelf[815-16]
[816] hem alree onder de Goden rekent. O zoon, onder het beleit dezes
[817] mans wil de naemhaftige stadt Rome haer heerschappy met den[817-18]
[818] aerdtbodem, haere groothartigheit met den hemel bepalen. Deze
[819] stadt zal alleen haer zeven sloten met eenen muur omtrecken, en[819]
[820] geluckigh zijn door haer mannelijcke afkomst: gelijck vrouw[820]
[821] Berecynthie met torens gekroont, op haren wagen door de Frygi-[821]
[822] aensche steden varende, moedt draeght op de Goden, haer zonen,[822]
[823] en hondert neven berekent, die al te zamen in den hemel, al te[823]
[824] zamen boven de starren woonen. Nu keer, nu keer beide uw oogen
[825] herwaert, en bezie uw volck, uwe Romainen eens. Dit is Cesar
[826] en Julus geheele afkomst, die de wijde poorte des hemels in zal[826-27]
[827] varen. Dit is de man, dit is hy, die, gelijck ghy hoort, u zoo menigh-
[828] mael belooft wort; Augustus Cesar, uit der Goden geslacht, die[828]
[829] weder goude eeuwen in Latium, het landt eertijts by Saturnus[829]
[830] geregeert, zal invoeren. Hy zal het Rijck uitbreiden over Gara-[830]
[831] manten en Indianen. Een lant leit 'er buiten de twalef gesterrenten;[831]
[832] buiten den diereriem, de baen waer door de zon al het jaer hare
[833] ronde doet; en daer de hemel vol blakende starren, van Atlas[833]
[834] gestut, op zijne schouder draeit: dit lant, en de Kaspische Rijcken,[834834-35]
[835] en het Meotische gewest schricken nu alreede door der Goden
[836] orakels tegens dezes mans toekomste; en de zeven sidderende[836]

815-16 *en de vader.... rekent* is de vert. van: et pater ipse suo superum iam signat honore; dit vers wordt verschillend vertaald; een vert. die enigszins afwijkt van Vondels opvatting is: en (hoe) de vader der Goden zelf hem nu reeds onderscheidt met zijn eigen ereteken (nl. de scepter als symbool van de heerser).
817-18 *wil.... bepalen:* zal het beroemde Rome haar heerschappij uitstrekken tot de grenzen des aardrijks en haar moed zal die der hemelse Goden evenaren; *bepalen met:* doen begrenzen door, uitstrekken tot; vgl. *Aen.* I, r. 320-21.
819 vgl. *Lantged.* II, r. 518 (blz. 262); *slot* (arx): vesting (heuvel met vesting).
820 *geluckigh.... door,* ter vert. van felix (prole virum): rijk gezegend met helden (zonen).
821 *Berecynthie:* Cybele, de moeder der Goden, zie blz. 40, aant. 55; *met torens gekroont:* met een muurkroon op het hoofd (zie blz. 40).
822 *moedt dragen op:* trots zijn op (Cybele is trots op haar godenkroost).
823 *neven:* kleinzoons; *berekenen:* tellen (de hare noemen).
826-27 *die.... varen* (magnum caeli ventura sub axem: dat eens tot de as des hemels zal stijgen; versta: naar de bovenwereld en door hun roem ten hemel zullen stijgen); *gelijck ghy hoort;* beter: gij weet het (steeds weer wordt het u gezegd).
828 *wort;* versta: is; *uit der Goden geslacht; Augustus* (Octavianus) was de aangenomen zoon van de *vergode* Julius Caesar.
829 *Saturnus,* door Jupiter van de troon der Goden gestoten, zou heerser zijn geworden over Latium; zie verder, ook voor de *goude eeuwen,* de IVde *Herderskout,* blz. 124, aant. r. 19.
830 *Garamanten*; een volksstam in Noord-Afrika; zij woonden aan de Zuid-grenzen van de toenmaals bekende wereld en werden in 23 v. Chr. onderworpen; de Indiërs (*Indianen*) woonden in het uiterste Oosten (misschien worden hiermee door Vergilius ook de Ethiopiërs bedoeld); *over,* ter vert. van *super:* tot voorbij.
831 *Een lant leit 'er*.... is onjuist, (tellus jacet): deze gewesten liggen verder dan de jaarlikse zonnebaan (de 12 tekenen van de dierenriem); d.i. nog aan gene zijde van de hete zone.
833 *en daer:* namelik daar, waar; *blakend:* schitterend.
834 *dit lant* staat niet in de Lat. tekst.
834-35 *de Kaspische Rijcken en het Meotische gewest:* de volken aan de Kaspiese zee en de zee van Azow (de Scythen en Sarmaten; zij zonden een gezantschap naar Augustus om vriendschap en vrede te verzoeken.
836 *toekomste:* nadering.

[837] monden des Nyls zijn ontroert. Gewisselijck Alcides heeft noit[837]

837 *ontroert:* in beroering (met overdracht op de bewoners: vol vrees); *Alcides:* Hercules.

Bezie hoe hy alree dien dubblen kam op 't hooft
Trots opsteeckt, wat het hooft der Goden hem belooft;
Dewijl hy in 't getal der Goden wort getekent.[1165]
O zoon, wat wil de stadt van Rome, dan gerekent
Naemhaftigh, haere maght en heerschende beleit[1166-67]
Met 's aerdtrijcks ommeloop, en haer groothartigheit[1168]
Met 's hemels ommekreits bepaelen, en vergrooten!
Deze eene stadt alleen zal haere zeven sloten
Besluiten met een' muur, geluckigh in 't bewint
Door manlijcke afkomst zijn: gelijck vrouw Berecynth,
Met toornen rijck gekroont, op haeren hoogen wagen,
Door Frygiaensche steên ten toon wort omgedraegen,
Gemoedight op de Goôn, haer zoonen, hondert sterck,[1175]
Al neven uit haer bloet, die alle, boven 't zwerck,[1176]
In 't heldere gestarnt gezeten, daer regeeren.
Nu pas uwe oogen eens wat herwaert aen te keeren.[1178]
Bezie uw volck, bezie nu uw Romainen vry.
Dit 's CESAR, d'afkomst van Iülus, en haer ry,[1180]
Gereedt de wijde poort des hemels in te vaeren.
Dit is de man, dit is de zelve, zoo de maeren[1182]
U melden, die u wort zoo menighmael belooft,
AUGUSTUS CESAR, uit der Goôn geslacht, een hooft,
Een vorst, die Latium al weder zal verblijden,
En brengen het geluck en weelde en goude tijden
Te voorschijn, daer wel eer Saturnus heeft geheerscht.
Hy zal het rijxgebiet uitbreiden allereerst,[1188]
Oock over Garamante, en Indus, rijck van zegen.
Een lantschap, verder dan de dierenriem gelegen,
De zonnebaen, en daer 't gewelf, vol licht gezaeit,[1191]
Van Atlas onderstut, op Atlas schouders draeit;
Dit lant, en 't Kaspisch rijck, en zijn Meootsche meeren,
Verschricken ree van verre, ontstelt door 't profeteeren
Van Godts orakels, voor 't verschijnen van dien helt,
En zeven keelen van den Nylstroom staen ontstelt.
Noit heeft Alcides zoo veel landen overtogen,

1165 *getekent:* opgetekend, opgenomen.
1166-67 *dan gerekent naemhaftigh:* dan als beroemde stad aangemerkt, beschouwd; *heerschende beleit:* heerschappij.
1168 *ommeloop:* omtrek, grenzen (zie *ommekreits*).
1175 *gemoedight:* trots.
1176 *al neven:* allen afstammelingen.
1178 *pas te keeren,* omschrijving van de imperatief: keer.
1180 *haer* heeft betrekking op afkomst; *haer ry:* de hele rij afstammelingen uit Iülus geslacht.
1182 *maeren,* meerv. van *maere* (vgl. de vert. in proza, r. 827 met aant.).
1188 *Hy.... allereerst:* hij in de eerste plaats, hij vooral.
1191 *'t gewelf, vol licht gezaeit:* 't hemelgewelf, bezaaid met lichtende sterren.

*

[838] zoo veel lants overtrocken; al schoot hy de hinde met haere kopere[838838-40]
[839] voeten; of veilighde Erymanthus bosschen; en joegh de slang te
[840] Lerne met zijnen hoogh eenen schrick op 't lijf: nochte Bacchus,
[841] die na zijn overwinning de tigers onder het juck gespannen, van[841]
[842] Nysaes hooge kruin afdrijvende, met zijnen teugel van wijngert-[842]
[843] bladeren voortment: en twijfelen wy noch, of wy onzen naem en[843]
[844] roem door heerlijcke daden willen uitbreiden? of belet de vrees
[845] ons op den bodem van Ausonie neder te slaen? Maer wie is het,[845]
[846] die van verre met olijftacken uitmuntende, offerhanden instelt?[846]
[847] Ick ken het hair, en den grijzen baert des Roomschen Konings;[847]
[848] die uit zijn laegh Kurien en arm lant, in een groot Rijck beroepen,[848]
[849] d'eerste de stad door zijne wetten bevestighde; wiens nazaet[849]
[850] Tullus de rust des vaderlants zal steuren, en in 't harnas helpen[850]
[851] de mannen, die den oorloogh verleerden, en de krijghsliên, die alree
[852] de triomfen ontwendden. Ankus, trotser van aert, volght hem,[852]
[853] en is alree te zeer met de gunst der gemeente beholpen. Wilt ghy[853]
[854] hier oock de Koningklijcke Tarquijnen zien, en de groothartige ziel[854]
[855] van Brutus, wreker des ongelijcks, en hersteller der Vryheit? Het[855]

* TEKSTKRITIEK: r. 843-44 *of.... uitbreiden* is in de druk van 1659 vervangen door: *onzen naem uit te breiden door heerlijcke daden*. - 849 *bevestighde* is in de druk van 1659 vervangen door: *bevestigen zal* (zie de aant.). - 858 *doot i*s in 1659 vervangen door *straffe* (ad *paenam* vocabit).

838 *overtrocken:* doortrokken (obivit).

838-40 Deze regels zinspelen op drie werken van Hercules: 1°. het schieten van een onvermoeide hinde, die hij een jaar lang achtervolgde; 2°. het doden van het Erymanthiese everzwijn (vergelijk *Aen.* V, 494), dat Arcadië onveilig maakte; 3°. het doden van de Lernaeiese slang (hydra), die leefde in 't moeras Lerna, ten zuiden van Argos. H. dreef haar met gloeiende pijlen uit haar hol en doodde haar toen.

841 *na zijn overwinning* (victor); versta: in triomftocht; Bacchus' wagen was met tijgers bespannen.

842 *Nysa:* stad en berg in Indië, waar B. door nimfen was opgevoed; *van wijngertbladeren*; versta: omslingerd door wijnranken.

843 *twijfelen:* weifelen, aarzelen; *wy,* nl. Anchises en Aeneas (als stamvaders van 't Romeinse volk).

845 *Ausonie:* Italië; *nederslaen:* zich vestigen.

846 *uitmuntende met:* zich onderscheidende door, versierd met.

847 *ken:* herken; *des Roomschen Konings:* van de koning van Rome, nl. Numa; Anchises wijst nu de koningen van het oude Rome aan en gaat dus in chronologiese zin een reeks eeuwen terug; Numa sluit chronologies aan bij Romulus, de eerste koning van Rome (r. 813).

848 *uit zijn laeg Kuriën:* uit zijn nederige Curië (Cures), de oude hoofdstad der Sabijnen, in de nabijheid van Rome; Numa regelt de religieuze cultus (zie r. 846) en geeft wetten.

849 *d'eerste:* als eerste (de *jonge* stad zegt de Lat. tekst); *bevestighde;* Vondel heeft gelezen *fundavit;* beter: *fundabit:* zal bevestigen (zie de *Tekstkritiek*); *nazaet:* opvolger.

850 *Tullus:* Tullus Hostilius, een krijgszuchtig vorst.

852 *Ankus:* Ancus Martius; *trotser van aert* ter vert. van *jactantior:* laatdunkend van aard (nog al praalziek).

853 *beholpen met* (gaudens): gevleid met, gevoelig voor (de volksgunst, populariteit).

854 *de Koningklijcke Tarquijnen* (Tarquinius Priscus, Servius Tullius, met een Tarquinia getrouwd, en Tarquinius Superbus); de drie laatste koningen; Tarq. Sup. werd in 510 v. Chr. wegens zijn wreedheid verdreven door *Brutus*.

855 *ongelijck:* onrecht (de gewelddaden van T.S.); met *Brutus* begint de rij van helden uit de tijd der republiek.

[856] Burgemeesterlijck gezagh en de gestrenge bijlen zullen eerst dezen[856]
[857] man opgedragen worden: en d'ongeluckige vader zal zijne zonen,[857]
[858] berockenaers van nieuwe oorlogen, ter doot vorderen, uit liefde[858]
[859] tot de goude vryheit; zonder aen te zien, hoe de nakomelingen[859-60]
[860] dit stuck mogen duiden: de liefde tot het vaderlant, en onuit-

856 *Burgemeesterlijck:* consulair; *de gestrenge bijlen,* ter vert. van *secures saevas:* de onbarmhartige bijlen (als symbool van strenge rechtsoefening, van de macht der consuls over leven en dood).

857 *zijne zonen;* Brutus' zonen hadden deelgenomen aan een samenzwering tot herstel der Tarquinii.

858 *zal vorderen:* zal verwijzen (vocebit).

859-60 *zonder aen te zien, hoe.... duiden* (beoordelen, uitleggen); een meer verkieslike vert. van Vergilius' woorden is: de ongelukkige (uit r. 857 naar hier te verplaatsen)! hoezeer ook het nageslacht deze terechtstelling moge prijzen.

Neen zeker, [schoon de pijl, van zijne pees gevlogen,
De snelle hinde met haer kopre voeten schoot,
Of 't bosch van Erymanth verloste uit last en noot;
En met zijn' boogh de slang, van Lerne heeft verschrocken:]
Noch Bacchus, na den slagh, van tigren voortgetrocken,[1202]
Die hy inspannen dorst, en mennen, zonder schroom,
Van Nysaes hooge kruin, met zijnen groenen toom
Van wijngertbladeren: en staenwe noch beladen,[1205]
En twijflen onzen naem en lof door brave daeden
Te recken eeuwen lang? of houdt de vrees ons staen?[1207]
Beletze ons in 't Ausoonsch geweste neêr te slaen?
Maer wie is dit, die gins met tacken van olyven
Dus uitmunt, en den dienst der Goden pooght te stijven,[1210]
En offers innevoert? ick ken den grijzen baert,
En 't haer des konings, die, eerst arm en onvermaert,
Uit zijn laegh Kuriën, een arrem lant, ten leste
Beroepen in een rijck, dat groot is, eerst de veste[1214]
Door zijne wetten sterckt. zijn nazaet Tullus stoort[1215]
De rust des vaderlants, en opent d'oorloghspoort
Voor mannen, die een wijl den oorelogh ontwenden,
Den krijgh verleerden, en noch noit triomfen kenden.
Hem volleght Ankus, ruim zoo trots, der gilden vrient,[1219]
En met de gunst van 't graeu te jammerlijck gedient.[1220]
Wilt gy Tarquijnen zien 't gekroonde hooft opsteecken,
En Brutus ziel, zoo trots in 't schellemstuck te wreecken,[1222]
De vryheit wederom te zetten in haer kracht?
De strenge rechtbijl en de burgermeesters maght
Wort eerst dien grooten man met reden opgedragen.[1225]
d'Onzaelge vader zal zijn zoons, die d'oorloghsplaegen
Op nieu berockenen, verwijzen onvertsaeght,[1227]
Uit liefde, die hy tot de goude vryheit draeght,
Oock zonder aen te zien hoe dit den nageboren[1229]
En zijn' nakomeling noch klincken zal in d'ooren.
De treck ten vaderlande, en lust, om onvergaen[1231]

1202 *na den slagh* is onjuist, evenals *na zijn overwinning* (proza-vert., r. 841) een minder juiste vert. van *victor* is; Bacchus trekt triomfantelik de wereld door om (beschaving te brengen) zijn eredienst te vestigen; hij overwint gemakkelik, waar hij op verzet stuit.
1205 *beladen:* bezorgd.
1207 *recken:* doen voortleven.
1210 *stijven:* (be)vestigen.
1214 *de veste:* de vestingstad Rome.
1215 *stercken:* een stevige grondslag geven.
1219 *der gilden vrient* (modernisering van V.): de vriend van de gemene man.
1220 *gedient met:* ingenomen met, gesteld op.
1222 *trots:* fier; *'t schellemstuck;* zie de aant. bij de proza-vert., r. 855.
1225 *met reden:* terecht.
1227 *verwijzen:* ter dood veroordelen.
1229 *nageboren,* syn. van *nakomeling*.
1231 *treck:* liefde; *onvergaen:* onvergankelik.

*

[861] sprekelijke begeerte tot lof zullen boven staen: ja zie ginder de[861]
[862] Decien, en Drusen, en Torquaet met zijn wreede bijl, en Kamil,[862]
[863] die met d'ontweldighde standerden weder t'huis komt. Maer deze[863]
[864] eendraghtige zielen, die ghy nu (terwijlze noch in duisternisse
[865] gedompelt worden) in eenerhande harnassen ziet blincken; och,[865]
[866] wat al oorlooghs, welck eenen strijt en neerlaegh zullenze onderling[866]
[867] berockenen, indienze eens voor den dagh komen: de schoonvader[867]
[868] afstijgende van de hooge Alpes, en het slot van Monekus; de[868]
[869] schoonzoon met Oosterlingen toegerust, en tegens hem gekant.[869]
[870] Ay, mijn kinders, gewent de gemoeden niet tot zulcke oorlogen,[870]
[871] nochte went het spits uwer geweldige heirkrachten niet tegens
[872] de borst en het hart des vaderlants: en ghy, en ghy, o mijn eerste[872-73]
[873] bloet, uit hemelschen stamme gesproten, spaer den uwen: worp
[874] het geweer uit de hant. D'ander door de neerlaegh des Achajers[874]
[875] vermaert, zal, als overwinner, van het verdelghde Korinthen, het
[876] hooge Kapitool met den triomfwagen oprijden. D'ander zal Aga-[876]
[877] memnons Argos en Mycenen, zelf Eakus nakomeling, en 't geslacht[877]
[878] van den strijtbaren Achilles uitroien tot wraeck zijner Trojaensche
[879] voorvaderen, en het schenden van Minerves kercken. Wie kan,[879]
[880] o groote Kato, u, of o Kossus, u stilzwijgens voorby gaen? Wie[880]

* TEKSTKRITIEK: r. 870 De woorden *gewent... tot* zijn in 1659 vervangen door: *steeckt u niet in* (zie de aant.).

861 *boven staen:* de overhand krijgen (in zijn gemoed).

862 *de Decien en Drusen:* krijgshelden uit de tijd der republiek; *Torquaet:* T. Manlius Torquatus liet zijn eigen zoon wegens ongehoorzaamheid in de krijg terechtstellen (340); *Kamil:* Camillus dwingt de Galliërs het beleg van Rome op te heffen en herovert de door hen veroverde wapens, veldtekenen ('standerden') en oorlogsbuit (389).

863 *deze,* nl. de twee volgende helden (Julius Caesar en Pompejus).

865 *in eenerhande harnassen:* in gelijke wapenrusting; de volgende regels zinspelen op de tweede Burgeroorlog (49-45).

866 *neerlaegh:* bloedbad, slachting.

867 *de schoonvader:* Caesar, met wiens dochter Julia Pompejus gehuwd was.

868 *het slot van Monekus:* de burcht van M. (waar nu Monaco ligt).

869 *met Oosterlingen toegerust:* met hulptroepen uit het Oosten (om zich tegen Caesar te weer te stellen).

870 *gewent.... oorlogen* (ne tanta animis adsuescite bella).

872-73 *mijn eerste bloet* is onjuist (tuque prior.... meus sanguis): en gij.... mijn afstammeling (werp *gij het eerst* de wapenen weg; zie r. 874); *uit hemelschen stamme gesproten;* met *gij* wordt Julius Caesar bedoeld, wiens geslacht teruggaat op Aen., Venus' zoon; *spaer den uwen* dient te worden opgevat als: geef gij het eerst het voorbeeld van verdraagzaamheid (parce).

874 *d'ander,* ter vert. van *ille:* die daar (zie de *Tekstkritiek*); er volgt een nieuwe opsomming van verdienstelike Romeinen uit de tijd der republiek; met *ille* wordt aangeduid *Lucius Mummius,* die Corinthe innam en in brand stak (146); *Achajer:* Griek.

876 *d'ander;* versta: gene (gindse held); bedoeld wordt Aemilius Paulus, die de Grieken bij Pydna in Macedonië versloeg en zegevierend door Griekenland trok (168-167). In dit verband is hij de wreker van het onrecht, de Trojanen door de Grieken aangedaan; vandaar ook de namen *Agamemnon* enz.; vgl. *Aen.* I, 316-318.

877 *zelf Eakus nakomeling:* de nakomeling van Aeacus zelf; dat is Perseus, de overwonnen koning van Macedonië, die zijn stamboom opvoerde tot Achilles, de kleinzoon van Aeacus.

879 *het schenden van Minerves kercken;* voor de schending van Minerva's tempel zie men *Aen.* II, r. 439.

880 *Kato:* de bekende censor; *Kossus:* een krijgstribuun in de 5de eeuw voor Chr.

[881] Gracchus geslacht? of beide de Scipioos, twee oorloogsblixems,[881]
[882] het bederf van Libye? en Fabricius, maghtigh met kleene mid-[882]

881 *Gracchus geslacht:* Gracchus en zijn zonen (de bekende volkstribunen); de vader was beroemd als oorlogsheld; *beide de Scipioos:* P. Corn. Scipio Africanus major en minor; de eerste overwinnaar van Hannibal, de tweede veroverde en verwoestte Carthago (146).

882 *het bederf van Libye:* die Libye (Carthago) vernietigden; *Fabricius:* C. Fabricius, consul (± 280), bekend om zijn eenvoud en onomkoopbaarheid; *machtigh.... middelen;* de Lat. tekst bedoelt: machtig in (ondanks) zijn eenvoud; vgl. de vertaling in verzen, vs. 1266.

Te leven op de tong, zal verre bovenstaen.
Zie daer de Deciën en Drusen staen, als stijlen,[1233]
Na hen Torquaet, te wreet in 't straffen met zijn bylen,
En dan Kamillus, wien de natoght wel geluckt,[1235]
En keert met standerden, zijn vyants vuist ontruckt.
Maer dit eendraghtigh paer, twee groote en brave zielen,
Die noch in duisternis gedompelt vrede hielen,
En gy hier blincken ziet in 't harnas te gelijck,[1239]
Och, wat al oorloghs, welck een neêrlaegh zou hen 't rijck[1240]
Noch onderlinge zien berockenen te zamen,
Indienze eens voor den dagh in 't licht ter weerelt quamen!
De schoonvaêr stijgende van d'Alpen naer beneên,
En van Monekus slot; de schoonzoon aengetreên
En tegens hem gekant met strijtbaere Oosterlingen.
Ay kinders, wacht u van elckandre te bespringen
Met zulck een' krijgh, noch zet met zulck een ernst en smert
Uw stercke heirspits niet den vaderlande op 't hart:
En gy voor al, mijn telgh, uit 's hemels stam gesproten,
Worp wech 't geweer: verschoon uw eige rijxgenooten.[1250]
Dees, door de neêrlaegh des Achaiers, wijt vermaert,
Zal overwinner van Korinthe, door het zwaert
En vier verwoest, den bergh en 't Kapitool oprijden,
En, triomfeerende op zijn' wagen, elck verblijden:
Dees dappre zal Mycene en Agamemnons stadt,
Het zaet van Eakus, en d'afkomst, die men schat[1256]
Van helt Achilles af te daelen, al te gader
Verdelgen, tot een wraeck van zijn' Trojaenschen vader
En grootvaêrs, en de kerck van Pallas, snoot geschent.[1258-59]
Wie kan u, Kato, door uw grootheit elck bekent,[1260]
Wie kan, ô Kossus, u voorbygaen, zonder melden?
Wie Gracchus out geslacht? wie bey deze oorloghshelden,
De dappre Scipioos, twee oorloghsblixems, het
Bederf van Libye, en Karthage, in puin geplet?
Of helt Fabricius, die zijnen acker ploeghde,
En, vry van goutzucht, rijck in 't kleene zich genoeghde?

1233 *stijl:* steunpilaar (van de staat).
1235 *de natoght,* nl. na de nederlaag bij Allia tegen de Galliërs in 390.
1239 *die,* subject in r. 1238, bij *blincken* als object te denken.
1240 *zou* (en *indien..., quamen*) is onjuist; *zal* (en *wanneer.... komen*).
1250 *rijxgenooten:* medeburgers.
1256 *het zaet van Eakus* en *d'afkomst*.... zijn beide benamingen voor Perseus, de koning der Macedoniërs.
1258-59 *vader en grootvaêrs:* voorgeslacht.
1260 *elck* is datief.

*

[883] delen? of u, o Serraen, die den acker bezaeit? o Fabien, waer[883]
[884] rucktghe my hene, die moede ben? Ghy allergrootste zijt d'eenige[884]
[885] man, die door den vyant op te houden onzen Staet redde. Ande-[885]
[886] ren, geloof ick, zullen met het graefyzer in koper de natuur en 't[886]
[887] leven zelf nabootsen; beelden naer het leven uit marmer houwen;
[888] cierlijcker hunne zaeck bepleiten, en met den graetboge starren[888]
[889] schietende, den loop des hemels meten, en den loop der starren[889]
[890] gadeslaen: ghy Romain zult passen over de volcken van uw gebiet[890]
[891] te regeeren [dit zal uw werck zijn] en een wijze op den vrede te[891]
[892] zetten: ootmoedigen te sparen, hoovaerdigen te beoorlogen. Zoo[892]
[893] sprack Anchises, zijn vader; en voeghde dit noch hier by, terwijlze
[894] met verwondering luisterden: bezie eens hoe Marcel met zijnen[894-95]
[895] vetten buit uitmuntende, daer henetreet, en als een overwinner,
[896] boven alle helden uitsteeckt. Dees Ridder zal den Staet van Rome[896]
[897] in een groote onrust en beroerte vast zetten, de Penen en weerspan-[897]
[898] nigen Gal ter neder houwen, en de derde mael zijnen wapenroof,[898]
[899] vader Quirijn ter eere, ophangen. En toen zeide Eneas (want hy[899]
[900] zagh voorbygaen eenen jongelingk, schoon van gedaente, en in

* TEKSTKRITIEK: r. 892 *beoorlogen* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *verdelgen* (zie de aant.).

883 *Serraen:* C. Atilius Serranus, een beroemd veldheer in de eerste Puniese oorlog; volgens de overlevering was hij juist bezig zijn akkers te bezaaien, toen gezanten hem de tijding brachten dat hij tot consul was gekozen; *Fabien;* het geslacht der Fabii is vooral beroemd geworden door Quintus Fabius Maximus (Cunctator), die door zijn bedachtzaam ontwijken van de slag Hannibal's macht in de 2de Puniese oorlog verlamde.

884 *my, die moede ben:* mij, die vermoeid ben van de opsomming al dezer helden.

885 *Anderen:* hier wel te verstaan: de Grieken.

886 *geloof ick;* versta: ik wil het geloven; *zullen;* de Lat. tekst zegt: zullen *beter; graefijzer:* graveerstift (anderen zullen bekwamer zijn in het scheppen van levende beelden uit koper en marmer).

888 *cierlijcker.... bepleiten:* groter redenaars zijn (voor het volk en in de rechtszaal); *graetboog:* een instrument waarmee de zeeman de hoogte der hemellichamen mat.

889 *den loop des hemels:* de wenteling van het hemelgewelf.

890 *passen:* indachtig zijn (*memento* regere); *over.... regeeren*; beter: aan de volken uw heerschappij op te leggen.

891 *uw* met klem; *een wijze zetten op* (imponere morem paci): vaste wetten instellen, opleggen voor de handhaving van (recht en vrede); vgl. blz. 86, vs. 10.

892 *ootmoedigen* (Lat.: subjectis): zij die zich gedwee en onderdanig betonen; *hoovaerdigen.... beoorlogen* (debellare superbos*:* de vermetele weerspannigen verpletten; vgl. de *Tekstkritiek*).

894-95 met *bezie eens* wordt de opsomming der helden, in r. 885 afgebroken, hervat; de nu volgende regels leiden een hulde aan Augustus' geslacht in; *Marcel:* M. Claudius Marcellus, consul in 222 v. Chr., doodde in een tweekamp de aanvoerder der Galliërs en roofde zijn wapenrusting; prijkend met *die eervolle buit* treedt hij daarheen; Vondel vertaalt*: met zijnen vetten buit uitmuntende* (insignis spoliis opimis).

896 *Ridder,* ter vert. van *eques* (iemand, die tot de Rom. ridderstand behoorde); *den Staet van Rome:* de machtspositie van R.

897 *zal vastzetten* (sistet: zal voor ondergang behoeden; zal tegenhouden in haar val); *de Penen* (Poenos): de Puniërs (Carthagers).

898 *Gal:* Galliër; *de derde mael;* vòòr hem hadden Romulus en een van de *Cossi* (vgl. r. 880) een dergelike buit (*spolia opima:* de buit door de ene veldheer op de andere behaald, zie r. 895) als hij opgehangen in de tempel van Jupiter.

899 *vader Quirijn,* hier waarschijnlik Mars (Romulus?).

[901] 't blancke harnas; doch niet te bly van aenzicht, en die het hooft han-[901]
[902] gen liet) Vader, sprack hy, wat zoon is dat, die Marcel op wegh ver-[902]
[903] gezelschapt? Is het een van den hoogen stamme der nakomelingen?[903]
[904] Welck een gewoel der megezellen is 'er ontrent hem! hoe is hy[904-905]

901 *blanck:* schitterend.
902 *wat zoon;* Vergilius bedoelt: wie is dat....; (is het) zijn zoon (of...)?
903 *der;* versta: zijner.
904-905 *hoe... gelijck* is een onjuiste vert. van: quantum instar in ipso: welk een indrukwekkende verschijning is hij.

Of u, Serraen, die stil uw zaet in 't lant begraeft?
Waer rucktge, ô Fabien, my, moede en afgeslaeft?[1268]
Gy, allergrootste, zijt de man by uw vertrouden,[1269]
Die 's vyants heir verleit, en, met hem op te houden,[1270]
Alleen den ganschen staet, de hooftstadt Rome, ontzet.
'k Geloof een ander zal in koper, kloeck en net,
Het leven en natuur met zijn graefyzer tergen;[1273]
Een ander beelden uit de marmersteene bergen
Naer 't leven houwen; of zijn pleit ter vierschaer kleên[1275]
Met schijn van beter recht; of, nut voor 't algemeen,[1276]
De starren schieten met den graedboogh, wisser weeten
De starren ga te slaen, en 's hemels loop te meeten:
Maer gy Romain, u past, uw werck is 't, dat gy ziet[1279]
Te heerschen over 't volck in 't weereltsche gebiet,[1280]
Een rechte maet en wijs op pais en vre te zetten,
't Gedwee te spaeren, en het trotse hart te pletten.[1282]
Zoo spreeckt de vader vast den zoon Eneas aen,[1283]
Terwijlze luisteren, en heel verwondert staen.
Hy voeght 'er dit noch by: ay zie Marcellus treden,
Die uitmunt met zijn' roof, den vyanden ontstreden;
Hoe hy in 't heldenperck dus uitsteeckt boven al.
Dees ridder zal de stadt van Rome, in ongeval
En maghtige onrust, vast en buiten zorgen stellen,
Den Peen en Gal, gelijck muityns, ter neder vellen,[1290]
En, voor de derdemael, zijn' wapenroof met pracht
Ophangen, Godt Quirijn ter eere, en zijn geslacht.
Toen sprack Eneas: want hy zagh voorby hem treden
Een' braven jongelingk, heel schoon van leest en leden,
En blanck in 't harrenas, doch die, niet al te bly
In 't aengezicht, zijn hooft liet hangen overzy:
Ay vader, zegh wat zoon by deze toghtgenooten[1297]
Geleit Marcel? is 't een nakomelingk, gesproten[1298]
Uit hoogen stamme? wat een vreeslijck gekrieoel
Der megenooten is omtrent hem in 't gewoel![1300]

1268 *waer:* waarheen.
1269 *by uw vertrouden:* bij uw getrouwen of vertrouwelingen.
1270 *verleiden:* een andere richting doen nemen, heen en weer doen trekken.
1273 *tergen:* naar de kroon steken, trachten te evenaren.
1275 *kleên:* aankleden (opsmukken, tooien).
1276 *met schijn* (blijk) *van beter recht:* met treffender bewijsstukken, argumenten; *nut voor 't algemeen:* wat nuttig is voor het gehele volk.
1279 *u past:* u voegt het, syn. van *uw werck is 't.*
1280 *'t weereltsche gebiet:* het aardrijk.
1282 Bij *gedwee* is *hart* te denken.
1283 *spreeckt vast aen:* is bezig toe te spreken.
1290 *muityn* (Fr. mutin): oproerling; Vergilius gebruikt het woord alleen met betr. tot de Galliërs (sternet Poenos Gallumque *rebellem*).
1297 *by deze toghtgenooten:* onder deze (zijn) metgezellen; vergelijk de aantekening bij de prozatekst, r. 902.
1298 *geleiden:* begeleiden.
1300 *megenooten:* gevolg.

*

[905] Marcel zoo gelijck! maer een droef onweder, een donckere wolck
[906] hangt hem over het hooft. Toen sprack vader Anchises met tranen
[907] in d'oogen: o zoon, onderzoeck de geweldige droefheit uwer na-
[908] komelingen niet: het nootlot zal de weerelt deze telgh slechts
[909] laten zien, en niet gedoogen datze langer bloeie. O Goden, ghy[909-14]
[910] duchte dat de Romainsche stam al te maghtigh zou worden, indien
[911] zulcke gezegende telgen haren wasdom bereickten. Met hoe groot
[912] een geschrey van mannen zal hy naer de groote stadt van Mars,
[913] in het velt van Mars, gevoert worden? of wat al lijcken zult ghy,
[914] o Tibergodt, zien, wanneer ghy langs het nieuwe graf stroomt?
[915] Geen kint van Trojaenschen stamme geeft zijnen Latijnschen voor-[915-16]
[916] ouderen zulck eenen moedt: nochte Romulus landouw zal namaels
[917] op eenigh voesterkint zoo stoffen. Och beminner des vaderlants,[917]
[918] och overoude trouw, en onverwonne oorlooghsvuisten. Niemant[918]
[919] zou hem vergeefs bejegent hebben, als hy gewapent op zijnen[919]
[920] vyant aenquam; het zy te voet; het zy hy een schuimbeckend
[921] paert met sporen in de zyde noopte. Och kint wel beklagens waer-[921921-23]
[922] digh, zoo ghy eeniger wijze uw vinnigh nootlot kunt kneuzen;
[923] ghy zult Marcel wezen. Brengt handen vol lelien: ick zal purpere
[924] bloemen stroien, en ten minste met deze gaven mijn nakomelings
[925] geest vernoegen, en met een ydele lijckschenckaedje vereeren.[925]
[926] Aldus dolenze doorgaens, door al die streek, in ruime en luchtige[926-27]

* TEKSTKRITIEK: r. 918-21 De passage *Niemant.... noopte* is in de druk van 1659 aldus gewijzigd: *Als hy gewapent op zijnen vyant aenquam; het zy te voet; het zy hy een schuimbeckend paert met sporen in de zijde noopte, dan zoude niemant zich beroemen dat hy hem in het velt bejegende*.

909-14 Vergilius doelt hier op *Marcellus,* de zoon van Augustus' zuster Octavia, een veelbelovend jongeling, door Augustus tot zijn opvolger bestemd, die in 23 v. Chr., onverwacht op 19-jarige leeftijd stierf (vergelijk blz. 48, r. 100-vlg.); Marcellus' lijk werd bijgezet in het Mausoleum van Augustus aan de oever van de Tiber en geheel Rome nam deel aan de begrafenisplechtigheid op de *Campus Martius,* het Marsveld, ook aan de Tiber gelegen. De Lat. tekst zegt: welk een geweeklaag van mannen zal dit veld van Mars doen opklinken over de stad van Mars (= Rome, gebouwd door Romulus, Mars' zoon); *lijcken,* r. 913, is de vert. van *funera:* rouwplechtigheden; *lijk* in de betekenis van lijkdienst, begrafenis is in Zuid-Nederland nog vrij algemeen bekend; vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, kol. 2285; *het nieuwe graf* (tumulum recentem): de verse grafheuvel (de pas opgerichte graftombe).

915-16 *geeft.... zulck eenen moedt:* wekt zulke hoopvolle verwachtingen (in tantum spe tollet avos); *nochte.... zal:* en evenmin zal.

917 *stoffen:* trots zijn op.

918 *overoude trouw:* trouw, even hecht als men die in de goede oude tijd aantrof; ouderwetse trouw.

919 *vergeefs,* ter vert. van *impune:* straffeloos; *bejegent;* versta hier: in de weg getreden.

921 *nopen:* (met sporen) prikkelen.

921-23 *Och kint.... wezen;* Vondel heeft hier de Lat. tekst onjuist opgevat. Die zegt: och beklagenswaardige knaap; mocht gij toch op enigerlei wijze de ketenen van het harde noodlot kunnen verbreken; gij zult Marcel wezen (zie voor deze woorden blz. 48, r. 101). Vondel heeft waarschijnlik als volgt gedacht: och beklagenswaardige knaap; indien gij er in slaagt uw noodlot (vroeg te moeten sterven) te breken, dan zult gij - volgroeid - die Marcellus zijn, die ideale *man,* die gij als *jongeling* belooft te zullen worden.

925 *vernoegen:* rijkelik tevreden stellen; de verschuldigde eer (ruimschoots) bewijzen (zijn schim onder bloemen bedelven); *ydel* (inanis): nutteloos, niets batend.

926-27 *doorgaens:* alom, allerwege; *in ruime en luchtige beemden,* ter vert. van: aëris in campis latis; voor de juiste betekenis van *campi aëris* zie men Nordens uitgave van *Aeneïs* VI, 2de druk, blz. 23.

[927] beemden, en bezichtigen alles. Na dat Anchises zijnen zoon overal[+]
[928] heeft omgeleit, en zijn hart ontvonckt in liefde tot de toekomende

[+][Randschrift:] *Anchises zijnen zoon aldus omgeleit hebbende,*

Hoe zweemt hy naer Marcel! maer zie eens hoe daer boven
Hem zulck een donckre wolck hangt over 't hooft geschoven.
Anchys de vader sprack met traenen in 't gezicht:
Och zoon, och onderzoeck niet reuckeloos noch licht[1304]
De groote droefheit van uwe erfnakomelingen.
Het hemelsch nootlot, door geene aerdtsche maght te dwingen,
Zal deze telg alleen de weerelt laeten zien,
En niet gedoogen dat zy bloeie. ô Goôn, misschien
Stont gy beducht, als of de Roomsche stam te maghtigh
Zou groeien, zoo dees telg, dus zegenrijck en krachtigh,
Haer' wasdom had bereickt. hoe droevigh en beroert[1311]
Wort hy naer 't velt van Mars in Mavors stadt gevoert,[1312]
Met eenen langen sleep van mannen! wat al lijcken
Zult gy, ô Tibergodt, met uwe watren strijcken,[1314]
Wanneerge vloeit en stroomt voorby het nieuwe graf!
Geen knaep uit Troischen stamme en Frygische afkomst gaf
Aen zijn Latynsch geslacht die hoop van triomfeeren:[1317]
Noch Romulus landou zal nimmer dus braveeren[1318]
Op eenigh voesterkint. ô steun van 't vaderlant!
Och overoude trou, en onverwonne hant!
Niet een zou hem vergeefs, wanneer hy 's vyants harten
Uitdaegen quam in 't velt, bejegenen en tarten;
Het zy te voet, het zy hy een schuimbeckend paert
Met scherpe spooren noopte. och, knaep, beklaegens waert,
Indien gy eenighzins uw nootlot kneust na dezen,[1325]
Gy zult gewisselijck alleen Marcellus wezen.
Brengt lelien, en pluckt geheele bedden af,
Dat ick met purperverf en bloemen 't edel graf[1328]
Bestroie, en met dees gift mijn afkomsts lijck stoffeere,
Haer ziel berechte, en met een ydle staetsie eere.[1330]
Dus dwaelenze doorgaens door al dees streeck in 't dal,
In ruime en ope lucht, en monsteren het al.
Na dat Anchys zijn' zoon dus omleide, en ontvonckte
In liefde tot de faem, waermê men namaels pronckte,[1334]

1304 *licht:* lichtvaardig.
1311 *beroert:* met diepe ontroering (terwijl de volgers van de lijkstoet overmand zijn door aandoening).
1312 *Mavors,* oudlatijnse vorm voor Mars.
1314 *met uwe watren strijcken:* langs uwe oevers zien gaan.
1317 *die hoop van triomfeeren;* vgl. de aant. bij de prozavert., r. 915-916.
1318 *noch.... nimmer,* dubb. ontk.
1325 *eenighzins,* op enige wijze; *kneuzen:* breken.
1328 *met purperverf en bloemen:* met purperkleurige bloemen.
1330 *haer* heeft betrekking op *afkomst* (nakomeling).
1334 *men:* Anchises' nakomelingen, de Romeinen.

[929] naemhaftigheit; zoo verhaelt hy voort wat oorlogen noch te voeren[+929]
[930] staen, en bericht hem van de Laurentijnsche volcken, en Latinus[930]
[931] stadt; en op wat wijze hy alle zwaricheit zal schuwen, en uitharden.[931]
[932] De Slaepgodt heeft twee poorten, eene daer de waerachtige[932-33]
[933] geesten licht uitglippen, is de horenpoort; d'andere, waer door
[934] de zielen valsche droomen naer de weerelt zenden, is van wit en[934]
[935] glat yvoir gebouwt. Anchises toen zijnen zoon, en met een de[+935]
[936] Sibylle al koutende zoo verre geleidende, lietze door d'yvoire poort
[937] uit. Eneas neemt zijnen wegh naer de schepen, en bezoeckt zijne[937]
[938] mackers: daer na vaert hy, recht uit, het strant langs, naer de haven
[939] van Kajete toe: daer men 't ancker voor den boegh laet vallen,[939]
[940] en met de vloot aen den oever blijft leggen.

[+] [Randschrift:] *bericht hem hoe hy zich in Italie dragen zal,* In het Randschrift bijr. 929: zich *dragen:* zich gedragen, handelen.

[+] [Randschrift:] *geleit het paer tot aen d'yvoire poort, laet het uit, en Eneas vaert naer Kajete*.

929 *naemhaftigheit:* glorie.
930 *de Laurentijnsche volcken:* de bewoners van de It. stad Laurentum, de zetel van koning Latinus, die Aeneas gastvrij ontvangt (zie *Aen.* VII).
931 *schuwen, en uitharden:* vermijden, of doorstaan.
932-33 *de waerachtige geesten:* de werkelike schimmen (of beter: droomverschijningen), zoals bijv. de geest van Creüsa, die Aen. vroeger verschenen was (zie *Aen.* II); *de horenpoort* (porta cornea): de van hoorn gemaakte poort.
934 *valsch:* bedriegelik.
935 *glat:* glanzend.
937 *bezoecken:* terugkeren naar.
939 *Kajete:* Caieta, haven in Latium, volgens de sage genoemd naar Aeneas' voedster Caieta, die hier begraven werd; tans Gaëta.

Een faem van dapperheit, zoo melt hy hem voortaen
Wat oorelogen noch al uit te voeren staen,[1336]
Berecht hem van den staet der Laurentijnsche volcken,[1337]
En van Latinus stadt, en hoe hy alle wolcken
Van zwaericheden best gerust ontschuilen magh,[1339]
En uitstaen, zonder noot. de Slaepgodt, die den dagh[1340]
En 't licht vermijt, heeft een paer poorten, daer beneden.
De waere geesten licht door d'eene poort uitgleden,[1342]
Dees heet de horenpoort, en d'andere, waerdoor
De ziel den valschen droom om hoogh zent, is yvoor,
En gansch uit wit yvoor gebouwt, en gladt gesleepen.
Anchys, die zijnen zoon, gelijck het was begreepen,[1346]
Met dees waerzeggerin had koutende omgeleit,
Laetze uit d'yvoore poort, daer zoon en vader scheit.
Eneas neemt den weg naer strant toe, en de vlooten,
Bezoeckt de mackers, vaert daerna met zijn genooten
Het zeestrant langs, tot aen Kajete, en zijne ree:
Daer worpt men 't ancker uit: daer leght de vloot aen zee.

1336 *voortaen:* vervolgens.
1337 *de staet...:* de omstandigheden (waaronder.... leven).
1339 *gerust:* zonder verontrust te worden, in veilige rust.
1340 *uitstaen:* doorstaan.
1342 *licht:* gemakkelik; *uitgleden:* hadden de gewoonte daar uit te glippen en kunnen er nog (gemakkelik) uitglippen.
1346 *gelijck het was begreepen:* zoals het plan was.

*

Het zevende boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Eneas begraeft Kajete, zijn voester, en noemt de plaets naer heuren naem. Hier na vaert
[2] men langs Circes hof, en roeit voorspoedigh den mont des Tybers in, en voort dien stroom[r. 2]
[3] op, tot aen den Laurentijnschen bodem. Hier, uit Askaens woorden vernemende, hoe dit[3]
[4] lant hem by nootlot belooft was, zont hy Gezanten aen Latinus, Koningk over dit Rijck,
[5] om hem in zijnen naem geschencken aen te bieden, en plaets te verzoecken, om een stadt[5]
[6] te mogen stichten. Latinus de Gezanten gehoor gunnende, biedt Eneas, boven het toestaen[6]
[7] van dit verzoeck, noch van zelf ten echte zijn eige dochter, die, volgens zijn vader Faunus[7-8]
[8] orakels, en d'antwoorden der Waerzeggeren, hem belast wert aen eenen uitheemschen
[9] te besteden. Iuno ondertusschen, der Trojanen voorspoet benijdende, daghvaert om den[9]
[10] pais te steuren, uit den afgront der helle, Alekto, die eerst Amate, Latinus gemalin, daer na[10]
[11] Turnus zelf aen 't hollen helpt, en voort, zich wendende naer de Trojaensche jeught (toen[11]
[12] by geval met jagen bezigh) haer in den mont jaegt een mack en getemt hart, waer op de
[13] kinders van Tyrrheus, 'sKonings veeharder, bijster verslingert waren; het welck van Askaen[13]

* TEKSTKRITIEK: r. 23-24 *welcker.... besluit* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) veranderd in: *welcker monsteringe met dit boeck endight*.
r. 2 *hof:* paleis.
3 *Laurentijnsch;* zie r. 80.
5 *plaets:* een terrein, grondgebied.
6 *boven:* behalve.
7 *van zelf:* uit eigen beweging; *Faunus;* zie r. 80 en 111 vlg.
7-8 *die.... hem belast wert aen eenen uitheemschen te besteden* (Lat. constr.); versta: hem werd gelast haar uit te huweliken aan een vreemdeling.
9 *der Trojanen voorspoet benijdende:* de Trojanen hun geluk (deze voorspoedige gang van zaken) misgunnende; *daghvaerden:* oproepen.
10 *den pais steuren:* de vrede verstoren.
11 *aen 't hollen helpen:* tot razernij brengen (opzwepen); *voort:* vervolgens.
13 *bijster verslingert op:* zeer gehecht aan; *van:* door.

[14] met eenen pijl geschoten, al 't lantvolck op de been en in wapenen tegens de Trojanen[14-15]
[15] aen holp; dies Alekto, uit een hooge plaetse, den horen blies, waer over Almon, Tyrrheus
[16] outste zoon, en Galezus, de rijckste ackerman des lants, in dat oproer gesneuvelt, doot[16]
[17] in stadt gebroght wierden; dies Turnus en Amate Koningk Latinus aenprickelden, om in
[18] oorloge te treden, en dit ongelijck gewapender hant te wreken: maer overmits hy, des[18]
[19] nootlots en verbonts, onlangs met den Trojanen ingegaen, gedachtigh wezende, niet kon[1919-20]
[20] verstaen hun vyandelijck t'ontzeggen, zoo bonsde Iuno zelf d'oorlooghspoort open.
[21] Mezentius volght met zijnen zone Lausus den krijgh. onder Turnus beleit; oock Aventijn,[21]
[22] Herkules zoon, by Rhea gewonnen; Katillus en Koras, beide Tiburtijnschen, en gebroeders;
[23] Kamille uit der Volscen afkomste een dappere vrouw; en noch meer anderen, welcker[2323-24]
[24] monsteringe dit boeck besluit.

Na dat Hesperische aerde Eneas Voester deckt,[25]
Vermijt hy Circe, komt den Tyber ingeloopen,
Aen 't langgewenschte lant, en slaet zich neêr, en weckt
Latinus uit den droom, die zet zijn grenzen open,[27-28]
Ia biet zijn dochter hem ten echt; dies Iuno raest,[29]
En noopt de Razerny om dit verdragh te stooren.[30]
Amate schreit, en tiert: neef Turnus zit verbaest:[31]
Het volck wort hantgemeen, en loopt den Vorst om d'ooren.[32]
Men smijt de krijghspoort op, in weerwil van 't Pallais,[33]
En monstert volck by volck, tot steurnis van dien pais.[34]

14-15 *in.... holp:* gewapend tegen de Trojanen deed optrekken; *dies:* zodat (en daarom); zie verder voor r. 15 r. 547-vlg.; *waer over:* en onder die bedrijven (en intussen werden....).
16 *oproer:* vijandelike botsing.
18 *dit ongelijck:* dit hem aangedane onrecht.
19 *onlangs:* kort geleden, pas; *gedachtigh* regeert een genitief*: des nootlots* en *verbonts* (voor dat *noodlot* zie men r. 7-8 en verder de tekst).
19-20 *niet.... ontzeggen:* er niet toe kon besluiten hun de oorlog te verklaren.
21 *den krijgh volgen:* ten strijde trekken, oprukken; *beleit:* opperbevel.
23 *uit der Volscen afkomste:* uit het geslacht der Volscen.
23-24 *welcker.... besluit:* wier opsomming dit boek besluit (en het boek eindigt met deze allen de revue te laten passeren).
25 *Hesperisch:* Italiaans.
27-28 *en weckt.... droom:* en doet Latinus de ware bedoeling van de voortekenen en orakels inzien (zie r. 90-vlg. en 285-vlg.).
29 *dies Juno raest:* waarover Juno in felle woede ontsteekt.
30 *de Razerny* (de Furie): Alecto; *stooren:* breken, vernietigen.
31 *verbaest:* ontzet.
32 *en loopt den Vorst om d'ooren:* en dringt er zonder ophouden bij de koning op aan (dat hij Aeneas de oorlog zal verklaren).
33 *opsmijten:* openbonzen, met geweld opengooien; *'t Pallais,* hier: koning Latinus.
34 En houdt wapenschouw over tal van volken om die vrede te verbreken.

[35] O Kajete, Eneas voester, die hier uw leven endighde, ghy[+]
[36] beschonckt oock onze kusten met een eeuwige vermaertheit, en[36]
[37] uw graf (zoo eenige eere den overleden navolge) blijft noch in[37-38]
[38] eere, en uw gebeente naemhaftigh door geheel Hesperie. Maer
[39] na dat de godtvruchtige Eneas zijn vaders jaergetijde kerckplichtigh[39]
[40] geviert, de grafstaetsi gehouden had, en het onweder op zee[40]
[41] bedaerde; zoo gingk hy t'zeil, en verliet de haven: tegens den[+41]
[42] nacht kregenze een koelte: de klare maen quam op, en hun den

[+][Randschrift:] *Eneas zijn voester begraven, en de plaets naer heur genoemt hebbende,*

[+][Randschrift:] *zeilt van Kajete voort,*

36 *oock,* d.w.z. evenals Palinurus en Misenus, in 't VIde boek genoemd.
37-38 zijn een onjuiste vert.; Vergilius zegt: en ook nu nog (d.w.z. in Vergilius' eigen tijd) blijft gij in ere op die plaats en uw naam geeft de plaats, waar uw gebeente ligt, aan in het grote Hesperië, indien dat een eer mag heten (en dat is een eer).
39 *zijn vaders jaergetijde* is onjuist; de Lat. tekst zegt: nadat Aeneas de lijkdienst op de vereiste wijze had voltrokken en een grafheuvel had opgebouwd (at pius exsequiis Aeneas rite solutis, aggere composito tumuli); uit het verband volgt dat hier aan Cajeta's begrafenis gedacht moet worden, niet aan een herinneringsplechtigheid ter ere van de gestorven Anchises.
40 *onweder:* onstuimig weer.
41 *tegens den nacht;* de Lat. tekst zegt: een gunstige wind bleef waaien tot na het vallen van de avond.

Het zevenste boeck.

Kajete, voester van Eneas, die uw leven
Hier endighde, gy hebt ons zeekust oock verheven
Met eenen eeuwigen onsterfelijcken naem,
En uwe grafstê, zoo noch eenige eer en faem
Den overleden volght, behoudt noch haer waerdye,
Uw koudt gebeent zijn' naem, in 't groote Hesperye.[vs. 5-6]
Maer als Eneas nu zijn vaders jaergety,
De staetsi van het graf kerckplichtelijck hier by
Geviert hadde, en de zee en 't weêr raeckte aen 't bedaeren,
Zoo ging hy t'zeil, en is de haven uitgevaeren.
De nacht viel naulijx, of een labberkoelte rees,[11]
Op 't rijzen van de maen, die hun den zeewegh wees,

vs. 5-6 De rijmklanken zijn *waardije: Hesperije*.
11 *een labberkoelte:* een zachte bries.

[43] wegh wijzen; en de maneschijn flickerde op het water. Zy gingen
[44] strijken, recht langs den wal hene, en de kaep van Circe, hier[+44]
[45] naest aen gelegen, en daer de zorghelijcke wouden gedurigh[45]
[46] wedergalmen, op 't gezangk van de rijcke dochter der zonne, die,[46]
[47] binnen het prachtige gewelf, haer ruischende spoel by nacht door[47]
[48] de fijne stof schietende, tortsen van welrieckenden ceder brant.
[49] Van hier hoort men grimmige leeuwen razen, die noode aen bant,[49]
[50] noch spade in den nacht brullen; en hoe geborstelde zwijnen en
[51] beeren in het hock knorren en brommen, en groote wolven huilen.
[52] Circe, de wreede Godin, schudde door krachtige kruiden hun de[52]
[53] menschelijcke gestaltenis uit, en schootze muilen en huiden van
[54] dieren aen. Neptuin (om de godtvruchtige Trojanen voor zoodanige[54-55]
[55] ondieren te bevrijden, en op datze in die haven gevoert, niet
[56] zouden dat vervloeckte strant betreden) verleende de vloot goeden
[57] wint en spoet, en voerdeze voorby die barnende wadden.[57]

[58] En alree bloosde de zee van morgenstralen; d'oranje dageraet[58]
[59] blonck aen den hoogen hemel op den roosverwigen wagen; de
[60] winden gingen haestigh leggen; het wert overal stil op 't water,[60]
[61] en de riemen hielden slagh in het weecke marmer; wanneer Eneas[61]
[62] uit der zee een geweldigh groot bosch voor zich zagh leggen, van[62]
[63] waer de blonde Tibergodt eenen genoeghelijcken vliet en snellen[+63]
[64] maelstroom uitstorte, die met veel zants in zee quam bruizen.
[65] Allerhande vogels, gewoon zich om en ontrent oevers en vlieten
[66] te houden, streelden hier de lucht met wiltzangk, en vlogen door[66]
[67] het bosch. Hy beval de maets te wenden, den voorsteven naer
[68] lant toe te zetten, en voer vrolijck den belommerden stroom op.[+]

[+][Randschrift:] *langs de kaep van Circe.*

[+][Randschrift:] *Men ziet den Tyber,*

[+][Randschrift:] *en loopt dien stroom in.*

44 *langs den wal hene strijcken:* vlak langs de kust varen (proxima Circaeae *raduntur* litora terrae); *de kaep van Circe*; de toveres Circe (die o.a. Ulysses' tochtgenoten in zwijnen veranderde) woonde volgens de Romeinen op een voorgebergte (of eiland) aan de kust van Latium.
45 *hier naest aen gelegen:* (hier) vlak bij liggend; *de zorghelijcke wouden* (ter vert. van lucos inaccessos); zij die in deze wouden mochten doordringen, zouden het lot kunnen delen van Ulysses' tochtgenoten.
46 *rijck,* hier: in toverachtige rijkdom levend; *dochter der zonne:* Circe was een dochter van de zonnegod Helios.
47 *by nacht;* (welriekend cederhout brandt) *als nachtelike verlichting,* zegt de Lat. tekst.
49 *noode aen bant* (gemitus leonum *recusantum vincla*)*:* rukkend aan hun ketenen.
52 *door krachtige kruiden:* door de toverkracht van kruiden (herbis potentibus); *uitschudden:* doen afleggen.
54-55 *voor.... bevrijden;* versta: (om te voorkomen dat de Tr.) in dergelike wanstaltige diervormen werden omgeschapen.
57 *wint en spoet:* voorspoedige vaart; *de barnende wadden:* de branding aan de ondiepe kust.
58 *de dageraet:* Aurora (de godin van 't morgenrood), die in haar wage*n* de zon vooruitgaat.
60 *haestigh:* plotseling.
61 *in het weecke marmer,* lett. weergave van *in marmore lento* (misschien: in de weerspannige waterspiegel).
62 *van waer:* waartussen door.
63 het epitheton *blond* bij *Tibergodt* wegens de kleur van het troebele water (zie r. 64); *genoeghelijck:* bekoorlik, schoon.
66 *streelden.... wiltzangk;* lett. weergave van*: aethera mulcebant cantu.*

En over 't water scheen, en flickerde in de vloeden.
Zy gingen strijcken by den oever heene, en spoedden
Langs Circes zeekust, die hier allernaest aen leit,[15]
En daer 't gevaerlijck woudt doorgaens met weêrgalm vleit,[16]
Op 't liefelijck gezangk van 't hooft der toverinnen,[17]
De rijcke dochter van de zonne, die hier, binnen
Het trots gewelf, by nacht, het schietspoel met haer hant[19]
Door fijne scheering schiet, en cedre fackels brant,[20]
Een' aengenaemen geur. men hoort van hier de leeuwen
Van gramschap brullen, die te node aen bant, vast schreeuwen
Heel spa, by nacht, en hoe met schrickelijck geschal[23]
Geborstelt zwijn en beer vast razen in den stal,
De groote wolf niet rust van huilen, en van tieren.
De wreede Circe schoot hun aen de grijns van dieren,[26]
En ruige huidt, en muil, en schudde eerst door haer kruit
En toverkracht den schijn van 't menschlijck wezen uit.[28]
Neptuin, om dees godtvruchte uitlandige gemoeden
Van Troje voor gedroght en ongediert te hoeden,[29-30]
Te hindren datze, hier gehavent en bestreên,[31]
Niet zouden, tot hun ramp, dit heiloos strant betreên,[32]
Verleent de vloot voor wint, en heil en spoet in 't vaeren,[33]
En voertze, zonder noot, langs barningen, en baren.
Het water bloosde alree van 't heldre morgenroot:
d'Oranje dageraet bescheen den hemelkloot
Daer boven met den glans van haeren roozewagen:
De wint ging leggen: men vernam 'er buy noch vlaegen:
De zee wert stil, en kalm: de riemen hielden slagh
In 't weecke marmer: als Eneas voor zich zagh,
Van verre en uit der zee, een bosch met hooge boomen,
Waer door de blonde Godt des Tybers af komt stroomen,
Met eenen zoeten en genoeghelijcken vliet,
En snelle wieling, die veel zants in 't zeeschuim giet.[44]
Men zagh'er vlught by vlught, en allerhande vogels,[45]
Gewoon, rondom de kil en oevers, op hun vlogels[46]
Te zweven, hier de lucht vast streelen met hunn' zangk,
En wiltzangk, en door 't bosch heenvliegen, vry van dwangk.[48]
De vorst verheught, geboodt de mackers voort te wenden,[49]

15 *die.... leit:* die hier zeer dicht bij ligt.
16 *doorgaens:* voortdurend; *vleien:* lokken.
17 *'t hooft der toverinnen:* de grote tovenares.
19 het woord *spoel* wordt door Vondel vrouwelik en onz. gebruikt.
20 *de scheering:* de lengtedraden van een weefsel.
23 *geschal:* heftig (stem-) geluid.
26 *grijns:* gestalte, gedaante.
28 *schijn:* vorm, gedaante.
29-30 zie de prozavert., r. 54-55.
31 *hier gehavent en bestreên:* hier de haven binnenzeilend, waar ze aan aanvallen bloot zouden staan.
32 *niet* is een onlogiese ontkenning bij *om te verhinderen dat; heiloos:* onzalig, vervloekt.
33 *voor wint* (op te vatten als één subst.): wind die van achteren in 't zeil waait.
44 *wieling:* draaikolk.
45 *vlught by vlught, en allerhande vogels:* zwermen van vogels, van verschillende soort.
46 *kil:* bedding.
48 *vry van dwangk:* in onbelemmerde vrijheid.
49 *voort:* aanstonds.

Te stuuren strandewaert, en voer met zijn bekenden[50]
Den stroom in, van het loof beschaduwt, koel en luw.

50 *bekenden:* trouwe makkers.

[69] Nu welaen, o Erato, ick zal ontvouwen wat Koningen van outs[+69]
[70] Latium regeerden, en hoe het hier stont, en wat 'er gebeurde,[70]
[71] toen eerst het uitheemsch leger met de vlote aen d'Ausonische[71]
[72] kust belandde; en wil den eersten oirsprongk des oorlooghs[72]
[73] ophalen. O Godin, onderwijs en help zelf uwen Poeet. Ick zal[73]
[74] gruwelijcke oorlogen en veltslagen verhalen, en hoe bitter en bloe-
[75] digh de Koningen elckanderen te keer gingen: wat een heirkracht[75]
[76] Tyrrhenie opbroght; en hoe gansch Hesperie tegens malkandere[76]
[77] in 't harnas stont: ick vang een ry van gewightiger geschiedenissen,[77]
[78] een gewightiger werck aen. Koningk Latinus, nu bejaert, regeerde[+]
[79] zijn landen en steden langen tijt vreedzaem en gerust. Men zeit
[80] dat Faunus hem by Marika, de Laurentijnsche Nimfe, won. Faunus[80]
[81] vader was Pikus, en Pikus een zoon van Saturnus, stam en oirsprongk[81]
[82] van dit geslacht. Dezen Latinus was van den Goden geen zoon
[83] of mannelijck oir beschoren; want hy wert in 't opluicken zijner[83]
[84] jeught hem ontruckt. Die kroon en erfenis hing een eenige dochter[+84]
[85] alleen, en alree volwassen en huwbaer, boven 't hooft. De braefsten[85]
[86] van geheel Ausonie en Latium stonden naer heur; boven al stont
[87] 'er d'overschoone Turnus naer, een Vorst van maghtigen huize[+]
[88] en voorouderen gesproten, en zeer gezien by 's Konings gemalin,
[89] die het huwelijck zocht door te drijven: maer de schrick voor ver-[89]
[90] scheide voortekenen der Goden hielt het slepende. Midden in[90]
[91] het hof en de hofkappelle stont een heilige lauwerboom, menigh
[92] jaer uit godtvruchtigheit in eere gehouden. Men zeit dat Latinus[92]
[93] haer vader zelf, toen hy eerst het slot bouwde, dezen boom vondt,[93]

[+][Randschrift:] *De Poeet roept de Zanggodin aen, op datze hem den staet van Latium en den oorloogh ontvouwe*.

[+][Randschrift:] *De Latynen stonden onder Koningk Latinus,*

[+][Randschrift:] *die had een eenige dochter, van velen aengezocht,*

[+][Randschrift:] *meest van Turnus, doch voortekens beletten dit huwelijck:*

69 *Erato:* de muze van het minnedicht; hier: muze in 't algemeen, zanggodin.
70 *hoe.... stont:* hoe het hier geschapen was; hoe de (tijds-) omstandigheden waren.
71 *Ausonisch:* Italiaans.
72 *den eersten oirsprongk des oorlooghs:* de oorlog van zijn vroegste aanvang af.
73 *onderwijs en help:* onderricht en sta bij (beziel).
75 *elckanderen te keer gaen:* zich op elkaar werpen.
76 *Tyrrhenie:* Etrurië; *Hesperie:* Italië.
77 *gewightiger*; van groter gewicht nog dan de tot dusver verhaalde lotgevallen van Aeneas.
80 *Faunus:* mythies koning van Latium; na zijn dood als bos- en veldgod vereerd; *Laurentijnsch:* bijv. nw. bij Laurentum; L. was de residentie van koning Latinus, gelegen aan de kust van Latium, ten Z. van de Tibermond.
81 *Saturnus*; vgl. *Aen.* VI, r. 829.
83 *hy,* nl. zijn enige zoon.
84 *Die kroon en erfenis:* de koninklijke waardigheid en de regering over het land.
85 *braef:* voortreffelik.
89 *doordrijven,* ter vert. van *properare* (bespoedigen, verhaasten).
90 *Midden.... hofkapelle,* ter vert. van: *tecti medio in penetralibus altis:* op het binnenhof van het paleis, omgeven door hoge vertrekken.
92 .... *in eere gehouden*; wiens kruin men uit vrome eerbied steeds had gespaard, bedoelt Vergilius.
93 *toen hy eerst het slot bouwde*; primas cum conderet arces: toen hij de fondamenten van de stad (de burcht) legde.

Welaen, ô Zangheldin, 'k vermelde in vaerzen nu[52]
Wat vorsten Latium regeerden lang te voren,
Den staet des lants van outs, en hoe 't hier stont geschoren,[54]
Als eerst het uitheemsch heir met zijne vloote, aen 't strant[55]
En op d'Ausoonsche kust, uit ope zee belant.
Ick wil den oorlogh, van zijn' oirsprong af, verhaelen.
O zanggodin, verlicht den dichter met uw straelen.
'k Zal gruwzaeme oorlogen ontvouwen, en 't gewelt
Der koningen, die, bits en bloedigh in het velt,
Elckandre gaen te keer; wat heirkracht uit Tyrreenen
Te velde quam, en hoe Italie, op de beenen,[62]
In 't harnas tegens een gekant stont, hof by hof.[63]
Hier wort een lange ry van zaecken, hooger stof
Voor my geboren. 'k vang een werck aen, dat gewightigh
En groot is van belang. Latinus stuurt voorzichtigh[66]
In zijnen ouderdom, als koning, heel gerust[67]
De steên en landen lang in vre, naer zijnen lust.
Men houdt Godt Faunus en Marike, een nymf, te gader,
Een Laurentynsche nymf, zijne ouders. Faunus vader[69-70]
Was koning Pikus, die van Godt Saturnus quam,
Waeruit dit braef geslacht zijn' eersten oirsprong nam.[72]
Latinus was van Godt geen manlijck oir beschoren,
Of zoon: want dees wert hem, na dat hy was geboren,
In 't opgaen van zijn jeught, met grooten rouwe ontrooft.
Dees kroon en erfnis hing een dochter boven 't hooft,
Die ree volwassen was, en huwbaer. al de braven
Van gansch Ausoniën en Latium aen 't draven
En dringen naer dees maeght: en boven andre in 't rijck[78-79]
Stont Turnus oock ten hoof naer zulck een huwelijck;[80]
Een vorst, die overschoon, van hoogen huize en stamme,
En by de koningin gezien was, die zijn vlamme
Vast hoop gaf, en dees trou, uit al haer maght en kracht,[83]
Zocht door te drijven: maer de schrick van al 't geslacht[84]
Voor menigh voorspoock hielt dit sleepen. in het midden[85]
Van 't hof, en zijn kapel stont, daer men plagh te bidden,[86]
Een heilige laurier, godtvruchtigh uit ontzagh
Veel jaeren lang ge-eert. Latinus op dien dagh
Toen hy dit hof eerst boude [indienwe recht verstonden,]

52 *'k vermelde:* laat ik vermelden.
54 *geschoren:* geschapen.
55 *het uitheemsch heir*.... is Aeneas met zijn volgelingen.
62 *op de beenen:* op de been (gebracht).
63 *tegens een:* tegen elkaar; *hof by hof:* staat tegen staat (*Italie.... hof by hof:* alle rijken van Italië).
66 *sturen:* besturen; *voorzichtigh:* met wijs beleid.
67 *heel gerust:* zonder dat de rust in zijn rijk werd verstoord.
69-70 *men houdt.... zijn ouders:* men acht dat.... zijn ouders waren*; te gader:* in echt verenigd; de bijstelling *een L. nymf* wordt door *te gader* van het bepaalde woord gescheiden.
72 *braef:* voortreffelik.
78-79 *aen.... maeght:* beijverden zich naar de hand van deze maagd te dingen.
80 *ten hoof:* aan koning Latinus' hof.
83 *dees trou:* dit huwelik.
84 *van al 't geslacht:* van het gehele volk.
85 *voorspoock:* voorteken; *sleepen:* slepende.
86 *daer:* ter plaatse waar.

90 Had Febus dezen boom, zoo dra die wiert gevonden,

[94] Febus toewijdde, en de bouwtroepen Laurentijners naer dien[94]
[95] lauwer noemde, op wiens top een dicke zwarm byen (ick verhael[95]
[96] wat wonders) onvoorziens uit de lucht al brommende quam neder
[97] zitten, en bleef, met de beenen onderling aen elckanderen ge-
[98] vlochten, aen den groenen tack vast hangen. Terstont riep de
[99] Waerzegger: wy zien eenen uitheemschen man aenkomen, en[99]
[100] een menighte uit het zelve geweste dit zelve gewest zoecken, en
[101] op den hoogen burgh heerschen. Behalve dit, terwijl Lavinie, de[101]
[102] maeght, neffens heuren vader staende, het altaer met heur kuische
[103] tortsen ontstack, zoo scheenze de vlam, 't is schrickelijck, in 't han-[103]
[104] gende hair te vatten; al het hooftcieraet in 't vier te branden, dat[104]
[105] het kraeckte; de koningklijcke vlechten te blaken; de kroon van ge-[105]
[106] steente glinsterende te blaecken: en in roock en gloet gestelt, oock[106]
[107] het gansche hof in lichten brant te zetten. Dit wert voor wat groots[107]
[108] en een schrickelijck wonder aengezien: want men spelde dat haer
[109] een doorluchtige naem en groot geluck beschoren was; doch dit
[110] den volcke eenen grooten krijgh aenkondighde. Maer de Koningk,[+]
[111] over dit gezicht bekommert, gaet naer het orakel van Faunus,
[112] zijnen vader, uitlegger van 't nootlot, toe, en leeft raet met de[112]
[113] wouden in het hooge Albunea; daer in het grootste bosch van[113]
[114] allen een gewijde bron springt, die van loof overschaduwt, eenen
[115] zwaren zwaveldamp uitaessemt. d'Inwooners van Italie, en 't ge-[115]
[116] heele Oenotrische lant komen hier in twijfelachtige zaken bescheit[116]
[117] halen. Wanneer de Priester zijn offergaven herwaert brengt, en
[118] by nacht, in de stilte, op de gespreide vachten der geslage schapen[118]

[+][Randschrift:] *De Koningk leeft hierom raet met Faunus orakel,*

94 *bouwtroepen,* ter vert. van *coloni* (kolonisten)*:* de stichters van stad en burcht.
95 *op wiens top*....; beter is het hier een nieuwe zin te beginnen: En nu zette zich op de kruin van die laurier....; bijenzwermen, op ongewone plaatsen aangetroffen, voorspelden onheil (zie r. 90).
99 *wy zien eenen uitheemschen man:* wij zien een vreemdeling.
101 *behalve dit* (praeterea): en verder nog (toen Lavinia eens).
103 *zoo scheenze de vlam.... in 't hair te vatten,* woordelike weergave van: visa comprendere ignem longis crinibus: zag men de vlam in haar lange, loshangende haar slaan. Bij Vondel is *ze* (evenals in de Lat. tekst) onderwerp: zij vatte (ving op) met haar haar de vlam (vgl. *vlam vatten*).
104 *hooftcieraet:* hoofden haartooi (haarband, diadeem); voor *al* is *scheen* te denken.
105 *kraken:* knetteren; *blaken:* in vlammen staan.
106 In de Lat. tekst is *in roock en gloet gestelt* (omhuld door een rosse rookwolk) een bepaling bij Lavinia; men kan vòòr *in: scheenze* uit r. 103 denken.
107 *hof:* paleis; *wat groots:* iets geweldigs, iets van grote betekenis.
112 *raet leven met:* raadplegen (de koning raadpleegt het orakel *in* het heilige woud).
113 *Albunea:* een door heilige bossen omsloten hooggelegen grot bij de rivier de Anio, in de nabijheid van Tibur (in Latium); het water stort hier klaterend naar beneden; daar, onder aan de waterval, bevindt zich het orakel van Faunus; *daer.... springt* is een onjuiste vert.; waar een gewijde bron, de grootste in de bossen ontspringt.
115 *zwaer:* dicht, dik.
116 *Oenotria:* Zuidoost-Italië, dichterlik voor geheel Italië; *twijfelachtig:* duister.
118 *geslagen:* gedood, geofferd.

Godtsdienstigh toegewijdt, en dezen boutroep hier
Genoemt Laurenters naer dien boom en lauwerier,
Op wiens verheven top een dicke zwarrem byen
['k Verhael wat wonders,] uit de lucht, van alle zyen,
Al brommende onvoorziens zich zette, en die, met been
Aen been gevlochten, en gestrengelt onder een,
Aen dezen groenen tack in 't endt gerust bleef hangen.[97]
De wichlaer riep terstont: wy zien met groot verlangen[98]
Een uitheemsch hooft alree genaecken met zijn schaer,[99]
Dees lantstreeck zoecken uit die streecken, en zich daer[100]
Ter neder slaen, en op den hoogen burgh regeeren.
Behalve dit, terwijl de dochter Godt wil eeren,
En, staende aen 's vaders zy, met haere kuische toorts
't Gewyde altaer ontsteeckt, zoo schijnt zich zorghlijck voorts[104]
['t Luidt schrickelijck,] de vlam in 't hangend haer te mengen,
Al 't hooftcieraet in 't vier te blaecken, en te zengen,[106]
Te branden dat het kraeckt, de koningklijcke vlecht
Te barnen, en de kroon, gesteente in gout gehecht,
Te schittren, en, in gloet gestelt, met roock te smetten,[109]
En voort het gansche hof in lichten brant te zetten.
Dit wert voor vry wat groots wat wonders aengezien,[111]
Als wou 't een' grooten en doorluchten naem bediên,[112]
Haer toebeschoren, doch dat dit den staet en volcke
Verkuntschapte eenen brant, die uit een oorloghswolcke[114]
Hun hoofden treffen zou. de koning, om 't gezicht
Bekommert, gaet terstont naer Faunus, en zoeckt licht
Uit 's vaders mont, op dat die 't nootlot hem ontvouwe,
Leeft met oraklen raet, in 't godtswoudt der landouwe
Van 't hooge Albunea, daer, diep in 't grootste bosch
Van allen, een gewijde en klaere springbron los
En helder opwelt, die, beschaduwt dicht van blaêren,[120-21]
Een' zwaeren zwaveldamp uitademt voor de schaeren.
d'Inwooners van Italje, en 't gansch Enotrisch lant,
Om raet verlegen, hier om raet gelijcker hant[124]
Verschijnen, en wanneer de priester zijne giften
En offergaven brengt, en 's nachts door 's hemels driften[126]
Zich in de stilte streckt op d'uitgespreide vacht
Van heiligh offervee en schaepen, versch geslaght,

97 *gerust:* rustig.
98 *met groot verlangen:* met grote zorg.
99 *een uitheemsch hooft:* een legeraanvoerder (vorst) uit den vreemde.
100 *uit die streecken* wordt begrijpelik, als men *een uitheemsch hooft* (vs. 99) weergeeft door: een vorst uit vreemde landen, en *zoecken* door opzoeken.
104 *zorghlijck:* op onrustbarende wijze; zò dat men het ergste moest vrezen.
106 *al 't hooftcieraet* is onderwerp (*vlecht* en *kroon* eveneens).
109 *schitteren:* hier syn. van *blaecken* en *barnen:* vlammen, in vlam staan; *met roock te smetten:* (vurige) rookwolken van zich geven.
111 Vergilius bedoelt: dit voorteken voorspelde tegelijkertijd iets gewichtigs (en gunstigs) en iets verschrikkeliks; vandaar de tegenstelling, ingeleid door *doch* in vs. 113.
112 *bediên* (bedieden): beduiden.
114 *verkuntschappen:* aankondigen.
120-21 *los, klaer en helder,* epitheta die slecht passen bij een 'zware dampen uitademende' zwavelbron.
124 *gelijcker hant:* allen (zonder uitzondering).
126 *door 's hemels driften:* in goddelike bezieling.

*

[119] uitgestreckt leit, om te slapen; dan ziet hy wonderlijcker wijze[119]
[120] allerley spoock hene en weder zwieren; hoort menigerhande[120]
[121] stemmen, houdt gespreck met Goden, en spreeckt door het hol[121]
[122] van Avernus Acheron aen. Haer vader Latinus zelf hier toen[122]
[123] antwoort verzoeckende, slaghte kerckplichtigh hondert schapen;[123]
[124] en ter aerde leggende op hun gespreide vellen en vachten, zoo
[125] quam 'er strax een stem diep uit het woudt: o mijn zoon, zoeck[125]
[126] uwe dochter niet aen Latijnen te besteden: nochte bewilligh in[126]
[127] 't huwelijck, het welck men pooght door te drijven. Uitheemsche[127]
[128] schoonzoons zijn 'er voorhanden, die door hun nakomelingen on-
[129] zen naem hemelhoogh zullen verheffen; en uit welcker struick uwe[129-130]
[130] afkomst onder haer voeten zal zien buigen en geregeert worden[130]
[131] al wat d'op- en ondergaende zon aenschouwt, van d'eene zee tot[131]
[132] aen d'ander. Latinus zelf houdt dit antwoort, deze waerschuwing
[133] van zijnen vader Faunus, by nacht in de stilte ontfangen, niet by
[134] zich; dies had de Faem wijt en zijdt door de steden omvliegende,[+]
[135] dit alree over Ausonie verbreit, toen Laomedons jeughdige man-[135]
[136] schap de vloot aen den grazigen oever maerde. Eneas, de voor-[136]
[137] barighste oversten, en de schoone Julus gaen onder de tacken
[138] van eenen hoogen boom leggen, brengen spijs in de weide, leggen
[139] den kost op garste teljooren (Jupijn zelf riet hen dit) en rechten[139]
[140] wilde appels met deze teljooren aen. Toen al de kost verteert[140]
[141] was, en hongersnoot hen perste in de teljooren te bijten, die met[141]

[+][Randschrift:] *door al het lant verbreit, tegens de komste van Eneas, die in het velt ter tafel gezeten,*

* TEKSTKRITIEK: r. 131 *al wat.... aenschouwt....* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) veranderd in: *al wat van d'op-en-ondergaende zon beschenen wort...* (....qua Sol utrumque recurrens *aspicit* Oceanum).

119 *slapen;* dit zich neerleggen geschiedde met de bedoeling om door droombeelden een openbaring van de godheid te verkrijgen.
120 *spoock* (collectief): drogbeelden, droom verschijningen (simulacra).
121 *door het hol van Avernus;* versta; in het diepste van Avernus (de onderwereld).
122 *Acheron,* hier: de onderaardse machten.
123 *kerckplichtigh:* volgens de eisen van de eredienst.
125 *strax:* aanstonds.
126 *aen Latijnen:* aan een inwoner van Latium (Latinus' rijk); *besteden:* uithuweliken.
127 *uitheemsche.... voorhanden* (generi externi veniunt); versta: er nadert u een schoonzoon uit den vreemde.
129-130 *uit welcker struick uwe afkomst....,* lett. vert. van: *ab stirpe quorum nepotes:* en de afstammelingen van dit geslacht (zullen enz.).
130 voor *geregeert* is *zien* te denken.
131 zie de vert. in verzen, vs. 145-147.
135 *Laomedons jeughdige manschap,* ter vert. van *pubes Laomedontia:* het volk van L. (de Trojanen); L. was de vader van Priamus.
136 *maeren:* vastleggen; *voorbarigh:* voornaam.
139 *garste teljooren* (liba adorea): platte koeken, gebakken uit gerstemeel, die dus de dienst doen van *tafelborden;* deze leggen ze *op het gras* (zie Vondels: *in de weide*, dat verkeerd verbonden is) *onder* het eten; *Jupijn zelf riet hen dit* (gaf hun dit in); zo kon nl. de voorspelling van de harpij Celeno (zie *Aen.* III, r. 308 vlg.) zonder bezwaar in vervulling gaan; *aenrechten:* opdienen.
140 *wilde appels* ter vert. van poma agrestia: in 't wild groeiende vruchten.
141 *hongersnoot:* honger.

[142] hun handen t'ontwijden, en onversaeght met hunne tanden deze[142142-143]

142 *ontwijden* (violare); de 'teljooren' waren in zekere zin heilig; op Jupiters beschikking hadden de Trojanen deze koeken als 'dis' gebruikt.

142-143 *onversaeght.... te kaeuwen* is een onjuiste vert. van: violare malis audacibus orbem crusti fatalis = met vermetele (zie de vorige aant.) tanden te bijten in het vlak van de koek, waaraan hun lot gebonden was.

Dan ziet hy in den slaep, te wonderlijck gedreven,[129]
Veel spoockeryen heene en weder ommezweven,
Verneemt veel stemmen, spreeckt met Goden, en, vol schricks
Spreeckt door Avernus mont met Acheron, en Styx.
Latinus, vader van de dochter, ging dees hoecken
En wouden nu, om raet en antwoort, zelf bezoecken.
Hy slaghte naer den stijl een hondertvoude gift[135]
Van schaepen, leide zich op d'aerde door Godts drift,[136]
Op d'uitgespreide vacht en vellen voor Godts kooren.[137]
Toen liet zich eene stem ten diepen woude uit hooren:
Besté, mijn zoon, u kint aen geen Latynen uit.
Bestem, om niemants drift, dit huwelijxbesluit.[140]
Uitheemsche schoonzoons zijn niet verre, en ree voorhanden,
Die door hunne afkomst eens ons faem, door alle landen,[142]
Tot aen den hemel toe verheffen, uit wier struick
Uwe afkomst noch zal zien hoe ieder buige en duick'
Voor haere voetschabelle, en zy, ten lange leste,[145]
Beheersche al wat de zon beschijnt van ooste en weste,
Van d'eene aen d'andre zee. Latinus houdt dit woort
Van vader Faunus, en zijn stem, by nacht gehoort,
Niet stil, en ongemelt; dies had de Faem, gevaeren
Door gansch Ausonie en zijn steên, de nieuwe maeren,
Alreede wijdt en zijt verbreit, tot ieders vreught.
Toen nu Laomedons geslacht en manbre jeught
De vloot quam aen de wal en groenen oever meeren,[152-53]
Zoo gingk Eneas en d'aenzienelijckste heeren
En schoone Iülus mê zich legren aen den stroom,
In 't lommerkoele loof van eenen hoogen boom.
Men brengt 'er kost en spijs in 't gras, voor volck en vorsten,
En leght het eeten neêr op harde gerste korsten,
[Jupijn gaf hun dit in,] en recht'er onbelaên[159]
Wilde appels uit het woudt op dees taljooren aen.
De kost was nu verteert, als hongersnoot hen perste
Te bijten met de kies in deze korst, de gerste
t'Ontwijden met den mont, te grijpen met de hant,
En stout de vloocke korst te maelen met den tant,[164]

129 *te wonderlijck gedreven* is een bepaling bij *spoockeryen* (op geheimzinnige wijze door de lucht gedreven, door de lucht zwierende).
135 *naer den stijl:* in overeenstemming met de godsdienstige gebruiken.
136 vgl. vs. 126.
137 *voor Godts kooren:* voor het heiligdom der godheid.
140 *bestem, om niemants drift.....:* laat u door niemand overhalen om toe te stemmen in....
142 *afkomst:* nageslacht.
145 *voetschabelle:* voetbank.
152-53 In overeenstemming met de prozavert. (en met Vergilius' *Aeneïs*) zouden deze verzen als bijw. bijzin van tijd aan de voorafgaande zin moeten worden verbonden (met uitlating dus van *nu* in vs. 152). Met Zoo, vs. 154 dient dan de nieuwe zin te beginnen.
159 *onbelaên:* met onbezorgd gemoed.
164 *vloock:* holrond, schelpvormig gebogen.

*

[143] vlacke korsten (gelijck hun gespelt was) te kaeuwen, dieze billijck
[144] behoorden te verschoonen; riep Julus, zonder meer te reppen,[144-45]
[145] dat hier op sloegh: och, wy eten oock onze disschen. Zoo dra[145-147]
[146] zy dit woort hoorden, verstondenze eerst dat hun zwaricheit ten[+]
[147] einde was: en de vader vatte dit allereerst uit zijnen mont, wert[147147-48]
[148] verbaest om het orakel, en zat stom. Terstont daer op riep hy:
[149] weest gegroet, o lant, my by nootlot beschoren: o getrouwe
[150] Huisgoden van Troje, weest gegroet. Hier is ons huis: dit is ons[150-55]
[151] vaderlant: want vader Anchises (nu valt het my in) spelde my[+]
[152] door dusdanige geheimenissen mijn fortuin: zoon wanneer de
[153] honger u, moede van omsuckelen, aen onbekende kusten persse,
[154] na dat al de kost verteert zy, de tafels te eten; dan is het tijdt
[155] daer huizen en wallen te bouwen. Dit is die honger, dien men
[156] ons spelde: dit is onze leste zwaricheit, die een einde van 't om-
[157] zwerven zou maken: welaen dan, laet ons hierom vrolijck, zoo dra
[158] de zon begin te schijnen, uit de haven, en een ieder zijns weeghs,[158]
[159] gaen vernemen naer 's lants gelegenheit; wat voor lieden hier[159]
[160] woonen, en nasporen wat steden hier leggen. Nu drinckt Jupiter[+160-161]
[161] met offerschalen toe, en roept Anchises mijnen vader met gebeden
[162] aen, en schaft ons wijn op den disch. Zoo spreeckt hy hen aen,
[163] bekranst zijn hooft met eenen groenen tack, bidt den Plaetsgodt[163]
[164] aen; en d'Aerde, d'eerste der Godtheên, en de Nymfen, en noch
[165] onbekende vlieten: daer na roept hy den Nacht aen, en de starren,[165]
[166] die by nacht schijnen; en Jupijn van Ide, en de Frygiaensche moeder[166]
[167] der Goden, alle naer malkanderen, en beide zijn ouders, Venus[167]
[168] in den hemel, en Anchises in de zalige beemden. Toen donderde

[+] [Randschrift:] *bevroet dat hier 't ende der zwaricheden is;*

[+] [Randschrift:] *en aen Anchises voorspellinge gedachtigh wort:*

[+] [Randschrift:] *waerom hy de Goden en Nymfen dezer plaetse en andere Godtheden eert.*

* TEKSTKRITIEK: 145 *disschen* is in de druk van 1659 vervangen door *teljooren; tafels* (r. 154) eveneens. - 161 *offerschalen* wordt in 1659 vervangen door *offerkelcken*. - 166-67 *de Frygiaensche moeder der Goden* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *Cybele, der Goden moeder* (Matrem Phrygiam).

144-45 *zonder meer te reppen, dat hier op sloegh* is de vertaling van: *nec plura adludens:* deze drie woorden kunnen worden weergegeven door: en hij maakte geen verdere onbewuste toespelingen; dit was het enige wat hij schertsend zei.

145-147 *zoo dra.... was* is evenmin juist: En deze uitval (van Iulus) bracht hun, die hem hoorden, de eerste aanduiding van het einde hunner rampen (zonder dat ze het echter nog begrepen, *verstonden;* zie Vondels vert., r. 146).

147 *vatten,* hier: opvangen, grijpen (en vasthouden).

147-48 *wert.... stom,* ter vert. van: *ac stupefactus numine pressit:* en in diep ontzag over de (wonderbaarlike) beschikkingen der godheid, hield hij het vast in zijn geest (en overpeinsde het).

150-55 vgl. de bede van Anchises, *Aen.* III, r. 315-319 en de daaraan voorafgaande vervloeking van Celeno.

158 *een ieder zijns weeghs:* ieder in verschillende richting.

159 *vernemen naer 's lants gelegenheit:* het land verkennen.

160-161 *drinckt.... toe* is minder juist (libate pateras Jovi): breng J. een plengoffer.

163 *den Plaetsgodt:* de beschermgeest van dat gewest.

165 *vlieten:* de (de Trojanen nog onbekende) stromen (stroomgoden) van Italië.

166 *Jupijn van Ide* (Idaeum Jovem): J., die op de berg Ida (op 't eiland Creta) was opgevoed; *de Frygiaensche moeder:* Cybele, de moeder der goden, die vereerd werd op de berg Cybele in Phrygië.

167 *naer:* na.

Gelijck hun was gespelt, te kaeuwen, niet te myen.[165]
Toen riep Iülus, doch hy rept geen wichleryen:[166]
Helaes, wy eeten oock ons tafels. naulijx was[167]
Dit woort noch uit den mont, of zy begreepen ras
Dat hunne zwaricheit een eindt nam, en de vader
Verstont uit zijnen knaep, voor d'andere allegader,
't Orakel, wert verbaest, en zat verruckt, en stom.[171]
Hy riep terstont: nu zijt gegroet, en wellekom,
O lant, by nootlot my geschoncken, en beschoren.
Getrouwe Huisgoôn van out Troje, lang verloren,
Zijt hartelijck gegroet, aen dezen waterkant.
Hier is ons huis, en wijck, en eigen vaderlant:[176]
Want vader, 't valt my in, door die geheimenissen
My mijn fortuin voorspelde: ô zoon, het zal niet missen,
Wanneer de honger u, van sucklen afgeslooft,
Aen d'onbekende kust zal perssen, hooft voor hooft,[180]
Als 't eeten is verteert, de tafels oock te knouwen,
Dan is het tijt daer huis en wal en poort te bouwen.
Dit is de hongersnoet, ons lang voorheen gespelt,
De leste zwaricheit, die nu een einde stelt
Van alle omsuckeling. wel aen dan, laet ons blijde,
Zoo dra de zon verschijne, aen deze en geene zijde,
Ter haven uitgaen, en verneemen allesins[187]
Naer 's lants gelegenheit: wat lieden hier en gins
Gezeten zijn; bezien wat steden zy hier stichtten.
Nu drinckt Jupijn, om 't hart van zorgen te verlichten,
Met offerkelcken toe, en roept Anchises aen:
Schaft wijnen op den disch. zoo spreeckt hy onbelaên,
Bekranst zijn haer met loof, en onverwelckbre blaêren.
Hy bidt den Lantgodt aen, en d'Aerde, milt in 't baeren,[194]
En d'eerste Godtheit, en de Nymfen daer omtrent,
Met een de vlieten, hun noch nieu en onbekent.
Hy roept daerna den Nacht en starren aen met eenen,
Die in de duisternis te klaerder elck verscheenen,
En Jupiter van Ide, en Vesta, moeder van[199]
De Goden, een voor een in 't starlicht hofgespan,[200]
Zijne ouders, Venus in de hemelen t'aenschouwen,
Anchises, onder d'aerde, in zalige landouwen.

165 *niet te myen* (mijden) drukt uit wat in de prozavert. wordt weergegeven door de woorden: *die.... verschoonen*.
166 *hy rept geen wichleryen:* hij spreekt niet van (de) voorspellingen (der Harpij; zie de prozavert.; aant. bij r. 144).
167 *helaes* is niet juist; beter: och, kijk eens.
171 *verruckt* (lett. weggerukt uit het heden): in extatiese vervoering.
176 *wijck:* wijkplaats.
180 *hooft voor hooft* is een uitbreiding van *u* (u.... allen, zonder uitzondering).
187 *allesins:* in alle richtingen.
194 *den Lantgodt;* zie de aant. bij de prozavertaling, r. 163.
199 *Vesta* wordt hier door Vondel vereenzelvigd met *Cybele* (zie de prozavert.; Lat.: invocat *Matrem Phrygiam*).
200 *'t starlicht hofgespan:* het door sterren verlichte uitspansel, hemelgewelf.

*

[169] d'almaghtige vader driemael uit den hoogen hemel, by helder[169-70]
[170] weder: en zwaeide zelf met zijne vuist in de lucht den blixem,[170-71]
[171] en een schitterende wolck van gout en heldere stralen viers.
[172] Terstont verspreide zich hier een gerucht door alle Trojaensche[172-73]
[173] troepen, dat de dagh gekomen zy, om de beloofde muren te
[174] bouwen. Zy stellen om strijt maeltijden toe, en zetten, om malkan-[174174-76]
[175] deren veel gelucks te wenschen, vrolijck de bekers op de hant,
[176] en schencken den wijn, dat het schuimt.

[177] Zoo dra de zon 's anderen daeghs oprijzende, de weerelt met
[178] hare lamp bescheen, gingen zommigen de stadt, zommigen de[+178]
[179] grenzen, zommigen de stranden dezer lieden bezichtigen: hier[179]
[180] is het meir van Numicius bron: ginder ziet ghy den Tyberstroom:[180]
[181] daer woonen de strijtbare Latijnen. Anchises zoon beval daer na
[182] hondert Gezanten, uit allerhande staet gekoren, alle met Pallas[+182]
[183] loof bekranst, naer de heerlijcke vesten des Konings te gaen, om[183]
[184] hem schenckaedjen te brengen, en om pais voor de Trojanen[184]
[185] aen te houden. Men sloft niet: zy spoeden op dat gebodt vaerdigh[185]
[186] derwaert hene. Eneas zelf roit terwijl de vesten met den ploegh,[186]
[187] steeckt graft en erven af, en treckt langs het strant, om d'eerste[187187-88]
[188] hutten, eenen wal, legerswijze met palissaden gesterckt. De jon-
[189] gelingen hun henereis afgeleit hebbende, zien alree de torens en[+]
[190] hooge daecken der Latijnen, en gaen stewaert aen. Buiten de[190]
[191] muren oefenen zich de jongers, en de bloem der opluickende[191]
[192] jeught te paerde, gewennen de rossen voor den wagen, in het

[+][Randschrift:] *Men bezichtight 's lants gelegenheit*, In het Randschrift bijr. 178: *'s lants gelegenheit:* de gesteldheid van het land.

[+][Randschrift:] *en zent Gezanten naer Latinus,*

[+][Randschrift:] *die genaken Latinus hof:*

* TEKSTKRITIEK: r. 172-73 *door alle Trojaensche troepen* (Troiana per agmina) is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *onder alle de Trojanen*.

169-70 *donder* bij 'helder weder' gold als een gunstig voorteken.

170-71 De vert. in verzen, vs. 204-206, is te verkiezen boven de prozavert. in r. 170-171.

172-73 *door.... troepen;* zie de verbetering in de *Tekstkritiek*.

174 *toestellen*, ter vert. van *instaurare:* op nieuw aanrichten, hernieuwen (om deze gunstige voortekenen te vieren).

174-76 *en zetten.... dat het schuimt;* de Lat. tekst zegt: en verheugd over dit belangrijke voorteken, zetten zij (mengvaten) bekers neer en *omwinden die met kransen* (*et coronant vina;* vergelijk de vertaling in verzen, vs. 213 en zie verder *Aen.* I, r. 765 met aant.).

178 *met hare lamp,* ter vert. van (prima) lampade.

179 *bezichtigen:* verkennen.

180 *het meir van Numicius bron:* het meer, gevormd door de bron van de N.; de *Numicius:* een kustriviertje in Latium, ontspringt uit een moeras; ziet *ghy* past hier nauweliks (men kan het aldus verklaren: de inwoners van het land lichten de Trojanen aldus in: hier ziet gij de Tiber).

182 *uit allerhande staet:* van verschillende rang en stand; *Pallas loof;* de olijftak, het symbool van de vrede, was gewijd aan Pallas Athene (Minerva).

183 *heerlijck:* vorstelik.

184 *pais,* hier: verlof tot vreedzame vestiging.

185 *aenhouden om:* verzoeken.

186 *de vesten roien:* de rooilijnen, de omwalling aangeven.

187 *erven afsteken:* de grond verkavelen (de Lat. tekst zegt dit niet; vgl. *Aen* V, r. 808-809).

187-88 *en treckt.... gesterckt;* Vergilius zegt: en de vestiging in zijn beginstadium op het strand omringt hij, naar de wijze van een legerkamp, met palissaden.

190 *der Latijnen,* dus van Laurentum.

191 *de jongers* (pueri): de knapen.

[193] stof, naer hunne hant, of spannen den gestrengen boogh, of worpen[193]

193 *den gestrengen* (onverbiddelik, geducht) *boogh,* ter vert. van *arcus acres:* de strakke, moeilik te spannen bogen.

Toen donderde Jupijn wel drymael van om hoogh,
By schoon en helder weêr, en zwaeide uit 's hemels boogh
Den flickerenden strael des blixems voor den volcke,
En schitterde met vier en gout uit eene wolcke.
Terstont verspreide zich 't gerucht op dit geluit
By 't volck van Troje en al de reisgenooten uit,
Dat nu de dagh en tijt hen allen met betrouwen
Den lang beloofden muur en vesten riet te bouwen.[210]
Men stelt 'er nu om strijt de maeltijt toe op strant,
En wenscht elckandren, met den wijnkelck op de hant,
Geluck, en kranst den wijn en wijnschael, vry van vreezen.[213]
Zoo ras als 's andren daeghs de zon was opgerezen,
En met haer goude lamp de weerelt overscheen,
Ging elck zijns weeghs bezien des lants gelegenheên,
De stranden, en het volck, de stadt, en grens, en paelen.[217]
Numikus bronaêr giet dit meer in deze daelen.
Daer woont de Latynist, die geen gewelt ontziet.[219]
De Tyberstroom vloeit gins. Anchises zoon gebiet
Hierna een honderttal gezanten, uitgekoren
Uit allerhanden staet, en al met een' geschoren
Olijfkrans, Pallas loof, bevlochten, naer de stadt[222-23]
En 's konings hooge vest te treden, om door schat
En gaven vrede voor den Troischen te bedingen.
Zy sloften niet, zoo dra zy dezen last ontfingen,[226]
En spoedden derwaert heen. Eneas rept zich vroegh,
En roit, terwijlze gaen, de vesten met den ploegh,
Steeckt graft en erven af, en treckt om d'eerste hutten,
Langs stroom en strant, een wal, gesterckt, om ramp te schutten,
Met spitse paelen, dicht en legerswijs geheit.
De jeught heeft naulijx noch haer heenreis afgeleit,
Of ziet van verre alree Latynsch gebou, en daecken,
En torens, hoogh van spits, en al de stadt genaecken.[232-34]
De bloem der jongkheit, al wat frisch te paerde zat,
Gewent en oefent zich rondom en voor de stadt,
Gewent de rossen in het stof voor haeren wagen,
Of spant den strengen boogh, of durf zijn maets uitdaegen

210 *riet:* aanried (om met goed vertrouwen.... te bouwen).
213 Zie de aant. bij de prozavert., r. 174-176.
217 *grens, en paelen* zijn syn.
219 *de Latynist:* de Latijner; *die geen gewelt ontziet:* niet bang voor krijgsgeweld.
222-23 *een geschoren olijfkrans;* zie blz. 266, aant. 30.
226 *sloffen:* talmen.
232-34 De zin loopt niet fraai af: *naulijx.... afgeleit* en *van verre.... genaecken* laten zich bezwaarlik met elkaar in overeenstemming brengen vermoedelik is hier contaminatie in 't spel; *gebouw,* collectief? (bouwwerken).

*

[194] met taeie schichten, en braveeren malkanderen met rennen en[194]
[195] schieten; wanneer een bode hen te paerde voorbygestoven, den[195]
[196] stockouden Koningk aendient, dat 'er brave mannen in uitheemsche[196]
[197] draght aengekomen zijn. Hy beveelt dat menze ten hove roepe,[+]
[198] en zet zich in het midden op zijn grootvaders stoel. Daer de stadt[198]
[199] op haer hooghste leit, staet een heerlijck geweldigh groot gebouw,
[200] op hondert pylaren, het hof van den Laurentijnschen Pikus,[200]
[201] ontzaghelijck om zijn bosch, en den godtsdienst der voorouderen.[201]
[202] Men plaght hier de Koningen kerckplichtigh te zegenen, wanneerze[202]
[203] de scepters aenvaerden, en bijlen en bondels hun eerst werden[203]
[204] opgedragen. Dees kerck verstreckte hun een hof: hier hielt men[204]
[205] de heilige offerbancketten: hier plaghten de Vaders, na het slaghten[205]
[206] van rammen, aen lange tafels aen te zitten: ja in het poortael[206]
[207] stonden oock de stambeelden der oude voorvaderen op een ry,[207]
[208] uit out cederen hout gesneden; Italus, vader Sabijn, de grijze
[209] Saturnus, de wijngaertplanter, met zijn krom snoeimes uitgebeelt,[209]
[210] en het beelt van Janus, met zijn dubbele troni, en andere Koningen,[210]
[211] van den beginne des Rijcks af, die eerlijck vechtende, hun bloet[211]
[212] voor het vaderlant stortten. Daerenboven hingen vele wapens
[213] aen de heilige pylaren, geroofde wagens, kromme bijlen, gekamde[213]
[214] helmen, vervaerlijcke poortsloten, schichten, beuckelaers, en[214]

[+][Randschrift:] *hy ontbietze,*

* TEKSTKRITIEK: r. 202 *zegenen* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door *begroeten*.

194 *taeie schichten:* buigzame werpspiesen; *braveeren* (lacessere): uitdagen.

195 *met schieten,* ter vert. van *ictu;* beter is wel: in de vuistkamp; *een bode;* versta: een van de zich onder de muren vermakende jongelingen, als bode.

196 *aendienen:* melden; *brave mannen,* ter vertaling van *viros ingentes:* mannen van geweldige lichaamsbouw.

198 *en.... stoel;* versta: en zet zich, omringd door zijn hofhouding, op de troon zijner voorvaderen (vgl. Vondels opvatting in vs. 245).

200 *hof:* paleis.

201 *ontzaghelijck om:* (heilige) eerbied afdwingend door (zijn ligging te midden van een heilig woud en de heilige traditionele plechtigheden die er gevierd worden).

202 *kerckplichtigh:* volgens de voorschriften van de eredienst.

203 *bijlen en bondels* (fasces): de bundel roeden, waartussen een bijl uitstak, het symbool van 't hoogste gezag.

204 *dees.... hof;* de Lat. tekst zegt: dit paleis strekte hun tot raadzaal en tot tempel; vgl. de vert. in verzen, vs. 254.

205 *offerbancket:* feestmaal (offermaal, ter ere van de goden; zie de volgende regel); *de Vaders:* de voornaamsten en oudsten des volks.

206 *het poortael:* het vestibulum, de voorhof van een Romeins huis.

207 *stambeeld,* standbeeld; vgl. *Ndl. Wdb.* XV, kol. 500 (Lat. effigies); *op een ry,* ter vert. van *ex ordine:* naar orde van tijd (vgl. r. 211).

209 *de wijngaertplanter* enz. dient als bijstelling gevoegd te worden bij vader *Sabijn* (Sabinus, evenals Italus, een mythologiese voorvader der Latijnen); *Saturnus;* vgl. *Aen.* VI, r. 829-830.

210 *Janus:* een Ouditaliese godheid (volgens de sage ook koning van Latium); hij werd voorgesteld met twee aangezichten.

211 *eerlijck vechtende:* in eervolle strijd.

213 *gerooft:* buitgemaakt; *kromme bijlen:* strijdbijlen.

214 *gekamde helmen* (cristae capitum): helmen met pluimbos (de *kam* is eigenlik de over de helm lopende opstaande rug, waarin de helmpluim steekt); *beuckelaer:* schild.

[215] snuiten van schepen afgeruckt. Pikus zelf, zoo braef te paerde[215]
[216] afgerecht, zat hier met den korten purperen wichelrock om zijn[216]
[217] lijf gegort, en droegh den wichelstock van Quirijn in de rechte,[217]

215 *snuiten.... afgeruckt:* de scheepssnebben, gebogen stangen, uitstekend aan de voorsteven; *Pikus.... zat hier*, versta: P.'s standbeeld zag men hier; *Picus* was een zoon van Saturnus, grootvader van koning Latinus; hij was beroemd als waarzegger (zie r. 217); toen hij de liefde van Circe versmaadde, veranderde deze hem in een specht (r. 220; vgl. Ovid., *Met.* XIV, vs. 320-396); *zoo.... afgerecht:* geoefend, ervaren ruiter.

216 *wichelrock* is de onjuiste vert. van trabea: purperen staatsiekleed van koningen en ruiters (ridders).

217 *den wichelstock* (*van Quirijn*), ter vert. van *lituus* (*Quirinalis*)*:* de uit Etrurië stammende kromstaf der Auguren(wichelaars), zoals Romulus die later zal dragen; daarom prolepties *Quirinalis:* van *Quirijn* (= Romulus).

Te worpen met den schicht, die taey is. dees braveert
Den andren met de pees, of rent, en draeft, en keert;
Wanneer een bode, hen te paert voorbygestoven,
Den ouden koning melt dat brave mans van boven,[242]
En in uitheemsche draght, genaecken. hy belast
Die mannen binnen 't hof te roepen, zet zich vast[244]
Op 's grootvaêrs erfstoel neêr, in 't midden van de zaelen.
Men zagh in 't hooghste van de stadt het hof staen praelen,
Op hondert zuilen, groot en heerelijck gesticht,
Het hof van Pikus, den Laurenter, naer en dicht
Van bosch, ontzaghbaer om den godtsdienst van de vaderen.[248-49]
Hier plaghtenze van outs kerckplichtigh te vergaderen,
De koningen met pracht te welkomen, wanneer[251]
Men hun den scepter gaf, en met eerbiedige eer
De byl en bondel wiert eenstemmigh opgedraegen.
Dit hof verstreckte hun een kerck op hooge dagen.[254]
Men hielt 'er feesten, en 't gewijde kerckbancket.
De vaders plaghten hier, na 't slaghten, op het vet
Der offerrammen, aen den langen disch te teeren.[257]
Hier stonden in 't poortael der vaderen en heeren[258]
Stambeelden op een ry, uit cedrenhout gesneên,
De vader Italus, Sabyn, en oock met een
Saturnus, out en grijs, wiens wijnstock d'eerste bloeide,
Gekent aen 't kromme mes, waermê hy wijngert snoeide,
Oock met twee tronien Godt Janus uitgebeelt,
En andre koningen, van 's rijx begin geteelt,
Die eerlijck in het velt hun bloet voor 't lant vergoten.
Het heiligh pylerwerck hing gestoffeert met sloten
Van poorten, wapenroof, en wagens, kromme bijl,
Gekamde helmen, schilt, rondas, en schicht, en pijl, [268]
En snuiten, 's vyants vloote ontruckt, en afgereeten.[269]
De koning Pikus zelf, heel braef te paert gezeten,
Zat met den purperen en korten wichelrock
Om 't lijf gegort, en droegh den krommen wichelstock
Van Godt Quirinus in de rechte hant, in d'ander

242 *van boven;* Vondel heeft zich voorgesteld dat Laurentum lager ligt dan 't omliggende land; maar zie vers 246.
244 *vast:* ondertussen.
248-49 *naer en dicht van bosch:* midden in een dicht en donker woud gelegen; *ontzaghbaer;* zie de prozavert., aant. bij r. 201.
251 *welkomen:* inhalen, installeren.
254 *hooge dagen* (vgl. hoogdag, hoogtijd): kerkelike feestdagen.
257 *teeren op:* zich te goed doen aan.
258 *der vaderen en heeren* is genitief-bepaling bij *stambeelden.*
268 *rondas:* ovaalvormig of rond schild.
269 *snuit:* voorsteven (de tekst heeft *snijten*).

*

[218] den kleinen gebogen schilt in de slincke hant. Circe, eertijts van[218]
[219] minne blaeckende, sloegh den Koningk met haer goude roede,
[220] veranderde hem door vergift in eenen vogel, en spickelde zijne
[221] wiecken met verscheide kleuren. Latinus in dien tempel der Goden
[222] op den vaderlijcken troon gezeten, liet de Trojanen binnen roepen,
[223] en hief minnelijck aldus aen: zeght my, ghy Dardaners (want uwe[+223]
[224] stadt en geslacht zijn ons niet onbekent, en men heeft al gehoort, [+][Randschrift:] *en vraeght naer d'oirzaeck hunner aenkomste*.
[225] hoe ghy over zee herwaert aen quaemt) wat zoeckt ghy? wat
[226] oirzaeck, of wat nootdruftigheit drijft u door zoo veel blaeuwe
[227] baren naer de kusten van Ausonie? Het zy ghy dezen stroom
[228] ingeloopen zijt, en in de haven leght, uit onkunde van den wegh,[228]
[229] of door onweder hier aengesmeten wiert; gelijck den zeeman in[229]
[230] het razende water veel avontuurs over 't hooft waeit: schroomt
[231] niet hier te havenen; aengezien wy Latijnen Saturnus volck zijn,[231]
[232] dat zonder dwangk en wetten van zelfde billickheit en de gewoonte
[233] der oude eeuwe volght: en my gedenckt [het magh weinigen[233]
[234] heugen] dat d'oude Aurunken ons wisten te zeggen, hoe Dardaen[234]
[235] in dit lant geboren, optrock naer Ida, en de steden van Frygie;[235]
[236] en naer Samos, dat aen Thracie leggende, nu Samothracie genoemt[236]
[237] wort. Hier na van Korithus in Tyrrhenie voort gereist, wert hy[237]
[238] van daer in 't gouden hof des starlichten hemels op den troon
[239] gewelkomt, en nu op 't altaer gezet, onder de Goden gerekent.[239]
[240] Zoo sprack hy, en Ilioneus volghde hem aldus: o Koningk, brave[+240]
[241] afkomst van Faunus, storm nochte onweder zette ons uit der zee [+][Randschrift:] *Ilioneus antwoort:*
[242] hier op uwen bodem; nochte wy komen door verbijstering van[242]
[243] gesterrente of strant uit onze streeck hier verzeilt. Wy gedreven[243]

* TEKSTKRITIEK: r. 221 *in dien tempel* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door: *in die kercke*. - 236 *aen Thracie leggende* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *tegens over Thracie gelegen* (Threiciamque Samum).

218 *Circe;* zie de aant. bij r. 215.

223 *minnelijck:* vriendelik (ore placido).

228 *uit onkunde van den wegh* (errore viae): omdat ge verdwaald zijt.

229 *onweder:* stormweer; *gelijck....:* immers de zeeman staat dikwijls bloot aan dergelike lotgevallen, beproevingen.

231 *havenen:* in de haven verblijven.

233 deze regel is een toespeling op de gouden tijd die onder Saturnus in Italië heerste.

234 *Aurunken:* Ausoniërs, de oude bewoners van Latium.

235 vgl. *Aen.* III, r. 221.

236 *aen:* aan de kust van (tegenover).

237 de zin, beginnende met *hierna* is een onjuiste vert.; Vondel heeft het Lat. *hinc,* hier adverb. van plaats, ten onrechte opgevat als adverb. van tijd (*hier na*); de zin is: Hij die eens van hier, nl. uit Corythus, in 't land der Tyrrhenen (d.i. Cortona in Etrurië) wegtrok, is nu gezeten op een troon in enz.

239 De vert. is onduidelik: hij vermeerdert het getal der goden-altaren met een, zegt de Lat. tekst lett.; d.w.z.: doordat de stervelingen hem altaren toewijden, wordt het getal der goden met een vermeerderd.

240 *Ilioneus* is hier, evenals *Aen.* I, r. 556, de woordvoerder; *volghde,* lett. vert. van *secutus* (sic dicta voce): antwoordde.

242 *nochte wy komen:* en evenmin komen wij; *door verbijstering van....:* doordat wij ons vergisten (een misrekening maakten) met betrekking tot....

243 *streeck:* koers.

Den kleenen vloocken schilt. vrou Circe, schalck en schrander,[274]
En eertijts blaeckende van ongetoomde min,[275]
Sloegh met haer goude roe den vorst, herschiep hem in
Een' vogel door vergift, en spickelde zijn veêren[277]
Met veelerhande verf. Latinus, voor zijn heeren,
In dezen tempel van de Goôn, op vaders troon
Gezeten, liet terstont de Troischen binnen noôn,
En hief dus minzaem aen: nu zeght, gy Dardanieren:
Want uw geslacht, en stadt, en zede in 't volck te stieren[282]
Zijn ons niet onbekent: oock heeft men al gehoort
Hoe gyliên over zee u spoet naer dezen oort;
Wat zoecktge? wat 's uw wit? wat noot heeft u gedreven[285]
Door zoo veel blaeuwe zeen en baren om te zweven,[286]
Naer onze Ausoonsche kust. het zy gy dezen stroom
Gekozen hebt, en in de haven, buiten schroom,[288]
Geraeckte, by gebreck van kennisse der wegen;
Of aengesmeten wiert, door storm en wint verlegen;[290]
Gelijck den zeeman, van de baren omgezwaeit,[291]
Veel onweêrs over 't hooft, by tijt en ontijt, waeit;
Gy mooght hier havenen, en hebt geensins te schroomen:
Want wy Latynen, van Saturnus zijn gekomen,
Een volck, dat, zonder dwangk van wetten aengeport,[295]
De billijckheit de wijs, den oudren ingestort,
Gewilligh volght: en my gedenckt [het is geen leugen,[296-97]
Al magh het weinigen, die nu noch leven, heugen,]
Dat d'oude Aurunken ons vermelden hoe Dardaen,
Geboren in dit lant, naer Ide, en hooger aen,
De steên van Frygie en naer Samos trock, dat tegen
Out Thracie over, daer den naem af heeft gekreegen.[302]
Hierna van Korithus tot in 't Thyrreensch gezagh
Gereist, wert hy van daer in eenen schooner dagh,[304]
In 't gouden hof der lucht, in 't hemelsch hof, vol lichten,
Gewelkomt op den troon, en ziet altaeren stichten
Voor hem, die in 't getal der Goden wort gekent.
Ilioneüs volght Latinus dus in 't endt:
O koning, brave telgh van Faunus, geene baren
Noch stormen dwongen ons aen uwe kust te vaeren,
Noch 't heeft aen kennis van gestarnte of strant gefeilt:[311]
Wy komen herwaert niet uit onze streeck verzeilt.

274 *vloock;* zie vs. 164; *schalck en schrander:* geslepen en slim.
275 *ongetoomd:* onbeteugeld.
277 *vergift:* een gifdrank.
282 *zede in 't volck te stieren:* regeringsvorm, wijze van regeren.
285 *gedreven:* gedwongen.
286 *omzweven:* rondzwerven.
288 *buiten schroom:* niet uit vrees voor schipbreuk, niet gedwongen door storm of averij?
290 *verlegen:* in een hulpeloze toestand geraakt.
291 *omgezwaeit:* her- en derwaarts geslingerd.
295 *zonder dwangk van wetten aengeport* (*zonder* op te vatten als: niet door): zonder dat dwingende wetten ons zulks opleggen uit vrije wil.
296-97 *de billijckheit.... volght:* rechtvaardigheid betracht; *de wijs, den oudren ingestort:* de beginselen, leefregelen (bijstelling bij *billijckheit*), onze voorouders ingeprent.
302 vgl. de prozavert., r. 236.
304 *dagh:* licht.
311 *gefeilt:* gefaalt, ontbroken.

[244] uit een Rijck, zoo treffelijck, als oit van de zon uit den oosten
[245] beschenen wert, komen al te zamen met voorbedachten raet, en
[246] vryen wille, naer deze stadt toe getrocken. Wy rekenen den
[247] oirsprongk onzes geslachts van Jupijn: de Dardaensche jeught[247]
[248] beroemt zich op Jupijn, haeren voorvader. Eneas de Trojaen, ons[248]
[249] Koningk, uit het bloet van den oppersten Jupijn gesproten, zent
[250] zelf ons naer uw hof toe. Hoe groot een storm uit het wreede
[251] Mycenen opkomende, over de velden van Ide gingk; daer beide[251251-52]
[252] de weerelden van Europe en Asie, door het nootlot gedreven, op
[253] elckandere toestieten; dat quam oock hun ter ooren, die misschien[253]
[254] ergens achter afgeschoven, het allerveerste lant bewoonen, om[254]
[255] het welck d'Oceaen ebt en vloeit: en die misschien, op den[255255-57]
[256] gespannen riem des brandenden Kreefts, in het midden der vier
[257] riemen, van anderen zitten afgescheiden. Wy uit dien springvloet[257]
[258] door zoo veel wilde woeste golven omgesleept, smeken u om een
[259] kleene verblijfplaets voor onze vaderlijcke Goden; en om 't onnozele[259]
[260] strant, en lucht en zee, die toch een iegelijck even na zijn. Wy[260]
[261] zullen ons in het Rijck niet wanschickelijck dragen, ghy niet luttel[261]
[262] eere inleggen, en de gunst van zoo groot eene weldaet wil niet[262-63]
[263] licht haren geur verliezen: nochte het zal Ausonie nimmermeer[263]
[264] berouwen, dat het Troje in zijnen schoot opnam. Ick zweere u[264-65]
[265] by Eneas nootlot, en maghtigen arm, het zy iemant, in vrede of
[266] in oorloogh en 't harnas, zijne trouw ervaren hebbe; dat vele
[267] volcken, vele lieden (versma ons niet, schoon wy u eerst komen[267]
[268] bidden en aenzoecken, en den bondel olijftacken aenbieden) met[268]
[269] ons in bontgenootschap zochten te treden: maer het nootlot der

247 *Jupijn;* Jupiter was de vader van Dardanus.
248 *beroemt zich op:* draagt roem op, is trots op.
251 *de velden van Ide:* de Trojaanse vlakte.
251-52 *daer...gedreven;* de Lat. tekst zegt: door welk noodlot gedreven de beide werelden Europa en Azië...
253 *oock:* zelfs.
254 *ergens achter afgeschoven:* in een uithoek der wereld; *allerveerste,* hier voor: allernoordelikste.
255 *en die:* en hun die.
255-57 De bedoeling is: ieder die in de uitgestrekte (Lat. *extenta*) gordel binnen de keerkringen (de hete zone), midden tussen de vier andere klimaatgordels, als afgescheiden van de wereld woont (afgezonderd, omdat de brandende hitte de overige aardbewoners deze zone doet mijden).
257 *springvloet* (*diluvium:* watervloed) zet de beeldspraak van storm (r. 250, *tempestas*) voort.
259 *'t onnozele strant:* een onnozel stukje strand, een kleine kuststrook.
260 *even na zijn:* gemeenschappelik toebehoren (waar toch allen recht op hebben).
261 *wanschickelijck:* onbehoorlik, op onwaardige wijze.
262-63 *de gunst... verliezen:* en onze dankbare gezindheid.... zal niet licht verflauwen (nec gratia tanti facti abolescet).
263 *nochte.... nimmermeer,* dubb. ontk.
264-65 *Ick.... nootlot;* versta: mijn woord gaat even vast, als het lot dat Aeneas leidt, vast en onveranderlik is.
267 *eerst* (ultro): onzerzijds.
268 *den bondel olijftacken;* Lat. *vittas,* hier olijftakken, met banden omwonden, het symbool der smekelingen.

Wy, uit een rijck, zoo trots als 't licht magh overschijnen,
Gejaeght, bezoecken met ons vlooten uw Latynen,
Uw hof, en deze stadt, en koningklijcken staet,
Uit onzen vryen wil, met voorbedachten raet.
Wy rekenen Jupijn, der Goden hooft en vader,
Voor oirsprongk van ons bloet. al Dardans jeught te gader
Draeght moedt op Jupiter, haer' grootvaêr. een Trojaen[319]
Eneas, uit Jupijn gesproten, heeft ons aen
Uw maghtigh hof gestuurt. een krijghsstorm [opgesteecken
Uit wreet Myceene, en uitgestort op al de streecken
Om Ide, en zijn gewest, daer Asie en Euroop,
Twee weerelden, genoopt van 't nootlot, overhoop[324]
En tegens een gekant, elckandre op 't spits ontmoetten,][325]
Quam oock ter ooren, die misschien, uit aller voeten[326]
Geschoven achteraf, bewoonen 't veerste lant,
Daer d'Oceaen om vloeit en ebt op 't zoute strant;
En die zich op den riem der dieren, dwers gespannen,[329]
Daer 't Kreeftvier brant op 't hooft der zwarte Mooremannen,[330]
In 't midden van de vier gewesten, zette alleen.[331]
Wy, uit dien weereltvloet, door zoo veel wilde zeen[332]
En golven omgesleept, en nau den noot ontvloden,
Verzoecken wat verblijfs voor vaderlijcke Goden,
Een voet onnozel strants, en zee en lucht, elck een
Al even na. betrou wy zullen in 't gemeen[336]
Ons in 't Latijnsche rijck niet ongeregelt draegen,[337]
En gy niet luttel eer inleggen by uw dagen.[338]
De gunst van zulck een deught verliest haer' geur niet licht,
Noch 't zal Ausonie oit berouwen onverplicht
De Troischen in haer' schoot te bergen, en t'ontfangen.
Ick zweer by 't nootlot, dat Eneas aen blijft hangen,[342]
By zijnen dappren arm, 't zy iemant oit in vre,
Of in den oorelogh en 't woeste harnas mê[344]
Zijn trou ervaeren hebb', dat allerhande lieden
En veele volcken [ay, versma ons niet, al bieden
Wy u de tacken van olyven met gebeên,]
Met Troischen wenschten in een vast verbont te treên:

319 *moedt dragen op:* trots gaan op; *grootvaêr:* voorvader.
324 *genoopt van:* gedreven door; *overhoop:* in onderlinge vijandschap.
325 *elckandre op 't spits ontmoetten:* elkander slag leverden.
326 Versta: kwam ook *hun* ter ore; *uit.... achteraf:* verstoken van het verkeer met de overige wereld (vgl.: zich *uit de voeten* maken).
329 *en die:* en hun die; in *den riem der dieren* ligt de zonnebaan; deze geprojecteerd op de aarde vormt de hete zone tussen de twee keerkringen, die als een (dwarse) band om de aarde gespannen ligt.
330 *'t Kreeftvier*, bij 't begin van de zomer staat de zon in de Kreeft.
331 *alleen:* in afzondering.
332 *weereltvloet;* zie de aant. bij r. 257 der prozavert.
336 *betrouw:* vertrouw er op; *in 't gemeen:* allen.
337 *zich ongeregelt draegen:* zich onbehoorlik gedragen.
338 *by uw dagen:* in, tijdens uw leven.
342 *dat.... hangen:* onafscheidelik aan Aeneas verbonden.
344 *en.... mê:* alsmede in....

*

[270] Goden en hunne geboden dreven ons voort, om uw lant te zoecken.[270]
[271] Dardaen uit dit lant gesproten, vordert ons weder hier, en Apollo
[272] dringt en drijft ons heftigh door zijne bevelen weder herwaert
[273] naer den Tyrrheenschen Tyber, en het heilige meir van Numicius[273]
[274] bron. Eneas vereert u daerenboven deze geringe gaven, uit den
[275] brant van Troje geborgen; kentekens van zijnen voorleden staet.
[276] Zijn vader Anchises offerde met dezen gouden kop op 't altaer:
[277] wanneer Priaem gedaghvaerde volcken, naer de gewoonte, wetten[277-78]
[278] voorschreef, dan was dit zijne draght, zijn heilige tulbant, zijn[278]
[279] scepter, en gewaden, van Trojaensche Jofferen gewrocht. Op deze
[280] rede zagh Latinus Ilioneus sterck aen, en zijn gezicht rontom[+280]
[281] slaende, bleef stijf zitten staroogen naer beneden. Geen geborduurt[281]
[282] purper, nochte Priaems scepter gaen den Koningk zoo ter harte,
[283] als hy om het besteden en begeven zijner dochter zich bekommert;[283]
[284] terwijl zijn gemoedt het antwoort van den ouden Faunus overleit:[284]
[285] hoe dees van een uitheemsche plaetse gereist, hem by nootlot[285]
[286] tot eenen schoonzoon door wondertekens toegeleit, en door een[286]
[287] zelve maght tot het Rijck beroepen wort: hoe hier uit een afkomst
[288] te verwachten sta, die braef en dapper in 't harnas, de geheele[288]
[289] weerelt met hare wapenen zal bemaghtigen. Endelijck zeit hy met
[290] een helder gelaet: de Goden zegenen onzen aenvangk, en hunne[290]
[291] orakels: o Trojaen, uw verzoeck wort u toegestaen: ick versmade[291]
[292] uwe schenckaedjen niet: zoo lang Latinus Koningk is, zal het u
[293] aen geenen vruchtbaren acker, nochte rijckdom van Troje ont-[293]
[294] breken. Laet Eneas slechts zelf [treckt zijn hart zoo naerons: haeckt

[+] [Randschrift:] *Latinus verwondert zich om deze rede,*

* TEKSTKRITIEK: r. 273-74 *het heilige meir van Numicius bron* (fontis vada sacra Numici) is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *den stroom, die uit Numicius heilige bron vloeit*. - 276 *kop* is in 1659 vervangen door *kelck*.

270 Beter is (met gewijzigde interpunctie): D. is uit dit land gesproten, hierheen roept ons terug Apollo (vgl. *Aen.* III, r. 140-vlg.), die ons met dringende bevelen aanspoort....

273 *Numicius bron;* zie r. 180; *het.... bron* is een nadere aanduiding van de Tiber; zie de *Tekstkritiek*.

277-78 *wanneer P. gedaghvaerde volcken.... wetten voorschreef:* Beter: wanneer P. volgens gebruik het volk voor zich ontbood om recht te spreken.

278 *dit,* nl. wat u hier ten geschenke wordt aangeboden; achter *draght* is een dubbele punt te denken; *zijn heilige tulbant,* ter vert. van *tiaras sacer* (heilige hoofddoek, vooral in gebruik bij het offeren).

280 *sterck:* strak; *gezicht:* ogen.

281 *bleef.... beneden:* staarde in gedachten verzonken naar de grond.

283 *het besteden en begeven:* het uithuweliken.

284 *het antwoort....;* zie r. 127-vlg.

285 *dees,* nl. Aeneas.

286 *toegeleit:* beschikt; beter: aangewezen; *door een zelve maght* is een onjuiste vert. van *paribus auspiciis* (en tot een regering *met gelijke ambtsbevoegdheid* geroepen wordt; en als zijn mederegent wordt geroepen).

288 *braef:* flink.

290 *helder:* verheugd (laetus); *zegenen onzen aenvangk:* mogen de Goden wat wij aanvangen (onze voornemens) welgezind zijn (tot een gelukkig einde brengen).

291 *hunne orakels;* hier: de voorspelling van Faunus.

293 *rijckdom van Troje:* de welvaart van ('t vroegere) Troje.

Maer 't nootlot van de Goôn en hun geboden dreven
Ons voort, om naer dit lant te zoecken, en te streven.
Dardaen, gesproten uit dit lantschap, daeght en noodt,
Apollo dwingt en drijft ons heftigh met de vloot
Naer dit geweste toe door errenstigh begeeren,[353]
Naer den Tyrreenschen vliet, den Tyber, naer de meeren
En heilge watren van Numikus, en zijn bron.
Eneas boven dit vereert u wat hy kon,[356]
Geringe gaven, uit den Troischen brant getogen,
Kentekens van zijn' staet, en 't voorige vermogen.[358]
Anchys, zijn vader, plagh met dezen gouden kelck
Op 't outer t'offeren. toen koning Priam elck
En allerhande volck, gedaghvaert naer de wijze,[361]
De wetten voorschreef, dan was dit, den staet ten prijze,[362]
Zijn draght, zijn scepter, en gewijde tullebant,
En feestgewaet, gewrocht van 's Troische joffers hant.[364]
Door deze rede zat Latinus opgetogen,[365]
Sloegh zijn gezicht rondom, en zagh hem onder d'oogen,[366]
Heel sterck, en sloegh 't gezicht in 't endt ter aerde neêr.
Borduurwerck nochte pracht van purper raeckt hem meer,
Noch Priams scepter gaet den koning zoo ter harte,
Als hy, om 't uitbesteên der dochter, met veel smerte
Bezorght is, nu zijn geest aendachtigh 't woudtbescheit,[371]
Godt Faunus antwoort, by zich zelven overleit:
Hoe dees, uit een uitheemsch geweste hier gevaeren,
Gelijck een schoonzoon, zal met zijne dochter paeren,[374]
Uit kracht van 't nootlot, en deze openbaere blijck
Van wondermerck, en door een zelve maght in 't rijck[375-76]
Beroepen wort: hoe hier eene afkomste uit wil spruiten,
Die, braef in 't harrenas, zoo veel gewelts zal stuiten,[378]
En met de wapenen al 's weerelts ommeloop
Bemaghtigen. hy zeght ten leste, met die hoop
En blyschap in 't gelaet: de goede Goden zegenen
Hun staetorakels, en dit onverhoeds bejegenen.[382]
Gezant van Troje, u wort uw aenzoeck toegestaen.
Ick zal uw gaven en schenckaedjen niet versmaên.
Zoo lang Latinus hier, als koning, zal regeeren,
Zult gy noch vruchtbaer lant noch Troischen schat ontbeeren.
Laet slechts Eneas zelf, [treckt 's konings hart zoo zeer

353 *errenstigh:* dringend.
356 *wat hy kon;* hij, een balling uit het verwoeste Troje, kan niet meer geven, dan u hier wordt aangeboden.
358 *vermogen:* rijkdom en macht.
361 *allerhande volck:* volken van allerlei aard; *naer de wijze:* volgens gebruik.
362 *den staet ten prijze:* tot grotere ere van de staat.
364 *van.... hant:* door de hand der Trojaanse vrouw (= vrouwen); voor de genitief *'s Joffers* zie Van Helten, § 65.
365 *opgetogen:* in diepe gedachten verzonken.
366 *onder d'oogen:* recht in 't gelaat.
371 *'t woudtbescheit:* het orakel uit het heilige woud; zie vs. 372.
374 *gelijck een schoonzoon*: als schoonzoon.
375-76 *en* (uit) *deze openbaere blijck van wondermerck:* en door dit openlik gebleken wonderteken.
378 *zoo veel gewelts zal stuiten:* vele vijandelike aanvallen zal afslaan.
382 *staetorakel:* orakelspreuk met betrekking tot de staat het staatsbestuur; *dit.... bejegenen:* deze onverwachte ontmoeting.

[295] hy zoo om hier te lande zijn verblijf te nemen, en ons bontgenoot
[296] te worden] voor den dagh, en onbeschroomt onder zijner vrienden
[297] oogen komen: ick zal het een pant van vrientschap achten, zoo
[298] ick uwen Koningk magh de hant geven. Draeght ondertusschen
[299] den Koningk mijn bevel over: ick heb een dochter, die my, nochte[+299]
[300] door d'antwoorden der vaderlijcke orakelkappelle, nochte door[300] +[Randschrift:] *biet Eneas*
[301] menige hemelsche openbaringe, wort toegelaten aen iemant onzer *zijn dochter aen,*
[302] lantsluiden te besteden. Zy spellen dat 'er schoonzoons van[302]
[303] buitenlantsche kusten voorhanden zijn [Latium moet hier op[303]
[304] wachten] die door hun nakomelingen onzen naem tot aen de starren
[305] toe zullen verheffen: en my dunckt al dat het nootlot dezen
[306] Vorst beroepen hebbe, en ick hoop het oock, zoo mijn geest my[306]
[307] eenighzins de waerheit getuight. Zoo sprack de vader, en koos
[308] eenige paerden uit al den hoop. Driehondert gladde rossen stonden[+]
[309] 'er in de groote stallen. Terstont gebiet hy deze snelriemen, met[309] +[Randschrift:] *en*
[310] purpere en tapijte deckkleeden voor de borst met gout gegespt, *beschenckt de Trojanen:*
[311] allen Trojanen, elck naer zijnen staet, te brengen. Zy zijn met[311]
[312] gout getoomt, en spelen op het gouden montstuck. Hy zent Eneas[312]
[313] eenen wagen, met een paer wagenpaerden daer voor gespannen;
[314] die vier ten neus uitsnorcken, en uit hemelschen zade gesproten,[314]
[315] van dat slagh zijn, het welck door de spitsvondige Circe den vader[315-17]
[316] Pikus ontguighelt, de moeder deckte, en deze basterden teelde.
[317] d'Eneadijnen heerlijck opgezeten, keeren met dusdanige geschen-[+317]
[318] cken, en deze antwoort van Latinus wederom, en brengen den +[Randschrift:] *en zoo*
[319] peis mede. *keerense weder.*

[320] Maer zie Jupijns verbitterde gemalin liet zich van Argos, Inachus[+320]
[321] stadt, wederom voeren, hielt boven in de lucht stant, en zagh[321] +[Randschrift:] *Maer Iuno*
nederziende,

299 *mijn bevel* (mandata mea): wat ik u bij dezen opdraag.
300 Versta: zowel het orakel door mijn vader gegeven als vele wondertekenen uit de hemel verbieden mij de dochter die ik bezit enz.
302 *spellen:* verkondigen; *schoonzoons,* lett. vert. van *generos;* versta: een schoonzoon.
303 *voorhanden:* op komst; *Latium moet hier op wachten,* ter vert. van *hoc Latio restare* (canunt): dit staat L. te wachten.
306 *beroepen:* aanwijzen; *zoo.... getuight;* versta: als mijn geest de voorspelling juist opvat.
309 *snelriem,* ter vert. van *alipes:* snelvoetig paard. Vondel ziet de poten van het paard als riemen, waarmee het de lucht klieft en zich snel voortbeweegt.
311 *elck naer zijnen staet* is een onjuiste vert. van *ordine:* de een na de ander; aan ieder één.
312 *spelen:* knabbelen met de tanden; *montstuck:* gebit.
314 *hemelsch:* goddelik; deze paarden stammen nl. af van de rossen die de zonnewagen trekken.
315-17 zijn ten dele onjuist vertaald; Vergilius zegt: zij behoren tot dat slag van paarden, die de listige Circe (daedala C.) tersluiks (zonder dat haar vader 't merkte) had gefokt als bastaarden, doordat zij gewone merriën had laten dekken door de hengsten van haar vader. Vondels vert. wordt onbegrijpelik, doordat hij *patri* uit de Lat. tekst vertaalt met *den vader Picus* (Latinus' grootvader), terwijl bedoeld wordt de vader van Circe, Helios (de zonnegod); de vertaling in verzen geeft de zin van de Lat. tekst juist weer; *ontguighelen* (ontgochelen): op listige wijze afhandig maken.
317 *d'Eneadynen:* de Trojanen; *heerlijck:* vorstelik.
320 *Argos,* in de Peloponnesus, gesticht door Inachus, gold voor een van de lievelingsverblijfplaatsen van Juno.
321 *liet zich wederom voeren* is de vertaling van *sese referebat:* keerde terug (op haar wagen).

Naer ons; indien zijn ziel dus haeckt zich hier ter neêr
Te slaen, en in 't verbont te worden aengenomen;]
Zijn vrienden onbeschroomt vry onder d'oogen komen.
'k Zal 't achten als een pant van vrientschap en verdragh,
Zoo ick uw' koning hier de hant op geven magh.
Gy mooght terwijl mijn' last uw' koning overdraegen.
'k Heb eene dochter, die ick niet op mijn behaegen,[394]
Noch volgens 't antwoort van mijn vaders woudtkapel,
En veelerhande blijck van godtsmerck en bevel,[396]
Vermagh aen inheemsch bloet te huwen, te besteden.
Zy spellen dat alree de schoonzoons herwaert treden,
Uit buitenlantsch gewest, daer Latium op beidt,
Die, door hunne afkomste en voorzichtigh krijghsbeleit,[400]
Ons aller naem en faem tot aen den hemel heffen:
En 't nootlot schijnt hierme dien vorst op 't hooft te treffen,[402]
Te roepen tot het rijck: oock hoop ick 't, zoo mijn geest
De waerheit my getuight. zoo spreeckt de vader, leest[404]
De beste paerden uit. dryhondert staen en brallen[405]
Gehavent aen hun kribbe, in 's konings hooge stallen.[406]
De vorst gebiet terstont die snelle kleppers, met[407]
Hun deckkleên van tapijt en purper, en heel net
En cierlijck voor de borst met gout gegespt, t' ontsnoeren,[409]
En, elck naer zijnen staet, den Troischen toe te voeren.[410]
Zy zijn met gout getoomt, en speelen al verhit[411]
Op 't gouden montstuck. vorst Eneas, dien hy bidt
En noodight, zendt hy oock een' wagen met twee paerden,
Die, vier en vlam ten neus met moedt uitsnuivende, aerden
Naer 't hemelsch zaet, waeruit zy sproeten, van zulck slagh
Als Circe loos, ter sluick, de zon, haer' vader, plagh
t'Ontguighlen, toen het stil de moeder deckte, en speelde,
En deze basterden, het puick der stallen, teelde.[415-418]
d'Eneadynen, nu dus heerelijck te paert
Gezeten, keeren met die gaven strandewaert,
Met 's konings antwoort, en den toegezeiden vrede.
Maer zie Jupijns gemael verbittert, gaf zich reede[422]
Van Argos, d'oude stadt van Inachus, om hoogh,[423]
Hielt stant in d'ope lucht, zagh met een nydigh oogh,

394 *op mijn behaegen:* naar eigen goeddunken.
396 *blijck:* bewijs, openbaring; *godtsmerck:* hemels wonderteken.
400 *voorzichtig:* wijs, verstandig.
402 *dien vorst:* Aeneas; *op 't hooft treffen:* (als de voorbeschikte) aanwijzen, uitkiezen.
404 *uitlezen:* uitzoeken.
405 *staen en brallen:* staan in fiere houding.
406 *gehavent:* geroskamd.
407 *klepper:* (ren-) paard.
409 *ontsnoeren:* losbinden.
410 Zie de prozavert. met aant.
411 *al verhit:* een en al vurigheid.
415-418 Zie de prozatekst, regel 315-317, met aant.; *het,* vers 417, heeft betrekking op *slagh; spelen,* hier: zijn paardrift bevredigen (vgl. het minnespel).
422 *gemael:* gemalin.
423 *om hoogh:* naar haar hemels paleis.

[322] van verre uit den hemel, van Pachijn en Sicilie, de Dardaensche[322]
[323] vloot voor haere oogen; hoe Eneas wel in zijn schick, en het
[324] volck uit de schepen alree huizen bouwden; alree het vaste lant
[325] onder de zolen hadden. Dat gingk haer aen de zinnen; zy begost[325]
[326] het hooft te schudden, en schudde aldus haren krop uit: och,[326]
[327] vervloeckt gebroetsel, en Frigiaensch nootlot tegens ons nootlot[+327327-28]
[328] ingespannen! kondenze in 't Sigeesche velt niet sneuvelen? kon
[329] ick dien overwonnen hoop niet overwinnen? kon het brandende[329]
[330] Troje dit volck niet verbranden? kon het midden door de zwaerden,
[331] midden door het vier ontsluipen? Trouwen ick geloof dat mijn[331]
[332] goddelijcke maght ten leste zwichten, of verzaet van wraeckgierig-
[333] heit, eens rusten zal. Ja ick bestont hen, ten vaderlande uitgedreven,[333]
[334] oock grimmigh te water aen te tasten, en klampte den vlughtelingen
[335] noch met de heele zee aen boort. Vergeefs spilde men al 't gewelt
[336] van onweêr en water tegens de Trojanen. Wat baetten my zant-[336]
[337] plaet, Scylle, en woeste Charybdis, nu zy bevrijt voor de zee en
[338] my, binnen den gewenschten boort des Tybers geborgen zijn? Mars
[339] vermoght wel dat vreesselijck volck der Lapithen te bederven:[339]
[340] de vader der Goden zelf gaf 't overoude Kalydonie wel de wraeck[340]
[341] van Diane ten beste. Wat boosheit der Lapichen, of van Kalydonie
[342] verdiende zoo groot een plaegh? Maer ick, Jupijns groote gemalin,
[343] die mijn uiterste maght te werck stelde, wat rechte ick toch uit?[343]
[344] Ick, die het op alle boegen wendde, worde van Eneas gebraveert:[344]
[345] doch indien mijn goddelijcke maght niet genoegh toereickt, waer-[345]
[346] achtigh ick ontzie niet te hulp te nemen al wat helpen kan. Kan
[347] men den hemel niet vermorwen, ick zal de hel oprockenen. Maer[+347]

[+][Randschrift:] *begint uit te varen,*

[+][Randschrift:] *te dreigen,*

322 *Pachijn:* Pachynus, voorgebergte aan de Zuidoostkust van Sicilië.
325 *Dat.... zinnen:* haar gemoed geraakte hierdoor in heftige beroering.
326 *schudde.... uit:* gaf lucht aan haar vertoornd gemoed.
327 *ons nootlot,* nl. het lot dat Juno Carthago heeft toegedacht.
327-28 *ingespannen tegens:* zich kantend tegen; *Sigeesch,* van Sigeum, voorgebergte in Troas.
329 Kon die overwonnen troep niet (definitief, voor goed) overwonnen worden, zegt Verg.
331 De zin, beginnende met *trouwen* is ironies op te vatten: wel zeker, mijn toorn zal zich leggen enz. (*of verzaet....;* in Vondels tekst stond *aut;* een andere lezing is *haud*).
333 *Ja ick bestont hen* enz. dient aan te sluiten bij de voorafgaande ironiese uiting: En heb ik.... die vluchtelingen dan niet.... *op de hele zeereis*.... bestookt; de gecursiveerde woorden zijn de vertaling van *toto ponto,* door Vondel vertaald als: *met de heele zee* (aen boort).
336 *zantplaet,* ter vertaling van *Syrtes* (hier eigennaam); vgl. *Aen.* I, r. 142-46 en IV, r. 76.
339 *de Lapithen:* een krijgszuchtig volk in Thessalië; *bederven:* in 't verderf storten, doen omkomen; zie verder: *Lantged.* II, r. 442 met aant. (blz. 256).
340 *'t overoude Kalydonië;* Oeneus, koning van de stad *Calydon* in Aetolië, bracht dankoffers aan alle goden, met uitzondering van Diana; daarover vertoornd zond zij een geweldig everzwijn, dat de gehele landstreek verwoestte, tot het door Oeneus' zoon Meleager werd gedood (zie Ovidius. *Met.* VIII, 270-546); *ten beste geven aen:* overleveren aan.
343 *wat rechte ick toch uit:* wat heb ik bereikt.
344 *die het op alle boegen wendde:* die het op alle denkbare wijzen heb beproefd; *braveeren:* trotseren, overwinnen (vincor ab Aenea).
345 *doch indien,* ter vert. van *quod si* (aangezien nu).
347 *den hemel:* de hemelse goden; *de hel:* de onderaardse machten (vgl. hemel en aarde bewegen).

Uit 's hemels troon van verre, en van Pachynus sloten,[425]
En 't Siciljaensche strant, Trojaensche kielen vloten[426]
Recht voor zich, en hoe vorst Eneas, in zijn' schick,
En 't scheepsvolck huizen bouwt, en reede, buiten schrick,[428]
Het vaste lant betreên, en gront en erven winnen.[429]
Zy schudde voort het hooft [het ging haer aen de zinnen,]
En goot haer' krop dus uit: vervloeckt gebroet, ô schant,
O Dardansch nootlot, dat zich tegens 't onze kant,
Kon ickze al lang niet in 't Sigeesche velt verslinnen?[433]
Kon ick 't verwonnen volck niet dempen, en verwinnen?
Kon 't brandend Troje niet verbranden dezen hoop,
Die midden door het spits en vier en vlam ontsloop?[436]
Maer trouwen ick geloof mijn wraeck, dus uitgevaeren,[437]
Zal endtlijck, moede of zadt, stil zitten, en bedaeren.
'k Bestont oock grimmigh hen, gedreven uit hun rijck,
Te plaegen op de zee, en klampte te gelijck
Den vlughteling aen boort met al de zee en baren.
Men quiste te vergeefs gewelt, en zeegevaeren,
En stormen op het volck van Troje, en hunnen staet.[443]
Wat heeft Charybdis, Scylle, of barnend zant gebaet,
Nu zy, beschut voor zee en my, en vry van zorgen,
Dus binnen d'oevers van den Tyber zijn geborgen,
Naer hunnen wil en wensch? Godt Mars vermoght voorheen
De Lapithen, een volck dat vreeslijck is, te treên:[448]
Der Goden vader zelf gaf 't oude Kalydone
Dianaes wraeck ten beste: en zoo men dit verschoone,[450]
Wat boosheit van Lapyth, of Kalydoners aert
Verdiende zulck een plaegh? maer ick, zoo groot en waert,
Een bedgenoote van Jupijn, wat 's al mijn poogen?[453]
Wat rechte ick uit met al mijn krachten en vermogen?
Hoe ick het wende of niet, en waer zich Juno keert,[455]
Zy wordt geduurigh van Eneas gebraveert:[456]
Doch zoo mijn maght in 't ende en goddelijck vermogen
Niet toereickt, liever dan dit langer te gedoogen
Te hulp genomen al wat helpen kan en raên:
En slaept Jupijn om hoogh, schen Plutoos geesten aen.[460]

425 *van Pachynus sloten:* zwevende boven 't voorgebergte Pachynus.
426 *vloten:* drijven.
428 *buiten schrick:* veilig en wel.
429 *erven:* woonsteden; *winnen:* in bezit krijgen, nemen; of misschien: in cultuur brengen? vgl. *Mnl. Wdb.* i.v. *winnen*.
433 *al lang:* reeds voor lang; *verslinnen,* met assimilatie uit verslinden.
436 *het spits:* de vijandelike wapenen.
437 *wraeck:* wraakzucht; dus uitgevaeren (uitgebarsten): die ik zò de vrije teugel heb gelaten.
443 *staet* (toestand): (voort-) bestaan.
448 *vreeslijck:* ter vert. van *immanis:* wild, woest; *treên:* vertrappen onder zijn voet, ten onder brengen.
450 *en zoo men dit verschoone:* en wil men dit optreden (van Mars en Diana) verontschuldigen.
453 *Een:* misschien drukfout voor *En?*
455 vgl. r. 344 der prozavert.
456 *geduurigh:* altijd weer.
460 *schen Plutoos geesten aen:* roep de geesten der onderwereld in 't geweer (een aansporing die Juno tegen zich zelf richt).

*

[348] men kanze uit het Latijnsche Rijck niet houden, en dat hy Lavinie
[349] trouwe, staet by nootlot vast, en pal: het zy zoo: noch maghmen[349]
[350] zoo groot een zaeck wel slepende en in 't war houden; en de landen[350350-51]
[351] der beide Koningen verwoesten. Laet schoonvader en schoon-
[352] zoon op dien koop, en ten bederve der onderzaten vry paren. O[352]
[353] maeght, ghy zult besteet worden met Trojaenschen en Rutulischen[353]
[354] bloede: Bellone wil uwe speelnoot zijn: en Cisseus dochter, van een[354]
[355] fackel bevrucht, baerde alleen geen bruiloftstortsen; maer Venus[355]
[356] baert hier oock de zelve vrucht, en weder eenen anderen Paris,[356]
[357] en andere lijcktortsen voor het wederinstortende Pergamum.[357]

[358] Zoo schuddeze haren krop uit, daelde verbolgen op het aertrijck,
[359] en verdaghvaerde, uit het hol der vervloeckte gezusteren, en de[359]
[360] helsche duisternissen, de heilooze Alekto, die bloedige oorlogen,[360]
[361] en gramschap, en lagen, en schendige lasterstucken beyvert. Vader[361]
[362] Pluto zelf, en de Tartarische gezusters gruwen voor dit gedroght;[362]
[363] in zoo veelerleie tronien verandert het zich: zoo fel grimt het;[363]
[364] zoo veel zwarte slangen broet het uit. Juno wette haer boosheit[364]
[365] met deze woorden, en sprack aldus: o maeght, dochter van de[+]
[366] Nacht, neem deze moeite aen, en doe my dit ten gevalle, op dat[366]
[367] mijn naem en faem ongekrenckt en in hun geheel blijven; en[367]
[368] d'Eneadijnen Latinus om zijn dochters huwelijck niet aen d'ooren[368]
[369] loopen, of zich op den bodem van Italie legeren. Ghy kunt vreed-
[370] zame gebroeders in 't harnas tegens elckanderen ophitsen, en

[+][Randschrift:] *en rockent Aleketo op,* In het Randschrift bijr. 365: *oprockenen:* ophitsen, opstoken.

* TEKSTKRITIEK: r. 361 *gramschap* is in de gewijzigde dr. van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *wraeck* (Lat. *iroe*).

349 *vast en pal:* onwrikbaar vast; *noch:* nochtans; *noch maghmen:* wat let me echter om....

350 *in 't war houden* (addere moras): steeds nieuwe verwikkelingen veroorzaken (vgl. Halma, *een zaak in 't war smijten:* brouiller une affaire).

350-51 *en.... verwoesten;* de Lat. tekst zegt: en beide volken verdelgen.

352 *op dien koop* (hac mercede suorum): tot zulk een prijs; *paren:* hun verbintenis aangaan.

353 *maeght:* Lavinia; *ghy zult besteet worden met:* uw huweliksgeschenk zal zijn.

354 *Bellone:* de oorlogsgodin; *wil:* zal; *speelnoot:* bruidsmeisje (Lat.: Bellona manet te pronuba); *Cisseus dochter:* de dochter van de Thraciese koning Cisseus, Hecuba (Priamus' gemalin) droomde voor de geboorte van haar zoon Paris, dat ze een brandende fakkel zou baren, welke Troje zou vernietigen.

355 *baerde alleen geen....:* is niet de enige geweest, die baarde.

356 *en weder eenen anderen Paris:* een tweede Paris (nl. Aeneas).

357 *andere lijcktortsen* (taedae funestae iterum): nieuwe lijkfakkels; *wederinstortend* is een onjuiste vert. van *recidivus:* voor het *weder verrijzende* Troje, het Troje dat in Latium staat herboren te worden.

359 *De vervloeckte gezusteren* zijn de in de onderwereld verblijvende furiën.

360 *de heilooze Alekto,* ter vert. van *Allecto luctifica:* de rouwbrengende Alecto, een van de drie furiën.

361 *schendige lasterstucken:* schandelike schelmstukken; *beyveren:* zich toeleggen op het verwekken van.

362 *de Tart. zusters:* de beide andere furiën.

363 *in.... zich:* onder zoveel momaangezichten treedt zij op.

364 *zoo.... uit;* versta: zoveel slangen wemelen om haar hoofd (Lat.: tot *pullulat* atra colubris).

366 *neem.... aen:* neem dèze arbeid op u (en wees mij *hièrin* terwille *dat*....).

367 *in hun geheel* (infracta): ongebroken, ongerept.

368 *aen d'ooren loopen:* (bij L.) herhaaldelik aandringen op.

[371] heele geslachten door vyantschap het onderste boven smijten: ghy
[372] kunt de huizen plagen, in brant zetten, en bederven: ghy hebt[372]

372 *plagen:* plagen (rampen) uitstorten over; *in brant zetten:* tot vijandschap ophitsen; *bederven:* in 't verderf storten.

Maer hoe? men kan hem uit Latinus rijck niet houwen,[461]
En 't nootlot sluit dat hy Lavinie moet trouwen:[462]
Dat zy zoo, evenwel wort zulck een groote zaeck[463]
Al sleepende uitgestelt, verwart, verlet uit wraeck.
Zoo zien twee koningen verwoesten hunne staeten.[465]
Dat schoonvaêr schoonzoon, tot bederf der onderzaeten,
Vry paeren op dien koop. ô maeght, schep hoop en moedt,
Dus wortge met Trojaensch en met Rutulisch bloet
Ten huwelijck besteet. de razende Bellone
Wil gaerne speelnoot zijn van zulck een overschoone.
Cisseüs dochter, van een bruiloftstorts bevrucht,
Heeft niet alleen een torts gebroght in 's levens lucht,
Maer Venus baert hier oock de zelve vrucht niet minder,[473]
Een' andren Paris, en een lijcktorts weêr tot hinder
Van 't andre Pergamum, dat instort door dees bruit.
Zoo schudtze haeren krop van wraeck en gramschap uit,
En daelt verbolgen neêr op d'aerde, om stof te zoecken.[477]
Zy daghvaert, uit het hol der zustren, een der Vloecken,[478]
De helsche Alekto hier uit 's afgronts duistre kaeck,
Die bloedige ooreloge, en laegen, schennis, wraeck,[480]
En lasterstucken dicht. de vader van den Tarter,[481]
En 's afgronts zusters zelfs verschrickten noit voor zwarter[482]
Gedroght, of spoock, dat met meer grijnzen u ontmoet,[483]
Zoo byster grimt, en zoo veel zwarte slangen broet.[484]
De wrockster Juno wet haer boosheit met dees rede,
En sprack aldus: ô maeght, nachtdochter, hoor mijn bede,
Neem deze moeite aen: zijt my hierin ten gevall',
Om mijnen naem en faem geheel en overal
Te houden ongekrenckt, dat geene Eneadijnen,
Om d'echt van 's konings spruit, den koning der Latijnen
Om d'ooren loopen, noch zich neêrslaen op den gront
Van 't vette Italië. gy kunt het vrêverbont
Van broedren, eens gezint, verstooren, wapens spitsen,
Hen aen elckandre fel in 't blancke harnas hitsen,[494]
Verwarren al 't geslacht, en huis, en bloet, en erf.[495]
Gy zijt de stoockebrant, de huisplaegh, en 't bederf,

461 *hem:* Aeneas.
462 *sluit* (besluit): heeft beschikt.
463 *evenwel wort.... uitgestelt:* toch kan men.... uitstellen, vertragen.
465 *zoo:* op die wijze, daardoor.
473 *niet minder:* op geheel gelijke wijze (Venus baart evenzeer, eveneens die vrucht, een dergelike vrucht).
477 *stof:* dienaressen, werktuigen voor haar wraaklust.
478 *de Vloecken:* de Furiën.
480 *schennis:* schanddaden.
481 *dichten:* verzinnen, brouwen.
482 *zelfs:* zelf.
483 *grijns:* masker (geen spookverschijning treedt onder zoveel gedaanteverwisselingen op als Alecto).
484 *bijster:* verschrikkelik, angstwekkend.
494 *aen:* tegen.
495 *verwarren:* onrust, onenigheid zaaien in; *bloet:* bloedverwanten, maagschap.

[373] duizenterleie middelen, duizenterleie plagen by der hant. Schudt
[374] uwen krop eens uit, en hael voor den dagh al wat 'er in steecke:[374]
[375] stoot den ree gesloten peis om: zaey het zaet des lasterlijcken
[376] oorlooghs; op dat de jeught oorlogens gezint, wapen roepe, en[376]
[377] 't harnas aenschiete. Alekto van slangegift besmet, ruckt stracks[+377]
[378] naer Latium, en het hooge hof des Laurentijnschen Konings toe,
[379] en zet zich al stil op den drempel van Amate, wiens bloet van[379]
[380] gramschap en bekommeringe, over d'aenkomst der Trojanen, en
[381] Turnus huwelijck, op zijn wijfsch begost te schuimen en te zieden.[381]
[382] De Godin smeet haer een slang uit hare blaeuwe vlechten toe,[+382]
[383] en stackze in den boezem, tot in het diepste van 't hart: waer[383]
[384] door zy aen 't razen, het gansche huis moght overhoop helpen.[384]
[385] De slang, tusschen kleeders en gladden boezem heneglyende,
[386] kruipt al voort, zonder gevoelt te worden; en haer eenen adder-[386]
[387] achtigen aert inblazende, verschalckt de razende vrouw. Het[387]
[388] geweldige serpent kringkelt zich om haren hals, gelijck een goude
[389] keten: strickt zich om het hair, gelijck een lang hairspanssel, en[389]
[390] kruipt glibberig langs de leden. Toen nu de smet van het klamme
[391] vergift voortglippende, eerst de zinnen bevingk, en het vier 't
[392] gebeente blaeckte (eer de brant noch, over den heelen boezem,
[393] tot aen het hart voortsloegh) sprack Amate, naer der wijven aert,[+]
[394] zeer weenende, om haere dochter, en het huwelijck met den
[395] Frygiaen weemoedigh aldus: o vader, zullen Trojaensche ballingen[395]
[396] Lavinie trouwen? hebt ghy geen medoogen met uwe dochter,
[397] en u zelven? hebt ghy geen medogen met de moeder, die hier[397-400]
[398] verlaten zal zitten, wanneer de trouwelooze, met den eerste
[399] noorden wint in zee stekende, de maeght, gelijck een vrybuiter,
[400] weghvoere? Quam de Frygiaensche herder zoo niet te Lacede-[400]

[+] [Randschrift:] *die ruckt naer Latinus hof toe*

[+] [Randschrift:] *en ruit Amate tegens Eneas op, door het vergift van een slang, die zich als een keten om den hals, en als een hairspanssel om de vlechten kringkelt.*

[+] [Randschrift:] *Amate poogt het huwelijck om te stooten,*

374 *krop:* boezem, gemoed, binnenste (fecundum concute pectus).
376 *wapen roepen:* om wapens roepen (arma velit, poscatque simul).
377 *stracks:* aanstonds.
379 *Amate:* Amata, Latinus' gemalin; *stil* is verkeerd verbonden; de bedoeling is: en dringt door in het stille vertrek van Amata; *wiens,* hier weer bij een vrouwelik antecedent.
381 *op zijn wijfsch:* op echt vrouwelike (hartstochtelike) wijze.
382 *De Godin:* Alecto; *blaeuw,* (*coeruleus*)*:* zwartblauw.
383 *stackze in den boezem* (subdit in sinum); bij Vondel vloeien hier de lett. en figuurlike opvatting ineen, in overeenstemming met de bedoeling van de Lat. tekst.
384 *waerdoor.... razen.....:* opdat ze hierdoor tot razernij gebracht....
386 *eenen adderachtigen aert,* ter vert. van animam vipeream: een giftige adem.
387 In *verschalckt* wordt uitgedrukt, dat A. *ongemerkt* de giftige adem wordt ingeblazen (*fallit*que furentem vipeream inspirans animam).
389 *hairspanssel:* haarband, haarlint.
395 *weemoedigh:* in diepe smart; *vader:* Latinus; *Trojaensche ballingen,* het meerv. in overeenstemming met het Latijn (om in sterke mate verachting uit te drukken): Aeneas.
397-400 Vgl. *Nereus voorspellinge* op blz. 80.
400 *de Frygiaensche herder:* Paris; *Lacedemon:* Sparta.

Weet duizent middelen, en duizenden van plaegen.
Nu schudt uw' krop eens uit, en hael op mijn behaegen,
Eens voor den dagh al wat hier insteeckt. dit 's mijn bê.
Verstoor en breeck terstont den ree gesloten vrê,
En zaey het schendigh zaet van godtloze oorelogen,[501]
Op dat de krijghsgezinde en wulpsche zijn vermogen[502]
Te wercke stell', zich voort in 't harnas vinden laet',[503]
En wapen wapen roepe. Alekto, loos en quaet,
Van slangegift besmet, ruckt voort met haer venijnen
Naer 't Laurentijnsche hof, den rijxstoel der Latijnen,[506]
En zet al stil zich in Amates kamer neêr,
Wiens bloet van toorne en angst, om Turnus echt en eer,
En der Trojaenen komst, gewelkomt by de lieden,
Begon, naer vrouwen aert, te schuimen, en te zieden.
Alekto, 't helsche spoock, smeet die vergramde stijf[511]
Een bitse haerslang uit haer blaeuwe vlecht naer 't lijf,[512]
En stackze door de borst en boezem tot in 't harte,[513]
Op datze razende, van boos vergift, en smarte,
Het gansche hof alom moght storten overhoop.
De slang, die tusschen kleet en gladden boezem kroop,
Glipte ongevoelijck voort, begon haer in te blazen[517]
Een' adderigen aert, en broghtze loos aen 't razen.[518]
't Geweldige serpent aen 't krollen, loos en valsch,
Weet, als een keten van fijn gout, zich om den hals
Te kringkelen, gelijck een haersnoer, en gegleden
Kruipt glibberigh, van lidt tot lidt, door al de leden.[522]
Als nu de smet van 't klam venijn dus heeneglipt,[523]
De zinnen eerst bevangt, en in 't gebeente slipt,[524]
En blaeckt het, eer de brant, door al de borst ontsteecken,[525]
Aen 't hart raeckt, hoort men dus Amate treurigh spreecken:
Zy hief weemoedigh, naer den aert der wijven, aen,
Beducht om 't huwlijck van haer kint met dien Trojaen:
Zal nu Lavinie en de Troische balling paeren?
Hebt gy geen deernis met uw dochter, en heur jaeren,
Noch met u zelve? och, och, ô vader, hebtge geen
Medoogenheit met my, de moeder, die alleen
En eenzaem zitten zoude, indien de trouweloze,
Zoo dra de noordwint waey', de vlught te water koze,
In zee stack, en de maeght vervoerde, als zijnen roof?[535]
Quam zoo de Frygiaen, een herder, niet ten hoof,

501 *schendigh:* vernielend.
502 *wulpsch:* jeugdig-overmoedig.
503 *voort:* aanstonds.
506 *rijxstoel:* residentie.
511 *'t helsche spoock:* het gedrocht uit de onderwereld; *stijf:* met kracht.
512 *bits:* bijtziek, bloedgierig.
513 *en stackze:* en stak (haar) die.
517 *ongevoelijck:* zonder gevoeld te worden.
518 *loos:* op listige wijze.
522 *door:* over, langs.
523 *heeneglipt:* voortsluipt (door Amates bloed).
524 *eerst bevangt:* begint te bevangen.
525 *het* slaat op *gebeente* in 't vorige vers.
535 *vervoeren:* wegvoeren, ontvoeren.

[401] mon, en vervoerde Helene, Ledaes dochter, naer de Trojaensche[401]
[402] kusten? waer is uw oprechte trouw? waer de voorgaende zorgh-[402]
[403] vuldigheit voor den uwen, en uw woort en hant, zoo menighmael
[404] neef Turnus gegeven? Indien men voor de Latijnen eenen schoon-[404]
[405] zoon onder uitheemsch volck uitzoecke, en dat zoo by u leit, en[405]
[406] vader Faunus bevelen u hier toe perssen; voorwaer ick reken elck
[407] lant, dat vry op zich zelf van ons gebiet afgezondert is, uitheemsch,
[408] en dat willen de Goden zeggen: en rekent men den eersten[408]
[409] oirsprongk van Turnus geslacht; Inachus en Akrisius zijn de voor-[409-10]
[410] vaders, uit den schoot van Argos gesproten. Als zy op deze wijs[+]
[411] by Latinus te vergeefs aenhoudt, en ziet hoe hy haer tegenstaet,[411]
[412] en de vinnige razerny des serpents heel diep in 't ingewant sluipt,
[413] en door alle de leden rijdt, zoo begint de rampzalige, van dit[+413-14]
[414] vervaerlijck gedroght gesteken, wangelatigh en schuimbeckende
[415] door de groote stadt te hollen: gelijck gemeenelijck de tol, van[415]
[416] speelziecke jongers met de klitsende zweep voortgedreven, over[416]
[417] de ruime zael wijdt rontom hene en weder zwiert, slagh op slagh[417]
[418] hem vaert geeft, daer d'onnozele kinders verstomt staen, en jonge[418]
[419] knapen zich vast over het omloopen van 't boschboomen hout
[420] verwonderen. Eveneens zwiertze midden door steden en baloorige[420]
[421] volcken hene, ja durf noch een grooter gruwelstuck aenrechten,
[422] een grooter dollicheit bestaen; en zich veinzende van Bacchus
[423] Godtheit bezeten, ten bosch invliegen, en hare dochter in ruighte[423-24]
[424] en geberghte versteken; op datze den Trojanen de Bruit ontwel-[+]
[425] dige, en de bruiloft schutte. Zy gilt: Evohe Bacchus: zy schreeuwt:[425]
[426] ghy alleen zijt de maeght waerdigh: want u ter eere, droeghze[426]

[+][Randschrift:] *doch al te vergeefs;*

[+][Randschrift:] *dies slaetze aen 't razen, dat haer het hooft omzwindelt, gelijck een tol voor de zweep*. In het Randschrift bij r. 413; *dies slaetze aan 't razen:* hierdoor geraakt ze tot razernij; *omzwindelen:* omlopen, duizelen.

[+][Randschrift:] *Zy versteeckt haer dochter.*

401 *Leda:* de gemalin van koning Tyndareus van Sparta.
402 *trouw,* hier: trouw aan het eens gegeven woord (Lavinia was als echtgenote toegezegd aan Turnus); *voorgaende zorghvuldigheit:* oude (vroegere, beproefde) zorg, toewijding.
404 *neef Turnus;* Turnus' moeder Venilia was een zuster van Amata.
405 *en dat zoo by u leit* (idque sedet): en dat bij u vaststaat.
408 *dat.... zeggen:* (ik veronderstel) dat de goden het zo bedoelen; *rekent men:* gaat men na.
409-10 Danaë, dochter van *Acrisius,* koning van Argos, uit het geslacht van *Inachus* (zie r. 320) werd door haar vader verstoten; zij landde in Italië, huwde met koning Pilumnus en stichtte met hem de stad Ardea; van deze P. zou Turnus afstammen.
411 *tegenstaen* (stare contra): onverzettelik blijven.
413-14 *van.... gesteken,* ter vert. van *ingentibus excita monstris:* opgejaagd door gruwelike visioenen (angstgedrochten); *wangelatigh* (sine more): zich zelf vergetende; als een bezetene.
415 *gemeenelijck* (quondam): gewoonlik.
416 *speelzieck,* ter vert. van *intenti ludo:* opgaand in het spel.
417 *zael,* ter vert. van *atrium* (binnenhuis); *slagh op slagh* is onderwerp.
418 *d'onnozele kinders.... en jonge knapen* is de vert. van *inscia impubesque manus:* het onnozele jonge volkje (ondertussen staat het onnozele jonge volkje het schouwspel aan te gapen en bewondert....); *'t boschboomen hout:* de tol gemaakt van buksbomenhout (zie *Lantgedichten* II, r. 428).
420 *Eveneens:* zo (zwiert ook A.); *baloorig* (ferox): woest, wild, licht ontvlambaar.
423-24 *in ruighte en geberghte* (hendiadys): in 't kreupelhout op 't gebergte.
425 *schutten:* tegenhouden; *Evohe* (euoe, een twee-lettergrepig woord); de jubelkreet der Bacchanten bij hare orgieën.
426 Amata wil Lavinia wijden tot Bacchus-priesteres.

Te Lacedemon, en vervoerde naer zijn lusten
Heleene, Ledaes spruit, naer zijn Trojaensche kusten?
Waer is uw zuivre trou, uwe eerste zorgh, die gy
Voor d'uwe droeght? waer is uw woort, en hant, zoo vry,[540]
Zoo vast, zoo menighwerf neef Turnus zelf gegeven?
Zoo gy voor Latium een' balling, een' verdreven
Uit vreemde landen tot een' schoonzoon zoeckt, en dit
Dus by u leght, en gy door vader Faunus wit[544]
En last wort aengeperst; voorwaer ick schat met reden
Elck lant, dat op zich zelf van ons gebiet en steden
Is afgezondert, voor uitheemsch, en dat 's de zin
En uitspraeck van de Goôn: en rekent men 't begin
Van Turnus stam; Akrys en Inachus, te zamen
Voorvaders, uit den schoot van 't uitheemsche Argos quamen.
Als zy op deze wijs vergeefs Latinus smeeckt,
En aenhoudt, en verneemt hoe hy haer tegenspreeckt,
En 't vinnige vergift der slange, in 't hart geslopen,
Door al de leden rijdt, begintze, door het noopen[554]
Van 't schrickelijck gedroght, schuimbeckende op de straet,
Door al de groote stadt, met yslijck wangelaet
Te hollen: eveneens gelijck gedraeide tollen
Van 't speelzieck kint, die snel omzwindelen en rollen,[558]
Voor 't klitsen van de zweep, door al de ruime zael
Gedreven heen en weêr, zoo dick en t'elckenmael[560]
De slagh hun vaert geeft, daer onnoosle en jonge knaepen
Zich aen 't omloopen van 't boschboomenhout vergaepen.
Zoo zwiertze midden door de steden razend heen,
En door baloorigh volck, en lant, en recht met een
Een grooter gruwel aen, en grooter dollicheden.
Zy veinst zich zelve van Godt Bacchus geest bereden,
En vliegende in het bosch, versteeckt haer dochter vast
In ruigh geberghte, om dus de bruit den Troischen gast
t'Ontweldigen, de feest der bruiloft hem t'ontwrijten.[569]
Zy gilt 'er: Evoë, Godt Bacchus! valt aen 't krijten:
Gy zijt het, die alleen de dochter waerdigh zijt:
Want u ter eere wert haer hant ten thyrs gewijt.

540 *vry:* betrouwbaar, waarop men staat kan maken (zie *Mnl. Wdb.* i.v. *vri*).
544 *wit:* bedoeling.
554 *door het noopen van:* in koortsige overprikkeling door (de gifsmetten van).
558 *omzwindelen en rollen:* ronddraaien en kringen beschrijven.
560 *zoo dick en t'elckenmael:* telkens weer als (zo dikwijls als).
569 *feest;* vroeger meest vr. (nog in Zuid-Nederland); *ontwrijten:* ontrukken.

[427] den zachten thyrs; voerde de reien om uw outer aen; liet het[427427-28]
[428] heiligh hair u ter eere wassen. Dat gerucht vlieght overal, en een
[429] zelve dollicheit brengt al d'andere razende wijven op de been,
[430] om gelijckerhant elders haer verblijf te nemen. Zy verlaten haer[430]
[431] huizen, steken het hooft in de lucht, en laten het hair om 't hooft[431]
[432] vliegen. Maer andere huilen met bevende keelen, dat 'er de lucht[432]
[433] van waeght, gorden vellen om 't lijf, en zwaeien wijngertstocken[433]
[434] in de lucht. D'yverige Amate zelf midden onder den hoop, draeght[434]
[435] een barnende pijnboomentorts, zingt het bruilofsliet van Turnus en[435]
[436] hare dochter; en haer roode oogen verdraeiende, begint schichtigh[436]
[437] over dwers te zien, en te schreeuwen: o ghy Latijnsche vrouwen,[437]
[438] waer ghy zijt, rustigh op, hoort na my; indien ghy d'ongeluckige[438]
[439] Amate uit medoogen noch eenige gunst toedraeght; indien ghy[439]
[440] begaen zijt met het ongelijck, dat een moeder in hare dochter[440]
[441] lijdt; ontsnoert uwe hairvlechten: helpt my het wijnfeest vieren.[441]
[442] Aldus bereet Alekto de Koningin met Bacchus sporen, door[442]
[443] wouden en wildernissen. Toen haer nu docht, datze voor eerst[+]
[444] de dollicheit scherp genoegh gewet, en den raet en het gansche[444]
[445] hof van Latinus overhoop gesmeten had; zoo wort de felle Godin[445]
[446] terstont snel door den wint, op haer vale wiecken, van hier naer
[447] de muren des stouten Rutulers henegevoert: een stadt, zoo men[+447]
[448] zeit, gesticht door bouwtroepen, naer Akrisius, haren vader,[448]

[+][Randschrift:] *Alekto dit beschickt hebbende,*

[+][Randschrift:] *vlieght naer Ardea,*

427 *den zachten thyrs:* de met klimop of wijnranken omvlochten staf (vandaar *zacht,* mollis), die Bacchus en de Bacchanten droegen.
427-28 liet.... *wassen;* de Bacchanten voerden haar dansen uit met loshangende haren.
430 *gelijckerhant:* gezamenlik; *elders.... nemen*, ter vert. *quoerere nova tecta,* hier: de bossen en wildernissen op te zoeken.
431 *steken het hooft in de lucht* is een onjuiste vertaling van *dant ventis colla:* ontbloten de boezem.
432 *maer andere* is een letterl. weergave van *ast alioe:* andere weer; *met bevende keelen;* versta: met overslaand stemgeluid, met gegil (tremulis ululatibus).
433 *waeghen:* weergalmen, trillen; *vellen;* de Bacchanten hulden zich dikwijls in geitevellen; *wijngertstock:* thyrsusstaf (r. 427).
434 *yverig* (fervida): hartstochtelik bewogen.
435 *een barnende pijnboomentorts,* als bruiloftsfakkel.
436 *haer.... oogen verdraeiende:* haar met bloed belopen ogen rollende; *schichtigh* (repente): plotseling.
437 *over dwers:* grimmig.
438 *waer ghy zijt* (ubi quaeque): gij allen; *rustigh op:* nu geen vrees.
439 *gunst:* genegenheid.
440 *ongelijck:* onrecht; *in hare dochter:* in wat men hare dochter wil aandoen.
441 *hairvlechten* hier als symbool van de huiselike ingetogenheid.
442 *bereet.... met Bacchus sporen,* lett. vert. van *stimulis agit Bacchi:* dreef in Bacchantiese razernij.
444 *gewet:* geprikkeld, aangehitst; *raet* (consilium): plan, besluit (of heeft Vondel gedacht aan een college van raadsheren? vgl. de vertaling in verzen, vs. 598).
445 *hof:* paleis, huis.
447 *de Rutuler:* Turnus.
448 Achter *door bouwtroepen* ontbreekt (in alle proza-drukken): *van Danaë* (zie r. 409-10), en vgl. de vert. in verzen, vs. 601-602); op het (weggelaten) woord *Danaë* moet wel *haren* terugslaan: de stad Ardea werd gesticht door Danaë met *bouwtroepen* (kolonisten), die naar Acrisius (D.'s vader) de Acrisioniese kolonisten heetten. Verder heeft V. *snel door den wint* (r. 446) verkeerd verbonden: De Latijnse tekst betrekt die bepaling op Danaë, *die door een Zuiderstorm aan land was gedreven*.

[449] genoemt. De plaets hiet eertijts Ardea by de voorvaders: en nu[449449-50]
[450] is Ardea een naemhaftige stadt. Maer by geval lagh Turnus nu
[451] hier in 't hooge hof, by duister nacht, in het beste van zijnen slaep.[+451]

[+][Randschrift:] *daerze Turnus verschijnt,*

449 *hiet:* heette.
449-50 *en nu.... stadt* is onjuist; de Lat. tekst zegt: et nunc magnum manet Ardea nomen, *sed fortuna fuit:* en ook nu nog (in Vergilius' tijd) leeft haar grote naam voort, maar haar roemrijk bestaan heeft een einde genomen; Vondel heeft: *sed fortuna fuit* aangesloten bij de volgende zin en vertaalt die woorden door: *Maer by geval*.
451 *in het beste van zijnen slaep,* ter vertaling van: (carpebat) *quietem mediam*.

Zy voerde uw reien aen om 't outer, liet haer tuiten,[573]
Geheilight u ten prijs, dus groeien, nimmer sluiten[574]
Door haersnoer nochte bant. 't geraes wort lantgemeen.[575]
Een zelve dolheit brengt de wijven op de been,
Om razende van honck te zitten afgeschoven.[577]
Zy stuiven uit hun huis, en steecken 't hooft naer boven
Vrypostigh in de lucht, en zwaeien 't haer om 't hooft.[579]
Maer andre huilen luit, dat al de lucht verdooft
Met bevende geschal van keelen, trecken vlocken[581]
En tygersvellen aen, en zwaeien wijngertstocken
Vol blâren in de lucht. Amate in 't midden zwaeit
Een barrenende torts van pijnhout, gilt en kraeit,
En zingt het bruiloftsliet van Turnus, heel bewogen,[585]
En van haer dochter. zy verdraeit haer vierige oogen,
Grimt schichtigh overdwers, en schreeut uit al haer maght:[587]
Waer zijn de vrouwen nu van ons Latijnsch geslacht?
Nu rustigh op, en hoort na my in mijne smarte:
Zoo gy het jammer van Amate treckt ter harte,
En haer begunstight: zoo u 's moeders ongelijck,[591]
Datze in haer dochter lijdt, beweegen kan, dat blijck'
Nu daetelijck. ontsnoert uw vlechten: valt aen 't tieren,[593]
En helpt ons Bacchus vreught en heiligh wijnfeest vieren.
Dus wort de koningin bereên van Razery,[595]
Genoopt van Bacchus drift door woudt, en woestyny.[596]
Maer toenze in haeren zin genoegh de dolheit wette,[597]
Latinus hof en raet dus overende zette,
Zoo wort de zelve Alekte, op haere vaele schacht,
Voor wint af naer het hof des Rutulers gebracht,
Daer Danaë een stadt, gelijck men zeght, liet bouwen
Door troepen, die Akrys haer vaders naem behouwen.[602]
De plaets, die Ardea by hun voorvaders hiet,[603]
Is nu een stadt, zoo trots vermaert, gelijck men ziet.
Hier lagh prins Turnus by geval in slaep gevallen
Heel diep, by duister nacht, in 't hof met hooge wallen.[606]

573 *tuiten:* vlechten.
574 *geheilight:* toegewijd; *sluiten:* samenbinden, opmaken.
575 *'t geraes wort lantgemeen:* Amata's opgewondenheid (opgewonden kreten) wordt door 't hele land bekend (en deelt zich aan ieder mee?).
577 Om in extatiese toestand huis en hof te verlaten.
579 *vrypostigh:* alle ingetogenheid vergetend.
581 *vlock:* (schape)vacht.
585 *heel bewogen:* in hartstochtelike opwinding.
587 *grimmen:* toornig kijken.
591 *begunstigen:* lief hebben; *'s moeders;* vergelijk voor deze genitief vers 364.
593 *tieren:* Bacchantiese kreten uitstoten.
595 *bereên;* vgl. de prozavertaling, regel 442.
596 *nopen:* voortjagen, voortdrijven.
597 *ze* is de *Razerny,* Alecto, uit vs. 595.
602 De Latijnse tekst zegt; *colonis Acrisioneis*.
603 *bij hun voorvaders; hun* is vreemd; bij de voorvaderen der Rutulers? Lat. locus Ardea quondam dictus avis.
606 *in 't hof met hooge wallen:* in zijn door hoge muren omgeven paleis.

*

[452] Alekto leit haer vervaerlijck opzicht en byster gelaet af, schiet[452]
[453] een out wijfs gedaente aen, ploeght het voorhooft met lelijcke[453]
[454] rimpelen, snoert haer grijze vlechten op, vlecht 'er olijftacken in,[454]
[455] verandert in Kalybe, een oude best, en Priesterin van Junoos
[456] tempel, en verschijnt voor 's jongelings oogen, met deze rede: o
[457] Turnus, staet u te lijden, dat ghy zoo vele moeite te vergeefs[+457]
[458] spilde? en men uwe scepters den Dardaenschen bouwtroepen[458]
[459] opdrage? De Koningk weigert u huwelijck en huwelijcksgoet,[459]
[460] dat u zweet en bloet koste, en men zoeckt eenen vreemdelingk[460]
[461] ten erfgenaem des Rijcks. O beschimpte, ga nu hene, en geef u[461]
[462] zelven, zonder hoop van vergeldinge, in gevaer: ga hene, vel
[463] Tyrrheensche heirspitsen; help Latium aen veiligen pais. Saturnus[463-64]
[464] almaghtige dochter zelf beveelt my u dit in den slaep t'openbaren.
[465] Welaen dan, schiet rustigh het harnas aen: wapen uw volck:[465]
[466] laet de havens krioelen, en verbrant de brave schepen, met de[466]
[467] Frygiaensche Vorsten, die veiligh binnen den stroom leggen. De[467]
[468] Goden belasten u dit wel scherpelijck. Laet Koningk Latinus zelf,
[469] zoo hy u het huwelijck niet toesta, en zijn woort nakome, endelijck
[470] eens gevoelen en gewaer werden wat voor een' man Turnus in
[471] 't harnas zy. De jongelingk beloegh de Waerzeggerin, en beje-[+471]
[472] gendeze aldus: my is al ter ooren gekomen, hoe de vloot den
[473] Tyber inquam: dicht my zulck een vrees niet op: de Koningklijcke[473]
[474] Juno vergeet ons niet: maer ghy, o moeder, suft van hoogen[474]
[475] ouderdom, en zijt, dewijl het waerzeggen met de jaren verstorven[475]
[476] is, met ydele bekommeringe beladen, en door onnutte vrees voor[476-77]
[477] der Koningen wapenen, in uwe profecye bedrogen. Bemoey u

[+] [Randschrift:] *en hem oprockent*.

[+] [Randschrift:] *De jongelingh beschimpt haer:* In het R a n d s c h r . bij r. 471: *beschimpen:* verachtelik bespotten.

* TEKSTKRITIEK: r. 456 *tempel* wordt in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door *kerck* - 466 *brave* wordt in dezelfde druk vervangen door *schoone* (zie de aant. bij de prozatekst).
452 *opzicht:* gezicht; *byster gelaet:* woest, wild voorkomen.
453 *ploeght...*, lett. vert. van *arat rugis*.
454 *snoert... op,* met haarbanden (vittae).
457 *staet u te lijden* (patiere): zult (kunt) gij dulden.
458 *uwe scepters:* de u (door huwelik) toekomende heerschappij; *den Dardaenschen bouwtroepen:* de Trojaanse kolonisten.
459 *opdragen:* overdragen op, schenken (transcribere); *huwelijcksgoet:* bruidsschat.
460 *zweet en bloet;* Turnus had Latinus bijgestaan in de strijd tegen de Etrusken; zie r. 463.
461 *beschimpen:* bespotten, honen, smadelik voor de gek houden (i nunc, *inrise*).
463-64 *Tyrrheensche heirspitsen:* Etruriese legerscharen; *Saturnus... dochter:* Juno.
465 *rustigh:* wakker, vol strijdlust.
466 *laet de havens krioelen* is een onjuiste vert. van *para* (pubem armari) *moverique portis* in arma; en gelast (het) buiten de poorten op te trekken. Vondel heeft gelezen portus (havens) in plaats van *portis; de brave schepen,* later veranderd in *de schoone schepen,* is de vert. van *pictas carinas:* de beschilderde schepen, vgl. *Aen.* V, r. 710.
467 *den stroom:* de Tiber.
471 *beloegh:* lachte uit; *bejegenen:* antwoorden.
473 *opdichten:* valselik toeschrijven; de vert. is niet geheel nauwkeurig (ne tantos mihi finge metus: fantaseer mij niet zulke schrikbeelden voor, zegt Turnus ironies).
474 *suffen:* kinds worden.
475 *dewijl... is:* omdat uw voorspellingsvermogen met de jaren verstompt is.
476-77 *voor der Koningen wapenen;* Vergilius' bedoeling is: temidden van vorstelik krijgsvertoon.

Alekto leght terstont haer opzicht, straf en stijf,[607]
En bystre grijns af, schiet de grijns van een out wijf[608]
En haer gestalte aen, en zy ploeght het hooft met voren.
Zy snoert de grijze vlecht, en vlecht rondom haere ooren
Olijfloof in het haer, verandert zich op 't lest,
Wort Kalybe gelijck, eene overoude best
En Junoos priesterin, bewaerster van haer' tempel.
Zy komt met deze rede in 't hof, op Turnus drempel:[614]
O Turnus, lijdtge dit, dat gy dus lang om niet
Zoo groot een' arbeit quiste? verdraeghtge dat men ziet
Uw scepters den Dardaen, een' vreemden boutroep, schencken.
De koning, zonder aen uw bloet en zweet te dencken,
Ontzeght u huwelijck en bruitschat te gelijck,
En zoeckt een' vreemdelingk ten erfgenaem van 't rijck.
Beschimpte, ga nu heene, en geef u, zonder hoope
Van loon, in lijfsgevaer. dat nu uw deught vry sloope[622]
Tyrreensche benden. help nu Latium aen pais.
Saturnus dochter zelf beveelt dit in 't palais
U t'openbaeren, daer gy suft, en stil blijft slaepen.[625]
Welaen dan, rustigh, schiet het harnas aen, en wapen
Uw volck, en burgery, dat haven woele en strant.
Ga steeck de vlooten met den Troischen heer in brant,[628]
Die binnen dezen stroom gerust en veiligh leggen.
De Goôn belasten scherp en streng u dit te zeggen.
Laet zelf Latinus, zoo hy 't huwlijck niet bestemt,
En zijn belofte houdt, gevoelen, dat het klemt,[632]
Hoe Turnus in het velt voor niemant hoeft te schroomen.
De jongeling belacht de priesterin in 't droomen,[634]
Bejegent haer aldus: ick heb alree gehoort
Hoe deze vloot uit zee al binnen 's Tybers boort
Geraeckt is: achtme niet van zulck een vrees bezeten.
Vrou Juno heeftme niet verwaerloost noch vergeeten.
Maer gy, ô moeder, suft van hoogen ouderdom,
En zijt, naerdien de kracht van spellen, doof en stom,[640]
By u verstorven is, met ydle zorgh beladen,
En door onnutte vrees voor koningklijcke daeden
En wapenen, te verre in wichlery misleit.
Bemoey u met de kercke, en beelt en heiligheit

607 *straf en stijf:* stuurs.
608 *grijns:* uiterlik.
614 *op Turnus drempel:* aan de deur van Turnus' (slaap-) vertrek.
622 *deught:* moed, dapperheid; *sloopen:* vernietigen.
625 *daer:* waar; *suffen:* werkeloos neerzitten.
628 *met.... heer*; vgl. de prozavert., regel 467 (met de Tr. bevelhebbers).
632 bij *belofte houdt* is *niet* te denken; *dat het klemt* (een bep. van wijze bij *gevoelt*): op overtuigende wijze (met nadruk, krachtig).
634 *in 't droomen:* in zijn droom, zijn slaap.
640 *de kracht van spellen:* de gave der voorspelling; *doof en stom:* verslapt en afgestompt.

[478] met kercken en beelden der Goden gade te slaen: laet mannen,[478]
[479] en dien het oorlogen past, oorloogh voeren. Alekto ontstack van[+]
[480] verbolgenheit, om deze woorden. Toen begost de jongelingk haer[480-81]
[481] te smeecken, over al de leden te sidderen, en zijn gezicht bleef
[482] stijf staen; zoo gruwelijck piepte de Razerny hem met alle haer[482]
[483] slangen aen, en zulck een paer blicken spalckteze op: daer na[483]
[484] verdraeideze de gloeiende oogen, en keerde den jongelingk, die[484]
[485] noch haperde, en veel te zeggen had, den neck toe; rechtte een[485]
[486] paer slangen uit heure vlechten overendt, klaterde met de zweep,
[487] en knoopte al schuimbeckende deze rede hier aen: ben ick eene,
[488] die van hoogen ouderdom suffe, en dewijl het waerzeggen met
[489] de jaren verstorven is, door onnutte vrees voor der Koningen
[490] wapenen bedrogen werde? Keer uw gezicht herwaert: hier ben[490-91]
[491] ick uit het hol der vervloeckte Gezusteren tegenwoordigh: ick
[492] heb oorloogh en doot in mijne hant. Aldus sprekende smeetze[492-93]
[493] den jongelingk een fackel toe, en stack hem een roockende en[+]
[494] doncker brandende torts in den boezem. Hy sprong van geweldigen[494]
[495] schrick al bevende uit zijnen slaep, en het zweet brack hem uit
[496] over alle zijn leden. Hy schreeuwt al razende om wapens, zoeckt[+496]
[497] wapens op het bedde, en in de kamer: hy haeckt naer geweer,[497]
[498] wort van schelmschen oorlooghslust bereden: en zijn gramschap[498]
[499] gelijckt de vlam, die vervaerlijck kraeckt, wanneer men den rijs-[499]
[500] bosch onder den koperen ketel stoockt, dat die van hitte walt en[500]
[501] ziedt, en het water schuimt en spartelt tot overloopens toe; zoo[501]
[502] dat de ketel te kleen valt, en de zwarte waessem naer boven[502]
[503] vlieght. De pais aldus eenen krack krijgende, zent hy de treflijckste[503503-6]
[504] jongelingen naer Koningk Latinus toe, om hem aen te zeggen,
[505] dat men de wapens gereet houde, Italie verdadige, den vyant
[506] buiten zijn palen drijve, en kent zich alleen sterck genoegh, om

[+][Randschrift:] *Alekto zich des belgende,* In het Randschrift bij r. 479: *zich belgen* (met genit.): vertoornd worden.

[+][Randschrift:] *steeckt de torts in zijnen boezem*;

[+][Randschrift:] *weshalve hy om wapens schreeuwt, en zijn bloet van gramschap ziedt, gelijck een ketel op het vier*.

478 *gade slaen:* zorg dragen voor.
480-81 *Toen.... smeecken* is een onjuiste vertaling: Vondel heeft *orare,* hier spreken, opgevat als *smeken* (r. 481). Vergilius zegt: Terwijl hij nog sprak, begon de jongeling over....; *zijn gezicht* (oculi): zijn ogen.
482 *aenpiepen:* aansissen; *Razerny:* furie (Alecto).
483 *blicken:* ogen.
484 *verdraeien:* rollen; *keerde den neck toe;* Lat. *reppulit:* stiet terug, weerde of wees af.
485 *haperen:* naar woorden zoeken.
490-91 *ben.... tegenwoordigh:* sta voor u.
492-93 *smeet.... toe:* wierp naar (hem).
494 *doncker:* walmend.
496 *razende:* zinneloos.
497 *op het bedde,* waar de krijgsman de wapenen tijdens zijn slaap bewaarde; *geweer:* wapentuig.
498 *schelmsch:* misdadig; *bereden:* bevangen.
499 *kraeckt:* knettert.
500 *wallen,* syn. van *zieden*.
501 *spartelen:* borrelen.
502 *de zwarte waessem:* de donkere wasem, de wasem in dichte wolken.
503 *eenen krack krijgen:* een breuk krijgen, verbroken worden (pace polluta).
503-6 Vondels vert. is niet juist; Vergilius zegt: gelast hij de aanzienlikste jongelingen tegen koning Latinus op te trekken en beveelt hun de wapens daartoe gereed te houden (prothusteron), Italië te verdedigen, de vijand uit het land te drijven; en betuigt alleen sterk genoeg te zijn.....

Van Goden ga te slaen: laet mannen wapens roeren:[645]
Laet mannen, wien het past, den dappren oorlogh voeren.
Alekte ontstack van toorne en gramschap op dat woort.
De jongelingk begon van angst te smeecken, voort
Te siddren over al zijn leên van onvermogen.[649]
't Gezicht bleef stijf staen, en bestorven in zijne oogen:[650]
Zoo gruwzaem piepte hem de dolle en razende aen
Met al haer slangen: zoo ziet hy haer blicken staen
In 't aenzicht opgespalckt: hierna, van haet bewogen,
Verdraeideze in haer hooft de roode en gloeiende oogen,
En keert den jongling, die noch veel te zeggen hadt,
En stamelt, haeren neck afkeerigh toe, en prat.[656]
Twee slangen rechteze uit haer vlecht op, als twee pesten.
Zy klatert met de zweep, en schuimbeckt, knoopt ten lesten
Hier deze woorden aen: ben ick een die, verduft[659]
Van hoogen ouderdom, dus kintsch sta, en versuft,
En, nu 't waerzeggen met der tijt al is verstorven,
Door eene onnutte vrees voor krijghsvolck, nieugeworven
By koningen, my zelf bedriegh door wichlery?[663]
Keer herwaert uw gezicht, en oogen. hier zijn wy,
Van 't hol der zusteren, de Vloecken, opgetogen.[665]
De doot en oorlogh staen alleen in ons vermogen.
Zoo spreecktze, en smijt dien heere een fackel toe, en raeckt
Den boezem met een torts, die roockt, en smoockt, en blaeckt.
Hy springt uit zijnen slaep, en beeft, van schrick bestreden,[669]
En 't zweet breeckt uit van angst door al zijn lijf en leden.
Hy raest om wapens, zoeckt naer wapens op zijn bedt,
In al de kamer, haeckt naer wapens, wort ontzet[672]
Van dollen oorloghslust, vervoert en aengedreven.
Zijn gramschap slacht de vlam, die kraeckende aenkomt streven
Wanneer men rijsbosch om den kopren ketel stoockt,[675]
Dat die van hitte walt, en ziedt, en 't water koockt,
En schuimt, en spartelt, en geraeckt aen 't overloopen,
Het vat te kleen valt, en de waessem, om een open
Te vinden, zwart en dick naer boven vlieght en stijght.
Na dat de rust en vrede een' krack van binnen krijght,
Maent hy Latinus aen door brave jongelingen[681]
De wapens voor den dagh te haelen, voor 't bespringen
Italje te voorzien, den vyant uit het rijck[682-83]
Te drijven, kent zich sterck om tegens twee gelijck,

645 *roeren:* hanteren.
649 *onvermogen:* (gevoel van) machteloosheid.
650 *bestorven:* wezenloos.
656 *prat:* in hooghartige woede; vol gekrenkte trots.
659 *verduft:* dof van geest geworden.
663 *by:* door.
665 *opgetogen:* naar de bovenwereld getogen.
669 *bestreden:* aangegrepen.
672 *ontzet van:* buiten zich zelf gebracht door.
675 *rijsbosch:* takkenbos.
681 *braef:* flink, voortreffelik.
682-83 *voor 't bespringen Italje te voorzien:* maatregelen te nemen tegen vijandige aanvallen op Italië (de Italiaanse staten); tegen een overval.

*

[507] tegens beide, zoo Trojanen als Latijnen aen te gaen. Dit belast hy,
[508] en belooft den Goden vele offerhanden, en de Rutulers rockenen
[509] om strijt malkanderen op, om Turnus te dienen; d'een om zijn[509]
[510] schoonheit en jongkheit; d'ander om zijn Koningklijck geslacht;
[511] de derde om zijn doorluchtige daden.

[512] Terwijl Turnus den Rutulers hart en moedt geeft, zoo ruckt[512]
[513] Alekto met hare helsche vleugelen naer de Trojanen toe, en[+513]
[514] bespiet erghlistigh op een nieuw, waer de schoone Julus op strant[514]
[515] het wilt belaeght en najaeght. Hier joegh de Kocytische maeght[515]
[516] den winthonden haestigh een razerny aen, en gaf hun lucht van[+516]
[517] een hart, op datze 'r te vieriger achter her zaten; het welck d'eerste
[518] oirzaeck der ellenden was, en d'onbeschofte huislieden ten oorlogh[518]
[519] ophitste. Een overschoon hart was 'er met geweldige horens, het
[520] welck den uier der moeder ontruckt, opgevoedt wert by de zonen[520]
[521] van Thyrrus, hoeder van 's Konings vee en wijtstreckende lan-[521]
[522] deryen. Sylvie, de zuster, had dit naer heure hant gewent, en was[522]
[523] gewoon de horens zinnelijck met versche kranssen te bevlechten,[523]
[524] te vercieren; het te kemmen, en in de klare bron af te wasschen.[524]
[525] Het hart gewoon zich met de hant te laten streelen, en aen zijns
[526] heeren tafel te gaen, weide in het bosch, en wist by nacht, hoe
[527] spade het viel, weder van zelf zijn huis en hock te vinden. Julus[527]
[528] dolle honden hadden op de jaght hier dapper achter her geweest,
[529] en het verjaeght; toen het by geval naer de beeck afsteegh, om[529]
[530] op den groenen oever zijnen versmachten dorst te verslaen. Askaen,[530]

[+] [Randschrift:] *Alekto vaert middelerwijl voort,*

[+] [Randschrift:] *vergiftight Iulus winthonden, een oirzaeck des onheils,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 516: *vergiftighen:* besmetten met het gif der hondsdolheid.

* TEKSTKRITIEK: r. 520 *den uier der moeder ontruckt* wordt in de druk van 1659 vervangen door: *van de moeder gestooten* (Lat.: quem matris ab ubere raptum....).

509 *oprockenen:* ophitsen, aanzetten.
512 *rucken:* ijlen.
513 *met.... vleugelen* (alis Stygiis): met haar Stygiese (onheilbrengende) vleugels.
514 *erghlistigh op een nieuw;* versta: zinnend op nieuwe listen (arte nova); *bespiet.... waer op strant:* zoekt die streek van 't strand (de kust), waar.
515 *de Kocytische maegbt:* Alecto (die haar woonplaats heeft in de onderwereld bij de rivier de Cocytus).
516 *haestigh een razerny:* een plotselinge dolheid.
518 *d'onbeschofte huislieden* (animos *agrestes*): de ruwe landbevolking (zò weet Alecto, nà Turnus en zijn naaste omgeving te hebben opgehitst, ook het lagere volk in 't geweer te brengen).
520 *by*: door.
521 *Tyrrhus:* een herder van koning Latinus.
522 *de zuster:* hun zuster.
523 *zinnelijck:* sierlik; bij wijze van versiering.
524 *kemmen:* kammen.
527 *viel:* mocht zijn.
529 *verjaeght:* opgejaagd; Vondels vertaling is hier (527-30) niet nauwkeurig. Vergilius zegt: dit dier was, terwijl het op een afstand van zijn huis rondzwierf, door de razende honden van de jagende Iulus opgeschrikt, toen het na zich een eind met de stroom te hebben laten meeglijden, verder op de groene oever wat bekwam van de hitte.
530 *versmachte dorst;* zie *Lantged.* III, r. 463 (blz. 300).

[531] oock zelf belust om prijs te behaelen, schoot het met zijnen[+531]
[532] gespannen boogh eenen pijl naer 't lijf: Alekto holp hem micken,
[533] en dreef het snorrende riet door den buick in de darmen, dat het[533-34]

[+][Randschrift:] *om het schieten van Sylviaes hart*.
531 *om:* wegens.

531 *oock zelf;* niet alleen de honden zochten buit, ook A; *prijs:* (jagers-) eer.
533-34 *dat het kraeckte* (versterkingsformule): met vinnige kracht.

Trojaen en Latynist, te komen aengestoven.
Zoo luidt zijn last: hy zelf belooft den Goôn daer boven
Veele offerhanden. al de Rutulers ontstelt[687]
Elckandre ophitsen, om, tot weering van gewelt,
In Turnus dienst te treên; d'een om zijn lichaems gaven,
En jeught, en d'ander om de koningen en braven
Van zijn geslacht; de derde om zijnen oorloghslof.
Terwijl nu Turnus vast de Rutulers in 't hof
Dus moedight, ruckt de helsche Alekto met haer pennen
Naer 't volck van Troje toe, bespiet in 't luchtigh rennen[694]
Erghlistigh op een nieu waer schoone Iülus jaeght,
En langs het zandigh strant het vlughtigh wilt belaeght.
Daer noopt de maeght van Styx zijn' winthont met de smerte[697]
Van dollicheit, geeft hem een lucht van zeker harte,[697-98698]
Om vieriger in 't velt te streven naer dit wilt;
Dat oirzaek is van ramp, en 't lantvolck, traegh gestilt,[700]
En onbeschoft, en woest, ten oorlogh kon vertoornen.
In 't lantschap was een hart, gekroont met hooge hoornen,
En schoon van verwe en leest, zijn moeders uier vroegh
Ontruckt, en by de zoons van Tyrrus milt genoegh
Gevoedt, en opgevockt: want Tyrrus in die tyen
Behoede 'skonings vee, en groote landeryen.
De zuster Sylvia gewent het naer heur hant,
En was gewoon doorgaens de horens, net geplant,[708]
Met versche kruiden loof en kranssen te bevlechten,
Te cieren, met den kam het vel heel glad te slechten,[710]
Te zuiveren van stof in bronnen, klaer en frisch.
Het hart de hant gewoon in 't streelen, aen den disch[712]
Van zijnen heer te gaen, ging in bosschaedje weiden,
En wist, hoe spa het viel, by nacht van zelf te scheiden,
Te keeren naer zijn hock. Iülus dolle jaght
En honden hadden dit nu op de loop gebracht,
Gejaeght, terwijl hy by geval, van dorst verlegen,[717]
Quam van den groenen kant naer eene beeck gestegen.[718]
Askaen, oock zelf belust om prijs te haelen, schiet
Met zijn' gespannen boogh naer 't hygend wilt een riet.
Alekto holp den knaep in 't micken, dreef, och armen,
Het snorrend riet door vel en buick tot in de darmen,

687 *ontstelt:* in beroering gebracht.
694 *'t luchtigh rennen:* het voortijlen door de lucht.
697 *Styx:* (rivier in de) onderwereld.
697-98 *noopt zijn' winthont met de smerte van dollicheit:* hitst zijn windhonden aan door ze de plaag der dolheid op het lijf te zenden.
698 *harte:* hert (de vorm met e komt meer voor).
700 *'t lantvolck traegh gestilt:* het landvolk, dat (eenmaal tot woede opgezweept) eerst langzaam weer tot rust komt.
708 *doorgaens:* steeds weer.
710 *met... slechten:* de haren op de huid glad en effen te kammen.
712 *de hant gewoon in 't streelen;* versta: gewend aan de hand, die het streelde, gewend zich te laten strelen.
717 *hy* slaat op *hert*, in vs. 716 aangeduid met *dit*; *verlegen:* smachtend.
718 *gestegen:* gedaald (vgl. *van* het paard *stijgen*).

[534] kraeckte: maer 't gewonde dier vlughtte naer zijn meesters huis
[535] toe, quam al steenende in den stal, bloedde, kermde en jammerde
[536] over al het huis; gelijck een die zijnen noodt klaeght. De zuster
[537] Sylvie, d'eerste van allen, slaet met hare handen voor de borst,[537]
[538] krijt om hulp, en roept al de ruwe huisluiden te hoop. Zy komen[538]
[539] (want de felle Razerny leit in 't stille wout op hare luimen) on-[539]
[540] voorziens aengesprongen; dees met een branthout, die met een[540]
[541] quastige knodts gewapent, en wat elck gereetst by der hant vindt,[541]
[542] om zich in zijne gramschap hier mede te behelpen. Zoo Tyrrhus[542-43]
[543] by geval eenen eicken boom, waer in de beitels klemden, in vier
[544] stucken kliefde, greep hy de bijl, vloeckte afgrijsselijck, en riep
[545] de troepen te hoop. Maer de wreede Godin uit haren wachttoren[+545]
[546] bequamen tijt om te beledigen aentreffende, stijght boven op het[546]
[547] dack, en geeft uit den oppersten top van eenen stal den harderen[547]
[548] de leus, en blaest den krommen lanthoren, uit al haere maght,[548]
[549] zoo dat strax alle wildernissen en diepe wouden van dit helsch[+549]
[550] getoet dreunden en daverden. Het meir van Diane hoorde dit van[550]
[551] verre: Nar, de witte zwavelstroom, en de Velijnsche bronnen[551]
[552] hoorden dit; en de vrouwen druckten al bevende de kinders aen
[553] hare borsten. D'ackermans uitgelaten, grijpen naer hun geweer,[553]
[554] loopen gezwint op dat geluit te zamen derwaert, daer de ver-
[555] vloeckte toethoren onraet blaest: en de Trojaensche jeught het
[556] leger openende, stuurt Askaen krijghsvolck te hulp. Zy zetten zich[556]
[557] in slaghorden: men vecht nu niet op zijn huismans met harde[+557]
[558] stocken, of gebrande tuinstaken; maer beslecht het krackeel met[558]

[+] [Randschrift:] *Alekto blaest onraet*

[+] [Randschrift:] *en zet al het lant overendt*: In het Randschrift bij r. 549: *overendt zetten:* in rep en roer brengen; op stelten zetten.

[+] [Randschrift:] *zoo wordenze hantgemeen, en hoe langer hoe heeter;* 557 *heet:* heftig, verbitterd.

537 *d'eerste van allen;* versta: (krijt) het eerst (om hulp).
538 *huisluiden:* landlieden; *te hoop:* bijeen.
539 *de Razerny:* Alecto; *leit... op hare luimen:* ligt op de loer (en hitst ze heimelik aan).
540 *onvoorziens* (improvisi): buiten verwachting snel; *met een branthout* (torre obusto); versta: met een in het vuur gehard stuk hout.
541 *quastig:* knoestig; *gereetst:* het eerst.
542-43 *zoo.... klemden:* Tyrrhus toevallig juist bezig zijnde een eikenboom, waarin wigvormige ijzers waren gedreven, te kloven, greep (*zo als hij daar stond*) de bijl....
545 *uit haren wachttoren* is de vert. van *e speculis:* (stijgt) van af de plaats waar ze op de loer ligt (vgl. r. 539).
546 *bequamen.... aentreffende*: nu zij de kans schoon ziet om onheil te stichten.
547 *het dack,* nl. van een herdershut (ardua tecta petit *stabuli*, zegt de Lat. tekst; Vondel verplaatst *stabuli*); *uit den oppersten top:* boven van de hoge nok; *den harderen:* aan de herders.
548 *de leus:* het bekende alarmsignaal (door het blazen op een soort waldhoorn gaven de herders elkaar bij plotseling opkomend gevaar alarmsignalen).
549 *strax:* aanstonds.
550 *het meir van Diane* (thans Lago di Nemi): een meer in de buurt van Aricia, met een bos en een tempel aan Diana gewijd.
551 *Nar:* een zijtak van de Tiber (thans Neri genoemd), met zwavelhoudend water; *de Velijnsche bronnen;* de Velinus is een tak van de Nar.
553 *uitgelaten,* ter vert. van indomiti; Vergilius bedoelt: het ruwe, woeste landvolk.
556 *het leger:* de poorten van hun legerkamp.
557 *nu niet;* versta: nu niet langer.
558 *tuinstaeck:* toegepunte paal, gebruikt voor palissadering; *gebrant,* hier: puntig gemaakt in het vuur.

Zoo vreeslijck dat het kraeckt. 't gewonde neemt de vlught[723]
Naer meesters huis, en stal, en bloet, en steent, en zucht,
En kermt, en jammert vast door al het huis by vlaegen,[725]
Gelijck een die zijn noot en hartewee wil klaegen.
De zuster Sylvia begint haer borst te slaen,
En schreit om hulp, en roept het ruwe lantvolck aen.
Zy komen daetlijck [want de wrock der Razernye
Leght op haer luimen in de stille landerye,]
Hier aengesprongen, onverwacht, en onvermoedt,
Dees met een branthout, die gewapent met een' kloet,[732]
Of knods, vol quasten, en wat elck gereedtst kan vatten,
Om zich te dienen van geweer, en uit te spatten.[734]
Zoo Thyrrus by geval een vreeslijcke eicke grieft,[735]
Waer in de beitel klemt, in vieren houwt, en klieft,[736]
Grijpt hy de bijl, begint afgrijsselijck te roepen,
Te vloecken, en verdaeght alle omgelege troepen.[738]
De schendende Godin, die uit haer' wachttrans lagh,[739]
Zoo ras zy nu den tijt en d'uur geboren zagh
Om quaet te stoocken, steegh ten daecke op, uit een stulpe,[741]
En gaf den herderen de leus, en stack, om hulpe
Te haelen van alom, den horen van het lant,
Zoo luide uit al haer maght, dat flux aen elcken kant,
De wildernis en 't woudt, wiens toppen overleunen,[745]
Op zulck een helsch getoet nu daveren, en dreunen.
Het staende water van Diane schrickt van schroom.
De bronnen van Velijn, en Nar, de zwavelstroom,
Verschricken wijdt en zijt. de bange vrouwen gruwen,
Verschricken datze 't kint aen haere borsten duwen.
Alle ackermannen woên, van bant geslaeckt, ontzint.[751]
Zy grijpen naer geweer, en geven zich gezwint
Op dit geluit dat heen, daer dees vervloeckte horen[753]
Vast toet, en onraet blaest. de Troische jeught, vol toren,
Ontsluit het leger, stuurt flux krijghsvolck om Askaen
Te helpen. ieder kiest zijn rot en standertvaen.[756]
Nu vecht men niet, gelijck de huisliên onder 't wrocken,[757]
Met een' gebranden staeck en knods, en lange stocken,
Maer slecht het lantkrackeel met lemmers, scherp, en spits.

723 *'t gewonde* (naar analogie van *de gewonde, de getroffene* enz., substantiveringen, die in gewone taal alleen met betrekking tot mensen worden gebruikt): 't gewonde dier.
725 *by vlaegen:* met telkens weer opkomende pijnaanvallen?
732 *kloet:* lange stok, vaarboom.
734 *om zich te dienen van geweer:* om als wapen te gebruiken; *uitspatten:* in onstuimige woede er op los trekken.
735 *vreeslijck:* geweldig; *grieven* (een wonde toebrengen): stuk houwen.
736 *de beitel*, wigvormig, is in de eik gedreven om een spleet te maken.
738 *verdagen:* oproepen; *omgelege:* in de nabijheid wonend.
739 *lagh*: spiedend hing.
741 *stulpe*: herderswoning, waarin woonhuis, stal enz. onder één dak verenigd zijn.
745 *overleunen*: overhangen, overhellen.
751 *van bant geslaeckt* (vgl. *uitgelaten* in de prozavert.): in (onbeteugelde) opwinding.
753 *dat heen:* die kant uit.
756 *rot:* gelid, legerafdeling.
757 *huisliên:* boeren; *onder 't wrocken:* bij hun twisten.

[559] tweesnedige lemmers: men ziet wijdt en breedt een' gruwzamen[+559559-60]
[560] oegst van bloote zwaerden: de zon schittert in het yzeren harnas,[560]
[561] dat haer weerglans tegens de lucht aenflickert: gelijck wanneer[561]
[562] de wint het water eerst wit verft, de zee dan allengs begint te[562]
[563] rijzen, en heur baren hooger te verheffen, daer na van den ondersten
[564] bodem naer den hemel op te steigeren. Hier wort Almon, een
[565] jongelingk, Tyrrhus outste zoon, vooraen in d'eerste slaghorden,
[566] van eenen snorrenden pijl gevelt: want de pijl bleef onder in zijne
[567] keel steken, en het bloet benam hem spraeck en aemtocht. Menigh
[568] man quam by hem te sneuvelen, oock d'oude Galesus; terwijl hy[568]
[569] vreedzaem van aert hen zocht te scheiden, en een oprecht man,[569]
[570] en in dien tijt de lantrijckste van Ausonie was: hy weide vijf[570]
[571] blatende kudden schapen, vijf kudden horenvee, en bouwde[571-72]
[572] hondert ploegen lants. Terwijl men aldus in het velt voor de vuist[+572]
[573] vocht, en de Godin haer belofte volbrogh; toenze den krijgh door[573]
[574] bloetstortinge ingewijdt, en den oorloogh met deze dooden ontgost[574]
[575] had; zoo verlietze Hesperie, en varende door 't gewelf des hemels,[575]
[576] sprack trots en opgeblazen Juno aen: zie, daer heb ickze, u ten[576]
[577] gevalle, aen malkandere gehitst. Datze nu vry huwen, en in
[578] bontgenootschap treden; dewijl de Trojanen van Ausonisch bloet[578]
[579] besprengt zijn: ja maghmen op uw besluit staen, ick wil 'er dit[579]
[580] noch op klampen; d'aengrenzende steden door oorlooghsge-[580]
[581] ruchten ophitsen, de harten in dollen krijgslust ontvoncken, en
[582] het velt met wapenen bezaeien, op dat 'er elck zich insteecke.[582]
[583] Toen antwoorde haer Juno: Al schricks en bedroghs genoegh:[583]

[+] [Randschrift:] *gelijck wanneer de wint opstekende de baren hoe langer hoe hooger gaen*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 559: *de wint opstekende:* als de wind opsteekt; bij het aanwakkeren van de wind.

[+] [Randschrift:] *Alekto dit berockent hebbende*.

559 *met tweesnedige lemmers* (ferro ancipiti): met tweesnijdende strijdbijlen.
559-60 *men ziet wijdt en breedt een' gruwzamen oegst van bloote zwaerden* (vert. van 'atraque late horrescit strictis seges ensibus'); de omhoog geheven lansen en zwaarden der krijgslieden worden vergeleken bij een veld van korenaren (*oegst*).
560 *harnas:* wapentuig.
561 *gelijck wanneer:* zo (deint en blinkt dit veld van glanzende wapenspitsen) als wanneer.
562 *wit verft*: witte schuimkoppen doet krijgen; vgl. voor het hier volgende beeld *Lantged.* III, r. 234-vlg. (blz. 282).
568 *by hem:* om hem heen.
569 *en een oprecht man;* versta: G. die een rechtvaardig man (... was).
570 *de lantrijckste:* de grootste grondbezitter.
571-72 *bouwde... lants* (et terram centum vertebat aratris: en bewerkte zijn landerijen met honderd ploegen); *een ploeg lants:* zoveel land als met een ploeg bewerkt kan worden; *ploeg* is hier een landmaat; vgl. *morgen*.
572 *voor de vuist vechten:* strijden in een openlik gevecht van man tegen man; vgl. *Lucifer,* vs. 1886 (Dl. 5, blz. 686); het is hier de vertaling van *aequo Marte:* zonder dat nog een beslissing was gevallen, met wisselende kansen.
573 *de Godin:* Alecto; *volbrogh:* had vervuld.
574 *ontgost* verl. deelw. bij ontginnen: inzetten, openen.
575 *Hesperie:* Italië.
576 *opgeblazen:* hoogmoedig.
578 *dewijl:* terwijl, nu.
579 *magh.... staen*, ter vert. van: tua si mihi certa voluntas: als ik verzekerd kan zijn van uw goedkeuring (als uw instemming mij is gewaarborgd).
580 *op klampen:* aan toe voegen (nl. wat volgt).
582 *met wapenen bezaeien,* in overeenstemming met het Latijn: spargam arma per agros (versta: gewapende troepen).
583 *schricks:* verschrikkingen.

[584] het zaet des oorlooghs is nu gezaeit: men is al hantgemeen: het

Men ziet'er, wijdt en breet, in zijnen vollen krits,[760]
Een' oogst van bloot geweer. men ziet het harnas blickeren,
Den weêrglans van de zon in stael en yzer flickeren,
En schittren in de lucht: gelijck wanneer de wint
Het water wit verft, als de zeestorm eerst begint,
De zee al hooger rijst, de watren zich verheffen,
Daerna van onder op den hoogen hemel treffen,
En steigren aen 't gestarnte. een jongling Almon, fier
Van moedt, en outste zoon van herder Tyrrus, hier
De voorste van den troep, wort met een' pijl geschoten,
Die onder zijne keel bleef steecken. 't bloet, aen 't vloten,[770]
Benam hem spraeck, en lucht, en vryen ademtoght,
En menigh aen zijn zy wert deerlijck omgebroght,
Quam flux te sneuvelen, oock d'outste in al de weiden,
Galezus, zacht van aert, die dit geschil wou scheiden;
Een oprecht man, de rijckste in al 't Ausoonsche lant[775]
Van lantgoet in dien tijt. hy weide aen dezen kant[776]
Vijf kudden schaepen, zoo veel koeien, zijn genoegen,
En boude al eigen lant met hondert ysre ploegen.
Terwijl men dus in 't velt vast toetast voor de vuist,[779]
En dees Godin haer woort volbrengt, eer zy verhuist;
Toen zy den krijgh met bloet, gelijck haer was geboden,
Dus inwijde, en ontgost met deze onnoosle dooden,[782]
Verlietze Hesperye, en, vaerende terstont[783]
Door 's hemels blaeu gewelf, spreeckt Juno, dieze vondt,
Dus trots en moedigh aen: zie daer, ick heb hen alle[785]
Met kracht aen een gehitst, uw Godtheit ten gevalle.
Zy huwen nu hun beste, en treên vry in verbont,[787]
Terwijl d'Ausonischen van Troischen dus gewont
En bloedigh zien besmet: en staenwe op uw besluiten,[788-89]
Ick klamp 'er dit noch aen. ick wil de steên van buiten
En d'aengegrensden fors door ooreloghsgerucht[791]
Ophitsen, volck by volck ontvoncken met een lucht
Van dollen oorloghslust, het velt met stael bezaeien,[792-93]
Dat elck zich des bemoeie, en zich geensins laet' paeien.[794]
Vrou Juno zeght: al schricks al lists genoegh gewracht.[795]
Het zaet des oorloghs is gezaeit naer uwe maght.

760 *in zijnen vollen krits* (vgl. *Lucifer*, vs. 1774): in wijde kring of halvemaanvorm.
770 *vloten*: stromen.
775 *oprecht,* met de klemtoon op *op*.
776 *aen dezen kant:* in deze streek.
779 *toetasten:* elkaar aanvallen, aangrijpen.
782 *ontgost,* verl. tijd bij *ontginnen*.
783 lees: *Hesperij'en*, of: *Verliet z'*(*h*)*Esperië en*....
785 *moedigh:* vol overmoed.
787 zie de prozavert., r. 577-578 (*hun beste;* vgl. al hun best).
788-89 Versta: de Ausoniërs vertonen (dragen) tal van bloedende wonden, hun toegebracht door de Trojanen.
791 *fors:* heftig.
792-93 *met een lucht van dollen oorloghslust:* door hem een dolle krijgslust in te boezemen (*toe te ademen*).
794 *des:* daarmee; *paeien:* verzoenen, sussen.
795 men vindt bij Vondel *gewracht* en *gewrocht;* Van Helten § 48.

[585] geweer, dat men gereetst by der hant vondt, is voor eerst met[585-86]
[586] bloet beklat. Laet Venus brave afkomst en Koningk Latinus zoo
[587] trouwen, zoo te bruiloft gaen. De vader en regeerder des hoogen[587]
[588] Olymps wil niet dat ghy langer zoo uitgelaten door de lucht rontom[+588]
[589] zweeft: vertreck: mangelt 'er noch iet aen, dat zal ick zelf wel[589]
[590] beschicken. Zoo spreeckt Saturnus dochter: en Alekto rept hare
[591] snorrende slangewiecken, verlaet de weerelt, en vlieght naer
[592] Kocytus, hare woonplaets. Midden in Italie leit, onder hooge[592]
[593] bergen, een plaets, die vermaert en in vele gewesten befaemt,
[594] de Heelheilige dalen genoemt wort: van wederzijde omheint[594]
[595] haer een zwarte bosschaedje, wel dicht gewassen, daer een beeck
[596] midden door stroomende, met kromme wielingen tegens de scherpe[596]
[597] rotsen aen ruischt. Hier toont men de nare spelonck, waer door
[598] de wreede Pluto lucht en adem schept; en een vervaerlijcke poel
[599] spalckt hier door den geborsten Acheron zijn stinckende keel op;[599]
[600] waer in de Razerny, een gehaete Godtheit, verzinckende, hemel
[601] en aerde van dien last verlichtte.[601]

[+][Randschrift:] *wort afgedanckt*.

[602] Niettemin houdt Saturnus Koningklijcke dochter ondertusschen[+]
[603] de hant aen den krijgh, om dit stuck te voltrecken. Al de harders[603]
[604] komen uit den slagh in stadt aengeronnen, en brengen de dooden
[605] mede, den jongen Almon, en Galesus, met zijn bebloet aengezicht;
[606] roepen klaeghlijck de Goden aen, en willen dat 'er Latinus in[606]
[607] verzie: Turnus by der hant, verdubbelt, onder 't verlasteren des[607]
[608] moorts en hun hitte, noch den schrick: dat men Trojanen in het[608]
[609] Rijck haelt: zich met Frygiaenschen stamme vermengt, hem uit[609]

[+][Randschrift:] *Evenwel houdt Iuno hant aen den krijgh*.

585-86 *het geweer.... beklat* is de vert. van: quae fors prima dedit sanguis novus imbuit arma: het eerste bloed is vergoten (er is al vast een begin van strijd ontstaan) door de wapenen die men maar het eerst kon aangrijpen.
587 *trouwen:* het huweliksfeest vieren.
588 *door de lucht* (super auras aetherias); de *onderwereld* is de verblijfplaats der furiën.
589 *mangelen:* ontbreken.
592 *Kocytus,* als eigennaam (riviernaam) hier zonder lidwoord.
594 *de Heelheilige dalen* ter vert. van *Ampsancti valles* (*ampsanctus* betekent letterlik: aan alle kanten heilig); in dit dal, gelegen in het land der Hirpini, was een meer (thans Lago d'Ansante), ingesloten door bossen, waaruit zwaveldampen opstegen; volgens de sage ging hier een weg naar beneden, naar de onderwereld.
596 *met kromme wielingen:* kronkelend en draaikolken vormend.
599 *den geborsten Acheron:* de Acheron, die hier uitbreekt, opborrelt (de A. is een rivier van de onderwereld).
601 *van dien last:* van haar onheilbrengende tegenwoordigheid.
603 *om dit stuck te voltrecken:* om de strijd overal te doen ontbranden.
606 *er.... in verzie:* optrede, zich er mee bemoeie.
607 *by der hant:* aanwezig; *verlasteren:* schande spreken van.
608 Voor *hun hitte* is *onder* te denken; *onder hun hitte:* te midden van de heftige opwinding der herders. Turnus is hier ook en weet, te midden van de hartstochtelike klachten der herders over het (door de Trojanen) aangerichte bloedbad, de schrik te verdubbelen (nog meer schrikbeelden op te roepen); hij zegt (klaagt): dat men enz.
609 *zich.... vermengt,* toespeling op het voorgenomen huwelik van Aeneas en Lavinia.

Men is al hantgemeen. 't geweer, gereetst gevonden,
Is al in bloet geverft, en dootelijcke wonden.[798]
Laet Venus brave telgh, en vorst Latinus vry
Dus trouwen, bruiloften met deze leckerny.[800]
De vader en de vooght des hemels wil niet lijden
Datge uitgelaeten in de lucht aen alle zijden,
Dus omzweeft: dies vertreck: wat aen 't berocknen schort
Bestelle ick zelve, en dat het afgesponnen wort.[804]
Zoo sprack Saturnus zaet. Alekto rept nu weder
Haer vleugels, en zy snort met haere slangeveder,
Verlaet de weerelt, vlieght naer Styx, haer woonplaets heen.
Een plaets leght midden in Italië, beneên
En onder 't hoogh geberght, die, onder veele taelen[809]
Veel volcks befaemt, den naem van Overheilge dalen
Voorlang behouden heeft. van wederzijde omringt[811]
Heur een bosschaedje, naer en dicht: daer vloeit en dringt[812]
Een beeck in 't midden door, die kringkeligh gaet glippen,[813]
En ruischt met wielingen langs harde en scherpe klippen.
Men toont 'er 't naere hol, waer door het spoock zich rept,[815]
En wreede Pluto ruimte en lucht en adem schept.
Een diepe slijmpoel spalckt door opgeborste kloven
Van Acheron zijn keel, vol stancks, om hoogh naer boven,
Waerin de haetelijcke Alekto nederzonck,
En van dien last de lucht verlichte op eenen sprongk.[820]
Der Goden koningin blijft evenwel rumoeren,[821]
En houdt de hant aen 't werck, om 't oorlogh uit te voeren.[822]
De herders komen voort gelijckerhant in stê[823]
Geronnen, brengen 't lijck van jongen Almon mê,
En oock Galesus, in zijn aengezicht te schendigh
Van bloet bemorst. elck kermt, en klaeght, en roept elendigh
De Goôn aen, wil dat hier Latinus raet in schaff'.
Vorst Turnus, by der hant, verzwaert de vrees en straf,[828]
Verlastert dezen moort, en hunne oploopentheden,[829]
Dat men Trojaenschen huist en inhaelt in de steden,
Met een' uitheemschen stam en Frygen zich vermengt,

798 *dootelijck* met ingevoegde *e* uit *dootlijck,* waar de slot-*t* door verscherping uit *d* is ontstaan.
800 *bruiloften*, nog in sommige streken van Holland in gebruik (ook in Friesland).
804 *bestellen:* zorgen voor, verrichten; *afgesponnen*, in verband met *berocknen* (vs. 803), waarvan de oude (in de 17de eeuw reeds bijna geheel verloren gegane) letterlike betekenis is: vlas of wol op het spinrokken winden; *dat het afgesponnen wort* is lijd. voorwerpszin bij *bestellen;* (de oude druk heeft: *dat* (dat 't?) *afgesponnen wort*).
809 *tael,* hier: volk (*Ned. Wdb.* XVI, kol. 650).
811 *voorlang:* reeds sedert lang.
812 *naer:* duister.
813 *kringkeligh:* al kronkelend.
815 *waer door.... rept:* waardoor gedrochten uit de onderwereld omhoog stijgen en weer afdalen.
820 *op eenen sprongk:* in eens, eensklaps.
821 *rumoeren:* onrust verwekken.
822 *'t oorlogh*, bij Vondel o. en m.
823 *gelijckerhant:* (allen) tegelijk.
828 *verzwaeren:* verdubbelen; *vrees:* angstgevoel; *straf:* lust om zich te wreken.
829 *hunne oploopentheden;* vergelijk *hun hitte* in de proza-vertaling.

*

[610] het hof jaeght. De dolle vrouwen, die ter zijde af in de bosschen[610610-613]
[611] ten reie gaende, Bacchus ter eere juichen, komen (want de naem
[612] van Amate vermagh niet luttel by haer) van alle kanten te hoop,[+]
[613] en roepen zonder ophouden: wapen, wapen. Alle te zamen van[613-14]
[614] eenen averechtsen geest gedreven, willenze, dat hy zonder voor-
[615] tekens, zonder der Goden antwoorden aen te zien, op staenden
[616] voet, den gruwelijcken oorloogh bewillige: en zy dringen elck[+616]
[617] om strijt op Latinus hof. Hy wederstaet hun, gelijck een onverzet-[617]
[618] bare steenrots de zee: gelijck de steenrots in zee op haer eige
[619] zwaerte steunt, wanneer het geweldigh gedruis van rontom bruis-
[620] schende baren op haer aenperst, de schuimende klippen en steenen[620-21]
[621] vergeefs rontom haer ruisschen, en het wier op haere borst breeckt
[622] en afstuit. Maer na dat hy niet maghtigh is dien verbijsterden[+622622-23]
[623] raetslagh te breken, en de zaeck van de wreede Juno naer heuren
[624] wensch gaet; zoo neemt de vader vruchteloos t'elckens de Goden[624]
[625] en den hemel tot getuigen. Och, zeit hy, het nootlot overweldight
[626] ons, en de storm sleept ons mede: o ellendigen, ghy zult dit zelfs[626]
[627] met uw godtloos bloet ontgelden: o Turnus, u is wat schrickelijcks
[628] en een droeve doot beschoren: te spade zult ghy de Goden met
[629] beloften willen paeien: want mijn rust is geboren: ick ga met[629]

[+][Randschrift:] *Amate met al den bezeten hoop roept om oorloogh*. In het Randschrift bij r. 612: *bezeten:* door razende woede bezeten.

[+][Randschrift:] *De Latijnen dringen om Latinus, die hen stuit, gelijck een zeerots den fellen storm:* 616 *die hen stuit:* die weerstand biedt (aan hun dringend verzoek).

[+][Randschrift:] *doch onmaghtigh dit gewelt te schutten,* 622 *schutten:* tegenhouden.

* TEKSTKRITIEK: r. 610-12 *De dolle vrouwen.... hoop* wordt in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door: *De mans, welcker dolle vrouwen, ter zijde af in de bosschen ten reie gaende, Bacchus ter eere rinckincken* (*want... haer*) *komen van alle kanten te hoop*. - 614-15 *zonder voortekens* is in de druk van 1659 vervangen door: *tegens de voortekens; zonder der Goden antwoorden aen te zien* wordt dan: *tegens der Goden antwoorden* (Lat.: contra omina, contra fata deum).

610 *het hof:* het paleis van Latinus.

610-613 De zin: *De dolle vrouwen, die ter zijde af in de bosschen ten reie gaende.... wapen, wapen* is de vertaling van 't Latijn: tum quorum *attonitae Baccho nemora avia* matres insultant thiasis - neque enim leve nomen Amatae - undique collecti coeunt Martemque fatigant. De in de tekst afgedrukte vertaling bevat enige onjuistheden, die door Vondel in de druk van 1659 ten dele zijn verbeterd; zie de *Tekstkritiek. Dolle* (r. 610) is de weergave van *attonitae,* en *Baccho* heeft Vondel opgevat als datief; *attonitae Baccho* behoort echter bij elkaar en betekent (.... de vrouwen die) *in Bacchantiese vervoering* (haar reien dansen in de ongebaande, eenzame wouden, of wildernissen); *in de.... wildernissen* is de vert. van *nemora avia,* door V. weergegeven met*: ter zijde af in de bosschen*.

613-14 *van.... gedreven* is de vert. van *perverso numine:* met miskenning van de goddelike wil; *zonder voortekens, zonder der Goden antwoorden aen te zien,* ter vert. van: contra omina, contra fata deum: tegen de voortekenen, de uitspraak der goden in (zie r. 95 en 125 vlg. en vgl. de *Tekstkritiek*).

616 *dringen.... op:* samendringen voor.

617 *onverzetbaer:* onwrikbaar, onbewegelik.

620-21 met *de schuimende klippen en steenen* worden de klippige wanden van de 'steenrots' bedoeld (en haar wanden met schuim bedekt worden, *zonder dat ze wankelt* = *vergeefs*)*; borst:* flank; *breeckt:* met kracht geslagen wordt.

622 *afstuit* (refunditur): terugdeint.

622-23 *dien verbijsterden raetslagh:* dat dolzinnige voornemen.

624 *vruchteloos* haalt Vondel uit (auras) *inanis*: de *ijle* lucht, de hemel.

626 *zelfs:* zelf.

629 *want;* versta: mij zal deze straf der goden niet meer treffen, want....; *mijn rust is geboren* (mihi parta quies): mijn (eeuwige) rust is daar.

[630] eenen voet in 't graf en kan 'er slechts een eerlijcke lijckstaetsi[630]
[631] by verliezen. Meer zeit hy niet, sluit zich op binnen 't hof, en[+]

[+][Randschrift:] *vertreckt*.

630 *een eerlijcke lijckstaetsi*: een eervolle begrafenis (zoals die gegeven kan worden aan in vredestijd gestorvenen).

En hem ten hove uitjaeght. elck man stuift op, en brengt
Zijn klaght uit bergh en bosch, daer vrouwen afgescheien[833]
Godt Bacchus eeren, met gejuich, en zang, en reien
Rinckincken: want de naem van haere koningin[835]
Amate heeft gezagh by dit verbaest gezin.[836]
Zy rotten snel te hoop met heele ontzinde troepen.[837]
Men hoortze zonder rust al wapen wapen roepen.[838]
Altzamen aengevoert van een' verkeerden geest,[839]
Begeerenze dat hy geen hemelsch voorspoock vreest,[840]
Noch antwoort van de Goôn ontzie, maer dat het klemme[841]
Den gruwelijcken krijgh bewillige en bestemme.[842]
Zy dringen, elck om 't felste, op 't hof des konings aen.
Hy pooghtze een wijl, gelijck een rots, te wederstaen,
Die op haer eige zwaerte in zee steunt onder 't ruisschen,
Wanneer 't gewelt der zee en baren om haer bruisschen.
De steenklip keert vergeefs het schuimende geluit,
En 't wier, dat op haer borst en boezem breeckt, en stuit.
Maer als hy maghteloos, nu van zijn wit versteecken,[849]
Dat bijstre raetslot niet betemmen kan, noch breecken,[850]
En Junoos opzet nu geluckt naer heuren wil,
Zoo neemt de vader, in dit zinneloos geschil,
Vergeefs de Goden en den hemel tot getuigen.
Och, zeght hy, 't nootlot, niet te stuiten, niet te buigen,
Verweldight ons. de storm sleept hof en koning voort.
Elendigen, gy zult dit zelf met bloet en moort
Ontgelden. Turnus, och, die nergens naer wilt hooren,
U is een schrickelijcke, een droeve doot beschoren:
Te spade paeitge dan de Goôn met offergaef.
Mijn rust is voor de handt: ick ga alree ten graef,[860]
Met eenen voet in 't graf, en kan by dit verkiezen[861]
Hier niet dan d'eer van een lijckstaetsie aen verliezen.
Meer zeght hy niet, versteeckt zich zelf in 't hof, en laet[863]

833 *afgescheien:* de afzondering, de eenzaamheid gezocht hebbende.
835 *rinckincken:* in Bacchantiese razernij rondlopen.
836 *dit verbaest gezin:* deze verdwaasde schaar (van volgelingen).
837 *zy* heeft betrekking op de mannen.
838 *zonder rust:* zonder ophouden; *al:* al maar.
839 *aengevoert van:* gedreven door; *verkeert,* met veel ongunstiger betekenis dan in hedendaagse taal; zie de proza-vert. met aant.
840 *voorspoock:* voorteken.
841 *maer dat het klemme;* versta: maar dat hij, op een wijze dat het klemt, dus: op krachtige wijze, onvervaard.
842 *bestemmen:* zijn goedkeuring hechten aan.
849 *van zijn wit versteecken:* zonder verdere kans om zijn doel (de vrede te bewaren) te bereiken.
850 *dat bijstre raetslot:* dat dolzinnig besluit.
860 *voor de hant:* daar, nabij; *ten graef:* ten grave.
861 *by dit verkiezen:* bij dit (oorlogs-) besluit.
863 *versteeckt.... hof:* sluit zich op (trekt zich terug) in zijn paleis.

*

[632] laet den teugel der regeeringe glijden. Van overouts was in Hesperie[+632632-33]
[633] en Latium een manier, die gedurigh by d'Albaensche steden,[633]
[634] gelijck heiligh, onderhouden wert; nu wortze te Rome, het treffe-[634-35]
[635] lijckste van al wat 'er is, noch onderhouden, wanneer de Romainen
[636] eerst te velde trecken; het zy datze den beschreielijcken oorloogh[636]
[637] tegens Geten willen voeren, of zich toerusten tegens Hyrkaners,[637-39]
[638] of Arabiers; of naer Indien strevende, den dageraet volgen, en
[639] den Parthen hunne standaerden weder afeisschen. Een paer[639]
[640] oorlooghspoorten is 'er (zoo noemtmenze) die den wreeden Mars
[641] toegeheilight, groot ontzagh toegedragen wort. Men sluitze met
[642] hondert kopere boomen, en yzere staven, een eeuwigh werck:[642]
[643] Janus, de wachter, zet niet eenen voet over den drempel. Wanneer[643]
[644] de Raetsheeren den oorloogh vast besloten hebben, dan ontsluit[+644]
[645] d'eerste Burgemeester zelf (op zijn Quirijns met den purperen[645645-46]
[646] tabbert aen, en op zijn Gabijns heel braef omgegort) deze poorten
[647] en gierende deuren: en roept zelf den oorloogh uit: al de jeught[647]
[648] volgt zijne stem, en de kopere horens blazen op met een heesch
[649] getoet. Toen belastemen Latinus oock op die wijze den Eneadijnen[649]
[650] t'ontzeggen, den krijgh aen te kundigen, en de droeve poorten[650]

[+][Randschrift:] *In Hesperie plaght men den oorloogh wettigh aen te zeggen, gelijck namaels de Romainen deden,*

[+][Randschrift:] *wanneerze den tempel van Mars ontsloten:*

* TEKSTKRITIEK: r. 633 *manier* is in 1659 vervangen door *wijs*.

632 Bedoeld zal zijn: de leiding van deze oorlog (rerumque reliquit habenas); zie r. 649.

632-33 *in Hesperie en Latium* (Hesperio in Latio); versta: in het Hesperiese Latium; *manier:* gebruik, zede; *gedurigh:* onafgebroken, van oudsher (de in de volgende regels beschreven gewoonte zal door Numa ingevoerd zijn; in zijn behoefte om de gens Julia (en daarmee Augustus) te verheerliken, laat Vergilius (hier als elders) dergelike oude instellingen teruggaan op de stamvaders van dat geslacht.

633 *d'Albaensche steden:* de steden, die als volksplantingen van Alba Longa uit zijn gesticht.

634-35 *het treffelijckste van al wat er is:* maxima rerum; vgl. blz. 47, aant. 74-75.

636 *den beschreielijcken oorloogh* (bellum lacrimabile): de jammervolle oorlog.

637-39 De hier genoemde volken zijn door Augustus onderworpen; de *Geten* woonden aan de Donau; de *Hircani* aan de Kaspiese zee; de *Parthen* (Zuidoostelik van de Kaspiese zee) hadden de Rom. herhaaldelik overwonnen, maar werden in 20 v. Chr. door Augustus onderworpen; *den daegeraet volgen* (Auroram sequi): naar 't verre Oosten trekken; *hunne standaerden:* de door de Parthen op de Rom. veroverde veldtekenen.

639 *een paer,* nl. aan de voor- en achterzijde van de tempel van Janus (een overwelfde doorgang, waarin het beeld van J. stond); *die:* aan welke.

642 *yzere staven; robora ferri:* met ijzer beslagen deuren; *een eeuwigh werck:* onvernielbaar (de eeuwen trotserend).

643 *Janus;* zie r. 210.

644 *de Raetsheeren:* de senaat.

645 *d'eerste Burgemeester:* de consul.

645-46 *op zijn Quirijns met den purperen tabbert aen:* (insignis trabea quirinali); vgl. r. 217 met aant.; *op zijn Gabijns heel braef omgegort* (cinctu Gabino) ziet op een ouderwetse manier om de toga te dragen, nl. de slip over de linker schouder en dan onder de rechter arm door tot aan de borst getrokken. Bij deze dracht bleven de armen vrij. De *Gabijnen* zijn de bewoners van Gabii, een stad in Latium; *braef:* schoon.

647 *gierend:* knarsend.

649 *belasten:* gelasten, eisen van.

650 *ontzeggen* (met ellips van 't object *vrede*; vandaar: *den Eneadijnen*): de vrede opzeggen, de oorlog verklaren.

[651] t'ontsluiten. De vader ontzagh deze poorten aen te raken, schuwde[+651]
[652] afkeerigh dat schendige werck, en verstack zich heimelijck in 't[652]
[653] hof. Saturnus dochter, Koningin der Goden, toen van den hemel[+]
[654] afstijgende, bonsde zelf met hare vuist op de geslote poorten,

[+][Randschrift:] *Latinus des onwilligh,* In het Randschrift bijr. 651: *des onwilligh:* daartoe niet bereid (zijnde).

[+][Randschrift:] *zoo bonst Iuno de krijghspoort open,*

651 *ontzagh:* schroomde, deinsde terug.
652 *afkeerigh*; Lat. aversus; *schendigh* (schandelik), omdat hij dit doende, tegen de wil der goden zou handelen.

Den teugel glijden van den koninckklijcken staet.
Van overouts was in het maghtigh Hesperye
En Latium een wijs, die by de heerschappye[866]
Van Albe en zijne steên doorgaens heel heilighlijck
In zwang was, en noch wortze in Rome, 't hooft van 't rijck,
Het allergrootst van al, geduurigh onderhouden:
Wanneer Romainen eerst te velde trecken zouden,
't Zy datze Geten den beschreielijcken Mars
Toevoeren willen, of toerusten om al versch[871-72]
Hirkanje of Arabiers te treffen, of, verbolgen
Naer Indus strevende, den dageraet te volgen,
Den standaert wederom te haelen van den Parth.
Twee oorloghspoorten, zoo genoemt, en yzerhardt,
En wien een groot ontzagh van outs wert toegedraegen,[877]
Zijn Mavors toegewijt. men sluitze, op zijn behaegen,[878]
Met hondert boomen, hardt van koper, en wel sterck
Met ysre staven, hardt van stael, een eeuwigh werck.
De wachter Janus, daer gezeten in dien tempel,
Zet nimmer eenen voet of schrede voor den drempel.
Wanneer het krijghsbesluit bestemt is in den raet,[883]
De burgermeester, die dan boven aenzit, gaet[884]
Met zijnen purpren rock, op zijn Quirynsch gesloten,
Omgort op zijn Gabynsch, en sluit voor zijn genooten
Dit gierende gewelt van poorten uit zijn slot,
En roept den oorlogh uit. de jeught volght zijn gebodt.
De kopre krijghstrompet blaest op met heesche klancken.
Latinus hiet toen oock de Pergamasche rancken[890]
Ontzeggen op dees wijs, den krijgh te melden, voort[891]
t'Ontsluiten in der yl de droevige oorloghspoort.
De vader schrickte zelf die poorten aen te raecken,
En, uit een' afkeer van die lasterlijcke zaecken,[894]
Verstack zich diep in 't hof. Saturnus dochter, straf[895]
Van aert, en koningin der Goden, komt voort af-
Gestegen uit de lucht, en bonst, om pais te steuren,
Met haere harde vuist op die geslote deuren,

866 *een wijs:* een gebruik; *de heerschappye:* de machthebbers.
871-72 Zie de proza-vert., r. 636-37; *toerusten:* zich toerusten.
877 *wien,* rel. pron. bij een zaaknaam; vgl. Van Helten, § 224.
878 *Mavors,* Oudlatijnse vorm voor Mars.
883 *bestemmen:* goedkeuren, aannemen.
884 Zie de proza-vertaling r. 645.
890 *hiet:* gelastte (de proza-vert. zegt terecht: *men* beval L....); *de Pergamasche rancken:* de spruiten van Pergamum (Troje); de Trojanen.
891 *voort:* vervolgens.
894 *lasterlijck:* schandelik, misdadig.
895 *straf:* grimmig.

*

[655] sloeg d'yzere boomen in stucken, en zette de krijghsdeur open.
[656] Ausonie, te vore zoo gerust en stil, geraeckt overendt: zommigen[+656]
[657] maecken zich gereet om te voet te dienen: zommigen razen om[657]
[658] trots te paerde gezeten, in het stof te draven; al te zamen eischenze
[659] wapens: Zommigen vegen lichte schilden en spietsen glat, en[659]
[660] smeerenze met vet, en wetten de bijlen met den wetsteen: het[660-661]
[661] vermaeckt hen dat men de standaerden voor den dagh brenge,
[662] en de trompet steke. Het maghtige Atine, het trotse Tibur, Ardea,[662]
[663] Krustumerium, en het torenrijcke Antemne, vijf hooftsteden,
[664] hersmeden wapens en staele helmen op het anbeelt; en vlechten[664]
[665] willigeschilthorden: anderen trecken smijdigh koper- en zilver-[665-66]
[666] draet tot pantsers en gladde laerzen. Al de voorgaende lust tot
[667] kouter, ploegh en eere der zeissen is omgeslagen: het vaderlijcke[667]
[668] lemmer gloeit in de smidtse om hersmeet te worden: alreede[668]
[669] blazen de trompetten: en de wacht ontfangt het woort. Dees[669]
[670] rucktal verbaest den helm van den wandt: die spant zijn brieschende[670]
[671] paerden onder het juck, schiet zijn pantser, drie dick van goude[671]
[672] malien, en zijn rondas aen, en gordt den degen op de zijde.[672]

[673] O Godinnen, zet nu uwen Helikon open, en zingt ons, wat[+673]
[674] Koningen ten oorloge opgerockent wierden; wat standaerden elck[674]
[675] te velde broght; wat brave mannen het vruchtbare en bloeijende[675]
[676] Italie toen alreede uitleverde, en hoe het in 't harnas blonck: want,

[+]*[Randschrift:] en geheel Ausonie wapent zich.*

[+]*[Randschrift:] De Poeet roept de Zanggodinnen aen, op datze hem het krijghsvolck van Latinus en Turnus helpen monsteren.*

* TEKSTKRITIEK: r. 667 *zeissen* is in de druk van 1659 vervangen door *zickel* (honos *falcis*).
656 *gerust en stil:* vredig en kalm.
657 *razen om....* (Latijn: pars furit): snakken in dolle krijgslust....
659 *lichte schilden,* een onjuiste vertaling van *levis clipeos:* gladde (gepolijste), glanzende schilden? het woord glad staat hier prolepties: ze poetsen of schuren de schilden (in lang niet gebruikt!) glad. Vondel heeft dit *lêvis* waarschijnlik verward met *levis* met korte *e* (licht van gewicht).
660-661 *het vermaeckt hen*: ze verheugen er zich in.
662 Al de genoemde steden liggen in de omgeving van de Tibermond.
664 *hersmeden wapens:* smeden nieuwe wapenen.
665-66 *willigeschilthorden* (salignas umbonum cratis): schilden van gevlochten wilgetenen (met huiden overtrokken); *trecken* ter vert. van *ducunt:* smeden, drijven, modelleren (anderen smeden koperen pantsers en glanzende beenstukken (scheenbeschermers of scheenplaten) van buigzaam zilver)*; voorgaende:* vroegere.
667 *omslaen:* plotseling veranderen, wijken (plaats maken voor iets anders; zie 't vervolg van de zin)*; eere der zeissen,* lett. vert. van *falcis honos:* de eer die men stelt in 't hanteren van de sikkel, de waardering van de vreedzame arbeid.
668 *lemmer:* zwaard.
669 *het woort:* het wachtwoord (it bello tessera signum).
670 *verbaest,* ter vert. van *trepidus,* hier: haastig, in sidderend ongeduld.
671 *onder het juck,* nl. van de strijdwagen*; drie dick van goude malien:* van driedubbel gouddraad gevlochten; vgl. *Aen.* III, r. 528.
672 *rondas:* schild.
673 *Godinnen:* Muzen; vgl. voor deze aanroep r. 69.
674 *oprockenen:* ophitsen, aanzetten; *standaert* hier ter vert. van acies: leger, legerafdeling (vergelijk de betekenisovergang van *vendel*).
675 *braef:* dapper.

[677] o Godinnen, het gedenckt u, en ghy kunt het verhalen; wy hebben[677-78]
[678] naulix een lucht hier van geroken.

[679] Eerst treckt de felle Mesentius, een godtslasteraer, van de[679]
[680] Tyrrenische kusten ten oorloogh, en wapent zijn troepen: zijn

677-78 *wy.... geroken:* tot ons zijn slechts flauwe geruchten (uit dat verre verleden) doorgedrongen (ad nos vix tenuis famae perlabitur aura).

679 *fel* (acer): heftig, woest; *Mezentius,* volgens de sage uit de Etruriese stad Agylla verdreven, leefde te Ardea (Turnus' hoofdstad) in ballingschap; hij zou de Rutulers hebben gelast de eerstelingen van de oogst, die voor de Goden bestemd waren, aan hem te brengen.

Slaet zelf de poorten van metael en stael in twee,
En zet de krijghspoort op, tot 's konings hartewee.
Ausonie, eerst gerust en stil, raeckt overende.
d'Een wapent zich te voet, een ander om de bende
Te volgen op zijn paert, te draven in het stof.
Elck eischt zijn wapens, vaeght de lichte schilden, of
De spiets, of smeert met vet, of wet de stompe bylen
Op zijnen wetsteen. het vermaeckt hen onderwijlen
Den standert voor den dagh te haelen, onverzet[907]
Het hart te moedigen by steeckende trompet.[908]
Het maghtige Atine, en het trotse Tibur mede,
En Krustumerium, de torenrijcke stede,
Antenne, en Ardea, vijf hooftsteên, op de been,
Hersmeden wapens, zwaert en helmen ondereen
Op 't anbeelt, en men vlecht den schilt van wilge teenen,
Schiet pantsers aen, en treckt de laerzen aen de beenen,[914]
Van smijdigh koper en van fijnen zilverdraet
Getrocken naer de kunst. al d'eerste lust vergaet.
De lust tot kouter en tot ploegh leght nu vertreden.
De zoon laet by den smidt zijn vaders zwaert hersmeden.
d'Aenschennende trompet verdaghvaertze aen de poort.[919]
De wacht ontfangt de leus. de krijgsman wacht op 't woort.
d'Een ruckt den hellem van den want af, spant de paerden
En hengsten onder 't juck, neemt zijn rondas, bint zwaerden
Op zijde, en schiet verhit het goude pansser aen,
Dry dick van malien, die trots en cierlijck staen.
  Nu zet uw' Helikon, ô Zanggodinnen open,
En zingt wat koningen dees zucht in 't velt kon noopen,[926]
Wat voor standaerden elck groothartigh broght in 't velt,[927]
Wat brave mannen, en hoe menigh oorloghshelt
Het Italjaensch gewest, zoo vruchtbaer in zijn bloeien,
Uitlevren kon, en hoeze in 't blancke harnas gloeien:[930]
Want gy Godinnen kunt ons melden 't geen gy weet.
Wy roocken pas een lucht van zulck een' oorloghskreet.
  Eerst treckt Mezentius de felle, die Godt lastert,
Van zijn Tyrreensche kust ten oorlogh, heel verbastert
Van vrede, en wapent al zijn troepen hooft voor hooft.[934-35]

907 *onverzet:* onverschrokken.
908 *moedigen:* aanmoedigen.
914 *de laerzen;* zie de aant. bij de proza-vert., r. 664-665; ook voor de volgende verzen.
919 *aenschennend:* ophitsend, ten strijde opwekkend.
926 *dees zucht:* deze zucht tot de krijg, deze strijdlust.
927 *groothartigh:* als fiere held.
930 *gloeien:* schitteren.
934-35 *heel verbastert van vrede:* die alle neiging tot vredelievendheid heeft afgelegd (vervreemd van....).

*

[681] zoon Lausus, de schoonste van allen, uitgezeit de Laurentijnsche[681]
[682] Turnus, treckt neffens hem op; Lausus, zoo braef te paerde, en
[683] op de zwijnejaght afgerecht, brengt uit de stadt Agylline duizent[683]
[684] mannen op, die hem op zijnen ongeluckigen toght volgen: hy is[684]
[685] waerdigh op zijn vaders troon te zitten, en moght wenschen dat
[686] Mesentius zijn vader niet waer.

[687] Na hen braveert de brave Aventijn, van den braven Herkules[687]
[688] geteelt, over het velt, met zijne zeeghhaftige paerden, op den
[689] wagen met den palmtack verciert; en hy voert zijn vaders wapen[689]
[690] in den schilt, hondert slangen, en een Hydre, die van adderen[690]
[691] krielt. Priesterin Rhea, een maeght, van eenen Godt beslapen,[691-92]
[692] broght hem gesloken, in het bosch des Aventijnschen heuvels,
[693] ter weerelt; toen de zegenrijcke Tirynther, na het ombrengen van[693]
[694] Geryon, op den Laurentijnschen bodem quam, en d'Iberiaensche[694]
[695] ossen in den Tyberstroom afwiesch. Zy voeren schichten, en felle[695]
[696] palsters in de vuist, en steken van zich met Sabijnsche spietsen,[696696-97]
[697] met een ront langworpigh yzer beslagen. Hy zelf te voet, schiet
[698] een vreesselijck leeuwsvel met ysselijcke gekemde locken en witte[698]
[699] tanden, over zijn hooft aen: zoo afgrijsselijck met Herkules draght[699]
[700] om 't lijf gedost, treet hy het Konings hof in.

[701] Daer na komen Katillus en de trotze Koras, twee gebroeders,[701-702]
[702] jongelingen van Argos, en stichters van Tibur, met het volck naer

* TEKSTKRITIEK: r. 698 *gekemde* is in de druk van 1659 vervangen door *ongekemde* (tegimen torquens immane leonis terribili *impexum saeta*).
681 *uitgezeit:* uitgezonderd.
683 *op.... afgerecht* ter vert. van: *debellator ferarum; uit de stad A.* moet zijn: uit de stad Agylla (ex urbe Agyllina); zie de aant. bij r. 679.
684 *op.... tocht;* Lausus sneuvelde.
687 *braveren*: zich vol trots vertonen, pralen.
689 *de palmtack:* de zegepalm, in de renbaan gewonnen.
690 Vergilius' bedoeling is: de (door Hercules verslagen Lernaeiese) Hydra, door honderd slangen omkronkeld; vgl. *Aen.* VI, r. 324.
691-92 Vergilius volgt hier de sage van Romulus' en Remus' geboorte na; daardoor komt Vondel er ten onrechte toe om *van eenen Godt beslapen* (zwanger van *Hercules;* zie r. 687) in zijn vert. in verzen weer te geven door: na dat haer *Mars* besliep (vs. 951); hij heeft deze priesteres *Rhea* vereenzelvigd met *Rhea Silvia*, de dochter van koning Numitor; zie *Aen.* I, r. 306; *gesloken:* heimelik; *de Aventijnsche heuvel:* een van de zeven heuvelen van Rome.
693 *zegenrijck:* zegevierend; de *Tirynther* is Hercules, opgevoed in *Tiryns,* stad in Argolis.
694 *Geryon:* een reus, koning in Spanje, door Hercules, die hem zijn kudden ontroofde, gedood (vgl. *Aen* VI, r. 325); *Iberiaensch:* Spaans.
695 *schicht:* werpspies.
696 *felle palsters* (saevos dolones): moorddadige pieken.
696-97 *en.... beslagen;* de vert. is niet geheel nauwkeurig; Vergilius zegt: en strijden met lange, gladde dolken (zwaarden) en met de Sabijnse werpspies.
698 *met.... locken;* Vergilius zegt: (de huid van een geweldige leeuw) met ruige manen (zie de *Tekstkritiek*); *vreesselijck:* angstaanjagend.
699 *over zijn hooft*; de leeuwenkop, nog voorzien van tanden, hangt bij wijze van helm over zijn hoofd (vgl. de vert. in verzen, vs. 959-961).; *afgrijsselijck:* schrikwekkend (verschrikkelik om te zien); *met Herkules draght*: gedost als Hercules.
701-702 Volgens de sage was Tibur (het tegenwoordige Tivoli) gebouwd door de drie kleinzoons van Amphiaraus, een vorst uit Argos.

[703] den broeder Tiburtus genoemt herwaert: zy voeren, onder de[703-704]
[704] dichte heirspitsen, den voortoght aen: gelijck twee Centauren

703-704 *onder de dichte heirspitsen* (Lat. inter tela densa); midden voor de dicht opeengedrongen bewapenden, bedoelt Vergilius; *voortoght:* voorhoede.

Zijn erfzoon Lausus, die in schoonheit wijt verdooft[936]
[Behalve Turnus van Laurentum,] alle borsten
En braven, treckt met hem, prins Lausus, d'eer der vorsten
Te paerde, en op de jaght der zwijnen afgerecht.
Hy heeft uit Agillyn tien vaenen opgerecht,[940]
Die op den dwazen toght hem volgen, die met reden[941]
Zijn vaders troon verdient, moght wenschen met gebeden
Dat niet Mezentius zijn eigen vader waer.
Na hen komt Aventyn braveeren voor zijn schaer,
Zoo braef gelijck hy is uit Herkules gesproten.
Hy komt zeeghaftigh met zijn paerden aengestooten,[946]
Op zijnen wagen, met den pallemtack geciert,
En voert zijn vaders schilt, waer in een Hydra zwiert[948]
Met hondert adderen, en krielt van zwarte slangen.
De boschnon Rea had dien dapperen ontfangen,[950]
Na dat haer Mars besliep. zy broght het kint met pijn[951]
Ter weerelt, en ter sluick in 't bosch van Aventyn,
Toen Herkles 't lantschap quam van Gerion verlossen,
Den Mauritaenschen gront betreên, Iberische ossen[954]
Afspoelen in den stroom aen 's Tybers waterkant.
Zy voeren schichten, en hun palsters in de hant,
En steecken met een schacht, gelijck Sabynen dragen,
Met een langwerpigh en ront yser voor beslagen.
Hy treet te voet, en schiet een vreeslijck leeusvel aen,
Met ruige locken, die de schoft en hals beslaen.
De muil en tanden 't hooft en aengezicht bedecken.
Dus vreesselijck komt hy, gelijck een Herkles, trecken,
En treet na d'anderen het hof des konings in.
Katil en Koras, twee gebroeders, eens van zin,
En jongelingen van Mycene, die de veste
Van Tibur stichtten, en het volck uit dit geweste,
Het welck de broeders naem Tiburt noch heden draeght,[967]
Verschijnt'er mede in 't hof. zy voeren onvertsaeght[968]
Den voortoght, in den drang van 't heir en d'oorloghsvolcken,[969]
Als twee Centauren, zoons van zwerck en luchte wolcken.[970]

936 *zijn erfzoon:* zijn zoon die hem in zijn waardigheid zou opvolgen; *verdooven:* in de schaduw stellen, overtreffen.
940 *tien vaenen* (vendels, compagnieën); de Latijnse tekst heeft: *mille viros; oprechten:* vormen; vgl. *Ned. Wdb.* XI, kol. 1116.
941 Denk voor het tweede *die* hy.
946 *aengestooten:* aangerend.
948 *zwieren,* hier gebruikt in verband met de 'hondert adderen'.
950 *boschnon:* (woud-) priesteres; vgl. blz. 89, aant. 113; *ontfangen,* in haar schoot.
951 Zie de aant. bij regel 691-92 der proza-vert.
954 *Mauritaensch* kan een verschrijving zijn voor *Laurentijnsch* (zie de proza-vertaling); maar volgens de sage is Hercules op zijn tocht om Geryons runderen te bemachtigen door Libye getrokken en plantte toen (bij de straat van Gibraltar) de naar hem genoemde zuilen van Hercules op de grens tussen Libye (Mauritanië) en Europa; misschien zinspeelt Vondel daarop; bij *betreên* en *afspoelen* (vs. 955) is *quam* te denken.
967 Dat nog heden naar hun broeder Tiburtus het Tiburtiese volk (de Tiburtiërs) wordt genoemd.
968 *verschijnt* voor verschijnen (logies passend bij een subject broederpaar).
969 *in den drang van.... oorloghsvolcken:* in de dichte drom van krijgers.
970 Zie de aant. bij de proza-vertaling, regel 705.

*

[705] uit wolcken geteelt; wanneerze van Omole, en den besneeuwden[705705-6]
[706] Othrys, en de hooge kruin des berghs met vollen ren nederstijgen:
[707] het geweldige bosch maeckt ruimbaen voor hunnen snellen tredt,
[708] en de teenen wijcken al kraeckende voor hunnen gangk.[708]

[709] Koningk Cekulus, stichter der stede Preneste, ontbrack 'er niet:[709]
[710] van outs geloofde een ieder, dat hy, die op het velt, onder het[710-11]
[711] domme vee, by de smidtze gevonden wiert, Vulkaens zoon was.
[712] Een keurbende van huisluiden vergezelschapt hem breet over 't[712]
[713] velt, en mannen, die het hooge Preneste, de landen van Junoos[713]
[714] Gabie, den koelen Anio, en de Hernische steenrotsen, van vlieten[714]
[715] bevochtigt, bewoonen: die van het rijcke Anagnie, en die van
[716] vader Amaseen gevoet worden. Zy zijn niet al te zamen gewapent,[716]
[717] nochte rammelen met schilden, of rijden te wagen: het grootste
[718] deel hagelt met blaeuwe eickelen van loot: een deel voert een[718]
[719] paer schichten, en bedeckt het hooft met een rosse wolfsmuts:
[720] met den slincken voet gaenze baervoets, d'ander is met een[720]
[721] ongetouwde huit geschoeit.[721]

[722] Maer Neptuins afkomst, Messapus, te paerde afgerecht, en[722]
[723] van vier nochte yzer te wonden, brengt nu haestigh zijn al overlang[723]
[724] vertraeghde en den krijgh ontwende onderzaten op de been, en[724]
[725] grijpt weder het zwaert in de vuist. Deze gebieden over Fesci-[725-28]

* TEKSTKRITIEK: r. 728 *even sterck* is in de druk van 1659 vervangen door: *in hun gelit*.

705 *uit wolcken geteelt;* de Centauren waren gesproten uit de verbintenis van Ixion (zie *Lantged*. III, r. 48) en een wolkengevaarte, dat hij aanzag voor Juno; *Omole* en *Othrys,* bergen in Thessalië, de woonplaatsen der Centauren.

705-6 versta: wanneer ze van de hoge kruinen van Omole en Othrys afdalen.

708 *de teenen,* ter vert. van *virgulta*: het struikgewas.

709 *Caeculus,* een Oudromeinse heros was door zijn moeder bij de tempel van Jupiter te vondeling gelegd en werd aldaar naast het haardvuur gevonden; daarom gold hij voor een zoon van Vulcanus; hij stichtte de stad Praeneste (Palestrina) in Latium.

710-11 geeft Vergilius' bedoeling niet nauwkeurig weer: van ouds geloofde ieder dat hij op het veld onder het weidende vee was geboren als zoon van Vulcanus en bij de haard werd gevonden. Vondel vertaalt (*inventum*) *focis* door: *by de smidtze* (gevonden wiert).

712 *keurbende,* ter vert. van *legio*.

713 *hoog:* op een berg gelegen; *Junoos Gabie;* Gabii, een kolonie van Alba Longa, waar Juno in 't bijzonder vereerd werd, bestond toen nog niet (vgl. de vert. in verzen, vs. 983: *nu* Gabie).

714 de *Anio:* een tak van de Tiber, grensrivier tussen Latijnen en Sabijnen; *de Hernische steenrotsen;* de Herniciërs bewoonden een bergachtig gebied in Latium; hun hoofdstad was Anagnia.

716 *vader Amaseen:* het riviertje de Amasenus in Latium; hier als riviergod *vader* genoemd.

718 *hagelt met blaeuwe eickelen van loot* (pars maxima glandes liventis plumbi spargit)*:* werpt met de slinger een hagelbui van eikelvormige, loodblauwe kogels naar de vijand; *een deel.... schichten:* een aantal van hen heeft twee werpspiesen in de hand.

720 *baervoets:* blootsvoets.

721 *ongetouwd:* ongelooid, onbewerkt.

722 *Messapus* (een overigens onbekend Etruskies vorst), een volleerd paardrijder.

723 *van.... wonden;* omdat hij een zoon van Neptunus is; *overlang:* sedert lang.

724 *vertraeght* (reses): traag (in de krijg) geworden; in vreedzame rust levend.

725-28 *Deze gebieden over*... is een onjuiste vert.; tot deze behoren de F. troepen en de Aequiese Falisken en zij die op de hoogten van de Soracte en de Flavijnse velden wonen en bij de berg Ciminius en zijn meer, en de Kapeense bossen (vgl. de vert. in verzen, vs. 1000-1004); *de*

[726] nijnsche troepen, en oprechte Faliscen; deze, over de sloten van
[727] Sorakte, en het Flaviniaensche lant, en Cymijn, den bergh, met
[728] zijn meir, en de Kapeensche wouden. Zy trecken even sterck, en[728]

Feniscijnsche troepen komen uit de Etruriese stad *Fescennia;* de *Aequi Falisci* zijn eveneens een volksstam in Etrurië; Vondel heeft in de verbinding *Aequos Faliscos aequos* als een adjectief opgevat (*oprecbt:* rechtvaardig); de *Soracte* is een berg in Etrurië, niet ver van Rome; *Flavinia*: stad in Etrurië; de *Ciminius* is een berg in Etrurië; *Capena* (Civitucola)*:* Etruriese stad; dicht bij de Soracte.

728 *even sterck,* ter vert. van *aequati numero,* dat Vondel opvat als: in (gelijke) gelederen? (zie de *Tekstkritiek*), maar dat men nu vertaalt door: in rhythmiese gang (op de maat van hun gezang).

Wanneerze van Omole en Othrys, wit van sneeu,
En van de hooge kruin des berghs, met een geschreeu,
Met eenen vollen ren en vaert ter neder vaeren,
Dan wijckt het vreeslijck bosch voor hen, en stroit zijn blaeren,
De tacken kraecken voor hun vlught, de ruighte zwicht.[975]
De koning Cekulus, die eerst Preneste sticht,[976]
Ontbrack'er niet. van outs was 't zeggen in elx monden,
Dat hy, die op het velt wert by de smis gevonden,
En onder 't domme vee, een zoon was van Vulkaen.
Hy voerde een keurebende en troep van huisliên aen,
En stapte in 't open velt met mannen, die Preneste
Het hooge lantschap, en in Junoos out geweste,
Nu Gabie, Anio, den koelen watervliet,[983]
De Hernische landouw, en 't klippige gebiet,
Bevochtight van den vloet der wateren, bewoonen:
De rijcke Anagners, en die, voor hun voedtsel, kroonen[986]
Den vader Amazeen. zy zijn ten deele maer
Geharnast, en voorzien van schilt en beuckelaer.
Geen wagens voeren hen. het meeste deel baert dooden[987-89]
Met eeckelbuie en vlaegh van harde en blaeuwe looden:
Oock voeren zommigen twee schichten in hun schaer.[991]
Een rosse wollefsmuts bedeckt hun hooft en haer.
De slincke voet treet bloot en baervoets, schuwt geen weder:
De rechte is wel geschoeit van 't ongetoude leder.[994]
Messapus, trots te paerde, op oorlogh afgerecht,
En die voor vier noch staël vervaert is in 't gevecht,
Eene afkomst van Neptuin, brengt haestigh zijn vertraeghde
En lang den krijgh ontwende, en nu ten krijgh gedaeghde
Lantzaten op de been, en grijpt den degen aen.
De Fescenynsche troep, en zijn Falisken staen
Hem trou ten dienst, met een 't gebiet der hooge sloten,[1001]
Het hoogh besneeut Sorakte, en al de lantgenooten
Van 't Flavinjaensche lant, Cimyn den bergh, en 't meer,
En al 't Kapeensche woudt. zy trecken hunnen heer

975 *vlught:* onstuimige vaart; *ruighte* struikgewas.
976 *sticht,* voor: gesticht had (de eerste, oorspronkelike stichter van P.).
983 Zie de aant. bij de proza-vert., regel 714.
986 *rijck,* door landbouw; *kroonen:* prijzen, vereren.
987-89 *zy.... hen;* Lat.: non illis omnibus arma, nec clipei currusve sonant: niet allen dragen zij wapenen, of schilden, of staan op de daverende strijdwagen.
991 Versta: ook zijn onder hen scharen, die gewapend zijn enz.
994 *van:* door, met.
1001 *hooge sloten* ter vert. van *arces:* hoogten.

*

[729] zingen hunnen Koningk ter eere: gelijck sneeuwitte zwanen,
[730] wanneerze door de drijvende wolcken uit de weide wederkomende,[730]
[731] ten langen halze een lieflijck geluit uitslaen, zoo dat 'er de stroom
[732] en 't Asiaensche meir in het ront van weergalmt: men zou niet[732]
[733] meenen dat zoo groot een menighte van gewapenden zich onder[733-35]
[734] een menge; maer een luchtige wolck van heesche vogelen over
[735] zee naer strant komt aenzweven.

[736] Ziet Klausus [van wien de Wijck, en 't volck, genoemt de Klau-[736]
[737] dische, zich door Latium verspreide, sedert Rome den Sabynen,
[738] voor hun gedeelte, wert ingeruimt] eenen grooten troep van 't[738]
[739] overoude bloet der Sabynen aenvoeren; en hy zelf is zoo sterck,[739-40]
[740] als een groote troep: d'Amiternsche rotten, en oude Quirijners,
[741] al de hoop van Eretum en Mutusce, met olijven bekranst, trecken[741]
[742] met hem op: en die de stadt Nomentum, de roozendalen van Veline,[742]
[743] de schrickelijcke Tetrische rotsen, den bergh Severus, en Kasperie,[743]
[744] en Forule bewoonen: en die Himelle, Tiber, en Fabaris drincken:[744]
[745] die van 't koude Nursie, van de Hortijnsche Ridderschap en 't[745]

* TEKSTKRITIEK: r. 732-34 *men zou.... vogelen* is in de druk van 1659 vervangen door: *men zou niet zeggen dat het troepen gewapende mannen zijn, maer een vlught van schelle vogelen die door de lucht....*

730 *wederkomende:* nestwaarts kerende.

732 *'t Asiaensche meir* (palus Asia); gelegen in Lydië (Klein-Azië); zie *Lantgedichten* I, r. 384; *de stroom is* de Cayster.

733-35 *zich onder een menge* is een letterlike vertaling van 't Latijn: (nec quisquam putet aeratas acies ex tanto agmine) *misceri*; versta*:* bij het horen dier zingende scharen soldaten zou men niet vermoeden, dat ze oprukten om *handgemeen te worden* met de vijand, maar dat een zwerm trekvogels met roepende stemmen (nubem aëriam volucrum *raucarum*) over zee naar 't strand komt aanzweven.

736 *Klausus;* volgens de overlevering kwam enige jaren na het verdrijven der koningen een voornaam Sabijns vorst, Atta Clausus, met vijf duizend cliënten naar Rome; uit deze werd de *tribus Claudia* gevormd (tribus: volksafdeling, kiesdistrict; door Vondel vertaald met *wijck*). Clausus zelf, als Appius Claudius onder de patriciërs opgenomen, werd stamvader van de *gens Claudia* (Vondel vertaalt: *de Wijck en 't volck genoemt de Claudische*=tribus et gens Claudia); Vergilius voert hier de oorsprong van de gens Claudia terug tot in voorromeinse tijd.

738 *inruimen:* toewijzen.

739-40 *hy.... troep:* zijn kracht evenaart die van een geheel leger; na 't woord *troep* begint een opsomming van Clausus' troepen; *d'Amiternsche rotten:* de krijgsscharen uit Amiternum (stad in 't land der Sabijnen)*; oude Quirijners* (prisci Quirites)*:* de oude bewoners van Cures (Sab. stad).

741 *Eretum* en *Mutusca* liggen dicht bij Cures.
met olijven bekranst; de Lat. tekst spreekt van *Mutusca olifera:* Mutusca, rijk aan olijf bomen. Vondel laat de optrekkende krijgers olijf kransen dragen (vert. in verzen, vs. 1025-1026).

742 *Nomentum,* eerst veel later gebouwd; vgl. Vergilius' eigen vermelding in *Aen.* VI, r. 809; *de roozendalen van Velini,* ter vert. van *Rosea rura Velini:* het dal van de Velinus (een meer in 't land der Sabijnen, waarin vele riviertjes uitstromen); Vondel heeft *Rosea* (de vrouwelike vorm van *Roseus* = tot de landstreek *Rosea* behorend) opgevat als gewoon adjectief bij *rosa*.

743 bij *de Tetrische rotsen* (in het Sab. land) liggen de drie in r. 743-44 genoemde bergen en stadjes.

744 Versta: zij die wonen aan de boorden van de Tiber, de Fabar en de Himella (deze beide laatste rivieren behoren tot het stroomgebied van de Tiber).

745 *Nursie:* Nursia, in 't Noorden van 't Sabijnse land; *de Hortijnsche Ridderschap* (classes Hortinae: de wapenplichtige burgers van Horta, dat in Etrurië ligt); in dichterlike fantasie laat

[746] Latijnsche volck gezonden; en de lieden, die gescheiden worden[746]
[747] van Alye, eenen ongeluckigen vliet, die midden door het lant loopt:[747]
[748] hier knarssen zoo vele schilden, en de gront dreunt en davert onder
[749] 't getrappel zoo veler voeten, als 'er baren in 't Libyaensche mar-[749]

Vergilius deze mannen en verschillende Latijnse stammen onder de Sabijnse Clausus optrekken; geografies is dit onnauwkeurig.

746 Achter *gezonden* is *worden* te denken; *die gescheiden worden van:* wier land in tweeën gedeeld wordt door.

747 *Alye:* de Allia, riviertje in Latium, waar de Romeinen in 390 v. Chr. door de Galliërs werden verslagen. Vandaar de toevoeging *ongelukkig* (infaustum).

749 *in 't Libyaensche marmer* (Libyco marmore): in de Libiese zee.

Den koning nu ter eere, al zingende, om te strijden,
In hun geleên in 't velt: gelijck de zwaenen glijden
Al zingende, zoo wit als sneeu, in haere vlught,
Wanneerze, drijvende in de wolcken, en de lucht,
Van buiten uit de weide en 't velt, in 't wederkeeren,
Ten lange halze uit met gezangen triomfeeren,
Dat d'Aziaensche stroom en 't meer alom in 't ront
Genoeghlijck wedergalmt. hy zou, die hier nu stont,
Niet meenen dat zoo veel gewapenden en volcken
Aentrecken, maer een vlught van voglen uit de wolcken,
Van schelle vogelen ter zee uit komt naer strant[1015]
Aaezweven, uit een zucht tot eenigh uitheemsch lant.
Ziet Klausus daer [uit wien de wijck der Klaudianen,
En 't volck, aldus genoemt, door Latium zich baenen
Den wegh naer hun verblijf, als Rome eens den Sabijn
Ten deel wort ingeruimt,] een' troep, aen zijne lijn
Geknoopt, geleiden, als rechtschapene oorloghsloten,[1020-21]
Van 't oud Sabijnsche bloet geteelt, en voortgesproten:
Hy zelf verstreckt een troep in sterckheit, en in kracht:[1023]
De rot van Amiterne, en 't out Quirijnsch geslacht,
Mutisce, en Eretum, belommert van olyven,
En kranssen volgen hem, om zijnen troep te stijven:[1025-26]
De Lantzaet van Noment, 't Velynsche roozendal,
De Tetricynsche rots, de bergh Seveer, en al
Die Forule, en Kaspeer bewoonen: die zich laven
Daer Fabaris, Himelle, en Tyber d'oevers schaven:[1030]
Die van Latynen, van 't Hortijnsche riddersdom,
En 't koude Nursie gestuurt zijn van alom:
Het volck van Allie, een' misdeelden vliet, gescheiden,[1033]
Die neêrvloeit midden door de lantstreeck, en de weiden.
Hier rammelen zoo veel rondassen, en het velt[1035]
Beweeght zich onder zoo veel voeten, als men telt
Dat baren in de zee en Libysch marmer rollen,

1015 *schel:* schallend, luid zingend.
1020-21 *aen zijne lijn geknoopt* (vgl. iemand aan zijn snoer hebben), weer te geven door: volgelingen; *oorloghsloot:* krijgsman; vgl. voor *loot* 't werkw. *voortspruiten* in het volgende vers.
1023 *Hy zelf verstreckt een troep:* hij zelf geldt alleen voor een gehele legerafdeling.
1025-26 *olyven, en kranssen:* olijfkransen; *stijven:* versterken.
1030 *d'oevers schaven:* de oevers (met hun water) schuren.
1033 *misdeelt* (slecht bedeeld door het lot); *ongeluckig* in de proza-vert., r. 747, geeft het Lat. *infaustus* beter weer dan *misdeelt*.
1035 *rondas:* schild.

*

[750] mer omtuimelen, wanneer de wreede Orion in de holle golven[750]
[751] duickt; of als 'er des zomers in den zonneschijn gezwolle airen
[752] geroost worden, het zy op het velt van Hermus, of op de gout-[752]
[753] geele ackers van Lycie.[753]

[754] Hier na spant Agamemnons Halesus, een vyant des Trojaen-[754]
[755] schen naems, de paerden voor den wagen, en sleept, Turnus ten
[756] dienst, duizent forsse volcken met zich, die geluckigh de Massi-[756]
[757] sche landouwe met hun egge omkeeren, om wijngert te planten;
[758] oock die d'Auruncische Raetsheeren hem van de hooge heuvels[758]
[759] medezonden, en die aen de Sidicinische zee leggen; en die Kales[759]
[760] verlaten, en die aen Vulturnus, den doorwaetbaren vliet, woont;[760]
[761] en de straffe Satikuler desgelijcks; en een hoop Oscen: hun geweer[761]
[762] is een lange stock, waer aen zy een taey snoer op hunne wijze vast[762]
[763] knoopen: zy bedecken de slincke hant met een licht schildeken,
[764] en loopen 'er met kromme sabels op in.

[765] Ghy, o Oebalus, zult in onze vaerzen niet ongenoemt voorby-[765-67]
[766] gaen, dien Telo, zoo men zeit, (toen hy alree bejaert, Kaprea, het
[767] Rijck der Theleboon, bezittende), by de Vlietnymf Sebete won:
[768] maer de zoon, met zijn vaders erflanden niet te vrede, verdruckte
[769] nu door zijn gezagh wijdt en zijt de Sarasten, en de vlacke velden[769]

* TEKSTKRITIEK: r. 759 *die Kales verlaten* (qui Cales linquunt) is in de druk van 1659 vervangen door: *die van Kales komen*. - 762 In de druk van 1659 is na *een lange stock* ingevoegd: *met weerhaecken*.

750 *omtuimelen* (volvuntur): wentelen; *de wreede Orion* (saevus Orion): het gevreesde gesternte, welks open ondergang stormachtig weer met zich brengt.

752 *geroost:* rijp gestoofd; de *Hermus* is een rivier in Lydië die door haar overstromingen het land vruchtbaar maakte.

753 *Lycie:* landschap in Klein-Azië.

754 *Hier na....;* versta: dan (als volgende); *Halaesus,* de zoon, of volgens een andere sage de krijgsmakker van Agamemnon, vluchtte, nadat Agamemnon, vermoord was, naar Italië, waar Turnus hem een rijk gaf; *een vyant des Tr. naems* (Troiani nominis hostis): een vijand van het Tr. geslacht.

756 *met zich sleepen:* ijlings (mee) brengen; *fors* (ferox): woest, oorlogzuchtig; *geluckigh* is verkeerd vertaald en verbonden; vertunt *felicia* Baccho Massica qui rastris: die met houwelen (hakken) het Massiese land bewerken, gelukkig, gezegend door Bacchus (rijk aan welige wijngaarden); de mons Massicus met de aan de voet daarvan gelegen ager Falernus was beroemd door zijn wijnen.

758 *d'Auruncische Raetsheeren:* de senaat der Aurunci, een volksstam in Midden-Italië.

759 *de Sidicinische zee,* onjuiste vert. van *Sidicina aequora:* de Sidicijnse vlakte (bij de Mons Massicus).
Cales en *Saticula* (zie r. 761) zijn steden in Campanië.

760 De *Volturnus* stroomt door Campanië; *woont* - een plotselinge overgang naar de enkelvoudige vorm - is te verklaren uit de Lat. tekst (amnisque vadosi *accola* Volturni).

761 *straf* (asper): ruw, kwaadaardig; *Oscen:* de Osci, een volksstam in Campanië; *geweer:* wapen.

762 *een lange stock,* ter vert. van *aclys teres:* waarschijnlik een soort boemerang, die bij de werper terugkomt, of door een riem (*een taey snoer*) teruggetrokken wordt na de worp.

765-67 *Oebalus:* de zoon van de stroomnimf *Sebethis* (zo genoemd naar de rivier de Sebethus bij Napels). Zijn vader *Telon* had zich met zijn mannen (de Teleböers, uit Griekenland afkomstig) op het eiland Caprea (Capri) tegenover Napels gevestigd; O. zelf stak later over naar Campanië, waar hij een rijk stichtte.

769 De *Sarasten* woonden aan de oever van de Campaniese rivier de *Sarnus* (de Sarno).

[770] van den Sarnus bewatert; en die de Rufen, en Batulum, en het[770]
[771] lant van Celenne inhouden; en die de muren van Abelle, vrucht-[771]

770 *de Rufen* (Rufras) is onduidelik; *Rufrae, Batulum* en *Celenna* zijn steden in Campanië.
771 *inhouden:* in bezit hebben, bewonen; *Abella,* ook in Campanië, was hoog gelegen.

Wanneer Orion, wreet en om het hooft gezwollen,[1038]
In woeste golven duickt; of als, by zomerdagh,
Wanneer uit haeren leeu de zon te steecken plagh,[1040]
De zwellende aeren komt op Hermus toppen roosten,[1041]
En 't goutgeel Lycisch velt, om d'ackermans te troosten.[1042]
  En Agamemnons zoon, Halesus, groot van faem,
Een vyant en een vloeck van den Trojaenschen naem,
Spant, naest aen hem, in 't velt de paerden voor den wagen,
Sleept duizent volcken mê, rechtschapene oorloghsplaegen,[1046]
In Turnus dienst en eedt, al gasten, die getrou
Omkeeren met hun eg de Massische landou,
Om wijngerden en wijn te planten: oock braveeren,[1049]
Hier mannen, hem gestuurt van Auruncynsche heeren,
Bewooners van 't geberghte: en die, vervreemt van vrê
En rust, zich legren langs de Sidicynsche zee:[1051-52]
Oock, die van Kales komt: die in Vulturnus baden,[1053]
Een kil niet dieper dan men veiligh kan doorwaden:
Satikuler, die straf van aert is, desgelijx:[1055]
En een hoop Osken. hun geweer, ten steun des rijx,
Is slechts een lange stock, waeraen de krijghsgezinden[1057]
Den taeien slingerriem, op hunne wijze, binden:
Indien de lichte schilt een' slagh of steeck verhoe,
Dan houwt de sabel flux op hunnen vyant toe.[1059-60]
  Gy Ebalus zult in ons vaerzen niet vergeeten
Voorbygaen, die men zeght dat Telo, vast gezeten,[1062]
Als vorst van Kaprea, bedaeght en out bejaert,
By nymf Sebete won: maer dees van strijtbren aert,
En met zijn vaders erf geensins te vrede, taste
Van zich, en plaeghde alom den zuchtenden Saraste,[1065-66]
En 't vlacke velt, waer door de Sarnus vloeit en schiet;
Oock die de Rufen, en het Batulums gebiet,
En 't lant Celenne houdt; en die Abelles heggen[1068-69]

1038 *om het hooft gezwollen* (wel op te vatten als uitbreiding van *wreet*): verbolgen.
1040 *uit haeren leeu;* de Leeuw is een van de zomertekens van de dierenriem.
1041 Het onderwerp bij *komt* is *de zon*.
1042 *troosten:* helpen, steunen, blij maken (met een overvloedige oogst); de vergelijking, opgezet in vs. 1035-36 loopt hier (vs. 1039-42) niet af.
1046 *rechtschapene oorloghsplaegen:* uitermate geschikt om de verschrikkingen van de oorlog te zaaien (echte krijgsgesels).
1049 *braveeren:* in fiere, uitdagende houding optrekken.
1051-52 *vervreemt van vrê en rust:* hun vreedzame staat nu vaarwel zeggend.
1053 De enkelvoudige vorm *komt* staat hier zonderling tussen vormen als *legren* (vers 1052), *baden* (vergelijk de aant. bij de prozatekst, r. 760); versta: ook de burger (= burgers) van Kales.
1055 Voor de weglating van het lidwoord zie men Van Helten, § 213a.
1057 *slechts* strijdt tegen hetgeen volgt.
1059-60 Gelijk het schild in het handgemeen hun tot afweer dient, zo strekt de sabel hun tot aanvalswapen.
1062 *vast gezeten* (rustig op zijn eiland heersend, blijvend?) is misschien door Vondel ingevoegd om de tegenstelling tussen de vader Telon en zijn zoon Oebalus, die vol strijdlust naar den vreemde trekt, scherper te doen uitkomen.
1065-66 *taste van zich:* greep naar een anders bezit.
1068-69 *die.... houdt:* de bewoner (de bewoners) van....; *heg:* omheining, gevormd door boomgewas.

*

[772] baer van appelen, boven zich zien leggen; en gewoon zijn op der[772772-773]
[773] Duitschen wijze met schichten te schieten, met schorssen van
[774] korck het hooft bedecken, met kopere schilden flickeren, en met[774]
[775] stale lemmers blickeren.

[776] En ghy, o Ufens, doorluchtigh van naem, en geluckigh in den[776]
[777] oorloogh, wort van Nurse, op den bergh gelegen, naer den krijgh[777]
[778] gestiert: uw volck, d'Equikolen zijn byster wilt, en gewoon ge-
[779] durigh in bosschen en op het harde klay te jagen. Zy bouwen het[779]
[780] lant al gewapent, en zijn vermaeckt altijt verschen roof t'huis te[780]
[781] slepen, en op vrybuit te leven.[781]

[782] Oock komt 'er de Priester van 't Marubische volck, die zijnen[782]
[783] helm met bladeren en den geluckigen olijf verciert; d'overstercke[783]
[784] Umbro, van Koningk Archippus afgezonden; een die met zangk[784-85]
[785] en hantgebaer adders en Hydren, een stinckende gebroetsel, plagh
[786] in slaep te guighelen, haere gramschap wist te streelen, en hare[786]
[787] beten door zijne kunst te heelen; maer kost de wonde van het[787]
[788] Dardaensche spits niet genezen; nochte het in slaepguighelende[788]
[789] gezangk, nochte de kruiden op Marsische bergen gelezen, stelpten[789789-90]
[790] zijne wonden niet. Het woudt van Angitie, Fucijn, met zijnen
[791] glazen stroom, de vochte meiren beweenden hem.[791]

* TEKSTKRITIEK: r. 778 *uw volck, d'Equikolen* is in de druk van 1652 (*Unger* 424) vervangen door: *uw lantzaten, die den Platbergh bouwen* (zie de aant. bij de vert. in verzen, vs. 1078).

772 *vruchtbaer van appelen,* ter vertaling van pomifer: veel (boom-) vruchten voortbrengend.

772-773 *op der Duitschen wijze* (Teutonico ritu): op de wijze der Teutonen (die eerst in veel later tijd met de Romeinen in botsing kwamen).

774 *korck:* kurk (de kurkeik).

776 *Ufens:* een aanvoerder der Aequiërs.

777 *Nurse:* Nursae, stad in 't gebied der Aequiërs, oostelik van Latium.

779 *op.... jagen* is onjuist; (zij zijn gewend te jagen in de bossen) en hun akkers zijn zwaar te bewerken; *bouwen:* bewerken.

780 *al:* geheel; *zijn vermaeckt....*: doen niets liever dan steeds weer opnieuw (= *versch*)....

781 *op vrybuit leven:* van plundering leven.

782 *'t Marubische volck:* de Marsen; *Marubisch* genoemd naar hun hoofdstad *Marruvium* (ze woonden ten Oosten van de Aequiërs).

783 *met den geluckigen olijf,* ter vert. van *felici oliva:* met bebladerde takken van de vruchtdragende olijf (vgl. o.a. blz. 226, r. 91 met aant.).

784-85 *met zangk en hantgebaer* (cantuque manuque); versta: met bezwerings-formules en door aanraking met de hand; *adders;* vipereum genus: slangen; met *Hydren* bedoelt Vergilius hier de *grotere* slangen, in 't bijzonder waterslangen.

786 *guighelen:* toveren; *streelen:* sussen.

787 *maer kost:* maar hij kon.

788 *het Dardaensche spits,* nl. de lanspunt van Aeneas (U. sneuvelt in de strijd; zie het Tiende Boek).

789 *gelezen:* gezameld.

789-90 *nochte.... niet:* dubbele ontk.; *Angitie;* Angitia, zuster van Medea, leerde, volgens de sage, aan de Marsen de kennis der toverkruiden; het aan haar gewijde bos lag aan het *Fuciniese* meer (Lat. Fucinus unda vitrea: het Fuc. meer met zijn kristalhelder water).

791 *de vochte meiren;* Vergilius' bedoeling is: *alle* wateren beweenden hem.

[792] Oock trock Virbius, Hippolytus overschoone afkomst, ten oor-[792]
[793] loogh: zijn moeder Aricie zont dien braven jongelingk, opgevoedt[793]
[794] in de wouden van Egerie, by d'oevers van Hymet, daer het vette[794]
[795] altaer van de verzoenbare Diane staet: want men zeit van Hip-[795]

792 *Hippolytus* (zie Vondels Treurspel in Deel III, blz. 197-vlg.) werd na zijn ongelukkige dood weder in 't leven geroepen en door Diana gehuwd aan de nimf *Egeria;* onder de naam Virbius woonde hij in een aan Diana gewijd woud bij *Aricia* (vgl. ook Ovidius, *Met.* XV, vs. 497-546 en zie r. 550 met aant.); zijn zoon, ook Virbius genoemd, trok nu met Turnus in de krijg.
793 *zijn moeder Aricia* is de letterlike vert. van *mater Aricia:* zijn moederstad A.
794 *Egerie,* zie de aant. bij r. 792; *by d'oevers van Hymet;* in Vondels Lat. tekst stond *Hymetia* circum litora; een meer gevolgde lezing is (*h*)*umentia* circum litora: aan de vochtige oever (van het meer van Aricia); *vet:* druipend van het vet der offerdieren.
795 *verzoenbaer* ter vertaling van *placabilis:* gevoelig voor offers.

En muuren appelrijck zien in de hooghte leggen;
Die, op de Duitsche wijs, met schichten zijn gewent
Te worpen, en, hun hooft met korckschorsse ongeschent
Bewaerende, in het velt met kopre schilden flickeren,[1072-73]
Met staele lemmeren in 't licht der zonne blickeren.
  En gy, ô Ufens, groot van naem, geluckigh door[1075]
Den oorlogh, wort van Nurse, een' bergh, op 't oorloghsspoor
Naer Mavors toegestuurt. uw volck volhardt in 't bouwen[1077]
Van zijnen Platbergh, is gewoon in die landouwen,[1078]
Gedreven wilt en woest door bosschen heene, op klont[1079]
Te jaegen. ieder bout gewapent, hier in 't ront,
Den acker, is gewoon met verschen buit te keeren,
Te leven op den buit, en buuren te schoffeeren.[1082]
  Oock komt de priester, van 't Marubisch volck geviert,
Die met gezegenden olyf den helm verciert,
En met het groene loof, helt Umbro, sterck van leden.
Archip de koning zondt hem naer Latinus steden,
Een' die met hantgebaer en zang het addernest
En Hydren, een gebroet, zoo stinckende als de pest,
In slaep kon guighelen, haer gramschap wist te streelen,
En haere beeten door zijn looze kunst te heelen,[1090]
Maer kon geen dootquetsuur van 't fel Dardaensch geweer
Genezen. slaepgezangk noch guighlaers les en leer,
Noch Marsisch kruit en bladt, op bergen uitgelezen,
Zijn bloet niet stulpen, noch zijn wonden niet genezen.[1093-94]
De glazen stroom Fucyn, Angitie, en de stem
Van vochte wateren en woudt beweenden hem.
  De schoone Virbius, een neef uit Theseus dye,[1097]
Trock mê ten oorelogh. zijn moeder Aricye
Zondt dezen knaep, gevoedt by Egerye in 't woudt,[1099]
Aen d'oevers van Hymet, daer 't outer staet gebout,
Het welck Diane zoent door vet van offerhanden.
Men heeft geheughenis hoe Hippolyt om 't branden[1102]

1072-73 *ongeschent bewaerende:* tegen wonden vrijwarende.
1075 *geluckig door:* succesvol in.
1077 *Mavors:* Mars.
1078 *Platbergh* haalt Vondel uit de Lat. naam *Aequicula;* gens Aequicula *glebis duris* (het Aequiculiese volk *met zijn taaie aardschollen*), aldus noemt Vergilius de onderdanen van Ufens; de gecursiveerde woorden zullen Vondel hebben gebracht tot: *volhardt in 't bouwen* (vgl. ook de prozavert., r. 778-79 met aant.)
1079 *klont:* harde aardklont; zie de vorige aant.
1082 *schoffeeren:* schade toebrengen, beroven.
1090 *loos:* schrander.
1093-94 *noch.... niet:* dubbele ontk.; voor *zijn bloet* is *kon* te denken.
1097 *een neef uit Theseus dye:* een kleinzoon van Theseus (gesproten uit Theseus' 'lendenen'); *rijm:* dije: Aricije.
1099 *zondt:* zond ten oorlog.
1102 *'t branden:* de minnegloed (de onkuise hartstocht).

*

[796] polytus, hoe hy door zijn stiefmoers treken sneuvelde, 's vaders[796796-97]
[797] toorne met zijn bloet boette, en door zijn hollende rossen van
[798] een gescheurt, wederom in onze lucht, hier om hoogh, in onze[798-99]
[799] weerelt quam opdonderen, na dat Dianes gunst en heelzame krui-
[800] den hem van de doot verweckten. D'almaghtige vader toen toor-
[801] nigh, overmits een sterflijck mensch, uit de hel verrezen, weder
[802] levendigh voor den dagh quam; smeet zelf Febus zoon, vinder[802]
[803] van zulck een artsenye en wetenschap, met zijnen blixem in den
[804] jammerpoel. Maer de gunstige Diane verberght Hippolytus in[804]
[805] heimelijcke plaetsen, en verzent hem in 't bosch van de Nymfe[805]
[806] Egerie; daer hy in Italiaensche wouden zijnen tijt eenzaem over-
[807] brengt, en van naem verandert, Virbius heet: daer oock de paerden[807]
[808] met hun harde hoeven, buiten de kerck en heilige wouden van
[809] Diane gekeert worden, vermits zy verschrickt voor zeegedroghten,
[810] den jongelingk op het boghtige strant uit den wagen smeten. De
[811] zoon niettemin mende de moedige paerden over het vlacke velt,[811]
[812] en rende te wagen naer den krijgh.

[813] Turnus zelf, een trots en braef jongelingk, komt daer onder de[813]
[814] treflijcksten aengereden, met de wapens in de vuist, en is het heele[814-15]
[815] hooft langer dan anderen: zijn hooge helm voert op den drie-[815-16]
[816] dubbelen kam een Chimeer, die eenen brandenden Etna ter keele
[817] uitbraeckt: hoe de vuisten in den strijt gruwelijcker bloet storten,[817-18]
[818] hoeze wilder en woester vier en vlam spuwt: maer Iö, alree een
[819] koe, alree met hair overtrocken, en de horens opstekende, ver-

* TEKSTKRITIEK: r. 801 *overmits* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *vermits;* in 1659 komt daarvoor in de plaats *dewijl* (dezelfde wijziging in r. 809).

796 *treken:* boosaardige listen; *sneuvelen:* omkomen.

796-97 H. bleef ongevoelig voor de liefdesbetuigingen van zijn stiefmoeder Phaedra, waarop deze hem bij *zijn vader Theseus* beschuldigde van een aanslag op haar eer; Th. roept Poseidon aan om dit misdrijf te wreken; toen H. op zijn wagen langs de zee reed, zond Poseidon een zeemonster dat de paarden aan het schrikken bracht en hen op hol deed slaan, waarbij H. de dood vond (vgl. *Vondelens Hippolytus of Rampsalige kuysheyd* van 1628).

798-99 *hier om hoogh.... quam opdonderen* (verscheen), nl. uit de onderwereld.

802 *smeet:* stortte, slingerde; *Febus zoon:* Aesculapius; deze had op verzoek van Diana (welke zich als godin der kuisheid over H. ontfermde) H. met behulp van geneeskrachtige kruiden weer in het leven geroepen.

804 *jammerpoel:* onderwereld; *gunstig:* toegenegen.

805 *verzenden:* wegzenden, zenden naar een onbekend, afgelegen oord.

807 *daer oock*.... is een onjuiste vertaling van *unde etiam....;* Vergilius zegt: dit is ook de reden, waarom paarden (*in het algemeen*)....

811 *de moedige paerden;* versta: *zijn* vurige paarden.

813 *trots en braef:* fier en schoon.

814-15 *en is het heele hooft langer dan*.... (et toto vertice supra est): en steekt een hoofd uit boven.

815-16 *zijn.... Chimeer;* Vergilius zegt: op zijn hoge helm, met drie pluimbossen versierd, staat een *Chimaera* (een monster, uit de mythologie bekend: van voren een leeuw, in 't midden een geit, van achteren een draak); *eenen brandenden Etna* (Aetnaeos ignis): vlammen gelijk de Etna uitwerpt.

817-18 *hoe.... hoe:* hoe.... des te; *Iö;* zie blz. 276, aant. bij r. 156 en Ovidius, *Met.* III; zij behoorde, als dochter van koning Inachus (zie r. 409), tot Turnus' geslacht; zie r. 820; *alree een koe:* reeds veranderd in een koe.

Der stiefmoêr, en haer list most sneven, tot een boet[1103]
Van vaders vloeck, die wraeck eischt van vergoten bloet,[1104]
En hoe hy op het strant, door 't hollen van zijn rossen,
Gescheurt wiert, en daer na in onze lucht en bossen[1106]
Om hoogh opdondren quam, toen hem Dianaes gunst
Verweckte van der doot, door heelzaem kruit en kunst.
d'Almaghtige vergramt, naerdien een mensch, verwezen
Ter sterflijckheit, in 't licht des levens was verrezen,[1109-10]
Dreef Febus zoon, den arts, om zulck een kunst en vondt,[1111]
Met zijnen blixemstrael naer Plutoos jammergront.
Maer gunstige Diaen verberght in stille steden[1113]
Den kuischen Hippolyt, om zijne onnozelheden,[1114]
In bosch en schaduw van Egerie, daer hy,[1115]
In 't Italiaensche woudt, zijn leven eenzaem bly
Gerust en stil verslijt, en d'eerste naem vergeeten,[1117]
Om onbekent te zijn, zich Virbius laet heeten.
Daer oock de paerden met hun harde en staele hoef
Staen voor Dianaes kercke en woudt gekeert, heel droef,[1119-20]
Naerdienze om 't zeegedroght verschrickt hun spoor vergaten,[1121]
En dezen jongelingk op 't boghtigh strant verlaeten,
Ter aerde smacken uit den wagen, daer hy rijdt.[1123]
De zoon ment nietemin de paerden, heet ten strijt,[1124]
Op 't vlacke velt, en streeft ten oorlogh met den wagen.
De brave jongeling, prins Turnus, onverslagen[1126]
En moedigh, komt'er fier, in 't midden van den stoet
Der grooten, aengereên, gewapent en begroet,
En is met hals en hooft alle anderen te boven.
Zijn helm met eenen kam, om hoogh in dry gekloven,[1130]
Voorzien, wort overdeckt van een Chimeer, die blaeckt,[1131]
En eenen Etna, root van gloet, ter keele uitbraeckt.
Hoe fel slaghordens in den veltslagh t'samenhorten,[1133]
De vuisten gruwzaemer het bloet ter aerde storten,
Hoe zy veel wilder en veel woester, dat elck gruwt,
En afschrickt, vier en vlam ten open balge uit spuwt.[1136]

1103 *boet:* zoenoffer.
1104 *van* (vergoten bloet), hier: in de vorm van (wiens wraakzucht bloed eist).
1106 *in onze lucht:* in de aardse gewesten.
1109-10 *verwezen ter sterflijckheit:* bestemd om te sterven.
1111 *om zulck een kunst en vondt:* wegens het uitvinden van zulk een wetenschap.
1113 *steden:* oorden.
1114 *onnozelheit:* onschuld.
1115 *Egerie*, vierlettergrepig.
1117 *d'eerste naem vergeeten* (absolute constructie): nadat de vroegere naam vergeten is; met ter-zijde-stelling van zijn vroegere naam.
1119-20 *de paerden staen gekeert voor:* aan de paarden wordt de toegang ontzegd tot; zij worden verre gehouden van.
1121 *hun spoor vergaten:* op hol sloegen; niet meer naar de teugels luisterden.
1123 *daer hy rijdt:* onder het rijden.
1124 *heet ten strijt:* blakend (briesend) van strijdlust.
1126 *onverslagen:* onoverwonnen, nog nooit overwonnen.
1130 *gekloven,* van *klieven,* zie Van Helten § 43
1131 *blaken:* vlammen spuwen.
1133 *Hoe fel slaghordens....:* Naarmate de in slagorde geschaarde legers *feller....; 't samenhorten:* op elkaar stoten.
1136 *balg:* muil, keel.

Maer Iö, reede een koe, alree met haer betogen,
En steeckende in de lucht haer horens, krom gebogen,

*

[820] cierde (als een overtreffelijck blijck van zijnen stam), den beucke-[820]
[821] laer, die van gout blonck, en daer Argus, de wachter der maeght,
[822] en Inachus haer vader, die den stroom uit zijne kruick giet, in[822]
[823] uitgesneden staen. Hem volght een wolck van voetknechten, en[823]
[824] al het velt grimmelt van schiltvoerende troepen; en de jeught van[824]
[825] Argos, en Auruncische scharen, en Rutulers, en oude Sicilianen,[825]
[826] en Sakraensche heirkracht, en de Labiscen met hun beschilderde[826]
[827] rondassen, die de bosschen des Tybers, en den heiligen oever van[827]
[828] Numikus ploegen, en de Rutulische heuvels met hun kouter bou-[828]
[829] wen, en die van Circes kaep, en die uit het lantschap, waer over[829]
[830] Jupiter, Anxur gebynaemt, gezagh heeft; en die van Feronie, met[830]
[831] hun groen woudt vermaeckt; en die van het zwarte meir, dat by[831831-32]
[832] Sature leit; en die van Ufens, den kouden vliet, die zijnen wegh[832]
[833] door lage dalen zoeckt, en in zee loopt.

[834] Behalve deze komt 'er Kamille, de krijghsheldin, van Volscen[834]
[835] afkomstigh, en voert haer ridderlijcke bende en ruitery in 't blancke[835]
[836] harnas aen: z'is niet gewoon, gelijck vrouwen, hare hant aen Miner-[836-37]
[837] ves spinrock en naeikorf te slaen; maer noch maeght zijnde, in

* TEKSTKRITIEK: r. 822-23 *in uitgesneden* wordt in de gewijzigde dr. v. 1646 (*Unger* 423) verv. door: *op gedreven*.

820 *als een overtreffelijck blijck van.....:* als een bewijs, uit welk een doorluchtig geslacht hij gesproten was (de vertaling is vrij); *beuckelaer:* schild.

822 *Inachus* wordt als stroomgod voorgesteld (zie voor de *kruick* de *Tytelprint* op blz. 38 en Dl. 3, blz. 384).

823 *uitgesneden:* gedreven; zie de *Tekstkritiek;* (de Lat. tekst spreekt van een kruik met drijfwerk versierd); *wolck,* ter vert. van *nimbus*.

824 *grimmelen:* krioelen; *de jeught van Argos;* zo heten Turnus' mannen, omdat zijn geslacht uit Argos stamt; zie de aant. bij r. 409-10.

825 *Auruncisch;* zie r. 758; *oude Sicilianen,* ter vert. van *veteres Sicani;* de Sicani vestigden zich, na uit Midden-Italië te zijn verdreven, op Sicilië; een betere vertaling is dus: zij die weleer Sicaniërs werden genoemd.

826 *Sakraensche heirkracht* (acies Sacranae); de Sacrani waren een volk in Oud-Latium; de *Labiscen* (Labici): de inwoners van Labicum, een stad in Latium.

827 *rondas:* (rond of ovaal) schild, ter vert. van *scutum; bosschen* ter vert. van *saltus:* hoogten, heuvelhellingen; *heilig,* hier: gewijd aan de riviergod (*Numicus*).

828 *Numikus:* riviertje aan de kust van Latium; *bouwen:* bewerken.

829 *Circes kaep;* zie r. 44.

830 *Anxur* (Anxurus): een godheid der Volscen, later met Jupiter geïndentificeerd. Hij werd vereerd in de stad Anxur (het tegenwoordige Terracina); in de nabijheid lag het woud en de tempel van *Feronia,* een Ouditaliese godin.

831 *vermaeckt met:* ingenomen met.

831-32 *het zwarte meir.... by Sature* ligt in Latium en is waarschijnlik een deel van de Pomptijnse moerassen.

832 De *Ufens* stroomt door de Pompt. moerassen en loopt in zee bij Terracina.

834 *Kamille:* dochter van Metabus, koning der Volscen; *van Volscen:* uit het land der V. (de volksnaam in 't meerv. gebruikt als landnaam, zoals bijv. bij Vondel ook *Griecken;* nu nog *Beieren* enz.).

835 *ruitery* kan men opvatten als herhaling van *ridderlijcke bende* (agmen equitum et catervas); *blanck:* blinkend.

836-37 *Minerves spinrock en naeikorf* (non illa colo calathisve Minervae femineas adsueta manus); Minerva was de uitvindster en beschermster der fraaie handwerken; een *calathus* was een mandje voor wol; *noch maeght zijnde;* Vergilius bedoelt: hoewel maagd.

[838] den krijgh te leeren harden, en te voet de winden voorby te ren-
[839] nen: zy zou wel over de korenairen henevliegen, zonder die te
[840] raecken, en in hare vlught niet een tedere air quetsen; of midden[840]
[841] door zee aen de gezwolle baren hangende, heneglippen, zonder[841]
[842] de vlugge zolen eens nat te maecken: al d'uitgelate jeught ver-[842-43]
[843] wondert zich, van de daecken en op het velt, over haer, en alle

840 *vlught:* snelle (lichte) loop.
841 *aen.... hangende,* woordelike, maar minder juiste vert. van: *suspensa fluctu tumenti:* zwevend op de toppen der golven.
842-43 *al d'uitgelate jeught.... over haer* is een onjuiste vert. van: illam omnis tectis agrisque effusa juventus.... miratur: de jeugd, uit de huizen en van de velden weggestroomd, bewondert haar (Vondel heeft *tectis* verkeerd opgevat en *effusa,* volt. deelw., opgevat als adjectief; verder dient eigenlik *alle vrouwen* als subject naast *de jeught* te staan).

Vercierde, tot een blijck van zijn' doorluchten stam,
Den beucklaer, die van gout hier opblonck, als een vlam,
Daer Argus, wachter van de maeght, en oock heur vader,
Godt Inachus, die 't nat giet uit zijn waterader
En groote kruick, met haer voorin gedreven staen.[1141-43]
Hy voert een dicke wolck van rustigh voetvolck aen.[1144]
De velden grimmelen van schilden en van troepen,
De jeught van Argos en Aurunka, hier geroepen,
De Rutuler, Sakraen, en oude Siciljaen,
En zijn Labischen, met bemaelde schilden aen:[1148]
Die 's Tybers bosschen en Numikus oevers ploegen,[1149]
't Geberght des Rutulers met ploegh en zaet vernoegen:[1150]
Het volck van Circes bergh, en dat van Anxur komt,
Daer Jupiters gezagh en bynaem Anxur bromt:[1152]
Die van Feronie, verquickt met groene wouden:
Die zich by Sature, het zwarte meer, onthouden:[1154]
En die van Ufens, daer de koude en kille vliet
Zijn kil door dalen zoeckt, en endtlijck zeewaert schiet.[1156]
Behalve deze komt, der Volscen spruit, Kamille
De krijghsheldin, en voert, tot slechting van 't geschille,
Haer ridderlijcke bende in 't blancke harnas aen.
Zy plagh haer hant niet aen Minerves spil te slaen,[1160]
En naeikorf, naer den aert der huisselijcke vrouwen:
Maer is, noch maeght, gewoon zich in den krijgh t'onthouwen,
Te leeren harden, en te voet alom gezwint
Te rennen sneller dan de pennen van den wint.[1164]
Zy zou wel over velt en korenaeren vliegen
En streven, zonder aer te quetsen, en op 't wiegen
Der dyning midden door de zee, en over 't ruim[1167]
Heenglippen, hangen aen de baren, en het schuim,
Oock zonder haere zool te sprengkelen met baren.
Al d'uitgelaete jeught en zoo veele oorloghsschaeren
Verwondren zich op dack en velt, en alle liên[1171]
En mans en vrouwen uit haer huis en venstren zien
Nu uit naer dees heldin, terwijlze met haer wapen
Dus heenerijdt. zy staen van verr verbaest en gaepen[1174]
Hoe zy haer snelle leên met koninglijck gewaet
En purper rijck bekleet: hoe zy haer vlechten laet
Met eenen gouden haeck ophaecken: hoeze vlugge
Den Lycier koker fier laet wappren op den rugge,[1178]

1141-43 *daer.... voorin:* waarin.... aan de voorzijde; *met haer:* met (naast) lö.
1144 *rustigh:* dapper.
1148 *met bemaelde schilden aen:* beschilderde rondassen dragend.
1149 *bosch,* ter vert. van *saltus*, hier: hoogte.
1150 *vernoegen:* de volle eis geven; zie verder de proza-vert.
1152 *brommen* (weerklinken, weergalmen): luide en met ere verkondigd worden.
1154 *zich onthouden:* zich ophouden (zie vs. 1162), wonen.
1156 *kil:* bedding.
1160 *plagh,* met de betekenis van pleegt; *spil:* weefklos aan een spinnewiel.
1164 *de pennen van den wint:* de wind, gedacht als een gevleugeld wezen.
1167 *dyning* met *ij* komt meer voor bij Vondel; de *ei* (deining) zal een orthografiese variant zijn; *'t ruim:* de ruime zee.
1171 *verwondren zich:* bewonderen (haar).
1174 *zy staen verbaest en gaepen:* zij zien met stomme (bewonderende) verbazing.
1178 *Lycier,* tweelettergrepig (Lycjer); *wapperen:* slingeren, dansen.

En, naer der herdren wijs, daer Mars heur hart beroert,
Een groene myrtetelgh op haere veltspeer voert.

*

[844] vrouwen zien uit, terwijlze henerijdt, en staen verbaest en gapen,
[845] hoeze haer rappe leden heerlijck met Koningklijck purper bekleet;[845]
[846] hoeze de vlechten met eenen gouden gesp ophaeckt; hoeze eenen
[847] Lycischen pijlkoker draeght, en, naer der herderen wijze, eenen[847847-48]
[848] myrtetack op de spiets voert.

Het achtste boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Turnus steeckt de bloetvlagh ten Laurentijnschen burgh uit, en sterckt zich met de[r. 1]
[2] hulptroepen der aengrenzende steden van Latium. Venulus wort oock naer Argos, by[2]
[3] Diomedes, gezonden, om hem, door de gelijckheit van 't zelve gevaer, als een bont-[3]
[4] genoot, in dien oorloogh mede in te wickelen. Eneas, hier door opgeweckt, en zijn[4]
[5] kleene maght mistrouwende, roeit, op Stroomgodt Tyberijns waerschuwinge, den Tyber[5]
[6] op, naer de plaets, daer Rome namaels gebouwt wert; en verzoeckt hulp by Koningk
[7] Evander, die uit Arkadie gevloden, hier op den Palatijnschen bergh, de stadt Pallanteum,
[8] naer des zelven naem geheeten, bouwde. Evander, van Eneas aenkomst en d'oirzaeck[8]
[9] der zelve verkuntschapt, onthaelde hem minnelijck, noodighde den Trojaen tot Herkules[9]
[10] offerfeest, het welck men vast vierde, en ontvouwende zijnen gast d'oirzaeck dezer in-[10]

* TEKSTKRITIEK: r. 845 *rappe* is in de dr. van 1659 verv. door *frissche* (ut regius ostro velet honos *levis umeros*).
845 De Latijnse tekst zegt: hoe het koninklike purper (de purperen koningsmantel) over haar blinkende schouders hangt.
847 *eenen Lycischen pijlkoker;* zie regel 753.
847-48 *en.... voert;* en een landelike (d.i. onbewerkte) myrtenstok, van voren voorzien van een lanspunt, als speer draagt, bedoelt Vergilius (et pastoralem praefixa cuspide myrtum).
r. 1 de *bloetvlagh* (modernisering van Vondel): een rode vlag, in de 17de eeuw gehesen of uitgestoken als sein tot de aanval.
2 *Argos* is onjuist; zie de aant. bij r. 38.
3 *door de gelijckheit van 't zelve gevaer:* omdat hem hetzelfde gevaar dreigt (als Turnus).
4 *inwickelen:* betrekken; *opgeweckt:* wakker geschud, het dreigend gevaar inziende.
5 *mistrouwen:* geen (voldoende) vertrouwen stellen in; *stroomgodt Tyberijn;* zie r. 58-vlg.
8 *naer des zelven naem:* naar de naam van die berg.
9 *verkuntschapt:* verwittigd; *onthalen:* ontvangen.
10 *het welck.... vierde:* dat men bezig was te vieren.

[11] stellinge, toonde hem ter loop alle de vermaertste plaetsen dezer lantstreke. Eneas
[12] 's anderen daeghs met vierhondert ruiteren [waer over Evanders eenigh zoon geboot]
[13] gesterckt zijnde, stierde een deel van zijne maght, voor stroom af, den zijnen te hulp;
[14] en trock zelf met het overschot naer Agylle, de bloejende hooftstadt der Tyrrhenen,
[15] op Mezentius, om zijne onverdraeghzame wreetheit, dootelijck verbittert. Vulkaen onder-[15]
[16] tusschen door zijn gemalins liefkoozery aengeprickelt, smeedt voor zijnen stiefzoon[16]
[17] wapens, van de moeder haren zoon terstont overgelevert, die met dit braef geweer[17]
[18] vermaeckt, zich ten hooghste verwondert over den beuckelaer, waer in de heerlijcke[18]
[19] daden zijner toekomende nakomelingen gedreven staen.

15 *verbittert* is bijv. bep. bij *Tyrrhenen* (vgl. r. 50-vlg.).
16 *voor zijnen stiefzoon;* Vulcanus was gehuwd met Venus, die aan Anchises een zoon, Aeneas, had geschonken.
17 *met dit braef geweer vermaeckt:* ingenomen met deze prachtige wapenen.
18 *zich ten hooghste verwondert over:* hogelik bewondert; *beuckelaer:* schild; *heerlijck:* schitterend.

Prins Turnus steeckt ten burgh den oorlooghsstandert uit,[20]
En zent gezanten heen naer Diomedes muren,
Op dat men den Trojaen en zijne bruiloft stuit'.[22]
De Tyber stiert den Helt by andre nageburen.[23]
Hy wint Evanders gunst en Pallas op zijn hant,
En scheit getroost van hier: de moeder vaert hem tegen,[25]
En offert haren zoon, tot 's vyants wederstant,[26]
De wapens van Vulkaen, het harnas, schilt, en degen.
Hy eert die gifte, en wort, in dezen beuckelaer,[28]
D'aenstaende mogentheit van 't Roomsch geslacht gewaer.[29]

20 *prins:* vorst.
22 *zijne bruiloft:* zijn huwelik met Lavinia.
23 *den Helt:* Aeneas, de Trojaan.
25 *getroost:* bemoedigd; *tegenvaren:* tegemoet gaan, treden; zich vertonen voor de ogen van.
26 *offeren:* aanbieden; *tot 's vyants wederstant:* om de vijand te weerstaan.
28 *eeren:* in eerbiedige bewondering staan voor.
29 *gewaer worden:* kennis krijgen van; *d'aenstaende mogentheit van 't Roomsch geslacht:* de toekomstige macht en grootheid der Romeinen (zijner Romeinse nazaten).

Het achtste boeck.

[30] Toen Turnus den standert, het oorlooghsteken, ten Laurentijn-[+30]
[31] schen burgh uit, en de schorre trompet stack, en het paert met[31]
[32] sporen; en de wapens in de vuist nam; geraeckte strax al het volck[32]
[33] in rep en roer: het gansche Latium begaf zich terstont verbaest[33-34]
[34] onder den eet, en de jeught aen 't hollen, borst met dreigementen
[35] uit. De voorbarighste oversten, Messapus, en Ufens, en Mesentius,[+35]
[36] de godtslasteraer, rucken van alle kanten de hulptroepen by een,[36]
[37] en ontblooten het lant wijdt en zijt van huisluiden: en Venulus[+37]
[38] wort naer de stadt van den grooten Diomedes gezonden, om by-[38]
[39] stant te verzoecken, en te verkuntschappen, dat de Teukren in[39]
[40] Latium vast leggen, Eneas met zijne vloot gelant zy, d'overwonne[40]
[41] Huisgoden invoere, en zich laete verluiden, hoe het Rijck hem by[41]
[42] nootlot beschoren zy; dat oock vele volcken den Dardaner toe-[42]
[43] vallen, en geheel Latium van hem gewage; dat Diomedes zelf,
[44] beter dan Koningk Turnus of Koningk Latinus, kan afzien, waer[44]
[45] Eneas alree op toeleit; en wat uitkomst hy, zoo 't geluck hem[45]
[46] dienen wil, door dezen krijgh verwacht. Dit gingk 'er in Latium,[+]
[47] om. De helt, Laomedons nakomelingk, dit altemael ziende, zoo[47]
[48] liep hem het hooft om van groote bekommeringen: zijn zinnen[48-49]
[49] zwierden dan herwaert, dan derwaert; hy had veelerhande be-[+49-50]
[50] denckingen, en overwoegh al wat hem voorquam: gelijck zonne-

[+][Randschrift:] *De standert wort ten burgh uitgesteken:*

[+][Randschrift:] *men ruckt de troepen by een,*

[+][Randschrift:] *en Venulus wort naer Diomedes gezonden.*

[+][Randschrift:] *Eneas, hier over beducht,*

[+][Randschrift:] *krijght velerhande verbeeldingen in zijn gemoedt;* In het Randschrift bij r. 49: *velerhande verbeeldingen:* allerlei gedachtenbeelden.

30 *het oorlooghsteken:* signum belli; het was een Romeins gebruik om bij een onverwacht uitgebroken oorlog vlaggen uit het Capitool te steken om het krijgsvolk op te roepen; *de Laurentijnsche burgh:* de burcht van Laurentum; Latinus laat de leiding van de oorlog, die hij tevergeefs heeft trachten tegen te houden, aan Turnus.
31 *stack* is te denken bij *uit* en bij *met sporen* (r. 32).
32 *strax:* aanstonds.
33-34 *begaf.... eet,* ter vert. van: *coniurat tumultu trepido:* legt in opgewonden haast de krijgseed (de eed van trouw) af; *aen 't hollen:* in onbeteugelde oorlogsdrift.
35 *voorbarigh:* voornaam.
36 (M.) *de godslasteraer;* zie *Aen.* VII, r. 679.
37 *Venulus:* afgezant der Latijnen.
38 *Diomedes,* een van de Griekse helden voor Troje, werd na zijn terugkeer van Troje uit Argos verdreven en vond een toevlucht bij Daunus, koning van Apulië (Zuidoost-Italië), wiens dochter hij huwde; *de stadt* is *Arpi*.
39 *verkuntschappen:* laten weten.
40 *vast leggen:* zich blijvend gevestigd hebben (Latio consistere Teucros).
41 *zich laeten verluiden:* te verstaan geven.
42 *toevallen:* bijvallen, zich aansluiten bij.
44 *afzien:* tot het einde toe zien, ten volle inzien.
45 *waer.... toeleit:* wat hij nastreeft; *uitkomst:* uitslag, eindresultaat; Diomedes zal begrijpen, dat Aeneas ook hem, zijn oude vijand, zal aantasten.
47 *Laomedon* (vader van Priamus): stamvader van Aeneas.
48-49 *zijn zinnen zwierden*... zijn gedachten schoten, zwierven...
49-50 *hy... bedenckingen:* allerlei gedachten en plannen doorkruisten zijn brein; *voorquam:* voor de geest kwam, in zijn geest opkwam.

Het achtste boeck.

Toen Turnus zijn trompet, en 't bloedigh oorloghsteken,
Den standert op den muur en torens had gesteecken[vs. 2]
Des Laurentijnschen burghs, het paert met spooren stiet,
En 't zwaert nam in de vuist, geraeckte in dit gebiet
Al 't volck in rep en roer: gansch Latium, gedreven
Van schrick, heeft zich terstont in 's konings eedt begeven:
De jeught, aen 't hollen, borst met dreigementen uit:
De treflijckste oversten, Messapus op 't geluit[8]
En Ufens, en Mezents, de godelooze, rucken[9]
De hulleptroepen, die rondom den bodem drucken,[10]
By een, ontblooten 't lant alom van ackerliên:
En Venulus, om 't rijck van bystant te voorzien,
Gaet heen de hooftstadt van den grooten Diomedes
Verkuntschappen hoe nu de Frygen 't hof des vredes[14]
Ontrusten, Latium met hunne maght beslaen,[15]
Eneas met zijn vloot gelant zy, een Trojaen
Verwonne Huisgoôn in het lant voer', zich laet hooren[17]
Hoe 't rijck van boven hem by nootlot wiert beschoren;[18]
Dat volck by volck alree den Troischen gunst toedraeght,
Het gansche Latium, al 't lant van hem gewaeght;
Dat Diomedes zelf veel beter af kan meeten[21]
Dan Turnus, of de vorst Latinus, hier gezeten,[22]
Wat vorst Eneas zoeckt; wat voor eene uitkomst hy,
[Indien 't geluck hem diene, en hierin gunstigh zy,]
Door dezen krijgh verwacht. dit draeft vast by Latynen.[25]
Den helt, gesproten uit Laomedon, verschijnen
Veel zaecken, en hy ziet den handel te gemoet,[26-2727]
En wat de weêrparty nu drijft, en ommewroet.[28]
Zijn hooft liep om van zorge en nadocht, en de zinnen[29]
Aen 't maelen, zwierden heene en weder. 't hart van binnen
Voede onrust, en zijn geest bedocht en overwoegh[31]
Al wat hem voorquam, rijp en wijsselijck genoegh:
Gelijck de klaere zon, of volle maen, aen 't blickeren,

vs. 2 *gesteecken;* het oude, regelmatige volt. deelw. van steken.
8 *op 't geluit,* nl. van de krijgstrompet.
9 *Mezents,* samentrekking van Mezentius; in 17de-eeuwse taal komen *godeloos* en goddeloos naast elkaar voor.
10 *drucken* wekt de gedachte aan talrijke troepen van zwaargewapenden.
14 *Frygen:* Trojanen; *'t hof des vredes:* het vreedzame hof (rijk) van Latinus.
15 *beslaen:* bezet houden, bewonen.
17 *zich laten horen:* te kennen geven.
18 *van boven:* door de hemel.
21 *afmeeten:* beoordelen, begrijpen.
22 *hier gezeten:* in Latium heersend.
25 *dit... Latynen;* dit gaat om onder de Latijnen; zo gaan de zaken in Latium.
26-27 *den helt... verschijnen veel zaecken:* Aeneas ziet (en overweegt) wat alles er (in Latium) geschiedde.
27 *hy ziet... te gemoet:* hij voorziet welke daden zullen volgen, de (noodlottige) gevolgen.
28 *weêrparty:* tegenpartij, vijand; *drijven:* najagen; *ommewroeten:* al konkelend omverstoten, ondermijnen.
29 *nadocht:* angstige vermoedens (vgl. achterdocht).
31 *voeden:* koesteren.

*

[51] schijn of maneschijn in een koperen watervat flickert, van daer[+51]
[52] overal weerschijnt, in de lucht hene en weder vlieght, en om[52]
[53] hoogh tegens de balcken van 't huis aenschittert.[53]

[54] Het was nacht, en vee en vogel lagh, over al het velt uit ver-
[55] moeitheit, van eenen diepen slaep bevangen; wanneer vader Eneas,
[56] in zijn gemoedt om den droevigen oorloogh ontstelt, zich op den[56]
[57] kouden oever, onder den blaeuwen hemel, had uitgestreckt, en
[58] ten lange leste in slaep geraeckte. Tyberijn, d'oude Stroomgodt[+58]
[59] zelf, scheen uit het genoeghelijcke water, tusschen de populieren,[59]
[60] voor hem op te borlen, en was bekleet met dun waterblaeuw linnen,[60]
[61] en beschaduwde zijn hair met riet. Daer na begost hy hem aen te[61]
[62] spreken, en aldus van zorgen t' ontlasten: o goddelijcke afkomst,[62]
[63] die ons de stadt Troje uit den vyant weder toevoert, en Pergamum[63]
[64] in der eeuwigheit bewaert; o ghy, naer wien het Laurentijnsche[64]
[65] geweste en de Latijnsche landouwen zoo lang verlangden; be-
[66] zwijck niet: hier is een veilige woonplaets, een veilige stadt voor[+]
[67] u ten beste: verschrick voor geene oorlooghsdreigementen: al
[68] de verbolgenheit en gramschap der Goden is over: en nu (op dat
[69] u dit geen ydele droom schijne) zult ghy een geweldige zeuge,[+69-72]
[70] die dertigh witte jongen in de willegen op den oever geworpen
[71] heeft, op d' aerde, voor u vinden leggen, met de witte biggen om
[72] haere spenen. Hier zult ghy uwe stadt stichten, en na de gelede[+72]
[73] zwaerigheden veiligh rusten. Hier zal Askaen, na verloop van[73]
[74] dertigh jaren, de wijtbefaemde stadt Alba bouwen. Ick spel u geene[74]
[75] onzekere dingen: nu zal ick u, merck op, in het kort berichten,
[76] op wat wijze ghy het geen op handen is kunt te boven komen.

[+][Randschrift:] *gelijck een watervat, waer in zon of maen flickert.*

[+][Randschrift:] *Eneas ziet den Tybergodt,*

[+][Randschrift:] *die hem moedigt tegens den oorloogh,* In het Randschrift bij r. 66: *moedigen:* moed inspreken.

[+][Randschrift:] *de zeuge met hare biggen,*

[+][Randschrift:] *het voorteken der stadt, toont,*

* TEKSTKRITIEK: r. 52 *vlieght* is in de druk van 1659 (*Unger* 425) vervangen door *speelt*. - 68-69 *en nu.... zult ghy;* in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) is *zult ghy* vóór de tussenzin geplaatst: *en nu zult ghy* (*opdat....*) *een geweldige zeuge....;* in de druk van 1659 is *en* uitgelaten en opent *Nu* een nieuwe zin.

51 *in een koperen watervat;* versta: in de waterspiegel van een koperen bekken.

52 *weerschijnt:* weerkaatst, terugkaatst; *in de lucht hene en weder vlieght;* versta: zich trillend door de lucht beweegt (trillend, als gevolg van het trillend watervlak).

53 *om hoogh.... huis:* boven tegen de balken van de zoldering.

56 *ontstelt om:* vol bekommering over.

58 *Tyberijn* (ter vert. van *Tiberinus,* het adject. bij Tiber, als subst. gebruikt): (de) Tiber.

59 *genoeghelijck:* lieflik.

60 *waterblaeuw,* ter vert. van *glaucus* (blauw-groen; zeegroen).

61 Vgl. blz. 40, aant. 42; *begost:* begon.

62 *o goddelijcke afkomst:* o gij die uit goddelik bloed zijt gesproten.

63 *uit den vyant:* gered uit de handen der vijanden; *weder*, Dardanus, de stamvader der Trojanen, was afkomstig uit Italië.

64 *in der eeuwigheit bewaert:* tot in eeuwigheid doet voortduren.

69-72 vgl. *Aen.* III, r. 448-vlg.; de Lat. tekst zegt: gij zult *onder de eiken aan de oever* uitgestrekt op de grond zien liggen een geweldige *witte* zeug enz.; Lat.: sub ilicibus litoreis; mogelik heeft Vondel het Hollandse landschap voor ogen gehad, toen hij hier en *Aen.* III de *eiken* door *wilgen* verving.

72 *uwe stadt:* Lavinium.

73 *hier;* versta: van hier uit (ex quo).

74 *Alba:* Alba Longa.

[77] d'Arkaders, een geslacht van Pallas gesproten, die, als medege-[77]

77 *Pallas:* de stamvader der Arcadiërs in Griekenland, voorvader van *Evander* die, uit zijn vaderland getrokken, in Italië op de Palatinus ('*op het geberghte*') een stad stichtte.

In 't kopren watervat met glans en weêrlicht flickeren,[34]
En schittren in de lucht, en met haer schijnsel staen
En scheemren tegens balck en hoogen zolder aen.[36]
't Was nacht, en dier en vee en vogel, uit verlangen[37]
Naer rust, lagh moede op 't velt, van diepen slaep bevangen,
Als vorst Eneas, om den droeven ooreloogh
Beducht, gestreckt lagh op den oever, koudt en hoogh,
In d'ope lucht, en wert in 't endt van slaep bekropen.
De grijze Tiberijn, de Stroomgodt, scheen bedropen
Uit zijne zoete kil, geboort met populier,[43]
Te borlen uit den gront, en was, op zijn manier,[44]
Bekleet met water blaeu en dun doorschijnigh linnen,
Het haer met riet gehult. hy scheen hierna met zinnen[46]
Hem dus te spreecken en t'ontlasten van verdriet:[47]
O godlijcke afkomst, die de stadt, en 't out gebiedt
Van Troje, uit 's vyants hant, ons toevoert door de baren,
En slaeft om Pergamum voor eeuwigh te bewaeren;[50]
O gy, naer wien alleen het Laurentynsch gewest
En al 't Latijnsche lant dus lang en tot op 't lest
Verlangden, hou slechts moedt, hier is, na veele elende,
Een vrye woonplaets, en een vrye stadt in 't ende
Voor u ten beste: schrick voor krijgh noch dreigement:
Der Goden gramschap is bedaert, en omgewent.[56]
Nu zult gy, hou dit niet voor krachtelooze droomen,
Een groote witte zeugh in ruige wilgeboomen,
Die dertigh jongen, wit van borstlen, aen den kant
Des vliets geworpen heeft, zien leggen op het zant,
De biggen om haer speen. hier zultge uw muuren stichten,
En, na geleên verdriet, uw zwaericheên verlichten.
Hier zal Askaen, na een verloop van dertigh jaer,
De wijt vermaerde stadt, groot Alba, voor gevaer
Bevestigen. ick spel u geene onzekre zaecken.[64-65]
Nu zal ick u beknopt, indien gy op wilt waecken,[66]
Berechten op wat wijs gy moedigh met gedult
Al 't geen voorhanden is te boven streven zult.[68]
d'Arkaders, een geslacht van Pallas eer gesproten,[69]

34 *wêerlicht:* weerschijn, weerkaatsing.
36 *scheemren:* schitteren, fonkelen.
37 *dier,* schepsel in het algemeen, hier nader verklaard door: *en vee en vogel* (Lat.: animalia, alituum pecudumque genus).
43 *zijne zoete kil:* zijn lieflik bed; *geboort met:* omzoomd door.
44 *op zijn manier:* naar de wijze der stroomgoden.
46 *met zinnen:* op vriendelike wijze, met hartelikheid? vgl. *Mdl. Wdb.* i.v. *sin* 7.
47 *spreecken:* toespreken.
50 *slaven:* zich inspannen.
56 *omwenden:* (ver-) keren, omslaan.
64-65 *voor gevaer bevestigen:* (stichten en) van verdedigingswerken voorzien.
66 *indien.... waecken* (adverte): indien gij mij uw aandacht wilt geven.
68 *al 't geen voorhanden is:* wat staat te gebeuren, het dreigende gevaar.
69 *eer:* weleer, voorheen.

*

[78] zellen, Koningk Evander en zijne standaerden volgden, kozen in
[79] dit geweste een plaets uit, en stichtten op het geberghte een stadt,
[80] naer Pallas outgrootvader Pallanteum genoemt. Deze lieden voeren[80]
[81] gedurigh oorloogh tegens de Latijnen: sluit met hunlieden een vast[+]
[82] verbont, en versterck uw leger met deze bontgenoten. Ick zelf zal
[83] u, langs mijn oevers, te water voeren, op dat ghy met uwe riemen
[84] recht tegens stroom op mooght geraecken. Wacker op dan, o
[85] spruit van Venus, draegh Juno, zoo dra de starren ondergaen,[+]
[86] kerckplichtigh uwe gebeden op, en vermorw hare gramschap en[86]
[87] dreigementen door ootmoedige beloften; en offer na d'overwin-
[88] ninge my ter eere. Ick ben de blaeuwe en godtlieve Tybervliet,[8888-90]
[89] dien ghy ziet overloopen, d'oevers strijcken, en over de vette
[90] ackers vloeien. Ick, die voorby de groote steden kome herwaert[90-91]
[91] bruizen, houde hier mijn hof. Zoo sprack de stroom, en doock
[92] daer na onder het water diep in den gront. Toen de nacht over,[+]
[93] en de slaep uit was, rees Eneas op, en ziende de zon aen den hemel
[94] uit den oosten opgaen, schepte met zijne handen het water godts-[94]
[95] dienstigh uit den stroom, en verhief aldus zijne stem naer de lucht:
[96] o Nymfen, Laurentijnsche Nymfen, uit wie de stroomen gesproten[+96]
[97] zijn; en ghy, o vader Tyber, met uwen heiligen vliet, ontfangt uwen
[98] Eneas, en ruckt hem ten leste eens uit het gevaer: het zy in wat[98-99]
[99] bron ghy, die u over onzen wederspoet erbarmt, u verschuilt; het
[100] zy wat gront ghy allerliefelijckst bevloeit; ick zal u altijt met mijne
[101] offerhanden, altijt met mijne offergaven eeren: O Horenstroom,[101]

[+][Randschrift:] *raet met Evander en d'Arkaders in bontgenootschap te treden,*

[+][Randschrift:] *en Iuno te paeien.* In het Randschrift bij r. 85: *paeien:* verzoenen.

[+][Randschrift:] *Eneas ontwakende*

[+][Randschrift:] *begroet de Nymfen, en den Stroomgodt,* 96 *begroeten:* plechtig aanroepen.

* TEKSTKRITIEK: r. 90-91 *Ick.... hof* is in de druk van 1659 vervangen door: *Hier houde ick mijn hof, het hooft van groote steden* (zie de aant. bij r. 90-91). - 92 *den gront* is in de druk van 1659 vervangen door *zijne kil*.

80 *naer Pallas outgrootvader;* versta: naar Pallas, zijn (Evanders) overgrootvader; naar hun voorzaat P. (vgl. de vertaling in verzen, vs. 74).

86 *kerckplichtigh* (rite): volgens godsdienstig gebruik; met de vereiste ceremoniën.

88 *godtlief* (gratissimus coelo): de goden welgevallig.

88-90 Vondels vert. is niet nauwkeurig. Verg. zegt: Ik ben de blauwe en 'godlieve' Tiber, die gij met volle stroom ziet strijken (schuren) langs de oevers en de vette landouwen ziet doorsnijden.

90-91 is de vert. van de moeilike versregel: hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit: Hier is mijn *grote* huis (*groot* noemt de Tibergod het, omdat hij weet dat hier later het machtige Rome zal oprijzen) en mijn oorsprong is daar, waar hoge steden zijn (nl. in de bergen van Etrurië); zij die een verborgen zin, een profetie, in de laatste woorden van het vers (celsis caput urbibus exit) meenden te mogen zien, vertaalden: ik zal eenmaal het hoofd van grote steden zijn.

94 *godtsdienstigh:* volgens het vrome gebruik, met vroom gebaar.

96 *Laurentijnsche Nymfen*; Aeneas roept de bronnimfen van de streek waarin Laurentum ligt, aan.

98-99 *het zy in wat bron ghy.... u verschuilt:* in welke bron gij ook gedoken moogt zitten.

101 *Horenstroom* (Fluvius corniger); de riviergoden werden afgebeeld met de horens van een stier; vgl. blz. 336, aant. 360.

Die vorst Evander, als getrouwe toghtgenooten,
En zijne standerden navolghden, kozen hier
In dit geweste een plaets, en stichtten, kloeck en fier,
Een stadt op 't hoogh geberght, die Pallas ingezeten[73]
Noch Pallanteum, naer zijn grootvaêrs vader, heeten.[74]
Dit volck voert doorgaens krijgh met ons Latijnsch geslacht.[75]
Ga sluit verbont met hun: versterck uwe oorloghsmaght
Met dezen bondtgenoot. ick zelf zal 't water roeren,[77]
En u, langs mijnen kant, te water derwaert voeren,
Op datge met den riem mooght roeien tegens stroom.
Op op dan, wacker op, ô Venus waerde zoon:
Eer Juno met gebeên kerckplichtigh, als de straelen[81]
Der starren voor den dagh, die opkomt, onderdalen:
Verzacht haer gramschap door beloften, en gebeên,
En, na de zege, pas uw offer te besteên[84]
Aen my, die u verschijne. ick ben de Godtheit van den
Godtlieven Tyber, die dus blaeu de groote landen
En oevers, als gy ziet, in 't overloopen strijck',[87]
En 't vette klay met slib verbetere, en verrijck'.[88]
Ick, die van 't hoogh geberght koom stroomen naer beneden,
Heb hier mijn hof gebout, het hooft der groote steden,[89-90]
Alom vermaert. zoo sprack de stroom, en doock al stil
Heel diep in 't water naer den gront toe van zijn kil.
Zoo dra de bruine nacht en slaep voor 't oogh verdweenen,[93]
Rees 't hooft van Troje, en zagh den hemel overscheenen[94]
Van 't gouden zonneradt, dat uit den oosten steegh.[95]
Hy schepte met zijn hant het water van om leegh[96]
Godtsdienstigh uit den stroom, en hief zijn stem naer boven:
O Laurentynsche rey van Nymfen, waert te loven,
Gy Nymfen, moeders van de vlieten en hun kil,
En gy, ô Tiberijn, ô vader, 't ga zoo 't wil,
Neem met uw' heilgen stroom Eneas en zijn schaeren
In uwe hoede: ontruckt hem eens zoo veel gevaeren.[102]
Het zy in welcke bron gy [die met al uw hart
Medoogen hebt met onze omsuckelinge en smart,]
U dompelt; 't zy wat gront gy liefelijck wilt laven;
Ick zal u altijt met mijn' dienst en offergaven

73 *Pallas ingezeten* schijnt niet juist; *Pallas* is de naam van een vorst, zie de prozavert. met aant.; misschien mag men *ingezeten* hier opvatten als onderdaan (onderdanen), nazaten; in verband met *heeten* (vs. 74) is *ingezeten* als meerv. te beschouwen.
74 *zijn* moet hier betrekking hebben op Evander.
75 *doorgaens:* voortdurend; *met ons Lat. geslacht;* versta: met de Latijnen.
77 *roeren:* in voor u gunstige beweging brengen; Aeneas moet stroomopwaarts.
81 *eeren:* aanbidden.
84 *pas.... te besteên:* denk er aan.... te brengen.
87 *'t overloopen:* het buiten de oevers treden (vgl. r. 88-90 met aant.).
88 *'t vette klay;* Vondel gebruikt *klei* onz. en vr.; *verbeteren en verrijcken:* vruchtbaarder maken.
89-90 In deze regels combineert Vondel de beide interpretaties van: celsis caput urbibus exit (*die.... beneden* en *het hooft der groote steden*); vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 90-91.
93 *bruin:* donker (nox Aenean somnusque reliquit).
94 *'t hooft van Troje:* de Trojaanse vorst.
95 *'t zonneradt:* het rad van de zonnewagen, de zonnewagen, de zon.
96 *om leegh* (omlaag, beneden hem), met dialectiese *ee*.
102 *eens* ('t Lat. *tandem*): eindelik eens.

*

[102] vooght over de Hesperische vlieten, sta ons by, en verzeker ons[102]
[103] toch klaerder van uwe goddelijcke gunst.

[104] Zoo spreeckt hy, en kiest uit de vloot een paer roeijaghten, ver-[104]
[105] zietze met roeituigh, en wapent met een zijne mackers: maer zie
[106] schielijck openbaerde zich, op den groenen oever in 't bosch, een[+106]
[107] eenhairige en witte zeuge, met hare biggen, zoo wit als zy, een[107] [+][Randschrift:] *ziet de zeuge,*
[108] wonderlijck voorspoock: weshalve de godtvruchtige Eneas deze[108]
[109] met haere jongen slaght, en op het altaer offert, de groote Juno[+]
[110] ter eere. Aldus paeide hy, in dien langen nacht, den hoogen vloet[110-13] [+][Randschrift:] *en offertze Iuno.*
[111] des Tybers, waer door de vliet viel, en stil stont, als een staende
[112] water, en zoo vlack lagh, gelijck een meir, daer geen stroom gaet;
[113] op dat men zonder arbeit moght oproejen. Zy spoejen dan al[113]
[114] krieoelende hun aengevange reis. De geteerde denneboom stuift 'er[+114]
[115] door: het water verwondert zich, en het bosch verwondert zich, [+][Randschrift:] *Nu varenze voort,*
[116] ongewoon dat wijtflickerende rondassen en mannen en beschil-[116]
[117] derde schepen op den vliet drijven. Zy slijten nacht en dagh met
[118] roejen, geraken boven de lange boghten, varen onder veelerhande[118]
[119] boomen tusschen groene bosschen door, over het stille water. De[119]
[120] gloeiende zon was midden aen den hemelkloot gestegen, toenze
[121] van verre de muren zagen, en het slot, en hier en daer eenige[+121]
[122] huizen, nu door de Roomsche mogentheit hemelhoogh opge-[122-23] [+][Randschrift:] *en zien Evanders stadt leggen.*
[123] trocken: Evander was toen van kleen vermogen. Zy zetten 'er
[124] haestigh met den boegh naer toe, en genaken de stadt.

* TEKSTKRITIEK: r. 110-11 *Aldus paeide hy.... des Tybers* is in de druk van 1659 vervangen door: *Aldus stilde de Tybergodt, in dien langen nacht, den hoogen vloet* (Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem leniit).

102 *vooght.... vlieten:* vorst der Italiaanse stromen.

104 *een paer roeijaghten* (geminas biremis): twee galeien.

106 *schielijck:* plotseling.

107 *een eenhairige en witte zeuge, met hare biggen, zoo wit als zy* ter vert. van: sus candida, concolor cum fetu albo = een witte zeug, met haar jongen, wit als zij zelf; *eenhairig* (met haar van één kleur) staat niet in de Lat. tekst; is een niet geheel juiste weergave van *concolor*; vgl. de vert. in verzen, vs. 115-116.

108 *voorspoock:* voorteken.

110-13 *Aldus.... oproejen;* de vertaling is niet nauwkeurig (de druk van 1659 brengt enige verbetering; zie de *Tekstkritiek*). Vergilius zegt: geheel de duur van de nacht bracht de Tiber zijn gezwollen stroom tot bedaren, en met kalme golven terugvloeiend matigde hij zich zo, dat hij op de wijze van een effen watervlak en een onbewogen plas zijn water uitspreidde en dat men zonder inspanning opwaarts kon roeien.

113 *spoejen:* bespoedigen.

114 *al krieoelende* (rumore secundo): onder levendige kreten, onder gejuich (vgl. *Aen.* V, vs. 211); *de geteerde denneboom* (het schip, de schepen), letterlike vert. van *uncta abies*.

116 *ongewoon:* niet gewend (aan het schouwspel); *wijtflickerende rondassen;* de blinkende schilden hingen over het achterschip.

118 *veelerhande boomen:* allerlei soort van boomen.

119 *tusschen groene bosschen door;* Vergilius bedoelt: (en doorklieven) de weerspiegeling der bossen (in het stille water).

121 *slot:* burcht.

122-23 *nu.... opgetrocken:* die nu (in Vergilius' tijd) door het machtige Rome tot hemelhoge gebouwen zijn opgetrokken; *Evander.... vermogen:* E.'s macht en middelen waren toen gering.

[125] By geval droegh d'Arkadische Koningk ten dien dage, buiten[+125]
[126] de stadt in een woudt, Amfitryoos grooten zoon en den Goden[126]

[+][Randschrift:] *By geval vierden d'Arkaders Herkules zegefeest.*

125 *By geval:* juist; *d'Arkadische Koningk:* Evander; zie r. 77-vlg.
126 *Amfitryoos groote zoon;* Hercules; *en den Goden;* bij een feest ter ere van de een of andere Godheid werden gewoonlik ook aan de andere Goden offers gebracht.

Vereeren. horenstroom en vooght van elcken vliet,
Die door Hesperien, en zijn landouwen schiet,
Och, sta ons heden by, verzeker openbaerder[109]
Ons van uw gunst: berecht ons van uw godtheit klaerder.[110]
Zoo spreeckt de Troische vorst, en kiest uit al de vloot
Twee jaghten, wapent zijn gezelschap voor den noot,
Bezorght het roeituigh. strax ontdeckt zich in de boomen,[113]
En op den groenen kant, daer 't water langs komt stroomen,
Een witte zeuge, met haer biggen, van een haer,
En wit als zy, een merck van zegen, hel en klaer:[116]
Waerom Eneas, de godtvruchtige, niet wachte,
Maer dees, ter eere van de groote Juno, slaghte,[118]
En met haer jongen wijdde en offerde op 't altaer.
Dus paeit de stroomgodt voort den springvloet, vol gevaer,[120]
In deze langen nacht, waer op de watren vallen,
En, als een staende plas, de vliet, beneên zijn wallen,
Zoo vlack lagh, als een meer, dat stil leght, zonder stroom;
Op dat men onvermoeit den vliet te boven koom'.[124]
Zy spoên krioelende hun reis om op te vaeren.
't Geteerde dennenhout gaet bruischen door de baren.
De stroom verwondert zich, het bosch en d'oever schat
Een wonder nu zy zien dus ongewoon, op 't nat[127-28128]
Van dezen watervliet, wijdtflickrende rondassen,
En mans, en schepen, schoon beschildert, hen verrassen,
En drijven op den vloet. zy slijten dagh en nacht
Met roeien, raecken hoogh gemackelijck en zacht[132]
De boghten, 't lange rack des krommen vliets, te boven,[133]
Door veelerhande slagh van boomen voortgeschoven,
En tusschen 't groene bosch van dezen stillen vloet.
De zon stont midden aen den hemelkloot in gloet,[136]
Toen zy van verr' den muur, het slot, en hier en ginder
Wat huizen zagen, door de Roomsche maght, van minder
Gelegenheit, in top geheven, en gebouwt.[138-39]
Evander was toen arm. zy zetten snel en stout
Den boegh recht derwaert, en genaecken poorte, en walle.
d'Arkader koning wijde eerbiedigh by gevalle,
Op dezen zelven dagh, in 't kerckwoudt, voor de stê,[143]
Den grooten zoone van Amfitryo, en mê

109 *openbaerder:* openliker, duideliker.
110 *berechten van:* een teken geven van.
113 *bezorght het roeituigh:* voorziet (de schepen) van riemen; *strax:* plotseling; *zich ontdecken:* zich vertonen.
116 *een merck van zegen, hel en klaer:* een ontwijfelbaar gelukkig voorteken.
118 *groot:* machtig.
120 *paeit.... den springvloet:* kalmeert.... zijn bruisende gezwollen wateren.
124 *onvermoeit:* zonder moeite of inspanning.
127-28 *schat een wonder:* acht het een wonder.
128 *dus ongewoon* (behorend bij *zy*)*:* in 't geheel niet gewend aan zo'n schouwspel.
132 *hoogh* dient ter versterking van *te boven*.
133 *rack:* waterbaan.
136 *hemelkloot:* hemelbol, hemelgewelf.
138-39 *van minder gelegenheit:* uit (hun) armoedige staat.
143 *stê* (stede): stad.

*

[127] de pleghtige offereere op. Pallas, zijn zoon, en te gelijck al de[127]
[128] treflijckste jongelingen, en d'arme Raet wieroockten met hem, en[128]
[129] het laeuwe bloet smoockte op d'altaren. Toenze de groote schepen[129]
[130] zagen, en hen ten schaduwachtigen bossche invaren, en al stil[130]
[131] komen aenroejen, stondenze schielijck verbaest, verlieten alle te[131]
[132] zamen de tafels, en rezen overendt. Pallas verbiedt de zijnen wel
[133] ernstigh 't offerfeest te staecken, grijpt eenen schicht in de hant,
[134] vlieght zelf schichtigh den vreemdelingen te gemoet, en roeptze[134]
[135] van eenen heuvel van verre toe: o jongelingen, wat oirzaeck port
[136] u onbekende wegen naer te sporen? Waer streeft ghy hene? Wat[136]
[137] volck zijt ghy? Waer hoort ghy t'huis? Brengt ghy peis of oor-
[138] loogh? Toen sprack vader Eneas van het hooge achterkasteel aldus,[138]
[139] en stack hun met zijne hant den vreedzamen olijftack toe: ghy ziet[139]
[140] hier d'inboorlingen van Troje, die wapens tegens de Latijnen,[+]
[141] hunne vyanden, voeren, van wienze, als ballingen, uit hoovaerdy[141-42]
[142] bevochten en verdreven wierden: wy zoecken Evander: draeght
[143] hem dit over, en zeght, dat 'er uitgeleze Vorsten van Dardanie[143]
[144] gekomen zijn, om bystant aen zijne wapens te verzoecken. Pallas
[145] om dien grooten naem verslagen, stont verbaest. O wie ghy zijt,[+145]
[146] zeit hy, tre op, en spreeck mijnen vader mondeling aen, en vergast[146146-47]
[147] ons in ons hof: en hy gaf hem de hant, en druckte zijne hant wel
[148] hartelijck. Zy verlaten den stroom, en gaen voort het woudt in.[148]
[149] Toen sprack Eneas den Koningk vriendelijck aen: o overbrave[149]

[+][Randschrift:] *Eneas melt hun zijn gelegenheit.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 140: *zijn gelegenheit:* zijn staat en toestand.

[+][Randschrift:] *Pallas noodight en wellekomt hem:*

* TEKSTKRITIEK: r. 138 *het hooge achterkasteel* is in de druk van 1659 vervangen door: *de campanje*. 146-47 *en vergast ons* is in 1659 vervangen door: *neem uw verblijf*. 148 *Zy verlaten den stroom* is in 1659 vervangen door: *zy leggen aen*.

127 *de pleghtighe offereere,* ter vertaling van *sollemnem honorem:* het jaarlikse (feestelike) offer.

128 *treflijck:* voornaam; *arm* (vergelijk regel 123); een toespeling op de eenvoud der Romeinse voorvaderen; *wieroockten:* brandden wierook op het altaar.

129 *smoken:* walmen, dampen.

130 *en hen.... invaren;* Latijn *atque inter opacum adlabi nemus:* en hen onder het schaduwrijke woud door naar de wal (zagen) varen.

131 *schielijck:* plotseling; *verbaest:* ontsteld, verschrikt.

134 *schichtigh:* in aller ijl.

136 *naersporen:* zoeken en volgen.

138 *achterkasteel* (moderniserende vertaling; Lat.: ab alta puppi): hoog oplopend achtergedeelte van een oorlogsschip; zie de *Tekstkritiek*.

139 *den vreedzamen olijftack;* vgl. *Aen.* VII, r. 182.

141-42 *uit hoovaerdy bevochten* is een onjuiste vert. van *bello superbo:* door een misdadige krijg; in euvele moed; het was in strijd met de goddelike wetten om smekelingen af te wijzen en te verdrijven.

143 *overdragen:* berichten.

145 *verbaest:* diep getroffen.

146 *tre op:* stijg aan wal.

146-47 *vergast ons in ons hof* (succede hospes nostris penatibus): wees ons een gast in ons paleis, kom als gast in ons paleis; vgl. voor dit intr. werkw. (met datiefobject) Deel I, blz. 717, aant. 1 en Van Helten, § 61 en zie *Mnl. Wdb.* i.v.

148 *het woudt:* het heilige woud, waar geofferd werd; zie r. 126.

149 *overbraef:* zeer voortreffelik.

[150] Grieck, het beliefde de fortuin my herwaert te stieren, om u te[+]
[151] bidden, met den olijftack, van wolle snoeren bewonden, in de[151]

[+][Randschrift:] *Eneas begroet Evander,*

151 *wolle snoeren* (vittae): de heilige banden om de olijftak der smekelingen gewonden.

Den Goden, naer den stijl, hunne eer, en offergaven.[145]
De zoon prins Pallas, met de bloem der jeught en braven,[146]
En zijnen armen raet, brant wieroockgeuren, daer[147]
Het offerbloet, noch laeu, vast smoockt op 't woudtaltaer.
Toen d'offeraers die trotse en hooge schepen zagen
Ten schadurijcken bossche invaeren, zonder vraegen,
En stil aenroeien, wert een iegelijck verbaest,
Verliet den offerdisch. zy stonden met der haest
Altsamen overendt: maer Pallas, die Godts zaecken
Bemint, verbietze streng het offerfeest te staecken.[153-54]
Hy grijpt een' schicht, en vlieght terstondt het vreemde jaght
Aen 't water in 't gemoet, en roeptze uit al zijn maght
Van eenen heuvel toe van verre: ô jongelingen,
Wat onbekende drift beweeght u in te dringen,[158]
Langs onbekende paên? waer streeftge recht naer toe?
Wat zijtge toch voor volck? waer hoortge t'huis? of hoe
Is 't met u? brengtge pais, of brengtge ons oorlogh mede?[160-61]
Eneas, daer hy staet, beantwoort deze rede,
Van zijn kampanje, en spreeckt prins Pallas lieflijck aen,[162-63163]
En stack hem met zijn hant de blonde vredeblaên,
En zijn' olyftack toe: gy ziet nu hier verschijnen
De Troische burgery, die tegens dees Latijnen,
Uwe errefvyanden, met recht de wapens draeght:
Dewijlze, als ballingen, van hun uit trots verjaeght[168]
En aengevochten zijn. wy komen naer dees stranden[168-69]
Evander zoecken: zeght hem aen hoe in dees landen
Doorluchte vorsten, uit Dardanje en zijn geslacht,
Gekomen zijn, om hulp en bystant aen zijn maght
Te zoecken. Pallas staet verbaest om deze maeren,
En om dien grooten naem, en antwoort na'et bedaeren:[174]
Gy zijt dan wie gy zijt, tree op, en staeck uw reis.
Spreeck vader zelf: neem uw verblijf in ons palais.
Hy geeft hem voort de hant, en drucktze uit rechte minne.
Zy leggen daetlijck aen, en stappen boschwaert inne.
De vorst Eneas sprack den koning minzaem aen:
O overbrave Grieck, Fortuin wees my de baen,
En heeftme, op dat ick, met olyfloof, vast gebonden
Met wol, u vreedzaem moght verbidden, hier gezonden.

145 *naer den stijl:* op de gebruikelike wijze; *hunne eer en offergave:* de hun als eerbetoon toekomende offergeschenken.
146 *braef:* voortreffelik; edel.
147 *daer:* terwijl.
153-54 *die Godts zaecken bemint:* die vroom van inborst is.
158 *wat onbekende drift:* welke ons onbekende aandrift.
160-61 *hoe is 't met u:* welke bedoelingen hebt ge.
162-63 *daer hy staet.... van zijn kampanje:* van zijn standplaats op de kampanje.
163 *lieflijck:* minzaam.
168 *van:* door.
168-69 *verjaeght en aengevochten* (bestreden) is een prothusteron.
174 *na 'et bedaeren:* toen hij zijn kalmte herwonnen had.

*

[152] hant: ick vreesde niet eens voor u, die een Arkader en Vorst der[152]
[153] Grajen zijt, en beide de zonen van Atreus in bloet en maeghschap[153]
[154] bestaet: maer mijne vromigheit en de heilige Orakels der Goden,[154]
[155] en de bloetvrientschap onzer ouderen, en uwe faem door de landen[155]
[156] uitgebreit, dreven my gewilligh door het nootlot herwaert, en ver-[156]
[157] knochten my aen u. Dardaen, zoo de Grajen zeggen, uit Elektre,[157]
[158] Atlas dochter, gesproten, en d'eerste vader en stichter der stede
[159] Ilium, quam naer Frygie gevaren. De groote Atlas, die den hemel-[159]
[160] kloot op zijne schouder draeght, won Elektre. Merkuur, uit de
[161] blancke Maje, op de kille kruin van Cyllene geboren, is uw vader.[161]
[162] Maer Atlas (zoo wij eenigsins gelooven het geen ons ter ooren
[163] quam) de zelve Atlas, die de starren en den hemel onderstut, teelde
[164] Maje. Aldus spruiten de tacken dezer beide uit eenen zelven
[165] stamme. Hier op dan steunende, zoo besloot ick niet u met ge-
[166] zanten eerst van verre t'ondertasten, maer quam ootmoedigh zelf[166]
[167] in persoon in uwe tegenwoordigheit. Indien het zelve Daunische[167-68]
[168] volck, dat u hardt beoorlooght, ons den voet lichte, zoo geloovenze
[169] het kan hun niet missen, of zy zullen het gansche Hesperie onder
[170] het juck brengen, en de zee, die van wederzijde tegens hun strant[170]
[171] aenspoelt, beheerschen. Laet ons dan elkandere getrouwicheit[+]
[172] zweeren. Wy hebben dappere krijghslieden, en oorlooghsborsten,
[173] en jonge gasten, die bedreven zijn. Zoo sprack Eneas: d'ander[173]
[174] zagh hem vast de woorden uit den mont, en door en weder door.[174]
[175] Daer na antwoorde hy in het kort: o manhaftige Trojaen, hoe lief[+]
[176] is my, dat ick u hier zie, en verwellekomen magh. Nu dunckt my dat

[+][Randschrift:] *en verzoeckt zijn bontgenootschap.*

[+][Randschrift:] *Evander wellekomt hem,*

* TEKSTKRITIEK: r. 156 *dreven.... herwaert* is in de druk van 1659 vervangen door: *dreven my Godt woud's gewilligh herwaert*. - 166 In de druk van 1659 is vòòr *t'ondertasten listigh* ingevoegd. F- 167 *in.... tegenwoordigheit* is in dezelfde druk vervangen door: *in uw hof* (his fretus non legatos neque prima *per artem* tentamenta tui pepigi: *me, me ipse meumque obieci caput* et supplex *ad limina veni*).

152 *niet eens:* in 't geheel niet.

153 *Grajen:* Grieken; zowel de Atriden (Agamemnon en Menelaus) als Evander stamden volgens de sage af van Jupiter.

154 *vromigheit* (virtus): dappere inborst.

155 *de bloetvrientschap* (bloedverwantschap) *onzer ouderen;* Dardanus (de stamvader der Trojanen) was een zoon van Electra, een dochter van Atlas; Evanders grootmoeder was Maia, eveneens een dochter van Atlas.

156 *gewilligh* (volentem): met eigen goedvinden, met mijn wil.

157 *verknochten:* verl. tijd van *verknoopen:* verbinden.

159 *Ilium* (Troje), zo genoemd naar Dardanus' zoon Ilus.

161 *blanck,* ter vert. van candidus: stralend van schoonheid; *Cyllene:* een berg in Noord-Arcadië.

166 *van verre:* zelf veilig op een afstand blijvend; *ondertasten:* polsen; *ootmoedigh* (supplex): als smekeling.

167-68 *het Daunische volck:* de Rutulers, aldus genoemd naar *Daunus,* de vader van Turnus.

170 *die.... aenspoelt;* dus de Adriatiese en de Tyrrheense zee (nihil afore credunt quin.... et mare, quod supra, teneant quodque adluit infra).

173 *jonge gasten, die bedreven zijn;* rebus spectata iuventus (jongelingen, beproefd in de krijg).

174 *vast:* onafgebroken.

Ick vreesde niet voor u, die een Arkader zijt,
En vorst der Griecken, en van Atreus zoons niet wijt
In bloet en maeghschap dwaelt: maer mijne dapperheden,[184-85]
De heilge orakels van de Goden, in veel steden,[186]
De bloetverwantschap van onze oudren, en uw naem,
Zoo veele landen door gedraegen van de Faem,
My, die gewilligh was, by nootlot herwaert dreven,
Verbonden aen uw hof. Dardaen [de Graien geven[190]
Hier reên af, en bescheit] Elektres zoon, een spruit[190-91]
Van Atlas, en die Troje in zijne muuren sluit[192]
En bouwt, en vader wort van Ilium geheeten,
Quam eerst naer Frygie de zee met kielen meeten.[194]
De vreeslijcke Atlas, die de kloot des hemels draeght[195]
Op zijne schouders, won Elektre, een schoone maeght.
Merkuur, uit blancke Maje, op 't kilste van Cyllene,[197]
Geboren, wert geacht uw vader lang voorheene:
Maer Atlas [zoo 't gerucht, dat ons ter oore quam,
Geloof verdienen magh,] dees Atlas is de stam[200]
Van Maje, en onderstut de starren noch hier boven.
Dus zijn de tacken van de beide koningshoven
Uit eenen zelven stam gesproten, als gy hoort.
Ick, steunende op dien troost, besloot niet dezen oort[204]
En u van verre eerst loos door boden t'ondertasten,[205]
Maer koom ootmoedigh zelf u zoecken, en vergasten.[206]
Zoo 't zelve Daunisch volck, waer van gy wort bestreên,
Ons nu den voet licht', zoo gelovenze met reên
Het kan niet missen, [dat de Goôn dit noit gehengen,]
Het gansche Hesperye oock onder 't juck te brengen,
En 't water, dat hun strant van wederzy bespoelt,
Te toomen door hun maght. indienge dit gevoelt,
Laet ons elckandre dan, als bontgenooten, zweeren.[213]
Wy hebben volck om 't heir met braven te stoffeeren,[214]
En ons ontbreeckt geen jeught noch dapper oorloghsgast.
Dus sprack Eneas: en de koning zagh hem vast
De woorden uit den mont, en door en weêr: ten leste[217]
Beantwoort hy 't beknopt: dat ick in dit geweste,
Manhaftige Trojaen, u zie, en wellekoom',

184-85 *niet wijt dwalen van:* in nauwe betrekking staan tot; *in bloet en maegschap:* door de banden des bloeds.
186 *in veel steden:* op vele plaatsen (geopenbaard).
190 Bij *verbonden is my* uit vs. 189 te herhalen; *verbonden my aen uw hof:* knoopten (reeds) een band tussen u en mij.
190-91 *de Graien.... bescheit:* de Grieken kunnen dit door bewijzen staven; zo leren ons de Grieken.
192 *die.... sluit:* die Troje met muren omgeeft.
194 *de zee meeten:* over de zee varen (vgl. *Aen.* III, r. 210).
195 *vreeslijck:* angstwekkend groot.
197 *op 't kilste van Cyllene:* op de ijskoude top van de Cyllene.
200 *dees Atlas:* deze zelfde Atlas; *stam:* vader.
204 *troost:* moedgevende gedachte, vertrouwen inboezemend feit.
205 *loos:* voorzichtig-slim.
206 *vergasten;* zie de proza-vertaling, r. 146.
213 *elckandere zweeren:* elkander trouw beloven.
214 *met braven:* met dapperen; *stoffeeren met:* voorzien van.
217 *en door en weêr:* en zag hem door en weder door; en hield zijn vorsende blik strak op hem gericht.

Is my ten hooghste lief. het duncktme, als in een' droom,

*

[177] ick uwen dapperen vader Anchises voor my zie, en spreken hoor:
[178] want my gedenckt, hoe Priaem, Laomedons zoon, naer Salamin[178]
[179] treckende, en de rijcken zijner zuster Hesione bezoeckende, in[179]
[180] 't voorbyreizen de grenzen van het koude Arkadie ter loop quam[180]
[181] bezichtigen. De baert begost toen in mijne bloeiende jeught eerst[181]
[182] uit te breken: en ick zagh de Trojaensche Vorsten met verwon-[182]
[183] dering aen, en verwonderde my over Laomedons zoon: doch
[184] Anchises was de langste van hun allen: mijn gemoedt blaeckte
[185] door een vierige begeerte om dien man aen te spreken, en hem
[186] de hant te geven: ick tradt met verlangen naer hem toe, en leide[186-87]
[187] den heer om Feneus vesten. Hy schonck my op zijn vertreck
[188] eenen braven pijlkoker met Lycische pijlen, eenen rock met goude[188188-89]
[189] strepen doorwrocht, en een paer goude breidels, die mijn zoon
[190] Pallas noch heeft: waerom het bontgenootschap, dat ghy verzoeckt,[+190]
[191] al voorhene met hanttastinge bevestight is: en ick zal, zoo ras[191]
[192] morgen de zon het velt beschijne, u welgemoedt met bystant[192]
[193] afvaerdigen, en met middelen de hant bieden. Ondertusschen,[193]
[194] mijn vrienden, viert, dewijl ghy hier gekomen zijt, gewilligh met[+194]
[195] ons dit heiligh jaergetijde, het welck men niet magh uitstellen,[195]
[196] en zet u ter tafel by ons, uwe megenooten. Zoo gesproken[196]
[197] hebbende, beval hy spijs en opgenome bekers weder op te zetten,[+197]
[198] zette zelf de mannen op de grazige zoden neder, en vlijdde Eneas,
[199] den voornaemste, op het ruige leeuwsvel, zijn banckkussen, en[199199-200]
[200] noodighde hem van zijnen ahornen stoel. Daer na rechten d'altaer-

[+] [Randschrift:] *bestemt zijn verzoeck,* In het Randschrift bij r. 190: *bestemmen:* inwilligen.

[+] [Randschrift:] *en noodightze op het feest.*

[+] [Randschrift:] *Men zet zich ter offertafel,*

* TEKSTKRITIEK: r. 193 *middelen* is in 1659 vervangen door *soldaten* (*opibusque* iuvabo. - 197 *bekers* is in 1659 vervangen door *kelcken*.

178 *Salamin* voor Salamis (Lat.: Salamina petentem): eiland aan de kust van Attica.
179 *Hesione,* gehuwd met Telamon, de vorst van Salamis.
180 *in 't voorbyreizen* is een niet geheel duidelike vert. van *protinus:* op zijn verdere reis; nog even verder trekkende; Vondel drukt dit ten naaste bij uit in *ter loop* (het ging in één moeite door); *de grenzen:* het gebied (fines); *koud;* Arcadië is een bergland.
181 *eerst toen:* net, juist toen.
182 *verwondering:* bewondering.
186-87 *en leide den heer om Feneus vesten,* ter vert. van: et (cupidus) Phenei sub moenia duxi: en bracht hem (*verheugd;* Vondels *met verlangen*) als gast binnen mijn stad Pheneus; *Pheneus:* een oude stad in Arcadië.
188 *braef:* prachtig; *met Lycische pijlen;* vgl. *Aen.* VII, r. 753 en 847.
188-89 *eenen rock met goude strepen doorwrocht:* een mantel met gouddraad doorstikt.
190 *waerom:* en hierdoor, en derhalve.
191 *met hanttastinge:* met (plechtige) handslag; *bevestight:* bezegeld.
192 *welgemoedt:* gaarne (met genoegen).
193 *afvaerdigen:* laten vertrekken; *met middelen:* met de mij ter beschikking staande hulp-(krijgs-)middelen.
194 *mijn vrienden:* 't Lat. amici wordt beter anders verbonden (omdat ge hier *als vrienden* zijt gekomen); *gewilligh:* welwillend (als makkers).
195 *jaergetijde:* (jaarlikse) gedenkdag.
196 *megenooten:* bondgenoten (en gewent u thans reeds als makkers aan onze dis te schikken, zegt Vergilius).
197 *opgenome:* weggenomen, weggeruimd.
199 *den voornaemste,* ter vert. van *praecipuum:* met hoge onderscheiding.
199-200 *op.... stoel* is een niet geheel juiste vert.: (en nodigt Aeneas plaats te nemen) op een uit ahornhout vervaardigde troonzetel, bedekt met een leeuwenhuid; *aenrechten:* opdienen.

Dat ick Anchises zelf, zoo dapper van vermogen,[221]
Uw' eigen vader hoore, en staen zie voor mijne oogen:
Want my magh heugen hoe van overlang Priaem,[223]
Laomedons vermaeck en zoon en erfgenaem,[224]
Toen hy naer Salamin, het eilant, in die hoecken[225]
Zijn zuster Hesioons landouwen quam bezoecken,
Met eenen oock ter loop, op dien uitheemschen togh,[227]
Het koude Arkadisch lant en zijne grens bezocht.
Ick, toen in 't bloeienst van mijn jeught, stont opgeloken,
Gelijck een bloem: de baert was effen uitgebroken.
'k Zagh met verwonderen de Troische vorsten aen,
Den vader in den zoon hier tegenwoordigh staen:[232]
Doch vorst Anchises was de langste van hun allen.
Mijn hart en yver blaeckte om met een welgevallen[234]
Hem aen te spreecken, en te groeten van zoo veer.[235]
Ick tradt met lust naer hem, en leide dezen heer[236]
Om Feneus vesten, en hy schonckme midlerwylen
In 't scheiden milt en heusch een' koker, zwaer van pylen,
Uit Lycie, oock een' rock, heel rijck gestreept met gout,
Twee goude breidels, die mijn zoon in waerde houdt,
En heden noch bewaert: waerom de bondtverwantschap,[241]
Die gy verzoeckt en eischt, van outs al in dit lantschap
Ten hove, hant aen hant wel sterck bevestight is.
Ick zal u morgen, als de zon de duisternis
Verdreven heeft, en 't lant beschijnt met haere straelen
Terstont afvaerdigen met bystant naer uw paelen,[246]
Van middelen voorzien, met krijghsliên biên de hant.[247]
Dewijlge hier nu zijt ter goeder uur gelant,
Zoo viert toch hartelijck de heilge jaergetijden
Met ons, naerdienze geen vertreck noch uitstel lijden,[250]
En zet u aen den disch. zoo sprack hy, en geboodt
Den opgenomen kelck en spijs, den dischgenoot
Ten dienst weêr op den disch te brengen, zette blijde
De mans op 't grazigh bed van zoden neêr, en vlijde
Eneas, 't opperhooft, op zijn banckkussen neêr,[255]
De ruige leeuwenhuidt, en noode dezen heer
Uit zijn' ahornen stoel. toen dit beschickt was gingen

221 *dapper van vermogen:* dapper in zijn daden.
223 *van overlang:* lang geleden.
224 *Laomedons vermaeck:* de vreugde van L.'s leven.
225 *hoeck:* streek, gewest.
227 *op dien uitheemschen togh:* op die buitenlandse reis.
232 ik herkende in Priamus het beeld van zijn vader Laomedon; *tegenwoordigh:* voor mijn ogen.
234 *met een welgevallen:* op innemende wijs? op een wijze die hem voor mij innam.
235 *en te groeten van zoo veer:* en hem die van zo verre gekomen was, te begroeten.
236 *met lust:* verlangend (hem als gast bij mij te ontvangen).
241 *bondtverwantschap:* bondgenootschap.
246 *uw paelen:* uw gebied.
247 *de hant biên:* steunen.
250 *vertreck*, synoniem van *uitstel*.
255 *'t opperhooft:* het hoofd, de vorst der Trojanen.

*

[201] priester en uitgeleze jongelingen om strijt gebraden ingewant[201]
[202] van stieren aen, en vullen de korven met bischuit, en schencken[202]
[203] den wijn. Eneas en de Trojaensche jeught bancketteren te gelijck
[204] van ossenharsten, en den gewijden afval. Na dat de honger ge-[+204]
[205] boet, en de grage maegh verzaet is, zeit Koningk Evander: geen[205]
[206] ydele nochte onwetende overgeloovigheit van oude Goden stelde[206]
[207] by ons uit gewoonte deze pleghtigheit, deze spijs, en dit altaer[207]
[208] van zulck een treffelijcke Godtheit in. O Trojaen, o vrient, wy[208-209]
[209] onderhouden, wy vernieuwen met recht deze offereere, aenge-
[210] zien dit gewest van schrickelijck gevaer verlost wiert. Bezie eens
[211] deze klip van outs over de rotsen hene hangen; hoe dat gevaerte[211]
[212] wijt van een gesmeten, de berghspelonck woest leit, en de rots-[212]
[213] breuck een ysselijcke kloof veroirzaeckte. Hier verre achter af,[213-16]
[214] in deze woestijne, had Kakus, half mensch, zijn spelonck, die
[215] afgrijsselijcke wilt en woest begroeit, van geene zonnestralen
[216] beschenen, en altijt laeuw van verschen moort lagh: de menschen-[216]
[217] hoofden, uit trotsheit op de deuren genagelt, hingen bleeck en[217]
[218] vuil van bloet en etter. Vulkaen teelde dit gedroght, dat zwaer-[218]
[219] lijvigh hene tredende, zijn vaders dompigh vier ten monde uit-[219]
[220] braeckte. De tijdt boodt ons, die vast verlangden, hulp, door[220]
[221] d'aenkomst dezes Godts: want Alcides, die stercke verlosser,[221]

[+] [Randschrift:] *en Evander verhaelt Kakus historie.*

* TEKSTKRITIEK: r. 207 *spijs* is in de druk van 1659 vervangen door *maeltijt*. 220-21 *door d'aenkomst dezes Godts* is in 1659 vervangen door: *met de komste van dezen Godt* (attulit et nobis aliquando optantibus aetas auxilium *adventumque dei*).

201 *ingewant,* ter vertaling van *viscera,* hier: vlees.

202 *bischuit,* ter vertaling van dona laboratae Cereris.

204 *den gewijden afval* (exta lustralia): het vlees van de tot zoenoffer bestemde os.

205 *boeten:* stillen.

206 *overgeloovigheit* (letterlike vertaling van *superstitio*): bijgeloof.
is een minder duidelike vertaling; Vergilius zegt: geen bijgelovigheid die ijdel (ongegrond) is en de rechten der oude goden miskent, bracht bij ons in zwang enz.

207 *uit gewoonte:* als vast gebruik; *deze spijs:* dit offermaal.

208-209 De zin *o Trojaen.... offereere* is een onjuiste vert.; Vergilius zegt: O Trojaanse gast, wij hebben terecht deze nieuwe eredienst ingesteld (facimus meritosque novamus honores....)

211 *van outs* is niet juist; Vondel vertaalt of er in 't Lat. stond *jam pridem;* de tekst heeft: *jam primum:* Kijk *om te beginnen* eens naar deze.... klip.

212 *wijt van een gesmeten* (leit): (hoe die rotsblokken) naar alle kanten verspreid liggen; *woest* (desertus): verwilderd en verlaten.

213-16 De Lat. tekst zegt: hic spelunca fuit, vasto summota recessu, semihominis Caci facies quam dira *tenebat,* solis inaccessam radiis; d.i.: Hier was eenmaal een diep in het gebergte doordringende spelonk, bewoond door de vreselike Cacus, half mens half dier, een spelonk die ontoegankelik was voor zonnestralen. Waarschijnlik heeft in Vondels tekst i. pl. v. *tenebat tegebat* gestaan (facies quam dira tegebat: 'die afgrijsselijcke wilt en woest begroeit lagh'), maar ook op andere punten in zijn vertaling onjuist; *afgrijsselijcke,* met oude bijwoordelike *e*.

216 *en altijt.... lagh:* en altijd door wasemde van het (nog lauwe) bloed der slachtoffers (semperque recenti caede tepebat humus).

217 *uit trotsheit:* in verwaten trots.

218 *zwaerlijvigh* (magna mole): als een logge massa.

219 *dompigh:* walmend.

220 *vast:* al door.

221 *dezes Godts:* van een God, zegt de Lat. tekst; *Alcides:* Hercules (de *Alcide* genoemd als kleinzoon van Alceus); *verlosser,* ter vert. van *ultor:* wreker, bestraffer.

[222] moedigh op den roof en neerslagh des drielijvigen Geryons, quam[222]
[223] herwaert, en dreef, als een triomfeerder, zijn geweldige stieren

222 *moedigh:* trots, fier; *neerslagh* bij *neerslaen:* doden; *Geryon;* zie *Aen.* VII, r. 694.

Hier d'offerpriester en de bloem der jongelingen
En rechtten elck om strijt ter offermaeltijt aen
Het ingewant, en vleesch van stieren, versch gebraên,
En korven, vol bisschuit: men schenckt'er wijn in schaelen.
Men ziet Eneas en de jeught van Troje onthaelen
Met afval, Godt gewijdt, en offerossenharst.
Na dat het feestbancket den honger, die hen perst,[264]
Geboet hadde, en de maegh, die graêgh was, dus verzaedight,
Heeft vorst Evander dus het offerfeest verdaedight:[266]
Geene ydle onkundigheit noch bygeloof van Godt[267]
Of oude Goden heeft by ons dit erfgebodt,[268]
Dees pleghtigheit, gewoonte, en maeltijt, en altaeren
Van zulck een' grooten Godt en Godtheit, onervaeren
Onweetende ingestelt, neen zeker. Troische heer,[270-71]
Mijn dischgast, men vernieut en viert deze offereer
Uit rechte danckbaerheit, naerdien dit berghgeweste
Van schrickelijck gevaer eens wiert verlost ten leste.
Bezie hoe deze rots, van outs ten val geneight,
En hellende overhangt, en andre klippen dreight;
Hoe dit gevaerte om hoogh, zoo wijdt van een gesmeeten,[277]
Het hol verwoest leght, en de rotsbreuck zulcke spleeten
En vreesselijcke kloof veroirzaeckte. achteraf,
Heel diep in dees woestijn had Kakus, wreet en straf,
Half mensch, half dier, zijn hol, dat, schricklijck wilt omheenen
Begroeit, van zon, noch maen, noch starren wiert bescheenen,
En altijt laeu lagh en noch versch van menschemoort.[279-83]
Men zagh de hoofden, trots genagelt op de poort,
Die, bleeck en vuil, van bloet en stinckende etter stoncken.
Vulkaen had dit gedroght geteelt, dat in speloncken
Zoo groot stapte als het was, zijn vaders vier om hoogh[287]
Heel dick en dompigh uit zijn mont en keele spoogh.
Wy hoopten vast op hulp, die ons wert aengeboden
Door d'aenkomst van den Godt, ge-eert by dees genooden:[290]
Want Herkules, des volcks verlosser, sterck en fier,
En moedigh op den roof en neêrslagh van het dier,[292]
Reus Geryon, die met dry lichaemen kon vechten,
Quam herwaert aen, en dreef, als triomfeerders pleghten,[294]

264 *persen:* kwellen.
266 *verdaedight* (verdedigd); verdedigen (tegen het mogelike verwijt van bijgeloof); motiveren, de gronden aanvoeren voor.
267 vlg.; zie de prozavert. met aant., r. 206 vlg.
268 *erfgebodt:* plicht die van ouder op kind overgaat.
270-71 *onervaeren onweetende* (vgl. *onwetende* in r. 206); bedoelt Vondel hier: zonder zijn zegenrijke macht te hebben ervaren?
277 Denk achter *gesmeeten* leght.
279-83 Vgl. de proza-vert. met aant., r. 213-216; *straf:* nors, onvermurwbaar.
287 *zoo groot stapte als het was:* zich met zijn kolossale lichaam bewoog, ophield.
290 *ge-eert by dees genooden:* die nu gevierd wordt door deze op zijn feest genodigden.
292 *dier:* schepsel, wezen; *roof* duidt op de aan Geryon ontroofde runderen; zie *Aen.* VII, regel 694.
294 *pleghten* (plachten): gewoon waren en nog gewoon zijn.

*

[224] en ossen hier langs, by den stroom, in dit dal naer de weide. Maer[224]
[225] Kakus door zijne dollicheit van zinnen verwildert, om geen be-[225225-26]
[226] driegery nochte schelmery onbezocht te laten, dreef vier van de
[227] vetste stieren, en vier van de beste koejen uit den stal wegh, en ver-[227]
[228] borgh in zijn beschaduwde steenrots dit vee, met den staert achter-[228-30]
[229] waert in zijn spelonck getrocken, op dat men geen spoor nochte
[230] rechte voetstappen zou vinden. Geene mercktekens meldden de[230]
[231] spelonck, hoe men oock zocht. Toen Amfitryoos zoon middelerwijl[231]
[232] zijn zatte drift nu naer den stal zou drijven, en reede stont om te[232]
[233] vertrecken, begosten d'ossen in het henegaen te loejen, al het[233-34]
[234] bosch met bulcken te vullen, en al klagende van de heuvels te
[235] scheiden. Een van d'ossen sloegh geluit, en loeide hier tegens
[236] aen, uit het woeste hol, daer het vee opgesloten, Kakus buiten[236-37]
[237] zijn gissing meldde. Maer toen begost Alcides bloet van gram-
[238] schap te zieden, en de zwarte gal van dolheit over te loopen. Hy[238]
[239] grijpt het geweer, en zijn quastige knods in de vuist, en tijdt al[239]
[240] zijn best den steilen top des hoogen berghs op. Toen zagen[240-41]
[241] d'onzen Kakus eerst schricken, en de verbaestheit in zijn oogen.
[242] Terstont vlught de booswicht van angst, sneller dan den wint,
[243] de spelonck in, of hy vloogh. Na dat hy zich in het hol sloot, en
[244] den vreesselijcken steen, die kunstigh door zijnen vader, aen een[244244-47]

* TEKSTKRITIEK: r. 227 *uit den stal wegh* is in de druk van 1659 vervangen door: *uit de weide;* ook in r. 232 is *nu naer den stal* vervangen door: *uit de weide*. - 233-34 *al het bosch met bulcken te vullen* (omne nemus impleri querelis) is in de druk van 1659 vervangen door: *en te bulcken dat het door al het bosch klonck*. - 240-41 *toen.... schricken* (tum primum *nostri* Cacum videre timentem) is in de druk van 1659 vervangen door: *toen zagh men Kakus eerst schricken*.

224 *de stroom* is de Tiber.

225 *verwildert:* verbijsterd, beroofd.

225-26 *om.... dreef:* dreef, opdat hij geen enkele schelmse misdaad ongepleegd ('ongewaagd', achterwege) zou laten, zou verzuimen te plegen.

227 *uit den stal,* ter vert. van *estabulis,* hier: uit de weide; zie de *Tekstkr*.

228-30 *met den staert.... vinden;* versta: ze bij hun staarten achterwaarts naar zijn hol trekkend, opdat men geen spoor van '*rechte*' (naar het hol toelopende) voetstappen zou vinden (atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis, cauda in speluncam tractos versisque viarum indiciis raptos saxo occultabat opaco).

230 *merckteken:* spoor; *meldden:* verrieden (voerden de zoekenden in de richting van de spelonk).

231 *Amfitryoos zoon:* Hercules.

232 *zijn zatte drift:* zijn verzadigde kudde; *naer den stal zou drijven* is een onjuiste vert. van *stabulis moveret* (vgl. r. 227): uit de weide dreef; zie de *Tekstkritiek*.

233-34 *al.... vullen;* zie de *Tekstkritiek; al klagende* (clamore): met een klaaglik geloei.

236-37 *daer.... meldde:* en zo verklapte het opgesloten vee Kakus, die daarop allerminst verdacht was (et Caci spem custodita fefellit); *uit het woeste hol,* ter vert. van *sub antro vasto,* hier eerder: uit het ontzaglike, geweldige hol.

238 *dolheit:* razende woede.

239 *het geweer, en zijn quastige knods* (rapit arma manu nodisque gravatum robur): zijn wapen, de knoestige knots; *tijdt.... op* (met *dt*); misschien van *optijden,* een compositum van *tijden,* vgl. *Mnl. Wdb.* in voce *tiden* en Kiliaen: *tijden, tijen* (vetus): proficisci, ire; mogelik ook van *optijen* (= optiegen): opklimmen (zie *Ndl. Wdb.* XI, kol. 1287-1289).

240-41 *toen.... eerst; tum primum:* toen.... voor de eerste maal; *verbaestheit:* ontzetting, doodsangst.

244 *vreesselijck:* ontzaglik, geweldig zwaar.

244-47 Voor of boven de ingang van Cacus' hol hing een rotsblok aan een ijzeren ketting, *kunstig* gesmeed *door zijn vader* (Vulcanus) zegt Vondel; het Lat. *arte paterna* wordt beter

[245] yzere keten vast geklоncken hing, liet nederschieten, zoo ras de

weergegeven door: met smeedkunst. Er staat dan bij Vergilius: Nadat hij zich ingesloten had, en de keten verbroken hebbende, het geweldig rotsblok had doen vallen, dat daar hing aan een gesmede ijzeren ketting ('aan gesmeed ijzer') en *aldus* de toegang met een versperring had verstopt en afgesloten, zie, toen kwam enz.

Zijn groote stieren en zijne ossen overal
By dezen stroom te weide, en in dit grasrijck dal.
Maer Kakus, byster dol, verwildert, en verwaten,[297]
Om geen bedriegery noch schelmstuck na te laten,
Dreef tweepaer stieren, en vier koeien, vet gemest,
Het puick van al het vee, ter weide uit naer zijn nest,
Verstackze in schaduwe van zijn speloncke, en holen,
By hunnen staert gesleept, op dat de zoeckers doolen,[302]
Geen' rechten voetstap zien, geen spoor, dat derwaert leit.[303]
Geen merreckteken melt het roofnest: geen bescheit[304]
Verneemt men, hoe men zoeckt. toen Herkles van die plecken[305]
Met d'andre zatte drift nu stont op zijn vertrecken,[306]
En haer verweiden wou, begon, in 't heenegaen,
Zijn drift te loeien, en een schor geluit te slaen,
Door al het boschgewest het bulcken wijt te spreiden,
En klaegende uit het groen der heuvelen te scheiden:
Maer een der ossen, daerze in 't hol gesloten staen,[311]
Bulckt op, en antwoort luide, als d'anderen heenegaen,[312]
En melde Kakus, daer hy allerminst op giste.
Toen zoodt Alcides bloet van gramschap, dat het siste,
Van dolheit liep zijn gal toen over, meer en meer.
Hy zoeckt naer wapentuigh, ziet om naer zijn geweer,
En grijpt de zwaere knods, vol quasten, vlieght ontsteecken[317]
Den steilen heuvel op in top, om zich te wreecken.
Toen zagh, toen zagh men eerst hoe Kakus lijf en leên
Van vreeze beefden, schrick hem uit zijne oogen scheen.
De booswicht vlught van angst, en, sneller dan de winden,
Vloogh heene in zijn spelonck. de vrees en zorgen binden
Hem vleugels aen den hiel. na dat hy zich dus dol[323]
Hadde opgesloten, en voor slot en deur van 't hol[324]
Den vreesselijcken steen, die kunstigh van zijn' vader
Aen d'ysere keten en haer schakel hecht te gader[326]
Aen een geklonckeN hing, liet schieten, dat het klonck;[327]
Zoo ras de keten van metael in stucken sprongk,

297 *verwaten:* in onbeschaamde overmoed.
302 *doolen:* op een dwaalspoor geraken; misleid worden.
303 *derwaert:* naar Cacus' hol.
304 *bescheit:* aanwijzing.
305 *vernemen:* ontdekken.
306 *d'andre*....: de overgebleven....
311 *daer:* (van de plaats) waar.
312 *anderen;* lees *and'ren;* Vondel volgt hier de gewone proza-schrijfwijze in drie lettergrepen (vgl. ook vs. 326 *ysere*).
317 *ontsteecken:* in woede ontstoken.
323 *dol:* in dolzinnige angst.
324 *voor slot en deur:* voor de stevig gesloten deur.
326 *d'ysere keten en haer schakel:* de uit schakels bestaande ijzeren ketting.
327 *aen een:* vast; *liet schieten,* nl. door de keten te verbrijzelen.

*

[246] keten in stucken sprongk; en hy de posten met eenen boom pal[246-47]
[247] en vast zette; zie zoo quam 'er de verbolgen Tirynther, die alle
[248] toegangen doorsnuffelende, zijn oogen vast herwaert en derwaert[248]
[249] sloegh, en op de tanden knerste. Hy verhit van toorne, bespiede[249]
[250] driewerf den geheelen bergh Aventijn: driewerf verwrickte hy de[250]
[251] steene poort te vergeefs: driewerf gingk hy van vermoeitheit in[251]
[252] het dal nederzitten. Op den rugh der speloncke, rontom met[252]
[253] afgebroke steenrotsen omheint, stont een scherpe klip, die heel[253]
[254] hoogh uitstack, een recht broeinest voor heilooze vogels. Herkules[254]
[255] deze klip, die aen de slincke zijde des heuvels over den stroom
[256] helde, met zijn rechte hant aengrijpende, verwrickte en scheur-[256-57]
[257] deze los van haren wortel; stietze daer na haestigh van boven
[258] neêr, zoo dat de lucht overwijt van den slagh wedergalmde,[258]
[259] d'oevers daverden, en de stroom van verbaestheit te rugh sprongk.[259]
[260] Toen quam Kakus moorthol en diep roofnest naeckt aen den
[261] dagh, en de beschaduwde moortkelders lagen geheel open: niet
[262] anders gelijck of het aertrijck, ergens van onder opgereten,[262]
[263] den helschen poel ontdeckte, en het Rijck des doots, zoo gehaet[263]
[264] by de Goden, opsloot, zoo dat men, van boven in den afgrijsse-[264]
[265] lijcken afgront, de zielen voor 't inschijnende licht zagh sidderen.[265]
[266] Weshalve Alcides van boven af met pijlen schoot, al zijn geweer[266266-67]
[267] te baet nam, en met vreesselijcke steenen, en dicke tacken van
[268] boomen, zonder ophouden hem te keer gingk, die strax tegens[268]

* TEKSTKRITIEK: regel 254 *vogels* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *vogelen*.

246-47 De woorden: *en hy... vast zette,* zijn op te vatten als: en hij aldus de deur(-posten) *als het ware* met een slagboom (een barrière) onwrikbaar vast zette; men krijgt uit Vondels vert. (ook uit vs. 329-30) de indruk, alsof Cacus *bovendien* nog de deur van een afsluitboom voorzag; *zie zoo quam er:* zie, daar kwam; *de Tirynther:* Hercules; vgl. *Aen.* VII, r. 693.

248 *alle toegangen doorsnuffelende* (lustrans omnem accessum): overal speurende naar een ingang.

249 *bespieden:* verkennen, spiedend lopen rondom.

250 *de berg Aventijn:* de Aventinus, een van de zeven heuvelen, waarop later Rome werd gebouwd.

251 *de steene poort:* het rotsblok dat de ingang verspert.

252 *op den rugh der speloncke* ter vert. van *speluncae dorso insurgens:* uitstekend boven de top van de spelonk (stond, rondom....)

253 *een scherpe klip:* een puntige rotsspits.

254 *een.... vogels* (dirarum nidis domus opportuna volucrum): een geschikte, uitstekende nestelplaats voor roofvogels (aasvogels; zie de vert. in verzen, vs. 341-342).

256-57 *scheurdeze los van haren wortel* (imis avulsam solvit radicibus); *haestigh:* plotseling.

258 *overwijt:* tot op verre afstand.

259 *van verbaestheit te rugh sprongk:* vol ontzetting terugvloeide (in de richting van haar oorsprong).

262 *gelijck of:* dan alsof; *ergens;* de Lat. tekst heeft *qua vi:* door de een of andere kracht; door een verborgen kracht.

263 *den helschen poel ontdeckte:* de onderwereld bloot lei.

264 *opsluiten:* opensluiten.

265 *de zielen:* de schimmen der afgestorvenen; *sidderen,* ter vert. van *trepidare:* bevend vluchten.

266 *weshalve* (ergo): om welke reden; en dus; en nu.

266-67 *al zijn geweer te baet nam:* gebruik maakte van alle wapenen (die hem maar voor de hand kwamen; zie r. 267); *vreesselijck;* zie r. 244.

268 *te keer gaen:* aanvallen, bestoken; *strax:* plotseling.

[269] zijne hoop in het licht betrapt, in de holle steenrots besloten was,[269]

269 *tegens zijne hoop* (in luce *insperata*): onverwachts; *betrapt:* verrast.

En hy den post en deur, die 't innegaen belette,
Met eenen dicken boom heel pal en stevigh zette;
Zoo quammer juist op slagh de gramme Tiryntier,[331]
Die 't al doorsnuffelde, en zijne oogen gins en hier
Aen alle kanten sloegh, en op de tanden knerste.
Hy, dus verhit van toorne, en die van spijt schier berste,
Bespiede drywerf den geheelen Aventijn.
Drywerf verwrickte hy de steene poort met pijn,[336]
Doch ydel en vergeefs, ging drymael, in 't verhitten
Van zijne wraeck, vermoeit in 't dal ter neder zitten.[337-38]
Recht boven op den rug van 't hol, met rots by rots
En afgebroke klippe omheint, stont spits en trots[340]
Een klip, die uitstack in de hooghte, een nest voor gieren,
Een broeinest voor de rave en roofgezinde dieren.
Alcides deze klip, die aen den slincken kant
Des heuvels naer den stroom zich buight, met zijne hant[344]
Aengrijpende, verwricktze, en scheurtze van haer' wortel,
En stootze flux om laegh aen puin en gruis te mortel,[346]
Dat al de lucht rondom gewaeghde van den slagh,[347]
En d'oevers daverden, de stroom van groot ontzagh,[348]
Verbaest te rugge sprongk. toen quamen dees speloncken
En Kakus moorthol, en zijn roofnest, diep gezoncken,[350]
Heel helder aen den dagh. de kelders, vuil van moort,
En zwart van schaduwen en schimmen, lagen voort[351-52]
Voor ieder open, en niet anders of 't gereeten
En gaepende aerdtrijck, diep van onder opgespleeten,
Den helschen jammerpoel ontdeckte, en 't naere rijck[355]
Des Doots, gehaet by 't licht der Goden, te gelijck[356]
Nu opensloot, zoo dat men onderwaert van boven[357]
In dien gevloeckten poel, voor 't licht, dat door de kloven
Beneden scheen, de schaer der zielen siddren zagh:[359]
Weshalve Alcides flux, van boven uit den dagh,[360]
Met zijne pijlen schoot, al zijn geweer en wapen
Te hulp nam, en met steen en kaien op te raepen,
En tacken, van geboomt geruckt, hem zonder rust
Te keer gingk, daer hy stont, zoo snel en onbewust,[364]
En tegens zijne hoop betrapt, en opgeslooten

331 *op slagh:* onder die bedrijven.
336 *met pijn:* met inspanning.
337-38 *in 't verhitten van zijne wraeck:* ziedend van wraakzucht.
340 *afgebroke:* ten dele verbrijzeld (verweerd) door weer en wind.
344 *zich buigen:* overhellen.
346 *te mortel:* aan stukken, te pletter.
347 *gewagen:* dreunen, weergalmen.
348 *ontzagh:* vrees, schrik.
350 *diep gezoncken:* diep in de rots verborgen.
351-52 *de kelders.... zwart van schaduwen en schimmen* (umbrosae cavernae): de duistere rotsholen; *voort:* aanstonds, toen.
355 *naer:* duister.
356 *by 't licht der Goden:* door de Goden, die de lichte hemel bewonen.
357 *onderwaert van boven:* van boven benedenwaarts (ziende).
359 *beneden:* tot in de diepte.
360 *dagh:* daglicht.
364 *onbewust:* onverwachts, onverhoeds; Kiliaen, *onbewust:* inopinatus.

In 't hol van deze rots, en bevende verschoten,[366]

366 *verschoten:* doodsbleek geworden.

*

[270] en nu afgrijsselijck tierde en brulde. Maer Kakus (want daer was[270]
[271] geen vlughten aen) braeckte zulck eenen geweldigen damp te
[272] keele uit, dat het wonder was, en blies in het hol zulck eenen
[273] duisteren nacht en nevel, en benevelde de spelonck zoo byster,
[274] met zwarten roock en duisternisse, met vier gemengelt, dat men
[275] uit zijn oogen niet zien kon. Dit stont den moedigen Alcides niet[275]
[276] te lijden: hy sprongk van boven neder in 't vier, daer de roock
[277] allerdickst opdreef, en de zwarte damp allermeest uit het woeste[277]
[278] hol op quam smoken. De helt greep Kakus toen, die vast vergeefs
[279] uit de duisternisse vier en vlam spoogh, en hy knoopte hem de[279279-80]
[280] voeten met de handen aen een, duwde d'oogen uit den kop, en
[281] worghde zijn keel toe, zonder dat 'er een druppel bloets uit quam.
[282] Terstont ruckte hy de deuren op, zette den gruwzamen moortkuil
[283] open, broght de weghgedreve ossen en den gelochenden roof[283]
[284] voor den dagh, en sleepte het wanschape doode lichaem met de[284]
[285] voeten buiten het roofnest. De menschen kunnen zich niet zadt
[286] zien aen afgrijsselijcke oogen, en aenzicht, en borstelige en ruige
[287] borst van het halve dier, en het vier, dat in zijne keel smoorde.[287]
[288] Sedert vierde men hier over, Alcides ter eere; en de nakome-[288]
[289] lingen onderhielden vrolijck dezen feestdagh. Potitius is d'eerste[289]
[290] insteller, en d'afkomst van Pinarius d'onderhoutster van Herkules[290]
[291] offerfeest. Hy stichtte in het woudt dit altaer, het welck by ons[291]
[292] altijt het Allerhooghste zal genoemt worden, en altijt het Aller-[292]
[293] hooghste blijven. Weshalve, o jongelingen, bekranst, uit danck-

* TEKSTKRITIEK: r. 270-71 In de gewijzigde druk van 1646 is *braeckte* vòòr de tussenzin geplaatst: *Maer Kakus braeckte* (want....). - 283 *gelochenden* (*abiuratae* rapinae) is in de druk van 1659 vervangen door *verzworen*.

270 *want.... aen:* want een kans om te vluchten bestond er niet.

275 *dit stont* A.... *niet te lijden:* dit wenste A. niet te verdragen; dit kon hij niet dulden; *moedig* is hier toornig; Lat. *non tulit Alcides animis:* dit verdroeg Hercules in zijn toorn niet.

277 *allermeest:* het dichtst.

279 *uit de duisternisse* (in tenebris) is verkeerd verbonden; de held greep Cacus in de duisternis.

279-80 *hy.... aen een* is de vertaling van *complexus in nodum,* dat waarschijnlik juister wordt vertaald met: hij omknelde hem in de knoop zijner armen, waarop dan bij Vergilius volgt: en perste hem zò, dat zijn ogen uitpuilden (zie de woorden *duwde.... kop*); ook r. 281 geeft Vergilius' bedoeling niet weer. Verg. zegt: en kneep hem de keel toe, dat het bloed in zijn loop werd gestuit.

283 *den gelochenden roof*; rapinae abiuratae.

284 *voor den dagh:* in het daglicht.

287 *van het halve dier,* ter vert. van *semiferi:* van het monster, half mens, half dier; *en het vier.... smoorde;* versta: en zijn strot waarin de vlammen gedoofd waren.

288 *vieren:* feestelike plechtigheden, offerfeesten houden; *hier over:* wegens dit feit.

289 *onderhouden:* in ere houden.

290 *d'afkomst van Pinarius* (domus Pinaria; zie de vert. in verzen, vs. 399): de Pinarii, de familie der Pinariërs; deze waren de priesters ('onderhouders' = in-stand-houders, zie de tekst) van de oude Hercules-dienst - in latere tijd; Vergilius loopt hier, zoals meer, de geschiedenis weer vooruit.

291 *Hy:* Hercules; deze richtte, toen hij zijn runderen had teruggekregen, ter ere van Jupiter een altaar op.

292 *het Allerhooghste* (ara maxima).

Afgrijslijck tiert, en brult: maer Kakus braeckte [want
Hy zagh geen straf t'ontgaen aen dien noch dezen kant,][368]
Zoo vreeslijck eenen damp ter keele uit, dat het wonder
Te zien was, en hy blies in 't woeste hol van onder
Zulck eenen donckren damp en nevel, en betoogh[371]
De moortspelonck zoo dick en byster voor het oogh[372]
Met zwarten mist en damp, en naere duisternissen,
Gemengt met roock en smoock, dat d'oogen zich vergissen,[374]
En geen gedaente zien. dit kon de vroome helt[375]
Niet lijden: hierom sprong hy moedigh met gewelt
Van boven neêr in 't vier, daer roock en smoock met wolcken
Het dickste opdrijven quam, en uit de bystre kolcken[378]
De zwarte damp het grofst quam smoocken naer de lucht.
De helt greep Kakus toen, die slechts met loos gerucht[380]
Zijn vier en vlam vergeefs uit duisternisse rispte.[381]
Hy knoopte hant en voet aen een, en duwde en knispte[382]
Hem 't gloeiende gezicht en d'oogen uit het hooft,[383]
Verworghde hem, wien, gansch van lucht en aêm berooft,
Verstickt geen druppel bloets ter keele uit quam gedropen.
Hy ruckt de deur op, zet den donckren moortkuil open,
Brengt al 't gestolen vee, den dier verzworen buit,[387]
En d'ossen voor den dagh. hy sleipt het ondier uit
Het roofnest, doot en warm, by zijn gebonde voeten.
De toeloop en het volck, die 't lantgedroght gemoeten,[390]
Verzaên hunne oogen naeu aen deze afgrijslijckheên
Van blicken, en gezicht, en borst, en ruggebeen,
Heel ruigh van borstelen, en 't vier, dat, al verloren[393]
Gespogen en gebraeckt, in zijne keel most smooren.
Men vierde na dien tijt hierover Herkles feest,
En elck nakomeling hielt met een' blijden geest
Dien vierdagh, jaer op jaer. Potitius is ouder,[397]
En innesteller van dees hooghtijt: d'onderhouder
Van Herkles feestdagh is het stamhuis van Pinaer.
Hy stichte hier in 't woudt dit godtgewijde altaer,
Dat eeuwigh onder ons het Allerhooghst' zal heeten,
En 't Allerhooghste blijft by ieder ingezeten.
Hierom bekranst uw hooft, ô uitgeleze jeught,

368 *hij zagh geen straf t'ontgaen:* hij zag geen kans de strafoefening te ontvluchten.
371 *betoogh:* bedekte; omhulde.
372 *byster:* hevig, vreselik.
374 *zich vergissen:* falen.
375 *vroom:* dapper.
378 *byster:* angstwekkend.
380 *met loos gerucht:* met niets batend geraas, lawaai.
381 *rispen:* braken.
382 *knispen* (vgl. Vondels *Amsteldamsche Hecuba,* vs. 1573 en De Jager, *Wdb. der Freq.* II, 275): syn. van duwen; vgl. Stoett, *Drie kluchten uit de zestiende eeuw,* blz. 100.
383 *'t gloeiende gezicht en d'oogen:* de gloeiende ogen.
387 *den dier verzworen buit:* de gestolen runderen, ('ossen'), welke diefstal Cacus met een dure eed had gelochend (zie de aant. bij de prozavert., r. 283); *verzweren:* een meineed doen.
390 *de toeloop en het volck:* de toegestroomde menigte; *gemoeten:* komen bezien.
393 *al verloren:* geheel tevergeefs.
397 *ouder:* vader (syn. van *insteller*).

*

[294] baerheit voor zoo groot een weldaet, uw hair met loof; drinckt[294]
[295] malkanderen den beker toe; roept den Godt, een' beschermer[295]
[296] des lants aen, en schenckt rustigh wijn in den kop. Zoo sprack[296]
[297] Evander, en beschaduwde zijn hair met tweeverwigen populier,[297]
[298] Herkules loof, bekranste zijn hooft met bladeren, en nam den[298]
[299] heiligen offerbeker in de hant. Terstont plengdenze al te zamen
[300] den wijn vrolijck op tafel, en riepen de Goden aen. De zon
[301] middelerwijl aen den hemel dalende, zoo begost d'avont te vallen:
[302] en nu gingen de Priesters, en inzonderheit Potitius, volgens de[302]
[303] gewoonte, met vellen om hun lijf gegort, en ontstaecken het vier.[303]
[304] Zy rechten maeltijden, en het tweede offergerecht aen, en over-[304]
[305] laden d'altaren met volle schotelen. Daer op komen de huppe-[+305306]
[307] van hun hooft gevlochten, om rontom de brandende altaren te
[308] zingen. D'een rey bestaet uit jongelingen, d'ander uit oude
[309] mannen, die op maetgedicht Herkules lof zingen, en zijn daden
[310] prijzen: hoe hy eerst met zijne vuisten de stiefmoeders gedroghten[310-11]
[311] worghde, en een paer slangen te berste duwde; hoe hy Troje
[312] en Oechalie, die brave steden, in den oorloogh verdelghde: hoe[312]
[313] hy duizenterleie zwaericheden en rampen, onder Koningk Euris-

[+][Randschrift:] *De Priesters zingen Herkules lof.*

* TEKSTKRITIEK: r. 299 *offerbeker* is in de druk van 1659 vervangen door *offerkelck*.

294 *voor zoo groot een weldaet,* nl. voor de bevrijding van het monster.

295 *den Godt, een' beschermer des lants* is een onjuiste vert. van *deum communem:* onze gemeenschappelike godheid; gemeenschappelik geworden door het bondgenootschap tussen Evander en Aeneas.

296 *rustigh:* met toewijding (en pleng de wijn met liefde).

297 *tweeverwig* ter vert. van *bicolor:* met twee tinten (groen van boven, grijs aan de onderzijde); vgl. in de vert. in verzen: *met zwarte en witte verf* (vs. 409); *zwart zal waarschijnlik* teruggaan op een commentaar die in verband met *bicolor* spreekt over de populus *nigra*.

298 *Herkules loof; zie Lantgedichten* II, r. 101 met aant.; blz. 226-227.

302 *inzonderheit; primus:* als eerste, voorop, zegt de Lat. tekst.

303 *met vellen:* met dierenhuiden (het bovenlijf naakt; aldus eiste de eredienst); *het vier:* het vuur op het altaar.

304 *rechten.... aen,* ter vert. van *instaurant:* hernieuwen; *het tweede offergerecht,* ter vert. van *mensae grata secundae dona:* de offergaven van een tweede maaltijd.

305 *de huppelende Priesters van Mars* is de vert. van *Salii* (lett. de springers); de Saliërs waren een door Numa ingesteld college van 12, later 24 priesters, die in het begin van Maart ter ere van *Mars* een wapendans door de straten van Rome uitvoerden; Vergilius stelt ze hier voor als priesters van Hercules.

[306] lende Priesters van Mars by der hant, met tacken om den slaep

306 *by der hant:* te voorschijn.

310-11 *hoe.... duwde;* Hercules was de zoon van Jupiter bij Alcmene; Juno, Jupiters gemalin, haat hem daarom, als een stiefmoeder haar stiefkinderen kan haten, en zendt twee monsterachtige slangen om de jonge Hercules in zijn wieg te doden; hij grijpt en worgt ze; *een paer slangen* is de nadere verklaring van *de stiefmoeders gedroghten*.

312 *hoe hy Troje... verdelghde;* zie *Aen.* II, aant. bij r. 674-75; *Oechalie:* een stad op Euboea, door Hercules verwoest; *braef:* prachtig.

[314] theus, door Junoos ongerechtigen wrock most uitstaen. O zeeg-[314314-15]

314 *door Junoos ongerechtigen wrock;* op de dag dat Alcmene Hercules ter wereld zou brengen, verkondigde Jupiter vol trots aan de raad der goden, dat er die dag een kind zou worden geboren, bestemd om over alle naburen te heersen. Juno wist toen te bewerken dat die dag niet Hercules, maar *Eurystheus* het levenslicht zag. Zodoende moest Hercules, een dag daarna geboren, zich later in dienst van E., koning van Mycene, stellen, die hem de bekende twaalf 'werken' opdroeg, waarvan hier enkele worden genoemd.

314-15 *O zeeghaftige* (roemrijke) *helt....;* Vergilius haalt hiermee een deel van de hymne, door de priesters ter ere van Hercules gezongen, woordelik aan.

Met loof, tot danckbaerheit voor zulck een groote deught,[404]
En past elckandren met den offerkelck t'onthaelen.[405]
Schenckt rustigh nu den wijn den gasten toe met schaelen,
En roept den Godt des lants en 'slants beschermer aen.
Zoo spreeckt Evander, en bedeckt zijn haer met blaên,
Met zwarte en witte verf van populier, de blaren[409]
En 't loof van Herkules, en kranst zich voor d'altaeren,
Neemt d'offerschael, die Godt gewijdt is, in de hant.
Zy plengen te gelijck met vreught door 't feestverbant[412]
De wijnen op den disch, en roepen om de Goden.
De zon beneên de kim, terwijlze elckandren nooden,
Gedaelt, zoo viel de schim en avont op zijn' tijt.[414-15]
Nu ging Potitius, tot offerman gewijdt,
En 't gansche priesterdom, gelijck van outs, met vellen[417]
Om 't lijf gegort, het rijs in brant en vlammen stellen.
Men schaft'er offerspijs, en 't ander dischgerecht,[419]
Stoffeert d'altaeren milt volop, gelijck men pleght,[420]
Met volle schotelen. de rey van Mars, met kranssen
En tacken om het hooft bevlochten, valt aen 't danssen,
En huppelt op den zangk om 't brandend woudtaltaer.
Een rey bestaet uit jonge, en d'ander, grijs van haer,
Uit oude mannen, die, met trippelen en wijzen
Op maetdicht, Herkles faem en zijne daeden prijzen;[425-26]
Hoe vroegh hy met zijn vuist de stiefmoêrs wiegeslang
Verworghde, en duwde een paer te bersten, dootsch en bang;[428]
Hoe hy out Troje en oock Echalie, twee steden
Ten hemel toe befaemt, met maght hadde afgestreden;[430]
Hoe hy veel duizenden gevaeren ramp en leedt,
In vorst Eristheus dienst, door Junoos wrock, te wreet[432]
En onrechtvaerdigh, most zijn leven lang verduuren.

404 *deught:* weldaad, zegening.
405 *past te onthaelen,* omschrijving voor de gebiedende wijs.
409 zie de aant. bij de prozavert., r. 297-98 (*zwart*, hier: donker, donkergroen).
412 *door 't feestverbant:* nu verbonden door dit gemeenschappelike feest.
414-15 *de zon.... gedaelt* (abs. constr.): toen de zon.... gedaald was; *schim:* schaduw.
417 *gelijck van outs*; beter: gelijk deze eredienst dat eiste (cincti pellibus *in morem*).
419 *ander:* tweede (vgl. de aantekening bij regel 304).
420 *pleght,* vergelijk *Aen.* III, vs. 390.
425-26 *wijzen op maetdicht:* rhythmiese liederen.
428 *een paer:* het paar, de twee slangen, in het vorige vers aangeduid als: *de wiegeslang; dootsch en bang* zullen wel moeten slaan op *een paer*.
430 iemand *afstrijden:* hem door langdurige of heftige bestrijding dwingen het op te geven; (hier: vernietigen).
432 *te wreet en....*: zeer wreed en.... (bijv. bepaling bij Juno).

[315] haftige helt, ghy slaght met uwe vuist Hyleus en Folus, met hun[315][315-16]
[316] dubbele leden uit eene wolcke geboren; ghy velt het Kretenzer[316]
[317] wanschepsel, en den afgrijsselijcken leeuw, onder de steenrots[317]
[318] van Nemea. Voor u schrickte de jammerpoel; voor u schrickte[318-20]
[319] de hellewachter, die in het bebloede hol, op het halfgegeten
[320] gebeente, achterover lagh en knaeghde: en geenerlei ondier,[320]
[321] nochte zelf de groote Tyfeus verschrickte u met zijn geweer:[321]
[322] nochte de Lerneesche slang, die van hoofden krielde, verbaesde[322]
[323] of benaeude u niet. Zijt gegroet, o Jupijns rechte afkomst, die[323]
[324] by de Goden in eere leeft: begunstigh en zegen ons, en uwen[324]
[325] offer. Deze daden verheffenze met lofzangen: inzonderheit mel-[325]
[326] denze mede van Kakus spelonck, en hoe hy vier en vlam spoogh.
[327] Al het woudt wedergalmde, en de heuvels dreunden van dit
[328] geluit. De Godtsdienst ge-eindight, zoo begevenze zich daer na[328]
[329] alle te zamen stedewaert. De Koningk hoogh op zijn dagen, gingk[329]
[330] neffens Eneas, zijnen megenoot, leunde onder 't henegaen op[330]
[331] zijnen zoon, en verkortte den wegh met kouten. Eneas slaet zijne
[332] oogen met verwonderinge wacker rontom, schept vermaeck in[332][332-33]
[333] die plaetsen, en ondervraeght, en hoort met lust naer de gedenck-
[334] waerdighste stucken der oude helden, elck in 't byzonder. Toen[334]
[335] zeide Koningk Evander, grontlegger des Roomschen burghs:[335]

315 *ghy slaght*, ter vert. van *mactas:* gij doodt (hebt gedood); *Hyleus en Folus:* twee centauren; zie *Lantged*. II, de aant. bij r. 442-44.
315-16 *met.... geboren*, ter vert. van *nubigenas bimembris; met hun dubbele leden:* half paard, half mens; zie verder *Aen.* VII, r. 705.
316 *het Kretenzer wanschepsel* (prodigia Cresia): de Kretensiese vuurspuwende stier.
317 *den afgrijsselijcken leeuw:* de Nemeïese leeuw; *Nemea:* plaats in Argolis; Hercules worgde deze leeuw en bracht hem aan Eurystheus.
318-20 toespeling op Hercules' tocht naar de onderwereld (de *jammerpoel*) om Cerberus, de driekoppige helhond te halen (zie *Aen.* VI, r. 165 en 428-vlg.).
320 *achterover lagh en knaeghde;* versta: in zijn volle lengte lag te knagen (ossa super *recubans* antro semesa cruento).
321 *Tyfeus:* Typhoeus, een geweldige reus; zie *Lantged.* I, r. 282; *geweer:* wapen.
322 *nochte.... niet;* dubbele ontkenning (en evenmin); *de Lerneesche slang:* een veelkoppige waterslang, die leefde in het meer *Lerna* (in Argolis); Hercules doodde haar; *verbaesde of benaeude u*(niet): deed u uw koelbloedigheid en moed verliezen.
323 *o Jupijns rechte afkomst:* gij, die in waarheid (blijkens uw heldendaden) Jupiters zoon zijt.
324 *by de Goden:* onder de Goden.
325 *verheffen:* verheerliken.
328 *De Godtsdienst ge-eindight* (absolute constructie): nadat de godsdienstige plechtigheid is geëindigd.
329 *hoogh op zijn dagen:* hoogbejaard.
330 *megenoot* (comes): bondgenoot, makker; *henegaen:* voortgaan.
332 *met verwonderinge:* bewonderend; *wacker:* met levendige belangstelling.
332-33 *schept.... plaetsen:* wordt geboeid door het landschap; *met lust:* met gretige belangstelling (laetus).
334 *gedenckwaerdige stucken* (monumenta): overleveringen (en gedenktekenen).
335 *grontlegger des Roomschen burghs* (conditor arcis Romanae); Evander was de stichter van Pallanteum, op de mons Palatinus, waar volgens de sage later Romulus zijn stad, Rome, stichtte.

[336] D'ingezete Boschgoden en Veltgodinnen, en een slagh van men-[+336]
[337] schen uit struicken en harde eicken geboren, bewoonden deze[337]
[338] bosschen, liepen zonder zeden, zonder tucht hene; en wisten[338]

[+][Randschrift:] *Evander verhaelt Eneas d'aeloutheit des lants,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 336; *aeloutheit:* hoge oudheid, oudste geschiedenis.

336 *ingezete:* inheems.
337 *uit struicken en harde eicken geboren,* woordelike weergave van: *truncis et duro robore nata* (hendiadys): geboren uit harde eikenstammen.
338 *liepen.... hene:* leefden (vgl. *henegaen* in r. 330); *zonder zeden, zonder tucht* (quis neque *mos*, neque *cultus* erat): zonder goede (maatschappelike) zeden, (zonder enige beschaving) en zonder rechtsgevoel.

Zeeghafte helt, gy slaghte, in alle uwe avontuuren,[434]
Hyleüs met de vuist, en Folus, bey geteelt
Uit wolcken, sterck van leên, hun dubbel megedeelt.[436]
Gy velt het ondier der Kretensen onder 't schreeuwen,[437]
En dien Nemeeschen leeuw, den gruwel aller leeuwen,
Gescholen in zijn rots. d'afgrijsselijcke poel
Van jammer schrickt voor u. de hont, die Plutoos stoel[440]
In 't bloedigh hol bewaeckt, ten schrick van die 't belaeghde,[441]
De helhont, die het half verteert gebeente knaeghde,
En achterover lagh, verschrickte voor uw kracht.
Geen ondier, Tyfeus zelf, een reus, zoo groot van maght,
Vervaerde u met zijn spits. geen waterslang vernielde[445]
U, schoon haer vruchtbre hals van veele hoofden krielde.[446]
O wettige afkomst van Jupijn, zijt nu gegroet,[447]
Die by de Goden leeft in weelde en overvloet.
Ay zegen onzen dienst, uwe offers, dat wy 't mercken.[449]
Dus lovenze met zang zijn daeden, en zijn wercken,
Gedencken boven al waer Kakus moorthol stont,
En hoe hy vier en vlam kon blazen uit zijn' mont.
Al 't feestwoudt wedergalmt: de heuvels staen bewogen.[453]
En dreunen op 't geluit. de godtsdienst dus voltogen,
Zoo gaenze stedewaert. de koning, grijs en out,
Ging aen Eneas zy, zijn megenoot, door 't woudt,
En leunende op zijn' zoon in 't gaen, van onvermogen,[457]
Kort koutende den wegh. Eneas opgetogen
Slaet met verwondering zijne oogen overal,
Schept zijn vermaeck in plaets, en lantschap, bergh, en dal,
En ondervraeght en hoort met lust, als naer een wonder,
Naer d'oude helden, en hun daeden, elck byzonder.[462]
Toen sprack Evander, die den gront der Roomsche stê[463]
Geleght heeft: Boschgoôn en de Veltgodinnen mê,
En een hardtvochtigh volck, geteelt uit eick en struicken,[465]
Van overouts dit bosch tot hun verblijf gebruicken,
En loopen, zonder tucht en zeden, wilt genoegh.

434 *in alle uw avontuuren:* in uw aan avonturen rijke leven (als één van uw vele avontuurlike daden).
436 *hun dubbel megedeelt* (gegeven); vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 315-16.
437 *onder 't schreeuwen:* terwijl het van angst en pijn brulde.
440 *Plutoos stoel:* de zetel, het rijk van Pluto, de god van de onderwereld.
441 *belaeghde:* zou willen belagen.
445 *spits:* steekwapen.
446 *haer vruchtbre hals;* de Lerneese hydra had zeven koppen; zodra er één was afgehouwen, groeiden er twee weer voor in de plaats, vandaar *vruchtbaer*.
447 *wettig* is hier een enigszins misleidende weergave van *recht* uit de proza-vert., zie r. 323 met aant. (vera Jovis proles).
449 *uwe offers:* de aan u gebrachte offers.
453 *staen bewogen:* daveren.
457 *leunende op* staat niet in de Lat. tekst (vgl. de proza-vert., r. 330): et comitem Aenean iuxta natumque tenebat; *van onvermogen:* door zwakte.
462 *elck byzonder* (*singula* monumenta virum priorum).
463 *de Roomsche stê* (stede): Rome.
465 *hardtvochtig:* (ge-) hard, bestand tegen ontberingen.

[339] van geen stieren onder het juck te spannen, of van middelen te[339]
[340] vergaren, of die te besparen; maer leefden by boomvruchten, en
[341] opgejaeght wilt, een' harden kost. Saturnus, vlughtigh voor Jupijns[341341-43]
[342] wapenen, en uit zijn Rijck in ballingschap gedreven, quam eerst
[343] van den hemelhoogen Olymp herwaert. Dees tuchtighde dien[343]
[344] onleerzamen aert, op steile bergen verstroit, en gaf hun wetten,[344]
[345] en wou dat men het lant Latium, of schuilhoeck, zou heeten,[345]
[346] naerdien hy in dien hoeck veiligh gescholen had. De goude eeuw,[346]
[347] zoo men zeit, bloeide onder dezen Koningk: zoo stil en vreed-[347]
[348] zaem regeerde hy het volck; tot dat allengs een slimmer en[348]
[349] misverfde tijt en dolle oorlooghslust en goutzucht opquamen:[349]
[350] toen quamen die van Ausonie en Sicilie herwaert, en Saturnus[350]
[351] landouw veranderde zomtijts van naem: daer na quamen de[351]
[352] Koningen, en de straffe Tyber, met zijn onbeschoft lijf, naer wien[352]
[353] wy Italianen sedert dezen vliet den Tyber noemden: en d'oude
[354] Albula verloor zijnen rechten naem. D'almogende Fortuin, en[354]
[355] 't onontworstelbare Nootlot zetten my op dezen bodem neder,
[356] sedert ick uit mijn vaderlant gedreven wiert, en ter zee het[356-57]
[357] uiterste gevaer uitstont. Godt Apollo, mijn raetgever, en d'ont-
[358] zaghelijcke vermaningen der Nymfe Karmente, mijne moeder,[358]
[359] dreven my herwaert. Naulicks verhaelde hy dit, of van hier

339 *middelen* (opes): voorraden (hier inzonderheid: veldgewas in de schuren).
341 *opgejaeght:* (op de jacht) buitgemaakt; *een' harden kost:* een moeizaam verworven levensonderhoud.
341-43 *Saturnus, vlughtigh voor Jupijns wapenen....:* Saturnus was door zijn zoon Jupiter van de Olympus verdreven en volgens de sage naar Italië gevlucht, waar hij regeerde tijdens *de gouden eeuw* (zie *Aen.* VI, r. 829-830 en VII, r. 49); *eerst;* versta: als eerste brenger van beschaving.
343 *tuchtigen* (componere): tot een ordelike samenleving brengen.
344 *dien onleerzamen aert*, ter vert. van genus indocile: dit ruwe, onbeschaafde mensenslag.
345 de naam *Latium* wordt hier door Vergilius in verband gebracht met het werkw. *latere:* verborgen zijn, verscholen zijn.
346 *veiligh gescholen had:* een veilige schuilplaats had gevonden (latuisset tutus).
347 *zoo men zeit:* gelijk men die noemt (*aurea quae perhibent* illo sub rege fuere saecula, maar vgl. Vondels opvatting in de vert. in verzen, vs. 479).
stil: rustig (Saturnus' regeringstijd was een tijd van rust en vrede).
348 *slimmer:* slechter.
349 *misverft*, ter vert. van *decolor:* verbasterd, donker (*misverft:* de *glans* van de *gouden eeuw* verdoofde); *goutzucht*, ter vert. van *amor habendi* (dorst naar bezit).
350 *die van Ausonië;* de Ausoniërs, vgl. *Aen.* VII, r. 71.
351 het *land van Saturnus* (Italië) kreeg de namen *Oenotria, Italië, Hesperië* enz., ontving meermalen een nieuwe naam naar nieuwe kolonisten of indringers.
352 *en de straffe* (strenge, wrede) *Tyber*, ter vert. van *asperque Thybris*. Thybris zou één dier oude koningen zijn geweest; hij sneuvelde bij de Tiber, eerst Albula geheten, en daarna, naar hem Tiber genoemd; *onbeschoft:* onbehouwen groot.
354 *recht* (verus), hier: aloud, oorspronkelik; *d'almogende Fortuin* (fortuna omnipotens): het almachtige lot; *onontworstelbaer*, ter vert. van *ineluctabilis*.
356-57 (*sedert ick*) *ter zee het uiterste gevaer uitstont* is een minder juiste vert. van: *me sequentem extrema pelagi:* nadat ik de verste zeeën heb bevaren.
358 *d'ontzaghelijcke vermaningen* (monita tremenda): de ontzagwekkende aansporingen, de aansporingen, die ik uit heilig ontzag niet in de wind durfde slaan; *Karmente:* Carmentis; een Ouditaliese profetes, die later goddelike eer genoot.

[360] voortgaende, toonde hem het altaer, en de Karmentische poort,[360]
[361] op zijn Roomsch van oudts alzoo genoemt, ter gedachtenisse en[361]

360 de *porta Carmentalis* stond te Rome aan de voet van de Capitolinus, dicht bij het oude altaar van Carmentis, later noemde men haar *porta scelerata*.

361 *van oudts* is minder juist verbonden; Vondel haalt het uit: nymphae *priscum* Carmentis honorem. De vert. behoort aldus te luiden: door de Romeinen aldus genoemd, een ereblijk uit lang vervlogen tijden voor de nimf Carmentis.

Zy wisten van geen' stier te spannen voor den ploegh,
Van middelen noch goet te gaeren, en te spaeren,
Maer leefden slechts by loof, en wilt, gejaeght in 't garen,[470]
Een' byster harden kost. Saturnus, vlughtigh voor
Jupijn, en zijn gewelt, en uit zijn rijck en spoor[472]
In ballingschap gejaeght, quam uit den hemelhoogen
Olymp naer dit gewest ter sluick en stil getogen.
Dees tuchtighde het volck, onleerzaem, stuur van aert,[475]
Verstroit in steil geberghte, en heeftze allengs vergaert,[476]
Door wetten ingetoomt, en hun dit lant bevolen
Te noemen Latium, naerdien hy zat gescholen
In dezen vryen hoeck. men wil dat d'oude tijt[479]
Gebloeit hebbe onder hem: zoo stil, en onbenijt,
En vreedzaem leit hy 't volck, tot dat de tijt, aen 't slimmen,[481]
Zijn eerste verf verschoot, de goutzucht raeckte aen 't klimmen,[482]
Met dollen oorloghslust: toen quam d'Ausoniaen
En 't Siciljaensche volck zich herwaert nederslaen.
Saturnus lant verkeert by wijl van naem: toen quamen[485]
De koningen, met hun de straffe Tyber t'zamen,[486]
Heel groot en onbeschoft, naer wien d'Italiaen
Dien stroom den Tyber noemt, en sedert is vergaen
De naem van Albula, van outs aen hem gegeven.
d'Almaghtige Fortuin en 't nootlot, daer geen streven
Noch worstlen tegens helpt, hoe kloeck zich iemant redt,[491]
Die beide hebben my hier vast ter neêr gezet,
Na dat ick, uit mijn lant en vaderlant verdreven,
Ter zee 't gevaer ontsloop, op d'oevers van mijn leven.[494]
De Godt Apollo, die my raet te geven plagh,
En nymf Karmente mê, mijn moeder, vol ontzagh,[496]
Vermaenden my naer dit geweste toe te streven.
Zoo sprack Evander naeu, of toonde in 't voortgaen, neven
Den wegh, het outer, en de Karmentijnsche poort,
Op out Romainsch aldus genoemt, gelijck men hoort,[500]

470 *'t garen*, nl. der vangnetten en strikken.
472 *zijn spoor:* het gebied, waar zijn (vluchtende) voetstappen staan, zijn gebied; (vgl. *Aen.* VI, vs. 866) of: de wegen waarlangs Jupiter hem *naspoorde?*
475 *stuur:* nors.
476 *vergaert* (tot samenleving gebracht), tegenover *verstroit*.
479 *men wil dat* (er wordt beweerd dat) is een onjuiste weergave van: *zoo men zeit* (r. 347 der proza-vert.), althans van de Lat. tekst; ook *d'oude tijt.... hebbe* wordt eerst duidelik door vergelijking met de proza-vert.
481 *slimmen:* slechter worden.
482 *zijn eerste* (oorspronkelike, dus gouden) *verf verschoot*; vgl. de proza-vert., r. 349 met aant.; *verschieten* hier trans. werkw.; *raeckte aen 't klimmen:* rees in het gemoed (vgl. *opkomen:* omhoog komen, zich verheffen in de proza-vert.).
485 *verkeeren:* veranderen; *by wijl:* verschillende keren.
486 *met hun..... t'zamen:* onder hen ook.....
491 *hoe.... redt:* met welk een schranderheid men het ook tracht te ontgaan.
494 *op d'oevers van mijn leven:* aan de rand des doods verkerende.
496 *vol ontzagh* (ontzag in objectieve opvatting): door wie mij 'ontzag' wordt ingeboezemd; dus: met haar autoriteit.
500 *op out Romainsch;* vgl. de aant. bij de proza-vert., r. 361; *gelijck men hoort:* naar gezegd wordt.

*

[362] ter eere der Nymfe Karmente, de waerzeggerin, die eerst spelde[362]
[363] d'opkomst van de groote Eneadijnen en d'edele stadt Pallanteum.[363]
[364] Daer na toonde hy hem het geweldige wout, van den gestrengen[364]
[365] Romulus namaels tot eenen vryburgh gemaeckt, en Luperkal,[365]
[366] onder de koude steenrots gelegen, en van Parrhasius, volgens[366-67]
[367] het gebruick, naer den Lyceeschen Pan genoemt: hy toonde oock
[368] het bosch aen Argus toegewijt; en verhaelde de doot van Argus,[368-69]
[369] zijnen gast, waer van de plaets noch getuight. Van hier leit hy
[370] hem naer het slot, op den Tarpeeschen heuvel gesticht, en het[370]
[371] Kapitool, dat nu heerlijck vergult, eertijts van kreupelbosch be-[371]
[372] deckt en verwildert lagh. Toen droegen de saechachtige acker-[372-73]
[373] lieden alreede de wilde godtsdienstigheit der plaetse ontzagh
[374] toe: toen schroomdenze alreede voor bosch, en steenrotse. Een[374]
[375] Godt, het is onzeker wie, zeit hy, bewoont dit bosch, deze boom-
[376] rijcke kruin des heuvels: d'Arkaders gelooven, datze'r Jupijn zelf[376]
[377] gezien hebben; zoo menighmael hy, by doncker weder, den
[378] geitenschildt zwenckte, en regen uit de wolcken goot. Behalve[378]
[379] dit ziet ghy hier deze twee steden, met hare omgeworpe muren,[379]
[380] een overschot en de gedencktekens der oude voorvaderen. Vader
[381] Janus stichte d'eene, Saturnus d'andere stadt: d'een hiet Jani-[381]

* TEKSTKRITIEK: r. 366-67 *van... genoemt* is in de dr. van 1659 vervangen door: *volgens het Arkadische gebruick, den Lyceeschen Pan toegewijt* (et gelida monstrat sub rupe Lupercal, *Parrhasio dictum Panos de more Lycaei*).

362 *eerst:* het eerst, als eerste.

363 *opkomst:* bloei, grootheid; *Eneadijnen:* afstammelingen van Aeneas.

364 *gestreng,* ter vert. van *acer:* vurig, wakker.

365 *vryburgh:* vrijplaats, wijkplaats (voor misdadigers); *Luperkal:* een aan de god Lupercus gewijde grot bij de Palatinus, het oudste heiligdom van Rome; *Lupercus* is de Romeinse naam voor *Pan Lycaeus*; zie de volgende regel.

366-67 *van Parrhasius, volgens het gebruick* is een onjuiste vert. van *Parrhasio de more:* volgens Parrhasies (= Arcadies) gebruik; zie de *Tekstkr.;* Parrhasia is een landschap en stad in Arcadië. In Arc. heette Pan *Lycaeus* (volgens oude etymologie behorend bij 't Griekse *lúkos* = wolf; vgl. daarmee *Lupercal* bij *lupus:* wolf). De vertaling dient dus zo te luiden: *Luperkal*, een naam ontleend aan Arcadië, waar men Pan Lycaeus noemde.

368-69 *het bosch aen Argus toegewijt;* een bos tussen de Aventijnse en Capitolijnse heuvel met een heiligdom voor Argus, een gastvriend van koning Evander, door diens onderdanen vermoord; *waer van.... getuight* is een onjuiste vert. van *testaturque locum:* en hij neemt de (door hem als zoen voor de misdaad gewijde) plaats als getuige (dat hij onschuldig is geweest aan de schending van het gastrecht); vgl. de vert. in verzen, vs. 512-513.

370 *het slot:* de burcht, nader verklaard in: het *Kapitool* (woordelike weergave van *et Capitolia*); tot de tijd van Servius Tullius heette het Capitool *mons Tarpeius;* deze mons T. was een deel van de Capitolijnse berg.

371 *nu:* in Vergilius' tijd; men leze dus: hij voert hem naar de plaats, waar later op de Tarpeïese rots het Capitool zal worden gebouwd enz.

372-73 *saechachtig:* angstig; *de wilde godtsdienstigheit der plaetse* ter vert. van *religio dira loci:* de huiveringwekkende heiligheid dier plaats.

374 *steenrotse:* de Tarpeïese rots (zie hierboven).

376 *d'Arkaders:* Evanders onderdanen (zie r. 77-vlg.).

378 *den geitenschildt*, ter vert. van *aegis:* het schild van Jupiter, oorspronkelik als geitevel gedacht.

379 *Behalve dit:* verder nog.

381 *Janus, Saturnus;* zie *Aen.* VII, r. 209-10.

[382] kulum, d'ander Saturnie. Aldus onderling koutende, gingenze[+]
[383] in het hof van den armen Koningk Evander, en zagen overal vee,[383]
[384] en hoorden het loeien, daer namaels het marcktvelt van Rome was,[384]

[+][Randschrift:] *en ontfangt hem in zijn hof*.

383 *arm;* vgl. r. 128; *overal* ter vert. van *passim* (zij zagen kudden dwalen, grazen).
384 *het marcktvelt:* het Forum (aan de voet van de Capitolinus en de Palatinus).

De nymf Karmente ter gedachtenisse en eere,
Waerzeggerin, die eerst gespelt heeft van den heere
Eneas, en zijn komste, en 't volck naer hem genaemt;
Van Pallanteüm oock, een stadt, zoo wijt befaemt.
Hy toont hierna het woudt, dat breet staet op geschoten,
Van strengen Romulus, voor zijne tijtgenooten,
Ten vryburgh opgebout; oock waer Luperkal schuilt
Op eene koude rots, een kerck, van naem verruilt,[508]
En op 't Arkadisch Pan gewijt, die van Lycye
Gedient wort, en geviert. hy wees oock op die rye[510]
Het bosch, aen Argus door een' lantvloeck toegepast,
Verhaelt hem Argus doot, en d'ontrou van dien gast,[512]
En zuivert zich met eede, en leit hem door de heggen[513]
Van hier, tot daer men op Tarpeius 't slot ziet leggen,
Het groote Kapitool, dat, nu dus trots vergult,
Eer woest van kreupelbosch en wilt lagh op dien bult.
't Vertsaeghde lantvolck droegh alree de wilde en rouwe[517]
Godtsdienstigheit der plaetse ontzagh toe. dees landouwe,
Bosschaedje en steenrots zijn zoo vroegh by 't volck gevreest.[519]
Een Godt, men twijfelt wie, zeght hy, een hemelsch geest
Bewoont dit bosch, dees kruin des heuvels, dicht van boomen.
d'Arkader houdt dat hy daer Godt Jupijn zagh komen,[522]
Zoo dickwijl hy, by droef en doncker weêr, voor 't volck
Den geitenbeucklaer zwenckte, en uit een zwarte wolck
Een' dichten regen goot. noch zietge hier twee steden,
Nu woeste muuren, een geheughenis der voorleden
Voorvaderen, en hun naemhaftigh overschot.[527]
De vader Janus stichte een stadt: het ander slot
Met zijne stadt bedanckt Saturnus bouwerye:[529]
d'Een hiet Janikulum, en d'andre Saturnye.
Dus koutenze onderling, en gaen in 't arm palais
Van vorst Evander, zien en hooren, reis op reis,
Het loeien van het vee, daer namaels dees gebouwen[533]

508 *kerck:* heiligdom; vgl. verder voor vs. 508-509 de aant. bij de prozavert., r. 366-367; *van Lycye* (lees Lycije, met klemtoon op de 2de lettergreep): door Lycië, is hier onjuist (of Vondel moet hier ook nog gedacht hebben aan de berg *Lycaeus* in Arcadië, waar Pan geëerd werd; Pan's bijnaam *Lycaeus* wordt zowel in verband gebracht met het Griekse *lúkos* = wolf, als met de berg *Lycaeus:* wolfsberg).
510 *op die rye:* in die rij van monumenten.
512 Argus *streefde naar de macht over het rijk van Evander,* zijn gastheer en werd daarom - buiten E.'s medeweten - door diens onderdanen vermoord.
513 Vgl. de aant. bij *waervan... getuight* in de prozatekst, r. 369; *de heggen:* het struikgewas.
517 *vertsaeght:* bang.
519 *zoo vroegh:* reeds in zo (die) vroege tijden.
522 *houden:* menen.
527 *en hun naemhaftigh overschot:* overblijfselen van (herinneringen aan) hun roemrijk bestaan.
529 *bedanckt Saturnus bouwerye* (brengt haar dank aan Saturnus' bouw): heeft haar ontstaan te danken aan Saturnus.
533 *dees gebouwen:* die bekende (beroemde) bouwwerken.

*

[385] en de heerlijcke gebouwen en spitse gevels gebouwt werden.[385]
[386] Toenze aen zijn hof quamen, zeide hy: de zeeghaftige Herkules
[387] zetten zijnen voet wel over dezen drempel, en vernoeghde zich
[388] met dit hof. Mijn vrient, leer van hem pracht en prael versmaden:
[389] draegh u gelijck die Godt, en stoot u niet aen mijn kleenicheit.[389]
[390] Zoo sprack hy, en leide den grooten Eneas in zijn hof, laegh en
[391] bekrompen gebouwt, en zette hem op een banckpeuluwe van[391]
[392] bladeren, en een Libyaensche beerenhuit. De nacht quam aen,
[393] en beschaduwde de landouw met vale wiecken.

[394] Maer Venus, zijn moeder, niet te vergeefs verschrickt en ontstelt,[+394]
[395] om het vreesselijck oproer en de dreigementen der Laurentijnen,[395]
[396] spreeckt Vulkaen, haren gemael, aldus in de goude slaepkamer[396]
[397] aen, en ademt met hare woorden hem een goddelijcke liefde in
[398] het harte: terwijl de Koningen van Argos vast het verwezen[398]
[399] Pergamum, en de sloten, die van 's vyants handen mosten in brant[399-400]
[400] gesteken worden, verdelghden, verzocht ick by u voor de verlege
[401] Trojanen geene hulp, nochte geene wapens met uw eige handen[401]
[402] kunstigh gewrocht; nochte ick woude, o mijn liefste beddegenoot, u
[403] niet te vergeefs om uwen arbeit vergen; hoewel ick zeer in Priaems[403]
[404] kinderen gehouden was, en menighmael Eneas groote zwaricheit[404]
[405] beschreide. Nu sloegh hy zich door Jupijns gebodt op den bodem
[406] der Rutulen neder: weshalve ick, de zelve moeder, ootmoedigh[406]
[407] uwe heilige Godtheit om wapens voor mijnen zoon koom bidden.[407]
[408] Nereus dochter, Tithons echtgenoot, kon u wel door hare tranen[408]

[+][Randschrift:] *Middelerwijl verght Venus Vulkaen om wapens voor Eneas,*

* TEKSTKRITIEK: r. 391 *banckpeuluwe* is in 1659 vervangen door *banckkussen*. - 406 *de zelve moeder* is in de druk van 1659 vervangen door: *zijne moeder* (vgl. de aant. bij de tekst).

385 is de vert. van *Carinae* (*lautae*): een wijk der (latere) stad Rome aan de Esquilinus, vol prachtige gebouwen; *spits:* hoog oprijzend.

389 *stoot u niet aen mijn kleenicheit:* neem geen aanstoot aan mijn eenvoudige staat; neem m.e. st. voor lief; *draegh u:* gedraag u, handel.

391 *banckpeuluwe:* kussen op een rustbank, rustbed.

394 *niet tevergeefs* (haud nequiquam): niet zonder reden.

395 *oproer:* onrust, geprikkelde opgewondenheid.

396 *in de goude slaepkamer*, ter vert. van *thalamo aureo:* in de gulden legersponde.

398 *terwijl:* in de dagen toen; *verwezen:* tot ondergang gedoemd.

399-400 *de sloten.... worden:* de burcht, die bij lotsbestemming door de vijand in de as moest worden gelegd; *vast.... verdelghden:* bezig waren te verwoesten; *verlege:* ongelukkig, nergens redding ziende.

401 *nochte geene;* dubb. ontk. (zie ook r. 402-403).

403 *te vergeefs* (ijdel) zou die wens zijn geweest, omdat het 'noodlot' Trojes ondergang eiste.

404 *gehouden zijn in:* verplichtingen hebben ten opzichte van, zich gebonden voelen aan; *zwaricheit:* hard lot.

406 *de zelve moeder* (eadem); versta: dezelfde moeder, die vroeger geen hulp voor mijn zoon kon vragen, maar ze nu mag verwachten; in de vert. in verzen komt dit niet tot uiting.

407 *heilig;* Vergilius' bedoeling is: mij, als gemalin, heilig (dierbaar).

408 *Nereus dochter:* Thetis, die, als moeder van Achilles, Vulcanus om een wapenrusting voor haar zoon had gesmeekt, toen deze, tijdens het beleg van Troje, de zijne aan zijn vriend Patroclus had gegeven; *Tithons echtgenoot:* Aurora, gemalin van Tithonus (zie *Aen.* IV, 663) had eveneens wapenen voor haar zoon Memnon van Vulcanus gekregen (vgl. *Aen.* I, r. 523); Vondel schijnt *Tithons echtgenoot* te hebben opgevat als bijstelling bij Nereus' dochter.

En spitse gevels, trots gebout en uitgehouwen,
Op 't groote mercktvelt van ons Rome staen te prijck.[535]
Hy sprack, toen zy ten hove aenquamen te gelijck:[536]
De dappre Herkules, zoo trots in 't overwinnen,
Te vrede met dit hof, heeft zijnen voet hier binnen
Voorheene wel gezet: mijn vrient, leer pracht en prael
Versmaeden: draegh u, in dit slecht en arm onthael,[540]
Gelijck die Godt, niet schuw van mijn bekrompe wooning.
Zoo spreeckt Evander, leit zijn' gast, den grooten koning
Eneas in zijn hof, heel zuinigh opgerecht,[543]
En laegh, en zet hem op een dischbed, arm en slecht
Met blaên gevult, en op de huit van een beerinne
Uit Libye. de nacht quam 's hemels hooge tinne
En 't lant beschaduwen met haere vaele schacht.[547]
Maer Venus, moeder van Eneas, in der nacht,
Niet zonder noot ontstelt, om 't oproer en het dreigen[549]
Van 't Laurentynsche volck, sprack Godt Vulkaen, haer' eigen
Gemael aen op dees wijs, in zijn vergult salet,
En ademt met haer tonge en taele op 't zachte bed
Een Goddelijcke liefde en treck hem dus in 't harte:[553]
Terwijl de koningen van Argos, my tot smerte,
't Verwezen Pergamum, de sloten, wijt beroemt,
De tortse en 's vyants zwaert en fackel toegedoemt,[556]
Verdelghden, zocht ick noit by u voor mijn verlegen
Trojaenen hulp, en troost, noch geene wapens tegen[558]
De Griecken, in uw smids, van uwe hant met kunst
Gewrocht, noch woude, al droeght gy mijne schoonheit gunst,[560]
O liefste bedgenoot, geen werck by u verwerven,[561]
Noch verghde u, schoon ick zeer in Priaems bloet en erven[562]
Gehouden was, en my Eneas zwaricheit
Zoo dickmael traenen kost, met oogen root beschreit.
Nu sloegh hy, op 't gebodt van Jupiter, zich neder
In 't Rutulers gewest, waerom van liefde teder,
Ick zijne moeder, my voor uwen heilgen troon
Vernedere, en u smeeck om wapens voor mijn' zoon.
Het zaet van Nereus, een genoot van Tithons trouwe,[569]
Vermurwde u eertijts wel met haer gekerm en rouwe.

535 *op* is niet geheel in overeenstemming met de Lat. tekst en de prozatekst (zie de aant. bij r. 385).
536 *te gelijck:* gezamenlik.
540 *slecht:* eenvoudig.
543 *opgerecht:* opgetrokken, gebouwd.
547 *met haere vaele schacht* (vleugels); Lat.: alis fuscis.
549 *noot:* noodzaak (niet zonder reden).
553 *liefde en treck:* liefdesverlangen.
556 *voor toedoemen* (met datief object) vgl. de aant. bij de prozavert., r. 399-400.
558 *noch geene;* dubb. ontk.
560 *al.... gunst:* al droegt gij mij, uw schone gemalin, genegenheid toe.
561 (noch woude) *geen werck by u verwerven:* en wilde evenmin uw steun inroepen, moeite van u vergen.
562 *noch verghde u:* of viel u lastig met dringende smeekbeden.
569 *een genoot van Tithons trouwe:* die Tithons trouw genoot, die echtgenote was van T. (maar zie de aant. bij de proza-vert., r. 408).

*

[409] vermorwen. Let eens hoe vele volcken aenspannen, hoe vele[409]
[410] steden met geslote poorten den degen, ten bederve van my en[410]
[411] den mijnen wetten. Zoo sprack de Godin, en streelde en omhelsde[+]
[412] met hare sneeuwitte en zachte armen hem, die vast wanckelde, en[412]
[413] terstont naer zijn gewoonte begost te blaecken, en d'oude hitte
[414] door zijn mergh en vermoeit gebeente voelde glyen en gloeien:[414]
[415] eveneens gelijck de gloeiende blixem, in de wolcken met donder
[416] uitberstende, door de schitterende lucht voortslaet, en weerlicht.[416]
[417] Zijn ega vermaeckt met dit bedrogh, en wel wetende datze schoon[+417]
[418] was, merckte dit. De vader, door een eeuwige minne aen haer
[419] verbonden, sprack toen: waerom dit zoo verre gehaelt? o Godin,[419]
[420] waer is uw betrouwen op my gebleven? Had ghy eertijts zulck
[421] een zorge voor uwe Trojanen gedragen, ick hadze toen al van
[422] wapenen konnen voorzien; nochte d'almaghtige vader, nochte
[423] het nootlot verboden dat Troje langer staen, en Priaem noch tien
[424] jaren te lijve zou blijven: En zoo ghy nu ten oorloogh toerust,[424]
[425] en dat uw meening is; al wat ick met mijne kunst en zorghvul-[425]
[426] digheit kan te wege brengen; al wat van yzer en gesmolten elek-[+426]
[427] trum kan gewrocht worden; en wat vier en hamer vermagh, dat[427-28]
[428] is voor u ten beste: smeeck niet, gelijck of uwe schoonheit my
[429] zoo veel niet waert waere. Zoo sprekende omhelsde hy haer met
[430] al zijn hart, en in den schoot zijner egade smeltende, viel allengs
[431] zacht en zoet in slaep.

[432] Daer na, toen de nacht nu zijn halve ronde gedaen had, en[+]
[433] d'eerste slaep over was, rees de Viergodt om te gaen smeden,
[434] ten zachten bedde uit; zoo wacker en eveneens, gelijck een vrouw,[434]
[435] die slechts by den spinrock en Minerves hantwerck levende, eerst[435]

[+][Randschrift:] *en streelt hem, die van hitte begint te blaecken, en te gloeien, gelijck blixem en weerlicht in de wolcken*.

[+][Randschrift:] *Vulkaen door haren wellust vermaeckt,* In het Randschrift bij r. 417: *door.... vermaeckt:* liefderijk gestemd door haar liefdesbetuigingen.

[+][Randschrift:] *belooft haer met wapenen te voorzien,*

[+][Randschrift:] *rijst 's morgens op, zoo wacker gelijck een noodruftige vrouw, die by den spinrock moet leven:*

* TEKSTKRITIEK: r. 417 *ega* is in 1659 vervangen door *beddegenoot*. - 424 *te lijve zou blijven* is in 1659 vervangen door: *zou leven*.

409 *aenspannen:* zich aaneensluiten, samenspannen.
410 de *gesloten poorten* wijzen op oorlogstoestand; *ten bederve:* tot verderf, ondergang.
412 *die vast wankelde:* die weifelde, besluiteloos was.
414 *door zijn vermoeit gebeente* ter vert. van (cucurrit) *per ossa labefacta;* Verg. bedoelt: de minnegloed drong door heel zijn gebeente en *maakte hem week*.
416 *door de lucht voortslaet:* het luchtruim doorboort, doorscheurt.
417 *vermaeckt met dit bedrogh* (laeta dolis): zich verheugend over haar list.
419 *waerom dit zoo verre gehaelt:* waarom gaat ge zo ver in 't verleden terug; waarom tracht ge mij te overreden met zo ver gezochte motieven.
424 *te lijve:* in leven (het 'noodlot' zelf blijft wel onveranderlijk, maar de vervulling daarvan laat zich in het tijdelike verschuiven).
425 *en dat uw meening is* (atque haec tibi mens est): en ge daartoe besloten zijt; *zorghvuldigheit:* toegewijde zorg, toewijding (tot de door u gevraagde arbeid).
426 *elektrum* (electrum): electron, een metaal in kleur aan barnsteen gelijk, een mengsel van goud met 20 à 25 pct. zilver.
427-28 *dat.... ten beste:* dat staat te uwer beschikking; dat wil ik u geven.
434 *eveneens, gelijck* (precies zo als); Vulcanus staat *even vroeg* op als een vrouw, die....
435 *Minerves hantwerck* dient men op te vatten als verklarende toevoeging bij *den spinrock* (het spinrokken); de godin Minerva is bedreven in vrouwelike handwerken, beschermster en bevorderaarster der vrouwelike arbeid.

Bezie eens hoe veel volx nu aenspant; hoe veel steên
Met toegeslote poort den staelen degen smeên,
En wetten, ten bederf van my en van den mijnen.
Dus spreeckt de Schoone, en streelt hem achter haer gordijnen,
Omhelst hem met sneeuwit en poezeligh albast,
Die wanckelt, en hierop, naer zijn gewoonte, vast
Begint te blaecken, en, na'et woelen en vermoeien,[577]
Gevoelt hoe d'oude brant, aen 't glyen is, aen 't gloeien,[578]
In zijn gebeente, en mergh: aleens gelijck in 't oogh[579]
De gloênde blixem in de wolcken, daer om hoogh,
Met donder uitberst door de lucht, en straelt, en blickert,
En voortslaet strael op strael, en wederlicht, en flickert.
Zy, die wel weeten wou hoe overschoon zy was,
Gevoelt verheught de kracht van haer liefkoozen ras.
De vader, eeuwigh door zijn min aen haer verbonden,
Beantwoort dit: waer toe zoo verre my verzonden?[586]
Waerom mistroutge my? had gy by tijts gelet
Op uw Trojaenen, 'k had hen overlang ontzet,[588]
En van geweer voorzien: want d'almaght van de Goden,
Noch 't nootlot had den staet van Troje niet verboden[590]
Te duuren, noch Priaem tien jaeren levens tijt
Geweigert. zoo gy nu ten oorlogh rustigh zijt,[592]
En dat uw meeninge is: wat Godt en kunst gehengen;[593]
Wat mijn zorghvuldigheit voor u te weegh kan brengen;
Al wat van yzer en van messing, in het vier[595]
Gesmolten, wort gewrocht; wat smidtze en blaesbalgh hier
Vermogen, ô Godin, het is u al geschoncken.
Ay smeeck niet, als of my uw schoonheit en uw loncken
Zoo veel niet waerdigh zijn. zoo leenight hy haer smert,
En zorgen, en omhelst de Schoone uit al zijn hart,
En, smiltende in den schoot van zijne lieve gade,
Valt zoet en zacht in slaep, en rust in haer genade.[602]
Zoo dra de nacht de helft van haere ronde treckt,
De zorgh den Viergodt, na den eersten slaep, opweckt,[604]
Verlaet hy 't zachte bedde, om in zijn smids te smeden,
Zoo wacker als een vrou, van nootdruft aengestreden,[606]
En die by spinrock en Minerves hantwerck leeft,

577 *na 'et woelen en vermoeien:* na de eerste liefdesbetuigingen? (de bedoeling van de Lat. tekst wordt met deze woorden niet weergegeven; vgl. de aant. bij r. 414).
578 *aen 't glyen* (losraken) *is:* door zijn leden glijdt, gaat stromen.
579 *in 't oogh:* voor 't menselik oog.
586 *waer toe.... verzonden;* zie de proza-vert., r. 419 met aant.
588 *overlang:* voor lang, reeds lang te voren.
590 *noch.... niet:* dubbele ontkenning.
592 *rustigh:* vaardig.
593 *wat Godt en kunst gehengen:* al wat goddelike kunst vermag.
595 *messing:* mengsel van koper en zink, geelkoper.
602 *in haer genade:* in haar liefderijke omarming.
604 *de zorgh:* de beslommeringen van de dagelikse arbeid.
606 *van nootdruft aengestreden:* door de zorgen voor het dageliks brood genoopt.

*

[436] vier en doove kolen uit d'assche oprekent, by nacht aen het werck[436]
[437] valt, en hare dienstmaeghden, by de lamp, met de lange take[437]
[438] bezigh houdt, om haer huis eerlijck voor te staen, en haer kleene[438]
[439] kinders op te trecken. Ter zijde aen Sicilie, en het Eolische Lipare[439]
[440] rijst een eilant, met zijn roockende rotsen steil om hoogh, waer[440-41]
[441] onder de Reuzespelonck en holen van Etna door hun uitgebarrende
[442] schoorsteenen donderen: men hoort 'er zoo vreesselijck op aen-
[443] beelden smeden, dat al de spelonck op den klanck wedergalmt:
[444] de staele voncken vliegen door het hol, dat het snort, en het vier[444]
[445] hijght in de smitsen. Dit is Vulkaens winckel, en het lant heet[445]
[446] Vulkaens lant. De Viergodt daelde toen uit den hemel herwaert[+]
[447] neder. De Reuzen, Brontes, Steropes, en Pyrakmon, met naeckte[447]
[448] armen, smeedden vast het yzer, in het ruime hol. Zy hadden al-
[449] reede den blixem, waer mede de vader dickwils, over al de lucht[449]
[450] op d'aerde blixemt, met hunne vuisten gesmeet, en ten deele
[451] gepolijst; een deel was noch onvolwrocht. Zy hadden 'er aen ge-[451-55]
[452] smeet drie gedraeide hagelstralen, drie natte waterstralen, drie
[453] roode vierstralen, en vliegende wintstralen: nu mengdenze schric-
[454] kelijck weerlicht, en gedreun, en schrick, en gramschap, die met
[455] vier en vlam uitberst, in hun werck. Elders haddenze het drock
[456] met den wagen en vlugge wielen van Mars, waermede hy volck[456]

[+][Randschrift:] *hy komt in zijn smitse,*

* TEKSTKRITIEK: r. 446 *uit den hemel* is in de druk van 1659 vervangen door: *uit den hoogen hemel* (caelo descendit ab *alto*). - 447-48 *met naeckte armen, smeedden* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *smeedden met hun naeckte armen.* - 451 *gepolijst* is in de dr. van 1659 vervangen door *gebruineert* (in dezelfde druk is *polijsten,* r. 457 vervangen door *bruineerden*). - 456 *volck* en *steden* is in dezelfde druk vervangen door: *landen en steden* (*viros*.... urbes).

436 *oprekenen:* oprakelen.

437 *de lange take;* zo veel tijd eist de arbeid, dat men reeds lang voor het aanbreken van de dag moet aanvangen.

438 *om.... voor te staen* (castum ut servare cubile coniugis possit): om op eervolle wijze in de kosten van haar huishouding te kunnen voorzien.

439 *optrecken:* opvoeden; *terzijde aen Sicilie, en het Eolische Lipare;* de bedoeling is: tussen de kust van Sicilië en *Lipare,* het grootste der Lipariese eilanden (ten N. van Sicilië); *Eolies* heet Lipare, omdat volgens de Ouden de Lipariese (Aeoliese) eilanden tot de geliefde verblijfplaatsen van Aeolus behoorden (vgl. de vert. in verzen, vs. 612-613).

440-41 de woorden *waer onder.... donderen* leveren een niet geheel juiste vert. Vergilius zegt: waaronder holvormige ruimten, *als die van de Etna,* uitgevreten door de smidsvuren der Cyclopen, donderen (weergalmen van geweldige slagen).

444 *de staele voncken vliegen door het hol, dat het snort;* versta: vonken van (gloeiend) ijzer spatten knetterend naar alle kanten.

445 *hijgen,* lett. vert. van *anhelare*; *winckel:* werkplaats, smidse.

447 *Reuzen,* ter vert. van *Cyclopes*.

449 *den;* versta: een; *de vader:* de vader der goden, Jupiter.

451-55 *Zy hadden 'er aen gesmeet:* zij hadden er al smedende aan (in) vast geklonken; de bliksem, meende men, hield in zich en voerde met zich mee hagel, stromende regen, vuur en storm; *schrickelijck weerlicht:* de angstwekkende weerschijn, flikkering van de bliksem; *gedreun:* donder; *schrick:* de ontzetting der mensen; *gramschap:* de toorn des hemels. In 452-455 worden dus eerst genoemd de vier concrete bestanddelen van de bliksem en dan vier kenmerkende gewaarwordingen en gemoedstoestanden tijdens een onweer: de *gramschap* van de toornende godheid, die door het mensdom op aarde als *weêrlicht* en *gedreun* wordt *gezien* en *gehoord;* de *schrick,* de vrees als gevolg dier gezichts- en gehoorindrukken.

456 *de wagen en vlugge wielen:* de snelrijdende strijdwagen.

[457] en steden in rep en roer zet; en zy polijsten om strijt het wapen[457]

457 *om strijt*, ter vert. van *certatim* hier: vol ijver.

Eerst vier en doove kool uit d'assche leven geeft,
Oprekent, en by nacht aen 't werck valt, en begeerlijck[609]
Haer dienstboôn aendrijft met de lange taecke, om eerlijck
Het huis te stutten, en haer kinders op te voên.[611]
Ter zijde aen 't vet Sicilje, en Lipare, daer toen[612]
De wintgodt heerschte, rijst een eilant met zijn rotsen,
Vol roock en smoock, zoo hoogh dat zy de wolcken trotsen,
Waeronder de spelonck der reuzen, en het hol
Van Etna, door de keel des schoorsteens, zwart en vol
Van roet, en uit gebrant, vast dondert door de steden.
Men hoortze vreesselijck op 't aenbeelt slaen, en smeeden,
Dat op dien klanck het hol hier weêrgalmt met geschal,[619]
De vonck al snorrende zich uitspreit over al
Het hol. men hoort'er vier en vlam geduurigh hygen,
En zwoegen in de smidts. 't geweer, om mê te krijgen,[622]
Wort in dien winckel van den Godt Vulkaen gesmeet,
En 't lant voert 's viergodts naem, die quam nu, vroegh gereet,[624]
Hier uit den derden kreits des hemels nederzweven.[625]
Pyrakmon, Steropes, en Brontes, wel bedreven,
Dry reuzen, smeedden in d'afgrijslijcke spelonck,
Ten halven lijve naeckt, het yzer, dat het klonck.
Zy hadden juist den schicht des blixems, daer de vader
Door al de lucht by wijl mê blixemt, nu te gader
Met hunne vuist gesmeedt, ten deele gebruineert:[631]
Een deel was onvolwrocht aen 't werck, by Godt begeert.[632]
Men zagh alreede dry gedraeide hagelstraelen,
Dry waterstraelen, nat en vochtigh: naest hen praelen[634]
Dry roode straelen viers en van den vluggen wint:
Nu mengt men weêrlicht, en gedreun, en wat gezwint
Met schrick en gramschap vier en vlam komt uit te breecken[637]
In Jupiters geweer, hun werck, gestreng in 't wreecken.[638]
Zy hadden 't elders drock met wagens, as, en radt
Van Mars, waermê hy volck, en rijcken, landt en stadt
In rep en roere zet. zy spoeden met hun knaepen,

609 *begeerlijck:* vurig.
611 *stutten:* onderhouden.
612 *vet:* vruchtbaar.
619 *weêrgalmen,* met de klemtoon op *weêr*.
622 *krijgen:* krijg voeren.
624 *vroegh gereet:* vroeg in de ochtend gereed om aan het werk te gaan.
625 *uit den derden kreits des hemels;* Vondel laat Vulcanus hier blijkbaar uit de derde *hemelsfeer* neerdalen, omdat deze de sfeer is van Venus, zijn gemalin (vgl. Molkenboer's uitgave van de *Lucifer* in Zwolsche Herdrukken, de aant. bij de *Inhoudt,* r. 21 en *De Werken van Vondel,* Deel V, blz. 615); Vergilius zegt alleen: *caelo descendit ab alto*.
631 *bruineeren:* polijsten.
632 een gedeelte van de arbeid, die de God had verlangd (opgedragen), was nog onvoltooid (de bliksem was nog slechts ten dele gepolijst).
634 *naest hen:* naast, ter zijde van de drie *hagel-* en waterstralen.
637 *met:* als (in de gedaante van).
638 *in Jupiters geweer* is te verbinden met *mengt men* (637); *gestreng in 't wreecken* (bij *geweer*): dat als onverbiddelik wreker de zondige schepselen treft.

van de verbolge Pallas, de schrickelijcke rondas, gezoomt met[458]
geschubde slangen en goude adderen, aen een gevlochten; en[459]
Meduze zelf verdraeide noch, op de borst der Godin, haer oogen,[460]
en afgesneden hals. Ghy Reuzen van Etna, zeit hy, wech met al[+461]
dit werck; staeckt den begonnen arbeit, en luistert naer my. Ghy
moet voor eenen dapperen man wapens smeden: stelt nu al uwe
krachten te werck: rept nu uwe handen: toont nu al wat de kunst
vermagh: haest u, zonder vertreck. Meer sprack hy niet: maer[465]
zy luiden het werck gelijckerhant by lotinge verdeelende, vallen[466]
'er alle te zamen strax op aen: het gesmolten gout en koper vloeit[467]
by beken, en het bloetdorstige metael wort in den grooten oven[468]
gesmolten. Zy gieten eenen geweldigen beuckelaer, die alleen[469]
tegens al het geweer der Latijnen scheutvry en zeven ronde platen[470]
dick is. Anderen snuiven de lucht uit en in met windtachtige blaes-[471]
balgen: anderen steken het kissende metael in den koelback. Het[472]
hol klinckt en rammelt van ambeelden, die hier staen. Zy houden
onderling slagh, uit alle hun kracht, en keeren de staef met de
tange om en wederom.

Terwijl de vader van Lemnos dit werck vast op de kust van[+476]
Eolie aendreef, zoo weckten het voetzame licht en de vogelzangk,[477]
's morgens binnen het dack, Koningk Evander in het laeghgebouw-[478]
de hof op. d'Oude man rijst, treckt zijnen lijfrock aen, bint de Tyr-[+479]

[+]Randschrift:] *en beveelt de wapens te smeden.*

[+]Randschrift:] *Terwijl men hier voortvaert*

[+]Randschrift:] *rijst Evander op,*

458 *de schrickelijcke rondas*, ter vert. van *aegida horriferam*, hier: het schrikaanjagend borstharnas (Vondels *rondas:* schild is hier onjuist; vgl. r. 460).
459 *aen een gevlochten:* die elkaar omkronkelen.
460 *Meduze:* Medusa, een der Gorgonen (gevleugelde jonkvrouwen met slangenharen); Medusa's aanblik versteende elk levend wezen. Perseus doodde haar; en Minerva plaatste haar hoofd op haar schild of borstharnas.
461 *en afgesneden hals* is onjuist; de Lat. tekst zegt: Medusa, *wier hoofd van de hals was gesneden,* verdraaide nog enz.
465 *vertreck:* uitstel, dralen.
466 *gelijckerhant* (pariter): gelijkelik; *bij lotinge verdelende* is de lett. vert. van *sortiti;* Vergilius' bedoeling is wel: onderling verdelend.
467 *strax:* aanstonds.
468 *het bloetdorstige metael* ter vert. van *chalybs vulnificus:* het verwondende, moordende staal.
469 *gieten;* de Lat. tekst heeft *informant* (modelleren, maken); *beuckelaer:* schild.
470 dit schild alleen, dit éne schild kon alle pijlen der Latijnen doen afstuiten, was bestand tegen alle schoten.
471 *uitsnuiven:* met gedruis uitblazen; *insnuiven:* inzuigen (auras accipiunt redduntque); *windtachtig* ter vert. van *ventosus:* met wind opgeblazen.
472 *kissen* (stridere): sissen.
476 *de vader van Lemnos;* Vulcanus was door Jupiter uit de hemel geworpen en neergevallen op het eiland Lemnos, dat sedert zijn lievelingsverblijf werd.
477 *aendrijven:* bespoedigen; *het werck aendrijven:* de werklieden aansporen zich te haasten; *het voetzame licht* (lux alma): het verkwikkende, zegenbrengende daglicht.
478 *'s morgens binnen het dack* dient te worden getrokken bij *vogelzangk* (het ochtendgezang der vogels, die nestelen onder het dak; et matutini volucrum sub culmine cantus); heeft Vondel het zo bedoeld? In de vert. in verzen is de bepaling *onder 't dack* (vs. 675) zo ver van *voglezangk* afgeraakt, dat hij hier stellig *onder 't dack* heel anders (en verkeerd) verbindt.
479 *lijfrock* (tunica): bovenkleed.

Bruineeren, elck om strijt, verbolge Pallas wapen,
De dreigende rondas, gezoomt en rijck geboort
Met slangeschubbe, en gout van addren, dol van moort,[644]
Gevlochten onder een. Meduze zelf hierinne[645]
Verdraeit noch, op de borst der strijdende Godinne,
Haer' afgesneden hals, en d'oogen, dat men 't ziet.
Gy reuzen van mijn smisse in Etna, hoortge niet?
Wegh wegh met al dit tuigh, en staeckt dit aenbesteede[649]
Dit aengevangen werck, en luistert naer mijn rede.
Gy moet nu, zeght hy, voor een' dappren oorloghshelt
Eens wapens smeden: stelt uw krachten met gewelt
Gelijckerhant te wercke, en rept uw wackere armen.[653]
Laet blijcken wat uw kunst vermagh, tot 's volx beschermen.
Nu zonder uitstel, haest en spoet u, even sterck.[655]
Meer spreeckt hy niet: maer zy, gelijckerhant het werck
Verdeelende by lot, zijn daetlijck met hun allen
Op 's meesters last gereet, aen 't heerlijck werck gevallen.[658]
Het koper en het gout gesmolten geeft een' strael,
En vloeit, als beecken. het bloetdorstige metael,
Door 't vier verwonnen, smilt in 't gloeien van den oven.
Men giet den ronden schilt, die, groot van ronde, boven[662]
En tegens al 't geweer van Latium kan staen,[663]
En scheutvry, zeven dick van plaeten, onder 't slaen,[664]
Den stoutsten vyant tart. d'een valt met kracht aen 't snuiven
Des blaesbalghs, daer de lucht dan in dan uit komt stuiven.
Een ander koelt het sissende yzer in den back.
Het aenbeelt klinckt en raest in dees spelonck, niet zwack
Getroffen, slagh op slagh, op zekre maet bewoogen.[669]
De buightang keert de staef, dan dus dan zoo gebogen.[670]
Terwijl de vader van zijn Lemnos, op de kust[671]
Des Wintgodts, vast dit werck hardt aendrijft, zonder rust,[671-72]
Zoo weckt de voglezangk en 't voedzaem licht Evander,[673]

644 *slangeschubbe, en gout van addren* (hendiadys): slangen met gouden schubben.
645 *hierinne:* in, op deze rondas (maar zie de aant. bij r. 458 van de prozatekst; ook voor de volgende verzen).
649 *aenbesteed:* opgedragen.
653 *gelijckerhant:* gezamenlik.
655 *even sterck:* met onverminderde inspanning.
658 *'t heerlijck werck:* het prachtige werkstuk.
662 *ronde:* ronding (omvang).
663 *kan staen:* stand kan houden; onverlet blijft.
664 *onder 't slaen:* in de strijd.
669 *op zekre maet bewoogen,* behorend bij *slagh op slagh,* dat op te vatten is als: (door) de slaande, zwaaiende armslag; krachtig getroffen door de *in vaste rhythmiese armzwaai bewogen* hamers.
670 *de buightang;* Vergilius spreekt van een *forceps tenax:* een nijptang of smeedtang (vgl. de prozavert.).
671 *de vader van zijn Lemnos;* Vergilius zegt: *pater Lemnius*, de Lemniese vader, of 'de vader van Lemnos', zoals de prozavert. luidt. Men moet wel aannemen, dat *zijn* in vs. 671 alleen ter wille van de maat is ingevoegd en *de vader van zijn L.* dus gelijk staat met *de vader van L.* - of van L., *dat zijn genegenheid bezat;* want indien men zou willen vertalen: de vader drijft *van uit* zijn Lemnos enz., dan komt men tot dwaasheid; vgl. het volgende vers.
671-72 *op de kust des Wintgodts:* op de kust van Aeolus, dus: op een der Aeoliese of Lipariese eilanden; vgl. r. 439.
673 *voglezangk;* ook de gewijzigde dr. van 1646 heeft *vogelezangk*.

In 't laegh geboude hof, vroegh morgens, voor al d'ander[674]
Ten bedde uit, onder 't dack. de grijze koning, stijf[675]
Van oude, rijst, en treckt den lijfrock aen zijn lijf,[676]

674 *al d'ander:* al de anderen.
675 *onder 't dack*, behorend bij *bedde;* uit het bed dat onder het (rieten) dak stond; vgl. de aant. bij r. 478 der prozavert.
676 *oude:* ouderdom.

[480] rheensche zolen aen zijne voeten, hangt daerna den Tegeeschen[480480-81]
[481] degen met den draegbant over zijn schouder op de zijde: het
[482] panthersvel hangt van de slincke schouder, over zijn rechte zijde.
[483] Een paer lijfschutten treden vooruit den hoogen drempel af, en[483]
[484] de honden volgen hun meesters voetstappen. De helt noch ge-
[485] dachtigh aen zijn gespreck, en beloofde schenckaedje, teegh alzoo[485]
[486] naer de kamer en het vertreck van Eneas, zijnen gast, die zoo
[487] vroegh op was als hy. Pallas, de zoon, vergezelschapte zijnen vader;
[488] gelijck Achates Eneas. Te zamen gekomen, gevenze elckandere
[489] de hant, zetten zich midden in het hof neder, en geraecken ende-[489]
[490] lijck openhartigh in gespreck: de Koningk begint aldus: over-[490]
[491] treffelijcke Vorst der Teukren, die my hoop geeft, dat het met
[492] den staet en het Rijck van Troje noch niet gansch omgekomen[492]
[493] is, zoo lang ghy behouden zijt; luttel krachten schieten ons over,[+]
[494] om zoo groot een naemhaftigheit in den oorloogh de hant te[494]
[495] bieden: van dezen kant worden wy van den Tuskaenschen stroom[495]
[496] belegert: van dien kant benaeuwt ons de Rutuler, en rammelt met[496]
[497] zijne wapenen om onze vesten. Maer ick ben uit, om u een leger,[497]
[498] bestaende uit geweldige volcken van maghtige landen, toe te[498]
[499] stieren; een onverwachte slaghboegh, waer van ghy u dienen[499]
[500] kunt. Ghy komt, als van 't nootlot geroepen, te rechte tijdt hier.
[501] Nietverre van hier wort de stadt Agylle bewoont, van oude steenen[+501501-502]
[502] opgebouwt, daer eertijts het strijtbare volck van Lydie zich op het
[503] Hetrurische geberghte nedersloegh. Daer na heeft Koningk Mesen-[503-505]
[504] tius haer, die vele jaren bloeide, trots en wreedelijck met zijne
[505] wapenen onder zijn heerschappy gedwongen. Wat wil ick d'on-

[+][Randschrift:] *ontschuldight zijn onvermogen,* In het Randschrift bij r. 493: *ontschuldight zijn onvermogen:* verontschuldigt zich over zijn geringe macht en middelen.

[+][Randschrift:] *wijst Eneas naer Tyrrhenie, om zich met dat leger te stercken,*

480 *de Tyrrheensche zolen;* een soort sandalen (houten zolen met vergulde riemen).
480-81 *den Tegeeschen degen:* het Arkadiese zwaard (de stad Tegea ligt in Arcadië).
483 *een paer lijfschutten:* een lijfwacht van twee man.
485 *beloofde schenckaedje:* de (door hem) beloofde hulp(-troepen); vgl. r. 192.
489 *midden in het hof:* in het atrium, de voorzaal in een Rom. huis, waar men bezoeken ontving (in mediis aedibus).
490 *openhartigh:* zo dat ze zich vrij konden uiten (een vertrouwelik gesprek was de vorige dag tijdens het feest niet mogelik).
492 *het is omgekomen met:* het is gedaan met; *de staet:* de machtspositie.
494 *zoo groot een naemhaftigheit:* iemand van zulk een vermaardheid (de hulptroepen die ik u kan leveren, zijn maar nietig, als ik in aanmerking neem uw grote naam en faam).
495 *de Tuskaensche stroom:* de Tiber, die uit het land der Tusci, der Etruriërs komt.
496 *belegeren* (claudere): insluiten; *benaeuwen* (premere): druk uitoefenen op, de groei belemmeren van, een voortdurende bedreiging vormen.
497 *ick ben uit:* ik ben bezig maatregelen te nemen om; ik bereid voor.
498 *geweldig:* krachtig, machtig.
499 *slaghboegh* (in letterl. gebruik een zeemansterm): buitenkansje (salus).
501 *Agylla:* stad in Etrurië.
501-502 *van oude steenen opgebouwt* is de vert. van *saxo fundata vetusto,* met de betekenis: in oude bouwtrant opgetrokken; vgl. *Aen.* III, r. 127.
503-505 Vgl. *Aen.* VII, r. 679-vlg.; *wat wil ick....:* waartoe zal ik....

Bestrickt de voetzool weits met taey Tyrrenisch leder,[677]
En laet Tegeesch geweer aen zijnen draeghbant neder
Op zijde hangen, van de rechte schouder af.
Het panthersvel hangt van de slincke schouder, straf[680]
En ruigh van haer, om 't lijf geslagen naer beneden.
Een paer lijfschutten gaen voor hunnen heere, en treden
Den hoogen drempel af. de honden, trou van aert,
Hunn' meester volgen, met die lijfwacht wel bewaert.[684]
De helt gedenckt noch aen 't gespreck, noit aengenaemer,[685]
En aen 't belooft geschenck, teegh heene naer de kamer,
Het kleen vertreck van vorst Eneas, zijnen gast,
Zoo vroegh gekleet als hy. prins Pallas, als het past,
Verzelt zijn' vader, en Achates zijnen koning.
Toen zy, in 't midden van het hof en deze wooning,
Te gader quamen, boônze elckandre heusch de hant,
En zittende by een, begonnen, na verbant,[692]
Heel openhartigh dus op staetgespreck te vallen.[693]
Evander hief eerst aen: ô braefste vorst van allen,
Eneas, die my stijft en sterckt met hoope dat
De staet van Troje, en 't rijck van Priam met de stadt[696]
Niet gansch verging, zoo lang uw leven is behouden;
Wat onze jeught belangt, en die u stutten zouden,[698]
En uw naemhaftigheit, in zulck een krijghsverdriet;
De maght is byster kleen, die ons noch overschiet.[700]
Tuskaenen met zijn' stroom beleght ons van dees kanten:[701]
De Rutuler ontziet zijn standerts niet te planten[702]
Aen d'andre zijde, en klinckt met wapens om ons steên.
Maer ick zie uit en poogh een leger op de been
Te brengen, eene maght bestaende uit dappre mannen,
En groote landen, om met Troischen aen te spannen;[706]
Een slaghboegh niet verwacht, u dienstigh in dien strijt.
Gy komt, of 't nootlot zelf u riep, ter rechte tijt.
Agylle, een stadt, gebout van rotse, en oude steenen,
Leght niet heel wijt van hier, daer 't Lydisch volck voorheenen,
Een strijtbaere aert, zich op 't Hetrurische geberght[711]
Ter neder sloegh. hier na ten oorloge aengeterght[712]
Van vorst Mezentius, na datze veele jaeren
Voorspoedigh bloeide, heeft hy met zijne oorloghsschaeren
Haer trots en wreet gedruckt in zijne heerschappy.

677 is geen gelukkige weergave van r. 479-81; *weits* past niet bij de arme, eenvoudige en oude Evander; betekent *voetzool* hier sandaal?
680 *straf:* stijf.
684 *met.... bewaert* (bewaakt, beschermd) is een bepaling bij *meester*.
685 *gedencken aen:* in de geest hebben; indachtig zijn.
692 *na verbant:* na de handslag die hun verbond (nog eens) bezegelde (zie vs. 691).
693 heel vertrouwelik over staatszaken te spreken.
696 *met de stadt:* met de verwoesting der stad Troje.
698 *belangen:* betreffen.
700 *die ons noch overschiet:* die wij te uwen behoeve kunnen afstaan, missen.
701 *beleght ons:* stelt ons een (natuurlike) grens.
702 *ontziet niet te planten:* plant zonder schroom; plant op uitdagende wijze.
706 *aenspannen met;* samengaan met.
711 *aert:* ras, mensenslag.
712 *aengeterght:* door aanhoudend tergen gedreven tot.

*

[506] menschelijcke moorderyen en gruwelijcke stucken des dwinge-
[507] lants ophalen! De Goden zetten 't hem en zijnen nakomelingen[507]
[508] betaelt. Ja hy druckte oock dooden en levenden lijf aen lijf op[508]
[509] een, en bondtze handen op handen, en aenzicht tegens aenzicht,
[510] (een zeker slagh van pijnigen) en moordeze alzoo deerlijck, met[510]
[511] een langkzame doot, en arm in arm, zoo datze van etter en vuil
[512] bloet vloeiden en verstoncken. Maer de burgers endelijck ver-[512512-13]
[513] drietigh om zijn dolle schelmeryen, omcingelen al gewapent hem,
[514] en zijn hof, brengen zijne mackers om hals; en bestormen het[514514-15]
[515] palais met brandtuigh. Hy onder de dooden ontglippende, vlughtte
[516] naer 't gebiedt der Rutulen, en beschutte zich door de wapens
[517] van Turnus, die hem het hooft ophielt. Weshalve het gansche[517]
[518] Hetrurie uit rechtvaerdige verbolgenheit op de been geraeckt,
[519] gewapenderhant den Koningk, op staenden voet, ter straffe vor-[519]
[520] derde. Ick zal, o Eneas, u ten veltoverste over zoo menigh duizent[520-21]
[521] mannen zetten: want alree grimmelt het, al den oever langs, van
[522] schepen, en zy bevelen met de standaerden voort te trecken. De[522]
[523] bedaeghde Offervinder, spellende het geen hy te gemoet ziet,[523]
[524] houdtze door deze rede noch op: o uitgeleze jeught van Meonie,[524]
[525] bloem en puick der oude geslachten, die door een rechtvaerdige
[526] wraeck en gramschap, by Mesentius berockent, dien dwingelant[526]
[527] te keer wilt; geen Italiaen is maghtigh zulck een dapper volck[527]
[528] onder het juck te brengen: zoeckt uitheemsche Oversten. Het
[529] Hetrurische heir door der Goden waerschuwingen afgeschrickt,
[530] legerde zich toen daer op het velt. Tarchon zelf zent zijne Gezanten[530]
[531] aen my, en rijckskroon en scepter, en stuurt my de Koningklijcke

* TEKSTKRITIEK: r. 508 *druckte* is in de druk van 1659 vervangen door *knevelde* (iungebat mortua corpora vivis). - 519 *op staenden voet* is in de druk van 1659 uitgelaten (regem ad supplicium *praesenti Marte* reposcunt).

507 *zetten* (conj.): mogen.... zetten; vgl. de vert. in verzen, vs. 717-18.

508 *oock:* zelfs.

510 *een zeker slagh van pijnigen,* ter vert. van *genus tormenti*, dat de kracht heeft van: welk een (afgrijselik) soort van marteling; *deerlijck:* jammerlik (in een afgrijselike omarming, in complexu misero, zegt Vergilius; vgl. Vondels: *arm in arm*).

512 *vloeiden en verstoncken:* dropen en zelf (in rotting en stank) wegteerden.

512-13 *endelijck.... schelmeryen:* wie het ten slotte verdroot het slachtoffer van zijn gruwelike snoodheid te zijn.

514 *hof:* paleis.

514-15 *bestormen.... met brandtuigh:* steken.... stormenderhand in brand; *onder de dooden* ter vert. van *inter caedes:* te midden van de slachting.

517 *iemand het hoofd ophouden:* iemand zodanig steunen dat hij zich staande kan houden; iemand in bescherming nemen.

519 *iemand ter straffe vorderen:* iemand opeisen om hem te straffen.

520-21 *over zoo menigh duizent mannen:* over deze duizenden Etruriese krijgers; *grimmelen:* krioelen.

522 *zy.... trecken:* zij verlangen ten strijde te trekken (signaque ferre iubent).

523 *offervinder* (haruspex): de priester, waarzegger, die uit de ingewanden der offerdieren voorspellingen doet.

524 *Meonië:* oude naam voor Lydië (vergelijk r. 502).

526 *wraeck:* wraakzucht; *by:* door.

527 *te keer willen:* willen aanvallen.

530 *daer op het velt* (hoc campo); versta: op de vlakte, hier niet ver af; *Tarchon:* een aanvoerder der Etruscen.

Wat rep ick van de wreede ondraeghbre moordery
En gruwlen des tyrans! dat uit hun strenge troonen
De Goden hem en al zijne afkomst dit beloonen.
Hy bondt de levenden en dooden hecht op een,
En mont op mont, d'een hant op d'ander, scheen op scheen,
Een zeker vreeslijck slagh van pynigen en moorden,
En holpze langkzaem dus, daer andren 't kermen hoorden,
Om hals, en aen hun doot, geknevelt arm in arm,
Zoo datze, vuil van bloet en etter, rot en warm,
Verstoncken. alle steên en burgers, dus in lyen,
En afgepijnight van zijn dolle schelmeryen,[726]
Omringen met geweer den dwinglant, en 't palais,
Verdelgen zijnen stoet, bestormen 't, reis op reis,[728]
Met brandtuigh. hy, ontglipt in 't midden door de dooden,
Is naer de Rutulers en hun gebiet gevloden,
Beschutte door 't geweer van Turnus, in die smert,
Zijn leven in het rijck, daer hy gehanthaeft wert;[731-32]
Dies gansch Hetrurie, rechtvaerdighlijck verbolgen,
Aen 't hollen, komt den vorst in 't harrenas vervolgen,[734]
En eischt rechtvaerdighlijck den dwingelant ter straff'.
Ick stelle, ô Troische vorst, u overste hier af,[736]
En kieze u tot een hooft van menigh duizent zielen:
Want d'oevers overal alree van schepen krielen.
Zy willen dat men voort den oorloghsstandert licht',[739]
En optreck': maer de grijze aertsoffervinder zwicht,[740]
En, spellende het geen hy ziet van verre komen,[741]
Weet door dees rede noch den optoght in te toomen:[742]
O uitgeleze jeught, Meonisch bloet, verwacht
Den tijt: ô bloem en puick van 't overout geslacht,[743-44]
Die, uit gerechte wraeck en gramschap, aengesteecken[745]
Door dien tyran, u aen Mezentius wilt wreecken;
Geen Italjaen heeft maght, tot weernis van den druck,[747]
Dat dappere oorloghsvolck te brengen onder 't juck:[748]
Zoeck uitheemsche oversten. het leger der Hetrusschen,
Gewaerschuwt door Godts raet, blijft leggen ondertusschen
In 't vlacke en open velt. de veltheer Tarchon zent
Gezanten aen mijn hof met kroone, en staf, en kent[752]

726 *afgepijnight:* tot het uiterste, ondragelik gekweld; *van zijn dolle schelmeryen:* door zijn waanzinnige schelmstukken.
728 *stoet:* gevolg, lijfwacht.
731-32 *beschutte.... zijn leven:* beschermde, redde zijn leven; *in die smert:* in die hachelike toestand; *in het rijck* moet men wel opvatten als: in het rijk van Turnus (waar hem de hand boven het hoofd werd gehouden).
734 *aen 't hollen:* in rep en roer, op de been.
736 *hier af:* hierover.
739 *lichten:* omhoog heffen.
740 *aertsoffervinder:* opperpriester; *zwichten,* namelik voor de - aan hem geopenbaarde - wil van het noodlot (dat aanraadt te wachten op de komst van een vorst uit den vreemde).
741 *hetgeen.... komen:* de hem geopenbaarde toekomstige gebeurtenissen.
742 *optoght:* opmars.
743-44 *verwacht den tijt:* wacht het (gunstige) tijdstip af.
745 *aengesteecken:* ontstoken, opgewekt (bij *wraeck en gramschap*).
747 *weernis:* afweer, bevrijding (uit).
748 *dat dappere oorloghsvolck:* de Rutulers.
752 *staf:* heersersstaf, scepter.

*

[532] mercktekens, op dat ick in het leger zou komen, en het Tyrrheen-[532]
[533] sche Rijck aenvaerden: maer nu ick van ouderdom maghteloos
[534] en traegh ben, en het bloedt koudt is, ontraden my de jaren deze
[535] heerschappy; en mijn zwackheit komt te spade, om iet dappers[535]
[536] uit te voeren. Ick zou mijnen zoon wel hier toe opmanen, indien[536]
[537] hy niet uit een Sabijnsche vrouwe geboren, dat lant een deel van[537-38]
[538] zijn vaderlant rekende. Ghy, wien het nootlot, van wegen uwe
[539] oude en afkomst, dit toelaet, en van Goden wort aengezocht;[539]
[540] ga hene, o kloeckmoedige Vorst der Trojanen en Italianen. Ick[540]
[541] zal mijnen Pallas, den toeverlaet en troost mijnes ouderdoms, met[+]
[542] u zenden: onder uwe meesterschap zal hy den lastigen oorlooghs-[542542-43]
[543] handel, en in den oorloogh harden leeren: hy spiegele zich aen[543]
[544] uwe dapperheit, en leere u van jongs op eeren. Ick zal hem twee
[545] hondert Arkadische ruiters, het uitgelezen puick der jeught, by-[545]
[546] zetten, en Pallas zal 'er oock zoo vele op zijnen naem voor u werven.[546]

[+][Randschrift:] *en belooft zijnen zoon mede te zenden*.

[547] Naulix sprack hy dit, of Eneas, Anchises zoon, en de getrouwe
[548] Anchates lieten hun hooft hangen van droefheit, dewijlze in hun
[549] gemoedt overdochten vele zwarigheden, die te hardt vielen, had
[550] Venus uit den helderen hemel niet een teken gegeven: maer on-
[551] voorziens quam 'er een weerlicht met eenen donderslagh uit de
[552] lucht flickeren; en alle dingen schenen haestigh overhoop te[552-53]
[553] tuimelen, en de Tyrrheensche klaroen in de lucht te klincken. Zy
[554] zien opwaert, en het donderde weder vreesselijck slagh op slagh.
[555] Zy zien in eene wolck, in het heldere geweste des hemels, by[555]
[556] klaer weder, wapens schitteren, en tegens elckanderen knarssen.[556]
[557] Anderen stonden verbijstert van zinnen: doch de Trojaensche[557]

* TEKSTKRITIEK: r. 532 *mercktekens* is in de druk van 1659 vervangen door *cieraden* (insignia). - 556 *knarssen* is in de druk van 1659 vervangen door *klickklacken*.

532 *mercktekens:* onderscheidingsteken (de rijksinsignieën).

535 *mijn zwackheit komt te spade...:* mijn zwakke krachten werken te traag (veroorloven mij niet snel en krachtig dappere oorlogsdaden te verrichten). De Lat. tekst zegt: *vires serae ad fortia*.

536 *opmanen:* opvorderen.

537-38 *dat lant.... rekende:* dat land, het land der Sabijnen *ten dele* als zijn vaderland beschouwde. De zoon van Evander is dus van moederszijde een *Italiaan* (zie r. 527); en het orakel vraagt een buitenlands vorst.

539 *oude:* leeftijd; *van Goden.... aengezocht;* de Goden hebben Aeneas opgedragen Italië te zoeken.

540 *ga hene* (ingredere); trek op.

542 *meesterschap* (hier vrouwelik): leiding.

542-43 *den lastigen oorlooghshandel:* de moeilike krijgskunst, krijgsdienst.

543 *harden leeren:* leren ontberingen en moeilikheden te dragen.

545 *byzetten:* meegeven.

546 *zoo vele:* evenveel.

552-53 *alle dingen.... tuimelen:* alles scheen plotseling omver en in een te storten; *Tyrrheensch:* Etruries.

555 *in het heldere geweste des hemels:* aan de heldere hemel (drijvend).

556 *by klaer weder* is een onduidelike vert.; Vergilius bedoelt: midden in de wolk is een open, azuurblauwe, plek en daar zien ze wapens enz.
knarssen: kletteren (*zien* past alleen bij schitteren; zeugma).

557 *anderen* (alii); versta: al de anderen (zie de vert. in verzen, vs. 789).

Door koningklijcke draght my waert, gesterckt met zwaerden,[753]
In 't heir te komen, het Tyrreensche rijck t'aenvaerden:
Maer ick, van ouderdom te traegh, en maghteloos,
En koudt van bloet, zie hoe my 't heerschen voor altoos
Ontraên wort van den tijt, en afgeleefde jaeren.
Mijn zwackheit komt te spade, om d'eere te bewaeren
Met moedt en dapperheit. ick zou mijn' eigen zoon
Wel raeden tot dien toght: maer dit wort my verboôn:
Dewijl hy zelf, uit een Sabijnsche vrou gesproten,
Dat lant zijn vaderlant, en 't volck zijn lantsgenoten
Ten deel magh rekenen: maer gy, wien 't noodigh lot[761-63763]
En oude en afkomst dit niet weigren, en van Godt
Hiertoe wort aengezocht, treck heene op mijn vermaenen,[765]
Kloeckmoedige oorloghshelt, en koning der Trojaenen.
'k Zal mijnen Pallas, al den troost en toeverlaet
Van mijnen ouderdom en koningklijcken staet,
Nu met u zenden, om, gesticht door uwen wandel
En uw heirmeesterschap, den zwaeren oorloghshandel[769-70]
Te leeren, en 't gevaer en uiterste uit te staen.
Hy spiegle zich aen uw kloeckhartigheit in 't slaen,[772]
En leere u vroegh en jongk, als zijnen vader, eeren.
Ick zal twee benden uit Arkadie stoffeeren,[774]
En zetten hem het puick der jonge riddren by,
En Pallas werve u, op zijn' naem, zoo veel als wy.
Zoo sprack hy. Venus zoon, van zorge en rou bevangen,[777]
Met trouwe Achates, laet het hooft van droefheit hangen,
Dewijlze in hun gemoedt zoo veele zwaericheên
Erkaeuden, die te hardt hun dreighden voor de scheen[780]
Te springen, hadde toen hem Venus niet gezegent[780-81]
Met zeker troostmerck, dat hun uit de lucht bejegent:[782]
Maer 't weêrlichte onvoorziens met donderslagh op slagh
Al flickrende uit de lucht. al wat men hoorde en zagh
Scheen schichtigh overhoop te tuimelen, daer d'ooren[785]
Tyrrene schijnen in zijn krijghsklaeroen te hooren.[785-86]
Zy zien, in eene wolcke, en 's hemels helder deel,[787]
De wapens schitteren, klicklacken, vol krackeel.[788]

753 *door koningklijcke draght:* door (het zenden der) koninklike insigniën; *kent.... my waert:* acht mij waardig; *gesterckt met zwaerden:* steunend op mijn krijgsmacht; vergezeld door mijn krijgslieden.
761-63 zie de aant. bij de proza-vert., r. 537-38.
763 *'t noodigh lot:* het noodlot.
765 *op mijn vermaenen:* op mijn aansporing.
769-70 *gesticht door.... heirmeesterschap:* opgewekt (onderwezen) door uw voorbeeld als (voortreffelik) krijgsoverste.
772 *slaen:* slag leveren.
774 *Arkadië,* hier: het rijk door de Arcadiese Evander in Italië gesticht; *stoffeeren:* uitrusten.
777 *rou:* droefheid, kommer.
780 *erkaeuwen:* overpeinzen.
780-81 *voor de scheen* (*schenen*) *springen:* zich als (onverwachte) moeilikheid voordoen.
782 *troostmerck:* bemoedigend voorteken.
785 *schichtigh:* plotseling (ruere omnia *visa* repente; Vondel combineert in *hoorde en zagh* (vs. 784) de indrukken van oog en oor bij deze geweldige bliksemstraal en donderslag).
785-86 *daer.... hooren:* terwijl de oren menen de Tyrrheense krijgsklaroenen te horen schetteren.
787 vgl. de aant. bij r. 556.
788 *klicklacken:* kletteren.

Alle andren staen verbaest, uit vreeze voor elende:[789]

789 *verbaest*, zie regel 557.

*

[558] helt kende dien klanck, en docht aen de beloften der Godinne,[+558]
[559] zijne moeder. Toen sprack hy: beleefde Koningk, zeker onder-[559]
[560] zoeck niet eens wat deze voorspoken beduiden. Ick worde van[560]
[561] den hemel verdaghvaert om te vechten: de Teelgodin, mijn moeder,[561]
[562] beloofde datze, zoo de krijgh begost aen te gaen, my door dit[562]
[563] teken zou waerschuwen, en de wapens van Vulkaen gesmeet, uit
[564] de lucht te hulpe zenden. Och, hoe groot een neerlaegh zien[564-65]
[565] d'ellendige Laurentijnen te gemoet! o Turnus, hoe dier zult ghy
[566] het my boeten! o vader Tyber, hoe vele schilden en helmen en
[567] lichamen van kloecke mannen zult ghy met uwen stroom om-[567]
[568] wentelen. Zy mogen wel slagh zoecken te leveren, en het ver-[568]
[569] bont breken. Aldus sprekende, rijst hy uit den hoogen troon, en
[570] ontvonckt eerst het vier, dat op Herkules altaren gedooft lagh,
[571] en genaeckt vrolijck de kleene Huisgoden, en den Haertgodt,[571]
[572] 's daeghs te vore ingewijdt. Evander en de Trojaensche jeught[572]
[573] slaghten beide, volgens 't gebruick, uitgeleze schapen. Daer na
[574] gaet hy naer de schepen, en bezoeckt de maets weder: waer uit
[575] hy de braefste en beste soldaten kiest, om met hem te trecken:[575]
[576] en stuurt d'anderen te water af, die met den stroom zachtelijck
[577] nederdrijven, om Askaen zijn vaders wedervaren en gelegenheit[577]
[578] te bootschappen. Men geeft den Teukren paerden, om naer het[578]
[579] Tyrrheensche lant te reizen; aen Eneas een' uitmuntende ros, be-
[580] hangen met een dekkleet van een rosse leeuwshuit en zijn ver-
[581] gulde klaeuwen.

[582] Terstont vlieght het gerucht over de kleene stadt, dat de ruiters[582]

[+] [Randschrift:] *De Helt verneemt zijn moeder*.

* TEKSTKRITIEK: r. 568 *Zy.... leveren* is in de druk van 1659 vervangen door: *Laetze slagh leveren*.

558 *kende* (agnovit): herkende.

559 *beleefde Koningk* (hospes): o koning, die mij zo minzaam hebt ontvangen.

560 *niet eens:* allerminst (doe geen poging om....); *voorspook:* voorteken, wonderteken.

561 *verdaghvaert:* opgeroepen; *de Teelgodin* (diva creatrix): de scheppende, levenwekkende Godin.

562 (mijn moeder) *beloofde;* deze belofte wordt overigens niet in de Aeneïs vermeld; *begost:* begon.

564-65 *hoe.... te gemoet:* welk een gruwelike slachting bedreigt de ongelukkige Laurentijnen; *dier:* duur.

567 *lichaem:* lijk.

568 *Zy mogen wel zoecken*....: laten ze maar zoeken; *het verbont;* nl. tussen Latinus en Aeneas; zie het VIIde boek.

571 *vrolijck*, ten gevolge van het ontvangen voorteken; *de kleene Huisgoden* (parvos penatis): de beschermgoden der familie; *klein,* hier: nederig, bescheiden (tegenover de grote Goden van de Olympus).

572 *'s daeghs.... ingewijdt,* ter vert. van *hesternus:* aan wie reeds de vorige dag een offer was gewijd.

575 *braef:* flink.

577 *gelegenheit:* staat van zaken, omstandigheden.

578 *Teukren:* Trojanen.

582 *de ruiters;* zie r. 545-546.

[583] haestigh naer de grenzen des Tyrrheenschen Konings draven.[583]
[584] De vrouwen verdubbelen uit angst hare beloften, en de vrees[584584-86]

583 *naer de grenzen;* Vondel heeft gelezen *ad limina;* een andere (betere) lezing is: *ad litora:* naar de kust.
584 *belofte:* gelofte.
584-86 *en de vrees.... is* is de vert. van: *propiusque periclo it timor, et maior Martis iam apparet imago*, d.w.z.: steeds benadert de vrees het gevaar meer (steeds komt haar gevoel van vrees de realiteit van 't gevaar meer nabij) en het beeld van de oorlogsverschrikking wordt steeds groter. In deze vert. is *periclo* opgevat als dativus van richting; V. neemt het als ablativus comparationis.

Doch 't hooft van Troje, dat die wapenklancken kende,
En aen 't beloofde van zijn lieve moeder docht,
Sprack: ô beleefde vorst, het blijve ononderzocht
Wat ons dit voorspoock nu bediên wil uit den hoogen.
De hemel daghvaert my om weder t'oorelogen.
Mijn moeder, een Godin van aenteelte, altijt trou,
Beloofde my, zoo dra de krijgh beginnen zou,
By tijts te wecken door haer wonderspoock, en mercken,[797]
Met 's Viergodts wapenen my uit de lucht te stercken.
O wat al neêrlaeghs ziet de droeve Laurentier,
Van verre! ô Turnus, och hoe dier, hoe byster dier
Zult gy dit boeten! ô gy vader van de stroomen,[800-801]
O Tyber, wat zult gy al schilden neêr zien komen,
Lichaemen en geweer van moedigh oorloghs volck
Omwentelen voor stroom in uwe waterkolck!
Zy mogen zeker nu wel yvren om te vechten,
En breecken 't vreverbont. dus spreeckt hy, gaet zich rechten[806]
Uit zijnen hoogen stoel, ontvonckt het haertvier ras,
Dat, op Alcides disch of outer, onder d'asch[808]
Gedooft lagh, en genaeckt met vreught de kleene goden,
Den haertgodt, 's daeghs voorheen gewyt door zijn geboden.
Evander en de jeught van Troje slaghten vast
Het puick der schaepen, naer 't gebruick, en 's hemels last.[812]
Zoo ging Eneas naer de vloot de mackers vinden,[813]
Waeruit hy krijghsvolck en het puick der strijtgezinden
Ten toght koos, en verzont al d'andren naer beneên,[815]
Die met den zachten stroom gemacklijck nedergleên,
Om 's vaders avontuur, en heilzaem wedervaren,
En zijn gelegentheit Iülus t'openbaeren.
Men zet den Troischen maght van schoone paerden by,[819]
Om naer Tyrrene toe te trecken, vranck en vry.
Men schenckt Eneas een uitmuntend paert, behangen
Met zeker deckkleet van een' leeu, in 't bosch gevangen,
En afgestroopt, en dat vergulde klaeuwen heeft.[823]
De Faem, die om de kleene en laege vesten zweeft,[824]
Trompet dat ruiters snel zich nederwaert begaven,
En naer de grenzen des Tyrreenschen konings draven.
Het vrouwevolck uit angst verdubbelt flux haer woort,
En kerckbelofte, en is benaeut, hoewel de poort[827-28]

797 *haer wonderspoock, en mercken:* een door haar gegeven wonderteken.
800-801 vgl. r. 564-65 met aant.
806 *rechten:* oprichten.
808 *op Alcides disch:* op de ter ere van Hercules aangerichte offerdis.
812 *'s hemels last:* de wil der goden.
813 *zoo:* toen; *vinden:* opzoeken.
815 *naer beneên:* stroomafwaarts.
819 Men levert de Trojanen een groot aantal schone paarden.
823 *afstroopen:* villen.
824 *de kleene en laege vesten* (urbs parva): Pallanteum.
827-28 *haer woort en kerckbelofte:* haar gelofte aan de goden.

*

[585] benaeutze, hoewel 't gevaer noch verre is, en alreede beeldenze
[586] zich den oorloogh schrickelijker in, dan die in der daet is. De vader
[587] Evander den reisvaerdigen zoon toen by de hant vattende, kan[+]
[588] 'er niet afscheiden, nochte zich zadt schreien, en spreeckt aldus:
[589] och, of Jupiter my mijne vorige jaren wedergave, gelijck ick was,
[590] toen deze hant d'eerste slaghorden onder de muren van Preneste[590]
[591] zelf velde, zeeghaftigh den brant in eenen hoop schilden stack,
[592] en naer den Tarter stuurde Koningk Herilus, uit zijne moeder[592]
[593] Feronie, met drie zielen, het luit ysselijck, geboren, en dienmen
[594] driemael most bevechten, en driemael nederhouwen: wien ick
[595] evenwel toen met deze vuist van alle zijn zielen beroofde, en
[596] driemael het harnas uitschudde: waer my die vorige sterckte[596]
[597] bygebleven, ick gedooghde nu niet, dat men u, o mijn zoon,
[598] immermeer uit mijn lieve armen ruckte: nochte Mezentius, mijn[598598-99]
[599] naeste nagebuur, zou nimmermeer, my in mijn gezicht bravee-
[600] rende, zoo menigh mensch wreedelijck met den zwaerde van kant[600]
[601] helpen, en de stadt van zoo veele burgeren ontblooten. Maer, o[601]
[602] oppergodtheên, en Jupiter, oppervooght der Goden, ick bidde[602]
[603] u, ontfarmt u des Arkadischen Konings, en aenhoort mijn vader-
[604] lijck gebedt. Indien uwe goddelijcke maght en het nootlot mijnen
[605] Pallas veiligh beschutten; magh ick hem levendigh weder zien,[605-607]
[606] en mogen wy te zamen komen; zoo bidde ick om een langk leven;
[607] wel getroost allerhande zwarigheit uit te harden. Maer, o Fortuin,
[608] indien my eenigh zwaer ongeluck over het hooft hange, zoo
[609] laet, zoo laet my nu dit pijnelijck leven endigen; terwijl mijn[609609-610]

[+][Randschrift:] *Evander neemt zijn afscheit,*

* TEKSTKRITIEK: regel 603 *aenhoort* is in de druk van 1659 vervangen door *verhoort* (patrias *audite* preces).

590 *d'eerste slaghorden,* lett. vert. van *primam aciem;* Vergilius' bedoeling is waarschijnlijk: toen ik *voor de eerste maal* een ganse rij vijanden velde; *Preneste,* zie *Aen.* VII, r. 713.

592 *Herilus* (Erulus): een zoon van *Feronia* (zie *Aen.* VII, r. 830); hij had waarschijnlijk niet één drievoudig lichaam, maar kon achtereenvolgens driemaal zijn lichaam bezielen, tot nieuw leven wekken, zodat driemaal de wapens tegen hem moesten worden opgenomen; wat Vondel zich heeft voorgesteld, is niet recht duidelik (vgl. vs. 840-842).

596 *uitschudden:* uittrekken, beroven van.

598 *immermeer:* ooit; *lieve:* liefhebbende.

598-99 *nochte.... nimmermeer;* dubbele ontk.

600 *braveeren:* uitdagen, op trotse honende wijze prikkelen.

601 *de stadt,* nl. van Evander; *ontblooten* (viduare): beroven.

602 *oppergodtheên,* ter vert. van *superi*.

605-607 De bedoeling is: als de Goden en het noodlot mij vergunnen mijn Pallas levend weer bij mij te zien, dan verzoek ik dat mij nog een lang leven te beurt moge vallen: ik ben in staat en bereid - met dat vooruitzicht - al de kommer en moeite die de oude dag met zich brengt, te dragen.

609 *pijnelijck:* moeilik, ellendig.

609-610 *terwijl mijn bekommering noch twijfelachtigh is* (dum curae ambiguae): nu ik nog geslingerd word tusschen hoop en vrees.

Noch geen gevaer verneemt, en elck verbeelt uit vreezen
Zich 't oorlogh zwaerder in dan 't is in daet en wezen.[829-30]
Evander vat in 't endt bedroeft den lieven zoon,
Die hier toghtvaerdigh en gereedt staet voor den troon,
By zijne hant, en kan te noode van hem scheien,
En zeght, terwijl hy zich niet zat genoegh kan schreien:
Och, of Jupijn my nu mijn jaeren wedergaef,
Gelijck ick eertijts was, toen deze hant zoo braef[836]
Den voortoght velde, voor de muuren van Preneste,[837]
En triomfeerende den brant broght by de veste,
In een' hoop beuckelaers, en koning Herilus,[839]
Uit vrouw Feronie geboren, en, aldus
Wanschapen als hy was, ['t luit yslijck te verhaelen,]
Dryzieligh van gestalte, en dien men tot drymaelen
Bevechten, drymael most neêrhouwen op het velt,
Ter helle stuurde, in 't rijck van Pluto met gewelt:
En dien ick evenwel, daer zoo veele andren vielen,[845]
Beroofde met dees vuist van alle zijne zielen,
En schudde 't harnas hem met kracht tot drymael uit:
Hing my deze eerste kracht noch aen, ô lieve spruit,
Ick liet u nimmermeer uit mijnen arrem rucken:
Mijn naeste nagebuur Mezents zou niet verdrucken,
Voor mijn gezicht, hoe trots en stout hy my braveert,
Zoo menigh mensch, van hem te schendigh geschoffeert,[852]
En door het zwaert gevelt: hy zou geen stadt ontblooten[853]
Van zoo veel burgerye, en trouwe bondtgenooten.
Maer gy, ô oppergoôn, en oppervooght der Goôn,
Almaghtige Jupijn, ontfermt uit uwen troon,
Ontfermt u over my, den koning der Arkaders,
En hoort, dat bidde ick u, 't gebedt des ouden vaders:
Indien uw maght om hoogh en 't nootlot, elck tot nut,[859]
Mijn' Pallas veilighlijck in oorloghsnoot beschut;
Magh ick hem levendigh noch zien, daer wy vergaêren;[861]
Zoo bidde ick u, verschoont en reckt mijn grijze jaeren;
'k Getroost my alle slagh van rampen uit te staen:[863]
Maer ô Fortuin, indien dit qualijck zou beslaen,[864]
En eenigh ongeval my dreight met veele elenden,
Zoo laet, zoo laet my nu dit pijnlijck leven enden;[866]

829-30 *verbeelt zich in;* contaminatie uit *verbeeldt zich* en *beeldt zich in* (stelt zich voor); *'t oorlogh;* bij Vondel is oorlog m. of onz.
836 *braef:* dapper.
837 *voortoght:* voorhoede.
839 *beuckelaer:* schild.
845 *evenwel:* toch, desondanks (*en* bederft hier de logiese gang van de zin).
852 *schendigh:* schandelik; *schoffeeren:* mishandelen.
853 *geen stadt ontblooten:* niet de stad beroven.
859 *elck tot nut,* een toevoeging van Vondel, past slecht bij de opvatting der Ouden van het *noodlot;* mogelik vat Vondel *noodlot* (fatum) hier op als: goddelike almacht; deze betekenis heeft het woord meer in 17de-eeuwse taal (*Lucifer*, vs. 232).
861 *daer wy vergaêren:* bij mij (mogen wij elkaar nog eens weer levend begroeten).
863 *alle slagh van;* vgl. *allerhande,* r. 607.
864 *indien.... beslaen:* indien een noodlottige afloop is te vrezen.
866 *nu,* met klem.

*

[610] bekommering noch twijfelachtigh, terwijl de hoop van het toe-[610-11]
[611] komende noch onzeker is; terwijl ick u, mijn lieve kind, mijn
[612] eenigh en uiterste vermaeck, noch in mijn armen hebbe; en eer[612]
[613] een droeviger mare my het hart afstoote. Dusdanige woorden[613]
[614] ontvielen den vader in het jongste afscheit: de dienaers droegen[614]
[615] hem, van flaeute bezweken, binnen het hof. De ruitery was alreede[+615]
[616] door d'ontslote poorten uitgereden, en Eneas en de getrouwe
[617] Achates reden onder de voornaemsten, daer na volghden d'andere[617]
[618] Trojaensche oversten: Pallas reedt zelf midden in den troep, en
[619] muntte met zijnen veltrock en beschilderde wapenen uit; gelijck[619]
[620] de Morgenstar, van Venus boven alle andere flonkerstarren bezint,[620]
[621] wanneerze met de baren des Oceaens besprengkelt, haer heiligh[621]
[622] aenschijn ten hemel opheft, en de duisternis verdrijft. De vrouwen
[623] staen op de vesten, en sidderen, en volgen de stofwolck en[623]
[624] scharen, die in het blancke harnas flickeren, noch met hare oogen
[625] na. De gewapenden streven voort tusschen de heggen, daer de[625-26]
[626] wegen allerkortst vallen. Het geroep verspreit zich, en het hoef-
[627] yzer van den viervoetigen draver vertrappelt in zijne gelederen
[628] den gront, dat het stuift en davert. By den kouden stroom van[628628-29]
[629] Cere leit een groot woudt, wijdt en zijt door der voorouderen[629-30]
[630] godtsdienstigheit heiligh geacht, en van alle kanten met holle[630-31]
[631] heuvelen en donkere denneboomen omcingelt. Men zeit, dat
[632] d'oude Griecken, die den Latijnschen bodem eerst bezaten, Syl-[632]
[633] vaen, den Bosch-en-veegodt, dit woudt en eenen feestdagh toe-[633]

[+][Randschrift:] *De ruytery rijdt te poort uit, en Pallas, heerlijk opgezeten, munt uit gelijck de Morgenstar, in den morgenstont*.

* TEKSTKRITIEK: r. 611-12 *mijn eenigh en uiterste vermaeck* is in de druk van 1659 vervangen door: *mijn eenigh vermaeck in mijnen hoogen ouderdom* (mea sola et *sera* voluptas). - 613-14 *Dusdanige..... afscheit;* deze woorden zijn in de dr. van 1659 vervangen door: *Het jongste afscheit perste den vader deze woorden uit het binnenste van zijn harte* (Haec genitor digressu dicta supremo fundebat). - 630 *holle* is in de druk van 1659 verv. door *oneffe*.

610-11 *terwijl de hoop.... onzeker is*, ter vertaling van *dum spes incerta futuri:* terwijl de verwachtingen van de toekomst nog onzeker zijn, terwijl de onzekere toekomst mij nog hoop laat.

612 *vermaeck:* lust, troost; *uiterste:* laatste; *uiterste* is de vert. van *sera* (voluptas); Vergilius bedoelt: de troost *van mijn ouderdom*.

613 *iemand het hart afstooten:* iemand de doodsteek toebrengen.

614 *jongste:* laatste.

615 *bezweken:* neergezegen; *van flaeute bezweken:* in onmacht ter aarde gestort.

617 *onder de voornaemsten* Lat. *inter primos:* in de eerste rijen, vooraan.

619 *uitmunten:* uitblinken, opvallen; *met beschilderde wapenen* (armis pictis); bij verschillende volksstammen werd het *schild* versierd met afbeeldingen van Goden.

620 *de Morgenstar:* Lucifer; *bezint:* bemind.

621 *wanneer.... besprengkelt;* de sterren rijzen bij hun opgang uit de Oceaan omhoog.

623 *de vesten:* de vestingmuren.

625-26 *de heggen:* het kreupelhout; *het geroep verspreit zich;* met het voorwaarts trekken van de ruitertroep dringen ook de krijgskreten steeds verder voort.

628 *davert;* de grond davert (dreunt) van het hoefgetrappel.

628-29 *By.... Cere* (prope amnem gelidum Caeritis); *Caere*: stad in Etrurië.

629-30 *door.... godtsdienstigheit:* door overoude vrome traditie.

630-31 *holle heuvelen* is de vert. van *colles cavi:* hellende, dalvormende heuvelen.

632 *d'oude Griecken,* vgl. r. 501-502; *bezitten:* bewonen.

633 *Sylvaen*, zie *Lantgedichten* I, r. 30.

Terwijl mijn zorgh noch vreest, en twijfelt ongewis,
De hoop van 't geen genaeckt noch heel onzeker is;[868]
Terwijl ick u, mijn kint, mijn lust, mijn liefste leven,
Noch in mijne armen drucke, en eer, door 't wederstreven
Van 't nootlot, my een maer van droefheit 't hart afstoot'.[870-71871]
De grijze vader stort dees klaght uit in dien noot
Van 't uiterste afscheit, en de dienaers, onder 't spreecken,[873]
Verdragen hem in 't hof, die flaeu is, en bezweecken.[874]
De ruiters spoeden ree vooruit door d'ope poort.[875]
Eneas en de trouwe Achates reden voort,
Bestuwt met eenen stoet der treffelijckste heeren.
Alle andere oversten den Troischen sleep vermeeren.[878]
In 't midden van den troep rijdt Pallas, 's konings spruit,[879]
En munt met veltrock en bemaelden beucklaer uit:[880]
Gelijck de morgenstar, van Venus zelve boven
De flonckerstarren, die het flaeuwer licht verdooven,[882]
Verkoren en bezint, wanneerze, klaer en licht,
En van de zee besprengt, haer heiligh aengezicht
Ten hemel opheft, en de nacht verdrijft ten leste.
De vrouwen staen bedruckt, en siddren op de veste,
En volgen met haer oogh de stofwolck van den helt,
En blanck gewapenden, en hunnen draf door 't velt.
De krijghsliên streven voort, langs haegh, en ackerwallen,
En tusschen heiningen, daer korter wegen vallen.[890]
Het krijghsgerucht verspreit door bosch, en bergh, en dal,
Op d'aenkomst van dit volck, zich breet en overal.
De kleppende ysre hoef van viervoetige draveren,[893]
Vertrappelt in 't gelidt den gront dat velden daveren,
En stuiven, waer men draeft. omtrent den kouden vliet
Van Cere leght een woudt, dat breet zijn wortels schiet,[896]
En wijt en zijt ontzien, en, heiligh om der vaderen[897]
Godtvruchtigheit geacht, rondom in denne bladeren,[898]
En donckre schaduwen, en holle daelen leght.
Hier heeft van outs de Grieck, die eerst, gelijck men zeght,
Den gront van Latium bezat, den Ackergoden
En Bosch- en veegodt woudt en feestdagh aengeboden.[902]

868 *hoop;* verwachting.
870-71 *door 't wederstreven van 't nootlot:* door 't weerbarstige, vijandige lot.
871 *een maer van droefheit:* een droeve mare; *'t hart afstooten:* het hart doorboren.
873 *uiterste:* laatste.
874 *verdragen:* wegdragen.
875 *ree:* reeds.
878 *den Troischen sleep vermeeren:* vermeerderen (voegen zich bij) de schaar der Trojaanse volgelingen.
879 *van den troep:* van *zijn* schare (die achter de Trojanen oprukte).
880 *bemaelden beuckelaer:* beschilderd schild.
882 De (alle) fonkelende sterren (planeten?), die de matter schijnende sterren voor haar glans doen verbleken.
890 En tussen de uit kreupelhout bestaande omheiningen der akkers en velden door, waar de weg het kortst is.
893 De Alexandrijn hapert; men zal wel moeten lezen: *van viervoet'ge draveren.*
896 *een woudt, dat.... schiet:* een uitgestrekt woud.
897 *ontzien:* in ere gehouden.
898 *in denne bladeren:* tussen bebladerde denneboomen, in het loof van denneboomen.
902 *woudt.... aengeboden:* dit woud toegewijd en (hun ter ere) een feestdag ingesteld.

*

[634] wijdden. Niet wijdt van hier hadden Tarchon en de Tyrrheenschen[634]
[635] veiligh hun leger geslagen, en men kon alreede van den hoogen[635]
[636] heuvel al de keurbende zien, die wijt en breet over het velt
[637] uitgespreit lagh. Vader Eneas en de jeught ten oorloogh uitge-[637]
[638] lezen, begeven zich derwaert aan, en vermoeit zijnde, verquicken[638]
[639] zich hier, en voederen hunne paerden.

[640] Maer toen Venus, de blancke Godin, met geschencken uit de[640]
[641] wolcken, haren zoon genaeckte, en heimelijck van verre, by den[641]
[642] koelen stroom, in een boghtigh dal vernam, bejegendeze hem[642]
[643] minnelijck, en sprack: mijn zoon, zie hier breng ick u de beloofde[+]
[644] wapens, die mijn man zoo kunstrijck heeft volwrocht, op dat ghy
[645] nu niet zoudt schroomen verwaende Laurentijnen, of den straffen[645]
[646] Turnus in den strijt uit te daegen. Zoo sprack de Cythereesche[646-47]
[647] Godin, omhelsde haren zoon, en leide de flickerende wapens
[648] onder een eicke, tegens hem over. Hy vermaeckt met die gaven[648]
[649] en treffelijcke vereeringe der Godinne, kan zich niet zadt zien,[649]
[650] slaet zijn oogen over elck stuck in 't byzonder, verwondert zich,[+]

[+][Randschrift:] *Venus brengt Eneas de beloofde wapens:*

[+][Randschrift:] *hy bezichtight helm en zwaert, en harnas, glinsterende gelijck een blaeuwe wolck, van de zon beschenen: hy bezichtigt oock den beuckelaer, doorwrocht met profecyen, en Roomsche historien.*

* TEKSTKRITIEK: r. 651 *met zijne handen en armen* is in de dr. van 1659 uitgelaten (interque *manus et bracchia* versat...). - 657 *schrander op profecyen* is in de dr. van 1659 vervangen door: *schrander op het voorspellen van*.

634 *Tarchon;* zie r. 350.

635 *leger:* legerplaats; *van den hoogen heuvel;* Vergilius schijnt met *de cello celso* te bedoelen: *op* of langs de hellingen van de heuvel. De *keurbende* (legio) is dan het legioen van Tarcho, dat de aanrukkende Trojanen en mannen van Pallas in de verte reeds langs de heuvelhellingen en op de vlakte zien legeren. Het is twijfelachtig, of Vondel met *men* Aeneas en zijn mannen bedoelt, die dan *van een hoge heuvel* de troepen van Tarcho in de verte zien legeren(ook zò wordt de Lat. tekst wel opgevat); maar in de vert. in verzen is Vondels weergave stellig onjuist: daar is *men* Tarcho en zijn leger, die Aeneas met zijn manschappen zien aanrukken (zie vs. 904-906).

637 *de jeught ten oorloogh uitgelezen:* bello lecta iuventus.

638 *zich verquicken:* zich verzorgen, uitrusten.

640 *blanck,* hier, evenals in r. 168 de vert. van *candida:* stralend van schoonheid (maar vgl. Vondels opvatting, vs. 910).

641 *heimelijck; alleen* in vs. 912 geeft de bedoeling van het Lat. *secretum* duideliker weer; *van verre* (procul) verduidelikt dat (bij Vergilius); hij was afgescheiden van zijn makkers; *in valle reducta:* in een eenzaam dal, zegt Vergilius verder (vgl. r. 642: *in een boghtigh dal*).

642 *bejegenen,* hier: tegemoet treden.

645 *verwaent* (superbus): hooghartig, aanmatigend; *straf* (acer): heftig, grimmig.

646-47 *de Cythereesche godin:* Venus; zie *Aen.* I, r. 291.

648 *vermaeckt met:* verheugd over, blij met.

649 *treffelijcke vereeringe:* kostelik eregeschenk.

[651] en keert met zijne handen en armen om en wederom den vier-[651-52]
[652] brakenden helm, met zijnen vervaerlijcken kam, het bloedige[652]
[653] zwaert en koperen borstharnas, een blaeuwe wolcke gelijck, waer[653]
[654] in de zon met hare gloeiende stralen van verre speelt en flickert.
[655] Daer na bezichtight hy de laerzen, luchtigh met gout en zilver[655]
[656] overtrocken; en speer en beuckelaer, met onuitsprekelijcke kunst[656]
[657] doorvlochten. De Viergodt schrander op profecyen, en niet on-[657]

651-52 *den vierbrakenden helm* (galeam flammas vomentem): de vuurspuwende helm; de helm die een schitterende glans uitstraalt.

652 *kam* (ter vert. van *crista*), aldus genoemd naar de gelijkenis met de kam van een haan; *het bloedige zwaert:* het dood en verderf brengende zwaard (ensem fatiferum).

653 *blaeuw* (caeruleus): donker, staalblauw.

655 *de laers*, ter vert. van *ocrea:* scheenplaat; de glimmende scheenplaten, uit dikwijls gepuurd goud en electron (zie r. 426) vervaardigd, zegt Vergilius (levis ocreas electro auroque recocto); Vondel heeft blijkbaar *levis* met lange *e* (glad, glanzend) hier weer verward met *levis* met korte (licht van gewicht, dun); vandaar zijn *luchtigh* en *overtrocken;* vgl. vs. 931-932.

656 *beuckelaer, met.... doorvlochten* is de vert. van: textum non enarrabile clipei: het schild waarop geweven staan, waarop in relief zijn aangebracht een niet te noemen (te beschrijven) aantal voorstellingen; vgl. vs. 933.

657 *schrander op:* verstand hebbend van, bekend met; *met... zaecken* is een nadere verklaring van *schrander op pr.* (haud ignarus vatum).

d'Aertswichlaer Tarchon sloeg het leger by dees stê:
En van den hoogen top des heuvels kon men ree
De keurebenden zien, die met de Troische braven[905]
Heel wijt en breet rondom door 't open velt quam draven.
De vorst Eneas, met al wat in 't harnas bloeit,[907]
Begeeft zich derwaert aen, en, van den toght vermoeit,
Verquickt zich hier, en voêrt het paert by dees bosschaedje.
Maer toen nu Venus, blanck van verf, met haer schenckaedje
Uit eene wolck genaeckte, en nederzweven quam,
Daer zy den zoon alleen in 't boghtigh dal vernam,
By dezen koelen stroom, ontmoetze hem met minne,[913]
En zeght: mijn zoon, zie hier de wapens der Godinne,
Uw moeder, door belofte aen dit geschenck verknocht,[915]
Zoo kunstrijck en zoo schoon van haer' gemael volwrocht,
Op datge niet ontziet verwaende Laurentynen,
Of strengen Turnus, een' aenhitser van den zijnen,[918]
Te daegen in den slagh. zoo spreeckt tot haeren zoon
De Cypersche Godin, gedaelt uit 's hemels troon,[920]
Omhelst hem minzaem, leght in schaduwe van lover
En eicke blaên geweer en schilt hier tegens over
Eneas, die vermaeckt met dezen grooten schat,
Zich aen dit godtsgeschenck niet moê kan zien noch zadt.
Hy weit zijne oogen vast in stuck voor stuck byzonder,[925]
Keert om en wederom elck hemelsch werck en wonder,[926]
Den helm, die vier braeckt, en afgrijslijck is van kam,
Het dootelijcke zwaert, de gloênde vlam by vlam[928]
Van 't kopren harrenas, een wolck gelijck, die blickert,
Waerin de zon van verr' met gloet van straelen flickert.
Hierna bespiegelt hy de laerzen, met fijn gout[931]
En zilver overkleet, de speer, dat spitse hout,
Den beucklaer, zoo vol kunst doorvlochten als 't kan lyen.[933]
De Viergodt, schrander op verborge wichleryen,[934]

905 *braef:* dapper.
907 *bloeit* (in jeugdige dapperheid uitblinkt) is wel gekozen in verband met *jeught* (en uitgelezen) in de prozatekst.
913 *ontmoeten:* te gemoet treden.
915 *verknocht aen:* gebonden aan, verplicht tot.
918 *streng:* heftig, onstuimig.
920 Venus heet de *Cypersche Godin*, omdat het eiland Cyprus als haar geliefde verblijfplaats gold en daar haar eredienst bloeide.
925 *zijne oogen weiden in:* zijn ogen (met aandacht) laten gaan over.
926 *werck en wonder:* wonderwerk.
928 *dootelijck*, ontstaan uit *dootlijck;* de *e* heeft zich ontwikkeld *na* de verscherping van de slot-*d* (in doodlijk) tot *t*.
931 *bespiegelen:* beschouwen, bekijken.
933 Met zoveel kunstwerken versierd, als maar op een schildvlak zijn aan te brengen.
934 *verborge wichleryen:* de nog verborgen gebeurtenissen der toekomst.

*

[658] kundigh in toekomende zaecken, wrocht daer in d'Italiaensche
[659] geschiedenissen, en Roomsche zegestaetsien: men zagh daer al[659]
[660] 't geslacht des toekomenden stams, van Askaen af, en d'oorlogen,[660660-61]
[661] d'een na d'ander gevoert. Hy wrocht'er, hoe een wolvin, zwanger[661-62]
[662] by Mars, in het groene hol gelagh: de tweelingen hingen en
[663] speelden aen hare borsten, en zogen de moeder, zonder schroom-[663]
[664] te: zij, haren hals reckende en ombuigende, streelde nu het een,
[665] dan het ander, en lickte en bootste de leden met de tonge: niet[665]
[666] verre van hier tekende hy Rome, en de Sabijnsche maeghden,[666]
[667] onbeschoftelijck in 't gestoelte des schouwburghs geschaeckt;[667]
[668] terwijl men de groote schouwspelen speelde; en den nieuwen[668]
[669] krijgh, gesproten tusschen de Romainen, den ouden Tatius, en[669]
[670] het gestrenge Kurien: daer na hoe de zelve gewapende Koningen[670]
[671] onderling het gevecht staeckten, en voor Jupijns altaer, met offer-
[672] schalen in de hant, het verbont door het slaghten van een zeuge[672]
[673] bevestighden: niet verre van hier wert Metius met vier paerden[673]
[674] van een getrocken (maer ghy Albaener zoudt uw woort gestaen[674-75]
[675] hebben) Tullus sleepte 't ingewant des logenachtigen mans door[675]
[676] het bosch; en de hagedorens dropen van bloet, dat hem ontliep.

* TEKSTKRITIEK: r. 662 *gelagh* is in de druk van 1659 vervangen door: *geworpen hadde*. - 672 *offerschalen* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door *offerkelcken*.

659 *Roomsche zegestaetsien:* Romeinse triomftochten.

660 *al 't geslacht des toekomenden stams, van Askaen af;* versta: al de afstammelingen die uit Ascanius zouden voortkomen; vergelijk de vertaling in verzen, vs. 938-939.

660-61 *d'oorlogen, d'een na d'ander gevoert:* een lange reeks van oorlogen, die zouden worden gevoerd.

661-62 *Hy wrocht'er.... gelagh* (baarde, jongen wierp) is een onjuiste vert. van: fecerat et viridi fetam Mavortis in antro procubuisse lupam: hij beeldde er op af (dreef er in) een wolvin, die pas jongen had geworpen in de groene grot van Mars (zie verder *Aen.* I, r. 306-308 met aant.).

663 *borsten:* spenen; *de moeder* (matrem): het moederdier, de zoogster hier; *schroomte:* vrees.

665 *bootsen* (fingere): (door likken) fatsoeneren (vgl. het oude volksgeloof omtrent de beer, die ook haar wanschapen jongen door likken vorm en gestalte zou geven).

666 *niet verre van hier tekende hy:* versta: dicht daarbij had hij gedreven, afgebeeld; *de Sabijnsche maeghden;* volgens de sage organiseerde Romulus, kort na het stichten der stad Rome, grote feestelikheden; de nieuwe burgers van de stad schaakten Sabijnse maagden, die als toeschouwsters op dit feest kwamen; zo werden de eerste huweliken in de jonge stad gesloten. Deze schaking deed een oorlog tussen de Romeinen en Sabijnen ontstaan (zie r. 668-669).

667 *onbeschoftelijck* (sine more): met terzijdestelling van recht en fatsoen; brutaal en onbeschaamd; *'t gestoelte:* de zitplaatsen voor de toeschouwers, de toeschouwerruimte.

668 *terwijl.... speelde*, ter vert. van: *magnis Circensibus actis:* tijdens de 'belangrijke spelen in het circus' (Vergilius bedoelt hier de zgn. Consualia, feesten ter ere van Neptunus).

669 *Tatius:* koning der Sabijnen; de hier genoemde oorlog eindigt met een verdrag, waarbij Tatius als mederegent van Romulus te Rome wordt erkend; zo smolten de Sabijnen van de Capitolijnse heuvel met de Latijnen op de Palatijnse samen.

670 *en het gestrenge Kurien;* versta: bijgestaan door de strenge inwoners van Cures of *Curium* (de hoofdstad der Sabijnen); de Sabijnen waren vroom en ernstig, *streng* van zeden; *daer na;* vul aan: had Vulcanus in beeld gebracht.

672 *het verbont;* zie de aant. bij r. 669.

673 *Metius,* Mettus of Mettius Fufetius, een veldheer uit Alba Longa in de tijd, toen *Tullus Hostilius* koning over Rome was.

674-75 *maer.... hebben:* maar gij, man van Alba Longa, zoudt (moest) uw woord gestand hebben gedaan; Mettius had zich tegenover Rome verraderlik gedragen.

675 *'t ingewant*, ter vert. van *viscera:* de bloedige leden.

[677] Porsenne beval den uitgedreven Tarquijn wederom in te halen,[677677-82]

677 Hier begint de beschrijving van de vierde afbeelding: *Porsenna en Tarquinius*.
677-82 *Tarquijn*, Tarquinius Superbus, de laatste der koningen, een wrede tiran volgens de sage, was in 510 verdreven; hij vond steun bij de Etruskiese vorst *Porsenna,* die hem weder in zijn waardigheid wilde herstellen. De Romeinen werden door P. verslagen, vluchtten over de Tiberbrug in hun stad terug en de vijand zou de stad zijn binnengedrongen, als niet *Horatius Cocles* de aanstormende vijanden op de brug zo lang had tegengehouden, dat de brug afgebroken en vernield in het water stortte; H. redde zich al zwemmende. Later schijnt Porsenna toch de stad te hebben ingenomen; de Romeinen moesten gijzelaars geven, onder welke de dappere *Cloelia* was, een jonkvrouw die met haar medegijzelaars wist te vluchten, door de Tiber zwom en veilig weer binnen Rome terugkeerde.

En niet onkundigh van den tijt, die volgen zal,
Had hier al 't Italjaensch toekomende geval,[936]
De zegestaetsien van Rome oock in gedreven.
Men zagh 'er al 't geslacht, en d'afkomst, en de neven,[938]
Te spruiten uit Askaen, en wat die telgen roert,[939]
En d'oorelogen, d'een na d'ander uitgevoert.
Hy wrocht'er een wolvin, die, by den Krijghsgodt zwanger,
In 't groene hol gelagh. de tweelingen, hoe langer
Hoe kloecker, hingen beide en speelden aen haer borst,
En zogen moeders speen vrymoedigh voor den dorst.
Zy reckt en buight den hals by beurte naer die teêren,
Om overal hun leên te licken, te bootseeren
Met haere gladde tong. hy tekende hierby
De stadt van Rome, en hoe haer jonge burgery
Sabynsche maeghden schaeckte, al t'onbeschoft in 't woelen
Des schouburghs, onder 't spel en levendigh krioelen.[949-50]
Men ziet den nieuwen krijgh, die tusschen den Romain
En ouden Tatius, en Kurien, noch klein
Van middelen, ontstack: hoe, na verloop van zaecken,[952-53]
Die koningen hierna 't gevecht in 't harnas staecken,
En voor Jupijns altaer, met kelcken in de hant,
Door 't slaghten van een zeugh, bezeeglen 't vreverbant:
En Metius, niet wijt van hier, wort, om 't veraerden
Van trouwe, op 't velt van een getrocken met vier paerden.[957-58]
[Maer gy Albaener deed uw woorden best gestant.][959]
De straffe Tullus sleept het eerloos ingewant[960]
Des logenaers door 't bosch. de hagedorens dropen
Van beecken bloets, dat uit zijne aderen quam loopen.
Porsén benaeut de Stadt met alle zijne maght,
Gebietze streng Tarquyn, voor 's hants met al 't geslacht[964]

936 *'t toekomende geval:* de toekomstige lotgevallen.
938 *geslacht, afkomst* en *neven* zijn synoniemen.
939 *wat die telgen roert:* alles wat dat nageslacht betreft, het leven en bedrijf dier nazaten.
949-50 *in 't woelen des schouwburghs:* onder de dringende (krioelende) menigte der toeschouwers (in het theater).
952-53 *noch klein van middelen;* de Lat. tekst heeft *severus* (proza-vert.: *gestreng*).
957-58 *'t veraerden van trouwe:* het verzaken van zijn trouw, zijn woord; *veraerden:* ontaarden.
959 *deed.... best gestant:* had beter gehandeld met uw woord gestand te doen.
960 *straf:* streng.
964 *voor 's hants:* openlik, in 't openbaar; zie *Ned. Wdb.* V, 1846; of kan het hier de betekenis van vroeger, te voren hebben?; *met al 't geslacht:* met al zijn bloedverwanten.

*

[678] en benaeude de stadt met een machtigh belegh: d'Eneadijnen[678-81]
[679] streefden voor den vrydom tegens yzere spietsen en zwaerden
[680] aen: ghy ziet hem van gramschap tieren, en dreigen, om Kokles,
[681] die de brugh durf afbreecken; en om Klelie, die hare banden
[682] los ruckende, over den stroom zwemt. Boven in den schilt stont
[683] Manlius, wachter van den Tarpeeschen burgh, beschermde den[683]
[684] tempel, en hielt het hooge Kapitool in; en het nieuwe hof van[684684-85]
[685] Romulus was slechts met riet en stroo gedeckt. De zilvere gans,
[686] hier in de vergulde galeryen hene en weder vliegende, quaeckte[686]
[687] vast, dat de Gallen voor de poort waren: de Gallen door duis-
[688] ternis en gunst des donckeren nachts beschermt, en door heggen[688]
[689] en struicken heengeslopen, hielden den burgh in. Hun hair was[689]
[690] zoo geel als gout, en hun goutgele baert begost uit te breken:[690]
[691] hun gestreepte wapenrocken glinsterden: de goude keten hing[691]
[692] om den sneeuwitten hals: elck drilde met zijne vuist een paer[692-93]
[693] Alpische schichten: zy beschutten de borst met lange schilden.
[694] Hier na had hy 'er de huppelende Salien, en naeckte Luperkalen[694]
[695] op gedreven, en offerbonetten van fijne schapewol, en rondassen[695-96]

* TEKSTKRITIEK: r. 684 *den tempel* is in de druk van 1659 vervangen door *de kerck*.

678-81 *benaeuwen:* in het nauw brengen, nauw insluiten; *machtigh:* geweldig, hardnekkig; *d'Eneadijnen;* de afstammelingen van Aeneas, de Romeinen; *aenstreven tegens:* oprukken tegen; *hem:* Porsenna; *om:* wegens.

683 Volgens de sage werd Rome in 390 v. Chr. aangevallen door de Galliërs, die de stad binnendrongen en het Capitool belegerden, dat door *Manlius* moedig werd verdedigd. Het plan der Galliërs om het Capitool bij verrassing te overrompelen werd door de waakzaamheid der ganzen van het Capitool verijdeld; *wachter van den Tarpeeschen burgh:* bewaker van het Capitool; vgl. r. 370-371 met aant.

684 *den tempel:* de tempel van Jupiter Capitolinus, staande tegenover de burg ('het hooge Kapitool'); *inhouden:* bezet houden.

684-85 *en het nieuwe hof.... gedeckt,* ter vert. van: *Romuleoque recens horrebat regia culmo* = het nieuwe koninklike verblijf was ruig van Romulus' stroo, d.i. Romulus' verblijf stond daar (daarop afgebeeld) glanzend van nieuwheid en vers gedekt met stroo. Op het Capitool werd bewaard als heiligdom de eenvoudige hut, die Romulus tot koninklik verblijf had gediend (vgl. ook vs. 976-77); *de zilvere gans;* als herinnering aan het in aant. 683 vermelde feit stond op het Capitool een zilveren gans.

686 *in.... vliegende;* versta: fladderend (zoals de ganzen die opgeschrikt waren door de nadering der Galliërs) in het vergulde portiek.

688 *gunst:* begunstiging.

689 *hielden.... in,* hier: stonden op het punt te bezetten.

690 Vondel vertaalt (ollis) *aurea vestis* (zij droegen een gouden tunica) volgens de vroeger heersende opvatting met de woorden: *hun goutgele baert begost* (begon) *uit te breken*.

691 *gestreepte wapenrocken*; nl. van gouddraad vervaardigd, met zilveren strepen er door; in de vert. in verzen spreekt Vondel van *purpre streepen*.

692-93 *een paer Alpische schichten* (duo Alpina gaesa): een paar werpspiesen, zoals de Alpenbewoners dragen.

694 *de huppelende Salien;* vgl. de aant. bij r. 305; *naeckte Lupercalen;* bij de feesten ter ere van *Lupercus* (de Lupercalia; zie r. 365) offerden de priesters aan Pan een geit en trokken dan naakt - slechts een geitevel om de lendenen dragend - door de stad. Zij - en andere priesters, de flamines - droegen een muts, waarop een olijftakje met wol omwonden (zie r. 695 *offerbonetten:* offermutsen; Vergilius bedoelt hier met *lanigeros apices* (door Vondel letterl. weergegeven als: *offerbonetten van fijne schapenwol*): (en de) flamines met mutsen van wol.

695-96 *rondassen* (schilden).... *gevallen;* onder de regering van Numa zou een schild uit de hemel zijn gevallen; naar dit model werden elf andere gemaakt en deze twaalf schilden werden jaarliks door de Saliërs in plechtige optocht door Rome rondgedragen.

[696] uit den hemel gevallen. De kuische joffers in zachte rosbaren,[696]
[697] geleidden het Heilighdom door de stadt. Verre van hier stelde[697]

696 *rosbaer:* draagkoets of draagstoel, door twee paarden gedragen, waarvan het éne voor, het andere achter de draagstoel liep; het woord is hier de vertaling van *pilentum:* overdekte (doch op zij open) staatsiewagen der Romeinse matronen bij godsdienstige feesten en spelen.

697 *het Heilighdom*, ter vert. van *sacra:* heilige voorwerpen, reliquieën, bijv. het r. 695-696 genoemde schild; *verre van hier*, ter vert. van *hinc procul:* op enige afstand van dit (vorige) beeld.

Uit zijnen stoel gejaeght, met eere weêr t'ontfangen.
Eneas afkomst streeft met blyschap en verlangen
Naer d'eerelijckste doot, voor haeren vryen staet,[966-67]
Door speer, en zwaert, en vreest noch vyant, noch soldaet.
Gy ziet hoe hy haer dreight, van toorne en gal ontsteecken[969]
Om Kokles, die de brugh van achter af laet breecken;
En oock om Kleli, die, van boey noch stael beklemt,
Nu los en onbeschroomt den Tyber over zwemt.
In top van dezen schilt staet Manlius, de wachter
Van zijn' Tarpeeschen burgh, en keert den godtsverachter[974]
Uit d'eerste kercke, en houdt het hooge Kapitool,[975]
En 't hof van Romulus, dat, eerst gebout, noch school[976]
In rieten dack, en stroo. hier schijnt de gans in lyen
Die met haer zilvre pen, door gulde gaeleryen
Vast heene en weder vlieght, en quaeckt al brant, en moort,[979]
En schreeut, dewijl de Gal alreede is voor de poort.
De Gal, verdadight door de gunst en duisternissen,[981]
En schaduwen ter sluick geboort door braem, en klissen,[982]
En haegh, en struick, had nu den burgh in, trots en stout.
Zijn haerlock en zijn haer was blont en geel, als gout.
De blonde baert brack uit. de wapenrocken bloncken
Van purpre streepen, en de goude ketens proncken
Om hunnen blancken hals. elck drilt met zijne hant
Twee berreghschichten. zy beschutten in dien stant[988]
De borst en boezem fors met hunne lange schilden.
Hy dreef hierna in 't werck de priesterlijcke gilden[990]
Van Mars, de Saliën, den naeckten Luperkael,
De schaepewolle muts, des offraers tempelprael,[992]
En schilden en rondas, die uit den hemel vielen.
De rosbaer, prat gelaên met joffren, kuische zielen,[994]
Geleit het heilighdom eerbiedigh door de Stadt.

966-67 Aeneas' nakomelingen offeren gaarne hun leven in een eervolle strijd voor hun onafhankelikheid.
969 *haer* heeft betrekking op *afkomst* (vs. 966).
974 *den godtsverachter:* de Galliërs (die niet de Romeinse goden aanbaden).
975 *d'eerste kercke:* de voornaamste tempel (zie de proza-vert.); *houden:* bezet houden, verdedigen.
976 *eerst:* pas (deze vert. is onjuist; vgl. r. 684-85 met aant.).
979 *al:* niets dan, al maar.
981 De Galliër, onder dekking van de (hem begunstigende) duisternis; *verdadight:* verdedigd.
982 *en schaduwen* hangt ook nog af van *verdadight door; braem en klissen:* doornen en distels.
988 *berreghschichten;* verg. de proza-vert., r. 693; *in dien stant:* aldus gereed staande tot de krijg.
990 *de priesterlijcke gilden:* de priestercolleges; *de Saliën* is hierbij bijstelling evenals: *den naeckten Luperkael*.
992 *tempelprael* (bijstelling bij *schaepewolle muts*): feestdracht bij godsdienstige plechtigheden.
994 *prat gelaên met joffren:* trots op de 'joffren', die zij voert.

*

[698] hy oock Plutoos helsch Rijck, en hooge poorten, en de straf der[698]
[699] schelmeryen, en u, o Katilyne, die noch aen d'overhellende klip[699]
[700] hangt, en voor de grimmassen der Razernyen schrickt; oock[700]
[701] d'afgezonderde godtvruchtigen, en Kato, die hun wetten voor-[701]
[702] schrijft. Onder deze afbeeldingen gingk het gouden beelt der[702-703]
[703] wijtstreckende en verbolge zee voort: de blaeuwe golven zagen
[704] wit van schuim; en dolfijns van klaer zilver veeghden met hunne[704]
[705] staerten door het water hene, en sneden de baren in eenen kringk.[705]
[706] Midden in zagh men de vloten met koper beslagen, en den Ak-[706-707]
[707] tiaschen zeestrijt: ghy zoudt den ganschen Leukates van een[707-708]
[708] volslagen gevecht zien barnen, en gout in de dijningen schitteren.
[709] Aen dezen kant staet Augustus Cesar (wiens vrolijck hooft ter[709]
[710] wederzijde van vier en vlam straelt, en op de kruin het vaderlijcke[710]
[711] gesterrente voert) op het hooge achterkasteel, met zijne Huis-[711]
[712] goden, en groote Goden, en de Vaderen, en het volck, en voert[712]
[713] d'Italianen in den zeestrijt aen. Aen gene zijde staet de trotse
[714] Agrippe, wiens hair met een kroon van galioenen, een trots[714][714-15]

* TEKSTKRITIEK: r. 714-15 *een trots oorlooghsmerck* is in de druk van 1659 vervangen door: *een trotse oorloghsprijs* (belli *insigne* superbum).

698 *Plutoos helsch Rijck:* de onderwereld.

699 *Katilyne:* Catilina, een berucht samenzweerder, door Cicero ontmaskerd (63 v. Chr.); Vergilius stelt het voor, alsof hij in de onderwereld een soortgelijke straf ondergaat als Prometheus (zie VIde *Herderskout*, r. 44); in plaats van de gier of arend treden hier de Furiën op (r. 700).

700 *grimmassen* (ora) *der Razernyen:* vervaarlike, dreigende blikken der Razernijen.

701 *afgezondert,* nl. van de boosdoeners; *Kato*; er zijn twee Cato's die hier in aanmerking kunnen komen: C. de oudere (± 150) en zijn achterkleinzoon, die ± 100 jaar later leefde; wie nu, volgens Vergilius, zijn strenge rechtspraak in de onderwereld voortzet, is niet met zekerheid uit te maken.

702-703 *Onder.... voort*, is een onjuiste vert. van: haec inter tumidi late maris ibat imago aurea: hier tussen in het midden ontrolde zich breed uit het deinende gouden oppervlak der zee (de tot dusver beschreven afbeeldingen bevinden zich op de *rand* van het schild); vgl. vs. 1003-1004.

704 *klaer* (clarus): blinkend (of bedoelt Vondel zuiver?).

705 *sneden.... kringk:* bewogen zich in een cirkel.

706-707 *den Aktiaschen zeestrijt:* de zeeslag bij kaap Actium (westkust van Griekenland), waarin Augustus Antonius versloeg.

707-708 *ghy zoudt.... zien barnen:* gij kondt zien bruisen; *den ganschen Leukates* (totum Leucaten): de gehele kust bij 't voorgebergte Leucates (dicht bij kaap Actium gelegen); *gout;* misschien de gouden wapenen en rustingen; *schitteren* is dan weerkaatsen; *dijning:* deining; de spelling *ij* is etymologies misschien juister dan de schrijfwijze met *ei*.

709 *vrolijck*, ter vert. van *laetus;* het woord is hier prolepties; Augustus is reeds van te voren verheugd, zeker als hij is van de overwinning.

710 bij *van vier en vlam stralen* denke men aan Augustus' blinkende helm; op die helm (zie: *op de kruin*) droeg hij *het vaderlijcke gesterrente* (patrium sidus), een afbeelding van de ster (komeet), die zich kort na de dood van Julius Caesar (wiens aangenomen zoon Augustus was) aan de hemel vertoonde; zie daarvoor de IXde *Herderskout*, r. 52 met aant.

711 *achterkasteel:* hoog oplopend achtergedeelte van een ouderwets oorlogsschip.

712 *Huisgoden:* penaten; *groote Goden*, zie r. 571 met aant.; *de Vaderen:* de senaat; dus: goden en senaat en volk staan aan de zijde van Augustus.

714 *de trotse Agrippe:* M. Vipsanius Agrippa, schoonzoon van Augustus; Augustus voert het bevel over het éne deel der vloot, die tegen Antonius strijdt, Agrippa over het andere.

714-15 *wiens hair.... glinstert;* Agrippa draagt een zgn. *corona navalis*, een scheepskroon (vs. 1019), een kroon versierd met gouden scheepssnebben; vgl. de *muurkroon* der Romeinen (zie Dl. II, blz. 126); *een trots oorlooghsmerck* (belli insigne superbum): een heerlike oorlogstrofee.

[715] oorlooghsmerck, glinstert, terwijl winden en Goden hem begun-
[716] stigen. Aen den anderen kant, met zijn onroomsche maght, en[716]
[717] velerhande wapenen, komt Antoni, de triomfeerder, van d'Oos-[717]
[718] tersche volcken, en het roode meir aenzetten, en sleept met zich
[719] Egypten, de maght van Oosten, de Baktren, het uiterste van zijn[719]

716 *met zijn onroomsche maght* (ope barbarica); Antonius streed met vreemde (o.a. Egyptiese) hulptroepen tegen Augustus.

717 *velerhande wapens:* een bonte verscheidenheid van wapenen; dit alles (716-717) is bedoeld als tegenstelling met r. 712; *de triomfeerder.... meir;* Antonius had met succes tegen de Parthen en Armeniërs gestreden; *van het roode meir* is de vert. van *a litore rubro:* van het strand der Indiese (oosterse) zeeën (de zeeën, waar de zon opkomt).

719 *Antonius* bestuurde, als lid van het tweede driemanschap het *Oosten* van het Romeinse rijk; daarvan was *Bactrie, Bactriana* wel het verst gelegen (het *uiterste*) gebied.

De kunst heeft, wijt van hier, oock Plutoos rijck gevat,[996]
De hel, en hooge poort, en straf der schelmeryen,
En u, ô Katilijn, die voor de Razernyen
En haer grimmassen yst, daer elcken oogenblick[999]
De steenrots overhelt, en u verplet van schrick:
Oock d'afgezonderden, godtvruchtigh by hun leven,
En Kato, die hun wet en wijs heeft voorgeschreven.[1002]
Het gouden beelt der wilde en overwijde zee
Hielt in dien ommegangk der beelden zijne stê.
De blaeuwe golf zagh wit van schuim, waer 't zeil quam vaeren.
De zilvren dolfijn vaeght met zijnen staert de baren,[1006]
En snijtze in eenen kringk. de vlooten, met beslagh
Van koper, quamen snel in 't midden voor den dagh,
Om t'Aktium te slaen. gy zoudt geheel Leukaten[1009]
In dien volslagen strijt, en teffens uitgelaeten,[1010]
Zien barrenen, het gout zien schittren in den vloet.
Gy ziet, aen dezen kant, heel blijde en wel gemoedt,
AUGUSTUS CESAR, om zijn hooft met vlamme en straelen
En vaderlijck gestarnte op zijne kruin staen praelen,
In top van 't zeekasteel, met Huisgoôn, groote Goôn,
De vadren, en het volck. hy voert, als uit den troon,[1016]
Alle Italjaenen aen ten zeestrijt op de baren.
Aen geene zijde staet de trotse Agrip, wiens haeren
Een scheepskroon voeren, tot een merck van oorloghsprael,[1019]
Terwijl hem weêr en wint en Godtheên altemael
Begunstigen. men ziet aen d'andre zy genaecken
d'Onroomsche maght, en met verscheide wapens blaecken[1022]
Antoni, die in 't oost doorluchtigh triomfeert,
En van de roode zee zeeghaftigh wederkeert,
Egypten met zich sleept, de maght der morgenlanden,
De Baktren, 't uiterste van zijn gebiet en stranden:

996 Op enige afstand hiervan heeft Vulcanus' kunst ook het rijk van Pluto vastgelegd (gedreven) op het schild.
999 *oogenblick;* vroeger ook manl.; de 'steenrots' helt over en dreigt *elk ogenblik* te vallen.
1002 *wijs:* levenswandel.
1006 *dolfijn,* met de klemtoon op de eerste lettergreep.
1009 *slaen:* slag leveren.
1010 In dien *volslagen* strijt; zo natuurgetrouw en zo doorwerkt was de afbeelding, dat ze de illusie wekte van een *echte* zeestrijd; *en teffens uitgelaeten:* (tegelijk) in onstuimige actie.
1016 *als uit den troon:* van af zijn verheven standplaats, die een *troon* gelijkt; of is *troon* hier hemel? (alsof hij een godheid uit den hemel is).
1019 *tot een merck van oorloghsprael:* als onderscheidingsteken van zijn roemrijke overwinningen.
1022 *verscheide:* verschillende, allerlei soort van; *blaecken:* schitteren.

[720] gebiet; en d'Egyptische beddegenoot, zijne schantvleck, volght[720]
[721] hem achter aen. Zy streven gelijckerhant toe, en de gansche[721]
[722] vlackte, tusschen het aenperssen der riemen benepen, schuimt[722]
[723] voor d'aenbruizende snuiten. Zy steken diep in zee: ghy zoudt[723723-24]
[724] meenen, dat afgespoelde Cykladen in zee zwommen, of steile
[725] bergen tegens bergen aenrenden: met zoo groot een gevaert[725]
[726] zetten de mannen de schepen, met galeryen en wachttorens op-[726]
[727] gebouwt, op elckandere aen. Men worpt 'er vierwerck van hennep,[727]
[728] en het hagelt 'er vlugge yzere punten: de zeeackers worden root[728]
[729] van verschen moort. De Koningin midden onder de vloot, schent[729]
[730] de troepen met haer Egyptisch rinckeltuigh aen, en ziet noch het[730]
[731] paer slangen achter haren rugh niet: allerhande slagh van ge-[731]
[732] droghten, haere Goden, en Anubis, de wachthont, voeren het[732]
[733] geweer tegens Neptuin, Venus, en Minerve: Mars hier in ge-[733]
[734] wrocht, raest met zijn zwaert midden in 't gevecht, met de wreede[734]
[735] Vloecken in de lucht: en de Tweedraght met den gescheurden[735]
[736] sluier vermaeckt, gaet haren gangk: Bellone volght haer met de[736]

720 *d'Egyptische beddegenoot:* Cleopatra, de Egyptiese koningin, waarmee Antonius gehuwd was; *zijne schantvleck* is een minder juiste weergave van *nefas:* o schande! Het was niet alleen een schande dat Antonius, de Romein, met een vreemdelinge gehuwd was, maar ook dat hij een vrouw in de krijg voerde.
721 *gelijckerhant:* allen te zamen (naderen zij tot de aanval).
722 *tusschen.... benepen:* samengeperst (in beroering gebracht) door de drift der riemslagen.
723 *snuiten:* voorstevens (rostris *tridentibus*).
723-24 *ghy zoudt meenen, dat:* het leek alsof; *afgespoeld:* losgespoeld, losgerukt; *Cycladen:* eilandengroep in de Aegaeiese zee; *zwommen:* dreven.
725 *met zoo groot een gevaerte* (tanta mole): met zulk een massale kracht.
726 *met galeryen en wachttorens opgebouwt* (omhoog gebouwd): waarop galerijen met wachttorens zijn aangebracht; een *galerij* was een betimmering achter aan het schip, die de spiegel verbreedde en versierde.
727 *vierwerck van hennep:* hennepen brandfakkels.
728 *vlugge yzere punten*: snorrende ijzeren spiesen (schichten); *de zeeackers*, ter vert. van *arva Neptunia:* de velden van Neptunus.
729 *van verschen moort* (van het beginnend bloedbad), ter vert. van *caede nova*, dat ook wordt weergegeven door: van een nooit te voren geziene slachting; *de Koningin:* Cleopatra; *aenschenden:* aanvuren.
730 *met haer Egyptisch rinckeltuigh* is de vert. van *sistro patrio;* een *sistrum* was een soort ratel (castagnetten), die bij de Egyptiese Isisdienst werd gebruikt.
731 Toen Cleopatra na de nederlaag bij Actium ervoer, dat zij in de triomfantelike intocht van Augustus te Rome zou worden meegevoerd, doodde zij zich, naar het verhaal luidt door slangengif; de afbeelding op Aeneas' schild stelt haar voor met twee slangen achter zich, gereed om de dodelike beet toe te brengen.
732 *gedroghten:* gedrochtelike voorstellingen; daarbij is *haere Goden* bijstelling; *Anubis:* een Egyptiese godheid, afgebeeld met een hondekop.
733 *voeren het geweer* (tenent tela): strijden; *hier in gewrocht:* op het schild afgebeeld (gedreven); de Lat. tekst zegt *caelatus ferro:* gedreven in ijzer. Vondel heeft *ferro* weergegeven door: *met zijn zwaert*.
734 *razen:* woeden.
735 *de wreede Vloecken* (furiën) mengen zich van boven uit de lucht in de strijd; zij zijn gevleugeld.

de Tweedracht.... vermaeckt: de godin der Tweedracht, trots op haar gescheurde sluier (scissa *palla*; haar gescheurd *opperkleed*, zegt de Lat. tekst; vgl. *Mdl. Wdb.* i.v. *sluier*).
736 *gaet haren gangk;* versta: schrijdt voort tussen de vechtenden; *Bellone:* Bellona, de oorlogsgodin, zuster van Mars.

[737] bloedige geessel. D'Aktische Apollo dit van boven aenschou-[737]
[738] wende, spande zijnen boogh: geheel Egypten en Indien, alle
[739] d'Arabiers, alle de Sabeeschen hierom verschrickt, keerden te[739]
[740] rugge. De Koningin zelf scheen recht voor wint door te gaen,[740]
[741] vierde de schooten, en liet alle zeilen vol staen. De Viergodt had

737 *d'Aktische Apollo;* Apollo had een tempel op het voorgebergte van Actium (zie *Aen.* III, r. 334 met aant.).
739 *de Sabeeschen:* de Sabaeërs, een volksstam in Gelukkig-Arabië.
740 *scheen,* ter vert. van *videbatur*. Vergilius bedoelt: *men zag*, hoe de koningin....

En d'echtgenoote van Egypte, dat schandael,[1027]
Volght hem van achter na. zy streven altemael
Eendraghtigh toe. al 't vlack, gedeckt met oorloghsschepen,[1029]
En tusschen perssen van hun riemen fel genepen,
Komt bruisschen voor den boegh met zijn opkrullend schuim.
Zy steecken diep in zee. het schijnt dat op het ruim
Der zee eilanden, die van hunne wortlen spoelen,[1033]
In 't water zwemmen, of de bergen t'zamen woelen,[1034]
En rennen tegens een: met zulck een groot gevaert
Van schepen, door hun wacht en torentrans bewaert,[1036]
En heerlijck opgebout met pracht van gaeleryen,
Zet 't een op 't ander toe. men worpt aen alle zyen,
Daer 't yzer hagelt, werck en brandtuigh, boort aen boort,[1039]
En d'ackers van de zee zien root van verschen moort.
De koningin, heel fier, in 't harte van de vloote,[1041]
Schent met haer rinckeltuigh van Memfis kleene en groote[1042]
En alle troepen aen, en merckt noch niet hoe vlugh[1043]
Twee slangen kringkelen van achter op haer' rug.
Haer goden, allerley wanschapene gedroghten,
En hont Anubis boôn de tanden, en bevochten
Neptuin, en Venus, en Minerve met gewelt.
Hier raest de vader Mars, gedreven in het velt
Des schilts met zijnen dolck. de wreede Vloecken steuren[1049]
De lucht. de Tweedraght, zoo beholpen met het scheuren
Van haeren sluier, gaet haer' gangk, en streeftze voor.[1050-51]
Bellone volght met haer bebloede zweep op 't spoor.[1052]
Apol op Aktium, dit ziende van om hooge,
Zet endelijck zich schrap met opgespannen booge.[1054]
Egypter, Indiaen, Arabers, en Sabeen
Verschricken voor zijn' pijl, en bieden vlughtgemeen[1056]
Hem daetelijck den rug. de koningin verlegen[1057]
Schijnt recht voor wint de zee te ruimen, en te veegen,
En viert de schooten, zet nu alle zeilen by.
De Viergodt had haer by de doôn, aen d'eene zy,

1027 Zie de aant. bij r. 720.
1029 *eendraghtigh:* tegelijk.
1033 *wortel:* basis.
1034 *t'zamen woelen:* op elkaar botsen.
1036 *door hun wacht en torentrans bewaert:* beschermd (versterkt) door wachttorens, met transen voorzien.
1039 *werck en brandtuigh:* brandend uitgeplozen touwwerk.
1041 *in 't harte van:* in het midden van.
1042 *kleene en groote,* een omschrijving voor *alle* (troepen).
1043 *hoe vlugh:* met hoe vlugge (lenige) bewegingen.
1049 *steuren:* in beroering brengen, onveilig maken.
1050-51 *beholpen met het scheuren van haeren sluier:* prat gaande op haar gescheurde sluier (scissa palla gaudens); zie de proza-vert.
1052 *volght.... op 't spoor:* volgt haar op haar schreden.
1054 *opgespannen:* strak gespannen.
1056 *vlughtgemeen*: gezamenlik vluchtend.
1057 *daetelijck;* vgl. vs. 928 *dootelijck; verlegen:* radeloos.

*

[742] haer onder de dooden uitgebeelt met een bleeck aengezicht,[742]
[743] alree naer de doot gezet; en hoe de wint uit Apulie waeiende,[743]
[744] haer over het water voortholp. Maer tegens haer over verscheen[744]
[745] het groote lichaem van den Nijl, die treurigh, al zijn gewaet[745]
[746] ontvouwde, den boezem opende, en d'overwonne vloot in zijnen
[747] schoot en stroom riep, om heur daer te bergen. Maer Cesar met[747]
[748] een driedubbele zegestaetsi de vesten van Rome inrijdende,[748]
[749] offerde aen d'Italiaensche Goden een onsterflijcke kerckbelofte[749-50]
[750] in drie hondert overtreffelijcke kercken, de gansche stadt door:
[751] de straeten krioelden van blijschap, en spel, en hantgeklap: in
[752] alle tempelen, om alle altaren gingen de Joffers ten reye: d'offer-[752]
[753] runders werden voor d'altaren ter aerde gevelt. Augustus op den
[754] sneeuwitten drempel van den blancken Febus gezeten, nam[754]
[755] kennis van der volcken schenckaedjen, en hingze aen de prachtige[755]
[756] pylaren. D'overwonne volcken, zoo door spraeck, als draght en[756]
[757] wapens onderscheiden, gaen voort op een lange ry. Hier maelde[757]
[758] Mulciber het geslacht der Nomaden, en d'ongegorde Afrikanen;[758]
[759] hier de Lelegen, en Karen, en Geloonsche schutters: d'Eufraet[759]
[760] ging 'er nu met eenen zachter stroom, en de Morijnen, de veer-[760]

* TEKSTKRITIEK: r. 752 *tempelen* is in de druk van 1659 vervangen door *kercken*. - 753-54 *op den sneeuwitten drempel* is in de gewijzigde druk van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *in den sneeuwitten tempel* (ipse sedens niveo candentis *limine* Phoebi); in 1659 wordt *tempel* vervangen door *kercke*.

742 *onder de dooden*, ter vert. van *inter caedes:* te midden van de slachting, het bloedbad.

743 *de wint uit Apulië waeiende* is de vert. van *Iapyx:* de West-Noordwestewind (*Iapygië*, een deel van Calabrië, Apulië ligt W.N.W. van Griekenland).

744 *verscheen:* werd zichtbaar (op het schild); vertoonde zich.

745 *het groote lichaem van den Nijl* (Nilum magno corpore): de machtige Nijlstroom.

747 Met: *Maer Cesar* (= Augustus) begint de uitvoerige beschrijving van de laatste voorstelling op Aeneas' schild; de triomftocht (zegestaetsi) van Augustus binnen Rome.

748 *een driedubbele zegestaetsi;* Augustus vierde in 29 v. Chr. op drie achtereenvolgende dagen drie triomfen: zijn zege bij Actium, zijn overwinning op de Dalmatiërs en zijn verovering van Alexandrië.

749-50 *offerde.... kercken* (tempels); Augustus deed een gelofte, die door alle eeuwen stand zou houden, nl. om de tempels en de tempeldienst der Goden te herstellen en te bevestigen; *in drie hondert kercken* vatte men op als nadere verklaring: in drie honderd, door hem ter ere der Goden gestichte tempels.

752 *gingen de Joffers ten reije* (chorus matrem)*:* deden de matronen in plechtige omgang hare gebeden.

754 *op den sneeuwitten drempel van den blancken Febus;* de tempel van (Phoebus) Apollo op de Palatinus was uit wit marmer opgebouwd; *blanck* (candens): blinkend, stralend.

755 *kennis nemen van:* in ogenschouw nemen; vgl. vs. 1080.

756 *pylaren:* tempelzuilen.

757 *gaen voort:* trekken langs hem; *malen* (fingere): afbeelden.

758 *Mulciber:* Vulcanus; *het geslacht der Nomaden:* de (zwervende) Numidiese stammen; *en d'ongegorde Afrikanen* (Afros discinctos: de Afrikanen met ruim neerhangende, niet toegesnoerde gewaden) dient te worden opgevat als nadere aanduiding van de *Nomaden*.

759 *de Lelegen, en Karen:* de oorspronkelike bewoners van de kust van Klein-Azië, later door de Grieken teruggedrongen; *Geloonsche schutters* (Gelonos sagittiferos): de met pijlen gewapende Gelonen (een Scythiese volksstam).

760 (*nu*) *met eenen zachter stroom* (jam mollior undis); dus: zonder (vroegere) onstuimige kracht, ter symbolisering van het feit, dat de volken aan de Euphraat door Augustus waren onderworpen; *de Morijnen* woonden in Noordelik Gallië, ver weg in het Noordwesten.

[761] gelegensten aller volcken, en de Rijn met beide zijn hoornen, en[761]
[762] d'ongetemde Daeck, en Araxes, t'ongestuimigh om zijn brugh[762]

761 *de Rijn met beide zijn hoornen,* ter vert. van *Rhenus bicornis:* de Rijn, die met twee monden (Rijn en Waal) in zee stroomt en zo een delta vormt.

762 *d'ongetemde Daeck*, ter vert. van *indomiti Dahae:* de moeilik te bedwingen Dahers (een volk ten zuiden van de Caucasus aan de Caspiese zee); de *Daeck* (Daciër) daarentegen woonde in Hongarije en Zevenburgen; *Araxes:* een onstuimige rivier in Armenië; de woeste stroom duldde geen brug; zo moeilik als het was over deze rivier een brug te slaan, even moeilik was het volk aan haar oevers te bedwingen. De zin der afbeeldingen, in r. 757-762 opgenoemd, is deze: alle volken der wereld liggen aan Augustus' voeten.

Bestorven uitgebeelt, met dootsche en bleecke verven,
En met een aengezicht, alree gezet naer 't sterven,
En hoe de wint, die koel uit Apulye blaest,[1063]
Haer over 't water helpt. aen d'overzy hier naest
Verscheen de Nylstroom, groot van lichaem, die 't aenschoude,
Weemoedigh zijn gewaet en boezem breet ontvoude,
En d'overwonne vloot te rug riep naer zijn' vloet,
Om haer te bergen: maer vorst CESAR, wel gemoedt,
Met een drydubble zege en staetsi dus de veste
Van Rome inrydende, gaf danckbaer nu ten beste,[1070]
Door zijne kerckbelofte in eeuwigheit verknocht,[1071]
Aen d'Itaeljaensche Goôn zijne offers, hun gebroght
In drywerf honderden voortreffelijcke kercken,
Door al de gansche stadt; die viert van al haer wercken.[1074]
De straet krioelt, van spel, en hantgeklap, en vreught
In alle tempelen. de joffers gaen verheught
Om elck altaer ten reie, en d'offerrunders worden
Geslagen voor 't altaer, naer d'oude en pleghtige orden.[1078]
AUGUST, in 't wit gewelf van blancken Febus, hoogh[1079]
Gezeten op den troon, nam kennis met zijn oogh
Van 's volcks mildaedigheit, schenckaedjen van de schaeren,
En hingze voort ten toon aen prachtige pylaeren.
Verwonne volcken, zoo door spraeck als dragt van kleên,
En wapen, en blazoen, en tekens onderscheên,[1084]
Recht voor dees staetsie op een lange ry verschijnen.[1085]
Hier maelde Mulciber den stam der Nomadynen,
En d'Afrikaners, niet gegort, en eene schaer
Geloonsche schutteren, de Lelege, en de Kaer.
Hier ging d'Eufraet nu zacht met zijne waterkolcken.
Hier zagh men den Morijn, de veerste van die volcken,
En oock den Rijn, met bey zijn hoornen, en den Daeck,
Noch noit getemt, en voort Araxes, die, vol wraeck,[1092]
Uit ongestuimigheit ontzeght een brug te draegen.[1093]
Eneas ziet den schilt des Viergodts, rijck beslaegen
Van veel historien, en moeders milde gaef[1094-95]
Met groot verwondren, en beholpen met dit braef[1096]
Afbeelden van zoo veele en onderscheide zaecken,
Die, hem noch onbewust, van langer hant genaecken,[1098]

1063 *Apulye*, met klemtoon op de derde lettergreep.
1070 *dus:* aldus (als overwinnaar).
1071 *verknocht:* verbonden.
1074 *die viert van al haer wercken:* die op al haar bouwwerken vreugdevuren heeft ontstoken?
1078 *geslagen:* geveld, geslacht; *naer d' oude en pleghtige orden:* volgens het oude, plechtige gebruik.
1079 *gewelf:* gewelfde tempelruimte of poort.
1084 *onderscheên* (onderscheden): onderscheiden.
1085 *voor dees staetsie:* voor Augustus, zoals hij daar in zijn volle luister op de troon zat.
1092 *noch noit:* nog nooit eerder; *vol wraeck:* bezield met wraakzucht.
1093 *ontzeggen:* weigeren.
1094-95 *beslaegen van:* bezet met.
1096 *verwondren:* bewondering; *braef:* voortreffelik, fraai.
1098 *van langer hant:* allengs (die geleidelik in de loop der volgende eeuwen tot werkelikheid zullen worden).

Schiet met die wapenen 't naemhaftige bedrijf[1099]
En d'avontuuren van zijn afkomste aen het lijf.

1099 *met die wapenen:* met de hem door Venus geschonken wapenen (hier in 't bijzonder het schild); *naemhaftig:* roemrijk.

*

[763] te dragen. Eneas verwondert zich over den inhout van Vulkaens[763]
[764] schilt, hem van zijne moeder geschoncken; en beholpen met[764]
[765] d'afbeeldinge der zaecken, hem noch onbewust, schiet de naem-[765765-66]
[766] haftigheit en het nootlot zijner nakomelingen aen.

*

Het negende boeck.[aant. aant.]

Inhoudt.

[1] Terwijl Eneas van der hant, en in Tuskanen, met hulptroepen te werven bezigh is, voert[r. 1]
[2] Turnus, van Iuno door Iris opgeweckt, om zoo schoon een gelegentheit niet te verzuimen,[2]
[3] zijn volck naer de vyanden, en pooght, om hun alle hoop van ontvlieden te benemen, de
[4] vloot te verbranden, dewijlze zich binnen de wallen hielden, en weigerden, op 't vlacke
[5] velt, voor den dagh, te komen. Het hout, waer van deze vloot gebouwt wert, was op Ide,
[6] in 't woudt van vrouw Cybele, gehouwen, dies Iupiter door de gebeden dezer Godinne[6]
[7] bewogen, alle de schepen uit den brant berghde, en in Zeejoffers veranderde. Tegens het[7]
[8] vallen van den avont zet Turnus, om door 's vyants uitval geen schade te lijden, voor
[9] elcke poort, wacht uit, waer over Messapus gebodt hadde. De Troische Oversten onder-
[10] tusschen te rade, en verlegen wienze best naer Eneas zouden zenden, om hem 't gevaer[10]

* TEKSTKRITIEK: r. 764 *beholpen* is in de druk van 1659 vervangen door *blijde.*
763 *verwondert zich over:* bewondert; *den inhout:* de gezamenlike afbeeldingen en voorstellingen.
764 *beholpen met:* zich verheugend in.
765 *hem noch onbewust:* waarvan hem de zin nog ontging (daar ze eerst in latere tijden tot werkelikheid zouden worden).
765-66 *schiet.... aen:* wordt, door het schild op zijn schouder te nemen, de drager van de roem en de door het noodlot voorbeschikte daden zijner nakomelingen.
* TEKSTKRITIEK: r. 13 *vermoorden* is in de gewijz. dr. van 1646 vervangen door *matsen* (doodslaan, neerhouwen).
r. 1 *van der hant:* afwezig; *Tuskane:* Etrurië.
2 *van:* in opdracht van.
6 *dies:* waarom.
7 *Zeejoffer:* zeemeermin.
10 *te rade:* in krijgsraad bijeen; *verlegen:* niet wetend.

[11] der zijnen te verwittigen, zoo aenvaerden Nisus en Euryalus, getrouwe mackers, juist van
[12] pas dien last van zelf, en buiten komende, vinden 's vyants wacht in haren slaep en[12][12-13]
[13] dronckenschap versmoort, vermoorden Rhamnetes en eenen hoop Rutulen, en gaen met
[14] den roof strijcken: doch vermits de dagh aenbrack wort Volscens met zijn ruiterye hen[14]
[15] gewaer, waerom zy boschwaert vlieden, daer Euryalus van den buit overladen, en op zijn[15]
[16] padt verdwaelt, in 's vyants handen vervalt, en van Volscens, schoon Nisus hem pooghde
[17] te verbidden, doorsteken wert. Nisus, zich aen Volscens en zijne vyanden, over Euryalus
[18] doot, strengelijck wrekende, ploft, met zijn lichaem vol wonden, op zijnen verslagen vrient[18]
[19] neder, en geeft den geest. Hunne hoofden op spietsen gesteken, worden in 't leger[19]
[20] gebroght, en van de Trojanen, die den wal manden, gekent, dat geweldigen rouw baert.[20]
[21] Middelerwijl bestormt Turnus met alle maght zijnen vyant, en van weerzijde komt 'er
[22] menigh te sneuvelen. Daer doorschiet Askaen Numaen, dien baldadigen stoffer, met eenen[22]

12 *van zelf:* vrijwillig.
12-13 13*in haren slaep en dronckenschap versmoort;* vgl. *Aen.* II, r. 303-304.
14 *roof:* buit.
15 *overladen:* te zwaar beladen.
18 *strengelijck:* met onverbiddelike woede, ongenadig.
19 *leger:* legerkamp.
20 *mannen:* bezetten (met manschappen); *kennen:* herkennen; *dat:* hetgeen, wat.
22 *dien baldadigen stoffer:* die boosaardig schimpende pocher.

[23] pijl. Pandarus en Bitias door 't geluck aengemoedight, zetten de poort open, en keeren
[24] den inval der vyanden met afgrijsselijcken moort. Turnus hier van verkuntschapt, berst[24]
[25] ter geopende poorte in, en drijft de Trojanen op de vlught, tot dat hy endelijck, van
[26] vyanden omcingelt, allengs naer den waterkant wijckt, en al gewapent in den stroom
[27] springende, by zijn volck over zwemt.[27]

Terwijl een ieder vast dus woelt, in zijnen oort,[28]
Ruit Iris Turnus op, die der Trojanen kielen
In brant zet: Cybele, die overlang haer woort
Daer boven hielt, bevrijt de schepen voor 't vernielen;[30-31]
Verandert ieder schip in eene Zeegodin.
Euryalus geraeckt met Nisus om zijn leven.
De Rutuler bespringt den Teucer, binnen in
Zijn vesting; maer vermoeit en mat van tegenstreven,[35]
Begeeft zich, over wal en diepe waterkolck,[36]
Na zoo veel moorts te rugh, gewelkomt by zijn volck.

24 *verkuntschapt:* verwittigd.
27 *by zijn volck over zwemt:* overzwemt, zodat hij bij zijn troepen terugkomt.
28 *een ieder:* allen (beide vijandelike partijen); *vast:* ondertussen; *woelen:* druk in de weer zijn.
30-31 *Cybele*, die lang te voren in de hemel haar verzoek tot Jupiter had gericht; zie verder r. 118-vlg. en 143-vlg.
35 *mat van tegenstreven:* uitgeput door de geboden tegenstand.
36 *diepe waterkolck:* de diepe Tiber vol wielingen.

Het negende boeck.

*

[38] En terwijl deze dingen, verre van der hant, zich ter wederzijde[+38]
[39] aldus toedroegen, wert Iris van Juno, Saturnus dochter, uit den[39]
[40] hemel aen den stouten Turnus gezonden. Turnus zat toen by geval
[41] in 't gewijde dal en wout van Pilumnus, zijnen voorvader; en Thau-[41]
[42] mas dochter sprack hem met haren roosverwigen mont aldus aen:
[43] o Turnus, zie de gelegenheit des tijts biedt u van zelf aen, het[+43]
[44] geen niemant van de Goden u zou durven beloven, al wenschte[44-45]
[45] ghy het schoon. Eneas is, verre van zijne stadt en mackers en vloot,
[46] naer den Palatijnschen bergh en Koningk Evanders hof toegereist:
[47] dat 's hem noch niet genoegh; hy is doorgeboort tot in d'uiterste[47]
[48] steden van Korytus, en wapent het volck van Lydie en de ge-[48]
[49] worve huislieden. Wat twijfelt ghy? nu is het tijt om paerden en[49]
[50] wagens op t'ontbieden. Sammel niet langer: rant het leger aen,[5050-51]
[51] terwijl het in roer is. Zoo sprackze, voer snel ten hemel, en sneet[51-52]
[52] in hare vlught eenen geweldigen regenboogh in de lucht. De jonge-
[53] lingk kende haer, hief beide zijn handen naer den hemel, en riep[53]
[54] de vlugge Godin aldus toe: o Iris, eere des hemels, wie dreef u[54]
[55] uit de wolcken op d'aerde neder? Hoe komt dit klare weder zoo
[56] haestigh op? Ick zie den hemel in het midden opgaen, en starren[56]
[57] aen de lucht schijnen. Wie ghy zijt, die my in 't harnas verdagh-[57]
[58] vaert; ick zal zoo groot en geluckigh een voorteken volgen: en dit[+]
[59] zeggende, gingk hy naer den vliet toe, schepte water uit den[59-60]
[60] stroom, riep vierigh de Goden aen, en zocht den hemel met vele

[+][Randschrift:] *Terwijl Eneas van der hant om hulp uit is, zent Iuno Iris naer Turnus,*

[+][Randschrift:] *en rockent hem op.* In het Randschrift bij r. 43: *oprockenen:* ophitsen.

[+][Randschrift:] *Turnus zich op den toght gevende,*

* TEKSTKRITIEK: r. 38 *ter wcerzijde* is in de dr. van 1659 uitgelaten. - 54 *de vlugge Godin* is in dezelfde dr. vervangen door: *de Godin in het heenvliegen* (Lat.: et tali *fugientem* est voce secutus).

38 *verre van der hant ter wederzijde* is een onjuiste vertaling van: *penitus diversa parte:* op een verafgelegen plaats (nl. bij Evander, in Etrurië); vgl. de *Tekstkritiek*.

39 *Iris*, godin van de regenboog; bode der goden; *van:* door.

41 *gewijt:* heilig; het dal is gewijd, omdat het heilige woud van *Pilumnus* er in is gelegen; *Pilumnus:* een Ouditaliaanse god, voorvader van Turnus; *Thaumas dochter:* Iris; *Thaumas* was een zoon van de Zee en de Aarde (van Oceanus en Gaea).

43 *de gelegenheit des tijts* (volvenda dies): het verloop van de tijd, de zich ontwikkelende tijdsomstandigheden.

44-45 *al... schoon:* zelfs al...

47 *doorgeboort:* doorgedrongen.

48 *Korytus:* Etrurië (aldus genoemd naar de stad *Corythus*)*; het volck van Lydië;* volgens de sage stammen de Etruriërs uit Lydië.

49 *huislieden:* landvolk; *twijfelen:* aarzelen.

50 *wagen:* strijdwagen; *opontbieden:* eisen; *sammelen:* dralen.

50-51 *rant het leger aen, terwijl het in roer* (*beroering*) *is*, ter vert. van *turbata* arripe castra: breng het (Trojaanse) legerkamp door een plotselinge overval in verwarring en vermeester het.

51-52 *sneet.... lucht;* vgl. *Aen.* V, r. 704-705.

53 *kennen:* herkennen.

54 *vlug:* gevleugeld, of snel vliegend.

56 *opgaen:* opengaan.

57 *wie ghy zijt:* versta: van welke godheid gij ook de bode moogt zijn.

59-60 *schepte.... stroom;* vòòr het gebed en het offer wies men zijn handen.

Het negenste boeck.

En midlerwijl zich dit dus toedraeght op die gronden,
Heel verre van der hant, wort Iris heengezonden
Aen stouten Turnus, uit den hemel naer beneên,
Van Juno. Turnus zat juist by geval alleen,
In 't godtgewijde woudt en dal van zijnen vader,
Pilumnus. Thaumas spruit en dochter komt hem nader,
En spreeckt den jongling aen met haeren roozenmont:
O Turnus, 't geen gy door geen' wensch verwerven kont,
Al waer het u belooft by iemant van de Goden,[vs. 9]
Dat wort u door den tijt van zelf nu aengeboden.
Eneas, verre van zijn stadt, en volck, en vloot,
Is naer Evanders hof, en Palatijn uit noot[12]
Getrocken: dat 's hem niet genoegh: hy is op heden
Alreede doorgeboort in d'uiterste der steden
Van Korytus, en rust, het woelen nimmer moe,[15]
't Geworven lantvolck, en de Lydiaenen toe.
Wat twijfelt gy? het is nu tijt om paert, en wagen,
En kryghsvolck op t'ontbiên, en in het velt te daegen.
Nu toef niet langer: grijp 't verbaesde leger aen.[19]
Zoo sprackze, en voer om hoogh, en spande op haere baen
Een' grooten regenboogh met even snelle pennen[21]
In 't vliegen. Turnus, die haer voort begint te kennen,[22]
Heft bey zijn handen naer den hemel in de lucht,
En roept de luchtgodin dus toe, in haere vlught:
O Iris, 's hemels eer, wat Godtheit dreef u neder
Op d'aerde? waerom komt dit klaere en heldre weder
Dus haestigh op? ick zie den hemel opengaen[27]
In 't midden, en gestarnte aen 't glyden uit zijn baen.[28]
Wie gy oock zijt, die my in 't harnas komt verdaegen,
Ick volgh dat voorspoock, en getroostme een kans te waegen.[30]
Zoo spreeckende genaeckt hy voort den zuivren vloet,
Schept water uit den stroom, en roept, vol brant en gloet,
De Goden aen, en pooght het hemelsch hof, daer boven,
Te zetten naer zijn hant met bidden, en beloven.[34]

vs. 9 *by:* door.
12 *Palatijn* (de Palatijnse heuvel, collis Palatinus, een van de zeven heuvelen van het latere Rome), als eigennaam zonder lidwoord.
15 *woelen:* onrust stoken.
19 *'t verbaesde leger;* zie de aant. bij de proza-vert., r. 50-51.
21 *met even snelle pennen* (alis paribus): met gelijkmatige wiekslag.
22 *voort:* nu, aanstonds bij haar omhoogstijgen).
27 *dus:* zo.
28 *gestarnte aen 't glyden uit zijn baen* (video..., *palantis polo stellas*): (ik zie) de sterren dwalen aan het hemelgewelf (doordat en nadat de hemel is 'opengegaan').
30 *voorspoock:* voorteken, wonderteken; *en getroostme:* en schep hieruit moed.
34 *naer zijn hant zetten:* aan zijn zijde brengen, tot steun overhalen.

*

[61] beloften te bewegen: en nu trock het gansche heir, heerlijck te[61]
[62] paerde gezeten, heerlijck met gout en geborduurde kleederen[62]
[63] uitgestreken, over het vlacke velt. Messapus voerde den voor-[63]
[64] toght, de Tyrrheensche jongelingen den hindertoght aen: de[64]
[65] Veltheer Turnus reedt gewapent in den middeltoght, en stack[+65]
[66] met hals en hooft boven alle anderen uit: gelijck de diepe Ganges[66-69]
[67] met zeven bedaerde vlieten, zonder geruisch noch hooger wast;
[68] of de Nijl met zijnen vetten stroom weder uit het lant afloopt,
[69] om in zijn kil te duicken. De Teukren zien een zwarte stofwolck[69]
[70] haestigh voor hen opstuiven, en duisternis uit het velt opstijgen.[70]
[71] Kaykus roept eerst van den wachttoren, die recht daer tegens[71]
[72] over stont: o burgers, wat rolt daer voor eenen kloot zoo bruin[72]
[73] en donker herwaert aen? op mannen op: haest u: brengt zwaerden,
[74] brengt schichten, mant de muren: de vyant komt. Op dit vreesselijck[+7474-75]
[75] geroep bezetten de Trojanen alle poorten, en mannen de vesten:
[76] want Eneas, een ervaren krijgsman, had voor zijn vertreck hun dit
[77] zoo geboden: datze (indien men gedurende zijn vertreck ergens[77]
[78] onraet vernam) niet zouden bestaen uit te vallen, nochte zich in[78]
[79] het velt waegen, maer slechts veiligh van binnen hun wallen en
[80] vesten beschermen. Weshalve zylieden, of wel schaemte en spijt[80]
[81] hen aenporren om hantgemeen te worden, evenwel den vyant
[82] de poorten voor het hooft sluiten, hunnen last nakomen, en uit
[83] de wachttorens in 't harnas den vyant verwachten. Turnus,[83]

[+][Randschrift:] *munt boven anderen uit, gelijck de wassende Ganges, of overvloejende Nijl. De Trojanen hem vernemende,*

[+][Randschrift:] *zetten zich schrap om weer te bieden.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 74: *weer:* tegenweer.

* TEKSTKRITIEK: r. 72 *bruin* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *zwart* (globus.... caligine *atra*).

61 *belofte:* gelofte; *heerlijck:* luisterrijk.
62 *met gout en geborduurde kleederen* (hendiadys): met gewaden met goud doorstikt.
63 *uitgestreken;* uitgedost; *Messapus;* zie *Aen.* VII, r. 722; *de voortoght:* de voorhoede.
64 *de Tyrrheensche jongelingen,* ter vertaling van Tyrrhidae iuvenes: de zonen van *Tyrrhus,* de opperherder van Koning Latinus; zie *Aen.* VII, r. 521; *hindertoght:* achterhoede.
65 *de middeltoght:* het centrum, het gros.
66-69 *gelijck de diepe Ganges;* Vondel heeft het beeld niet begrepen. Vergilius zegt: zoals de diepe Ganges, die zonder geruis wast door de zeven kalm stromende rivieren die hem voeden, of zoals de Nijl met zijn trage stroom weer terugstroomt van de overstroomde velden om zijn wateren in zijn bedding te verzamelen. De vergelijking hoort bij het *hele* optrekkende leger (niet bij Turnus alleen) en het tertium comparationis is het geweldige. Het leger rukt even geweldig aan als de Ganges en de Nijl hun wateren voortstuwen; *bedaert:* tot kalmte gekomen; *vet,* ter vert. van *pinguis:* traagstromend; men mag daarbij ook denken (zoals Vondel heeft gedaan) aan het vruchtbare Nijlslib; *kil:* bedding.
69 *Teukren:* Trojanen.
70 *haestigh:* plotseling, onverwacht.
71 *eerst:* het eerst; *daer tegens over:* tegenover de zich in de verte vertonende stofwolk.
72 *kloot* (globus): warrelklomp, kogelvormige massa; *bruin:* zwart.
74 *mannen:* met (gewapende) manschappen bezetten.
74-75 *op dit.... geroep....;* de Lat. tekst zegt: met luid geschreeuw (bergen zich de Tr. binnen de poorten in hun legerkamp); *de vesten:* de vestingmuren, de wallen.
77 *vertreck:* afwezigheid.
78 *bestaen:* ondernemen, het wagen.
80 *of wel schaemte en spijt....:* hoe zeer ook schaamte en toorn (ergernis; Lat. ira).
83 *in 't harnas* (armati): gewapend; *den vyant vast verwachten:* gereed staan om de vijand af te wachten, te ontvangen.

En nu trock 't gansche heir, in 't harrenas te paert
Gezeten, 't heir, daer kunst noch gout aen is gespaert,
Noch rijck borduurssel, braef en heerlijck uitgestreecken,[37]
In 't vlack en open velt, op 't geven van het teken.
Hier voert Messapus eerst den voortoght aen met vreught.
En d'achtertoght is aen Tyrreene en zijne jeught
Bevolen: Turnus zal den middeltoght bewaeren.[41]
Hy rijdt, als veltheer, trots in 't midden van de schaeren,
En steeckt met hals en hooft, gelijck een oorloghshelt,
In zijn slaghorden uit: gelijck de Ganges zwelt,
En uit zijn diepte rijst, met zeven zachte vlieten,
En geen geruisch: of als de Nyl komt nederschieten
Met zijnen verschen stroom uit d'ackeren, om stil[47]
Beneên den waterkant te duicken in zijn kil.
De Teukren zien terstont een zwarte stofwolck boven
Naer 't zwerck in d'ope lucht, ten velde uit, opgestoven,
En naere duisternis opstijgen van den gront.[51]
Kaïkus, op den trans, die hier recht over stont,
Daer hy de schiltwacht hielt, begon luids keels te roepen:[53]
Wat rolt 'er voor een kloot, ô burgerlijcke troepen,
Zoo zwart en doncker naer dees vesten herwaert aen?
Op mannen, haest u: brengt geweer om schrap te staen:
Brengt schichten: mant den muur: de vyant is voor handen.[57]
De Troischen op dien kreet de vesten daetlijck manden,
Bezetten poort by poort: want vorst Eneas had,
Als een ervaren helt, voor zijn vertreck de stadt
Hun dus bevolen, en belast datze al te zamen,[60-61]
Zoo dra zy onraet, na zijn heenereis, vernamen,
Zich wachten zouden uit te vallen, daer het gelt,[63]
Noch zich en hunne maght betrouwen in het velt,
Maer veiligh veste en wal beschermen, en bewaeren:
Waerom zy, [schoon de spijt en schaemte den ervaeren
Bezetter uitdaeght om te vechten, hant voor hant,][66-67]
Den vyant houden staen, en sluiten, in dien stant,[68]
De poorten hem voor 't hooft, hun meesters last betrachten,[69]
En uit den torentrans den vyant vast verwachten.[70]

37 *braef:* prachtig.
41 *bewaeren:* het bevel voeren over.
47 *versch:* fris, verkwikkend.
51 *naer:* zwart.
53 *daer:* waar, of terwijl.
57 *is voor handen:* staat voor de poorten, is vlakbij.
60-61 .... *de stadt dus bevolen:* hun de stad toevertrouwd en hun daarbij op het hart gedrukt aldus te handelen.
63 *daer het gelt:* waar moeilikheden dreigden; op die plaats, waar de vijanden zich vertoonden.
66-67 *den ervaeren bezetter:* de ervaren krijgslieden die het legerkamp bezet houden; *hant voor hant:* in een gevecht van man tegen man.
68 ....*den vyant houden staen* (staande): de vijand tegenhouden, buitensluiten; *in dien stant:* in die positie; zich zelf binnenhoudende.
69 (waerom zy) *hun meesters last betrachten:* (om welke reden, of zodat zij) Aeneas' bevel nakomen.
70 *vast:* ondertussen.

[84] met den gulden helm op het hooft, daer een roode pluimaedje[+]
[85] op stack, op een bont Thracisch paert gezeten, vloogh snel voor-[85]
[86] uit de voetknechten voorby, en quam met twintigh uitgeleze[86-87]
[87] ruiteren vergezelschapt, onvoorziens de stadt op, en sprack: o
[88] jongelingen, wie zal eerst met my op den vyant toezetten? en[88]
[89] schiet eenen schicht in de lucht, tot eenen aanvangk des strijts,
[90] en geeft zich trots veldewaert in. Zijne spitsbroeders volgen hem[90]
[91] op dat woort met afgrijsselijck veltgeschrey achter aen. Zy ver-[91]
[92] wonderen zich over de suffery der Frygianen, die in hun beschans-[92]
[93] sing blijven nestelen, en zich niet eens in het vlacke velt zien[93]
[94] laten, om hun gewapent het hooft te bieden. Hy te paerde, be-[+94]
[95] zichtight verdrietigh de muren herwaert en derwaert, en zoeckt[95]
[96] langs onwegen vast naer eenigen toegangk: en gelijck de wolf een[96]
[97] volle schaepskoy beloerende, om den stal, in wint en regen,
[98] 's midnachts huilt; terwijl de lammers veiligh onder de oyen blaten;
[99] en hy buiten gesloten, en fel en boos van ongedult vast raest;[99]
[100] naerdien de dolle hongersnoot, door lang vasten gescherpt, en
[101] zijn drooge keel naer bloet snackende, hem afmatten: niet anders[101]
[102] ontvonckt de gramschap des Rutulers; en de spijt grizelt hem,[102102-103]
[103] onder het bespieden van wal en bezetting, door het lijf. Hy leit[103-104]
[104] het vast over, om eenigen toegangk te vinden, en door wat middel
[105] men de bezette Frygianen best zal buiten hun beschanssinge, op[105]
[106] het vlacke velt, uitlocken. Hy rant de vloot aen, die ter zijde aen[106106-107]
[107] de beschanssinge vast, met den wal beschut, en van den stroom[107]

[+][Randschrift:] *Turnus begeeft zich vooruit, dicht onder de stadt,*

[+][Randschrift:] *en doorsnuffelt alle toegangen, gelljck de wolf den schaepstal beloert:* In het R a n d s c h r i f t bij r. 94: *doorsnuffelen:* spiedend onderzoeken.

85 *Thracisch,* hier met de betekenis: voortreffelik.
86-87 *quam.... onvoorziens de stadt op:* verscheen, voor men het nog recht besefte, voor de muren der stad.
88 *toezetten:* losstormen.
90 *geeft zich trots veldewaert in:* (nadat Turnus door zijn schot het aanvangssignaal tot de strijd heeft gegeven) draaft hij fier over de vlakte.
91 *veltgeschrey:* oorlogskreten.
92 *suffery* (mirantur *corda inertia* Teucrum): passieve houding; traagheid, lafhartigheid.
93 *niet eens:* in 't geheel niet.
94 *bezichtigen:* zijn blikken onderzoekend laten gaan langs.
95 *verdrietigh,* (ter vert. van *turbidus*): geprikkeld door ongeduld, ergernis.
96 *langs onwegen,* ter vert. van *per avia* (vgl. de vert. in verzen, vs. 89); Turnus begeeft zich naar die gedeelten van de vestingmuur, waar zich *geen weg bevindt,* de eenzame, afgelegen gedeelten, in de hoop daar een minder zorgvuldige bewaking te vinden.
99 *razen:* dol van woede zijn.
101 *afmatten* (fatigare): afmartelen, heftig plagen.
102 *spijt:* een gevoel van verdriet en ergernis.
102-103 *grizelt hem.... door het lijf:* loopt hem als een rilling (huivert hem) door de leden; *bespieden:* gadeslaan.
103-104 *Hy leit het vast over:* hij overlegt maar steeds; zijn geest zoekt ondertussen.
105 *bezetten:* insluiten.
106 *aenranden:* een aanval doen op, aantasten.
106-107 *ter zijde aen de beschanssinge vast;* Vergilius bedoelt: vlak tegen een der verschansingen van het kamp liggend.
107 *met den wal:* door de omwalling*; van den stroom omheint:* door de Tiber omsloten.

De veltheer Turnus, met den gulden helm op 't haer,
Die met een roode pluim het uiterste gevaer
Durf tarten, op een bont en Thracisch paert gezeten,
Vloogh d'eerste op kuntschap uit, en rende, op roof gebeeten,[74]
Den voetknecht snel voorby, en quam met een gespan[75]
Van twintigh ruiteren, de beste riddren van[76]
Zijn paerdevolck, bestuwt, de stadt en wal bespringen,
Heel brusk en onvoorziens, en sprack: ô jongelingen,[78]
Wie zet nu eerst met my op onzen vyant aen?
Hy schiet een' schicht, en vangt het oorloghsvoorspel aen,
Begeeft zich trots in 't velt, en terght den torenwachter.[81]
De spitsbroêrs volgen hem op deze leus van achter
Met vreeslijck veltgeschrey. het geeft den Rutuler
Groot wonder dat de Frygh dus suffen blijft van verr',[83-84]
En nestlen in zijn schansse, en datze, als oorloghslieden,
Zich in het vlacke velt, om hun het hooft te bieden,
Niet moedigh laeten zien. prins Turnus, dus te paert,
Bezichtight met verdriet de muuren herrewaert
En derwaert heene, en zoeckt, langs ongebaende wegen,[89]
Een kans, en toegangk: en gelijck de wolf, verlegen[90]
Van bittren honger, om de volle schaepskoy loert,
En om den stal, in wint en regen, heel ontroert,[92]
By midnacht tiert en huilt; terwijl d'onnoosle lammers,
Nu veiligh onder d'oy, haer moeder, met veel jammers
Noch blaeten, als hy beeft en uitgesloten blijft,[95]
En fel en overboos van ongedult, verstijft
Van koude, raest, naerdien de honger, aen het hollen,[97]
Gescherpt door 't vasten, en de drooge keel den dollen,
Terwijlze snackt naer bloet, afmatten: anders niet[99]
Ontvonckt den Rutuler, daer hy de wal bespiet,[100]
En haer bezettingen, het bloet van toornicheden.[101]
Hy voelt van groote spijt een grisling door zijn leden.
Hy overleght vast waer een toegangk openstaet,[103]
En door wat middel men den Frygischen soldaet,
Die nu bezet is, uit zijn sterckte op 't velt zal locken.
Hy rant de scheepsvloot aen, daer, wallen opgetrocken,
Zy aen de sterckte vast gemaert leght, van de wal[106-07]

74 *kuntschap:* verkenning; *op roof gebeeten:* heet op buit.
75 *gespan:* schaar, gevolg.
76 *ridder:* ruiter.
78 *brusk:* plotseling.
81 *en terght den torenwachter:* en prikkelt de Trojanen die op hun torens de wacht houden, tot vechten.
83-84 *het... wonder:* de Rutuliërs verwonderen zich ten zeerste.
89 *langs ongebaende wegen;* vgl. de aant. bij r. 96 van de prozatekst.
90 *verlegen van:* radeloos van, hevig gekweld door.
92 *heel ontroert:* in heftige onrust.
95 *als hy beeft:* terwijl hij trilt (van ongeduld).
97 *aen het hollen:* die geen maat meer kent, zich niet laat bedwingen.
99 *ze* heeft betrekking op keel (vs. 98).
100 *den Rutuler* is datief-object.
101 *en haer bezettingen:* en degenen die de wal bezet houden.
103 *waer.... openstaet:* waar een (zwakke) plek is, die gelegenheid biedt binnen te dringen.
106-07 *daer.... leght:* daar ze.... ligt = die vastgemeerd ligt aan de opgeworpen wallen van het legerkamp; *wallen opgetrocken* is een absolute constructie (wallen opgeworpen zijnde).

Beschut, en van den stroom omheint wort overal.

*

[108] omheint leit: en hy eischt zijn braveerende mackers vierwerck en[108]
[109] brandtuigh, en grijpt al verhit eenen brandenden pijnstock in de[109]
[110] vuist. Toen vielenze 'r op aen: de tegenwoordigheit van Turnus[+]
[111] moedightze: en al de jeught verziet zich van barnende fackelen:
[112] zy ruckenze van den haert: de roockende torts geeft een pickige[112]
[113] vlam, en vier en voncken vliegen onder een gemengt naer de
[114] starren toe.

[+][Randschrift:] *endelijck smijt hy den brant in de schepen.*

[115] O Zanggodinnen, zeght my, wat Godt de Teukren voor dien[+115]
[116] schrickelijcken brant beschermde? Wie hunne schepen voor zulck
[117] een vlam beschutte? want men hielt van outs voor de waerheit,[117]
[118] gelijck noch, dat Cybele zelf, der Goden moeder, Jupijn aldus[118]
[119] aensprack, toen Eneas eerst zijne vloot in Frygie, op den bergh
[120] Ida, bouwde, en toeruste, om zee te nemen: o zoon, vergun u
[121] moeders bede het geen zy, die u berghde en op den troon zette,[121-22]
[122] op u verzoeckt. Boven op het slot stont een pijnbosch, een woudt[+]
[123] wel zwart en doncker van harsboomen en ahornen, dat my lange
[124] jaren waert was, en daer men offerde: dit schonck ick rustigh den[124]
[125] Dardaenschen jongelingk, toen hy een vloot behoefde. Nu steeck
[126] ick vol vrees en bekommering. Bevry my van die vreeze, en laet[126-127]
[127] uw moeders gebedt dit hout behouden, op dat het door geen
[128] vaeren bederve, nochte door wint of water verga: laet het dit
[129] voordeel genieten, dewijl 't op ons geberghte gewassen is. De zoon,
[130] die den loop der starren aen den hemel bestiert, antwoorde haer:
[131] o moeder, waer wilt ghy het nootlot toe brengen? Wat verzoeck[131]
[132] is dit? Dat kielen, van sterflijcke handen gebouwt, een onsterflijck[132-33]
[133] Recht hebben? en Eneas veiligh 't onveilige water bevare? Wat

[+][Randschrift:] *De Poeet roept de Zanggodinnen aen, op datze hem ontvouwen, wat Godt de schepen redde.*

[+][Randschrift:] *Cybele badt eertijts Iupijn om de behoudenis der zelve:*

* TEKSTKRITIEK: r. 127 *behouden* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *behoeden*.

108 *eischen:* vragen van; *braveeren:* zich als overwinnaar gedragen, een overmoedige houding aannemen (Lat. sociosque incendia poscit ovantis; *poscere* met dubbele acc.; vgl. Vondels constructie); *vierwerck* en *brandtuigh* zijn synoniem: materiaal om brand te stichten; fakkels en dgl. (zie r. 109-111).

109 *al verhit:* in blakende woede; *pijnstock:* harsige fakkel (pinus).

112 *pickig:* pekzwart, walmend.

115 *de Teukren:* de Trojanen.

117 *want men hielt....*: men hield namelik....

118 *Cybele;* zie blz. 40, aant. 55.

121-22 Vondel vertaalt hier vrij; Vergilius zegt: sta toe, wat uw dierbare moeder, nu eenmaal de Olympus bedwongen is (dank zij haar hulp), u verzoekt. *Die u berghde....* is aldus te verklaren: Cybele had de jonge Jupiter in veiligheid gebracht voor de aanslagen van zijn vader Saturnus; zie verder blz. 320, aant. 155; *boven op het slot* is een onjuiste vert. van *in arce summa:* boven op de berg (Ida); vgl. vs. 130.

124 *waert:* dierbaar; de pijnboom was aan Cybele gewijd; *rustigh* (laetus): met een onbekommerd gemoed (zonder innerlike strijd), met vreugde.

126-127 *laet.... behouden:* verhoor de bede van uw moeder, die smeekt om het behoud van dit hout; *op dat.... bederve:* dat het op geen van zijn tochten te gronde ga.

131 *waer.... brengen* (quo fata vocas): wat verlangt ge van het 'noodlot'; welke wending meent gij door uw woorden aan het lot te kunnen geven; het fatum: de eeuwige, vaststaande wereldorde, stond boven en buiten de macht der goden.

132-33 *een onsterflijck Recht:* recht op onsterfelikheid (fas immortale).

Hy eischt van zijne maets, die door het velt braveeren,
Het vierwerck, brandttuigh, en wat branden kan en deeren,
Grijpt zelf, verhit van toorne, een brandend pijnhout aen.
Toen vielenze op de vloot. prins Turnus stout bestaen
En tegenwoordigheit geeft moedt, en sterckt alle anderen.
De fiere jeught verziet zich voort van stoockebranderen,
En gloênde fackelen. men rucktze van den haert.
De fackel roockt en smoockt. de vette peckstock baert
Een zwarte vlam, en smoock: en vier en voncken waeien
En vliegen in de lucht, en daer de starren draeien.
O Zanggodinnen, zeght my nu wat Godt, wiens hant
De Troischen hoedde voor dien schrickelijcken brant:
Wie hunne vloot voor zulck een vlamme en vier beschutte:
Want elck van outs geloofde, en waerheit onderstutte
Dat moeder Cybele, de moeder van de Goôn,
Jupijn, der Goden vooght, dus aensprack voor zijn' troon;
Toen vorst Eneas eerst zijn vloot op Ida boude,
En reedde in Frygië, eer hy zich ter zee betroude:
Vergun uw moeders bede, ô zoon, het geene zy,
Die u geborgen heeft voor wreede tiranny,
En op den troon gezet, verzoeckt aen uw vermogen.
Een pijnbosch stont in top van Ida opgetogen,
Een woudt, heel zwart en dicht en doncker om zijn loof
Van harsboom en ahorn, en daer het out geloof
En offerhanden my behaeghden veele jaeren:
Dit schonck ick den Trojaen, toen hy ter zee zou vaeren,
Een vloot van noode had: nu houdt de vrees my vast
Bekommert, en beducht. ontlastme van dien last,
En laet uw moeders bê dit heiligh hout behoeden,
Op dat geen vaeren het bederve in zoute vloeden,
En water nochte wint dit krencke. dat genot
Geniet' de stam, die op ons bergen bloeit en bot.
De zoon, die 's hemels loop bestuurt door zijn vermogen,
Zeght: moeder, waer toe wilt gy 't nootlot uit den hoogen
Nu brengen? wat verzoeck is dit, dat pijnboomhout,
En houte kielen, van een sterflijck mensch gebout,
Een onversterflijck recht genieten op de bare?
Eneas veiligh het onveiligh vlack bevaere?

110 *deeren:* schade veroorzaken.
114 *stoockebranderen:* brandende stukken hout; zie *Ndl. Wdb.* i.v. *brander*.
118 *en daer de starren draeien:* en naar de wentelende sterrehemel.
122 *en waerheit onderstutte:* en bevestigde de waarheid (van wat volgt in vs.123).
126 *reeden:* uitrusten; lees: *in Frygi'eer*.
128 vgl. de proza-vert., r.121-22.
129 *aen uw vermogen:* aan uw almacht.
130 *stont... opgetogen:* verhief zich.
131 *om:* door.
132-33 *het* (*out*) *geloof en offerhanden:* de offerende godsvrucht (dat mij lief was wegens de mij daar van ouds betoonde eredienst en de offers, die men mij daar bracht).
135 *vast:* aldoor.
139 *krencken:* teisteren; *genot:* voordeel, voorrecht.
140 *geniet':* moge genieten.
145 *een onversterflijck recht:* een recht op onsterfelikheid.

*

[134] Godt vermagh dit? doch ick wil liever, wanneerze hare reis afge-[+]
[135] leit hebben, en in de havens van Ausonie leggen, al die te vore[135]
[136] de golven ontquamen, en den Dardaenschen Vorst aen het
[137] Laurentijnsche lant voerden, hare vergangbaerheit benemen, en[137]
[138] haer in Zeegodinnen veranderen: hoedanigh Dotho, Nereus[+138]
[139] dochter, en Galathea het zeeschuim met hare borst doorsnijden.
[140] Zoo sprack hy, en bezwoer dit by de stroomen zijnes helschen[140-41]
[141] broeders, en by d'oevers en zwarte poelen, die van peck en zwavel
[142] branden; en de gansche Olymp daverde, toen hy haer met zijn[142]
[143] hooft toeknickte. De beloofde dagh en tijt van de Schickgodinnen[143-44]
[144] bestemt, was nu voorhanden, wanneer Turnus gewelt der Goden
[145] moeder aendreef om zijn tortsen van de geheilighde schepen af
[146] te keeren. Toen flickerde eerst een nieuw licht in hunne oogen,[+146]
[147] een groote wolck scheen uit den oosten door de lucht te drijven,[147]
[148] men hoorde de reien van Ida, en uit de lucht borst een ysselijcke[148]
[149] stem, van Rutulische en Trojaensche scharen gehoort: o Trojanen,
[150] bekommert u zoo byster niet om mijne schepen te beschermen:[150]
[151] nochte stelt u te weer: want Turnus zal eer de zee dan dit gewijde
[152] pijnhout verbranden. Ghy Zeegodinnen, gaet los hene, gaet hene,[152]
[153] de Moeder gebiet het: en alle schepen rucken terstont elck hun[+]
[154] touwen los van den oever, en vaeren en dompelen hunne snuiten[154]
[155] diep in zee, gelijck dolfljns. Hier veranderenze (een wonderlijck[155-56]
[156] stuck) in zoo vele maeghden, en worden door zee gevoert, zoo[156-57]
[157] sterck in getale, als 'er eerst kielen aen de kust lagen. De Rutulers
[158] staen verbaest van zinnen, Messapus zelf verschrickt, en zijne[158]
[159] paerden verbystert. De stroomgodt des Tybers slaet een heesch[159]

[+][Randschrift:] *hy beloofdeze*

[+][Randschrift:] *in Zeegodinnen te veranderen, gelijck Nereus dochters;* In het Randschrift bij r. 138: *gelijck:* gelijk aan.

[+][Randschrift:] *waerom Cybele nu*

[+][Randschrift:] *de schepen in Zeenymfen verkeerde*. 153 *verkeeren:* veranderen.

* TEKSTKRITIEK: r. 155 *een wonderlijck stuck* is in de dr. van 1659 verv. door: *een wonderwerck* (mirabile monstrum).
135 *Ausonie:* Italië.
137 *het Laurentijnsche lant:* het land, waarvan Laurentum de hoofdstad is (Latium); *vergangbaerheit* (forma mortalis): vergankelikheid.
138 *hoedanigh:* gelijk; *Dotho* en *Galathea* zijn beide dochters van de zeegod *Nereus*.
140-41 vergelijk voor dit zweren bij de onderaardse machten (de Styx) *Aen.* VI, r. 358-359 met aant.; Jupiters *helsche broeder* is Pluto.
142 *daveren:* dreunen, trillen.
143-44 *van.... bestemt;* de Schikgodinnen hadden de door het lot gestelde tijd afgesponnen, zegt Vergilius; *wanneer:* toen.
146 *nieuw:* ongewoon; nog nooit te voren gezien.
147 *scheen.... te drijven* (visus transcurrere caelum); versta: zag men drijven.
148 *de reien van Ida:* de Corybanten (priesters van Cybele), hun verblijf houdend op de berg Ida.
150 *bekommert u zoo byster niet:* doet niet zulk een wanhopige moeite.
152 *los* (losgemaakt van de oever): in vrijheid.
154 *snuit:* voorsteven.
155-56 *een wonderlijck stuck* (monstrum mirabile); zie de *Tekstkritiek*.
156-57 *zoo vele* (*sterck*) *als:* evenveel (talrijk)... als (Vergilius' bedoeling is: de schepen dompelen zich *gelijk dolfijnen onder water* en komen *als maagden* (zeegodinnen) weer *uit de golven omhoog*).
158 *verbaest van zinnen:* ontdaan; *zelf:* zelfs; bij *verschrickt is staet* te herhalen, zo ook bij *verhystert staen*.
159 *staen verbystert:* worden schichtig.

Wat Godt vermagh dit? doch veel liever wil ick wat,
[Wanneerze haere reis afleggende, afgemat
En moegevaeren, in d'Ausoonsche havens rusten,]
De zee ontquam, en aen de Laurentijnsche kusten
Den Troischen krijghshelt voerde uit zoo veel angst en noot,
Ontlasten van bederf, en dan de gansche vloot[152]
In Zeegodinnen door mijn maght om hoogh verkeeren,[153]
Op datze als Galatee en Dotho heenlaveeren,
En klooven met haer borst de wateren der zeen.[155]
Zoo sprack hy, en bezwoer dit by d'afgrijslijckheên[156]
Van 's helschen broeders stroom, by d'oevers, om zijn' navel
Bevloeit van poelen, zwart als peck, en root van zwavel.[157-58]
De hemel davert fel, en dreunt, als hy 't belooft,
En haer dit sterckt met eede, en toeknickt met zijn hooft.[160]
De lang beloofde dagh, de tijt, van Schickgodessen
Bestemt, is voor de hant, wanneer om brant te lessen,
De torts te keeren van het godtgewijde hout,
't Gewelt van Turnus, in zijn' aenslagh brusk en stout,
Der Goden moeder weckt. toen flickerde uit den hoogen[162-65]
Een nieu en hemelsch licht met straelen in hunne oogen:
Een groote wolck scheen uit den oosten door de lucht
Te drijven, en men hoorde een' zangrey in der vlught[168]
Van Ida, en een stem borst yslijck uit de wolcken,
Gehoort by Rutulers, en by Trojaensche volcken:
O Troischen, weest gerust, en arbeit niet zoo zeer,
Tot voorstant van mijn vloot, met bystre tegenweer:[171-72]
Want Turnus zal de zee eer branden, en verwinnen
Dan 't heiligh pijnboomhout. gaet heen, gy Zeegodinnen,
Gaet los en vry in zee, op 's moeders hoogen last.
De schepen rucken tou, en wat aen d'oevers vast
Gemaert leght, daetlijck los, en dompelen in 't vaeren
Hun snuiten, als dolfijns, in zee en zoute baren,
Veranderen van vorm [het is een wonderwerck,]
In zoo veel maeghden, en zy worden even sterck
Van tal, als schepen, die hier aen de zeekust laegen,
Voor wint in zee gevoert. de vyant staet verslagen
Van zin, Messapus en het paerdevolck ontstelt.[183]
De Godt des Tybers slaet een heesch geluit op 't velt,

152 *ontlasten van bederf,* lett.: verlossen van (wat het lot is van alle aardse dingen:) vergankelikheid; behoeden voor ramp en vernieling.
153 *verkeeren:* veranderen.
155 *klooven:* klieven.
156 *afgrijslijckheên:* verschrikkingen.
157-58 *om zijn' navel bevloeit van:* omgeven door; *zijn* heeft betrekking op *broeder* = Pluto: de onderwereld.
160 *stercken:* bekrachtigen.
162-65 Construeer: *wanneer 't gewelt van Turnus.... der Goden moeder weckt om...; brusk;* zie vs. 78; *wecken:* opwekken, aandrijven.
168 *in der vlught:* door de lucht vliegend (van het Ida-gebergte).
171-72 *arbeit niet zoo zeer, tot voorstant van mijn vloot:* zwoegt niet zo om mijn vloot te beschermen.
183 *het paerdevolck;* versta: de paarden; zie de proza-vert. (conterritus ipse *turbatis* Messapus *equis*).

[160] geluit, en treckt zijnen voet naer de diepte te rugge. Maer de[+160]
[161] stoute Turnus zwicht niet: hy toont zijn moedicheit noch met[161-62]
[162] forsse woorden, en stoft aldus: deze zeegedroghten dreigen de
[163] Trojanen: Jupiter zelf berooft hun van zijn gewoone hulp: de
[164] Trojanen hoeven niet naer het geweer nochte het vier der Rutulen[164-65]
[165] te wachten. De zee is nu voor de Trojanen onbevaerbaer, en geene
[166] hoop van t'ontvlughten schiet voor hun over: het water, 't ander[166-67]
[167] deel der weerelt, is hun benomen: wy zijn meester te lande:
[168] zoo menigh duizent Italianen wapenen zich tegens hen. Ick schrick
[169] voor geen nootlot; al stoffen de Frygen, dat d'antwoorden der
[170] Goden hun mede zijn. Hun nootlot en Venus wert genoegh toe-[170]
[171] gestaen; overmits de Trojanen hunnen voet op den bodem van
[172] het vruchtbare Ausonie zetten. Ick heb 'er oock mijn nootlot[172]
[173] tegen, namelijck, het schelmachtige volck die bruit weder t'ont-[173]
[174] weldigen, en hen te verdelgen: want dit smart Atreus zonen niet[174]
[175] alleen, nochte het staet Mycenen alleen niet vry de wapens t'aen-[175]
[176] vaerden. Doch iemant moght zeggen: het behoorde genoegh te[176]
[177] zijn, datze eens vergingen: was het dan niet genoegh, datze te[177]
[178] vore eens een schelmstuk begingen? en waer het dan niet beter[178]
[179] geweest zich van alle vrouwen ganschelijck af te houden? Zagen
[180] zy (die zoo moedigh zulck een zekerheit op deze wallen en graften,[180]
[181] een kort uitstel en klein onderscheit des doots, stellen) niet de[181]
[182] vesten van Troje, door Neptuins handen gesticht, in den brant[182]
[183] vergaen? Maer, o mijn uitgeleze gasten, wie rust zich toe, om met[183]

[+] [Randschrift:] *Turnus beduit dit averechts,* In het Randschrift bij r. 160: *beduit dit averechts:* geeft hiervan een tegenovergestelde uitlegging.

160 *treckt.... te rugge* is de onjuiste vert. van: revocatque pedem ab alto: en doet zijn wateren van uit de hoge zee terugvloeien.
161-62 *hy.... aldus;* beter is: hij wekt de (ontdane) gemoederen (der soldaten) zelfs nog op en vuurt ze aan met de woorden; *deze zeegedroghten,* ter vert. van *haec monstra:* deze wonderen, dit wonderlik gebeuren; *dreigen:* zijn een bedreiging voor.
164-65 *hoeven... te wachten:* behoeven niet te wachten, *tot wij* hun schepen vernield hebben.
166-67 *'t ander deel der weerelt* (rerum pars altera); nl. de zee, het water (tegenover het land); het middel om te water ons te ontvluchten is hun benomen.
170 *hun mede zijn:* op hun hand zijn, hun gunstig zijn.
172 *mijn nootlot:* wat het lot mij heeft toegedacht; vgl. r. 42-43-vlg.
173 *tegen:* tegenover; *die bruit:* Lavinia.
174 *dit,* nl. het roven (schaken) van een bruid (echtgenote); toespeling op de schaking van Helena (Menelaus' gemalin) door Paris, de Trojaan; *Atreus zonen:* Agamemnon en Menelaus.
175 *nochte.... niet,* dubb. ontk.; *Mycenen:* Mycene (in Argolis), residentie van Agamemnon, de aanvoerder van de tocht naar Troje.
176 Met: *doch iemant moght zeggen*.... vlecht Turnus een tegenwerping in, die hij vervolgens zelf weerlegt (in de rhetorica heet dit een *occupatio*).
177 *eens:* één keer. Met *was het* begint de weerlegging (door Vondel in de vorm van een rhetoriese vraag gegoten). Vergilius zegt: (neen) dan had het vroeger maar genoeg moeten zijn één maal te zondigen en in het vervolg (d.i. na de onaangename ervaring met Helena's schaking opgedaan) vrijwel het ganse vrouwelik geslacht te haten (zich verre te houden van...).
178 *ééns:* één maal; het *schelmstuk* is de schaking van Helena.
180 *zekerheit:* vertrouwen.
181 *een kort uitstel en klein onderscheit des doots* is de vert. van (quibus haec medii fiducia valli) fossarumque *morae, leti discrimina parva;* de bedoeling is: wallen en grachten geven maar een klein uitstel van executie en vormen maar een smalle afscheiding tussen hen en de (niet tegen te houden) dood.
182 *door Neptuins handen gesticht;* zie *Aen.* II, r. 657 en 674-75.
183 *uitgeleze gasten* (lecti): keurtroepen.

En treckt zijn' voet te rug naer zijne kil en bronnen:[185]
Maer stoute Turnus geeft het hierom niet gewonnen:
Hy toont zijn moedigheit met woorden, en braveert,
En stoft van forsheit dus: dit zeegedroght onteert[188]
En dreight den Troischen. Godt Jupijn komt zelf van boven,
Van zijn gewoone hulpe en bystant hun berooven.
Geen Troische wachte zich voor wapens, en geweer,[191]
En 't vier des Rutulers: de zee en ieder meer
Is onbevaerbaer voor Trojaenen, die nu zuchten,
En geene hoop zien om hun vyanden t'ontvlughten.
Zy missen 't ander deel der weerelt aen het strant.
De zee wort hun berooft en wy zijn heer op 't lant.
Zoo veele duizenden van dappere Italjaenen
In 't harnas komen hun op 't lijf met standertvaenen.[198]
Ick schrick voor 't nootlot niet, al stoft de Frygiaen
Dat Godts orakels klaer op zijne zijde staen.
Hun nootlot heeft zijn deel nu ruim genoegh genoten,
En Venus desgelijx, terwijl de vracht der vlooten[202]
Van Troje haeren voet op deze Ausoonsche kust
Gezet heeft. ick heb zelf oock naer mijn' wensch en lust
Mijn nootlot op de hant, om schelmen, die 't zich belgen,[205]
Dees bruit t'ontweldigen, en Troje te verdelgen:[206]
Want Atreus bloet gevoelt het schaecken niet alleen,
En zich te wapenen past niet alleen Myceen.
Doch zoo men zeght: 't behoort de wraeckzucht te genoegen[209]
Datze eenmael zijn gestraft, die zich al t'eerloos droegen:[210]
Hoe nu? was 't niet genoegh datze eens een lasterstuck[211]
Begingen? waer 't niet best van 't jofferlijcke juck
Zich gansch t'onthouden? en dit volck, dat nu dus moedigh[211-13]
Zich zelf op wal en graft [een kort en wederspoedigh[214]
En een klein uitstel van een wisse doot,] verlaet,
Zagh dit Neptunus bou, de stadt en al den staet
Van Troje, niet in gloet en kool en asch begraven?
Maer ô mijn gasten, ô mijn uitgeleze braven,[218]
Wie rust zich toe om met houweel en schuppe en spa

185 *kil:* bedding.
188 *onteeren;* de Trojanen stonden tot nu toe in eer en gunst bij Jupiter; door dit wonderteken blijkt, volgens Turnus, dat Jupiter hun zijn steun onttrekt.
191 Zie de aant. bij de proza-vertaling, r. 164-65.
198 *standertvaen:* banier.
202 *terwijl:* nu; *de vracht der vlooten van Troje:* de bemanning der Trojaanse vloot.
205 Voor *om* denke men: namelik de (mij door het lot toebedeelde) taak; *die 't zich belgen:* die daarover in woede geraken (ondanks hun verzet en woede).
206 *Troje:* Aeneas en zijn makkers.
209 *zoo men zeght:* gelijk men zegt; men zegt wel eens.
210 *droegen:* gedroegen.
211 *lasterstuck:* schanddaad.
211-13 Zie de aant. bij de proza-vert., r. 177-79; *moedigh:* fier; vol zelfgevoel.
214 *wederspoedigh,* behorend bij *uitstel* (vs. 215); een *wederspoedigh* uitstel: een uitstel dat geen verlichting, dat niets dan ramp brengt.
218 *braven:* dapperen.

*

houweelen en schuppen dien wal te vernielen? en met my op het[+184]
verbaesde leger aen te vallen? Ick behoef nochte Vulkaens wapens,[185]
nochte duizent schepen om de Teukren te vermeesteren: laetze[186]
vry geheel Hetrurie te hulp nemen: zy behoeven voor geenen[187-88]
duisteren nacht te vreezen, nochte dat wy uit bloodicheit by nacht,
na het ombrengen der schiltwacht op het hooge slot, hun het[189]
Palladium zullen ontstelen; of ons heimelijck in den paerdebuick[190]
verschuilen. Men heeft besloten den muur by lichten dage met[191]
vierwerck aen te tasten. Ick zal hun toonen datze met geene
Griecken, of jonge Pelasgianen te schaffen hebben, die Hektor[193]
tien jaren buiten hielt. Dewijl o mannen het beste deel van den[194]
dagh al verloopen is, zoo laet het werck hier by berusten, en past[195195-96]
voort het lijf wel te bezorgen, om hun morgen met den dagh
moedigh op te komen. Ondertusschen beveelt men Messapus de[+197197-98]
zorge van schiltwacht tegens de poorten uit te zetten, en rontom[198-99]
de vesten licht op te steken. Men kiest zeven paer Rutulers uit,
om met soldaten tegens het uitvallen van de stadt te waecken:[200]
elck worden hondert jongelingen by gezet, die van gout schitteren,[201]
purpere pluimaedjen voeren, ronde doen, schiltwacht by beurt[202202-03]
veranderen, en in het gras leggende, elckanderen den wijn toe-

[+][Randschrift:] *en moedight zijne soldaten om het leger aen te grijpen:*. In het Randschrift bijr. 184: *leger:* kamp.

[+][Randschrift:] *ondertusschen zet hy schiltwacht uit, tegens de stadt*.

* TEKSTKRITIEK: r. 204 *verzilverde kroezen* is in de dr. van 1659 vervangen door *kopere kroezen* (crateras aënos).

184 *met houweelen en schuppen* (schoppen); Lat.: ferro.

185 *het verbaesde leger:* het in verwarring gebrachte kamp; *nochte Vulkaens wapens:* noch wapens, zoals Achilles ze door bemiddeling van zijn moeder Thetis, van Vulcanus ontving (vgl. *Aen.* VIII, r. 408 met aant.).

186 *duizent schepen,* zoals de Grieken, toen ze zich inscheepten om Troje te belegeren.

187-88 *voor geenen duisteren nacht;* de bedoeling is: ik, Turnus, zal niet proberen hen onder begunstiging der donkere nacht te overrompelen, zoals de Grieken bij hun overrompeling van Troje de duisternis te baat namen (zie *Aen.* II, r. 293 met aant.); de parallel wordt in de volgende regels doorgetrokken.

189 *slot:* burcht.

190 *het Palladium;* zie *Aen.* II, r. 203; *in den paerdebuick;* zie *Aen.* II, r. 49-vlg.

191 *men heeft besloten,* ter vert. van: *est certum:* ik ben van zins; ik zal....; *by lichten dage:* op klaarlichte dag; tegenover 'duisteren nacht' (r. 188) en *heimelijck* (r. 190).

193 *met* (geene) *jonge Pelasgianen* (pube Pelasga): met Griekse jongelingen; de Pelasgen zijn de oudste bewoners van Griekenland; *te schaffen hebben:* te maken hebben.

194 *buiten:* buiten de wallen van Troje.

195 *hier by,* nl.: bij deze schrikaanjaging; voor vandaag kunnen we tevreden zijn, bedoelt Turnus (bene gestis rebus).

195-96 *past.... te bezorgen:* verzorgt nu uw lichaam); geeft nu uw lichaam zijn eisen.

197 *opkomen:* overvallen, op het lijf vallen.

197-98 *de zorge bevelen van:* opdragen; *tegens de poorten:* aan de poorten van het kamp der Rutulers.

198-99 *rontom.... op te steken* (moenia cingere flammas): wachtvuren rondom de wallen te onderhouden.

200 *tegens het uitvallen van de stadt:* tegen mogelike uitvallen van uit het legerkamp van Aeneas' makkers.

201 *elck:* aan ieder van die veertien kapiteins; *byzetten:* toevoegen.

202 *pluimaedjen:* pluimbossen op de helm.

202-03 *schiltwacht by beurt veranderen:* de schildwachten regelmatig aflossen.

[204] schencken, en verzilverde kroezen uitvegen. Men boet wacker[204]
[205] vier, en de wacht brengt den nacht zonder slaepen met tuisschen[205]
[206] over. De Trojanen zien dit van den wal vast aen, houden de hooge[+206206-7]

[+][Randschrift:] *De Trojanen houden wacht*,

204 *verzilverde kroezen,* ter vert. van *crateras aënos;* zie de *Tekstkritiek; uitvegen:* (schoon) leeg drinken; *boeten:* ontsteken of onderhouden, opstoken.
205 *met tuisschen* (ludo): met (dobbel-) spel, met kansspelen.
206 *vast:* ondertussen.
206-7 *de hooge torens:* de wachttorens op hun wallen (armis *alta* tenent).

Die wal te sloopen, en met my, op Godts gena,
't Verbaesde leger in zijn wallen te vernielen.[221]
'k Behoef Vulkaens geweer, noch geene duizent kielen[222]
Om dit Trojaensch gewelt te dempen: laetze vry
Geheel Hetrurie te hulpe neemen: zy
Behoeven geenen nacht noch duisternis te schroomen,
Noch datwe bloo by nacht, en, na het ommekomen[226]
Der schiltwacht op het slot om hoogh, het heilighdom
Hun steelen zullen: of van schrick ons wederom[228]
Verschuilen in den buick van 't paert: maer wy belasten[229]
By lichten dage hen met vierwerck aen te tasten.
Ick zal hun toonen dat geen wulpsch Pelasgiaen,[231]
Noch Grieck, dien Hektor voor de poorte en wal hiel staen,
Tien jaeren achter een, hun vesten aen komt rannen.[233]
Dewijl het beste deel van dezen dagh, ô mannen,
Nu al verlopen is, zoo ruste 't werck hier by.
Bezorght het lijf, en past om vroegh op uw gety[236]
Hen morgen met den dagh kloeckmoedigh op te wecken.
Messapus wort terwijl bevolen alle plecken
En wegen naer de poort met schiltwacht te voorzien,
En licht rondom de vest t'ontsteecken voor 't bespiên.
Men kiest'er zeven paer Rutulische en getrouwen,
Om voor den uitval van de muuren wacht te houwen[242]
Met krijghsliên. ieder wort voorzien met een kornet
Van hondert borsten, die in gout en pracht heel net
Uitmunten, purpere pluimaedjen laeten zwaeien,[244-45;]
Hun ronde gaslaen, met de leus de schiltwacht paeien,[246]
En die veranderen by beurten, en in 't velt
Ter aerde leggende, hun mackren, daer het gelt,[248]
Den wijn toeschencken, en de zilvre kroezen veegen.[249]
Zy boeten wacker vier. de wacht brengt, niet verlegen
Met vaeck, den ganschen nacht met spel en tuischen door.[250-51]
De Troischen zien dit van de wal aen, houden voor
Den vyant vast de wacht gewapent op den toren,

221 *vernielen:* vernietigen.
222 *noch geene;* dubb. ontk.
226 *ommekomen:* sneuvelen (nadat de schildwacht door onze wapens is omgekomen).
228 *wederom:* op dezelfde wijze als de Grieken voor Troje.
229 *belasten:* bevel geven.
231 *wulpsch:* jeugdig-overmoedig (en onervaren).
233 *aenrannen* (aanranden); aantasten.
236 *op uw gety:* op het gunstige ogenblik (vergelijk: elk vist op zijn getij).
242 vgl. de proza-vert., r. 200.
244-45; vgl. vs. 36-37.
246 *gaslaen:* (met oplettendheid) waarnemen, vervullen; *leus:* wachtwoord; *paeien:* tevredenstellen.
248 *daer het gelt:* waar dat op prijs gesteld wordt? of is het een graadaanduiding en weer te geven door *flink*?
249 *veegen:* uitdrinken.
250-51 *niet verlegen met vaeck:* geen last hebbend van slaperigheid.

*

[207] torens met hun geweer bezet, slaen van vreeze de poorten wacker[207-8]
[208] gade, maken bruggen en torens vaerdigh, en brengen geweer by[208]
[209] der hant: Mnestheus en de gestrenge Serestus drijven het werck[+209]
[210] aen: want vader Eneas stelde hen, indien de noot het vereischte,
[211] tot hoofden over de jongelingen, en tot bewintsmannen in voor-[211]
[212] vallende zaken. De geheele keurbende, om de gevaerlijckheit[212212-13]
[213] der plaetse lotende, waeckt, en een ieder past op zijn beurt, die[213-14]
[214] hem staet te bewaren.

[215] Nisus, Hyrtakus zoon (een dapper krijghsman, afgerecht op[215-16]
[216] schichten en vlugge pijlen, ontrent en op den jaghtrijcken Ida,
[217] die hem Eneas ten medegezelle toezondt) hielt de wacht aen de[217]
[218] poort, met Euryalus, zijnen macker, de schoonste onder alle Enea-[218-19]
[219] dijnen, en Trojanen, die het harnas aenschoten: een aenkomende
[220] knaep, wiens baert, noch noit geschoren, effen aen de kin begost[220]
[221] uit te loopen. Deze beide droegen evengroote liefde tot elckan-[221]
[222] dere, en trocken te zamen ten oorlogh. Toen stondenze oock te[+222]
[223] zamen op schiltwacht aen de poort. Nisus zeide: o Euryalus,
[224] zouden de Goden wel mijn hart met zulck eenen yver ontvoncken?[224]
[225] Of is een ieders eige onverzaetzame begeerlijckheit zijn Godt?[225]
[226] Mijn geest wert al over een poos gedreven om te vechten, of[226]
[227] wat treffelijcks aen te rechten, en kan niet duren dus stil te leggen.[227]

[+] [Randschrift:] *en rusten zich toe*.

[+] [Randschrift:] *Nisus ontdeckt zijn voornemen aen Euryalus*.

* TEKSTKRITIEK: r. 229 Achter *men* is in de druk van 1659 *slechts* ingevoegd; in de volgende regel is *geen* in diezelfde druk uitgelaten.
207-8 *wacker gade slaen* (explorare): nauwkeurig onderzoeken of nagaan; een wakend oog laten gaan over.
208 *bruggen en torens* (pontis et propugnacula); de torens zijn hier vooruitgeschoven verdedigingswerken, die door middel van bruggen in verbinding bleven met de eigenlike wallen.
209 *gestreng* (acer): vurig; (*het werck*) *aendrijven:* (de werklieden, manschappen) tot spoed aansporen.
211 *tot bewintsmannen in voorvallende zaken;* Latijn: rerum magistros.
212 *keurbende,* ter vertaling van legio, hier leger.
212-13 *om de gevaerlijckheit der plaetse lotende* (sortita periclum): die onderling (bij loting) de gevaarlike posten verdeelt; *waken:* wacht houden.
213-14 *en een ieder.... te bewaren* (exercetque vices, quod cuique tuendum est): en ieder vervult de taak die hij moet waarnemen (doet dienst op de hem aangewezen post).
215-16 *afgerecht op schichten en vlugge pijlen:* bedreven in het hanteren van de werpspies en de boog; die een geweldig jager was (op en in de omstreken van de wildrijke Ida).
217 *die.... toezondt;* de berg Ida in Phrygië, niet ver van Troje, had hem aan Aeneas bij diens vlucht meegegeven (vgl. *Aen* III, r. 41).
218-19 *Eneadijnen:* tochtgenoten van Aeneas.
220 *effen:* nauw zichtbaar, als dons.
221 vgl. *Aen.* V, r. 336 vlg.
222 *trocken.... oorlogh;* versta: zij vochten (steeds) zij aan zij (pariterque in bella ruebant; vgl. de vert. in verzen, vs. 274).
224 *met zulck eenen ijver:* met zulk een vurige drang, geestdrift (zie r. 226).
225 Versta: of maken wij allen, ieder voor zich, onze vurige driften en verlangens tot een godheid (of beelden wij ons in dat, wat ons gemoed aandiijft, de inwerking der godheid is)?
226 *wert:* wordt; *over een poos:* een tijd lang.
227 *duren:* het uithouden.

[228] Ghy ziet met wat een zorgeloosheit de Rutulen ingenomen zijn:[228]
[229] hier en daer ziet men licht branden: zy leggen in hunnen slaep[229-30]
[230] en dronckenschap versmoort: men hoort nergens geen gewagh:
[231] weshalve vat mijn overlegh, en het geen my in den zin schiet.[231]

228 *ingenomen met:* bevangen met, vervuld met (gij ziet, welk een zorgeloosheid onder de R. heerst).
229-30 *zy.... versmoort;* vgl. *Aen.* II, r. 303; *gewagh:* gerucht, geluid (*nergens geen,* dubb. ontk.; zie de *Tekstkritiek*).
231 *mijn overlegh:* wat ik overweeg; *het geen.... schiet;* welke gedachte (plan) in mij opkomt.

En slaen de poorten ga, en maecken van te voren
De brug en torens klaer, en brengen hun geweer
Met yver by der hant. de forsse en *strenge* heer[256]
Sergestus, Mnestheus mê het werck te zamen spoeden:[257]
Want vorst Eneas, om alle onheil te verhoeden,
Indien 't de noot vereischt, hen over d'oorloghsjeught
Tot hoofden in 't bewint gestelt heeft, om met deught[260]
En raet en daet in al wat voorvalt haer te stijven.[261]
De keurbende, om 't gevaer der wachtplaets te verblijven
Aen 't lot, bewaert zijn beurt, by lot elck toegeleit,[262-63]
En past op zijne wacht, gewilligh en bereit.
De zoon van Hyrtakus, heer Nysus, op de plichten
Des oorloghs afgerecht, en fix op pijl en schichten,[265-66]
Omtrent en op den bergh van Ida, rijck van jaght,
Die hem naer Troje zont, hiel aen de poort de wacht
Met Euryael, zijn spits, den schoonsten der genooten[269]
Van Troje, die getroost het harrenas aenschoten;[270]
Een jongen knaep, die noch den baert noit scheeren liet,
Dewijl men aen de kin het haer uitbreecken ziet.[272]
Dees blaeckten beide in trouwe en onderlinge minne,
En volghden dezen toght. toen stondenze, eens van zinne,
Oock bey hun schiltwacht by de poort uit, zonder smert:[274-75]
En Nisus zeght: zou Godt, ô Euryael, mijn hart
Nu wel met zulck een' brant en yver hier ontvoncken?
Of is een ieders lust, noit zadt, en noit volschoncken,[278]
Zijn Godtheit, die hem drijft? mijn geest wert al een poos
Gedreven naer den strijt, om eenmael voor altoos[280]
Wat treflijcks uit te staen, en kan dus stil niet rusten.[281]
Gy ziet hoe zorgeloos de Rutulers dees kusten[282]
Bewaeren. hier en daer brant licht voor onze poort.[283]
Zy leggen in hunn' slaep en dronckenschap gesmoort.
Wy hooren geen gewagh; dies vat mijn overleggen,
En 't geen my leght op 't hart, om u alleen te zeggen.

256 *fors* (strijdlustig) en streng zijn synoniemen.
257 *spoeden:* bespoedigen.
260 *deught:* dapperheid (een goed voorbeeld).
261 *stijven:* steunen.
262-63 *om.... lot:* om de bezetting der gevaarlike wachtposten aan het lot over te laten; om het lot te laten beslissen, wie de gevaarlike wachtposten zullen bezetten (vgl. Halma: *iets aan iemand verblijven:* se rapporter de quelque différend à des arbitres, en zie ook *Mnl. Wdb.* i.v. bliven, I, kol. 1306-7).
265-66 *de plichten des oorloghs:* de krijgsdienst; vgl. *Kiliaen, plicht:* munus, officium, functio.
269 *zijn spits,* zijn spitsbroeder, trouwe makker.
270 *getroost:* bereidwillig.
272 *dewijl....* ziet: omdat zich op zijn kin nog nauweliks dons vertoont.
274-75 *zijn schiltwacht uitstaen:* de bestemde tijd op schildwacht staan; zijn beurt als schildwacht waarnemen.
278 *volschoncken* (volt. deelw. van *volschenken,* met de klemtoon op *schenken*), lett. volgeschonken, ten volle bevredigd.
280 *eenmael voor altoos:* eens voor al; zò dat het niet behoeft te worden herhaald; dus: op een wijze die onverbeterlik is.
281 *uitstaen* (doorstaan): bestaan; ondernemen.
282 *kust:* streek.
283 *bewaeren:* bewaken.

*

[232] Het volck en de Raet al te zamen willen, dat men Eneas herwaert
[233] ontbiede, en mannen uitzende, om hem iet zekers te verkunt-[233-34]
[234] schappen. Indienze u willen beloven het gene ick eisch [want[234]
[235] d'eere van de daet is my genoegh] zoo dunckt my, dat men onder[235]
[236] dien heuvel een padt naer Pallas stadt en vesten zou kunnen[236]
[237] vinden. Euryalus van groote liefde tot lof getroffen, stont stom,[+237]
[238] en sprack zijnen blakenden vrient met een aldus aen: o Nisus,[238]
[239] schroomt ghy my tot eenen macker van zoo een treffelijck stuck
[240] mede te nemen? Zou ick u alleen in zulck een gevaer sturen? Mijn
[241] vader Ofeltes, een ervaren soldaet, heeft my, in 't belegh en gevaer
[242] en de zwarigheden van Troje, zoo niet opgetogen en onderwezen;[242]
[243] nochte ick den groothartigen Eneas en zijne fortuin ten uiterste[243243-44]
[244] toe navolgende, heb my neffens u zoodanigh gedragen. Hier is[+]
[245] oock een hart, dat op geen leven past, en ick houde dat die eere,[245]
[246] waer naer ghy streeft, niet te dier met den hals betaelt wort.
[247] Nisus antwoorde hier op: waerachtigh dat 's de meening niet,[+247]
[248] nochte redelijck: zoo waerlijck laet de groote Jupiter, of wie dezen[248]
[249] aenslagh met genadige oogen aenschouwe, my u nimmermeer[249]
[250] behouden weder zien: doch indien eenigh ongeval (gelijck ghy[250-51]
[251] weet dat zulcke aenslagen vol gevaers steken) my door Godts[251-52]
[252] gehengenis overquame, zoo woude ick wel dat ghy, die om uwe
[253] bevalligheit waerdiger zijt te leven, na my noch overbleeft, op[253]
[254] dat 'er iemant ware, die mijn lichaem onder de dooden zocht,[254-56]

[+][Randschrift:] *Euryalus belgt zich des,* In het Randschrift bijr. 237: *belgt zich des:* wordt boos daarover.

[+][Randschrift:] *en wil met hem trecken*.

[+][Randschrift:] *Nisus ontschuldigt zich hier over,*

* TEKSTKRITIEK: r. 247-48 *dat.... redelijck* is in de druk van 1659 vervangen door: *ick hadde dat bedencken op u niet, nochte het waer niet redelijck, neen*. Met Zoo begint een nieuwe zin (equidem de te nil tale verebar, nec fas, non, ita....).

233-34 *om hem iet zekers te verkuntschappen:* om hem betrouwbare tijding te brengen.

234 *Indienze:* indien de Trojaanse aanvoerders; *beloven,* nl. als loon voor mijn onderneming.

235 *zoo dunckt my....;* versta: dan trek ik er op uit en ik meen.... te kunnen vinden.

236 *onder dien heuvel:* langs de voet van die heuvel; *Pallas:* koning Evanders zoon.

237 *van.... getroffen:* bevangen door de zucht naar roem (magno laudum amore percussus).

238 *blakend* (ardens): vurig.

242 *opgetogen:* grootgebracht.

243 *nochte ick....* (*heb*)*:* en ik heb mij evenmin....; *fortuin:* lotgevallen.

243-44 *ten uiterste toe navolgende:* door alle moeilikheden heen trouw blijvend; *neffens u:* jegens u.

245 *passen op:* geven om; *houden:* achten.

247 *dat 's de meening niet:* zo bedoel ik het niet; Vondels latere vert. geeft de bedoeling van de Lat. tekst duideliker weer; zie de *Tekstkritiek*.

248 *redelijck:* billik (ten opzichte van u).

249 *aenslagh:* onderneming; *nimmermeer* is wel zò te verklaren: als dàt mijn gedachte was (nl. dat gij te lafhartig voor deze tocht zoudt zijn), dat dan Jupiter mij *niet* vergunne u *ooit* terug te zien. Vergilius zegt: dat is niet billik, *neen;* zo waarlik moge mij Jupiter zegevierend tot u terug doen keren (als mijn bewering '*neen*' waar is); vergelijk onze eedsformule: zo waarlik helpe mij God almachtig. Vondel geeft de zin goed weer, maar zijn tekst had een andere interpunctie dan de hier gevolgde Vergilius-tekst.

250-51 *gelijck ghy weet dat....:* gij weet immers dat dergelike ondernemingen....

251-52 *door Godts gehengenis:* door beschikking der godheid, met Gods wil.

253 *om uw bevalligheit;* de Lat. tekst zegt: tua *aetas* dignior vita.

254-56 De Lat. tekst zegt: sit qui me raptum pugna pretiove redemptum mandet *humo, solita* aut siqua id Fortuna vetabit, absenti....; Vondel heeft *solita* verbonden met *humo,* van daar zijn vertaling: *naer de gewoonte ter aerde;* het is beter *solita* te trekken bij *Fortuna*; dan wordt te vertaling: of indien de Fortuin, onberekenbaar als ze altijd is, dit op enige wijze belet....

[255] voor gelt loste, en naer de gewoonte ter aerde bestelde: of indien[255]

255 *lossen:* loskopen, vrijkopen.

De raet en 't volck begeert dat men hierin voorzie,[287]
En mannen uitzende, en Eneas opontbiê,
En hem ons onheil voort verkundige naer boven.[289]
Indien men 't geen ick eische u willigh wil beloven:
Want d'eer van deze daet vernoeghtme meer dan schat;[291]
Zoo duncktme dat men langs dien heuvel wel een padt
Naer Pallas veste en stê van hier zou kunnen vinden.
Euryalus, van lust tot zulck een onderwinden[294]
En lof geprickelt, bleef hier stom en stil voor staen,
En sprack zijn' lieven vrient met deze woorden aen:[296]
O Nisus, schroomtge my, in eene daedt, zoo wacker
En treffelijck, met u te neemen, als een' macker?
Gedooge ick datge alleen dus heentreckt in dien noot?
Ofelt, mijn vader, een soldaet, zoo trots en groot,
Heeft my, in 't zwaer belegh van Troje vijf paer jaeren,
Zoo zacht niet opgequeeckt. ick heb, den krijghservaeren
Eneas en zijn lot naerstrevende overal,[303]
My neffens u zoo niet, in allerley geval,[304]
Gedraegen. hier is oock een hart, dat lijf noch leven
Ontziet. ick hou deze eer, waernaer gy wenscht te streven,
Noch niet te dier betaelt met storten van mijn bloet.[307]
Hier antwoort Nisus op: ick houde in mijn gemoedt[308]
U niet zoo bloode, noch 't waer billijck, neen waerachtigh.
Zoo waerlijck laet Jupijn, die groot is en almaghtigh,
Of wie genadighlijck dien aenslagh aenziet, my
U nimmer wederom, behouden 's lijfs, en vry[312]
Van leedt, aenschouwen: doch quaem onheil my te drucken,
[Gelijck d'aenslagen meest met ramp en ongelucken
Verzelschapt gaen,] door Godts gehengen van om hoogh,
Zoo woude ick wel dat gy, die aengenaem in 't oogh,
En 't leven waerder zijt, my zelf moght overleven,[317]
Op dat'er iemant waer, die, daer ick quam te sneven,
Mijn lichaem onder doôn noch zocht, en loste om gelt;
Opdat het, naer 't gebruick, ter aerde wier bestelt,

287 *hierin;* nl. in de moeilikheden, ontstaan door de afwezigheid van Aeneas
289 *naer boven:* stroomopwaarts (waar Aeneas vertoeft).
291 *schat:* geldelike of stoffelike beloning.
294 *onderwinden:* stoutmoedig bestaan.
296 *lief;* vgl. *blakend* in de proza-vert., dat daar vurig, vol ondernemingslust betekent.
303 *naerstreven:* volgen.
304 *geval:* lotgevallen (in de verschillende omstandigheden waarin het lot ons bracht).
307 *noch niet:* zelfs niet; volstrekt niet.
308 *houden:* achten.
312 *behouden 's lijfs,* voor *behoudens 's lijfs,* een absolute genitief: het leven behouden zijnde, met behoud van mijn leven, gezond en ongedeerd (*vry van leedt*).
317 *en 't leven waerder zijt:* en het leven meer waard zijt dan ik; en eerder verdient te blijven leven dan ik.

*

[256] eenige fortuin dit belette, mijn uitvaert in mijn afwezen hielt, en[256-57]
[257] my met een begrafenisse vereerde. Ick zou, o jonge knaep, geene
[258] stof van zoo groot eenen rouwe willen geven aen uwe bedroefde
[259] moeder, die alleen onder zoo vele moeders het hart heeft u te[259-61]
[260] volgen, en zich met de muren van den grooten Acestes niet eens
[261] bekreunt. Maer d'ander zeit: te vergeefs en ydel zoeckt ghy my[+]
[262] dit uit den hoofde te slaen: ick blijf onveranderlijck by mijn opzet:
[263] laet ons spoeden: met een weckt hy de wacht op, die treet in
[264] in hunne plaets, en bewaert haer beurt. Hy gaet hene, vergezel-[+264]
[265] schapt met Nisus, en zy vragen naer den Koningk.[265]

[266] Alle dieren lagen onbekommert op het velts en sliepen, en[266]
[267] vergaten hunne zwaricheit: d'opperhoofden der Trojanen en
[268] d'uitgeleze jeught sloegen raet over de hooftzaken des Rijcks;[268]
[269] wat hun te doen stont; of wie nu Eneas het gevaer zou verkunt-
[270] schappen. Zy stonden midden in het veltleger, en leunden vast[270]
[271] op hunne spietsen, met den schilt aen den arm: toen hielden Nisus
[272] en Euryalus beide rustigh aen, om strax ingelaten te worden: dat[272]
[273] hun zaeck van groot belangk, en langk uitstel ten hooghste[273-74]
[274] schadelijck ware. Julus liet terstont de haestigen binnen staen,
[275] en beval Nisus te spreken. Toen begost Hyrtakus zoon: o Enea-[+275]
[276] dijnen, geeft ons naer uwe redelijckheit gehoor, en oordeelt de[276]
[277] zaeck, die u aengedient wort, niet naer onze jongkheit. De Rutulen

[+][Randschrift:] *doch te vergeefs,*

[+][Randschrift:] *dies gaenze te gelijck hunnen dienst aenbieden*.

[+][Randschrift:] *Nisus voert het woort:*

* TEKSTKRITIEK: r. 257 *een begrafenisse* is in de druk van 1659 vervangen door: *eene grafstede*. - 261-62 *te vergeefs.... te slaen* is in de druk van 1659 vervangen door: *te vergeefs zoeckt gy ydele uitvlughten* (causas nequiquam nectis inanis). - 266-67 *Alle dieren... zwaricheit* is in de druk van 1659 vervangen door: *Alle dieren, ontslagen van hunnen arbeit, lagen onbekommert, en sliepen op het velt* (cetera per terras omnis animalia somno laxabant curas et corda oblita laborum). - 273-74 *en langk uitstel.... ware* is in de druk van 1659 vervangen door: *en de tijt hier aen wel besteet zoude zijn* (zie de aant. bij de tekst).

256-57 *mijn uitvaert in mijn afwezen hielt, en my.... vereerde:* Vond men het lijk van een gevallene niet terug, dan werd voor hem een cenotaaf, een ledig praalgraf opgericht; zie *Aen.* VI, r. 544; *begrafenisse* kan in 17de-eeuwse taal nog de concrete betekenis hebben van graftombe; vgl. de *Tekstkritiek*.

259-61 vgl. *Aen.* V, r. 767; *en zich.... bekreunt:* en een (rustig) verblijf in de stad van Acestes (op Sicilië) versmaadt; *zich niet eens bekreunen met:* zich helemaal niet gelegen laten liggen aan.

264 *en bewaert haer beurt* (servant vices); vgl. r. 213-14.

265 *den Koningk,* hier Ascanius, Aeneas' plaatsvervanger.

266 *dieren,* ter vert. van *animalia:* levende wezens; *onbekommert:* in vredige rust.

268 *d'uitgeleze jeught* is op te vatten als een nadere aanduiding van *de opperhoofden* (aanvoerders) *der Trojanen; over de hooftzaken des Rijcks* (de summis rebus regni): over de belangrijkste en gewichtigste aangelegenheden van de staat.

270 *het veltleger:* het legerkamp in de vlakte; *vast:* ondertussen.

272 *rustigh* (alacer): met klem, met aandrang; *strax:* onmiddellik.

273-74 *langk uitstel.... ware;* Vergilius zegt: *pretiumque morae fore:* en de onderbreking (hunner beraadslagingen) zou beloond worden, zou de moeite waard, geen verloren tijd zijn; vgl. de *Tekstkritiek* en de vertaling in verzen, vs. 347-48; *laten binnenstaen:* voor de vergadering laten verschijnen (staan: gaan staan).

275 *begost:* begon.

276 *naer uwe redelijckheit,* als vert. van: *mentibus aequis* = goedgunstig, welwillend; *oordeelen:* beoordelen.

[278] in hunnen slaep en dronckenschap versmoort, leggen zonder[278-79]
[279] spraeck: wy zagen zelfs op den tweesprongk van den wegh, die

278-79 *leggen zonder spraeck:* geven geen geluid; *zelfs:* zelf (wij zelf hebben ontdekt....).

Of, zoo 't Fortuin belet, mijn uitvaert moght stofferen,[321]
En met een ydel graf mijn schimme noch vereeren.[322]
Ick zoude, ô jonge knaep, geen stof tot zulck een' rou
Bestellen willen aen de droeve weduwvrou,[324]
Uw moeder, die alleen, daer andre vrouwen rusten,[325]
Het hart hadde u getrou te volgen op dees kusten,
En met de muuren, daer de groote Acest op steunt,
De nieugeboude stadt, zich 't minste niet bekreunt.
Maer d'ander zeght: vergeefs en ydel is uw trachten,
Om dezen braven togh te slaen uit mijn gedachten:[330]
'k Blijf onverandert by mijn opzet: laet ons spoên.
Hy weckte daetelijck de wacht op, die tradt toen
In hunne plaets, bewaerde op haere beurt hun stede.
Hy gaet terstont zijn' gangk, en Nisus volght hem mede.
Zy vraegen ernstigh naer den koningk, hunnen heer.[335]
De dieren lagen al gerust in slaep ter neêr,
Ontslagen van hun zorgh en arbeit op den acker:[337]
Maer d'oorloghshoofden der Trojaenen even wacker,[338]
En d'uitgeleze jeught beraemden in den raet
Wat dienstigh wezen moght voor 't rijck, en al den staet;
Wat hun te doen stont; wie Eneas best de maeren[341]
Zou brengen van den noot en al hun wedervaeren.
Zy hingen midden in het leger, als een zwarm,[343]
En leunden op hun spiets, de beucklaer aen den arm.[344]
De mackers Euryael en Nisus beide porden[345]
Om ingelaeten, en terstont gehoort te worden:
Hun zaeck was van belang; 't gewight van hun verzoeck
Zou 's raets verlet vergoên. Iülus, even kloeck[348]
En rustigh in den raet, gaf daetelijck een teken,[349]
En lietze binnen staen, gaf Nisus last te spreecken,
Die hief met yver aen: ô Troische krijghsraet, gunt[351]
Ons naer uw reedlijckheit gehoor, en weeght dit punt,
Dat u wort aengedient, niet naer ons jonge jaeren.[353]
De Rutuler, in stê van 't leger te bewaeren,[354]
Leght nu in zijnen slaep en dronckenschap gesmoort,
En ronckt in 't open velt. wy zagen op de poort

321 bij *moght stofferen* is *iemant* (318) subject; *mijn uitvaert moght stofferen:* mij de eer van een begrafenisplechtigheid deelachtig deed worden.
322 Vgl. de aant. bij r. 256-57.
324 *bestellen:* verschaffen, geven.
325 *rusten:* in vredige rust wonen; vgl. de aant. bij r. 259-61.
330 *braef:* voortreffelik.
335 *ernstigh:* met aandrang.
337 *arbeit:* moeiten.
338 *even:* zeer, in alle opzichten; vergelijk vs. 348 en *Pascha,* vs. 1757, 1857 en 1892.
341 *maere:* tijding.
343 Blijkens *hingen* en *zwarm* (zwerm) schijnt Vondel het beeld van een bijenzwerm voor de geest te hebben gestaan, een zwerm die dicht opeengepakt aan een boomtak hangt.
344 *beucklaer:* schild.
345 *porren:* aandringen.
348 *'s raets verlet:* het oponthoud van de raad.
349 *rustigh:* flink.
351 *met yver:* vol vuur.
353 *aendienen:* voorleggen, onder de aandacht brengen.
354 *in stê van.... te bewaeren:* in plaats van zijn kamp te bewaken.

*

[280] naer de poort, de naeste aen den zeekant, open leit, een bequame[280]
[281] plaets, om hen te belagen. Hun vier begint hier en daer uit te[281-82]
[282] gaen, en leit vast en smoockt naer de lucht. Indien ghy ons toe-
[283] laet onze fortuin te verzoecken, wel haest zult ghy Eneas, die[283283-84]
[284] naer Pallas muren op ontboden is, met buit uit de vreesselijcke[284]
[285] neerlage hier zien aenkomen: en zoo wy henegaen, het padt zal
[286] ons niet missen, die zommige dagen achter een op de jaght, en[286-87]
[287] uit een doncker dal, de toppen der stadt zagen rijzen, en weten
[288] hoe de stroom loopt. Toen sprack de bedaeghde Alethes, rijp van[+288288-89]
[289] oordeel: o vaderlijke Goden, onder welcker goddelijcke beschut- [+][Randschrift:] *Alethes*
[290] tinge Troje staet, ghy hebt noch niet voor de Trojanen gansche- *danckt hier over de*
[291] lijck te verdelgen; dewijl ghy ons zulcke moedige jongelingen, *Goden,*
[292] en zoo rustige harten by zet. Zoo sprekende viel hy hun beide[292]
[293] om den hals, en druckte hunne hant, en de tranen borsten hem
[294] ten oogen uit, en biggelden langs zijne kaken. Mannen, hoe kan
[295] ick u naer uwe waerdy betalen, voor zoo stout een stuck? Eerst[295]
[296] zullen de Goden en uwe daden u zeer treffelijck beloonen: de[+296]
[297] godtvruchtige Eneas zal het niet onvergolden laten, en Askaen [+][Randschrift:] *en belooft*
[298] volwassen zijnde, nimmermeer uw groote verdienste vergeten. Ja[298] *hun rijcke vergeldinge:*
[299] ick [zoo vervangt Askaen dit] wiens eenige behoudenis aen vaders[+299]
[300] wederkomst hangt, neeme, o Nisus, de groote Huisgoden, en As-[300-1] [+][Randschrift:] *Askaen*
[301] sarakus Haertgodt, en het Heilighdom van de grijze Vesta tot *bezegelt dit.*
[302] getuigen, en zweere by mijn trouw, wat geluck my oock toevalle,[302-3]

* TEKSTKRITIEK: r. 298 *volwassen zijnde* is in de druk van 1659 vervangen door: *nu in de bloem van zijne jaeren* (integer aevi Ascanius). - 300-303 (ick) *neeme.... te rugh* is in dezelfde dr. vervangen door: *bezweere u, o Nisus, by de groote Huisgoden, en.... de grijze Vesta, [want ick stelle mijn geluck en raetslagen in uwe handen] vordert vader te rugh* (per magnos, Nise, penatis Assaracique larem et canae penetralia Vestae obtestor; quaecumque mihi fortuna *fides*que est, in vestris pono gremiis: revocate parentem); *raetslagen* (ondernemingen) is de vert. van *fides:* al wat ik verwachten mag van de toekomst.

280 *die naer de poort.... open leit;* Vondels vertaling is niet juist; Vergilius zegt: wij zagen zelf een plaats, geschikt voor een hinderlaag, een plaats gelegen bij de poort die het dichtst bij de zee is (locum insidiis conspeximus ipsi, qui *patet* (Vondels *open leit*) in bivio portae, quae proxima ponto).

281-82 *Hun vier.... uit te gaen* (interrupti ignes): uit de rij hunner wachtvuren zijn enkele bezig uit te doven (en alleen een walmende rook stijgt nog op).

283 *zijn fortuin verzoecken:* zijn geluk beproeven.

283-84 *die.... is* is een onjuiste vertaling van (Aenean) quaesitum *ad* moenia Pallantea; dat is: Aeneas, door ons gezocht bij Pallas' muren. Een betere lezing is *et* in plaats van ad.

284 *uit de vreesselijcke neerlage:* behaald in de vreselike slachting (die onder de Rutuliërs zal worden aangericht, wanneer Aeneas met zijn hulptroepen zich een weg door hun kamp baant).

286-87 *die.... rijzen;* versta: die van uit de donkere dalen, waar wij zo ijverig hebben gejaagd, (meermalen) een glimp van de stad hebben gekregen (vidimus obscuris *primam* sub vallibus *urbem venatu assiduo*).

288 *de stroom:* de Tiber.

288-89 *rijp van oordeel,* ter vert. van maturus animi.

292 *rustig* (certus): vastberaden; *byzetten:* voorzien van, schenken.

295 *eerst:* in de eerste plaats.

296 *uwe daden* (mores); versta: het bewustzijn een voortreffelike daad te hebben verricht.

298 *volwassen zijnde* is een minder juiste vert. van *integer aevi;* zie de *Tekstkritiek*.

299 *vervangen* (excipere): zich aansluiten bij (iemands woorden opnemen en vervolgen).

300-1 *Assarakus:* grootvader van Anchises; *de grijze Vesta;* zie *Aen.* V, r. 797.

302-3 Vondels vertaling is onjuist; in de herziene druk van 1659 is ze verbeterd; zie de *Tekstkritiek*.

Den tweesprongk van den wegh, die, naer den zeekant open,
Zich stêwaert streckt, een plaets, waerlangs, zy onderkropen,[358]
Men hun belaegen kan. hun vier gaet hier en daer[356-59]
Vast uit, en smoockt om hoogh. indienwe op ons gevaer[360]
Met uwe gunste nu een kans bestaen te waegen,[361]
Gy zult Eneas haest, die nu door velt en haegen[362]
Naer Pallas muuren is ontboden, met zijn' roof
En groote neêrlaegh zien aenstreven hier ten hoof.[363-64]
Indienwe heenegaen het padt zal ons niet faelen,
Die dagen achter een uit jaegen, onder 't dwaelen,
Uit zeker doncker dal, de torens in 't verschiet
Verryzen zagen, en den loop van dezen vliet
Wel kennen. hierop sprack Alethes, de bedaeghde,
En rijp van brein: ô Goôn der vadren, wien 't behaeghde
Het volck van Troje, en 't bloet van 't vaderlijck geslacht,
Dat u vereerde, te beschutten door uw maght;
Nu hebtge noch niet voor de Frygiaensche zielen
Geheel ten uiterste te dempen, te vernielen;[374]
Dewijl gy ons voorziet met zulck een dappre jeught,
En rustige gemoên, begaeft met eere, en deught.[376]
Zoo spreeckt hy, valtze bey, met hartelijck verlangen,[377]
Om hunnen hals, en druckt hun handen: en zijn wangen
Zien nat van traenen, die hy uitstort overbly:
O mannen, kan ick u met recht naer uw waerdy
Voor zulck een heldenstuck met prijs en eere kroonen.
De Goden zullen eerst uw daeden treflijck loonen.[382]
Godtvruchte Eneas zal hier niet ondanckbaer staen,
En uw verdienst, zoo groot, wort namaels van Askaen,
Als hy volwassen is, verwaerloost noch vergeeten.[385]
Ick, [zoo vervangt Askaen zijn rede,] hier gezeten,
En wiens behoudenis aen vaders weêrkomst hangt,
Beroepme, ô Nisus, nu op al wat eer ontfangt,[388]
Neem groote Huisgoôn, en den Haertgodt van den vader
En vorst Assarakus tot tuigen, en te gader
Het heilighdom van Veste, en zweere met ontzagh
By mijne trou, wat heil my oock gebeuren magh,

358 *zy onderkropen,* absolute constructie; nadat ze beslopen zijn.
356-59 Vgl. de proza-vert., r. 279-81 met aant.
360 *op ons gevaer:* op eigen risico.
361 *met uwe gunst:* met uw welwillende toestemming.
362 *haeg:* struikgewas.
363-64 Vgl. de proza-vert., regel 284 met aant.
374 *dempen:* uitroeien; *vernielen:* vernietigen.
376 *begaeft* (begiftigd): bezield.
377 *verlangen:* genegenheid.
382 Vgl. de proza-vert.
385 *verwaerloozen:* geringachten; als van nul en gener waarde beschouwen.
388 *op al wat eer ontfangt:* op alles waaraan wij stervelingen eer bewijzen; op al wat heilig is; *en te gader:* en daarbij ook.

[303] dat is voor u ten beste: vordert slechts vader te rugh, levert hem[303]
[304] voor mijn oogen: komt hy weder, zoo zijn wy buiten zwaricheit.
[305] Ick zal u schencken een paer zilvere bekers, met groot werck[305-6]
[306] gedreven, die vader in 't veroveren van Arisba kreegh; een paer
[307] drievoeten, en twee groote baren gouts; noch een overoude[307]
[308] schael, van de Sidonische Dido gekomen. Maer winnen wy eens[308]
[309] Italie, krijgen den scepter in de vuist, en loten om den buit; ghy
[310] zaeght hoe Turnus te paerde en gewapent opgezeten, van gout[310-11]
[311] flickerde. Ick zal, o Nisus, dien eigen zelven beuckelaer en roode
[312] pluimaedje van het lot voor u uitzonderen, gelijck ghy alreede[312312-13]
[313] verdient. Behalve dit zal mijn vader u zes paer uitgeleze joffers,[313]
[314] schoon van leest, vereeren, en zijne gevangens, met alle hun uit-[314]
[315] rusting, en boven dit al Koningk Latinus landeryen. Maer o eer-[315]
[316] waerde knaep, wiens jaren de mijne niet veel ontloopen, ick
[317] omhels u nu met al mijn hart, en houde u voor mijnen megenoot[317]
[318] in alle mijn fortuin. Ick zal in oorloge, of in vrede geenen staet
[319] nochte eere zoecken, zonder u: ick zal in raet en daet my meest
[320] op u verlaten. Hier op antwoorde Euryalus aldus: of de kans ons[+]
[321] mede of tegen loope, te geenen tijde zal ick hem in zulcke vrome[321-22]
[322] stucken bezwijcken: doch boven al uw beloften bidde ick noch[322-23]
[323] om eene. Ick heb een moeder, van Priams out geslacht, die my
[324] in ellende natreckende, nochte van Iliums landouwe, nochte[324]
[325] Acestes Koningklijcke vesten te rugge kon gehouden worden:[325]

[+][Randschrift:] *Euryalus belooft hem getrouwicheit, en beveelt zijn oude moeder in 's Princen hoede*.

303 *vordert slechts vader te rugh* (revocate parentem): vraag mijn vader terug te keren; breng mijn vader weer hier.
305-6 *met groot werck gedreven* (aspera signis): met drijfwerk versierd; vgl. *Aen.* V, r. 308; *Arisba:* stad in Troas.
307 *drievoet:* ketel op drie poten; *baer,* ter vert. van *talentum*.
308 *van.... gekomen:* mij geschonken door.... (quem dat Sidonia Dido).
310-11 *hoe.... flickerde;* Vergilius zegt: gij hebt gezien, op welk een paard Turnus zat en wat voor gouden wapens hij droeg; *dien eigen zelven beuckelaer;* Vondel heeft gelezen: *ipsum illum clipeum;* beter is, in verband met de hierboven, r. 310-11, gegeven vert.: illum ipsum, *clipeum* = datzelfde, dat eigen paard en dat schild.
312 *van het lot:* van de bij loting te verdelen buit.
312-13 *gelijck ghy alreede verdient,* onduidelike vertaling; Vergilius bedoelt: beschouw ze reeds thans als uw prijs (buit).
313 *joffers,* ter vertaling van *matres*.
314 *en zijne gevangens* is de vert. van *captivosque;* in verband met *matres* zal men het wel moeten opvatten als: met hun twaalf mannen. Aan Nisus worden dus beloofd twaalf gevangene Rutuliërs met vrouwen (en kinderen), die hij als zijn slaven in eigendom zal krijgen.
315 *landeryen:* particulier grondbezit; domein.
met *o eerwaerde knaep* (venerande puer) wendt Ascanius zich tot Euryalus.
317 *medegenoot* (comes): vertrouweling en deelgenoot (in al wat mij staat te wachten).
321-22 *te geenen tijde.... bezwijcken,* ter vert. van: me nulla dies tam fortibus ausis dissimilem arguerit: ik zal nooit ongelijk worden aan die '*ik*', die zulke dappere daden aandurft; ik, die zulke dappere daden durf ondernemen, zal nooit die dapperheid verliezen; *hem* is dus bij Vondel onjuist; er diende *mijzelf* te staan.
322-23 *boven.... om eene;* Vergilius' bedoeling is: bòven alles wat gij mij wilt schenken, gaat mij deze (ène) bede.
324 *natreckende:* volgende (in de moeitevolle ballingschap); *van:* door.
325 *te rugge houden:* weerhouden (van haar zucht om bij mij te blijven); vasthouden.

Dat 's u geschoncken. ga en hael, naer uw vermogen,[392-93]
Mijn' vader herrewaert, en breng hem voor mijne oogen.[393-94]
Indien hy keer', zoo zijn wy veiligh voor gevaer.
Ick zal u schencken een paer zilvre bekers, zwaer
Van 't fijnste zilver, met groot werck vol kunst gedreven,
Die, toen Arisbe zich in 't endt most overgeven,
Mijn vader kreegh, noch twee dryvoeten, tot een prael,[399]
Twee groote baren gouts, eene overoude schael,[400]
Van Sidons koningin gekomen onder 't minnen.[401]
Maer komen wy in 't ende Italie eens te winnen,
En krijgen door het zwaert den scepter in de hant,
En loten om den buit: gy zaegt nu hoe parmant[404]
Vorst Turnus, trots te paert, en moedigh op zijn wapen,[405]
Met gout braveert. ick zal, ô Nisus, eer der knaepen,
Dien zelven beuckelaer, die zelve roode pluim
Uitzondren buiten 't lot voor u, gelijck gy ruim
En rijckelijck verdient. behalve die geschencken
Zal vader u met zes paer jofferen gedencken,[410]
De bloem van 't gansche hof, en overschoon van leest,[411]
En zijn gevangenen, en wat voor schat en geest
Aen hunne uitrusting hangt, waerme zy gingen stryen,[412-13]
En tot een toegifte al Latinus landeryen.
Maer ô eerwaerde knaep, wiens jaeren mijnen tijt[415]
Niet veel ontloopen, ick omhelze u heel verblijt
Uit al mijn harte, en houde u, onder zoo veel grooten,
In alle mijn fortuin, voor een' van mijn genooten.
Ick zal voortaen in vrede en ooreloge nu
Naer eer noch staeten staen, noch zege zonder u.[420]
Ick zal in raet en daet my meest op u verlaeten.
Toen antwoorde Euryael: het zy de kans wil baeten,[422]
Of tegenloopen, 'k zal in zulcke dapperheên
Hem niet bezwijcken: doch ick bidde slechts om een[423-24]
Belofte, boven al uw onverdient beloven:[425]
Ick hebbe een moeder, noch een telgh uit Priams hoven,
En overouden stam, die, in elende my
Natreckende, geensins door Trojes heerschappy,[428]

392-93 Vgl. de proza-vert., r. 300-303 met aant.; Vondel heeft hier, zoals meermalen, zijn oorspronkelike tekst, en niet de verbeterde druk van 1659, gevolgd.
393-94 *ga.... herrewaert:* doe uw best om mijn vader hier te halen.
399 *tot een prael:* als sieraad, als pronk-geschenk.
400 *schael,* ter vert. van cratera: mengvat, kom.
401 *onder 't minnen:* in de tijd toen zij mij (en mijn vader) liefde toedroeg.
404 *parmant:* zelf bewust.
405 *moedigh op:* fier op, trots op.
410 *gedencken met:* vereren, schenken.
411 met het *hof* wordt Turnus' hof, vorstelike hofhouding bedoeld.
412-13 *en wat.... hangt:* en al de kostbare en met kunst vervaardigde uitrustingstukken (wapenen enz.), waarmee ze ten strijde zijn getrokken (zie vs. 35-36).
415 *tijt:* leeftijd.
420 *staeten,* meerv. van *staet:* eer, waardigheid, machtspositie.
422 *baeten:* gunstig zijn, meelopen.
423-24 Zie de proza-vert.
425 *boven al uw onverdient beloven:* (een belofte) die mij gaat boven al datgene, wat ge mij, die zulks niet waardig ben, beloofd hebt.
428 *Trojes heerschappy:* het Trojaanse land, de staat Troje.

Noch door Acestes stadt en koningklijcke veste
Met kracht te houden was: dees laet ick hier ten leste,[430]

430 *ten leste:* als laatste daad mijnerzijds (na al de aanhankelikheid die ze jegens mij getoond heeft).

[326] deze verlaet ick nu zonder afscheit te nemen; zonder datze beseffe[326-27]
[327] wat gevaer hier aen vast zy of niet: de nacht en ghy kunnen
[328] getuigen, dat ick mijn moeders tranen niet zou mogen zien: maer[328]
[329] ick bidde u, troost d'arme vrouw, en kom de verlate te hulp.
[330] Magh ick my hier in op u verlaten; zoo veel te stouter zal ick
[331] tegens allerley geval aengaen. De Dardanen, in hun gemoedt[331]
[332] getroffen, mosten hun tranen laten, boven al de schoone Julus,
[333] wien het hart van genegenheit tot zijnen vader overliep. Toen[333]
[334] sprack hy aldus: ick beloof u al wat uwe treffelijcke aenslagen wel[334]
[335] verdienen; want ick zalze voor mijn eige moeder houden, en hier
[336] zal niet aen ontbreken dan de naam van Kreüze: en zy, die[336]
[337] zulck eenen zoon ter weerelt broght, wil geen geringe gunst[337]
[338] genieten, hoe dit stuck oock uitvalle. Ick zweer u by dit hooft,
[339] waer by mijn vader plagh te zweeren, het geen ick u beloof, zoo[339]
[340] d'aenslagh quame te gelucken, dat zelve zal uwe moeder en uwen
[341] geslachte evenwel geworden. Zoo spreeckt hy al schreiende,[+341]
[342] neemt voort van zijne zijde den gulden degen, met een yvoire
[343] scheede, zeer kunstigh van den Gnossischen Lykaon gewrocht,[343]
[344] en hy vereert hem dit geweer. Mnestheus schenckt Nisus een
[345] ruigh leeuwsvel: de getrouwe Alethes verwisselt zijnen helm met
[346] hem. Terstont tredenze gewapent hene, nagevolght tot aen de[+]
[347] poort toe, met geluckwenschen van alle voorbarighste ouden en[347]
[348] jongelingen; en de schoone Julus, hebbende voor zijne jaren een[348-49]
[349] mannelijcke achterdocht, en een hart in 't lijf, belaste hun vele
[350] dingen zijnen vader over te dragen; maer hy sprack slechts in[350-51]
[351] den wint en vruchteloos. Zy gingen uit, geraeckten over de graf-[+]
[352] ten, en trocken by doncker nacht naer 's vyants leger toe, om voor[352352-53]
[353] hunne doot menigh man van kant te helpen. Zy zien overal vele

[+][Randschrift:] *Men begiftigt hun beide,*

[+][Randschrift:] *en geleitze naer buiten*.

[+][Randschrift:] *Zy spoeden naer het leger*

326-27 *zonder.... niet,* ter vert. van: ignaram huius quodcumque pericli est.
328 *mogen:* vermogen, kunnen.
331 *tegens allerley geval:* tegen al wat mij moge gebeuren.
333 *wien het hart.... overliep;* Iülus (Ascanius) in 't bijzonder is geroerd door dit blijk van Euryalus' liefde tot zijn moeder: in hem komt boven de grote liefde die hij Aeneas toedraagt.
334 *uwe treffelijcke aenslagen:* uw heldhaftige onderneming.
336 *Kreüze:* Creusa, Ascanius' (gestorven) moeder.
337 *wil:* zal; *gunst* (gratia): dankbare verering.
339 *waer by mijn vader plagh te zweeren;* Aeneas pleegt te zweren bij het hoofd (leven) van zijn zoon, zijn dierbaarste bezit.
341 *evenwel:* ingeval gij niet levend mocht terugkeren.
343 *de Gnossische Lykaon;* Gnosus, stad op Creta; de Cretenzer wapenen waren beroemd.
347 *voorbarigh:* voornaam.
348-49 *en de schoone Julus.... lijf* (nec non et pulcher Iulus, ante annos animumque gerens curamque virilem): en ook de schone Iülus, die een mannelik overleg en een moed had ver boven zijn jaren.
350-51 *maer hy sprack.... vruchteloos:* maar zijn woorden gingen verloren in de wind (de beide jongelingen waren reeds buiten 't bereik van zijn stem); *over de graften:* over de grachten van hun legerkamp.
352 *leger:* legerkamp.
352-53 *om.... te helpen;* de Lat. tekst zegt: (het kamp) dat hun noodlottig zou worden, maar niet voordat zij velen het leven zullen hebben benomen.

Oock zonder afscheit, eer zy eens beseft en ziet
Wat noot en lijfsgevaer dees aenslagh baert, of niet.
De nacht en gy, is 't noot, kunt tuigen en vermaenen,[433]
Dat ick geensins kan zien mijn moeders rou, en traenen:
Dies bidde ick troost de droeve en arme weduvrou,
En komt haere eenzaemheit te hulpe in druck en rou:
Zoo veel te stouter zal ick alle rampen tarten,
En allerley geval. de Frygiaensche harten
Getroffen, stonden met de traenen in 't gezicht,[438-39]
Oock schoone Iülus zelf, wiens hart, hier door gesticht,[440]
Van treck tot vaders gunst geheel scheen t' overloopen.[441]
Toen sprack hy: ick belove u alles wat gy hoopen
En wenschen zoudt, en wat u dappere aenslagh rijck
Verdient: ick houze oock voor mijn moeder, en gelijck
Kreüze, [alleen haer naem verschilt,] in eere en waerde:
En zy, die zulck een' zoon ter weerelt broght, en baerde,
Geniet geen kleine gunst tot haeren lesten dagh.
Ick zweere u by mijn hooft, waer by mijn vader plagh
Te zweeren, al het geene ick u beloof voor allen,[449]
Zoo d'aenslagh deze reis geluckigh uit wil vallen,
Dat erft uw moeder en uwe erven op een ry.[451]
Zoo spreeckt hy schreiende, neemt voort van zijne zy
Den gulden degen en de scheede van yvooren,[453]
Zelf van Lykaon, in 't Kretenzer rijck geboren,
Heel geestigh uitgewrocht, en schenckt hem dit geweer:[455]
Helt Mnestheus schenckt hem een ruigh leeusvel tot zijne eer.[456]
Getrouwe Alethes ruilt zijn' helm met dezen vroomen.[457]
Zy treên gewapent met den krijghsraet heen, en komen
Tot by de hooge poort, geleit van out en jongk.
Men wenschtze heil en spoet. de schoone Iülus blonck
Van manbaere achterdocht, voor zijnen tijt en oude,[461]
En toonde zijnen moedt. hy sprack hen, en betroude
Hun veele zaecken aen den vader, dien hy mint,
Te melden, doch vergeefs: die last verdween in wint.
Zy gingen t'zamen uit, geraeckten over grachten,
En trocken in der nacht by doncker naer de wachten
Van 's vyants leger toe, om voor hun einde noch
Veel vyanden om hals te brengen door bedrogh.[468]

433 *vermaenen:* melden, verzekeren, verklaren.
438-39 Wij kunnen ons desnoods een brave *borst* denken, aan wie *de tranen in 't gezicht* springen, maar *harten*?
440 *gesticht:* geroerd.
441 *treck:* hang, zucht; *gunst:* liefde (tot zijn vader); *overloopen* (met de klemtoon op *loopen*)*:* overstelpt worden; in Iülus' gemoed welde de liefde tot zijn vader omhoog.
449 *u.... voor allen:* u.... boven alle anderen; u in 't bijzonder.
451 *op een ry:* in volgorde van geslacht.
453 *yvooren* wordt als zelfst. nw. in 17de-eeuwse taal (o.a. in 't Brabants) gevonden naast *ivore* en *ivoor*.
455 *geestigh:* kunstig, fraai, smaakvol; *uitgewrocht:* bewerkt, vervaardigd.
456 *tot zijne eer:* als verering (om hem te eren).
457 *vroom:* dapper.
461 *oude:* leeftijd.
468 *bedrogh:* list, listige overval.

[354] soldaten droncken in het gras leggen slaepen, en wagens op den[354-55]
[355] waterkant staen, en te gelijck wapens, en wijnvaten, en mannen
[356] tusschen garreelen en raders leggen. Hyrtakus zoon spreeckt eerst[+]
[357] aldus: Euryalus, de gelegenheit zelf noodight ons nu om wat stouts
[358] te bestaen. Derwaert op leit de wegh: sla ga, en zie van verre[358-59]
[359] toe, dat niemant ons van achter opkome. Ick zal hier onder hou-
[360] wen, en u genoegh ruimbaen maken. Zoo spreeckt hy, zwijght[360-61]
[361] kort stil, en rant te gelijck met zijnen degen den trotsen Rham-[+]
[362] netes aen, die by geval op tapijt en zijn hooge veltkoets leggende,[362]
[363] zoo vast sliep dat hy ronckte, en t'effens Koningk en wichelaer,[363]
[364] by Koningk Turnus zeer gezien was; doch kon door zijn wichelery
[365] dien slagh niet van zijnen hals afkeeren. Hy versloegh drie dienaers,[+] [+365]
[366] die by geval onder de wapens neffens hem lagen; en Remus schilt-[366]
[367] knaep, en den wagenaer zelf, onder de paerden betrapt; en hieuw[367]
[368] hun met den degen den hals af, terwijlze vol vaecks, het hooft[368]
[369] lieten hangen: toen streeck hy den meester zelf den kop af, en[369]
[370] liet den romp achter hem bloet uitrispen; gront en matras dreven[370]
[371] in het zwarte en laeuwe bloet: oock sneuvelden Tamyrus, en[371]
[372] Lamus, en Serraen, een jongelingk, die schoon van aengezicht,
[373] en smoordroncken van wijn, daer lagh zoo langk als hy was, en
[374] spade in den nacht bleef zitten spelen: geluckigh waer de jonge-[374]
[375] lingk geweest, had hy al den nacht blijven spelen, en het tot den
[376] dagh toe uitgehardt. Gelijck een nuchtere leeuw, van razenden[+376]
[377] honger aengeprickelt, den vollen schaepsstal overendt zet, en het
[378] tangere vee, dat stom van schrick is, vast bijt en sleept en sleurt,[378]

[+][Randschrift:] *Nisus wil 'er op aen vallen, en beveelt Euryalus de wacht.*

[+][Randschrift:] *Hy rant Koningk Rhametes aen,*

[+][Randschrift:] *en zijnen stoet,*

[+][Randschrift:] *gelijck een nuchteren leeuw den schaepstal;*

354-55 (zij zien) *wagens op den waterkant staen* (arrectos litore currus); versta: zij zien de wagens (van paarden en tuig, '*garreel*', ontdaan) met de dissels omhoog op de oever staan; de *mannen* zijn hier in 't bijzonder de voerlieden.
358-59 *zie van verre toe* is een minder juiste vert. van *consule longe:* kijk goed ver uit; laat uw ogen (naar alle kanten en) zo ver mogelik gaan; *opkomen:* verrassen; onverhoeds overvallen; *hier onder houwen:* onder deze slapenden een slachting aanrichten.
360-61 *zwijght kort stil* (en zwijgt onmiddellik weer) ter vert. van *vocem premit,* dat ook kan betekenen: spreekt bijna onhoorbaar; *aenranden:* te lijf gaan.
362 *op tapijt en zijn hooge veltkoets* (tapetibus altis): op een met zachte kleden bedekt (hoog) veldbed.
363 *t'effens:* tegelijk.
\+ In het R a n d s c h r i f t bij r. 365: *stoet:* gevolg, volgelingen.
365 *Hy:* Nisus.
366 *die.... lagen;* Vergilius bedoelt: zo als ze daar te midden van het wapentuig lagen (jacentes temere inter tela).
367 *den wagenaer zelf:* Remus' wagenmenner; *betrappen:* verrassen.
368 *degen* (ferrum): zwaard.
369 *afstrijcken:* afhouwen; *den meester:* Remus.
370 *uitrispen* (singultare, rochelen): uitgulpen.
371 *sneuvelen:* vallen.
Tamyrus; lees: Lamyrus.
374 *bleef.... spelen:* (tot laat in de nacht) was blijven spelen.
376 *nuchter* (impastus): hongerig (die nog geen buit heeft kunnen vinden).
378 *het tangere vee* (molle pecus): het tere, weerloze (klein-)vee.

[379] en met zijnen bloetdorstigen muil brult; zoo paste Euryalus te[379379-80]

379 Achter *brult* denke men: zo vocht Nisus; en dan dient de nieuwe zin aldus te beginnen: *Oock Euryalus paste* enz. Vondel heeft ten onrechte de vergelijking die bij Vergilius de beschrijving van de door Nisus aangerichte slachting afsluit, bij Euryalus getrokken.

379-80 *passen te raecken:* zijn best doen te raken, er op los houwen.

Zy zien 'er overal veel krijghsvolck, vol en droncken,
En hoorenze, in het gras gestreckt, onachtzaem roncken.[470]
Zy zien de wagens staen op velt en waterkant,
De wapens, vaten wijns, en mannen, in het zant,
En tusschen raders en garreelen, nederleggen.
Dat moedight Nisus dit aen Euryael te zeggen:[474]
Gelegenheit en tijt vermaenen nu ons tween
Wat dappers aen te gaen: de wegh leght derwaert heen.[476]
Sla ga van verr': magh ick van achter slechts betrouwen
Dat my geen vyant volghe; ick zal hier onder houwen,
En baenen u den wegh. zoo spreeckt hy, zwijght heel kort,
Rant voort Ramnethes aen, den trotsaert, die gestort[480]
En bij geval gestreckt op zijne velttapijten,[481]
En hooge veltkoets, niet ontziet den nacht te slijten[482]
Met slaepen dat hy ronckt; een koning, groot van maght,
En teffens wichelaer, by Turnus hoogh geacht,
Doch kon door wichlen 't zwaert van zijnen hals niet keeren.
Hy velt dry dienaers, die des konings stoet vermeeren,[486]
En rusten onder tuigh, geweer en harrenas,
Oock Remus schiltknaep en koetsier, zoo lang hy was,[488]
Hier onder 't paert betrapt. hy hieuze met den degen
Den hals af, die, vol vaecks, en slaeprigh neêrgezegen,
Hun hoofden lieten slap neêrhangen, tot hun straf.[491]
Toen streeck hy zelf den heer het hangend hooft oock af,
Wiens romp het zwarte bloet uitrispte en heen liet loopen,
Dat d'aerde en zijn matras in 't laeuwe bloet verzopen.
Oock sneuvelt'er Tamier, en Lamus, en Serraen,
Een jongelingk, die schoon van aenzicht, overlaên
En droncken van den wijn, en slap, zijn leên liet streelen,[497]
Hier lagh zoo lang hy was, en spa by nacht bleef speelen.
Geluckigh waer de knaep had hy den ganschen nacht,
Tot in den morgenstont, met speelen doorgebracht.
Gelijck een nuchtre leeu, van hongersnoot geprickelt,
Zich dol en razende in den vollen schaepsstal wickelt,[502]
En zet dien overende, en bijt, en sleept, en sleurt
Het zachte vee, dat stom van schrick en vreeze treurt,[504]
Terwijl de moortmuil brult, bloetdorstigh en bloetgierigh;

470 *onachtzaem:* zorgeloos.
474 *moedigen:* moed of aanleiding geven.
476 *aengaen:* ondernemen.
480 *gestort:* neergevallen.
481 *bij geval* (forte): zo maar, zo als hij was neergevallen.
482 *ontzien:* schromen (die *onbekommerd* de nacht doorbrengt....).
486 *die.... vermeeren:* die tot 's konings gevolg behoren.
488 Vgl. de proza-vert.
491 *tot hun straf:* om hun hun verdiende loon te geven.
497 *zijn leên liet streelen:* zijn leden liet koesteren door de slaap.
502 *zich wickelen in:* zich storten midden tussen....
504 *zacht:* zachtaardig, vreedzaam; vgl. de proza-vert., r. 378 met aant.

[380] raecken, die verhit en razende, midden onder den hoop, veel[+380380-81]
[381] volcks van geen aenzien op den hals komt, en Fadus, en Hebesus,
[382] en Rhetus, en Abaris, nergens van wetende; Rhetus, die wacker[382]
[383] zijnde, al dien handel aenzagh, maer uit vreeze achter eenen[383]
[384] grooten berckemeier schuilende, in 't oprijzen, van dicht by, het[384]
[385] gansche lemmer, en den dootsteeck recht in de borst kreegh,
[386] zoo dat hy stervende zijn purpere ziel uitbraeckte, en wijn en[386]
[387] bloet onder een gemengelt overgaf. Hy voer ter sluick in zijn[387-88]
[388] hitte voort, en quam nu Messapus spitsbroederen by, daer het
[389] vier endelijck begost uit te gaen, en hy de paerden, naer de manier[389]
[390] vast gebonden, gras zagh eten; wanneer Nisus in het kort (want[+390390-92]
[391] hy merckte dat zijn bloetdorstigheit en wraeckgierigheit te hoogh
[392] liepen) aldus sprack: laet ons ophouden, want de dagh komt op,
[393] en ons verraden: men heeft zich genoegh gewroken, en door den
[394] vyant hene den wegh gebaent. Zy laten menigh krijghsmans
[395] geweer en wapen van louter zilver leggen, en te gelijck bekers
[396] en schoone tapijten. Euryalus nam Rhamnetes paerdebehangsel,[396]
[397] en den riem met goude doppen beslagen, eertijts den Tibur-[397]
[398] tijnschen Remules tot een schenckaedje toegezonden, van den
[399] overrijcken Cedikus, om t'zijnen huize te noodigen den afwezen-[399]
[400] den gast, die stervende dit zijnen neve besprack; na wiens over-[400]
[401] lijden de Rutulers in den oorloogh dien buit streken. Euryalus[401]
[402] nam dit, en lade het, tot zijn ongeluck, op zijn stercke schouders:
[403] daer na zette hy Messapus helm met de brave pluimaedje op zijn[+403]
[404] hooft: Aldus, ten veltleger uitstrijckende, zagenze naar een goet[404]
[405] henekomen.

[+][Randschrift:] *oock helpt 'er Euryalus menigen om het leven,*

[+][Randschrift:] *tot dat Nisus hem stuit,*

[+][Randschrift:] *en met zijnen macker ten leger uitstrijckt.*

380 *verhit en razende:* onstuimig en in dolle woede.
380-81 *veel... komt:* tal van gewone krijgslieden (minderen) te lijf gaat.
382 *nergens van wetende* (ignaros): zonder dat zij het merken; met betrekking tot *Rhetus* moet *ignarus* worden weergegeven door: zonder er op, of op tegenweer, bedacht te zijn.
383 *al dien handel:* de hele moordpartij.
384 *berckemeier* (ter vert. van *crater* = mengvat); zie *Lantged.* II, r. 444.
386 *zijn purpere ziel* (animam purpuream); versta: zijn leven in een purperen bloedstroom (in een golf van bloed en wijn).
387-88 *Hy... voort,* ter vert. van: hic furto fervidus instat: hij zet, verhit van woede, zijn overrompeling (sluipmoord) voort.
389 *naer de manier:* volgens (militaire) gewoonte.
390 *wanneer:* toen.
390-92 *want hy merckte.... liepen:* want hij merkte dat hij zich (misschien beter: dat *zij* zich) te ver liet meeslepen door....
396 *paerdebehangsel* (phalerae): een soort collier van metalen halve maantjes; Vergilius bedoelt hier met *phalerae* wel een borstversiering van Rhamnes (genitief *Rhamnetis;* zie Vondel; ook r. 361-62).
397 *riem* (cingulum): gordel; *dop* (bulla): knopvormig sieraad; *Tiburtijnsch:* uit Tibur (in Latium) afkomstig.
399 *om.... gast* is een niet geheel juiste vert.; Vergilius zegt: om een band van gastvriendschap aan te knopen met hem, die op dat ogenblik niet onder zijn dak vertoefde (hospitio cum iungeret absens).
400 *neef:* kleinzoon; *bespreken:* vermaken.
401 *dien buit streken:* dit als buit behaalden.
403 *de brave pluimaedje:* de prachtige helmbos.
404 *ten veltleger uitstrijckende:* het legerkamp verlatende.

Zoo past Euryalus te raecken, dol en vierigh,[506]
In 't midden van den hoop, en komt'er menigh fel
Die van geen aenzien is, op 't lijf gezwint en snel,
Hebesus, Abaris, en Retus, Fadus mede,
Onweetende in den slaep verrascht met punt en snede,[510]
Behalve Retus, die den moort, noch wacker, zagh,
Maer angstigh achter 't hol des berckemeiers lagh[512]
En doock, en, toen hy rees, van 't lemmer wert doorregen,
En recht in zijne borst den dootsteeck heeft gekregen,
Zoo dat al stervende hy zijne purpre ziel
Met wijn en bloet uitbraeckte, en doot ter aerde viel.
Hy voer ter sluick al voort te vierigh op hen allen,
En quam de spitsbroêrs van Messapus aengevallen,
Daer endelijck het vier begon heel uit te gaen,
En hy de paerden noch, naer 's ruiters wijzen, aen[520]
Den teugel en den toom gebonden, gras zagh eeten;
Als Nisus [want hy zagh hoe Euryael, gebeeten[522]
Van wraecke, en al te heet in 't storten van dit bloet,
Vervoert wiert,] hem in 't kort dit voerde te gemoet:[524]
Nu toom u wraeck: de dagh komt op, en ons verraeden.
Al wraecks genoegh: men heeft door 's vyants bloet de paden
Geveilight. zy aen 't vliên, en laeten krijghsgeweer,[527]
En zilvre wapens, en tapijt, en schael, en meer
Geweeren in den loop: en Euryael aenvaerde[529]
Het paertsbehangsel van Ramnethes, groot van waerde,
En ook den wapenriem, met doppen, fijn van gout
Beslagen, eertijts aen heer Remulus betrout,[532]
En toegezonden naer 't gebiet der Tiburtynen,
Van rijcken Cedikus, tot een geschenck, om t'zijnen
Palaize dus te noôn den uitgereisden gast,[535]
Die dit zijn' neef besprack, in stervens noot en last,
Waerna de Rutuliers al dees cieraeden kregen,
En wonnen door de maght van hunnen blancken degen.
Euryal lade dit, doch tot zijn eige scha,
Op zijnen stercken neck, en schouder, zette dra
Messapus gulden helm, met pluimen trots besteecken,[541]
Vol moedts op 't hooft: en, dus ten leger uitgestreecken,[542]
Ziet ieder het gevaer t'ontslippen, eer 't hem gelt.[543]

506 Zie de aant. bij de proza-vertaling.
510 *met punt en snede:* met spies en zwaard.
512 *achter 't hol des berckemeiers:* achter de ronde (of ledige?) berkemeier; een berkemeier is gewoonlik een grote beker of kelk, die *in de hand* wordt genomen en rondgaat; Vondel moet zich deze hier wel bijzonder groot hebben voorgesteld.
520 *naer 's ruiters wijzen:* volgens ruitergewoonte.
522 *als:* toen.
524 *vervoeren* (op een dwaalspoor leiden): te ver meeslepen.
527 *veiligen:* veilig maken.
529 *in den loop laten:* achterlaten, laten liggen; *aenvaerden:* opnemen en zich toeëigenen.
532 *betrouwen* (toevertrouwen): schenken.
535 *uitgereisd* (zie *afwezend* in de prozatekst): op reis gegaan, vertrokken (vgl. de proza-vert., aant. bij r. 399).
541 *besteecken* (bestoken): versierd.
542 *moedt:* trots.
543 *eer 't hem gelt:* voordat het er ernstig voor hem begint uit te zien.

*

[406] Terwijl d'overige keurbende uitgerust te velde lagh en toefde,[+406-9]
[407] gingk de vooruitgestuurde ruitery, onder Volscens, haren Rit-
[408] meester, driehondert sterck, alle met schilden voorzien, uit Latinus
[409] stadt, om Koningk Turnus antwoort over te brengen. Zy genaeck-
[410] ten het leger, en waren alreede dicht onder den wal, wanneerze
[411] van verre deze twee ter slincke hant zagen inslaen; en de helm
[412] Euryalus, in de schemeringe van den nacht, onvoorziens verriet,[412]
[413] overmits de stralen recht in hunne oogen flickerden. Dat is niet[413-14]
[414] mis gekeken, riep Volscens uit den hoop: staet vast, mannen:
[415] wat jaeght u hier? wat zijt ghy voor soldaten? of waer leit de wegh?[415]
[416] Zy antwoorden niet, maer vlughten boschwaert in, en zoecken
[417] heul aen de schaduwe. De ruiters bezetten de bekende toepaden,[+417]
[418] en omcingelen alle toegangen van wederzijde met wacht. Daer[418]
[419] stont een groot bosch, ruigh van doorne neggen en dicht van[419419-20]
[420] bruine eeckelboomen; hier en daer liep een spoor langs verborge[420-21]
[421] voetpaden. De donckerheit der tacken en last des roofs belem-[421]
[422] meren Euryalus, en de vrees verbystert hem, in 't nasporen der[422]
[423] wegen. Nisus gaet zijnen gangk, en was alree, zonder omzien,[+423]
[424] 's vyants handen ontglipt, en by 't Albaensche meir, sedert naer
[425] Alba genoemt, gekomen, daer nu Koningk Latinus hooge stallin-[425]
[426] gen stonden. Toen hy staen bleef, en te spade naer zijnen achter-

[+][Randschrift:] *Middelerwijl bejegent Volscens dit paer,* In het Randschrift bij r. 406: *bejegenen:* ontmoeten.

[+][Randschrift:] *het welck boschwaert in vlught,*

[+][Randschrift:] *daer Nisus ontslipt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 416-17 *en zoecken.... schaduwe* is in de druk van 1659 vervangen door: *en zoecken zich in de duisternisse te versteken* (et fidere nocti).

406-9 Vergilius stelt zich voor dat bij Laurentum, koning Latinus' hoofdstad, een troep Latijnse krijgers gelegerd is (zie r. 406), die met Turnus en zijn Rutuliërs gemene zaak maken. De ruiterij die bij deze troep hoort, komt nu bij nacht in Turnus' kamp; zij is vooruitgezonden om Turnus mee te delen, dat en hoe zij aan de krijg willen deelnemen; *d'overige keurbende:* dat deel van het Latijnse legioen, dat nog op het veld voor Laurentum is gebleven, dat niet vooruitgezonden is; *uitgerust:* tochtvaardig; in volle uitrusting.

412 *in de schemeringe van den nacht,* ter vert. van: sublustri noctis in umbra; de bedoeling is: bij het flauwe schijnsel van maan en sterren; *onvoorziens* (prodidit *immemorem*): hem, die hieraan niet gedacht had.

413-14 *Dat.... gekeken;* Vondel trekt deze woorden, in overeenstemming met de oude opvatting, bij *riep* (conclamat); beter is: Dat zag men niet te vergeefs (haud temere est visum); Volscens riep uit het midden van zijn troep: 'sta mannen' (state viri) enz. (zie de vert. in verzen, vs. 555).

415 *waer leit de wegh:* waar gaat ge naar toe.

417 *heul aen:* bescherming in; *de bekende toepaden* (divortia nota): de hun bekende zijwegen (de naar de hoofdweg voerende dwarspaadjes).

418 *van wederzijde:* aan weerskanten van het bos; *daer stont,* hier weer te geven door: het was.

419 *ruigh van doorne heggen:* wild begroeid met doornig struikgewas.

419-20 *dicht van bruine eeckelboomen* (horrida ilice nigra); met dicht opeen groeiende donkere (steen-) eiken.

420-21 *hier en daer.... voetpaden* (rara per occultos *lucebat* semita calles: hier en daar was een spoor zichtbaar op voetpaden, die overigens begroeid waren). In Vondels Lat. tekst stond *ducebat;* vgl. zijn '*liep*'.

421 *de last des roofs:* de zware buit.

422 *verbystert hem:* doet hem dwalen, de juiste richting missen.

423 *zonder omzien* (improvisus); versta: zonder (aanvankelik) op E. te letten.

425 *Alba:* Alba Longa, de moederstad van Rome; *hooge stallingen,* ter vert. van *stabula alta,* hier eerder: hooggelegen weiden voor het vee; vgl. *Aen.* VII, r. 521.

[427] gebleven vrient omzagh, kermde hy: ongeluckige Euryalus, waer[+427]

[+][Randschrift:] *Euryalus mist,*

427 *kermen:* weeklagen, jammeren.

Terwijl het ovrigh deel der keurebende in 't velt
Lagh uitgerust, en voor de sterckte hier verbeide,[545]
Gingk d'andre ruitery, die onder het geleide[546]
Van Volscens was gestuurt, dryhondert sterck geschat,
Met schilden gestoffeert, uit vorst Latinus stadt,[548]
Om koningk Turnus zelf het antwoort t'openbaeren.[549]
Zy naecken ree de wal, het heir en d'oorloghsschaeren,[550]
Wanneerze juist dees twee van verr' ter slincke zy
Zien inslaen, daer de helm, in 't oogh der ruitery',
By 't scheemren Euryael verriet door 't wederflickeren,[553]
Als zy dien op zijn hooft zien schitteren, en blickeren.
Dat is niet misgezien, riep Volscens: staet, blijft staen.
Staet vast: gy mannen, staet: wat jaeght u herwaert aen?[556]
Waerheene? spreeckt: staet vast. wat zijtge voor gezellen?
Zeght op: waer leght uw padt? zy zwijgen stil, en snellen,
Antwoorden niet een woort, maer vlieden boschwaert aen,
En zoecken troost en heul aen schaduwrijcke paên.
De ruiters sluiten al de wegen, die zy kennen,[561]
Omringen streeck en spoor met wacht, in 't ommerennen[562]
Te paert, van wederzijde. een vreeslijck bosch, geplant[563]
Heel ruigh van haegedoorne en dicht aen elcken kant[563-64]
Van eick en schaduwe, laet nergens 't oogh een open,[565]
Daer donckre voetpaên hier en ginder heeneloopen.
De donckerheit van 't loof, de last van zijnen buit
Belemren Euryael. de vrees en nadocht stuit,[568]
Verbystert hem op 't spoor, in 't spooren naer de wegen:
Maer Nisus gaet zijn' gangk, ontglipt zijn vyants degen,
Oock zonder om te zien naer zijnen vrient, heel veer,[571]
En raeckt al ylende tot by 't Albaensche meer,
Dat sedert zijnen naem naer Alba heeft gekregen,
Daer vorst Latinus stal zoo hoogh staet opgestegen.
Toen hiel hy stant, en zagh te spade met verdriet
Te rug naer Nisus, dien hy treurigh achterliet.
Hy kermde: och, Euryael, rampzalige, in wat straeten[577]

545 *hier* is onjuist of misleidend; Vondel bedoelt waarschijnlijk met *voor de sterckte hier:* voor het legerkamp der Trojanen; Vergilius spreekt over een 'keurbende' die buiten Latinus' stad (vers 548) Laurentum ligt.
546 *d'andre ruitery;* zie de aant. bij r. 406-409 der proza-vert.
548 *gestoffeert met:* voorzien van.
549 Zie de proza-vert.
550 *het heir* is de weergave van *leger* (castra) = legerkamp uit de proza-vert.
553 *by 't scheemren;* vgl. de proza-vert. met aant., r. 412.
556 *staet vast,* hier met de betekenis: sta stil, halt.
561 *sluiten:* met wachtposten bezetten, afsluiten.
562 *streeck en spoor:* het terrein, met de wegen die er door lopen.
563 *vreeslijck:* vreesaanjagend (wild en somber).
563-64 *geplant.... van:* begroeid met.
565 *eick en schaduwe:* donkere eiken; *laet.... open:* geeft nergens een doorkijk.
568 *nadocht:* bezorgdheid.
571 *heel veer:* die ver achter-gebleven is. 576 *naer Nisus* is hier wel een zonderlinge vergissing; Nisus ziet terug naar *Euryalus* (zie het volgende vers).
577 *straet:* weg.

*

[428] liet ick u? of waer langs volgh ick u? Hy loopt weder al de ver-[428428-29]
[429] bysterde baen van het bedrieghelijcke bosch langs, slaet te rugge
[430] al zijn voorgaende voetstappen gade, en dwaelt door d'eenzame[+430]
[431] heggen. Hy hoort paerden, hy hoort gerucht, en tekens, dat hy[431431-32]
[432] gevolgt wort, en het verwijlt ondertusschen niet lang, of hem[432]
[433] komt een geroep ter ooren: en hy ziet Euryalus alree, door de[433-35]
[434] verbystertheit der plaetse en 't gerucht, dat schielijck by nacht
[435] opstack, in 's vyants handen vervallen, en voortgesleurt, te ver-[+]
[436] geefs poogen om hun t'ontworstelen. Wat zal Nisus doen? met[436]
[437] wat gewelt, met welck geweer durf hy den jongelingk ontzetten?[437]
[438] zal hy zich midden onder den vyant begeven, en hun in den mont
[439] loopen, om eerlijck in 't velt te sterven? Hy zet zich haestigh met[+439]
[440] den schicht schrap, om toe te worpen, en om hoogh de Maen
[441] aenziende, bidt aldus: o Godin, dochter van Latone, eere der[441]
[442] starren, en schutsvrouw der bosschen, kom ons in onze zwari-
[443] cheit genadigh te hulpe. Indien mijn vader Hyrtakus oit mijnent[443-44]
[444] halve uwe altaren begiftighde; indien ickze met eenigh wiltvangk
[445] vereerde, of het wilt aen de roos van uw kerckgewelf ophing, of[445]
[446] boven aen 't gewijde dack haeckte: gedoogh dat ick dezen troep[446]
[447] magh verstrojen, en bestier mijnen schicht door de lucht. Zoo[447]
[448] sprack hij, en schoot het yzeren punt met al zijne maght, dies de[+448]
[449] speer by nacht door de donkere lucht vloogh, datze snorde, leder
[450] en hout van Sulmos schilt kliefde, daerze in stucken brack, hem[450]
[451] voort in het ingewant trof, dat hy kout wiert, een warme beeck[451]
[452] ter borst uitbraeckte, en hickte en snickte, dat de darmen schud-
[453] den. Zy zien rontom, maer ziet de zelve schutter schiet noch feller

[+][Randschrift:] *en te rugge keerende,*

[+][Randschrift:] *hem in 's vyants handen vervallen ziet:*

[+][Randschrift:] *dies hy zich schrap zet,*

[+][Randschrift:] *en onder den hoop schiet.*

* TEKSTKRITIEK: r. 445 *roos* is in de druk van 1659 vervangen door *slotroos* (vlg. de vert. in verzen, vs. 604).
428 *waer langs volgh ick u* (qua sequar): welke weg moet ik volgen om u te treffen.
428-29 *al de verbysterde baen* (perplexum iter omne): de hele wirwar van wegen.
430 *voorgaende:* te voren gezette.
431 *heggen:* kreupelhout.
431-32 *tekens, dat hy gevolgt wort,* ter vert. van: *signa sequentum:* geluid van vervolgers, van mannen, die iemand (hier Euryalus) achtervolgen.
432 *verwijlen:* duren.
433-35 *door.... opstack:* in verwarring gebracht door de hem op een dwaalspoor leidende wegen en het zo plotseling bij nacht opgestoken (vijandelik) rumoer (Vondels vert. is niet geheel juist).
436 *om hun t'ontworstelen:* om zich aan hen te ontworstelen.
437 *gewelt:* kracht (welke kracht staat hem ten dienste....).
439 *eerlijck:* op eervolle wijze.
441 Hij roept de maan aan als Diana, dochter van Latona.
443-44 *mijnenthalve:* te mijnen behoeve; *wiltvangk:* jachtbuit.
445 *de roos* (tholus): roosvormig ornament of knop, waarin de gewelfde lijnen van het koepeldak van een tempel samenlopen; hieraan werden wijgeschenken opgehangen.
446 *aen 't gewijde dack* (ad fastigia sacra): aan de buitenzijde, boven de ingang.
447 *verstrojen* (turbare): verwarring brengen onder; uiteendrijven.
448 *dies:* zodat.
450 *daer:* waer.
451 *voort:* voorts, vervolgens; *ingewant,* met ruimer betekenis dan in hedendaagse taal; *een warme beeck* (flumen calidum): een golf van warm bloed.

Verliet ick u? waer vinde ick u, die nu verlaeten
In last zijt? en hy loopt verbijstert langs de baen
Van dit bedrieghlijck bosch, en slaet in 't heenegaen
Zijne eerste stappen gade, en dwaelt door dootsche heggen,
Hoort paerden, hoort gerucht, en tekens, die hem zeggen[582]
Dat hy gevolleght wort, en dit verwijlt niet lang,
Of hem komt een geroep ter ooren, droef en bang,
En ziet Euryalus, verbystert door de wegen,[585]
En 't oorloghsboschgerucht, by duister opgesteegen,
Verbaest en onvoorziens in 's vyants hant beknelt,[587]
Gesleept, en voortgesleurt, en poogen met gewelt[588]
Vergeefs t'ontworstelen. wat staet'er te bedrijven[589]
Voor Nisus? met wat maght zal hy den jonglingk stijven?[590]
Met welcke wapenen ontzetten in der noot?
Zal hy zich midden in den vyant, en de doot
Begeven, en van zelf in 's vyants degen loopen,[593]
En eerlijck dit verlies met zijnen hals bekoopen?[594]
Hy zet zich haestigh schrap met zijnen scherpen schicht,
Om toe te worpen, en, aenschouwende het licht
Der maene om hoogh, verheft zijn stem aldus ten troone
Des hemels: ô Godin, ô dochter van Latone,
O eer der starren, en beschutsvrou van het woudt,
Verleen ons in den noot de hulp, u toebetrout.[600]
Heeft vader Hyrtakus uw outer oit met giften
Om mijnent wil vereert: indien ick 't door mijn driften[602]
Met wiltbraet oit vereerde, of iet van 't geene ick ving
Zoo danckbaer aen het slot des kerckgewelfzels hing,[604]
Of haeckte aen 't heiligh dack; vergun dat ick rechtschapen[605]
Dien oorloghstroep verstroie en voorjaeg' met mijn wapen.[606]
Bestier bestier mijn speer, en drijfze door de lucht.
Zoo sprack hy, schoot het punt van yzer met der vlught[608]
Uit al zijn maght. de speer, toen zulck een kracht haer porde,
Doorklooft de donckre lucht zoo vreeslijck, datze snorde
Door hout en leder van heer Sulmoos borstrondas;[611]
Daer brackze in stucken, trof hem 't ingewant, die ras,
Nu bleeck en koudt, een beeck van warrem bloet uitbraeckte
Ter borst uit, hickte, en snickte, als 't harde borstbeen kraeckte,[614]

582 achter *hoort* denke men: dan, vervolgens; *tekens* enz.; vgl. de proza-vert., aant. bij r. 431-32.
585 het onderwerp bij ziet ligt opgesloten in het voorafgaande *hem* (584).
587 *verbaest:* geheel ontdaan, in verwarring gebracht.
588 Construeer: *en ziet E. poogen*.
589 *ontworstelen:* zich losrukken.
590 *stijven:* steunen, bijstaan.
593 *van zelf:* uit eigen beweging, vrijwillig.
594 *dit verlies;* nl. van zijn vriend.
600 *u toebetrout:* die gij als godin kunt geven, waarover gij beschikt.
602 *door mijn driften:* gedreven door mijn liefde tot u, door vrome eerbied.
604 *het slot:* de sluitsteen; zie de proza-vert., r. 445 met aant. en vgl. in de *Tekstkritiek slotroos:* sluitsteen met roosvormige versiering.
605 *rechtschapen:* op kranige, vaardige wijze.
606 *voorjagen:* op de vlucht drijven.
608 *schoot... met der vlught:* schoot af en deed voortvliegen.
611 *borstrondas:* schild (om de borst te beschermen).
614 *als:* (toen) terwijl.

Hy al zijn darmen schud. zy zien rondom door 't licht.[615]
De zelve schutter schiet noch eenen andren schicht

615 *door 't licht;* voorzover de nacht het toelaat (vgl. vs. 553).

*

[454] eenen anderen schicht van zijn oortip af. Terwijlze vast sidderen,[454]
[455] vlieght de speer Tagus van wederzijde door den slaep van 't hooft,[455]
[456] dat het kraeckt, en het punt al laeuw in zijn doorschoten brein[456]
[457] hangen blijft. De forsse Volscens raest, en ziet den schutter ner-[+457]
[458] gens, nochte weet niet tegens wien hy in zijn hitte zal aengaen.[458]
[459] Ghy zultze evenwel, zelt hy, my beide met uwen bloede op heeter[459-60]
[460] daet boeten: met een trat hy Euryalus met zijn uitgeruckte kling[+460]
[461] toe: doch Nisus, verschrickt en zinneloos, riep toen, en kon zich[461]
[462] niet langer in het donker verbergen, nochte zoo groot een droef-
[463] heit verdragen: raeck my, raeck my: hier is de man, die het u dede:
[464] o ghy Rutulers, past my met uwen degen te raken: altemael is 't[464]
[465] mijn bedrogh: dees heeft niet misdaen, nochte had het hart, nochte[465]
[466] kon zoo veel: ick neem hemel en starren, hier van bewust, tot[466]
[467] getuigen: zoo zeer beminde hy zijnen al t'ongeluckigen vrient.[467]
[468] Aldus sprack Nisus: maer het zwaert Euryalus met kracht toe-[+]
[469] gedreven, gingk hem door de ribben, en zijn blancke borst.
[470] Euryalus tuimelt doot neder, het bloet loopt over dat schoone

[+][Randschrift:] *Volscens, vol wraecks,*

[+][Randschrift:] *vaert hierom Euryalus toe, dies Nisus, voor den dagb komende, zijnen macker ontschuldight, zich zelven beschuldight;* In het Randschrift bij r. 460: *toevaeren:* toetreden op; *dies:* weshalve.

[+][Randschrift:] *doch Euryalus kleeft 'er* 468 *kleven:* blijven, sneuvelen.

* TEKSTKRITIEK: r. 472-73 *al stervende quijnt* is in de druk van 1659 vervangen door: *al quijnende vergaet*. - 473-74 *hals en hooft.... is* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *by geval doornat beregent, hals en hooft laet hangen;* in de druk van 1659 is *by geval* uitgelaten.

454 *van zijn oortip* (lett. vert. van *summa ab aure*); schilderachtige uitdrukking om aan te duiden, tot hoever de hand met de werpspies wordt uitgehaald; *sidderen,* minder juiste vert. van *trepidare:* in rep en roer zijn; besluiteloos heen en weer rennen.

455 *vlieght... van wederzijde...:* doorboort beide slapen (it per utrumque tempus).

456 *dat het kraeckt:* met snorrend geweld (hasta stridens).

457 *fors* (atrox): grimmig.

458 *nochte... niet,* dubbele ontk.

459-60 *Ghy zultze... my beide met uwen bloede... boeten:* met uw bloed zult gij mij de dood van mijn beide makkers betalen (*interea,* voegt de Lat. tekst er aan toe: al vast, tot de dader ontdekt en gegrepen is); *op heeter daet:* op staande voet (onmiddellik nadat deze moord gepleegd is); de Lat. tekst zegt: *calido sanguine:* met uw *warme* bloed.

460 *Euryalus* is datief-object.

461 *verschrickt en zinneloos:* waanzinnig van angst.

464 *past.... te raken:* raakt; *Rutulers,* zegt Nisus die niet weet dat de vijanden Latijnen zijn; vgl. echter ook r. 487.

465 *bedrogh,* ter vert. van *fraus:* aanslag, misdaad:

466 *nochte kon zoo veel;* omdat hij nog zo jong is; *hier van bewust:* die het weten.

467 *zoo zeer... vrient* is een onjuiste vert. Nisus zegt als laatste woorden: hij heeft alleen zijn ongelukkige vriend te lief gehad (tantum infelicem nimium dilexit amicum); d.w.z.: zijn enige schuld is dat hij uit grote liefde voor mij, mij heeft willen vergezellen. Misschien heeft Vondel in zijn proza-vertaling de woorden: *zoo zeer.... vrient* nog door Nisus willen laten zeggen; maar toen hij zijn proza overbracht in rijm, heeft hij ze opgevat als een uiting van de dichter - wat onjuist is.

[471] lichaem, en het hooft blijft slap op de schouders hangen: gelijck[+]
[472] een purpere bloem met den ploegh afgesneden, al stervende
[473] quijnt; of mankop hals en hooft laet hangen, wanneer het by ge-[473]
[474] val doornat geregent is. Maer Nisus vlieght 'er midden onder, en
[475] zoeckt alleen Volscens onder al den hoop: op Volscens alleen
[476] heeft hy 't geladen. De vyanden omcingelen, keeren en houden[476]

[+][Randschrift:] *en leit gelijck een bloem door den ploegh afgesneden, of mankop, dat zijn hooft laet hangen. Nisus vlieght Volscens toe,* 471 *toevlieghen;* vgl. *toevaeren* in 't randschrift bij r. 460.

473 *quijnt:* wegkwijnt, verflenst; *mankop:* papaver.
476 *geladen:* gemunt.

Veel feller van zijn oor. terwijlze hier vast beven,[617]
Wort Tagus oock een speer met volle maght gedreven
Van wederzijde door den weecken slaep van 't hooft,
Dat kraeckt, en 't punt blijft laeu, nu van zijn maght berooft,[620]
In zijn doorschoten brein gehecht ter neder hangen.
De forsse Volscens raest, en weet niet aen te vangen[622]
In zijn verbolgenheit, dewijl hy nergens niet[623]
Den schutter van den schicht noch zijnen schuilhoeck ziet.
Gy zult my evenwel, zeght hy, die beide moeten,
Terstont op staenden voet, met uwen bloede boeten,
En treet in 't spreecken met zijn uitgetrocken stael,
Om zich te wreecken, heel vergramt naer Euryael:
Maer Nisus zinneloos, en angstigh voor dit tergen
Der wraecke, kon zich toen niet langer hier verbergen[629-30]
In 't doncker, noch zijn' vrient aenschouwen in dien last,[631]
En riep: raeckt my: raeckt my: ick ben de man, de gast,
Die u dit heeft gekuischt. wilt hier uw gramschap staecken.[633]
O Rutuliers, past my met uw geweer te raecken.
Dit's enckel mijn bedrogh: dees heeft u niet misdaên,
Noch had het hart, noch kon noch dorst dit stuck bestaen.
'k Neem hemel en gestarnt, hier van bewust, tot tuigen.
Zoo zeer beminde hy dien vrient [om hen te buigen,][638]
Dien ongeluckigen. aldus riep Nisus: maer
De degen, Euryael met kracht en al te zwaer
Dus toegedreven, drong door vleesch en ribben heenen,
En door zijn blancke borst. hy tuimelt, zonder steenen,
Ter aerde hartsteeck doot, en 't jeugdigh bloet loopt stijf[643]
Ter dootwonde uit, en verft dat overschoone lijf.[644]
Het hooft hangt op de zy ter schouder af beneden,[645]
Gelijck een purpre bloem, van 't kouter afgesneden,
Vast quijnt, en heenesterft: of mankop met zijn zaet,[647]
Doornat beregent, hooft en hals neêrhangen laet.
Maer Nisus vlieght, vol toorne en wraeck, hier midden onder,
En, onder al den hoop, zoeckt Volscens in 't byzonder:
Op Volscens is 't gemunt, op hem en anders geen.
De vyanden rondom omringen hem alleen,[652]

617 zie de proza-vert., r. 454 met aant.
620 *dat* (bij hoofd) *kraeckt;* vgl. evenwel de aant. bij de proza-vert., r. 456; misschien is het beter *dat* op te vatten als *dat 't*.
622 *niet:* niets (weet niet, wat hij....).
623 *nergens niet;* dubb. ontk.
629-30 *voor dit tergen der wraecke:* door deze heftige uitbarsting van wraakzucht (de wraakzucht prikkelt Volcens tot moord).
631 *last:* benauwenis, ellende.
633 *gekuischt:* geleverd; *hier:* met betrekking tot Euryalus.
638 *buigen:* vermurwen.
643 *hartsteeck doot:* morsdood (volgens 't *Ndl. Wdb.* zal de uitdrukking oorspronkelik geluid hebben: *bi hartsteke doot:* dood door een steek in 't hart); *stijf:* gutsend, onstuimig.
644 *lijf:* lichaam.
645 *beneden:* benedenwaarts.
647 *mankop met zijn zaet:* de (reeds zaad schietende?) papaver.
652 *hem alleen:* hem die alleen is.

*

[477] hem tegen ter wederzijde: hy dringt daerom niet flaeuwer tegens[+477]
[478] hen in, en schermt om en wederom met den schitterenden degen,[478]
[479] tot dat hy den roependen Rutuler recht in zijn troni hieuw, en[479]
[480] al stervende zijnen vyant het leven nam. Toen smeet hy zich, met
[481] zijn doorsteken lichaem, op zijnen dooden vrient, en storf ende-
[482] lijck daer een geruste doot.[482]

[+]Randschrift:] *houwt hem neder, en sterft op zijnen macker*.

[483] O geluckigh paer, indien mijne vaerzen iet vermogen, geen[+]
[484] tijt zal de volgende eeuwe van uw gedachtenisse berooven, zoo[484]
[485] lang Eneas huis d'onbeweeghlijcke steenrots van het Kapitool[485]
[486] bewoone, en de Roomsche vader het Rijck bezitte. De zeeg-[486]
[487] haftige Rutulers streecken dien roof en buit, en droegen den[487]
[488] dooden Volscens al schreiende in het leger, daer geen minder
[489] rouw was, toen men Rhamnetes doot vont leggen, en met een
[490] zoo vele van de braefsten, en Serraen, en Numa, met eenen torn[490]
[491] om hals gebroght. Hier vernam men den geweldigen toeloop[491]
[492] naer de dooden en gequetsten, ter stede daer de moort noch
[493] versch gebeurt, en het noch laeuw was van 't bloet, dat gelijck
[494] volle beecken schuimde. Zy kennen stracks dien roof, en Messapus[494]
[495] blinckenden helm, en het paerdebehangsel met den hals gehaelt.[495]

[+]Randschrift:] *De dichter belooft hun eenen eewigen naem*.

[496] En Aurore, uit Tithons saffrane ledekant opgerezen, bespreide[+496-97]
[497] alree het aerdtrijck met verschen glans; de zon bescheen en ver-
[498] lichte alree het velt, wanneer Turnus zelf al gewapent het harnas[498]
[499] aenschoot, elck de zijnen ten storm aenporde, en zy hunne gram-[499]

[+]Randschrift:] *Toen de dagh op quam dringen* In het R a n d s c h r i f t bij r. 496: *opdringen:* rijzen.

* TEKSTKRITIEK: r. 485 *huis* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *afkomst*. - 496 *saffrane* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *oranje*. - 498-99 *wanneer... aenschoot* is in dezelfde druk vervangen door: *en gaf alle dingen hun verwe* (toevoeging), *wanneer Turnus zelf al gewapent de mannen en gewapenden ten strijt aenmaende* (iam sole infuso, *iam rebus luce retectis,* Turnus in arma viros, armis circumdatis ipse, suscitat.)

477 *daerom niet flaeuwer:* des te vuriger.
478 *om en wederom:* naar alle zijden (zò dat de degen flikkert).
479 *roepend* (clamans): schreeuwend.
482 *gerust:* vredig (tevreden, omdat hij vóór zijn dood nog Euryalus had gewroken).
484 *de volgende eeuwe:* de komende eeuwen; Vergilius zegt: nooit zal de dag aanbreken, die u ontrooft aan de herinnering van het nageslacht.
485 *Eneas huis:* de Romeinen; *onbeweeghlijck* (immobile), hier met de bijgedachte: de eeuwen trotserend.
486 *de Roomsche vader* (pater Romanus); hiermee zal Vergilius bedoelen: het Rom. volk, dat hier dus aangeduid wordt met de naam die aan de senatoren toekomt (*patres*).
487 *strijcken:* zich meester maken van.
490 *braef:* voornaam, aanzienlik; *torn:* houw of slag (jaap).
491 *Hier... toeloop:* hier zag men, hoe een dichte menigte uitliep en zich verdrong om....
494 *Zy kennen stracks dien roof:* zij herkennen aanstonds die buit (door de mannen van Volcens aan Euryalus ontnomen; zie r. 487).
495 *met den hals:* met verlies van mensenlevens (heroverd); Lat.: receptas multo sudore.
496-97 Vgl. *Aen.* IV, r. 663-65.
498 *het harnas aenschoot;* zie de *Tekstkritiek*.
499 *hunne gramschap:* de woede der onder hen staande soldaten.

[500] schap door allerhande geruchten wetten, ja Euryalus en Nisus[+500]
[501] hoofden, een jammerlijck schouspel! om hoogh op spietsen

[+][Randschrift:] *stackmen Nisus en Euryalus hoofden op spietsen*.

500 *door allerhande geruchten* (variis rumoribus): door allerlei geruchten te verspreiden over de nachtelike aanval.

Behindren hem met kracht en moedt, aen alle zijden.
Hy dringt niet flaeuwer in met schermen, steecken, snijden,
En schittert met zijn zwaert, tot dat hy op een nieu
Den Rutuler, die schreeude, in zijne troni hieu,
En hem zelf stervende, beroofde van zijn leven.
Toen smeet hy zich, van liefde en vroomheit aengedreven,[658]
Met zijn doorsteecken lijf op zijnen dooden vrient,
En storf gerust op hem, die zulck een trou verdient.
Geluckigh paer, indien mijn vaerzen iet vermogen,
Geen tijt zal d'eeuwen, die noch komen aengevlogen,
Van uw gedachtenis berooven, alzoo lang
Eneas afkomste, en wat aen zijn telgen hang,[664]
De vaste steenrots van het Kapitool bewoone,
De Roomsche vader 't rijck bezitte in zijnen troone.
De rot der Rutulen gingk triomfeerend heen,[667]
En streeck dien rijcken buit. men droegh met luid gesteen
Den dooden Volscens in het leger, daer het schreien
Niet minder was, als zy Ramnethes lijck geleien,
En doot zien leggen, en met eenen menigh helt,[670-71]
En Numa, en Serraen, met eenen torn gevelt.[672]
Hier kon men allereerst den grooten toeloop kijcken
Naer dootgewonden, en naer droeve en doode lijcken,
Ter stede, daer de moort noch versch gevallen bleeck,[675]
En 't laeuwe bloet noch schuimt, gelijck een volle beeck.
Zy zien Messapus helm, den rijcken roof met schroomen,[677]
En 't paertbehangzel, op den hals hun afgenomen.[678]
De schoone Aurore, uit haere oranje ledekant,
Voor Tithon opgestaen, bespreide alree het lant[679-80]
Met een frisschen glans. de zon bescheen alle erven,
En overstraelde alree de velden, en gaf verven
Aen alle dingen; als de koning Turnus rees,
En trots gewapent al de mannen onderwees,
En zijn gewapenden ten aenval quam vermanen,[685]
Een ieder hooft ten storm aenprickelen zijn vaenen,[686]
En wetten haeren haet door allerley gerucht;
Het hooft van Euryael en Nisus in de lucht,
Een deerlijck schouspel, op hun hooge spiets gesteecken,

658 *van liefde en vroomheit aengedreven:* gedreven door een heilige liefde.
664 *en wat aen zijn telgen hang:* en degenen die uit zijn telgen zullen spruiten; de nakomelingen zijner nakomelingen.
667 *rot:* afdeling, schaar, bende.
670-71 *geleien, en doot zien leggen;* prothusteron: dood zien neerliggen en (jammerend) wegvoeren (vergezellen); *zy* zijn de Rutuliërs in het 'leger' (vs. 669).
672 *torn:* slag of houw (jaap).
675 *vallen:* plaats grijpen, geschieden.
677 *met schroomen:* met angst en vrees.
678 *hun:* aan Nisus en Euryalus.
679-80 Vgl. *Aen.* IV, vs. 833-35; *ledekant,* vroeger ook vrouwl.; *frisch:* vers, nieuw.
685 *vermanen:* opwekken.
686 voor *aenprickelen* is *quam* te herhalen (*hooft* is subject).

*

[502] staecken, en met een groot veltgeschrey volghden. De strijtbare[502]
[503] Eneadijnen hadden ter slincke zijde der muren (want de rechte[+]
[504] zijde wort van den stroom omcingelt) hun krijgsvolck gestelt, en
[505] de breede graften bezet, en stonden bedruckt op de hooge torens;[505]
[506] en zagen stracks d'opgesteke hoofden der jongelingen, hun ellen-[506506-7]
[507] digen al te kenbaer, afgrijsselijck van zwart bloet vloeien. De Faem,
[508] een vliegende bodin, snort voort door de verbaesde stadt, om[+508]
[509] dit te bootschappen, en glipt door tot aen d'ooren van Euryalus[509]
[510] moeder. D'ellendige vrouw wort terstont koudt over al haer lijf,[510]
[511] worpt spoel en garen uit der hant, vlieght uit, en huilt deerlijck,[511]
[512] gelijck vrouwen plaghten: zy treckt heur hair uit, en voort zinne-[512]
[513] loos den wal op, onder de bezetting: zy ziet geen soldaten, nochte[513-14]
[514] gevaer, nochte schichten aen: zy klaeght en jammert, dat 'er de[514-15]
[515] lucht van waeght: o Euryalus, zie ick u dus? zijt ghy dat, de rust
[516] van mijnen hoogen ouderdom? o wreedaert, kost ghy my alleen
[517] laten? moght het uw ellendige moeder niet gebeuren u, in zoo
[518] groot een gevaer uitgezonden, voor 't allerjongste noch eens aen[518]
[519] te spreken? Och, ghy light daer, in een onbekent lant, den vogelen
[520] en Latijnsche honden ten aze: en ick, uwe moeder, droegh u[520-21]
[521] nochte uw lijck niet uit, of loock uwe oogen; of wiesch uwe won-
[522] den, en trock u het dootkleet aen, dat ick nacht en dagh zoo
[523] naerstigh uwent halve be-yverde, en trooste mijn oude dagen met[523523-24]
[524] dit werck. Waer bekoom ick uw lijck? of in wat lant zijn nu uwe
[525] leden, en gescheurde ledematen, en gereten lichaem te vinden?[525]
[526] O zoon, komt ghy my zoo t'huis? volghde ick u hierom, te water[526]

[+][Randschrift:] *d'Eneadynen vernemen dit,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 503: *vernemen:* waarnemen met de ogen, zien.

[+][Randschrift:] *oock Euryalus moeder, die valt aen 't misbaer en klagen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 524 *in wat lant* is in de druk van 1659 vervangen door: *op wat plaets* (aut quae nunc artus avulsaque membra et funus lacerum *tellus* habet).

502 *met een groot veltgeschrey:* onder luide kreten, krijgsgeschreeuw.

505 *bedruckt:* bedroefd.

506 *stracks* (simul): meteen.

506-7 *hun ellendigen al te kenbaer:* die zij, ongelukkigen, maar al te goed herkenden; *vloeien:* druipen.

508 *verbaest:* beangst.

509 *doorglippen:* door de lucht voortglijden.

510 *ellendig:* rampzalig.

511 *spoel:* weefspoel; *huilen:* luide jammerkreten uitstoten.

512 *plaghten,* met de betekenis van de tegenw. tijd: plegen (steeds gewoon waren en nog zijn); *treckt* is ook te denken bij *op* (r. 513): zij vliegt aanstonds de wallen op.

513-14 *niet aenzien:* zich niet storen aan; zich niet laten weerhouden door.

514-15 *zy klaeght.... waeght:* zij vervult de lucht met.... (caelum dehinc questibus implet); *rust,* ter vert. van requies, hier: steun, troost.

518 *voor 't allerjongste:* voor de allerlaatste maal (nog één laatste keer).

520-21 *droegh.... niet uit:* heb.... geen uitvaart (begrafenis) gegeven; *of:* noch.

523 *be-yveren* (urgere): met vlijt werken aan; (dat ik met zoveel vlijt.... trachtte af te weven).

523-24 *en trooste.... met dit werck* (een niet meer gebruikelike zinsconstructie): met welke taak ik....

525 *leden.... ledematen.... lichaem;* Latijn: *artus... membra... funus; artus:* armen en benen; *membra:* leden, delen; *funus:* lijk.

526 *zoo,* nl. als datgene wat mijn ogen van u zien; als afgeslagen, op een piek rondgedragen, hoofd; *hierom:* om dit te moeten beleven.

Wort met geschrey gevolght, verhit om zich te wreecken.[690]
Eneas krijghsraet stelde omtrent de slincke hant
Der muuren, [want de stroom omringht den andren kant,]
Het volck, bezette alom met maght de breede grachten.
Zy staen op torens vast om hoogh bedruckt en wachten,[694]
En zien de hoofden der twee jongelingen voort[695]
Op speeren steecken, vuil besmet, en root van moort,
En, van het zwarte bloet geverft, afgrijslijck vloeien.
De vlugge Faem terstont, als een postin, aen 't roeien[698]
Met haere vleugelen door dees verbaesde stê,
Om dit t'ontdecken. zy glipt voort, en meldt het mê[700]
De lieve moeder van Euryalus, in rouwe.[701]
Een kille kou bevangt de leên der weduvrouwe.
Zy worpt haer schietspoel en de draeden uit de hant,
Vlieght uit, en huilt bedroeft, en dol, van kant tot kant,[704]
Als vrouwen plaghten, voort de vlechten uitgetogen,[705]
En zinneloos en dol de vesten opgevlogen,
Naer stadts bezetting toe. zy ziet geen schichten aen,
Soldaeten, noch gevaer. zy jammert, heel belaên,[708]
En kermt zoo droef, dat lucht en velt hier af gewaegen:
Och Euryael, mijn kint, hoe zie ick u verslaegen!
Zijt gy dat, ô de rust van mijnen ouden dagh!
O wreedaert, mostge my alleen in dit geklagh
Verlaeten? moght het, och, uw moeder niet gebeuren[712-13]
U, in uw doot gestiert, voor 't jongste te betreuren,
Eens aen te spreecken? och, gy leght'er onbekent
In uitheemsch lant, gescheurt, gereeten, en geschent,[716]
Latijnsche honden en den vogel tot een spijze,
En ick, uw moeder, droegh uw lijck niet, naer de wijze,[718]
Ten huize uit, nochte loock uwe oogen, nu al stijf,
Noch wiesch, noch trock u eerst een dootkleet aen het lijf,
Het welck ick nacht en dagh beyverde onder 't wercken,
Om mijnen ouden dagh met dezen troost te stercken.[722]
Waer vinde ick nu uw lijck? in wat gewest zijn nu
Uw lichaem en uw leên, gescheurt gesleurt zoo ruw?
Komt gy my nu dus t'huis, ô zoon, ô overmande?[725]
En volghde ick u hierom, te water, en te lande?

690 *verhit* (brandend van begeerte) *om zich te wreecken* is een bijv. bep. bij *geschrey* in de betekenis: luid schreeuwende krijgsmenigte.
694 *vast:* reeds.
695 *voort:* aanstonds.
698 *postin:* vrouwelike vorm van *post:* (post-)bode; *aen 't roeien met haere vleugelen*; vgl. *Aen.* VI, vs. 26.
700 *ontdecken:* openbaar maken.
701 *in rouwe:* hierdoor tot droefheid en rouw gebracht.
704 *van kant tot kant:* alle kanten uit.
705 *voort.... uitgetogen:* trekt aanstonds haar haren uit.
708 *heel belaên:* wanhopig bedroefd.
712-13 *alleen verlaeten,* contaminatie uit: verlaten en alleen (achter-)laten.
716 *schenden* (vroeger zwak): verminken.
718 *naer de wijze:* zoals de heilige gewoonte het eist.
722 een arbeid die de troost van mijn oude dag was.
725 *overmande:* overweldigde.

*

[527] en te lande? Hebt ghy noch eenigh medoogen, doorschiet my;
[528] verschiet alle uw schichten op my: o Rutulers, verdelght my eerst[528]
[529] met den zwaerde: of o groote vader der Goden, ontfarm u, en drijf
[530] my, rampzaligh dier, met uwen blixemstrael ter helle; naerdien[530]
[531] ick op geen andere wijze van mijn pijnelijck leven kan scheiden.
[532] Dit gekerm treft de harten, en overal gaet een bedruckt gesteen[532]
[533] op: hun krachten, zoo ongekneust ten oorloge, verslappen. Ideus[533]
[534] en Aktor nemen, op het aenmanen van Ilioneus en den bitter[534]
[535] weenenden Julus, haer, die het volck weemoedigh maeckte, en[535]
[536] brengenze tusschen hun armen binnen 's huis.

[537] Maer de kopere trompet klonck schrickelijck van verre: daer[+537]
[538] op volght een gekrijsch, dat'er de lucht van weergalmt. De Volscen
[539] schieten te gelijck met de schiltpadt toe, en maken reetschap om[539]
[540] de graften te dempen, en den wal om te rucken. Zommigen zoecken[540]
[541] toegangk, om de vesten te beladderen, daerze minst bezet, en de[541]
[542] ringk des volcks gapende, niet zoo dicht van mannen gepropt is.[542]
[543] De Teukren daer tegens, gewoon in den langdurigen krijg de[+543-44]
[544] muren te beschermen, worpen met allerhande slagh van schichten,
[545] en stooten met harde kloetstocken van zich: oock rollenze zwaer-[545]
[546] wightige steenen gevaerlijck van boven neder, ofze ergens de[546]
[547] bedeckte slaghorden kosten sloopen: en hoewel d'anderen zich[547547-48]

[+] [Randschrift:] *Volscen en Rutulen bestormen den wal:*

[+] [Randschrift:] *de Trojanen verweeren zich.*

* TEKSTKRITIEK: r. 538 *gekrijsch* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *gekrijt* (clamor sequitur). - 545 *harde kloetstocken* is in de druk van 1659 vervangen door: *scherpe morgenstarren* (zie de aant. bij r. 545).

528 *eerst:* als eerste (der nu toch ten dode gedoemde belegerde Trojanen).

530 *rampzaligh dier* (wezen, schepsel; zie voor deze betekenis *Ned. Wdb.* i.v.) ter vertaling van: *caput* invisum; *ter helle:* sub Tartara.

532 *een bedruckt gesteen:* een droevig geweeklaag.

533 *ongekneust* is een onjuiste vert. van (vires) *infractae* (part. perf. pass. bij infringo): gebroken; Vondel heeft *infractus* opgevat als on-gebroken. De vertaling moet luiden: hun strijdkracht is *gebroken* en *verslapt* (torpent infractae ad proelia vires).

534 *aenmanen:* bevelen, opdragen.

535 *die.... maeckte:* die het volk in jammerklachten deed uitbarsten (illam *incendentum luctus*).

537 *van verre,* ter vert. van *procul,* hier: ver in het rond.

539 *met de schiltpadt* (testudine acta): met een schilddak dat de nauwaaneengesloten soldaten (zie *te gelijck*) vormden door allen hun schilden boven het hoofd te houden (vgl. verder *Aen.* II, r. 475); *reetschap:* aanstalten.

540 *den wal* (vallum), hier: de palissadering op de wal.

541 *toegangk:* een geschikte (zonder veel gevaar te bereiken) plaats; *om de vesten te beladderen:* om de vestingmuren met ladders te beklimmen.

542 *de ringk des volcks:* de linie (kringlijn) der verdedigers (corona); *gapende* (Vergilius heeft hier 't werkw. *interlucere:* doorzichtig zijn): niet gesloten (zijnde), of: niet enige rijen dik zijnde (vgl. vs. 750).

543-44 *gewoon.... beschermen* (adsueti longo muros defendere bello): (die.... er aan gewend waren geraakt....) die in een lange oorlog geleerd hadden muren te verdedigen.

545 *kloetstock* (contus): vaarboom; hier: zware, lange stang; vgl. de wijziging van 1659 (zie *Tekstkritiek*)*: morgenster*. Een morgenster was een knots, waarvan de kop met ijzeren punten was bezet.

546 *gevaerlijck:* de vijand met gevaar dreigend; dood en verderf brengend (saxa pondere infesto).

547 *de bedeckte slaghorden*; zie r. 539 en 548; *kosten:* konden.

547-48 *zich niet ontzien:* niet schromen (en hoewel de anderen.... alles durven trotseren).

[548] niet ontzien onder de dicke schiltpadt alles uit te staen, nochtans[548]
[549] zijnze het alreede niet maghtigh: want waer de geweldige storm-[549-50]

548 *het niet maghtigh zijn:* daartoe niet bij machte, onmachtig zijn; *alreede* (iam): weldra.
549-50 *stormdrom,* ter vert. van globus: opeengepakte klomp van stormtroepen.

Hebt gy medoogen, zoo doorschiet, doorschietme vry:
Verschiet, ô Rutuliers, al uw geschut op my.
Verdelght my eerst door 't zwaert. ô vader, vooght der Goden,
Ontferm u: drijf nu my, d'elendighste en vol nooden,
Met uwen blixemstrael ter helle: want mijn hart
Kan op geene andre wijs verlaeten 's levens smart.
Dit kermen treft elck een, en alle harten weien[733]
In droefheit, onder dit bedruckt en droevigh schreien.
Hun krachten, ongekneust in oorlogh, worden slap.
De helt Ideüs neemt met hulp van Aktor knap[736]
[Ilioneüs en Iülus, die vast weende,
Geboden dit,] dees vrou, die droef en deerlijck steende,
En 't volck weemoedigh maeckte, en brengenze op hunn' arm[739]
Ten huize in van de straet, vol droefheit, en gekarm.
De kopre stormtrompet klonck schricklijck voor den volcke,
Gevolght van veltgeschrey, zoo gruwzaem dat de wolcke[742]
En hemel wedergalmt. de Volscen schieten snel
Met hunne schiltpadt toe al teffens, even fel,[744]
En brengen reedschap, om de diepe graft te vullen,[745]
Den muur te sloopen. een gedeelte hoort men brullen,
Dat zoeckt een' toegangk, om met brugge en storremleêr[747]
Te steigren op de wal, daer luttel krijghsvolck meer
Gereet staet, en de ring der krijghsliên, wijt aen 't gaepen,
Min is gesloten van soldaeten, in hun wapen.[750]
De Troischen, lang gewoon de muuren voor te staen,[751]
Aen 't worpen met getuigh en schichten stadigh aen,[752]
En stooten stijf van zich met kloeten, en met stocken.[753]
Zy rollen steenen, zwaer en wightigh, onder 't wrocken
Des vyants, van om hoogh met zorghelijck gevaer,[754-55][755]
Of zy het stormdack en zijne orden, hier of daer,[756]
Waer zy bedeckt is, dus van boven moghten sloopen:[757]
En schoon de vyanden, in 't schiltpads hol gekropen,
Niet schroomen zulck een buy kloeckhartigh uit te staen,
Zy zijn te maghteloos om langer op te gaen:[760]

733 *weien:* weiden, zich verzadigen (worden overstelpt door droefheid).
736 *knap:* fluks.
739 *weemoedigh* drukt een dieper en heftiger gemoedsbeweging uit dan in hedendaagse taal.
742 *veltgeschrey:* krijgsgeschreeuw.
744 *al teffens:* allen tegelijk.
745 *reetschap:* materiaal.
747 *brugge:* valbrug (een toestel waarmee men op de muren trachtte te komen).
750 *soldaeten, in hun wapen:* gewapende (en geharnaste) soldaten.
751 *voorstaen:* beschermen.
752 *aen 't worpen:* (gaan) werpen; *getuigh:* oorlogstuig; werptuigen.
753 *stijf:* met kracht.
754-55 *onder 't wrocken des vyants:* terwijl de vijand met woede aanvalt (vgl. *Aen.* VII, vs. 757).
755 *met zorghelijck gevaer:* (stenen) die een dreigend gevaar vormen voor de vijand? (saxa quoque infesto volvebant pondere) of: (rollen) met groot levensgevaar voor hen (de Trojanen) zelf?
756 *het stormdack en zijne orden:* de rijen aaneengesloten soldaten, die met de schilden boven hun hoofd het stormdak vormen.
757 *zy* slaat op *orden* (slagorde; groep van stormlopende krijgers); of zij misschien ergens van boven af een breuk zouden kunnen maken in de onder hun schilden gedekte krijgers.
760 *opgaen:* (stormenderhand) oprukken.

*

drom ergens hun allermeest dreight. daer wentelen en rollen de
Teukren het onmenschelijck gevaerte van boven af, het welck de[551]
Rutulers wijdt en breet verplet, en het beschutsel der schilden[552-53]
ontsnoert. De stoute Rutulers zijn niet meer bekommert om be-[553-54]
decktelijck te stormen, maer poogenze met schieten van den wal
te drijven. Aen den anderen kant zwaeide Mezentius, afgrijsselijck[555-56]
van opzicht, een fackel, van Hetrurisch pijnboomen hout, en gingk
toe met roockende viertuigh. Maer Messapus, Neptuins afkomst,
te paerde afgerecht, hieuw den wal in stucken, en eischte ladders,[558]
om de vesten te beklimmen.

O Kalliope, ick bidde u, geef uwen zanger in wat een neerlaegh,[+560]
welck een' moort Turnus met zijn zwaert hier toen baerde; wat
voor mannen elck ter helle stuurde: en ontvouw my dien gewel-
digen krijgh, van vore tot achter toe: want, o Godinnen, het heught
u, en ghy kunt het verhalen. Ter bequame plaetse, en by de hooge[564]
brugge stont een toren, ysselijck om 'er tegens op te zien, dien[565]
alle d'Italianen met hun uiterste gewelt en uiterste vermogen[566]
pooghden t'overweldigen en neêr te smijten; de Trojanen, in het[567-68]
tegendeel, dicht op een gepackt, uit ope vensteren, met steenen
en schieten van schichten te beschermen. Prins Turnus nam een[569]
barnende torts, en klitsteze in de zijde des torens, dat de vlam[+570]
door den wint opflackerende, plancken en posten vatte, en de[571]
zoldering aengingk. Die van binnen ontstelt, beginnen te beven,[572]

[+] [Randschrift:] *De Dichter roept Kalliope aen, op datze hem dit gevecht ontvouwe.*

[+] [Randschrift:] *Turnus slingert met vierwerck den toren in brant.*

* TEKSTKRITIEK: r. 552-53 *het beschutsel der schilden ontsnoert* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *de schiltpadt, hun beschutsel, ontsnoert;* in 1659 is *ontsnoert* veranderd in *scheurt*. - 553-54 *zijn niet meer bekommert om bedecktelijck te stormen* is in 1659 vervangen door: *poogen niet meer bedecktelijck te stormen* (Lat.: immanem Teucri molem volvuntque ruuntque, quae stravit Rutulos late armorumque resolvit tegmina. nec curant caeco contendere Marte amplius audaces Rutuli; vgl. r. 550-54). - 564-65 *en by.... toren* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *stont een toren,* boven met bruggen voorzien, en....

551 *het onmenschelijck gevaerte,* ter vert. van *immanem molem:* een geweldig (rots-)gevaarte.

552-53 *het beschutsel der schilden ontsnoert:* het beschermende schilddak openrijt (zie de *Tekstkritiek*).

553-54 *zijn.... te stormen:* zoeken niet langer onder dekking storm te lopen.

555-56 *afgrijsselijck van opzicht:* schrikkelik om aan te zien.

558 *te paerde afgerecht* (equum domitor): een volleerd ruiter; vgl. *Aen.* VII, r. 722; *wal;* zie r. 540.

560 *Kalliope:* de muze der dichtkunst (vgl. r. 115); *geef... in,* ter vert. van *aspirate; neerlaegh:* slachting, bloedbad.

564 *ter bequame plaetse* (opportuna loco): op een gunstige plaats.

565 *een toren;* deze toren behoort tot de voorwerken, staat vóór de muren en is daarmee verbonden door *bruggen* (zie de *Tekstkritiek*)*: ysselijck om 'er tegens op te zien* (vasto suspectu, lett.: waar men hoog tegen op moest zien; die zich heel hoog verhief; Vondel heeft *vastus* weer verkeerd opgevat).

566 *d'Italianen,* hier: de bondgenoten van Turnus.

567-68 *in het tegendeel:* daar tegenover; van hun kant; *uit ope vensteren:* uit de openingen in de wanden van de toren.

569 *prins:* vorst (Lat. *princeps.... Turnus:* Turnus als eerste).

570 *klitsteze.... in.....:* wierp ze zó dat ze bleef hangen (vastzitten) aan (adfixit).

571 *vatten:* zich meester maken van; vgl. *Aen.* VII, r. 104.

572 *aengaen:* vuur vatten, in brand raken; *die van binnen:* de belegerden; *ontstelt:* in verwarring gebracht; *beginnen te beven,* minder juiste vert. van *trepidare:* angstig heen en weer lopen.

Want waer de storremdrom hun vreeslijck schijnt te naeren,[761]
Daer wentlen rollen zoo veel Troischen, lang ervaeren,[762]
Onmenschelijck gevaerte en wight van steenen af,
Dat onder Rutuliers een breuck en ruimte gaf,[764]
Hen wijt en breet verplette, en, onder dit rumoeren
En stormen, het gewelt der schiltpadt komt t'ontsnoeren.[765-66766]
De stoute Rutulier bemoeit zich langer niet[767]
Met stormen onder dack, maer worpt, en smijt, en schiet,
Om d'andren van de wal te drijven, en te jaegen.
Mezents, aen d'andre zy, om Pergamum te plaegen,[770]
Zoo vreeslijck als hy was van opzicht, zwaeide stout
Een fackel van Hetrusch en brandend pijnboomhout,[772]
En tradt met vierwerck toe, dat roock en vlammen baerde.
Messapus, eene telgh van Godt Neptuin, te paerde
In oorloge afgerecht, hieu zelf de wallen om,
En eischte een ladder, op dat hy de vest beklom.
Ick bidde, ô Kallioop, geef uwen oorloghszanger
Nu in hoe groot een' moort en nederlaegh, hoe langer
Hoe wreeder, Turnus hier te weegh broght met zijn zwaert;
Wat mannen, hooft voor hooft, een ieder hellewaert[780]
Met zijnen degen stierde. ontvoume 't vreeslijck stryen
Van voor tot achter toe, en 't oorlogh op zijn ryen.[782]
Want gy, Godinnen, hebt geheughenis alleen
Hier van, en kunt ons dit verhaelen achter een.
Een hooge toren stont gebout op zijne stede,[785]
Om hoogh met bruggen wel voorzien voor 's krijgsmans schrede,
En overyslijck steil om tegens op te zien.
Alle Italjaenen, hier aen 't stormen, poogen dien
Door 't uiterste gewelt, door 't uiterste vermogen,
Heel t'overweldigen, te sloopen: d'andren poogen,[790]
Om hoogh op een gepackt, met steenen en geschut
En schichten dit gevaert te dienen tot een stut,[792]
Uit ope vensteren. prins Turnus, trots ten strijde,
Neemt eene ontsteecke torts, en klitst haer in de zijde[794]
Des torens, dat de vlam door 't stoocken van den wint
En 't flackren vatten aen den post en plancken vint.[796]
De zolder brant, daer die van binnen dit weêrstreven,[797]
En zich verweerende nu sidderen, en beven.

761 *naeren:* benauwen, bedreigen.
762 *lang ervaeren;* zie vs. 751.
764 *ruimte:* gaping.
765-66 *onder dit rumoeren en stormen:* onder het krijgsrumoer der stormtroepen.
766 *het gewelt der schiltpadt:* de stevige schildpad.
767 *zich bemoeien:* zich toeleggen op, streven naar.
770 *om Pergamum te plaegen:* om de Trojanen afbreuk te doen.
772 *Hetrusch:* Etruskies.
780 *hooft voor hooft*, syn. van *ieder*.
782 *'t oorlogh;* Vondel gebruikt *oorlog* m. en o.; *op zijn ryen:* in zijn beloop.
785 *op zijne stede:* op de plaats die daarvoor geschikt was.
790 *heel:* geheel.
792 *te dienen tot een stut:* te beschermen, te verdedigen.
794 *ontsteecke:* in brand gestoken, brandend.
796 *vatten vinden:* houvast vinden, vat krijgen op, zich meester maken van.
797 *daer:* terwijl.

*

[573] en willen vergeefs het onheil ontvlieden; en terwijlze rontom[573-74]
[574] loopen, en achterwaert wijcken naer de zijde, die van deze vierpest
[575] vry is, zoo stort de toren, om zijn zwaerte, snel voorover, dat al[575]
[576] de hemel van 't gedruis dreunt. Zy komen met het onmenschelijck[576-77]
[577] gevaerte, dat hen volght, (de borst van hun eigen geweer en stijve
[578] stangen doorsteken en doorregen) half doot ter aerde gevallen:[578]
[579] naulix ontglipte het d'eenige Helenor, en Lykus: waer van Helenor[579579-81]
[580] d'outste voor den Meonischen Koningk ter sluick opgevoedt was,
[581] door een slavin van Licymnie, die hem tegens verbodt in den oor-[581]
[582] loogh voor Troje zondt; licht gewapent alleen met den degen, en[582]
[583] een onbeschilderde rondas, van geen aenzien. Toen dees jonge-[583]
[584] lingk zich midden onder zoo vele duizenden van Turnus volck[584-85]
[585] vont, en de Latijnsche troepen aen d'eene en aen d'andere zijde
[586] zagh; zoo streefde hy midden onder den vyandt, zonder op den[+]
[587] doot te passen, en vloogh derwaert, daer hy het allerdichtst met[587]
[588] geweer bezet zagh; niet anders dan een wilt dier, het welck in
[589] den ringk der jageren dicht omringt, tegens het geweer aenraest,[589]
[590] en zonder eens om de doot te dencken, zich 'er onder worpt, en
[591] over de zwijnsprieten henespringt. Doch Lykus. ongelijck beter[+591591-92]
[592] te voet, kreegh met der vlught, door vyant, door wapens hene,
[593] de muren, en repte zich, om zijne hant boven aen het dack te[593]

[+] [Randschrift:] *Helenor vliegt onder den vyant, om te sterven; gelijck een wilt dier onder de jagers*.

[+] [Randschrift:] *Lykus pooght t'ontglippen,*

* TEKSTKRITIEK: r. 581 *verbodt* is in de druk van 1659 vervangen door: *de wet*. - 590 *om.... te dencken* is in 1659 vervangen door: *op.... te passen*.

573-74 *terwijlze rontom loopen*, ter vert. van *dum se glomerant:* terwijl ze zich (tot een kluwen) opeenpakken, opeendringen.

575 *om zijn zwaerte*, ter vert. van *pondere:* door de overbelasting (aan de ene zijde); *snel:* plotseling (waarschijnlik bedoelt Vergilius: door de plotselinge overbelasting op één punt).

576-77 *onmenschelijck gevaerte* (immani mole): ontzaglik, geweldig gevaarte; *dat hen volght* (secuta): ze worden dus begraven onder de met (na) hen neerstortende balken.

578 *doorsteken* is te verbinden met *hun eigen geweer; doorregen van stijve stangen*; Vergilius zegt: *transfossi pectora ligno duro:* de borst doorboord met het harde hout (der versplinterde balken).

579 *d'eenige:* als enige(n); *waer van:* van welke twee.

579-81 *waer van Helenor d'outste.... Licymnie* is een verkeerde weergave van: quorum *primaevus* Helenor, Maeonio regi quem serva Licymnia furtim *sustulerat;* versta: van welke H. een onechte zoon was van de koning van Meonië (Lydië), hem gebaard en heimelik grootgebracht door de slavin Licymnia, die *hem in de bloei zijner jaren*....

581 *tegens verbodt....; armis vetitis* zegt Vergilius; dat wil zeggen: tegen de wil van zijn vader, of misschien: hoewel de krijgsdienst hem ontzegd was (de zoon ener slavin mocht, volgens Rom. begrippen, niet in de krijg trekken); vgl. de *Tekstkritiek*.

582 *Helenor's* eenvoudige bewapening is in verband te brengen met zijn onaanzienlike geboorte; *degen* (ensis): zwaard.

583 *van geen aenzien* is de vert. van *inglorius:* als gewoon krijger.

584-85 *zich.... vont:* bemerkte dat hij zich.... bevond; *en.... zagh:* en zich van alle kanten omringd zag door Latijnse (Rutuliese) soldaten.

587 *passen.... op:* geven om, zich bekommeren om; *allerdichtst:* het allerdichtst (qua tela videt densissima).

589 *in den ringk:* binnen de kring (omsingeling); *tegens het geweer aenraest* (furit contra tela): in woede brult tegen de wapenen der jagers.

591 *over.... henespringt* (saltu supra venabula fertur); versta: met een sprong zich in de jachtsprieten stort.

591-92 *ongelijck beter te voet:* veel sneller kunnende lopen; *met der vlught:* al vluchtend.

593 *boven aen het dack;* versta: de bovenrand van de muur (altaque certat prendere tecta manu).

[594] slaen, en zijne mackers de hant toe te reicken; wanneer de zeeg-[594]

594 *en zijne mackers.... reicken;* de vertaling van: *sociumque attingere dextras:* de (reddende) hand van zijn makkers (binnen de wallen) te grijpen. De vert. in verzen, vs. 829, is wel onjuist; *zeeghaftig:* overwinnend.

Zy poogen te vergeefs t'ontvlieden dezen brant,
En loopen vast rondom, en wijcken aen dien kant,
Daer geene vierpest blaeckt: de toren overwightigh[801]
Stort snel voorover door dien last, al t'onvoorzichtigh,[802]
Dat al de hemel van 't gedruisch afgrijslijck dreunt.
Zy komen met dit pack, 't gewight dat op hen leunt,[804]
Hen volght in 't vallen, voort half doot om laeghgestegen,[805]
De borst van hunne spits en styve stang doorregen,[806]
Doorsteecken. nauwelijx ontglippen Helenoor
En Lykus het gevaer. dees Helenoor was voor
Den grooten koning van Meonie, als een vrye,[809]
Ter sluick door een slavin en am van Licimnye[810]
Gekoestert, die hem stil en, tegens het verbodt,[811]
Voor Troje in 't oorlogh zondt, een krijghsman in zijn rot[812]
Heel licht gewapent, slechts met zijnen slechten houwer,[813]
En onbemaelden schilt. in jaeren is hy ouwer
En Lykus ongelijck. dees jongling, toen hy stont,[814-15]
Zich onder duizenden van Turnus krijghsliên vondt,
En zagh van wederzy dien drang Latynsche troepen;
Zoo streeft hy midden in den vyant, hier geroepen,[818]
Ziet doot noch leven aen, vlieght derwaert, daer hy 't met
Geweer en spitse en scherp ziet allerdichtst bezet;
Niet anders dan een dier, dat in den ringk der jaegeren
Durf brullen in 't geweer van alle zijn belaegeren,[822]
Zich worpen, zonder eens te dencken om de doot,
In al dien dichten troep, en springen in dien noot
Door kloet en jaghtspiet heen: maer Lykus, vry wat sneller[825]
Te voet, kreegh met der vlught, in 't steigeren veel feller,
Door vyant en door spits den muur, en rept zich stout
Om zijne hant te slaen aen 't dack, heel hoogh gebout,
Zijn' macker d'andre hant tot noothulp toe te reicken;[829]

801 *overwightigh:* (aan die zijde) te zwaar belast.
802 *al t' onvoorzichtigh* (bij *last*): (tengevolge van de zware belasting met manschappen) die daar te onvoorzichtig zich hebben opeengehoopt.
804 *dat op hen leunt* (drukt) wordt nader verklaard in vs. 805.
805 *voort:* aanstonds.
806 *hunne spits:* hun eigen scherpe wapenen.
809 *als een vrye*, hoewel hij de zoon ener slavin was.
810 *am* (amme): min, voedster.
811 *stil:* heimelik.
812 *rot:* legerschaar; legerafdeling.
813 *zijn slechte houwer:* zijn eenvoudig zwaard.
814-15 Hij is L. ongelijk in jaren, ouder dan L.
818 *hier geroepen:* die hier op toe was geschoten.
822 *in 't geweer:* tegen de wapenen (aan).
825 *kloet:* polsstok (vaarboom); *jaghtspiet* (daarnaast jachtspriet): jachtspeer.
829 *tot noothulp;* de zin eist: om in de nood geholpen te *worden* (stelt Vondel zich hier voor dat Lykus nog tracht Helenoor te helpen? dat is tegen Vergilius' bedoeling; Helenoor heeft reeds de dood gevonden in de lansen zijner vijanden).

*

[595] haftige Turnus te gelijck met een snelheit en 't geweer achter[595]
[596] hem her was, en aldus begraeuwde: o zinnelooze, waende ghy[596]
[597] onze handen t'ontglippen? met greep hy hem, die daer vast hing,[+]
[598] en ruckte hem met een groot stuck muurs om laegh: gelijck Jupijns[598-99]
[599] schiltknaep, in de hooghte opvarende, eenen haes of blancke zwaen
[600] met zijn kromme klaeuwen oppackt: of een vervaerlijcke wolf een
[601] lam, waer na de moeder al blatende loopt zoecken, uit den stal[601]
[602] wechruckt. Men steeckt van overal een keel op, valt 'er op aen,[602]
[603] en dempt de graften met den wal. Anderen slingeren barnende[+603]
[604] tortsen in top. Ilioneus velt met een groot stuck van een steenrots[604]
[605] Lucetius, die de poort opquam, en brandtuigh aendroegh: Liger[605]
[606] velt Emathion; Asilas Chorineus; d'een fix op den schicht, d'ander[606]
[607] op den boogh afgerecht: Ceneus velt Ortigius; Turnus den over-
[608] winner Ceneus; Turnus velt Itys, Klonius, Dioxippus, Promulus,
[609] en Sagaris, en Ide, die den hoogen toren verdadighde; Kapys[609]
[610] velt Privernus. De lichte speer van Themille had hem eerst effen
[611] geschrabt; hy dwaeselijck zijnen schilt wechworpende, taste naer[611]
[612] de quetsuur met zijne hant; weshalve een vlugge pijl toesnorde,[612]
[613] hem de hant aen de slincke zijde vast hechte, en de long, den
[614] waeier van het hart, dootelijck quetste. Arcens zoon stont 'er[614]
[615] braef in zijne rusting, en geborduurden krijghsrock, helder van[615615-16]
[616] Iberisch yzerroest: hy was schoon van aenzicht, en herwaert ge-
[617] zonden van zijnen vader Arcens, die hem opvoede in het woudt[617-18]
[618] van Mars, by de Symeetsche vlieten, daer het vette altaer van den

[+][Randschrift:] *doch Turnus vat hem, gelijck d'arent eenen haes of zwaen; of de wolf een lam*.

[+][Randschrift:] *D'een wil de graften dempen, d'ander belet dit, en men vecht vreesselijck van wederzijde*. In het Randschrift bijr. 603: *d'een.... d'ander:* de belegeraars.... de belegerden.

* TEKSTKRITIEK: r. 595-96 *te gelijck.... was* is in 1659 vervangen door: *met zijn snel geweer hem achterhaelde*. - 606 Tussen *Asilas* en *Chorineus* is in de gewijzigde druk van 1646 *velt* ingevoegd. - 616 *yzerroest* is in de druk van 1659 vervangen door *yzerkleur*.

595 *met een snelheit:* met snelle schreden; Turnus achterhaalt hem tegelijk met zijn snelheid en zijn vooruitgestrekte speer; vgl. de *Tekstkritiek*.

596 *begraeuwen:* toesnauwen.

598-99 *Jupijns schiltknaep:* de adelaar; vgl. *Aen.* V, regel 295-96.

601 *waer na.... zoecken;* Vergilius bedoeling is: waarnaar de moeder, al blatende, tevergeefs (na de roof) zal zoeken; *stal:* omheinde weideplaats (vgl. *Aen.* VIII, r. 227).

602 *men.... op:* aan alle kanten gingen kreten op.

603 *met den wal* is een minder juiste weergave van *aggere:* met aarde.

604 *in top:* op en over de muren.

605 *opkomen:* naderen.

606 *fix op:* bedreven met; *d'een* slaat op Liger; *d'ander* op Asilas.

609 *die.... verdedighde:* die als verdediger boven op de toren stond.

611 *geschrabt:* geschampt, geschramd.

612 *weshalve.... toesnorde:* en zo kon.... toesnorren; *vlug:* gevleugeld.

614 *de long, den waeier van het hart*, ter vert. van *spiramenta animae:* de levensadem (concreet gedacht: de long); Vondel stelt zich (waarschijnlik wel onder invloed van een commentaar) voor, dat de functie van de long is het hart door toestuwing, toewaaiiering van lucht koel te houden; zie ook vs. 858.

615 *braef in zijn rusting:* in zijn prachtige wapenrusting (trots op....).

615-16 *helder van Iberisch yzerroest* is de lett. vert. van *ferrugine clarus Hibera:* schitterend van Iberies (donker-) blauw purper; het Spaanse purper had de kleur van donker ijzerroest.

617-18 *in het woudt van Mars:* Vondel heeft gelezen in zijn tekst: *Martis luco*; een betere lezing is: *matris luco:* in het heilige woud van zijn moeder, (de Symaethiese stroomnimf?) de *Symaethus* is een rivier in Oost-Sicilië; *vet:* druipend van het vet der offerdieren.

Als Turnus daetelijck, tot een zeeghaftigh teiken,[830]
Hem snel met zijn geweer dus involght, en begraeut:[831]
O zinnelooze gast, hoe waentge, dus benaeut,[832]
Ons handen noch t'ontvliên: met grijpt hy, onder 't hangen,
En ruckt hem met een groot stuck muurs, als een' gevangen,
Ter neder: even als de schiltknaep van Jupijn,
Ten hemel vaerende, by klaeren zonneschijn,
Een' haes, of witte zwaen snel oppackt op de heide:
Of als de wolf een lam, al blatende in de weide
Van d'oy gezocht, ten stal met kracht uitruckt. daer gaet
Een kreet ten hemel op. de Rutulir bestaet
De graft te dempen, schiet met vierwerck: maer de trotse[840-41]
Ilioneüs met een stuck van eene rotse
Vernielt Lucetius, die opquam by de poort,[843]
En brandtuigh aendroegh. hier velt strenge Liger voort
Emathion ter neêr. Asilas staet'er boven,
Daer Chorineüs sneeft; d'een om zijn' schicht te loven,[845-46]
En d'ander om den boogh. helt Ceneus velt Ortijgh,
Doch sneeft door Turnus hant, die velt in dezen krijgh
Oock Itys, Klonius, en Promulus te zamen,
En Sagar, Dioxippe, en Ide, heet in 't praemen,[850]
Die, moedigh en getroost, den toren stout beschut,[851]
En in 't verdaedigen om hoogh de wallen stut.
Hier moet Privernus mê voor Kapys voeten sneven.
Themille had hem eerst een lichte schrab gegeven.
Hy worpt te reuckeloos zijn' schilt wech, zonder last,[855]
En midlerwijl de hant naer deze wonde tast,
Zoo hecht een vlugge pijl haer aen de slincke zijde,[857]
En treft wel dootelijck de long, die 't hart bevryde
Met koelen. Arcens zoon stont braef in harrenas[858-59]
En geborduurden rock, zoo helder als die was
Van yzerroest gewrocht, gelijckze in Pontus draegen.[861]
Hy, schoon van aengezicht, quam hier op 't welbehaegen[862]
Van zijnen vader, die hem streng hadde opgevoedt,
In 't bloedigh woudt van Mars, by den Simeetschen vloet,
Daer 't heiligh outer van Palikus, heet in 't wreecken,[865]

830 *tot.... teiken* (teeken): om zijn overwinning te bewijzen, zich overwinnaar voelend.
831 *involgen:* volgend achterhalen.
832 *benaeut:* in het nauw gebracht.
840-41 *bestaet.... te dempen:* begint te dempen.
843 *vernielen:* ombrengen, doden.
845-46 A. is overwinnaar (in het gevecht) waar C. sneuvelt.
850 *heet in 't praemen:* vurig in de aanval, in het bestoken van de vijand.
851 *moedigh en getroost:* met vaardige moed.
855 *reuckeloos:* onbedacht, onberaden; *zonder last:* zonder bezwaar; onbekommerd; luchthartig.
857 *haer:* de hand.
858-59 *die 't hart bevryde met koelen; bevrijden:* beschermen; zie verder de proza-vert. met aant., r. 614.
861 *yzerroest:* uitheems purper; *Pontus:* landschap aan de Zwarte Zee (maar vgl. de proza-vert., r. 615-16 met aant.); Vondels toevoeging stamt uit een commentaar, die *ferrugo Hibera* verklaart als purperstof uit Iberië, een landstreek in *Pontus*.
862 *welbehaegen:* verlangen, wil.
865 *heet in 't wreecken:* wraakgierig; hier: bloedige mensenoffers eisend.

*

[619] verzoenbaren Palikus staet. Mezentius zelf zijn geweer neêrleg-[619]
[620] gende, slingerde de snorrende slinger driewerf met het snoer om[620]
[621] zijn hooft, en kloofde hem met het gloeiende loot den slaep van[621]
[622] 't hooft, recht in 't midden, dat hy in het zant uitgestreckt neder-
[623] plofte, zoo langk als hy was.

[624] Men zeit dat Askaen, te vore slechts gewoon het vlughtige[+624]
[625] wilt te jagen, toen d'eerstemael eenen snellen pijl in den oorloogh[625]
[626] schoot, en met zijne hant neder velde den stercken Numaen,
[627] oock Remulus genoemt, en die onlangs Turnus jongste zuster
[628] trouwde. Dees voor in d'eerste slaghorden staende, braveerde[628]
[629] de Trojanen met veel hoon en schimpwoorden; en opgeblazen[629-30]
[630] van geest op zijn nieuw Rijck, vermat zich groote dingen, roe-[630]
[631] pende en bulderende: o tweewerf gevange Frygianen, schaemt[631]
[632] ghy u niet binnen de wallen belegert te blijven, en achter de[632]
[633] muren voor de doot te schuilen? Beziet eens wat volck met
[634] wapenen naer onze Vorstin staet. Wat Godtheit, of welcke ont-[634]
[635] zinnigheit dreef u naer Italie toe? Hier hebt ghy geene zonen[635]
[636] van Atreus, geen geveinsde tong van Ulysses voor. Wy zijn uit[636]
[637] eenen harden stam gesproten: brengen ons kinders vroegh aen den[637-38]
[638] stroom, en leerenze in koude en regen harden. De jonge knapen
[639] be-yveren de jaght, rennen zich af in de bosschen, en achten het[639639-40]

[+][Randschrift:] *Askaen deed hier zijn eerste proef, en doorschoot Numaen,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 624: *proef:* proefstuk.

* TEKSTKRITIEK: r. 638 *leeren.... harden* is in de druk van 1659 vervangen door: *gewennenze ijs en sneeuw te verdraegen* (natos.... duramus gelu saevo et undis). - 641 Vóór *jeught* is in de gewijzigde druk van 1646 *volwasse* ingevoegd (Lat. *iuventus*).

619 *Palikus;* volgens de sage waren er twee *Palici*, tweelingzonen van Jupiter, vereerd bij de stad Palica op Sicilië; hun eredienst zou eerst mensenoffers geëist hebben, later werd een minder wrede vorm van offeren ingesteld; vandaar bij Vergilius: *placabilis* ara: 'verzoenbaar' altaar (vreedzaam).
geweer, hier: lansen.

620 *met het snoer* is de vert. van *adducta habena:* met (door het slingeren) gespannen riem.

621 *kloven:* splijten, doorboren; *gloeiend;* men meende dat de loden kogel, uit de slinger geworpen, door zijn vaart gloeiend werd (en smolt; Lat.: plumbo liquefacto).

624 *vlughtig:* vluchtend, schichtig.

625 *in den oorloogh*, tegenover: op de jacht (r. 624).

628 *braveeren:* prikkelen.

629-30 *opgeblazen van geest op zijn nieuw Rijck* (tumidus novo praecordia regno); versta: vol opgeblazen trots door de pas verworven machtspositie (tengevolge van zijn huwelik).

630 *vermat.... dingen:* snoefde al zijn best.

631 *tweewerf gevange Frygianen;* de eerste maal waren de Trojanen door de Grieken overwonnen en gevangen genomen; Numanus loopt de gebeurtenissen vooruit en denkt ze zich ook nu reeds als gevangenen.

632 *binnen.... te blijven; iterum*, voegt Vergilius er aan toe: ten tweeden male (net als bij 't beleg der Grieken).

634 *onze vorstin:* de aan (mijn zwager) Turnus beloofde vrouw, Lavinia.

635 *ontzinnigheit:* verdwazing.

636 *voor.... hebben:* voor u hebben, te doen hebben met; *geen.... Ulysses:* geen Ulysses met bedriegelike leugentaal.

637-38 *aen den stroom;* vul aan: en dompelen ze daarin.

639 *be-yveren:* zich met ijver toeleggen op; *zich afrennen:* zich moe rennen (Lat. *fatigant silvas:* doorkruisen onvermoeid de bossen).

639-40 *achten.... berijden* is de vert. van: flectere ludus equos: hun spel is paarden te temmen (te buigen naar hun wil); *handelen:* hanteren.

[640] spel een paert te berijden, en den boogh te handelen. Maar onze
[641] jeught arbeitzaem, en gewoon zich armelijck te behelpen, eght[641]

641 *onze jeught:* de jonge mannen (die uit zulke 'jonge knapen', r. 638, zijn opgegroeid); zie *de Tekstkr.; armelijck:* met weinig.

Gezoent wiert met der tijt. Mezents, van wraecke ontsteken,[866]
Leght flux zijn wapens neêr, en slingert om zijn hooft
De slinger, datze door de lucht omsnort, en klooft
Hem met een gloeiend loot den slaep van 't hooft, zoo krachtig
In 't midden, dat hy stort, en neêrploft, heel onmaghtigh,[870]
In 't zant gestreckt, zoo lang en groot hy was van leên.
De Faem zeght dat Askaen, slechts afgerecht voorheen[872]
Op jaght, en vlughtigh wilt in bosschen voor te jaegen,[873]
Toen d'eerste reis, een' pijl in 's vyants oorloghslaegen[874]
Van boven nederschoot, en velde met zijn hant
Den stoffenden Numaen, hoe sterck hy was, in 't zant,
Oock Remulus genoemt, die korts door Junoos zegen,[877]
De jongste zuster van prins Turnus had gekregen.
Dees, die zoo trots vooraen in d'eerste heirspits stont,
Braveerde den Trojaen met zijnen lastermont,[880]
En schimp, en hoon, en trots; en wulpsch en opgeblazen[881]
Van geest op 't nieuwe rijck, vermat zich, als de dwazen,
Veel groote zaecken, riep al buldrende overluit:
O Frygen, nu tweemael gevangen, komt vry uit:
En schaemt gy u niet eens, belegert in uw wallen,[885]
Te blijven leggen, verr' van rustigh uit te vallen,[886]
Te schuilen voor de doot, in 't slot van uwen muur?[887]
Beziet eens wat voor volck door wapenavontuur[888]
Naer ons vorstinnen staet. wat Godtheit hiet u streven,[889]
Wat dolheit heeft u naer Italie gedreven?
Gy hebt nu hier geen zoons noch bloet van Atreus voor,
Geen schalcke Ulysses tong. wy zijn op 't wapenspoor[892]
Uit eenen harden stam gesproten, voortgekomen.
Wy brengen 't jonge kint heel vroegh aen koude stroomen,
En leeren 't harden in den regen, koude, en wint.
De jonge knaep is vlug ter jaght, en jaghtgezint,[896]
En rent zich af in 't bosch, en acht het spel, als mannen,
Te paert te rennen, boogh en pezen streng te spannen.[898]
Maer ons volwasse jeught is arbeitzaem, gewent
Tot armoede, en behelpt zich armelijck, en kent

866 *gezoent:* verzoend; de mensen niet meer vijandig gezind; *wraecke:* wraakzucht.
870 *onmaghtigh:* van levenskracht beroofd.
872 *afgerecht op:* ervaren in, (door oefening) bedreven in.
873 *voorjaegen:* op de vlucht drijven (achterna zitten).
874 *oorloghslaeg* (niet in 't *Ndl. Wdb.*): krijgsbende? vgl. *Mnl. Wdb.* i.v. *lage* 6 (IV, kol. 57); *oorloghslaegen:* gelederen?
877 *korts:* kort te voren; *door Junoos zegen;* Juno is de godin van het huwelik.
880 *met zijnen lastermont:* met zijn beledigende, honende woorden.
881 *wulpsch:* jeugdig-overmoedig.
885 *niet eens:* in 't geheel niet.
886 *verr' van rustigh uit te vallen:* u verre houdend van een dappere uitval; een kloekmoedige uitval vermijdend.
887 *in 't slot van uwen muur:* binnen de omsluiting uwer muren.
888 *door wapenavontuur:* de krijgskans aanvaardend; met de wapenen.
889 *hiet* (heette): beval; *streven*, nl. naar Italië.
892 *schalck:* listig; *op 't wapenspoor:* op een veldtocht; op 't oorlogsveld.
896 *jaghtgezint:* jachtlievend.
898 *streng:* straf, strak.

*

[642] en bouwt den acker, of bestormt en rammeit de steden. Wy ver-
[643] slijten al ons leven met den stalen degen, en geven den jonge[643-44]
[644] gasten een spiets op den neck: de trage ouderdom beneemt ons
[645] het hart en den moedt niet. Wy voeren den helm op den grijzen[645]
[646] kop, en het lust ons altijt op vrybuit te loopen, en van roof te leven.[646]
[647] Uwe kleeders zijn met saffraen en glimmende purper geverft:
[648] uw wellust is ledigheit, danssen uw opperste vermaeck: en ghy[648]
[649] draeght rocken met mouwen, en myters met keelbanden. O recht-[649]
[650] schape Frygische wijven (want ghy zijt geen Frygianen) loopt[650]
[651] hene naer de hooge Dindyma toe, daer men gewoon is de pijp[651651-52]
[652] met twee gaten te hooren pijpen: de Berecynthische boschboome[652]
[653] fluit en bommen der Ideesche moeder locken u vast: laet mannen[653]
[654] den wapenhandel over, en leght het stalen lemmer neder. Askaen
[655] leedt niet, dat hy met diergelijcke woorden braveerde, en hen[655]
[656] zoo gruwelijck scholt; en zich naer hem toekeerende, trock den
[657] pijl met de paertshaire pees aen; en de armen van een halende,[657]
[658] stont eerst ootmoedigh en badt Jupijn met deze belofte: almagh-[658]
[659] tige Jupiter, begunstigh mijn stout opzet. Ick zal uwen tempel

* TEKSTKRITIEK: r. 643-44 *geven.... neck* is in de druk van 1659 vervangen door: *drijven de ploeghossen met een spietsyzer voort* (versaque *iuvencum* terga fatigamus hasta); vgl. de vert. in verzen. - 647 *zijn.... geverft* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *gloejen van saffraen en purper* (vobis picta croco et fulgenti murice vestis). - 651-52 *de pijp.... pijpen* is in de druk van 1659 veranderd in: *hooge en lage fluiten te hooren*. - 657 *paertshaire pees* is in de druk van 1659 veranderd in *paertspees*. - 658 *stont.... Jupijn* is in de druk van 1659 vervangen door: *badt ootmoedigh Jupijn*. - 659 *uwen tempel* wordt in 1659 *uwe kercke*. - 661 *een jongk wit kalf* is in dezelfde dr. vervangen door: *een witte vaers* (iuvencum candentem); *zijne* in r. 662 wordt dan *haere;* dat: *die*.

643-44 *geven.... neck* is een onjuiste vertaling, verbeterd in de druk van 1659; zie de *Tekstkritiek*. Vondels oorspr. vert. *jonge gasten* doet vermoeden, dat hij *iuvencum* uit de Lat. tekst heeft opgevat als *iuvenum*.

645 *het hart en den moedt;* bij Vergilius: *vires animi et vigorem:* geestkracht en energie.

646 vgl. *Aen.* VII, r. 780.

648 *uw wellust is....:* gij schept behagen in....; *dansen* stond in kwade reuk bij de Romeinen.

649 *rocken* (tunica's) met lange *mouwen* (Lat.: *manica*) droegen te Rome slechts ijdele dwazen en wekelingen; *myters met keelbanden* (mytrae habent redimicula): Phrygiese mutsen, met kinbanden; een dracht voor verwijfden; vgl. *Aen.* IV, r. 264.

650 *rechtschape:* echte, rechte; *geen Frygianen:* geen Trojaanse *mannen*.

651 *Dindyma* (de eigennaam hier in acc. neutr. plur.; in overeenstemming met het Grieks); op de berg *Dindymus* in Phrygië werden de luidruchtige feesten ter ere van Cybele gevierd.

651-52 *de pijp met twee gaten* (ubi *tibia* dat assuetis cantum *biforem*); de Phrygiese fluit bestaat uit de vereniging van de *tibia dextra*, de basfluit en de *tibia sinistra*, de discantfluit, die door middel van een lederen mondstuk tegelijk kunnen worden geblazen; zie de *Tekstkr*.

652 *Berecyntisch:* tot Cybele behorend; bij Cybele's eredienst behorend; vgl. *Aen.* VI, r. 821; *boschboome:* uit buksbomenhout vervaardigd.

653 *bom:* rinkelbom, tamboerijn; de *Ideesche moeder* is Cybele, die bij voorkeur verblijf hield op de berg Ida in Phrygië.

655 *lijden:* dulden, verdragen; *braveeren:* schimpend zwetsen en snoeven.

657 *met de paertshaire pees* (*nervo equino*); later veranderd in *met de paertspees;* d.i. (zie vs. 627): de boogpees die gemaakt is van een *paardezenuw;* de Lat. tekst laat beide opvattingen toe; *en de armen van een halende* (diversaque bracchia ducens); door de pees zo sterk mogelik aan te trekken brengt hij de armen wijd van een.

658 *stont eerst ootmoedigh:* bleef in die stand even (alvorens te schieten) als smekeling staan; zie vers 928-29.

[660] pleghtige offergaven schencken, en zetten voor uwe altaren een[660]
[661] jongk wit kalf met een vergulde star, en zoo hoogh gewassen[661]

660 *plechtig* ter vertaling van sollemnis: jaarliks (ieder jaar) of gebruikelik.
661 *met een vergulde star* (fronte aurato); beter: met vergulde horens; voor *star* zie *Aen.* V, 525.

Zijn' staet, en bout en egt des ackers vruchtbaerheden,[901]
Of volght den krijgh, rammeit bestormt de stercke steden.
Wy slijten 's levens tijt, daer 't bloet het zwaert bevleck',[903]
En geven 't jonge volck een veltspeer op den neck.[904]
De moedt bezwijckt ons niet in d'oude en traege jaeren,[905]
En d'oude draeght den helm op zijne grijze haeren.[906]
Het lust ons uit te zien, te loopen op vrybuit,[907]
Te leven op den roof. gy komt met kleedren uit,
Die dertel van saffraen en purperverwe gloeien.[909]
Uw lust is ledigheit, elck een ten dans te moeien[910]
Uw opperste vermaeck. uw mouwen hangen, teêr
En op zijn joffers, lang by uwe rocken neêr.[912]
Gy knoopt de myters om uw keel met zijde banden;
Rechtschape wyven, uit uw Frygiaensche landen,
[Want gy geen Frygen schijnt, noch mannen,] loopt vry heen
Naer uwe Dindyma ten berge op, naer de steên,[916]
Gewoon van outs uw pijp op 't feest te hooren pijpen,[917]
Die gy by beurte met twee vingren weet te grijpen,
Wanneer gy 't luchtoor stopt met ongelijcken toon.[919]
De bom van Cybele de moeder komt u noôn[920]
Van Ida, met de fluit van boschboom, fijn en grover:[921]
Laet mannen, wien het past, den wapenhandel over,
En leght het lemmer neêr, het yzer en het stael.
Askaen verdraeght geensins, dat hy met zulck een prael
Van woorden hem braveert, en Troischen stout durf schelden.
Hy keert zich flux naer hem, en treckt, als 't hooft der helden,
De paerdezenuwpees en pijl te strenger aen,
Haelt d'armen wijdt van een, en staet, voor dit bestaen,[928]
En bidt ootmoedigh Godt Jupijn met deze bede:
Almaghtige Jupijn, begunstigh, hier ter stede,
Mijn stout bestaen: ick zal uw kercken, naer de wijs,[931]
Met gaven eeren, en opoffren, u ten prijs,[932]
Een jongk en sneeuwit kalf, met een vergulde starre,

901 *des ackers vruchtbaerheden;* de vruchtbare akker.
903 *daer:* terwijl (met het bloedige zwaard te hanteren).
904 vgl. de proza-vert. en de *Tekstkritiek.*
905 *bezwijcken:* begeven.
906 *d'oude:* de grijsaard (of misschien: de ouderdom = het oude geslacht).
907 *uit te zien* (op vrybuit): gelegenheid te vinden voor strooptochten; strooptochten te organiseren.
909 *dertel* (dartel): weelderig.
910 *moeien:* verzoeken; aanzoeken.
912 *op zijn joffers* (op de wijze der dames): damesachtig, verwijfd.
916 *naer de steên:* naar de plaatsen.
917 *gewoon:* gewend.
919 *'t luchtoor:* de klep of opening in de fluit, waardoor lucht in- en uit kan treden; daarbij is *met ongelijcken toon* bijv. bep. (Lat.: ubi adsuetis biforem dat tibia cantum: waar de fluit u, die dat gewend zijt, muziek geeft door *twee openingen;* waar de fluit u de u bekende muziek door middel van twee 'luchtooren' geeft).
920 *de moeder;* zie de proza-vert., r. 653.
921 *fijn en grover:* die hogere en die lagere tonen kunnen geven.
928 *voor dit bestaen:* voordat hij zijn schot laat gaan.
931 *naer de wijs:* in overeenstemming met het godsdienstig gebruik.
932 *opoffren:* offeren.

*

[662] als zijne moeder, en dat alree stoots, met zijne klaeuwen het zant[662-63]
[663] achter uit smijt, dat het stuift. De vader en hemelvooght ver-
[664] hoorde hem, en donderde ter slincke hant uit het heldere gewest:[664]
[665] te gelijck rammelde de boogh, die Numaen den doot dreighde.[665]
[666] D'afgeschote pijl snorde afgrijsselijck in zijne vlught, en het stalen
[667] punt gingk Remulus door den slaep van 't hooft, in zijn brein.
[668] Ga nu hene, ghy hoovaerdige stoffer, en beschimp de vromicheit:[668]
[669] zoo antwoorden de tweewerf gevange Frygianen den Rutulers.[669]
[670] Dit sprack Askaen: hier op krioelen de Trojanen en tieren van[670]
[671] blijschap, en schijnen van moedigheit de wolcken te raken. By[671]
[672] geval zagh toen Apollo, met zijn gekrolt hooft op een wolck[672]
[673] gezeten, uit het gewest der lucht, d'Ausonische heirspitsen, en[673]
[674] de stadt eens over; en sprack den zeeghaftigen Julus aldus aen:
[675] o jongk kint, vaer zoo voort in dapperheit: zoo gaet men naer de[+675-76]
[676] starren toe: o goddelijcke afkomst, en die Goden zult teelen,
[677] met recht willen alle oorlogen by nootlot oprijzende, onder het[677-78]
[678] volck van Assarakus uit hebben: en een rijck van Troje valt u te
[679] kleen. Zoo spreeckt hy, daelt stracks uit den hoogen hemel, ver-[679]
[680] drijft den adem der winden, en zoeckt Askaen: toen veranderde[680]
[681] hy van aenzicht in de gedaente van den ouden Butes, weleer
[682] schiltknaep van den Dardaenschen Anchises, en een getrouw
[683] hofkapelaen: de vader had hem toen Askaen tot een megezel[683]
[684] bygezet. Apollo trat 'er hene, den overouden in alles gelijck, van[684]
[685] spraeck, verwe, wit hair en ysselijcken wapenklanck; en sprack[685]

[+][Randschrift:] *waer op Apollo Iulus zijn geluck voorspelde;*

* TEKSTKRITIEK: r. 675 *o jong kint* wordt in 1659: *o jonge knaep* (r. 689 *jongske: knaep*). - 683 *hofkapelaen* wordt in 1659 *kerckmeester*.

662-63 Vgl. blz. 120, r. 88-89; *een jongk wit kalf;* zie de *Tekstkritiek*.

664 wat van *links* kwam, gold als een gunstig voorteken; donder *bij heldere hemel* eveneens.

665 *rammelen* (sonare): gonzen; *die... dreighde;* Lat.: fatifer arcus.

668 *vromicheit:* dapperheid.

669 *tweewerf gevange;* vgl. r. 631.

670 *Dit sprack Askaen;* dit was al wat hij zeide, zegt Vergilius; *krioelen en tieren van blijschap:* een mengeling van vreugdekreten doen horen.

671 *moedigheit:* moed.

672 *Apollo met zijn gekrolt hooft* (crinitus Apollo): Apollo met zijn krullende, lange lokken.

673 *heirspits:* legerschaar.

675-76 *zoo gaet men naer de sterren toe;* sic itur ad astra; *goddelijcke afkomst;* Ascanius' vader Aeneas is een zoon van Venus; *die Goden zult teelen;* uit Ascanius zullen de na hun dood vergoddelikte Julius Caesar en Augustus voortkomen.

677-78 *met recht*, ter vert. van *jure:* op de grondslagen van het recht, bedoelt Vergilius misschien; *willen.... uit hebben:* zullen een einde nemen; *by nootlot oprijzende:* die krachtens het Noodlot moeten ontstaan (komen); *Assarakus* (vgl. r. 301): een van de oude koningen en stamvaders der Trojanen.

679 *stracks:* aanstonds.

680 *verdrijft den adem der winden*, ter vert. van *spirantis dimovet auras:* klieft de winden.

683 *hofkapelaen* (zie de *Tekstkritiek*) is de vert. van *ad limina custos*, dat poort- of deurwachter betekent; het Ndl. *koster* (= Lat. custor, custos) met zijn speciale betekenis zal Vondel wel tot zijn weergave: *hofkapelaen, kerckmeester* hebben gebracht; *toen:* vervolgens.

684 *byzetten:* toevoegen (als metgezel, als begeleider).
er hene treden: zich bewegen, gaan.

685 *verwe:* gelaatskleur.

En van zijn moeders grootte, en dat, gelijck een varre,[934]
Alreede stoots is, en met klaeuwen achter uit
Kan smijten, dat het stuift. dit heilige geluit[936]
Komt ras den hemelvooght en vader zelf ter ooren,
Die laet ter slincke hant terstont den donder hooren,
Van 't heldere gewest des hemels, en de boogh
Die den vermeeten met den doot dreight van om hoogh,[940]
Schiet los, en rammelt luit. de pijl, dus afgeschoten,
Snort vreeslijck in zijn vlught, het staele punt den grooten[942]
Braveerder door den slaep van 't hooft, en door zijn brein.
Gy trotse, ga nu heen, beschimper van 't gemein
En onze vromicheit. de Frygiaen, tweemaelen[944-45]
Gevangen, antwoort dus met deze tonge en taelen
Den stouten Rutulir. zoo sprack de kleene Askaen.
Hierop krioelt en tiert de vrolijcke Trojaen:
Elck schijnt van moedigheit de lucht en wolck te raecken.
Apollo by geval zagh neêr van 's hemels daecken,
Met zijn gekrolde kruin gezeten op een wolck,
Uit dit gewest der lucht, 't Ausonisch oorloghsvolck,[952]
En over al de stadt, en sprack aldus 't zeegachtigh[953]
En moedigh jongsken aen: ô knaep, vaer vroom en krachtigh[954]
Dus voort in dapperheit en vroomheit, nimmer moe.
Zoo gaet men recht naer Godt en naer de starren toe.
O godlijcke afkomste, en die Goden aen zult teelen,
Met recht zal d'ooreloge, en alle krijghskrackeelen,
By nootlot rijzende, getemt zijn door 't gebit,[959]
Wanneer Assarakus geslacht het rijck bezit.
Een rijck van Troje valt te kleen voor uw vermogen.[961]
Zoo spreeckt hy, daelt terstont van boven uit den hoogen,
En streeft door wint en lucht, en zoeckt Askaen alleen.
Hierop verkeerde hy van aengezicht, en scheen[964]
Den ouden Butes gansch gelijck van geest en wezen,
Die voortijts schiltknaep, by Anchises uitgelezen,[966]
Zijn trou hofkapellaen geweest was in dien tijt.
De vader had hem toen Iülus toegewijt
Tot eenen toghtgenoot. Apollo treet'er heenen,
Den ouden heel gelijck, van spraeck en verf, met eenen
Van wapenklanck, en haer, alree sneeuwit en grijs,

934 *varre:* (jonge) stier.
936 *smijten:* slaan, schrabben.
940 *den vermeeten:* de vermetele; *van omhoogh*, nl. van de muur.
942 bij *het staele punt* kan men *snort* als gezegde denken.
944-45 *beschimper van 't gemein* (gemeen) *en onze vromicheit:* gij die ons allen en onze dapperheid beschimpt.
952 bij *'t Ausonisch oorloghsvolck* is *zagh* als gezegde te denken.
953 *zeegachtigh:* triomfantelik, zegevierend.
954 *vroom:* moedig.
959 *'t gebit;* in verband met *temmen* is *gebit* wel op te vatten als mondstuk, breidel van een paard; *ooreloge* is dan als personificatie te denken: het oorlogspaard, het oorlogsmonster (het oorlogsmonster zal onder Assaracus' nakomelingen beteugeld, gebreideld zijn).
961 *uw vermogen:* uw kunnen, uw macht.
964 *verkeeren:* veranderen.
966 *by Anchises uitgelezen:* door Anchises daartoe gekozen, aangewezen.

*

[686] den vierigen Julus aldus aen: Eneas zoon, het zy u genoegh, dat[+]
[687] het geluckte Numaen met uwe pijlen om hals te brengen: de[687-88]
[688] groote Apollo staet u voor eerst dezen lof toe, en benijt het[688-89]
[689] geweer niet, dat het zijne gelijck is: o jongske, hou nu vry op van
[690] vechten. Zoo sprack Apollo, leide het menschelijck aenschijn
[691] midden in zijn rede af, en verdween verre uit zijne oogen in
[692] de dunne lucht. De Dardaensche Oversten kenden den Godt,[692]
[693] en het goddelijck geweer, en hoorden den pijlkoker in de vlught[693]
[694] rammelen: weshalve zy op Febus vermaninge en goddelijck bevel,
[695] Askaen, heet op vechten, het vechten verboden, zich weder in[695]
[696] den strijt begaven, en hun leven in merckelijck gevaer stelden.[696]
[697] Het gerucht loopt over al de muren, door de wachttorens. Zy[697]
[698] spannen hun strenge bogen, en draejen den vyant schichten naer[698]
[699] 't lijf, dat 'er de gront van bedeckt wort: toen kloncken schilden[699]
[700] en helmen van den slagh: het gevecht wert feller: zoo geweldigh[+700]
[701] als de regen, uit den westen en de regenachtige Boeken, op-[701]
[702] komende, tegens d'aerde aenslaet; zoo fel als de hagelbuyen in
[703] zee storten, wanneer Jupiter met vreesselijcke zuiderstormen het
[704] onweer op het water slingert, en met buien in de lucht uitberst.[704]

[705] Pandarus en Bitias (van den Ideeschen Alkanor geteelt, en by[+705]
[706] de wilde Hiera, in Jupijns woudt, opgevoedt; jongelingen hun[706706-7]
[707] vaders bergen en dennen gelijck; en die de poort, hun door
[708] 's vaders bevel bevolen, ontsluiten) verlaten zich op hun geweer,[708]
[709] en troonen den vyant binnen de vesten. Zy staen gewapent bin-[709]

[+][Randschrift:] *en riet het gevecht te staken*.

[+][Randschrift:] *Hier na nam de strijt zoo heftigh toe, gelijck een felle stortregen en hagelbuy*.

[+][Randschrift:] *Pandarus en Bitias zetten de poort open,*

* TEKSTKRITIEK: r. 697 *gerucht* wordt in de druk van 1659 vervangen door *geschreeu* (it *clamor* ....).
687-88 *de groote Apollo.... toe:* deze eerste roemrijke daad gunt u Apollo.
688-89 *en benijt het geweer niet:* en is niet jaloers op het (uw) wapen (Apollo was beroemd als boogschutter; vgl. *Aen.* III, r. 117-18); *vry:* gerust.
692 *kennen:* herkennen.
693 *in de vlught:* terwijl hij wegvloog.
695 *heet op vechten:* blakend van strijdlust.
696 *in merckelijck gevaer*, ter vert. van: *in aperta pericula*.
697 *Het gerucht* (clamor); een krijgsgeschreeuw, bedoelt Vergilius; zie de *Tekstkritiek*.
698 *hun strenge bogen* (acris arcus): vgl. *Aen.* VII, r. 193 en in dit boek vs. 927; *draeien.... lijf*, ter vert. van: torquent *amenta:* zij slingeren speren met de riemen (op de vijand af); de werpspies was voorzien van een slingerriem om hem meer vaart te geven.
699 de grond ligt bedekt met *pijlen*, zegt Vergilius.
700 *van den slagh:* van de neerkomende slagen.
701 *uit de regenachtige Bocken* (pluvialibus Haedis): twee sterren in het sterrebeeld van de Voerman (vgl. *Lantged.* I, r. 207).
704 *in de lucht uitberst:* (met de bliksem) door de wolken breekt; *het onweer op het water slingert;* Vergilius zegt: *torquet aquosam hiemem:* wervelwinden met regen gemengd neerdrijft.
705 *van.... geteelt:* zonen van Alcanor, die van het Idagebergte kwam; *by:* door.
706 *de wilde Hiera*, ter vert. van *silvestris Iaera:* de bos- of bergnimf Iaera; *in Jupijns woudt:* in het aan Jupiter gewijde bos op het Ida-gebergte.
706-7 *hun vaders bergen;* Vergilius zegt: (aequos) *montibus patriis:* (groot als) de bergen van hun *vaderland*.
708 *bevolen:* toevertrouwd (quae *ducis* imperio commissa, heeft de Lat. tekst).
709 *troonen:* lokken.

[710] nen de poort, ter rechte en slincke hant voor de torens; en schit-[710]

710 *voor de torens* is de vertaling van *pro turribus*, dat beter wordt weergegeven door: als twee torens.

En spreeckt Iülus aen, die moedigh stont naer prijs:[972]
Eneas zoon, 't zy u genoegh door Godts gehengen[973]
Numaen met uwen pijl aldus om hals te brengen.
De groote Apollo gunt voor eerst u dezen lof,
Benijt den pijl niet, dien den overdwaelschen trof,[976]
Zoo fix als Febus zelf. ô knaep, nu staeck dit vechten.[977]
Zoo spreeckt Apol, en leght nu onder dit berechten[978]
Het menschlijck aenzicht af, verdwijnt aen dunne lucht
Heel verre uit zijn gezicht. elck overste aen dees vlught
Kent Godt, en zijn geweer, die langer niet blijft sammelen.[981]
Men hoort in zijne vlught den pijlekoker rammelen,
Waerom zy, op 't gebodt van Febus, en dien last,
Askaen, op 't vechten heet, dit heftigh vechten vast
Verbieden, en zich zelfs weêr in den strijt begeven,
Met merckelijck gevaer en noodt van lijf en leven.
't Gerucht loopt over al de muuren door de wacht,
En torens. ieder spant den boogh, en draeit met maght
Den vyant schichten naer zijn lijf, daer op die plecken
De pijlen in hun vlught, als hagel, 't velt bedecken.
Toen kloncken schilt en helm en yzer, slagh op slagh.
't Gevecht wort feller, en zoo vreeslijck dezen dagh,
Gelijck, wanneer van 't weste en uit de Regenbocken,
De zwangre wolcken, zwart en dichter aengetrocken,
Ter aerde storten, en zoo fel als langs de ree
Een guure hagelbuy komt storten op de zee,
Als Jupiter met storm van 't zuiden, en geklater
Van buien uitberst, en het onweêr stort op 't water.
Pandaer en Bitias, twee zoonen, voortgebroght
Van den Ideeschen helt Alkanor, wel verzocht,[1000]
Die hen, in Jovis woudt liet opvoên, af liet rechten[1001]
By eene wilde vrou Hiëre, om trots te vechten,
Twee jongelingen, bey geteelt tot 's vollex wijck,[1003]
Hun vaders steil geberghte, en dennen zelfs gelijck,
En die de poort, door last des vaders toegesloten,
Ontsluiten, durven zich, als stoute strijtgenooten,
Verlaeten op hun spits, en troonen aen dien oort[1007]
Den vyant in hun schans. zy staen hier aen de poort,
Ter rechte en slincke hant, gewapent voor de toornen.[1009]

972 *die moedigh stont naer prijs:* die blaakte om oorlogsroem te behalen, die dorstte naar roem.
973 *door Godts gehengen:* met toestemming der godheid, met goddelike hulp.
976 *den overdwaelschen:* de vermetele dwaas.
977 *zoo fix als Febus zelf:* even knap als Phoebus' pijl dat had kunnen doen.
978 *onder dit berechten:* bij deze vermaning.
981 *sammelen:* (op aarde) dralen.
1000 *verzocht:* ervaren, beproefd (in de krijg); vgl. *Oudemans* V, 504 en *Mnl. Wdb.* i.v.
1001 *Jovis:* genitief van Jupiter.
1003 *tot 's vollex wijck:* om een toevlucht, toeverlaat des volks te zijn.
1007 *spits:* houw- of steekwapen.
1009 *toornen:* torens.

*

[711] teren met den kam boven op den kop: gelijck een paer hooge[+711]
[712] eickeboomen, die langs de Liquentische vlieten, of Padus oevers[712]
[713] of by den genoeghelijcken Athesis, hun ongeschore kruinen ten[713]
[714] hemel opheffen, en met het opperste van de toppen knicken. De[714]
[715] Rutulers den toegangk open ziende, bersten 'er in. Quercens,[+]
[716] Equikolus, braef in 't harnas, Tmarus, oploopende van zinnen, en[716]
[717] de strijtbare Hemon zetten het met geheele troepen op de loop,[717]
[718] of lieten hun leven in de poorte. Aldus groeit de grimmigheit
[719] in de tweedraghtige harten noch stercker aen: en nu verzamelen[719]
[720] de Trojanen in eenen drommel weder by een, en durven hant[720]
[721] tegens hant vechten, en een goet stuck weeghs uitvallen. Den
[722] veltheere Turnus, die vast aen verscheide oorden toestreeft, en[+722]
[723] op den vyant aenbickt, komt een tijding ter ooren, hoe de vyant[723723-24]
[724] op een nieuw in het moorden verhit, en de poorten open zet.
[725] Hy staeckt den aengevangen storm, en van toorne schrickelijck[+]
[726] aengedreven, tijt naer de Dardaensche poort, en zijne moedige[726-27]
[727] spitsbroeders toe, en schiet en velt met zijnen schicht eerst
[728] Antifates (want dees quam hem eerst op) bastert van den grooten[+728]
[729] Sarpedon, by een Thebaensche vrouw gewonnen: d'Italiaensche[729]
[730] kornoeljestang vlieght door de dunne lucht, en dringt door de[730730-31]
[731] maegh diep in de borst: het gapen der zwarte wonde levert eenen[731-32]
[732] schuimenden plas uit, en het stalen punt blijft laeuw in de long

[+][Randschrift:] *en zijn zoo hoogh, gelijck een paer eicken*.

[+][Randschrift:] *De Rutulers bersten 'er op in*,

[+][Randschrift:] *Turnus*

[+][Randschrift:] *schiet derwaert*,

[+][Randschrift:] *velt Antifates*,

* TEKSTKRITIEK: r. 716 Achter *Quercens* is in de druk van 1652 ingevoegd: *die op den Platbergh* woont; *Equicolus* is weggelaten; in 1659 schrijft Vondel: *Quercens, en Equicolus, braef* enz. (de juiste vertaling).

711 *de kam:* de helmkam, de pluimbos.

712 *langs de Liquentische vlieten* is de vertaling van circum flumina liquentia: langs stromende rivieren; op gezag van zijn commentaar (Servius) heeft Vondel *liquentia* (liquetia) opgevat als eigennaam, als de naam van een riviertje in de buurt van Venetië (de Livenza); *de Padus:* de Po.

713 *de genoeghelijcke Athesis:* de bekoorlike A. (= de Adige of Etsch); *ongeschore:* onbesnoeid.

714 *met.... knicken:* met hun kruinen wuiven.

716 *braef in 't harnas* (pulcher armis): in schitterende rusting; *oploopende van zinnen* (praeceps animi: onstuimig); Vondel bedoelt: oplopend van aard; lichtgeraakt (zie de vert. in verzen, vs. 1019).

717 *zetten.... loop:* vluchten (al ras) met hun gehele legerschaar.

719 *in de tweedraghtige harten* (animis discordibus): bij Trojanen en Rutulers.

720 *drommel:* drom; samengedrongen menigte.

722 *die vast... toestreeft* is een onjuiste vert. van *diversa in parte furenti:* die op een andere plaats aan het woeden is, die elders onstuimig strijdt.

723 *aenbicken op:* loshouwen op.

723-24 *hoe... verhit* is de vert. van: .... *hostem fervere caede nova:* hoe de vijand heet is op nieuwe slachting; *nieuw* (= een ander soort van), omdat de Trojanen zich tot dusver binnen hun wallen hadden gehouden.

726-27 *tijen:* trekken; *zijne moedige spitsbroeders* (fratres superbos); de twee vermetele, dolkoene broeders (zie r. 705) bedoelt Vergilius.

728 *want.... op:* want die ontmoette hem het eerst op zijn weg.

729 *Sarpedon;* zie *Aen.* I, r. 134.

730 *kornoeljestang*: speerschacht uit kornoeljehout.

730-31 *door de maag;* de Lat. tekst heeft *stomachus*, hier: slokdarm.

731-32 *het gapen... uit;* lett. vert.: reddit specus atri vulneris undam spumantem: uit de diepe donkere wonde schuimt een golf van bloed.

[733] steken. Daer na velt hy Merops, en Erymanth; daer na Afidnus;[+]

[+][Randschrift:] *Merops, Erymanth, Afidnus, oock Bitias, met eenen schacht, die, gelijk een blixem uit een blijde, aendrong, en eenen slagh gaf, gelijck een steenen hooft, te Bajen op het strant, instort*.

De kammen schittren op hun helmen, recht als hoornen,[1010]
Gelijck twee eicken, die, langs den Liquentschen vliet,[1011]
Of Padus oevers, of by Athesis, met riet
Genoeghelijck geboort, hunne ongeschore locken
Ten hemel heffen, en met hunne kruinen schocken,
En knickebollen door hunne overwightigheit.[1015]
De Rutulier, zoo dra de toegangk open leit,
Berst in met al zijn maght, eerst Quercens, de rechtschapen,[1017]
De Platteberger, braef op zijn geweer en wapen,[1018]
De korsle Tmarus, en de strijtbre Hemon mê[1019]
Met heele troepen vliên van dees bezette stê,
Of sneven in de poort: dus groeit door deze smerten[1020-21]
De grimmigheit vast aen in onvereende harten:[1022]
En nu vergaderen de Troischen in een' drom.[1023]
Zy vechten hant aen hant, en durven wederom[1024]
En onbekommert een stuck weegs ter poorte uitvallen,
De veltheer Turnus, die vast toestreeft voor hun allen,
Aen dien, aen dezen oort, en op den vyant bickt,
Verneemt hoe op een nieu de vyant onverschrickt,[1028]
In 't neêrslaen dus verhit, de poort durf open zetten.[1029]
Hy staeckt den storm, gebiet het stormen te beletten,[1030]
En schricklijck aengevoert van toorne, en, noch niet moê,[1031]
Vlieght naer de Troische poort, zijn fiere spitsbroêrs toe,
En schiet met zijnen schicht, en velt in dit gemoeten[1033]
Eerst Antifaet, die eerst hem met zijn spits wou groeten,[1034]
Een' bastertzoon van helt Sarpedon, groot geacht,[1035]
En by een vrou van Thebe in onecht voortgebragt.[1036]

1010 *recht als hoornen:* als horens van een stier? dan is in verband met *schitteren* te denken aan de *vergulde* horens van een offerstier (vgl. r. 661).
1011 De bedoeling kan natuurlik niet zijn, dat de *kammen* schitteren als *eicken;* men denke dus achter vs. 1009 een komma en leze 1010 als tussen haakjes staande; vgl. de prozavert.; *den Liquentschen vliet;* vgl. de prozatekst met aant.
1015 *door hunne overwightigheit:* door hun te zwaar gewicht (aan bebladerde takken en twijgen).
1017 *de rechtschapen:* de wakkere (krijgsman).
1018 *de Platteberger* is een poging om de naam Equikolus (r. 716) te verhollandsen; de Lat. tekst heeft *Aquiculus* (Aquicolus); een variant is Equicolus. Vondel heeft de naam in verband gebracht met *Aequiculi* (zie *Aen.* VII, r. 778 met *Tekstkritiek*), welke volksnaam naar hij meende, betekende: bewoners van de 'Platberg'; zie ook de *Tekstkritiek* bij r. 716; *braef.... wapen:* een dapper krijgsman.
1019 *korsel:* lichtgeraakt, opvliegend.
1020-21 de zin is deze: zodra ze de poort binnendringen, worden ze gedood of weer teruggedreven en op de vlucht gejaagd.
1022 *in onvereende harten;* vgl. de proza-vert.
1023 en nu sluiten de Trojanen zich aaneen.
1024 *hant aen hant:* man tegen man.
1028 *op een nieuw;* vgl. de prozavert., r. 723-24.
1029 *in.... verhit;* blijkens de interpunctie is *verhit* hier verl. deelw. (zo heet op moorden is geworden, dat hij....).
1030 *beletten:* een eind maken aan.
1031 *aengevoert van:* gedreven door.
1033 *in dit gemoeten:* in dit (vijandelike) treffen.
1034 *groeten:* aanvallen, te lijf gaan.
1035 *groot geacht:* in groot aanzien staande (bijv. bep. bij *Sarpedon*); groot van naam.
1036 *in onecht:* in buitenechtelike gemeenschap.

De stang, gesnede van kornoelje in Hesperyen,[1037]
Komt door de dunne lucht al snorrende te glyen,
En dringen door de borst tot binnen in de maegh.
De zwarte wonde gaept, en levert eene vlaegh,
Een' plas van schuimend bloet, dat heenevloeit by beecken,
En 't staelen punt blijft laeu in zijne longe steecken.
Noch velt hy Erymanth, en Merops, na die twee

1037 *Hesperyen* (Hesperijen, met de klemtoon op *ij*): Italië.

*

[734] daer na Bitias, wiens oogen brandden, en die van gramschap
[735] brulde: geen schicht trof hem (want geen worpschicht hadde
[736] hem den doot gedaen) maer een snorrende en barnende boom[736]
[737] (waer tegens geen paer stiershuiden, nochte pantser, met dubbele[737]
[738] schubben van gout op trouw gewrocht, bestaen kosten) quam,[738]
[739] gelijck een blixem, uit een Blijde gevlogen: dat onbeschofte lichaem[739]
[740] plofte neder: d'aerde dreunde, en de beuckelaer kraeckte van
[741] den slagh: gelijck te Bajen, op 't Eubeesche strant, een steenen[741]
[742] hooft, met louter gewelt tegens de zee opgeworpen, instortende,[742]
[743] omruckt en met zich sleept al wat 'er aen vast hangt, tot dat het[743]
[744] ganschelijck gesloopt, zich in het wadde zet, en met de baren[744]
[745] mengt, daer het zwarte zant van den gront komt opwellen; zoo
[746] dat het hooge Prochyte en Inarime, een hardt deckbedde door[746]
[747] Jupijns gebodt Tyfeus op het lijf geleit, van 't gedruis daveren.[747]
[748] Mars, de Wapenvooght, zette toen den Latijnen hart en krachten[748]
[479] by, prickelde hun gemoeden heftigh, en joegh den Teukren
[750] schroomte en bleecke vrees aen. Zy komen van alle kanten te hoop,[750]
[751] vermits hun gelegenheit om te vechten gegeven wort, en d'oor-
[752] looghsgodt hun in 't harte voer. Toen Pandarus zijnen broeder

* TEKSTKRITIEK: r. 754 *draeide* is in de gewijzigde dr. van 1646 vervangen door *drong* (portam vi magna converso cardine *torquet*).

736 *een snorrende en barnende boom* is de vertaling van (stridens) *phalarica;* de gewone betekenis van *phalarica* is brandpijl, een lang met werk en pek omgeven werptuig, dat uit een catapulta werd geschoten; hier heeft men te denken aan een zwaar (brandend?) werptuig, een geweldige speer, door Turnus' *hand* geslingerd; maar vgl. Vondels opvatting in r. 739.

737 *stiershuiden* dienden als overtrek van de (houten) schilden.

738 *op trouw gewrocht:* zo gemaakt dat men zich er op verliet; zo gemaakt dat het betrouwbaar scheen; de Lat. tekst heeft: lorica *fidelis; bestaen:* stand houden; het uithouden.

739 *blijde:* ouderwets belegeringswerktuig, waaruit *stenen* projectielen werden afgeschoten (Lat. phalarica.... fulminis acta modo); heeft Vondel aan een *echte* phalarica gedacht? dan is *blijde* begrijpelik; vgl. de aant. bij r. 736; *onbeschoft:* geweldig groot.

741 *te Bajen, op 't Eubeesche strant; Baiae,* in Campanië (niet ver van Napels) was een luxebadplaats der Romeinen; het lag dicht bij Cumae, een Euboeïese kolonie (vgl. *Aen.* VI, r. 34); vandaar: *op 't Eubeesche strant;* Vergilius vergelijkt hier de val van Bitias met die van een geweldig stenen blok, dat in zee geworpen wordt om als fondament, grondslag (bij Vondel '*een steenen hooft*') te dienen voor een in zee uitbouwd landhuis of terras; Vondel denkt aan het *instorten* van een stenen hoofd.

742 *louter:* sterk, krachtig.

743 *al wat 'er aen vast hangt:* al wat met kalk en cement er tot versterking aan vastgehecht is.

744 *zich in het wadde zet:* in de zeebodem wegzinkt.

746 *Prochyte:* een eilandje bij Baiae, evenals *Inarime*.

747 *Tyfeus:* Thyphoeus, een honderdarmige reus, die zich van de heerschappij des hemels trachtte meester te maken en door Jupiters bliksem gedood, onder het eiland Inarime werd begraven (volgens een andere sage is Typhoeus in de Tartarus geworpen; zie *Aen.* VIII, r. 321; en vgl. ook *Aen.* I, r. 282).

748 *de Wapenvooght* (armipotens)*:* de oorlogsgod; *byzetten:* verlenen.

750 *schroomte:* angst; *bleecke vrees,* ter vert. van: atrum timorem: duistere, nare vrees; *zy:* de Latijnen, de Rutuliërs.

[753] in het zant leggen zagh, en hoe de kans verloopen, en de fortuin[+753]
[754] hun tegen was, draeide hy met al zijne maght de poort toe, zette
[755] zijn breede schouders tegens haer aen, en menighten van zijn volck
[756] buiten de vesten sluitende, lietze in het harde gevecht steken.[756]

[+][Randschrift:] *Pandarus sluit de poort, zijn eigen volck buiten, en vele Rutulen en Turnus zelf binnen,*

753 *verloopen:* gekeerd.
756 *laten steken:* laten blijven, achterlaten (zonder zich verder te bekommeren om ....).

Afidnus, Bitias, wiens oogen, scherp van sne,[1044]
Als koolen branden, en die fel van gramschap raesde.
Hem trof geen vlugge schicht, geen worpschicht hem verbaesde,[1046]
Noch trof en moorde, maer een barrenende boom,
Een snorrend hout [waer voor geen beuckelaer, hoe vroom,[1048]
Geen paer stiershuiden, noch geen pansser met zijn schelpen
En goude schub, op trou gewrocht, iet konden helpen,[1049-50]
Noch duuren en bestaen,] dat quam'er snel en kort,[1051]
Gelijck een blixemstraal uit eene blijde snort.[1052]
Het onbeschofte lijf ploft neder: d'aerde beefde:
De beucklaer kraeckte van den slagh, waerme hy sneefde.
Als eer te Baien, op het vochte Eubeesche strant,[1055]
Een steenen hooft, met kracht geweldigh fel gekant[1056]
En opgeworpen voor de zee, vervalt te mortel,[1057]
In 't storten met zich sleept wat vast is aen den wortel;[1058]
Tot dat het, gansch gesloopt, zich in het wadde zet,
En met de baren mengt, daer uit den gront van 't bed
Des waters 't zwarte zant naer boven op komt wellen:
Inarime en het hoogh Prochyte zich ontstellen,[1062]
Dat harde deckbed, door bevel van 't hemelsch huis,[1063]
Den reus op 't lijf geleght, moet davren van 't gedruis.
Toen zette Mars, de Godt des oorloghs, den Latijnen
Een hart en krachten by, en prickelde de zijnen[1066]
Met yver, joegh den Frygh een schroomte en nadocht aen.[1067]
Zy komen van alom te hoop op deze baen,
Nu hun gelegenheit tot vechten wort gegeven,
En d'oorloghsgodt in 't hart hen moedight toe te streven.[1070]
Toen Pandarus zijn' broêr zagh leggen in het zant,
De kans verloopen, en dus tegens hem gekant,
Drong hy met al zijn maght de poorten toe, en zette
Zijn breede schouders op de poort aen, en belette
Den inbreuck, sloot zijn volck met hoopen voor de stadt,[1075]
En lietze in 't hart gevecht verlegen, en gemat.[1076]

1044 *bij sne* denke men hier aan de snede van een zwaard; wiens stekende, priemende ogen....
1046 *iemand verbazen:* iemand van zijn stuk brengen, een geweldige schrik geven.
1048 *vroom:* deugdelik, stevig.
1049-50 *schelpen en.... schub:* schelpvormige schubben.
1051 *kort:* plotseling.
1052 schijnt wel een gedachteloze weergave van den proza-vert., die - ook niet geheel duidelik is. Wat men moet denken bij een 'hout', dat zo snel komt aansnorren, als een *bliksemstraal* uit een *blijde,* is mij niet duidelik; waarschijnlik is er contaminatie in het spel.
1055 *eer:* weleer (past hier niet; zie de aant. bij de proza-vertaling; soms?).
1056 *kanten,* lett.: met zijn kant zetten of werpen tegen; syn. van: als zeewering *opwerpen*.
1057 *voor:* tegen (het geweld van); *te mortel vervallen:* in puin vallen, verbrijzeld worden.
1058 *wat vast is aan den wortel:* wat aan zijn kern, grondstuk is vastgehecht; vgl. de proza-vert., r. 743.
1062 *zich ontstellen:* in beroering komen, schokken.
1063 *dat harde deckbed* behoort als bijstelling bij *Inarime*.
1066 *de zijnen:* zijn gunstelingen, de Rutulers (Latijnen).
1067 *met yver:* heftig, ontstuimig; *den Frygh:* de Trojanen; *een schroomte en nadocht* (vgl. vs. 568): angst en vrees.
1070 *moedigen:* aanvuren.
1075 *den inbreuck:* het binnendringen; *voor:* buiten de stadspoort.
1076 *verlegen:* hulpeloos, van hulp verstoken; *gemat:* uitgeput; van kracht beroofd (of: in 't nauw gebracht; zonder kans op redding).

[757] Maer hy sloot 'er zich zelven en anderen binnen, en ontfingkze die[757-58]
[758] mede instreefden. De zinnelooze zagh den Rutulischen Koningk
[759] niet midden onder den hoop inbreken, en sloot hem zelf in de
[760] stadt; gelijck eenen onmenschelijcken tiger onder het bloode[+]
[761] vee. Terstont begosten Turnus oogen te gloeien, zijn bloedige
[762] pluimaedje op den helm te trillen, zijn wapens afgrijsselijck te
[763] knarssen, en de beuckelaer te flickeren en te blixemen, waer aen[763]
[764] d'ontstelde Eneadijnen stracks hunnen vyant, dien groflijvigen,[+764]
[765] kennen. De geweldige Pandarus komt nu te voorschijn, en noch[765]
[766] verhit van toorne, om zijn broeders doot, zeit: hier is het hof niet,[766]
[767] het welck van Amate met hare dochter ten bruitschat zal gegeven[767]
[768] worden; nochte Turnus is hier binnen Ardea, en zijn vaderlijcke[768-69]
[769] muren niet, maer in zijn vyants leger, daer hy blijven moet. Turnus
[770] hem met koelen moede aengrenickende, sprack: begin slechts,[770]
[771] hebt ghy zoo veel harts; en rep uwe handen tegens my: ghy zult[771]
[772] Priaem overdragen, dat ghy hier oock eenen Achilles gevonden[772]
[773] hebt. Zoo sprack hy: Pandarus dreef hem met al zijne maght een
[774] spiets, noch ruw van quasten en ruigh van basten, toe, die niet[774]
[775] raeckte; want Juno, Saturnus dochter, by der hant komende,[775]
[776] keerdeze af, en de spiets bleef in de poorte steken. Maer ghy zult
[777] dezen schicht, dien ick u met mijn stercke vuist toeschiet, niet ont-
[778] vlughten: want dees schutter past anders te raken, als ghy. Zoo[778]
[779] sprack Turnus, hief den degen om hoogh, en kloofde hem met[779]
[780] zijne kling het voorhooft, tusschen beide de slapen van 't hooft,
[781] recht midden door, en wondde d'ongebaerde kaecken vreesselijck,[781]
[782] dat het kraeckte, en de gront dreunde van zijnen zwaren val. Hy[782]
[783] stort doot ter aerde, en bekladt zijn lichaem en harnas met brein[783]

[+][Randschrift:] *gelijck een tiger onder het vee*.

[+][Randschrift:] *De Trojanen kennen hem,*

757-58 *en ontfingkze die mede instreefden:* en liet binnen al diegenen, die verder nog de poort binnenstormden (waaronder ook Turnus).
763 *knarssen:* kletteren.
764 *stracks:* aanstonds; *dien groflijvigen:* die reuzengestalte.
765 *kennen:* herkennen.
766 *hof:* paleis.
767 *van:* door.
768-69 *nochte.... niet:* dubb. ontk. (en evenmin is Turnus hier ....); *Ardea;* zie *Aen.* VII, r. 449; *leger:* kamp.
770 *hem.... aengrenickende:* hem met een grimlach aanziende zonder zijn kalmte te verliezen (in volkomen gemoedsrust).
771 *reppen tegens:* uitsteken, opheffen tegen.
772 *overdragen:* het bericht overbrengen; vertellen; *oock eenen Achilles*; vergelijk *Aen.* VI, r. 128.
774 *quast:* knoest.
775 *by der hant komende:* toesnellende (Turnus te hulp komende).
778 *past.... te raken:* zorgt er voor te raken; *schutter,* ter vert. van *auctor teli;* hier zwaardvoerder, wapenzwaaier.
779 *degen:* zwaard.
781 *en wondde.... vreesselijck*; versta: en kliefde hem de baardeloze wangen vaneen; de slag gaat dus recht door het hoofd van boven naar beneden (zie r. 784).
782 *dat het kraeckte* (sonus fit): dat de beenderen kraakten.
783 *bekladden* (vroeger ook in hogere stijl in gebruik): bevlekken.

Hy sloot zich zelven dan en d'anderen hier binnen,
Ontfing d'instrevers mede, en zagh, als zonder zinnen,[1078]
Het hooft der Rutulen niet midden in dien hoop[1079]
Terstont inbreecken, sloot hem binnen met een' loop,[1080]
Gelijck een vreeslijck dier, den tyger, onder 't bloode
En weerelooze vee. men zagh'er Turnus roode
En gloeiende oogen voort ontsteecken van een' gloet.
Zijn bloedige pluimaedje en staelen storremhoedt
Begint te beven, en zijn wapens, door 't ververssen
Van zijn verbolgenheit, beginnen fel te knarssen,[1085-86]
De schilt te flickeren, te blixemen, waeraen
De Frygiaenen zien hunn' vyant binnen staen,[1087-88]
En kennen 't grove lijf. Pandaer, van groot vermogen,[1089]
Komt vreeslijck voor den dagh zijn dapperheit vertoogen,[1090]
Verhit van gramschap om zijn lieven broeders doot,
En zeght: dit 's 't hof niet, daer u vrou Amate noodt,
Om met haer dochter u ten bruitschat dit te geven,
Noch Turnus is hier niet in Ardea gebleven,
En in zijn vaders stadt, maer in zijn vyants maght
En leger, daer hy nu moet blijven op de wacht.[1096]
De koning Turnus loegh hem toe met koele zinnen,[1097]
En sprack: hebt gy een hart in 't lijf, laet ons beginnen,
En rep uw handen. zegh Priaem met uwen mont
In 't heengaen dat gy hier oock een' Achilles vondt.
Zoo sprack hy: Pandarus dreef, zonder lang te wachten,
Hem voort een taeie speer naer 't lijf met al zijn krachten,
Die, ruigh van quasten en van basten, hem niet raeckt:
Want Juno keert de spiets, zoo ras als zy genaeckt,
Waerom de scherpe speer voor in de poort bleef steecken.
Maer gy zult dezen schicht, die u wort toegestreecken
Met mijne stercke vuist, geensins ontvlughten: want
Dees schutter raeckt gewis, en anders dan uw hant.[1106-8]
Aldus sprack Turnus, en verhief zijn zwaert, en scheide
En kloofde met de kling het voorhooft, tusschen beide
De slaepen van het hooft, recht midden door, en juist,[1111]
Wont d'ongebaerde wang, heel vreesselijck begruist[1112]
Van bloet, zoo ras het kraeckt, en d'aerde dreunt van 't vallen.[1113]
Hy stort ter aerde doot en zielloos voor hun allen,
Besmet zijn lichaem en zijn harrenas met bloet,

1078 *als zonder zinnen:* in zij nverdwazing niet beseffend wat hij deed.
1079 *van* ontbreekt in de tekst.
1080 *met een' loop:* tegelijkertijd (met de anderen mee).
1085-86 *door 't ververssen van zijn verbolgenheit:* door het weer oplaaien van woede.
1087-88 *waeraen.... staan:* en dat alles is voor de Trojanen een duidelike aanwijzing, dat....
1089 *van groot vermogen:* (een man) van geweldige lichaamskracht.
1090 *vreeslijck:* vervaarlik; op angst aanjagende wijze; *vertoogen:* tonen.
1096 *op de wacht moeten blijven;* misschien enigszins ironiese uitdrukking voor: vastgehouden en opgesloten worden.
1097 *loegh:* lachte; *met koele zinnen:* met onverschillige, rustige kalmte.
1106-8 *schicht.... toegestreecken.... schutter;* vgl. de proza-vert. met aant. r. 778.
1111 *en juist:* herhaling en verduideliking bij: *recht midden door*.
1112 *wont d'ongebaerde wang* is onjuist; *begruist:* bemorst (die.... met bloed bevlekt wordt).
1113 *zoo ras het kraeckt:* zodra de beenderen kraken van de slag.

*

[784] en bloet; en het hooft, net in twee deelen gedeelt, hangt van[784]
[785] wederzijde over elcke schouder. De Trojanen bieden hem den[+785-86]
[786] rugh, vlughten wegh, en beven van angst: en had d'overwinner
[787] gepast terstont de sloten te breken, en de mackers ter poorte in[787]
[788] te laten; op dien dagh waer het met den Trojaen en den oorloogh
[789] uitgeweest: maer dolheit en uitzinnige bloetdorstigheit hitsten[+]
[790] zijnen moedt tegens de vyanden aen. Voor eerst onthaelde hy[790]
[791] Falaris, en Gyges, dien de beenen afgemaeit wierden: hier na
[792] dreef hy den vlughtelingen opgeraepte speeren naer 't lijf. Juno
[793] verzagh hem van moedt en krachten, zette hem Halys tot eenen[793-94]
[794] macker by, en Fegeus, die door zijn rondas getroffen was. Daer[794-98]
[795] na den wal onder de zolen krijgende, trof hy met den zwaeienden
[796] degen geluckelijck die op de muren, hier van onbewust zijnde,
[797] het gevecht aendreven; Alkander, Halius, Noëmon, Pritanis, en
[798] Lynceus, die op hem toezette, en zijne mackers te hulp riep: dezen
[799] klonck hy, van naby, met eenen slagh, dat hooft en helm daer
[800] hene tuimelden: daer na Amykus, den wiltschut, die behendigh[800]
[801] zijn pijlen wist te bestrijcken, en het stalen punt met vergift te[801]
[802] wapenen: oock Klytius uit Eolie, en Kreteus, der Zanggodinnen[802-03]
[803] vrient; Kreteus der Zanggodinnen megezel, altijt belust op vaer-
[804] zen, en om cyters en snaren te stellen: altijt zong hy van paerden,[804]
[805] en wapens, en oorlogen. De Trojaensche oversten, Mnestheus

[+][Randschrift:] *en wijcken:*

[+][Randschrift:] *Turnus achter hen her*. In het Randschrift bij r. 789: *achter hen her:* (zit) hen na.

* TEKSTKRITIEK: r. 798 *toezette* is in de druk van 1659 vervangen door *toezetten*.

784 *net.... gedeelt:* precies doormidden gehouwen.

785-86 *den rugh bieden:* vluchten.

787 *gepast,* vgl. r. 778.

790 *moedt:* verbolgenheid; *onthaelen* (excipere)*:* aantasten, achterhalen ('opvangen, te pakken nemen'); Vergilius bedoelt: hij slaat F. neer en G., aan wie de kniepees wordt doorgehouwen, ontrukt hun, als ze nog willen vluchten, hun lansen, die hij hun in de rug stoot.

793-94 *zette.... by, en Fegeus.... was* is een onjuiste vert.: aan die slachtoffers voegt *hij* (Turnus) toe Halys en Fegeus, die dwars door zijn schild (waarmee hij vluchtend de rug beschermt) getroffen wordt; vgl. de vert. in verzen, vs. 1132 vlg.

794-98 Vondels vert. is, in hoofdzaak tengevolge van verkeerde interpunctie, niet geheel juist. Vergilius zegt: En vervolgens (voegt hij er als slachtoffers bij) A., H., N. en P., die, zich geen onraad bewust zijnde, zich op de muur bevinden en daar de mannen ten strijde opwekken. Lynceus die hem tegemoet komt en zijn makkers te hulp roept, treft hij, staande op de wal, *van rechts* (Vondels *geluckelijck,* r. 796; Lat. dexter) krachtig met uitgehaald zwaard, hem vòòrzijnde. Lat,: ignaros deinde in muris Martemque cientis Alcandrumque Haliumque, Noëmonaque, Prytanimque. Lyncea tendentem contra sociosque vocantem vibranti gladio conixus ab aggere dexter occupat.

800 *wiltschut* (vastator ferarum): jager.

801 *bestrijcken,* nl. met gif.

802-03 *Klytius uit Eolie,* ter vert. van *Clytium Aeoliden:* Cl. de zoon van Aeolus (een Trojaan; zie Boek XII); *der Zanggodinnen vrient:* de lieveling der Muzen.

804 *snaren te stellen* (numeros intendere nervis; lett. de tonen spannen op de snaren)*:* de snaren te spannen, te tokkelen.

En brein. het hooft, in twee gekloven in dien gloet,[1116]
Hangt van de schoudren af, aen d'eene en d'andre zijde.
De Troischen biên den rug, en vlughten al by tijde,[1118]
En sidderen van angst. zoo d'overwinner hadt
Gepast te breecken slot en grendel van de stadt,
De mackers door de poort van binnen in te laeten,
Het had op dezen dagh met Trojes rijck en staeten[1122]
En oorloge uit geweest: maer zinnelooze wraeck,[1123]
Bloetdorstigheit, te dol verleckert op den smaeck
Van 's vyants bloet, te fel hem aen den vyant hitsen.[1125]
Vooreerst onthaelde hy met zijn geweer en spitsen[1126]
En velde Falaris, en Gyges, dien hy stijf[1127]
De beenen afmaeit, als met zeissens, onder 't lijf.[1128]
Den vlughtelingen drijft hy opgeraepte speeren
Naer 't lijf: want Juno komt zijn moedigheit stoffeeren,[1130]
Den oorloghshelt van kracht voorzien aen zijne zy.[1131]
Hy leght'er Halys, als een' dappren macker, by,[1132]
Oock Fegeus, wiens rondas de wonde niet kon boeten.[1133]
Hy krijght hierna de wal noch onder zijne voeten,
Treft met zijn zwaeiend zwaert geluckigh op den muur,
Die, niet bewust van hem, het oorloghsavontuur
Vervolghden in 't gevecht, Noëmon, en Alkander,[1136-37]
Oock Prytan, Halius, en Lynceus, onder ander,
Die toeschiet, en de maets te hulp roept wat hy magh.[1139]
Hy klonck hem van naby zoo fel met eenen slagh,[1140]
Dat hooft en helm gelijck in 't stof daer heenevlogen;
Oock Amykus, die, voor een' wiltschut opgetogen,[1142]
Zijn pijlen met venijn bestreeck door snoode drift,[1143]
En wapende het punt met doodelijck vergift;
Oock Klytius, die uit Eolie eer wou winnen,[1145]
En Kreteus, eenen vrient der zoete Zanggodinnen,
Der Zanggodinnen knaep, doorgaens op zang belust,[1147]
Op 't stellen van de luit, en snaer. hy wist gerust[1148]

1116 *gekloven:* gekloofd (Van Helten § 43); *in dien gloet:* in deze hete strijd.
1118 *by tijde:* bijtijds; voor het hun geldt.
1122 *staeten:* macht.
1123 *zinnelooze wraeck:* dolzinnige wraaklust.
1125 *hitsen aen:* aanhitsen tegen.
1126 *met zijn geweer en spitsen:* met zijn blanke wapen, zijn zwaard.
1127 *stijf:* met kracht.
1128 *zeissens,* meerv. van *zeissen:* zeis; vgl. voor vs. 1126-30 de proza-vert.
1130 *stofeeren* (hier ongeveer sterken) wordt nader verklaard in vs. 1131.
1131 *aen zijne zy* (bij Juno): door zich naast hem te voegen, door zich aan zijn zijde te stellen.
1132 *by,* nl. bij de andere gesneuvelden; vgl. de opm. bij de proza-vert. r. 793-94.
1133 *boeten* (beschermen): keren.
1136-37 *die.... gevecht* enz. is lijdende voorwerpszin bij *treft* (vs. 1135); hen, die, niet bekend met zijn binnendringen, de strijd met wisselende kansen voortzetten.
1139 *wat hy magh:* uit alle macht.
1140 *klincken:* treffen, slaan.
1142 *voor.... opgetogen:* als jager opgevoed.
1143 *door snoode drift:* gedreven door een misdadige geest.
1145 *eer.... winnen:* krijgsroem behalen.
1147 *doorgaens:* steeds.
1148 *gerust:* als onbevreesd krijger.

Den toon met wapenen en paert en krijgh te mengen.[1149]
De Faem melt Mnestheus, en Serestus, den gestrengen,
En Troischen Oversten hoe Turnus overstout[1151]

1149 Vgl. de proza-vertaling, r. 804-5.
1151 *En Troischen Oversten,* op te vatten als bijstelling bij Mnestheus en Serestus.

*

[806] en de gestrenge Serestus, hoorende het nederhouwen van hun[+806]
[807] volck, komen endelijck te zamen, en zien hunne mackers heen en[807-8]
[808] weêr loopen, en den vyant binnen gelaten. Mnestheus zeit: waer
[809] vlught ghy nu hene? waer hene? Wat voor andere muren, welcke
[810] vesten zijn 'er noch voor u over? o Burgers, zal een eenigh man,
[811] rontom van uwe wallen becingelt, zulck een neerlaegh in de stadt[811]
[812] vergeefs aenrechten? zoo vele voornaemste jongelingen ter helle[812]
[813] sturen? Ghy suffaerts, erbarmt u des volcks, nochte schaemt ghy[813]
[814] u niet voor den grooten Eneas, het ongeluckige vaderlant, en
[815] d'oude Goden? Zy door deze woorden verhit, worden gesterckt,[+815]
[816] en houden stant met eenen dicken troep. Turnus allengs aen[816816-17]
[817] 't wijcken, en zich naer den stroom te begeven, en dien oort, die[817]
[818] van den vliet omringt wort. De Frygianen vallen met een groot
[819] geroep des te heftiger op hem aen, en verzamelen te hoop. Gelijck[819]
[820] een wreede leeuw van verwoede jagers en hun geweer benaeuwt,[+820]
[821] door verbaestheit fel en leelijck grimt, te rugge deist, en van[821]
[822] gramschap en moedigheit niet wijcken kan, nochte maghtigh is,[822]
[823] al wil hy schoon, door den drang en het spits hene te streven: niet[823]
[824] anders zette Turnus al twijfelende zijn voetstappen achterwaert,[824]
[825] zonder zich te verhaesten, en zijn gemoet walt op van toorne.[825]
[826] Ja hy had toen tweewerf midden onder zijn vyanden toegezet;[826-27]
[827] oock tweewerf hun deizende troepen langs de muren op de vlught
[828] gebroght: maer het gansche leger drong haestigh te zamen; en
[829] Juno, Saturnus dochter, durf hem geene krachten meer byzetten:[829]

[+] [Randschrift:] *De Trojaensche Oversten komen by een:*

[+] [Randschrift:] *zoo begint men stant te houden: Turnus naer den stroom te deinzen;*

[+] [Randschrift:] *gelijck een benaeude leeuw:*

* TEKSTKRITIEK: r. 812 *vergeefs* is in de dr. van 1659 vervangen door *heelshuits*. - 813 *nochte* is in de gewijzigde druk van 1646 uitgelaten.

806 *gestreng;* vgl. r. 209.

807-8 *heen en weer loopen,* ter vert. van (vident socios) *palantis:* naar alle kanten vluchten.

811 *neerlaegh:* slachting.

812 *vergeefs* (impune): straffeloos; zie de *Tekstkritiek; zoo vele voornaemste jongelingen* (iuvenum primos tot): zoveel van onze beste krijgers.

813 *suffaert* (segnis): lafhartige; *nochte.... niet*; dubb. ontk.

815 *d'oude Goden:* de vaderlandse, uit de vlammen geredde Goden; *verhit:* aangevuurd; *worden gesterckt:* vatten weer moed.

816 *dick:* dicht (in gesloten gelid).

816-17 *Turnus.... aen 't wijcken;* lett. vert. van *Turnus.... excedere* (T. wijkt stap voor stap).

817 *dien oort:* dat gedeelte van het legerkamp.

819 *verzamelen te hoop:* sluiten zich dicht aaneen.

820 *benaeuwt:* in het nauw gebracht.

821 *verbaestheit:* schrik; razernij.

822 *maghtigh:* bij machte, in staat.

823 *al wil hy schoon:* ofschoon hij het wenst; *door den drang en het spits:* door de dicht opeengedrongen jagers, die de speren op hem gericht houden.

824 *al twijfelend:* aarzelend, besluiteloos.

825 *wallen:* zieden.

826-27 versta: ja, zelfs toen hij achteruitweek, vloog hij nog tweemaal midden onder zijn vijanden, en joeg tweemaal hun in verwarring gebrachte troepen langs de muren op de vlucht (quin etiam bis tum medios *invaserat* hostis, bis confusa fuga per muros agmina vertit).

829 *byzetten:* verlenen.

[830] want Jupiter zondt Iris uit den hemel door de lucht met eenen[830-31]
[831] verdrietigen last aen zijne zuster, ten zy Turnus de hooge vesten

830-31 *met eenen verdrietigen last* (tenzy); de Lat. tekst zegt: (Jupiter demisit caelo Irim.... ferentem) *jussa haud mollia* (*ni*)*:* (met) dreigementen, (voor 't geval.... niet....); *aen zijne zuster* (germanae): aan zijn zuster Juno (die tevens zijn gade was).

Hun krijghsgenooten voor de vuist ter neder hout.[1152]
Zy komen endelijck by een uit alle hoopen,[1153]
En zien hun mackers bang vast heene en weder loopen,
Den vyant in de wal gelaeten. Mnestheus zeght:
Waer vlughtge heen? waer heen? wat muur wat veste leght
Noch elders over, en voor u hierna ten beste?
O burgers, zal een man alleen, van uwe veste
En wal omcingelt, zulck een neêrlaegh in uw stadt
Heelshuids aenrechten? zulck een brave jongkheit, mat[1160]
Gevochten, naer de hel en Plutoos afgront stuuren?
Gy suffaerts, ay ontfermt u binnen uwe muuren
Toch eenmael over 't volck: en schaemt gy in dien stant[1163]
U voor Eneas niet, en 't arme vaderlant,
En d'overoude Goôn? het krijghsvolck hoort hem roepen,
Wort heet, en sterck, en houdt nu stant met dicke troepen.[1166]
De stoute Turnus wijckt allengs, en voort en voort,
Begeeft zich naer den stroom, en dezen stercken oort,[1168]
Daer 't water dien omringt. de Frygianen vallen,
Veel feller schreeuwende en luidruchtigh met hun allen,
Van overal te hoop, op Turnus aen alleen.
Gelijck een wreede leeu, benaeut en overstreên[1172]
Van woeste jaegeren, verbaest en fel en lalijck[1173]
Hun aengrimt, deist, en wijckt, van moedt en gramschap qualijck[1174]
Kan wijcken, noch vermagh, al wil hy schoon, alleen
Te streven door den drang en door de spitsen heen;
Niet anders zet de helt al twijflende zijn stappen,
Oock zonder haest, te rugge, en, zonder te verslappen,
Walt zijn gemoedt van toorne: oock had hy zich geredt,
En tweemael midden op den vyant toegezet,[1179-80]
Zijn troepen tweemael langs den muur gebrogt aen 't vlughten:[1181]
Maer 't gantsche leger drong te hoop op die geruchten,
En Juno durf hem niet meer stercken: want Jupijn[1183]
Zondt Iris uit de lucht, in een' bedroefden schijn,[1184]
Met eenen zuuren last aen zijn gestoorde zuster,[1185]
Ten zy prins Turnus flux vertrecke, en zich geruster[1186]

1152 *voor de vuist:* in een gevecht van man tegen man; van vlakbij.
1153 *uit alle hoopen:* uit de verschillende legerafdelingen, waar ze zich bevonden.
1160 *heelshuids:* zo dat hij er ongedeerd afkomt; zonder dat het hem betaald wordt gezet; vgl. de proza-vertaling, r. 812 met aant.; *zulck een brave jongkheit:* zulk een getal voortreffelike jongelingen.
1163 *eenmael:* eindelik eens; *in dien stant:* u zo gedragende.
1166 *heet:* vurig.
1168 *dezen stercken oort* (naar) dat versterkte deel van de legerplaats.
1172 *overstreên* van *overstrijden:* in de strijd overwinnen; hier syn. van in 't nauw drijven.
1173 *lalijck:* dialectiese (Fries-Hollandse) bijvorm van lelijk.
1174 *deizen:* terugdeinzen.
1179-80 *had hy zich geredt* is een onjuiste weergave van Vergilius' tekst; de volt. verl. tijd is te verklaren in verband met het Lat. *invaserat;* zie verder voor de zin de aant. bij r. 826-27 van de prozatekst.
1181 *zijn* heeft betrekking op *vyant*.
1183 *stercken:* steunen.
1184 *in een' bedroefden schijn:* in droevige houding; als droevige bode.
1185 *zuur:* onaangenaam, verdrietig; vgl. de proza-vert. met aant.; *gestoord:* verstoord (hier prolepties gebruikt).
1186 *gerust:* kalm.

Wil draegen, en de vest van 't hooge Troje ontsla:[1187]

1187 *ontslaen:* loslaten, met rust laten.

*

[832] der Trojanen ruime. Weshalve de jongelingk alleen niet maghtigh[+832]
[833] is met zijnen beuckelaer en vuist tegens hen allen te bestaen; zoo[833]
[834] wort hy aller wegen beschoten en overvallen: de helm klinckt[834]
[835] gedurigh om den slaep van zijn hooft: het vaste koper zwicht voor[835]
[836] de keien: de kam wort van 't hooft geklooncken, en de schilt kan[836]
[837] het slaen en schieten niet verduren. De Trojanen, en blixemende[837-38]
[838] Mnestheus zelf drijven zonder ophouden hem speeren toe. Toen
[839] brack hem, die geenen adem kost scheppen, over al zijn lichaem[+]
[840] het zweet uit, dat gelijck modderigh water afliep, en hy flaeuw[840840-41]
[841] van vermoeitheit naer zijnen adem hijgende, endelijck met zijn
[842] volle rustinge steil in den stroom sprong, die hem in zijn blonde[842-43]
[843] wielinge ontfingk, door den zachten vloet henedroegh, het bloet
[844] afspoelde, en vrolijck zijnen spitsbroederen wederleverde.[844]

[+][Randschrift:] *en van allen kanten aengevochten,*

[+][Randschrift:] *loopt hem het zweet, gelijck modderigh water, af: hy springt in den stroom, en zwemt behouden over*.

* TEKSTKRITIEK: r. 842 *rustinge* is in de gewijzigde dr. van 1646 vervangen door *geweer* (sese omnibus armis in fluvium dedit).
832 *weshalve.... is:* En dientengevolge (doordat hij nu de steun van Juno mist) is de jongeling *alleen* niet in staat.
833 *bestaen:* stand houden; *zoo:* zo hevig.
834 *klinckt,* van de worpen die hem treffen.
835 *vast:* stevig (het soliede, harde koper van de helm).
836 *klincken:* slaan.
837-38 *blixemende Mnestheus* (fulmineus Mnestheus): de onstuimig aanvallende M.
840 *gelijck modderigh water* (flumen piceum); het zweet vermengt zich met het stof en vuil dat aan zijn lichaam kleeft.
840-41 *en hy flaeuw.... sprong* heeft de woordschikking van een bijzin; heeft *en* hier enigszins de kracht van *zodat? flaeuw:* uitgeput.
842-43 *in zijn blonde wielinge* (suo cum gurgite flavo); vgl. Aen. VII, r. 63; *wielinge:* maalstroom.
844 *vrolijck:* verheugd over zijn wapenfeiten; *wederleveren:* terugbrengen.

Waerom de jongelingk niet machtigh is hier na[1189]
Met beuckelaer en vuist hen allen te verduuren,
Zoo wort hy overal beschoten op de muuren,
En overvallen, en de helm klinckt stadigh aen
Op 't hooft: het koper kan geen kaien wederstaen:[1192]
De kam wort van den helm gekloncken, en geslagen:
De schilt kan 't schieten noch het smijten niet verdraegen.[1194]
De Troischen, Mnestheus zelf van blixemen noit moê,[1195]
Volharden, drijven hem geduurigh speeren toe.
Toen brack hem, die bykans geen' adem meer kon scheppen,
Het zweet langs al zijn leên en lichaem uit door 't reppen
En roeren, en het droop, als moddrigh water, af.
Hy, flaeu en moede, hijght naer zijnen aêm, begaf
Zich entlijck naer den stroom, en sprong in volle wapen[1201]
Van boven in den vliet, die hem, als een' rechtschapen
Verweerder, in zijn kil en blonden maelstroom ving,[1202-3]
Door 't zachte water droegh, en dezen jongeling,
Het bloet en zweet en stof afvaegende, heel blijde
By zijne spitsbroêrs broght, en zette aen d'overzijde.

DE DRIE VOLGENDE BOEKEN VAN DE AENEÏS ZULLEN, MET DE AANTEKENINGEN EN AFWIJKENDE LEZINGEN, OPGENOMEN WORDEN IN HET ZEVENDE DEEL

1189 *hen allen te verduuren:* tegen hen allen stand te houden.
1192 *kan.... weerstaen:* kan geen weerstand bieden aan de keien die worden geworpen.
1194 *het smijten:* de slagen; *noch niet:* dubb. ontk.
1195 *blixemen:* felle aanvallen doen (met flikkerende wapens).
1201 *in volle wapen:* in volle wapenrusting.
1202-3 *als een' rechtschapen verweerder:* als een wakkere verdediger (hem, die zo braaf tegenstand had geboden).

[Aantekeningen en aanvullingen]

Literatuur-opgave en bibliographie door Dr. J.F.M. Sterck

VIRGILIUS:
Jer. de Bosch: 'De regelen der Dichtkunst', *Verhandel. Teyler,* Dl. II.
Dr. A.S. Kok: 'Vondel's brief aan Huyghens', (over de Virgilius-vertaling), *Noord en Zuid,* Dl. XVII, bl. 11.
Dr. G.A. Nauta, 'Vondel-Virgilius', *Noord en Zuid,* Dl. XXX.

VERTALING VAN KLASSIEKEN:
Dr. G. Kalff: 'Bronnen van Vondels Werken', *Oud-Holland,* Jg. XIII.
Dezelfde: Vondel en de Oudheid, *Ibid,* Jg. XVI.
Dezelfde: Vondel als vertaler, *Tijdschr. voor Taal en Letteren,* Dl. XIII, 1894.

P = Vondels Poëzie met jaar van uitgave. - V.G. = Vondels Verscheide Gedichten 1644. V.N.G. = Verscheide Nederduitsche Gedichten 1653. - Dif. = H.C. Diferee, Lijst van Plano-afdrukken in 2e Verslag van het Vondel-Museum 1906.

1646. *Publius Virgilius Maroos Wercken vertaelt,* enz. (In proza). I. Amsterdam, Abraham de Wees 1646; 4° met putje en 'elck zijn beurt'; II. Als voren; met komma achter *Wercken* op den titel. 4°; III. Als voren in 12°. Op bl. XXXI gedicht: *Op P. Virgilius Maro,* van Prudenter; IV. Als voren in 12°. Zonder gedicht v. Prudenter. *De tweede Druck*. MDCLII; V. Als voren in 12°. *De vierde Druck*. MDCLIX. Vierde is vergissing. De derde druk is nog niet gevonden; VI. Als voren in 12°. *De vierde Druck* MDCLIX. Op laatste bladzij t'Amsterdam, By Daniel Bakkamude, Boeck-drucker, woonende op het Rockin, naest de drie Papegayen, gedruckt, Anno 1675; VII. Als voren in 12°. *De vijfde Druck,* op nieuw overzien, en met schoone kunstplaeten vermeerderd en verbeterd. By Samuel Schoonwald, Boeckverkooper in de Kalverstraet by de Ossesluis 1714; VIII. Geheel als VII; met jaar: 1414 (sic.); IX. 4°, met vignet: twee ossen voor wagen, en: *Trahite Aequo jugo*. t'Amsterdam, by J. Roman, A. Lobedanius, J. Kouwe en J. Roman de Jonge. MD.CC.XXXVII; IX*a* met adres: t'Amsterdam, by Pieter Spriet, Boeckverkooper in de Taksteeg, bij het Rokin MDCCXXXVII.

1654 VERHAEL Van de verwoestinge des Stadts Troje. Uyt het tweede, en ten deele uyt het eerste *B*oeck van VIRGILIUS. *Voorgestelt, en door levende afbeeldinge verthoont by eenige Amsterdamsche Studenten, onder het beleyt van* D. FRANCISCUS VAN DEN ENDEN. Vignet. Amsterdam, Uyt de Druckery van Pieter la Burgh 1654. Klein 4° Vondels prozatekst, tegenover de latijnsche verzen. Niet by Unger. Een exempl. in Vondel-Museum.

1655 *J. van Vondels Ondergang van Troje. Virgilius tweede boeck van Eneas, in Nederduitsch gedicht. Urbs antiqua ruit*. t'Amsterdam, By Thomas Fontein. Voor de Weduwe van Abraham de Wees, enz. 1655. Gravure: Aeneas' vlucht op den titel. 4°. Met opdracht aan ‘Den edelen Heere Peter Hooft de Graef’; herdrukt in P. 1682, II bl. 278. Op laatste blz.: ‘Nereus voorspellinge’. Ook P. 1682, I bl. 438.

1660 I *Publius Virgilius Maroos Wercken. In Nederduitsch dicht Vertaelt; enz.* 4°. Vignet: putje. t'Amsterdam voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Middeldam, in 't Nieuwe Testament. 1660. II Als voren, 4°. Putje. t'Amsterdam, By Barent Visser, Willem de Coup, Willem Lamsvelt en Andries van Damme, Boekverkopers. 1696.

Herdruk van gedichtjes uit de Virgilius-vertalingen. ‘Op de Tytelprint van Maroos Wercken’ 1646. P. 1650, bl. 495; P. 1682, II bl. 334. ‘Keizer Augustus op Maroos Eneas’. 1646. P. 1650, bl. 497; P. 1682, II, 227. ‘Parnasloof Toegewijt aen... C. de Graeff.’ 1660, P. 1682, II, bl. 283. Het versje: ‘O Jeugdigh paer’, (Adam in Ballingschap, opdracht) als ‘Virgilius gevolght’, P. 1682, II, bl. 592. ‘Och had noit’: Uit Euripides Medea. P. 1682, II, bl. 590.

[Kaart bij Vergilius' Aeneis]

KAART BIJ VERGILIUS' AENEIS, ONTLEEND AAN ‘DR. J. MEHLER, VERGILIUS' AENEIS, in de serie Antieke Cultuur onder redactie van Dr. D. Cohen, Dr. E. Slijper en Dr. H. Wagenvoort, bij J.B. Wolters' Uitgeversmaatschappij N.V., Groningen, Den Haag, Batavia, 1930’.

[Opgenomen uit het zevende deel]
Afwijkende lezingen

bij het *Voorwerk* van *Vondels Vergilius-vertalingen*, bij de *prozavertaling* van 1646, bij de *vertaling in verzen van Aeneïs* II en bij de *vertaling van de Tweede Herderskout* in vijfvoetige jambiese verzen. (Deel VI en Deel VII blz. 23-257). door Prof. Dr. A.A. Verdenius

Bij het noteren der varianten heb ik mij in 't algemeen aangesloten bij de beginselen, die men vermeld vindt in Deel III, blz 903. Ter wille van de overzichtelikheid worden de afwijkende lezingen hier in enige rubrieken gegeven, en wel in deze volgorde:

A	de varianten uit het *Voorwerk*.
B	de varianten uit de samenvattende gedichtjes boven de X *Herderskouten*, de IV boeken *Lantgedichten* en de XII boeken *Aeneïs*.
C	de varianten uit de randschriften.
D	de varianten uit de prozavertaling (en de daaraan voorafgaande argumenta of 'Korte Inhouden').
E	de afwijkende lezingen uit Vondels *Ondergang van Troje* (de vertaling in verzen van *Aeneïs* II, verschenen in 1655).
F	de varianten bij de vertaling van de *Tweede Herderskout* in vijfvoetige jambiese verzen.

In de rubrieken A-C geef ik *alle* afwijkende lezingen (behalve spelling verschillen, die geen klankverschil aanduiden en leestekenverschillen, die geen wijziging brengen in de betekenis; eveneens blijven over 't algemeen drukfouten onvermeld). Aan D en E laat ik enige opmerkingen voorafgaan en vestig de aandacht op een aantal veranderingen, die regelmatig of bijna regelmatig zijn aangebracht. Ten opzichte van die met name genoemde varianten meen ik met één vermelding te kunnen volstaan.

A Voorwerk (Deel VI, blz. 39-91).

I *Op de Tytelprint van Maroos wercken* (Deel VI, blz. 39; *Van Lennep* V, blz. 11-12; Unger 1646*, blz. 13-15) komt voor in de beide eerste drukken van de prozavertaling (*Unger* 421, 422); in *Poëzy* 1650, blz. 495; aan het slot van de vertaling in ‘Nederduitsch Dicht’ (U. 612) en in *Poëzy* 1682 II, blz. 334.

Unger 422, overigens een onveranderde herdruk van de oorspronkelike uitgave der proza-vertaling (vgl. Deel VI, blz. 26, noot 1) geeft vs. 39-40 van dit gedicht in gewijzigde vorm: *Die onder niet haer' vaert kan temmen, En bruisende door zee gaet zwemmen*. In *geen* der volgende uitgaven is deze wijziging overgenomen.

13	En oock den slincken arm die stijf U. 612;
	En hoe de slinken arm zoo stijf *Poëzy* 1682
33	slinker *Poëzy* 1682
48	Gevallen *Poëzy* 1650 en 1682; U. 612
63	Den kunstbeminner, die naer 't leven *Poëzy* 1682

II OPDRACHT AEN HUYGENS (Deel VI, bladz. 42; *Van Leenep* V, bladz. 13-16; *Unger* 1646*, blz. 16-18).

Deze opdracht komt voor in alle prozadrukken (*Unger* 421-426).

3	zeght U. 425-426
4-5	zijn volkomenheit d'onvolkomenheit U. 425-426
10	die U. 423-426
12	naulijx U. 425-426
14-15	dit allergeluckighste vernuft de naam van Poëet U. 423-426
23	treffelijcksten U. 425-426
37-38	welsprekenheit U. 425-426
40	dryboghtige U. 425-426
48	nocht U. 423-426
59	zommigen U. 425-426
63	eer; gebruineert U. 425-426
68	kortouwen U. 425-426
69	oorloghs U. 425-426
70	allen Nederlanderen den gezegenden vredezang U. 423-26

III AEN DEN LEZER (Deel VI, blz. 45-62; *Van Lennep* V, blz. 17-32; *Unger* 1646*, blz. 19-37).

Deze inleiding komt voor in alle prozadrukken. In de vertaling in verzen is ze in tweeën gesplitst; de twee delen dragen de volgende opschriften: *Het leven van Publius Virgilius Maro* en *Het pleit der Homeriaenen en Maroniaenen voor d'eere van Homerus en Virgilius* (vgl. Dr. A. Geerts, *Vondel als classicus bij de Humanisten in de leer*, blz. 68 en 105). Dit laatste opschrift staat boven het deel dat begint met: *De faem* enz. (zie Deel VI, blz. 49, r. 133).

Afwijkende lezingen:

2	oorlogh U. 425-426; U. 612
4	eer U. 425-426;
28	dry U. 425-426
34	zeght U. 425-426; U. 612
39	toegedroegen U. 425-426
40	burgermeester U. 425-426
46	dickwijl U. 425-426; U. 612
47	menighmael U. 612; dickwijl U. 425-426
59	rustigh U. 424-426; U. 612
60	menigh U. 612
96	d'Eneade U. 425-426
102	naulijx U. 425-426
109	bruineeren U. 425-426
111	dry U. 425-426
112	d'Eneade U. 425-426
114	Athene U. 425-426
116	Athene U. 425-426
118	dagelijx U. 425-426
119	wordende U. 425-426
126	d'Eneade U. 425-426
133	De faem van den onsterfelijcken Publius Virgilius Maro begon U. 612
141	omtrent U. 425-426; U. 612
142	*of noch ouder* ontbreekt U. 423-426; U. 612
159	veerzen U. 423-424
173	*de* ontbr. U. 612
187	Priams U. 612
189	eenigh U. 612
191	welsprekentheit U. 612
193	tytel U. 423-426; U. 612
197	niet te pijn U. 425-426; U. 612

211	gezeght U. 425-426; U. 612
242	zeght U 425-426; U. 612
254	onwederleggelijcke U. 424-26; U. 612
272	de gansche Eneade U. 425-26
273	dickwijl U. 425-426; U. 612
289	het eerste *en* ontbr. U. 423-26; U. 612
305	sommigen U. 423-426; U. 612
336	naulijx U. 425-426; U. 612
344	Zoo lang daer U. 423-26; U. 612
345	Athene U. 425-426; U. 612
362	jong U. 423-426; U. 612
363	't U. 423-426; U. 612
367	geene U. 423-424; U. 612
368	haer U. 423-426; U. 612
377	d'Eneade U. 425-426
384	in een schale U. 612
387	tooneelbroozen U. 425-426; U. 612
388	oorlogh U. 423-426; U. 612
389	zeght U. 425-426; U. 612
402	de vorst der dichteren U. 612
424	zeght U. 425-426
433	geene U. 423-426; U 612
447	dickwijl U. 425-426; U. 612
451	ongelastert U. 425-426; U. 612
456	tussen *gout* en *men* een komma U. 423-426; U. 612
469	d'Eneade U. 425-426
474	zeght U. 425-426
475	Het is waer U. 612
479	geoorloft is U. 425-426
498	dry U. 425-426; U. 612
504	alle U. 423-426; U. 612

IV KEIZER AUGUSTUS OP MAROOS ENEAS (Deel VI, blz. 63-64; *Van Lennep* V, blz. 33-34; *Unger* 1646*, blz. 38-39).

Dit gedicht komt voor in *Unger* 423-426, in *Unger* 612, in *Poëzy* 1650, blz. 497 en in *Poëzy* 1682 II, blz. 227.

In het opschrift: Eneade U. 425-426
1 Kost U. 425-426
7 dit U. 425-426

Verder alleen enkele orthografiese verschillen, waarvan ik vermeld *gy* voor *ghy* in *Unger* 425-426, *Unger* 612, *Poëzy* 1682; enkele wijzigingen in de interpunctie en enkele drukfouten.

V OP P. VIRGILIUS MARO (Deel VI, blz. 66-68; *Unger* 1646*, blz. 40-42) komt alleen voor in *Unger* 423 (zie Deel VI, blz. 29).

VI De proza-opdracht bij de ONDERGANG VAN TROJE (Deel VI, blz. 71-73; *Van Lennep* VI, blz. 715; *Unger* 1654-1655, blz. 247-251) komt alleen voor in *Unger* 553 (zie Deel VI, blz. 29).

VII De opdracht in verzen in de *Ondergang van Troje*, getiteld AEN DEN ZELVEN HEER (Deel VI, blz. 74-79; *Van Lennep* VI, blz. 718; *Unger* 1654-55, blz. 251-256) komt ook voor in *Poëzy* 1682 II, blz. 278 (zie Deel VI, blz. 29; ook noot 1 aldaar).

Afwijkende lezingen:

70 Zy slachten 't goede paert van Troje
79 begeerigh

Deze beide wijzigingen zijn zeker niet van Vondel.

132 wert

VIII NEREUS VOORSPELLINGE OP DEN ONDERGANG VAN TROJE (Deel VI, blz. 80-82; *Van Lennep* II, blz. 202; *Unger* 1654-55, blz. 256-258) komt voor in *Unger* 553 (zie Deel VI, blz. 29) en in *Poëzy* 1682 I, blz. 438.

33 overspelligh
38 derwaert

XI PARNASLOOF (*Unger* 612; zie Deel VI, blz. 29) is herdrukt in *Poëzy* 1682 II, blz. 283. (Deel VI, blz. 85-91; *Van Lennep* VIII, blz. 129; *Unger* 1660*, blz. 3-9).

141 een schoonen regenboogh
159 een zerck

B Korte inhoudsopgaven in dichtvorm.

De samenvattende gedichtjes boven de X *Herderskouten,* de IV boeken *Lantgedichten* en de XII boeken *Aeneïs* komen voor in de zes prozadrukken (*Unger* 421-426); in de vertaling in verzen (*Unger* 612); in *Poëzy* 1650, blz. 487, in *Poëzy* 1682, II, blz. 553, en de inhoudsopgave in dichtmaat van *Aen.* II ook nog in Vondels *Ondergang van Troje* (*Unger* 553); zie het voorwerk blz. XII aldaar.

Unger 422 en 426 blijven buiten beschouwing, daar ze respectievelik overeenkomen met *Unger* 421 en 425.

HERDERSKOUTEN.

I	8	Tyter *Poëzy* 1650, 1682.
II	8	harder U. 425
	9	Hoopt met zijn droeve klaghte U. 612
	11	Verandert van beraet U. 425; U. 612 - op zijn werck U. 425
III	5	Elckandre U. 425; Elckander U. 612
IV	11	Roomschen U. 612
	12	voorzeght U. 425; U. 612
VI	7	Noch ronckende U. 612; aengeport U. 612
	9	vreemde U. 612
VIII	7	Nysa *Poëzy* 1682; vriendinne U. 612

LANTGEDICHTEN.

I 8 hoe men U. 612
9 Leert Maro hier, op dat hy vrolyck magh op 't lest U. 612
10 oogst U. 425, U. 612
II 8 inleght; de rancken U. 612
III en IV geen afwijkende lezingen

ENEAS.

I	21	oorloghshelt U. 425, U 612, *Poëzy* 1650 en 1682
II	29	't loos verraet U. 553(Ondergang van Troje) en U. 612
	33	woude en U. 553 en 612
	34-35	En met zijn' vader vliênde, op ongewisse hoop, Zijn gade miste, en met zijn kint

		dien moort ontsloop U. 553 en 612
III	27	Eneas zoent zijn' geets U. 423 en alle volgende drukken; alleen *niet* in *Poëzy* 1650 en 1682
IV		geen afwijkende lezingen
V	28	*oorlogh* U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
VI	32	oorlogh U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
VII		U. 423 en 424 hebben in r. 7 de drukfout *langwenschte*
VIII	20	oorloghsstandert U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
	28	de gifte U. 423-425
IX	28	een ider U. 423-424
	35	hun vesting U. 612
X	30	flucks die storm U. 423-425; flucks de storm *Poëzy* 1650 en 1682
	37	leght U. 425 en 612
XI		geen afwijkende lezingen
XII	33	de stadt bykans gewonnen U. 423 en *alle* volgende drukken

C Randschriften.

Randschriften treft men aan in de eerste druk van de prozavertaling (*Unger* 421), in de ongewijzigde herdruk in quarto (*Unger* 422) en in de vertaling in verzen van 1660 (*Unger* 612). In Deel VI, blz. 30 heb ik reeds vermeld, dat in onze uitgave alleen zijn afgedrukt de randschriften, die behoren bij de prozavertaling. Hier volgen de afwijkende lezingen uit de vertaling in verzen, aangeduid met de (bladzijden waarop en de) regels, waarnaast ze in de door ons afgedrukte prozatekst voorkomen. Bij de *Herderskouten* vindt men geen randschriften.

LANTGEDICHTEN I; Deel VI, blz. 176-vlg.

11	verdeelinge; *te weten* ..... *honigh* ontbreekt; ackergodtheden
84	asschen
87	*door* ontbreekt; veranderinge
105	Verscheiden
161	Gereetschap des ackerbouws
183	Ackerplagen (bij vergissing in onze prozatekst uitgevallen)
189	Tekens der aenstaende vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit
195	*Van* ontbreekt
206	starrekunste
216	Het lentezaeissel, boonen ... Het winterkoren in het najaer te zaeien
232	by aelouden
252	De starrekunst
305	*Gelijckenis* (ontbr. in Vondels prozatekst)
313	Weder
341	*en Ceres* ontbr.
423	zonne en maene
496	*voor.... Rijck* ontbr.

LANTGEDICHTEN II; blz. 220-vlg.

11	tot het planten van boomen, en wijngaert
20	uit kerne....
33	of door kunst met; en verplanten ....; met enten ....;
93	wijngaerden
144	ten prijs van Italie, welx landou

185	Hy komt
224	bequaem is
232	zal kennen
237	valt
313	De lente het rechte saizoen om wijngaert ....
376	speeltoneelen
445	Het geluck van het lantleven
480	*schuwt* ontbreekt
514	vaderen.

LANTGEDICHTEN III; blz. 264-vlg.

14	Hy verworpt
35	En met zijne oorloghszege verheerlijckt
59	aenteelt
79	Hoe men paerden aenvockt en....
130	(merrien) laet bespringen
143	En op haer passen moet, als zy draegen
427	d'oirzaecken

LANTGEDICHTEN IV; blz. 308-vlg.

91	eeckelen
96	geslecht
201	koning
260	Raet tegens de zieckte der byen
304-11	eene; zijne; zijne
382	van zijne byschade te weten

ENEAS I; blz. 352-vlg. Geen afwijkingen.

ENEAS II; blz. 414-vlg.
bij vs. 303 die Laokoön en zijne kinders aenranden
bij vs. 315 dies hy bulckt, gelijck een stier, van de bijl getroffen
Deze randschriften staan niet in de prozavertaling. Vondels *Ondergang van Troje* (*Unger* 553) heeft geen randschriften.

ENEAS III; blz. 482-vlg.
Het randschrift bij r. 635 ontbreekt in de vertaling in verzen.

ENEAS IV; blz. 542-vlg.
129 gelegenheit
148 munte
637 het randschrift *Eneas..... gevallen* ontbreekt bij de corresponderende verzen (vs. 797-vlg.) der poëtiese bewerking

ENEAS V; blz. 604-vlg.
167 een
431 (dies) Acestes
530 Nu gaet .... aen
542 hunne
601 dry .... dry
647 den
657 Troische

ENEAS VI; blz. 674-vlg.
122 voorzeght
514 koomtze

ENEAS VII; blz. 750-vlg.
146 het end
612 oorlogh

ENEAS VIII; blz. 816-vlg.
66 oorlogh
394 *Middelerwijl.... Eneas* ontbr.
615 ter poorte
650 met voorspellingen

ENEAS IX; blz. 880-vlg.
760 eenen
bij vs. 1109 Hy verslaet Pandarus (ontbr. in de prozavert.)
785 De Trojanen wijcken

D De prozavertaling.

Bij Vondels leven zijn van de Vergilius-vertaling in proza vijf herdrukken verschenen (zie Deel VI, blz. 25-26). Ik behoef hier alleen te vermelden de varianten, die men in drie daarvan aantreft, nl. in die, welke in Unger's *Bibliographie* worden beschreven onder de nummers 423, 424 en 425: *Unger* 422 is een onveranderde afdruk van de oorspronkelike uitgave (Unger 421); *Unger* 426, de druk van 1675, is gelijk aan *Unger* 425, behoudens zeer onbeduidende verschilpunten. Enkele drukfouten uit Unger 425 zijn hier verbeterd, andere daarentegen gebleven. Ik duid de drie drukken die hier in aanmerking komen, aan met de letters a, b en c. Ze zijn respectievelik verschenen in 1646, 1652 en 1659.

In a, de herdruk die in hetzelfde jaar verscheen als de oorspronkelike uitgave, vindt men reeds tal van wijzigingen: enkele drukfouten en verschillende vergissingen uit de eerste druk zijn hier verbeterd en hersteld; onnauwkeurige of geheel onjuiste vertalingen zijn vervangen door andere, die bijna steeds Vergilius' bedoeling beter weergeven; verder zijn er een aantal wijzigingen van stilistiese en syntactiese aard; ook vele, die behoren tot het gebied der klank- en vormleer.

In 1652 heeft Vondel zijn vertaling nogmaals ‘overzien en verbetert’. De wijzigingen van a blijven bijna alle behouden; een aantal nieuwe lezingen leggen getuigenis af van de zorg, waarmee de uitgave is herzien. Maar verreweg het grootst in aantal en het meest ingrijpend zijn de wijzigingen in 1659, in druk c.

Een systematiese ordening en nadere beschouwing van al deze afwijkende lezingen is zeer gewenst en zou ongetwijfeld een lonende arbeid zijn. Zij ligt echter niet binnen het bestek van deze uitgave van Vondels werken. Bovendien kan een dergelike studie met meer vrucht worden ondernomen, wanneer eenmaal de Vondel-uitgave compleet is en men het volledige apparaat van varianten tot zijn beschikking heeft. Ik bepaal me daarom hier tot het maken van enkele opmerkingen.

In de eerste plaats kunnen de hier volgende varianten ons nadere gegevens verschaffen voor Vondels vertaalwijze en vertaalkunst in verband met zijn kennis van het Latijn. Men mag veilig aannemen dat hij zelf verschillende onjuistheden in zijn werk heeft ontdekt. De vertaling in verzen, die niet zonder raadpleging van het Latijnse origineel tot stand kwam, noopte hem herhaaldelik tot een hernieuwde bestudering van Vergilius' tekst. Maar stellig zal hij ook in de loop der jaren van verschillende zijden op- en aanmerkingen hebben ontvangen, waarmee hij zijn voordeel heeft gedaan. Het merendeel van de hier bedoelde wijzigingen is reeds aan de voet van de prozatekst vermeld. Daarnaast verdienen vooral ook de aandacht de vele plaatsen, waar hij de letterlik overgenomen Latijnse beeldspraak vervangt door Hollandse woorden en wendingen. Hij zelf had immers in zijn *Aenleidinge* gewaarschuwd tegen ‘al te Latijnachtigh’ spreken (zie Deel V, blz. 485). Ook deze veranderingen zijn reeds in hoofdzaak meegedeeld onder de prozatekst.

Maar er is veel meer: men kan hier Vondel als kunstenaar aan het werk zien, en ook als grammaticus, althans als iemand die bekend is met, onder invloed staat van de renaissance-spraakkunst van zijn tijd. Als de man, die zich bewust is een van de scheppers, wij mogen zeggen: de voornaamste schepper te zijn van de 17de-eeuwse Hollandse prozastijl en door

zijn tijdgenoten en het volgende geslacht als zodanig erkend wordt. Arnold Moonen put in zijn *Nederduitsche Spraekkunst* (1706), de meest gezaghebbende voor de 18de-eeuw, zijn voorbeelden en zijn illustrerend materiaal in hoofdzaak uit Vondels Vergilius-vertaling in proza. Ik kan niet beter doen dan hem hier zelf het woord te geven:

In de voorrede van zijn spraakkunst zegt hij, na eerst David van Hoogstraten als zijn autoriteit op het gebied van de geslachten der zelfstandige naamwoorden te hebben genoemd, David van Hoogstraten, die hierin zelf weer voor een groot deel op Vondel steunt:

> '.... gelyk ik zelf ook de Woortvoeging (d.i. de Syntaxis) myner Spraekkunste en haere regels allenthalve met diergelyke voorbeelden, in eene groote menigte tot beter overtuiging by een gestuwt, bekleedt hebbe uit den zelven Heere van den Vondel; dien de Professor Petrus Francius .... met een ontwyfelbaer recht den naem geeft van *dien uitmuntenden dichter, dien natuurlyken, dien eenvoudigen en niet min krachtigen schryver, wien de Hollantsche dichtkunst en Nederlantsche welspreekendheit ten hoogste verplicht zyn*. Immers ik, den Heer van den Vondel houdende voor den zinlyksten en naeukeurigsten onder de overleedene Nederduitsche schrijvers, (anderen en zelfs den Drossaert Hooft, die als een arent in de wolken zweeft, niet te na gesprooken) hebbe hem waerdigst geoordeelt, dat men het wel en sierlyk schryven in onze moederspraeke met zyne achtbaerheit sterke; hoewel hy, na zynen doot van waenwyze betweeteren besprongen, ook dit zelve nootlot by zyn leeven heeft moeten ervaeren, door zulk slag van menschen ter oirzaeke zyner vertaelinge van Virgilius in onrym gehekelt....'

Ik doe enkele grepen uit het ruime materiaal dat hier geboden wordt. Herhaaldelik vereenvoudigt Vondel ingewikkelde zinsconstructies, soms reeds in a en b, meer nog in c, waar verschillende malen constructies met een tegenwoordig deelwoord als kern, nu eens zus dan zo worden gewijzigd. In ingewikkelde periodes verdwijnen bijzinnen; meermalen wordt in c, wat continuatief of anderszins verbonden was, tot een zelfstandige zin, met een hoofdletter beginnend. In de oorspronkelike druk staan niet alleen tussenzinnen tussen haakjes, maar ook gewone bijzinnen. Reeds in a verdwijnen, vooral in het laatste geval, tal van overbodige parentheses. 'Men vermijde, gelijck een pest, de woorden, tegens den aert onser tale, te verstellen', aldus een der voorschriften, die Vondel in zijn *Aenleidinge* geeft. De verschillende wijzigingen in woordschikking, die men in onze herdrukken aantreft, zijn steeds verbeteringen, maken zijn taal vloeiender en natuurliker. In dubbele (tweeledige) ontkenningen wordt een aantal malen het in logiese zin overbodige woord uitgelaten of weggewerkt. Bij verre na niet geregeld! Ik mag hier reeds opmerken, wat straks in ander verband herhaald wordt: consequentie vindt men bijna nergens. Tweeledige ontkenningen blijven er in de proza-vertaling in groten getale; deelwoord-constructies, een kenmerkende eigenaardigheid van de 17de- (en ook nog 18de-) eeuwse prozastijl, eveneens. Vondel zet zijn vernieuwing op syntacties en stilisties gebied nog niet door: het blijft bij een *streven* om wat ouderwets en stroef, ingewikkeld en omslachtig klinkt, op te ruimen. Hier en daar wordt in c een grote opruiming gehouden onder de vele conjunctiefvormen van de oorspronkelike uitgave, conjunctieven die dikwijls in navolging van het Latijn zijn gebezigd, maar op tal van andere plaatsen laat Vondel diezelfde conjunctieven rustig blijven.

Groot is het aantal onbetekenende en overbodige woordjes - in oorsprong veelal min of meer slappe verbindingswoorden, woorden met vage terugwijzende functie (*en, zo, zelf, ghy; nu, eens, eerst* enz.) - dat wordt geschrapt, vooral in c. Maar ook hiervan blijven er nog vele, zonder dat men begrijpt, waarom diè niet verdwenen.

Aan het hoofd van vergelijkingen beginnende met *eveneens gelijck* laat Vondel, reeds in a, enige malen *eveneens* weg.

Talrijk zijn ook de wijzigingen in woordgebruik; het loont weer de moeite om de verschillende motieven - stilistiese, puristiese, het vermijden van het verouderde, of van het platte en alledaagse woord enz. - na te gaan.

Van belang zijn ook de veranderingen in klank en buiging, de veranderingen die behoren tot het gebied der vormleer. Een studie daarvan kan een - niet overbodige - aanvulling geven op Van Heltens *Vondel's Taal*.

Hier is in sommige gevallen meer consequentie; volkomen consequentie zelden. *In de regel* wordt *hy zeit, hy leit* in c tot *hy zeght, hy leght;* de deelwoorden van *leggen* en *zeggen* en hunne composita (- *geleit, - gezeit*) veranderen in *geleght* en *gezeght,* met weinige uitzonderingen. Evenzo gaat het met de vervanging van *slepen* door *sleipen,* van het subst. *sleep* door *sleip* (c). Zowel het trans. als het intrans. werkwoord krijgt de *ei*. Een heel enkele maal heeft het origineel reeds *sleipen* (*Aen.* X, r. 946), soms blijft de vorm *slepen* (*Lantged.* I, r. 99). De vertaling in verzen (1660) heeft weer een voorliefde voor de *e*- vormen (vgl. de opmerkingen bij E). *Drie* wordt in c *dry,* de vorm, die bekend is uit Vondels oudere periode (vgl. Deel I, blz. 794; Deel II, blz. 879), maar verschillende *drie*-vormen zijn bij de correctie aan Vondels aandacht ontsnapt en blijven staan. *Hy kon* en *hy kost* gebruikt Vondel in deze periode naast elkaar; maar in c komt duidelik een voorliefde voor *hy kost* aan de dag: vele malen wordt *hy kon* door deze laatste vorm vervangen. In overeenstemming daarmee vinden we ook *begost,* maar - deze werkwoordsvorm moet een enkele maal wijken voor *begon* (*Aen.* IX, 275).

In verschillende gevallen wordt in de loop der herdrukken een steeds groter consequentie bereikt, maar ook zien we meermalen Vondel aarzelen, wijzigt hij in a of b om in c terug te keren tot de vorm uit de oorspronkelike uitgave. Men ziet dit o.a. bij het woord *hart, harte* (cor): b soms *hert,* c weer *hart*. Ook op ander terrein komt dit voor (*Aen.* XI, 40: de werkwoordsvorm *rees* wordt in a vervangen door *quam;* in c wordt *rees* hersteld; een lidw. *een* moet in a-b wijken voor de verbogen vorm *eenen;* c heeft weer *een* enz.; vgl. *sleepen: sleipen* hierboven).

Als voorbeeld van een dubbelvorm noem ik *luiden-lieden*. Toch vinden we enkele malen de *ui*-vorm vervangen door de *ie*-vorm. Zo moet ook het zelden voorkomende *beduiden* soms voor *bedieden* plaats maken en noteerde ik de overgang van *ruicken* naar *riecken. Vuurwerck* wordt *vierwerck* (*vier* is de gewone vorm). Maar ook verandering in omgekeerde richting komt voor (o.a. *Lantged.* II, r. 266, b-c, waar *lieden luiden* wordt).

Wat de buiging betreft staat Vondel duidelik onder invloed van de in zijn tijd gezaghebbende grammatici. In de opvolgende herdrukken openbaart zich in steeds sterker mate de neiging tot herstel van oude (in de gewone Hollandse spreektaal verdwenen) vormenrijkdom, en tot systematisering op dit gebied. Al mogen hier soms rhythmiese of eupho-

niese motieven in het spel zijn, de voornaamste, de eigenlike beweegreden voor de talrijke veranderingen die men hier in buiging (en vervoeging) aantreft, is ongetwijfeld de zucht om zijn taal, in verband met zijn onderwerp, te verheffen boven de gewone spreektaal. Men mag zeggen dat Vondel in de loop der jaren 1646-1659 de afstand tussen zijn literaire taal en de natuurlike Hollandse spreektaal bewust groter maakt. Uit verschillende hierboven besproken veranderingen bleek dit reeds; op het gebied der buiging en vervoeging mag ik wijzen op een sterkere neiging tot eerste-persoonsvormen van het werkwoord op *e* (*ick zweer, ick bid* worden dikwijls *ick zweere, ick bidde* enz., vooral in passages, waar de gevoelstoon stijgt); op de sterke vermeerdering van het getal vrouwelike zelfst. nw. op *e* (*verandering: veranderinge; afkomst: afkomste* enz.; *schicking:* a-b *schickinge;* c *schicking*); ook in de verbogen naamvallen nemen de e-vormen sterk toe, in c, soms reeds in a-b (*in ydele dievery: dieverye; van zijn bedroeft hart: harte; op een stang: stange; met dieren eet: eede* enz.). Merkwaardig is dat *eere* in c in de nominatief en accusatief bijna regelmatig vervangen wordt door *eer*.

Het door grammatici bedachte onderscheid tussen *hun* (datief) en *hen* (accusatief) wordt steeds meer in acht genomen (vgl. Deel III, blz. 928); na een voorzetsel wordt *hen* meermalen door *hun* vervangen (*onder hen: onder hun*); een relatief *dien* (3 nvl. m. of o.e.) moet veelal plaats maken voor *wien* (a-c). De woorden *een, geen, mijn, zijn* enz., staande voor vrouwelike of meervoudige substantieven, hebben in de eerste uitgave een buigings -*e* of niet, in c vooral nemen de vormen *eene, mijne* enz. toe, zonder dat regelmaat wordt bereikt. Een enkele maal komt een omgekeerde wijziging voor en wordt *uwe* tot *uw* in c; wordt ook *ten deele ten deel, ten dienste ten dienst, hope hoop, zorghe zorgh. Een, een*' wordt in c enige malen *eenen,* maar ook komt voor *een, eenen* (a-b), *een* (c).

Zeer dikwijls vervangt Vondel, vooral in c het enclitiese lidwoord *'t* (en ook het voornaamwoord soms) door *het; op 't vier: op het vier; in 't aenzicht: in het aenzicht*. Maar ook hier heerst geen regelmaat. Voeg daarbij verschillende reeds eerder genoemde wijzigingen; het streven om de weinig voorkomende vorm *klein* (naast het gewone *kleen*) te vervangen door *kleen;* de neiging om familiaar, misschien soms plat klinkende woorden te vervangen door neutraler of deftiger vormen (*kop,* van een koe, door *hooft; beck* door *mont; hylicken* door *huwen; harsseloos* door *razende*) en het zal duidelik zijn, dat Vondel zijn in de *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* neergelegde theorie hier in practijk brengt: ‘out Amsterdamsch is te mal, (en plat Antwerpsch te walgelijck). Hierom moeten wy deze tongen *matigen,* en *mengen*’; maar ook zal men moeten toegeven dat hij, vooral in het gebruik der buigingsvormen - onder invloed der grammatici van de 17de eeuw - een richting uitgaat, die zijn taal hoe langer hoe verder verwijdert van de ‘spraeck die tegenwoordigh t' Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt, allervolmaecktst gesproken (wort), by lieden van goede opvoedinge’.

Ook spelling en interpunctie houden Vondels onverminderde belangstelling. In a begint hij woorden als *Poeet, Melibeus, Simois, Sicilie* van deeltekens te voorzien; in b wordt dit voortgezet, in c is ongeveer de eenheid op dit punt tot stand gekomen. *Offereere,* in c gewijzigd tot *offereer* (zie hierboven) krijgt dan een deelteken: *offerëer,* overeenkomstig Vondels gewoonte om te schrijven: *koperäder, voetëvel,* spellingen die ten doel hebben een verkeerde lettergreep-deling te voorkomen.

In c breekt hij met de gewoonte om woorden als *gezant, waerzegger, rijck, vorst, priester, overste,* enz. met een hoofdletter te schrijven (vgl. ook bij E). Nu worden ook de namen van windstreken vrij consequent met een kleine letter geschreven. In de eerste druk heerst hier geen regelmaat: naast *zuiden wint* staat *Zuiden wint,* soms *zuidewint* (*Zuidewint*). De verandering gaat in 't algemeen deze gang: *zuiden* (Zuiden) *wint* wordt *Zuidewint* (a-b) en dan *zuidewint* (c). Op dezelfde wijze worden verschillende samenstellingen, die eerst nog in twee woorden waren geschreven, in de loop der herdrukken ook grafies tot een eenheid. Een typies staaltje van taalkundige pietepeuterigheid, waarvan ook Hooft niet vreemd was, geeft het volgende: In *Aen.* V komt enige malen het woord *want, wanten* (bokshandschoen) voor, tweemaal in het enkelvoud. In beide gevallen gaat Vondel dit woord in de herdrukken (a-c) met een hoofdletter schrijven: *Want,* kennelik met de bedoeling om het grafies te onderscheiden van zijn homoniem, het voegwoord *want* (en het subst. *wand?*) Het meervoud *wanten* behoudt de kleine letter.

In de oorspronkelike uitgave vindt men naast elkaar *neder, neer* en *neêr; weder, weer* en *weêr* enz. In a-b worden heel wat nieuwe samentrekkingstekens geplaatst, in c nog meer. In c vooral komt de neiging tot uiting om *neêr* tot *neder* en *weêr* tot *weder* te maken. Vooral *heen* en *weêr* wordt meermalen tot *heene en weder* (dat natuurlik in de oorspronkelike druk ook reeds vele malen voorkomt). Daarmee in overeenstemming wordt *teer teder* in c, *aemtocht ademtocht, bespiende bespiedende, zij zijde*.

Ik heb getracht hier althans enigermate een beeld te geven van de vele en velerlei wijzigingen, die de herdrukken ondergaan, van de grote zorg, waarmee Vondel zijn eigen werk herlas, een zorg die zich tot over subtiele kleinigheden uitstrekte. In de periode 1658-1660 komt de *Hippolytus* opnieuw in het licht, ook *de Elektra* en de *Gysbreght van Aemstel,* alle met een groot aantal wijzigingen, ten dele van dezelfde aard als die, welke hij in zijn proza-Vergilius aanbracht (zie Deel III, blz. 909, 928, 934). Men mag met verwondering en bewondering vragen: waar haalde de meer dan zeventigjarige kunstenaar de tijd en de lust vandaan om zò zijn werk te herzien. De kracht daartoe zal hij geput hebben uit zijn vurige liefde voor Hollands taal, uit het besef dat hij een van haar grote bouwmeesters was, die geen moeite mocht ontzien om haar op te voeren tot steeds groter schoonheid en volkomenheid.

Ten slotte volgt hier een opgave van die wijzigingen, welke regelmatig of met vrij grote regelmaat zijn doorgevoerd en onder de varianten niet afzonderlik zijn opgenomen:

naulix wordt in c (soms in b) *naulijx* (*naeulijx*); *oorloogh oorlogh* (c); *drie dry* (c); *ontrent omtrent* (c); *dickwils dickwijl* (c); *kappel kapel* (a-c); *Julus Iülus* (a-c); *zeit, gezeit zeght, gezeght; leit, geleit leght, geleght* (c); *tittel tytel* (a-c); *ellende elende* (c); *sleepen sleipen* (c); *oegst oogst* (c); *ghy ghe gy ge* (c); *malkander elckander* (c); *eere eer* (c); *dollicheit dolheit* (c; soms a-b).

Wat samentrekkingstekens, deeltekens en hoofdletters (ook de verandering van *Zuiden wint* in *zuidewint* enz.) betreft, meen ik te mogen verwijzen naar de opmerkingen hierboven.

Eigennamen en geografiese namen als *Oebalus, Oenotrië* enz. worden in a-c met *e* gespeld (*Ebalus*). Deze wijzigingen zijn wel opgenomen.

P. VIRGILIUS MAROOS HERDERSZANGEN (Deel VI, blz. 95-175; *Van Lennep* V, blz. 37-72; *Unger* 1646*, blz. 45-86).

EERSTE HERDERSKOUT.

1	Virgilius, hier met de gedaente van den herder Tityr bekleet, zijn lant c
6	Tityr zeght c
28	ter slincker zijde a-c
39	in 't hart c
40	in 't harte c
57	uwe eige beecken a-c
61	de boomsnoeier zingen (*u* en *toe* ontbreekt) c
78-79	Ick, in het groen onder eenen boghtigen heuvel uitgestreckt, zal u hier na c
83	stremsel a-c
84	boerehuizen (één woord) c

TWEEDE HERDERSKOUT.

14-15	*uit yver* ontbreekt c
16	zult my noch om hals c
17	*zelf* ontbreekt c
18	doornehagen (één woord) c
21	*de* vòòr *heesche* ontbreekt c
25	plukt de bruine violen c
26	*en* ontbreekt c
28	het eerste *en* ontbreekt c
31	windeke c
37	harders b
39	Ick hebbe een fluit, zeven rieten van ongelijcke lengde aen een gekleeft, my weleer c
42	de dwaze A. c
46	niet en acht c
47	violen c
49	schakeert zachte riddersporen c
52	(een ooft) dat van u gepluckt wil zijn c

61	zijnen Alexis a-c
65	wijngaert c
66	aen den bladerrijcken olm c

DERDE HERDERSKOUT.

11	dees vreemde huurling c
35	tegens u a-c
39	d'andre c
43	om krullen (twee woorden) c
91	doornehage (een woord) b-c
92	beminne; wel zoo lief c
111	vreest c
112	valt c

VIERDE HERDERSKOUT.

2 (9 en 24) burgermeesterschap c
5 en mengt'er nochtans a-c
15 eenen c
17 Burgermeester c
33 *zullen* ontbr. c; uwe a-c

VIJFDE HERDERSKOUT.

3	d'Oppergezaghsman a-c
20	het is billijck c
39	harders a-b
50	violen c
55	en zelf noch schooner (*dan het vee* ontbreekt) c
57	in het gras c
83	den krekel c
91	pijp c

ZESTE HERDERSKOUT.

3	voort c
5	malende, vaert terstont a-c; met zijn vertellinge c
25	vermits a-c
34	Parnas niet meer met c
35	Ismarus niet meer met Orfeus verzien zijn c

57-78	de haakjes ontbreken c
63	ry a-b
78	de haakjes zijn verdwenen c

ZEVENSTE HERDERSKOUT.

	Opschrift: Zevende a-c
12	een a-b; eenen ruischenden c
17	*zelf* ontbreekt c
29	den gewijden pijnboom a-c
33	bitze c
54	wijngaert a-c
65	t'elckens in a-c
74	op gelet (twee woorden) a-c

ACHTSTE HERDERSKOUT.

21 Nauwelix(-lyx) a-b; c
30 verzien c
34 Hoe willen nu de vryers opslaen? a-c

NEGENDE HERDERSKOUT.

20-21	Lycidas, soldaeten luisteren zoo veel naer vaerzen, als een arent naer het steenen van een Chaonische duif, in zijne klauwen beknelt: en had c
25	teffens c
46	wijngaert a-c
49-50	(wel,) kost ick het liedt c
54-55	De tijt beneemt ons alle dingen, oock den lust: (my gedenckt ....) c

TIENDE HERDERSKOUT.

12 begunstigh c
17 geen c

P. VIRGILIUS MAROOS LANTGEDICHTEN (Deel VI, blz. 176-351; *Van Lennep* V, blz. 73-134; *Unger* 1646*, blz. 89-162).

HET EERSTE BOECK.

12	maeckt c
15	ervaerentheit a-c
35-38	bekranst, in bedencken neemt waer gy u namaels in den raet der Goden zetten wilt; of u de zorgen der Stede en der aerde sta t'aenvaerden, dat de wyde weerelt u kenne voor eenen regeerder over saizoenen, en vruchten; of over den wijtstreckenden Oceaen, daer.... c
38	eert c
39	dient c
40	aenzoeckt; overleght c
40-41	gelijck een nieuw gestarnte c; is c; een plaets c
53	begint c
54	ontdoit c; ontlaet c
57	des begeerigen ackermans c
60	verscheidentheit c
87	veranderinge a-c
102	doorsnijt c; bouwt c
103	maeckt c
105	eene c
107	geene rust c
108	klonten c
123	allerhoogste a-c
127	huislieden a-c
141	worp b-c
152	verdruckte b
165	kleene c
168	dient c
170	de kromme ploeghstaert c
181	taei c
215	en noch niet en regent c
247	verdrincken a-c

267	het eerste *nu* ontbreeckt c
287	zevenden c; tienden a-c
292	komt c
312	afdrijft c
316	loopt; begint c
339	houdt c
340	geweste; neemt c
344	opluickt c
345	het c
346	boerejeught (één woord) a-c
350	zickel b-c
360-301	*de* ontbreekt (driemaal) c
371	blixemt c
372	dondert c
374	zagen uit haer lage dalen de buien opkomen a-c
377	koe b-c; het hooft c
383	bespringkelen b-c
388	de kraey luitskeels ongedurigh om regen a-c
393	kunt a-c
402	dan boven het dack spade in den nacht ziet c
406	achter haer her zit c
407	*overal* en *en* ontbreekt c
414-415	dat haer van boven een weerwijsheit gegeven is, die het nootlot der zaecken begrypen kan c
418	begint de geest van alle gedierten te veranderen c
419	eenen anderen moedt c
421	misleit c
429	maer bloost haer maeghdelijck aenschijn c
431	ten vierden maele c
432	dit geeft c
440	aenzicht c
445	uitschiet c; saffraen-geele a-c
447	zwaerlijck a-c

462	durft c
490	en de Goden ontzagen c

HET TWEEDE BOECK.

15	bloeit de herfst c
18	uwe broozen c
29	zijne moeder c
54	van alles in mijn gedicht t' omvademen a-c
59	in het wilt c
80	den reizigen dadelboom a-c
131	het fijne kattoen a-c
132	draegt c
140	een' a-c
165-66	aensla en aenbruise a-c
176	won ons Deciën b-c
189	kaiachtigh a-c
201	speelt c
228	in het bouwen c
234	druive a-c; begunstigt, dient c
246	wijn (zie de aantekening bij de tekst) c
253	derteler c
254	dertel c
255	kent men lichtelijck a-c
259	roode c
260	bruin a-c
262-63	graven, de kluiten c
266	huisluiden b-c
282	aengaet c
283	hangt c
308	aentast, speelt, gebeurt c
316	witten a-c
317	wederkomt c
318	begint c
319	aenvoert c
320	zwilt a-c; en verlangt a-c
328	het versche vocht a-c

340	de hemel c
362	opsteigert. opgroeit c
365	gestegen is c
393	de gront c
433	ceders a-c
434	spaecken a-c
447	rechtveerdighlijck a-b
467	aerdtbevingen a-c; bykomt c
468	omspoelt, afloopt c
475	in koele dalen b-c
485	den nootdruftigen a-c
486	den rijcken a-c
498	een lant a-c

HET DERDE BOECK.

31	ter kercke c
48	gekrulde c
59	Zoo iemant a-c
60	paerden wil aenvocken of... spannen a-c
61	kieze a-c; moeders a-c
69	teelen a-c
78	uw vee a-c
86	kleenen c
88	kastanjebruin (een woord) a-c
92	over de rechte zijde c
103	die traegh is c
104	wanneer c
114	neergezeten a-c
128	wiert c
137	steecke a-b
138	kraecke a-b
139	vliege a-b
172	malkandere a-b; elckandere c (tweemaal)
179	niet melcken, gelijck men weleer plaght a-c
207-209	Maer het zy men gezint zy koeien of paerden te bezigen; geen ding....: en hierom a-c

248	beriecken a-c
312	het volle jadder a-c
321-22	en de krekels zich in het velt laeten hooren c
324	steeckt c
326	uitspreit c
327	overhangt c
328	begint, matigt c
329	verquickt c
332	van het veehoeden zingen a-c
363	jaegenze c
380	witte vacht b-c
383	kribben a-c
416	bevochtigh b
431	de herders c
441	ontsteeckt c
442	uitteert c
443	zit c
454	teffens c
475	kribben a-c
480	teken c
497	barnsteen a-c
498	kunnen het vee verquicken a-c
510	den kraekende wagen b-c
511	kudden b-c
530	de noot leere a-b; leert c
534	wol ten oirbaer brengen c

HET VIERDE BOECK.

3	gemeene c
23	is c
33	vloeit c
34	overschaduwt c
44	welrieckenden a-c
100	den slimsten a-c
101	den besten a-c
105-106	zien'er eveneens uit a-c
125-127	En zeker, ten waer ick, mijn reis ten einde, het zeil streeck, en den boegh naer lant toe zette, veellicht zou ick zingen, hoe men vruchtbaere hoven .... b-c
128	hoe endyvi b-c
129	*en* ontbr. c
145	aenquam c
231	's winters a-c
239	ontzietze c
256	*en* ontbr. c
267	starrekruit a-c
309	vermits a-c
317	zeitge c
318	en ick d'eer c; sterffelijcke b-c
321	ruckt a-c
363	puimsteenekamer (één woord) b-c
368	zeide a-c
372	het brandende vier a-c
388	steeckt, lijdt c
389	verquickt c
390	zich versteeckt c
391	nederlegt c
423	gelegenheit c
431	riedt a-c
464	ja zelf a-c
532	een lijckoffer a-c

P. VIRGILIUS MAROOS ENEAS (Deel VI, blz. 352-949, Deel VII, blz. 22-257; *Van Lennep* V, blz. 135-419; *Unger* 1646*, blz. 165-244; *Unger* 1646**).

HET EERSTE BOECK.

9	hun geleden ellenden b-c
33	begeerigh c
66	zitten; over deze dingen c
73	met den koperen boeg c
75	*dit* ontbr. c
76	den Koningk van Troje a-c
77	trouwen het nootlot belet het ons c
104-105	Ga hene, sart de stormwinden met kracht aen, jaegh...c
107	zeven paer b-c
128-29	heft beide zijn handen ten hemel op, en zeght c
134	Serpedon b-c
139	de steven went c
148-49	voor zijne oogen het schip dat c
150	voerde, over den boegh tot achter in, zoo c
152	slockt het in zijnen balgh c
157-58	onttornt, en de voegen c
224	het hooft c
238	u misschien namaels vermaecken hieraen c
251-52	opgenomen, sprekenze ...; en twijfelen c
253	roept c
255	het schrickelijck ongeluk c
267	maeckt c
279	trecken c
287	van een eenige zoo schendigh verraden c
290	opklaert c
292	*dat* ontbr. c
294	*en* ontbr.: tot aen de starren c
296	*zeer* ontbr. c
313-14	zich beter beraden c
317	Mycene c

333	hem c
339	beladen a-c
349-50	en zoo gekleet en gewapent; of gelijck c
353	om het hooft c
370	om de kuiten c
403	omleggen c
406	herte b
417	mijn moeder b-c; onweder a-c
421	beklagh c
429	achter elckanderen a-c
430	op te stijgen c
434	aen de wal; ga slechts voort c
453	het gevaerte c
466	de hommels c
471	*wel* ontbr. c
484	in den grooten tempel c
486-87	tegens malkandre a-b; elckandre c
490	op hun beide verbittert c
496	*kunnen* ontbr. c
497	verquickt c
498	(zijn) hart c
511	vaeght c
516	bedruckt c
520-21	van zijnen vrient; *zelf* ontbr. c
522	zich zelf c
526	veele c
537	muntze boven alle Godinnen uit b-c
548	teffens b-c
562	de huisgoden van Libye c
569	*aen* ontbr. c
574	wat slagh van volck is dit c
578	*zoo* en *toch* ontbr. c
583-84	zijt verzekert het zal u niet berouwen, dat gy d'eerste c
589-90	mogen, met Godt, vrolijck c
596-97	Dido sloegh haere oogen neder, en antwoorde c

598	bekommeringe c
604	en het nieuwe Tyrus leght zoo verre uit ... niet c
626	haren jeughdigen zoon c
627	een blozende en gloeiende verf (*en* vóór *een* ontbr.) a-c; *eveneens* ontbr. a-c
629	Parische marmer met een goude lijst verheerlijckt wort c
631-32	uit de Libyaensche zee c
632	O, die alleen c
639	indienze noch c
650	verwonderinge c
652	*aen* ontbr. c
660	won. Sedert wist c
663	en rekende c
671-673	hondert groote zwijnen, hondert vette schapen en lammers, en wijn, om het hart te verheugen c
680	vaderlijck hart c
689-90	Mycene; en de besproke boelaedje c
693	*toe* ontbr. c
698	*toe* ontbr. c
700	's nachts c
709	met vleien en smeecken c
714	meeninge c
719	Dat kint c
721	geensins c
723	opdat ghy (wanneer...) a-c
728	de vleugels c
746	ter poorte c
768	geven een groot licht door al de zael c
772-73	O Jupiter, sprackze, geef toch (naerdien ....) a-c
777	onder het gezelschap c
789	verdubbelen a-c
798	over al te water en te lande c

HET TWEEDE BOECK.

6	kost c

9	voor middernacht c
15	wel, datze, volgens b; wel, datze, volgens Chorebus raet, der Griecken wapens gebruickende, onderdienschijn, hun vyanden op den hals komen, tot datze ontdeckt wijcken moeten c
18	geen uitkomst b-c
38	gy gebietme c
39	te vernieuwen c
45	zoo belust c
50	na'et verloop a-c
52	bekleden de ribben met een

	huit van dennenhout c
60	*en* ontbr. a-c
62	langdurige a-c
66	plagh men a-c
70	op den burgh te planten b-c
72	waerop c
91	burgh c
113-15	en of de weifelende Fortuin Sinon in dit verdriet broght, noch zal ze my niet tot lichtvaerdigheit of logens brengen c
117	vermits a-c
128	gelegenheit c
129	zegen c
134	harte c
140	om geven a-c
141	de haakjes ontbr. a-c
143	harte c
156	en was beducht, wiens beurt a-c
159	vele a-c
162	hiel zich achter c
165	een ider a-b; ider c
166	*voor zich zelven* ontbr. c
169	*het* ontbr. c
177	wien a-c
180	bewogen c
183	gedenck b-c
188	*en* ontbr. a-c
202	*dat* ontbr. c
211	barnende kolen a-c
215	*om* raet b-c
216	de haakjes ontbr. a-c
226	*gevaerte* ontbr. a-c
231	Asië in het tegendeel Pelops vesten c
239	wat schrickelijcks c
247-48	en de rugh kringkelt zich in geweldighe bochten a-c

250	sissende b
253	en knaegen c
259	als hy zijnen offerbant... besmet vindt c
262	op het hooft c
275-76	en verheugen zich datze c
280	*zelf* ontbr. c; *en* ontbr. a-c; klikklakten c
283-84	gelooft, borst uit en openbaerde c
295-96	onder de beschuttinge van het nootlot en de Goden, op ons gebeeten c
297	hier binnen gescholen c
303	de stadt, in haeren slaep en dronckenschap versmoort, brengen de wacht ... c
307	ter c
308	lieflijck b-c
315	wapenen a-c
327	harte a-c
334	een heerlijcke stadt c
344-48	hoort, van eenen bulderenden wint in het koren gedreven; of het geschal van eenen waterval, die over ackers en velden hene bruischt; het weeligh gewas ... smijt, en ... ruckt c
365	de tijt, van niemant t'ontworstelen, is ... c
373	*en* ontbr. c
385	dewijl c
416	hy versloegh c
418	onder scherpe dorens, op een slange a-c
419	zwilt c
420	bejegeninge c
422	dewijl c
441	haer blaeckende oogen naer den hemel sloegh: haer oogen: want ... c
447	paertsmane pluimen c
459	*en* ontbr. c
475-76	met de schilden in een gesloten, gereet c
479	torens en tinnen c
481	*en* ontbr. c

486	*gemaeckt* ontbr. c
490-91	boven op den tin van het hof, waer c
492	een toren, hemelhoogh c
497	en vreesselijcke ruimte c (*dat.* 498, blijft)
501	*en* ontbr. c
506-507	koetsier c
508	*met* ontbr. c
511-12	met een groote en wijde openinge c
518	heene en weder c
521	uit hare hengsels a-b; onder den voet c
525	stroom c
528	ruckt c
533	ontsteecken had a-c
541	*en* ontbr. c
550	wat dolheit drijft u c
551-53	Wy, die van mijnen Hektor niet kunnen beschut worden, zijn nu met zulck een hulpe en beschermer niet verkuischt. Kom c
562-63	in zijn bloet, en de geest geeft c
568	uwe a-c
576	knarssende a-c
599	*toen* ontbr. c
606	en zat, van elck gehaet c
608-609	Trouwen, zal zy behouden c
610	*gaen* ontbr. c
624-26	en, my by de hant houdende, met een minnelijck en helder aenschijn aldus sprack c
640	gevaerte c
649	*Vader* ontbr. a-c
657	*eveneens* ontbr. a-c
675	verwoestinge c
677-78	de vyant, my plonderende, noch eens over mijn lijck zuchten c
689	uitkomste c
694	zelve c
712	gemalin a-c
714	een zeltzaeme zaeck, die c

724	*oock* ontbr. c
736	mijnen neef c
738	u te volgen c
750	*ghy* ontbr. c
752	die (zoude) a-c
753	stroomwater c
755-57	De kleine lülus vat my by de rechte hant, en volght zijnen vader met ongelijcke schreden: mijn gemalin komt achter aen; b: *rechte* wordt *rechter;* c: *rechter* ontbr.; *kleine* wordt kleene.
764	vooruit ziende c
769	een ontijdige doot c
780	en verberghze c
786-87	dewijl c
788	het vraagteken achter toe (drukfout) is in a-c vervangen door een kommapunt.
791	*en* ontbr. c
797	kelcken c
806	en verzachte mijn zorgh c
808	Ghy mooght (*en* ontbr.) a-c
814	ten deel vallen c
818	geweste c
820	zeide c
825	verwonderinge c

HET DERDE BOECK.

10	Eerlang a-c
11	gaf hy zich a-c
17	geweste c
18	op zijn bede a-c
41	*zelf* ontbr. c
50	*nu* ontbr. c
57	Dione a-b; Diones dochter c
80	leckt niet uit dezen struick a-c
101-102	Wy stellen dan Polydoor een lijckstaetsi toe a-c
104	zoenen a-c

107-108	houden aldus d'uitvaert des overleden a-c
130	anderde a-c
141	wederkomste c
159	den Godtsdienst van der Goden moeder in, op den bergh Cybelus c
162	Goddinne b
170	hem c
171	*hier* ontbr. c
172	uit zijn vaders rijck c
182	eerste bouwers c
184	de haakjes ontbr. a-c
187	huwen a-c (c: op droogh gezet, en jeught aan het huwen)
188	ick was bezigh haer wetten voor te schrijven c
197	uitkomste c
204	ter venster c
210	(met de vloot) overgevaren c
217	Enotrië a-c
231	onbesmette gaven c
235	bedrogen is c
238	zy ons spelde c
264	belande c
284	speloncke c

288	mont c
295	de snoode c
313	kerckbeloften c
326-27	het vaderlant van den wreeden Ulysses c
331	de kleene stadt c
334	kerckbeloften c
335	het Trojaensche feest met zoenspelen a-c
341	aen den pylaer a-c
344	hun c
346	Feacenzeren a-c
351	regeert c
353	verwonderinge c
354	om dien man te spreken c
370	ick leef wel degelijck c
372	Ay c
398	korts eer Troje in lichten brant stont a; toen Troje belegert was b-c
403	een b
406	kleene c
413	hier eenen dagh of twee c
421	verregelege c
423	een afgrijsselijcken c
430	zijn eigen hant c
431	godtgeleerde lippen c
449	dertigh a-c
457-58	bekabbelt c
461	kleene c
463	*en* ontbr. a-c
464-65	om u voor d'altaren, op het strant toegestelt, van uwe beloften te quijten a-b (in c wordt dan nog beloften tot *kerckbeloften*)
472	heeft c; beginne a-b; begint c
475	zyde c
481	aenbruizen c

488	tot onder c
493-94	die met haere blaeuwe waterhonden bassen c
494-95	Behalve dat, indien'er eenige voorzienigheit by Helenus den waerzegger is, en men op hem staen magh; indien A. c
502	over staech c
510	en wijcken niet uit hun orde a-c
512	vervlogen a-c
515-16	Schat geen tijtverlies hier zoo kostelijck, want c
549	knaep c
556	liepen: vaert wel: gy hebt c
559	geene zee c
566-67	elckanderen a-c
569	de Trojes c
571	en de kaep a-c
581	*en* ontbr. c
582	*en* achter *Regenstar* ontbr. c
590	berckemeier a-c
591	om hoogh achter op staende c
596	den boegh c
601	wijckt een weinigh c
603	elckanderen c
606	(toegerust): paerden c
614	kerck beloften c
623	de wadden barnen c
630-31	rijzen hemelhoogh met de golven, en dalen c
640	peckigen c
643	barnt a-c
647	uitsnorckt a-c
653	maer de lucht hing vol donckere nevelen a-c
654	wolcke a-c
662	Dardaensche a-c
671	heb ick hiermede c
697	te helpen a-c

699	etter a-c
711	gemeenlijck b-c
735	het eerste *en* ontbr. a-c
751-54	Helenus raet en waerschuwinge strijt hier tegen, 't en zy men recht midden tusschen Scylle en Charybdis doorvare, en het bijstere gevaer des doots vermijde a-c
756	te blazen; dies voer men a-c
772	een aenteelster a-c
783	*niet* ontbr. a-c

HET VIERDE BOECK.

8	over staech c
37	houtstapel a-c
32	groote deughden, en groote eer c
38	bediet c
60-61	Hy, die eerst mijn hart won, heeft c
64	*en* ontbr. c
64-65	zuster, my liever dan het licht c
73	*hier* ontbr. c
88	uitbuldere a-b
89	heeft c
93	ter kercke c
95	der burgerlijcke wetten; voor Febus c
97	offerkelck c
100	de opgesnede borst a-c
120	tafelbedde c
133-34	gedenckwaerdigen c
144	en aen de koningin van Tyrus uitbesteet zich hier vergeete c
146	Italië a-c
153	*best* ontbr. c
159	schiet c
170	bij *Ondertusschen* begint in a-c een nieuwe alinea
174	*maghtigh veel* ontbr. c
177	hare a-c
185	*en* ontbr. c

201	de knaep c
219	haeren c
234-35	en stroit zoo wel logen en laster als waerheit b-c
246	kercken c
262	ten heere c
265	(vriendin) wy trouwen offeren c
281	afkomste a-c
284	ontvonckt; acht c
288	*En* ontbr. c
295	waer mede hy c
306	*een poos* ontbr. c
312	kloofde c; zandige a-c
324	*of* ontbr. a-c
326	de moeite c
327	te rugge a-c
350	gelegenheit c
357	wapende, en uitreede a-c
363	*eerst* ontbr. c
373	met my c
377-78	en magh ik u bidden, zet c
383	*aen* ontbr. c
391	veranderinge c
392	bekommeringe c
441	zinneloos a-b; razende c
445	Trouwen daer bemoejen zich de Goden mee c
448-49	indien'er noch medoogen in den hemel is c
451	ontlooptge c
456	ten halven c
471	ter stede c
476	zommige c
478	waertge c
482	brengtge c
489	het schip achter c
500	jaeght b-c
504	smeecke c

505	bidde c
546	de bende c
560-61	der kercke c
566	*en* ontbr. a-c
575	gedachtenisse a-b; gedachtenis c
584	houts; hershout a-c
595	eer de moeder gereet was c
602	de vermoeiden a-c
608	*en* ontbr. a-c
617	trouwen dewijl het c
622	weet nochte merckt a-c
625	een' hoop a-c
630	mijne tranen c
652	openbaringe c
663	d' oranje a-c
665	ter tinne af van c
682	*zijn lichaem* ontbr.; in flarden c
690	uitgeroeit b-c
722	luttel c
760	het overoude Tyrus c
763	het aenzicht c
770	een zelve oogenblick c
774-75	O zuster, gy hebt u zelve en my, en c
784	in het bedde c
793	oranje a-c
797	(des lichaems). Toen sneetze heur hairlock af: terstont c

HET VIJFDE BOECK.

2	gewellekomt b-c
5	stoffenden a-c
9	Ondertusschen steecken c
15	*eerst* ontbr. a-c; opdatze hem a-c
53	uit den westen a-c
55-56	(overmagh), laet ons volgen, en varen c
73	om het lijf c
81	zijne a-c
86	Al waer (twee woorden) c
87	Mycene c
91	schickinge a-b
104	loopt c
105	zijne krachten a-c; is c
106	osseleere Want a-c
108	(en schicken) eer in te leggen c; Hoort al te zamen toe c
109	uwe hoofden c
111	zoo doet de Jonge Ascaen c
116	en het graf c
137	uit den jammerpoel verlost a-c
138	offergifte c
180-81	(de baren), en de zee gaept van den slagh der riemen, en voor c
184	in den renstrijt a-c
185	uitgelaten b-c
187	de yver c
192	zette hem na; Na hun c
193	den voorsten a-c
199	na c
203	dus uit de streeck c
206	*hem* ontbr. c
207	den voorsten a-c
209	harte a-c
241	boegh c

245	steven c
257-58	Mnestheus met den. Walvisch d'allerleste de zee; eveneens vlieght c
260	*te* ontbr. c
264-65	en nu was Kloanthus alleen noch vooruit; dien zet hy c
274	kerckbeloften c
276	kerckbelofte c
279	ry a-b
284	wijze c
286	*te water, en* ontbr. c; *en* ontbr. a-c
287	(laurier), beval a-c
289	leide a-c
292	koningklijck c
302-303	Naulyx waren beide zijne kamerlingen, Fegeus en Sagaris, maghtigh c
305-306	op hunne schouders te torssen; maer Demoleüs hier mede gewapent, joegh eertijts de Trojanen c
324	blijde c
327	zooght c
340	stamme c
350	tweesnijdige c
352	blonden c
356-57	*die* en *wort* ontbr. c
370	schier de kans c
375	kost c
381	(door zijn vrients) hulp c
382	begunstelingen c
384	treffelijckste a-c
386	door list c
391	Toen sprack c
400	*en* ontbr. c
420	zijn breede schouders a-c
453	zijn b-c
469-70	Anchises zoon c
471	Daer stondenze c
472	hunne c

483	het eerste *en* ontbr. c
486-47	stormgevaerte c
500	*en* ontbr. a-c
508	zijne c
518	hem riep c
522	recht voor c
523	zijne vuist c
524	Want (hoofdl.) a-b
525	star c
528-29	en nu eer genoegh behaelt, legh de wanten af, en staeck de vechtkunst c
537	*uit* ontbr. c
542	*zelf* ontbr. c
550	*te* ontbr. c; met oog en pijl naer het wit c
557	de vleugels c
560	nederviel c
563-64	den boogh wist te hanteeren c
582	*nochte* ontbr. c
583	stelt c
592	(eere). Hy belast al den toeloop c
620	heene en weder c
641	grootmaghtigste c
658	*heimelijck* ontbr. c
663	niet onbedreven op booze nucken c
684	brandende c
720	*niet* ontbr. a-c
722	de haakjes ontbr. a-c
743	doncker a-b
756	hem, boven anderen c
769	de kleenhartigen c
792	hijgende a-c
798	wieroock vat a-c
809	lotingen c
815	breetstreckende c
829	staende voor op het schip c
832	de schepen a-c
838	vermurwen c

855	eische c
862	mindere a-b
863	moedelooze c
883	Inous c
900-901	op de kampanje c
907-908	dit woeste gedroght c
921	niettemin a-c
927	hene en weder c

HET ZESTE BOECK.

13	zich zelve c
16	Tarter a-c
17	des c
18	d'Albaensche a-c
33	belant c
35-36	den boegh de zee, het roer het strant c
38	kaien c
46	*en* ontbr. c
57	Krete a-c
62	(geilheit). Hier is die doolhof waer uit men zich niet redden kan. Dedael zich over c
76	de groote kerck c
91	harte c
110	schrijft a-c
115	voorspellinge c
121-23	ô Eneas, gy zijt ten leste van de groote zwaericheden, ter zee geleden, ontslagen, maer hebt grooter zwaericheden te lande te verwachten c
127	geenen S., geenen X., nochte geen Grieksche legers a-b (in c ontbr. *geen*)
132	de Trojanen a-c
141	hare razerny a-c
143	geenerleye zwaricheden konnen c
144	vremt en onverwacht c
146-48	op *dat* volgt *ick* uit r. 148 a-c
157	uwe woonplaets a-c
178	staet c

181-82	en het is niet eer geoorloft ...., 't en zy men c
183	.... Proserpijn heeft ingestelt c
186	sla gade c
187	*zoo* ontbr. c
192	zijt, *en* ontbr. c
198	zijne oogen c
213	zoo ontbr. c
223	*en* ontbr. a-c
227	alles c
245	oranjen a-c
251-52	en zich neffens zijn droeve assche voor het uiterste te quijten a-c
256	op het vier c
278	die zwarte keel a
281	het bovenste hair a-c
282	*eerst* ontbr. c
285	in kelcken c; dienst a-c
290	opgang b-c
299	evenwijde a-c
300	*ghy* ontbr. c
309	Voor in het poortael zelf, en aen den mont a-b; in c vervalt *zelf*
324	poelslang c
327	rucht c
338	met den boom a-c
351	den anderen hoop c

353	wil a-c
355	*en* ontbr. c
375	*de* ontbr. a-c
376	*eerst* ontbr. c
378-79	met dit eene antwoort c
391	golven a-c (in de afgedrukte tekst behoort *golve* te staan)
394	mijne handen c
399	uwe hoop c
401	zoeckt b
405	over het water c
410	zonder verlof overvaren c
419	harte a-c
420	wort c
438	deurwachter c
459	slockte a-c
464-65	een jammerlijck gekerm c
475	hier boven c
481	beplant a-c
495	ick zweere c
501	*en* ontbr. c
505	overdwars b
511	evengroote a-c
518	op eene ry c
520	ontfermden a-c
524	hen c
537-38	sprack hem vriendelijck aen c
545	kost c
549	heilooze c
557	midden onder a-c
561	die fraeie bruit c
564	trouwen hopende c
565	dat haer lief dit wonderlijck zoude behaegen c
567	Ten kortsten c
591	kaien c

593	geen mannekracht, zelfs geene Goden a-c
608	dieverye c
615	*zeitze* ontbr. c
622	quamen diep hier onder c
626	dewijl c
630	heene c
632	het eerste *nochte* ontbr. a-c
639	herwasse a-c
648	vaderslaght a-c
656	spaecken a-c
661	om giften en gaven in c
662	in haer slaepkamer c
680	milder c
695	welrieckende a-c
697	het vaderlant a-c
719	der zelve a-c
723	en hebt ghy uit liefde tot a-c
748	langdurige a-c
754	lichaem c
787	keeren c
788	*met een* ontbr. c
789	vergaderinge; het gewoel c
791	kost; genakende c
792	*kort afvaerdigende* ontbr. c
797	stange a-c
798	afkomste c
824	Nu keer uwe oogen c
833	hare ronde sluit c
834	schouders b-c
841	overwinninge c
843-44	en twijfelen wy noch onzen naem uit te breiden door heerlijcke daden? c
849	bevestigen zal c
858	ter straffe c
870	steeckt u niet in c
874	Dees zal c

880	stilzwijgende c
892	verdelgen a-c
895	zijnen rijcken buit c
902	*sprack hy* ontbr. a-c
918-21	Als hy gewapent op zijnen vyant aenquam; het zy te voet; het zy hy een schuimbeckend paert met sporen in de zijde noopte, dan zoude niemant zich beroemen dat hy hem in het velt bejegende c
926	*doorgaens* ontbr. c
929	zoo ontbr. c
935	*met een* ontbr. c

HET ZEVENDE BOECK.

13	veeherder a-c
15	lanthoorn a; lanthoren b-c
24	met dit boeck endight a-c
37	navolght c
67	boegh c
71	uitheemsche a-c
76	tegens elckanderen c
84	hingk a-c
103	('t is schrickelijck) a-c
105-106	de kroon, die van gesteente glinsterde c
115	d'Inwoonders c
116	Enotrische a-c
131	al wat van d'op-en-ondergaende zon beschenen wort a-c
145	teljooren c
154	teljooren c
155	die men c
157	*hierom* ontbr. a-c
158	beginne a-c
161	offerkelcken c
162	*en* ontbr. b; *hen aen* ontbr. c
166-67	en Cybele, der Goden moeder a-c
172-73	onder alle de Trojanen a-c; is c
202	te begroeten c

221	die kercke c
232	de billickheit en gewoonte a-c
235	Ide a-c
236	dat tegens over Thracie gelegen a-c
251	Mycene c
257	watervloet a-c
273	den stroom, die uit Numicius heilige bron vloeit a-c
276	kelck c
319	pais c
354	*en* ontbr. a-c
361	*en* wraeck, en lagen a-c
367	ongekreuckt c
398	eersten a-c
405	uitzoeckt c
406	geboden a-c
451	in het hooge hof c
456	kerck c
466	schoone c
471	is c
494	Hy springt a-c
495	breeckt a-c
497	*hy* ontbr. c
517-19	hetwelck d'onbeschofte huislieden ten oorlogh ophitste, en d'eerste oirzaeck der elende was c
520	van de moeder gestooten c
538	huislieden b-c
549	*zoo* ontbr. c
567	ademtoght c
569	*en* ontbr. a-c
570	*was* ontbr. a-c
603	herders c
604	in de stadt c
610-12	De mans, welcker dolle vrouwen, ter zijde af in de bosschen ten reie gaende, Bacchus ter eere rinckincken (want .... haer) komen van alle kanten te hoop c

614-15	dat hy tegens de voortekens, tegens der Goden antwoorden c
629	kerckbeloften c: *want* ontbr. c
633	een wijs c
637	tegens de Geten c
648	en de kopere trompet blaest op c
650	*den krijgh aen te kundigen* ontbr. c
654	gesloten b
659	*glat, en* ontbr. c
661	brengt c
662	steeckt c
664	aenbeelt b-c
667	der zickel c
698	ongekemde c
700	*gedost* ontbr. c
703	van Tibur herwaert c
710	geloofde men c
712	volght c; over het velt c
728	trecken in hun gelit c
732-34	men zou niet zeggen dat het troepen gewapende mannen zijn, maer een vlught van schelle vogelen, die door de lucht over zee c
751-52	airen, op het velt van Hermus, of op de goutgeele ackers van Lycië, geroost worden a-c
757	landou c; wijngaert a-c
758-59	oock die hem door d' Auruncische Raetsheeren van de hooge heuvels megezonden werden a-c

759-60	en die van Kales komen c
762	een lange stock met weerhaecken, waer aen c
763	schildeke c
765	Ebalus a-c; *in* ontbr. c
778	uw lantzaten, die den Platbergh bouwen b-c
792	Virbius, Hyppolytus overschoone afkomst, trock oock a-c
799	Dianaes gunst a-c
801	vermits a-b; dewijl c
802	*zelf* ontbr. c
809	dewijl c
813	*zelf* ontbr. c
814	wapenen c
820	de haakjes ontbr. a-c
822-23	op gedreven a-c
845	haer frissche leden c

HET ACHTSTE BOECK.

19	waer op a-c
52	hene en weder speelt c
56	ontrust c
59	*zelf* ontbr. c
68	en nu zult ghy (opdat...) a-b; in c ontbr. *en*
83	mijne oevers c
90-91	Hier houde ick mijn hof, het hooft van groote steden c
92	in zijne kil c
93	*en* ontbr. c
98	ruck c
104	vloote c
107	*zoo wit als zy* ontbr. c
110-11	Aldus stilde de Tybergodt, in .... vloet, waer door c
115	*en* ontbr. a-c

127	offerëer c; *te gelijck* ontbr. c
137	Brenght ghy ons a-c
138	van de campanje c
141	hoovaerdige a-c
146	*en* (achter *op*) ontbr. c
146-47	(aen) neem uw verblijf c
148	Zy leggen aen c
152	ick was niet eens beducht voor u c
156	dreven my Godt woud's gewilligh; *door het nootlot* ontbr. c
166	van verre listigh c
167	(zelf) in uw hof c
171	getrouwheit c
177	hoore c
179	het rijck c
183	verwonderinge c
185	den man c
193	met soldaten c
196	Zoo spreeckende c
197	kelcken c
198	*zelf* ontbr. c
199	den voornaemsten a-c
202	*en* ontbr. c; beschuit c
203	*te gelijck* ontbr. c
207	deze maeltijt c
215	afgrijsselijck a-c
220-21	met de komste van dezen Godt c
227-28	uit de weide, en verstack c
231	Toen nu A. c
232	drift uit de weide c
233	in het wechgaen c
233-34	en te bulcken dat het door al het bosch klonck c
237	gissinge c
240-41	Toen zagh men Kakus eerst schricken en c
242	de wint c
246-47	vast en pal c

248	zijne oogen c
254	vogelen a-c
258	neder c
259	te rugge a-c
270	braeckte (want ...) zulck a-c
271	ter keele c
276	sprongk gezwint c
281	zijne keel c
283	den verzworen roof c
284	wanschapen a-c
290	d'af komste c
294	eene weldaet c
294-95	laet den kelck rondom gaen; roept c
296	rustigh den wijn. Zoo c
298	bekranst b
299	offerkelck c
301	zoo ontbr. c
304	Zy schaffen spys en ... offergerecht, en c
311	*en* ontbr. c
312	Echalië a-c
320	*en* ontbr. c
323	*niet* ontbr. a-c; afkomste c
341	eenen harden kost a-c
344	*en* ontbr. c
352	onbeschoft van lichaem c
366-67	volgens het Arkadische gebruick, den Lyceeschen Pan toegewijt. Hy c
391	een banckkussen c
406	zijne moeder c
407	uw .... Godtheit c
411	de mijnen c
417	beddegenoot c
421	uw Trojanen c
424	jaren zou leven c
427	*en* (achter *worden*) ontbr. c
430	*harte; smiltende* c

446	uit den hoogen hemel derwaert c
447-48	smeedden met hun naeckte armen a-c
451	gebruineert c
455	druck c
456	(hy) landen c
457	bruineerden c
460	*zelf* ontbr. c; Godinne c
473	aenbeelden c
477	*zoo* ontbr. c; vogelezangk a-c
491	overtreflijcke c
508	knevelde c
519	*op staenden voet* ontbr. c
520-21	over dit maghtige leger c
523	het gene a-c
532	cieraden c
549	overwoegen c
556	klickklacken c
561	*om te vechten* ontbr. c; mijne moeder c
563-64	en met de wapenen .... uit de lucht verzien c
568	Laetze slagh leveren c
579	paert c
584	kerckbeloften c
591	*zelf* ontbr. c
592	naer den afgront c
593	*het luit ysselijck* staat tussen haakjes a-c
603	verhoort c
610	bekommeringe c
610-11	mijn lief kint, mijn eenigh vermaeck in mijnen hoogen ouderdom c
613-14	Het jongste afscheit perste den vader deze woorden uit het binnenste van zijn harte c
615	(bezweken) in het hof c
618	*zelf* ontbr. c
625	De gewapende c
630	met oneffe (heuvelen) c
635	kost c

645	den strengen (Turnus) c
649	treflijcke c
651	*met.... armen* ontbr. c
653	harnas c
657	schrander op het voorspellen c
658	van toekomende c
660	het geslacht c
662	geworpen hadde c
665	bootseerde c
672	offerkelcken b-c
675	het ingewant c
683-84	de kerck c
690	de .... baert a-c
692	met zijne vuist a-c
714-15	kroone c; een trotse oorloghsprijs c
716	zijne c
724	zwemmen c
725	aenrennen c
726	zettenze c
727	op elckanderen c
752	kercken c
753-54	in .... tempel a-b; in de sneeuwitte kercke c
758	de Nomaden c
761	zijne c
764	blijde c

HET NEGENDE BOECK.

9	heeft c
13	matsen a-c
14	hun a-c
17	wort c
38	*ter wederzijde* ontbr. c
49	*om* ontbr. c
54	de Godin in het heenevliegen c
57	in het harnas c
69	zijne c
71	uit den wachttoren a-c
72	zwart a-c
88	*het* ontbr. a-c
92	beschanssinge c
93	in 't vlacke velt b-c
111	al de jonge borsten verzien zich a-c
120-21	uw moeders a-c
126	bekommeringe c
127	behoeden a-c
129	het c
152	*gaet hene* ontbr. a-c
155-56	een wonderwerck c
171	vermits a-b; dewijl c
175	Mycene c
188	uit blooheit c
198	zorgh c
204	kopere kroezen c
227	treflijcks c
229	ziet men slechts c
230	*geen* ontbr. c
239	zulck een a-c; treflijck c
247	waerachtigh ick hadde dat bedencken op u niet, nochte het waer niet redelijck, neen c
249	aenschouwt c

251	my by geval c
257	met eene grafstede c
261-62	*en ydel* ontbr. c; zoeckt ghy ydele uitvlughten. Ick c
264	hare beurt a-b; hunne beurt c
266-67	Alle dieren, ontslagen van hunnen arbeit, lagen onbekommert, en sliepen op het velt: d'opperhoofden c
273	hunne zaeck c
273-74	(belangk,) en de tijt hieraen wel besteet zoude zijn c
275	begon c
277	die wy u aendienen c
288	waerheen de stroom c
298	nu in de bloem van zijne jaeren c
300	wederkomste c
300-303	bezweere u, o Nisus, by .... Vesta (want ick stelle mijn geluck en raetslagen in uwe handen) vordert vader te rugh c
304	mijne c
309-10	(bruit;) zaeght gy c
315	uitrustinge c
317	omhelze c
323	Priaems c
326	beseft c
334	treflijcke c
337	zal .... genieten c
338	zweere c
340	komt c
361	voort c
363	*t'effens* ontbr. c
381	quam a-c
402	(het,) niet tot zin voordeel c
409	om aen koningk T. antwoort te brengen c
416	(zoecken) zich in de duisternisse te versteken c
422	in het nasporen c
430	d'ontbr. a-c

433	*alree* ontbr. c
436	*om* ontbr. c
445	slotroos c
464	*ghy* ontbr. c
473-74	(quijnt;) of mankop, by geval doornat beregent, hals en hooft laet hangen a-b; al quijnende vergaet; of mankop, doornat .... hangen c
485	Eneas afkomst a-c; onbeweeghelijcke c
486	bewoont; bezit c
496	oranje c
498-99	het velt, en gaf alle dingen hun verwe, wanneer Turnus zelf al gewapent de mannen en gewapenden ten strijt aenmaende a-c
500	(wetten,) oock Euryalus c
519	ghy leght c
524	of op wat plaets c
536	in huis a-c
537	krijghstrompet c
538	gekrijt a-c
545	scherpe morgenstarren a-c
552-53	en de schildpadt, hun beschutsel *ontsnoert* a-b; in c: *scheurt*.
553	(Rutulers) poogen niet meer bedecktelijck c
554	van de c
557	vierwerck; afkomste c
561	eenen moort a-c
564-65	(plaetse) stont een toren, boven met bruggen voorzien, en ysselijck a-c
566	alle Italianen a-c
572	zolderinge c
576	het gedruis c
581	tegens de wet c
590	op de doot te passen c
595-96	Turnus met zijn snel geweer hem achterhaelde, en c
604	om hoogh c
606	A. velt C. a-c

616	yzerkleur c
619	*zelf* ontbr. c
621	het heete loot c
626	*met zijne hant* ontbr. c
638	en gewennenze ys en sneeu te verdraegen c
639	*zich af* ontbr. c
640-41	onze volwasse jeught a-c
641	helpen c
643-44	en drijven de ploeghossen met een spietsyzer voort c
646	van den roof c
647	gloeien van saffraen en purper a-c
651-52	gewoon is hooge en lage fluiten te hooren c
657	met de paertspees c
658	(halende,) badt ootmoedigh Jupijn met deze belofte c
659	uwe kercke c
661	een witte vaers c
662	haere moeder; die; haere klaeuwen c
664	geweste c
665	terstont rammelde c
667	*in zijn brein* ontbr. c
670	Zoo sprack c
675	o jonge knaep c
678	*en* ontbr. c
683	kerckmeester; eenen c
685	grijs hair c
689	knaep c
697	Het geschreeu c
699	het lijf c
715-16	Quercens, die op den Platbergh woont, braef .... b; Quercens, en Equicolus, braef c
723	tijdinge c
729	en by a-c
751	dewijl c
752	in het harte c

753	zagh legghen c
754	drong a-c
776	de spits c
784	gekloven a-c
786	*en* ontbr. c
798	toezetten b-c
807	eindelijck a-c
812	*vergeefs* is vervangen door *heelshuits* c
813	*nochte* ontbr. a-c
836	kaien c
842	volle geweer a-c
843	ontfing c

E Ondergang van Troje (*Aeneïs II* in verzen, 1655).

Toen Vondel in 1660 *Publius Virgilius Maroos Wercken vertaelt in Nederduitsch Dicht* uitgaf, heeft hij daarin het berijmde tweede boek van de *Aeneïs,* door hem reeds in 1655 uitgegeven onder de titel *Ondergang van Troje,* met slechts geringe wijzigingen overgenomen.

Wat de interpunctie betreft, enige malen vervangt hij het vraagteken achter een rhetoriese vraag door een uitroepteken (vs. 616; 1076); verschillende komma's verdwijnen, of worden vervangen door een kommapunt. Ook verdwijnen verschillende hoofdletters (*Rijck, rijck; Vorst, vorst* enz.); *ghy, ghe* wordt *gy, ge; naulix* (*naulijcks*) *naulijx*. Zo wordt ook *'s rijcks* tot *'s rijx; flucks* tot *flux, stracks* tot *strax*. 't Substantief *hair* krijgt in 1660 de spelling *haer. Moe, me, ste, gloende* en dergelike samengetrokken vormen krijgen een samentrekkingsteken (*moê* enz.). *'K had* wordt tot *'k Had* en zo zijn er nog verschillende (onbelangrijke) orthografiese wijzigingen.

Regelmatig wordt *sleip, sleipen* vervangen door *sleep, sleepen; drie* door *dry; Jülus* door *Iülus; ontrent* door *omtrent*.

Enkele drukfouten zijn gebleven; bijv. vs. 564 *ontruckt*'. Ter wille van de eenheid is in Deel VI *Aeneïs* II afgedrukt volgens de tekst van 1660, de gewijzigde tekst dus. Wat hier volgt, zijn die woorden en wendingen uit de *oorspronkelike* uitgave van 1655, die in 1660 gewijzigd zijn.

9	een van
58	luider
90	hiertoe (één woord)
109	geschoren
187	ick ontsloop
196	in 't licht der waerheit
201	medoogentheit
208	zy
217	neeme
302	Zy komen regelrecht naer Proteus Priester streven.
314	Begint uit noot
331	ter hooge kerckdeure in
346	oorloge
366	ons
370	Door
394	achteraen (één woord)
428	binnenkoor
474	Die sticht, braveerende
634	schildack
648	in 't gevaer

652	Waerdoor (één woord)
666	reest
744	rijdt u
745	Ghy nu met dit geweer U wapent
760	der ouderen
763	vooroogen (één woord)
828	's vaders
849	mijne
852	een'
855-56	Hoe raestghe dus? waer is de zorgh, die ghy wel eer Voor ons gedraegen hebt? wilt ghy niet liever weer
857	uw
862	van 't vier
897	mijne
901	daerze .... bylen
902	omstrijt (één woord)
925-28	Wel met mijne eige hant afvaerdigen, en sterven; De vyant, om de plunje en lijckroof niet te derven, My wel ontweiden, en uittrecken uit gena. Het graf te derven is den doode een kleene scha.
1037	Uit zulck een zwaer gevecht en strijt en moort gekomen.
1040	en sla om
1060	mijne oogen
1099	den brant
1139	dus ontstelt
1145	overbroght

F De eerste herderskout in vijfvoetige jambiese verzen.

Deze herderskout is voor het eerst gedrukt aan het slot van Vondels *Leeuwendalers* (1647). Ook in de herdrukken van dit landspel, door Unger beschreven onder de nummers 445-446, is ze opgenomen, zonder wijzigingen.

Verder komt dit gedicht voor in *Poëzy* 1682 II, blz. 535.

Afwijkende lezingen:

8 minnewijze
54 lant of vee
56 de kaes
58 byna

[Opgenomen uit het zevende deel]
Aanvullingen bij Vondels Vergilius-vertalingen

Vondels inleiding *Aen den Lezer* (Deel VI, blz. 41) is in de vertaling in verzen in twee delen gesplitst (*Het leven van Publius Virgilius Maro* en *Het pleit der Homeriaenen en Maroniaenen voor d'eere van Homerus en Virgilius;* zie Deel VI, blz. 45-49). Het eerste deel is in hoofdzaak ontleend aan de *Vita Vergilii* van Donatus. Voor de betekenis van het tweede deel en de bronnen die Vondel bij de compositie daarvan heeft gebruikt, kan ik verwijzen naar het werk van Dr. A.M.F.B. Geerts, *Vondel als classicus bij de humanisten in de leer,* Hst. III, blz. 68-vlg,; blz. 105-vlg., en zie ook blz. 38 en 251.

Het gedicht *Keizer Augustus op Maroos Eneas* (Deel VI, blz. 63) is de vertaling van een Latijns origineel, waarvan de dichter onbekend is. Dr. Geerts was zo vriendelik mij mee te delen, dat dit gedicht gedeeltelik is opgenomen in D. Heinsius' uitgave (Virgilii Opera, 1636) en ook o.a. voorkomt in de Franse editie van Stephanus (1576).

Het lofdicht *Op P. Vergilius Maro* is geschreven in de geest der humanisten, die veelal hun uitgaven van klassieke auteurs door een Latijns gedicht, als compendium en elogium bedoeld, laten voorafgaan. Een Latijns origineel van Vondels gedicht is niet aan te wijzen. Dr. Geerts vermoedt dat het eigen werk zal zijn; wel ziet hij hier en daar overeenkomst met een gedicht van Joh. Lud. de la Cerda *In P. Vergilium*.

Zeelhem (zie Deel VI, blz. 42) ligt in Zuid-Nederland, tussen Hasselt en Diest, aan de Demer (vgl. Th. Jorissen, *Constantin Huygens* I, blz. 311).

Deel VI, blz. 47, r. 74; vgl. blz. 798, r. 634 en Vergilius' Aeneïs VII, vs. 702.

Deel VI, blz. 75, vs. 47-vlg.; vergelijk Deel II, blz. 77.